ΑΡΧΕΙΑ
ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

Β΄

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

(Περιέχων τὰ Ἀπομνημονεύματα)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

1907

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

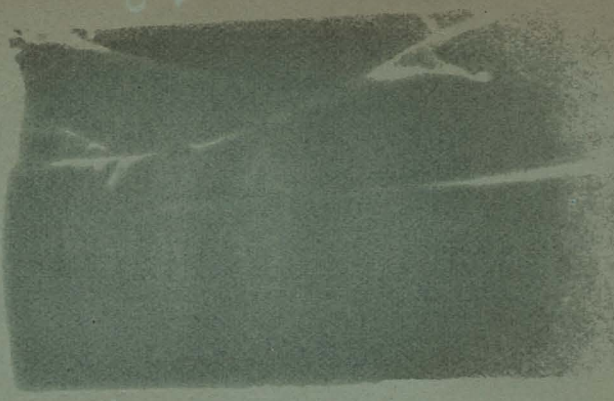

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Μακρυγιάννη 27 Ιουλίου 36

ΑΡΧΕΙΑ
ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ

Β΄

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

(Περιέχων τὰ Ἀπομνημονεύματα)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ
—
1907

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΤΕΛΗ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ

4474

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Μακρυγιάννης

Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ

Κατὰ λιθογραφίαν τοῦ Hanfstängl, γενομένην τῷ 1828 ἐπὶ σχεδιογραφήματος τοῦ C. ~~Heidrck.~~ Krazeisen

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Εἰς τὸν ἀναγινώσκοντα τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη ἀμέσως ἀπὸ τῆς πρώτης σελίδος γεννᾶται ἀπορία μεγάλη, πῶς ἄνθρωπος τόσον ἁπλοῦς τὸ ἦθος καὶ τὸν νοῦν, στερούμενος παντελῶς παιδείας οἱασδήποτε, μόλις δὲ μαθὼν δι' ἀδεξίας χειρὸς νὰ χαράττῃ καὶ συνδέῃ εἰς συλλαβὰς τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, πῶς ἐφαντάσθη ἑαυτὸν ἱκανὸν νὰ καταστρώσῃ ἐπὶ τοῦ χάρτου ἔκθεσιν τόσον λεπτομερῆ, ἐκτεταμένην καὶ ἀρτίαν ὄχι μόνον περὶ τῶν ἰδίων πράξεων ἀλλὰ καὶ περὶ πλείστων ἄλλων συγχρόνων γεγονότων, ἐν συνοχῇ λογικῇ καὶ ἐν συγγραφικῇ ἑνότητι τόσον τελείᾳ, ὁποία ἡ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ τοῦ ῥηθέντος στρατηγοῦ. Ἡ ἀπορία αὕτη κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀναγνώσεως καὶ μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς μετατρέπεται εἰς θαυμασμὸν μέγαν πρὸς τὰ φυσικὰ πνευματικὰ προτερήματα τοῦ Μακρυγιάννη, κατορθώσαντος νὰ δημιουργήσῃ τοιοῦτο ἱστορικόν, γλωσσικὸν καὶ φιλολογικὸν μνημεῖον. Καὶ ἐρωτᾷ ὁ ἀναγνώστης, ὁποῖος συγγραφεὺς ὑπέροχος θ' ἀνεδεικνύετο ὁ Μακρυγιάννης ἂν ηὐτύχει καὶ τῆς δεούσης σχολικῆς μορφώσεως καὶ καλλιεργείας τοῦ πνεύματος.

Τοιοῦτο ὅμως ἐρώτημα ἐκφερόμενον παρ' ἀνθρώπου μὴ δυναμένου νὰ γνωρίζῃ ὅτι ὁ ἐν τῇ ψυχῇ ἑδρεύων Λόγος δὲν ἔχει ἀνάγκην τῶν γραπτῶν κανόνων τῆς ψυχρᾶς γραμματικῆς καὶ τῶν στερεοτύπων ὁρισμῶν τῆς διδασκομένης λογικῆς ἵνα ἐκδηλωθῇ, θὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐσήμαινε πολλὴν ἀφέλειαν τοῦ ἐρωτῶντος. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Μακρυγιάννη δύνανται νὰ ἐξαχθῶσι γραμματικοὶ κανόνες καὶ λογικοὶ τρόποι ἐκφράσεως τόσον πολλοὶ καὶ ποικίλοι καὶ πλούσιοι, ὥστε ν' ἀπελπίσωσι καὶ ἐξεγείρωσι τὸν ἀπεξηραμμένον λογιώτατον, ἢ νὰ πληρώσωσι θαυμασμοῦ τὸν ἀληθῆ ἐπιστήμονα καὶ τὸν ψυχολόγον παρατηρητήν.

Ἀλλ' ὅμως οἱ πολλοὶ παρ' ἡμῖν γενικῶς, καὶ οἱ οὐχὶ ἄμοιροι παιδείας, φαντάζονται πάντοτε ὅτι ἵνα γράψῃ τις βιβλίον πρέπει νὰ εἶναι σοφός. Εἶναι αὕτη κληρονομία ἐκ τοῦ σχολαστικοῦ παρελθόντος τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Τὸ πολὺ ὁ ἀγράμματος μόνον ὡς ποιητὴς λαϊκῶν πρὸς ἀπαγγελίαν στιχολογιῶν θὰ ἐκρίνετο ἀνεκτός. Ὅτε χάριν εὐρυτέρας διαδόσεως ὁ ἐκδότης εἶχε παραχωρήσῃ εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολιν» πρὸς δημοσίευσιν [1]) τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη, τετυπωμένα ἤδη, ἠρωτήθη παρά τινων φίλων του, ἐν οἷς ἄνδρες κατέχοντες ἀνώτατα ἀξιώματα ἐν τῇ πολιτείᾳ, πῶς ἦτο δυνατὸν ἄνθρωπος ὅλως ἀγράμματος οἷος ὁ Μακρυγιάννης νὰ γράψῃ τοιοῦτο ἔργον. Εἰς τούτους δὲν ἀπήντησεν ἄλλως ἢ παραλαμβάνων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἐπιδεικνύων τὸ ὀγκῶδες, ἄνευ διορθώσεων καὶ μεταβολῶν, χειρόγραφον τοῦ ἀσόφου συγγραφέως. Καὶ πάλιν δὲν ἔπειθεν ἐντελῶς αὐτούς! Ἰδοὺ ὅμως ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτω. Καὶ οἱ μετ' ἀφελείας δύσπιστοι οἱ νομίζοντες τὴν τέχνην τοῦ γραπτῶς ἐκφράζεσθαι διδακτὴν μόνον ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν σοφῶν, εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ κατατάξωσι, καὶ ἄκοντες, τὸν Μακρυγιάννην ἐν τοῖς σοφοῖς.

Ὁ συγγραφεὺς ἄλλως τῶν παρόντων Ἀπομνημονευμάτων δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπολογίας ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτοῦ, ὡς δὲν εἶχεν ἀνάγκην ἀπολογίας ὁ Ἡρόδοτος παρουσιάζων τὴν ἱστορικὴν ἀφήγησιν αὐτοῦ χειρόγραφον πρὸ τῶν συγχρόνων. Διπλώματος πανεπιστημίου καὶ τίτλων λογιότητος καὶ ἐπιστημοσύνης ἀμφότεροι ἐστεροῦντο. Καλῶς λοιπὸν θὰ πράξῃ ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου τούτου, ἀντὶ τοῦ κρίνειν ἐπιπολαίως νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ καὶ νὰ ζητήσῃ τὰς ὑπὸ ἱστορικὴν καὶ ὑπὸ καλλιλογικὴν ἔποψιν ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας αὐτοῦ. Διότι τὸ ἔργον τοῦ Μακρυ-

---

[1]) Φύλλον τῆς 3 Ἰουλίου 1904 καὶ ἑξῆς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

γιάννη εἶναι ἔργον σύνθετον, γεννηθὲν ἐκ τοῦ πνεύματος ἀνθρώπου ἔχοντος πολὺ τὸ βάθος τὸ ψυχολογικὸν καὶ δυσκόλως ἀναλυόμενον διὰ προχείρου κριτικῆς.

Ἡ ἀξία τοῦ ἱστορικοῦ μέρους τοῦ ἔργου εἶναι, νομίζομεν, ἀνυπολόγιστος. Ὁ Μακρυγιάννης ὑπῆρξεν αὐτόπτης καὶ συνεργός, πολλαχοῦ δὲ καὶ αὐτουργὸς σημαντικωτάτων γεγονότων τῆς Ἐπαναστάσεως, σημαντικῶς δ' ἔδρασε καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ πολιτικῇ κυρίως παλαίστρᾳ. Πολὺν τόπον θὰ κατελάμβανεν ἐνταῦθα ἁπλῆ ὑπόδειξις καὶ χαρακτηρισμὸς τῶν πρωτοτύπων περιγραφῶν τῶν περιεχομένων ἐν τῷ ἔργῳ, ἀναφερομένων δὲ εἰς ἐκστρατείας, μάχας, πολιορκίας κτλ. Ἰδοὺ τὰ κυριώτατα κεφάλαια, τὰ ὁποῖα ἀνέκδοτα οὕτως εἰπεῖν μέχρι τοῦδε, προστίθενται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ 1821: Περιγραφὴ τῶν περὶ τὴν Ἄρταν συμβάντων ἀρχομένης τῆς Ἐπαναστάσεως. Αἱ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἐκστρατεῖαι μέχρι τοῦ 1824. Τὰ ἐν Ἀθήναις περὶ τὸν Γκούραν καὶ τὸν Ἀνδροῦτσον. Οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Ἡ πολιορκία τοῦ Νεοκάστρου ὑπὸ τοῦ Ἰμβραΐμ. Ἡ μάχη τῶν Μύλων. Ἡ τελευταία πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Πειραιῶς. Σπουδαῖα ἐπίσης εἶναι τἀναφερόμενα εἰς τοὺς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν χρόνους, μάλιστα δὲ εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ συντάγματος τοῦ 1843 συνωμοσίαν, ἧς ὁ Μακρυγιάννης ὑπῆρξεν ὁ δημιουργός. Ἡ ἐκτίμησις ἑκάστου περιγραφομένου γεγονότος, μεγάλου ἢ μικροῦ, εἶναι ἴδιον ἔργον τοῦ ἱστοριοδίφου. Ἀλλὰ καὶ οὗτος καὶ πᾶς περίεργος ἀναγνώστης βάσιν τῆς ἐκτιμήσεως ταύτης ὀφείλει νὰ θέσῃ τὸ ζήτημα τὸ ἑξῆς: Εἶναι ὁ Μακρυγιάννης ἀξιόπιστος καὶ εἰλικρινὴς ἀφηγητής; Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γνώμης ἣν θὰ σχηματίσῃ τις περὶ τοῦ προσωπικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Μακρυγιάννη. Δύναται δὲ νὰ σχηματίσῃ τὴν γνώμην ταύτην καὶ μόνον ἐκ τῆς ἁπλῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἄνευ ἄλλου βοηθήματος.

Ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου διατυποῦται ὁ χαρακτὴρ τοῦ Μακρυγιάννη τοιοῦτος οἷος ἐφάνη ἡμῖν προκύπτων ἐκ τῆς μελέτης τοῦ βίου αὐτοῦ στηριζομένης ἐπί τε τοῦ ἔργου καὶ τῆς ἀλληλογραφίας του καὶ ἐπὶ πλείστων ἄλλων ἱστορικῶν πηγῶν. Λέγομεν μόνον ἐνταῦθα πρῶτον ὅτι οὐδεὶς θὰ δυνηθῇ νὰ προσβάλῃ τὴν φιλαλήθειαν, τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν τοῦ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Μακρυγιάννη συγγράφοντος τὰ 'Απομνημονεύματα αὐτοῦ. 'Εν τῇ ὑπερβολῇ μάλιστα τῆς εἰλικρινείας καὶ τῆς φιλαληθείας αὐτοῦ κεῖται καὶ τὸ κυριώτατον τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ἔργου του. 'Ο Μακρυγιάννης γράφει τρόπον τινὰ διὰ τῆς σπάθης καὶ οὐχὶ διὰ τῆς γραφίδος. 'Υπάρχουσιν ἐν τοῖς 'Απομνημονεύμασιν αὐτοῦ χαρακτηρισμοὶ προσώπων, διάλογοι, ἐπιγράμματα ὀξύτατα, εἰσδύοντα ὀδυνηρῶς εἰς τὴν ψυχήν, τραυματίζοντα τὴν σάρκα.

'Ο τρόπος οὗτος τοῦ γράφειν πλὴν τοῦ θαυμασίου φιλολογικοῦ ἀποτελέσματος, βεβαίως δὲν παράγει τὴν ἀρίστην ἐντύπωσιν παρὰ τῷ ἀπαθεῖ σήμερον καὶ ἀμερολήπτῳ ἀναγνώστῃ. Εἶναι ὅμως σύμφωνος πρὸς τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν χαρακτῆρα τοῦ Μακρυγιάννη, οὗτινος τὸ ἐλάττωμα ἢ τὸ προτέρημα, κατὰ περίστασιν, ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ, ἐν ἔργῳ καὶ ἐν λόγῳ ὑπῆρξεν ἡ ὀργή. 'Ο Μακρυγιάννης οὐδέποτε ἔκαμψε τὸ πνεῦμα ἢ τὸ σῶμα, τὴν γλῶσσαν ἢ τὰ ὅπλα, καθὼς οὔτε καὶ τὴν γραφίδα. "Ανθρωπος λοιπὸν τοιοῦτος δυνατὸν μὲν ν' ἀδικῇ ἐν τῇ φορᾷ τοῦ λόγου αὐτοῦ, δυνατὸν ἐν τῇ ζωηρᾷ κινήσει τῶν ἑαυτοῦ αἰσθημάτων νὰ βλέπῃ στενώτερον τά τε πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, οὐδέποτε ὅμως ἐν ἐπιγνώσει ψεύδεται. Πόσον ὅμως εἶναι πολύτιμος πᾶσα γνώμη καὶ πᾶσα ἀπόφασις, καὶ ἡ μάλιστα δυσμενής, ἐκπηδῶσα ὡς ἀπὸ κρατῆρος ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ συγγραφέως! Οὗτος, ὡς δὲν δύναται νὰ κρύψῃ τὰ ἀμαυρὰ σημεῖα τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἄλλων, ὡς ἐκθέτει καθαρὰν τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ περὶ τῶν γεγονότων, οὕτως ἀποκαλύπτει καὶ ἑαυτὸν καὶ τὰς ἑαυτοῦ πράξεις γυμνὰς πρὸ τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ. 'Αφ' ἑτέρου ὅμως ὁ Μακρυγιάννης ἔχων καρδίαν ἀγαθήν, φιλάνθρωπος ὢν καὶ ἐπιεικὴς ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς αὐτοῦ σχέσεσι, μίαν ἔχει μεγίστην δικαιολογίαν διὰ τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ καὶ τὴν πικρίαν, τὴν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν θρησκείαν ἀφοσίωσιν. 'Ως ὑπῆρξε λίαν ἀπαιτητικὸς καθ' ἑαυτοῦ, ὁμοίως ὑπῆρξε καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους προκειμένου περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. "Οσον δὲ βλέπει τὰ κατ' αὐτὸ βαθμηδὸν ἐπὶ τὸ χεῖρον βαίνοντα, τοσοῦτον καὶ πικρότερος καθίσταται ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ. 'Ο πατριωτισμός, τὸ φιλόθρησκον καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ τοὺς παλαιοὺς συμμαχητὰς ἀγάπη κατέστησαν τὸν Μακρυγιάννην ἀπαισιόδοξον ἐπὶ τέλους, μετὰ δὲ τῆς πληγῆς ἣν ἔφερεν οὗτος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπέδρασαν οὐσιωδῶς ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς διαθέσεως τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ φυσικοῦ χαρακτῆρος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὁλοκλήρου τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ.

Αὐτὸς ὁ Μακρυγιάννης, μετὰ τὸ πέρας τῆς συγγραφῆς ἀναπολῶν τὰ γραφέντα, αἰσθάνεται ὅτι ἠδίκησέ τινας ἴσως ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, μίαν δὲ ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀπολογίαν, τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς θρησκείας ζῆλον. Λὲν μετανοεῖ ὅμως ἐπὶ τούτῳ. «Αὐτὸ τὸ χειρόγραφον (γράφει ἐν τῷ προλόγῳ, σελ. 4) ἀπὸ τὴν περίστασιν, ὁποῦ μοῦ ἔγιναν πολλὲς καταδρομές, τὸ εἶχα κρυμμένο. Τώρα ὁποῦ τὸ ἔβγαλα τὸ διάβασα ὅλο.. .. .. καὶ εἶδα ὅτι δὲν ξηγῶμαι γλυκώτερα». Ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἐκφράζεται ἐπιεικέστερον ὅσον θὰ ἐπεθύμει νῦν ἴσως. Ἀλλ' ὅμως, ἂν καὶ πάλιν ἤρχιζεν, ὁμοίως πιθανὸν ὅτι θὰ ἐξεφράζετο. Καὶ ὅμως θὰ ἠσθάνετο καὶ πάλιν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ δικαιολογηθῇ δι' ὁμοίου τρόπου.

Ὁ Μακρυγιάννης, ὡς εἴπομεν, δεικνύεται εἰλικρινὴς καὶ φιλαλήθης ἀφηγητὴς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ. Ἂν ὅμως ἡ φιλαλήθεια καὶ ἡ εἰλικρίνεια εἶναι ἀρεταὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, ἡ ἀμεροληψία καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ ἀντίληψις, ἀδελφαὶ οὖσαι τῶν δύο πρώτων, ἐξαρτῶνται καὶ ἐξ ἄλλων περιστάσεων, ἤτοι τῶν βιοτικῶν σχέσεων τοῦ προσώπου, τῶν παθῶν, τῶν συμφερόντων, τῶν ἀναγκῶν καὶ ὑποχρεώσεων αὐτοῦ. Δύναται λοιπὸν ἡ καθαρὰ ἱστορικὴ ἀλήθεια νὰ τίθηται ὡς σκοπὸς ἔργου τινός, ἀλλ' ὁ σκοπὸς οὗτος νὰ μὴ ἐπιτυγχάνηται ἕνεκα τῶν ἐκ τοῦ παρελθόντος διατηρουμένων ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ γράφοντος φιλίων ἢ δυσμενῶν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα ἀμαυροῦσι τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ ἐκτρέπουσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ τῆς αὐστηρᾶς δικαιοσύνης μεθ' ἧς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὀφείλει ν' ἀσκῆται ἡ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ὀρθοῦ ζήτησις καὶ ἐξακρίβωσις. Ὅσον δὲ ἀμεσώτερον μετέσχεν ὁ γράψας τῶν ἐκτιθεμένων πραγμάτων καὶ ἐπεκοινώνησε στενώτερον πρὸς τὰ ἱστορούμενα πρόσωπα, τόσον δυσκολωτέρα εἶναι παρ' αὐτῷ ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ ἀπεικόνισις τοῦ ἀκριβοῦς καὶ τοῦ δικαίου, δυσκολωτάτη δὲ εἰμὴ ἀδύνατος ὅσον τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα εἶναι ἐγγύτατα χρονικῶς εἰς τὸν γράφοντα.

Ἐν τοιαύτῃ συνθήκῃ περιστάσεων εὑρίσκεται μάλιστα ὁ Μα-

κρυγιάννης. Ὁ βίος αὐτοῦ ὑπῆρξε διηνεκὴς ἀγὼν ἔν τε πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ. Εὐθὺς δ' ἀμέσως μετὰ τὸ πέρας τῆς Ἐπαναστάσεως ἤρξατο συγγράφων οὗτος. Δὲν ἦτο λοιπὸν δυνατὸν νὰ ἐκφράζηται ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ὡς ἐρημίτης καλόγηρος ἀπὸ σκοπιᾶς βλέπων ἐπὶ τὰ ἐγκόσμια καὶ διαβιῶν ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ θεωρίᾳ αὐτῶν. Τοὐναντίον μάλιστα. Τολμῶμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι, *οὐδ' ὤφειλε ν'* ἀποπειραθῇ τοιούτου τινὸς ἔργου ἀνὴρ τοιαύτης φλογερᾶς, ἀδαμάστου φύσεως. Διότι τότε θὰ παρέδιδεν εἰς ἡμᾶς εἰκόνα ἀναληθῆ τῶν χρόνων ἐκείνων, γέμουσαν ὑποκρισίας, καὶ ἑπομένως οὐδεμιᾶς ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς σημασίας ἀξίαν. Ἡ δῆθεν ἐπιείκεια περὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα, ἡ χλιαρότης τοῦ λόγου, τὸ ἦθος τὸ *μισοκακόμοιρο* θὰ ἦσαν ψεύδη τόσον ὀγκώδη, τόσον ἀναιρετικὰ τοῦ σκοποῦ τῆς ἱστορίας, ὥστε οὐδεμία ἐξ ἐμπαθείας ἀνακρίβεια, καὶ ἡ μεγίστη καὶ ἡ μάλιστα ἄδικος, ὑπάρχουσα νῦν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Μακρυγιάννη, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξισωθῇ πρὸς ἐκείνα. Ὁ Μακρυγιάννης ὡς ἐμάχετο ἐν πολέμῳ, ὡς ἀντίκριζεν ἐν ταῖς πολιτικαῖς διαμάχαις τὸν ἀντίπαλον, ὡς ἐδέχετο καὶ ἀπέδιδε τὰ πλήγματα κατάστηθα, οὕτω καὶ ἐκφράζεται γράφων, δηλ. *παληκαρίσια, ρουμελιώτικα*, ἄνευ δόλου καὶ ἐνέδρας. Τὰ *μασημένα λόγια*, ὁ φόβος τῆς ἀληθείας, ἡ δειλὴ ἐπιφύλαξις, ὁ πλάγιος ὑπαινιγμὸς εἶναι ἄγνωστα εἰς αὐτόν. Παρ' αὐτῷ ἡ γραφὶς εἶναι κοπτερὸν ὄργανον βάλλον εὐθύ, ὡς γιαταγάνι καταφερόμενον ὑπὸ σταθερᾶς, ἀτρόμου χειρός.

Οὕτως, ἄν τις τῶν ἀναγνωστῶν θελήσῃ νὰ ἐφαρμόσῃ ἐπὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μακρυγιάννη φιλοσοφικόν τινα ὁρισμὸν περὶ τῆς τέχνης τοῦ γράφειν ἀπομνημονεύματα, θὰ ἀδικήσῃ μὲν τὸν Μακρυγιάννην ἀναπολόγητον, παρὰ τὴν ἐνταῦθα γινομένην ἀσθενῆ ἀπολογίαν αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ οὐδὲν νέον θὰ διδάξῃ ἡμᾶς. Νομίζομεν δὲ ὅτι οὐδὲ τὸν Μακρυγιάννην θὰ ἠδύνατο νὰ διδάξῃ τι ὠφέλιμον οὗτος. Ὁ Μακρυγιάννης, ὅστις οὐδέποτε ἀνέγνωσεν ἀπομνημονεύματα καὶ δὲν ἐγνώριζε τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ γραφομένου λόγου, κατεῖχεν ἀσυνειδήτως ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἴδιον ὅλως τύπον καὶ ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς ἔξοχον τούτου παράδειγμα.

Ὅτι ὁ Μακρυγιάννης καὶ ἐν τῇ ζωηροτάτῃ ἐκδηλώσει τῶν γνωμῶν αὐτοῦ εἶναι πάντοτε φιλαλήθης καὶ εἰλικρινής, καὶ ἂν δὲν

εὑρίσκεται ἐν τῷ δικαίῳ, ἀπόδειξις αἱ ὑπάρχουσαι παρ' αὐτῷ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀντιφάσεις. Διότι ἀλλαχοῦ μὲν καὶ ἐν ἄλλῳ χρόνῳ ἐκφράζεται οὕτω περί τινος προσώπου, ἀλλαχοῦ δὲ ἄλλως περὶ τοῦ αὐτοῦ. Οἷον τὸν Μαυροκορδᾶτον ἢ τὸν Κωλέτην θὰ εὑρεθῇ ὅτι ἐπαινεῖ μὲν διά τινας πράξεις αὐτῶν, δεινῶς δὲ ψέγει δι' ἄλλας ἀλλαχοῦ. Ἡ παρατήρησις αὕτη νομίζομεν ὅτι ἀρκεῖ μόνη πρὸς ἐξήγησιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Μακρυγιάννη ὡς ἱστορικοῦ συγγραφέως.

«Ὁ Μακρυγιάννης πολὺ ὁμιλεῖ περὶ ἑαυτοῦ». Εἶναι αὕτη παρατήρησις φίλου τινὸς ἀναγνώσαντος τὸ ἔργον αὐτοῦ. Τὸ ζήτημα τοῦτο, τελευταῖον ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Μακρυγιάννη, ἤτοι τὸ τῆς προσωπικῆς ἀφιλοκερδείας αὐτοῦ γράφοντος, τὸ ὁποῖον προκύπτει ὄχι μόνον ἐκ τῆς ἁπλῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐρεύνης αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν ὁμοίων τοιούτων, εἶναι σύμφυτον πρὸς τὸ ἀμέσως ἀνωτέρω ἐξετασθέν, τὸ τῆς ἀμεροληψίας ἤτοι τῆς ἀντικειμενικῆς ἀντιλήψεως τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων ὑπὸ τοῦ συγγραφέως. Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα νὰ ὑπερασπίσωμεν τὸν Μακρυγιάννην κατὰ κατηγορίας τινός. Πᾶς ἀναγνώστης εὐκόλως δύναται νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὁ Μακρυγιάννης δὲν εἶναι μὲν μάταιος, οὔτε ἀλαζὼν καὶ καυχηματίας, πάντως ὅμως μέγα φρονεῖ περὶ ἑαυτοῦ, λίαν ἐνδιατρίβει περὶ τὰς ἰδίας πράξεις καὶ τοὺς ἰδίους λόγους, ὅσον δὲ νομίζει ὅτι αὐτὸς καὶ πράττων καὶ λέγων εὑρίσκεται ἐν τῷ δικαίῳ, τόσον ἐπιδεικνύει τοὺς ἄλλους σφαλλομένους, καὶ λέγοντας καὶ πράττοντας. Τοιαύτη ὅμως παρατήρησις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθῇ ὡς κατηγορία κατὰ τοῦ συγγραφέως Μακρυγιάννη, πρὸς τὴν ὁποίαν καὶ ν' ἀπαντήσῃ τις μετ' ἀναλόγου συντομίας. Διότι ἡ ἔρευνα πάσης πράξεως καὶ παντὸς λόγου τοῦ Μακρυγιάννη ἀνήκει εἰς τὴν γενικὴν ἔρευναν τοῦ βίου αὐτοῦ, δύναται ὅμως νὰ γίνῃ καὶ ἰδίας μακρᾶς μελέτης θέμα. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ ὅσων ὁ Μακρυγιάννης γράφει ὡς πρὸς τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους τῶν ἄλλων. Ὁ ἀναγνώστης λοιπὸν ἀντὶ νὰ κατηγορήσῃ, ὀφείλει πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ ἂν ὁ συγγραφεὺς γράφει τὸ ἀληθὲς ἑκάστοτε [1]).

---

[1]) Ἰδοὺ πῶς ὁ Γ. Τερτσέτης κρίνει τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Θ. Κο-

ι'

Ὁλόκληρος ἡ εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα εἰσαγωγὴ εἶναι τρόπον τινὰ προαπολογία κατὰ ἐνδεχομένης τοιαύτης τινὸς μομφῆς. «Ἂν εἶμαι τίμιος ἄνθρωπος, θέλω γράψῃ τὴν ἀλήθεια.... Ὅλοι οἱ ἀναγνῶστες ἔχετε χρέος πρῶτα νὰ ἐρευνήσητε διὰ τὴν διαγωγή μου, πῶς φέρθηκα εἰς τὴν κοινωνία καὶ Ἀγῶνα, καὶ ἂν τιμίως φέρθηκα, βάλετε βάση καὶ εἰς τὰ γραφόμενά μου...». Ἔχων δὲ πεποίθησιν ἐπὶ τὴν χρηστότητα τῆς προθέσεως αὐτοῦ γράφοντος, μετ' ἐπιμονῆς παρακαλεῖ ἔν τε τῷ προλόγῳ καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τὸν ἀναγνώστην «ἀφοῦ τὸ διαβάσῃ ὅλο», τότε μόνον νὰ κρίνῃ αὐτὸν καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ.

Ἀνάγκη λοιπὸν ἀληθῶς ἵνα ὁ κρίνων ἀποβλέπῃ πρὸς τὰς ἑκάστοτε γνώμας τοῦ συγγραφέως ἐκ τῆς γενικῆς ἀπόψεως τοῦ ὅλου ἔργου αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐκτιμήσει μνημονευομένου τινὸς προσώπου ἢ γεγονότος πρέπει βεβαίως νὰ μὴ λησμονῶνται τὰ κατὰ μέρος περιστατικὰ τοῦ γράφοντος, ἤτοι αἱ προηγούμεναι σχέσεις, ἡ παροῦσα πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ θέσις αὐτοῦ, τὰ ἰδιαίτερα πιθανὰ προσωπικὰ ἐλατήρια κλπ., πρώτιστα ὅμως πρέπει νὰ μὴ παροράται τὸ γενικὸν πνεῦμα τοῦ γράφοντος, ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ ὁ φυσικὸς καὶ πνευματικὸς καὶ τέλος ὁ σκοπὸς αὐτοῦ καὶ ἡ ἀφορμὴ ἀναλαβόντος τοιοῦτο ἔργον. Πρέπει νὰ μὴ παραλείπηται προσέτι τὸ κυριώτατον: Ὅτι αὐτὴ ἡ φύσις τῶν τοιούτων ἔργων εἶναι ἡ προκαλοῦσα εἰς περιαυτολογίαν. Αὐτὴ δὲ ἡ θέσις τοῦ ἐπιχειροῦντος νὰ γράψῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν εἶναι ἡ ποιοῦσα αὐτὸν νὰ βλέπῃ πάντα τὰ συμβαίνοντα ὡς στρεφόμενα περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον. Πᾶς δ' ὁ ἀπαιτῶν ἀπόλυτον ἄρνησιν τοῦ προσώπου τοῦ γράφοντος ἐν τοιαύτῃ συγγραφῇ, ἀπαιτεῖ τὴν συγγραφὴν ὄχι ἀπομνημονευμάτων ἀλλὰ τελείου ἔργου ἱστορικοῦ. Ὁ δὲ πειραθεὶς ἀκριβῶς ἐν τῇ συγγραφῇ τῶν προσωπικῶν ἀναμνήσεων νὰ συγγράψῃ ἱστορίαν, ἀπέτυχε τοῦ σκοποῦ ἑκατέρου.

λοκοτρώνη, ἔργον ὅπερ ἐγράφη πολὺ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν (1836): «Ποῖος ζωγραφίζεται ἀναμάρτητος εἰς τὸ βιβλίον; Ὁ ἴδιος Κολοκοτρώνης. Τὰ λάθη του, τὰς ἐλλείψεις του δὲν θὰ μάθωμεν ἀπὸ τὸ βιβλίον του». («Ἐξακολούθησις τῶν προλεγομένων εἰς τὰ ὑπομνήματα τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη» σελ. 43).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὑπὸ τὴν καθόλου λοιπὸν ἔποψιν κρίνοντες τὸ ἔργον τοῦ Μακρυγιάννη, ἀφοῦ προσεπαθήσαμεν νὰ θίξωμεν τὰ ἰδιαίτερα ζητήματα τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς κατὰ μέρος ἐξετάσεως αὐτοῦ, μετὰ πεποιθήσεως λέγομεν ὅτι εἶναι τοῦτο μοναδικὸν καὶ πολύτιμον ἱστορικὸν κειμήλιον, ἀληθὴς πινακοθήκη ζωντανῶν εἰκόνων, ἠθογραφιῶν, περιγραφῶν, διαλόγων, ἐκ τῶν ὁποίων ὄχι μόνον ὁ ἱστορικός, ἀλλὰ καὶ ὁ ποιητὴς καὶ ὁ ἠθογράφος καὶ ὁ φιλόσοφος θὰ δύνανται νὰ ἀντλῶσιν ἀφθόνως τὰ στοιχεῖα τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐμπνεύσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ ἡ ἄποψις αὕτη ἡ γενικὴ τοῦ ἔργου τοῦ Μακρυγιάννη ἀνήκει εἰς τὴν φιλολογικὴν μᾶλλον ἐξέτασιν αὐτοῦ.

Τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη ὑπάγονται εἰς τὴν τάξιν τῶν ἔργων τῶν γραφέντων ὑπὸ ἀνδρῶν τῆς Ἐπαναστάσεως ὅλως ἀγραμμάτων. Τοιαῦτα ἔργα ἐκδεδομένα, ἐλάχιστα τὸν ἀριθμὸν ἄλλως, εἶναι τὰ ἑξῆς: Τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη[1]), τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη αἱ μετὰ παρατηρήσεων δύο συλλογαὶ ἐγγράφων[2]), τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ

---

[1]) «Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836. Ὑπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης. Ἀθήνησι, τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως (παρὰ τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς) 1846». Αὕτη εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐξωφύλλου. Ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ πρώτου, τοῦ ἐγχρώμου, εἶναι ἡ ἑξῆς· «Ὁ γέρων Κολοκοτρώνης. Ἐν Ἀθήναις, τύποις κτλ. 1851». Ἐκ τῶν δύο τούτων ἐπιγραφῶν ἐξάγεται ὅτι τὸ ἔργον ἐπερατώθη μὲν τῷ 1836, ἤρξατο δὲ τυπούμενον τῷ 1846, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κολοκοτρώνη γενόμενον τῇ 4 Φεβρουαρίου 1843, καὶ ἐξεδόθη τῷ 1851. Τοῦ βιβλίου ὑπάρχει καὶ β' ἔκδοσις ἐκ τοῦ βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας» γενομένη τῷ 1889 εἰς δύο τόμους.

[2]) «Ἑλληνικὰ Ὑπομνήματα, ἤτοι ἐπιστολαὶ καὶ διάφορα ἔγγραφα ἀφορῶντα τὴν Ἑλλην. ἐπανάστασιν ἀπὸ 1821 μέχρι 1827, συλλεγέντα μὲν ὑπὸ τοῦ ὑποστρατήγου Ἰωάννου Θ. Κολοκοτρώνη, ἐκδοθέντα δὲ ὑπὸ Χ. Ν. Φιλαδελφέως. Ἀθήνησι, τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως (παρὰ τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς, ἀριθ. 420), 1856». Αὕτη εἶναι ἡ κατὰ τὸ β' ἐξώφυλλον ἐπιγραφή, ἐξ ἧς φαίνεται ὅτι τὸ ἔργον ἐτυπώθη τῷ 1856. Κατὰ δὲ τὴν τοῦ ἐγχρώμου ἐξωφύλλου ἐπιγραφὴν ἐξεδόθη τῷ 1884. Ἡ ἐπιγραφὴ

Φωτάκου [1]) καὶ τέλος ἡ ὡς περὶ τρίτου προσώπου βιογραφία, ἀλλ' αὐτοβιογραφία καθ' ἡμᾶς οὖσα τοῦ Γεωργίου Βαρνακιώτου, καταχωρισθεῖσα ἐν τῇ συλλογῇ Φυσεντζίδου [2]). Ὁ Γ. Τερτσέτης μνημονεύει που ὅτι εἶχε γράψῃ καθ' ὑπαγόρευσιν καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Νικηταρᾶ [3]), τὰ ὁποῖα φαίνονται ἀπολεσθέντα, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ Δημο-Τσέλιου, τὰ ὁποῖα σώζονται. Ἐπίσης σώζεται μέγα τμῆμα τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Σπύρο-Μίλιου ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ. Πιθανὸν δὲ ὅτι καὶ ἀλλαχοῦ σώζονται ἔργα γραφέντα ὁμοίως ὑπ' ἀνδρῶν στερηθέντων πάσης παιδεύσεως, στρατιωτικῶν δὲ συνήθως.

Τὰ ὑπὸ λογίων ἀνδρῶν ἐκδοθέντα καὶ τὰ ἀνέκδοτα ἔτι τοιαῦτα ἔργα ἀποβλέπουσι μὲν εἰς τὸν καθαρῶς φιλολογικὸν σκοπὸν ἤτοι αὐτὴν τὴν συγγραφὴν καὶ τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου, χρησιμεύουσιν ὅμως καὶ εἰς τὴν φιλοδοξίαν τοῦ γράψαντος, ὡς ἀνδρὸς σπουδαίως

τοῦ ἑτέρου ἔργου: «Διάφορα ἔγγραφα καὶ ἐπιστολαὶ ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ ὑποστρατήγου Γενναίου Κολοκοτρώνη ἀφορῶντα τὰς κατὰ τὸ 1832 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου Ι. Καποδίστρια συμβάσας κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀνωμαλίας καὶ ἀναρχίας. Ἐκδόντος Χ. Ν. Φιλαδελφέως, Ἀθήνῃσι, κτλ. 1855». Παρὰ τῷ ἐκδότῃ εὑρίσκονται καὶ χειρόγραφα ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ γενήσεται ὁ ἁρμόζων λόγος.

[1]) «Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ Φωτάκου πρώτου ὑπασπιστοῦ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη. Ἀθήνῃσι, τύποις καὶ βιβλιοπωλείῳ Π. Δ. Σακελλαρίου, 1858». Αὕτη εἶναι ἡ ἔκδοσις μέρους μόνον τοῦ ἔργου τοῦ συγγραφέως. Τὸ δὲ ἔργον ὁλόκληρον φέρει τὴν ἐπιγραφήν· «Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, συγγραφέντα μὲν ὑπὸ Φωτίου Χρυσανθοπούλου ἢ Φωτάκου, πρώτου ὑπασπιστοῦ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, ἐκδοθέντα δὲ ὑπὸ Σταύρου Ἀνδροπούλου Ἀρεοπαγίτου. Ἐν Ἀθήναις, 1899».

[2]) «Ἀνέκδοτοι αὐτόγραφοι ἐπιστολαὶ τῶν διασημοτέρων Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν καὶ διάφορα πρὸς αὐτοὺς ἔγγραφα τῆς Διοικήσεως μεθ' ἱστορικῶν σημειώσεων ὑπὸ Ν. Φυσεντζίδου. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1893», σελ. 217 καὶ ἑξῆς.

[3]) Νικήτα Σταματελοπούλου, ἐπονομαζομένου Νικηταρᾶ τοῦ Τουρκοφάγου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὑπηρετήσαντος τῇ πατρίδι, πολλάκις δὲ καὶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν καὶ ἀπολογίαν τοῦ κόμματος ἢ τοῦ ἀνδρὸς ὑφ' ὃν ὁ γράψας ἔδρασεν. Δὲν ἔχει ὅμως τελείως οὕτω τὸ πρᾶγμα καὶ περὶ συγγραφέων μηδεμιᾶς τυχόντων παιδεύσεως. Παρ' αὐτοῖς λείπει συνήθως ἡ συγγραφικὴ φιλοδοξία καὶ ὁ πρὸς δάφνας φιλολογικὰς ζῆλος. Εἶναι ὅμως πάντως ἰσχυροτέρα παρὰ τούτοις ἢ παρὰ τοῖς λογίοις τῶν συγγραφέων ἡ ψυχικὴ δύναμις καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ὥθησις, ἥτις ἀναγκάζει νὰ λάβωσι τὴν γραφίδα, πρὸς ἣν φύσει καὶ ἐξ ἀνατροφῆς αἰσθάνονται δέος τι μετὰ σεβασμοῦ ἀνάμικτον. Ἡ ἀνάγκη δὲ αὕτη προέρχεται ἄλλοτε μὲν ἐκ τῆς ἀγνῆς καὶ εἰλικρινοῦς ἐπιθυμίας νὰ ἐκθέσωσι τὰ καθ' ἑαυτούς, ἅπερ νομίζουσιν ἐνδιαφέροντα τοῖς ἀνθρώποις, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει οὐχὶ φιλοδοξίαν φιλολογικήν, ἀλλ' εὐγενῆ φιλοτιμίαν νὰ καταστήσωσι τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν γνωστὰ τοῖς πᾶσι. Ἄλλοτε ὅμως ὁ λόγος τῆς συγγραφῆς εἶναι στενώτερος καὶ πεζότερος, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἰσχυρός, ὅτι ἠδικημένον ἑαυτὸν νομίζων ὁ ἀνὴρ παρά τε τῶν συγχρόνων καὶ παρὰ τῶν ὕστερον γραψάντων, ἀναλαμβάνει τὸ δυσχερὲς ἔργον νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν καὶ νὰ κατηγορήσῃ τῶν ἀντιπάλων. Τελευταία ἔρχεται ἡ περίπτωσις, καθ' ἣν ἐπίσημός τις ἀνὴρ ὑπαγορεύει κατὰ προτροπὴν καὶ παράκλησιν τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῶν ἔργων τὴν ἔκθεσιν. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἀποδόσεως τῶν λόγων καὶ τῶν διανοημάτων ἀπαιδεύτου ἀλλὰ σπουδαίου ἀνδρὸς δὲν εἶναι βεβαίως ὁ ἄριστος, διότι ἀπαιτεῖ τὴν παρουσίαν δευτέρου προσώπου, διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ διέλθῃ πᾶσα φράσις τοῦ διηγουμένου, ἥτις πολλάκις συντομεύεται ἢ ἄλλως μεταβάλλεται· ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὁ διηγούμενος ὀφείλει βραδέως νὰ λέγῃ, διακοπτόμενος πολλάκις ἵνα ἀναμείνῃ ἢ ἐρωτώμενος ἵνα ἐπαναλάβῃ τὰ λεχθέντα [1]).

Καὶ παρὰ τὸ μειονέκτημα ὅμως τῆς ὁδοῦ ταύτης, δι' ἧς μετεδόθησαν ἡμῖν σπουδαιότατα ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα ἐκ τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως ὀφειλόμενα εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ

---

[1]) Τελεία εἶναι ἡ μέθοδος τῆς στενογραφικῆς σημειώσεως τῶν λόγων τοῦ διηγουμένου. Ταύτην μετεχειρίσθη ἤδη ὁ ἐκδότης πρὸ ἐτῶν πρός τινας ἐπιζῶντας στρατιωτικούς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Γεωργίου Τερτσέτη [1]), δυστύχημα νομίζομεν ὅτι δὲν εὑρέθησαν καὶ ἄλλοι τῶν συγχρόνων λογίων οἵτινες νὰ πράξωσιν ὅ,τι ἐκεῖνος ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ἔπραξεν.

Ἡ ἱερὰ ἡμῶν Ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε γεγονὸς ὅλως ἔκτακτον, φέρον τοὺς μεγάλους χαρακτῆρας τῶν χρόνων οἵτινες ἐγέννησαν αὐτὸ καὶ ἀναδεῖξαν τὴν ἐξόχως πρωτότυπον καὶ θαυμασίως ἐκφραστικὴν μορφὴν λαοῦ νέου, ἰσχυροῦ καὶ ἰδιορρύθμου, διαπλασθεῖσαν ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ σκωριώντων στοιχείων ἐν τῇ μυστικῇ καμίνῳ αἰώνων ὁλοκλήρων δουλείας. Τὸ πνεῦμα ὅμως τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐποχῆς καὶ ἡ μυριόμορφος εἰκὼν τῶν ἐκτάκτων γεγονότων καὶ τῶν ἀναδειχθέντων κατ' αὐτὰ προσώπων διαφεύγουσιν ἡμᾶς δυστυχῶς σήμερον, θέλοντας νὰ ταναζητήσωμεν ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν συγχρόνων λογίων ἀνδρῶν, μόνον δ' ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ἀπαιδεύτων καὶ ἀγραμμάτων ἀνακύπτουσιν ἐκπληκτικῶς ζῶντα ἐνώπιον τῶν μεμαγευμένων ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Διότι ἐκεῖνοι μὲν παρέδωκαν εἰς ἡμᾶς τὴν σύγχρονον αὐτῶν ζωήν, τρόπον τινὰ βαλσαμώσαντες αὐτὴν καὶ περισφίξαντες ἐντὸς τῶν τετριμμένων ῥακῶν τῆς στενῆς ἀντιλήψεως, τῆς σχολαστικότητος καὶ τῆς σοβαρευομένης πτωχαλαζονείας αὐτῶν, φιλοδοξούντων νὰ παράσχωσι δείγματα συγγραφικὰ τῆς προγονικῆς σοφίας ἄξια [2]). Καὶ ταῦτα ἐνῷ ἡ ἀφυπνισθεῖσα ζωὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡσεὶ δι' ἀλλεπαλλήλων ἐκρήξεων ἐκδηλουμένη, ἠδύνατο νὰ τυφλώσῃ διὰ τοῦ θάμβους αὐτῆς πάντα ἐπιδεκτικὸν αἰσθήσεως ἄνθρωπον. Οὕτως ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν τὸ θλιβερὸν φαινόμενον τελείας ἐρημίας ἀξίων λόγου συγγραφέων ὡς γνησίων ἀντιπροσώπων τῆς ἐποχῆς αὐτῶν. Τὸ δὲ θλιβερώτατον ὅτι μέγας ποιητὴς οἷος ὁ Σολωμὸς ἠγνοήθη ὅλως καὶ παρωράθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Καὶ ὅμως, ἐνῷ ὁ λογιώτατος τῆς ἐποχῆς εἴτε ὡς γραμματεὺς στρατιωτικοῦ ἀνδρός, εἴτε ὡς δημόσιος ὑπάλληλος, εἴτε ὡς ῥήτωρ ἐν τῇ ἐθνικῇ

---

[1]) Εἰς τὴν προτροπὴν τούτου ὀφείλεται καὶ ἡ συγγραφὴ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Φωτάκου.

[2]) Ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς ἔγραψε κατὰ ζῆλον θουκυδίδειον τὰ μετριώτατα αὐτοῦ ἱστορικὰ συγγράμματα. Καὶ ὁ Ι. Φιλήμων ἐμιμεῖτο τοὺς ἀρχαίους, ἄλλως πολὺ λογιώτερος ὢν τοῦ πρώτου. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι.

συνελεύσει, εἴτε ὡς συγγραφεὺς κατόπιν κατεσκεύαζε τὸν ἑλληνοφράγκικον αὐτοῦ λόγον, φονεύων μᾶλλον ἢ ζωντανεύων τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ ἐπάλλετο πλήρης σφρίγους ἐν τῷ στήθει καὶ τοῦ τελευταίου στρατιώτου καὶ τοῦ χυδαιοτάτου χωρικοῦ. Τότε ἠδύνατό τις νὰ καλέσῃ εἰς ὁμιλίαν τὸν τυχόντα διαβάτην οἱουδήποτε χωρίου ἢ κωμοπόλεως καὶ ν' ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ λόγους ἀθανάτους. Τότε ἠδύνατο νὰ εἴπῃ εἷς τινα οἱονδήποτε χωρικὸν «ψάλε» καὶ νὰ ἐνωτισθῇ ἀθανάτων ποιημάτων. Ἠδύνατο νὰ εἴπῃ «γράψε» καὶ νὰ γίνῃ αἴτιος τῆς δημιουργίας ἀθανάτου καλλιτεχνήματος.

Ἴσως αὐτὴ ἡ φωνὴ τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς εἶναι ἡ ψιθυρίσασα εἰς τὸ οὖς τοῦ Μακρυγιάννη τὴν ἱερὰν παραγγελίαν τῆς συγγραφῆς τοῦ παρόντος ἔργου. Εἶναι δὲ τοῦτο ἀναμφισβητήτως τὸ γνησιώτατον καὶ καθαρώτατον κάτοπτρον τῶν χρόνων εἰς οὓς ἀναφέρεται. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἰδιαιτέρων ψυχολογικῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς εὑρέθη ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ συλλήψει τῆς ἰδέας τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ἐκτελέσει αὐτῆς, εἶναι τὸ μᾶλλον ἀνεπηρέαστον τῶν ὁμοίων αὐτῷ ἔργων περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ συγγραφεὺς τῆς τοῦ Γ. Βαρνακιώτη βιογραφίας εὐθὺς ἐν ἀρχῇ· «Επιδη μερικη κακοθελιτε κε φθονερι θελουν να κατηγορισουν την ζοην κε τας πραξις του στρατηγου γεοργιου βαρνακιωτη, ταχα οτι επροσκινισε ης τους τουρκους κε επροξενισε βλαβι εις το Ελινικον εθνος, φανερωνομεν ης την ηστοριαν το οσον επραξε δια να γνορισουν η τημηι ανθροπι ποσον οφελεσε το εθνος του κτλ.». Ἐγράφη λοιπὸν τὸ ἔργον τοῦτο πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν παρελθουσῶν πράξεων τοῦ Γ. Βαρνακιώτη. Τοιοῦτος ὅμως σκοπὸς ἢ ἄλλος τις ἀνάλογος δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν Μακρυγιάννην ὅτε ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1829 ἀπεφάσιζεν οὗτος νὰ γράψῃ τὰ καθ' ἑαυτόν. Ἀλλ' οὔτε παρενέβη δευτέρα τις διάνοια ἢ ἀλλοτρία χεὶρ ἥτις νὰ συνεργασθῇ μετ' αὐτοῦ καθ' οἱονδήποτε τρόπον πρὸς τὴν σύνταξιν τοῦ ἔργου, ὡς ἐγένετο τοῦτο παρ' ἄλλοις. Οἷον ἀμφότερα τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα ἔργα τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, γεγραμμένα ἐν λογίᾳ γλώσσῃ, ἀναμφιβόλως συνετάχθησαν ὑπ' ἄλλου, στεροῦνται δὲ καὶ τοῦ προσόντος τῆς καθ' ὑπαγόρευσιν συνεργασίας τοῦ συγγραφέως οὗτινος τὸ ὄνομα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

φέρουσιν. Ἀρκεῖ ἡ παράθεσις χωρίου τινὸς ἐξ οἱουδήποτε τῶν δύο τόμων πρὸς ἕτερον χωρίον ἐξ αὐτογράφου τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη· «Ἡ μάχη κατέστη πεισματώδης· οἱ Τοῦρκοι λυσσωδῶς ἐφώρμουν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ γενναίως ἀπεκρούοντο κτλ.» («Ἕλλην. ὑπομνήματα κτλ.» σελ. 23). «Ο γενεος εκατεβη εις καρητενα, οπου απερνοντας απο τα μοναστηρια κε σπηλιες εβαρηγαν της καμπανες κε ερηχναν κε τουφεκια, κε ευφχες τα γινεκοπεδα, οτι αυτη η μερα ητον η σοτηρια τους» [1]). Ἐν τῷ δευτέρῳ τούτῳ χωρίῳ φαίνεται ὁ ἀληθὴς Γενναῖος Κολοκοτρώνης, ἐνῷ ἀμφότερα τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔργα εἰς ἄλλον ἀνήκουσι.

Καὶ τοῦ Φωτάκου τὰ Ἀπομνημονεύματα δὲν φαίνονται ἀνεπηρέαστα ὑπὸ ξένης χειρὸς καὶ διανοίας. Δὲν σώζουσι πρῶτον καθαρὸν τὸν χαρακτῆρα προσωπικῶν ἀπομνημονευμάτων, ἀλλὰ προσεγγίζουσι διὰ τοῦ γενικωτέρου αὐτῶν σχεδίου πρὸς τύπον τινὰ μεταξὺ ἀπομνημονευμάτων καὶ γενικῆς ἱστορίας. Ὁ Φωτάκος συγχωνεύει τὰς ἰδίας ἀναμνήσεις πρὸς τὰ σπουδαῖα ἄλλα γεγονότα, ἅτινα ἠδύνατο ἄλλοθεν νὰ γνωρίσῃ οὐχὶ δ' ἐξ αὐτοψίας, ἐπαναλαμβάνει δὲ πολλὰ τούτων ὑπ' ἄλλων γεγραμμένα [2]). Τὸ κύριον μέρος τῆς ἰδίας ἐργασίας στρέφεται περὶ τὸν βίον τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, οὗτινος ἀναδεικνύεται ὄχι μόνον ὁ ἱστοριογράφος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐποποιὸς καὶ ἐξυμνητής. Παρὰ τὴν τελείαν ἀγραμματωσύνην αὐτοῦ ὁ Φωτάκος δύναται νὰ καταταχθῇ εἰς τὴν τάξιν τῶν λογίων ἀπομνημονευματογράφων, καὶ γενικώτερον τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἱστορικῶν συγγραφέων [3]). Διότι πλὴν τῶν Ἀπομνημονευμάτων καὶ ἄλλα ἔγραψε βιβλία ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτα [4]).

---

[1]) Ἐκ τῶν ἀνεκδότων ἀπομνημονευμάτων τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, σωζομένων παρὰ τῷ ἐκδότῃ.

[2]) Ἐν σελ. ς' τοῦ Β' τόμου τῆς β' ἐκδόσεως γράφει· «Θὰ ἱστορήσω... ὅσα ἤκουσα ἀπὸ τοὺς συναδέλφους μου, ἢ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου καὶ ἐνήργησα μὲ τὴν ἄδολον θέλησίν μου». Ἐν σημειώσει ὅμως κατωτέρω ὁμολογεῖ· «Παρέλειψα πολλοὺς πολέμους εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἤμουν παρών».

[3]) Ἐν σελ. 343 τοῦ Β' τόμου τῆς β' ἐκδόσεως ἀρχαιολογῶν παραπέμπει εἰς τὸν Παυσανίαν.

[4]) Βλ. σημείωσιν αὐτῶν ἐν σελ. ιζ' τοῦ Α' τόμου τῆς ἐκδόσεως Ἀνδροπούλου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Εἶχε δὲ τὸ πνεῦμα μέτριον καὶ ἥπιον, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπιδεκτικὸν ἀφομοιώσεως. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν διαίρεσιν τῆς ὕλης αὐτοῦ καὶ τὴν ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ σύνδεσιν αὐτῆς, ἤτοι ὡς πρὸς τὴν σύλληψιν τοῦ ὅλου σχεδίου θὰ ἦτο ὁ Φωτάκος θαυμασμοῦ ἄξιος, ἂν δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ ὅμοια ἔργα Ἑλληνικά, ἀναφερόμενα εἰς τὴν αὐτὴν ἱστορικὴν περίοδον, ἤτοι τὴν Ἱστορίαν τοῦ Τρικούπη, τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Σπηλιάδου καὶ τὰ τοῦ Γερμανοῦ Παλαιῶν Πατρῶν. Τὰ ἔργα ταῦτα δὲν ἐχρησίμευσαν μόνον ὡς δεῖγμα τρόπον τινά, ἀλλὰ καὶ ὡς ὁδηγοὶ ἐν τῇ ἀνελίξει τοῦ ἔργου τοῦ Φωτάκου. Ἡ Ἱστορία δὲ τοῦ Τρικούπη μάλιστα ὑπῆρξε καὶ κίνητρον ἰσχυρὸν πρὸς τὴν συγγραφὴν εἰς τὸν Φωτάκον, διότι πολλὰ τῶν χωρίων αὐτῆς συνεκρούοντο πρὸς τὴν ἀντίληψιν ἢ τὴν γνώμην τούτου [1]). Ἡ κυρία ὅμως ἀφορμὴ πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς συγγραφῆς ὑπῆρξεν ἡ προτροπὴ τοῦ Τερτσέτη, πρὸς ὃν καὶ ἀφιεροῖ αὐτὴν δικαίως ὁ Φωτάκος. «Αἱ πολλαί σου λοιπὸν παρακινήσεις τέλος πάντων εἰσακούσθησαν κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ζωῆς μου· διότι εἶδα καὶ ἐγώ, ὅτι ὅσοι πεπαιδευμένοι ἐπεχείρησαν νὰ συγγράψουν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγῶνος... ὅλοι ἔπεσαν εἰς χονδρὰ σφάλματα». Ὁ δὲ κύριος σκοπός, ἡ ἀπονομὴ δικαιοσύνης πρὸς τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, ὃν τιμᾷ, θαυμάζει καὶ λατρεύει ὁ συναγωνιστὴς αὐτοῦ συγγραφεύς [2]). Ἡ φιλολογικὴ λοιπὸν θέσις τούτου ὑπῆρξεν οὐχὶ ὅλος καθαρὰ ἀπέναντι τοῦ ὑπὸ τὴν γραφίδα αὐτοῦ ἀντικειμένου, ἀλλ' ἀμφίβολος, ἀσταθὴς καὶ πρὸς πολλὰ ἀφορῶσα σημεῖα. Ὅλως τοὐναντίον ὅμως συνέβαινεν εἰς τὸν Μακρυγιάννην, ὅστις μόνον περὶ τῶν ἑαυτοῦ πράξεων καὶ περὶ ὅσων ἀντελήφθη ἔγραφεν· ἐνῷ δὲ κατ' οὐδενὸς ἀμύνεται, οὔτε ἀπολογεῖται, εἰμὴ σπανίως μόνον καὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἐν παρεκβάσει, ἐλεύθερος ὅλως τοιούτων ἐπηρεασμῶν, ὅπου ψέγει ἢ ἐπαινεῖ πράττει τοῦτο κατ' ἰδίαν αὐτόβουλον γνώμην καὶ ἔμπνευσιν.

---

1) Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τοῦ ἔργου ἀπαντῶσι συχνὰ ἐπανορθώσεις σφαλμάτων τοῦ Τρικούπη, ἐνῷ ἐν τῷ δευτέρῳ φαίνεται στομωθεῖσα τρόπον τινὰ ἡ πρὸς ἐκεῖνον ἀντίθεσις καὶ διαφωνία.

2) Ὁ Φωτάκος, ὡς γνωστόν, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὑπασπιστὴς τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη.

Κατ᾽ ἀντίθεσιν ἐπίσης πρὸς τὴν παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ καθαρότητα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς, ὀφειλομένην εἰς τὸ ἠθικὸν σθένος καὶ μάλιστα εἰς τὸ βάθος τὸ ψυχολογικὸν τοῦ συγγραφέως, ὁ Φωτάκος παρέχει ἡμῖν ἀφορμὴν νὰ θαυμάσωμεν τὴν εὐκολίαν μεθ᾽ ἧς ἀφομοιοῦται πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν λογίων ἣν μόλις ἀνεγίνωσκε, τὴν ὁποίαν ὅμως οὐδαμῶς δύναται ν᾽ ἀφομοιώσῃ. Σημεῖον ὅτι τὸ γλωσσικὸν αὐτοῦ αἴσθημα εἶχε χαλαρωθῇ παρ᾽ αὐτῷ εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ λυπῆταί τις ὅτι οὕτω καιρίως ἐζημιώθησαν τὰ ἀξιόλογα ὑπὸ ἔποψιν ἀφελείας, διηγηματικοῦ ἐνδιαφέροντος, χάριτος ὕφους, παραστατικότητος καὶ φαντασίας ἀπομνημονεύματα τοῦ Φωτάκου, τὰ ὁποῖα ἄλλως μόνον πρὸς τὰ τοῦ Μακρυγιάννη θὰ ἠδύναντο νὰ συγκριθῶσιν ὑπὸ φιλολογικὴν ἔποψιν. Αἱ δὲ προμνησθεῖσαι ἀγαθαὶ συγγραφικαὶ ἰδιότητες τοῦ Φωτάκου, αἵτινες διεσώθησαν ἕνεκα τοῦ ὑπολειφθέντος αὐτῷ φυσικοῦ στοιχείου τῆς ἀντιλήψεως, ἐκφράσεως καὶ παραστάσεως, ἐν πολὺ μείζονι βαθμῷ θὰ εὑρίσκοντο παρ᾽ αὐτῷ.

Ὁ ἐπιμεληθεὶς τῆς δευτέρας καὶ πλήρους ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τοῦ Φωτάκου παρατηρεῖ που τοῦ ὑπ᾽ αὐτοῦ γραφέντος βίου τοῦ ἀνδρὸς ὅτι ἡ γλῶσσα τούτου ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῶν ἀπομνημονευμάτων, τῷ ἐκδοθέντι ὑπ᾽ αὐτοῦ τὸ πρῶτον, δὲν εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν ἐν τῷ παλαιότερον ἐκδοθέντι, ἀλλ᾽ ὑπέστη μεταβολήν τινα, ἐννοεῖται ἐπὶ τὸ λογιώτερον· ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη προῆλθε, κατὰ τὸν ἐκδότην, «ἐκ τῆς προϊούσης διαμορφώσεως τῆς γλώσσης, ἐξ ἧς, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐπηρεάσθη καὶ ὁ συγγραφεύς». Ἠδύνατό τις ἁπλῶς νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις τοῦ Φωτάκου συνεβάδισεν οὐχὶ πρὸς τὴν προϊοῦσαν διαμόρφωσιν τοῦ γραφομένου λόγου, ἀλλὰ πρὸς τὴν προϊοῦσαν ἡλικίαν αὐτοῦ. Διότι καὶ ὅτε πρῶτον ὁ Φωτάκος ἤρξατο γράφων, καὶ κατ᾽ αὐτοὺς ἔτι τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ γραπτὸς λόγος ἦτο ἱκανῶς προηγμένος, ὥστε νὰ κινῇ τοῦ ἀγραμμάτου Φωτάκου τὴν μίμησιν, ἥτις οὐδὲν ἄλλως ἔχει τὸ ἀληθῶς θαυμαστόν. Γράφων ἐν εἴδει ἡμερολογίου τὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου ὁ Χειμαριώτης Σπῦρο-Μίλιος, ἀγράμματος ὁμοίως καὶ ὅλως ἀνορθογράφος, μετεχειρίσθη γλῶσσαν ἐξ ἴσου λογίαν ἢ ἡμιλογίαν ὡς ὁ Φωτάκος. Οἱ ἄνδρες οὗτοι δὲν ὑφίσταντο τὴν ἐπίδρασιν τῆς βαθμιαίας φιλολογικῆς διαμορ-

φώσεως τῆς γραπτῆς γλώσσης, ἀλλὰ τῆς βαθμιαίας ἐξαπλώσεως αὐτῆς καὶ τῆς διαδόσεως ὄχι μόνον διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἐντύπων, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου. Ἄλλως ἡ ἐξάπλωσις καὶ ἡ διάδοσις εἶναι αὐτὴ τῆς ἐπιδράσεως ἡ ἐκδήλωσις. Οὕτω δ' ἐφθάσαμεν εἰς τὴν θλιβερὰν σημερινὴν κατάστασιν τῆς γλωσσικῆς διαφθορᾶς, ἥτις ἐν μὲν τοῖς βιβλίοις καὶ τοῖς ἄλλοις ἐντύποις δύναται νὰ νομίζηται ὡς παροδικὴ καὶ δυναμένη νὰ ἐκλίπῃ, ἀλλ' ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ εἶναι ἐπικίνδυνον φαινόμενον τὸ ὁποῖον καὶ παρερχόμενον πέπρωται νὰ ἀσκήσῃ διαρκῆ βλάβην ἐπὶ τῆς καθαρότητος τῆς ἐθνικῆς λαλουμένης γλώσσης καὶ νὰ μεταβάλῃ αὐτὴν εἰς βάρβαρον κρᾶμα μιγάδων λέξεων, τύπων καὶ σημασιῶν [1]). Δὲν ἔχομεν λοιπὸν νὰ θαυμάζωμεν, ἀλλὰ νὰ θλιβώμεθα διὰ τὸ φαινόμενον τοῦτο, καθ' ὃ λαός τις τόσον ἐλεύθερος τὸν νοῦν καὶ τόσον ζωτικὸς ἐγκαταλείπει τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν

---

[1]) Γελῶμεν πάντοτε οἱ λογιευόμενοι μὲ τὰς γραπτὰς ἢ προφορικὰς ἀναφορὰς καὶ ἐκθέσεις τῶν ἀμαθῶν χωροφυλάκων ἢ ἡμιμαθῶν ὑπαξιωματικῶν, ἀλλ' ὅμως τὰ παρήγγειλε, διέταξε (προστ.), ἡ ἀπαγόρευσις καὶ καθεξῆς φέρονται σχεδὸν ἀνεξαιρέτως ἀνὰ τὰ στόματα τῶν μεμορφωμένων. Μέγιστος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαρχουσῶν ἡμιλογίων καὶ ἡμιδημοτικῶν λέξεων (hybrides) οὐδενὸς ἀντιλέγοντος. Θλίψεως πληρούμεθα σήμερον ἀναγινώσκοντες ἐν ἐκθέσει ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Καποδίστρια γνώμας οἷαι αἱ ἑξῆς· «Ἀλλὰ ποίαν τριβὴν καὶ βελτίωσιν δὲν ἐλάμβανεν ἐν ταῖς δικανικαῖς ἀνάγκαις ἡ γλῶσσά μας; Καὶ ποίαν ἀνάπτυξιν ἡ διαλεκτικὴ καὶ φυσικὴ εὐγλωττία τῶν Ἑλλήνων; Ἐνίοτε ἐπαρουσιάζοντο εἰς τὰ Δικαστήρια χυδαῖοι καὶ χωρικοὶ ἄνθρωποι αἰτοῦντες νὰ παραστήσωσι μόνοι τὰς δικαιολογίας των· καὶ τοιαύτη ἦτον ἡ ἀφέλεια καὶ τάξις τῶν νοημάτων, τοιαύτη ἡ δεινότης τῆς διαλεκτικῆς των, ἡ εὔροια τῶν ἐπιχειρημάτων, τὸ κατάλληλον τῶν λέξεων καὶ τῶν τεχνικῶν καὶ τῶν ἄλλων εἰς τὴν χρῆσίν των ἀναγκαίων, ὥστε ἐκίνουν ἀπορίαν εἰς τὸν φιλόκαλον ἀκροατήν. Καὶ βέβαια ἡ γλῶσσα τῶν τοιούτων ἐλευθέρων χωρικῶν Ἑλλήνων, λαλούντων ἐνώπιον τῶν νεοσυστηθέντων τακτικῶν Δικαστηρίων, ἤθελεν ἀναγκάσει νὰ ἐρυθριάσωσι πολλοὶ τῶν πάλαι λογιωτάτων, ἐὰν ἐλάλουν τώρα τὴν ὁποίαν συνήθως ὠμίλουν διάλεκτον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεώς μας» («Ἀναφορὰ τοῦ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Γραμματέως ἀναγνωσθεῖσα τὴν 30 Δεκεμβρίου 1831 πρὸς τὴν Σεβαστὴν Πέμπτην Ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων

αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ἐκ τοῦ στόματος τῶν προγόνων παρέλαβεν, ἵνα μιμηθῇ τοὺς διαβασμένους ὁμοεθνεῖς αὐτοῦ καὶ λαλήσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἄλλως εἶναι ματαία ἐλπὶς ὅτι θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ λαλήσῃ. Ἐφ' ὅσον δὲ καὶ οἱ διαβασμένοι θὰ ἐξακολουθήσωσιν ἀφ' ἑνὸς συνεργοῦντες εἰς τὸ κακὸν τοῦτο, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑβρίζοντες τὴν ἱερὰν κληρονομίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἤτοι τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, τὸ κακὸν τοῦτο εἶναι κίνδυνος νὰ καταντήσῃ εἰς ἐθνικὴν διαφθορὰν καὶ παρακμήν, καταπνῖγον τὴν δημιουργίαν ἀληθοῦς φιλολογίας ἐν Ἑλλάδι. Τούτου δὲ ἡμεῖς οὐδὲν βαρβαρώτερον γνωρίζομεν.

Ὁ Φωτάκος ὅμως, ἵνα ἐπανέλθωμεν, ἦτο ἆρα, παρὰ τὸν ζῆλον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἱκανὸς νὰ κατασκευάζῃ ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἄνευ τῆς βοηθείας ἄλλου τόσον ἀρτίαν καὶ πλήρη τὴν φράσιν αὐτοῦ, λεκτικῶς καὶ συντακτικῶς, ὅσον φαίνεται παρ' αὐτῷ; Καὶ τέλος ὁλόκληρα τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ διῆλθον ἆρα πρωτογράφως διὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ; Δὲν εἴδομεν τὰ σωζόμενα χειρόγραφα τῆς τελευταίας διτόμου ἐκδόσεως, θὰ παρείχομεν δὲ πᾶσαν πίστιν εἰς τὸν ἐκδότην, ἂν ἐφρόντιζεν οὗτος νὰ εἴπῃ τι εἰς ἡμᾶς σχετικὸν πρὸς τὸ ζήτημα. Ἠτυχήσαμεν ὅμως ν' ἀποκτήσωμεν τμῆμά τι τοῦ χειρογράφου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ πρώτη ἔκδοσις. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ τε χειρογράφου τούτου καί τινων γραμμάτων συμπεραίνομεν ὅτι ὁ Φωτάκος, ἂν καὶ διὰ τὴν φραστικὴν αὐτοῦ μνήμην, τὴν οὐχὶ σπανίως ἀπαντῶσαν εἰς τοὺς ἀμαθεῖς τῶν ἀνθρώπων, δυνάμενος νὰ ἐπαναλάβῃ φράσεις ὁλοκλήρους ἐξ ἀναγνώσεων καὶ ἀκουσμάτων καὶ δυνάμενος ἐκ πρώτης ὄψεως

Συνέλευσιν» σελ. 3. Ὑπουργὸς ἦτο ὁ Μ. Σικελιανός). Ἀληθῶς ἐρυθριῶμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὴν σημερινὴν ἀθλιότητα, ὅτε οἱ μὲν σοφοὶ ἐκεῖνοι χωρικοὶ δὲν ὑπάρχουσι πλέον, ἄγνωστον διατί, οἱ δὲ ὑπάρχοντες, παρὰ τὰς προσπαθείας τοῦ Κράτους νὰ ἐξελληνίσῃ αὐτοὺς Ἕλληνας ὄντας, εἶναι τόσον κακοκέφαλοι ὥστε ἀναγκάζουσι τοὺς δικαστὰς νὰ καιέρχωνται μέχρις αὐτῶν ἁπλοποιοῦντες τὰς ἐρωτήσεις των ἵνα γίνωσι καταληπτοί. Οἱ ἀφελεῖς οὗτοι χωρικοὶ προσπαθοῦσι βεβαίως, ἵνα φανῶσιν εὐγενέστεροι, νὰ ἑλληνίσωσιν, ἀλλὰ μακαρονίζουσι φρικωδῶς. Τὸ δὲ εἶδος τοῦτο τοῦ νεωτέρου μακαρονισμοῦ εἶναι πολλάκις ὀλεθριώτερον τοῦ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ πρότερον τοιούτου.

νὰ ἀπατήσῃ ὡς κάτοχος ὢν παιδείας τινός, ἀλλ' ὅμως οὐχὶ σπανίως φωρᾶται ἀσύνδετον καὶ ἀναπόδοτον ἀφίνων τὴν φράσιν αὐτοῦ, συχνὰ δὲ καὶ διαπράττων εὐνόητα κατὰ τῆς λογικῆς συντάξεως τοῦ λόγου σφάλματα, τὰ ὁποῖα ἀδύνατον ἀπολύτως ἄνθρωπος λαλῶν ἢ γράφων πιστῶς τὴν μητρικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν νὰ διαπράξῃ· Παραθέτομεν ἐνταῦθα χωρίον τι ἐκ τοῦ χειρογράφου, ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ ἀντίστοιχον τῆς παλαιᾶς ἐκδόσεως, ἥτις οὐδένα φαίνεται λαβοῦσα δεδηλωμένον ἐπιμελητὴν πλὴν τοῦ συγγραφέως· «Ο ηλιας χρυσοσπαθης γνοστὸς τὶς πάσι διὰ τον αποστολικόν του βίον υπερ τὶς πατριδος ήλθε είς τιν πολιορκίαν είς το σαραβαλι διθεν αποσταλμένος απὸ πολοὺς δυνατοὺς καθὸς π μαυρομιχάλι μουρτζίνου καπετανακη κὲ λιποὺς Μανιατες λόγο ότι θα χαθὶ ἡ πατριδα μας απὸ τὸ πολητικον σταδιον, διότι εδιερεσαν τοὺς στρατιοτικους κε θελουν να λαβουν τα όπλα κε ότι ἡ Τουρκι θὰ εὑρουν κερὸν να εμπουν είς τὴν πελοπόνισον κὲ λιπα όθεν ερεθισε τον κολοκοτρώνη ἡ παρακίνισι αυτου καθὸς κὲ τοὺς λιποὺς Καπετάνους Μικρους κὲ Μεγάλους να λισομεν τὶν πολιορκίαν νὰ πάμε είς Τριπολιτζὰ νὰ παρομεν ολόκλιρον τὸ σομα τις γερουσιας κε να κατεβουμεν είς άργος όπου ίνε κὲ τὰ άλα δύο σοματα τὰ πολιτικὰ νὰ ζιτισομεν συνελευσιν εἰς μεν τὸν κολοκοτρόνη έλεγε να ζιτισομεν τα δικεα μας είς δὲ τοὺς περι τὸν κολοκοτρόνη έλεγε κὲ τὸ κατορθωσε ο χρυσοσπαθης νὰ τοὺς περασομε εν στοματι μαχέρας ήτον πολὺ μιστικὸν απο τὸν αρχιγὸν ότι δὲν ιθελε ούτε νὰ ακουση περι φονου ούτε διὰ τὸν ελαχιστον έλινα». Ἐπὶ τοῦ ἑπομένου ἀντιστοίχου ἀποσπάσματος σημειοῦνται χάριν τῆς συγκρίσεως αἱ μεταβληθεῖσαι ἢ παρὰ τὸ χειρόγραφον προστεθεῖσαι λέξεις· «Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἦλθεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν εἰς τὸ Σαραβάλι, ὅπου ἦτον τὸ ἀρχηγεῖον τοῦ Κολοκοτρώνη [1]), ὁ Ἠλίας Χρυσοσπάθης, γνωστὸς τοῖς πᾶσι διὰ τὴν ἀποστολικήν του ζωὴν [2]) ὑπὲρ τῆς πατρίδος

---

1) Ἡ προσθήκη αὕτη φαίνεται ὑπὸ τοῦ ἀγνώστου συνεργάτου προστεθεῖσα χάριν ἀκριβείας.

2) Ὁ βίος ἁπλοποιεῖται εἰς ζωήν, ὡς λέξις μὴ ἁρμόζουσα τῷ στόματι τοῦ Φωτάκου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ ἔλεγεν ὅτι ἦτον [1]) ἀπεσταλμένος ἀπὸ πολλοὺς δυνατοὺς τὸν Π. Μαυρομιχάλην, Μούρτσινον, Καπετανάκηδες, Δουράκηδες καὶ Κουμουνδουράκηδες καὶ τοὺς λοιποὺς καπεταναίους τῆς Μάνης [2]), ὅτι θὰ χαθῇ τάχα ἡ πατρίδα μας [3]) ἀπὸ τὸν πολιτικὸν δρόμον [4]), ὅτι [5]) ἐδιαίρεσαν τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ αὐτοὶ [6]) θέλουν νὰ λάβουν τὰ ἅρματα [7]) καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ εὕρουν καιρὸν νὰ ἔμβουν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ταῦτα λέγων [8]) ἐρέθισε τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς λοιποὺς καπεταναίους μικροὺς καὶ μεγάλους νὰ λύσωμεν τὴν πολιορκίαν, νὰ πᾶμε εἰς Τριπολιτζάν, νὰ πάρωμεν ὅλον τὸ σῶμα τῆς Γερουσίας καὶ νὰ καταβῶμεν εἰς τὸ Ἄργος ὅπου ἦταν καὶ τὰ ἄλλα δύο σώματα ἡ Βουλὴ καὶ τὸ Ἐκτελεστικὸν [9]) καὶ νὰ ζητήσωμεν Συνέλευσιν. Καὶ εἰς μὲν τὸν Κολοκοτρώνην ἔλεγε [10]) νὰ ζητήσωμεν τὰ δίκαιά μας, εἰς δὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Κολοκοτρώνη [11]) νὰ τοὺς περάσωμεν ἐν στό-

---

1) Τὸ δῆθεν μεταβάλλεται εἰς ἔλεγεν ὅτι ἦτον ὡς ἐπιεικέστερον.

2) Ἡ προσθήκη αὕτη φαίνεται οὖσα αὐτοῦ τοῦ Φωτάκου.

3) Ἡ φράσις λόγῳ ὅτι θὰ χαθῇ μετεβλήθη διαγραφείσης τῆς πρώτης λέξεως, ἅτε προηγηθέντος τοῦ ρήματος ἔλεγεν· εἶναι λοιπὸν διόρθωσις τοῦ συνεργάτου.

4) Τὸ στάδιον ὡς ἄγαν ἑλληνικὸν δὲν ἤρμοζεν εἰς τὸν Φωτάκον, ἄρα ἔπρεπε νὰ διορθωθῇ.

5) Τὸ διότι μετεβλήθη εἰς ὅτι ἵνα ἡ πρότασις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἔλεγεν.

6) Προσετέθη χάριν ἀκριβείας.

7) Τὸ ὅπλα μετεβλήθη εἰς ἅρματα ἵνα συμφωνῇ πρὸς τὴν ἄλλην ἁπλότητα τῆς φράσεως. Σαφὴς ἡ διόρθωσις διὰ λογίας χειρός.

8) Τὸ ὅθεν μετεβλήθη εἰς ταῦτα λέγων. Ὁ διορθωτὴς οὕτως ἄλλοτε μεταβάλλει ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον καὶ ἄλλοτε ἐπὶ τὸ λογιώτερον τὴν γλῶσσαν τοῦ Φωτάκου κατὰ τὴν ἰδίαν καλαισθησίαν.

9) Ἡ λέξις τὰ πολιτικὰ ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ σχολίου τούτου.

10) Παρελείφθη ἡ ἐν τῷ χειρογράφῳ ἑπομένη φράσις καὶ τὸ κατώρθωσε ὁ Χρυσοσπάθης ὡς ἄγαν εἰλικρινής.

11) Ἡ τοῦ χειρογράφου φράσις εἰς δὲ τοὺς περὶ τὸν Κολ. ἀντικατεστάθη ὡς ἄγαν σοφὴ διὰ τὸν Φωτάκον! Ὀλίγον ἔτι καὶ ἡ σοφία τοῦ Φωτάκου θὰ ἐκινδύνευε νὰ φθάσῃ τὴν τοῦ συνεργάτου του!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ματι μαχαίρας καὶ ἦτον πολὺ μυστικὸν ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν· διότι ὁ ἀρχηγὸς οὐδὲ νὰ ἀκούσῃ [1]) ἤθελε περὶ φόνου [2]) διὰ τὸν παραμικρότερον [3]) "Ελληνα». Τοιαύτας μεταβολὰς ἀδύνατον εἶναι ὅτι ἐπήνεγκεν αὐτὸς ὁ Φωτάκος ἐπὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Μένει ὅμως πρὸς ἐξακρίβωσιν ὁλοκλήρου τῆς ἀληθείας ἡ παραβολὴ τοῦ κειμένου τῆς δευτέρας ἐκδόσεως πρὸς τὸ χειρόγραφον καθ' ὃ ἐγένετο αὕτη.

Ἀδύνατον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Τερτσέτης ὑπῆρξεν ὁ ἀνώνυμος συνεργάτης τοῦ Φωτάκου κατὰ τὴν ἔκδοσιν τὴν παλαιὰν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ὁ ἐνθουσιώδης λάτρις τῆς δημοτικῆς, ὁ φίλος τοῦ Σολωμοῦ, ὁ σύντροφος καὶ συνεργάτης τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἄλλων ἀγωνιστῶν, ὧν καθ' ὑπαγόρευσιν ἔγραψε τὰ ἀπομνημονεύματα, εὔλογον εἶναι ὅτι μᾶλλον προέτρεψε τὸν Φωτάκον εἰς ἁπλῆν, ἀνεπιτήδευτον συγγραφήν, ἢ εἰς ἐπίδειξιν σοφίας.

Πολὺ καθαρωτέρα εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, οὐχὶ ὅμως ἀπηλλαγμένη ἐντελῶς λογίων τύπων, τῶν ὁποίων τὸ μέγιστον μέρος ἀνήκει εἰς τὸν Τερτσέτην καθ' ἡμᾶς, μικρὸν δὲ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην. Ὁ Κολοκοτρώνης διαλεγόμενος ἀδύνατον εἶναι ὅτι μετεχειρίσθη φράσεις τοιαύτας οἷον· «Ὁ ὀμφαλὸς τῆς Πελοποννήσου», «δὲν εὑρίσκετο σπιθαμὴ γῆς» κτλ. Ἀλλ' ὅμως, παρὰ τὸν ἄγνόν, ὡς εἴπομεν, ἔρωτα καὶ τὴν προτίμησιν τοῦ Τερτσέτη πρὸς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, οὐδέποτε οὗτος ἐνόησε καὶ μετεχειρίσθη αὐτήν, οὐδὲ ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ, ὅλως καθαρὰν καὶ ἀνεπηρέαστον. Ἦτο δὲ καὶ ἡ ἐποχὴ τοιαύτη. Αὐτὸς ὁ Τερτσέτης ἀναγινώσκων ἐν τῷ ἀναγνωστηρίῳ τῆς Βουλῆς τὸ πρῶτον μέρος τῶν προλεγομένων αὐτοῦ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅπερ προέταξε τοῦ βιβλίου, καὶ μεταφέρων ἀποσπάσματα ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ στρατηγοῦ, προσθέτει ἐν ὑποσημειώσει τὰ ἑξῆς· «Εἰς τὰ ἀκόλουθα τεμάχια παρήλλαξα φράσεις

---

1) Τὸ χειρόγραφον δὲν ἤθελε οὔτε νὰ ἀκούσῃ, φράσις γνησίως δημοτική.

2) Εἴπετο ἡ λέξις οὔτε χάριν ἐμφάσεως, παραλειφθεῖσα.

3) Τὸ ἐλάχιστον μετεβλήθη οὕτω. Ὁ διορθωτὴς ἤθελε νὰ διδάξῃ ἐνταῦθα τὸν Φωτάκον τὴν ὀρθὴν δημοτικὴν λέξιν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τινὰς χάριν τῶν ἀκροατῶν μὴ συνειθισμένων εἰσέτι εἰς τὸ ὕφος τοῦ Κολοκοτρώνη». Ἄλλως ὁ μακαρίτης Τερτσέτης γράφων ὑπῆρξεν ἀξιόπιστος κατὰ πάντα καὶ ἀναμφισβητήτως φιλαλήθης, δικαίως δὲ καυχᾶται ὅτι τὴν διήγησιν τοῦ Κολοκοτρώνη «γνήσια γνήσια κατώρθωσε νὰ τὴν ἁρπάξῃ ἀπὸ τὰ χείλη του». Ἠδυνήθη ὅμως νὰ πράξῃ τοῦτο ὅσον ἡ φύσις τοῦ πράγματος ἐπέτρεπεν αὐτῷ.

Ἡ ἱστορικὴ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Πελοποννησίου στρατάρχου εἶναι βεβαίως μεγάλη. Ἡ σύλληψις ὅμως τῆς ἰδέας αὐτοῦ δὲν ἀνήκει εἰς αὐτὸν τοῦτον, καὶ τοῦτο ὑποβιβάζει τὸ ἔργον καὶ ὑπὸ τὴν σημειωθεῖσαν μὲν ἔποψιν, ἀλλὰ μάλιστα ὑπὸ τὴν ἔποψιν τὴν φιλολογικήν. Ἂς φαντασθῇ τις τὸν γέροντα Κολοκοτρώνην γράφοντα ἰδίᾳ χειρὶ ὡς διελέγετο καὶ ἠγόρευεν ἐν τοῖς στρατοπέδοις! Ὁποῖος θησαυρὸς ποικίλων περιγραφῶν, εἰκόνων, ἐξάρσεων ρητορικῶν θὰ ἦτο ἡ διήγησις αὐτοῦ! Ὁ Κολοκοτρώνης ὅμως ἀπεῖχε πολὺ τοιαύτης ἐμπνεύσεως καὶ ἀποφάσεως. Τὸ ἔργον αὐτοῦ περατοῦται εἰς τὴν ἀπόλυσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς φυλακῆς διὰ τῆς δοθείσης βασιλικῆς χάριτος. Ἰδοὺ αἱ τελευταῖαι τέσσαρες γραμμαὶ τοῦ βιβλίου: «Ἐκάθησα δύο τρεῖς ἡμέραις εἰς τὸ σπίτι μου καὶ ἔπειτα ἦλθα εἰς τὴν Ἀθήνα· ἐπρόσφερα τὸ σέβας μου καὶ τὴν εὐχαρίστησίν μου εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς τὸν Ἀρμανσπέργ, καὶ ἔπειτα ἐκάθησα ἥσυχος ἕως τούτην τὴν ὥρα ὁποῦ διηγοῦμαι αὐτά». Τὸν Κολοκοτρώνην ἐλύπει ἡ ἀνάμνησις τῶν παρελθόντων. Πλεῖστα δυσάρεστα τούτων ἤθελε νὰ παραδώσῃ εἰς λήθην. Πολλοὶ τῶν ἀντιπάλων ἔζων ἔτι καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς ἀντιπάθεια εἶχε σβεσθῇ, εἴτε ἀμβλυνθῇ. Μέλλων νὰ καταλίπῃ τέκνα ἐν τῇ κοινωνίᾳ, δὲν ἤθελε νὰ κληροδοτήσῃ αὐτοῖς μετὰ τοῦ μεγάλου ὀνόματος τοῦ πατρὸς καὶ τὰς ἀρχαίας δυσαρέστους ἀναμνήσεις ἀναζώσας καὶ προκαλούσας νέαν μίσῃ. Πιθανῶς δέ, καὶ ἀποφασίσας τέλος νὰ ὑπαγορεύσῃ τὰ καθ' ἑαυτόν, ἀπήτησε παρὰ τοῦ Τερτσέτη τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀπωτέρας δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου [1]). Ἂν οἱ συλλογι-

---

[1]) Οὕτως ἐξηγεῖται καθ' ἡμᾶς ἡ δεκαετὴς βραδύτης τῆς ἐκδόσεως, ἀπὸ τοῦ 1836 μέχρι τοῦ 1846. Τὸ ἔτος τοῦτο ἤρξατο ἡ τύπωσις παραταθεῖσα μέχρι τοῦ 1850. Βλ. Γεωργίου Τερτσέτη: «Ἐξακολούθησις τῶν προλεγο-

σμοὶ ἡμῶν οὗτοι εἶναί πως ἀκριβεῖς, τολμῶμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ἦτο μὲν λαλῶν ἔξοχος ὁμιλητὴς καὶ τερπνότατος μυθολόγος, καὶ ἀνεκδότων ἀμίμητος ἀφηγητής, καὶ ἐν ταῖς μάχαις ρήτωρ φλογερός, τοῦ ὁποίου οἱ λόγοι ἐνεθουσίαζον καὶ συνήγειρον τὰ πλήθη, συγγραφεὺς ὅμως ἔξοχος δὲν ἦτο προωρισμένος νὰ γείνῃ.

Ὁ Τερτσέτης διηγεῖται μεθ' ὁπόσης δυσκολίας ἔπεισε τὸν στρατηγὸν νὰ κατανεύσῃ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ἀποφασίζων νὰ ὑπαγορεύσῃ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἑαυτοῦ ἀναμνήσεων [1]). Ἐδίσταζεν ὁ Κολοκοτρώνης, ἅπαξ ὅμως ἀποφασίσας ὑπηγόρευσε μετὰ δυνάμεως καὶ γοργότητος, ἀλλὰ καὶ μεγίστης συντομίας σχετικῶς πρὸς τὴν

μένων εἰς τὰ ὑπομνήματα τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη» σελ. 41.

[1]) Νομίζομεν οὐχὶ περιττὴν τὴν παράθεσιν τοῦ σχετικοῦ χωρίου ἐκ τῶν προλεγομένων τοῦ Τερτσέτη («Ἐξακολούθησις τῶν προλεγομένων κτλ.» σελ. 50)· «Καὶ ἄλλοι τοῦ τὸ εἶχαν ζητήσει, ἀρνήθη πάντοτε· μάρτυρας ὁ ἔντιμος υἱός του. Μία, δύο φοραῖς τοῦ τὸ ἐπρόβαλα, ἀρνήθη, εἶδα πῶς χρειάζεται τόλμη καὶ λόγος νὰ τὸν σύρω εἰς τὸ ἔργον. Τρίτη φορὰ τοῦ εἶπα, Στρατηγέ, οἱ Ἕλληνες μοιάζετε τὰ λαλούμενα ποῦ βγάζουν ὡραία φωνή, οἱ ἄνθρωποι τὴν αἰσθάνονται, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ἴδια δὲν κατέχουν τὸ λάλημά τους. Τί ἐκάματε; Ἂν δὲν ἠμπορῇς νὰ ἱστορήσῃς τὰ ἔργα σας, ὁμοιάζουν παιγνίδια τῆς τύχης, ὄχι συνειδήσεως ἔργα καὶ φρονήσεως, καί, ἂν σᾶς φεύγῃ τί ἐκάμετε, καὶ ποῦ πᾶτε λαθεύεσθε.... Λές, φοβᾶσαι μὴν ἀδικήσῃς κανέναν· μικροψυχία. Εἰπὲ τὴν ἀλήθειαν ὅπως τὴν ξεύρεις, ἢ ὅπως σοῦ φαίνεται. Μὴν βάνῃς συλλογὴν ἂν λαθευθῇς, δὲν θὰ πλανέσῃς τὸν κόσμον, ἡ ἀλήθεια θὰ φανῇ· τὸ μνημονικό σου ἂν σὲ ἀδικήσῃ εἰς λεπτομέρειαις, ποιὸς θὰ σοῦ τὸ γράψῃ ἁμάρτημα; Λές, δὲν ἠξεύρεις γράμματα — καὶ πολλὰ ἠξεύρεις· τὰ λόγια εἶναι γράμματα, μίλειε, καὶ ἐγὼ γράφω, ἢ ἄλλος, ἂν θέλῃς. Πολλοὶ ἔζησαν ἀνδρεῖοι, καπετὰν Θοδωράκη, πρὶν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ἀλλὰ κοίτονται ἀδάκρυτοι, χωρὶς θυμίαμα ἐπαίνου εἰς ἄχαρη λησμονιά, δὲν ἔντεσαν ἱστοριογράφον· μὴν ἐμπιστευθῇς εἰς ἄλλον ἀπὸ σὲ τὴν διήγησιν τῶν ἔργων σου, ἀφοῦ καὶ καιρὸ καὶ κοντύλι ἔχομεν· φοβοῦ τοὺς τυχοδιώκτας εἰς τὰ γράμματα, καθὼς τοὺς ἐφοβήθηκες καὶ εἰς ἄλλα πολλά. Μ' ἐκύταξε ὁ μακαρίτης εἰς τὸ ἥμερο καὶ εἰς τὸ ἄγριο, καὶ ἔπειτα μοῦ εἶπε, Ἔλα αὔριο· πρωΐ ἔλα, μοῦ ἐφώναξε ἀπὸ τὸ παραθύρι, ὅταν ἔφευγα. Τοῦ ἔβαλα τὴν ὄρεξιν· εἰς δύο μῆνες ἐτελειώσαμεν».

ἄπειρον ἔκτασιν τοῦ βίου αὐτοῦ. Ἡ συντομία αὕτη ἐζημίωσε πολὺ καὶ τὴν ἀλήθειαν τὴν ἱστορικὴν καὶ τὴν φιλολογικὴν ἁρμονίαν τοῦ ὅλου. Ἡ ἐντύπωσις τῆς σπουδῆς μεθ' ἧς ἐγράφη τοῦτο γίνεται καταφανὴς εἰς τὸν ἀναγνώστην ἐν ἑκάστῃ σελίδι. Αἱ περίοδοι σύντομοι, οἱ διάλογοι βραχύτατοι, ἀπουσία πάσης παρεκβάσεως, ἀνεκδότου, μύθου τῶν συνήθων παρὰ τῷ Κολοκοτρώνῃ. Λιτὴ καὶ ξηρὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ διήγησις, ἀποδίδουσα μὲν τοὺς λόγους τοῦ Κολοκοτρώνη, ἀλλ' οὐχὶ αὐτὸν τοῦτον [1]). Πάντοτε ὅμως ζωντανὴ καὶ ἐκφραστική. Τέλος τὸ βιβλίον φαίνεται οἱονεὶ μείζονός τινος καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένου βιβλίου περίληψις διασωθεῖσα μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ πρωτοτύπου. Γενικῶς τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη δὲν στεροῦνται ὡραιότητος τινός, παρὰ τὴν ἔλλειψιν ποικιλίας καὶ χρώματος. Καὶ λίαν μὲν αὐστηρῶς κρίνει αὐτὰ ὁ Τερτσέτης ἀρνούμενος αὐτοῖς πᾶσαν ὡραιότητα τέχνης [2]), βεβαίως ὅμως ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὑπολείπονται πολὺ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Μακρυγιάννη.

Ἀρχόμενος τῆς χαριεστάτης αὐτοβιογραφίας αὐτοῦ ὁ Παναγῆς Σκουζὲς [3]) γράφει. «Ἐν ὀνόματι Κυρίου θέλω ἱστορήσω τὸν βίον μου ἐγὼ ὁ ἴδιος». Ὁμοίως ἠδύνατο ν' ἀρχίσῃ καὶ ὁ Μακρυγιάννης. Διότι ἡ πρόθεσις αὐτοῦ ἦτο ὅλως ἀγνή, ἐξ ἐμπνεύσεως τρόπον τινὰ οὐχὶ δὲ ἐξ ἀφορμῆς τινος πραγματικῆς πηγάσασα. Ἀφοῦ ἐπί τινα χρόνον ἠσκήθη εἰς τὴν γραφήν, ἣν ἄλλως νεώτατος εἶχε διδαχθῇ, «ἐφαντάστηκε» νὰ γράψῃ τὸν βίον αὐτοῦ. Οὐδεὶς λοιπὸν παρεκίνησε τὸν Μακρυγιάννην εἰς τοῦτο. Ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ οὐδεμία ἐξωτερικὴ αἰτία, οἷον ἄμυνα κατά τινος γράψαντος δυσμενῶς περὶ αὐτοῦ, ἀνταπόδοσις ἀδικίας ἢ δικαιολογία κατὰ κατηγορίας τινός. Ὑπάρχουσι βεβαίως ἐν τῷ

---

[1]) Πόσον ὅμως ζωηρότερον, φυσικώτερον καὶ ἀληθέστερον παρίσταται οὗτος παρὰ τῷ Φωτάκῳ!

[2]) «Ἐξακολούθησις κτλ.» σελ. 45.

[3]) «Θ. Ν. Φιλαδελφέως· Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἐν Ἀθήναις, 1902» τόμ. β', σελ. 328.

ἔργῳ καὶ κατηγορίαι καὶ δικαιολογίαι, κατέχουσαι ὅμως ὡς στοιχεῖα τοῦ ὅλου ἔργου τὴν οἰκείαν θέσιν, οὐχὶ δὲ ἀποτελοῦσαι τὸν κύριον καὶ μόνον αὐτοῦ σκοπόν. Ἡ ἰδέα τῆς συγγραφῆς ἐγεννήθη αὐθόρμητος ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ Μακρυγιάννη. Τοῦτο δ' εἶναι τὸ σπουδαιότατον προσὸν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἤτοι ἡ εἰλικρίνεια τοῦ συγγραφέως, ἡ ἀπ' αὐτοῦ ἀπουσία πάσης ὑστεροβουλίας. Διότι γράφων ἐξωμολογεῖτο πρὸς ἑαυτὸν τὸν βίον αὐτοῦ. Ὑπήκουεν εἰς ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, ἀναπολῶν τὰ παρελθόντα.

Ὁ ἀναγνώστης ὅμως δύναται ἐνταῦθα νὰ ἐρωτήσῃ: Ἂν ἡ θέσις τοῦ Μακρυγιάννη λαβόντος τὸν κάλαμον ἦτο τόσον φυσικῶς ὀρθή, ἀμερόληπτος καὶ ἀνεπηρέαστος, ἀλλ' ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἆρα ἦτο ὅλος ἀπηλλαγμένος φιλοδοξίας τινός; Βεβαίως ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὡς στρατιωτικὸς καὶ ὡς πολιτικὸς δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένος φιλοδοξίας. Ὡς προσώπου δρῶντος ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ, ἰσχυρῶς ἐκφαίνεται ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ οὗτος. Ἐθίξαμεν ὅμως ἤδη τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς παρούσης εἰσαγωγῆς, γράψαντες περὶ τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτῆρος τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ὁ Μακρυγιάννης, ἀνὴρ ἰσχυρὸς καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν κοινῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ εἶναι φιλόδοξος καὶ φίλαυτος.

Ἡ ἐρώτησις λοιπὸν δύναται νὰ διατυπωθῇ ὡς ἑξῆς: Γράφων ὁ Μακρυγιάννης εἶχε φιλολογικήν τινα φιλοδοξίαν, οἷον νὰ συνάψῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ πρὸς μόνιμόν τι γραπτὸν μνημεῖον, νὰ καταστήσῃ τὸν βίον αὐτοῦ ἀθάνατον διὰ τῆς συγγραφῆς βιβλίου, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτο; Ἀποκρινόμεθα ὅτι οὐδαμῶς. Μετ' ἄκρας πρῶτον μετριοφροσύνης, οὐχὶ ὅμως μετὰ φόβου ἢ δισταγμοῦ, ἐπιλαμβάνεται τοῦ ἔργου. Ἀδυναμίαν ὀνομάζει τὴν ἀπόφασιν νὰ γράψῃ. Γνωρίζει ὅτι εἶναι ἀγράμματος καὶ δὲν «μπορεῖ νὰ βαστήσῃ ταχτικὴ σειρά», καὶ «παναλαβαίνει πίσω τὰ ἴδια». Ζητεῖ συγγνώμην διότι «δὲν ἔπρεπε νὰ ἔμπῃ εἰς αὐτὸ τὸ ἔργον ἕνας ἀγράμματος, νὰ βαρύνῃ τοὺς τίμιους ἀναγνῶστες καὶ μεγάλους ἄντρες καὶ σοφοὺς τῆς κοινωνίας καὶ νὰ τοὺς βάλῃ σὲ βάρος, νὰ τοὺς κινῇ τὴν περιέργεια τους καὶ νὰ χάνουν τὴς πολυτίμητες στιμὲς εἰς αὐτά». Ὁποία ταπεινότης καὶ συγχρόνως ἁβρότης ἱπποτική, ἀξία τῆς ἑλληνικῆς παληκαριᾶς τοῦ Μακρυγιάννη! Καὶ παρὰ τὸ εὐγενὲς τοῦτο αἴσθημα ἰδοὺ καθαρῶς διατυπούμενος ὁ σκοπὸς τοῦ ἔργου

ἐν οἷς λέγει [1]) ὅτι ἐφαντάσθη νὰ γράψῃ τὸν βίον αὐτοῦ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας, καὶ ὅσα ὑπὲρ πατρίδος ὕστερον ἔπραξε, καὶ ὅσα εἶδε καὶ ἐγνώρισε, καὶ ὅσων συμμετέσχε.

Ἰδοὺ ὅμως τὸ σαφέστατον τεκμήριον ὅτι ὁ Μακρυγιάννης γράφων δὲν ἀπέβλεπεν εἰς δόξαν συγγραφικήν, δὲν ἐμιμεῖτο ἀλλότριον παράδειγμα, δὲν ἤθελε νὰ ἐπιδείξῃ φῶτα, ὧν ᾐσθάνετο ὅτι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐστερεῖτο, καὶ ὅμως ἀγαθῇ μοίρᾳ ἐπλημμύρει, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν διάσωσιν τῶν γεγονότων ἀπέβλεπεν [2]). «Ὡς ἄνθρωπος μπορῶ νὰ πεθάνω, καὶ ἢ τὰ παιδιά μου ἢ ἄλλος τ' ἀντιγράψῃ, γιὰ νὰ τὰ βγάλῃ εἰς φῶς, πρῶτο τοὺς ἀνθρώπους, ὁποῦ γράφω μ' ἀγανάχτησιν ἀναντίον τους, νὰ βάνῃ τὴς πρᾶξες τοῦ κάθε ἑνοῦ καὶ τ' ὄνομά του μὲ καλὸν τρόπον, ὄχι μὲ βρισές [3]), διὰ νὰ χρησιμέψουν αὐτὰ ὅλα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους κτλ.». Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι ἡ ὁμολογία τῆς φιλολογικῆς ἀφιλοκερδείας τοῦ Μακρυγιάννη. Πρὸ πάντων ὅμως εἶναι τῆς φιλολογικῆς αὐτοῦ διαθήκης ἡ ὑποτύπωσις. Καὶ ἔγραψε μὲν ὁ Μακρυγιάννης αὐτοὺς ὅτε εὑρίσκετο περὶ τὸ τέλος τῆς ὅλης συγγραφῆς (διότι ὁ πρόλογος ἐξ οὗ ἀπεσπάσθησαν ἐνταῦθα ἐγράφη τὸ ἔτος 1850, ὡς ἐν σημειώσει τῆς σελ. 4 ἐξηγεῖται), ἀλλ' ἐκφράζουσι τὸ ἀσφαλὲς καὶ μόνιμον πνεῦμα τοῦ Μακρυγιάννη γράφοντος. Ἀντιγραφὴν [4]) δὲ λέγων οὗτος ἐνόει ἄνευ τινὸς ἀμφιβολίας διασκευὴν τοῦ ἔργου καὶ μεταγραφὴν εἰς γλῶσσαν λογίαν ἐκ τῆς γλώσσης τοῦ ἀγραμμάτου συγγραφέως. Δὲν προέβλεπε λοιπὸν ὅτι τὸ χειρόγραφον αὐτοῦ ἦτο δυνατὸν νὰ δημοσιευθῇ πιστῶς ὡς εἶχε. Οὐδ' ἐφαντάζετο τοιοῦτο ἐνδεχόμενον. Τὴν ἀγραμματωσύνην αὐτοῦ καὶ τὴν ἄλλην ἀτέλειαν τονίζει πολλαχοῦ τοῦ ἔργου. Ψέγει τὰς παρεκβάσεις, τὰς ἐπαναλήψεις καὶ τὰς ἀμνημοσύνας. Καὶ ὅμως ἔγραφε. Καὶ γράφων ἐφύλαττεν ὡς θησαυρὸν τὸ χειρόγραφον, εἰς ὃ ἀπέθετεν ὁλόκληρον τὸν βίον αὐτοῦ. Εἶχε πεποίθησιν στερρὰν ἐπὶ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ νὰ ἐκθέσῃ ἰδίᾳ χειρὶ τὰ καθ' ἑαυτόν, ἂν καὶ

---

[1]) Σελ. 7. Εἰσαγωγή.

[2]) Σελ. 5 ἐν τῷ Προλόγῳ.

[3]) Ἄνευ προσθήκης ὕβρεων ὑπὸ τοῦ ἐκδότου.

[4]) Παρὰ τῷ λαῷ ξεσηκώνω = ἀντιγράφω.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τὴν ἀπόφασιν ταύτην ὀνομάζει ἀδυναμίαν. Ἡ δύναμις ὅμως ἥτις ἐκίνησε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγίστη βεβαίως, μόνη δὲ αὕτη ἐξηγεῖ εἰς ἡμᾶς τὸ τέρμα οὐχὶ μόνον τὸ ἐπιτυχές, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπέροχον. Διότι ὁ Μακρυγιάννης, καὶ κατ' ἀμφότερα τὰ στάδια, τῆς τε συλλήψεως καὶ διεξαγωγῆς, ὑπήκουσεν εἰς τὸ ἀφανὲς ἐκεῖνο βαθὺ καὶ ἐσώτερον κέλευσμα, διὰ τοῦ ὁποίου δημιουργοῦνται τὰ μεγάλα ἔργα.

Ὑπὸ γλωσσικὴν ἔποψιν τὸ ἔργον τοῦ Μακρυγιάννη εἶναι τὸ καθαρώτατον τῶν ὁμοίων αὐτῷ καὶ τὸ μάλιστα ἀπηλλαγμένον λογίας ἐπιδράσεως. Ὄχι ἐπιδράσεως ἐκ βιβλίων, διότι βιβλία οὐδέποτε ἀνέγνωσεν ὁ Μακρυγιάννης, μόλις δυνάμενος νὰ συλλαβίζῃ. Ἠρέσκετο ἴσως ν' ἀκροᾶται ἄλλων ἀναγινωσκόντων ἐφημερίδα τινὰ ἢ βιβλίον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπίδρασις ὑπῆρξε παρ' αὐτῷ σχετικῶς μικρά. Ἰσχυρῶς ὅμως ἐπέδρασαν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Μακρυγιάννη αἱ περιπέτειαι αὐτοῦ αἱ στρατιωτικαί, ἡ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετάβασις, ἡ συχνὴ ἐπιμιξία πρὸς ποικίλους ἀνθρώπους, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς παιδείαν τινὰ κεκτημένους, ὧν ἐπεζήτει τὴν συναναστροφὴν φιλομαθὴς ὢν καὶ περίεργος. Ἔπειτα αὐτὸς ὁ χαρακτὴρ ὥθει τὸν Μακρυγιάννην ὄχι μόνον περὶ τὰ στρατιωτικὰ ν' ἀσχολῆται, ἀλλὰ καὶ τὰ πολιτικὰ ἐκ τοῦ σύνεγγυς νὰ παρακολουθῇ, καὶ νὰ μετέχῃ αὐτῶν πολλάκις στενώτατα, προσπαθῶν νὰ καταστήσῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀκουστὴν ὄχι μόνον ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν συζητήσεσι, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ἐν τοῖς ἐπισήμοις πολιτικοῖς συνεδρίοις τοῦ ἔθνους καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων ἔτι δημοσιογραφῶν. Ὅθεν τὸ ἰσχυρὸν καὶ ζωτικώτατον γλωσσικὸν αὐτοῦ αἴσθημα ὑπέστη πολλαχόθεν ποικίλας τὰς ἐπιδράσεις, ἀλλ' ἀσημάντως ὑπεχώρησεν εἰς αὐτάς. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸ κύριον γλωσσικὸν στοιχεῖον, τὸ δημοτικόν, ἡ γλῶσσα τοῦ Μακρυγιάννη δὲν εἶναι γνησίως ρουμελιωτική, ἀλλὰ προσέλαβε καὶ τύπους καὶ λέξεις καὶ ἐξ Ἠπείρου, ὅπου νέος ἔζησε, καὶ ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπου πλεῖστα ἔτη διέμεινε, καὶ ἀλλαχόθεν. Τὸ δὲ ἐκ τῆς λογίας γραφομένης γλώσσης στοιχεῖον ὑπάρχει παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ ἱκανὸν μὲν ὡς πρὸς τὰς ἐξ αὐτῆς παραληφθείσας λέξεις, αἵτινες ἄλλως δὲν εἰσήχθησαν κατ' εὐθεῖαν ἐκ γραπτῶν κειμένων, ἀλλὰ φερόμεναι ἀνὰ τὰ στόματα πάντων, ἀσήμαντον ὅμως ὡς πρὸς τοὺς τύπους, οἷον π α τ ρ ί δ ο ς, Ἑ λ λ ά ς, γ ε ν ν ή σ ε ω ς, δυ-

στυχεῖς, σπήλαια, κόμματος [1]). Τοὐναντίον ὅμως, τὸ γνησίως φθογγολογικὸν στοιχεῖον τῆς δημοτικῆς κυριαρχεῖ παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ, ὅπερ εἶναι τεκμήριον ὄχι μόνον ὅτι τὸ γλωσσικὸν αὐτοῦ αἴσθημα ἦτο σταθερὸν καὶ δυσνίκητον, ἀλλ' ἐξ ἀντιθέτου καὶ ἡ γλωσσοπλαστικὴ καὶ ἀφομοιωτικὴ τούτου δύναμις μεγάλη, διαρκὴς καὶ δραστικωτάτη. Ὅθεν πᾶσαν ἐκ τῆς λογίας λέξιν ἀφομοιοῖ πρὸς τοὺς νόμους τοὺς φθογγολογικοὺς τῆς δημοτικῆς. Π. χ. σύνταμα (κατὰ τὸ τάμα), σκέδιο, ἐπέβαση, ἐφύλιος, συνέλεψη, ἀναντίο (κατὰ τὸ ἀνάντιος = βλαβερὸς ἰατρ.), αἰστάνεται, διατάχτη, πέφτος, ἔχτος, παράδειμα, φκαριστιῶμαι κτλ., ἐνῷ ἡ περὶ τὸ τυπικὸν ἀφομοίωσις παρουσιάζεται μὲν ἐπίσης ἰσχυρά, οἷον φιλόπατροι (πληθ. τοῦ φιλόπατρις), τοῦ βρέφου, Αἰγιοπελάγου κτλ., ἀλλὰ μετ' ἐξαιρέσεων ὡς εἴπομεν. Τὰς προθέσεις τῶν συνθέτων φθείρει, οἷον (ἐμ)ψυχώνω, ᾽θουσιασμὸς (μεταχειριζόμενος καὶ τὸ πλῆρες ἐνθουσιασμός), ὡς καὶ τὰ ἀρχικὰ φωνήεντα πολλῶν λέξεων ᾽πιτροπή, ᾽διοτέλεια, ᾽ρεθίζω, ᾽ρευνάω. Γράφων ἔργον πραγματικὸν σπανίως δεῖται νέων λέξεων, πλάττει ὅμως ἐνίοτε τοιαύτας εἰς ἀπόδοσιν ὅρων τῆς γραφομένης δυσκόλων τῇ προφορᾷ αὐτοῦ, οἷον πολυψηφία (πλειοψηφία), μεγαλόγνωσος (μετάφρασις τοῦ περινούστατος, ὡς ἐκηρύχθη ὁ Κωλέτης μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ἐν διαγγέλματι), σπανιώ-

---

[1]) Ὁ Μακρυγιάννης μάτην προσπαθεῖ νὰ ἑλληνίζῃ προσθέτων τὸ ν εἰς τὰς αἰτιατικὰς τῶν ὀνομάτων οἷον μιστόν, ἀσημένιον, βιὸν κτλ. ἢ εἰς τὰ πρῶτα πληθυντικὰ τῶν ρημάτων οἷον· «ἀρχίσαμεν νὰ τοὺς πολεμήσωμεν, λέγαμεν ὅτι δουλεύομεν νὰ βγάλωμεν» κτλ. ἢ μεταχειριζόμενος ἀκεραίαν τὴν πρόθεσιν εἰς, εἰς τὰ γραφόμενά μου». Ἡ πρόληψις ὅμως καὶ σήμερον εἶναι κοινοτάτη παρὰ τῷ λαῷ. Πᾶς δηλ. ἀμαθὴς γράφων νομίζει ὅτι οὕτω πρέπει νὰ γράψῃ ἵνα καταστήσῃ τὸν λόγον αὐτοῦ εὐγενέστερον. Καὶ τὸ κοινὸν ὅμως τοῦτο φαινόμενον εἶναι ἀσήμαντον παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ ἀπέναντι τοῦ συνόλου τῶν καθαρῶς δημοτικῶν τύπων ὀνομάτων καὶ ρημάτων. Χαρακτηριστικὴ τοῦ γλωσσικοῦ τύπου τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἡ ἀρχὴ τῆς Εἰσαγωγῆς (σελ. 7)· «Εἶμαι διορισμένος ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τοῦ Κυβερνήτη Καποδίστρια Γεν. Ἀρχηγὸς τῆς Ἐκτελεστικῆς δύναμης τῆς Πελοπόννησος καὶ Σπάρτης».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τερον δὲ ἀναλύει λέξεις λογίας οἷον διὰ ὅλου (διόλου, κατὰ παρετυμολογίαν ἴσως), πρωτοϋπουργός, καὶ σπανιώτατα δημιουργεῖ τύπους μικτούς, οἷον Φλεβαρίου, Ἐλεψῖνα, Κόριθο. Ἐκ τῆς γραφομένης παραλαμβάνων ἀφομοιοῖ ὄχι μόνον τύπους καὶ φθόγγους ἀλλὰ καὶ φράσεις πλήρεις, οἷον πολυτίμητες στιμὲς (πολυτίμους στιγμάς).

Ἐνῷ δὲ τὸ ἔργον ἐγράφη κατὰ περιόδους ἔτη ἀπεχούσας ἀλλήλων ὡς κατωτέρω ρηθήσεται, ἐλάχιστα σημεῖα εὑρίσκομεν ἐν αὐτῷ μεταβολῆς τινος γλωσσικῆς, οἷον τὰ συνήθη παρ' αὐτῷ φαινόμενα τῆς πολυτυπίας τὰ ὁποῖα ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἔργου ἀπαντῶσιν [1]). Οἷον ὁ Μακρυγιάννης γράφει θ' ἀφήσωμε καὶ θὰ πολελεμήσουμε, πάρουν καὶ πάρουνε, μποροῦσε καὶ πολέμαγε, βλάφτη καὶ χάθηκε, παραπονεύτη καὶ πιάστηκε, φέρναν, ἔλεγαν καὶ φάγανε, ἀνθρώπων καὶ παιδιῶνε, ὅπερ δὲν εἶναι ρουμελιωτικὸς τύπος, ζητοῦνε, πιάνουνε, ἅπερ ἐπίσης δὲν εἶναι ρουμελιωτικά. Ὀλιγώτερα εἶναι τὰ παραδείγματα τῆς περὶ τοὺς φθόγγους ποικιλίας, οἷον συβούλευαν καὶ συνφωνήσαμεν κτλ. Μεταχειρίζεται τὸν ρουμελ. ἀόριστον ἔκαμα καὶ τὸν ἔκανα. Παρὰ δὲ τὴν ἐμφάνισιν σπανίων καὶ ἀρχαϊκωτέρων τύπων ἀπαντώντων ἐν Στερεᾷ, οἷον τοῦ παρατατικοῦ γράφετε (= γράφατε), μποροῦγαν (=μποροῦσαν), κάθεταν (= κάθονταν γ' ἑνικ.), τοῦ ἀορίστου τῆς ὁριστ. δώσετε (δώσατε), εἴπετε (εἴπατε), τοῦ λέπω (βλέπω), καμόσος (καμπόσος), καταφανεστάτη εἶναι ἡ φιλόκαλος τάσις αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀστικώτερον λόγον, οὐχὶ τῶν σοφῶν καὶ προκομμένων, ἀλλὰ τὸν ἐν τοῖς μεγαλυτέροις κέντροις πληθυσμοῦ λαλούμενον καθαρῶς δημοτικόν, πρὸς ὃν ἔτεινε μετὰ τοῦ ὅλου ἔθνους αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν κείμενον τόσον γνώριμον, ὥστε ἂν ἔλειπον μόνον αἱ παλαιότεραι λέξεις καὶ οἱ τύποι οἱ ἀρχαϊκώτεροι, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ νομισθῇ ὡς αὐτὸ τοῦτο σύγχρονον ἡμῖν, οὐχὶ δὲ κατὰ δεκάδας ἐτῶν ἀπέχον καὶ οἷον ἀνῆκον εἰς ἄλλην ἐποχὴν πολὺ διαφέρουσαν τῆς ἡμετέρας.

---

[1]) Βλ. ὅσα ὁ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Φωτάκου ἐκδότης γράφει ἐν σελ. ιη' τοῦ Α' τόμου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λβ'.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Μακρυγιάννη ἀληθῶς ἦχεῖ εἰς τὴν ἀκοὴν ἡμῶν, τὴν διεφθαρμένην ἐκ τοῦ φραγκοελληνικοῦ κατασκευάσματος τοῦ λεγομένου «καθαρεύουσα», ὡς γλῶσσά τις καινὴ ὅλως καὶ συγχρόνως ἀρχαιοπρεπής, τῆς ὁποίας τὴν ἀνθοῦσαν νεότητα καὶ τὸ ἀρχαϊκὸν κάλλος συντηρεῖ αὐτὴ ἡ ζῶσα ψυχὴ τοῦ λαοῦ ἥτις ἔπλασεν αὐτήν. Τοιαύτη γλῶσσα εὗρεν ἄξιον αὐτῆς ὄργανον, τὸ πνεῦμα τοῦ Μακρυγιάννη. Ἔγραφεν οὗτος καθ' ὑπαγόρευσιν τρόπον τινὰ φωνῆς ἀγνώστου καὶ μυστηριώδους, ἥτις ἦτο αὐτὴ ἡ φωνὴ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Ἡ γραφὶς αὐτοῦ οὐδέποτε ἐφάνη διστάσασα ἐπὶ τοῦ λευκοῦ χάρτου. Αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις ἤρχοντο αὐθόρμητοι. Διαγραφαὶ καὶ διορθώσεις ἦσαν ἄγνωστοι αὐτῷ. Αἱ ἰδέαι ἐγεννῶντο ἐνδεδυμένοι εὐθὺς τὸ τελικὸν αὐτῶν γλωσσικὸν ἔνδυμα. Αἱ λέξεις οὐδέποτε ἐχρησίμευσαν ὡς ψιμμύθιαν πρὸς ἀπάτην ἢ ὑποκρισίαν εἰς τὸν συγγραφέα. Σκέψις καὶ ἔκφρασις ἐταυτίσθησαν ἐν αὐτῷ πάντοτε. Ὁ Μακρυγιάννης δὲν ἐσκέπτετο ἄλλως καὶ ἄλλως ἔπειτα ἐξέφραζε τὸν λογισμὸν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἔγραφεν ὡς ἐσκέπτετο.

Καὶ ὅτε εὑρίσκετο ἐν ἀνάγκῃ νὰ ὑπαγορεύσῃ τι, ἐνόει τὴν ἀπόδοσιν τῶν λόγων αὐτοῦ ἔτσι ὅπως αὐτὸς ἔλεγεν αὐτούς. Ἀπεστρέφετο ἄλλως τὴν μεσιτείαν τῶν γραμματικῶν, τῶν ὁποίων τὰ ψευδῆ γραψίματα φέρουσι τὸ κῦρος πάντων σχεδὸν τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως [1]). Οὕτως ἐνῷ τῶν στρατιωτικῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν ἔχομεν μόνον τὰς ὑπογραφάς, σπανιώτατα δὲ εὑρίσκομεν ὁλόκληρον αὐτόγραφον γράμμα ἤ τι τοιοῦτο, τοῦ Μακρυγιάννη αἱ πλεῖσται γραφεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ ἐπιστολαὶ καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ μετ' αὐτὴν εἶναι αὐτόγραφοι. Τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὑπογεγραμμένα πιστοποιητικὰ τῶν ὑπηρεσιῶν διαφόρων ἀγωνιστῶν ὁμοίως αὐτόγραφα. Αἱ ἐν ταῖς ἐφημερίσι δημοσιευόμεναι ἐπιστολαὶ ὁμοίως αὐτόγραφοι ἢ ἀντιγραφεῖσαι ἐκ τοῦ αὐτογράφου μετὰ προσθηκῶν τοῦ λογίου ἀντιγραφέως. Τὴν πρὸς τοὺς γραμμα-

---

1) «Θὰ πάρω τὸ κοντύλι τοῦ Μακρυγιάννη» ἔλεγε γραϊά τις Ἀθηναία ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Βενιζέλων, ὅτε ἤθελε νὰ γράψῃ ἐπιστολήν. Οἱ λόγοι οὗτοι σήμερον προσλαμβάνουσιν ἔννοιαν ἀλλοτρίαν τῆς λεπτῆς εἰρωνείας ἣν προσέδιδεν αὐτοῖς ἡ ἀγαθὴ ἐκείνη Ἀθηναία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τικοὺς ἀποστροφὴν εἶχον μάλιστα οἱ Ρουμελιῶται στρατιωτικοί, ἐν οἷς ὁ Ἀνδροῦτσος καὶ ὁ Καραϊσκάκης πρῶτοι. Ἐν ᾧ δὲ ὁ γλωσσικὸς χαρακτὴρ τοῦ Κολοκοτρώνη ἐξαφανίζεται ὑπὸ τὴν ἑλληνίζουσαν μακρηγορίαν τοῦ γραμματικοῦ αὐτοῦ, ὁ τοῦ Καραϊσκάκη π. χ. καθαρὸς προκύπτει ἐκ τῶν συντόμων, ἀξέστων καὶ ἐκφραστικῶν γραμμάτων αὐτοῦ, γραφέντων πιστῶς κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ ἡμιμαθοῦς γραμματικοῦ καθ' ὑπαγόρευσιν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἵνα ἐξηγηθῇ γενικώτερον θὰ ἦτο ἀνάγκη ἀναδρομῆς πρὸς τὸ μέγα ζήτημα τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ στρατιωτικῶν (τῶν Ρουμελιωτῶν μάλιστα) καὶ καλαμαράδων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν, ζήτημα πολλῆς ἐπεδεκτικὸν μελέτης καὶ πραγματείας. Ὁ Μακρυγιάννης ὅμως, πλεῖον τῶν ἄλλων Ρουμελιωτῶν συναγωνιστῶν, οὐδὲ συντόμως ὑπηγόρευεν, ἀλλ' ἔγραφε. Ἡ θαυμασία ὄντως ῥῆσις τοῦ Τερτσέτη, ὅτι «τὰ λόγια εἶναι γράμματα», ἐπὶ τοῦ Μακρυγιάννη ἐφηρμόσθη τελείως. Ὁ ἀνορθογράφος, κατὰ τὴν συνθηματικὴν καὶ νεκρὰν ὀρθογραφίαν, συγγραφεὺς οὗτος ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἀκριβέστατος ὀρθογράφος. Διότι ἔγραψεν ὡς ἐλάλησεν. Ἂν τὸ παράδειγμα τοῦ Μακρυγιάννη ἠκολουθεῖτο παρὰ πάντων, θὰ ἐδημιουργεῖτο οὕτω τὸ νέον ὀρθογραφικὸν σύστημα τῆς Ἑλλην. γλώσσης, ἀληθέστερον τοῦ ἤδη νεκροῦ, τὸ ὁποῖον φθείρει ὄχι μόνον τὸ πνεῦμα τῆς παιδευομένης νεότητος, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἄλλων παρομαρτούντων δεινῶν εὐνουχίζει καὶ πᾶσαν συγγραφικὴν καὶ ποιητικὴν πρωτοτυπίαν [1]).

Τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη ἀπὸ τοῦ σημείου καθ' ὃ ὡς ἰδέα καὶ ὡς ἔμπνευσις ἐφύησαν τὸ πρῶτον ἐν τῇ κεφαλῇ τούτου μέχρι τῆς πλήρους καὶ τελείας πραγματώσεως αὐτῶν διαπνέονται ὄχι μόνον ὑπὸ τῆς ἀληθείας τῆς ἱστορικῆς,

---

[1]) Κυρίως εἰπεῖν ἡ ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ τοῖς γυμνασίοις διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ὡς γίνεται νῦν, σκοπεῖ εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ὀρθογραφίας αὐτῆς. Ὁποία ἡ ἐκ τούτου πνευματικὴ ζημία καὶ μωρῷ δῆλον. Δὲν προτείνομεν ἐνταῦθα τὴν κατάργησιν τῆς ὀρθογραφίας, ἀλλ' ἐκφράζομεν τὴν ἐπὶ τῶν πραγμάτων γνώμην ἡμῶν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἀλλὰ καὶ ὑπὸ βαθυτάτης αἰσθητικῆς εἰλικρινείας. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁλόκληρος μελέτη θ' ἀπητεῖτο πρὸς ἀνάλυσιν αὐτῶν. Διότι ἐν αὐτοῖς ἀστράπτει, οὕτως εἰπεῖν, καὶ θαμβώνει τὴν ψυχήν, πάλλουσα καὶ ἐκρηγνυμένη, καὶ Πρωτέως δίκην μεταβάλλουσα μορφὴν αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη ζωή, ἡ ζωὴ ἡ ἐθνικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν σπουδαιοτάτην χρονικὴν περίοδον αὐτῆς. Ὑπάρχουσιν ἔργα καλλιτεχνικά, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ δημιουργοὶ αὐτῶν ἐνέκλεισαν κόσμον τὸν ὁποῖον αὐτοὶ οὗτοι ἐδημιούργησαν. Τὰ τοιαῦτα ἔργα ζῶσιν ὡσεὶ ἔλεγέ τις ἀντανακλῶντα τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν κόσμου ζωήν. Οἱ ποιηταὶ τῶν τοιούτων, δηλ. ὑποκειμενικῶν ἔργων δίδουσι ζωήν, ἐκ τῆς ἰδίας ζωῆς πηγάζουσαν, εἰς ἰδέας καὶ εἰς σύμβολα, τῶν ὁποίων τὰς μορφὰς καὶ τὰς εἰκόνας παρέχει ἡ ἐξωτερικὴ ζωή. Οὗτοι εἶναι οἱ αὐτοδημιουργοί, ἂν καὶ οὐδὲν κυρίως αὐτοδημιουργεῖται ἐν τῇ τέχνῃ, οἱ ἰσχυρῶς προσωπικοὶ συγγραφεῖς. Ὑπάρχουσιν ὅμως ἀφ' ἑτέρου ἔργα καλλιτεχνικὰ ἐγκλείοντα αὐτὴν τὴν Ζωὴν καὶ αὐτὴν τὴν Ἀλήθειαν, οἱ δὲ πλαστουργήσαντες αὐτὰ μόνον ὡς ἔμπνουν, ἔνθεον ὄργανον ἐχρησίμευσαν ἐν τῇ ἀσυνειδήτῳ μέθῃ τοῦ πνεύματος αὐτῶν. Εἰς τὰ ἔργα ταῦτα μυρίαι χεῖρες ἀόρατοι, καὶ ὁλόκληρον ἔθνος καὶ ὁλόκληρος φυλὴ συνειργάσθησαν μὲτ' Ἐκείνου, ὅστις ὄχι κατὰ μόνας, ἄγρυπνος ἡμέρας καὶ νυκτός, οὐδὲ δ' ἱδρῶτος καὶ αἵματος, ἀλλὰ χαίρων καὶ μακάριος ἐν τῇ θείᾳ γαλήνῃ αὐτοῦ ἔγραψε τὰ ἄνωθεν ὑπαγορευθέντα. Τοιαῦτα ἔργα εἶναι τὰ διὰ τὸν ἐθνικὸν μάλιστα χαρακτῆρα ὑπερέχοντα.

Διὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης, τῆς καθαρῶς θεωρητικῆς, δὲν θέλομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι πᾶν φιλολογικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν ἔργον πρέπει μόνον οὕτω νὰ ἐξετάζηται καὶ νὰ κατατάσσηται. Ἐννοοῦμεν ὅτι ὀφείλομεν νὰ ζητῶμεν ἐν αὐτῷ ἑκάστοτε τὸ μέρος τὸ προσωπικὸν τοῦ συγγραφέως καὶ τὸ μέρος τὸ γενικόν, ἤτοι τὸ ἐθνικόν.

Ὁ Μακρυγιάννης ὡς συγγραφεὺς καὶ ὡς ποιητὴς δὲν ἀνήκει ἰδίᾳ οὔτε εἰς τοῦ Ὁμήρου, οὔτε εἰς τοῦ Θουκυδίδου τὸν ἀθάνατον θίασον. Τὸ ἔργον ὅμως αὐτοῦ εἶναι ἐπίσης ἐθνικὸν ὅσον καὶ προσωπικόν, ἴσως δ' εἶναι δύσκολον ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις τῆς πνευματικῆς ἰσοπεδώσεως, ἣν ἐπιφέρει ἐπὶ πᾶν Ἑλληνικὸν ὁ φράγκικος πολιτισμός, νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς τί ἀνήκει εἰς τὴν πρωτοτυ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πίαν τοῦ συγγραφέως καὶ τί εἰς τὴν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, εἰς ὃ ὀφείλεται, ὡς πρῶτον συστατικὸν παντὸς πνευματικοῦ ἔργου, αὐτὴ ἡ εἰκονιζομένη ἐθνικὴ ζωὴ καὶ ἡ κυρία ἐκδήλωσις αὐτῆς, ἡ γλῶσσα. Ὡς συγγραφεὺς ὁ Μακρυγιάννης εἶναι ἐπίφθονος καὶ θαυμασμοῦ ἄξιος εἰς πάντα ποθοῦντα ὁμοίως νὰ ἀφήσῃ ὀπίσω αὐτοῦ ἔργον τόσον παλλόμενον ὑπὸ ζωῆς καὶ ὡραιότητος, ἀλλ' ὅστις βαθέως συναισθάνεται ὁπόσον τοῦτο εἶναι θανασίμως δυσχερές. Ἀληθῶς ὅμως δὲν ἔμελλεν ὁ Μακρυγιάννης νὰ καταπονηθῇ καὶ νὰ γηράσῃ ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Εἴπομεν ἤδη πῶς συνέτασσεν αὐτό. Ἡ διὰ τῆς γραφίδος αὐτοῦ ῥέουσα πηγὴ ζωῆς ἤρχετο μακρόθεν, λίαν μακρόθεν, ἐκ τῶν βαθυρρίζων θεμελίων τῆς φυλῆς καὶ τοῦ ἔθνους εἰς ὃ ἀνῆκεν. Οἱ χρόνοι τῆς Ἱερᾶς Ἐπαναστάσεως ἦσαν ἡ κορωνὶς προηγηθείσης μεγάλης ἐποχῆς, ἥτις εἶναι ἡ ἐπικὴ περίοδος τῆς Ἑλλάδος καὶ καθ' ἣν ἐγεννήθη ὁ νέος Ὅμηρος αὐτῆς, ἡ ἡρωϊκὴ ποίησις, τὰ Κλέφτικα καὶ Ἀρματωλικὰ τραγούδια. Ὁποία ἀκμὴ περικαλλοῦς γενναίας ζωῆς, ὁποῖος γλωσσικὸς πλοῦτος, στρατιωτικὸς ἅμα καὶ ποιητικός, ὑπὸ τὸν ὁποῖον νομίζει τις ὅτι βροντᾷ τὸ καριοφίλι καὶ ὁ ἀχὸς τῆς μάχης πρόσχαρος μᾶς πλημμυρεῖ! Τοιοῦτο ἐν συντόμῳ τὸ ἀντικειμενικόν, οὕτως εἰπεῖν, καλλιτεχνικὸν στοιχεῖον τὸ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη.

Ἂς φαντασθῇ τις ὅμως πῶς θὰ ἐπωφελεῖτο τούτων τῶν ποιητικῶν θησαυρῶν ἄλλος τις μέτριος ἢ ἀσήμαντος ἄνθρωπος. Ὁ Μακρυγιάννης ὅμως, ὅστις καὶ ὡς ἀνὴρ θελήσεως καὶ πράξεως δὲν ἦτο κοινός τις ὡς ὁ βίος αὐτοῦ ἀποδεικνύει, ὁμοίως καὶ ὡς συγγραφεὺς ἔμελλε νὰ δώσῃ λαμπρότατα τεκμήρια τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς. Ἀποφασίσας πρῶτον νὰ γράψῃ τοιοῦτο ἔργον, ὑπήκουσε βεβαίως εἰς ἐσωτερικήν τινα ἀνάγκην ἐξ ἴσου πρὸς αὐτὸ τὸ ἔργον ἰσχυράν, διότι αὕτη παρήγαγεν ἐκεῖνο. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ λοιπὸν σημαίνει τὸν ἄνδρα τὸν ἔκτακτον. Διότι καὶ ἡ κατ' ἰδίαν σκέψις καὶ μελέτη ἀνδρὸς μὴ ἀποκτήσαντος διὰ τῶν βιβλίων τὴν ἕξιν τοῦ μελετᾶν καὶ τοῦ σκέπτεσθαι, καὶ ἡ βαθεῖα ἀναπόλησις τῶν παρελθόντων, καὶ ἡ ποιητικὴ κατάστασις τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ φαντασίωσις ἡ καθαρῶς καλλιτεχνική, ἧς καὶ ἄλλα δείγματα πλὴν τῶν Ἀπομνημονευμάτων παρέσχεν ὁ συγγραφεύς, καὶ ἡ ὅλη ἐσω-

τερικὴ ἐργασία κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς συγγραφῆς εἶναι φαινόμενα πνεύματος μεγαλοφυοῦς, ἴδιον πνευματικὸν βίον ζήσαντος, ἀφοσιωθέντος ἐν τῇ θεωρίᾳ κόσμου ὁλοκλήρου, τὸν ὁποῖον ἀναπαριστᾷ ὄχι μόνον ἐν πραγματικότητι, ἀλλὰ καὶ ἐν ποιητικῇ δυνάμει σημαντικῇ.

Καὶ ἀληθῶς ὁ Μακρυγιάννης πρέπει νὰ θαυμάζηται ὄχι μόνον ὡς συγγραφεὺς πραγματικοῦ ἱστορικοῦ συγγράμματος, ἀλλὰ καὶ ἐξόχως ποιητικοῦ ἔργου συνάμα. Διότι τὸ ποιητικὸν ἢ φανταστικόν, ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν, στοιχεῖον ἀφθονεῖ παρ' αὐτῷ καὶ θέλγει ἐξ ἴσου ὅσον καὶ τὸ πραγματικόν. Ὁ Μακρυγιάννης, ὡς εἴπομεν, δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ συντάξῃ αὐστηρῶς ἱστορικὸν βιβλίον, ἀλλὰ ν' ἀναπαραστήσῃ κόσμον ὁλόκληρον ζῶντα ἐν αὐτῷ καὶ πέριξ αὐτοῦ. Ποιητικὴ ἦτο καὶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ἐποχὴ ἐν ᾗ ἔζησε. Καὶ ζημιοῦται μὲν πολλάκις ἡ ἀκριβὴς ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἀλλ' ἡ καθαρῶς αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις πλουσίως ἀποζημιοῖ ἡμᾶς πολλάκις. Ὁ Μακρυγιάννης δὲν κατέχει τὴν λεπτομερῆ μνήμην τοῦ πιστοῦ ἀφηγητοῦ, ἀλλὰ τὴν ἀφομοιωτικὴν δύναμιν τοῦ ποιητοῦ, ἥτις συλλαμβάνει, ἐξωραΐζει καὶ ἀποδίδει ἔπειτα ὄχι τὸ πλῆθος τῶν ξηρῶν γεγονότων, ἀλλὰ τὰ καίρια μετὰ φιλοκάλου ἐκλογῆς. Τὸ τοιοῦτο εἶδος τῆς μνημονικῆς ἐργασίας δὲν ἀποβάλλει τὴν ἱκανότητα τῆς ἀντικειμενικῆς ἀντιλήψεως, ἀλλ' ἔχει αὐτὴν μᾶλλον περιωρισμένην, ὅμως καὶ μᾶλλον χαρακτηριστικήν.

Αἱ λεπτομέρειαι αἱ πραγματικαὶ περὶ γεγονότων τινῶν, τὰς ὁποίας παρέχει εἰς ἡμᾶς ὁ συγγραφεὺς φαίνονται ἐνίοτε πενιχραί. Λησμονεῖ οὗτος πολλάκις καὶ ὀνόματα ἀνθρώπων, ὁμολογεῖ μάλιστα καὶ τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ ἐνίοτε [1]). Συχνάκις ἐπανέρχεται ἐπὶ τὰ αὐτά, μάλιστα ἐν ταῖς παρεκβάσεσιν, αἱ ὁποῖαι καὶ μονοτόνως πολλάκις προσπίπτουσι τῷ ἀναγνώστῃ. Ἀλλ' ὁ συγγραφεὺς παρασύρεται ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς διηγήσεως, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει εἰς αὐτὸν τὸ πραγματικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ θέματος. Πολλαχοῦ ἐκτείνεται εἰς μακρηγορίαν. Αἱ περίοδοι παρ' αὐτῷ ἐνίοτε εἶναι ὑπὲρ τὸ

---

[1]) Πολλαχοῦ ὅμως σκοπίμως παραλείπει ὄνομά τι, ἔνθα γράφει περὶ συνωμοσιῶν, διότι σέβεται τὸν δοθέντα ὅρκον, φοβεῖται δὲ μὴ συλληφθῇ τὸ χειρόγραφον καὶ ἐκθέσῃ τοὺς ἑταίρους εἰς κίνδυνον.

δέον μεγάλαι. Ἀλλὰ τὰ ἐλαττώματα ταῦτα εἶναι ἀκριβῶς αἱ ὑπερβολαὶ τῶν συγγραφικῶν προτερημάτων αὐτοῦ. Ἡ φράσις παρὰ τῷ Μακρυγιάννη δὲν εἶναι ἰσχνή τις παράταξις λέξεων ὠχρῶν, ἀλλ' ὡς ὀργᾷ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ἡ σάρξ, οὕτω καὶ ὁ λόγος ἐκδηλοῦται ἀνδρώδης, ὁρμητικός, γενναῖος καὶ λάμπων. Αἱ προτάσεις ἄλλοτε μὲν εἶναι πυκναί, ποικίλαι καὶ πολύμορφοι, ἄλλοτε δὲ αἴφνης μεταβάλλονται, καὶ καθίστανται σύντομοι, ἐλαφραὶ καὶ εὔστροφοι.

Ἡ ὑποκειμενικὴ ἀφήγησις αἴφνης γίνεται ἀντικειμενικὴ καὶ ἀπαραμίλλως ἐκφραστική. Ἐνῷ δὲ πολλάκις μένομεν πτωχοὶ εἰδήσεων, χρησίμων ἢ καὶ περιττῶν, τὰς ὁποίας σπεύδων παρατρέχει ὁ συγγραφεύς, ἀλλαχοῦ διατελοῦμεν μαγευμένοι πρὸ ἀνεκδότου τινὸς περιέργου, εὐφυοῦς παρατηρήσεως, συντόμου χαρακτηρισμοῦ, γοργῆς εἰκόνος, ζωγραφικῆς περιγραφῆς. Καὶ ἀποροῦντες αἰσθανόμεθα ὅτι, γνωρίζων οὕτως ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐκφράζῃ πράγματα πολλάκις ἀσήμαντα ἢ ὅλως φυσικὰ φαινόμενα εἰς τοὺς συγχρόνους, ἔξοχον ὅμως ἐνδιαφέρον παρέχοντα εἰς ἡμᾶς, κατεῖχεν εἰς μέγαν βαθμὸν τὸ καλλιτεχνικὸν χάρισμα τοῦ ἐξ ἀπόψεως παρατηρεῖν καὶ τοῦ μετὰ γνώσεως ἐκλέγειν.

Ὁ Μακρυγιάννης λοιπὸν ἦτο ἐκ φύσεως προωρισμένος καλλιτέχνης [1]). Τοῦτο ἀποδεικνύουσιν ὄχι μόνον τὰ Ἀπομνημονεύματα, ἀλλ' ἅπας ὁ βίος αὐτοῦ. Ὁ τραχὺς οὗτος Ρουμελιώτης κατεῖχεν ἐν ἑαυτῷ τῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων τῆς Ρούμελης τὴν ψυχήν, ὄχι μόνον δὲ ἔψαλλε θαυμασίως αὐτά, καλλίφωνος ὤν, ἀλλὰ καὶ ηὐτοσχεδίαζε [2]). ὡς ἠγάπα νὰ ἀναπαραστᾷ διὰ τῆς φαντασίας τὰς μεγάλας σκηνὰς τῆς Ἐπαναστάσεως, οὕτως ἐθέλγετο καὶ νὰ βλέπῃ αὐτὰς ἐν ζωγραφίαις εἰκονιζομένας. Ἡ πρὸς τὴν ζωγραφικὴν ἀγάπη αὐτοῦ ἦτο τόσον ἰσχυρὰ ὥστε δι' ἰδίας δαπάνης παρήγγειλε καὶ ἐξετέλεσε σειρὰν ἱστορικῶν πινάκων ἀναφερομένων εἰς σπουδαῖα γεγονότα τοῦ ἱεροῦ Ἀγῶνος, νομίζων οὐχὶ ἐπαρκῆ

---

[1]) Βλ. ὅσα σχετικῶς πρὸς τὸ καλλιτεχνικὸν αἴσθημα τῶν ἀγωνιστῶν γράφει ὁ Γ. Τερτσέτης. («Ἐξακολούθησις τῶν προλεγομένων κτλ.» σελ. 47). Κατ' αὐτὸν ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης «ἤθελε δοξασθῇ ὡς λογογράφος, τεχνίτης ἱστορίας».

[2]) Βλ. σημ. τῆς σελ. 202 τοῦ παρόντος τόμου.

τὴν διὰ τῶν βιβλίων ἔκθεσιν αὐτῶν [1]). Προσέτι τὴν οἰκίαν αὐτοῦ εἶχε κοσμήσῃ διὰ συμβολικῶν ψηφιδωτῶν [2]). Ἠγάπα τὰς ἀρχαιότητας. Ἐλάτρευε τὰ ὡραῖα ὅπλα, ὧν θαυμασία εἶναι ἡ σωζομένη συλλογή. Ἦτο φιλανθὴς καὶ φιλόκαλος ἐν γένει.

Αὐτὰ τὰ ἐν ὕπνοις ὄνειρα αὐτοῦ ἔχουσί τι τὸ δραματικῶς ὡραῖον [3]). Αὐτὸς ὅστις καὶ ἐν τοῖς στρατοπέδοις καὶ ἐν ταῖς Ἐθνοσυνελεύσεσιν καὶ ἐν ταῖς συναθροίσεσι τοῦ λαοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπέδειξεν ἀρετὰς ἐνθουσιώδους καὶ μεγαλοστόμου ῥήτορος, ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ συχνὰ παρέχει εἰς ἡμᾶς ἔξοχα τεκμήρια ῥητορικῆς δεινότητος. Ἀκριβῶς εἰπεῖν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ δὲν πρωτεύει τὸ διηγηματικὸν ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ τὸ δραματικόν. Διότι ὁ Μακρυγιάννης δὲν διηγεῖται ἁπλῶς καὶ φυσικῶς μέχρι τέλους τὰ ἱστορούμενα. Ὑπάρχει μὲν παρ' αὐτῷ ἀφθονία παραβολῶν καὶ μύθων καὶ παροιμιῶν, καὶ περιέργων ἀνεκδότων, ἤτοι στοιχεῖα πάσης ἐνδιαφέρον ἐχούσης διηγήσεως, ὑπάρχουσιν ἔξοχοι περιγραφαί, οἷον ἡ τῆς μάχης τῶν Μύλων, ἡ τῆς πολιορκίας τοῦ Νεοκάστρου καὶ ἡ τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁποία ὅμως κίνησις, καὶ ὁποία δραματικῆς δυνάμεως ἔντασις ἐν παντὶ τῷ ἔργῳ! Τὸ πλεῖστον ἄλλως τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι ἢ διάλογος, γέμων πάθους, ὁρμῆς, ὀργῆς, εἰρωνείας, πικρίας, αἰσθήματος, γέλωτος καὶ δακρύων [4]). Ὅπου δὲ ὁ συγγραφεὺς δὲν διαλέγεται πρὸς ἄλλους, διαλέγεται καθ' ἑαυτόν. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ συχνοὶ μονόλογοι καὶ αἱ συχνότεραι ἀποστροφαὶ πρὸς τὴν πατρίδα, τὸν Βασιλέα Ὄθωνα κτλ. Ὁλόκληρος ὁ ἐπίλογος τοῦ ἔργου εἶναι μακρὰ καὶ σφοδροτάτη ἀποστροφὴ πρὸς τοὺς τρεῖς ἐπισήμους πολιτικοὺς τῆς Ἑλλάδος, τὸν Κωλέτην, Μαυροκορδᾶτον καὶ Μεταξᾶν. Τοιοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη. Ἵνα δὲ συντομώτατα ἐκφράσωμεν τὴν γνώμην ἡμῶν, τολμῶμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶναι τοῦτο μοναδικὴ καὶ ἔξοχος μὲν καθ' ἑαυτὴν δραματικὴ ἠθογραφία τῶν χρόνων εἰς

---

1) Βλ. σελ. 339-341, 349 καὶ 506 τοῦ παρόντος τόμου.

2) Βλ. σημ. τῆς σελ. 351 τοῦ αὐτοῦ τόμου.

3) Βλ. θαυμάσιον ὄνειρον ἐν σελ. 372 τοῦ αὐτοῦ τόμου.

4) Μία τῶν δραματικωτάτων σκηνῶν εἶναι ἡ συμφιλίωσις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Γκούρα (σελ. 198-203).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

οὓς ἀναφέρεται, ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὰ μέχρι σήμερον ἐκδοθέντα ἱστορικὰ συγγράμματα τὰ ὑπὸ συγχρόνων γεγραμμένα τὸ σπουδαιότατον καὶ πολυτιμότατον πάντων.

Ὑπολείπεται ἤδη νὰ εἴπωμέν τινα περὶ τοῦ χειρογράφου. Παρὰ τὴν ρητὴν ἐπιθυμίαν τοῦ συγγραφέως [1]), πιστῶς κατὰ τὸ δυνατὸν μετεγράφη [2]) τοῦτο ἰδίᾳ χειρὶ τοῦ ἐκδότου, ἡ δὲ ἀνάγνωσις καὶ μεταγραφὴ ὑπῆρξε δυσχερεστάτη διαρκέσασα περὶ τοὺς δέκα ἑπτὰ μῆνας ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 1901 μέχρι σχεδὸν τέλους τοῦ 1902. Ἡ ἱστορία τοῦ χειρογράφου προκύπτει ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς γράφει ἐν διαφόροις κεφαλαίοις τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ἐν Ἄργει ἤρξατο τῆς συγγραφῆς τὴν 26 Φεβρουαρίου 1829 (βλ. Εἰσαγωγὴν ἐν ἀρχῇ). Πάντα τὰ μέχρι τοῦ χρόνου τούτου γραφέντα εἶναι καθαρῶς ἀπομνημονεύματα παρελθόντων πραγμάτων [3]). Πόσον χρόνον ὅμως διήρκεσεν ἡ συγγραφὴ τοῦ πρώτου τούτου τμήματος, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται ἐν ὁλοκλήρῳ τῷ πρώτῳ βιβλίῳ καὶ τῷ πρώτῳ κεφ. τοῦ δευτέρου βιβλίου; Ἄγνωστον. Τοῦτο μόνον φαίνεται ἀκριβές, ὅτι φθάσας εἰς τὰ σύγχρονα γεγονότα ὁ Μακρυγιάννης ἐξηκολούθησε γράφων περιοδικῶς καὶ οἷον ἀναδρομὰς ποιούμενος ἑκάστοτε πρὸς τὰ ὀπίσω. Ὅθεν τὸ ἔργον αὐτοῦ μεταβάλλει πως χαρακτῆρα, διότι ὁ ἀπομνημονευματικὸς τύπος προσεγγίζει πρὸς τὸν τοῦ ἡμερολογίου. Ἀδύνατον ὅμως τοῦ λοιποῦ νὰ ἐξακριβωθῶσιν αἱ χρονολογίαι καθ' ἃς ὁ Μακρυγιάννης ἀνελάμβανε τὴν διήγησιν τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον προσφάτων οὐχὶ δὲ πλέον λίαν ἀπεχόντων γεγονότων [4]). Ἂν ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν κατὰ χρονικὰ διαστήματα πρόοδον τοῦ ἔργου καὶ

---

[1]) Βλ. σελ. 7 τοῦ παρόντος τόμου.

[2]) Βλ. τὰς κατωτέρω ἐξηγήσεις.

[3]) Ὁ Γόρδων ὁλόκληρον τὸ ἔργον τοῦ Μακρυγιάννη, οὗτινος εἶχε πιθανῶς γνῶσιν ἐκ λόγων αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως, ὀνομάζει ἡμερολόγιον. Βλ. κατωτ. σελ. 126, σημ.

[4]) Παράβ. σημ. τῆς σελ. 245 περὶ τοῦ δευτέρου τούτου τμήματος τοῦ ἔργου τοῦ Μακρυγιάννη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

οἷον τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ, δυνάμεθα ὅμως νὰ εὕρωμεν τοὺς τόπους ἐν οἷς τοῦτο βαθμηδὸν συνετάσσετο. Ὁ Μακρυγιάννης ἀληθῶς γράφων τὸ πρῶτον τμῆμα μεταχειρίζεται συχνὰ τὴν φράσιν «ἐδῶ εἰς τ' Ἄργος», ἥτις ἐξακολουθεῖ καὶ ἐν τῷ β' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου (σελ. 266). Ὁ συγγραφεὺς καὶ ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ φαίνεται διατρίβων ἐν Ἄργει μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἕνεκα τοῦ ἐμφυλίου αὐτόθι πολέμου κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1832 ἀπέρχεται (σελ. 279). Δὲν φαίνεται ὅμως εὔλογον ὅτι ἐν μέσῳ τοῦ σάλου ἐκείνου, ὅστις προηγήθη καὶ ἠκολούθησε τὸν θάνατον τοῦ Καποδίστρια καὶ εἰς ὃν αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ζωηρῶς ἀνεμίχθη, εἶχεν οὗτος τὴν ψυχικὴν γαλήνην πρὸς σκέψιν καὶ συγγραφήν. Μετὰ τὴν θριαμβευτικὴν ὅμως εἴσοδον τῶν Συνταγματικῶν εἰς Ναύπλιον ἐκ Μεγάρων καὶ τὴν ἀποκατάστασιν ἡσυχίας τινὸς μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, ὁ Μακρυγιάννης ἐγκαθίσταται ἐν Ναυπλίῳ, πρώτη δ' ἐμφάνισις τῆς φράσεως «ἐδῶ εἰς τ' Ἀνάπλι» ἐν μέσῳ περίπου τοῦ Γ' βιβλίου (σελ. 285) ἀποδεικνύει πάλιν ὅτι ἐπανέλαβεν αὐτόθι διατρίβων τὴν συνέχισιν τῆς συγγραφῆς.

Ἐν Ναυπλίῳ ἐπεράτωσε τὸ δεύτερον βιβλίον ὁ συγγραφεύς, ἤτοι κατέληξεν ἀκριβῶς εἰς τὸ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Ὄθωνος χρονικὸν σημεῖον. Ἡ ἀρχὴ τοῦ τρίτου βιβλίου, ὅπερ περιλαμβάνει τὰς ἀπὸ τοῦ σημαντικοῦ τούτου γεγονότος καὶ περαιτέρω ἀναμνήσεις τοῦ Μακρυγιάννη, ἔχει τοῦτο τὸ ἴδιον ὅτι φαίνεται ὡς ἀρχὴ καθαυτὸ ἡμερολογίου, ἐν τῷ ὁποίῳ καταγράφονται εὐθὺς καὶ συγχρόνως τῇ γενέσει αὐτῶν τὰ πράγματα. Τοσαύτην σημασίαν ἔσχε πρὸς τὸν νοῦν τοῦ Μακρυγιάννη ἡ τοῦ πρώτου βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἐμφάνισις ὥστε τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἔκρινεν οὗτος ἄξιον ν' ἀναγράψῃ τὸ γεγονός. Ἄρχεται λοιπὸν οὕτω· «Σήμερα ξαναγεννιέται ἡ πατρίδα κτλ.» (σελ. 297). Ἀμέσως ὅμως μετὰ τὸν βραχὺν συγκινητικὸν πρόλογον, τὸ ἔργον ἀναλαμβάνει τὸν πρῴην μικτὸν τύπον αὐτοῦ. Ὅτι δ' ὁλόκληρον τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ἤτοι μέχρι τῆς ἐκ Ναυπλίου ἀναχωρήσεως τοῦ Μακρυγιάννη, ἐγράφη βραδύτερον ἐν Ἀθήναις, ἀποδεικνύεται οὐχὶ μόνον ἐκ τοῦ ὕφους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ δυσμενοῦς πνεύματος μεθ' οὗ ἐκφράζεται περὶ τῶν Βαυαρῶν. Εἶχεν ἤδη μετὰ πάροδον ἱκανοῦ χρόνου σχηματίσῃ τὴν

γνώμην αὐτοῦ περὶ τούτων. Διότι ἐν ἀρχῇ ὁ Μακρυγιάννης λίαν φιλίως διέκειτο πρὸς τοὺς Ἀντιβασιλεῖς, οἵτινες ηὐνόουν ὁμοίως αὐτόν. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς ψυχρότητα ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας.

Τὸ δεύτερον κεφάλαιον ἄρχεται ἀπὸ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως αὐτοῦ. «Ἦρθα ἐδῶ εἰς Ἀθήνα» (σελ. 309). Ἀπὸ δὲ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τέλους τὸ ἔργον ἐξηκολούθησε συντασσόμενον ἐν Ἀθήναις, τῇ μονίμῳ πλέον κατοικίᾳ τοῦ Μακρυγιάννη. Οὕτω προχωρῶν περατοῖ τὸ τέταρτον κεφάλαιον, ἡ δὲ διήγησις ἥτις βαθμηδὸν ἐκ τῶν οὐχὶ λίαν ἀπεχόντων γεγονότων προσεγγίζει πάλιν εἰς αὐτὰ τὰ σύγχρονα, περατοῦται τὴν 14 Αὐγούστου 1840. Ἐνταῦθα ὁ Μακρυγιάννης, ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ γίνῃ ὑπὸ τῆς ἐξουσίας ἔρευνα ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ἀναγκάζεται νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ χειρογράφου. Ὑπογράφει λοιπὸν ὑπὸ τὴν σημειωθεῖσαν χρονολογίαν, ἀφοῦ ἐξήγησε τοὺς λόγους τοῦ ἀποτόμου τούτου πέρατος τοῦ ἔργου, καὶ παραδίδει τὸ χειρόγραφον εἰς φίλον, ὅστις μεταφέρει αὐτὸ καὶ κρύπτει εἰς Τῆνον [1]).

Ἔπειτα ὁ Μακρυγιάννης ρίπτεται εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος συνωμοσίαν, μετὰ δὲ τὸ εὐτυχὲς τέλος αὐτῆς, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1844, ἤτοι μετὰ πάροδον τεσσάρων ἐτῶν, ἀναμιμνήσκεται τοῦ ἔργου αὐτοῦ πάλιν. Μεταβαίνει λοιπὸν εἰς Τῆνον, παραλαμβάνει τὸ χειρόγραφον καὶ ἐπιστρέψας ἄρχεται εὐθύς, τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1844, τῆς συνεχίσεως αὐτοῦ. «Θὰ σημειώσω, γράφει, ὅσα ἔγειναν ἀπὸ τότε ὡς σήμερον» (σελ. 347, βλ. καὶ τὰς σημειώσεις αὐτόθι). Ἔχει λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς ὁλόκληρον τετραετὲς χρονικὸν διάστημα ν' ἀπομνημονεύσῃ. Ἐκ τοῦ ἑξῆς εὐθὺς ἑπομένου χωρίου ἐξάγεται σπουδαῖον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ χειρογράφου γεγονός· «Αὐτὰ ὁποῦ θὰ ἰδῆτε ἐδῶ δὲν μποροῦσα νὰ τὰ γράφω μὲ τ' ἄλλο (τὸ ἐν Τήνῳ χειρόγρ.), ὅτι κιντύνευα τὴν ζωήν μου. Καὶ τὰ σημείωνα καὶ εἶχα ἕναν τενεκὲ καὶ τἄβαινα μέσα καὶ τἄχωνα. Καὶ τώρα ὁποὖφερα τὸ ἴδιον θέλω τὰ γράψῃ

---

[1]) Βλ. σελ. 346 καὶ σημ. 1 αὐτόθι. Ἐκ τῆς φράσεως «παρακαλῶ τοὺς ὁμογενεῖς νὰ γίνουν συντρομηταὶ» φαίνεται ὅτι ὁ Μακρυγιάννης ἀπέβλεπε τότε εἰς μέλλουσαν διὰ τοῦ τύπου ἔκδοσιν τοῦ χειρογράφου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἐδῶ κτλ.». Λοιπὸν ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὰ τέσσαρα ἔτη ἐτήρει σημειώματα ἐν εἴδει βεβαίως ἡμερολογίου, τὰ ὁποῖα κατόπιν μετήνεγκεν ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ ἔργου. Τὸ τμῆμα λοιπὸν τοῦτο τοῦ χειρογράφου τὸ περιλαμβανόμενον ἐν τοῖς κεφαλαίοις πέμπτῳ, ἕκτῳ καὶ ἑβδόμῳ τοῦ τρίτου βιβλίου καὶ ἐν τοῖς κεφ. πρώτῳ, δευτέρῳ καὶ μέρει τοῦ τρίτου τοῦ τετάρτου βιβλίου (σελ. 346-392) δὲν εἶναι πρωτόγραφον, ἀλλ' ἀντίγραφον. Μετὰ ταῦτα, προχωρούντων τῶν πραγμάτων, ἐξηκολούθησε καὶ ὁ Μακρυγιάννης τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ μέχρι τῆς λύσεως τοῦ ναυτικοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Πάρκερ, ἤτοι μέχρις Ἀπριλίου 1850. Τὸ χειρόγραφον ὅμως αὐτοῦ εἶχε πάντοτε κεκρυμμένον καὶ ἐξῆγεν αὐτὸ ἑκάστοτε ἕνα συνεχίζῃ τὴν συγγραφήν. Ἐξαγαγὼν λοιπὸν τοῦτο τελευταῖον καὶ ἀναγνώσας ἐξ ἀρχῆς ὁλόκληρον, ἐξηκολούθησε μὲν γράφων μέχρι τῆς σελ. 451, ἄγνωστον ὅμως ἐκ τίνος σημείου ἀρχίσας. «Αὐτὸ τὸ χειρόγραφον, ἀπὸ τὴν περίστασιν ὁποῦ μοῦ ἔγιναν πολλὲς καταδρομές, τὸ εἶχα κρυμμένο. Τώρα ὁποῦ τὸ ἔβγαλα, τὸ διάβασα ὅλο καὶ ἔγραψα ὡς τὰ 1850 Ἀπρίλη μῆνα.. ..» (ἐν τῷ προλόγῳ σελ. 4) Παρατηρήσας ὅμως ὅτι φύλλα τινὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ χειρογράφου, περιλαμβάνοντα τὴν εἰσαγωγὴν καὶ μέρος τοῦ κυρίου σώματος, εἶχον ἕνεκα τῆς ὑγρασίας φθαρῇ, ἀντέγραψεν αὐτὰ καὶ προσέθηκεν ἐκ νέου (καὶ τὸ τμῆμα τοῦτο ἐπίσης εἶναι τὸ βεβαίως ἀντιγεγραμμένον), συνέγραψε δὲ καὶ τὸν πρόλογον, ὅστις ἀποδεικνύεται μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἔργου γραφεὶς (βλ. ἐν σημ. 2 τῆς σελ. 4 πλείονας λεπτομερείας). Μετὰ ταῦτα ὁ Μακρυγιάννης, παρελθόντος τοὐλάχιστον ἔτους, ἐπανέρχεται εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου, προσθέτει τὰ ἀπὸ τῆς σελίδος 451 μέχρι 454 καὶ περατοῖ πλέον τὸ ἔργον αὐτοῦ διὰ τοῦ ἱκανῶς μακροῦ ἐπιλόγου.

Πλὴν τῶν πρώτων σελίδων τοῦ χειρογράφου ὧν ἡ γραφὴ καὶ ἡ ποιότης τῆς μελάνης ὁμοιάζει πρὸς τὰς τοῦ τέλους, πλὴν δὲ καὶ τοῦ τμήματος ἐκείνου ὅπερ ὁ Μακρυγιάννης ἀντέγραψεν ἐκ σημειωμάτων, ἆρα τὸ λοιπὸν μέγα μέρος τοῦ χειρογράφου εἶναι πρωτόγραφον ἢ ἀντίγραφον; Καθ' ἡμᾶς εἶναι πρωτόγραφον. Ὁ Μακρυγιάννης ἅπαξ μόνον ἔγραφεν. Ἀντέγραψε μέν ποτε φθαρέντα τινὰ φύλλα, τὸ δὲ μέρος τὸ γραφὲν κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ μεγάλου χειρογράφου ἐν Τήνῳ δὲν προσεκόλλησεν εἰς ἐκεῖνο μετὰ

τὴν μετακομιδὴν αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας, ἀλλὰ μετέγραψεν ἐν συνεχείᾳ. Τοῦτο ὅμως σημαίνει ὅτι ἀρχῆθεν εἶχεν ἑτοιμάσῃ, σχηματίσας εἰς βιβλίον, τὸν πρὸς τὴν μέλλουσαν συγγραφὴν χρήσιμον χάρτην, ὃν ἐνέδυσε διὰ δέρματος σωζομένου ἔτι ἐν ἱκανῶς καλῇ καταστάσει. Ὁ χάρτης λοιπὸν ὁλόκληρος, ὅ τε γεγραμμένος καὶ ὁ ἐν τέλει ὑπολειφθεὶς ὀλίγος ἄγραφος, εἶναι ὁ αὐτὸς τὴν ποιότητα καὶ τὸ σχῆμα. Λεπτὸς καὶ οὐχὶ λίαν στερεός. Κατὰ τὰς δύο ἐξωτερικὰς γωνίας, αἵτινες δὲν ἐφυλλάσσοντο καλῶς ὑπὸ τοῦ ἐνδύματος, ἐφθαρμένος ὀλίγον [1]). Ἐν σελ. 450 (τοῦ ἐντύπου) φαίνονται ἀπεσπασμένα τινὰ φύλλα τοῦ χειρογράφου, πιθανῶς δὲ καὶ ἀλλαχοῦ που. Αἱ σελίδες ἀναρίθμητοι ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, τὸν ἀριθμὸν ἅπασαι 469 αἱ γεγραμμέναι. Τὸ μέγεθος αὐτῶν κατὰ πλάτος μὲν 0,20, καὶ καθ' ὕψος 0,35 τοῦ μέτρου. Τὸ περισέλιδον κενὸν μόνον κατὰ 0,01. Οἱ στίχοι ἐν ἑκάστῃ σελίδι κατὰ μέσον ὅρον 39. Ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας σελίδος οὐδεμία διακοπὴ τοῦ κειμένου διὰ σημείου τινὸς στίξεως, ἀλλαγῆς παραγράφου κτλ., πλὴν τοῦ σημείου τῆς δεξιᾶς ἡμιπαρενθέσεως), ὅπερ καὶ τὴν τελείαν παριστᾷ καὶ τὴν παράγραφον καὶ τὸ κεφάλαιον.

Ὁ συγγραφεὺς πληροῖ ὁλόκληρον τὴν σελίδα διὰ πυκνοτάτης, μεγάλης, στρογγύλης γραφῆς, λίαν δυσχεροῦς πρὸς ἀνάγνωσιν, διότι πολλὰ γράμματα ὁμοιάζουσι πρὸς ἄλληλα κατὰ τὸ σχῆμα καὶ διότι, στερούμενος πάσης γνώσεως ὀρθογραφίας, ἀκριβῶς δὲ γράφων ὁ συγγραφεὺς ὡς ἀκούει, ἀποδίδει διὰ τῆς γραφῆς εἰκόνας λέξεων ὑφ' ἃς μόλις ἀναγνωρίζεται ὁ ἐν τῇ συνήθει γραφῇ ὑπάρχων τύπος αὐτῶν. Προσέτι ὁ αὐτὸς συχνάκις συμπλέκει περιέργως γράμματά τινα, μάλιστα σύμφωνα μετὰ φωνηέντων, ἐνιαχοῦ δὲ ὑποπίπτει καὶ εἰς σφάλματα γραφῆς ἐκ παρακουσμάτων, τυχαίας ἀμελείας ἢ φυσικῆς δυσκολίας περὶ τὴν παράστασιν συνθέτου τινὸς ἤχου. Παρὰ τὰς ἀτελείας ταύτας ὁ συγγραφεὺς κατέχει ἰδίους κανόνας καὶ ἰδίους τρόπους παραστάσεως τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου, τὸ δὲ γραφικὸν σύστημα αὐτοῦ δύναται νὰ ὀνομασθῇ

---

[1]) Αἱ ἐν τῷ κειμένῳ ἐφθαρμέναι λέξεις, αἱ ὡς τοιαῦται σημειούμεναι κάτωθεν αὐτοῦ, εἰς τὰς γωνίας τοῦ χειρογράφου συνήθως εὑρίσκονται.

σύστημα αἰσθητικόν, καθ' ὅσον ὁ συγγραφεὺς γράφει ὡς διὰ τῆς ἀκοῆς αἰσθάνεται. Ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι οὗτος οὐδεμίαν φαίνεται ἔχων ἀνάγκην τῶν τόνων, οὓς ἀπολύτως ἀπορρίπτει. Δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀγνοεῖ τελείως τὴν ὀξεῖαν, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι εὑρίσκει αὐτὴν περιττήν, διότι πᾶν ὑπ' αὐτοῦ γραφόμενον νομίζει ἴσως εὐανάγνωστον καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ὅσον ὑφ' ἑαυτοῦ. Εἴπομεν ἤδη ὅτι ὁ Μακρυγιάννης γράφων διαλέγεται μᾶλλον ἢ ἀφηγεῖται. Εἶναι λοιπὸν ἡ γραφὴ αὐτοῦ ὑποκειμενική, ὡς τοιαύτη δὲ εὐχερέστατα ἀναγινώσκεται ὑπὸ τοῦ γράφοντος. Προσέτι ἀγνοεῖ οὗτος καὶ τὰ κεφαλαῖα γράμματα. Ἀλλὰ καὶ τὰς λέξεις δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ διακρίνῃ πάντοτε ἀπ' ἀλλήλων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερὸν ὅτι ἡ μεταφορὰ τοῦ χειρογράφου εἰς τὴν συνήθη γραφὴν καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ κειμένου εἰς πρόλογον, εἰσαγωγήν, βιβλία, κεφάλαια, ἐπίλογον καὶ ἡ ὑπὸ τὸ κείμενον μεταφορά τινων παρεκβάσεων ὡς σημειώσεων εἶναι ἔργον τοῦ ἐκδότου, ὅστις δὲν νομίζει διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον νὰ δικαιολογηθῇ. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄλλως [1]). Στερεῖται μὲν οὕτως ἡ φωνητικὴ καὶ ἡ φθογγολογία τῆς γλώσσης περιέργου γλωσσικοῦ μνημείου, ἂν καὶ διὰ σημειώσεων ὡς καὶ διὰ τῶν εὐθὺς κατωτέρω παρατιθεμένων παραδειγμάτων ἐπέρχεται θεραπεία τις τοῦ κακοῦ, ἀφ' ἑτέρου ὅμως κερδαίνει λίαν ἡ ἱστορία καὶ ἡ φιλολογία. Κερδαίνει αὐτὸ τὸ ἔθνος τὸ ὁποῖον θὰ δυνηθῇ ν' ἀναγνώσῃ εὐχερῶς τὸ πολύτιμον ἔργον τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ὅπερ ἄλλως θὰ ἦτο ἀπρόσιτον ὅλως τοῖς πολλοῖς. Ἔχομεν δὲ παράδειγμα τοῦ Ἰωάννου Βιλλαρᾶ τὸ ὀρθογραφικὸν σύστημα, ὅπερ κατέστησέ τινα τῶν ἔργων τοῦ ἐξόχου τούτου λογίου καὶ ποιητοῦ ἐν πολλοῖς δυσανάγνωστα καὶ ἀπέκλεισεν ἀπὸ τῆς χρήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἂς ἔχῃ ἐπὶ πλέον ὁ ἀναγνώστης ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ ὅτι ὁ Μακρυγιάννης δὲν ἔγραψεν ἐν διαλέκτῳ τινὶ ἀγνώστῳ ἢ στενῶς ὡρισμένῃ, ἀλλὰ σχεδὸν ἐν τῇ κοινῇ τότε λαλουμένῃ, μετά τινων διαλεκτικῶν μόνον διαφορῶν ἐκ τῆς Στε-

---

[1]) Ἐν τῇ συλλογῇ Φυσεντζίδου τὸ ἀντίθετον σύστημα ἐφηρμόσθη, πάντα δηλαδὴ τὰ ἔγγραφα καὶ αὐτὰ τὰ περὶ Γ. Βαρνακιώτου ἀπομνημονεύματα καταχωρίζονται ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐν τοῖς χειρογράφοις γραφήν.

ρεᾶς Ἑλλάδος, ἐξ ἧς κατήγετο οὗτος. Ἀλλὰ τῆς ἐν τῇ βορείᾳ χέρσῳ Ἑλλάδι διαλέκτου οἱ νόμοι οἱ φθογγολογικοὶ καὶ τὸ τυπικὸν δὲν εἶναι ἄγνωστα εἰς τοὺς γλωσσολόγους, ἀλλ' ἀκριβῶς γνωστά. Καὶ παρὰ ταῦτα ὅμως καὶ ἂν ἔτι ὁ ἐκδότης ἐξ αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἐπεθύμει νὰ παραδώσῃ αὐτούσιον τὸ χειρόγραφον τοῦ ἔργου τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη εἰς τὸ κοινόν, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο καὶ διὰ τὴν σεβαστὴν ἐπιθυμίαν καὶ ἀξίωσιν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, πρὸς ἣν ἄλλως καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ γνώμη συνεφώνει ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

Ἐκ τῶν κατωτέρω ρηθησομένων ἐλπίζομεν ὅτι θὰ πεισθῇ πᾶς τις οὐχὶ μόνον πόσον ὑπῆρξε πρὸς τὸν ἐκδότην δυσχερὴς ἡ ἀνάγνωσις τοῦ χειρογράφου, ἀλλὰ πόσον καὶ πρὸς τὸν ἀναγνώστην θὰ ἦτο ἡ κατάληψις τοῦ ἔργου πολύπονος, ἂν ἐδημοσιεύετο τοῦτο ἀκριβῶς κατὰ τὸ χειρόγραφον.

Ὁ συγγραφεὺς γνωρίζει συνήθως νὰ χωρίζῃ τὰς λέξεις ἀπ' ἀλλήλων. Ἀκούει ὅμως, ὅθεν καὶ γράφει ὡς μίαν λέξιν, ἕνεκα τῆς ἐγκλίσεως τοῦ τόνου τῆς δευτερευούσης λέξεως, προηγουμένης ἢ ἑπομένης, τὰ ἄρθρα μετὰ τῶν ὀνομάτων, ταλαθι, τομεγαλο, τοὺς συνδέσμους μετὰ τῶν ρημάτων, ναιδι, οπουγραφο, τὰς ἀντωνυμίας μετὰ τῶν ρημάτων καὶ ὀνομάτων, πεθαμοτου, μασπανε κτλ.

Πλὴν τῶν διφθόγγων ου, αυ καὶ ει ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὰς λοιπάς, γράφων ερροπι, εβεργετι, ιβρα, λεμος, πινα κτλ. Ἡ ἀντίληψις τῆς ου εἶναι περίεργος παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ. Τὸ ου ἄτονον ὁ Μακρυγιάννης ἀκούει βεβαίως, κατὰ τὸν ρουμελιωτικὸν τρόπον, μᾶλλον ὡς ο, ἔνθα δὲν καταπίνεται ὅλως τοῦτο. Γράφει λοιπὸν συνήθως μὲν ο ἐν τῇ θέσει τοῦ ου, λίαν σπανίως δὲ αὐτὸ τὸ ου. Π. χ. τοφεκι, βονα, σκλαβοσον, χαλασον, πολεμος (πολέμους), σουροπομα. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ τονιζόμενον ου, ὅπερ εἰς τὸ οὖς τοῦ Ρουμελιώτου συγγραφέως ἠχεῖ καθαρώτερον ὡς ου, ἂν καὶ οὐχὶ πάντοτε, γράφεται παρ' αὐτῷ διὰ τοῦ ο (τος τορκος, βαστοσαν, αφο), δὲν ἕπεται ὅτι οὗτος ἀκολουθεῖ ἀρχήν τινα φωνητικὴν ἐν τῇ ἀποδόσει τοῦ ἤχου ου, ἀλλ' ὅτι δυσχερῶς ἀποδίδει ἤχους ἁπλοῦς διὰ δύο γραμμάτων παριστανομένους. Τοῦτο δὲ καὶ κατωτέρω θὰ φανῇ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μς'

Κατὰ τὸν γνωστὸν κανόνα καὶ ὁ Μακρυγιάννης ὡς Ρουμελιώτης ὀφείλει νὰ τρέπῃ τὸ ἄτονον ο εἰς ου καὶ τὰ ε εἰς ι. Καὶ ἡ μὲν τροπὴ τοῦ ε εἰς ι φαίνεται σπανίως παρ' αὐτῷ, (ιπουχι, κιρος, φιλοκες, γινεκις) διότι ἕνεκα τοῦ πολυπλανήτου βίου αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς εἶχε παραιτήσῃ τὴν καθαρὰν ρουμελιωτικὴν προφοράν, γράφων δὲ ἐσυλλάβιζεν ὀρθῶς ἐν ἑαυτῷ τὸν γενικὸν τύπον, γνώριμον αὐτῷ. Ἡ δὲ τροπὴ τοῦ ο εἰς ου φαίνεται ὁμοίως σπανία ἐν τῷ χειρογράφῳ, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ διὰ τὴν σημειωθεῖσαν δυσκολίαν τῆς παραστάσεως, πουδαρι, πισου, αραπουσιτι, πουλεμισαμεν κτλ. [1]). Ὀρθῶς καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεως ἀποδίδει τὸ ου ὁ Μακρυγιάννης ἐν ταῖς συντόμοις λέξεσι απου, οπου καὶ ἐν τῷ πρώτῳ προσώπῳ τῶν ἐνεργητικῶν ρημάτων γραφου, δίνου κτλ. [2]).

Ἂν ὅμως ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ κατὰ τὸ πλεῖστον τὰς διφθόγγους τῆς ἀρχαίας, γνωρίζει κάλλιστα τὰς τῆς νέας γλώσσης, διότι ἀκούει καὶ αἰσθάνεται αὐτὰς ζώσας ἐν ἑαυτῷ, π. χ. ια, ιο. εϊ, αϊ, ιου κτλ., οἷον πεδια, γιος, λει, παι, σπαθιο. Συχνὰ ὅμως μεταξὺ τῶν φωνηέντων τῶν διφθόγγων καὶ οὐχὶ σπανίως ἐπίσης μεταξὺ δύο οἱωνδήποτε φωνηέντων ἀκούει ἀσθενὲς ἡμίγαμμα, ὅπερ ἐνῷ γράφει συλλαβίζων παριστᾷ δι' αὐτοῦ τοῦ γ. Π. χ. νεγος (νέος), αθινεγι (Ἀθηναῖοι), γονεγι (γοναῖοι), αγιμνιστος (ἀείμνηστος) κτλ. Προσέτι αγογι (ἀγῶι), λογου σου (λόου σου), διαταγες (διαταές), φαγι (φαΐ) κτλ. Οἱ τοιοῦτοι τύποι συχνότατα ἀπαντῶσιν ἐν τῷ κειμένῳ διατηρηθέντες πιστῶς, ὡς συνήθως ἄλλως. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἀπαντᾷ ὁμοίως ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Βαρνακιώτου καὶ ἀλλαχοῦ.

---

[1]) Ἐνίοτε γράφει πουλεμος, σουμα (σῶμα), σουσου (σώσω) ἐξ ἐπιδράσεως τῶν συγγενῶν τύπων πουλέμου, σουθήκαμεν κτλ. κατὰ παράβασιν τοῦ φθογγολογικοῦ νόμου. Ὁμοίως ἔγραψε κιρασα (κέρασα) κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

[2]) Δυσχέρειαν παρέχει ἡ ἀπόδοσις τῆς γραφῆς τοῦ ὁποῦ μεθ' ἑπομένων ἱστορικῶν χρόνων τῶν ρημάτων. Ὡς σύνδεσμος ἡ λέξις γράφεται ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰς ἑπομένας λέξεις· οὕτω τὰ ζεύγη οπουγραφαν, οπουλεγαν καὶ ἄπειρα ἄλλα ἀνάλογα δύνανται νὰ μεταγραφῶσιν ἢ ὁποῦ γράφαν,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τὰ ἁπλᾶ σύμφωνα ὀρθῶς ἀκούει καὶ ἀποδίδει ὁ Μακρυγιάννης. Καὶ περὶ τὰ διπλᾶ μόνον ἅπαξ ἐσφάλη γράψας φάλανκς. Ὑπάρχουσιν ὅμως ἱκανὰ ζεύγη συμφώνων (β-λ, σ-κ, π-λ, μ-ν κτλ.) ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς ἀκούει λεπτόν τινα εἶχον ι ἐνυπάρχοντα. Ὅθεν γράφει· βιλαβον (βλάβουν), σικεδιον (σκέδιον), πιλισιον (πλησίον), αναπιλι (Ἀνάπλι), πιρεπι (πρέπει), γιμινος (γυμνός), τιπιτι (τύπτει), φιβιγο (φύβγω), εβιγαλα (ἔβγαλα), τις πολεμήσαμε (τ'ς πολεμήσατε=τοὺς. . .). Ἀλλὰ καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι λίαν γνωστὸν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ. Π. χ. αντιριτζου (Ἀντρίτζου, ἐπὶ σφραγῖδος τοῦ 1811), Μαίτιλας (ὁ Μαΐτλαν ἐν Ζακύνθῳ), ψαλιτῆρι, χέρισο (χωράφι, ἐν δημ. ἄσμ.), φιτιὰ (αὐτιὰ ἐν Ἀθήναις, φράσις τὰ φιτιὰ ποῦ τ' ἀκοῦνε), φρέσικα (κουλούρια φρέσικα, ἐν Ἀθήναις), καπινὸς καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Ὡς ὅμως ὁ συγγραφεὺς ἀδυνατεῖ νὰ παραστήσῃ φθόγγους ἁπλῶν φωνηέντων διὰ διπλῶν γραμμάτων (π. χ. αι, ει, οι κτλ.), ὁμοίως δυσχερέστατα παριστᾷ διὰ δύο γραμμάτων ἁπλᾶ σύμφωνα οἷον μπ (b), ντ (d), γκ, γγ (g). Πάντοτε σχεδὸν ὁ Μακρυγιάννης γράφει π=μπ, τ=ντ, κ=γκ, γγ. Π. χ. πενου (μπαίνω), τιθικα (ντυθηκα), λαπρος (λαμπρός), πατο (παντοῦ), ακλια (Ἀγγλία), καστρομένι (γκαστρωμένη), κιτι, ακοπετι, γιτικια (γκιντί, ἀκουμπέτι, γεντέκια). Σπανίως γράφει ανκελος, σινκενις (ἄγγελος, συγγενὴς) ἅτε ἀναλύων τὸν φθόγγον ἐνῷ συλλαβίζει γράφων. Διὰ τοῦ ἐν τῇ βραδείᾳ γραφῇ συλλαβισμοῦ

ὁποῦ λέγαν ἢ ὁποὔγραφαν, ὁποὔλεγαν, ἢ καὶ ὁπὄγραφαν, ὁπὄλεγαν (αἱ κράσεις πὄγραφαν, πὄλεγαν, πὄτρωγαν κτλ. εἶναι αἱ συχνότεραι ἐν τῇ Στερεᾷ), ὅτε πρόκειται περὶ ἄλλης περιπτώσεως, τῆς τροπῆς δηλ. τοῦ ο εἰς ου ἐν τῇ προφορᾷ πρῶτον. Ὁμοίως τὸ νὰ μετὰ ἑπομένων ρημάτων δύσκολον πολλάκις νὰ μεταγραφῇ ἀκριβῶς κατὰ τὴν βεβαίαν προφορὰν τοῦ συγγραφέως. Π. χ. ναρθον (νἄρθουν ἢ νἀρθοῦν), ναβιγον (νἄβγουν ἢ νὰ βγοῦν). Ἀλλὰ καὶ ἁπλῶν ρηματικῶν τύπων ἡ γραφὴ εἶναι ἀμφίβολος. Π. χ. πρόσεχαν ἢ προσέχαν, ρίχθηκαν ἢ ριχθῆκαν, σκότωσαν ἢ σκοτῶσαν, τύποι πάντες ρουμελιωτικοί. Καὶ περὶ ἄλλων λέξεων τὸ αὐτό· ἄνθρωποι ἢ ἀνθρῶποι, ἀπόγονοι ἢ ἀπογόνοι, κάμποσοι ἢ καμπόσοι (πάντοτε ὅμως καμόσοι).

μη'

ἐξηγεῖται ὅτι, ἂν καὶ ἀγνοεῖ τὰ διπλᾶ ὅμοια σύμφωνα οἷον λλ, μμ, νν, ρρ κτλ. μεταχειρίζεται ὅμως τὸ διπλοῦν ὡς ἑξῆς· Γνωρίζων τὴν παχεῖαν προφορὰν τοῦ ν ἐν τῇ φράσει δὲν ἔχω καὶ μέλλων νὰ γράψῃ δὲν εἶχα, συλλαβίζει μηχανικῶς πρῶτον τὸ δὲν καὶ τὴν ὀξεῖαν ἔπειτα προφορὰν τοῦ ν πρὸ τοῦ ι προσκολλᾷ εἰς τὸ ἑπόμενον φωνῆεν, δεν νιχα, δεν νιβρα, τον νιπνο. Οὕτω καὶ αννιγο, αννατιος (ἀνοίγω, ἀναντίους).

Καταλήγοντες παραθέτομεν πιστὸν ἀντίγραφον τῆς σελίδος 321 τοῦ χειρογράφου τοῦ Μακρυγιάννη, ἵνα δυνηθῇ ἐν παραδείγματι ὁ ἀναγνώστης, παραβάλλων τὸ κείμενον (Β', 383) καὶ πρὸς τὴν ὁμοιότυπον εἰκόνα τῆς αὐτῆς σελίδος, τὴν προσηρτημένην ἐνταῦθα, νὰ ἐννοήσῃ κάλλιον τὰ ὑφ' ἡμῶν λεχθέντα, νὰ μελετήσῃ δὲ καὶ αὐτὸς ἰδίοις ὄμμασι τὸ γραφικὸν τοῦ Μακρυγιάννη σύστημα.

«κε τιν βασιλιατο κε τος οδιγισα εις τις πορτες κι αλες θεσες οπουτε μας ριχτονε να πεθανομεν) εισος μοτος εστιλες εσι λεονιδα οτι μιναν οταν σκοτοθις οτι ειγε(νει) αυτι καθαρι απογονισου κε σι κε ει σιτροφισου επερ τις πατριδοσου σκοτοθικειτε κε τις θρισκιασας κεμις αυτο ετιμαζομαστε) ει αγαθοτι το θεο εινι αβισος τις θαλασις τος μορος κανι σουφος τος σουφος μορος τος αντριος διλος τος διλος αντριος δια να δοξαζετε ο πιλαστις το παντος εκει οπου τελιοσαμεν αυτα κι ετιμαζομαστενα πεθανομεν ετεκα ο θεος στελνι κε τον αγαθον κε γενεον πατριοτι τον γιανι κοστα μαλος πετε κε απουμεσα απου αυτος τος στραβονι ο θεος κε δεν τος βιλεπουν κε τος αννιγο κε πενον κε αυτα τα πετε[1]) λιονταρια σε ολιγον μορχετε κι ο γενεος κειργιακος αργιροκαστριτις μ αλος οχτο πατριοτες το απου τον περεα οτι τοννιχα εις τον ορκον κε το παρακιλα κε το ειδιον στραβοσε τος απατεονες ο θεος πικαν κε αυτινι ει γενεει ατρες αυλαβι ει απουγονι τοπιρο σε καναδιο ορες ερχοτε κι ειγενεει κι αγαθι πατριοτες ο γιανακει σουλιος με τον αδελφοντο διμιτρακει κι γαπροτο κειζα κε ο μελετις παπαδαμι κοντοργιοτις με εικοσιπετε ανθρωπος κε με μεγαλον κειντινον τις ζοεις τος αυτινι ολι σουθικαν μεσα οτι τος ειδαν τα στρατεματα αυτος τοτε αρχισε το τοφεκι απου τος αννατιος κιαυτινι

---

[1]) Γραπτέον εξι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ει γενεει κιαγαθι πατριοτες ολι ει 25 απουμεσα απουλος τος αννατιος ριχτικαν ος λιοταριγα τος ριχτικάν απανοτος ει ανατιει ολι ριξαν κε σκοτοσαν μονον εναν νοματαρχι αυτος μονον εσκοτοθι εις το σινταμα οτι οσα νεργαγι ει θια προνια ετζι γενοτε τοτε πικαν ολι μεσα κι ανναψαμεν το τοφεκι κε ει μεσα κε ει εξο ομος εμις δεν θελαμεν να ριξομεν εις το κρεας οτι ειτον αδελφι μας κι εκεινι τοτε τοφεκεισμος εμις κι εκεινι κι αρχισαμεν εμις ζιτο το σινταμα κι εθνικει σιννελεψι(ν [1]) αρχισαν απου το καστρο εκεινοι οπουχα οδιγισι κε ει φοτιες απο τα βονα τις καπανες πιγε ο διμαρχος προδοτις ανναργιρος πετρακεις κι ο αστινομος μιμικος μισαραλιοτις κε ει οπαδιτος κε δεν αφισαν να βαρεσον μαλιστα ειρθαν εις το σπιτιμο εις τον καφενεμο κε γιρεβαν με προδοσια ος φιλι να με βιγαλον εξο να μιλισουμεν να με πιασουν μαπιστια να με δοσον εις τος φιλος τος αυτο το σικειδιον ταπετιχαν τοτε κεινιθι κε ταχτικον κε ειπικον με τον καλερι κε σκαριβελι ακογοτας τος τοφεκεισμος μας κε πιγαν εις το παλατι ευτις κι εγο αφισα τιν αννακεια φρορα κεπιγα κιεγο βιγενοτας εξο μακολοθισαν ολι ει πουλιτες ειρθαν κε απου τα χοια οποτος ειχα παρακειλι κε μας πιραν εις τα χερια ολος ο λαος χαλεβαν να πουνε απουταπαλεθιρια εις το παλατι τοτε τος μιλισα ναχον τιν μεγαλιτερα αρετι κε πατριοτισμον εμις θέλομεν να μας δοσι ο βα. . .[3]).

Ἐν Ἀθήναις 20 *Ἰανουαρίου* 1907

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ

---

[1]) *Τὸ ν διεγράφη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως.*

[2]) *Ἑτέρα ὁμοιότυπος εἰκὼν ἐκ τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀπομνημονευμάτων ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἀκροπόλει» φύλ. τῆς 28 Ἰουνίου 1904.*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΟΜΟΙΟΤΥΠΩΝ ΤΗΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 321 ΣΕΛΙΔΟΣ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες!

Ἐπειδὴ ἔλαβα αὐτείνη τὴν ἀδυναμία νὰ σᾶς βαρύνω μὲ τὴν ἀμάθειά μου (ἂν ἔβγουν εἰς φῶς αὐτὰ ὁποῦ σημειώνω ἐδῶ καὶ ξηγῶμαι πότε μὲ κόλλησε αὐτείνη ἡ ἰδέα,—ἀπὸ τὰ 1829, Φλεβαρίου 26, εἰς τ' Ἄργος — καὶ ἀκολουθῶ ἀγῶνες καὶ ἄλλα περιστατικὰ τῆς πατρίδος) σᾶς λέγω, ἂν δὲν τὰ διαβάσετε ὅλα, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα κανένας ἀπὸ τοὺς ἀναγνῶστες νὰ φέρῃ γνώμη οὔτε ὑπέρ, οὔτε κατά. Ὅτι εἶμαι ἀγράμματος καὶ δὲν μπορῶ νὰ βαστήσω ταχτικὴ σειρὰ 'σ τὰ γραφόμενα· καὶ. . . .[1]) τότε φωτίζεται καὶ ὁ ἀναγνώστης. Μπαίνοντας εἰς αὐτὸ τὸ ἔργον καὶ ἀκολουθῶντας νὰ γράφω δυστυχήματα ἀναντίον τῆς πατρίδος καὶ θρησκείας, ὁποῦ τῆς προξενήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνοησίαν μας καὶ 'διοτέλειά μας καὶ ἀπὸ θρησκευτικοὺς καὶ ἀπὸ πολιτικοὺς καὶ ἀπὸ 'μᾶς τοὺς στρατιωτικούς, ἀγαναχτῶντας καὶ ἐγὼ ἀπ' οὖλα αὐτά, ὅτι ζημιώσαμε τὴν πατρίδα μας πολὺ καὶ χάθηκαν καὶ χάνονται τόσοι ἀθῶοι ἄνθρωποι, σημειώνω τὰ λάθη ὁλωνῶν καὶ φτάνω ὡς τὴν σήμερον, ὁποῦ δὲν θυσιάζομε ποτὲς ἀρετὴ καὶ πατριωτισμὸν καὶ εἴμαστε σὲ τούτην τὴν ἄθλια κατάστασιν καὶ κιντυνεύομεν νὰ χαθοῦμεν. Γράφοντας αὐτὰ τὰ αἴτια καὶ τὴς περίστασες, ὁποῦ φέραμεν τὸν ὄλεθρον τῆς πατρίδας μας ὅλοι μας, τότε ὡς ἔχοντας καὶ ἐγὼ μερίδιον εἰς αὐτείνη τὴν πατρίδα καὶ κοινω-

1) Λέξεις τινὲς ἐφθαρμέναι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νία, γράφω μὲ πολλὴ ἀγανάχτησιν ἀναντίον τῶν αἰτίων· ὄχι νἄχω καμμιὰ ἰδιαίτερη κακία ἀναντίον τους, ἀλλὰ ὁ ζῆλος τῆς πατρίδος μοῦ δίνει αὐτείνη τὴν ἀγανάχτησιν καὶ δὲν μπόρεσα νὰ γράψω γλυκώτερα. Αὐτὸ τὸ χειρόγραφον, ἀπὸ τὴν περίστασιν ὁποῦ μοῦ ἔγιναν πολλὲς καταδρομές, τὸ εἶχα κρυμμένο. Τώρα ὁποῦ τὸ ἔβγαλα, τὸ διάβασα ὅλο καὶ ἔγραψα ὡς τὰ 1850 Ἀπρίλη μῆνα καὶ διαβάζοντάς το εἶδα ὅτι δὲν ξηγῶμαι γλυκώτερα διὰ κάθε ἄτομον. Πρῶτο λοιπὸν αὐτό, καὶ ὕστερα σὲ πολλὰ μέρη ’παναλαβαίνω πίσω τὰ ἴδια (ὅτι εἶμαι ἀγράμματος καὶ δὲν θυμῶμαι καὶ δὲν βαστῶ σειρὰ ταχτικὴ) καὶ τρίτο, ἐκεῖνα ὁποῦ σημειώνω εἰς τὴν πρωτοϋπουργίαν τοῦ Κωλέτη, ὁποῦ ἔκαμεν τόσα μεγάλα λάθη ἀναντίον τῆς πατρίδος του καὶ τῆς θρησκείας του καὶ τῶν συναγωνιστῶν του, ὅλων τῶν τίμιων ἀνθρώπων—καὶ νὰ χύση τόσα ἄδικα αἵματα τῶν ὁμογενῶν του καὶ νὰ πάθη ἡ δυστυχισμένη του πατρίδα καὶ νὰ παθαίνη καὶ τώρα εἰς τὸν πεθαμό του[1]) ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητάς του καὶ συντρόφους του, ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦν· καὶ οἱ προκομμένες του οἱ Βουλὲς καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι, ὁποῦ δὲν ἄφησαν λεπτὸ εἰς τὸ ταμεῖο καὶ ὅλο τὸ κράτος τὄφεραν σὲ μίαν μεγάλη δυστυχία καὶ ἀνωμαλία· καὶ ἕνας μεγάλος στόλος τῶν σκύλων μᾶς ἔχουν μπλόκον[2]), ὁποῦναι πε-

---

1) Ὁ Κωλέτης ἀπέθανε τὴν 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 1847, ἐποχὴν ταραχώδη πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν, στάσεων καὶ ἀνταρσιῶν.

2) Ὁ ἀποκλεισμὸς ὁ λεγόμενος τοῦ Πάρκερ ἤρξατο τὴν 6 Ἰανουαρίου 1850. Ὥστε ἀφοῦ ὁ Μακρυγιάννης, ὡς γράφει ὀλίγον ἀνωτέρω, ἐπεράτωσε τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ μέχρι τοῦ Ἀπριλίου μηνός, τὸν πρόλογον τοῦτον ἔγραψεν εὐθὺς ἀμέσως καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα Ἀπρίλιον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς κατωτέρω φράσεως «ὁποῦναι περίτου ἀπὸ τρεῖς μῆνες», καθ’ οὓς ἐξηκολούθει ὁ ἀποκλεισμός. **Σκῦλοι** ἐνταῦθα εἶναι οἱ Ἄγγλοι, κατὰ τῶν ὁποίων σφοδρὸν ἐκράτει τότε μῖσος. Περὶ τῶν «Παρκερικῶν» λεγομένων βλ. φυλλάδιον ἀνώνυμον, ἀγνώστου ἔτους ἐκδόσεως, ἐπιγραφόμενον: «Συλλογὴ τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τὰ ὁποῖα ἀντηλλάχθησαν ἐπὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τῆς Ἑλληνικης». Παράβαλε καὶ Ε. Κυριακίδου «Ἱστορίαν τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ» τόμ. Α′. σελ. 588 καὶ ἑξῆς. Παρὰ τῷ λαῷ σώζεται καὶ παροιμιώδης φράσις «ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Πάκερ» (ἢ Πάρκερ).

Ὁ πρόλογος οὗτος, εἰ καὶ γραφεὶς μετὰ τὰ ἀπομνημονεύματα, ἐν τῷ χειρογράφῳ φέρεται γεγραμμένος ἐν συνεχείᾳ μετὰ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ μέρους τῆς ἀρχῆς τῶν ἀπομνημονευμάτων εἰς τρία πλήρη φύλλα τῆς αὐτῆς γραφῆς, μεθ’ ἃ ἀπὸ τῆς σελίδος 7, ἤτοι ἀπὸ τῶν λέξεων «καὶ εὐεργέτη μου» (σελ. 15 τοῦ παρόντος τόμου) ἄρχεται τὸ διὰ παλαιοτέρας γραφῆς χειρόγραφον. Ἐπειδὴ δὲ λέγει ἐν τῷ προλόγῳ ὁ Μακρυγιάννης ὅτι «τὸ χειρόγραφον . . . τὸ εἶχα κρυμμένο», προσέτι δὲ κατωτέρω καὶ ἐξ ἄλλων χωρίων φαίνεται ὅτι, δι’ ἃς αἰτίας ἀναφέρει, εἶχε θάψη εἰς τὴν γῆν ἐντὸς μεταλλίνου κιβωτίου τὰ χειρόγραφα αὐτοῦ, συμπεραίνω-

ρίτου [1]) ἀπὸ τρεῖς μῆνες, καὶ μᾶς πῆραν ὅλα τὰ καράβια καὶ μᾶς κατακερμάτισαν ὅλο τὸ ἐμπόριον καὶ τζαλαπάτησαν τὴν σημαίαν μας καὶ πεθαίνουν τῆς πείνας οἱ ἀνθρῶποι τῶν νησιῶν καὶ ἐκεῖνοι ὁποὖχουν τὰ καράβια τους γκιζεροῦν [2]) εἰς τοὺς δρόμους καὶ κλαῖνε μὲ μαῦρα δάκρυα. Ὅλα αὐτὰ τὰ δεινὰ καὶ ἄλλα πλῆθος εἶναι ἔργα τοῦ Κωλέτη καὶ τῆς συντροφιᾶς του, ὁποῦ ἄφησε ἐντολὴ νὰ κυβερνιώμαστε μὲ αὐτὸ τὸ σύστημα καὶ μὲ τοὺς τοιούτους συντρόφους του. Καὶ ἀπὸ αὐτὸ παθαίνομεν καὶ τὶ θὰ πάθωμεν ἀκόμα ὁ Θεὸς τὸ γνωρίζει. Καὶ αὐτὰ ἦταν διὰ τοὺς ξένους σκοπούς του καὶ τὴς 'διοτέλειές του καὶ γιὰ νὰ κατακερματίσουνε καὶ τὴν Τρίτη Σεπτεβρίου — ὁποῦ διαλαβαίνει περὶ θρησκείας καὶ ἄλλης σωτηρίας τῆς πατρίδος αὐτὸ τὸ Σύνταμα [3]) — καὶ τὄχομεν εἰς τὸ χαρτὶ καὶ ἀντὶς νὰ μᾶς ὠφελήσῃ, μᾶς ἀφανίζει ὁλοένα. Ὅλοι οἱ ἄλλοι, ὁποῦ γράφω ἐξ ἀρχῆς, εἶναι ἅγιοι ὁμπρὸς 'σ αὐτὸν καὶ τὴν συντροφιά του τὴ σημερνή, μ' ὅλον ὁποῦ τὰ λάθη τὰ πρῶτα ἐγέννησαν καὶ τοῦτα.

Διὰ ὅλα αὐτὰ γράφω ἐδῶ. Ὡς ἄνθρωπος μπορῶ νὰ πεθάνω καὶ ἢ τὰ παιδιά μου, ἢ ἄλλος τὰ ἀντιγράψῃ, γιὰ νὰ τὰ βγάλῃ εἰς φῶς, πρῶτο τοὺς ἀνθρώπους, ὁποῦ γράφω μ' ἀγανάχτησιν ἀναντίον τους, νὰ βάνῃ τὴς πρᾶξες τοῦ κάθε ἑνοῦ καὶ τ' ὄνομά του μὲ καλὸν τρόπον, ὄχι μὲ βρισές, διὰ νὰ χρησιμεύουν αὐτὰ ὅλα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ νὰ μάθουν νὰ θυσιάζουν διὰ τὴν πατρίδα τους καὶ θρησκεία τους περισσότερη ἀρετή, νὰ ζήσουν ὡς ἀνθρῶποι 'σ αὐτὴν τὴν πατρίδα καὶ μ' αὐτὴν τὴν θρησκείαν. Χωρὶς ἀρετὴ καὶ πόνο εἰς τὴν πατρίδα καὶ πίστη εἰς τὴν θρησκεία τους ἔθνη δὲν ὑπάρχουν. Καὶ προσοχὴ νὰ μὴν τοὺς ἀπα-

---

μεν ὅτι τὰ δύο ἢ τρία πρῶτα φύλλα τῶν ἀπομνημονευμάτων εἶχον σαπῇ ἐκ τῆς ὑγρασίας, ὅτε δ' ἐξήγαγεν αὐτὰ ὁ Μακρυγιάννης ἐκ τοῦ χώματος, ἠναγκάσθη νὰ τ' ἀντιγράψῃ, προσθεὶς ἐν ἀρχῇ καὶ τὸν παρόντα πρόλογον.

1) Ἐκ παρακούσματος ἡ λέξις οὕτω προφέρεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ πολλαχοῦ τῆς Στερεᾶς. Ἡ λέξις ἀπαντᾷ καὶ ἐν διαθήκῃ τοῦ ἐξ Ἀγιαθυμιᾶς τῶν Σαλώνων Δ. Χαριτοπούλου, γραφείσῃ τῷ 1708, δημοσιευθείσῃ δὲ ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα ἐν «Χρυσαλλίδος» τόμ. Γ' σελ. 525 «καὶ περίττο (γρ. **περίτο**) ἀπὸ δύο χιλιάδας Τουρκῶν ἐσφάξαν». Ἐκ παρανοήσεως δ' ἡ λέξις ἐν πλείστοις τῶν κειμένων, τῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκδοθέντων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς, ἀπαντᾷ ὡς πρόθεσις ἰσοδύναμος τῇ **ὑπέρ**.

2) **Γκιζερῶ** πλανῶμαι ἀσκόπως.

3) Οὗτος εἶναι ὁ ὀρθὸς δημοτικὸς τύπος, **σύνταμα**. Ἐν Αἰτωλίᾳ σώζεται ἡ φράσις «τὸ σύνταμα τοῦ Ζέρβα», ὀνομάζεται δ' οὕτω ἡ τῷ 1836 γενομένη ἀντασία τῶν ἐν Ἀγρινίῳ Σουλιωτῶν καὶ ἄλλων ὁπλαρχηγῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνάνων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τάγη ἡ 'διοτέλεια. Καὶ ἂν σκοντάψουν, τότε εἰς τὸν κρεμνὸν θὰ πηγαίνουν, καθὼς τὸ πάθαμεν ἐμεῖς. — Ὅλο εἰς τὸν κρεμνὸν κυλᾶμεν κάθε 'μέρα. Ὅταν λοιπὸν βγῇ αὐτὸ τὸ χειρόγραφον εἰς φῶς, διαβάζοντάς το ὅλο οἱ τίμιοι ἀναγνῶστες, ἀρχὴ καὶ τέλος, τότες ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ κάμῃ ὁ καθεὶς των τὴν κρίση του εἴτε ὑπέρ, εἴτε κατά.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1829 *Φλεβαρίου* 26, *Ἄργος*. Εἶμαι διορισμένος ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τοῦ Κυβερνήτη Καποδίστρια Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῆς Ἐκτελεστικῆς δύναμης τῆς Πελοπόννησος καὶ Σπάρτης [1]). Ὁ σταθμός μου εἶναι ἐδῶ εἰς Ἄργος. Κάθομαι καὶ ἀγροικιῶμαι μὲ τὴν Κυβέρνηση καὶ παντοῦ εἰς τὶς ἐπαρχίες μ' ἀρχὲς κι' ἀξιωματικοὺς καὶ ὅποτε κάνει χρεία, φέρνω καὶ γύρα σὲ ὅλα τὰ μέρη αὐτὰ διὰ τὴν γενικὴ ἡσυχία καὶ ξακολουθῶ τὰ χρέη μου καθήμενος τὸν περισσότερον καιρὸν ἐδῶ. Καὶ γιὰ νὰ μὴν τρέχω εἰς τοὺς καφφενέδες καὶ σὲ ἄλλα τοιοῦτα καὶ δὲν τὰ συνηθῶ — (ἤξερα ὀλίγον γράψιμον, ὅτι δὲν εἶχα πάγῃ εἰς δάσκαλο ἀπὸ τὰ αἴτια ὁποῦ θὰ ξηγηθῶ, μὴν ἔχοντας τοὺς τρόπους) περικαλοῦσα τὸν ἕναν φίλον καὶ τὸν ἄλλον καὶ μ' ἔμαθαν κάτι περισσότερον ἐδῶ εἰς Ἄργος, ὁποῦ κάθομαι ἄνεργος. Ἀφοῦ λοιπὸν καταγίνηκα ἕνα δυὸ μῆνες νὰ μάθω ἐτοῦτα τὰ γράμματα ὁποῦ βλέπετε, ἐφαντάστηκα νὰ γράψω τὸν βίον μου, ὅσα ἔπραξα εἰς τὴν μικρή μου ἡλικία καὶ ὅσα εἰς τὴν κοινωνία, ὅταν ἦρθα σὲ ἡλικία, καὶ ὅσα διὰ τὴν πατρίδα μου, ὁποῦ μπῆκα εἰς τῆς Ἑταιρίας τὸ μυστήριον διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς λευτεριᾶς μας καὶ ὅσα εἶδα καὶ ξέρω ὁποὺγιναν εἰς τὸν Ἀγῶνα, καὶ σὲ ὅσα κατὰ δύναμη συμμέθεξα κ' ἐγὼ κ' ἔκαμα τὸ χρέος μου, ἐκεῖνο ὁποῦ μποροῦσα. Δὲν ἔπρεπε νὰ ἔμπω εἰς αὐτὸ τὸ ἔργον ἕνας ἀγράμματος, νὰ βαρύνω τοὺς τίμιους ἀναγνῶστες καὶ μεγάλους ἄντρες καὶ σοφοὺς τῆς κοινωνίας καὶ νὰ τοὺς βάλω σὲ βάρος, νὰ τοὺς κινῶ τὴν περιέργειά τους καὶ νὰ χάνουν τὶς πολυτίμητες στιμὲς εἰς αὐτά. Ἀφοῦ ὅμως ἔλαβα καὶ ἐγὼ ὡς ἄνθρωπος αὐτείνη τὴν ἀδυναμίαν, σᾶς ζητῶ συγνώμη εἰς τὸ βάρος ὁποῦ θὰ σᾶς δώσω. Ἂν εἶμαι τίμιος ἄνθρωπος, θέλω γράψῃ τὴν ἀλήθεια, καθὼς ἔγιναν τὰ γραφόμενα, ὁποῦ θὰ σημειώσω. Ὅλοι οἱ ἀναγνῶστες ἔχετε χρέος πρῶτα νὰ 'ρευνήσετε διὰ τὴν διαγωγή μου, πῶς φέρθηκα εἰς τὴν κοινωνία καὶ Ἀγῶνα, καὶ ἂν τιμίως φέρθηκα, βάλετε βάση καὶ εἰς τὰ γραφόμενά μου· ἂν ἀτίμως φέρθηκα, μὴν πιστεύετε τίποτας. Καὶ ἀφοῦ μάθετε ὅτι

1) Περὶ τοῦ ἀξιώματος τούτου τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τῆς διαρκείας αὐτοῦ βλ. ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τῶν Ἀπομνημονευμάτων. Ὁ ὅρος «Πελοποννήσου καὶ Σπάρτης» ἀπαντᾷ καὶ ἐπ' ἄλλων ἀξιωμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

φέρθηκα τιμίως καὶ ἰδῆτε σημειωμένα ἔγγραφα καὶ ἀπόδειξες [1]), ἀρχὴ καὶ τέλος, ἀπὸ διαφόρους, ἀπὸ κυβέρνησες καὶ ἀπὸ ἀρχὲς καὶ ἀπὸ ἄλλους πολλούς, ὅθεν χρημάτισα ἐγὼ μὲ τοὺς ἀδελφούς μου συναγωνιστάς, ὁποῦ μ' ἀξίωσε ὁ Θεὸς νὰ ἔχω εἰς τὴν ὁδηγίαν μου, ὅλο καλύτερούς μου εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ εἰς ὑπηρεσίες, ὅθεν διατάχτηκα. Μὲ δεκοχτὼ ἀνθρώπους πρωτοκινήθηκα [2]) εἰς τὸν ἀγῶνα· ὡς τοὺς χίλιους τετρακόσιους μ' ἀξίωσε ὁ Θεὸς νἄχω εἰς τὴν ὁδηγίαν μου. Ποτὲ δὲν μολύθηκαν τ' ἀρχεῖα τῆς πατρίδος μου· οὔτε εἰς τὴν κυβέρνησιν, οὔτε εἰς ἐπαρχίες, οὔτε εἰς ἄτομα, ὁποῦ ἀγωνιστήκαμεν εἰς τὴν Ρούμελη, Πελοπόννησον καὶ νησιὰ καὶ Σπάρτη, δὲν εἶναι πουθενὰ κατηγορία παραμικρὴ διὰ ἐμᾶς. Εὐκαριστήρια θὰ ἰδῆτε ἀπ' οὖλα τὰ μέρη πλῆθος ἐδῶ μέσα σημειωμένα, καὶ παντοῦ εἰς τὸ κράτος καὶ εἰς τ' ἀρχεῖα τῆς κυβέρνησης φαίνονται αὐτά. Καὶ μ' ὅσους ἀνθρώπους μ' ἀξίωσε ὁ Θεὸς καὶ διοίκησα, διάφορες ἀκαταστασίες καὶ ἁρπαγὲς ἠὗραν τὴν πατρίδα, ἀρχὴ καὶ τέλος, δοξασμένο νά εἶναι τὸ πανάγαθον ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἐμᾶς δὲν μᾶς ἄφησε νὰ μολυθοῦμεν. Καὶ αὐτὲς τὴς χάριτες πρέπει νὰ τὴς χρωστάγῃ ἡ πατρὶς εἰς τοὺς ἀξιότιμους καὶ ἀγαθοὺς καὶ γενναίους πατριῶτες τοὺς συναγωνιστάς μου, ὁποὖχα εἰς τὴν ὁδηγίαν μου εἰς τὸν ἀγῶνα, ὁποῦ συνεισφέραμεν καὶ ἐμεῖς κατὰ δύναμιν εἰς τὴς ἀνάγκες τῆς πατρίδος. Εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ πατριωτισμός, ὁποῦ ἔδειξαν, αὐτείνων τῶν καλῶν πατριώτων, ὄχι ἐμένα. Ὅτι ἐγὼ δὲν εἶχα αὐτείνη τὴν ἀρετή, οὔτε τὴν ἔχω ἀκόμα· καθὼς εἰς τοὺς πολέμους, καὶ τώρα εἰς τὴν 'πηρεσίαν εἶναι αὐτεῖνοι οἱ καλύτεροί μου. Εἶναι καὶ τώρα εἰς τὴν 'πηρεσία, εἰς τὴν ὁδηγία μου, οἱ γενναῖγοι καὶ ἀγαθοὶ ἀξιωματικοὶ Μισολογγιοῦ μὲ τὸν ἀγαθὸν καὶ γενναῖον ἀρχηγόν τους Μῆτρο Ντεληγιώργη, φρούραρχο εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Μισολογγιοῦ [3]). Εἶναι πολλοὶ γενναῖγοι καὶ ἀξιότιμοι νησιῶτες καὶ Πελοποννήσιοι, ἀγαθοὶ ἀγωνισταί· εἶναι Ρουμελιῶτες. Εἶναι οἱ ἀγαθοὶ καὶ φιλόπατροι νοικοκυραῖοι καὶ ἀξιωματικοὶ 'Αθηνῶν, ὁποῦ ἀγωνιζόμαστε εἰς τὸ κάστρο τῶν 'Αθηνῶν καὶ ἀλλοῦ εἰς τοὺς ἀγῶνες τῆς πατρίδος. Καὶ ἡ ἀρετὴ αὐτείνων ὅλων τῶν καλῶν πατριώτων — ἡ ἀγαθότη πρῶτα τοῦ Θεοῦ—μᾶς γλύτωσε ἀπ' ὅσα βλάβουν τὴν πατρίδα. Ἡ ἀφεντειά σας, ἀγαθοὶ ἀναγνῶστες, σᾶς περικαλῶ, ἂν καὶ θέλετε νὰ μάθετε τὴν ἀλήθεια, 'ρευνήσετε ὅλα αὐτὰ ὁποῦ θὰ ἰδῆτε, ἂν εἶναι ἀλήθεια ἢ ψέματα. Ἕνα

---

1) Ὁ Μακρυγιάννης γράφων οὐδὲν παραθέτει ἔγγραφον ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας αὐτοῦ. Συχνὰ ὅμως παραπέμπει εἰς αὐτήν.

2) Βλ. κατωτέρω τὰ μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Μακρυγιάννη ἐξ Ἄρτης, ἀρξαμένης ἤδη τῆς ἐπαναστάσεως.

3) Ὁ Μῆτρος Δεληγιώργης ἢ Δεληγιωργόπουλος ὑπηρέτει τότε ὡς μοίραρχος ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην.

σᾶς περικαλῶ, ὅλους τοὺς ἀξιότιμους ἀναγνῶστες· δὲν ἔχετε τὸ δικαίωμα νὰ φέρετε καμμίαν κρίση οὔτε ὑπέρ, οὔτε κατά, ἂν δὲν τὸ διαβάσετε ὅλο — καὶ τότε εἶστε νοικοκυραῖοι νὰ κάμετε ὅ,τι κρίση θέλετε ἢ ὑπέρ, εἴτε κατά. Ὅταν τὸ διαβάσετε ὅλο, ἀρχὴ καὶ τέλος, τότε νὰ κάμετε τὴν κρίση γιὰ ὅσους φέραν δυστυχήματα εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἐμφύλιους πολέμους διὰ τὰ ἀτομικά τους νιτερέσια καὶ τὴν 'διοτέλειά τους καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔπαθε καὶ παθαίνει ὡς σήμερον ἡ δυστυχισμένη πατρίδα καὶ οἱ τίμιοι ἀγωνισταί. Θὰ σημειώσω γυμνὴ τὴν ἀλήθεια καὶ χωρὶς πάθος. Ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια εἶναι πικρὴ καὶ ὅσοι κάμαμεν τὸ κακὸν μᾶς κακοφαίνεται, ὅτι καὶ τὸ κακὸ τὸ θέλομε καὶ τὸ νιτερέσιον νὰ τὸ κάνωμε καὶ καλοὺς πατριῶτες θέλομε νὰ μᾶς λένε. Καὶ αὐτὸ δὲν γίνεται· οὔτε θὰ τὸ κρύψω ἐγὼ καὶ νὰ μείνῃ κρυμμένο, ὅτι ἡ πατρὶς ζημιώθη, διατιμήθη[1]) καὶ ὅλο 'σ αὐτὸ κατανταίνει· ὅτι μᾶς ἤῦρε ὅλους θερία. Καὶ τὰ αἴτια τοῦ κακοῦ θὰ τὰ εἰποῦνε κ' ἱστορίες καὶ 'φημερίδες καθημερινῶς τὰ λένε. Καὶ δὲν σημαίνουν τὰ δικά μου· καὶ πρέπει νὰ τὰ γράφουνε προκομμένοι κι' ὄχι ἁπλοὶ ἀγράμματοι· καὶ νὰ τὰ γλέπουν οἱ νεώτεροι· καὶ οἱ μεταγενέστεροι νἄχουν περισσότερη ἀρετὴ καὶ πατριωτισμόν. Ἡ πατρίδα τοῦ κάθε ἀνθρώπου καὶ ἡ θρησκεία εἶναι τὸ πᾶν καὶ πρέπει νὰ θυσιάζῃ καὶ πατριωτισμὸν καὶ νὰ ζῇ αὐτὸς καὶ οἱ συγγενεῖς του ὡς τίμιοι ἄνθρωποι εἰς τὴν κοινωνία. Καὶ τότε λέγονται ἔθνη, ὅταν εἶναι στολισμένα μὲ πατριωτικὰ αἰστήματα· τὸ ἀναντίον λέγονται παλιόψαθες τῶν ἐθνῶν καὶ βάρος τῆς γῆς. Καὶ διὰ τοῦτο ὡς πατρίδα γενικὴ τοῦ κάθε ἑνοῦ καὶ ἔργο τῶν ἀγώνων τοῦ μικρότερου καὶ ἀδύνατου πολίτη, ἔχει κι' αὐτὸς τὰ συμφέροντά του εἰς αὐτείνη τὴν πατρίδα, εἰς αὐτείνη τὴν θρησκεία. Δὲν πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ βαρύνεται καὶ νὰ ἀμελῇ αὐτά· καὶ ὁ προκομμένος πρέπει νὰ φωνάζῃ ὡς προκομμένος τὴν ἀλήθεια, τὸ ἴδιον καὶ ὁ ἁπλός. Ὅτι κρικέλλα δὲν ἔχει ἡ γῆς νὰ τὴν πάρῃ κανεὶς εἰς τὴν πλάτη του[2]), οὔτε ὁ δυνατός, οὔτε ὁ ἀδύνατος· καὶ ὅταν εἶναι ὁ καθεὶς ἀδύνατος εἰς ἕνα πρᾶμα καὶ μόνος του δὲν μπορῇ νὰ πάρῃ τὸ βάρος καὶ παίρνῃ καὶ τοὺς ἄλλους καὶ βοηθοῦν, τότε νὰ μὴν φαντάζεται νὰ λέγῃ ὁ αἴτιος ἐγώ· νὰ λέγῃ ἐμεῖς. Ὅτι βάναμε ὅλοι τὴς πλάτες, ὄχι ἕνας. Οἱ ἄρχοντές μας, οἱ ἀρχηγοί μας ἔγιναν «Ἐκλαμπρότατοι», ἔγιναν «Γενναιότατοι» καὶ οἱ ντόπιοι καὶ οἱ φερτικοί, ὅμως τίποτας δὲν τοὺς ἀναπεύει. Ἤμασταν φτωχοί, ἐγίναμεν πλούσιοι. Ἦταν ὁ Κιαμίλμπεγης ἐδῶ εἰς τὴν Πελοπόννησο καὶ οἱ ἄλλοι οἱ Τοῦρκοι

---

1) **Διατιμιῶμαι** ἀτιμάζομαι.

2) **Κρικέλλα** καὶ χαλκᾶς λέξεις ταυτόσημοι. Ἡ φράσις παροιμιώδης ἐν τῇ Στερεᾷ. Ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος λέγεται· «νἄχε ἡ γῆ χαλκᾶ». Ἡ ἔννοια τῆς ἐν τῷ κειμένῳ φράσεως, ὅτι ἡ γῆ δὲν ἀνήκει εἰς ἕνα μόνον ἄνθρωπον. Ἡ ἑτέρα φράσις περιέχει εὐχήν· «ἂς ἠδύνατό τις, συλλαβὼν τὴν γῆν ὡς ἀπὸ κλοιοῦ, νὰ συντρίψῃ αὐτήν».

πλουσιώτατοι, ἔγινε ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ ἄλλοι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι πλούσιοι ἀπὸ γές, ἀργαστήρια, μύλους, σπίτια, σταφίδες καὶ ἄλλα πλούτη τῶν Τούρκων. Ὅταν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ συντρόφοι του ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ζάκυθο, δὲν εἶχαν οὔτε πιθαμὴ γῆς· τώρα φαίνεται τί ἔχουν. Τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὴν Ρούμελη· Γκούρας καὶ Μαμούρης, Κριτζώτης [1]), Γριβαῖγοι, Στάικος καὶ οἱ ἄλλοι, Τζαβελαῖγοι καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ τί ζητοῦνε ἀπὸ τὸ ἔθνος; Μιλλιούνια ἀκόμα διὰ τὴς μεγάλες δούλεψες. Καὶ σὲ αὐτὰ ποτὲς δὲν ἀναπεύονται· ὅλο νόμους καὶ φατρίες διὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδος, ὅλο αὐτὸ πασκίζουν. Ὅσα ἔπαθε ἡ πατρὶς διὰ τοὺς «νόμους» καὶ τὸ καλὸ αὐτεινῶν καὶ ὅσα παληκάρια σκοτώθηκαν, δὲν τἄπαθε ἡ πατρὶς εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν Τούρκων. Κατοικίσαμεν τοὺς κατοίκους μέσα τὰ σπήλαια καὶ ζοῦνε μὲ τὰ θερία καὶ ρημώσαμε τοὺς τόπους καὶ ἐγίναμε ἡ παραλυσία τοῦ κόσμου.

Ὅλα αὐτὰ μοῦ δῶσαν ἀφορμὴ νὰ μάθω γράμματα εἰς τὰ γεράματα, νὰ τὰ σημειώσω ὅλα. Ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἤμουν καὶ ἐγώ. Ἂς γράψῃ ἄλλος διὰ 'μένα ὅ,τι γνωρίζῃ. Ἐγὼ τὴν ἀλήθεια θὰ τὴν εἰπῶ γυμνή. Ὅτι ἔχω τὸ μερίδιο μου· 'σ αὐτείνη τὴν πατρίδα θὰ ζήσω ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά μου. Ὅτ' ἤμουν νέος καὶ στραβογέρασα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δεινὰ τῆς πατρίδας· πέντε πληγὲς πῆρα εἰς τὸ σῶμα μου εἰς διάφορους ἀγῶνες τῆς πατρίδος καὶ ἀποκαταστάθηκα μισὸς ἄνθρωπος καὶ τὸν περισσότερον καιρὸ εἶμαι εἰς τὰ ροῦχα ἀστενὴς ἀπὸ αὐτά. Δοξάζω τὸν Θεὸν ὁποῦ δὲν μοῦ σήκωσε τὴν ζωή μου καὶ εὐκαριστῶ καὶ τὴν πατρίδα μου ὁποῦ μὲ τίμησε βαθμολογῶντας κατὰ τὴν τάξη, κατὰ τὴς περίστασες, ὡς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ καὶ ζῶ ὡς ἄνθρωπος μ' ἐκεῖνο ὁποῦ εὐλόγησε ὁ Θεὸς χωρὶς νὰ μὲ τύπτῃ ἡ συνείδησή μου, χωρὶς νὰ γυμνώσω κανέναν οὔτε μίαν πιθαμὴ γῆς.

---

1) Τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ Κριεζώτου πολλαχῶς ἀπαντᾷ ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως· **Κριτζώτης, Κριζώτης, Γκριτζώτης, Γκριζώτης** κλπ. Αὐτὸς ὁ στρατηγὸς ὑπεγράφετο διαφόρως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'.

1797—1827

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ[1])

Γέννησις τοῦ Μακρυγιάννη. — Περιπέτειαι τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. — Καταφυγὴ εἰς Λιβαδειάν. — Παιδικαὶ περιπέτειαι τοῦ Μακρυγιάννη. — Μετάβασις αὐτοῦ εἰς Δεσφίναν. — Ἀναχώρησις εἰς Ἄρταν. — Ἐπιστασία παρὰ τῷ Θανάσῃ Λιδωρίκῃ. — Ὁ Μακρυγιάννης ἐμπορευόμενος ἐν Ἄρτῃ. — Κοινωνικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ σχέσεις αὐτοῦ. — Μύησις εἰς τὸ μυστήριον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. — Ἀρχαὶ τοῦ πρὸς τὸν Ἀλήπασσαν Σουλτανικοῦ πολέμου. — Μυστικαὶ ἐνέργειαι καὶ παρασκευαὶ τοῦ Μακρυγιάννη. — Προοίμια τῆς ἐπαναστάσεως. — Ὁ Μακρυγιάννης εἰς Πάτρας. — Αἱ ἐν Πάτραις Ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι. — Καταδίωξις τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἔκρηξις τοῦ ἐν Πάτραις κινήματος. — Ἀναχώρησις τοῦ Μακρυγιάννη ἐκ Πατρῶν. — Μετάβασις εἰς Πρέβεζαν καὶ Ἄρταν. — Σύλληψις, καταδίκη εἰς θάνατον καὶ σωτηρία. — Καταφυγὴ παρὰ τῷ Ἰσμαήλμπεη Κόνιτσα. — Ἀναχώρησις τοῦ Μακρυγιάννη ἐξ Ἄρτης.

Ἡ πατρὶς τῆς γεννήσεώς μου εἶναι ἀπὸ τὸ Λιδορίκι, χωριὸ τοῦ Λιδορικιοῦ ὀνομαζόμενον Ἀβορίτη[2])· τρεῖς ὧρες εἶναι ἀπὸ τὸ Λιδορίκι μακρυὰ τὸ

---

1) Αἱ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ σημειώσεις τοῦ ἐκδότου σκοπὸν ἔχουσιν οὐχὶ τὴν διαφώτισιν ἢ πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ βίου τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ἀλλὰ τὴν ἐπεξήγησιν ἁπλῶς τοῦ κειμένου τῶν Ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ. Τὴν ἐφ' ἑκάστης βιογραφικῆς λεπτομερείας, εὑρισκομένης εἰς τοὺς δύο τόμους ἢ ἄλλοθεν εἰλημμένης, κριτικὴν ἔρευναν καὶ πᾶν τὸ ἀποβλέπον εἰς τὸν βίον τοῦ Μακρυγιάννη εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ πρώτου τόμου.

Ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Ἀπομνημονευμάτων ἀποσπάσαντες παρεκβατικάς τινας παρατηρήσεις ἢ σκέψεις κλπ. τοῦ Μακρυγιάννη παρεθέσαμεν αὐτὰς ἀκριβέστερον ὡς σημειώσεις ὑπὸ τὸ κείμενον. Ἡ εἰς αὐτὰς παραπομπὴ γίνεται διὰ τῶν στοιχείων τοῦ Ἀλφαβήτου. Αἱ δὲ τοῦ ἐκδότου σημειώσεις διακρίνονται δι' ἀξόντος ἀριθμοῦ.

2) Χωρίον κατεστραμμένον τοῦ δήμου Κροκυλίου τῆς Δωρίδος, κείμενον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τῷ κατερχομένῳ ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Μόρνου. Τὸ χωρίον ἀναφέρεται καὶ ἐν τῷ ἐπισήμῳ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἄλλο τὸ χωριό, πέντε καλύβια. Οἱ γονεῖοι μου πολὺ φτωχοὶ καὶ ἡ φτώχεια αὐτείνη ἦρθε ἀπὸ τὴν ἁρπαγὴ τῶν ντόπιων Τούρκων καὶ τῶν Ἀρβανίτων τοῦ Ἀλήπασσα. Πολυφαμελῖτες οἱ γονεῖοι μου καὶ φτωχοὶ καὶ ὅταν ἤμουνε ἀκόμα εἰς τὴν κοιλιὰ τῆς μητρός μου, μίαν ἡμέρα πῆγε διὰ ξύλα εἰς τὸν λόγκον. Φορτώνοντας τὰ ξύλα 'σ τὸ νῶμο της, φορτωμένη εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὴν ἐρημιά, τὴν ἔπιασαν οἱ πόνοι καὶ γέννησε ἐμένα· μόνη της ἡ καϊμένη καὶ ἀποσταμένη ἐκιντύνεψε καὶ αὐτείνη τότε καὶ ἐγώ. Ξελεχώνεψε μόνη της καὶ συγυρίστη, φορτώθη ὀλίγα ξύλα καὶ ἔβαλε καὶ χόρτα ἀπάνου εἰς τὰ ξύλα καὶ ἀπὸ πάνου ἐμένα καὶ πῆγε εἰς τὸ χωριόν. Σὲ κάμποσον καιρὸν ἔγιναν τρία φονικὰ εἰς τὸ σπίτι μας καὶ χάθη καὶ ὁ πατέρας μου. Οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἀλήπασσα θέλαν νὰ μᾶς σκλαβώσουνε. Τότε διὰ νυχτὸς ὅλη ἡ φαμελιὰ καὶ ὅλο μας τὸ σόι σηκώθηκαν καὶ ἔφυγαν καὶ ἤθα παγαίνουν[1]) εἰς τὴν Λιβαδειὰ νὰ ζήσουνε ἐκεῖ. Θὰ πέρναγαν ἀπόνα γιοφύρι τοῦ Λιδορικιοῦ ὀνομαζόμενον Στενό· δὲν πέρναγε ἀπὸ ἄλλο μέρος τὸ ποτάμι. Ἐκεῖ φύλαγαν οἱ Τοῦρκοι νὰ περάσουν νὰ τοὺς πιάσουνε καὶ δεκοχτὼ ἡμέρες γκιζεροῦσαν εἰς τὰ δάση ὅλοι κ' ἔτρωγαν ἀγριοβέλανα καὶ ἐγὼ βύζαινα κ' ἔτρωγα αὐτὸ τὸ γάλα. Μὴν ὑποφέρνοντας πλέον τὴν πεῖνα, ἀποφάσισαν νὰ περάσουνε ἀπὸ τὸ γιοφύρι καὶ ὡς βρέφος ἐγὼ μικρό, νὰ μὴν κλάψω καὶ χαθοῦνε ὅλοι, ἀποφάσισαν καὶ μὲ πέταξαν εἰς τὸ δάσος, εἰς τὸν Κόκκινον ὀνομαζόμενον, καὶ προχώρεσαν διὰ τὸ γιοφύρι. Τότε μετανογάει ἡ μητέρα μου καὶ τοὺς λέγει· «Ἡ ἁμαρτία τοῦ βρέφου θὰ μᾶς χάσῃ, τοὺς εἶπε· περνᾶτε ἐσεῖς καὶ σῦρτε

πίνακι τῶν δήμων τοῦ Κράτους, τῷ δημοσιευθέντι ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 2 φύλλῳ τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως» τοῦ 1837 καὶ ἐν τῷ «Χωρογραφικῷ πίνακι» τοῦ Ι. Δ. Σταματάκη, ἐκδοθέντι τῷ 1846. Εἶχε δὲ κατὰ τὴν ἐπίσημον ἀπογραφήν, τὴν γενομένην τῷ 1844, κατοίκους ἐν ὅλῳ 28. Τὸ χωρίον κατεστράφη τῷ 1847—48, ἐποχῇ τῶν ἐν τῇ Στερεᾷ ἀνταρσιῶν. Σώζονται σήμερον τὰ ἐρείπια δέκα πέντε περίπου λιθίνων καλυβῶν μετὰ τῆς «καρυδιᾶς τοῦ Μακρυγιάννη», οὕτω γνωστῆς παρὰ τοῖς Δωριεῦσι, φυομένης δὲ ἔτι καὶ σήμερον πρὸ τῆς πατρικῆς ἐρήμου οἰκίας τοῦ ἀειμνήστου Στρατηγοῦ.

Ἀβορίτης παλαιότερον καὶ **Ἀβοριώτης** σήμερον εἶναι ὁ κάτοικος τοῦ **Ἄβορου**. Ἄβορος δ' εἶναι χωρίον δύο καὶ ἡμίσειαν ὥρας ἀπέχον τοῦ Ἀβορίτη, κείμενον δ' ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τῷ κατερχομένῳ ὄχθης τοῦ Μόρνου καὶ ἀνῆκον εἰς τὸν δῆμον Αἰγιτίου. Πιθανὸν λοιπὸν νομίζομεν ὅτι τὸ Ἀβορίτη (ὀρθότερον **τοῦ Ἀβορίτη**) ὑπῆρξεν ἀποικία τοῦ Ἄβορου. Ἡ φράσις τοῦ κειμένου «μακρυὰ τὸ ἄλλο τὸ χωριὸ πέντε καλύβια» δὲν ἐννοεῖ χωρίον τι Πέντε Καλύβια, ἀνύπαρκτον ἄλλως. Ἡ ἔννοια τῆς ὅλης περιόδου, συνεπτυγμένης κατὰ τὸ φυσικὸν καὶ εὔτονον ὕφος τοῦ Μακρυγιάννη, εἶναι αὕτη· «Ἡ καταγωγή μου εἶναι ἀπὸ τὸ Λιδορίκι (ὡς ἐπαρχίαν). Γεννήθηκα 'σ τὸ χωριὸ τοῦ Λιδορικιοῦ Ἀβορίτη. Τρεῖς ὧρες εἶναι μακρυὰ ἀπὸ τὸ (χωριὸ) Λιδορίκι τὸ ἄλλο τὸ χωριὸ (Ἀβορίτη, χωριὸ μὲ) πέντε καλύβια». Ὁ ἀριθμὸς οὗτος τῶν κατοικουμένων καλυβῶν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν κατὰ τὸ 1844 πληθυσμὸν τοῦ χωρίου.

1) Ἰσοδύναμον τῷ **ἤθελαν νὰ πηγαίνουν** = θὰ πήγαιναν. Ἀρχαϊκὴ εὐκτική, ἀνάλογος πρὸς τὴν παρὰ Πελοποννησίοις **ἠθελάρθουν**.

εἰς τὸ τάδε μέρος καὶ σταθῆτε.... [1]) τὸ παίρνω κι' ἂν ἔχω τύχη καὶ δὲν κλάψη, διαβαίνομε».... [2]) ἡ μητέρα μου κι' ὁ Θεὸς μᾶς ἔσωσε. Αὐτὰ ὅλα τἄλεγε ἡ μητέρα μου καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς. Σηκωθήκαμεν ὅλη ἡ φαμελιὰ καὶ συγγενεῖς καὶ πήγαμεν εἰς Λιβαδειὰ καὶ μᾶς περασπίστηκαν οἱ φιλάνθρωποι ἄρχοντες ἐκεῖ κάμποσον καιρόν, ὅσο ὁποῦ πιαστήκαμεν καὶ κάμαμεν ἐκεῖ σπίτια, ὑποστατικά.

Ἐγὼ ἔγινα ὡς ἑφτὰ χρονῶν. Μὲ βάλαν νὰ ἐργάζωμαι σὲ ἕναν ἑκατὸ παράδες τὸν χρόνον, τὸν ἄλλον χρόνον πέντε γρόσια. Ἀφοῦ ἔκανα πολλὲς δουλειές, ἤθελαν νὰ κάνω κι' ἄλλες δουλειὲς ταπεινὲς τοῦ σπιτιοῦ καὶ νὰ περιποιῶμαι τὰ παιδιά. Τότε αὐτὸ ἦταν ὁ θάνατός μου. Δὲν ἤθελα νὰ κάμω αὐτὸ τὸ ἔργον καὶ μ' ἔδερναν καὶ οἱ ἀφεντάδες καὶ οἱ συγγενεῖς. Σηκώθηκα καὶ πῆρα καὶ ἄλλα παιδιὰ καὶ πήγαμεν εἰς Φήβα. Ἡ κακὴ τύχη καὶ ἐκεῖ οἱ συγγενεῖς ἦρθαν καὶ μᾶς πιάσανε καὶ μὲ φέραν πίσω εἰς τὴν Λιβαδειὰ καὶ εἰς τὸν ἴδιον ἀφέντη. Καὶ τὴν ἴδια 'πηρεσία ξακολουθοῦσα κάμποσον καιρόν. Τότε διὰ νὰ γλυτώσω ἀπὸ αὐτὴν τὴν 'πηρεσίαν, ὅτι ἡ φιλοτιμία μου δὲν μ' ἄφηνε ἥσυχον οὔτε 'μέρα οὔτε νύχτα, ἄρχισα ξύλο, τρύπημα κεφάλια τῶν παιδιῶν καὶ τῆς ἴδιας μου μητέρας καὶ ἔφευγα μέσα τὴς ράχες. Καὶ μ' αὐτὸ βαρέθηκαν καὶ μὲ λευτέρωσαν, ὅτι αὐτείνη ἡ 'πηρεσία μ' εἶχε καταντήση νὰ χαθῶ.

Ἔγινα ὡς δεκατέσσερων χρονῶν καὶ πῆγα εἰς ἕναν πατριώτη μου εἰς Ντεσφίνα [3]). Ἦταν ὁ ἀδελφός του μὲ τὸν 'Αλήπασια καὶ ἦταν ζαπίτης [4]) αὐτὸς εἰς τὴν Ντεσφίναν. Στάθηκα μὲ ἐκεῖνον μιὰν ἡμέρα. Ἦταν γιορτὴ καὶ παγγύρι [5]) τ' Ἁγιαννιοῦ. Πήγαμεν εἰς τὸ παγγύρι· μοῦδωσε τὸ ντουφέκι του νὰ τὸ βαστῶ. Ἐγὼ θέλησα νὰ τὸ ρίξω, ἐτζακίστη. Τότε μ' ἔπιασε σὲ ὅλον τὸν κόσμον ὀμπρὸς καὶ μὲ πέθανε εἰς τὸ ξύλο. Δὲν μ' ἔβλαβε τὸ ξύλο τόσο, περισσότερον ἡ ντροπὴ τοῦ κόσμου. Τότε ὅλοι τρῶγαν καὶ πίναν καὶ ἐγὼ ἔκλαιγα. Αὐτὸ τὸ παράπονον δὲν ἠὗρα ἄλλον κριτὴ νὰ τὸ εἰπῶ νὰ μὲ δικιώση, ἔκρινα εὔλογον νὰ προστρέξω εἰς τὸν 'Αιγιάννη, ὅτι εἰς τὸ σπίτι του μὄγινε αὐτείνη ἡ ζημία καὶ ἡ ἀτιμία. Μπαίνω τὴν νύχτα μέσα εἰς τὴν ἐκκλησιά του καὶ κλειῶ τὴν πόρτα κι' ἀρχινῶ τὰ κλάματα μὲ μεγάλες φωνὲς καὶ μετάνοιες· τ' εἶναι αὐτὸ ὁποὖγινε 'σ ἐμέναν, γομάρι εἶμαι νὰ μὲ δέρνουν;

---

1) Λέξεις τινὲς ἐφθαρμέναι.

2) Δύο λέξεις ἐφθαρμέναι.

3) Πρωτεύουσα τοῦ δήμου 'Αντικύρας τῆς Φωκίδος. Ἄγνωστον τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Θανάση Λιδορίκη. Οἱ Λιδορικαῖοι κατάγονται ἀπὸ Παλιοκάτουνο τοῦ δήμου Κροκυλίου.

4) Ἐπιτετραμμένος τὴν τήρησιν τῆς δημοσίου ἀσφαλείας.

5) Πανηγύρι. Ὁ τύπος ἀπαντᾷ πολλαχοῦ τῆς Στερεᾶς. Καὶ **παγγυριώτης**.

Καὶ τὸν περικαλῶ νὰ μοῦ δώσῃ ἅρματα καλὰ κι' ἀσημένια καὶ δεκαπέντε πουγγιὰ χρήματα καὶ ἐγὼ θὰ τοῦ φκιάσω ἕνα μεγάλο καντῆλι ἀσημένιον. Μὲ τὴς πολλὲς φωνὲς κάμαμεν τὴς συμφωνίες μὲ τὸν ἄγιον. Σὲ ὀλίγον καιρὸν γράφει ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀφέντη μου ἀπὸ τὰ Γιάννενα ὅτι θέλει ἕνα παιδὶ νὰ τοῦ κάνῃ χοσμέτι [1]). Μ' ἔστειλαν ἐμένα, τὰ 1811 [2]). Τὸν πάντρεψε αὐτὸν ὁ 'Αλήπασσας εἰς τὴν Ἄρτα. Ἔκατζε κάμποσον καιρὸν εἰς Ἄρτα, τὸν γύρεψε [3]) ὁ 'Αλήπασσας νὰ πάγῃ, ὅτι τὸν ἀγαποῦσε καὶ τὸν εἶχε εἰς τὰ μυστικά του γράμματα. Ἦταν τίμιος ἄνθρωπος· τὸν λένε Θανάση Λιδορίκη [4]). Τότε γυρεύει νὰ μ' ἀφήσῃ εἰς τὸ σπίτι του ἐμένα· δὲν ἤθελα νὰ κάτζω. Μοῦ εἶπε· « Θὰ κάτζῃς καὶ μὲ τὸ στανιόν.» Αὐτὸ δὲν μποροῦσα νὰ τὸ ἀποφύγω, ὅτ' εἶχε τὴν δύναμη. Ἔκατζα μὲ συμφωνίες ὅτι ἐγὼ ὡς δοῦλος δὲν κάθομαι. «Κάνω τὴν 'πηρεσία τοῦ σπιτιοῦ σου, ὅμως θὰ γνωριστῶ καὶ μὲ τοὺς κατοίκους νὰ δανειστῶ, νὰ κάμω καὶ ἐμπόριο, ὅτ' εἶμαι γυμνός, νὰ ντυθῶ. (Αὐτὸς ἦταν φιλάργυρος, δὲν μ̓ὄδινε τίποτας). Πρώτη συμφωνία αὐτείνη, τοῦ εἶπα, καὶ δεύτερον τὰ ψώνια τοῦ σπιτιοῦ σου—νὰ βαστάῃ ἡ γυναίκα σου τὰ χρήματα καὶ τὸν λογαριασμόν, ξέρει γράμματα, καὶ νὰ μοῦ δίνῃ νὰ τὴς ψωνίζω, νὰ ζυάζῃ ὅταν φέρνω τὸ ψώνιο καὶ ὅ,τι κάνῃ νὰ πλερώνῃ. Τὸ ἴδιον καὶ εἰς τ' ἄλλα τὰ ψώνια, νὰ μὴν μὲ λέτε ὅτι σᾶς ἔκλεψα· ὅτι τώρα μὲ βλέπετε γυμνὸν καὶ αὔριον ντυμένον καὶ θὰ λέτε ὅτ' εἶμαι κλέφτης». Ἔκατζα μ' ἐκεῖνες τὴς συμφωνίες ὁποῦ τοῦ εἶπα καὶ ἔκαμα 'σ αὐτὸν δέκα χρόνους. Μόδωσε καὶ αὐτὸς διὰ μιστὸν τετρακόσια γρόσια ὅλα. Τοῦ ζήτησα ἕνα δάνειο καὶ μοῦ τὄδωσε μὲ τόκον τὰ δέκα δώδεκα τὸν χρόνον. Τοὔφκιασα ὁμολογία [5]) καὶ τὴν ἔχω ὡς σήμερον. Αὐτὸ τὸ τζιρακλίκι [6]) μόκαμε κι' αὐτός.

Ἐκεῖ 'μπρὸς εἰς τὸ σπίτι του ἦταν μία πιάτζα καὶ μαζώνονταν οἱ ἄρχοντες, οἱ ἔμποροι καὶ κάθονταν ὡς τὰ μεσάνυχτα τὸ καλοκαῖρι. Τότε ἐγὼ ἔβανα καὶ καθάριζαν τὸ μέρος ἐκεῖνο, τοὺς ἔδινα καὶ ὅ,τι τοὺς χρειά-

---

1) **Χοσμέτι** ὑπηρεσία, **χοσμεκιάρης** ὑπηρέτης.

2) Ἐκ τῆς χρονολογίας ταύτης, παρατιθεμένης πρὸς τὴν ὀλίγον ἀνωτέρω σημειουμένην ἡλικίαν τοῦ Μακρυγιάννη, καὶ ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ πρώτου τόμου, ἐξάγομεν κατὰ δυνατὴν προσέγγισιν τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ **Στρατηγοῦ**.

3) **Γυρεύω** ἀναζητῶ καὶ ἁπλῶς ζητῶ.

4) Ὁ Θανάσης Λιδορίκης, παιδίον ἔτι ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῶν προυχόντων Λιδορικίου ὡς ὅμηρος πρὸς τὸν 'Αλήπασσαν, ἀνετράφη ἐν Ἰωαννίνοις, ἔπειτα δ' ἐγένετο σφραγιδοφύλαξ τοῦ πασσᾶ. Ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ διέμενεν ἐν Ἄρτῃ. Βλ. «Σελίδες τινὲς τῆς ἱστορίας τοῦ βασιλέως Ὄθωνος. Ἀθήνησι 1898». Τὸ βιβλίον, μὴ φέρον ὄνομα συγγραφέως, ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Λιδορίκη. Ὁ Θ. Λιδορίκης εἶχε νυμφευθῇ ἐν Ἄρτῃ κόρην προύχοντός τινος Δέμου.

5) Ἡ ὁμολογία, ἥτις ἐξωφλημένη εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τοῦ Μακρυγιάννη, ἦτο διὰ χίλια γρόσια. Ὁ τόκος ὁρίζεται ἀκριβῶς ἐν αὐτῇ «τὰ δέκα ἕντεκα καὶ μισό».

6) **Τζιρακλίκι** εἶναι ἡ μαθητεία ἢ ἐπ' ἀμοιβῇ ὑπηρεσία.

ζονταν, τοὺς καλόπιανα. Γνωρίστηκα μ' ὅλους αὐτοὺς καὶ μὲ τοὺς προεστοὺς τῶν χωριῶν. Ζήτησα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς προεστοὺς καὶ ἐμπόρους ἕνα δάνειον καὶ μὲ δάνεισαν πεντέξι χιλιάδες γρόσια· εἶχα καὶ ἐγὼ ὡς τότε καπετάλι εἰκοσιτέσσερα γρόσια, τὰ προστοίχησα [1]) εἰς τοὺς χωργιᾶτες καὶ ἔπιασα [2]) βρώμη τὸν χειμῶνα, νὰ τὴν λάβω εἰς τ' ἀλώνια. Τὴν πιάνω τέσσερα γρόσια τὸ ξάι, τὴν σύναξα εἰς τ' ἀλώνια (καὶ ἦταν ἔλλειψη) καὶ τὴν πουλῶ δεκαέξι. Πιάνω ὅλα αὐτὰ τὰ χρήματα. Τὴν ἄλλη χρονιὰ τὸν χειμῶνα τὰ πιάνω ἀραποσῖτι ἀπὸ ἕντεκα γρόσια τὸ ξάι· τὸ συνάζω εἰς τ' ἀλώνια, τὸ πουλῶ εἰς τὴν Ἄρτα τριάντα τρία. Ὅτ' ἦταν πανούκλα εἰς τὴν Ἄρτα καὶ ἦταν ἔλλειψη τὸ ψωμί. Τότε ἔφκιασα ντουφέκι ἀσημένιον, πιστιόλες καὶ ἅρματα καὶ ἕνα καντῆλι καλό. Καὶ ἁρματωμένος καλὰ καὶ συγυρισμένος τὸ πῆρα καὶ πῆγα εἰς τὸν προστάτη μου καὶ εὐεργέτη μου κι' ἀληθινὸν φίλον, τὸν Ἁγιάννη, καὶ σώζεται ὡς τὸν σήμερον — ἔχω καὶ τ' ὄνομά μου γραμμένο εἰς τὸ καντῆλι. Καὶ τὸν προσκύνησα μὲ δάκρυα ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα μου, ὅτι θυμήθηκα ὅλες μου τὶς ταλαιπωρίες ὁποῦ δοκίμασα... [3]).

Ὕστερα ἄρχισα τὸ ἐμπόριον καὶ μ' εἶχαν οἱ κάτοικοι Ρωμαῖγοι καὶ Τοῦρκοι ὡς ταμίαν καὶ καζάντησα τοῦ Θεοῦ τὰ ἐλέγη καὶ ἔφκιασα ἐκεῖ σπίτι, ὑποστατικὰ καὶ εἶχα καὶ μετρητὰ καὶ ὁμολογίες πλῆθος καὶ τὶς ἔχω ὡς σήμερον περίτου ἀπὸ σαράντα χιλιάδες γρόσια [4]). Καὶ τὸ κιμέρι μου γιομᾶτο. Ἀπόχτησα ὅ,τι ἤθελα καὶ δὲν εἶχα τὴν ἀνάγκη ἀλλουνοῦ. Ἔκατζα εἰς Ἄρτα ὡς δέκα χρόνια, ἔκαμα πολλοὺς φίλους. Ἐκεῖ εἶχα φίλον καὶ ἕναν σακελλάριον· ὕστερα ἔγινε οἰκονόμος [5]). Τὸν εἶχα στενὸν φίλον, ὅτι ἡ συντροφιά μου ἦταν μὲ τοὺς καλύτερούς μου. Αὐτὸς ὁ οἰκονόμος μ' εἶχε καλύτερα ἀπὸ τὰ παιδιά του, καὶ νύχτα καὶ ἡμέρα ἀπὸ τὸ σπίτι του δὲν ἔλειπα. Ὅτ' ἦταν ἕνας τοῖχος μὲ τὸ σπίτι τοῦ πατριώτη μου καὶ πλησίον καὶ ἐκεῖνο ὁποῦ ἀγόρασα ἐγὼ δικό μου ἀπόναν δυστυχῆ ἄρχοντα. Πολὺ προκομμένος οἰκονόμος, δὲν ἦταν ἄλλος εἰς τὴν Ἄρτα τοιοῦτος καὶ εἶχε καὶ

---

1) **Προστοιχίζω** ἐνταῦθα δανείζω ἐπὶ ἀπολήψει τοῦ κεφαλαίου μετὰ τοῦ τόκου εἰς εἶδος.

2) **Ἔπιασα** ἐκαπάρωσα, προηγόρασα. Κατωτέρω ἐν τῇ φράσει «πιάνω ὅλα αὐτὰ τὰ χρήματα» τὸ **πιάνω** σημαίνει εἰσπράττω, κερδαίνω.

3) Δύο λέξεις ἐφθαρμέναι.

4) Ἀκριβῶς γρόσια 41664,14. Αἱ ἀνεξόφλητοι αὗται ὁμολογίαι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλανθρώπου Μακρυγιάννη δὲν σώζονται πλέον πᾶσαι ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ. Τὸ ὅλον τοῦ ὀφειλομένου ποσοῦ ἐξήχθη ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος συνοπτικοῦ πίνακος. Ὁ συνήθης ἐν Ἠπείρῳ τότε τόκος ἦτο τὰ «δέκα ἕντεκα».

5) Ὁ μετριόφρων Μακρυγιάννης προβαίνων εἰς τὴν ἄνευ κόμπου καὶ περιττῶν λεπτομερειῶν διήγησιν τῶν γεγονότων, δὲν ὑπέθετεν ὁπόσον καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων ἠδύναντο νὰ διαφέρωσιν ἡμῖν, ἀφοῦ καὶ περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν γονέων καὶ ἀδελφῶν αὐτοῦ οὐδένα ποιεῖται λόγον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τέσσερα παιδιὰ σερνικά. Τὸ ἕνα ἀπ' αὐτὰ ἦταν εἰς τὴν Εὐρώπη ὁποῦ σπούδαζε καὶ ἦταν φίλος καὶ ἀγαπημένος τοῦ Καποδίστρια. Τὸ παιδὶ ἔσωσε τὰ ἔξοδά του καὶ ζήτησε τοῦ Καποδίστρια νὰ πάγῃ νὰ σπουδάξῃ τὴν γιατρική. Τοῦ λέγει ὁ Καποδίστριας, ὅτι κάτι καταγινόμαστε νὰ λευτερώσωμεν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἂν τελειώσῃ αὐτό, δὲν σοῦ χρειάζεται ἡ γιατρική· καὶ ἂν μείνῃ, σοῦ στέλνω ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν τὰ μέσα καὶ πᾷς καὶ σπουδάζεις. Καὶ ἂν γίνῃ αὐτό, σοῦ γράφω καὶ ἀνταμωνόμαστε. Τὸ παιδὶ ἦρθε εἰς Ἄρτα, τό εἶπε τοῦ πατέρα του αὐτὸ καὶ ἔφυγε πίσω διὰ Κορφούς. Πέρασε κάμποσος καιρός, τοῦ γράφει ὁ Καποδίστριας καὶ πῆγε κι' ἀνταμώθηκαν· καὶ τὸν κατήχησε διὰ τὴν πατρίδα τὸ μυστικόν [1]).

Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλήπασσας ἦταν πολλὰ δυνατὸς καὶ ἀγόρασε τὴν Πάργα καὶ ἄλλες ἀκαταστασίες ἔκανε, τοῦ ἐπισώρεψαν ἐγκλήματα ἀναντίον του νὰ μαχευτῇ μὲ τὸν Σουλτάνον. Τοῦ ἐνέργησαν πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἄξαινε ἡ διχόνοια τοῦ Σουλτάνου καὶ αὐτεινοῦ. Ἦρθε τὸ παιδὶ εἰς Ἄρτα κατηχημένο, ὁρκίζει τὸν πατέρα του καὶ φεύγει ὀπίσω. Ὁ πατέρας του θέλει νὰ βάλῃ κ' ἐμένα εἰς τὸ μυστήριον. Παίρνει νὰ μ' ὁρκίσῃ καὶ πάλι μετανογοῦσε καὶ αὐτὸ μοῦ τὄκαμε πολλὲς φορές. Τότε καὶ ἐγὼ πείσμωσα ἀναντίον του καὶ τοῦ λέγω· «Σοῦ πέρασε ὑποψία ὅτ' εἶμαι ἄτιμος τοῦ σπιτιοῦ σου καὶ ντρέπεσαι νὰ μοῦ τὸ εἰπῇς; Καὶ ὄντως εἶμαι ἄτιμος ἂν ματαπατήσω εἰς τὴν πόρτα σου!» Καὶ σηκώθηκα καὶ ἔφυγα. Φωνάζει ὁ παπᾶς, ἐγὼ δὲν ματαγύρισα ὀπίσω. Πέρασαν δυὸ τρεῖς ἡμέρες, ἦρθε, ξαναῆρθε, δὲν ματαζύγωσα.

Ἀφοῦ ἦρθε πολλὲς φορές, μὲ δάκρυα εἰς τὰ μάτια μου τ' ἀποκρίθηκα· «Διὰ μένα νὰ σοῦ περάσῃ κακὴ ἰδέα, τὸ παιδί σου;» Ἔκλαψε καὶ αὐτὸς καὶ μὲ περικάλεσε νὰ πᾶμε μαζὶ καὶ ὕστερα νὰ μὴ ματαπάγω, σὰν μοῦ ξηνηθῇ. Πῆγα. Κατεβάζει τὶς εἰκόνες ὅλες καὶ μ' ὁρκίζει καὶ ἀρχινάγει νὰ μὲ βάλῃ εἰς τὸ μυστήριον. Ἀφοῦ προχώρεσε, τότε τὸρκίστηκα ὅτι δὲν θὰ τὸ μαρτυρήσω κανενοῦ· ὅμως νὰ μοῦ δώσῃ καιρὸν ὀχτὼ ἡμέρες νὰ συλλογιστῶ ἂν εἶμαι ἄξιος δι' αὐτὸ τὸ μυστήριον καὶ ἂν μπορῶ νὰ ὠφελήσω, νὰ τὸ λάβω, ἢ νὰ κάτζω· εἶναι σὰ νὰ μὴν τὸ ξέρω ὁλότελα. Πῆγα στοχάστηκα καὶ τἄβαλα ὅλα ὁμπρὸς καὶ σκοτωμὸν καὶ κιντύνους καὶ ἀγῶνες — θὰ τὰ πάθω διὰ τὴν λευτερίαν τῆς πατρίδος μου καὶ τῆς θρησκείας μου. Πῆγα καὶ

1) Εἶναι σήμερον βεβαιωμένον ὅτι ὁ Καποδίστριας ἀπέκρυυσεν ἐξ ἀρχῆς πᾶσαν συμμετοχὴν εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Περὶ τούτου βλ. τὴν σπουδαιοτάτην αὐτοβιογραφίαν τοῦ Καποδίστρια, δημοσιευθεῖσαν ἀπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1361 τῆς 30 Δεκεμβρίου 1901 φύλλου τῆς «Νέας Ἡμέρας» τῆς Τεργέστης. Οἱ λόγοι τοῦ νέου Φιλικοῦ, τοῦ μυήσαντος τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἦσαν βεβαίως συνήθεις εἰς τὰ στόματα τῶν ἀποστόλων τῆς Ἑταιρίας, ἐπιδιωκόντων διὰ παντὸς τρόπου τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν των.

τοῦ εἶπα· «Εἶμαι ἄξιος». Τοῦ φίλησα τὸ χέρι, ὁρκίστηκα. Τὸν περικάλεσα νὰ μὴ μοῦ μαρτυρήσῃ τὰ σημεῖα τῆς κατήχησης, ὅτ' εἶμαι νέος καὶ νὰ μὴν ἀντέσω καὶ λυπηθῶ τὴν ζωή μου καὶ προδώσω τὸ μυστήριον καὶ κιντυνέψῃ ἡ πατρίς. Συφωνήσαμεν καὶ εἰς αὐτὸ καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ὅθεν δουλέψω, χρήματα.... [1]) καὶ κατάχρησες δὲν μπορῶ νὰ κάμω, ὅμως νὰ παίρνω ἀπόνα ἀποδειχτικόν, αὐτὰ τὰ πλούτη νὰ κάνω. Καὶ ἡ εὐκὴ τοῦ παπᾶ τοῦ εὐλογημένου καὶ τῆς πατρίδος μου καὶ θρησκείας μου, ὡς τὴν σήμερον δὲν μ' ἄφησε ὁ Θεὸς νὰ ντροπιαστῶ. Τράβησα δεινά, πληγὲς καὶ κιντύνους, ὅμως εἶμαι καλὰ σὰν θέλει ὁ Θεός. Τοῦ εἶπα· «Ὅλα θὰ πᾶνε καλά, ὅμως ὁ Ἀλήπασσας εἶναι πολὺ δυνατὸς καὶ θὰ μᾶς κιντυνέψῃ αὐτός, ὅτι εἶναι οἱ καπεταναῖοι μ' αὐτόν. Μοῦ εἶπε τὰ αἴτια καὶ σὲ ὀλίγον καιρὸν θέλησε ὁ Θεὸς καὶ τὸν κλείσανε παντοῦ, εἰς τὰ 1820.

Μπῆκα 'σ τὸ μυστικὸν καὶ ἀναχώρησα ἀπὸ τὸν πατριώτη μου καὶ πῆγα εἰς τὸ σπίτι μου καὶ ἐργαζόμουνε διὰ τὴν πατρίδα μου καὶ θρησκείαν μου νὰ τὴν δουλέψω 'λικρινῶς, καθὼς τὴν δούλεψα, νὰ μὴν μὲ εἰπῇ κλέφτη καὶ ἅρπαγον, ἀλλὰ νὰ μὲ εἰπῇ τέκνο της καὶ ἐγὼ μητέρα μου. Ὁ Σουλτάνος διόρισε τὸν Χουρσὶτ πασσᾶ ἀρχιστράτηγον μὲ πολλοὺς πασιάδες νὰ πολιορκήσουνε τὸν Ἀλήπασια καὶ γιόμωσαν τὰ Γιάννενα καὶ ἡ Ἄρτα Τούρκους καὶ Ἀρβανῖτες καὶ ἅρπαγους καὶ παραλυμένους· πῆραν πολλὲς γυναῖκες Ρωμαίγισσες στανικῶς, πῆραν καὶ μίαν δούλα τοῦ πατριώτη μου καὶ ἤθελαν νὰ τοῦ πάρουν καὶ τὴν γυναῖκα του. Ἦταν ὡραία καὶ θὰ τὴν ἔπαιρνε ἕνας πασσᾶς ὁποῦ ἦταν εἰς τὴν Ἄρτα, τὸν ἔλεγαν Χασάνπασια· κακὸς ἄνθρωπος, αὐτὸς καὶ ἕνας, τὸν ἔλεγαν Μπαμπάπασια, ἀφάνισαν τὴν τιμὴ καὶ πλούτη τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸς ὁ Μπαμπάπασιας ἔπιασε τὸν πατριώτη μου κ' ἐμένα καὶ μᾶς φυλάκωσε καὶ γύρευε νὰ μᾶς χαλάσῃ καὶ μὲ πολλὲς πλερωμὲς ὁποὖκαμε ὁ πατριώτης μου σωθήκαμε. Καὶ ἀφοῦ σωθήκαμε, τοῦ εἶπα νὰ φύγωμε νὰ πᾶμε εἰς τὴν πατρίδα μας, εἰς τὸ Λιδορίκι, νὰ σωθοῦμε. Δὲν μ' ἄκουσε· ἄκουγε τὴς γυναῖκες καὶ ἔπαθε πολλά. Καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἀναχώρησα ἀπὸ αὐτόν. Ὕστερα τὸν κιντύνεψε καὶ ὁ Χασάνπασσας καὶ ἔφυε [2]) κρυφίως καὶ ἄφησε τὴν φαμελιά του [3]) εἰς Ἄρτα· καὶ θὰ τοῦ τὴν ἔπαιρνε αὐτὸς γυναῖκα. Καὶ ἦταν γγαστρωμένη, ἑτοιμόγεννη, καὶ τὴν ἄφησε ὅσο νὰ γεννήσῃ, νὰ τὴν πάρῃ [4]).

---

1) Δύο λέξεις ἐφθαρμέναι.

2) Πρόφερε ἔφχε.

3) Τὴν γυναῖκά του.

4) Περὶ τῶν περιπετειῶν τοῦ Θανάση Λιδορίκη καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἰδοὺ τί ἀναγράφεται ἐν τῷ μνημονευθέντι ἤδη βιβλίῳ «Σελίδες τινὲς κλπ.» σελ. 16 καὶ ἑξῆς «Ἡ μήτηρ τοῦ Νικολάου διηγεῖτο ὅτι ὅταν οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον τὸν πατέρα του ὡς μέλος τῆς

Ἀφοῦ ἦταν πολλὴ Τουρκιὰ εἰς Ἄρτα καὶ Πρέβεζα καὶ Σοῦλι καὶ ἄλλα μέρη τῆς Ἠπειρος ὁποῦ τὰ βαστοῦσε ὁ Ἀλήπασσας, καθὼς καὶ 'σ τὰ Γιάννενα· ἦταν παντοῦ δύναμες μεγάλες τοῦ Σουλτάνου καὶ βάλαν καὶ σφίξη καὶ μάζωναν καὶ τ' ἅρματα τῶν Ρωμαίγων καὶ νὰ βουλώσουνε καὶ τὸν Πάλτο[1]) τῆς μπαρούτης, τοῦ μολυβιοῦ, τῶν στουρναριῶν τῆς Ἄρτας. Καὶ αὐτὸν τὸν πάλτο τὸν εἶχε ἕνας ἀγαθὸς ἄνθρωπος, φίλος μου στενός· κάναμε ἐμπόριον μαζί, Γιωργάκη Κοράκη τὸν ἔλεγαν, συγγενὴς τῶν ἀγαθῶν καὶ καλῶν πατριώτων Ζωσιμάδων. Ἀφοῦ τὸν ἤξερα τίμιον ἄνθρωπον, ρώτησα τὸν Οἰκονόμο καὶ τὸν μακαρίτη Γῶγο Μπακόλα καὶ Σκαρμίτζο, ὅτι μπῆκαν καὶ αὐτεῖνοι εἰς τὸ μυστήριον (γενναῖοι ἄντρες καὶ ἀγαθοὶ πατριῶτες) καὶ ἀφοῦ τοὺς ρώτησα, δὲν ἤθελαν νὰ τὸν βάλουν εἰς τὸ μυστήριον τὸν Κοράκη, ὅτι φοβῶνταν νὰ μὴν τοὺς προδώσῃ τὸ μυστήριον. Καὶ πολεμοφόδια δὲν εἴχαμε τελείως 'σ ἐκεῖνα τὰ μέρη, καὶ ὁ τόπος ὅλος πιασμένος, καὶ θὰ κάναμε ἐπανάστασιν χωρὶς πολεμοφόδια· καὶ τὰ περισσότερα ντουφέκια μὲ σκοινιὰ δεμένα. Τότε ἀποφασίζω μόνος μου, χωρὶς νὰ ρωτήσω τοὺς ἄλλους, καὶ ὁρκίζω τὸν παλταδόρο, τὸν ἀγαθὸν πατριώτη, καὶ ἀδειάσαμε ὅλον τὸν πάλτο καὶ πήραμε τὸ μπαροῦτι, μολύβι καὶ στουρνάρια. Καὶ εἶχα δυὸ κρυψῶνες εἰς τὸ σπίτι μου καὶ αὐτὸς εἰς τὸ σπίτι του καὶ τὰ κουβαλήσαμε ἐκεῖ καὶ κάτι ὀλίγον ἀφήσαμε μέσα εἰς τὸν πάλτο. Καὶ ἡ θεία χάρη, δόξα νὰ ἔχῃ, στράβωνε τοὺς Τούρκους καὶ δὲν βλέπαν ὁποῦ τὰ κουβαλάγαμε. Καὶ ἔβαλε χρήματα ὁ ἀγείμνηστος Κοράκης — ὅτι ὕστερα ἐχάθη — καὶ ἐγὼ καὶ ἀγοράζαμε μὲ τρόπον ἅρματα καὶ τὰ κρύβαμε ἐκεῖ ὁποὺχαμε τὸ μπαροῦτι καὶ εἰς τὰ ταβάνια τῶν σπιτιῶν μας· καὶ ἀρματώναμε τοὺς Ἐφτανησιῶτες καὶ ἄλλους καὶ τοὺς δί-

---

Φιλικῆς Ἑταιρίας, εὑρόντες ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἀλληλογραφίαν μὲ τὰ ἐν Ρωσσίᾳ λοιπὰ μέλη, ἐδέσμευσαν αὐτὸν καὶ ἤγαγον εἰς τὴν φυλακήν, ὅπως ἀποκεφαλισθῇ τὴν ἐπομένην καὶ σταλῇ ἡ κεφαλή του εἰς Κωνσταντινούπολιν... Ὡς ἐκ θαύματος δὲ ἐσώθη τότε ὁ πατήρ του διὰ ἐνόπλου ἐπεμβάσεως ἑνὸς πασσᾶ, εὐεργετηθέντος ἄλλοτε ὑπ' αὐτοῦ... Φεύγων διηυθύνθη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γώγου, ὅπου καὶ οἱ λοιποὶ ὁπλαρχηγοὶ εὑρίσκοντο ἑτοιμαζόμενοι πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Ἄρτας. Τὴν ἐπομένην τῆς ἀποφυλακίσεως τοῦ πατρός του ἀπεστάλησαν παρὰ τοῦ πασσᾶ διοικητοῦ τῆς Ἄρτης στρατιῶται ὅπως σφραγίσωσι τὰ δωμάτια... τὴν δὲ σύζυγον ὁδηγήσωσι παρὰ τῷ πασσᾷ ὡς σκλάβαν.... Τοῦτο τὸ ἐπεισόδιον ἔδωσε καιρόν, κατέφθασαν οἱ προεστῶτες καὶ ὁ Κωλέτης..., ὅστις κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν ἀξιωματικὸν νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἀμέσως παρουσίασιν τῆς δεσποίνης ἐνώπιον τοῦ πασσᾶ... Πράγματι ὁ Κωλέτης τῇ συνεβούλευσε νὰ ὑπάγῃ τὴν ἐπαύριον μετὰ τῆς μητρός της εἰς τὸν πασσᾶ, ἀλλ' ἀναβαίνουσα ἐν τῷ μέσῳ τῆς κλίμακος νὰ ὑποκριθῇ τὴν λιποθυμον, ὥστε οὗτος ὡς ἰατρὸς νὰ λάβῃ εὐκαιρίαν νὰ ἀναγγείλῃ τῷ πασσᾷ τὴν ἐνδιαφέρουσαν κατάστασίν της καὶ νὰ κατορθώσῃ νὰ μείνῃ ἐν τῷ οἴκῳ της... Ἡ λιποθυμία τότε ἐπῆλθε πραγματική... Ὁ πασσᾶς ἐπέτρεψε τὴν ἐν τῷ οἴκῳ της διαμονὴν κλπ.»

1) Ἀποθήκη τοῦ ἐνοικιαστοῦ, τοῦ **παλταδόρου** (Ἰταλ. appalto, appaltatore).

ναμε καὶ πολεμοφόδια καὶ τοὺς.....[1]) εἰς τοὺς καπεταναίους, ὅθεν ἔκανε χρεία· δίναμε καὶ τῶν ἴδιων καπεταναίων.

Ἀφοῦ ἐβῆκε ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ὁποὖταν ἐκεῖ, καὶ διατάχτη διὰ τὸν Ἀλήπασσα καὶ πῆρε καὶ ὅλα τ' ἀσκέρια μαζί του καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησο μεῖναν πολλὰ ὀλίγοι, ἄρχισαν νὰ ὑποπτεύωνται ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο οἱ ντόπιοι Τοῦρκοι, ὅτι ἄρχισαν οἱ Πελοποννήσιοι καὶ κομμανταρίζονταν διὰ τὴν ἐπανάσταση. Ἔβαιναν ὑποψία καὶ διὰ τὴν Ρούμελη. Ἐμεῖς λέγαμε, δὲν εἶναι τίποτας, ἀλλὰ ἀγρίεψε ὁ ραγιᾶς εἰς τὴν Ρούμελη ἀπὸ τόσον πλῆθος Τουρκιᾶς, ὁποῦ γιόμωσε ὅλος ὁ τόπος ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀλήπασσα καὶ ἀφανίστη ὁ τόπος ἀπὸ τὴς ἀγγάρειες καὶ γύμνωμα τῶν κόσμων. Καὶ μὲ ταῦτο τοὺς ἀποκοιμούσαμε. Ὅμως ἀφανίστη καὶ ὄντως ὁ τόπος ὅλος τῆς Ρούμελης καὶ κατεξοχὴ Γιάννενα καὶ Ἄρτα καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέρη τὰ ρήμαξαν ὅλως διόλου. Οἱ ντόπιοι Τοῦρκοι τῆς Πελοπόννησος ἔγραφαν τὴν ὑποψίαν γιὰ τοὺς Ρωμαίγους τοῦ Χουρσὶτ πασσᾶ καὶ νὰ πάρῃ μέτρα δι' αὐτὸ ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς. Τότε ἐμεῖς στενὰ πολιορκημένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους παντοῦ, καὶ δὲν μαθαίναμε καὶ τίποτας, εὑρέθη εὔλογον ἀπὸ τὸν Οἰκονόμο τῆς Ἄρτας καὶ Γῶγο καὶ Σκαρμίτζο νὰ στείλουν ἐμένα ὡς πραματευτὴ νὰ πάγω εἰς Πάτρα καὶ ἀπὸ 'κεῖ νὰ περάσω εἰς τὴν ἀνατολικὴ Ἑλλάδα ν' ἀνταμώσω πρῶτα τὸν Διάκο[2]), νὰ τὸν ρωτήσω διὰ τὰ τρέχοντα καὶ νὰ τοῦ εἰπῶ νὰ βαρέσουνε σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη, καὶ νὰ πάγω νὰ μιλήσω καὶ μὲ τὸν Πανουργιᾶ καὶ ἄλλους καπεταναίους νὰ βαρέσουνε αὐτεῖνοι καὶ οἱ Πελοποννήσιοι, νὰ τραβηχτῇ κάμποση Τουρκιά, νὰ βαρέσουμε καὶ ἐμεῖς ἐκεῖ τότε.

Τὸν Μάρτιον μῆνα, τὰ 1821, πῆρα κάμποσα χρήματα καὶ πέρασα εἰς τὴν Πάτρα[3]). Οἱ Τοῦρκοι ὑποψιασμένοι, νἄβλεπαν Ρουμελιώτη, κιντύνεβε· ἄρχισαν νὰ μὲ ξετάζουν οἱ Ρωμαῖγοι ἀνόγητα μέσα εἰς τὸ κονσουλᾶτο τὸ Ρούσσικο, ὁποὖταν κόνσολας ὁ Βλασσόπουλος[4]). Ἤμουν κονεμένος 'σ τοῦ Ταταράκη τὸ χάνι ὀνομαζόμενον. Ἦταν ἐκεῖ καὶ Γιαννιῶτες, ὁποῦ κάθονταν, καὶ Ἀρτηνοί. Πῆγα εἰς τὸ κονσουλᾶτο, τοὺς εἶπα τὰ τρέχοντα τῆς Ρούμελης καὶ τὸ κακὸ ὁποὖπαθε ὁ Ἀλήπασσας· εἶχαν βγῇ ἀπὸ τὸ κάστρο ἀναντίον τῶν βασιλικῶν εἰς τὴν πολιτείαν τῶν Γιαννίνων καὶ τοῦ σκότωσαν πλῆθος τοῦ Ἀλήπασσα· τοῦ χάθη ὅλο τ' ἄνθος ὁποὖχε. Αὐτεῖνοι δὲν πίστευαν τίποτας

---

1) Μία λέξις ἐφθαρμένη, ἴσως **στέλναμε.**

2) Ὁ Διάκος ἦτο καπετάνιος τῆς Λιβαδειᾶς, ὁ δὲ Πανουριᾶς τῶν Σαλώνων.

3) «1821, Μαρτίου 13, ὁποῦ ἔφυγα ἀπὸ Ἄρτα .. εἴκοσι ὀχτὼ μέρες, ὁποῦ γύρισα πίσω ἐδῶ εἰς Ἄρτα» γράφει ὁ Μακρυγιάννης ἐν τῇ διασωθείσῃ ἰδιοχείρῳ σημειώσει, ἐν ᾗ ἀναγράφονται αἱ δαπάναι τοῦ ἐξ Ἄρτης εἰς Πάτρας καὶ τἀνάπαλιν ταξειδίου.

4) Δ. Γούδα «Βίοι παράλληλοι», τόμ. 5 σελ. 181 «Ἰωάννης Βλασσόπουλος».

ἀπ' ὅσα τοὺς ἔλεγα, ἀλλὰ τὸν ἤθελαν νἄτητὴ νὰ τοὺς λευτερώσῃ, αὐτὸς ὁ τύραγνος νὰ φέρῃ τὸ Ρωμαίγικον καὶ τὴν λευτεριὰ τῆς πατρίδος — καὶ ἂν ἔβγαινε αὐτός, δὲν θ' ἄφινε μήτε ρουθοῦνι ἀπὸ 'μᾶς. Σὰν τοὺς εἶπα πολλὰ καὶ δὲν πίστευαν, ἀναχώρησα καὶ πῆγα 'σ ἕναν μεγάλον ἔμπορον πῶς ψωνίζω πρᾶμα, νὰ σηκώνω κάθε ὑποψία ὅσο νὰ ξετάξω τὰ τρέχοντα ἐκεῖ, νὰ μάθω. 'Αφοῦ πῆγα εἰς τ' ἀργαστῆρι του, μοῦ εἶπε ὁ ἔμπορος· «Ψώνισε ὅ,τι θέλεις καὶ ὅ,τι σὲ βαστάξῃ ἡ ψυχὴ πλέρωσε». 'Αφοῦ ψώνισα ὅ,τ' ἤθελα, μὲ πῆρε νὰ πάγω εἰς τὸ σπίτι του νὰ φάγω καὶ νὰ κοιμηθῶ ἐκεῖ. Πῆγα, μὲ ρώτησε. Ἄρχισε νὰ μοῦ κάνῃ τὰ σημεῖα τῆς Ἑταιρίας· τότε ἄρχισα νὰ τὸν ὁρκίζω καὶ τοῦ εἶπα πῶς δὲν τἄμαθα ἀπὸ τὸν σακελλάριον. Τότε τοῦ εἶπα ὅσα ἐγὼ ἤξερα ἀπὸ τὴν Ρούμελη καὶ αὐτὸς τῆς Πελοπόννησος. Τὸν ρώτησα ἂν εἶναι ἄργητα ἀκόμα καὶ ἂν ἔχουν ἑτοιμασίες. Μοῦ εἶπε· «Οἱ Τοῦρκοι ἄρχισαν νὰ ὑποπτεύωνται καὶ δὲν εἶναι δέκα ἡμέρες ὁποῦ ζήτησαν ἕνα δάνειον καὶ τοὺς ἔδωσα ἑκατὸν πενῆντα χιλιάδες γρόσια ὡς δανεικὰ νὰ τοὺς ἀποκοιμᾶμε. Ὅμως, μοῦ λέγει, τὸ πρᾶμα δὲν δέχεται ἄργητα». Τοῦ λέγω· «Σὰν εἶναι αὐτό, τί ἑτοιμασία ἔχετε;» Μοῦ εἶπε· «Τοῦ Κολοκοτρώνη στείλαμε κάμποσα χρήματα εἰς τὴν Ζάκυθο καὶ ἦρθε μὲ καμμίαν τριανταριὰ ἀνθρώπους καὶ εἶναι εἰς τὴν Μάνη[1]). Καὶ ἄλλη ἑτοιμασίαν δὲν ἔχομε». Τοῦ λέγω· «Αὐτὰ τὰ χρήματα, ὁποῦ βλέπω θερμωνιὰ τάλλαρα (καὶ γράφαν καὶ πεντέξι γραμματικοί), δὲν τὰ στέλνεις πουθενὰ νὰ χρησιμέψουν διὰ τοῦ λόγου σου καὶ διὰ τὴν πατρίδα;» Μοῦ λέγει· «Τί στοχάζεσαι, αὐτὸ τὸ Ρωμαίγικο θὰ κάμῃ ἄργητα νὰ γένῃ; Θὰ κοιμηθοῦμε μὲ τοὺς Τούρκους καὶ θὰ ξυπνήσουμε μὲ τοὺς Ρωμαίγους». Εἶπα καὶ ἐγώ· «Μεγάλοι ἄνθρωποι, ξέρετε μεγάλα πράματα. 'Εγὼ μικρός, ξέρω ὀλίγα· κάμετε ὅ,τι σᾶς φωτίσῃ ὁ Θεός». Κοιμήθηκα. Τὴν αὐγὴ πῆγα νὰ ψωνίσω ὅ,τι μὄλειπε. Ὁ ζαπίτης ἔμαθε ὁποῦ πῆγα καὶ μὲ γύρευε παντοῦ. 'Αντὶς ἐμένα, ἔπιασαν ἕναν τοῦ Βαρνακιώτη καὶ τὸν πῆγαν. Τὸν ξέτασε, εἶδε ὅτι δὲν ἦταν ἐκεῖνος. Εἶπε· «Ὄχι αὐτόν, ἕναν ἄλλον. 'Εκεῖνος εἶναι τζασίτης[2]) φερμένος ἐδῶ καὶ νὰ τὸν πιάσετε νὰ τὸν κρεμάσω, νὰ πάθῃ ὅ,τ' ἦρθε γυρεύοντας ἐδῶ. Τά εἶπε ὁ ἄνθρωπος τοῦ Βαρνακιώτη αὐτὰ εἰς τὸ χάνι καὶ ἦρθαν οἱ 'Αρτηνοὶ καὶ μοῦ τό εἶπανε καὶ πῆγα εἰς τὸ κονσουλᾶτο τὸ Ρούσσικον καὶ εἶπα τὰ αἴτια καὶ νὰ μείνω ἐκεῖ φυλαμένος. Δὲν μὲ βάσταγε ὁ κόνσολας. Μοῦ λέγει, τέτοιες ὧρες κινυνεύει καὶ αὐτός. Μὲ τὸ στανιὸ ἔμεινα ὡς τὸ βράδυ καὶ σουρπώνοντας νὰ βγῶ. Μ' ἔβαλαν σὲ μιὰ κάμαρη μέσα καὶ μὲ κλείτανε χωρὶς νὰ ζυγώνῃ κα-

1) Ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε φθάσῃ εἰς Τσίμοβαν τῆς Μάνης ἀπὸ τῆς 6 Ἰανουαρίου (Ν. Σπηλιάδου 'Απομνημονεύματα, τόμ. Α'. σελ. 61.).

2) Κατάσκοπος.

νείς. Μοῦρθε νὰ κατουρήσω· ἦταν μιὰ τρυπούλα εἰς τὸ πάτωμα καὶ κατούραγα. Ἦρθε ἕνας δοῦλος καὶ μ' ἔβρισε. Τοῦ εἶπα, εἶμ' ἄνθρωπος καὶ δὲν μπόρεσα νὰ ὑποφέρω. Μὲ ρωτάγει ὁ δοῦλος ποῦθεν εἶμαι. Τοῦ εἶπα ἀπὸ τὴν Ρούμελη. Μοῦ λέγει, καὶ αὐτὸς εἶναι ἀπὸ τὸ Βραχῶρι. Τὸν περικάλεσα νὰ μοῦ εἰπῇ ἂν ξέρῃ τὸν Κωσταντῖνο Γερακάρη [1]) (ὅτ' ἦταν ἐκεῖ 'σ τὸ κονσουλᾶτο, ὅταν μὲ ξέταζε ὁ κόνσολας), νὰ τοῦ εἰπῇ νἄρθῃ νὰ τὸν ἀνταμώσω. Μοῦ λέγει ὁ δοῦλος· «Ἐψὲς ἦταν καὶ ὁ Δυσσέας [2]) ἐδῶ καὶ ἔφυγε. — Σῦρε πὲς τοῦ Γερακάρη», τοῦ εἶπα. Πῆγε τοῦ εἶπε καὶ ἦρθε. Τοῦ λέγω· «Νὰ μὲ πᾷς βράδυ ἐκεῖ ὁποῦναι ὁ Δυσσέας καὶ θέλει μάθῃς χαμπέρια πλῆθος, ὅτ' ἦρθα διὰ τὸν Δυσσέα». Μοῦ εἶπε νὰ τοῦ τὰ εἰπῶ πρῶτα. Τοῦ εἶπα· «Εἶμαι ὁρκισμένος καὶ δὲν τὰ λέγω ἀλλουνοῦ». Ἔφυγε ὁ Γερακάρης. Πῆρε νὰ νυχτώσῃ. Μ' ἔβιαζαν νὰ φύγω ἀπὸ τὸ κονσουλᾶτο. Ἴσασα τὶς πιστιόλες μου, τὸ γιαταγάνι μου, ἔκαμα τὴν προσευκή μου, εἶπα καὶ τοῦ παιδιοῦ, μόφερε κάμποσο ρακὶ καὶ ἤπια ν' αὐγατήσῃ τὸ σπίρτο καὶ νὰ βγῶ μὲ τὸ γιαταγάνι ἔξω, ἂς ἤμουν καὶ κιοτῆς [3]). Φύλαγαν ἀπόξω τὴν πόρτα οἱ διασαχτζῆδες οἱ Τοῦρκοι τοῦ κονσόλου καὶ ἄλλοι Τοῦρκοι, ὅτι τὄμαθαν ὁποῦ ἤμουν μέσα καὶ ἤθελαν νὰ βγῶ νὰ μὲ πιάσουνε. Καὶ ἐγὼ ἔλεγα νὰ μὴν πιαστῶ ζωντανὸς καὶ μὲ παιδέψουνε καὶ βρεθῶ μπόσικος καὶ προδώσω τίποτας — καλύτερα νὰ σκοτωθῶ. Ἐκεῖ ὁποῦ ἑτοιμάζομουν νὰ βγῶ, ἔρχεται ἕνας Κεφαλλωνίτης, μοῦ λέγει· «Ἐσεῖσαι ὁποῦ ἠσουνε 'δῶ μέσα;» Τοῦ λέγω· «Ἐδῶ εἶναι πολλοί, ποιὸν γυρεύεις; Ποιὸς σ' ἔστειλε;» Μοῦ λέγει· «Ὁ Γερακάρης.—Ἐγώ εἶμαι», τοῦ εἶπα. Μοῦ εἶπε· «Πᾶμε νὰ κάμωμε δουλειά μας» [4]). Τοῦ λέγω· «'Σ τὴν πόρτα φυλᾶνε Τοῦρκοι καὶ τήρα ἀπὸ τοῦ περιβολιοῦ τὸν τοῖχο νὰ πέσω ἐγὼ κάτου καὶ ἐσὺ νὰ πᾷς ἀπόξω νὰ φυλᾷς ἐκεῖ ὁποῦ θὰ πέσω, νὰ φύγωμε, ὅτι δὲν ξέρω τὰ σοκάκια». Πῆγε ἀπόξω. Ρίχτηκα ἀπὸ τὸν τοῖχο, ἦταν ψηλός, μισοτσακίστηκα ἀπὸ τ' ἅρματά μου. Ὁ φόβος μ' ἔτρεχε καλύτερα ἀπὸ γερόν. Πήγαμε κάτου κατὰ τὴν θάλασσα. Τοῦ εἶπα νὰ πᾶμε ἀπὸ τὸ μέρος τῶν σταφίδων, μ' ἄκουσε· ὅτι 'σ τὴν Ντογάνα [5]) ἦταν Τοῦρκοι καὶ θὰ μᾶς πιάναν. Τοῦ εἶπα νὰ κρυφτῶ εἰς τὰ χαντάκια νὰ φωνάξῃ τὴν βάρκα. Ὅτι ὁ Δυσσέος [6]) ἦταν μέσα

---

1) Ὁ Τρικούπης καὶ ὁ Σπηλιάδης καὶ ὁ Φιλήμων ἀναφέρουσι Νικόλαον Γερακάρην Κεφαλλῆνα φαρμακοποιόν, ἕνα τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐν Πάτραις Ἑπτανησίων. Ἴσως ἐξ ἀμνημοσύνης ὁ Μακρυγιάννης ὀνομάζει τοῦτον Κωνσταντῖνον.

2) Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρίτσος ὅστις, ὡς γνωστόν, προερχόμενος ἐκ Λευκάδος καὶ μεταβαίνων εἰς τὴν Στερεάν, διῆλθεν ἐκ Πατρῶν ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ ἀγῶνος.

3) Ὁ Μακρυγιάννης χαριέντως εἰρωνεύεται ἑαυτὸν ὡς δειλὸν δῆθεν.

4) Φράσις ἡ αὐτὴ τῇ νεωτέρᾳ **πᾶμε καλειά μας.**

5) Τὸ Τελωνεῖον.

6) Δυσσέας καὶ Δυσσέος, Λυσσέας καὶ Λυσσέος τύποι ἐν χρήσει καὶ οἱ τέσσαρες ἐν τῇ Στερεᾷ.

'σ ἕνα μαρτίγο. Σὰν τοῦ εἶπα νὰ κρυφτῶ, μοῦ λέγει· «Τί βρωμόκωλοι εἶστε ἐσεῖς οἱ ..... [1]) Φοβᾶστε καὶ ἀπὸ τὸν ἴσκιον σας». Ντράπηκα, πῆγα μαζί του. Φωνάζει διὰ τὴν φελούκα, μᾶς βλέπουν οἱ Τοῦρκοι καὶ μᾶς στρώνουν νὰ μᾶς πιάσουνε. Θέλησε ὁ Θεὸς καὶ ἦταν μία φελούκα. Τοὺς μίλησα καὶ ριχτήκαμε μέσα καὶ μᾶς βάλαν ἀπάνου 'σ τὴν γολέττα τους. Πλάκωσαν καὶ οἱ Τοῦρκοι. Πῆραν καὶ αὐτεῖνοι τὰ τριμπόνια τους καὶ ἀντιστάθηκαν.

Ὕστερα μὲ πήγανε κι' ἀνταμώθηκα μὲ τὸν Δυσσέα καὶ τοῦ εἶπα ὅλα τὰ τρέχοντα· καὶ τοῦ εἶπα ὁποῦ θὰ πάγω καὶ εἰς τὸν Διάκο καὶ ἀλλουνοὺς καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ἀγροικήθη αὐτὸς καὶ θὰ χτυπήσουνε· καὶ πῆρε πολεμοφόδια νὰ πάγῃ εἰς τὸ Ξερόμερον εἰς τὴν Ζάβιτζα. Καὶ μοῦ εἶπε νὰ πᾶμε ἀντάμα. Τοῦ εἶπα· «Θὰ ἰδῶ τὸ τέλος ἐδῶ καὶ νὰ πάρω καὶ τὸ ντουφέκι μου, ὁποῦ εἶναι 'σ τὸ χάνι. Καὶ θὰ πάγω χαμπέρι ἔξω ὅ,τι μάθω καὶ μοῦ εἴπες». Καὶ ἀναχώρησε τὴν νύχτα.

Σὲ δυὸ ἡμέρες χτύπησε ντουφέκι 'σ τὴν Πάτρα. Οἱ Τοῦρκοι κάμαν κατὰ τὸ κάστρο καὶ οἱ Ρωμαῖγοι τὴν θάλασσα. Τότε πῆρα καμμιὰ δεκαριὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸ καράβι μὲ τ' ἅρματά τους καὶ βήκαμε ἔξω. Εἰς τὴν Ντογάνα κουβαλιῶνταν ὁ κόσμος καὶ γιόμωσε ἡ θάλασσα γυναικόπαιδα, ὡς τὸ λαιμὸ μέσα. Τότε βλέπω καὶ τὸν φίλο μου τὸν πραματευτή· ἔφερνε 'σ τόνα του χέρι τὴν φαμιλιά του καὶ 'σ τ' ἄλλο τὰ παιδιά του καὶ τίποτας ἄλλο ἀπὸ τόσο βιὸν ὁποῦχε—ὁποῦ θὰ ξύπναγε ναῦρῃ Ρωμαίικον. Μεγάλοι ἄνθρωποι, μεγάλα λάθη· οἱ μικροὶ θὰ κάμουν μικρά. Τοὺς πῆρα καὶ τοὺς πῆγα μέσα εἰς τὸ καράβι καὶ τοὺς παρηγοροῦσα. Στάθηκα ἐκεῖ καὶ τὴν ἄλλη ἡμέρα καὶ πέρασα εἰς Μισολόγγι. Ψώνισα λαμπάδες ἄσπρες, ὁποῦ εἶχε ἔρθῃ ἕνα καράβι ἀπὸ Τριέστι, καὶ ροῦμες καὶ λάδι καὶ καπνὸν νὰ πάγω ὡς πραματευτὴς εἰς τὴν Ἄρτα, νὰ ἰδοῦνε οἱ Τοῦρκοι καὶ νὰ μὴν ὑποψιαστοῦν. Φόρτωσα τὸ καΐκι, βῆκα ἀπόξω ἀπὸ τὸ Βασιλάδι [2]) 'σ ἕνα λιμάνι πλησίον ἐκεῖ, τὸ λένε Βόκεντρο. Ξημερώνοντας τῶν Βαγιῶν, τὴν νύχτα (ὅτ' ἦταν καιρὸς ἀνάντιος) βλέπομε ἀπὸ ἀγνάντια 'σ τὴν Πάτρα φωτιὰ πολλή· καὶ κανονισμὸς καὶ ντουφεκίδι. Τὸ γιόμα ἔρχεται ἐκεῖ εἰς τὸ πόρτο ὁ Βλασσόπουλος καὶ ἄλλα καΐκια μὲ φαμιλιές. Ρώτησα, μοῦ εἶπαν, μπῆκε ὁ Ἰσοὺφ πασσᾶς μέσα εἰς τὴν Πάτρα καὶ τὴν ρήμαξε καὶ ἀφάνισε τοὺς κατοίκους [3]).

Ἔφυγα ἀπὸ ἐκεῖ τὴν Μεγάλη Παρασκευή. Πῆγα εἰς Πρέβεζα, πούλησα

---

1) Μία λέξις ἐφθαρμένη.

2) Τὸ χειρόγρ. **βασιλαρι**.

3) Ὁ ἐκ Σερρῶν Ἰσοὺφ πασσᾶς τῆς Εὐβοίας ἐπανερχόμενος ἐξ Ἰωαννίνων εἰς Χαλκίδα ἔμαθεν, ἀφικόμενος εἰς Βραχῶρι, τὰ ἐν Πάτραις συμβάντα καὶ διακόψας τὴν ὁδοιπορίαν του διεπεραιώθη ἐκ τῆς Στερεᾶς εἰς Ρίον μετὰ τριακοσίων, ἢ ἑξακοσίων κατὰ τὸν Φιλήμονα, καὶ εἰσῆλασεν εἰς Πάτρας τὴν τρίτην Ἀπριλίου, πρωΐ, Κυριακὴν τῶν Βαΐων.

τὴς λαμπάδες καὶ ροῦμες καὶ καπνὸ μὲ μιὰ μεγάλη τιμή. Τὸ μεγάλο Σαββάτο τὴν νύχτα, ξημερώνοντας Λαμπρή, πῆγα εἰς Ἄρτα [1]), ἀντάμωσα τοὺς δικούς μας, τοὺς εἶπα τὰ τρέχοντα. Φέραν καὶ τὰ κεφάλια τῶν Πατρινῶν ἐκεῖ, νὰ τὰ πᾶνε τοῦ Χουρσὶτ πασσᾶ. Τότε πιάνουν κ' ἐμένα ὡς χαΐνην [2]) τοῦ Σουλτάνου, ὁποῦ ἤμουν εἰς Μωριᾶ, μὲ πᾶνε εἰς τὸ κάστρο τῆς Ἄρτας. Μοῦ περνοῦνε σίδερα εἰς τὰ ποδάρια καὶ ἄλλους παιδεμούς, νὰ μαρτυρήσω τὸ μυστικόν. Ἑβδομῆντα πέντε ἀμέρες παιδεμούς.

Μᾶς πᾶνε εἰκοσιέξι ἀνθρώπους νὰ μᾶς κρεμάσουνε καὶ ὁ Θεὸς γλύτωσε μόνον ἐμένα. Ἦταν Βονιτζάνοι καὶ ἀπ' ἄλλα μέρη καὶ τοὺς κρέμασαν ὅλους 'σ τὸ παζάρι. Διὰ νὰ μὲ ξετάξουνε ἀκόμα καὶ νὰ τοὺς μαρτυρήσω τὸ βιόν μου, μὲ γύρισαν ὀπίσω ἀπὸ τὴν καταδίκη εἰς τὸν πασιᾶ καὶ μὲ ξέταζε διὰ τὸ δικό μου βιὸν καὶ τοῦ πατριώτη μου. Μὲ πῆγαν πίσω εἰς τὸ κάστρο, ἄλλη βολὰ νὰ μὲ χαλάσουνε, καὶ μ' ἔβαλαν 'σ ἕνα μπουντροῦμι. Καὶ ἤμαστε ἑκατὸν ὀγδόντα ἄνθρωποι. Καὶ ἦταν σάπιο ψωμὶ μέσα καὶ μαγαρίζανε ἀπάνου 'σ τὸ ψωμί, ὅτι ἀλλοῦ δὲν εἴχαμε τόπον. Καὶ ἡ ἀκαθαρσία ἐκείνη καὶ τὰ χνῶτα ἔκαναν μίαν βρώμα, ὁποῦ δὲν εἶναι 'σ τὴν γῆς ἄλλη χειρότερη. Καὶ ἀπὸ τὴν κλειδωνότρυπα τῆς πόρτας βαίναμε τὴ μύτη μας καὶ παίρναμε ἀγέρα. Καὶ μόρριχναν ἐμένα ξύλο καὶ παιδεμοὺς πλῆθος, καὶ ἀφοῦ πῆγαν νὰ μὲ χαλάσουνε. Καὶ ἀπὸ τὰ χτυπήματα ἐπρίστηκε τὸ σῶμα μου καὶ καντήλιασε καὶ ἤμουν εἰς θάνατο. Ἔταξα ἀρκετὰ χρήματα ἑνοῦ Ἀρβανίτη νὰ βγῶ νὰ μὲ ἰδῇ γιατρὸς καὶ νὰ πάρω καὶ γιατρικὰ καὶ τὰ χρήματα. Μοῦ δίνει ἕναν Τοῦρκον νὰ πᾶμε εἰς τὸ σπίτι μου. Καθὼς πηγαίναμε 'σ τὸν δρόμον, πήγαινα κρατῶντας [3]) καὶ πολὺ κουτζαίνοντας καὶ βογγῶντας. Ὁ Τοῦρκος, βόδι θεοτικόν, καὶ παντήχαινε θὰ μοῦ βγῇ ἡ ψυχή μου — δὲν ἤξερε ὅτ' εἶναι βαθιά. Πῆγα εἰς τὸ σπίτι, ξαπλώθηκα τοῦ πεθαμοῦ. Ἦρθε ὁ γιατρός· ἐγὼ στοχάζομουν τὸν Τοῦρκο [4]), πῶς νὰ τοῦ φύγω. Βγάνω καὶ τοῦ δίνω τὰ χρήματα καὶ τοῦ λέγω, τοῦ Τούρκου· «Σῦρ' τα (τάχα κρυφά). Μοῦ εἶπε νὰ τοῦ τὰ δώσῃς νὰ μὴν εἶναι ἄλλος». Τὄδωσα καὶ ἐκεινοῦ καμμιὰ ἑκατοστὴ γρόσια. Τὰ πῆρε· τοῦ λέγω· «Σῦρ' τα (τάχα) εἰς τὸ κάστρο καὶ ἔλα ὅσο νὰ μοῦ φκειάσῃ τὸ γιατρικὸ ὁ γιατρός, νὰ πᾶμε μαζὶ εἰς τὸ κάστρο, ὅτι μόνος μου δὲν βγαίνω ἔξω. Φοβῶμαι ἀπὸ τοὺς ντόπιους Τούρκους». Τὰ πῆρε. Αὐτὸς βγαίνοντας ἀπὸ τὴν πόρτα, ἑτοιμάστηκα ἐγώ. Τοῦ δίνω ἕνα φευγάκι καὶ πάγω εἰς τὸ κονάκι ἑνοῦ ξαδέρφου τοῦ Ἀλήπασσα, τὸν λέγαν Σμαήλμπεη

1) Ὁ Μακρυγιάννης ἄρα ἐπανῆλθεν εἰς Ἄρταν τὴν 10 Ἀπριλίου.

2) Ἄπιστον, ἀπειθῆ.

3) Ἀμεταβάτως. Ἡ λέξις συνώνυμος τῇ ἑπομένῃ **κουτζαίνοντας**. **Κρατημένος** ἢ **πιασμένος** ὁ παράλυτος τὰ ἄκρα.

4) Τὸ χειρόγρ. γιατρό.

Κόνιτζα, ὁ Θεὸς μακαρίσῃ τὴν ψυχή του. Ἀφοῦ μ' εἶδε, μὲ λυπήθη πολύ. Τοῦ εἶπα τί δοκίμασα καὶ ἂν μὲ φυλάγῃ, νὰ μὴ μὲ δώσῃ πίσω. «Ντουφέκι, εἶπε, ἔχω μὲ τοὺς Κονιάρους, ἐσένα δὲν σὲ δίνω». Εὐτὺς μόδωσε ἅρματα καὶ μὲ πῆρε μὲ τ' ἀσκέρι του καὶ πήγαμε εἰς τὸ Κομπότι. Ἦταν τὸ Τούρκικον ὀρδὶ [1]) ἐκεῖ, εἶναι τρεῖς ὧρες ἀπὸ τὴν Ἄρτα.

Ἀφοῦ καθίσαμε ἐκεῖ κάμποσες ἡμέρες, αὐτὸς ὁ δυστυχὴς ἀρρώστησε βαριὰ καὶ ὡς εὐεργέτης δικός μου τὸν συγύριζα καλύτερα ἀπὸ τὸν γονιόν μου. Ἂν ἤθελα, ἀπὸ 'κεῖ ἔφευγα, ἕνα κάρτο ἦταν οἱ δικοί μας ἀλάργα. Ὅμως εἶπα, τοῦ εὐεργέτη μου νὰ μὴν τοῦ γένω ἄπιστος καὶ τὸν ἀφήσω ἄρρωστον. Σηκώθη ἄρρωστος καὶ ἐγὼ μαζί του καὶ πήγαμε πίσω εἰς τὴν Ἄρτα—καὶ αὐτὸν νὰ δουλέψω ὅσο νὰ γερέψῃ καὶ νὰ γλυτώσω καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ ἀλλουνοῦ εὐεργέτη μου, τοῦ πατριώτη μου, ὁποὖχα φάγῃ τὸ ψωμί του τόσα χρόνια, καὶ θὰ τὴν ἔπαιρναν οἱ Τοῦρκοι νὰ τὴν τουρκέψουν. Καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς δύο εὐεργέτες μου πῆγα πίσω εἰς τὸν κίντυνον, μέσα εἰς τὴν Ἄρτα. Ἀφοῦ πήγαμε μέσα εἰς τὴν Ἄρτα, μιὰ ἡμέρα ἤρθαν οἱ πασσάδες εἰς τὸ κονάκι τοῦ μπέγη καὶ ὅλοι οἱ σερασκέρηδες οἱ Ἀρβανῖτες νὰ τὸν ἰδοῦν. Τοῦ λέγω τοῦ μπέγη διὰ τὴν γυναῖκα τοῦ πατριώτη μου, ὁποῦ θὰ τὴν πάρῃ ὁ Χασάνπασιας. Μιλεῖ τῶν πασσάδων κι' ἀλλουνῶν, ὀτζάκια τῆς Ἀρβανιτιᾶς, τοὺς λέγει·

— «Πασσάδες καὶ μπέηδες, θὰ χαθοῦμε. Θὰ χαθοῦμε! ὁ μπέγης τοὺς λέει, ὅτι ἐτοῦτος ὁ πόλεμος δὲν εἶναι μήτε μὲ τὸν Μόσκοβον, μήτε μὲ τὸν Ἐγγλέζο, μήτε μὲ τὸν Φρατζέζο. Ἀδικήσαμεν τὸν ραγιᾶ καὶ ἀπὸ πλούτη καὶ ἀπὸ τιμὴ καὶ τὸν ἀφανίσαμε· καὶ μαύρισαν τὰ μάτια του καὶ μᾶς σήκωσε ντουφέκι. Καὶ ὁ Σουλτάνος τὸ γομάρι δὲν ξέρει τί τοῦ γίνεται· τὸν γελᾶνε ἐκεῖνοι ὁποῦ τὸν τρογυρίζουν. Καὶ ἡ ἀρχὴ εἶναι τούτη, ὁποῦ θὰ χαθῇ τὸ βασίλειόν μας. Πλερώνομε βαριὰ νὰ βροῦμε προδότη καὶ δὲν στέκει τρόπος νὰ μαρτυρήσῃ κανένας τὸ μυστικόν, νὰ μάθωμε μόνος του ὁ ραγιᾶς μᾶς πολεμεῖ ἢ καὶ οἱ Δυνάμες. Δι' αὐτὸ πλερώνομε καὶ παλουκώνουμε καὶ σκοτώνομε καὶ ἀλήθεια ποτὲ δὲν μάθαμε».

Ἀφοῦ τοὺς εἶπε πολλὰ ὁ μπέγης ἀπὸ αὐτά, τοὺς λέγει ὕστερα πῶς ὁ Σουλτάνος στέλνει πασιάδες τοὺς πλέον παντίδους καὶ γύμνωσαν τὸν κόσμο καὶ τοῦ πῆραν καὶ τὴς γυναῖκες. «Αὐτεῖνοι θὰ φύγουν διὰ τὸν τόπο τους κ' ἐμεῖς θὰ μείνωμεν ἐδῶ». Τότε ἔπιασε καὶ διὰ τὴν γυναῖκα τοῦ πατριώτη μου, πῶς γυρεύει νὰ τὴν πάρῃ ὁ πασσᾶς. Καὶ τότε ὅλοι μὲ μίαν φωνὴ εἴπανε καὶ πήγανε καὶ τὴν πῆραν ἀπὸ 'κεῖ ὁποῦ τὴν εἶχε καὶ τὴν πῆγαν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν κονσολᾶτο νὰ εἶναι φυλαμένη [2]).

---

1) Στρατόπεδον.

2) Περὶ τῆς εἰς τὸ Ἀγγλικὸν προξενεῖον προσφυγῆς τῆς συζύγου τοῦ Θανάση Διβάρη οὐδὲν λέγει τὸ ἐν σελ. 14 σημειωθὲν βιβλίον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀφοῦ σιγούρεψα τὴν γυναῖκα καὶ τοῦ ἀλλουνοῦ εὐεργέτη μου, μίαν ἡμέρα εἶχε κάψη πολλὴ ὁ δυστυχὴς μπέγης καὶ πῆγα διὰ τὸν γιατρό. Οἱ Τοῦρκοι φύλαγαν νὰ μὲ πιάσουνε ἐξ αἰτίας ὁποῦ τοὺς ἔφυγα ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ ὁ πασσᾶς ἔμαθε ὅτι ἐγὼ 'νέργησα καὶ διὰ τὴν γυναῖκα· φύλαγαν νὰ μὲ πιάσουνε νὰ μὲ κρεμάσουνε. Ἀφοῦ πῆγα διὰ τὸν γιατρό, μοῦ ρίχτηκαν οἱ Τοῦρκοι. Ἤμουν ἐλεύτερος εἰς τὰ ποδάρια καὶ τοὺς ἔφυγα. Μὲ πῆγαν κυνηγῶντα ὡς τοῦ μπέγη τὸ κονάκι. Ἐκεῖ βγήκανε δικοί μας ἄνθρωποι, πιαστήκαμε ἀπὸ ἅρματα καὶ ἐσώθηκα.

Ἀφοῦ ξεγέρεψε ὁ μπέγης, τοῦ πῆρα τὴν εὐκή του καὶ τοῦ εἶπα· «Θὰ φύγω». Δὲν μ' ἄφινε. Τοῦ εἶπα· «Ἐγὼ σὰν ἤθελα ἔφευγα καὶ ἀπὸ τὸ Κομπότι, ὅμως δὲν τὄκανα διὰ τὴν τιμή μου». Ἀφοῦ εἶδε ὁποῦ δὲν θὰ καθόμουν, μόδωσε τὴν εὐκή του καὶ μοῦ εἶπε νὰ εἰπῶ τῶν καπεταναίων ἔξω 'σ τοῦ Πέτα καὶ ἀλλοῦ νἄχουν δικαιοσύνη εἰς τὸν κόσμον, νὰ πᾶνε ὁμπρός. Ὅτι τοιούτως ἔκαναν ἀδικίγες οἱ Τοῦρκοι καὶ θὰ χαθοῦν. «Νἄχουν αὐτεῖνοι δικαιοσύνη, νὰ πάρη τέλος νὰ ἡσυχάσουμε καὶ ἐμεῖς οἱ Τοῦρκοι, ὅτι πλέον μᾶς ἔγινε χαράμι ἀπὸ τὸν Θεὸν τὸ βασίλειόν μας, ὅτι φύγαμε ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη του». Τοῦ φίλησα τὸ χέρι νὰ φύγω· μόδωσε χρήματα, τοῦ εἶπα· «Μπέγη μου, ἔχω καὶ δὲν θέλω, ὅτι ἔχεις ἔξοδα μεγάλα εἰς τοὺς ἀνθρώπους σου». Μόδωσε ἅρματα καὶ μὲ διάταξε νὰ φέρνωμαι καλὰ καὶ νὰ πάγω μὲ τὸν Γῶγο, ὅτ' εἶναι ἄξιος καὶ τίμιος καὶ φίλος του, καὶ νὰ τοὺς εἰπῶ τῶν καπεταναίων νὰ μὴν μποῦνε εἰς τὴν Ἄρτα, ὅτ' εἶναι πολλοὶ Τοῦρκοι καὶ θὰ σκοτωθοῦν, ὅμως νὰ τοὺς κλείσουνε καὶ φεύγουν μόνοι τους, ὅτι δὲν ἔχουν ζαερέδες. Τὸν περικάλεσα καὶ διὰ τὴν γυναῖκα τοῦ πατριώτη μου νὰ τὴν προσέχη καὶ ἀναχώρησα τὰ 1821, μπαίνοντας ὁ Αὔγουστος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ὁ Μακρυγιάννης ἑνοῦται μετὰ τῶν εἰς Πέτα ἐπαναστατῶν. — Ἀναδρομὴ πρὸς τὰ γενόμενα πρὸ τῆς ἐξόδου του. — Μάχη εἰς Κούλια τοῦ Μακρυνόρους. — Μάχαι εἰς Κομπότι. — Μάχη εἰς Λαγκάδαν. — Μάχαι εἰς Πέτα. — Τὰ εἰς Καλαρρύτας καὶ Πλάκαν. — Μάχαι εἰς Πλάκαν. — Μάχη εἰς Σχορέτσαινα. — Τὰ εἰς Ἄγναντα. — Καταστροφὴ τῶν Καλαρρυτῶν καὶ Πλάκας. — Καταστροφὴ Μελισσουργοῦ καὶ Ματσουκιοῦ. — Τὰ μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Μακρυγιάννη ἐξ Ἄρτας. — Μάχη εἰς Σταυρὸν Τσουμέρκων. — Μάχη εἰς Πέτα. — Τοπικὴ συνέλευσις προκρίτων τῶν χωρίων Ἄρτας. — Ἀποφάσεις περὶ προσποιητῆς συμμαχίας μετὰ τῶν Ἀλβανῶν. — Μέτρα περὶ ἐξοικονομήσεως τῶν στρατοπέδων. — Κάθοδος Σουλιωτῶν καὶ Ἄγο Βάσιαρη ἐκ Σουλίου. — Συμφιλίωσις Μάρκου Μπότσαρη μετὰ Γώγου Μπακόλα. — Φθορὰ τῶν ἐκ Πελοποννήσου φυγόντων Ἀλβανῶν. — Τὰ εἰς Μακρυνόρος. — Δυσαρέσκειαι Ἀλβανῶν. — Ἐκστρατεία Ἑλλήνων εἰς Νιοχῶρι. — Μάχη εἰς Πέντε Πηγάδια.

Εἶχα μιλήσῃ κάτι Κορφιάτων, Κεφαλλωνίτων, Ζακυθινῶν, ὁποῦ δούλευαν εἰς Ἄρτα, καὶ τοὺς εἶχα δώσῃ ἅρματα· τοὺς εἶπα καὶ τἄβγαλαν εἰς τ' ἀμπέλια καὶ τἄχωσαν μὲ τὰ δικά μου καὶ μὲ πολεμοφόδια καὶ μιὰ νύχτα τὰ πήραμε καὶ πήγαμε εἰς τοῦ Πέτα. Ἤῦρα τοὺς καπεταναίους, τοὺς εἶπα τὰ τί δοκίμασα καὶ ὅ,τι μοῦ εἶπε ὁ μπέγης. Καὶ ἔμεινα μὲ τὸν γενναῖον καὶ ἀγαθὸν Γῶγον Μπακόλα. Ἦταν πολλὰ ὀλίγοι οἱ δικοί μας ἐκεῖ καὶ εἰς Λαγκάδα καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ κινηθοῦν διὰ πουθενά. Ἀφοῦ μάθαν οἱ Ἀρτηνοὶ ὁποῦ ἔφυγα, φεῦγαν καὶ αὐτεῖνοι κρυφὰ καὶ ἔρχονταν καὶ μ' ἀντάμωναν καὶ καθόμαστε μαζὶ καὶ ἄξαινε ὀλίγον τὸ μπουλοῦκι μας. Πρῶτα κινηθήκαμε δεκοχτὼ ὅλοι ἀπὸ Ἄρτα.

Ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ Σουλτάνου ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς[1]) ἀφοῦ ἔμαθε ὅτι

---

1) Περὶ τῶν κατὰ τὴν νότιον Ἤπειρον καὶ δυτικὴν ἐν γένει Ἑλλάδα ἀρχῶν τῆς ἐπαναστάσεως βλέπε μάλιστα, πρὸς ταῖς γνωσταῖς πηγαῖς, τὴν σπουδαιοτάτην συλλογὴν «ἀνεκδότων αὐτογράφων ἐπιστολῶν τῶν ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν κλπ.» (ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Γιωργάκη Βαρνακιώτου) ἐκδοθεῖσαν, μετὰ πλείστων λαθῶν δυστυχῶς ἐν τῇ ἀντιγραφῇ, ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Φυσεντζίδου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (1893). Βλέπε προσέτι ἀναμνήσεις τῆς ἐν Ἠπείρῳ ἰδίᾳ ἐπαναστάσεως μετὰ πολλῆς φαντασίας καὶ περιεργίας ἐκτιθεμένας ἐν φυλλαδίῳ ἐπιγραφομένῳ· «Διαφέροντα καὶ περίεργά τινα ἱστορήματα ὑπὸ Δ. Π. Κουτσαλέξη, Ἀθήνησιν 1882».

χτύπησε καὶ ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλάς, ὁ Διάκος καὶ οἱ ἄλλοι, ἄρχισε νὰ τὸ στοχάζεται, νὰ στέλνῃ παντοῦ ἀσκέρια καὶ πολεμοφόδια εἰς τὴς θέσες τὴς ἀναγκαῖες. Θέλει νὰ 'φοδιάσῃ καὶ τὸν Ἔπαχτον ὡς σημαντικὸν κάστρο καὶ θέση ἀναγκαία. Διατάττει τὸν Σμαήλπασσα Πλιάσα ὡς ἄξιον πασιᾶ, ὁποῦ τὸν εἶχε εἰς τὴν Γλυκειά, καὶ ἔστειλε ἄλλους 'σ ἐκείνη τὴ θέση, καὶ ὁ Σμαήλπασσας νὰ πάρῃ τὸ σῶμα του νὰ πάγῃ εἰς τὸν Ἔπαχτον μὲ δύναμη καὶ πολεμοφόδια νὰ 'φοδιάσῃ τὸ κάστρο καὶ ὅλες τὴς ἄλλες θέσες 'σ ἐκεῖνα τὰ μέρη καὶ νὰ σταθῇ ἐκεῖ κεφαλή. Ἦρθε εἰς Ἄρτα τὰ 1821, Μαγιοῦ 26 μὲ πλῆθος ἀσκέρι. Ἀφοῦ μάθαν ὅτ' εἶναι ὑποψίες, διαλύθηκαν καὶ ἔμεινε μὲ πολλὰ ὀλίγους, ὡς ὀχτακόσιους. Καὶ μὲ αὐτοὺς τὴς 28 Μαγιοῦ κινήθη διὰ ἐκεῖ ὁποῦταν διαταμένος. Καὶ εἰς τὸ Μακρυνόρο, εἰς τὴν Κούλια [1]) ἦταν πολλὰ ὀλίγοι Ἕλληνες καὶ τοὺς χτύπησαν γενναίως καὶ πατριωτικῶς καὶ σκότωσαν ἀρκετοὺς καὶ πλήγωσαν καὶ τοὺς πῆραν λάφυρα καὶ μὲ τὰ μαχαίρια τοὺς φέραν κυνηγῶντα ὡς ὄξω εἰς τὸ Μακρυνόρο. Καὶ οἱ Τοῦρκοι πῆγαν εἰς Κομπότι καὶ μεῖναν. Καὶ μαθαίνοντας αὐτὸν τὸν χαλασμὸν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Κούλια, ψύχωσαν οἱ Ἕλληνες καὶ πολιόρκησαν σὲ ὅλα τὰ μέρη συμφώνως τοὺς ντόπιους Τούρκους καὶ φρουρές, σὲ Βόνιτζα, Βραχῶρι, Μισολόγγι καὶ ὅλα τὰ μέρη τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Καὶ παντοῦ μὲ μεγάλη γενναιότητα τοὺς πολιορκήσανε.

Τὴς 30 Μαγιοῦ ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Γιαννάκη Κουτελίδας [2]), ἀφοῦ μάθαν τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Κομπότι, πῆραν σαράντα Ἕλληνες καὶ πῆγαν καὶ πολέμησαν ἀρκετὲς ὧρες καὶ ὡς ὀλίγοι οἱ Ἕλληνες φύγαν χωρὶς νὰ βλαφθῇ οὔτε τὄνα τὸ μέρος, οὔτε τ' ἄλλο.

Τὴς 8 Γιουνίου ξαναπῆγαν πίσω εἰς τὸ Κομπότι ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Κουτελίδας μὲ τοὺς ὀλίγους Ἕλληνες καὶ πολέμησαν ὡς ἕξι ὧρες καὶ σκοτώθηκαν κάμποσοι Τοῦρκοι καὶ πληγωθήκανε. 'Επληγώθη καὶ ὁ Καραϊσκά-

---

1) Ἄλλως **Παλιοκούλια**, ἡ ἑτέρα τῶν διόδων τοῦ Μακρυνόρους. Τὴν θέσιν ταύτην κατεῖχεν ὁ Ἀνδρέας Ἴσκος ὁπλαρχηγὸς τοῦ Βάλτου. Τὰ κατὰ τὴν μάχην ταύτην βλ. Ι. Φιλήμονος Ἱστορ. Δοκίμ. τόμ. 3 σελ. 347 καὶ Σ. Τρικούπη Ἱστορ. Ἐπαναστ. τόμ. 1 σελ. 210.

2) Οἱ Κουτελιδαῖοι κατήγοντο ἐκ τοῦ χωρίου Χόσεη τῆς Ἄρτας. Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Γιαννάκη Κουτελίδα βλ. «Δοκίμιον ἱστορικῆς κλπ. περιλήψεως Ἄρτης καὶ Πρεβέζης ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης Σεραφεὶμ τοῦ Βυζαντίου» σελ. 20.

Ἡ μήτηρ τοῦ Καραϊσκάκη, ὀνομαζομένη Ζωὴ κατὰ τὸν δραματογράφον Ζαμπέλιον, χήρα δὲ τοῦ Γιάννη Μαυροματιώτη καὶ καλογραία, κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Ἄρτας (τμῆμα Ραδοβίτζι) Σκουληκαρυά. Ἦτο δὲ ἀδελφὴ τοῦ Κώστα Δημισκῆ καὶ πρώτη ἐξαδέλφη τοῦ περιφήμου Ἠπειρώτου ὁπλαρχηγοῦ Γώγου Μπακόλα, κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ Καραϊσκάκη Γ. Γαζῆν. Ὁ Καραϊσκάκης δὲ ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Μαυρομάτι τῶν Ἀγράφων, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀθηναῖος ἱστορικὸς Δ. Σουρμελῆς.

κης εἰς τὴν φύση· περιπαίζοντας τοὺς Τούρκους τοὺς γύρισε τὸν κῶλο καὶ πληγώθη.

Τότε ἔγραψε ὅλα αὐτὰ ὁ πασσᾶς τοῦ Χουρσὶτ πασσᾶ καὶ τοῦ λέγει ὅλους αὐτοὺς τοὺς πολέμους καὶ νὰ τοῦ στείλῃ δύναμιν, ὅτ' εἶναι ἀδύνατος. Καὶ τὄστειλε τὸν Χασάμπεγη Βεργιόνη, τὸν Μπεκίρη Τζογαδοῦρο, τὸν Σοῦλτζε Κόρτζα καὶ ἄλλους πολλοὺς μπιμπασάδες, ὡς ἑφτὰ χιλιάδες. Πῆγαν εἰς Ἄρτα καὶ ἐκεῖ συνάχτηκαν καὶ πῆγαν εἰς Κομπότι καὶ κάμαν σκέδιον ν' ἀφήσουνε ὅλη τὴν ἀδυναμίαν ὀπίσω εἰς Κομπότι καὶ αὐτεῖνοι ὅλοι ὡς ἓξι χιλιάδες εἰς τὸ γελέκι νὰ κινηθοῦν διὰ τὴν Λαγκάδα, ὁποὖναι ἕνα στένωμα ὅλο κοντόρεικον καὶ ἀγριόβατα τυλιμένον. Καὶ ἐκεῖ, τὴν θέση ἐκείνη τὴν βαστοῦσε ὁ Γῶγος, ὁ Ἴσκος, ὁ Γιωργάκη Βαλτινός, ὁ Καραγιαννόπουλος, καὶ ἦταν καὶ ὀχτὼ Τοῦρκοι μὲ τοὺς Ἕλληνες, κεφαλὴ ὁ Σουλεϊμὰν Βερνόζης, ὅλοι ἐκεῖ ὀγδοῆντα ἕνας. Ριχτήκανε ὅλη αὐτείνη ἡ δύναμη τῶν Τούρκων 'σ αὐτοὺς τοὺς ὀλίγους. Ὁ Γῶγος τοὺς εἶπε νὰ μὴν ρίξῃ κανένας, ἂν δὲν ρίξῃ πρῶτος αὐτός. Ριχτήκανε ἀπάνου τους οἱ Τοῦρκοι μὲ μεγάλη γενναιότητα, ὅτι ἐκείνη ἡ 'μέρα ἐκεῖ ἦταν ἡ τύχη καὶ τῶν Τούρκων καὶ Ἑλλήνων. Παῖρναν οἱ Τοῦρκοι μίαν πέτρα καὶ βαῖναν εἰς τὸ μέτωπον καὶ 'σ τ' ἄλλο χέρι τὸ σπαθὶ καὶ κάμαν πλῆθος γερούσια ἀναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅλο σκοτώνονταν χωρὶς νὰ βγάλουν ἀποτέλεσμα. Ὅτι τότε οἱ Ἕλληνες ὁρκίστηκαν νὰ δουλέψουν διὰ θρησκεία καὶ πατρίδα καὶ δὲν τοὺς κόλλαγε μολύβι, οὔτε σπαθί α).

Ἀφοῦ πολέμησαν σὰν λιοντάρια Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες περίτου ἀπὸ ὀχτὼ ὧρες, σκοτώθηκαν Τοῦρκοι ἐκεῖ ἀπάνου ἀπὸ χίλιοι — καὶ ἦταν τὰ κουφάρια τους ἕναν χρόνον ἄλυτα· ξεράθηκαν. Καθὼς ἐπέσανε καὶ πληγωμένοι ἀρκετοί· γιόμωσε ἡ Ἄρτα. Καὶ τοὺς πῆραν ὀμπρὸς οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ μαχαίρια καὶ τοὺς πῆγαν κυνηγῶντας ὡς τὸ Κομπότι σκοτώνοντας καὶ παίρνοντας λάφυρα. Δὲν κατηγοριῶνται οὔτε οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν ἀντρεία, οὔτε οἱ Τοῦρκοι· σὰν λιοντάρια πολέμησαν καὶ τὰ δυὸ μέρη. Ὅμως ἡ ἀδικία, ὅσο νὰ κάμῃ ἡ ἀντρεία, νικιέται, ὅτι βῆκαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν δρόμον οἱ Τοῦρκοι. Ὅλοι οἱ ἀρχηγοί, ὁποὖταν ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἐκεῖ, καὶ οἱ στρατιῶτες κάμαν τὰ χρέη τους. Λαμπρύνεται καὶ δοξάζεται ὁ μακαρίτης Γῶγος. Χάριτες τοῦ χρωστάγει ἡ πατρίς· ὡς λιοντάρι πολεμοῦσε καὶ ὡς φιλόσοφος ὁδηγοῦσε. Καὶ ἀνάστησε τὴν πατρίδα ἐκείνη τὴν ἡμέρα. Ἂν διάβαιναν αὐτείνη ἡ Τουρκιὰ

α) Τώρα τοὺς λέγει ὁ Βιάρος καὶ ὁ Ἀγουστῖνος· « Ποιὸς σᾶς εἶπε νὰ πᾶτε νὰ σκοτωθῆτε καὶ ν' ἀφήσετε χῆρες γυναῖκες κι' ἀρφανὰ παιδιά ; Σύρτε διακονέψετε », τοὺς λέγει. Καὶ ὁ Ἀγουστῖνος δὲν εἶχε οὔτε γομάρι, ὅταν ἦρθε ἀπὸ τοὺς Κορφούς, καὶ τώρα ἔχει εἴκοσι ἄτια κι' ἀλάφια καὶ πλατόνια. Καὶ παραλυσίες πλῆθος. Ἀπὸ τὸν Μουγτάρπασσα καὶ Βελῆπασσα γλυτώσαμε καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτείνων ἀντέσαμε.

τότε, καθὼς ἑτοίμαζε κι' ἄλλες μεγάλες δύναμες ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς, θὰ λευτέρωναν ὅλους τοὺς πολιορκουμένους παντοῦ, ὁποῦ τοὺς πολιορκοῦσαν οἱ Ἕλληνες εἰς Βόνιτζα, Βραχῶρι καὶ ἀλλοῦ. Καὶ ἀπολπίστηκαν σὰν μάθαν αὐτὸν τὸν σκοτωμὸν αὐτεινῶν. Καὶ τοὺς κυρίεψαν ὅλους τοὺς Τούρκους παντοῦ οἱ Ἕλληνες καὶ λευτέρωσαν αὐτὰ τὰ μέρη. Ὁ πόλεμος ἔγινε τὰ 1821, Γιουνίου 18. Ἕλληνας δὲν σκοκώθη κανένας [1]).

Τὴς 28 τοῦ ἴδιου ἔγινε μικρὴ μάχη εἰς τὸ Πέτα. Ὀλίγοι σκοτώθηκαν καὶ λαβώθηκαν Τοῦρκοι. Τὴς 29 ξαναπῆγαν πίσω εἰς τὸ Πέτα πολλοὶ Τοῦρκοι καὶ οἱ πασσάδες. Καὶ οἱ Ἕλληνες ὀλίγοι. Καὶ πολέμησαν γενναίως καὶ τὰ δυὸ μέρη ἀπὸ τὴν αὐγὴ μπονόρα ὡς τὸ δειλινό. Καὶ χάλασαν τοὺς Ἕλληνες. Σκότωσαν καὶ τὸν ἀρχηγόν τους, τὸν γενναῖον καὶ καλὸν πατριώτη Σκαρμίτζο. Ἡ πατρίς του ἀπὸ τὸ Βάλτο· ἦταν εἰς τὸ μυστήριον καὶ θυσίασε διὰ τὴν πατρίδα ἀρκετὰ καὶ τὴν ἴδιαν του ζωή. Τὴν θέσιν τοῦ Πέτα τὴν κυρίεψαν οἱ Τοῦρκοι. Καὶ ὅταν γίνονταν αὐτεῖνοι οἱ πολέμοι, ἐμεῖς εἰς τὸ κάστρο τραβούσαμε μαρτύρια ἀπὸ τοὺς Τούρκους δέρνοντας καὶ βασανίζοντας.

Εἰς τὰ τέλη τοῦ Γιουνίου ὁ Μῆτρο Κουτελίδας καὶ ὁ Μῆτρο Γῶγος καὶ ὁ Γιαννάκη Ράγγος πολιόρκησαν τὸν Κώστα Πουλῆ εἰς τὸ Μοναστῆρι τῶν Καλαρρύτων, ὁποῦ ἦταν μὲ τοὺς Τούρκους. Τὴν ἴδια ἐποχὴ κινήθη ὁ Γῶγος καὶ πῆγε εἰς τὴν Πλάκα, ὁποῦ τὴν βαστοῦσαν πολιορκία. Τοὺς πολέμησε γενναίως, κυρίεψε τὴν θέση, σκότωσε ἀρκετοὺς καὶ πλῆθος λάφυρα κάμαν οἱ Ἕλληνες καὶ τοὺς πῆγαν κυνηγῶντα ὡς δυὸ ὧρες.

Ἀφοῦ ἔμαθε αὐτὸν τὸν χαλασμὸν τῶν Τούρκων ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς εἰς τὴν γειτονιά του, ὅτ' εἶναι πλησίον ἀπὸ τὰ Γιάννενα, καὶ τὸν κυριεμὸ τῆς θέσης, στέλνει μίαν μεγάλη δύναμη περίτου ἀπὸ ὀχτὼ χιλιάδες καὶ κεφαλὴ τὸν Ἀλήπασσα Μωαΐτη καὶ ἄλλους. Αὐτείνη τὴν ἑτοιμασίαν τὴν παράγγειλαν τοῦ Γώγου ἀπὸ τὰ Γιάννενα φίλοι του· καὶ τότε ὁ Γῶγος παραγγέλνει αὐτὸ τοῦ Ἴσκου, τοῦ Βαρνακιώτη, τοῦ Κουτελίδα, ὅτ' ἦταν μὲ πολλὰ ὀλίγους ὁ Γῶγος, καὶ ἦρθαν ἀπὸ βραδὺς αὐτεῖνοι ὅλοι μιντάτι. Καὶ τὴν αὐγὴ μπονόρα πῆγαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἄρχισε ὁ πόλεμος πολλὰ πεισματώδης καὶ βάσταξε ἀπὸ τὴν αὐγὴ ὡς τρεῖς ὧρες νὰ νυχτώσῃ. Καὶ κάνουν ἕνα σκοτωμὸν τῶν Τούρκων μεγάλον καὶ βγάζουν τὰ σπαθιὰ οἱ Ἕλληνες καὶ τοὺς ἀφάνισαν πολλὰ περισσότερον ἀπὸ τὰ πρῶτα.

Ἀφοῦ ἔμαθε καὶ αὐτὸ ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς, γύρευε νὰ πάγῃ μόνος του

1) Ἡ χρονολογία τῆς νικηφόρου ταύτης μάχης ἐπιβεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ Ι. Φιλήμονος (τόμ. 3 σελ. 348), ὅστις, ὡς ὁ Μακρυγιάννης, εἰς τὸν Γῶγον ἀποδίδει τὸν ἔπαινον τῆς νίκης. Περὶ τῶν ἀκολουθησασῶν μαχῶν τῆς 28 καὶ 29, ὡς καὶ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Σκαρμίτζου οὔτε ὁ Τρικούπης, οὔτε ὁ Φιλήμων ἀναφέρει τι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ δὲν τὸν ἄφησαν. Καὶ ἔστειλε ἄλλους πολλοὺς Τούρκους καὶ κεφαλές. Μαθαίνοντας αὐτείνη τὴν μεγάλη ἑτοιμασίαν ὁ Γῶγος, ἔστειλε τοῦ Μαρκομπότζαρη καὶ πῆγε μιντάτι καὶ πιάστη ὁ πόλεμος τὴν ἄλλη ἡμέρα ἀπὸ δυὸ ὧρες νὰ φέξῃ ὡς τὸ σουρούπωμα. Καὶ τοὺς ρίχτηκαν τῶν Τούρκων καὶ τοὺς καταφάνισαν 'σ τὸν σκοτωμόν· καὶ ζωντανοὺς καὶ βιὸν καὶ σημαῖες τῶν Τούρκων πιάσαν· καὶ τὸν Κώστα Πουλῆ ζωντανόν [1]), ὁποῦταν μὲ τοὺς Τούρκους. Τὴς ἴδιες ἡμέρες πῆγαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ χωριὰ Σκορέτζαινα καὶ ἐκεῖ ἦταν ὁ Κιτζοπάσκος καὶ ὁ Γιαννηκώστας, γενναῖον παληκάρι καὶ καταπληγωμένος ἀπὸ τοὺς πολέμους. Ρίχτηκαν τῶν Τούρκων καὶ ἐκεῖ καὶ τοὺς καταδιάλυσαν καὶ σκοτώθηκαν καὶ ἐκεῖ Τοῦρκοι ὄχι πολλὴ ποστότη.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ πῆγαν καὶ εἰς τὰ χωριὰ Ἄγναντα πολλοὶ Τοῦρκοι νὰ σκλαβώσουν καὶ νὰ χαλάσουν τὸ σκέδιον τῶν Ἑλλήνων. Πῆγε ὁ Γῶγος, ὁ Κατζικογιάννης, ὁ Δράκος, οἱ Τζαβελαῖγοι καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ καὶ ἄρχισε ὁ πόλεμος ἀπὸ τὴν αὐγὴ ὡς τὸ γιόμα πολλὰ πεισματώδης καὶ γενναῖος. Καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἕλληνες πολέμησαν ἀντρείως. Καὶ τοὺς ἔκαμαν ἕνα χαλασμὸν καὶ ἐκεῖ τῶν Τούρκων μεγάλον καὶ τοὺς διάλυσαν.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Γιαννάκη Ράγκος, ὁ Κουτελίδας, ὁ Μητρογῶγος [2]) πῆγαν εἰς τοὺς Καλαρρῦτες· ἦταν ὡς τρακόσοι Τοῦρκοι. Τοὺς πολέμησαν καὶ τοὺς ἔβγαλαν καὶ πῆραν τὴν θέση οἱ Ἕλληνες καὶ τὴν βαστοῦσαν. Ὀλίγοι οἱ Ἕλληνες, πῆγαν πολλὴ Τουρκιά. Δὲν εἶχαν προσοχὴ οἱ Ἕλληνες εἰς τὰ στενά, εἶπαν ὅτι σώθηκαν οἱ Τοῦρκοι· καὶ χάλασαν τοὺς Ἕλληνες καὶ ἀφανίστηκαν οἱ δυστυχεῖς Καλαρρυτιῶτες, ὁποῦταν οἱ πλέον πλούσιοι 'σ ἐκεῖνα τὰ μέρη, κ' ἔμειναν διακονιαραῖγοι. Ἀφανίστηκαν αὐτεῖνοι καὶ ὁ τόπος τους ἐρήμαξε.

Μ' αὐτείνη τὴν ὁρμὴ οἱ Τοῦρκοι καὶ κουράγιον, ὁπῆλαβαν εἰς τοὺς Καλαρρῦτες, οἱ ἴδιγοι Τοῦρκοι πῆγαν εἰς τὴν Πλάκα· ὀλίγοι οἱ Ἕλληνες ἐκεῖ καὶ τοὺς χάλασαν καὶ κέρδεσαν καὶ τὴν θέσιν ἐκεῖ.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὅλοι αὐτεῖνοι οἱ Τοῦρκοι τῆς Πλάκας πῆγαν εἰς τὰ χωριὰ Μελισσουργοὺς καὶ Ματζοῦκι [3]) καὶ χάλασαν καὶ ἐκεῖ τοὺς Ἕλληνες μὲ

---

1) Ὁ ὁπλαρχηγὸς Κώστας Πουλῆς, ὅστις συνεμάχετο μετὰ τῶν Τούρκων, συλληφθεὶς ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, «πρώτου δώσαντος κατ' αὐτοῦ ψῆφον θανατικὴν τοῦ πατριώτου Ἀθανασίου Καστανᾶ, καίτοι στενῶς συγγενεύοντος τούτῳ». Φιλήμονος τόμ. 3 σελ. 349.

2) Οὗτοι προσεκλήθησαν ὑπὸ τῶν προυχόντων τῶν δύο παρακειμένων κωμῶν Συράκου καὶ Καλαρρυτῶν, ὧν προεξῆρχεν ὁ Γεώργιος Τουρτούρης μετὰ τοῦ Συρακιώτου Ἰωάννου Κωλέτου, τοῦ ὕστερον μεγάλου πολιτικοῦ. Ἡ καταστροφὴ τῶν εὐπόρων τούτων κωμῶν ἐγένετο τὴν 25 Ἰουνίου κατὰ τὸν Φιλήμονα (τόμ. 4 σελ. 149).

3) Τὸ χωρίον Μελισσουργοί, κείμενον ἀριστερὰ τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτας, ἀνῆκεν εἰς τὸ τμῆμα Τσουμέρκων, κατεστράφη δὲ ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως, πυρποληθέντος καὶ τοῦ ναοῦ του. Τὸ δὲ μικρὸν χωρίον Ματσοῦκι ἀνῆκε τότε εἰς τὸ τμῆμα Μαλακασίου.

μεγάλη τους ζημίαν, τῶν Ἑλλήνων. Καὶ αὐτὸ τὸ θάρρος τῶν Τούρκων ἦταν ἀπὸ τὴν ἀνοησίαν ἐκείνων ὁποῦ πῆγαν εἰς τοὺς Καλαρρῦτες μὲ ξερὴ φαντασίαν. Χάθηκαν τόσοι ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν ἀμέλειάν τους κ' ἔλαβαν καὶ κουράγιον οἱ Τοῦρκοι μεγάλον. Δὲν ἦταν ἀπὸ κακίαν τῶν Ἑλλήνων, ὅμως πρώτη φορὰ ἔμπαιναν σὲ τέτοιον ἀγῶνα· δὲν ἤξεραν οἱ ἄνθρωποι καλὰ τὴν πολεμική. Καὶ γίνηκαν καὶ πολλὰ λάθη.

Τὸν Σεπτέβριον μῆνα[1]) τὸ ἴδιον ἔτος εἰς τὸ Τζουμέρκο 'σ τὸν Σταυρὸν ἦρθαν Τοῦρκοι περίτου ἀπὸ πέντε χιλιάδες. Ὁ Γῶγος, ὁ Μπαλωμένος, ποτὲ δὲν βγαίναμε τρακόσοι πενῆντα. Ὁ πόλεμος ἄρχισε ἀπὸ τὴν αὐγὴ ὡς τὸ βράδυ. Ἦρθαν μιντάτια δικά μας ὁ Ράγκος, ὁ Κατζικογιάννης καὶ ἔγινε ἕνας χαλασμὸς τῶν Τούρκων μεγάλος καὶ πλῆθος λάφυρα πῆραν οἱ Ἕλληνες. Καὶ τὰ δυὸ μέρη πολεμήσαμε ἀντρείως. Ὅμως βγάλαμε τὰ δανεικά, ὁποῦ κέρδεσαν τόσους πολέμους οἱ Τοῦρκοι, καὶ τοὺς τζακίσαμε τὴ μύτη ἐκεῖ. Καὶ ὁ χερότερος Ἕλληνας ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἔκαμε τὸ χρέος του. Ὅμως προτιμιέται καὶ δοξάζεται ὁ Γῶγος ὁ ἀθάνατος. Δὲν στοχάζεταν θάνατον αὐτὸς ὁ ἀγαθὸς πατριώτης. Θέ, συχώρεσε τὴν ψυχή του, καὶ σύ, πατρίδα, νὰ τὸν μακαρίζῃς ὅσο εἶσαι πατρίδα ἐλεύτερη.

Σεπτεβρίου ἔντεκα οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἄρτας μάθαν ὅτ' ἤμαστε ὀλίγοι εἰς τοῦ Πέτα καὶ μία μεγάλη δύναμη θἄρχονταν ἄξαφνα τὴν αὐγὴ μπονόρα νὰ μᾶς χαλάσῃ. Ὁ Δεσπότης τῆς Ἄρτας μᾶς παράγγειλε αὐτό, καὶ μᾶς βάνει ὁλημύχτα ὁ Γῶγος καὶ μεράζει τοῦ κάθε ἑνοῦ τὸ ταμποῦρι του καὶ τὸ φκιάσαμε. Ἡ θέση τοῦ Πέτα εἶναι πολλὰ ἐκτεταμένη καὶ ἀδύνατη σὲ πολλὲς μεριές. Ξημέρωσαν νύχτα οἱ Τοῦρκοι· ἤφεραν καὶ κανόνια. Τότε οἱ Ἕλληνες φοβῶνταν τὰ κανόνια πολύ, ὅτι ἦταν ἀτζαμῆδες ἀπὸ αὐτά. Κεφαλὲς τῶν Τούρκων ὁ Χασὰν πασσᾶς καὶ ὁ χασνατάρης τοῦ Χουρσὶτ πασσᾶ, ὁ Σμαήλπασσα Πλιάσας, ὁ Σμαήλπασσα Γιαννιώτης, ὁ Χασάμπεγη Βεργιόνης, ὁ Σεφτήπασσας, ὁ Γιακόβης (;), ὁ Μαξούταγας, ὁ Σοῦλτζε Κόρτζας κι' ἄλλοι πολλοὶ σερασκέρηδες περίτου ἀπὸ ἐννιὰ χιλιάδες. Ἀρχηγὸς τῆς θέσης ὁ Γῶγος, ὁ Σταμούλη Μαλεσιάδας (;) μ' ὀλίγους Βαλτινοὺς καὶ ὁ Δημοτζέλιος μὲ Ξερομερῖτες. Τὸ ὅλο ἤμασταν ὡς τρακόσοι πενῆντα. Ἔβαλε ὁ Γῶγος τὸν Φῶτο Σκαλτζογιάννη ἀπὸ τὴν πλάτη μὲ πενῆντα καὶ κάθονταν. Ἄρχισε ὁ πόλεμος ἀπὸ τὴν αὐγὴ ὡς τὸ δειλινό· πεθάναμε ἀπὸ τὴν δίψα. Ὁ πόλεμος πολλὰ πεισματώδης καὶ συχνὰ γερούσια ἀπάνου μας. Ἕνα μπεγό-

1) Μετὰ τὴν σύντομον ἀναδρομὴν εἰς τὰ γενόμενα πρὸ τῆς ἐξ Ἄρτας ἐξόδου του (ἀναδρομὴν ὅμως λίαν ἐνδιαφέρουσαν, ὡς μὴ ἐπαρκῶς γνωστῆς οὔσης τῆς ἐν Ἠπείρῳ ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως), ὁ Μακρυγιάννης ἄρχεται τῆς διηγήσεως τῶν πραγμάτων, αὐτόπτης ὢν ἤδη καὶ συνεργός. Ἡ πρώτη λοιπὸν μάχη ἧς μετέσχε, καταρχόμενος καὶ αὐτὸς τοῦ ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνος, εἶναι ἡ τοῦ Σταυροῦ.

πουλο δὲν ἔβαινε θάνατον· ὁλοένα γερούσια ἔκανε καὶ τοῦ ρίχναμε καὶ δὲν μπορούσαμε νὰ τὸ βαρέσουμε κανεὶς ἀπὸ 'μᾶς. Ὁ Γῶγος ἤφερνε γύρα σὲ ὅλα τὰ ταμπούρια μὲ φουσέκια εἰς τὴν ποδιά του. Ἔρχεται εἰς τὸ ταμποῦρι μας, μᾶς λέγει· «Μὴν καῖτε τὰ φουσέκια ἀδίκως μ' αὐτὸν τὸ γουρνομύτη· στεκᾶτε νὰ ρίξω ἐγὼ μόνος μου, λέγει, ὅτι ἐσεῖς δὲν ξέρετε· καὶ νὰ μοῦ φέρετε τὸ κεφάλι του νὰ τὸ ἰδῶ ὕστερα». Τοῦ λέμε· «Ἐκεῖνος ὁποῦ τὄχει δὲν μᾶς τὸ δίνει νὰ σοῦ τὸ φέρωμε· τὸ θέλει ὁ ἴδιος. — Τώρα τὸ λέπετε», μᾶς λέγει. Ἀπάνου ὁπὄκανε γεροῦσι, τοῦ δίνει ἕνα ντουφέκι εἰς τὸ μέτωπον καὶ ἔπεσε ξερός. Τοῦ λέγει· «Γκιντί, γουρνομύτη, μὲ τὰ παιδιὰ παίζεις ὁλημέρα καὶ μὄκαψαν ἀδίκως τὰ φουσέκια!» Ὕστερα τοῦ πήγαμε τὸ κεφάλι καὶ τό εἶδε. Τὸ δειλινὸ μίλησε ἐκεινῶν ὁποὗταν κρυμμένοι ἀπὸ τὴς πλάτες· καὶ ρίχτηκαν ἐκεῖνοι, οἱ ξαπόστατοι, καὶ ἐμεῖς καὶ κάμαμε ἕναν μεγάλον σκοτωμὸν τῶν Τούρκων καὶ τοὺς πήγαμε ὡς τὸ ποτάμι κυνηγῶντα καὶ πήραμε καὶ τόσα λάφυρα· καὶ πᾶνε κακωσέχοντα οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Ἄρτα. Σκοτώθηκαν τρεῖς ἀπὸ 'μᾶς καὶ ἕξι πληγωμένοι. Ἐπληγώθηκα καὶ ἐγὼ ὀλίγον εἰς τὸ δεξὶ ποδάρι [1]). Ὁ Σταμούλη Μαλεσιάδας ἐφέρθη πολλὰ ἀντρείως· — ὅλοι πολέμησαν γενναίως, ὅμως αὐτὸς περισσότερον· πολεμιστὴς γενναῖος καὶ ὁδηγίες φρόνιμες.

Ὅσες βολὲς βγαῖναν οἱ Τοῦρκοι ἐκεῖ, ὅλο αὐτὰ πάθαιναν· ποτὲς δὲν κέρδεσαν. Ὅτ' εἶναι πολλὰ πλησίον ἡ Ἄρτα καὶ βγαῖναν κάθε ὀλίγον πεζούρα καὶ καβαλλαρία. Καὶ ὅσους πολέμους κάναμε μὲ τοὺς Τούρκους εἰς Κουμιτζάδες καὶ 'σ ἄλλα μέρη, ὁποῦ πέρναγαν οἱ Τοῦρκοι μὲ ζαϊρέδες, ὅλο χαλιῶνταν. Ἦτανε πολλὰ ἄξιος καὶ γενναῖος ὁ Γῶγος καὶ τυχερὸς εἰς τὸν πόλεμον καὶ μὲ πολὺ κουμάντο [2]).

Τελειώνοντας ὁ πόλεμος συνάχτηκαν καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν χωριῶν τῆς Ἄρτας καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι καὶ μιλήσανε πῶς θὰ βαστάξουν αὐτὸν τὸν μεγάλον ὀχτρό, ὁποῦταν πνιμένος ὅλος αὐτὸς ὁ τόπος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, Ἄρτα, Πρέβεζα, Σοῦλι, ὅλο αὐτὸ τὸ καυκὶ [3]) πλῆθος Τουρκιὰ καὶ πασσάδες καὶ ὅλο νέοι κουβαλιῶνταν ἀπ' οὖλα τὰ μέρη τῆς Τουρκιᾶς καὶ Ἀρβανιτιᾶς ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀλήπασσα τὴν πολιορκία. Καὶ ὕστερα γεννήθη καὶ τὸ δικό μας τὸ Ἑλληνικὸν κ' ἐμεῖς τὸ πηγαίναμε σκεπασμένο ὅτι δουλεύομε διὰ τὸν Ἀλήπασσα, τὸν ἀφέντη μας, νὰ τὸν σώσωμε· ὅτι ἀδίκως τὸν κατατρέχει ὁ Σουλτάνος. Αὐτὰ βγαίναμε, νὰ ἑλκύζωμε τοὺς Τούρκους Ἀρβανῖτες, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλή-

---

1) Εἶναι ἡ πρώτη πληγὴ αὕτη, ἣν λαμβάνει ὁ Μακρυγιάννης ἐν μάχῃ.

2) Τὸ χειρόγρ. **μπουλικομαστο.**

3) **Καυκὶ** κυρίως ξύλινον πινάκιον παρὰ τοῖς χωρικοῖς. Μεταφορικῶς ἐνταῦθα ἡ κοίλη χώρα ἡ ὁριζομένη ὑπὸ τῶν τεσσάρων σημειουμένων τόπων.

πασσα, νὰ τοὺς ἔχωμε φίλους αὐτούς, νὰ μᾶς βοηθήσουνε κι' αὐτεῖνοι, ὅτι ἤμαστε ὀλίγοι καὶ οἱ Τοῦρκοι πλῆθος. Ἀφοῦ συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι, μιλήσαμε νά εἶναι αὐτὸ τὸ μυστήριον κρυφό, καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλήπασσα νὰ τοὺς λέμε συντρόφους διὰ τὸν σωμὸ τοῦ Ἀλήπασσα. Ἀφοῦ μιλήσαμε δι' αὐτό, εἴπαμε καὶ μὲ τὶ μέσα θὰ βαστήσουμεν τὸν πόλεμον. Καὶ δὲν εἴχαμεν οὔτε ὅπλα οἱ περισσότεροι, οὔτε τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ὅλοι. Ἀποφάσισαν οἱ νοικοκυραῖοι ὅτι ἡ τυραγνία τῶν Τούρκων — τὴν δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια, δὲν ὑποφέρνονταν πλέον. Καὶ δι' αὐτείνη τὴν τυραγνία, ὁποῦ δὲν ὁρίζαμεν οὔτε βιόν, οὔτε τιμή, οὔτε ζωὴ (ξέραμεν κι' ὅτ' ἤμασταν ὀλίγοι καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου) ἀποφασίσαμεν νὰ σηκώσωμεν ἅρματα ἀναντίον αὐτῆς τῆς τυραγνίας. Εἴτε θάνατος, εἴτε λευτεριά. Τώρα ὁποῦ ἀρχίσαμεν, νὰ τοὺς πολεμήσωμεν καὶ νὰ θυσιάσωμεν καὶ τὸ βιόν μας εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ 'σ ἐκείνους ὁποῦ δὲν ἔχουν τὸν τρόπον, νὰ τοὺς ζωοτροφίζωμεν καὶ νὰ κάνουν καὶ ἐκεῖνοι τὰ χρέη τους διὰ τὴν πατρίδα. Τότε σύστησαν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τίμιους καὶ πρόβλεπαν διὰ τ' ἀναγκαῖα καὶ δὲν καρτεροῦσαν οἱ ἄνθρωποι. Ἀπὸ 'κείνους πάλε ὅποιος εἶχε τὸν τρόπον τοὺς ἔδινε καὶ τὸ δικόν του καὶ πολέμαγε καὶ διὰ τὴν λευτεριάν του· πολιτικὸς καὶ στρατιωτικός, ἦταν τὸ ἴδιον. Καὶ αὐτὸ τὸ σύστημα ἦταν σὲ ὅλη τὴν πατρίδα, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ σύστημα πορέψαμε δυὸ χρόνια. Τηρᾶτε τὸ ἱστορικὸν ἐκείνου τοῦ καιροῦ πόσο προβοδέψαμεν, πόση ἁρμονίαν εἴχαμε, πόση ὁμόνοια καὶ ἀδελφωσύνη α).

Ἀφοῦ ὁ Γῶγος σύναξε τοὺς νοικοκυραίγους καὶ μίλησε καὶ ἀκολούθησαν τὴν ἐργασίαν του ὁ καθείς, ἔγραψε καὶ εἰς τὸ Σοῦλι, ὁποῦταν τοῦ Ἀλήπασσα ἀσκέρια, Ἀρβανῖτες, σύνφωνα μὲ τοὺς Σουλιῶτες καὶ λέγαμεν ὅλοι ὅτι δουλεύομεν νὰ βγάλωμεν τὸν δίκαιον Ἀλήπασσα (καὶ ἂν ἔβγαινε αὐτὸς ὁ σκύλος, ἤμαστε χαμένοι, ὅτι ὅλη τὴν Ἑταιρίαν μας τὴν ἤξερε, ὅτι τὴν πρόδωσε ἕνας Ἐφτανήσιος [1]), τὄδειξε ὅλα τὰ ἔγγραφα καὶ ὅρκον, κι' αὐτὸς

α) Ὕστερα ὁ κύριος Μαυροκορδᾶτος καὶ οἱ συναδελφοί του μᾶς ἤφεραν τὰ φῶτα τῆς φατρίας καὶ τῆς μεγάλης διχόνοιας. Καὶ ὁ Βιάρος καὶ Ἀγουστῖνος μᾶς λένε· «Ποιὸς σᾶς εἶπε νὰ πιάσετε ντουφέκι; Σῦρτε καὶ διακονέψετε. Ἀπὸ τὸν Χασάνη φύγαμεν 'σ τὸν Βιάρο καταντήσαμεν καὶ τὸν Ἀγουστῖνο καὶ ὀπαδούς τους.' Κι' ὁ τόπος γιομᾶτος σπιγούνους Ὅλοι αὐτεῖνοι οἱ φερτικοὶ νοικοκυραίους μᾶς χάμαν — μᾶς μαθαίνουν γράμματα, ὁποῦ δὲν τἄχαμεν ἀκούσῃ. Καὶ ὁ Θεὸς τὸ καλό.

1) «Ζακύνθιός τις, Διόγος ὀνομαζόμενος καὶ ἀνήκων εἰς τὴν τάξιν τῶν Συστημένων, ἐξομολογεῖται πρὸς τὸν Ἀλῆ πασσᾶν τὸ μυστήριον, τὰ σημεῖα καὶ τοὺς λόγους . . . Ἦτον ἤδη ὅσον παράδοξον, τόσον φρικῶδες φαινόμενον ὁ τρόπος τοῦ τυράννου, χειρονομοῦντος τὰ σημεῖα τῆς Ἑταιρίας . . . Ἀναγγέλλει τὰ πάντα εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τῆς εὐκαιρίας αὐτῆς ἤλπισε νὰ διασκεδάσῃ τὸ ἐναντίον του πνεῦμα τοῦ Σουλτάνου . . ». (Ι. Φιλήμονος Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας σελ. 314).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

τἄστειλε τοῦ ἴδιου Σουλτάνου καὶ τοῦ ἔλεγε νὰ τὸν συχωρέσῃ, ὅτι θὰ κινυνέψῃ τὸ βασίλειόν του, καὶ αὐτὸς νὰ διαλύσῃ ὅλα αὐτά, νὰ δώσῃ νιζάμι. Ὁ Σουλτάνος παντήχαινε ὅτ' εἶναι πρόφασες αὐτεινοῦ διὰ νὰ συχωρεθῇ, ὅτ' ἦταν φώτιση θεοτικὴ νὰ γένῃ αὐτὸ καὶ τοὺς στράβωνε ὅλους, καὶ δὲν ἔβαλε πίστη. Ἀφοῦ ἔγραψε ὁ Γῶγος 'σ τὸ Σοῦλι, ἦρθε ὁ Ἄγο Βάσιαρης, ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἀλήπασσα, πολλὰ φρόνιμος καὶ γενναῖος, ἦρθε μὲ πολλοὺς ἀξιωματικούς, καὶ Σουλιῶτες ὁ Νότη Μπότζαρης, Νάσῃ Φωτομάρας, Μάρκο Μπότζαρης καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοί. Τοῦ Μάρκου τὸν πατέρα τὸν εἶχε σκοτώσῃ ὁ Γῶγος εἰς τὴν Ἄρτα — τὸν ἔβαλε ὁ Ἀλήπασσας — καὶ εἶχαν ὄχτρια μὲ τὸν Γῶγον. Ὅταν ἦρθε εἰς τὸ Πέτα φιλήθηκαν μὲ τὸν Γῶγον αὐτὸς καὶ ὁ Νότης καὶ εἶπαν· «Ὅ,τι εἶχε γίνῃ τότε καὶ σκότωσες τὸν ἄνθρωπό μας, σ' ἔβαλε ὁ τύραγνος. Αὐτὰ τώρα ἀλησμονήθηκαν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς εἴμαστε φίλοι καὶ ἀδελφοί. Καὶ νὰ τηράξωμεν τὸ ἔργον τοῦτο». Καὶ φιλιώθηκαν. Μίλησαν ὕστερα καὶ μὲ τοὺς Τούρκους καὶ κάμαμεν σάρτια [1]), ὁμιλίες ν' ἀγωνιστοῦμεν νὰ βγάλωμεν τὸν Ἀλήπασσα. Αὐτὰ μιλήσαμεν μὲ τοὺς Τούρκους. Καὶ μὲ τοὺς Ἕλληνες μυστικῶς τοὺς εἴπαμεν διὰ τὴν λευτεριὰ τῆς πατρίδος· καὶ νὰ βαστιέται πολλὴ μυστικότη νὰ μὴν τὸ μάθουν οἱ Τοῦρκοι, τὸ κόμμα τ' Αλήπασσα, καὶ τοὺς πιάσωμεν ὀχτρούς. Καὶ ἔχομεν τὴν ἀνάγκη τους ν' ἀδυνατίζωμεν τὴν δύναμη τοῦ Σουλτάνου [2]).

Εἰς τὴν Πελοπόννησο ἦταν πολλοὶ Ἀρβανῖτες μὲ τὸν Χουρσὶτ πασσᾶ· τοὺς ἄφησε ὀπίσω εἰς τὴν Πελοπόννησο. Ὅτ' ἦταν φίλοι τοῦ Ἀλήπασσα αὐτεῖνοι ὅλοι, καὶ κεφαλὴ αὐτεινῶν ἦταν ὁ Ἐλμὰζ Μέτζος κι' ἄλλοι ἀξιωματικοί, ὡς χίλιοι ἄνθρωποι. Δὲν τοὺς πῆρε μαζί του ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς,

---

1) **Σάρτια** συνθήκας.

2) Ἐν τῇ συλλογῇ Φυσεντζίδου σελ. 93 ἐσώθη εὐτυχῶς τὸ πρακτικὸν τῆς δηθεν συμμαχίας μεταξὺ Τούρκων Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων μετὰ διεφθαρμένων τῶν πλείστων ὑπογραφῶν (διόρθ. **αγα μουχιρθαρης** Ἄγο Μουχουρντάρης, **ταχίρη παστις** Ταχὶρ Ἀμπάζης, **νασαθο τομαρας** Νάσῃ Φωτομάρας, **φατο παναγιώτης** Φῶτο Παναγιώτης κλπ.). Τὰ τῶν Ἀλβανῶν ὀνόματα, μὴ δυναμένων νὰ ὑπογράφωνται Ἑλληνιστί, ἐγράφησαν βεβαίως ὑπ' ἄλλου, ἐκεῖνοι δ' ἐπέβαλον τὰς σφραγῖδάς των). Πρῶτος τῶν τῆς συνθήκης ὅρων ἦτο «διὰ νὰ ἐβγάλωμεν εἰς σελαμέτι (σωτηρίαν) τὸν Βεζὶρ Ἀλῆ Πασιᾶ ἐφένδην μας .... καὶ ἐβγαίνοντας ὁ Β.Δ Π. εἰς σελαμέτι, ἀνίσως θελήσῃ νὰ γγίξῃ κανέναν ἀπὸ ἡμᾶς Τοῦρκον ἢ Ῥωμιὸν νὰ μὴ τὸ δεχθῶμεν». Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι, ἐλευθερουμένου τοῦ Ἀλήπασσα, ἡ ἐπανάστασις, ἅμα ἀρξαμένη, ἐκινδύνευεν. Μακρὰ θὰ ἦτο ἡ ἔκθεσις τῶν πρὸς παράτασιν τῆς πολιορκίας αὐτοῦ ἐνεργειῶν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἀναγνώστης ἱκανὰ δύναται νὰ διδαχθῇ ἐξ ὧν γράφει ὁ Φιλήμων ἐν τῷ τετάρτῳ τόμῳ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ (σελ. 154 καὶ ἑξῆς· πρβ. καὶ τὰς ἀντιστοίχους ἐν τέλει τοῦ τόμου σημειώσεις). Τὸ ζήτημα ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἀνάμιξιν τῶν Σουλιωτῶν ὑπὲρ τοῦ Ἀλήπασσα ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ πολέμῳ τοῦ Σουλτάνου καὶ πρὸς τὰς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλήπασσα γενομένας μυστικὰς ἀποστολὰς περὶ συμμαχίας πρὸς τοὺς ἐπαναστάντας ἤδη Ἕλληνας.

ὅταν βῆκε ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ διατάχτη ἀπὸ τὸν Σουλτάνο διὰ νὰ πολεμήσῃ τὸν Ἀλήπασσα. Ἀφοῦ σήκωσε ντουφέκι ἡ Πελοπόννησο καὶ ἡ Ρούμελη, ὡς φίλοι δικοί μας αὐτεῖνοι, ἀγροικηθήκαμε μὲ τοὺς Πελοποννήσιους καὶ τοὺς ἔβγαλαν ἔξω ἀπὸ τὸ Βραχῶρι καὶ Μακρυνόρο. Ἀφάνισαν οἱ Ἕλληνες τοὺς περισσότερους δολερῶς, καὶ κατεξοχὴ οἱ Βαλτηνοί. Οἱ Τοῦρκοι οἱ δυστυχισμένοι ἔλπιζαν ὅτι μέναν πίσω, ὅτι ἦταν νηστικοὶ καὶ ἀπόστασαν, κι' αὐτεῖνοι τοὺς σκότωναν καὶ τοὺς γύμνωναν.

Σ τὴν ἄκρη 'σ τὸ Μακρυνόρο, κοντὰ εἰς τὸ Κομπότι, εἶναι ἕνα ρέμα καὶ ἐκεῖ μέσα ἐπνίξανε πολλοὺς Τούρκους. Τοὺς δέναν μίαν τριχιὰ εἰς τὸν λαιμὸν καὶ τοὺς τελείωναν καὶ τοὺς ρίχναν μέσα. Ἕναν δὲν τὸν πνίξαν καλὰ καὶ τὸν γύμνωσαν καὶ τὸν ἄφησαν καὶ φύγαν, ὅτι τελείωσαν τὴν ἐργασίαν τους — τοὺς ξέκαμαν ὅλους. Τότε ὁ μισοπνιμένος τὴν νύχτα σηκώνεται γυμνὸς κ' ἔρχεται εἰς τὸ Κομπότι. Ἤμασταν ὅλοι ἐκεῖ καὶ ἑτοιμαζόμαστε, νἄρθουν κι' ἀπὸ τὸ Μισολόγγι, Βραχῶρι κι' ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη, καὶ Ξερόμερον καὶ Βάλτο, νὰ συναχτοῦνε οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ μέρη νὰ πᾶμεν νὰ πολεμήσωμεν τὴν Ἄρτα, νὰ τὴν κυργέψωμε. Καὶ τοὺς προσμέναμεν εἰς τὸ Κομπότι νὰ συναχτοῦνε ὅλα τ' ἀσκέρια. Ἦταν εἰς τὸ Κομπότι καὶ ὁ Ἐλμὰζ Μέτζος καὶ οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ Τοῦρκοι μὲ τοὺς ὀλίγους Τούρκους ὁποῦ λαγάρισαν, καὶ πρόσμεναν καὶ τοὺς ἀποσταμένους, ὁποῦ μεῖναν ὀπίσω — καὶ δὲν ξέραν ὁποῦ τοὺς τελείωσαν εἰς τὸν πνιμόν. Τὰ μεσάνυχτα πάγει ὁ πνιμένος κι' ἀνταμώνει τὸν Ἐλμάζη καὶ τοὺς ἄλλους καὶ τοὺς λέγει ὅλη τὴν ὑπόθεσιν, κ' ἔρχονται ἐκεῖ ὁποῦταν οἱ καπεταναῖγοι, ὁ Γῶγος καὶ οἱ ἄλλοι, ὁποῦμαστε συνασμένοι νὰ πᾶμεν νὰ βαρέσωμεν ἕνα χωριὸν ὁποῦ τὄλεγαν Νιοχῶρι (ἦταν πολλοὶ Τοῦρκοι ἐκεῖ καὶ 'σ τ' ἄλλα τὰ χωριὰ) καὶ νὰ σώσωμεν καὶ τοὺς κατοίκους, νὰ τοὺς περάσωμεν ἐδῶθε ἀπὸ τὸ ποτάμι α). Τότε παρουσιάζουν οἱ Τοῦρκοι τὸν μισοπνιμένον καὶ μολογάγει αὐτὸ τὸ ἀπάνθρωπον κάμωμα. Καὶ τὴν αὐγὴ πήγαμε ὅλοι καὶ εἴδαμεν τὸ ἀμολόγητον κακόν. Τότε οἱ δυστυχεῖς ἀξιωματικοὶ Τοῦρκοι κι' ὅσοι μεῖναν βάλαν τὶς φωνὲς καὶ σ' ἔπαιρνε ἡ νίλα. Καὶ εἶπαν· «Θέ μου, τί μᾶς ὀργίστης ἐμᾶς τοὺς δυστυχεῖς; καὶ οἱ ὀχτροί μας μᾶς σκοτώνουν, καὶ οἱ φίλοι μας, ὁποῦ μᾶς δίνουν τὸν λόγο τῆς πίστης νἄμαστε φίλοι, μὲ τὴν ἀπιστιὰ μᾶς σκοτώνουν κρυφίως». Ἐφαρμακωθήκαμεν ὅλοι· δὲν ξέραμεν τί νὰ τοὺς ἀποκριθοῦμεν, οὔτε ἤξερε κανεὶς ἀπὸ τοὺς καπεταναίους αὐτό, οὔτε ἀπὸ 'μᾶς. Τοὺς παρηγορήσαμεν, ὅμως τὸ καρφὶ τοὺς ἔμεινε τῶν Τούρκων β).

Σηκωθήκαμεν καμμιὰ τρακοσιαριὰ ἀπ' οὔλους τοὺς καπεταναίους (ἔδω-

α) Ξιστορίζω ἀκολούθως αὐτό.

β) Καὶ ὅταν μπήκαμεν εἰς τὴν Ἄρτα, σημειώνω τί πάθαμεν.

σαν ἀνκλόγως· ὁ Γῶγος ἔδωσε ἐμένα μὲ καμμιὰ τριανταριὰ) κι' ὁ Καραϊσκάκης κεφαλή μας ὁλωνῶν, καὶ πήγαμε διὰ τὸ Νιοχῶρι καὶ τ' ἄλλα τὰ χωριὰ νὰ χτυπήσωμεν τοὺς Τούρκους καὶ νὰ πάρωμεν τοὺς κατοίκους 'σ τὴν ἐξουσία μας καὶ ζαϊρέδες, ὅτι δὲν εἴχαμεν. Ἡ κακή μας τύχη, τὸ ποτάμι εἶχε πολὺ νερό, ἦταν τὰ πρωτοβρόχια· ἔβαλαν ἐμένα μ' ὀλίγους, ὁποὖξερα τὸν τόπον, νὰ περάσω, νὰ ἰδοῦνε καὶ οἱ ἄλλοι. Γυμνωθήκαμεν, βάλαμεν εἰς τὸ νῶμο μας τὰ σκουτιά μας κι' ἅρματά μας καὶ μπροστὰ ἐγὼ καὶ κοντὰ ὅσους εἶχα μὲ κίντυνο τῆς ζωῆς μας, καὶ νύχτα, κακοπεράσαμεν. 'Αφοῦ εἶδαν ὁποῦ περάσαμεν ἐμεῖς, ἄρχισε νἄμπῃ ὁ Καραϊσκάκης μὲ τοὺς ἄλλους. Πέρναγε ἕνας μ' ἕνα ἄλογον καβάλλα, τὸν ἔλεγαν Γιωργάκη, γουροῦνι ἀπελέκητο ἦταν, ἔπεσε 'σ ἕνα βόθηλα 'σ τὴν ἄκρη, ἦταν γλίνα καὶ βούλιαξε μὲ τ' ἄλογόν του. Ἔβαλε τὶς φωνές· «Χαθήκαμεν!» Ἄκουσε τ' ἀσκέρι αὐτὸν τὸν λόγον, ὁποὖταν 'σ τὴν μέση 'σ τὸ ποτάμι, κιότεψαν ὅλοι καὶ γύρισαν ὀπίσω καὶ κόντεψαν νὰ πνιγοῦν. Τότε ἐμεῖς μείναμεν μόνοι μας ἀπὸ πέρα. Μᾶς ἔννοιωσαν οἱ Τοῦρκοι, πιάσαμεν τὸν πόλεμον. Πήραμεν καμπόσους κατοίκους γυμνοὺς καὶ δυστυχεῖς, τρομάξαμεν νὰ τοὺς σώσωμεν καὶ νὰ σωθοῦμεν ἀπὸ τὸν πόλεμον τῶν Τούρκων κι' ἀπὸ τὸ ποτάμι. Καὶ ἔπαθαν οἱ δυστυχεῖς οἱ κάτοικοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐξ αἰτίας αὐτὸ τὸ κίνημα. Τοὺς εἶπαν οἱ Τοῦρκοι ὅτι αὐτεῖνοι φέραν ἐμᾶς.

Τὸν 'Οκτώβριον μῆνα διατάζει ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς πολὺ ἀσκέρι ἀπὸ τὰ Γιάννενα μὲ ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια νὰ πιάσουνε εἰς τὰ Πέντε Πηγάδια. Εἶναι σὰν κάστρο· ἦταν χάνι καὶ τὄφκειασαν οἱ Τοῦρκοι σὰν κάστρο. Εἶναι τὰ μισὰ τῶν Γιωαννίνων κι' Ἄρτας καὶ Σουλιοῦ, θέση δυνατὴ καὶ ἀναγκαία. Ἦταν Τοῦρκοι μέσα καὶ τοὺς πολιορκοῦσαν οἱ Σουλιῶτες κι' ἄλλοι καὶ οἱ Τοῦρκοι τοῦ 'Αλήπασσα, ὁποὖταν μαζί μας. 'Σ τὸν ἴδιον καιρὸν διατάζει ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς καὶ τοὺς Τούρκους τῆς Ἄρτας ν' ἀφήσουνε τὴν φρουρὰ εἰς Ἄρτα καὶ συνφώνως νὰ χτυπήσουνε κι' ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη 'σ τὰ Πέντε Πηγάδια τοὺς δικούς μας. Αὐτὸ τὸ πρόδωσαν τῶν δικῶνε μας κι' ἀπὸ τὰ Γιάννενα κι' ἀπὸ τὴν Ἄρτα καὶ μᾶς παράγγειλαν κ' ἐμᾶς, ὅταν κινηθοῦν ἀπὸ τὴν Ἄρτα, νὰ κινηθοῦμεν κ' ἐμεῖς ἀπὸ τὶς πλάτες τους, καθὼς θἄκαναν καὶ οἱ ἄλλοι οἱ δικοί μας. Κινήθηκαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ Γιάννενα κι' ἀπὸ τὴν Ἄρτα συνφώνως, κατὰ τὴν ὁμιλίαν τους, μὲ ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια ἀρκετά, νὰ πέσουν εἰς τοὺς πολιορκητάς. 'Εκινήθηκαν καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη, κ' ἐμεῖς ἀπὸ τὶς πλάτες τους, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι. Ἅμα πλησιάσαν 'σ τὰ Πέντε Πηγάδια, τοὺς γίνη ἕνας σκοτωμὸς τῶν Τούρκων καὶ πήραμε ὡς διακόσους ζωντανοὺς καὶ λάφυρα καὶ ἔντεκα μπαϊράκια καὶ ὅλους τοὺς ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια. Καὶ διαλυθήκανε οἱ Τοῦρκοι κακῶς κακοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Παρασκευαὶ πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἄρτας. — Κατάληψις τοῦ Μαράτι καὶ ἄλλων θέσεων περὶ τὴν Ἄρταν. — Μάχη εἰς τὸ παρὰ τὸ Μαράτι τζαμί. — Πρόοδος τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν συμμάχων. — Ἥττα καὶ ὑποχώρησις τῶν Τούρκων ἐκ τῶν περὶ τὴν πόλιν θέσεων. — Εἴσοδος τῶν συμμάχων εἰς Ἄρταν. — Πυρπόλησις τοῦ Σαραγιοῦ τῆς Ἄρτας. — Κατάληψις τῆς ἀγορᾶς. — Παράτολμος πρᾶξις τοῦ Μακρυγιάννη. — Κατάληψις καὶ ἄλλων θέσεων ἐν τῇ πόλει. — Εἴσοδος τοῦ Μακρυγιάννη εἰς τὸ Ἀγγλικὸν προξενεῖον. — Συγκινητικὸν ἐπεισόδιον. — Λεηλασία τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. — Ἡ τοῦ Ταὶρ Ἀμπάζη ἀποστολὴ εἰς Μεσολόγγιον. — Δυσαρέσκειαι τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. — Παρασπονδία αὐτῶν. — Σχέδιον ἐπιθέσεως κατὰ τῶν Ἑλλήνων. — Ῥῆξις μεταξὺ τῶν τέως συμμάχων. — Λυσσώδης ἀγών. — Ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων ἐξ Ἄρτας. — Ὑποχώρησις πρὸς τὸ Πέτα καὶ Κομπότι. — Ὑποταγὴ τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὸν Χουρσὶτ πασσᾶν. — Καταστροφὴ τοῦ Ἀλήπασσα. — Περιπλανήσεις καὶ δεινοπαθήματα τοῦ ἐξ Ἄρτας φυγόντος πληθυσμοῦ. — Ὁ Μακρυγιάννης προστάτης καὶ σωτὴρ τῶν Ἠπειρωτῶν προσφύγων. — Ζητεῖται παρὰ τῶν Ἀρτηνῶν ἀρχηγὸς αὐτῶν. — Ἀσθενεῖ καὶ μεταβαίνει εἰς Μεσολόγγιον. — Ἀπέρχεται εἰς Σάλωνα πρὸς ἀνάρρωσιν.

Οἱ ἐδικοί μας, ὁποῦ πολεμοῦσαν 'σ τὸ πέρα μέρος τοῦ Σουλιοῦ, οἱ Τοῦρκοι τ' Ἀλήπασσα καὶ οἱ Σουλιῶτες, ἀγροικήθηκαν καὶ μ' ἐμᾶς καὶ εἴπαμε νὰ παραγγείλωμεν καὶ τῶν ἀλλουνῶν ἀπὸ Μισολόγγι κ' ἐδῶθε νἀρθοῦνε εἰς Κομπότι καὶ Πέτα· νὰ συναχτοῦν κ' ἐκεῖνοι ἀπὸ 'κεῖνο τὸ μέρος, νὰ γένῃ τὸ κίνημα διὰ τὴν Ἄρτα. Ἔγραψαν αὐτὸ οἱ καπεταναῖγοι ὁλοῦθε νὰ συναχτοῦνε, καθὼς συνάζονταν κι' ἀπὸ τὸ πέρα μέρος τοῦ ποταμοῦ ὅλοι. Κ' ἐκεῖνοι ὅσο νὰ συναχτοῦνε, περάσαμεν πίσου εἰς τὸ Νιοχῶρι καὶ εἰς τ' ἄλλα τὰ χωριὰ κι' ἀφανίσαμεν ἐκείνους τοὺς Τούρκους καὶ διαλύθηκαν· καὶ πήραμεν τοὺς κατοίκους ἐδῶθεν, καμπόσους, καὶ πήραμεν καὶ ζαϊρέδες νἄχωμεν διὰ τὸ κίνημα τῆς Ἄρτας. Συνάχτηκαν οἱ ἄνθρωποι κι' ἀπὸ τόνα τὸ μέρος κι' ἀπὸ τ' ἄλλο. Ἀπὸ τὸ πέρα μέρος συνάχτηκαν ὡς τρεῖς χιλιάδες, τοῦ Σουλιοῦ τὸ μέρος κι' ὅλα τὰ χωριὰ ἐκεῖνα, καὶ οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἀλήπασσα·

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κεφαλὲς 'σ αὐτεῖνο τὸ μέρος οἱ Ἕλληνες Νοτημπότσαρης, Φωτομάρας [1]), Μαρκομπότσαρης, Δράκος, Βέικος, Τζαβελαῖγοι κι' ἄλλοι ἀξιωματικοί· τῶν Τούρκων 'Αγοβάσιαρης, ὁ Σουλεϊμάνη Μέτος, τοῦ Μοῦρτο Τζάλιου τὸ παιδὶ κι' ἄλλοι ἀξιωματικοὶ Τοῦρκοι. Ἕλληνες ἀπὸ τὸ δῶθε μέρος Γραμμενίτσας [2]) Τζερακλῆς, Καραϊσκάκης, Κουτελιδαῖγοι κι' ἄλλοι ἀξιωματικοί. Ὅλοι αὐτεῖνοι πιάσαν τὸ Μαράτι [3]) ἀντίκρυα ἀπὸ τὴν Ἄρτα, εἶναι ὡς ἕνα κάρτο μακρυά, εἶναι περιβόλια κι' ὀλίγα σπίτια κ' ἕνα τζαμὶ πολλὰ δυνατό [4]). Στάθηκαν εἰς Μαράτι αὐτεῖνοι ὅλοι. 'Απὸ τὸ δῶθε μέρος ἐμεῖς συναχτήκαμεν ὅλοι ὡς χίλιοι ἄνθρωποι, πήγαμεν διὰ νυχτὸς εἰς τὸν Ἅγιον 'Ηλία πανουκέφαλα τῆς Ἄρτας, εἰς τὸ Βουνὸ ὀνομαζόμενον· ἀπὸ κάτου, τίρα ντουφεκιά, τὸ λένε εἰς τὴς Πόρτες καὶ παρακάτου ἡ Φανερωμένη τὸ μοναστῆρι ὡς ἕνα κάρτο [5]). Αὐτὲς τὴς θέσες ἀπὸ τὴν Ἄρτα τὴς βαστοῦσαν οἱ Τοῦρκοι οἱ καλύτεροι, ὁ Σμαήλπασσα Πλιάσας κι' ἄλλοι ἀξιωματικοὶ Τοῦρκοι [6]). Τὸ ὅλο τῶν Τούρκων ὁποῦ ἦταν 'σ τὴν Ἄρτα (ὅλοι πασσάδες κι' ἄλλοι ἀξιωματικοὶ) ὡς δώδεκα χιλιάδες. Κεφαλὲς δικές μας, τῶν Ἑλλήνων ὅσοι πήγαμεν εἰς Ἀγηλιᾶ, ὁ Γῶγος, ὁ Βαρνακιώτης, ὁ Ἴσκος, ὁ Τσόγκας καὶ οἱ Γριβαῖγοι (ἦρθαν ὕστερα, ὅτι τρώγονταν ἀναμεταξύ τους) ὁ Βαλτινός, ὁ Κατζικογιάννης [7]), ὁ Βλαχόπουλος κι' ἄλλοι ἀξιωματικοί. Καὶ πήγαμεν τὸ ἴδιον ἔτος, τῆς 15 Νοεβρίου. Τὴν ἴδια 'μέρα οἱ Τοῦρκοι πεζούρα καὶ καβαλλαρία πῆγαν, ἕνα μεγάλο μέρος, ἀναντίον τῶν δικῶνε μας εἰς Μαράτι καὶ πολέμησαν οἱ Τοῦρκοι γενναίως τοὺς δικούς μας καὶ σκότωσαν καμπόσους καὶ πληγώσανε, καὶ τοὺς ρίξαν εἰς φυγὴ τοὺς δικούς μας. Καὶ μέσα εἰς τὸ τζαμὶ ἐκλείστη ὁ Καραϊσκάκης κι' ὁ Μάρκος καὶ πολέμησαν γενναίως τοὺς Τούρκους, καὶ γύρισαν καὶ οἱ νικημένοι οἱ ἐδικοί μας κι' ὅλοι συνφώνως μὲ τοῦ τζαμιοῦ κάμαν ἕναν μεγάλον σκοτωμὸν τῶν Τούρκων καὶ τοὺς βάλαν εἰς τὴν Ἄρτα.

Τὴς 16 ἦρθαν ἀπὸ τὸ Μαράτι εἰς τὸν Ἀγηλιάν, ὁποῦμαστε ἐμεῖς, ἦρθε

---

1) Ὁ Θανάσης Φωτομάρας.

2) Χωρίον ἀνῆκον εἰς τὸ τμῆμα Τσουμέρκων. Ὁ συγγραφεὺς ἤρξατο σημειῶν κατὰ τόπους τοὺς «ἀπὸ τὸ δῶθε μέρος» ὁπλαρχηγούς, εὐθὺς ὅμως μετὰ τὸν Τσερακλῆν τὰ ὀνόματα τούτων μόνον ἀναφέρει, παραλείπων τοὺς τόπους.

3) Ἡ κατὰ τῆς Ἄρτας ἐπίθεσις διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ χωρίου τούτου ἤρξατο τῇ 12 Νοεμβρίου. Τὸ Μαράτι, ὅπερ οὐχὶ ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Ι. Φιλήμονος ὀνομάζεται Μαράται, δὲν πρέπει νὰ συγχύζεται πρὸς τὸ Ἰμαρέτι, χωρίον καὶ τοῦτο τοῦ Κάμπου τῆς Ἄρτας.

4) Τὸ τζαμὶ τοῦ Φαὴκ πασσᾶ, πρώτου κατακτητοῦ τῆς Ἄρτας.

5) Κεῖται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἄρτας.

6) Φρούραρχος τῆς Ἄρτας ἦτο ὁ Σουλεϊμὰν πασσᾶς.

7) «Τὸν Νοέμβριον ἰδίου ἔτους παρευρέθην ὁμοίως μὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἄρτας ἔφοδον, ὅπου ἦτον ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐχθρῶν ὁ Χασὰν πασσᾶς, ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς καὶ ὁ Κεχαγιᾶς τοῦ Ρουσὶτ πασσᾶ....» (αὐτοβιογραφία Στάθη Κατζικογιάννη, βλ. «Νέα Ἐφημερὶς» τῆς 16 Φεβρ. 1888).

ὁ Φωτομάρας, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Ἅγος κι' ἄλλοι Τοῦρκοι δικοί μας καὶ κάμαν συνφώνως σκέδιον μ' ἐμᾶς νὰ διορίσουνε ἀπὸ τὸ Μαράτι τρακόσους νὰ πιάσουνε τοὺς Μύλους τῆς Ἄρτας, ὁποὖναι ἀπόξω ἀπὸ τὴν Ἄρτα, εἰς τὴν ἄκρη τὴν χώρα, καὶ τὸ ὀνομαζόμενον Μουχοῦστι [1]), ὁποὖναι πλησίον εἰς τοὺς Μύλους. Κι' ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δικό μας διόρισαν ἑκατὸ νὰ πιάσουνε τοὺς Ἁγιαποστόλους καὶ τὸ μοναστῆρι Ὁδηγήτρα 'σ τὴν ἄκρη τὴν χώρα — καὶ ἦταν Τοῦρκοι μέσα — νὰ τοὺς πολεμήσουνε οἱ ἑκατὸ καὶ νὰ πιάσουν τὴν θέση νὰ μείνουν μέσα ὡς δευτέρα διαταγὴ τῶν ἀνωτέρων. Τὸ ἴδιο νὰ κάμουν καὶ οἱ τρακόσοι· νὰ σταθοῦν εἰς τὴς διορισμένες θέσες. Εἰς τοὺς τρακόσους διορίστηκαν κεφαλὲς ὁ Μάρκος, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Βέικος, ὁ Δράκος, ὁ Κουτελίδας, ὁ Τζερακλῆς, τοῦ Μοῦρτο Τζάλιου τὸ παιδὶ κι' ἄλλοι ἀξιωματικοὶ Τοῦρκοι κ' Ἕλληνες. Διὰ τοὺς ἑκατὸ διορίστηκαν κεφαλὲς ὁ Νάση Φωτομάρας κ' ἐγώ· μὲ διόρισε ὁ Γῶγος. Κινήθηκαν οἱ τρακόσοι διὰ τὴς θέσες τους καὶ ἐμεῖς οἱ ἑκατὸ διὰ τὴν δικήν μας θέσιν. 'Σ τοὺς τρακόσους ἐρρίχτηκαν πεζούρα καὶ καβαλλαρία πλῆθος· 'σ ἐμᾶς ὡς ὀχτακόσοι πεζούρα, ὅτ' ἦταν βουνὸ καὶ ἡ καβαλλαρία δὲν δούλευε. Λέγω εἰς τοὺς ἀναγνῶστες μου, μὰ τὴν πατρίδα, οἱ τρακόσοι αὐτεῖνοι δὲν ἦταν ἄνθρωποι, ἦταν ἀϊτοὶ 'σ τὰ ποδάρια καὶ λιοντάρια εἰς τὴν καρδιά. Ἕνα ντουφέκι ρίξαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ βγάλανε τὰ σπαθιά· καὶ τοὺς ἀφάνισαν καὶ τοὺς ἔμπασαν μέσα εἰς τὴν χώρα καὶ εἰς τὸ σαράγι καὶ γύρα εἰς τὴς δυνατές τους θέσες κ' ἐκεῖ τοὺς ἄφησαν· καὶ πιάσαν τὰ διορισμένα τους πόστα οἱ τρακόσοι. 'Σ τὸν ἴδιον καιρὸν μᾶς ριχτήκανε κ' ἐμᾶς τῶν ἑκατὸ οἱ Τοῦρκοι εἰς τοὺς Ἁγιαποστόλους, ὅτι δὲν μπορούσαμεν νὰ κινηθοῦμεν, ὅτι τὴν κούλια [2]) τῆς Μητρόπολης, τοῦ περιβολιοῦ, κι' ὅλα τὰ τριγύρα τείχη καὶ τὴν Ὁδηγήτρα [3]) τὰ βαστοῦσαν Τοῦρκοι καὶ μᾶς χτυποῦσαν· ἦταν πολλὰ πλησίον μας. Ριχτήκανε ἀπάνου μας οἱ ὀχτακόσοι. Ἂν ἤμαστε οἱ ἑκατὸ κιοτῆδες κι' ἀνά-

---

1) Προάστειον τῆς Ἄρτας. Τὸ χειρόγρ. **μοχοστι** Ὁ Ι. Φιλήμων κακῶς γράφει **Μεχοῦτσι.**

2) Τὸ χειρόγρ **τικολια**. Ὁ ναὸς τῆς Μητροπόλεως, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ Περίλεφτης (Περιβλέπτου). Ὁ δὲ τῆς Ὁδηγητρίας, ἢ Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐν τῇ τοῦ Τουρκοπαζάρου. Ὁ δὲ ἀρχαιότατος καὶ μέγας ναὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, ἄλλως τῆς Παρηγορηθείσης, κεῖται ἐν τῷ προαστείῳ Μουλοῦστι. «Ὁ πολυπαθὴς οὗτος ναὸς τῷ 1821 ὑπῆρξε προμαχὼν τῶν Ὀθωμανῶν, οὓς εἶτα ἐξέβαλον οἱ γενναῖοι ὁπλαρχηγοὶ Μάρκος Βότσαρης καὶ Γεώργιος Καραϊσκάκης· ἀλλὰ ἀναχωρησάντων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν 21 Νοεμβρίου, οὐ μόνον παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἐκδικουμένων, ἐπυρπολήθησαν τὰ τρία τέταρτα τῆς πόλεως καὶ οἱ ἱεροὶ αὐτῆς ναοί, ἀλλὰ καὶ ὁ ναὸς οὗτος ὑπέπεσεν αὖθις εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ὀθωμανῶν, ἐφοδιασάντων αὐτὸν πλείστοις τροφίμοις καὶ πολεμεφοδίοις καὶ ἱκανῇ στρατιωτικῇ δυνάμει, διαμείνας οὕτω μέχρι τοῦ 1824». (Βλ. Σεραφείμ τοῦ Βυζαντίου Δοκίμιον κλπ. σελ. 148).

3) Τὸ χειρόγρ. **αδιτρια**.

ξιοι, οἱ τρακόσοι μᾶς φιλοτίμησαν, ἡ γενναιότητα ὁποὖδειξαν ἐκεῖνοι, καὶ μᾶς κάμαν κ' ἐμᾶς πολεμιστάς. Καθὼς ἔρχονταν ἀπάνου μας οἱ ὀχτακόσοι, ρίξαμεν τὸ πρῶτο ντουφέκι, βαρέθη ὁ . . . . [1]) κι' ἄλλοι καμμιὰ εἰκοσιριὰ καὶ μ' ἐκεῖνον τὸν σκοτωμὸν τοὺς πήραμε ὀμπρὸς αὐτοὺς καὶ 'σ τὸν ἴδιον καιρὸ κι' ὁρμὴ πετάξαμεν κ' ἐκείνους τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Ὁδηγήτρα καὶ μ' αὐτείνη τὴν ὁρμὴ — εἶναι μία μεγάλη ἐκκλησία ὀνομαζόμενη Παρηγορίτσα κ' ἔχει ἀπάνου ὡς μπεντένια τοῦ κάστρου· τἄφκειασε ὁ Πασόμπεγης Γιαννιώτης καὶ εἶχε καὶ κανονάκια ἀπάνου· καὶ ἦταν Τοῦρκοι μέσα καὶ γύρα τὴν Παρηγορίτζα ὡς τὸ Σαράγι — μ' αὐτείνη τὴν ὁρμὴ τοὺς βγάλαμεν κι' ἀπὸ τὴν Παρηγορίτζα καὶ πιάσαμεν αὐτείνη τὴν θέσιν καὶ γύρα ὅλον τὸν μαχαλᾶ τοῦ Βουνοῦ. Καὶ οἱ τρακόσοι τοὺς βγάλαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὸ Σαράϊ καὶ βάλαν φωτιὰ καὶ πιάσαν ὁλόγυρα ἐκεῖνο τὸ μέρος καὶ τὸ μισὸ παζάρι, ὀνομαζόμενον Γύφτικα. Νύχτωσε· παραγγείλαμεν ἐμεῖς καὶ οἱ τρακόσοι εἰς τοὺς ἀνωτέρους μας γιὰ τὴς θέσες ὁποῦ πιάσαμεν καὶ προχωρέσαμεν. Τότε αὐτεῖνοι μᾶς στείλανε ὁλουνῶν, «τὴν θέση του νὰ φυλάξῃ ὁ καθεὶς ὁποῦ σᾶς διορίσαμεν κι' ὅσες πιάσετε τοῦ κεφαλιοῦ σας νὰ τὴς ἀφήσετε». Ἐμεῖς δὲν ἀκούσαμεν αὐτούς· θέλαμεν τοῦ κεφαλιοῦ μας. Πῆρα καμμιὰ πενηνταριὰ ἀνθρώπους ἐγὼ ὁποὖζερα τὰ σουκάκια, ὁποῦ κατοικοῦσα τόσα χρόνια ἐκεῖ, καὶ κατεβήκαμεν μέσα εἰς τὸ παζάρι 'σ τὸν Ἅγιον Δημήτρη καὶ μπήκαμεν μέσα εἰς τὰ κονάκια τῶν Τούρκων, πήραμε τ' ἄλογά τους, ἄλλο βιὸν καὶ πήγαμεν πίσου εἰς τὰ πόστα ὁποῦ πιάσαμεν τοῦ κεφαλιοῦ μας κι' ὄχι ἐκεῖνα ὁποῦ μᾶς διάταξαν οἱ μεγαλύτεροι. Τότε μᾶς παραγγέλνουν οἱ ἀνώτεροι ὅτι, «ἀκοῦτε καὶ σύρτε ἐκεῖ ὁποῦ σᾶς διατάξαμεν, ἢ γίνετε ἐσεῖς κεφαλὲς νὰ ὁδηγᾶτε ἐμᾶς νὰ σᾶς ἀκοῦμεν ὅ,τι μᾶς λέτε». Τότε ἀφήσαμεν ὅλες τὴς θέσες καὶ πῆγε ὁ καθεὶς ὅθεν διορίστηκε καὶ κοιμηθήκαμεν.

Τὴν αὐγὴ πήγαμεν εἰς τοὺς ἀνώτερους ὅλοι χολιασμένοι. Τότε μᾶς λένε· «Διατὶ χολιάσετε, ὅτι σᾶς εἴπαμεν νὰ πᾶτε εἰς τὰ πόστα σας; Νὰ σᾶς εἰποῦμεν τὴν αἰτίαν: Ἐμεῖς εἴμαστε τόσες ἡμέρες νηστικοὶ καὶ ἄγυπνοι· τώρα ηὕραμε φαγί, κρασί· καὶ θὰ φᾶτε καλὰ καὶ θὰ πιῆτε — καθὼς τὸ κάμετε — καὶ θὰ μεθύσετε· κι' ἀποσταμένοι, ἔρχονταν οἱ Τοῦρκοι, σᾶς βρίσκαν 'σ αὐτείνη τὴν κατάσταση, σᾶς ἀφάνιζαν· καὶ κοντὰ 'σ ἐσᾶς κιντυνεύαμεν κ' ἐμεῖς, ὅτι εἴμαστε ὁλόγυρα τρογυρισμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους». Τὴς Πόρτες καὶ Φανερωμένη τὴς βαστοῦσαν οἱ Τοῦρκοι. Τότε εἴπαμεν ὅτι ἔχουν δίκιον αὐτεῖνοι κ' ἐμεῖς ἄδικον καὶ θὰ παθαίναμεν ὅ,τι μᾶς εἶπαν.

---

1) Μία ἢ δύο λέξεις δυσανάγνωστοι. Τὸ χειρόγρ. **οποτοστις**. Διορθωτέον ἴσως **ὁ πρῶτος τους.**

Τὴν αὐγὴ τοὺς ρίχτη ὁ ἀθάνατος Γῶγος τῶν Τούρκων εἰς τὴς Πόρτες καὶ μοναστῆρι καὶ σὲ ὅλα τὰ πόστα ὁποῦ βαστοῦσαν καὶ τοὺς ἀφάνισε καὶ μπῆκαν ὅλοι εἰς τὴν πολιτεία καὶ πήραμεν κ' ἐκεῖνες τὴς θέσες· καὶ τοὺς ριχτήκαμεν ὅλοι μαζὶ καὶ τοὺς πήραμεν τὴν μισὴ χώρα καὶ περισσότερη. Τοὺς κλείσαμεν εἰς τὴν Ντογάνα, Μαχαλὲ καὶ Κομπότη [1]) κι' ὅλο ἐκεῖνο τὸ μέρος. Αὐτεῖνοι βαστούσανε ὅλο τὸ Τουρκοπάζαρον ὡς τὸ 'Αγγλικὸν κονσουλᾶτο κι' ἀπάνου. Τ' ἄλλα πόστα τοὺς τὰ κυργέψαμεν, ὅλα τὰ μέρη, καὶ τοὺς ἀφανίσαμεν.

Ὅταν μὲ φυλάκωσαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸ κάστρο τῆς Ἄρτας, μὲ κατάτρεχε κ' ἕνας προγεστὸς τῆς Ἄρτας ὀνομαζόμενος Παπαδόπουλος κι' ἀπ' αὐτὸ μὲ κιντύνεψαν οἱ Τοῦρκοι περισσότερο. Πῆρα τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν Γῶγο κι' ἀλλουνούς, ὅτι μπαίνοντας εἰς τὴν Ἄρτα θὰ τὸν σκοτώσω αὐτὸν κι' ὅλη του τὴν φαμελιά. Μπαίνοντας μέσα, σηκώθηκα καὶ πῆγα καὶ τὄπιασα τὸ σπίτι του. Αὐτὸς ἔφυγε καὶ ἦταν εἰς τὸ κονσουλᾶτο. Τοῦ τὸ παράγγειλαν φίλοι του ἀπόξω, ὅτι θὰ τοὺς σκοτώσω καὶ ἀναμέρησε. Μέσα εἰς τὸ κονσουλᾶτο ἦταν πλῆθος φαμελιὲς 'Αρτηνὲς κι' ἀπὸ τὰ Γιάννενα κι' ἄλλα μέρη καὶ βιὸν ἀρίθμητον. Πῆγα πολεμῶντας καὶ κιντύνεψα καὶ μπῆκα εἰς τὸ κονσουλᾶτο καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁποῦναι πλησίον τῆς Ἁγιασωτῆρος [2]) καὶ εἶδα τὴν δυστυχίαν τους καὶ τοὺς λυπήθηκα. Τοῦ εἶπα αὐτεινοῦ· «Ὅ,τι θέλησες ἐσὺ νὰ κάμῃς 'σ ἐμένα μὲ τὴν βοήθεια τῶν Τούρκων, μὲ γλύτωσε ὁ Θεός· σ' ἔχω τώρα εἰς τὸ χέρι νὰ σ' ἀφανίσω μ' ὅλη σου τὴ φαμελιάν. Δὲν σοῦ τὸ κάνω». Πῆρα τὴν φαμελιὰ τοῦ πατριώτη μου, ὁποῦ θὰ τὴν ἔπαιρνε ὁ πασσᾶς γυναῖκα καὶ τὴν γλύτωσε ὁ μπέγης, πῆρα κι' αὐτόν, τὸν Παπαδόπουλο, μ' ὅλη του τὴν φαμελιά, χωρὶς νὰ καταδεχτῶ οὔτε ἐγώ, οὔτε ὅσους εἶχα μαζί μου νὰ πειράξουν οὔτε μίαν τρίχα βιόν. Πῆρα τὴς δύο φαμελιές, τοῦ πατριώτη μου καὶ Παπαδόπουλου, καὶ τοῦ πατριώτη μου τὴν ἔδωσα εἰς τὸ χέρι του καὶ τοῦ εἶπα· «Δὲν σοῦ χρωστῶ ἄλλο τίποτας διὰ τὸ ψωμὶ ὁποῦ φαγα τόσα χρόνια εἰς τὸ σπίτι σου». Κ' ἔμεινε καὶ πολλὰ εὐκαριστημένος ὁ Παπαδόπουλος διὰ τὴν ζωή τους. Εἰς τὸ σπίτι του ἦταν μία μεγάλη κρυψιῶνα κ' εἶχανε αὐτεῖνοι τὸ βιόν τους μέσα κι' ὅλος ὁ μαχαλᾶς. Ἐγὼ τὴν ἤξερα· δὲν τὄκανα διὰ τὴν τιμή μου νὰ πάρω τὸ βιόν τους, ὅτι τοὺς εἶχα φίλους τώρα κι' ἀναθρέφτηκα 'σ αὐτὸν τὸν τόπο καὶ δὲν μποροῦσα νὰ τοὺς ἀδικήσω.

---

1) Τὸ χειρόγρ. **Κοπουτη.** Νοεῖται ἴσως ἡ συνοικία, ἐν ᾗ ἔκειτο ὁ οἶκος Κομπότη.

2) Ὁ ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ἐπιλεγόμενος τοῦ Παντοκράτορος, κεῖται ἐν τῇ συνοικίᾳ 'Αλμπαναρίων. Ὑπῆρχε καὶ ἐν τῇ συνοικίᾳ Ρωμιοπάζαρον ἕτερος μικρότερος ναός, φερώνυμος τῆς Μεταμορφώσεως καὶ οὗτος, πυρποληθεὶς κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος 1821. Δύσκολον νὰ διακριθῇ πότερον τῶν ναῶν τούτων νοεῖ ὁ συγγραφεύς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

'Αφοῦ ἄφησα ἐγὼ τὸ σπίτι καὶ πῆγα εἰς τοῦ Θιοχαράκη, ὁποὖταν ἕνας πλούσιος, καὶ ἤτανε κι' ὁ Γῶγος εἰς τὸ σπίτι του μ' ὅλο τ' ἀσκέρι του κι' ὁλόγυρα 'σ ἐκεῖνον τὸ μαχαλᾶ — πῆγα κ' ἐγὼ εἰς τὴν 'Αγιὰ Σοφιά [1]). Τότε μία δούλα, ὁποὖχε μέσα εἰς τὸ σπίτι ὁ Παπαδόπουλος, προδώνει τὴν κρυψιῶνα τοῦ Βαλτηνοῦ, Κατζικογιάννη καὶ Γριβαίων καὶ κάτι συγγενῶν τοῦ ἴδιου Παπαδόπουλου καὶ πῆραν ὅλο τὸ βιόν. Βλέπει ὁ δυστυχὴς Παπαδόπουλος τὴν κρυψιῶνα ἀνοιμένη, ἔλπιζε ὅτι τὴν ἄνοιξα ἐγὼ καὶ πῆρα τὸ βιόν του, καὶ δι' αὐτὸ τοὺς χάρισα τὴν ζωή τους. Ρωτάγει τοὺς συγγενεῖς του, ὁποῦ εἶδε 'σ αὐτοὺς τὰ εἰδίσματά του, ποιὸς τὴν πρόδωσε τὴν κρυψιῶνα καὶ τοῦ εἶπαν ἡ γριὰ δούλα του. Καὶ ἦρθε καὶ μοῦ τό εἶπε γυμνὸς καὶ δυστυχὴς αὐτὸς καὶ ἡ φαμελιά του ὅλη κ' ἔπαιρνε συχώρεσιν ἀπὸ 'μένα· ἔλπιζε ὅτι τοῦ τὄκαμα ἐγώ, καὶ οἱ συγγενεῖς του εἶχαν τὸ βιόν του καὶ χαίρονταν· κι' αὐτεῖνοι ὅλοι γυμνοὶ καὶ κλαῖγαν.

Ὅταν μπήκαμεν εἰς τὴν 'Αρτα ἤμαστε τέσσερες χιλιάδες. Ὕστερα, διὰ νὰ γυμνώσωμεν τοὺς δυστυχεῖς 'Αρτηνούς, γενήκαμεν περίτου ἀπὸ δέκα. Γύμνωσαν τὸ κονσουλᾶτο κ' ἐκκλησίαν τῆς 'Αγιασωτῆρος, ὁποὖταν γιομᾶτα βιὸν τῶν 'Αρτηνῶν καὶ Γιαννιώτων κι' ἀλλουνῶν ἀπὸ ἄλλα μέρη. Ὅταν μπήκαμεν μὲ πόλεμον 'σ τὴν 'Αρτα, δὲν σκοτωθήκαμεν τίποτας, μικρὰ πράγματα· διὰ τὸ βιὸν τοῦ κονσουλάτου σκοτωθήκαμεν πλῆθος, ὅτι τό εἶχαν ὁλόγυρα πιασμένο οἱ Τοῦρκοι κι' ὅλο σὲ κρέας βαροῦγαν. 'Εκεῖ χάθηκαν πολλοὶ καὶ εἰς τὰ κρασιά. Καὶ γυμνώσαμεν ὅλους τοὺς καϊμένους καὶ τοὺς ἀφήσαμεν δυστυχεῖς. Μὰ τὴν πατρίδα, δὲν πῆρα ἐγὼ ἀπὸ αὐτὰ μίαν τρίχα. Οἱ συντρόφοι μου ἄνοιξαν μίαν κρυψιῶνα καὶ μὄδωσαν εἰς τὸ μερίδιόν μου, ὡς κεφαλή, δυὸ μερδικά. Τὰ ξετιμήσαμεν τὰ δυὸ μερδικὰ πεντακόσια γρόσια, κι' αὐτὰ ὅποτε ἀρρώσταινα τ' ἄφινα εἰς τὴν διαθήκη μου νὰ τὰ δώσουνε 'σ ἐκκλησιές. Καὶ χάθηκαν αὐτεῖνοι ὅλοι ὁποῦ τᾶχαν, οἱ καϊμένοι, ἀπὸ τὴν ταλαιπωρίαν.

Τότε πῆγα κι' ἄνοιξα εἰς τὸ σπίτι μου τὴς κρυψιῶνες καὶ μέρασα ὅ,τι ὀλίγον μπαροῦτι ἦταν ἀκόμα μέσα κι' ἄλλα ἀναγκαῖα· καὶ τὰ ντουφέκια, ὁποὖχαμεν μὲ τὸν Κοράκη, τὰ δώσαμεν, ὅσα εἶχαν μείνη. Καὶ πῆρα ὅλα μου τ' ἄρματα, ὁποὖχα μέσα, καὶ σκουτιά μου καὶ τἄβγαλα ἔξω 'σ ἕνα χωριὸν τῆς Μητρόπολης κατ' τὸ Κομπότι ἀπὸ κάτου, τὸ λένε 'Αγιά [2]). Καὶ πολεμούσαμεν εἰς τὴν 'Αρτα νύχτα καὶ ἡμέρα. Τὴν βαστήσαμεν δεκάξι ἡμέρες.

---

1) Καὶ ὁ ναὸς οὗτος κείμενος, κατὰ Σεραφεὶμ τὸν Βυζάντιον, ἐν τῇ συνοικίᾳ Μονοπωλείου (ἴσως μεταφρασθέντος οὕτω τοῦ «Πάλτου», ὃν ἀνωτέρω εὕρομεν μνημονευόμενον) ἐπυρπολήθη τῷ 1821.

2) Χωρίον ἰδιόκτητον τῆς Μητροπόλεως 'Αρτας, ἔχον πολλοὺς ἀγρούς.

Καὶ εἴχαμεν μείνῃ πολλὰ ὀλίγοι, ὡς τρεῖς χιλιάδες· ὅτι πῆρε ὁ καθεὶς τὸ βιὸν τῶν Ἀρτηνῶν καὶ πῆγε εἰς τὸν τόπο του νὰ τὸ σώσῃ.

Τὸν Ταὶρ Ἀμπάζη [1]), ἕναν ἀγαπημένον τοῦ Ἀλήπασσα, γνωστικὸν καὶ πολλὰ ἄξιον Τοῦρκον Ἀρβανίτη, τὸν εἶχαν στελμένον οἱ Τοῦρκοι, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλήπασσα, εἰς τὸ Μισολόγγι καὶ Βραχῶρι, σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη νὰ ἰδῇ τὰ τρέχοντα τῶν Ρωμαίγων, ἂν δουλεύουν διὰ τὸν ἀφέντη τους τὸν Ἀλήπασσα, ὅπως ἔλεγαν [2]). Πηγαίνοντας ἐκεῖ, ηὗρε τὴς Τούρκισσες βαφτισμένες, τοὺς ντόπιους Τούρκους σκοτωμένους, τὰ τζαμιά τους γκρεμισμένα καὶ κατακοπρισμένα [3]). Τότε αὐτὸς πικράθη πολὺ καί, Τοῦρκος θρῆσκος—δὲν τὸν βάστηξαν κι' αὐτεῖνοι, οἱ προκομμένοι, στανικῶς ἐκεῖ [4]), τὸν στεῖλαν καὶ ἦρθε εἰς τὴν Ἄρτα· καὶ λέγει τῶν Τούρκων ὅλα αὐτὰ κι' ὅτι χάθη ἡ Τουρκιὰ καὶ νὰ λάβουν μέτρα. Διὰ ἕναν παλιόγερον, εἶπαν, (διὰ τὸν Ἀλήπασσα) νὰ μὴν χαθῇ ἡ Τουρκιὰ καὶ ἡ πίστη τους. Τότε ἄρχισαν νὰ λαβαίνουν διαφορετικὰ μέτρα καὶ δολερὰ διὰ 'μᾶς, μὲ τρόπον νὰ μᾶς φᾶνε ὅλους. Κ' ἐκεῖ, εἰς τὴν Ἄρτα, ἦταν ὅλες οἱ κεφαλὲς τῶν Ἑλλήνων, ἐκεῖνοι ὁποῦ ἄξιζαν, κι' ὅταν τοὺς σκότωναν, τελείωνε ἡ ὑπόθεση, χανόμαστε. Ἀγροικήθηκαν μυστικῶς καὶ μὲ τοὺς Τούρκους τῆς Ἄρτας ὅλους, ὁποῦ τοὺς πολεμοῦσαν ὡς τώρα, πῶς

---

1) «Κατήγετο ἐκ Δραγότι, χωρίου τοῦ Τεπελέν, ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς ἐκ τῶν κρυφίων τοῦ Ἀλῆ δημίων» (Ἀραβαντινοῦ «Ἱστορία τοῦ Ἀλήπασσα» σελ. 469).

2) Οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Σ. Τρικούπης (τόμ. Β' σελ. 91) λέγει ὅτι ὁ Ταὶρ Ἀμπάζης ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν συμμάχων, ἤτοι τῶν Ἀλβανῶν καὶ Ἑλλήνων ὁμοῦ. Ἐπανελθὼν ἐκ τῆς εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείας ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης, ἔλαβε παρὰ τοῦ Χουρσὶτ τὴν ἐντολὴν ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τοὺς συμμάχους αὐτῶν Ἀλβανούς. Ἐπιτυχὼν δὲ τριημέρου ἀνακωχῆς τοῦ περὶ τῆς Ἄρτας ἀγῶνος μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ συμμάχων Ἀλβανῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ Σουλτανικῶν στρατευμάτων ἀφ' ἑτέρου, κατώρθωσεν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ νὰ μεταλλάξῃ τὴν γνώμην τῶν Ἀλβανῶν, καταστήσας ὕποπτον παρ' αὐτοῖς τὸ εἰλικρινὲς τοῦ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος, ὡς ὄντος δηλαδὴ ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐλευθερίας, οὐχὶ δ' ὑπὲρ τοῦ Ἀλήπασσα. Οὕτως ἀπεφασίσθη ἡ εἰς Αἰτωλίαν, Ἀκαρνανίαν καὶ Πελοπόννησον ἀποστολὴ τοῦ Ταὶρ Ἀμπάζη. «Ἡ ἀποστολὴ αὕτη εἶχε πρόφασιν μὲν τὴν παράληψιν πολεμεφοδίων καὶ τὴν μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου (ὄντος ἐν Μεσολογγίῳ) καὶ τῶν Πελοποννησίων συνδιάλεξιν περὶ τῶν κοινῶν τοῦ πολέμου πραγμάτων, κύριον δ' ἀντικείμενον τὴν προσωπικὴν περὶ τῶν διαδοθέντων ἐξέτασιν καὶ πληροφορίαν. Ματαίως ἰσχυρίζοντο κατὰ τῆς ἀποστολῆς ταύτης ὡς περιττῆς οἱ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοὶ κλπ.» (Ι. Φιλ. Ἱστορ. Δοκ. τόμ. 4 σελ. 295).

3) «Θρησκευτικὸς μέχρι φανατισμοῦ, νοήμων καὶ ζηλότυπος ἐπὶ τουρκισμῷ, ἐξεπλάγη ἰδὼν ἐδῶ μὲν τοὺς τουρκικοὺς ναοὺς ἀφοδευτήρια γενομένους, ἐκεῖ δὲ τὰς αἰχμαλωτίδας Τουρκίσσας ἐν ἀπολύτῳ παραλυσίᾳ διατελούσας ἢ χριστιανισθείσας, πανταχοῦ δὲ τὰ Τουρκικὰ σύμβολα δι' Ἑλληνικῶν ἀντικαθιστάμενα· ταῦτα δὲ πάντα συνοδευόμενα δι' ἐπινικίων κατὰ τῶν Τούρκων, δι' ἐνυαλίων πρὸς τὰς μάχας, δι' ᾠδῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν καὶ διὰ τῶν βαρυτέρων ὕβρεων κατὰ τῆς Τουρκοκρατίας» (Ι. Φιλ. ἔνθ. ἀνωτ.).

4) Ἡ τοῦ Ταὶρ Ἀμπάζη κατακράτησις, νομίζομεν, θὰ καθίστα μὲν βεβαιοτάτας τὰς τῶν Ἀλβανῶν ὑπονοίας, θὰ παρεῖχε δ' εἰς αὐτοὺς καὶ τὸ δικαίωμα πάσης κατὰ τῶν Ἑλλήνων συμμάχων ἀντεπιβουλῆς.

νὰ γένῃ αὐτὸ μὲ τρόπον νὰ 'πιτύχουν τὸν σκοπόν τους χωρὶς νὰ μαθευτῇ· νὰ τὸ σκεδιάσουνε καλά. Τοὺς εἶπε κι' ὁ 'Ελμὰζ Μέτζος [1]) καὶ οἱ ἄλλοι γιὰ τοὺς πνιμένους εἰς τὸ Κομπότι. 'Απ' οὖλα αὐτὰ αὐτεῖνοι γύρευαν πῶς νὰ βγάλουν τὸ δανεικό, νὰ μᾶς πλύνουν ὅλους. Πρωτύτερα εἴχαμεν στενεμένο τὸ κάστρο καὶ ὅλους τοὺς Τούρκους εἰς τὰ πόστα τους καὶ θὰ τοὺς παίρναμεν. 'Αφοῦ ἦρθε ὁ Ταΐρης καὶ τοὺς εἶπε αὐτά, κι' ὁ 'Ελμάζης καὶ οἱ ἄλλοι τοὺς ἀνάφεραν τοὺς πνιμένους, τότε εἶπαν τῶν Τούρκων τῆς Ἄρτας νὰ βαστήξουνε, νὰ μὴν παραδοθοῦν.

'Αφοῦ τοὺς εἶπαν τῶν βασιλικῶν Τούρκων νὰ βαστήξουν εἰς τὴν Ἄρτα, τότε οἱ δικοί μας Τοῦρκοι 'Αρβανῖτες στεῖλαν ἐπίτηδες ἄνθρωπον Τοῦρκο ἀπὸ τοὺς ἴδιους εἰς τὰ Γιάνεννα, εἰς τὸν 'Ομέρπασσα Βεργιόνη καὶ τοῦ ξηγιέται ὅλα τὰ τρέχοντα καὶ τοῦ λέει νὰ μιλήσῃ ὁ 'Ομέρπασσας τοῦ Χουρσὶτ πασσᾶ νὰ τοὺς συχωρέσῃ, κι' αὐτεῖνοι ὑπόσκονται νὰ παραδώσουνε καὶ τὸν 'Αλήπασσα καὶ νὰ γένῃ κι' αὐτό, νὰ σκοτώσουνε κ' ἐμᾶς [2]). Τὄδωσαν σκέδιον

---

1) «Τὰς περὶ τοῦ 'Ελληνικοῦ ἀγῶνος παραστάσεις τοῦ 'Ομὲρ πασσᾶ (Βρυόνη) ἐνίσχυον ἔτι μᾶλλον καὶ οἱ ἐκ Τριπόλεως διασωθέντες 'Αλβανοὶ τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ» (Ι. Φιλ. 'Ιστορ. Δοκ. τόμ. 4 σελ. 295).

2) Τὰ κατὰ τὴν λύσιν τῆς 'Ελληναλβανικῆς συμμαχίας καὶ τὸ τέλος τοῦ περὶ τῆς Ἄρτας ἀγῶνος ὁ μὲν Σ. Τρικούπης διὰ βραχυτάτων διηγεῖται, ἀνακριβῶς δ' ἔτι παριστᾷ τὴν παρὰ τῶν 'Ελλήνων ἐγκατάλειψιν τῆς Ἄρτας ὡσεὶ γενομένην ἀμαχητί· ὁ δὲ Ι. Φιλήμων ἀνακριβῶς καὶ οὗτος γράφει ὅτι «ἀδίκως κατηγόρησάν τινες τῶν Τουρκαλβανῶν αὐτῶν ὡς **ἀπατεώνων καὶ ἀπίστων**, ὅτε ἐπέδειξαν οὗτοι μεγάλην εἰλικρίνειαν πρῶτον καὶ ἐξαίρετον στρατιωτικὴν ἀρετὴν ἔπειτα μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἀπεχωρίσθησαν. Οὐδέποτε συνεμάχησαν ὑπὲρ τῆς 'Ελλάδος ἵνα κατακριθῶσιν ἐπὶ ἀπάτῃ διότι ἠνώθησαν ἐπὶ τέλους μετὰ τῶν πολεμίων τῆς 'Ελλάδος. Μετὰ τῶν Σουλιωτῶν συνεμάχησαν, μὴ ὑπάρχοντος ἔτι πολέμου 'Ελληνικοῦ, καὶ ἡ συμμαχία αὐτῶν μόνην ἀρχὴν εἶχε τὴν πρὸς τὸν 'Αλήπασσαν προσήλωσιν καὶ μόνον σκοπὸν τὴν σωτηρίαν τούτου» (τόμ. 4 σελ. 301). Εἶναι βέβαιον ὅτι πρὸς τοὺς Σουλιώτας ἐδείχθησαν εἰλικρινεῖς οἱ 'Αλβανοὶ καὶ ἐχωρίσθησαν εἰρηνικῶς ἀπ' αὐτῶν. Πρὸς τοὺς ἐν Ἄρτῃ ὅμως μαχομένους Αἰτωλοὺς καὶ 'Ακαρνᾶνας δὲν προσηνέχθησαν ὁμοίως οἱ 'Αλβανοί, ὡς ἀναμφισβητήτως φαίνεται νῦν τοῦτο ἐνταῦθα. Καὶ δὲν συνεμάχησαν μόνον μετὰ τῶν Σουλιωτῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων 'Ελλήνων, τοῦ δὲ πρακτικοῦ τῆς δευτέρας ταύτης συμμαχίας, διασωθέντος ἐν τῇ συλλογῇ Φυσεντζίδου, ἐδημοσιεύσαμεν ἤδη ἀπόσπασμα ἐν σημειώσει τῆς σελίδος 34. Δὲν δύναταί τις νὰ κατηγορήσῃ τῶν 'Αλβανῶν παρασπονδίαν, ὥστε νὰ εἶναι ἀναγκαία ἀπολογία ὑπὲρ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν, ἀφοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπογράφοντες συμμαχίαν ὑπὲρ τοῦ 'Αλήπασσα, ὑπέγραφον ἐπὶ ἐξαπατήσει τῶν συμμάχων αὐτῶν 'Αλβανῶν. Πρόκειται λοιπὸν νὰ βεβαιωθῇ μόνον τὸ γεγονός, περὶ οὗ ἀνακριβῶ γράφουσιν ὅ τε Τρικούπης καὶ ὁ Φιλήμων, ὅτι κατὰ τῶν ἐν Ἄρτᾳ μαχομένων 'Ελλήνων ἐγένετο ἐπιβουλὴ παρὰ τῶν συμμάχων, ἡ δὲ ἔξοδος ἐκείνων ἐκ τῆς πόλεως δὲν ὑπῆρξεν εἰρηνική. Πρῶτοι δ' ἐξῆλθον οἱ Αἰτωλοὶ καὶ 'Ακαρνᾶνες μαχόμενοι, ὡς εἴπομεν, ἔπειτα δὲ ἀπεχώρησαν ἀπρόσβλητοι οἱ Σουλιῶται εἰς τὸν παρὰ τὴν πόλιν λόφον (Πετροβοῦνι) καὶ τὴν ἐπομένην, ἀναγγελθείσης εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν 'Αλβανῶν τῆς λύσεως τῆς συμμαχίας, ἀπῆλθον εἰς τὰ σύνορα τῆς χώρας αὐτῶν. Ὁ Χ. Περραιβὸς («Πολεμ. ἀπομνημ.» τόμ. Α') οὐδὲν σχεδὸν λέγει περὶ τῆς τῶν Αἰτωλῶν καὶ 'Ακαρνάνων μετοχῆς ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἄρτας.

τοῦ ἀνθρώπου ὁποῦ στεῖλαν, ὅτι πρέπει νὰ σκοτωθοῦν ὅλοι οἱ καπεταναῖγοι Ἕλληνες καὶ νὰ στείλουν κι' ἄλλους Τούρκους ἀπὸ τὰ Γιάννενα καὶ νὰ τοὺς στείλουν ἀπὸ δυὸ μεριές, ἀπὸ τὴν Λάμαρη καὶ Πλάκα, νὰ πιάσουνε τὴς θέσες αὐτές· καὶ θὰ μεράσουνε τοὺς καπεταναίους οἱ Ἕλληνες δι' αὐτὰ τὰ μέρη· καὶ ἐδῶ θὰ μείνουν λίγοι καὶ ἐκεῖ θὰ πᾶνε πολλοί· καὶ θὰ πᾶνε καὶ Τοῦρκοι μαζί τους (ἀπὸ τοὺς δικούς μας, τοῦ 'Αλήπασσα). Καὶ μὲ τρόπον νὰ τοὺς βαρέσουνε· τὸ ἴδιον κ' ἐμᾶς εἰς Ἄρτα. Πῆγε ὁ ἄνθρωπος, μίλησε τοῦ 'Ομέρπασσα καὶ αὐτὸς τοῦ Χουρσὶτ πασιᾶ κ' ἔβαλαν τὸ σκέδιόν τους 'σ ἐνέργειαν. Καὶ χάρηκε κι' ὁ Βεργιόνης κι' ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς καὶ τοὺς συχώρεσαν καὶ τοὺς παράγγειλαν νὰ 'νεργήσουνε ὅ,τι ὑπόσκονται.

Κινήθηκαν τ' ἀσκέρια ἀπὸ τὰ Γιάννενα, κατὰ τὸ σκέδιόν τους, ἀπὸ δυὸ μέρη. Τότε κατὰ τὴ Λάμαρη βρέθη εὔλογον καὶ διορίστη ὁ Μάρκος καὶ καμπόσοι Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ καὶ Τοῦρκοι· κατὰ τὴν Πλάκα νὰ πάγῃ ὁ Γῶγος, ὁ Τζόγκας κι' ἄλλοι. 'Αφοῦ θὰ πάγαινε ὁ Γῶγος, πῆρε τοὺς μισοὺς ἀνθρώπους του· 'σ τοὺς ἄλλους μισοὺς ἄφησε τὸ παιδί του κεφαλὴ κ' ἐμένα, εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ μέναν πίσου· ὅτι ἐμεῖς εἴχαμεν τὰ πόστα ὁποῦ φυλάγαμεν εἰς τὸ 'Οβριοπάζαρον καὶ σὲ ὅλο ἐκεῖνο τὸ μέρος ὡς πλησίον τοῦ κάστρου, καὶ πολεμούσαμεν νύχτα καὶ ἡμέρα. Σὰν ἀποφασίστη ὁ Γῶγος νὰ πάγῃ, πῆρε τὸ παιδί του κ' ἐμένα καὶ μᾶς παρουσίασε εἰς τοὺς ἀγάδες, τοὺς δικούς μας, ὁποῦ κάθονταν εἰς τὴν 'Οδηγήτρα. Τοὺς εἶπε· «Καθὼς συνφωνήσαμεν, ἐγὼ πάγω κι' ἀφίνω εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου, ὁποῦ μένουν εἰς τὰ πόστα, ἀφίνω κεφαλὲς τὰ δυὸ παιδιὰ καὶ νὰ τοὺς δίνετε φυσέκια κι' ὅ,τι ἄλλο τοὺς χρειάζεται· κ' ἐγὼ πάγω μὲ τὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δική σας. Καὶ θὰ τοὺς γανώσω τὸ μοῦτο ἐκείνων τῶν γουρνομούτων», λέγει διὰ τοὺς Τούρκους, σὰ νὰ μὴν ἦταν Τοῦρκοι αὐτεῖνοι ὁποῦ τοὺς τόλεγε. Πικραμένα τοῦ ἀποκρίθη ὁ 'Ελμάζη Μέτζος, ὅτ' ἦταν ἕνα σκυλί, καὶ γενναῖος καὶ προκομμένος. Αὐτὸν τὸν εἶχε ὁ 'Αλήπασσας εἰς τὴν Κωσταντινόπολη ἀντιπρόσωπόν του. Τοῦ λέγει τοῦ Γώγου· «Σῦρε, ὠρὲ Γῶγο, καὶ ξέρομεν ὁποῦ δὲν ἀφίνεις κουσοῦρι [1]) εἰς τοὺς Τούρκους, κι' ἂς ἔρχονται τὰ δυὸ παιδιὰ καὶ τοὺς δίνομεν ὅ,τι θὰ τοὺς χρειαστῇ». Ὅτι αὐτεῖνοι εἶχαν ὅλα τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου καὶ μᾶς δίναν ὁλουνῶν.

'Αφοῦ φύγαν οἱ καπεταναῖγοι ὁ καθεὶς διὰ τὸ πόστο ὁποῦ διορίστη, ὁ Γῶγος καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ μέσα Τοῦρκοι κι' αὐτεῖνοι, οἱ φίλοι μας, ὅλο κρυφοαγροικιῶνταν. Πρῶτα πάγαιναν εἰς τὴν ὁμιλίαν τους κι' ἀπὸ 'μᾶς· ὕστερα δὲν ζύγωναν κανέναν· ὅλο πρόφασες γύρευαν. Μίαν ἡμέρα μᾶς στένεψαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ πόστα μας καὶ εἴχαμεν πόλεμον ἀκατάπαυτα 'μέρα καὶ

1) Κυρ. σφάλμα· μεταφορ. ἡ φράσις σημαίνει: δὲν συγχωρεῖς οὐδέν, εἶσαι ἀδυσώπητος.

νύχτα. Σώσαμεν τὸν τζεμπιχανέ. Πάγω γυρεύω, δὲν μοῦ δίνουν· πῆγα εἰς τὸν Καραϊσκάκη καὶ μὄδωσε. Τοῦ εἰπα ὅτι οἱ ἀγάδες δὲν μὄδωσαν καὶ μὲ τήραξαν ἄγρια. Μοῦ εἰπε κι' αὐτός· «Νἄχωμεν τὸ νοῦ μας, ὅτι κάτι τρέχει, μοῦ τό εἰπε ἕνας φίλος μου Ἀρβανίτης», λέγει ὁ Καραϊσκάκης. Ὁ πόλεμος ἀκολουθοῦσε· τὰ πολεμοφόδια σώθηκαν. Πῆγα εἰς αὐτούς, τοὺς τό εἰπα πάλε. Μοῦ εἰπαν· «Σὰν δὲν ἔχετε πολεμοφόδια, μὴν πολεμᾶτε». Τό εἰπα αὐτὸ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ μοῦ ἀπάντησε ὅτι ὁ φίλος του τοῦ εἰπε, ὅτι θὰ μᾶς χτυπήσουνε καὶ θὰ χτυπήσουνε κ' ἐκείνους ὁποῦ πῆγαν εἰς τ' ἄλλα πόστα, τὸ Γῶγο καὶ τοὺς ἄλλους· καὶ τοὺς στεῖλαν ἐπίτηδες ἄνθρωπο νἄχουν τὸ νοῦ τους, νὰ μὴν τοὺς βαρέσουνε μ' ἀπιστιά. Καὶ μοῦ εἰπε μὲ τρόπον νὰ τραβήσω τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ πόστα κατ' τοῦ Βουνοῦ τὰ σπίτια, ὁποῦναι γερὸς ὁ τόπος διὰ πόλεμον. Ὁδήγησα τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖ. Τὴν νύχτα ἀκῶ τὴν τρουμπέτα τοῦ Καραϊσκάκη· ἀνταμωθήκαμεν, μιλήσαμεν· εἴδαμεν ὅτι θὰ μᾶς χτυποῦγαν. Ἄναψε ὁ πόλεμος ἀπὸ παντοῦ. Τραβηχτήκαμεν εἰς τὴν ἄκρη· πῆρα τὴν φαμελιὰ τοῦ Θιοχαράκη νὰ τὴν βγάλω ἔξω. Ρίχτηκαν οἱ Τοῦρκοι. Ἀνακατωθήκαμεν, βήκαμεν πολεμῶντας ἔξω. Ἔμεινε ἕνα παληκάρι γενναῖον μέσα 'σ ἕνα πόστο — δὲν μπόρεσα νὰ τὸν βγάλω — μὲ δεκαπέντε ἀνθρώπους, Γιάννη Σπαθῆ τὸν ἔλεγαν· κι' ὄντως ντιμισκὶ σπαθὶ πολυτίμητο ἦταν. Πολέμησε κλεισμένος ὅλη τὴν ἡμέρα. Ἐμεῖς φύγαμεν, καὶ τὸ βράδυ μὲ τὰ σπαθιὰ εἰς τὸ χέρι σώθηκαν ὅλοι, χωρὶς νὰ βλαφτῇ κανένας. Καὶ φύγαμεν ὅλοι κατ' τὸ Πέτα καὶ Κομπότι. Ἐγὼ πῆρα μίαν γριὰ ἀδελφὴ τοῦ Θιοχαράκη εἰς τὸ νῶμο, ὅτ' ἦταν ἀδύνατη καὶ σακάτισσα, καὶ τὴν πῆγα εἰς τὸ Κομπότι, καθὼς καὶ ὅλη τὴν φαμελιὰν αὐτείνη, ὅτι μοῦ τὴν παράδωσε ὁ ἀνώτερός μου Γῶγος καὶ μοῦ εἰπε νὰ τοὺς σώσω, ἂν ἀκολουθήσῃ τίποτας· καὶ τοὺς ἔβγαλα μ' ὅ,τι φοροῦσαν.

Ἀφοῦ φύγαμεν α), οἱ Τοῦρκοι οἱ δικοί μας ὅλοι Ἄγος, Ταχὶρ Ἀμπάζης, Ἐλμάζης καὶ οἱ ἄλλοι πῆγαν εἰς τὰ Πέντε Πηγάδια, τοὺς πρόσμενε ὁ Ὀμὲρ πασσᾶς, καὶ τοῦ εἰπαν τὰ τρέχοντα καὶ τοὺς πῆγε εἰς τὸν Χουρσὶτ πασσᾶ καὶ προσκύνησαν κι' ἀπὸ 'κεῖ ἀγροικήθηκαν μ' ἐκείνους εἰς τὸ κάστρο τῶν Γιαννίνων, ὁποῦταν μὲ τὸν Ἀλήπασσα. Τοὺς εἴπανε τὰ δικά μας τὰ τρέχοντα κι' ὅτι θὰ χαθῇ ἡ Τουρκιά· τοὺς σκοτώσαμεν διὰ τὸ Ρωμαίικο καὶ τοὺς βαφτίσαμεν. Τότε γύρισαν ὅλους αὐτοὺς καὶ κολάκεψαν τὸν Ἀλήπασσα ὅλοι αὐτεῖνοι καὶ τοῦ εἰπαν ὅτι μίλησαν μὲ τὸν Χουρσὶτ πασσᾶ καὶ ἔστειλε εἰς τὸν Σουλτάνο νὰ τὸν συχωρέσῃ νὰ βγῇ νὰ κάμῃ φέτι [1]) τοὺς ραγιάδες, ὁποῦ σήκωσαν κεφάλι. Χάρηκε 'σ αὐτὸ ὁ τύραγνος — καὶ δὲν ἔβαινε φωτιὰ

α) Εἰς τὰ τέλη τοῦ Νοεβρίου, τὰ 1821, φύγαμεν ἀπὸ τὴν Ἄρτα.

1) Νὰ ὑποτάξῃ. **Φέτι** κυρ. ἅλωσις, κυρίευσις.

νὰ καγῇ, ν' ἀθανατίσῃ τ' ὄνομά του καὶ νὰ τοὺς ἀναποδογυρίσῃ ὅλους. Ὅμως ἤθελε πίσου νὰ γένῃ τύραγνος. Τὸν γέλασαν ὅτι τοὔρθε ἡ συχώρεση. Τὸν ἔβγαλαν εἰς τὸ νησί [1]), ἀπὸ πέρα τὴν λίμνη, καὶ τὄκοψαν τὸ κεφάλι του σὰν τοῦ γουμαριοῦ καὶ τὄστειλαν τοῦ ἀλλουνοῦ τύραγνου Σουλτάνου νὰ τὸ φκειάσῃ πατσᾶ νὰ τὸ φάγῃ. Τὸν σκότωσαν καὶ τοῦ σύναξαν κι' ὅλα του τὰ πλούτη καὶ πῆραν καὶ τὴν γυναῖκα του κυρὰ Βασιλικὴ καὶ τὸν τύραγνον Θανάση Βάγια κι' ἄλλους ζυγωμένους του [2]) καὶ τοὺς πῆγαν κ' ἐκείνους εἰς τὴν Κωσταντινόπολη α).

Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἄρτα, ἡ Τουρκιά, πεζούρα καὶ καβαλλαρία, μᾶς πῆρε κοντὰ καὶ σκλάβωνε ἀνθρώπους καὶ σκότωνε. Τότε πῆγα εἰς τὴν Ἁγιά, ὁποὖχα τὰ εἰδίσματά μου στείλῃ, κ' ἐκεῖ ἠὗρα τοὺς δυστυχεῖς Ἀρτηνοὺς ὁποῦ ἔρχονταν ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ καὶ νηστικοί. Καὶ μὅπεσαν ὅλοι εἰς τὸν λαιμό μου νὰ τοὺς σώσω. Ἦταν ὅλοι οἱ σημαντικοὶ τῆς Ἄρτας ἐκεῖ καὶ γυναικόπαιδα πλῆθος περίτου ἀπὸ πεντακόσες φαμελιές. Τοὺς πῆρα — εἶχα καὶ καμμίαν τριανταριὰ ἀνθρώπους μαζί μου δικούς μου — καὶ τοὺς πῆγα ἀπὸ γάλια καὶ τοὺς ἔβγαλα 'σ ἕνα μέρος ὁποὖταν νερό, εἰς τὴν ἄκρη εἰς τὸ Μακρυνόρο. Καὶ τοὺς συνάξαμεν ξύλα καὶ τοὺς περιποιηθήκαμεν. Τὰ μεσάνυχτα ἔρχονται κάτι Βαλτηνοὶ κι' ἄλλοι καὶ ρίχνουν ντουφέκια· κ' ἐλπίζαμεν ὅτ' εἶναι Τοῦρκοι, κι' ἄλλοι πέσαν εἰς τὸ ρέμα, κι' ἄλλοι πῆραν τὰ βουνὰ κι' ἄλλοι μπαγίλντισαν, ὁποὖταν ἀμαθεῖς ἀπὸ τὰ τοιοῦτα. Τότε ντουφεκιστήκαμεν κ' ἐμεῖς μ' αὐτοὺς καὶ τοὺς γνωρίσαμεν. Καὶ ἤρθαν νὰ τοὺς πάρουν καὶ τὰ πουκάμισα, ὅτι ἄλλο τίποτας δὲν τοὺς ἀφήσαμεν, μόνον ὅ,τι φοροῦσαν. Μαλλώσαμεν μ' αὐτοὺς καὶ τσακίστηκαν κ' ἔφυγαν. Καὶ συνάξαμεν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς στεγνώσαμεν εἰς τὴς φωτιές, ὁποὖταν χειμῶνας, καὶ τὴν αὐγὴ τοὺς πῆρα καὶ τοὺς πέρασα ἀπὸ τὸ Μακρυνόρον. Καὶ ἐκεῖ μέσα, εἰς τὸ Μακρυνόρον, ἔβλεπες ἄλλον πεσμένον, ἄλλον μπαϊλντισμένον ἀπὸ τὴν πεῖνα καὶ ξυπολυσιὰ κι' ἀμάθεια· δὲν ἤξεραν οἱ δυστυχεῖς νὰ

---

1) Ὁ Ἀλήπασσας ἐφονεύθη ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, τῇ ἐπὶ τῆς νήσου. «Καὶ εὐθὺς ἐπῆραν τὸ κεφάλι τοῦ φονευθέντος ἀποστάτου ἐπάνω σὲ ἓν ταμπάκι τὴν ἴδια νύκτα (εἰς τοὺς 1822 Ἰανουαρίου 24 ἡμέρᾳ Τρίτῃ) καὶ τὸ ἐπῆγαν μὲ λαμπάδες τοῦ Χουρσὶτ πασσᾶ στοῦ Μπαρδάκη καὶ τὴν Τετράδην ἤφεραν τὸ πτῶμα τοῦ ἀποστάτου εἰς τὸν Ἰτζκαλὲ καὶ τὸ ἐνταφίασαν μὲ παράταξιν εἰς τὸ ἐκεῖ τζαμὶ κοντὰ 'σ τὸ μνῆμα τῆς βεζύραινάς του. Καὶ τὸ κεφάλι του στέκεται μαζὶ μὲ τὸ γκιτζελίκι 'σ τὸ ταμπάκι, 'σ τὸ διβάνι τοῦ Μπαρδάκη καὶ τὸ κυττάζουν ὁ κόσμος καὶ θὰ σταλθῇ 'σ τὸν βασιλέα, καὶ ὁ χαζνὲς » (ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου τοῦ Ἠπειρώτου ποιητοῦ Γιάννη Βιλαρᾶ εὑρισκομένου παρὰ τῷ ἐκδότῃ).

2) Συγγενεῖς, οἰκείους, παρὰ τὸ **ζυγώνω** πλησιάζω.

α) Εἰς τὰ 1822 Γεναρίου 24 τὸν σκότωσαν τὸν τύραγνον Ἀλήπασσα σὰν βόιδι, ὅτι οἱ τύραγνοι φοβῶνται νὰ πεθάνουν σὰν παληκάρια. Σ' αὐτείνη τὴν ἡλικίαν ὁποὖταν ἤθελε ἀκόμα νὰ ζήσῃ νὰ τυραγνάγῃ.

βγοῦνε πολλοὶ ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τους, κ' ἐκεῖ ἦταν ντὶπ καμπόσοι ξυπόλυτοι, μὲ μπαλώματα τύλιγαν τὰ ποδάρια τους· τἄκοβαν ἀπὸ τὰ φορέματά τους. Μία γυναῖκα εἶχε τέσσερα παιδιὰ κι' ἀνήλικα, τὸ τρανύτερον ἦταν ἑφτὰ χρονῶν· καὶ πέταξε τὰ δυὸ καὶ τὰ λυπήθηκα. Καὶ τἄδεσα καὶ τὰ πῆρα εἰς τὸ νῶμο μου καὶ τἄσωσα. Καὶ γιὰ νὰ σώσω αὐτὰ ἀπόστασα. Τράβησα ὁμπρός· κι' ἀκολουθοῦσαν μαζί μας ὅσοι μποροῦσαν νὰ περπατήσουν. Κ' ἔτρεχα νἄβγω ἀπὸ τὸ Μακρυνόρον· καὶ εἰς τὴν ἄκρη εἶναι κάμπος κ' ἕνα γιβάρι [1]), καὶ νὰ μαζώξω ξύλα μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου νὰ κάμωμεν φωτιὲς καὶ νὰ στείλω καὶ 'σ ἕνα χωριὸν ὁποῦταν πλησίον νὰ πάρωμεν νερὸ καὶ ψωμὶ ν' ἀγοράσω διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ χωριὸν τὸ λένε Βλύχα. Ἀφοῦ τραβήσαμεν ὁμπρὸς κι' ἀκολουθοῦσα αὐτά, μεῖναν κάμποσες φαμελιὲς ὀπίσου καὶ μία γυναῖκα ἀπὸ τὴς Βραναίισσες [2]), δυχατέρα τοῦ Κομπότη, τὴν πιάσαν αὐτὴ μ' ἄλλους οἱ καλοὶ πατριῶτες καὶ τοὺς γύμνωσαν. Κι' αὐτείνη ἡ Βράναινα εἶχε ἕνα δαχτυλίδι εἰς τὸ χέρι της καὶ δὲν ἔβγαινε· καὶ γύρευαν νὰ τῆς κόψουν τὸ δάχτυλον τοῦ χεριοῦ της νὰ τὸ πάρουν. Κ' ἐκεῖ ὁποῦ τὴν παίδευαν, τῆς μπῆκε ἕνα ξύλο εἰς τὸ ποδάρι της καὶ δὲν τὄνοιωσε κοτζὰμ παλοῦκι. Τοὺς περικάλεσε πολὺ νὰ τζακίσουνε τὴν βέργα τοῦ δαχτυλιδιοῦ νὰ πάρουν τὸ δαχτυλίδι τζακισμένο καὶ τρόμαξαν νὰ συγκατανέψουν· καὶ τὸ τζάκισαν καὶ γλύτωσε τὸ χέρι της. Ἦρθε ἐκεῖ ὁποῦ ἠμαστε κουτζαίνοντας καὶ διηγήθηκε αὐτά. Πήγαμεν ὀπίσου, δὲν μπορέσαμεν ναὔρωμεν κανέναν μέσα τὸν λόγκο· τρύπωσαν. Τῆς ἔβγαλα τὸ παλοῦκι ἀπὸ τὸ ποδάρι της καὶ τὸ ζεμάτισα μὲ ξύγγι. Ὅμως γίνη τούμπανο, θύμωσε [3]). Καὶ εἶχα ἕνα ζῷον, ὁποῦχα τὰ σκουτιά μου, κοὶ τὴν ἔβαλα ἀπάνου νὰ μὴν μείνῃ εἰς τὸ δρόμο. Κι' ἀπὸ τότε βλέποντας αὐτείνη τὴν ἀρετή, σιχάθηκα τὸ Ρωμαίικον, ὅτ' εἴμαστε ἀνθρωποφάγοι. Αὐτεῖνοι οἱ φίλοι ὁποῦ γυμνώσανε τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς ἄλλους, καθὼς μᾶς εἴπανε, ὁποῦ τοὺς γνώρισαν ἐκεῖ, ἦταν οἱ Γριβαῖοι. Ἐγὼ δὲν τοὺς εἶδα νὰ εἰπῶ οὔτε ὑπέρ, οὔτε κατά. Καθόμαστε ὁλημύχτα καὶ τοὺς φυλάγαμεν ὅσο νὰ ξημερώσῃ μὲ τὰ ντουφέκια εἰς τὸ χέρι, νὰ μὴ φᾶνε οἱ ἀνθρωπινοὶ λύκοι τ' ἀδύνατα πλάσματα.

Ἀπὸ 'κεῖ τοὺς πῆγα εἰς τὸ Σπαρτοβοῦνι· καὶ πέρναγαν οἱ καϊμένοι οἱ Καραγκούνηδες μὲ τὰ πρᾶτα τους [4]), κι' ἀγόρασα πεντέξι σφαχτὰ καὶ μᾶς δῶσαν κι' αὐτεῖνοι ἄλλα τόσα κι' ἀλεῦρι καὶ τοὺς πορέψαμεν. Κι' ἀπὸ 'κεῖ πῆγαν ἄλλοι διὰ Βραχῶρι καὶ Μισολόγγι· καὶ οἱ περισσότεροι — τοὺς

---

1) Ἰχθυοτροφεῖον.
2) Ἐκ τῆς οἰκογενείας Βράνη.
3) Ταυτόσημον τῇ προηγουμένῃ φράσει· ἐπρήσθη.
4) Τὰ πρόβατά τους. Καὶ **πρατίνα** ἡ προβατίνα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πῆγα εἰς τὴν Κατούνα· καὶ γιόμωσαν τὰ σκουτιά τους καὶ οἱ γοῦνες τους ψεῖρες καὶ μάζωνα διάργυρον καὶ τόλυωνα καὶ τοὺς ἄλειβα νὰ ψοφήσουνε οἱ ψεῖρες καὶ οἱ κονίδες. Στάθηκα καμμιὰν εἰκοσιαριὰ ἡμέρες ἐκεῖ. Μοῦ παράγγειλε ὁ Γῶγος νὰ πάγω πίσου εἰς τ' ὀρδί. Αὐτεῖνοι δὲν μ' ἄφιναν. Τόστειλα τοὺς ἀνθρώπους ὅσο νὰ πάγω κ' ἐγώ. Σὲ δεκαπέντε ἡμέρες πέθαναν ἐκεῖ ὅλοι οἱ σημαντικοί, Βραναῖγοι, ὁ καϊμένος ὁ ἀγαθὸς πατριώτης Κοράκης κι' ὁ Παπαδόπουλος, ὁποῦ γύρευα νὰ σκοτώσω, κι' ἄλλοι σημαντικοί [1]). Συνάχτηκαν ἀπ' ὁλοῦθε οἱ 'Αρτηνοὶ καὶ γύρευαν νὰ μὲ βάλουν κεφαλή τους, νὰ τοὺς πάρω νὰ πᾶμεν εἰς τ' ὀρδί. 'Αφοῦ γυμνώθηκαν διὰ τὴν λευτερίαν, ὁ πατριωτισμὸς δὲν τοὺς ἄφινε. 'Εγὼ δὲν ἤθελα· αὐτεῖνοι ὅλοι μὲ βιάζαν. Ἔγραψα αὐτὸ τοῦ Γώγου, νὰ μὴν πειραχτῇ, ὅτ' ἦταν καπετάνος τοῦ τόπου. Μ' ἀποκρίθη ὅτι ἔχει μεγάλη εὐκαρίστησιν καὶ μὲ θεωρεῖ ὡς παιδί του. Κι' ὄντως, ὁ Θεὸς μακαρίσῃ τὴν ψυχή του, ὡς παιδί του μ' ἀγαποῦσε καὶ μὲ γύμναζε. Ἦταν τίμιος ἄνθρωπος καὶ γενναῖος πατριώτης κι' ἀγαθός. 'Αρρώστησε σὲ κάμποσον καιρὸν κι' ἀπὸ τὴν πίκρα του ἀπέθανε. Ἡ πατρὶς χάριτες χρωστάγει εἰς αὐτὸν τὸν γενναῖον ἄντρα [2]). 'Αφοῦ οἱ 'Αρτηνοὶ μὲ βιάζαν νὰ τοὺς

---

1) Παρὰ τῷ ἐκδότῃ κεῖνται τρεῖς ἐπιστολαὶ Γεωργίου Βράνη καὶ Χρυσῆς Βράνη, προσφύγων ἐν Κατούνᾳ, φέρουσαι χρονολογίας τοῦ 'Ιανουαρίου 1822 καὶ πεμπόμεναι πρὸς τὸν μεγαλέμπορον Γιαννιώτην 'Ασημάκην Κροκίδαν εἰς Κορφούς, ἐν αἷς ἐκτραγῳδοῦνται αἱ μετὰ τὴν ἐξ Ἄρτας φυγὴν περιπέτειαι τῆς οἰκογενείας, ἀγγέλλονται θάνατοι κλπ. Ἐκ μιᾶς τῶν ἐπιστολῶν τούτων, τῆς φερούσης ἡμερομηνίαν 24 'Ιανουαρίου καὶ ὑπογεγραμμένης ὑπὸ Γ. Βράνη, μεταφέρομεν ἐνταῦθα τὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα, ἐν ᾧ Θεοχάρης, φαίνεται, εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἀνωτέρω μνημονευόμενος εὔπορος 'Αρτηνὸς Θιοχαράκης· «Ὁ Θεοχάρης ἐμεσολάβησεν εἰς τὸν καπετὰν Γῶγον καὶ τὸν ἐπροσκύνησε καὶ τὸ προσκύνημά του δείχνει προσωρινὸν καὶ ψεύτικον. Ὡς ἀκούομεν, βιάζουν τὸν Θεοχάρην νὰ πηγαίνῃ τὴν φαμελιάν του μέσα εἰς Ἄρταν Τί ἔχει νὰ ἀποκάμῃ δὲν ἠξεύρω. Παντοῦ εἰς ὅλα τοῦτα τὰ μέρη ὁ κόσμος τεταραγμένος. Καὶ εἰς τὴν 'Αρβανιτιὰν ὅλην ἀνακατώματα πολλά· καὶ ὁ Θεὸς ἴλεως. Αὐτὸ τὸ ἀνακάτωμα τῆς 'Αρβανιτιᾶς μᾶς κάμνει καὶ στεκόμεθα ἥσυχοι κατὰ τὸ παρὸν ἀπὸ σουμπεχέδες, ὅτι ἂν δὲν ἦτον τοιοῦτο, ἔπρεπε ἕως τώρα νὰ εἴχαν ἐκστρατεύσῃ διὰ τὰ ἐδῶθεν».

2) Ὁ Γῶγος κατηγορήθη ἐπὶ προδοσίᾳ κατὰ τὴν μάχην τοῦ Πέτα (4 Ἰουλίου 1822), ἡ δὲ ἄδικος αὐτὴ κατηγορία παρακολουθεῖ ἔτι τῇ μνήμῃ αὐτοῦ. Ὁ Τρικούπης ὅμως (τόμ. 2 σελ. 202), ἀκριβῶς γνωρίζων τὰ κατὰ τὴν θλιβερὰν ἐκείνην καταστροφήν, ἀποδίδει αὐτὴν εἰς «τυχαῖόν τι περιστατικόν», συμπεραίνει δὲ ὡς ἑξῆς· «Ἡ γενικὴ κατακραυγὴ ἔπεσεν ἐπὶ τὸν Γῶγον, ἀναδεχθέντα νὰ φρουρήσῃ καὶ μὴ φρουρήσαντα τὸν λόφον, ἐξ ἧς αἰτίας προῆλθεν ἡ κρίσις τῆς μάχης· διὰ τοῦτο οἱ Φιλέλληνες τὸν ὠνόμαζον φανερὰ προδότην, ἀλλ' οὔτε ὁ Μαυροκορδᾶτος, οὔτε οἱ μὴ τακτικοὶ ἀρχηγοὶ συνέφασκον, ἀποδίδοντες δικαίως τὴν μὴ φρούρησιν τοῦ λόφου εἰς τὴν συνήθη ἀπείθειαν τῶν μὴ τακτικῶν. Ὁ δὲ Γῶγος, πεποιθὼς ἐπὶ τῇ ἀθῳότητί του, ἦλθε καὶ αὐτὸς εἰς Λαγκάδαν· ἀλλ' ἰδὼν ἐκ τοῦ πλησίον τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, ἐσυμβιβάσθη μετὰ τῶν Τούρκων καὶ Τοῦρκος ἔκτοτε διέμεινε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του». Καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ σπουδαίᾳ τάτῃ βιογραφίᾳ τοῦ Γ. Βαρνακιώτου αὐθεντικῆς περιγραφῆς τῆς μάχης οὐδεμία προκύπτει κατὰ τοῦ Γώγου ἐπὶ προδοσίᾳ μομφή. Ἔξοχος ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἡ μέχρι τέλους τῆς πολιορ-

συνάξω νὰ πᾶμεν ἔξω 'σ τὸ ὀρδί, ντουφέκια κι' ἄλλα ἀναγκαῖα δὲν εἶχαν, τοὺς γύμνωσαν πρῶτα οἱ Τοῦρκοι, ὁποῦ τοὺς σύναξαν τ' ἅρματά τους, καὶ ὕστερα κ' ἐμεῖς οἱ λευτερωταὶ ὅλο τους τὸ βιόν. Σηκώθηκα νὰ πάγω εἰς Μισολόγγι καὶ Βραχῶρι, ὁποῦταν πολλοὶ πατριῶτες, νὰ κάμωμεν τίποτας, νὰ μιλήσωμεν ὅλοι μαζί. Πῆγα εἰς Μισολόγγι· πούντιασα εἰς τὸν δρόμον κι' ἀπὸ τὸ κιντέρι μου ἀρρώστησα καὶ πῆγα νὰ πεθάνω. Εἶχα πέντε γιατρούς. Ἄνοιξε ἡ μύτη μου καὶ δὲν στανιάριζε· τὸ αἷμα πήγαινε λεγένια καὶ μὄβαιναν φτήλια μέσα. Κ' ἔκαμα ἄρρωστος εἰς τὸν κίντυνον ὡς τὸ Μάρτη. Πιάστηκαν τὰ ποδάρια μου· δὲν ἔβλεπα κι' ἀπὸ τὰ μάτια. Καὶ οἱ καϊμένοι οἱ 'Αρτηνοὶ διακόνευαν, καὶ πλέρωναν ἄνθρωπον κ' ἔρχονταν τόσες ἡμέρες δρόμον νὰ ἰδοῦνε τί κάνω. Τόση εὐγένειαν εἶχαν 'σ ἐμένα.

'Αφοῦ ἠμουν ἀδύνατος πολὺ καὶ δὲν μποροῦσα νὰ κινηθῶ οὔτε ἀπὸ τὰ ποδάρια, οὔτε ἀπὸ τὰ μάτια, ἦρθε ὁ ἀδελφός μου καὶ μὲ πῆρε εἰς τὸ Σάλωνα, 'σ ἕνα χωριὸν ὀνομαζόμενον Σερνικάκι· ἦταν παντρεμένος, κ' ἐκεῖ ἀλλάζοντας τὸν ἀγέρα, ἀνάλαβα ἀπὸ αὐτὸ καὶ περιποίησιν συγγενική.

κίας τῆς Ἄρτας διαγωγὴ τοῦ γενναίου, φρονίμου καὶ ἐμπειροπολέμου Γώγου (κατήγετο, ὡς γνωστόν, ἐκ Σκουληκαρυᾶς, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1805 μέχρι τοῦ 1821 ἐγένετο καπετάνος τοῦ Ραδοβιτσιοῦ, διαδεχθεὶς τὸν Πουλῆν, ὃν εἴδομεν, ἀρξαμένου τοῦ ἐν Ἠπείρῳ ἀγῶνος, συμμαχόμενον μετὰ τῶν Τούρκων). Δυστυχῶς τὸ μόλυσμα τῶν **καπακιῶν** ἐπέπρωτο νὰ καταστρέψῃ τοὺς τρεῖς τοῦ ἐν τῇ ἠπείρῳ Ἑλλάδι ἀγῶνος ἰσχυροτάτους παράγοντας, τὸν Γῶγον αὐτόν, τὸν Βαρνακιώτην καὶ τὸν 'Ανδροῦτσον. Διότι ἦσαν μὲν ἀναγκαῖα πολλάκις τὰ **καπάκια**, οὐχὶ σπανίως ὅμως ἦγον ἀπὸ τῆς ψευδοῦς ὑποταγῆς εἰς τὴν ἀληθῆ. Ἐν γένει τὰ **καπάκια** ἀπετέλουν μέρος, οὕτως εἰπεῖν, ἀχώριστον τῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ 'Αλβανῶν μεθόδου τοῦ πολεμεῖν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις καὶ πρότερον, δὲν πρέπει δὲ σήμερον νὰ καταδικάζωνται αὐθαιρέτως. Ὁ Μακρυγιάννης λέγει ὅτι ἀπέθανεν ὁ Γῶγος «ἀπὸ τὴν πίκρα του». Δικαίως μὲν ἠσθάνθη πρὸ τοῦ θανάτου τὸν ἠθικὸν ἔλεγχον ἀφυπνιζόμενον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ὁ Γῶγος, ἀλλ' ἡ ἀθλία, ὡς ὁ Τρικούπης λέγει, κατάστασις τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πέτα, δὲν δικαιολογεῖ τὴν εἰς τοὺς Τούρκους ὑποταγὴν τοῦ παλαιμάχου Ἠπειρώτου ὁπλαρχηγοῦ. Ὀρθῶς καὶ δικαίως ἠγάπα ὁ γενναῖος Μακρυγιάννης τὸν ἐν ὅπλοις ἄξιον διδάσκαλον αὐτοῦ Γῶγον. 'Αλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς «σιχάθηκε τὸ Ρωμαίικο», ὡς γράφει, ἐν στιγμῇ ἀποκαρδιωτικῇ, ἀλλὰ δὲν κατέφυγεν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐνέμεινε στερρῶς ἐν τῷ περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνι, εὐτυχήσας νὰ διασώσῃ τὸ μὲν σῶμα διάτρητον ἐκ τῶν πληγῶν, τὸ δὲ ἠθικὸν σθένος ἀκατάβλητον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Τὰ ἀπὸ τοῦ 1822 ἔτους. — Ὁ Δράμαλης πασσᾶς ἐν Λαμίᾳ. — Ἐκστρατεία Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ Νικήτα Σταματελοπούλου εἰς τὴν Ρούμελην. — Πολιτικαὶ ραδιουργίαι κατ' αὐτῶν. — Ὑποδοχὴ παρὰ τῷ Ὀδ. Ἀνδρούτσῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ὁπλαρχηγοῖς. — Ὁ Μακρυγιάννης ὁπλαρχηγὸς χωρίων τινῶν τῶν Σαλώνων. — Ἐκστρατεῖαι εἰς Στυλίδα καὶ Ὑπάτην. — Μάχαι εἰς Ἁγίαν Μαρίναν καὶ Στυλίδα. — Ἀποχώρησις τῶν Ἑλλήνων ἐξ Ἁγίας Μαρίνας διὰ θαλάσσης. — Ἔρις Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον. — Παραίτησις τοῦ Ἀνδρούτσου ἐκ τῆς χιλιαρχίας. — Ραδιουργίαι τοῦ Ἀρείου Πάγου κατὰ τοῦ Ἀνδρούτσου. — Θλιβεραὶ σκέψεις τοῦ Μακρυγιάννη περὶ τῆς κατὰ τῶν ἐπισήμων στρατιωτικῶν καταδρομῆς. — Περὶ Ἀλέξη Νούτσου καὶ Χρήστου Παλάσκα. — Παραμοναὶ τῆς τοῦ Δράμαλη ἐκστρατείας κατὰ τῆς Πελοποννήσου. — Μάχη εἰς Ντερβὲν-Φούρκα. — Μάχη εἰς Ἀλαμάναν. — Ἀναδρομὴ εἰς τὰς κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος γενομένας μάχας τῆς Ἀλαμάνας, Γραβιᾶς καὶ Βασιλικῶν. — Νέα ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ὑπάτης. Ἐπίθεσις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς πόλεως. — Ἀνέκδοτον περὶ Μήτρου Καθάριου. — Κατάληψις τοῦ φρουρίου τῆς Ὑπάτης. — Περιπέτειαι τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἀποκλεισμὸς τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ὑπὸ τῶν Τούρκων. — Ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων καὶ σωτηρία. — Φόνος Ἀλέξη Νούτσου καὶ Χρ. Παλάσκα. — Πρώτη ἔρις μεταξὺ Ἀνδρούτσου καὶ Γκούρα. — Συμφιλίωσις αὐτῶν διὰ τοῦ Μακρυγιάννη. — Εἰσβολὴ τοῦ Δράμαλη. — Μάχαι ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι πρὸς διακοπὴν τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῶν εἰσβαλόντων.

Τὰ 1822, τὸν Φλεβάρη μῆνα, οἱ Ρουμελιῶτες βιάζαν τοὺς Πελοποννήσιους νὰ βγοῦνε εἰς τὴν Ρούμελη νὰ συναγωνιστοῦν μαζί, ὅτ' ἦταν πολλοὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ ἦρθε καὶ ὁ Δράμαλης εἰς τὸ Ζιτοῦνι μὲ μεγάλη δύναμη. Τότε διατάττει ἡ Διοίκηση τὸν Νικήτα Σταματελόπουλον μ' ἕνα σῶμα νὰ βγῇ εἰς τὴν Ρούμελη ὁποῦναι ἀνάγκη. Ὁ Ὑψηλάντης ἦταν μέλος τῆς Κυβερνήσεως· ἀφοῦ εἶδε τὰ αἰστήματά τους ὁλουνῶν αὐτεινῶν ὁποῦ κυβερνοῦσαν, κι' ὡς ἄνθρωπος μὲ συνείδησιν α) — ἔβλεπε τοὺς συντρόφους του γιομάτους

α) Ἔπαθε διὰ τὴν λευτερίαν καὶ θυσιάστη αὐτὸ τὸ σπίτι ὅλως δι' ὅλου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κακία καὶ πάθη καὶ ἰδιοτέλειαν καὶ ἀναντίον τῆς ἀρετῆς· ὅ,τι ἄνθρωπος κι' ἂν ἔρχονταν νὰ ὑπερετήσῃ τὴν πατρίδα του, πολιτικός, στρατιωτικός, θρησκευτικός, αὐτεῖνοι τὸν πολεμοῦσαν διὰ τὸ ἔτσι θέλω — ἀποφάσισε λοιπὸν δι' αὐτὰ ὅλα νὰ παρατηθῇ ὁ Ὑψηλάντης ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν καὶ μαζὶ μὲ τὸν Νικήτα νὰ πᾶνε εἰς τὴν Ρούμελη, νὰ σμίξουν καὶ τὸν Δυσσέα, νὰ κουβεντιάσουνε καὶ μ' ἄλλους ἀρχηγοὺς τῆς Ρούμελης, ν' ἀγωνιστοῦν συνφώνως διὰ τὴν πατρίδα, νὰ μὴν κιντυνέψῃ καὶ χαθῇ ἀδίκως [1]). Σ' τοὺς συντρόφους του ἡ ἀπαραίτηση τοῦ Ὑψηλάντη καὶ νὰ πάγῃ εἰς τὸ στρατόπεδον δὲν τοὺς ἄρεσε, νὰ μὴν τύχῃ καὶ δοξαστῇ αὐτὸς καὶ μαρτυρήσῃ καὶ τοὺς καλούς τους σκοποὺς ὁποὖχαν διὰ τὴν πατρίδα καὶ κατεξοχὴ διὰ τὸ στρατιωτικόν. Διὰ ὅλα αὐτά, νὰ μὴν 'πιτύχῃ ὁ Ὑψηλάντης, λένε τοῦ Νικήτα καὶ τὸν βάνουν σὲ σύλογα· «Τώρα ὁποῦ θὰ βγῇς ἔξω μὲ τὸ σῶμα σου, νὰ μὴν πάρῃς καὶ τὸν Ὑψηλάντη μαζί σου, ὅτι θὰ εἰποῦνε οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν Ρούμελη ὅτι ὁ Ὑψηλάντης εἶναι ἀρχηγὸς κ' ἐσὺ εἰς τὴν ὁδηγίαν αὐτεινοῦ καὶ χάνεις τὴν ὑπόληψή σου». Ὁ Νικήτας, ἀγαθὸς πατριώτης, δὲν τοὺς ἄκουσε· ἐνώθη μὲ τὸν Ὑψηλάντη κ' ἐβῆκαν μαζὶ εἰς τὴν Ρούμελη. Σὰν δὲν 'πέτυχαν τὸν σκοπόν τους οἱ καλοὶ πατριῶτες νὰ τοὺς διαιρέσουνε, γράφουν ἕνα γράμμα τοῦ Δυσσέα καὶ τοῦ λένε· «Ὁ Νικήτας κι' ὁ Ὑψηλάντης ἐνώθηκαν οἱ δυὸ κ' ἔχουν ἕνα σῶμα κ' ἔρχονται ἀναντίον σου νὰ σὲ βαρέσουνε, νὰ μείνουν αὐτεῖνοι εἰς τὸ ποδάρι σου». Ἀφοῦ πῆγαν εἰς Ρούμελη, ἔγραψε ὁ Δυσσέας καὶ τοὺς ἔβαλαν 'σ ἕνα χωριὸν μακρυὰ ἀπὸ αὐτόν. Ὕστερα τοὺς παράγγειλε νὰ πᾶνε πρὸς ἀντάμωσίν του μ' ὀλίγους ἀνθρώπους; [2]). Ἀφοῦ ἀνταμώθηκαν οἱ τρεῖς, τοὺς λέγει· «Ἐσένα, Ὑψηλάντη, δὲν σὲ γνωρίζω· τὸ Νικήτα τὸν εἶχα

---

1) Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης πρόεδρος ὢν τοῦ Βουλευτικοῦ, ἀντιφερόμενος δὲ πρὸς τὸ Ἐκτελεστικὸν παρητήθη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ καὶ ἐξεστράτευσεν ἐκ Κορίνθου (ἕδρας τῆς Κυβερνήσεως τότε) τὴν 20 Φεβρουαρίου μετὰ τοῦ Νικήτα καὶ Π. Ζαφειροπούλου ἀγόντων περὶ τοὺς ἑπτακοσίους ἄνδρας. Ἡ εἰς τὴν Στερεὰν ἔξοδος τοῦ Ὑψηλάντου πλείστας εὗρεν ἀντιδράσεις ἔκ τε τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, μελῶν τινων τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ ἐκ τοῦ Ἀρείου Πάγου, οὗτινος προσέτι πολλὰ μέλη ἦσαν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διατεθειμένα πρότερον ἤδη. Ὅτι οἱ ἐναντίοι τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ὑψηλάντου ἐραδιούργησαν καὶ τὸν Νικήταν πρὸς ματαίωσιν αὐτῆς, εἶναι πιθανώτατον. Ἀλλὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἡ ἐπιμονὴ καὶ τοῦ Νικήτα ἡ ἀγαθότης καὶ εἰλικρίνεια ἐματαίωσαν πᾶσαν ἀντίδρασιν.

2) Ἡ πρώτη τοῦ Ὑψηλάντου μετὰ τοῦ Ἀνδρούτσου συνάντησις καὶ γνωριμία δὲν ὑπῆρξε βεβαίως φιλική. Κατὰ τὴν «Ἀνάμνησιν» τοῦ Ἀντωνίου Γεωργαντᾶ, γραμματέως τοῦ Ἀνδρούτσου (βλ. Ι. Βλαχογιάννη «Ἀθηναϊκὸν Ἀρχεῖον» τόμ. Α' σελ. 251), ὁ Ὀδυσσεὺς διέμενεν εἰς Δίστομον, ὅτε ὁ Ὑψηλάντης ἀφίκετο εἰς τὸ χωρίον Καζνέσι, τρεῖς ὥρας ἀπέχον τοῦ Διστόμου. Προσκληθεὶς νὰ μεταβῇ εἰς συνάντησιν τοῦ Ὑψηλάντου ὑπεκρίθη ἀσθένειαν, προσεκάλεσε δ' αὐτὸς τοῦτον. Κατὰ τὸν Κ. Σάθαν («Χρυσαλλίδος» τόμ. Γ', σελ. 225) ἡ συνάντησις τῶν δύο ἀνδρῶν ἐγένετο εἰς Παλιοχῶρι τῆς Δωρίδος, ψυχροὶ δὲ λόγοι ἀντηλλάγησαν μεταξὺ αὐτῶν.

ἀκουστά, δὲν εἴχαμεν γνωριμιά. Καθὼς μοῦ γράφουν οἱ φίλοι, ἂν εἶστε τοιοῦτοι, φευγᾶτε νὰ μὴν σκοτωθοῦμεν ἀναμεταξύ μας ἀδίκως· ἂν εἶστε φίλοι μου καὶ φίλοι τῆς πατρίδος, ἐλᾶτε νὰ φιληθοῦμεν καὶ νὰ γενοῦμεν ἀδέλφια, ν' ἀγωνιστοῦμεν διὰ τὴν πατρίδα μας, ὅτι κινδυνεύει». Ἔβγαλε ὁ Δυσσέας τὸ γράμμα καὶ τοὺς ἔδειξε, ὁποῦ τὄγραφαν ἀναντίον τους. Ἔβγαλε κι' ὁ Νικήτας τὸ δικόν του, εἶπε κι' ὁ Ὑψηλάντης τὸν πατριωτισμόν τους, τῶν κυβερνητῶν μας. Πιάστηκαν καὶ οἱ τρεῖς καὶ φιλήθηκαν κι' ὁρκίστηκαν νά εἶναι ἀχώριστοι διὰ τὸ καλὸ καὶ στερέωσιν τῆς πατρίδος· ν' ἀγωνιστοῦνε δι' αὐτείνη καὶ νὰ ἑνωθοῦν καὶ μὲ τοὺς ἄλλους. Καὶ τοὺς παράγγειλαν ὁλουνῶν τῶν ἀρχηγῶν ν' ἀνταμωθοῦν 'σ ἕνα μέρος νὰ μιλήσουνε καὶ νὰ ἑνωθοῦνε καὶ νὰ κινηθοῦν ἀναντίον τῶν Τούρκων.

Ἐπῆγαν ὅλοι κι' ἀνταμώθηκαν, ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἀνταμώθηκαν εἰς Τουρκοχῶρι [1])· γνωρίστηκαν μὲ τὸν Ὑψηλάντη καὶ Νικήτα καὶ μιλήσανε νὰ κινηθοῦν διὰ τὴν πατρίδα. Μετρήθηκαν πόσα στρατέματα μπορεῖ νἄχουν ὅλοι· καὶ μετρήθηκαν τὸ ὅλο καὶ ἦταν ὡς ἑφτὰ χιλιάδες. Κι' ἀποφάσισαν νὰ ἑτοιμαστοῦν νὰ κινηθοῦν διὰ τὴν Ἁγιαμαρίνα καὶ Στυλίδα καὶ Πατρατζίκι. Κι' ὁ Ἀργειοπάγος νὰ τοὺς ἑτοιμάσῃ τὰ καράβια καὶ τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου.

Ἀφοῦ ἀνάλαβα κ' ἐγώ, ὁποῦ ἠμουν ἀστενής, μοῦ παράγγειλε ὁ Γῶγος ἐπίτηδες νὰ πάγω ἐκεῖ. Αὐτὸ μαθαίνοντας οἱ πατριῶτες, μὲ παρακίνησαν νὰ μὴν πάγω ἐκεῖ, νὰ μείνω ἐδῶ ὁποὖναι ἡ πατρίδα μου· κ' ἕνας ἀγῶνας εἶναι κ' ἐκεῖ κ' ἐδῶ. Τότε τοῦ παράγγειλα τοῦ Γώγου, ὅτι εἶμαι ἀστενὴς καὶ δὲν πάγω α). Ἀφοῦ ἔμεινα 'σ τὴν ἀνατολικὴ Ἑλλάδα, γράφτηκα ὅτι θέλω δουλέψῃ τὴν πατρίδα μου μὲ πίστη κι' ἀμιστί. Οἱ ἄλλοι ὅλοι, οἱ ἀρχηγοὶ καὶ στρατιῶτες, πλερώνονταν ἀπὸ τοὺς κατοίκους. Θέλησαν καὶ τέσσερα χωριὰ τοῦ Σαλώνου Σερνικάκι, Κοῦσκι [2]), Ἁγιώργης, Σεργοῦνι νὰ μὲ βάλουν κεφαλή τους, νὰ τοὺς συνάζω νὰ πηγαίνωμεν εἰς τὰ δεινὰ κι' ἀγῶνες τῆς πατρίδος· τὸ φτόνησαν οἱ ἄλλοι οἱ ἀρχηγοὶ αὐτό, νὰ μὴν τοὺς λιγοστέψω τὸν ραγιᾶ τους. Ὅμως τὰ χωριὰ ἐπίμεναν καὶ τὰ τέσσερα συνφώνως· καὶ τὰ σύναζα καὶ πηγαίναμεν ὅθεν ἦταν ἀγῶνας καὶ πηγαίνανε καὶ οἱ ἄλλοι. Ἔγινε τὸ σκέδιον νὰ κινηθοῦν ἀναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ Ἀργειοπάγος

---

1) Ἡ συνέλευσις αὕτη ἐγένετο εἰς τὸ χωρίον Μπράλο κατὰ τὸν Τρικούπην καὶ τὸν Γεωργαντᾶν (ἔνθ. ἀνωτ.). Τουρκοχῶρι δ' ἐνταῦθα εἶναι ἴσως τὸ Παλιοχῶρι, ἐγγὺς ὂν τοῦ Μπράλου, ὅπερ καὶ ὑπὸ τοῦ Σάθα ἀναφέρεται.

α) Πέθανε ὁ καϊμένος καὶ δὲν ἀνταμωθήκαμε. Ὁ Θεὸς μακαρίζῃ τὴν ψυχή του.

2) Τὸ χειρόγρ. **κόσκι**. Τὸ χωρίον τοῦτο δὲν ἀναφέρεται εἰς τοὺς μετὰ τὸ 1837 (ἴδε τὸν ἐν σελ. 12 σημειωθέντα πίνακα τοῦ 1837) ἐκδοθέντας στατιστικοὺς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ κράτους πίνακας, σώζεται ὅμως ἔτι, ἔχον ἐλαχίστας οἰκίας.

ἑτοίμασε τὰ καράβια. Πέρασε ὁ Δυσσέας, ὁ Νικήτας κι' ὁ Γιωργάκη Δυοβουνιώτης δι' Ἀγιαμαρίνα καὶ Στυλίδα. Ὁ Πανουργιᾶς κι' ὁ Ὑψηλάντης ἀποφασίστη νὰ καθίσουνε εἰς τὴν Δρακοσπηλιά· οἱ ἄλλοι, Σαφάκας, Καλτζοδῆμος, Κοντογιανναῖγοι, Δυοβουνιώτης, Γιολντασαῖοι νὰ πᾶνε εἰς Πατρατζίκι [1]). Καὶ τὸ σκέδιόν τους ἦταν νὰ βαρέσουνε ὅλοι μαζὶ εἰς τὴν Στυλίδα καὶ Ἀγιαμαρίνα καὶ Πατρατζίκι τὸ Μεγάλο Σαββᾶτο συνφώνως, ἐκείνη τὴν ἡμέρα, νὰ μεραστοῦν οἱ Τοῦρκοι. Καὶ κινήθη ὁ καθεὶς διὰ τὴν διορισμένη του θέσιν. Ἐβῆκαν εἰς τὴν Στυλίδα κι' Ἀγιαμαρίνα τὴν διορισμένη 'μέρα· ταῦραν πιασμένα ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τὰ δυὸ μέρη· τοὺς πολέμησαν γενναίως, ἄλλους κάψαν εἰς τὰ σπίτια, ἄλλους κυργέψαν, ἄλλους σκοτῶσαν καὶ πῆραν καὶ τὶς δυὸ θέσες οἱ Ἕλληνες. Οἱ ἄλλοι ὁποῦ πῆγαν εἰς Πατρατζίκι δὲν βάρεσαν ντουφέκι τὸ Μεγάλο Σαββᾶτο, ὁποῦ βάρεσαν οἱ ἄλλοι εἰς Ἀγιαμαρίνα κι' ἀλλοῦ. Τότε ἡ Τουρκιὰ ἔπεσε, ὅλη ἡ δύναμη, ἀπάνου τους μὲ καβαλλαρία, μὲ πεζούρα, μὲ κανόνια· μὲ πρώτη ὁρμὴ τῶν Τούρκων, καὶ τοὺς πῆγαν μέσα εἰς τὰ ταμπούρια τους τοὺς Ἕλληνες· κ' ἔφκειασαν χαρακώματα οἱ Τοῦρκοι, ὅτ' ἦταν πολλὴ δύναμη καὶ μὲ τ' ἀναγκαῖα τους, καὶ οἱ δικοί μας δὲν εἶχαν οὔτε ψωμί.

Ἀφοῦ εἶδε ὁ Δυσσέας ὅλη αὐτείνη τὴν δύναμη ἀπάνου τους, τοὺς ἔστειλε ἄνθρωπο εἰς τὸ Πατρατζίκι καὶ τοὺς περικάλεσε νὰ βαρέσουνε κατὰ τὴν συνφωνίαν τους κ' ἔτζι νὰ μεραστῇ ἡ δύναμη τῶν Τούρκων. Τρόμαξαν λοιπὸν νὰ βαρέσουνε, χωρὶς ὄρεξη, τὴν Τρίτη τῆς Λαμπρῆς. Ἀφοῦ ὅμως εἶδαν οἱ Τοῦρκοι αὐτείνη τὴν ἀδιαφορία ἐκεινῶν 'σ τὸ Πατρατζίκι καὶ τὴν διχόνοιαν, λίγη προσοχὴ εἶχαν ἐκεῖ· κι' ὁ πόλεμος πεισματώδης, νύχτα καὶ ἡμέρα πολεμοῦσαν εἰς Ἀγιαμαρίνα· κι' ἀφανίστηκαν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὸν σκοτωμὸν τοῦ ντουφεκιοῦ καὶ γρανάτων· καὶ καταπληγώθηκαν καὶ γιατρὸν δὲν εἶχαν· καὶ ταίνιασαν [2]) ἀπὸ τὴν πεῖνα. Μισὴ χούφτα ἀραποσῖτι παῖρναν κ' ἔτρωγαν δεκαφτὰ μερόνυχτα [3]). Εἶχαν τὸν Ἄργειον Πάγον νὰ τοὺς προμηθεύῃ

---

1) Γιωργάκης Δυοβουνιώτης εἶναι ὁ υἱός, ὁ δὲ κατωτέρω σημειούμενος εἶναι ὁ πατὴρ Γιάννης Δυοβουνιώτης. Ὁ Ἀνδρίτσος Σαφάκας ἦτο ὁπλαρχηγὸς Κραββάρων, ὁ δὲ Δῆμος Καλτσᾶς Λιδορικίου. Οἱ Γιολντασαῖοι ἠγοῦντο τῶν ἐκ Καρπενησίου σωμάτων. Ἡμέρα τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τὸν Τρικούπην εἶχεν ὁρισθῇ ἡ Μεγάλη Παρασκευὴ καὶ οὐχὶ τὸ Σάββατον. Οὐχ' ἧττον ὅμως, ἀναβληθεῖσα ἡ ἐπίθεσις κατὰ μίαν ἡμέραν, ἐγένετο τὸ Σάββατον, πρώτην Ἀπριλίου.

Πατρατζίκι, ἄλλως **Νέα Πάτρα** εἶναι ἡ Ὑπάτη.

2) **Ταινιάζω** ἐξαντλοῦμαι, λέξις συνήθης ἐν Στερεᾷ.

3) «Μείναντες δὲ οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὡς ἔγγιστα 20 ἡμέρας, πρὸ τριῶν ἡμερῶν εἶχαν παύσῃ παντὸς εἴδους τροφῆς καὶ μόνον ὀλίγον καλαμπόκι (ἄσπρον λεγόμενον)... τὸ ὁποῖον μὴ ἔχοντες μέσα νὰ τὸ κάμωμεν ἄλευρον, οὔτε ἀγγεῖα νὰ τὸ βράσωμεν, ἐμοίραζεν ὁ Ὀδυσσεὺς μόνος του καθ' ἡμέραν εἰς τὸν καθέναν ἀνὰ 80 δράμια ἐκ τοῦ καρποῦ

τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου κι' αὐτεῖνοι, οἱ ἀφεντάδες, κάθονταν εἰς τὰ καράβια κ' ἔτρωγαν κ' ἔπιναν, κ' ἐκείνους ὁποῦ κιντύνευαν διὰ τὴν πατρίδα τοὺς προμήθευαν διχόνοιαν καὶ διαίρεσιν ἀναμεταξύ τους. Ἀφοῦ τ' ἀσκέρια εἴδανε ὁποῦ λαβώνονταν οἱ ἄνθρωποι καὶ πέθαιναν ἀδίκως, καὶ νηστικοὶ καὶ διψασμένοι, ἀγανάχτησαν ἀναντίον τῶν ἀρχηγῶν τους, ὁποῦ τοὺς πῆγαν εἰς τὸ μακελλειὸ χωρὶς καμμίαν ἑτοιμασίαν, καὶ τοὺς βιάσανε εἴτε νὰ τοὺς πᾶνε φελοῦκες νὰ μπαρκαριστοῦν, εἴτε νὰ φύγουν μὲ γεροῦσι τῆς στεργιᾶς. Παραγγέλνει αὐτὸ ὁ Δυσσέος τ' Ἀργειοπάγου, δὲν τοῦ ἀποκρίνονται τίποτας, ἀλλὰ φώναξε τοὺς καραβοκυραίους ὁ Ἄργειος Πάγος καὶ τοὺς λέγει νὰ μὴν πλησιάσῃ κανένας μὲ φελούκα εἰς τ' ὀρδὶ — καὶ ἂς χαθοῦνε ὅλοι [1]). Εἶχαν πάθος μὲ τὸν Δυσσέα κι' ἀποφάσιζαν οἱ καλοὶ πατριῶτες διὰ τὴν ἰδιαιτέρα τους διχόνοιαν μὲ ἕνα ἄτομο, νὰ χαθοῦνε τρεῖς χιλιάδες στράτεμα καὶ περίτου. Καὶ ἡ πατρὶς αὐτὸ τὸ στράτεμα μόνον εἶχε εἰς τὴν ἐξουσίαν της, ὅτι οἱ ἄλλοι γύρευαν βαθμοὺς καὶ ταξίματα καὶ κάθονταν ἄνεργοι. Καὶ σὰν χάνονταν αὐτεῖνοι, ποιοὶ θὰ πολεμοῦσαν τοὺς Τούρκους; Ἐκεῖνοι ὁποῦ πολεμοῦσαν ἐκεῖ πολέμησαν καὶ ὕστερα τὸν Δράμαλη εἰς Πελοπόννησο κ' ἔξω εἰς τὴν Ρούμελη· τοὺς ζαϊρέδες ὁποῦ θἄμπαζαν οἱ Τοῦρκοι, τοὺς σκότωναν αὐτοὺς εἰς τὰ στενὰ καὶ δὲν πῆγαν οἱ ζαϊρέδες εἰς τὴν Πελοπόννησο καὶ χάθη ὁ Δράμαλης. Ἂν εἶχε ζαϊρέ, τί λόγο εἶχε νὰ χαθῇ; Οἱ φίλοι Ἀργειοπαγῖτες κιότεψαν ὅτι δὲν θὰ ὑπάρξωμεν, μὲ τὸ φτάσιμον τοῦ Δράμαλη, καὶ θἄκαναν δούλεψη τῶν Τούρκων ν' ἀφήσουνε νὰ σκοτωθοῦνε οἱ κεφαλὲς καὶ νὰ χαθῇ τὸ στράτεμα ἐκεῖνο — καὶ θά ἦταν σίγουροι αὐτεῖνοι κι' ἀσφαλισμένοι, σὰν ἀφεντάδες ὁποῦ ἦταν, κοντὰ εἰς τοὺς Τούρκους α).

Τότε ὁ Δυσσέος, ἀφοῦ εἶδε ὅτι ὁ Ἀργειοπάγος θέλει νὰ χαθοῦνε καὶ τ' ἀσκέρι θύμωσε ἀναντίον τους, τῶν ἀρχηγῶν, καὶ ἤθελαν νὰ τοὺς σκοτώ-

---

αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες κατώρθωναν νὰ μουσκεύουν εἰς ὕδωρ, ἀλλὰ οὔτε ἄλας δὲν εἶχον τοὐλάχιστον νὰ τοῦ ρίπτουν» (Α. Γεωργαντᾶ ἔνθ. ἀνωτ.). Εἶναι λοιπὸν ἀνακριβῆ τὰ ὑπὸ τοῦ Τρικούπη (τόμ. Β' σελ. 163) γραφόμενα περὶ ἀφθονίας τῶν τροφῶν.

1) Πολλαὶ φιλονικίαι ἐγένοντο μεταξὺ Ἀρείου Πάγου καὶ τοῦ Ὀδυσσέως τὰς ἡμέρας ἐκείνας, τοῦτο δ' ἐκ τῆς ἀθεραπεύτου καὶ ὀλεθρίας μανίας τῶν πολιτικῶν νὰ θέλωσι νὰ διευθύνωσι στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις (βλ. ἐκστρατείαν τοῦ Α. Μαυροκορδάτου εἰς Ἤπειρον, Γ. Κουντουριώτη εἰς Μεσσηνίαν κλπ.).

α) Ὁ Κωλέτης, καθὼς λένε, ἔγραψε τοῦ Κιουτάγια κάποτε νὰ γυρίσῃ μ' αὐτόν. Τὸ γράμμα του ὁ Κιουτάγιας τὄδειξε τοῦ Τάτση Μαγγίνα, ὅταν τὸν ἔπιασε σκλάβον εἰς τὸ Μισολόγγι· κι' ὅταν λευτερώθη ὁ Μαγγίνας, τὸ εἶπε αὐτὸ παρουσία, καὶ τί ἔγραφε τὸ γράμμα, εἰς τὸ Βουλευτικὸν σῶμα, εἰς τὴν Αἴγινα, κ' ἔγινε τόσος καυγᾶς μ' ὅλους τοὺς βουλευτάς. Παιδιὰ τῶν Τούρκων ἔχομεν ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦν, καὶ δυστυχία καὶ τῆς πατρίδος καὶ ἐμᾶς. Κι' ἄλλοι εἶναι παιδιὰ τῶν Τούρκων, ἄλλοι παιδιὰ ἀλλουνῶν γερότερων ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἡ πατρὶς ἡ δυστυχὴς κυβέρνησιν δὲν εἶδε μὲ τὰ μάτια της, οὔτε θὰ ἰδῇ. Κι' ὁ Θεὸς νὰ βγάλῃ ἐμέναν ψεύτη κι' ἄδικον κι' αὐτοὺς πατριῶτες κι' ἀληθινούς.

σουνε, ἀποφάσισε ν' ἀφήσῃ τὴν θέσῃ· εἶχε κάτι καραβοκυραίους φίλους του κ' ἔστειλε καὶ πῆγαν κρυφίως [1]) τὴν ἄχλιαν κατάστασίν τους καὶ τὴν νύχτα τοῦ πῆγαν φελοῦκες κ' ἔβαλε ἀνθρώπους καὶ πῆγαν κ' ἔφεραν κι' ἄλλες κι' ἄρχισε τὸ μπαρκάρισμα μυστικῶς ὅλη νύχτα, νὰ μὴ νοιώσουν οἱ Τοῦρκοι τίποτας. Μπαρκάρισε πρῶτα τοὺς λαβωμένους κι' ἄρρωστους, ὕστερα τοὺς κιοτῆδες καὶ ὕστερα μπαρκάρισε τοὺς ἄλλους. Ἀπὸ τὴν μίαν αὐγὴ ὡς τὴν ἄλλη μπαρκαρίζονταν· κι' ἀλλοῦ ὕστερα στάθη μὲ τὸν Νικήτα κι' ἄλλους κ' ἔβαλαν φωτιά· καὶ τότε πῆραν χαμπέρι οἱ Τοῦρκοι κ' ἔρριχναν κανόνια κοντά τους. Καὶ σώθηκαν ὅλοι εἰς τὰ καράβια [2]). Τότε οἱ Ἀργειοπαγῖτες ἔστειλαν τοὺς καραβοκυραίους καὶ τὸν ἀρχηγὸ τῆς φρουρᾶς τους καὶ τοῦ εἰπαν τοῦ Δυσσέου νὰ τὸν πᾶνε εἰς τὸ καράβι, πῶς ἔχουν νὰ μιλήσουνε, καὶ μ' ἀπιστιὰ νὰ τὸν σκοτώσουνε [3]). Κι' αὐτεῖνοι ὡς πατριῶτες δὲν θέλησαν νὰ γένῃ αὐτό, ὅτι κιντύνευε ἡ πατρὶς τότε· εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ καντιποτένιους [4]) ἀνθρώπους κι' ὄχι ἀπὸ τὸν Δυσσέα ὁποὔτρεμε ἡ Τουρκιά· ὁποὔλεγαν πῶς εἶχε ἑξῆντα χιλιάδες στράτεμα· καὶ εἶχε φτερὰ εἰς τὰ ποδάρια [5]). Λίγο τοὺς ἔμελλε τοὺς καλοὺς πατριῶτες ὅτι θὰ κιντύνευε ἡ πατρίς. Κι' ἂν ἦταν κακὸς ὁ Δυσσέας, αὐτεῖνοι ὡς γνωστικοὶ μποροῦσαν νὰ τὸν συβουλέψουν νὰ γένῃ κι' αὐτὸς καλὸς — καὶ τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος νὰ λιγόστευαν.

Ἀφοῦ μπαρκαρίστηκαν, δὲν τοὺς μίλησε τίποτας τῶν Ἀργειοπαγίτων ὁ

---

1) Ἐνταῦθα φαίνεται ὅτι παρελείφθησαν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λέξεις τινές, ἴσως **καὶ τοὺς εἶπε.**

2) Ἡ ἐπιβίβασις τοῦ στρατεύματος παρὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν μέσων διεξήχθη θαυμασίως, χάρις εἰς τὸ πολυμήχανον καὶ τὸ ἀκαταπόνητον τοῦ Ἀνδρούτσου, περιγράφεται δὲ λεπτομερῶς ὑπὸ τοῦ αὐτόπτου Γεωργαντᾶ (βλ. ἀνωτ.). Γενικῶς ἡ ἐκστρατεία αὕτη, ἡ ἐλάχιστον τόπον κατέχουσα ἐν τοῖς ἔργοις τῶν μέχρι σήμερον γραψάντων περὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀπέδειξε τὴν ἔξοχον στρατηγικὴν ἱκανότητα τοῦ Ὀδυσσέως. «Τὸν Ὀδυσσέα ἄπαντα τὰ σώματα, τὰ εὑρισκόμενα εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίναν, τὸν ἐλάτρευον ὡς σωτῆρά των διὰ τὸν τρόπον τὸν ὁποῖον ἐφεῦρε εὐκολώτατον νὰ ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτήν» (Δ. Γεωργ. βλ. ἀνωτ.).

3) Ὁ Τρικούπης περιγράφει σφοδροτάτην μεταξὺ Ὀδυσσέως καὶ Ἀρείου Πάγου λογομαχίαν γενομένην πρὸ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν στρατευμάτων ἐξ Ἁγίας Μαρίνας ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Χ. Βισβίζη Ψαριανοῦ, ἐν ᾧ διέμενεν ὁ Ἄρειος Πάγος. Ἐν παραθέσει δὲ πρὸς ὅσα ὁ Μακρυγιάννης λέγει περὶ ἐπιβουλῆς κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως ἰδού τί καὶ ὁ Γεωργαντᾶς ἀναφέρει· «Ἀκούσαντες δὲ τὴν ἀναχώρησίν του τὸν εἰδοποίησαν νὰ μεταβῇ εἰς τὸ πλοῖον διὰ νὰ ὁμιλήσουν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Ἑλλήνων· ἀλλὰ ἀφοῦ ὁ Ὀδυσσεὺς εἰδοποίησε πῶς θὰ μεταβῇ εἰς τὸ πλοῖον, ἐπιφόρτισαν τὸν Γεώργιον Ζορμπᾶν, ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς τοῦ Ἀρείου Πάγου, καθὼς καὶ τὸν πλοίαρχον Βισβίζην, ἅμα ὁ Ὀδυσσεὺς ἤθελε ἀνέλθῃ εἰς τὴν κλίμακα τοῦ πλοίου, νὰ ρίψουν νὰ τὸν φονεύσουν κλπ.». (βλ. καὶ Ν. Σπηλ. τόμ. Α' σελ. 314 καὶ Κάρπου Παπαδοπούλου «Ἀνασκευὴν κλπ.» σελ. 46).

4) Παρὰ τὸ **κἀντίποτα** μηδαμινόν τι.

5) Ἐνταῦθα δὲν νοεῖται ἡ διάσημος ἀλλως ὠκυποδία τοῦ Ἀνδρούτσου, ἀλλὰ μεταφορικῶς ἡ φυσικὴ αὐτοῦ δεξιότης καὶ ἑτοιμότης πρὸς τοὺς κινδύνους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Δυσσέας. Ἐβῆκαν εἰς Μπουντουνίτζα τὸ στράτεμα ὅλο. Ἀπὸ 'κεῖ ὁ Δυσσέας τοὺς ἔκαμεν μιὰ ἀναφορὰ καὶ βάνει καὶ τὸ δίπλωμά μέσα, ὁποῦ τὸν εἶχε κάμῃ ὁ Ἀργειοπάγος χιλίαρχον, καὶ τοὺς γράφει· «Πρὸς τὸν σεβαστὸν Ἄργειον Πάγον. Ὅσες ἀντενέργειες μοῦ κάμετε καὶ σκέδια ἀναντίον μου, διὰ νὰ χαθῶ κ' ἐγώ, νὰ χαθῇ κι' ὅλο τὸ στράτεμα ἐξ αἰτίας μου, μοῦ εἶναι γνωστὰ ὅλα αὐτά. Σᾶς εἶχα εἰς τὸ χέρι, καὶ σᾶς ἔχω, νὰ σᾶς κάμω ὅ,τι θέλω· δὲν καταδέχομαι, ὅτ' εἶστε κυβερνῆται τῆς πατρίδος μου. Σὰν γνωρίζετε ὅτ' εἶμαι κακὸς ἄνθρωπος καὶ κιντυνεύει ἡ πατρὶς ἐξ αἰτίας μου, τραβιῶμαι 'σ ἕνα μέρος καὶ δὲν ἀνακατώνομαι. Καὶ στεῖλτε λάβετε τοὺς ἀνθρώπους καὶ βάλτε ὅποιον θέλετε κεφαλὴ 'σ αὐτούς. Λάβετε καὶ τὸ δίπλωμά σας ὀπίσου καὶ εἰς τὸ ἑξῆς δὲν ἀνακατώνομαι σὲ τίποτα, νὰ μὴν κιντυνεύῃ ἡ πατρὶς διὰ 'μένα καὶ κάθε ὀλίγον κιντυνεύουν νὰ χαθοῦν καὶ οἱ ἀγωνισταί». Ἀπάντηση τ' Ἀργειοπάγου· «Πρὸς τὸν Δυσσέα Ἀντρίτσο: Ἐλάβαμε τὴν ἀναφορά σου καὶ δίπλωμα· κόπιασε εἰς τὴν δουλειά σου καὶ στέλνομε καὶ κυβερνοῦμε τοὺς ἀνθρώπους»[1]). Τὸν Δυσσέα ἐγὼ τὸν ἔχω ὀχτρό· γύρευε νὰ μὲ σκοτώσῃ, ὅμως σημειώνω αὐτὰ ἐδῶ, γιατὶ τ' ἄκουσα ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Νικήτα, ἀπὸ τὸν γραμματικόν του κι' ἀπ' ἄλλους ἀξιωματικούς. Ὁ Ὑψηλάντης κι' ὁ Πανουργιᾶς μαθαίνουν τὴν ἀπάντηση τ' Ἀργειοπάγου, ρωτᾶν τὸν Δυσσέα τὶ εἶναι αὐτό. Τοῦτος τότε τοὺς ἔδειξε τὴν κόπια τῆς ἀναφορᾶς του καὶ τὴν ἀπάντησίν τους, τῶν Ἀργειοπαγίτων. Λέγει ὁ Ὑψηλάντης· «Ἐγὼ σοῦ τά εἶπα ὅλα, ὅταν σμίξαμε· αὐτὰ ἔβλεπα ὁποῦ 'νεργοῦσαν μέσα εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ὁποῦ ἤμουν μέλος κ' ἐγώ, καὶ σηκώθηκα κ' ἔφυγα κ' ἦρθα ν' ἀνταμωθοῦμε ὅλοι μαζὶ νὰ δουλέψωμε πιστά, ἴσως καὶ σώσουμε τὴν πατρίδα, ὅτι κιντυνεύει ἀπὸ 'μᾶς τοὺς ἴδιους, καὶ θὰ χαθῇ κατὰ τὸν πατριωτισμὸν ὁποῦ δείχνεται εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ εἰς τοὺς τίμιους ἀνθρώπους.

'Σ αὐτὰ ὅλα ἔφταιγε ὁ Κωλέτης. Ἀπὸ τὸν Ἀλήπασσα — ἦταν γιατρὸς τοῦ Μουχτάρπασια — γνώριζε τὸν Δυσσέα τὶ νοῦ εἶχε· ἦταν ὁ καλύτερος ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους στρατιωτικούς. Δὲν μποροῦσε νὰ τὸν παίξῃ αὐτὸν ὁ Κωλέτης. Κ' ἤθελε νὰ τὸν βγάλῃ ἀπὸ τὴ μέση καὶ νὰ κάμῃ τοὺς δικούς του σκοπούς. Ὁ Κωλέτης εἶναι ἀπὸ τοὺς Καλαρρῦτες. Ὅταν χαλάστηκαν οἱ Καλαρρῦτες ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πέρασε ἀπὸ τὸ Γῶγο κι' ἀλλουνοὺς ἀρχηγοὺς

---

1) Μετὰ τὸ πέρας τῆς περὶ τοῦ Ζιτουνιοῦ (Λαμίας) ἐκστρατείας ἡ κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως καταδρομὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου ὠξύνθη ἔτι μᾶλλον. Τὴν ἀπὸ τῆς διοικήσεως τῆς χιλιαρχίας παραίτησιν αὐτοῦ ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν 16 Ἀπριλίου. Ὁ δὲ Ἄρειος Πάγος ἀποδεχθεὶς αὐτὴν ἀπήντησεν ἀγερώχως πρὸς τὸν Ἀνδροῦτσον, διώρισε δ' ἀσημάντους τινὰς ἀντ' αὐτοῦ. (Παράβ. τὴν μετὰ τοῦ Νικήτα σπουδαίαν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐν «Ἐγγράφοις καὶ ἐπιστολαῖς κλπ. ὑπὸ Ι. Θ. Κολοκοτρώνη» σελ. 47 καὶ ἑξ.).

τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ πῆρε συστατικὰ εἰς τὴν Κυβέρνησιν· ὅτι γνωρίζαμε αὐτὸν καὶ τὸν κάναμε ἀντιπρόσωπό μας. Οἱ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ ἄλλοι ἄμαθοι καὶ ἄπραγοι 'σ τὰ πολιτικά, τότε αὐτός, πανοῦργος, ἐνώθη μὲ τοὺς ξεκλησμένους [1]) ἀνθρώπους κ' ἔπαιξε τὴν πατρίδα ὅπως ἦταν ἡ ὄρεξή του. Μαθητὴς τῶν Τούρκων καὶ κατεξοχὴ τοῦ τύραγνου 'Αλήπασσα, τέτοια φῶτα σὰν ἐκεινοῦ θὰ δώσῃ εἰς τὴν πατρίδα καὶ τέτοια ἔργα νὰ 'νεργήσῃ. Ὅταν κιντυνεύει ἡ πατρίς, αὐτὸς κατατρέχει τοὺς ἄξιους ἀνθρώπους, τοὺς κατατρέχει αὐτὸς καὶ οἱ φίλοι του, ὁποῦναι 'Αργειοπαγῖτες. Ὅτι ὁ Δυσσέας δὲν τὸν γνώριζε ὡς πληρεξούσιον κι' ὅποιον κεντρὶ τὸν ἀγκυλώσῃ [2]) — ἐκεῖνο τήραγε κι' ὁ Κωλέτης νὰ ξερριζώσῃ· τοὺς ἄλλους τοὺς γέλαγε μὲ κούφια καρύδια — λόγια παχειά· καὶ μὲ λιθάρια 'σ τὸν τουρβᾶ τοὺς ἀνάπευε. Νὰ μὴν τοῦ κόψῃ τὸ βυζὶ τοῦ Κωλέτη ὁ Δυσσέας, θὰ τὸν φάγῃ κι' ἂς κιντυνέψῃ καὶ ἡ πατρίς. Αὐτὸς τί τὸν μέλει ; 'σ ἄλλον πασιᾶ γίνεται γιατρός, γράφει καὶ τοῦ Κιτάγια νά εἶναι εἰς τὴν εὔνοιάν του. 'Αλοίμονο εἰς τὴν πατρίδα κ' ἐμᾶς, ὁποῦ θὰ χαθοῦμε μαζὶ μ' αὐτείνη.

'Αφοῦ ἔμαθε ὁ κόσμος, ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Λιβαδιᾶς κι' ἀσκέρια, τὶ ἔγραψε ὁ Δυσσέας τ' 'Αργειοπάγου καὶ τὴν ἀπάντησιν ὀπίσου εἰς τὸν Δυσσέα, πῆγαν ὅλοι καὶ τὄπεσαν εἰς τὸ λαιμό του, τὸ ἴδιον κι' ὁ Ὑψηλάντης καὶ Νικήτας κι' ἄλλοι, κ' ἔμεινε. Τότε ὁ 'Αργειοπάγος μαθαίνοντας αὐτό [3]), στέλνει ἕναν γραμματικόν του πιστὸν εἰς τὸν Νικήτα καὶ τοῦ λέγει νὰ σκοτώσῃ τὸν Δυσσέα ὁ Νικήτας καὶ νὰ βάλουν αὐτὸν ἀρχηγόν. Ὁ γραμματικὸς εἶχε κ' ἕνα γράμμα ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τοῦ εἶχαν εἰπῆ νὰ τὸ διαβάσῃ ὁ ἴδιος γραμματικός, (ὅτι δὲν ξέρει γράμματα ὁ Νικήτας). Ὅταν τὸ διάβασε καὶ τοῦ εἶπε καὶ στοματικῶς, τότε τοῦ λέγει ὁ Νικήτας· «Νὰ σὲ σκοτώσω δὲν καταδέχομαι, ἕναν τοιοῦτον ἄνθρωπον, καὶ φεῦγα νὰ μὴν σὲ μάθῃ ὁ Δυσσέας καὶ σὲ σκοτώσῃ καὶ μαγαρίσῃ τὰ χέρια του σὲ τέτοιους κακοὺς πατριῶτες, ὁποῦ κιντυνεύει ἡ πατρὶς καὶ θέλουν νὰ σκοτώσουνε τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ εἶναι ἐλπίδα νὰ τὴν σώσουνε». Ὁ γραμματικὸς εἶδε αὐτὴ τὴν συμπάθεια ἀπὸ τὸν Νικήτα καὶ τοῦ λέγει· «Κάτι θὰ σοῦ ξηγηθῶ, καὶ νὰ μὴν μὲ προδώσῃς· τοῦ λέγει : ἐμένα μοῦλεγαν ὅτι ἐσεῖς ὅλοι εἶστε θερία καὶ

---

1) **Ξεκλάω** σχίζω. **Ξεκλησμένοι** μεταφορ. διεφθαρμένοι.

2) Ὁ συγγραφεὺς μεταχειρισθεὶς μόνον τὸ ἥμισυ δημοτικῆς παροιμίας, μεθήρμοσε τὸ ἕτερον ἥμισυ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Κωλέτη, στρέψας πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον. **Κεντρὶ** ἀγκάθι ἐνταῦθα.

3) Ἐξακολουθῶν τὰς κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως ραδιουργίας αὐτοῦ, πρὸς ἃς ἄλλως καὶ οὗτος δὲν ἔμενεν ἀργός, ἔγραφεν ὁ Ἄρειος Πάγος πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τὴν 22 Ἀπριλίου ἀπαιτῶν τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ὑψηλάντου, τὴν ἀποστολὴν τοῦ Παλάσκα εἰς τόπον τοῦ παραιτηθέντος τῆς χιλιαρχίας Ἀνδρούτσου καὶ τὴν ἀπὸ τούτου ἀπόσπασιν τοῦ Νικήτα. Τὰ κατωτέρω διηγήθη ὁ Νικήτας καὶ πρὸς τὸν Ν. Σπηλιάδην (τόμ. Α' σελ. 314).

πίστευα τὰ λόγια αὐτεινῶν. Ἐσεῖς κι' ὄντως θὰ σώσετε τὴν πατρίδα. Αὐτεινῶν, τοῦ λέγει, εἶμαι πιστός τους καὶ συγγενὴς ἑνοῦ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ 'σ ὅ,τι 'νεργάγῃ ἡ Διοίκηση κι' ὁ 'Αργειοπάγος ἐμένα στέλνουν· καὶ τὰ σκέδιά τους κι' ὅ,τι 'νεργοῦνε τὰ ξέρω ὅλα· κ' εἶναι αὐτά, νὰ βαίνουν ἕναν τὸν ἄλλον νὰ σκοτώνῃ καὶ νὰ σᾶς σκοτώσουνε ὅλους καὶ τότε νὰ βάλουν δικούς τους ἀνθρώπους. Καὶ δὲν θ' ἀφήσουνε, ἂν μπορέσουνε, κανέναν ἀπὸ σᾶς». Καὶ τοῦ λέγει ὅλα τους τὰ σκέδια κι' ὁρκίζει αὐτὸν καὶ τὸν Δυσσέα νὰ μὴν εἰποῦμε τίποτας, ὅτι τὸν σκοτώνουν κι' αὐτόν· ὅτ' εἶναι τοιούτως ὁρκισμένοι. «Καὶ νὰ παραγγείλετε αὐτό, τοὺς λέγει, καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη κι' ὅλων τῶν σημαντικῶν ἀρχηγῶν». Τότε τοὺς τά εἶπε κι' ὁ Ὑψηλάντης κ' ἔστειλαν τὸ γράμμα τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ μίλησαν καὶ τῶν ἀλλουνῶν καὶ πῆραν μέτρα α).

Καὶ πότε θέλουν νὰ κάνουν αὐτά; Ὅταν ὁ Δράμαλης κι' ἄλλοι πασσάδες μὲ τόσες χιλιάδες φοβερίζουν τὴν δυστυχισμένη πατρίδα καὶ κινδυνεύει. Ἄχ, πατρίδα μου, δὲν θὰ σ' ἀφήσουν ζωντανή, ὅτι αὐτεῖνοι σὲ κυβερνοῦν κι' ἄλλοι τοιοῦτοι κι' ἀπ' αὐτοὺς κρέμεσαι. Ἡ ψυχή τους ὁλουνῶν εἶναι ἡ ἴδια· δόλον θυσιάζουν διὰ ἐσένα πλῆθος, κι' ἀρετὴ καὶ πατριωτισμὸν τελείως. Καὶ κινδυνεύεις· μ' αὐτὰ δὲν θὰ πᾷς ὁμπρός. Πότε γύρευαν νὰ σκοτώσουνε τοὺς ὁπλαρχηγούς σου; Ὅταν ἐσύ, πατρίδα, εἶσαι εἰς τὸν γκρεμνὸ νὰ τζακιστῇς, νὰ χαθῇς. Καὶ βέβαια δὲν θὰ γλύτωνες τότε, ὅτι ἐκεῖνοι ὁποῦ εἶχαν τὴν ἐπιρρογὴν θὰ τοὺς σκότωναν. Οἱ νέγοι τὶ θἄκαναν, ὅταν σὲ κυρίεψε τόση Τουρκιά, Ρούμελη καὶ Πελοπόννησο; Πῶς θὰ πάγαινε ὁ πολίτης μὲ νέους ὁδηγούς, ὁποῦ δὲν ἤξερε νὰ φυλάξῃ τὴν πατρίδα, ὅταν τὸν ὁδηγοῦσαν κεφαλές, κ' ἐκεῖνος ἔτρεχε ὅθεν μποροῦσε κι' ἄκουγε λόγια αὐτεινῶν καὶ ὕστερα τὰ αἰστάνεταν καὶ πάγαινε καὶ συμορφώνεταν μὲ τὴν κεφαλή του, τὸν μεγαλύτερόν του, καὶ τὸν ὁδηγοῦσε καὶ γλύτωνε κ' ἐκεῖνος καὶ οἱ πολῖτες β). Δὲν ἄφιναν οἱ καλοὶ πατριῶτες νἄβγῃ ἡ πατρὶς ἀπὸ τὸν κίντυνον — καὶ ὕστερα ἂς βάλουν τὴν διάθεσίν τους 'σ ἐνέργειαν νὰ σκοτώσουν ὅλους. Ὅτι αὐτὸ εἶναι πατρογονικόν· ὅποιος δουλεύει πατριωτικῶς αὐτὸ τὸ βραβεῖον ἔχει. Καὶ οἱ 'Αθηναῖγοι τοῦ Θεμιστοκλῆ αὐτείνη τὴν ἀνταμοιβὴ τόκαμαν, κι' ἀλλουνῶν πολλῶν. Ὄχι ὅμως ὅταν ἦταν ἡ πατρὶς σὲ κίντυνον· ὅταν ἡσύχαζε.

Ἐβάλετε καὶ νέον ἀρχηγὸν εἰς τὸ φρούριον τῆς Κόρθος, 'Αχιλλέα τὸν ἔλεγαν, λογιώτατον· κι' ἀκούγοντας τὸ ὄνομα 'Αχιλλέα, παντηχαίνετε ὅτ' εἶναι ἐκεῖνος ὁ περίφημος 'Αχιλλέας. Καὶ πολέμαγε τ' ὄνομα τοὺς Τούρκους.

α) **'Ακουμπέτι** (τὸ χειρόγρ. **ακοπιτι**· ἡ λέξις Τουρκική, σημαίνουσα «τέλος πάντων») ὁ Δυσσέος ὁ δυστυχὴς τὸν ἔψαγαν. 'Ακολούθως γράφω δι' αὐτό.

β) Ποῖον ζῶον δὲν ἔχει τὸν ὁδηγόν του;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Δὲν πολεμάγει τ' ὄνομα ποτέ, πολεμάγει ἡ ἀντρεία, ὁ πατριωτισμός, ἡ ἀρετή. Κι' ὁ Ἀχιλλέας ὁ δικός σας, ὁ φρούραρχος τῆς Κόρθος, λεβέντης ἦταν, Ἀχιλλέγα τὸν ἔλεγαν, εἶχε καὶ τὸ κάστρο ἐφοδιασμένο ἀπὸ τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου, εἶχε καὶ τόσο στράτεμα. Ὅταν εἶδε τοὺς Τούρκους τοῦ Δράμαλη ἀπὸ μακρυά, καὶ ἦταν καὶ καταπολεμησμένος ἀπὸ Ρούμελη, ἀπὸ Ντερβένια, βλέποντάς τον ὁ Ἀχιλλέας ἄφησε τὸ κάστρο κ' ἔφυγε, ἀπολέμητο [1]). Νά ἦταν ὁ Νικήτας, ἔφευγε; Ὁ Χατζηχρῆστος καὶ οἱ ἄλλοι; Ὄχι βέβαια. Ὅτι τὸν καρτέρεσαν αὐτοὶ τὸν Δράμαλη εἰς τὸν κάμπο καὶ τὸν ἀφάνισαν· ὄχι 'σ ἐφοδιασμένο κάστρο καὶ σὰν τὸ κάστρο τῆς Κόρθος.

Σὰν σκοτώναμε τὸν Δυσσέα, κύριε Κωλέτη, τότε ὁποὖθελες ἡ Ἐκλαμπρότη σου, ὅταν ἦρθαν τόσοι πασσάδες καὶ δώδεκα χιλιάδες ἀσκέρι καὶ ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλὰς μισοπροσκύνησε κι' ὁ Δυσσέας μ' ἕνα ντεσκερέ του τοὺς ἐδίωξε, ποιὸς θὰ τοὺς ἔδιωχνε, ἂν δὲν ἦταν ὁ Δυσσέας; Ποιὸς εἶχε τὴν ἐπιρρογὴ καὶ ἱκανότη αὐτεινοῦ; Δὲν θὰ κυριεῦαν ὅλα τὰ μέρη εἰς τὴν ἄχλιαν κατάστασιν ὁποῦ βρισκόμασταν; Λίγον 'σ ἔμελε ἐσένα καὶ τοὺς συντρόφους σου· τοὺς ἀγάδες τοὺς ἔχετε ἀφεντάδες κ' ἐσεῖς ψυχοπαίδια τους· δὲν θὰ παθαίνετε ἐσεῖς τίποτα. Ὅμως ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κι' ἀπάνου θὰ τοὺς σκλάβωναν ὅλους, θὰ σκλάβωναν καὶ τὸ Γριπονῆσι· γιατ' ἦταν ἐκεῖ κι' ἄλλο πλῆθος Τοῦρκοι καὶ πρόσμεναν κι' αὐτοὺς ν' ἀφανίσουνε τοὺς κατοίκους· καὶ μ' ἕνα ντεσκερὲ τοῦ Δυσσέα πῆγαν 'σ τὸ Ζιτοῦνι καὶ Λάρσα καὶ διαλύθηκαν ὅλως διόλου.

Ὁ Ἐκλαμπρότατος Μαυροκορδᾶτος ἦταν σύνφωνος κι' αὐτός, ὁ Φαναριώτης, εἰς τὸ σκέδιον νὰ ξεκάμουν τοὺς στρατιωτικούς. Τὄβαλε κι' αὐτὸς 'σ ἐνέργεια εὐτύς, ἅμα ἦρθε 'σ τὸ Μισολόγγι, χωρὶς νὰ χάσῃ καιρόν. Ηὗρε πρόφαση ἡ Ἐκλαμπρότη του εἰς τὸ Μισολόγγι, ὅτι ὁ Καραϊσκάκης ἀγροικήθη μὲ τοὺς Τούρκους. Ἔβαλε ἀνθρώπους δικούς του, τοὺς ἔκαμε κριτὰς νὰ τὸν περάσουνε ἀπὸ τὸ κανάλι τῆς δικαιοσύνης του, νὰ τὸν σκοτώσουνε. Τὸν κρίναν καὶ τὸν εἶχαν χαζίρι, κι' ἂν δὲν τὸν γλύτωναν οἱ συντρόφοι του, θὰ

---

1) Ὁ Ἀχιλλεὺς Θεοδωρίδης ἔχων βαθμὸν ταξιάρχου ἦτο φρούραρχος τοῦ Ἀκροκορίνθου ἀπὸ τῆς 19 Μαΐου. Ὅτε τὴν 6 Ἰουλίου 1822 ἔφθασεν ὁ Δράμαλης εἰς Κόρινθον, καταληφθεὶς ὑπὸ δεινοῦ φόβου ὁ ἀπόλεμος Ἀχιλλεύς, ἐγκατέλιπε τὸ φρούριον ἔρημον καὶ ἀπῆλθε. Χαριέντως ὁ Μακρυγιάννης εἰρωνεύεται τὸν **Ἀχιλλέγα**. Ὁ δὲ Ν. Σπηλιάδης ἰδοὺ τί γράφει ἐν σημειώσει τῆς σελ. 395, τόμ. Δ' τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» αὐτοῦ· «Εἶναι παράδοτων τὰ ὀνόματα τῶν προπατόρων μας... Καὶ μέχρι τινὸς ἕκαστος ὠνομάζετο ὅπως τὸν ἐβόκει· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα καὶ οἱ ἱερεῖς μας, ἀντὶ νὰ βαπτίζωσι τὰ παιδία τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ τὰ δίδωσιν ὀνόματα τῶν ἁγίων μας, τὰ δίδουσι καὶ αὐτοὶ ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ἄκουέ τις λοιπὸν ἀχθοφόρους Σωκράτας καλουμένους· καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς ἄρα, ὅστις ἦτο διάκονος καὶ διδάσκαλος τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς εἰς Ὕδραν, ἐπρόδωκε τὸ φρούριον καὶ ἀπελθὼν ἀπῆγξατο».

τὸν σκότωναν[1]). Ἀκοῦτε, ἐσεῖς ; Ὁ Καραϊσκάκης, ἀπὸ δέκα χρονῶν παιδὶ κλέφτης, θὰ γύριζε μὲ τοὺς Τούρκους, ὁποῦ τοὺς σκότωνε μέσα τοὺς λόγγους καὶ περπάταγε ξυπόλυτος ἀπὸ μικρὸ παιδὶ διὰ τὴν λευτεριά. Ὁ Ἐκλαμπρότατος, τὸ ζυμάρι[2]) τῶν Τούρκων, ὁ δουλευτὴς αὐτείνων, τῶν Τούρκων, ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ ἀγαπημένος τῶν τύραγνων, κατάτρεχε τὸν Καραϊσκάκη νὰ τὸν καταδικάσῃ εἰς θάνατον! Χαζίρι τ' ἀργαλεῖα τῆς δικαιοσύνης του καὶ τῆς ἀρετῆς του νὰ τὸν πᾶνε εἰς τὸν Ἅδη, ἀφοῦ γλύτωσε ἀπὸ τόσες πληγὲς καὶ δυστυχίες, ὁποῦ ὑπόφερε δι' αὐτείνη τὴν πατρίδα. Σκότωμα τὸν Καραϊσκάκη, ὅτι δὲν εἶναι κόλακας τοῦ Μαυροκορδάτου, δὲν εἶναι ποταπὸς καθὼς ἐκεῖνοι ὁποῦ τὸν κολακεύουν. Ἡ γυναῖκα μὲ τὰ μουστάκια, ὁ Κωσταμπότζαρης, ὁ Στάικος καὶ οἱ ἄλλοι του ὅμοιοι, ὁποῦ τὸν θυμιατίζουν καὶ τοὺς θυμιατίζει, τὸν λένε «Ἐκλαμπρότατον» καὶ τοὺς λέγει «Γενναιότατους», ποῦ ἀγωνίστηκαν αὐτεῖνοι, οἱ φίλοι σου οἱ Γενναιότατοι ; Ἐσύ, Ἐκλαμπρό-

---

1) Ὁ Καραϊσκάκης εἶχεν ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, Διευθυντοῦ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, νὰ διορισθῇ καπετάνος τῶν Ἀγράφων. Ἡ ἄρνησις τοῦ Μαυροκορδάτου ἐγένετο ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῆς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ἔχθρας. Ἡ διαφημισθεῖσα ἔπειτα προδοσία ἦτο ψευδής. Ὁ βιογράφος τοῦ Καραϊσκάκη Δημ. Αἰνιὰν (ἔκδ. 6′ ὑπὸ Ι. Βλαχογιάννη, σελ. 15 καὶ ἑξ.) ὀρθὴν καὶ ἀξιόπιστον γνώμην ἔχει περὶ τοῦ πράγματος, ὁ δὲ Κ. Παπαρρηγόπουλος σαφῶς ἀποφαίνεται λύων τὸ ζήτημα ὑπὲρ τοῦ Καραϊσκάκη. Ἄλλως καὶ ἡ ἐπιτροπή, ἥτις δικάσασα ἐκήρυξεν αὐτὸν ἔνοχον, δὲν ἐτόλμησε νὰ δημοσιεύσῃ τὴν κατ' αὐτοῦ καταδικαστικὴν ἀπόφασιν, ἂν ἐξέδωκε τοιαύτην. Ἀντ' αὐτῆς δ' ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς «Ἕλλην. Χρονικοῖς» (ἔκδ. 6′, σελ. 36) ἀποκήρυξις τοῦ Καραϊσκάκη, φέρουσα χρονολογίαν 2 Ἀπριλίου 1824 καὶ ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου, τῆς δικασάσης ἐπιτροπῆς καὶ ἄλλων ὁπλαρχηγῶν, δι' ἧς καθαιρεῖται μὲν ἐκεῖνος τῶν βαθμῶν, προσκαλοῦνται δὲ οἱ Ἕλληνες «νὰ ἀπομακρυνθοῦν τῆς συναναστροφῆς του καὶ νὰ τὸν στοχασθοῦν ἐχθρόν, ἐν ὅσῳ νὰ μετανοήσῃ καὶ νὰ προσπέσῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ ἔθνους καὶ ζητήσῃ συγχώρησιν». Ὀλίγῳ δὲ ὕστερον ὁ Καραϊσκάκης, ἀπορρίπτων τὴν δυσάρεστον μνήμην τῶν παρελθόντων, ἔγραψε πρὸς τὸν Μαυροκορδᾶτον γράμμα πλῆρες ἀγαθότητος καὶ εἰρωνείας συγχρόνως, δι' οὗ ζητῶν συγχώρησιν, ὑπεδείκνυεν ὅτι τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνώμην τῶν ἀντιπάλων οὐδ' αὐτός ποτε ἐπίστευσεν εἰλικρινῆ· «Ἐμένα, ἔγραφεν, ἡ τύχη μου καὶ ἀρρώστησα ὀπίσω· δὲν ἠξεύρω κιόλα ἀπὸ τὰ κρύα τὰ πολλὰ ἦταν ἢ ἀπὸ τόσους ἀφορισμοὺς ὁποῦ μοῦ ἐκάμετε, καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ συγχωρήσῃ ἡ Διοίκησις καὶ ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ καὶ νὰ μοῦ σταλθῇ καὶ μία εὐχὴ συγχωρητικὴ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως», ἔνθα ἀρχιερεὺς νοεῖται ὁ Ἄρτης Πορφύριος, εἷς τῶν διορισθέντων ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου «συνηγόρων», οἵτινες παρουσίασαν ἐνώπιον τῆς δικαστικῆς ἐπιτροπῆς «τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους ἐναντίον τοῦ καπ. Γεωργίου Καραϊσκάκη» (βλ. «Ἕλλην. Χρον.» ἔνθ. ἀνωτ.). Καὶ ὅρως δὲν ἐσυγχωρήθη ὁ Γυιὸς τῆς Καλόγριας! Μετὰ πάροδον δ' ἐτῶν προβάλλων ἑαυτὸν ἐν Ναυπλίῳ αὐτόκλητον σωτῆρα τῆς κινδυνευούσης ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ Στερεᾶς, σχεδὸν «μὲ τὸ σπαθί του» ἔλαβε τὸ δίπλωμα τῆς ἀρχηγίας. Κατὰ τὸν Δ. Αἰνιᾶνα (σημ. τῆς σελ. 32 ἔνθ. ἀνωτ.) «ἀπαντῶν δυσκολίας εἰς τὴν ἐκστρατείαν καὶ ἀποδίδων τὴν αἰτίαν εἰς τὴν κακὴν θέλησιν τῶν τότε διοικούντων τὰ πράγματα, κατήντησε νὰ προφέρῃ καὶ ὕβρεις καὶ ἀπειλάς, ὥστε ἐπετάχυνον τὴν ἔξοδόν του, ὡς ἐλέγετο, μᾶλλον διὰ νὰ ἀπαλλαχθῶσιν ἀπὸ αὐτόν, παρὰ ἀπὸ ἀληθῆ ἐπιθυμίαν ἐκστρατείας».

2) Τὸ χειρόγρ. **σιμαρι**.

τατε, ἀπὸ τὸν καιρὸν ὁποῦ κόπιασες ὅλο νέα πράματα ἤφερες εἰς τὴν πατρίδα· διαίρεσιν ἀναμεταξύ μας δὲν εἴχαμε, φατρίαν μᾶς ἤφερες, νέον φροῦτο 'σ ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνες, παραλυσίαν κι' ἀφανισμόν. Ἂν 'πιτύχαινες νὰ σκοτώσῃς τὸν Καραϊσκάκη, ποῦ θὰ τὸν βρίσκαμε ὅταν ἡ Ρούμελη γιόμωσε Τουρκιὰ καὶ προσκύνησαν ὅλοι ἀπὸ τὴν καλή σας κυβέρνησιν κι' ἀρετή, ὁποῦ δείξετε εἰς τὴν πατρίδα ὅλοι ἐσεῖς οἱ πολιτικοί ; Αὐτὸς ὁ Τοῦρκος, ὁ Καραϊσκάκης, σύναξε ὅλους τοὺς ὁπλαρχηγοὺς καὶ πῆγε μαζὶ μ' αὐτοὺς μὲ τὰ ἴδια τους ἔξοδα καὶ θυσίες, κ' ἔχοντας ὅλη τὴν ἀγάπη 'σ αὐτόν, πῆγαν καὶ ξαναλευτέρωσαν τὴν πατρίδα καὶ εἰς τὴν 'Αράχωβα καὶ Δίστομον στῆσαν πύργους μὲ κεφάλια τῶν Τούρκων. Πῶς δὲν πάγαινες κ' ἐσύ, 'Εκλαμπρότατε, πῶς δὲν πάγαινε ὁ ἄλλος ὁ 'Εκλαμπρότατος, ὁ «τζίτζιλε φίτζιλε» [1]) συναδελφός σου Κωλέτης ; Πῶς δὲν πάγαινε ὁ 'Εκλαμπρότατος Μεταξᾶς, ὁ Κόντε Λάλας, ὁποῦ μάτωσε τὸ χέρι του εἰς τὸ Λάλα [2]) καὶ θέλει ὅλη τὴν 'Ελλάδα νὰ πάρῃ ὑποστατικόν, νὰ ξαγοραστῇ τὸ πολυτίμητό του αἷμα ὁποὖχυσε εἰς τὸ Λάλα ; Βέβαια αὐτὸς θυσιάστη, ὁ Κόντε Λάλας, ὁ 'Εκλαμπρότατος. Καὶ συνφωνεῖτε ὅλοι ἐσεῖς νὰ σκοτώσετε τοὺς ὁπλαρχηγοὺς καὶ σημαντικοὺς στρατιωτικούς, ὁποῦ θυσιάστηκαν διὰ τὴν πατρίδα καὶ τὄβρετε σεῖς χαζίρι. Ὁ Γιαννούλη Νάκος, Κόντε Λάλα, τὶ σπίτι ἦταν ; Σημαντικόν, μὲ τόση κατάστασιν κι' ὅλα του τ' ἀγαθὰ καὶ τζιφτιλίκια. Κ' ἔμεινε δυστυχὴς διὰ τὴν πατρίδα. Κι' ὡς γείτονας ἐσύ, Κόντε Λάλα, καὶ ὡς σημαντικός, σ' ἔκαμε κουμπάρον καὶ τοῦ βάφτισες τόσα παιδιά. Καὶ τοῦ διατίμησες τὴν φαμελιά του, ὅσο ὁποῦ τὸν πέθανες κι' αὐτόν, τὸν τίμιον ἄνθρωπον, τὸ σημαντικὸν σπίτι τῆς Ρούμελης.

Κ' ἐνωθήκετε ὅλοι μὲ τοὺς παντίδους κι' ἀφανίσετε τὴν πατρίδα ἀπὸ ἠθικὴ καὶ ἀπὸ ἀρετὴ καὶ πατριωτισμόν. Δὲν πάγει ἡ πατρὶς ὁμπρὸς μὲ τὸν πατριωτισμὸν καὶ ἠθικὴ τὴν δική σας, πᾶνε τὰ ξένα σας ὄργανα. Δὲν σᾶς ἄρεσε ὁ Ὑψηλάντης· βέβαια δὲν εἶχε τὴν δική σας ἀρετή· ὅτι θυσιάσαν οἱ Ὑψηλάντες πρῶτα ζωή, πλούτη· καὶ θυμῶνται Θεόν, πατρίδα καὶ θρησκεία. Καὶ δι' αὐτὸ δὲν εἶναι καλός. Δὲν εἶναι καλὸς ὁ Καποδίστριας καὶ τοῦ ἀντενεργᾶτε· ὅμως εἶναι μάστορής σας· 'σ τὸ σκολεῖον ὁποῦ διαβάζετε ἐσεῖς ἀκόμη, ἐκεῖνος τὸ ξεσκόλησε. Καὶ εἴτε θὰ μονοιάσετε ὅλοι νὰ προκόψετε τὴν πατρίδα, εἴτε θὰ τὴν προκόψῃ μόνος του αὐτὸς μὲ τ' ἀδέλφια του. Ἡ διάθεσή σας ὁλουνῶν φαίνεται, κι' ὁ Θεὸς βλέπει τὸν πατριωτισμό σας καὶ

---

1) **Τζίτζιλε φίτζιλε** φράσις ἄνευ ἐννοίας, χλευαστικὴ τῆς γλώσσης τῶν Κουτσοβλάχων. (Ὁ Κωλέτης γνωστὸν ὅτι ἦτο Κουτσόβλαχος).

2) Ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, ὡς γνωστόν, ἐτραυματίσθη εἰς τὴν χεῖρα κατὰ τὴν μάχην τοῦ Λάλα (24 Ἰουνίου 1821). Τὸ παρωνύμιον «κόντε Λάλας» δὲν ἐπλάσθη βεβαίως ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη, ἀλλ' ἦτο σύνηθες πρὸς εἰρωνείαν παρὰ τοῖς συγχρόνοις.

θὰ λάβετε τὴν ἀνταμοιβή, ὁποῦ ἀξίζετε· ὅτι τόσα αἵματα ἀθῷα ὁποῦ χύθηκαν καὶ τόσες θυσίες ὁποὖγιναν δὲν θὰ τ' ἀφήσῃ αὐτὸς νὰ πᾶνε χαμένα.

Ὁ Ἀλέξη Νοῦτζος [1]) ἦταν τὸ σημαντικώτερον σπίτι τῆς Ρούμελης, πρίντζηπας τοῦ Ζαγοργιοῦ, ἀγαπημένος πολὺ τοῦ Ἀλήπασσα κι' ὅλων τῶν ἀλλουνῶν πασσάδων καὶ ριτζαλιῶν τους, τίμιος ἄνθρωπος, καλοθελητὴς τῆς ἀνθρωπότης. Πολλοὺς Ρωμαίους, Ὀβραίους, Τούρκους ἐγλύτωνε ἀπὸ τὴν κρεμάλα. Τέλος ἦταν πασσᾶς Ρωμαῖος, ἀγαπημένος ἀπ' οὔλους τοὺς σημαντικοὺς Ἕλληνες στρατιωτικούς, πολιτικούς, θρησκευτικούς. Ἦταν 'σ τὸ Σοῦλι ὁποῦ ἀγωνίζονταν, εἰς τὴν Λαγκάδα, Μακρυνόρο κι' ἀλλοῦ εἰς τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος. Καὶ ξόδιασε κι' ὅλη του τὴν κατάστασιν διὰ τὴν πατρίδα. Τελειώνοντας ὁ πόλεμος ἀπὸ τὴν δυτικὴ Ἑλλάδα, ἦρθε εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Αὐτὸς ὁ δυστυχὴς δὲν τοὺς γνώριζε αὐτούς. Ὁ κύριος Κωλέτης ἦταν 'σ τὰ πράματα, ὑπουργὸς τοῦ πολέμου καὶ τρογυρισμένος μὲ τοὺς ὁμοίους του φίλους. Ἀφοῦ εἶδε τὸν Ἀλέξη Νοῦτζο ὁ Κωλέτης ὁποὖρθε, ὑποπτεύτηκε ὅτι θἄπαιρνε αὐτὸς τὰ πρωτεῖα κ' ἐπιρροὴ τῆς Ρούμελης· ὅτι τὸν ἐνικοῦσε 'σ τὴν ἱκανότη κι' ὅλος ὁ κόσμος τὸν ἀγάπαγε. Τότε λέγει ὁ Κωλέτης· «Πρῶτα ὑποπτεύομουν τὸν Δυσσέα, τώρα ἦρθε τρανύτερος». Ἦρθε κι' ὁ Χρῆστο Παλάσκας [2]) ἄνθρωπος γενναῖος, τίμιος, ἀπὸ καλὸ σπίτι. Αὐτεινοῦ τοῦ δυστυχῆ τὄκανε τὸν φίλο ὁ Κωλέτης περισσότερον διὰ τὴν γυναῖκα του κι' ὄχι διὰ ἐκεῖνον τὸν ἴδιον. Τώρα ὁ Κωλέτης, ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ σκολεῖον τοῦ ἀφέντη του τοῦ Ἀλήπασσα, μέτρησε· «Τὸν Δυσσέα τὸν ἔχω ἀντίζηλον, τὸν Ἀλέξη Νοῦτζο τὸ ἴδιο, τὸν Παλάσκα διὰ τὸ κέφι μου καλό εἶναι νὰ χαθῇ, νὰ κάμω τὴν γυναῖκα του μορόζα α)». Ὅτι τέτοιοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦν καὶ θέλουν νὰ μᾶς λευτερώσουνε· καὶ νὰ μᾶς διατιμήσουνε θέλουν καὶ νὰ μᾶς σκοτώσουν. Αὐτὸ βλέπομεν ὡς σήμερον ἀπὸ τὸν Κόντε Λάλα Μεταξᾶ κι' ἀπὸ τὸν Ἐκλαμπρότατον Κωλέτη κι' ἄλλους [3]).

---

1) Ἐκ Καπεσσόβου τοῦ Ζαγορίου, υἱὸς τοῦ Νούτσου Καραμεσίνη. Ἀπολαύων μεγίστης εὐνοίας παρὰ τῷ Ἀλῇ, κατεῖχε διαρκῶς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιπροεστοῦ τοῦ Ζαγορίου. Πλουσιώτατος καὶ μεγαλοπρεπής, ἡμιλλᾶτο κατὰ τὴν πολυτέλειαν πρὸς αὐτοὺς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἀλήπασσα. Ὁ Νοῦτσος, διαρκούσης τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλήπασσα, εἰργάσθη μετὰ πολλοῦ ζήλου ὑπὲρ αὐτοῦ. (Βλ. Σπ. Ἀραβαντινοῦ « Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ » σελ. 465).

2) Κατὰ τὸν Λ. Κουτσονίκαν κατήγετο ἐκ Γεντίστης τοῦ Πίνδου, εἶχε δὲ χρηματίσῃ εἰς Εὐρωπαϊκοὺς στρατούς, ὁ δὲ Ἀλῆ πασσᾶς μετεχειρίσθη αὐτὸν ὡς προπαιδευτὴν εἰς τὴν τακτικὴν γύμνασιν τῶν Ἀλβανῶν. (Γεν Ἱστορ. Ἕλλην. Ἐπαναστ. σελ. 55).

α) Καθὼς τὴν ἔκαμε καὶ τὴν ἔχει ὡς τὴν σήμερον μέσα εἰς τὸ σπίτι του σὰν γυναῖκα του. (Ιρδ. καὶ Κ. Παπαδοπούλου «Ἀνασκευὴν κλπ.» σελ. 50. Σημ. ἐκδ.).

3) «Ὁ Νοῦτσος μεταχειρίζεται τὸν Κωλέτην εἰς τὴν Κόρινθον ὡς τὸν μετεχειρίζετο καὶ πρὸ ὀλίγου ἰατρὸν ὄντα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Μουχτάρπασσα, ὅτε τὸν ἐπρόσταζε νὰ τοῦ φέρῃ σιψὶ (τὸ τουρκιστὶ τσιμποῦκι). Ἐπειδὴ δέ, παρόντος τοῦ Νούτσου, ὁ Κωλέτης εἶναι μηδέν, αὐτός τε καὶ ἄλλοι τινὲς Ρουμελιῶται, οἱ ὁποῖοι θέλουσι τὸν θάνατον καὶ τοῦ

Ἀφοῦ εἶχε τὴν δύναμη τῆς Κυβερνήσεως ὁ Ἐκλαμπρότατος Κωλέτης, διατάττει μὲ τοὺς συντρόφους του κυβερνῆτες (ἀφοῦ ὁ γραμματέας, ὁποὖστειλαν ἡ Δοίκηση κι' ὁ Ἀργειοπάγος εἰς τὸν Νικήτα νὰ σκοτώσῃ τὸν Δυσσέα, δὲν θέλησε), τότε διατάττουν τοὺς ἄλλους δυὸ Ἀλέξη Νοῦτζο καὶ Χρῆστο Παλάσκα, νὰ πᾶνε αὐτεῖνοι οἱ δυὸ ἀναντίον τοῦ ἄλλου ὀχτροῦ τοῦ Κωλέτη, τοῦ Δυσσέα· διορίζουν τὸν Νοῦτζο προμηθευτὴ τῶν στρατεμάτων καὶ τὸν Παλάσκα ἐκτελεστικὴ δύναμη. Κι' ἂν δὲν ἀκούσῃ ὁ Δυσσέας, νὰ τὸν χτυπήσουνε. Ἤρθαν καὶ οἱ δύο ἔξω [1])· συναχτήκαμε ὅλ' οἱ ἀρχηγοὶ κι' ἁπλοὶ στρατιωτικοὶ 'σ ἕνα μέρος κι' ὁ Δυσσέας μαζί, διαβάσαμε τὴς διαταγὲς τῆς Κυβερνήσεως..... [2]) τοὺς εἴπαμε· «Σ τὸ στρατόπεδον φέρνουν ζαϊρὲ οἱ δημογέροντες κι' ὅ,τι ἄλλα τοῦ πολέμου κάνῃ χρεία. Ἂν ἔχετε τὰ μέσα, χρήματα, ἀκολουθᾶτε τὴν δουλειά σας, ὅμως νὰ μὴν εἶστε ἄδειγοι ἀπὸ τὰ μέσα, καὶ τότε θ' ἀμελήσουνε καὶ οἱ δημογέροντες, καὶ μείνῃ τὸ στρατόπεδον ἀπρομήθευτον καὶ διαλυθῇ, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ξαπλώθηκαν πολλοὶ καὶ μᾶς ἦρθαν πολλὰ πλησίον· πιάσαν ὅλα τὰ στενὰ κ' ἑτοιμάζονται νὰ μποῦνε μέσα. Κι' ἀφοῦ περάσουνε ἀπὸ τὰ στενά, δὲν τοὺς βαστοῦμε. Καὶ καθεμέρα ἔχομε πόλεμον μ' αὐτοὺς καὶ οἱ ἄνθρωποι μπαΐλντισαν· καὶ νὰ μὴν μείνουν καὶ νηστικοὶ καὶ διαλυθοῦνε καὶ κιντυνέψῃ Ρούμελη καὶ Πελοπόννησο ὅλη. Ὅτ' εἶναι πολλὴ Τουρκιὰ κι' ὅλο συνάζονται. Κι' ἂν ἔχετε τὰ μέσα, καθίστε καὶ 'νεργᾶτε· εἰδέ, ἀγροικηθῆτε μὲ τὴν Κυβέρνησιν νὰ σᾶς εὐκολύνῃ τὰ μέσα κι' ἀναφέρετε κι' ὅ,τι σᾶς εἴπαμε». Ἀναφέρθηκαν τόσες φορὲς χωρὶς νὰ λάβουν ἀπάντησιν. Σηκώθηκαν καὶ πῆγαν ὀπίσου εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ τῆς ποῦνε τὴν κατάστασιν τῶν στρατεμάτων καὶ τὸ προχώρεμα τῶν Τούρκων· καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀκατάπαυτα πολεμοῦν· καὶ τρέξιμον νύχτα καὶ ἡμέρα, μπαϊλντίσαμεν νὰ βαστοῦμε τοὺς Τούρκους εἰς τὰ στενώματα, νὰ μὴν περάσουνε κι' ἀφανιστῇ ὁ τόπος. Ἀφοῦ φύγαν αὐτεῖνοι διὰ τὴν Κυβέρνησιν νὰ μιλήσουνε κι' ὅ,τι τοὺς διατάξουν ν' ἀκολουθήσουνε..... [3]).

Οἱ Τοῦρκοι ὅλο κουβαλιῶνταν. Εἴχαμε στείλῃ ἕναν τζασίτη εἰς τὸ Ζιτοῦνι καὶ ἦρθε καὶ μᾶς εἶπε ὅτι θὰ κινηθοῦν ἀπὸ τρεῖς μεριὲς νὰ μποῦνε μέσα, ἀπὸ τὸ Πατρατζίκι νὰ πέσουνε ἀπὸ πάνου τὸν ζυγόν, ἀπὸ τὴς Θερ-

---

Νούτσου καὶ τοῦ Ὀδυσσέως, στέλλουσιν ἐκεῖνον νὰ τὸν φονεύσῃ καὶ ἐν ταὐτῷ εἰδοποιοῦσι τοῦτον ὅτι κινδυνεύει νὰ φονευθῇ, ἐπὶ σκοπῷ νὰ φονεύσῃ ὁ Ὀδυσσεὺς τὸν Νοῦτσον καὶ αὐτοὶ νὰ φονεύσωσιν ἐπομένως τὸν Ὀδυσσέα. Ὁ δὲ Παλάσκας ἦτο καλὸς πολεμικός· ἀλλὰ θὰ τὸν φονεύσῃ καὶ τοῦτον ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ θ' ἀναλάβῃ ὁ Κωλέτης τὴν οἰκογένειάν του εἰς τὴν προστασίαν του». (Ν. Σπηλ. Ἀπομν. τόμ. Α' σελ. 346).

1) Τοῦτο ἐγένετο ἀρχομένου τοῦ Μαΐου τοῦ 1822.

2) Δύο στίχοι ὅλως ἐφθαρμένοι.

3) Τέσσαρες στίχοι ὅλως ἐφθαρμένοι.

μοπύλες κι' ἀπὸ τὴ Νευρόπολη τ' ὀρδὶ τοῦ Σαλώνου [1]). Εἴχαμεν πιάσῃ τὴ Νευρόπολη τὸν Ἀπρίλιον μῆνα, τὰ 1822, καρσὶ ἀπὸ τὸ Ζιτοῦνι. Τοῦ Δυσσέα τ' ὀρδὶ ἦταν 'σ τὴν Δρακοσπηλιὰ καὶ Μπουντουνίτζα κι' ὁλόγυρα 'σ αὐτὰ τὰ μέρη. Οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἦρθε εἴδηση ἀπὸ Πελοπόννησον, ἀπὸ Ἀθήνα, ἀπὸ Ἔγριπον ὅτι στενεύτηκαν πολὺ ἐκεῖ οἱ δικοί τους καὶ νὰ τοὺς προφτάσουνε μιντάτια καὶ ζαϊρέδες. Πῆγαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Φούρκα Ντερβένι [2]), τοὺς ἔκαμαν ἕνα καρτέρι τῶν Τούρκων καὶ τοὺς σκότωσαν καμπόσους καὶ τοὺς πῆραν λάφυρα καὶ ζαϊρέδες πλῆθος καὶ ζῷα. Ὕστερα συνάχτηκαν Τοῦρκοι πολλοί, καὶ μὲ τὰ σπαθιὰ εἰς τὸ χέρι ἀναχώρησαν οἱ Ἕλληνες ἄβλαβοι. Οἱ Τοῦρκοι ἦρθαν ἀπὸ κάτου εἰς τὸ γιοφῦρι τῆς Ἀλαμάνας καὶ γύρα 'σ αὐτὰ τὰ μέρη, τὰ τρογυρινά· κι' ὅλο ἑτοιμάζονταν διὰ νὰ μποῦνε μέσα καὶ φύλαγαν κι' αὐτὲς τὶς θέσες. Διαλέγονται διὰ νυχτὸς ὁ ἀθάνατος Παπᾶ Ἀντριᾶς, ὁ Θιοχάρης, ὁ Παπακώστας, ὁ Τρακοκομνᾶς [3]) καὶ τοὺς πέφτουν καὶ τοὺς δίνουν ἕνα χαλασμὸν διαβολεμένον· καὶ πέρασαν ἀπὸ πέρα τὸ γιοφύρι πίσου οἱ Τοῦρκοι καὶ τοὺς κόπηκε ἡ ὁρμή τους ἡ μεγάλη, ἀφοῦ ἔβλεπαν καὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον τῶν Βασιλικῶν, τῶν Θερμοπύλων κι' ὅλες αὐτὲς τὶς θέσες [4]) ὁποῦ ἦταν τὰ κόκκαλα τῶν δυὸ πασσάδων, ὁποῦρθαν μὲ τὸν Μπαγεράμπασσα κ' ἦταν περίτου ἀπὸ ἐννιὰ χιλιάδες Τουρκιὰ κι' ἄλλοι τρεῖς πασσάδες μὲ πλῆθος γκαμήλια κι' ἁμάξια κι' ἄλλα ζῷα φορτωμένα ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια, κανόνια κι' ἄλλα εἴδη τοῦ πολέμου, νὰ μποῦνε μέσα — ἦταν τὴν πρώτη χρονιὰ — διὰ νὰ φοδιάσουνε τὰ κάστρα κι' ὅλα τὰ μέρη. Καὶ τοὺς καρτέρεσαν οἱ ἀθάνατοι Ἕλληνες ὡς ἑφτακόσοι ἄνθρωποι, κεφαλὲς αὐτείνων ὁ γενναῖος Γκούρας, Γεροδυοβουνιώτης, Παπᾶ Ἀντριᾶς· λαμπρύνεται αὐτὸς

---

1) Τὸ τουρκικὸν στράτευμα τὸ διαμένον ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Σαλώνων. **Νευρόπολις** χωρίον ἔρημον κείμενον ἐπὶ τοῦ ὄρους Καλλιδρόμου, ὅπερ δὲν πρέπει νὰ συγχέηται πρὸς τὴν Νευρόπολιν ἢ ἄλλως Εὐρύπολιν τῶν Ἀγράφων.

2) Ἡ εἰς Δερβὲν Φούρκα μάχη, ὡς καὶ ἡ μικρὸν κατωτέρω σημειουμένη εἰς Ἀλαμάναν δὲν μνημονεύονται που, ὅσον γνωρίζομεν, μέχρι σήμερον.

3) Παπαντρέας ὁ Κοκοβιστιανὸς (ἐκ τοῦ χωρίου Κοκοβίστι), διακριθεὶς ἐξόχως ἐν τῇ μάχῃ τῶν Βασιλικῶν (26 Αὐγούστου 1821). Παπακώστας Τζαμάλας ὁ διάσημος βραδύτερον κατὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἀντάρτης. **Τρακοκομνᾶς** ἀντὶ Κομνᾶς Τράκας (ὡς **Καλτσοδῆμος** ἀντὶ Δῆμος Καλτσᾶς, **Μακρυγιάννης** κλπ.). Ἡ σύνθεσις αὕτη κυρίου ὀνόματος καὶ ἐπωνύμου ἀπαντᾷ συνήθης ἐν τῇ Στερεᾷ. Ὅτε δὲ τὸ ἐπώνυμον εἶναι σύνθετον, ἐκπίπτει τὸ δεύτερον αὐτοῦ συνθετικὸν πρὸς σχηματισμὸν τῆς νέας συνθέσεως, ὡς **Κατσικοστάθης** παρὰ τὸ **Στάθης** Κατσικογιάννης. Παρὰ δὲ τοῖς Σουλιώταις ἐκράτει γλωσσικὴ συνήθεια, καθ' ἣν ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τοῦ υἱοῦ παρελείπετο ὅλως τὸ πατρώνυμον, ἀνθ' οὗ ἐτίθετο αὐτὸ τὸ τοῦ πατρὸς κύριον, οἷον **Κώστα Λάμπρος** υἱὸς τοῦ **Λάμπρου Βέικου**, οὗ ὁ πατὴρ **Βέικος Ζάρμπας**. Περὶ τῶν ἐξ Ἀγόριανης Τρακαίων βλ. Γ. Κρέμου «Ἱστορικὰ ἐπανορθώματα» ἐν περιοδ. «Ἀπόλλωνι» ἔτ. 1886 σελ. 693 καὶ ἑξῆς.

4) Συγκινητικὴ ἀναδρομὴ πρὸς τὰς μάχας τῆς Ἀλαμάνας, τῆς Γραβιᾶς καὶ τῶν Βασιλικῶν, καθ' ἣν οὐχὶ δύο πασσάδες, ἀλλὰ μόνον εἷς, ὁ Μεμὶς πασσᾶς, ἐφονεύθη.

'σ ἐκείνη τὴν μάχη [1]), χωρὶς νὰ κατηγορηθῇ κανένας. Ὅτι ὅλοι πολέμησαν ἀντρείως, ὁ Νάκος [2]), ὁ Γεράντωνος [3]), ὁ Μποῦσγος [4]), Ρούκης, Λάππας, Θιοχάρης, ... [5]), Καλύβας, Κανταῖγοι, Ρουμάνης, Κόντος, Παπακώστας, Τρακοκομνᾶς, Καραπούλης, Κουτρουμπαῖγοι κι' ἄλλοι ἀξιωματικοὶ πολλοί, ὁποῦ ἐγὼ δὲν γνωρίζω. Αὐτεῖνοι ὅλοι οἱ γενναῖοι ἄντρες, οἱ σωτῆρες τῆς πατρίδος, ἀφάνισαν ὅλως διόλου αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν Τούρκων, σκότωσαν τοὺς περισσότερους καὶ δυὸ πασσάδες καὶ πῆραν ὅλα τ' ἀμάξια καὶ γκαμήλια καὶ τὰ κανόνια τους, ὁποῦ τ' ἄφησαν ὅλα ἐκεῖ. Κι' ὅσοι μεῖναν ζωντανοὶ Τοῦρκοι διαλυθῆκαν ἕνας ἕνας καὶ πῆγαν εἰς τὴν πατρίδα τους. Κι' ὅποιος εἶναι ζωντανὸς ἀκόμα θυμᾶται τὴν μαχαίρα τῶν ἀθάνατων Ἑλλήνων. Ξαγόρασαν ὅλοι αὐτεῖνοι οἱ γενναῖοι ἄντρες τὸ αἷμα τοῦ συναγωνιστοῦ τους περίφημου Διάκου, ὁποῦ πρωτοκινήθη αὐτὸς μ' ὀλίγους ἀνθρώπους κι' ἀπάντησε τὴν πρώτη ὁρμὴ τῶν Τούρκων, αὐτὸς κι' ὁ ἀγείμνηστος Δεσπότης Σαλώνου. Αὐτεῖνοι κι' ὁ ἀδελφὸς τοῦ Διάκου κι' ὁ Μπακογιάννης κι' ὁ Καλύβας κι' ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δεσπότη [6]) κι' ἄλλοι ἀξιωματικοὶ μὲ τοὺς ὀλίγους τους στρατιῶτες ἔλυωσαν ἀπάνου εἰς τὸ γιοφύρι τῆς 'Αλαμάνας πολεμῶντας μὲ τόσον πλῆθος Τούρκων. Κι' ὁ περίφημος γενναῖος Διάκος, ἀφοῦ τελείωσε τὸν τζεμπιχανέ, καταπληγωμένον καὶ μισοσκοτωμένον τὸν ἔλαβαν ζωντανὸν οἱ Τοῦρκοι καὶ τὸν παλούκωσαν. 'Σ τὴν θέσιν ὁποῦ ἐπέθανες ἐσύ, Λεωνίδα, μὲ τοὺς τρακόσους σου, πέθαναν κι' αὐτεῖνοι διὰ τὴν θρησκεία καὶ πατρίδα α).

Καὶ μὲ τὴν ἴδια ὁρμὴ αὐτεῖνοι οἱ Τοῦρκοι καὶ πασσάδες, ὁποῦ σκότωσαν τοὺς ὀλίγους καὶ τὸν Διάκον, κινήθηκαν, ὅλη αὐτείνη ἡ δύναμη, νὰ μποῦνε εἰς τὰ Σάλωνα καὶ 'σ τ' ἄλλα μέρη νὰ ἐφοδιάσουνε τοὺς ντόπιους Τούρκους καὶ νὰ λύσουνε καὶ τοὺς πολιορκημένους, ὁποῦταν εἰς τὸ κάστρο Σαλώνου, Λιβαδειᾶς, 'Αθήνας καὶ τ' ἄλλα μέρη αὐτά, καὶ νὰ προχωρέσουν διὰ τὴν Πελοπόννησο. Ἦταν ὁ 'Ομὲρ Βεργιόνης κι' ἄλλοι πασσάδες, ὅλο δια-

---

1) Τὴν τῶν Βασιλικῶν.

2) Ὁ Νάκος Πανουριᾶς.

3) Ὁ 'Αντώνης Κοντοσόπουλος ἢ Γεράντωνος, ἐξάδελφος τοῦ Διάκου.

4) Ὁ Βασίλης Μποῦσγος διαδεχθεὶς τὸν Διάκον ἐν τῇ ὁπλαρχηγίᾳ τῆς Λιβαδειᾶς. Τὸ χειρόγρ. **ποσκος.**

5) Μία λέξις δυσανάγνωστος, ἴσως **πιτις**, ὅτε νοεῖται βεβαίως δευτερεύων τις ὁπλαρχηγὸς Μπίτης μαχόμενος ὑπὸ τὸν Καλτσοδῆμον.

6) Ὁ ἐπίσκοπος Σαλώνων Ἡσαΐας, ἔνθερμος Φιλικὸς καὶ τοῦ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἀγῶνος ἰσχυρὸς προστάτης, ἐφονεύθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Παπαγιάννη κατὰ τὴν μάχην τῆς 'Αλαμάνας, μαχόμενος ἐν τῇ θέσει Χαλκωμάτα. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Διάκου Μῆτρος Μασαβέτας (υἱὸς θετὸς Μασαβέτα τινὸς) ἐφονεύθη μαχόμενος καὶ οὗτος παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

α) Καὶ ἦταν τυχεροὶ ὁποῦ πέθαναν ἐνδόξως καὶ γλύτωσαν ἀπὸ τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Κωλέτη, τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Μεταξᾶ κι' ἀλλουνῶν τέτοιων πατριώτων.

λεμένο καὶ πολὺ ἀσκέρι. Καὶ εἰς τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς ἐκλείστη ὁ Δυσσέας, ὁ κακὸς πατριώτης, κι' ὁ Γκούρας κι' ἄλλοι καὶ πολέμησαν μ' αὐτείνη τὴν μεγάλη δύναμιν ἑκατὸ ἀνθρῶποι. Καὶ φαίνονται ὡς τὴν σήμερον οἱ τάφοι τῶν Τούρκων ἐκεῖ εἰς τὸ χάνι. Καὶ τοὺς ἀφάνισαν· καὶ τοὺς χάλασαν ὅλα τους τὰ σκέδια. Καὶ γλύτωσε ὁ κόσμος, ὁποῦ θὰ σκλάβωναν αὐτεῖνοι τοὺς περισσότερους καὶ μποροῦσε νὰ κιντυνέψῃ κι' ὅλη ἡ πατρίς, Ρούμελη καὶ Πελοπόννησο (ὅτ' ἦταν αὐτὰ τὰ πρῶτα κινήματα), ἂν προχωρούσανε μέσα καὶ νἄβγαιναν καὶ τοὺς πολιορκημένους Τούρκους.

Πατρίς, νὰ μακαρίζῃς γενικῶς ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ὅτι θυσιάστηκαν διὰ σένα νὰ σ' ἀναστήσουνε, νὰ ξαναειπωθῇς ἄλλη μίαν φορὰ ἐλεύτερη πατρίδα, ὁποῦ ἠσουνε χαμένη καὶ σβυσμένη ἀπὸ τὸν κατάλογον τῶν ἐθνῶν. Ὅλους αὐτοὺς νὰ τοὺς μακαρίζῃς. Ὅμως νὰ θυμᾶσαι καὶ νὰ λαμπρύνῃς ἐκείνους ὁποῦ πρωτοθυσιάστηκαν εἰς τὴν Ἀλαμάνα, πολεμῶντας μὲ τόση δύναμη Τούρκων, κ' ἐκείνους ὁποῦ ἀποφασίστηκαν καὶ κλείστηκαν σὲ μίαν μαντρούλα μὲ πλίθες, ἀδύνατη, εἰς τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς, κ' ἐκείνους ὁποῦ λυώσανε τόση Τουρκιὰ καὶ πασσάδες εἰς τὰ Βασιλικά, κ' ἐκείνους ὁποῦ ἀγωνίστηκαν σὰν λιοντάρια εἰς τὴν Λαγκάδα τοῦ Μακρυνόρου, ὁποῦ πολεμήθηκαν συνχρόνως σὲ αὐτὲς τὶς δυὸ θέσες, ὁποῦναι τὰ κλειδιά σου, ἕνα ἡ Πόρτα τοῦ Μακρυνόρου καὶ τ' ἄλλο τῶν Θερμοπύλων. Κι' ἀφοῦ πήγανε κι' ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη ν' ἀνοίξουνε δρόμο οἱ Τοῦρκοι, ἐκεῖνοι οἱ ἀθάνατοι τόσοι ὀλίγοι, (ὀγδοῆντα ἕνας εἰς τὴν Λαγκάδα [1]) γιόμωσαν τὸν τόπον κόκκαλα ἐκεῖ. Καὶ τοὺς καταδιάλυσαν ἐκεῖνοι οἱ ὀλίγοι 'σ τ' ἄλλο τὸ μέρος τῶν Θερμοπύλων [2]) κι' ἀλλοῦ. Αὐτεῖνοι σὲ ἀνάστησαν καὶ δὲν μπῆκε δύναμη καὶ ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια· αὐτεῖνοι ψύχωσαν ἐκείνους ὁποῦ πολιορκοῦσαν τοὺς ντόπιους Τούρκους καὶ φρουρές. Καὶ νηστικοὺς κι' ἀδύνατους τοὺς περιλάβαν καὶ τοὺς σφάξαν σὰν τραγιά. Καὶ τέλος πάντων, πατρίδα, αὐτεῖνοι κατατρέχονται ἀπὸ τοὺς Ἐκλαμπρότατους, ἀπὸ τοὺς Ἐξοχώτατους, ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη σου κι' ἀδελφούς του. Ὁ Ἀγουστῖνος κι' ὁ Βιάρος αὐτείνων τῶν σκοτωμένων τὴς γυναῖκες καὶ κορίτζα κυνηγοῦν. Αὐτοὺς τοὺς ἀγωνιστὰς κατατρέχουν καὶ τοὺς λένε νὰ πᾶνε νὰ διακονέψουν· «Ποιὸς σᾶς εἶπε, τοὺς λένε, νὰ σηκώσετε ἅρματα νὰ δυστυχήσετε;» Ἔχουν δίκαιον· ὅτι ὁ Ζαΐμης χρώσταγε τῶν Τούρκων ἕνα μιλιοῦνι γρόσια, καὶ οἱ Ντελιγιανναῖγοι καὶ οἱ Λονταῖγοι καὶ οἱ ἄλλοι [3])· κι' ὁ Μεταξᾶς, κόντες τῆς πιάτζας, χωρὶς παρᾶ·

1) Βλέπε σελ. 28 τοῦ παρόντος τόμου.

2) Ἡ μάχη τῆς Ἀλαμάνας οὐχὶ μόνον ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη ὀνομάζεται διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν Θερμοπυλῶν ἐσφαλμένως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πλείστων τῶν συγχρόνων αὐτοῦ.

3) Ἀληθῶς πολλοὶ τῶν προυχόντων τῆς Πελοποννήσου, ἀρχομένης τῆς ἐπαναστάσεως, εὑρέθησαν βεβαρημένοι ὑπὸ χρεῶν.

κι' ὁ Κωλέτης ἕνας γιατρός· ὁ Μαυροκορδᾶτος τζιράκι τῆς Κωσταντινοπόλεως. Τοὺς φκειάσαν αὐτεῖνοι οἱ διακονιαραῖγοι, οἱ ἀγωνισταί, 'Εκλαμπρότατους, τοὺς λευτέρωσαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους κι' ἀπὸ τὰ χρέη, ὁποῦ χρώσταγαν τῶν Τούρκων, κ' ἔγιναν τώρα μεγάλοι καὶ τρανοί. Γύμνωσαν καὶ τοὺς Τούρκους, παίρνοντας τὸ βιόν τους, καὶ τὸ ἔθνος τὸ γύμνωσαν καὶ τὸ ἀφάνισαν· γιόμωσαν φατρίες καὶ κακίες τοὺς ἀνθρώπους τοῦ ἀγῶνος. Τοὺς καταδιαιροῦν — γιομόζουν αὐτεῖνοι ἀγαθά. Καὶ οἱ Κολοκοτρωναῖγοι οἱ φίλοι τους τὰ καλύτερα ὑποστατικὰ καὶ πλούτη τῆς πατρίδος. 'Εμειναν οἱ ἀγωνισταὶ διακονιαραῖοι· τοὺς κατατρέχει ὁ Κυβερνήτης μας κι' ὁ 'Αγουστῖνος κι' ὁ Βιάρος· καταφρονοῦν ὅλους αὐτοὺς καὶ βαθμολογοῦνε πολλούς, ὁποὖπαιζαν τὸ μπιλλιάρδο μέσα τοὺς καφφενέδες καὶ τώρα εἶναι σπιγοῦνοι τοῦ Κυβερνήτη καὶ τῶν ἀλλουνῶν. Αὐτεῖνοι βαθμολογῶνται, αὐτεῖνοι πλερώνονται βαρυοὺς μιστούς. Οἱ ἀγωνισταὶ δυστυχοῦν. Τῶν σκοτωμένων τὴς φαμελιὲς ὅποια εἶναι νέα τὴν θέλει ὁ τάδε, σὰ νὰ λέμε ὁ Βελήπασσας, ὁ Μουχτάρπασσας, ὅτι δὲν ἔχει ἡ φτωχὴ νὰ φάγῃ. Λευτερώθηκαν κάμποσες σκλάβες Μισολογγίτισσες κι' ἀπὸ ἄλλα μέρη (τὴς λευτέρωσαν οἱ φιλάνθρωποι) καὶ διακονεύουν ἐδῶ εἰς τ' 'Αργος καὶ εἰς τ' 'Αναπλιοῦ τοὺς δρόμους. Τῶν ἀγωνιστῶν οἱ ἄνθρωποι διακονεύουν καὶ γυρεύουν νὰ πᾶνε πίσου εἰς τοὺς Τούρκους. Τοὺς εἶχανε αὐτεῖνοι σκλάβους, τοὺς ντύνανε, τοὺς συγυρίζανε καὶ τρῶγαν. Εἰς τὴν πατρίδα τους ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ διακονεύουν. 'Απὸ ὅλα αὐτά, καϊμένη πατρίδα, δὲν θὰ σωθοῦνε τὰ δεινά σου, ὅτι σιδερώνουν τὴν ἀρετὴ [1]) ἐκεῖνοι ὁποῦ σὲ κυβερνοῦσαν καὶ σὲ κυβερνοῦν, καὶ τώρα κατατρέχουν τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ μὲ ψέματα θέλουν καὶ μὲ σπιγούνους νὰ σὲ λευτερώσουνε· μήτε τώρα εἶσαι καλά, μήτε διὰ τὰ μέλλοντά σου, μὲ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ σὲ τριγυρίζουν, πολιτικούς, σπιγούνους καὶ τοιούτους ἀξιωματικούς.

Συχωρᾶτε με, ἀναγνῶστες, ὁποὖφυγα ἀπὸ τὸ προκείμενον. Μὴ στοχάζεστε ὅτ' εἶμαι ἡ γόητας, εἴτε φαντασμένος, εἴτε ἐγὼ ἀδικημένος. Λυποῦμαι καὶ γράφω αὐτά· ὅτι ἤτανε πέντε ἀδέλφια κ' ἔμεινε ἕνας μόνον ἀπὸ τὸ ντουφέκι· καὶ οἱ ἄνθρωποί τους ἤτανε τόσον καιρὸν σκλαβωμένοι καὶ σώθη μία γυναῖκα μόνον κι' αὐτείνη πείναγε· κ' ἐκεῖνοι ὁποῦ τοὺς ζήταγε ψωμὶ θέλαν νὰ κάμουν τὸ κέφι τους νὰ τῆς δώσουνε νὰ φάγῃ. Κι' αὐτὸ κι' ἄλλα πολλὰ τοιοῦτα μ' ἔκαμαν νὰ βγῶ ἀπὸ τὸ προκείμενον. "Οτι τὰ τοιοῦτα δὲν λευτερώνουν πατρίδα, τὴν χάνουν· κ' ἔχω σκοπὸν νὰ ζήσω κ' ἐγὼ 'σ αὐτείνη τὴν πατρίδα. "Οτι ἔχω τόση ἀδύνατη φαμελιὰ καὶ δὲν 'πιτηδεύομαι νὰ κολακεύω τοὺς δυνατούς. Καὶ εἶμαι δυστυχής, καὶ κλαίγω καὶ τὴν δυστυχισμένη μου πατρίδα, ὁποῦ δι' αὐτείνη χύσαμε τὸ αἷμα μας ἀδίκως.

---

1) «Βάνουν τὴν ἀρετὴ 'σ τὰ σίδερα», καταδυναστεύουσι τοὺς ἀγαθούς.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Αὐτοὺς τοὺς μῆνες, Ἀπρίλη καὶ Μάγη, ἔγινε ἕνα σκέδιον νὰ πᾶμε νὰ κυργέψωμε τὸ Πατρατζίκι [1]) καὶ νὰ κινηθοῦν ὅλα τὰ γειτονικὰ μέρη καὶ συνφώνως νὰ χτυπήσουμε ὅλοι μαζί. Συνάχτηκαν τ' ἀναγκαῖα εἰς τὸ Μαυρολιθάρι, εἰς τὸ χωριόν· καὶ εἴπαμε νὰ συναχτοῦμε ὅλοι νὰ βαρέσουμε συνφώνως. Μαζωχτήκαμε εἰς Μακροκάμπι μέρος τοῦ Δυσσέως, ἀπὸ τὴν Λιβαδειά, ἕνας ἀξιωματικός του ὁ Σταμούλης Χοντρός, ἀπὸ τὸ Σάλωνα ὁ Πανουργιᾶς καὶ Γκούρας [2]), ὁποὺμαστε μαζί, κ' ἐγὼ μὲ τὰ τέσσερα χωριά, ὁποὺχα διοριστῇ 'σ αὐτούς, ὁ Γεράντωνος ἀπὸ Ταλάντι, ὁ Δυοβουνιώτης Ζιτοῦνι, Καλτζοδῆμος Λιδορίκι, Σαφάκας Κράβαρι [3]), Γιολντασαῖγοι Καρπενῆσι, Κοντογιανναῖγοι Πατρατζίκι, Νικήτας καὶ Χατζηχρῆστος κι' ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ἀπὸ Πελοπόννησο, ὁ Νικήτας ἀρχηγός τους αὐτεινῶν. Τὰ χαράματα ζυγώσαμεν ἀπόξω τὴν Πάτρα ὅλοι, ὡς τρεῖς χιλιάδες· μεραστήκαμε ἀπὸ δυὸ μέρη, προχωρέσαμε ὡς τὴν ἄκρη τὴν χώρα, πιάστη ὁ πόλεμος καμπόσον. Ἡ δύναμη τῶν Τούρκων πολλή, καὶ χωρὶς σκέδιον καλὸ νὰ κάμωμε ἐμεῖς, χαλαστήκαμε. Σκοτώθηκαν καμπόσοι Τοῦρκοι κι' ἀπὸ 'μᾶς τὸ ἴδιο, σκοτωθήκαμε καὶ πληγωθήκαμε. Κόντεψα νὰ σωθῶ κ' ἐγώ, ὅτ' ἤμουν κουτζὸς ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια τοῦ Μισολογγιοῦ· μὲ πονοῦσαν τὰ γόνατά μου. Καὶ κλειστήκαμε σὲ μιὰ ράχη καμμιὰ δεκαριά, ὁ Μπαλαούρας, ὁ Φαρμακάκης, ὁ Μπισμπιρούλας κι' ἄλλοι καὶ φκιάσαμε ταμποῦρι καὶ πολεμούσαμε μὲ τὴν χώρα καὶ μὲ τὸ κάστρο. Ὅτ' ἦταν ὁ Ρούκης ἀπὸ κάτου τὸ κάστρο κι' ὁ Ρουμάνης κι' ἄλλοι ἕνα δυὸ καὶ κιντυνεύανε ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ κάστρου καὶ τοὺς βαστούσαμε ἐμεῖς.

Θὰ σᾶς εἰπῶ κ' ἕνα γενναῖον πολὺ περιστατικόν: Ἕνας ἀτρόμητος ἄντρας ἀπὸ τοὺς Κολοβᾶτες (εἶναι τοῦ Σαλώνου χωριόν), τὸν λένε Μῆτρο Καθάριον (ἀλήθεια καθάριος κι' ἀτίμητος εἶναι), ἀφοῦ τζακιστήκαμε 'σ τὴν χώρα καὶ τραβηχτήκαμε εἰς τὸ ψήλωμα, οἱ ἐδικοί μας ὅλοι κ' ἐμεῖς φκειάσαμε ταμποῦρι καὶ πολεμούσαμε. Αὐτὸς ὁ δυστυχὴς ἦταν μέσα εἰς τὴν χώρα σὲ σπίτι μπασμένος. Ἀφοῦ φύγαμε ἐμεῖς, αὐτὸς ἔμεινε μόνος του κλεισμένος· τὄφυγαν οἱ συντρόφοι του κ' ἔμεινε μόνος του. Τοῦ ρίχτηκαν οἱ Τοῦρκοι ἀπάνου του· παίρνει ἕνα γιαταγάνι τούρκικον καὶ σκοτώνει τέσσερους· κ' ἐκεῖ ὁποῦ τὸν πολεμοῦσαν τοῦ δίνουν μίαν μαχαιριὰ εἰς τὴν κοιλιά· καὶ σκοτώνει τὸν Τοῦρκον καὶ μὲ τὸ μαχαῖρι εἰς τὴν κοιλιὰ ἦρθε ἐκεῖ ὁποῦ ἤμαστε ἐμεῖς, εἰς τὸ ταμποῦρι. Καὶ δὲν τοῦ πειράξαμεν τὸ μαχαῖρι· μὲ τοῦτο εἰς

1) Τὰ κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ὑπάτης ἦσαν ὅλως σχεδὸν ἄγνωστα μέχρι σήμερον.

2) Ὁ Γκούρας ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως ἐμάχετο ὑπὸ τὸν Πανουριᾶν, συγγενῆ αὐτοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς μάχης τῶν Βασιλικῶν φαίνεται ἀρχηγὸς ἰδίου σώματος.

3) Ὁ Ἀνδρίτσος Σαφάκας, καπετάνος τῶν Κραβάρων, ἦτο Δωριεὺς ἐξ Ἀρτοτίνας.

τὴν κοιλιὰ τὸν πήγαμε ἐκεῖ ὁποῦταν οἱ ἐδικοί μας καὶ ἦταν ὁ γιατρός· καὶ τὄβγαλε τὸ μαχαῖρι καὶ μὲ τῶν μερμήγκων τὰ κεφάλια [1]) τὄρραψε τὴν κοιλιά. Καὶ τράβηξε ὁ καϊμένος κοντὰ ἕνα χρόνον νὰ γιατρευτῇ. Γέρευε καὶ πάλε ξηλώνεταν, κ' ἔβγαιναν οἱ κοπριὲς ἀπὸ τὴν κοιλιὰ ὁποῦταν ἡ πληγή. Καὶ ζῇ τώρα καὶ δὲν ἔχει ψωμὶ νὰ φάγῃ.

Σταθήκαμεν ἐκεῖ ὡς τὸ δειλινὸ καὶ πολεμούσαμε· ἀποκόβαμε τοὺς Τούρκους νὰ πηγαίνουν καὶ νἄρχωνται εἰς τὸ κάστρο. Ηὗραν καιρό, ἔφυγαν μὲ γεροῦσι ὁ Ρούκης κι' ὁ Ρουμάνης καὶ σώθηκαν. Τότε πήγαμε κ' ἐμεῖς ἀπάνου, ὁποῦ ἦταν οἱ ἄλλοι· ξαποστάσαμε. Τότε, ἀπὸ τὸ δεξιὸν τοῦ κάστρου εἶναι ἕνα βουνάκι καὶ βῆκαν καμμιὰ διακοσιαριὰ Τοῦρκοι καὶ τὸ ἔπιασαν. Ἀρχίσαμε νὰ τοὺς πολεμήσουμε ἀπὸ 'μπρός. Πῆρε καμπόσους ὁ Γκούρας συντρόφους καὶ πῆγε κρυφὰ καὶ τοὺς πῆρε τὴς πλάτες· καὶ τοὺς βαροῦσε ἐκεῖνος ἀπὸ τὴς πλάτες κ' ἐμεῖς ἀπὸ 'μπρός. Καὶ τοὺς τελειώσαμεν ὅλους, τοὺς στείλαμε εἰς τὴν ἄλλη ζωή· καὶ μὲ τὴν ὁρμὴ ἐκεινῶν, ὁποῦ τοὺς σκοτώσαμε, πήραμε καὶ τὸ κάστρο μὲ γεροῦσι καὶ σκοτώσαμε κ' ἐκεῖ καμπόσους· οἱ περισσότεροι φύγαν ἀπὸ τ' ἄλλο τὸ μέρος.

Τότε εἴχαμε τὸ κάστρο καὶ πιάσαμε καὶ τοὺς μύλους, 'σ τὸ Μπογόμυλο ὀνομαζόμενον, καὶ τὴν ἄκρη τὴν χώρα. Καὶ πολεμούσαμε κ' ἐμεῖς ἀντρίκεια καὶ οἱ Τοῦρκοι γενναῖα. Τοὺς ἦρθε ἕνα μικρὸν μιντάτι τῶν Τούρκων ἀπὸ τὸ Ζιτοῦνι. Τοὺς σκοτώσαμε εἰς τὴν ἄκρη τοὺς μύλους· τὄχαμε πιασμένο καὶ τοὺς τελειώσαμε ὅλους. Σὲ ὀλίγον ἔρχεται πολλὴ Τουρκιά. Ἄφησε ὁ Γκούρας εἰς τὸ ποδαρικό του ἐμένα νὰ σταθῶ ἐκεῖ· αὐτὸς πῆρε καμπόσους ἀνθρώπους καὶ πῆγε νὰ βαστήσῃ τὸ μιντάτι τὸ νέον. Ἀφοῦ πῆγε ἐκεῖ, εἶδε ὁποῦταν πολλοί, ὁ Δράμαλης, καὶ δὲν μπόρεσε νὰ τοὺς βαστήσῃ. Μοῦ παράγγειλε νὰ εἰπῶ τῶν ἀνθρώπων νὰ τραβηχτοῦνε μὲ τρόπον, νὰ μὴ μᾶς χαλάσουνε οἱ Τοῦρκοι, καὶ νὰ σηκώσω καὶ τὸν τζεμπιχανέ. Ὅσο νὰ καλομεράσω [2]) τὸν τζεμπιχανέ, πλάκωσαν οἱ νέοι Τοῦρκοι καὶ τῆς χώρας, μᾶς πῆραν ὀμπρός. Ἐμεῖς τζακίσαμε, ὅτ' ἤμαστε πολλὰ ὀλίγοι ἀπὸ 'κεῖνο τὸ μέρος· οἱ ἄλλοι ἦταν ἀπὸ τὸ πέρα μέρος τῆς χώρας. Ἀπὸ τρίχα γλύτωσα ὁ δυστυχής· ἤμουνε κουτζὸς καὶ εἶχα κ' ἕνα ντουφέκι μεγάλο, ἔτρωγε τριάντα δράμια καὶ ἦταν πολὺ βαρύ· δυὸ τἄχαν στείλῃ ἀπὸ τὴν Ζάκυθο, ἕνα εἶχε ὁ Γκούρας καὶ τ' ἄλλο ἐγώ. Κ' ἔσωσε τ' ἀσκέρι καὶ μ' ἔρριξε κάτου, ὅταν φεύγαμε, καὶ ἦταν στενὸς ὁ τόπος καὶ πατοῦσαν ὅλοι ἀπάνου μου κ' ἔμεινα

---

1) Ἡ διὰ κεφαλῶν μυρμήκων ραφὴ τῶν τραυμάτων, γνώριμος τοῖς ἐμπειρικοῖς ἰατροῖς τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐγίνετο ὡς ἑξῆς· προσαγόμενοι μεγάλοι ζωντανοὶ μύρμηκες ἔδακνον τὰ χείλη τοῦ τραύματος, κεκλεισμένα, ἀμέσως δ' ἀποκοπτομένου τοῦ σώματος αὐτῶν, ἔμενεν ἡ κεφαλή, σχηματίζουσα οὕτω βελονιὰν ἱκανῶς ἰσχυράν.

2) Νὰ διανείμῃ τὰ πολεμεφόδια πρὸς μεταφοράν.

ἀλλοῦ κοντινὸς [1]) μ' ἄλλον ἕναν — κουτζὸς κ' ἐκεῖνος. Σὲ ἕναν γκρεμνὸν πέρασε ἐκεῖνος, ἐγὼ ὁ δυστυχὴς ἔμεινα, δὲν μποροῦσα νὰ διαβῶ· κι' ἀποφάσισα νὰ γκρεμιστῶ κάτου, νὰ μὴ μὲ πιάσουνε οἱ Τοῦρκοι. Ἐκεῖνος, ὁ κουτζός, φώναζε· «Πέτα τὸ ντουφέκι νὰ γλυτώσῃς!» Ἐγὼ χωρὶς ντουφέκι τί νἄκανα; Καὶ τὸ λυπούμουν. Ὕστερα θέλησε ὁ Θεὸς καὶ κρεμάστη αὐτὸς κ' ἔπιασε τὴν μπούκα τοῦ ντουφεκιοῦ καὶ πάτησα ὀλίγον μὲ τὰ νύχια καὶ σώθηκα. Ἔκαμα ὅρκον νὰ μὴ ματαπάγω εἰς πόλεμον 'σ τὴν κατάστασιν ὁποῦ ἤμουν, χωρὶς ποδάρια. Σ' τὸν ἀνήφορο πάταγα, 'σ τὸν κατήφορο τελείως, μὲ πονοῦσαν τὰ γόνατά μου. Ἀφοῦ σωθήκαμε κ' ἐμεῖς οἱ δυὸ κουτζοί, φούσκωσα καὶ ξέκλησα τὰ ροῦχα μου νὰ πάρω ἀγέρα· καὶ τότε ἔκανα τὸν ὅρκον. Ξαποστάσαμε ὀλίγον. Οἱ Τοῦρκοι ἔφτασαν καμπόσους δικούς μας καὶ θὰ τοὺς πιάναν. Μὲ φωνάζει ὁ Νικήτας νὰ τρέξωμε νὰ τοὺς σώσουμε. Τρέξαμε διὰ 'κείνους καὶ κιντυνέψαμεν κ' ἐμεῖς [2]). Τότε οἱ Τοῦρκοι ρίχτηκαν παντοῦ, μπλοκάραν καὶ τοὺς δικούς μας εἰς τὸ κάστρο καὶ τοὺς ἀφήσαμε. Καὶ κυνηγῶντας οἱ Τοῦρκοι μᾶς πῆγαν 'σ τὰ μισὰ τοῦ Ἀγιτοῦ [3]), τοῦ βουνοῦ. Ἐκεῖ νύχτωσε καὶ μείναμε μπαϊλντισμένοι. Χάσαμε καὶ τὸν Γκούρα· τὸν πῆραν ὁμπρὸς οἱ Τοῦρκοι καὶ τὸν ἔρριξαν 'σ ἕνα ρέμα μ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ κιντύνεψαν νὰ σωθοῦνε· κ' ἐμεῖς δὲν ξέραμε ζωντανοὶ εἶναι ἢ χαμένοι. Ἐγὼ ἤμουν πολὺ ἀγαπημένος μὲ τὸν Γκούρα, ἤμασταν καλύτερα ἀπὸ ἀδέλφια μ' αὐτὸν καὶ μὲ τὸν μακαρίτη Χαλμούκη καὶ Θανασούλα Σουλιώτη, πολλὰ γενναῖα παληκάρια καὶ μὲ μεγάλη ἀρετή.

Ἀφοῦ πήγαμε εἰς τὸ βουνό, καὶ ἦταν ἐκεῖ ὁ Χαλμούκης καὶ ὁ Θανασούλας κ' ἐγώ, καθόμαστε ἀποσταμένοι καὶ νηστικοὶ καὶ πικραμένοι διὰ τὸν Γκούρα καὶ τοὺς συντρόφους ὁποῦ ἀφήσαμε εἰς τὸ κάστρο. Διὰ τὴν πεῖνα τὴν μεγάλη ὁποῦ εἴχαμε ὁ Θεὸς στέλνει ἕναν ἄνθρωπον φορτωμένον ζαΐρέ, κρέας, πῆτες, κρασί, ψωμί, ἕνα ζῷον φορτωμένον ἀπὸ τὴς φαμελιὲς ἐκεινῶν ὁποῦχα ἀπὸ τὰ τέσσερα χωριὰ καὶ τοὺς εἶχα μαζί μου κι' ἀπὸ τὸν ἀδελφόν μου. Καὶ συνάζω ὅλους τοὺς συντρόφους, νηστικοὺς καὶ κατατρεμένους ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ τοὺς ἀδελφούς μου Νικήτα καὶ Χατζηχρῆστο καὶ καθόμαστε νὰ φᾶμε. Φτάσαν ἐκεῖνοι ὁποῦταν πολιορκημένοι εἰς τὸ κάστρο· βῆκαν μὲ γεροῦσι χωρὶς νὰ βλαφτῇ κανένας. Ἔρχεται κ' ἕνας ἀπὸ τὸν Γκούρα

---

1) Τὸ χειρόγρ. **αλοκοτινος**. Ἡ φράσις ἰσοδύναμος ὑπερθετικῷ, τῷ «ἔσχατος», ἐκ τοῦ ἐπιρρήματος **ἀλλοῦ κοντά**. Καὶ **ἀλλοῦ ὑστερνὸς** κλπ. Ἐν ταῖς φράσεσι ταύταις τὸ **ἀλλοῦ** ἐκ τῆς τοπικῆς σημασίας (**δὲ ματάγινε ἀλλοῦ τέτοιο πρᾶμα, δὲν ὑπάρχει ἀλλοῦ ὁμορφότερο**) μετέστη εἰς συγκριτικήν, ἴσον τῷ «μᾶλλον».

2) Δὲν ἐβράδυνεν ὁ γενναῖος Μακρυγιάννης νὰ λησμονήσῃ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ «νὰ μὴ ματαπάγῃ εἰς πόλεμον».

3) **Τοῦ Ἀετοῦ**.

καὶ μᾶς εἶπε ὅσα δοκίμασαν καὶ πῶς σώθηκαν· καὶ εἶναι 'σ τὸ τάδε βουνό. Τότε δοξάσαμεν τὸν Θεὸν καὶ κάμαμε τὰ μεγαλύτερα γλέντια καὶ τραγούδια. Τὴν αὐγὴ σμίξαμε ὅλοι· ἦρθε κι' ὁ Γκούρας εἰς τὴς Καταβόθρες. Ἐκεῖ κάμαμε τὰ γιατάκια νὰ κοιμηθοῦμε.

Μαθαίνομε ὅτι, ἀφοῦ πῆγαν πίσου ζωντανοὶ ὁ Ἀλέξη Νοῦτζος κι' ὁ Παλάσκας, ὁ Κωλέτης παρακινάγει καὶ τ' ἄλλα τὰ μέλη τῆς Διοικήσεως καὶ τοὺς στέλνουν πάλε ἀναντίον τοῦ Δυσσέα. Πῆγαν εἰς τὸ Δίστομον· ἦταν ἀνθρῶποι τοῦ Δυσσέα ἐκεῖ, τοὺς διῶξαν [1]). Ἦταν καὶ Λιβαδῖτες μὲ τὸ πνέμα αὐτεινῶν καὶ συντρόφοι τοῦ Κωλέτη [2]). Πηγαίνουν καὶ 'σ ἄλλα χωριά α). Στέλνει ὁ Δυσσέας ν' ἀνταμωθοῦν καὶ πήγανε εἰς τὴν Δρακοσπηλιά. Μαζώνει ὁ Δυσσέας τοὺς κατοίκους ὅλους καὶ τ' ἀσκέρι του. Τοὺς λέγει ὁ Δυσσέας· «Διαβᾶστε, ἀδελφοί, τὰ γράμματα (τὰ διάβασαν παρουσίᾳ). Ἀδελφοί, τοὺς λέγει, ὁ Ἄργειος Πάγος καὶ ἡ Κυβέρνηση σᾶς εἶναι γνωστὸ ὅτι μὲ κατάτρεχαν καὶ μὲ κατατρέχουν. Ὅταν ἤμαστε εἰς τὴν Ἁγιαμαρίνα, ἐξ αἰτίας δικῆς μου, διὰ νὰ χαθῶ ἐγώ, ἀποφάσισαν νὰ χαθῇ καὶ τόσο ἀσκέρι. Διὰ νὰ μὴν πάθῃ ἡ πατρὶς διὰ 'μένα ἔστειλα τὴν παραίτησή μου καὶ μὲ βαστήσετε ἐσεῖς ὅλοι στανικῶς. Τώρα ἡ Κυβέρνηση στέλνει ἀρχηγοὺς τὴν ἀφεντειά τους, τὸν κύριον Ἀλέξη καὶ τὸν καπετὰν Παλάσκα. Ἡ ἀφεντειά σας — εἶναι 'σ τὸ χέρι σας: Ἂν θέλετε αὐτούς, σκοτῶστε ἐμένα, ἂν θέλετε ἐμένα, σκοτῶστε αὐτούς». Τοὺς ἔπιασαν καὶ τοὺς σκότωσαν. Καὶ γλύτωσε ἀπὸ τοὺς δυὸ κατὰ ὥρας ὁ Κωλέτης.

Αὐτὰ ὅταν τὰ μάθαμε, (ἦρθε ἄνθρωπος) ἤμαστε ἀκόμα εἰς τὴς Καταβόθρες. Σηκωθήκαμε τὴν αὐγή, τοῦ Σαλώνου οἱ ἄνθρωποι, καὶ πήγαμε ἀπὸ κάτου τὴ Νευρόπολη καὶ ρίξαμε ὀρδί. Ἡ σεβαστὴ Κυβέρνηση λυπήθη πολὺ ὁποῦ ἄκουσε τὸν θάνατον αὐτεινῶν, κι' ὄντως ἀγαθῶν πατριώτων· καὶ διὰ τὸν θάνατον αὐτεινῶν ἀποφασίστη νὰ σκοτωθῇ ὁ αἴτιος, ὁποῦταν ὁ Δυσσέας [3]),

---

1) Ἀναχωρήσαντες ἐκ Κορίνθου τὴν 14 Μαΐου ἀφίκοντο διὰ θαλάσσης εἰς Δίστομον, ὅπου εὑρόντες τὴν παρὰ τοῦ Ὀδυσσέως ἐγκαθιδρυμένην φρουράν, διέλυσαν αὐτὴν καὶ κατέστησαν ἰδίαν.

2) Ὁ Ἰωάννης Λάππας, Μῆτρος Τριανταφύλλου κλπ. Περὶ τοῦ πρώτου βλ. Κάρπου Παπ. «Ἀνασκευὴν κλπ.» σελ. 48 — 49, περὶ δὲ τοῦ δευτέρου Α. Γεωργαντ. «Ἀνάμνησιν» ἐν «Ἀθηναϊκῷ Ἀρχείῳ» σελ. 246.

α) Τοὺς ἔπιασε ὁ Δυσσέας καὶ γράμματα, ὁποῦ γράφαν νὰ τὸν σκοτώσουν.

3) Ὁ φόνος τοῦ Νούτσου καὶ Παλάσκα ἐγένετο τὴν 25 Μαΐου 1822 παρὰ τὴν Δρακοσπηλιάν. Ἡ δὲ Κυβέρνησις μαθοῦσα τὸν φόνον, καθῆρε τὸν Ὀδυσσέα καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπεκήρυξεν ἀντὶ πεντάκις χιλίων γροσίων (3 Ἰουνίου). Ἐξέδωκε διαταγὰς πρὸς τὸ στράτευμα τοῦ Ὀδυσσέως διατάσσουσα τὴν σύλληψιν ἢ τὸν φόνον αὐτοῦ. Εἰς ἐπίμετρον δ' ἀφώρας ὕστερον (24 Ἰουνίου) ἡ Κυβέρνησις, Βουλευτικόν τε καὶ Ἐκτελεστικόν, ἡμνήστευσαν

κ' ἔπρεπε νὰ μπῇ 'σ ἐνέργεια τὸ σκέδιον ὁποῦ εἶπε ὁ γραμματικός, ὁποῦ τὸν στεῖλαν 'σ τὸν Νικήτα νὰ σκοτώσῃ τὸν Δυσσέα καὶ νὰ μείνῃ αὐτὸς ἀρχηγὸς — ὅσο νὰ μᾶς τελειώσουνε ὅλους οἱ καλοὶ κυβερνῆτες, τὰ παιδιὰ τῶν Τούρκων. Τώρα, σὰν δὲ θέλησε ὁ Νικήτας δι' ἀρχηγός, φρόντιζαν νὰ κερδήσουνε τὸν Γκούρα. Μίαν ἡμέρα ἐκεῖ ὁποὖχαμε τ' ὀρδὶ βλέπω ἕναν φραγκοφορεμένον· ἐγὼ τήραγα τὴν δουλειά μου μὲ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ ὁδηγοῦσα. Κουβέντιαζαν μυστικὰ ὁ Γκούρας, ὁ Τρακοκομνᾶς κι' αὐτὸς ὁ καλὸς πατριώτης, ὁ φραγκοντυμένος. 'Αφοῦ ξηγήθηκαν πολὺ μυστικὰ ἀπὸ 'μένα, ἔφυγε αὐτός. Σὲ ὀλίγες ἡμέρες μοῦ λέγει ὁ Γκούρας· «Πᾶρε καμμιὰ δεκαριὰ ἀνθρώπους κι' ἄφησε ἄλλον κεφαλὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους σου· κάπου θὰ πᾶμε». 'Ακολούθησα ὅ,τι μοῦ εἶπε. Πᾶμε 'σ τὴν 'Αγόριανη, εἰς τὸ χωριὸν τοῦ Τρακοκομνᾶ· ἦταν κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος μαζί μας. Τρώγαμε, πίναμε, χορεύαμε. Ὁ κόσμος κουβάλαγαν καὶ μᾶς κέρναγαν καὶ πίναμε κάμποσες ἡμέρες. Ἦρθε πίσου ὁ φραγκοκαταραμένος· ἄρχισαν νὰ κουβεντιάζουν πάλε τὰ κρυφὰ οἱ τρεῖς τους. Φύγαμε ἀπὸ τὸ χωριὸν καὶ πήγαμε σὲ κάτι στάνες. 'Εκεῖ ἦταν ἡσυχία περισσότερη διὰ μυστικά. 'Αφοῦ κουβέντιαζαν κρυφὰ ἀπὸ 'μένα τόσον καιρό, μοῦ κακοφάνη πολύ. Τότε τοῦ λέγω τοῦ Γκούρα· «Θὰ πάρω τοὺς ἀνθρώπους μου νὰ πάγω εἰς τ' ὀρδί, ὅτ' εἶναι μοναχοὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ Τοῦρκοι μᾶς ἦρθε ἄνθρωπος καὶ μᾶς εἶπε ὅτι ἔρχονται ὁλοένα κ' ἑτοιμάζονται νὰ μποῦνε μέσα καὶ θὰ σκλαβώσουνε τὸν κόσμον, κ' ἐμεῖς τρῶμε τὰ πράματά τους καὶ στέκονται ὁλόρθοι καὶ μᾶς κερνᾶνε». Δὲν μ' ἄφησε νὰ φύγω. Ἄρχισαν νὰ μοῦ φανερώσουν τὸ μυστικὸν ὁ Γκούρας κι' ὁ Κομνᾶς (ὁ Φράγκος εἶχε φύγῃ). Μοῦ λέγει ὁ Γκούρας· «Ἡ Διοίκηση θέλει νὰ μὲ κάμῃ χιλίαρχον κι' ἀρχηγὸν τῆς Λιβαδειᾶς εἰς τὸ ποδάρι τοῦ Δυσσέα, φτάνει νὰ σκοτώσω τὸν Δυσσέα [1]). Καὶ εἶναι εἰς τὸν Ἅγιον Λουκᾶ ὁ Δυσσέας κλεισμέ-

---

ἐξ ἀνάγκης μᾶλλον καὶ φόβου τὸν πανίσχυρον ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι Ὀδυσσέα ἢ ἐξ ἐπιεικεστέρας σκέψεως.

1) Ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἰσχυρῶν τούτων ἀνδρῶν ἀπὸ φυσικοῦ χαρακτῆρος ἀντίθεσις ἄρχεται νῦν καθισταμένη ἐντονωτέρα διὰ τῆς ἀναμίξεως τῶν πολιτικῶν ραδιουργιῶν. Ἀνὴρ οἷος ὁ Γκούρας φιλότιμος καὶ φιλόδοξος ἔμελλε τάχιον ἢ βράδιον νὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὸν ἀδάμαστον Ἀνδροῦτσον, τὸν μὴ γνωρίζοντα ἄλλην ἢ τὴν ἑαυτοῦ ὑπεροχήν, τὸν ἐχθροὺς μόνον ποιοῦντα, καταφρονοῦντα δὲ τῆς ἀξίας τῶν φίλων. Καὶ ἀπὸ τοῦ Διάκου διὰ ῥήξεως ἀπεχωρίσθη ὁ Ὀδυσσεύς, παραχωρῶν αὐτῷ τὸ καπετανᾶτον τῆς Λιβαδειᾶς. (Βλέπε πολύτιμον ἀνέκδοτον περὶ τῆς ῥήξεως ταύτης ἐν φυλλαδίῳ «Ἄριστος ὁδηγός, ἢ πεῖρα περὶ τοῦ τίς πταίει κλπ. ὑπὸ Ι. Σγουρδάκη ἐν Ἀθήναις 1876» σελ. 10). Τὴν πρὸς τὸν Γκούραν προσφορὰν τῆς χιλιαρχίας γνωρίζει ὁ Τρικούπης (τόμ. Δ'. σελ. 253), λέγων ὅτι ἀπεποιήθη αὐτὴν ὁ Γκούρας «προτιμήσας τῆς μεγαλοδωρίας τῆς ὑπερτάτης Ἀρχῆς τὴν φιλίαν τοῦ καθαιρεθέντος». Πρῶτον ὅμως σήμερον μανθάνομεν παρὰ τοῦ Μακρυγιάννη ὅτι μόνον διὰ τῆς πατριωτικῆς παρεμβάσεως αὐτοῦ προελήφθησαν, εἰ καὶ προσκαίρως ἄλλως, χείρονα ἐπακόλουθα, τὰ ὁποῖα βραδύτερον μοιραίως ἐπῆλθον.

νος καὶ εἰς τὴν Ἀράχωβα εἶναι ὁ Λάππας ὁ Λιβαδίτης, ὁ Τριανταφυλλίνας κι' ἄλλοι Λιβαδῖτες καὶ χωργιᾶτες, ὡς χίλιοι ἄνθρωποι θὰ μαζωχτοῦν· καὶ νὰ πᾶμε κ' ἐμεῖς νὰ τοὺς πάρωμε νὰ πᾶμε νὰ τὸν βαρέσουμε. Καὶ τό εἴχαμε μυστικὸ ἀπὸ σένα νὰ μὴ μᾶς κάμῃς ἀντενέργειαν καὶ δὲν θελήσῃς νὰ μᾶς ἀκολουθήσῃς». Τοὺς εἶπα· «Ἐγὼ εἶμαι μικρὸς ἄνθρωπος ὀμπρὸς 'σ τοὺς δυὸ ἐσᾶς· οὔτε τὸ καλό μου ὠφελεῖ, οὔτε τὸ κακό μου ζημιώνει. Ἂν μοῦ τὸ λέτε νὰ πᾶμε νὰ τὸ κάμωμε, νὰ πᾶμε· ἂν εἶναι νὰ δώσω καὶ γνώμη καὶ δὲν σᾶς βαρύνῃ, νὰ δώσω, ἂν ἔχω τὴν ἄδεια σας». Μοῦ λένε καὶ οἱ δυό· «Ἔχεις γνώμη, ὅτ' εἶσαι ἀδελφός μας καὶ εἰς τὰ καλά, εἶσαι σύντροφος καὶ εἰς τὰ κακά. — Ἂν εἶμαι σύντροφος λοιπόν, θὰ δώσω τὴν ταπεινή μου γνώμη· ἔχω δικαίωμα. Ἂν πάρῃς ἐσύ, Γκούρα, τὴν ἀρχηγία τῆς Λιβαδειᾶς, ἔχω κ' ἐγὼ τὸ μερίδιόν μου ἢ ὄχι; — Πρῶτος εἶμ' ἐγώ, λέγει ὁ Γκούρας, δεύτερος ὁ Κομνᾶς κ' ἐσύ. — Ὁ σύντροφος ὁ τίμιος πότε εἶναι τίμιος; Ὅταν λέγῃ τὴν ἀλήθεια τοῦ φίλου του κι' ἂς χάνῃ τὸ νιτερέσιον του, ἢ ὅταν τράγῃ τὸ νιτερέσιον [1]) κι' ἂς χαθῇ ὁ φίλος του κι' ἂς διατιμηθῇ κι' ἂς κιντυνέψῃ; — Ὄχι, λέγει ὁ Γκούρας, ὁ πιστὸς σύντροφος πρέπει νὰ λέγῃ τὴν ἀλήθεια κι' ὅ,τι θὰ τοῦ συβοῦν ὕστερα ἂς τοῦ συβοῦν. — Ἡ καϊμένη ἡ πατρίδα ἁμαρτίες ὁποὖχε καὶ γύρευε νὰ τὴν λευτερώσουμε ἐμεῖς οἱ ἀνθρωποφάγοι, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί! Κ' ἔχομε ἀρετὴ νὰ λευτερώσουμε πατρίδα ἐμεῖς κι' αὐτεῖνοι ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦν; Τώρα ἔβαλαν τὸν Δυσσέα σκότωσε τὸν Ἀλέξη Νοῦτζο, τὸν σεβάσμιον ἄρχοντα. Πόσο ψυχώνει ἡ Τουρκιὰ μ' αὐτό, πόσο ἀδυνατίζομε ἐμεῖς! Τὸ ἴδιον καὶ τὸν Παλάσκα. Δὲν εἶναι ἀληθινὸ ὁποῦ τὸν ἔβαλαν, τὸν Δυσσέα, αὐτεῖνοι καὶ τοὺς σκότωσε; Τοὺς ἔστειλαν δυὸ ξένους μέσα εἰς τὸ σπίτι του, 'σ τὸν τόπο του τὸν πατρικόν, καὶ τὸν φορτώθηκαν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους του. Ποιὸν ἄλλον καπετάνον πείραξαν; Τὸν Πανουργιᾶ, τὸν Καλτζοδῆμο, ἄλλον κανένα; Μόνον τὸν Δυσσέα. Καὶ σὰν σκοτώσουν αὐτόν, ὕστερα ἐσᾶς· κ' ἐμᾶς μᾶς σκοτώνουν μὲ τὰ πράσα, ὄχι μὲ ντουφέκια καὶ σπαθιά. Τί ἔκαμε ὁ Δυσσέας; Ὅτι πῆγε νὰ σκοτώσῃ Τούρκους ἤθελαν νὰ χάσουνε αὐτὸν κι' ὅλο του τὸ στράτεμα. Τί νἄκανε; γύρεψε νὰ παρατηθῇ, τὸν βάσταξαν οἱ κάτοικοι καὶ τ' ἀσκέρι. Ἦρθαν αὐτεῖνοι, τοὺς σκότωσε. Κακὸ εἶναι μεγάλο. Τώρα βαίνουν ἐσένα νὰ σκοτώσῃς τὸν Δυσσέα· αὔριον θὰ βάνουν ἐμένα, σκοτώνω ἐσένα. Καὶ νὰ τὸ καρτερῇς! Κ' ἔτζι θὰ μᾶς φᾶνε ὅλους. Λὲς νὰ πᾶμε νὰ βαρέσουμε τὸν Δυσσέα· ἀμμ' ἐκεῖνος εἶναι ἀδύνατος, ὁποὖχει τόσους ἀνθρώπους καὶ βαστάει θέσιν δυνατή; Νὰ πιάσουμε τὸ ντουφέκι, οὔτε ἐκεῖνος θὰ κάμῃ τίποτα ἐμᾶς, οὔτε ἐμεῖς ἐκεινοῦ. Θὰ μποῦνε μονάχα οἱ Τοῦρ-

1) **Τράγῃ** τηρᾷ, προσέχῃ, ἀποβλέπῃ.

κοι μέσα καὶ θὰ κυργέψουν τὴν πατρίδα κ' ἐμεῖς θὰ πολεμοῦμε· καὶ θὰ μᾶς πιάσουνε οἱ κάτοικοι νὰ μᾶς δώσουνε τῶν Τούρκων νὰ μᾶς κόψουν τὸ κεφάλι. Κι' ὁ Λάππας κι' ὁ Μῆτρο Τρανταφυλλίνας οἱ Λιβαδῖτες, ὁποῦναι ἀναντίον τοῦ Δυσσέα 'σ τὴν 'Αράχωβα, προσκυνοῦν τοὺς Τούρκους κ' ἡσυχάζουν· καὶ θὰ μᾶς πιάσουνε κ' ἐμᾶς νὰ μᾶς δώσουνε τῶν Τούρκων. Ἢ ὁ Δυσσέας, ἂν τὸν στενέψωμε, πάγει μὲ τοὺς Τούρκους. Καρτερᾶτε τότε λευτεριὰ τῆς πατρίδος, καὶ νὰ μείνωμε καὶ ζωντανοί. Κλαίγει ὁ Κωλέτης καὶ οἱ ἄλλοι κυβερνῆταί μας τὸν χαμὸν τοῦ 'Αλέξη καὶ Παλάσκα σὰν τὴν φώκια, ὁποῦ κλαίγει τὸν πνιμένον ὅσο ὁποῦ σαπίζει, καὶ κάθεται καὶ τὸν τρώγει. Ἔτζι θὰ φᾶνε κ' ἐμᾶς τοὺς δυστυχεῖς. Σὲ συβουλεύω, ἀδελφὲ Γκούρα, νὰ πᾷς ν' ἀνταμωθῇς μὲ τὸν Δυσσέο καὶ ν' ἀδελφωθῇς καὶ νὰ πᾶμε εἰς τὰ πόστα μας, ὅτι θὰ μποῦνε οἱ Τοῦρκοι ἀντουφέκηγοι καὶ θὰ δώσουμε λόγον δι' αὐτὸ εἰς τὸν Θεὸν καὶ 'σ τοὺς ἀνθρώπους. Κι' ὅταν ὑπάρξῃ ἡ πατρίς, δὲν σοῦ χρειάζονται ἁρματωλίκια· παίρνεις τὴς τιμὲς τῆς πατρίδος, βαθμοὺς καὶ δόξες, καθὼς γίνεται καὶ 'σ τ' ἄλλα τὰ ἔθνη, ὁποῦ τιμοῦν καὶ δοξάζουν τοὺς ἄξιους καὶ τίμιους ἀξιωματικούς τους. Κι' αὐτὰ τὰ καπενταλίκια ἦταν κλέφτικα πράματα, ὅταν ἦταν οἱ Τοῦρκοι 'σ τὴν πατρίδα μας ἀφεντάδες. 'Εμεῖς ὅμως παιδευόμαστε διὰ λευτεριὰ καὶ δι' αὐτὸ μᾶς κερνοῦν ὁλόρθοι οἱ κάτοικοι κ' ἔχουν τὴς ἐλπίδες τους 'σ ἐμᾶς· καὶ μᾶς πλερώνουν καὶ μᾶς ταγίζουνε· καὶ τοὺς βάνομε ὀμπρὸς εἰς τὸν πόλεμον καὶ σκοτώνονται αὐτεῖνοι καὶ δοξαζόμαστε ἐμεῖς ».

Τότε, εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, μετανόησε πολὺ καὶ μοῦ εἶπε νὰ πάγω 'σ τὸν Ἅγιον Λουκᾶ νὰ μιλήσω μὲ τὸν Δυσσέα ν' ἀδελφωθοῦνε καὶ νἄβγωμε ἔξω. Τοῦ εἶπα· « Δὲν πάγω μόνος μου· νὰ πᾶμε ἀντάμα ». Αὐτὸς ἤθελε νὰ πάγῃ πρῶτα εἰς τὸ Σάλωνα νὰ μαλλώσῃ μὲ τοὺς ντόπιους, ὅτι τοὺς ζητοῦσε ἕνα χωργιόν, τὸ Ξεροπήγαδο, νὰ τοῦ χαρίσουνε καὶ ὡς χίλιες ρίζες ἐλιές. Τοῦ εἶπα καὶ πήγαμε ἀντάμα εἰς τὸ Σάλωνα καὶ μίλησα μυστικῶς τῶν νοικοκυραίων καὶ τὰ διόρθωσαν. Κ' ἔστειλα κι' ἄνθρωπον κρυφὰ εἰς τὸν Δυσσέα καὶ τοῦ εἶπα νὰ μὴν τοῦ μιλήσῃ ἄγρια τοῦ Γκούρα, ὅταν ἀνταμωθοῦμε· νὰ φερθῇ γνωστικά. Σηκωθήκαμε καὶ πήγαμε εἰς τὸν Ἅγιον Λουκᾶ κι' ἀνταμωθήκαμε μὲ τὸν Δυσσέα καὶ φιληθήκαμε καὶ οἱ τέσσεροι. Τοῦ εἶπε ὁ Κομνᾶς τὰ αἴτια κι' ὅτι ἐγὼ τὰ συβίβασα καὶ δὲν εἶχε ποῦ νὰ μὲ βάλῃ ὁ Δυσσέας [1]).

---

1) **Δὲν εἶχε ποῦ νὰ μὲ βάλῃ** (ἐνν. **νὰ καθίσω**). Ἡ φράσις προῆλθεν ἐκ τῆς παρεχομένης πρὸς τὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ ξένον φιλοφροσύνης τοῦ οἰκοδεσπότου, ὅστις ἀπορεῖ ποῦ νὰ καθίσῃ αὐτὸν ἵνα τιμήσῃ μᾶλλον. Ἦτο δὲ παλαιότερον καὶ τοῦ κοινωνικοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐπισκέπτου καὶ τῆς προσφερομένης αὐτῷ τιμῆς σημαντικὸς ὁ τόπος, ἐφ' οὗ καλούμενος ἐκαθέζετο οὗτος. Τροπικῶς ἐνταῦθα ἡ φράσις σημαίνει· « δὲν ἤξερε μὲ τί τρόπο νὰ μὲ περιποιηθῇ ».

Κι' ἀφοῦ σάσαμε αὐτά [1]), ὅλοι μαζὶ κινήσαμε διὰ τ' ὀρδί. 'Σ τὸν δρόμον πῆρε ὁ Δυσσέας ἐμένα καὶ τὸν Τρακοκομνᾶ καὶ πήγαμε τὴν νύχτα κ' ἔβγαλε ἕναν τενεκὲ γιομᾶτον φλουρί, διακόσες τριανταπέντε χιλιάδες γρόσια, καὶ πλέρωσε τοὺς ἀνθρώπους του· κι' ὅσα μεῖναν τἄχωσε πίσου. Πηγαίνοντας εἰς τ' ὀρδί, ὡς τὸ βράδυ ἦρθε ὁ τζασίτης ὁποὖχαμεν εἰς τὸ Ζιτοῦνι καὶ μᾶς εἶπε ὅτι σὲ δυὸ 'μέρες ὁ Δράμαλης κινεῖται μ' ὅλες τὶς ἑτοιμασίες διὰ μέσα ἀπὸ τὰ στενά. Τότε στείλαμε παντοῦ ν' ἀναμερήσουνε τὰ γυναικόπαιδα καὶ ζωντανά. Ἦρθανε καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι ἀπὸ τὰ Σάλωνα κ' ἤθελαν νὰ στείλῃ ὁ Δυσσέας κι' ὁ Γκούρας εἰς τὸ Μισολόγγι, ὁποὖταν ὁ Μαυροκορδᾶτος Διευθυντής, νὰ δώσῃ τέσσερα καράβια νὰ περνάσουμεν τὰ γυναικόπαιδα εἰς τὴν Πελοπόννησον. Στεῖλαν ἐμένα καὶ τὸν Παπαηλιόπουλον εἰς Μισολόγγι. Ἑτοιμάζαμε τὰ καράβια· μάθαμε μπῆκε ὁ Δράμαλης εἰς Κόρθο ἀντουφέκηγος, ὅτι οἱ κάτοικοι πῆγαν νὰ κρύψουν τὶς φαμελιές τους. Εἰς τὰ Ντερβένια τοὺς χτύπησαν [2]). Κι' ἀφοῦ τοὺς εἶδε τοὺς Τούρκους ἀπὸ μακρυὰ ὁ 'Αχιλλέας, ὁ νέος ἀξιωματικὸς τῆς Κυβερνήσεώς μας, ἄφησε 'φοδιασμένο κάστρο καὶ πῆρε τόσο ἀσκέρι κ' ἔπιασε τὰ βουνά. Κ' ὕστερα σκοτώθηκε.

Τέτοιους ἀξιωματικοὺς θέλει ἡ Κυβέρνησή μας νὰ λευτερώσῃ τὴν πατρίδα, νέους· τοὺς παλιοὺς σκότωμα. Μπεζέρισαν ν' ἀκοῦνε Γῶγο μὲ ὀγδοῆντα ἕνα ἄνθρωπον νὰ βαστήξῃ ἓξι χιλιάδες καὶ νὰ γιομίσῃ ὁ τόπος σκοτωμένους [3]). Ν' ἀκοῦνε ἑφτακόσους ἀνθρώπους νὰ χαλάσουν τόσες χιλιάδες [4]). Ν' ἀκοῦνε Δυσσέα μ' ἑκατὸ ἀνθρώπους σὲ μίαν μάντρα νὰ κόψουνε τὴν πρώτη ὁρμὴ τῶν Τούρκων [5]). Θέλουν 'Αχιλλέα οἱ Κυβερνῆται ν' ἀφίνῃ ἀντουφέκηγον κάστρο, ὁποὖναι πλησίον τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὸ ψήλωμα κ' εἶχε κι' ὅλα του τ' ἀναγκαῖα. (Ἡ μαγαρισιὰ τὸ φκυάρι της θέλει [6]). Βαρέθηκαν οἱ ἄνθρωποι ν' ἀκοῦνε 'Αλέξη Νοῦτζο, ποῦ ξόδιασε ὅλα του τὰ χρήματα καὶ πούλησε καὶ

---

1) Τὰ ἰσάσαμε, συνεβιβάσαμεν. **Σάξη** συμβιβασμός. **Σαστικὸς** δὲ ὁ ἀρραβωνιαστικός, μνηστήρ.

2) Οἱ κατέχοντες τὰ Μεγάλα Δερβένια Πελοποννήσιοι ὑπεχώρησαν ἀμαχητὶ (βλ. Τρικούπη τόμ. Α' σελ. 206 καὶ Ν. Σπηλιάδου τόμ. Α' σελ. 392. Παράβ. καὶ Ρήγα Παϊστορουμένων ἐν τῷ Α' τόμῳ κεφαλ. ε' τῶν λεγομένων 'Απομνημονευμάτων τοῦ Κυρίου Ν. Σπηλιάδου. 'Εν 'Αθήναις 1863»). 'Ισως ὅμως νοεῖται ἐνταῦθα ἐπίθεσίς τις κατὰ τῶν εἰσβαλλόντων ὑπὸ τῶν Δερβενοχωριτῶν, ἀλλὰ περὶ ταύτης οὐδὲν ἄλλοθεν γνωρίζομεν.

3) Ὑπονοεῖται ἡ μάχη τῆς Λαγκάδας.

4) Ὑπονοεῖται ἡ μάχη τῶν Βασιλικῶν.

5) Ὑπονοεῖται ἡ μάχη τῆς Γραβιᾶς.

6) Φράσις παροιμιακὴ σημαίνουσα ἐνταῦθα ὅτι τοιαύτη τὸ ἦθος κυβερνήσεις τοιούτων δεῖται ὀργάνων.

τὰ τζιβαϊρικά του μισοτιμῆς εἰς τὴν Ἀγιαμαύρα καὶ πλέρωνε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸν πόλεμον. Καὶ εἰς τὴν Λαγκάδα ἔκοβα ἐγὼ ξύλα νὰ φκειάσουμε φωτιὰ νὰ ζυμώσουμε ψωμὶ κι' ὁ Ἀλέξη Νοῦτζος φορτώνεταν τὰ ξύλα καὶ τὰ κουβάλαγε. Τὸν στείλανε καὶ σκοτώθηκε σὰν σκυλί. Ἄχ, οὐρανέ, μὴν τὸ φτουρᾷς· μὴ βαστᾷς τὴν ἐπιβουλὴ τῶν ἀχάριστων ἀνθρώπων! Κι' ὁ Δυσσέας δὲν ἦταν καλύτερος. Αὐτὸν θὰ τὸν κρέμαγε ὁ Ἀλήπασσας εἰς τὰ Γιάννενα, ὁποῦ τὄφταιξε· ὁ Νοῦτζος τὸν γλύτωσε. Ἔκαμε κι' αὐτὸς τὴν ἀνταμοιβὴ εἰς τὸν εὐεργέτη του.

Τὰ 1822, τοῦ Γιούνη ἡ ἔβγα ἀπάνου κάτου[1]), ἀφοῦ μπῆκαν οἱ Τοῦρκοι μέσα καὶ πῆγαν 'σ τὸν Μωριᾶ, δὲν μπόρεσαν νὰ μπάσουνε ζαϊρέδες, ὅτι καθημερινῶς τοὺς πολεμούσαμε κλέφτικα εἰς τὰ στενώματα. Τότε μία ποσότη Τούρκων ἔπιασαν τὴ Νευρόπολη, ὡς τόπος δυνατός, κι' ἄνοιξαν καὶ τὸν δρόμον διὰ νὰ περνοῦν ζαϊρέδες εἰς Πελοπόννησο, εἰς Ἀθήνα ἀπόξω, ὁποῦχαν ὁρδιὰ κατ' τὸν Ρωπόν, εἰς Ἔγριπον, καὶ νὰ 'φοδιάζουνε ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη. Τότε συναχτήκαμε ὅλα αὐτὰ τ' ἀσκέρια τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ πήγαμε καὶ τοὺς πολεμήσαμε γενναίως (κι' αὐτεῖνοι πολέμησαν παληκαρίσια). Τοὺς τζακίσαμε· τοὺς πήραμε τ' ἀργαστήρια τους[2]), σκοτώσαμε ἀπὸ αὐτούς, τοὺς πήραμε τόσα λάφυρα, τοὺς βγάλαμε ἀπὸ τὴς θέσες τους καὶ κλείστηκαν 'σ ἕνα δυνατὸν μέρος. Τοὺς βάλαμε κ' ἕνα κανόνι καὶ τοὺς χτυπάγαμε. Τοὺς πήραμε τὸ νερόν τους καὶ τοὺς στενέψαμε πολύ. Τοὺς πολεμήσαμε ἀπὸ τὸ μεσημέρι ὡς τὴν αὐγή. Τοὺς ἦρθε ἕνα μιντάτι, τὸ χαλάσαμεν. Τοὺς ἦρθε κι' ἄλλο ἀπὸ τὴν Ἀλαμάνα κ' ἔγιναν τότε πολὺ δυνατοί, πεζούρα καὶ καβαλλαρία, κι' ἀναχωρήσαμε μόνοι μας, ἄβλαβοι. Πῆγε ὁ καθεὶς εἰς τὸ πόστο του κ' ἐμεῖς εἰς τὴν Γραβιά. Καὶ τοὺς βαρούσαμε κλέφτικα πάντοτες.

Σὲ ὀλίγες ἡμέρες ξαναπήγαμε συστηματικώτερα· τοὺς πολεμήσαμε δυὸ 'μερόνυχτα. Ταμπουρωθήκαμε σὲ τρεῖς μεριὲς πολλὰ πλησίον τους. Πανωκέφαλα ἦταν ὁ Δυσσέας, βορεινά· ἀνατολικῶς ἐμεῖς, τοῦ Σαλώνου, δυτικῶς οἱ Λιδορικιῶτες, Σαφάκας καὶ οἱ ἄλλοι. Τοὺς καταφανίσαμε· τοὺς μαζώξαμε 'σ ἕνα μέρος ὅλους μαζί. Κάναν γερούσια ἀπάνου μας, πεζούρα καὶ καβαλλαρία. Τοὺς ἦρθαν πάλε μιντάτια ἀπὸ τ' ἄλλα τὰ πόστα κι' ἀπὸ τὸ Ζιτοῦνι. Σώσαμε κ' ἐμεῖς τὰ πολεμοφόδια. Αὐτεῖνοι εἶχαν σκοπὸν τὴν αὐγὴ νὰ μᾶς κλείσουνε μέσα· καὶ χωρὶς πολεμοφόδια καὶ ζαϊρὲ θὰ κιντυνεύαμε. Τότε τὰ χαράματα τραβηχτήκαμε χωρὶς νὰ μᾶς νοιώσουνε. Κι' ὅταν θὰ[3])

---

1) Περὶ τὸ τέλος τοῦ μηνός. Ἡ **ἔβγα** ἡ ἔξοδος, τὸ τέλος. Ἀντίθ. ἡ **ἔμπα**.

2) Κλιβάνους πρὸς παρασκευὴν ἄρτου κλπ.

3) **Θὰ περάσουν** ἤθα περάσουν (βλ. ἀνωτ. σημ. τῆς σελ. 12), ἤθελαν περάσῃ.

περάσουν ζαϊρέδες κάποτε, ἐκεῖ ὁποῦ ρίχναν ὀρδὶ τοὺς βαρούσαμε τὴν νύχτα, 'σ τὴν Πέτρα ἢ ἀλλοῦ, καὶ δὲν τελεσφοροῦσαν ποτέ. Κι' ὁ γενναῖος κι' ἀτρόμητος Θανάσης Σκουρτανιώτης μὲ διαλεμένους ἀπὸ τὴν Φήβα καὶ κάτου δὲν τοὺς ἄφινε νὰ ξεμυτίσουν. Τοὺς ἀφάνιζαν καὶ οἱ 'Αθηναῖοι [1]).

---

1) Τὰ μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Δράμαλη εἰς Πελοπόννησον γενόμενα ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι πρῶτον ἤδη μανθάνομεν μετά τινος λεπτομερείας διὰ τῆς συντόμου περιγραφῆς τῶν περὶ τὴν Νευρόπολιν μαχῶν. Μακρὸς θὰ ἦτο ὁ λόγος περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀκωλύτου ἀπὸ Λαμίας εἰς τὸν Ἰσθμὸν καὶ διὰ τῆς Κορινθίας εἰς Ἄργος καθόδου τοῦ ἐχθρικοῦ ἐκείνου χειμάρρου. Εὐτυχῶς ὅμως διὰ τῆς ἐν τῇ Στερεᾷ διακοπῆς τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῶν εἰσβαλόντων καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν περὶ τὸ Ἄργος δημητριακῶν καρπῶν ἠναγκάσθη ὁ ἐχθρὸς εἰς ὑποχώρησιν, τὰ δὲ λοιπὰ συνεπλήρωσεν ἡ στρατηγικὴ δεινότης τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἡ ἀνδρεία μάλιστα τοῦ Νικήτα καὶ Δ. Ὑψηλάντου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Τὰ ἐν Ἀθήναις ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως. — Ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. — Κομματικαὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων. — Ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Νικήτας προσκαλοῦνται εἰς παραλαβὴν τοῦ φρουρίου. — Κατάληψις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρούτσου. — Ὁ Γκούρας φρούραρχος καὶ ὁ Μακρυγιάννης ἐπόπτης τῶν φρουρῶν. — Καταπιέσεις Ἀνδρούτσου, Γκούρα καὶ Μαμούρη. — Δύο ἀθῷοι βασανιζόμενοι. — Καταχρήσεις περὶ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν. — Ἀνεύρεσις θησαυροῦ. — Ἔρις Μακρυγιάννη καὶ Γκούρα. — Ἐνέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς ἐφοδιασμὸν τοῦ φρουρίου. — Στρατιωτικὴ ἐπιτροπὴ παρὰ τῷ Ἀνδρούτσῳ καὶ τῷ Γκούρᾳ. — Ὁ Μακρυγιάννης πολιτάρχης ἐν Ἀθήναις. — Μέτρα αὐτοῦ κατὰ τῆς ὁπλοφορίας, τῶν κλοπῶν καὶ ὑπὲρ τῆς δημοσίας ἠθικῆς. — Μυστικαὶ προτάσεις τοῦ Ἀνδρούτσου πρὸς τὸν Μακρυγιάννην. — Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀρχιστράτηγος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. — Ἐκστρατεία τοῦ Ὀδυσσέως ἐξ Ἀθηνῶν. — Μάχη εἰς Δᾳδί. — Αἰχμαλωσία Νικ. Σαρρῆ Ἀθηναίου. — Κίνδυνος τοῦ Ὀδυσσέως. — Ψευδεῖς συνθῆκαι τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς τοὺς Τούρκους. — Φόνος Νικ. Σαρρῆ καὶ Μελέτη Βασίλη. — Καταπιέσεις τῶν χωρικῶν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Γκούραν. — Συμβουλαὶ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Γκούραν. — Ῥῆξις μεταξὺ αὐτῶν. — Ἀναχώρησις Μακρυγιάννη ἐξ Ἀθηνῶν. — Μετάβασις πρὸς τὸν Ὀδυσσέα εἰς Βελίτσαν. — Ἀψιμαχίαι πρὸς τοὺς Τούρκους. — Ῥῆξις μεταξὺ Ὀδυσσέως καὶ Γκούρα. — Σχέδιον ἐκστρατείας τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Κρήτην. — Μετάβασις Μακρυγιάννη εἰς Κόρινθον καὶ Ναύπλιον. Ἐπάνοδος εἰς Ἀθήνας. — Ἀναχώρησις εἰς Πελοπόννησον. — Παρέκβασις περὶ Κάρπου Παπαδοπούλου.

Τὴν πρώτη χρονιὰ πολιόρκησαν τοὺς ντόπιους Τούρκους εἰς τὸ κάστρον τῶν Ἀθηνῶν μαζὶ μ' ὅση φρουρά ἦταν· τοὺς πολεμοῦσαν πολλὰ γενναίως. Καὶ τοὺς περιόρισαν εἰς τὸ κάστρο καὶ κάμαν καὶ ρεσάλτο μέσα εἰς τὸν Σερπετζὲ καὶ σκοτώθηκαν κι' ἀπὸ τόνα τὸ μέρος κι' ἀπὸ τ' ἄλλο. Καὶ τὰ δυὸ μέρη πολεμοῦσαν γενναίως. Ἦρθε ὁ Ὁμέρπασσας Βεριόνης μὲ μίαν δύναμιν κ' ἔκαμε πολὺν καιρὸν 'σ τὴν Ἀθήνα· καὶ διάλυσε τὴν πολιορκίαν κ' ἔπαθαν

οἱ δυστυχεῖς Ἀθηναῖγοι πολλὰ δεινά, σκοτωμούς, σκλαβιὲς καὶ ζημιὲς πλῆθος [1]). Φεύγοντας ὁ Βεργιόνης συνάχτηκαν πάλε ἡ χώρα καὶ τὰ χωριὰ καὶ πολιόρκησαν τοὺς Τούρκους, κατοίκους καὶ ρρουρά, ὀπίσω 'σ τὸ κάστρο στενά. Καὶ σώθη τὸ νερό τους καὶ ὁ ζαϊρές τους, τῶν Τούρκων, καὶ παραδόθηκαν μὲ συνθήκη. Κ' ἡ συνθήκη ἔμεινε εἰς τὸ χαρτὶ μοναχά. Ρίχτηκαν 'σ τοὺς παραδομένους κ' ἔσφαξαν πλῆθος γυναικόπαιδα κι' ἄντρες πολλούς. Γλύτωσαν καὶ καμπόσοι διὰ τὴν συνθήκη κι' ἄλλοι εἰς τὰ προξενεῖα [2]). Τὸ βιόν τους τὄκαμαν δυὸ μερίδια· ἕνα νὰ πάρουν ἐκεῖνοι ὁποῦ τοὺς πολιορκοῦσαν καὶ τ' ἄλλο νὰ μείνῃ διὰ τὸ κάστρο, νὰ πουληθῇ καὶ μὲ τὰ χρήματα νὰ τὸ 'φοδιάσουνε ἀπ' οὖλα τ' ἀναγκαῖα. Κουβάλησαν τὸ βιὸν ἀπάνου 'σ τὰ μαγαζειά, εἰς τὸ κάστρο. Τὸ δοκίμασαν ἕνα χέρι πρῶτα οἱ πρόκριτοι· ἦταν ὁ γέρο Ζαχαρίτζας κι' ἀνιψιός του Νικολάκης· ἦταν οἱ Βλαχαῖγοι, ὁ Βρανᾶς κι' ἄλλοι. Εἶχαν κι' ἀρχηγὸν τὸν Μπατζακάτζα μ' ἄλλους συντρόφους του στρατιωτικούς [3]). Τραβήσανε οἱ νοικοκυραῖοι καὶ οἱ τίμιοι ἄνθρωποι ἀπὸ αὐτοὺς ὅσα δὲν τράβηξαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τελευταῖα τοὺς ἄφησαν κι' ὅλο τους τὸ πρᾶμα εἰς τὴν ἐξουσίαν τους οἱ νοικοκυραῖγοι κ' ἔφυγαν διὰ τὰ νησιά. Μαζὶ μ' ὅσους ἦταν τότε δημογέροντες ἦταν κ' ἕνας τίμιος νοικοκύρης· τὸν εἶχαν εἰς τὸ βιὸν τοῦ κάστρου νὰ τὸ προσέχῃ· τὸν ἔλεγαν Χατζῆ Γιωργαντᾶ Σκουζέ. Τοὺς ἄφησε κι' αὐτὸς κρυφίως κ' ἔφυγε. Καὶ τοὺς ἄφησε ἐλεύτερους νὰ κάμουν τοὺς σκοπούς τους εἰς τὸ βιὸν τοῦ κάστρου. Ἀφοῦ κάμαν ὅ,τι μπόρεσαν, εἶχαν ὑποψίαν ἀπὸ αὐτὸν νὰ μὴν μαρτυρήσῃ ὕστερα τί λείπει· ὅτι ἤξερε τί βιὸν ἦταν. Νὰ πάρουνε αὐτεῖνοι, νὰ δώσουν κ' ἐκεινοῦ δὲν ἤθελε, ὅτ' ἦταν τίμιος ἄνθρωπος. Ἔφυγε. Στεῖλαν καὶ τὸν πήρανε ἀπὸ τὴν Κούλουρη μὲ δύναμη τ' ἀρχηγοῦ τους Μπατζακάτζα καὶ μὲ δική τους.

---

1) Ἡ πρώτη πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως ἤρξατο ἀπὸ τῆς εἰς τὴν πόλιν εἰσβολῆς τῶν χωρικῶν (25 Ἀπριλίου 1821), διελύθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ὀμὲρ Βρυόνη, ἐλθόντος εἰς βοήθειαν τῶν ἀποκεκλεισμένων ἐντοπίων Τούρκων, τὴν 20 Ἰουλίου. **Σερπετζὲς** εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Τρικούπη «παρατείχισμα» ὀνομαζόμενον, ὅπερ ὡρίζετο ὑπὸ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως, τῆς μακρᾶς στοᾶς τοῦ Εὐμένους καὶ δύο ἄλλων ἑκατέρωθεν τοίχων, ἤτοι ἑνὸς πρὸς τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον καὶ ἑτέρου πρὸς δυσμὰς ἀρχομένου ἀπὸ τῆς ἐκλιπούσης τουρκικῆς πύλης τῆς Ἀκροπόλεως καὶ λήγοντος εἰς τὴν δεξιὰν γωνίαν τοῦ Ὠδείου.

2) Ἡ δευτέρα πολιορκία, ἀπελθόντος ἐξ Ἀθηνῶν τοῦ Ὀμὲρ Βρυόνη, ἀποβάντων δὲ εἰς τὴν Ἀττικὴν τῶν φυγάδων Ἀθηναίων, ἤρξατο τὴν τρίτην Νοεμβρίου 1821, διήρκεσε δὲ μέχρι τῆς δεκάτης Ἰουνίου τοῦ ἀκολούθου ἔτους. Ἡ δὲ σφαγὴ τῶν παραδοθέντων αἰχμαλώτων ἐγένετο τὴν εἰκοστὴν ὀγδόην τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ὑπὸ τῶν φρονιμωτέρων Ἀθηναίων ἐσώθησαν ἱκανοὶ («διὰ τὴν συνθήκη»), ἄλλοι δὲ ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις προξένων.

3) Ἦσαν τότε ἔφοροι ἐν Ἀθήναις ὁ Γιαννάκος Βλάχος, ὁ Νικολάκης Ζαχαρίτζας καὶ ὁ Ἡγούμενος Βρανᾶ Γαβριήλ. Φρούραρχος ἦτο ὁ Σπῦρος Χτενᾶς Μπατζακάτσας, «νέος ἄπειρος τῶν πραγμάτων καὶ ἀδόκιμος» κατὰ τὸν ἱστορικὸν τῶν Ἀθηνῶν Διον. Σουρμελῆν, διαδεχθεὶς ἐν τῇ φρουραρχίᾳ τὸν φονευθέντα ἀδελφὸν αὐτοῦ Παναγῆν.

'Σ τὸ δρόμο τὄκοψαν τὸ κεφάλι [1]). Πιάσαν κι' ἄλλους νοικοκυραίους, τοὺς φυλάκωσαν κι' ὅ,τι ἄλλες καλωσύνες τοὺς ὑπαγόρευε ἡ ψυχή τους τοὺς κάναν. Τότε ὅλοι οἱ τίμιοι νοικοκυραῖγοι κι' ὁ Σαρρῆς καὶ οἱ Λεκκαῖγοι κι' ὁ Μελέτης Χασιώτης κι' ἄλλοι ἐνώθηκαν καὶ μὲ στρατήγημα τοὺς πῆραν τὸ κάστρο καὶ διῶξαν ὅλους αὐτοὺς καὶ λευτέρωσαν καὶ τοὺς φυλακωμένους νοικοκυραίους ἀπὸ τὴν χάψη.

'Αφοῦ πῆραν αὐτεῖνοι τὸ κάστρο, οἱ διωχμένοι πῆγαν εἰς τὸν Ὑψηλάντη καὶ Νικήτα καὶ εἶπαν νὰ τοὺς παραδώσουνε τὸ κάστρο — ὁποὖχαν τὰ κλειδιὰ μαζί τους, καὶ τὸ κάστρο τὸ βαστοῦσαν ἄλλοι. Πῆρε τὰ κλειδιὰ ὁ Ὑψηλάντης κι' ὁ Νικήτας κ' ἦρθαν μ' ἀσκέρια δικά τους, κι' αὐτεῖνοι οἱ φίλοι μαζί, καὶ τήραγαν τὸ κάστρο ἀπὸ κάτου τὴν χώρα, ποῦ τὸ βαστοῦσαν ἄλλοι — κι' αὐτεῖνοι βαστοῦσαν τὰ κλειδιά [2]). Τότε συναχτήκανε ὅλοι οἱ νοικοκυραῖοι καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ὁποὖχαν τὸ κάστρο κι' ἀποφάσισαν ὅλοι συνφώνως νὰ τὸ δώσουνε τοῦ Δυσσέα καὶ νὰ τὸν κάμουν ἀφέντη δικόνε τους γιὰ νὰ λευτερωθοῦν ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὅλο τὸ παρτίδο τους ἀποφασίζουν τότε καὶ μένει 'σ τὸ κάστρο ὁ Σαρρῆς κι' ὁ Γιωργάκη Λέκκας κι' ἄλλοι ἀπὸ τὰ χωριά· καὶ στέλνουν τὸν Μῆτρο Λέκκα καὶ Βασίλη Μελέτη Χασιώτη κ' ἔρχονται γυρεύοντας κι' ἀνταμώνουν τὸν Δυσσέα. 'Αφοῦ τοῦ ξηγηθήκανε τὰ αἴτια καὶ τοῦ εἶπαν πῶς τὸν θέλουν ἀφέντη, αὐτὸς γύρευε κάστρο εἰς τὸν οὐρανὸ κι' ὅταν τὄβρε εἰς τὴν γῆς, ἔτρεξε σὰν τὸ ὄρνιον εἰς τὸ ψοφίμι. Ἦρθε εἰς τὴν Γραβιά, ὁποῦ ἠμαστε κ' ἐμεῖς μὲ τὸν Γκούρα — ἤφερε καὶ τοὺς στελμένους 'Αθηναίους — διὰ νὰ πᾶμε εἰς τὴν 'Αθήνα. Τοὺς ἀποκριθήκαμε αὐτεινῶν καὶ τοῦ Δυσσέα, δὲν ἀφίνομε τοὺς Τούρκους εἰς τὸ προσκέφαλό μας καὶ νὰ πᾶμε νὰ κλειστοῦμε εἰς ἕνα κάστρο καὶ ν' ἀφήσωμε νὰ σκλαβωθοῦν οἱ ἄνθρωποι. Τὸ φιλονικήσαμε πολύ. 'Εγὼ ἠμουν ἀνάντιος κι' ὅσους εἶχα μαζί μου ἦταν σύνφωνοι μ' ἐμένα, καθὼς κι' ὅλοι οἱ Σαλωνῖτες. Μᾶς εἶπε ὁ Δυσσέας νὰ πᾶμε νὰ μεράσουμε τὸ βιὸν τοῦ κάστρου καὶ νὰ πάρωμεν τὸ μερίδιον μας, ὅτι φυλάγαμε ἐμεῖς τὰ στενὰ καὶ δὲν πῆγαν τροφὲς

---

1) Ὁ Γεωργαντᾶς Σκουζὲς ἦτο ἐν 'Αθήναις Ἔφορος, ἐπιστάτης τῶν προσόδων, ἐπέβλεπε δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ φρουρίῳ φυλαττομένην λείαν. 'Εφονεύθη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Πειραιῶς εἰς 'Αθήνας, παρὰ τὰς σημερινὰς λεγομένας «Παράγκες». Τὴν δευτερότοκον θυγατέρα τούτου Αἰκατερίνην ἐνυμφεύθη βραδύτερον (27 Δεκεμβρίου 1825) ὁ Μακρυγιάννης.

2) 'Απελπισθέντες ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Νικήτας ὅτι θὰ παραλάβωσιν εἰρηνικῶς τὸ φρούριον, ἔγραψαν πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ φρουρὰν παραγγέλλοντες τὴν σύλληψιν καὶ παράδοσιν ἀμφοτέρων τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς Νικ. Σαρρῆ καὶ Μήτρου Λέκκα ... «εἰδεμή, ὄχι μόνον τοὺς ἔχθρούς θὲ νὰ ἀφήσωμεν νὰ ἔλθουν ἐδῶ, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά σας θὲ νὰ κατακόψωμεν μὲ ἀσπλαχνίαν καὶ τὰ σπήτια σας καὶ τὰ πράγματά σας θὰ καταkαύσωμεν παρευθύς ...». (Δ. Γρ. Καμπούρογλου «Μνημεῖα Ἱστορ. τῶν 'Αθηναίων» τόμ. Γ' σελ. η' τοῦ παραρτήματος).

'σ τοὺς κλεισμένους Τούρκους καὶ παραδόθη τὸ κάστρο· καὶ νὰ πάρωμε τὸ μερίδιον μας. Τοῦ λέγω· «Μηνἄχομε σίγουρα τὰ κεφάλια μας κι' ὅ,τι φοροῦμε, καὶ γυρεύομε νὰ πᾶμε καὶ δι' ἄλλα ; » 'Αφοῦ ὅμως τὸ φιλονικήσαμεν καὶ μᾶς εἶπαν κι' αὐτός, ὁ Δυσσέας, καὶ οἱ στελμένοι τὴν ἀκαταστασίαν τους, τῶν 'Αθηναίγων, καὶ τὸν σκοτωμὸ τοῦ τίμιου ἀνθρώπου καὶ τῶν νοικοκυραίων τὰ δεινά· κι' ἀπὸ αὐτὰ μπορεῖ νὰ γένῃ σὰν τὸν 'Αχιλλέα μὲ τῆς Κόρθος τὸ κάστρο· καὶ εἰς τὴν Ρούμελη ἄλλο κάστρο δὲν εἴχαμε· τότε δι' αὐτὸ ἀποφασίσαμε καὶ πήγαμε εἰς τὴν 'Αθήνα [1]).

---

1) Ὁ 'Οδυσσεὺς ἀφίκετο εἰς 'Αθήνας τὴν εἰκοστὴν ἑβδόμην Αὐγούστου 1822, ἄγων περὶ τοὺς 150 ἄνδρας. «Ἡ φρουρὰ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ 'Οδυσσέως εἰς τὴν πόλιν ἐχαιρέτησε τὸν ἐρχομόν του μὲ πυροβόλα καὶ μὲ τουφεκισμούς, εἰς δὲ τὸ κατάλυμα τοῦ 'Οδυσσέως, εἰς τὸ προπύλαιον ἵσταντο ὅλοι οἱ πρόκριτοι τῶν 'Αθηνῶν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ 'Οδυσσέως, ὑπῆρχε δὲ καὶ ἐγχώριος μουσική, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἦτον ὁ Μπουγιουκλῆς, πολὺ ἐπιτήδειος εἰς τὸ βιολίον συγχρόνως καὶ ποιητὴς πρακτικὸς ὅστις ἐξεφώνησε κλπ. » («'Αθην. 'Αρχ. — 'Ανάμνησις Α. Γεωργαντᾶ» σελ. 268).

Τὰ κατὰ τὰς κομματικὰς τῶν 'Αθηναίων ἔριδας βραχύτατα ἀναφέρει ὁ Σουρμελῆς. Κάλλιον ὅμως πάσης ἱστορικῆς ἐκθέσεως παριστᾷ τὰ τότε πράγματα πολύτιμον ἀνωνύμου ποιητοῦ στιχούργημα, δημοσιευθὲν ὡς δημοτικὸν ᾆσμα ἐν τῇ «Νέᾳ Πανδώρᾳ» τόμ. ς' σελ. 216). 'Εν τῷ ποιήματι τούτῳ **Σεραφεῖμ** εἶναι ὁ εὐφυέστατος 'Αθηναῖος δημογέρων Στάμος Σεραφείμ, διορθωτέα δὲ ἡ λέξις **μήκια** εἰς «μίνα» (ὑπόνομος) :

Εἰς δυὸ φατρίαις ὁ λαὸς σχίζεται τῆς 'Αθήνας·
Βλαχαῖοι τὸ κάστρο ἐκράτηγαν, Σαρῆς, Λέκας τὸ παίρνουν·
Εἶν' ὁ Σαρῆς ἀπ' τοῦ Ψειρῆ κι' ὁ Λέκας Μενιδιάτης.
Βλαχαῖοι τὸν πρίγκηπα ἔφεραν μαζῆ καὶ τὸν Νικήτα.
Κ' οἱ δυὸ στρατοπεδεύονται στὴν ξακουστὴ τὴν χώρα·
Στέλνει ὁ Νικήτας καὶ μηνᾷ στὴν Δημογεροντία·
— Ψωμί, ἀλεῦρι καὶ κρασὶ νὰ στείλετε στ' ἀσκέρι.
Ὁ ἀπεσταλμένος πάησε λόγια βαρυὰ τοὺς λέγει·
— Ὦ 'Αθηναῖοι, φθάνει σας τὰ ὅσα ἔχετε κάμει.
Ὁ Ψύλλας 'σὰν ἀρράθυμος λέγει στὸν Μωραΐτην·
— Πές μου 'σὰν τί φαντάχθηκες πῶς εἶν' οἱ 'Αθηναῖοι ;
'Από ἐκεῖ ποῦ ἤλθατε θὰ πᾶτ' ἐντροπιασμένοι.
'Εκεῖνος βάνει στ' ἄρματα τὸ χέρι νὰ βαρέσῃ·
Τὸν στρατιώτη οἱ γέροντες κακῶς τὸν ἀποπῆραν.
Φεύγει καὶ πᾷ' στὸν στρατηγὸν κι' ὅλα τὰ 'μολογάει.
Ὁ Γιάννης Βλάχος ἔρχεται, τρακόσιοι συνοδιά του·
— 'Ελᾶτε, δημογέροντες, Νικηταρᾶς σᾶς θέλει.
'Εκεῖνοι τὸν ὑπῆκουσαν καὶ πᾶνε στὸν Νικήτα·
Καθὼς ἐμπῆκαν ἄκουσαν, καθὼς ἐμπῆκαν ἀκούουν·
Θανάσης ὁ γραμματικὸς ἔλεγε στὸν Νικήτα·
— 'Ολίγοι λογιώτατοι ταῖς μπερδεψιαῖς ὑφαίνουν.
— Ποῦναι ; νὰ πιῶ τὸ αἷμά τους, νὰ βγάλω τὸ σπαθί μου.
Μπαίνουν οἱ δημογέροντες, μαζῆ μ' αὐτοὺς κι' ὁ Ψύλλας·
Εἰς τὴν ἀράδα κάθισαν σιμὰ στὸν καπετάνιον.

Ηὕραμε ἐκεῖ τὸν Ὑψηλάντη καὶ Νικήτα. Στάθηκαν ὀλίγες ἡμέρες κ' ἔφυγαν. Διόρισε ὁ Δυσσέας τὸν Γκούρα φρούραρχον κ' ἐμένα νὰ προσέχω τοῦ κάστρου τὴς βάρδιες καὶ νὰ φέρνω γύρα νύχτα καὶ ἡμέρα. Αὐτὸ τὸ καψοβιὸν τόβγαλαν εἰς τὸ παζάρι νὰ τὸ πουλήσουνε: τὸ καλύτερο λελοῦδι, διαμάντι, τοῦ Δυσσέα, τ' ἄλλο τοῦ Γκούρα. Διὰ 'φόδιασμα τοῦ κάστρου λίγα χρήματα πιάσανε. Κ' ἔμεινε ἄδειον καὶ ξερὸν τὸ κάστρο. Ὅταν ἤρθαν εἰς τὴν Γρα-

---

Σκύφτει ὁ Νικήτας καὶ μιλεῖ, κρυφὰ τοῦ Ψύλλα λέγει·
— Ἔλα, ἀδελφούλη μου καλέ, διόρθωσι νὰ γένῃ.
Εἶπε καὶ τὸν ἀγκάλιασε 'σὰν νἄταν γνώριμός του.
— Καλῶς τὸ λές, ὦ στρατηγέ, διόρθωσι νὰ γένῃ·
Ἔργα καλά, λόγια καλά, ποῦ πιάνουν καὶ τὰ δύο.
Στὸν πρίγκηπα ἐπήγανε γιὰ νὰ συνομιλήσουν.
Στὸν πρίγκηπα ὁ Σεραφεὶμ λόγια ἀψὰ τοῦ λέγει,
Πῶς 'σὰν σοφὸς τὸ ἄδικο νὰ μὴν τὸ προστατεύῃ.
— Τὰ ἄλλα, εἶπ' ὁ πρίγκηπας, διορθωμὸ θὰ ἔχουν·
Τοῦ κάστρου ἡ παράδοσις θέλω εὐθὺς νὰ γείνῃ.
Γραφὴ μὲ μιᾶς τοὺς ἔγραψε γιὰ νὰ τὸ παραδώσουν.
Ὁ Ψύλλας καὶ ὁ Σεραφεὶμ πᾶν διὰ νυκτὸς στὸ κάστρο,
Καὶ τοῦ Σαρῆ ὡμίλησαν καὶ τοῦ Σαρῆ τοῦ λένε·
— Γράψε ἀπάντησι καλὴ 'σὰν φρόνιμος ὁποῦ 'σαι,
Νὰ μὴν ἀνάψῃ πόλεμος ἐμφύλιος τέτοιαις ὥραις·
— Ἐσεῖς 'ποῦ εἶσθε φρόνιμοι λέγετε κ' ἐγὼ γράφω.
Κάθονται συλλογίζονται φρόνιμα ν' ἀπαντήσουν.
Ἀκοῦν κ' ἡ θύρα ἄνοιξε, κι' ὁ Λέκας μπαίνει μέσα,
Ὁ Λέκας ἀπ' τοὺς ἀδελφοὺς ὁ τρίτος καπετάνιος·
— Τί εἶναι αὐτὰ 'ποῦ γράφετε; Γράψετε καθὼς θέλω.
Τὴν μπούκα ἀπ' τὸ τουφέκι του εἰς τὸ χαρτὶ ἀκουμπάει·
Σταῖς πλάταις του τὸ ἔφερνε καὶ στὸ χαρτὶ τὸ γέρνει.
Σ' ἐσέ, κ.... πρίγκηπα, καὶ σὲ π.... Νικήτα·
Τὸ κάστρο δὲν σᾶς δίνομε, καὶ μὴν τὸ συλλογιέσθε·
Ἂν κάστρο θέλατε ἐσεῖς, θὰ εἴχετε τὴν Κόρθο.
Στοὺς Τούρκους τὴν ἐδώσατε, γιὰ κάστρο ἄξιοι δὲν εἶσθε.
Ὁ Ψύλλας καὶ ὁ Σεραφεὶμ φρόνιμα τοῦ μιλοῦνε,
Γιὰ τέτοια δὲν εἶναι καιρὸς καὶ τώρα νὰ τ' ἀφήσῃ.
— Ἂν δὲν μ' ἀκοῦστε, μάθετε τί θέλω ἐγὼ νὰ κάμω·
Στὴ νύχτα αὐτὴ τὴ σκοτεινή, τὴν μήκια θὲ ν' ἀνάψω,
Τοῦ πρίγκηπος στὴν κατοικιὰ θ' ἀδειάσω τὸ κανόνι.
Τρέχει ταῖς μήκιαις ἄναψε (;) κι' αὐτοὶ τὸν ἀκλοθοῦνε·
Τοὺς στρατιώτας φώναξαν νὰ δέσουνε τὸν Λέκα,
Γιὰ νὰ μὴν κάμ' ἀρχὴ κακοῦ, χυθῇ ἐμφύλιο αἷμα.
Μὲ τὰ καλὰ καὶ μὲ κακὰ ἐκεῖνοι τὸν ἔδεσαν·
Καὶ φρόνιμη ἀπάντησι στέλνουν στὸν Ὑψηλάντη.
Ἀλλὰ κρυφ' ἀπ' τὸν Σεραφεὶμ, κρυφὰ κι' ἀπὸ τὸν Ψύλλα
Τοῦ Ὀδυσσέα ἔστειλαν νἀλθῇ εἰς τὴν Ἀθήνα.
Σ' ἐκεῖνον ἐπαράδωσαν τὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας.

διὰ ἡ ἐπιτροπὴ τῶν 'Αθηναίων καὶ μᾶς παρακινοῦσε ὁ Δυσσέας νὰ πᾶμε εἰς τὴν 'Αθήνα, μᾶς ἔλεγε κιντυνεύει τὸ κάστρο καὶ δὲν ἔχομε ἄλλο εἰς τὴν Ρούμελη παρμένο καὶ νὰ πᾶμε νὰ τὸ 'φοδιάσουμε. 'Αφοῦ ἤρθαμε εἰς τὴν 'Αθήνα, τὸ καλύτερο πρᾶμα ὁποῦ θἄπιανε χρήματα, τζιβαϊρικό, μαργαριτάρι, ἀσῆμι τὄθελαν διὰ λογαριασμό τους. Τ' ἄλλα πουλήθηκαν χωρὶς τιμή, ὅτι δὲν ἄξιαζαν. Καὶ τὸ κάστρο ἀφόδιαστον. Εὐτὺς ὁποῦρθαν καὶ περίλαβαν τὸ κάστρο, ἔβαλαν τοὺς ἀνθρώπους τους κι' ἁρπάζανε ὅ,τι βρίσκανε καὶ τὸ πουλούγανε. Ὁ Μαμούρης ἦρθε τότε εἰς τὴν 'Αθήνα μὲ μίαν ξύλινη πιστιόλα καὶ εἰς τὰ χωργιά, ὁποῦ τὸν διόρισαν ντερβέναγα, τζάκιζε τοὺς ἀνθρώπους σὰν ἕναν τύραγνον τοῦ 'Αλήπασσα, ὁποῦ τὸν ἔλεγαν 'Ισοὺφ 'Αράπη καὶ τζάκιζε τὰ κόκκαλα τῶν ἀνθρώπων μὲ τὸ τζεκοῦρι· ἔτζι τζάκιζε κι' ὁ Μαμούρης τοὺς χωργιᾶτες ὅσοι δὲν ἦταν φίλοι του. Καὶ γύμνωναν τοῦ κάστρου τὸ βιὸν καὶ τῶν χωριῶν. Τότε, σᾶς λέγω ὡς τίμιος ἄνθρωπος, μιὰ παλιοπιστιόλα εἶχε· τηρᾶτε, ρωτᾶτε τὴν ἔχει τώρα; Ρωτᾶτε καὶ διὰ τὴς τυραγνίες του. 'Σ τὰ Μισόγεια, 'σ τὴν Κερατιά, ἑνοῦ δημογέροντα, 'Αναγνώστη Νυδρᾶον τὸν λένε, πόσες τζικουργιὲς τὄδωσε κι' ἂν εἶδε ὑγείαν εἰς τὸ ἑξῆς ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος· κι' ἄλλοι πολλοὶ τοιοῦτοι δαρμένοι καὶ τζερεμετισμένοι.

Ὁ Δυσσέας κι' ὁ Γκούρας ἀφοῦ ἦρθαν 'σ αὐτοὺς τοὺς στραβοὺς ἀνθρώπους, ὁποῦ γύρευαν ἀφεντάδες καὶ τοὺς ηὗρανε, τότε τὸ μέρος ὁποῦ τοὺς φώναξε, τοὺς νοικοκυραίους καὶ τὸν Σαρρῆ καὶ Μελέτη Χασιώτη, ὅτ' ἦταν τίμιοι ἄνθρωποι, μὲ τρόπον τοὺς σκότωσαν· τοὺς Λεκκαίους κι' ἄλλους πολλοὺς τοὺς κατάτρεξαν καὶ τὰ πρωτεῖα τά εἶχαν ἐκεῖνοι ὁποῦ τοὺς μοιάζαν εἰς τὴν ἀρετή, οἱ Ζαχαρίτζηδες, οἱ Βλαχαῖγοι. Ἔκαμε καὶ συμπεθεριὰ ὁ Μαμούρης, πῆρε τὴν ἀδελφὴ τοῦ Βλάχου [1]). Ἦταν μὲ αὐτοὺς ὁ Βρανᾶς, ἦταν ἕνας Σουρμελῆς λογιώτατος· ἦρθε τότε ἀπόξω ὁποῦ σπούδαζε· μπερμπάντης, κακῆς διαγωγῆς [2]). Οἱ καπεταναῖοι μας αὐτείνη τὴν συντροφιὰ εἶχαν.

Ἔτυχε τότε καὶ ἦρθαν δυὸ χριστιανοὶ ἀπὸ τὸ Μισίρι καὶ εἶχαν χρήματα κι' ἅρματα καλά· ἦρθαν κι' αὐτεῖνοι νὰ δουλέψουν τὴν πατρίδα, νὰ χαροῦνε τὴν προκομμένη μας λευτερίαν. Διὰ νὰ τοὺς πάρουν τ' ἅρματα καὶ χρήματά τους οἱ ἀρχηγοί μας τοὺς λένε ὅτ' εἶναι τζασίτες καὶ τοὺς βάνουν 'σ τοὺς παιδεμούς· οὔτε ὁ Χριστὸς δὲν δοκίμασε ὅσα δοκίμασαν αὐτεῖνοι οἱ δυό. Καὶ σᾶς λέγω τοὺς παιδεμοὺς νὰ φωτιστῆτε κ' ἐσεῖς οἱ μεταγενέστεροι αὐτείνη τὴν ἀρετή· καὶ τότε εἶστ' ἐλεύτεροι, ἂν ἔχετε τὴν ἀρετή μας, νὰ κάνετε τὰ ἴδια. Πρῶτα τοὺς δέσαν, τὸ κεφάλι ἔσωσε τὸν κῶλον, καὶ ξύλο

---

1) Ἡ σύζυγος τοῦ Μαμούρη, ἀδελφὴ τοῦ Γιαννάκου Βλάχου, ὠνομάζετο 'Επιστήμη.

2) Ὁ Διονύσιος Σουρμελῆς ἀφίκετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως συγχρόνως ἢ ὀλίγῳ βραδύτερον τῆς εἰς Ἀθήνας καθόδου τοῦ Ὀδυσσέως.

καταδίκι· κι' ἄλλους τοιούτους παιδεμοὺς χερότερους· κι' ἀλλοῦ κοντὰ πῆραν ἕνα μαντέρι καὶ τὄβαλαν δίπλα, τοῦ μάκρου, ψηλὰ ὡς ἕνα μπόι, ἀπάνου σὲ δυὸ φοῦρκες, κι' ἀπάνου εἰς τὸ μαντέρι ξάπλωσαν τοὺς ἀνθρώπους τοῦ μάκρου καὶ δέσιμον καλό· κρέμονταν τὰ χέρια τους καὶ ποδάρια κάτου. Κ' ἐκεῖ ὁποῦ κρέμονταν τὰ χέρια καὶ ποδάρια, πῆραν καὶ μεγάλες μπόμπες, τὴς μεγαλύτερες ὁποὖταν εἰς τὸ κάστρο, τὸ λιγώτερον πήγαινε ἡ κάθε μία ἀπὸ σαράντα ὀκάδες, καὶ κρέμασαν ἀπὸ τέσσερες τοῦ κάθε ἀνθρώπου εἰς τὰ χέρια του καὶ ποδάρια του. Ὁ ἕνας σὲ καμπόσο διάστημα τελείωσε κι' ὁ ἄλλος ἑτοιμάζεταν. Ἤμουνε εἰς τὸ παζάρι· γύρισα εἰς τὸ κάστρο καὶ εἶδα τὸν πεθαμένον καὶ τὸν ἄλλον, τὸν μισοζώντανον. Τότε ἔκοψα τὴς μπόμπες καὶ κατέβασα τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν πῆρα εἰς τὸ κονάκι μου καὶ ἤφερα τὸν Κούρταλη τὸν γιατρὸ καὶ τὸν περικάλεσα καὶ τὸν περιποιήθηκε· καὶ σακατεύτηκε, ἔσπασε καὶ μὲ καιρὸν ἀνάλαβε· μόνον ἦταν πάντα κατεβασμένος. Καὶ τὸν πῆρα καὶ τὸν εἶχα μαζί μου πολλὰ χρόνια· τιμιώτατος ἄνθρωπος, νέος ὡς εἰκοσιπέντε χρονῶν. Αὐτείνη τὴν λευτερίαν ηὔρανε, ὁποὖρθανε γυρεύοντας [1]).

Ἀφοῦ ἤρθανε οἱ ἀρχηγοί μας σὲ κάστρο καὶ σὲ πολιτεία, ὁποῦ ηὗραν ραγιάδες καὶ μπλέξανε μὲ τὴν μπερμπάντικη συντροφιὰ τῶν ντόπιων, κακομεταχειρίζονταν καὶ τοὺς συντρόφους· ὅ,τι τίποτας, ξύλο καὶ διώξιμον· κ' ἡ πρόφαση αὐτείνη νὰ τρῶνε τὸν μιστόν τους. Ἡ Διοίκηση καὶ ἡ πολιτεία πλέρωνε μιστοὺς καὶ οἱ πρόσοδοι ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἦταν εἰς τὴν ἐξουσίαν τους διὰ νὰ πλερώνουν αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ὁποῦ δούλευαν τὴν πατρίδα. Κι' ὅποιος εἶχε δέκα, τοὺς ἔκανε ἑκατὸ 'σ τὸν λογαριασμόν, καὶ πάλε ἐκεῖνοι οἱ δέκα ἀπλέρωτοι· κι' ἂν θὰ τοὺς πλέρωναν, κάλπικα εἰκοσάρια. Ηὗραν μαστόρους καλπουζάνους καὶ τοὺς βάλαν εἰς τὸ κάστρο καὶ κόβαν μοννέδα κάλπικη. Καὶ μάθαν αὐτὰ τὰ πράματα καὶ τοὺς νοικοκυραίους, ὁποῦ πεθύμησαν τὴν ἐξουσίαν τους καὶ στεῖλαν καὶ τοὺς κάλεσαν δι' ἀφεντάδες τους. Τοὺς φκειάσανε καθὼς ὁ Μεμεταλῆς ἔφκειασε τοὺς Ἀραπάδες καὶ τοὺς εἶχε ὑποτάξῃ τέλεια· ξύλο λοιπὸν καντάρι κι' ἄλλα βασανιστήρια. Καὶ τραβοῦσαν ὅλα αὐτὰ οἱ δυστυχεῖς Ἀθηναῖγοι διὰ νὰ ὑπάρξουν μαζὶ μὲ τὴν ἄλλη πατρίδα ἐλεύτεροι. Καὶ θυσιάζαν τὸ ἐδικόν τους καὶ ὑπόφερναν ὅλα αὐτὰ τὰ δεινά.

Ἕνα Τουρκόπουλο ἤξερε μίαν κρυψιῶνα, ὁποὖχε βιὸν τῶν Τούρκων μέσα· καὶ τὸ Τουρκόπουλον τὸ μαρτύρησε ἑνοῦ ἀξιωματικοῦ, Μῆτρο Λελούδα τὸν λένε· βιὸν εἶχε πολὺ μέσα, καθὼς μοῦ εἶπε ὁ ἴδιος αὐτὸς ὁ ἀξιωματι-

1) «Διὰ νὰ φανῇ τρομερὸς (ὁ Ὀδυσσεὺς) εἰς τοὺς Ἀθηναίους .... συλλαμβάνει δύο νεήλυδας ὁμογενεῖς καὶ τοὺς κρεμᾷ εἰς ἀγχόνην (Σουρμελῆ «Ἱστορ. Ἀθην.» ἔκδ. 6' σελ. 52).

κός. Αὐτὸ τὄμαθε ὁ Γκούρας καὶ φοβερίζει τὸν ἀξιωματικὸ νὰ μὴν μπερδευτῇ σὲ αὐτὸ καὶ νὰ μὴν εἰπῇ κανενοῦ τίποτας. Αὐτὸς ὅμως μοῦ τό εἶπε ἐμένα. Ἐγὼ κάθομουν μαζὶ μὲ τὸν Γκούρα 'σ ἕνα κονάκι, εἰς τὸ κάστρο· τοῦ λέγω τοῦ Γκούρα· «Τὸ βιὸν αὐτὸ νὰ τὸ βγάλωμε καὶ νὰ γένῃ τρία μερίδια, τὸ πρῶτο μερίδιον τοῦ κάστρου, νὰ τὸ 'φοδιάσουμε, τ' ἄλλο τὸ μερίδιον νὰ πάρῃ ὁ Δυσσέας, νὰ δώσῃ τῶν ἀνθρώπων του, καὶ τ' ἄλλο τοῦ λόγου σου, νὰ τὸ μεράσῃς τῶν ἀνθρώπων τῶν δικῶνε σου, νὰ τοὺς εὐκαριστήσετε καὶ μὴ μαλλώνετε καὶ δέρνετε τοὺς συντρόφους κάθε τόσον. Ὅτι οἱ Τοῦρκοι ζύγωσαν εἰς τὸν Ρωπὸ καὶ Φήβα καὶ 'σ ἄλλα κοντινὰ μέρη. Καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ 'φοδιάσουμε τὸ κάστρο καὶ τοὺς ἀνθρώπους νὰ τοὺς ψυχώσουμε, νὰ μὴν τὸ πάθωμε σὰν τὴν Κόρθο». Ἐνῷ τοῦ μιλοῦσα πατριωτικῶς κι' ὡς φίλος του στενός, αὐτὸς μοῦ λέγει· «Εἰς αὐτὰ δὲν ἔχω κάναν σύντροφον, σὲ κρυψιῶνες καὶ τέτοια, καὶ νὰ τηράξῃ καθεὶς τὴν δουλειά του. Καὶ νὰ εἰπῇς τοῦ Λελούδα νὰ φύγῃ ἀπὸ 'δῶ, νὰ μὴ μὲ κάμῃ ἄπιστον καὶ τὸν σκοτώσω». Τοῦ λέγω· «Μπορεῖ νἄχωμε αὐτείνη τὴν τύχη, ἐδῶ ὁποῦ μᾶς φέρετε, νὰ μᾶς σκοτώσετε, ἢ νά εἴμαστε εἴλωτές σας». Τὸν ἄφησα κ' ἔφυγα κι' ἀπὸ τὸ κονάκι του καὶ πῆγα σὲ δικό μου. Σύναξα τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Δυσσέα, τοὺς μίλησα ὅτι ἐδῶ ὁποὔρθαμε θὰ ντροπιαστοῦμε καὶ θὰ πάρωμε καὶ τούτους τοὺς δυστυχεῖς Ἀθηναίους εἰς τὸ λαιμό μας, ὁποῦ ξοδιάζουν καὶ τρῶμε ἐμεῖς — καὶ πλερώνουν αὐτοί. Ἀλλὰ θὰ κιντυνέψῃ καὶ γενικῶς ἡ πατρίδα, ὅτι τὸ κάστρο εἶναι ἀνεφόδιαστο καὶ ὕστερα ἀφοῦ ἰδοῦμε Τούρκους, θὰ τ' ἀφήσουμε ἀπολέμητο νὰ φύγωμε· καὶ εἶναι ἁμαρτία καὶ ντροπή μας. Ποῦ θὰ ζήσουμε ὕστερα ἀπὸ τὴν κατηγόρια τοῦ κόσμου; Μοῦ λένε ὅλοι αὐτεῖνοι· «Ἐνέργα ὅ,τι γνωρίζεις καὶ εἴμαστε ὅλοι μ' ἐσένα». Τότε ἤφερα καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Γκούρα· τὸ ἴδιον μοῦ εἶπανε κι' αὐτεῖνοι. Τοὺς σύναξα ὕστερα ὅλους, τοῦ Δυσσέα τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τοῦ Γκούρα, καὶ τοὺς ὅρκισα νά εἶναι αὐτὸ μυστικὸν καὶ ν' ἀγροικηθῇ καθεὶς καὶ μὲ τοὺς στρατιῶτες του. Τοὺς ξαναντάμωσα, μοῦ εἶπανε ὅτ' εἶναι ὅλοι σύνφωνοι. Τότε τοὺς λέγω· «Νὰ κάμωμε μίαν ἐπιτροπὴ νὰ τηράξῃ δι' αὐτὸ καὶ νὰ μιλήσῃ καὶ μὲ τοὺς μεγαλύτερούς μας. Μπῆκε ἡ ἐπιτροπὴ ἕξι ἀπὸ τοῦ Δυσσέα τοὺς ἀξιωματικοὺς κ' ἕξι ἀπὸ τοῦ Γκούρα, κάνουν κ' ἐμένα πρόεδρόν τους [1]). Εἶχα ἐνεργήσῃ κ' ἔγιναν οἱ καλύτεροι καὶ οἱ δυνατώτεροι, ἀπὸ τὄνα μέρος κι' ἀπὸ τ' ἄλλο, καὶ οἱ πειὸ τίμιοι πατριῶτες ἀπὸ αὐτοὺς — ἂν τύχῃ τίποτας, νὰ μὴ μ' ἀφήσουνε μοναχό μου καὶ κιντυνέψω. Τότε παίρνω τὴν 'πιτροπὴ ὅλη καὶ πᾶμε εἰς τὸν Δυσσέα· στέλνομε, φωνάζομε καὶ τὸν Γκούρα· κι' ὅλοι μαζί, τοὺς λέγω· «Ὅσα μᾶς εἴπετε εἰς τὴν Γραβιὰ ὅλα ἐδῶ τ' ἀλησμονήσετε· τὸ βιὸν

1) Οὐδὲν περὶ τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἦτο τέως γνωστὸν ἡμῖν ἄλλοθεν.

τοῦ κάστρου ἐχάθη· αὐτὸ εἶναι ἀνεφόδιαστον· σᾶς μιλεῖ κανένας: ξύλο καὶ διώξιμον καὶ φοβερισμοὺς διὰ σκότωμα. Δι' αὐτὰ ὅλα συστήσαμε μίαν ἐπιτροπή — καὶ εἴμαστε ὅσους λέπετε· μιλῶ ἀπὸ ὅλους τῆς 'πιτροπῆς κι' ἀπ' ὅσους μᾶς στεῖλαν, μπουλουχτσῆδες καὶ στρατιῶτες. Πρώτη ζήτησή μας εἶναι νὰ 'φοδιάστε τὸ κάστρο ἀπ' οὖλα τ' ἀναγκαῖα, ὅτ' οἱ Τοῦρκοι μᾶς τρογυρίζουν κι' ἀπολέμητο κάστρο δὲν τὸ δίνομε. "Αν θέλετε νὰ τὸ 'φοδιάσετε ἐσεῖς, σὲ ὀχτὼ ἡμέρες νά εἶναι ἕτοιμο διὰ πόλεμον κι' ἀπὸ αὔριον θ' ἀρχίσετε νὰ μπάσετε νερό, ξύλα, δᾳδὶ καὶ ζαϊρέδες· εἰδὲ καὶ δὲν θέλετε, τὸ ἐφοδιάζομε ἐμεῖς μὲ τοὺς 'Αθηναίους, κι' ὅποτε κάμῃ χρεία, κλειόμαστε κι' ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη καὶ πολεμοῦμε· καὶ δὲν τὸ παραδίνομε τῶν Τούρκων ἀπολέμητο. Τώρα, καθὼς βρίσκεται, τὸ παίρνουν οἱ Τοῦρκοι χωρὶς ντουφέκι. Νὰ μᾶς δώσετε ὡς τὸ βράδυ ἀπάντησιν δι' αὐτό. Καὶ τοὺς στρατιῶτες ἄλλη βολὰ δὲν ἔχετε τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς δέρνετε καὶ νὰ τοὺς διώχνετε καὶ νὰ τοὺς φοβερίζετε διὰ σκότωμα· ἂν φταίξουν, τοὺς παιδεύει ἡ 'πιτροπή». Καὶ σηκωθήκαμε καὶ φύγαμε. Τὸ βράδυ πήγαμε· ὑποσκέθηκαν ὅσα τοὺς εἴπαμε. Κ' ἐφόδιασαν τὸ κάστρο κ' ἔδωσε ὁ Δυσσέος χίλιους μαμουτιέδες [1]) ἐξ ἰδίων του, ὅτι δὲν ἔσωσαν τὰ χρήματα· καὶ τοῦ λείπουν ὡς σήμερα καὶ τοὺς ζητάγει ἡ φαμελιά του [2]). Τότε ἀρχίσαμε νά εἴμαστε ἥσυχοι κι' ἀγαπημένοι.

"Ολοι οἱ 'Αθηναῖγοι μὲ ζήτησαν νὰ κατέβω εἰς τὴν χώρα ὡς πολιτάρχης. Μὲ κατέβασαν μὲ σαράντα ἀνθρώπους κάτου· ἦταν καὶ ἡ ἐπιθυμιά τους νὰ λείψω ἀπὸ τὸ κάστρο [3]). 'Αφοῦ κατέβηκα κάτω εἰς τὴν πολιτεία, τότε οἱ

---

1) Ὁ ἀριθμὸς φαίνεται ὑπερβολικός, λογιζομένου ἑκάστου μαχμουτιὲ πρὸς 36 γρόσια. Ὁ 'Οδυσσεὺς ἀκριβῶς εἰπεῖν εἶχε δανείσῃ τοῖς 'Αθηναίοις 13 χιλ. γρόσια (βλ. Κάρπου «'Ανασκευὴν» σελ. 9 καὶ Σουρμελῆ «'Ιστορίαν 'Αθηνῶν» ἔκδ. 6', σελ. 52).

2) Ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἑλένη.

3) 'Εν τῷ «'Αθηναϊκῷ 'Αρχείῳ» τόμ. Α' σελ. 521 ἐδημοσιεύθη ἔγγραφον τῶν 'Εφόρων 'Αθηναίων, καθ' ὃ «κοινῇ γνώμῃ διορίζονται οἱ Κύριοι Σπυρίδων Πατούσας καὶ Μακρυγιάννης μὲ ἐξῆντα ἀνθρώπους ἀχωρίστως νὰ καθίσωσιν εἰς τὴν κοινὴν πόρταν ἐπιστάται κατὰ τὴν συνήθειαν καὶ νὰ ἐπαγρυπνῶσιν εἰς τὴν φύλαξιν τῶν νόμων καὶ εὐταξίαν τῆς πόλεως κλπ ». Εἷς τῶν ἀκολουθούντων ὅρων τῶν καθηκόντων τῶν δύο «ἐπιστατῶν» εἶναι καὶ ὁ ἑξῆς· «νὰ διορίσωσι κεφαλὰς εἰς τοὺς στρατιώτας των δύο, ὁ μὲν τὸν Νικολῆν Δανίλην ('Αθηναῖον), ὁ δὲ (ὁ Μακρυγ.) τὸν αὐτάδελφόν του, οἵτινες εἰς ἔλλειψίν των νὰ ἀναπληρῶσι τὸν τόπον τους ὡς πρόσωπον ἐδικόν τους». Βλέπε τὸ ἔγγραφον τοῦτο καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 1 'Ιανουαρίου 1823. 'Εν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη ἐσώθη τὸ πιστοποιητικὸν τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ὡς πολιτάρχου ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τῶν δημογερόντων, ὑπὸ χρονολογίαν 1 Σεπτεμβρίου 1823 (βλ. καὶ τοῦτο ἐν τῷ Α' τόμ.). Ὁ Διον. Σουρμελῆς σελ. 64 μνημονεύει τοῦ διορισμοῦ μόνου τοῦ **Μακρογιάννη** (κατὰ τὸν παρ' 'Αθηναίοις σχηματισμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ) ὡς πολιτάρχου. Ὁ διορισμὸς λοιπὸν τῶν δύο ἐπιστατῶν τῆς δημοσίας τάξεως φαίνεται ὅτι ἐτροποποιήθη βραδύτερον, διορισθέντος μόνου τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τεσσαράκοντα ἀνδρῶν.

φίλοι πῆραν τὸ Τουρκόπουλο ὁποὖξερε τὴν κρυψιῶνα καὶ τὸ φοβέρισαν νὰ μὴ μαρτυρήσῃ ἐκεῖνο τὸ μέρος ὁποὖταν ἡ κρυψιῶνα, ἀλλὰ νὰ εἰπῇ ψέματα καὶ νὰ μαρτυρήσῃ ἄλλο μέρος. Τότε προσκάλεσαν τοὺς δημογέροντας καὶ πῆραν ἀργάτες καὶ πῆγαν κ' ἔσκαψαν ὅλο τὸ κάστρο· καὶ 'σ ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὁποῦ ἦταν ὁ θησαυρός, δὲν τοὺς πήγαιναν νὰ σκάψουν. Μὲ καιρὸ ὅμως φάνηκε ἄδειος ὁ τόπος· τί ἦταν μέσα, τί δὲν ἦταν κανένας δὲν ξέρει.

Ὅταν κατέβηκα εἰς τὴν χώρα, γκιζεροῦσαν οἱ κάτοικοι καὶ οἱ στρατιῶτες μὲ τὰ ντουφέκια εἰς τὸν νῶμον· ἔβαλα ντελάλη ν' ἀφήσουνε ὅλοι τ' ἅρματα κι' ἀναλαβαίνω νὰ τοὺς φυλάγω ἐγώ. Δὲν ἄκουσαν, οὔτε τοῦ πέρασε κανενοῦ ἀπὸ τὴν ἰδέα του νὰ μένῃ ξαρμάτωτος. Βαριῶνταν ἀναμεταξύ τους, πληγώνονταν· τοὺς διάταξα ἄλλη μιὰ φορά, δὲν ἄκουγαν. Τότε κάτι παντίδοι βάρεσαν μὲ τὸ μαχαῖρι ἕναν νοικοκύρη. Τοὺς ἔπιασα καὶ τοὺς ἔδωσα ἕνα στυλιάρι καλὸ καὶ τοὺς ἔβαλα χάψη. Ὅσο ὁποῦ γιατρεύτηκε ὁ πληγωμένος κάθονταν κάψη. Ὕστερα πλέρωσαν τὰ ἔξοδα τῆς γιατρειᾶς του καὶ τοὺς ἀπόλυσα.

Αὐτὰ ὁποῦ εἴδανε — δὲν τοὺς ἄρεσε ἡ εὐταξία. Συναχτήκανε ὅλοι οἱ συντρόφοι καὶ γύρευαν αἰτίες τότε νὰ χτυπήσουνε δολερῶς ἐμένα. Ἐγὼ εἶχα πάγῃ εἰς τοὺς δημογέροντες ἕνα βράδυ, κι' αὐτεῖνοι ἔπιασαν ἕνα μέρος 'σ τὸ Κάτου σαντιρβάνι, ὁποῦναι τὸ τζαμὶ καὶ καφφενέδες· εἶχαν πιάσῃ ὅλα τὰ πόστα γύρω, νὰ περάσω, νὰ μὲ βαρήσουνε. Ἀφοῦ ἀκολουθοῦσε αὐτό, ὁ Δυσσέας κι' ὁ Γκούρας γύρευαν ἀφορμὴ διὰ ὅλους αὐτούς, τοὺς παληκαράδες Ἀθηναίους. Τότε θὰ γίνεταν ἕνα κακὸν 'σ τὴν πολιτείαν ἀπὸ τὴν ἀνοησίαν αὐτεινῶν τῶν ἀνθρώπων. Πάγω μόνος μου ἐκεῖ ὁποῦταν συνασμένοι νὰ μὲ βαρήσουνε· «Ἤρθα, τοὺς λέγω, καὶ κάμετέ με ὅ,τι ἀγαπᾶτε. (Δὲν μιλοῦσε κανένας). Καφετζῆ, πᾶρε μίαν μπότζα ρακί, κέρασέ τους νὰ κάμουν κέφι. (Ἔπιαν τὸ ρακί). Τοὺς λέγω, ἀδελφοί, ἡ παλαβιὰ χάνει κ' ἐκεῖνον ὁποῦ ὁδηγάῃ νὰ τὴν κάμουν κ' ἐκείνους ὁποῦ θὰ τὴ 'νεργήσουνε. Δὲν βλέπετε, δυστυχισμένοι, ποῦ καταντήσετε ἀπὸ τὴν ἀνοησίαν σας; Σκοτωθήκετε εἰς αὐτὸ τὸ κάστρο κι' ἀφανιστήκετε διὰ νὰ γίνετε σκλάβοι ἀλλουνῶν. Αὐτὰ πάθετε ἀπὸ τὴν ἀνοησίαν τὴν δική σας κι' ἀπὸ 'κείνους ὁποῦ σᾶς ὁδηγοῦσαν. Αὐτοὶ σᾶς ὁρμηνεύουν καὶ τώρα καὶ κάνετε ἄτιμα πράματα· καὶ σκοτώνεστε ἀναμεταξύ σας· κι' ὅποιος θέλει τὴν ἡσυχίαν σας τὸν φοβερίζετε. Ὁρίστε ὁποὖρθα μόνος μου· ρίξετε, βαρῆτε με... Τηρᾶτε, δύστυχοι, νὰ μὴν σᾶς μάθῃ ὁ Δυσσέας κι' ὁ Γκούρας, καὶ γυρεύουν πρόφασιν νὰ σᾶς ρημάξουν». Πῆραν τὴν εὐκαρίστησιν καὶ σηκώθηκαν κ' ἔφυγαν. Καὶ μὲ περικάλεσαν νὰ μὴν μαθευτῇ αὐτό, ὅτ' ἦταν πιωμένοι καὶ τἄκαμαν ὅλα.

Τὄμαθαν ἐκεῖνοι καὶ στέλνουν καὶ χαψώνουν ἀπὸ αὐτοὺς καμπόσους κ' ἕναν ἀγωνιστή, Σαράντη Μπανάνα τὸν λένε. Τὸν πῆραν καὶ τὄκαμαν μαρ-

τύρια καὶ τὄβαλαν καὶ γκιουλέδες [1]) καμένους εἰς τὸν λαιμὸν καὶ φαίνονται τὰ σημάδια ὡς σήμερον. Τὄμαθα ἐγὼ καὶ πῆγα καὶ τὸν ἔσωσα.

Ἕνας ἔκλεψε ἕναν γροῦπον μὲ χρήματα κ' ἐκεῖνος ὁποῦ τά εἶχε χάσῃ ἦρθε καὶ μοῦ εἶπε τὸν κλέφτη. Τὸν φώναξα καὶ τοῦ εἶπα μὲ τὸ καλὸ νὰ τοῦ δώσῃ τὰ χρήματα πίσου, καὶ νὰ τοῦ δώσω καὶ τὸ παχτζίσι του. Δὲν στάθη τρόπος νὰ τὰ μαρτυρήσῃ· τὸν παίδεψα, δὲν μαρτύραγε. Λέγω τῶν ἀξιωματικῶν μου· «Θὰ τὸν δέσω εἰς τὸ κλαρὶ καὶ θὰ βγάλω τὸ μαχαῖρι πῶς θὰ τὸν κόψω. Ἐσεῖς θὰ μοῦ κάμετε ριτζᾶ κ' ἐγὼ θὰ σᾶς βαρέσω ἀπὄνα δυὸ ξυλιὲς καὶ θὰ σᾶς βγάλω ὄξω ἀπὸ τὸ σαράγι, διὰ νὰ ἰδῇ αὐτὸς ὁποῦ βαρῶ ἐσᾶς τοὺς ἀξιωματικούς ν' ἀπολπιστῇ ἀπὸ ριτζάδες, κι' ἂν ἔχῃ κάμῃ τὴν κλεψιά, νὰ τὴν μαρτυρήσῃ». Ἀκολουθήσαμε αὐτό· τὸν ἔδεσα εἰς τὸ κλαρί, τοῦ εἶπα· «Νὰ μοῦ δώσῃς τὰ χρήματα καὶ νὰ σοῦ δώσω τὰ βρετικά σου, ὅτι ταῦρες, δὲν τἄκλεψες· καὶ νὰ φᾶμε ψωμὶ μαζὶ καὶ νὰ πᾷς εἰς τὴν δουλειά σου». Αὐτὸς δὲν στρέγεταν μὲ κάναν τρόπον, νὰ μὴ μαθευτῇ ὅτ' εἶναι κλέφτης. Ἐτότε ἔβαλα 'σ ἐνέργεια ὅλα αὐτά· βάρεσα τοὺς ἀξιωματικοὺς ἀπὄνα δυὸ ξυλιές, χωρὶς βλάβη, νὰ ἰδῇ αὐτός· τοὺς ἔβγαλα ἔξω κ' ἔκλεισα τὴν πόρτα· μείναμε οἱ δυό μας. Τότε, ἀφοῦ βλέπει τὸ μαχαῖρι ὁποὔλαμπε· «Νὰ πάγω νὰ σοῦ τὰ δώσω, καπετάνε, καὶ νὰ μοῦ δώσῃς τὰ βρετικά! φωνάζει. — Καὶ τὰ βρετικὰ σοῦ δίνω καὶ ψωμὶ θὰ φᾶμε μαζὶ κ' ὕστερα θὰ πᾷς εἰς τὴν δουλειά σου, ἅμα θὰ σ' ἀπολύσω· καὶ τοιούτως ὁρκίστηκα». Πῆρε τοὺς ἀνθρώπους τῆς φρουρᾶς ὁποῦ τὄδωσα, πῆγε σὲ μίαν κοπριά, τἄχε χωμένα καὶ μαγαρισμένα ἀπὸ πάνου. Τότε κατὰ τὸν ὅρκο μου· «Ὅσο νὰ σ' ἀπολύσω, τοῦ εἶπα, θὰ τρῶμε μαζί». Ἐγὼ εἶχα ἀνάγκη νὰ τὸν βαστήσω μαζί μου πέντ' ἕξι ἡμέρες, νὰ μάθω γνώση αὐτόν, νὰ μὴ ματακλέψῃ ξένα χρήματα, καὶ νὰ λάβουν προσοχὴ κ' οἱ ἄλλοι. Τὸ παζάρι εἰς τὴν Ἀθήνα, ὁποῦ συνάζονται τὰ χωριὰ κι' ἄλλος κόσμος καὶ ψωνίζουν, γίνεται τὴν Δευτέρα· τὸν κλέφτη τὸν ἔπιασα τὴν Τρίτη· τὸν εἶχα ἀνάγκη ἕξι 'μέρες ὡς τὴν Δευτέρα. Τὸν πῆρα, ἀφοῦ ἔλαβα τὰ χρήματα σωστὰ καὶ τἄδωσα τοῦ ἀνθρώπου ὁποῦ τἄχασε, καὶ φάγαμε ψωμὶ κατὰ τὴν συνφωνίαν μας. Τοῦ φκειάνω κ' ἕνα γκιουλὲ ὡς πέντε ὀκάδες καὶ βάνω ἀπάνου εἰς τὸν γκιουλὲ αὐτά· «Ὅποιος θέλει νὰ κλέβῃ, καθὼς ἡ ἀφεντειά του, ἂς τηράγῃ τὸν ἴδιον· κι' ἂς κλέβῃ ὅποιος ἀγαπάῃ». Τοῦ πέρασα εἰς τὸν λαιμὸν τὸν γκιουλέ, καὶ τὰ γράμματα ἀπάνου, τὸν πῆγα εἰς τὴν μέση τὸ παζάρι, ὁποῦναι ἡ καμάρα τοῦ παζαριοῦ, τὄδωσα μόνος μου ἑκατὸ ξυλιὲς καὶ κάμποση ὥρα κρεμασμένος ἀπὸ τὰ χέρια — ὅτι ἐκεῖνα ἔκλεψαν. Τὸν κατέβαζα, πηγαίναμε τρώγαμε

1) **Γκιουλὲς** κυρ. σφαῖρα· καὶ πᾶν ἀντικείμενον, οἷον σιδηρᾶ στεφάναι κλπ. ἀναρτώμεναι ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ πρὸς τιμωρίαν ἢ διαπόμπευσιν (βλ. κατωτ.).

ψωμί. Τὸ δειλινὸ μισὴ ὥρα κρεμασμένος καὶ δέκα ξυλιὲς ὅσο ὁποὖρθε ἡ Δευτέρα. Τελειώσαμε· φάγαμε μαζί, ἔπιαμε ὡς ἀδελφοί, τὄδωσα καὶ τ' ἀγῶγι καὶ τὸν ἔδιωξα. Εἰς τ' Ἀνάπλι τὸν ἀντάμωσα καὶ μὄκαμε ἕνα τραπέζι καὶ μοῦ συχώρεσε τὴν μάννα καὶ τὸν πατέρα, ὅτι ἔγινε τίμιος ἄνθρωπος καὶ καζάντησε ἀπὸ τὴν δουλειά του. Καὶ τ' ἀργαστήρια τῶν Ἀθηναίων μέναν ἀνοιχτὰ τὴν νύχτα καὶ κλεψιὲς δὲν ματάγιναν.

Ἦταν καὶ κάτι ἀρχοντόπουλα κι' ἀγαποῦσαν τὶς γυναῖκες· στανικῶς πιάσαν ἕνα κορίτζι νὰ τὸ διατιμήσουν. Πῆγα καὶ τοὺς ἔπιασα· τὴν εἶχαν κρυμμένη σὲ μίαν κασσέλα μέσα, μαζὶ μὲ τὴν κοντόσα [1]), καὶ τὴν φοβέριζαν νὰ μὴν μιλήσῃ, ὅτι τὴν σκοτώνουν. Ἐψάξαμε, τὶς ηὕραμε μέσα· καὶ σὲ μιὰ σακκούλα ηὕραμε ἀρκετὰ χρήματα. Πῆρα τὴν σακκούλα καὶ τοὺς λέγω· «Ἐσεῖς νοικοκυρόπουλα εἶστε, νὰ βοηθήσετε κ' ἐσεῖς νὰ λευτερωθῇ ἡ πατρίδα, ἢ παντίδοι; Νὰ σᾶς πιάσῃ στανικῶς τὴν ἀδελφή σας τόσες ἡμέρες νὰ κάνῃ ἕνας τὸ κέφι του καλὰ σᾶς ἔρχεται; Δὲν τὸν σκοτώνετε τὸν αἴτιον; — Ναί, ἔλεγαν. — Ἐγὼ δὲν σᾶς πειράζω, οὔτε θέλω νὰ μαθευτῆτε. Τὸ κορίτζι νὰ τὸ δικιώσετε. Ὅπου βρῆτε γυναῖκα ὁποῦ σᾶς θέλῃ μοναχή της, νὰ πᾶτε ἐλεύτερα· στανικῶς — σκοτωνόμαστε». Παίδεψα τὴν κοντόσα α). Πῆρα τρία γρόσια [2]) ἀπὸ τὴν σακκούλα ὁποὖχα βρῇ, τὴν δική τους, καὶ τοὺς τὴν ἔδωσα πίσου. Δὲν ματακολούθησε τίποτας ἄτιμον. Κι' ἀσφαλίστη ὁ τόπος ἡσυχίαν, τιμὴ καὶ πλούτη. Καὶ ἦταν ἡ μεγαλυτέρα εὐταξία καὶ εἰρήνη. Καὶ εἶχαν πολὺ ἀγάπη 'σ ἐμᾶς ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι κ' ἐμεῖς μεγάλο σέβας εἰς αὐτοὺς τοὺς πατριῶτες.

Μίαν βραδειὰ τρώγαμε ψωμὶ εἰς τὸ κάστρο μὲ τὸν Γκούρα καὶ φαμελιάν του· ἔστειλε καὶ μὲ ζήτησε· ὁποῦ τρώγοντας, ἦρθε ὁ Δυσσέας. Βῆκε ἡ

---

1) **Κοντόσα** ἡ μαστροπός. Ἡ φρ. καὶ ὡς ὕβρις παρὰ τῷ λαῷ· **μωρὴ κοντόσα**!

α) Ὕστερα ἔκαμε παρόμοια καὶ τὴν κρέμασε ὁ Γκούρας.

2) Ὁ Μακρυγιάννης ἔλαβε τὰ τρία γρόσια ὡς νόμιμον ἀμοιβὴν ἑαυτοῦ καὶ τῶν στρατιωτῶν, ἤτοι ὡς «χαψιάτικον» (σύλληπτρον), ἢ ποδοκόπι (ἀμοιβὴν ἐπὶ μεταγωγῇ συλλαμβανομένου ἐκ τῆς ἐξοχῆς ἢ τῆς πόλεως), ἢ τέλος ὡς πρόστιμον (τζερεμὲν) ἐπιβληθὲν τοῖς συλληφθεῖσιν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ταμείου. Κατὰ τὸν προμνημονευθέντα διορισμὸν τῶν «ἐπιστατῶν» τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, ἐπέχοντα καὶ τόπον κανονισμοῦ τῶν καθηκόντων αὐτῶν, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀξίοις λόγου ὁρισμοῖς ὡς ποδοκόπι ὁρίζονται παράδες μὲν εἴκοσι καθ' ὥραν ἐπὶ μεταγωγῇ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ἐξοχῆς, παράδες δὲ πέντε ἐπὶ μεταγωγῇ ἐκ τῆς πόλεως. Ἐλαμβάνοντο δὲ τὰ χρήματα «ἀπὸ ἐκεῖνον ὁποῦ ἤθελεν ἔχει τὸ ἄδικον». Χαψιάτικον δὲ ὁρίζονται παράδες δέκα, μὴ εἰσπραττόμενοι ὅμως «ἀπὸ ἐκείνους ὁποῦ φυλακώνονται διὰ κοινὰ χρέη καὶ δοσίματα». Τὰ πρόστιμα δὲν ἦσαν ἐκ τῶν προτέρων ὡρισμένα· ὤφειλον ὅμως οἱ ἐπιστάται «νὰ βαστῶσιν ἀκριβῆ λογαριασμὸν καὶ νὰ δίδωσι κάθε μῆνα εἰς τὴν Ἐφορίαν». Μὴ γνωρίζοντες ὁπόσοι ἦσαν οἱ συλληφθέντες, δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ὁποῖον ἐκ τῶν τοῦ κανονισμοῦ ἄρθρων ἐφήρμοσεν ἐνταῦθα ὁ Μακρυγιάννης. Ἄλλως δὲν εἶναι καὶ βέβαιον ὅτι ὁ κανονισμὸς οὗτος ἴσχυεν ἀκριβῶς καὶ ἐπὶ τῆς πολιταρχίας τοῦ Μακρυγιάννη.

γυναῖκα σὲ καμπόσο ὄξω. Λέγει ὁ Δυσσέας· «Κάτι θὰ μιλήσουμε. — Ἂν ἔχετε μυστικά, τοῦ λέγω, βγαίνω κ' ἐγὼ ἔξω νὰ σᾶς ἀφήσω μόνους σας. — Ὄχι, μοῦ λέγει, θὰ μιλήσουμε οἱ τρεῖς». Ἀνοίγει τὸ παλεθύρι τοῦ ὀντᾶ, μοῦ λέγει· «Τήρα κάτου, Μακρυγιάννη». Ἐγὼ ὑποπτεύτηκα νὰ μὴ μὲ ρίξουν κάτου ἀπὸ τὸ κάστρο. Τοῦ λέγω· «Τί νὰ τηράξω, τὸν τόπο τὸν ξέρω ἀπὸ μακρυά. — Τήραξε, τί βλέπεις; μοῦ εἶπε.— Σπίτια, τοῦ λέγω.— Καὶ κάτου, παρακάτου βλέπεις τὴς ἐλιὲς καὶ τὰ περιβόλια. Ὅλα δικά μας εἶναι· διὰ 'κεῖνο σᾶς ἤφερα εἰς τὴν Ἀθήνα. — Τοῦ λέγω, ἂς εἶσαι καλά, καπετάνε, ὁποῦ μᾶς θυμᾶσαι. — Ἔχασες τὰ δικά σου, μοῦ εἶπε, παίρνεις ἄλλα περισσότερα. Διὰ νὰ τὰ πάρωμε ὅμως χρειάζεται νὰ κάμωμε ἕνα πρᾶμα· νὰ παστρέψωμε καμμίαν εἰκοσιαριὰ ἀγκάθια ἀπὸ τούτους τοὺς γκαγκαραίους [1]). Ὅποτε θέλῃς ἐσύ, γίνεται. — Νὰ ἰδοῦμε ἂν εἶναι καλό, τοῦ εἶπα· νὰ τὸ στοχαστοῦμε πρῶτα. Αὐτὰ τ' ἄτομα εὐτὺς κατεβαίνω κάτου καὶ χωρὶς νὰ μὲ νοιώσῃ κανένας, ὅσους γνωρίζεις μοῦ δίνεις ἕναν κατάλογον, στέλνω ἀπόναν ἄνθρωπον, φωνάζει τὸν κάθε ἕναν, πηγάδια εἰς τὸ Σαράι [2]) εἶναι πλῆθος, τὸν ρίχνω καὶ ὕστερα τὸν ἄλλον καὶ δὲν θὰ πάρῃ χαμπέρι ἕνας τὸν ἄλλον, οὔτε θὰ μᾶς νοιώσῃ κανένας. — Αὐτό εἶναι καλό, μοῦ λέγει, καὶ νὰ τὸ ἀκολουθήσῃς.— Τοῦ λέγω, τὸ ἀκολουθῶ. Ὅμως θὰ κάμωμε πατρίδα μ' αὐτά, θὰ λευτερωθοῦμε ἔτζι; Αὐτά εἶναι τυραγνικὰ πράματα καὶ δὲν σοῦ φέρνουν ὑπόληψη. Χάνεται τ' ὄνομά σου. Δὲν θὰ εἰποῦνε ὅτι ὁ Γκούρας τὄκαμε, οὔτε ὁ Μακρυγιάννης· «τὄκαμε ὁ Δυσσέος», θὰ εἰποῦνε. Ἐσύ εἶσαι ὁ ἀρχηγός μας καὶ διὰ σένα θὰ εἰποῦνε. Ξέρεις τί σὲ συβουλεύω; Νὰ πάρῃς χίλιους, δυὸ χιλιάδες ἀσκέρι — νά εἶμαι ὁ χερότερος ἐγὼ — καὶ νὰ πᾷς νὰ πολεμήσῃς διὰ τὴν πατρίδα, νὰ τὴν σώσῃς, καὶ ἐσὺ νὰ δοξαστῇς καὶ νὰ σὲ λένε εὐεργέτη, κατὰ τ' ὄνομα ὁπόχεις. Καὶ τέτοια θέλω νὰ κάνῃς ἐσὺ κι' ὄχι ν' ἀκῶ τυραγνικὰ πράματα. Κι' αὐτὰ νὰ μὴ ματὰ τὰ εἰπῇς. Κ' ἐγὼ βιὸν δὲν θέλω». Τότε λέγει ὁ Γκούρας· «Βρέ, τί σὲ πονεῖ τὸ κεφάλι σου καὶ μιλεῖς μὲ τὸν Μακρυγιάννη; Αὐτὸς καμμίαν 'πιτροπὴ θέλει νὰ φκειάνῃ ν' ἀνακατώνῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μὲ τοὺς Ἀθηναίους του ἔχει τὸ εἶναι του [3]). — Σύντροφός σας, τοῦ λέγω, εἶμαι εἰς τὰ καλά, νὰ λευτερώσουμε τὴν πατρίδα· δι' αὐτείνη πῆγαν νὰ μὲ σκοτώσουν τόσες φορὲς κι' ἄφησα τὴν κατάστασή μου καὶ χρήματά μου κ' ἔχω ὁμολογίες παλιὲς περίτου ἀπὸ σαράντα χιλιά-

---

1) **Γκαγκαραῖοι** οἱ αὐτόχθονες Ἀθηναῖοι, ἐπικληθέντες οὕτω, κατὰ δημώδη Ἀθηναϊκὴν ἐτυμολογίαν, παρὰ τὸ **γκάγκαρο**, ἤτοι τὸν τῆς ἐξωθύρας μοχλόν, ὡς ἀκοινώνητοι καὶ ἀφιλόξενοι, οἱονεὶ «κλειδωμένοι μὲ τὸ γκάγκαρο».

2) Τὸ ἀρχαῖον τουρκικὸν διοικητήριον, ὅπου ἤδρευεν ἡ τῶν Ἀθηναίων δημογεροντία.

3) Συνέδεσε τὴν ὕπαρξίν του. Ἡ μομφὴ αὕτη τοῦ Γκούρα κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη εἶναι ἀληθῶς ὁ μέγιστος ἔπαινος τῆς ζωῆς τούτου.

δες γρόσια. Κι' ἀφοῦ ἔχασα ὅλα αὐτά, ὅταν παίρνετε ἐσεῖς μιστὸν κάθε μῆνα ἀπὸ τοὺς πολίτες, ἐδῶ καὶ εἰς τὸ Σάλωνα, ἐγὼ κάθομαι εἰς τὴ μπάντα μου καὶ παίρνω ἀπόνα ντεσκερέ. Σᾶς κρένω 'λικρινῶς κι' ὡς ἀδελφός σας, ὅτι ἀπὸ σᾶς λευτερώνεται ἡ πατρὶς κι' ἀπὸ σᾶς χάνεται. Καὶ τὴν 'πιτροπὴ τὴν ἔκαμα διὰ τὴν δόξα τὴν ἐδική σας· κι' ἄλλη βολὰ θὰ τὸ ἰδῆτε, τώρα δὲν φαίνεται. Κι' αὐτὰ ὁποῦ μοῦ εἰπετε νὰ μὴν τὰ εἰπῆτε κανενοῦ» [1]). Καὶ σηκώθηκα κ' ἔφυγα.

Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν παραδοθῆ ἐξ αἰτίας τοῦ νεροῦ. Κοντὰ εἰς τὰ τείχη τοῦ κάστρου ἦταν ἕνα πηγάδι σκεπασμένο καὶ οἱ στραβοὶ δὲν τὸ βλεπαν. Τὸ ηὕρανε οἱ Ἕλληνες καὶ στάθη ὁ Δυσσέας κι' ὅλοι ἐμεῖς καὶ συνάξαμε τοὺς δύστυχους 'Αθηναίους κι' ἀγωνίστηκαν τόσες μῆνες καὶ πλέρωναν κ' ἔγινε μιὰ ντάπια φοβερὴ κ' ἔγινε ἕνα μὲ τὸ κάστρο καὶ τὸ νερὸ μπῆκε μέσα. Ἦταν 'σ αὐτὸ τὸ πηγάδι καὶ μία ἐκκλησιούλα· τὸ νερό του γλυφό, ὅμως γερό. Ἂν ἔλειπε αὐτὸ τὸ πηγάδι, θὰ τὸ παθαίναμεν ἐμεῖς χερότερα ἀπὸ τοὺς Τούρκους [2]).

---

1) Ἂν καὶ πρὸς ἄλλους ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ 'Ανδρούτσου ὅμοιαι προτάσεις, τυχοῦσαι ἀποδοχῆς παρ' αὐτῶν, ὅμως ὁ τοῦ δικαίου φίλος Μακρυγιάννης δὲν ἦτο προωρισμένος νὰ γίνῃ ὑπηρέτης τῆς ἐν 'Αθήναις καθιδρυθείσης διπλῆς τυραννίας τοῦ 'Οδυσσέως καὶ τοῦ Γκούρα. Ἰδοὺ τί ὁ Δίον. Σουρμελῆς γράφει (σελ. 52, ἔκδ. 6'): «Παραλαμβάνων μεθ' ἑαυτοῦ δύο τρία πρωτοπαλήκαρά του ἐκ τῆς φρουρᾶς τῆς 'Ακροπόλεως διέρχεται τὰς ἐπάλξεις τοῦ φρουρίου, ὑποδεικνύων ἀφ' ὑψηλοῦ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς ἐλαιῶνας τῶν 'Αθηνῶν, λέγων, ἰδοὺ τὰ πλούτη τῶν στρατιωτῶν. Ταῦτα πάντα ἡμέτερα· δὲν μένει ἤδη ἄλλο, εἰμὴ νὰ ἐκριζώσωμεν τὰς ἀκάνθας, ὅ ἐστι τοὺς προκρίτους 'Αθηνῶν. Τὰ δὲ πρωτοπαλήκαρα ἀποκρίνονται «ὅ,τι γνωρίζεις ἡ γενναιότης σου πρόσταζε, ἡμεῖς ἄλλο δὲν ἠξεύρομεν εἰμὴ νὰ ἐκτελῶμεν τὰς διαταγάς Σου· εἰς ὅλα μᾶς ἔχεις προθύμους».

2) Τὸ ἀντικρὺ ἀκριβῶς τοῦ βράχου τοῦ 'Αρείου Πάγου καὶ παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ τείχους τῆς 'Ακροπόλεως φρέαρ, κατὰ τὸν Κάρπον Παπ. («'Ανασκευῆς» σελ. 9), ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ ἐν 'Αθήναις προξένου Γκρόπιους, κατὰ δὲ τὸν Γιαν. Βλάχον («'Αθην. 'Αρχ.» τόμ. Α' σημ. τῆς σελ. 276) ὑπὸ 'Αθηναίου τινὸς Λάμπρου, ἀγνώστου ἐπωνύμου. Ὁ δὲ Τρικούπης λέγει ὅτι ἐργάται τινὲς τυχαίως ἀνεῦρον αὐτό. Τῆς δὲ κτισθείσης «τάμπιας τοῦ νεροῦ» ἡ πρωτοβουλία ὀφείλεται εἰς τὸν 'Ανδροῦτσον, μάτην δὲ πειρᾶται ὁ Σουρμελῆς (σελ. 55) ν' ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν δόξαν τῆς οἰκοδομῆς. Πρὸ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ ὕδατος τούτου τὸ φρούριον ὑδρεύετο ἐκ τῶν φρεάτων καὶ τῆς δεξαμενῆς, τῆς σωζομένης ἔτι, τοῦ Σερπετζέ. Ἡ φράσις τοῦ Μακρυγιάννη «ἔγινε ἕνα μὲ τὸ κάστρο καὶ τὸ νερὸ μπῆκε μέσα» σημαίνει ὅτι ὁ κτισθεὶς προμαχών, ἑνωθεὶς πρὸς τὸ λοιπὸν τεῖχος τοῦ φρουρίου, περιέλαβεν ἔνδον ἑαυτοῦ τὸ ἀνευρεθὲν ὕδωρ. Συνεκοινώνει δὲ πρὸς αὐτὸ ἡ 'Ακρόπολις διὰ στενωτάτης μακρᾶς κλίμακος, σωζομένης ἔτι. Ἡ περίφημος αὕτη «τάμπια τοῦ νεροῦ», καθ' ἧς διηυθύνοντο αἱ ὑπόνομοι τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς τελευταίας μεγάλης πολιορκίας, ἐκρημνίσθη πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς 'Αρχαιολογικῆς 'Εταιρίας. Σώζεται ὅμως τὸ φρέαρ καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ ναΐδιον τῶν 'Αγίων 'Αποστόλων. Εὑρίσκεται δὲ ἐρριμμένη παρ' αὐτὸ καὶ ἡ ἐπιγραφὴ ἡ ἀναμνηστικὴ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ προμαχῶνος, ἥτις ἐντετειχισμένη ἐπ' αὐτοῦ, κατερρίφθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ 'Ανδρούτσου ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἐκ φθόνου.

Τὸν Δυσσέα τὸν ζήλευαν ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τὸν κατάτρεχαν εἰς τὴν Ἀθήνα. Οἱ Ἀθηναῖοι κι' ἄλλοι καμπόσοι ἀπὸ ἄλλες ἐπαρχίες τὸν χεροτόνησαν ἀρχιστράτηγον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος [1]). Τότε τὸν ζήλευαν περισσότερον οἱ ὀχτροί του. Εἶναι ἀλήθεια, ἦταν γνωστικώτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὅμως ὅποτε εὕρισκε ἄνθρωπον νὰ τοῦ μιλήσῃ φρόνιμα καὶ πατριωτικῶς, τὸν κατάτρεχε. Ἄκουγε κι' αὐτὸς κι' ὁ Γκούρας τὸ κακό. Κ' ἐκεῖνοι ὁποῦ τοὺς πλησιάζαν ἔκαναν μὲ τὸ μέσο τὸ δικό τους τὰ κακά τους θελήματα.

Ἕνας παπᾶς ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Φήβας ἦταν φίλος τῶν Τούρκων πολὺ ἀγαπημένος· κ' ἔκανε τὸν ἅγιον εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ πήγαινε σὲ ὅλα τὰ ὀρδιὰ καὶ πολιτεῖες καὶ νησιὰ κ' ἔβλεπε καὶ μάθαινε ὅλα τὰ μυστικὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ πάγαινε καὶ τὰ πρόδωνε τῶν Τούρκων. Κι' ἀπὸ τὴς προδοσὲς αὐτεινοῦ πολλοὶ Ἕλληνες σκοτώθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸν μάθαν ἔπειτα οἱ Ἕλληνες, τὸν μαρτύρησαν χριστιανοὶ ὁποὖταν πλησίον εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ τὸν πιάσανε καὶ τὸν φέρανε εἰς τὴν Ἀθήνα εἰς τὸν Δυσσέα καὶ τὸν ἔχτισε ζωντανό· καὶ χτισμένος τελείωσε. Καὶ πῆραν μέτρα οἱ τοιοῦτοι εἰς τὸ ἑξῆς [2]).

Τὸν Ὀκτώβριον μῆνα, τὰ 1822, οἱ πρόκριτοι Ταλαντιοῦ, Λιβαδειᾶς κι' ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέρη γράφουν εἰς τὸν Δυσσέα, ὁποὖταν εἰς τὴν Ἀθήνα, καὶ τοῦ λένε· «Δώδεκα χιλιάδες Τοῦρκοι καὶ περίτου ἦρθαν καὶ ἔπιασαν τοὺς τόπους μας, χῶρες καὶ χωριά. Αὐτὸ μαθαίνοντας ἐμεῖς ἀπὸ τὴς βάρδιες ὁποὖχαμε 'σ τὰ στενά, ἀφήσαμε ὅλο τὸ βιὸν καὶ ζωντανά μας, καὶ μὲ τὰ παιδιά μας πιάσαμε τὰ βουνά· καὶ τώρα ὁποῦ ἀρχινάγει ὁ χειμῶνας θὰ χαθοῦμε ὅλοι ἀπὸ τὸ κρύο, τὴν γύμνια καὶ πεῖνα· καὶ δὲν βαστᾶμε αὐτό· κ' ἐπίτηδες σοῦ στέλνομε νὰ κοπιάσῃς μίαν ὥρα ἀρχύτερα, ὅτ' εἴμαστε χαμένοι· καὶ ἡ παρουσία σου θὰ μᾶς παρηγορήσῃ καὶ θὰ μᾶς σώσῃ». Εὐτὺς

---

1) Ἡ εἰς Ἀθήνας συνελθοῦσα αὐτόκλητος συνέλευσις τῶν προκρίτων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀνηγόρευσε τὸν Ἀνδροῦτσον ἀρχιστράτηγον τὴν 24 Σεπτεμβρίου τοῦ 1822 διὰ μεγαλοπρεποῦς τελετῆς.

2) Μάτην ὁ Σουρμελῆς, ὁ ἐν πολλοῖς αὐστηρῶς καὶ ἐμπαθῶς κρίνων τὸν Ἀνδροῦτσον, κατηγορεῖ αὐτοῦ τὸν φόνον τοῦτον ὡς ἄδικον. Ἡ κατὰ τὰ στρατιωτικὰ ἔθιμα, μὴ ὑπάρχοντος ἔτι γραπτοῦ ποινικοῦ νόμου, τιμωρία τῶν κατασκόπων ἦτο ἡ μετὰ σύντομον ἀνάκρισιν ἀποκοπὴ τῆς γλώσσης (ποινὴ ἐπιβληθεῖσά ποτε ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη), τῶν ὤτων ἢ τῆς ρινὸς (ποινὴ ἐπιβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Β. Μπούσγου), ἢ θάνατος. Ὀρθὰ δὲ γράφει περὶ τοῦ φόνου ὁ ὑπερασπιστὴς τοῦ Ἀνδρούτσου Κάρπος, ὅστις ἄλλως ἀσθενῶς δικαιολογεῖ τὸν σκληρὸν τῶν δύο ἐξ Αἰγύπτου Ἑλλήνων βασανισμόν. Ἀλλ' ἐν τοῖς τοιούτοις ἄριστος δικαστὴς εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Μακρυγιάννη, ἀποδεικνυομένη ὀρθὴ ἐκ τῆς μελέτης καὶ τῶν ἄλλων σωζομένων μαρτυριῶν. Ὁ θάνατος λοιπὸν τοῦ ἱερέως ὑπῆρξεν ἔργον σκληρὸν μέν, ἀλλὰ δίκαιον τοῦ Ἀνδρούτσου· ἀλλὰ ἡ πρὸς τοὺς δύο ξένους διαγωγὴ αὐτοῦ ἦτο ἁρπακτική, ἀφιλάνθρωπος καὶ τέλος ἄδικος ὅλως.

ὁποῦ τὄλαβε ὁ Δυσσέος τὸ γράμμα αὐτό, σύναξε ὅλους τοὺς 'Αθηναίους ἀπὸ χώρα καὶ χωριὰ καὶ τοὺς τὸ διάβασε. Καὶ τοὺς λέγει· «Νὰ συναχτοῦμε ἀπὸ 'Αθήνα κι' ἀπάνου νὰ πᾶμε ἐκεῖ ὁποὖναι καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ δικοί μας ἄνθρωποι, τ' ὀρδί, καὶ νὰ γίνωμε ἕνα σῶμα νὰ τοὺς πολεμήσωμε. 'Αλλοιῶς ἂν κάμωμε, οἱ Τοῦρκοι εἶναι πολλοὶ κ' ἔχουν καὶ τὰ χωριὰ καὶ χῶρες πιασμένες κ' ἔχουν καὶ ζαϊρέδες. Καὶ δὲν θ' ἀφήσουνε ποδάρι ὡς τὴν 'Αθήνα· ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη θὰ τὰ πλύνουν. Καὶ θὰ βγοῦνε κι' ἀπὸ Ἔγριπον, ὁποὖναι μία μεγάλη δύναμη, καὶ θὰ μᾶς ἀφανίσουνε. Καὶ διὰ 'κεῖνο κινήθηκαν τὸν χειμῶνα καὶ μᾶς πῆραν ὅλες τὶς τροφὲς κ' ἐμᾶς μᾶς ἔρριξαν εἰς τὰ βουνά· καὶ δὲν θὰ νταγιαντήσουμε». Οἱ καϊμένοι οἱ φιλόπατροι οἱ 'Αθηναῖοι, χώρα καὶ χωριά, ἀποφάσισαν κ' ἔδωσαν τρακόσους 'Αθηναίους κι' ὁ Σαρρῆς κεφαλή τους μ' ἄλλους ἀξιωματικούς [1]). Θἄδιναν πολλὰ περισσότερους, ὅμως φυλάγαμε κι' ἄλλα πόστα ἐδῶ διὰ τοὺς 'Εγριπαίους Τούρκους. Καὶ μὲ μεγάλον ζῆλον καὶ πατριωτισμὸν συνάχτηκαν εὐτὺς καὶ διόρισε κι' ὁ Δυσσέας ἀνθρώπους δικούς του μὲ τὸν Γιωργάκη Λεπενιωτάκη, γενναῖον καὶ καλὸν πατριώτη. Καὶ συνάχτηκαν αὐτοί, κι' ὅλοι μαζί, μὲ τοὺς 'Αθηναίους, κίνησαν τὸν ἴδιον μῆνα καὶ πῆγαν εἰς τῆς Λιβαδειᾶς τὰ μέρη. 'Ανταμώθηκαν καὶ μὲ τοὺς ἄλλους δικούς μας ἐκεῖ. Οἱ Τοῦρκοι ἔγιναν δυὸ κολῶνες [2])· μία κινήθη ἀπὸ τὴν Γραβιὰ καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὸν Ζεμενὸ 'Αράχωβας καὶ μπῆκαν εἰς τὸ Σάλωνα συγχρόνως. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν γελάσῃ τοὺς Ἕλληνες, ὅτι ἔβγαλαν καὶ λέγαν [3]) ὅτι θὰ κινηθοῦν διὰ Φήβα κι' 'Αθήνα, καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχαν τὴν προσοχή τους αὐτοῦθε, καὶ μ' αὐτείνη τὴν εὐκαιρίαν μπῆκαν οἱ Τοῦρκοι ἀπολέμητοι καὶ μὲ λίγην ζημίαν τους (κλέφτικο χτύπημα). Κεφαλὲς τῶν Τούρκων ὁ Μεμὲτ πασσᾶς [4]) κι' ὁ Τζελαλεντίμπεγης κι' ἄλλοι σερασκέρηδες. Οἱ Ἕλληνες πιάσανε ὅλοι τὸν 'Αγιλιᾶ, μιὰ ὥρα μακρυὰ ἀπὸ τὸ Σάλωνα, θέση δυνατή. Πῆγαν οἱ Τοῦρκοι τρεῖς φορὲς καὶ πολέμησαν εἰς τὸν 'Αγιλιᾶ· καὶ τὶς τρεῖς φορὲς τοὺς χάλασαν οἱ Ἕλληνες.

Οἱ Τοῦρκοι μάθανε ὅτι ὅλες οἱ ἐπαρχίες οἱ γειτονικὲς 'κονόμησαν τὶς φαμελιές τους καὶ συνάζονταν ὅλοι τώρα νὰ πᾶνε νὰ πολεμήσουνε συγχρόνως τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Σάλωνα. Αὐτὸ μαθαίνοντας οἱ Τοῦρκοι, κάψαν ὅλα τὰ

---

1) Τὸν Ν. 'Αργύρην, Μελέτην Βασίλην, Μῆτρον Λέκκαν, Γιάννην Ντάβαρην. 'Εναῦθα, ἐνῷ ὁ Μακρυγιάννης ἐπαινεῖ δικαίως τὴν φιλοπατρίαν τῶν 'Αθηναίων, ὁ Σουρμελῆς ἐκ τοῦ πρὸς τὸν 'Ανδροῦτσον μίσους πικρῶς εἰρωνεύεται αὐτούς, ἐφαρμόζων τὴν γνωστὴν παροιμίαν τοῦ «πισκόπου τοῦ Δαμαλᾶ».

2) Τὰ κατωτέρω μέχρι τῆς πυρπολήσεως τῶν Σαλώνων λέγονται ἀναδρομικῶς ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη, ὡς γενόμενα πρὸ τῆς ἐξ 'Αθηνῶν ἐκστρατείας τοῦ 'Οδυσσέως.

3) Διέδωκαν λόγον.

4) Οὗτος εἶναι ὁ γνωστὸς βεζύρης Κιοσσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς.

χωριὰ τοῦ Σαλώνου καὶ τὸ Σάλωνα καὶ φύγαν κρυφίως ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Γραβιᾶς καὶ πέσαν εἰς τὸν κάμπον ἄβλαβοι· καὶ πῆγαν πάλε εἰς τὴς θέσες τους οἱ Τοῦρκοι Λιβαδειᾶς, Μπουντουνίτζας, ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη τοῦ κάμπου.

Ὁ Δυσσέος ἦταν ἀκόμα εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ τὄγραψαν τὸ πάεισιμον τῶν Τούρκων εἰς Σάλωνα· καὶ κινήθη διὰ Σάλωνα μὲ πολλὰ ὀλίγους [1])· καὶ εἰς τὸν δρόμον ἔμαθε τὸ φευγάκι τους. Ὁ Δυσσέας ἔμεινε εἰς τῆς Λιβαδειᾶς τὰ μέρη καὶ γράφει τῶν ἀνθρώπωνέ του νὰ πᾶνε εἰς τὸ Δᾳδὶ ν' ἀνταμωθοῦν. Πάγει κι' ὁ Δυσσέας ἐκεῖ (χωριὸν τῆς Λιβαδειᾶς εἰς τὰ πρόποδα τοῦ Παρνασοῦ, κεφαλοχῶρι, ὡς πέντε ὧρες ἀπὸ τὴν Λιβαδειά). Ἀφοῦ πῆγε ὁ Δυσσέας εἰς τὸ Δᾳδί, συνάχτηκαν καὶ οἱ ἄνθρωποί του καὶ οἱ Λιβαδῖτες κι' Ἀθηναῖγοι. Ὁ Δυσσέας μὲ τοὺς ἀνθρώπους του τράβησε καὶ πῆγαν πανουκέφαλα τοῦ χωριοῦ, εἰς τὸ μοναστῆρι ἡ Παναγιὰ (γερώτερη ἡ θέση ἐκείνη διὰ πόλεμον), καὶ εἰς τὸ Δᾳδὶ ἔμεινε ὁ Σαρρῆς μὲ τοὺς Ἀθηναίους. Ἄλλοι λένε ὅτι ἔμεινε μόνος του ὁ Σαρρῆς, ἄλλοι ὅτι παθητικῶς τὸν ἄφησε ὁ Δυσσέας, ὅτι τὸν κατάτρεχε κι' αὐτὸς κι' ὁ Γκούρας νὰ τὸν σκοτώσουνε (καὶ τὸν σκότωσαν ὕστερα [2]).

Ἀφοῦ λοιπὸν ἔμεινε ὁ Σαρρῆς καὶ οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ Ἀθηναῖγοι εἰς τὸ Δᾳδί, ὁ τόπος ἐκτεταμένος, λίγοι οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ρίχτηκαν οἱ Τοῦρκοι πολλοὶ καὶ μὲ τὸ πρῶτο τοὺς ἔρριξαν εἰς φυγή. Σκοτώθηκαν Ἕλληνες καμμιὰ δεκαπενταριά, πιάσαν καὶ τὸν Σαρρῆ ζωντανόν [3]).

Μὲ τὸν χαλασμὸν αὐτεινῶν ψύχωσαν οἱ Τοῦρκοι πολύ, ρίχτηκαν καὶ εἰς τὸ μοναστῆρι καὶ ζῶσαν τὸν Δυσσέα στενά, ὁποὖταν πολλὰ ὀλίγοι ἐκεῖ καὶ οἱ Τοῦρκοι πολλοί. Τὄκαμαν πολλὰ γερούσια τοῦ Δυσσέα μὲ τοὺς ὀλίγους ὁποὖχε εἰς τὸ μοναστῆρι. Τοὺς βάστηξαν οἱ Ἕλληνες γενναίως. Τοὺς πῆραν ὅμως μίαν θέσιν, σκότωσαν τὸν Μήνιο Κατζικογιάννη [4]) καπετάνο τῆς Φήβας, λάβωσαν καὶ τὸν Ἀλέξη Ταργατζίκη, γενναῖον πατριώτη καὶ τίμιον. Τότε ρίχτηκαν οἱ Τοῦρκοι μ' ὁρμὴ νὰ πιάσουν τὸν Δυσσέα· τζάκισαν οἱ ἄνθρωποί

---

1) Ἐξ Ἀθηνῶν ἀνεχώρησεν ὁ Ἀνδροῦτσος τὴν 23 Ὀκτωβρίου, ἀφίκετο δὲ εἰς Δᾳδὶ τὴν 1 Νοεμβρίου.

2) Ὁ Κάρπος («Ἀνασκευῆς» σελ. 13) εἰ καὶ μήτε ὁ Σουρμελῆς, μήτε ἄλλος τις γράφει τι κατὰ τοῦ Ἀνδρούτσου ὡς πρὸς τὸ ἀτυχὲς συμβεβηκὸς τῆς συλλήψεως τοῦ Σαρρῆ, ἐπιμόνως ἀποδίδει εἰς αὐτὸν τοῦτον τὴν εὐθύνην τοῦ παθήματος. Εἶχε λοιπὸν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τὰς κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως διαδεδομένας δυσμενεῖς φήμας, ὧν τὴν μνήμην διέσωσεν ὁ Μακρυγιάννης, ὡς ὁ ἀναγνώστης βλέπει.

3) Ὁ Σαρρῆς συλληφθεὶς ἀπήχθη εἰς Λάρισαν καὶ ἐφυλακίσθη.

4) Ὁ Μήνιος (Δημήτριος) Κατσικογιάννης ἦτο ἀδελφὸς τοῦ στρατηγοῦ Στάθη Κατσικογιάννη, ὅστις καὶ ἄλλον ἀδελφόν, τὸν Σπῦρον, εἶχεν ἤδη ἀπολέσῃ, φονευθέντα εἰς Καγκέλια τοῦ Καρπενησίου τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

του καὶ μπῆκαν εἰς φυγὴ καὶ κιντύνεψε ἀπὸ τὴν τρίχα ὁ Δυσσέας [1])· ἔφυγε ξυπόλυτος. Τέλος κι' αὐτὸς καὶ οἱ ἄνθρωποί του σώθηκαν καὶ πῆγαν εἰς τὴν 'Αράχωβα. Καὶ εἰς τὴν 'Αράχωβα πῆγε κι' ὁ Νάκο Πανουργιᾶς μὲ τοῦ Σαλώνου τοὺς ἀνθρώπους καὶ κατέβηκαν μὲ τὸν Δυσσέα εἰς τὴν 'Αγιὰ Ρουσαλή [2]). Οἱ Τοῦρκοι ἦταν εἰς Βελίτζα κι' ὁλόγυρα 'σ αὐτὰ τὰ μέρη.

Τότε ὁ Δυσσέας, ἀφοῦ εἶδε τοὺς Τούρκους δυνατοὺς πολὺ — καὶ οἱ Ἕλληνες ἀδύνατοι καὶ κρύγοι, ὅτι σκόρπησαν μὲ τὴς φαμελιές τους οἱ περισσότεροι — καὶ χειμῶνας, καὶ θὰ τοὺς κατασκλαβώσουνε καὶ θὰ πᾶνε οἱ Τοῦρκοι ὡς τὴν 'Αθήνα, καὶ μποροῦσε καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησο· ὅτ' ἦταν κι' ἄλλοι πολλοὶ Τοῦρκοι εἰς Ἔγριπον· τότε, διὰ νὰ προλάβῃ ὅλα αὐτὰ τὰ κακά, τοὺς ἄρχισε τοὺς Τούρκους ὁ Δυσσέας μ' ὁμιλίες, πῶς θὰ προσκυνήσῃ, κ' ἔστειλε τὸν γραμματικόν του [3]) καὶ τοὺς εἶπε νὰ πάψουν τὸν πόλεμο καὶ νὰ μιλήσουνε. Οἱ Τοῦρκοι ἀκολούθησαν αὐτό. Κι' ὁ Δυσσέας τοὺς ἤφερνε γύρα· κ' ἔστειλε παντοῦ σὲ ὅλους τοὺς γειτόνους του νἀρθοῦνε μὲ δύναμες· καὶ ἔδινε καιρὸν καὶ παραμεροῦσαν οἱ ἀδύνατοι μ' ὅ,τι ζωντανὰ τοὺς μέναν εἰς τὰ ψηλώματα. Τότε ὁ πασσᾶς κι' ὁ Τζελαλεντίμπεγης, φίλος τοῦ Δυσσέα ἀπὸ τὸν 'Αλήπασσα, ζήτησαν ν' ἀνταμωθοῦν 'σ ἕνα μέρος μ' αὐτόν. 'Ανταμώθηκαν [4])· τοῦ εἶπανε νὰ προσκυνήσῃ ὁ Δυσσέας μ' ὅλους τοὺς κατοίκους κι' ὅ,τι θέλῃ τοῦ γίνεται ἀπὸ τὸν Σουλτάνο. Δολερῶς ὁ Δυσσέας τοὺς ὑποσκέθηκε αὐτά, μὲ ψευτιές. Τοὺς ζήτησε πρῶτα ἀσφάλειαν δική του καὶ τῶν κατοίκων. Μεῖναν οἱ Τοῦρκοι σύνφωνοι εἰς αὐτό· ὅ,τι συνφωνίαν θέλῃ κάνουν· διὰ τὴν σιγουρτά τους ὅμως νὰ προσκυνήσουνε οἱ κάτοικοι κι' ὁ Δυσσέας. Μεῖναν σύνφωνα καὶ τὰ δυὸ μέρη. Φκειάνουν οἱ Τοῦρκοι ἕνα συνφωνητικόν, τὸ δίνουν νὰ τὸ ὑπογράψῃ ὁ Δυσσέας. 'Αφοῦ τὸ διάβασε, λέγει τῶν Τούρκων· «Αὐτὸ δὲν σημαίνει, νὰ τὸ ὑπογράψω 'γὼ μόνος μου· θέλει νά εἶναι κι' ὅλοι οἱ κάτοικοι, νὰ κάμωμε σίγουρα πράματα, νὰ μὴν ἔβγω ψεύτης οὔτε εἰς τὸν Σουλτάνο, οὔτε εἰς τοῦ λόγου σας. Καὶ διὰ νὰ γένουν αὐτὰ πρέπει νὰ συναχτοῦν οἱ κάτοικοι ἐδῶ, νὰ θαρρύνουν. Λοιπὸν νὰ φύγετε οἱ Τοῦρκοι διὰ τὸ Ζιτοῦνι καὶ σᾶς δίνω ρεμία». Καὶ βάλαν καὶ μίαν διορίαν εἰς αὐτό, ὅσο νὰ τε-

---

1) Ἐνταῦθα ὁ Σουρμελῆς (ἔκδ. 6' σελ. 53) ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἥττης χλευάζει τὸν 'Ανδροῦτσον ὡς ἄνανδρον. Κατὰ τὴν φυγὴν ὁ 'Οδυσσεὺς ἐσώθη ὑποκριθεὶς εὐφυέστατα τὸν 'Αλβανόν. Βλέπε τὴν περιγραφὴν τῆς μάχης παρὰ Κάρπῳ (ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 13 καὶ ἑξ.). Ἐγένετο δ' ἡ μάχη αὕτη τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς εἰς Δαδὶ ἀφίξεως τοῦ 'Οδυσσέως, μὴ ὠχυρωμένων καλῶς ἔτι τῶν Ἑλλήνων, τῶν δὲ Τούρκων αἴφνης ἐπελθόντων.

2) Τὸ χειρόγρ. **αιαρσαλη**. Τὸ μοναστήριον τῆς «Ἱερουσαλὴμ» λεγόμενον κεῖται ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Παρνασσοῦ. Ἐν αὐτῷ ἐφυλάσσοντο αἱ τροφαὶ τῶν κατοίκων καὶ αἱ πρόσοδοι τῆς ἐπαρχίας Λεβαδείας.

3) Τὸν 'Αντώνην Γεωργαντᾶν.

4) Εἰς 'Αγίαν Μαρίναν, χωρίον μεταξὺ Βελίτσας καὶ Μονῆς Ἱερουσαλήμ.

λειώση. Καὶ τοὺς ἔδωσε τρία ἀσήμαντα ρεύμια· τοὺς εἶπε ὁ Δυσσέας τί νὰ λένε τῶν Τούρκων, τί μεγάλοι ἄνθρωποι καὶ σημαντικοὶ εἶναι [1]). Καὶ μὲ ταῦτο μεῖναν εὐκαριστημένοι οἱ Τοῦρκοι καὶ πῆγαν ὅλοι εἰς τὸ Ζιτοῦνι καὶ κάθισαν κάνα δυὸ μήνους ἐκεῖ. Καὶ διαλύθηκαν. Φύγαν καὶ τὰ ρεύμια κρυφὰ καὶ ἤρθαν εἰς τὸν Δυσσέα. Καὶ οἱ κάτοικοι συνάχτηκαν πίσου εἰς τὸν τόπο τους καὶ τήραγαν τὴν δουλειά τους. Εἶχε μιλήση ὁ Δυσσέος τῶν Τούρκων ὅ,τι ζωντανά, καματερὰ κι' ἄλλα, πῆραν τῶν κατοίκων νὰ τ' ἀφήσουνε ὀπίσου, νὰ θαρρύνουν οἱ κάτοικοι διὰ νὰ προσκυνήσουνε. Κι' ἄφησαν πολλά. Αὐτοὺς λένε ἀνθρώπους σημαντικούς· καὶ καλὸ κάν'νε καὶ κακό. Εἶναι ὅμως λιγώτερον τὸ κακὸ αὐτεινῶν καὶ πολὺ τὸ καλό· σώνουν πατρίδα, 'σ τὸ καλό· 'σ τὸ κακό, βλάβουν ἄτομα. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι καὶ διὰ τὸ καλὸ καὶ διὰ τὸ κακό. Ὅταν κάνῃ λίγο κακὸ καὶ μεγάλο καλό, ὁ Θεὸς τὸν συχωράγει.

Ὅταν ἀνταμωθήκαμε μὲ πολλοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Δυσσέα καὶ κατοίκους, ὁποῦ ἦταν ὅλοι παρόν, μοῦ τά εἶπαν αὐτὰ κι' ἀπὸ γράμματα ποῦ μοῦστειλαν τὰ γράφω ὅλα. Μάλιστα ἕνας ἀξιωματικὸς τοῦ Δυσσέα ἀγαπημένος του, γενναῖος, τίμιος (τὸν εἶχα ὁρκισμένον μέλος τῆς 'πιτροπῆς) μοῦ εἶπε κι' αὐτὸς αὐτά, τὸν λέγαν Χρῆστο Τζάμη· καὶ μοῦ εἶπε, ὅταν ἦταν ὁ Δυσσέος εἰς τὴν 'Αθήνα, εἶπε τοῦ Γκούρα νὰ προσέχῃ ἀπὸ 'μένα νὰ μὴν τοῦ πάρω τὸ κάστρο μὲ τὴν 'πιτροπή μου. Καὶ μὲ πρόσεχαν πολύ. Θὰ μ' ἔπαιρνε μαζί του ὁ Δυσσέος, κι' ὡς ἀγαπημένος τῶν πολιτῶν μ' ἄφησε διὰ τὴν ἡσυχίαν.

Ὁ Σαρρῆς, ὁποῦταν σκλάβος, ἔφυγε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν χάψη μὲ τὰ σίδερα εἰς τὰ ποδάρια, ἀπὸ τὴν Λάρσα [2]). Ἄξιον καὶ γενναῖον παληκάρι· γλύτωσε ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸν φάγαν οἱ ἄλλοι, τὸν σκότωσαν. Τὸν κυντύνευαν καὶ πρωτύτερα νὰ τὸν σκοτώσουν κ' ἔβαλαν κ' ἐμένα νὰ τὸν σκο-

---

1) «Ἐπομένως τοὺς ἔδωσεν ὁ Ὀδυσσεὺς τρία γερόντια ἐκ τῆς γραμμῆς τῶν πλέον ἀσημάντων ἀνθρώπων, ἐνδύσας αὐτοὺς καλὰ ἐνδύματα κλπ.» (Κάρπου «Ἀνασκευή» σελ. 19).

2) Κατὰ τὸν Τρικούπην (σημ. γ' τοῦ κεφ. ΛΘ') ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Χουρσὶτ πασσᾶ συνέβη ταραχὴ ἐν Λαρίσῃ, ἠνοίχθησαν αἱ φυλακαί, ἔφυγε δὲ ὁ Σαρρῆς, ἂν καὶ σιδηροδέσμιος, καὶ τὴν 20 Δεκεμβρίου 1822 ἐφανερώθη ἐν μέσῳ τῶν 'Αθηναίων. Κατὰ τὸν Σουρμελῆν ὁ Σαρρῆς ἀφίκετο εἰς 'Αθήνας τὴν 24 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐνδεδυμένος ποιμενικὰ ἐνδύματα τὰ ὁποῖα καθ' ὁδὸν ἀντήλλαξε πρὸς τὰ ἑαυτοῦ. Ἡ ἐκ τῶν φυλακῶν ἀνέλπιστος φυγὴ τοῦ Σαρρῆ ἀπεδόθη ὑπὸ τῆς παραδόσεως, φερομένης ἔτι ἐν στόμασι, εἰς θαῦμα τοῦ ἁγίου 'Ανδρέου. Ἐφονεύθη δὲ ὁ Σαρρῆς βραδύτερον (23 Ἰουνίου 1823) ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Γκούρα, ἀπαγαγόντων αὐτὸν αἴφνης ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὸ φρούριον, ἐξ οὗ, κατὰ τὴν παράδοσιν, διαμελισθὲν τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐρρίπτετο τεμαχηδὸν ὑπὸ τῶν φονέων κάτω, κραυγαζόντων πρὸς τοὺς 'Αθηναίους· «θέλετε πόδι, θέλετε πλευρό; πᾶρτε». Ταῦτα δέ, παρόντος τοῦ Γκούρα ἐν 'Αθήναις καὶ ἐπινεύοντος, μᾶλλον δὲ κελεύοντος, τοῦ δὲ 'Ανδρούτσου ἀπόντος πρὸ ἱκανοῦ χρόνου. Καὶ ὅμως ὁ Σουρμελῆς τὴν μιαιφονίαν ταύτην ἀποδίδει εἰς τὴν «μιαρωσύνην» τοῦ 'Ανδρούτσου, ὡς διαβαλόντος τὸν Σαρρῆν πρὸς τὸν Γκούραν!

τώσω. Ἐγὼ ὡς παληκάρι τὸν σεβόμουν καὶ τὸν ἀγαποῦσα ὡς ἀδελφό μου καὶ τοῦ τό εἶπα κ' ἔφυγε δυὸ τρεῖς μῆνες εἰς τὰ νησιά. Τ' ὅμαθαν αὐτεῖνοι ὅτι τοῦ εἶπα ἐγὼ κ' ἔφυγε. Σὲ τρεῖς μῆνες γύρισε πίσου εἰς τὴν πατρίδα του. Μ' ἔστειλαν ἐμένα καὶ βῆκα διὰ δουλειὰ εἰς τὰ χωριά· ἤρθα καὶ τὸν ηὗρα σκοτωμένον. Καὶ τοῦ πῆραν καὶ τὸ βιόν του. Ὕστερώτερα βρέθη σκοτωμένος κι' ὁ Μελέτης Βασιλείου Χασιώτης, ὁποὖρθε εἰς τὴν Γραβιὰ νὰ μᾶς πάρῃ εἰς τὴν Ἀθήνα [1]). Πολέμαγαν νὰ σκοτώσουνε καὶ τοὺς Λεκκαίους καὶ σώθηκαν εἰς τὴν Πελοπόννησο. Καὶ 'περασπίζομουν ἐγὼ τὴς φαμελιές τους. Ἐνεργοῦσαν καὶ διὰ 'μένα μὲ τρόπον νὰ μὲ σκοτώσουνε. Πάντοτες εἶχα τὸ νοῦ μου. Κι' ὁ Θεὸς μὲ γλύτωσε.

Ἀφοῦ ἦταν ὁ Μαμούρης ἔξω ντερβέναγας (καὶ τζάκιζε τοὺς φίλους του μὲ τὸ τζεκοῦρι, ὁποῦ τὸν ἔφεραν ἐδῶ), εἶχε καὶ κολτζῆδες εἰς τὰ χωριὰ ὁποῦ περιέρχονταν. Πῆγαν εἰς τὸ Μενίδι αὐτεῖνοι· μέθυσε ὁ ἀξιωματικός, γράφει τοῦ Γκούρα ὅτι οἱ Μενιδιᾶτες θὰ κάμουνε ἐπανάστασιν ἀναντίον του. Τότε στέλνει μὲ φωνάζει σουρουπώνοντας νὰ πάγω 'σ τὸ Μενίδι. Μὄδωσε κι' ἀνθρώπους, πῆρα καὶ τοὺς δικούς μου νὰ πιάσω τοὺς αἴτιους ὁποῦ θὰ μοῦ εἰπῇ ὁ ἀξιωματικός, νὰ τοὺς δέσω, κι' ἂν δὲν σταθοῦν, σκότωμα καὶ κάψιμον ὅλο τὸ χωριόν. Πῆρα τοὺς ἀνθρώπους ὅπως διατάχτηκα καὶ πῆγα τὴν νύχτα. Βλέπω ἀπ' ὅσους ἀνθρώπους μοὖχε δομένους ὁ Γκούρας εἶχαν καὶ ζῶα καμπόσοι καὶ σακκιά. Κοντὰ εἰς τὸ χωριὸν τοὺς ρωτάγω· «Τ' ἄχομε, μοῦ λένε, νὰ φορτώσουμε πλιάτσικα.—Τ' εἶναι αὐτεῖνοι, τοὺς λέγω, ὁποῦ θὰ γυμνώσούμε, Τοῦρκοι; Αὐτεῖνοι εἶναι Ἕλληνες, συναγωνισταί μας, κι' ἂν πορευτοῦμε τοιούτως, τί Ρωμαίικον θὰ κάμωμε; Δὲν σώθηκαν οἱ Τοῦρκοι ἀκόμα καὶ θὰ μᾶς κάμουν πλιάτσικα ἐμᾶς. Καὶ τί στοχάζεστε, θὰ μπορέσουμε νὰ γυμνώσουμεν τοὺς Μενιδιᾶτες; Αὐτό εἶναι τόσα ντουφέκια, κεφαλοχῶρι. Ν' ἀκούσετε ἐμένα ὡς μεγαλύτερον, κι' ὅπως ἰδῶ ἐγὼ τὰ πράματα, θὰ σᾶς ὁδηγήσω· ὅτι δὲν σκοτώνομαι ἐγὼ μ' Ἕλληνες, τοὺς ἀδελφούς μου». Τοὺς κακοφάνη καμποσουνῶν· τοὺς εἶπα· «Σῦρτε μόνοι σας κ' ἐγὼ γυρίζω πίσου». Τότε κλῖναν νὰ μ' ἀκούσουνε. Ἅμα ἔφτασα 'σ τὸ χωριό, διὰ νυχτὸς πῆγα εἰς τὸ κονάκι τοῦ ἀξιωματικοῦ, τὸν παίρνω κρυφὰ καὶ τοῦ λέγω· «Τ' εἶναι τὸ λᾶθος ὁποὖκαμες κ' ἔγραψες αὐτὰ τὰ ψέματα τοῦ Γκούρα καὶ μ' ἔστειλε νὰ ξετάξω καὶ νὰ σὲ πιάσω; — Ἤμουν μεθυσμένος, μοῦ λέγει, κ' ἔκαμα αὐτὸ τὸ λᾶθος. — Δό' μου το ἐνγράφως νὰ πάγω νὰ τοῦ κάμω ριτζᾶ, νὰ τοῦ μιλήσω ἐγὼ νὰ σὲ συχωρέσῃ». Τὸ παίρνω ἐνγράφως, βάνω μάρτυρες κι' ὅλους ὅσους ἦταν ἐκεῖ, ἔστειλα καὶ εἰς τὸ χωριὸν μὲ τρόπον κ' ἔπιασα καμμιὰ

1) Ὁ Μελέτης Βασίλης, ὁπλαρχηγὸς τῆς Χασιᾶς, ἐδολοφονήθη ὑπὸ συγχωριτῶν αὐτοῦ τῷ 1826 ἔτει, ἐπικειμένης τῆς εἰσβολῆς τοῦ Κιουταχῆ.

δεκαριὰ χωριᾶτες, τοὺς πῆρα διὰ νυχτὸς χωρὶς νὰ μάθῃ κανένας, τοὺς ἤφερα εἰς τὴν Ἀθήνα, τοὺς διάταξα τί νὰ εἰποῦνε τοῦ Γκούρα κι' ὅτι τοὺς ἀφάνισα ἀπὸ τὸ ξύλο καὶ παιδερμοὺς κι' ἀπὸ τὸ πολὺ δέσιμον. Κι' ὅταν παρουσιαστοῦν εἰς τὸν Γκούρα, νὰ φωνάζουν ἀναντίον μου. Τοὺς ἀφίνω εἰς τὸ Κονάκι [1]), στέλνω τοῦ Γκούρα καὶ σμίγομε ὁλημύχτα, τοῦ δίνω τὸ γράμμα, τὸ διαβάζει, τοῦ μιλῶ καὶ καμπόσα, τοῦ λέγω· «Τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἔχω δεμένους ὅλους καὶ νὰ σοῦ τοὺς φέρω καὶ κάμε τους ὅ,τι θέλῃς. — Σὲ περικαλῶ, μοῦ λέγει, κάμε ὅ,τι μπορέσῃς καὶ μ' ὅ,τι τρόπον νὰ τοὺς στείλῃς πίσου, νὰ μὴ μαθευτῇ αὐτό». Πῆγα, ἤῦρα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἔλυσα καὶ τὴν ἴδια νύχτα πῆγαν εἰς τὰ σπίτια τους.

Ἔρχονται καὶ τοῦ λένε ἕνα παρόμοιον σὲ κάμποσον καιρὸν διὰ τὴν Χασιά, τὸ χωριόν· ὅτι οἱ Χασιῶτες σήκωσαν κεφάλι. Πήγανε ὁ Μαμούρης κι' ὁ Κατζικογιάννης, ὅτι ἐγὼ ἔφυγα ἀπὸ τὰ τοιοῦτα, καὶ πιάνουν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἀφανίζουνε· καὶ τοὺς πῆραν τὸ βιόν τους, πάτησαν κορίτζα καὶ τόσα ἄλλα κακά [2]).

Ὅταν ἦρθε ὁ Κιτάγιας, ἤῦρε ἀνθρώπους φορτωμένους λιθάρια εἰς τὰ χωριά, ὁποῦ τοὺς τυραγνοῦσαν αὐτεῖνοι διὰ χρήματα· καὶ τοὺς ξεφόρτωσε ὁ Κιτάγιας καὶ στουπίρησε κι' αὐτός, ὁποῦ ἦταν Τοῦρκος [3]). Καὶ δι' αὐτὰ προσκύνησαν τὰ χωριὰ τῆς Ἀθήνας καὶ βαστάχτη ὁ Κιτάγιας καὶ σκοτώθηκαν τόσος κόσμος κι' ἀφανίστη ὁ τόπος ὅλως διόλου καὶ ξανὰ τὸν ἀγοράσαμε πίσω ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἂν δὲν προσκυνοῦσαν οἱ χωριᾶτες, δὲν μποροῦσαν οἱ Τοῦρκοι νὰ κάμουν τίποτας. Αὐτεῖνοι ξέραν ὅλους τοὺς τόπους καὶ παῖρναν τοὺς Τούρκους καὶ πήγαιναν κι' αὐτεῖνοι μαζὶ καὶ πολεμοῦσαν· καὶ νταγιάνταγαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ ζαϊρέ· καὶ τοὺς ψύχωναν καὶ τοὺς ὁδηγοῦσαν σὲ ὅλα τὰ μονοπάτια. Αὐτό εἶναι τὸ ἱστορικόν.

Τοιοῦτοι ἄνθρωποι θέλουν νὰ πλουτήνουν, ὅταν δὲν εἶναι καιρὸς διὰ πλούτη, ἀλλὰ εἶναι καιρὸς ν' ἀγωνιστοῦν — καὶ ὕστερα ἔρχονται τὰ πλούτη καὶ ἡ δόξα μαζί. Ἐμεῖς τοὺς συντρόφους μας τοὺς δένομε καὶ τοὺς φορτώ-

---

1) Τὸ ἀρχαῖον τουρκικὸν διοικητήριον, ὅπερ ἐν σελ. 91 ὠνομάσθη Σαράι.

2) «Ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Χαστιᾶς (sic) ἀντέτεινον εἰς τὰς τυραννικὰς θελήσεις τοῦ Γκούρα καὶ δὲν ἤθελον νὰ δουλωθῶσιν, ἀφοῦ ἅπαξ ἀπετίναξαν τὸν ζυγὸν τοῦ Σουλτάνου, ὁ δυνάστης Γκούρας πέμπει . . . τὸν Μεμούρην καὶ τὸν Στάθην Κατζικογιάννην μὲ ἀρκετὸν σῶμα ὁπλοφόρων, οἵτινες ἐπιπίπτουσιν εἰς τὸ χωρίον καὶ διαρπάζουσι τὰς οἰκίας ἐξ ὁλοκλήρου, ἀπογυμνώσαντες ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας πάσης ἡλικίας» (Σουρμελῆ σελ 64).

Πάτησαν ἀόριστος τοῦ **πατῶ** βιάζω.

3) Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν κατ' Ἰούνιον τοῦ 1826 εἰσβολὴν τοῦ Κιουταχῆ εἰς τὴν Ἀττικήν.

Στουπίρισε κατεπλάγη (τὸ Ἰταλ. ῥῆμα **stupire**).

νομε λιθάρια κ' ἔρχονται οἱ Τοῦρκοι καὶ τοὺς ξεφορτώνουν. Ἐμεῖς τοὺς τίμιους φίλους μας καὶ καλοὺς πατριῶτες τοὺς σκοτώνομε, τοὺς παντίδους τοὺς σεβόμαστε, κι' ἀφίνομε τὸ Στραβοσουρμελῆ νὰ κλέβῃ τὴν ντογάνα [1]), νὰ μᾶς δίνῃ κ' ἐμᾶς καὶ νὰ τρώγῃ καὶ αὐτός, καὶ νὰ γράφῃ ψευτιὲς κ' ἐπαίνους. Καὶ μὲ τοὺς κόλακας καὶ κλέφτες κι' ἀπατεῶνες βέβαια ἡ πατρὶς κιντύνεψε καὶ θὰ κιντυνέψῃ. Τὰ σημειώνω κ' ἐγὼ ἐδῶ ἴσως ἐσεῖς οἱ μεταγενέστεροι, σὰν ἰδῆτε τὴν ἀρετή μας, θὰ εἶστε 'λικρινώτεροι διὰ τὴν πατρίδα. Γλυκώτερον πρᾶμα δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὴν πατρίδα καὶ θρησκεία. Ὅταν δι' αὐτὰ τὸν ἄνθρωπον δὲν τὸν τύπτῃ ἡ συνείδησή του, ἀλλὰ τὰ δουλεύῃ ὡς τίμιος καὶ τὰ προσκυνῇ, εἶναι ὁ πλέον εὐτυχὴς καὶ πλέον πλούσιος.

Τὸν ἀδελφό μου τὸ Γκούρα τὸν ἔπιασα μιὰ ἡμέρα καὶ τοῦ εἶπα, ὡς ἀδελφός του 'λικρινής, κάμποσες διάτες [2]), ὅ,τι μόκοβε τὸ κεφάλι μου. Τοῦ εἶπα· «Ἐδῶ εἰς τὴν Ἀθήνα εἶναι πλούτη καὶ δόξα συντροφεμένα, εἶναι κι' ἀτιμία κι' ἁρπαγή· κι' ὅποιο ἀπ' αὐτὰ ἀγαπάγῃ μπορεῖ νὰ πάρῃ ὁ καθείς, καὶ καταξοχὴ ἐσὺ ὁποῦ μπορεῖς νὰ ὠφελήσῃς καὶ νὰ ζημιώσῃς εἰς τὴν θέσιν ὁποῦναι ἡ πατρίδα. Ἡ πατρίς μας (τοῦ εἶπα) ἔχει μεγάλον ἀγῶνα κ' ἔχει τὴν ἀνάγκη μας νὰ τὴν δουλέψωμε τώρα καὶ νὰ μᾶς δοξάσῃ, ὅταν ἡσυχάσῃ, ἀναλόγως τὸν καθέναν κατὰ τὴν θέσιν ὁποῦ βρίσκεται καὶ τὴν ἱκανότη ὁποῦ ἔχει καὶ τὴν ἀρετὴ ὁποῦ θὰ δείξῃ. Τώρα ἡ πατρὶς εἶναι εἰς αὐτείνη τὴν κατάστασιν· κ' ἐδῶ εἰς τὴν Ἀθήνα φαίνεται καὶ ἡ δούλεψη τοῦ κάθε ἑνοῦ καὶ ἡ κατάχρηση, ὅτι καθημερινῶς ἔρχονται ξένοι ἄνθρωποι καὶ παρατηροῦνε τοὺς σημαντικοὺς ἀνθρώπους, ἂν πατριωτικῶς δουλεύουν ἢ δολερῶς. Κι' ἀπὸ αὐτὰ φωτίζονται οἱ ξένοι· ἂν δουλεύωμε διὰ λευτεριά, μᾶς βοηθοῦνε οἱ φιλάνθρωποι, κι' ἂν δουλεύωμε διὰ λῃστείαν, μᾶς μουτζώνουν. Κι' ἂν φερθῇς πατριωτικῶς καταξοχὴ ἐσύ, ὁποῦσαι κεφαλὴ ἐδῶ, νὰ ἡ δόξα σου, νὰ ἡ εὐτυχία τῆς πατρίδος — νὰ καὶ ἡ δυστυχία αὐτεινῆς κ' ἐμᾶς, ἂν φερθῇς ἀλλοιώτικα». Κάμποσον καιρὸν μ' ἄκουσε. Ὕστερα ἐκεῖνοι ποῦ τὸν τρογύριζαν εἶχαν ἀνάγκη νὰ βαίνουν νὰ ψήνῃ αὐτὸς τὸ σφαχτὸ κι' αὐτοὶ χαζίρι νὰ τὸ τρῶνε. Πιάστηκα δι' αὐτά, μαλλώσαμε, ἦρθε νὰ μὲ πολεμήσῃ· κλείστηκα κάτου εἰς τὸ σπίτι μου· ἦρθαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, πολλοί, μ' ἐμένα νὰ

---

1) Φαίνεται ὅτι ὁ Σουρμελῆς εἶχέ ποτε τὴν ἐπιστασίαν τοῦ τελωνείου ἐν Πειραιεῖ περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους. **Στραβοσουρμελῆς** ἐπωνομάζετο ὡς παραβλώψ.

2) Συμβουλάς. Εἶναι ἀληθῶς ἀξία θαυμασμοῦ ὄχι μόνον ἡ ἔννοια τῶν ἀμέσως ἑπομένων λόγων ἀνδρὸς ἀπείρου παιδείας, οἷος ὁ Μακρυγιάννης, ἀλλὰ καὶ ἡ οὕτω σύντομος καὶ εὔγλωττος ἅμα διατύπωσις αὐτῶν, μετέχουσα τοῦ χαρακτῆρος τῶν παρὰ Θουκυδίδῃ δημηγοριῶν. Ὁ Μακρυγιάννης καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων χωρίων τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ ἀποδεικνύεται κατέχων ἔμφυτον τὴν ἀρετὴν τοῦ εὐγλώττως καὶ ἐκ τοῦ προχείρου λαλεῖν (« ὅ,τι τὸ κοβε τὸ κεφάλι »).

μοῦ βοηθήσουν, ἂν μ' ἀκολουθήσῃ τίποτας. Δὲν ἤθελα νὰ βάλω τοὺς ἀνθρώπους σὲ κακὴ θέση, καὶ ὕστερα νὰ πάθουν αὐτεῖνοι γιὰ 'μένα. Ἦρθε ὁ Ζαχαρίτζας ὁ Νικολάκης κι' ἄλλοι· τοὺς κατάλαβαν ὕστερα ὅτι οὔτε φίλους σέβονται, οὔτε ὀχτρούς.

Τότε, νὰ μὴν γένῃ κάνα δυστύχημα, πῆρα καμμιὰ ἑκατὸν πενηνταριὰ ἀνθρώπους καὶ πῆγα εἰς τὴν Κούλουρη νὰ περάσω εἰς τὴν Διοίκησιν, ν' ἀκούσω τὴς διαταγές της. Ἔστειλε ὁ Γκούρας εἰς τὴν Κούλουρη νὰ μὲ γυρίσουν ὀπίσω· μοῦ μίλησαν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Φηβαῖγοι, οἱ Λιβαδῖτες, δὲν γύρισα. Μὲ περικάλεσαν, ἦρθε κι' ὁ Νικήτας μὲ Πελοποννήσιους. Γύρευαν νὰ βγοῦνε ἔξω καὶ νὰ μὴν πάγω ἐγὼ μὲ στρατέματα μέσα εἰς τὴν Πελοπόννησο καὶ δειλιάζουν ὅσ' ἦταν μὲ τὸν Νικήτα νὰ βγοῦνε εἰς τὴν Ρούμελη. Τότε διὰ νὰ μὴ γένῃ καὶ αὐτό, σηκώθηκα καὶ πῆγα κι' ἀνταμώθηκα μὲ τὸν Δυσσέα. Πιάσαμε τὴν Βελίτζα. Ἔρχονταν ἕνα πλῆθος Τοῦρκοι μὲ ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια, μὲ γκαμήλια, μ' ἄλλα φορτηγὰ καὶ ρίζαν ὀρδὶ τὸ βράδυ εἰς τὸν κάμπο τῆς Λιβαδειᾶς, εἰς τοῦ Κατίκου τὸ χάνι [1]), νὰ μείνουν ἐκεῖ. Τοὺς ριχτήκαμε τὴν νύχτα καὶ τοὺς δώσαμε ἕνα ντουφεκίδι καὶ τοὺς πήραμε γκαμήλια πλῆθος, ἄλογα καὶ ζαϊρέδες. Καὶ κατασκορπίστηκαν οἱ Τοῦρκοι. Ὕστερα πιάστη ὁ Δυσσέας μὲ τοὺς συντρόφους του διὰ τοὺς μιστούς· ἤθα τὸν σκοτώσουνε. Τοὺς ἔφυγε καὶ κόλλησε εἰς τὴν σπηλιά [2]) του. Μ' ἔστειλαν ὅλοι οἱ συντρόφοι καὶ τοῦ μίλησα· δὲν θέλησε νὰ κάμῃ τίποτας. Κι' ἀναχώρησαν διὰ τὸ Σάλωνα, καὶ μείναμε πολλὰ ὀλίγοι μ' αὐτόν. Κι' αὐτὸς ἔκατζε εἰς τὴν σπηλιὰ κ' ἐμεῖς βάναμε ἕναν γεροντότερον κεφαλή, Μαργετίνη τὸν ἔλεγαν, καὶ βαρούσαμε κλέφτικα τοὺς Τούρκους ὁποὖρχονταν μὲ ζαϊρέδες διὰ μέσα. Ὕστερα πήγαμε εἰς τὴν Πέτρα καὶ ρίξαμε ὀρδὶ πανουκέφαλα κι' ὅταν διάβαιναν Τοῦρκοι μὲ ζαϊρέδες, τοὺς χτυπούσαμε. Καὶ σταθήκαμε κάμποσον καιρὸν ἐκεῖ [3]).

Γράφουν τοῦ Δυσσέα φίλοι του ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὅτι τὸν Γκούρα τὸν γύρισε ὁ Κωλέτης καὶ οἱ ἄλλοι καὶ εἶναι ἀναντίος του. Μὲ φωνάζει ὁ Δυσσέας καὶ μοῦ λέγει αὐτὸ καὶ νὰ πάρω τοὺς ἀνθρώπους μου καὶ νὰ μοῦ δώσῃ κι' ἄλλους δικούς του νὰ πάγω εἰς τὴν Ἀθήνα, νὰ κάμω καὶ παρτίδο μυστικὸν ἐκεῖ, νά εἰμαστε ἀναντίον τοῦ Γκούρα. Κι' ἂν μπορέσωμε, νὰ τοῦ πάρωμε

---

1) Τὸ χειρόγρ. **κοτικο.**

2) Περὶ τοῦ σπηλαίου τούτου, ὅπερ ὁ Ἀνδροῦτσος εἶχε μεταβάλῃ εἰς κατοικίαν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, ὀχυρώσας καὶ ἐφοδιάσας δι' ἀφθόνων τροφῶν βλ. τὰς «Ἀναμνήσεις τῆς Ἕλλην. Ἐπαναστάσεως» τοῦ Ἄγγλου Ἐδ. Τρελλώνη, γαμβροῦ ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ Ἀνδρούτσου («Βρεττανικὸς Ἀστὴρ» τόμ. Α' σελ. 558 καὶ ἑξῆς).

3) Ταῦτα ἐγένοντο ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἰσουὶφ πασσᾶ Περκόφτσαλη, ἤτοι περὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1823.

καὶ τὸ κάστρο· «Αὐτὰ δὲν μπορῶ νὰ τὰ κάμω ἐγώ, τοῦ λέγω, δὲν 'πιτηδεύομαι, ν' ἀνοίξη κάνα δυστύχημα 'σ τὴν 'Αθήνα νὰ κινδυνέψουν οἱ ἀθῶοι, ὁποῦ τοὺς κυβέρνησε ὁ παγιωμός μας εἰς τὴν πατρίδα τους, ὁποῦ ὅσα τραβοῦν μ' ἐμᾶς δὲν τράβηξαν μὲ τοὺς Τούρκους». Μοῦ ἔπεσαν· «Δὲν θέλω νὰ πάγω!» Νὰ μὴν εἰπῶ κανενοῦ τίποτας· — τὸ βάσταξα μυστικόν· «'Εγώ, μοῦ λέγει τότε ὁ Δυσσέας, στέλνω τὸν Στάθη Κατζικογιάννη» (τὸν εἶχε καὶ συγγενῆ). Πηγαίνοντας εἰς τὴν 'Αθήνα, τὸν γύρισε ὁ Γκούρας καὶ οἱ συντρόφοι του μὲ τὸ πνεῦμα τους. Καὶ τὸν πάντρεψε ὁ Γκούρας καὶ τὄδωσε καὶ τὴν γυναικαδέλφην του γυναῖκα [1]). Αὐτὰ μαθαίνοντας ὁ Δυσσέας, ἀπολπίστη· καὶ δούλευε ἀναντίον του πολιτικὴ Βλάχικη (δολεροὶ συνβοῦλοι τοῦ Γκούρα, ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Κωλέτη καὶ συντροφιά). Τότε ἔρχεται ὁ Δυσσέας εἰς τὴν Πέτρα καὶ μᾶς πῆρε ὅλους καὶ πήγαμε εἰς τὴν Κούλουρη. Ἦταν ἐκεῖ τὸ Βουλευτικὸν σῶμα κ' 'Εκτελεστικόν [2]). Γγίχτηκε ὁ Δυσσέας μὲ τοὺς ἀνθρώπους του ἐκεῖ διὰ τοὺς βαθμούς. Γύρευαν νὰ τὸν σκοτώσουνε, ὅτι τοὺς ἀδίκησε. Ἔπεσα ἐκεῖ, τοὺς μίλησα καὶ ἡσύχασαν.

Ἤθελα νὰ φύγω ἀπὸ κοντά του. Τότε ἦταν ὁ Τουμπάζης ἐκεῖ καὶ σύναζε ἀνθρώπους διὰ τὴν Κρήτη. Μὲ σύστησαν ἐμένα εἰς αὐτόν· μοῦ εἶπε νὰ μὲ κάμῃ ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν Κρήτη καὶ νὰ συνάξω χίλιους πεντακόσιους ἀνθρώπους, νὰ μοῦ δώσῃ χρήματα νὰ τοὺς συνάξω. Τοῦ ὑποσκέθηκα· μίλησα μὲ πολλοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Δυσσέα κι' ἀλλουνῶν. Μὲ μαρτύρησαν εἰς τὸν Δυσσέα· μοῦ παραπονεύτηκε κι' αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι ὅτι θὰ τοὺς πάρω τοὺς ἀνθρώπους. Πῆγαν εἰς τὴν Διοίκησιν καὶ μίλησε τοῦ Τουμπάζη ἡ Διοίκηση· κ' ἔμεινε διὰ τὸ παρόν [3]).

Τότε ἡ Διοίκηση κι' ὁ Δυσσέας ἔστειλαν τὸν Νικήτα κ' ἐμένα καὶ πήγαμε εἰς Κόρθο νὰ μιλήσουμε τῶν Τούρκων ὁποῦ βαστοῦσαν τὸ κάστρο τῆς Κόρθος, νὰ μᾶς τὸ δώσουν. Οἱ Τοῦρκοι μᾶς ἔβαλαν εἰς τὸ κανόνι, ὁποῦ δὲν εἴδαμε ποῦθε νὰ κάμωμε. Δὲν ἦταν ὁ 'Αχιλλέας, ὁ φρούραρχος τῆς Διοίκησης, ὁποῦ τ' ἀφίνει 'φοδιασμένο καὶ φεύγει· εἶναι Τοῦρκος, πολεμάγει διὰ τὴν πίστη του. Ὁ Τοῦρκος ἔτρωγε ποντίκια καὶ μᾶς γάμησε τὸ κέρατο μὲ

---

1) Ὁ Γκούρας εἶχεν ἤδη νυμφευθῇ ἐν 'Αθήναις κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1823 τὴν θυγατέρα τοῦ 'Αναστάση Λιδορίκη 'Ασήμων. (Βλ. τὰ κατὰ τὸν γάμον αὐτοῦ ἐν «Προπυλαίοις» τόμ. Α', σελ. 84).

2) Τὸ Βουλευτικὸν σῶμα εἶχε μεταβῇ εἰς Σαλαμῖνα περὶ τὸ τέλος τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ 1823. Ἤδη δ' ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ διέτριβεν αὐτόθι τὸ 'Εκτελεστικόν.

3) Ὁ Μανώλης Τομπάζης, διωρισμένος 'Αρμοστὴς τῆς Κρήτης, στρατολογήσας βραδύτερον ἐν Ναυπλίῳ περὶ τοὺς χιλίους διακοσίους συμμίκτους ὁπλοφόρους ἐξεστράτευσε περὶ τὰ τέλη Μαΐου τοῦ 1824 εἰς Κρήτην.

τὰ κανόνια καὶ μπόμπες. Ὁ Ἀχιλλέας, ἀρνιὰ καὶ κριάρια μέσα, τ' ἀφίνει ὅλα καὶ πάγει ναΰβρη τοὺς συντρόφους του ὁποῦ τὸν διορίσαν.

Ὁ Νικήτας πῆγε διὰ τ' Ἀνάπλι κ' ἐγὼ γύρισα καὶ εἶπα αὐτὰ εἰς τὴν Διοίκηση καὶ ὕστερα πῆγα εἰς τὴν Ἀθήνα. Σὲ κάμποσες ἡμέρες ἀκολούθησε μία ταραχὴ εἰς τὴν Κούλουρη ἀναντίον τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Δυσσέας ἔστειλε ἐμένα νὰ τοὺς βοηθήσω· ἐγὼ πῆγα καὶ ἡσύχασα τὰ πράματα ὑπὲρ τῆς Κυβερνήσεως. Τοῦ κακοφάνη τοῦ Δυσσέα. Τότε σηκώθηκα κ' ἐγὼ μίαν νύχτα, πῆρα τοὺς ἀνθρώπους μου κι' ἄλλους καμπόσους αὐτεινοῦ καὶ τοῦ Γκούρα καὶ διὰ νυχτὸς πῆγα εἰς τὸν Δράκον [1]) κι' ἀπὸ 'κεῖ ἔπιασα εὐτὺς καΐκια καὶ μπαρκαριστήκαμε καὶ πέρασα εἰς τὴν Πιάδα τὰ 1823 Ὀκτωβρίου 25. Ἐβῆκα εἰς τὴν Πιάδα. Ἔστειλε ὁ Δυσσέας κοντά μου νὰ γυρίσω κι' ὅ,τι θέλω νὰ μοῦ δώσῃ, ὅτ' ἦταν ἀδύνατος. Τοῦ εἶπα ἐκεινοῦ ὁποῦ ἦρθε νὰ τοῦ εἰπῇ νὰ κάτζῃ μὲ τὸν Κάρπον του [2]). Αὐτὸς ἦταν ἕνας παπᾶς (ἦρθε ἀπὸ τὴν

---

1) **Δράκος** καὶ **πόρτο Δράκο** ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς.

2) Οὕτως ὁ Μακρυγιάννης ἐπὶ δέκα καὶ πέντε μῆνας, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1822, ὅτε ἀφίκετο μετὰ τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ Γκούρα εἰς Ἀθήνας, μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1823, παλαίσας ἀδιαλείπτως πρὸς τὰς ὑπερφιάλους ἀξιώσεις τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν καὶ μέχρι κινδύνου πολλάκις τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς ὠθήσας τὴν κατ' αὐτῶν ἀντίδρασιν καὶ ὑπὲρ τῶν τυραννουμένων δυστυχῶν Ἀθηναίων ἄμυναν, κατεῖδεν ὡς ἀνὴρ ἔμφρων ἐν τῇ ἐσχάτῃ στιγμῇ, ἀναγκαίως καὶ ὡς φυσικὴν ἀκολουθίαν ἐπιβαλλόμενον τὸν ἀπ' αὐτῶν χωρισμὸν αὐτοῦ. Ἤδη δ' ἐν Σαλαμῖνι βλέπομεν τὸν Μακρυγιάννην προβαίνοντα αἴφνης ὑποστηρικτὴν τῆς Κυβερνήσεως, παρὰ τὰς προσδοκίας τοῦ Ἀνδρούτσου. Μεταβαίνων δ' ἔπειτα εἰς Πελοπόννησον ὁ Μακρυγιάννης δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ προΐδῃ τὴν ἔκρηξιν τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, εἰς οὓς παρέσυρεν αὐτὸν ὁ ὑπὲρ τῆς κυβερνητικῆς τάξεως καὶ τῆς ἰδέας τοῦ κράτους ζῆλος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἀκριβῶς τὸν ζῆλον αὐτοῦ τοῦτον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὸ λεγόμενον στρατιωτικὸν κόμμα, τὸ διαρκῶς ἐπιζητοῦν νὰ κλονίσῃ τὸ κῦρος τῆς ἀνωτάτης πολιτικῆς ἐξουσίας, τοῦ ὁποίου δὲ κύριοι ἀντιπρόσωποι ἦσαν ἐν τῇ Στερεᾷ ὁ Ἀνδροῦτσος καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ὁ Κολοκοτρώνης. Ἂν δ' ὁ Μακρυγιάννης μετὰ πολὺ μείζονος προθυμίας ἢ μεθ' ἧς ἠγωνίσθη κατὰ τῶν ἀνταρτῶν, ἐπολέμησεν ἔπειτα κατὰ τῶν Ἀράβων εἰς τὸ Νεόκαστρον καὶ τοὺς Μύλους, πῶς δύνανται νὰ εἶναι δίκαια ὅσα μετ' ἐμπαθείας γράφει ὁ Κάρπος Παπαδόπουλος, ἀνταποδίδων πολλαπλασίαν τὴν ἔχθραν τοῦ Μακρυγιάννη, ἐν σημειώσει τῆς σελ. 37 τῆς «Ἀνασκευῆς» αὐτοῦ, καθ' ἣν ὁ Μακρυγιάννης προσεπάθει «ν' αὐξηνθῇ καὶ μεγαλυνθῇ διὰ τῆς αἱματοχυσίας τοῦ ἐμφυλίου πολέμου»; Ὁ ἀναγνώστης ἐπεξερχόμενος τὰ ἑπόμενα τρία κεφάλαια θὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ φρονήματος τοῦ Μακρυγιάννη, τῆς ἀφιλοκερδείας αὐτοῦ μεταξὺ πάντων τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς Κυβερνήσεως στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν καὶ ἅμα τῆς πειθαρχίας μεθ' ἧς ἠγωνίσθη πρὸς τοὺς ἀντάρτας, μετέβη εἰς ἄμυναν τῆς ἀπειλουμένης ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου νήσου Ὕδρας, ἐκλείσθη εἰς τὸ Νεόκαστρον καὶ ἐπολέμησεν εἰς τοὺς Μύλους. Ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τῆς τοῦ πρώτου τόμου εἰσαγωγῆς γίνεται ὁ ἁρμόζων λόγος περὶ τῶν κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη μομφῶν τούτων καὶ ἄλλων ἔτι τοῦ Κάρπου. Κατωτέρω δ' ἐν σημειώσεσι παρέχονται νύξεις μόνον ἀπαραίτητοι πρὸς τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ κειμένου. Ὁ Κάρπος ὑπῆρξε μέχρι θανάτου φανατικὸς ὑπερασπιστὴς τοῦ στρατιωτικοῦ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν κόμματος. Διὰ τῆς πολλάκις μνημονευθείσης «Ἀνασκευῆς» καὶ ἑτέρου φυλλαδίου («Τὰ κατὰ Γ. Βαρνακιώτην κλπ. Ἐν Μεσολογγίῳ 1861». Βλ. καὶ «Πρόδρομον ἀπαν-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ρουσσία)· ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἀνακάτωνε εἰς τὸν Δυσσέα. Τὄδιωξε ὅλον τὸν ταϊφᾶ του [1])· δόλιος καὶ αἱμοβόρος [2]), ὁποῦ τὄλεγες νὰ κάμῃ κάναν Τοῦρκον χριστιανόν, αὐτὸς τὸν τούρκευε χερότερα. Ἀφοῦ κυβέρνησε τ' ἀσκέρι τοῦ Δυσσέα καὶ τὸν ἔκαμε νοικοκύρη μὲ τὴς διάτες του, μπῆκε ὕστερα εἰς τὸ ταχτικὸ κ' ἔκοψε τὰ γένεια μου. Μ' ἀνακάτεψε εἰς τὴν Ἀθήνα μὲ τὸν Δυσσέα· καὶ κοντέψαμε κάποτε νὰ σκοτωθοῦμε οἱ δυό μας εἰς τὸ παζάρι διὰ τὸ ψωμί, τὸ ταΐνι, κι' ἂν δὲν μᾶδινε τὰ ταΐνια, (ὅτι τὰ μέραζε μόνος του ὁ Δυσσέας) θὰ σκοτωνόμαστε ἐξ αἰτίας αὐτεινοῦ τοῦ ποταποῦ. Κι' ἀπὸ αὐτὰ ἔφυγα.

θίσματος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἐν Μεσολογγίῳ 1859») ἠγωνίσθη νὰ ἀπαλλάξῃ πάσης κατηγορίας τοὺς δύο ἐπισήμους τῆς Στερεᾶς στρατιωτικούς, τὸν Ἀνδροῦτσον καὶ τὸν Βαρνακιώτην, καὶ νὰ ἐπιρρίψῃ πάντων τῶν συμβάντων κακῶν τὴν εὐθύνην ἐπὶ τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνων πολιτικούς, τὸν Μαυροκορδᾶτον, Κωλέτην κλπ. Ὁ Μακρυγιάννης ὅμως, ἀνὴρ γνησίως στρατιωτικός, ἀποδεικνυόμενος ἔκ τε τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ καὶ παντὸς τοῦ βίου θερμὸς συνήγορος οὐχὶ λόγῳ μόνον ἀλλὰ καὶ ἔργῳ τῶν ἐν μάχαις ἑταίρων καὶ συναδέλφων, διατηρήσας δὲ θερμὴν τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἀποθανόντων, πολλῶν τῶν ὁποίων τὰς οἰκογενείας ἐπροστάτευσε κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν χρόνους (οἷον τὴν χήραν τοῦ Ἀνδρούτσου Ἑλένην κλπ.), παρέχων τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καταφύγιον πρὸς πάντα πάσχοντα καὶ ἀποροῦντα ἀγωνιστήν, ἠσθάνθη ἐνωρίτατα ὅτι τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, μάλιστα τοῦ τῆς Στερεᾶς, τὸ ὁποῖον αἰώνων βίος ἱστορικὸς ἐμόρφωσε τοιοῦτο, δὲν ἦτο αὐτὸ μόνον ἱκανόν, ἐν ᾧ μέγιστα κατώρθωνε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, νὰ ἀναλάβῃ καὶ τὴν τοῦ κράτους σύστασιν καὶ ὀργάνωσιν.

1) **Ταΐφᾶς** σῶμα στρατιωτικόν.

2) **Αἱμοβόρος** μοχθηρός, παρὰ τῷ λαῷ, ὡς τὸ **φαυλόβιος** σημαίνει «φλύαρος, ἀκρατὴς τὴν γλῶσσαν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ [1])

Ὁ Μακρυγιάννης παρουσιαζόμενος εἰς τὴν Διοίκησιν, ἀναλαμβάνει ὑπηρεσίαν. — Ἀπέρχεται μετὰ τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη εἰς Κόρινθον. — Ἀρχὴ τοῦ πρώτου ἐμφυλίου πολέμου. — Ἐξασφάλισις βουλευτικῶν ἀρχείων. — Ἔρις Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Γενναῖον. — Τὰ ἐν Τριπόλει. — Ἐκστρατεία εἰς Κλημεντοκαίσαρι. — Νέα ἔρις Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Γενναῖον. — Ὁ Μακρυγιάννης μεταβαίνει πρὸς τοὺς κυβερνητικούς. — Ἐκστρατεία αὐτῶν κατὰ τῆς Τριπόλεως. — Μάχαι πέριξ αὐτῆς. — Παράδοσις αὐτῆς. — Εὐχαριστήρια πρὸς τὸν Μακρυγιάννην. — Διορισμὸς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς φρουρᾶς τῆς Κυβερνήσεως. — Ἐνέργειαι αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Κυβερνήσεως. — Ἐμφύλιος μάχη ἐν Νταλαμανάρᾳ. — Μάχη εἰς Μπολάτι. — Μάχη παρὰ τὸ Ἄργος. — Τέλος τοῦ περὶ τὸ Ἄργος ἀγῶνος. — Διορισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη ἀντιστρατήγου. — Προσπάθειαι αὐτοῦ πρὸς εἰρήνευσιν τῶν διαμαχομένων. — Μετάβασις αὐτοῦ εἰς Ὕδραν. — Τὰ αὐτόθι συμβάντα. — Ἐπάνοδος εἰς Ἄργος. — Δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος. — Ἐκστρατεία εἰς Μεσσηνίαν. — Πολιορκία τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Μελιγαλᾶ. — Συνέντευξις αὐτοῦ μετὰ τῶν Μεσσηνίων ἀνταρτῶν. — Ἄφιξις Παπαφλέσσα. — Μάχαι περὶ τὸ Μελιγαλᾶ. — Νέα συνέντευξις καὶ συμβουλαὶ τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τοὺς ἀντάρτας. — Ἐξακολούθησις τοῦ ἐμφυλίου ἀγῶνος. — Μετάβασις τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Τριπολιτσάν. — Ἐπάνοδος εἰς Ναύπλιον. — Ἀποστολὴ αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας καὶ ἐπάνοδος. — Συνέχεια τοῦ ἐμφυλίου ἀγῶνος ἐν Κορινθίᾳ. — Μετάβασις Μακρυγιάννη εἰς Γαστούνην. — Ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς Ναύπλιον συνοδεύοντος τὸν Ἰωάννην Σισίνην. — Τὰ καθ' ὁδὸν συμβάντα. — Ἐπεισόδια ἐν Ναυπλίῳ. — Παρέκβασις περὶ Γκούρα καὶ Ἀνδρούτσου.

Ἤρθα ἐδῶ [2]). Ἦταν τὸ Βουλευτικὸν σῶμα. Στάθηκα κάμποσες ἡμέρες· παρουσιάστηκα καὶ τοὺς εἶπα· «Δὲν ματαθέλομε ὅλοι ὅσοι ἤρθαμε νὰ ξέ-

1) Τὰ ἐν τῷ σπουδαιοτάτῃ ἱστορικῇ σημασίας κεφαλαίῳ τούτῳ πλεῖστα τῶν ἱστορουμένων γεγονότων ἦσαν μέχρι σήμερον ἀνεπαρκέστατα γνωστὰ ἡμῖν, ἢ ὅλως ἄγνωστα.

2) Εἰς τὸ Ἄργος, ἔνθα διαμένων ὁ Μακρυγιάννης, ἐξακολουθεῖ τὴν συγγραφὴν τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ.

ρωμε ἀπὸ καπεταναίους· ὅ,τι διαταγὲς εἶναι ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, ἐκεῖνο εἴμαστε πρόθυμοι νὰ κάμωμε, νὰ πᾶμε ὁμπρός». Εἶχα καὶ συντρόφους ὅλους διαλεμένους πατριῶτες. Ζήτησε δύναμη ὁ Κολοκοτρώνης· ὅτ' ἦταν μέλος 'σ τὸ 'Εκτελεστικὸ σῶμα καὶ κυβερνοῦσε τὴν πατρίδα [1]). Ἦταν αὐτός, ὁ Πετρόμπεγης, ὁ Σωτήρη Χαραλάμπης κι' ὁ Μεταξᾶς. Τότε ἔμαθα τί ἦταν φατρία, καθὼς θὰ ἰδῆτε.

Ἀφοῦ ἔμαθε ὁ Δυσσέας ὅτι πῆγα μὲ τὸν Κολοκοτρώνη, τοῦ παράγγειλε ὅτι ἐγὼ δὲν εἶμαι μὲ τὸ πνεῦμα τῶν καπεταναίων καὶ νἄχῃ τὸ νοῦ του, νὰ μὲ κυβερνήσῃ. Εἶναι ἡ ἀλήθεια ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης δὲν εἶναι αἱμοβόρος καὶ μοῦ τό εἶπε αὐτό. Τοῦ λέγω τοῦ Κολοκοτρώνη· «Ἐγώ, ἀδελφέ, γνωρίζω τοὺς μεγαλύτερούς μου, ὅσοι δουλεύουν διὰ πατρίδα καὶ θρησκεία, δι' αὐτὰ ὁποῦ σηκώσαμε τ' ἅρματα». Μοῦ εἶπε νὰ σταθῶ μὲ τὸν Γενναῖον τὸν υἱγιόν του. Πῆγα, βλέπω ἕνα παιδί. Μοῦ λέγει· «Ἐσύ 'σαι ὁ Μακρυγιάννης; — Τοῦ λέγω, ἐγώ. Καὶ εἶσαι σὺ ὁ Γενναῖος; — Ἐγώ, μοῦ λέγει. — Χαίρομαι» τοῦ λέγω. Μὲ εἶχαν ρωτήσῃ τί μιστὸν θέλω διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοῦ λόγου μου, νὰ μᾶς πληρώνῃ ἡ Κυβέρνηση. «Ὅ,τι πληρώνει καὶ τόσους ἄλλους ὁποῦχει, ἂς πληρώνῃ καὶ τοὺς δικούς μου· ἐγὼ δὲν θέλω τίποτας. Τὰ ταιριάσαμε.

Σὲ ὀλίγες ἡμέρες μαθαίνω ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησο ἄνοιξε φατρία ὁ Κολιόπουλος κι' ἄλλοι μὲ τῆς Κυβερνήσεως τὸ μέρος καὶ οἱ Ντελιγιανναῖγοι, Ζαΐμης, Λονταῖγοι μὲ τ' ἄλλο. Ρωτᾶμε ἐμεῖς τί πρᾶμα εἶναι αὐτὴ ἡ φατρία (δὲν τὴν ξέραμε εἰς τὴν πατρίδα μας αὐτείνη τὴν λέξη, ξέραμε ὅμως ἄλλες προκοπές, καπεταναίικες). Μᾶς λένε· «Μεράστηκαν οἱ καλοὶ πατριῶτες νὰ προκόψουν τὴν πατρίδα»· — κι' ὅλος ὁ τόπος γιομᾶτος Τούρκους. Μὲ διατάζουν τότε κ' ἐμένα νὰ πάρω τοὺς ἀνθρώπους μου καὶ νὰ πάγω μὲ τὸ μέρος τῆς Κυβέρνησης, νὰ 'περασπίζωμαι τὸ 'Εκτελεστικὸν (ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος ἦταν τὸ Βουλευτικόν). Μὲ τὸ Βουλευτικὸν ἦταν τὸ δίκιον καὶ ἡ πατρίδα. Οἱ ἄλλοι ἤθελαν νὰ ρουφοῦνε τὰ ἐθνικὰ καὶ μάλλωναν. Δὲν ἤξερε κανεὶς τὶ νὰ κάμῃ. Ἤμουν ἄμαθος ἀπὸ τέτοια. Μὲ διατάζουν νὰ πάγω κ' ἐγὼ νὰ δοκιμάσω αὐτὸ τὸ καλό, νὰ φάγω φατρία μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώ-

---

1) Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, πρὸ τῆς 19ης Ὀκτωβρίου 1823, ἡμέρας καθ' ἣν κατέλαβε πατος. Ἀλλ' ὡς λέγει ὁ Τρικούπης (τόμ. Γ'. σελ. 57) «ὁμόφρων καὶ συμπράκτωρ αὐτοῦ (τοῦ Ἐκτελεστικοῦ) ἦτον ἐπὶ τῆς Ἀντιπροεδρίας του, τοιοῦτος διέμεινε καὶ ἀφ' οὗ παρητήθη». Ἀφοῦ δὲ ὁ Μακρυγιάννης ἀπεβιβάσθη εἰς Πιάδαν τὴν 25 Ὀκτωβρίου καὶ μετέβη εἰς Ἄργος καὶ Ναύπλιον, ἐξ ἀμνημοσύνης βεβαίως παριστᾷ τὸν Κολοκοτρώνην ἔτι ὄντα μέλος τῆς Κυβερνήσεως. Ἐν ταῖς ἡμέραις καθ' ἃς ὁ Μακρυγιάννης παρουσιασθεὶς ἔθηκεν ἑαυτὸν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κολοκοτρώνη, παρεσκεύαζεν οὗτος ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Πατρῶν, ματαιωθεῖσαν ἐκ τῶν εὐθὺς ἐπακολουθησασῶν ἐμφυλίων ἐρίδων.

που μου. Τοὺς εἶπα· «Δὲν ὁρκίστηκα· ὅταν ὁρκίστηκα νὰ σηκώσουμε ντουφέκι νὰ πάγω κ' ἐγὼ νὰ πολεμήσω, μὲ Ρωμαίγους εἴπαμε; Μὲ Τούρκους. Καὶ δὲν πᾶμε». Δὲν θέλησα νὰ πάγω. Μὲ βάσταξαν ἐκεῖ, εἰς 'Ανάπλι, καὶ στεῖλαν ἄλλους [1]).

'Αφοῦ ἄναψε ἐκεῖ τὸ ντουφέκι, θέλησε κι' ὁ Γενναῖος νὰ πάῃ νὰ πολεμήσῃ τὸν Νοταρᾶ, νὰ πάρῃ τὸ κορίτζι του γυναῖκα. Μοῦ λέγει ὁ Κολοκοτρώνης νὰ τὸν ἀκολουθήσουμε, νὰ πᾶμε εἰς τὴν Κόρθο, ὅτι ἔχει δουλειὰ ἐκεῖ. 'Εμεῖς δὲν ξέραμε αὐτὲς τὶς συμπεθεριές· πήγαμε εἰς Κόρθο, τὸ μάθαμε αὐτό. Συνάχτηκαν οἱ Νοταραῖοι· πήγαινε ν' ἀνοίξῃ τὸ ντουφέκι· φοβερίζαμε ἕνας τὸν ἄλλον. Τοὺς μίλησα ἐγὼ φρόνιμα, ὅ,τι μποροῦσα· σηκωθήκαμε καὶ πήγαμε πίσου εἰς τ' 'Ανάπλι, ἀφοῦ γυμνώσαμε τοὺς δυστυχισμένους κατοίκους καὶ τοὺς φάγαμε τὰ σφαχτά τους.

Σὲ ὀλίγες ἡμέρες τὸ «κλειδὶ» τοῦ Κολοκοτρώνη, ὁ πατριώτης ὁ Μεταξᾶς, 'ρεθίζει αὐτὸν καὶ τ' ἄλλα τὰ μέλη τοῦ 'Εκτελεστικοῦ καὶ τοὺς παίρνουν ὅλους κ' ἔρχονται εἰς τ' "Αργος, ἕτοιμοι ν' ἀνοίξῃ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. 'Αφοῦ τὸ φέραν γύρα, μ' ἔκραξε τὸ Βουλευτικὸν καὶ μοῦ εἶπε ὅλα τὰ αἴτια καὶ πῶς οἱ ἄλλοι θέλαν νὰ τοὺς πάρουν τ' ἀρχεῖα, τοῦ Βουλευτικοῦ. Μοῦ ζήτησε βοήθεια. Τότε μιλᾶμε μὲ τὸν καλὸν πατριώτη Θοδωρῆ Ζαχαρόπουλον καὶ συνφώνως καὶ οἱ δυό μας παίρνομε τ' ἀρχεῖα ὅλα τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ τὰ κρύψαμε, καὶ δὲν τὰ πῆραν οἱ ἄλλοι [2]). Τότε ξαναπήγαμε εἰς τ' 'Ανάπλι.

---

1) 'Εκ τῶν δύο ἀντιμαχομένων σωμάτων τὸ μὲν 'Εκτελεστικὸν διέτριβεν ἐν Ναυπλίῳ, τοῦ ὁποίου φρούραρχος ἦτο ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης, τὸ δὲ Βουλευτικὸν ἐπανελθὸν ἐκ Σαλαμῖνος εἶχεν ἐγκαταστῆ εἰς "Αργος.

2) 'Ως βλέπει μέχρι τοῦδε ὁ ἀναγνώστης, ἐλθὼν εἰς Πελοπόννησον ὁ Μακρυγιάννης, ἀφοῦ παρουσιάσθη πρὸ τοῦ Βουλευτικοῦ σώματος, τίθεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ 'Εκτελεστικοῦ, ζητηθεὶς παρὰ τοῦ τέως ἀντιπροέδρου αὐτοῦ Κολοκοτρώνη. Βλέπων ὅμως ὅτι κινδυνεύει νὰ παρασυρθῇ εἰς τὰς μεταξὺ τῶν δύο σωμάτων ἐμπαθεῖς ἔριδας, διστάζει ὡς ἄπειρος τῶν τοιούτων («δὲν ἤξερε κανεὶς τί νὰ κάμῃ»), ἀρνεῖται ἐν τέλει νὰ ἐκστρατεύσῃ πρὸς τοιούτους σκοποὺς καὶ παραμένει εἰς Ναύπλιον. 'Εξαπατηθεὶς ἐκστρατεύει εἰς Κόρινθον, ἀλλ' ἅμα νοήσας τὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας ταύτης, συντελεῖ καὶ εἰς ματαίωσιν αὐτῆς. Τὸ δὲ σημαντικώτερον, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις τῆς ἐξάψεως τῶν παθῶν, καίτοι ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ 'Εκτελεστικοῦ ὢν ὁ Μακρυγιάννης καὶ πρὸ ὀλίγου προβιβασθεὶς εἰς χιλίαρχον (βλ. τὸν διορισμὸν αὐτοῦ ἐν τόμ. Α' ὑπὸ χρονολογίαν 14 Νοεμβρίου 1823), δὲν διστάζει νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διάσωσιν τῶν ἀρχείων τοῦ Βουλευτικοῦ, ἁρπαγέντων ὑπὸ τῆς ἐκ Ναυπλίου σταλείσης παρὰ τοῦ 'Εκτελεστικοῦ στρατιωτ. δυνάμεως. 'Η πρᾶξις αὕτη δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ εἶναι ἀρεστὴ εἰς τὴν ἑτέραν τῶν φατριῶν, ὡς οὐδ' ὁ ἀπ' αὐτῆς βραδύτερον ἀκολουθήσας ὁλοσχερὴς ἀποχωρισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη. Τοιαύτην ἄλλως ἀνεξαρτησίαν φρονήματος οὐδετέρα τῶν φατριῶν ἦτο ἱκανὴ νὰ ἐννοήσῃ τότε.

'Η ἁρπαγὴ τῶν ἀρχείων ἀπὸ τοῦ Βουλευτικοῦ σώματος ἐγένετο τὴν 26ην Νοεμβρίου, περιγράφεται δ' ὡς ἑξῆς ὑπὸ τοῦ Τρικούπη (τόμ. Γ' σελ. 59): «Οἱ σταλέντες (Πάνος Κολοκοτρώνης, Νικήτας καὶ Τσόκρης) ἐπῆγαν εἰς "Αργος ἐν συνοδίᾳ 200 στρατιωτῶν, ἐπάτησαν τὸ βουλευτήριον, διαρκούσης τῆς συνεδριάσεως, ἥρπασαν τὰ ἀρχεῖα καὶ διεσκόρπισαν τοὺς βου-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Μαθαίνοντας ὅλα αὐτὰ αὐτεῖνοι, τὸ Ἐκτελεστικό, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ αἴτιος ποῦ δὲν πῆραν τ' ἀρχεῖα κι' ὅτι δὲν εἶμαι πλέον μὲ τὸ πνεῦμα τους, μελέτησαν νὰ μοῦ τὴν παίξουν χερότερα κι' ἀπὸ τὸν Δυσσέα καὶ τὸν Γκούρα. Μοῦ δισπάρτισε [1]) τοὺς ἀνθρώπους μου ὁ Γενναῖος· θέλησε νὰ μοῦ τοὺς πάρῃ μὲ ψευτιὲς — καὶ τότε χωρὶς συντρόφους μόκαναν ὅ,τι θέλαν. Κατάλαβα τὸν σκοπόν τους, πληροφόρησα τοὺς ἀνθρώπους μου· κατάλαβαν καὶ οἱ ἴδιοι ὅτι εἶναι ψευτιὲς αὐτὰ ἐκεινῶν νὰ μᾶς δισπαρτίσουνε. Ἔδιωξα τοὺς αἴτιους ὁποῦχαν ὄργανά τους καὶ διάγειραν τοὺς ἄλλους. Τοῦ εἶπα τοῦ Γενναίου· «Δὲν ἤξερες νὰ τὴν κάμῃς καλὰ αὐτείνη τὴν δουλειά, ὁποῦ 'νεργοῦσες. Εἶσαι νέος ἀκόμα. Ἄσε νὰ σὲ μάθω ἐγώ, κ' ὕστερα..... — Μοῦ λέγει, δὲν μὲ μαθαίνεις. — Ὅποτε εἶναι καιρὸς θέλει σὲ μάθω· τότε σὲ θυμάγω καὶ τὸ βλέπεις».

Τὴν ἄλλη 'μέρα, μάθαμε ὕστερα, τὸ Βουλευτικὸν διόρισε ἄλλο Ἐκτελεστικόν· πῆγε εἰς τὸ Κρανίδι τὸ Βουλευτικόν, διόρισε τὸν Κουντουργιώτη, τὸν Μπόταση, τὸν Σπηλιωτάκη, τὸν Κωλέτη, τὸν Λόντο, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Πετρόμπεγη [2]). Τότε ὁ Σωτήρη Χαραλάμπης κι' ὁ Μεταξᾶς μεῖναν εἰς τ' Ἀνάπλι νὰ κυβερνήσουνε [3]). Ἐμεῖς μὲ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ τὸν Πετρόμπεγη πήγαμε εἰς τὴν Τροπολιτζὰ νὰ πολεμήσουμε [4]). Ἀφοῦ πήγαμε εἰς Τροπολιτζά, ἄνοιξε τὸ ντουφέκι καὶ σκοτωνόμαστε σὰν τὰ σκυλιὰ εἰς τ' ἀμπέλια. Μέθαγε ὁ ἀρχηγὸς Κολοκοτρώνης τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ἀναντίοι ἦταν κλεισμένοι εἰς τὰ σπίτια τους κ' ἐμεῖς ἀπόξω, καὶ σκοτωνόμαστε. Τότε πᾶμε μὲ τὸν Χατζῆ Χρῆστο εἰς τὸ μισὸ Βουλευτικὸν καὶ μισὸ Ἐκτελεστικόν, τὰ δικά τους, καὶ τοὺς λέμε· «Τὴν πολιτείαν τὴν γύμνωσαν οἱ ἄνθρωποί σας». (Εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, δὲν ἄφησα τοὺς ἀνθρώπους μου νὰ πάρουν μίαν τρίχα.

λευτὰς ὑβρίζοντες, ἀπειλοῦντες καὶ αἴροντες χεῖρα ἐπί τινας αὐτῶν, ἐπάτησαν δὲ διὰ νυκτὸς καὶ οἰκίας βουλευτῶν καὶ μὴ εὑρόντες τοὺς ἐνοικοῦντας τὰς ἐγύμνωσαν. Ὁ μετὰ τοῦ Μακρυνος ἐν Ἄργει πολιτάρχης ὑπὸ τοῦ Βουλευτικοῦ σώματος.

1) Διέσπειρέ, διέλυσε (τὸ Ἰταλ. ῥῆμα dispartire).

2) Ἡ καθαίρεσις τοῦ παλαιοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ νέου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ εἰς Κρανίδι μεταβάντος Βουλευτικοῦ τὴν 4ην Ἰανουαρίου 1824. Διωρίσθησαν μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης πρόεδρος, Παναγιώτης Μπότασης ἀντιπρόεδρος, μέλη δὲ ὁ Νικόλαος Λόντος, Κωλέτης, Ζαΐμης, ἀνθ' οὗ μετὰ ταῦτα διωρίσθη ὁ Ἀναγνώστης Σπηλιωτάκης, καὶ τέλος ὁ Κωνστ. Μαυρομιχάλης.

3) Μέλη τοῦ καθηρημένου ἤδη, ἀλλ' ὑφισταμένου καὶ ὁρῶντος ὁμοίως πρώτου Ἐκτελεστικοῦ.

4) Ταῦτα ἐγένοντο περὶ τὰ μέσα Ἰανουαρίου. Ὁ λαὸς τῆς Τριπόλεως διωργανισμένος ὑπὸ τῆς μυστικῆς αὐτόθι ἑταιρείας «Ἀδελφότητος», φίλα φρονούσης τοῖς εἰς Κρανίδι, ἐξετράπη εἰς ταραχάς, ἐκλήθη δ' ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει μελῶν τοῦ παλαιοῦ Ἐκτελεστικοῦ ὁ Κολοκοτρώνης νὰ σπεύσῃ αὐτόσε εἰς βοήθειαν.

Ἕνας πῆρε ἕνα σαχάνι νὰ κενώσουμε τὸ φαΐ καὶ τὸν ἔδιωξα καὶ τὸ πῆγε ὀπίσου ἐκεῖ ὁποῦ τὸ πῆρε). Τοὺς εἴπαμε· «Τώρα τὴν γύμνωσαν τὴν Τροπολιτζά, οἱ ἄνθρωποί μας σκοτώνονται ὁλοένα. Ἐγώ, τοὺς λέγω, ἔχω τρακόσιους ἀνθρώπους, θὰ τοὺς δώσω τρακόσια δαβλιὰ ἀναμμένα, τὸ ἴδιον κι' ὁ Χατζηχρῆστος καὶ οἱ Χορμοβῖτες [1]), καὶ θὰ κάψωμε τὰ σπίτια νὰ βγοῦνε οἱ ἀναντίοι σας ὄξω νὰ σκοτωθοῦμε μ' αὐτοὺς φανερά, ὄχι νὰ σκοτώνονται οἱ ἄνθρωποι σὰν τὰ σκυλιὰ μεθυσμένοι καὶ οἱ ἀναντίοι ἀπὸ μέσα νὰ μᾶς βαροῦνε». Τότε λένε ὅλοι αὐτεῖνοι· «Δὲν γίνεται αὐτό, ὅτι καῖτε καὶ τὰ δικά μας σπίτια. — Λίγο μὲ μέλει, τοὺς λέγω· τώρα ὁποῦ γυμνώθηκαν οἱ ἄνθρωποι, τί τὰ θέλετε κ' ἐσεῖς τὰ σπίτια; Ὁ Θεὸς θέλησε νὰ μείνουν ἄκαγα ἀπὸ τοὺς Τούρκους· ἐσεῖς θέλετε νὰ τὰ κάψωμε. Αὐτείνη τὴν λευτερίαν ζητᾶτε νὰ μᾶς φέρετε, νὰ κάμετε τὰ κέφια τὰ δικά σας, νὰ χαθῇ καὶ ἡ πατρίδα μας». Σηκωθήκαμε κι' ἀναχωρήσαμε. Τὸ δειλινὸ στεῖλαν καὶ πήγαμε ὀπίσου καὶ μᾶς εἴπανε, μὲ τὸν Χατζηχρῆστο οἱ δυό μας νὰ μιλήσουμε τῶν ἀναντίων νὰ πάψῃ τὸ ντουφέκι. Μιλήσαμε τότε μ' αὐτοὺς καὶ ἡσυχάσαμε.

Τὸ βράδυ βλέπω ἕναν φερμένον ἀπὸ τὸ Κρανίδι, Λεωνίδα τὸν λένε· ἦταν στελμένος ἀπὸ τὴν νέαν Κυβέρνησιν. Τότε τὄμαθα αὐτό· δὲν μᾶς τὄλεγαν πρωτύτερα. Μοῦ λέγει αὐτὸς ὅτι ἔγινε νέα Κυβέρνηση, κι' αὐτὴ μὲ τὸ Βουλευτικὸν μοῦ παραγγέλνουν νὰ γυρίσω μ' αὐτοὺς καὶ μοῦ δίνουν διακόσες χιλιάδες γρόσια. Τοὺς παραγγέλνω· «Τὴν δικαιοσύνη ὁποὔχουν ἐτοῦτοι ἐδῶ νὰ μὴν τὴν ἔχουν κ' ἐκεῖνοι ἐκεῖ, καὶ νὰ κυβερνήσουνε πατριωτικῶς, ὅτι κιντυνεύει ἡ πατρίς· κ' ἐγὼ γρόσια δὲν θέλω, δὲν πουλιῶμαι διὰ γρόσια· δὲν ὁρκίστηκα δι' αὐτά, ὁρκίστηκα διὰ πατρίδα. Καὶ ἂν εἶναι διὰ τὴν πατρίδα, δέχομαι νὰ τὴν βοηθήσω ἐγώ· ἀφῆτε με ἐμένα νὰ τοὺς διαλύσω αὐτεινῶν ἐδῶ τὴν δύναμή τους ὅλη. Ἀλλὰ νὰ μὴν ξέρῃ κανένας ὅτι ἀγροικιῶνται μὲτ' ἐμένα καὶ κιντυνέψω ἀδίκως καὶ δὲν βγάλω καὶ τ' ἀποτέλεσμα». Μοῦ στεῖλαν ὀπίσου ὅ,τι γνωρίζω νὰ κάμω καὶ ἡ πατρὶς θὰ μοῦ τὸ γνωρίζῃ πολύ [2]).

Ἀφοῦ κυβερνήσαμε τὴν Τροπολιτζὰ καὶ σκοτώθηκαν καὶ τόσοι ἄνθρωποι, κινήσαμε μὲ τὸν Γενναῖον ὡς δυὸ χιλιάδες στράτεμα Πελοποννήσιοι, Χατζηχρῆστος, Χορμοβῖτες κι' ἄλλοι πολλοὶ ξένοι κ' ἐγὼ μὲ τὸ σῶμα μου καὶ βήκαμε σὲ κάτι χωριὰ ἀπὄξω ἀπὸ τὴν Τροπολιτζά. Συνκατοικοῦσα ἐγὼ μὲ τὸν Γενναῖον· ἀποφάγαμε ψωμί· μὲ πιστεύτηκε καὶ μοῦ εἶπε· «Πᾶμε, Μακρυγιάννη, νὰ πατήσουμε τὰ Τρίκκαλα· τώρα ἔμαθα ὅτι δὲν εἶναι πολλὴ

---

1) Οἱ ὑπὸ τὸν Ἀναστάσην Χορμόβαν.

2) Εἰς τὴν νέαν κυβέρνησιν τοῦ Κρανιδίου δὲν προσεχώρησε μόνος ὁ Μακρυγιάννης, ἀλλὰ καὶ ὁ Χατζηχρῆστος, ὁ Παπαφλέσσας τέως ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι.

δύναμη ἐκεῖ· ἐσεῖς νὰ πάρετε τὸ βιὸν τοῦ Νοταρᾶ κ' ἐγὼ νὰ πάρω τὸ κορίτζι του [1])· ὅτι αὐτὸς εἶναι ἀναντίος τῆς πατρίδος» (αὐτεῖνοι ἦταν καλοί· θὰ διόρθωναν ἔτζι τὴν πατρίδα). Ἐγὼ ἀκούγοντας αὐτό, θέλησα 'λικρινῶς νὰ τὸν συβουλέψω· τοῦ εἶπα· «Γυναῖκα θὰ τὴν πάρῃς ἢ μορόζα; — Μοῦ λέγει, γυναῖκα. — Σὰ θὰ τὴν πάρῃς γυναῖκα, πᾶρε καὶ μίαν καντιποτένια, φτάνει νά εἶναι ὄμορφη νὰ σὲ εὐκαριστάγῃ· ὅτι σὰν πάρωμε ἐμεῖς τὸ βιὸν κ' ἐσὺ ἐκείνη ξερή, τί τὴν θέλεις καὶ τί ζωὴ θὰ ζήσῃς μ' αὐτείνη καὶ μὲ τοὺς συγγενεῖς της καὶ μὲ τοὺς χωργιανούς της; Κάλλιον ν' ἀποχτᾷς φίλους καὶ νὰ μετρᾷς, κι' ὄχι τοιούτους. Πρόσεξε νὰ μὴν φύγωμε ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ γενοῦμε ἄλλοι τοιοῦτοι χερότεροι». Μ' ἄκουσε ὁ Γενναῖος εἰς αὐτά, κι' ἀντὶς νὰ πᾶμε νὰ χαλάσουμε τὰ Τρίκκαλα καὶ τὸν Νοταρᾶ (καὶ θὰ τοὺς χαλάγαμε, ὅτι δὲν ἦταν δύναμη τελείως ἐκεῖ· ἦταν ὁ Νοταρᾶς μὲ τὸ παιδί του καὶ μὲ τὸν Λόντο), σηκωθήκαμε καὶ πήγαμε εἰς τὰ Κλημαντοκαίσαρα καὶ φάγαμε τὸ χωριὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους τόσες ἡμέρες. Ἐκεῖ πλησίον ἦταν καὶ καμμιὰ δεκαργιὰ χιλιάδες πράματα τοῦ Νοταρᾶ καὶ Τρικκαλιώτων. Μοῦ εἶπε πάλε ὁ Γενναῖος, ὁ Τζόκρης κι' ἄλλοι νὰ πάγω νὰ πάρω τὰ μισά, νὰ τὰ βαστήξω ἐγώ, καὶ τ' ἄλλα νὰ τὰ δώσω νὰ 'φοδιάσουνε τὰ κάστρα ὁποῦχαν εἰς τὸ χέρι τους αὐτεῖνοι. Ἐγὼ οὔτε καὶ τὸ καζάντι τους ἤθελα, νὰ γυμνώσω ἀθῴους ἀνθρώπους, οὔτε καὶ τὰ κάστρα νά εἶναι 'φοδιασμένα — νὰ μένουν εἰς τὴν δικαιοσύνη αὐτεινῶν καὶ τῆς συντροφιᾶς τους. Μοῦ λένε· «Νὰ πᾷς νὰ τὰ πάρῃς, ὅτι 'σ τὴν Τροπολιτζὰ δὲν πήρετε πλιάτζικα· καὶ νὰ πάρῃς αὐτὰ νὰ φκαριστηθῇς ἐσὺ καὶ οἱ ἄνθρωποί σου· (ξένα πράματα δικά μας καζάντια). — Τοὺς λέγω, πάγω». Καὶ τοὺς εὐκαρίστησα ὁποῦ μᾶς ἀγαποῦνε καὶ θὰ μᾶς καζαντήσουνε. Στέλνω ἕναν ἐπίτηδες καὶ τοὺς εἶπα τῶν

---

1) «Νέος ὢν ὁ Γενναῖος ἐρωτεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ, νέαν ὡραίαν καὶ εὔμορφον, καὶ διὰ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν κόρην ἐπήγαινε καὶ ἤρχετο εἰς τὰ Τρίκκαλα καὶ τοιουτοτρόπως ἔχανε τὸν καιρόν. Ἕνεκα δὲ τούτου οἱ ἐναντίοι ραδιουργήσαντες τοὺς μισθωπιν δὲ ἔχασε καὶ τὴν ἐρωμένην, τὴν ὁποίαν ἐπῆρε σύζυγον ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης» (Φωτάκου «Ἀπομνημ.» τόμ. Α' σελ. 524). Τὰ ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην, Χορμόβαν, Σκίπην, Γιαννηκώσταν κ.λ.π. στρατεύματα ἦσαν μισθωτὰ οὐχὶ τοῦ Γενναίου, ἀλλὰ τῆς τέως κυβερνήσεως, ἀπεστάλησαν δ' ὑπὸ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Κορινθίαν ἴσως μέν, ὡς λέγει ὁ Φωτάκος, «διὰ νὰ ἐμποδίζουν τοὺς μισθωτοὺς ἐπίσης στρατιώτας τοῦ Α. Λόντου καὶ τοῦ Νοταρᾶ», πιθανώτερον δ' ἵνα τρέφωνται ἐπὶ ζημίᾳ ἐπαρχίας ἐχθρικῆς. Ἐνταῦθα δ' ὁ Μακρυγιάννης, ὅστις καὶ πρότερον, ὡς εἴδομεν, ἐπαχθῶς ἠνείχετο τὴν μετὰ τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως σύμπραξιν, οὐδεμιᾶς εἶχεν ἀνάγκην ραδιουργίας, ἴσως δὲ οὔτε καὶ οἱ ἄλλοι ὑπὸ τοὺς λοιποὺς ἀρχηγοὺς Ρουμελιώτας, ὥστε νὰ ἀρνηθῶσι πάντες νὰ γίνωνται ὄργανα τῶν προσωπικῶν παθῶν τινὸς οἱουδήποτε. Δὲν ἐβράδυνε δέ, ὡς αὐτὸς ὁ Φωτάκος ἱστορεῖ, καὶ ὁ γέρων Κολοκοτρώνης νὰ ἀπομονωθῇ, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἔτι τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, μεταβάντων πρὸς τοὺς ἀντιπάλους.

χωριανῶν καὶ τράβησαν τὰ ζωντανὰ ἀπὸ ἐκεῖ. Πῆγα ἐγὼ ὕστερα δὲν ταῦρα· γύρισα ἄδειος ὀπίσου. Τότε αὐτὸ μαθεύτηκε, ὅτι ἐγὼ παράγγειλα αὐτό. Γγιχτήκαμε μὲ τὸν Γενναῖον καὶ τοὺς ἄλλους. Πρόσμεναν ἀκόμα τρεῖς χιλιάδες ἀσκέρι ἀπὸ Καρύταινα κι' ἄλλα μέρη νὰ πᾶμε νὰ βαρέσουμε τὸ Κρανίδι ὁποῦταν τὸ Βουλευτικὸν καὶ ἡ νέα Κυβέρνηση. Καὶ σηκωθήκαμε καὶ πήγαμε εἰς τὸ Μπότζικα κι' ὁλόγυρα 'σ ἐκεῖνα τὰ χωριὰ νὰ προσμείνωμε καὶ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ πᾶμε ἀναντίον τῆς νέας Κυβέρνησης καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ. 'Σ τὸ Κουτζοπόδι πιάστηκα μὲ τὸν Γενναῖον ὅτι δὲν θέλομε νὰ βαρέσουμε τὸ Βουλευτικόν. Εἶχα κουβεντιάση μὲ τὸν Χατζηχρῆστο κι' ἄλλους καὶ ἤμαστε συντρόφοι καὶ σύνφωνοι. 'Αφοῦ μάλλωσα ἀρκετά, σηκώθηκα πῆγα εἰς τὸ κονάκι μου. Αὐτεῖνοι μίλησαν πολλῶν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τους καὶ τοὺς ἔδωσαν χρήματα νὰ τάξουν τῶν συντρόφωνέ μου, νὰ γυρίσουνε μ' αὐτοὺς καὶ νὰ μὲ βαρέσουν μὲ δόλο ἐμένα. Ἕνας μπαϊραχτάρης τοῦ Γενναίου, καλὸ παληκάρι, ἦταν παρὼν κι' ἄκουγε τὰ σκέδια τους καὶ ἦρθε καὶ μοῦ τό εἶπε. Πῆγα εἰς τὸν Γενναῖον, τοῦ εἶπα ὅτι ἐγὼ ἀπὸ αὐτοὺς δὲν τραβάγω χέρι, θὰ πεθάνω μ' αὐτούς. Τότε ἀγαπήσαμε· καθίσαμε ὡς τὰ μεσάνυχτα, φάγαμε· σηκώθηκα νὰ φύγω, μοῦ εἶπε μπονόρα νὰ πάγω νὰ φᾶμε τηγανῖτες. Ὁ στραβοραγιᾶς ἂς δουλεύῃ διὰ 'μᾶς· ἐκεῖνος τρώγει λάχανα ἀνάλατα, ἐμεῖς τηγανῖτες κι' ἀρνάκια. Καὶ τοὺς λευτερώσαμε ἀπὸ τοὺς Τούρκους· ἀπὸ σένα, χάρε, φεύγω, σὲτ' ἐσένα καὶ χερότερα κατανταίνω. Τοῦ εἶπα μπονόρα θὰ πάγω νὰ φάγω τὶς τηγανῖτες. Εὐτὺς ὁποῦ πῆγα εἰς τὸ κονάκι μου· ἔστειλα τὸν τζαγούση μου καὶ σύναξε ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μου καὶ πῆρα καὶ καμπόσους δικούς του, τοῦ Γενναίου. Ἦταν μία μεγάλη βροχὴ καὶ κοντέψαμε νὰ σωθοῦμε ἀπόνα παλιόρεμα. Βήκαμε καρσὶ εἰς τὴν ράχη κι' ἀνάψαμε φωτιές. Τὴν αὐγὴ στέλνει ὁ Γενναῖος νὰ φᾶμε τὶς τηγανῖτες, δὲν βρίσκει κανέναν. Τοῦ παράγγειλα· «Αὐτείνη εἶναι ἡ τέχνη, ὁποῦ πολέμαγες νὰ μοῦ πάρῃς τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τ' 'Ανάπλι καὶ τοὺς δισπάρτισες, διὰ νὰ μὲ κάμῃς ὅ,τι θέλῃς χωρὶς συντρόφους. 'Εγὼ ξόδιαζα ἐξ ἰδίων μου διὰ τοὺς συντρόφους κ' ἐσὺ τοὺς ἀνακάτευες ἀναντίον μου. Αὐτείνη εἶναι ἡ τέχνη ποῦ ἤθελες νὰ μὲ μάθῃς· κι' ὅ,τι ἤθελες νὰ μοῦ κάμῃς τὄπαθες». 'Αφοῦ μάθαν ὁ Χατζηχρῆστος καὶ οἱ ἄλλοι ὅτι ἔφυγα ἐγώ, σὲ δυὸ ὧρες ἦρθαν ὅλοι εἰς τὸν Ἅγιον Γιώργη, εἰς τὸ χωριόν[1]· ἦταν ἐκεῖ τῆς νέας Διοικη-

1) Ὁ Μακρυγιάννης μετέβη εἰς συνάντησιν τῶν Νοταραίων περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Μαρτίου τοῦ 1824 (βλ. Ν. Σπηλιάδου «'Απομν.» τόμ. Β', σελ. 18). Ὁ σφόδρα κολοκοτρωνίζων Σπηλιάδης, παραθέτων ἀπόσπασμα γράμματος τοῦ Ι. Νοταρᾶ, ἀγγέλλοντος πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τὴν προσχώρησιν τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν μετάβασιν, ἐπιλέγει· «ἀλλὰ μετ' ὀλίγον θὰ τὸν ἀφήσῃ καὶ αὐτόν», τὸν Νοταρᾶν ὁ Μακρυγιάννης. Κατωτέρω φαίνεται ἡ ἀλήθεια καὶ περὶ τοῦ πράγματος τούτου.

σης τ' ἀσκέρια, ὁ Νοταρᾶς, Λονταῖγοι κι' ἄλλοι. Ἔμεινε ὁ Γενναῖος μὲ σαράντα ἀνθρώπους μόνον καὶ πῆγαν εἰς Τροπολιτζά.

Ὁ Γενναῖος πῆγε εἰς τὴν Τροπολιτζά, ὁπoῦταν ὁ πατέρας του. Ἀφοῦ μιλήσαμε τὴς προκοπὲς τῶν καπεταναίων, ὁποῦ θὰ λευτερώσουνε τὴν πατρίδα, πᾶμε καὶ εἰς τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς ἀφεντάδες. Ὅταν φτάσαμε εἰς τὸν Ἁγιώργη, ἦταν ἐκεῖ ὁ Νοταρᾶς κι' ὁ Λόντος κι' ὁ θεῖος του ὁ Ἀντρέας. Εἶχαν τῆς Κόρθος τὰς προσόδους κ' ἔπρεπε νὰ πλερώσουνε τὰ στρατέματα. Σὰν ἔφυγα ἀπὸ τοὺς Κολοκοτρωναίους, ἡ νέα Διοίκηση διάταξε τὸν Νοταρᾶ τὸν Γιάννη νὰ μᾶς πλερώσῃ. Πάγω μίαν ἡμέρα εἰς τὸ κονάκι του, τὸν βρίσκω καὶ τυραγνοῦσε ἕναν πολίτη· τέτοιον τυραγνισμὸν δὲν τὸν ξέραν νὰ τοῦ κάμουν μήτε οἱ Κατζαντωναῖοι ὁποῦταν λῃσταί. Δεμένος ὁ πολίτης, κεφάλι κι' ὁ κῶλος ἕνα, καὶ τοῦ γύρευαν χρήματα. Τότε σιχάθηκα ὅλως διόλου τὸ Ρωμαίικο, ὅτι μάθαμε ὅλοι τὴν λῃστείαν γενικῶς. Τοῦ μίλησα αὐτεινοῦ τοῦ εὐγενῆ ὅτι δὲν εἶναι καλὰ τὰ τοιοῦτα· «ὅτι ὅταν βλέπουν ἐσᾶς ὁποῦ κάνετε τοιοῦτα οἱ ἄλλοι, οἱ μικροί, θὰ φᾶνε ζωντανοὺς ἀνθρώπους». Σᾶς λέγω ὡς τίμιος ἄνθρωπος, εἶχα ὡς τότε μεγάλο σέβας καὶ 'σ αὐτοὺς καὶ τοὺς σιχάθηκα νὰ μὴν τοὺς βλέπω· κι' ἀναθεμάτισα τὴν λευτερίαν, ὁποῦ θὰ κάμωμε μ' αὐτοὺς ὅλους. Τότε ἀπολπίστηκα καὶ γύρεψα νὰ φύγω διὰ ἔξω· μὲ βάσταξαν κ' ἔμεινα. Ἀπὸ ἐκεῖ πήγαμε εἰς τὰ χωριά, σταθήκαμε κάνα δυὸ ἡμέρες κ' ἤρθαμε εἰς Ἄργος κι' ἀπὸ 'δῶ πήγαμε εἰς Τροπολιτζὰ καὶ πολιορκήσαμε Κολοκοτρώνη, Πετρόμπεγη, Γριβαίους [1]), ὁποῦταν μὲ τὸν Πετρόμπεγη κι' ὅλη τὴν συντροφιά, καὶ βαστούσαμε ἀπόξω τὰ τείχη τῆς χώρας, ὁποῦταν κάτι χωριά, καὶ πολεμούσαμε νύχτα καὶ ἡμέρα καὶ σκοτωνόμαστε ἀπὸ τόνα τὸ μέρος καὶ τ' ἄλλο. Οἱ Κολοκοτρωναῖγοι φοβέριζαν ἐμένα, ἂν μὲ πιάσουνε, θὰ μὲ γδάρουνε ζωντανόν. Ἐβγαιναν πάντοτες καὶ πολεμούσαμε ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη.

Μίαν ἡμέρα ἔγραψαν ἀπὸ μέσα ἔξω εἰς τοὺς δικούς τους, Κολιόπουλο κι' ἄλλους· τοὺς λέγανε· «τὴν αὐγή, δυὸ ὧρες νὰ φέξῃ, νὰ πιάσετε ὅλοι τὰ Τρίκορφα κι' ὅλες αὐτὲς τὴς θέσες καὶ βγαίνομε κ' ἐμεῖς ἀπὸ μέσα κ' ἐσεῖς ἀπόξω, νὰ ριχτοῦμε ὅλοι συχρόνως, νὰ μὴν ἀφήσουμε γλῶσσα ἀπὸ τοὺς ἀντιπατριῶτες». Σ' τὸ ἴδιον χαρτὶ ἀποκρίθηκαν ἐκεῖνοι ὀπίσου, ὅτι δὲν εἶχαν ὡς φαίνεται, ἄλλο χαρτί, κ' ἔλεγαν. «Εἴμαστε ἕτοιμοι καὶ δυνατοὶ καὶ κατὰ τὸ γράφει' σας πιάνομε τὴς θέσες· καὶ νὰ τοὺς ριχτοῦμε συχρόνως νὰ μὴν

---

1) Ὁ Θεόδ. Γρίβας εἶχεν ἔλθῃ κατ' Αὔγουστον τοῦ 1823 εἰς Πελοπόννησον ἐκ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τῶν αὐτόθι τοπικῶν ἀνταγωνισμῶν. Ἐν ἀρχῇ ἠκολούθει τῷ Ἀρχιμανδρίτῃ Γρηγ. Δικαίῳ, εἶτα προσῆλθε πρὸς τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην καὶ τέλος εὑρίσκομεν αὐτὸν νῦν ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην Μαυρομιχάλην.

ἀφήσουμε ποδάρι ἀπὸ τοὺς ἀποστάτες». (Ἐμεῖς ἤμαστε ἀποστάτες, ἐκεῖνοι νόμιμοι !). Ἐγὼ ὁ δυστυχὴς ὅλο πρόσεχα τὴς ἀναγκαῖες θέσες, ὅτι ὅλοι αὐτεῖνοι ἐμένα φοβέριζαν, ὁποῦ τοὺς ἔγινα ἄπιστος. Ἤμουνε ἀπὸ κάτου τὰ Τρίκορφα μέσα 'σ ἕνα ρέμα καὶ φύλαγα· νὰ ἕνας καλόγερος καὶ διαβαίνει· εὐτὺς ὁποῦ μᾶς εἶδε ἐμᾶς πέταξε τὸ γράμμα (δὲν τὄδαμε). Τοῦ λέγω· «Καλόγερε, ποῦ πᾶς; — Πάγω εἰς τ' Ἄργος. — Ποῦναι τὸ γράμμα; τοῦ λέγω ψέματα· τὸ ξέρω ὁποῦχεις γράμμα.—Δὲν ἔχω, μοῦ λέγει.—Πᾶρτε τον, σῦρτε νὰ τὸν σκοτώσετε! λέγω διὰ φόβο.—Μοῦ λέγει, στέκα, μὴ μὲ σκοτώνετε· 'λᾶτε νὰ σᾶς δώσω τὸ γράμμα». Πᾶμε καὶ τὸ παίρνομε, ἀνάβομε κερὶ καὶ τὸ διαβάζομε. Εἴδαμε ὅλα αὐτά. Εὐτὺς κατέβηκα εἰς τὸ Λόντο καὶ Νοταρᾶ καὶ τοῦ Ζαΐμη τοὺς ἀνθρώπους κι' ἀφήσαμε ἀπὸ λίγους εἰς τὰ πόστα. Κ' εὐτὺς πῆρα τὸ Νάση Φωτομάρα καὶ πήγαμε ὀμπρὸς καὶ πιάσαμε τὰ Τρίκορφα κι' ὅλα ἐκεῖνα τὰ πόστα. Ἤρθανε οἱ φίλοι, ταῦραν πιασμένα. Μᾶς γύρεψαν νὰ τοὺς ἀφήσουμε 'λεύτερη εἴσοδον νὰ πᾶνε νὰ μιλήσουν εἰς τὴν Τροπολιτζά, νὰ μᾶς τὴν παραδώσουνε καὶ νὰ φύγουν. Ἔτζι ἀκολουθήσαμε. Καὶ τὸ δειλινὸ φύγαν ὅλοι αὐτεῖνοι καὶ τὴν πήραμε ἐμεῖς.

Πήγαμε εἰς τὴν Τροπολιτζὰ τὸν Μάρτιον μῆνα τὰ 1824 [1]). Καθίσαμε ὡς εἴκοσι μέρες· τὸ Μεγάλο Σαββάτο κατεβήκαμε εἰς τ' Ἄργος. Ἀφήσαμε εἰς Τροπολιτζὰ τὴν ἀναγκαία φρουρά. Εἰς τ' Ἄργος ἦταν τὸ Βουλευτικὸν ὅλο· μᾶς καρτέρεσε ὁποῦ πήγαμε νικηταὶ — ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸ Ἐκτελεστικὸν τὸ νέον ἦταν εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ μέσα εἰς τὸ καράβι [2]). Τότε τὸ Βουλευτικὸν μὄκαμε μίαν μεγάλη ὑποδοχή, μὄδωσε κ' ἕνα εὐχαριστήριον καλὸ καὶ μὲ διόρισε τὸ Βουλευτικὸν σῶμα καὶ ἡ νέα Διοίκηση ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς της νὰ προσέχω διὰ τὴν ἀσφάλειάν της [3]). Οἱ καπεταναῖοι τῆς Ρούμελης ἦταν ὅλοι ἑνωμένοι μὲ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ συντροφιά τους νὰ γένῃ σύστημα καθὼς τὸ θέλαν αὐτεῖνοι, κ' ἑτοιμάζονταν νὰ μποῦνε ὅλοι μέσα. Ἔφτασε ὁ Δυσσέας εἰς τὸ Κουτζοπόδι κ' ἕνα σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη, κι' ὅταν ἔμαθαν ὁποῦ παραδόθη ἡ Τροπολιτζὰ ἐνέκρωσαν.

Μίαν ἡμέραν ἔλαβα ἕνα καψομηνιάτικον νὰ πλερώσω τοὺς ἀνθρώπους μου. Παίρνω τοὺς ἀξιωματικούς μου καὶ τοὺς λέγω· «Νὰ λέτε ὅτι ἐμεῖς κάθε εἰκοσιοχτὼ τοῦ μηνὸς πλερωνόμαστε ἀπὸ τὴν νέαν Διοίκησιν». Εἶχαν ἔρθῃ μέσα

---

1) Ἡ Τρίπολις παρεδόθη τὴν 3ην Ἀπριλίου κατὰ τὸν Ν.. Σπηλιάδην, κατὰ δὲ τὸν Σ. Τρικούπην τὴν 5ην τοῦ αὐτοῦ.

2) Ἡ νέα Κυβέρνησις ἤδη ἀπὸ τῆς 6ης Μαρτίου ἐνισχυθεῖσα εἶχεν ἔλθῃ εἰς Μύλους καὶ ἤρξατο τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ τοῦ Ναυπλίου, κατεχομένου ὑπὸ τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη, καὶ κατὰ τῆς Τριπόλεως.

3) Τὸ εὐχαριστήριον τῆς νέας Διοικήσεως καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη ὡς ἀρχηγοῦ τῆς φρουρᾶς αὐτῆς δυστυχῶς δὲν εὑρέθησαν ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ.

οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Δυσσέα, τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ Γκούρα. Τοὺς πῆρα καὶ τοὺς ἔκαμα ἕνα τραπέζι ὁλουνῶν. Εἶπα τῶν ἀξιωματικῶν, τῶν δικῶνε μου, νὰ μοῦ χαλέψουν [1]) τὸν μιστὸν καὶ νὰ μοῦ εἰποῦνε ὅτι «ἔχομε εἰκοσιοχτὼ ἡμέρες ἀπλέρωτοι· καὶ θέλομε τοὺς μιστούς μας», νὰ μοῦ εἰποῦνε. Κ' ἐγὼ θὰ τοὺς μαλλώσω. Τὸ μηναῖον ὁποὖχα ἦταν ὅλο τάλλαρα· πῆρα μίαν κασσέλα καὶ τὴν γιόμωσα χῶμα κ' ἔβαλα ἕνα πανὶ νὰ μὴ φαίνεται τὸ χῶμα· καὶ βάνω ἀπὸ πάνου τὰ τάλλαρα, ὅτι ἦταν ἡ κασσέλα γιομάτη χρήματα. Φάγανε ψωμὶ ὅλοι οἱ μουσαφιραῖοι· ἐκεῖ οἱ ἀξιωματικοί μου γυρεύουν ἄγρια τοὺς μιστούς τους. Τοὺς λέγω· «Τί μὲ φοβερίζετε διὰ μιστούς, ὁποῦ ἔχετε νὰ πλερωθῆτε εἴκοσι ὀχτὼ 'μέρες; Μηνά εἶναι ἐδῶ ὁ Δυσσέας, ὁ Γκούρας, ὁ Καραϊσκάκης νὰ μὴ σᾶς πλερώνουν ποτές; 'Εδῶ εἶναι Κουντουριώτης, ὁποὖφερε ἕνα καράβι γιομᾶτο τάλλαρα. Νόμους θέλει καλοὺς νὰ γένουν διὰ τὴν πατρίδα καὶ χρήματα ξοδιάζει ὅσα θέλῃ κάθε Ἕλληνας. Μίαν κασσέλα γιομάτη τάλλαρα μόδωσε, σπαθί, ἄλογο, μουλάρια (αὐτὰ τά εἶχα ἀγοράσῃ μόνος μου). Γυρίζω καὶ λέγω τῶν ἴδιων μισαφιραίων· «Φέρτε μου, ἀδελφοί, αὐτείνη ἐκεῖ τὴν κασσέλα νὰ τοὺς πλερώσω, ὁποῦ μᾶς χάλασαν τὸ φαεί μας». Πᾶνε ἐκεῖνοι οἱ καϊμένοι νὰ σηκώσουνε τὴν κασσέλα, ποῦ σηκώνεταν ἀπὸ τὰ χώματα; Τοὺς λέγω· «'Αφῆτε την κ' ἔρχομαι μόνος μου. Πῆγα, τοὺς πλέρωσα. «Σῦρτε εἰς τὰ κονάκια σας, τοὺς λέγω, κι' ὅποιος θέλει καὶ παραπανισμένα χρήματα, νὰ τοῦ δώσω». Τότε ἀκοῦνε ὅλοι αὐτεῖνοι· «Νἄρθωμε μαζί σου κ' ἐμεῖς, καπετάνε, μὲ τοὺς συντρόφους μας, μοῦ λένε, νὰ γνωρίσουμε τὴν Κυβέρνησιν! — Νἄρθετε, παιδιά μου». 'Αφίνουν τὸν Δυσσέα μοναχὸν καὶ τοῦ μένουν κάτι ὀλίγοι· καὶ οἱ ἄλλοι ἦρθαν ὅλοι μαζί μου· τὸ ἴδιον κ' ἐκεῖνοι τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τοῦ Γκούρα. Καὶ γράφω ἕνα γράμμα τοῦ Γκούρα καὶ τοῦ λέγω· «Μὲ τὸν Κολοκοτρώνη τελειώσαμε ἐδῶ· καλῶς νὰ μᾶς δεχτῆς εἰς τὴν 'Αθήνα. Νἄρθῃς νὰ ὑποταχτῆς καὶ νὰ ἑνωθῆς μὲ τὴν Διοίκησιν». Ἔστειλε τὸν Κατζικοστάθη μπροστὰ καὶ ὕστερα ἦρθε κι' αὐτός· ἦρθε κι' ὁ Γκριτζώτης, καὶ τοὺς πῆρα καὶ πήγαμε εἰς τὸ καράβι καὶ εἰς τὸ Βουλευτικὸν καὶ γνώρισαν τὴν Διοίκησιν.

Ὕστερα παρουσιάστη ὁ Δυσσέας ὡς πολιτικὸς μὲ τὸ καλαμάρι εἰς τὸ ζουνάρι· κ' ἔλεγε· «'Εγὼ εἰς τὸ ἔξῆς εἶμαι πολιτικός» [2]). Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἡ συντροφιά του ἑτοιμάζονταν νἀρθοῦνε ἀναντίον μας εἰς Ἄργος διὰ νὰ δια-

---

1) **Χαλεύω** αἰτῶ, ἀπαιτῶ, ζητῶ. Τὸ ῥῆμα σύνηθες ἐν τῇ Στερεᾷ.

2) Ὁ Ὀδυσσεὺς 'Ανδρούτσος ἀφίκετο εἰς Ἄργος περὶ τὰ μέσα Μαΐου προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ τέως 'Εκτελεστοῦ Σωτ. Χαραλάμπη ἵνα συμπράξῃ μετὰ τῶν ὁμοφρόνων (Ν. Σπηλιάδου τόμ. Β' σελ. 62). Ὡς ἔχων δὲ μικρὰν μεθ' ἑαυτοῦ στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιβληθῇ ἔργῳ, ἐπολιτικολόγει ὁ Ὀδυσσεὺς μεσιτεύων μεταξὺ τῶν ἀντιφερομένων, προτείνων συμβιβασμούς, βλέπων ἄλλως ἰσχυροὺς τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἰσχυροτέρους ἔτι κατ' ὀλίγον γινομένους.

λύσουνε τὸ Βουλευτικὸν καὶ τὴν Κυβέρνηση. Τὸ 'Ανάπλι τὸ βαστοῦσαν αὐτεῖνοι κ' ἐμεῖς τοὺς πολιορκούσαμε ἀπόξω. Μοῦ παραγγέλνει ὁ Νικήτας (ὅτι φύλαγα εἰς τὸ κεφαλόβρυσον, εἰς τοὺς Μύλους), μοῦ παραγγέλνει ὅτι θἀρθῇ καὶ θὰ μὲ πάγῃ κυνηγῶντας ὡς τὴν Ρούμελη κι' ὅπου θὰ μὲ πιάσῃ, θὰ σκίσῃ τὰ νεῦρα τῶν ποδαριῶν μου νὰ μὲ κρεμάσῃ ἀνάποδα. 'Εγὼ τοῦ εἶπα νὰ κοπιάσῃ· κι' ἂν τὸν πιάσω ἐγώ, δὲ θὰ τοῦ κάμω αὐτά· θὰ φᾶμε καὶ θὰ πιοῦμε μαζί, ὅτ' εἶναι ἀγαθὸς ἀγωνιστὴς καὶ πατριώτης. Σὲ δυὸ ἡμέρες μᾶς πλάκωσαν ὅλοι, ὁ Νικήτας, ὁ Κολιόπουλος, ὁ Γενναῖος, ὁ Τζόκρης, ὁ 'Αποστόλης Κολοκοτρώνης κι' ἄλλοι πολλοί [1]). Πολεμήσαμε· αὐτεῖνοι ἤθελαν νὰ πιάσουνε τὴν κούλια τῆς Νταλαμανάρας· βαρεθήκανε ἐκεῖ ἀπὸ 'μᾶς, σκοτωθήκανε καμπόσοι. Ἔπιασα τὴν κούλια μαζὶ μὲ τὸν Χατζηχρῆστο, τὴν βαστήξαμε ἕνα μερόνυχτον· πολεμούσαμε νύχτα καὶ ἡμέρα. 'Εκεῖνοι ἦταν πολλοί· καὶ σκοτωθήκανε κι' ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη. Τότε ἔβαλα ἕνα πάτερον 'σ τὴν κούλια καὶ κολλήσαμε ἀπάνου, ὅτι δὲν εἶχε πάτωμα· καὶ κολλῶντας ἀπάνου τοὺς βαρούγαμε εἰς τὸ κρέας· κι' ἄφησαν τὸ χωριόν· ὅτ' ἤθελαν νὰ τὸ βαστοῦνε, νἄχουν τὴν εἴσοδον ἀπὸ τὸ Κοῦτζι εἰς τ' 'Ανάπλι νὰ μπάζουνε ζωοτροφὲς τῶν δικῶνε τους. Σὰν τοὺς χτυπήσαμε, ἄφησαν τὸ χωριὸν τὴν Νταλαμανάρα εἰς τὴν ἐξουσίαν μας κι' αὐτεῖνοι ὅλοι πῆγαν εἰς τὸ Μέρμπακα καὶ 'σ ἐκεῖνα τὰ χωριὰ ὁλόγυρα. Πῆγα κ' ἐγὼ πλησίον τους κ' ἔπιασα τὸ Λάλουκα. Κινήθηκαν τότε αὐτεῖνοι μὲ τὸν ζαϊρὲ νὰ μποῦνε εἰς τ' 'Ανάπλι. Πῆγε ὁ Χατζηχρῆστος ἀναντίον τους, τὸν μπλοκάραν. Σηκώθηκα ἐγὼ νὰ πάγω μιντάτι τοῦ Χατζηχρήστου· εἰς τὸν δρόμον ὁποῦναι τὸ χωριὸν τοῦ Χατζηχρήστου, τὸ Μπολάτι, τὄχε πιασμένο ὁ φίλος μου ὁ Νικήτας νὰ μᾶς βαρέσῃ. Τοὺς ριχτήκαμε ἀπάνου τους καὶ τοὺς τζακίσαμε καὶ τοὺς πήγαμε κυνηγῶντας ὡς κοντὰ εἰς τὸ Μέρμπακα· κοντέψαμε νὰ φᾶμε τὸ βράδυ ψωμὶ μὲ τὸν ἀδελφόν μου Νικήτα· ἀπὸ τρίχα γλύτωσε. Σκοτώθηκαν κι' ἀπὸ 'κείνους κι' ἀπὸ τοὺς δικούς μου καὶ πληγώθηκαν καμπόσοι. Χάλασε καὶ τοὺς ἄλλους ὁ Χατζηχρῆστος καὶ δὲν ἔμπασαν ζαϊρὲ 'σ τ' 'Ανάπλι. Πῆρα τοὺς σκοτωμένους καὶ τοὺς ἔθαψα· καὶ τοὺς λαβωμένους τοὺς ἤφερα ἐδῶ καὶ τοὺς ἔβαλα εἰς τὸν γιατρόν [2]).

---

1) Οὗτοι μετέβαινον εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ Ναυπλίου, πάσχοντος ἔλλειψιν τροφῶν.

2) Κατὰ τὰς συμπλοκὰς ταύτας, γενομένας τὴν 9ην καὶ 10ην Μαΐου, ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν τῶν μὲν ἀνταρτῶν εἴκοσι, τῶν δὲ κυβερνητικῶν ὀκτώ. Ὁ Ν. Σπηλιάδης ἀναβιβάζει μόνους τοὺς φονευθέντας εἰς τεσσαράκοντα.

«Ὁ Νικήτας καὶ ὁ Κολιόπουλος κατέλαβον τὸ Κουτσοπόδι καὶ προέβησαν διὰ τῆς πεδιάδος πρὸς τὸ Ναύπλιον. Ἀλλ' ὁ Χατζῆ Χρῆστος . . . συναντήσας μετ' ὀλιγωτέρων αὐτοὺς εἰς Νταλαμανάραν ἐκώλυσε τὴν πρόοδον αὐτῶν μέχρι τῆς νυκτός· ὀκτὼ ἐφονεύθησαν ἐκ τούτων. Τὴν ἐπομένην προχωρήσαντες πάλιν εὗρον τὸν Χατζηχρῆστον κατέχοντα τὴν Τίρυνθα, ἐπειράθησαν δὲ νὰ ἐκτοπίσωσιν αὐτόν, ὅτε σπεύσας ὁ Μακρυγιάννης εἰς βοήθειαν

Τὸ βράδυ ὁ Γενναῖος καὶ οἱ συντρόφοι του πλέρωσαν ἕνἀν σαράντα ρουμπιέδες νἀρθῇ νὰ καταπατήσῃ εἰς τὸ Λάλουκα, ὁποῦ καθόμουν, ποῦθε ἔχει χαβαλὲ τὸ κονάκι μου [1]), νἀρθοῦνε ὅλοι νὰ μοῦ ριχτοῦν ἢ νὰ μὲ σκοτώσουνε, ἢ νὰ μὲ πιάσουνε ζωντανόν. Τὸν γνώρισε ὁ νοικοκύρης ὁποὖταν τζασίτης, τὸν ἔπιασαν τὰ παιδιά· πῆγα κ' ἐγὼ ὁποῦ ἠμουν ἐδῶ, εἰς τ' Ἄργος, μὲ τοὺς λαβωμένους, τὸν σφίξαμε καὶ μαρτύρησε αὐτά. Τότε ἀντὶς νἀρθοῦνε αὐτεῖνοι 'σ ἐμένα, πῆγα ἐγώ· καὶ τοὺς τὄπιασα ὀμπρὸς 'σ ἕνα ρέμα καὶ τοὺς πρόσμενα. Τοὺς εἶπαν ἀπὸ τὸ χωριὸν ὁποῦ πιάσαμε τὸν τζασίτη, καὶ σηκώθηκαν καὶ πήγανε ἀπ' ὄξω ἀπὸ τὰ χωριὰ νὰ μποῦνε εἰς τ' Ἄργος νὰ διαλύσουνε τὴν Βουλή, ὅτ' ἦταν μόνοι τους ἐκεῖ οἱ βουλευταί. Ἀπὸ τὄνα τὸ μέρος αὐτεῖνοι κι' ἀπὸ τὴν μέση ἐγώ· καὶ μπλατζαστήκαμε [2]) 'σ τὴν Παναγιὰ τοῦ Ἄργους [3]), εἰς τὸ διάσελον—ἔτοιμοι νὰ μποῦνε μέσα. Ἐκεῖ βαρεθήκανε κι' ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη· ὅμως τοὺς τζακίσαμε καὶ τοὺς πήραμε ὀμπρός· τοὺς πιάσαμε ὅλα τους τὰ φορτώματα καὶ τοὺς κολλήσαμε εἰς τὸ πέρα βουνὸ ὅλους, ὁποῦναι ἀντίκρυα ἀπὸ τὸ κάστρο. Ἐγὼ ἀπόστασα, ἔσκασα ἀπὸ τὸ κᾶμα. Πλέρωσα παιδιὰ ἐλεύτερα καὶ κεφάλωσαν ἀπὸ πάνου τους. Ἦρθε κι' ὁ Νοταρᾶς τὸ πέρα μέρος κι' ὁ Χατζηχρῆστος, ἀρχίσαμε τὸν πόλεμον. Ταίνιασαν ἐκεῖνοι ἀπὸ τὴν δίψα, ὅτι δὲν εἶχαν νερό. Τοὺς ἔκαμε πλάτη ὁ Νοταρᾶς καὶ φύγαν. Πιαστήκαμε, μαλλώσαμε οἱ δυό μας· καὶ ἤμαστε μαζὶ κι' ἀναχώρησα [4]). Τότε πῆραν τὸ φύσημά τους εἰς τὸ βασίλειόν τους, εἰς τὴν Καρύταινα. Τότε παραδόθη τ' Ἀνάπλι μὲ τὸ Παλαμῆδι καὶ πᾶνε κι' αὐτεῖνοι γυρεύοντας τοὺς ἄλλους εἰς τὴν Καρύταινα. Τότε ἡ Διοίκηση καὶ τὸ Βουλευτικὸν μ' ἔκαμαν ἀντιστράτηγον καὶ μοῦ χάρισαν κ' ἕνα ἄλογον. Κι' ὡς φρουρὰ τοὺς πῆρα καὶ πήγαμε εἰς τ' Ἀνάπλι, Βουλευτικὸν κ' Ἐκτελεστικόν [5]).

μετὰ πεντήκοντα στρατιωτῶν ἐκ τοῦ χωρίου Ὁμέρμπακα (ἐπὶ τῆς εἰς Κόρινθον ὁδοῦ) καὶ συναντήσας σῶμά τι πολὺ ὑπερέχον τὸν ἀριθμὸν ὑπὸ τὸν Νικήταν, ὥρμησε καὶ ἔτρεψεν φθη κατὰ γῆς φωνάζων ὅτι ἐκεῖ θ' ἀπέθνησκεν· οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ὅμως ἐξηκολούθησαν φεύγοντες, αὐτὸς δ' ἀκούων τὴν φοβερὰν φωνὴν τοῦ Μακρυγιάννη διατάσσοντος νὰ συλληφθῇ, ἠγέρθη καὶ ἠκολούθησε». (Βλ. Gordon's Hist. Gr. Rev. ἔκδ. 6′ τόμ. Β′, σελ. 98).

1) **Καταπατῶ** κατασκοπεύω. **Χαβαλὲς** εἴσοδος ἐνταῦθα.

2) **Μπλατσάζομαι** συμπλέκομαι, συγκρούομαι.

3) Μονὴ ἔξω τῆς πόλεως ὑπὸ τὸν βράχον τῆς ἀκροπόλεως.

4) Οὕτω, μετὰ 50ήμερον συστρατείαν, ἀπεχωρίσθη τοῦ Ἰω. Νοταρᾶ ὁ Μακρυγιάννης.

5) Ταῦτα ἐγένοντο τὴν 12ην Μαΐου (βλ. Τρικούπη τόμ. Γ′, σελ. 87) «... Ὁ Νικήτας καὶ ὁ Κολιόπουλος ἐβάδισαν ἐκ Κουτσοποδίου μέλλοντες νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ ἐν Ἄργει Βουλευτικοῦ... ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Ἄργους διὰ τῆς ἀρχαίας συνοικίας Δειράδος (Diras) μεταξὺ τῶν λόφων Λαρίσης καὶ Φορωνείου, ἀλλ' ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰω. Νοταρᾶ καὶ τοῦ ἀνδρείου Καπετὰν Μακρυγιάννη, οἵτινες κατεδίωξαν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς εἰς Μπέλεσι ὁδοῦ καὶ ἐκυρίευσαν τὴν ἀποσκευὴν των» (Gordon's ἔνθ. ἀνωτ.). Μετὰ τὰς περὶ τὸ Ἄργος καὶ Ναύ-

Θέλω θὰ σημειώσω τὸν πατριωτισμὸν τῶν συντρόφωνέ μας Μεταξᾶ, Ζαΐμη, Ντεληγιανναίγων· ὅλοι αὐτεῖνοι, ἡ συντροφιὰ ἡ Κολοκοτρωναίγικη καὶ οἱ Λονταῖγοι καὶ οἱ Νοταραῖγοι ἔγιναν ἕνα καὶ διὰ 'κεῖνο τοὺς ἔκαμε πλάτη ὁ Νοταρᾶς καὶ φύγαν ἀπὸ 'κεῖ ὁποῦ τοὺς εἴχαμε κλεισμένους. Ὅτι ἔκαμαν νέες συντροφιὲς νὰ διορθώσουνε τὴν πατρίδα — νὰ σκοτωθοῦμε μ' αὐτούς, νὰ μὴν κοπιάσουν δι' αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι. Ἅμα μπήκαμεν εἰς τ' Ἀνάπλι [1]), γύρισαν ὅλοι αὐτεῖνοι κ' ἔγιναν ἕνα· καὶ εἶχαν πρόφασες μεγάλες. Καὶ ἡ μεγαλύτερη ἦταν ὅτι πῆγε εἰς τὸ καράβι ὁ Ζαΐμης καὶ δὲν προσηκώθη ὁ Κουντουργιώτης· καὶ δι' αὐτὸ τὸ μέγα ἔγκλημα πρέπει νὰ σκοτωθοῦμε ὅλοι καὶ νὰ χαθῇ καὶ ἡ πατρίς [2]).

Ἕνα βράδυ μαζώχτηκαν ὅλοι αὐτεῖνοι εἰς τοῦ Νοταρᾶ τὸ σπίτι· ἔστειλαν καὶ πῆγα κ' ἐγώ, κι' ἀκῶ τὰ νέα παγγύρια· «Τ' εἶναι αὐτὰ ὁποῦ κάνετε, ἀδελφοί; τοὺς λέγω. Ἐσύ 'σαι ὁ Ζαΐμης, ἐσεῖς εἴσαστε οἱ Λονταῖγοι, οἱ Νοταραῖγοι καὶ οἱ ἄλλοι σημαντικοὶ τῆς πατρίδος; Δὲν χορτάσετε τόσους μήνους σκοτώνοντας τοὺς καλύτερους Ἕλληνες διὰ τὰ κέφια σας, διὰ τοὺς νόμους σας; Τί ἁμαρτίες εἴχαμε ἐμεῖς οἱ δυστυχισμένοι Ρουμελιῶτες νὰ σκοτωθοῦμε ὅλοι διὰ τὸ κέφι σας; Ἐγὼ ἔθαψα τόσους Ρουμελιῶτες, καὶ οἱ ἄλλοι τὸ ἴδιον· κ' ἐκεῖνοι ὁποῦ σκοτώθηκαν καὶ πληγώθηκαν κι' ἀπὸ τ' ἄλλο τὸ μέρος οἱ περισσότεροι ἦταν Ρουμελιῶτες. Ἐγὼ ἀπὸ δικό μου μέρος θὰ πάρω τοὺς συντρόφους μου νὰ πάγω εἰς τὴν πατρίδα μου νὰ σκοτωθῶ μὲ τοὺς Τούρκους κι' ὄχι μὲ τοὺς ἀδελφούς μου». Τότε μὲ παίρνει ὁ Ζαΐμης καὶ πᾶμε 'σ ἕναν ὀντᾶ καὶ μοῦ λέγει μὴ φωνάζω κι' ἀκούσουνε καὶ οἱ ἄλλοι Ρουμελιῶτες καὶ φωνάζουν κι' αὐτοί· καὶ ν' ἀκολουθήσω τὴν συντροφιά τους

πλιον ἦττας ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ἔγραψε τῇ 22ᾳ Μαΐου πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πάνον νὰ παραδώσῃ τὸ Ναύπλιον, τὸ ὁποῖον παρέλαβεν ἡ νέα Διοίκησις.

Τὸ διάταγμα τοῦ προβιβασμοῦ τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Ἀντιστράτηγον χρονολογεῖται τῇ 14ῃ Αὐγούστου 1824 ἐν Ναυπλίῳ (βλ. αὐτὸ ἐν τῷ Α' τόμῳ). Ἤδη ὅμως πρότερον τὸ Βουλευτικὸν σῶμα διὰ πράξεως αὐτοῦ ὑπογεγραμμένης ὑπὸ τοῦ Ἀντιπροέδρου Βρεσθένης Θεοδωρήτου (ἣν βλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 15 Ἰουνίου 1824) ἐξέφρασε πρὸς τὸν Μακρυγιάννην τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ, ἐπιτρέψαν αὐτῷ νὰ παράσχῃ πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὑπηρετήσαντας ἔγγραφα ἀποδεικτικὰ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν ἀντὶ τῶν «παρὰ τῆς Διοικήσεως διδομένων ἐπισήμων».

1) Τὸ Ναύπλιον παρεδόθη τὴν 7ην Ἰουνίου 1824 καὶ τὴν 12ην εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸ μετὰ παρατάξεως τὸ Ἐκτελεστικὸν «ἐν συνοδίᾳ 350 (τῶν μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη) ὑπὸ τὸν πολύκροτον κανονιοβολισμὸν τῶν φρουρίων καὶ τῆς Ναυαρχίδος» (Τρικούπη τόμ. Γ', σελ. 97).

2) Εὐθὺς μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ναυπλίου ἤρξατο ἡ κατὰ τῆς νέας κυβερνήσεως ἀντιπολίτευσις, τῶν «Ἀνδρέηδων», ἤτοι τοῦ Ζαΐμη καὶ Λόντου, ἑνωθέντων μετὰ τοῦ τέως ἀντιπάλου Κολοκοτρώνη. Περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἑνώσεως ταύτης ἥτις ἐπήνεγκε τὸν δεύτερον, τὸν καὶ δεινότερον, ἐμφύλιον πόλεμον βλ. Φωτάκου «Ἀπομνημ.» τόμ. Α', σελ. 536 καὶ ἑξ. Μ. Οἰκονόμου «Ἱστορικὰ τῆς Ἑλλην. ἐπαναστάσεως κλπ.» σελ. 453 καὶ ἑξ. Δ. Φραντζῆ «Ἐπιτομὴ ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος» τόμ. Β', σελ. 285 καὶ ἑξῆς.

καὶ νὰ μοῦ δώσουνε χίλια γρόσια τὸν μῆνα μιστόν· «Πενῆντα χιλιάδες νὰ μοῦ δώστετε, κρέας διὰ ἐμφύλιον πόλεμον δὲν πουλῶ!». Καὶ σηκώθηκα κ' ἔφυγα.

Ἦρθαν στερνὰ ὁ Δυσσέας, ὁ Γκούρας, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Καλτζοδῆμος, ὁ Σαφάκας καὶ οἱ ἄλλοι, ἀνταμωθήκαμε εἰς τ' Ἀνάπλι· κι' ὁ Καραϊσκάκης καὶ οἱ ἄλλοι μὲ φιλίωσαν μὲ τὸν Δυσσέα καὶ Γκούρα καὶ φιληθήκαμε ὅλοι κ' ἐνωθήκαμε· κι' ἀποφασίσαμε νὰ μὴν μείνῃ εἰς Πελοπόννησον Ρουμελιώτης· κι' ὅποιος μείνῃ νὰ τὸν κατατρέχωμε ὅλοι. Τοὺς εἶπα καὶ τὴς νέες συντροφιὲς — τὴς ἤξεραν κ' ἐκεῖνοι — καὶ τί μοῦ εἶπε ὁ Ζαΐμης.

Τότε ἐκρίθη εὔλογον ἀπὸ τὴν Διοίκησιν νὰ μοῦ δώσῃ κι' ἄλλο σῶμα καὶ μαζὶ μὲ τοὺς δικούς μου νὰ ἔβγω ἔξω, ὅτι, μάθαμε, ἔρχονταν νέγοι Τοῦρκοι. Ὁ Δυσσέας ἤθελε νὰ πάγω μαζί του· δὲν ἤθελα. Ἔμεινα σύνφωνος νὰ πάγω μὲ τὸν Καραϊσκάκη — ἤμαστε ἀγαπημένοι ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Ἀφοῦ ἑτοιμαζόμαστε δι' αὐτό, νὰ βγοῦμε ἔξω, ἦρθε εἴδηση ὅτι τὰ Ψαρὰ τὰ κυρίεψε ὁ Καπετὰν πασσᾶς[1]) καὶ φοβερίζουνε μὲ τὰ καράβια οἱ Τοῦρκοι νὰ ἔρθουν μὲ στρατέματα νὰ χαλάσουνε καὶ τὴ Νύδρα καὶ Πέτζες. Τότε ἡ Κυβέρνηση λέγει ὁλουνῶν αὐτείνων τῶν καπεταναίων νὰ πάρουν ἀσκέρια καὶ νὰ πᾶνε εἰς Νύδρα καὶ Πέτζες. Δὲν θέλησε νὰ πάγῃ κανένας. Μὲ διατάζουν ἐμένα νὰ πάγω· μοῦ λένε αὐτεῖνοι νὰ μὴν πάγω, ὅτ' εἶναι νησιὰ καὶ θὰ χαθῶ· «Οὐθε ἔχει ἀνάγκη ἡ πατρίδα, τοὺς λέγω, πρέπει νὰ πᾶμε καὶ καταξοχὴ 'σ αὐτὰ τὰ νησιὰ ὁποῦ ἔλυωσαν πολεμῶντας μὲ τοὺς Τούρκους, κι' ἄνθρωποι καὶ καράβια καὶ κατάστασή τους. Ἐγὼ θὰ πάγω ν' ἀγωνιστῶ». Τότε πῆρα τὸ σῶμα μου καὶ πῆγα εἰς τὴ Νύδρα. Οἱ ἄλλοι ὅλοι, οἱ Ρουμελιῶτες, πῆγαν ἔξω, εἰς τὴν Ρούμελη.

Εἰς τὴ Νύδρα διάταξαν καὶ ἦρθε ὁ Καρατάσιος μὲ τὸ σῶμα του κι' ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ Βάσιος, Χατζηχρῆστος, Γριβαῖγοι, καὶ καθίσαμε ἐκεῖ πέντε μῆνες[2]). Εἶχα τὴν ἀγάπη ὁλουνῶν τῶν Νυδραίων ἐγὼ καὶ οἱ συντρόφοι μου καὶ πάντοτες μ' εἶχαν εἰς τὰ τραπέζα τους καὶ συναστροφές τους.

---

1) Ἡ ἅλωσις καὶ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν ἐγένετο τὴν 20ὴν Ἰουνίου. Ἐπομένως οἱ ἐκ τῆς Στερεᾶς ὁπλαρχηγοὶ ἀφίκοντο εἰς Ναύπλιον καὶ παρουσιάσθησαν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν μεταξὺ τοῦ χρόνου τῆς εἰσόδου ταύτης εἰς τὴν πόλιν καὶ τῆς ἀφίξεως τῆς ἀγγελίας τῆς τῶν Ψαρῶν καταστροφῆς, ἤτοι ἀπὸ τῆς 7ης ἕως τῆς 22ας περίπου τοῦ Ἰουνίου.

2) Ἐκ τῆς σειρᾶς τῆς διηγήσεως τοῦ Μακρυγιάννη ἐξάγεται ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἀπῆλθεν εἰς Ὕδραν. Ἄγνωστος ὅμως ἡ ἡμέρα τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ εἰς τὴν νῆσον, ὡς καὶ ἡ τῆς τῶν ἄλλων μετ' αὐτὸν ἐλθόντων. Τὴν 30ὴν Ἰουνίου ἔγραφεν ἡ ἐν Ὕδρᾳ ἐκδιδομένη ἐφημερὶς «Ὁ Φίλος τοῦ νόμου» (ἀριθ. 31 τῆς 30ῆς Ἰουνίου 1824) : Τὰ μέχρι τοῦδε ἐλθόντα στρατεύματα εἰς τὴν νῆσον μας, τὰ ὁποῖα στέλλει ἡ Σ. Διοίκησις εἰς φύλαξιν τοῦ τόπου, εἶναι ἤδη εἰς ἱκανὸν ἀριθμόν, καὶ ἐδιορίσθησαν εἰς τὰς θέσεις. Συνίστανται δὲ εἰς συντάγματα ἓξ ὑπὸ τοὺς χιλιάρχους Βάσον, Μακρυγιάννην, Χ''. Στεφανῆν, Ἰωσὴφ Γραμματικόπουλον, Κωνσταντῖνον Λευκάδιον καὶ Δημ. Κριεζῆ Ὑδραῖον. Ἐπὶ πάντων δὲ ὁ στρατηγὸς Κυριάκος Σκούρτης, συμπολίτης μας καὶ αὐτός». Οὕτως ὁ Καρατάσσος δὲν εἶχεν ἔτι ἔλθῃ εἰς Ὕδραν. Ἐν δὲ

Μίαν ἡμέρα ἦταν ἕτοιμα νὰ κινήσουν ὅλα τὰ καράβια νὰ πᾶνε νὰ προφτάσουνε τὴν Σάμο, ὅτι κιντύνευε· ἦρθε ἐπίτηδες ἄνθρωπος καὶ εἶπε τὸν κίντυνό της. Τὰ στρατέματα τὰ δικά μας ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴ Νύδρα, τὴν χώρα, καὶ φύλαγαν εἰς τὴν ἄκρη τὴν νῆσο ὁλόγυρα, νὰ μὴν γένῃ ντισμπάρκο πουθενά. Τὸ σῶμα τὸ δικό μου τόχα εἰς τὸν Ἁγιλιᾶ [1]) — ὁποὖκανε χρεία, νὰ κινηθοῦμε. Ἑτοιμάζονταν τὰ καράβια νὰ προφτάσουνε τὴν Σάμον· καὶ ἦταν ὁ κόσμος ὅλος κάτου εἰς τὸν γιαλό, εἰς τὸ παζάρι, νὰ ψωνίσουνε· ἐκεῖ ἔρριξε ἕνας Νυδραῖος καὶ σκοτώνει ἕναν Στεργιανόν, ρίχνει ἕνας ἄλλος Στεργιανός, σκότωσε τὸν αἴτιον· σούμα σκοτώνονται ἕξι [2]). Ἐγὼ μ' εἶχαν οἱ πρόκριτοι καὶ καθόμουν εἰς τὸ μοναστῆρι 'σ τὴν Παναγιά [3]), ὁποῦ συνάζονταν ἐκεῖ καὶ οἱ πρόκριτοι· μοὖχαν ὀντᾶ, κι' ὅταν ἐρχόμουν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μου, ἔμενα 'σ τὸ μοναστῆρι. Ἀκούγοντας αὐτὸν τὸν καυγᾶ, πῆγα νὰ τὸν ἡσυχάσω καὶ κιντύνεψα καὶ τὴν ἴδιαν μου ζωή· καὶ οἱ καπεταναῖγοι καὶ οἱ νοικοκυραῖοι μὲ σῶσαν ἀπὸ αὐτὸν τὸν κίντυνο τῶν Νυδραίων, ὁποῦ παντήχαιναν ὅτ' ἤμουν ὁ αἴτιος τοῦ κακοῦ ἐγώ. Πάγω ὕστερα εἰς τὸ μοναστῆρι 'σ τὴν Παναγιά, σύναξα ἐκεῖ κι' ὅσους ἦταν ἀπ' οὖλα τὰ σώματα εἰς τὴν πολιτεία — ἦταν περίτου ἀπὸ ἑκατὸ ἄνθρωποι — τοὺς ἔβαλα μέσα νὰ μὴν κάμουν νέον καυγᾶ ὅσο νὰ φύγουν τὰ καράβια. Ἔκλεισα τὸ μοναστῆρι, μὲ τοὺς ἀνθρώπους μέσα. Σὲ ὀλίγον πλάκωσαν ὅλοι οἱ Νυδραῖοι μὲ τὰ μαχαίρια καὶ τρομπόνια καὶ μοῦ φέρνουν τοὺς σκοτωμένους ἀπ' ὄξω τὴν πόρτα τοῦ μοναστηριοῦ. Μιλλιούνια βρισὲς ἐμένα· γύρευαν νὰ ριχτοῦνε ἀπὸ τοὺς τοίχους νὰ μποῦνε μέσα νὰ μᾶς πάρουν. Οἱ ἄνθρωποι ὁποὖταν μέσα ἤθελαν νὰ ρίξουν ἀπάνου τους· ἐγὼ ἤθελα νὰ ἡσυχάσω αὐτὸ τὸ κακό, ὅτι θὰ κιντύνευε

τῷ ὑπ' ἀριθ. 58 φύλλῳ τῆς σημειωθείσης ἐφημερίδος ἐδημοσιεύθη πλήρης κατάλογος τῶν ἐπὶ τῆς νήσου, ἀρχομένου τοῦ Ὀκτωβρίου 1824, διατριβόντων «στρατηγῶν, ἀντιστρατήγων, χιλιάρχων, ὑποχιλιάρχων, ταξιάρχων καὶ ἁπλῶν καπεταναίων». Ὁ Μακρυγιάννης ἀναφέρει ὀλίγον κατωτέρω ὅτι ἐν ὅλῳ τὸ ἐπὶ τῆς νήσου στράτευμα ἀνήρχετο ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους, διαμεῖναν αὐτόθι ἐπὶ πεντάμηνον.

Διατρίβοντος τοῦ Μακρυγιάννη ἐν Ὕδρᾳ, ὁ «Φίλος τοῦ νόμου» ἀνήγγειλε τὴν 4ην Ἰουλίου τὸν προβιβασμὸν αὐτοῦ εἰς Ἀντιστράτηγον. Φαίνεται ὅτι τὴν ἀνεπίσημον ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως κοινοποίησιν τοῦ προβιβασμοῦ τούτου, γενομένην ἐπὶ τῆς εἰσόδου ταύτης εἰς Ναύπλιον, μαθοῦσα βραδέως ἡ ἐφημερὶς ἀνήγγειλεν. Τὸ ἐπίσημον διάταγμα τοῦ προβιβασμοῦ φέρει χρονολογίαν 14 Αὐγούστου 1824, ὡς ἐσημειώθη ἤδη πρότερον (σελ. 117).

1) Μονὴ ἄνω τῆς πόλεως ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου.

2) «Τὸ παρελθὸν Σάββατον (26 Ἰουλίου) περὶ τὸ μεσημέρι συνέβη ἐνταῦθα θόρυβος μεταξύ τινων ἐντοπίων καὶ τινων στρατιωτῶν ἐκ τῶν ἐπιδημούντων ἐνταῦθα πρὸς φύλαξιν τῆς νήσου. Ἔλαβε δὲ τὴν ἀρχήν του ἀπὸ ὕβριν τινὸς στρατιώτου ζητοῦντος νὰ ἀλλάξῃ γαινέαν. Ἐφονεύθησαν δὲ ἐκ τῶν δύο μερῶν τρεῖς καὶ ἓξ ἐλαβώθησαν. Προλαβοῦσα ὅμως ἡ τοπικὴ διοίκησις ἐμπόδισε τὸ κακὸν νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω καὶ ἡ φρόνησις τῶν ἀρχηγῶν κατέστησεν ἐν τῷ ἅμα τὴν ἡσυχίαν» («Φίλος τοῦ νόμου» ἀριθ. 39 τῆς 28ης Ἰουλίου 1824).

3) Μονὴ παρὰ τὸν λιμένα, νῦν μητροπολιτικὸς ναός.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἡ Νύδρα· ὅτ' ἦταν ἀπάνου εἰς τὸ νησὶ Στεργιανοὶ ἀπὸ 'μᾶς περίτου ἀπὸ πέντε χιλιάδες, καὶ θὰ λυώναμε κ' ἐμεῖς καὶ οἱ Νυδραῖγοι — καὶ ὕστερα κιντύνευε καὶ γενικῶς ἡ πατρίδα. Ἐκεῖνοι μὲ βρίζαν, ἐγὼ τοὺς διάταζα [1]). Τρεῖς βολὲς μόκαμαν γιροῦσι. Τοὺς ἡσύχαζαν καὶ οἱ νοικοκυραῖοι. Τότε ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Παναγίας μὲ φωτίζει καὶ βγάζω ἕναν ἄνθρωπο κρυφίως μὲ ντεσκερέδες σὲ ὅλους τοὺς ἀρχηγούς, τοὺς Στεργιανούς, καὶ τοὺς λέγω πῶς ἀκολούθησε αὐτὸς ὁ καυγᾶς, κ' ἔρριχνα τὸ βάρος τῶν Στεργιανῶν, ὅτι αὐτεῖνοι ἦταν οἱ αἴτιοι (καὶ οἱ αἴτιοι ἦταν οἱ Νυδραῖοι, ὅμως διὰ νὰ σβύσω τὸ κακὸ ἔλεγα αὐτά). Τοὺς ἔλεγα· «Ἀφοῦ οἱ δικοί μας ἔκαμαν αὐτὸν τὸν σκοτωμὸν καὶ μεῖναν τὰ καράβια καὶ ἡ πατρὶς εἶναι σὲ κίντυνον, νὰ μὴν κινηθῇ κανένας σας ἀπὸ τὰ πόστα του, οὔτε ἄνθρωπος νἀρθῇ μέσα ὅσο νὰ ἰδοῦμε τί θὰ γένῃ». Γράφω κ' ἕνα τεσκερὲ τοῦ Κουντουργιώτη, τοῦ κὺρ Λάζαρου, καὶ τοῦ λέγω· «Ὅσοι ντεσκερέδες εἶναι τόσους ἀνθρώπους γλήγορους νὰ βγάλῃς, νὰ τοὺς πᾶνε εἰς τὴν θέσιν τοῦ κάθε ἑνὸς ἀρχηγοῦ, νὰ μὴ μάθουν τὸν καυγᾶ καὶ κινηθοῦν τ' ἀσκέρια. Ἔγινε αὐτό. Ἀπὸ τὴν ἄκρη τὴ χώρα εἶχαν πλησιάσῃ οἱ δικοί μου οἱ ἄνθρωποι, ὅτι μάθαν ὅτι μ' ἔκλεισαν, κ' ἐκεῖ ὁποῦ διάβασαν τὸν τεσκερέ μου μεῖναν· τὸ ἴδιον καὶ οἱ ἄλλοι. Ἂν μπαῖναν μέσα, θἄπιαναν ὅλη τὴν χώρα, ὅτ' ἦταν ἄδεια ἀπὸ Νυδραίους — ἦταν ὅλοι κάτου εἰς τὸ μοναστῆρι — καὶ τότε σὰν πιάναν τὴν χώρα καὶ σπίτια, θὰ τοὺς σκότωναν καὶ θὰ γύμνωναν καὶ τὴν πολιτεία.

Τώρα θὰ σᾶς γράψω καὶ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ κὺρ Λάζαρου Κουντουργιώτη καὶ τῶν ἄλλων νοικοκυραίων, ὅμως πρῶτα αὐτεινοῦ. Κολλάγει ὁ Λάζαρος 'σ ἕνα ψήλωμα καὶ τοὺς βάνει ἕναν λόγον (καὶ εἶχε συναχτῇ ὅλος ὁ λαός). Τοὺς εἶπε τ' ἀντραγαθήματά τους καὶ τὴν γενναιότητα καὶ πατριωτισμὸν ὁποῦ δεῖξαν σὲ τόσους πολέμους καὶ σῶσαν τὴν πατρίδα. Σήμερα ὅλα αὐτὰ τ' ἀντραγαθήματα χάνονται, μαζὶ καὶ ἡ πατρίς. Τοὺς εἶπε πολλὰ ἀπὸ αὐτά. Ἐκεῖνοι εἶπαν· «Δὲν θέλομε τὰ ξένα στρατέματα εἰς τὸ νησί μας!». Τοὺς ἀποκρίθηκε ὅτ' εἶναι ἀναγκαῖα. «Καὶ διὰ τὴν εὐταξίαν, εἶπε, διορίζομε τὸν Μακρυγιάννη κ' ἕναν δικό μας Νυδραῖον νἄχουν ἀνθρώπους δικούς μας κι' ἀπὸ τοὺς ξένους ν' ἀγρυπνοῦν διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ τιμή μας». Μεῖναν σύνφωνοι ὅλοι εἰς αὐτό. Κι' ὅσο νὰ κάμῃ τὸν σταυρό του ὁ ἄνθρωπος, δὲν πέρασαν δυὸ ὧρες, πότε βάλαν τὰ καράβια 'σ ἐνέργειαν [2]); Καὶ κινήθηκαν καὶ πῆγαν καὶ πρόφτασαν τὴν Σά-

---

1) Συνεβούλευον.

2) « Ὅντος ποτέ, ὡς εἶναι γνωστόν, πολυαρίθμου στρατοῦ τῆς ξηρᾶς ἐν Ὕδρᾳ εἰς προφύλαξιν αὐτῆς ἀπὸ ἐχθρικῆς ἀποβάσεως, ἔρις σφοδρὰ ἠγέρθη μίαν τῶν ἡμερῶν μεταξὺ στρατιωτῶν καὶ κατοίκων, καὶ ἡ ἔρις μετεβλήθη ταχέως εἰς τρομερὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Οἱ στρατιῶται ὠχυρώθησαν εἰς διαφόρους οἰκίας, ὁ λαὸς ἔτρεχεν εἰς τὰ ὅπλα, τὰ ἐν τῷ λιμένι πλοῖα ἦσαν ἕτοιμα νὰ πυροβολήσωσι καὶ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἔμελλε ν' ἀρχίσῃ φονι-

μον κι' ἀφάνισαν τὸν στόλον καὶ χάθηκαν τόση Τουρκιά. Τότε μὲ διόρισαν ἐμένα καὶ πῆρα κι' ἀπ' οὖλα τὰ σώματα στρατιῶτες· διορίστηκε κ' ἕνας Νυδραῖος ἀπὸ πολῖτες. Καὶ βαστάξαμε τὴν εὐταξίαν.

Γυρίζοντας ὀπίσου οἱ μπουρλοτιέρηδες, ὁποῦ κάψαν καράβια τῶν Τούρκων, μίαν ἡμέρα πέρναγε ἀπὸ τὸ κονάκι μου ἕνας μπουρλοτιέρης (εἶχα κονάκι ἔξω πιασμένο, παραπάνου ἀπὸ τὴν Παναγιά)· εἶχα εἰς τὸ κονάκι μου ἀφημένους πεντέξι ἀνθρώπους τίμιους νὰ φέρνωνται φρόνιμα εἰς τὸν μαχαλᾶ· ἐγὼ ἤμουν εἰς τὸ μοναστῆρι μὲ τοὺς προκρίτους (πήγαινα κάθε ἡμέρα ἐκεῖ καὶ μιλούσαμε· μ' ἀγαποῦσαν κ' ἐγὼ τοὺς σεβόμουν ὡς μεγαλύτερους)· 'σ τὸ κονάκι εἶχα ἕνα μικρὸ παιδὶ κ' ἔπλυνε τὰ πιᾶτα. Ἔκαμε νὰ ρίξῃ τὸ νερὸ κάτου εἰς τὸν δρόμον, ἡ κακὴ τύχη — πέρναγε ἐκείνη τὴν ὥρα ὁ μπουρλοτιέρης, ὁποῦ τότε 'σ ἐκείνη τὴν περίστασιν ὁ κάθε μπουρλοτιέρης ἦταν μισὸς θεός, τὸ νερὸν ὁποὖρριψε τὸ παιδὶ ἔπεσε ἀπάνου εἰς τὸν μπουρλοτιέρη, χωρὶς νὰ τὸν ἰδῇ τὸ παιδί. Τότε κολλάγει εἰς τὸ κονάκι ὁ μπουρλοτιέρης μ' ἄλλους συντρόφους του, θέλουν νὰ σκοτώσουνε τοὺς αἴτιους· μαζώνεται ἡ μισὴ Νύδρα, γίνεται ἕνας καυγᾶς, ἄλλοι ὑπὲρ κι' ἄλλοι κατὰ τοῦ μπουρλοτιέρη καὶ συντροφιᾶς του. Ἔρχονται μοῦ τὸ λένε ἐμένα· πάγω καὶ βρίσκω αὐτὸν τὸ θόρυβον· ἀναντιώνονται καὶ 'σ ἐμένα, χωρὶς ἐγὼ νὰ ξέρω. Τοῦ λέγω τοῦ μπουρλοτιέρη τὸ λᾶθος καὶ τί κάνουν τὰ σκουτιὰ νὰ τὰ πλερώσω νὰ πάψῃ τὸ κακό· «Τριακόσα γρόσια»! Βγάζω, μετράγω τὰ χρήματα, παίρνω τὰ σκουτιά. Μάλλωναν καμπόσοι ὅτι μὲ ζήμιωσε καὶ δὲν κάναν οὔτε ἑκατὸ γρόσια. Ἀφοῦ τὰ πῆρα, τὰ σιδέρωσα, τἄστειλα μὲ τὸν γραμματικόν μου εἰς τοὺς προκρίτους, ὅποιος κάμῃ ἀντραγάθημα, μπουρλοτιέρης, νὰ τὰ προσφέρουν ἀπὸ 'μένα, ὅτι ἐγὼ δὲν φορῶ τέτοια σκουτιά. Καὶ εἶπε ὁ γραμματικὸς τὰ αἴτια πῶς ἔτρεξαν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴ φοβερίζῃ ὁ μπουρλοτιέρης καὶ οἱ συντρόφοι του, καὶ τοὺς ἀκολουθήσῃ κάνα δυστύχημα. Ἀφοῦ οἱ πρόκριτοι ἄκουσαν αὐτό, πικράθηκαν πολὺ κ' ἔστειλαν καὶ πῆραν τὸν μπουρλοτιέρη καὶ συντρόφους του νὰ τοὺς παιδέψουν. Τὄμαθα ἐγὼ αὐτὸ καὶ πῆγα καὶ τοὺς 'περασπίστηκα. Καὶ ἡσύχασαν εἰς τὸ ἑξῆς οἱ Νυδραῖοι· καὶ μ' εἶχαν τὸν στενώτερό τους φίλον (καὶ εἴμαστε φίλοι ὡς τὴν σήμερον).

κωτάτη συμπλοκή. Τριακόσιοι περίπου τῶν στρατιωτῶν ἐπολιορκοῦντο ἐντὸς τοῦ Μοναστηρίου, καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ μέρος, ἐπισωρευθὲν ἐκτὸς αὐτοῦ, τοὺς ἐπολιόρκει. Τὸν κίνδυνον τοῦτον ἰδὼν ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης κατῆλθε μόνος τῆς οἰκίας του καὶ ἐπλησίασεν εἰς τὸ μαινόμενον ἐκεῖνο πλῆθος. Ἅμα αὐτοῦ ἐμφανισθέντος, ἐφάνη θέαμα παράδοξον καὶ ἀπροσδόκητον. Αἱ φωναὶ ἐσίγησαν, τὸ πλῆθος ἐσχίσθη εἰς δύο, ἀφῆσαν εὐρὺ διάστημα ἐν τῷ μέσῳ, δι' οὗ διῆλθεν ὁ σεβαστὸς ἀνήρ, ὅστις λαλήσας τὰ δέοντα καὶ πρὸς τὰ δύο διαμαχόμενα μέρη, τὰ ἐσυμφιλίωσεν εὐθὺς καὶ μετέβαλεν ἐν ἀκαρεῖ τὰ πάντα εἰς εἰρήνην». Ε. Α. Σίμου «Λάζαρος Κουντουριώτης» σελ. 20. («Βιβλιοθήκη τῆς Ἑστίας» 1877, ἀρ. 4).

Δὲν ἦταν πλέον ὑποψία εἰς τὴ Νύδρα καὶ ἦρθε διαταγὴ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν ἐγὼ νὰ περάσω μὲ τὸ σῶμα μου εἰς Ἄργος κι' ὁ Καρατάσιος μὲ τὸ σῶμα του εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ οἱ ἄλλοι ἀλλοῦθεν [1]). Εἰς τὴ Νύδρα ὁποὺμαστε ἔφερνα ὅλο τὸ σέβας εἰς τὸν Καρατάσιον, ὡς ἀρχηγὸν ὁποῦ τὸν εἴχαμε ὅλοι κι' ὡς γεροντότερον, καὶ μ' ἀγαποῦσε κι' αὐτὸς ὡς παιδί του. Κι' ὅλοι του οἱ καπεταναῖοι ἦταν μ' ἐμένα ὡς ἀδελφοί· γενναῖοι ἄντρες. Τοῦ εἶπα τοῦ Καρατάσιου κι' ὁλουνῶν τῶν καπεταναίων του ὅτι· «Ἐμεῖς ὁ τόπος μας ἐχάλασε, τοῦ κάθε ἑνοῦ, καὶ καταξοχὴ ὁ δικός σας, ὁποὺστε ἀπόξω. Τὸ λοιπόν, ἐπειδή τις κι' ὁ τόπος σας ἔμεινε ἔξω [2]), ὁ Δυσσέας, ὁ Γκούρας καὶ οἱ ἄλλοι οἱ Ρουμελιῶτες, καθὼς καὶ οἱ Πελοποννήσιοι σᾶς θέλουν νὰ σᾶς ἔχουν ὡς δούλους, μὲ τὴν δύναμή σας νὰ τηρᾶνε τὰ νιτερέσια τους, νὰ γυμνώνουν τὴν πατρίδα, καθὼς τὸ λέπετε, νὰ παίρνουν τὰ καλύτερα ὑποστατικὰ καὶ νὰ κάνουν συχνοὺς ἐφύλιους πολέμους. Καὶ διὰ νὰ χαίρωνται αὐτὰ ὁποῦ ἄδραξαν ὅλοι αὐτεῖνοι, κάθε ὀλίγον ἐφύλιους πολέμους φέρνουν εἰς τὴν πατρίδα καὶ φατριασμούς, καθὼς τό εἴδαμε ὡς τώρα πόσοι ἄνθρωποι σκοτώθηκαν ἀπὸ 'μᾶς διὰ τὰ κέφια ἐκεινῶν. Καὶ ἡ πατρὶς κιντυνεύει· κ' ἐμᾶς θὰ μᾶς κάμουν κοπέλια τους. Καὶ διὰ νὰ δυναμώσῃ ἡ πατρὶς πρέπει νὰ ἑνωθοῦμε στενὰ ἐμεῖς καὶ μ' ὅσους ἄλλους μπορέσουμε. Καὶ νά εἰμαστε μὲ τὴν Διοίκησιν καὶ μὲ τοὺς νόμους, νὰ δυναμώνουμε αὐτά· ὅτι ἔτσι δυναμώνει γενικῶς ἡ πατρίδα κι' ὄχι τὰ ἄτομα. Ὁρκιστήκαμε εἰς αὐτὸ ὁ Καρατάσιος, ὁ Γάτζος κ' ἐγὼ νά εἰμαστε σύνφωνοι κι' ἀχώριστοι διὰ τὴν πατρίδα καὶ θρησκεία κατὰ τὸν ὅρκον ὁποῦ κάμαμε ὅταν πρωτοσηκωθήκαμεν διὰ τὴν λευτερίαν μας. Μίλησα ξεχωριστὰ καὶ μὲ τοὺς ἄλλους καπεταναίους του καὶ καταξοχὴ μὲ τὸν γενναῖον κι' ἀγαθὸν Βελέτζα κι' ἄφησα αὐτὸν νὰ τοὺς βαστάγῃ, νὰ μὴν τοὺς διαγείρῃ κανένας καὶ τοὺς ἀπατήσῃ, ὅτι εἶναι ἀγαθοὶ ἄνθρωποι καὶ μποροῦν ν' ἀπατηθοῦν. Φιληθήκαμε, καὶ πᾶνε αὐτεῖνοι εἰς τὴν Ἀθήνα κ' ἐγὼ ἦρθα εἰς τ' Ἄργος. Καὶ συνφωνήσαμε ὅ,τι μαθαίνω ν' ἀγροικιώμαστε συχνά. Κι' ἀκολουθούσαμε αὐτό, χωρὶς νὰ μᾶς παίρνουν χαμπέρι οἱ ἐπίβουλοι τῆς πατρίδος καὶ οἱ 'διοτελεῖς.

Ἅμα ἦρθα ἐδῶ, εἰς Ἄργος, μὲ διατάζει ἡ Διοίκηση νὰ πάρω τὸ σῶμα μου κι' ἀπ' οὖλα τ' ἄλλα σώματα ὁποὺταν εἰς τ' Ἀνάπλι, τοῦ Χατζηχρή-

---

1) Ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἀπῆλθον τὰ στρατεύματα ἐξ Ὕδρας. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη σώζεται κατὰ τὸ ἥμισυ ἐσχισμένον τὸ εὐχαριστήριον τῆς κοινότητος Ὕδρας πρὸς τὸν ἀπερχόμενον Μακρυγιάννην, φέρον χρονολογίαν 8 Ὀκτωβρίου 182(4).

2) Κατασταλέντος εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ κινήματος, ἐφαίνετο ἤδη βέβαιον ὅτι ἡ τοῦ Καρατάσσου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ Μακεδόνων πατρὶς δὲν θὰ μετεῖχε τῆς ἐλπιζομένης ἀπελευθερώσεως τῆς ἄλλης Ἑλλάδος. Περὶ τῶν Καρατασσαίων βλ. Ν. Φιλιππίδου «Ἡ ἐπανάστασις καὶ καταστροφὴ τῆς Ναούσης» καὶ Δ. Καραβία «Πατριωτικά».

στου κι' ἀλλουνῶν, νὰ γένουν ὅλοι αὐτεῖνοι ὡς χίλιοι διακόσοι ἄνθρωποι κι' ἀρχηγὸς νά εἶμαι ἐγὼ 'σ αὐτοὺς κι' ὁ Παπαφλέσσας εἰς τὰ πολιτικά, νὰ πᾶμε εἰς τὴν 'Αρκαδιάν, ὅτι 'ρέθισαν τοὺς κατοίκους ἐκεῖ ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τὸν συβουλάτορά του Μεταξᾶ κι' ὅλοι οἱ συγγενεῖς τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ οἱ συντρόφοι του οἱ νέοι, ὅλοι τῆς Πελοπόννησος οἱ κοτζαμπασῆδες.—'Αφοῦ θέλησε ὁ Θεὸς νὰ γίνωμε κ' ἐμεῖς ἔθνος, δι' αὐτὸ σκλαβώθηκαν οἱ σημαντικοὶ τῆς Ρούμελης, σκοτώθηκαν, θυσιάστηκαν· ἦταν νοικοκυραῖοι, ἔγιναν διακονάραιοι· κι' ἄλλοι διὰ τὴν πατρίδα ἔλειψαν καὶ χάθηκαν ὁλότελα. Αὐτοὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν βάσταγαν τὴν πατρίδα ὅσο ναὔρῃ μίαν ἡμέρα ἁρμόδια νὰ λευτερωθῇ, καθὼς ὁ Θεὸς φώτισε κ' εὑρέθη. Ποιοί ἦταν αὐτεῖνοι; Ἦταν ὁ 'Αλέξης Νοῦτζος, ὁποῦ ξεκρέμαγε ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Τούρκων τοὺς χριστιανοὺς καὶ θυσιάστηκε καὶ εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ἔδωσε περίτου ἀπόνα μιλλιοῦνι γρόσια καὶ βασανίζονταν εἰς τὰ στρατόπεδα Σουλιοῦ, Ἄρτας κι' ἀλλοῦ. Οἱ Νακαῖγοι θυσιάσαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν πραματικῶς, ὁ Φίλων, ὁ Λογοθέτης καὶ οἱ ἄλλοι. Οἱ Σαλωνῖτες, οἱ Φηβαῖγοι, οἱ Ταλαντιναῖγοι, οἱ Λιδορικιῶτες, οἱ Κραβαρῖτες, οἱ Μισολογγῖτες, ὁποῦγιναν στάχτη, οἱ 'Αποκουρῖτες, οἱ Βραχωρῖτες, ὅλο τὸ Κάρελι κι' ὁ Βάλτος—οἱ Μεγαπαναῖγοι, οἱ Μαυροματαῖγοι, οἱ Καραγιανναῖγοι—, οἱ Καρπενησιῶτες καὶ τ' ἄλλα τὰ μέρη τῆς Ρούμελης, πλούσιοι νοικοκυραῖοι καὶ κάτοικοι καὶ πολλοὶ γενναῖοι ὁπλαρχηγοί. Εἰς τὴν Ρούμελη, ἀφοῦ ὁ Τοῦρκος κοιμᾶταν μὲ τὴν γυναῖκα του εἰς τὴν Λάρσα, τ' ἄλλο τὸ βράδυ ἦταν εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ρουμελιώτη. Τὸν κατασκότωνε, τὸν κατασκλάβωνε καὶ τὸν ἔκαιγε. Πέστε μου ἕνα σπίτι παλιὸν εἰς τὴν Ρούμελη ὁποῦ νὰ μὴν εἶναι χτίριον μοναχά. Πέστε μου πολιτείαν νὰ μὴν κάηκε καὶ οἱ γὲς ἔρημες καὶ μπαΐρια ὡς τὴν σήμερον. Σᾶς εἶπα τὶς θυσίες τῆς Ρούμελης. Κι' ἀδικημένη εἶναι κι' ἀφανισμένη. Νόμους γυρεύει καὶ σύστημα νὰ πάγῃ ἡ πατρὶς ὀμπρός. Ὁ Κολοκοτρώνης ὅμως κι' ὁ Μεταξᾶς καὶ οἱ ἄλλοι οἱ τοιοῦτοι καθημερινοὺς ἐφύλιους πολέμους θέλουν καὶ φατρίες· αὐτεῖνοι τὶς γέννησαν κι' ἀπὸ αὐτοὺς προχώρεσαν κ' οἱ 'Αράπηδες.

Τὰ 1824 'Οκτωβρίου 14 ἔλαβα τὴν διαταγὴ νὰ περιλάβω τοὺς ἀνθρώπους 'σ τὴν ὁδηγίαν μου καὶ νὰ πάγω [1] — ὅτι δὲν προσηκώθη ὁ Κουντουργιώ-

1) Σῴζεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη ἡ ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Πολεμικῶν Δ. Παπαγεωργίου κοινοποίησις πρὸς αὐτὸν τῆς διαταγῆς τῆς Διοικήσεως, καθ' ἣν διατάσσεται «ὅπως στρατολογήσας διακοσίους στρατιώτας καὶ συμπαραλαβὼν αὐτούς, καθὼς καὶ τοὺς ἐν τῷ καταλόγῳ σημειωμένους ἀρχηγοὺς τῶν ἁρμάτων μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς στρατιωτῶν, συμποσουμένων ὅλων χιλίων, ἀπέλθῃ ὅσον τὸ συντομώτερον εἰς 'Αρκαδίαν, ἀρχηγὸς τῶν ὁποίων καὶ ἐπὶ κεφαλῆς διωρίσθη». Προσέτι διατάσσεται νὰ πείθεται «εἰς τὰς ὁδηγίας καὶ διαταγὰς τοῦ ἐξοχωτάτου ὑπουργοῦ τῶν 'Εσωτερικῶν Κυρ. Γρηγορίου Δικαίου, ὅστις περὶ τούτου ἔλαβε παρὰ τῆς Διοικήσεως ἰδιαιτέρας ἀναγκαίας διαταγάς». (Βλ. τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ φέρον χρονολογίαν 14 'Οκτωβρίου 1824, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ἅμα ἀφικόμενον

της εἰς τὸν Ζαΐμη· ὅτ' εἶχε ἄλλη δουλειὰ καὶ δὲν προσηκώθη εἰς τὸ καράβι, ἀντάρτης ὁ Ζαΐμης. Πήγαμε 'σ τὴν Τροπολιτζά· ἐκεῖ συναχτήκαμε ὅλοι νὰ πᾶμε εἰς τὴν 'Αρκαδιὰ κι' ὁ Παπαφλέσιας μαζί [1]). Ὅμως κι' αὐτεινοῦ τοῦ μακαρίτη ὁ χαραχτῆρας ἦταν σὰν ἐκεινῶν. Εἴχαμε πιαστῆ πρωτύτερα καὶ βριστήκαμε ὀμπρὸς εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Ἤθελαν νὰ στείλουν καὶ πρωτύτερα ἐμένα 'σ αὐτείνη τὴν ἀνταρσίαν καὶ δὲν θέλησα, καὶ στεῖλαν τὸν Χριστόδουλον Ποργιώτη καὶ τὸν ἔπιασαν οἱ ἀντάρτες ζωντανὸν μ' ὅλους του τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Καὶ ἤθελε κ' ἐμένα ὁ ἅγιος 'Αρχιμανδρίτης νὰ μὲ στείλῃ, (ἤθελε νὰ κάνῃ τοὺς πατριῶτες του παληκάρια) κ' ἐγὼ τοῦ εἶπα νὰ κοπιάσῃ νὰ πᾶμε μαζί, ὅτι ἐγὼ δὲν γνωρίζω οὔτε τὴς θέσες, οὔτε τοὺς ἀνθρώπους. 'Αφοῦ πήγαμε εἰς τὴν Τροπολιτζά, ὁ Σταϊκούλης (ἦταν ἐκεῖ· ἤμαστε φίλοι [2]) μοῦ εἶπε ὅτι οἱ Κολοκοτρωναῖγοι ἔχουν πάθος 'σ ἐμένα καὶ θὰ μὲ πιάσουνε ζωντανὸν ἢ σκοτωμένον. Ὅτι ἐγὼ τοὺς βῆκα ἄπιστος κ' ἔφυγα ἀπὸ τὰ ὀτζάκια αὐτά, ἀπὸ Δυσσέα καὶ Κολοκοτρώνη, καὶ τώρα μὲ διατάττει ἡ Κυβέρνηση καὶ τοὺς πάγω ἀναντίον τους. Κι' ὅσα μπορέσουνε, μοῦ εἶπε, θὰ ξοδιάσουνε ἢ μὲ δικούς μου ἀνθρώπους, ἢ μὲ δικούς τους θὰ μὲ ξεμπερδέψουνε. Ὁ Σταϊκούλης εἶχε μίαν ἀνιψιὰ καὶ ἤθελε νὰ μὲ κάμῃ γαμπρὸ καὶ δὲν τοὔλεγα τὸ ὄχι κ' ἔλπιζε. Ἦταν κι' αὐτός, καθὼς μοὔλεγε, παρὼν 'σ τὴν ὁμιλίαν τους ἐκεινῶν, ὁποῦ μιλοῦσαν ἀναντίον μου. 'Εγὼ τοῦ εἶπα· «Δὲν πάγω πουθενὰ νὰ γυμνώσω ἢ νὰ διατιμήσω κανέναν· ἡ πατρίς μου χωρὶς νόμους καὶ διοίκησιν κιντυνεύει. Πάγω δι' αὐτείνη κι' ὁ Θεὸς εἶναι ἀρχηγὸς καὶ προστάτης τοῦ καλοῦ». Τοῦ εἶπα τοῦ Σταϊκούλη ὅ,τι μαθαίνῃ νὰ μοῦ στέλνῃ μὲ σίγουρον ἄνθρωπον.

Ὁ Παπαφλέσιας πῆρε μίαν γυναῖκα μ' ἕνα ντέφι κ' ἕναν μὲ βιολὶ καὶ πήγαμε εἰς Λιοντάρι [3]). 'Απὸ τὰ σώματα, τοὺς χίλιους διακόσους ἀνθρώπους, δὲν ἀκολούθησαν μαζί μας μήτε ἑξακόσοι· δὲν θέλαν νἄρθουν· τοὺς ἀνακάτωναν οἱ ἀναντίοι καὶ τοὺς δείλιαζαν, σὰν χάλασαν οἱ Μεσσήνιοι τὸν Ποργιώτη εἰς τοὺς Λάκκους. Σηκωθήκαμε μ' αὐτοὺς πήγαμε εἰς Λιοντάρι. Κρατεῖ αὐτὸ τὸ μεγαλύτερο σῶμα ἐκεῖ ὁ Παπαφλέσιας, κ' ἐμένα μὲ διακόσους πενῆντα, ὁποὖχα δικούς μου, μοῦ εἶπε νὰ κατέβω εἰς τοὺς Λάκκους ὅσο νὰ

ἐξ Ὕδρας εἰς Ἄργος τὸν Μακρυγιάννην εὗρον αἱ περὶ τῆς νέας ταύτης ἐκστρατείας διαταγαὶ τῆς Κυβερνήσεως). Ὁ Παπαφλέσσας ἀνεχώρησεν ἐκ Ναυπλίου τὴν 22αν Ὀκτωβρίου, προηγηθέντος ἴσως τοῦ Μακρυγιάννη, εἰς Τρίπολιν.

1) «Εἰς τὴν 'Αρκαδίαν δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν Κυβέρνησιν οἱ ὄντες σύμφωνοι μὲ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ δὲν ἀπέδιδον τὰ ἐθνικὰ δικαιώματα καὶ δὲν ἐδέχοντο τὰς διατάγας της» (Ν. Σπηλιάδου «'Απομνημ.» τόμ. Β', σελ. 147). **'Αρκαδιὰ** ἡ ἐπαρχία Τριφυλίας.

2) Ὁ Στάικος Σταϊκόπουλος· **Σταϊκούλης** ἐνταῦθα καὶ κατωτέρω **Σταϊκάκης** ὑποκοριστικῶς διὰ τὴν μικρότητα τοῦ ἀναστήματος.

3) Τὴν ἐπαρχίαν Μεγαλοπόλεως, πατρίδα τῶν Φλεσσαίων.

συνάξη πατριῶτες του ὁ Παπαφλέσιας καὶ τὴν αὐγὴ ἔρχονται κι' αὐτεῖνοι. Μπιστεύτηκα, πῆρα τοὺς ἀνθρώπους μου καὶ κατέβηκα εἰς τοὺς Λάκκους [1]). Τὸ βράδυ τὸ μαθαίνουν οἱ 'Αρκαδηνοί, οἱ λεγόμενοι Ντρέδες [2]), καὶ διὰ νυχτὸς αὐτεῖνοι κι' ἄλλοι ἀπὸ τὰ κοντινὰ μέρη ἔρχονται καὶ μὲ κλείνουν ὁλόγυρα καὶ πιάνουν ὅλα τὰ τριγυρινὰ χωριά. Μαθαίνοντας ἐγὼ αὐτό, μπονόρα — ἦταν καρσὶ τὸ Μελιγαλᾶ κ' ἔχει καμπόσες κούλιες, ἔστειλα καὶ τήραξα, δὲν τὴς εἶχαν πιασμένες ἀκόμα — σηκώθηκα καὶ πῆγα καὶ τὴς ἔπιασα αὐτὲς καὶ τὸ χωριόν· καὶ δυναμωθήκαμε ἀπὸ κάτου. Πλάκωσαν πεζούρα, καβαλλαρία πλῆθος· μοῦ παραγγέλνουν ν' ἀδειάσω τὸ χωριόν, ὅτι θὰ μποῦνε αὐτεῖνοι, ὁποῦ λευτέρωσαν αὐτοὺς τοὺς τόπους· καὶ θὰ φᾶνε αὐτεῖνοι κόττες καὶ γάλλους καὶ πῆτες· κ' ἐγὼ νὰ φύγω νὰ πάγω ἀπὸ 'κεῖ ὁποῦρθα· ὅτι πῆγα καὶ τοὺς πάτησα τὰ γερά τους χώματα [3]). Κι' ἂν δὲν φύγω, νὰ τοὺς καρτε-

---

1) Τὴν πεδιάδα τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου.

2) Οἱ 'Αλβανόφωνοι κάτοικοι ὀρεινῶν τινων δήμων τῆς Τριφυλίας, ἰδίᾳ τοῦ Δωρίου, γνωστοὶ ἐπ' ἀνδρείᾳ. «.... Δύο φάλαγγες ὑπὸ τὸν Παπαφλέσσαν καὶ τὸν Μακρυγιάννην εἰσέβαλον εἰς τὴν Μεσσηνίαν ἵνα ὑποτάξωσι τοὺς ὀρεινοὺς τοῦ Σουλιμᾶ (πρωτεύουσαν νῦν τοῦ δήμου Δωρίου), γνωστοὺς ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ντρέδες». Οὗτοι ἐνίκησαν τὸν Δικαῖον, ἀλλὰ κατετροπώθησαν ἀκολούθως εἰς Μελιγαλᾶ ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη, ἔχοντος πολὺ ἐλάσσονας δυνάμεις». (Gordon's Hist. Gr. rev. τόμ. Β', σελ. 179).

3) **Γερὸς** ἱερός· τύπος δημοτικός.

Ὁ Γόρδων ἐν παραρτήματι τοῦ Δ' βιβλίου, γ' κεφ. τῆς ἱστορίας αὐτοῦ (τόμ. Β', σελ. 189) ὡς ἑξῆς περιγράφει τὰ κατὰ τὴν πρώτην συνέντευξιν τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τοὺς Ντρέδες· «Οἱ Ντρέδες εἶναι ἀλβανικὴ φυλὴ ποιμένων, κατοικούντων τὸ Σουλιμᾶ καὶ τὸ περίφημον ὄρος Ἴδαν (;), φημίζονται δὲ ὡς ἐξόχως ἀνδρεῖοι καὶ ὡμοί. Ὁ Μακρυγιάννης ἀποσταλεὶς μετὰ 300 στρατιωτῶν ἵνα ὑποτάξῃ αὐτούς, κατένειμε τὰ δύο τρίτα τῶν ἑαυτοῦ ἀνδρῶν εἴς τινα χωρία, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν κατέλαβε τὸ Μελιγαλᾶ. Μετὰ δύο ἡμέρας προσελθόντες οἱ Ντρέδες, ὄντες περὶ τοὺς δισχιλίους (σημ. ἐκδ. Ὁ συγγραφεὺς ἐν σημειώσει νομίζει μέγαν τὸν ἀριθμὸν τοῦτον) καὶ ἀρχηγοὺς ἔχοντες πλουσίως ἐνδεδυμένους καὶ ἱππεύοντας ἵππους λαμπρούς, ἐκάλεσαν τὸν Μακρυγιάννην νὰ ἀποχωρήσῃ. Ὁ ἑπόμενος διάλογος διημείφθη τότε μεταξὺ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν καὶ τοῦ Μακρυγιάννη : — Τί κάνεις ἐδῶ ; Δὲν ξέρεις πῶς ἐμεῖς ἐλευτερώσαμε αὐτὸν τὸν τόπο κι' ὅλα τὰ καλά του εἶνε δικά μας ; Ἂν ἤσουν ἀληθινὸς ἄντρας, θὰ πήγαινες 'σ τὸν τόπο σου τὴ Ρούμελη.—Ἀλήθεια εἶναι αὐτὸ ποῦ λὲς· ὅμως οἱ Τοῦρκοι μπαίνοντας κάθε χρόνο 'σ τὴ Ρούμελη, δὲ μᾶς ἄφησαν τίποτα. Ἂν ἔβγουν 'σ τὴν Καλαμάτα, ἐμεῖς θὰ κάμωμε ὅ,τι μποροῦμε γιὰ σᾶς. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος μὲ τὰ ἔξοδά μας μένομε ἐδῶ. — Δὲ μᾶς μέλει γιὰ τὰ ἔξοδά σας· νὰ φύγετε ὅσο μπορεῖτε γλήγορα καὶ νὰ μὴν πατᾶτε τ' ἅγια χώματά μας. — Μὰ κ' ἐγὼ Ἕλληνας εἶμαι καὶ μ' ἔστειλε 'δῶ ἡ Κυβέρνηση. — Ἄ, οἱ Ντρέδες δὲν ξέρουν καμμιὰ Κυβέρνηση. — Ἐγὼ ὅμως ξέρω. — Τότε λοιπὸν καλῶς μᾶς κόπιασες· ἐμεῖς ὅμως θὰ σᾶς βγάλωμε ἀπὸ τὸν κόπο νὰ γυρίσετε πίσω· τὰ ντουφέκια σας καὶ οἱ πιστόλες σας εἶναι πειὸ καλὲς ἀπὸ τὴς δικές μας, κι' ὁ Θεὸς θὰ τὴς κάμῃ δικές μας Κρῖμα μοναχὰ ποῦ εἴσαστε τόσο λίγοι. — Αὐτὸ δὲ μὲ γνοιάζει καὶ πολύ, ἀφοῦ ἤρθα 'δῶ νὰ σκοτωθῶ, ἢ νὰ σᾶς κάμω νὰ γνωρίσετε τὴν Κυβέρνηση, γιατί χωρὶς αὐτὴ δὲν πᾶμε ὀμπρός. Κι' ἂν εἶναι νὰ πεθάνω, καλύτερα τώρα, παρὰ ὕστερα ἀπὸ χρόνια μὲ τόσα βάσανα. Ὅσο γιὰ τ' ἅρματά μας, δόξα νἄχῃ ὁ Θεός, εἶναι σκαντζόχοιροι κι' ἀγκυλώνουν τοὺς ἀποστάτες. — Αὐτὸ γλήγορα θὰ τὸ ἰδοῦμε. — Μείνετε ἥσυχοι ἀπόψε, κ' ἐγὼ θὰ γράψω

ρέσω· καὶ θὰ μοῦ ριχτοῦνε· καὶ θὰ τὸ πάθω χερότερα ἀπὸ τὸν Ποργιώτη. Ἐκείνους τοὺς ἐσπλαχνίστηκαν καὶ τοὺς πῆραν τ' ἅρματά τους καὶ τοὺς ἀπόλυσαν· ἐμᾶς καὶ τ' ἅρματά μας θὰ μᾶς πάρουν καὶ τὰ κόκκαλά μας θὰ μείνουν ἐκεῖ. Τότε στοχάστηκα κι' αὐτοὺς τοὺς ἀποστάτες τῆς πατρίδος ν' ἀπατήσω, διὰ νὰ μὴν πάθωμεν καμμίαν ντροπή, ξένοι ἄνθρωποι κι' ὀλίγοι, σὲ τόση δύναμιν ὁποὖταν αὐτεῖνοι, καὶ τὸν γενναῖον Παπᾶ Φλέσια, ὁποῦ γλεντάγει εἰς τὸ Λιοντάρι μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ λαλούμενα — καὶ διὰ νὰ γλεντάγῃ βάσταξε κι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους (διὰ νὰ πάθω ἐγὼ μὲ τοὺς συντρόφους μου), πρέπει νὰ φέρω καὶ τὴν ἁγιωσύνην του ἐδῶ νὰ μιλήσῃ μὲ τοὺς πατριῶτες του τοὺς Ἀρκάδιους, ὁποῦ γνωρίζουν τὸν πατριωτισμὸ καὶ τὴν ἀρετὴ ἕνας τοῦ ἄλλου. Λέγω τῶν Ἀρκάδιων ὁποὖρθαν πλησίον μου· ἀφοῦ ρώτησα πῶς λένε τοὺς ἀρχηγούς, τὸν καθένα, τοὺς λέγω νὰ βγοῦνε ἀλάργα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τους αὐτεῖνοι ὅλοι, οἱ ἀρχηγοί, ὅτι θέλω νὰ τοὺς μιλήσω· ὅτ' εἶμαι διαταμένος ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν. Συνάχτηκαν ὅλοι 'σ ἕνα μέρος· δυνάμωσα τὸ χωριὸν καλά, πῆρα κι' ἀνθρώπους μαζί μου καὶ πῆγα.

Ἐκεινῶν ὁποῦ ἄφησα εἰς τὸ χωριὸν τοὺς εἶπα, ἂν ἔρθω μαζὶ μ' ἐκείνους καὶ τοὺς κάμω τὸ σινιάλο, νὰ τοὺς βαρέσουνε, ὅταν πλησιάσω ἀπὸ κάτου τὴν κούλια, ἂν θελήσουνε νἄρθουν μαζί μου νὰ μποῦνε εἰς τὸ χωριόν, ὅπως ἔλεγαν νὰ τ' ἀδειάσουμε ἐμεῖς νὰ μποῦνε ἐκεῖνοι. Πῆγα μὲ πεντέξι κάτου, ἐκεῖ ὁποῦ ἦταν οἱ ἀρχηγοί, τοὺς χαιρέτησα, τοὺς εἶπα· «Ποιὸς εἶναι ὁ ἀρχηγός; — Ὁ Μῆτρος» [1]). Μοῦ τὸν δεῖξαν· τὸν πῆρα καὶ πήγαμε οἱ δυό μας παραπέρα. Τοῦ εἶπα· «Ἡ Κυβέρνηση διὰ τὴν γενναιότητα κι' ἀγῶνες ὁποὖχεις πρὸς τὴν πατρίδα ἔστειλε τὸν ἅγιον Παπαφλέσιαν, τὸν πατριώτη σας, κ' ἔχει τόσες λίρες γιὰ σένα. (Ὅτι τότε μᾶς δῶσαν τὶς λίρες νὰ λευτερωθοῦμε κι' ὄχι ὅποιοι εἶναι κεφαλὲς νὰ τὶς φᾶνε. Μοῦτζες καὶ στροῦτζες νἄχουν καὶ τόνα τὸ μέρος καὶ τ' ἄλλο). Τοῦ εἶπα τοῦ γενναίου ἀντρὸς τὶς λίρες ὁποὖχει ὁ Παπαφλέσιας καὶ τὸν βαθμό του καὶ διὰ τὰ παληκάρια του ἄλλες λίρες. (Ἀφοῦ

τοῦ Παπαφλέσσα, ποῦ βρίσκεται ἐδῶ κοντὰ μὲ πολλὰ χρήματα, νἀρθῇ νὰ δικαιώσῃ τὶς ὑπηρεσίες σας.

Ἐδέχθησαν τοῦτο. Τὴν ἐπομένην ὅμως, ἰδόντες ὅτι τοῦτο ἦτο στρατήγημα, προσέβαλον τὸν Παπαφλέσσαν, περιεκύκλωσαν δὲ καὶ τὸν Μακρυγιάννην, ὅστις ὁρμήσας ξιφήρης ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν καὶ ἐκυρίευσε μίαν σημαίαν μετὰ τοῦ σημαιοφόρου. Ἀφοῦ δὲ ἠκροβολίσθησαν καὶ διεπραγματεύθησαν ἐπί τινας ἡμέρας, φοβηθέντες μὴ ἐμπρησθῶσιν αἱ οἰκίαι αὐτῶν, ὑπετάχθησαν οἱ Ντρέδες». Ἐν σημειώσει ἐπιφέρει ὁ Γόρδων ὅτι δημοσιεύει «τὴν περίεργον ταύτην σκηνὴν ὡς τὴν ἐκθέτει αὐτολεξεὶ ὁ Μακρυγιάννης ἐν τῷ χειρογράφῳ ἡμερολογίῳ αὐτοῦ, γεγραμμένῳ μετὰ τῆς ἁπλότητος καὶ εἰλικρινείας Ρουμελιώτικου παληκαριοῦ». Ὡς βλέπει ὅμως ὁ ἀναγνώστης, ἐν τῷ χειρογράφῳ τοῦ Μακρυγιάννη ὁ διάλογος ἐκεῖνος ἐν περιλήψει μόνον ἐκτίθεται. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι διὰ ζώσης αὐτὸς ὁ Μακρυγιάννης ἀνέπτυξε πρὸς τὸν Γόρδωνα τὸ πρᾶγμα ὅπως ἐγένετο.

1) Ὁ Μῆτρος Ἀναστασόπουλος, ἀρχηγὸς τῶν Ντρέδων.

σκότωσαν τοὺς ντόπιους Τούρκους αὐτεῖνοι, πῆραν τὸ βιόν τους. Κι' ὅλα τὰ δικαιώματα αὐτεῖνοι τά εἶχαν· κι' ὅλο ἐφύλιους πολέμους κάναν). Αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν τὸν ηὗρα πολλὰ φτωχὸν καὶ τὸν πλούτηνα μὲ χρήματα καὶ βαθμοὺς — λόγια τῆς ὄρεξής του — ὁποῦ τἄχει ὁ ἅγιος Παπαφλέσιας, ὁ πατριώτης του (κι' αὐτὸς δὲν εἶχε ἄλλο τίποτα ἀπὸ τὰ παιγνίδια ὁποῦ πῆρε ἀπὸ τὴν Τροπολιτζὰ καὶ γλένταγε μὲ τὴς συμπατριώτισσές του [1]). Ἀφοῦ διόρθωσα τὸν ἀρχηγόν, τὸν ρώτησα τί γενναιότητα ἔχει ὁ καθεὶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ τί πρέπει νὰ μεσιτέψω εἰς τὸν ἅγιον Παπαφλέσια. Μοῦ σύστησε ἐκείνους ὁποὔθελε. Πῆρα τὸν καθέναν, τὄδωσα ἀπόνα ἀσκὶ μ' ἀγέρα — ὅσο νἀρθῇ ὁ ἅγιος Παπαφλέσιας· τοὺς ἀνάπαψα ὅλους. Γύρευαν νὰ μείνω 'σ τὸ μισὸ χωριὸ ἐγώ, 'σ τὸ Μελιγαλᾶ, καὶ 'σ τ' ἄλλο μισὸ νὰ μποῦνε κι' ἀπὸ 'κείνους. Τοὺς περικάλεσα νὰ πᾶνε 'σ ἄλλα χωριὰ νὰ μείνουν μίαν βραδειὰ ὅσο νἀρθῇ ὁ Παπαφλέσιας νὰ λάβουν τὰ δίκια τους· κι' ὅπως μείνουν σύνφωνοι, γίνεται ὕστερα. Τοὺς ἡσύχασα· πιάσαν τὰ χωριὰ τοῦ Ριζοῦ καὶ Μπούγα καὶ μέρος ἀπὸ τοῦ Κάμπου καὶ τοὺς Κωσταντίνους [2]). Ἐκεῖ εἶχανε καὶ τὴν διοίκησίν τους, τὰ πρωτόκολλά τους κι' ὅλα τους τ' ἀναγκαῖα, ὡς κεντρικὸν χωριὸν καὶ δυνατό.

Ἀφοῦ ἔφυγα ἀπὸ αὐτούς, φκειάνω ἕνα γράμμα τοῦ ἅγιου Παπαφλέσια καὶ τοῦ λέγω· «Ἐδῶ μαθαίνοντας τὸν καλό σου ἐρχομό, ὅλοι οἱ Ἀρκαδηνοὶ καὶ τὰ κοντινὰ μέρη ἤρθαν μικροὶ μεγάλοι καὶ προσμένουν τὸν πατριώτη τους, τὸν σωτῆρα τους· καὶ ἤθελαν νἀρθοῦνε αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀλκότησα [3])· τοὺς εἶπα ὅτι ἀπόψε εἶσαι 'δῶ, καὶ μεῖναν. Νὰ μὴν χάσῃς καιρό, μίαν ὥρα ἀρχύτερα νὰ κοπιάσῃς, ὅτ' εἶναι καὶ πολλοὶ σημαντικοὶ ὁποῦ σὲ προσμένουν». Τὸ γράμμα τὄδωσα ἑνοῦ ἀνθρώπου μου ὁποῦ νἄναι τέτοιος ψεύτης, νὰ ψυχώνῃ τὸν Παπαφλέσια νἄρθῃ. Εὐτὺς ὁποῦ τὄλαβε ἄφησε ὅλα του τὰ παιγνίδια καὶ ξημέρωσε εἰς τὸ χωριὸν Σαντάνι. Βρέθη εὔλογον ἀπὸ τοὺς Ἀρκάδιους νὰ σταθῇ ἐκεῖ, νά εἶναι σὲ κεντρικὸν μέρος, ἀλάργα ἀπὸ μέναν καὶ πλησίον 'σ αὐτούς. Ὅταν ἤμαστε εἰς τ' Ἀνάπλι ἔλεγε ὁ ἅγιος Παπαφλέσιας τῆς Κυβέρνησης ὅτι θὰ φέρῃ τὸν ἀδελφό του Νικήτα κι' ἄλλους συγγενεῖς του [4]) περίτου ἀπὸ δυὸ

---

1) Τοὐναντίον οἱ ἐκ τῶν πολιτικῶν φρονημάτων αὐτῶν φιλίως διακείμενοι πρὸς τοὺς ἀντάρτας Σπηλιάδης, Φραντζῆς καὶ Φωτάκος γράφουσιν ὅτι ὁ Παπαφλέσσας ἔφερεν ἀληθῶς μεθ' ἑαυτοῦ χρήματα καὶ διπλώματα πρὸς ἕλκυσιν τῶν ἀμφιρρόπων ἢ ἐναντιουμένων τῇ Κυβερνήσει.

2) Τὰ ἄλλως Ριζοχώρια κατωτέρω λεγόμενα, ἀνήκοντα εἰς διαφόρους δήμους.

Τὰ χωρία Μπούγα καὶ Κωσταντῖνοι περιλαμβάνονται νῦν ἐν τῷ δήμῳ Ἀνδανίας. Ὁμοίως καὶ τὸ κατωτέρω μνημονευόμενον Σαντάνι.

3) **Ἀλικοτάω** καὶ **-ῶ** παρακωλύω.

4) Ὁ πατὴρ τοῦ Γρηγορίου Δικαίου Δημήτριος Φλέσσας εἶχεν ἀποκτήσῃ ἐκ δύο γυναικῶν εἴκοσι καὶ ὀκτὼ τέκνα. Ὁ Νικήτας ἦτο δευτερότοκος ἐκ τῆς δευτέρας γυναικός, ὁ δὲ Γρηγόριος ὑστερότοκος.

χιλιάδες, χωριστὰ τὸ σῶμα ὁποῦ μοῦ βάσταξε ἐμένα, κ' ἐγὼ ἔμεινα μὲ διακόσους πενῆντα ἀνθρώπους. Ἦρθε ὁ ἀδελφός του μ' ὀχτὼ μόνον ἀνθρώπους.

Ὁ ἅγιος Παπαφλέσιας ξημέρωσε εἰς τὸ Σαντάνι, νὰ τὸν δεχτοῦνε οἱ πατριῶτες του, μόνον μὲ τὸ σῶμα ὁποῦ τἄφησα, κι' ὁ ἀδελφός του καὶ οἱ ἄλλοι οἱ συγγενεῖς του ὅλοι ὀχτώ. Πᾶνε οἱ γενναῖοι Ντρέδες διὰ τὰ βραβεῖα τῶν ἀντραγαθημάτωνε τους, διὰ χρήματα καὶ βαθμούς, νὰ τοὺς τὰ δώσῃ ὁ Παπαφλέσιας. Ὁ Παπαφλέσιας γύρευε τῆς ἐπιδέξες [1]), ὅτι ἄφησε τὰ παιγνίδια καὶ ἦρθε ὁλημύχτα· οἱ Ἀργάδιγοι ὅλο τὰ βραβεῖα. Δὲν εἶχε κανένας τίποτα ἀλήθεια νὰ δώσῃ τοῦ ἄλλου. Τότε στέλνουν ἐπίτηδες νὰ πάγω ἐγὼ νὰ τοὺς ξηγήσω τὴν ὑπόθεσιν. Τοὺς ἀποκρίθηκα· «Ἐγώ εἰμαι ξένος ἄνθρωπος, δὲν γνωρίζω ἀπὸ αὐτά.— Ντουφέκι!» τοῦ λένε οἱ Ἀρκάδιγοι τοῦ Παπαφλέσια· κι' ἄρχισε τὸ ντουφέκι. Κινιῶνται καὶ διὰ 'μένα ὅσ' ἦταν εἰς τὸ Μπούγα καὶ 'σ τὰ Ριζοχώρια κι' ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέρη, περισσότερη κι' ἀντρειότερη δύναμη, ἕνα ὅτι τοὺς ἀπάτησα καὶ τ' ἄλλο ὅτι τοὺς μόλυνα τὰ γερά τους χώματα — τ' ἀπολέμητα. Πῆρα ἑκατὸ ἀνθρώπους διαλεμένους δικούς μου καὶ καμμίαν πενηνταριὰ Μελιγαλιῶτες διὰ νὰ τοὺς τραβήσω ἀπὸ τὸ χωριὸ νὰ μὴ μοῦ κάμουν καμμίαν ἀπιστιά, καὶ πῆγα κ' ἔπιασα τὸ παλιὸ 'Αλειτροῦγι [2])· τὄχαν καμένο οἱ Ντρέδες καὶ σώζονται μιὰ παλιοκούλια καὶ χαλάσματα. Ὅλα αὐτὰ τὰ χωριὰ ρωτοῦσαν πόσοι εἴμαστε κι' ἂν ἔχομε καὶ καλὰ ἅρματα, νὰ τὰ πρωτοπάρῃ ὁ καθείς, ὅποια κολώνα μᾶς κυργέψῃ. Ἀπὸ τοῦ Ριζοῦ τὸ μέρος ἦταν ὁ Μῆτρο Πέτροβας, ὁ Γκρίτζαλης κι' ὁ Καλαμπόκης· ἀπὸ τὸ Μπούγα ἦταν πολλὲς κεφαλὲς κι' ὡς χίλιοι ἄνθρωποι, ὅλοι ἐλεύτεροι εἰς τὰ ποδάρια. Μᾶς ρίχτηκαν ἐκεῖνοι καὶ τόσο μᾶς πλάκωσαν — τὸ μπαγιράκι τὸ δικό μας κ' ἐκεῖνῶν πλησιάσαν· ἤμαστε χαμένοι. Βγάλαμε τὰ μαχαίρια, σκοτώσαμε τὸν μπαϊραχτάρη τους, πήραμε τὸ μπαγιράκι τους, σκοτώσαμε καὶ ἄλλους πεντέξι, πιάσαμε καὶ καμπόσους ζωντανοὺς καὶ τοὺς κυνηγήσαμε πέρα ἀπὸ τὸ Μπούγα. Μ' ἐκείνη τὴν ὁρμὴ ριχτήκαμε καὶ τὸν ἀλλουνῶν καὶ τοὺς βγάλαμε καμπόσο ἀπάνου. Τὸν Παπαφλέσια τὸν ἔμασαν πολλοὶ εἰς τὸ γιοφῦρι τοῦ Σαντανιοῦ καὶ τὸν πῆγαν ὡς τὸ Σαντάνι· καὶ σκότωσαν δυὸ τρεῖς δικούς του καὶ τὸν Χατζῆ 'Ηλία, ἕνα παληκάρι σπάνιον. Τότε, διὰ νὰ ξεθυμάνωμε τὸν πόλεμον τοῦ Φλέσια, πᾶμε εἰς τὸ Μπούγα καὶ τοὺς δίνομε ἕνα τζάκισμα καὶ τοὺς πήγαμε κυνηγῶντα ὡς τὸ Καλυβοχῶρι, ὁποῦνε λωβιασμένοι, κ' ἐκεῖ τοὺς ἀφήσαμε. Οἱ ἄνθρωποί μου πῆραν λάφυρα πολλά, ὅταν τοὺς χαλάσαμε, κι' ἀπὸ 'κείνους κι' ἀπ' ὅσους δὲν φταῖγαν· δὲν μποροῦσα νὰ τοὺς

---

1) Ὑβριστικὴ λέξις σημαίνουσα τὰς ἀνηθίκους γυναῖκας, προελθοῦσα δὲ ἐκ τῆς φράσεως **ἡ ποίξα, ἡ δείξα** (καὶ ἀρσ. **ὁ ποίξως, ὁ δείξως** ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας φρ. **θὰ τοῦ ποίσω, θὰ τοῦ δείξω**).

2) Ἔρημον χωρίον ἐν τῷ δήμῳ Οἰχαλίας.

βαστήσω τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἀγανάχτησιν ὁποὖχαν ἀναντίον τῶν Ἀρκάδιων, ὅτι μᾶς φοβέριζαν νὰ μᾶς σκοτώσουνε ὁποῦ τοὺς πατήσαμε τὰ γερά τους χώματα. Μοῦ λαβώθηκαν κι' ἀπὸ τοὺς δικούς μου καμπόσοι.

Χαλάγοντας αὐτοὺς ριχτήκαμε καὶ εἰς ἐκείνους ὁποῦ ἦταν εἰς τὸν Παπαφλέσια· τοὺς πήραμε τὴς πλάτες καὶ τζακίστηκαν. Καὶ σουρούπωσε· καὶ πῆρα τοὺς πληγωμένους καὶ πῆγα εἰς τὸ Μελιγαλᾶ. Καὶ διὰ νυχτὸς συνάχτηκαν οἱ Ἀρκάδιγοι πίσου εἰς τὸ Μπουγᾶ καὶ Κωσταντίνους. Καὶ τ' ἀριστερὰ χωριὰ ἔπιασαν καὶ δυνάμωσαν κατὰ τῆς Καρύταινας τὸ μέρος, νἄχουν τὸν τόπον ἀνοιχτὸν ἀπὸ 'κεῖνο τὸ μέρος· ὅτι πρόσμεναν μιντάτι ἀπὸ 'κεῖθε τὴν αὐγή, τὴ δύναμή τους τὴν πολλή· τοὺς ἦρθε κι' ἄλλη δύναμη διὰ νυχτὸς καὶ πιάσαν ἀπὸ τὸ Μπούγα καὶ Κωσταντίνους κ' ἐκείνη τὴ ράχη ὡς τὰ πρόποδα τοῦ γεφυριοῦ 'σ τὸ Σαντάνι. Τότε πῆγα κ' ἐγὼ εἰς τὸ Σαντάνι καὶ πῆρα τοὺς ἀνθρώπους, κ' ἔστειλα καμμιὰ ἑκατοστὴ καὶ τοὺς πῆραν τὴς πλάτες· καὶ συχρόνως τοὺς χτύπησα κ' ἐγὼ ἀπὸ 'μπρὸς κ' ἐκεῖνοι ἀπὸ τὴς πλάτες καὶ τοὺς χαλάσαμε ἀπ' οὖλα ἐκεῖνα τὰ μέρη· καὶ τοὺς ριχτήκαμε μέσα εἰς τοὺς Κωσταντίνους. Τοὺς χαλάσαμε κ' ἐκεῖ καὶ πιάσαμε ζωντανούς, τοὺς πήραμε τὰ πραχτικά τους κι' ὅλα τους τ' ἀναγκαῖα καὶ τοὺς πήγαμε κυνηγῶντα ὡς τὴν ἀλλοῦ ψηλότερη ράχη, ὁποῦναι ἀπὸ πίσου τοὺς Κωσταντίνους. Ὅταν χαλάστηκαν αὐτεῖνοι εἰς τοὺς Κωσταντίνους, ἄφησαν καὶ τὸ Μπούγα καὶ κόλλησαν ὅλοι 'σ ἐκεῖνο τὸ μέρος.

Τότε τοὺς μίλησα καὶ τοὺς ἔδωσα λόγον τῆς τιμῆς καὶ κατέβηκαν κι' ἀνταμωθήκαμε οἱ ἀρχηγοί τους καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτούς. Τοὺς εἶπα· «Αὐτὸ τὸ ἔθνος σήκωσε ντουφέκι τοῦ Σουλτάνου — καὶ δὲν τὸ ὑπόταξε. 'Εσεῖς θὰ τὸ ὑποτάξετε καὶ δὲν θέλετε Διοίκησιν; Καὶ ποῖον ἔθνος χωρὶς διοίκησιν καὶ νόμους εὐδοκίμησε καὶ δὲν ἐχάθη; Κ' ἐμεῖς χωρὶς νόμους δὲν πᾶμε ὀμπρός· καὶ δὲν μᾶς γνωρίζουν καὶ τ' ἄλλα τὰ ἔθνη. Θὰ μᾶς λένε κλέφτες καὶ παντίδους. Καὶ οἱ Τοῦρκοι δὲν χάθηκαν μὲ τοὺς ντόπιους ἐκείνους ὁποῦ σκοτώσετε ἐσεῖς κ' ἐμεῖς· ἦρθαν εἰς τὴν Ρούμελη νέγοι Τοῦρκοι καί, καθὼς τρωγόμαστε, θὰ μποῦνε κ' ἐδῶ· καὶ θὰ σᾶς πατήσουνε αὐτεῖνοι τὰ γερά σας χώματα, ὁποῦ φωνάζετε ὁποῦ σᾶς τὰ πατήσαμεν ἐμεῖς. 'Εμεῖς εἴμαστε συναδελφοί σας κ' Ἕλληνες. Κι' ἂν δὲν μάθετε γνώση, θὰ τὰ πατήσουν αὐτεῖνοι καὶ θὰ χαθῆτε κ' ἐσεῖς κ' ἐμεῖς. — Εἶναι ἡ Πελοπόννησο, μοῦ λένε, ὅλη ἀναντίον σας καὶ θὰ κάμωμε δική μας Διοίκηση. — Στοχάζεστε; τοὺς λέγω. Σᾶς κουβεντιάζω ὡς χριστιανός, ὅτι θὰ πάθετε· ὅτι ἡ Κυβέρνηση ἔχει τόσα στρατέματα, Καρατασσαίους, Καραϊσκάκη, Σουλιῶτες κι' ἄλλους πολλοὺς κι' ἀπὸ τ' ἄλλα τὰ μέρη τὰ ἔξω. Ὅτι δὲν κάψαν τὰ σπίτια τους ἐκεῖνοι κι' ὅλη ἡ Ρούμελη διὰ νὰ σκοτώσετε ἐσεῖς δυὸ ψωρότουρκους ντόπιους καὶ νὰ μᾶς κάνετε κάθε στιμὴ νόμους κ' ἐφύλιους πολέμους καὶ φατρίες δι-

κές σας. Καὶ θὰ μποῦνε μέσα ὅλοι αὐτεῖνοι· κι' ἂν δὲν βαίνετε ἐσεῖς γνώση, θὰ σᾶς βάλωμε ἐμεῖς. Συναχτῆτε 'σ ἕνα μέρος κ' ἔρχομαι μ' ἕναν ἄνθρωπον μόνον νὰ σᾶς μιλήσω καὶ εἶστε νοικοκυραῖοι νὰ κάμετε ὅ,τι ἀγαπᾶτε».

Μείναμεν σύνφωνοι εἰς αὐτό, ὅτι νύχτωσε, καὶ τὴν αὐγὴ νὰ πάγω 'σ τὸ Λιάτανι. Ἐκεῖ πλησίον εἶναι καὶ ἡ Ἀρκαδιὰ [1]) καὶ τὰ χωριά της κ' ἐκεῖ συνάζονται· καὶ νὰ πάγω νὰ μιλήσουμε. Κι' ἀναχωρήσανε αὐτεῖνοι κ' ἐμεῖς. Πῆγα εἰς τοὺς Κωσταντίνους, μίλησα αὐτὰ καὶ μὲ τὸν Φλέσια, νὰ μποῦμε μὲ τρακόσιους ἀνθρώπους εἰς τὴν Ἀρκαδιὰ (καὶ τόσοι μείναμε πραματικῶς τοῦ ντουφεκιοῦ, ὅτι πῆραν πλιάτζικα ἐκεῖνοι ὁποὖταν ἀπὸ τὰ σώματα κι' ἀναχώρησαν οἱ περισσότεροι). Τὴν ἄλλη ἡμέρα πῆρα ἕναν ἄνθρωπον κ' ἕναν ὁδηγὸν καὶ πῆγα 'σ τὸ Λιάτανι. Ἦταν μαζωμένοι ἀπ' οὖλα τὰ μέρη· τοὺς τὰ μίλησα παρουσίᾳ μὲ λύπη τῆς ψυχῆς μου κ' ἔκλαψα· κι' αὐτεῖνοι οἱ καλοὶ ἄνθρωποι μ' ἄκουσαν ὅ,τι τοὺς εἶπα. Τοὺς εἶχε σηκώση τὸ νοῦ τους ἕνας κερατοκαλόγερος, τὸν λέγαν Πρωτοσύγκελον, τζιράκι τῶν Κολοκοτρωναίων [2])· κι' αὐτὸς ὁ ἄτιμος τοὺς 'ρέθισε, ὅτ' ἦταν εἰς τὸ ποδάρι τοῦ δεσπότη, καὶ σηκώθηκαν, κι' ὁ Θανάσης Γληγοριάδης ἕνας συναδελφὸς τοῦ Πρωτοσύγκελου καὶ κλεφτοαλευρᾶς [3]). Εἴχαμε τ' ἀλεύρια διὰ τ' ἀσκέρι, διὰ τοὺς Τούρκους νὰ τοὺς πολεμήσουμε, κι' αὐτὸς ἔκλεβε τ' ἀλεύρια κι' ἄφινε τὸ στρα-

---

1) Ἡ πόλις Κυπαρισσία.

2) Ὁ Πρωτοσύγκελος Ἀμβρόσιος Φραντζῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ τῆς Ἑλλην. ἐπαναστάσεως (τόμ. Β', σελ. 289) παριστᾷ ἑαυτὸν ἀμέτοχον τοῦ ἐμφυλίου ἀγῶνος· «Ἀποσεσυρμένος ὢν ὅλως δι' ὅλου ἀπὸ τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικά, ἐνεργῶν δὲ μόνον τὰ χρέη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπισκοπικῆς τοποτηρήσεώς του», λέγει ὅτι ἔλαβε γράμμα τοῦ Γρηγορίου Δικαίου δι' οὗ προετρέπετο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εἴσοδον τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων εἰς Κυπαρισσίαν· τὸ γράμμα ὅμως τοῦτο ὁμολογεῖ ὁ Φραντζῆς ὅτι «ἐπαρουσίασε πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἀνταρτῶν «ὁμιλήσας αὐτοῖς εἰρηνικῶς διὰ νὰ δεχθῶσιν εἰς τὴν Τριφυλίαν τὸν Γρηγόριον, κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ γράμματός του». Ὁ ἐκκλησιαστικὸς τοποτηρητὴς τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου Χριστιανουπόλεως ἠδύνατο, ἂν ἐφρόνει φίλα τῇ Κυβερνήσει, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῶν διαμαχομένων, πράττων μὲν κατὰ τὰς παραγγελίας τοῦ Παπαφλέσσα ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν, ἀλλὰ μὴ ἀποκαλύπτων τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν τούτου. Οἱ δὲ ἀντάρται «ἔχοντες ἀλλοθεν γράμματα, ὄχι μόνον δὲν παρεδέχθησαν τὰς συμβουλάς του, ἀλλὰ τὸν διέταξαν ἀκόμη νὰ μείνῃ θεατὴς καὶ νὰ διατηρῇ τὰ ἐκκλησιαστικά του χρέη, ἀπαγορεύσαντες αὐτὸν οὔτε κἂν ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸν Γρηγ. Δικαῖον, ὅστις καὶ δὲν τῷ ἀπήντησεν. Ὁ δὲ Παπαφλέσας «ὅταν εἶδεν ὅτι δὲν τῷ ἀπεστάλη οὔτε ἀπάντησις εἰς τὸ γράμμα του, ἀπελπισθεὶς ἀπὸ τὰ προμελετηθέντα σχέδιά του, ἐξεστράτευσε κλπ.».

3) Οἱ ἀδελφοὶ Ἀθανάσιος καὶ Γεώργιος Γρηγοριάδαι, λίαν σημαίνοντες ἐν Τριφυλίᾳ, μετέσχον τοῦ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἀγῶνος, ἔχοντες «τὸν ἕνα μὲν τῶν ποδῶν εἰς τὸ μέρος τοῦ Μήτρου Ἀναστασοπούλου, τὸν δὲ ἕτερον εἰς τὸ μέρος τοῦ Παπατσώρη καὶ Πονηροπούλου» (ὑπουργοῦ τῆς Οἰκονομίας), κατὰ τὸν Φραντζῆν. Αἱ κατὰ τοῦ Ἀθαν. Γρηγοριάδου κατηγορίαι τοῦ Μακρυγιάννη ἀναφέρωνται πιθανῶς εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ἀποβάσεως τῶν Αἰγυπτίων ἐπάνοδον τούτου εἰς Ἀρκαδίαν, προσκλήσει τῶν κατοίκων, ὅτε ἐπεχειρήθη ἡ εἰς Νεόκαστρον ἐκστρατεία, περὶ ἧς βλέπε τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον.

τόπεδο νηστικό. Αὐτοὶ 'ρέθισαν τοὺς ἀνθρώπους κι' ἄλλοι ὅμοιοί τους. Μείναμε σύνφωνοι νὰ μποῦμε εἰς τὴν 'Αρκαδιὰ μὲ τρακόσιους ἀνθρώπους· καὶ γνωρίζουν τὴν Κυβέρνησιν· καὶ μὲ περικάλεσαν νὰ γράψω μὲ τὸν Παπαφλέσια εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ τοὺς συχωρέσῃ. Εὐκαριστήθηκαν οἱ ἄνθρωποι ὅλοι ἀπὸ 'μένα κι' ἐγὼ ἀπὸ αὐτούς. Πῆρα τοὺς ἀρχηγούς τους νὰ μιλήσουμε καὶ μὲ τὸν Παπαφλέσια νὰ μποῦμε μέσα εἰς τὴν χώρα, καθὼς συνφωνήσαμε. Πήγαμε ἀπόξω τοὺς Κωσταντίνους εἰς τὴν ράχη, ἦρθε κι' ὁ Φλέσιας· μείναμε σύνφωνοι ὅ,τι μίλησα μὲ τοὺς 'Αρκάδιους ἐγὼ νὰ γίνῃ.

Πῆρε νὰ σουρουπώσῃ· ἔρχονται εἰς τοὺς 'Αρκάδιους, ὁποὖταν ἐκεῖ, οἱ ἀρχηγοί, τοὺς λένε ὅτι τοὺς ἔγραψε ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ζαΐμης, οἱ Ντελληγιανναῖγοι κι' ἄλλοι πολλοί, ὅτι μία μεγάλη δύναμη ἀπ' οὖλους αὐτοὺς τοὺς συντρόφους ἔρχονται πρὸς βοήθειάν τους καὶ νὰ μὴν τελειώσουνε τίποτας ὁμιλίες διὰ συβιβασμόν. Εἶχε πάγῃ ὁ ἅγιος Πρωτοσύγκελος κι' ὁ Γληγοριάδης 'σ αὐτούς, ὅταν τοὺς χαλάσαμε εἰς τ' 'Αλειτροῦγι, καὶ εἶπαν αὐτὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη καὶ διόρισε τὰ φουσᾶτα του ἀναντίον μας· καὶ τοὺς εἶπε μὲ θέλει ζωντανὸ νὰ μὲ γδάρῃ σὰν πρόβατο. (Ὅτ' ἦταν χασάπης εἰς τὴν Ζάκυθο καὶ γνώριζε τὴν τέχνη αὐτείνη· κι' ἀφοῦ ἦρθε γυμνὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ πλούτηναν κ' ἔγιναν Κιαμιλμπέηδες αὐτὸς καὶ οἱ συντρόφοι του, καθημερινῶς δουλεύουν τὴν πατρίδα μ' ἐφύλιους πολέμους καὶ νέες φατρίες). Τότε ἀναχώρησαν οἱ 'Αρκάδιοι οἱ ἀρχηγοὶ ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν μας. Σὲ ὀλίγον σουρουπώνοντας ἀκοῦμε ἕναν μεγάλον ντουφεκισμόν, νὰ ψυχώσουνε οἱ ἐδικοί τους, ἀπάνου εἰς τὴν ράχη τὸ μέρος τῆς Καρύταινας. Τότε γυρέψαμε ἐμεῖς νὰ κλειστοῦμε εἰς τοὺς Κωσταντίνους κ' ἑτοίμαζα τὰ σπίτια· τηράγω διὰ φουσέκια, γυρεύω τοῦ ἁγίου Φλέσια, μοῦ δίνει ὡς εἴκοσι τεστέδες[1]), ὅτι δὲν ἔχει ἄλλα καὶ προσμένει ἀπὸ τὴν Καλαμάτα. 'Αφοῦ μὄδωσε αὐτὰ τὰ φουσέκια, μοῦ παίρνει κρυφίως τ' ἀσκέρι καὶ φεύγει. 'Εγὼ εἶχα πάρῃ καμμίαν σαρανταριὰ ἀνθρώπους καὶ ντουφεκιώμουνε μὲ κάτι ἀναντίους· γυρεύω φουσέκια, δὲν βρίσκω μήτε κι' ἀνθρώπους. Τότε μὲ τρόπο βγῆκα 'σ τὴν ράχη, εἶναι ἕνα παλιόκαστρον, καὶ δὲν ξέραμε καὶ τὸν τόπον ποῦθε νὰ πᾶμε, ἤμαστε ὅλοι ξένοι· καὶ νύχτα. Τότε ὁ ἀρχηγὸς Κολοκοτρώνης θἄβαινε τὴν θέλησίν του 'σ ἐνέργειαν· θὰ μᾶς πιάναν τοὺς ὀλίγους νὰ μᾶς κάμουν ὅ,τι ἡ συνείδησή τους τοὺς ὑπαγόρευε. Μέσα εἰς τὸ Σαντάνι ἦταν τὴν νύχτα κρυφίως μπασμένοι ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης κι' ὁ Κανέλλος Ντελληγιάννης καὶ ὅταν θὰ περάσουμε ἀπὸ τὸ γιοφῦρι, κ' ἐκεῖ εἶναι τὸ χωριόν, νὰ μᾶς χτυπήσουν. Αὐτὸ ἔμαθε ὁ Παπαφλέσιας καὶ πῆρε τοὺς συντρόφους κ' ἔφυγε χωρὶς νὰ μοῦ εἰπῇ τίποτας· 'λικρινὴς σύντροφος (— πεθαμένος διὰ τὴν πατρίδα. Δὲν θέλω κατη-

1) **Τεστὲς** δέσμη περιέχουσα ὡρισμένον ἀριθμὸν φυσιγγίων.

γορήση τὴν διαγωή του· ἡ τύχη μου καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ μὲ φύλαξε· ὅτι ἐγὼ δούλευβα διὰ τὴν πατρίδα ἀθῶα). Ἐκεῖ ὁποῦ βήκαμε εἰς τὸ παλιόκαστρο μὲ τοὺς ὀλίγους, κι' ὡς ξένοι δὲν ξέραμε ποῦθε νὰ κάμωμε, καὶ θὰ κατανταίναμε εἰς τὸ Σαντάνι εἰς τὰ χέρια τῶν ἀναντίων μας, τότε ἐκεῖ ὁποῦ συλλογιώμαστε νὰ κινηθοῦμε, ἔρχεται ἕνας ἄνθρωπος μ' ἕναν τεσκερὲ ἀπὸ τὸν Σταϊκάκη καὶ μοῦγραφε μυστικῶς ὅτι ἦρθαν διὰ νυχτὸς ἐκεῖ καὶ οἱ φίλοι φοβερίζουν χωρὶς ἄλλο ἐμένα καὶ νὰ πάρω μέτρα. Τότε παίρνω αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὸν δρόμον κῦρα κ' ἕναν ντόπιον ἀπὸ τὸ Σαντάνι, τὸν δένω καλὰ νὰ μὴ μοῦ φύγῃ, κι' ὅλο μέσα τὸ ποτάμι, ὅτι τ' ἄλλα τὰ μέρη τἄπιασαν οἱ ἀναντίοι, βήκαμε εἰς τὸ Μελιγαλᾶ. Ἐκεῖ μᾶς πλάκωσε ὁ Μητροπέτροβας, μᾶς ντουφέκισε· τὸν πήραμε μὲ τὰ μαχαίρια καμπόσο κυνηγῶντας. Ἔπιασα μὲ τρόπον τοὺς σημαντικοὺς τοῦ χωριοῦ καὶ τοὺς ἔδεσα κ' ἐκείνους, πῆρα τοὺς λαβωμένους ὁποῦχα εἰς τὴς κούλιες τοῦ Μελιγαλᾶ, ἔστειλα ἕναν χωργιάτη καὶ εἶπε τοῦ Μητροπέτροβα, ἂν ἔβγουν καὶ μᾶς ντουφεκίσουνε, θὰ τοὺς κόψω ὅλους τοὺς δεμένους. Τότε δὲν μᾶς πείραξαν· κι' ὁληνύχτα πήγαμε εἰς τὴν Σκάλα τὸ χωριόν. Ἦταν ὁ ἅγιος Φλέσιας ἐκεῖ καὶ οἱ συντρόφοι· τοὺς εἶπα ὅσα τοὺς τύχαιναν [1])· καὶ διὰ νυχτὸς ἀναχωρήσαμε ἀπὸ 'κεῖ, ἀπὸ τὰ Σαμπάσικα μέσα τῶν βουνῶν τὸν δρόμον, καὶ πέσαμε εἰς τὰ Καλύβια τῆς Τροπολιτζᾶς. Ἐκεῖ ἄφησα τοὺς ἀνθρώπους μου· ἦταν ὁ Βάσιος ἐκεῖ. Θέλησε νὰ τοὺς πολεμήσῃ ὁ Πάνος ὁ Κολοκοτρώνης καὶ τὸν σκότωσαν. Αὐτό εἶναι τὸ αἷμα ὁποῦ χύθηκε Κολοκοτρωναίικον διὰ τὴν λευτεριὰ τῆς Ἑλλάδος [2]).

Ἀφοῦ ἄφησα τὸ σῶμα μου εἰς τὰ Καλύβια τῆς Τροπολιτζᾶς, πῆγα εἰς Ἀνάπλι τοὺς λαβωμένους καὶ εἶπα τὰ τρέχοντα κι' ὅτι τὸ μέρος τῆς Κυβέρνησης ἀδυνάτισε καὶ τ' ἀναντίον ἀξάνει [3]). Εἶχαν στείλῃ εἰς Ἀθήνα, ὅταν ἔμαθαν ὅτι σηκώθη ἡ περισσότερη Πελοπόννησο ἀναντίον τῆς Κυβέρνησης, εἶχαν στείλῃ τὸν Ἀδάμη Δούκα νὰ φέρῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν Γκούρα καὶ Καρατάσιον μ' ὅλους τοὺς καπεταναίους [4]). Σὰν δὲν ἔκαμε τίποτας ὁ Δού-

1) Ὅσα ἤρμοζον αὐτοῖς διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Μακρυγιάννη.

2) Οὕτως ἐματαιώθη ἄφνης καὶ παρὰ προσδοκίαν ἡ εἰς Μεσσηνίαν ἐκστρατεία. Ὁ Α. Φραντζῆς ἐν σημειώσει τῆς σελ. 291 (τόμ. Β') γράφει τὰ ἑξῆς· «Ὁμολογοῦντες τὴν ἀλήθειαν λέγομεν ὅτι ἐὰν δὲν ἤθελον φανῇ ὁ Πάνος Θ. Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Κανέλλος Δελιγιάννης κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν μὲ τὰ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των στρατεύματα, ἀναμφιβόλως οἱ περὶ τὸν Μῆτρον Ἀναστασόπουλον καὶ λοιποὺς ἤθελον ἡττηθῇ, καὶ ἡ νίκη ἤθελεν εἶσθαι ἄφευκτα εἰς τὸ μέρος τοῦ Γρηγορίου Δικαίου». (Βλ. περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης Ν. Σπηλιάδου «Ἀπομνημ.» τόμ. Β', σελ. 151 καὶ Φωτάκου «Ἀπομνημ.» τόμ. Β', σελ. 54).

3) Ὁ Μακρυγιάννης ἀφίκετο εἰς Τριπολιτζὰν καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ναύπλιον ἀρχὰς Νοεμβρίου 1824. Ὁ τύπος **ἀξάνει** εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ δημοτικὸς (αὐξάνω — αὐξαίνω).

4) Τὸ πρὸς τὸν Γκούραν ἔγγραφον τῆς Κυβερνήσεως, τὸ ἀγγέλλον αὐτῷ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἀδὰμ Δούκα βλ. ἐν «Ἀθην. Ἀρχείῳ» τόμ. Α', σελ. 323, φέρον χρονολογίαν 3 Νοεμβρίου.

κας (δὲν ἤθελε νὰ 'μπῇ ὁ Γκούρας· τό εἶχε γυρίσῃ μὲ τοὺς ἀναντίους· δὲν κόταγε νὰ κάμῃ καὶ κίνημα ἐξ αἰτίας τῶν Καρατασσαίων ὁποὖταν εἰς τὴν 'Αθήνα· κ' ἐμεῖς ἀγροικιώμαστε μὲ τὸν Καρατάσιον καὶ Γάτζο κατὰ τὸν ὅρκον ὁποὖχαμεν εἰς τὴ Νύδρα, ὅταν ἤμαστε ἐκεῖ), μὲ προστάζει ἡ Κυβέρνηση νὰ πάγω εἰς 'Αθήνα νὰ μπάσω τ' ἀσκέρια μέσα τοῦ Καρατάσσου καὶ Γκούρα· ἐγὼ δὲν θέλησα. Ἤμουν γγισμένος ἐξ αἰτίας τοῦ Παπαφλέσια, εἰς τὴν ἀπάτη ὁποῦ μόκαμε καὶ μοῦ πῆρε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τοὺς Κωσταντίνους· καὶ κιντύνεψα νὰ χαθῶ καὶ νὰ ντροπιαστῶ· καὶ μ' ἄφησε καὶ χωρὶς πολεμοφόδια· κι' αὐτά ἦταν δολερὰ κινήματα 'σ ἐμένα. Μὲ περικάλεσε πολὺ ἡ Κυβέρνηση — ἤξερε ὅτ' εἶμαι φιλιωμένος μὲ τοὺς Καρατασσαίους — καὶ μόδωσε καὶ χρήματα νὰ μ' ἐλκύσῃ. Τοὺς εἶπα· «Θὰ πάγω, ἀλλὰ θέλω νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι ἐγὼ δὲν εἶμαι πραματευτὴς νὰ κάνω πραμάτεια τὴν πατρίδα μου διὰ χρήματα· δὲν ἔχω κρέας διὰ τὸ μακελλειόν. Διὰ τὴν στερέωση τῆς πατρίδος μου καὶ νόμους, διὰ 'κεῖνο πεθαίνω, ὄχι διὰ ἄλλο. Καὶ οἱ Γύφτοι νἄχουν τὴν Κυβέρνησιν, ἐγὼ θὰ ὑποτάζωμαι. Χρήματα μάτα μοῦ στείλετε κι' ὅταν ἤμουν μὲ τὸν Κολοκοτρώνη, δὲν τὰ δέχτηκα· ὅμως παραπονιῶμαι ὅτι ἐγὼ δουλεύω 'λικρινῶς κι' ἄλλοι μ' ἐπιβουλεύονται». Μὲ περικάλεσαν πολύ. Ἔλαβα τὴν διαταγὴ καὶ κίνησα δι' 'Αθήνα τὴς 16 Νοεβρίου 1824 [1]).

Πῆγα εἰς 'Αθήνα, μίλησα πρῶτα τοῦ Γκούρα, ὡς φίλος μου παλιός, τοῦ εἶπα τὴν κατάστασιν τῆς πατρίδος. Δὲν δέχτη τελείως. Δὲν τὄκρινα ἄλλο, νὰ τὸν βιάσω. 'Εφάγαμε εἰς τὸ κάστρο καὶ κατέβηκα κάτου· καὶ τοῦ εἶπα· «Ξαναμιλοῦμε». 'Αντάμωσα τὸν Καρατάσιον καὶ Γάτζο, τοὺς γενναίους κι' ἀγαθοὺς πατριῶτες. 'Αφοῦ τοὺς ξηγήθηκα πῶς εἶναι ἡ πατρὶς 'σ ἄχλιαν κατάστασιν κι' ὅσα μιλήσαμε 'σ τὴν Νύδρα ὅλα αὐτεῖνοι οἱ ἐγωϊστὲς τὰ βαίνουν 'σ τὴν ἐνέργεια· καὶ ἡ πατρὶς κιντυνεύει· καὶ χύνεται ἀθῷον αἷμα, τότε προθύμως ἀποφάσισαν νὰ μποῦνε. Φέραμε καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς καπεταναίους ἐκεῖ,

---

1) Ὅτι ὁ Γκούρας ἐδίσταζεν ἀληθῶς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὕφους τῶν τεσσάρων προσκλητικῶν αὐτοῦ γραμμάτων καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν, ὧν τὸ πρῶτον ἀπέστειλεν ἡ Κυβέρνησις, τὸ δεύτερον ὁ Κωλέτης, τὸ τρίτον ἐξ Ὕδρας οἱ ἀδελφοὶ Λάζαρος καὶ Γεώργιος Κουντουριώτης (ὁ τελευταῖος οὗτος, Πρόεδρος ὢν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, διέτριβεν ἐν τῇ νήσῳ ἀσθενῶν) καὶ τὸ τέταρτον οἱ πρόκριτοι Ὕδρας. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ὧν τὰ πρωτότυπα εὑρίσκονται παρὰ τῷ ἐκδότῃ ἐν τῇ σῳζομένῃ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ στρατηγοῦ Γκούρα, βλ. ὑπὸ χρονολογίας 13—14 Νοεμβρίου 1824 δημοσιευόμενα ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ. Ἐν πᾶσι τοῖς ἐγγράφοις τούτοις γίνεται μνεία τῆς ἀποστολῆς τοῦ Μακρυγιάννη. Φαίνεται δ' ὅτι αὐτὸς οὗτος φέρων παρέδωκεν αὐτὰ πρὸς τὸν Γκούραν. Ὁ Γιαννάκος Βλάχος, ἔμπιστος καὶ συγγενὴς τοῦ Γκούρα, γράφει ἐν σημ. τῆς σελ. 330 τοῦ «Ἀθην. Ἀρχείου» (τόμ. Α') : «Ὁ Μακρυγιάννης πέμπεται δεύτερος διὰ νὰ παρακινήσῃ καὶ αὐτὸς καὶ νὰ πληροφορήσῃ προφορικῶς τὰ διατρέχοντα, φέρων καὶ τὰς διαταγὰς τῆς Διοικήσεως, τὸ νὰ κινηθῇ ὁ Γκούρας μὲ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἀμέσως κατὰ τῶν ἀντιδιοικητῶν».

τοῦ Καρατάσιου· κι' αὐτεῖνοι ἦταν πρόθυμοι ὅλοι, οἱ ἀθάνατοι, Ντουμπιώτης, Πηνειός, Βελέτζας, Ἀποστολάκης, Ζορμπᾶς κι' ἄλλοι πολλοί. Ἀφοῦ ἑτοιμάζονταν αὐτεῖνοι νὰ φύγουν, μοῦ στέλνει ὁ Γκούρας νὰ σμίξωμε· δὲν πῆγα. Τότε ἔρχεται κι' ἀνταμωνόμαστε. Τοῦ λέγω· «Σὰν δὲν θέλεις, μεῖνε». Μὲ περικάλεσε νὰ μὴν μαθευτῇ εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ εἰς τὴν διαταγήν της καὶ μπαίνει κι' αὐτός. Κ' ἑτοιμάστηκαν. Καὶ πᾶνε ἀπόξω, ἀπὸ τὴν Λεψίνα, διὰ τὴν Κόρθο [1]).

Εἰς τὸν Ἁγιώργη, χωριὸ τῆς Κόρθος, ἦταν συνασμένοι πολλοὶ ἀναντίοι, οἱ Λονταῖγοι, οἱ Νοταραῖγοι, τοῦ Ζαΐμη, ὁ Νικήτας κι' ἄλλοι πολλοί. Αὐτεῖνοι ὅλοι οἱ δικοί μας, Καρατασσαῖοι κι' ὁ Γκούρας, πῆγαν διὰ ἐκεῖ κ' ἐγὼ τοῦ πελάγου δι' Ἀνάπλι [2]). Πηγαίνοντας εἰς Ἀνάπλι, διόρισε ἡ Διοίκηση τὸν

---

1) Ἐπανελθὼν εἰς Ναύπλιον ὁ Μακρυγιάννης οὐχὶ μόνον οὐδὲν ὡμολόγησε τῇ Κυβερνήσει περὶ τῶν κρυφίων διαθέσεων τοῦ Γκούρα, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπαίνων ὡμίλησε περὶ αὐτοῦ. «Ἀπὸ τὰς πρὸς τὴν Διοίκησιν δύο τελευταίας σας ἀναφορὰς καὶ ἀφ' ὅσα στοματικῶς ἐπληροφορήθη ἡ Διοίκησις παρὰ τοῦ ἀντιστρατήγου Μακρυγιάννη, δὲν ἐπιθυμεῖ ἄλλο παρὰ τὸ νὰ ἔχῃ δέκα ἄλλους στρατηγοὺς ὁμοίους εἰς τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα, εἰς τὴν σταθερότητα τοῦ χαρακτῆρος καὶ εἰς τὴν ἀνδρείαν μὲ τὸν στρατηγὸν Γκούραν». Οὕτως ἔγραφε τὸ Ἐκτελεστικὸν πρὸς τὸν Γκούραν τὴν 22αν Νοεμβρίου 1824. («Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Δ', σελ. 334). Ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ φιλοφροσύναι καὶ ὑποσχέσεις πρὸς τὸν Γκούραν δεικνύουσιν ὅτι παρὰ τῶν Ρουμελιωτῶν μάλιστα ἤλπιζεν ἡ Διοίκησις τὴν καταστολὴν τῆς ἀνταρσίας. Τούτων δ' ὁμοίως καὶ οἱ ἀντάρται ἐφοβοῦντο τὴν παρέμβασιν ἐν τῷ ἀγῶνι, πικρὰν πεῖραν λαβόντες αὐτῶν ἐκ τοῦ πρώτου ἐμφυλίου πολέμου. Τὴν 12ην Νοεμβρίου, ἤτοι ἀρχομένου τοῦ δευτέρου ἐμφυλίου πολέμου, ἐδημοσιεύθη προκήρυξις τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, ὑπογεγραμμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀναγνώστη Παπαγιαννοπούλου (Δεληγιάννη), πρὸς τοὺς καπεταναίους Ρουμελιώτας, δι' ἧς καλοῦνται οὗτοι ν' ἀπέχωσι τοῦ ἀγῶνος, ὡσεὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, καθ' ἧς ἤρθησαν ὅπλα, ἦτο τῆς Πελοποννήσου μόνον Κυβέρνησις. «Ἡμεῖς μὲ τὸ νὰ ἔχωμεν δικαιώματα καὶ ἐντερέσσα τῆς πατρίδος μας Πελοποννήσου, ἐκινήθημεν ἐναντίον τῆς τυραννίας μερικῶν ἀτόμων. Καὶ ἐπειδὴ εἴμεθα πατριῶται, δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ κινηθῶμεν μεταξύ μας εἰς ἐμφύλιον πόλεμον. Ὅθεν, ἂν εἶσθε Ἕλληνες καὶ πατριῶται, δὲν πρέπει νὰ ἀνακατευθῆτε εἰς τὰ τῆς Πελοποννήσου πράγματα, ἀλλὰ νὰ σταθῆτε ἀδιάφοροι κλπ.»· («Φίλος τοῦ νόμου» ἀριθ. 71 τῆς 17 Νοεμβρίου 1824).

2) Ὁ Μακρυγιάννης διελθὼν ἐξ Ὕδρας, ἀφίκετο εἰς Ναύπλιον τὴν 22αν Νοεμβρίου. Βλ. γράμμα αὐτοῦ πρὸς τὸν Γκούραν τῆς χρονολογίας ταύτης ἐν «Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Δ', σελ. 335 καὶ τὴν πικρόχολον σημείωσιν τοῦ Γιαννάκου Βλάχου περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἀποστολῆς ταύτης τοῦ Μακρυγιάννη· «Ἔχε παρὰ Θεοῦ τὸν μισθὸν καὶ τὴν εὐχὴν τῆς Διοικήσεως καὶ τὰς εὐλογίας τοῦ Ἔθνους σου ὅτι ἐκτέλεσες τὰ χρέη σου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν· ἀλλ' ἀπὸ τοὺς στεναγμοὺς καὶ τὰς ἀρὰς τῶν ἀδελφῶν σου ἔσου βέβαιος ὅτι καὶ ἐσὺ θέλεις ἔχει τὸ μέρος σου ὡς συνεργάτης καὶ ὑπερασπιστὴς τῶν νόμων· διότι ὅλα τὰ δεινὰ ὁποῦ οἱ λαοὶ οὗτοι ἐδοκίμασαν ἡ ὑπεράσπισις τῶν νόμων τοὺς τὰ ἐπισώρευσε εἰς τὰς κεφαλάς των». Ἂν ὁ Μακρυγιάννης ἐγένετο συνένοχος τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον εἰσελθόντων στρατευμάτων ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ κρίνῃ.

Τὴν 23ην Νοεμβρίου ἀφίκετο καὶ ὁ Γκούρας εἰς Κόρινθον καὶ εἰσῆλασεν εἰς τὴν πόλιν ἀμαχητί, καταλειφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἰω. Νοταρᾶ καὶ Ἀνδρ. Λόντου, οἵτινες ἔγραψαν πρὸς αὐτὸν παραπονούμενοι ἐπὶ τῇ παρασπονδίᾳ αὐτοῦ· «... Μᾶς ἐγέλασες καὶ διὰ τοῦτο παντυχαί-

Κωλέτη διευτυντὴ κ' ἐμένα φρουρά του νὰ φυλᾶμε τὰ χρήματα τῶν ἀνθρώπων, ὁποὖχε μαζί του ὁ Κωλέτης διὰ τοὺς μιστούς [1]). Πήγαμε εἰς τὸν Ἁγιώργη· εἶχαν κάμῃ δυὸ τρεῖς πολέμους οἱ δικοί μας μὲ τοὺς ἀναντίους καὶ τοὺς χάλασαν τοὺς δικούς μας, ὅτι ἦταν κ' ἐκεῖνοι δυνατοὶ καὶ μέσα εἰς τὸ χωριόν, καὶ οἱ ἐδικοί μας ἔξω εἰς τὸ χιόνι. Ἔπιασαν καὶ μίαν μεγάλη διχόνοιαν οἱ Καρατασσαῖοι μὲ τὸν Γκούραν καὶ γύρευαν νὰ γυρίσουν μὲ τοὺς ἀναντίους. Ὅτι ὁ Γκούρας τὸν Καρατάσσιον καὶ Γάτζο τοὺς ἄφησε πεζοὺς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὡς τὸν Ἁγιώργη κι' αὐτὸς εἶχε ἄλογα ἄδεια καὶ τὰ τράβαγε γεντέκια [2]). Καὶ ἤθελαν νὰ γυρίσουνε μὲ τοὺς ἀναντίους, νὰ τοὺς πολεμήσουνε. Τότε πήγαμε ἐκεῖ μὲ τὸν Κωλέτη. Μαθαίνοντας ἐγὼ αὐτό, εἶχα ἕνα ἄτι δικό μου, τὸ χάρισα τοῦ Καρατάσιου. Τοὺς ἔκαμα ἕνα σκέδιον· τοὺς εἶπα· «Ἐδῶ οἱ ἀναντίοι εἶναι μέσα σὲ χωριόν, σὲ φωτιά, σὲ κρασὶ κι' ἄλλα· ἐμεῖς ἔξω εἰς τὸ χιόνι — καὶ σὲ πολλὴ διχόνοια». (Ἤξερα τοὺς τόπους ἀπ' ὅταν ἤμουν μὲ τὸν Κολοκοτρώνη). Τοὺς εἶπα νἀρθῇ ὁ Γκούρας κι' ὁ Καρατάσιος μ' ἐμένα καὶ οἱ ἄλλοι νὰ σταθοῦν μὲ τὸν Κωλέτη. Κ' ἐγὼ μὲ τὸν Γκούρα νὰ πᾶμε νὰ πιάσουμε τὰ Κλημαντοκαίσαρα· «κ' ἐσεῖς, ἀφοῦ κινηθοῦμε, νὰ εἰπῆτε «πᾶμε εἰς τὰ Τρίκκαλα καὶ 'σ τ' ἄλλα τὰ μέρη τῶν Λονταίων κι' ἀλλουνῶν»· καὶ τότε οἱ ἀναντίοι, μαθαίνοντας αὐτό, θὰ φύγουν διὰ νὰ πᾶνε διὰ προφύλαξιν τῶν σπιτιῶν τους. Καὶ τότε αὐτεῖνοι θὰ κινηθοῦν ὁμπρός, κ' ἐσεῖς ἀπὸ πίσου τους κ' ἐμεῖς ἀπὸ 'μπροστά, τοὺς χορεύομε εἰς τὸν κάμπον· κι' ὄχι νὰ μᾶς σκοτώνουν ἀπὸ 'μέσα ἀπὸ τὰ σπίτια». Τότε βάλαμε τὸ σκέδιον 'σ ἐνέργειαν. Πῆρα τὸν Γκούρα μὲ συνφωνίαν νὰ πᾶμε μαζὶ μέσα, εἰς τὰ Κλημαντοκαίσαρα, χωρὶς νὰ γυμνώσῃ ἀνθρώπους τ' ἀσκέρι του. Πήγαμε μέσα· αὐτὸν τὸν ἄφησα μ' ἀνθρώπους μου εἰς τὰ Κλημαντοκαίσαρα, ὅτι δὲν ξέραν, δὲν μα-

---

νοντας ὅτι ἔχομεν ταῖς πλάταις γεραῖς δὲν ἐκινηθήκαμεν μὲ κέφι προτήτερα νὰ ἔμβωμεν εἰς τὸ Ἄργος νὰ πελαγίσωμεν τὰ τουμάνια καὶ τὰ στενόβρακα (σημ. ἐκδ. νὰ ἀναγκάσωμεν τοὺς φοροῦντας τουμάνια ἤτοι νησιώτας, Ὑδραίους καὶ Σπετσιώτας, καὶ στενόβρακα ἤτοι τοὺς κατ' εὐρωπαϊκὸν τρόπον ἐνδεδυμένους ὑπαδοὺς τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐπιβῶσι τῶν πλοίων). . . Σπολιάτη σου, ἀδελφέ, σῦρε νὰ εὕρῃς καλήτερους συντρόφους ἀπὸ ἡμᾶς» (Βλ. «Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Δ', σελ. 337).

1) Τὴν 26ην Νοεμβρίου ὁ Ἰω. Κωλέτης, μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, διωρίσθη «ὁδηγὸς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν φθασάντων εἰς Κόρινθον στρατευμάτων τῆς Διοικήσεως». Ὁ Κωλέτης ἀνέλαβε κυρίως τὴν γενικὴν τῆς κατὰ τῶν ἀνταρτῶν ἐκστρατείας διεύθυνσιν. Εἰ καὶ ὁ «Φίλος τοῦ νόμου» γράφει ὅτι τὴν 29ην Νοεμβρίου «ἀνεχώρησε διὰ τὸ στρατόπεδον τῆς Κορίνθου ὁ Ἐξοχώτατος Ἐκτελεστὴς Ἰ. Κωλέτης, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν γενναιότατον ἀντιστράτηγον Μακρυγιάννην» («Φίλος τοῦ νόμου» ἀριθ. 75 τῆς 1ης Δεκεμβρίου), ἀληθῶς ἀπῆλθον οὗτοι ἐκ Ναυπλίου τὴν 1ην Δεκεμβρίου. (Βλ. «Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Α', σελ. 312 καὶ Μ. Οἰκονόμου «Ἱστορικὰ κλπ.» σελ. 460). Τὴν δὲ 3ην Δεκεμβρίου ὁ Μακρυγιάννης προυβιβάσθη εἰς στρατηγὸν (βλ. τόμ. Α').

2) Τὸ χειρόγρ. **γιτκια**. «Ἔσυρεν αὐτὰ διὰ τοῦ χαλινοῦ, ἄνευ ἀναβάτου».

τάειχαν ἔρθῃ εἰς Πελοπόννησον, κ' ἐγὼ ἔπιασα τὸ Ντούσια. Ἀφοῦ μᾶς εἶδαν οἱ ἄνθρωποι ἄφησαν τὰ σπίτια τους 'σ τὴν διάκρισίν μας καὶ πῆραν τὰ χιόνια καὶ τὰ βουνά. Μία γυναῖκα εἶχε τὸ παιδὶ μισογεννημένον καὶ τὄβγαλαν παράωρα καὶ ἡ λεχῶνα πῆρε τὰ βουνὰ μὲ τοὺς ἄλλους· καὶ τελείωσε εἰς τὸ χιόνι. Τὴν ἄλλη ἡμέρα πῆγα μόνος μου 'σ τὸ βουνὸ καὶ τοὺς ὁρκίστηκα ὅτι δὲν θέλω τοὺς πειράξῃ. Καὶ ἤρθαν εἰς τὰ σπίτια τους. Καθίσαμε δεκαπέντε ἡμέρες ἐκεῖ. Καὶ δὲν μᾶς ἄφιναν νὰ φύγωμε· ὅτι μάθαιναν τί τράβαγαν τ' ἄλλα τὰ χωριὰ ἀπὸ 'κείνους ὁποὖταν μέσα.

Ὁ Νοταρᾶς μαθαίνοντας τὸν Γκούρα εἰς Κλημαντοκαίσαρα, πῆγε καὶ τὸν ἔφερε εἰς Τρίκκαλα. Τὸν ἔπιασε αὐτὸς καὶ τοῦ πῆρε καμπόσες χιλιάδες γρόσια· κι' ὁ Σοφιανόπουλος, ὁ συβουλάτορας τοῦ Γκούρα (ὅτ' εἶναι κι' αὐτός, ὁ καλὸς ἄνθρωπος, εἰς τὸν Γκούρα καθὼς ὁ κόμητας Μεταξᾶς ὁποὖναι τοῦ Κολοκοτρώνη) πῆρε, ὡς διερμηνέας του χίλια βενέτικα [1]). Ἀφοῦ εἶδαν τὸ κίνημα διὰ Κλημαντοκαίσαρα, ὁποῦ πήγαμε μὲ τὸν Γκούρα, εὐτὺς ἄφησαν τὴν θέσιν τοῦ Ἁγιωργιοῦ καὶ πῆγε ὁ καθεὶς διὰ τὸ σπίτι του· καὶ διαλύθηκαν. Τὸ Νοταρόπουλον πῆγε εἰς Τρίκκαλα καὶ τὄστειλε ὁ Γκούρας εἰς τὴν Κυβέρνησιν [2]).

Μπῆκαν κι' ὁ Καραϊσκάκης, Σαφάκας, Πανουργιᾶς, Καλτζοδῆμος, Δυοβουνιώτης, Σουλιῶτες· ἀφοῦ μάθαν ὅτι τῆς Ἀθήνας τὰ στρατέματα μπῆκαν μέσα, τότε μπῆκαν κι' αὐτεῖνοι· καὶ πέρασαν τὴν Βοστίτζα καὶ πῆγαν εἰς τὴν Κερπινή, εἰς τὸ σπίτι τοῦ κυρίου Ζαΐμη· καὶ ὁ Καραϊσκάκης τὸ κυβέρνησε, ὁποῦ δὲν τοῦ ἄφησαν οἱ ἄνθρωποί του οὔτε στάχτη μέσα· καὶ οἱ ἄλλοι πῆγαν εἰς τ' ἄλλα σπίτια καὶ χωριά [3]).

Ὁ Καρατάσιος ἔκαμε μὲ τὸ σῶμα του κατὰ τὰ Λαγκάδια, κι' ὁ Κωλέτης, ὁ Γκούρας κ' ἐγὼ κι' ὁ Γκριτζώτης κατ' τὸ Γαστοῦνι. 'Σ τὸν δρόμον ἀνταμώσαμε τὸν Χρύσαντον Σισίνη μὲ καμπόσους ἀξιωματικούς. Τοὺς δώσαμε λόγον τῆς τιμῆς· ὁρκίστη ὁ Γκούρας ὅτι δὲν θέλει τοὺς πειράξωμε·

---

1) Ὁ ἰατρὸς καὶ σύμβουλος τοῦ Γκούρα Παναγιώτης Σοφιανόπουλος ἦτο ἐκ Σοπωτοῦ τῶν Καλαβρύτων. Οὐκ ὀρθῶς ὁ Φωτάκος λέγει αὐτὸν σύμβουλον τοῦ Κωλέτη. Τὰ πρωτότυπα τῶν ἐξερχομένων τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Γκούρα, εὑρισκομένης παρὰ τῷ ἐκδότῃ, εἶναι διὰ χειρὸς τοῦ Σοφιανοπούλου γεγραμμένα. Οὗτος συνώδευσε τὸν Γκούραν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Πελοπόννησον, ἠκολούθησε δ' αὐτῷ καὶ εἰς τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀνδρούτσου.

2) Ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς ἀπεστάλη εἰς Ναύπλιον τὴν 10ην Δεκεμβρίου συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἀντιστρατήγου Ἰω. Ῥούκη.

3) Βλ. παρὰ Ν. Σπηλιάδῃ (τόμ. Β', σελ. 204 καὶ ἑξῆς) τὴν τοῦ Α. Ζαΐμη ἀπολογίαν περὶ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνταρσίᾳ. Ἐν τῇ ἀπολογίᾳ αὐτοῦ ταύτῃ, ἣν ἠρνήθησαν νὰ καταχωρίσωσι τότε τὰ «Ἑλληνικὰ χρονικὰ» τοῦ Μεσολογγίου, πικρῶς ἐκφράζεται ὁ Ζαΐμης περὶ τοῦ Καραϊσκάκη. Βραδύτερον ὅμως, τῷ 1826, ἐφιλιώθη ὁ Ζαΐμης πρὸς τὸν Καραϊσκάκην, μέλλοντα νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς Στερεὰν κατὰ τοῦ Κιουταχῆ, πολιορκοῦντος τὰς Ἀθήνας.

(ὅτι αὐτὸς δὲν συμετέχεταν εἰς αὐτὰ τὰ κινήματα· ὁ πατέρας του ἦταν καὶ οἱ ἄλλοι. Αὐτὸς ἦταν εἰς τ' ὀρδὶ τῆς Πάτρας ἀναντίον τῶν Τούρκων). Πρῶτος πῆγα ἐγὼ καὶ μπῆκα μὲ τὸ σῶμα μου εἰς τὸ Γαστοῦνι· πῆγα εἰς τὸ σπίτι τοῦ Σισίνη, εἶχε ὅλο του τὸ βιὸν μέσα. Μὰ τὴν πατρίδα, ἕνα κοντύλι πῆρα νὰ γράψω κ' ἕνα μπάλωμα τζαρουχιῶν ἄφησα ἕναν στρατιώτη μου καὶ πῆρε. Σηκώθηκα καὶ πῆγα εἰς τὸ παζάρι νὰ ἡσυχάσω τοὺς ἀνθρώπους καὶ ν' ἀνοίξουν τ' ἀργαστήρια τους· καὶ βαστοῦσα τὴν ἡσυχίαν. Μπῆκε ὁ Γκούρας μὲ τοὺς ἀνθρώπους του εἰς τὸ σπίτι τοῦ Σισίνη καὶ τοῦ πῆραν ὅλο του τὸ βιὸν καὶ τὰ ζωντανά του καὶ τὰ πῆγαν εἰς τὴν Ἀθήνα. Καὶ τὰ μαγαζειὰ μὲ τὰ γεννήματα αὐτεινῶν κι' ὅλης τῆς συντροφιᾶς τὰ πῆραν ὅλα. Γιχτήκαμε δι' αὐτὰ μὲ τὸν Γκούρα — ἦταν καὶ συβουλὲς τοῦ Σοφιανόπουλου. Τότε γύρεψα ν' ἀναχωρήσω μὲ τὸ σῶμα μου, ὅτι τέτοιοι νόμοι δὲν μ' ἀρέσουνε, νὰ γυμνώνουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ πλούτη καὶ τιμή. Ἐκρίθη εὔλογον νὰ πάγω καὶ τὸ Σισινόπουλον εἰς τ' Ἀνάπλι εἰς τὴν Κυβέρνηση, περνῶντας το κι' ἀπὸ τὰ Λαγκάδια, ὁποῦταν ὁ Κωλέτης. Μὲ συβουλεύει ὁ Σοφιανόπουλος κι' ὁ Γκούρας 'σ τὸν δρόμον νὰ γυμνώσω αὐτὸ κι' ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς του καὶ νὰ τὰ κάμωμε μερίδια, ἕνα ὁ Κωλέτης, ἕνα ὁ Φλέσιας, ἕνα ὁ Γκούρας, ἕνα ὁ Σοφιανόπουλος, ὁ συνβουλάτοράς του, κ' ἕνα ἐγώ. Καλά, τοὺς εἶπα, ὅ,τι θέλουν τὰ κάνω. Τὸν πῆρα νὰ φύγω διὰ νὰ ἀκολουθήσω ὅ,τι μὲ συνβούλεψαν. Καὶ ὅ,τι μοῦλεγαν τοὺς ὑποσκόμουν. Ὅτι γύρευα νὰ μὴν εἶμαι μ' αὐτούς· ὅτι αὐτὰ ὁποῦ ἔβλεπα μὲ πείραζαν. Ὅτι τὴν ἐπανάστασίν μας θὰ τὴν καταντήσουμε λῃστεία· καὶ ἡ πατρὶς κατάντησε ἡ παλιόψαθα τῶν ἀτίμων.

Πῆρα τὸ Σισινόπουλον μὲ τοὺς ἀξιωματικούς, καμμίαν τριανταριὰ ὅλοι [1]), ὁποῦ ἀγωνίζονταν μὲ τοὺς Τούρκους νὰ λευτερώσουν τὴν πατρίδα κ' ἐμεῖς νὰ τοὺς γυμνώσουμε ἀδίκως καὶ παραλόγως! Θέ, δῶσε μας γνώση κι' ἀρετὴ νὰ σωθοῦμε, νὰ μὴν χαθοῦμε παράωρα! Τοὺς πῆρα ὅλους αὐτοὺς — εἶχα τὸ σῶμα μου, ὡς τρακόσους πενῆντα ἀνθρώπους, τίμια παληκάρια καὶ καλοὶ πατριῶτες, καὶ τοὺς εἶχα σὲ μίαν καλὴ τάξη. Εἶπα καὶ τοῦ Σισίνη κι' ἀξιωματικῶν του νὰ μὴν ἔχουν καμμίαν ὑποψίαν ὅτι ἐγὼ θὰ τοὺς πειράξω μίαν τρίχα. Καὶ τοὺς ὁρκίστηκα ὡς τίμιος ἄνθρωπος. Οἱ ἄνθρωποί μου ἀφοῦ εἶδαν

3) Διὰ τοῦ περὶ μεταγωγῆς τοῦ Χρυσάνθου Σισίνη εἰς Ναύπλιον ἐγγράφου τοῦ Γκούρα, φέροντος χρονολογίαν 23 Δεκεμβρίου (βλ. τοῦτο ἐν τόμ. Α'. καὶ παρὰ Σουρμελῆ ἔκδ. 6', σελ. 101) παραγγέλλεται ὁ Μακρυγιάννης νὰ συνοδεύσῃ «ἀσφαλῶς καὶ τιμίως» τὸν Σισίνην εἰς Ναύπλιον! Κατὰ τῆς συλλήψεως τούτου ἀντέστη ἐν ἀρχῇ ὁ στρατηγὸς Γεώργιος Δράκος ὡς ἀνέκδοτος ἔκθεσις τοῦ Γκούρα πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, εὑρισκομένη παρὰ τῷ ἐκδότῃ, ἀναφέρει (βλ. καὶ Χ. Περραιβοῦ «Πολεμικὰ ἀπομνημ.» τόμ. Β', σελ. 50 καὶ Σπηλιάδου τόμ. Β', σελ. 197).

τ' ἀσκέρια τοῦ Γκούρα κι' ἀλλουνῶν ὁποῦ γύμνωναν τοὺς κατοίκους κ' ἐγὼ αὐτοὺς δὲν τοὺς ἄφινα, τότε κι' αὐτεῖνοι δὲν μ' ἄκουγαν εἰς τὸν δρόμον. 'Σ ἕνα χωριὸν πλησίον εἰς τὸ Τριπόταμον [1]) καμπόσοι ἀπὸ αὐτοὺς γυμνώνουν τὸ χωριὸν χωρὶς νὰ μὲ στοχάζωνται ὡς μεγαλύτερόν τους. Φοβήθηκα μὴ μοῦ γυμνώσουνε καὶ τὸ Σισινόπουλο κι' ἄλλους καὶ φανῶ ψεύτης κι' ἄπιστος. Τοὺς εἶπα νὰ πᾶνε εἰς ἄλλο χωριὸν καὶ ν' ἀκολουθοῦν ἀχώρια ἀπὸ 'μᾶς. 'Αφοῦ γύμνωσαν αὐτεῖνοι τὸ χωριόν, καὶ οἱ δυστυχισμένοι οἱ κάτοικοι παρουσιάζονταν 'σ ἐμένα καὶ κλαῖγαν κ' ἐγὼ δὲν μποροῦσα νὰ τοὺς βοηθήσω, αὐτὸ ἦταν θάνατος διὰ ἐμένα. Πῆρα τὸ μπαγιράκι μου καὶ καμμίαν εἰκοσαριά, ὁποῦ εἶχα μάγκα [2]) εἰς τὸ κονάκι μου, κ' ἔφυγα κρυφίως, χωρὶς νὰ μάθουνε αὐτεῖνοι οἱ ἄτιμοι στρατιῶτες μου, καὶ κατεβαίνομε εἰς τὸ ποτάμι. Ἦταν κατεβασμένο, ὅτ' ἦταν χειμῶνας, τῶν Χριστουγεννῶν· ἐγὼ μὲ τὸ ἄτι μου κι' ἄλλα ζῷα δυνατά, κιντυνέψαμε νὰ περάσουμε. 'Αφοῦ οἱ στρατιῶτες μάθαν ὁποῦφυγα κρυφίως, ἀκολούθησαν κοντά μου. Εἰς τὸν δρόμον ηὕρανε τέσσερους Πελοποννήσιους καὶ τοὺς πιάνουν καὶ μὲ τὴν ἀράδα πέρασαν τοὺς μισοὺς ἀπὸ τ' ἀσκέρι εἰς τὸ νῶμο τους (οἱ ἄλλοι εἶχαν ζῷα καὶ πέρασαν). 'Αφοῦ τοὺς πέρασαν πέρα ἀπὸ τὸ ποτάμι — ἤμουν κ' ἐγὼ καὶ εἶχα φωτιὰ ἀναμμένη μὲ τὴν μάγκα μου καὶ τρώγαμε ψωμὶ — βλέπω ὅλη αὐτείνη τὴν τυραγνίαν ὁποὖκαναν αὐτεινῶν τῶν τέσσερων ἀνθρώπων, ὁποῦ τοὺς ἀφάνισαν εἰς τὸ ποτάμι καὶ καταμαύρισαν σὰν 'Αράπηδες ἀπὸ τὸ κρύγιο· καὶ διὰ τὸ σπολλάτη ὁποῦ τοὺς σῶσαν ἀπὸ τὸ ποτάμι, εἶχαν καὶ κάτι ἅρματα καὶ τοὺς τὰ πῆραν κ' ἐκεῖνα· καὶ τοὺς ἄφησαν γυμνούς· καὶ κλαῖγαν σὰν μικρὰ παιδιά· καὶ τρέμαν ἀπὸ τὸ κρύον. Τοὺς λυπήθηκα πολὺ καὶ εἶπα ὅτι τὸ θερίον εἶπαν θερίον κι' ὁ ἄνθρωπος εἶναι χερότερος. 'Αφοῦ οἱ ἄνθρωποι εἶδαν ἐμένα, σκοῦζαν κι' ἀγαναχτοῦσαν ἀναντίον μου καὶ μοῦλεγαν· «Μαθαίνοντας ὅτι περνᾷς ἐσύ, ὁ Μακρυγιάννης, ὁποὖχεις τὴν μεγαλύτερη εὐταξίαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους σου, μπιστευτήκαμε κι' ἀφήσαμε τὸ πρᾶμα μας καὶ δὲν τὸ κρύψαμε· καὶ μᾶς γυμνώσετε· καὶ εἰς τὸ ποτάμι κιντυνέψαμε διὰ νὰ τοὺς περάσουμε· καὶ μᾶς πήρανε καὶ τ' ἅρματά μας καὶ σκουτιά μας καὶ τρέμομε· καὶ θὰ πουντιάσωμε». Περιποιήθηκα τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς εἶπα νὰ μοῦ δείξουν ἐκείνους ὁποῦ τοὺς γύμνωσαν. 'Αποφάσισα νὰ σκοτωθῶ μ' αὐτούς. Βάρεσα τ' ἄλογον, τοὺς ἔπιασα μὲ τὰ πράματα τῶν ἀνθρώπων· τοὺς πῆρα μαζί μου ἐκείνους ὁποὖταν γυμνωμένοι καὶ τοὺς αἴτιους, πῆγα εἰς τὸ χωρίον τὸ βράδυ, ὁποῦ θὰ κόνευα. Στέλνω καὶ κόβω βέργες καλὲς γερὲς κ' ἔστειλα

---

1) Περιοχὴ πρὸς τὰ δυτικὰ ὅρια τῆς Γορτυνίας.

2) **Μάγκα** ἑνωμοτία. Ὅρος στρατιωτικὸς συνήθης εἰς τοὺς ἁρματωλοὺς καὶ τοὺς κλέφτες. Ὁ ἀνήκων εἰς μάγκαν **μάγκατζης**.

καὶ ἤρθαν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί. Τοὺς εἶπα· «Σᾶς ἔχω τόσα χρόνια τοὺς περισσότερους· σᾶς ἄφησα ποτὲς ἀπλέρωτους ἢ νηστικούς; Ὅταν κάναμε ὡς πατριῶτες τὰ χρέη μας, καὶ οἱ πολῖτες μᾶς τίμαγαν καὶ μᾶς τάιζαν μ' εὐχαρίστησίν τους καὶ μᾶς δίναν κ' εὐχαριστήρια 'σ τὴν Κυβέρνησή μας καὶ μᾶς πλέρωνε. Ὅταν φέρνεσταν τιμίως, ἤμουν κ' ἐγὼ ἀρχηγός σας· τώρα ὁποῦ γενήκετε τοῦ κεφαλιοῦ σας καὶ γυμνώσετε τὸ χωριόν, ὁποῦ μᾶς καρτέρεσαν οἱ ἄνθρωποι ὡς ἀδελφούς τους, οἱ χριστιανοὶ τοὺς χριστιανούς, τοὺς γυμνώσετε ἀπὸ τὸ βιόν τους, τὰ ζωντανά τους κ' ἔχετε κοπάδια μαζί σας. Δὲν γένομαι ἐγὼ ἐσᾶς πιστικός· σῦρτε νὰ βρῆτε ἄλλον ἀρχηγόν, εἴτε τὸν βίον τοῦ χωριοῦ καὶ ζωντανὰ νἀρθοῦνε οἱ χωργιᾶτες νὰ τοὺς τὰ δώσετε χωρὶς νὰ τοὺς λείψῃ τίποτας· κι' ὅταν μοῦ δώσουνε οἱ χωργιᾶτες αὐτείνη τὴν ἀπόδειξιν, τότε καθίστε μαζί μου. Εἰδέ, βρῆτε ἄλλον ἀρχηγόν. Κι' ὅ,τι λείπει ἀπὸ τὸ χωριὸν θὰ εἰπῶ τῆς Κυβέρνησης νὰ τὰ κρατήσῃ ἀπὸ τοὺς μιστούς σας, νὰ πλερωθοῦν οἱ ἄνθρωποι». Τότε στείλαμε καὶ ἦρθαν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ καὶ πῆραν τὸ πρᾶμα τους καὶ πῆρα ἀπόδειξη ἀπὸ τοὺς ἴδιους.

Τότε φέρνω ἐκείνους ὁποῦ γύμνωσαν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ποτάμι, βάνω τοὺς ἀξιωματικοὺς ἀπὸ πέντε καὶ βάσταγαν τὸν καθέναν. Ἐγὼ ἔδερνα. Σήκωσα τὴς πιστιόλες καὶ εἶπα· «Ὅποιος ἀπολύσῃ ἀπὸ αὐτοὺς ὁποῦ κρατοῦνε κανέναν, ἢ θέλει νὰ τοὺς 'περασπιστῇ, νὰ σιάσῃ τ' ἅρματά του νὰ σκοτωθοῦμε· ὄχι νὰ γένουν ζῶα οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸ ποτάμι νὰ τοὺς περάσουνε εἰς τὸ νῶμον καὶ ὕστερα διὰ τὴν καλωσύνη νὰ τοὺς γυμνώσουνε!». Τοὺς ἔβαλα κάτου τοὺς τέσσερους καὶ τοὺς βαστοῦσαν ἁπλωμένους. Μὲ τὴν ἀράδα τοὺς ἔδερνα ὅλους ὅσο ὁποῦ τοὺς πάγαινε τὸ αἷμα ἀπὸ τὸν κῶλον. Ἐγὼ γίνηκα χερότερα ἀπὸ αὐτούς· μάτωσαν τὰ χέρια μου· ἔκαμα τόσες ἡμέρες ἀστενής. Τότε τοὺς ἔβαλα εἰς τὴς προβιές [1]), τοὺς πλέρωσα τὰ μηναῖα τους, τοὺς ἔδωσα καὶ τὸ διαβατήριόν τους· τοὺς ἄφησα εἰς τὸ χωριόν, ὅσο ν' ἀναλάβουν νὰ τοὺς συγυρίζουν. Ἀπὸ τότε σᾶς λέγω, ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες, ποτέ μου ὡς τὴν σήμερον ἄτιμον κι' ἅρπαγον ἄνθρωπον δὲν εἶδα· κι' ὅπου πᾶνε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μου, τοὺς δέχονται οἱ κάτοικοι ὡς ἀδελφούς τους.

Τὸ Σισινόπουλον τὸ πῆγα εἰς τὰ Λαγκάδια [2]). Μοῦ εἶπε ὁ Κωλέτης νὰ τοὺς γυμνώσω καὶ ν' ἀκολουθήσω καθὼς μοῦ εἶπε κι' ὁ Σοφιανόπουλος κι' ὁ Γκούρας νὰ γίνουν τὰ μερίδια· ὅμως τ' ἄλογα τὰ καλύτερα θέλουν αὐτεῖνοι. Τοῦ

---

1) Περιετύλιξε τὰ σώματα αὐτῶν δι' ὠμῶν δερμάτων πρὸς θεραπείαν τῶν πληγῶν, ἃς ἔλαβον παρ' αὐτοῦ.

2) Ὁ Μακρυγιάννης ἄγων τὸν Χ. Σισίνην διέμεινε παρὰ τῷ Κωλέτῃ ἡμέρας τινὰς εἰς Δημητσάναν μετὰ τὴν ἐν ἡμέραις Χριστουγέννων, ὡς ἀνωτέρω λέγει, ὁδοιπορίαν. Τὴν τὴν Ἰανουαρίου 1825 ἔγραφεν ὁ Κωλέτης πρὸς τὸν Γκούραν· «Τὸ Σισινόπουλο τὸ ἔλαβα καὶ αὔριον τὸ στέλλω μὲ τὸν Μακρυγιάννην» (Ἀθην. Ἀρχ. τόμ. Α', σελ. 396).

ὑποσκέθηκα ὅτι θ' ἀκολουθήσω αὐτὸ καὶ μὲ μάλλωσε διατί ἀκόμα δὲν τὄκαμα. Τοῦ εἶπα· «Εἰς τοῦ Νταούλη τὸ χάνι [1]) εἶναι ἕνα ρέμα, ἐκεῖ τοὺς γυμνώνω· εἶναι δυνατὸς καὶ παράμερος τόπος». Μείναμε σύνφωνοι· πῆρα τοὺς ἀνθρώπους. 'Απ' ὄξω τ' 'Ανάπλι εἶπα καὶ δῶσαν τ' ἄρματά τους τῶν ἀνθρώπωνέ τους καὶ μπήκανε μέσα εἰς τ' 'Ανάπλι ξαρμάτωτοι· καὶ τοὺς παρουσίασα εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τοὺς εἶπα ποῦ ἦταν εἰς τ' ὀρδὶ τῆς Πάτρας καὶ πῶς ἀδίκως κατατρέχονται· «κ' ἐγώ, τοὺς εἶπα, τοὺς ἤφερα χωρὶς νὰ τοὺς πειράξω. Ἂν φταῖνε, ἂς τοὺς κάμουν οἱ νόμοι ὅ,τι θέλουν». Τοὺς ξηγήθηκα καὶ τὴς ὁδηγίες ὁποὖχα ἀπὸ τὸν Γκούρα καὶ Σοφιανόπουλον. Αὐτεῖνοι ὅ,τι μοῦ εἶπανε δέν μου κακοφάνη· ὅμως ὁ Κωλέτης μὲ ψύχρανε καὶ μ' ἀπόλπισε, ὅτι ἔτζι δὲν θὰ κάμωμε νόμους. Ὅτι οἱ νόμοι θὰ παλουκώσουν τοὺς κακούς· καὶ κρῖμα ὁποῦ σκοτωνόμαστε· κι' ἀνάθεμα τοὺς αἴτιους τοῦ ἐφύλιου πολέμου καὶ τῆς φατρίας, ὁποῦ κατάντησαν τὸ Ἔθνος σὲ ἄχλιαν κατάστασιν.

Πῆρα ὅλους αὐτούς, τὸ Σισινόπουλον κι' ἀξιωματικούς, εἰς τὸ κονάκι μου καὶ συνκατοικούσαμε μαζὶ καὶ τρώγαμε. Εἶπα τῆς Κυβέρνησης ὅτι ἐγὼ σὲ ἐφύλιον πόλεμον, καὶ νόμους φκειάνοντας, δὲν ματαμπαίνω· μπεζέρησα· νὰ μοῦ δώσουνε μίαν διαταγὴ νὰ πάγω εἰς Ρούμελη ν' ἀγωνιστῶ διὰ τοὺς Τούρκους, εἰδὲ νὰ διαλύσω τὸ σῶμα μου· «ἢ βάλτε ἄλλον κ' ἐγὼ κάθομαι ὡς ἁπλὸς πολίτης· ὅμως διὰ ἐφύλιον πόλεμον διαταγὴ δὲν μάτα ἀκούγω». Μοῦ εἶπαν νὰ λάβουν σκέψη δι' αὐτό· καὶ τὸ σῶμα μου νὰ τὸ τοποθετήσω εἰς τὰ χωριά, εἰς τ' Ἄργος.

Τὸν Κολοκοτρώνη καὶ συντροφιά του τοὺς πιάσανε ὅλους καὶ τοὺς στεῖλαν εἰς τὴ Νύδρα, εἰς τὸν 'Αγιλιᾶ. Φέραν καὶ τὸν Γεροσισίνη. 'Εγὼ ἔλειπα εἰς τὰ χωριὰ μὲ τὸ σῶμα μου. Πιάνει τὸν Γεροσισίνη καὶ Σισινόπουλον ὁ ἅγιος Πκπαφλέσιας ὑπουργὸς (εἶδε ὅτι ἔλειπα ἐγὼ) καὶ τοὺς βάνει 'σ ἕνα παλιοκάικον μὲ χωρὶς δοῦλο καὶ σκουτιὰ καὶ τοὺς στέλνει διὰ τὴ Νύδρα [2]).

---

1) Τὸ χειρόγρ. **ταολι**.

2) Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, οἱ ἀδελφοὶ 'Αναγνώστης, Κανέλλος, Δημητράκης καὶ Νικολάκης Δεληγιανναῖοι, οἱ ἐξάδελφοι 'Ιωάννης καὶ Παναγιώτης Νοταρᾶς, ὁ Θ. Γρίβας, ὁ Μῆτρος 'Αναστασόπουλος, Ι. Γκρίτσαλης, Μῆτρος Πέτροβας, Γ. Παπατσώνης καὶ 'Αναστ. Κατσαρὸς (οἱ τελευταῖοι πέντε ὄντες οἱ πρωτουργοὶ τοῦ ἐν Τριφυλίᾳ ἀγῶνος) ἐπεβιβάσθησαν τῆς γολέττας «Γοργοῦς» τὴν 6ην Φεβρουαρίου 1825 καὶ ἀπεστάλησαν εἰς Ὕδραν, ὅπου ἐφυλακίσθησαν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προφήτου 'Ηλιού. 'Εν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Γκούραν περιγράφεται μετὰ πολλῆς χαιρεκακίας ὑπὸ τοῦ Παπαφλέσσα ἡ ἐπιβίβασις αὐτῶν· «... Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τοὺς ἐβάζαμεν εἰς τὸ πλοῖον ἦτον ἡμέρα περίεργος· ὁ λαὸς ὅλος τῆς πόλεώς μας ἐσωρεύθη εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἀγυιὰς διὰ νὰ βλέπῃ αὐτούς· τὸ παραθαλάσσιον ὁμοίως ἐγέμισεν ἀπὸ ἀνθρώπους, ὥστε ἀδύνατον ἦτον νὰ ἀπεράσῃ τινὰς ἐκεῖθεν· ἐδῶ ἔβλεπες νὰ χαίρωνται, ἐκεῖ νὰ λυπῶνται καὶ ὅλοι σχεδὸν νὰ τρομάζωσι καὶ νὰ λάβωσι φόβον μέγαν ὡς πρὸς τὴν Διοίκησιν. Ὁ θεατρισμὸς οὗτος ἦτον βέβαια ἀναγκαῖος διὰ νὰ δείξῃ εἰς τὸν λαὸν ὅτι ἡ Διοίκησις παιδεύει τοὺς ἀτάκτους. Τάχα τί νὰ λέγῃς τώρα σύ, φίλε Γέρο Γκούρα; Ἐφαντάσθησαν

πιάνει πρῶτα καὶ τοὺς γυμνώνει αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀξιωματικούς τους. Τοὺς πῆραν τὸ βιόν τους καὶ τ' ἄλογά τους· μοῦ τὸ παράγγειλαν ἐμένα. Πῆγα εἰς 'Ανάπλι, ἔμαθα αὐτό· πῆγα εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς μίλησα χοντρὰ καὶ πατριωτικά· «'Εγώ, τοὺς εἶπα, μικρὸς ἄνθρωπος δὲν καταδέχτηκα νὰ γυμνώσω αὐτούς, ἀλλὰ ξοδιάζω ἐξ ἰδίων μου ὡς ἀδελφός τους καὶ τοὺς ἔχω εἰς τὸ κονάκι μου· κι' αὐτὸ τὸ κάνω, ὅτ' εἶναι ξένοι ἄνθρωποι ἐδῶ, Εὐρωπαῖγοι ὁποῦ μᾶς παρατηροῦν, καὶ θέλω νὰ βλέπουν ὅτι κι' ὄντως διψᾶμε διὰ λευτεριὰ καὶ νόμους· κι' ὄχι ὅτ' εἴμαστε ἅρπαγες». Τοῦ κακοφάνη τοῦ Φλέσια καὶ τῶν ἀλλουνῶν ὁποῦ δὲν τοὺς ἄκουσα νὰ γυμνώσω τοὺς συναγωνιστάς, καὶ τοὺς γύμνωσε αὐτὸς ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια τῆς Κυβέρνησης. Τότε, εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὁ Κουντουργιώτης δὲν ἤξερε αὐτὸ καὶ διατάττει τὸν Παπαφλέσια νὰ δώσῃ πίσω τὰ εἰδίσματα ὁλουνῶν τῶν ἀνθρώπων· καὶ τὄδωσε βρισές, ὁποῦ δὲν τὴς ἔδινε τοῦ δούλου του. Κ' εὐτὺς τἄδωσε ὅλα τὰ εἰδίσματά τους. Καὶ πιαστήκαμε μὲ τὸν Παπαφλέσια οἱ δυό μας, ὅπου γενήκαμε ἀπὸ ἀσπροῦ. Κ' ἔπεσα σὲ ὁλουνῶν αὐτεινῶν τὴν ὀργή.

Ὅσα χρήματα πήγαμε ἔξω νὰ πλερώσουμε τοὺς ἀνθρώπους, ὁποῦ τά εἶχε ὁ κύριος Κωλέτης, ἔβαλε φύλακά τους τὸν μπατζανάκη τοῦ Γκούρα τὸν Κατζικοστάθη [1])· καὶ γιόμωσε τὸν Γκούρα ὁ Κωλέτης λίρες· τοῦ γιόμωσε τὸ δισάκκι του ἀπὸ αὐτὲς κι' ἀπὸ τὰ λάφυρα τοῦ Νοταρᾶ καὶ Σισίνη κι' ἀλλουνῶν. Τὸ ἴδιον καὶ τὸν Κατζικοστάθη. 'Αφοῦ τοὺς ἔκαμε αὐτείνη τὴν καλωσύνη ὁ Κωλέτης, τὸν πουλημένον ἄνθρωπον κι' ἅρπαγον τὸν ἔκαμε ἀρχηγὸν νὰ πάγῃ ἀναντίον τοῦ Δυσσέως—κι' ὁ Σοφιανόπουλος συνβουλάτορας [2]). Αὐτὸ μαθαίνει

τάχα τὰ ἄθλια ἀνθρωπάρια (!) ὅτι θὰ ἰδοῦν καὶ τὴν Ὕδραν; θὰ ἰδοῦν τοὺς νόμους ἐν ἐνεργείᾳ καὶ τὴν Διοίκησιν ἀληθῶς Διοίκησιν; Ὁ Θεὸς ἀκόμη δὲν μᾶς ἐγκατέλιπε, ἀκόμη μᾶς βοηθεῖ, ἤκουσε τὰς γοερὰς φωνὰς τοῦ ἠγαπητοῦ του λαοῦ καὶ ὠργίσθη τοὺς ἀντάρτας· βοὴ λαοῦ, ὀργὴ Θεοῦ. Ἔχει ὁ Θεὸς ἔκδικον ὄμμα διὰ τοὺς τοιούτους». «'Αθην. 'Αρχ.» τόμ. Α' σελ. 416. Βλ. ἑτέραν ἐπίσης χαιρεκάκως συντεταγμένην περιγραφὴν ἐν «Φίλῳ τοῦ νόμου» ἀριθ. 95 τῆς 9ης Φεβρουαρίου 1825. Δύο μετὰ ταῦτα ἡμέρας ἤτοι τὴν 8ην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἀπεστάλη εἰς Ὕδραν καὶ ὁ γέρων Γεώργιος Σισίνης μετὰ τοῦ υἱοῦ του Χρυσάνθου.

1) 'Αντὶ τοῦ Μακρυγιάννη ἀπελθόντος εἰς Γαστούνην κατέλαβε τὴν ὑπασπιστοῦ οἱονεὶ παρὰ τῷ Κωλέτῃ θέσιν ὁ σύγγαμβρος τοῦ Γκούρα Στάθης Κατσικογιάννης. Τὸ σῶμα τούτου ἴσως ἐννοεῖ ὁ Κωλέτης γράφων τὴν 7ην 'Ιανουαρίου 1825 ἐκ Δημητσάνας πρὸς τὸν Γκούραν διατρίβοντα εἰς Γαστούνην. «. . . Χαίρεις διατί ἔχω μαζί μου τὴν μπρατεμουργιὰ (γρ. **μπρατιμουργιά**)· κ' ἐγὼ σ' εὐχαριστῶ διατί μοῦ τὴν ἄφησες, ἐπειδὴ ἔχων ταύτην, ἔχω ἡσυχώτατο τὸ κεφάλι μου· θέλει κάμω τρόπον ὅμως διὰ νὰ τὴν ἔχῃς καὶ ἡ Γενναιότης σου καὶ νὰ ἡσυχάσῃς» («'Αθην. 'Αρχ.» τόμ. Α', σελ. 396). Ἔνθα «μπρατιμουριὰ» (παρὰ τὸ **μπράτιμος** ἀδελφοποιητὸς χλευαστικῶς νοοῦνται οἱ ὑπὸ τὸν Στάθην ἀδελφοποιημένοι 'Ακαρνᾶνες, τῶν ὁποίων τὸ δυσήνιον ἐφάνη καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν πολιορκίαν τῆς 'Ακροπόλεως. Αἱ λεγόμεναι «ἀδελφοποιΐαι» κατέχουσι σπουδαιότατον τόπον ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1862 Ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ.

2) Εὐθὺς μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ ἐμφυλίου ἀγῶνος ἐξεδόθη (20 Φεβρουαρίου

ὁ Δυσσέας, ἄλλο δὲν εἶχε καταφύγιον νὰ σταθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, σηκώνεται καὶ πάγει εἰς τοὺς Τούρκους· καὶ γίνεται μὲ τὸ στανιὸν Τοῦρκος νὰ γλυτώσῃ. Καθὼς ἔκαμε ὁ Μαυροκορδᾶτος τὸν Βαρνακιώτη κι' ἄλλους καὶ πῆγαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ γλύτωσαν, ἔτζι πάγει κι' ὁ δυστυχὴς Δυσσέος. Ἦρθε τοῦτες τὴς ἡμέρες ἐδῶ ὁ Γκούρας, γιόμωτε τὸ δισάκκι του λίρες, ἐπικύρωσε καὶ εἰς τὴν Κυβέρνηση ἄλλες ὀχτακόσες χιλιάδες γρόσια, ὅτι κάνει νὰ λάβῃ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση ἀκόμα, κι' ἀχώρια μουκατάδες[1]) Ἀθήνας, Φήβας, Λιβαδειᾶς καὶ τὰ ἑξῆς. Κι' ὅλο τὸ φουσᾶτο ὁποῦ πληρώνει ποτὲς δὲν εἶναι διακόσιοι πενῆντα ἄνθρωποι· τὸν ἕναν εἰς τὴν πλερωμὴ τὸν κάνει δέκα.

Πήγανε ἀναντίον τοῦ δυστυχῆ Δυσσέα. Ἀκούγοντας ὅτι ἔρχεται ἀναντίον του ὁ δικός του ὁ Γκούρας, τὸ παιδί του, ὁποῦ αὐτὸς τὸν δόξασε, μπιστεύτηκε καὶ βῆκε καὶ παραδόθη εἰς τὸ παιδί του. Τὸν πῆγε εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ τὸν σκότωσε[2]). Τελείωσε πλέον ὁ κύριος Κωλέτης κι' ἀπὸ τὸν τρίτον ἀντίζηλόν του. Δυσσέα Ἀντρίτζο, Ἀλέξη Νοῦτζο, Χρῆστο Παλάσκα καὶ τοὺς τρεῖς τοὺς σκότωσε.

Ἡ Κυβέρνηση, ὅταν πήγαμε διὰ τοὺς ἀναντίους νὰ τοὺς πολεμήσουμε, μᾶς εἶπε, διὰ νὰ τοὺς ἀδυνατίσουμε, ὅσους ἀνθρώπους μπορέσουμε νὰ τοὺς τραβοῦμε ἀπὸ αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς πλερώνωμε ἐξ ἰδίων μας καὶ ὕστερα μᾶς πληρώνει ἡ Κυβέρνηση καὶ τοὺς βαστάγει ἀπὸ τοὺς καταλόγους τῶν ἀναντίων. Πῆρα κ' ἐγὼ καμπόσους τοῦ Νοταρᾶ ἀνθρώπους καὶ τοῦ Σισίνη. Ὁ Κουντουργιώτης πῆγε εἰς τὴ Νύδρα κι' ἄφησε εἰς τὸ ποδάρι του τὸν Ἀναγνώστη Οἰκονόμο Νυδραῖο[3]). Τοῦ εἶπα νὰ μοῦ δώσῃ αὐτοὺς τοὺς μιστοὺς νὰ πλερώσω τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ λάβω κι' ὅ,τι ἔδωσα. Λέγει τοῦ Παπαφλέ-

---

1825) ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἡ περὶ τῆς κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως ἐκστρατείας τοῦ Γκούρα διαταγὴ τῆς Κυβερνήσεως («Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Α', σελ. 419). Τὴν φιλοχρηματίαν τοῦ Γκούρα ἐπιτυχῶς πρὸς τοὺς ἑαυτῆς σκοποὺς ἐθεράπευεν ἡ Κυβέρνησις κατὰ τὸν λήξαντα ἐμφύλιον πόλεμον· ὁ δὲ Κωλέτης γράφων πρὸς αὐτόν, πάντοτε ποιεῖται λόγον περὶ ἀποστολῆς χρημάτων κλπ. Περὶ δὲ τῆς ἐνοικιάσεως τῶν προσόδων διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς διεσώθη ἱκανὸς ἀριθμὸς γραμμάτων τοῦ γραμματέως τοῦ Γκούρα Ἀντωνίου Γεωργαντᾶ, παραμείναντος ἐν Ναυπλίῳ μετὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνου πρὸς κανονισμὸν τῶν παρὰ τῇ Κυβερνήσει ὑποθέσεων αὐτοῦ (βλ. «Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Α' σελ. 475 καὶ ἑξ.).

1) **Μουκατᾶς** ἐνοικίασις προσόδων.

2) Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος παρεδόθη εἰς τὸν Γκούραν τὴν 7ην Ἀπριλίου 1825, ἐθανατώθη δ' ἐν τῇ Ἀκροπόλει τὴν 4ην Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. (Βλ. περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ Ι. Βλαχογιάννη «ὁ θάνατος τοῦ Ἀνδρούτσου» ἐν ἡμερολογίῳ «Νέα Ἑλλάδι» τόμ. τοῦ 1896 καὶ «Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Α', σελ. 269).

3) Μέλλοντος τοῦ προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Γ. Κουντουριώτη νὰ μεταβῇ εἰς Ὕδραν διὰ τὴν ὑγείαν αὐτοῦ, ἀπόντων δὲ καὶ τῶν ἄλλων μελῶν ἐκ Ναυπλίου πλὴν ἑνός, τοῦ Κωνστ. Μαυρομιχάλη, ἐθεσπίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐπίτροπος τοῦ προέδρου ὁ Α. Οἰκονόμος, ἵνα ἐκπληροῖ τὰ τοῦ προέδρου χρέη «ἐπιτροπικῶς» μέχρι τῆς ἐπανόδου τοῦ Κουντουριώτου ἢ ἄλλου τινὸς μέλους τοῦ διεσπαρμένου Ἐκτελεστικοῦ.

σια, μοῦ δίνει τοὺς παράδες, ὅ,τι μόκανε· ὅμως νὰ τοῦ χαρίσω τὴς πιστιόλες μου, ὅτι τὴς λιμπίστη [1]). Τοῦ παράγγειλα κ' ἐγὼ νὰ τοῦ γαμήσω τὸ κέρατο, ὄχι θὰ τοῦ δώσω τ' ἅρματά μου, ὁποῦ τάχω ἀπὸ δεκοχτὼ χρονῶν παιδί. Τὸν μούτζωσα καὶ δὲν τοῦ ξαναμίλησα. Πῆγε κι' ὁ Κωσταντὴς Λευκάδιος καὶ τοῦ ζήτησε τοὺς μιστούς, καὶ τοῦ πῆρε τὴς πιστιόλες του. Κ' εἶχε ξύλινες 'σ τὸ ζουνάρι του· τὸν ρώτησα καὶ μοῦ τό εἶπε. 'Ορίστε κι' 'Αρβανίτικη ἀρετή. 'Ως τώρα εἴχαμε Βλάχικη, Κεφαλλωνίτικη, Φαναργιώτικη· ὁρίστε κι' 'Αρβανίτικη. Νὰ δικαιοσύνη, νὰ κυβερνῆται τῶν νέων 'Ελλήνων!

---

1) 'Επεθύμησε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Ἀποστολὴ τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Ἀρκαδιὰν ὡς πολιτάρχου μετ' ἐκτελεστικῆς δυιάμεως. — Ἀπόβασις Αἰγυπτίων εἰς Μεσσηνίαν. — Ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν Γ. Κουντουριώτην εἰς Μεσσηνίαν. — Δυσαρέσκειαι Ρουμελιωτῶν. — Παρασκευαὶ πρὸς ἐκστρατείαν τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἀντίδρασις τοῦ διοικητοῦ Ἀρκαδιᾶς κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη. — Ραδιουργία ἀρχιερέως κατὰ τῆς στρατολογίας αὐτοῦ. — Ὁ Κατσῆς Μαυρομιχάλης ἀποστέλλεται ὑπὸ τῆς πολιορκουμένης φρουρᾶς τοῦ Νεοκάστρου πρὸς τὸν Μακρυγιάννην. — Ὁ Μακρυγιάννης εἰς Παλαιοὺς Ναυαρίνους. — Ἐχθροπραξίαι πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους. — Ὁ Μακρυγιάννης εἰσέρχεται εἰς Νεόκαστρον. — Ἐξελθὼν πάλιν μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς Π. Ναυαρίνους. — Δυσαρέσκειαι τῆς φρουρᾶς τοῦ Νεοκάστρου κατὰ τοῦ Κουντουριώτου. — Ἐξευμένισις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἀπόβασις Αἰγυπτίων εἰς Σφακτηρίαν. — Ἧττα τῶν ἐπ' αὐτῆς Ἑλλήνων. — Ἔξοδος τῆς φρουρᾶς τοῦ Νεοκάστρου. — Παράδοσις τῶν Παλαιῶν Ναυαρίνων. — Δυσσώδης κατὰ τοῦ Νεοκάστρου ἐπίθεσις. — Προτάσεις παραδόσεως. — Ἀπαράδεκτοι ἀπαιτήσεις τῆς φρουρᾶς. — Καταπυροβολισμὸς τοῦ φρουρίου ἐκ τῶν πλοίων. — Λειψυδρία ἐν τῷ φρουρίῳ. — Συνέντευξις ἐπιτροπῆς τῆς φρουρᾶς πρὸς τὸν Ἰμβραΐμ. — Διάλογος τοῦ Μακρυγιάννη μετ' αὐτοῦ. — Διαπραγματεύσεις τῶν ὅρων τῆς παραδόσεως. — Ἔναρξις τῆς παραδόσεως. — Δολία διαγωγὴ τοῦ Ἰμβραΐμ. — Ἐπιβίβασις τῆς παραδοθείσης φρουρᾶς εἰς Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα. — Παρασπονδία τοῦ Ἰμβραΐμ. — Ἐπεισόδιον εἰς τὸν Μακρυγιάννην ἐπὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ πλοίου. — Ἄφιξις εἰς Καλαμάταν. — Μετάβασις τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Τριπολιτσάν. — Ἀπαιτήσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν. — Ὁ Μακρυγιάννης ἐν Ναυπλίῳ.

Τῆς Κυβερνήσεως τῆς ζητοῦσα διαταγὴ νὰ βγῶ εἰς τὴν Ρούμελη, νὰ φύγω ἀπὸ 'δῶ μέσα, ὅτι μπεζέρησα, καὶ ὑποσκέθη νὰ μὲ διατάξῃ νὰ πάγω εἰς Ρούμελη. Τότε ἦρθε ἀναφορὰ ἀπὸ τῆς Ἀρκαδιᾶς τοὺς κατοίκους καὶ μὲ ζητοῦσαν νὰ μὲ στείλῃ ἡ Κυβέρνηση νὰ πάγω μ' ἐκτελεστικὴ δύναμη 'σ τὴν Ἀρκαδιά. Ὅτι ὅσα τοὺς εἶπα ὅταν πῆγα εἰς τὸ Λιάτανι, καὶ τοὺς σύναξα καὶ τοὺς μίλησα — ὁποῦ θὰ τοὺς πλακώσουν Καραϊσκαῖοι, Καρατασσαῖοι, Σουλιῶτες κι' ἄλλοι, «καὶ θ' ἀφανιστῆτε, ὅμως νὰ κλίνετε εἰς τὴν Κυβέρ-

νησιν» — αὐτοὶ ἄκουγαν τὸν ἅγιον Πρωτοσύγκελον, τὸν συνβουλάτορα τοῦ Κολοκοτρώνη, καὶ τὸν Γληγοριάδη καὶ τοὺς πρόκοψαν· ἄλλοι πᾶνε εἰς τὴ Νύδρα, καὶ τ' ἀσκέρια, ὁποὖναι μέσα εἰς τὴν 'Αρκαδιὰ καὶ χωριά τους γιομᾶτα, τοὺς γυρεύουν τῶν 'Αρκάδιων φακὶ εἰς τὸ σουφλί. Αὐτείνη τὴν καλωσύνη τοὺς κάμαν οἱ καλοὶ πατριῶτες· ἀφάνισαν τὴν πατρίδα γενικῶς κάθε ὀλίγον μὲ τοὺς ἐφύλιους πολέμους καὶ νέες φατρίες καὶ σκοτωμούς. Κι' ἀφανίστηκαν κ' οἱ κάτοικοι ὅλοι. 'Αφοῦ ἡ Κυβέρνηση μὲ διάταξε χωρὶς ἄλλο νὰ πάγω εἰς τὴν 'Αρκαδιά, ἐγὼ ἤθελα νὰ πάγω εἰς Ρούμελη. Ἦρθαν κι' 'Αρκάδιοι ἐπίτηδες στελμένοι, μὲ περικάλεσαν κι' ὅσοι σημαντικοὶ 'Αρκάδιοι εἶναι εἰς τ' 'Ανάπλι, ἀποφάσισα νὰ πάγω· καὶ τὰ 1825 Φλεβάριον μῆνα πῆγα εἰς 'Αρκαδιά. Διάλεξα διακόσους ἀνθρώπους, ἔδιωξα τὴν σαβούρα καὶ πῆγα μ' αὐτούς [1]). Πηγαίνοντας, τὴν ἄλλη ἡμέρα μαθαίνομε ὅτι ὁ Μπραΐμης ξεμπαρκάρισε εἰς τὰ κάστρα Μοθώνη, Κορώνη καὶ Νιόκαστρο [2]). Πρὶν μαθευτῇ τὸ βγάλσιμο τοῦ Μπραΐμη εἰς τὰ κάστρα, ἐκρίθη εὔλογον ὅσα ἀσκέρια ἦταν διὰ τοὺς ἀνατίους εἰς τὴν Πελοπόννησον νὰ συναχτοῦνε ὅλα κι' ἄλλα ἀπὸ τοὺς κατοίκους, νὰ γένῃ μία μεγάλη δύναμη καὶ νὰ κινηθοῦμε διὰ τοὺς Τούρκους τῆς Πάτρας. Καὶ συνάχτηκαν περίτου ἀπὸ δεκάξι χιλιάδες, καὶ κεφαλὴ ὁ Κουντουριώτης· καὶ ἦταν εἰς τὴν Μεσσηνίαν ὁποῦ συνάζονταν καὶ εἰς τὴν 'Αρκαδιά [3]). Καὶ στεῖλαν καὶ πολεμοφόδια καὶ ζαϊρέδες. Καὶ ἦταν μὲ τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ κι' ἄλλα καράβια εἰς τὸ λιμάνι τοῦ Νιόκαστρου. Ἡ δυστυχία εἶναι ὅτι οἱ δυὸ μεγαλοκέφαλοί μας Μαυροκορδᾶτος καὶ Κωλέτης ζηλεύει ἕνας τὸν ἄλλον, κι' ὅ,τι καλὸ κάμῃ ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς τὸ χαλάγει ὁ ἄλλος. Διὰ νὰ μὴν πάγῃ ὁ Κωλέτης, καθὼς ἦταν διαταμένος, μὲ τοὺς Ρουμελιῶτες, τὸ χάλασε αὐτὸ ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ 'νέργησε καὶ πάγει κεφαλὴ ὁ Κουντουργιώτης. Κι' αὐτὸ

---

1) Ἡ διαταγὴ τῆς εἰς 'Αρκαδιὰν μεταβάσεως τοῦ Μακρυγιάννη δὲν εὑρέθη ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ. Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Νεοκάστρου, ὑποβαλόντος τοῦ Μακρυγιάννη τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ σώματος αὐτοῦ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου, ἔγραψε τοῦτο πρὸς τὸ Ἐκτελεστικὸν βεβαιοῦν ὅτι ὁ Μακρυγιάννης «διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ 'Εκλαμπροτάτου Προέδρου» (τοῦ Γεωργίου Κουντουριώτου) νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς 'Αρκαδιὰν μετὰ διακοσίων στρατιωτῶν, περὶ τὰ μέσα Μαρτίου κατέβη εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Νεοκάστρου, ὅπου σταθεὶς ὀλίγας ἡμέρας, εἰσῆλθε μετὰ ἑκατὸν δέκα πέντε ἀνδρῶν εἰς τὸ φρούριον, ἀφεὶς τοὺς λοιποὺς εἰς τὸ ἔξω στρατόπεδον. Οἱ λογαριασμοὶ τῆς διπλῆς ταύτης ἐκστρατείας οὓς ὑπέβαλεν ὁ Μακρυγιάννης εἶναι ἀκριβῶς περὶ διακοσίων ἀνδρῶν ἐχόντων νὰ λάβωσι μισθοὺς ἀπὸ 1ης Μαρτίου ἕως τέλους Μαΐου. Ὁ Μακρυγιάννης λοιπὸν ἐξεστράτευσεν ἐκ Ναυπλίου τελευτῶντος τοῦ Φεβρουαρίου, μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τοῦ Νεοκάστρου (11 Μαΐου) διατρίψας ἡμέρας τινὰς εἰς Καλαμάταν καὶ Τριπολιτσάν, ἐπανῆλθεν εἰς Ναύπλιον τελευτῶντος τοῦ Μαΐου.

2) Αὕτη εἶναι ἡ δευτέρα ἀπόβασις γενομένη τὴν 5ην Μαρτίου. Ἤδη ἀπὸ τῆς 11—12ης Φεβρουαρίου τὸ πρῶτον οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον ἀποβῇ εἰς Μοθώνην.

3) Οὕτως ἡ κατὰ τοῦ φρουρίου τῶν Πατρῶν παρασκευαζομένη ἐκστρατεία ἐγένετο κατὰ τῶν εἰς Μεσσηνίαν ἀποβάντων Αἰγυπτίων.

τὸ σκέδιον ἦταν τοῦ Μαυροκορδάτου, νὰ μὴν γένῃ τίποτας καλὸ εἰς τὴν πατρίδα, καθὼς δὲν ἔγινε [1]).

Διορίζεται ὁ Κουντουργιώτης, διορίζει καὶ τὸν Σκούρτη τὸ Νυδραῖον ἀρχιστράτηγόν του [2]), κι' ὅσο ἤξερε ὁ ἕνας ἤξερε κι' ὁ ἄλλος ἀπὸ πόλεμον. Τότε μπῆκαν σὲ δυσαρέσκεια ὅλοι οἱ σημαντικοὶ ἀρχηγοὶ ὁποὖταν ἐκεῖ, ὁποῦ εἶδανε τὸ Σκούρτη ἀρχιστράτηγον ἀπάνου εἰς τὸν Καρατάσιον, εἰς τὸν Καραϊσκάκη, εἰς τὸν Χατζηχρῆστο, εἰς τὸν Τζαβέλα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους. Ὁ Κουντουριώτης, κουτός, ἀφοῦ εἶδε ὁποὖναι αὐτὸς ἀμαθὴς ἀπὸ αὐτά, ἀντὶς νὰ βάλῃ ἀρχηγὸν νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα κι' αὐτὸς νὰ δοξαστῇ, κατὰ δυστυχίαν ἀπὸ τὸ «ὅμως» δὲν ξέρει ἄλλο, κ' ἔβαλε τὸν Σκούρτη νὰ διοικήσῃ καὶ νὰ ὁδηγήσῃ καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ξηρᾶς ὁ θαλασσινός, ἁπλὸς ἀξιωματικός—οὔτε καὶ τῆς θάλασσας τὸν πόλεμον δὲν τὸν γνώριζε καλά. Ἔλεγε τῶν στεργιανῶν· «Ὄρτζα, πότζα!» [3]). Ἐκεῖνοι ἔλεγαν· «Τί λέγει αὐτός, γαμῶ τὸ καυλί τ';». Τέλος πάντων ὁ πατριωτισμὸς ὅλων αὐτεινῶν καὶ τῆς συντροφιᾶς τους, ἡ ψύχωση τῆς φατρίας καὶ ἡ διαίρεση κι' ὁ ἐνφύλιος πόλεμος καὶ ἡ διχόνοια τῶν μεγαλοκέφαλων Κωλέτη καὶ Μαυροκορδάτου, διὰ νὰ μὴν δοξαστῇ ὁ ἕνας καὶ χάσῃ ὁ ἄλλος, καὶ τὸ «ὅμως» τοῦ Κουντουργιώτη καὶ τὸ «ὄρτζα καὶ πότζα» τοῦ Σκούρτη καὶ τὸ «καυλὶ» τῶν Ρουμελιώτων—ὁ Μπραΐμης μπῆκε 'σ τὴν Πελοπόννησο καὶ τὴν ἔκαμε γῆ Μαδιὰμ ὄχι ἀπὸ τὴν παληκαριὰ τῶν Ἀράπηδων, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὰ ὁποῦ λέγω. Δεκάξι χιλιάδες ἀσκέρια, τὸ ἄνθος τῶν Ἑλλήνων, Ρουμελιῶτες, Πελοποννήσιοι — ὕστερα βγάλαν καὶ τοὺς ἀρχηγούς τους ἀπὸ τὴ Νύδρα — Σπαρτιᾶτες κι' ἀπ' ἄλλα μέρη, ὅλοι αὐτεῖνοι κάθονταν εἰς τὴς Χῶρες καὶ εἰς τ' ἄλλα χωριὰ καὶ τρῶγαν ἀρνιὰ καὶ κόττες, κι' ὁ Ἀράπης ὅταν τοὺς εὕρισκε τοὺς ξεποδάριαζε κυνηγῶντας. Αὐτὰ κάνει ἡ διαίρεση καὶ ἡ διχόνοια.

Ἀφοῦ ἠμουνε εἰς τὴν Ἀρκαδιά, ἄκουγα τὸν πρόβοδον [4]) τῶν Ἀράπηδων, ντρεπόμουν νὰ καθίσω μὲ τὴς γυναῖκες, μὲ τρακόσιους ἄντρες διαλεχτοὺς ὁποὖχα. Τὸ λέγω τοῦ διοικητῆ τῆς Ἀρκαδιᾶς [5]), νὰ τοῦ ἀφήσω ἕναν ἀξιω-

---

1) Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος ἐλθὼν ἄρτι εἰς Ναύπλιον ἐκ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ γενόμενος Γενικὸς γραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ μετέσχε τῆς ὑπὸ τὸν Κουντουριώτην ἐκστρατείας. Ἡ παρουσία αὐτοῦ δυσηρέστει λίαν τοῖς ἐκ τῆς Στερεᾶς στρατεύμασιν, ἅτινα προετίμων τὸν Κωλέτην, τὸν μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας διευθύναντα τὴν κατὰ τῶν ἀνταρτῶν ἐκστρατείαν.

2) Ὁ Κυριάκος Σκούρτης καὶ πρότερον ἀνεδέχετο παρὰ τῆς Κυβερνήσεως Κουντουριώτη καθήκοντά τινα στρατιωτικὰ ἐν Ὕδρᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἦτο δὲ μικρᾶς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς ἱκανότητος ἀνήρ.

3) Βλ. Φωτάκου «Ἀπομνημ.» τόμ. Β', σελ. 35.

4) Ἡ λέξις μετεπλάσθη κατὰ τὸ γνώριμον ῥῆμα **προβοδάω** προπέμπω. Συνήθης ἀρσενικῶς ἐν τῇ Στερεᾷ.

5) Ἄγνωστον τὸ ὄνομα τοῦ διοικητοῦ ἢ ἐπάρχου ὀρθότερον. Ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1823

ματικὸν μὲ πενῆντα ἀνθρώπους καὶ νὰ πάγω μὲ τοὺς ἄλλους εἰς τὴν ἀνάγκη τῆς πατρίδος. Μ' ἀποκρίνεται· «Δὲν ἔχεις νὰ πᾶς πουθενά, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἀπὸ 'κείνους ὁποῦ κατεβάζω κι' ἀνεβάζω στρατηγούς». Ἦταν ἕνας μπαρμπέρης, φίλος τοῦ ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Πρωτοσύγκελου κι' ἀλλουνῶν. 'Εγὼ 'λεγα νὰ πάγω νὰ σκοτωθῶ μὲ τοὺς ὀχτρούς, αὐτὸς γύρευε νὰ μοῦ γκρεμίσῃ τὸν βαθμό μου. Τοῦ μίλησα δι' αὐτό, τοῦ κακοφάνη. Εἶπε ἑνοῦ ἀνιψιοῦ του ὁποῦχε εἰς τὸ ψωμὶ καὶ γεμεκλίκια [1]) καὶ μᾶς τἄκοψε. Πῆγα καὶ τὸν ἔπιασα καὶ τὄδωσα ἕνα ξύλο διὰ πεθαμόν· κι' ἂν δὲν πήδαγε ἀπὸ τὸ παλεθύρι κάτου ὁ διοικητής, δὲν ξέρω ἂν ἔμενε ζωντανός. Τότε ἀγόρασα πολεμοφόδια ἐξ ἰδίων μου καὶ πῆρα διακόσους πενῆντα ἀνθρώπους καὶ πῆγα εἰς τοὺς Γαργαλιάνους. Στέλνω ἕναν τεσκερὲ καὶ μαζώνονται 'Αρκάδιοι περίτου ἀπὸ χίλιοι ἑξακόσοι ἄνθρωποι, χώρα καὶ χωριὰ — τέτοιοι ἀγαθοὶ πατριῶτες εἶναι αὐτεῖνοι οἱ μικροί, φιλόπατροι· οἱ κεφαλές τους ἄναντροι καὶ κακῆς ψυχῆς, οἱ πρῶτοι τους. 'Αφοῦ συναχτήκαμε τόσοι, ἔστειλα εἰς τὸν Κουντουργιώτη νὰ μοῦ στείλῃ πολεμοφόδια, ἔγραψα καὶ 'σ τὴν 'Αρκαδιὰ νὰ μοῦ στείλουν καμπόσα τζαπιὰ καὶ φκυάρια καὶ ζαϊρὲ νὰ πᾶμε διὰ νυχτὸς νὰ πιάσουμε τὴν Γιάλοβα [2]), ὁποῦναι πλησίον τοῦ Νιόκαστρου. 'Αφοῦ ἑτοίμαζα αὐτά, ἔρχεται ὁ Δεσπότης τῆς 'Αρκαδιᾶς [3]) κι' ἀνακατώνει τοὺς ἀνθρώπους καὶ μπαίνουν σὲ μιὰ διχόνοια κι' ἀνεμένω μόνον μὲ τὸν 'Αναγνώστη

ἦτο διωρισμένος ἔπαρχος εἰς 'Αρκαδιὰν ὁ Κωνσταντῖνος Πελοπίδας, ὅστις ἀμφίβολον ὅτι διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι Φεβρουαρίου τοῦ 1825 καὶ ὅτι τοῦτον ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὁ Μακρυγιάννης. Καὶ τὸ κατωτέρω σημειούμενον ὄνομα «μπαρμπέρης» (τὸ χειρόγρ **παρπερις**) ἄγνωστον ἂν εἶναι τὸ κύριον ἢ δηλωτικὸν ἁπλῶς τοῦ πρώην ἐπαγγέλματος τοῦ ἐπάρχου ὄνομα.

1) Τὴν διανομὴν τῶν τροφίμων.

2) Ὅρμος ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχων τοῦ Νεοκάστρου.

3) Μετὰ τὸν μητροπολίτην Χριστιανουπόλεως Γερμανόν, ἀποθανόντα ἐν τῇ φυλακῇ Τριπόλεως ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως διωρίσθη ἐπισκοπικὸς τοποτηρητὴς κατ' ἐκλογὴν τῆς ἐπαρχίας ὁ πρωτοσύγκελος 'Αμβρόσιος Φραντζῆς, ὡς αὐτὸς γράφει (τόμ. Δ' σελ. 94 τῆς ἱστορίας αὐτοῦ). Οὐδὲν ὅμως οὗτος λέγει μέχρι τίνος χρόνου διετέλεσε τοιοῦτος. 'Εν τοῖς «'Αρχείοις τῆς 'Ελληνικῆς παλιγγενεσίας» (τόμ. Β', σελ. 448) δημοσιεύεται τὸ ὑπ' ἀριθ. 48 προβούλευμα τοῦ Βουλευτικοῦ σώματος, καθ' ὃ «... ἐγένετο σκέψις καὶ .... περὶ τοῦ πρωτοσυγκέλου τῆς 'Αρκαδίας, τοῦ ὄντος καὶ τοποτηρητοῦ τῆς μητροπόλεως ἐκείνης Χριστιανούπολις 'Αμβροσίου, ἐπειδὴ καὶ ἀριδήλως ἐφάνη ἀντάρτης, ἀπειθὴς τῶν νόμων, ἀντιφερόμενος εἰς τὰ καθεστῶτα καὶ νόμιμα τῆς Πατρίδος, ὁμοφώνως ἐνεκρίθη παρὰ τοῦ Βουλευτικοῦ ἵνα τὸ 'Εκτελεστικὸν αὐτὸν μὲν συλλάβῃ καὶ φυλάξῃ ὑπὸ τὴν εὐθύνην τῶν νόμων, εἰς δὲ τὴν ἐπιτροπὴν τῆς μητροπόλεως ἐκείνης διὰ τοῦ ὑπουργείου τῆς Θρησκείας διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ τὸν πρώην Τριπόλεως Διονύσιον....». 'Αναφέρονται δὲ ταῦτα εἰς τὸν Μάιον τοῦ 1823. Ὅθεν ἀγνωστον ἂν καὶ μέχρι Μαρτίου τοῦ 1825, ἐποχῆς ἐν ᾗ εὑρισκόμεθα, ὁ πρώην Τριπόλεως διετέλεσε τοποτηρητὴς τοῦ χηρεύοντος θρόνου Χριστιανουπόλεως καὶ ἂν οὗτος εἶναι ὁ ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἐννοούμενος «Δεσπότης τῆς 'Αρκαδιᾶς».

Παπατζώρη [1]), γενναῖον καὶ τίμιον πατριώτη. Ἔμεινε αὐτὸς κι' ἄλλοι καμπόσοι ἀξιωματικοὶ Ἀρκάδιοι ὡς ἑκατὸ ἄνθρωποι. Τοὺς ἄλλους τοὺς ἔβαλε εἰς διχόνοια ὁ Δεσπότης· τοὺς ἤθελε νὰ πᾶνε μαζί του καὶ δὲν τὸν θέλανε. Καὶ διὰ νυχτὸς σκόρπησαν. Πιάστηκα μὲ τὸν ἄγιον· τὸ κακό, μοῦβαλαν καὶ τοὺς δικούς μου ἀνθρώπους εἰς διχόνοια. Τέτοιοι κακοὶ πειρασμοὶ στάθηκαν. Καθὼς ἔμαθα ὕστερα, δὲν ἤθελαν νὰ πάγω εἰς τοὺς Ἀράπηδες νὰ μὴν ἀδυνατίσῃ ἡ πατρίδα τους καὶ μποῦνε οἱ Τοῦρκοι μέσα.

Σὲ ὀλίγες ἡμέρες ἦρθε τοῦ Πετρόμπεγη ὁ ἀδελφὸς ὁ Κατζῆς [2]) εἰς τοὺς Γαργαλιάνους καὶ μ' ἀντάμωσε καὶ μοῦ λέγει· «Ἤμουν εἰς τὸ Νιόκαστρον [3]) κι' ὁ Μπραΐμης μᾶς ἐστένεψε πολύ· μᾶς ζύγωσαν οἱ Ἀράπηδες ἀπὸ κάτου ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ δὲν μᾶς ἀφίνουν νὰ ρίξωμε κανονιά. Καὶ δὲν κοιμώμαστε οὔτε νύχτα, οὔτε ἡμέρα· καὶ γυρεύουν νὰ μᾶς πιάσουνε καὶ τὸ Παλιόκαστρο, τοὺς Παλιοβαρίνους. Κι' ἂν πιάσῃ αὐτείνη τὴν θέση, τὸ Νιόκαστρο κιντυνεύει, ὅτι δὲν ἔχομε νερὸ μέσα. Μ' ἔστειλαν οἱ πολιορκημένοι καὶ πῆγα εἰς τὸν Κουντουργιώτη ὁποὖναι εἰς τὴς Χῶρες μὲ δεκάξι χιλιάδες, τοὺς εἶπα αὐτό, δὲν πηγαίνει κανένας. Ἤρθα καὶ 'σ ἐσένα νὰ εἰπῶ αὐτὸ τὸ κακὸν ὁποῦ θὰ γένῃ εἰς τὴν πατρίδα· θ' ἀφήσουνε τὸ κάστρο νὰ φύγουν, ἂν δὲν πάγῃ δύναμη». Τοῦ λέγω· «Πάγω ἐγὼ καὶ πιάνω τοὺς Ἀβαρίνους, νὰ μὴ γένῃ αὐτὸ τὸ δυστύχημα τῆς πατρίδος, καὶ στεῖλε εἴδησιν τῶν πολιορκημένων νὰ βαστήξουν ὅσο νὰ πάγω». Ἔστειλε ὁ Κατζῆς· τοὺς παράγγειλα κ' ἐγώ. Παίρνω ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς μιλῶ τὴν ἀνάγκη τῆς πατρίδος καὶ νὰ ἑτοιμαστοῦμε. Οἱ μισοὶ ἦταν ὑπὲρ ἐμοῦ, νὰ πᾶμε, οἱ μισοὶ γύρευαν μιστούς, καὶ « ἡ Κυβέρνηση, μοῦλεγαν, δὲν μᾶς διόρισε διὰ τοὺς Ἀράπηδες, μᾶς διόρισε διὰ τὴν Ἀρκαδιά». Λόγον σὲ λόγον, πιάσαμε πόλεμο ἀναμεταξύ μας· ἦρθε ὁ Κατζῆς μᾶς ξεχώρισε. Ἐσύχασαν. Βάσταξα τὸ μπαγιράκι κ' ἐκείνους ὁποὖταν παληκάρια καὶ πατριῶτες· τοὺς ἔβαλα πλησίον εἰς τὴν ἐκκλησιά, εἰς τὰ σπίτια. Τὰ μεσάνυχτα περνῶντα, ἔστειλα καὶ πῆρα τὸν παπᾶ καὶ μᾶς ξεμολόγησε καὶ λειτρούγησε καὶ μεταλάβαμε. Καὶ πήραμε τὸν ἀθάνατον Ἀναγνώστη Παπατζώρη, ὁποὖξερε τὸν δρόμον, καὶ τὴν αὐγὴ ξημερώσαμε εἰς τοὺς Παλιοβαρίνους. Ἄφησα τὸν Παπατζώρη

1) Εἷς τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Ἀρκαδιᾶς, ἀντίθετος τοῦ Μήτρου Ἀναστασοπούλου καὶ λοιπῶν τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ κόμματος τοῦ Κολοκοτρώνη.

2) Ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Πετρόμπεη Ἰωάννης ἐφονεύθη ἐν Νεοκάστρῳ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Μακρυγιάννη.

3) Οἱ Παλαιοὶ Ναυαρῖνοι ἦσαν φρούριον ἀνώχυρον καὶ ἀκατοίκητον· κεῖνται δὲ ἐπὶ τῆς βορείας ἄκρας τοῦ εὐρυτάτου λιμένος τῆς Πύλου, ἀντικρὺ δ' ἐπὶ τῆς νοτίας ἄκρας κεῖται τὸ Νεόκαστρον. Παρὰ δὲ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος ἐκτείνεται ἡ μικρὰ νῆσος Σφακτηρία. Περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Νεοκάστρου ἀρχομένης τῆς πολιορκίας αὐτοῦ βλ. Τρικούπη τόμ. Γ', σελ. 151 καὶ Gordon's τόμ. Β', σελ. 197.

ἀπὸ τὸ πέρα μέρος, ὁπoῦναι ὁ ἄμμος τῶν Ἀβαρίνων, κ' ἐγὼ πῆγα ἀπὸ τὸ στόμιον, ὁπoῦναι ἡ Σφαχτηρία τὸ νησί, καρσί· καὶ φκειάσαμε τὰ ταμπούρια μας. Τὸ δειλινὸ ἦρθαν καὶ οἱ φιλόζωοι ὁπoῦ μᾶς πολέμησαν εἰς τοὺς Γαργαλιάνους.

Ἀφoῦ φκειάσαμε τὰ ταμπούρια μας, τοὺς κιοτῆδες, ὁπoῦ ἀνακάτωναν τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἔστειλα εἰς τὸ Παλιόκαστρο νὰ φκειάσουνε μπρὸς εἰς τὴν πόρτα ταμπούρια κι' oὖθε ἦταν χαλασμένο. Ἦταν καὶ μία παλιοστέρνα κ' ἔβαλα καὶ κουβάλησαν καμπόσο νερὸ καὶ ρίξαμε μέσα. Κ' ἔβαλα ὅλους τοὺς ἀνθρώπους κ' ἔμασαν ξύλα, νά εἶναι διὰ δέκα φωτιὲς τὰ ξύλα τoῦ καθενός· ὅτ' ἦταν ἐκεῖ πλησίον πολλά. Σύναξαν καθὼς τοὺς εἶπα κ' ἔβαλαν ἀλάργα ὁ καθεὶς τὰ ξύλα του. Τὸ βράδυ, νυχτώνοντας, τοὺς εἶπα κι' ἄναψαν φωτιὲς ὁ καθεὶς ἀπὸ δέκα καὶ τὴς κουμαντάριζαν, νὰ φαίνωνται ὅτ' εἶναι ἀπὸ πολλοὺς ἀνθρώπους. Τήραγε ὁ Μπραΐμης — δὲν ἦταν μισὴ ὥρα ἀλάργα ἀπὸ 'μᾶς· ἀφoῦ εἶδε τόσες φωτιές, ἔλπιζε ὅτι κατέβηκε ὁ Κουντουργιώτης μ' ὅλο τὸ σῶμα, ὁπoῦταν εἰς τὴς Χῶρες. Τὴν αὐγὴ δυὸ ὧρες νὰ φέξῃ πλάκωσε ὁ Μπραΐμης, πεζούρα καὶ καβαλλαρία, καὶ ἤρθανε πολλὰ πλησίον μας. Εἶναι ἕνα γιορῦρι ἑνoῦ γιβαριoῦ καὶ πέρασαν ἐκεῖ καὶ στάθηκαν. Ἐγὼ κατέβασα καμμιὰ εἰκοσαριὰ παιδιὰ καὶ πιάσαν τὸν χορὸν καὶ τραγουδoῦσαν καὶ χόρευαν. Τηρᾶνε οἱ Τoῦρκοι, πλησιάζουν κι' ἄρχισαν μὲ τοὺς κατζαδόρους [1]) καὶ καραμπῖνες τὸν ντουφεκισμόν. Ἐμεῖς τοὺς εἶπα καὶ δὲν ἔρριχνε κανένας. Ἐκεῖ ὁπoῦ ρίχναν μoῦ λάβωσαν δυὸ παιδιά, εἰς τὸν χορόν. Κέρασα ἀπόνα ρακὶ τοὺς Ἕλληνες, τοὺς ἀθάνατους, τὰ γενναῖα λιοντάρια, ὁπoῦ ἀνάθεμα τοὺς αἴτιους ὁπoῦ τοὺς γιόμωσαν φατρίες καὶ διχόνοιες, καὶ γίνηκαν ἀπὸ αὐτὰ οἱ Ἀράπηδες παληκάρια κι' ἄφησαν ἐποχή. Ἀφoῦ κέρασα τὸ ρακὶ τῶν Ἑλλήνων, ζύγωσαν οἱ Τoῦρκοι κοντότερα. Τότε ἄρχισε ὁ πόλεμος καὶ βάσταξε ὡς ἑφτὰ ὧρες. Ἔκαμαν πολλὰ γιρούσια οἱ Τoῦρκοι. Οἱ Ἕλληνες οἱ καλύτεροι — τοὺς εἶχα κάτου εἰς τὸν ἄμμον κ' ἐμεῖς τοὺς φυλάγαμε τὴν πλάτη τους ἀπὸ τὸ τζoυγκρί [2]). Ὕστερα βγάλαν τὰ μαχαίρια οἱ Ἕλληνες καὶ τοὺς δίνουν ἕνα τζάκισμα καλὸν καὶ τοὺς ρίξαν ἀπὸ μέσα τ' αὐλάκι κ' ἔβλεπες ἕνα θέατρο. Καὶ σκοτώθηκαν ἀπὸ 'κεῖνο ὁπoῦ συνπεράναμε, ὁπoῦ βλέπαμε, καμμιὰ ἑβδομηνταριὰ ἀπάνου κάτου κι' ἀχώρια οἱ λαβωμένοι. Δὲν εἴχαμε μπαροῦτι καλό. Ὕστερα ἀναχώρησαν πίσου διὰ τὴν θέση τους καὶ Νιόκαστρον α). Τότε γράφει

---

1) **Κατσαδόροι** εἶδος πυροβόλων ἰσχυρᾶς ὁλκῆς.

2) Ἐκ τoῦ βράχου.

α) Δὐτείνη τὴν ἔκθεσιν τὴν ἔγραψε ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργὸς τoῦ Πολέμου, ὁπoῦταν πολλὰ πλησίον, 'σ τὸ νησὶ τῆς Σφαχτηρίας, μὲ τὸν Τζαμαδὸν καὶ σκοτώθηκαν καὶ οἱ δύο 'σ τὸ νησί. Ἀκολούθως γράφω αὐτό.

ὁ Ἀναγνωσταρᾶς [1]) τοῦ Κουντουργιώτη καὶ τοῦ λέγει αὐτά· καὶ τοῦ λέγει· «Ὅσους ἀνθρώπους ἤφερε ὁ Μακρυγιάννης εἰς τοὺς Ἀβαρίνους, τὴν θέση τὴν πλησίον τοῦ ὀχτροῦ, ὁποῦ κάθονται εἰς τὴς Χῶρες τόσα ἀσκέρια καὶ δὲν ἀποφάσισαν νἀρθοῦν νὰ τὴν πιάσουνε, αὐτεῖνοι οἱ ὀλίγοι πολέμησαν ἀντρείως. Διὰ τοῦτο ὅλους αὐτείνους νὰ τοὺς κάμῃ ἡ πατρὶς ἀξιωματικοὺς κατὰ τὴν τάξη». Μόστειλε ὁ Κουντουριώτης ἕνα εὐκαριστήριον καὶ «θέλει στείλῃ κι' ὁλουνῶν, ὅταν πάγῃ ὁ ὑπουργός». Πέρασαν ὀλίγες ἡμέρες, ξαναῆρθε ὀπίσου ὁ Μπραΐμης, ἔκαμε ἀκροβολισμὸν τρεῖς τέσσερες ὧρες· καὶ παρατηροῦσαν τὴν θέση μὲ τὰ κιάλια διὰ νἀρθοῦνε συστηματικῶς.

Τὸν Μάρτη μῆνα πῆγα εἰς τοὺς Παλιοβαρίνους. Μοῦ γράφουν ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο νὰ πάγω μέσα, ὅτι τοὺς στένεψαν πολύ, κι' ἂν δὲν πάγω, νὰ δώσω λόγον διὰ τὸ κάστρο· μὄκαναν διαμαρτύρηση ὁ φρούραρχος καὶ οἱ ἄλλοι. Πῆρα ἑκατὸν δεκάξη ἀνθρώπους καὶ πῆγα τὸ Μεγάλο Σαββάτο τὸ βράδυ εἰς τὸ Νιόκαστρο [2]). Τοὺς ἄλλους τοὺς ἄφησα εἰς τοὺς Ἀβαρίνους. Τὴν Δευτέρα τῆς Λαμπρῆς πάγει μπονόρα ὁ Μπραΐμης, πεζούρα καὶ καβαλλαρία καὶ κανόνια, εἰς τοὺς Ἀβαρίνους νὰ μοῦ πολεμήσῃ τοὺς ἀνθρώπους μου, κι' ὡς ὀλίγους θὰ μοῦ τοὺς χάλαγε. Τότε βιασμένος βῆκα ἔξω εἰς τὰ κανόνια του, καὶ μέσα 'σ ἕνα ρέμα εἰς τὴν ἄκρη τὴν θάλασσα δίνομε ἕναν χαλασμὸν τῶν Τούρκων μεγάλον· πέταγαν τὴς μπαγιοννέττες καταγῆ καὶ τοὺς πελέκαγαν οἱ Ἕλληνες σὰν βόιδια. Πῆγε μετζίλι [3]) εἰς τὸν Μπραΐμη καὶ γύρισε ὀπίσου μὲ τ' ἀσκέρια του, χωρὶς νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ πολεμήσῃ εἰς τοὺς Ἀβαρίνους. Ἀφοῦ γύρισε ὅλη ἡ δύναμη τῶν Τούρκων, μᾶς χάλασαν, κ' ἐκεῖ κιντύνεψα νὰ σωθῶ, ὅτι μοῦ λαβώθη ἕνας σύντροφός μου καὶ οἱ Τοῦρκοι μὲ πλάκωσαν ἐκεῖ ὁποῦ πολεμοῦσα νὰ τὸν σώσω· κ' ἔμεινα μόνος μου· κι' ἀπὸ τρίχα ἕνας Κιουλεμένης θὰ μὄκοβε τὸ κεφάλι· καὶ τὸν φοβέριζα μὲ τὸ ντουφέκι—ἦταν ἕνα λιθάρι καὶ κρύβονταν ἀπὸ πίσου οἱ Τοῦρκοι — καὶ δὲν τοὺς ἄφινα νὰ κόψουν καὶ τὸν σύντροφον. Ὕστερα ξαναγύρισαν οἱ συντρόφοι μου, ὅτι μᾶς εἶδαν ὁποῦ κιντυνεύαμε· καὶ βαρέθηκαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας ἐκεῖ εἰς τὸν πληγωμένον ἄλλοι δεκάξι, σκοτωμένοι καὶ πληγωμένοι. Τότε τοὺς σηκώσαμε χωρὶς νὰ μᾶς τοὺς πάρουν οἱ Τοῦρκοι, καὶ τοὺς πληγωμένους τοὺς δέσαμε καὶ τοὺς ἔστειλα εἰς τὴν Ἀρκαδιά. Καὶ καθὼς μᾶς εἶπε ὁ Μιαούλης κι' ὁ Ἀναστάσης Τζαμαδός, (τοὺς εἶχε εἰπῆ ἕνας Ἀουστριακὸς καπετάνιος, ὁποῦταν εἰς τὸ τζαντίρι τοῦ

---

1) Ὁ ἄλλως Ἀναγνώστης Παπαγεωργίου, ὑπουργὸς τοῦ Πολέμου τότε.

2) Περὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Μακρυγιάννη ὁ Σπηλιάδης γράφει τὰ ἑξῆς· «Εἰσῆλθε μὲ τριακοσίους Ἀρκαδίους καὶ ὁ Μακρυγιάννης, ἀφ' οὗ πρό τινων ἡμερῶν εἶχε φθάση μὲ χιλίους πεντακοσίους εἰς Παλαιόκαστρον» (τόμ. Β', σελ. 259).

3) Ταχυδρόμος.

Μπραΐμη κ' ἔμαθε) σκοτώθηκαν Τοῦρκοι τρακόσοι ἑβδομῆντα. Περισσότεροι ἦταν, λιγώτεροι ἐγὼ δὲν ξέρω. Αὐτεῖνοι μᾶς τό εἰπανε, ὅτι μάθαν ὅτι σκοτώθηκαν· καὶ λείπονταν πολλοί. Ὅτι τοὺς εἶχα στενοὺς φίλους καὶ τὸν Μιαούλη καὶ τὸν Τζαμαδὸν καὶ κάθισαν καὶ φάγαμε ψωμὶ μέσα εἰς τὸ κάστρο· καὶ μοῦ τά εἰπαν αὐτά.

Ὁ Μπεζαντὲ Γιωργάκης Μαυρομιχάλης κι' ὁ Γιατράκος [1]) εἶχαν διχόνοια μὲ τὸν Κουντουργιώτη. Κάνουν μίαν ἑταιρία μέσα εἰς τὸ κάστρο καὶ τάζαν ἀπὸ τριάντα γρόσια τοῦ κάθε ἀνθρώπου νὰ βγοῦνε ἔξω, νὰ μαζώξουν κι' ἄλλους νὰ πολεμήσουνε τὸν Κουντουργιώτη — ν' ἀνοίξουνε πάλε ἐφύλιον πόλεμον! Καὶ εἶχαν καὶ τὰ καΐκια 'σ τὴν ἄκρη, εἰς τὴν πόρτα τοῦ γιαλοῦ, ἕτοιμα, τὴν νύχτα νὰ μποῦνε μέσα νὰ φύγουν. Κάτι στρατιῶτες τὄμαθαν ἀπόναν μπιστεμένον τους καὶ τό εἰπαν τοῦ φρουράρχου καὶ συχρόνως κ' ἐμένα καὶ πιαστήκαμε· καὶ πήγαμε νὰ σκοτωθοῦμε. Τοὺς εἶπα· «Ἐγὼ ξέροντας ἐσᾶς, ἦρθα 'δῶ 'σ ἐσᾶς καὶ κατασκότωσα τοὺς συντρόφους μου· κ' ἐσεῖς πλερώνετε μιστοὺς νὰ πάρετε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ κάστρου τὴν φρουρὰ νὰ νὰ πᾶτε ν' ἀνοίξετε νέον ἐφύλιον πόλεμον, ὁποῦ γιόμωσε ὁ τόπος Τουρκιά;» Σκούζω καὶ συνάχτηκαν ὅλοι οἱ Ρουμελιῶτες μ' ἐμένα καὶ τοὺς εἶπα· «Χωρὶς ἄλλο νὰ βουλιάξετε τὰ καΐκια· καὶ νἀρθῇς ἐσύ, Μπεζαντέ, κι' ὁ Γιατράκος εἰς τὸ πόστο μου, εἰς τὸν 'Ιτζκαλέ, νά εἴμαστε μαζί, καὶ εἰς τὰ πόστα σας θὰ βάλω ἄλλους ἀνθρώπους δικούς μου. — Ἔχομεν πόλεμον ἀναμεταξύ μας καὶ θ' ἀνοίξω τὴς πόρτες νὰ μποῦνε καὶ οἱ Τοῦρκοι μέσα!». Τότε βούλιαξαν τὰ καΐκια· καὶ τοὺς πῆρα εἰς τὸ πόστο μου κ' ἔπιασα τὰ πόστα τους ἐγὼ μ' ἀνθρώπους σίγουρους· κ' ἔτζι ἐσυχάσαμε. Καὶ κάθονταν εἰς τὸ πόστο μου· καὶ μὲ περικάλεσαν νὰ μὴν μαθευτῇ αὐτὸ ἔξω. Κ' ἔκαμα τεμπίχι [2]) τοὺς ἀνθρώπους καὶ δὲν τό εἰπαμε κανενοῦ. Ὅμως ἐγὼ τὸ βάνω ἐδῶ. Μοῦ εἶπε ὁ ἴδιος ὁ Μπεζαντὲς ὅτι τό εἶχε γινάτι [3]), ὅτι ἐκεῖνοι κάθονται εἰς τὴς Χῶρες κ' ἐμεῖς σκοτωνόμαστε νύχτα καὶ ἡμέρα μ' ἑβδομῆντα δράμια νερό· ἐγὼ τὸ μέραζα· καὶ 'σ τὸ ὑστερνὸ τοὺς μέραζα τριάντα πέντε δράμια μοναχά. Ἀφανιστήκαμε ἀπὸ τὴν δίψα· ξεράθηκε ἡ γλῶσσα μας.

Ὁ Μπραΐμης ἐδίπλωσε τὰ κανόνια του καὶ μπόμπες καὶ γρανάτες. Καὶ δὲν μᾶς ἄφιναν οὔτε νύχτα, οὔτε 'μέρα· ἀκατάπαυτα πόλεμος. Τὸ κάστρο ἦταν σάπιον καὶ γκρεμίζεταν· κ' ἐμεῖς φκειάναμεν μὲ ξύλα σὰν κασσόνια ἀπὸ μέσα καὶ τὰ γιομίζαμε χῶμα. Καὶ δουλεύαμε καὶ πολεμούσαμε νύχτα καὶ ἡμέρα· καὶ ταινιάσαμε. Κι' ἀρρώστησαν οἱ περισσότεροι ἐξ αἰτίας τοῦ

---

1) Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ Παναγιωτάκη Γιατράκου.
2) Ἀπαγόρευσις. Τὸ χειρόγρ. **τιπιχι**.
3) Πεῖσμα.

ἀγῶνος τοῦ πολλοῦ καὶ τῆς δίψας. Οἱ κανονιαραῖοι καὶ οἱ τζενιέριδες [1]) τοῦ Μπραΐμη ἦταν ὅλοι Γάλλοι κι' ἀφάνισαν τὸ κάστρο. Ὅσα ἀσκέρια ἦταν εἰς τὴς Χῶρες μὲ τὸν Κουντουργιώτη τρῶγαν ἀρνιὰ καὶ τὰ πλέρωσε μιστοὺς καὶ γεμεκλίκια ἀπὸ ἕξι μηναῖα· τοὺς δικούς μου ὅσους εἶχα εἰς Παλιοβαρίνους καὶ εἰς Νιόκαστρο δὲν τοὺς ἔδωσε μήτε λεπτό. Θύμωσαν οἱ ἄνθρωποι καὶ γύρευαν νὰ μὲ πάρουν νὰ πᾶμε πίσου εἰς τὴν Ἀρκαδιά. Καὶ πέφτουν ὅλου τοῦ κάστρου οἱ ἄνθρωποι ἀπάνου μου νὰ μὲ βαστήξουν, εἰδὲ φεύγουν ὅλοι. Καὶ τότε βιάστηκα νὰ πλερώσω ἐξ ἰδίων μου τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἔλεγε νὰ γένωμε ὅλοι ἀξιωματικοὶ ὅσοι πιάσαμε τοὺς Ἀβαρίνους· ἐκεῖνοι οὔτε καὶ τὸν μιστὸν μᾶς δίνουν. Οἱ κόλακες ἀγαποῦνε τοὺς κόλακας καὶ οἱ ψεῦτες τοὺς ψεῦτες. Πλέρωσα τοὺς ἀνθρώπους ἐξ ἰδίων μου, δανείστηκα, καὶ τοὺς ἔστειλα εἰς τὰ πόστα τους [2]).

Ὅσους εἶχα εἰς τοὺς Ἀβαρίνους δὲν μποροῦσαν νὰ βαστήξουν μόνοι τους πλέον, ὅτι φοβέριζαν οἱ Τοῦρκοι νὰ τοὺς ριχτοῦν διὰ νυχτὸς κι' ὡς ὀλίγους νὰ τοὺς χαλάσουνε καὶ νὰ κερδέψουνε τὴν θέσιν. Ἄρχισε πρῶτα ὁ Μπραΐμης κ' ἔκοψε τέσσερα χαντάκια ἀπὸ τὴν μίαν ἄκρη τῆς θάλασσας ὡς τὴν ἄλλη καὶ τὰ γιόμωσε ἀπὸ πίσου ἀσκέρι, 'σ τὸ κάθε χαντάκι. Καὶ εἰς τὰ δύο ἀνάμεσα εἶχε σὰν πιάτζα· κ' ἐκεῖ εἶχε τὸ τζαντίρι του καὶ πεζούρα, διαλεμένο ἀσκέρι, καὶ καβαλλαρία. Ἀπὸ τὴν Μοθώνη ὡς τὸ Νιόκαστρον ἦταν γιομᾶτο τζαντίρια κι' ἀσκέρια. Ἀφοῦ τελείωσε αὐτὰ τὰ χαρακώματα κι' ἀσφάλισε τὰ κανόνια του, ὅτι φοβῶνταν νὰ μὴν βγοῦμε πίσου ἀπὸ τὸ κάστρο ἔξω εἰς τὰ κανόνια του, κι' ἀφοῦ 'τοιμάστηκε, εἶχε νὰ κινηθῇ ἀναντίον τῶν ὀλίγων εἰς τοὺς Ἀβαρίνους. Τότε ἔστειλαν τὸν ἀξιωματικὸν [3]) ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους καὶ μοῦ εἶπανε ὅτι πηγαίνουν Τοῦρκοι ἐκεῖ καὶ παρατηροῦν μὲ τὰ κιάλια τὴν

---

1) Μηχανικοί. Τὸ ἰταλ. **ingegneri**.

2) «.... Τὴν 20 τοῦ αὐτοῦ Ἀπριλίου οἱ στρατιῶται τοῦ Μακρυγιάννη τὸν λέγουσιν ἀποφασιστικά· «Ἢ νὰ μᾶς πληρώσῃς τοὺς μισθούς μας, ἢ νὰ σὲ πάρωμεν καὶ νὰ φύγωμεν». Καὶ αὐτὸς ἐβιάσθη νὰ τοὺς ὑποσχεθῇ νὰ τοὺς πληρώσῃ εἰς προθεσμίαν ἑπτὰ ἡμερῶν». (Ν. Σπηλιάδου «Ἀπομνημ.» τόμ. Β', σελ. 275). Οὐχὶ δὲ μόνον τὸ σῶμα τοῦ Μακρυγιάννη, ἀλλὰ πᾶσα ἡ φρουρὰ ἐγόγγυζε κατὰ τοῦ Κουντουριώτου καὶ τοῦ ἔξω στρατοπέδου ὡς ἐγκαταλιπόντων αὐτούς. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη σώζονται δύο πιστοποιητικὰ ἓν μὲν τοῦ φρουράρχου Δημητρίου Σαχτούρη (χρονολογούμενον ἐκ Ναυπλίου τὴν 20ὴν Ἰουνίου 1825) καὶ ἕτερον τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη (φέρον χρονολογίαν 30 Ἀπριλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους· βλέπε ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἔγγραφα ἐν τῷ Α' τόμῳ), διὰ τῶν ὁποίων βεβαιοῦται ὅτι ἐξηναγκάσθη ὁ Μακρυγιάννης ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ τῶν εἰς Π. Ναβαρίνους, νὰ καταβάλῃ αὐτοῖς τεσσάρων μηνῶν γεμεκλίκια. Ὁ δὲ εἰς Π. Ναβαρίνους ἐπὶ κεφαλῆς ὢν τῶν αὐτόθι ἀνδρῶν τοῦ Μακρυγιάννη Στάμος Βελέτζας, ἐπανελθὼν βραδύτερον ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας, ἐβεβαίωσεν ἐπὶ τοῦ περιθωρίου τοῦ πιστοποιητικοῦ τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη τὰ αὐτά· «ὁ μπουλουξῆς ὁποῦ μ' εἶχε εἰς τοὺς Ἀβαρίνους μ' ἑβδομηνταπέντε ἀνθρώπους ... πῆγα 'σ τὸ κάστρο κ' ἔλαβα τέσσερων μηνῶν γεμεκλίκια κλπ.».

3) Τὸν Στάμον Βελέτζαν.

θέσιν τῶν 'Αβαρίνων διὰ νὰ κάμουν κίνημα. Καὶ μοῦ παράγγειλαν ἀπὸ τοὺς 'Αβαρίνους, ἂν δὲν ἔρθουν κι' ἄλλα στρατέματα ἀπὸ τὴς Χῶρες, ὁποῦ κάθονται ἐκεῖ περίτου ἀπὸ δεκάξι χιλιάδες, «τότε ἐμεῖς, ἂν δὲν ἔρθουν κι' ἀπὸ αὐτούς, θ' ἀφήσουμε τὴν θέσιν νἀρθοῦμε κ' ἐμεῖς αὐτοῦ εἰς τὸ κάστρο, ἢ θὰ πᾶμε εἰς τὴν 'Αρκαδιά». Τἄστειλα αὐτὰ ἐπίτηδες τοῦ Κουντουριώτη τόσες φορὲς καὶ ἦρθε εἰς 'Αβαρίνους μὲ τὸ σῶμα του ὁ Χατζηχρῆστος κ' ἔπιασε τὴν θέσιν μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου.

Σὲ δυὸ 'μέρες εἴδαμε καρσὶ εἰς τὴν Μοθώνη καὶ Σφαχτηρία ὡς ἑκατὸν τριάντα κομμάτια καράβια τούρκικα τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Μπραΐμη, τῶν 'Αλτζερίνων καὶ τῶν ἀλλουνῶν ὀτζακιῶν. Σὲ δυὸ ἡμέρες ἦρθε κι' ὁ Μιαούλης μὲ τὰ ἑλληνικὰ ὡς τριάντα κομμάτια· καὶ ἦταν καρσὶ εἰς τὰ τούρκικα· καὶ φαίνονταν τὰ ἑλληνικὰ σὰν φελοῦκες 'μπρὸς εἰς τὰ τούρκικα. Τότε σὰν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μπραΐμη, στέλνει ἕναν Τοῦρκον ἀπόξω τὸ κάστρο νὰ μιλήσουμε. Βήκαμε ἀπὸ τὸ κάστρο διορισμένοι ὁ Μπεζαντὲς Μαυρομιχάλης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιᾶτες, ὁ Γιατράκος ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους, ἐγὼ ἀπὸ τοὺς Ρουμελιῶτες. Τοῦ λέμε τοῦ Τούρκου· «Τί ὁρίζεις;—Ὁ πασσᾶς μ' ἔστειλε ν' ἀφήσετε τὸ κάστρο νὰ φύγετε, νὰ μὴ χαθῆτε. — Δὲν πρέπει ὁ πασσᾶς, τοῦ εἴπαμε, νὰ μᾶς λυπᾶται τόσο· ἂς κοπιάσῃ νὰ τὸ πάρῃ μὲ πόλεμον, κι' ὅταν μᾶς κυργέψῃ, φαίνεται ἡ ἐσπλαγχνία του. Καὶ σῦρε εἰς τὴν δουλειά σου». Ἔφυγε ὁ Τοῦρκος. Βλέπομε ἀπὸ τὰ καράβια ἔρχονται πλῆθος φελοῦκες κ' ἔμπαιναν ἀσκέρια καὶ τὰ πήγαιναν εἰς τὰ καράβια. Εἰς τὴν Σφαχτηρία τὸ νησὶ εἴχαμε ἕξι κομμάτια κανόνια καὶ φύλαγαν τὸ στόμιον τοῦ λιμανιοῦ καὶ καμπόσους ἀνθρώπους ἐκεῖ ἀπάνου. Ὅταν οἱ φελοῦκες τελείωσαν τ' ἀσκέρι τὸ τούρκικον, τὄβαλαν εἰς τὰ καράβια τους. Τότε βλέπομεν τὰ καράβια πλησιάζουν, ὅσα εἶχαν τ' ἀσκέρι, κοντὰ εἰς τὸ νησὶ κι' 'Αβαρίνους. Ὅσοι ἦταν εἰς τὸ νησὶ γυρεύουν δύναμιν—γύρευε ὁ 'Αναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργὸς νἀβγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τὸ νησί, ὁποῦταν κι' αὐτός, καὶ νὰ πάρω κ' ἐκείνους ἀπὸ τοὺς 'Αβαρίνους νὰ πᾶμε ὅλοι 'σ τὸ νησὶ νὰ δυναμώσουμε ἐκείνη τὴν θέσιν. 'Ακούγοντας αὐτὸ ὅσ' ἦταν εἰς τὸ κάστρο, πῶς θὰ πάγω μὲ τὸ σῶμα μου εἰς τὸ νησί, δὲν θέλησαν· ἂν βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, βγαίνουν κ' ἐκεῖνοι. Καὶ γράφει ὁ φρούραρχος ὅτι ἐμένα δὲν μ' ἀφίνουν ἀπὸ τὸ κάστρο νὰ βγῶ. Τότε βγάλαμεν τὸν Τζόκρη καὶ τὸν Σταῦρο Σαΐνη μὲ καμπόσους καὶ πῆγαν εἰς τὸ νησί· κ' ἔστειλε κι' ὁ Χατζηχρῆστος καμπόσους δικούς του ἀπὸ τοὺς 'Αβαρίνους.

Τότε τὰ καράβια τὰ τούρκικα βαροῦγαν ἐκείνους εἰς τὸ νησὶ μὲ τὰ κανόνια· δὲν τοὺς ἔδωσαν καιρὸν νὰ ὀχυρωθοῦνε· καὶ ἦταν εἰς τὸ σιάδι. Οἱ φελοῦκες πλῆθος μὲ τ' ἀσκέρια τὰ τούρκικα κάμανε ντισμπάρκο ἀπάνου εἰς τὸ νησί. Αὐτεῖνοι πολλοί, οἱ ἐδικοί μας ἀδύνατοι — καὶ κάτι ὀλίγοι γλύ-

τωσαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατὰ τὸ μέρος τοῦ 'Αβαρίνου. Ρίχνονταν εἰς τὴν θάλασσα κι' ὅσοι μέναν χωρὶς νὰ πνιγοῦνε ἐκεῖνοι γλύτωσαν. Χάθηκαν ἐκεῖ κεφαλὲς ὁ Τζαμαδός, ὁ 'Αναγνωσταρᾶς, ὁ Σαΐνης, ὁ Σῖμος κι' ἄλλοι πολλοί [1]). Εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν πῆγε κι' ὁ Μπραΐμης μ' ὅλες του τὶς δύναμες καὶ πολέμαγε τοὺς 'Αβαρίνους μὲ κανόνια καὶ ντουφέκια καὶ τὰ καράβια του τοῦ πελάγου. Τότε βήκαμεν κ' ἐμεῖς ἀπὸ τὸ κάστρο ἀναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὰ χαρακώματά τους, τοὺς πολεμήσαμεν γενναίως. Βλέποντας αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι τοῦ νησιοῦ, μᾶς βαροῦσαν μὲ τὰ κανόνια τὰ δικά μας, ὁποὺχαμεν εἰς τὸ νησί· μᾶς βαροῦσαν ἀπὸ τὶς πλάτες κ' ἤφεραν κι' ἀσκέρια ἀπὸ τὸ νησὶ ἀναντίον μας· καὶ δυναμώθηκαν καλὰ οἱ Τοῦρκοι. Σκοτώσαμεν ὀλίγους· κι' ἀπὸ 'μᾶς σκοτώθηκαν καμπόσοι καὶ πληγώθηκαν. Μᾶς ἀφάνισαν τὰ κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εἰς τὸ κάστρο. Ὁ Μπραΐμης πῆρε καὶ τοὺς 'Αβαρίνους μὲ συνθῆκες· κι' ἄλλοι φύγαν μὲ γιροῦσι, κι' ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι σκοτώθηκαν καὶ πληγώθηκαν [2]). Πῆρε καὶ σκλάβους τὸν Χατζηχρῆστον, τὸν Δεσπότη Μυθώνης ὁποὖταν ἐκεῖ· κ' ἐκεῖνον ὁποὖχα κεφαλὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου τὸν πλήγωσαν καὶ τὸν πιάσανε· καὶ τὸν πῆγαν εἰς τὸ Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια ἐκεῖ κι' ὀλίγον καιρὸν ἔχει ὁποὖρθε. Τὸν λένε Στάμον Βελέτζα.

Εἰς τὸ νησὶ ἀπάνου ἦταν κι' ὁ Μαυροκορδᾶτος· μπῆκε εἰς τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, μπῆκε κι' ὁ Σαχτούρης μέσα ὁ φρούραρχος τοῦ Νιόκαστρου, καὶ πολεμῶντας μ' ὅλα τὰ καράβια τῶν Τούρκων σώθηκαν μὲ μεγάλον κίντυνο καὶ μ' ἀπερίγραφη γενναιότητα ὁποὖδειξαν αὐτεῖνοι οἱ ἄνθρωποι τοῦ καραβιοῦ. Ἄλλο ἦταν νὰ τὸ λέπῃ ὁ ἄνθρωπος κι' ἄλλο νὰ τὸ λέγῃ. Σώθηκαν μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ, δίνοντάς τους ἀντρεία πολλή.

Αὐτείνη ἡ 'μέρα, ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες, ἦταν πολὺ φαρμακερὴ διὰ τὴν πατρίδα, ὁποὖχασε τόσα παληκάρια καὶ σημαντικοὺς ἄντρες, στεργιανοὺς καὶ θαλασσινούς· διὰ ὅλη τὴν πατρίδα ἦταν φαρμάκι ἐκείνη ἡ 'μέρα καὶ διὰ 'μᾶς πεθαμός, ὅτι χάσαμεν τοὺς συντρόφους μας. Κι' ὁ πόλεμος αὐγάτησε τώρα [3]). Ἡ θέση ἐκτεταμένη· ἐμεῖς ὀλίγοι. Καὶ νερὸ τελείως. Κι' ἄγυπνοι νύχτα καὶ ἡμέρα. Καὶ οἱ σημαντικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς πατρίδος ὅλοι μᾶς κάναν σίγρι ἀπὸ τὴν ράχη· τόσες δύναμες μᾶς ἔβλεπαν μὲ τὰ κιάλια ἀδιάφοροι σὰν νὰ μὴν

---

1) Ἡ ἐπὶ τῆς Σφακτηρίας καταστροφὴ ἐγένετο τὴν 26ην Ἀπριλίου.

2) Οἱ Παλαιοὶ Ναυαρῖνοι ἔπεσον τὴν 30ὴν Ἀπριλίου, κατὰ τὸν Τρικούπην, ἀφοῦ τὴν προηγουμένην νύκτα πειραθέντες πολλοὶ τῶν τῆς φρουρᾶς νὰ ἐξέλθωσι διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν ἠχμαλωτίσθησαν ἢ ἐφονεύθησαν οἱ πλεῖστοι.

3) «Γενόμενος κύριος τῶν Παλαιῶν Ναυαρίνων, τῆς νήσου Σφακτηρίας καὶ τοῦ λιμένος ὁ Ἰμβραΐμ ἐδιπλασίασε τὰς προσπαθείας αὐτοῦ κατὰ τοῦ Νεοκάστρου, τοῦ ὁποίου ἡ φρουρὰ δὲν εἶχε πλέον ἢ ἐλαχίστην προμήθειαν ὕδατος καὶ τροφῶν» (Gordon's τόμ. Β', σελ. 205).

ἤμαστε ἀδελφοί τους καὶ συναγωνισταί τους. Μᾶς βλέπαν κι' ἄκουγαν τὸν θρῆνον τῶν κανονιῶν μας, ὁποῦ πετζοκοβόμαστε. Γιόμωσε καὶ τὸ λιμάνι πνιμένους, σὰν νά ἦταν μπακακάκια εἰς τὸν βάλτο, ἔτζι πλέγαν κι' αὐτεῖνοι εἰς τὴν θάλασσα. Καὶ τὸ νησὶ καὶ τ' ἄλλα μέρη γιομᾶτα κουφάρια σκοτωμένους. Κ' οἱ ἑλληνικὲς δύναμες μᾶς τήραγαν ἀπὸ ἀλάργα α).

Ἀφοῦ ὁ Μπραΐμης κυρίεψε ὅλες τὴς θέσες, τότε ἔβγαλε καὶ κανόνια ἀπὸ τὰ καράβια καὶ κρυφίως διὰ νυχτὸς ἀπὸ τὰ μαγαζειὰ κι' ἀπάνου, τίρα πιστολιᾶς, τὸ γιόμωσε κανόνια πέρα καὶ πέρα· ξημερώθηκαν ὅλα φκειασμένα· Κι' ἄρχισε ὁ πόλεμος. Ὁ κανονοβολισμὸς καὶ ἡ μπόμπα καὶ ἡ γρανάτα μᾶς ἀφάνισαν. Ἔστειλε δυὸ ἀνθρώπους ἕναν δικόνε μου [1]), ὁποὔπιασε εἰς τοὺς Ἀβαρίνους, κ' ἕναν τοῦ Χατζηχρήστου, νὰ εἰποῦνε τὸν χαλασμό τους καὶ νὰ παραδοθοῦμεν. Ἔρριξα μίαν τριχιά, τοὺς πῆρα ἀπάνου εἰς τὸ κάστρο, τοὺς εἶπα τί νὰ εἰποῦνε τῶν ἀνθρώπων μας νὰ μὴν τοὺς κρυώσουνε, ὅτ' εἴχαμεν ἐλπίδες ἀκόμα νὰ μὴν ἔρθῃ τὸ μιντάτι μας, καὶ νὰ μὴν παραδοθοῦμεν. Μίλησαν τῶν ἀνθρώπων παρουσίᾳ ὅ,τι τοὺς εἴπαμε συνφώνως μὲ τὸν Μπεζαντέ, νὰ τοὺς παρηγορήσουνε, τοὺς πολιορκημένους, ὅτι γύρευαν νὰ σκοτώσουνε τὸν Μπεζαντὲ κ' ἐμένα. Ὅτι ἅμα ἦταν ὁ Μπραΐμης εἰς τοὺς Ἀβαρίνους, νὰ θέλαμε φεύγαμε, ἀφίναμε τὸ κάστρο καὶ σωνόμαστε ὅλοι, ὅτ' ἦταν λίγη δύναμη, κ' ἐμεῖς οἱ δύο δὲν θελήσαμεν. Καὶ μᾶς φοβέριζαν νὰ μᾶς σκοτώσουνε. Γύρεψε πίσου τοὺς ἀνθρώπους τοὺς δύο ὁ Μπραΐμης, τοῦ εἴπαμε ψέματα ὅτι τοὺς σκότωσε μπόμπα.

Τότε ὁ πόλεμος δυνάμωσε ὡς τὰ μεσάνυχτα· ἔπαψε τὴν αὐγή. Ἔστειλαν ἕναν Τοῦρκον ἀπόξω νὰ βγοῦμε νὰ μιλήσουμε. Βῆκε ὁ Μπεζαντές, ὁ Γιατράκος κ' ἐγώ [2]). Μᾶς εἶπε ὁ στελμένος ὅτι ὁ πασσᾶς θέλει τὸ κάστρο, ἢ θὰ μᾶς

α) Αὐτὰ κάνουν οἱ φατρίες, αὐτὰ κάνει ἡ διαίρεση κι' αὐτὰ τ' ἀποτελέσματα φέρνει ὁ ἐνφύλιος πόλεμος ὁ συχνός. Καὶ τώρα μᾶς τηρᾶνε ἀπὸ μακρυὰ οἱ συντρόφοι μας, ὅταν κινυνεύωμε· κάνει σίγρι ἕνας 'σ τὸν ἄλλον. Κι' ὁ Μπραΐμης γίνεται ἀπολέμηστος διὰ νὰ εἰπῇ ἡ ἱστορία ὅτ' εἶναι γενναῖοι, ὄχι ὅτ' εἶναι πλῆθος. Τὰ πρῶτα χρόνια μὲ σαράντα ἀνθρώπους, μ' ἑκατὸ γιόμιζε ὁ τόπος σκοτωμένους Τούρκους. Τότε δουλεύαμε ἀπαθεῖς ὡς ἀδελφοὶ διὰ τὴν θρησκεία, διὰ τὴν πατρίδα. Ἦταν ἡ πολιτικὴ τοῦ τίμιου κι' ἁπλοῦ δημογέροντα, δὲν ἦταν οἱ συβουλὲς τοῦ Μεταξᾶ καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἡ διαίρεση 'σ τοὺς ὁπλαρχηγούς, νὰ τοὺς στέλνουν εἰς τοὺς Τούρκους, δὲν ἦταν ἡ καλωσύνη τοῦ Κωλέτη νὰ στέλνῃ τὸν ἀγαθὸν καὶ γενναῖον Παλάσκα νὰ σκοτωθῇ καὶ νὰ τοῦ παίρνῃ τὴν γυναῖκα του μορόζα. Αὐτὰ ὅλα φέραν τὸν ὄλεθρον τῆς πατρίδος, ἀναγεννήθηκαν τὰ πάθη καὶ τηράγει ὁ Πελοποννήσιος τὸν γειτονά του τὸν Ρουμελιώτη κι' ὁ Ρουμελιώτης τὸν Πελοποννήσιον σὰν Τοῦρκοι ὅταν τοὺς πολεμούσαμε.

1) Οὗτος εἶναι πιθανῶς ὁ Στάμος Βελέτζας ὅστις ἀρχηγὸς ὢν τῶν εἰς Παλαιοὺς Ναυαρίνους μαχομένων ἀνδρῶν τοῦ Μακρυγιάννη ἠχμαλωτίσθη ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ μετήχθη εἰς Αἴγυπτον.

2) « . . . Ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη (βλ. κατωτ.) ὡς καὶ ἑτέρα πρότασις ἀνακοινω-

πάρῃ μὲ ρισάλτο, καὶ τί ἀπαίτησες θέλομεν διὰ νὰ μὴν χυθῇ ἀδίκως αἷμα. Τοῦ εἰπαμεν, θέλομεν καράβια εὐρωπαίικα νὰ βαρκαριστοῦμεν· ὕστερα ὅλα μας τ' ἄρματα· τρίτο τὸν Χατζηχρῆστο καὶ Δεσπότη κι' ὅλους τοὺς σκλάβους· καὶ τοὺς μιστούς μας. Καὶ τότε τοῦ παραδίνομεν ἐφοδιασμένο κάστρο (ἐφόδιασμα μόνον μὲ τὴς σάπιες πέτρες· ὀλίγος τζεμπιχανὲς ἦταν ἀκόμα καὶ ψωμὶ πολλὰ ὀλίγον καὶ νερό, νὰ χορτάσουμεν δὲν μπορούσαμεν, ἐκείνη τὴν ἡμέρα νὰ τὸ μεράζαμεν). Πῆγε ὁ στελμένος εἰς τὸν Μπραΐμη, τοῦ εἶπε ὅ,τι τοῦ εἴπαμε. Τὸν διάταξε νὰ γυρίσῃ νὰ μᾶς εἰπῇ ὅτι καράβια ἔχει δικά του καὶ μᾶς βαρκαρίζει, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ξένα. Τ' ἄρματά μας τὰ θέλει ὅλα. Τοὺς σκλάβους τοὺς πῆρε μὲ τὸ σπαθί του καὶ τοὺς βαστάει ζωντανοὺς ὅσο νὰ βάλῃ κ' ἐμᾶς εἰς τὸ χέρι καὶ τότε νὰ μᾶς σκοτώσῃ ὅλους μαζί. Μιστοὺς δὲν ἔχει οὔτε λιανό· νὰ μᾶς πλερώσῃ ἡ Διοίκησή μας. Τοῦ εἴπαμε· «Ὁ πόλεμος εἶναι ἡ τύχη μας· καὶ πολεμᾶτε καὶ θὰ πολεμήσουμε ὅσο νὰ λυώσουμε, νὰ φᾶμε ἕνας τὸν ἄλλον, καὶ τότε πᾶ' ν' τὸ πάρῃ τὸ κάστρο [1]). Φωτιὰ θὰ βάλωμε νὰ πᾶμε 'σ τὸν ἀγέρα μ' ὅλο αὐτό.

Τά εἶπε αὐτὰ τοῦ Μπραΐμη. Καὶ τότε ἄρχισε ὁ πόλεμος ἀπ' οὖλα τὰ μέρη. Τὴν ἄλλη ἡμέρα ἔστειλε τὸν Χατζηχρῆστον καὶ Δεσπότη καὶ Σουλεϊμάνμπεγη Φραντζέζο [2]) νὰ μᾶς παρακινήσουν νὰ παραδοθοῦμεν. Δὲν θελήσαμεν καὶ φύγαν κι' αὐτεῖνοι. Τότε διατάζει καὶ μπῆκαν τὰ καράβια μέσα· καὶ ἡ κακή μας τύχη πῆρε φωτιὰ ἡ ντάπια τῆς θάλασσας καὶ πῆγαν εἰς τὸν ἀγέρα οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ κανόνια μας. Τότε οἱ Τοῦρκοι ὅλοι ὁποῦ εἶδαν αὐτὸ σαλαβάτισαν [3]) 'σ ὅλα τὰ μέρη, ὅτι ὁ Θεὸς βόηθαγε αὐτοὺς καὶ κιντύνευε ἐμᾶς. Τὰ καράβια μπῆκαν μέσα ἀπολέμητα· κι' ἀφοῦ μπῆκαν, ἄρχισαν οἱ φεργάδες τέσσερες τέσσερες καὶ μᾶς βαροῦσαν. Ἦταν σάπιον αὐτὸ τὸ κάστρο καὶ τὄκαμαν κόσκινο· καὶ μᾶς ἀφάνισαν εἰς τὸν σκοτωμὸν οἱ φεργάδες κ' οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι ἀπὄξω, τῆς στεργιᾶς [4]). Δὲν εἴχαμεν ποῦ νὰ σταθοῦμεν· μᾶς πολέ-

---

θεῖσα τὴν 14ην ὑπὸ τριῶν Τούρκων ἀξιωματικῶν, καθ' ἣν ἐπετρέπετο τῇ φρουρᾷ νὰ ἀπέλθῃ ἄνευ ὅπλων. Ὁ Γ. Μαυρομιχάλης, ὁ Γιατράκος καὶ ὁ Μακρυγιάννης, ἐντεταλμένοι τὴν διαπραγμάτευσιν, ἐπέμειναν ζητοῦντες νὰ κρατήσωσι τὰ ὅπλα, νὰ πληρωθῶσι τοὺς ὀφειλομένους μισθούς, νὰ μεταχθῶσιν ἀλλαχοῦ ὑπὸ εὐρωπαϊκῶν πλοίων καὶ νὰ ἀπολυθῶσιν ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὁ Χατζηχρῆστος . . .» (Gordon's ἔνθ. ἀνωτ.).

1) «Ἂς πᾶ' νὰ τὸ πάρῃ», «ἂς τὸ πάρῃ»..

2) Ὁ ἐξωμότης οὗτος ὠνομάζετο Σεδέ.

3) **Σαλαβάτισαν** ἀνέπεμψαν προσευχάς· **σαλαβάτι** προσευχή.

4) «. . . . Κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς 15ης (ἔ. ν.) τεσσαράκοντα καὶ ἓξ πυροβόλα καὶ δέκα ὀλμοβόλα ἔβαλλον κατὰ τῆς πόλεως, ἐνῷ ἕνδεκα φρεγάται καὶ κορβέτται καὶ πέντε βρίκια, ἠγκυροβολημένα εἰς βολὴν πιστολίου, ἐκτύπουν τὴν βορείαν πλευράν, συντρίβοντα τὰ κτίρια, κατασιγάζοντα τὸ πῦρ τῶν ἐπάλξεων καὶ συχνοὺς θανάτους ἐπιφέροντα. Ὑποθέτων ὅτι οἱ πολιορκούμενοι ἦσαν διατεθειμένοι νὰ παραδοθῶσιν, ἀπέστειλεν ὁ πασσᾶς τὴν 12ην (;) μετὰ λευκῆς σημαίας τοὺς αἰχμαλώτους Χατζηχρῆστον καὶ ἐπίσκοπον Μοθώνης οἵτινες, ἐξελθόντος

μησαν ἀπὸ τὴν αὐγὴ ὡς τὸ δειλινό. Θέλησε ὁ Θεὸς καὶ πῆρε ἕνας ἀγέρας καὶ πάψαν τὰ κανόνια τῶν φεργάδων· καὶ ηὔραμεν καιρὸ καὶ θάψαμεν τοὺς σκοτωμένους. Κι' ὅσοι πληγώνονταν κανένας δὲν γιατρεύεταν. Εἴχαμεν ἕναν γιατρὸν Ἄγγλον· τὸν πλερώσαμεν κι' αὐτὸν ἐγὼ κι' ὁ Μπεζαντὲς ἀπὸ πεντακόσια γρόσια τὸν μῆνα. Τὸν εἶχε συνφωνήσῃ ἡ Διοίκηση καὶ δὲν τὸν πλέρωνε· καὶ τὸν πλερώσαμεν ἐμεῖς οἱ δυό. Καὶ μᾶς πέθαινε τοὺς συντρόφους. Καὶ μαρτύρησε κι' ὅλη τὴν ἔλλειψη ὁποὖχαμεν εἰς τὸ κάστρο· τὴν εἶπε μὲ τὴν γλῶσσα του εἰς τὸν Φραντζέζο, ὅταν ἦρθε μὲ τὸν Χατζηχρῆστον. Ἤθελα νὰ τὸν σκοτώσω τὸν ἄτιμον· δὲν μ' ἄφησαν. Ὕστερα πῆγε μὲ τὸν Μπραΐμη. Τότε διὰ νυχτὸς ἔβγαλαν κι' ἄλλα κανόνια καὶ τἄβαλαν ὁλόγυρά μας. Ἐμεῖς οἱ δυστυχισμένοι ὁλημύχτα δυναμώναμε τὴν βέργα [1]), ὁποῦ ἦταν ἀδύνατη, καὶ τ' ἄλλα τὰ μέρη καὶ κουβαλούσαμε ξύλα καὶ πέτρες καὶ φκειάναμε τὸ νερό. Ἦταν μία στέρνα εἰς τὸν Ἰτσκαλέ· ἔπιναν τὸ νερὸ κρυφὰ οἱ στρατιῶτες. Εἶχαν ἕνα καλάμι τρυπήσῃ μακρύ, τὴν στέρνα τὴν εἴχαμεν βουλλωμένη, κι' αὐτοὶ τρύπησαν 'σ ἕνα μέρος ὀλίγο καὶ τὴν νύχτα πήγαιναν κρυφὰ καὶ πίναν. Τηρᾶμεν μιὰ ἡμέρα, βλέπομεν τὴν στέρνα μ' ὀλίγο νερό, ὁποῦ πρωτύτερα τό εἴχαμεν μετρημένο. Τότε ἀπολπιστήκαμεν· καὶ οἱ στρατιῶτες μᾶς βιάζαν νὰ φύγωμεν. Εἶχα μιλήσῃ μὲ τὸν Βελέτζα [2]) κι' ἄλλους νὰ τοὺς βγάλωμεν μὲ τρόπον ἔξω αὐτούς, ὁποῦ φοβέριζαν νὰ μᾶς σκοτώσουνε καὶ ἤθελαν χωρὶς ἄλλο νὰ κάμωμεν ὁμιλίαν μὲ τοὺς Τούρκους νὰ παραδώσουμε τὸ κάστρον, ἢ νὰ φύγωμεν μὲ γιροῦσι — κι' ἀνάθεμα καὶ θὰ γλύτωνε κανένας, καθὼς μᾶς εἶχαν τρογυρισμένους. Σὰν μᾶς βιάζαν, εἴπαμε νὰ τοὺς βγάλωμεν κατὰ τὴν θέλησίν τους καὶ νὰ εἰποῦμεν ὅτι πᾶμεν κ' ἐμεῖς μαζί· κι' ἀφοῦ τοὺς βγάλωμεν ἔξω, νὰ μείνωμεν ὀπίσου καὶ νὰ βαστήσουμεν μόνον τὸν Ἰτζκαλέ· καὶ νὰ βάλωμεν καὶ μπαροῦτι ὁλόγυρα σὲ μίνες, κι' ὅταν ἡ τούρκικη δύναμη μᾶς πλακώσῃ, φωτιὰ νὰ βάλωμεν νὰ πᾶμεν ὅλοι εἰς τὸν ἀγέρα. Δι' αὐτὸ εἴχαμεν τηράξῃ τὸ νερό, καὶ ἡ κακή μας τύχη, τό εἶχαν πιωμένο χωρὶς νὰ ξέρωμεν. Τότε ἀπολπιστήκαμεν, ὅτι ἤμαστε εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων.

Ἀφοῦ δυνάμωσε ὁ Μπραΐμης ὅλες τὴς θέσες, στέλνει τὴν αὐγὴ ἄνθρωπον, ἂν θέλωμεν νὰ μιλήσωμεν — αὐτείνη εἶναι ἡ ὑστερνὴ ὁμιλία· ἄλλη βολὰ δὲν ματαθέλει ὁμιλίαν [3]). Καὶ δυὸ ὧρες διορία νὰ βγοῦμε εἰς τὸν Μπραΐμη

τοῦ Μακρυγιάννη, ὡμίλησαν περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν, ποιοῦντες ἅμα ἐναντία σημεῖα. Ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη (ἔνθ. ἀνωτ.).

1) Τὸ μακρὸν τεῖχος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀκρόπολιν (Ἰτσκαλέ).

2) Τὸν Ἰωάννην Βελέτζαν Μακεδόνα συμπολιορκούμενον ἐν τῷ φρουρίῳ.

3) «Ἐπὶ τέλους τὴν 18ην τρεῖς ὁπλαρχηγοὶ μετέβησαν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ πασσᾶ καὶ ἔκλεισαν συμφωνίας τὰς ἑξῆς· τὰ στρατεύματα νὰ καταθέσωσι τὸ ὅπλα· οἱ πολιορκούμενοι νὰ

νὰ μιλήσουμε. (Αὐτὸς ἤξερε καὶ τὴν ἔλλειψη τοῦ νεροῦ ἀπὸ τὸν γιατρό μας). Ἀποφάσισαν ὅλοι τοῦ κάστρου νὰ πάγω ἐγὼ εἰς τὸν Μπραΐμη κι' ὁ Καράπαυλος κι' ὁ Σαλβαρᾶς νὰ κάμωμεν συνθῆκες [1]). Παρουσιαστήκαμεν· ἦταν 'σ ἕνα λαμπρὸ τζαντίρι· εἶχε καὶ δυὸ ἀξιωματικοὺς καὶ τοῦ βαστοῦσαν τὰ δυό του χέρια μὲ μεγαλοπρέπεια, νὰ ἰδοῦμεν ἐμεῖς τὸ μεγαλεῖον του. Μᾶς ρώτησε ποῦθεν εἴμαστε. Ὁ ἕνας εἶπε ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴν Σπάρτη κ' ἐγὼ «ἀπὸ τὴν Ρούμελη», τοῦ εἶπα [2])· « Ποῖον μέρος ; » Τοῦ τό εἶπα. Καὶ τοῦ εἶπα ψέματα ὅτ' ἤμουν σωματοφύλακας τοῦ 'Αλήπασσα· «Μᾶς σκότωσαν τὸν ἀφέντη μας· κίνησα μὲ καμπόσους ἀνθρώπους νὰρθῶ εἰς

μεταχθῶσιν εἰς Καλαμάταν ἐπὶ οὐδετέρων πλοίων δαπάναις τῶν πολιορκητῶν· τριάκοντα ἀξιωματικοὶ νὰ κρατήσωσι τὰ ξίφη αὐτῶν». (Gordon's ἔνθ. ἀνωτ.)

1) Ἐν παραρτήματι τοῦ βιβ. ε', κεφ. α' (τόμ. Β', σελ. 226) τῆς ἱστορίας τοῦ Γόρδωνος ὑπάρχει λεπτομερὴς ἔκθεσις τῆς συνεντεύξεως ταύτης τοῦ Ἰμβραΐμ πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς φρουρᾶς Μακρυγιάννην, Σαλβαρᾶν καὶ Καράπαυλον. Τὸν δεύτερον ὁ Γόρδων κακῶς γράφει Σαλαβάγκον (Salavankos). Ἰδοὺ ὁ πρὸς τὸν Μακρυγιάννην διάλογος τοῦ πασσᾶ, γενόμενος διὰ διερμηνέως· «Γιατί ἤρθατε 'δῶ ; — Νὰ σοῦ παραδώσωμε τὸ κάστρο. — 'Απὸ ποῦ εἶσαι σύ ; — Εἶμαι ἀπὸ τὴ Ρούμελη. Οἱ συντρόφοι μου εἶναι Μωραΐτες. — Πές μου τὴν ἀλήθεια 'σ ὅ,τι θὰ σὲ ρωτήσω· ἀπὸ ποιὸν τόπο τῆς Ρούμελης εἶσαι ; — 'Απὸ τὸ Λιδορίκι. — Ποῦ ἤσουν ὡς τώρα ; — Μὲ τὸν 'Αλήπασσα (τοῦτο δὲν ἦτο ἀληθές). — Τί ἔκανες κοντά του ; — Ἤμουν ἀπὸ τοὺς τζοχανταραίους του (μετὰ βαθέος στεναγμοῦ).—Καὶ γιατί τὸν ἄφησες ;— Τὸν σκότωσαν καὶ ἤθελαν νὰ σκοτώσουν κ' ἐμᾶς. — (Ὁ πασσᾶς πρὸς τὸν διερμηνέα)· Αὐτὸς εἶναι καλὸς ἄνθρωπος· πές του, ἂν θέλῃ, νἄρθῃ 'σ τὴ δούλεψή μου. Πόσους ἀνθρώπους ἔχεις ; Ἑφτακόσους.—Εἶναι μέσα 'σ τὸ κάστρο ; — Μέσα.—Ὁ Ὑψηλότατος θέλει νὰ μείνῃς μαζί του.—Μετὰ χαρᾶς· ἀφοῦ σκότωσαν τὸν πασσᾶ μου, ἔρχομαι 'σ τὸ Μισίρι.— Πότε θἄρθῃς ; — Τώρα εἶμαι στελμένος ἐδῶ ἀπὸ τὴ φρουρὰ νὰ τελειώσω τὸ ζήτημα τοῦ κάστρου· ἅμα τελειώσῃ αὐτὸ καὶ βγοῦμε καὶ πληρωθῶ τοὺς μισθούς μου καὶ σιγουρέψω τὴ φαμιλιά μου 'σ τὸ Μισίρι (γιατὶ φοβοῦμαι νὰ τὴν ἀφήσω πίσω), τότε θ' ἀκολουθήσω κ' ἐγώ. — Ἅμα βγῇς, γράψε μου κ' ἐγὼ θὰ φροντίσω. — Πολὺ καλά, πασσᾶ μου· τώρα ἂς μιλήσωμε γιὰ τὴ δουλειὰ ποῦ ἤρθαμε 'δῶ. Τί ζητᾷς ἀπὸ 'μᾶς ;—Τὸ κάστρο.— Ξέρεις γιατί σοῦ τὸ παραδίνομε ; — Γιατί ; — 'Εξ αἰτίας τῆς διχόνοιάς μας σοῦ παραδίνομε κάστρο τέλεια ἐφοδιασμένο (διὰ λίθων καὶ χώματος), πρᾶμα ποῦ δὲν ἔγινε ποτέ, καὶ τρέχομε τὸν κίντυνο νὰ παιδευτοῦμε ἀπὸ τὴν Κυβέρνησή μας. Δὲν κάνομε συνθῆκες ἀπὸ φόβο, ἀλλὰ γιατί οἱ Μωραΐτες, ποῦ ἔχουν πενῆντα χιλιάδες στρατό, δὲν ἔρχονται νὰ μᾶς βοηθήσουν καὶ μᾶς γέλασαν καὶ μᾶς ἤφεραν ἐδῶ ἀπὸ τὴ Ρούμελη νὰ χαθοῦμε. Λοιπὸν ἂν θέλῃς τὸ κάστρο, ζητᾶμε πρῶτα τὴ ζωή μας, δεύτερα εὐρωπαϊκὰ καράβια.—Εἶν' ἐδῶ τὰ δικά μου. — Δὲ μπιστευόμαστε 'σ αὐτά· ἐγὼ πιστεύω ὅ,τι λές, ἀλλὰ μπορεῖ οἱ στρατιῶτες νὰ μὴν πιστέψουν. — Αὐτὸ εἶναι ψέμα· ἐσὺ κομμαντάρεις τοὺς στρατιῶτες σου, ὄχι ἐκεῖνοι ἐσένα. — Ἔχεις δίκιο ἡ Ὑψηλότη σου, ποῦ εἶσαι πρίγκηπας καὶ γυιὸς τοῦ Πασσᾶ τοῦ Μισιριοῦ καὶ δὲν ξέρεις τί θὰ 'πῇ ἀνάγκη καὶ παρακοή, νὰ συλλογίζεσαι ἔτσι.—Τὴν ἀλήθεια εἶπες· σᾶς δίνω εὐρωπαϊκὰ καράβια. — Θὰ μᾶς ἀφήσῃς τ' ἄρματα ; (Ἐνταῦθα μακρὰ συζήτησις ἐπηκολούθησε· ἐπὶ τέλους ὁ πασσᾶς ἐπέτρεψε νὰ κρατήσωσι τριάκοντα πλήρεις πανοπλίας). — Δὲ θὰ πάρῃς τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, παρὰ τ' ἄρματα μοναχά. — Ἂς εἶν' ἔτσι· νὰ στείλετε 'σ τὴ Μοθώνη γιὰ καράβια.— Ποιὸς θὰ πληρώσῃ τὸ ναῦλο ; — 'Εσεῖς. — Δὲν ἔχομε χρήματα· τὰ ξοδιάσαμε ὅλα νὰ ἐφοδιάσωμε τὸ κάστρο.—Πληρώνω ἐγὼ καὶ τὸ ναῦλο· ἑτοιμαστῆτε γλήγορα».

2) Ὁ Ἰωάννης Καράπαυλος ἦτο ὁπλαρχηγὸς ἐκ Κορώνης, ὁ δὲ Σαλβαρᾶς ἐκ Μάνης.

τὸ Μισίρι [1]), εἰς τὴν Ὑψηλότη σας. Δὲν εἴχαμε τὰ ἔξοδά μας, ἤρθαμε ἐδῶ, εἰς τοὺς Ρωμαίγους. Μᾶς ἀπάτησαν, μᾶς ἔβαλαν σὲ τοῦτο τὸ κάστρο. Πολεμοῦμεν νύχτα καὶ ἡμέρα. Αὐτεῖνοι μᾶς κάνουν σίγρι ἀπὸ μακρυά· θέλουν νὰ χαθοῦμεν. Ἐμεῖς, διὰ νὰ σωθοῦμεν καὶ νὰ πᾶμεν νὰ πολεμήσουμεν μ' ἐκείνους, βιαζόμαστε· καὶ ἤρθαμεν νὰ κάμωμεν συνθῆκες, νὰ σοῦ παραδώσουμεν, ἂν συνφωνήσουμεν, κάστρο ἐφοδιασμένο. (Σὰν τὸ λάβῃς, τὸ λέπεις τί 'φόδιασμα ἔχει. Ποῦ ἀφίν'νε οἱ καλωσύνες τῶν προκομμένων νὰ 'φοδιάσουμεν κάστρα. Τρομάξαμεν νὰ πάρωμεν ὀλίγα ντουφέκια ἀπὸ τοὺς Τούρκους, νὰ πολεμήσουμεν διὰ τὴν πατρίδα). Διὰ 'κεῖνο, πασσᾶ μου, θὰ σοῦ παραδώσουμεν τὸ κάστρο.— Τί ζητᾶτε; (Μοῦ λέγει ἐμένα· αὐτοὺς τοὺς Μωραΐτες ἄφησέ τους, σὲ ὀλίγες ἡμέρες τοὺς κουβεντιάζω). — Ζητοῦμε καράβια εὐρωπαίικα. Συνθῆκες γραφτὲς σὲ τέτοιους ἀνθρώπους σὰν τὴν Ὑψηλότη σας δὲν χρειάζονται. Ὁ λόγος σας εἶναι συνθήκη. — Καράβια, λέγει, ἔχω τὰ δικά μου. — Τοῦ εἶπα, δὲν μπαίνουν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰ δικά σου, φοβῶνται. 'Σ εὐρωπαίικα βάλαμε καὶ τοὺς Τούρκους τ' Ἀναπλιοῦ. — Σὰν τοὺς μιλήσῃς ἐσὺ τῶν ἀνθρώπων, μοῦ εἶπε, δὲν τοὺς πιάνει φόβος. — Δὲν μ' ἀκοῦνε καὶ δὲν σὲ γελάγω. Χωρὶς εὐρωπαίικα καράβια καμμία ὁμιλία δὲν γένεται». Τὸ τροπολογήσαμεν πολύ, τ' ἀποφάσισε. «Ποιὸς θὰ πλερώσῃ τὸν ναῦλον τῶν καραβιῶν; — Ἡ Ὑψηλότη σου», τοῦ λέγω. Μοῦ εἶπε νὰ τὰ πλερώσωμεν ἐμεῖς. Τοῦ εἶπα· «Δὲν ἔχομεν χρήματα. Ὅ,τι χρήματα εἴχαμεν, ἐφοδιάσαμεν τὸ κάστρο ἀπὸ κρασιὰ καὶ φαγητά». Συνφωνήσαμεν νὰ τὰ πλερώσῃ αὐτός. Τ' ἄρματα, δὲν μᾶς ἀφίνει οὔτε σουγιᾶ. «Κ' ἐσὺ ὁποῦ εἶσαι κουρμπετλῆς [2]), μοῦ εἶπε, σοῦ χαρίζω τριάντα ζευγάρια πιστιόλες, ντουφέκια, γιαταγάνια ἢ σπαθιά». Τὸν περικάλεσα κ' ἔγιναν τριάντα πέντε καὶ τοῦ εἶπα, παράδες ὅποιος ἔχει κι' ἄλλα ἀσήμια νὰ μὴν τοὺς πειράζῃ κανένας. Μείναμεν σὲ ὅλα σύνφωνοι. Μὲ ρώτησε πόσους ἀνθρώπους ἔχω. Τοῦ εἶπα, ὀχτακόσους. Νὰ τοὺς πάρω καὶ νὰ πάγω μαζί του. Καὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ γένουν τζιράκια του. Ἐγὼ τοῦ εἶπα· «Γνωρίζομεν τὰ ὀτζάκια σας ὁποῦ κάνουν τοὺς ἀνθρώπους τζιράκια. Τώρα ἤρθα στελμένος ἀπὸ τὸ κάστρο νὰ κάμω συνθῆκες, κι' ὄχι νὰ μπῶ μιστωτός. Τελειώνοντας ἡ ὑπόθεση τοῦ κάστρου, τότε τηρᾶμε αὐτό».

Μείναμε σύνφωνοι 'σ ὅλα καὶ στείλαμεν ἕναν ἄνθρωπον ἐμεῖς κ' ἕναν αὐτὸς καὶ πῆγαν εἰς τὴν Μοθώνη ὅ,τι καράβια βροῦνε εὐρωπαίικα νὰ τὰ ναυλώσουνε· (κι' ἂν εὕρῃ τίποτα καπετάνιους φιλέλληνες, εἶπα ἐγὼ τοῦ δικοῦ μας, νὰ τοὺς ναυλώσουνε τὰ καράβια καὶ νὰ φέρνουν γύρα καμπόσες ἡμέρες,

1) Τὴν Αἴγυπτον.

2) **Κουρμπετλῆς** ξένος, πλάνης.

μὲ τρόπον πῶς συγυρίζουν τὰ καράβια, νὰ μὴ μᾶς ἔρθῃ ἡ δύναμη τοῦ Ἐκλαμπρότατου «Ὅμως» Κουντουργιώτη [1]). Ἀφοῦ πῆγαν, τὄφεραν γύρα δεκοχτὼ ἡμέρες· δὲν φάνη κανένας. Γύρεψαν ναῦλο τέσσερες χιλιάδες τάλλαρα. Στέλνει ὁ Μπραΐμης, μοῦ λέγει· «Διὰ σᾶς τοὺς παλιανθρώπους μοῦ γυρεύουν τέσσερες χιλιάδες τάλλαρα καὶ δὲν τὰ δίνω. — Ἢ παλιοί 'μαστε ἢ καινοῦργοι ἄνθρωποι, κατὰ ὁποῦ συνφωνήσαμεν θὰ τὰ πλερώσῃς». Μείναμεν σύνφωνοι νὰ τὰ πλερώσῃ, ἀφοῦ κάμαμεν πλῆθος φιλονικίες [2]).

Ἀφοῦ τελειώσαμεν αὐτὰ ὅλα, φεύγει ἕνα Τουρκόπουλο ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ πάγει εἰς τὸν Μπραΐμη· τοῦ λέγει τὴν ἔλλειψη τοῦ κάστρου ἀπὸ τὸ νερὸ κι' ἄλλα κι' ὅτ' εἶναι δυὸ Τούρκισσες καλὲς εἰς τὸ κάστρο. Ἦταν δυὸ Τζορτζοῦρες [3]), ὡραῖες γυναῖκες· τὴς εἶχαν οἱ Οἰκονομίδηδες, ντόπιοι, ὡς γυναῖκες τους. Ἐγὼ δὲν τὴς ἤξερα ἢ ἦταν ἢ ὄχι. Τότε ὁ Μπραΐμης στέλνει καὶ μὲ φωνάζει. Ἀφοῦ πῆγα πολλὲς φορὲς (στέλναν μόνον ἐμένα, ὅτι μὲ διόρισαν ὅλοι οἱ πολιορκημένοι ἐπίτροπόν τους ν' ἀγροικιῶμαι μ' αὐτὸν μόνος μου· κι' αὐτὸς εἶχε ἕναν Τοῦρκον ἀπὸ τὴν Τροπολιτζὰ κ' ἕναν ἀπὸ τὴν Κάρυστον. Ξέραν τὰ Ρωμαΐικα, κι' αὐτεῖνοι οἱ δύο ἔρχονταν καὶ μοῦ μιλοῦσαν καὶ πήγαινα εἰς τὸν Μπραΐμη· καὶ μ' αὐτοὺς ξηγώμουν τὴν γλῶσσα τους), μοῦ λέγει· «Μέσα εἰς τὸ κάστρο εἶναι δυὸ Τούρκισσες, τὴς ξέρεις ; — Τοῦ λέγω, τὴ ντάπια ὁποῦ φυλάγω ξέρω, ὄχι γενικῶς· οὔτε Τούρκισσες ξέρω, οὔτε Ρωμιές». (Γύρευε νὰ μὲ κάμῃ καὶ κοντόση, γαμῶ τὸ Ρεσούλη του [4]). Τί νὰ τοῦ κάμω ὁποῦ δὲν εἶχα νερὸ καὶ δὲν ἔβλεπε κάστρο. Ὅτ' εἶχα λιοντάρια μέσα). Μοῦ λέγει ὁ πασσᾶς· «Νὰ στείλῃς νὰ τὴς φέρῃς». Ἔστειλα τὸν μπαϊραχτάρη μου καὶ τὴς ἤφερε. Τὴς πῆρε καὶ τὴς ξέταξε διὰ τ' ἀναγκαῖα τοῦ κάστρου. Ἐκεῖνοι ὁποῦ τὴς εἶχαν αὐτὲς τὴς γυναῖκες τὴς εἶχαν ὡς πνεματικοὺς καὶ ξέραν ὅλα τους τὰ μυστήρια καὶ τοῦ κάστρου. Τοῦ εἶπαν ὅτ' εἶναι κι' ἄλλοι Τοῦρκοι μέσα καὶ ξέρουν ὅλα τὰ πράματα τοῦ κάστρου (ἀφοῦ αὐτὲς τὰ ἤξεραν). Μοῦ ζητάγει νὰ τοῦ στείλω καὶ τοὺς ἄλλους Τούρκους (νὰ μάθῃ κι' ἄλλα). Ἦταν ὁ Μπραΐμης μεθυσμένος· πίνει ροῦμι καὶ κρασὶ μποτίλλιες. Μπεκρῆς πολὺ καὶ παραλυμένος εἰς γυναῖκες καὶ παιδιά. Μοῦ δίνει τοὺς δύο Τούρκους ὁποῦ ξέραν τὴν γλῶσσα, πήγαμεν εἰς τὸ κάστρο καὶ τοὺς ἄφησα ἀπόξω τὰ τείχη. Τοὺς εἶπα ἐκεινῶν ὁποῦχαν τοὺς Τούρκους δούλους τὰ αἴτια καὶ μοῦ τοὺς ἤφεραν. Καὶ τοὺς κατέβασα κάτου ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ τοὺς εἶπα· «Σῦρτε τους εἰς τὸν

---

1) Τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην ἔχοντα συνήθως ἐν στόματι τὴν λέξιν «ὅμως» παρονομάζει οὕτως ὁ Μακρυγιάννης. Ἴσως δὲ τὸ παρώνυμον ἦτο σύνηθες κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἕτερός τις, ὁ Δούκας Κ. Δούκας, παρωνομάζετο «Μπραβομπράβος».

2) Καὶ ἐν τούτοις συμφωνεῖ ὁ Γόρδων πρὸς τὸν Μακρυγιάννην.

3) **Τζορτζοῦρες** Γεωργιαναί.

4) Τὸν προφήτην (Μωάμεθ).

πασιᾶ, κι' ἂν θέλει νὰ βαστήσῃ τὸν λόγον του, κατὰ τὰς συνθήκες ὁποῦ κάμαμεν, καλά, εἰδὲ ἀρχινᾶτε τὸν πόλεμον νὰ μᾶς πάρετε μὲ τὸ σπαθί σας. Ὅτι τοιούτως δὲν κάνουν οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι· κάστρο χωρὶς νὰ παραδοθῇ, ἀνθρώπους δὲν ζητοῦνε ἀπὸ μέσα· σήμερα γυναῖκες κι' αὔριον ἄντρες. Κι' ὅσα θὰ τοῦ εἰποῦνε ὅλοι αὐτεῖνοι—οὔτε νερὸ ἔχομεν, οὔτε ἄλλα· εἶναι ἀνεφόδιαστο ὅλως δι' ὅλου τὸ κάστρο. Ὅμως ἕνας τὸν ἄλλον θὰ φᾶμε οἱ ἄνθρωποι — καὶ τὸ κάστρο μαζί· δὲν θ' ἀφήσουμε τοῖχον γερόν, οὔτε σημάδι. Καὶ πέστε του, ἡ ντουφέκι ἡ συνθῆκες! Καὶ κοντόσηδες μᾶς ἔκαμε!» Πιάστηκα μὲ τοὺς πολιορκημένους διατί μίλησα τοιούτως [1]).

Τὸ βράδυ εἶχε ἔρθῃ μιὰ φεργάδα Ἀγγλικὴ καὶ τὰ Τούρκικα καράβια τὴν εἶχαν 'σ τὴν μέση νὰ μὴν ἀνταποκρινώμαστε ἐμεῖς μ' αὐτείνη· φοβῶνταν. Τότε στέλνομεν ἕναν Κυπραῖον μὲ γράμματα τῆς πλεγῆς [2]). Τὸν πῆραν χαμπέρι τὰ Τούρκικα καὶ τὸν κυνήγησαν ὁλημύχτα· καὶ τόπεσαν τὰ γράμματα ἐκεῖ ὁποῦ βούταγε εἰς τὴν θάλασσα. Καὶ πῆγε εἰς τὴν φεργάδα· καὶ μπαίνοντας μέσα, ἔπεσε πεθαμένος. Τὸν κρεμάσανε καὶ βῆκε τὸ νερό· καὶ τόβαλαν σπίρτα κι' ἀναστήθη. Καὶ εἶπε τῶν Ἄγγλων τὸν χαμὸν τῶν γραμμάτων, ὁποῦ τοῦ εἴχαμε δομένα. Εἶπε στοματικῶς τὴν κατάστασιν τοῦ κάστρου καὶ τὴς πρόφασες τοῦ Μπραΐμη. Καὶ τὸν πῆρε ἡ φεργάδα καὶ πῆγαν εἰς τὴν Ζάκυθο καὶ εἶπαν αὐτὰ τοῦ ναυάρχου. Τότε ὁ ναύαρχος ἔστειλε ἕνα μπρίκι [3]).

Πρὶν ἔρθῃ τὸ μπρίκι στέλνει ὁ Μπραΐμης νὰ ἑτοιμαστοῦμε, ὅτι ἦρθαν τὰ καράβια ὁποὖχαμε ναυλώσῃ. Ὅταν μὲ φώναξε ἦταν 'σ τὰ μαγαζειά· κι' ὅλο του τὸ στράτεμα. Ἦταν δυὸ ὧρες νὰ νυχτώσῃ. Τοῦ λέγω· «Πότε θὰ βαρκαριστοῦμεν, καθὼς προστάζεις; Οἱ πόρτες θέλουν ἀρκετὲς ὧρες νὰ ξεπλακωθοῦνε, ὁποῦ τὴς ἔχομεν χτισμένες· θὰ περάσουνε τὰ μεσάνυχτα καὶ νὰ μὴν ξεπλακωθοῦνε. Ἔχομε λαβωμένους, ἔχομε ἀρρώστους. Αὔριον τὴν αὐγὴ κάνομεν ἀρχὴ καὶ βαρκαριζόμαστε». Αὐτὸς ἀντιστάθη· ὅτι γύρευε πρόφασιν. Μοῦ

---

1) «Ἐν τῷ μεταξὺ Τοῦρκος αἰχμάλωτος δραπετεύσας εἶπεν εἰς τὸν πασσᾶν τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῆς φρουρᾶς καὶ ὅτι εὑρίσκοντο καὶ ἄλλοι Τοῦρκοι ἐν τῷ φρουρίῳ. Ὁ πασσᾶς μετὰ μεγάλης ὀργῆς καλέσας τὸν Μακρυγιάννην ἤλεγξεν αὐτὸν καὶ ἐπέμεινε νὰ παραδοθῶσιν ἀμέσως οἱ αἰχμάλωτοι· ὅθεν κατεβιβάσθησαν δεκατρεῖς ἐκ τοῦ τείχους. Οἱ Ἕλληνες τότε ἤρξαντο ἀμφιβάλλοντες, ἐπρότειναν δέ τινες νὰ ἐξορμήσωσι διὰ τῶν πολιορκητῶν, ἀλλ' ὁ κατάπλους τῆς Γαλλικῆς ἡμιολίας καὶ ἑτέρας Αὐστριακῆς διέλυσε τὰς περὶ παρασπονδίας ὑποψίας» (Gordon's ἔνθ. ἀνωτ.).

2) Κολυμβητικῶς. Τὸ χειρόγρ. **πιλιγῆς**.

3) Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Κυπρίου μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Γόρδωνος καὶ τοῦ Τρικούπη, ἀντιγράφοντος ἐν τούτοις τὸν Γόρδωνα. Κατ' αὐτοὺς δὲ ὁ κατάπλους τῶν δύο ἡμιολιῶν, τῆς Γαλλικῆς «Ἀμαράντου» καὶ τῆς Αὐστριακῆς «Ἀρεθούσης», προεκλήθη διὰ τῆς τοῦ Κυπρίου ἀποστολῆς, μεταβάντος μετὰ τῆς φρεγάτας εἰς Σμύρνην. Ἐνταῦθα ὅμως ὁ Μακρυγιάννης γράφει περὶ τοῦ κατάπλου μόνον Ἀγγλικοῦ βρικίου ἐκ Ζακύνθου.

λέγει· «Ἀπόψε ἂν θέλετε, καλά· εἰδέ, οἱ συνθῆκες εἶναι χαλασμένες ὁποῦ κάμαμε.—Ὅταν στείλῃς καὶ ἰδῇς ἂν προφασιζόμαστε, τότε φταῖμε ἐμεῖς. Εἰδέ, θέλεις νὰ τὴς χαλάσῃς τὴς συνθῆκες». Τοῦ εἶπαν κι' ἄλλοι ὅτι «κι' ἀπόψε δικοί μας εἶναι κι' αὔριον». Ὅτ' εἶχε νὰ μᾶς σκοτώσῃ. Μόδωσε δυὸ Τούρκους· τοὺς ἔδειξα τὴς πόρτες κι' ἄλλα. Τοὺς ἔδωσα τῶν Τούρκων κι' ἀπὸ μίαν ζυγὴ [1]) ἅρματα καλά. Μίλησαν τοῦ πασιᾶ. Τὴν αὐγὴ μπονόρα ἔστειλε ἕναν συγγενῆ του μὲ σαράντα ἀνθρώπους νὰ περιλάβῃ τ' ἅρματα. Ἐγὼ εἶπα τοῦ Βελέτζα καὶ κάθεταν εἰς τὸν Ἰτζκαλέ, νὰ μὴ μᾶς κάμουν τίποτας, νὰ μείνωμε μέσα· καὶ βγάλαμεν ἀπὸ ἐκεῖ ὅλους τοὺς ἄλλους. Ξαρματώσαμε καμπόσους, τοὺς βγάλαμεν ἀπὸ τὸ κάστρο. Οὔτε 'σ τὰ καράβια τοὺς βαῖναν—οὔτε 'σ τὰ δικά μας, οὔτε 'σ τὰ δικά τους. Βγάλαμεν κι' ἄλλους, τὸ ἴδιον. Τ' ἀσκέρια τοῦ Μπραΐμη ἦταν ὅλα συνασμένα ἐκεῖ. Τότε κλειοῦμεν ἐκείνους τοὺς Τούρκους ὁποὖρθαν νὰ περιλάβουν τὸ κάστρο, καὶ τοὺς λέγω· «Οἱ δικοί σας ἂς φάνε ἐκείνους ὁποῦ βγάλαμεν ἔξω, κ' ἐμεῖς τρῶμε ἐσᾶς καὶ μᾶς σώνει». Καὶ κλείσαμεν τὸ κάστρο. Φωνάζουν αὐτεῖνοι· νὰ βγάλουν ἄνθρωπον νὰ μιλήσῃ τοῦ Μπραΐμη· τοὺς βγάλαμεν ἕναν. Τότε καβαλλίκεψε ὁ ἴδιος ὁ Μπραΐμης 'σ ἕνα ἄλογον καὶ διαλοῦσε τ' ἀσκέρια του νὰ φύγουν ἀπὸ 'κεῖ [2]). Κι' ἄρχισαν νὰ βαρκαρίσουν τοὺς δικούς μας εἰς τὰ ξένα καράβια, ὁποὖχαμεν συνφωνήσῃ νὰ μποῦνε οἱ ἄνθρωποι. Τότε βῆκαν κι' ἀπὸ τὸ Ἀγγλικὸν ὁποὖρθε ἀπὸ τὴν Ζάκυθον μ' ἐκεῖνον ὁποῦ στείλαμεν τῆς πλεγῆς. Τοὺς ρώτησε ὁ Μπραΐμης. Τοῦ εἶπανε· «Στελμένοι εἴμαστε ἀπὸ τὸν ναύαρχον νὰ ἰδοῦμεν ἂν θὰ σταθῇς μὲ τοὺς Ἕλληνες 'σ ὅσες συνφωνίες κάμετε. Τότε, ἀποβαρκαριστήκαμεν [3])· ἀλλοῦ στερνὰ πέρασα ἐγὼ μ' ὅσους ἄλλους εἴχαμεν τ' ἅρματα, ὁποῦ μᾶς χάρισε. (Τὰ μέρασα ἀναλογίαν σὲ ὅλους τοὺς ἀρχηγούς, κατὰ τοὺς ἀνθρώπους ὁποὖχε ὁ καθείς [4]). Εὐκήθηκα τὸν Μπραΐμη διὰ τὴν περιλαβὴ τοῦ κάστρου· μπῆκα μέσα εἰς τὸ καράβι· ἦταν τρία Ἀγγλικόν, Γαλλικὸν κι' Ἀουστριακόν. Ἐγὼ μπῆκα εἰς τὸ καράβι τὸ Ἀγγλικόν. Ἔρχεται ἕνας δοῦλος τοῦ Γιατράκου ἀπὸ αὐτὸν κι' ἀπὸ τὸν Μπεζαντὲ καὶ μοῦ λέγει ὅτι τοὺς βάσταξε ὁ

---

1) Τὸ χειρόγρ. ζιι. Κυρ. ζεῦγος καὶ περιληπτ. πανοπλία ἐνταῦθα.

2) Ὁ Γόρδων κατακρίνει τὴν δυσπιστίαν τῶν πολιορκουμένων ὡς παράλογον. Ἀλλ' ὅμως αἱ πρὸ τοῦ πέρατος τῶν συνθηκῶν ἀπαιτήσεις τοῦ Ἰμβραΐμ παρεῖχον ἀφορμὴν εἰς τοιαύτας ὑπονοίας. Τὰ δὲ μετὰ ταῦτα γενόμενα ἐδικαίωσαν αὐτάς.

3) Τὸ Νεόκαστρον παρεδόθη τὴν 11ην Μαΐου 1825.

4) Ὁ Γόρδων (τόμ. Β', σημ. τῆς σελ. 158) γράφει ὅτι ἐπετράπη εἰς τριάκοντα ἀξιωματικοὺς τῶν πολιορκουμένων νὰ κρατήσωσι τὰ ὅπλα των. Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Μακρυγιάννη ἐξάγεται, νομίζομεν, ὅτι πάντες παρέδωκαν αὐτά, χάριν ὅμως τῆς ἀλαζονείας τοῦ νικητοῦ καὶ ἅμα τῆς φιλοτιμίας τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν ἐξευρέθη ὁ τρόπος τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν παραδοθέντων ὅπλων αὐτῶν δι' ἄλλων δωρηθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰμβραΐμ πασσᾶ.

Μπραΐμης [1]). Τότε συνάζω ὅλους τοὺς καραβοκυραίους 'σ τὸ 'Αγγλικὸν κ' ἐκείνους ὁποὖρθαν μὲ τὸ μπρίκι τὸ 'Αγγλικὸν ἀπὸ τὴν Ζάκυθον καὶ τοὺς λέγω· «'Εμεῖς σταθήκαμεν εἰς τὸν λόγον μας κι' ὁ Μπραΐμης δὲν στάθη. 'Εγὼ ἔκαμα τὴς συνθῆκες», τοὺς λέγω. Καὶ τοὺς εἶπα ὅσα μᾶς ἔκαμεν. Καὶ πῆραν πολλῶν χρήματα κι' ἀσήμια. Καὶ μᾶς κράτησαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους, Μπεζαντὲ καὶ Γιατράκο. Τότε πῆγαν αὐτεῖνοι εἰς τὸν Μπραΐμη. Τοὺς εἶπε· «Τοὺς δυὸ τοὺς κρατῶ, ὅτι θέλω τοὺς πασσάδες τοῦ 'Αναπλιοῦ. Καὶ οἱ Ρωμαῖγοι, τοὺς εἶπε, κάμαν συνθῆκες καὶ βάσταξαν τοὺς πασσάδες» [2]). 'Εμεῖς δὲν ξέραμεν ἀπὸ αὐτά. Τότε δὲν μποροῦσαν νὰ εἰποῦνε τίποτα οἱ καραβοκυραῖγοι. Μᾶς κλέψαν κ' ἐξηντατρεῖς ἀνθρώπους ἐκεῖ ὁποῦ πέρναγαν νὰ βαρκαριστοῦν. Τοὺς ἔπαιρναν οἱ κολῶνες καὶ τοὺς ἔκρυβε μία τὴν ἄλλη· καὶ τοὺς ἔσφαξαν εἰς τὸ κάστρο κουρμπάνι [3]). Ὅταν μπήκανε μέσα, τοὺς θυσιάσαν ὅλους καὶ τοὺς ἐξηντατρεῖς [4]).

Ὅταν ἤμαστε εἰς τ' 'Αγγλικὸν καράβι, ὁποὖχαμεν ναυλωμένο, καὶ ἤμουν μὲ καμπόσους ἀξιωματικοὺς μέσα καὶ στρατιῶτες Ἕλληνες, μοῦ λέγει ὁ καπετάνιος τοῦ καραβιοῦ — ἤξερε τὴν γλῶσσα μας αὐτός· εἶχε καὶ τὴν γυναῖκα του μέσα — μοῦ λέγει νὰ φωνάξω ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς νὰ πᾶμε

---

1) Πρὸς τὸν Μπεζαντὲ Γεώργιον Μαυρομιχάλην εἶπεν ὁ Ἰμβραΐμ· «Κάθισε 'ᾶῶ· θὰ σὲ κάμω τσιράκι μου (my poupil. Γόρδων).

2) Ἡ περὶ τῶν πασσάδων τοῦ Ναυπλίου πρόφασις τοῦ Ἰμβραΐμ δὲν ἦτο δικαία. Κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Ναυπλίου (Δεκέμβριος τοῦ 1822) ὁ φρούραρχος 'Αλῆπασσας 'Αργείτης καὶ ὁ πρῴην Σελίμπασσας ἐκρατήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἑκούσιοι αἰχμάλωτοι, ὡς μὴ ὑπογράψαντες τὰς συνθήκας διὰ τὸν φόβον τοῦ Σουλτάνου. Διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ διοικητοῦ τῆς 'Αγγλικῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ ναυτικῆς μοίρας Ἄμιλτων ἐγένετο περὶ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1825 ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων πλὴν τοῦ Χατζηχρήστου, κρατηθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰμβραΐμ καὶ ἀπολυθέντος βραδύτερον. (Βλ. «Γεν. Ἐφημ.» ἀριθ. 2 τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1825).

3) Θυσίαν.

4) «Οἱ Ἕλληνες διατείνονται ὅτι οἱ Ἄραβες συνέλαβον καὶ ἐξηνδραπόδισαν ἑξήκοντα τρεῖς ἐκ τῶν στρατιωτῶν τῆς φρουρᾶς» (Γόρδων). Παρὰ τὴν ἀμφιβολίαν ἣν ὁ Γόρδων φαίνεται ἔχων περὶ τοῦ πράγματος, δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ ἐσφάλησαν περὶ τὴν καταφανῆ ἀπουσίαν ὡρισμένων τὸν ἀριθμὸν ἀνδρῶν ἐκ τῶν σωμάτων αὐτῶν. Κατὰ τὴν εἰς Καλαμάταν ἀποβίβασιν τῶν παραδοθέντων, ὄντων πάντων χιλίων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα, ἠδύνατο νὰ ἐξακριβωθῇ προχείρως καὶ ἀναμφισβητήτως ἡ ἀλήθεια. Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ τὸ προτελευταῖον τῆς τῶν Αἰγυπτίων παρασπονδίας τεκμήριον ἐν τῇ παραδόσει τοῦ Νεοκάστρου. Ὁ Γάλλος ἐξωμότης Σουλεϊμάμπεης, κατακρίνων τὸ ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι φιλύποπτον τῶν πολιορκουμένων, παρετήρησεν, ὡς λέγει ὁ Γόρδων, ὅτι «ἄκρον ἄωτον ἀφροσύνης θὰ ἦτο ἂν ὁ Ἰμβραΐμ παρεβίαζε τὴν συνθήκην, ποιῶν οὕτω μᾶλλον ἐπίμονον τὴν ἀντίστασιν πάσης ἄλλης φρουρᾶς». 'Αλλ' ὅμως πρὸ τῶν γεγονότων ἅτινα ἐνταῦθα ὁ ἄκρως φιλαλήθης συγγραφεὺς παραθέτει πᾶσα παρατήρησις καὶ πᾶς συλλογισμὸς καταπίπτει. Ἡ ὀργὴ καὶ τὸ πεῖσμα τοῦ Ἰμβραΐμ ἐπὶ τῇ συνθήκῃ, ἣν ὡμολόγησε πρὸ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, εἶναι ταῦτα καὶ μόνα ἱκανὰ νὰ ἐξηγήσωσι τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ.

νὰ φᾶμε ψωμὶ εἰς τὴν κάμαρη. Πῆγα εἰς τὴν κάμαρη μὲ καμπόσους ἀξιωματικούς. Εἶχε ἕνα πουλὶ εἰς τὴν κάμαρη, παπαγάλλον. Ἀφοῦ μᾶς εἶδαν, ἔκλαιγε ἡ γυναῖκα, ἔκλαιγε καὶ τὸ πουλί. Βλέπω ἐγὼ αὐτό, ρωτάγω τὸν καπετάνιον τοῦ καραβιοῦ, τοῦ λέγω· «Ἐσεῖς μᾶς προσκαλέσετε νὰ φᾶμε καὶ ἐδῶ ὁποὺρθαμε βλέπω ἕνα πουλὶ καὶ ἕναν ἄνθρωπον ὁποῦ κλαῖνε». Τότε λέγει ἡ γυναῖκα τοῦ καραβοκύρη· «Δίκιον μεγάλον ἔχομεν νὰ κλαῖμεν ἄνθρωποι καὶ πουλιά, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἡ δυστυχισμένη θἄχανε τόσα παληκάρια. Ποῦ θὰ τὰ ματαὕρισκε εἰς τὴν ἀνάγκη της; Ὁ Ἰμπραΐμης μᾶς ναύλωσε καὶ μᾶς εἶπε, φορτώσουμε, δὲν φορτώσουμε, τὸ ναῦλο νὰ πάρωμε καὶ νὰ μὴν εἰποῦμε τίποτας. Καὶ διὰ νὰ μὴν μπῆτε εἰς τὰ καράβια θὰ σᾶς θανάτωνε ὅλους ἔξω. Καὶ δὲν εἴχαμεν τὸν τρόπον νὰ σᾶς τὸ εἰποῦμεν, νὰ μὴν πιστευτῆτε εἰς τὴς συνθῆκες». Τῆς εἶπα· «Ὁ Θεὸς εἶναι μέγας καὶ μᾶς γλύτωσε· κι' ἂς γλυτώσῃ κ' ἐκείνους ὁποῦ βάσταξε ὁ Τοῦρκος».

Φύγαμε ἀπὸ 'κεῖ καὶ πήγαμεν εἰς Καλαμάτα. Ἐκεῖ βῆκαν οἱ Καλαματιανοί. Ἐμεῖς ἤμαστε ξαρμάτωτοι, μὲ τὰ λίγα ἐκεῖνα τἄρματα, ὁποῦ μᾶδωσε ὁ Μπραΐμης καὶ τὰ μέρασα ὁλουνῶν. Βγαίνοντας εἰς τὴν Καλαμάτα, οἱ Καλαματιανοὶ ἦταν εἰς τὰ περιβόλια κ' ἔκαναν γλέντια μὲ τὰ λαλούμενα. Ἦρθαν καὶ μᾶς εἶδανε· καὶ μᾶς λένε· «Ποῦθε ἔρχεστε; — Τοὺς λέμε, ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο. — Μᾶς λένε, δὲν βαστάγετε καμπόσον καιρὸν κ' ἐρχόμαστε νὰ σᾶς βγάλωμεν ἀπὸ 'κεῖ; Ἀφήσετε τέτοιον κάστρο καὶ φύγετε;» Δὲν θέλησαν νὰ μᾶς δώσουνε οὔτε ἕνα κονάκι, μόνε μᾶς ἀφήσανε εἰς τὴς περιβόλες ἔξω, εἰς τ' ἀργαστήρια ἐμᾶς ὅλους, καὶ λαβωμένους· καὶ καθίσαμεν ἐκεῖ ἑνάδυὸ ἡμέρες νὰ χορτάσουμεν νερὸ καὶ νὰ φύγωμεν. Ἔστειλα εἰς τὴν Ἀρκαδιὰ νὰ μοῦ φέρουν τ' ἄλογά μου καὶ τοὺς παράγγειλα νὰ φύγουν, ὅτι θὰ βγῇ ὁ Μπραΐμης καὶ νὰ μὴν τοὺς σκλαβώσῃ. Ἀναμέρησαν οἱ ἄνθρωποι. Εἶπα καὶ τῶν Καλαματιανῶν αὐτά. Λυπήθηκα τοὺς ἀθώους κι' ὄχι τοὺς ἀχάριστους, νὰ μὴν σκλαβωθοῦνε. Ὅτι μοῦ εἶπε ὁ Μπραΐμης εὐτὺς θὰ κινηθῇ καὶ νὰ πάγω κ' ἐγὼ νὰ τὸν ἀνταμώσω, νὰ μένω μαζί του. Τότε μοῦ λέγει ὁ Ἀντωνάκης Μαυρομιχάλης· «Ξέρεις τί παληκάρια εἴμαστε ἐμεῖς; Πεντακόσοι πολεμοῦμεν μὲ πέντε ἕξι χιλιάδες, καὶ δὲν εἴμαστε σὰν ἐσᾶς ὁποῦ ἀφήσετε τὸ κάστρο ἀπολέμητο καὶ φύγετε. — Ὁ Θεός, τοῦ εἶπα, κάνει κι' ἀντρείους, κάνει καὶ κιοτῆδες. Οἱ κιοτῆδες φοβήθηκαν, οἱ ἀντρεῖοι χόρευαν εἰς τὴν Καλαμάτα κι' ἀλλοῦ. Τὸ κάστρο τώρα τὄχει ὁ Μπραΐμης. Σᾶς εἶπα κ' ἐγὼ ὅ,τι ἤξερα· συχωρᾶτε με». Σηκωθήκαμεν καὶ φύγαμεν. Εἰς τὸ χάνι [1]) ηὕραμεν καὶ τὸν Παπαφλέσια μὲ καμπόσους· πάγαινε ἀναντίον τοῦ Μπραΐμη. Μοῦ εἶπε νὰ πάγω κ' ἐγώ. Τοῦ εἶπα· «Μὲ τὰ ραβδιὰ δὲν πολεμοῦν· πολεμοῦν μὲ ντουφέ-

1) Πιθανῶς νοεῖται ἐνταῦθα τὸ παρὰ τὰ Ντερβένια (Λεονταρίου) χάνι.

κια. Ἐμεῖς ἔχομεν ραβδιά, ξύλα, κι' ὄχι ντουφέκια». Πέρασε ἀπὸ τὸ Λιοντάρι καὶ ἦταν ἐνθουσιασμένος. Πῆγε καὶ χάθηκε [1]).

Πῆγα εἰς τὴν Τροπολιτζά. Μὲ κλείσανε ὅσους εἶχα μαζί μου καὶ εἰς Παλιοβαρίνους καὶ εἰς Ἀρκαδιὰ καὶ μοῦ λένε· «Ὅταν ἤρθαμεν μ' ἐσένα, εἴχαμεν ἀσημένια ἄρματα· τώρα μᾶς τὰ πῆρε ὁ Μπραΐμης, ὅσοι ἤμαστε εἰς Νιόκαστρο κι' Ἀβαρίνους». Μὲ κλείνουν στενά· ἀπολπίστηκα. Ἤθελα νὰ σκοτωθῶ, νὰ μὴν τραβάγω αὐτὰ ἀπὸ Ρωμαίγους καὶ Τούρκους. Ἔγραψα εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὸ κακό· δανείστηκα, γυμνώθηκα ὁλότελα, καὶ τοὺς πλέρωσα ἐξ ἰδίων μου.

---

1) Ἡ εἰς Μανιάκι μάχη, καθ' ἣν ἐφονεύθη ὁ Παπαφλέσσας, ἐγένετο τὴν 20ὴν Μαΐου 1825.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Ἐκστρατεία εἰς Τρίπολιν κατὰ τοῦ Ἰμβραΐμ. — Ὁ Μακρυγιάννης εἰς Ἀχλαδόκαμπον. — Κατάληψις τῶν Μύλων τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. — Κρύφιαι ἀντενέργειαι κατ' αὐτοῦ. — Ὀχύρωσις τῶν Μύλων ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. — Συμπλήρωσις κτιστοῦ ὀχυρώματος. — Ἐπιδιόρθωσις δύο παλαιῶν πύργων. — Ἄφιξις τοῦ Γάλλου ναυάρχου Δερινὺ εἰς Μύλους. — Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετ' αὐτοῦ. — Κρίσεις περὶ τῆς θέσεως τῶν Μύλων. — Ἄφιξις Χατζημιχάλη, Κωνστ. Μαυρομιχάλη καὶ Δημ. Ὑψηλάντη εἰς Μύλους. — Ὁ ναύαρχος Δερινὺ παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ. — Λόγοι αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. — Ἄφιξις Χατζῆ Στεφανῆ. — Ἔριδες τῶν εἰς Μύλους περὶ τῶν φρουρῶν. — Ὄνειρον τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἐπίθεσις νυκτερινὴ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τῶν Μύλων. — Ἀπόκρουσις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἄφιξις τοῦ Ἰμβραΐμ εἰς Μύλους. — Συμβούλιον τῶν εἰς Μύλους Ἑλλήνων ἀρχηγῶν. — Παρασκευαὶ πρὸς ἄμυναν. — Ἀποπομπὴ τῶν παρὰ τοὺς Μύλους πλοιαρίων ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. — Γεῦμα καὶ συνομιλία τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ Γάλλων ἀξιωματικῶν. — Ὁ Μακρυγιάννης ἀρχόμενος τῆς μάχης. — Λυσσώδης ἐπίθεσις τοῦ ἐχθροῦ. — Ἀπόκρουσις αὐτοῦ. — Δευδέρα ἔφοδος καὶ ὑποχώρησις. — Τρίτη ἔφοδος. — Ὁ Γάλλος ναύαρχος ἐν μέσῳ τοῦ ἀγῶνος. — Ἀντεπίθεσις τῶν ἀμυνομένων. — Ἄφιξις τοῦ Μήτρου Λιακοπούλου εἰς βοήθειαν. — Τραυματισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη. — Ὁριστικὴ ἧττα τοῦ ἐχθροῦ. — Ἄφιξις λόχου τακτικῶν ἐκ Ναυπλίου. — Μεταγωγὴ τοῦ Μακρυγιάννη εἰς τὴν Γαλλικὴν ναυαρχίδα. — Ἡ μουσικὴ ἀνακρούουσα ἐμβατήριον. — Μεταγωγὴ τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Ναύπλιον. — Τὰ τῆς μάχης ἀποτελέσματα. — Ἀποχώρησις τοῦ Ἰμβραΐμ. — Τιμαὶ ἀπονεμηθεῖσαι πρὸς τὸν Μακρυγιάννην.

Πήγαμεν εἰς τ' Ἀνάπλι. Μαθαίνομεν ὅτι κινήθη ὁ Μπραΐμης διὰ τὴν Τροπολιτζά. Μὲ διατάττει ἡ Κυβέρνηση ν' ἀκολουθήσω τὸν κύριον Μεταξᾶ, ὁποὖταν ὑπουργὸς τοῦ Πολέμου [1]), καὶ νὰ πᾶμε μαζί, ἐγὼ μὲ τὸ σῶμα μου κι' ὁ ὑπουργός, νὰ πιάσουμε τὴν Τροπολιτζὰ καὶ νὰ τὴν δυναμώσουμεν. Εἶχε διο-

1) Ἀντικαταστήσας τὸν ἐν Σφακτηρίᾳ πεσόντα Ἀναγνωσταρᾶν.

ριστῆ ὁ Ἀρχηγὸς Κολοκοτρώνης νὰ πολεμήσῃ τὸν Μπραΐμη εἰς τὰ Ντερβένια [1]) καὶ πῆγαν ὅλα τὰ σώματα καὶ οἱ Πελοποννήσιοι μαζί του· καὶ κουβάλαγαν οἱ κάτοικοι καὶ ἡ Κυβέρνηση ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια νὰ πολεμήσουνε τὸν Μπραΐμη. Εὐτὺς ὁποῦ τὸν εἶδαν μπροστά τους ἄφησαν τὴς θέσες τους καὶ πῆραν τὰ βουνά. Καὶ πέρασε ὁ Μπραΐμης εἰς τὰ Ντερβένια ἀπολέμητος. Ἐφύλιους πολέμους καὶ φατρίες ἐπιτηδεύεται ὁ Ἀρχηγὸς νὰ κάνῃ, Τούρκους δὲν ἔχει κῶλο νὰ πλησιάζῃ κοντά τους. Ἀφοῦ πήγαμεν μὲ τὸν ὑπουργόν, ὁποῦ τὸν ἔβαλε ἡ Κυβέρνηση νὰ προμηθεύῃ τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου εἰς τὸν Ἀρχηγόν, μάθαμεν εἰς τὸν Ἀχλαδόκαμπον ὅτι ὁ Μπραΐμης κυρίεψε τὴν Τροπολιτζὰ κι' ὁ Ἀρχηγὸς μὲ τὸ στράτεμα ξεποδαριάστηκαν φεύγοντας εἰς τὰ βουνά [2]). Ἐκεῖ, εἰς τὸν Ἀχλαδόκαμπον, ἦταν ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ χάνι γιομᾶτα ἀλεύρια καὶ πολεμοφόδια, ἦταν κ' ἕνα δυὸ χιλιάδες σφαχτὰ διὰ τὸ στράτεμα τοῦ ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη. Σύναζα ζῶα καὶ μὲ τοὺς χωργιᾶτες τἄστειλα τ' Ἀρχηγοῦ, ὅθεν τὸν εὕρουνε, νἄχουν ζαϊρὲ νὰ τρῶνε, νὰ μὴν τὰ πάρῃ ὁ Μπραΐμης καὶ τρώγῃ καὶ μᾶς πολεμάγῃ. Πῆρα ὅλες τὴς φα-

---

1) Ἐνταῦθα νοοῦνται τὰ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Λεονταρίου στενὰ ἐπὶ τῆς ἀνόδου ἐκ Μεσσηνίας εἰς Ἀρκαδίαν.

2) Μακρὸς θὰ ἦτο ἐνταῦθα ὁ λόγος περὶ τῆς κατὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ καταπληκτικῶν προόδων τοῦ Ἰμβραΐμ διοργανωθείσης ἀντιστάσεως ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη, ἐκ τῆς ἀπολύσεως τοῦ ὁποίου (πεφυλακισμένου ὄντος ἐν Ὕδρᾳ) εἶχον ἐξαρτηθῇ πᾶσαι αἱ ἐλπίδες περὶ σωτηρίας καὶ ἀπαλλαγῆς τῆς κατακτηθείσης οὕτω ταχέως χώρας ὑπὸ τοῦ ἀηττήτου νομισθέντος ἀρχῆθεν ἐχθροῦ. Αὐστηρῶς ἐνταῦθα κρίνει τὸν Κολοκοτρώνην ὁ Μακρυγιάννης. Τὸ δὲ ἀληθὲς εἶναι καθ' ἡμᾶς ὅτι καὶ πρὸ τῆς μάχης τῶν Μύλων καὶ μετ' αὐτὴν οὐδὲν ἐφάμιλλον πρὸς ταύτην σημεῖον ἐμφανίζει ἡμῖν ὁ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη διεξαχθεὶς ἀγὼν κατὰ τῶν Αἰγυπτίου. Ὡς ἀρχηγὸς ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἠδύνατο ἤ, τρεπομένων τῶν ὑπ' αὐτὸν σωμάτων, νὰ τρέπηται καὶ αὐτὸς μετ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἆρά γε πρέπει ὁ στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς πάντοτε ν' ἀπέχῃ τοῦ προσωπικοῦ κινδύνου ; Εἰς τοὺς μεγάλους ἀληθῶς στρατηλάτας ἀνήκει καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς κρισίμου ὥρας, καθ' ἣν πρέπει προσφέροντες τὴν ἰδίαν ζωὴν ν' ἀπολαμβάνωσι τὴν νίκην ἢ τὸν θάνατον. Ἡ ἱστορία δὲν δύναται ν' ἀπαιτῇ **a priori** παρὰ παντὸς στρατηγοῦ τὴν θυσίαν τῆς ζωῆς, ἂν μὴ αὐτὸς οὗτος ἐπιβάλλῃ ἑαυτῷ τὴν θυσίαν ταύτην. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐδίωκε συνήθως τὴν νίκην διὰ πολλῶν περιστροφῶν, ἠγνόει δ' ὅλως τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εὐθὺ πρὸς τὸν σκοπόν. Ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν Ἰμβραΐμ ἀγῶνι ὁ Κολοκοτρώνης ἐδείχθη ἀναμφισβητήτως κατώτερος τῶν προσδοκιῶν, εἰ καὶ ἀνέπτυξεν ἀρετὰς ἀσυγκρίτως ἀνωτέρας νῦν ἢ ὅτε κατεστρατήγει τὸν Δράμαλη πασσᾶν εἰς τὰ Δερβενάκια. Προσέτι δ' ἀπέφυγε, ἢ μᾶλλον δὲν ἐπεδίωξε τὸν ἐν τοῖς μεγάλοις κινδύνοις ἁρμόδιον καιρόν, ὅστις ἀναδεικνύει τοὺς ἡρωϊκοὺς ἄνδρας. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὀρθῶς ὁ Κολοκοτρώνης συνεβούλευσέ ποτε τὸν Καραϊσκάκην ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ νὰ μὴν ἐκτίθηται λίαν εἰς τοὺς κινδύνους· διότι ἐφάμιλλος ὢν ὁ Ρουμελιώτης στρατάρχης κατὰ τὰς στρατηγικὰς ἀρετὰς πρὸς τὸν Πελοποννήσιον, ἦτο ὅμως εἰς ὑπερβολὴν ριψοκίνδυνος καὶ ἐκέρδαινε τὴν νίκην τόσον διὰ τοῦ νοῦ, τοῦ ἀρχικοῦ καὶ γεννητικοῦ, ὅσον καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς ἀπαραμίλλου γενναιότητος, ἐκθέτων οὕτω πολλάκις εἰς κίνδυνον τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ χάριν τῆς παραχρῆμα νίκης.

μελιὲς καὶ καμμιὰ τετρακοσιαριὰ σφαχτὰ καὶ μαζὶ μὲ τὸν ὑπουργὸν Μεταξᾶ κατεβήκαμεν εἰς τοὺς Μύλους τ' 'Αναπλιοῦ· καὶ στείλαμεν τὴς φαμελιὲς εἰς τ' 'Ανάπλι ν' ἀσφαλιστοῦν· πῆγέ κι' ὁ ὑπουργὸς εἰς τ' 'Ανάπλι, κ' ἐγὼ μὲ τὸ σῶμα μου ἔκατζα ἐκεῖ, εἰς τοὺς Μύλους [1]).

'Ως ὀχτρὸς τῆς συντροφιᾶς τοῦ ὑπουργοῦ κι' 'Αρχηγοῦ μ' ἀνακάτωσαν τοὺς συντρόφους κ' ἔμεινα μ' ὀλίγους. Οἱ ἄλλοι πήγανε μὲ τὸν Χατζημιχάλη κι' ἄλλους καὶ τοὺς δῶσαν μιστοὺς μισὲς λίρες. 'Εγώ, σᾶς λέγω μὰ τὴν πατρίδα, δὲν τὴς εἶχα ἰδῇ τὴς μισὲς λίρες ἄλλη βολά· ὅταν μοῦ διαιρέσαν τοὺς συντρόφους καὶ τοὺς δῶσαν μιστοὺς μισὲς λίρες, τότε τὴς εἶδα. Πήρανε τοὺς μιστοὺς ἀπὸ αὐτοὺς καὶ γύρισαν πίσου μ' ἐμένα· ὅτ' εἶχαν μείνῃ γυμνοὶ καὶ δυστυχισμένοι καὶ πῆγαν μ' αὐτοὺς ὁποὖχαν τὰ μέσα νὰ πάρουν κάνα μιστόν. Εἰς τοὺς Μύλους τ' 'Αναπλιοῦ ἦταν γιομᾶτο ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια, ὁποὖχαν πάρῃ τὰ καράβια μας πρέζες, ὁποῦ τὰ πάγαιναν τοῦ Μπραΐμη, καὶ ἦταν ὅλα ἐκεῖ νὰ χρησιμέψουν διὰ τὸν 'Αρχηγὸν τῆς Πελοπόννησος, ὁποῦ θὰ πολεμήσῃ τοὺς Τούρκους [2]). Κ' οἱ Τοῦρκοι ἔρχονταν εἰς τοὺς Μύλους νὰ πάρουν τοὺς ζαϊρέδες τους καὶ πολεμοφόδια τους ὀπίσου, ὁποῦ τοὺς πῆραν τὰ καράβια μας. Τότε ἔπιασα τοὺς Μύλους καὶ ἔφκειασα ταμπούρια κ' ἔκλεισα τοὺς Μύλους μέσα. Τὸν τοῖχον τὸν ἔχτισα ὡς μέσα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὸν ἀσφάλισα καλὰ ὅλο μὲ μασγάλια. 'Επιασα καὶ τὴν κούλια, ὁποῦναι πλησίον 'σ τοὺς Μύλους, καὶ τὴν τρύπησα ἀπὸ πάνου εἰς τὸ πάτωμα καὶ εἰς τὸ κατῶγι. 'Εκοψα καὶ νερὸ ἀπὸ τὸ μυλαύλακον καὶ τὸ πέρασα εἰς τὴν κούλια κάτου ἀπὸ τὴν γῆ, νἄχωμεν νερό, ὅτι παλαβώσαμε ἀπὸ νερὸ εἰς τὸ Νιόκαστρον. 'Αφοῦ ἔφκειασα αὐτά, ἔφκειασα καὶ ταράτζα εἰς τὰ κεραμίδια τῆς κούλιας καὶ τὴν ἄλλη κούλια τὴν συγύρισα καλὰ νὰ δεχτῶ τὸν ἀφέντη μου τὸν Μπραΐμη, ὁποὖθελε εἰς τὸ Νιόκαστρο νὰ μὲ πάρῃ μαζί του. Ὅτι μ' ηὗρε νηστικὸν καὶ διψασμένον καὶ μ' ἔκαμε καὶ κοντόση νὰ τοῦ στέλνω τὴς Τούρκισσες. Συγυρίστηκα εἰς τοὺς Μύλους κ' ἐφόδιασα τὴς κούλιες ἀπ' οὗλα τ' ἀναγκαῖα, καὶ κρέας καὶ κρασὶ καὶ ρακὶ — καὶ τώρα θέλει ἰδῇ ντουφέκι 'Ελληνικόν! Εἰς τὴν Καλαμάτα ὁ Μπραΐμης ἔσμιξε μὲ τὸν Ντερνοὺ τὸν ναύαρχον τῆς

---

1) Πάντες οἱ περὶ τῆς μάχης τῶν Μύλων γράψαντες ἱστορικοὶ φαίνονται ὅλως ἀγνοοῦντες ὅτι πρὸ τῆς ἐλθούσης βοηθείας τοῦ Κωνστ. Μαυρομιχάλη καὶ Δημ. Ὑψηλάντου εἶχεν ἤδη πρότερον καταλάβῃ τὴν θέσιν ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὅτι εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ ὀχύρωσις αὐτῆς πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἐχθροῦ!

2) «'Επειδὴ οὐδεὶς προέβλεπε τὴν ἀπρόοπτον ἐμφάνισιν τοῦ 'Ιμβραὶμ παρὰ τὸ Ναύπλιον, μέγα μέρος τοῦ σίτου καὶ τοῦ ἀλεύρου ἅτινα ἀνῆκον τῇ 'Ελληνικῇ Κυβερνήσει ἀπέκειντο εἰς τοὺς Μύλους τοὺς ἐν Λέρνῃ· ὅθεν ἡ φύλαξις αὐτῶν ἦτο ζήτημα σπουδαιότατον. Τοῦτο ὅμως ἐφαίνετο ὅλως ἀδύνατον, διότι τὸ χωρίον εἰ καὶ πως προστατευόμενον ὑπό τινος ἕλους, ἦτο ἀνοχύρωτον». (Gordon's Hist. Gr. Rev. ἔκδ. β', τόμ. Β', σελ. 217).

Γαλλίας κ' ἔφαγαν εἰς τὴν φεργάδα του· κ' ἕνας τράβησε τῆς στεργιᾶς κι' ἄλλος τοῦ πελάου καὶ εἶπαν νὰ σμίξουν εἰς τοὺς Μύλους. Καὶ ἦρθε ὁ ναύαρχος Ντερνὺς πρωτύρα. Πῆγα καὶ τὄκαμα βίζιτα καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω νὰ πολεμήσω τὸν Μπραΐμη. Τοῦ εἶπα· «Τέτοιες συνθῆκες δὲν ἔκαμα ὅταν ἔφυγα ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο· ὅτι δὲν εἶχα ζαϊρὲ ἐκεῖ καὶ θὰ τὸν πολεμήσουμεν ἐδῶ, φά εἴμαστε καὶ τὰ δυὸ μέρη χορτᾶτα».

Δυνάμωσα τὴν θέσιν τῶν Μύλων καλὰ νὰ πολεμήσουμεν ἐκεῖ ὅσο νὰ λυώσουμε. Ὅτι ἂν μᾶς πάρῃ αὐτείνη τὴν θέσιν, πάγει καὶ τ' Ἀνάπλι. Ὅτι νερὸν δὲν εἶχε μέσα οὔτε δράμι καὶ τὰ κανόνια πεσμένα ἀπὸ τὰ λέτα [1]). Ἦταν 'σ αὐτείνη τὴν κατάστασιν ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ ἐφύλιου πολέμου, ὁποῦ τὸ κρατοῦσε ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης. Ὕστερα ἐκεῖνοι ὁποῦ μπῆκαν εἰς τ' Ἀνάπλι νὰ κυβερνήσουν ἦταν κι' αὐτεῖνοι ὅμοιοι μὲ τοὺς ἄλλους. Τέλος ἀπὸ αὐτὰ οὔτε νερὸ εἶχε μέσα, οὔτε κανόνι εἰς τὸν τόπον του· κι' ἂν ἔπαιρνε τοὺς Μύλους ὁ Μπραΐμης, κεντρικὸν μέρος τῆς θάλασσας καὶ στεργιᾶς καὶ πλῆθος ζαϊρέδες καὶ πολεμοφόδια καὶ νερὸ ποταμός, μπλοκάριζε καὶ τ' Ἀνάπλι. Καὶ εἰς τὴν κατάστασιν ὁποῦταν κάμετε τὴν κρίση ἂν βαστοῦσε.

Ἀφοῦ τὸ δυνάμωσα, σὲ δυὸ ἡμέρες ἦρθε ὁ Χατζημιχάλης μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, ὁποῦ μοῦ πῆρε, ἦρθε κι' ὁ Κωσταντήμπεγης Μαυρομιχάλης μ' ὀλίγους κι' ὁ Ὑψηλάντης μὲ τοὺς ἀνθρώπους του, ὅλους δεκαπέντε [2]). Ἐκεῖ

---

1) **Λέτα** οἱ ὑποστάται (τὸ Ἰταλ. **letto**).

2) Σύγχυσις κρατεῖ παρὰ πᾶσι τοῖς γράψασι περὶ τῆς εἰς τοὺς Ἀφεντικοὺς Μύλους μάχης περί τε τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν κατεχόντων τοὺς Μύλους καὶ περὶ τοῦ ἰδίου ἑκάστου αὐτῶν σώματος, προσέτι δὲ καὶ περὶ τῆς χρονολογικῆς τάξεως καθ' ἣν προσῆλθεν ἕκαστος εἰς ἐνίσχυσιν τῆς θέσεως. Ἐν γένει δὲ οὐδενὸς τῶν ἱστορικῶν ἡ ἔκθεσις συμφωνεῖ ἐν τοῖς πλείστοις πρὸς τὴν τοῦ Μακρυγιάννη. Ἐξόχως ὅμως εἶναι πρὸς αὐτὴν σύμφωνος διήγησίς τις γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Στεφανῆ Δημητρίου καὶ δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἀθηνᾶ» (ἀριθ. 500 τῆς 15 Ἰανουαρίου 1838) εἰς ἀπάντησιν τῆς ὀλίγῳ πρότερον ἐκδοθείσης «Ἀνασκευῆς» τοῦ Κάρπου, ἐν ᾗ οὗτος ἀνακριβῶς περιγράφει τὰ κατὰ τὴν μάχην. (Βλ. τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἐν τῷ σχετικῷ παραρτήματι). Εἰς τὸν Χ. Στεφανῆν ἀπήντησεν ὁ Κάρπος διὰ συντόμου διατριβῆς δημοσιευθείσης ὁμοίως ἐν τῇ «Ἀθηνᾶ» (ἀριθ. 511 τῆς 26 Φεβρουαρίου 1838), ἐν ᾗ ὑβρίζων τὸν Χ. Στεφανῆν, ἀναμιμνήσκεται καὶ τοῦ ἀρχαίου πάθους αὐτοῦ κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη δι' ὧν λέγει περὶ αὐτοῦ (βλ. καὶ ταύτην τὴν διατριβὴν ἐν τῷ σχετικῷ παραρτήματι). Ἀποθανόντος δὲ ἤδη τοῦ Μακρυγιάννη, ὁ Κάρπος λαβὼν ἀφορμὴν καὶ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Θ. Γρίβα ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ «Πρωϊνῷ Κήρυκι» τῆς 12ης Ἀπριλίου 1865 (ἀριθ. 150) ἐμπαθῆ διατριβὴν καὶ ἑτέραν ὁμοίαν ἐν τῷ «Ἐθνοφύλακι» (ἀριθ. 805 τῆς 2ας Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους), ἐν αἷς διεκδικεῖ σχεδὸν πᾶσαν τῆς δόξαν τῆς μάχης τῶν Μύλων (βλ. καὶ ταύτας τὰς διατριβὰς ἐν τῷ παραρτήματι).

Πλὴν τῆς ἀξιοπίστου ἐκθέσεως τοῦ αὐτόπτου Χατζῆ Στεφανῆ δύο ἄλλαι σπουδαιότατα ἐκθέσεις δημοσιευθεῖσαι ἐν τῷ «Φίλῳ τοῦ νόμου», ἡ μὲν γραφεῖσα ἐν Ναυπλίῳ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς μάχης (13 Ἰουνίου 1825) καὶ καταχωρισθεῖσα ἐν τῷ ἀριθ. 126 τῆς ρηθείσης ἐφημερίδος (15 Ἰουνίου), ἡ δὲ ἑτέρα δοθεῖσα τῇ ἐφημερίδι πρὸς δημοσίευσιν «παρά τινος Γάλλου φιλέλληνος αὐτόπτου τῆς μάχης» (ἀριθ. 127 τῆς 19ης Ἰουνίου. Βλ. ἀμφοτέρας ταύτας

ὁποὔφκειανα τὴς θέσες εἰς τοὺς Μύλους ἦρθε ὁ Ντερνὺς νὰ μὲ ἰδῇ. Μοῦ λέγει· «Τί κάνεις αὐτοῦ; Αὐτὲς οἱ θέσες εἶναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάμετε μὲ τὸν Μπραΐμη αὐτοῦ; — Τοῦ λέγω, εἶναι ἀδύνατες οἱ θέσες κ' ἐμεῖς, ὅμως εἶναι δυνατὸς ὁ Θεὸς ὁποῦ μᾶς προστατεύει· καὶ θὰ δείξωμεν τὴν τύχη μας 'σ αὐτὲς τὴς θέσες τὴς ἀδύνατες. Κι' ἂν εἴμαστε ὀλίγοι εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραΐμη, παρηγοριώμαστε μ' ἕναν τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνες πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦνε· τρῶνε ἀπὸ 'μᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· κι' ὅταν κάνουν αὐτείνη τὴν

τὰς ἐκθέσεις ἐν τῷ Α΄ τόμῳ ὑπὸ χρονολογίας 13 καὶ 19 Ἰουνίου 1825) εἶναι αὐταὶ μόναι ἱκαναὶ νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν μνήμην τοῦ Μακρυγιάννη κατὰ πάσας τοῦ Κάρπου ἀνακριβείας. Ἐν τῷ «Νέῳ Ἄστει» τῆς 25ης Μαρτίου 1902 ἐδημοσιεύθη περίληψις τῆς κατὰ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη περιγραφῆς τῆς μάχης τῶν Μύλων. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ πρώτου τόμου γίνεται λεπτομερὴς ἔρευνα τοῦ ζητήματος τούτου, ὁ δὲ ἀναγνώστης παραπέμπεται αὐτόσε.

Οἱ εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ εἰς Μύλους εὑρισκομένου Μακρυγιάννη ἐλθόντες εἶχον πάντες ὑποχωρήσῃ ἐκ Τριπόλεως. Τῆς ἀφίξεως τοῦ Χατζημιχάλη Ταλιάνου μνημονεύει μόνον ὁ Χ. Στεφανῆς. Ὁ Κωνστ. Μαυρομιχάλης ἀφικόμενος εἰς Μύλους εἶχεν ἐξήκοντα μεθ' ἑαυτοῦ κατὰ τὸν Σπηλιάδην. Δὲν λέγει ὅμως οὗτος ὁπόσους εἶχον ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Μακρυγιάννης. Ὁ Κάρπος ἀνακριβῶς λέγει ὅτι τὸν Ὑψηλάντην ἔχοντα 120 ἠκολούθει ὁ Μακρυγιάννης μ' ὀλίγους («Ἀνασκευῆς» σελ. 64). Ὁ Τρικούπης ἀναβιβάζει πάντας εἰς 300 (τόμ. Γ΄, σελ. 104), ὁ δὲ Γόρδων λέγει ὁμοίως ἀνακριβῶς ὅτι ὁ Ὑψηλάντης «συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Κ. Μαυρομιχάλη καὶ Μακρυγιάννη κλπ.». Ὑπολογίζει δὲ πάντας 227. Πρὸς τὸν ἀριθ. τοῦτον πλησιάζει καὶ ὁ «Φίλος τοῦ νόμου», ὅστις ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἐκθέσει ὁρίζει πάντας 250, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ 225. Ὁ δὲ Γάλλος Jourdain ἐν ἐπιστολῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν» (ἀριθ. 77 τῆς 14ης Ἰουλίου 1825) δέχεται 229. Ὁ Φίνλαϋ τοὺς μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη καὶ Μαυρομιχάλη δέχεται τριακοσίους πεντήκοντα περίπου: «Ὁ δὲ πρίγκηψ Δ. Ὑψηλάντης καὶ διάφοροι φιλέλληνες ἠκολούθησαν ὡς ἐθελονταὶ» (ἔκδ. α΄, τόμ. Β΄, σελ. 77). Ὁ Μακρυγιάννης δέχεται τριακοσίους περίπου. Δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῇ ὁ ἀληθὴς ἀριθμὸς τῶν μετασχόντων τῆς μάχης. Ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν Θ. Κολοκοτρώνην ἐγγράφῳ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τῷ ἀγγέλλοντι αὐτῷ τὴν νίκην οἱ μετασχόντες τῆς μάχης μνημονεύονται ὄντες 278 (βλ. Ι. Θ. Κολοκοτρώνη «Ἔγγραφα καὶ Ἐπιστολὰς» σελ. 160). Ἡ Κυβέρνησις τότε δι' ἐπισήμων ἐγγράφων ἀνήγγειλε πρὸς διαφόρους ἀγαλλομένη τὸ τῆς μάχης λαμπρὸν ἀποτέλεσμα, μνημονεύουσα συνήθως τοῦ μέλους αὐτῆς Κωνστ. Μαυρομιχάλη καὶ τοῦ Ὑψηλάντου ὡς ἀρχηγῶν τῶν αὐτόθι ἀγωνισθέντων. (Βλ. ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας ἀριθ. ἐγγράφων 12417—9). Ἱστορικοί τινες ὁμιλοῦσι περὶ ἀρχηγίας τοῦ Ὑψηλάντου. Ἀλλὰ πρῶτον αὐτὸ τὸ αἰφνίδιον τῆς γενομένης μάχης, ὅπερ δὲν ἐπέτρεψε τῇ Κυβερνήσει νὰ μεριμνήσῃ ἐγκαίρως καὶ μετ' ἀπαθείας περὶ ἀποστολῆς ἀρκουσῶν δυνάμεων, ὡς ἀποδεικνύει τοῦτο ἡ αὐθόρμητος τοῦ Ὑψηλάντου μετά τινων ἐθελοντῶν διαπεραίωσις εἰς τοὺς Μύλους, ἔπειτα δ' αὐτὴ ἡ παράταξις, ὡς ὑπὸ τοῦ «Φίλου τοῦ νόμου» καὶ τοῦ Μακρυγιάννη περιγράφεται, ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι πάντες συμφώνως ἠγωνίσθησαν ὡς ἴσοι μεταξὺ ἴσων, μὴ προφθάσαντες νὰ δώσωσιν ἢ λάβωσι διαταγάς, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ συνάντησιν τριῶν ἐκ τῶν γενναιοτάτων ἀνδρῶν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Ὑψηλάντου, Κωνστ. Μαυρομιχάλη καὶ Ἰω. Μακρυγιάννη.

ἀπόφασιν, λίγες φορὲς χάνουν καὶ πολλὲς κερδαίνουν. Ἡ θέση ὁποῦ εἰμαστε σήμερα ἐδῶ εἶναι τοιούτη· καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν τύχη μας οἱ ἀδύνατοι μὲ τοὺς δυνατούς. — «Τρὲ μπιέν», λέγει κι' ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος.

Τὸ δειλινὸ ἦρθε κι' ὁ Χατζῆ Στεφανῆς καὶ Χατζῆ Γιώργης ὁ ἀδελφός του· ἦταν διορισμένοι ἀπὸ τὸν νέον ὑπουργὸν τοῦ Πολέμου ἀρχηγοὶ καὶ τοὺς ἔδωσαν μισὲς λίρες καὶ σύναξαν ἀνθρώπους νὰ πᾶνε εἰς τὸν πόλεμον. Κι' ὅσο ἦταν ὁ Μπραΐμης εἰς τὸ Νιόκαστρο, ἔκαναν τὴς στρατολογίες τους εἰς τὰ σπίτια τῶν κατοίκων καὶ πολεμοῦσαν μὲ τὴς κόττες καὶ κρασιά. Τώρα ὁποῦ βῆκε ὁ Μπραΐμης ἔξω, τραβιῶνται κατ' τ' Ἀνάπλι· ἐκεῖ εἶναι καζίνα καὶ μπιλλιάρδα. Ρωτάγω τοὺς δυὸ ἀρχηγοὺς Στεφανῆ κι' ἀδελφόν του καὶ μοῦ λένε θὰ πᾶνε εἰς τ' Ἀνάπλι. Τοὺς λέγω· «Θὰ καθίσουμεν νὰ πολεμήσουμεν ἐδῶ νὰ σωθῇ τ' Ἀνάπλι. — Μοῦ λένε, ἐμεῖς δὲν εἴμαστε εἰς τὴν ὁδηγίαν σου νὰ μᾶς προστάζῃς· εἴμαστε μόνοι μας ἀρχηγοί. — Τοὺς εἶπα, τὸ γνωρίζω· αὐτὸ ὅμως σᾶς λέγω ὡς ἀξιωματικοί, ποῖον εἶναι ὁποῦ θὰ ὠφελήσῃ τὴν πατρίδα; Νὰ στείλετε τ' ἄλογά σας εἰς τ' Ἀνάπλι καὶ πιάνομεν καΐκια καὶ τἄχομεν ἐδῶ, κι' ὅταν ἔρθῃ ὁ ὀχτρὸς πολεμοῦμεν, κι' ἂν εἶναι κίντυνος 'σ ἐμᾶς, τότε μπαίνομεν εἰς τὰ καΐκια καὶ πᾶμεν εἰς τ' Ἀνάπλι. Κι' ἂν δὲν βαστήσουμεν τούτην τὴν θέσιν, καὶ τ' Ἀνάπλι εἶναι σὲ ριζικὸν κι' ὅλη ἡ πατρίδα». Λέγοντάς τους πολλὰ τοιοῦτα, ἐμείναμεν σύνφωνοι καὶ διώξαμεν ὅλοι τ' ἄλογά μας διὰ τ' Ἀνάπλι. Καὶ μεῖναν μ' ὀλίγους. Ὅτι ἐκείνους ὁποῦχαν εἰς τὴν ὁδηγίαν τους ἦταν οἱ περισσότεροι τῶν καφφενέδων ἄνθρωποι. Τὸ βράδυ 'γγίχτηκα μ' ὅλους αὐτοὺς καὶ μὲ τὸν Ὑψηλάντη, Χατζημιχάλη καὶ Κωσταντήμπεγη διὰ τὰ καραγούλια· τοὺς εἶπα· «Ἐγὼ ἔχω δυὸ μέρες ἐδῶ, ὁποῦ ἀφανίστηκαν οἱ ἄνθρωποί μου φκειάνοντας ταμπούρια 'σ ὅλες τὴς θέσες, κ' ἐσεῖς τὴς ηὕρετε χαζίρι, καὶ τώρα νὰ μὴν κάμετε καὶ καραγοῦλι;—Εἴμαστε ὀλίγοι, μοῦ λένε, ἐμεῖς. — Τοὺς λέγω, ἐσεῖς ὅλοι νὰ πᾶτε μίαν φορὰ κ' ἐγὼ μόνος μου, μὲ τοὺς δικούς μου, ἄλλη μία· καὶ δὲν 'γγίζονται ἔτζι καὶ οἱ ἄνθρωποί μου. Ὅτι μποροῦν νὰ φύγουν, δὲν τοὺς ἔχω σκλάβους». Τότε μείναμεν σύνφωνοι νὰ πάγω ἐγὼ τὸ βράδυ καραγοῦλι, νὰ στείλω ἀνθρώπους μου, κι' αὐτεῖνοι νὰ πᾶνε ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα καὶ πέρα ὅσο νὰ φέξῃ. Ἔστειλα ἐγὼ τὸ βράδυ· τὰ μεσάνυχτα πῆγαν ἀπὸ αὐτούς. Κάθισαν καμμιὰ ὥρα κι' ἄφησαν τὸν τόπον ἄδειον καὶ ἦρθαν μέσα εἰς τοὺς Μύλους κ' ἔπεσαν καὶ κοιμήθηκαν.

Ἐγὼ πάντοτες εἰς τέτοιες ἐποχὲς δὲν κοιμῶμαι χωρὶς ἔγνοια. — Εἶμαι κιοτῆς καὶ πάντοτες προσέχω νὰ μὴν χαθῶ ἀδίκως· κ' ἔχω κι' ἄλλους εἰς τὴν ὁδηγίαν μου καὶ τοὺς χάνω κ' ἐκείνους. Βλέπω εἰς τὸν ὕπνο μου κ' ἔρχεται ἕνας καὶ μοῦ λέγει· «Σήκου ἀπάνου!» Ξύπνησα, ματακοιμήθηκα. Πάλε τὸν βλέπω καὶ μοῦ λέγει· «Σήκου!» Ἤμουν νοιασμένος καὶ δὲν κοιμώμουν. Τότε σηκώνομαι, τηράγω ἀπὸ τὸ παλεθύρι καὶ γιόμωσε ὁ τόπος

Τούρκους· καὶ τὸ περιβόλι ὅλο γιομᾶτο. Κ' ἐμεῖς — κανεὶς νά εἶναι ἔξυπνος· καὶ δὲν θ' ἄφιναν ρουθοῦνι. Καὶ θὰ μᾶς σκατοψύχαγαν τόσος κόσμος ἀδύνατος, ὁποὖταν ἐκεῖ καὶ κουβαλιῶνταν εἰς τ' Ἀνάπλι μὲ τὰ καΐκια. Τότε βάνω τὴς φωνές· «Τοῦρκοι! Τοῦρκοι!». Οἱ ἄλλοι ποῦ μ' ἄκουσαν λέγαν· «Ὁ Μακρυγιάννης πέθανε ἀπὸ τὸν φόβον του καὶ δὲν κοιμᾶται· ὅλο Τούρκους νειρεύεται». Τότε εὐτὺς ἐγὼ πῆρα καμμιὰ πενηνταριὰ συντρόφους μου καὶ πᾶμε ἀπὸ τὰ τείχη τῶν Μύλων, ὁποῦ βαστοῦν τὸ νερό, καὶ ἦταν καλάμια κι' ἄλλα χορτάρια καὶ δὲν φαινόμαστε, καὶ παίρνομεν τὴν πλάτη τῶν Τούρκων καὶ τοὺς δίνομεν μίαν φωτιὰ ἄξαφνα καὶ σκοτώσαμεν καμπόσους· καὶ τοὺς ριχτήκαμεν καὶ μὲ τὰ μαχαίρια· καὶ τοὺς βγάλαμεν ἀπὸ τὸ περιβόλι κι' ἀπ' οὖλες τὴς θέσες ὁποὖχαν κυργέψη καὶ τὴς λάβαμεν ἐμεῖς πίσου εἰς τὴν ἐξουσίαν μας. Οἱ Τοῦρκοι μαζώχτηκαν ὅλοι καὶ πῆγαν εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος καὶ βάλαν τὰ ντουφέκια τους εἰς γραμμὴν κ' ἔφκειασαν ἴσκιους· καὶ κάθονταν ἐκεῖ καὶ πρόσμεναν τὸν Μπραΐμη.

Σὲ καμπόσον ἦρθε κι' αὐτὸς κ' ἔπιασε τὸ παλιόκαστρο ὁποὖναι πανουκέφαλα, εἰς τὴν ράχη τῶν Μύλων. Στάθη αὐτὸς ἐκεῖ μὲ πέντ' ἕξι κολῶνες, καὶ οἱ ἄλλοι, ἡ πεζούρα καὶ ἡ καβαλλαρία, ξάπλωσαν ὁλόγυρα· καὶ ἡ καβαλλαρία μᾶς ἔκλεισε νὰ μᾶς πιάσῃ ὅλους ζωντανοὺς ἐκεῖ, νὰ μὴν μείνῃ κανένας σπορὰ ἀπὸ 'μᾶς. Τότε συναζόμαστε ὅλοι. (Μᾶς ἦρθαν καὶ δυὸ μίστικα Ψαργιανά, φέραν καὶ καμπόσους Κρητικούς). Τότε μιλήσαμεν ὁ Ὑψηλάντης νὰ πιάσῃ τὸν μυλάκον, ὁποὖναι εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ περιβολιοῦ δυτικά, καὶ νὰ πάρῃ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ τοὺς Κρητικούς· καὶ τὰ μίστικα τὰ δυὸ νὰ τοῦ βαστοῦνε τὴν πλάτη εἰς τὸν μυλάκον. Εἰς τὸ ἀριστερὸν τῶν Μύλων ἦταν ἕνα μονοπατάκι κατὰ τὸ Κυβέρι, νὰ τὸ πιάσῃ ὁ Κωσταντήμπεγης κι' ὁ Χατζημιχάλης, νὰ τοὺς δώσω κι' ἀνθρώπους. Τὰ τείχη τοῦ περιβολιοῦ ἀπόξω νὰ τὰ πιάσω ἐγὼ κι' ὅλες ἐκεῖνες τὴς θέσες. Καὶ νάχω κι' ἀνθρώπους μαζί μου νὰ φέρνω γύρα ὁλοῦθεν, οὖθεν εἶναι πολλὴ δύναμη τῶν Τούρκων.

Πῆρε ὁ καθεὶς τὴν θέσιν του. Ἡ κάψη τοῦ ἥλιου ἦταν δυνατή. Κάθισαν οἱ Τοῦρκοι νὰ ξεμεσημεριάσουν ὅσο νὰ δροσίσῃ, νὰ μᾶς πολεμήσουνε. Εἶπα τῶν συντρόφωνέ μου, ἂν ἔρθῃ μεγάλη σφίξη τῶν Τούρκων καὶ δὲν μποροῦμεν νὰ τοὺς βαστήσουμεν ὄξω, νὰ μποῦνε ὅλοι εἰς τὴς κούλιες. Ἔκοψα καὶ χαντάκι ὁλόγυρα, ἔφκειασα κι' ἀπόνα μποῦρτζι μὲ πολλὲς πολεμῆστρες ἀπόξω τὴς πόρτες τῶν κούλιων. Ἄφησα κι' ἀνθρώπους μέσα νὰ μὴ βάνουν κανέναν ξένο, ὅτι ἐγὼ καὶ οἱ συντρόφοι μου πεθάναμεν δυὸ μερόνυχτα κουβαλιῶντας πέτρες καὶ δουλεύοντας καὶ οἱ ἄλλοι κοιμῶνταν· κι' ὅταν ξυπνοῦσαν, περγελοῦσαν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἔλεγαν κιοτῆδες. Αὐτεῖνοι ἦταν ἀντρεῖοι καὶ παληκάρια — εἰς τοὺς καφφενέδες. Ἔδωσε ὁ Θεὸς καὶ δὲν βδο-

κίμησε ὁ Μπραΐμης — εἶχα ὅρκον νὰ τοὺς ἀφήσω ὄζω νὰ τοὺς κόψῃ σὰν σκυλιά, νὰ μὴν γλυτώσῃ κανένας, ὅτι οἱ τεμπέληδες δὲν ἄφιναν καὶ τοὺς ἄλλους νὰ δουλέψουνε.

Τότε, ἀφοῦ συγυρίστηκα καλά, εἶπα τῶν ἀνθρώπων νὰ κοιμηθοῦνε ὀλίγον ὅσο νὰ περάσῃ τὸ μεσημέρι, νὰ μὴν μᾶς ἀκολουθήσῃ τὸ βράδυ πόλεμος καὶ δὲν βαστᾶμεν ὁλημύχτα· καὶ οἱ Τοῦρκοι κοιμῶνταν. Πῆγαν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἡσυχάσουνε. Τότε, διὰ νὰ σκοτωθοῦμεν ὅλοι καὶ νὰ μὴν γλυτώσῃ κανένας, ἂν τύχῃ κίντυνος, οὔτε ἐγώ, οὔτε αὐτεῖνοι οἱ νέοι ἀρχηγοὶ τῶν καφφενέδων, εἶπα ὅτι πρέπει νὰ διώξω καὶ τὰ καΐκια. Ὅτ' εἶχε ὁ καθένας ἀπὸ τρία τέσσερα καὶ δι' αὐτὸ δὲν θέλαν νὰ φκειάσουνε ταμπούρια. Τό εἶχαν σκοπό, ἂν πλησιάσῃ ὁ Μπραΐμης, νὰ μποῦνε μέσα κι' ἄλλοι νὰ πᾶνε εἰς τ' Ἀνάπλι, κι' ἄλλοι 'σ τὰ νησιά. — Καὶ τότε μποροῦσαν νὰ φύγουν κι' ἀπὸ τοὺς δικούς μου καὶ κιντύνευα κ' ἐγώ. Ἀφοῦ φάγαν κ' ἔπιαν κρασὶ ὅλοι αὐτεῖνοι, ἔπεσαν εἰς τὸν ὕπνο. Τότε πάγω καὶ παίρνω ἕναν ἀπὸ τὰ καΐκια καὶ τὸν βάνω σὲ μίαν φελούκα καὶ τοῦ λέγω νὰ πάγῃ σὲ ὅλα τὰ καΐκια νὰ τοὺς εἰπῇ κρυφίως σὲ μιὰ στιμὴ ὅλα συνχρόνως νὰ φύγουνε, νὰ μὴν μείνῃ κανένα· καὶ νὰ μὴν κάμουν σαματᾶ καὶ νοηθοῦν, θὰ τοὺς σκοτώσω. Αὐτεῖνοι γύρευαν ἀφορμὴ — 'σ ἕναν καιρὸν φύγαν ὅλα τὰ καΐκια καὶ πᾶνε εἰς τὴν δουλειά τους. Ὅταν ξεμάκρυναν, τὰ πῆραν χαμπέρι. Ἐγὼ ἔκανα ὅτι δὲν ξέρω καὶ κοιμώμουν. Τότε ἔρχονται μὲ ξυπνᾶνε· φωνάζω κ' ἐγὼ καὶ λυποῦμαι τὸ κακὸν ὁποῦ πάθαμεν. Τότε τοὺς λέγω· «Οἱ ἐλπίδες μας ἦταν αὐτές· πάγει κι' αὐτὸ καὶ εἴμαστε σὲ κίντυνο. Τώρα ἄλλη θαραπαγὴ δὲν εἶναι — φκειάσιμον τοῦ πόστου του ὁ καθείς. Μάλλωσαν μ' ἐμένα ὅτι τοὺς παρακίνησα καὶ διώξαμεν καὶ τ' ἄλογα. Σὰν τἄχαμεν, ἦταν ἐλπίδες νὰ φύγουν μ' αὐτά. Τοὺς εἶπα ὅτι ἦταν οἱ ἐλπίδες μου 'σ τὰ καΐκια κ' ἔδωσα αὐτείνη τὴν γνώμη. Ἄρχισαν νὰ στοχάζωνται καὶ νὰ φκειάνῃ ὁ καθεὶς τὸ πόστο του, ὅτι ἐκεῖ θὰ πεθάνῃ. Ἔκατζα νὰ φάγω ψωμί. Ἦρθαν τέσσεροι ἀξιωματικοὶ Γάλλοι μ' ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν φεργάδα νὰ πάρουνε μέσα τὴς τουλοῦμπες καὶ τ' ἄλλα τους τὰ πράματα, ὁποῦ κάναν νερό, ὁποῦ πλέναν τὰ σκουτιά τους, νὰ μὴν χαθοῦνε ὁποῦ θ' ἄνοιγε ὁ πόλεμος. Κράτησα τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ φάγαμεν μαζί. Μοῦ λένε· «Εἶστε πολλὰ ὀλίγοι κι' αὐτεῖνοι πολλοί, οἱ Τοῦρκοι, καὶ ταχτικοί· κι' αὐτείνη ἡ θέση εἶναι ἀδύνατη. Ἔχει καὶ κανόνια ὁ Μπραΐμης καὶ δὲν θὰ βαστάξετε. — Τοὺς λέγω, ὅταν σηκώσαμεν τὴν σημαία ἀναντίον τῆς τυραγνίας, ξέραμεν ὅτ' εἶναι πολλοὶ αὐτεῖνοι καὶ μαθητικοὶ κ' ἔχουν καὶ κανόνια κι' ὅλα τὰ μέσα· ἐμεῖς ἀπ' οὖλα εἴμαστε ἀδύνατοι· ὅμως ὁ Θεὸς φυλάγει καὶ τοὺς ἀδύνατους· κι' ἂν πεθάνωμεν, πεθαίνομεν διὰ τὴν πατρίδα μας, διὰ τὴν θρησκεία μας, καὶ πολεμοῦμεν ὅσο μποροῦμεν ἀναντίον τῆς τυραγνίας· κι' ὁ Θεὸς βοηθός. Αὐτὸς ὁ θάνατος εἶναι γλυκός, ὅτι κανένας δὲν

θὰ γένῃ ἀθάνατος· κι' ὅταν ὁ Χάρος θἀρθῇ νὰ μᾶς πάρῃ, ὅταν θέλῃ, ἄρρωστους καὶ δυστυχεῖς, καλύτερα σήμερα νὰ πεθάνωμεν». Μὲ φίλησε ἕνας ἀπ' αὐτοὺς καὶ τὸν φίλησα κ' ἐγώ. Ὕστερα φύγαν.

Ὅταν δρόσισε καὶ πῆρε τὸ δειλινό [1]), πῆρα καμπόσους ἀθάνατους συντρόφους ἀπὸ 'κείνους ὁποῦ γνώριζαν τοὺς 'Αράπηδες ἀπὸ τοὺς 'Αβαρίνους κι' ἀπὸ τὸ Νιόκαστρον, ὁποῦταν ὁ 'Αράπης χορτᾶτος κι' ὁ Ἕλληνας νηστικὸς καὶ διψασμένος, πῆρα καμπόσους ἀπὸ αὐτοὺς κι' ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ μύλου πήγαμεν κρυφίως, ἀπὸ τὴν ἐκκλησιούλα, καὶ τοὺς δίνομε ἕναν ντουφεκισμὸν τῶν Τούρκων, χωρὶς νὰ τοὺς βλάψωμεν, ἀλλὰ νὰ τοὺς ξυπνήσωμεν. Τότε ἀνοίξαμεν τὸ ντουφέκι καὶ μπῆκαν οἱ κολῶνες εἰς τὴν τάξη. Ὁ Μπραΐμης περήφανος ἔστειλε τοὺς κατζαδόρους, ὁποῦ τοὺς εἶχε καὶ εἰς τὸ Νιόκαστρον, κι' ἄλλες δυὸ κολῶνες ἀπὸ τὸ κάστρον· καὶ συνχρόνως καὶ οἱ ἄλλες κολῶνες— καὶ μὲ πρῶτον μᾶς πῆραν ὅλο τὸ περιβόλι καὶ τὴς κούλιες τοῦ περιβολιοῦ κι' ὁλόγυρα· καὶ μὲ τὴν πρώτη ὁρμὴ ἦρθαν εἰς τὸ κάτου μέρος τοῦ περιβολιοῦ, εἰς τὰ τείχη, ὁποῦναι πρόσωπον τῆς θάλασσας· κ' ἐκεῖ τὸ βαστοῦσα μὲ τοὺς συντρόφους μου. Μᾶς πλάκωσαν μὲ τὴν πρώτη ὁρμή· κ' ἐκεῖ ἄρχισε πεισματώδης πόλεμος ἀπὸ τὄνα τὸ μέρος κι' ἀπὸ τ' ἄλλο κάμποση ὥρα. Ἦταν ἡ κάψη, καὶ δὲν φυσοῦσε τελείως — κι' ὁ καπνὸς τῶν ντουφεκιῶν ἔγινε μία ἀντάρα, καταχνιὰ — θὰ μᾶς παῖρναν ὅλους. Τότε μιλήσαμεν ἀναμεταξύ μας νὰ βαροῦμεν τοὺς ἀξιωματικούς, ὅτι αὐτεῖνοι φέρναν μὲ τὸ στανιὸν τῆς κολῶνες ἀπάνου μας. Ὅταν ἀρχίσαμεν καὶ βαρούγαμεν καὶ σκοτώναμεν τοὺς ἀξιωματικούς, κρύγιωσαν. 'Σ τὸν ἴδιον καιρὸν βγάλαμεν τὰ σπαθιὰ πεντέξι, κι' ἄλλοι ὕστερα, καὶ ριχνόμαστε ἀπάνου τους καὶ τοὺς δίνομεν ἕνα χαλασμὸν — κι' ἀφίνουν καὶ κούλιες καὶ περιβόλι. Κ' ἐκεῖ εἰς τὴν πόρτα τοὺς πλάκωσαν οἱ Ἕλληνες καὶ ρίχναν εἰς τὸν σωρόν. Ἄρχισε ὁ πόλεμος κι' ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ μυλάκου, ὁποῦταν ὁ Ὑψηλάντης μὲ τοὺς Κρητικούς, καὶ μί-

---

1) «Τὸ ἀπόγευμα οἱ Ἄραβες ἐπιτεθέντες διὰ τριῶν φαλάγγων καὶ ἐπανειλημμένως προχωρήσαντες ἐντὸς ἡμισείας βολῆς τουφεκίου, ἀπεκρούσθησαν διὰ τῶν μιδραλλίων καὶ τοῦ τουφεκοβολισμοῦ τῶν Ἑλλήνων· τέλος μέρος αὐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τοὺς κήπους, ὁπότε ὁ Μαδύο ἢ τριῶν φιλελλήνων καὶ μετὰ δωδεκάδος Ρουμελιωτῶν καὶ Βουλγάρων καὶ τοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγήν». (Gordon's ἔνθ. ἀνωτ.). Ὁ Φίνλαυ ἐν τῷ ἐξῆς παρατιθεμένῳ χωρίῳ γράφει περὶ ρήγματος, δι' οὗ εἰσῆλθον οἱ ἐχθροὶ εἰς τὸν κῆπον, ἐν ᾧ παρὰ τοῦ Μακρυγιάννη γίνεται λόγος περὶ θύρας· «... Ὑπῆρχεν ὅμως μικρὸν ρῆγμα, ὅπερ οἱ Ἕλληνες ἀμελεῖς, ὡς συνήθως, παρέλιπον νὰ ἐπισκευάσωσι. Ἐκεῖθεν λόχος Ἀράβων ἀπεπειράθη νὰ ἐκβιάσῃ τὴν εἰς τὸν περίβολον εἴσοδον. Ἐσωρεύθησαν ἐπὶ τοῦ ρήγματος καὶ προσεπάθησαν ν' ἀνασυνταχθῶσιν ἐντὸς τῆς αὐλῆς· ἀλλὰ πρὶν ἢ τεθῶσιν ἐν τάξει ἐφώρμησαν κατ' αὐτῶν ξιφῆρεις ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὁμὰς Ἑλλήνων, οἵτινες κατακόψαντες ἐπὶ τόπου δεκατρεῖς, ἐξήλασαν τοὺς λοιποὺς πέρα τοῦ ρήγματος» (Φίνλαυ ἔνθ. ἀνωτ.). Τὰ αὐτὰ περίπου λέγει καὶ ὁ Τρικούπης, πλὴν ὅτι τὸ ρῆγμα δι' οὗ εἰσῆλθον οἱ ἐχθροὶ εἶχε προξενηθῇ ὑπ' αὐτῶν τούτων.

στικα μὲ μπαλαμιστράλλια· κι' ὅλα αὐτὰ πήγαιναν εἰς τὰ σώματα τῶν 'Αραπάδων.

Τότε γυρίζουν ὀπίσου καὶ μᾶς παίρνουν ὁμπρὸς καὶ τζακιστήκαμεν· ὅτι ἔστειλε κι' ἄλλους ὁ Μπράϊμης (τήραγε μὲ τὸ κιάλι) κι' αὐτεῖνοι γύρισαν καὶ τοὺς ἄλλους καὶ μᾶς χάλασαν. Γυρίσαμεν πίσου εἰς τὰ πόστα μας· κι' αὐτεῖνοι πολεμοῦσαν μπροστὰ κι' ὀπίσου. Μάζωξαν τοὺς σκοτωμένους. Μάτα τοὺς τζακίσαμεν κι' αὐτούς. Τότε μᾶς πισουδρόμησαν πάλε καὶ κόντεψαν νὰ μὲ πιάσουνε ζωντανόν, ὅτι μοῦ σκοτώθη ἕνα παληκάρι ἀπὸ τὰ καλύτερα, Κατζούγια τὸ λέγαν [1]), ἀπὸ τὸ Σερνικάνι χωριὸν τοῦ Σαλώνου. Μὲ τὸν καϊμένον τὸν ἀθάνατον Γκίκα ἔμεινα πίσου ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ πιάσαμεν τὸν σκοτωμένον ὁ Γκίκας ἀπὸ τόνα τὸ χέρι κ' ἐγὼ ἀπὸ τ' ἄλλο (ὅτι τὸν ἀγαποῦσα πολὺ αὐτὸν ὁποῦ σκοτώθη· ποτὲς δὲν μ' ἄφινε ἀπὸ τὸ πλευρὸ καὶ μὲ γλύτωσε σὲ τόσα δεινά· κ' ἐκεῖ, διὰ νὰ μείνωμεν εἰς τὸν τοῖχον τῆς κούλιας τοῦ περιβολιοῦ, ἔκαμεν ὁμπρὸς καὶ σκοτώθη), τὸν πήραμεν οἱ δυό μας, μὲ τὸν Γκίκα, καὶ κιντυνέψαμεν κ' ἐμεῖς καὶ τὸν φέραμεν εἰς τὸ πόστο μας. Κ' ἐκεῖ εἰς τὸ πόστο εἶναι χωμένος ὁ γενναῖος πατριώτης.

'Αφοῦ οἱ Γάλλοι ἔβλεπαν ἀπὸ τὴν φεργάδα τὸν πόλεμον καὶ τὸν χαλασμὸν τῶν Τούρκων, τόσο ἐνθουσιάστηκαν ὁποῦ γύρευαν ἂν ἦταν τρόπος νὰ βγοῦνε κι' αὐτεῖνοι νὰ μᾶς βοηθήσουνε· τότε παίρνει μίαν κασσέλα ροῦμι ὁ ναύαρχος καὶ οἱ φίλοι μου οἱ ἀξιωματικοί, οἱ τέσσεροι ὁποῦ φάγαμε ψωμὶ μαζί, ροζόλι καὶ βῆκαν ἔξω [2]). Τοὺς βάλαμεν 'σ τὴν κούλια. Μέρασα τὸ ροῦμι τῶν ἀνθρώπων διὰ νὰ ἰδῇ κι' ὁ ναύαρχος μὲ τοὺς φίλους του τὸν πόλεμον. Τότε κάνομεν καὶ τρίτο γιροῦσι καὶ τοὺς δώσαμεν ἕναν σκοτωμὸν καλόν· καὶ οἱ γενναῖοι Κρητικοὶ καὶ οἱ Ψαργιανοὶ μὲ τὰ μίστικα — χάριτες χρωστάγει ἡ πατρίδα 'σ αὐτοὺς τοὺς γενναίους ἀνθρώπους καὶ καλοὺς πατριῶτες. Τότε, ἐκεῖ ὁποῦ ριχτήκαμεν 'σ τὸ γιροῦσι, μοῦ πληγώθη βαρέως καὶ ὕστερα πέθανε ὁ καλὸς καὶ γενναῖος πατριώτης Μιχάλης Κυπραῖος, ὁποὖστειλα τῆς πλεγῆς καὶ πῆγε εἰς τὴν 'Αγγλικὴ φεργάδα, ὅταν κιντυνεύαμεν εἰς τὸ Νιόκαστρο [3]).

Βλέπουμεν ἀπὸ τ' 'Ανάπλι κ' ἔρχεται ἕνα μιντάτι· ἦταν ὁ γενναῖος Μῆτρος Λιακόπουλος, ἄξιον παληκάρι καὶ καλὸς πατριώτης. Ἦρθε μὲ πενῆντα ἀνθρώπους, ὅλο παλιοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶτες, πατριῶτες πολλὰ γενναῖγοι, ὅλοι καλοί. Ἦταν στενός μου φίλος καὶ ἦρθε· ὅτ' ἦταν παλη-

1) Τὸ χειρόγρ. **Κατζοια**. Ἐν τινι σημειώματι γράφεται **Κατζούδας** ὁ φονευθείς.

2) Τῆς προσφορᾶς τοῦ ρουμίου παρὰ τοῦ ναυάρχου Δερινὺ μνημονεύει καὶ ὁ Γόρδων. Πρῶτον δὲ ἤδη μανθάνομεν ὅτι παρέστη ἐν τῇ μάχῃ καὶ αὐτὸς ὁ ναύαρχος.

3) «Ὁ Κύπριος στρατιώτης, ὅστις τόσον γενναίως ἐκολύμβησε πρὸς τὸ 'Αγγλικὸν πολεμικὸν εἰς Ναβαρῖνον, ἔπεσε νεκρὸς (Γόρδων).

κάρι [1]). Ἦταν πλῆθος εἰς τ' Ἀνάπλι· μᾶς τήραγαν μὲ τὰ κιάλια (καὶ νὰ λένε ἐγκώμια δικά τους, ὅτι φύλαγαν τ' Ἀνάπλι). Ἀφοῦ ἦρθε ὁ Λιακόπουλος καὶ οἱ συντρόφοι του, τοὺς κεράσαμεν κι' αὐτούς. Τότε κάμαμεν νέον σκέδιον νὰ ριχτοῦμεν τῶν Τούρκων, ὁ Λιακόπουλος μὲ τοὺς ἀνθρώπους του νὰ πάγῃ τ' ἀριστερὸν μέρος τοῦ περιβολιοῦ, ὁ Γκίκας νὰ πάγῃ τὸ δεξιὸν ἀπὸ τὸν μυλάκον, ἐγὼ νὰ πάγω τὴν μέση τὸ περιβόλι—νὰ κινηθοῦμεν καὶ οἱ τρεῖς κολῶνες μαζὶ νὰ χτυπήσουμεν τοὺς Τούρκους, ὅτι συνάχτηκαν ὅλοι εἰς τὸ περιβόλι νὰ μᾶς ριχτοῦνε· καὶ νὰ τοὺς ριχτοῦμεν ἐμεῖς πρωτύτερα. Μέρασα τὰ φουσέκια καὶ κινηθήκαμεν καὶ οἱ τρεῖς κολῶνες συνχρόνως. Ἐκεῖ ὁποὖχα ριχτῇ ἐγὼ ὁμπρὸς μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ δυὸ κολῶνες, προχώρεσαν, κάποιοι Τοῦρκοι, ὁποῦ μοὖχε στείλῃ ὁ Μπραΐμης εἰς τὸ Νιόκαστρον καὶ μιλούσαμεν, μὲ γνώριζαν· καὶ ἦταν καὶ μ' ἄλλους Τούρκους εἰς τὴν κούλια τοῦ περιβολιοῦ, ἔρριξαν καὶ μὲ πλήγωσαν εἰς τὸ δεξὶ χέρι. Ἦταν ἀπὸ μουσκέτο καὶ τὸ μολύβι μεγάλο καὶ μὄφαγε ὅλα τὰ κόκκαλα. Μόπεσε τὸ σπαθὶ ἀπὸ τὸ χέρι—ἤμουν κι' ἀναμμένος ὁποὖτρεχα εἰς τὰ πόστα καὶ τοὺς ἔδινα πολεμοφόδια. Δὲν βαστιέταν τὸ αἷμα· τύλιξα τὸ χέρι εἰς τὸ πουκάμισο νὰ μὴν τὸ ἰδοῦνε οἱ ἄνθρωποι. Ὅμως τσακίστηκαν οἱ Τοῦρκοι πάλε ὄζω ἀπὸ τὴν κούλια, ἀφοῦ τοὺς χτυπήσαμεν κ' οἱ τρεῖς κολῶνες καὶ οἱ Κρητικοὶ καὶ τὰ μίστικα [2]). Τότε πέρασε καὶ ἡ ὥρα, ἔπαψε ὁ πόλεμος. Τελειώνοντας ὁ πόλεμος, ἦρθαν καμμιὰ ἑξηνταργιὰ ταχτικοὶ ἀπὸ τ' Ἀνάπλι μὲ τὸν λοχαγὸν Κάρπον. Βάρεσαν κ' ἐκεῖνοι τὰ ταμποῦρλα καὶ ρίξαν καὶ μίαν μπαταργιὰ εἰς τὸν ἀγέρα [3]).

---

1) Τῆς βοηθείας τοῦ Μήτρου Λιακοπούλου Ὀλυμπίου μνημονεύει μόνον ὁ Ν. Σπηλιάδης. Εἶχε δ' ἀκριβῶς, καὶ κατὰ τοῦτον, ὁ Λιακόπουλος μεθ' ἑαυτοῦ πεντήκοντα ἄνδρας.

2) «Ἡ ἔκβασις τῆς χθεσινῆς μάχης ἐστάθη πολλὰ ἔνδοξος διὰ τοὺς ἡμετέρους, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς μόνον ἐφονεύθη καὶ ἄλλος ἐπληγώθη. Οὗτος ὁ ὕστερος εἶναι ὁ γενναῖος Στρατηγὸς Μακρυγιάννης, ὅστις εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἔδειξε σημεῖα τῆς ἀνδρείας καὶ φρονήσεώς του» (ἔκθεσις πρώτη τοῦ «Φίλου τοῦ νόμου»). «Ὁ Στρατηγὸς Μακρυγιάννης ἐτραυματίσθη εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐναντίων ἐπίθεσιν, ἡ ὁποία ἀπεφάσισε τὴν νίκην» (ἔκθεσις δευτέρα τοῦ «Φίλου τοῦ νόμου»).

3) Περὶ τῆς ὥρας καθ' ἣν ἀφίκετο ὁ ὑπὸ τὸν Κάρπον λόχος τῶν εὐζώνων, περὶ τῆς μετοχῆς αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ πολλὴ ἀντίφασις ὑπάρχει. Ὁ «Φίλος τοῦ νόμου» γράφει· «Τὸ μικρὸν μέν, ἀλλ' ἀνδρεῖον Ἑλληνικὸν σῶμα ἐνδυναμώθη πρὸς τὴν ἑσπέραν ἀπὸ ἕνα λόχον κλπ.» (ἔκθ. α'). «Ὁ σταλεὶς λόχος τοῦ τακτικοῦ πεζικοῦ συντάγματος μ' ὅλον ὅτι ἔφθασεν ἀργὰ εἰς Μύλους, ἐπρόφθασεν ὅμως νὰ μεθέξῃ τῆς μάχης ταύτης, εἰς τὴν ὁποίαν ἔκαμε γενναίως τὰ χρέη του» (αὐτόθι). «Περὶ τὰ τέλη τοὺς ἐστάλη καὶ βοήθεια ἀπὸ ἑκατὸν τακτικοὺς καὶ ἐχρησίμευσε πολὺ καὶ αὐτὴ» (ἔγγραφον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ πρὸς τὸν Θ. Κολοκοτρώνην). Ὁ Ν. Σπηλιάδης γράφει συγκεχυμένως ὅτι φονευθέντος μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Λιακοπούλου ἀξιωματικοῦ τινος τοῦ Ἰμπραχίμ καὶ περικυκλώσαντες αὐτὸν οἱ στρατιῶται, τὸν ἐπῆραν καὶ ἔπαυσαν τοῦ νὰ μάχωνται. Ἔ π ε ι τ α ἔφθασεν ὁ Κάρπος κλπ. «Ὅθεν, ἅμα κινηθέντος τοῦ λόχου τούτου, ὁ ἐχθρὸς ἐτράπη εἰς φυγήν». Βέ-

κάρι [1]). Ἦταν πλῆθος εἰς τ' Ἀνάπλι· μᾶς τήραγαν μὲ τὰ κιάλια (καὶ νὰ λένε ἐγκώμια δικά τους, ὅτι φύλαγαν τ' Ἀνάπλι). Ἀφοῦ ἦρθε ὁ Λιακόπουλος καὶ οἱ συντρόφοι του, τοὺς κεράσαμεν κι' αὐτούς. Τότε κάμαμεν νέον σκέδιον νὰ ριχτοῦμεν τῶν Τούρκων, ὁ Λιακόπουλος μὲ τοὺς ἀνθρώπους του νὰ πάγῃ τ' ἀριστερὸν μέρος τοῦ περιβολιοῦ, ὁ Γκίκας νὰ πάγῃ τὸ δεξιὸν ἀπὸ τὸν μυλάκον, ἐγὼ νὰ πάγω τὴν μέση τὸ περιβόλι—νὰ κινηθοῦμεν καὶ οἱ τρεῖς κολῶνες μαζὶ νὰ χτυπήσουμεν τοὺς Τούρκους, ὅτι συνάχτηκαν ὅλοι εἰς τὸ περιβόλι νὰ μᾶς ριχτοῦνε· καὶ νὰ τοὺς ριχτοῦμεν ἐμεῖς πρωτύτερα. Μέρασα τὰ φουσέκια καὶ κινηθήκαμεν καὶ οἱ τρεῖς κολῶνες συνχρόνως. Ἐκεῖ ὁποὖχα ριχτῇ ἐγὼ ὁμπρὸς μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ δυὸ κολῶνες, προχώρεσαν, κάποιοι Τοῦρκοι, ὁποῦ μοὖχε στείλῃ ὁ Μπραΐμης εἰς τὸ Νιόκαστρον καὶ μιλούσαμεν, μὲ γνώριζαν· καὶ ἦταν καὶ μ' ἄλλους Τούρκους εἰς τὴν κούλια τοῦ περιβολιοῦ, ἔρριξαν καὶ μὲ πλήγωσαν εἰς τὸ δεξὶ χέρι. Ἦταν ἀπὸ μουσκέτο καὶ τὸ μολύβι μεγάλο καὶ μόφαγε ὅλα τὰ κόκκαλα. Μόπεσε τὸ σπαθὶ ἀπὸ τὸ χέρι—ἤμουν κι' ἀναμμένος ὁποὖτρεχα εἰς τὰ πόστα καὶ τοὺς ἔδινα πολεμοφόδια. Δὲν βαστιέταν τὸ αἷμα· τύλιξα τὸ χέρι εἰς τὸ πουκάμισο νὰ μὴν τὸ ἰδοῦνε οἱ ἄνθρωποι. Ὅμως τσακίστηκαν οἱ Τοῦρκοι πάλε ὄξω ἀπὸ τὴν κούλια, ἀφοῦ τοὺς χτυπήσαμεν κ' οἱ τρεῖς κολῶνες καὶ οἱ Κρητικοὶ καὶ τὰ μίστικα [2]). Τότε πέρασε καὶ ἡ ὥρα, ἔπαψε ὁ πόλεμος. Τελειώνοντας ὁ πόλεμος, ἦρθαν καμμιὰ ἑξηνταργιὰ ταχτικοὶ ἀπὸ τ' Ἀνάπλι μὲ τὸν λοχαγὸν Κάρπον. Βάρεσαν κ' ἐκεῖνοι τὰ ταμποῦρλα καὶ ρίξαν καὶ μίαν μπαταργιὰ εἰς τὸν ἀγέρα [3]).

---

1) Τῆς βοηθείας τοῦ Μήτρου Λιακοπούλου Ὀλυμπίου μνημονεύει μόνον ὁ Ν. Σπηλιάδης. Εἶχε δ' ἀκριβῶς, καὶ κατὰ τοῦτον, ὁ Λιακόπουλος μεθ' ἑαυτοῦ πεντήκοντα ἄνδρας.

2) «Ἡ ἔκβασις τῆς χθεσινῆς μάχης ἐστάθη πολλὰ ἔνδοξος διὰ τοὺς ἡμετέρους, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς μόνον ἐφονεύθη καὶ ἄλλος ἐπληγώθη. Οὗτος ὁ ὕστερος εἶναι ὁ γενναῖος Στρατηγὸς Μακρυγιάννης, ὅστις εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἔδειξε σημεῖα τῆς ἀνδρείας καὶ φρονήσεώς του» (Ἔκθεσις πρώτη τοῦ «Φίλου τοῦ νόμου»). «Ὁ Στρατηγὸς Μακρυγιάννης ἐτραυματίσθη εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐναντίων ἐπίθεσιν, ἡ ὁποία ἀπέφασισε τὴν νίκην» (Ἔκθεσις δευτέρα τοῦ «Φίλου τοῦ νόμου»).

3) Περὶ τῆς ὥρας καθ' ἣν ἀφίκετο ὁ ὑπὸ τὸν Κάρπον λόχος τῶν εὐζώνων, περὶ τῆς μετοχῆς αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ πολλὴ ἀντίφασις ὑπάρχει. Ὁ «Φίλος τοῦ νόμου» γράφει· «Τὸ μικρὸν μέν, ἀλλ' ἀνδρεῖον Ἑλληνικὸν σῶμα ἐνδυναμώθη πρὸς τὴν ἑσπέραν ἀπὸ ἕνα λόχον κλπ.» (Ἔκθ. α'). «Ὁ σταλεὶς λόχος τοῦ τακτικοῦ πεζικοῦ συντάγματος μ' ὅλον ὅτι ἔφθασεν ἀργὰ εἰς Μύλους, ἐπρόφθασεν ὅμως νὰ μεθέξῃ τῆς μάχης ταύτης, εἰς τὴν ὁποίαν ἔκαμε γενναίως τὰ χρέη του» (αὐτόθι). «Περὶ τὰ τέλη τοὺς ἐστάλη καὶ βοήθεια ἀπὸ ἑκατὸν τακτικοὺς καὶ ἐχρησίμευσε πολὺ καὶ αὐτὴ» (Ἔγγραφον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ πρὸς τὸν Θ. Κολοκοτρώνην). Ὁ Ν. Σπηλιάδης γράφει συγκεχυμένως ὅτι φονευθέντος μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Λιακοπούλου ἀξιωματικοῦ τινος τοῦ Ἰμπραχὶμ καὶ περικυκλώσαντες αὐτὸν οἱ στρατιῶται, τὸν ἐπῆραν καὶ ἔπαυσαν τοῦ νὰ μάχωνται. Ἔπειτα ἔφθασεν ὁ Κάρπος κλπ. «Ὅθεν, ἅμα κινηθέντος τοῦ λόχου τούτου, ὁ ἐχθρὸς ἐτράπη εἰς φυγήν. Βέ-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ Ι. ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

Τὸ γένος Χ. Γεωργαντᾶ Σκουζέ, σύζυγος τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη.

Κατ' ἀρχαίαν ἐλαιογραφίαν ὑπὸ Σπ. Προσαλέντη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀφοῦ ὁ πόλεμος τελείωσε, μὲ πῆραν καὶ μὲ πῆγαν εἰς τὴν φεργάδα τὴν Γαλλικὴ—ἔστειλε φελοῦκα ὁ ναύαρχος κι' ἀξιωματικούς. Ἅμα πλησιάσαμεν εἰς τὴν φεργάδα, ἔβαλε τὴν μουσικὴ καὶ βαροῦσε. Γύρευαν νὰ μὲ κρατήσουν μέσα εἰς τὴν φεργάδα διὰ νὰ μὲ γιατρέψουν. Ἐγὼ δὲν θέλησα. Μόδεσαν οἱ γιατροὶ τῆς φεργάδας τὸ χέρι καὶ μὲ συντρόφεψαν αὐτεῖνοι καὶ πεντέξι ἀξιωματικοὶ 'στ' Ἀνάπλι σουρουπώνοντας καλά [1]), καὶ μὲ δέχτηκαν οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀναπλιοῦ καὶ ἡ Κυβέρνηση α).

Εἶχα διορίση εἰς τοὺς ἀνθρώπους μου ἄνθρωπον καὶ τοὺς διοικοῦσε. Λυπήθη πολὺ ὁ ἀγαθὸς Ὑψηλάντης κι' ὁ Κωσταντήμπεγης ὁποῦ πληγώθηκα. Ὁ σκοτωμὸς τῶν Τούρκων — εἶναι ἄγνωστη ἡ ποσότη, ὅτι τοὺς σήκωναν εὐτύς. Ἦταν πολλοὶ οἱ Τοῦρκοι, ἦταν ὡς δώδεκα χιλιάδες τὸ ὅλο. Ἀπὸ 'κεῖνο ὁποῦ μάθαμεν ἄλλοι λένε σκοτωμένους περίτου ἀπὸ πεντακόσιους, ἄλλοι ἀκόμα περισσότερους κι' ἄλλοι λιγώτερους, κι' ἀχώρια οἱ πληγωμένοι. Δικοί μας σκοτώθηκαν δυὸ καὶ οἱ δυὸ ὁποῦ πληγώθηκαν [2]). Ἤμαστε ὡς τρακόσοι

βαιον φαίνεται ὅτι ἡ διὰ τῆς λόγχης ἐπίθεσις τοῦ τακτικοῦ ἐγένετο καθ' ἣν στιγμὴν ἀκριβῶς οἱ ἐχθροὶ ἀπεσύροντο ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τῶν ἄλλων, ἡ δὲ παρουσία τούτων ἐπέσπευσε τὴν ὑποχώρησιν. Μάχην ὅμως ἢ διὰ τῆς λόγχης συμπλοκὴν οὐδεμίαν συνῆψαν οἱ τακτικοὶ μετὰ τῶν Ἀράβων, φευγόντων ἤδη καὶ μὴ ἐπιστραφέντων πλέον. Ὅθεν οἱ μεταγενέστεροι λόγοι τοῦ Κάρπου· «συνεκρότησα μάχην μὲ τοὺς Αἰγυπτίους ὑπὸ τοῦ Ἰμβραΐμ πασσᾶ ὁδηγουμένους, Θεοῦ βοηθοῦντος καὶ ὡς ἐκ **θαύματος ἐνικήσαμεν** τοὺς Τούρκους καὶ ἀπεδιώξαμεν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῶν Μύλων, διασώσαντες τὴν θέσιν καὶ τὸν Δημ. Ὑψηλάντην ἀπὸ τὸν ἄφευκτον κίνδυνον», εἶναι καυχήσεις κεναί. Αὐτὸς ἄλλως ὁμολογεῖ ἐν τῇ «Ἀνασκευῇ» αὐτοῦ ὅτι «οἱ ἐχθροὶ εἰς τὴν στιγμὴν τῆς συμπλοκῆς ἔχαμαν μεταβολὴν ἀμέσως καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν». Δὲν συνεπλάκησαν ἄρα πρὸς αὐτοὺς οἱ τακτικοί. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀφελῶς λαλεῖ περὶ τῆς συγκινήσεως ἣν ἠσθάνθησαν πάντες, ὅτε μετὰ τὴν μάχην, ἀπαγγελθέντος τοῦ καταλόγου, οὐδεὶς ἔλειπεν !

1) «...Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος πάραυτα ἐμεταφέρθη εἰς τὴν Φρεγάδαν τοῦ Κ. Ἀντιναυάρχου Δερινή, ὅπου ἔλαβεν ὅλας τὰς δυνατὰς βοηθείας. Ἔπειτα ὁ Κ. Δερινὴς ἐπρόσταξε καὶ τὸν ἔβαλαν εἰς τὸ μονόξυλόν του καὶ τὸν ἐμετάφεραν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Διοίκησιν, ἐσυνόδευον δὲ αὐτὸν ὁ ἰατρὸς τῆς Φρεγάδας καὶ ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ στρατηγοῦ (;)». («Φίλος τοῦ νόμου» ἔκθ. 6'). Ὁ Κάρπος καὶ τὸν παιανισμὸν τῆς Γαλλικῆς μουσικῆς διεκδικεῖ ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Ν. Σπηλιάδου λεγόμενον ὅτι ἡ ἀνάκρουσις τῆς Μασσαλιώτιδος ἐγένετο πρὸς τιμὴν τῶν νικητῶν δὲν φαίνεται ἡμῖν πιθανόν. Διότι θὰ ἦτο τοῦτο ἔνδειξις ἐχθρότητος τοῦ Δερινὺ πρὸς τὸν Ἰμβραΐμ. Ἄλλως ὁ Γάλλος ἀντιναύαρχος δὲν ἦτο φιλίως διατεθειμένος πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, ὡς γράφει ὁ Γόρδων. Φυσικώτερον φαίνεται ὅτι, προσεγγιζούσης τῆς λέμβου τῆς φερούσης τὸν τραυματίαν στρατηγόν, ὡς καὶ αὐτὸς οὗτος ἱστορεῖ, ὁ ἱπποτικὸς Γάλλος καὶ «καλὸς ἐκτιμητὴς τῆς στρατιωτικῆς ἀρετῆς» (Γόρδων) ἀπέδωκε τὸν διὰ τῆς μουσικῆς τιμητικὸν χαιρετισμὸν πρὸς τὸν Μακρυγιάννην.

α) Ἀφοῦ εἶδε αὐτὸν τὸν πόλεμον ὁ ναύαρχος Ντερνὺς ἔχαμε ἔκθεσιν καὶ τὴν ἔβαλε εἰς τὴς ἐφημερίδες τὴς Γαλλικές.

2) Ὁ Τρικούπης γράφει ὅτι ἐκ τῶν Ἑλλήνων τέσσαρες μὲν ἐφονεύθησαν, ἐν οἷς καὶ τις φιλέλλην, τέσσαρες δὲ ἢ πέντε ἐπληγώθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Μακρυγιάννης. Τοὺς δὲ ἐχθροὺς πληγωθέντας καὶ φονευθέντας ὑπολογίζει πεντήκοντα. Ὁ Σπηλιάδης σημειοῖ ἕνα Ἕλληνα

ἄνθρωποι ἀπάνου κάτου [1]). Ὅτι σκόρπησαν οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὸν φόβο τους τὸ βράδυ καὶ πολλοὶ πῆγαν εἰς Ἄργος κι' Ἀνάπλι. Ὁ πόλεμος ἔγινε τὸν Γιούνιον μῆνα τὰ 1825.

Τὴν ἴδια βραδειὰ ἔφυε ἀπὸ 'κεῖ ὁ Μπραΐμης διὰ νυχτός [2]). Ἀφάνισε καὶ σκλάβωσε ὅλα τὰ χωριά. Καὶ τ' Ἄργος τὸ ἔκαψε καὶ σκλάβωσε πολλούς, ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τ' Ἄργους, ὁ Τζόκρης κ' οἱ ἄλλοι, πῆραν τὴς σπηλιές. Ἀπὸ 'κεῖ πῆγε ὁ Μπραΐμης ἀπόξω τ' Ἀνάπλι· ἔκαμαν ὀλίγον ἀκροβολισμὸν κ' ἔφυγαν καὶ πῆγαν εἰς τὴν Τροπολιτζά. Ἀφοῦ ἀφάνισε τ' Ἄργος καὶ χωριά του, τότε οἱ κυβερνῆται μας βάλαν καὶ μερεμέτισαν τὰ λέττα τῶν κανονιῶν καὶ βάλαν τὰ κανόνια ἀπάνου, ὁποὺταν καταῆ, καὶ μερεμέτισαν καὶ τὴς στέρνες τοῦ Ἀναπλιοῦ κι' ἀπόλυσαν τὸ νερὸ τῶν βρυσῶν μέσα καὶ δὲν ἄφιναν νὰ πάρῃ κανένας νερὸ ὅσο νὰ γιομίσουνε οἱ στέρνες. Ἐμένα μόνον μὄδιναν ὀλίγον ὁποῦ ἠμουν πληγωμένος.

Ἀφοῦ ἡ Κυβέρνηση εὐκαριστήθη ἀπὸ 'μένα πολὺ (τοὺς μίλησε κι' ὁ Ντερνὺς ὅσα τοῦ εἶπε ὁ Μπραΐμης εἰς τὴν Καλαμάτα, ὁποὺφαγε ψωμὶ εἰς τὴν φεργάδα του, τοὺς ἔδειξε καὶ τὸ τζορνάλε τῶν Μύλων) τότε εὐκαριστήθη διὰ ὅλα αὐτὰ ἡ Κυβέρνηση καὶ μοῦ εἶπαν νὰ μοῦ χαρίσουνε ἕνα χωριόν. Τοὺς εἶπα· «Ὅταν λευτερωθῇ ἡ πατρίδα, ὅποιος κάμῃ τὰ χρέη του — ἡ πατρίδα εἶναι δίκια. Τώρα κιντυνεύομεν· καὶ θέλει δουλειὰ κι' ἀγῶνα ἡ πατρίδα, κι' ὅταν λευτερωθῇ, ὅλα τ' ἀγαθὰ εἶναι δικά μας». Σὰν δὲν θέλησα διὰ χωριόν, μὄδωσαν ἕνα δῶρον ὁποῦ δὲν τὄχει κανένας ἄλλος στρατιωτικός, νάχω δυὸ ἀν-

---

φονευθέντα καὶ τὸν Μακρυγιάννην πληγωθέντα. Τούρκους δὲ μόνον φονευθέντας δέχεται ἑκατὸν πεντήκοντα καὶ πλείονας πληγωθέντας. Ὁ Γόρδων τοὺς μὲν φονευθέντας ἐχθροὺς ὑπολογίζει μεταξὺ πεντήκοντα καὶ ἑκατόν, τοὺς δὲ Ἕλληνας τρεῖς ἢ τέσσαρας πλὴν τοῦ φιλέλληνος, Ἐλβετοῦ ἢ Γερμανοῦ.

Περὶ τῶν ἐπιτεθέντων Ἀράβων ὁ Τρικούπης γράφει ὅτι ἦσαν ὀλίγοι, «διότι τὰ παρακείμενα ἄβατα ἔλη ἐμπόδιζαν τὴν ἐφόρμησιν πολλῶν» (τόμ. Γ', σελ. 165). Ὁ Σπηλιάδης γράφει ὅτι ἦσαν πέντε χιλιάδες ἑξακόσιοι πεζοὶ καὶ ἑξακόσιοι ἱππεῖς.

1) Ἔν τινι συντόμῳ περιγραφῇ εἰκόνος παριστανούσης τὴν μάχην τῶν Μύλων, γραφείσης δὲ φροντίδι τοῦ Μακρυγιάννη, οἱ πρὸ τῆς ἁφίξεως τοῦ Λιακοπούλου καὶ τοῦ Κάρπου ὄντες εἰς Μύλους λέγονται διακόσιοι πεντήκοντα. (Βλ. τὸ σχετικὸν παράρτημα, ἐν ᾧ αἱ περιγραφαὶ διαφόρων μαχῶν, ὧν μάλιστα μετέσχεν ὁ Μακρυγιάννης).

2) Τίς ἄρα ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς κατὰ τῶν Μύλων ἐπιθέσεως τοῦ Ἰμβραΐμ ; Γνωρίζων ἐκ κατασκόπων τὴν αὐτόθι ὕπαρξιν ἀφθόνων τροφῶν, ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ αὐτάς ; Ἢ μεθύων ὑπὸ τῶν ἐπαλλήλων νικῶν καὶ ἀήττητον ἑαυτὸν νομίζων, ἠθέλησε νὰ ἐμπνεύσῃ τρόμον εἰς τὸ κατάπληκτον ἤδη Ναύπλιον ; Ὅπως ἂν ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, ὁ Ἰμβραΐμ, καὶ κατὰ τὸν Γόρδωνα, ἐσφάλη ἐκτεθεὶς εἰς ἥτταν ὑπὸ δυνάμεως οὕτω κατωτέρας, ἐξ οὗ ἠφανίσθη ἡ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀηττήτου ἰδέα παρὰ τοῖς Ἕλλησι.

Τὴν 18ην Ἰουνίου Ἄραψ αἰχμάλωτος συλληφθεὶς καὶ ἀνακριθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰω. Νοταρᾶ ὡμολόγησεν ὅτι ὁ Ἰμβραΐμ πασσᾶς ἀπεσύρθη ἐκ τῶν Μύλων δι' ἔλλειψιν πολεμεφοδίων καὶ ὡς τραυματισθεὶς καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν χεῖρα. (Ι. Κολοκοτρ. «Ἐγγρ. καὶ Ἐπιστ.» σελ. 168).

θρώπους, καὶ νὰ τοὺς πλερώνῃ ἡ Κυβέρνηση μιστοὺς καὶ γεμεκλίκια, καὶ δυὸ ταγὲς κριθάρι κι' ἄχερον διὰ τὰ ζῶα μου κ' ἕνα σιτηρέσιον, πέντε γρόσια τὴν ἡμέρα, ὁποῦ μαζώνονται αὐτὰ ὅλα εἰς χρήματα — ὅσα γένονται νὰ τὰ λαβαίνω. Καὶ τὰ λαβαίνω ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση[1]). Τώρα ὁποῦρθε ὁ Κυβερνήτης θέλησε νὰ τὰ κόψῃ καὶ τοῦ πῆγα τὸ ἔγγραφον καὶ τἀπικύρωσε.

---

1) «Διότι ὁ Μακρυγιάννης ἔδειξε προθυμίαν νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ διότι ἐπληγώθη μάλιστα, ἐν ᾧ τόσοι ἄλλοι στρατηγοὶ προσκαλούμενοι νὰ ἐκστρατεύσωσιν ἀπέφευγον, ἔλαβε διαταγὴν ἀπὸ τὸ Νομοτελεστικὸν νὰ λαμβάνῃ ἀνὰ πέντε γρόσια τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὸ δημόσιον διὰ τροφήν του». (Ν. Σπηλιάδου σημ. τῆς σελ. 331 τόμ. Β'). Ὁ Σπηλιάδης κακῶς γράφει ὅτι ἡ διαταγὴ ἦτο περὶ πέντε γροσίων μόνον. Τὸ πρὸς τὸν Φαβιέρον ἀποσταλὲν βραδύτερον (30 Νοεμβρίου 1825) ἔγγραφον, περὶ οὗ καὶ κατωτέρω λόγος γίνεται, τὸ παραγγέλλον τὴν ἐν τῷ Τακτικῷ κατάταξιν τοῦ Μακρυγιάννη, ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 14943 διαταγὴν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετρέπετο τῷ Μακρυγιάννῃ «νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του δύο ἐκ τῶν ἀτάκτων στρατιωτῶν δι' ὑπηρεσίαν αὐτοῦ καὶ τοῦ ἵππου του». Ἤδη δ' ὁ Φαβιέρος παρηγγέλλετο νὰ δίδῃ τὸ σιτηρέσιον καὶ τὸν μισθὸν εἰς τοὺς δύο τούτους ἀτάκτους στρατιώτας, τὰ πέντε γρόσια εἰς τὸν στρατηγὸν καὶ τὴν πρὸς τροφὴν τοῦ ἵππου κριθήν.

Περὶ τῆς ἀπροθυμίας τῶν ἐν Ναυπλίῳ τὰ αὐτὰ γράφει καὶ ὁ Κάρπος, ἅπερ καὶ ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὁ Σπηλιάδης («Ἀνασκευῆς» σελ. 64).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

Ὁ Μακρυγιάννης ἀπέρχεται εἰς Ἀθήνας πρὸς θεραπείαν τοῦ τραύματος. — Πρόσκλησις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ὑδραίων καὶ μετάβασις εἰς Ὕδραν. — Ὁ Μακρυγιάννης ἐν Ναυπλίῳ. — Παραίτησις αὐτοῦ ἐκ τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ. — Μετάβασις εἰς Ἀθήνας καὶ κατάταξις εἰς τὸ Τακτικόν. — Νέαι ἔριδες πρὸς τὸν Γκούραν. — Ἀντενέργειαι κατὰ τοῦ Τακτικοῦ. — Ὁ Μακρυγιάννης καὶ πάλιν πολιτάρχης ἐν Ἀθήναις. — Ἀναχώρησις τοῦ Τακτικοῦ ἐξ Ἀθηνῶν. — Εἰσβολὴ τοῦ Κιουταχῆ εἰς τὴν Ἀττικήν. — Στρατοπέδευσις αὐτοῦ εἰς Πατήσια. — Πολιορκία τῆς πόλεως. — Ἅλωσις αὐτῆς. — Ἔναρξις τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως. — Ἔξοδος γυναικοπαίδων. — Προμήθειαι τροφίμων ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἡ παράταξις τῶν πολιορκουμένων. — Ὁ Μακρυγιάννης πολιτάρχης τοῦ φρουρίου. — Κατάληψις τοῦ Σερπετζὲ ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. — Τὸ κόμμα τοῦ Γκούρα ἐν τῇ Ἀκροπόλει. — Μάχη εἰς τὸ Λιοντάρι. — Μάχη εἰς Ἅγιον Γεώργιον Ἀλεξανδρινόν. — Αἱ παρὰ τὸν Σερπετζὲ μάχαι. — Στρατήγημα τοῦ Μακρυγιάννη. — Νίκη περιφανής. — Κατασκευὴ ὑπονόμου ὑπὸ τῶν εἰς Σερπετζέ. — Ἀποτυχία τῆς ἐκρήξεως. — Ὑποχώρησις τῶν ἀμυνομένων. — Νέον στρατήγημα τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἀντεπίθεσις καὶ νίκη. — Συγκινητικὴ συνέντευξις τοῦ Γκούρα καὶ τοῦ Μακρυγιάννη. — Συμφιλίωσις αὐτῶν. — Γεῦμα τοῦ Γκούρα παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ. — Τραγοῦδι τοῦ Μακρυγιάννη. — Θάνατος τοῦ Γκούρα. — Λόγος τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὴν φρουράν. — Παρασκευὴ νέας ὑπονόμου εἰς τὸν Σερπετζέ. — Αἰφνιδία ἔφοδος τῶν Τούρκων. — Τραυματισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη. — Μάχη ἐκ τοῦ συστάδην. — Δεύτερος τραυματισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη. — Τρίτος τραυματισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη. — Ὑποχώρησις τῶν Τούρκων. — Ἔριδες περὶ τῆς φρουραρχίας. — Διορισμὸς ἐπιτροπῆς. — Ἀπόφασις περὶ ἀποστολῆς ἀντιπροσώπου τῆς φρουρᾶς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν. — Ἐκλογὴ τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἔξοδος αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως. — Ἄφιξις εἰς Αἴγιναν.

Ἡ πληγὴ τοῦ χεριοῦ μου πήγαινε κακά· πρίσ'κε τὸ χέρι μου καὶ γίνη τούμπανο. Γύρευαν νὰ μοῦ τὸ κόψουνε εἰς τὸ νῶμον οἱ γιατροί, ὁποῦ μ'ὄχαν βάλῃ εἰς τ' Ἀνάπλι νὰ μὲ γιατρέψουν. Τριάντα ὀχτὼ 'μερόνυχτα δὲν ἔκλεισα μάτι. Μ' ἑτοίμασαν εἰς θάνατον· ἔφερε ὅλα τὰ σύνεργα ὁ γιατρὸς νὰ μοῦ τὸ

κόψῃ. Πῆρα τὸ γιαταγάνι καὶ γκρεμίστη κάτου ἀπὸ τὴν σκάλα καὶ γλύτωσε· εἰδὲ θὰ τὸν πάστρευα. Καὶ σηκώθηκα καὶ πῆγα εἰς τὴν Ἀθήνα εἰς τὸν γιατρό, καὶ μὲ γιάτρεψε. Ὅμως σακατεύτηκα ἐξ αἰτίας ἐκείνων τῶν γιατρῶν τοῦ Ἀναπλιοῦ· βῆκαν τὰ κόκκαλα ἀδίκως. Κι' ἂν δὲν πήγαινα εἰς τὴν Ἀθήνα, ἤμουν χαμένος [1]).

Ὅταν ἤμουν ἀκόμα εἰς τὴν Ἀθήνα, ὁποῦ γιατρεύομουν, τὴ Νύδρα τὴν φοβέριζε ὁ Μπραΐμης νὰ πάγῃ μ' ὅλον τὸν στόλον νὰ τὴν χαλάσῃ [2]). Οἱ Νυδραῖοι γύρεψαν εἰς τὴν Κυβέρνηση δύναμη στρατιωτικὴ καὶ τῆς ἔλεγαν· «Νὰ διορίσετε δύναμη, ὅμως ὁ Μακρυγιάννης νὰ μὴν λείψῃ καὶ τὸν γιατρεύομεν

---

1) Φαίνεται ὅτι μετὰ τὸν τραυματισμὸν αὐτοῦ εἰς Μύλους (13 Ἰουνίου 1825) ὁ Μακρυγιάννης δὲν παρέτεινε τὴν ἐν Ναυπλίῳ διαμονὴν πλέον τῶν τριάκοντα ὀκτὼ ἡμερῶν, καθ' ἃς λέγει ἐνταῦθα ὅτι πάσχων ἐκ τοῦ τραύματος δὲν ἠδύνατο νὰ κοιμηθῇ· διέτριψε δηλαδὴ ἐν Ναυπλίῳ μέχρι τῆς εἰκοστῆς Ἰουλίου περίπου, διότι τὴν 26ην τοῦ αὐτοῦ, ἐν Ἀθήναις ἤδη ὄντος τοῦ Μακρυγιάννη, εἶχον ἀχθῇ εἰς αἴσιον πέρας αἱ περὶ τοῦ γάμου αὐτοῦ πρὸς τὴν Αἰκατερίνην θυγατέρα τοῦ ποτὲ Χατζῆ Γεωργαντᾶ Σκουζὲ διαπραγματεύσεις, ταύτην δὲ τὴν χρονολογίαν φέρει ἡ ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη εὑρισκομένη καταγραφὴ τῆς προικός, ἡ κοινῶς λεγομένη κόπια, ἥτις εἶναι ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Πετράκη Διονυσίου, τοῦ Δημητρίου Χ''. Γεωργαντᾶ Σκουζέ, ἀδελφοῦ τῆς νύμφης πρεσβυτέρου, τοῦ Παναγῆ Σκουζέ, θείου τῆς νύμφης πρὸς πατρός, καὶ τοῦ Νικολῆ Μπουλίκη, συγγάμβρου τοῦ Μακρυγιάννη.

Ὁ Μακρυγιάννης εἶχε τραυματισθῇ κατὰ τὸ μέσον τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, θραυσθέντος τοῦ ὀστοῦ. Ἰάθη δ' ἐντελῶς βραδύτερον ἡ χεὶρ αὐτοῦ καὶ μόνον περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ δείκτου ἔμεινε δυσχέρειά τις μέχρι τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ Μακρυγιάννη, καίτοι κινδυνεύοντος, ἡ πρὸς τὸν ἀκρωτηριασμὸν ἀντιπάθεια, χαρακτηριστικὴ ἄλλως τῆς φυσικῆς καὶ ποιητικῆς ἅμα ἀντιλήψεως ἣν ἔχουσι περὶ τῆς ἀναπηρίας τὰ παλληκάρια.

Χαρακτηριστικὴ ὁμοίως τῶν χρόνων ἐκείνων ἡ πρὸς τοὺς ἐπιστήμονας ἰατροὺς δυσπιστία καὶ ἡ οὐχὶ παράλογος ἀφ' ἑτέρου πεποίθησις ἐπὶ τὴν τέχνην τοῦ ἐμπειρικοῦ Χασὰν ἀγᾶ καὶ ἡ οὐχὶ παράλογος ἀφ' ἑτέρου πεποίθησις ἐπὶ τὴν τέχνην τοῦ ἐμπειρικοῦ Χασὰν ἀγᾶ καὶ ἡ οὐχὶ παράλογος ἀφ' ἑτέρου πεποίθησις ἐπὶ τὴν τέχνην τοῦ ἐμπειρικοῦ Χασὰν ἀγᾶ Κούρταλη Τούρκου Ταλαντηνοῦ, διασήμου ἀνὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Τοῦτον ἤγαγεν εἰς Κούρταλη Τούρκου Ταλαντηνοῦ, διασήμου ἀνὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Τοῦτον ἤγαγεν εἰς Κούρταλη Τούρκου Ταλαντηνοῦ, διασήμου ἀνὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Τοῦτον ἤγαγεν εἰς Ἀθήνας ὁ Ἀνδροῦτσος τῷ 1822, ὅτε παρέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν. Βραδύτερον, κατὰ τὰς πρὸς Ἀθήνας ὁ Ἀνδροῦτσος τῷ 1822, ὅτε παρέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν. Βραδύτερον, κατὰ τὰς πρὸς Ἀθήνας ὁ Ἀνδροῦτσος τῷ 1822, ὅτε παρέλαβε τὴν Ἀκρόπολιν. Βραδύτερον, κατὰ τὰς πρὸς τὸν Γκούραν καὶ τοὺς Ἀθηναίους ἔριδας, μία τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Ὀδυσσέως ἦτο καὶ ἡ ἀπόλωσις τοῦ ἰατροῦ. Οὗτος ὅμως ἐκρατήθη ἐν Ἀθήναις καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν μεγάλην πολιόρκιαν ὠφέλησε λίαν θεραπεύων τοὺς τραυματίας. Ἐπειδὴ δ' ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως ἐσφάγησαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τὰ τέκνα καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, εἶχεν ὁρκισθῇ νὰ μὴ θεραπεύσῃ χριστιανὸν ἐξ Ἀταλάντης. (Βλ. ἐπεισόδιον τοιοῦτο ἐν «Ἀθην. Ἀρχείῳ» τόμ. Α' σελ. 101. Πρβ. καὶ σελ. 339. Καὶ Σουρμελῆ σελ. 108). Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ἀκροπόλεως ὁ Κούρταλης ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ εἰς Χαλκίδα, διέμεινεν αὐτόθι μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ὑπεγράφη καὶ ἐν Ἀθήναις ὑπό τε πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν καὶ τοῦ Μακρυγιάννη ἡ περιλάλητος αἴτησις προστασίας τῆς Ἀγγλίας.

2) Ὅτε μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς ὁ Ἰμβραΐμ κατήρχετο πρὸς τὸ Ἀργολικόν πεδίον πρὸ τῆς εἰς Μύλους μάχης, ἰδὼν ἀφ' ὑψηλοῦ τὴν Ὕδραν ἐξέτεινε τὴν χεῖρα καὶ ἀνεφώνησε· «Ἄχ, μικρὴ Ἀγγλία, ὡς πότε θὰ μοῦ ξεφεύγῃς! («Ah, little England, how long wilt thou escape me!» Gordon's τόμ. Β', σελ. 217»).

ἐδῶ [1]). Ὅτι ὅταν πῆγα εἰς Ἀθήνα, πέρασα πρῶτα ἀπὸ τὴ Νύδρα καὶ βῆκαν ὅλοι καὶ μὲ δέχτηκαν, καὶ δυὸ ἀπὸ τοὺς φίλους μοῦρριζαν λαχνὸν ποιὸς νὰ μὲ πάρῃ εἰς τὸ σπίτι του, καὶ μὲ πῆρε ὁ Δημήτρης Λαζαρίμος· καὶ ξόδιασε ἀρκετὰ εἰς τοὺς φίλους ὁποῦ γιόμοζε τὸ σπίτι του νύχτα καὶ ἡμέρα. Δὲν μ' ἄφιναν οἱ Νυδραῖοι νὰ φύγω, μοῦφεραν γιατρὸν κι' ὅλα μου τὰ χρειαζούμενα· καὶ στανικῶς ἔφυγα καὶ πῆγα εἰς τὴν Ἀθήνα. Ὕστερα στεῖλαν ἐπίτηδες ἄνθρωπον οἱ Νυδραῖγοι 'σ τὴν Ἀθήνα καὶ γράμμα ἀπὸ τοὺς νοικοκυραίους καὶ διαταγὴ τῆς Κυβέρνησης καὶ καΐκι νὰ πάγω. Τότε πῆρα τὸ σῶμα μου καὶ πῆγα. Καὶ μόκαμαν τόσες ἐπίδειξες.

Ἦρθαν κι' ὁ Καρατάσιος μὲ τὸ σῶμα του, οἱ Γριβαῖγοι, ὁ Κατζικογιάννης κι' ἄλλοι. Καθίσαμεν καμπόσον καιρόν. Μᾶς δίναν οἱ ἄνθρωποι τὸ ταΐνι μας, γεμεκλίκια. Τὰ σώματα θέλαν καὶ τοὺς μιστοὺς — ἡ Κυβέρνηση δὲν εἶχε. Γύρευαν ν' ἀλιμουργιάσουμεν τὰ σπίτια τῶν προκρίτων, νὰ τοὺς πιάσουμεν στανικῶς, νὰ τοὺς γυμνώσουμεν. Τότε ἐγὼ 'σ αὐτὸ δὲν ἔκλινα κ' ἔβγαλα ἐξ ἰδίων μου καὶ πλέρωσα τοὺς ἀνθρώπους· καὶ τοὺς εἶπα νὰ λένε καὶ τῶν ἀλλουνῶν νὰ πιάσουν τοὺς καπεταναίους τους νὰ τοὺς πλερώσουνε ἐξ ἰδίων τους, ὅτι οἱ Νυδραῖγοι δὲν μᾶς χρωστοῦν τίποτας. Ἐκεῖνοι πᾶνε μὲ τὰ καράβια καὶ σκοτώνονται διὰ τὴν πατρίδα, κ' ἐμεῖς — μᾶς ἔστειλε ἡ Κυβέρνηση νὰ φυλάξωμεν τὸ νησὶ καὶ μᾶς δίνουν παστρικὸ ψωμὶ καὶ γεμεκλίκια· τοὺς μιστοὺς θὰ τοὺς λάβωμεν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν. Ἂν γυμνώσουμεν τοὺς προκρίτους, τότε τί τοὺς φυλᾶμεν ἐμεῖς; Κ' ἐμεῖς τούρκικες πρᾶξες θὰ τοὺς κάμωμεν· καὶ τότε κιντυνεύομεν νὰ χαθοῦμεν. Τότε πιάνουν ὅλους τοὺς ἀρχηγούς τους καὶ τοὺς πλερώνουν ἐξ ἰδίων τους, καθὼς ἐγώ. Ὅλοι αὐτεῖνοι φοβέριζαν ἐμένα νὰ μὲ σκοτώσουνε δι' αὐτό. Περισσότερον ζοῦνε οἱ φοβερισμένοι ἀπὸ τοὺς ἀφοβέριγους.

Καθίσαμεν καμπόσο εἰς τὴ Νύδρα. Μόδωσαν ἕνα καλὸ ἀποδειχτικὸν κι' ἄλλο διὰ τὰ χρήματά μου, πῆρα κι' ἀπ' οὗλους τοὺς στρατιῶτες ὁποῦ τἄλαβαν ἐξ ἰδίων μου καὶ σηκώθηκα καὶ πῆγα εἰς τὴν Διοίκηση [2]) καὶ τῆς

---

1) Καὶ πρὸς τὸν Γκούραν ἔγραφον οἱ Ὑδραῖοι τὰ αὐτά· «παρακαλοῦντες μόνον νὰ μὴν λείψῃ μεταξὺ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν ὁ ἠγαπητός μας καὶ γενναῖος Μακρυγιάννης» (βλ. τὸ ἔγγραφον ἐν τῷ **Α'** τόμ. ὑπὸ χρονολογίαν 24 Αὐγούστου 1825). Ἡ δὲ πρὸς τὸν Μακρυγιάννην λίαν ἐπείγουσα διαταγὴ τοῦ ὑπουργείου τοῦ Πολέμου, φέρουσα χρονολογίαν 4 Σεπτεμβρίου (βλ. τόμ. **Α'**), παραγγέλλει αὐτῷ τὴν στρατολογίαν διακοσίων πεντήκοντα ἀνδρῶν καὶ τὴν ταχεῖαν μετάβασιν εἰς Ὕδραν, ὅπου νὰ τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ Καρατάσσου.

2) Οἱ περὶ τῆς εἰς Ὕδραν ἐκστρατείας ὑποβληθέντες τῇ Κυβερνήσει λογαριασμοὶ τοῦ Μακρυγιάννη εἶναι περὶ 157 ἀνδρῶν (155 στρατιωτῶν, 1 σημαιοφόρου καὶ 1 γραμματέως), ἄρχονται δ' ἀπὸ τῆς 4ης Σεπτεμβρίου, ὅτε φαίνεται ὅτι, παραλαβὼν εὐθὺς ἅμα τῇ διαταγῇ τῆς Κυβερνήσεως τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἐξεστράτευσεν ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ λήγουσι τῇ 1ῃ Δε-

εἶπα ὅτι θὰ διαλύσω τὸ σῶμα μου καὶ θὰ μπῶ εἰς τὸ ταχτικὸν ἁπλὸς στρατιώτης (μ' εἶχαν κάμῃ καὶ στρατηγόν). Τοὺς εἶπα· «Ἡ πατρὶς χωρὶς ταχτικὸν δὲν πάγει ὁμπρὸς καὶ θὰ μπῶ 'σ αὐτό». Πάσκισαν, δὲν μπόρεσαν νὰ μὲ βαστήξουν. Πέταξα τὸν βαθμό μου καὶ διάλυσα τὸ σῶμα μου· πῆρα καμπόσους ἀξιωματικούς μου νὰ πάγω εἰς τὴν Ἀθήνα, ὁποὖναι ὁ Φαβγές, νὰ γυμναστῶ ὡς ἁπλὸς στρατιώτης. Μαθαίνει αὐτὸ ὁ Γκούρας, θέλει νὰ μπῇ κι' αὐτὸς εἰς τὸ ταχτικὸν — νὰ τοῦ πλερώσουνε πρῶτα ὅλους τοὺς μιστοὺς κι' ὅσα τοῦ χρωστοῦν παλιά, ὀχτακόσες χιλιάδες γρόσια [1]). Τοῦ ὑποσκέθηκαν καὶ μπῆκε. Ὅμως αὐτὸ τόκαμεν νὰ πάρῃ τὰ χρήματα καὶ ὕστερα πίσω τὴν δουλειά του. Πῆγα ἐγὼ εἰς τὴν Ἀθήνα, μὄφκειασαν ἕνα ξύλινο ντουφέκι, ὅτι 'σ τὸ χέρι μου ἀκόμα δούλευε ἡ πληγή, καὶ γυμναζόμουν μὲ τοὺς στρατιῶτες· καὶ μὄδωσαν καὶ δάσκαλον χωριστά. Ὕστερα μπῆκε κι' ὁ Γκούρας καὶ γυμνάζονταν κι' αὐτός· καὶ κοντὰ 'σ ἐμᾶς ἐμπῆκαν κι' ἄλλοι πολλοί [2]).

κεμβρίου, ὅτε διέλυσεν ἐν Ναυπλίῳ τὸ σῶμα αὐτοῦ, παραιτηθεὶς τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ. Ὑπεβλήθησαν δ' ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τοῦ Πολέμου πρὸς τὸ Ἐκτελεστικὸν τεθεωρημένοι οἱ λογαριασμοὶ τὴν 22αν Νοεμβρίου (βλ. τόμ. Α'). Αὐθημερὸν δὲ τὸ Ἐκτελεστικὸν ἐνέκρινεν αὐτούς, μὴ ἀποδεχθέν, ὡς φαίνεται, τὴν παραίτησιν τοῦ στρατηγοῦ. Τὴν 30ὴν Νοεμβρίου (βλ. τόμ. Α') τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου ἔγραψε πρὸς τὸν συνταγματάρχην Φαββιέρον παραγγέλλον νὰ δεχθῇ πρὸς κατάταξιν τὸν Στρατηγὸν Μακρυγιάννην. Τὸ περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ εὐχαριστήριον πιστοποιητικὸν τῶν προκρίτων τῆς νήσου Ὕδρας φέρει χρονολογίαν 26 Νοεμβρίου 1825, ὁ δὲ «Φίλος τοῦ νόμου» τὴν 16ην Νοεμβρίου ἀνήγγειλε τὴν ἐξ Ὕδρας ἀναχώρησιν τοῦ Μακρυγιάννη, διαμείναντος οὕτως ἱκανὰς ἡμέρας ἐν Ναυπλίῳ πρὸ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀναχωρήσεως.

1) Τὸ ὑπὸ τὸν Φαββιέρον τακτικὸν εἶχεν ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας τὴν 5ην Ὀκτωβρίου 1825. Ἤδη δ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Αὐγούστου εἶχε γράψῃ πρὸς τὸ Ἐκτελεστικὸν σῶμα ὁ Γκούρας ἐκφράζων τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ νὰ καταταχθῇ εἰς τὸ τακτικόν. «Διὰ τοῦτο, προσέθετεν, συνομιλοῦντες μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ Κ. Μακρυγιάννη (ὅστις καὶ στοματικῶς θέλει ἀναφέρει αὐτήν), ἐμείναμεν σύμφωνοι εἰς τοῦτο τὸ κοινωφελὲς ἐπιχείρημα. (Σουρμελῆ ἔκδ. 6', σελ. 122). Σχολιάζων τὴν ὑπὲρ τοῦ τακτικοῦ ἀγαθὴν προαίρεσιν τοῦ Γκούρα ὁ Κάρπος εἰρωνεύεται αὐτόν, ἐρωτᾷ δὲ δυσπίστως ἂν ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὸ αἴσθημα τοῦτο ὁ Μακρυγιάννης («Ἀνασκευῆς» σελ. 71). Αἱ τοῦ Κάρπου ἀμφιβολίαι στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης χρονολογίας ἣν φέρει τὸ ρηθὲν ἔγγραφον τοῦ Γκούρα ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς ἱστορίας τοῦ Σουρμελῆ (σελ. 115).

Περὶ δὲ τῶν προθέσεων τοῦ Γκούρα κατατασσομένου εἰς τὸ Τακτικόν, περὶ ὧν καὶ κατωτέρω λόγον ποιεῖται ὁ Μακρυγιάννης, αὐτὸς ὁ Γκούρας διδάσκει ἡμᾶς γράφων ἐν τῇ ἀνωτέρω μνημονευθείσῃ ἀναφορᾷ αὐτοῦ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν· «... Παρακαλῶ ὅμως νὰ διατάξῃ ἵνα μοὶ πληρωθῶσιν ὅλοι οἱ λογαριασμοί μου διὰ νὰ κάμω καὶ ἐγὼ τὸ αὐτὸ πρὸς τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου στρατιώτας καὶ νὰ μείνω ἐλεύθερος μὲ ὅσους ἤθελαν μὲ ὑπακούσῃ νὰ γυμναζώμεθα εἰς τοῦτο τὸ ἐθνωφελὲς ἔργον». Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον (24 Αὐγούστου) ὁ ἐν Ναυπλίῳ ἀντιπρόσωπος τοῦ Γκούρα Ἀντ. Γεωργαντᾶς ἐπετύγχανε τῆς ἐγκρίσεως μέρους τῶν λογαριασμῶν αὐτοῦ ἐξ 152 χιλ. γροσίων, ἐμερίμνα δὲ καὶ περὶ παραχωρήσεως τῶν εἰσοδημάτων τοῦ ἐλαιῶνος τῶν Ἀθηνῶν («Ἀθην. Ἀρχεῖον» τόμ. Α', σελ. 482).

2) Ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν» (ἀριθ. 8 τῆς 12ης Δεκεμβρ. 1825) ἐδημοσιεύθη προκήρυξις τοῦ στρατηγοῦ Γκούρα ὑπὲρ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ ἀγγέλ-

Κ' ἔγινε τὸ σῶμα περίτου ἀπὸ πέντε χιλιάδες. Ἀρχηγὸς τοῦ σωμάτου ἦταν ὁ γενναῖος καὶ φιλέλληνας Φαβγὲς Γάλλος κι' ἄλλοι πολλοὶ μ' αὐτὸν γενναῖγοι ἀξιωματικοὶ Γάλλοι κι' ὁμογενεῖς. Χάριτες χρωστάγει ἡ πατρίδα σὲ ὅλους τοὺς φιλανθρώπους εὐεργέτες μας ὅλων τῶν ἐθνῶν καὶ καταξοχὴ εἰς αὐτοὺς τοὺς γενναίους Γάλλους, ὁποῦ θυσιάσαν κόπους καὶ βάσανα κι' ἀγωνίζονταν νὰ μᾶς συμμορφώσουν μὲ τὴν καλὴ τάξη κι' ἁρμονία.

Μπῆκαν εἰς τὸ ταχτικὸν κι' ὅλοι οἱ φιλόπατροι Ἀθηναῖγοι, τὰ νοικοκυρόπουλα, κι' ἀγωνίζονταν ὡς σολντᾶτοι α). Ἀφοῦ μπῆκε ὁ Γκούρας εἰς τὸ ταχτικόν, εἰς τὴν Διοίκηση εἶχε τὸν συμπέθερό του Γιαννάκο Βλάχο [1]) καὶ τοὺς ἄλλους φίλους του. Κι' ὅλοι αὐτεῖνοι συνφώνησαν νὰ στείλουν μίαν ἐπιτροπὴ εἰς τὴν Ἀθήνα δική τους, ἀπὸ φίλους, νὰ πουλήσουνε τὴν ἐθνικὴ γῆς καὶ νὰ τὴν πάρῃ ὁ Γκούρας κι' αὐτείνη ὅλη ἡ συντροφιά, γῆς, ἐλιές, σπίτια, ἀργαστήρια καὶ τὰ ἔξῆς. Στέλνουν ἐπιτροπὴ τὸν Γιάννη τὸν Κουντουμᾶ, τὸν Θανάση Λιδορίκη, τὸν Γιωργάκη Μόστρα [2]). Ἀφοῦ ἤρθαν, βγάζουν μίαν προκήρυξη δι' αὐτά, νὰ τὰ πουλήσουνε. Μιὰ ἡμέρα πήγαινα μὲ τὸν Γκούρα σεργιάνι καβάλλα. Μὲ κολάκευε· ἤθελε νὰ μοῦ δώσῃ μίαν ἀνιψιά του γυναῖκα [3]). Μοῦ λέγει· «Τοῦ Χασεκῆ τὰ ὑποστατικά, ἐλιές, περιβόλι κι' ὅλη τὴν περιφέρεια θὰ τὴν πάρω ἐγὼ δι' ὅσα μοῦ χρωστάει τὸ Ἔθνος. — Τοῦ λέγω, ἐσὺ πῆρες θησαυροὺς ἀπὸ αὐτὸ τὸ δυστυχισμένο Ἔθνος 'σ τὰ στρατόπεδα, εἰς τὴν Ἀθήνα, εἰς τὴν Πελοπόννησο. Πόσο φουσᾶτο ἔχεις εἰς τὴν ὁδηγίαν σου; Ποτὲ δὲν βγαίνουν τρακόσοι ἄνθρωποι· καὶ πλερώνει ὅλη ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς καὶ ἡ Κυβέρνηση δι' αὐτούς. Κι' ὅλον τὸν κόσμο τὸν γύμνωσες· καὶ δόντια ἔβγαλες ἐσὺ κι' ὁ Μαμούρης σου καὶ μὲ τὸ τζεκοῦρι σκοτώσετε ἀνθρώπους. Τὸ Σαρρῆ τὸν σκοτώσετε· πενῆντα χιλιάδες γρόσια ὁποῦχε ἀπάνου του,

---

λεται καὶ ἡ κατάταξις τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη. Ἐν τῷ ἑπομένῳ δὲ φύλλῳ τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος (16 Δεκεμβρ.) ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὸν τίτλον «Παρακίνησις» μακρὰ προκήρυξις καὶ τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τοὺς συστρατιώτας αὐτοῦ ἀγγέλλουσα τὴν εἰς τὸ τακτικὸν κατάταξιν καὶ ἐξηγοῦσα τοὺς λόγους τῆς ἀποφάσεως αὐτοῦ ταύτης. Προσέτι καὶ ἐν τῷ «Φίλῳ τοῦ νόμου» (ἀριθ. 170 τῆς 21ης Δεκεμβρίου) ἐδημοσιεύθη ἐπιστολὴ τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τοὺς ἐκδότας αὐτῆς, ἀγγέλλουσα τὴν κατάταξιν αὐτοῦ εἰς τὸ τακτικόν. (Βλ. ἀμφότερα τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐν τῷ Α΄ τόμῳ φέροντα τὴν αὐτὴν ἣν καὶ ἡ προκήρυξις τοῦ Γκούρα χρονολογίαν 10 Δεκεμβρίου 1825).

α) Δὲν ἐμπῆκαν 'σ τὸ ταχτικὸν μὲ προθυμίαν ὅσοι ἐμπῆκαν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα.

1) Μέλος τῆς Διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἀντικαταστάσης κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1826 εἰς τὸ λεγόμενον Ἐκτελεστικόν.

2) Βλ. τὸν διορισμὸν τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης καὶ τὸν κανονισμὸν τῶν καθηκόντων αὐτῆς, ἐχούσης καὶ διοικητικὴν δικαιοδοσίαν πρὸς τῇ εἰσπράξει τῶν προσόδων τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἐν «Γεν. Ἐφημ.» ἀριθ. 39 τῆς 20ῆς Φεβρ. 1826.

3) Τὴν 27ην Δεκεμβρίου ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ἀνταλλάξαντος τοὺς γαμικοὺς στεφάνους τοῦ στρατηγοῦ Γκούρα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

εἰς γρόσια καὶ τζιβαϊρκά, τὰ πῆρε ὁ Μαμούρης καὶ τὰ μεράσετε. Τέλος πάντων ἐσὺ γυρεύεις ἀκόμα ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν νὰ πάρῃς καὶ ὀχτακόσες χιλιάδες γρόσια· καὶ κατὰ τὴν ἐπιτροπή, ὁποὖναι διορισμένοι ὅλοι φίλοι σου, θὰ πάρῃς ὑποστατικὸ ὁποῦ ν' ἀξίζῃ πενῆντα διὰ δέκα· αὐτείνη ἡ ἐπιτροπὴ θὰ τὸ ξετιμήσῃ τοιούτως. Οἱ φίλοι σου καὶ οἱ συγγενεῖς σου κυβερνῆτες τἀπικυρώνουν. Τέλος πάντων ἐσὺ κι' ὁ Μαμούρης σου θὰ γίνῃς Μεμεταλῆς, ἐσύ, κι' αὐτὸς Μπραΐμης· κ' ἐμᾶς θὰ μᾶς πάρετε εἴλωτες! Νὰ τὴν χέσω τέτοια λευτεριά, ὁποῦ θὰ κάμω ἐγὼ ἐσένα πασιᾶ! — Τί κουβεντιάζεις ἔτζι; μοῦ λέγει. — Ἔτζι κουβεντιάζω! Ὅταν τὰ πάρῃς ἐσὺ αὐτὰ καὶ οἱ φίλοι σου, νὰ μὲ φτύσῃς!» Σηκώθηκα κι' ἀναχώρησα κατ' τὸ κονάκι μου.

Τὴν αὐγὴ βγάζει ἡ 'πιτροπὴ προκήρυξη. Πήγαμεν καὶ τὴν ἀλείψαμεν μαγαρσές. Κι' ὅσες βολὲς ματάβγαλε, τὰ ἴδια ἔπαθε. Μοῦ μίλησαν αὐτεῖνοι ὅλοι καὶ ἡ ἐπιτροπὴ ὅτι ὅσα μοῦ χρωστάγει τὸ Ἔθνος—νὰ μοῦ δώσουνε ὅ,τι θέλω. «Δὲν θέλω ἐγὼ τίποτας», τοὺς εἶπα. Τότε ἔμειναν ὅλα τὰ σκέδια τοῦ Γκούρα καὶ τῆς 'πιτροπῆς νεκρωμένα. Βγαίνει ὁ Γκούρας ἀπὸ τὸ ταχτικόν [1]). Κάνει πλῆθος ἀντενέργειες αὐτὸς καὶ οἱ συντρόφοι του, Ἀθηναῖγοι καὶ κυβερνῆτες, νὰ τὸ διαλύσουνε τὸ ταχτικόν. Ὁ καϊμένος ὁ Φαβγὲς ἔτρεξε εἰς τὴν προκομμένη Διοίκηση διὰ νὰ δώσῃ τὰ μέσα. Εἰς τὴν Ἀθήνα ἦταν σκουτιὰ τοῦ ταχτικοῦ κι' ἄλλα ἀναγκαῖα. Πολεμοῦσαν νὰ τὰ κάμουν οἱ καλοὶ πατριῶτες πλιάτζικα. Ὁ Φαβγὲς μὲ βάνει μέλος μιᾶς ἐπιτροπῆς, ὁποῦ συστήθη ἀπ' οὖλο τὸ ταχτικόν, νὰ προφυλάξωμεν αὐτά, νὰ μὴν τ' ἀδράξουν οἱ ἄλλοι. Ἦταν 'πιτροπὴ ὁ Σκαρβέλης, ὁ Σταυρῆς ὁ Βλάχος, ἄλλοι ἀξιωματικοὶ κ' ἐγώ. Καὶ τὰ προφυλάξαμεν ὅσο νἀρθῇ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ σώματος. Τότε ὁ Γκούρας, ὁ Ζαχαρίτζας, ὁ Βρανᾶς, ὁ Σουρμελῆς κι' ἄλλοι συντρόφοι τους Ἀθηναῖγοι, κι' ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν οἱ φίλοι τους κι' ὁ Γιαννάκος Βλάχος, ὁ συγγενὴς τοῦ Γκούρα, ὁποῦ τὸν εἶχε μέλος τῆς Κυβερνήσεως, κάνουν χιλιάδες ἀντενέργειες νὰ χαλάσουν τὸ ταχτικὸν καὶ τοῦ κόβουν ὅλα τὰ μέσα, νὰ διαλυθῇ χωρὶς ἄλλο. Ὅτι ἡ τάξη δὲν εἶχε κλεψὲς καὶ βία εἰς τοὺς κατοίκους. Οἱ καϊμένοι οἱ Ἀθηναῖγοι ἔβγαζαν τὴν χαψιὰ ἀπὸ τὸ στόμα τους καὶ τὴ δίναν τῶν ταχτικῶν. Κι' ὅλη 'μέρα συνεισφορὲς κάναν νὰ τὸ νταγιαντήσουνε, ὅτι καθὼς ἦρθε ὁ Φαβγὲς μὲ τὸ σῶμα εἰς τὴν Ἀθήνα, γνώρισαν τὰ σπίτια τους. Ἀφοῦ βλέπουν οἱ Ἀθηναῖγοι ὅτι τὸ ταχτικὸν κιντυνεύει καὶ τότε θὰ πάθουν τὰ πρῶτα ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη τ' ἀρχηγοῦ, μαζώνονται ὅλοι, κάνουν μίαν συνέλεψη καὶ

1) Ὁ Γκούρας ἐκ προνοίας ἴσως δὲν εἶχε προσέλθῃ ἐπισήμως εἰς τὸ ταχτικόν, μὴ παραιτηθεὶς τοῦ βαθμοῦ αὐτοῦ. Περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐρίδων τῶν ταχτικῶν καὶ ἀτάκτων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μῆνας τοῦ 1826 ἱκαναὶ ἐνδείξεις ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ἡμερολογίῳ Δ. Χρηστίδου («Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Δ', σελ. 1) Βλ. καὶ «Ἱστορίαν τοῦ ταχτικοῦ στρατοῦ» Χ. Βυζαντίου ἔκδ. δ', σελ. 93.

διορίζουν χίλιους 'Αθηναίους, ὅλα τὰ νοικοκυρόπουλα, κι' ἀρχηγὸν αὐτεινῶν διορίζουν ἐμένα, νὰ προσέχωμεν διὰ τὴν εὐταξίαν τῆς πόλεως κι' ἂν κάμῃ χρεία καὶ διὰ τὸν ὀχτρό, νὰ κινηθοῦμεν [1]). Ἔγινε ἡ συνέλεψη· διόρισαν τ' ἀναγκαῖα ὅλα. Τότε αὐτὸ τὄμαθε ὁ Γκούρας, δὲν τοὔρθε καλὰ οὔτε αὐτεινοῦ, οὔτε τῶν φίλωνέ του, οὔτε τῆς Κυβέρνησης, οὔτε τῆς σεβαστῆς ἐπιτροπῆς ὁποὖταν εἰς τὴν 'Αθήνα. Γράφουν αὐτὰ τῆς Κυβέρνησης, ἡ Κυβέρνηση στέλνει εἰς τὴν 'πιτροπούλα διαταγὴ καὶ μὲ φωνάζει, ἡ 'πιτροπούλα, καὶ μοῦ λέγει ὅτ' εἶμαι ἀξιωματικὸς τῆς Κυβερνήσεως κι' αὐτοῦ ὁποῦ μὲ διόρισαν οἱ 'Αθηναῖοι, νὰ τραβήσω χέρι ἀπὸ αὐτείνη τὴν ἀρχηγίαν. Τῆς λέγω· «Ὅ,τι μοῦ δίνουν οἱ πατριῶτες δὲν τ' ἀφίνω μόνος μου· ἂν δὲν μὲ θελήσουν οἱ ἴδιγοι, τότε τ' ἀφίνω. Κυβέρνηση ὡς ἀξιωματικὸς δὲν τὴν γνωρίζω, ὅτ' εἶμαι ἀπαρατημένος· ἤμουν στρατηγὸς καὶ εἶμαι ἁπλὸς στρατιώτης τοῦ ταχτικοῦ· κι' ἀρχηγὸν ἔχω τὸν Φαβγέ. Κι' ἂν φταίξω, αὐτὸς θὰ μὲ παιδέψῃ. 'Σ αὐτὸν ὁρκίστηκα ὡς ἁπλὸς στρατιώτης. Ἡ Κυβέρνηση δὲν ἔχει νὰ κάμῃ εἰς τὸ ἑξῆς μ' ἐμένα, οὔτε ἡ ἐπιτροποῦλες της [2]).

Μάθαμεν ὅτι ὁ Κιτάγιας ἑτοιμάζεται διὰ τὴν 'Αθήνα. Λέγει τῶν 'Αθηναίων ὁ καϊμένος ὁ Φαβγὲς νὰ ἐπιστατήσῃ μόνος του, νὰ βάλῃ ὅλο τὸ ταχτικὸν νὰ δουλέψουν νὰ κόψουν νησὶ τὸν Φαληρέα, καὶ οἱ 'Αθηναῖοι νὰ μὴν τρέχουν εἰς τὰ νησιά, νά εἶναι ἀπάνου εἰς τὴν πατρίδα τους· καὶ νὰ μὴν ξαναπουληθῇ ἡ 'Αθήνα. Ὁ Γκούρας ἀκούγοντας αὐτὸ ἐνέκρωσε, ὅτι τ' ἀργαστῆρι του αὐτεινοῦ κι' ὅλης του τῆς συντροφιᾶς νεκρώνει, τὸ κάστρο τῆς 'Αθήνας, τὸ βυζὶ τοῦ Γκούρα καὶ συντροφιᾶς του. Αὐτὸ τρώγει τὰ χρήματα, τὸ ταμεῖον τῆς 'Ανατολικῆς 'Ελλάδος, ὅλα τὰ εἰσοδήματα. Διὰ νὰ μὴν γένῃ αὐτὸ τὸ κακό, νὰ κοπῇ ὁ Περαίας, πολέμησαν ὅλοι τὸν Φαβιὲ καὶ πῆρε τὸ ταχτικὸν καὶ πῆγε εἰς τὰ Μέθενα, 'σ ἕνα ἔρημον καὶ νοσώδη τόπον, κ' ἔφκειασε ἐκεῖ κάστρο καὶ σπίτια. Κι' ὡς νοσώδης ὁ τόπος, ἀφανίστηκαν οἱ ἄνθρωποι καὶ χάθηκαν κακῶς κακοῦ. Κι' ἀπὸ τόσα ἅρματα, κανόνια, σκουτιὰ κι' ἄλλα ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου, ὁποῦ θά ἦταν τὸ ταχτικὸν διπλό, δὲν ἔμεινε τίποτας. Κι' αὐτὰ ὅλα δὲν χάνονταν, οὔτε τὴν 'Αθήνα νὰ τὴν ξανακυργέψουν οἱ Τοῦρκοι καὶ νὰ μᾶς τὴν πουλήσουνε ὀπίσου· καὶ νὰ πάρουν ἄνθρωποι χωρὶς ἀγῶνες καὶ θυσίες ἀπόνα γρόσι τὸ στρέμμα τὴν γῆς, ἄγρια γῆς καὶ καλή, καὶ νὰ βάλουν κ' ἐμᾶς νὰ τὴν γιωργοῦμεν ὡς εἵλωτες αὐτεινῶν· καὶ τὸ γενὶ νὰ βγάζῃ τῶν ἀδελφῶν μας καὶ συγγενῶν μας τὰ κόκκαλα. Καὶ λευτερωθήκα-

1) Ὁ Μακρυγιάννης ἄλλαις λέξεσιν ἀνέλαβε καὶ πάλιν πολιταρχικὰ καθήκοντα.

2) Τὸ πρὸς τὸν Φαββιέρον ἔγγραφον τοῦ ὑπουργείου τοῦ Πολέμου (βλ. σημ. σελ. 179) λόγον ποιεῖται περὶ ἀδείας καὶ οὐχὶ παραιτήσεως τοῦ Μακρυγιάννη, ὅπερ δηλοῖ ὅτι οὗτος μὲν ἐπέμενε νομίζων ἑαυτὸν παρητημένον, ἐκεῖνο δὲ μόνον ἐν ἀδείᾳ ὄντα αὐτόν.

μεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ σκλαβωθήκαμεν εἰς ἀνθρώπους κακοροίζικους, ὁποῦ ἦταν ἡ ἀκαθαρσία τῆς Εὐρώπης [1]).

Ὁ Κιτάγιας ἦρθε μὲ μεγάλη δύναμη ἀνθρώπων, μὲ καβαλλαρία, μὲ κανόνια, μ' ὅλα τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου. Ἔπιασε τὰ Πατήσια [2]). Τὰ χωριὰ τὰ περισσότερα τῆς Ἀθήνας προσκύνησαν, ὅτι ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην μας πολλοὺς κατοίκους τοὺς ηὔρανε φορτωμένους πέτρες καὶ τοὺς ξεφόρτωσαν κι' ἄλλους τοὺς λευτέρωσαν, ὁποῦ τοὺς παιδεύαμεν διὰ χρήματα [3]). Ἀφοῦ μάθαν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι ἔρχεται ὁ Κιτάγιας, μὲ ζήτησαν εἰς τὸν Φαβιέ, ὅτ' ἤμουν εἰς τὴν ὁδηγίαν του, καὶ μοῦδωσε τὴν ἄδεια κ' ἔμεινα ἅμα πῆγε εἰς τὰ Μέθενα μὲ τὸ σῶμα. Καὶ μὲ διόρισαν μ' ἄλλους δυὸ Ἀθηναίους τὸν Συμεὼν Ζαχαρίτζα καὶ Νεροῦτζον Μετζέλο καὶ ἤμαστε μ' ἀνθρώπους εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως [4]). καὶ πολεμούσαμεν νύχτα καὶ ἡμέρα τριάντα τέσσερες ἡμέρες. Ὁ Κιτάγιας χάλαγε τὰ τείχη μὲ τὰ κανόνια κ' ἐμεῖς φκειάναμεν. Καὶ καταφανιστήκαμεν εἰς τὸν σκοτωμὸν καὶ πληγωμόν. Μίαν αὐγή, μίαν ὥρα νὰ φέξῃ, ἀφοῦ γκρέμισε σὲ πολλὰ μέρη τῆς πόλεως τὰ τείχη καὶ δὲν μᾶς ἄφιναν τὰ κανόνια τ' ἀκατάπαυτα νὰ μερεμετίσουμεν τὰ τείχη, τότε μπῆκαν οἱ Τοῦρκοι — τοὺς μέθυσε πρῶτα μὲ ροῦμι καὶ μπῆκαν ἀπὸ τρεῖς μεριές [5]). Κι' ἀνακατω-

---

1) Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῶν μεγάλων ἀγορῶν οἰκοπέδων καὶ ἀγρῶν τῶν γενομένων κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Τούρκων ὑπὸ Ἑλλήνων ἑτεροχθόνων.

2) Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν Τούρκων ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας τὴν 30ὴν Ἰουνίου 1826. Ἐν Πατησίοις δέ, ἐλθὼν ὕστερον ὁ Κιουταχῆς, κατέστησε τὸ γενικὸν αὐτοῦ στρατόπεδον.

3) «... Ἀλλὰ σεβόμενος τὴν ἀλήθειαν βεβαιῶ τοὺς ἀναγνώστας ὅτι τὰ κινήσαντα αἴτια εἰς ὑποταγὴν τοὺς χωρικοὺς ὑπῆρξαν ἡ πρὸς αὐτοὺς διηνεκὴς δυναστεία τοῦ Γκούρα, ἐπισύρουσα διάφορα ἀδικήματα καὶ διαρπαγάς. Ἀφ' ἧς ἡμέρας διωρίσθη φρούραρχος μέχρι τοῦδε δὲν ἔλειψεν ἡ φορολογία, γενομένη μὲ δυνατὴν καταδυναστείαν εἰς τρόπον ὥστε οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν εἴσοδόν των εἰς τὰ χωρία εὗρον δύο δεμένους ἐπὶ τούτῳ, τοὺς ὁποίους λύσαντες ἀπέλυσαν καὶ οὗτοι εὐγνωμόνουν τοὺς Τούρκους ὡς λυτρωτάς» (Σουρμελῆ σελ. 143). Αὐστηρότερον ἔτι κρίνει ὁ Τρικούπης τὴν διαγωγὴν τοῦ Γκούρα (τόμ. Δ', σημ. 44).

4) Ἡ τῷ Μακρυγιάννῃ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φαβιέρου ἄδεια ἦτο τριμηνος, «μετὰ τὴν ὁποίαν διορίαν, ἐὰν τὰ τοπικὰ συμφέροντα τὸ συγχωρήσουν, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ χρέη του» (βλ. τὸ ἔγγρ. ἐν τόμ. Α', φέρον χρονολογίαν 28 Ἀπριλίου 1826). Ὁ διορισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τῶν ἄλλων δύο, Σ. Ζαχαρίτσα καὶ Ν. Βενιζέλου (τὸ ὄνομα **Μεντζέλος** προῆλθεν ἐκ παραφθορᾶς τοῦ **Μπενιζέλος**) ὡς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς πόλεως («εἰς τὸ νὰ ἐπισταθοῦν εἰς ὅλα τὰ μπούρτζα τῆς πόλεως, διορθοῦντες καὶ διαθέτοντες πᾶν ὅ,τι ἀπαιτῶνται εἰς ἐνδυνάμωσιν τῶν μπουρτζίων καὶ εἰς ἀσφάλειαν καὶ φύλαξιν τῆς πόλεως,) φέρει χρονολογίαν 11 Ἰουνίου (βλ. τόμ. Α'), ἐνῷ ἤδη ὁ ἐχθρὸς ἐπήρχετο κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Γκούρας εἶχεν ἀμελήσῃ ὅλως τῆς ὀχυρώσεως τῆς πόλεως, προσέχων τὸν νοῦν μόνον εἰς τὸ φρούριον. Εἶχε δὲ ἀπὸ τῆς τρίτης Μαΐου διορισθῇ γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὡς μὴ φροντίσας δ' ἐν καιρῷ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Γκούρας «ἦτον μὲ τὴν γνώμην ν' ἀφήσωμεν τὴν χώραν· οἱ Ἀθηναῖοι ἀποφασίζουν νὰ τὴν βαστάξουν», ὡς γράφει ὁ Ἀθηναῖος Παναγῆς Ποῦλος ἐν τῷ ἡμερολογίῳ αὐτοῦ («Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Α' σελ. 225).

5) Ἡ πόλις ἐκυριεύθη τὴν 3ην Αὐγούστου, ὡς καὶ ὁ Μακρυγιάννης γράφει ὀλίγον κατωτέρω.

μένοι μὲ τοὺς Τούρκους πήγαμεν πολεμῶντας ὡς τὸ κάστρον. Εἰς τὰ μπροστινὰ τείχη τὰ μακρύτερα, ὁποῦναι πρόσωπον τῶν Πατησιῶν, φυλάγαμεν οἱ Ἀθηναῖοι [1]) κι' ὁ γενναῖος κι' ἀγαθὸς πατριώτης ὁ Μορφόπουλος· ἀπὸ τὴν Μπουμπουνίστρα κι' ὡς τὸ ριζὸ τοῦ κάστρου ὁ Μαμούρης μ' ἀνθρώπους τοῦ Γκούρα καὶ χωργιάτες· ἀπὸ τὴς Κολῶνες, τὸν Ἁγιώργη, ὡς τὸ ριζὸ τοῦ κάστρου ὁ Στάθης Κατζικογιάννης. Ὅλοι ἀγωνίστηκαν γενναίως καὶ πατριωτικῶς. Ἡ πατρὶς χάριτες τοὺς χρωστάγει. Ὁ Γκούρας ἦταν εἰς τὸ κάστρον κι' οὔθεν ἔκανε ἀνάγκη, ὁποῦ ἦταν πολὺς πόλεμος, πρόφτανε. Καὶ γενικῶς ὅλοι ἀγωνιστήκανε πατριωτικῶς καὶ γενναίως. Οἱ Τοῦρκοι ὁλόγυρα τὴν χώρα εἶχαν κανονοστάσια, τάμπιες, καὶ βαροῦσαν μὲ κανόνια, μπόμπες καὶ γρανέτες καὶ λιανοντούφεκον. Αὐτεῖνοι πλῆθος κ' ἐμεῖς ὀλίγοι ὡς πεντακόσοι ἄνθρωποι, κάτου ὄχι ἀπάνου. Οἱ θέσες ἐκτεταμένες.

Πήγαμεν εἰς τὸ φρούριον. Ἦταν ἡ νίλα ἐκεῖ· γυναικόπαιδα, ζῷα. Γιόμωσε ὁ Σερπετζές [2]). Ἡ θεία πρόνοια, ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες, εἶναι μεγάλη καὶ δίκια. Οἱ Τοῦρκοι — πιασμένες ὅλες οἱ θέσες ὁλόγυρα εἰς τὴν χώρα καὶ κάστρο. Ἐβῆκαν οἱ ἄνθρωποι, γυναικόπαιδα, κλαίγοντας, μὲ τόσα ζῷα, καὶ οἱ Τοῦρκοι δὲν τοὺς πῆραν χαμπέρι τελείως· καὶ σωθήκανε ὅλοι χωρὶς νὰ ματώσῃ μύτη κανενοῦ καὶ πῆγαν εἰς Ἀμπελάκι καὶ Κούλουρη [3]).

Τὴν χώρα τὴν βαστήσαμεν τριάντα τέσσερες ἡμέρες. Κολλήσαμεν εἰς τὸ κάστρο Ἀγούστου 3, τὰ 1826. Ὅταν μπήκαμεν εἰς τὸ κάστρο, ἦταν πλῆθος ἐκεῖ βόιδια. Ὁ Γκούρας, ἀμαθὴς ἀπὸ μπλόκους, τἄβγαλε καὶ τ' ἀπό-

---

1) Βλ. ἐν φύλ. 81 τῆς «Γεν. Ἐφημ.» (7 Αὐγ.) περιγραφὴν τῶν κατεχομένων ἐπὶ τοῦ τείχους θέσεων· «... εἰς τοῦ Ἀγγέλου ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης καὶ τοῦ εἰς τὴν ἐκεῖ σταθῆκην κανονοστασίου ὁ στρατηγὸς Δ. Εὐμορφόπουλος».

2) Ἀκριβῆ περιγραφὴν τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως βλ. ἐν τῷ ἡμερολογίῳ Ν. Καρώρη («Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Α', σελ. 61). Ὁρίζων ὁ Μακρυγιάννης ὀλίγον κατωτέρω τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως 34 ἡμερῶν, χρονολογεῖ αὐτὴν ἀπὸ τῆς 30ῆς Ἰουνίου, ἡμέρας καθ' ἣν πρῶτον ἐνεφανίσθη τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν περὶ τὴν πόλιν, μέχρι τῆς 2ας Αὐγούστου (τῆς γενικῆς ἐφόδου τῶν Τούρκων γενομένης πρωὶ τῆς 3ης Αὐγούστου). Κυρίως ὅμως ἡ πολιορκία τῆς πόλεως ἤρξατο τὴν 5ην Ἰουλίου, καταλαβόντων τῶν Τούρκων διαφόρους πέριξ θέσεις. Ἐκτοτε δὲ ἔπαυσε καὶ ἡ ἐλευθέρα πέρα τῶν τειχῶν κίνησις τῶν Ἑλλήνων.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ἐξηκολούθησε δραστηρία ἡ κατὰ τοῦ φρουρίου προσβολή. Τὴν 6ην Αὐγούστου ἐφονεύθη ἐκ βόμβας, κατὰ τὸ ἡμερολόγιον Καρώρη «Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Α', σελ. 65) ὁ Κόλιας Μασούρης Ἀθηναῖος, «στρατιώτης ἄξιος καὶ παλαιὸς τοῦ Μακρηγιάννη».

Περὶ τοῦ Σερπετζὲ βλ. σημ. 1 τῆς σελ. 80 τοῦ παρόντος τόμου.

3) Τὴν 11ην Αὐγούστου ἐξῆλθον τοῦ φρουρίου πεντήκοντα γυναικόπαιδα. Τὴν 12ην ἐξῆλθον ἕτερα τριακόσια. Τὴν δὲ 14ην «κατὰ προτροπὴν τοῦ νεοσυσταθέντος Ἀστυνόμου Σταμούλη Χοντροῦ καὶ τοῦ Πολιτάρχου Μακρυγιάννη, συναινέσει δὲ καὶ τοῦ Ἀρχηγοῦ ἀνεχώρησαν πάλιν ἕως τριακόσιαις ψυχαῖς ἀπὸ τὸ φρούριον, οἱ πλέον ἄρρωστοι καὶ μερικὰ ἄλογα, καὶ πάγουν νὰ σωθοῦν ὅπου ἠξεύρουν» (Ἡμερ. Καρ. ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 74).

λυσε ὅλα ἔξω, καὶ τὰ πῆραν οἱ Τοῦρκοι [1]). Τοῦ λέγω· «Τί κάνεις, ἀδελφέ; ἐδῶ εἶναι πολιορκία. — Λέγει, λίγον καιρὸ θὰ κάμωμεν». Ἔτζι τὄλεγαν οἱ Εὐρωπαῖγοι, ὁποὔρχονταν εἰς τὸ κάστρο, καὶ τοὺς πίστευε. Ὅταν δὲν εἴχαμεν οὔτε ψωμί, βάρειε τὸ κεφάλι του. Τὰ βόιδια τἄφαγαν οἱ Τοῦρκοι κ' εὐκιῶνταν τὴν ἀνοησίαν τοῦ Γκούρα. Ἐγὼ ἤμουν καμένος ἀπὸ τὸ κάστρο τῆς Ἄρτας, ὁποῦ καθόμουν νηστικός, κι' ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο, ὁποῦ δὲν εἴχαμεν οὔτε νερό. Ἔβαλα τὸ κρασὶ τῶν συγγενῶν τῆς γυναικός μου κι' ὅλους τοὺς ζαϊρέδες, ἀγόρασα ρύζι ἑξακόσες ὀκάδες, ὄσπρια κι' ὅλα τ' ἀναγκαῖα· κι' ἀλάτισα τόσα βόιδια καὶ γουρούνια. Κ' ἔτρωγαν ὅσους ἀνθρώπους εἶχα μαζί μου, κι' ἀχώρια οἱ λαβωμένοι καὶ οἱ ἄλλοι, ὅταν ἦρθε ὁ Κριτζώτης καὶ τὸ ταχτικόν, ὁποῦ κατήντησε ἑκατὸ γρόσια ἡ ὀκὰ τὸ βούτυρον καὶ τ' ἄλλα τ' ἀναγκαῖα καὶ δὲν βρίσκονταν.

Ἀφοῦ κολλήσαμεν εἰς τὸ κάστρο, μεράσαμεν καὶ πῆρε ὁ καθεὶς τὰ πόστα του. Ὁ Παπᾶ Κώστας, ὁ Ἐμορφόπουλος κ' ἐγὼ εἰς τὴν Χρυσοσπηλιώτισσα, ὁποὖναι ἡ σπηλιὰ καὶ οἱ δυὸ κολῶνες ἀπὸ πάνου [2]). Ἀφανιστήκαμεν εἰς τὸν σκοτωμὸν καὶ πλήγωμα, ὅτ' ἦταν καρσὶ ὁ Σέτζος καὶ τὸ Κολωνάκι ὁποὖταν τὰ κανόνια τῶν Τούρκων· ἀπὸ μέσα εἰς τὸν Σερπετζὲ οἱ Ἀθηναῖγοι ὁ Συμιός [3]), ὁ Νεροῦτζος, ὁ Μῆτρο Λίτζος, ὁ Ντάβαρης ὡς τὴν ἔξω πόρτα τοῦ κάστρου· 'σ τὴν τάπια τοῦ Δυσσέως, ἀπὸ 'κεῖ καὶ κάτου, ἄνθρωποι τοῦ Γκούρα· εἰς τοῦ Λιονταριοῦ τὴ ντάπια [4]) Ἀθηναῖοι, ὁποῦ ἦταν κιντυνῶδες μέρος. Αὐτεῖνοι οἱ καϊμένοι ἦταν γυμνοὶ καὶ δυστυχισμένοι, ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Γκούρα τοὺς γύμνωσαν. Κι' ὁ καϊμένος ὁ Ντάβαρης ὁ Ἀναγνώστης μὲ τόσους πατριῶτες του κι' ὁ Γερολίτζος ἦρθαν νὰ σκοτωθοῦν μὲ τοὺς χωργιανούς τους κ' ἤφεραν κι' ὅλα τους τὰ βόιδια καὶ σκουτιὰ τῶν σπιτιῶν τους κ' ἔντυναν κ' ἔθρεφαν τοὺς συνπολῖτες τους τοὺς δυστυχισμένους Ἀθηναίους, ὁποῦ συναγωνίζονταν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος. Καὶ τότε ὡς ἀδελφοὶ

---

1) Ἡ ἀπόλυσις τῶν ζῴων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Γκούρα πρὸ τῆς ἐξόδου τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων, ὁ δὲ Μακρυγιάννης διηγεῖται αὐτὴν πρωθυστέρως. «**10 Αὐγούστου** ... Διὰ δὲ προστα γῆς τοῦ Στρατηγοῦ ἀπελύθησαν καὶ πολλὰ ζῷα ἔξω τοῦ Σαρπεντζὲ διὰ οἰκονομίαν τοῦ νεροῦ». (Ἡμερολ. Καρώρη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 71).

2) Ἀκριβῶς ἄνω τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου. Αἱ ὑπὸ τὸ τεῖχος στῆλαι ὑπάρχουσι καὶ νῦν. **Σέτζος** καὶ **Σέγγιος** ἀρσεν. Ἀπαντᾷ καὶ οὐδετέρως. Εἶναι ὁ λόφος τοῦ μνημείου τοῦ Φιλοπάππου. (Ἡ λέξ. seggio θρόνος). Τὸ **Κολωνάκι** κατέμπροσθεν τοῦ Ὠδείου τοῦ Ἡρώδου.

3) Δημοτικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος **Συμεών**. Νοεῖται δ' ἐνταῦθα ὁ Συμεὼν Ζαχαρίτσας. Νεροῦτζος εἶναι ὁ Βενιζέλος. Οἱ δὲ Μῆτρος Λίτζος καὶ Ἀναγνώστης Ντάβαρης ἦσαν χωρικοὶ ὁ μὲν Λιοπεσιώτης, ὁ δὲ Χαλανδριώτης.

4) Ἡ ἀρχαία Τουρκικὴ πύλη, μὴ ὑπάρχουσα ἤδη, ἔκειτο βηματά τινα ἀριστερὰ τῆς σημερινῆς εἰσόδου. Περὶ τῆς «τάπιας τοῦ Ὀδυσσέως» βλ. σημ. 2 τῆς σελ. 91 τοῦ παρόντος τόμου. Ἡ δὲ «τάπια τοῦ Λιονταριοῦ» ἔκειτο σχεδὸν ἀκριβῶς πρὸ τῆς σημερινῆς εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως.

μέραζαν τὸ ἐδικόν τους. Ἀφοῦ γύμνωσαν τὴν Ἀθήνα οἱ ἄνθρωποι τοῦ Γκούρα καὶ δὲν ἄφιναν τοὺς Ἀθηναίους νὰ βγάλουν τίποτας ἔξω, εἰς τὸ κάστρο τοὺς πουλοῦσαν τὸ πρᾶμα τους τὸ ἴδιον, τῶν Ἀθηναίων, κι' ἀπ' αὐτὰ ἔτρωγαν καὶ ντύνονταν, ὁποῦ δούλευαν οἱ περισσότεροι μέσα εἰς τὰ χαντάκια καὶ λαγούμια νύχτα καὶ ἡμέρα. Ἦταν μαζὶ μ' ἐμένα οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μὲ τὸν Κώστα Λαγουμιτζῆ [1]), καὶ χωρὶς ν' ἀγωνιζόμαστε ἐμεῖς, τὸ κάστρο θὰ κιντύνευε καὶ θὰ παραδόνεταν πρὸ καιροῦ. Εἰς τὸ Σερπετζὲ ἀπὸ πάνου, εἰς τὸ θέατρο, φύλαγε ὁ Κατζικογιάννης. Ὕστερα μὲ διόρισαν ὅλοι οἱ πολιορκημένοι πολιτάρχη [2]) τοῦ κάστρου, νὰ φέρνω γύρα ὅλο τὸ κάστρο μέσα διὰ τὴν εὐταξίαν κ' ἔξω σὲ ὅλα τὰ πόστα νὰ τρέχω ὅθεν ἀκολουθήσῃ ντουφέκι, νὰ προφτάνωμεν. Καὶ φύλαγαν ἀνθρῶποι μου εἰς τὴ ντάπια τοῦ Δυσσέως καὶ τὴν ἄλλη· καὶ τοὺς μέραζα καὶ τὸ νερὸν ὁλουνῶν εἰς τὸ κάστρον.

Ἀπόξω τὸν Σερπετζὲ καρσὶ τοῦ Σέτζου ἦταν ἕνας γαμπρὸς τοῦ Γκούρα ὁ Ντεντούσης, τίμιος πατριώτης καὶ γενναῖος· κιντυνώδης ἡ θέση αὐτείνη — ἐσκοτώθη. Καὶ διόρισαν καὶ σήκωσα τοὺς ἀνθρώπους μου ἀπὸ τὴν Χρυσοσπηλιώτισσα καὶ τὴν πιάσαμεν κ' ἐκείνη τὴν θέση ἐμεῖς [3]). Τέσσερες ἀδρασκελιὲς μακρυὰ καὶ λιγώτερον ἦταν τὰ χαρακώματα τῶν Τούρκων, βαθιὰ χαντάκια καὶ εἰς τὰ χείλια τους κοφίνια. Εἶχα κ' ἐγὼ φκειασμένες δυὸ ντάπιες· καὶ τρυπήσαμεν τὸ κάστρο καὶ στεκόμαστε ἐκεῖ. Τὴν νύχτα φκειάναμεν τὶς ντάπιες καὶ τὴν ἡμέρα μᾶς τὶς χάλαγαν μὲ τὰ κανόνια ἀπὸ τὸ Σέτζος. Ὅτ' ἦταν καρσὶ καὶ πολλὰ κοντά. Κι' ἀφανιστήκαμεν εἰς τὸν σκοτωμόν. Τὸ ἴδιον πάθαιναν κι' ἀπάνου εἰς τὸ κάστρο. Ὅτ' ἦταν πέτρες· κι'

---

1) Ὁ Κώστας Λαγουμιτζῆς διασωθεὶς ἐκ Μεσολογγίου εἶχεν ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας, διαταγῇ τῆς Κυβερνήσεως, τὴν 3ην Ἰουλίου μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Νικολάου Ζαχαρίτζα. Τὸ ἐπώνυμον τοῦ Κώστα κατὰ τὸν Ν. Σπηλιάδην ἦτο Νταλερύπουλος. Ὑπῆρξε δ' ἀληθῶς ἔξοχος ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ ἐν τῇ πολιορκουμένῃ Ἀκροπόλει, ἀξίου τῶν ἐπαίνων οὓς ἀπονέμει αὐτῷ ὁ Μακρυγιάννης. Ὁ Κώστας Χορμοβίτης καὶ ὑπὸ τοῦ Σουρμελῆ σημειοῦται ὡς εἷς τῶν κατὰ τὴν πολιορκίαν ἀρχηγῶν τῶν Ἀθηναίων.

2) Ὁ Μακρυγιάννης διωρίσθη καὶ πάλιν πολιτάρχης, «διὰ νὰ ἐπιστατῇ εἰς κάθε καλὴν τάξιν τοῦ φρουρίου», τὴν 1ην Νοεμβρίου, εἰ καὶ ἡ χρονολογία εἶναι δυσδιάκριτος ὡς ἀπεσχισμένη (βλ. τὸ ἔγγραφον ἐν τῷ Δ' τόμῳ). Εἶναι δ' ὑπογεγραμμένος ὁ διορισμὸς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δημογερόντων Ἀθηναίων καὶ πάντων τῶν στρατ. ἀρχηγῶν Ν. Κριεζώτη (εἰσελθόντος εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τὴν 11ην Ὀκτωβρίου), Στ. Κατσικογιάννη, Δ. Εὐμορφοπούλου, Γιάννη Μαμούρη, Γερ. Φωκᾶ, Συμ. Ζαχαρίτσα καὶ Μήτρου Λέκκα (εἰσελθόντος ὁμοίως μετὰ τοῦ Μαμούρη τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς εἰσόδου τοῦ Κριεζώτου).

3) Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Σπύρου Ντεντούση, πληγωθέντος τὴν 3ην Σεπτεμβρίου καὶ ἀποθανόντος τὴν 4ην, δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὸν χρόνον καθ' ὃν ὁ Μακρυγιάννης κατέλαβε τὸν Σερπετζέ, τὸν ὁποῖον κατέστησαν περιλάλητον αἱ ὑπὲρ τῆς ἀμύνης αὐτοῦ αἱματηραὶ μάχαι τοῦ γενναίου στρατηγοῦ. Ἦτο δὲ ὁ Ντεντούσης ἐκεῖνος Γαλαξειδιώτης, γαμβρὸς τοῦ Μαμούρη ἐπ' ἀδελφῇ, ἣν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἶχε συζευχθῇ.

ἀφανίστηκαν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ κανόνια καὶ μπόμπες. Γιόμωσε τάφους ἀπάνου τὸ κάστρο καὶ τοὺς χώναμεν 'σ τὸν Σερπετζέ.

Τὸ κάστρο τώρα θέλει νὰ φάγῃ ἐκείνους ὁποῦ τὄτρωγαν τόσα χρόνια καὶ τοὺς ἔθρεφε σὰν μανάρια, καὶ σκοτώνονταν καθεμερινῶς [1]). Ὁ Γκούρας ἔφκειασε ἕναν περίφημον ναόν, τὸν γιόμωσε ἀπὸ πάνου χῶμα νὰ μὴν περνάγῃ ἡ μπόμπα, κ' ἔβαλε τὴν φαμελιά του μέσα καὶ κάθονταν κι' ὁ ἴδιος. Πῆρε εἰς τὸ κάστρο τὸν συμπέθερό του τὸν Σταυρῆ Βλάχο, τὸν Καρώρη, τὸν Βρανᾶ, τὸν Ζαχαρίτζα, ὅλο του τὸ παρτίδο, τὴν συντροφιά του καὶ τοὺς ἔδωσε κ' ἕνα καλὸ ὑπόγειον. Καὶ τοὺς σύστησε δημογεροντία· καὶ τοὺς ἔβαλε καὶ γραμματέα τὸν Διονύση Σουρμελῆ, ὁποῦ τὸν θυμιατοῦσε γράφοντας ὅταν ἦταν εἰς τὴν χώρα αὐτὸς κι' ὅλη αὐτείνη ἡ συντροφιά [2]). Τοὺς πῆρε καὶ εἰς τὸ κάστρο, τοὺς ἔβαλε εἰς τὸ ὑπόγειον, τρῶνε καὶ πίνουν χωρὶς νὰ πατήσῃ κανένας ἀπὸ αὐτοὺς ὄξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ ὑπόγειου. Ὅτι ὄξω ἦταν μπόμπες καὶ γρανάτες καὶ κανόνια καὶ κιντύνευε ὁ καθείς, καὶ εἰς τὸ ὑπόγειον ἦταν σιγουριτά· ὄξω ἀπὸ τὸν Ζαχαρίτζα τὸν Νικολάκη. Αὐτὸς ὁ καϊμένος ἔβγαινε κι' ἀγωνίζονταν, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι οἱ πατριῶτες, καὶ κιντύνευε μαζί μας. Οἱ ἄλλοι ὅλοι εἰς τὸ ὑπόγειον· κι' ὁ Γκούρας εἰς τὸν ναὸν κάθεταν μὲ τὴν φαμελιάν του. Πηγαίναμεν ἐμεῖς σκοτωνόμαστε μὲ τοὺς Τούρκους ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο — ἔγραφε ἡ δημογεροντία κι' ὁ Σουρμελῆς ἔξω εἰς τὴν Διοίκηση καὶ εἰς τοὺς καπεταναίους καὶ εἰς τὴς 'φημερίδες· «Σήμερα ἐβῆκε ὁ ἀρχηγὸς Γκούρας ἔξω ἀναντίον τῶν Τούρκων κ' ἔκαμεν ἐκείνη τὴν νίκη, ἐκείνη». Κάθε ὀλίγον ὅσοι ἦταν εἰς τὰ ὑπόγεια ἐγκώμιαζαν ἐκείνους ὁποῦ ἦταν εἰς τὸν ναόν. Τά εἰδαμεν αὐτὰ γραμμένα εἰς τὴς 'φημερίδες, ὅτι τἄστελναν ἀπὄξω τοῦ 'Αναστάση Λιδωρίκη καὶ Βλάχου, γυναικάδελφου καὶ συμπέθερου τοῦ Γκούρα.

Σὰν τά εἰδαμεν αὐτά, πιαστήκαμεν καὶ μαλλώσαμεν· καὶ τοὺς εἶπα· «Χωρὶς νὰ βλέπωμεν ὅλα τὰ γράμματα καὶ νὰ τὰ ὑπογράφωμεν ὅλοι, πεζοδρόμον ἀπὸ τὸ κάστρο ἄλλη φορὰ δὲν βγαίνομεν». Κ' ἔτζι ἀκολουθήσαμεν εἰς

---

1) Εἶναι πικρά, ἀλλ' ἀληθεστάτη ἡ παρατήρησις τοῦ Μακρυγιάννη. Ἐφονεύθη ὁ Γκούρας ἐν τῇ 'Ακροπόλει· ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ἐτάφη ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ καταπεσόντος 'Ερεχθείου· ὁ πενθερὸς αὐτοῦ 'Αναγνώστης Λιδορίκης ἀπέθανε τὴν 26ην 'Οκτωβρίου. Ὁ Ντεντούσης ἐφονεύθη. Καὶ ἄλλοι τῶν ἐκ πλαγίου συγγενῶν τοῦ Γκούρα ἀπέθανον ἢ ἐφονεύθησαν. Τὴν 9ην Μαρτίου 1827 ἀπέθανε καὶ ὁ Γέρο Γιάννης 'Αγραφιώτης ὀνομαστὸς διὰ τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ παρὰ τῷ Γκούρᾳ.

2) Διαρκούσης τῆς πολιορκίας δὲν ἐγένοντο πιθανῶς γενικαὶ ἐκλογαὶ δημογερόντων, ἀλλ' ἑνὸς μόνον ἀντικατάστασις. Οἱ μνημηνευόμενοι ἐνταῦθα πλὴν τοῦ Βρανᾶ Γαβριὴλ ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς τῆς πολιορκίας, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ ὁ Στάμος Σεραφείμ, πάντες ἐκ τοῦ ἐν 'Αθήναις ἀγοράτου τοῦ Γκούρα. Κατὰ δὲ τὴν πολιορκίαν, ἐξελθόντος τοῦ Σεραφεὶμ τὴν 29ην Αὐγούστου, ἐξελέχθη ἀντ' αὐτοῦ, φαίνεται, ὁ ἡγούμενος Γαβριήλ. Ὁ κατωτέρω μνημονευόμενος Νικολάκης Ζαχαρίτσας εἶναι αὐτὸς ὁ ὀλίγον ἀνωτέρω σημειούμενος ὁ δημογέρων.

τὸ ἑξῆς[1]). Τότε τοῦ εἶπα τοῦ Γκούρα· «Νὰ πιάσῃς πόστο ἔξω ἀπὸ τὸ κάστρο, καὶ τότε κατὰ τ' ἀντραγαθήματά σου γράψε». Παληκάρι γενναῖον, φιλότιμον ἐβῆκε κ' ἐκεῖ σκοτώθη, καὶ εἶπαν ὅτι τὸν σκότωσα ἐγώ. Τοῦ Θεοῦ ψυχὴ νὰ μὴν δώσω ἂν ἀκολούθησα τοιοῦτο ἢ μοῦ πέρασε ἀπὸ τὴν ἰδέα μου. Ὕστερα γκρέμισε καὶ τὸ κανόνι ἐκεῖνον τὸν περίφημον ναὸν καὶ χάθη καὶ ἡ φαμελιὰ τοῦ Γκούρα καὶ τόσες ἄλλες ψυχές. Ἐγλύτωσε ζωντανὸ ἀπ' οὔλους αὐτοὺς ἕνα ἀθῷον παιδί, καὶ οἱ ἄλλοι σκοτώθηκαν ὅλοι [2]).

Εἰς τὴ ντάπια τοῦ Δυσσέα ἀπόξω ὡς τὴ ντάπια τοῦ Λιονταριοῦ ἐκεῖ εἴχαμεν δεμένο λαγοῦμι· εἴχαμεν βάλῃ μπαροῦτι καὶ τὸ φτίλι ἀπὸ ἐκεῖ τό εἴχαμεν ὡς μέσα εἰς τὸ χαντάκι. Κ' ἐκείνη τὴν θέση τοῦ Λιονταριοῦ τὴν φύλαγαν οἱ Ἀθηναῖγοι οἱ γυμνοί. Κεφαλὴ αὐτεινῶν ἦταν ὁ Δανίλης, γενναῖος ἄνθρωπος καὶ τίμιος πατριώτης. Τὸν πιάσαν ὕστερα ζωντανὸν αὐτὸν καὶ τὸν Μῆτρο Λέκκα, τοὺς ἀγαθοὺς πατριῶτες, καὶ τοὺς παλούκωσαν εἰς τὴν Ἔγριπον οἱ Τοῦρκοι. Τὸ φτίλι τοῦ λαγουμιοῦ ἦταν ἀπὸ πανί. Οἱ ἄνθρωποι κατουροῦσαν εἰς τὸ χαντάκι, ὅτι δὲν μποροῦσαν νὰ πᾶνε ἀλλοῦ, ὅτι τοὺς βαροῦσαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ Καράσουϊ κι' ἀπ' ἄλλα μέρη· καὶ τοὺς κατασκότωναν καθημερινῶς. Οἱ Τοῦρκοι ἀποφάσισαν νὰ κάμουν γιροῦσι δι' αὐτὸ τὸ μέρος, καὶ εἰς τὴ ντάπια, ὁποῦταν τὸ λαγοῦμι δεμένο, ἐκεῖ συνάχτηκαν πλῆθος ἀπὸ αὐτούς. Βάλαμεν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν τάξη, βήκαμεν καμπόσοι καὶ στεκόμαστε μὲ τὰ μαχαίρια εἰς τὸ χέρι. Βάλαμεν φωτιὰ εἰς τὸ φτίλι, ἦταν βρεμένο, δὲν ἔπιασε· πῆγε σὲ καμπόσο διάστημα ἡ φωτιὰ καὶ κόπη. Τότε εἶδα ἕναν πατριωτικὸν ἐνθουσιασμόν. Ἕνας Ἀθηναῖος παίρνει μὲ τὴν χούφτα του φωτιὰ καὶ πῆγε καὶ τὴν ἔρριξε εἰς τὸ φτίλι—διὰ τὴν πατρίδα

---

1) Ἐν τῇ «Γεν. Ἐφημερίδι» (ἀρ. 80 τῆς 4ης Αὐγούστου) ἤρξατο δημοσιευόμενον ἡμερολόγιον τῶν ἀπ' ἀρχῆς τῆς πολιορκίας (29 Ἰουνίου) γενομένων. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο, ὅπερ ἡ εἰρημένη ἐφημερὶς ἐδήλωσεν ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 2ας Ὀκτωβρίου ὅτι συντασσόμενον ὑπὸ τοῦ Διον. Σουρμελῆ ἐστέλλετο πρὸς τὸν Γιαννάκον Βλάχον, μέλος τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, τελευτᾷ τὴν 30ὴν Σεπτεμβρίου 1826 (δημοσιεύεται τὸ τέλος αὐτοῦ ἐν τῷ ἀριθ. 1 τῆς 16ης Ὀκτωβρίου), εἶναι δ' ἐν τέλει ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ συντάκτου αὐτοῦ· τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ Σουρμελῆς διέκοψεν ἐνταῦθα ἐκ προθέσεως τὸ ἡμερολόγιον αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἐφημερὶς ἐξέφρασε βραδύτερον τὴν λύπην αὐτῆς ἐπὶ τῇ διακοπῇ. Νῦν δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη γραφόμενα ἐξηγοῦσι τὰς αἰτίας τῆς διακοπῆς ταύτης. Ἵνα τις ὅμως σχηματίσῃ ἀκριβῆ γνώμην περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τοῦ ἡμερολογίου Σουρμελῆ θὰ ἦτο ἀνάγκη ἐπιμελοῦς καὶ λεπτομεροῦς παραβολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸ ἡμερολόγιον Καρώρη (εἰ καὶ οὗτος ὁμοίως ἦτο τοῦ αὐτοῦ πολιτικοῦ ἐν Ἀθήναις κόμματος), ἔτι δὲ πρὸς τἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη κλπ., ἔργον ὅπερ μόνον ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ δύναται νὰ ἐπιχειρηθῇ. Ἡ κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη δυσμενὴς διάθεσις τοῦ Σουρμελῆ ἀποδεικνύεται ἀριδήλως ἐκ τῶν δύο ἐκδόσεων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ παραβαλλομένων πρὸς ἀλλήλας καὶ τὸ ἡμερολόγιον Καρώρη. Ὁ Σουρμελῆς κατέλιπεν ἀνέκδοτα ἐπανορθώματα τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, εὑρισκόμενα παρὰ τοῖς ἐγγόνοις αὐτοῦ.

2) Τὸ Ἐρέχθειον κατέπεσε τὴν 12ην Ἰανουαρίου 1827 (Βλ. «Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Α', σελ. 170 καὶ «Προπύλαια» τόμ. Α', σελ. 86).

τὴν φωτιὰ τὴν ἔκαμεν νερό, ἀλλὰ δὲν ἔπιασε. Μᾶς ρίχτηκαν οἱ Τοῦρκοι ἀπάνου—τοὺς δώσαμεν ἕνα πελεκίδι καὶ τοὺς πήγαμεν κυνηγῶντα ὡς τὴν ἄκρη εἰς τὰ σπίτια· κι' ἀποτύχαμεν τὸ λαγοῦμι, ὁποῦ θὰ τοὺς ἀφάνιζε. Σκοτώσαμεν καμπόσους κ' ἕναν σημαντικόν. Καὶ λυπήθη πολὺ ὁ Κιτάγιας δι' αὐτόν, ὅτ' ἦταν πολὺ γενναῖος. Ὅταν βαστούσαμεν τὴν χώρα, μιὰ 'μέρα εἶχα βγῆ ἐγὼ ἀπὸ τὰ τείχη τῆς χώρας μὲ καμμιὰ δεκαριὰ ἀνθρώπους καὶ μᾶς ρίχτηκαν ἡ καβαλλαρία ἀπάνου μας καὶ θὰ χανόμαστε. Βαστήσαμεν καὶ σκοτώσαμεν τὸν ἀρχηγόν τους κι' ἄλλον ἕναν καὶ κρύωσαν οἱ Τοῦρκοι· καὶ ηὕραμεν καιρὸν καὶ σωθήκαμεν· καὶ τὸν ἔκλαψε κι' αὐτὸν ὁ Κιτάγιας, ὅτ' ἦταν πολὺ ἀγαπημένος του [1]).

Ὅταν κολλήσαμεν εἰς τὸ κάστρο, βαστούσαμεν καὶ τὸν μαχαλᾶ τῆς Πλάκας ὡς τὴν 'Αρβανίτικη πόρτα. 'Απὸ κάτου τὸ κάστρο εἰς τὰ σπίτια ἦταν μία ἐκκλησία καὶ τῆς ἔδεσε λαγοῦμι ὁ ἀθάνατος περίφημος Κώστας Λαγουμιτζῆς, γενναῖος καὶ τίμιος πατριώτης — καὶ μὲ τὴν τέχνη του καὶ μὲ τὸ ντουφέκι του ὡς λιοντάρι πολέμαγε διὰ τὴν πατρίδα. Ἤμαστε μαζὶ κι' ἀγωνιζόμαστε ὡς ἀδελφοὶ νύχτα καὶ ἡμέρα. Καὶ δουλεύαμεν μὲ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἀγαθοὺς 'Αθηναίους καὶ φκειάναμεν τὰ λαγούμια· καὶ ἤμαστε ὅλοι πάντα ἀγαπημένοι κ' ἑνωμένοι. Εἰς τὸ Μισολόγγι καὶ παντοῦ αὐτὸς ὁ γενναῖος ἄντρας θάματα ἔχει κάμῃ. Πατρίδα, τοῦ χρωστᾷς πολὺ αὐτεινοῦ τοῦ ἀγωνιστῆ. Θησαυροὺς τοῦ δίνει ὁ Κιτάγιας νὰ γυρίσῃ· διὰ σένα, πατρίδα, ὅλα τὰ καταφρονεῖ [2]). Ἔβαλε λαγοῦμι εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Πλάκωσε ἕνα πλῆθος Τούρκων· ἀρχίσαμεν τὸν πόλεμον· κάμαμεν ὅτι τζακιστήκαμεν. (Θέλαμεν νὰ τὸν ἀφή-

---

1) Ἡ εἰς Λιοντάρι προσβολὴ τῶν Τούρκων ἐγένετο κατὰ τὸ ἡμερολόγιον Καρώρη τὴν 2αν Ὀκτωβρίου, κατὰ δὲ τὸν Σουρμελῆν (α' καὶ β' ἔκδ.) τὴν 3ην. Ὁ δὲ φονευθεὶς ἐνταῦθα ἐπίσημος Ἀλβανὸς ὠνομάζετο Μουχτάρμπεης Καφσέζας κατὰ τὸν Καρώρην, κατὰ δὲ τὸν Σουρμελῆν Μουχουρτάμπεης. Ἦτο δ' οὗτος προωρισμένος φρούραρχος τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ. Ἡ τοῦ Μήτρου Λέκκα καὶ Νικολῆ Δανίλη σύλληψις δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν μάχην ταύτην, ἀλλ' εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν. Ὁ Λέκκας ἄλλως ἀφίκετο εἰς τὸ φρούριον μετὰ τοῦ Κριεζώτη βραδύτερον (11 Ὀκτωβρίου). Πρῶτον νῦν γίνεται γνωστὴ ἡμῖν ἡ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ μετοχὴ τοῦ Μακρυγιάννη, οὗτινος ἡ θέσις ἔκειτο ἔξω τοῦ Σερπετζέ. Περὶ δὲ τοῦ φόνου τοῦ ἑτέρου σημαντικοῦ Τούρκου, τοῦ γενομένου πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως, ἰδοὺ τί τὸ ἡμερολόγιον Συρμελῆ γράφει («Γεν. Ἐφημ.» ἀριθ. 80 τῆς 4ης Αὐγούστου)· **«Τὴν δεκάτην τρίτην** (Ἰουλίου) ἐξῆλθόν τινες τῶν ἡμετέρων, μεθ' ὧν καὶ ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης ὡς ἐπὶ κεφαλῆς, καὶ ἐκτύπησαν τοὺς ἐχθρούς· ἐφόνευσαν δὲ δύο, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἦτο εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, ὁλόχρυσα ἐνδεδυμένος· ἅμα δὲ πεσόντα ἥρπασαν αὐτὸν οἱ ἐχθροὶ ἐφ' ἵππου, ἔδραμε δὲ καὶ ὁ ἰμάμης καὶ ἐδιάβασεν ἐπ' αὐτὸν τὰ νεκρώσιμα· ἀλλ' ἀγνοοῦμεν τίς οὗτος». Βλ. καὶ Καρώρη ἡμερολόγιον τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας. Δὲν πρέπει ν' ἀπορῇ τις ἐφ' οἷς ὁ Μακρυγιάννης γράφει περὶ Κιουταχῆ. Πλὴν τῶν συλλαμβανομένων αἰχμαλώτων ἑκατέρωθεν, οἱ διαμαχόμενοι συχνῶς ἐπεκοινώνουν πρὸς ἀλλήλους, διαλεγόμενοι κατὰ τὰς διακοπὰς τοῦ πυρός.

2) Βλ. Σουρμελῆ ἔκδ. 6', σελ. 180.

σουμεν τὸν μαχαλᾶ, ὅτ' ἤμαστε ὀλίγοι καὶ οἱ θέσες ἐκτεταμένες). Τότε οἱ Τοῦρκοι μᾶς πῆραν 'σ τὸ κοντό. Εἴχαμεν τὴν Χρυσοσπηλιώτισσα πιασμένη καὶ τὸ ριζὸ τοῦ κάστρου, εἴχαμεν ταμπούρια, καὶ πιάσαμεν ἐκεῖ. 'Αφοῦ γιόμωσε ἡ ἐκκλησιὰ μέσα κι' ὡς ἀπάνου, στάθηκαν δυὸ γενναῖα παληκάρια ὁ Μιχάλης Κουνέλης 'Αθηναῖος κι' ὁ Θωμᾶς 'Αργυροκαστρίτης ἢ Χορμοβίτης, αὐτεῖνοι οἱ δυὸ γενναῖοι καὶ οἱ ἀθάνατοι, καὶ βάλαν φωτιά· καὶ πολέμησαν ἀντρεῖα καὶ σώθηκαν. Καὶ πῆγε εἰς τὸν ἀγέρα ἡ ἐκκλησιὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι ὅλοι. Ὕστερα οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι ὁποῦ ἦταν πλησίον ἐκεῖ τζακίστηκαν· κι' ἀπὸ πάνου τὸ κάστρο κι' ἀπὸ κάτου βαρούσαμεν εἰς τὸ κρέας καὶ τοὺς ἀφανίσαμεν. Ἔγινε μεγάλος ὁ σκοτωμὸς τῶν Τούρκων [1]).

Εἰς τὸ Σερπετζὲ ἀπόξω [2]), ὁποῦ φυλάγαμεν, ἤφερναν τὰ λαγούμια τους οἱ Τοῦρκοι ἀναντίον μας· ἐκεῖ ἦταν καὶ τοῦ κάστρου, τρία στόματα. Οἱ Τοῦρκοι ἦταν πολλὰ πλησίον μας καὶ ἦρθε κ' ἕνας πασιᾶς νέος μὲ καλὸ ἀσκέρι. Καὶ ἤρθαν ἐκεῖ εἰς τὰ χαρακώματά τους πολλὰ πλησίον μας καὶ μᾶς βρίζαν καὶ μᾶς λέγαν ἄναντρους κι' Ὀβραίους· καὶ εἰς τὸ Μισολόγγι ἦταν παληκάρια κ' ἐμεῖς καντιποτένιοι· καὶ 'σ ἕνα δυὸ ἡμέρες μᾶς κλείνουν μὲ τὰ χαρακώματά τους· καὶ μᾶς πιάνουν ζωντανοὺς ὕστερα καὶ μᾶς περνοῦν ἀπὸ τὸ σπαθί τους. Ἐγὼ κι' ὁ Κώστα Λαγουμιτζῆς ἤμαστε ἀποσταμένοι, ὅτι φκειάναμεν νύχτα καὶ ἡμέρα τὰ λαγούμια νὰ τοὺς χαλάσουμεν τῶν Τούρκων τὰ δικά τους. Κ' ἐγὼ ἤμουν πάντοτες ὁποῦ σύναζα τοὺς 'Αθηναίους (τοὺς ἀγαποῦσα, κι' αὐτοὶ τὸ ἴδιον) καὶ τοὺς ὁδηγοῦσα εἰς αὐτὰ κ' ἐργαζόμαστε. Εἶχα κι' ὅλα τὰ νοικοκυρόπουλα μαζί μου καὶ τὰ προφύλαγα ἀπὸ τοὺς ἀνθρωποφάγους, ὁποὖθελαν νὰ τοὺς γυμνώνουν ὡς καὶ εἰς τὸ κάστρο, ὁποῦ τοὺς ἔμεινε ὀλίγον πρᾶμα — νὰ τοὺς τὸ πάρουν κι' αὐτό. 'Αφοῦ ἤμαστε ἀποσταμένοι, ὁλημύχτα καὶ ἡμέρα ὁποῦ ἐργαζόμαστε, τοὺς εἶπα κ' ἔσφαξαν ἕνα βόιδι ὁποὖχα ζωντανό, νὰ πάρουν οἱ ἄνθρωποι ὀλίγον κρέας. Καὶ μᾶς μαγείρεψαν νὰ φᾶμε. Τότε κάλεσα καὶ τὸν Λαγουμιτζῆ καὶ τὸν Παπᾶ τοῦ Κριτζώτη τὸν ἀδελφόν, ὁποῦ ἦταν μέσα καὶ φύλαγε μὲ τὸν Στάθη Κατζικογιάννη εἰς τὴν ἴδια βέργα τοῦ τείχους τοῦ Σερπετζέ, κι' ἀπόξω ἐμεῖς. Εἶχα καλεσμένον καὶ τὸν Παπακώστα, γενναῖον παληκάρι, ἀγαθὸς πατριώτης, συγγενὴς τοῦ

---

1) Ἡ ἀνατίναξις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου 'Αλεξανδρινοῦ ἐγένετο μ. μ. τῆς 15ης Αὐγούστου. (Βλ. ἡμερολ. Καρ. ἐν «'Αθην. 'Αρχ.» τόμ. Α', σελ. 74).

2) Ὁ Μακρυγιάννης καὶ κατά τινα περιγραφὴν τῶν ὑπὸ τῶν 'Ελλήνων κατεχομένων θέσεων περὶ τὴν 'Ακρόπολιν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ «Γεν. 'Εφημ.» (ἀριθ. 97 τῆς 2ας 'Οκτ.) κατεῖχε θέσιν πέρα τοῦ Σερπετζέ, «εἰς τὸ χανδάκι τὸ παρατεῖνον εἰς τὰ μνήματα τῶν Τούρκων», ὄπισθεν δὲ ἐπὶ τῆς «βέργας» τοῦ Σερπετζέ, ἤτοι τῆς γραμμῆς τῆς ἀποτελουμένης ὑπὸ τῆς προσόψεως τοῦ 'Ωδείου τοῦ 'Ηρώδου, συνεχιζομένης δὲ ὑπὸ τῆς Στοᾶς τοῦ Εὐμένους, ἦτο ὁ Κατσικογιάννης. Ὁ μετ' αὐτοῦ φυλάττων τὴν θέσιν ἀδελφὸς τοῦ Κριεζώτη ὠνομάζετο Γρηγόριος, ἦτο δὲ ἱερεύς.

Γκούρα. (Μὲ τὸν Γκούρα ἤμουν γγισμένος, μὲ τὸν Παπακώστα ἤμαστε φίλοι στενοί, ὅτι γνώριζε ποιὸς ἔφταιγε καὶ ποιὸς εἶχε δίκιον). Ἐκεῖ ὁποῦ τρώγαμε ὅλοι ψωμί, οἱ Τοῦρκοι ἀπόξω, τὴν νύχτα, μᾶς βρίζαν· εἶχα τὴν μάγκα μου, ὁποῦ τρώγαμεν ὅλοι μαζὶ μὲ τοὺς μουσαφιραίγους· τοὺς λέγω· «Ἀδελφοί, ἐδῶ σᾶς ἔχω ζαϊρέδες ὁποῦ τρῶτε, κρασί, ρακὶ κι' ὅλα σας τὰ συγύρια. Οἱ ἄλλοι τοῦ κάστρου τρῶνε ξερὸ ψωμί. Τὸ λοιπὸν ἐμεῖς νὰ τρῶμεν, καὶ οἱ Τοῦρκοι νὰ μᾶς διατιμοῦν δὲν βαστιέται. Θέλω κοφίνια τούρκικα ἀπὸ τὰ χαρακώματά τους!» Μοῦ λένε οἱ γενναῖοι ἄντρες — ἦταν ὅλο νοικοκυρόπουλα Ἀθηναῖγοι κι' ὀλίγοι Φηβαῖγοι, ὁποῦ τοὺς εἶχα πάντοτες μαζί μου. Ἀφοῦ τοὺς ἔκαμα αὐτείνη τὴν ὁμιλίαν, φιλοτιμία καὶ πατριωτισμὸν γιομάτοι ὅλοι, (ἄλλη βολὰ δὲν εἴχαμεν βγῇ 'σ τὰ τούρκικα χαρακώματα· αὐτὸ ἦταν τὸ πρῶτο) μοῦ λένε· «Δός μας μίαν φορὰ κρασὶ νὰ πιοῦμεν ἀπὸ τὸ χέρι σου». Τοὺς ἔδωσα. Μοῦ εἶπαν· «Δῶσε μας καὶ τὴν εὐκή σου. — Τοὺς εἶπα, ἔχετε πρῶτα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ παντὸς τὴν εὐκὴ καὶ τῆς πατρίδος». Σηκώθηκαν ὅλοι καὶ βγαίνουν ἀναντίον τῶν Τούρκων εἰς τὰ χαρακώματά τους καὶ τοὺς τζακίζουν· καὶ σκότωσαν πεντέξι Τούρκους, τοὺς πῆραν καὶ καμπόσα κοφίνια. Τοὺς πισωδρόμησαν οἱ Τοῦρκοι. Τότε δὲν ἦταν καλὸ αὐτό, ὅτ' εἶναι πρῶτο κίνημα κι' ὅποιος λάβῃ θάρρος, θὰ λάβῃ διὰ πάντα. Μοῦ λένε· «Ἔβγα κ' ἐσύ, καπετάνε». Ἐγὼ εἶμαι φιλόζωγος[1]), ὅμως μοῦ πειράζεταν καὶ ἡ φιλοτιμία, ὅτι ἐγὼ ἤμουν ὁ αἴτιος νὰ τοὺς εἰπῶ αὐτό. Τότε μὲ τοὺς ἴδιους ἐβήκαμεν ἀντάμα, χαλάσαμεν τοὺς Τούρκους. Σ ὀλίγον μᾶς πῆραν μὲ τὰ μαχαίρια, μᾶς ἤφεραν κυνηγῶντας ὡς τὸ πόστο μας· λάβωσαν κι' ἀπὸ 'μᾶς κάνα δυό. Τοὺς δίνομεν ἄλλο τζάκισμα· μᾶς πισωδρόμησαν. Ἐκεῖ ὁποῦ τοὺς τζακίσαμεν, τοὺς πήραμεν καμπόσα πλιάτζικα, τοὺς πήραμεν κ' ἕνα πανουφόρεμα μακρύ. Εἶχα ἕναν μαζί μου, γραμματικὸν τοῦ Κατζικογιάννη, Ἀλεξαντρῆ τὸν λένε, νοικοκυρόπουλον, φιλότιμος νέος καὶ μὲ νοῦ κι' ἀρετή. Τοῦ λέγω· «Ὅ,τι θὰ κάνω ἐγὼ ἐσὺ θὰ τὸ ἐπιστηρίζῃς ὡς βέβαιον· θὰ κάμω ἕνα στρατήγημα. — Ὅ,τι μοῦ εἰπῇς κάνω, μοῦ λέγει ὁ νέος». Γιομίζω τὸ φόρεμα τὸ τούρκικον χώματα καὶ τὸ πιάνομεν οἱ δυό μας καὶ τὸ πάγω εἰς τὰ πόστα μας, ὁποὖταν οἱ συντρόφοι κυνηγημένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ φωνάζω τὸν Λαγουμιτζῆ, τὸν Παπᾶ τοῦ Κριτζώτη καὶ τὸν Παπακώστα — καὶ φωνάζω νὰ μ' ἀκούσουν οἱ Ἕλληνες· λέγω αὐτείνων τῶν τριῶν τὰ ὀνόματά τους· «Ἐλᾶτε νὰ σᾶς δώσω ἐσᾶς τῶν τριῶν τὸν χαζνὲ τῶν Τούρκων, ὁποῦ τοὺς πήραμεν, νὰ μοῦ τὸν φυλάξετε ἐσεῖς οἱ τρεῖς καὶ θὰ πάγω νὰ πάρω καὶ τὸν ἄλλον ὁποὖναι ἐκεῖ. Ὀπίσου στεκᾶτε νὰ τὸν βουλλώσω πρῶτα, νὰ μὴ μοῦ τὸν κλέψετε». Ἔβγαλα τὴν τεζέδα μου[2]) ἀπὸ τὸ

1) Ὁ Μακρυγιάννης χαριέντως λέγει ἑαυτὸν φιλόζωον.
2) Τὴν ἄλλως καλτσοδέταν.

ποδάρι καὶ τὄδεσα κ' ἔβγαλα καὶ τὴν βούλα μου νὰ τὰ βουλλώσω — κι' ὁ 'Αλεξαντρῆς νὰ ψάχνῃ διὰ κερί. 'Ακούγοντας γρόσια οἱ Ἕλληνες καὶ βουλώματα, βγάνουν τὰ μαχαίρια καὶ σὰν λιοντάρια ρίχνονται εἰς τοὺς Τούρκους. 'Αλήθεια χαζνὲ πῆραν· πῆραν ντουφέκια, πῆραν σπαθιά, σκότωσαν καὶ τόσους Τούρκους· κυργέψαμεν τρία λαγούμια, ὁποῦ μᾶς φέρναν ἀναντίον μας νὰ μᾶς ἀφανίσουνε ἐμᾶς καὶ τὸ κάστρο· πιάσαμεν καμμίαν εἰκοσιπενταριὰ ζωντανούς, τοὺς λαγουμιτζῆδες τους κι' ἄλλους· τοὺς καφφενέδες τους, ὁποῦχαν ἐκεῖ, κι' ὅλα τους τὰ συγύρια· κρασιά, ρακιὰ καταδίκι· τοὺς πήγαμεν κυνηγῶντας ὡς τὸ Καράσουϊ· ἐκεῖ ἦταν δύναμη μεγάλη τῶν Τούρκων καὶ τὰ ταμπούρια τους καὶ βαστάχτηκαν. Χαλάσαμεν ἀπὸ τὸ Καράσουϊ ὡς τὰ πόστα μας ὅλα τους τὰ χαντάκια καὶ τοὺς πήραμεν περίτου ἀπὸ δυὸ χιλιάδες κοφίνια [1]).

Τότε πιάσαμεν τὸν τόπον ὁ Γκούρας, ὁ Παπακώστας, ὁ γενναῖος καὶ καλὸς πατριώτης ὁ Θωμᾶς 'Αργυροκαστρίτης· βαστούσαμεν ἐμεῖς ὅλοι τοὺς Τούρκους μὲ τὸν πόλεμον — καὶ τὰ τρία λαγούμια τῶν Τούρκων τἄκαμεν ὁ Λαγουμιτζῆς ἕνα καὶ τὄβαλε εἰς τὸ δικό μας λαγοῦμι· καὶ πήραμεν ἐμεῖς τὸ μάκρο του καὶ δέσαμεν ἕνα λαγοῦμι τῶν Τούρκων 'σ ἕνα πόστο τους, ὁποῦταν σὰν πιάτζα καὶ συνάζονταν ὅλοι οἱ Τοῦρκοι καὶ κουβέντιαζαν καὶ πίναν καφφέ, ἐκεῖ ἀπὸ κάτου τὸ γιομίσαμεν μπαροῦτι χωρὶς οἱ Τοῦρκοι νὰ

---

1) 'Εν τῇ περιγραφῇ τῆς σημαντικῆς ταύτης μάχης, γενομένης τὴν 13ην Σεπτεμβρίου, τὸ ἡμερολόγιον Σουρμελῆ οὐδένα λόγον ποιεῖται περὶ Μακρυγιάννη, μνημονεῦον τοῦ γεγονότος μόνον τοῦ θανάτου τοῦ σημαιοφόρου αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ ποιεῖ ὁ Σουρμελῆς καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει (1834) τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ἤτοι σημειοῖ τὸν θάνατον τοῦ Στάμου Θοδωρῆ σημαιοφόρου τοῦ Μακρυγιάννη. 'Εν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς ἱστορίας (1853, ἐποχῇ τῶν κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη πολιτικῶν καταδρομῶν) ὁ Σουρμελῆς διέγραψεν ὅλως τὸ ὄνομα τοῦ Μακρυγιάννη· «Εἰς τὴν ἐξόρμησιν ταύτην ἀπέθανεν ὁ Στάμος Θεοδωρῆς νέος ἀξιομνημόνευτος καὶ ἀγαθὸς συμπολίτης· ἦν δὲ σημαιοφόρος τὸν βαθμὸν διὰ τὴν ἀνδρείαν του» (σελ. 164). 'Αλλὰ τίνος ἦτο σημαιοφόρος; Μὴ πρόκειται περὶ τακτικοῦ στρατεύματος ἵνα ἡ λέξις σημαίνῃ ἁπλῶς βαθμόν;

Ὁ Ν. Καρώρης ἐν τῷ ἡμερολογίῳ αὐτοῦ δὲν φαίνεται ἔχων σαφῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἀφορμῆς τῆς μάχης, διότι ἀποδίδει ταύτην εἰς τὴν τυχαίαν μέθην στρατιωτῶν τινων. Ὁ εὐσυνείδητος καὶ ἀκριβὴς Καρώρης, δημογέρων ὤν, λόγιος δὲ καὶ εἰρηνικὸς ἀνήρ, δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι εἶχεν ἱκανὴν τόλμην ἵνα κατέρχηται τῆς 'Ακροπόλεως καὶ ἐξακριβοῖ ἐπὶ τόπου τὴν ἀλήθειαν περὶ ἑκάστης γενομένης μάχης ἐν τοῖς ἔξω τοῦ φρουρίου ὀχυρώμασι. Ὅτε βραδύτερον (12 'Απριλίου 1827) ὁ Καρώρης ἐξῆλθε μετὰ τοῦ Συμεὼν Ζαχαρίτσα τῆς 'Ακροπόλεως ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῆς φρουρᾶς, ὁ μὲν Ζαχαρίτσας ἀφίκετο αὐθημερὸν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Πειραιῶς, κατὰ τὸ ἡμερολόγιον Πούλου («'Αθην. 'Αρχ.» σελ. 233), ὁ δὲ Καρώρης «ἔκαμε κατὰ τὸν Τρελλό», ἀφίκετο δὲ μετὰ τέσσαρας ὅλας ἡμέρας εἰς Πειραιᾶ, ὁ δὲ Πούλος ἐσημείωσε τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ ὡς ἑξῆς· «τὸ μαῦρο τὸ Καρωράκι ἦρθε, ἀφοῦ ἐδοκίμασε τόσην περιπλάνησιν». (Αὐτόθι σελ. 235). 'Εν τῇ περιγραφῇ τῆς μάχης ταύτης καὶ ὁ Καρώρης εἶναι συνοπτικός· συμφωνεῖ δὲ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη.

ξέρουνε τίποτας [1]). Συνάξαμεν ὅλα τὰ κοφίνια καὶ φκειάσαμεν τὸ πόστο, τὴς δυὸ ντάπιες μου κι' οὔθεν ἀλλοῦ ἔκανε χρεία. Μοῦ σκοτώθη ἕνα παληκάρι τότε ὁποῦ ἦταν ἀπὸ τὰ σπάνια, ὁ Στάμος Πέτρου Θοδωρῆς Ἀθηναῖος· τὸν εἶχα μπαγιραχτάρη· τίμιος ἄνθρωπος πολύ, ἀγαθὸς καὶ γενναῖος. Ἀφοῦ τζακίσαμεν τοὺς Τούρκους, ὥρμησε εἰς τὸ Καράσουϊ καὶ τὸν σκότωσαν αὐτὸν καὶ τὸν Πράπα ἀδελφὸν τοῦ Παγώνα. Τοὺς ἔκλαψε ὅλο τὸ κάστρο· κ' ἐγὼ φαρμακώθηκα, ὅτι τὸν εἶχα τόσα χρόνια μαζί μου [2]).

Ἄρχισαν οἱ Τοῦρκοι κ' ἔφκειασαν τὰ χαρακώματά τους καὶ τἄφεραν ὡς τὸ πόστο τους, ὁποῦ τοὺς εἴχαμεν τὸ μπαροῦτι κρυφίως. Τότε συνάχτηκαν τ' ἀσκέρια εἰς τὸ πόστο μου καὶ πιάσαμεν κουβέντα μὲ τοὺς Τούρκους φιλικὴ διὰ νὰ συναχτοῦνε πολλοὶ καὶ νὰ τοὺς κυβερνήσωμεν ὅλους ὅταν βάλωμεν φωτιὰ εἰς τὸ λαγοῦμι. Μπῆκαν οἱ δικοί μας εἰς τὴν λίνια· τοὺς μέρασα κάθε δέκα ἀνθρώπων μίαν μποτίλλια ρούμη· ἕνας, τὄδωσα τὴν ρούμη, δὲν τὴν ἔδωσε νὰ πιοῦνε οἱ συντρόφοι του, ὁποὖταν μάγκατζης, τὴν ἔπγε μόνος του ὅλη καὶ μέθησε. Ἀφοῦ ἑτοιμαστήκαμεν, καὶ οἱ Τοῦρκοι — γιόμωσε ὁ τόπος, καὶ τότε θὰ τοὺς ἀφανίζαμεν βαίνοντας τὴν φωτιὰ — τὸ λαγοῦμι τοῦ κάνουν τρῦπες νὰ ξεθυμαίνῃ [3]). Ἡ κακὴ τύχη, 'σ ἐκείνη τὴν τρύπα εἶχε χυθῇ μπαροῦτι. Πηγαίνοντας ἡ φωτιὰ ἐκεῖ, πῆρε φωτιὰ ἐκεῖνο τὸ μπαροῦτι. Ἐμεῖς δὲν ξέραμεν ἀπὸ λαγούμια· ἐλέγαμεν ὅτι αὐτείνη ἡ φωτιὰ εἶναι τὸ λαγοῦμι. Ἐκεῖνος ὁ μεθυσμένος τράβησε τὸ μαχαῖρι κ' ἔβαλε τὴς φωνές. Οἱ Τοῦρκοι πῆραν χαμπέρι. Ἐμεῖς κινηθήκαμεν ἄταχτα· οἱ Τοῦρκοι τραβήχτηκαν ἀπὸ 'κεῖ. Τότε ὡρμήσαμεν ἀπάνου τους καὶ κόντεψε νὰ πάθωμεν ἐμεῖς ἐκεῖνο ὁποῦ θὰ κάναμεν τῶν Τούρκων. Ἔκαμεν ὁ Θεὸς καὶ πῆρε φωτιὰ πρὶν νὰ ζυγώσουμεν καὶ σήκωσε εἰς τὸν ἀγέρα λιθάρια ριζιμιά. Καὶ δὲν βλάφτη κανένας ἀπὸ 'μᾶς, οὔτε οἱ Τοῦρκοι. Τότε μᾶς ρίχτηκαν οἱ Τοῦρκοι μὲ τὰ μαχαίρια καὶ μᾶς ἔβαλαν

---

1) «... Ηὗραν καὶ τρεῖς ὑπονόμους ὁποῦ ὁ ἐχθρὸς ἐδούλευεν ἐκεῖ.... ἔπειτα ἐδούλευσαν ἕως μισὴν ὥραν, ἐπιστατοῦντος πάλιν τοῦ φιλοπόνου Μακρηγιάννη καὶ εἰς τοῦτο καὶ τοῦ Μάστρο Κώστα, καὶ γέμισαν καὶ ἴσιωσαν ὅλο τὸ ἐξουσιασμένον διάστημα τοῦ χαντακίου, μέσα τοῦ ὁποίου ἦσαν αἱ ὑπόνομοι, παίρνοντας εἰς τὸ φρούριον τὰ κοφίνια καὶ ταῖς κασσέλαις». (Ἡμερ. Καρ. «Ἀθην. Ἀρχ.» σελ. 92). Καὶ ἐνταῦθα ὁ Καρώρης ἀγνοεῖ τὴν σπουδαίαν λεπτομέρειαν ὅτι τὰς καταληφθείσας τουρκικὰς ὑπονόμους ὁ Λαγουμιτζῆς τὰς «ἔκαμε ἕνα», ἤτοι ἤνωσεν αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας καὶ τὰς «ἔβαλε» εἰς τὴν ὑπόνομον τῶν ἀμυνομένων, ἤτοι ἔθηκεν αὐτὰς εἰς κ ινωνίαν πρὸς ἐκείνην· ἐμέτρησαν δὲ οἱ ἀμυνόμενοι ἔξωθεν τὴν ἀπόστασιν μέχρι τινὸς θέσεως κατεχομένης ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καὶ συνέδεσαν διὰ θρυαλλίδος τὴν κάτωθεν αὐτῆς ὑπόνομον κλπ.

2) «.... Εἰς τὸ κίνημα τοῦτο ἐφονεύθη ὁ Στάμος Μήτρου (;) Θεοδωρῆ Ἀθηναῖος ὁ πιστότερος καὶ παλαιότερος στρατιώτης τοῦ Μακρηγιάννη, νέος μὲ γενναιότητα ξεχωριστὴν καὶ τιμιότητα, καὶ τὸν ὁποῖον ὁ Μακρηγιάννης εἶχε δεξιόν του χέρι εἰς ὅλους του τοὺς ἀγῶνας καὶ κόπους εἰς αὐτὴν τὴν πολιορκίαν...» (Ἡμερ. Καρ. ἔνθα ἀνωτ.).

3) Ὁ συγγραφεὺς λέγει τοῦτο γενικῶς περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τῶν λαγουμιῶν.

ὁμπρός. Κι' ἄρχισαν τὰ λιανοντούφεκα βροχὴ τῶν Τούρκων καὶ οἱ μπόμπες καὶ τὰ κανόνια καὶ οἱ γρανέτες. Λαβώθηκαν καμπόσοι ἀπὸ 'μᾶς καὶ μοῦ σκοτώθη κ' ἕν' 'Αθηνιωτόπουλο, νοικοκυρόπουλο, Νέστορα Κοπίδη τὄλεγαν, ὁ σύντροφος τοῦ μπαγιραχτάρη μου, πολὺ γενναῖος. Τότε τὄχαμεν κακά· μᾶς φέραν οἱ Τοῦρκοι ὡς ἀπᾶξω καὶ μποροῦσαν νὰ μᾶς βάλουν καὶ μέσα εἰς τὸ κάστρο. Τότε μὲ φωτίζει ὁ Θεὸς καὶ παίρνω ἕνα δαβλὶ μὲ φωτιὰ εἰς τὸ χέρι καὶ φωνάζω· «Βάλτε φωτιὰ καὶ εἰς τὸ τρανὸ λαγοῦμι, τώρα ὁποῦ ζύγωσαν οἱ Τοῦρκοι, νὰ τοὺς ἀφανίσουμεν!» 'Ακοῦνε οἱ Τοῦρκοι, βλέπουν καὶ τὴν φωτιά, τζακίζουν ὀπίσου καὶ τοὺς παίρνουν εἰς τὸ κοντὸ οἱ ἀθάνατοι Ἕλληνες· καὶ τρῶνε ἕνα σπαθὶ καλό. Τοὺς χαλάσαμεν πίσου τὰ χαρακώματά τους· τοὺς πήραμεν τόσα κεφάλια καὶ λάφυρα πλῆθος, ντουφέκια, σπαθιά, καπότες. Οὔτε ἄλλο λαγοῦμι εἴχαμεν, οὔτε φωτιὰ ν' ἀνάψῃ [1]). 'Απὸ τότε μάθαν πολλὴ γνώση οἱ Τοῦρκοι· οὔτε μᾶς βρίζαν, οὔτε μᾶς πλησιάζαν. Τοὺς πήραμεν τὸν ἀγέρα τους. Πέντε δέκα βγαῖναν οἱ Ἕλληνες, τοὺς ἀφάνιζαν. Εἶχα ἕνα παληκάρι, Χατζῆ Μελέτη τὸ λένε, 'Αθηναῖος· ὅποτε ἔβγαινε ἔξω, ἢ ἕνα κεφάλι ἢ δυὸ θἄφερνε μέσα εἰς τὸ πόστο· γενναῖον καὶ τίμιον παληκάρι. Μᾶς φέρναν οἱ Τοῦρκοι ἕνα λαγοῦμι ἀπὸ κάτου τὸ κάστρο καὶ τοῦ τάξαμεν δέκα χιλιάδες γρόσια καὶ τὸν κρεμάσαμεν μόνον του ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ εἶδε αὐτὸ τὸ λαγοῦμι· καὶ γλύτωσε τὸ κάστρο. (Τὸ ξεθυμάναμεν ἀπὸ πάνου). Καὶ κιντύνεψε νὰ σωθῇ, ὁποῦ τὸν πλάκωσαν τόση Τουρκιά. Καὶ δὲν τοῦ δώσαμεν δέκα παράδες α).

Ὅταν μέρασα τὸ ροῦμι τῶν ἀνθρώπων διὰ νὰ κάμωμεν τὸ γιροῦσι διὰ τὸ λαγοῦμι, ἦταν ἐκεῖ κ' ἕνας ἀξιωματικὸς τοῦ Γκούρα, ἀγαπημένος του· καὶ τὸν καζάντησε τόσα χρήματα αὐτόν, τὸν λένε Γιάννη Μπαλωμένον — ὁ τρισκατάρατος τὸν ἔχει μπαλωμένον καὶ βουλλωμένον, τὸν ἀναθεματισμένον τῆς πατρίδας. Αὐτὸς ὁ ἄτιμος μὲ καμπόσους συντρόφους του, ὅταν εἴχαμεν τὸν πόλεμο καὶ πετζοκοβόμαστε μὲ τοὺς Τούρκους, πῆρε τοὺς συντρόφους του καὶ φύγαν καὶ πῆγαν εἰς τὴν Κούλουρη· καὶ πολεμοῦσαν μὲ τὴς ἄτιμες γυναῖκες· κι' ἄφησαν τὸ πόστο τους ἐμπροστὰ εἰς τὸ μάτι τῶν Τούρκων, παραπάνου

---

1) Ὁ Καρώρης καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς μάχης ταύτης, γενομένης τὴν 19ην Σεπτεμβρίου, ἀγνοεῖ τὰ καθ' ἕκαστα αὐτῆς, οἷον τὴν διὰ συνομιλίας προσέλκυσιν τῶν Τούρκων, τὸ στρατήγημα τοῦ Μακρυγιάννη (αὐτόθι σελ. 95). Συμφωνεῖ ὅμως γενικῶς πρὸς τὴν τοῦ Μακρυγιάννη περιγραφήν, οἷον τὴν ἀποτυχίαν τῆς ὑπονόμου κλπ. Τοὐναντίον δ' ὁ Σουρμελῆς, ἄνθρωπος μετέχων τῆς πολιορκίας, ἀγνοεῖ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην, παριστᾷ δὲ τὸ πρᾶγμα ὅλως ἐναντίον.

α) Ὕστερα τὸν παρουσίασα εἰς τὸν 'Αγουστῖνο Καποδίστρια καὶ τὸν Βιάρο· «Δὲν ἔχει τὸ ταμεῖον!» Διὰ τοὺς σπιγούνους ἔχει, νὰ τοὺς πλερώνουν βαριὰ νὰ μαθαίνουν τί κάνει ὁ κάθε νοικοκύρης εἰς τὸ σπίτι του.

ἀπὸ τὸ δικό μου πόστο, ἄδειον[1]). Καὶ τότε ὁ δυστυχὴς Γκούρας—(ἤμουν πολὺ ’γγιμένος μ’ αὐτὸν ἐξ αἰτίας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δολεροὺς ἀνθρώπους, ὁποῦ τὸν τρογύριζαν, αὐτεῖνοι κ’ ἡ συντροφιά του ἡ ’Αθηναίικη, καὶ τὸν συβούλευαν μπερμπάντικα· καὶ τὸν ἀφάνισαν τὸν γενναῖον ἀγωνιστή· κ’ ἐξ αἰτίας ἀπὸ αὐτὰ δὲν τὄκρενα) —καὶ τότε ἤρθε εἰς τὸ πόστο μου λυπημένος καὶ κάηκε ἡ ψυχή μου ὁποῦ τὸν εἶδα τοιούτως. Μοῦ παραπονεύτη πολύ. Τοῦ εἶπα· «’Αδελφέ, ἀπὸ τὴν σήμερον κι’ ὁμπρὸς νὰ μὲ γνωρίζῃς καθὼς ἤμαστε καὶ πρῶτα καὶ καλύτερα. ’Εγὼ ἀγωνίζομαι, τοῦ λέγω, νύχτα καὶ ἡμέρα, καθὼς βλέπεις. Κι’ ὅσο εἴμαστε ἐδῶ, εἶμαι ἀδελφός σου· τελειώνοντας ὁ πόλεμος αὐτός, δὲν θέλω τὴν φιλίαν σου. (Μ’ εἶχε καὶ στεφανωμένον). —Μοῦ λέγει, ἐγὼ σ’ ἔχω ἀδελφὸν τόσα χρόνια· σ’ ἔκαμα καὶ συγγενῆ· διατί δὲν θέλεις τὴν φιλίαν μου; —Διατί, τοῦ λέγω, σοῦ εἶπα, ὅταν ἤρθαμεν εἰς τὴν ’Αθήνα, μὴν τηράξῃς νὰ πλουτήνῃς, ὅτι θὰ διατιμηθῇς καὶ ἡ ’Αθήνα θὰ κιντυνέψῃ ἐξ αἰτίας σου. Ὅτι δὲν εἶσαι μικρὸς ἄνθρωπος νὰ τὴν βλάψῃς ὀλίγον. Τί τὸ θέλω τώρα; Πλούτηνες καὶ ρήμαξες καὶ τὴν ’Αθήνα γυμνώνοντας. Αὐτεῖνοι οἱ ἄτιμοι ὁποὖχες μαζί σου, τὸν Ἄγουστον κολλήσαμεν εἰς τὸ φρούριον, καὶ τὸν ἴδιον μῆνα γύρευαν νὰ σ’ ἀφήσουνε νὰ φύγουν, καθὼς τοὺς εἶδες. ’Εμεῖς σκοτωνόμαστε μὲ τοὺς Τούρκους, κι’ ὁ Μπαλωμένος κι’ ἄλλοι σηκώθηκαν καὶ φύγαν. Καὶ μὲ τοὺς ’Αθηναίους σ’ ἔβαλαν καὶ πιάστης ὀχτρός, ὅτι τοὺς γύμνωσαν. Αὐτεῖνοι εἶναι ἄναντροι, χασάπικα σκυλιά. Τί τὰ θέλεις τὰ πλούτη, ὁποῦ τἄκαμες καὶ γιόμωσες τόσους τενεκέδες καὶ τοὺς ἔχωσες;[2]) Δὲν πλέρωνες ἀνθρώπους νἄχῃς διὰ τὸ κεφάλι σου, κ’ ἐσὺ νὰ δοξαστῇς καὶ τὴν πατρίδα νὰ τὴν ὠφελήσῃς; Ὄχι ’σ ἕνα μῆνα νὰ σὲ βιάζουν νὰ φύγουν. Σοῦ βάλαν ὑποψίες οἱ ἀπατεῶνες ὅτι θὰ σὲ σκοτώσω μ’ ἀπιστιὰ ἐξ αἰτίας τοῦ Δυσσέα, ὁποῦ τὸν σκότωσες. ’Αδελφέ, δὲν ἔπρεπε νὰ γένῃ αὐτὸ εἰς τὸν εὐεργέτη σου καὶ νἀρθῇ ἀπὸ σένα. Τώρα ἔγινε. Θυμήσου πόσα σοῦ εἶπα εἰς τὴν ’Αγόργιανη· ὅτι θὰ μᾶς βάλουν

---

1) «Ἡ καταδίωξις καὶ ἡ φθορὰ εἰς τοὺς Τούρκους ἤθελε γένῃ πολλὰ περισσοτέρα, ἂν εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ μερικοὶ (οἱ ὁποῖοι ἀξίζουν τ’ ὄνομά προδότης) στρατιῶται τῆς φρουρᾶς ἐκ τῶν Μανταλαίων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἀρχηγοὶ πάντοτε καὶ εἰς τὰς προλαβούσας ταραχάς, ἐὰν αὐτοί, λέγω, μ’ ὅλον ὅτι ἐπληρώθησαν ὅλους τοὺς μισθούς των καθὼς ἐζητοῦσαν καὶ καθὼς κἀνένας ἄλλος, δὲν ἔπιαναν εἰς ἐκείνην τὴν στιγμὴν τὸν δρόμον τῆς λειποταξίας καὶ φυγῆς, ἀφίνοντες τοὺς συντρόφους των μόνους εἰς αὐτὸν τὸν ἀγῶνα». (ἡμερ. Καρ. ἐν «’Αθην. Ἀρχ.» σελ. 96). Ὁ Καρώρης μνημονεύει κατωτέρω καὶ τῆς λιποταξίας ’Αθηναίων τινῶν «ἐκ τῆς συντροφίας τοῦ Μακρηγιάννη» γενομένης πρότερον. Περὶ τούτου οὐδὲν ἄλλοθεν γνωρίζομεν. Συγχρόνως πρὸς τὴν λιποταξίαν τοῦ Μπαλωμένου ἔφυγον καὶ πάλιν ’Αθηναῖοί τινες ἐξ ἄλλης θέσεως πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Σερπετζέ, κατὰ τὸν Καρώρην, «προφασιζόμενοι τὴν γύμνωσίν των κλπ.» Οἱ ’Αθηναῖοι πρὸς ταῖς ἐκ τῆς πολιορκίας κακουχίαις ἔπασχον δεινῶς καὶ ὑπὸ τῶν μισθοφόρων τοῦ Γκούρα, τῶν λεγομένων «Καστρινῶν», ὧν ἦσαν καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Μάνταλον.

2) «Προπύλαια» τόμ. Α′, σελ. 87.

νὰ σκοτώνωμεν ἕνας τὸν ἄλλον. Τότε μ' ἄκουσες, δὲν τὄκαμες· ὕστερα ἔγινε. Τώρα ὅμως νὰ γνωρίσῃς τοὺς φίλους σου καὶ τοὺς ἀπατεῶνες. Δὲν πλουταίνει ὁ ἄνθρωπος μὲ χρήματα μοναχά, πλουταίνει κι' ἀπὸ τὰ καλά του ἔργα.

Δάκρυσαν τὰ μάτια του τοῦ καϊμένου· τὸν ἔτυπτε ἡ συνείδησή του διὰ τὸ κάμωμα ὁποὔκαμεν εἰς τὸν Δυσσέα. Μοῦ εἶπε· «Ἂν ζήσω κ' ἔβγω ἔξω, δὲν θέλω ματαζέρῃ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς μπερμπάντες. Καὶ τὰ χρήματα, μοῦ εἶπε, — καταγίνομαι νὰ φκειάσω τὴν διαθήκη μου καὶ θὰ κάμω σκολειὰ κι' ἄλλα καλὰ διὰ τὴν πατρίδα [1]). Καὶ θ' ἀφήσω ὅλων ἐσᾶς τὸ μερίδιον σας.—Νὰ ζήσῃς νὰ τὰ χαρῇς, ἀδελφέ, καὶ νὰ κάμῃς καλὰ πράματα διὰ τὴν πατρίδα, νὰ βγάλῃς αὐτὸν τὸν λεκὲ ἀπὸ πάνου σου, ὅτι ὅποιος σ' ἔχει φίλο λυπᾶται. Ἐγὼ δὲν θέλω ἀπὸ μέρος μου τίποτας. Κι' ἂν μ' ἀκούσῃς κ' ἐμένα εἰς τὸ ἑξῆς ὅ,τι μοῦ κόβῃ τὸ κεφάλι μου νὰ σοῦ λέγω, εἴμαστε ἀδελφοὶ καὶ φίλοι καθὼς ἤμαστε· εἰδέ, τηράγει καθένας τὴν δουλειά του. Καὶ μ' αὐτοὺς τοὺς φίλους ὁποὔχεις φιλίαν δὲν θέλω, ὅτι τοὺς γνωρίζω ἐγὼ τί ἔκαμαν 'σ ἐσένα καὶ εἰς τὴν πατρίδα. Κ' ἐδῶ μέσα ὁποῦ τοὺς ἔχεις δημογεροντία — ὄξω σοῦ σκάβουν τὸ λαγοῦμι σου μὲ τοὺς ἄλλους τοὺς ψεῦτες. — Τὰ ξέρω ὅλα, μοῦ εἶπε, πῶς μ' ἔχουν ὅλοι αὐτεῖνοι τυλιμένον. Ὅμως δὲν εἶναι περίσταση τώρα». Φιληθήκαμεν κι' ὁρκιστήκαμεν νά εἰμαστε εἰς τὸ ἑξῆς καλύτερα ἀπὸ τὰ πρῶτα.

Ἀφοῦ μείναμεν σύνφωνοι, τὄμαθαν ἡ γυναῖκα του, οἱ συγγενεῖς του, ἐχάρηκαν. Πῆγα κ' ἐγὼ τοὺς εἶδα εἰς τὸν ναόν. Μείναμεν σύνφωνοι τὸ βράδυ νἀρθοῦνε μὲ τὸν Παπακώστα καὶ Κατζικογιάννη νὰ φᾶμεν εἰς τὸ πόστο μου ψωμί· ὅτ' ἔχω ταζέτικον [2]), κρέας κι' ἄλλα. Ἦταν λυπημένος ὁ καϊμένος ὁ Κατζικογιάννης. Τοῦ σκοτώθηκαν τόσοι συγγενεῖς του κ' ἕνας ἀνιψιός του τότε. Ἦταν καλὸς πατριώτης ὁ Κατζικοστάθης, ἀγαθὸς ἄνθρωπος. Κι' ἀφανίστηκαν εἰς τὸ κάστρο ὅλοι αὐτεῖνοι οἱ συγγενεῖς του. Ἀφοῦ ἑτοιμάζαμεν τὸ φαγί, μιλοῦνε τοῦ Γκούρα ὅλοι του οἱ συντρόφοι θὰ φύγουν, καθὼς ἔφυγε ὁ Μπαλωμένος. Τότε ὁ δυστυχὴς ὁ Γκούρας φαρμακώθη. Τοῦ λέγω· «Μὴν πικραίνεσαι. Πές τους μίαν προθεσμίαν διὰ ὀχτὼ ἡμέρες καὶ νὰ γράψωμεν αὐτὰ εἰς τὴν Διοίκησιν νὰ στείλῃ νέους ἀνθρώπους· κι' αὐτὲς τὴς 'μέρες ὁποῦ θὰ μείνουν νὰ μᾶς βοηθήσουνε νὰ φκειάσωμεν τὰ λαγούμια γύρα τὸν Σερπετζὲ καὶ σὲ ὅλες τὴς πόρτες τοῦ κάστρου κι' οὔθεν κάνει ἀνάγκη. Καὶ δουλεύομεν κ' ἐμεῖς καὶ φκειάνομεν παντοῦ τὰ λαγούμια κ' ἑτοιμάζομεν ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη, ὅτι θέλουν πολλὴ δουλειά. Καὶ δι' αὐτὸ νὰ βαστήξουμεν τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ συνχρόνως γράφομεν καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ μᾶς στείλῃ νέα φρουρά.

---

1) Βλ. τὰς περιπετείας τῆς διαθήκης τοῦ Γκούρα παρὰ Σουρμελῇ ἔκδ. α' σελ. 168, ἔκδ. β' σελ. 171 καὶ «Προπύλαια» τόμ. Α', σελ. 87.

2) Νωπὸν (λέξ. Τουρκ.).

Καὶ νὰ εἰποῦμεν αὐτεινῶν ὁποῦ θέλουν νὰ φύγουν νὰ φκειάσουνε καὶ μίαν ἀναφορὰ νὰ τὴν στείλωμεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ σὲ ὀχτὼ ἡμέρες μᾶς ἔρχεται ἀπάντηση, ἢ στείλῃ ἡ Κυβέρνηση ἀνθρώπους νέους ἢ ὄχι· τότε αὐτεῖνοι ἂς φύγουν. Ἂν ἔρθουν νέοι ἄνθρωποι, τὰ λαγούμια δὲν μᾶς χρειάζονται· εἰδὲ καὶ δὲν μᾶς ἔρθουν, θὰ μείνουμεν πολλὰ ὀλίγοι καὶ θὰ περγιοριστοῦμεν ἀπὸ μέσα τὸ Σερπετζέ. Κι' ὅταν ἔρθουν οἱ Τοῦρκοι καὶ δὲν μποροῦμεν ν' ἀνθέξωμεν, βάνομεν φωτιὰ καὶ τὸν Σερπετζὲ στέλνομεν εἰς τὸν ἀγέρα καὶ τοὺς Τούρκους ὁποῦ θανἄναι ἐκεῖ. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπον πηγαίνομεν πολεμῶντας ὡς μέσα εἰς τὸν ναόν [1])· κ' ἐκεῖ κάνομεν γενικὸν λαγοῦμι καὶ πᾶμεν 'σ τὸν ἀγέρα κ' ἐμεῖς καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ ὁ ναός. Ὅτι ἂν δὲν μᾶς στείλῃ ἀνθρώπους νέους ἡ Κυβέρνηση—δὲν θελήσουνε νἀρθοῦνε — θ' ἀφήσουμεν ἀπολέμητο τὸ κάστρο νὰ φύγωμεν μ' ἐνάμισυ μῆνα πόλεμον ; Καὶ ποῦ θὰ ζήσουμεν ἀπὸ τὴ ντροπὴ τοῦ κόσμου καὶ καταξοχὴ ἐσύ, ὁποὖλεγες ὅλων τῶν ξένων περιηγητῶν καὶ ντόπιων ὅτι μπορεῖς νὰ πολεμήσῃς εἰς τὸ κάστρο δυὸ καὶ τρία χρόνια ;». Τοῦ ἄρεσε ἡ παρατήρησή μου καὶ μιλήσαμεν τῶν ἀνθρώπωνέ του αὐτὰ ὅλα· καὶ νὰ δουλέψωμεν ὅλοι νὰ φκειάσουμεν τὰ λαγούμια.

Καὶ τοιούτως φκειάσαμεν τὰ γράμματα διὰ τὴν Κυβέρνησιν καὶ προσμέναμεν τὸ φεγγάρι νὰ βασιλέψῃ νὰ βγάλω τὸν πεζοδρόμον διὰ τὴν Κυβέρνησιν (ὅτι ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ πόστο μου). Λυπημένος ὁ δυστυχὴς Γκούρας διὰ τοὺς ἀχάριστους συντρόφους του, ὁποῦ ἔγιναν φιλόζωοι εἰς τὸν κίντυνον τῆς πατρίδος κι' ἀνώτερού τους. Καὶ εἰς τ' ἀγαθὰ αὐτεινοῦ τοῦ κάστρου ἦταν γενναῖοι κι' ἀτρόμητοι. Καὶ τρῶγαν τοὺς δυστυχεῖς 'Αθηναίους. 'Αφοῦ εἶδα τὴν λύπη του, μίλησα καμποσουνῶν σημαντικῶν 'Αθηναίων καὶ πῆγαν καὶ τοῦ εἶπαν· «Μὴν πικραίνεσαι ὅτι θέλουν νὰ φύγουν αὐτεῖνοι. Αὐτὸ τὸ κάστρο τὸ φυλᾶμεν ἐμεῖς, ὁποῦ τὸ κυργέψαμεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Καὶ τώρα δὲν τοὺς τὸ δίνομεν, ἂν δὲν μᾶς πεθάνουν».

Τότε ἔκατζε ὁ Γκούρας καὶ οἱ ἄλλοι καὶ φάγαμεν ψωμί· τραγουδήσαμεν κ' ἐγλεντήσαμεν. Μὲ περικάλεσε ὁ Γκούρας κι' ὁ Παπακώστας νὰ τραγουδήσω· ὅτ' εἴχαμεν τόσον καιρὸν ὁποῦ δὲν εἴχαμεν τραγουδήσῃ — τόσον καιρόν, ὁποῦ μᾶς ἔβαλαν οἱ 'διοτελεῖς καὶ γγιχτήκαμεν διὰ νὰ κάνουν τοὺς κακούς τους σκοπούς. Τραγουδοῦσα καλά. Τότε λέγω ἕνα τραγοῦδι·

Ὁ Ἥλιος ἐβασίλεψε,
Ἑλληνά μου, βασίλεψε
καὶ τὸ Φεγγάρι ἐχάθη
κι' ὁ καθαρὸς Αὐγερινὸς ποῦ πάει κοντὰ τὴν Πούλια,
τὰ τέσσερα κουβέντιαζαν καὶ κρυφοκουβεντιάζουν.

1) Τὸν Παρθενῶνα.

Γυρίζει ὁ Ἥλιος καὶ τοὺς λέει, γυρίζει καὶ τοὺς κρένει·
«Ἐψὲς ὁποῦ βασίλεψα πίσου ἀπὸ μιὰ ραχούλα,
ἄκ'σα γυναίκεια κλάματα κι' ἀντρῶν τὰ μυργιολόγια
γι' αὐτὰ τὰ 'ρωϊκὰ κορμιὰ 'σ τὸν κάμπο ξαπλωμένα,
καὶ μέσ' τὸ αἷμα τὸ πολὺ εἶν' ὅλα βουτημένα.
Γιὰ τὴν πατρίδα πήγανε 'σ τὸν Ἅδη, τὰ καϊμένα» [1]).

---

1) Τοῦ θαυμασίου τούτου ᾄσματος ὑπάρχει παραλλαγή τις ἐν τῇ συλλογῇ δημοτικῶν ᾀσμάτων τῆς Ἠπείρου τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ σελ. 83. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι στίχοι καὶ τὸ τσάκισμα «Ἕλληνά μου, βασίλεψε», ἐποιήθησαν αὐτοσχεδίως ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἁρμόδια πρὸς τὴν περίστασιν. Σῴζεται παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ αὐτοῦ ὁ ταμπουρᾶς, ὃν ὑποκρούων ᾖδεν εὐφώνως καὶ ἀνδρικῶς μὲ τὸν ἀέρα ἐκεῖνον τοῦ ἀληθινοῦ παληκαριοῦ, ὅστις περιέπνεε τὸ γνησίως λεβέντικον ἀνάστημα, τὰ κινήματα καὶ τοὺς λόγους τοῦ Μακρυγιάννη. Εἶχε δὲ ποιητικὴν τὴν φύσιν οὗτος. Ὁ Δ. Γούδας ἐν τῷ ἐπικηδείῳ εἰς τὸν Μακρυγιάννην λόγῳ (σελ. 12) λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πολιτικῶν καταδρομῶν «ἐτραγώδει πρὸς παρηγορίαν του καὶ ἐβαρυαλγοῦσε μόνον ὁσάκις ἡ φωνή του δὲν ἐπήρκει εἰς τοῦτο». Καὶ περὶ τοῦ Γκούρα λέγεται ὅτι ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἔπαιζε τὴν φλογέραν εἰς ἐπήκοον τῶν στρατιωτῶν. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη σῴζονται, διὰ χειρὸς αὐτοῦ ἐν συνεχείᾳ γεγραμμέναι, πιθανώτατα δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ ποιηθεῖσαι, δύο ἀνέκδοτοι παραλλαγαὶ δημοτικῶν ᾀσμάτων εἰς τὴν μάχην τῆς Ἀράχωβας καὶ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη ἀναφερομένων, ἅτινα παραθέτομεν ἐνταῦθα·

Τρία πουλάκια κάθονται 'σ τὴς Λιάκουρας τὴ ράχη·
τὄνα τηράγει τὴ Λιβαδειά, τἄλλο κατ' τὴν Φοντάνα,
τὸ τρίτο τὸ καλύτερο μυργιολογάγει καὶ λέγει·
«Τ' εἶν' τὸ κακὸ ὁποῦ γένεται κ' ἡ ταραχὴ μεγάλη!
Ἐκίνησε ὁ Μουστάμπεγης 'σ τὴν Ἀράχωβα νὰ πάγῃ·
'σ τὴν Δαύλεια ρίχνει τὸ ὀρδί, στένει καὶ τὰ τζαντίρια.
Τὸν μπαγιραχτάρη του ἔκραξε, κρυφὰ τὸν κουβεντιάζει·
«Σηκῶστε τὰ μπαγιράκια μας 'σ τὴν Ἀράχωβα νὰ πᾶμε,
Ρωμαίγους νὰ σκλαβώσωμε, κεφάλια γιὰ νὰ πάρω
καὶ νὰ τὰ στείλω 'σ τὸν Πασιᾶ, 'σ τὸν Κιταγῆ βεζύρη».
Ἕλληνες τὸν τόπο πιάσανε, μουασερὲ τὸν κάνουν·
ἑπτὰ ἡμέρες πόλεμο 'σ τὴ λάκκα καὶ 'σ τὰ χιόνια.
Μουστάμπεγης σκοτώθηκε, τοῦ πῆραν τὸ κεφάλι,
ἄλλους τοὺς πιάσαν ζωντανοὺς καὶ ἄλλους τοὺς σκοτῶσαν.

Τρεῖς περδικοῦλες κάθονται 'σ τὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας·
εἶχαν τὰ νύχια κόκκινα καὶ τὰ φτερὰ βαμμένα,
εἶχαν καὶ τὰ κεφάλια τους 'σ τὸ αἷμα βουτημένα.
Μυργιολογοῦσαν κ' ἔλεγαν, μυργιολογοῦν καὶ λένε·
«Τρίτη, Τετράδη χλιβερή, Πέφτη φαρμακωμένη,
Παρασκευὴ ξημέρωσε, μὴν εἶχε ξημερώσῃ,
ποῦ πιάστηκε ὁ πόλεμος, τὸ Κρητικὸ ντουφέκι.
Καραϊσκάκης τ' ἄκουσε, ἦταν καὶ θερμασμένος,
καὶ τὸν σεΐζη του ἔκραξε καὶ τοῦ σεΐζη λέγει·

Ὁ μαῦρος ὁ Γκούρας ἀναστέναξε καὶ μοῦ λέγει· «Ἀδελφὲ Μακρυγιάννη, σὲ καλὸ νὰ τὸ κάμῃ ὁ Θεός· ἄλλη φορὰ δὲν τραγούδησες τόσο παραπονεμένα. Αὐτὸ τὸ τραγοῦδι σὲ καλὸ νὰ μᾶς βγῇ. — Εἶχα κέφι, τοῦ εἶπα, ὁποῦ δὲν τραγουδήσαμεν τόσον καιρόν». Ὅτι εἰς τὰρδιὰ πάντοτες γλεντούσαμεν.

Ἄρχισε ὁ πόλεμος κι' ἄναψε ὁ ντουφεκισμὸς πολύ. Πῆρα τοὺς ἀνθρώπους μου, πῆγα ἐκεῖ, καθὼς ἤμουν διορισμένος· καὶ στάθηκα καμπόσο καὶ πολεμήσαμεν. Ἤφερα ἀπόξω γύρα τὰ πόστα. Πῆγα εἰς τὸ κονάκι μου ὅ,τι ἔπαιρνε νὰ βασιλέψῃ τὸ φεγγάρι, νὰ βγάλω τὸν πεζὸ διὰ τὴν Κυβέρνησιν. Ἔρχονται μοῦ λένε· «Τρέξε, σκοτώθη ὁ Γκούρας εἰς τὸ πόστο του. Ἔρριξε ἀναντίον τῶν Τούρκων· ἀπάνου εἰς τὴν φωτιὰ τὸν βάρεσαν εἰς τὸν ἀμήλιγγα καὶ δὲν μίλησε τελείως». Πῆγα, τὸν πήραμεν εἰς τὸ νῶμο καὶ τὸν βάλαμε 'σ ἕνα μπουντροῦμι. Τὸν συγύρισε ἡ φαμελιά του καὶ τὸν χώσαμεν [1]).

Τότε συναχτήκαμεν ὅλοι κ' ἔβαλα μίαν ὁμιλία εἰς τοὺς ἀχάριστους τοὺς στρατιῶτες καὶ τοὺς εἶπα ἐξ αἰτίας τους ἐσκοτώθη, ὅτι ἄφησαν τὰ πόστα τους, καὶ πῆγε μόνος του· «καὶ τὸν βιάζετε κάθε στιμὴ νὰ φύγετε». Διόρισαν μίαν ἐπιτροπὴ οἱ πολιορκημένοι τὴν γυναῖκα του, τὸν Παπακώστα, τὸν Κατζικογιάννη, τὸν Ὁμορφόπουλο κ' ἐμένα νὰ φυλάξωμεν τὴν τάξη ὅσο ἡ Κυβέρνηση νὰ στείλῃ νέους ἀνθρώπους. Τῆς γράψαμεν τὸν σκοτωμὸν τοῦ Γκούρα καὶ στείλαμεν καὶ τ' ἄλλα γράμματα. Ὁ Γκούρας σκοτώθη τὸν Ὀκτώβριον μπαίνοντας, εἰς τὴν ἀπάνου πόρτα, ἀπόξω τὸ κάστρο [2]).

«Σεῖζη, φκειάσε τ' ἄλογο, βάλ' του καὶ τὸ τακίμι,
κρίν'τε καὶ τῶν συντρόφων μας τῶν καπεταναραίων·
τροχᾶτε, ἀδέρφια, τὰ σπαθιά, συγυρίστε τὰ ντουφέκια,
νὰ βγοῦμ' νὰ πολεμήσουμε 'σ τὸν κάμπο τῆς Ἀθήνας.
Σὰν πιάστηκε ὁ πόλεμος, σκοτίστηκε ὁ κάμπος·
βαρέθηκε ὁ ἀρχηγὸς καὶ ὁ Καραϊσκάκης·
«Παιδιά μ', νὰ νταγιαντήσετε, νὰ γίνετ' ἕνα σῶμα,
νὰ μὴ χαθῇ ἡ πατρίδα μας, τὴν πᾶρτε 'σ τὸ λαιμό σας.
Μένα μὲ πᾶν 'σ τὴν Κούλουρη, πέρα 'σ τὸν 'Δϊδημήτρη'
ποῦ εἶναι παντοτεινὸς γιατρός, αὐτὸς θὰ μὲ γιατρέψῃ.
Πουλάκι πῆγε κ' ἔκατζε 'σ τοῦ 'Δϊδημητριοῦ τὸ δέντρο,
δὲν ἐλαλοῦσε σὰν πουλί, οὐδὲ σὰ χελιδόνι,
μόν' τὸ δεντρὶ μαράθηκε ἀπ' τὸν κελαϊδισμό του.
Τὸν κλαῖνε χῶρες καὶ χωριὰ κι' ὅλ' οἱ καπεταναῖοι,
τὸν κλαῖν' τὰ παληκάρια του κι' ὅλος ὁ ταϊφᾶς του.

1) Ὁ Γκούρας ἐφονεύθη τὴν 30ὴν Σεπτεμβρίου 1826 (βλ. ἡμερ. Καρ.).

2) «**1 Ὀκτωβρίου**. Πρωΐ, συνῆλθον οἱ ὁπλαρχηγοί, οἱ Δημογέροντες καὶ ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ ἐνταφίασαν τὸν νεκρὸν ἔμπροσθεν τοῦ μεγάλου Ναοῦ καὶ μετὰ ταῦτα ἔγινε κοινὴ συνέλευσις διὰ νὰ φυλαχθῇ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἡ καλὴ τάξις καὶ ἁρμονία εἰς τὰ πράγματα τοῦ φρουρίου. Διωρίσθη Ἐπιτροπὴ τόπον ἐπέχουσα ἀρχηγοῦ οἱ Στρατ. Στάθης Κατζικογιάννης,

Χριστιανὸς καλὸς ἦρθε καὶ μᾶς εἶπε κρυφίως ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ κινηθοῦν μία μεγάλη δύναμη ἀναντίον εἰς τὸ πόστο μου καὶ θὰ πιάσουνε καὶ τὴς καμάρες ἀπὸ κάτου τὸ Σερπετζέ, ὁποῦναι εἰς τὸ πόστο μου . . .[1]) καὶ νὰ μποῦνε εἰς τὸ κάστρο. Ὅτι 'σ ἐκεῖνο τὸ μέρος εἶναι καὶ τὰ στόματα τῶν λαγουμιῶν τῶν Τούρκων καὶ τὰ δικά μας. Εἴχαμεν κ' ἐμεῖς ἕνα λαγοῦμι ἕτοιμο ἀναντίον τους καὶ δὲν τοὔχαμεν βαλμένο τὸ μπαροῦτι μέσα. Τότε, ἀφοῦ μάθαμεν τὸ κίνημα τῶν Τούρκων, βιάσαμεν τὸν Λαγουμιτζῆ νὰ πάγῃ νὰ τὸ δέσῃ, νὰ βάλῃ τὸ μπαροῦτι. Ὁ Λαγουμιτζῆς μοῦ λέγει· «Τὸ λαγοῦμι εἶναι ἀπὸ κάτου ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ θὰ βροντήσω, ὅταν θὰ τὸ δέσω, καὶ θὰ μ' ἀκούσουνε οἱ Τοῦρκοι· καὶ κιντυνεύω. Ἂν μὲ φυλᾷς, μοῦ λέγει, μπαίνω· ἀλλοιῶς δὲν μπαίνω, ὅτι κιντυνεύω. — Ἔμπα κάμε τὴν δουλειάν σου κ' ἐγὼ σὲ φυλάγω. Κι' ἂν πεθάνω, τότε παθαίνεις ἐσύ». Μπῆκε ὁ Λαγουμιτζῆς μέσα. Ἐγὼ ἤμουν ἄγυπνος τόσες βραδειές· νύχτα καὶ ἡμέρα δουλεύαμεν καὶ φκειάναμεν κάτι χαντάκια· κ' ἔφκειανα καὶ τὴ ντάπια μου. Ἀποκοιμήθηκα. Οἱ Τοῦρκοι ἀκούγοντας τὸν χτύπον τοῦ Λαγουμιτζῆ, συνάζονται πλῆθος καὶ κάνουν γιροῦσι καὶ μπαίνουν εἰς τὴ ντάπια μου τὴν ὄξω (ὅτι τὴν εἶχα μερασμένη σὲ δυὸ καὶ εἶχα μίαν καμάρα ὁποῦ διάβαινα. Τότε οἱ ἄνθρωποί μου ἀνακατώθηκαν μὲ τοὺς Τούρκους. Σηκώνομαι ἄξαφνα ἐκεῖ ὁποῦ ἤμουν γερμένος, κόλλησα εἰς τὴ ντάπια. Μὲ ντουφέκισαν οἱ Τοῦρκοι, τοὺς ντουφέκισα κ' ἐγὼ εἰς τὸν σωρό. Μοῦ δίνουν ἕνα ντουφέκι καὶ μὲ πληγώνουν εἰς τὸν λαιμόν. Τότε κάνω τὸ ποδάρι μου νὰ κατεβῶ ἀπὸ τὴ ντάπια, ἔπεσα. Ὁ τόπος ἦταν στενός· οἱ ἄνθρωποι τζακίστηκαν ἀπὸ τὴν ὄξω ντάπια. Πατοῦσαν ἀπάνου μου καὶ διάβαιναν καί, στενὸς ὁ τόπος, μ' ἀφάνισαν. Ἔβλε-

---

Δ. Εὐμορφόπουλος, Μακρυγιάννης καὶ ὁ χιλίαρχος Συμεὼν Ζαχαρίτζας Ἀθηναῖος, ἔχοντες ὅλην τὴν πληρεξουσιότητα νὰ διευθύνουν τὰ τοῦ φρουρίου. Ὡρκώθησαν εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Πανσγίας καὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ἁπλοῖ στρατιῶται νὰ σταθῶσι πιστοὶ εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Γκούρα, ἐωσοῦ ἤθελε φανῇ ἡ κοινὴ σωτηρία. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ γίνωσι καὶ νέα γράμματα...» (ἡμερολ. Καρώρη ἐν «Ἀθην. Ἀρχ.» τόμ. Α', σελ. 103). Δύσκολον νὰ εὑρεθῇ ἂν ὁ Καρώρης ἢ ὁ Μακρυγιάννης εὑρίσκεται ἐν τῇ ἀληθείᾳ λέγων ὁ μὲν τὸν Σ. Ζαχαρίτσαν μέλος τῆς ἐπιτροπῆς, ὁ δὲ τὸν Παπακώσταν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γκούρα εἶχε διαδοθῇ ἔξω φήμη περὶ διορισμοῦ τοῦ Μακρυγιάννη φρουράρχου, ὁ δὲ «Φίλος τοῦ νόμου» ἐδημοσίευσε τὴν ἀνακριβῆ ταύτην εἴδησιν κατ' ἐπιστολὴν ἐξ Ἐλευσῖνος· «.. Ἐσκέφθησαν περὶ ἐκλογῆς νέου φρουράρχου καὶ ἄχρι νέας περὶ τούτου διαταγῆς τῆς Κυβερνήσεως ἐψηφίσθη παρ' αὐτῶν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὁ ἄξιος Κ. Μακρυγιάννης, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὰς ἀρετὰς καὶ τὸν πατριωτισμὸν ἐλπίζει ὅλη ἡ φρουρὰ νέαν ἐμψύχωσιν καὶ δύναμιν». Παραδόξως δὲ καὶ ὁ Σπηλιάδης (τόμ. Γ', σελ. 142) γράφει ὅτι τὰ τοῦ φρουρίου διῴκησεν ὁ Μακρυγιάννης μέχρι τῆς εἰσόδου τοῦ Κριεζώτη, Μαμούρη κλπ. (11ης Ὀκτωβρ., ἤτοι ἐπὶ ἕνδεκα ἡμέρας). Φαίνεται λοιπὸν ὅτι καὶ ὑπαρχούσης τῆς ἐπιτροπῆς ὁ Μακρυγιάννης, ὁ καὶ πολιτάρχης ἄλλως τοῦ φρουρίου, ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ πάντων ὡς ὁ πραγματικὸς φρούραρχος.

1) Λέξεις τινὲς ἐφθαρμέναι ἐν τῷ χειρογράφῳ.

παν καὶ τὰ αἵματα, ἔλπιζαν ὅτ' εἶμαι σκοτωμένος. Ἀφοῦ πέρασαν ὅλοι καὶ μεῖναν ὀλίγοι κ' ἔμπαιναν κι' αὐτοὶ μέσα εἰς τὸ κάστρο, τότε θἄμπαιναν καὶ οἱ Τοῦρκοι συγχρόνως μ' αὐτούς. Ὁ Κατζικοστάθης ἦταν ἀπὸ μέσα· ἄφησε τὸ πόστο του κ' ἔφυγε καὶ πῆγε εἰς τὴν πόρτα τοῦ κάστρου ἀπὸ μέσα, εἰς τὸν θόλον· καὶ τοὺς Τούρκους δὲν τοὺς πολεμοῦσε κανένας. Τότε σηκώνομαι μισοντραλισμένος καὶ βαστῶ καμμιὰ δεκαριὰ ἔξω μὲ τὸ μαχαῖρι· δὲν τοὺς ἄφινα νὰ μποῦνε μέσα. Καὶ τράβησα τὴν πόρτα ὁποὖχαμεν ἀνοιχτὴ καὶ πιάσαμεν τὸν πόλεμον καὶ πολεμούσαμεν μὲ τὰς πιστιόλες. Μήτε οἱ Τοῦρκοι μποροῦσαν νὰ ρίξουνε ντουφέκι, μήτε ἐμεῖς· καὶ πολεμούσαμεν περίτου ἀπὸ τρεῖς ὧρες ἐκεῖ. Ὥρμησαν οἱ Τοῦρκοι μὲ ξαναπλήγωσαν εἰς τὸ κεφάλι, εἰς τὴν κορφή. Γιόμωσε τὸ σῶμα μου αἷμα. Γυρεύουν οἱ ἄνθρωποι νὰ μὲ πάρουν νὰ μποῦμεν μέσα· τότε τοὺς λέγω· «Ἀδελφοί, καὶ μέσα νὰ μποῦμε κι' ὄξω νὰ μείνωμεν χαμένοι εἴμαστε, ἂν δὲν βαστήξωμεν τοὺς Τούρκους καὶ νὰ λευτερώσουμεν τὸν Λαγουμιτζῆ. (Ὅτι τὰ στόματα τῶν λαγουμιῶν καὶ τὸν Λαγουμιτζῆ τὸν εἶχαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν διάκρισίν τους). Τοὺς λέγω, ἂν δὲν βαστήσουμεν καὶ μᾶς πάρουν τὸν Λαγουμιτζῆ, τὸ κάστρο εἶναι χαμένο κ' ἐμεῖς μαζί. Ὅμως νὰ βαστήξωμεν». Τότε οἱ γενναῖοι Ἕλληνες βάστησαν σὰν λιοντάρια. Μᾶς ἦρθε κ' ἕνα γενναῖον παληκάρι τοῦ Κατζικογιάννη, Νταλαμάγκα τὸν ἔλεγαν, κι' ὁ Ἀράπης του κι' ἄλλοι καμμία δεκαριὰ δικοί μου καὶ πιάσαμεν τὸν πόλεμον καὶ πολεμούσαμεν. Παίρνοντας τὸ δειλινό, μέρασα φυσέκια τῶν ἀνθρώπων· ἦρθαν κι' ἄλλοι ἀκόμα συντρόφοι. Ἦρθαν καὶ Τοῦρκοι νέον μιντάτι· μᾶς ρίχτηκαν μ' ὁρμή, μπῆκαν εἰς τὴς καμάρες, τὴς κυργέψαν ὅλες κι' ἄνοιξαν μασγάλια καὶ ντουφεκιοῦσαν μέσα εἰς τὸ κάστρο. Ρίχτηκαν μ' ὁρμὴ νὰ μᾶς πάρουν καὶ τὴ ντάπια μας. Ἐκεῖ σκότωσαν τὸν Νταλαμάγκα κι' ἄλλους πεντέξι. Ξαναλαβώνομαι κ' ἐγὼ πίσου εἰς τὸ κεφάλι πολὺ κακά· μπῆκε τοῦ φεσιοῦ τὸ μπάλωμα εἰς τὰ κόκαλα, εἰς τὴν πέτζα τοῦ μυαλοῦ. Ἔπεσα κάτου πεθαμένος. Μὲ τράβησαν οἱ ἄνθρωποι μέσα· τότε ἐνοιωσα. Τοὺς εἶπα· «Ἀφῆτε με νὰ μὲ τελειώσουνε ἐδῶ, νὰ μὴν ἰδῶ τοὺς Τούρκους ζωντανὸς νὰ μοῦ πατήσουνε τὸ πόστο μου». Τότε οἱ καϊμένοι οἱ Ἕλληνες μὲ λυπήθηκαν πολύ· πολέμησαν γενναίως, διώξαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴ ντάπια μας καὶ τοὺς ἔβαλαν ὅλους εἰς τὴς καμάρες· καὶ ντουφεκοῦσαν εἰς τὸ κάστρο. Τότε βῆκε ὁ Λαγουμιτζῆς καὶ ἦρθε 'σ ἐμᾶς· μὲ ηὗρε 'σ αὐτείνη τὴν κατάστασιν. Μοῦ εἶπε νὰ μείνῃ αὐτὸς ἐκεῖ, νὰ κολλήσω ἐγὼ εἰς τὸ κάστρο νὰ μὲ δέσῃ ὁ γιατρός. Τοῦ εἶπα· «Σύρε μέσα. Ἂν πεθάνω ἐγώ, τὸ κάστρο δὲν χάνεται· ἂν πεθάνῃς ἐσύ, χάνεται». Κόλλησαν ἀπὸ πάνου τὸν Σερπετζὲ οἱ ἐδικοί μας καὶ ρίξαν παλιόσκουτα ἀναμμένα καὶ χορτάρια εἰς τὴς καμάρες. Μπούκωσε ὁ καπνὸς τοὺς Τούρκους· βαστοῦσε κι' ὅλο τὸ στράτεμα τὰ ντουφέκια τους ἕτοιμα. Κοντὰ τὸ βράδυ

ἔκαμαν νὰ φύγουν, ἔρριξαν οἱ δικοί μας εἰς τὸν σωρὸ καὶ σκοτώθηκαν ἀρκετοὶ Τοῦρκοι [1]).

Τέτοιος πόλεμος καὶ σκοτωμὸς ἀπὸ τεμᾶς δὲν ἔγινε ἄλλη μέρα. Σκοτώθηκαν ἀπὸ 'μᾶς καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ κι' ὁ καλὸς πατριώτης ὁ Νεροῦτζος Μετζέλος. Τὰ κανόνια καὶ οἱ μπόμπες καὶ οἱ γρανέτες καὶ τὰ λιανοντούφεκα βροχή. Τὴν αὐγὴ πιάστη ὁ πόλεμος, τελείωσε τὸ βράδυ. Μὲ πῆραν καὶ μὲ πῆγαν ἀπάνου εἰς τὸ κάστρο. Δὲν ἤθελε νὰ μὲ 'πιχειριστῇ ὁ Κούρταλης ὁ γιατρός, ὅτ' ἤμουν βαριὰ καὶ στράγγιξε καὶ τὸ αἷμα μου ὅλο. Τότε τὄδωσαν ἐνγράφως ὅσοι ἦταν μέσα εἰς τὸ κάστρο ὅτι δὲν ἔχει καμμίαν ὑποψίαν (ὅτι φοβῶνταν νὰ μὴν πεθάνω καὶ τοῦ εἰποῦν ὅτι μὲ φόνεψε αὐτός). Τότε μὲ 'πι-

---

1) Τὴν περιγραφὴν τῆς σημαντικῆς ταύτης μάχης, γενομένης τῇ 7ῃ Ὀκτωβρίου, ὁ Σουρμελῆς μετέβαλεν ἐπὶ τὸ δυσμενέστερον ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, μὴ μαθὼν τὴν ἀλήθειαν ἐν καιρῷ παρὰ τῶν αὐτοπτῶν, μήτε μέχρι τοῦ 1834 (ἔτους τῆς α' ἐκδ.), ἀλλ' ἀνακαλύψας αὐτὴν τὸ 1853 (ἔτ. τῆς β' ἐκδ.). «Ὁ Μακρυγιάννης βλέπων τὸν κίνδυνον, ὃν ἔτρεχεν ὁ ὑπονομοποιός, **ἐνθαρρυνθεὶς ἀπὸ τὸν Ἀναστ. Τζιτζήφον, προκλείσαντα τὴν θυρίδα τοῦ Σερπετζὲ εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ἐχθρῶν**, καὶ συνοδευόμενος ἀπὸ ὀλίγους ἐβγαίνει ἔξω τοῦ Σερπετζέ, παρορμᾷ τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ γενόμενος ριψοκίνδυνος, διασώζει τὸν γενναῖον ὑπονομοποιόν» (ἔκδ. β', σελ. 174). Ἡ περὶ Τζιτζήφου, ἀγνώστου Ἀθηναίου στρατιώτου, λεπτομέρεια νῦν πρῶτον παρατίθεται ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ. Εἶναι δὲ ἀσήμαντος αὕτη, καὶ ἂν εἶναι ἀληθής, διότι ὁ μέγας ἀγὼν ἐγένετο ἔξω τοῦ Σερπετζέ, ἐπὶ τοῦ προμαχῶνος τοῦ Μακρυγιάννη· ἀφοῦ δὲ οὗτος, κατὰ τὸν Σουρμελῆν, ἐξῆλθε διὰ τῆς προκλεισθείσης θυρίδος καὶ ἔδραμεν εἰς τὸν προμαχῶνα αὐτοῦ, τί νόημα ἔχει ἡ κλεῖσις τῆς ρηθείσης θυρίδος; Ἐλέγχει δὲ κακοβουλίαν καὶ ἡ φράσις «γενόμενος ριψοκίνδυνος», ἥτις καὶ παρ' ἀμφοτέραις ταῖς ἐκδόσεσι κεῖται. Ἡ περὶ τὰς ὀχυρώσεις πρόνοια τοῦ Μακρυγιάννη ἀπεδείχθη ἐξόχως χρήσιμος εἰς Νεόκαστρον, Μύλους, Ἀθήνας, Ἀκρόπολιν καὶ Πειραιᾶ. Ἀλλὰ τὸ ἄκρως ριψοκίνδυνον τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ μαρτυρεῖται καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν παρατεθέντων ὀνομάτων καὶ ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν τραυμάτων ἃ ἔλαβε. Κατὰ τὸν Σουρμελῆν (ἔκδ. α', σελ. 173) ὁ Μακρυγιάννης «συνεισέφερε τὰ μέγιστα εἰς αὐτὴν τὴν ἡμέραν», κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν Σουρμελῆν (ἔκδ. β', σελ. 175) ὁ Μακρυγιάννης «συνεισέφερε πολύ». Τὸ ἡμερολόγιον Καρώρη εἶναι ἀκριβέστερον ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς μάχης ταύτης· «... Οἱ Τοῦρκοι ἤρχοντο κατ' εὐθεῖαν νὰ πατήσουν τὸ ἔξω χαντάκι, τὸ ὁποῖον ὁ Μακρυγιάννης εἶχε κατασκευάσῃ πολλὰ ἐπιτηδείως καὶ ὀχυρόν, καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἔμβουν ἀπὸ τὴν μικρὰν πόρταν τῶν καμαρῶν. Εἰς τὸ χαντάκι τοῦτο ἦσαν ἕως δέκα Ἕλληνες καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μακρυγιάννης, ἐν ᾧ ὁ Μαστροκώστας ἦτον μέσα εἰς τὴν ὑπόνομον ὁποῦ ἔχουν ἐκεῖ καὶ τὴν ἔκτιζε. Ὁ Μακρυγιάννης προθυμούμενος διὰ νὰ σώσῃ καὶ τὸν Μαστροκώσταν, μὲ πολύν του ἀγῶνα ἐστάθη καὶ ἐβάσταξε καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας... Ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους ἐφονεύθησαν ἐκείνην τὴν ἡμέραν δέκα... ἐπληγώθησαν δὲ καὶ ἄλλοι περὶ τοὺς εἴκοσι, ἐν οἷς καὶ ὁ πατριώτης Μακρυγιάννης, ὅστις καὶ πληγωμένος ἔμεινεν ἀρκετὴν ὥραν εἰς τὴν θέσιν ἐγκαρδιώνων τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του καὶ μὲ τὸ παράδειγμά του ὠφελήσας μεγάλως». («Ἀθην. Ἀρχ.» σελ. 106). Λίαν διαφέρουσα εἶναι ἡ ἐν τῇ «Γενικῇ Ἐφημερίδι» (ἀριθ. 7 τῆς 27 Νοεμβρ.) δημοσιευθεῖσα περιγραφὴ τῆς μάχης κατὰ τὴν ἀφήγησιν αὐτοῦ τοῦ Μακρυγιάννη, ἐξελθόντος βραδύτερον τῆς Ἀκροπόλεως. (Βλ. αὐτὴν ὑπὸ χρονολογίαν 7 Ὀκτωβρ. ἐν τῷ Α' τόμῳ. Βλ. καὶ τρίτην περιγραφὴν τῆς μάχης ἐν τῇ συντόμῳ καὶ ἀτελεῖ αὐτοβιογραφίᾳ τοῦ Μακρυγιάννη, ἥτις σωζομένη ἐν ἀντιγράφῳ ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης δημοσιεύεται ἐν τῷ σχετικῷ παραρτήματι. Παράβ. καὶ Γόρδωνος τόμ. Β', σελ. 341).

χειρίστη· καὶ κιντύνεψα νὰ πεθάνω ἀπὸ τοὺς πόνους τοῦ κεφαλιοῦ καὶ τὸ πάτημα ὁποῦ μόκαμαν εἰς τὸ σῶμα μου, 'σ τὴν μέση μου α).

Ὁ πόλεμος ἔγινε τὸν 'Οκτώβριον μῆνα, ἕξι ἡμέρες ὑστερνότερα ὁποῦ χάθη ὁ Γκούρας. 'Αφοῦ ἔγινε ὁ πόλεμος αὐτός, ἔστειλαν εἰς τὴν Διοίκησιν οἱ πολιορκημένοι καὶ εἰς τὸν Καραϊσκάκη, ὁποῦταν ἀρχηγὸς ἔξω, κ' ἔστειλε τὸν Κριτζώτη καὶ Μαμούρη μέσα εἰς τὸ κάστρο μ' ἀνθρώπους. Τότε ὁ Μαμούρης γύρευε νὰ φρουραρχέψῃ — ἂν λευτερωθῇ τὸ κάστρο, νἄχῃ τοὺς 'Αθηναίους σκλάβους πάλε. Κι' ὁ γυναικάδελφος τοῦ Μαμούρη ὁ Γιαννάκο Βλάχος, ὁποῦ τὸν εἶχαν μέλος τῆς Διοικήσεως, αὐτὲς τὴς ὁδηγίες ἔδωσε τοῦ Μαμούρη· καὶ ν' ἀγροικηθῇ καὶ μὲ τὸν Σταυρῆ Βλάχο, τὸν ἀδελφόν του, νὰ βάλουν αὐτὸ 'σ ἐνέργειαν. 'Αφοῦ εἴδαμεν τὴν θέλησιν τοῦ Μαμούρη, ὅτι γυρεύει φρουραρχίαν, διὰ νὰ βυζαίνῃ τοὺς δυστυχεῖς 'Αθηναίους αὐτείνη ἡ «φάμπρικα ντὶ κογιόν», τότε διὰ νὰ τοὺς λευτερώσουμεν, ὅτ' εἶναι κρῖμα ἀπὸ τὸν Θεόν, ἀγροικιῶμαι μὲ τὸν Κριτζώτη, μὲ τοὺς Λεκκαίους, μὲ τοὺς Φωκᾶδες, μὲ τὸν 'Ομορφόπουλον καὶ μ' ὅσους ἀξιωματικοὺς 'Αθηναίους ἦταν εἰς τὸ κάστρο καὶ μετριώμαστε ἐμεῖς καὶ ἤμαστε ὅλοι εἴκοσι· ὅσ' ἦταν μὲ τὸν Μαμούρη συντρόφοι ἦταν τέσσεροι. Τοὺς εἶπα εἰς τὰ πόστα ἀπόξω τοῦ κάστρου νὰ διορίζωμεν ἀνθρώπους κατὰ τὴν ποσότη τῶν ἀνθρώπων ὁποὖχει ὁ κάθε ἀρχηγός, νὰ φυλάγῃ τὸ πόστο του μ' ὅσους ἀνθρώπους χρειάζεται ἡ κάθε θέση. Εἰς τὴν Κούλια τοῦ κάστρου [1]) καὶ μαγαζειά, ὁποὖναι ἡ δύναμη τοῦ κάστρου — κι' ὅταν ἔχῃς αὐτὲς τὴς θέσες, ἔχεις τὸ κάστρο εἰς τὸ χέρι σου — 'σ αὐτὲς τὴς δυὸ θέσες νὰ βάνῃ κι' ὁ μικρότερος ὁ ἀρχηγὸς κι' ὁ μεγάλος ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπον. (Καὶ εἰς τὴν κάθε θέση θὰ πήγαιναν ἀναλογία εἴκοσι δικοί μας καὶ τέσσεροι αὐτεινῶν). Πιάσαμεν πρωτύτερα αὐτὲς τὴς δυὸ θέσες μὲ περισσότερους δικούς μας ἀνθρώπους, ἂν γένῃ καμμία φιλονεικία, νὰ τὴς ἔχωμεν εἰς τὸ χέρι νὰ μὴν πάθωμεν β). Ἔγινε αὐτείνη ἡ μυστική μας ἕνωση ἐνγράφως. 'Αφοῦ κάμαμεν αὐτοὺς τοὺς δεσμούς, πῆρα τὸν Μαμούρη μὲ τοὺς δικούς του καὶ τοὺς ἄλλους εἰς τὸ κονάκι μου νὰ φᾶνε, ὅτι ἐγὼ δὲν ἔτρωγα, ὅτ' ἤμουν πληγωμένος, ἀκόμα ἀστενής. 'Αφοῦ φάγανε, τοὺς πρόβαλα αὐτό. Τοὺς ἦρθε αὐτεινῶν πικρό. Τοὺς εἴπαμε ὅτι καθείς μας ἔχει τὸ κεφάλι του μέσα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ γένῃ ἀλλοιῶς. Νὰ γένῃ αὐτὸ καὶ μία 'πιτροπὴ νὰ διοικάῃ τὸ κάστρο ὅσο νὰ λευτε-

---

α) Κάτι μοῦ χάλασε μέσα αὐτὸ τὸ πάτημα καὶ μὲ πάγει αἷμα ὡς σήμερα. Ὁ γιατρὸς μ' ἄφησε καὶ τὰ κόκκαλα εἰς τὸ κεφάλι· ὅτι ἂν τὰ πείραζε, χάλαγε ἡ πέτζα τοῦ μυαλοῦ καὶ τότε ἔπρεπε νὰ τελειώσω.

1) Τὸν Κουλὲ λεγόμενον (κ. **Γουλᾶν**), πύργον Φραγκικόν, ἐκτισμένον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς γωνίας τῶν Προπυλαίων, ὅστις δὲν ὑπάρχει πλέον κρημνισθεὶς ὑπὸ τῆς 'Αρχαιολ. Ἑταιρείας.

β) Τὸ κάστρο τὄχα ἐγὼ εἰς τὸ χέρι μου, ὅτ' ἤμουν διορισμένος πολιτάρχης. Κι' ἂν λευτερώνεταν τὸ κάστρο, θὰ τὄπερναν οἱ 'Αθηναῖοι.

ρωθῇ, καὶ ἡ Κυβέρνηση ἂς σᾶς διορίσῃ πίσου». Μὲ κάναν τρόπον δὲν θέλαν. Μοῦ μίλησαν πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς νὰ τραβήσω χέρι ἐγώ. Μοῦ μίλησε καὶ ἡ Γκούραινα. Τοὺς εἶπα· «Αὐτὸ εἶναι τὸ δίκιον νὰ γένῃ· ἂν θέλετε αὐτό, καλά· εἰδὲ φεύγομεν ὅλοι ἐμεῖς καὶ καθίστε ἐσεῖς καὶ πολεμᾶτε. Κ' ἔχετε τὸ κάστρον δικόν σας. Εἰδέ, φευγᾶτε ἐσεῖς καὶ πολεμοῦμεν ἐμεῖς». Τὸ φιλονικήσαμεν πολὺ κ' ἔγινε ἐκεῖνο ὁποῦ θέλαμεν, τὸ δίκιον [1]α).

Οἱ Τοῦρκοι φέρναν ἕνα λαγοῦμι εἰς τὴ ντάπια τοῦ Δυσσέα καὶ προχώρεσε εἰς τὸ κάστρο ἀπὸ κάτου· κ' ἐμεῖς τὸ ξεθυμάναμεν μὲ πηγάδια βαθιὰ ὁλόγυρα. Ὁ μάστορης τῶν Τούρκων ὁ λαγουμιτζῆς δὲν ἤξερε νὰ τὸ δέσῃ καλά. Εἶχε βάλῃ μέσα μπαροῦτι τρεῖς χιλιάδες ὀκάδες. Ἔβαλε φωτιὰ καὶ ταράχτη ὅλο τὸ κάστρο. Τὸ κακὸ τὸ δέσιμον καὶ τὸ ξεθύμασμα τὸ δικό μας — κλώτζησε ὀπίσου καὶ σκότωσε τόσους Τούρκους. Ἀπὸ 'μᾶς, θέλησε ὁ Θεός, δὲν πειράχτη κανένας [2]).

Ἀπὄξω μαθαίναμεν ὅτι διαλύθηκαν· τοὺς κυρίεψε ὁ Μπραΐμης κι' ὁ Κιτάγιας. Αὐτὸ μαθαίναμεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους· ὅτι μᾶς κλεῖσαν στενά. Ἀφοῦ μπῆκε ὁ Κριτζώτης κι' ὁ Μαμούρης, μᾶς ζῶσαν ὁλόγυρα τὸ κάστρο μὲ χαρακώματα κι' ἀσκέρια πολλὰ μέσα 'σ αὐτά. Τὸ κάστρο πολεμοφόδια δὲν εἶχε, οὔτε ἄλλον ζαϊρὲ ὄξω ἀπὸ κριθάρι μόνον. Χάθηκε ὁ ζαϊρὲς ἐξ αἰτίας τῆς ἀκαταστασίας τῶν ἀνόητων. Κι' ἀλοιφὴ καὶ ξανθὰ δὲν εἴχαμε τελείως. Κι' ὅσοι πληγώνονταν πέθαιναν οἱ περισσότεροι, ὅτι βρωμοῦσαν· καὶ μάλλωνε ἡ ψείρα

---

1) Τὸ πρακτικὸν τῆς μυστικῆς ἑνώσεως (ἀδελφοποιΐας, κυρίως εἰπεῖν), περὶ οὗ γράφει ὀλίγον ἀνωτέρω ὁ Μακρυγιάννης, εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ, εἶναι δὲ ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Ν. Κριεζώτη, Μακρυγιάννη, Κώστα Λαγουμιτζῆ καὶ πολλῶν Ἀθηναίων. Ἡ ἡμέρα τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου, καθ' ἣν ὑπεγράφη τὸ ἔγγραφον, δὲν σημειοῦται, ἀφεθέντος κενοῦ τοῦ χώρου καὶ μὴ πληρωθέντος ἐν καιρῷ. Πάντως ὅμως τὸ ἐν λόγῳ ἔγγραφον ὑπεγράφη πρὸ τῆς 6ης Νοεμβρίου. Ἰδοὺ τί κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν λέγει τὸ ἡμερολόγιον Καρώρη ἐξ ἀφορμῆς ἔριδός τινος μεταξὺ τοῦ Μήτρου Λέκκα καὶ τοῦ Μαμούρη· «... Τοιοῦτον πνεῦμα διχονοίας καὶ ὑποψίας μεταξὺ τῶν Ἀθηναϊκῶν σωμάτων καὶ τῶν Καστρινῶν ἄρχισε νὰ ἐπικρατῇ πρὸ ἡμερῶν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔκαμον καὶ ἓν ἔγγραφον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπεγράφοντο καὶ ὡρκίζοντο νὰ εἶναι ὁμογνώμονες πρὸς ἀλλήλους, νὰ ὑπερασπισθῶσιν ἀποφασιστικὰ τὴν πατρίδα καὶ ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀπὸ ἐσωτερικὰς καταδυναστείας. Περιπλέον συμφώνως μετὰ τοῦ Στρατ. Κριεζώτη διώριζον εἰς κάθε ἐπιστασίαν ἀνθρώπους ἀπὸ μέρους ὅλων τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ σωμάτων. Εἰς τὰς διαφόρους θέσεις τοῦ ἐπάνω φρουρίου ἀπεφασίσθη νὰ εἶναι φυλακαὶ ἀνάλογοι ἀφ' ὅλα τὰ σώματα καὶ μάλιστα εἰς τὸν Πύργον (Κουλέ). Καὶ ἐπειδὴ ὁ Μαμούρης δὲν ἐκατέβασεν εὐθὺς τοὺς ἀνθρώπους του ἀπὸ τὸν Κουλέ, ἐζήτει δὲ νὰ τοῦ ἐξηγήσουν ὁποίαν ὑποψίαν ἔχουν ἀπ' αὐτὸν καὶ κάμνουν τὰ τοιαῦτα, ὁ Κριεζώτης καὶ οἱ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ τῶν Ἀθηναίων τοῦ εἶπαν φανερὰ ὅτι ἔχουν ὑποψίαν μήπως ὁ Μαμούρης σκοπεύει νὰ κατακρατῇ τὸ φρούριον καὶ ὅτι μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας μέλλουν νὰ τὸ παραδώσουν ὅλοι οἱ εὑρεθέντες ἐδῶ ὁπλαρχηγοὶ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ἔθνους».

α) Ἦταν ἄτυχη γενικῶς ἡ πατρίδα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὸ πῆραν οἱ Τοῦρκοι.

2) Ἡ ἔκρηξις τῆς ὑπονόμου ταύτης ἐγένετο τὴν 9ην Νοεμβρίου.

Ο ΣΕΡΠΕΤΖΕΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

Ἡ μὲν κάτω καὶ ἀριστερὰ τῷ θεωμένῳ, μετὰ τοῦ κήπου, ὁ δὲ ἄνω καὶ ἀριστερά.

Κατὰ παλαιὰν φωτογραφίαν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μὲ τὸ σκουλῆκι. Τὴ βρώμα νὰ ὑπόφερνε ὁ πληγωμένος, τὴν ψεῖρα καὶ πόνους ἢ τὴν πεῖνα; Κι' ἀπὸ αὐτὰ πέθαιναν οἱ περισσότεροι. Ἐγὼ τοὺς ἔδινα ὀλίγον ζαϊρὲ καὶ κρασὶ νὰ πλένουν τοὺς γεράδες [1]). Κι' ἀπολπίστηκαν ὅλοι.

Τότε εἶπαν νὰ πάγῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς ἔξω νὰ μιλήσῃ τὰ δεινὰ τοῦ κάστρου· κι' ἂν δὲν ὑπάρχῃ Διοίκηση, νὰ μιλήσῃ μὲ τοὺς ξένους ναυάρχους νὰ σωθοῦμεν. Αὐτὸ τὸ φιλονικοῦσαν καμπόσες ἡμέρες καὶ δὲν ἤθελε κανένας νὰ ἔβγῃ. Τότε ἔρχονται ὅλοι εἰς τὸ κονάκι μου καὶ μὲ περικαλοῦν νὰ ἔβγω ἐγώ. Τοὺς λέγω· «Ἐσεῖς μὲ βλέπετε σὲ τί ἄχλιαν κατάστασιν εἶμαι. Οἱ πληγές μου τρέχουν καὶ φωνάζω ὁλημύχτα καὶ ἡμέρα· καὶ ἡ μέση μου μισοτζακισμένη. Ποῦ μπορῶ νὰ σταθῶ εἰς ἄλογον;» Ντράπηκαν, ἔφυγαν, ὅτι μ' ἤλεπαν κι' αὐτεῖνοι ὁποῦ δὲν ἤμουν σὲ κατάστασιν. Πέρασαν ὀλίες ἡμέρες, ξανἄρθαν αὐτεῖνοι κι' ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι. Τοὺς λυπήθηκα καὶ τὸ ἀποφάσισα — νὰ μοῦ δώσουνε πέντε καβαλλαραίους καὶ νὰ βγοῦνε ὅλοι νὰ πολεμήσουνε νὰ μᾶς βγάλουν ἀπὸ τὰ χαρακώματα τῶν Τούρκων. Φκειάσαν τὸ 'πιτροπικόν τους καὶ μὲ κατασταίνουν πληρεξούσιόν τους νὰ κάμω ὁμιλίαν μὲ τὴν Κυβέρνησιν, ἂν εἶναι καὶ δὲν χάλασε, ἢ μὲ τοὺς ναυάρχους ὁμιλίαν νὰ σωθοῦνε· κι' ἂν ὑπάρχῃ ἡ Κυβέρνησι, νὰ στείλῃ τ' ἀναγκαῖα τοῦ φρουρίου· καὶ σὲ δέκα πέντε ἡμέρες νὰ πιάσω τὸν Φαληρέα, νὰ τραβηχτοῦν ἐκεῖ καμπόση δύναμη τῶν Τούρκων ν' ἀνασάνῃ τὸ κάστρο, ὅτι στενεύτηκε πολὺ τελευταῖα.

Ἐφκειασαν τὸ πληρεξούσιον, μὄδωσαν καὶ τοὺς πέντε καβαλλαραίους· κάμαμε 'σ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ νὰ κινηθοῦμεν. Κι' ἀνοίξαμεν μίαν καμάρα καὶ βήκαμεν οἱ καβαλλαραῖγοι — καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ κάστρου νὰ μᾶς περάσουνε ἀπὸ τὰ χαρακώματα τῶν Τούρκων. Ἀφοῦ βήκαμεν ἔξω εἰς τὸ πόστο μου, πῆραν χαμπέρι οἱ Τοῦρκοι καὶ μᾶς ἔβαλαν ἀπ' ὁλοῦθε τὸ ντουφεκίδι καὶ κανόνια καὶ γρανέτες. Τ' ἀσκέρι τὸ δικό μας τζακίζει καὶ μπαίνει πίσου εἰς τὸ κάστρο. Τότε τοὺς λέγω· «Καὶ πίσου νὰ μποῦμεν, χαμένοι εἴμαστε, ὅτι τὸ κάστρο δὲν ἔχει τ' ἀναγκαῖα του, κ' ἐμπρὸς νὰ πᾶμεν — ὁ Θεὸς βαίνει τὸ χέρι του καὶ ἴσως σωθοῦμεν κ' ἐμεῖς κ' ἐκεῖνοι ὁποῦ εἶναι μέσα». Κάμαμεν τὸν σταυρό μας, κινηθήκαμεν. Τὰ χαρακώματα τῶν Τούρκων ἦταν πλατιὰ καὶ γιομᾶτα. Ρίχτη ὁ πρῶτος, ἔπεσε μέσα. Ρίχτηκα κοντὰ ἐγὼ καὶ οἱ ἄλλοι συνχρόνως, περάσαμεν· ντουφεκιστήκαμεν μὲ τοὺς Τούρκους, πήραμεν καὶ τὸν σύντροφό μας. Ριχτήκαμεν, γιομᾶτα τ' ἄλογα, μέσα τὴς ἐλιές, ὅτι μᾶς πῆρε κοντὰ ἡ καβαλλαρία τῶν Τούρκων. Ἐγὼ ἄρρωστος, μὲ πέταξε τ' ἄλογον καὶ καταφανίστηκα· τὄπιασαν οἱ ἄνθρωποι, μ' ἔβαλαν ἀπάνου του· καταχτυπημένος, θύμωσε τὸ κεφάλι μου, οἱ πληγές.

1) Γιαρᾶς τραῦμα.

Πᾶμεν ἀπὸ τὸ Δαφνὶ νὰ περάσουμεν, ἦταν γιομᾶτο Τοῦρκοι. Τοὺς φεύγομεν ἀπὸ 'κεῖ καὶ μέσα τὰ γκρεμνὰ σωθήκαμεν εἰς τὴν 'Ελεψίνα κι' ἀπὸ 'κεῖ πήγαμεν εἰς τὴν Αἴγινα, εἰς τὴν Διοίκησιν [1]).

---

1) Πρὸ τῆς ἐξόδου τοῦ Μακρυγιάννη ἐθορύβουν πολλάκις οἱ στρατιῶται, ζητοῦντες τὴν ἀποστολὴν ἀνθρώπων πρὸς τὴν Κυβέρνησιν οἵτινες νὰ ἐνεργήσωσιν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῶν πολιορκουμένων. Τὴν 15ην ἀπεφασίσθη «διὰ συνελεύσεως τῶν ὁπλαρχηγῶν ἀνοικτῆς εἰς τὸν κάθε στρατιώτην» νὰ σταλῇ ἐπιτροπὴ ἐκ τοῦ δημογέροντος Ν. Καρώρη, τοῦ Μήτρου Λέκκα καὶ Τριανταφύλλου Τζουρᾶ. Ἡ ἀποστολὴ τούτων αὐθημερὸν ἐματαιώθη. Τὴν νύκτα τῆς 16ης Νοεμβρίου οἱ στρατηγοὶ «ὄντες μαζὺ οἱ περισσότεροι εἰς Σερπετζὲ ἀπεφάσισαν καὶ κατέπεισαν τὸν Σ. Μακρηγιάννην νὰ ἐκβῇ ἔξω πληρεξούσιος καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀπαιτουμένην βοήθειαν εἰς τὸ φρούριον, ἀναφερόμενος εἰς τὴν Διοίκησιν καὶ ὅπου ἀνήκει» (ἡμερολ. Καρ.). Τὴν 17ην πρωὶ «συνῆλθον οἱ Στρατηγοὶ καὶ Δημογέροντες καὶ ἀπεφασίσθη παῤῥησίᾳ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μακρηγιάννη. Διέταξαν δὲ νὰ γίνωσι διάφορα γράμματα καὶ ἀναφοραὶ πρὸς τὴν Διοίκησιν, πρὸς τοὺς ἐπάνω ὁπλαρχηγοὺς (τοὺς ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην μαχομένους σημ. ἐκδ.), πρὸς τὸν Βάσσον, Φαββιέ, πρὸς τὸν στρατηγὸν Νοταρᾶν..., πρὸς τοὺς προκρίτους τῶν θαλασσίων (sic) νήσων Ὕδρας, Πέτζας καὶ Ψαρρῶν... Ἔδωκαν δὲ καὶ τὰς ἄλλας ὁδηγίας πρὸς τὸν Μακρηγιάννην διὰ νὰ παραστήσῃ εἰς τὸ Ἔθνος τὰς ἐλλείψεις τοῦ φρουρίου εἰς ξύλα, εἰς πέτραις, εἰς βαρούτην, νὰ βιάσῃ τὸ νὰ λυθῇ ἡ πολιορκία, δίδων σχέδιον ὅτι νὰ συστηθῇ δυνατὸν στρατόπεδον εἰς τὴν Ἀττικήν...» (ἡμερ. Καρ.) Εἰς τὸν Μακρυγιάννην ἐδόθησαν δύο πληρεξούσια φέροντα ἀμφότερα χρονολογίαν 17 Νοεμβρίου 1826 (βλ. Α' τόμ.), ὑπογεγραμμένα δὲ ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν Ν. Κριεζώτη, Στ. Κατσικογιάννη, Δ. Εὐμορφοπούλου, Γερ. Φωκᾶ, Συμ. Ζαχαρίτσα καὶ Ἰω. Μαμούρη καὶ ὑπὸ τῶν δημογερόντων Ν. Ζαχαρίτσα, Ν. Καρώρη καὶ Σ. Βλαχοπούλου (Σταύρου Βλάχου). Τῶν ἐγγράφων δὲ τούτων τὸ μὲν εἶναι γενικὸν («κοινῇ ἡμῶν γνώμῃ καὶ ἀποφάσει ἐκάμαμεν τέλειον πληρεξούσιόν μας τὸν ἀδελφόν μας Σὸν Μακρυγιάννην, τὸν ὁποῖον ἀποστέλλομεν εἰς τὴν Διοίκησιν καὶ εἰς ὅλον τὸ Ἔθνος διὰ νὰ παραστήσῃ τὰς τοῦ φρουρίου ἀνάγκας. . . ἂν δὲ δὲν εἰσακουσθῇ, ἔχει ὅλην τὴν παρ' ἡμῶν ἄδειαν ὡς πληρεξούσιός μας νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν ἀθωότητά μας»), τὸ δὲ ἕτερον περιέχει τὰ κυριώτερα ζητήματα, περὶ ὧν θὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν· εἶναι δὲ ταῦτα ἡ ἔλλειψις πυρίτιδος, τουφεκοπετρῶν, ξύλων διὰ τὸν φοῦρνον καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἀδυνάτων. Ὁ Γόρδων (τόμ. Β', σελ. 345) γράφει ὅτι εἷς τῶν ὅρων τῆς ἀποστολῆς τοῦ Μακρυγιάννη ἦτο, ἂν μὴ ἔβλεπε πιθανότητά τινα λύσεως τῆς πολιορκίας, νὰ ἐπιτύχῃ ἐντίμου συνθηκολογίας ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ πλοιάρχου Ἅμιλτον. Τὰ κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Μακρυγιάννη διηγεῖται ὁ Γόρδων μεθ' ἱκανῆς λεπτομερείας, ὁ δὲ Σουρμελῆς διὰ δύο μόνον γραμμῶν, οὐδὲν λέγων περὶ τῶν μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Καστρηνῶν ἐρίδων καὶ περὶ τῶν ληφθέντων μέτρων κατὰ τούτων πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀσφάλειαν τοῦ φρουρίου. Οἱ μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη ἐξελθόντες ἦσαν, κατὰ τὸν Καρώρην, οἱ δύο Γιάννηδες στρατιῶται ἀνδρεῖοι, τοὺς ὁποίους ἀξίως ἐπαινεῖ κατωτέρω ὁ Μακρυγιάννης, χρησιμεύοντες ὡς ταχυδρόμοι τῆς φρουρᾶς, μέλλοντες δὲ νὰ ἐπιστρέψωσι φέροντες εἰδήσεις ἔξωθεν (ἐπανῆλθον δὲ ὁδηγοῦντες τὸ ὑπὸ τὸν Φαββιέρον εἰσελθὸν τακτικὸν σῶμα), ἦσαν δὲ προσέτι ὁ Παπᾶ Γληγόρης Κριεζώτης, ὁ γραμματεὺς τοῦ Στ. Κατσικογιάννη Ἀλεξανδρῆς καὶ Νικόλας τις στρατιώτης τοῦ Κριεζώτη. Ἐξῆλθον δὲ πάντες «περὶ τὴν μίαν ὥραν τῆς νυκτός, ἀφ' οὗ ἐσκότισε καλά». (Καρώρ.) Περιέργως ὅμως ὁ Καρώρης γράφει ὅτι «δύο μόνον τουφέκια» ἔρριψαν ἐκ τοῦ Σέγγιου οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῶν ἐξερχομένων, ὅτι δὲ ἡ ἔξοδος αὐτῶν ὑπῆρξεν ἄνετος. Βεβαίως δὲν εἶδεν ἐν ὀνείρῳ πάντα τὰ κατ' αὐτὴν γενόμενα ὁ Μακρυγιάννης. Τὴν νύκτα τῆς 18ης ἐγένοντο ἀπὸ Ἀμπελάκια τῆς Σαλαμῖνος οἱ περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Μακρυγιάννη συμπεφωνημένοι φανοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

Ὁ Μακρυγιάννης παρὰ τῇ Κυβερνήσει. — Μετάβασις πρὸς τὸν Φαββιέρον. — Εἴσοδος τοῦ Φαββιέρου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. — Τὰ πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Γόρδωνος εἰς Πειραιᾶ. — Τὰ κατὰ τὸν Μπούρμπαχην. — Στρατολογία τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἐκστρατεία εἰς Πειραιᾶ. — Ἀπόβασις τοῦ Μακρυγιάννη πρώτου εἰς Πασσᾶ λιμάνι. — Κατάληψις καὶ ὀχύρωσις τῶν θέσεων. — Ἡ εἰς Καματερὸν μάχη. — Λυσσώδης ἐπίθεσις τῶν Τούρκων κατὰ τῶν εἰς Πειραιᾶ ἀποβάντων. — Τριπλῆ ἔφοδος αὐτῶν ἀποκρουσθεῖσα. — Μεροληψία τῆς «Γενικῆς Ἐφημερίδος». — Δυσαρέσκεια Γόρδωνος. — Μάχη εἰς τὰ Μποστάνια. — Λαμπρὰ νίκη τῶν Ἑλλήνων. — Ἀπόβασις τοῦ Καραϊσκάκη εἰς Κερατσίνι. — Πρόοδος τῶν Ἑλλήνων ἑκατέρωθεν. — Μάχαι εἰς τὸ Μετόχι. — Ἐξακολούθησις τοῦ ἀγῶνος. — Πολιτικὴ κατάστασις.—Ἀρχιστρατηγία τοῦ Τσούρτς. — Δυσαρέσκεια τοῦ Καραϊσκάκη. — Συνέντευξις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἔρις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Νοταρᾶν καὶ Καραϊσκάκην. — Ἐνίσχυσις τοῦ ἐν Πειραιεῖ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. — Ἐπίθεσις κατὰ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος. — Παράδοσις τῶν ἐν Ἁγ. Σπυρίδωνι Ἀλβανῶν. — Παρασπονδία Ἑλλήνων. — Τὸ περὶ τῆς εἰς Ἀθήνας ἐκστρατείας σχέδιον. —Τραυματισμὸς καὶ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη.— Ἡ παρὰ τὸν Ἀνάλατον καταστροφὴ τῶν Ἑλλήνων.— Ὁ ἐν Πειραιεῖ πανικός. — Δυσαρέσκεια καὶ ἀπείθεια. — Ἐγκατάλειψις τοῦ Πειραιῶς. — Ὁ Μακρυγιάννης ἐν Ναυπλίῳ.—Μετάβασις αὐτοῦ εἰς Αἴγιναν, Θερμιὰ καὶ Τῆνον. — Σχέδιον περὶ νέας ἐκστρατείας τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Ἀττικήν. — Ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς Αἴγιναν.

Τῆς εἶπα τὴν κατάστασιν τοῦ φρουρίου. Ὁ Ζαΐμης ἦταν Πρόεδρος τῆς Διοικήσεως. Μοῦ λέγει ὁ καϊμένος· «Ἔρχομαι εἰς τὸ κονάκι σου νὰ μιλήσωμεν πλατύτερα». Μὲ εἶδαν εἰς τὴν κατάστασιν ὁποῦ ἤμουν, πρησμένο τὸ κεφάλι μου, μοῦ διόρισαν γιατρούς. Ἦρθε ὁ Ζαΐμης, ἀνταμωθήκαμεν· μοῦ εἶπε τὴν κατάστασιν τοῦ ταμείου, ὅτι δὲν ἔχει οὔτε λεπτό. Μοῦ λέγει· «Χαίρομαι ὅτι ἦρθες ἐσὺ ἔξω· καὶ νὰ συνακουστοῦμεν σὲ ὅ,τι μπορέσουμεν νὰ βοηθήσωμεν τὴν πατρίδα· καὶ ν' ἀφήσουμεν τὰ παλιὰ πάθη. — Τοῦ εἶπα, χαί-

ρομαι διὰ ἕναν ἀγωνιστὴν σημαντικόν, κεφαλὴ τῆς πατρίδος, ὁποὖχει τόση 'λικρίνεια. Ὅτι τὰ πάθη τά εἰδαμεν ποῦ μᾶς κατήντησαν. Κ' ἐγώ, τοῦ λέγω, 'σ ὅ,τι μὲ διατάξετε εἶμαι ἕτοιμος νὰ πεθάνω διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδος. Καὶ δι' αὐτὸ ἐβῆκα εἰς τὴν κατάστασιν ὁποῦ μὲ βλέπεις». Ἦρθαν καὶ τ' ἄλλα τὰ μέλη τῆς 'Επιτροπῆς τῆς Διοίκησης· εἶπαν νὰ πάγῃ ἕνα ἀπὸ αὐτοὺς εἰς τὰ Μέθενα νὰ μιλήσῃ μὲ τὸν Φαβγέ. «Ἦταν καλά, μοῦ λένε, νὰ πάγαινες καὶ μόνος σου—εἶσαι ἀστενής· θὰ τὸν ἐνθουσίαζες ἀλλοιῶς. — Τοὺς λέγω, νὰ πεθάνω εἰς τὸν δρόμον θὰ πάγω νὰ 'νεργήσω ὅ,τι μπορῶ!» [1])

'Επῆγα εἰς τὰ Μέθενα. Μὲ δέχτηκε ὁ ἀγαθὸς καὶ γενναῖος Φαβγὲς κι' ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί. Τοὺς ἐνθουσίασα. Τοὺς ηὗρα πρόθυμους καὶ μὲ μεγάλον πατριωτισμόν. Συκωθήκαμεν μὲ τὸν Φαβγὲ καὶ πήγαμεν εἰς τὴν Διοίκηση. Καὶ διοριστήκαμεν ἐμεῖς οἱ δυὸ ἐπίτροποι μὲ δυὸ μέλη ἀπὸ τὴν Διοίκηση· καὶ σκεδιάσαμεν — καὶ μιλήσαμεν νὰ μείνῃ μυστικὸν τὸ σκέδιόν μας, κ' ἔμεινε. Πῆγε ὁ Φαβγὲς εἰς τὰ Μέθενα, ἔκαμε χαζίρι τὸ σῶμα του καὶ τὸ φόρτωσε

---

1) «Ὁ Μακρυγιάννης ἐξῆλθε τῆς 'Ακροπόλεως τὴν 17ην Νοεμβρίου 1826 καὶ ἀφίκετο ἀβλαβὴς εἰς Αἴγιναν. Ἡ παρουσία αὐτοῦ ἐξήγειρε βαθύτατα τὸ ἐνδιαφέρον. Εἶχε διακριθῇ ἐν πολλαῖς κατὰ τὴν πολιορκίαν ἐξόδοις, ἔπασχε δὲ ἐκ τῶν τραυμάτων ἃ εἶχε λάβῃ. Ὁ εἰλικρινὴς καὶ νομοταγὴς χαρακτὴρ αὐτοῦ ἐνέπνεεν εἰς πάντας ἐμπιστοσύνην. Ἡ Διοικητικὴ 'Επιτροπὴ ᾐσθάνθη πάλιν τὴν ἀνάγκην ἀμέσου ἐνεργείας». (Finlay's Hist. Gr. Rev. ἔκδ. α', τόμ. Β', σελ. 123). Ἰδοὺ τί καὶ ἡ «Γενικὴ 'Εφημερὶς» ἔγραψε περὶ τῆς ἐξόδου τοῦ Μακρυγιάννη (ἀριθ. 25 τῆς 2ας Φεβρουαρίου)· «Ὁ χρηστὸς οὗτος πολίτης καὶ ἄξιος στρατιώτης, ἀφ' οὗ ἐξ ἀρχῆς τῆς πολιορκίας τῶν 'Αθηνῶν ἐπολέμησεν ἀνδρείως καὶ σημαντικὰς θέσεις ἐφύλαξε καὶ τρὶς ἐπληγώθη, ἐπέμφθη παρὰ τῶν πολιορκουμένων πρὸς τὴν Διοίκησιν καὶ πρὸς τοὺς ἔξω ἀδελφοὺς διὰ νὰ παραστήσῃ καὶ διὰ στόματος ὡς αὐτόπτης τὰς χρείας αὐτῶν καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ταχυτέρας συνδρομῆς εἰς λύσιν τῆς πολιορκίας. Οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἠμποροῦσαν νὰ εὕρωσι πιστότερον ἀδελφὸν καὶ θερμότερον παραστάτην καὶ δὲν ἠμποροῦν δικαίως νὰ παραπονεθῶσιν εἴς τι κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη. Ὁ στρατηγός, καὶ πάσχων δεινῶς διὰ τὴν ὁποίαν μάλιστα ἔλαβε τὴν ἕκτην Ὀκτωβρίου (διόρθ. ἑβδόμην) ἐπὶ κεφαλῆς πληγήν, δὲν ἔμεινεν οὐδὲ στιγμὴν ἥσυχος ἀφ' ὅτου ἐξῆλθε τῆς 'Ακροπόλεως· καὶ πολλὰ τῶν ὅσων διέταττεν ἡ Διοίκησις ὑπὲρ τῆς ἐκστρατείας ἤθελον βραδύνῃ, ἀνίσως ὁ Μακρυγιάννης δὲν ἀνελάμβανεν αὐθόρμητος τὴν ταχυτέραν τῶν διαταγῶν τῆς Διοικήσεως πλήρωσιν καὶ δὲν ἐπεστάτει αὐτὸς προσωπικῶς. Ἐγένετο τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἵνα τὰ πάντα κατορθώσῃ ὑπὲρ τῶν κλεινῶν 'Αθηνῶν. 'Εσύναξε τέλος τοὺς ἐκτὸς τῆς 'Ακροπόλεως 'Αθηναίους καὶ μετ' αὐτῶν ἐκστράτευσεν εἰς τὸν Πειραιᾶ, γινόμενος καὶ τῶν ἄλλων στρατευμάτων ὁδηγός». Σχετικῶς πρὸς τὰς ὑπὲρ τῆς 'Ακροπόλεως ἐνεργείας τοῦ Μακρυγιάννη βλ. καὶ τὸ πρὸς τοὺς προκρίτους τῶν Σπετσῶν γράμμα αὐτοῦ φέρον χρονολογίαν 22 Νοεμβρίου (τόμ. Α'), οὗ τὸ πρωτότυπον εὑρίσκεται ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολ. 'Εταιρείας ἀριθ. 12992.

Τὴν 25ην Νοεμβρίου ἡ Διοικητικὴ 'Επιτροπὴ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Μακρυγιάννην τιμητικώτατον ἔγγραφον, συγχαίρουσα αὐτῷ ἐπὶ ταῖς παρελθούσαις καὶ μάλιστα ταῖς παρούσαις ὑπηρεσίαις, ἐνθαρρύνουσα δὲ καὶ πρὸς τοὺς νέους παρασκευαζομένους ἀγῶνας (βλ. τὸ ἔγγρ. τοῦτο ἐν τῷ Δ' τόμ., φέρον τὴν προσημειωθεῖσαν χρονολογίαν). Τὴν 8ην Δεκεμβρίου δι' ἑτέρου ἐγγράφου αὐτῆς ἡ Διοικητικὴ 'Επιτροπὴ ἀνενέωσε τὸ ἀρχαῖον προνόμιον τοῦ Μακρυγιάννη, τὸ τῆς ἀπολαβῆς δηλ. τοῦ σιτηρεσίου τῶν πέντε γροσίων, τῶν δύο ὑπηρετῶν στρατιωτῶν, τοῦ ἵππου κλπ. (βλ. τόμ. Α' ὑπὸ τὴν ρηθεῖσαν χρονολογίαν).

πολεμοφόδια· κ' ἐγὼ στάθηκα εἰς τὴν Αἴγινα κ' ἔκαμα ἕτοιμα ἀλοιφὲς καὶ ξαντὰ κι' ἄλλα ἀναγκαῖα—κι' ὅλα μυστικά, ὅτ' ἦταν Τουρκοραγιάδες πολλοὶ ἀπὸ 'κείνους ὁποῦ ἦταν φορτωμένοι πέτρες καὶ τοὺς λευτέρωσε ὁ Κιταγῆς. Τὄδωσα τοῦ ἀθάνατου Φαβγὲ τοὺς ὁδηγοὺς ὁποὖχα μαζί μου ἀπὸ τὸ κάστρο, τοὺς γενναίους κι' ἀγαθοὺς Γιάννηδες, Κουντουριώτης ὁ ἕνας καὶ Διστομίτης ὁ ἄλλος. Αὐτεῖνοι οἱ δυὸ ἀγαθοὶ πατριῶτες ἔβγαιναν πάντοτες μὲ γράμματα ἀπὸ τὸ κάστρο, ἀνάμεσα ἀπὸ τόση Τουρκιά. Μεγάλες χάριτες χρωστάγει ἡ πατρίδα εἰς αὐτοὺς τοὺς δυὸ γενναίους πατριῶτες. Καὶ μαζὶ μ' αὐτοὺς τὸ ταχτικὸν κι' ὁ Φαβγὲς πῆγαν τὰ πολεμοφόδια κι' ἄλλα ἀναγκαῖα, φορτωμένα οἱ ἴδιοι ἀπάνου τους. Κι' ὅλοι αὐτεῖνοι κιντύνεψαν· ἀλλὰ ὡς γενναῖγοι καὶ καλοὶ πατριῶτες ἀποφάσισαν καὶ μπῆκαν εἰς τὸ κάστρο. Καὶ ἡ πατρὶς νὰ θυμᾶται καὶ νὰ δοξάζῃ αὐτοὺς τοὺς ἄντρες [1]).

Τότε μίλησα μὲ τὴν Διοίκηση διὰ νὰ πιάσουμεν τὸν Φαληρέα κατὰ ὁποῦ ἤμουν διαταμένος ἀπὸ τοὺς κλεισμένους εἰς τὸ κάστρον. Ἡ Διοίκηση μὲ διορίζει ἀρχηγὸν τῶν Ἀθηναίων κι' ὅσοι Στερολλαδῖτες ἦταν εἰς τὰ νησιὰ καὶ νησιῶτες ὅσοι φέρνουν ὅπλα, νὰ τοὺς συνάξω ὅλους νὰ πιάσωμεν τὸν Περαιᾶ, νὰ συστήσουμεν ὀρδί [2]). Μέσα δὲν εἶχε τελείως ἡ Κυβέρνηση. Τότε μ' ἀνταμώ-

---

1) Ἡ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἴσοδος τῶν ὑπὸ τὸν Φαββιέρον ταχτικῶν ἐγένετο τὴν 30ὴν Νοεμβρίου. Πρὸς τὸ γενναῖον τοῦτο κατόρθωμα συνδέεται βαρεῖα κατὰ τῆς φρουρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς Κυβερνήσεως κατηγορία, ἀπαντῶσα παρὰ πολλοῖς τῶν ξένων οἵτινες ἔγραψαν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτι δηλ. ὁ Φαββιέρος δι' ἀπάτης προσεκλήθη εἰς τὴν πολιορκουμένην Ἀκρόπολιν καὶ ἐκρατήθη ἐν αὐτῇ μέχρι τέλους. Βλέπε περὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὴν ἐν τοῖς «Προπυλαίοις» (τόμ. Α', σελ. 31 καὶ ἑξ.) ἱστορικὴν μελέτην «Ἡ ἀνάβαση τοῦ Φαββιέρου 'σ τὴν Ἀκρόπολη». Ἐν ταύτῃ τὸ «Ἀνώνυμον» Ἀθηναϊκὸν ἡμερολόγιον εἶναι αὐτὸ τὸ δημοσιευθὲν βραδύτερον ἐν τῷ «Ἀθην. Ἀρχείῳ» μετὰ τοῦ ἐξακριβωθέντος ὀνόματος τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ Ν. Καρώρη. Περὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Φαββιέρου βλ.καὶ «Γεν. Ἐφημ.» τῆς 4ης, 18ης καὶ 22ας Δεκεμβρίου 1826. Παραθέτομεν ἐνταῦθα καὶ ἀπόσπασμα δημοτικοῦ ᾄσματος δημοσιευθέντος ἐν τοῖς «Προπυλαίοις» (τόμ. Α', σελ. 88)·

Ὁ Γκούρας ἐβαρέθηκε καὶ πάει γιὰ τὸ Γένος
κ' ἡ συντροφιά του σκόρπησε, γυρεύει γιὰ νὰ φύγῃ.
Κι' ὁ Μακρυγιάννης φώναξε κι' ὁ Μακρυγιάννης λέει·
— Παιδιά μ', νὰ νταγιαντήσωμε ἀκόμα δέκα 'μέρες,
'σ ἐμᾶς μεντάτι ἔρχεται στεργιᾶς καὶ τοῦ πελάου·
φέρνουν μπαϊράκια μὲ σταυρὸ καὶ Φράγκους μὲ καπέλλο.
Μαμούρη, πέσε τοῦ Φαββιέ, τοῦ καπετάνου Τσούρτση,
τὸ κάστρο νὰ μὴ δώσωμε, τὴν παινεμένη Ἀθήνα.
Γι' ἀκοῦστε τσ' Ἀθηναίτσσες καὶ τσ' Ἀθηνιωτοποῦλες
πῶς κλαῖνε γιὰ τὸν τόπο τους καὶ γιὰ τὰ πατρικά τους,
νὰ μὴν τὰ παραδώσετε 'σ τὸ σκύλο τὸν Κιουτάγια.

2) Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ ἐξέδωκε πρὸς τὸν Μακρυγιάννην δύο διαταγὰς περὶ στρατολογίας τῶν ἐν Αἰγίνῃ Ἀθηναίων καὶ λοιπῶν Στερεοελλαδιτῶν, ὧν ἡ μὲν πρώτη φέρει χρονολογίαν 15 Δεκεμβρίου, ἡ δὲ δευτέρα 23 τοῦ αὐτοῦ. Τρίτην «κατ' ἐπανάληψιν» σφοδρὰν

νει ὁ Γρόπιος [1]) πρόξενος τῆς Αὐστριας—ἦταν φίλος μου — καὶ μοῦ λέγει· «Ποῦ θὰ πᾷς, Μακρυγιάννη, μὲ χωρὶς τὰ μέσα σὲ τόση Τουρκιά, 'σ ἕναν ἀρχιστράτηγον τοῦ Σουλτάνου, 'σ τὸν Κιτάγια ; Ἡ Διοίκηση τὰ μέσα δὲν τἄχει· τί στρατόπεδον θὰ κάμῃς ; Θὰ κιντυνέψῃς κι' ὁ ἴδιος καὶ οἱ ἄνθρωποί σου. Εἶναι ἕνας, μοῦ λέγει, Ἄγγλος, τὸν λένε Γκόρδον, βάνει τὰ μέσα τοῦ πολέμου, ὅσα χρήματα χρειαστοῦν. Τὸν κάνεις καμποῦλι [2]) νὰ τοῦ παραχωρήσῃς τὴν θέση σου, νὰ τὸν κάμῃς ἀρχηγὸν αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας, νὰ βάλῃ αὐτὸς τὰ χρήματα ;» Τοῦ λέγω τοῦ Γρόπιου· Σὔρε πές του, ὅποιος εἶναι αὐτὸς ὁποῦ θὰ βάλῃ τὰ χρήματα, ὄχι ἀρχηγὸν τὸν κάνω καμποῦλι, διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδος μου, ἀλλὰ ὅπου κατουράγῃ νὰ μοῦ δίνῃ νὰ πίνω ἐγὼ τὸ κάτρο· τὸ κάνω αὐτὸ καὶ τοῦ τὸ δίνω ἐνγράφως». Ἀφοῦ τοῦ μίλησε αὐτὰ τοῦ Γκόρδον, ἦρθε καὶ μ' ἀντάμωσε καὶ γνωριστήκαμεν· καὶ πῆρε τὴν εὐκαρίστηση σὲ ὅσα τοῦ εἶπε ὁ Γρόπιος ἀπὸ 'μένα.

Μοῦ λέγει ὁ Γκόρδον ὅτ' εἶναι γγισμένος μὲ τὸν Ζαΐμη καὶ δὲν θὰ θελήσῃ. Τοῦ λέγω· «Ἐγὼ τὰ διορθώνω κι' αὐτὰ μὲ τὸν Ζαΐμη». Πῆγα εἰς τὸν Ζαΐμη, τοῦ τά εἶπα ὅλα. Τότε μοῦ λέγει ὁ ἀγαθὸς πατριώτης, (καὶ τοῦ συχωράγει ἡ ψυχή μου ὅσα εἶχε κάμῃ διὰ τὴν πατρίδα, ὁποῦ τοὖχα ἕνα μῖσος), μοῦ λέγει· «Ὅποιος εἶναι αὐτός, Μακρυγιάννη, ὁποῦ βάνει τὰ ἔξοδα διὰ τὴν στρατολογίαν τῶν Ἀθηνῶν, νὰ πιαστῇ ἡ θέση τοῦ Φαληρέως, τὸ παιδί μου νὰ μόχῃ σκοτωμένο—ὄχι διὰ κάτι λόγια ὁποῦ ἀλλάξαμεν». Τότε τὸν πῆρα καὶ πῆγα ἐκεῖ κι' ἀνταμώθηκαν καὶ φιλήθηκαν· καὶ συνφώνησαν διὰ τὰ ἔξοδα αὐτεινοῦ τοῦ κινήματος· καὶ νά εἶναι ἀρχηγὸς ὁ Γκόρδον. Ξακολούθησε νὰ κάνῃ ὅλες τὶς ἑτοιμασίες, κ' ἔγινε αὐτὸ τὸ κίνημα. Καὶ ξόδιασε ὁ Γκόρδον ὀγδοῆντα ὀχτὼ χιλιάδες γρόσια καὶ ὕστερα τἄλαβε ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση — διὰ τόκον ἔλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Περαιῶς. Πῆγε μὲ τὸ μπρίκι του εἰς τὰ Μέγαρα ὁ Γκόρδον, ἔστελνα κ' ἐγὼ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ σύναζα ἐκεῖ. Μὲ διορίζει ἡ Κυβέρνηση καὶ πῆγα δυὸ φορὲς εἰς τὴν Κόρθο νὰ ἡσυχάσω τὸν Γιάννη Νοταρᾶ καὶ Παναγιώτη Νοταρᾶ, ὁποῦ εἶχαν Ρουμελιῶτες ὁ ἕνας κι' ὁ ἄλλος συνάξῃ καὶ γύμνωναν τὴν πατρίδα τους, ὁ ἕνας Νοταρᾶς τὴν μισὴ κι' ὁ ἄλλος τὴν ἄλλη μισή, καὶ δίναν καὶ τῶν Ρουμελιώτων τοὺς μιστούς τους. Κι' ὁ καυγᾶς τους ποιὸς ἦταν ; Ἤθελαν νὰ πάρουν μιὰ γυναῖκα· καὶ

διαταγὴν ἐξέδωκεν ἡ Ἐπιτροπὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ ρηθείσῃ νήσῳ Ἀθηναίους κλπ., παραγγέλλουσα νὰ σπεύσωσι νὰ καταταχθῶσιν ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην. (Βλ. καὶ τὴν διαταγὴν ταύτην, φέρουσαν χρονολογίαν 15 Δεκεμβρίου, μετὰ τῶν ἄλλων δύο ἐν τῷ Α' τόμῳ).

1) Τὸ χειρόγρ. **βιροπιος**. Περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατ' αὐτὴν προξένου τῆς Αὐστρίας Γκρόπιους (**Gropius**) βλ. περιοδ. «Ἁρμονία» τόμ. Α', σελ. 446 καὶ σημ. 2 τῆς σελ. 92 τοῦ παρόντος τόμου.

2) **Κάνω καμποῦλι** (λέξ. τουρκ.) δέχομαι.

τὴν θέλαν καὶ οἱ δυό. Τὸ χωριὸ καίγεταν καὶ ἡ γριὰ λαμπροχτενίζεταν [1]).

Παντοῦ εἰς τὴν πατρίδα Τοῦρκοι, καὶ τὸ κάστρο τῶν Ἀθηνῶν, ὁποῦ ἦταν ἡ ἐλπίδα τῆς Ἑλλάδος, κιντύνευε· καὶ σὰν χάνεταν αὐτό, καὶ ἡ πατρὶς κακὴ τύχη εἶχε—τὰ ὀτζάκια καύλωναν. Μὲ συχωρᾶτε, ἀναγνῶστες· ἂν ξέρετε ἐκείνη τὴν περίσταση τί κίντυνος ἦταν τῆς πατρίδος, κ' ἐσεῖς θὰ λέγατε τὸ ἴδιον 'σ αὐτοὺς καὶ τὸν Ἀντρέα Λόντον, ὁποῦ τοὺς βοηθοῦσε καὶ γκιζεροῦσε μὲ τὰ παιδάκια. Ἀφοῦ τοὺς μίλησα πολλὰ καὶ τὴς δυὸ φορὲς καὶ δὲν μ' ἄκουγαν, 'σ τὸ ὕστερνὸ τοὺς εἶπα· «Πάγω· καὶ γράφω ὁσουνῶν εἶναι εἰς τὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, ὁποὖναι μέσα εἰς τὰ χιόνια, ὁποῦ φκειάνει εἰς τὴν Ἀράχωβα πύργους τὰ κεφάλια τῶν Τούρκων [2]), τοὺς γράφω καὶ γυρίζουν καὶ μπαίνομεν ὅλοι ἐδῶ καὶ φκειάνομεν τὰ δικά σας κεφάλια πύργους». Καὶ σηκώθηκα νὰ φύγω. Καὶ τότε συνκατένεψε ὁ Ἀντρέας Λόντος καὶ μοῦ εἶπε ὅτι τοῦ Γιάννη Νοταρᾶ τοῦ λέγει νὰρθῇ εἰς τὴν Ἀθήνα. Παράγγειλα ἐγὼ καὶ τοῦ Παναγιώτη Νοταρᾶ καὶ πῆγαν καὶ οἱ δυὸ εἰς Μέγαρα.

Πῆγα τὰ χαμπέρια τῆς Διοίκησης καὶ μ' εὐχαρίστησε πολὺ καὶ καταξοχὴ ὁ καϊμένος ὁ ἀγαθὸς Ζαΐμης, ὁποῦ πολεμοῦσε τόσον καιρὸν νὰ τοὺς χωρίσῃ καὶ δὲν τὸν ἄκουγαν οὔτε αὐτόν, οὔτε τὴν Κυβέρνησιν. Μοῦ λέγει ὁ Ζαΐμης· «Εἶναι καὶ κάτι ἄλλο ὁποῦ γένεται καὶ θὰ πᾷς καὶ δι' αὐτό». Κ' ἐγὼ ὁ δυστυχὴς ἄνοιξαν οἱ πληγές μου ἀπὸ τὸ χτύπημα τοῦ ἀλόγου, ὅταν βήκαμεν ἀπὸ τὸ κάστρο, καὶ περπατοῦσα μὲ τὸ κεφάλι τούμπανον· κι' ἀγερίστηκα· καὶ βῆκαν ἀπὸ τὴν πληγὴ τόσα κόκκαλα καὶ πέτζες δι' αὐτὲς τὴς δούλεψες μὲ τὰ χιόνια καὶ κρύον. Ἄλλαζα τὴς πληγὲς καὶ μ' ἔπιαναν μεγάλες κᾶψες ἀπὸ τοὺς πόνους· καὶ κιντύνεψα νὰ χαθῶ. Πᾶμε καὶ εἰς τ' ἄλλο τῶν καλῶν πατριώτων. Ὁ Μεταξᾶς, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ὑψηλάντης κι' ἄλλοι εἶχαν κάμῃ δική τους κομπανία. Εἶχ' ἔρθῃ κ' ἕνας ἀξιωματικὸς ἀπὸ τὴν Γαλλία, γενναῖος ἄντρας καὶ καλὸς ἄνθρωπος, τὸν ἔλεγαν Μπούρμπαχη· ἦταν Κεφαλλωνίτης καὶ συγγενὴς τοῦ Μεταξᾶ· ἦταν κολονέλος εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἀφοῦ ἄκουσε τὴν λευτεριὰ τῆς πατρίδας του ἦρθε ν' ἀγωνιστῇ ἀπαθής, πατριωτικῶς· πῆγε ναὐρῇ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς πατριῶτες του· ηὗρε καὶ τὸν κόντε Μεταξᾶ καὶ τοὺς συντρόφους του. Τὸν ὁδηγοῦν καὶ πλερώνει ἐξ ἰδίων του καὶ συνάζει χίλιους ἀνθρώπους, σκυλιὰ τοῦ χασαπιοῦ, ἀνθρώπους τοῦ Ἀναπλιοῦ, τῶν μπιλλιάρδων, τῆς φατρίας τους κωλόπανα. Ἀφοῦ

1) Ὁ μεταξὺ τοῦ Παναγιωτάκη καὶ Ἰωάννου Νοταρᾶ ἐμφύλιος ἀγὼν ἦτο περὶ τῆς ὡραίας καὶ πλουσίας θυγατρὸς τοῦ Κορινθίου προύχοντος Θεοχάρους Ρέντη, τὴν ὁποίαν ἐνυμφεύθη βραδύτερον ὁ Δημ. Καλλέργης. Ὁ Ἀνδρέας Λόντος ἦτο ὑπὲρ τοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ. Βλ. Φωτάκου «Ἀπομνημ.» τόμ. Β', σελ. 300.

2) Ἡ μάχη τῆς Ἀράχωβας ἐγένετο τὴν 24ην Νοεμβρίου. Ἡ ἀποστολὴ ἄρα τοῦ Μακρυγιάννη ἐγένετο μετ' αὐτήν.

τὸν συβούλεψαν αὐτεῖνοι τὸν ἀθῶον πατριώτη, τὸν ὁδηγοῦν νὰ πάγῃ εἰς τὸν Καραϊσκάκη. Παίρνει τόσα φορτώματα ζαϊρὲ κι' ὅλα του τ' ἀναγκαῖα νὰ πάγῃ εἰς τὸ σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη, ὁποῦ ἦταν οἱ περισσότεροι ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ καὶ νηστικοὶ — καὶ νὰ ἰδοῦνε αὐτεῖνοι οἱ ξυπόλυτοι εἰς τὸ ὀρδί τους τὰ χασάπικα σκυλιά, ὁποῦ πολεμοῦσαν οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς μέσα τ' Ἀνάπλι μὲ τὴς ἄτιμες γυναῖκες, καὶ ὕστερα αὐτεῖνοι νὰ πᾶνε εἰς τοὺς γυμνοὺς καὶ νηστικούς, νὰ παίρνουν ταχτικῶς τὸ ταΐνι τους, τὰ μακαρόνια τους κι' ἄλλο τους φαγὶ καὶ τὸν μιστόν τους, κ' ἐκεῖνοι ὁποῦ ἀγωνίζονταν εἰς τὰ χιόνια νηστικοὶ νὰ λέπουν τὰ χασάπικα σκυλιὰ τοῦ Ἀναπλιοῦ νὰ τρῶνε καὶ νὰ πλερώνωνται—ἤθα σκοτώσουν αὐτούς, ἢ ἤθα γένῃ μία φατρία νὰ διαλυθοῦν. Αὐτὰ ὁ ἀγαθὸς Μπούρμπαχης δὲν τἄξερε· ὁ Μεταξᾶς κι' ὁ ἀρχηγὸς ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἡ συντροφιά του τὰ γνώριζαν αὐτά [1]α).

Ἔγινε ναύαρχος ὁ Κοκράν, ἀρχιστράτηγος ὁ Τζούρτζης — κι' ὁ ναύαρχος Κοκρὰν θὰ πάγαινε τὰ καράβια 'σ τὰ βουνὰ κι' ἀπάνου εἰς τὰ κάστρα· κ' ἔλεγε τῶν Ἑλλήνων ὁ Τζούρτζης, μὲ τὴν γολέττα θὰ κυνήγαγε τοὺς Τούρκους. Ὁ Μιαούλης ὁ καϊμένος μὲ τὰ σταροκάραβα ἁλώνιζε τοὺς τριπόντες [2])

---

1) Περὶ τῶν παρασκευῶν τῆς ἐκστρατείας τοῦ συνταγματάρχου Διονυσίου Μπούρμπαχη, περὶ τῆς μάχης τοῦ Καματεροῦ, τῆς εἰς Πειραιᾶ ἐκστρατείας κλπ. βλ. ἐν τῷ περιοδ. «Ἁρμονία» τόμ. Α', σελ. 55 καὶ ἑξ. τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Βαυαροῦ Καρ. Ἔιδεκ (Heideck) ἐπιγραφόμενα· «Τὰ τῶν Βαυαρῶν φιλελλήνων ἐν Ἑλλάδι», μεταφρασθέντα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Μπούρμπαχη ἐγένετο συνδρομῇ τῶν φιλελληνικῶν κομιτάτων. Τὸν δὲ νεωστὶ ἀφικόμενον εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἔιδεκ, ὅστις προυθυμεῖτο νὰ συνδράμῃ τὸ ἔργον τοῦ γενναίου Μπούρμπαχη, συνεβούλευσεν ὁ Γάλλος ἰατρὸς Βαιλλὺ (Bailly), γνώστης ἔμπειρος τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ν' ἀπέχηται πάσης ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνεργείας· τὸ κυριώτατον δ' ἐπιχείρημα τούτου κατὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μπούρμπαχη ἦτο ὅτι «... τὰ παληκάρια τὰ εὑρισκόμενα μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη ἐν τῇ δυτικῇ (διόρθ. ἀνατολικῇ) Ἑλλάδι καὶ ὑπομένοντα παντοειδεῖς στερήσεις ἤθελον ἐγκαταλίπει τὸν ἀρχηγόν των, ὅστις συνεκράτει αὐτὰ διὰ λόγων καὶ ὑποσχέσεων, ἐὰν ἐμάνθανον ὅτι ἐν Ναυπλίῳ προσεπάθουν νὰ σχηματίσωσι νέον σῶμα εἰς ὃ διενέμοντο χρήματα· μάλιστα δὲ προσέθηκεν (ὁ Βαιλλὺ πρὸς τὸν Ἔιδεκ) ὅτι πιστεύει ὅτι ὁ Μεταξᾶς ἐζήτει διὰ τοῦ νέου τούτου σώματος ὑπὸ τὸν συγγενῆ του Βούρβαχην, ὅστις οὐδαμῶς ἤθελεν ὑποταχθῇ ὑπὸ τὸν πρεσβύτην (;) Καραϊσκάκην, νὰ κατορθώσῃ νὰ ναυαγήσῃ ἡ ἐπιχείρησις ...» (σελ. 198 τοῦ περιοδ.).

α) Ὅτι τὴν πατρίδα τὴν ἤθελαν ἀπὸ τὸν Ἰσθμὸν καὶ κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ὄχι ἀπὸ τὸν Ἰσθμὸν καὶ κατὰ τὴν Ρούμελη. Καὶ κατηγοροῦσαν τὸν Καραϊσκάκη, ὁποῦ δούλευε νὰ ξαναλευτερώσῃ τὴν Ρούμελη. Καθὼς κι' ὁ Κυβερνήτης μας προσπάθαγε δι' αὐτὸ καὶ τότε ἔγινε Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. (Περὶ τῶν κατὰ τῆς Στερεᾶς πολιτικῶν ἐνεργειῶν βλ. Τρικούπη ἔκδ. α', τόμ. Δ', σελ. 131 καὶ ἑξῆς καὶ ἀπάντησιν εἰς αὐτὸν τοῦ Ι. Θ. Κολοκοτρώνη· «Ὀλίγαι λέξεις εἰς ἀνασκευὴν ἡμαρτημένης τινὸς περικοπῆς κλπ. Ἐν Ἀθήναις 1857» καὶ ἀνταπάντησιν τοῦ Τρικούπη ἐν σημ. τοῦ Δ' τόμ. σελ. 297, ἔκδ. γ'. Περὶ δὲ τῶν πολιτικῶν σχεδίων τοῦ Καποδίστρια ὅσον ἀφορᾷ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν βλ. F. Thiersch «De l'état actuel de la Grèce» τόμ. Α', κεφ. α', δ' καὶ γ'. Σημ. ἐκδ.).

2) **Τριπόντες** τρίκροτα.

καὶ φεργάδες τῶν Τούρκων· κι' ὁ Καραϊσκάκης μὲ τοὺς γυμνοὺς ἔφκειανε πύργους τὰ κεφάλια τῶν Τούρκων. Οἱ δυὸ Ἕλληνες δὲν ξέραν τὴς μηχανὲς τῶν Εὐρωπαίγων μεγάλων ἀντρῶν, οὔτε τὰ καράβια ξέραν νὰ τὰ κολλήσουν εἰς τὰ βουνά, οὔτε τοὺς στεργιανοὺς νὰ πολεμοῦν μὲ τὴς γολέττες [1]α).

Ὁ Μπούρμπαχης μὲ τοὺς στρατιῶτες του βῆκε εἰς τὸ Λουτράκι τῆς Κόρθος. Μ' ἔστειλε ἡ Διοίκηση καὶ πῆγα καὶ τοῦ μίλησα ὅλα αὐτά. Καὶ τότε καταλάβε ὁ ἀθῶος πατριώτης καὶ πῆγε εἰς τὰ Μέγαρα, ὁποῦ πῆγαν καὶ οἱ ἄλλοι. Πῆγε ἐκεῖ κι' ὁ Βάσιος Μαυροβουνιώτης [2]). Σύναξα κ' ἐγὼ ὅλους τοὺς Ἀθηναίους καὶ Στερολλαδῖτες, ὅσοι φέρναν ὅπλα καὶ ἦταν εἰς τὰ νησιὰ Κούλουρη, Αἴγινα καὶ Πόρο, σύναξα αὐτοὺς καὶ τοὺς ἴδιους νησιῶτες, κατὰ τὴν διαταγὴ τῆς Κυβερνήσεως ὁποὖχω, καὶ πῆγα κ' ἐγὼ εἰς Μέγαρα. Τότε κάνομεν ἕνα σκέδιον νὰ βγοῦμεν συνχρόνως εἰς τὰ πόστα τῆς Ἀθήνας ἀναντίον τῶν Τούρκων· ὁ Βάσιος, ὁ Παναγιώτης Νοταρᾶς, ὁ Μπούρμπαχης καὶ οἱ Ντερβενοχωρῖτες νὰ πᾶνε νὰ πιάσουνε ἀπὸ βραδὺς τὴν Χασιά, νὰ ταμπουρωθοῦν — εἶναι ἡ θέση γερὴ — νὰ πάγῃ ὀχτρὸς ἐκεῖ νὰ τὸν πολεμήσουν. (Ἦταν ὡς τρεῖς χιλιάδες ἀσκέρι). Τὸ ταχτικό, ὁ Νοταρᾶς ὁ Γιάννης κ' ἐγὼ ὡς χιλιοχτακόσοι ἄνθρωποι νὰ βοῦμεν εἰς τὸν Πειραιᾶ τὰ μεσάνυχτα. Πήγαμεν· μὲ διορίζει ὁ Γκόρδον μὲ τὸ σῶμα μου νὰ πρωτοβγῶ ὀμπρὸς ἐγὼ εἰς τὴν θέση τοῦ Φαληρέως. Ράξαμεν εἰς τὸ Πασιᾶ Λιμάνι [3]). Πρωτοβῆκα μὲ

---

1) Ὁ ναύαρχος Κόχραν ὡρκίσθη ἐνώπιον τῆς ἐν Δαμαλᾶ συνελθούσης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα αὐτοῦ τὴν 29ην Μαρτίου 1827. Τὴν 30ὴν τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξελέγη Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ὁ Καποδίστριας καὶ Ἀρχιστράτηγος ὁ Τσούρτς. Τὴν 2αν Ἀπριλίου ἐξελέγη ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ ἀντὶ τῆς παραιτηθείσης Διοικητικῆς. Ταῦτα ἐγένοντο, ἐνῷ ἤδη προυχώρει ἡ ἐν Πειραιεῖ ἐκστρατεία, ὁ δὲ Μακρυγιάννης πρωθυστέρως μνημονεύει αὐτῶν πρὶν ἄρξηται τῆς διηγήσεως τῆς ρηθείσης ἐκστρατείας. Σπεύδει ὁμοίως ὁ Μακρυγιάννης νὰ ἐκφράσῃ ἐν ἀρχῇ τὸ πικρὸν συναίσθημα αὐτοῦ τὸ γεννηθὲν ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τῶν βραδύτερον πραχθέντων σφαλμάτων ὑπό τε τοῦ Τσούρτς καὶ τοῦ Κόχραν.

α) Ἐνέργειες τοῦ Μαυροκορδάτου μόνον ἤξεραν, ὁποῦ ἔβαλε τὸν Κουντουργιώτη νὰ φκειάσῃ τὸν Σκούρτη ἀρχιστράτηγον εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοὺς στεργιανοὺς καὶ τοὺς ὁδηγοῦνε ὄρτζια καὶ πόντζα. Κι' ὁ Μεταξᾶς μὲ τὸν ἀρχηγὸν τῆς πιάτζας καὶ συντροφιά τους, ὁποῦ κατόρθωσαν τὴς τρεῖς μεγάλες ἀρχηγίες εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἤφεραν ξένα φῶτα κι' ἀντρεία, Κυβέρνηση (τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καποδίστρια ὡς Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος σημ. ἐκδ.), ναυαρχίαν, ἀρχιστρατηγίαν, θέλαν νὰ χαλάσουν τὴν ὄρεξιν τοῦ Καραϊσκάκη κι' ἄλλων ἀρχηγῶν, ὁποῦ πολεμοῦσαν τὸ χειμῶνα διὰ νὰ ματαλευτερώσουν τὴν πατρίδα τους, ὁποῦ ξανατούρκεψε ἀπὸ τοὺς συχνοὺς ἐφύλιους πολέμους καὶ φατρίες αὐτείνων τῶν ἀγαθῶν πατριώτων. Ὁδήγησαν καὶ τὸν ἀθῶον καὶ γενναῖον Μπούμπαχη νὰ πάγῃ εἰς τὸν Καραϊσκάκη αὐτὸς — χορτᾶτος κι' ὁ Καραϊσκάκης νηστικός, καὶ νὰ σκοτωθοῦν. («Ἀρχηγὸς τῆς πιάτσας» τὸ Γαλλ. commandant de place. Ἐννοεῖται ὁ Κολοκοτρώνης εἰρωνικῶς. Σημ. ἐκδ.).

2) Ὁ Τρικούπης (τόμ. Δ', σελ. 77) λέγει περὶ τοῦ Μπούρμπαχη ὅτι ἐστράτευσε πρὸς ἐνδυνάμωσιν τοῦ Καραϊσκάκη· «ἀλλὰ διαταγῇ τῆς Κυβερνήσεως μετέβη εἰς Ἐλευσῖνα κλπ.».

3) Ἡ εἰς Πασσᾶ λιμάνι (λιμένα τῆς Ζέας) ἀπόβασις ἐγένετο τὴν νύκτα τῆς 24ης πρὸς τὴν 25ην Ἰανουαρίου 1827. Βλ. περιγραφὴν αὐτῆς ἐν ἀριθ. 24 (29 Ἰανουαρ.) τῆς

δυὸ φελοῦκες· τό εἶχαν πιασμένο οἱ Τοῦρκοι. Πολεμήσαμεν μ' ἐκείνους καλά· λαβώθηκαν ἀπὸ 'μᾶς καμπόσοι. Ἦρθαν κι' ἄλλες δυὸ φελοῦκες μ' ἀνθρώπους μου καὶ τότε πολεμήσαμεν γενναίως τοὺς Τούρκους, μᾶς πολέμησαν κι' αὐτεῖνοι παληκαρίσια, καὶ τοὺς τζακίσαμεν καὶ τοὺς πήγαμεν κυνηγῶντα ὡς τὸ μοναστῆρι εἰς τὸν Ἅγιον Σπυρίδωνα [1]), εἰς τὸν Δράκον. Τότε γυρίσαμεν ὀπίσου· βῆκαν κι' ἀπὸ τ' ἄλλα τὰ σώματα· βγάλαμεν ἐκείνη τὴν νύχτα ὡς δεκαπέντε κανόνια, μικρὰ μεγάλα, καὶ γρανέτες καὶ φκειάσαμεν καὶ τὰ ταμπούρια διὰ νυχτὸς καὶ τὶς θέσες τῶν κανονιῶν· κι' ὅσο νὰ φέξῃ εὑρέθηκαν ὅλα ἕτοιμα. Μεθάγαμεν δουλεύοντας. Ὅσοι ἔρχονταν δὲν ἔλπιζαν ὅτι ἐμεῖς νὰ φκειάσουμεν ὅλα αὐτὰ ἐκείνη τὴν νύχτα [2]).

Τὴν αὐγὴ μᾶς βλέπουν οἱ Τοῦρκοι ἕτοιμους καὶ χαζίρικους. Ὁ Βάσιος καὶ οἱ ἄλλοι ὅλοι δὲν πῆγαν εἰς τὴν Χασιὰ καθὼς εἴχαμεν ὁμιλίαν, ἀλλὰ σηκώθηκαν τοῦ κεφαλιοῦ τους καὶ πῆγαν 'σ ἕνα χωριόν, Καματερὸν τὸ λένε, μίαν ὥρα ἀπὸ τὴν 'Αθήνα. Πῆγαν καὶ πιάσαν μίαν θέση ἀδύνατη· κι' αὐτὸ

«Γεν. Ἐφημερίδος». Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη ὑπάρχει πιστοποιητικὸν τοῦ Θ. Γόρδωνος φέρον χρονολογίαν 6 Ἰανουαρίου 1829 (βλ. Α' τόμ.), καθ' ὃ ὁ Μακρυγιάννης «ἐστάθη ὁ πρῶτος ὅστις ἔκαμε τὴν ἀπόβασιν μὲ τὴν ἐμπροσθοφυλακήν του εἰς τὸν Φαληρέα». Καθ' ἕτερον πιστοποιητικὸν τοῦ αὐτοῦ Γόρδωνος, φέρον χρονολογίαν 9 Νοεμβρίου 1830 (βλ. Α' τόμ.) βεβαιοῦται ὅτι οὐδένα μισθὸν τῶν ὑπ' αὐτὸν ἑξακοσίων πεντήκοντα ἀνδρῶν ἔλαβε κατὰ τοὺς μῆνας τῆς ἐκστρατείας Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον. Πρῶτος καὶ κατὰ τάπομνημονεύματα τοῦ Ἔιδεκ ἀπέβη εἰς Πειραιᾶ ὁ Μακρυγιάννης («Ἀρμονίας» τόμ. Α', σελ. 456). Ὁ Ἔιδεκ, ὅστις παρηκολούθει τὴν ἀπόβασιν ἐκ τῆς ἀτμήρους «Καρτερίας», παραδόξως γράφει ὅτι οἱ ἀποβάντες πρῶτοι οὐδεμίαν εὗρον ἀντίστασιν, ἁπλῶς δὲ ἐπυροβόλησαν εἰς τὸν ἀέρα· καὶ εἰρωνεύεται αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ. Καὶ ὁ Τρικούπης δὲ βεβαιοῖ ὅτι ἀνενοχλήτως ἀπέβησαν οἱ Ἕλληνες. Ὁ Σπηλιάδης ὅμως γράφει τὰ ἑξῆς (τόμ. 3, σελ. 192)· «Ἀμ' ἐπιβάντες αὐτόθι οἱ Ἕλληνες ὥρμησαν εἰς παρακείμενον λόφον ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμενον, τοὺς ἐδίωξαν ἐκεῖθεν, ἐκυρίευσαν τὴν θέσιν καὶ παρευθεὶς ὠχυρώθησαν κατασκευάσαντες προμαχῶνας κλπ.». Ἡ «Γεν. Ἐφημ.» (ἔνθ. ἀνωτ.) ἀναγράφει τὰ ἑξῆς· «Ἡ ἀπόβασις ἄρχισε κατὰ τὴν ὀγδόην ὥραν τῆς νυκτὸς καὶ διήρκεσε μίαν ὥραν εἰς τὸν λεγόμενον Γωνίαν τόπον. Ἡ ἐπὶ τοῦ λόφου Καστέλλα λεγομένου τουρκικὴ φυλακὴ ἐτουφέκισε τὴν ἐμπροσθοφυλακήν, ἀλλ' εἰς ἀλαλαγμὸς τοῦ στρατεύματος κατετρόμαξε τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καὶ εἰς τὸ τελώνιον». Ὁ Σουρμελῆς ἀντιγράφει ἀκριβῶς ἐν τούτοις τὴν «Γεν. Ἐφημ.». Ἥ τε περὶ τῶν ἀλαλαγμῶν διήγησις καὶ ἡ ἑτέρα περὶ τῶν πυροβολισμῶν εἰς τὸν ἀέρα προῆλθον ἐκ τῆς μακρόθεν καὶ ἐν νυκτὶ (δυσάσης ἤδη τῆς σελήνης) ἀντιλήψεως τῆς πρώτης ταύτης ἐν Πειραιεῖ ἀψιμαχίας. Ὅτε δ' ὁ Μακρυγιάννης λέγει· «τό εἶχαν πιασμένο οἱ Τοῦρκοι. Πολεμήσαμεν μ' ἐκείνους καλά· λαβώθηκαν ἀπὸ 'μᾶς καμπόσοι», λέγει ἀλήθειαν· συμφωνεῖ δὲ μετ' αὐτοῦ μόνον ὁ Σπηλιάδης καὶ ἡ ρηθεῖσα ἐφημερὶς ἐν μέρει.

1) Τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἔκειτο περίπου ὅπου καὶ νῦν ὁ ὁμώνυμος ναός.

2) Περὶ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ὠχυρώθη ἡ Καστέλλα ἰδοὺ τί γράφει ὁ Ἔιδεκ (ἔνθ. ἀνωτ.)· «Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς ἀποβιβάσεως ἔλαβε χώραν ταχέως, ἀνερριχήθημεν δὲ ἐπὶ τῶν βράχων, οἱ κόφινοι ἐτοποθετήθησαν καὶ ἡ ὡς τοῦ μύρμηκος φιλοπονία τῶν παληκαρίων περιέβαλε νύκτωρ τὸ ὀροπέδιον διὰ τῶν λεγομένων ταμπουρίων των κλπ.».

τὸ λᾶθος τὄκαμεν ὁ Βάσιος· ὅτι αὐτὸς γνώριζε τὸν τόπον τῆς Ἀθήνας, ἀγωνίζονταν τόσον καιρὸν σὲ αὐτὰ τὰ μέρη. Πρὶν πιάσουν θέσες καὶ νὰ ταμπουρωθοῦν καλὰ—κάμαν ἕνα ταμποῦρι τυφλὸ — τοὺς πέσαν οἱ Τοῦρκοι ἀπάνου τους καὶ τοὺς χάλασαν· καὶ σκότωσαν περίτου ἀπὸ τρακόσιους πενῆντα Ἕλληνες· καὶ τοὺς ρίξαν εἰς φυγή. Καὶ σκοτώθη κι' ὁ ἀγαθὸς Μπούρμπαχης κι' ἄλλοι δυὸ συναδελφοί του φελέλληνες. Ὅλοι διαλύθηκαν κακῶς κακοῦ. Ὁ Βάσιος ἔμεινε εἰς τὴν Ἐλεψῖνα, ὅτι οἱ περισσότεροί του ἄνθρωποι ἦταν Ντερβενοχωρῖτες [1]).

Τότε πῆρε τὰ κεφάλια αὐτεινῶν ὁ Κιτάγιας καὶ τὰ πῆγε εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ τἄδειξε τῶν πολιορκημένων καὶ τοὺς εἶπε νὰ προσκυνήσουνε διὰ νὰ σωθοῦνε αὐτεῖνοι καὶ νὰ μὴν πάρουν κ' ἐμᾶς εἰς τὸν λαιμό τους, ὁποῦ ἠμαστε εἰς τὸν Φαληρέα. Τοὺς λένε οἱ πολιορκημένοι· «Σῦρτε κυργέψετε ἐκείνους εἰς τὸν Φαληρέα καὶ τότε ὑποταζόμαστε κ' ἐμεῖς· ὅτι αὐτεῖνοι εἶναι χωρὶς κάστρο. Κι' ὅταν παραδοθοῦν, παραδίνομεν κ' ἐμεῖς τὸ κάστρο». Ἀναχωροῦν ὅλες οἱ δύναμες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα (πολλὰ ὀλίγοι μεῖναν, ὅσ' ἦταν ἀναγκαῖοι διὰ τοὺς πολιορκημένους) καὶ μᾶς ζώνουν κι' ἄλλοι ἀπὸ τ' ἄλλα τὰ πόστα τους. Εἶχαν τὸ Μοναστῆρι κι' ὅλα τὰ τριγυρινὰ πόστα εἰς τὴν ἐξουσίαν τους οἱ Τοῦρκοι. Ἦρθαν καὶ οἱ ἄλλοι, ἑτοιμάστηκαν ὁλονύχτα· τὴν αὐγὴ σαράντα πέντε μπαγιράκια ρίχτηκαν ἀπάνου μας. Ἄρχισαν ἀπὸ τὰ πόστα τους, ὁποῦ τά εἶχαν γιομᾶτο τὸ καθένα πόστο ἀπὸ κανόνια καὶ μπόμπες καὶ γρανέτες, καὶ μᾶς βαροῦσαν· καὶ τὰ στρατέματα ἔμπαιναν εἰς τὴν τάξη νὰ μᾶς ριχτοῦνε. Τότε ἔβλεπες τοὺς δικούς μας, νὰ τοὺς ἔσφαζες, μιὰ κούπα αἷμα δὲν ἔβγαινε· ὅτι μάθαν τὸν χαλασμὸν τοῦ Βάσιου κι' ἀλλουνῶν α).

Τότε τὰ μπαγιράκια κινήθηκαν ἀπάνου μας. Ὁ Γκόρδον, ἦταν κι' ἄλλοι Εὐρωπαῖγοι κι' ὁ Ἄγιντεκ [2]), ἕνας ἀξιωματικὸς ἀπὸ τὴ Μπαβαρία, ἀφοῦ εἶδαν

---

1) Εἰς Καματερὸν ἀφίκοντο οἱ Ἕλληνες τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς εἰς Πειραιᾶ ἀποβάσεως, ἤτοι τὴν 25ην Ἰανουαρίου. Τὴν δὲ 27ην ἐγένετο ἡ μάχη. Τὸ μεσονύκτιον τῆς αὐτῆς ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν αἰχμάλωτος χωρικὸς μετὰ γράμματος τοῦ Κιουταχῆ καλοῦντος τὴν φρουρὰν νὰ παραδοθῇ. Οἱ λοιποὶ αἰχμάλωτοι μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν φονευθέντων Ἑλλήνων ἐκομίσθησαν εἰς τὸ ἐν Πατησίοις στρατοπεδαρχεῖον τοῦ Κιουταχῆ, δὲν προσήχθησαν ὅμως ἐνώπιον τῶν πολιορκουμένων (ἡμερ. Καρ.). Οἱ πολιορκούμενοι θέλοντες νὰ παράσχωσι καιρὸν τοῖς ἐν Πειραιεῖ πρὸς ὀχύρωσιν, ἐπὶ δύο ἡμέρας προσεποιοῦντο ὅτι βουλεύονται περὶ τῆς προτάσεως τοῦ Τούρκου πασσᾶ, οὕτω δ' ἐτηρήθη ἀνεπισήμως διήμερος ἀνακωχή, ἥτις ἐξηγεῖ τὸ ὅτι μόνον τὴν 30ήν, ἀπελπίσας ὁ Κιουταχῆς περὶ τῆς ἀπαντήσεως, ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐν Πειραιεῖ.

α) Ἦρθαν ἄνθρωποι ἀπὸ 'κείνους καὶ μᾶς τά εἰπαν ὅλα τὰ αἴτια τοῦ χαλασμοῦ τους.

2) Βιογραφικὰς περὶ τοῦ Ἴδεκ πληροφορίας βλ. σημ. τῆς σελ. 55 τοῦ περιοδ. «Ἁρμονίας» τόμ. Α'. Περὶ δὲ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα καθόδου αὐτοῦ, πλὴν τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ, βλ. Ν. Σπηλιάδου τόμ. Γ', σελ. 177 καὶ ἑξῆς. Περὶ δὲ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα καθόδου τοῦ Θωμᾶ Γόρδωνος, ὅστις εἶναι αὐτὸς ὁ ἱστοριογράφος τῆς Ἑλλην. ἐπαναστάσεως, βλ. Ι. Θ. Κολοκοτρώνη «Ὀλίγαι λέξεις κλπ » σημ. τῆς σελ. 1.

τὰ μπαγιράκια ὁποῦ ἑτοιμάζονταν, αὐτεῖνοι ὅλοι μὲ τὸν Γκόρδον ἐμπῆκαν σὲ μίαν φελούκα νὰ πᾶνε εἰς τὸ καράβι τοῦ Γκόρδον· ὅτι ἀπολπίστηκαν, ἀφοῦ εἶδαν τόση δύναμιν τῶν Τούρκων. Καὶ οἱ ἐδικοί μας εἰς τὸν Φαληρέα ποτὲς δὲν μεῖναν τοῦ ντουφεκιοῦ χίλιοι τρακόσοι ἄνθρωποι. Ὅτι μαθαίνοντας τὸ χαλασμὸ τοῦ Βάσιου ἐνέκρωσαν καὶ φεῦγαν διὰ νυχτός, ὅτ' ἦταν ἡ θέση κινδυνώδης. Ἂν μᾶς χαλοῦσαν οἱ Τοῦρκοι, ποδάρι δὲν γλύτωνε ἀπὸ 'μᾶς· ὅτ' ἦταν ὅλη ἡ στεργιὰ κλεισμένη ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πεζούρα, καβαλλαρία καὶ κανόνια, κι' ἀπὸ τὸ πέλαγον μόνον τὸ καράβι τοῦ Γκόρδον, ὅτι φύγαν τ' ἄλλα. Τότε ἀπολπισμένος κι' ὁ ἀρχηγὸς Γκόρδον καὶ χαρισμένος καὶ εἰς τὴν φιλίαν τὴν δική μου, νὰ μείνω μαγιά, μοῦ εἶπε νὰ μπῶ κ' ἐγὼ μέσα εἰς τὸ καράβι του νὰ γλυτώσω. Ὅτι οἱ ἀρχηγοί, ὁποῦ κάμαμεν αὐτοὺς τοὺς Εὐρωπαίγους, ὅλο μὲ τὰ καράβια ἔχουν νὰ κάνουν· αὐτεῖνοι ἀπὸ μέσα πολεμοῦν τοὺς ὀχτροὺς εἰς τὴν στεριὰ καὶ τοὺς σκοτώνουν μὲ λόγια, μὲ σκέδια, μὲ τὴν σούπα. Δὲν εἶμαι τοιοῦτος νὰ κατηγορῶ τοὺς ἀνώτερούς μου, ὅμως ὄχι καὶ νὰ μὴν εἰπῶ τὴν ἀλήθεια· ὅτι ὁρκίστηκα δι' αὐτείνη. Κ' ἐδῶ φαίνεται ἂν λέγω τὴν ἀλήθεια ἢ ὄχι [1]).

Ἀφοῦ εἶδε ὁ ἀρχηγὸς ὁ Γκόρδον τὸν κίντυνον καὶ πῆρε τοὺς συντρόφους του καὶ τὴν ἀρχηγίαν του καὶ μπῆκε εἰς τὸ καράβι, διὰ νὰ μείνουν σπορὰ νὰ ματαγίνουν κι' ἀλλοῦ ἀρχηγοί, ὅσο νὰ τοὺς σώσουν τοὺς Ἕλληνες — καὶ τότε νὰ λευτερώσουν τὴν Ἑλλάδα, οἱ Τοῦρκοι ὅλα τὰ μπαγιράκια ρίχτηκαν ἀπάνου μας. Ὁ ἀρχηγὸς γύρευε κ' ἐμένα μαζί του. Τοῦ λέγω· «Κόπιασε ἡ γενναιότη σου καὶ 'σ αὐτείνη τὴν μπατάγια τὴν σημερινὴ θὰ γένῃ ὁ Θεὸς ἀρχηγός· καὶ μὲ τὴν δύναμή του — θὰ λυπηθῇ ἐμᾶς καὶ τὴν πατρίδα μας· κι' ὅ,τι μπορῶ κ' ἐγὼ θ' ἀγωνιστῶ σήμερα μ' ὅλον ὁποῦμαι ἀστενής. Νὰ χαθοῦνε τόσοι ἀγωνισταὶ καὶ νὰ μείνω ἐγώ, ξίκι νὰ γένῃ καὶ 'σ ἐμένα ἡ ζωή! — Τί θὰ κάμῃς, μοῦ λέγει, σὲ τόσο πλῆθος Τουρκῶν; — Εἶναι ὁ Θεός, τοῦ λέγω, καὶ κάνει ὁ ἴδιος!» Πάγει εἰς τὸ καράβι. Τότε διαλέγω ὡς ἑκατὸ ἀνθρώπους καὶ παίρνω σπαθιὰ καὶ γιαταγάνια καὶ τὰ δίνω αὐτεινῶν τῶν ἑκατό·

---

1) Ἡ πρὸς τοὺς ἀτάκτους δυσπιστία ἦτο γενικὴ παρὰ πᾶσι τοῖς Εὐρωπαίοις ἀξιωματικοῖς οἵτινες κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα χάριν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὅπου δὲ συνέπραξαν τακτικοὶ μετ' ἀτάκτων, πάντοτε οὗτοι ἐσφάλησαν κατὰ τοὺς ξένους τακτικούς. Ὁ Φαβδιέρος καὶ ἔξω τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐν αὐτῇ συνεχῶς ἤριζε πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἀτάκτων, μάλιστα δὲ τὸν Καραϊσκάκην. Κατὰ τὴν ἐν Πειραιεῖ ἐκστρατείαν ὁ ἀρχιστράτηγος Τσοῦρτς ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν ἀτάκτων «γκενεράλ Γολέττας» διὰ τὴν ἐπιμονὴν ἣν εἶχε νὰ διευθύνῃ πᾶσαν πολεμικὴν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐνέργειαν ἐκ τῆς θαλάσσης. Βαθεῖαν δὲ ἀγανάκτησιν καὶ περιφρόνησιν ἤγειρεν ἡ τοιαύτη διαγωγὴ τοῦ Γόρδωνος, Κόχραν καὶ Τσοῦρτς παρὰ τοῖς ἀτάκτοις, τοῖς εἰθισμένοις νὰ ἔχωσιν ὡς παράδειγμα ἑαυτῶν τὴν προσωπικὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ ριψοκίνδυνον τοῦ ἀρχηγοῦ. Βλ. παρὰ τῷ Εἰδεκ περὶ τοῦ τρόπου τοῦ πολεμεῖν τῶν ἀτάκτων («Ἁρμονίας» τόμ. Α', σελ. 520).

τὰ πῆρα ἀπ' οὖλο τὸ σῶμα. Καὶ παίρνω καὶ κρασὶ καὶ τοὺς ποτίζω αὐτοὺς τοὺς ἑκατὸ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς τὰ πόστα. Ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀπολπίστηκαν. Ἀφοῦ τοὺς κέρασα ὅλους, πῆρα τοὺς ἑκατὸ μαζί μου καὶ ἤφερνα γύρα μ' αὐτοὺς τὰ πόστα ὅλα, τραγουδῶντας ὅλοι ἐμεῖς, οἱ ἑκατό. Ἦταν κ' ἕνα γενναῖον πολὺ παληκάρι ἐκεῖ στολισμένο ἀπὸ γενναιότητα καὶ τερτιπιτζῆς εἰς τὸν πόλεμον, Παναγιώτη Σωτηρόπουλον τὸν ἔλεγαν, ἀπὸ τὸ Κράβαρι χωριὸν Λομποτινά· αὐτὸς ἔκαμε τὸ σκέδιον εἰς τὸ Μισολόγγι ὁποῦ κλέβαν τὸ χῶμα εἰς τὴς τάμπιες τῶν Τούρκων, ὁποῦ φκειάναν νὰ πλακώσουν τοὺς δικούς μας· αὐτὸς καὶ ἡ τέχνη τοῦ Κώστα Λαγουμιτζῆ σῶσαν τὸ Μισολόγγι. Κι' αὐτὸς ἔκαμεν καὶ τὸν πόλεμον τῆς Κλείσοβας, (ὁποῦ λένε οἱ συντρόφοι τοῦ Τζαβέλα ὅτι τὸν ἔκαμεν αὐτός· ἦταν μέσα σὲ μίαν παλιοκλησιούλα κ' ἔκλαιγε σὰν μικρὸ παιδί. Εἶχε ἑκατὸ ἀνθρώπους καὶ πλερώνεταν χίλιους ἑκατό[1])· καὶ γιόμωσε τὸ δισάκκι του ἀπὸ τὰ τοιοῦτα λίρες Ἀγγλικές, ὁποῦ τὴς ἔστειλαν νὰ μᾶς λευτερώσουνε οἱ Εὐρωπαῖοι, κι' ὡς καλὰ συνασμένες αὐτὲς τὴς λίρες,

---

1) Ὁ Παναγιώτης Σωτηρόπουλος Κραββαρίτης κατήγετο ἐκ τῆς οἰκογενείας Σισμάνη. (Βλ. Ζαλοκώστα «Τὰ ἅπαντα» σελ. 63). Ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ ἡμερολογίῳ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, τῷ γραφέντι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σπυρομήλιου ὅπερ ἐδημοσιεύθη διὰ τῆς ἐφημερίδος «Ἐμπρὸς» ἀπὸ τῆς 24ης Ἰανουαρίου 1903 καὶ ἑξῆς γίνεται διαφέρων λόγος περὶ τοῦ Σωτηροπούλου ὡς κλέπτοντος τὸ χῶμα τοῦ περιφήμου «ὑψώματος τῆς ἑνώσεως». Κατὰ τὴν μάχην τῆς Κλείσοβας οὗτος ἀνεπλήρου τὸν ἀσθενοῦντα ἀρχηγὸν τῆς θέσεως Χ. Χατζηπέτρον. Ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ κατὰ τὰς ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἔξοχος, ὁ δὲ Ἀρτέμης Μίχος ἐν τοῖς «Ἀπομνημονεύμασι τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου» λέγει (ἐν σημ. τῆς σελ. 66) ὅτι «εἰς τὸν σωματάρχην τοῦτον ἀνήκει ἀποκλειστικῶς τὸ ἐπώνυμον «ἥρως τῆς Κλείσωβας». Ἀλλαχοῦ (σημ. τῆς σελ. 62) λέγει περὶ τοῦ Τζαβέλα ὁ Μῖχος ὅτι εἰσελθὼν εἰς τὸν ἐπὶ τῆς νησίδος ὑπάρχοντα ναὸν «ἔμεινεν ἱκανὴν ὥραν προσευχόμενος, ἐωσότου ὁ ὑποσωματάρχης Παναγιωτάκης Σ. Κραββαρίτης τὸν προσεκάλεσεν ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὴν φρουρὰν διὰ τῆς παρουσίας του, καὶ ἐξελθὼν ἀμέσως περιεφέρετο ἀκαταπαύστως εἰς τοὺς προμαχῶνας». Περὶ τῶν γενομένων ἐν Μεσολογγίῳ, διαρκούσης τῆς πολιορκίας, καταχρήσεων ἐπὶ τῶν μισθῶν καὶ σιτηρεσίων μακρὸν λόγον ποιεῖται ὁ Σπυρομήλιος ἐν τῷ ἡμερολογίῳ αὐτοῦ. Βλ. καὶ «Ἁρμονίας» τόμ. Α', σελ. 527. Ἀλλ' ὅμως ὅ,τι γράφει ἐνταῦθα ὁ Μακρυγιάννης ἔμαθεν ἴσως παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτηροπούλου. Ἐν βραχείᾳ σημειώσει δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κρίνῃ τις δικαίως καὶ μετὰ λόγου περὶ τοῦ ἀνήκοντος μέρους εἰς τὸν Τζαβέλαν καὶ τὸν Σωτηρόπουλον. Ἐν τῇ δευτέρᾳ κατὰ τῆς Κλείσοβας προσβολῇ, τῇ ἐπιχειρηθείσῃ ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ὁ Σωτηρόπουλος ἐφόνευσε τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Χουσεΐμπεην, οὕτω δὲ παριστᾷ καὶ ὁ Ζαλοκώστας τὸ πρᾶγμα ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ τὸ «Μεσολόγγιον (σελ. 61 τῶν «Ἁπάντων»).

«Ὁ ἥρως Σουσμάνης τὸν εἶδε καὶ τάσει
Λαμπάδα μεγάλην εἰς τὴν ἐκκλησίαν,
Ἂν εἰς τοῦ ἀπίστου τὸ μέτωπον φθάσῃ
Νὰ ρίψῃ θανάσιμον σφαῖραν του μίαν κλπ.».

Ὁ Σωτηρόπουλος ἐφονεύθη μαχόμενος ἐν τῇ κατὰ τὸν Ἀνάλατον ὀλεθρίᾳ μάχῃ (βλ. κατωτ.), οὗτος δὲ εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Π. Σούτσου μνημονευόμενος Παναγιώτης Κραββαρίτης ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ εἰς τὴν 25ην Μαρτίου (1846), σελ. 15. Περὶ Σισμαναίων βλ. «Δελτίον τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρίας τόμ. Β', τεῦχ. ε', σελ. 114 καὶ «Ἑστίαν» 1890 σελ. 225.

ὅταν παραδόθη τὸ Μισολόγγι, τὴς πῆραν οἱ Τοῦρκοι. Καὶ γύρευε καὶ παλιὲς πλερωμὲς ὁ Τζαβέλας ἀπάνου ἀπόνα μιλλιοῦνι γρόσια. Ὅταν ἐβῆκε ἀπὸ τοὺς Κορφούς, ἐβῆκε μὲ δέκα πέντε ἀνθρώπους ξαρμάτωτους καὶ τοὺς ἀρμάτωσε ὁ Μαυροκορδᾶτος· τώρα μιλλιούνια ζητάει). Αὐτὸς ὁ Σωτηρόπουλος διὰ νὰ ζήσῃ, νὰ τρώγῃ κομμάτι ψωμὶ μὲ τοὺς συντρόφους του, ἦταν μὲ τὸν Νοταρᾶ εἰς τὴν Κόρθον. Ἀφοῦ πῆρα τοὺς ἑκατὸ καὶ ἤφερνα γύρα καὶ τραγουδούσαμεν καὶ ψυχώναμεν τοὺς ἀνθρώπους, μοῦ πέρασε καὶ μία ἰδέα καὶ διοτέλεια. Εἶπα ὅτι ἐγὼ θ' ἀποφασίσω εἴτε νὰ σκοτωθῶ, εἴτε νὰ κερδέσουμεν σήμερα. Τὸ λοιπὸν νὰ μὴν πάρῃ κι' ἄλλος τὸν ἔπαινον αὐτόν, νὰ τὸν πάρω μαζὶ μὲ τοὺς Ἀθηναίους· ὅτ' εἶμαι ἀρχηγός τους καὶ εἰς τὴν ἡμέρα μου νὰ τοὺς δοξάσω, ἀφοῦ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τοὺς ἀδίκησαν καὶ οἱ ἐδικοί τους κι' ὁ Δυσσέας κι' ὁ Γκούρας. Καὶ διὰ νὰ κατορθώσω αὐτὸ ἔπρεπε νὰ σταθῶ πονηρότερος, ν' ἀπατήσω καὶ τὸν Σωτηρόπουλον. (Ὅτι αὐτὸν γνώριζα ὡς ἀντίζηλον. Οἱ ἄλλοι τοὺς ἔλεγες «ἐκεῖνο», κάναν· «τὸ λέγω τοῦ Σωτηρόπουλου). Εἶχε κάνῃ ἑκατὸ ἀνθρώπους κι' αὐτὸς νά ἤμαστε καὶ οἱ δυὸ ἀπόξω, νὰ ριχνώμαστε οὔθεν εἶναι χρεία, ὅταν πλησιάσουν οἱ Τοῦρκοι. Τὸ πόστο τὸ δικό του ἤτανε ἐκτεταμένο. Τότε τοῦ εἶπα νὰ πάγῃ νὰ ψυχώσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖ ὁποῦ ἦταν εἰς τὰ ταμπούρια, νὰ μὴ μᾶς τοὺς χαλάσουνε οἱ Τοῦρκοι.

Κι' ἄρχισε ὁ πόλεμος. Καὶ τοὺς Τούρκους τοὺς στράβωσε ἡ ἁμαρτία καὶ κάμαν κίνημα ἀπὸ τὴν μέση, τὸ κέντρο, ὁποῦ ἦταν δυνατώτερον μέρος καὶ τὰ κανόνια μας ἐκεῖ δούλευαν καλύτερα. Ἀφοῦ κίνησε ὁ Σωτηρόπουλος τὸν κατήφορον καὶ εἴχαμεν μιλήσῃ, ὅταν γυρίσῃ νὰ κάμωμεν μαζὶ τὸ σκέδιον, οἱ Τοῦρκοι προχώρεσαν ἀπάνου μας μ' ὅλα τὰ μπαγιράκια. Τότε ψύχωσα τοὺς ἑκατό, τοὺς κέρασα καὶ κρασάκι καὶ ριχνόμαστε ἀπάνου εἰς τοὺς Τούρκους κόντρα γιροῦσι καὶ τοὺς δίνομεν ἕνα σκοτωμὸν καλόν. Σκοτώθηκαν καὶ δικοί μου δέκα πέντε κι' ἀχώρια οἱ λαβωμένοι. Πῆρα τοὺς λαβωμένους καὶ σκοτωμένους μέσα εἰς τὰ πόστα μας. Ξαναρίχτηκαν οἱ Τοῦρκοι· τοὺς δίνομεν καὶ τότε ἕναν χαλασμὸν καὶ τοὺς πήγαμεν κυνηγῶντας ὡς τῆς Ἀθήνας τὴν στράτα. Γυρίσαμεν πίσου εἰς τὰ πόστα μας. Ἐβῆκε κι' ὁ ἀρχηγὸς ἀπὸ τὸ καράβι μὲ κρασὶ Εὐρωπαίικον, μᾶς κέρασε αὐτὸς καὶ οἱ συντρόφοι του. Τότε εἶπα τῶν κανονιαραίγων καὶ βάλαν μπάλλα μιστράλλια 'σ τὰ κανόνια. Οἱ Τοῦρκοι κινήθηκαν περισσότεροι, ὅτι τοὺς ἦρθε μιντάτι ἕνας νέος πασιᾶς, κ' ἔρχονταν ἀπάνου μας. Τότε εἶπα τῶν ἀνθρώπων μου· «Τώρα ὁποῦ θὰ βγοῦμεν ἀναντίον τῶν Τούρκων, γυρίζοντας ἐγὼ πίσου, νὰ γυρίσετε ὅλοι· ὅτι θὰ ρίξουνε τὰ κανόνια καὶ νὰ μὴ μᾶς σκοτώσουνε». Ἀφοῦ ἦρθαν πολλὰ πλησίον οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ ταμπούρια μας, δὲν μποροῦσα νὰ βαστήξω τοὺς ἀθάνατους Ἕλληνες· ἔγιναν ὅλοι λιοντάρια—ἐγὼ ἤμουν ὁ χερότερος. Τότε ριχτήκαμεν καὶ τρίτον ἀπάνου τους καὶ τοὺς δίνομεν ἕνα σκοτωμόν· πληγώσαμεν

καὶ τὸν πασιᾶ τους (καὶ τὸν πῆγαν εἰς τὴν Ἔγριπον κ' ἐκεῖ πέθανε). Τραβηχτήκαμεν ὀπίσω. Τότε τὰ κανόνια μὲ τὰ μιστράλλια τοὺς ἀφάνισαν κ' ἔβλεπες ἀπὸ αὐτοὺς στρῶμα σκοτωμένους καὶ πληγωμένους. Τοὺς κουβαλοῦγαν εἰς τὰ πόστα τους κι' ἀπὸ 'κεῖ εἰς τὴν Ἀθήνα.

Τότε τοὺς κόπηκε ὅλη ἡ γενναιότη τῶν Τούρκων. Φκειάνει τὸ ρεπόρτο ὁ ἀρχηγός, τὸ στέλνει νὰ τὸ βάλῃ εἰς τὸν τύπον· κ' ἔλεγε ὅτι ἡ σημερινὴ μπατάγια εἶναι τοῦ Μακρυγιάννη, ὅτι αὐτὸς διοίκησε. Ὁ Νοταρᾶς ὁποὖταν εἰς τὸν Πειραιᾶ εἶχε τὸν Ζαΐμη θεῖον ἀπὸ τὴν μητέρα του· ἦταν πρόεδρος τῆς Διοικήσεως. Ὁ Πανοῦτζος ὁ Νοταρᾶς, ἀδελφὸς τοῦ πατέρα του, ἦταν πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ. Πῆραν τὸ ρεπόρτο τοῦ Γκόρδον καὶ τὸ ξέκλησαν κ' ἔβαλαν ἐμένα παλιὲς ἀντραγαθίες, ἀπὸ αὐτὲς ὅμως καμμία, ἀλλὰ παλιὲς μοῦβαλαν εἰς τὴν ἐφημεριδα. Γράφω τοῦ τυπογράφου, ὁποῦ ἦταν ὁ Φαρμακίδης, μοῦ γράφει τὰ αἴτια. Ἀφοῦ εἶδε αὐτὸ ὁ Γκόρδον, ὡς φιλαλήθης πείσμωσε· πιάστη καὶ μὲ τὸν Νοταρᾶ. Σηκώθη κ' ἔφυγε ἀπὸ τὸν Περαιᾶ καὶ πῆγε εἰς τὴν Αἴγινα κι' ἄφησε εἰς τὸ ποδάρι του ἐμένα. Τοῦ εἶπα νὰ φωνάξῃ ν' ἀφήσῃ καὶ τὸν Νοταρᾶ, νὰ μείνωμεν καὶ οἱ δύο ὅσο νὰ γυρίσῃ, νὰ μὴ συνβῇ καμμία διχόνοια κι' ἀκολουθήσῃ κάνα δυστύχημα. Κ' ἐγὼ πρέπει νὰ ὑπομένω καὶ νὰ θυσιάζω εἰς τὰ ὀτζάκια [1]).

---

1) Τῆς μάχης ταύτης, γενομένης τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1827, ἡ «Γενικὴ Ἐφημερίς», ἡ συντασσομένη ὑπὸ τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου, δημοσιεύει πενιχράν τινα περιγραφὴν ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 2ας Φεβρουαρίου, προσθέτει δ' ἐν τέλει τὰ ἑξῆς· «Περὶ τῆς λαμπρᾶς ταύτης νίκης ἀναφερόμενος εἰς τὴν Διοίκησιν ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ τὸν Πειραιᾶ στρατοπέδου, ὁ συνταγματάρχης κύριος Θ. Γόρδων, ὁμολογεῖ χάριτας εἰς τὴν Θείαν Πρόνοιαν καὶ χαίρει ὅτι ἡ ἀπὸ μέρους ἡμῶν ζημία ἦτον ὀλιγωτάτη. Ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς ἐπαινεῖ κατὰ πολλὰ ὅλα τὰ στρατεύματα καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν· διότι ἐπλήρωσαν ἄριστα κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τὸ πρὸς τὴν πατρίδα ἱερὸν αὐτῶν χρέος κλπ.». Ἕπεται ἡ εὔφημος μνεία τοῦ κυβερνήτου τῆς «Καρτερίας» Ἀστιγγος, τῶν πυροβολητῶν, τοῦ ὑπὸ τὸν Ἰγγλέσην τακτικοῦ κλπ. Ἀτάκτων ὅμως σῶμα οὐδὲν ἐπαινεῖται. Συγχρόνως δ' ἐν τῇ ἀπέναντι στήλῃ δημοσιεύεται μακρὸς ἔπαινος τοῦ Μακρυγιάννη, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως (τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα παρετέθη ἐν σημ. τῆς σελ. 212 τοῦ παρόντος τόμου), ἀνατρέχων εἰς τὴν ἐν Ἄρτᾳ δρᾶσιν αὐτοῦ, εἰς τὸ Νεόκαστρον καὶ τοὺς Μύλους, τελευτῶν δὲ ὡς ἑξῆς· «Ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης ἐπαινεῖται καὶ τιμᾶται ὄχι μόνον ὡς ἄξιος πολεμιστὴς καὶ φρόνιμος ἀρχηγός, ἀλλὰ καὶ ὡς χρηστὸς πολίτης καὶ τίμιος ἄνθρωπος. Ὁ Μακρυγιάννης ζῇ (καὶ εἴθε νὰ ζῇ ἐπὶ πολὺν χρόνον!) καὶ ἠθέλαμεν διστάσῃ νὰ πλέξωμεν εἰς αὐτὸν ἐγκώμια, ἐὰν δὲν ἤμεθα βέβαιοι ὅτι εἶναι ἄξιος αὐτῶν καὶ ὅτι φρονοῦσι περὶ αὐτοῦ καὶ ὅσοι ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων τὸν ἐγνώρισαν καὶ τὸν γνωρίζουσιν ὡς φρονοῦμεν ἐμεῖς». Ταῦτα δὲ πάντα γράφονται ἄνευ φανερᾶς τινος ἀφορμῆς. Ἰδοὺ δὲ τί ἀπήντησε πρὸς τὸν Μακρυγιάννην ὁ «τυπογράφος» (**τύπος** ἡ ἐφημερὶς κατὰ τὴν τότε ἔννοιαν τῆς λέξεως) Φαρμακίδης διὰ γράμματος αὐτοῦ φέροντος ἡμερομηνίαν 16 Φεβρουαρίου (βλ. Α' τόμ.) «... Περὶ δὲ τῆς πρώτης μάχης (ἤτοι τῆς μάχης τῆς 30ῆς Ἰανουαρ. σημ. ἔκδ.) ἀνέφερεν ὁ Γόρδων καὶ ἔγραφε Φρατζέζικα· εἰς αὐτὴν τὴν ἀναφορὰν ἐπαινοῦσε πρῶτον ἐσένα καὶ δεύτερον τὸν Π. Σωτηρόπουλον, καὶ περὶ τοῦ Νοταρᾶ δὲν ἀνέφερε τίποτε. **Ἡ Διοίκησις μ' εἶπε νὰ γράψω τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ μὴ**

Οἱ Ἕλληνες τοὺς Τούρκους τοὺς καταφρόνεσαν ὅλως δι' ὅλου. Καθεμερινῶς πολεμούσαμεν, κι' ὅλο τοὺς νικούσαμεν· ποτὲ δὲν κέρδεσαν. Τοὺς πήραμεν τὸν ἀγέρα καὶ τοὺς εἴχαμεν σὰν Ὀβραίους. Πηγαίναμεν ὡς ἀπόξω τὸ Σέντζος. Πιάσαμεν καὶ τὰ Μποστάνια λεγόμενα· εἶναι ἕνας βάλτος· ἦταν περιβόλια τῶν Τούρκων ἐκεῖ καὶ βάλτωσαν. Βγαίνει νερὸ ὁ τόπος καὶ εἶναι κάτι χαντάκια, ὁποῦ ἂν δὲν ξέρῃ ὁ ἄνθρωπος, χάνεται. Αὐτὸς ὁ τόπος εἶναι εἰς τὴν ἄκρη τὴν θάλασσα κατὰ τὸ μέρος τῶν Τριῶν Πύργων. Ἦταν καὶ κάτι παλιόπυργοι καὶ τοὺς πιάσαμεν. Στείλαμεν ὅλοι οἱ καπεταναῖγοι ἀνθρώπους ὡς διακόσους. Μίαν αὐγὴ ὁ Κιτάγιας μ' ὅλες του τὴς δύναμες, πεζούρα καὶ καβαλλαρία καὶ κανόνια καὶ γρανέτες, μέθυσε τοὺς Τούρκους κ' ἔπιασαν τὸν πόλεμον ἀπὸ τὴν αὐγὴ μπονόρα καὶ βάσταξε ὡς τὸ δειλινό. Καὶ ρίχτηκαν μὲ μεγάλη ὁρμὴ οἱ Τοῦρκοι 'σ τοὺς δικούς μας εἰς τὰ Μποστάνια. Στείλαμεν μιντάτι τὸν Σωτηρόπουλον μὲ καμμιὰ ἑκατοστὺ ἀνθρώπους. Κιντύνευαν. Στείλαμεν μ' ἄλλους ἑκατὸ τὸν γενναῖον Γιωργάκη Χελιώτη, ἄξιον πολεμιστὴ καὶ τίμιον πατριώτη. Οἱ Τοῦρκοι τοὺς στένεψαν πολὺ τότε, καὶ θὰ τοὺς χάλαγαν, ὅτι πολεμοῦσαν νὰ τοὺς κλείσουνε μέσα. Τότε κατεβήκαμεν

ψυχρανθῇ κανείς. Λοιπὸν τί πταίω ἐγώ ; κλπ.». Ὀρθῶς ὁ Μακρυγιάννης συνεπέρανεν ὅτι αἰτία τῆς παρασιωπήσεως αὐτοῦ ἦτο ἡ τοῦ ὀνόματος τοῦ Νοταρᾶ ἀπουσία ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Γόρδωνος. Ἴδετε ὅμως κυβέρνησιν λαοῦ μαχομένου τὸν ἔσχατον ἀγῶνα ! Ἡ μέθοδος τοῦ **νὰ μὴ ψυχρανθῇ κανείς, νὰ μὴ πειραχθῇ κανείς**, ἡ συντρίβουσα πᾶσαν ἱκανότητα καὶ φιλοτιμίαν, κρατεῖ ἔκτοτε καὶ παλαιόθεν παρ' ἡμῖν. Πᾶσα δὲ ὑπεροχὴ ἐν Ἑλλάδι ἔχει νὰ παλαίσῃ ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὸν μισόκαλον φθόνον καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὸν ἄνανδρον φόβον μήπως ταραχθῇ τῶν φθονερῶν τὸ ἀφιλότιμον.

Περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μάχης ταύτης ὁ Γόρδων ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ (τόμ. Β',σελ.382) γράφει· «Τὴν πρωΐαν τῆς 11ης (Φεβρ. ν. ἡμ.) οἱ Τοῦρκοι ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ ἓξ τηλεβόλων ἐπετέθησαν μετ' ἀποφάσεως καὶ ἐπέμειναν ἐν ταῖς προσπαθείαις αὐτῶν ἐπὶ πέντε ὥρας . . . ἀπεκρούσθησαν πανταχόθεν καὶ δύο ἔφοδοι ἐκτελεσθεῖσαι ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ τάγματος καὶ 250 λογάδων ἀνδρῶν τοῦ σώματος τοῦ Μακρυγιάννη ἔκριναν τὴν ἥτταν αὐτῶν...». Ἐκ πιστοποιητικοῦ τινος τοῦ Γόρδωνος περὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Μακρυγιάννη, φέροντος χρονολογίαν 6 Ἰανουαρίου 1829 (βλ. Δ' τόμ.) ἀποσπῶμεν τὸ ἑξῆς χωρίον· « . . . Εἰς τὸν ἐπικροτηθέντα πόλεμον τῶν 30 Ἰανουαρίου ἐκβῆκεν ἀπὸ τὸ ταμπούρι του μὲ τὸ ξίφος ἀνὰ χεῖρας καὶ ἐμβῆκεν εἰς τὰ σώματα τῶν ἐχθρῶν, τόλμη, ἥτις μιμηθεῖσα παρὰ τῶν στρατιωτῶν του, ἐπέφερεν τὴν ὀπισθοδρόμησιν καὶ φθορὰν τῶν ἐχθρῶν». Κατὰ δὲ τὸ μακρότατον πιστοποιητικὸν τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς «εἰς τὴν περὶ αὐτῆς τῆς μάχης ἀναφορὰν κάμνει κατ' ἐξαίρετον μνείαν τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη ὁ τότε Ἀρχηγὸς ὁ Συνταγματάρχης Κύριος Θ Γόρδων ὡς μάλιστα συντελέσαντος καὶ ἀριστεύσαντος» (βλ. τὸ ἔγγρ. φέρον χρονολογίαν 9 Ἰουνίου 1827). Τέλος ὁ Σουρμελῆς τὴν περιγραφὴν τῆς μάχης καταλήγει διὰ τῆς ἑξῆς περιέργου φράσεως, ἧς τὸ πνεῦμα, νομίζομεν, εἶναι ὅτι διέπρεψε μὲν κατὰ τὴν ρηθεῖσαν μάχην ὁ Μακρυγιάννης, διέπρεψαν ὅμως καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν Ἀθηναῖοι· «ὁ λαμπρὸν τόπον λαβὼν κατ' αὐτὴν Στρ. Μακρυγιάννης ἔκαμε λαμπρὸν ἐγκώμιον τῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του Ἀθηναίων». Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ὁ Σουρμελῆς προσέθηκε περὶ τῶν ὑπαργήγων τοῦ σώματος τοῦ Μακρυγιάννη Δημ. Ἀλ. Βενιζέλου καὶ Σπ. Δοντᾶ ὅτι « συνετέλεσαν πολὺ διὰ τῆς ἀνδρείας των ».

κ' ἐμεῖς καὶ πήγαμεν εἰς τὸ Γλυκὸν νερόν· καὶ βαστούσαμεν τὸν εἴσοδον ἀνοιχτὸν καὶ πολεμούσαμεν. Καὶ βάλαμεν καὶ τὸν γενναῖον Ἰγγλέζη μὲ τὸ ταχτικὸν καὶ βαστοῦσε τὴν φτερούγα ἀκίνητος εἰς τοῦ Χαϊμαντᾶ τὴν μάντρα ὀνομαζόμενη. Κι' αὐτεῖνοι οἱ ἀγαθοὶ ἄντρες τοῦ ταχτικοῦ κι' ὁ ἀρχηγός τους ὁ Ἰγγλέζης ριζικάρησαν πολύ· καὶ ἡ θεία πρόνοια μᾶς ἔσωσε ὅλους. Τὸ βράδυ κάμαμεν ριτιράτα[1]) μ' ὅμορφον τρόπον. Καὶ σώθηκαν ὅλοι οἱ ἐδικοί μας, ὁποῦ ἦταν μέσα κλεισμένοι. Σκοτώθηκαν καὶ πληγώθηκαν ὅλο τ' ἄνθος τῶν Τούρκων περίτου ἀπὸ χίλιους διακόσιους. Πῆραν πλῆθος κεφάλια οἱ Ἕλληνες, ἅρματα, σημαῖγες καὶ τἄφεραν εἰς τὸν Φαληρέα· καὶ μαζώχτηκαν τόσοι Εὐρωπαῖγοι κ' ἔβλεπαν αὐτὸν τὸν ἀφανισμόν. Σκοτώθηκαν κι' ἀπὸ τοὺς δικούς μας δυό, ἕνας καλὸς πατριώτης Ἀργίτης, γενναῖος ἄντρας κι' ἀγαθός, ὀνομαζόμενος Μπεκιάρης, κ' ἕνας Ἀθηναῖος. Ὠφέλησαν πολὺ τὰ χαντάκια. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἐκεῖ μέσα πολέμησαν ὡς λιοντάρια· κ' ἐμεῖς ἀπὸ τὰ πλευρὰ τοὺς βαστάξαμεν ἀνοιχτὸν τὸν δρόμον τῆς θάλασσας καὶ τὴς πλάτες τους. Λαμπρύνεται ἐκεῖ μέσα ὁ Γιώργης Σκουρτανιώτης, ὁ Σπῦρος Δοντᾶς Ἀθηναῖος, ὁ Σωτηρόπουλος, ὁ Χελιώτης — πολέμησαν ἀντρείως. Ἡ πατρὶς τοὺς χρωστάγει χάριτες ὁλουνῶν ὅσων ἦταν μέσα[2]).

Τὸ κάστρο τὸ στένεψαν καὶ δὲν μποροῦσε οὔτε νὰ ἔμπῃ ἄνθρωπος, οὔτε νἄβγῃ. Πρῶτα ἀπὸ τὸν πόλεμον τῶν Μποστανιῶν ἐβῆκαν καὶ ἤφεραν κ' ἕνα περιστέρι ἀπὸ τὸ κάστρο· καὶ τὸ φορτώσαμεν γράμματα καὶ τὸ πῆρα μὲ καμπόσους καὶ τὸ πήγαμεν εἰς τοὺς Τρεῖς Πύργους καὶ τ' ἀπολύσαμεν. Ὅμως τὸ σκότωσαν οἱ Τοῦρκοι καὶ πῆραν καὶ τὰ γράμματα καὶ εἶδαν τί τοὺς γράφαμεν τῶν πολιορκημένων[3]). Ἦρθε προσκυνησμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους Ρω-

1) Ὑποχώρησιν. λέξ. Ἰταλ.

2) Εὐθὺς μετὰ τὸ πέρας τῆς μάχης ταύτης, γενομένης τὴν 20ὴν Φεβρουαρίου, συνετάχθη καὶ ἀπεστάλη πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἔκθεσις ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ Ι. Νοταρᾶ, Μακρυγιάννη, Δ. Καλλέργη, Χ. Ἰγγλέση καὶ Ι. Πέτα. Ἡ ἔκθεσις αὕτη ἐδημοσιεύθη ἔν τε τῇ «Γεν. Ἐφημ.» (ἀριθ. 31 τῆς 23ης Φεβρ.) καὶ ἐν τῷ «Φίλῳ τοῦ νόμου» (ἀριθ. 272 τῆς 28 Φεβρ.), τὸ δὲ σχέδιον αὐτῆς μετά τινων παραλλαγῶν, γεγραμμένον διὰ χειρὸς τοῦ Παναγῆ Πούλου, εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη (βλ. Α' τόμ.) Βλ. καὶ ἐν τῷ ἡμερολογίῳ Ν. Καρώρη λαμπρὰν περιγραφὴν τῆς μάχης τῶν Μποστανιῶν κατὰ τὰς ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως διὰ τοῦ τηλεσκοπίου παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως.

3) Εἶναι αὕτη ἴσως ἡ μόνη ταχυδρομικὴ περιστερὰ ἧς ἐγένετο χρῆσις κατὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἐξῆλθον δὲ τῆς Ἀκροπόλεως οἱ μετὰ τῆς περιστερᾶς ταχυδρόμοι τὴν 4ην Φεβρουαρίου κατὰ τὸ ἡμερολόγιον Καρώρη. Ἡ ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἀποστολὴ τῆς περιστερᾶς μετὰ γραμμάτων πρὸς τὴν πολιορκουμένην φρουρὰν δυσηρέστησε τὸν Γόρδωνα, ὡς γενομένη ἄνευ τῆς γνώσεως αὐτοῦ, ἐχρησίμευσε δ' αὐτῷ ὡς ἀφορμὴ ν' ἀπέλθῃ ἐκ Πειραιῶς εἰς Ἀμπελάκια. Ἑτέρα ἀφορμὴ γνωστὴ ἡμῖν ἦτο, ὡς εἴδομεν, ἡ διαστροφὴ τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ περὶ τῆς μάχης τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου. Ὁ Γόρδων ἦτο εὐερέθιστος, τυπικός, ἀπαιτῶν τυφλὴν ὑπακοήν, ἄπειρος ἀτάκτων στρατευμάτων. Ἦτο δὲ ἀρχῆθεν καὶ ἐναντίος τοῦ σχεδίου τῆς εἰς Πειραιᾶ ἐκστρατείας. Ἡ γνώμη αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων Εὐρωπαίων ἀξιωματικῶν ἦτο ὅτι πρὸς λύσιν τῆς

μαῖος καὶ μᾶς τό εἶπε· καὶ μᾶς εἶπε καὶ τὸν σκοτωμὸν τοῦ πασσᾶ· καὶ περίτου ἀπὸ χίλιους ὀχτακόσιους, μᾶς εἶπε, 'σ ἐκεῖνον τὸν πόλεμον, τὸν πρῶτον,

---

πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν ἔπρεπε νὰ διακοπῶσιν αἱ συγκοινωνίαι τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ γίνῃ ἐπίθεσις κατὰ τῶν νώτων διὰ συνδυασμοῦ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων· «ἀλλ' ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἰδικόν της σχέδιον περὶ καταλήψεως τοῦ Πειραιῶς καὶ οὐδὲν ἄλλο ἤθελε ν' ἀκούσῃ» (Γόρδ. ἱστορ. τόμ. Β', σελ. 378). Τὸ σχέδιον δὲ τοῦτο κατὰ τὸν Γόρδωνα ἀντέκειτο καὶ πρὸς τοὺς κανόνας τῆς στρατηγικῆς καὶ πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον (αὐτόθι). Κατὰ τὸν Εἰδεκ (τόμ. Δ', σελ. 587 τῆς «Ἁρμονίας») ὁ Γόρδων παρῃτήθη τὴν 9ην Φεβρ. «ἀπαυδήσας ἐκ τοῦ δυσαρέστου τῆς ἀρχηγίας ἀνθρώπων μὴ θελόντων νὰ ὑπακούσωσι». Ὅτι δὲν ἐννοεῖται ἐνταῦθα ὁ Μακρυγιάννης, ὅστις καὶ τὸ ἀσήμαντον ἐπεισόδιον τῆς περιστερᾶς προσεπάθησε νὰ θεραπεύσῃ, φαίνεται ἐκ τῶν κατωτέρω. Τὴν 6ην Φεβρ. (βλ. Δ' τόμ.) ἔγραφεν ὁ Γ. Ψύλλας πρὸς τὸν Μακρυγιάννην ἐξ Ἀμπελακίων· «... Σήμερον εἶδα τὸν Κολονέλον πολλὰ πολλὰ δυσαρεστημένον μὲ τὰ φερσίματά μας καὶ ἀποφασισμένον νὰ τραβηχθῇ ἀπὸ τὴν ἀρχηγίαν... Τὸν ἐπείραξε μάλιστα πάρα πολὺ καὶ τὸ νὰ γράψετε ἐσεῖς μόνον εἰς τὸ φρούριον μὲ τὸ περιστέρι, χωρὶς νὰ κάμετε τρόπον πρῶτα νὰ τὸν ἰδιάσετε νὰ γράψῃ ἐκεῖνος ὡς Ἀρχηγὸς καὶ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν νὰ συμβουλευθῆτε τί θὰ γράψετε κλπ. Τώρα λοιπὸν ἔτζι δυσαρεστημένος πηγαίνει εἰς τὴν Αἴγιναν ναὶ μὲν διὰ νὰ δώσῃ τὴν παραίτησίν του πρὸς τὴν Διοίκησιν, εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν ὅμως θέλει ἀναχέρῃ καὶ ὅ,τι ὠφέλιμον πρὸς ὀχύρωσιν τοῦ Πειραιῶς κλπ.». Ἐκ τῆς φράσεως «νὰ κάμετε τρόπον νὰ τὸν ἰδεάσετε κλπ.» προκύπτει ἴσως ὅτι ὁ Γόρδων δὲν εὑρίσκετο ἐν τῷ στρατοπέδῳ κατὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς περιστερᾶς. Τὴν 7 Φεβρ. ὁ Γόρδων ἀφίκετο εἰς Αἴγιναν, τὴν ἔβραν τῆς Κυβερνήτεως, τὸ δὲ μέλος αὐτῆς ὁ Γιαννάκος Βλάχος ἔγραψεν αὐθημερὸν πρὸς τὸν Μακρυγιάννην (βλ. Α' τόμ.)· «... Ὁ Ἀρχηγὸς κύριος Γόρδων αὔριον ἢ μεθαύριον ἔρχεται αὐτοῦ διὰ νὰ ἀναλάβῃ πάλιν τὰ χρέη του καὶ ἂν ἠκολούθησεν καὶ τί μεταξύ σας, χάριτι θεία τὰ ἐσυμβίβασεν ἡ Διοίκησις... νὰ προσέχετε πάντοτε ὅσον δύνασθε καὶ νὰ παραβλέπετε καὶ καπρίτζα καμμίαν φοράν...» Τὴν 9 Φεβρ. ὁ Γόρδων ἔγραψεν ἐξ Αἰγίνης σπουδαιότατον, παρὰ τὴν συντομίαν αὐτοῦ, γράμμα πρὸς τὸν Μακρυγιάννην (βλ. τόμ. Α')· «Ἠξεύρετε ὅτι ἐγὼ εἶχα πάντοτε διαφορετικὰς ἰδέας ἀπὸ τὴν ἐξοχότητά σας περὶ τῆς σωτηρίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὅτι **δύο φοραῖς σᾶς ἐπρόβαλα νὰ παρατήσωμεν αὐτὴν τὴν θέσιν** εἰς τὴν ὁποίαν, καθὼς στοχάζομαι, τίποτες δὲν ὠφελοῦμεν. Ἤλθα λοιπὸν ἐπὶ τούτου ἐδῶ διὰ νὰ προβάλω αὐτὰς τὰς ἰδέας μου καὶ νὰ ζητήσω εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν τὴν παραίτησίν μου κλπ.» Ἰδοὺ λοιπὸν ἡ ρίζα τῆς διαφωνίας! Ἤθελε δὲ ὁ Γόρδων νὰ καταλειφθῇ μὲν ὁ Πειραιεύς, νὰ γίνῃ δὲ ἀπόβασις εἰς τὸν Ὠρωπὸν πρὸς διακοπὴν τῶν ἐκ Χαλκίδος ἐφοδιοπομπιῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἣν ἐπεχείρησε διὰ θαλάσσης ὁ Εἰδεκ, ὁ Γόρδων ἐσχεδίαζεν ἐκστρατείαν εἰς τὰ Μεσόγεια τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Μακρυγιάννης ἐνήργει δραστηρίως ἐκ Πειραιῶς ὑπὲρ ἐπανόδου τοῦ Γόρδωνος, ἀλλ' εἰς μάτην, ὡς πᾶσαι αἱ πρὸς τὰ γράμματα αὐτοῦ ἀποκρίσεις ἐμφαίνουσιν. Τὴν 12ην Φεβρ. ἔγραφε πρὸς τὸν Μακρυγιάννην φίλος αὐτοῦ ὑπογραφόμενος διὰ τῶν γραμμάτων Γ. Χ. Γ. (βλ. τόμ. Α')· «... Χρεωστῶ νὰ σᾶς εἰπῶ ὅτι **καὶ πρὸ τοῦ ἐρχομοῦ τῶν πεζῶν ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν** (ἦσαν δύο οἱ μετὰ τῆς περιστερᾶς ἐξελθόντες βλ. ἡμερ. Καρ. 4 Φεβρ. Σημ. ἐκδ.) **ὁ Κολονέλος ἦτο διατεθειμένος, μάλιστα ἀποφασισμένος νὰ παραιτηθῇ** κλπ.» Τὴν 13ην ὁ Π. Ποῦλος ἔγραφε· «Ὁ Κολονὲλ Γόρδων ἀδύνατον πλέον νὰ γυρίσῃ!». Δύθημερὸν ὁ Ψύλλας ἔγραφε· «... Μοῦ γράφεις διὰ τὸν Κολονὲλ Γόρδων νὰ πασχίσωμεν νὰ τὸν καταπείσωμεν διὰ νὰ δεχθῇ ὀπίσω τὴν ἀρχηγίαν τῶν αὐτοῦ στρατευμάτων. Τοῦτο εἶναι πολλὰ δύσκολον, ἀδελφέ μου· αὐτὸς ἔχει κεφάλι Ἐγγλέζικον καὶ σὲ κεῖνο ποῦ εἶπε ἀπ' ἀρχῆς σὲ κεῖνο ὁλοένα ἐπιμένει. Ἡ Διοίκησις ἔστειλε δέκα φοραῖς ἀνθρώπους ἀπὸ τοὺς καλλιτέρους ποῦ ἔχει, ἔδαλε καὶ ξένους σημαντικοὺς νὰ τὸν καταπείσουν νὰ γυρίσῃ εἰς τὸν Πειραιᾶ· δὲν ἐστάθη τρόπος· ἐκεῖνος θέλει ἐκεῖνο ποῦ ἔλεγεν ἐξ ἀρχῆς (τὴν εἰς Ὠρωπὸν ἐκστρατείαν).

πληγωμένοι καὶ σκοτωμένοι. Τὄλεγαν καὶ οἱ ἴδιγοι Τοῦρκοι καὶ τὸ ἴδιον μᾶς εἶπαν καὶ διὰ τὰ Μποστάνια, χίλιοι διακόσοι.

Ἀφοῦ ἦρθε ὁ πεζοδρόμος μὲ τὸ περιστέρι, τὰ γράμματα τὰ στείλαμεν εἰς τὴν Διοίκησιν καὶ Καραϊσκάκη. Ἀφοῦ εἶδε αὐτά, πῆρε κοντὰ ὡς δυὸ χιλιάδες ἀνθρώπους καὶ ἦρθε κ' ἔπιασε τὸ Τζερατζίνι ὁ Καραϊσκάκης[1]). Εἶναι κ' ἕνα μετόχι πλησίον, ἀπὸ πάνου τὸν ζυγὸν — ἦταν Τοῦρκοι ἀπὸ 'κεῖ ὡς τὴν ἄκρη εἰς τὰ Καμίνια, ὁποῦ σώνεται ἡ ράχη. Ἐκεῖ εἶχαν ἀπάνου οἱ Τοῦρκοι τὰ κανόνια τους καὶ εἰς τὸν Δράκον ὁλόγυρα· καὶ μᾶς χτυποῦσαν καὶ τοὺς χτυπούσαμεν κ' ἐμεῖς. Ἀφοῦ ἔφτασε ὁ Καραϊσκάκης, ἦρθε εἰς τὸν Φαληρέα κι' ἀνταμωθήκαμεν. Μιλήσαμεν νὰ φκειάσῃ ὁ Νοταρᾶς ἕνα ταμποῦρι ἀπάνου 'σ τὴν ράχη πλησίον εἰς τὸν δρόμον τῆς Ἀθήνας, κ' ἐγὼ ἀπὸ κάτου ἀπὸ τὸν δρόμον, ἀντίκρυα ἀπὸ τῶν Τούρκων τὰ πόστα. Ὁλονύχτα, βρέχοντας καὶ ταλαιπωργιῶντας, τὸ φκειάσαμεν· καὶ βάλαμεν καὶ πέντε κανόνια μέσα εἰς τὸ ταμποῦρι μας. Τὴν ἄλλη τὴν νύχτα πήγαμεν καὶ φκειάσαμεν ἄλλο ἕνα ἀπὸ κάτου τὰ κανόνια τῶν Τούρκων, ὁποῦναι ἕνα καμίνι, νὰ τοὺς κόψωμεν τὸν ζαϊρέ τους νὰ μὴν παγαίνουν εἰς τὸ μοναστῆρι τὸν Ἅγιον Σπυρίδωνα, ὁποῦ τὸν βαστοῦσαν οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι[2]). Εἶπε καὶ τοῦ Βάσιου ὁ Καραϊσκάκης νὰ φκειάσῃ ἕνα ταμποῦρι ἀπὸ τὸ πέρα μέρος τοῦ βάλτου νὰ κοπῇ ὁ ζαϊρές· δὲν μπόρεσαν νὰ τὸ φκειάσουνε κ' ἔμπαινε ἀπὸ 'κεῖθε ὁ ζαϊρές.

Ἐμεῖς οἱ δυστυχισμένοι ἤμαστε μέσα εἰς τὸ νερὸ νύχτα καὶ ἡμέρα. Μίαν βραδειὰ ἔβρεξε καὶ γιόμωσε τὸ καμίνι καὶ ξενυχτήσαμεν ἀπάνου ἀπὸ τὸ ζουνάρι εἰς τὸ νερόν· κι' ἀπὸ αὐτό, ὁποῦ ἤμουν ἀδύνατος, μ' ἔπιασε μία στένωση σὰν χτικιόν. Καὶ μέσα τὰ νερὰ τραβοῦσα ἄρρωστος. Ὁ Κιτάγιας ἔβαλε μίαν αὐγὴ τὰ κανόνια καὶ μπόμπες καὶ γρανέτες καὶ πλῆθος ἀσκέρι εἰς τὴν ράχη καὶ βαροῦσαν τὸ Μετόχι, ὁποῦ τό εἶχαν πιασμένο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Καραϊσκάκη. Ἀφοῦ τὸ πολέμησαν ἀρκετὲς ὧρες καὶ τὸ πῆγαν ὡς τὴν γῆς γκρεμίζοντας, τότε κάμαν γιροῦσι ἀπάνου τους πεζούρα καὶ καβαλλαρία νὰ τοὺς κυργέψουν. Τότε οἱ ἀθάνατοι Ἕλληνες, ἀφοῦ ζύγωσαν, τοὺς ἔκαμαν ἕναν σκοτωμὸν καὶ τοὺς πῆραν ὁμπρὸς καὶ τοὺς πῆγαν ὡς τὰ ταμποῦρια τους. Ξανακάνουν γιροῦσι οἱ Τοῦρκοι, λαβαίνουν τὴν ἴδια

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ἔλωκαν εἰς ἕνα ἄλλον ἄξιον Εὐρωπαῖον» (τὸν Ἔιδεκ). Τέλος τὴν 26ην Φεβρουαρίου ἀπαντῶν εἰς τὸν Μακρυγιάννην ἔγραφεν ὁ Γόρδων· «... Ἐγώ, ἀδελφέ, δὲν εἶμαι τελείως δυσαρεστημένος ἐναντίον σας, εἶμαι μάλιστα πολλὰ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸ καλόν σας φέρσιμον καὶ διὰ τὸν χαρακτῆρά σας. Μὴ στοχασθῆτε ὅτι ἐγὼ παραιτήθην ἀπὸ καμμίαν τέτοιαν δυσαρέσκειαν, ἀλλὰ τὴν παραίτησίν μου τὴν ἔλωκα διότι ἡ Διοίκησις δὲν ἠθέλησε νὰ βάλῃ εἰς ἔργον τὸ σχέδιόν μου...».

1) Ὁ Καραϊσκάκης κατέλαβε τὸ Κερατσίνι τὴν 3ην Μαρτίου.

2) Κατὰ τὸν Δινιᾶνα (σελ. 91) ὁ Μακρυγιάννης διωρίσθη τότε περίπου ἐπιστάτης τῶν ὀχυρωμάτων ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη.

τύχη. Ἔρχεται μιντάτι τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν Ἀθήνα νέον καὶ πῆγαν εἰς τὰ ταμπούρια τους. Τότε κατεβήκαμεν ἀπὸ τὸν Φαληρέα περίτου ἀπὸ πεντακόσοι ἄνθρωποι ὅλο διαλεμένοι, ἀρχηγὸς αὐτεινῶν ὁ Σωτηρόπουλος, ὁ Χελιώτης κ' ἐγώ, καὶ πήγαμεν εἰς τὸ καμίνι εἰς τὸ πόστο μου κι' ἀπὸ 'κεῖ περάσαμεν ἀπὸ κάτου τὰ κανονοστάσια τῶν Τούρκων, κι' ἀρχίσαμεν τὸν πόλεμον· καὶ πήραμεν τὴν πλάτη τῶν Τούρκων· καὶ πισουδρόμησαν οἱ Τοῦρκοι· καὶ βῆκαν οἱ ἀθάνατοι Ἕλληνες ἀπὸ τὸ Μετόχι κι' ὁ ἀντρεῖος Χατζημιχάλης μὲ τὴν καβαλλαρίαν του καὶ δίνουν ἕναν χαλασμὸν τῶν Τούρκων κ' ἕναν σκοτωμὸν τρομερόν. Σκοτώθηκαν καὶ πληγώθηκαν περίτου ἀπὸ ὀχτακόσοι — αὐτὰ μᾶς εἶπαν. Καὶ διαλύθηκαν οἱ Τοῦρκοι. Πήγαμεν κ' ἐμεῖς ὁ καθεὶς εἰς τὰ πόστα του. Ὅσοι ἀξιωματικοὶ πολέμησαν ἐκεῖ, Ρούκης, Γαρδικιώτης, Βάγιας, Γεροθανάσης, Ντούσιας, Γιάννης Λάμπρος, Κασομούλης, Γιωργάκης Βαλτινός, Μῆτρο Σμπόνιας, Καραΐσκος Σουλιώτης· τῆς καβαλλαρίας ὁ γενναῖος Χατζημιχάλης, Βασίλης Ἀθανασίου, Νικόλας Τζοπάνος, Παναγιώτης Κακλαμάνος, Κώστα Παλάσκας κι' ἄλλοι ἀξιωματικοὶ πολέμησαν, πεζούρα καὶ καβαλλαρία, πολλὰ γενναίως καὶ πατριωτικῶς. Κι' ὅλοι οἱ ἁπλοῖ Ἕλληνες ἀγωνίστηκαν μὲ μεγάλον πατριωτισμὸν καὶ γενναιότητα διὰ τὴν πατρίδα καὶ θρησκεία. Καὶ εἶδαν οἱ Τοῦρκοι ὁποῦ δὲν παῖζαν εἰς τὸν Περαιᾶ. Κι' αὐτό, ὅτ' εἶναι ντουφέκι καὶ σπαθὶ Ἑλληνικόν, θρησκευτικὸν καὶ πατριωτικόν.

Ἡ ντροπὴ εἰς τοὺς Τούρκους ἦταν μεγάλη. Τὴν ἄλλη ἡμέρα ὁ Κιτάγιας πῆρε ὅλες του τὶς δύναμες, πεζούρα καὶ καβαλλαρία, καὶ κατέβηκαν καὶ μεράστηκαν καὶ εἰς τὸν Καραϊσκάκη καὶ 'σ ἐμᾶς εἰς τὰ πόστα μας. Καὶ πολεμήσαμεν καὶ τὰ δυὸ μέρη γενναίως, καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἕλληνες. Ἀφοῦ εἶδαν ἀπὸ τὸ κάστρο ὁποῦρθε ἡ δύναμη τῶν Τούρκων 'σ ἐμᾶς, βῆκαν κ' ἐκεῖνοι ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ τοὺς πολέμησαν γενναίως. Πολεμήσαμεν περίτου ἀπὸ ἕξι ὧρες· κι' ἀπὸ τὰ τρία μέρη οἱ Τοῦρκοι ψώνισαν καβάλλα [1]). Λέγω εἰς τοὺς ἀναγνῶστες ὅτι δὲν τοὺς εἴχαμεν διὰ ζωντανούς. Σκοτώθηκαν καὶ εἰς τὰ τρία μέρη ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτούς. Πήραμεν τοὺς Τούρκους ὡς Ὀβραίους, κι' ὅταν ἔρχονταν Εὐρωπαῖοι εἰς τὰ πόστα μας, κατεβαίναμεν καὶ τοὺς πολεμούγαμεν.

Τὸ Ἔθνος μας τὸ κομμάτιασαν εἰς τὴν Συνέλεψη. Ἐμεῖς σκοτωνόμαστε κ' οἱ πολιτικοὶ τήραγαν τοὺς σκοπούς τους. Μοῦγραφαν νὰ πάγω κ' ἐγὼ ὡς πληρεξούσιος τῶν πολιορκημένων. Τοὺς ἀποκρίθηκα πολλὲς φορές· «Ἐγὼ πληρεξουσιότη ἔχω νὰ πολεμῶ κατὰ δύναμη μὲ τοὺς συναδελφούς μου, διὰ νὰ μᾶς βλέπουν οἱ πολιορκημένοι νὰ κάθωνται εἰς τὸ κάστρο, νὰ σκοτώνωνται αὐτεῖνοι ἐκεῖ κ' ἐμεῖς ἐδῶ — διὰ νὰ διορθώσετε ἐσεῖς τὴν πατρίδα. Καιρὸς διὰ ἐφύλιους πολέμους δὲν εἶναι καὶ κάμετε ὅ,τι σᾶς ὑπαγορεύει ἡ συνείδησή σας».

1) Ἀπέτυχον. Ἡ φράσις παροιμ. ἐκ τῶν ὀψωνούντων ἐφίππων.

Ἔφκειασαν τὴν Συνέλεψη, διόρισαν τὸν ναύαρχον τὸν νέον, ὅτι γέρασε ὁ Μιαούλης, τὸν ἀρχιστράτηγον, ὅτι δὲν δύνεται ὁ Καραϊσκάκης, καὶ γράψαν μίαν διαταγὴ εἰς τὸν Καραϊσκάκη οἱ καλοὶ πατριῶτες καὶ τὄλεγαν, ὅταν κιντύνευε ἡ πατρίς, ὅταν νἄστιβε ὁ Καραϊσκάκης καὶ οἱ συντρόφοι του τὰ πουκάμισά τους, ἐκίναγε τὸ αἷμα ἀπὸ τὴν Ἀράχωβα, ἀπὸ τὸν Ἔπαχτο[1]), ἀπὸ τὸ Δίστομον κι' ἀπὸ τὸν καθημερινὸ πόλεμο, τότε ἔγραψαν τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τὄπαιρναν τὰ συχαρίκια ὅτι διόρισαν τὸν Τζούρτζη—κι' αὐτὸς νά εἶναι εἰς τὴν ὁδηγίαν του. Στοχαστῆτε, ἐσεῖς οἱ ἀναγνῶστες· αὐτείνη τὴν ἐποχὴ ποιὸς εἶχε γνώση διὰ νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα — καὶ ποιὸς νὰ τὴν χάσῃ. Μὲ τόση δύναμη ὁ Καραϊσκάκης δὲν τοὺς ἔφκειανε φλούδα ὅλους αὐτούς[2]);

Ἀφοῦ εἶδε αὐτὸ ὁ Καραϊσκάκης, τοῦ κακοφάνη. Καὶ σᾶς λέγω, αὐτὸ τὸν ἔκαμεν περισσότερον νὰ πάγῃ νὰ σκοτωθῇ[3]). Μὲ φώναξε εἰς τὸ Τζερατζίνι καὶ μοῦδειξε αὐτείνη τὴν διαταγὴ καὶ πικρὰ μοῦ τὸ ξηγέταν. Καὶ τὸν παρηγόρησα καὶ τοῦ εἶπα, ὅσο νὰ τελειώσῃ ἡ ὑπόθεση τῆς Ἀθήνας νὰ μὴν ξεσυνεριστῇ ἀπὸ αὐτὰ τίποτας. Ὅσους θέλουν νὰ διορίζουν, οἱ ἄνθρωποι αὐτὸν ξέρουν ἀρχηγὸν αὐτεινοῦ τοῦ κινήματος. Μοῦ λέγει· «Σήκου νὰ φύγωμε, ὅτι αὐτεῖνοι θέλουν νὰ μᾶς φᾶνε! Τὸν περικάλεσα μὲ δάκρυα νὰ μὴ μάτα τὸ εἰπῇ αὐτὸ ὅσο νὰ δοθῇ τέλος σὲ τοῦτο τὸ κίνημα τῶν Ἀθηνῶν. Δὲν ἤθελε νὰ μ' ἀκούσῃ, ἀλλὰ μοῦ εἶπε νὰ σηκωθοῦμεν οἱ δυό μας νὰ φύγωμεν. Τότε τοῦ λέγω· «Δὲν σὲ γελάγω, δὲν μπορῶ νὰ φύγω ἐγώ· ὅτ' εἶμαι κεφαλὴ τῶν Ἀθηναίων καὶ οἱ Τοῦρκοι εἶναι εἰς τὴν Ἀθήνα. Τότε ἐγὼ δὲν εἶμαι διὰ τοῦτον τὸν κόσμον. Ἐγὼ θὰ κάμω τὸ χρέος μου. Οὔτε νὰ φύγωμεν εἶναι καιρὸς τώρα, οὔτε ἐφύλιον πόλεμον νὰ κάμωμεν. Ὅτι ἡ πατρίδα εἶναι 'σ τὰ ὀλίστια—ἡ Ρούμελη καὶ ἡ Πελοπόννησο γιομάτη Τούρκους. Καὶ σοῦ λέγω· καὶ νὰ χαθῇ ἡ Ἀθήνα, ἐμεῖς σὰν φύγωμεν ἢ ἀνοίξωμεν ἐφύλιον πόλεμον, εἴμαστε κατηγορημένοι, καὶ νὰ λευτερωθῇ, χερότερα. Καὶ δὲν μπαίνω 'σ αὐτά». Ἦταν ἀγροικημένος καὶ μὲ Πελοποννήσιους.

---

1) Κατὰ τὴν εἰς Στερεὰν Ἑλλάδα νικηφόρον ἐκστρατείαν αὐτοῦ ὁ Καραϊσκάκης ἀφίκετο μέχρι τῶν ὁρίων τῆς ἐπαρχίας Ναυπακτίας, εἰς τὸ χωρίον Κλημάκι τῆς Δωρίδος, ὅπου συνῆψε μάχας τινὰς πρὸς τὰ ἐκ Ναυπάκτου ἐλθόντα τουρκικὰ στρατεύματα, ἐξαπέστειλε δ' ἐκεῖθεν σώματά τινα εἰς Κάσβαρα, τὰ ὁποῖα ὁμοίως ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς αὐτόθι Τούρκους. (Βλ. Δ. Αἰνιᾶνος βιογραφίαν Καραϊσκάκη ἔκδ. β', σελ. 71 καὶ ἑξ.).

2) **Δὲν τοὺς ἔφκειανε φλούδα** ταυτόσ. τῇ φρ. **δὲν τοὺς πάστρευε.**

3) «Κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν εἰς τὴν ἐν Τροιζῆνι Συνέλευσιν ἔγινε πρόβλημα νὰ διορισθῇ ἀρχιστράτηγος ὁ Τζιούρτζ. Οἱ εἰς αὐτὴν ἀπεσταλμένοι πληρεξούσιοι τοῦ στρατοπέδου ἐνόμισαν ἀναγκαῖον, πρὶν συγκατατεθῶσιν εἰς τοῦτο, νὰ τὸ γνωστοποιήσωσιν εἰς τὸν Καραϊσκάκην. Ὁ Καραϊσκάκης ἀπεκρίθη μὲ γενναιότητα· «Δι' Ἀθῆναι νὰ ἐλευθερωθῶσι, τὰ μέσα τοῦ στρατοπέδου νὰ μὴ λείψωσι καὶ εἶμαι πρόθυμος νὰ δεχθῶ ὁποιονδήποτε ἀρχηγὸν διορίσωσιν». Ἐφάνη ὅμως μετὰ ταῦτα ὅτι ὁ διορισμὸς οὗτος ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τρόπον τινὰ τοῦ θανάτου του». (Αἰνιᾶνος ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 94).

Ἔφυγα ἀπὸ τὸ Τζερατζίνι μὲ δυσαρέσκειάν του, ὅτι δὲν θέλησα νὰ κλίνω. Τότε στέλνει καὶ παίρνει τὸν Σωτηρόπουλον καὶ τὸν στέλνει εἰς τοὺς Νοταραίους καὶ εἰς τὸν Ζαΐμη καὶ Λόντο νὰ κάμῃ συμπεθεριὰ (καὶ τὴν ἔκαμεν), νὰ δώσῃ τὸ κορίτζι του εἰς τὸ παιδὶ τοῦ Νοταρᾶ καὶ νὰ γένουν συγγενεῖς ὅλοι — καὶ νὰ δυναμωθοῖν Πελοποννήσιοι καὶ Ρουμελιῶτες [1]). Τότε ἄρχισαν νὰ βαίνουν αὐτὸν τὸν σκοπὸν 'σ ἐνέργεια κι' ὅποιος δὲν εἶναι μὲ τὸ πνεῦμα τους νὰ τὸν κατατρέχουν.

Ἄρχισαν νὰ κατατρέχουν ἐμένα. Διορίζει ὁ Καραϊσκάκης τὸν Νοταρᾶ ἀρχηγὸν τῆς θέσης τοῦ Φαληρέως καὶ βγάνει ἐμένα. Καὶ πιάνει ὁ Νοταρᾶς βάνει τοὺς ἀνθρώπους του καὶ μοῦ γυμνώνει ὅλους τοὺς 'Αθηναίους, ὁποὺχαν ψώνια, κρασιά, ρακὲς κι' ἄλλα διὰ τ' ὀρδί, καὶ τοὺς τὰ παίρνουν ὅλα. 'Εγὼ μὲ τοὺς περισσότερους ἤμουν κάτου εἰς τὰ Καμίνια, μέσα εἰς τὸ νερό, ἀπὸ κάτου εἰς τὰ κανόνια τῶν Τούρκων, καὶ οἱ συμπεθέροι τοῦ Καραϊσκάκη μοῦ γύμνωσαν τοὺς ἀνθρώπους καὶ θέλαν ν' ἀνοίξωμεν ντουφέκι ἐκεῖ. Τότε στέλνω ἕναν γνωστικὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν Καραϊσκάκη καὶ τοῦ λέγω τί ἔκαμαν οἱ συμπεθέροι του μὲ τὴς ὁδηγίες τὴς δικές του· καὶ δὲν θὰ τὸ φᾶνε ἐκεῖνο ὁποῦ πασκίζουν. Δὲν τηράγει τόσοι ὁποῦ σκοτωνόμαστε καὶ δοξάζεται αὐτὸς — θὰ φκειάσῃ τοὺς Ρουμελιῶτες εἴλωτες τῶν τουρκοκοτζαμπασήδων; Νἀρθῇ νὰ πιάσῃ τὰ πόστα, ὁποῦ σκοτωθήκαμεν οἱ περισσότεροι· κ' ἐγὼ βογκάγω ἀπὸ τοὺς πόνους νύχτα καὶ ἡμέρα· καὶ νἀρθοῦν νὰ τὰ πιάσουνε τὰ πόστα αὐτά, ὅτι σουρπώνοντας θὰ πάρω τοὺς ἀνθρώπους καὶ θὰ φύγω· κι' ἂν πιάσουν τὴς θέσες αὐτὲς οἱ Τοῦρκοι, εἶναί εἰς βάρος του. 'Αφοῦ τοῦ εἶπε αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος, παίρνει ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ ἦρθε εἰς τὸ πόστο μου μέσα εἰς τὸ νερό. Τοῦ λέγω· «Βλέπεις τί τραβοῦνε οἱ ραγιάδες οἱ ἐδικοί σου καὶ τῶν συμπεθέρω σου, ὁποῦ εἰμαστε σὰν τὴς πάπιες εἰς τὸ νερό, κ' ἐσεῖς μᾶς γυμνώνετε. Κοπιάστε πιάστε αὐτὰ τὰ πόστα ἡ γενναιότη σας, ὅτι ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου θὰ φύγω». Καὶ τοῦ εἶπα τὰ αἴτια· ὁποῦ γύμνωσε τοὺς ἀνθρώπους ὁ συμπέθερός του καὶ τὸ φουσᾶτο του.

Τότε μοῦ μίλησε ὁ Καραϊσκάκης κι' ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ νὰ μείνουμεν, νὰ μὴν ἀφήσουμεν τὴς θέσες. Ὅτι δὲν τοὺς ἔδινε χέρι νὰ τὴς ἀφήσουμεν· ὅτι ἄλλος τρελλότερος δὲν ἦταν ἀπὸ 'μᾶς νὰ κάθεται τὸν χειμῶνα εἰς τὸ νερό. Συνφωνήσαμεν μὲ τὸν Καραϊσκάκη νὰ γένῃ καταγραφή, νὰ πλερώσῃ τὴν ζημίαν τῶν ἀνθρώπων. Ἔφυγε αὐτὸς διὰ τὴν θέσι του. Ὁ Νοταρᾶς πάλε ἄρχισε νὰ μᾶς ἀγκυλώνῃ. 'Εγὼ θυσίαζα ἀρετὴ Ἑλληνική, ὅτι ἔβλεπα τὴν δεινὴ περίστασιν τῆς πατρίδος μου, κι' αὐτὸς θυσίαζε ἀρετὴ τουρκοκοτζα-

---

1) Τὸ συνοικέσιον ἐγένετο μεταξὺ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σωτηράκη Νοταρᾶ 'Ανδρέου καὶ τῆς πρωτοτόκου θυγατρὸς τοῦ Καραϊσκάκη Πηνελόπης.

μπασίτικη. Τότε διὰ νὰ τοῦ δείξω πόσα ἀπίδια πιάνει ὁ σάκκος αὐτεινοῦ καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, συνάζω ὅλους τοὺς μπουλουξῆδες του καὶ τοὺς ξηγάω τὸ συμπεθεριὸν — κι' ὡς Ρουμελιῶτες αὐτεῖνοι ὅλοι κι' ἀγωνισταί, τί θὰ τοὺς κάμουν οἱ Πελοποννήσιοι μὲ τὸν ἀρχηγὸν Καραϊσκάκη; Καὶ νὰ τὸν πιάσουν τὸν Νοταρᾶ νὰ πλερωθοῦν τοὺς μιστούς τους, ὁποῦταν μαζί του καὶ γύμνωνε μὲ τὴν δύναμη αὐτεινῶν τὴν Κόρθο καὶ τὴς ἐθνικὲς προσόδους καὶ σταφίδες (καὶ τὸ ἔθνος δὲν τοὺς πλέρωνε, ὅτι δὲν ἦταν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς πατρίδος, ἦταν εἰς τὴν λῃστεία τῶν κατοίκων κι' ἀφανισμὸν τῆς ἐπαρχίας). Τότε τὸν κλειοῦνε μέσα εἰς τὴν καλύβα του καὶ τὸν μπήγουν μὲ τὴς πέτρες. Ἔρχεται ὁ συμπέθερος ὁ Καραϊσκάκης νὰ τὸν σώσῃ, τὸν ἀρχινάει τ' ἀσκέρι μὲ τὰ κέρατα [1]). Ἔρχεται ὁ Κοκρὰν κι' ἄλλοι, τὸ ἴδιον. Τότε μοῦ λέγει ὁ Καραϊσκάκης νὰ τὸν σώσω καὶ νὰ τὸν στείλω μαζί του, εἰς τὸ Τζερατζίνι. Τὸν ἔκλεψα τὴν νύχτα καὶ τὸν ἔστειλα· καὶ μὲ διόρισε ἀρχηγὸν τῆς θέσης ἐμένα. Καὶ μόστειλε ἄλλα στρατέματα μὲ τοὺς ἀρχηγούς τους καὶ κάναμεν τὰ χρέη μας τιμίως καὶ πατριωτικῶς κι' ἀγαπημένα. Ὅποιος ἀδίκως πειράζει τὸν ἄλλον πρέπει νὰ λαβαίνῃ τὴν ἴδια ἀνταμοιβή. Ἄρχισε κι' ὁ ἀρχηγὸς νἄρχεται εἰς τὴν πρώτη φιλίαν καὶ νὰ συλλογίζεται καθὼς ἔπρεπε, νὰ μὴν παίρνῃ φτερόν [2]).

Τὸ στρατόπεδον ἦταν ξυπόλυτο, οἱ ἄνθρωποι τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ δὲν εἶχε τὰ μέσα. Ἦρθε αὐτὸς εἰς τὸν Φαληρέα καὶ μ' ἀντάμωσε· καὶ μὲ πῆρε καὶ πήγαμεν οἱ δυό μας εἰς τὸν Κοκρὰν καὶ φάγαμεν· καὶ μᾶς ἔδωσε δυὸ χιλιάδες τάλλαρα καὶ μίαν σημαία· κ' ὑπογράψαμεν οἱ δυό μας τὴν περιλαβὴ αὐτῶν· καὶ τἄλαβε ὁ Καραϊσκάκης καὶ ξεκονόμησε τοὺς ἀνθρώπους.

Εἰς τὸν Περαιᾶ καὶ Τζερατζίνι συνάχτηκαν πολλὰ στρατέματα διὰ νὰ γένῃ τὸ κίνημα τῶν Ἀθηνῶν. Ἦρθε κι' ὁ ἀγαθὸς Πέτας μ' ὡς διακόσιους ἀνθρώπους, ὁ Νικόλας ἀρχηγὸς τοῦ Κρανιδιοῦ [3]) μὲ τοὺς γενναίους πατριῶτες του (ἤμαστε πολὺ φιλιωμένοι ἀπὸ τὸ Νιόκαστρον)· ἦρθε μ' ἑκατὸν ἐγδοῆντα ἀνθρώπους· ἦρθε ὁ ἀνιψιὸς τοῦ Κοκρὰν [4]) μὲ περίτου ἀπὸ πεντακόσιους

---

1) Ἤτοι μὲ τὰς ὕβρεις «κερατᾶ» κλπ.

2) **Νὰ μὴν παίρνῃ φτερὸν** νὰ μὴ ὑπερηφανεύηται. Τὴν 6ην Ἀπριλίου διὰ διαταγῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς διαφόρους ἀρχηγοὺς τοῦ ἐν Πειραιεῖ στρατοπέδου, εὑρισκομένης ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη (βλ. Α' τόμ.) ὁ Καραϊσκάκης μετεκάλεσεν εἰς Κερατσίνι τὸν Ἰω. Νοταρᾶν, τὸ ἄλλως Ἀρχοντόπουλον λεγόμενον, καὶ διώρισεν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοπέδου τὸν Μακρυγιάννην. Παρέσχε δὲ καὶ πολλὰς ἐλπίδας ἐξοικονομήσεως, ὡς ἔμελλε νὰ πληροφορήσῃ πάντας ὁ Μακρυγιάννης παρὼν κατὰ τὴν πρὸς τὸν Τζοὺρτς συνέντευξιν τοῦ Καραϊσκάκη. Ἡ συνέντευξις λοιπὸν αὕτη, περὶ ἧς λόγος γίνεται εὐθὺς κατωτέρω, ἐγένετο πρὸ τῆς ἕκτης Ἀπριλίου, ἢ κατ' αὐτήν.

3) Ὁ Νικόλας Γκίκα Λάμπρου.

4) Ὁ Ἄγγλος ταγματάρχης Κάρολος Ἄρκουαρτ (**Urquhart**).

Νυδραίους, Πετζῶτες κι' ἄλλους νησιῶτες. Συνάζονταν ὁλοένα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι χώρα καὶ χωριά. Καὶ γινήκαμεν εἰς αὐτὸ τὸ πόστο περίτου ἀπὸ τρεισήμισυ χιλιάδες. Σ' τοῦ Καραϊσκάκη, εἰς Τζερατζίνι, πήγανε ὅλοι οἱ Σουλιῶτες, Μποτζαραῖγοι, Τζαβελαῖγοι, Βέγικος[1]), Γιαννούσης[2]), Ντούσας[3]), Φωτομαραῖγοι, Δρακαῖγοι, Πελοποννήσιοι, Κολοκοτρωναῖγοι, Σπαρτιᾶτες, Σισιναῖοι, Πετιμεζαῖοι κι' ἄλλοι πολλοί· Περραιβός, Καλλέργηδες μὲ τοὺς Κρητικούς, Νοταραῖγοι. Τὸ ὅλο πραματικῶς ἦταν εἰς τὰ δυὸ πόστα ἔντεκα χιλιάδες. Τοὺς ἔλεγαν δεκαπέντε· δὲν ἦταν, πραματικῶς ἦταν ἔντεκα.

Τὸ Μοναστῆρι κι' ὁλόγυρα ἐκεῖνο τὸ μέρος ὡς τὰ κανόνια τῶν Τούρκων εἰς τὴν ράχη ἦταν πόστα τῶν Τούρκων, δεκαπέντε ταμπούρια, 'σ τὰ περισσότερα μέρη δυναμωμένα πολὺ ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ κανόνια καὶ γρανέτες. Ἂν δὲν χαλάγαμεν αὐτὰ τὰ πόστα, δὲν μπορούσαμεν νὰ τραβήσουμεν διὰ τὴν Ἀθήνα. Ἦρθε ὁ Μιαούλης, ἄλλα καράβια καὶ ἡ φεργάδα καὶ τὸ παπόρι[4]), καὶ βαροῦσαν τὸ Μοναστῆρι κι' ὅσα ταμπούρια ἦταν πρόσωπον κατὰ τὴν θάλασσα. Ὡς τὴ γῆς τὸ πῆγαν χτυπῶντας τὸ Μοναστῆρι· καὶ οἱ Τοῦρκοι πολεμοῦσαν γενναίως, ὡς λιοντάρια. Κατὰ τὸ μέρος τὸ δικό μας δὲν τὄβλεπε τὸ κανόνι τῆς θαλάσσης· ἦταν μία μάντρα κι' ἄλλα τούρκικα ταμπούρια καὶ ἦταν εἰς τὸ γούπατο, ὁποῦ εἶναι τὸ πηγάδι. Τότε πῆγαν ἀπὸ τοὺς ἀθάνατους τοὺς Νυδραίους, Κρανιδιῶτες καὶ πολλοὶ Ρουμελιῶτες καὶ πέσαν ἀπὸ κάτου αὐτεινῶν τῶν ταμπουργιῶν. Καὶ δὲν ἄφιναν τοὺς δικούς μας νὰ σηκώσουν κεφάλι οἱ Τοῦρκοι· τοὺς εἶχαν ἀπὸ κάτου. Τότε πῆρα καμμιὰ τριανταριὰ ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ σῶμα μου καὶ τοὺς λέγω· «Νὰ πᾶμεν κάτου νὰ ἐνθουσιάσωμεν τοὺς δικούς μας, νὰ τοὺς εἰποῦμεν, τί κάθονται ἐκεῖ πεσμένοι τῆς κοιλιᾶς καὶ φυλᾶνε τοὺς Τούρκους—ἀπὸ τὴν στράτα τῆς Ἀθήνας ἐμπῆκε τὸ ταχτικὸν καὶ οἱ Σουλιῶτες κι' ὁ Καραϊσκάκης καὶ πῆραν τὰ ταμπούρια τῶν Τούρκων· καὶ πῆραν τόσα λάφυρα (νὰ τοὺς εἰποῦμε ψέματα, νὰ ἐνθουσιαστοῦν)· «κ' εὐτὺς νὰ βγάλωμε, τοὺς λέγω, τὰ μαχαίρια πῶς νὰ κινηθοῦμε ὀμπρός· ὅμως νὰ μὴν προχωρέσουμεν, ὅτι μᾶς σκοτώνουν οἱ Τοῦρκοι, εἶναι πλησίον πολλοί». Καθὼς κατεβήκαμεν, τοὺς ἐνθουσιάζομε μὲ ψευτιὲς—κι' ὁ Θεὸς τὄκαμεν ἀλήθεια· ὅσο νὰ εἰποῦμε ἐμεῖς αὐτά, καὶ τραβήσαμεν καὶ τὰ μαχαίρια, (καὶ ποιὸς κόταγε νὰ κινηθῇ ὀμπρός;), τότε ἕνας μπαγιραχτάρης Νυδραῖος—ἐκεῖνος δὲν ἦταν ἄνθρωπος, ἦταν εἰς τὰ ποδάρια ἀγιτὸς καὶ εἰς τὴν καρδιὰ λιοντάρι—εὐτὺς πῆρε τὴν σημαία του καὶ τὴν ἔμπηξε μέσα εἰς τὸ τούρκικον ταμποῦρι· καὶ κοντὰ εἰς αὐτὸν ὅλο τὸ στράτεμα. Καὶ παίρνομεν δεκατρία ταμπούρια τῶν Τούρ-

1) Ὁ Λάμπρος Βέικος.
2) Ὁ Γιαννούσας Πανομάρας.
3) Ὁ Ντούσας Μπότσαρης.
4) Ἡ «Ἑλλὰς» καὶ ἡ «Καρτερία».

κων· καὶ τοὺς πήγαμεν κυνηγῶντας ὡς τὰ κανόνια τους εἰς τὴν ράχη. Μπροστά, εἰς τὰ Καμίνια, ἦταν οἱ Ἀθηναῖοι, εἰς τὰ πόστα μας· καὶ τοὺς τὄπιασαν τῶν Τούρκων καὶ βαροῦσαν 'σ τὸ κρέας. Καὶ τοὺς ἔγινε ἕνας μεγάλος σκοτωμὸς σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη.

Ὁ Καραϊσκάκης καὶ οἱ ἄλλοι ὅλοι ἀπὸ τὸ Τζερατζίνι δὲν ἤξεραν τίποτας, καὶ δὲν κινήθηκαν. Περάσαμεν μὲ καμπόσα κεφάλια τούρκικα ἀπὸ μέσα τὸν βάλτο καὶ πήγαμεν εἰς τὸν Καραϊσκάκη. Φιληθήκαμεν· ἔδωσε δυὸ ντούπιες τῶν παιδιῶν ὁποῦχαν τὰ κεφάλια. Κατέβηκε ἀπὸ τ' ἄλογό του ὁ Καραϊσκάκης καὶ μοῦ τὄδωσε καὶ καβαλλίκεψα [1]), καὶ μοῦ εἶπε νὰ συνάξω ἀπὸ τὸ σῶμα μου νὰ κλείσουμεν μὲ χαντάκια τοὺς Τούρκους ὁποῦ μεῖναν εἰς τὸ Μοναστῆρι. Σύναξα ὅλους καὶ τοὺς ἔδωσα τζαπιὰ καὶ φκυάρια καὶ φκειάσαμεν ἕνα χαντάκι πλατύ, νὰ φυλάγῃ καὶ κάτ' τὸ Μοναστῆρι καὶ κάτ' τὴν Ἀθήνα, νὰ μὴν τοὺς ἔρθῃ μιντάτι τῶν Τούρκων. Ἀφοῦ φκειάσαμεν τὸ χαντάκι, βάλαμεν ἀσκέρι ἀπ' οὖλα τὰ σώματα καὶ πολεμούσαμεν τὸ Μοναστῆρι. Ἦρθαν ὅλοι ἀπὸ τὸ πέρα μέρος, ἦρθε κι' ὁ νέος Ναύαρχος κι' ὁ Ἀρχιστράτηγος, ἐβῆκαν ἀπὸ τὰ καράβια. Τοὺς πῆγαν οἱ Ἕλληνες τὰ κεφάλια νὰ τοὺς δώσουν μπαχτζίσι· δὲν θέλησαν νὰ ἰδοῦνε οὔτε ἐκείνους ὁποῦ τὰ βαστοῦσαν [2]).

Οἱ Τοῦρκοι τοῦ Μοναστηριοῦ θέλουν νὰ παραδοθοῦν 'σ ἐμᾶς μὲ συνθῆκες νὰ μὴν σκοτωθοῦν· καὶ τοιούτως συνφωνήσαμεν καὶ δώσαμεν τὸν λόγον τῆς τιμῆς μας. Τ' ἀσκέρια τοὺς κακοφάνη· ἤθελαν νὰ τοὺς πάρωμεν μὲ ντουφέκι. Δώσαμεν τὸν λόγον μας νὰ βγοῦνε. Θέλει ὁ Καραϊσκάκης νὰ πάγω νὰ τοὺς συντροφέψω ἐγὼ ὡς τὰ κανόνια τους. Ἀφοῦ εἶδα τὰ στρατέματα ἀγαναχτισμένα δὲν θέλησα, κ' ἔστειλε τὸν Βάσιο. Βγαίνοντας ἀπὸ τὸ Μοναστῆρι οἱ Τοῦρκοι ἀπόξω, εἰς τὴν βρύση, ἔκαμεν ἕνας Ἕλληνας ν' ἁπλώσῃ 'σ ἕναν Τοῦρκον, βγάζει ὁ Τοῦρκος τὴν πιστιόλα καὶ σκοτώνει τὸν Ἕλληνα. Τότε, ἦταν ὡς τρακόσοι πενῆντα Τοῦρκοι ὅλο διαλεμένοι, καὶ καμμιὰ δεκαριὰ σώθηκαν εἰς τὰ κανόνια τους. Εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ 'μᾶς δὲν ἤξερε κανένας· κατὰ τὸν λόγο μας θ' ἀκολουθάγαμεν [3]).

---

1) Οὕτως ἀντήμειβε τοὺς γενναίους ὁ Καραϊσκάκης, ὅστις δὲν ἐφοβεῖτο **νὰ μὴν ψυχρανθῇ κανείς.**

2) Ἐνταῦθα ἐνυπάρχει μομφή τις τοῦ Μακρυγιάννη, ὅστις καὶ τὸν κατὰ τὴν Ἀράχωβαν πύργον ἐκ κεφαλῶν δὲν παύεται θαυμάζων. Ἀλλ' οἱ ξένοι ἀρχηγοὶ ὤφειλον νὰ κρύπτωσι τὴν ἀποτροπίασιν αὐτῶν πρὸς τἄγρια πολεμικὰ ἤθη τῶν διαμαχομένων.

3) Ἡ παράδοσις τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος ἐγένετο τὴν 16ην Ἀπριλίου. «Τ' ἀπομεσήμερα οἱ Τοῦρκοι ἄρχισαν νὰ ὁμιλοῦν, ζητοῦντες νὰ φύγουν μὲ τ' ἄρματά τους. Τὸ δειλινὸν ἦλθεν ὁ Καραϊσκάκης 'σ τὴν Δουγάνα καὶ ἐβγῆκαν δύω Τοῦρκοι καὶ ὡμίλησαν ζητοῦντες νὰ βγοῦν μὲ τ' ἄρματά τους. Ὁ Καραϊσκάκης μαζὶ μὲ τὸν Τσαβέλαν, Βάσιον, Νοταράδαις καὶ Μακρυγιάννην (μὲ τὴν γνώμην τοῦ Ἀρχιστρατήγου) ἔδωσαν τὸν λόγον τους καὶ ἔστειλαν δύο ρεέμια στὸ Μοναστῆρι καὶ ἐδιόρισαν τὰ στρατεύματα νὰ παραμερίσουν διὰ νὰ περάσουν. Ἐβγῆκαν λοιπὸν οἱ Ἀγάδες μὲ τ' ἄρματα, μὲ ἄλογα, μὲ φορτώματα, συν-

Τὴν ἴδια βραδειὰ μοῦ λέγει ὁ Καραϊσκάκης ἐμένα καὶ τοῦ ταχτικοῦ καὶ τοῦ Κώστα Βλαχόπουλου νὰ φκειάσουμεν κι' ἄλλα τρία ταμπούρια, νὰ τὰ ξημερώσουμεν· νά εἶναι συνκρατητὰ μὲ τὰ δικά μου, νὰ πᾶμεν ὡς τὴς ἐλιὲς διὰ νὰ γένῃ τὸ κίνημα διὰ τὴν 'Αθήνα καὶ νὰ μὴν μᾶς κόψουν τὸν δρόμον οἱ Τοῦρκοι — ὅτ' ἦταν πλησίον μας τούρκικα ταμπούρια πλῆθος. Καὶ διὰ νυχτὸς τὰ ξημερώσαμεν φκειασμένα χωρὶς οἱ Τοῦρκοι νὰ μᾶς πάρουν χαμπέρι. Βάλαμεν καὶ τὰ κανόνια τους μέσα εἰς τὰ τρία καὶ ζυγώσαμεν εἰς τὴν ἄκρη τὴς ἐλιές. Τὴν αὐγὴ ὁποῦ ξύπνησαν οἱ Τοῦρκοι βλέπαν καὶ τρίβαν τὰ μάτια τους. Τότε πιάσαμεν τὸν πόλεμον χωρὶς νὰ μᾶς κάμουν καμμίαν ζημίαν, ὁποῦρθαν τόσοι Τοῦρκοι πεζούρα καὶ καβαλλαρία[1]).

Τότε συναχτήκαμεν ὅλες οἱ κεφαλὲς εἰς τὸ τζαντίρι τοῦ Καραϊσκάκη καὶ μιλήσαμεν νὰ γένῃ τὸ κίνημα διὰ τὴν 'Αθήνα. Νὰ γένουν δυὸ κολῶνες· μία κολώνα νὰ πάγῃ ἀπὸ τοὺς Τρεῖς Πύργους, δυὸ χιλιάδες, νὰ δώσουν ἐκεῖ προσοχὴ οἱ Τοῦρκοι, κι' ἀπὸ τὴς ἐλιὲς νὰ κινηθῇ ὁ Καραϊσκάκης νὰ ἔμπῃ μέσα εἰς τὴν 'Αθήνα. Κεφαλὲς διὰ τοὺς Τρεῖς Πύργους ὁ Μπότζαρης, ὁ Βέικος, ὁ Ντούσιας, ὁ Γιῶργο Τζαβέλας, ὁ Δράκος, ὁ Βάσιος, οἱ δυὸ Νοταραῖοι, Καλλέργης, Ποργιώτης. Ὅλοι αὐτεῖνοι ζήτησαν κ' ἐμένα νὰ πάγω ἀπὸ 'κεῖ. Ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἤθελε· ἤθελε νὰ πᾶμεν μαζὶ ἀπὸ τὴς ἐλιές. Δὲν θέλαν ὅλοι. 'Αποφασίστηκε νὰ πάγω μ' ἑκατὸν πενῆντα ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἄλλους νὰ τοὺς ἀφήσω μ' ἕναν ἀξιωματικὸν κεφαλὴ εἰς τὴς θέσες τους. Ὁ Καραϊσκάκης νὰ κινηθῇ ἀπὸ τὴς ἐλιὲς μὲ πέντε χιλιάδες· δυὸ χιλιάδες—νά εἶναι ἀπὸ πενταχόσοι μ' ἕναν κεφαλὴ—νὰ κινιῶνται μιντάτι οὔθεν κάμῃ χρεία. Καὶ οἱ δυό, ἡ σαβούρα, νά εἶναι εἰς τὰ ταμπούρια.

τροφευμένοι μὲ μερικοὺς ἐδικούς μας καβαλαραίους, νὰ περάσουν· οἱ Ἕλληνες ἐμουρμούριζαν γιατὶ νὰ τοὺς ἀφήσουν· ὁ Καραϊσκάκης καὶ οἱ ἄλλοι καπεταναῖοι τοὺς ἐμάλλωναν, λέγοντας ὅτι ἔρχονται 8 χιλ. 'Αράπηδες. Τέλος πάντων ἐκίνησαν οἱ Τοῦρκοι, ἐπῆγαν ἕως τῆς Βουρλιαῖς ἥσυχα· ἐκεῖ ἕνας Ἕλληνας τραβᾷ πιστόλι εἰς ἕνα Τοῦρκον. Ἕνας καβαλάρης κτυπᾷ τὸν Ἕλληνα ἐδικός μας, τότε ἀνακατώθηκαν πλέον ὁποῦ αἰτίαν ἐγύρευαν οἱ ἄταχτοι καὶ ἐκτύπησαν τοὺς Τούρκους. Ἐσκοτώθησαν παραπάνω ἀπὸ τοὺς μισούς, ἦτον ἕως 200, οἱ ἄλλοι ἐγλύτωσαν. Εἰς τοῦτο ὅμως τὸ διάστημα ὁποῦ οἱ Τοῦρκοι περνοῦσαν, ἡ μπαταρὶς νὰ ἠξεύρουν ὅλοι οἱ 'Αρχηγοὶ ὅτι ἦτον γνώμη τοῦ 'Αρχιστρατήγου, τῶν Τούρκων ἡ ἀνοησία νὰ κανονάρουν καὶ ἡ ἀχορτασία τῶν διαβόλων διὰ τὰ λάφυρα ἔφεραν τοῦτο τὸ ἄτοπον». (Ἡμερ. Παν. Πούλου ἐν «'Αθην. 'Αρχ.» τόμ. Α', σελ. 235). «17 'Απριλίου. Εἰς τὸ Μοναστῆρι ἀπὸ χθὲς εὐθὺς ὁ Καραϊσκάκης ἐδιόρισε τὸ σῶμα τοῦ Μακρυγιάννη». (αὐτόθ.).

1) «19 'Απριλίου. Τὸ σῶμα τῶν 'Αθηναίων μὲ τὸν Μακρυγιάννην χθὲς ξημέρωμα ἔκαμε ἕνα ταμποῦρι στοῦ Καραβᾶ τὴν στράταν κατάκαμπα» (ἡμερ. Π. Πούλου ἔνθ ἀνωτ.). Ὥστε τὸ ὀχύρωμα τοῦτο τὸ ἐξημερωθὲν τὴν 18ην κατεσκευάσθη τὴν νύκτα τῆς 17ης, ἤτοι τὴν ἐπομένην τῆς παραδόσεως τοῦ 'Αγίου Σπυρίδωνος, ἐνῷ τὰ ἄλλα τρία ὀχυρώματα κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη τὴν νύκτα τῆς 16ης ἐξημερωθέντα ἕτοιμα τὴν 17ην. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι εἶναι τέταρτον τοῦτο τὸ ὑπὸ τοῦ Πούλου μνημονευόμενον.

Ὁ Καραϊσκάκης ἦταν ἄρρωστος. Μὲ φωνάζει καὶ μοῦ λέγει νὰ εἰπῶ τοῦ Ἀρχιστράτηγου καὶ τοῦ Ναύαρχου τὸ σκέδιον καὶ νὰ λάβω ἀπὸ τὸν Ναύαρχον τὰ τζαπιὰ καὶ φκυάρια, ὁποὖταν μέσα εἰς τὸ καράβι του, κι' αὐτὰ νὰ τὰ μεράσω εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς ὁποῦ θὰ πᾶμεν ἀπὸ τοὺς Τρεῖς Πύργους. Καὶ τὸ σκέδιον ἦταν νὰ δώσω τοῦ κάθε ἑνοῦ ὁδηγὸ κι' ἀπόναν Ἀθηναῖον νὰ ξέρῃ τὴς θέσες. Ἀπὸ τοὺς Τρεῖς Πύργους ὡς τὸν Ἀνάλατον νὰ γίνουν — ἀπὸ τὴν θάλασσα κι' ὡς ἐκεῖ—ἔντεκα ταμπούρια· 'σ τὸ μπροστινὸ νά εἶναι χίλι' ἄνθρωποι μέσα. Πῆγα ἀντάμωσα τὸν Κοκράν καὶ Τζούρτζη καὶ εἶπα τὰ σκέδια καὶ νὰ ἑτοιμάσουν καὶ τὰ καράβια διὰ ὅσους θὰ πᾶμεν ἀπὸ τοὺς Τρεῖς Πύργους — σουρουπώνοντας νὰ βαρκαριστοῦμεν. Πῆρα τὰ τζαπιὰ καὶ φκυάρια καὶ τἄδινα τοῦ κάθε ὁδηγοῦ τῆς θέσης κι' ἀρχηγοῦ[1]). Τελειώνοντας ἀπὸ αὐτά, ἀκῶ ἕναν πόλεμον. Πηγαίνομε, τηρᾶμε· πλησίον εἰς τὸ Γλυκὸ νερὸ ἦταν ἕνα ταμποῦρι Τούρκικον· κ' ἐκεῖ πῆγαν κάτι μεθυσμένοι νησιῶτες καὶ Κρητικοί, πιάσαν τὸν πόλεμον. Συνάχτη τὸ περισσότερον στράτεμα. Ἐκεῖ ὁποῦ πήγαμεν νὰ σβέσωμεν τὸν πόλεμον, ὅτι θὰ κάναμεν τὸ κίνημα τὸ βράδυ, πλάκωσαν καὶ Τοῦρκοι περισσότεροι πεζούρα καὶ καβαλλαρία. Ἄναψε ὁ πόλεμος πολύ· ἦρθε κι' ὁ Καραϊσκάκης. Τότε τοῦ λέγω· «Σῦρε ὀπίσου νὰ πάψῃ ὁ πόλεμος, ὅτι τὸ βράδυ θὰ κινηθοῦμεν. — Μοῦ λέγει, στάσου αὐτοῦ μὲ τοὺς ἀνθρώπους κ' ἐγὼ φέγω». Τότε σὲ ὀλίγον μαθαίνω ὅτι βαρέθη ὁ Καραϊσκάκης. Πάγω ἐκεῖ· μαζευόμαστε, τηρᾶμεν· ἤτανε βαρεμένος εἰς τ' ἀσκέλι παραπάνου, εἰς τά φτενά. Μαζωχτήκαμεν ὅλοι ἐκεῖ. Μᾶς εἶπε μὲ χωρατά· «Ἐγὼ πεθαίνω· ὅμως ἐσεῖς νά εἶστε μονοιασμένοι καὶ νὰ βαστήξετε τὴν πατρίδα». Τὸν πῆγαν εἰς τὸ καράβι. Τὴν νύχτα τελείωσε καὶ τὸν πῆγαν εἰς τὴν Κούλουρη καὶ τὸν τάφιασαν[2]).

---

1) «22 Ἀπριλίου. Οἱ στρατηγοὶ ἔστειλαν τὸν Μακρυγιάννην εἰς τὸν Ἀρχιστράτηγον νὰ ἀναφέρῃ ὅτι εἶναι ἕτοιμα τὰ στρατεύματα καὶ νὰ ἑτοιμασθοῦν τὰ ἐφόδια. Τὰ σύνεργα ἦτον ἕτοιμα ἀπὸ χθὲς μίαν ποσότητα, τὰ ὁποῖα ἐκράτειεν ὁ Καπιτάνος τοῦ Ὀρλάνδου δεπόζιτο, ἐπειδὴ εἶχε νὰ λάβῃ ἀπὸ τὴν Διοίκησιν. Τὰ ἐπῆραν τέλος πάντων καὶ ἡ διαταγὴ ἐδόθη εἰς τὰ στρατεύματα ὅτι εἰς τῆς 10 ὥραις νὰ ἦναι ὅλα εἰς τὸν λιμένα τῆς Μουνυχίας· καὶ οἱ βάρκαις εἶναι διωρισμέναις νὰ ἐμβαρκάρουν» (ἡμερ. Πούλου «Ἀθην. Ἀρχ.» σελ. 238).

2) (22 Ἀπριλίου) «...Ἐνῷ ὅλα ἦτον ἕτοιμα, νὰ εἰς τὰς 8 ὥρας καὶ ἀνοίγει μία μάχη γενική, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχὴ εἶναι αὐτή: Οἱ Ἕλληνες καθ' ἡμέραν ἔπαιζαν μὲ τοὺς Τούρκους, διεγείροντάς τους εἰς πόλεμον. Ἀπόψε διὰ ἕνα λαβωμένον Κρητικὸν ἄρχισε νὰ ἐξαπλώνεται τὸ τουφέκι. Τούτη ἡ τιποτέρινη αἰτία ἐκίνησε ἕνα μέγα μέρος τοῦ στρατεύματος μαζὺ μὲ τοὺς ἀρχηγούς. Οἱ Ἕλληνες ἀπ' ὅλα τὰ σώματα καὶ ἡ καβαλαρία ἦτον ἐξαπλωμένοι εἰς ὅλον τὸν κάμπον οἱ Τοῦρκοι οἱ μὲν πεζοὶ ἐστέκοντο εἰς τὰ ταμπούρια των, οἱ δὲ καβαλαραῖοι ὡς 300 ἐπολεμοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὸν ἐλαιῶνα μία τουφεκιά. Οἱ ἀρχηγοὶ ἐνωμένοι μὲ τὴν καβαλαρίαν ἐκτυποῦντο, καὶ οἱ Ἕλληνες μαζὺ ἐκυνηγοῦσαν τὴν Τούρκικην καβαλαρίαν. Ἐκεῖ ἐπληγώθη ὁ Καραϊσκάκης στὰ νεφρὰ κακά, ὁμοίως καὶ ὁ Νικήτας ὀλίγον στὸ σιαγόνι, ἀφοῦ ἐπῆρε δύο κεφάλια. Ἐκτὸς τῶν ἀξιωματικῶν ἐλάβομεν καὶ εἴκοσι ἄλλους ὑπαξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας λαβωμένους καὶ δέκα σκοτωμένους. Οἱ Ἕλληνες ἐβάσταξαν ἕως τὰς 12 χωρὶς νὰ

Τότε Τοῦρκος ἔφυε, ὁποῦ ἦταν μ' ἐμᾶς, καὶ τό εἶπε τοῦ Κιτάγια αὐτὸ καὶ τὸ σκέδιόν μας[1]). Ὁ καιρὸς πέρασε, δὲν ἔγινε τὸ κίνημα. Βάνομεν τὸν Τζαβέλα ἀρχηγὸν τ' ἀσκεριοῦ. Δὲν εἶχε ἐπιρρογή. Τὸ σκέδιον μένει εἰς τὸ ἴδιον. Ἐγὼ τοὺς εἶπα ν' ἀλλάξωμεν αὐτὸ τὸ σκέδιον, ὅτι ὁ Ἀρχηγὸς σκοτώθη κι' αὐτείνη ἡ ἄργητα — θὰ μᾶς προδώσουνε. Δὲν ἤθελε μὲ κάνα τρόπον ὁ Κοκρὰν καὶ οἱ ἄλλοι. Ἔστειλα τὸν Μαυροκορδᾶτο, τοὺς μίλησε· δὲν θέλησαν νὰ συνακουστοῦμεν. Σὲ δυὸ ἡμέρες κινηθήκαμεν. Ὁ Κιτάγιας τὸ ἤξερε· ἔστειλε παντοῦ καὶ σύναξε ὡς δυὸ χιλιάδες καβαλλαρία. Πήραμεν νὰ φέξωμεν εἰς τὰ καράβια. Ἔστειλα ἕναν καραβοκύρη, πῆγε εἰς τὸν Κοκρὰν νὰ τοῦ εἰπῇ νὰ βολτιτζάρωμεν ἐκείνη τὴν ἡμέρα καὶ νὰ βγοῦμεν τὸ βράδυ, νἄχωμεν καιρὸ νὰ φκειάσουμεν τὰ ταμπούρια. Δὲν θέλησε[2]). Ἀπάνου ὁποῦ πῆρε νὰ δώσῃ ὁ ἥλιος, πρωτοεβήκαμεν ὁ Βάσιος, ὁ Καλλέργης κ' ἐγὼ ἀπὸ πέρα τοὺς Τρεῖς Πύργους. Οἱ ἄλλοι οἱ ἀρχηγοὶ ἦταν ἀκόμα εἰς τὰ καράβια. Τότε μείναμεν σύνφωνοι ἐμεῖς οἱ τρεῖς καὶ φκειάσαμεν ἀπόνα ταμποῦρι ἀπὸ πάνου εἰς τὴν ράχη. Ἦταν καὶ ἡ θάλασσα πλησίον, ἂν μᾶς πλάκωνε πολλὴ Τουρκιά, νἄχωμεν καὶ τὰ καράβια νὰ μᾶς βοηθήσουνε. Ὁ Κοκράν, διὰ νὰ μὴν μείνῃ κανένας ζωντανὸς — (ἦταν αὐτὸς ὁ αἴτιος κι' ὁ Τζαβέλας κι' ὁ Περραιβὸς κι' ὅλη αὐτείνη ἡ συντροφιὰ διὰ νὰ γένῃ τὸ κίνημα· κι' αὐτεῖνοι μεῖναν ὅλοι πίσου εἰς τὸν Φαληρέα μ' ἐννιὰ χιλιάδες ἀσκέρι καὶ κάναν σίγρι μὲ τὰ κιάλια. Εἴχαμεν συνφωνήσῃ νὰ μᾶς στείλουν καὶ τὴν καβαλλαρία·

τραβηχθοῦν ἀπὸ τὰ σύνορά τους. Πρὸς τὸ τέλος τῆς μάχης καὶ ἕνας λόχος τακτικοῦ ἐπεριπάτησεν εἰς τὰ σύνορα πρὸς ἐμψύχωσιν ἐναντίον τῆς καββαλαρίας. Μετὰ τὰς 12 ἐτραβήχθησαν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Τοῦρκοι ὡς ὑστερινοὶ πηγαίνοντας εἰς τὰ ταμπούρια τους ἔρριψαν τρεῖς μπαταρίαις, χαρὰ διὰ τὴν νίκην. Ἐπειδὴ βλέποντες τὸ πλῆθος ὁποῦ ἔπεσε στὸν Καραϊσκάκην θὰ ἐκατάλαβαν ὅτι κἀνένας σημαντικὸς ἐλαβώθη ἢ ἐσκοτώθη. Τὰ κανόνια ἐδούλευαν καὶ ἀπὸ τὸν Φαληρέα καὶ ἀπὸ ταῖς ἄλλαις μπαταρίαις καὶ ἐβοήθησαν πολύ. Τὸν Καραϊσκάκην τὸν ἐμβαρκάρισαν εὐθὺς εἰς τὴν γουλέτταν τοῦ στρατηγοῦ Τσοὺρτς «Σπαρτιάτης» διὰ ἀνάπαυσιν. Τοῦτο τὸ τιποτέρινο κίνημα κοντὰ ὁποῦ ἐπροξένησε τὴν ζημίαν 30 παλλικαριῶν σκοτωμένων καὶ λαβωμένων, μαζὺ καὶ τὴν λαβωματιὰν τοῦ Στρατηγοῦ, ἐμπόδισεν ἀκόμη καὶ τὴν ἀπόφασιν διὰ τὸ ἐμβαρκάρισμα. Τοῦτο μᾶς ἐλύπησε πολύ. Ὁ Λόρδ Κόχραν ἦτον συγχυσμένος διὰ τοῦτο τὸ ἄτακτον κίνημα, ὡσὰν νὰ ἔγινεν ἐπιτούτου διὰ νὰ ἐμποδίσῃ πάλιν τὸ μόνον καὶ καθαυτὸ σκοπούμενον... Ἡ πληγὴ τοῦ Καραϊσκάκη ἦτον θανατηφόρος. Αἰσθανόμενος βαρεῖς πόνους ἔλεγε, σκοτῶστε με, ἀδέλφια. Τὴν νύκτα ἔλεγε συχνά «Θεέ μου, ἐγὼ ἐδούλευσα τὴν πατρίδα, ἔκαμα τὸ χρέος μου, ἐλευθέρωσαί με ἀπὸ τοὺς πόνους». Ἔκαμε τὴν διαθήκην του καὶ εἰς τὰς 8 ὥρας τῆς νυκτὸς ἐτελείωσε» (ἡμερ. Πούλου ἔνθ. ἀνωτ.).

1) (23 Ἀπριλίου) «... Τὴν νύκτα ἔφυγεν ἕνας καββαλάρης καὶ πάει 'σ τοὺς Τούρκους» (ἡμερ. Πούλου ἔνθ. ἀνωτ.). Κατὰ τὸν Αἰνιᾶνα ἦτο οὗτος Αἰγύπτιος ἱπποκόμης.

2) «... Ἐφθασαν λοιπὸν ἀπὸ κακοκαιρίαν πρὸς τὰ ἐξημερώματα εἰς τὸ διωρισμένον μέρος καὶ ἠθέλησαν νὰ μείνουν εἰς τὰ πλοῖα ἐκείνην τὴν ἡμέραν διὰ νὰ ἔβγουν τὸ ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς, ἀλλ' ὁ Στόλαρχος Κόχραν τοὺς ἐβιασε νὰ εὔγουν εὐθὺς» (ἔκθεσις ἀνυπόγραφος ἐν τοῖς «Ἐγγρ. καὶ Ἐπιστ.» Ι. Θ. Κολοκοτρ. σελ. 454).

οὔτε ἕναν καβαλλάρη δὲν ἔστειλαν [1]). Ἔταξε χρήματα ὁ Κοκράν, «ὅποιος πρωτοπάγῃ εἰς τὴν Ἀθήνα». Ἔπιαν καὶ ροῦμι κι' ἄλλα σπίρτα ὅσοι μεῖναν εἰς τὰ καράβια—τότε βῆκαν ἔξω. Δὲν στάθηκαν εἰς τὰ δικά μας πόστα. τράβηξαν ὁμπρός, εἰς τὸν Ἀνάλατο. Σὰν εἶδαν αὐτείνους οἱ ἐδικοί μας ἄνθρωποι φύγαν κ' ἐκεῖνοι διὰ ὁμπρός. Δὲν συνακουγόμαστε, καθὼς ἐγίναμεν. Παραγγέλνω τοῦ Τζούρτζη ὅλα αὐτά, ὡς ἀρχηγὸς νὰ στείλῃ κανέναν, ἢ νἀρθῇ μόνος του νὰ εἰπῇ τῶν ἀνθρώπων νὰ γυρίσουν ὀπίσω. Αὐτεῖνοι κάθονταν καὶ οἱ δυὸ εἰς τοὺς Τρεῖς Πύργους 'σ τὰ καράβια, κι' ὁ Ναύαρχος κι' ὁ Ἀρχιστράτηγος. Πᾶνε φκειάνουν ἕνα στραβὸ ταμποῦρι [2]). Ἦταν πλησίον ἕνα ρέμα· τοὺς λέγω νὰ τὸ φκειάσουμεν ἐκεῖ, δὲν ἤθελαν. Ἔβαλα κ' ἔφκειασα ἕνα ταμποῦρι. Πλησίον μου ἔφκειασε κι' ὁ Νοταρᾶς καὶ ἦταν καὶ τὸ ταχτικόν. Κατέβηκα εἰς τὴν θάλασσα καὶ πῆρα μπάλλες κι' ἄλλα ἀναγκαῖα, ὁποὺχαμεν καὶ κανόνια μαζί. Μᾶς πλάκωσαν οἱ Τοῦρκοι πλῆθος, πεζούρα καὶ καβαλλαρία. Βαροῦγαν ἀπὸ τὸ κάστρο, δὲν μποροῦσαν νὰ τοὺς κάμουν τίποτας· βαρούγαμεν ἐμεῖς μὲ τὰ δικά μας κανόνια, τὸ ἴδιον. 'Σ τὸ στραβὸ ταμποῦρι ἦταν οἱ Σουλιῶτες· δὲν εἶχαν δύναμη, τοὺς δώσαμεν ἀνθρώπους ὅλοι καὶ γιομίσαμεν τὸ ταμποῦρι τους. Συνάχτηκαν εἰς τὸ ρέμα πλῆθος Τουρκιά. Μὲ πρῶτο γιροῦσι ἐμπῆκαν μέσα εἰς τὸ ταμπούρι τῶν ἐδικῶνε μας. Μιὰ φωτιὰ μόνον πρόφτασαν οἱ ἐδικοί μας κ' ἔρριξαν — καὶ τοὺς πελέκησε ἡ πεζούρα καὶ ἡ καβαλλαρία [3]). Καμμιὰ ἑξηνταριὰ λαγάρισαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας—τοὺς ἔβαλαν εἰς τὴ μέση καὶ τοὺς τελείωσαν κι' αὐτούς.

Τότε γιομίσαμεν ἐμεῖς μὲ κομμάτια τὰ ντουφέκια μας καὶ προσμέναμεν νὰ ρίξωμεν εἰς τὸ κρέας ὅσο νὰ λυώσουμε ἐκεῖ μέσα. Τὰ ταμπούρια τἄχαμεν φκειασμένα καλά. Εἶχα πιάσῃ τὴν πόρτα καὶ βαστοῦσα τοὺς ἀνθρώπους. Τότε ἕνας ἀξιωματικὸς μοῦ δίνει μίαν ἀσκουντιὰ καὶ κόντεψε νὰ μοῦ μπῇ τὸ μαχαῖρι μέσα εἰς τὴν κοιλιά μου. Σηκώνομαι ἀπάνου, πιάστηκα μ' ἐκεῖνον· «Τήρα κάτου, μοῦ λέγει· σήμερα μᾶς πήρετε ὅλους εἰς τὸ λαιμό σας». Ὅσα ταμπούρια ἦταν ἀπὸ τὴν ἄκρη τὴν θάλασσα ὡς τὰ δικά μας, δέκα ἕντεκα, τζακίστηκαν χωρὶς πόλεμον καὶ μᾶς ἄφησαν τὰ τρία ταμπού-

---

1) «Δύο ἦλαι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Ἀλμέϊδαν καὶ τὸν Χατζημιχάλην ἔμενον λησμονημένοι ἐν Πειραιεῖ» (Γόρδωνος τόμ. Β', σελ. 395).

2) Ὁ Μακρυγιάννης τῆς κατασκευῆς τῶν **στραβῶν ταμπουριῶν**, ἤτοι περικλείστων ὀχυρωμάτων, μνημονεύει πάντοτε μετ' ἀποδοκιμασίας (βλ. καὶ σελ. 219), εἰθισμένος αὐτὸς ὀχυρωμάτων, μνημονεύει πάντοτε μετ' ἀποδοκιμασίας, εἰθισμένος αὐτὸς νὰ κατασκευάζῃ ὀχυρώματα μετ' εἰσόδου ἐπιτρεπούσης τὴν ἐλευθέραν κίνησιν τῶν ἐν αὐτοῖς. Βλ. ἀμέσως κατωτέρω ὅσα γράφει ὁ Μακρυγιάννης περὶ τοῦ ἑαυτοῦ ὀχυρώματος.

3) «Οἱ ἐχθροὶ ἔπεσαν μὲ τὰ μοῦτρα πεζοὶ καὶ καβαλαραῖοι εἰς τὰ δύο ἐμπροσθινὰ ταμπούρια τῶν τακτικῶν καὶ τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἀφοῦ ὑπέρεον τὴν πρώτην φωτιὰν μὲ ἀπαραπούρια τῶν τακτικῶν καὶ τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἀφοῦ ὑπέρεον τὴν πρώτην φωτιὰν μὲ ἀπαραδειγμάτιστον φλοράν, δὲν ἐπρόφθασαν οἱ ἡμέτεροι νὰ γεμίσουν ἐκ δευτέρου καὶ οἱ ἐχθροὶ ἔπεσαν πεζοὶ καὶ ἱππεῖς εἰς τὰ ταμπούρια» («Ἔγγρ. καὶ ἐπιστ.» Ι. Θ. Κολοκοτρ. σελ. 454).

ρια τοῦ Νοταρᾶ, τὸ δικό μου, τοῦ Βάσιου καὶ τοῦ ἀλλουνοῦ Νοταρᾶ[1]), ὁποῦ ἦταν σὲ ἕνα ταμποῦρι. Καὶ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν τζακιστήκαμεν καὶ τὰ τρία ταμπούρια καὶ πελεκιῶντας μὲ τοὺς Τούρκους — ἄκουγες σὰ νά ἦταν λόγκος χτύπαγαν τὰ μαχαίρια καὶ τὰ σπαθιά. Τυλιμένος μὲ τοὺς Τούρκους καὶ χάριν εἰς τὰ ποδάρια μου κι' ὅτι βρέθηκα μὲ κουράγιον, δὲν κιότεψα (ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτὸ χάθηκαν) καὶ κόβοντας ἀπὸ 'μᾶς οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸν 'Ανάλατον ὡς τὴν θάλασσα, φτάσαμε ἐκεῖ, ὁποῦ γίνεταν θρῆνος.

Καὶ οἱ Ἕλληνες κάμαν τὸ χρέος τους, ὅμως κέρδεσαν τὴν νίκη οἱ Τοῦρκοι. Περίτου ἀπὸ ὀχτακόσοι Ἕλληνες πῆγαν, ὅλο τὸ ἄνθος. Καὶ οἱ Τοῦρκοι ζύγωσαν εἰς αὐτό. 'Σ τὴν θάλασσα ηὕραμεν τὸν Κώστα Μπότζαρη καὶ τοὺς ἄλλους, ὁποῦ ἄφησαν τὰ ταμπούρια τους καὶ φύγαν πρωτύτερα. Εἶχαν ὅλοι μπῆ εἰς τὴν θάλασσα καὶ φαίνονταν τὰ κεφάλια τους μόνον. Τότε μᾶς ρίχτηκαν κ' ἐκεῖ πεζούρα καὶ καβαλλαρία, καὶ μὲ τὰ μαχαίρια σκάβαμεν τὴν γῆς καὶ φκειάναμεν ταμπούρια καὶ μπαίναμεν ἀπὸ πίσου. Καὶ πολεμήσαμεν ὡς τὰ σοῦρπα[2]).

Καὶ τότε ἀρχίσαμεν νὰ μπαρκαριστοῦμε. Μετράγω τοὺς ἀνθρώπους μου· ἤμουν μ' ἑκατὸν πενῆντα κ' ἔμειναν τριάντα τρεῖς κ' ἐγώ. Ὡς διακόσοι πενῆντα τὸ ταχτικόν, μεῖναν καμμία ἑξηνταριά. Βλέποτας αὐτό, ἀπὸ τὴν λύπη μου — καὶ πολέμαγα νὰ τοὺς μπαρκαρίσω, μὲ πλάκωσαν πολλοί, ὅτ' ἤμουν καὶ κουτζός, (ἄντεσα ξυπόλυτος ὁποῦφκειανα τὸ ταμποῦρι) μοῦ δίνουν ἕνα ἀσκούντημα καὶ πάγω εἰς τὸν πάτο εἰς τὴν θάλασσα. Μισοπνιμένον μὲ βγάλανε καὶ μὲ πῆγαν εἰς τὴν γολέττα τ' 'Αρχιστράτηγου. Μπῆκαν καὶ οἱ ἄλλοι μέσα[3]).

---

1) Ἤτοι τοῦ Παναγιωτάτη Νοταρᾶ Κορινθίου, ὅστις οὐδεμίαν συγγένειαν εἶχε πρὸς τοὺς ἐκ Τρικκάλων Νοταράδες.

2) Γενικῶς ἐπαινεῖται ἡ κατὰ τὴν δυστυχῆ ἐκείνην ὥραν ἀνδρεία καὶ ἑτοιμότης τοῦ Σουλιώτου στρατηγοῦ Νικολοῦ Ζέρβα. Περὶ τοῦ Τσούρτ καὶ Κόρραν, οἵτινες ἀποβάντες ἐθεῶντο ἀπὸ τῆς ἀκτῆς τὴν καταστροφήν, ὁ Γόρδων γράφει ὅτι « ἀμφότεροι ἐσώθησαν χωθέντες εἰς τὸ ὕδωρ ἕως τὸν λαιμόν (wading up to the neck) διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τὰς λέμβους, αἵτινες τότε ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, καταλιποῦσαι χιλίους ἄνδρας ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐκτείνοντας ἱκετευτικῶς τὰς χεῖρας πρὸς τὰ πλοῖα » (αὐτόθι).

3) Ἡ παρὰ τὸν 'Ανάλαντον (θέσιν νοτιωτέραν τοῦ νεωστὶ ἱδρυθέντος ναοῦ τοῦ Σωτῆρος) μάχη ἐγένετο τὴν 24ην 'Απριλίου Κυριακήν. Περὶ τῶν αἰτίων τῆς καταστροφῆς ταύτης ὁ βιογράφος τοῦ Καραϊσκάκη Δ. Αἰνιὰν γράφει ἐν σελ. 110 (ἔκδ. β')· «..."Υστερον ἀπό τινα ἐμπόδια ἐξ αἰτίας τῶν ἐναντίων ἀνέμων ἔφθασαν καὶ ἀπέβησαν εἰς τὴν ξηράν, ὁδηγούμενοι δὲ ἀπὸ τὸν Μακρυγιάννην ἐπροχώρησαν πρὸς τὸ φρούριον, διαιρούμενοι εἰς σώματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν ἐτοποθετήθησαν κατὰ σειρὰν εἰς τὰς ὁποίας ἐνόμισαν ἁρμοδιωτέρας θέσεις, τὰ δὲ προώδευσαν πρὸς τὸ φρούριον διὰ νὰ τοποθετηθῶσιν εἰς τὰς παρὰ τοῦ Καραϊσκάκη σημειωθείσας Θέσεις. 'Αλλὰ κινούμενοι ἀπὸ παράκαιρον ἅμιλλαν δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὰς σημειωθείσας θέσεις, ἀλλ' ἐξηπλώθησαν καὶ διεμοιράσθησαν εἰς πολλάς, διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ἀδυνάτισαν..». Ἡ « Γεν. ἐφημερὶς » ἐν σπουδαιοτάτῃ ἐκθέσει περὶ τῆς μάχης (ἀριθ. 44 τῆς 4ης

Μαθαίνομεν ὅτι τοῦ ἀρχηγοῦ Κίτζο Τζαβέλα μ' ἐννιὰ χιλιάδες ἀσκέρι τοῦ πῆραν τὰ κανόνια, ὁποὺχαμεν κάτου εἰς τὰ πόστα, τοὺς πῆραν τὸ Μαναστῆρι.

Μαΐου) γράφει· «Ὁ ἐχθρὸς δὲν ἐπρόσμενε βέβαια τὸ τολμηρὸν τοῦτο κίνημα τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον ἤλεγε λάβῃ τὴν ἐπιθυμητὴν ἔκβασιν, ἐὰν τὰ προχωρήσαντα σώματα εἶχον περισσότερον καιρὸν διὰ νὰ ὀχυρωθῶσιν εἰς τὰς θέσεις των· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀπόβασις ἐτελείωσε μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ὁ ἐχθρὸς ἰδὼν τὸ κίνημα ἔλαβε καιρὸν νὰ συνάξῃ ἀμέσως ὅλας του τὰς δυνάμεις καὶ νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἄϋπνων καὶ κεκμηκότων ἐκ τῆς ἐργασίας εἰς παρασκευὴν τῶν εἰσέτι ἀτελῶν ὀχυρωμάτων». Ἀσθενὴς εἶναι ἡ ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ δικαιολογία τῆς ἀδρανείας τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὑπολειφθέντων σωμάτων, διαρκούσης τῆς μάχης. Βλέπε περὶ τούτου καὶ Αἰνιᾶνος σελ. 108 καὶ 110. Παράβ. καὶ Εἰδὲκ ἐν «Ἁρμονίᾳ» τόμ. Β', σελ. 333. Ὁ Εἰδὲκ ὁμοίως (αὐτόθι) ψέγει τὴν ἐν πλήρει ἡμέρᾳ πορείαν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν. Κατὰ τὸν Τρικούπην «ἀπέτυχεν ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τὸ σχέδιον τῆς πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν νυκτερινῆς καὶ ἀφανοῦς ἀναβάσεώς των. Ἀτάκτως καὶ ἀνάρχως ἀποβάντες, ἀτάκτως καὶ ἀνάρχως ἐστράτευσαν» (τόμ. Δ', σελ. 116). Ὁ Γόρδων γράφει· «Ἂν τὸ σχέδιον εἶναι ἄξιον αὐστηροτάτης ἐπικρίσεως, τί νὰ εἴπῃ τις περὶ τοῦ ἀξιοθρηνήτου τρόπου καθ' ὃν ἐξετελέσθη; Ἐπειδὴ ὁ μὲν Ναύαρχος δὲν ἦτο ἁρμόδιος πρὸς τὰς κινήσεις τῶν στρατευμάτων ἅπαξ ἀποβάντων, ὁ δὲ Ἀρχιστράτηγος ἀρκεσθεὶς εἰς τὸ ὅτι ἐσχεδίασε τὴν παράταξιν ἔμεινεν ἐν τῷ πλοίῳ μέχρι τῆς ἡμέρας, οἱ ὁπλαρχηγοί, ἴσοι πάντες πρὸς ἀλλήλους, ἐνήργουν ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων, καταυλισθέντες ὅπου ἕκαστος ἠθέλησεν». (τόμ. Β', σελ. 395). Ὁ Γόρδων, ὡς ἐκ τῶν πρὸς τὸν Μακρυγιάννην γραμμάτων αὐτοῦ φαίνεται, ἦτο ἀρχῆθεν ἐναντίος τῆς καταλήψεως τοῦ Πειραιῶς. Ἀφοῦ ὅμως καὶ ὁ Πειραιεὺς κατελήφθη καὶ τοσαῦται θυσίαι ἐγένοντο, ποῦ θὰ κατέληγεν ἐν τέλει ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἢ εἰς τὴν τελικὴν ἀπόπειραν ἀπελευθερώσεως τῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει φρουρᾶς; Ὑπάρχουσι δύο ἢ τρεῖς μαρτυρίαι ὅτι κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου, τῆς διὰ τοῦ ἐλαιῶνος καὶ Παλαιοῦ Φαλήρου συγχρόνου ἐπιθέσεως, ὁ Καραϊσκάκης καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοί, πλὴν τοῦ Μακρυγιάννη, ἦσαν κατ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τότε πρὸς τίνα σκοπὸν ἐμάχοντο ἐν Πειραιεῖ ἐπὶ τοσούτους μῆνας; Δυστυχῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη τὸ μὲν διὰ τοῦ ἐλαιῶνος, τὸ καὶ σημαντικώτερον, κίνημα ἐματαιώθη ὅλως καὶ οὐδ' ἀντιπερισπασμὸς ἐγένετο ἐκεῖθεν, πᾶσαι δὲ αἱ ἐλπίδες ἐστηρίχθησαν εἰς τὸ διὰ τῶν Τριῶν Πύργων κίνημα, καθ' ὃ ὁδηγὸς ἔμελλε νὰ εἶναι ὁ Μακρυγιάννης. Ὑπὸ τὴν ἀνάμνησιν δὲ τῆς κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ σχεδίου διχογνωμίας ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης (ἐν «Ἐγγρ. καὶ Ἐπιστ.» σελ. 448) καὶ ὁ Χ. Περραιβὸς (ἐν «Πολεμ. Ἀπομν.» τόμ. Β', σελ. 150), δυσμενῶς ἄλλως ἔχοντες πρὸς τὸν Μακρυγιάννην, ἀμφότεροι διαμείναντες ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀμέτοχοι τῆς ἐκστρατείας, ἀποδίδουσι τὴν ἀποτυχίαν καὶ τὴν καταστροφὴν εἰς τὸν ὁδηγὸν Μακρυγιάννην. Ὁ δὲ Σπηλιάδης (τόμ. Γ', σελ. 292) σύμφωνος πρὸς ἀμφοτέρους γράφει· «Ὁ Μακρυγιάννης ἐπὶ τῇ βάσει ὅτι ἐγνώριζε τὸν τόπον, τοὺς ὡδήγει εἰς τὰς θέσεις, ὅπου ἔπρεπε νὰ τὰ κατασκευάσωσιν ἕκαστος (τὰ ὀχυρώματα)· ἀλλ' ἔπρεπε καὶ νὰ γνωρίζῃ ἄν, ὅπου κατεσκευάζοντο, ἤλεγον διὰ τὴν θέσιν των φυλάξῃ τοὺς ὀχυρωμένους καὶ βλάψῃ τὸν ἐχθρόν». Ἠδύνατο βεβαίως καὶ ὁ Μακρυγιάννης νὰ σφαλῇ ὡς ἄνθρωπος, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ θέσεις ὀχυρὰς κατὰ τὸ ἀπὸ Π. Φάληρον μέχρις Ἀκροπόλεως γυμνὸν ὅλως καὶ ἐλαφρῶς κατ' ὀλίγον ὀγκούμενον ἔδαφος. Παρασυρόμενοι ὑπὸ τῆς ἀμίλλης, ἣν ἐξῆψεν ἡ προκηρυχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κόχραν μεγάλη ἀμοιβὴ πρὸς τὸν πρῶτον μέλλοντα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, Σουλιῶται, Κρῆτες, Ἀθηναῖοι καὶ τακτικοὶ ἔφθασαν εἰς μικρὰν ἔναντι τῆς Ἀκροπόλεως ἀπόστασιν καὶ προχείρως ὠχυρώθησαν. Τὸ μᾶλλον δὲ ὀχυρὸν ἐκ τῶν τεσσάρων ὀχυρωμάτων ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους ἦτο τὸ τῶν Σουλιωτῶν, ὄπισθεν δὲ αὐτῶν καὶ οὐχὶ μακρὰν ἦτο τὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἐπὶ ὁμαλοῦ ἐδάφους, τὸ τῶν Ναυαράλων καὶ τὸ τῶν τακτικῶν. Οὕτως ἀκριβῶς ὁρίζουσι τὴν θέσιν ἑκάστου τῶν σωμάτων ὁ Βυζάντιος, ὁ τελείως ἐξακριβώσας τὰ κατὰ τὴν

Ἐκεῖ αὐτός, ἐκεῖ ὁ Νικήτας, ἐκεῖ ὁ Χατζημιχάλης, ἐκεῖ ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, ἐκεῖ οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί, Πετμεζαῖγοι, Σισίνηδες, τοῦ Καραϊσκάκη. Τοὺς πῆραν ὅλες τὴς θέσες καὶ Μαναστῆρι καὶ Νερὸ καὶ τοὺς κλεῖσαν εἰς τὴν Καστέλλα κι' ὁλόγυρα. Ὅταν ζοῦσε ὁ Καραϊσκάκης ὅλοι αὐτεῖνοι οὔτε διὰ ψυχογυιὸν δὲν τὸν κάναν καμποῦλι. Σκοτώνοντας ὁ Καραϊσκάκης, σκούργιασαν τὰ ντουφέκια τους, στόμωσαν τὰ σπαθιά τους. Τότε εἴδαμεν πόσα δράμια ζυάζει ὁ καθείς. Ἀφοῦ τοὺς πῆραν τὴς θέσες ὅλες καὶ θὰ πέθαιναν τῆς δίψας, τότε βήκαμεν ἀπὸ τὰ καράβια κ' ἐμεῖς οἱ μισοσκοτωμένοι καὶ πολεμήσαμεν μαζὶ μ' αὐτοὺς τοὺς Τούρκους καὶ ξαναπήραμεν τὸ Νερὸ καὶ Μοναστῆρι καὶ τὴς ἄλλες θέσες. Κ' ἔπγαν νερὸ αὐτεῖνοι ὅλοι καὶ τὰ καϊμένα τ' ἄλογα τ' ἀθῶα [1]).

μάχην ταύτην, ὁ Κουτσονίκας, ὁ Τρικούπης κλπ. Ἂν δέ, ὡς κατηγορεῖται ὁ Μακρυγιάννης, ἐτοποθέτησε κακῶς τοὺς Σουλιώτας, ἀλλ' ἡ ἰδία αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων θέσις ἦτο κακίστη. Ὁ Σουλιώτης Λ. Κουτσονίκας (τόμ. Β' σελ. 346 τῆς ἱστορίας αὐτοῦ) γράφει περὶ τῶν Σουλιωτῶν· «Οἱ ἐκ τῶν ἄλλων σωμάτων Ἕλληνες δὲν ὑπήκουσαν καὶ ἐπροχώρησαν ἀγεληδὸν εἰς τὰ πρόσω, τοῦτο ἰδόντες οἱ ὁπλαρχηγοὶ οὗτοι (οἱ τῶν Σουλιωτῶν) εἶπον ὅτι κακὸς δαίμων ὠθεῖ σήμερον τὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ὁ δὲ ἀτρόμητος ὁπλαρχηγὸς Λάμπρος Βέικος εἶπεν· «Ἔ, ἀδελφοί, ἡμεῖς πάντοτε ἀπεδείξαμεν ὅτι τὸν θάνατον δὲν τὸν φοβούμεθα, ἀλλὰ σήμερον παρατηρῶ ὅτι ἡ ἀπρονοησία μᾶς ὠθεῖ εἰς τὴν ἀπώλειαν». Ἐξάξας δὲ ἐκ τῆς ζώνης τὰ ἀργυρᾶ ὅπλα καὶ τὰς ἀργυρᾶς πυριτοθήκας τὰ ἔβωκεν εἰς τὸν ψυχογυιόν του καὶ τὸν ἔστειλεν εἰπών· «Πήγαινε τὰ πράγματα ταῦτα εἰς τὴν σύζυγόν μου καὶ τὰ τέκνα μου διὰ νὰ τοὺς χρησιμεύσουν δι' ὀλίγον καιρὸν πρὸς τροφὴν των, διότι, ὡς βλέπω, ἐκ τῆς κακῆς διευθύνσεως, ἡμεῖς δὲν ἐπιστρέφομεν πλέον ἐντεῦθεν», ἐπροχώρησαν δὲ καὶ ἐτοποθετήθησαν κλπ. Οἱ Σουλιῶται ἦλεον, ὡς πάντοτε, καὶ ἐνταῦθα νὰ προηγῶνται ἐκ φιλοτιμίας καὶ ὑπερηφανείας, προσέτι δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐλπίδος τοῦ βραβείου.

Ὁ Κολοκοτρωνίζων Σπηλιάδης, ὅστις ἐπαναλαμβάνει πάσας τὰς κατηγορίας τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη, δὲν ὁρίζει καὶ τὴν θέσιν ἣν κατεῖχεν οὗτος. Ὁ Γενναῖος προσθέτει καὶ τὴν βαρυτάτην ἐπὶ δειλίᾳ κατηγορίαν ὅτι· «προϊδὼν ὅτι τὸ μέτωπον, μέλλον νὰ δεχθῇ τὰ πρῶτα καταστρεπτικὰ τοῦ ἐχθροῦ βέλη, ἦτον ἐκτεθειμένον εἰς περισσότερον κίνδυνον, ἀπῆλθεν εἰς τὰ ὄπισθεν ὀχυρώματα, ἵνα φέρῃ δῆθεν καὶ ἄλλους στρατιώτας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Σουλιωτῶν». Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου καὶ τοῦ Βυζαντίου γράφεται ὅτι εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ σώματος τῶν Σουλιωτῶν, ὀλίγων ὄντων, προσῆλθον οἱ φιλλέληνες, ἀτόσπασμα τοῦ σώματος τοῦ Ἰω. Νοταρᾶ, οἱ μετὰ τοῦ Καλλέργη Κρῆτες κλπ. Ἄλλως δ' ἠδύνατο ὁ Μακρυγιάννης μέχρι τέλους νὰ ἀφήσῃ ἀκέφαλον τὸ σῶμα αὐτοῦ; Ποῦ δὲ εὑρέθη κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἢ ἐν τῷ οἰκείῳ ὀχυρώματι μαχόμενος μετὰ τῶν συστρατιωτῶν, ὧν οἱ πλεῖστοι ἀπέθανον; Ἄλλως τῶν μετασχόντων τῆς ἐκστρατείας οὐδεὶς κατηγόρησε τοῦ Μακρυγιάννη. Κατὰ τὸν Βυζάντιον «οἱ ἐκ τῆς καταστροφῆς σωθέντες ὁπλαρχηγοὶ ἔρριπτον τὰ ἑαυτῶν σφάλματα εἰς τὸν Κίτζον Τζαβέλαν καὶ ἐπὶ τοὺς ἐν τῇ Ἀκροπόλει, ὅτι δὲν ἐξώρμησαν καὶ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καθ' ἣν ὥραν ἤρχοντοι οὗτοι ἐκ Φαλήρου». Οὕτως, ὡς ἐν τοιαύταις περιστάσεσι γίνεται, ἀμοιβαῖαι ἦσαν αἱ κατηγοριαι. Ἐν τῷ περὶ τῆς μάχης τοῦ Ἀναλάτου παραρτήματι δημοσιεύεται ἡ πρὸς τὸν Περραιβὸν ἀπάντησις τοῦ Μακρυγιάννη μετ' ἄλλων ἐκθέσεων.

1) Τὸν ἐν Πειραιεῖ πανικὸν ὑπαινίσσεται τὸ παρὰ Legrand (« Chans. Popul. » σελ. 152 εἰς τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη δημοτικὸν ᾆσμα·

Ψιλὴ φωνίτσαν ἔβγαλε καὶ βαρυαναστενάζει·
« Βρὲ ποῦστε, Κώστα Μπότζαρη, μωρὲ Κίτσο Τζαβέλα

Ποῦ ἀκούστη ἐννιὰ χιλιάδες Ἕλληνες, πεζούρα καὶ καβαλλαρία, νὰ τοὺς πάρουν ὁμπρὸς πεντακόσοι Τοῦρκοι; Καὶ νὰ τοὺς κυργέψουν ὅλα τὰ πόστα καὶ κανόνια; Καὶ νὰ σκάσουνε ἀπὸ τὴν δίψα; Ἀνάθεμα τὸν Κοκρὰν ὁποῦ μᾶς ἔβγαλε ἔξω τὸ βράδυ—νὰ τοὺς ἀφήσωμε νὰ πεθάνουν ἀπὸ τὴν δίψα, νὰ τοὺς πιάσουν ὅλους οἱ Τοῦρκοι.

Χάθηκαν εἰς τὸν Ἀνάλατον οἱ γενναῖοι καὶ οἱ καλοὶ πατριῶτες, τὰ ἄξια παληκάρια ὁ Δράκος, ὁ Βέικος, ὁ Ντούσιας, ὁ Γιῶργο Τζαβέλας, ὁ Νοταρᾶς, ὁ Τζελέπης [1]) κι' ἄλλοι πλῆθος ἀξιωματικοί. Πιάστη ζωντανὸς κι' ὁ καϊμένος ὁ Καλλέργης καὶ τράβησε τόσα μαρτύρια· καὶ τὸν ξαγόρασαν. Σκοτώθηκαν οἱ περισσότεροι Κρητικοὶ κι' ὁ γενναῖος Κουρμούζης. Αἰωνία τους ἡ μνήμη! Ἡ πατρίδα χρωστάγει χάριτες σὲ ὅλους αὐτούς. Καὶ νὰ εὐκέταν τὸν νέον Ναύαρχον κι' Ἀρχιστράτηγον, ὁποῦ τοὺς στεῖλαν παράωρα εἰς τὸν Ἅδη ὅλους ἀπὸ τὶς κυβέρνειες τους.

Σκοτώνοντας ὁ Νοταρᾶς, οἱ περισσότεροί του ἄνθρωποι ἤρθαν μ' ἐμένα. Ἀφοῦ λάβαμεν αὐτείνη τὴν ἀτυχίαν εἰς τὸν Ἀνάλατο, ὁ Ἀρχιστράτηγος ἐβῆκε ἀπὸ τὴν γολέττα ἔξω καὶ σύναξε ὅλους ἐμᾶς κ' ἐκρίθη εὔλογον νὰ μείνω ἐγὼ εἰς τὴν θέση τοῦ Φαληρέως μὲ τρεῖς χιλιάδες ἀνθρώπους νὰ βαστήξω τὴν θέση· καὶ ὑποσκέθηκα ὅτι θέλω τὴν φυλάξη. Ὁ Ἀρχιστράτηγος μ' ὅλο τ' ἀσκέρι νὰ πᾶνε νὰ βαρήσουν τὰ στενώματα, ὁποῦ διαβαίνουν οἱ ζαϊρέδες τῶν Τούρκων. Ἔμειναν ὅλοι σύνφωνοι νὰ κινηθοῦνε δι' αὐτό. Ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, ὁ γαμπρὸς τοῦ Τζαβέλα, κι' ὁ Τζαβέλας ὁ ἀρχηγὸς ἀνακάτωναν τ' ἀσκέρια κ' ἔκαναν χιλιάδες ἀντενέργειες [2]). Ψωμὶ δὲν ἔρχονταν εἰς τὸν Φαληρέα καὶ ζήσαμεν τόσες ἡμέρες μὲ λάχανα. Καὶ τὸ ψωμὶ τὄκαναν οἱ τζαγουσιάδες τους πραμάτεια [3]). Ἤθελαν νὰ πᾶνε εἰς τὴν Κόρθον. Τότε βιάζουν τὸν Τζούρτζη, τοῦ ζητοῦνε καὶ καράβια νὰ φύγουν. Ἐγὼ δὲν ἤθελα· ὅτ' ἤθα παραδοθῇ τὸ κάστρο. Τότε τὸ πῆρα ἐνγράφως ἀπὸ τὸν Ἀρχιστράτηγον [4]).

νὰ μὴν κιοτεῦστε τὴν Τουρκιά, νὰ μὴν λιγοκαρδίστε
καὶ χαλασθοῦν οἱ χριστιανοί, τοὺς πάρωμ' 'στὸν λαιμό μας ».

1) Ὁ Γεώργιος Τσελέπης ἦτο Αἰγινήτης.

2) Βλ. Δ. Αἰνιᾶνος ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 116.

3) « Οἱ Ἕλληνες εἶχον τοσοῦτον ἐφοδιασθῇ διὰ ζωαρκείων καὶ ὑλικοῦ, ὥστε κερδοσκόποι τινὲς ὁπλαρχηγοὶ ἐπώλουν εἰς τοὺς Τούρκους πυρίτιδα καὶ ἄλευρα, ὡς ὕστερον μοὶ διηγήθησαν, ὅμοιον δὲ εἶχε ποιήσει καὶ ὁ Τζαβέλας διαρκούσης τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου» (Ἴδε ἐν « Ἁρμονίας » τόμ. Α', σελ. 527). Παρεθέσαμεν τὸ χωρίον τοῦτο ἵνα δείξωμεν ὅτι δὲν εἶναι ἀστήρικτα τὰ ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη λεγόμενα. Ἡ τοῦ Ἴδε ὅμως κατηγορία, ὡς διατυποῦται, εἶναι ἄδικος καθ' ἡμᾶς. Ἂν ἐγίνετο ἐμπορία τις τῶν πλεοναζόντων ἐφοδίων, ἐγίνετο πρὸς Ἕλληνας. **Τσαούσης** ὁ ἐπὶ τῶν τροφῶν κλπ. ὑπαξιωματικός.

4) Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη δὲν εὑρέθη σχετικόν τι ἢ μόνον προκήρυξις τοῦ Τσοὺρτς φέρουσα χρονολογίαν 15 Μαΐου (βλ. Α' τόμ.), δι' ἧς ὑπισχνοῦνται μισθοὶ καὶ ἀμοιβαὶ πρὸς τοὺς στρατιώτας οἵτινες θὰ μείνωσιν ἐν Πειραιεῖ. Τελευτᾷ δὲ ἡ

Ἦρθαν τὰ καράβια. Μεράσαμεν καθεὶς τὸ πόστο του, ποῦ θὰ μπαρκαριστῇ καὶ σὲ ποῖον καράβι· καὶ νὰ βάλῃ καὶ τὸ κάθε σῶμα τὰ κανόνια κι' ἄλλα τοῦ πολέμου μέσα εἰς τὰ καράβια, νὰ μὴν χαθοῦνε. Τότε εἶπα νὰ πάρουν ἀπὄνα κανόνι τὸ κάθε σῶμα. Πῆρα ἐγὼ τὸ δικό μου κι' ὅλα τὰ μικρὰ καὶ μπόμπες καὶ γρανέτες καὶ λέττα καὶ τάβαλα ὅλα μέσα. Αὐτεῖνοι ὅλοι εἶχαν νὰ βάλουν τρία· τ' ἄφησαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων. Ἐγὼ ἀγωνίζομουν μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου νὰ βάλωμεν ὅλα αὐτά, καὶ κιντυνέψαμεν[1]).

Ὁ Τζαβέλας καὶ Μπότζαρης καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ φύγαν νωρὶς καὶ μπῆκαν εἰς τὰ καράβια· καὶ στάθη ὁ Νικήτας ἔξω κι' ὁ Γενναῖος κ' ἐγὼ μὲ τὴν ἀράδα καὶ βαρκαρίσαμεν τοὺς ἀνθρώπους. Μπαῖναν μέσα εἰς τὴν φελούκα πολλοί, βούλιαγε μ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπον πῆρε νὰ φέξῃ· καὶ οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἀκόμα ἔξω. Κι' ὁ Θεὸς καὶ βρέθη ἕνα νησάκι καὶ ρίξαμεν τοὺς ἀνθρώπους ἀπάνου κι' ἀπὸ 'κεῖ τοὺς σηκώσαμεν τὴν ἡμέρα.

Ὅλοι ἕτοιμοι· τελειώσαμεν. Ἔφεξε. Τότε νοιῶσαν οἱ Τοῦρκοι. Καὶ σωθήκαμεν ὅλοι. Ἀπὸ 'κεῖ πήγαμεν εἰς Κούλουρη κι' Ἀμπελάκι. Κ' ἐκεῖ πολεμούσαμε μὲ τὴς γριές. Ὁ Τζαβέλας, Περραιβὸς καὶ συντροφιά τους πιάσαν τὴν Κόρθο· πῆραν τὸ κάστρο καὶ ζάπωσαν ὅλη τὴν ἐπαρχίαν, προσόδους, σταφίδες· κι' ὁ Γενναῖος καὶ ἡ συντροφιά του τὸ δικό τους μανοσοῦπι[2]) ἀπὸ Ἄργος ὡς Καρύταινα καὶ κυβερνοῦσαν τοὺς κατοίκους. Καὶ οἱ ἄλλοι 'στὰ δικά τους. Καὶ πάθαν οἱ κάτοικοι ὅσα δὲν πάθαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἀφοῦ φύγαμεν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, ἀπολπίστηκαν οἱ πολιορκημένοι, κάμαν συνθῆκες μὲ τὸν Κιτάγια καὶ τοὺς ἔβγαλε κατὰ τὸν λόγον τῆς τιμῆς του, ὁποῦ τοὺς ἔδωσε, μὲ τ' ἅρματά τους, μ' ὅλα τους τὰ πράματα· τοὺς μπαρκάρισε — καὶ τὸν λόγον του τὸν βάσταξε ὡς τίμιος ἄνθρωπος[3]). Καὶ ἦρθαν κι' αὐτεῖνοι εἰς Κούλουρη· καὶ ξεκονόμησα τοὺς συντρόφους μου ἐξ ἰδίων μου, αὐτοὺς ὁποὖχα μέσα εἰς τὸ κάστρο κ' ἔξω. Ἦταν ἑκατὸν εἴκοσι εἰς τὸ κάστρο καὶ μεῖναν σαράντα τρεῖς· οἱ ἄλλοι πᾶνε ἀπὸ τὸ ντουφέκι καὶ κανόνι. Γύρευαν

προκήρυξις αὕτη διὰ τῆς ἑξῆς «Π. Σ.» (προσθήκης)· «Ἄλλο δὲν λείπει εἰμὴ μόνον ἡ καταμέτρησις διὰ ν' ἀρχίσωμεν νὰ πληρώνωμεν». Καὶ ἐν ὑποσημειώσει δι' ἑτέρας γραφῆς· «Οἱ κύριοι Μακρυγιάννης καὶ Περραιβὸς νὰ ἀναγνώσουν τὴν παροῦσαν εἰς τὸ Στρατόπεδον καὶ νὰ κάμουν τὴν καταγραφὴν τῶν στρατιωτῶν». Ματαία ἐλπίς! Τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐγκατελείφθη ὁ Πειραιεύς.

1) Ἐν τῇ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἐκθέσει τοῦ Ἀρχιστρατήγου περὶ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ Πειραιῶς ὁ Μακρυγιάννης μνημονεύεται πρῶτος τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν πυροβόλων καὶ ὑλικῶν πολέμου (βλ. τὸ ἔγγρ. ἐν τόμῳ Α' φέρον χρονολογίαν 16 Μαΐου 1827).

2) **Μανοσοῦπι** κυρ. ὑπηρεσία καὶ μεταφ. περιφέρεια ὑπηρεσιακή.

3) Ὑπαινιγμὸς πρὸς τὴν παρασπονδίαν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἐν Ἁγίῳ Σπυρίδωνι Ἀλβανῶν. Τῆς παρασπονδίας ταύτης τὴν ἀνταπόδοσιν ἐφοβοῦντο οἱ πολιορκούμενοι. Ἡ Ἀκρόπολις παρεδόθη διὰ συνθήκης τὴν 24ην Μαΐου 1827.

χρήματα καὶ μὲ στένεψαν· ἤθελαν νὰ πᾶμεν κ' ἐμεῖς εἰς τὰ νησιὰ νὰ κάμωμεν ὅ,τι κάναν καὶ οἱ ἄλλοι εἰς τὴν Κόρθο κι' ἀλλοῦ. Μοῦ ζητοῦσαν καράβια νὰ μπαρκαριστοῦμεν νὰ πᾶμεν νὰ γυμνώσουμεν τὰ νησιά. Τοὺς ὑποσκέθηκα νὰ πάγω εἰς τὴν Αἴγινα ναὐρῶ καράβια. Πῆγα ἠὗρα τὸν 'Αρχιστράτηγο Τζούρτζη καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς Κριτζώτη, 'Ομορφόπουλο κι' ἄλλους πολλούς. Μᾶς πῆρε ὅλους καὶ μᾶς ἔκαμεν ἕνα τραπέζι· κι' ὀμπρὸς εἰς αὐτοὺς εἶπε ὅλα τὰ τρέχοντα τοῦ Περαιῶς κι' 'Ανάλατου καὶ εἰς τὸν Περαιᾶ πόσο προσπάθησα ὑπὲρ τῶν πολιορκημένων. Τότε ὀμπρὸς σὲ ὅλους αὐτοὺς μ' ἔντυσε ἕνα χρυσὸ πεσλὶ καὶ μόδωσε κ' ἕνα εὐκαριστήριον [1]).

'Απὸ 'κεῖ μᾶς κάνουν 'πιτροπὴ οἱ 'Αθηναῖγοι τὸν Ψύλλα, τὸν Ζαχαρίτζα, τὸν 'Ομορφόπουλον κ' ἐμένα καὶ πήγαμεν μὲ τὸν Μαμούρη εἰς τὴν Διοίκηση, ὁποῦ τὸν τραβήσαμεν [2]) νὰ πλερώσῃ τοὺς 'Αθηναίους· ὅτι ὅταν τὄφυγαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Γκούρα ἀπὸ τὸ κάστρο, τοὺς ὑποσκέθη νὰ τοὺς δώσῃ μιστοὺς αὐτεινῶν. Πήγαμεν 'σ τὴν Κυβέρνηση νὰ εἰποῦμε αὐτὸ καὶ νὰ τοὺς ξεκονομήσῃ, ὅτ' ἦταν σὲ ἄχλιαν κατάστασιν [3]). 'Η Κυβέρνηση εἶχε τὸν ἐφύλιον πόλεμον· καὶ οἱ μισοὶ ἦταν μὲ τὸν Γρίβα καὶ οἱ μισοὶ μὲ τὸν Φωτομάρα· κι' ὁ στρατηγὸς ὁ Γρίβας εἶχε τὸ Πλαλαμῆδι καὶ οἱ ἄλλοι τὸν 'Ιτζκαλέ. Καὶ πολεμοῦσαν μὲ μπόμπες καὶ κανόνια. Τότε τοὺς μιλήσαμεν — ποιὸς μᾶς ἄκουγε; Μίαν ἡμέρα πῆγα 'σ ἕναν καφφενέ· ἦταν κάτι ἀξιωματικοὶ τῆς Κυβερνήσεως, παῖζαν τὸ μπιλλιάρδο, χρυσοκεντημένοι. Εὐτὺς ὁποῦ μᾶς εἶδανε· «Γκιντί, ἀντιπατριῶτες! Κομμάτια θέλετε νὰ σᾶς κάμουν! 'Αφήσετε ἕνα τέτοιον κάστρο ἐφοδιασμένο καὶ φύγετε.—Τοὺς λέγω, δὲν εἶμ' ἐγώ, ἀδελφοί, ἀπὸ 'κείνους τοὺς προδότες· ἐγὼ βῆκα τόσους μήνους ἔξω καὶ ἤμουν εἰς τὸν Περαιᾶ. — Δόστε

---

1) Τὸ εὐχαριστήριον τοῦ 'Αρχιστράτηγου Τσοῦρτς φέρει χρονολογίαν 12 'Ιουνίου (βλέπε Α' τόμον).

2) Τὸ χειρόγραφον **ταβίσαμεν.**

3) 'Εν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννην εὑρίσκονται τὰ ἑξῆς σχετικὰ πρὸς τοὺς μισθοὺς τῆς ἐν τῇ 'Ακροπόλει φρουρᾶς, ἰδίᾳ δὲ τοῦ σώματος αὐτοῦ: Διαταγὴ τῆς ἐπὶ τοὺς μισθοὺς τῆς ἐν τῇ 'Ακροπόλει φρουρᾶς, πρὸς τὸν 'Ιω. Μαμούρην ὡς κληρονόμον τοῦ Γκούρα, παραγγελτῶν πολεμικῶν Γραμματείας λόμενον νὰ καταβάλῃ τοὺς ὀφειλομένους μισθοὺς πρὸς τοὺς στρατιώτας τοῦ Μακρυγιάννη κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Γκούρα ζῶντος ἀναληφθείσας ὑποχρεώσεις. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο φέρει χρονολογίαν 4 'Ιουνίου 1827. 'Αναφορὰ πρὸς τὸν 'Αρχιστράτηγον Τσοῦρτς ὑπὸ χρονολογίαν 11 'Ιουνίου ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τῶν Κ. Μπότζαρη, Ν. Κριεζώτη καὶ Κ. Μεταξᾶ, οἵτινες ὡς ἐπιτροπὴ ἐπεξειργάσθησαν τοὺς λογαριασμοὺς τῆς ἐν τῇ 'Ακροπόλει φρουρᾶς, οὓς καὶ ὑποβάλλουσι πρὸς τὸν 'Αρχιστράτηγον. 'Αναφορὰ πρὸς τὴν 'Αντικυβερνητικὴν 'Επιτροπὴν ὑπὸ χρονολογίαν 15 'Ιουνίου ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ Ν. Κριεζώτη, Μακρυγιάννη, ἔτι δὲ καὶ Μιχαὴλ Γρίβα ὡς ἐπιτρόπου τοῦ Β. Μαυροβουνιώτη, ὑποβαλλόντων τοὺς λογαριασμοὺς αὐτῶν. Τέλος ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν πιστοποίησις ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ Στ. Κατσικογιάννη, Γερ. Φωκᾶ καὶ διαφόρων 'Αθηναίων, δι' ἧς βεβαιοῦται ὅτι ὁ στρατηγὸς Γκούρας εἶχεν ὑποσχεθῇ πρὸς τὸν Μακρυγιάννην νὰ πληρώνῃ τοὺς μισθοὺς τοῦ σώματος αὐτοῦ. Βλ. τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐν τῷ Α' τόμῳ.

ἕνα ποῦντζι τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ὁποῦ δὲν εἶναι ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς προδότες». Ἔπια τὸ ποῦντζι καὶ σηκώθηκα καὶ πάγω εἰς τὴν δουλειά μου νὰ μὴν εὕρω κάνα διάβολο.

Ἐγὼ σὰν εἶδα αὐτοὺς τοὺς ἐφύλιους πολέμους, τοὺς μούτζωσα ὅλους κ' ἔφυγα καὶ πῆγα εἰς τὴν Αἴγινα ὀπίσου. Εἰς τὴν Αἴγινα ὁποῦ πῆγα ἔγραψα ἕνα γράμμα τῶν ἀνθρώπωνέ μου εἰς Κούλουρη καὶ τοὺς ἔλεγα τῆς Διοίκησης τὰ πράματα· καὶ καράβια δὲν ηὗρα, οὔτε πασκίζω διὰ τέτοια. Ὅμως νὰ ἡσυχάσουνε τιμίως καὶ γλήγορα ἔρχεται ὁ Κυβερνήτης· κι' ὅποιος φερθῇ τιμίως θέλει δικιωθῇ. Σηκώθηκα καὶ πῆγα εἰς τὰ Θερμιά, ὅτ' ἤμουν ἀστενής, κι' ἀπὸ ἐκεῖ εἰς Τῆνο. Εἶχα τὴν φαμελιά μου ἐκεῖ· ἔκατζα καμπόσο.

Ἦρθε ὁ κολονὲλ Ἄιντεκ, ἀξιωματικὸς Μπαυαρός, καὶ μοῦ λέγει· «Σοῦ δίνω πολεμοφόδια καὶ ζαϊρέδες διὰ δύο χιλιάδες ἀνθρώπους—νὰ μοῦ δίνῃς μόνον τὴν ὑπογραφή σου· νὰ μιλήσουμεν καὶ μὲ τὸν Κοκρὰν νὰ σοῦ δώσῃ πλοῖα νὰ πιάσῃς ἕνα μέρος τῆς Ἀττικῆς, νά εἶναι στρατέματα ἀπάνου εἰς τὴν Ἀττική, νἄχουν κατοχὴ οἱ Ἕλληνες. Τοῦ εἶπα· «Νὰ πάγω ν' ἀνταμώσω καὶ τοὺς Ἀθηναίους καὶ σοῦ μιλῶ». Μπήκαμεν μαζὶ εἰς τὸ καράβι καὶ ἤρθαμεν εἰς Πόρο. Ἐγὼ πῆγα εἰς Αἴγινα κ' ἐκεῖ συναχτήκαμεν εἰς τὸν Δεσπότη [1]) ὅλοι οἱ Ἀθηναῖγοι. Τοὺς εἶπα αὐτό· τοὺς ηὗρα τοὺς ἀγαθοὺς πατριῶτες πρόθυμους καὶ μοῦ εἶπαν νὰ πάγω εἰς τὸν Πόρο νὰ μιλήσω μὲ τὸν Ἄγιντεκ καὶ Κοκρὰν νὰ πᾶμεν. Πρόθυμοι ἦταν ὅλοι οἱ καλοὶ κι' ἀγαθοὶ πατριῶτες· Πῆγα τοὺς ἀντάμωσα. Μοῦ εἶπαν εἶναι ἕτοιμοι ὁ Ἄιντεκ διὰ τὸν ζαϊρὲ καὶ πολεμοφόδια — ἔστειλε κι' ὁ Κοκρὰν διὰ τὰ πλοῖα. Ὅμως ἤθελε νὰ τοῦ δώσω ἀτομικῶς ἐγγύησιν ὅτι δὲν θὰ κάμω πειρατεῖες. Τοῦ ὑποσκέθηκα αὐτό. Μοῦ εἶπε σὲ ὀλίγες ἡμέρες εἶναι ἕτοιμα νὰ μοῦ τὰ δώσῃ. Πῆγα νὰ ἑτοιμάσω τοὺς ἀνθρώπους [2]).

---

1) Τὸν Ταλαντίου Νεόφυτον τοποτηρητὴν Ἀθηνῶν.

2) Οὐδὲν ἄλλοθεν γνωρίζομεν περὶ τῆς ματαιωθείσης ταύτης ἐκστρατείας. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη ὑπάρχουσι δύο ἐπιστολαὶ φέρουσαι χρονολογίας 3 καὶ 15 Σεπτεμβρίου 1827, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι καὶ ὁ Φαβιέρος ἐπεζήτησε τὴν συμμετοχὴν τοῦ Μακρυγιάννη ἐν τῇ εἰς Χίον γνωστῇ ἐκστρατείᾳ αὐτοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Β'.

1828—1832

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ[1])

Ἄφιξις τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστρια. — Διάλυσις τοῦ Βουλευτικοῦ. — Σύστασις Πανελληνίου. — Διορισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη Γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως Πελοποννήσου. — Ὁ μῦθος περὶ τοῦ δικτύου. — Δυσμένεια τοῦ Κυβερνήτου πρὸς τὸν Μακρυγιάννην. — Δυσάρεστος συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Αὐγουστῖνον. — Τὰ περὶ τῆς Ρούμελης σχέδια τοῦ Κυβερνήτου. — Κομματικαὶ διαιρέσεις. — Τὰ μεταξὺ Αὐγουστίνου Καποδίστρια καὶ Δημητρίου Ὑψηλάντου δυσάρεστα. — Αἱ εἰς τὴν Ρούμελην ἐκστρατεῖαι. — Ἐκλογαὶ πληρεξουσίων. — Περιοδεία τοῦ Κυβερνήτου ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον. — Ὁ Μακρυγιάννης πληρεξούσιος Ἄρτης. — Σύγκλησις τῆς ἐν Ἄργει Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. — Συζήτησις ἐν αὐτῇ περὶ καταργήσεως τῶν πληρεξουσίων τῶν ἁρμάτων. — Ἀγόρευσις τοῦ Μακρυγιάννη. — Ὀργὴ τοῦ Κυβερνήτου κατ' αὐτοῦ. — Διορισμὸς Γερουσίας. — Ἡ ἐν Πέτρᾳ μάχη. — Περιοδεία τοῦ Μακρυγιάννη ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον. — Ὁ Μακρυγιάννης ἐν Γαστούνῃ. — Τὰ αὐτόθι συμβάντα. — Δυσαρέσκειαι ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως. — Αἱ κατὰ τῆς ληστείας ἐνέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη. — Κρύφιαι ἀντιδράσεις. — Παραίτησις τοῦ Μακρυγιάννη, μὴ γενομένη δεκτή. — Ἀπόλυσις αὐτοῦ.

Σὲ δυὸ τρεῖς ἡμέρες ἤρθε ὁ Κυβερνήτης. Πῆγε εἰς τ' Ἀνάπλι, περίλαβε τὰ κάστρα, ἤρθε εἰς τὴν Αἴγινα, ὁρκίστη μὲ μεγάλη παράταξιν νὰ φυλάξῃ

1) Ἀπὸ τοῦ βιβλίου τούτου καὶ ἑξῆς μέχρι τέλους τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη μεταβάλλουσι χαρακτῆρα ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπέναντι τῶν ἱστορουμένων γεγονότων θέσιν τοῦ συγγραφέως. Ὁ Μακρυγιάννης ἤρξατο συγγράφων τὴν 26ην Φεβρουαρίου 1829 (βλ. σελ. 7 τοῦ τόμου) ἐν Ἄργει ὢν καὶ ὑπηρετῶν τῇ Κυβερνήσει Καποδίστρια ὡς Ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως τῆς Πελοποννήσου. Ὁ βίος αὐτοῦ εἶχεν εἰσέλθῃ εἰς νέαν μᾶλλον σταθερὰν καὶ εἰρηνικὴν περίοδον· ἡ πολεμικὴ δρᾶσις εἶχε λήξῃ· πρὸς τὰ γεγονότα τὰ πρὸ τοῦ 1821 καὶ τὰ μέχρι τέλους τοῦ 1827 ἀπέβλεπεν ἀπαθέστερον καὶ ἐξ ἀπόπτου. Οὕτως ὁλόκληρον τὸ

τοὺς νόμους τῆς πατρίδος καὶ μ' αὐτοὺς νὰ μᾶς κυβερνήσῃ. Τότε ἔβαλε πρῶτα, ὀργάνισε τὰ στρατέματα εἰς χιλιαρχίες. Ὠργάνισε καὶ τὸ πολι-

---

πρῶτον βιβλίον τῶν ἀπομνημονευμάτων εἶναι ἁπλῆ καὶ ἀντικειμενικὴ διήγησις παρελθόντων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ὅμως, ἅτε μὴ ἀπέχοντα μακράν, ἀναπαρίστανται τόσον ζωηρῶς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἕνεκα καὶ τῶν ἐξόχων ἀρετῶν αὐτοῦ ὡς τοιούτου, ὥστε φαίνονται ἡμῖν ὡς σύγχρονα καὶ περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ζῶντα. Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι ὁ Μακρυγιάννης ἐπεράτωσε τὴν συγγραφὴν τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν ἀπομνημονευμάτων ὑπηρετῶν ἔτι ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως τῆς Πελοποννήσου καὶ διαμένων ἐν Ἄργει, κέντρῳ τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, διότι πάντοτε, διδομένης ἀφορμῆς, μεταχειρίζεται γράφων τὴν φράσιν «ἐδῶ εἰς τ' Ἄργος», τὴν ὁποίαν καὶ μέχρι τέλους τοῦ παρόντος κεφαλαίου εὑρίσκομεν ἐν χρήσει παρ' αὐτῷ, ἤτοι μέχρι τῆς ἀπολύσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀξιώματος ἐκείνου (19 Μαΐου 1830. Ἐν τῷ Β' βιβλίῳ ὅμως καὶ τοῖς ἑπομένοις ὁ Μακρυγιάννης δὲν γράφει παρατηρῶν μακρόθεν, ἀλλὰ δρῶν αὐτὸς καὶ παρατηρῶν ἅμα ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Εἶναι λοιπὸν ἡ διήγησις αὐτοῦ οὐχὶ ἀνάμνησις παρελθόντων χρόνων, ἀλλ' ὑπόμνησις τοῦ ἑκάστοτε συμβαίνοντος (actualité). Δυστυχῶς ὁ Μακρυγιάννης, ὅστις εἶχεν ἰσχυρὰν ἐν τῇ ψυχῇ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκφράσεως τῶν ἰδίων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, δὲν ἐγνώριζε καὶ τὸν τρόπον τῆς καθ' ἡμέραν ἀκριβοῦς σημειώσεως παντὸς συμβαίνοντος, ὅτε τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς ἡμερολόγιον θὰ ἦτο εἰς ἡμᾶς πολυτιμότερον. Ὁ ἀναγνώστης ὀφείλει ἀναγινώσκων νὰ φαντάζηται ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τοῦ συγγραφέως ἐν μέσῳ τῶν ἱστορουμένων γεγονότων καὶ ἐν τῇ τότε καταστάσει τῶν πνευμάτων.

Ἐν τῷ Β' βιβλίῳ ὁ Μακρυγιάννης ἐπεξέρχεται συντομώτερόν πως τὸ ἀπὸ τοῦ 1828 ἕως τέλους τοῦ 1832 χρονικὸν διάστημα. Ὁ Μακρυγιάννης ὑπηρέτησεν ἐπὶ μῆνας εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ὑπὸ τὸν Καποδίστριαν· ἀλλ' ὑπηρετῶν σπανίως ἴσως εὑρέθη ἐν τελείᾳ ὁμαλότητι σχέσεων πρὸς τὴν Κυβέρνησιν αὐτοῦ καὶ αὐτόν, ὅστις ἔβλεπε τὸν Μακρυγιάννην, ὡς οὗτος λέγει που, «σὰν ἡ γάτα τὸ ποντίκι»· ἀπολυθεὶς δὲ τῆς ὑπηρεσίας, φανερῶς ἔκτοτε ἐπολέμησε τὸ Καποδιστριακὸν σύστημα μετὰ τῶν ἄλλων συνταγματικῶν τῶν ἀποχωρησάντων βραδύτερον εἰς Μέγαρα. Ἦτο δ' ἀρχῆθεν ὁ Μακρυγιάννης ἕνεκα τοῦ φιλελευθέρου χαρακτῆρος αὐτοῦ θερμὸς ὀπαδὸς τῶν συνταγματικῶν ἰδεῶν, ὡς καὶ ὁ μετὰ ταῦτα βίος αὐτοῦ ἀπέδειξε. Τὴν περίοδον τῶν δύο Κυβερνήσεων Καποδίστρια διακρίνει ἡ σφοδρότης τῶν πολιτικῶν παθῶν μεταξὺ τῶν ἀντιφερομένων μερῶν, φαινόμενον ὅπερ μακρᾶς δεῖται ἐρεύνης πρὸς ἐξήγησιν. Καὶ ὁ Μακρυγιάννης εἶναι αὐστηρὸς κριτὴς τοῦ Καποδίστρια. Οὐδεμία ὅμως μομφὴ ἢ κατηγορία αὐτοῦ κατὰ τῆς Καποδιστριακῆς πολιτικῆς εἶναι πρωτοφανὴς καὶ πρωτάκουστος, μὴ περιεχομένη ἐν ἄλλῃ συνταγματικῇ ὁμοίᾳ πηγῇ τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀλλ' εἶναι μακρὰν ὁ καιρὸς καθ' ὃν ἡ ἱστορία θὰ δυνηθῇ νὰ δικάσῃ ἀσφαλῶς καὶ δικαίως περὶ τῆς ἀληθείας. Ἵνα κρίνῃ τις προχείρως περὶ τῆς τότε πολιτικῆς ἐμπαθείας θὰ ἤρκει νὰ ἀναγνώσῃ ἐν ἀντιπαραβολῇ τὸ σύγγραμμα τοῦ φίλου καὶ ὀπαδοῦ τῶν λεγομένων συνταγματικῶν τῶν Μεγάρων **F. Thiersch «De l' état actuel de la Grèce etc.»**, ἐκδοθὲν ἐν Λειψίᾳ τῷ 1833, καὶ τὴν εἰς τοῦτο ἀπάντησιν τοῦ **Ν.** Σπηλιάδου Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ Καποδίστρια, γραφεῖσαν γαλλιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον **« Refutation »** καὶ μείνασαν ἀνέκδοτον μέχρι τοῦδε, ἧς τὸ πρωτότυπον εὑρίσκεται ἐν χερσὶ τοῦ ἐκδότου. (Ὁ Σπηλιάδης κατέλιπεν ἀνεκδότους καὶ τοὺς δύο τελευταίους τόμους τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ, περιλαμβάνοντας τὴν Καποδιστριακὴν περίοδον, εὑρισκομένους δὲ ὁμοίως ἐν πρωτοτύπῳ παρὰ τῷ ἐκδότῃ). Προσέτι ἀναγνωστέον τὴν «Ἐπιστολὴν τοῦ Κυρίου Δ. Θ. Δημητρίου (ψευδώνυμον τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος) πρὸς τὸν εἰς Τριέστιον Κύριον***. Ἐκ Πετσῶν 15—27 Ὀκτωβρίου 1831», ἡ ὁποία εἶναι σφοδροτάτη ἐπίθεσις κατὰ τῶν Ἀντικυβερνητικῶν, καὶ τὴν εἰς ταύτην ἀπάντησιν «Ἐπιστολὴν σταλεῖσαν ἐκ Σαλαμῖνος ἀπὸ φίλου πρὸς φίλον διατρίβοντα εἰς Παρισια. 1831 Δεκεμβρίου 8». Βλ. ὁμοίως τὰ φυλλάδια· «Ἡ ἀλήθεια, ὁμιλία πρὸς τοὺς Ἕλληνας παρ' Ἀλεξάνδρου Θ. Ἐδιπζαδὲ Ἐδιπίδου. Ἐν Μεγάροις τὴν 4 Φεβρουαρίου 1832»· «Ἡ διαγωγὴ τοῦ Κα-

τικό. Φωνάζει τοὺς βουλευτὰς καὶ τοὺς λέγει νὰ διαλυθοῦν διὰ τὸ παρὸν καὶ ὕστερα προσκαλεῖ τὴν Συνέλεψη τὴν Ἐθνικὴ καὶ γίνεται τὸ Βουλευτικὸν σῶμα. Οἱ βουλευταὶ δὲν μποροῦσαν νὰ κάμουν ἀλλοιῶς, διαλύθηκαν κατὰ τὸν λόγο τοῦ Κυβερνήτη. Τότε ἔφκειασε τὸ Πανελλήνιον, ὁρκίστη κι' αὐτὸς νὰ κυβερνήση ἑφτὰ χρόνια. Δὲν θυμήθη ὁ Κυβερνήτης· ὅταν ὁρκίστη διὰ ἑφτὰ χρόνια, ὁρκίστη 'σ τὸ σύνταμα — κι' αὐτὸς εὐτὺς τὸ χάλασε.[1])

Ἔκαμε τὸν Ὑψηλάντη στρατάρχη εἰς τὴς χιλιαρχίες. Ἡ κάθε χιλιαρχία ἦταν ἀπὸ χίλιους ἑκατὸν εἴκοσι ἀνθρώπους. Χιλίαρχοι Τζαβέλας, Χατζηπέτρος, Στράτος, Κριτζώτης, Καρατάσιος, Βάσιος, Δυοβουνιώτης, Τόλιας, Χατζηχρῆστος, Ὁμορφόπουλος, Χορμόβας κι' ἀχώρια ἡ φρουρὰ τοῦ Ὑψηλάντη. Σ τὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα πῆγε ὁ Γαρδικιώτης μὲ τὴν χιλιαρχίαν του, ὅσο νὰ ὀργανιστοῦν καὶ οἱ ἄλλοι καὶ νά εἶναι μὲ τὸν Γκενεράλη Τζούρτζη. Ὁ Ὑψηλάντης μὲ δεκατέσσερες χιλιάδες περίτου κάθεταν εἰς τὰ Μέγαρα. Οἱ Τοῦρκοι καταπλάκωσαν τὴν Ρούμελη — καὶ τ' ἀσκέρια αὐτά, τὸ ἄνθος τῶν Ἑλλήνων (κι' ἄλλα τόσα ἔβγαζε ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα) ὅλοι στράβωναν μυῖγες. Καὶ οἱ Τοῦρκοι παντοῦ κάναν ὅ,τι θέλαν. Καὶ εἰς Ἔγριπον καὶ εἰς Ἀθήνα δὲν εἶχαν ψωμὶ οἱ Τοῦρκοι. Καὶ χωρὶς νὰ ρίχναμεν ντουφέκι τοὺς παίρναμεν, κι' ὄχι ν' ἀγοράσωμεν πίσου τοὺς τόπους[2]). Ρώτησαν τὸν Κυβερνήτη· « Διατὶ χάλασες τοὺς νόμους καὶ τὸ Βουλευτικόν; » Εἶπε· « Δὲν τὄθελε ἡ Εὐρώπη ». Κι' ἂν ἦταν 'λικρινὴς ἄνθρωπος, νὰ ἔλεγε τῶν Εὐρωπαίγων ὅτι· « Ἐγὼ δὲν πάγω εἰς τὴν πατρίδα μου νὰ γένω ἐπίγιορκος, νὰ τοὺς χαλάσω ἐκεῖνο ὁποῦ ἀπόχτησαν μὲ ποταμοὺς αἵματα ».

Τότε ἔκαμε καὶ τὸ κράτος εἰς τμήματα[3]). Ὀργάνισε κ' ἐμένα μὲ τοὺς

ποδίστρια, ἐπιστολὴ Π. Σούτσου ἐξ Ὕδρας, 6 Σεπτεμβρίου 1831» (δημοσιευθεῖσα πρῶτον ἐν τῷ «Ἀπόλλωνι» ἀριθ. 53 τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1831)· «Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐπ' ἐκκλησίας ἐν Τριπολιτσᾷ ὑπὸ τοῦ κυρίου Κωνσταντίνου Λουκᾶ εἰς τὴν ἄφιξιν τῆς εἰδήσεως τῆς ἐν Πόρῳ πυρπολήσεως τῶν ἐθνικῶν πλοίων» κλπ. Παράβ. καὶ τὴν ἐφημερίδα « Ἀπόλλωνα » ἐκδοθεῖσαν ἐν Ὕδρᾳ τῷ 1831 καὶ τὰς πρὸς τὴν Ε' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐκθέσεις τῶν Γραμματέων τῆς Κυβερνήσεως.

1) Ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας ἀφίκετο εἰς Ναύπλιον ἐπιβαίνων τοῦ Ἀγγλικοῦ δικρότου « Βάσπιτ » τὴν 6ην Ἰανουαρίου 1828, 11ην ὥραν τῆς ἑσπέρας. Τὴν 8ην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. Τὴν 9ην ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγιναν. Τὴν 11ην ἀφίκετο αὐτόθι καὶ τὴν ἑπομένην ἀπέβη εἰς τὴν νῆσον. Τὴν 26ην τοῦ αὐτοῦ ὡρκίσθη ἐπισήμως ὁ Κυβερνήτης μετὰ τοῦ νεωστὶ συσταθέντος « Πανελληνίου » καὶ τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας. Ὁ ὀργανισμὸς τῶν ἀτάκτων στρατιωτικῶν σωμάτων εἰς χιλιαρχίας ἐξεδόθη τὴν 7ην Φεβρουαρίου. Τὰ φρούρια τοῦ Ναυπλίου παρεδόθησαν εἰς τὸν Κυβερνήτην τὴν 24ην Φεβρουαρίου πρὸς τὸν Κυβερνήτην ἐλθόντα εἰς Ναύπλιον.

2) Περὶ τῆς ἀπραξίας τῶν ἐν Μεγάροις στρατευμάτων βλ. «Ἐπιστολὴν ἐκ Σαλαμῖνος κλπ.» σελ. 12.

3) Τὸ ψήφισμα τῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους εἰς τμήματα διευθυνόμενα ὑπὸ ἐκτάκτων ἐπιτρόπων ἐξεδόθη τὴν 13ην Ἀπριλίου 1828.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοὺς νόμους τῆς πατρίδος καὶ μ' αὐτοὺς νὰ μᾶς κυβερνήσῃ. Τότε ἔβαλε πρῶτα, ὀργάνισε τὰ στρατέματα εἰς χιλιαρχίες. Ὠργάνισε καὶ τὸ πολι-

---

πρῶτον βιβλίον τῶν ἀπομνημονευμάτων εἶναι ἁπλῆ καὶ ἀντικειμενικὴ διήγησις παρελθόντων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ὅμως, ἅτε μὴ ἀπέχοντα μακράν, ἀναπαρίστανται τόσον ζωηρῶς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἕνεκα καὶ τῶν ἐξόχων ἀρετῶν αὐτοῦ ὡς τοιούτου, ὥστε φαίνονται ἡμῖν ὡς σύγχρονα καὶ περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ζῶντα. Εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι ὁ Μακρυγιάννης ἐπεράτωσε τὴν συγγραφὴν τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν ἀπομνημονευμάτων ὑπηρετῶν ἔτι ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως τῆς Πελοποννήσου καὶ διαμένων ἐν Ἄργει, κέντρῳ τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ, διότι πάντοτε, διδομένης ἀφορμῆς, μεταχειρίζεται γράφων τὴν φράσιν «ἐδῶ εἰς τ' Ἄργος», τὴν ὁποίαν καὶ μέχρι τέλους τοῦ παρόντος κεφαλαίου εὑρίσκομεν ἐν χρήσει παρ' αὐτῷ, ἤτοι μέχρι τῆς ἀπολύσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἀξιώματος ἐκείνου (19 Μαΐου 1830. Ἐν τῷ Β' βιβλίῳ ὅμως καὶ τοῖς ἑπομένοις ὁ Μακρυγιάννης δὲν γράφει παρατηρῶν μακρόθεν, ἀλλὰ δρῶν αὐτὸς καὶ παρατηρῶν ἅμα ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Εἶναι λοιπὸν ἡ διήγησις αὐτοῦ οὐχὶ ἀνάμνησις παρελθόντων χρόνων, ἀλλ' ὑπόμνησις τοῦ ἑκάστοτε συμβαίνοντος (actualité). Δυστυχῶς ὁ Μακρυγιάννης, ὅστις εἶχεν ἰσχυρὰν ἐν τῇ ψυχῇ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκφράσεως τῶν ἰδίων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων, δὲν ἐγνώριζε καὶ τὸν τρόπον τῆς καθ' ἡμέραν ἀκριβοῦς σημειώσεως παντὸς συμβαίνοντος, ὅτε τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς ἡμερολόγιον θὰ ἦτο εἰς ἡμᾶς πολυτιμότερον. Ὁ ἀναγνώστης ὀφείλει ἀναγινώσκων νὰ φαντάζηται ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τοῦ συγγραφέως ἐν μέσῳ τῶν ἱστορουμένων γεγονότων καὶ ἐν τῇ τότε καταστάσει τῶν πνευμάτων.

Ἐν τῷ Β' βιβλίῳ ὁ Μακρυγιάννης ἐπεξέρχεται συντομώτερόν πως τὸ ἀπὸ τοῦ 1828 ἕως τέλους τοῦ 1832 χρονικὸν διάστημα. Ὁ Μακρυγιάννης ὑπηρέτησεν ἐπὶ μῆνας εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ὑπὸ τὸν Καποδίστριαν· ἀλλ' ὑπηρετῶν σπανίως ἴσως εὑρέθη ἐν τελείᾳ ὁμαλότητι σχέσεων πρὸς τὴν Κυβέρνησιν αὐτοῦ καὶ αὐτόν, ὅστις ἔβλεπε τὸν Μακρυγιάννην, ὡς οὗτος λέγει που, «σὰν ἡ γάτα τὸ ποντίκι»· ἀπολυθεὶς δὲ τῆς ὑπηρεσίας, φανερῶς ἔκτοτε ἐπολέμησε τὸ Καποδιστριακὸν σύστημα μετὰ τῶν ἄλλων συνταγματικῶν τῶν ἀποχωρησάντων βραδύτερον εἰς Μέγαρα. Ἦτο δ' ἀρχῆθεν ὁ Μακρυγιάννης ἕνεκα τοῦ φιλελευθέρου χαρακτῆρος αὐτοῦ θερμὸς ὀπαδὸς τῶν συνταγματικῶν ἰδεῶν, ὡς καὶ ὁ μετὰ ταῦτα βίος αὐτοῦ ἀπέδειξε. Τὴν περίοδον τῶν δύο Κυβερνήσεων Καποδίστρια διακρίνει ἡ σφοδρότης τῶν πολιτικῶν παθῶν μεταξὺ τῶν ἀντιφερομένων μερῶν, φαινόμενον ὅπερ μακρᾶς δεῖται ἐρεύνης πρὸς ἐξήγησιν. Καὶ ὁ Μακρυγιάννης εἶναι αὐστηρὸς κριτὴς τοῦ Καποδίστρια. Οὐδεμία ὅμως μομφὴ ἢ κατηγορία αὐτοῦ κατὰ τῆς Καποδιστριακῆς πολιτικῆς εἶναι πρωτοφανὴς καὶ πρωτάκουστος, μὴ περιεχομένη ἐν ἄλλῃ συνταγματικῇ ὁμοίᾳ πηγῇ τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀλλ' εἶναι μακρὰν ὁ καιρὸς καθ' ὃν ἡ ἱστορία θὰ δυνηθῇ νὰ δικάσῃ ἀσφαλῶς καὶ δικαίως περὶ τῆς ἀληθείας. Ἵνα κρίνῃ τις προχείρως περὶ τῆς τότε πολιτικῆς ἐμπαθείας θὰ ἤρκει νὰ ἀναγνώσῃ ἐν ἀντιπαραβολῇ τὸ σύγγραμμα τοῦ φίλου καὶ ὀπαδοῦ τῶν λεγομένων συνταγματικῶν τῶν Μεγάρων **F. Thiersch** «**De l' état actuel de la Grèce etc.**», ἐκδοθὲν ἐν Λειψίᾳ τῷ 1833, καὶ τὴν εἰς τοῦτο ἀπάντησιν τοῦ **Ν. Σπηλιάδου** Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ Καποδίστρια, γραφεῖσαν γαλλιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «**Refutation**» καὶ μείνασαν ἀνέκδοτον μέχρι τοῦδε, ἧς τὸ πρωτότυπον εὑρίσκεται ἐν χερσὶ τοῦ ἐκδότου. (Ὁ Σπηλιάδης κατέλιπεν ἀνεκδότους καὶ τοὺς δύο τελευταίους τόμους τῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ, περιλαμβάνοντας τὴν Καποδιστριακὴν περίοδον, εὑρισκομένους δὲ ὁμοίως ἐν πρωτοτύπῳ παρὰ τῷ ἐκδότῃ). Προσέτι ἀναγνωστέον τὴν «Ἐπιστολὴν τοῦ Κυρίου Α. Θ. Δημητρίου (ψευδώνυμον τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος) πρὸς τὸν εἰς Τριέστιον Κύριον***. Ἐκ Πετσῶν 15—27 Ὀκτωβρίου 1831», ἡ ὁποία εἶναι σφοδροτάτη ἐπίθεσις κατὰ τῶν Ἀντικυβερνητικῶν, καὶ τὴν εἰς ταύτην ἀπάντησιν «Ἐπιστολὴν σταλεῖσαν ἐκ Σαλαμῖνος ἀπὸ φίλου πρὸς φίλον διατρίβοντα εἰς Παρίσια. 1831 Δεκεμβρίου 8». Βλ. ὁμοίως τὰ φυλλάδια· «Ἡ ἀλήθεια, ὁμιλία πρὸς τοὺς Ἕλληνας παρ' Ἀλεξάνδρου Θ. Ἐδιπζαδὲ Ἐδιπίδου. Ἐν Μεγάροις τὴν 4 Φεβρουαρίου 1832»· «Ἡ διαγωγὴ τοῦ Κα-

τικό. Φωνάζει τοὺς βουλευτὰς καὶ τοὺς λέγει νὰ διαλυθοῦν διὰ τὸ παρὸν καὶ ὕστερα προσκαλεῖ τὴν Συνέλεψη τὴν Ἐθνικὴ καὶ γίνεται τὸ Βουλευτικὸν σῶμα. Οἱ βουλευταὶ δὲν μποροῦσαν νὰ κάμουν ἀλλοιῶς, διαλύθηκαν κατὰ τὸν λόγο τοῦ Κυβερνήτη. Τότε ἔφκειασε τὸ Πανελλήνιον, ὁρκίστη κι' αὐτὸς νὰ κυβερνήσῃ ἑφτὰ χρόνια. Δὲν θυμήθη ὁ Κυβερνήτης· ὅταν ὁρκίστη διὰ ἑφτὰ χρόνια, ὁρκίστη 'σ τὸ σύνταμα — κι' αὐτὸς εὐτὺς τὸ χάλασε.[1])

Ἔκαμε τὸν Ὑψηλάντη στρατάρχη εἰς τὴς χιλιαρχίες. Ἡ κάθε χιλιαρχία ἦταν ἀπὸ χίλιους ἑκατὸν εἴκοσι ἀνθρώπους. Χιλίαρχοι Τζαβέλας, Χατζηπέτρος, Στράτος, Κριτζώτης, Καρατάσιος, Βάσιος, Δυοβουνιώτης, Τόλιας, Χατζηχρῆστος, Ὁμορφόπουλος, Χορμόβας κι' ἀχώρια ἡ φρουρὰ τοῦ Ὑψηλάντη. Σ τὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα πῆγε ὁ Γαρδικιώτης μὲ τὴν χιλιαρχίαν του, ὅσο νὰ ὀργανιστοῦν καὶ οἱ ἄλλοι καὶ νά εἶναι μὲ τὸν Γκενεράλη Τζούρτζη. Ὁ Ὑψηλάντης μὲ δεκατέσσερες χιλιάδες περίτου κάθεταν εἰς τὰ Μέγαρα. Οἱ Τοῦρκοι καταπλάκωσαν τὴν Ρούμελη — καὶ τ' ἀσκέρια αὐτά, τὸ ἄνθος τῶν Ἑλλήνων (κι' ἄλλα τόσα ἔβγαζε ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα) ὅλοι στράβωναν μυῖγες. Καὶ οἱ Τοῦρκοι παντοῦ κάναν ὅ,τι θέλαν. Καὶ εἰς Ἔγριπον καὶ εἰς Ἀθήνα δὲν εἶχαν ψωμὶ οἱ Τοῦρκοι. Καὶ χωρὶς νὰ ρίχναμεν ντουφέκι τοὺς παίρναμεν, κι' ὄχι ν' ἀγοράσωμεν πίσου τοὺς τόπους[2]). Ρώτησαν τὸν Κυβερνήτη· « Διατὶ χάλασες τοὺς νόμους καὶ τὸ Βουλευτικόν; » Εἶπε· « Δὲν τὄθελε ἡ Εὐρώπη ». Κι' ἂν ἦταν 'λικρινὴς ἄνθρωπος, νὰ ἔλεγε τῶν Εὐρωπαίγων ὅτι· « Ἐγὼ δὲν πάγω εἰς τὴν πατρίδα μου νὰ γένω ἐπίγιορκος, νὰ τοὺς χαλάσω ἐκεῖνο ὁποῦ ἀπόχτησαν μὲ ποταμοὺς αἵματα ».

Τότε ἔκαμε καὶ τὸ κράτος εἰς τμήματα[3]). Ὀργάνισε κ' ἐμένα μὲ τοὺς

ποδίστρια, ἐπιστολὴ Π. Σούτσου ἐξ Ὕδρας, 6 Σεπτεμβρίου 1831» (δημοσιευθεῖσα πρῶτον ἐν τῷ «Ἀπόλλωνι» ἀριθ. 53 τῆς 9 Σεπτεμβρίου 1831)· «Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐπ' ἐκκλησίας ἐν Τριπολιτσᾷ ὑπὸ τοῦ κυρίου Κωνσταντίνου Λουκᾶ εἰς τὴν ἄφιξιν τῆς εἰδήσεως τῆς ἐν Πόρῳ πυροπολήσεως τῶν ἐθνικῶν πλοίων» κλπ. Παράβ. καὶ τὴν ἐφημερίδα «Ἀπόλλωνα» ἐκδοθεῖσαν ἐν Ὕδρᾳ τῷ 1831 καὶ τὰς πρὸς τὴν Ε' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐκθέσεις τῶν Γραμματέων τῆς Κυβερνήσεως.

1) Ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας ἀφίκετο εἰς Ναύπλιον ἐπιβαίνων τοῦ Ἀγγλικοῦ δικρότου «Βάσπιτ» τὴν 6ην Ἰανουαρίου 1828, 11ην ὥραν τῆς ἑσπέρας. Τὴν 8ην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. Τὴν 9ην ἀνεχώρησεν εἰς Αἴγιναν. Τὴν 11ην ἀφίκετο αὐτόθι καὶ τὴν ἐπομένην ἀπέβη εἰς τὴν νῆσον. Τὴν 26ην τοῦ αὐτοῦ ὡρκίσθη ἐπισήμως ὁ Κυβερνήτης μετὰ τοῦ νεωστὶ συσταθέντος «Πανελληνίου» καὶ τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας. Ὁ ὀργανισμὸς τῶν ἀτάκτων στρατιωτικῶν σωμάτων εἰς χιλιαρχίας ἐξεδόθη τὴν 7ην Φεβρουαρίου. Τὰ φρούρια τοῦ Ναυπλίου παρεδόθησαν εἰς τὸν Κυβερνήτην τὴν 24ην Φεβρουαρίου πρὸς τὸν Κυβερνήτην ἐλθόντα εἰς Ναύπλιον.

2) Περὶ τῆς ἀπραξίας τῶν ἐν Μεγάροις στρατευμάτων βλ. «Ἐπιστολὴν ἐκ Σαλαμῖνος κλπ.» σελ. 12.

3) Τὸ ψήφισμα τῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους εἰς τμήματα διευθυνόμενα ὑπὸ ἐκτάκτων ἐπιτρόπων ἐξεδόθη τὴν 13ην Ἀπριλίου 1828.

'Αθηναίους καὶ Μισολογγῖτες. Μὲ διόρισε Γενικὸν 'Αρχηγὸν τῆς ἐκτελεστικῆς δύναμης τῆς Πελοπόννησος καὶ Σπάρτης[1]). Καὶ μέρασα τὴν ἐκτελεστικὴ δύναμη κ' ἐγὼ φέρνω γύρα τοὺς νομούς. Καὶ ὁ σταθμός μου εἶναι ἐδῶ, εἰς Ἄργος. Πῆρε τὴν ἐπιρροὴ τῶν ἀνθρώπων ὁ Κυβερνήτης. Ἦταν μπεζερισμένοι ὅλοι ἀπὸ τὴν ἀκαταστασίαν. Δυὸ χρόνια κοντὰ μᾶς κυβέρνησε ἀγγελικά. Καὶ μᾶς γύμναζε καὶ τὴν οἰκονομίαν. Ὅτι κι' ὁ Κυβερνήτης μας μίαν κόττα ἔτρωγε τέσσερες ἡμέρες.

Ἕνας βασιλέας μιὰ φορὰ εἶχε πεθάνῃ καὶ δὲν ἄφησε διάδοχον εἰς τὸ βασίλειόν του· καὶ οἱ ἄνθρωποι γύρευαν ἄνθρωπον μ' ἀρετὴ νὰ τοὺς κυβερνήσῃ. Ἐκεῖ ἦταν ἕνας δεσπότης πολλὰ ἐνάρετος. Εἶχε ἕνα δίχτυ κι' ὅταν θἄτρωγε ψωμί, τὸ πάγαινε ὁ διάκος καὶ τὄστρωνε· κ' ἔτρωγε ἀπάνου 'σ τὸ δίχτυ. Οἱ ἄνθρωποι ὁποῦ δὲν εἶχαν βασιλέα εἶδαν αὐτὸν τὸν ἅγιον δεσπότη μὲ τόση ἀρετὴ καὶ τὸν θέλουν διὰ βασιλέα τους. Πῆγε ὅλος ὁ κόσμος καὶ τὸν πῆραν καὶ τὸν θρόνιασαν. 'Αφοῦ τὸν κάμαν βασιλέα, τότε τὸ βράδυ ὁ δυστυχὴς διάκος παίρνει τὸ δίχτυ νὰ τὸ στρώσῃ νὰ φάγῃ ὁ βασιλέας. Τότε τὄχει μίαν κατακεφαλιὰ τοῦ διάκου καὶ τοῦ λέγει· «Βρὲ ἀχρεῖε, τὸ ψάρι ὁποῦ γυρεύαμεν τόσα χρόνια, κι' ἀφανιστήκαμεν τρώγοντας εἰς τὸ δίχτυ, τὸ πιάσαμεν· καὶ τώρα 'σ αὐτὸ μοῦ φέρνεις νὰ φάγω; Φέρε τραπέζια καὶ συγύρια λαμπρὰ κι' ὁ Θεὸς νὰ μὴ μᾶς τὸ χρωστάγῃ νὰ ξαναϊδοῦμεν τὸ δίχτυ». Κι' ὁ Κυβερνήτης μας σπούδαζε τοὺς Ἕλληνες τὴν οἰκονομίαν ὅσο νὰ τοὺς μπερδέψῃ μὲ τὸ δίχτυ. Ὅμως οἱ λύκοι ὁποῦ τρῶγαν τὰ πρόβατα δὲν ψόφησαν — γέννησε κι' ἄλλους πολλοὺς ὁ Κυβερνήτης μας κι' ὁ 'Αγουστῖνος κι' ὁ Βιάρος. Φωνάζουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες — ὁ Βιάρος κι' ὁ 'Αγουστῖνος λένε τῶν ἀγωνιστῶν· «Σύρτε διακονέψετε». Καὶ οἱ σπιγοῦνοι πλερώνονται βαριὰ νὰ μαθαίνουν τί κάνουν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰ σπίτια τους. Κι' ἀπὸ αὐτὸ φαίνεται ὅτι εἶναι μακρυὰ ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Οἱ Ἕλληνες, Κυβερνήτη, διψοῦσαν δι' ἀρετὴ καὶ διὰ πατριωτισμόν, νὰ τοὺς σώσῃς ἀπὸ τὰ δεινά τους καθὼς ἔσωσε ὁ Βάσιχτον τὴν πατρίδα του 'Αμερικὴ καὶ τοῦ κάνουν τρόπαια καὶ θὰ τοῦ κάνουν ὅσο στέκει ὁ κόσμος, ὅτι τοῦ ἀνήκουν — λευτέρωσε τὴν πατρίδα του. 'Εσὺ ὁ Ἕλληνας, ὁ φωτισμένος, ὁ ζυγωμένος εἰς τοὺς δυνατούς, ἂν ἤθελες νὰ τοὺς μιλήσῃς ὡς τίμιος Ἕλληνας, ὡς Κυβερνήτης αὐτεινῶν τῶν δυστυχισμένων, ὁποῦ κάθε στιμὴ ἔγραφες νὰ σ' ἐκλέξουν Κυβερνήτη,

---

1) Βλ. δύο ἔγγραφα σχετικὰ πρὸς τὸν διορισμὸν τοῦτον τοῦ Μακρυγιάννη, μὴ εὑρεθέντα ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ, ἐν Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 20 καὶ 21 'Απριλίου 1828. Τὸ ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην σῶμα διωργανίσθη εἰς μίαν πεντακοσιαρχίαν ἀποτελουμένην ἐξ ἓξ πεντηκονταρχιῶν, ὅσα καὶ τὰ τμήματα τῆς Πελοποννήσου πλὴν τοῦ τμήματος τῆς 'Αργολίδος. Ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην ἐτάχθησαν καὶ δύο πεντηκονταρχίαι διοικούμεναι ὑπὸ τοῦ Μήτρου Δεληγεώργη (βλ. ἔγγραφον φέρον χρονολογίαν 11 'Οκτωβρίου 1828 ἐν τόμ. Α'.)

κι' ὁ Κολοκοτρώνης κι' ὁ Μεταξᾶς κ' ἡ συντροφιὰ σὲ ἔκλεξαν, ποῦ εἶναι ἡ δικαιοσύνη σου; Ἂν εἶχες ἀρετή, ἐκεῖ ὁποῦ σοῦ εἶπαν οἱ δυνατοὶ δὲν κάνει σύνταμα εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν τοὺς ἔλεγες ἐσύ· «Μήνα τὄφκειασα ἐγὼ νὰ τοὺς τὸ χαλάσω; Τὄχουν φκειασμένο μ' αἷμα καὶ μὲ δυστυχίες. Τώρα ποῦ θὰ λάβω τὰ χρέη τοῦ Κυβερνήτη ἐγὼ θὰ ὁρκιστῶ 'σ αὐτὸ τὸ σύνταμα—πῶς μπορῶ νὰ γένω ἐπίορκος;» Καὶ τοῦ Σουλτάνου νὰ τὄλεγες μὲ τρόπον θὰ συνκατάνευε, ὄχι οἱ εὐεργέται μας χριστιανοί. Κι' ἂν δὲν θέλαν, τότε νὰ μὴν ἔρθῃς. Τότε λεγέσουνε κι' ὄντως Χρυσόστομος κ' ἡ πατρίδα σου θὰ σ' εὐγνωμονοῦσε καὶ θὰ σ' ἔλεγε εὐεργέτη της. Κ' εἶχες τὸν τόπον τῶν εὐεργέτων· κ' ἐρχόσουν καὶ σὲ θεωροῦσε ὡς τοιοῦτον· κι' ἂς μὴν ἤσουν κυβερνήτης — τότε ἤσουνε καλύτερος. Ὅτι θὰ τὴν γλύτωνες ἀπὸ τοὺς λύκους. Τώρα, ἦταν λύκοι, ἔφκειασες κι' ἀρκούδια. Ὅλα τά εἴχαμεν, σπιγούνους δὲν εἴχαμεν· τώρα ἔγειναν οἱ περισσότεροι Ἕλληνες. Καὶ δὲν ἔγιναν μόνοι τους, τοὺς κάνεις ἡ Ἐξοχότη σου, ὁ Βιάρος, ὁ Ἀγουστῖνος δίνοντάς τους βαθμούς, θέσες, χρήματα, βαργειὲς πλερωμὲς ἀνθρώπων ὁποῦ δὲν ἔχουν δικαιώματα. Τῶν ἀγωνιστῶν πολλῶν τοὺς λέτε· «Σύρτε διακονέψετε». Τότε ὅλοι θὰ γένουν σπιγοῦνοι [1]). Κι' αὐτὸ τὸ σκολεῖον θὰ φάγῃ τὴν λευτερία μας· κι' αὐτείνη τὴν λευτερίαν, Κυβερνήτη μου, δὲν τὴν ηὔραμεν εἰς τὸ σοκάκι καὶ δὲν θὰ μποῦμεν εὔκολα πίσου εἰς τοῦ αὐγοῦ τὸ τζόφλιο· ὅτι δὲν εἴμαστε πουλάκι νὰ χωρέσουμεν πίσου, ἐγίναμε πουλὶ καὶ δὲν χωροῦμεν.

Τὴν συνείδησίν μου, ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες, τὴν ἔχω ἐλεύτερη. Πολλὲς φορὲς τοῦ μίλησα καὶ δι' αὐτὰ ἔπεσα εἰς τὴν ὀργή του. Ὅταν μ' ἔβαλε εἰς τὴν 'πηρεσίαν ὁ Κυβερνήτης, μοῦ εἶπε ὅτι θέλει δικαιοσύνη. Τοῦ εἶπα· «Ὅταν ἰδῇς ἀναφορὰ ἀναντίον μου, τότε παίδεψέ με μὲ τὴν ζωήν μου ἐμένα κ' ἐκείνους ὁποὔχω εἰς τὴν ὁδηγίαν μου». Σὲ καμπόσον καιρὸν πιάστη φίλος μὲ τὸν Κολοκοτρώνη — μεσίτης ἦταν κ' ἐνεργητὴς ὁ Μεταξᾶς — καὶ τότε ὅλοι αὐτεῖνοι ἔγιναν ἕνα καὶ οἱ Σουλιῶτες. Ἀφοῦ πῆρε ὅλους αὐτούς, ἄρχισαν νὰ κατατρέχουν τοὺς Ρουμελιῶτες καὶ νὰ βάνουν ἀξιωματικοὺς ἀνθρώπους χωρὶς δικαιώματα, ὅσους ἤθελαν ὁ Τζαβέλας καὶ οἱ ἄλλοι. Ὅταν ἦταν ὁ πόλεμος, πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἦταν εἰς τὸν ἀγῶνα — εὐτὺς ἀξιωματικούς. Πληρεξούσιος τῶν ἁρμάτων ἦταν ὁ Ἀγουστῖνος, τοῦ πολέμου ὁ Βιάρος — κι' ὅλα τελείωναν [2]).

Ἦρθε μία γυναῖκα ἐνοῦ ἀγωνιστῆ ἐδῶ 'σ τ' Ἄργος, ὁποὖταν ὁ Πληρε-

---

1) Τὴν περὶ κατασκοπείας κατηγορίαν τοῦ Θειρσίου ἀρνεῖται ὁ Σπηλιάδης ἐν τῇ «Refutation». «Εἰσήγαγε τὴν προδοσίαν καὶ τὴν κατασκοπήν» γράφει ὁ Ἐδιπίδης (σελ. 10 τοῦ φυλλαδίου αὐτοῦ ἡ «Ἀλήθεια κλπ.»). Βλ. καὶ «Ἐπιστολὴν ἐκ Σαλαμῖνος» σελ. 15.

2) Μέλος ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν τοῦ Γενικοῦ Φροντιστηρίου καὶ εἶτα Γραμματεὺς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν.

ξούσιος. Ἦταν ἑνοῦ σκοτωμένου, τοῦ Χαλμούκη, γενναίου κι' ἄξιου ἀγωνιστῆ καὶ τίμιου· ἐσκοτώθη καὶ ἄφητε δυστυχισμένη τὴν γυναῖκα του καὶ παιδί του. Καὶ μοῦ τὴν στεῖλαν ἀπόξω ὁ Πανουργιᾶς κι' ἄλλοι. Τὴν πῆρα καὶ τὴν πῆγα τοῦ Πληρεξούσιου. [1]) Ἦταν μὲ τὸν ἀρχηγὸν Κολοκοτρώνη ὁποῦ κάθεταν. Τοῦ μίλησα διὰ τὴν γυναῖκα. Μ' ἀποκρίνεται ὁ Ἀγουστῖνος καὶ μοῦ λέγει· «Ὅλοι οἱ Ρουμελιῶτες εἶστε διὰ παλοῦκι.—Ἔχεις δίκιο, τοῦ εἶπα, ὅτι ὅταν ἦρθες ἤσουνε ἁπλὸς πολίτης καὶ τώρα ἔχεις νιφόρμα γκενεράλη [2]) καὶ δέκα ἄτια εἰς τὸν ταβλᾶ σου. Καὶ χωρὶς νὰ φκειάσῃς παλούκια διὰ τοὺς Ρουμελιῶτες, ὅλοι παλουκώθηκαν μόνοι τους — καὶ τοὺς ἄλλους ὁποῦ μεῖναν ὁλοένα τοὺς παλουκώνετε. Δὲν εἶναι λόγια, εἶναι ἔργα· καὶ μὴν κοπιάζεις ἄλλο καὶ γνωρίσαμεν τὴν διάθεσίν σας ὁποὖχετε 'σ ἐμᾶς». Τότε μοῦ λέγει ὁ Κολοκοτρώνης· «Ὅλοι πολεμήσαμεν κ' ἐσεῖς εἶστε εἰς τὴν δούλεψη καὶ παίρνετε μιστὸν κ' ἐμεῖς καθόμαστε ἔτσι. — Ἐσύ εἶσαι ζημιωμένος, τοῦ λέγω, καὶ οἱ συντρόφοι σου, ὁποῦ γενήκετε Κιαμιλμπέηδες; Κ' ἐμεῖς ὁποῦ παίρνομεν εἴκοσι πέντε γρόσια μιστὸν ἐγίναμεν νοικοκυραῖγοι α)! Κι' αὐτὰ τ' ἀφίνομεν εἰς τὸν τόπο σας, ὁποῦ ἀγοράζομεν ψωμὶ καὶ τρῶμε. Ἀφοῦ σᾶς φκειάσαμεν τὸ Ρωμαίικον, βλαρτήκετε ὁποῦ μᾶς κάμετε καὶ εἴλωτες· κι' ὡς ἄχρηστοι θὰ μᾶς παλουκώσετε — διατὶ χύσαμε τὸ αἷμα μας δι' αὐτείνη τὴν πατρίδα καὶ τίποτας δὲν κερδέσαμεν. Τί 'λευτερίαν 'νεργᾶτε νὰ μᾶς κάμετε τὴν βλέπομεν. Τὴν γῆς ὁποῦ λευτερώσαμεν μὲ τοὺς ἀγῶνες μας κ' αἵματά μας τὴν δίνετε καὶ τὴν ἀγοράζουν οἱ συντρόφοι σας, ἐκεῖνοι ὁποῦ μᾶς κάναν σίγρι ὅταν σκοτωνόμαστε. Αὐτεῖνοι τὰ χαίρονται· αὐτεῖνοι ἀγοράζουν ἕνα γρόσι τὸ στρέμμα τὴν γῆς, ἄγρια καὶ ἥμερη, τὴν ἀγοράζουν κι' ὅσ' εἶναι κολάκοι σας καὶ σπιγοῦνοι σας. Ἐμᾶς γυρεύετε νὰ μᾶς παλουκώσετε. Οἱ παλουκωμένοι — ἄλλο παλοῦκι δὲν μπαίνει. Κι' ὅταν μὲ ματαϊδῆς, βάλε μου μίαν βούλλα εἰς τὸ μέτωπον!» [3]). Σᾶς λέγω ὡς τίμιος ἄνθρωπος δὲν ματαμίλησα αὐτεινοῦ τοῦ προκομμένου ἀνθρώπου, τοῦ Ἀγουστίνου, μ' ὅλον ὁποὖβαλε πολλοὺς φίλους μου καὶ μοῦ εἶπαν νὰ πάγω· ποτὲς ὡς σήμερον δὲν τὸν ἀντάμωσα.

Ὁ Κυβερνήτης μας ἄρχισε νὰ ξηγέται τὰ αἰστήματά του εἰς ἀνθρώπους ὁποὖχαν τὴν ἀρετή του καὶ νὰ βγαίνουν οἱ πατρικοί του σκοποὶ ἔξω. Τὸν

---

1) Ἀναλόγου παραδείγματος μνημονεύει ὁ Π. Σοῦτσος ἐν τῇ «Ἐπιστολῇ» (σελ. 13). «Τὴν κόρην τοῦ μάρτυρος Χατζῆ Μιχάλη ψωμοζητοῦσαν εἰς Ναύπλιον ἐξώκλεισες τῆς θύρας σου καὶ τὴν κόρην ἀσήμου Ὀθωμανοῦ ὡς σύζυγον ὑπουργοῦ σου (τοῦ Ροδίου) ὑπερεπλούτισες».

2) Στολὴν (uniforme γαλλ.) στρατηγοῦ.

α) Ὅτι εἶναι ἕνα τάλλαρον καὶ πέντε γρόσια ὁ μιστός μου.

3) Οἱ τελευταῖοι λόγοι λέγονται πρὸς τὸν Αὐγουστῖνον.

Χαράλαμπο Παπαπολίτη πατριώτη μου, ἀφοῦ ἤτανε τουρκοκοτζάμπασης καὶ φίλος τοῦ Μαυροκορδάτου, τὸν σύστησε αὐτὸς τοῦ Κυβερνήτη. Ὡς τοιοῦτος συστημένος ὁ Παπαπολίτης, τοῦ εἶπε ὁ Κυβερνήτης μας ὅτι ἡ Ρούμελη δὲν μπορεῖ νὰ λευτερωθῇ—καὶ τί τὴν θέλομεν; Ὅσοι Ἕλληνες μεῖναν ζωντανοὶ χωροῦνε εἰς τὴν Πελοπόννησο. Ὅμως νὰ 'νεργήσῃ ὁ Παπαπολίτης νὰ μποῦνε οἱ Λιδορικιῶτες μέσα εἰς τὴν Πελοπόννησο. Καὶ εἶπε κι' ἀλλουνῶν τοιούτων. Αὐτὸ ἔδινε χέρι καὶ τοῦ Κυβερνήτη μας[1]). 'Απὸ τὸν 'Ισθμὸν τῆς Κόρθος καὶ μέσα ἔμενε ἡ 'Εξοχότη του ἕνας πρίτζηπας κι' ὁ Κολοκοτρώνης ἀρχιστράτηγος καὶ τ' ἀδέλφια τοῦ Κυβερνήτη μας καὶ οἱ φίλοι τοῦ Κολοκοτρώνη δικαιοκράτες· καὶ τότε ἡ πατρὶς λάβαινε τὴν τύχη της εἰς αὐτὸ— οἱ Ἕλληνες ραγιάδες αὐτεινῶν κι' αὐτεῖνοι ἀφεντάδες. Δι' αὐτοὺς κάψαμε τὰ σπίτια μας, δι' αὐτοὺς χάσαμε τοὺς ἀνθρώπους μας, δι' αὐτοὺς σκοτωθήκαμεν. Καὶ τηράξετε μεγάλη γνώση ὁποὺχουν ὅσοι πᾶνε εἰς τὴν Εὐρώπη — καὶ ἦρθαν νὰ μᾶς κυβερνήσουνε· νὰ γένουν οἱ Ρουμελιῶτες εἴλωτες αὐτεινῶν ! Δὲν θέλω νὰ κάμω καμμίαν παρατήρησιν ἐγὼ καὶ κάμετέ την ἐσεῖς οἱ ἀναγνῶστες, ἂν θἄμενε κανένας ζωντανὸς ἀπὸ αὐτοὺς διὰ νὰ μὴν τελεσφορήσῃ αὐτό. Ἦταν τυχερὸν καὶ μαθεύτηκε ὕστερα, ὁποῦ τό εἶδε καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος.

Ὅταν ὁ Κυβερνήτης μας ἔδειχνε πατριωτικὰ αἰστήματα, τὸν πίστεψαν ὡς ἀληθινὸν καὶ τὸν συντρόφεψαν οἱ τίμιοι ἄνθρωποι καὶ συνφώνως κυβερνήθη ὁ τόπος ἀγγελικά. Ὕστερα τραβήχτηκαν ὅλοι κ' ἔπεσε διχόνοια. Ὅταν ἦταν 'λικρινεῖς ἄνθρωποι μὲ τὸν Κυβερνήτη μας, ἦταν καλὴ κυβέρνηση. Ὅταν προσκολλήστη μὲ τὴν λοιμικὴ τῶν καλοθελητῶν τῆς πατρίδας, ὁποῦ μὄλεγε πρῶτα νὰ προσέχω ἀπ' οὗλους αὐτούς, ὅτ' εἶχε ὑποψίαν νὰ μὴν δὲν γυρίσουν μὲ τὴν 'Εξοχότη του, τότε αὐγερώθη[2]) κ' ἔγινε ἕνα μ' αὐτούς. Τοῦ λέγω· «Κυβερνήτη, αὐτεῖνοι κάνουν ἐκεῖνο, ἐκεῖνο, καθὼς μοῦ εἶπες νὰ προσέχω.—Αὐτεῖνοι εἶναι οἱ καλύτεροι ἄνθρωποι καὶ δὲν θέλω νὰ ἀκούγω κατηγορία δι' αὐτούς.—Τοῦ λέγω, δὲν τοὺς κατηγορῶ, ἀλλὰ μοῦ εἶπες μόνος σου νὰ προσέχω καὶ σοῦ τά εἶπα. Ὅταν ἡ 'Εξοχότη σου λὲς ὅτ' εἶναι καλοί, ἐγὼ δὲν ματαλέγω τίποτας. — Ἔλα τὸ γιόμα νὰ φᾶμε ψωμὶ καὶ σοῦ λέγω». Πῆγα. Τελειώνοντας τὸ φαγί, μοῦ λέγει· « Τοὺς μίλησα καὶ εἶναι σὲ ὀρθὸν δρόμον· καὶ νά εἰσαι φιλιωμένος κι' ὄμορφα εἰς τὴν 'πηρεσίαν σου. — Τοῦ λέγω, μὴ σὲ μέλει. Κι' ὅταν ἰδῇς τίποτα, παίδεψέ με».

Κ' ἐσεῖς οἱ ἀναγνῶστες τηρᾶτε, ὅσον καιρὸν ἦταν μὲ τὴν δικαιοσύνη, πῶς ἦταν ἡ πατρίδα· ὅταν πῆρε αὐτούς, ποῦ κατήντησε κι' αὐτὸς καὶ ἡ πα-

1) Ἦτο ὠφέλιμον εἰς αὐτόν. Βλ. σημ. α' τῆς σελ. 216.

2) Κατεπείσθη, προσεχώρησε, λέξις σπανία ἀπαντῶσα ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι.

τρίδα. Τηρᾶτε τὴς 'φημερίδες· θὰ ἰδῆτε αὐτοὺς ἀφεντάδες καὶ ὅλους τοὺς τίμιους κατατρεμένους ἀπ' οὔλους αὐτούς. Τότε χάθη καὶ τ' ὄνομα 'Αγιάννης καὶ τὸν ἔλεγαν ἀπατεῶνα. Ὅτι ἡ δυστυχισμένη πατρίδα εἶναι ἀτυχὴς ἀπὸ κυβέρνησιν ἀρχὴ ὡς τώρα. 'Ο Θεὸς ἂς τὴν κυβερνήσῃ καὶ σωθῇ κατὰ τοὺς ἀγῶνες της.

'Ο 'Υψηλάντης εἶδε τὸν δόλον τοῦ Κυβερνήτη — δὲν μπόρεσε νὰ τὸν βάλῃ εἰς τὸν ὅρκον του. Τότε ἄρχισε νὰ τὸν κατατρέχῃ κ' ἔβαλε τὸν μαρσιάλη 'Αγουστῖνο[1]) καὶ τόκανε χιλιάδες ἀντενέργειες νὰ τὸν βγάλῃ ἀπὸ αὐτείνη τὴν θέσιν, νὰ τὸν ἀφήσῃ μόνον του. Τότε, διὰ νὰ 'πιτύχουν αὐτό, ἔκαναν τοὺς ἀνθρώπους, ὁποῦ ἦταν εἰς τὴς χιλιαρχίες ἀσήμαντοι μὲ μικρὸν βαθμόν, τοὺς ἔδινε ἀνώτερον ὁ 'Αγουστῖνος καὶ τράβαγε πολλοὺς τοιούτους ἀπὸ τὴς χιλιαρχίες τοῦ 'Υψηλάντη· κ' ἔφκειασε ἀξιωματικοὺς πλῆθος τοιούτους κι' ἀδίκησε ἐκείνους ὁποῦχαν δικαιώματα. Καὶ τοιούτως ἔκαμε κι' ὁ 'Αγουστῖνος σῶμα τραβῶντας κι' ἀπὸ τὸν 'Υψηλάντη κι' ἀπὸ τὸν Τζούρτζη. Οἱ Ἕλληνες φτωχοὶ καὶ πήγαιναν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυβερνήτη. Οἱ Ρουμελιῶτες ἔβλεπαν τὸν χαμὸ τῆς Ρούμελης κι' ὅλο γιόμωζε νέους Τούρκους. 'Ο Κυβερνήτης δὲν ἤθελε νὰ βγοῦνε ἀσκέρια ἔξω. Οἱ φίλοι του οἱ Ρουμελιῶτες, ὁ Παπαπολίτης κι' ἄλλοι, ἔγραψαν τοῦ Κυβερνήτη ὅτι « εἰς τὴν Πάτρα καὶ Καστέλλια κουβαλοῦνε πλῆθος ζαϊρὲ οἱ Τοῦρκοι καὶ πᾶρε μέτρα ». Τότε ὁ Κυβερνήτης στέλνει τὸν Τζαβέλα μὲ τὴν χιλιαρχίαν του εἰς τὸ Λιδορίκι. 'Σ τὴν χιλιαρχία ἦταν ὅλο Ρουμελιῶτες, οἱ περισσότεροι Λιδορικιῶτες καὶ Κραβαρῖτες κι' ἀπὸ αὐτὰ τὰ μέρη. Συνομίλησαν ὅλοι, βλέποντας τὴν πατρίδα τους καὶ τὰ σπίτια τους γιομᾶτα Τούρκους· τοῦ λένε τοῦ Τζαβέλα· « Θὰ βαρήσουμεν τοὺς Τούρκους ». Τότε στανικῶς ὁ Τζαβέλας, ὅτι θανἄμενε μόνος του καὶ μποροῦσε νὰ κιντυνέψῃ (ὅτι συνάχτηκαν ὅλοι οἱ κάτοικοι Λιδορικιοῦ καὶ Κράβαρι), βάρεσε εἰς τὸ Λιδορίκι, ἡ χιλιαρχία καὶ οἱ κάτοικοι, καὶ τοὺς χάλασαν καὶ τοὺς διῶξαν τοὺς Τούρκους ἀπὸ 'κεῖ. Ἦταν καὶ εἰς τὸ Κράβαρι Τοῦρκοι. Πιάσαν τὰ στενὰ οἱ ντόπιοι καὶ οἱ ἄλλοι, τοὺς σκότωσαν καὶ πιάσαν καὶ τὸν Πρεβίστα καὶ ἄλλους πολλοὺς Τούρκους ζωντανούς. Τότε ὁ καλὸς κι' ὁ ἀγαθὸς πατριώτης ὁ 'Υψηλάντης ἔστειλε καὶ τὸν Στράτο μὲ τὴν χιλιαρχία του κι' ἀνταμώθηκαν ὅλοι μὲ τὸν Τζαβέλα καὶ κατοίκους καὶ πολέμησαν παντοῦ τοὺς Τούρκους· καὶ εἰς Καρπενῆσι τοὺς χάλασαν κι' ἀπὸ 'κεῖ. Καὶ συνχρόνως ἐβῆκε κι' ὁ 'Υψηλάντης καὶ τοὺς πολέμησε παντοῦ τοὺς Τούρκους μ' ὅλες τὴς χιλιαρχίες. Κι' ἀφάνισαν τοὺς Τούρκους καὶ λευτέρωσαν τὴν 'Ανατολικὴ Ἑλλάδα.

Εἰς τὴν Φήβα εἶχαν οἱ Τοῦρκοι ὀρδί. Ρίξαν καὶ οἱ ἐδικοί μας καὶ πολέ-

1) 'Αρχιστράτηγον (maréchal γαλλ.). Βλ. Περραιβοῦ «Πολ. ἀπομν.» τόμ. Β', σ. 177.

μησαν τοὺς Τούρκους καμπόσον καιρόν· ὅτι πήγαιναν κι' ἀπὸ τὴν Ἔγριπον πλῆθος Τοῦρκοι. Καὶ πολεμοῦσαν νύχτα καὶ ἡμέρα ἀντρείως, οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἕλληνες, καὶ σκοτώνονταν κι' ἀπὸ τόνα τὸ μέρος κι' ἀπὸ τ' ἄλλο.

Ὁ Γκενεράλη Τζούρτζης ἦταν εἰς τὴν ὀργὴ τοῦ Κυβερνήτη μας κι' ὅσοι ἦταν μαζί του. Πολεμοῦσαν γενναίως εἰς τὸ Μακρυνόρο κι' ἀλλοῦ. Δὲν μποροῦσαν νὰ περάσουνε ζαϊρέδες οἱ Τοῦρκοι καὶ παραδόθηκε ἡ Βόνιτζα, ὁ Κραβασαρᾶς, τὸ Μισολόγγι καὶ τ' ἄλλα τὰ μέρη ὁποῦ βαστοῦσαν οἱ Τοῦρκοι. Ὁ Ἔπαχτος μόνον δὲν παραδόθη κ' ἔστειλε ὁ Κυβερνήτης τὸν Ἀγουστῖνο μ' ὅσους εἶχε τζοανταραίγους [1]) δικούς του κι' ἄλλους ὁποῦ γύρισαν μὲ τὸ μέρος του ἀγορασμένους. Καὶ πῆγε καὶ ἡ φεργάδα ἡ «Ἑλλὰς» κι' ἄλλα καράβια. Ἦταν κ' ἕνα Ρούσσικον. Ἐπῆγαν εἰς τὸν Ἔπαχτο καὶ στέκονταν ἐκεῖ. Πῆγε κι' ὁ Παπαρρηγόπουλος [2]) νὰ προσκυνήσῃ τὸ κάστρο, δὲν στάθη τρόπος.

Ἀφοῦ εἶδαν ὁ κόσμος ὅτι ὁ Κυβερνήτης κυβερνοῦσε τοῦ κεφαλιοῦ του, τότε ἄρχισαν νὰ τοῦ γυρεύουν Ἐθνικὴ Συνέλεψη. Ὁδήγησε παντοῦ τοὺς διοικητὰς καὶ συντρόφους του, ἔδωσε καὶ τὰ μέσα τὰ χρηματικὰ νὰ κάμουν τὴς ἐκλογὲς τῶν πληρεξουσίων μὲ τὸ πνεῦμα του καὶ νὰ ἐκλένε αὐτὸν πληρεξούσιον καὶ ὅ,τι νὰ τοὺς λέγῃ ἐκεῖνο νὰ κάνουν [3]). Ἀφοῦ τελείωσε αὐτὸ παντοῦ, πῆρε τὸν Κολοκοτρώνη καὶ Νικήτα κ' ἐμένα ὡς Γενικὸν Ἀρχηγὸν τῆς ἐκτελεστικῆς δύναμης καὶ πήγαμε γύρα τὴν Πελοπόννησο ὡς τὴν Πάτρα. Ἐβγαιναν οἱ ἄνθρωποι καὶ τὸν προϋπαντοῦσαν μίαν ὥραν δυὸ μακρυὰ καὶ τὄστρωναν δάφνες. Δὲν τὸν εἶχε νοιώσῃ ἀκόμα ὁ μικρὸς λαός. Τοὺς σύναζε ὅλους κ' ἔκανε μὲ τὰ λόγια τοὺς φτωχοὺς πλούσιους. Τὸν καθέναν τὸν ἀνάπευε εἰς τὴν αἴτησίν του καὶ κατάιφερε τὸν κόσμο, ὅταν ἔγιναν οἱ ἐκλογές, νὰ τὸν κάμουν οἱ περισσότερες ἐπαρχίες αὐτοπληρεξούσιον καὶ ὅ,τι λέγῃ αὐτὸς ἐκεῖνο νὰ κάνουν οἱ πληρεξούσιοι τους [4]).

Σ τὴν Πάτρα ἦταν κι' ὅλοι οἱ Ἀρτηνοὶ συνασμένοι καὶ ἤρθαν εἰς τὸ κονάκι μου νὰ μὲ κάμουν πληρεξούσιον τους. Δὲν ἤθελα. Τὸ μαθαίνει ὁ Κυβερνήτης, μὲ βιάζει νὰ δεχτῶ. Τοῦ λέγω· «Δὲν ἔχω ἱκανότη καὶ δὲν ἀπατῶ τοὺς ἀνθρώπους». Μ' ἔβγιασε πολύ· τὸ ἄφησα, χωρὶς νὰ τὸ δεχτῶ. Εἰς τ' Ἀρ-

---

1) Σωματοφύλακας εἰρωνικῶς.

2) Ὁ Ἰωάννης Παπαρρηγόπουλος διερμηνεὺς τοῦ Ρωσσικοῦ στόλου.

3) Πλεῖστα τῶν πρακτικῶν ἐκλογῆς, δι' ὧν ἐξελέγετο «αὐτοπληρεξούσιος» ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας καὶ μετ' αὐτὸν ἀνεγνωρίζοντο οἱ τακτικοὶ πληρεξούσιοι, εὑρίσκονται παρὰ τῷ ἐκδότῃ. Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν συνάγεται ὅτι συνετάχθησαν πάντα τῇ ὑποδείξει ἢ ὑποβολῇ τῶν κατὰ τὰ διάφορα τμήματα διοικητῶν ἢ ἐπιτρόπων.

4) Ἡ περιοδεία αὕτη διήρκεσεν ἀπὸ τῶν μέσων Μαρτίου ἕως μέσων Ἀπριλίου. Βλ. «Γενικὴν Ἐφημερίδα» ἀριθ. 23 καὶ 30 τοῦ 1829.

γος ἐδῶ μόστειλαν τὸ πληρεξούσιον καὶ τὸ δέχτηκα. Πήγαμεν εἰς τὸν κόρφον τοῦ Ἐπάχτου εἰς τὸ καράβι τὸ Ρούσσικον — ἦταν καὶ τὰ δικά μας — κ' ἐκεῖ σταθήκαμεν καὶ παραδόθη ὁ Ἔπαχτος· καὶ σηκωθήκαμεν καὶ γυρίσαμεν ἀπὸ Βοστίτζα καὶ Μέγα Σπήλαιον κι' ὅλα τὰ μέρη ὁποῦ δὲν διαβήκαμεν. Καὶ κατηχήσαμεν τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἤρθαμεν εἰς τ' Ἀνάπλι. Σὰν ἔμαθε ὁποῦ μοῦρθε τὸ πληρεξούσιον τῶν Ἀρτηνῶν, μὲ φώναξε, μὲ διάταξε. μοῦδωσε καὶ πεντακόσια γρόσια διὰ χαρτζιλίκι. Τὰ πῆρα διὰ νὰ τοῦ δείξω ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι φτωχοί, διὰ νὰ φᾶνε κομμάτι ψωμί, ὁποῦ μεῖναν δυστυχεῖς· ἀλλὰ τὴν πατρίδα τους τὴν φυλᾶνε ὡς πατρίδα.

Ἄρχισε ἡ Συνέλεψη ἔξω εἰς τ' ἀφιθέατρο εἰς τ' Ἄργος — τὄφκειασε ὁ Κυβερνήτης ἀξιόλογα[1]). Κ' ἔβαλε καπιστράνες κ' ἔδεσε τὰ γομάρια ὁποῦ ὁδήγησε τοὺς ἀνθρώπους καὶ σύναξε[2]). Τότε διάταξε τὸν Νικήτα φρουρὰ τῆς Συνέλεψης. Πολλοὶ πληρεξούσιοι θέλαν ἐμένα. Ἐγὼ τοὺς εἶπα· «Τὸ ἴδιον εἶναι, ἢ ἐγώ εἰμαι ἢ ὁ Νικήτας». Μοῦ εἶπε ὁ Κυβερνήτης νἄχω ἀνθρώπους νὰ προσέχω κ' ἐγώ. Ἡσύχασα τοὺς βουλευτάς, ὁποῦ μὲ ζητοῦσαν, νὰ μὴ γένῃ σκίσμα. Ἄρχισε ἡ Συνέλεψη. Εἶχαν μαζωχτῇ οἱ συντρόφοι τοῦ Κυβερνήτη μας, ὁποῦ τὸν εἶχαν αὐτὸν διορίσῃ πληρεξούσιον 'σ τὸ κάθε μέρος οἱ διοικηταί του — καὶ οἱ πληρεξούσιοι ὅλοι ν' ἀκοῦνε τὸν Κυβερνήτη μας, ὅ,τι τοὺς λέγῃ ἐκεῖνο νὰ κάνουν. Ὅτι τὸ περισσότερον μέρος δὲν τὸν γνωρίζει ἀκόμα· δὲν ἐβῆκε ἡ προσωπίδα νὰ γνωριστοῦν τὰ πατριωτικά του φρονήματα. Καὶ κατὰ ὁποῦ τοὺς ὁδήγησε ἦταν οἱ περισσότεροι μὲ τὸ πνεῦμα του καὶ κόλακες· κ' ἔκανε ὅ,τι ἤθελε — καλὸ δικό του, ζημιὰ τῆς πατρίδας[3]).

Μίαν ἡμέρα εἶχε ὁδηγήσῃ ἕνα τζιράκι του τὸν Μαῦρον — ἦταν πληρεξούσιος ἀπὸ τὰ νησιὰ κ' ἦρθε ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, ὁποῦ σπούδαζε, μὲ γυαλιὰ εἰς τὰ μάτια, βουλευτής[4]). Βγαίνει εἰς τὸ βῆμα, λέγει· «Ἔχομεν μεγάλες χά-

---

1) Ἡ Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις συνῆλθεν ἐν Ἄργει τὴν 11ην Ἰουλίου 1829. Κατὰ τὴν ἕκτην συνεδρίασιν τοῦ σώματος, τὴν 18 Ἰουλίου, ἡ «ἐπὶ τῶν Ἀντιπροσωπικῶν Ἐγγράφων Ἐξεταστικὴ Ἐπιτροπὴ» παρουσίασε τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς δι' ἧς προετείνετο ἡ ἔγκρισις τῆς ἐκλογῆς τῶν πληρεξουσίων Ἄρτης Ἰωάννου Μακρυγιάννη καὶ Γεωργίου Μόστρα καὶ ἄλλων, ἡ δὲ Συνέλευσις ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν τῆς ἐπιτροπῆς. Πλὴν τῶν πληρεξουσίων Ἄρτης μετεῖχον τῆς Συνελεύσεως οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ἠπείρου, πέντε τὸν ἀριθμόν, καὶ οἱ τοῦ Σουλίου δύο. Ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 5ης Αὐγούστου ἡ Συνέλευσις συνέστησεν εἰς τὴν «ἄμεσον πρόνοιαν τῆς Κυβερνήσεως» τὴν ἀναφορὰν τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη (καὶ ἄλλων τινῶν), δι' ἧς ἀπήτει τοὺς καταβληθέντας ἐξ ἰδίων μισθοὺς εἰς τοὺς στρατιώτας κατὰ τὰς ἐκστρατείας Νεοκάστρου καὶ Ὕδρας. (Βλ. τὴν ἀναφορὰν ταύτην τοῦ Μακρυγιάννη ἐν τῷ Δ' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 25 Ἰουλίου 1829. Παράβ. αὐτόθι καὶ ἔγγραφα ὑπὸ χρονολογίαν 5—15 Μαρτίου 1830.

2) Ὡδήγησε τοὺς διοικητὰς καὶ δι' αὐτῶν ἐξέλεξε τοὺς πληρεξουσίους πιστοὺς ἑαυτῷ.

3) Βλ. τὴν «Ἐπιστολὴν ἐκ Σαλαμῖνος» σελ. 15.

4) Ὁ Φραγκίσκος Κ. Μαῦρος ἦτο πληρεξούσιος Πάρου.

ριτες εἰς τὸ στρατιωτικὸν τῆς θαλάσσης καὶ ξερᾶς, ὅτι σκοτώθηκαν, θυσιάστηκαν διὰ τὴν πατρίδα. Καὶ ἡ πατρίδα δι' αὐτὰ ὅλα τοὺς ἔδωσε τὸ δικαίωμα κ' ἔχει καὶ τὸ στρατιωτικὸν πληρεξούσιους. Καὶ ὡς τώρα ἦταν εἰς τὰς ἄλλες Συνέλεψες· τώρα νὰ πάψῃ». Κι' ἀφοῦ μίλησε πολύ, λέγει τοῦ προέδρου νὰ τὸ κανονίσῃ. Ὅτι ἦταν καμπόσοι πληρεξούσιοι, θαλασσινοὶ καὶ τῆς ξερᾶς στρατιωτικοί, καὶ δὲν τοὺς ἔδιναν χέρι, ὅτι δὲν παῖζαν τὸν ἄσο τους, νά ἦταν μὲ τὸ πνεῦμα τους. Εἰς αὐτὸ ὅλοι ὁποῦ ἦταν ἐκεῖ, τόσοι ὁπλαρχηγοὶ σημαντικοὶ Πελοπόννησος, Σπάρτης, Ρούμελης καὶ νησιῶν, δὲν κρένει κανένας. Τότε σηκώνομαι ἐγώ, τοὺς λέγω· «Κύριε Πρόεδρε! Ἡ μάθηση δὲν μὲ βοηθάγει οὔτε καὶ εἰς τὸ βῆμα νὰ μιλήσω, οὔτε καὶ ἀπὸ τὸν τόπο μου. Ὅμως ἡ ἀδικία μοῦ δίνει τὸ θάρρος νὰ μιλήσω ἁπλά, ὅπως μπορῶ. Ὁ κύριος Μαῦρος ἔχει δίκιον ὁποὺ καμεν τόσα 'γκώμια τοῦ στρατιωτικοῦ θαλάσσης καὶ ξερᾶς. Κι' ὄντως ἀγωνίστη πατριωτικῶς· ἡ πατρὶς τὸ βράβεψε διὰ ὅλα αὐτὰ καὶ τὄδωσε τὸ δικαίωμα νἄχῃ πληρεξούσιους. Τώρα τοῦ ὑστερεῖ αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Ἔχει δίκιον ὁ κύριος Μαῦρος νὰ λέγῃ αὐτό, ὅτι ὅταν πολεμούσαμεν ἐμεῖς καὶ σκοτωνόμαστε, ὁ κύριος Μαῦρος πῆγε εἰς τὴν Εὐρώπη μὲ δυὸ μάτια καὶ γύρισε μὲ τέσσερα — σπούδαξε κ' ἔβαλε καὶ γυαλένια μάτια. Εἶδε καὶ εἰς τὴν Εὐρώπη ὁποῦναι στρατέματα, καὶ θαλασσινὰ καὶ στεργιανά, καὶ δὲν ἔχουν πληρεξούσιους. Δὲν ρωτοῦσε ὁ κύριος Μαῦρος διατὶ δὲν ἔχουν; Νὰ τοῦ τὸ εἰπῶ ἐγώ: Ὅτι αὐτεῖνοι πλερώνονται βαρυοὺς μιστούς, θαλασσινοὶ καὶ στεργιανοί, καὶ τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου, ὅπλα καὶ καράβια καὶ ζωοτροφίες, εἶναι ἐθνικά. Ἀφοῦ εἶναι ὅλα ξένα αὐτὰ καὶ πλερώνονται κ' οἱ ἴδιοι, τί πληρεξούσιους θέλουν; Αὐτεῖνοι εἶναι κοπέλια, μιστωτοὶ τοῦ ἔθνους τους. Οἱ Ἕλληνες, κύριε Μαῦρο καὶ Τάτζη Μαγγίνα (ὅτι μίλησε κι' αὐτὸς συχρόνως μὲ τὸν Μαῦρον μίαν γνώμη), οἱ Ἕλληνες, κύριοι, ἔβαλαν τὴν ζωή τους πρῶτα, τὸ ντουφέκι τους, τὸ ψωμί τους, τὸ καράβι τους καὶ κατάστασίν τους μέσα εἰς τὸ καράβι, καὶ μ' αὐτὰ ἀνάστησαν τὴν πατρίδα καὶ θέλει ὁ ἀγωνιστὴς τὸν πληρεξούσιον του νὰ τοῦ μιλήσῃ τὰ δίκια του, νὰ λάβῃ τὰ δικαιώματά του, ὅτ' εἶναι ἀγωνιστὴς καὶ λευτερωτὴς τῆς πατρίδος, δὲν εἶναι κοπέλι. Ὅταν λάβῃ ὁ καθεὶς τὸ δίκιον του, τότε ἐκεῖνοι ὁποῦ θὰ μποῦνε εἰς 'πηρεσίαν τῆς πατρίδος, ἀφοῦ θά εἶναι κοπέλια, δὲν θἄχουν πληρεξούσιους· ὅμως ἐμεῖς πρέπει νἄχωμεν πληρεξούσιους ὅσο νὰ θεωρήσουμε τὰ δίκια μας. Ὅτι ὅλοι οἱ πολιτικοὶ πλερώνονται χοντροὺς μιστοὺς καὶ τῶν στρατιωτικῶν τοὺς δίνουν ἀπὸ μίαν ὁμολογίαν εἴκοσι πέντε γρόσια τὸν μῆνα. Καὶ νὰ μὴν γένῃ αὐτό, Κύριε Πρόεδρε — καὶ τότε δὲν θὰ ἰδῇ ἀπὸ 'μᾶς ἐδῶ μέσα ἕνας τὸν ἄλλον. Τοῦ κυρίου Μαύρου καὶ Μαγγίνα κι' ἀλλουνῶν τοὺς δίνει χέρι, δὲν μᾶς δίνει ἐμᾶς». Τότε αὐτεῖνοι ἐπιστήριξαν τὴν ἰδέα τους. Σηκώθηκαν ὅλοι οἱ στρατιωτικοί, θα-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

λασσινοὶ καὶ στεργιανοί, κ' ἐπιστήριξαν τὴν δική μου. Κ' ἔμεινε ἡ δική μου πρόταση[1]).

Μαθαίνοντας αὐτὸ ὁ Κυβερνήτης μὲ πῆρε εἰς τὴν ὀργή του — ὅτι ἔχασε καὶ τὰ πεντακόσια γρόσια ὁποῦ μόδωσε· δὲν μὲ δέχονταν νὰ παρουσιαστῶ ὁμπρός του. Μ' ὑπομονὴ παρουσιάστηκα. Τοῦ λέγω· «Ξέρεις, Κυβερνήτη μου, τί κάμαν αὐτεῖνοι οἱ πληρεξούσιοι; Κάμαν τέτοια πρότασιν. Κι' ὁ λαός, ὅλοι οἱ ἀγωνισταί, ἤθελαν νὰ τοὺς λιθοβολήσουν καὶ ὕστερα νὰ ριχτοῦν καὶ εἰς τὴν 'Εξοχότη σου. Τὸ πῆρα χαμπέρι αὐτὸ καὶ μίλησα 'σ τὴν Συνέλεψη καὶ εἶπα τοῦ λαοῦ ὅτι μοῦ εἶπες ἡ 'Εξοχότη σου νὰ μιλήσω. Κι' ὅποιος σοῦ μιλήσῃ, νὰ εἰπῇς ὅτι δὲν τ' θελες καὶ μοῦ εἶπες νὰ μιλήσω ἐγώ. Εἶναι κι' ἄλλο ἕνα ὁποῦ μάθαν οἱ ἄνθρωποι· θέλει ἡ Συνέλεψη νὰ κάμῃ εὐγενεῖς. Καὶ 'σ αὐτὸ ἀναντιώθηκαν οἱ ἄνθρωποι καὶ θὰ κάμουν κίνημα νὰ μᾶς βαρέσουν. Καὶ τοὺς μίλησα καὶ δι' αὐτὸ νὰ ἡσυχάσουνε, ὅτι ἡ 'Εξοχότη σου δὲν τοὺς ἀφίνεις νὰ κάμουν παρόμοια. Καὶ νὰ μὴν γένῃ τίποτας καὶ χαθοῦμεν». Πῆρε ἡ 'Εξοχότη του εὐχαρίστησιν ὁποῦ ἀγρυπνῶ καὶ μίλησε καὶ τῶν ἐδικῶν του νὰ μὴν ξανακάμουν τέτοια πρότασιν. Ὅτ' ἤθελαν νὰ κάμουν σύστημα νά εἶναι αὐτεῖνοι ἀπόλυτοι ἀφεντάδες μας κ' ἐμεῖς εἵλωτές τους, νά ἤμαστε μὲ τρύπιες σκούφιες. Μίλησα καὶ καμποσουνῶν καὶ φοβέριζαν, νὰ φαίνεται ὅτ' εἶναι αὐτεινῶν κινήματα[2]).

Ὁ Κυβερνήτης ἔκαμεν μὲ τοὺς πληρεξούσιους ὅσα τοῦ ἦταν ἀναγκαῖα. τοὺς ἀγόρασε — καὶ ἦταν καὶ δικοί του. Τότε ἔκαμε καὶ μίαν γερουσίαν ὅλο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀγορασμένους, καὶ κυβερνιώμαστε μὲ τέτοια δικαιοσύνη[3]). Ἄρχισαν ὁ κόσμος νὰ ξυπνοῦν καὶ νὰ καταλαβαίνουν ὅτι δὲν εἶναι ὁ Ἁγιάννης, εἶναι ὁ Καποδίστριας. Τότε βγαῖναν τ' ἀγαθά του αἰστήματα ἔξω αὐτεινοῦ καὶ τῆς συντροφιᾶς του. Ὁρκίζονται νά εἶναι ὑπὲρ τῆς Ρουσσίας. Καὶ ὅσοι μπαίνουν εἰς αὐτὸ εἶναι οἱ πιστοί· οἱ ἄλλοι κακοὶ πατριῶτες καὶ κατατρέχονται. Καὶ γιομίζει ἡ συντροφιά τους ἀπὸ τοιούτους συντρόφους[4]). Οἱ με-

1) Περὶ τῆς συζητήσεως ταύτης οὐδεὶς λόγος γίνεται ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς τῆς Συνελεύσεως.

2) Εὐφυῶς καὶ πολιτικῶς ἐπραγματεύθη ὁ Μακρυγιάννης τὸ ζήτημα τῶν «πληρεξουσίων τῶν ἁρμάτων», ὅπερ πολλὰς δυσχερείας καὶ κινδύνους ἠδύνατο νὰ παράσχῃ τῇ Κυβερνήσει. Ἀφοῦ ἐπέτυχεν ἐν τῇ Συνελεύσει τὴν ἀπόρριψιν τῆς προτάσεως τοῦ Μαύρου, ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Κυβερνήτου πᾶσαν αἰτίαν δυσαρεσκείας τῶν στρατιωτικῶν, παρασχὼν αὐτῷ τούτῳ τὸ ἐνδόσιμον νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην σύμφωνον ἐκ τῶν προτέρων πρὸς τὴν τοῦ Μακρυγιάννη.

3) Ἡ Γερουσία διωρίσθη τὴν 14ην Αὐγούστου 1829.

4) Νοεῖται ἐνταῦθα ἡ θρυλουμένη ἑταιρία τοῦ «Φοίνικος» περὶ ἧς γράφει τινὰ ὁ Θειρσιος, ἀλλ' ἧς τὴν ὕπαρξιν ἀρνεῖται ὁ Σπηλιάδης ἐν τῇ «Refutation». Φαίνεται δ' ὅτι συνεστάθη αὕτη ὡς ἀπάντησις εἰς τὴν ἑτέραν ἐν Ὕδρᾳ συσταθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀντιπολιτευομένων ἑταιρίαν ταῦ «Ἡρακλέους», ἧς τὴν ὕπαρξιν ὁμοίως ἀρνοῦνται οἱ ἐκ τούτων κατὰ

γάλοι ἄντρες, ὅταν βρίσκωνται, εἶναι πολυτίμητο τζιβαϊρκόν· τότε σώνουν ἔθνη. Ὅμως νά εἶναι κατὰ τ' ὄνομα καὶ τὰ ἔργα. Ὁ Κυβερνήτης δεν θέλει ν' ἀκούγῃ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες σωτῆρα καὶ δεύτερον Θεόν τους[1]· θέλει νά εἶναι δοῦλος μιᾶς δύναμης, νὰ τῆς κάμῃ δούλεψη—νὰ χύσῃ ἕνα φλυτζάνι γλυκὸ νερὸ νὰ γλυκάνῃ τὴν θάλασσα[2]. Καὶ τόνα τὸ μέρος ποταπότη ἔχει καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος ἀλαιρμαγίαν. Ὁ Θεὸς οὔτε τοῦ ἑνοῦ τὸ κέφι θὰ κάμῃ, οὔτε τοῦ ἀλλουνοῦ τὸν δόλον. Ὅ,τ' εἶπε αὐτός, ὁ δίκιος βασιλέας, ἐκεῖνο θὰ γένῃ.

Ὁ Ὑψηλάντης μὲ τὴς χιλιαρχίες εἰς Φήβα εἶχαν τόσους μῆνες πόλεμον· καὶ πολέμησαν γενναίως καὶ τὰ δυὸ μέρη. Ἦρθε κ' ἕνας πασιᾶς μ' ἕξι χιλιάδες ταχτικόν· καὶ πολέμησαν κι' αὐτεῖνοι. Καὶ θέλησε νὰ φύγῃ διὰ Ζιτοῦνι· καὶ οἱ Ἕλληνες πιάσαν τὴν Πέτρα καὶ τὸν πολέμησαν ἀντρείως τόσες ἡμέρες καὶ δὲν μπόρεσαν νὰ περάσουνε. Τότε κάμανε συνθῆκες μὲ τοὺς Ἕλληνες καὶ πέρασαν μὲ ρεέμια. Κ' ἔκαμεν τιμὴ τῆς πατρίδος ἡ τιμιότη ὁποῦ στάθη εἰς τὴν συνθήκη. Κι' αὐτὸ τὸ χρωστοῦμεν εἰς τὸν ἀγαθὸν Ὑψηλάντη [3].

Ὅσα ὁ Κυβερνήτης ἔταζε τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς κατάφερε κ' ἔκαμαν τὴν Συνέλεψη καθὼς τὴν ἤθελε, ἔγιναν ἀνάποδα. Καὶ οἱ ἀναντίοι φωτίσανε τὸν λαὸν καὶ εἶδε καὶ μόνος του. Ἡ Κυβέρνηση ἄρχιζε νὰ μαυρίζῃ πολὺ κ' ἔχασε ὅλως διόλου. Τότε μίαν ἡμέρα μὲ φωνάζει εἰς τ' Ἀνάπλι ὁ Κυβερνήτης καὶ μοῦ λέγει νὰ πάγω γύρα εἰς τοὺς νομοὺς νὰ τηράξω τοὺς ἀνθρώπους πῶς φέρνονται εἰς τὴν 'πηρεσία καὶ νὰ μάθω καὶ τί τρέχει. Σηκώθηκα πῆγα εἰς τὴν Τροπολιτζά. Ἔφκειασα μιὰ εἰδοποίησιν εἰς τοὺς δημογέροντες καὶ διοικητὴ νὰ μοῦ εἰποῦνε πῶς περνοῦν μὲ τὴν ἐκτελεστικὴ δύναμη. Μ'λεγαν ἐνγράφως παντοῦ ἦταν εὐκαριστημένοι [4]. Ἐκεῖ ὁποὺκανα αὐτὲς τὴς ξέταξες ρώταγα πολλοὺς τί εἶναι τὰ παράπονά τους καὶ βαστοῦσα ἕνα ριπόρτο τοῦ

τοῦ Καποδίστρια γράψαντες. Περὶ ἀμφοτέρων τούτων τῶν μυστικῶν σωματείων ὀλίγα τινὰ γνωρίζομεν. Περὶ τῆς ἑταιρίας τοῦ Ἡρακλέους βλ. «Γεν. Ἐφημ.» τῆς 11ης Ἰουνίου 1832 καὶ κατωτέρω σελ. 267.

1) Δὲν θέλει ν' ἀκούῃ νὰ τὸν λέγουν σωτῆρα καὶ δεύτερον θεόν τους.

2) Δηλαδὴ αἱ πρὸς τὴν Ρωσσίαν ὑπηρεσίαι τοῦ Καποδίστρια μικρὰν ἀξίαν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι παρ' αὐτῇ.

3) Ἡ μάχη τῆς Πέτρας ἐγένετο τὴν 12ην Σεπτεμβρίου 1829.

4) Ὁ Μακρυγιάννης ἀπεστάλη εἰς ἐπιθεώρησιν καὶ ἀναδιοργάνωσιν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐκτελεστικῆς δυνάμεως κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1829. Ἐπὶ τῇ ἀφορμῇ ταύτῃ ἀνενεώθη καὶ ὁ διορισμὸς αὐτοῦ ὡς Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως τῆς Πελοποννήσου. Ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ αὐτοῦ ὑπάρχουσι περὶ τὰ εἴκοσιν ἔγγραφα ἀποσταλέντα αὐτῷ παρ' Ἐκτάκτων Ἐπιτρόπων, Προσωρινῶν Διοικητῶν, Ἐπαρχιακῶν δημογερόντων, Γενικῶν ἀστυνόμων κλπ., δι' ὧν βεβαιοῦται ἡ καλὴ διαγωγὴ τῶν κατὰ τόπους φρουρῶν. (Βλέπε τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐν τῷ Δ' τόμῳ φέροντα χρονολογίας ἀπὸ τῆς Ὀκτωβρίου ἕως 9ης Νοεμβρίου). Τὴν 27ην Νοεμβρίου ἐνεκρίθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τῶν Ναυτικῶν Γραμματέως Βιάρου Καποδίστρια γρόσια ἑξακόσια ὑπὲρ τοῦ Μακρυγιάννη ὡς ὁδοιπορικὰ ἔξοδα (βλ. Δ' τόμ.).

κάθε μέρους, τί ἀδικία τοὺς γένεταν. Τὴν περισσότερη ἀγανάχτησιν εἶχαν ἀπὸ τὸν Βιάρο, Ἀγουστῖνο καὶ Γενναταῖ [1]).

Ἀνάμεσα Πάτρα καὶ Γαστοῦνι εἶναι ἕνα χωριὸν τὸ Μέγα Σπήλαιγο. Ἔκαμα κονάκι ἐκεῖ. Μοῦ παραπονιῶνται οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὴν τυραγνίαν ὁποῦ δοκιμάζουν ἀπὸ τοὺς καλογέρους· ὅ,τι παίρνουν τὸ ἁρπάζουν αὐτεῖνοι. Εἶχα κονάκι 'σ ἑνοῦ παππᾶ τὸ σπίτι. Τότε τοὺς λέγω· «Σὰν τραβᾶτε τόση τυραγνίαν, δὲν τὸ ἀφίνετε τὸ χωριόν σας νὰ φύγετε νὰ πᾶτε 'σ ἄλλο χωριὸν ἐθνικόν, ὁποῦναι τόσα; » Μοῦ λέγει ἡ παππαδιά· «Ὅταν ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι, ἐμεῖς ἤμαστε μέσα εἰς τὸ βάλτο, 'σ τὸ νερὸ τόσες ψυχές, νὰ γλυτώσουμεν· καὶ ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι καὶ μᾶς πιάσανε· καὶ ἦταν τὸ σῶμα μας καταματωμένο ἀπὸ τὶς ἀβδέλλες—μᾶς φάγαν· καὶ τὰ παιδιὰ πεταμένα μέσα — γιομᾶτο τὸ νερό, σὰν μπακακάκια πλέγαν· κι' ἄλλα ζωντανὰ κι' ἄλλα τελείωναν. Καὶ μ' ἔπιασαν οἱ Τοῦρκοι καὶ μὲ κοιμήθηκαν τριάντα ὀχτώ· καὶ μ' ἀφάνισαν κ' ἐμένα καὶ τὶς ἄλλες. Διατί τὰ τραβήσαμεν αὐτά; Δι' αὐτείνη τὴν πατρίδα. Καὶ τώρα δικαιοσύνη δὲν βρίσκομεν ἀπὸ κανέναν· ὅλο δόλο καὶ ἀπάτη». Κ' ἔκλαιγε μὲ πικρὰ δάκρυα. Τὴν παρηγόρησα. Μὲ πῆρε τὸ παράπονο κ' ἔκλαψα κ' ἐγώ. Πῆγαν τὰ παιδιὰ νὰ βάλουν εἰς τὸ μετόχι τ' ἄλογό μου, τὸ παίρνουν οἱ καλογέροι τ' ἀπολοῦνε ἔξω καὶ κλείνονται μέσα. Εἶναι σὰν κάστρο. Τοὺς λένε τὰ παιδιά· «Εἶναι τοῦ Μακρυγιάννη τ' ἄλογον». Κρίναν τόσα ἀναντίον μου. Τότε λέγω τῶν παιδιῶν· «Ἀπάνου τους νὰ τοὺς πιάσωμεν!» Πιάστηκαν μ' ἅρματα. Κολλήσαμεν, τοὺς πιάσαμεν. Τοὺς ἔρριξα ἕνα ξύλο παστρικὸ καὶ τοὺς διάταξα διατί νὰ φέρνωνται τοιούτως καὶ τυραγνικῶς εἰς τοὺς ἀνθρώπους· πῶς θὰ πᾶμε ὁμπρὸς μ' αὐτό; Ἔφυγα ἀπὸ 'κεῖ.

Πῆγα εἰς τὸν Κυβερνήτη, τὄδωσα τὸ ριπόρτο. Ὅταν εἶδε τὰ παράπονα διὰ τὸν Βιάρο καὶ Ἀγουστῖνο καὶ Γενναταῖ, μοῦ εἶπε ἀγαναχτισμένος ἀναντίον μου· «Τί ἔχετε μ' αὐτούς; — Τοῦ εἶπα, ἐγὼ κατὰ χρέος σοῦ τό εἶπα καὶ ἡ Ἐξοχότη σου ὅ,τι σὲ φωτίσῃ ὁ Θεὸς κάμε». Τοῦ ἀνάφερα καὶ τὴν ἄχλιαν κατάσταση τοῦ τόπου καὶ νὰ στείλῃ ἄλλον νὰ ἰδῇ ἂν ἀληθινῶς τοῦ εἶπα ἢ ὄχι. Τότε ἔστειλε ἕναν γραμματικὸν τοῦ Νικήτα, Ἀθανασιάδη τὸν λένε, νὰ ἰδῇ αὐτὰ ὁποῦ τοῦ εἶπα ἀλήθεια εἶναι ἢ ψέμα. Αὐτὸς γύρισε καὶ εἶπε· «Μεγάλη εὐκαρίστησιν ἔχουν οἱ κάτοικοι κι' ὅ,τι σοῦ εἶπε ὁ Μακρυγιάννης εἶναι ὅλα ψέματα».

Εἰς τὴν Πελοπόννησον ἔρχονταν πολλοὶ περιηγηταὶ ξένοι νὰ ἰδοῦνε ποῦ ἔγινε πόλεμος, καὶ γκιζεροῦσαν ὅλες τὶς θέσες. Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ συντρόφοι του ὁδηγημένοι ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη διὰ νὰ μείνουν τὰ σύνορα περ-

1) Ὁ Ἰωάννης Γενναταῖς ἦτο Γραμματεὺς ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης.

γιορισμένα, ἤθελαν νὰ συκοφαντοῦνε παντοῦ τοὺς Ἕλληνες ὅτ' εἶναι θερία κι' ἀνάξιοι τῆς λευτεριᾶς τους. Τότε διὰ νὰ 'πετύχῃ αὐτὸ ὁ Κυβερνήτης, εἶπε τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ συντροφιᾶς νὰ βγάλουν παντοῦ λῃστὰς κι' ὅπου βρίσκουν περιηγητὰς γύμνωμα, ὅ,τι μπορέσουνε. Ἐγὼ ὡς Ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς δύναμης διὰ τὴν τιμὴ τῆς πατρίδας μου καὶ δική μου τοὺς ἔδινα ἀνθρώπους τῶν ξένων καὶ τοὺς προφύλαγαν· κ' ἔγραφα σὲ ὅλους τοὺς νομοὺς δι' αὐτό. Μοῦ τὄκαμεν ἔγκλημα ὁ Κυβερνήτης κι' ὁ ὑπουργὸς Βιάρος κι' ὁ Πληρεξούσιος τῶν ἁρμάτων Ἀγουστῖνος, διατί δίνω ὄργανα τῆς 'πηρεσίας 'σ τοὺς ξένους ἀνθρώπους. «Τοὺς δίνω διὰ τὴν τιμὴ τῆς Κυβερνήσεως». Μαλλώσαμε δι' αὐτό. Τοὺς εἶπα· «Βάλετε ἄλλον εἰς τὸ ποδάρι μου»· δὲν θέλησαν. Τότε ἔμοθα πῶς βγαῖναν τοὺς λῃστὰς διὰ νὰ πιάνουν τοὺς ξένους ἀνθρώπους, κι' ἀναντίον αὐτεινῶν ἔπιασα ἐγὼ τὴς θέσες καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ κάμουν τίποτας [1]).

---

1) Ἡ σοβαρὰ αὕτη κατηγορία ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ Θειρσίῳ («De l' **état actuel etc.**» σελ. 47). «Ἔθηκεν εἰς ἐνέργειαν πάντα τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ τὰ ἐλατήρια ἵνα κωλύσῃ τὴν κάθοδον τοῦ πρίγκηπος (τοῦ Λεοπόλδου). Ἡ Ἑλλὰς ἐζωγραφήθη πρὸς αὐτὸν ὡς χώρα ἔκδοτος εἰς τὴν δήωσιν καὶ τὴν λῃστείαν. Ὅπως δοθῇ ἐπίφασις πραγματικότητος εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην ἡ Πελοπόννησος ἐπληρώθη λῃστῶν, ἂν δὲ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ ἀμύητοι εἰς τὰ τοῦ κινήματος, οἷος ὁ ἀνδρεῖος καὶ χρηστὸς Μακρυγιάννης, ἐπεδόθησαν εἰς καταδίωξίν των, εἰδοποιήθησαν ἐκεῖνοι ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ν' ἀποσυρθῶσιν ἀλλαχοῦ». Εἰς ταῦτα ἰδοὺ τί ἀντιτάσσει ὁ **Ν.** Σπηλιάδης ἐν τῇ «Ἀναιρέσει» αὐτοῦ (σελ. 61), ἥτις ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους εἶναι σφοδρὸν τῶν συνταγματικῶν κατηγορητήριον· «Ὁ πρίγκηψ παρητήθη διὰ λόγους ἰδιαιτέρους αὐτοῦ. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἐξεμάνησαν κατὰ τοῦ Κυβερνήτου καὶ ἵνα παράσχωσι πράγματα εἰς τὴν Κυβέρνησιν αὐτοῦ κατώρθωσαν νὰ πείσωσί τινας τῶν ἀφωσιωμένων αὐτοῖς νὰ γίνωσι λῃσταὶ (κατηγορία ὅλως ἀντίθετος τῇ τοῦ Θειρσίου καὶ Μακρυγιάννη! Σημ. ἐκδ.). Ὁ Κυβερνήτης εἶχεν ἐπιφορτίσῃ τὸν γέροντα Κολοκοτρώνην νὰ καταστρέψῃ τοὺς λῃστὰς τούτους. Οὗτος ἐπεδόθη εἰς καταδίωξιν αὐτῶν μετὰ τοῦ **Νικήτα**, Πλαπούτα, Γενναίου, Πετμεζᾶ καὶ ἄλλων ὁπλαρχηγῶν, ἐβίασε δὲ αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς Κυβερνήσεως καὶ νὰ παύσωσι μετερχόμενοι τὴν λῃστείαν. Ἀλλ' εἶναι συκοφαντία τοσούτῳ μᾶλλον μέλαινα, ὅσῳ ἀξία τοῦ Βαυαροῦ τούτου καθηγητοῦ (τοῦ Θειρσίου), ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἐπλήρωσε τὴν Πελοπόννησον λῃστῶν, ὡς ἐπίσης εἶναι συκοφαντία ὅτι περιέγραψε τὴν Ἑλλάδα ὡς χώραν ἔκδοτον εἰς τὴν λῃστείαν· εἶναι δὲ συκοφαντία ἔτι μελανωτέρα τὸ ὅτι αἱ ἀρχαὶ εἰδοποίησαν τοὺς λῃστὰς ν' ἀποχωρήσωσιν εἰς ἄλλας θέσεις, ὅταν ὁ Μακρυγιάννης, εἰς ὃν ὁ καθηγητὴς οὗτος ἔδωκε τὸ ὄνομα «χρηστός», ἐστάλη εἰς καταδίωξίν των. Ἀληθέστατον εἶναι ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος, γνωστὸς ἐν Ἑλλάδι ὡς εἷς τῶν Ἑλλήνων τῶν μὴ ἐναρέτων, δὲν ἀπῆλθέ ποτε εἰς καταδίωξιν τῶν λῃστῶν. Ὁ Κυβερνήτης εἶχε διορίσῃ αὐτὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως (coercitive) τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' ἐπειδὴ συνενοεῖτο μετὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ἰδίᾳ μετὰ τῶν Μαυρομιχαλαίων (τῶν δολοφόνων), ὡς καὶ μετὰ τοῦ **Γόρδωνος**, ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Νικήτα, τοῦ ἀληθῶς γενναίου καὶ χρηστοῦ. Ὁ Μακρυγιάννης ἦτο προσέτι συνταγματικός, τουτέστι συνωμότης, καὶ ἔκραζε στεντορείως «σύνταγμα», ἀλλ' ἀφοῦ ἐδήωσε τὴν χώραν μετὰ τῶν ἄλλων συνταγματικῶν λίαν «συνταγματικῶς», ἐχλεύαζε τὸ σύνταγμα καὶ φέρων τὴν χεῖρα εἰς τὸ θυλάκιον ὡς ἵνα δείξῃ τὸ βαλάντιον αὐτοῦ ἔλεγε· «Νά το τὸ σύνταγμα!». Τὴν αὐτὴν αὐστηρότητα γλώσσης μεταχειρίζεται γράφων ὁ Σπηλιάδης περὶ πάντων τῶν ἀντιπολιτευθέντων τὸν Καποδίστριαν, ἀποκα-

Μίαν ἡμέρα ἦταν ὡς περιηγητὴς ὁ Γκόρδον κι' ἄλλοι ξένοι, κι' ὁ ἀρχηγὸς Κολοκοτρώνης κ' οἱ ἄλλοι στεῖλαν μπροστά, ἐκεῖ ὁποῦ θὰ περάσουνε ἀπὸ τ' Ἄστρος, νὰ τοὺς βαρέσουνε. Φίλους εἶχα πολλούς, ὅτι τόσον καιρὸν ὁποὖχαμεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν δὲν ἀκολούθησε τίποτας. Μοῦ λένε αὐτό, στέλνω εἰς τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ Ἄστρους νὰ στείλῃ ἀνθρώπους, ἢ νὰ πάγῃ μόνος του 'σ τὸ Ἄστρος ὁποὖναι ἕνα μοναστῆρι—εἶναι κλέφτες, ἢ νὰ τοὺς πιάσουνε ἢ νὰ τοὺς σκοτώσουνε. Ὁ Κυβερνήτης εἶχε τὸν σκοτωμὸν περιορισμένον· ἐγὼ τοὺς ἔγραφα νὰ τοὺς σκοτώσουνε καὶ νὰ βαστοῦν τὴν διαταγή μου δι' ἀσφάλειά τους. Ὁ ἀξιωματικὸς ἔδειξε τὴ διαταγή μου τοῦ διοικητῆ· κι' αὐτὸς ὁ διοικητὴς—ἦταν ὁρκισμένος τῆς συντροφιᾶς—λέγει τοῦ ἀξιωματικοῦ νὰ μὴν τοὺς βαρέσῃ, ἀλλὰ νὰ πάγῃ μὲ τρόπον νὰ τοὺς εἰπῇ νὰ φύγουν. Πῆγε τοὺς ηὗρε ὁποὖταν μεθυσμένοι, τοὺς ξύπνησε καὶ τοὺς εἶπε κ' ἔφυγαν καὶ πῆγαν εἰς τ' Ἀνάπλι εἰς τὸν ἀρχηγόν. Τότε στέλνω τοῦ ἀξιωματικοῦ νἀρθῇ ἐδῶ, εἰς τ' Ἄργος. Ἦρθε· τοῦ λέγω· «Διατί δὲν ἐκτέλεσες ὅσα σοῦ ἔγραψα; Μοῦ εἶπε τί τοῦ εἶπε ὁ διοικητής· «Ἐγώ, λέγει, χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ διοικητῆ δὲν μποροῦσα νὰ πάγω, ὅτ' εἶμαι εἰς τὴν ὁδηγίαν του». (Εἶχε δίκιο εἰς αὐτό). «Τὸν ρώτησα, μοῦ εἶπε νὰ πάγω νὰ τοὺς διώξω». Τοῦ λέγω· «Δό' μου το ἐνγράφως». Μοῦ τὄδωσε, αὐτὸς καὶ οἱ ἄνθρωποι ὑπογραμμένοι. Τότε τὸ

λῶν αὐτοὺς προδότας, φονεῖς κλπ. Ὅσον δὲ περὶ τοῦ Μακρυγιάννη, ἐλάττωμα αὐτοῦ ἦτο βεβαίως ἡ ὑπερβολὴ τῆς χρηστότητος, ἥτις διεφύλαξε μὲν αὐτὸν ἀμόλυντον ἀπὸ πάσης διαπραγῆς καὶ καταπιέσεως κατά τε τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τοῦ 1824—5 καὶ τὰ συνταγματικὰ τοῦ 1832, ἀλλ' ἐποίει αὐτὸν νὰ πιστεύῃ καὶ τοὺς ἄλλους ὁμοίους τὸν χαρακτῆρα πρὸς ἑαυτόν. Προκειμένου δὲ περὶ τῆς λῃστείας, ἀφοῦ ὁ Μακρυγιάννης ἀναφέρει ὡρισμένον γεγονός, ὅπερ προεκάλεσε τὴν ὑποβολὴν τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ, δὲν βλέπομεν πῶς δύναται τὸ γεγονὸς τοῦτο νὰ ἀναιρεθῇ ὑπὸ τοῦ Σπηλιάδου διὰ τῶν ἀορίστων διαψεύσεων καὶ τῶν γενικῶν μομφῶν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη. Ἀληθὴς ὅμως εἶναι ἡ περὶ τῆς ἀπολύσεως τοῦ Μακρυγιάννη μνημονευομένη παρ' αὐτοῦ αἰτία. Ὁ Μακρυγιάννης ἦτο συνταγματικός· λίαν ἐλευθερόφρων καὶ ἐλευθερόστομος· εὑρίσκετο εἰς σχέσεις μὲ τοὺς Μαυρομιχαλαίους (πρὸ τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου)· ἐφιλοφρονεῖτο τοὺς ταξειδεύοντας ξένους, οἷον τὸν ἀντιπολιτευόμενον Γόρδωνα κλπ. Ἔπραττεν ὅμως ταῦτα πάντα μὴ ἐξερχόμενος τοῦ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὀφειλομένου σεβασμοῦ. Ἀπόδειξις δὲ ὅτι ὑπὲρ τὰ δύο ἔτη διέμεινεν Ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως τῆς Πελοποννήσου. Κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα, ἂν ὁ Μακρυγιάννης ἐσφάλλετο περὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, ἂν ὑπωπτεύετο ἐπιβουλεύων τῇ Κυβερνήσει, δὲν θ' ἀπέφευγε βεβαίως τὴν ὀργὴν τοῦ αὐστηροτάτου Κυβερνήτου. Διὸ πρὸς τοῦτον ἰδιαίτεραι σχέσεις τοῦ Μακρυγιάννη σπανίως ἦσαν ὁμαλαί, ὡς εἴπομεν. Γνωστῆς δὲ οὔσης ἀφ' ἑτέρου τῆς πρὸς τὰς συνταγματικὰς ἰδέας δυσμενείας τοῦ Καποδίστρια καὶ τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰς πολιτικὰς γνώμας τῶν ὑπ' αὐτὸν ὑπηρετούντων, πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἐν τῷ σπουδαίῳ ἀξιώματι τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως τῆς Πελοποννήσου (οἷον ἀρχηγοῦ τῆς χωροφυλακῆς ἢ ἐπόπτου τῆς δημοσίας ἀσφαλείας) μακροχρόνιος διαμονὴ τοῦ Μακρυγιάννη ἢ ἐκ τῆς ἀναμφισβητήτου χρηστότητος τοῦ ἀνδρός, ἣν ἀναγνωρίζων ὁ ἐξόχως ἔντιμος Κυβερνήτης ἠναγκάζετο νὰ παραβλέπῃ ἄλλα τινὰ ἑαυτῷ δυσάρεστα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν φρονημάτων τοῦ Μακρυγιάννη;

παίρνω, πάγω εἰς τὸν Κυβερνήτη, τοῦ λέγω· «Οἱ διοικηταί σου εἶναι γατάκι τῶν κλεφτῶν[1]) κ' οἱ ἀρχηγοί· κι' αὐτεῖνοι ὁποῦ κάνουν τὸν κλέφτη εἶναι ἐδῶ, εἰς τ' Ἀνάπλι κι' Ἄργος, καὶ θὰ τοὺς πιάσω (τότε δίνω τὸ γράμμα). Τοιούτως δὲν 'περετῶ αὐτείνη τὴν Κυβέρνησιν· θέλω τὴν ἀπαραίτησίν μου. —Δὲν κάνει νὰ παραιτηθῇς, μοῦ λέγει· ἐγὼ σ' ἀγαπῶ». Κι' ἄλλα τοιοῦτα. Νὰ παραιτηθῶ δὲν τὄδινε χέρι, ὅτι θὰ κατηγοριῶνταν. Μοῦ βάσταξε τὸ γράμμα νὰ 'ρευνήσῃ.

Σὲ ὀλίγες ἡμέρες μὄρχεται μία διαταγὴ ὅτι ἄλλαξε τὸν Βιάρον ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον κ' ἔβαλε τὸν Ρόδιον — κι' αὐτὸς σύντροφός τους. Μοῦ λέγει εἰς τὴν διαταγὴ ὅτι «ἔγινε νέα μεταρρύθμεψη τῆς ἐκτελεστικῆς δύναμης τῆς Πελοπόννησος κι' ἀρχηγὸς μπῆκε ὁ Νικήτας καὶ νἀρθῇς μέσα»[2]). Πῆγα ἐκεῖ. Μοῦ εἰπαν νὰ πάγω 'σ τὰ νησιὰ τ' Αἰγιοπελάγου ἀρχηγός. 'Σ αὐτὰ τὰ νησιὰ ἦταν ἀγωνισταὶ ὁποῦ τρῶγαν ψωμί, Νυδραῖοι, Ψαργιανοί, Σπετζῶτες κι' ἄλλοι — νὰ βγάλω αὐτοὺς νὰ ἔμπωμεν ἐμεῖς· καὶ τότε ἀπὸ αὐτὸ ν' ἀνοίξῃ ἐνφύλιος πόλεμος. Τοῦ εἶπα μ' ἀναφορά μου ὅτ' εἶμαι ἀστενὴς καὶ δὲν μοῦ σώνουν καὶ τὰ ἔξοδα. Ἐμένα μὄδινε τρακόσια γρόσια πλερωμή, τοῦ Νικήτα χίλια. Μοῦ εἶπε· «Σοῦ δίνω τὸν μιστὸν ὁποῦ θὰ πάρῃ κι' ὁ Νικήτας.—Δὲν μοῦ τὸ συχωρεῖ ἡ ὑγεία μου». Τοῦ ζήτησα νὰ στείλῃ παντοῦ νὰ ἰδῇ τὸ σῶμα ἂν εἶναι σύνφωνο μὲ τὴν πλερωμή του καὶ νὰ μοῦ δώσῃ τοιοῦτο ἀπο-

---

1) Ληστοδόχοι, ὑποθάλποντες τὴν ληστείαν.

2) Τὸ ἔγγραφον τῆς ἀπολύσεως τοῦ Μακρυγιάννη, ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου, φέρει χρονολογίαν 19 Μαΐου 1830 (βλ. Α' τόμ.). Διετέλεσεν ἄρα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ἐκείνῃ ὁ Μακρυγιάννης ἐπὶ μῆνας 26 περίπου. Σὺν τῇ ἀπολύσει ὁ Κυβερνήτης συνεχάρη τῷ Μακρυγιάννῃ διὰ «τὸν ζῆλον τὸν ὁποῖον ἔδειξε, τὴν ἀκρίβειαν καὶ ὀραστηριότητα εἰς τὴν διατήρησιν τῆς εὐταξίας κλπ». 'Αλλ' ἤδη πρὸ τῆς 19ης Μαΐου, ἤτοι τὴν 6ην τοῦ αὐτοῦ δι' ἐγγράφου αὐτῆς, μὴ εὑρισκομένου ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Μακρυγιάννη, ἡ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν γραμματεία εἶχε προσκαλέσῃ τὸν Μακρυγιάννην νὰ παρουσιασθῇ εἰς αὐτήν, μέλλουσαν νὰ «μεταρρυθμίσῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐκτελεστικῆς δυνάμεως. Πρὸς αὐτὸν δὲ προσελθόντα ἀνεκοινώθη ἡ ἀπόλυσις καὶ ἀντικατάστασις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα. Ἐπροτάθη δ' αὐτῷ προφορικῶς νὰ δεχθῇ τὴν ἀρχηγίαν τῆς τῶν νήσων ἐκτελεστικῆς δυνάμεως ἢ νὰ καταταχθῇ εἰς τὸ Ταξιαρχικὸν σῶμα κατὰ τὸν βαθμόν αὐτοῦ. Ὁ Μακρυγιάννης προετίμησε τὸ δεύτερον. Τὴν 11ην Μαΐου δι' ἀναφορᾶς αὐτοῦ (βλ. Α' τόμ.) πρὸς τὸν Κυβερνήτην ὁ Μακρυγιάννης ἀνέφερε ταῦτα μετὰ σεβασμοῦ, δικαιολογῶν τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ ὡς ἑξῆς· «'Αλλ' ἡ ἐκτελεστικὴ δύναμις τῶν νήσων εἶναι συνθεμένη ἀπὸ νησιώτας πατριώτας, τοὺς ὁποίους ἐγὼ δὲν γνωρίζω, καὶ ἐπειδὴ εἶναι κίνδυνος νὰ μὴ ἠμπορέσω νὰ φυλάξω ἀκριβῶς καθὼς ἐπιθυμῶ τὰ χρέη μου, προτιμῶ νὰ ἀποφύγω τὸ ἔντιμον τοῦτο ἐπάγγελμα παρὰ νὰ προσκρούσω πρὸς τὴν 'Υ. Ε. κλπ.». Κατωτέρω ὁ Μακρυγιάννης παρακαλεῖ «νὰ ἐξεταχθῇ ἀκριβῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων ὅσα εἶχεν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν 'Εκτάκτων 'Επιτρόπων καὶ Διοικητῶν, ἂν εἶναι καὶ ἂν ἐστάθη πάντοτε εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς διετοῦς Γενικῆς ἀρχηγίας του σύμφωνος μὲ τοὺς πληρωθέντας ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν μισθοὺς κλπ.». Τὸ ἀποδεικτικὸν τῆς γενομένης ἐπιθεωρήσεως δὲν εὑρέθη ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη. Ἦσαν δὲ κατὰ τὴν ἀναφορὰν οἱ ὑπ' αὐτὸν ὑπηρετήσαντες στρατιῶται 568, ὧν οἱ μὲν 277

δειχτικὸν καὶ τότε τραβάγω. Καὶ σύσταινα καὶ τὸ σῶμα ὡς τίμιος ἄνθρωπος. Δὲν ἤθελε νὰ στείλῃ νὰ ἰδῇ ἂν εἶναι σωστοὶ οἱ ἄνθρωποι. Τοῦ ζήτησα ἐπιμόνως κ' ἔστειλε καὶ τὸ ἐπιθεώρησαν κ' ἔλαβα τ' ἀποδειχτικόν του.

«ἀπὸ τοὺς πολλὰ παθόντας» Μισολογγίτας, Ἀθηναίους καὶ Ρουμελιώτας, οἱ δὲ λοιποὶ 291 πάντες Πελοποννήσιοι. Κατὰ «τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως», ἤτοι τὸν νέον διοργανισμὸν τοῦ σώματος τούτου, οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ἔμελλον νὰ ἐξακολουθήσωσιν ὑπηρετοῦντες, ἐνῷ οἱ ἄλλοι θ' ἀντικαθίσταντο. Θερμότατα συνηγορεῖ ὁ Μακρυγιάννης ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν τούτων, τοὺς ὁποίους κατὰ τὸν διορισμὸν αὐτοῦ εἶχεν ἐκλέξῃ «ἕνα πρὸς ἕνα μεταξὺ τῶν ἀγωνισθέντων ἐνδόξως ὑπὲρ πατρίδος καὶ φερόντων περισσοτέρας πληγὰς καὶ ἐντιμοτέραν πτωχείαν». Ἡ τῶν ἀληθῶν ἀγωνιστῶν, ὁποῖος ἦτο καὶ ὁ Μακρυγιάννης, προστασία ἦτο παρ' αὐτῷ μία τῶν σπουδαιοτάτων μεριμνῶν τοῦ βίου αὐτοῦ, ἥτις πλείστας δυστυχίας ἐπροξένησεν αὐτῷ κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας Ὄθωνος. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν ἀγωνιστῶν ὀλιγωρία εἶναι ἡ κυριωτάτη αἰτία τῶν πλείστων στρατιωτικῶν κινημάτων, συνωμοσιῶν (ἀδελφοποιΐων), στάσεων κλπ. ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1862.

Τὴν 2αν Ἰουνίου ὑπέβαλεν ὁ Μακρυγιάννης δευτέραν ἀναφορὰν (βλ. τόμ. Α') αἰτῶν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἀρχαίου τιμητικοῦ σιτηρεσίου, τὸ ὁποῖον μόνον ἡ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ τῷ 1827 ἐξ ἐνδείας τοῦ δημοσίου ταμείου δὲν εἶχε καταβάλῃ, εἰ καὶ ἀνεγνώριζε τὸ δίκαιον αὐτοῦ. Τὴν 10ην ἀπεστάλη «πρὸς τὸν ἀρχηγὸν» (τίνα ἀρχηγίαν ἔχοντα ἤδη;) Μακρυγιάννην ἔγγραφον τοῦ Κυβερνήτου (βλ. τόμ. Α'), καθ' ὃ ἡ Κυβέρνησις ἀνεγνώριζε μὲν τὸ δίκαιον αὐτοῦ, ἀλλὰ «ἐξ αἰτίας τῆς ἐνδείας τοῦ Ταμείου, δὲν ἠδύνατο κατὰ τὸ παρὸν νὰ τὸν ἀνταμείψῃ ἀξίως τῶν ὑπὲρ πατρίδος ἀγώνων» αὐτοῦ, ὑπισχνουμένη βραδύτερον μετὰ τὴν ἀπελεύθέρωσιν τῶν Ἀθηνῶν νὰ χορηγήσῃ εἰς αὐτὸν «τὰ μέσα τοῦ νὰ ἀποκτήσῃ ἐκεῖ μόνιμον κατοικίαν καὶ ἔντιμον βίον», συμφώνως πρὸς τὴν πολλάκις ἐκφρασθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ἐπιθυμίαν νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν Ἀττικήν. Ἡ ὑπόσχεσις αὕτη, καὶ ἂν μὴ ἐνέκρυπτεν εἰρωνείαν πικροτέραν τῷ Μακρυγιάννῃ ὡς ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς κατ' αὐτοῦ κυβερνητικῆς δυσμενείας, δὲν ἐθεράπευε τὰς ἀμέσους καὶ ἐπειγούσας ἀνάγκας τοῦ ἀνδρός, ὀφείλοντος πολλὰ ἐκ δανείων συναφθέντων πρὸς πληρωμὴν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἐν διαφόροις ἐκστρατείαις. Τὴν 10ην Αὐγούστου διὰ τρίτης ἀναφορᾶς αὐτοῦ (βλ. Α' τόμ.) πρὸς τὸν Κυβερνήτην ἐκθέτων τὴν οἰκονομικὴν αὐτοῦ δυσπραγίαν, ἐζήτει πάλιν τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐκ τοῦ τιμητικοῦ σιτηρεσίου ὀφειλομένων. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη δὲν εὑρέθη ἀπάντησίς τις τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν ἀναφορὰν αὐτοῦ ταύτην. Βραδύτερον ὅμως, ἤτοι κατὰ Δεκέμβριον, ἐλήφθη μέριμνα περὶ αὐτοῦ, ὡς φαίνεται ἐν ἀρχῇ τοῦ ἑπομένου κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ὁ Μακρυγιάννης λαμβάνει τὸν βαθμὸν τοῦ χιλιάρχου. — Διορίζεται μέλος τοῦ Στρατιωτικοῦ δικαστηρίου. — Πολιτικὴ κατάστασις δυσάρεστος. — Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Κυβερνήτου. — Μυστικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἔξωσιν τῶν ἀντικυβερνητικῶν ἐξ Ἄργους καὶ Ναυπλίου. — Ἀντίδρασις τοῦ Μακρυγιάννη. — Ὀργὴ τοῦ Κυβερνήτου κατ' αὐτοῦ. — Δευτέρα συνέντευξις αὐτῶν. — Διαταγὴ συλλήψεως τοῦ Μακρυγιάννη. — Ὁ Μακρυγιάννης παραδίδων ἑκουσίως τὰ ὅπλα πρὸς τὸν Κυβερνήτην. — Ἐξιλέωσις τούτου. — Ματαίωσις τῆς συλλήψεως. — Τὰ κατὰ τὴν μυστικὴν ἑταιρίαν τοῦ «Ἡρακλέους».—Πρόκλησις ὅρκων ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Κυβερνήτην. — Ὁ Μακρυγιάννης συντάσσει ἴδιον πρακτικὸν ὅρκου. — Ἀφαίρεσις τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ ἀπὸ τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἀπόδοσις αὐτοῦ. — Τὰ κατὰ τὸν Θανάσην Βάγιαν. — Ὁ περὶ τῆς ὑποταγῆς τοῦ ἵππου εἰς τὸν ἄνθρωπον μῦθος. — Ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. — Μυστικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς κατάληψιν τοῦ Παλαμηδίου. — Ἀποτυχία τοῦ σχεδίου. — Τὰ κατὰ τοὺς Μαυρομιχαλαίους. — Θάνατος τοῦ Καποδίστρια.

Εἴκοσι ἕξι μῆνες ἔκαμα 'σ αὐτείνη τὴν 'πηρεσίαν. Ἂν ἰδῆτε κατάχρησιν παραμικρή, ἢ ληστεία, ἢ ἀδικίαν εἰς τοὺς πολίτες, τότε ἐσεῖς οἱ ἀναγνῶστες νὰ μὲ λέτε ἄτιμον ἄνθρωπον. Κι' ἀπ' ὅταν πάψαμεν ὕστερα, τηρᾶτε τί ληστεῖες ἔγιναν καὶ τί ἁρπαγὲς καὶ τί σκοτωμοί. Ὁ Κυβερνήτης μ᾽ἔδωσε τὸν βαθμό μου, χιλίαρχο, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι, καὶ μ' ἔβαλε καὶ εἰς τὸ στρατιωτικὸν δικαστήριον[1]). Δὲν θέλησα νὰ κρίνω κανέναν. Ὁ Κυβερνήτης καταφρό-

1) Δὲν εἶναι γνωστὸν πότε ἐγένετο χιλίαρχος ὁ Μακρυγιάννης, ὅστις διῴκει μὲν ἄρτι τὴν ἐκτελεστικὴν δύναμιν τῆς Πελοποννήσου διωργανισμένην εἰς μίαν πεντακοσιαρχίαν, ἀλλὰ βαθμὸς πεντακοσιάρχου δὲν εἶχεν ἀπονεμηθῇ αὐτῷ σκοπίμως ἴσως, διότι πρῶτον ὁ βαθμὸς οὗτος καθ' ἑαυτὸν ἦτο κατώτερος τῆς στρατιωτικῆς σημασίας τοῦ Μακρυγιάννη, δεύτερον δὲ διότι τὸ ἀξίωμα τοῦ Γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως ἦτο ἀναγκαίως σπουδαιότερον καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ χιλιάρχου. Τὴν 11ην Δεκεμβρίου 1830 δι' ἐγγράφου αὐτῆς (βλ. Α΄ τόμ.) ἡ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματεία «πρὸς τὸν χιλίαρχον Μακρυγιάννην» ἀνεκοίνου τὸν διορισμόν αὐτοῦ ὡς μέλους τοῦ ἐν Ἄργει συσταθέντος στρατιωτικοῦ Ἀναθεωρητικοῦ δικαστηρίου μετ' ἐπιμισθίου πεντήκοντα φοινίκων κατὰ μῆνα ἀπὸ 1ης ἑπομένου Ἰανουαρίου. Ὄπισθεν τοῦ ἐγγράφου τούτου ὑπάρχει σημείωσίς τις τοῦ Μακρυγιάννη, οὐχὶ ὅμως διὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ γεγραμμένη, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς· «Δίπλωμα χιλιαρχίας δὲν μοὶ

νεσε πολὺ τοῦ Πετρόμπεγη τὸ σπίτι. Ψωμὶ δὲν εἶχαν νὰ φᾶνε. Σήκωσε ντουφέκι ἡ Σπάρτη, ἡ Πελοπόννησο, ἡ Ρούμελη καὶ γύρευαν Συνέλεψη, νὰ κυβερνιῶνται μὲ νόμους. Τότε ἄρχισε ντουφέκι καὶ εἰς τὸν Πόρο. Ἔστειλε στρατέματα, ἦταν καὶ καράβια Ρούσσικα μὲ τὸν Ρικόρδον. Ἔκαψε ὁ Μιαούλης τὴν φεργάδα καὶ παπόρι κι' ἄλλα [1]). Ὑποπτεύονταν ἡ Ἀγγλία νὰ μὴ γένωμεν κ' ἐμεῖς θαλασσοδύναμη καὶ μὲ τὴν εὐκαρίστησιν τοῦ Ἐκλαμπρότατου Μαυροκορδάτου καὶ συντροφιᾶς τἄκαψαν· καὶ τελειώσαμεν κι' ἀπὸ αὐτά. Καὶ γυμνώθη κι' ὁ Πόρος καὶ σκοτώθηκαν τόσοι ἄνθρωποι. Ὁ Πετρόμπεγης εἶχε φύγῃ κρυφὰ πρωτύτερα ἀπὸ τ' Ἀνάπλι. Σ τὸν δρόμο τὸν ἔπιασαν αὐτόν, ἔπιασαν τ' ἀδέρφια του τὸν Κατζῆ καὶ τὸν Κωσταντήμπεγη, τὸν υἱγιό του τὸν Μπεζαντὲ καὶ τοὺς χάψωσαν εἰς τὸ Παλαμῆδι ὅλους [2]).

Καὶ τότε τὸ κακὸ ἄξαινε παντοῦ· κι' ὁ Κολοκοτρώνης κι' ὁ Μεταξᾶς καὶ ἡ συντροφιὰ ὅλη καὶ τ' ἀδέρφια τοῦ Κυβερνήτη βάναν φωτιὰ εἰς τὸ μπαροῦτι. Τότε ὁ δυστυχὴς Κυβερνήτης εἶδε ποῦ τὸν κατήντησε αὐτείνη ἡ λοιμική. Ὅμως δὲν μποροῦσε νὰ κάμῃ τίποτας. Ἔκρινε τοῦ Κυβερνήτη ὁ Κοντάκης καμπόσα, ὅτι τὸν ἀγαποῦσε ὁ Κυβερνήτης [3]). Τοῦ εἶπε νὰ βγάλῃ τὸν Πετρόμπεγη καὶ τοὺς ἄλλους ἀπὸ τὴν χάψη· καὶ στρέχτη ὁ Κυβερνήτης νὰ τοὺς βγάλῃ, ν' ἀγαπηθοῦν. Τὄμαθε αὐτὸ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἡ συντροφιά του καὶ τοῦ εἶπαν, ἂν γένῃ αὐτό, αὐτεῖνοι τραβοῦνε χέρι ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη. Τότε ἄντεσε ὁ δυστυχὴς σὰν τ' αὐγὸ 'σ τὰ δυὸ λιθάρια. Δὲν θέλησαν, κ' ἔμεινε ἡ ὁμιλία διὰ τὸν Πετρόμπεγη. Κι' ὁ δυστυχὴς Κυβερνήτης βρέθηκε σὲ μίαν δεινὴ περίστασιν καὶ καταλυπέταν, ὅτι ἀπατήθη ἀπὸ τὴν συντροφιά του.

Ὁ Κοντάκης μοῦ εἶπε αὐτά. Εἶχα πάγῃ εἰς τὸν Κυβερνήτη, ὅτ' ἦταν

ἐδόθη, διότι δὲν ἐδόθη καὶ εἰς τοὺς λοιπούς, ἐξαιρουμένων ὀλίγων τινῶν. Τοῦτο εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσι».

Ἂν καὶ ὁ Μακρυγιάννης ἀπεῖχε τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ, μὴ θέλων νὰ μετέχῃ τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ ἵνα μὴ προσκρούῃ ἴσως εἰς τὰς θελήσεις τῆς Κυβερνήσεως, ὑπάρχει ἔγγραφον πρὸς αὐτὸν ὡς «μέλος τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ Δικαστηρίου» φέρον χρονολογίαν 2 Ὀκτωβρίου 1831.

1) Ταῦτα ἐγένοντο τὴν 1ην Αὐγούστου 1831. Βλ. «Γενικὴν Ἐφημερίδα» ἀριθ. 59 τῆς 5ης Αὐγούστου 1831.

2) Τὴν 18ην Ἰανουαρίου 1831 ὁ Κυβερνήτης δι' ἐγγράφου αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Ἐκτάκτους Ἐπιτρόπους καὶ Διοικητὰς ἀνήγγειλε τὴν ἐκ Ναυπλίου μυστικὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πετρόμπεη, τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Κατσάκου. «Οἱ δύο πρῶτοι ἐλειποτάκτησαν ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν κατεῖχον θέσιν καθὸ ὑπάλληλοι τῆς Κυβερνήσεως· καὶ ὁ τρίτος ἐδραπέτευσεν ἀπὸ τὴν ἐν Ἄργει φυλακήν, ὅπου ἐκρατεῖτο κρισολογούμενος εἰς τὸ Πρωτόκλητον δικαστήριον». Ὁ Κατσάκος κατηγορεῖτο ἐπὶ ἀποπείρᾳ φόνου κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Πιερράκου. Βλ. Καρόλου Μένδελ. Βαρθόλδη «Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος» μετάφρ. Ἀγγ. Βλάχου τόμ. Β', σελ. 379 καὶ ἑξῆς.

3) Ὁ Ἀναγνώστης Κοντάκης κατέλιπεν ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπάρχοντα παρὰ τῷ ἐγγόνῳ αὐτοῦ κ. Ἰ. Κοντάκῃ.

κι' ὄντως ἀξιολύπητος. Τοῦ εἶπα· « Κυβερνήτη μου, ἐγὼ σοῦ τά εἶπα ὅταν μ' ἔστειλες εἰς τὴν περιοδείαν· σοῦ εἶπα τὴν ἀλήθεια ὁ δυστυχής. Δὲν θέλησες νὰ μὲ πιστέψῃς ποτέ. Ἐγὼ σοῦ εἶπα, πατρίδα δοξάζω, θρησκεία καὶ τὴν Ἐξοχότη σου, ὁποῦ εἶσαι ὁ Κυβερνήτης τῆς πατρίδας μου καὶ μπορεῖς νὰ τὴν σώσῃς καὶ μπορεῖς νὰ τὴν χάσῃς. Τώρα κυβέρνα τὰ πράματα μὲ φρόνησιν κι' ἀγροικήσου μ' ὅλους τοὺς σημαντικοὺς κ' ἐνώσου μ' αὐτούς ». Μπῆκε ἕνας μέσα κι' ἀναχώρησα. Καὶ ἦταν πολὺ λυπημένος. Ὅλοι οἱ ἀνθρωποφάγοι ἦταν ἀναντίον του. Ἀφοῦ ὁ Κοντάκης εἶδε τὴν σταναχώρια τοῦ Κυβερνήτη, καὶ τὸ ντουφέκι δούλευε, τοῦ εἶπε τοῦ Κυβερνήτη, ἂν εἶναι μὲ τὴν ἄδεια του, νὰ ξαναπάγῃ εἰς τὸν Κολοκοτρώνη, εἰς τὸν Μεταξᾶ, εἰς τὸν Τζαβέλα, εἰς τοὺς ἀδελφούς του, εἰς τὸν Σπηλιάδη, ὅτ' ἦταν Γραμματέας τοῦ Ἐσωτερκοῦ, καὶ τοὺς ἄλλους. Τοὺς μαζώνει 'σ ἕνα μέρος, λέγει τὴν περίστασιν καὶ τὸν κίντυνο τῆς πατρίδος κι' ὅτι μίλησε καὶ μὲ τοὺς ἀναντίους καὶ θέλουν νὰ πάψῃ ἡ διχόνοια, ὅμως τοὺς Μαυρομιχαλαίγους νὰ βγάλουν ἀπὸ τὴν φυλακή. Ὅλοι σύνφωνοι, καὶ ἡ κακὴ ψυχὴ ὁ Μεταξᾶς σκύλιασε τὸν Κολοκοτρώνη κι' αὐτοὺς τοὺς ἄλλους καὶ δὲν ἔκαμαν τίποτας.

Τὸ ντουφέκι ἄναψε πολὺ εἰς τὴν Σπάρτη. Σηκώθη ὁ καϊμένος ὁ Κυβερνήτης καὶ πῆγε μόνος του νὰ τὸ σβέσῃ[1]). Πίσου αὐτεῖνοι ὁποῦ μεῖναν θέλουν νὰ κάμουν ἐξορίαν ὅσους δὲν ἦταν μὲ τὸ πνεῦμα τους, ὁρκισμένοι. Ἔκαμαν κατάλογον εἰς τ' Ἀνάπλι. Ἐδῶ εἰς τ' Ἄργος ὁ Τζόκρης, ὁ Καλλέργης, οἱ ἄλλοι ὅλοι ἦταν ἕνα· εἶπαν κ' ἔκαμαν μίαν μυστικὴ συνέλεψη οἱ Ἀργῖτες νὰ διώξουν ἀπὸ τ' Ἀνάπλι κι' ἀπὸ 'δῶ ὅλους τοὺς ἀναντίους κ' ἐμένα. Τότε μαθαίνω ἐγὼ αὐτὸ κι' ἀρμάτωσα καμπόσους. Ἔρχονται ἀπὸ τ' Ἀνάπλι βλέπουν αὐτό, βαστιῶνται σὲ κουράγιο κ' ἐκεῖνοι. Μαλλώσαμεν μὲ λόγια. Δὲν ἄφησα νὰ πιάσουν κανέναν. Γράφουν αὐτὰ τοῦ Κυβερνήτη, γυρίζει ὀπίσου. Πῆγα ἐγὼ νὰ παρουσιαστῶ εἰς τὸν Κυβερνήτη, μοῦ λέγει· « Τί εἶναι αὐτὰ ὁποὺκαμες; — Μυστικὲς συνέλεψες κάμαν· θέλουν νὰ διώξουν τοὺς ξένους κ' ἐμένα. — Σὰν δὲν σᾶς θέλουν, δὲν μπορεῖτε νὰ καθίσετε στανικῶς, μοῦ λέγει ὁ Κυβερνήτης.— Δὲν εἴμαστε ξένοι, Κυβερνήτη. Ὅταν ἦρθε ὁ 'Αράπης, αὐτεῖνοι ὅλοι ἦταν πηγιωμένοι ἄλλοι 'σ τὰ νησιὰ κι' ἄλλοι 'σ τὶς σπηλιὲς καὶ ἦταν ἀσφαλισμένοι, κ' ἐγὼ μ' ἐκείνους ὁποῦ θέλουν νὰ διώξουν σκοτωνόμαστε. Καὶ τὴν ἔχομεν τὴν πατρίδα ἀντάμα. Πιθαμή, πιθαμὴ θὰ τὴν μεράσουμεν κι' ὄχι νὰ μᾶς διώξουν! Δὲν μᾶς εἶχαν σκλάβους φερμένους. — Λέγει ἡ Ἐξοχότη του, ὅλοι ἐσεῖς σύνταμα γυρεύετε, καὶ σᾶς κυβερνῶ ὅλους ἐσᾶς. — Εἶσαι νοικοκύρης, Ἐξοχώτατε, καὶ κάμε ὅ,τι ἀγαπᾷς. (Ὅσους ἦταν νὰ διώ-

1) Ὁ Κυβερνήτης ἀπῆλθεν εἰς Μάνην περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου τοῦ 1831.

ξουνε 'νεργοῦσαν ὁλοένα). Μὲ λύπη μου σοῦ λέγω, ἂν πειράξουν κανέναν, θὰ πεθάνωμεν· κι' ὁ αἴτιος ἂς δώσῃ λόγον εἰς τὸν Θεόν. Κι' ἀπὸ μέρος μου σιχάθηκα τέτοια λευτεριά!» Καὶ σηκώθηκα κ' ἔφυγα χωρὶς νὰ τοῦ κρίνω ἄλλο.

Σᾶς λέγω ὡς τίμιος ἄνθρωπος, ποτὲ δὲν θέλησα νά εἶμαι ἀναντίος του, ὅτι μπεζερίσαμεν ἀπὸ τὴς ἀκαταστασίες. Ἀλλὰ οἱ Κολοκοτρωναῖγοι καὶ ἡ συντροφιά τους μὲ κατάτρεχαν διὰ μέσον τοῦ Κυβερνήτη κι' ἀδελφῶν του. Τότε στέλνουν ἕναν λοχαγὸν μὲ καμπόσους ἀνθρώπους ἐδῶ εἰς τ' Ἄργος νὰ μὲ πιάσουνε, ἢ ἂν ἀντισταθῶ, νὰ μὲ βαρέσουνε. Τότε μοῦστειλαν ἀπὸ τ' Ἀνάπλι χαμπέρι κ' ἔφυγα κρυφίως καὶ πῆγα εἰς τ' Ἀνάπλι καὶ κρύφτηκα. Τὴν αὐγή, ἦταν Κυργιακή, πῆγε ὁ Κυβερνήτης εἰς τὴν ἐκκλησιά, κ' ἐγὼ πῆγα καὶ τὄπιασα τὸ σπίτι. Ἦρθε, μ' εἶδε. «Τί θέλεις; μοῦ λέγει. — Τὸν Κυβερνήτη τῆς πατρίδας μου. — Δὲν ἔχω καιρό, μοῦ λέγει. — Δὲν ἔχω κ' ἐγὼ καιρὸ νὰ σὲ ἰδῶ ἄλλη βολὰ (ὅτι ψάχναν νὰ μὲ βροῦνε νὰ μὲ πᾶνε εἰς τὸ Παλαμῆδι).—Φεῦγα, μοῦ λέγει· δὲν ἀδειάζω.—Πουθενὰ δὲν πάγω!» Ἄρχισαν οἱ ἄνθρωποί του νὰ μὲ κακομεταχειρίζωνται. Τότε μαλλώσαμεν. Ἔστειλε καὶ πῆγα μέσα. «Τί θέλεις; μοῦ λέγει.—Νὰ μ' ἀκούσῃς· τὴν κατάστασή μου τὴν ξόδιασα, τὰ ὑποστατικά μου καὶ σπίτι μου τἄχασα. Εἰκοσιέξι ἀνθρώπους πῆγαν νὰ μᾶς κρεμάσουνε, μόνος μου γλύτωσα. Ἑβδομῆντα πέντε ἡμέρες μὲ τυραγνοῦσαν μὲ σίδερα εἰς τὰ ποδάρια κι' ἄλλους παιδεμοὺς νὰ μαρτυρήσω τὸ μυστικὸν τῆς Ἑταιρίας, τρόμαξα νὰ γλυτώσω. Πέντε πληγὲς πῆρα εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς πατρίδας. Τοῦτα τ' ἄρματα δὲν μοῦ τὰ ντρόπιασε ὁ Θεός, ὁποῦ τἄχω ἀπὸ δέκα πέντε χρονῶν παιδί — θέλει νὰ μοῦ τὰ ντροπιάσῃ ὁ Κυβερνήτης τῆς πατρίδας μου. Λάβε τα. (Ἔβγαλα τὸ σπαθί, τὴς πιστιόλες τἄβαλα 'σ τὸ τραπέζι). Κάμε ὅ,τι ἀγαπᾷς τώρα· στεῖλε με ἐκεῖ ὁποῦ θέλεις. (Παίρνει καὶ ματαβαίνει ὀπίσου τ' ἄρματα εἰς τὸ ζουνάρι μου). Δὲν τὰ θέλω, τοῦ λέγω. Κάμε μου ὅρκον ὅτι δὲν μὲ ντροπιάζεις, κ' ἔτζι τὰ βαίνω ἀπάνου μου». Τότε μὄκαμεν ὅρκο καὶ τὰ πῆρα κ' ἔφυγα. Καὶ δὲν ἔκαμεν ἐξορία καὶ τοὺς ἄλλους στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς οὔτε ἀπὸ τ' Ἄργος, οὔτε ἀπὸ τ' Ἀνάπλι.

Σὲ ὀλίγες ἡμέρες βγάζουν ὅτι ξεσκέπασαν μίαν ἑταιρία καὶ θέλουν νὰ μᾶς ὁρκίσουν, νἄμαστε πιστοὶ εἰς τὸν Κυβερνήτη. Ἐγὼ ἂν ἤξερα αὐτό, νἄχω τὴν κατάρα τῆς πατρίδας. Ἔβγαλε ἐγκύκλιον παντοῦ ὁ Κυβερνήτης κ' ἔλεγε ὅτι «μία ἑταιρία γίνεται τοῦ «Γερακλέους» καὶ δι' αὐτὸ νὰ ὁρκιστῆτε πῶς δὲν ἐνέχεστε εἰς αὐτὸ καὶ νά εἶστε πιστοί». Ὁρκίστηκαν ὅλοι. Ἐγὼ ἔφκειασα ὅρκον δικό μου. Μοῦ κόβουν τὸν μιστόν μου, 'σ ἕναν ξένον τόπον μὲ τόση φαμελιά. Τότε φκειάνω μίαν ἀναφορὰ εἰς τοὺς Ἀντιπρέσβες τῶν Δυνάμεων. Μαθαίνει αὐτὸ ὁ Κυβερνήτης, μὲ προσκαλεῖ καὶ μοῦ δίνει τὸν μιστόν μου.

Καὶ μὲ τήραγε σὰν ἡ γάτα τὸ ποντίκι. Ἤθελαν νὰ μᾶς ὁρκίζουν σὰν γομάρια διὰ τὸ κέφι τους καὶ ὕστερα νὰ μᾶς λένε ἐπίορκους[1]).

---

1) Ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ ὑπ' ἀριθ. 65 τῆς 26 Αὐγούστου 1831 φύλλου τῆς «Γενικῆς Ἐφημερίδος» ἐδημοσιεύθη ἡ ἐξῆς περίληψις τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς μυστικῆς ἑταιρίας τοῦ Ἡρακλέους, ἥτις ἔσχε τὴν ρίζαν αὐτῆς ἐν Ὕδρᾳ· «**Προκαταρκτικὸς ὅρκος**: Ὁρκίζομαι εἰς τὸν Ἐσταυρωμένον καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Πατρίδος νὰ φυλάξω μυστικὰ ὅσα ὁ (δεῖνα) θέλει μὲ ἀνακαλύψει καὶ νὰ φανερώσω τὴν ἀλήθειαν εἰς ὅσα ἐρωτηθῶ παρ' αὐτοῦ...

Ἡ ἐπιθυμία λαμπρότητος τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Πατρίδος μας μᾶς ἐκίνησαν εἰς τὸν τῆς ἀπολαύσεως τούτων ἀγῶνα... Ἀλλὰ βλέπομεν τὰ δικαιώματα ὅλων τῶν προμάχων καὶ κληρικῶν καὶ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν κινδυνεύοντα νὰ χαθῶσιν, ἁρπαζόμενα καὶ καταχρώμενα ἀπὸ ἀνθρώπους, οἵτινες οὔτε ἔπαθον, οὔτε ἐπεθύμησαν νὰ φροντίσουν ὑπὲρ Πατρίδος καὶ οἵτινες πάσχουν νὰ μᾶς ἀποδείξουν ὡς ταραχοποιούς, φίλους τῆς ἀναρχίας, φατριαστάς, ἰδιοτελεῖς κτλ.

Εὑρέθημεν διηρημένοι, φιλονεικοῦντες διὰ τὰ δικαιώματά μας... Διὰ τοῦτο γενικὴ περιφρόνησις. Ὀνομάζουν τοὺς ἥρωάς μας λῃστάς, τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ Ἱερεῖς μαυροφόρους ἀγρίους, τοὺς πολιτικοὺς φατριαστάς.

Χάρις εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν παρουσιάζεται ὡς ἐκ θαύματος χεὶρ κραταιὰ διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ δικαιώματά μας.

Ἀλλ' ἀπαιτεῖ προηγουμένως τὴν μεταξύ μας ἕνωσιν· τότε θέλει μᾶς ὑποστηρίξει ὡς ἐκ θαύματος καὶ ἀοράτως.

Τούτου ἕνεκα ἡ κραταιὰ αὕτη χεὶρ ὑπαγόρευσε κατάστημα, εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ γραφῶσι τὰ ὀνόματα τῶν Ἑλλήνων, ὅσοι ἔχουν ἀπόφασιν νὰ μὴ χάσουν τὰ δικαιώματά των.

Τὸ κατάστημα ὀνομάζεται Κ α τ ά σ τ η μ α Δ υ ν ά μ ε ω ς ἤτοι τοῦ Ἡ ρ α κ λ έ ο υ ς.

Α. Ἡ ἀδελφότης τῆς Δυνάμεως ἔχει πρώτιστον σκοπὸν τὴν ἕνωσιν τῶν Ἑλλήνων, ὅσοι συνέτρεξαν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς Πατρίδος, καὶ τὴν ἀξιοπρεπῆ ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως.

Β. Εἰς τὴν ἀδελφότητα δὲν ἐμβαίνουν εἰμὴ ὅσοι ἐδούλευσαν τὴν Πατρίδα ἐν καιρῷ τῶν δεινῶν της.

Γ. Ὅσοι ἐμβῶσι χρεωστοῦν νὰ φανερώσουν ἂν εἶναι εἰς ἄλλην ἑταιρίαν καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς ἐκείνης, καὶ δὲν ἠμποροῦν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ ἐμβοῦν εἰς ἄλλην.

Δ. Νὰ ὑπερασπίζωνται ἀλλήλους, χωρὶς ὅμως νὰ προσκρούσουν εἰς τοὺς νόμους τῆς Πατρίδος.

Ε. Νὰ λησμονήσουν τὸ κατὰ τοῦ συναδελφοῦ πάθος.

ΣΤ. Νὰ μὴ κακολογοῦν ἢ κατατρέχουν τοὺς συναδελφούς, νὰ σέβωνται καὶ τιμοῦν τοὺς ἀνωτέρους, νὰ τιμοῦν καὶ νὰ ἀγαποῦν τοὺς ὁμοίους καὶ τοὺς κατωτέρους.

Ζ. Νὰ ὑπερασπίζωνται τὰ δικαιώματα τῶν συναδελφῶν καὶ νὰ ἐργάζωνται μετ' αὐτῶν ὥστε νὰ γίνουν αἱ ἀνήκουσαι ἀμοιβαὶ εἰς τοὺς ἐκδουλεύσαντας.

Η. Νὰ βοηθοῦν τοὺς δυστυχεῖς συναδελφούς.

Θ. Ἐὰν εἶναι εἰς ὑπούργημα καὶ ἔχουν τὰ μέσα, χρεωστοῦν νὰ βοηθοῦν τοὺς συναδελφοὺς διὰ νὰ ἔμβουν εἰς ὑπούργημα.

Ι. Νὰ ἐνεργοῦν διὰ νὰ γίνουν πολλὰ σχολεῖα καὶ νὰ συνεισφέρουν εἰς τὴν σύστασίν των, ἐὰν ἔχουν κατάστασιν.

ΙΑ. Νὰ κάμνουν μνημόσυνον τῶν ὑπὲρ Πατρίδος θυσιασθέντων, ἐὰν ἔχουν τὸν τρόπον.

ΙΒ. Νὰ φροντίζουν διὰ τὰ ὀρφανὰ καὶ χήρας τῶν ὑπὲρ Πατρίδος θυσιασθέντων.

ΙΓ. Νὰ φροντίζουν διὰ τὸν καλλωπισμὸν τῶν ἐκκλησιῶν.

ΙΔ. Ἕκαστος ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ κατηχήσῃ μέχρι τῶν πέντε.

ΙΕ. Ἕκαστος, ὁσάκις ζητηθῇ ἀπὸ τὸν κατηχητὴν νὰ συντρέξῃ εἰς ὑπεράσπισιν τῶν βά-

Ὅταν σκοτώθη ὁ Ἀλήπασσας οἱ Τοῦρκοι πῆραν μίαν γυναῖκα του ὁποὺχε Ρωμαία, τὴν ἔλεγαν Κυρὰ Βασιλική, κ' ἕναν ἀγαπημένον τοῦ Ἀλήπασσα,

---

σεων τῆς ἀδελφότητος, χρεωστεῖ νὰ ὑπακούσῃ· χρεωστεῖ νὰ μὴ φανερώσῃ εἰς κανένα ἀπὸ ποῖον ἐκατηχήθη.

ΙΣΓ. Ἕκαστος ἔχει τὸν βαθμὸν τοῦ Ἡρακλέους.

ΙΖ. Τὰ σημεῖα τῆς ἀδελφότητος τῆς Δυνάμεως εἶναι : ὁ εἰσερχόμενος κάμνει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἰς τὸ μέτωπον μὲ τὸν δεύτερον δάκτυλον τῆς δεξιᾶς χειρός· ὁ παρευρεθεὶς εἰς ἀπάντησιν κάμνει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἰς τὸ ἀριστερὸν μάγουλον μὲ τὸν ἴδιον δάκτυλον τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Μετὰ ταῦτα ὁ χαιρετῶν ἀναφέρει εἰς τὴν ὁμιλίαν του Τ ζ ε κ ο ῦ ρ ι, καὶ ὁ ἀντιχαιρετῶν Δ ι κ α ί ω μ α. Μετὰ ταῦτα εἷς ἐξ αὐτῶν πλησιάζων εἰς τὸν ἄλλον λέγει, Γ ν ω ρ ί ζ ε ι ς τ ὸ ν Ἡ ρ α κ λ έ α, καὶ ὁ ἕτερος ἀποκρίνεται, Τ ὸ ν ἔ χ ω π ρ ο σ τ ά τ η ν. Ὅταν εἰς ὅλα αὐτὰ συμφωνήσωσι, τότε πρέπει νὰ γνωρισθοῦν ὡς συναδελφοὶ τῆς ἀδελφότητος τῆς Δυνάμεως.

ΙΗ. Ὅταν ὁ κατηχηθεὶς δὲν ἠξεύρῃ γράμματα, δὲν λαμβάνει τὴν κατήχησιν ταύτην, ἀλλὰ μόνον τὸ ἐφοδιαστικόν. Τοῦτο εἶναι ἓν ὄγδοον χαρτίου ἔχον ζωγραφισμένην τριγύρω τὴν δάφνην, εἰς τὸ ἄνω μέρος τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμόν, ὑποκάτω τούτου τὸν σταυρὸν καὶ εἰς τὸ μέσον δύω χεῖρας βαστούσας τὸ ρόπαλον τοῦ Ἡρακλέους. Εἰς τοῦτο ὑπογράφεται ὁ κατηχητὴς μὲ τὸ σημεῖόν του.

ΙΘ. **Ὅρκος** : «Ὀρκίζομαι εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, εἰς κ.τ.λ.

Νὰ μὴ προδώσω ὅσα μὲ ἐξεμυστηρεύθη καὶ θέλει μ' ἐκμυστηρευθῇ ὁ (δεῖνα) κατηχητής μου, μήτε νὰ τὰ φανερώσω εἰς κανένα ἐφ' ὅρου ζωῆς μου, οὔτε εἰς τὴν ἱερὰν ἐξομολόγησιν.

Νὰ ἐνεργήσω κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἀδελφότητος.

Νὰ ἐνεργήσω ὅ,τι δύναμαι κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ κατηχητοῦ μου, πηγάζοντα (;) ἀπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀδελφότητος.

Ἅμα κατηχήσω μέχρι τῶν πέντε, νὰ καύσω τὸν παρόντα διοργανισμὸν καὶ νὰ φυλάττω μόνον τὸ ἐφοδιαστικόν, καθὼς καὶ νὰ τὸν καύσω ὅταν ἀσθενήσω βαρέως».

Κ. Ὁ κατηχηθεὶς γράφει ἀμέσως φιλικὸν γράμμα ἰδιοχείρως, ἐὰν ἠξεύρῃ γράμματα, προσθέτων τὴν ὑπογραφήν του καὶ ὅποιον θέλει σημεῖον· ἐὰν δὲν ἠξεύρῃ γράμματα, προσθέτει μόνον τὸ σημεῖον.

ΚΑ. Ὁ κατηχητὴς ὁρκίζεται πρὸς τὸν κατηχηθέντα νὰ στείλῃ τὸ φιλικόν του γράμμα εἰς τὴν βίβλον καὶ νὰ μὴ τὸν διατάξῃ, εἰμὴ ὅσα διαταχθῇ ἀπὸ τὸν ἰδικόν του κατηχητήν.

ΚΒ. Ὁ κατηχηθεὶς ὁρκίζεται νὰ μὴ δώσῃ τὴν κατήχησιν εἰς κανένα ἀγράμματον».

Τὸν ὀργανισμὸν τοῦτον ἀποστέλλων ὁ Κυβερνήτης πρὸς τὰς διαφόρους ἀρχὰς τοῦ κράτους, πλὴν ἄλλων ἔγραφε καὶ τὰ ἑξῆς· «Ἡ Κυβέρνησις χρεωστεῖ νὰ πληροφορηθῇ ὅτι πᾶς ὑπάλληλος, ὁποιοσδήποτε ἂν εἶναι ὁ βαθμός του ἢ ἡ θέσις του, εἶναι καὶ θέλει μείνει ἐντελῶς ἀλλότριος ἀπὸ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος μυστικὴν ἑταιρίαν, ἢ ὁποιανδήποτε ἄλλην μυστικὴν ἑταιρίαν, ἥτις ἤθελεν ἀντίκεισθαι εἰς τὰ χρέη, εἰς τὰ ὁποῖα καθυποβάλλεται ἅμ' ἀφοῦ δέχεται δημόσιόν τινα ὑπηρεσίαν· καὶ ἐπειδὴ ὑπηρετεῖ τὴν πατρίδα κατὰ τὴν προσωρινῶς καθεστῶσαν τάξιν τῶν πραγμάτων, δὲν θέλει ὑπόκεισθαι, μήτε ὑπακούει εἰμὴ εἰς τοὺς ὑπάρχοντας νόμους καὶ εἰς τοὺς κατ' αὐτὴν διοριζομένους ἀρχηγούς —Ἑπομένως διὰ νὰ προφυλάξετε τοὺς ὑπαλλήλους σας ἀπὸ τὰς ὀλεθρίους συνεπείας, δι' ἃς ἤθελαν εἶσθαι ὑπεύθυνοι, ἂν ἦσαν μέλη τῆς ρηθείσης μυστικῆς ἑταιρίας, ἢ ἄλλης τινὸς τῆς αὐτῆς φύσεως, θέλετε τοὺς προβάλει νὰ ὑπογράψωσι τὸν τύπον τοῦ ὅρκου, τὸν ὁποῖον ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας σᾶς ἀποστέλλει ὁμοῦ μὲ τὴν παροῦσαν.—Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὅσοι τῶν ὑπαλλήλων δὲν θελήσουν νὰ ὑπογράψουν θέλουν ἀποβληθῇ».

Δικαίωμα παντὸς ὑπαλλήλου, ὁμόσαντος ἅπαξ τὸν τῆς ὑπηρεσίας ὅρκον, ἤτο ν' ἀρνηθῇ

τὸν ἔλεγαν Θανάση Βάγια, καὶ τοὺς πῆγαν εἰς τὴν Κωσταντινόπολη. Αὐτὸν τὸν καλὸν ἄνθρωπον τὸν εἶχε ὁ 'Αλήπασσας, ὁποὔτρωγε τοὺς ἀνθρώπους καλύτερα ἀπὸ ψωμί. Ὅταν ἔφκειανε τὸ κάστρο τῶν Γιαννίνων, ἐπιστατοῦσε αὐτὸς ὁ καλὸς ἄνθρωπος. Πόσους ἀνθρώπους ἔρριξε εἰς τὸν ἀσβέστη καὶ κάηκαν κι' ἄλλους τοὺς τρύπαγε εἰς τ' αὐτιὰ καὶ τοὺς κάρφωνε! Αὐτὸς ὁ καλὸς ἄνθρωπος λάδι τὴν Τετράδη καὶ Παρασκευὴ δὲν ἔτρωγε, τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ροκάναγε. 'Αναχώρησε ἀπὸ τὴν Κωσταντινόπολη καὶ ἦρθε ἐδῶ. Τὸν ἀντάμωσε ὁ Κυβερνήτης μας καὶ τὸν ρώταγε, πῶς ἐκεῖνος ὁ μέγας ὁ ἄντρας ὁ 'Αλήπασσας διοικοῦσε τοὺς ἀνθρώπους κ' ἔγινε τοιοῦτος. Τοῦ λέγει ἐκεῖνος ὅτι αὐτὸς σκότωσε ὅλους τοὺς παλιούς, τὰ ὀτζάκια, κ' ἔφκειασε δικούς του ἀνθρώπους. Τοῦ λέγει· « Νὰ σοῦ δώσω ἀνθρώπους πιστούς, μπορεῖς νὰ τὸ κάμῃς αὐτό ; — Εἶμαι ἕτοιμος νὰ σὲ δουλέψω ». Τοὔδωσε ἀνθρώπους. Εἴδαμεν ἐμεῖς αὐτό — ξέραμεν τὴν διαγωή του — μαθεύτηκε, φοβήθη ὁ Κυβερνήτης μας. Τότε τὸν ἔβαλε εἰς τ' 'Αγροκήπιον ἐπιστάτη καὶ τοὔδινε ἑξακόσια γρό-

---

καὶ δεύτερον ὅρκον. Ὁ Μακρυγιάννης ἠρνήθη νὰ ὁρκισθῇ καὶ ὑπογράψῃ τὸ ὑποβληθὲν αὐτῷ πρακτικὸν ὅρκου, ὑπέβαλε δὲ ἴδιον πρὸς τὸν Κυβερνήτην ὑπὸ τύπον ἀναφορᾶς. Ἐκ τοῦ σωζομένου σχεδίου τῆς ἀναφορᾶς ταύτης, φερούσης χρονολογίαν 3 Σεπτεμβρίου 1831, ἀποσταλείσης δ' ἐξ 'Αργους, μεταφέρομεν ἐνταῦθα τὸ ἐξῆς ἀπόσπασμα· «Ὀρκίζομαι πάλε καὶ τώρα εἰς τ' ὄνομα τῆς 'Αγιᾶς Τριάδας ὅτι δὲν ξέρω 'σ τὸ παραμικρό, οὔτ' ἐνέχομαι διὰ τὴν ἑταιρία ὁποῦ ξεσκέπασες ἡ 'Εξοχότη σου. Ὀρκίζομαι καὶ 'σ τὸ ἐξῆς 'σ τὴν 'Αγιὰ Τριάδα ν' ἀκούγω τὴς διαταγὲς τῆς νομίμου κυβερνήσεώς μου, σὲ ὅ,τι θέλει μὲ διατάξῃ νά εἶμαι πρόθυμος». Δυστυχῶς δὲν εὑρέθη που ὁ τύπος τοῦ ἐπιβληθέντος τοῖς ὑπαλλήλοις ὅρκου. 'Αλλ' ἀρκεῖ ἡ παραβολὴ τοῦ παρατεθέντος χωρίου τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸ ἀπόσπασμα τὸ ἀνωτέρω καταχωρισθὲν τοῦ ἐγγράφου τοῦ Κυβερνήτου νὰ δείξῃ ὅτι ὁ Μακρυγιάννης ἠρνήθη νὰ ὁρκισθῇ καὶ περὶ τῆς μελλούσης διαγωγῆς αὐτοῦ. Τὸ ἔγγραφον τοῦ Κυβερνήτου ὁρίζει ὅτι «πᾶς ὑπάλληλος. . . εἶναι καὶ θέλει μείνει ἀλλότριος κλπ.», ὁ δὲ Μακρυγιάννης ὡς μὲν πρὸς τὸ παρὸν ὡρκίσθη ὅτι ἀγνοεῖ τὴν ἑταιρίαν, ὅπερ καὶ ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ μεθ' ὅρκου βεβαιοῖ· ὡς δὲ πρὸς τὸ μέλλον ἡ μετ' εὐσεβείας πρόνοια αὐτοῦ δὲν ἐπέτρεψε τῷ Μακρυγιάννῃ ἢ μόνον νὰ ὁρκισθῇ «καὶ 'σ τὸ ἐξῆς ν' ἀκούγῃ τὴς διαταγὲς τῆς νομίμου κυβερνήσεώς του». Ὁ Μακρυγιάννης ἐτιμωρήθη διὰ τὴν ἀπείθειαν αὐτοῦ ταύτην. Τὴν 10ην Σεπτεμβρίου ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματεὺς Π. Ρόδιος ἀνεκοίνωσε πρὸς τὸν Μακρυγιάννην, ἐπιστρέφων ἅμα καὶ τὴν ἀναφοράν αὐτοῦ, ὅτι «δὲν ἠμπορεῖ νὰ θεωρεῖται εἰς τὸ ἐξῆς παρὰ ὡς ἐκτὸς τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας». Τὴν ἀπόφασιν ταύτην δικαιολογεῖ τὸ ἔγγραφον τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματέως ὡς ἑξῆς· « ἡ ἐγκύκλιος δὲν προσεκάλει κάθε ἀξιωματικὸν νὰ συνθέσῃ καὶ ὑπογράψῃ ὅρκον ἴδιον, ἀλλὰ νὰ ὑπογράψῃ τὸν ὁποῖον ἐξέδωκεν ὅρκον ἡ Κυβέρνησις». Ἡ ἀπόφασις ὅμως αὕτη ταχέως ἀνεκλήθη, διότι τὴν 2αν 'Οκτωβρίου ἀπεστάλη πρὸς τὸν Μακρυγιάννην «μέλος τοῦ 'Αναθεωρητικοῦ Δικαστηρίου» παρὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματέως ἔγγραφον προσκαλοῦν αὐτὸν εἰς Ναύπλιον δι' ὑπηρεσίαν. Πλὴν τοῦ Μακρυγιάννη ὅμως ὑπάρχει καὶ ἕτερον παράδειγμα ἀπειθείας περὶ τὴν ὑπηρεσίαν. Ὁ 'Επαμεινώνδας Βασιλείου ὑπολογαγὸς ἀναντίλεκτον ἀποδοχὴν τοῦ κυβερνητικοῦ ὅρκου. Ὁ 'Επαμεινώνδας Βασιλείου ὑπολογαγὸς τῶν 'Επιτελῶν, προτάξας τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ παρατηρήσεις τινάς, ἀπεβλήθη ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ, ἡ δὲ ἀπόφασις αὕτη ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ἐδημοσιεύθη πρὸς παράδειγμα εἰς τὴν «Γενικὴν 'Εφημερίδα» (ἀριθ. 73 τῆς 23ης Σεπτεμβρίου 1831).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σια τὸν μῆνα, ὁποῦ δὲν παίρνει ἡ πρώτη τάξη τῶν ἀγωνιστῶν αὐτὸν τὸν μιστόν. Τοῦ εἶπε νὰ ἡσυχάσῃ ἐκεῖ κι' ὅταν εἶναι καιρὸς νὰ βάλῃ τὴν ἐνέργειάν του σὲ δρόμον, νὰ κυβερνήσῃ ὅλους τοὺς ἀγωνιστὰς—νὰ τοὺς σκοτώσῃ, καθὼς ἔκαμεν ὁ Κιτάγιας τοὺς Ἀρβανῖτες εἰς τὰ Μπιτόλια. Κι' ὅταν πιτύχαινε αὐτὸ ὁ Κυβερνήτης μας καὶ οἱ συντρόφοι του, τότε ὅσα εἶχε ἡ φαντασία του θὰ τἄκανε εἰς τὴν Ἑλλάδα [1]).

Ἦταν ἕναν καιρὸν ἕνα λιβάδι πολλὰ ἀξιόλογον. Εἶχε πολλὰ ἀγαθὰ μέσα διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ καλὴ τροφὴ διὰ τὰ ζῶα. Σὲ αὐτὸ τὸ λιβάδι ἦταν ἕνα θερίον ὁποῦ τὸ ἐξουσίαζε. Οὔτε οἱ ἄνθρωποι μποροῦσαν νὰ λάβουν τ' ἀγαθά του, οὔτε τὰ ζῶα τὴν καλὴ χλόγη. Τότε ἕνας κακὸς ἄνθρωπος ηὗρε τὸ καϊμένο τ' ἄλογο καὶ τοῦ λέγει τοῦ λιβαδιοῦ τ' ἀγαθά. Καὶ τοῦ λέγει· «Νὰ σκύψῃς νὰ σὲ καβαλλικέψω ἐσένα κ' ἐγὼ μὲ τ' ἅρματά μου νὰ σκοτώσωμεν τὸ θερίον, νὰ γοδέρωμεν αὐτὸν τὸν καλὸν τόπον. Μπιστεύτηκε τὸ καϊμένο τ' ἄλογον διὰ τὴν καλὴ τὴν τροφὴ κ' ἔκλινε τὸν αὐχένα του. Κι' ὁ κακορυίζικος ὁ ἄνθρωπος τὄβαλε τὴν σέλλα, καὶ τὴν ἔσφιξε καλά, καὶ τὸ χαλινό. Καβαλλίκεψε ὁ ἄνθρωπος ἁρματωμένος, σκότωσαν τὸ θερίον. Τοῦ λέγει τὸ δυστυχισμένο τ' ἄλογον· « Τὸ θερίον τὸ σκοτώσαμεν, ἐσὺ παίρνεις τ' ἀγαθὰ τοῦ τόπου — βγάλε τὸν χαλινὸ καὶ τὴν σέλλα ὁποῦ μὄβαλες καὶ κατέβα τώρα ἀπὸ πάνου μου νὰ βοσκήτω κ' ἐγώ. — Ὁ χαλινὸς καὶ ἡ σέλλα δὲν βγαίνει ἀπὸ πάνου σου, οὔτε ἐγὼ θὰ κατέβω πλέον ». Ἀφοῦ τοῦ βόηθησε τ' ἄλογον καὶ μὲ τὴ δύναμή του σκότωσε τὸ θερίον κ' ἔλαβεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του ἐκεῖνον τὸν λαμπρὸν τόπον καὶ γοδέρει τ' ἀγαθά του, τὸ δυστυχισμένο τ' ἄλογον ὄχι ποῦ δὲν ὠφελήθη, ἀλλὰ τοῦ μπῆκε κι' ὁ χαλινὸς καὶ ἡ σέλλα — κι' ὁ διαβολάνθρωπος καβάλλα καὶ τ' ἄφινε νηστικὸν καὶ φορτωμένο [2]).

Ὁ μῦθος σὰ νὰ μοιάζῃ μὲ τὴν ἀρετὴ τοῦ Κυβερνήτη μας. Ὅταν τὸ θερίον εἶχε τὴν πατρίδα, θυσιάστηκαν, σκοτώθηκαν, ἀφανίστηκαν οἱ Ἕλληνες καὶ τοῦ τὸ κάμαμεν χαζίρι, τὸν φέραμεν νὰ μᾶς κυβερνήσῃ, νὰ μᾶς ἀναστήσῃ,

---

1) Διευθυντὴς τοῦ ἐν Τίρυνθι «Προτύπου Ἀγροκηπίου» διωρίσθη πρῶτον ὁ Γρ. Παλαιολόγος καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τῆς 10ης Μαρτίου 1831, ὅτε ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐποπτείαν καὶ ἐξέλεγξιν ἐπιτροπῆς. Δὲν γνωρίζομεν πότε ἀκριβῶς διωρίσθη ὁ Θανάσης Βάγιας. Βλ. ὅ,τι γράφει περὶ τοῦ διορισμοῦ τούτου ὁ Θείρσιος τόμ. Α', σελ. 35. Εἰς ταῦτα ἀπαντᾷ δι' ὀλίγων ὁ Ν. Σπηλιάδης ἐν τῇ «Ἀναιρέσει» αὐτοῦ, ὑπερασπίζων τὴν ἐπὶ Ἀλή-πασσα διαγωγὴν τοῦ Βάγια. Θλίβεται τις βλέπων μέχρι τίνος παρήγαγε τὸν χρηστὸν ἄλλως Σπηλιάδην ὁ ὑπὲρ τῆς μνήμης τοῦ ἀειμνήστου Καποδίστρια ἀγών, ὥστε τὸν μὲν Μακρυγιάννην νὰ ὀνομάζῃ ἄνδρα οὐχὶ ἀγαθόν, χρηστὸν δὲ τὸν ἀπαίσιον Βάγιαν, τὸν δήμιον τῶν Γαρδικιωτῶν ! Βλ. περὶ τοῦ τέλους αὐτοῦ Α. Βαλαωρίτου «Ποιήματα» τόμ. Α', σελ. 63. Παράβαλε καὶ τὰ σύντομα ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἰω. Βελέτζα, ἅτινα φέροντα χρονολογίαν 14 Δεκεμβρίου 1841 δημοσιεύονται ἐν τῷ Α' τόμῳ.

2) Ὁ μῦθος εἶναι ἀρχαῖος, ἁπαντᾷ δὲ παρ' Ἀριστοτέλει (Ρητορικῆς Β, 20). Παράβ. καὶ Κόνωνος Διηγήσεις XLII.

νὰ μᾶς βγάλῃ κ' ἐμᾶς εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ κόσμου καὶ νὰ τὸν λέμεν εὐεργέτη μας καὶ σωτῆρα μας — κ' ἐμεῖς νὰ ζήσουμε ὡς ἄνθρωποι κι' αὐτὸς νὰ δοξαστῇ. Ὁ Κυβερνήτης μας φέρνει ὀπαδοὺς τῶν τύραγνων νὰ τὸν ὁδηγήσουνε πῶς τυραγνοῦνε ἐκεῖνοι οἱ τύραγνοι, νὰ τυραγνήσῃ κι' αὐτός. Καὶ ποιοὺς θέλει νὰ βλάψῃ; Ἐκείνους ὁποῦ 'λικρινῶς ἀγωνίστηκαν καὶ ὑπάρχει ἡ πατρίδα, ὁποῦ θυσιάσαν κατάσταση καὶ ζωή. Δὲν στοχάστης, Κυβερνήτη μου, ὅταν ὁ Ἀλήπασσας σκότωνε τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικροὺς τοὺς ἔβαινε εἰς τὸν τόπο τους, καθὼς σοῦ εἶπε ὁ Βάγιας, αὐτὸς τοὺς κυρίεψε μὲ τὸ σπαθί του, κ' ἐσέναν σὲ φέραν ὄχι διὰ τζελάτη καὶ τύραγνον, σὲ φέραν νὰ κυβερνήσῃς ἀνθρώπους ὁποῦ ἀφανίστηκαν διὰ τὴν πατρίδα καὶ νὰ τοὺς ἀποκαταστήσῃς ἔθνος μ' ἀρετή.

Τοῦ Κυβερνήτη φάνηκαν τὰ αἰστήματά του, ὅτ' εἶναι κυβερνήτης φατρίας κι' ὄχι πατρίδας, καὶ δὲν θέλει λευτερίαν, ἀλλὰ δόλον καὶ ἀπάτη. Διὰ νὰ μὴν γένῃ νέον δυστύχημα κι' αὐτὸς νὰ ἔμπῃ εἰς τὸν δρόμον, (ὅταν γένῃ ἡ Συνέλεψη πατριωτική, τότε ὅλα θαραπεύονται) τότε βρίσκω ἕναν ἀνιψιὸν τοῦ Δεσπότη Ἡσαΐα[1]). Αὐτὸς ἦταν φρούραρχος εἰς τὸ Παλαμῆδι. Τὸν Κυβερνήτη τὸν φοβέριζαν πολλοὶ νὰ τὸν σκοτώσουνε, ὅτι ἔκαμεν ἐξορίαν ὅλους τοὺς σημαντικοὺς τῆς πατρίδας ἄλλους εἰς τὴ Νύδρα κι' ἄλλους ἀλλοῦ, κ' ὁ καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς εἶχε τὸ κόμμα του καὶ συγγενεῖς του, καὶ κιντύνευε. Ἐγὼ εἰς τὸν Κυβερνήτη εἶχα μίαν συμπάθεια, ὅτι ἔλπιζα νὰ μετανοήσῃ καὶ νἀρθῇ εἰς τὸν καλὸν δρόμον. Καὶ τὸν 'παινοῦσα κι' ἂς μὲ πείραζε ἀδίκως—δὲν μοῦ κακοφαίνεταν. Τότε διὰ νὰ μὴν τοῦ γένῃ κάνα δυστύχημα αὐτεινοῦ καὶ κιντυνέψῃ ἡ πατρίδα, μίλησα μ' ἐκεῖνον ὁποῦ ἦταν φρούραρχος τοῦ Παλαμηδιοῦ νὰ μᾶς δώσῃ τὸ Παλαμῆδι καὶ νὰ τοῦ δώσουμεν δυὸ χιλιάδες τάλλαρα. Συνφωνήσαμεν 'σ αὐτὸ καὶ ποῦθε νὰ μᾶς μπάσῃ καὶ νὰ λάβωμεν τὴς ἀναγκαῖες τάμπιες. Μὲ πῆρε πήγαμεν οἱ δυό μας εἰς τὸ Παλαμῆδι· εἶδα τὴς θέσες, τὰ πολεμοφόδια, ὅλα. Τότε ὁρκίζομαι καὶ μὲ τὸν Μῆτρο Ντελιγιώργη, στενό μου φίλον, τίμιον ἀγωνιστή, συνάζομεν ἀνθρώπους μυστικά· τοὺς εἴχαμεν εἰς τὴν Νεόπολη[2]), τοὺς δώσαμεν καὶ χαρτζιλίκι, ξοδιάσαμεν καμμιὰ τετρακοσιαριὰ τάλλαρα· καὶ τοὺς λέγαμεν τῶν ἀνθρώπων ὅτι θὰ πᾶμεν κλέφτες. Τότε εἴχαμεν χαζίρι αὐτοὺς κι' ἀνθρώπους πιστοὺς νὰ στείλωμεν συνχρόνως εἰς Ρούμελην, εἰς Πελοπόννησο καὶ νησιὰ νὰ γένουν οἱ πληρεξούσιοι — θἄρχονταν οἱ ἴδιγοι ὁποῦταν εἰς τὴν Τετάρτη Συνέλεψη[3]). Δὲν θέλα-

1) Νοεῖται βεβαίως ἐνταῦθα ὁ δεσπότης Σαλώνων Ἡσαΐας, ὅστις ἀπέθανε μαχόμενος εἰς Ἀλαμάναν μετὰ τοῦ Διάκου. Ἄγνωστον τὸ ὄνομα τοῦ φρουράρχου.

2) Προάστειον τοῦ Ναυπλίου, ἡ ἄλλως λεγομένη Πρόνοια.

3) Εὐθὺς μετὰ τὰ ἐν Πόρῳ συμβάντα ὁ Κυβερνήτης συνεκάλεσεν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, μέλλουσαν νὰ συνέλθῃ ἐν Ἄργει τὴν 8ην Σεπτεμβρίου. Ἡ προκήρυξις ἐδημοσιεύθη τὴν 5ην

μεν ἐκείνους, ὅτ' ἦταν ἀγορασμένοι — καὶ νἀρθοῦν πατριῶτες. Τὰ χρήματα δὲν τἄχαμεν, τὴς δυὸ χιλιάδες τὰ τάλλαρα· ἀνταμώνομεν μὲ τὸν Μιαούλη— ἦταν πρωτύτερα αὐτὸ ἀπὸ τὰ καράβια ὁποῦ κάηκαν· τοῦ λέγω τοῦ Μιαούλη νὰ πάγῃ εἰς τὴ Ὕδρα καὶ εἰπῇ τοῦ Μαυροκορδάτου, τῶν Κουντουργιωταίων καὶ τοῦ Ζαΐμη νὰ τοῦ δώσουνε τὴς δυὸ χιλιάδες τὰ τάλλαρα κ' ὕστερα τὰ ρίχνομεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ πλερώνονται, ἢ μόνοι μας ὁ καθεὶς τὰ δίνομεν, καθὼς ἐμεῖς πλερώνομεν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦ εἶπα νὰ πάρῃ καὶ καμπόσους Ὑδραίγους νὰ γνωρίζουν ἀπὸ κανόνια — καὶ εἰς τὴν Πρόνοια ἀνταμωνόμαστε. Πῆγε ὁ Μιαούλης τὸ λέγει αὐτεινῶν. « Πὲς τοῦ Μακρυγιάννη, λένε τοῦ Μιαούλη, νὰ τραβήξῃ χέρι ἀπὸ αὐτὸ καὶ θὰ γένῃ διαφορετικὸ τὸ πρᾶμα». Τότε διαλύσαμεν τοὺς ἀνθρώπους· χάσαμεν καὶ τὰ χρήματά μας. Τοῦ λέγω τοῦ Μιαούλη· « Πῶς θὰ γένῃ διαφορετικόν ; Θὰ συβιβαστοῦν ; Αὐτό εἶναι, τοῦ λέγω, τὸ καλύτερον, νὰ σωθοῦμεν ». Ὕστερα ἄρχισε ὁ ἐφύλιος πόλεμος παντοῦ καὶ σκοτώνονταν οἱ ἄνθρωποι. Τότε ἄρχισε ὁ Πόρος καὶ κάηκαν τὰ καράβια κ' ἔγινε παντοῦ ἄνου κάτου.

Αὐγούστου, φέρουσα ἡμερομηνίαν 1ην τοῦ αὐτοῦ. Ἡ σύγκλησις ἄρα ἦτο λίαν ἐπείγουσα. Κατὰ τὴν προκήρυξιν οἱ πληρεξούσιοι ἢ ἔμελλον νὰ εἶναι οἱ αὐτοὶ οἱ κατὰ τὴν Δ' ἐν Ἄργει Συνέλευσιν συνελθόντες, ἢ νὰ ἐκλεχθῶσι νέοι ὑπὸ τῶν «ἐκλεκτικῶν συναθροίσεων». Ἡ Συνέλευσις αὕτη συνῆλθεν ἐν Ἄργει τὴν 5ην Δεκεμβρίου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καποδίστρια. Ὁ Μακρυγιάννης, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ, ἦτο ὑπὲρ τῆς συγκλήσεως συνελεύσεως ἐκ τῶν αὐτῶν πληρεξουσίων τῆς Τετάρτης. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ εὑρέθη πρωτότυπον ἐφοδιαστικὸν ἔγγραφον δύο στρατιωτικῶν πληρεξουσίων ἐκλεχθέντων ὑπὸ τῶν ἐν Λεβαδείᾳ χιλιαρχιῶν, ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τῶν χιλιάρχων, πεντακοσιάρχων, ἑκατοντάρχων κλπ. Ἐξελέχθησαν δὲ πληρεξούσιοι οἱ αὐτοὶ οἵτινες ἦσαν καὶ ἐν τῇ Δ' Ἐθνικῇ Συνελεύσει πληρεξούσιοι τῶν ὅπλων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἤτοι ὁ Ἰω. Κωλέτης καὶ Μιχ. Γρίβας, ὅστις ἀπὼν ἀντικαθίστατο ὑπὸ τοῦ Γ. Δυοβουνιώτου. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐγένετο ἐνεργείαις τοῦ Μακρυγιάννη. Ἰδοὺ χωρίον τι ἐκ τοῦ ρηθέντος ἐγγράφου· «Ἡ συγκαλουμένη συνέλευσις εἶναι συ.έχεια τῆς παρελθούσης καὶ ἐπιθυμοῦντες τὴν διατήρησιν τῶν ψηφισθέντων καὶ θεσπισθέντων παρὰ τῆς ἐν Ἄργει Ἐθνοσυνελεύσεως κλπ.». Μετὰ τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἐν Λεβαδείᾳ στρατιωτικῶν ἔπονται τέσσαρες ἄλλαι σελίδες ὑπογραφῶν καὶ ἄλλων στρατιωτικῶν, ὧν προτάσσεται σημείωσις ἰδιόχειρος τοῦ Μακρυγιάννη ἐπικυροῦσα τὴν ἐκλογὴν τῶν αὐτῶν πληρεξουσίων, λόγον δὲ ποιουμένη περὶ τῶν δικαίων τῶν στρατιωτικῶν τὰ ὁποῖα θὰ ζητήσωσιν οἱ πληρεξούσιοι κατὰ τὴν μέλλουσαν Συνέλευσιν. Πλὴν τοῦ χαρακτηριστικοῦ ὕφους τοῦ κειμένου τοῦ ἐγγράφου καὶ τῆς σημειώσεως ταύτης τοῦ Μακρυγιάννη, πολλαχοῦ μεθ' ἑκάστην ὑπογραφὴν ἔπονται παρατηρήσεις τῶν ὑπογεγραμμένων ἐκφραζόντων τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῶν, οἷον «ἀδικημένος» κλπ. Τοῦ ἐγγράφου τούτου (βλ. τόμ. Δ' ἐν χρονολογίᾳ 6 Σεπτεμβρίου 1831) ἀκυρωθέντος βραδύτερον, ἐγένοντο νέαι ἐκλογαὶ πληρεξουσίων τῶν ὅπλων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἐξελέχθησαν δὲ ὁ Νάκος Πανουριᾶς καὶ Ἰω. Ρούκης.

Ἡ συνωμοσία τοῦ Μακρυγιάννη ἐγένετο πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς προκηρύξεως, ἥτις συμπίπτει πρὸς τὰ ἐν Πόρῳ συμβάντα Ὁ διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ Παλαμηδίου ἐξαναγκασμὸς τῆς Κυβερνήσεως εἰς σύγκλησιν Ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς παραχώρησιν συντάγματος ἦτο βεβαίως τολμηρὸν ἐπιχείρημα, ἔμελλεν ὅμως ἴσως νὰ λήξῃ ἄνευ καταστροφῶν καὶ αἱματοχυσίας, νὰ προλάβῃ δὲ καὶ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ δυσμοίρου Καποδίστρια.

Ἀπὸ τὴν φυλακὴ ἔβγαλε ὁ Κυβερνήτης μόνον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Πετρόμπεγη τὸν Κωσταντήμπεγη καὶ τὸν Γιωργάκη Μπεζαντέ, τὸ παιδί του. Βγαίνοντας ἀπὸ τὴν φυλακή, δὲν τοὺς ἔλεγε νὰ πᾶνε ὅθεν ἀλλοῦ ἤθελε ὁ Κυβερνήτης, νὰ μὴν εἶναι μέσα εἰς τ' Ἀνάπλι· τοὺς ἄφησε ἐκεῖ. Τοὺς πλάκωσαν οἱ δανεισταί τους, τοὺς γύρευαν τὸ δικόν τους. Δὲν εἶχαν οὔτε ψωμὶ νὰ φᾶνε. Ἐγὼ εἶχα δανείσῃ τρακόσια γρόσια τὸν Γιωργάκη Μπεζαντὲ μέσα εἰς τὴν χάψη νὰ φᾶνε ψωμί. Τότε αὐτοὺς τοὺς καταφρόνεσε πολὺ ὁ Κυβερνήτης καὶ τ' ἀδέλφια του, ἀνθρώπους μὲ μεγάλους ἀγῶνες καὶ θυσίες 'σ τὴν πατρίδα. Ἀποφάσισαν νὰ σκοτώσουνε τὸν Κυβερνήτη καὶ νὰ πεθάνουν. Κι' αὐτὸ τὸ ἔλεγαν πολλῶν ὁποῦ θὰ τὸ κάμουν· τό εἶπαν τοῦ Κυβερνήτη κι' ἀδελφῶν του καὶ ὑπουργοῦ Ρόδιου. Αὐτεῖνοι ἀμελοῦσαν ἀπὸ μωρομάρα θεοτική. Μίαν Κυριακὴ πῆγε εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ Κυβερνήτης. Πῆγαν κι' αὐτεῖνοι οἱ δυὸ—ἐκεῖ ὁποῦ θἄμπαινε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸν σκότωσαν τὸν Κυβερνήτη[1]). Τότε σκότωσαν καὶ τὸν Κωσταντήμπεγη. Ὁ Γιωργάκης πῆγε εἰς τὸν Ρουὰν τὸν Ἀντιπρέσβυ τῆς Γαλλίας καὶ τὸν ἔδωσε καὶ τὸν φυλάκωσαν. Καὶ σὲ ὀλίγον καιρὸν σκότωσαν κι' αὐτόν — τὸν ἔκριναν δικοί τους καὶ τὸν σκότωσαν.

---

1) Ὁ ἀείμνηστος Κυβερνήτης Ι. Καποδίστριας ἐφονεύθη τὴν 27ην Σεπτεμβρίου 1831. Τὴν 1ην Ὀκτωβρίου ἡ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματεία εὐχαρίστησε δι' ἐγγράφου αὐτῆς τὸν Μακρυγιάννην ἐπὶ τοῖς συλλυπητηρίοις αὐτοῦ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Διορισμὸς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς.—Σύγκλησις τῆς Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.—Κομματικαὶ διαιρέσεις.—Στρατιωτικαὶ ἔριδες ἐν Ἄργει. — Ὁ Μακρυγιάννης ἀρχηγὸς συνωμοσίας. — Ἐπιβουλὴ κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Μακρυγιάννη.—Σχίσμα μεταξὺ τῶν πληρεξουσίων ἐν Ἄργει.—Ἐμφύλιος ῥῆξις ἐν Ἄργει.—Προσβολὴ κατὰ τῆς οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη.—Μάχη συνεχὴς ἀνὰ τὴν πόλιν. — Παῦσις τοῦ πυρός. — Ἀποχώρησις τῶν ἀντιπολιτευομένων εἰς Κόρινθον. — Διορισμὸς νέας κυβερνήσεως αὐτόθι. — Μετάβασις τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Περαχώραν.— Καθίδρυσις τῆς Κυβερνήσεως αὐτόθι.— Κατάληψις τῶν εἰς Ἄσπρα Σπίτια γεννημάτων. — Ἀπεσταλμένοι πρὸς τοὺς ἐν Περαχώρᾳ συνταγματικοὺς παρὰ τῶν Ἀντιπρέσβεων.—Ἀπόκρουσις τῶν προτάσεων αὐτῶν.— Νέα ἀποστολὴ τοῦ Θιρσίου. — Ἐκστρατεία εἰς Ναύπλιον. — Μάχη κατὰ τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἧττα τῶν κυβερνητικῶν.— Ἄφιξις τῶν συνταγματικῶν εἰς Ἄργος. — Παραίτησις τοῦ Αὐγουστίνου. — Κατάληψις τῆς Προνοίας.—Εἴσοδος στρατιωτικῆς ἐπιτροπῆς εἰς Ναύπλιον.—Ἀποστολὴ τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Ὕδραν πρὸς τὸν Γ. Κουντουριώτην. — Στρατιωτικαὶ ἔριδες ἐν Ναυπλίῳ. — Κατάληψις τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων.—Ὁ Μακρυγιάννης ἐν Τριπόλει.—Ἀσθένεια τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἐπάνοδος εἰς Ναύπλιον.—Σύγκλησις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐν Προνοίᾳ.—Ἀναγόρευσις τοῦ βασιλέως Ὄθωνος. — Ἀντενέργειαι κατὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.—Ἐπίθεσις κατὰ τῶν πληρεξουσίων. —Βιαία διάλυσις τῆς Συνελεύσεως.—Ἀναχώρησις τῆς ἐκλεγείσης ἐπιτροπῆς εἰς Μόναχον πρὸς τὸν βασιλέα Ὄθωνα.—Διορισμὸς στρατιωτικῆς ἐπιτροπῆς ἐν Ἄργει. — Τὰ κατὰ Πράσινον καὶ Θ. Γρίβαν.—Ῥῆξις ἐν Ἄργει μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Γάλλων. — Σύστασις πολιτοφυλακῆς ἐν Ἄργει.— Ἀπαγόρευσις τῆς ὁπλοφορίας ἐν Ἄργει.—Ἐπεισόδιον τῷ Μακρυγιάννῃ.— Ἀπόδοσις τῶν ὅπλων πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς ἐνεργείαις τοῦ Μακρυγιάννη.— Γενικαὶ σκέψεις τοῦ Μακρυγιάννη.

Σκοτώνοντας ὁ Κυβερνήτης, κανένας εἰς τ' Ἀνάπλι δὲν ἀνακατώθη οὔτε πολίτης, οὔτε στρατιωτικός[1]). Τὸν πῆραν μὲ παράταξη μεγάλη, (τὸν μπαλ-

1) Ὁ Μακρυγιάννης ἐννοεῖ ὅτι ἡ τάξις ἐν Ναυπλίῳ δὲν διεσαλεύθη μετὰ τὸν φόνον τοῦ Κυβερνήτου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σάρωσαν) καὶ τὸν εἶχαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν Ἁγιώργη[1]). Οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι κάνουν μεγάλα λάθη· κι' ὁ Κυβερνήτης ἐχάθη ἀπὸ τὰ μεγάλα λάθη του. Καὶ ἡ καϊμένη πατρίδα, ἡ ἀθῴα, θὰ συντριφτῇ, ὅτι πίσου οἱ λύκοι θὰ φᾶνε τὰ πρόβατα. Ἔχει ἁμαρτίες ἀκόμα αὐτείνη, ἡ δυστυχισμένη, καὶ οἱ τίμιοι ἀγωνισταὶ καὶ οἱ χῆρες τῶν σκοτωμένων καὶ τ' ἀρφανά τους παιδιά, κι' ὅσοι θυσιάσαν τὸ ἐδικόν τους, ὁποῦ ἦταν νοικοκυραῖγοι καὶ μεῖναν διακονιαραῖγοι καὶ ψωμοζητοῦν, ὅλοι οἱ τοιοῦτοι θὰ πάθουν· κι' ὁ Θεὸς συχωρέσῃ τοὺς αἴτιους καὶ 'σ αὐτὸν νὰ δώσουνε λόγο. Ὅτι ἀπὸ τὰ λάθη τοῦ Κυβερνήτη μας κι' αὐτὸς σκοτώθη καὶ τὴν πατρίδα τὴν ἀφάνισε· ὅτι μάτα μᾶς ἔρριξε εἰς τὴν κυβέρνηση καὶ δικαιοσύνη τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Κωλέτη, τοῦ Μεταξᾶ, τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Ζαΐμη, τῶν Ντελῃγιανναίων, τῶν Λονταίων, τοῦ Κουντουργιώτη. Μὲ δάκρυα πικρὰ σημειώνω αὐτά, ὅτι ὅλο 'σ τὸ σκοτάδι θὰ τρέξωμεν καὶ φοβοῦμαι μὴν τζακιστοῦμεν. Ὁ Θεὸς ἂς κάμῃ τὴν ἐσπλαχνίαν του καὶ τὸ ἔλεός του, νὰ λυπηθῇ τοὺς ἀθῴους. Ἂν ἔδιναν τοῦ Μιαούλη τὶς δυὸ χιλιάδες τὰ τάλλαρα, νὰ παίρναμεν τὸ Παλαμῆδι, τίποτα δὲν θὰ γένεταν—οὔτε ὁ Κυβερνήτης νὰ χαθῇ, οὔτε τόσοι ἄνθρωποι νὰ σκοτωθοῦν, οὔτε τὰ καράβια νὰ καγοῦν, ὅτι τότε συνάζονταν οἱ πληρεξούσιοι καὶ τελείωναν ὅλα. Ἀλλὰ μοῦ παραγγέλνουν μὲ τὸν Μιαούλη «θὰ γένῃ διαφορετικά». Εὖγε σας, καλοὶ πατριῶτες, ὁποῦ θὰ λευτερώσετε πατρίδα καὶ θὰ γενοῦμε κ' ἐμεῖς ἔθνος κατὰ τοὺς ἀγῶνες μας.

Ἔγινε ἡ νέα Κυβέρνηση ὁ Ἀγουστῖνος πρόεδρος, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Κωλέτης[2]). Ἐστειλε σὲ ὅλο τὸ κράτος εἰς τοὺς διοικητὰς νὰ γένουν οἱ πληρεξούσιοι μὲ τὸ μέρος τους· κι' ὁ Ἀγουστῖνος ἔστελνε παντοῦ ἐπίτηδες ἀνθρώπους νὰ ἐκλέξουνε αὐτὸν κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος, κι' ὅποιος θὰ τὸν συντρέξῃ θὰ τὸν κάμῃ μεγάλον ἄνθρωπον. Ἐτάξανε καὶ λαγοὺς μὲ πετραχήλια τοῦ Κωλέτη καὶ ἦταν μὲ τὸ πνεῦμα τους καὶ σύνφωνος νὰ μὴν ἔρθουν οἱ πληρεξούσιοι ὁποῦταν εἰς τὴ Νύδρα[3]). Συνάχτηκαν εἰς τ' Ἄργος ἀρκετοὶ ἀπὸ Ρούμελην καὶ Πελοπόννησον· γίνονταν μερικὲς συνεδρίασες[4]). Πήγαινε ὁ καθεὶς εἰς τοὺς ἐδικούς του. Ὁ Κολοκοτρώνης πήγαινε εἰς τοὺς συντρόφους του· ὁ Κωλέτης δὲν ἔρχεταν 'σ ἐμᾶς· πήγαινε μυστικὰ μὲ τὸν Μεταξᾶ καὶ μὲ τοὺς

1) Βλ. ἐν «Γεν. Ἐφημερίδι» ἀριθ. 81 τῆς 21ης Ὀκτωβρίου 1831 περιεργοτάτην περιγραφὴν τῆς κηδείας τοῦ Κυβερνήτου γενομένης τὴν 18ην τοῦ αὐτοῦ μηνός.

2) Ἡ τριμελὴς «Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ». διωρίσθη ὑπὸ τῆς Γερουσίας τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ θανάτου τοῦ Κυβερνήτου. Ὠνομάσθη δὲ τὸ τρίτον τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ὁ Δύγουστῖνος Καποδίστριας Πρόεδρος αὐτῆς «δι' εὐγνωμοσύνην τοῦ Ἔθνους πρὸς τὸν ἀοίδιμον Ἀρχηγόν του».

3) Βλ. Μένδελσον Βαρθόλδυ ἱστορίαν τόμ. Β', σελ. 435.

4) Ἡ ἐν Ἄργει Ε' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἤρξατο ἐπισήμως τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς τὴν 5ην Δεκεμβρίου 1831.

ἄλλους. Ἐγὼ εἶχα ἀνθρώπους καὶ μοῦ τἄλεγαν. Τοῦ εἶπα· « Πῶς δὲν ἔρχεσαι εἰς τὴν διαίτερη συνέλεψή μας; Ἐσύ εἶσαι πληρεξούσιος τῶν ἀρμάτων τῆς Ρούμελης—πῶς ὁ Κολοκοτρώνης πηγαίνει εἰς τοὺς συντρόφους του; Κύριε Κωλέτη· ξέρω τί κάνεις, ὅτι ἔχω ἀνθρώπους καὶ μοῦ τὰ λένε. Τὰ κεφάλια μας δὲν τὰ δίνομεν νὰ τὰ φᾶνε ἁπλῶς κ' ἔτυχε. Μάθαμεν νὰ πεθαίνωμεν!» Τότε ἦρθε ὁ Κριτζώτης, ὁ Βάγιας κι' ἄλλοι καὶ τοὺς παραπονεύτηκε ὁ Κωλέτης ὅλα αὐτά. Θέλησαν νὰ μοῦ μιλήσουνε αὐτεῖνοι. Τοὺς εἶπα· «Ἐγὼ ξέρω τί τοῦ λέγω κι' ἂν δὲν θέλετε νά εἴμαστε συντρόφοι, δὲν θέλω οὔτε τοῦ ἑνοῦ μέρους τὴν συντροφιά, οὔτε τ' ἀλλουνοῦ». Μᾶς ἀγάπησαν.

Ὁ Ἀγουστῖνος—ἦταν πρῶτα πληρεξούσιος τῶν ἀρμάτων, ὁποῦ τὸν εἶχε ὁ Κυβερνήτης—σύνφωνος κι' ὁ Κολοκοτρώνης στέλνουν κ' ἔρχονται στρατέματα εἰς Ἄργος, τὰ τάματα τοῦ ταχτικοῦ[1]). Ἀπὸ τ' Ἀνάπλι, ὁποῦ τό εἶχαν δικοί τους, κρυφὰ διὰ νυχτὸς κουβαλοῦσαν κανόνια, πολεμοφόδια καὶ τἄβαναν εἰς τὴν καζάρμα ὁποῦ ἦταν τὸ ἱππικό. Ἀρχηγὸς τοῦ ἱππικοῦ ἦταν ὁ Καλλέργης. Κι' ὅλο ἑτοιμάζονταν. Κ' ἐμεῖς κοιμώμαστε. Τὰ μάθαινα ἐγώ, τοὺς τἄλεγα τῶν δικῶνε μας, δὲν παῖρναν χαμπέρι. Οἱ Ρουμελιῶτες οἱ ἀρχηγοὶ ὁποῦρθαν ἦταν ποιὸς μὲ δυὸ ἀνθρώπους καὶ ποιὸς μὲ τρεῖς· καὶ οἱ ἄλλοι ὅλοι, οἱ ἀναντίοι, σταφνίζονταν. Τότε κ' ἐγὼ φκειάνω ἕνα γράμμα κι' ἀποφασίζω νὰ δικαιώσω τοὺς ἀδικημένους. Εἶχε ὡς τρακόσους πενῆντα ὁ Ἀγουστῖνος φρουρά του ἀξιωματικούς, εἰκοσιπεντάρχους καὶ κάτου κι' ἄλλους πολλοὺς στρατιωτικοὺς ἁπλοὺς ὡς χίλιους—καὶ τοὺς ὁρκίζω καὶ τοὺς τραβοῦσα ὅλους μὲ τὸ πνεῦμα μας. Πολεμοφόδια δὲν εἴχαμεν· τρόμαξα ν' ἀγοράσω πεντέξι κασσέλες. Ἔλεγα τοῦ Κωλέτη κι' ἀλλουνῶν, δὲν ἤθελαν νὰ τὸ πιστέψουνε. «Δὲν γένεται τίποτας», ἔλεγαν. Πῆρα καὶ καμπόσους πληρεξούσιους τῆς Ρούμελης καὶ τοὺς τράβησα μὲ τὸ μέρος τὸ πατριωτικόν· καὶ ἦταν καμμιὰ εἰκοσιπενταργιά. Μίαν ἡμέρα φάγαμεν εἰς τὸ σπίτι μου κι' ὁμιλήσαμεν αὐτό. Τὸ μαθαίνει ὁ Ἀγουστῖνος, στέλνει ἄνθρωπον μοῦ τάζει δυὸ χιλιάδες τάλλαρα νά εἶμαι μὲ τοῦ λόγου του. «Πενῆντα δυὸ νὰ μοῦ δώσῃ δὲν πηγαίνω ἀναντίον τῆς πατρίδος μου!» Τότε κρυφίως πιάσαν ἕνα σπίτι καὶ τὸ τρύπησαν, καὶ τὴν νύχτα ὁποῦ θὰ διαβῶ, ὁποῦ ἤμουν εἰς τοὺς φίλους, νὰ ρίξουν νὰ μὲ σκοτώσουν. Ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ διόρισαν ἦταν κ' ἕνας ὁρκισμένος ἀπὸ αὐτοὺς ὁποῦχα, τῆς φρουρᾶς τοῦ Ἀγουστίνου, ὁ Μιχάλης ὁ Δράμαλης. Πῆγε καὶ εἶπε τῆς γυναικός μου· «Νὰ στείλῃς ναὐρῇς τὸν Μακρυγιάννη οὔθεν εἶναι νὰ μὴν περάσῃ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ σοκάκι, θὰ τὸν σκοτώσουνε. Ἤρ-

1) Περὶ τῶν ἐν Ἄργει συμβάντων διαρκούσης τῆς Συνελεύσεως βλ. Μένδ. Βαρθ. τόμ. Β', σελ. 439—459, Θιρσίου « De l' état actuel etc. » κεφ. Δ', σελ. 63—106, «Διήγησιν συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς» (ἀπομνημ. Θ. Κολοκοτρώνη) σελ. 241 καὶ ἑξῆς (ἔκδ. α') καὶ «Ἀθηνᾶν» ἀριθ. 1—7 τοῦ 1832.

θαν καὶ μ' ηὗραν καὶ πῆγα ἀπὸ ἄλλο μέρος. Καὶ τὴν αὐγὴ πῆγα καὶ εἶδα τὸ σπίτι μὲ τὰ μασγάλια. Τότε σύναξα ἀνθρώπους καὶ τὸ βῆκα φόρα. Τότε ἄρχισε καὶ σύναζε πληρεξούσιους ὁ 'Αγουστῖνος μυστικῶς καὶ εἶχε ἕνα χαρτὶ γραμμένο νὰ τὸν διορίσουνε Κυβερνήτη—καὶ σύναζε ὑπογραφὲς χωρὶς ν' ἀρχίσῃ ἡ Συνέλεψη. Τότε ὁ Πετρόπουλος ἀπὸ τὸ Σάλωνα κι' ὁ Κωσταντῖνος Παπαγιωργόπουλος κι' ὁ Λογοθετόπουλος ἀπὸ τὸ Γαλαξεῖδι κι' ἄλλοι πληρεξούσιοι τοῦ Ζειτουνιοῦ, Ταλαντιοῦ, Μπουντουνίτζας, Λιδορικιοῦ, 'Επάχτου κι' ἀπὸ ἄλλες ἐπαρχίες τῆς Ρούμελης μιλήσαμεν μαζί, ὅταν φάγαμεν ψωμί, κι' ὁρκιστήκαμεν. Αὐτεῖνοι οἱ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι δὲν θέλησαν νὰ ὑπογράψουν τὸν 'Αγουστῖνο Κυβερνήτη, ἀλλὰ μάλλωσαν μὲ τοὺς ἄλλους εἰς τ' ἀνόητά τους καὶ μπερμπάντικα πράματα ὁποῦ κάνουν. Τότε πάτησαν ποδάρι ὅλοι αὐτεῖνοι καὶ οἱ πληρεξούσιοι τῶν Μεγάρων καὶ Ντερβενοχωριῶν νὰ βάλουν ἀπὸ τοὺς ἴδιους 'πιτροπὴ κι' ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ ἰδοῦνε τὰ ἔνγραφα τῶν πληρεξουσίων. Δὲν τοὺς ἔδινε χέρι τῶν φίλων τοῦ 'Αγουστίνου, ὅτ' ἦταν πολλοὶ παράνομοι. 'Εκεῖνοι γύρευαν τὴν ἐπιτροπὴ καὶ νὰ ξεκληστῇ καὶ τὸ μπερμπάντικό τους ἔνγραφον ὁποὖχαν διὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ 'Αγουστίνου κυβερνήτη. Ὅμως κι' αὐτὸ δὲν τοὺς ἔδινε χέρι, νὰ τὸ ξεκλήσουνε, ὅτι καὶ ξόδιασε πολλὰ ὁ ἀφέντης ὁ 'Αγουστῖνος καὶ εἶχε κ' ἐλπίδες νὰ μάσῃ κι' ἄλλες τοιοῦτες ὑπογραφές. Τότε διαιρεθήκαμεν. Αὐτεῖνοι μυστικῶς κάναν ἄνομους πληρεξούσιους μὲ ψεύτικες ὑπογραφὲς — κ' ἑτοίμαζαν καὶ τὰ στρατέματα καὶ κανόνια. Τότε ἐγὼ ἄξηνα τοὺς δυσαρεστημένους [1]· ἔκαμα ἐνγράφως περίτου ἀπὸ χίλιους καὶ πῆρα κι' ὅλη τὴν φρουρὰ τοῦ 'Αγουστίνου. Τότε οἱ ψεύτικοι πληρεξούσιοι τὸν κάμαν μυστικῶς Κυβερνήτη τὸν 'Αγουστῖνο [2]. Τότε διατάττει ἀρχηγὸν τῶν ἀρμάτων τὸν Κίτζο Τζαβέλα [3]. Πῆρε καὶ τοὺς ἀξιωματικούς, τοὺς εἶπε νά εἶναι ὅλοι μ' αὐτόν — θὰ τοὺς κάμῃ μεγάλους ἀνθρώπους· καὶ θὰ βαρέσῃ ντουφέκι ὁ νέος Κυβερνήτης ὁ 'Αγουστῖνος μὲ τὸν γενναῖον ἀρχηγὸν Κίτζο, μὲ τὸν ἀρχηγὸν τῆς καβαλλαρίας Καλλέργη. Τοὺς εἶπε νά εἶναι ἕτοιμοι μυστικῶς μὲ τὸν ἀρχιστράτηγον Κολοκοτρώνη, μὲ τὸν μηνύτορά του τὸν κόντε Μεταξᾶ κι' ὅλη τὴν συντροφιά. 'Ετοιμάστηκαν μυστικῶς νὰ βάλουν 'σ ἐνέργεια τὸ σκέδιον τοῦ Θανάση Βάγια, ὁποῦ τὸν ρώταγε ὁ Κυβερνήτης μας νὰ τοῦ εἰπῇ πῶς μεγάλωσε ἐκεῖνος ὁ μέγας ἄντρας ὁ 'Αλήπασσας. Γκιντί, σεντζαφέδες [4]), ἐπίγιορκοι τῆς πατρίδος καὶ τῆς θρησκείας!

---

1) Ηὔξησα τὸν ἀριθμὸν τῶν δυσηρεστημένων.

2) Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἐψηφίσθη καὶ ἐπισήμως Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος τὴν 15ην Μαρτίου 1832.

3) Φρούραρχον τῆς Συνελεύσεως. Ἦτο δὲ ὁ Τζαβέλας καὶ πληρεξούσιος ἐν τῇ Συνελεύσει τῶν παροίκων Σουλιωτῶν.

4) Ἄπιστοι. Ἡ λέξις παρελήφθη ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἐκ διστίχου τινὸς ἀνα-

Ὁ νέος Κυβερνήτης, τοῦ παλιοῦ Κυβερνήτη ὁ ἀδελφός, ὁ μπεκρῆς, ὁ παραλυμένος Ἀγουστῖνος καὶ οἱ ὁρκισμένοι του ὅλοι, ὁποῦ τὸν σύστησαν Κυβερνήτη νὰ προκόψῃ τὴν πατρίδα, καθὼς τὴν πρόκοψε κι' ὁ ἀδελφός του, ὁ νέος Κυβερνήτης ὁρκίζει αὐτοὺς νὰ τοῦ εἶναι πιστοὶ καὶ νὰ βαρέσουνε ὅλους ἐμᾶς — καὶ τοὺς βαθμοὺς τοὺς δικούς μας νὰ τοὺς δώσῃ ἐκεινῶν. Ὅσο δὲν ἦταν Κυβερνήτης καμωμένος, ἦταν σύνφωνος μ' αὐτὸν κι' ὁ Κωλέτης. Ὕστερα ὁποῦμαθε ὅτι ἔγινε ὁ Ἀγουστῖνος Κυβερνήτης, τότε γύρισε μ' ἐμᾶς. Ἤθα τὸν ἔπιαναν ζωντανόν, ὅμως πήγαμεν καὶ τὸν πήραμεν.

Ὁ νέος Κυβερνήτης ἑτοιμάζεταν κ' ἔλεγε τῶν συντρόφωνέ του νὰ βαρέσουν ντουφέκι ἀναντίον μας. Ἀπὸ καλωσύνη τους ἦταν μετ' ἐμένα ὅλοι ὡς ἀδελφοὶ καὶ θέλησαν νὰ μ' ἔχουν μεγαλύτερόν τους οἱ τίμιοι κι' ἀγαθοὶ πατριῶτες οἱ ἀξιωματικοὶ Μῆτρο Ντεληγιώργης, Δανὴλ Πανᾶς, Ἠλία Πανᾶς, Φαρμάκης, Πηνειός, Βασίλη Ἀθανασίου, Ἀναστάση Γούργαρης, Μποῦσγος, Μῆτρο Τρανταφυλλίνας, Γιῶργο Καλατζῆς, Δράμαλης, αὐτεῖνοι ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ ἔλκυσαν καὶ πολλοὺς ἄλλους ἀξιωματικοὺς ἀπὸ τὴν φρουρὰ κι' ἀπὸ τὰ τάματα, τράβησε κι' ὁ Κριτζώτης πολλοὺς ἀπὸ αὐτὰ κι' ὁ Βάσιος καὶ οἱ Στραταῖοι καὶ οἱ Γριβαῖοι. Ἤμαστε μίαν ἡμέρα εἰς τοῦ Κριτζώτη, ὁποῦ κουβεντιάζαμεν. Διατάζει ὁ νέος Κυβερνήτης τὸν ἀρχηγὸν τῆς καβαλλαρίας μ' ὅλο τὸ σῶμα του καὶ πεζικὸν τῆς γραμμῆς καὶ κανόνια κι' ἄταχτον καὶ ρίχνονται ἄξαφνα εἰς τὸ σπίτι μου. Ἤκαμεν ὁ Θεὸς καὶ ἦταν καμπόσοι ἀξιωματικοὶ ἐκεῖ γύρα τὴν γειτονιὰ καὶ εἶχαν ἀνθρώπους. Πιάστη τὸ ντουφέκι· βαροῦγαν τὸ σπίτι μου μὲ κανόνια. Συνχρόνως βάρεσε κι' ὁ γενναῖος Τζαβέλας εἰς τὸ παζάρι ὁποῦ ἤμαστε· πληγώσαμεν τὸν Μήλιο καὶ τὸν Τζουρᾶ. Ἐκεῖ ὁποῦ πολεμούσαμεν εἰς τὸ παζάρι, ὁποῦ μᾶς βάρεσαν ἄξαφνα, ἦρθαν καὶ μοῦ εἶπαν βαροῦνε τὸ σπίτι μου. Τότε πῆγα ἐκεῖ. Ἀρχίσαμεν καὶ πολεμούσαμεν—καὶ βαροῦσαν μὲ τὰ κανόνια. Τοὺς χαλάσαμεν ἐναδυὸ φορές. Πολέμησαν ὡς τὸ βράδυ. Σὰν εἶδαν ὁποῦ δὲν μπόρεσαν νὰ κάμουν τὸν σκοπόν τους (ὅτι τοὺς εἶχε διαταμένους ὁ νέος Κυβερνήτης ἐμένα νὰ βαρέσουνε διατὶ γύρισα τοὺς πληρεξούσιους καὶ τὴν φρουρά του), ἀφοῦ δὲν ἔκαμαν τίποτας εἰς τὸ σπίτι μου, τζακίστηκαν καὶ πᾶνε 'σ τὴν κατάρα τοῦ Θεοῦ. Μεγάλη χάρη χρωστοῦμεν καὶ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ εἰς τοὺς ἀγαθοὺς Ἕλληνες ὁποῦ ἦταν μὲ τὰ τάματα καὶ τοὺς εἶπαν νὰ μᾶς βαρέσουνε καὶ δὲν θέλησαν. Τοὺς εἶπανε· « Δὲν βαροῦμεν τοὺς πληρεξούσιους τῆς πατρίδος μας κι' ἀρχηγούς μας». Τότε γύρισαν μετ' ἐμᾶς ὁποῦ δὲν εἴχαμεν τελείως δύναμιν. Ἀπὸ τὸ μισὸ παζάρι κι' ἀπάνου, ὅλο ἐκεῖνο τὸ μέρος τὸ βαστοῦσαν ἐκεῖνοι ὡς τὸ

φερομένου εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑπτανησίων, ἐν ᾧ ἀπαντᾷ ἡ φράσις «Κορφιάτης σεντζαφέδες».

κάστρο. Ἀπὸ τὸ παζάρι τὸ μισὸ καὶ κάτου τὸ βαστούσαμεν ἐμεῖς. Αὐτεῖνοι γύμνωσαν ὅλο τὸ μέρος ὁποῦταν μ' αὐτοὺς καὶ φεῦγαν οἱ φαμελιὲς μὲ τὸ βιόν τους κ' ἔρχονταν 'σ ἐμᾶς· μίαν τρίχα δὲν ἔχασαν. Τέτοια εὐλογία ἦταν.

Τὸ ντουφέκι δούλεψε τόσα 'μερόνυχτα. Σκοτώθηκαν ἀπὸ τσένα τὸ μέρος κι' ἀπὸ τἄλλο περίτου ἀπὸ τρακόσοι πενῆντα, ὅλο τ' ἄνθος. Αὐτεινῶν τοὺς ἔρχονταν καθεμερινῶς μιντάτι. Τότε συνομιλήσαμεν κ' ἔπαψε τὸ ντουφέκι, νὰ πάρωμεν τοὺς πληρεξούσιους ὁποῦ ἦταν μὲ τὸ μέρος μας νὰ πᾶμε εἰς τὴν Κόρθον. Ἔπιασα δυὸ ἄλογα κ' ἔβαλα τὴν φαμελιά μου καὶ τὴν ἔστειλα εἰς τοῦ Ντεληγιώργη τὸ σπίτι εἰς τ' Ἀνάπλι, κι' ὅλο μου τὸ πρᾶμα τ' ἄφησα, ὅτι φύγαμεν ἄξαφνα. Πήραμεν τοὺς πληρεξούσιους κι' ὅσους ἄλλους ἦταν μὲ τὸ μέρος μας καὶ πήγαμεν εἰς τὴν Κόρθον. Ἐκεῖ βαστοῦσαν τὸ κάστρο αὐτεῖνοι. Φκειάσαμεν δική μας κυβέρνησιν ἐκεῖ τὸν Κωλέτη, τὸν Κουντουργιώτη, τὸν Ζαΐμη—νὰ κυβερνάγῃ ὁ Κωλέτης ὅσο νἀρθοῦν καὶ ἐκεῖνοι, ὁποῦταν εἰς τὴ Νύδρα. Τότε μὲ διατάζουν ἐμένα μ' ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς ὁποῦταν μαζί μου καὶ πήγαμεν εἰς τὴν Περαχώρα νὰ πληροφορέσουμε τοὺς κατοίκους, νὰ μᾶς δεχτοῦνε· ἦταν κ' ἕνα κρύγιον καὶ χιόνι καλό. Πήγαμεν εἰς τὴς Χῶρες, τοὺς μίλησα καὶ μεῖναν εὐκαριστημένοι νὰ πάγῃ ἐκεῖ ὅλη ἡ διοίκηση μὲ τοὺς πληρεξούσιους. Τοὺς στείλαμεν καὶ ἦρθαν ὅλοι. Οἱ Γριβᾶτοι κι' ὁ Κριτζώτης κι' ὁ Βάσιος πῆγαν εἰς τὰ Μέγαρα. Τό εἶχαν πιασμένο οἱ ἀναντίοι ἐκεῖ καὶ τοὺς πολέμησαν καὶ κυριέψαν οἱ δικοί μας τὴν θέσιν.

Ἡ διοίκηση, ὁποῦ ἦταν ὁ Κωλέτης καὶ γραμματέας ὁ Χρηστίδης—ὅσο νἀρθῇ ὁ Κουντουργιώτης κι' ὁ Ζαΐμης—'νεργοῦσαν αὐτεῖνοι εἰς Περαχώρα. Μᾶς δέχτηκαν οἱ κάτοικοι μὲ τὶς ἀγκάλες ἀνοιχτές. Ἦταν βαρὺς χειμῶνας[1]· ἐβῆκαν ἀπὸ τὴν φωτιά τους καὶ συγύρια τους καὶ ζωοτροφή τους καὶ μᾶς περιποιῶνταν ὅλους κ' ἔλεγαν· « Καθόμαστε ἐμεῖς νηστικοὶ καὶ φᾶτε ἐσεῖς ὁποῦ προσπαθᾶτε διὰ νὰ γίνουν νόμοι. Ὕστερα ἡ διοίκηση καὶ οἱ πληρεξούσιοι πῆγαν εἰς τὰ Μέγαρα ὡς κεντρικώτερον μέρος[2]. Ὁ Νότης, ὁ Ἴσκος, ὁ Τζόγκας, οἱ Στραταῖγοι καὶ οἱ ἄλλοι οἱ καπεταναῖγοι πέρασε ὁ καθεὶς εἰς τὴν πατρίδα του. Ὁ Κριτζώτης διορίστη ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος· καὶ παντοῦ ἄνοιξε τὸ ντουφέκι καὶ κάνκε ὁ τόπος καὶ ρήμαξε· καὶ σκοτώθηκαν τὰ καλύτερα παληκάρια. Εἴχαμεν τὸν Στάθη Κατζικογιάννη διορίσῃ εἰς τοῦ Σαλώνου τὸν κόρφο νά εἶναι μέσα εἰς τὰ μίστικα μὲ καμπόσους στεργιανούς. Πῆγαν εἰς τὴν Σκάλα τοῦ Σαλώνου καμπόσοι στρατιῶτες τοῦ Κατζικοστάθη, τοὺς κλεῖσαν οἱ ἀναντίοι. Τὸ μάθαμεν· τότε διατάχτηκα μὲ

1) Ταῦτα ἐγίνοντο κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1832.

2) Βλ. ἐν Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 31 Ἰανουαρίου δύο ἔγγραφα πρὸς τὸν Μακρυγιάννην περὶ στρατολογίας τῶν Ἀθηναίων. Βλ. καὶ δίπλωμα στρατηγοῦ ἀπονεμηθὲν αὐτῷ, φέρον χρονολογίαν 1ης Φεβρουαρίου.

τοὺς συντρόφους μου νὰ πᾶμεν πρὸς βοήθεια τους. Σ τὸν δρόμον μάθαμεν ὅτι παραδόθηκαν εἰς τοὺς ἀναντίους. Τότε πήγαμεν εἰς τ' Ἄσπρα Σπίτια[1]· ἦταν τὰ μαγαζειὰ ἐκεῖ μὲ τὰ γεννήματα — ἦταν δικά μας, ὅτ' εἴχαμεν τὸν μουκατᾶ τῆς Λιβαδειᾶς ὁ Ντεληγιώργης, ὁ Μάκος, ὁ Χατζηπέτρος, ὁ Βάγιας κ' ἐγώ. Τὰ γεννήματα τά εἰχαν οἱ ἀναντίοι κυργέψῃ καὶ πήγαμεν καὶ πολεμήσαμεν καὶ τὰ πήραμεν καὶ τὰ φέραμεν εἰς Μέγαρα καὶ Χῶρες· καὶ πορέψαμεν ὅλη ἡ συντροφιά, ὁποῦ ζούγαμεν μὲ λάχανα τὴς περισσότερες φορές.

Οἱ ἀναντίοι ἦταν εἰς Λεψίνα, εἰς Κούλουρη, εἰς Μετόχι τῶν Μεγάρων. Μάθαμεν ὅτι οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὴν Κόρθον, πεζούρα καὶ καβαλλαρία, ἀγροικήθηκαν μὲ τούτους κ' ἔρχονταν ἀναντίον μας. Τότε μὲ διατάττουνε καὶ πάγω μὲ τὸ σῶμα μου καὶ μὲ καμπόσους Μεγαρῖτες καὶ πιάσαμεν τὸν Ἀγέρα, τὸ Ντερβένι[2]). Κι' ἀφοῦ μάθαν οἱ ἀναντίοι ὅτι τὸ πιάσαμεν, νέκρωσε τὸ σκέδιον τους καὶ δεν κάμαν κάνα κίνημα. Καθίσαμεν χωμένοι εἰς τὸ χιόνι ἔντεκα μερόνυχτα καὶ δὲν ἐμείναμεν οὔτε ἕνα τρίτο γεροί· οἱ ἄλλοι ὅλοι ἀρρωστήσαμεν κ' ἐγὼ κόντεψα νὰ πεθάνω· ὅτι μ' ἔπιασε ἕνας πόνος κι' ὅταν πήγαμεν εἰς τ' Ἀνάπλι μαζώχτηκαν οἱ γιατροὶ κ' ἔκαμα τέσσερες μῆνες μὲ πανιὰ καὶ μαλαχτικά. Θύμωσε ἡ μέση μου, ὁποῦ ἠμουν λαβωμένος ἀπὸ τὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας, καὶ τρόμαξα νὰ γλυτώσω. Ὁ Θεὸς συχωρέσῃ τὸν Καποδίστρια, ὁποῦ μᾶς ἔβαλε εἰς αὐτὸν τὸν ἀγῶνα. Μεγάλη λιχρίνειαν καὶ πατριωτισμὸν εἴδαμεν ἀπὸ τοὺς Περαχωρῖτες καὶ ἀπὸ τοὺς Μεγαρῖτες. Ἔδειξαν αἰστήματα πατριωτικὰ καὶ φιλάνθρωπα κ' ἔλεγαν· «Νὰ πουληθοῦμεν ὅλοι, νόμους νὰ κάμετε διὰ τὴν πατρίδα». Πήγαιναν νηστικοὶ καὶ ξυπόλυτοι αὐτεῖνοι καὶ οἱ καϊμένοι ἀγωνισταί τους μὲ γράμματα, ὁποῦ χρειάζονταν παντοῦ νὰ στέλνωμεν, κ' ἔτρεχαν μὲ μεγάλη προθυμίαν.

Σᾶς εἶπα τὴν ἀγαθότη αὐτεινῶν τῶν ἀνθρώπων. Θὰ σᾶς εἰπῶ καὶ τ' ἀπάνθρωπα κινήματα ἀλλουνῶν. Ὅμως δὲν πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ πειράζεται, ὅτι τέτοια εἶναι ἡ ἀνθρωπότη — ὁ Θεὸς ἂς τοὺς συχωρέσῃ ἐκείνους ὁποῦ ἀδίκησαν· καὶ νὰ μᾶς φωτίζῃ εἰς τὸ καλό. Ὅταν ἤμαστε ἀκόμα εἰς Ἄργος, ἕνας προκομμένος ἄνθρωπος καὶ πλούσιος, μὲ πολλὲς ἀντίκες, ἦρθε ἀπὸ τὴν Εὐρώπη εἰς Ἄργος, Ἕλληνας· ἐγνωρίστη συγγενὴς μὲ τοὺς Γριβαίους καὶ κάθεταν μ' αὐτούς. Ἄντεσε 'σ αὐτείνη τὴν ἐποχὴ καὶ τὸν πῆραν μαζί τους εἰς τὰ Μέγαρα καὶ τὸν εἶχαν εἰς τὸ κονάκι τους. Μίαν νύχτα τὸν πῆραν καὶ τὸν πῆγαν 'σ ἕνα μέρος καὶ τοῦ κόψαν τὸ λαιμό του σὰν πρόβατο· καὶ τοῦ πῆραν τὸ βιόν του καὶ τὸ μέρασαν τ' ἀδέλφια. Ἄλλους τρεῖς τέσσερους σκότωσαν

---

1) Περὶ τῶν ἐν Ἰτέᾳ (κοινῶς Σκάλα τοῦ Σαλώνου) βλ. «Γενικ. Ἐφημ.» ἀριθ. 6 τῆς 23ης Ἰανουαρίου 1832. Ἄσπρα Σπίτια ὅρμος

2) Βλ. ἐν Α' τόμῳ ἔγγραφα ὑπὸ χρονολογίαν 2, 7, 9 καὶ 11 Φεβρουαρίου.

ἐκεῖ· γυναῖκες καὶ παιδιὰ διατιμοῦσαν καὶ χιλιάδες κατάχρησες ἔκαναν. Κι' ἀπὸ αὐτὸ δὲν θὰ κάμωμεν ποτὲ προκοπή, μήτε θὰ ἰδοῦμεν Θεοῦ πρόσωπον, ὅτι εἴμαστε θερία, ἀνθρωποφάγοι, ἄτιμοι ἄνθρωποι. Εἴμαστε τοιοῦτοι ὅλοι, ἀνάξιοι τῆς λευτεριᾶς.

Σὲ ὀλίγες ἡμέρες ἦρθαν ἀποστελμένοι ἀπὸ τοὺς 'Αντιπρέσβες, ἀπὸ ἕνας τοῦ κάθε ἑνοῦ, καὶ μᾶς εἶπαν ὅτι τὸν 'Αγουστῖνο τὸν ἀναγνωρίσανε Κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ πᾶμε νὰ τὸν ἀναγνωρίσωμεν κ' ἐμεῖς, εἰδὲ θὰ μᾶς χτυπήσουνε. Τοὺς εἴπαμεν· «Βαρεῖτε ὅσο θέλετε! Εἶναι τὸ μόνον ἀδύνατον πλέον ἀπὸ αὐτείνη τὴν φάρα νὰ ἰδοῦμε εἰς τὴν πατρίδα μας· καὶ κοπιάστε καὶ βαρεῖτε· κι' ἂν δὲν κοπιάσετε ἐσεῖς μὲ τὸν νέον Κυβερνήτη ὁποῦ ἀναγνωρίσετε, τότε θἀρθοῦμεν ἐμεῖς νὰ πεθάνωμεν ἐκεῖ. Ὁ βρεμένος τὴν βροχὴ δὲν τὴν φοβᾶται — καὶ κοπιάστε εἰς τὴν δουλειάν σας. Δὲν ἔχομεν ἄλλη ὁμιλία». Καὶ σηκώθηκαν καὶ φύγαν κ' οἱ τρεῖς ὁ Ροῦσσος, ὁ Ἄγγλος, ὁ Γάλλος. 'Αφοῦ πῆγαν εἰς τοὺς ἀνωτέρους τους καὶ τοὺς ἀνάφεραν τί τοὺς εἴπαμεν, ὅτι θέλαν μὲ φοβέρες νὰ μᾶς γυρίσουν 'σ τὰ θελήματά τους, ἀφοῦ τοὺς εἶπαν αὐτὸ οἱ ἀποστελμένοι τους, μᾶς καταδίκασαν εἰς θάνατο ὁ 'Αγουστῖνος, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Τζαβέλας κι' ὁ Μεταξᾶς. Τότε μᾶς στέλνουν ἕναν δάσκαλον ἀπὸ τὴν Μπαυαρία, Θίρσιον τὸν λένε· ἦρθε κι' αὐτὸς καὶ μᾶς λέγει· «Ἦρθα ἀποστελμένος νὰ σᾶς εἰπῶ νὰ ὑποταχτῆτε, ἀλλὰ σᾶς λέγω νὰ μὴν ὑποταχτῆτε, ὅτι τ' 'Αγουστίνου τὸ μέρος εἶναι ὅλοι κλέφτες κι' ἅρπαγοι. Ὅσοι κάτοικοι εἶναι μ' αὐτοὺς τοὺς γύμνωσαν ὅλους. 'Σ τὸ δικό σας τὸ μέρος ὅλους τοὺς ρώτησα καὶ εἶναι πολλὰ εὐκαριστημένοι· κάνουν τὰ ζευγάρια τους καὶ βόσκουν τὰ ζωντανά τους ἔξω καὶ δὲν τοὺς πείραξε κανένας. Ρώτησα ὅλους κ' εἶναι εὐκαριστημένοι. Κι' ὅσοι εἶναι μὲ τὴν Κυβέρνησιν γυμνώθηκαν ὅλοι. 'Εγὼ φεύγω σήμερα καὶ πάγω νὰ εἰπῶ αὐτὰ τῶν 'Αντιπρέσβεων, μᾶς λέγει ὁ Θίρσιος· καὶ θὰ μιλήσω κι' ὅλου ἐκεινοῦ τοῦ λαοῦ νὰ ἔρθουν μετ' ἐσᾶς καὶ νὰ φύγουν ἀπὸ αὐτούς. Καὶ σὲ δυὸ ἡμέρες ἢ τρεῖς νὰ κινήσετε δι' 'Ανάπλι καὶ νὰ πάρετε ἀπὸ μιὰ ἐλιὰ εἰς τὸ χέρι σας»[1]). Σηκώθη

---

1) Ὁ Θίρσιος ἀσίκετο εἰς Περαχώραν τὴν 16ην Μαρτίου. Βλ. ἐν τῷ σημειωθέντι ἔργῳ αὐτοῦ τόμ. Α', σελ. 88 καὶ ἑξ. τὰ κατὰ τὴν συνάντησιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν Περαχώρᾳ καὶ Μεγάροις συνταγματικούς. Παράβ. καὶ ἐν σελ. 330 τὴν σειρὰν τῶν ἐπιστολῶν ἃς ὁ Θίρσιος ἀπέστειλε πρὸς τοὺς 'Αντιπρέσβεις ἐκ Κορίνθου, Περαχώρας καὶ Μεγάρων περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ. Μετὰ τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ἔπεται (σελ. 347) δήλωσις τῶν ἐν Μεγάροις στρατηγῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Μακρυγιάννης (κακῶς γραφόμενος ἐν τῷ βιβλίῳ **Merryianis**), πρὸς τὸν Θίρσιον ὡς ἀπάντησις ἔγγραφος τῶν προφορικῶν ἀνακοινώσεων αὐτοῦ καὶ προτάσεων. Ἡ ἔννοια τοῦ ἐγγράφου τούτου εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ἀπάντησιν τὴν δοθεῖσαν πρότερον πρὸς τοὺς ἀποστόλους τῶν 'Αντιπρέσβεων, περὶ τῆς ὁποίας ὀλίγον ἀνωτέρω λόγον ποιεῖται ὁ Μακρυγιάννης. Βλ. τὸ ρηθὲν ἔγγραφον, φέρον χρονολογίαν 17 Μαρτίου, ἐν τῷ Α' τόμῳ. Ὁ Θίρσιος βραδύτερον (1846) ἐδημοσίευσεν ἐν Μονάχῳ ἀπάντησιν πρὸς τὸν Γερμανὸν περιηγητὴν

κ' ἔφυγε. Κατὰ τὴν παραγγελίαν του ἀφήσαμεν τὸν Βάσιον εἰς τὴν θέσιν τῶν Μεγάρων καὶ πήραμεν ἀπὸ μίαν ἐλιὰ εἰς τόνα χέρι, καθὼς μᾶς εἶπε ὁ Θίρσιος, καὶ 'σ τ' ἄλλο βαστούσαμεν τὸ ντουφέκι καὶ τὸ σπαθὶ καὶ πήγαμεν εἰς τὸ Λουτράκι. Ἐκεῖ κατέβηκαν κι' ἀπὸ τὴς Περαχῶρες ὁ Κωλέτης καὶ οἱ ἄλλοι. Τὸ ὅλο ἤμασταν ὡς χίλιοι ἄνθρωποι. Μείναμεν τὸ βράδυ εἰς τὸ Λουτράκι καὶ κοιμηθήκαμεν· ἀπάνου ὁποῦ θὰ κοιμηθοῦμεν μαθαίνομε εἰς τὰ τείχη τοῦ Ἰσθμοῦ τὄπιασαν ἀπὸ τοὺς ἀναντίους ἡ καβαλλαρία, ὁ Καλλέργης κεφαλή, τὸ ταχτικὸν ὅλο τὸ πεζικόν, ὁ ἀδελφός μου Νικήτας τοῦ ἄταχτου ἀρχηγός. Ρίξαν καμπόσους ντουφεκισμοὺς νὰ μᾶς σκιάξουν. Ἐμεῖς ἐνθουσιασμένοι σὰν τὸν Λεωνίδα μὲ τοὺς Πέρσας, θέλαμεν τὴν λευτεριά μας ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς μας, τοὺς συναγωνιστάς μας. Ἀπὸ ποιούς; Ἀπὸ τὸν Νικήτα τὸν Τουρκοφάγο—κ' ἔγινε λευτεροφάγος, ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη, τὸν Καλλέργη — ποιὸς μέτραγε τὴς ἀκαθαρσίες τῆς Εὐρώπης; Αὐτεῖνοι ἦρθαν διὰ τύχη κι' ὄχι διὰ λευτεριά. Κοιμηθήκαμεν τὸ βράδυ. Ξημέρωσε ὁ Θεὸς τὴν ἡμέρα· μπονόρα μᾶς ἦρθαν—ὁποῦ εἶχαν μείνῃ εἰς τὰ Μέγαρα καὶ τότε ἔρχονταν — ὁ Δυοβουνιώτης κι' ὁ Βάγιας μὲ καμμιὰ ἑκατὸν πενηνταριὰ ἀνθρώπους. Αὐτεινῶν τῶν ὀλίγων τοὺς ρίχτηκαν πεζούρα καὶ καβαλλαρία, τὸ ταχτικὸν καὶ ἄταχτον, ἀπάνου ἀπὸ πέντε χιλιάδες. Τότε βλέποντας ἐμεῖς πετάξαμεν τὴς ἐλιές, ὁποῦ βαστούσαμεν κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ Θίρσιου, καὶ πιάσαμεν τὸ σπαθὶ καὶ 'σ ἕνα κάρτο τοὺς πιάσαμεν τοὺς περισσότερους ζωντανούς — καὶ ἦταν ντυμένοι καὶ βρέθηκαν γυμνοὶ καθὼς τοὺς ἔκαμεν ἡ μάννα τους. Καμμίαν πενηνταριὰ εἶχα τριγύρω τ' ἄλογό μου καὶ τοὺς ἀπαντοῦσα μὲ μεγάλα κλάματα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ γύρευαν νὰ τοὺς γυμνώσουνε. Ὅτι γνωριζόμουν μὲ τοὺς περισσότερους καὶ λυπέταν ἡ ψυχή μου. Τοὺς πήραμεν καὶ πήγαμεν 'σ ἕνα χωριὸν καὶ μείναμεν· καὶ μιλήσαμεν τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς δῶσαν τὰ σκουτιά τους ὀπίσου καὶ τὰ χερότερα ἅρματα τοῦ πεζικοῦ τοῦ ταχτικοῦ καὶ τ' ἀρχηγῶν τους. Τότε ὁ Καλλέργης κι' ὁ Νικήτας πῆραν τὸ φύσημά τους εἰς τ' Ἄργος καὶ εἶπαν αὐτὰ τ' ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Τζαβέλα. Καὶ πῆραν τὸ φύσημά τους ὅλοι εἰς τὴν Καρύταινα[1]).

Τότε προχωρέσαμεν. Κοιμηθήκαμεν εἰς τὸν Ἀιβασίλη — κι' ἀπὸ 'κεῖ εἰς Ἄργος. Βῆκαν οἱ κάτοικοι καὶ μᾶς καρτέρεσαν μὲ δάφνες κι' ἄλλα. Βαστήσαμεν κ' ἐμεῖς μίαν εὐταξίαν, πάγει εἰς τὰ Μέγαρα καὶ γύρισμα, δὲν ματαγένεταν—ὅσοι εἴχαμεν συνείδησιν· οἱ ἀσυνείδητοι ἦταν ὀλίγοι. Ἀφοῦ μάθαν

Hermann Pückler-Muskau γράψαντα βιβλίον ἐπιγραφόμενον «Vorläufer» (1838), ἐν ᾧ ψέγει τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι διατριβήν. Τὸ βιβλίον τοῦ Θιρσίου φέρει ἐπιγραφὴν « Apologie eines Philhellenen etc.». Παράβ. καὶ Ἀλεξ. Ρ. Ραγκαβῆ «Ἀπομνημονεύματα» τόμ. Α', σελ. 305 καὶ ἑξῆς.

1) Ἡ κατὰ τὸν Ἰσθμὸν ἐμφύλιος μάχη ἐγένετο τὴν 25ην Μαρτίου 1832.

τὴν διάλυσίν τους ὅλως διόλου ὁ νέος Κυβερνήτης καὶ οἱ ἀρχηγοί του, πᾶνε νὰ πεθάνουν. Τότε οἱ 'Αναπλιῶτες λένε τοῦ νέου Κυβερνήτη νὰ ξεκυβερνήσῃ, ν' ἀπαρατηθῇ. Τὸν ἔβγιασαν κι' ἀπαρατήθη. Καὶ διόρισαν κυβερνῆτες Κολοκοτρώνη, Κωλέτη, Μπουντούρη, Ζαΐμη, Μεταξᾶ. 'Εμεῖς δὲν θέλαμεν Κολοκοτρώνη, Ζαΐμη, Μπουντούρη, ὅτι ἦταν διπρόσωποι. Τότε κινήσαμεν διὰ τ' 'Ανάπλι. Ἦταν γιομάτη ἡ Πρόνοια ἀπὸ ἐκείνους. 'Αφοῦ πλησιάσαμεν κοντὰ εἰς τὴν Πρόνοια — καὶ ἦταν φιλονεικίες γυναικίσες, ἄναντρες — μπήκαμεν μέσα καὶ κυργέψαμεν κ' ἐκεῖ χωρὶς ντουφέκι [1]). Εἰς τὸ σπίτι τοῦ Καλλέργη ἦταν ἡ καβαλλαρία καὶ χρήματα ἐθνικά. Τότε μὲ περικαλεῖ ὁ Θίρσιος καὶ οἱ 'Αντιπρέσβες νὰ τὸ προφυλάξω. Τὄπιασα καὶ τὸ βάσταζα δεκάξι ἡμέρες καὶ τὸ παράδωσα χωρὶς νὰ λείψῃ μία τρίχα. Δὲν ἤθελα χρήματα καὶ βιό, ἤθελα σύνταμα διὰ τὴν πατρίδα μου, νὰ κυβερνηθῇ μὲ νόμους κι' ὄχι μὲ τὸ «ἔτζι θέλω». Ὅμως ὁ Καλλέργης εἰς τ' Ἄργος καὶ οἱ συντρόφοι του δὲν μ' ἄφησαν οὔτε στάχτη εἰς τὸ σπίτι μου. Καὶ μᾶς καταδίκασαν ὅλους εἰς θάνατο, διατὶ δὲν σταθήκαμεν εἰς τ' Ἄργος νὰ μᾶς σκοτώσῃ ὁ 'Αγουστῖνος Καποδίστριας.

Τότε ὁποῦ εἴμαστε εἰς τὴν Ἀργεια[2]), ζήτησαν οἱ 'Αντιπρέσβες νὰμπῇ ὁ Κωλέτης μέσα εἰς τ' 'Ανάπλι μὲ δέκα πολιτικοὺς καὶ μὲ μίαν στρατιωτικὴ ἐπιτροπή. Διόρισαν τὸ Ντελληγιώργη, τὸν Βάγια κ' ἐμένα καὶ μπήκαμεν. Μᾶς καρτέρεσαν οἱ πολῖτες μὲ τὸ «ζήτω» [3]). Ὁ νέος καὶ πεσμένος Κυβερ-

1) Τὴν 28ην Μαρτίου διωρίσθη ὑπὸ τῆς Γερουσίας ἡ πενταμελὴς Διοικητικὴ Ἐπιτροπή, ἥτις τὴν 2αν Ἀπριλίου μετερρυθμίσθη, γενομένη ἑπταμελής. Ἡ εἰς Πρόνοιαν ἄφιξις τῶν συνταγματικῶν ἐγένετο τὴν 29ην Μαρτίου. Περὶ τῆς καταλήψεως τοῦ προαστείου τούτου βλ. Θιρσίου «De l' état actuel etc.» τόμ. Α', σελ. 93.

2) Κατὰ τὴν ἐξ Ἄργους πρὸς τὴν Πρόνοιαν ἐκστρατείαν αὐτῶν.

3) Βλ. Θίρσιον ἔνθα ἀνωτ. σελ. 96. Τῆς εἰς Ναύπλιον εἰσόδου τῶν περὶ τὸν Κωλέτην προηγήθησαν δυτχερεῖς διαπραγματεύσεις τοῦ Θιρσίου πρὸς τοῦτον ἐν Προνοίᾳ. Οἱ μετὰ τοῦ Κωλέτη ὁπλαρχηγοὶ ἐφοβοῦντο περὶ τῆς ζωῆς τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν ἀρχηγοῦ, ἂν εἰσήρχετο εἰς Ναύπλιον, ὅπου ὁ 'Αντιπρέσβυς τῆς Γαλλίας βαρῶνος Ρουὰν προσεκάλει αὐτὸν εἰς σύσκεψιν. Κατὰ τὴν «'Απολογίαν» τοῦ Θιρσίου (σελ. 57) τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ γράμμα τοῦ Ρουὰν ὑπηγόρευσεν αὐτὸς ὁ Θίρσιος, μετεφράσθη δὲ αὕτη πρὸς τοὺς ὁπλαρχηγούς, ἐπεδοκιμάσθη καὶ ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ Κωλέτη. Ἡ δὲ ἔννοια τοῦ γράμματος ἦτο αὕτη· ὅτι ὁ Κωλέτης ἦτο πρόθυμος νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πόλιν ἄν, συνοδευόμενος ὑπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ὁπλαρχηγῶν καὶ πληρεξουσίων, ἤθελε τεθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας. «Ἐνῷ δ' ἔτι ἡτοιμάζετο πρὸς ἀποστολὴν τὸ γράμμα, πολλοί, οἵτινες ἤδη ἀπροθύμως συνήνεσαν εἰς τὰ ἀποφασισθέντα, ἀπέτρεπον τὸν Κωλέτην· «Συλλογίσου τί κάνεις, ἀνεφώνησεν ὁ ἡρωϊκὸς Μακρυγιάννης, ὁ ἐκ τοῦ μακροῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνος σώσας μόνον τὸ σῶμα κεκαλυμμένον ὑπὸ οὐλῶν καὶ τὰ ὅπλα αὐτοῦ, μετ' ἐμοῦ δὲ (λέγει ὁ Θίρσιος) συνάψας φιλίαν ἥτις διετηρήθη παρὰ πάσας τὰς μεταβολὰς τῶν καιρῶν καὶ τῶν σχέσεων· συλλογίσου τί κάνεις· ἐμεῖς δὲ συμορφωνόμαστε μὲ τὸ θέλημα τῶν Φραντζέζων, ἀλλὰ μὲ τὴ γνώμη καὶ μὲ τὴν κρίση τὴ δική σου. 'Αναλαβαίνεις νὰ ὁδηγήσῃς τὸν **ἀρχηγὸ τοῦ Ἔθνους** (ἡ φράσις ἐν τῷ Γερμανικῷ κειμένῳ Ἑλληνιστὶ) ἀνάμεσα 'σ τὸ στρατόπεδο καὶ 'σ τὴς δύναμες τῶν ὀχ-

νήτης τήραγε ἀπὸ τὸ παλεθύρι. Πήγαμεν 'σ τοῦ Ντῶκινς τοῦ 'Αντιπρέσβυ τῆς 'Αγγλίας κι' ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τῆς Γαλλίας, τὸν Ρουάν. Κ' ἐκεῖ φιλονικήσαμεν καμπόσες ἡμέρες διὰ τ' ἄτομα τῆς Κυβερνήσεως, ἢ θὰ φύγωμεν ἔξω πίσου. Τότε συνφωνήσαμεν Κουντουργιώτη, Κωλέτη, Ζαΐμη, Μεταξᾶ, Ὑψηλάντη, Κολιόπουλο, Μπότζαρη. Μ' ἔστειλαν ἐμένα καὶ τὸν Γρίβα καὶ πήγαμεν εἰς τὴ Νύδρα καὶ φέραμεν τὸν Κουντουργιώτη εἰς τ' 'Ανάπλι. Ὁ 'Αγουστῖνος πῆρε τὸ λείψανο τοῦ ἀδερφοῦ του καὶ μπῆκε 'σ ἕνα Ρούσσικον καράβι καὶ κάθεταν· καὶ πρόσμενε νὰ 'περισκύσῃ τὸ μέρος του, νὰ κοπιάσῃ ὀπίσου. Τότε οἱ συντρόφοι του οἱ δολεροὶ μπάζαν ἀνθρώπους κρυφίως ἀπὸ τὰ Πέντε 'Αδέρφια κι' ἀπὸ ἀλλοῦ καὶ γιόμοζαν τὰ σπίτια τοῦ Ζαΐμη, τῶν Κολοκοτρωναίων, τοῦ Μεταξᾶ, ὁλουνῶν αὐτεινῶν. Ὁ Ζαχαρόπουλος κι' ἄλλοι φίλοι μου μοῦ τό εἶπαν. Τὴς ἀρχὲς τὴς πολιτικὲς καὶ στρατιωτικὲς δὲν τὴς ἀλλάξαμεν, ἦταν ἐκεινῶν. Πιαστήκαμεν μὲ τὸν Ζαΐμη, ὁποῦ πήγαμεν εἰς τὸ σπίτι του μὲ τὸν Κουντουργιώτη. Εἶπε· « Αὐτὰ ὅλα τὰ κάνει ὁ Μακρυγιάννης. — Τοῦ εἶπα, ἐγὼ τὰ κάνω! Δὲν μοῦ τρῶς τὸ κεφάλι μου μὲ τοὺς μπακάληδες τ' 'Αναπλιοῦ. Αὔριον βγαίνω εἰς τὴν Πρόνοια, κι' αὐτεῖνοι ἐδῶ ἂς πιστεύουν ἐσένα ». Γιχτηκα καὶ μὲ τὸν Κουντουργιώτη. Τὴν αὐγὴ μαζώχτηκαν εἰς τὸ παλάτι ὅλοι οἱ κυβερνῆται. Ἔρχονται οἱ φίλοι καὶ πιάνουν ὅλα τὰ τρογυρινὰ σπίτια· καὶ σύναζαν ἅρματα καὶ πολεμοφόδια· καὶ ἦταν καὶ οἱ καβαλλαραῖοι ἐκεῖ πεζοί, ὅτι τ' ἄλογα τοὺς τὰ πῆρε ὅλα ὁ Γρίβας κι' ἄλλοι. Οἱ καβαλλαραῖοι μὲ τὸν ἀρχηγό τους Καλλέργη πῆγαν κρυφίως κι' ἄνοιξαν τὴν ὁπλοθήκη (κι' ὁ φρούραρχος ἦταν δικός τους) καὶ κουβαλοῦσαν κρυφίως καραμπῖνες. 'Εγὼ εἶχα φίλους καλούς, ὁποῦ ἤμαστε ἀπὸ πρωτύτερα μαζί, μοῦ τό εἶπαν καὶ καταξοχὴ ὁ ἀγαθὸς πατριώτης καὶ τίμιος ἄνθρωπος ὁ Σελαϊδῆς Σελαϊδόπουλος — τὸν ἔστειλα καὶ τοὺς εἶδε καὶ μὄφερε χαμπέρι. Τότε ἐκεῖ ὁποῦ διάβαιναν μὲ τὴς καραμπῖνες κρυμμένες εἰς τὴς καπότες τους ἀπὸ κάτου τοὺς πιάσαμεν. Πῆγα κ' ἔβγαλα τοὺς κυβερνῆτες ἔξω καὶ τοὺς εἶδαν· καὶ τότε ξεβρακώθηκαν ὅλοι· καὶ κατάλαβαν τὴν ἀλήθεια. Καὶ τότε ἀλλάξαμεν τὸν φρούραρχον, διοικητή, ἀστυνόμο κι' ἄλλους. Καὶ γλυτώσαμεν τὰ κεφάλια μας — θὰ μᾶς σκότωναν ὅλους μ' ἀπιστιά. Τότε τοὺς βγάλαμεν ὅλους ἔξω. Καὶ μ' αὐτὰ 'περίσκυσε ὁ Κωλέτης. Καὶ στεῖλαν καὶ ἦρθαν Γαλλικὰ στρατέματα εἰς τ' 'Ανάπλι, ὁποῦ ἦταν εἰς τὰ κάστρα [1]). Τ' 'Ανάπλι πρέπει νὰ εὐγνωμονῇ

τρῶν μας, ποῦ 'σ τ' Ἄργος ἔσφαξαν 'μπρὸς 'σ τὰ μάτια του τοὺς περισσότερους φίλους του καὶ 'σ τὴ Συνέλεψη ἐπικήρυξαν τὸ κεφάλι του κλπ.». Ὁ Μακρυγιάννης δὲν εἶχεν ἄδικον, ὡς ἀπέδειξαν τὰ μετὰ ταῦτα, ὁ δὲ Κωλέτης τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν ἐσώθη ἐκ τῆς λύσσης τῶν ἐχθρῶν μετοικήσας μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ, ἀφοῦ ἐνύκτωσεν, ἐκ τῆς κατοικίας ἐν ᾗ ἐκινδύνευε νὰ καῇ καὶ νὰ σφαγῇ εἰς τὴν Γαλλικὴν πρεσβείαν κλπ.».

1) Τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα κατέλαβον τὸ Ναύπλιον τὴν 8ην Μαΐου 1832.

εἰς τὸν Κωλέτη, ὅτι θὰ πάθαιναν ὅ,τι ἔπαθαν καὶ τ' ἄλλα τὰ μέρη τῆς πατρίδας. Αὐτεῖνοι οἱ γενναῖγοι ἄντρες οἱ Γάλλοι βάσταξαν τὴν ἡσυχίαν. Χάριτες τοὺς χρωστάγει ἡ πατρίδα αὐτεινῶν τῶν γενναίων ἀντρῶν, καὶ γκενεραλαίων κι' ἀξιωματικῶν, γκενεράλ Γκενὼ καὶ γκενεράλ Κορβὲ κι' ἀλλουνῶν.

Λέγω εἰς τοὺς ἀναγνῶστες, ἀρχὴ ὁποῦ πήγαμεν εἰς τὰ Μέγαρα καὶ οὔθεν πέρασαν συνταματικοὶ ἄνθρωποι δὲν πείραξαν μίαν τρίχα, ἀλλὰ νηστικοί, ξυπόλυτοι νόμους ἔλεγαν νὰ γένουν. Καὶ οἱ καϊμένοι οἱ κάτοικοι τὴν ἴδια ἀρετὴ εἶχαν καὶ πατριωτισμόν. Ὁ εὐλογημένος λαὸς τῆς Ἑλλάδος περιποιέταν τὸν συναδελφόν του μ' ὅ,τι τοῦ βρίσκεταν· καὶ γύρευαν Ἐθνικὴ Συνέλεψη. Αὐτείνη τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν ἀρετὴ τὴν ζήλεψαν οἱ ἀναντίοι, ὅτ' εἶχαν κάμῃ μεγάλες κατάχρησες. Μάθαμεν ὅτι ἔρχεται βασιλικὴ ἐπιτροπὴ διὰ νὰ τηράγῃ ὅσο νἀρθῇ ὁ βασιλέας. Τότε διὰ νὰ ρίξουν τὴν κατηγόρια γενικῶς ὅσα στρατέματα εἶχαν αὐτεῖνοι διαλύθηκαν καὶ ἦρθαν μετ' ἐμᾶς[1]). Ἦταν ὁ Χατζηπέτρος μ' ἑφτὰ ἀνθρώπους, τώρα ἔγινε μὲ πεντακόσους· πῆρε γυμνώνοντας ἀπὸ τὴν Κόρθο ὡς τὸ Γαστοῦνι. Κι' ἀφάνισαν τοὺς κατοίκους. Ὁ Τζαβέλας ἔπιασε τὸ μέρος τῆς Πάτρας, οἱ Γριβαῖγοι τ' Ἄργος κι' ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη — ὁ καθεὶς ἔπιασε τὸ δικό του. Μὲ διόρισαν κ' ἐμένα μὲ τὸ Ντεληγιώργη κι' ἄλλους καὶ πήγαμεν εἰς Τροπολιτζά· μ' ἔκαμαν ἀρχηγὸν τῆς θέσης[2]). Ἦταν κι' ἄλλα ἀσκέρια πλῆθος ἐκεῖ καὶ εἰς τὰ χωριά. Τοὺς μεράζαμεν ταχτικῶς τὴν ζωοτροφή τους μὲ τὸν διοικητή. Ἔστειλα εἰς τὶς σπηλιὲς κ' ἐρημιὲς καὶ σύναξα τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους καὶ πῆγε καθένας εἰς τὸ σπίτι του, χώρα καὶ χωριά, καὶ τήραγαν τὴν δουλειά τους· καὶ ἦταν πολὺ εὐκαριστημένοι.

Σταθήκαμεν καμπόσον καιρόν· ἡ κακή μου τύχη, ἀρρώστησα βαρέως καὶ ἦρθα ἐδῶ εἰς τ' Ἀνάπλι καὶ μὲ πρόφτασαν οἱ γιατροὶ μὲ μπάνια κι' ἄλλες κοῦρες [3]). Ὅτι μοῦ ἔγινε ἕνα λιθάρι εἰς τὴν κοιλιὰ ἐξ αἰτίας τὸ χιόνι ὁποῦ μὲ πλάκωσε εἰς τὸ Ντερβένι, εἰς τὸν Ἀγέρα, καὶ πρήστηκαν ἐξ αἰτίας τῆς

---

1) Βλ. περὶ τούτου ἐν τῷ Α' τόμῳ ἐγκύκλιον τῆς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματείας φέρουσαν χρονολογίαν 20 Ἀπριλίου καὶ ἔγγραφον πρὸς τὸν Μακρυγιάννην τῆς αὐτῆς ἀρχῆς φέρον χρονολογίαν 21 Ἀπριλίου 1832.

2) Τὴν 31ην Μαρτίου προσεκλήθη ὁ Μακρυγιάννης ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ Ναυπλίου καὶ Ἄργους Σ. Παππαλεξοπούλου ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἄργος ἵνα προσωρινῶς ἀναλάβῃ τὴν πολιταρχίαν τῆς πόλεως, φαίνεται δὲ ὅτι δὲν μετέβη αὐτόσε. Τὴν 18ην Ἀπριλίου διωρίσθη ὁ Μακρυγιάννης ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματέως πολιτάρχης Τριπόλεως (βλ. τὸν διορισμὸν αὐτοῦ ἐν Α' τόμῳ). Διὰ δύο ἐπομένων ἐγγράφων ὑπὸ χρονολογίας 19 καὶ 20 Ἀπριλίου ἐκανονίζετο ὁ ἀριθμὸς τῆς ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην στρατιωτικῆς δυνάμεως (βλ. Α' τόμον). Περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην σώματος βλ. εὐχαριστήριον τῆς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματείας φέρον χρονολογίαν 30 Ἀπριλίου.

3) Ὁ Μακρυγιάννης ἀπῆλθεν εἰς Ναύπλιον ἐκ Τριπόλεως τὴν 19ην Μαΐου. (Βλ. ἐν Α'. τόμῳ σχετικὸν ἔγγραφον φέρον τὴν χρονολογίαν ταύτην).

πληγῆς. Ἄφησα ἐκεῖ, εἰς Τροπολιτζά, τὸ σῶμα μου καὶ κατέβηκα ἐγὼ εἰς Ἀνάπλι. Ἀφοῦ ὁ καθεὶς γύμνωνε, τοῦ Κριτζώτη τὸ σῶμα ἔπιασε τὴν Περαχώρα, ἐκείνους ὁποῦ μᾶς δίναν τὴν φωτιά τους, τὸ ψωμί τους, τὸ κρασί τους—διὰ τὴν εὐκαρίστησιν τοὺς ἔπιασαν καὶ τοὺς παίδευαν κι' ἀπὸ τὸ παίδεμα τὸ πολὺ τοὺς βγάλαν καὶ τὰ μάτια.

Πῆρε ὁ καθεὶς τὸ μέρος του κ' ἔτρωγε ἀνθρώπους. Ἐγὼ μὲ τὸ Ντεληγιώργη εἴχαμεν ἕνα σῶμα περίτου ἀπὸ πεντακόσους ἀνθρώπους. Ἦρθε ὁ Ἐπιθεωρητὴς νὰ μᾶς ἐπιθεωρήσῃ. Βάλαμεν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴ λίνια. Τοὺς λέγω « Νά εἶναι ἀναθεματισμένος ἐκεῖνος ὁ στρατιώτης ὁποῦ δὲν θὰ εἰπῇ τὴν ἀλήθεια, ποιὸν καιρὸν ἦρθε μαζί μας, καὶ ἂν εἶναι ἐδῶ εἰς τὴν λίνια ξένος ἀνθρωπος ὁποῦ μετριέται διὰ ὠφέλεια δική μας ». Ὁρκίστηκαν ὅλοι. Τοὺς μέτρησε. Κάνει ἕνα φκαριστήριον 'σ ἐμᾶς καὶ μίαν ἀναφορὰν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ λέγει τὸ παράδειμά μας[1]). Διόρισε ἡ Κυβέρνηση ὅλα τὰ σώματα νὰ λάβουν ὁ κάθε ἄνθρωπος ἀπὸ πενῆντα φοίνικες. Μᾶς ἔρριξαν ἐμᾶς νὰ τοὺς λάβωμεν ἀπὸ τὴν Σπάρτη[2]) ἔστειλαν ἐκεῖ κι' ἄλλα σώματα. Δὲν πήραμεν ἐμεῖς οὔτε τὰ μισά. Ἐγὼ ἠμουν ἀστενής. Ἦρθε κι' ὁ Ντεληγιώργης, πήγαμεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ εἴπαμεν αὐτό, νὰ γένῃ κάνας τρόπος, καὶ πήγαμεν καὶ εἰς τὸν Μεταξᾶ ὡς μέλος κυβερνητικόν, τοῦ εἴπαμεν αὐτό, δείξαμεν καὶ τὸ ἔνγραφο τοῦ Ἐπιθεωρητῆ καὶ τῶν πολιτῶν τὴν μεγάλη εὐκαρίστησίν τους. Τοῦ λέμεν· « Ἐμεῖς σταθήκαμεν μὲ τὴν εὐταξίαν καὶ δὲν κάμαμεν ὅ,τι ἔκαμαν οἱ ἄλλοι, πολλοί ». Μᾶς ἀποκρίνεται ὁ Κόντε Μεταξᾶς· « Ἦσταν ἀνάξιοι καὶ δὲν κάμετε». Ὁρίστε κυβερνῆται, ὁρίστε ἀρετή! Αὐτεῖνοι κάμαν τοὺς ἀνθρώπους, στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς, μὲ χωρὶς ἀρετή. Μ' ἑφτακόσους ἀνθρώπους δὲν γυμνώναμεν ὅσους θέλαμεν! Αὐτεῖνοι εἶναι οἱ κυβερνῆται μας, ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες, καὶ μὴ σᾶς κακοφαίνεται ἂν ἡ πατρίδα πάθῃ. Διὰ νὰ σημειώνω 'σ τὰ πενῆντα ἕνα ἀπὸ αὐτὰ ἔμαθα 'σ τὰ γεράματα γράμματα.

Ἀφοῦ κυβερνήσαμεν οἱ στρατιωτικοὶ τὴν Πελοπόννησο, θέλει ὁ κύριος Κωλέτης νὰ κυβερνήσῃ καὶ τὴν Ρούμελην. Τότε στέλνει εἰς Μισολόγγι ἕναν διοικητὴ προκομμένον σὰν αὐτόν, Γιάγκο Σοῦτζο τὸν λένε· ρωτᾶτε ποιὸς εἶ-

1) Ἡ ἐπιθεώρησις ἐγένετο ἐν Τριπόλει τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς εἰς Ναύπλιον ἀναχωρήσεως τοῦ Μακρυγιάννη. Βλ. τὸν κατάλογον τοῦ ἐπιθεωρηθέντος σώματος ἐν τῷ Α' τόμῳ φέροντα χρονολογίαν 16 Μαΐου 1832. Βλ. ὁμοίως καὶ δύο ἐγκυκλίους σχετικὰς πρὸς τὰς γενομένας ἐπιθεωρήσεις, φερούσας χρονολογίας 20 καὶ 28 Μαΐου. Τὸ ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην σῶμα, καὶ ἀπόντος τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ, διέμεινεν ἐν Τριπόλει μέχρι τοῦ Αὐγούστου καὶ πλέον ἴσως. Βλ. εὐχαριστήρια περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ σώματος τούτου φέροντα χρονολογίαν 6 καὶ 8 Αὐγούστου 1832. Παράδ. καὶ πίνακα ὑπὸ χρονολογίαν 29 Σεπτεμβρίου.

2) Βλ. περὶ τούτου ἐν Α' τόμῳ τρία ἔγγραφα τῆς ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Γραμματείας φέροντα χρονολογίαν 13 Ἰουνίου.

ναι καὶ τὸν μαθαίνετε. Ἀφοῦ πῆγε αὐτὸς εἰς τὸ Μισολόγγι κ' ἑτοίμασε μπερμπάντες ἐκεῖ πολλούς, ὕστερα ὁ Κωλέτης ἔστειλε καὶ τὸν Γαρδικιώτη Γριβα καὶ μπαίνει μὲ προδοσὰ μέσα εἰς τὴν χώρα μὲ τὸ σῶμα του καὶ δίνουν ἕνα γύμνωμα ἀπὸ πρᾶμα καὶ τιμὴ τῶν δυστυχισμένων Μισολογγίτων, ὁποῦ ζητοῦσαν τοὺς Τούρκους· ὅτι δὲν ἔπαθαν περισσότερα ἀπὸ ἐκείνους.

Σ τὴν ἴδια στιμὴ στέλνει καὶ τὸν ἄλλον Γρίβα Θοδωράκη εἰς τὴν Τροπολιτζά· μ' ὅλον ὁποῦ τοῦ διαλύσαμεν τὸ περισσότερό του σῶμα καὶ μεῖναν ὡς τρακόσοι ἄνθρωποι μαζί του, διὰ νὰ γλυτώσουμεν τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὸ γύμνωμα, μ' ὅλον τοῦτο ἔπαθαν οἱ δυστυχεῖς Τροπολιτζῶτες ὅ,τι ἔπαθαν καὶ οἱ Ἀργῖτες (ὁποὖχε ὁ Γρίβας τὴς προσόδους τ' Ἄργους)· καὶ γάτες βάλθηκαν εἰς τῶν γυναικῶν τὰ κορμιὰ κι' ἀνθρώπων δολοφονίες ἔγιναν. Μαζώχτηκαν οἱ Πελοποννήσιοι ἀναντίον τους, πολέμησαν καμπόσο, σκοτώθηκαν ἀπὸ τὄνα μέρος κι' ἀπὸ τ' ἄλλο εἰς Τροπολιτζὰ καὶ ἦρθε πίσου εἰς τ' Ἄργος ὁ Γρίβας[1]).

Οἱ κυβερνῆται μας ἦταν γιομᾶτοι δόλο καὶ ἀπάτη. Τὴν Συνέλεψη τὴν πήγαιναν ὅλο 'σ τὸ μάκρος. Τότε εἶδαν οἱ πληρεξούσιοι αὐτείνη τὴν ἀπάτη ὁποῦ κάναν εἰς τὴν πατρίδα τὄνα τὸ μέρος καὶ τ' ἄλλο κ' ἐνώθηκαν καὶ τὰ δυὸ μέρη καὶ ζήτησαν ἐπιμόνως καὶ συνεδριάσαν. Ἄρχισε ἡ Συνέλεψη τὰ 1832 Ἰουλίου 14[2]). Ὁρκίστηκαν καὶ μίλησαν διὰ τὴν γενικὴ ἕνωση τῆς πατρίδος κ' ἔγραψαν παντοῦ νὰ ἡσυχάσουνε τὰ πάθη. Ἔγινε πρόταση νἀρθῇ καὶ βασιλέας εἰς τὴν πατρίδα[3]). Καὶ διὰ τὴν ἕνωσιν καὶ βασιλέα ἐχάρηκαν ὅλοι. Διόρισαν καὶ τὸν Ζέρβα τὸ Νικολὸ φρουρὰ τῆς Συνέλεψης μὲ τετρακόσιους ἀνθρώπους. Καὶ ἦταν αὐτὸ ἡ θέληση τοῦ Κωλέτη. Οἱ πληρεξούσιοι εἶναι ὅλοι μὲ 'λικρίνειαν καὶ μιλοῦν πατριωτικῶς διὰ τὰ δίκια τῶν ἀγωνιστῶν καὶ χηρῶν κι' ἀρφανῶν — καὶ τὰ δίκια τοῦ βασιλέως νά εἶναι γερά, καθὼς καὶ τὸ Ἔθνος καὶ οἱ βουλὲς νὰ ἐπιστηρίξουν αὐτά. Ἦταν καμπόσοι πληρεξού-

---

1) Περὶ τῶν ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς γενομένων στρατιωτικῶν καταπιέσεων, διαρπαγῶν, ἐμφυλίων ἐρίδων κλπ. βλ. μάλιστα. «Διάφορα ἔγγραφα καὶ ἐπιστολὰς ἐκ τῆς συλλογῆς Ἰωάννου Κολοκοτρώνη ἀφορῶντα τὰς κατὰ τὸ 1832 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου Ι. Καποδίστρια συμβάσας κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀνωμαλίας καὶ ἀναρχίας. Ἀθήνησι 1856».

2) Τὴν 11ην Ἰουνίου συνῆλθον ἐν Ἄργει εἰς προκαταρκτικὴν συνεδρίασιν οἱ πληρεξούσιοι τῆς ὀνομασθείσης «κατ' ἐπανάληψιν Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως». Τὴν 14ην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς συνῆλθον ἐν Ναυπλίῳ. Βλ. ἐν τῇ «Γενικῇ Ἐφημερίδι» ἀριθ. 26 τῆς 16ης Ἰουλίου τὰς γενομένας συζητήσεις περὶ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ τόπου τῶν συνεδριάσεων. Τὴν 11ην Ἰουλίου ὡρίσθη ἡ Πρόνοια. Τέλος τὴν 14ην τοῦ αὐτοῦ ἐγένετο ἡ πρώτη τακτικὴ συνεδρίασις τοῦ σώματος ἐν Προνοίᾳ.

3) Ἡ ἀναγνώρισις καὶ ἐπικύρωσις τῆς ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ἐγένετο τὴν 27ην Ἰουλίου. Τὴν 20ὴν Ἰουλίου ἐψηφίσθη τὸ περὶ λήθης τῶν παρελθόντων ψήφισμα, δι' οὗ παρείχετο ἀμνηστεία εἰς πάντα τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σιοι ὁποῦ ἦταν μέλη τῆς Κυβερνήσεως, κι' αὐτεῖνοι δὲν θέλουν ποτὲς ἡσυχίαν καὶ δικαιοσύνη. Γύρισαν καὶ καμπόσους ὅμοιους τους καὶ πάσκιζαν νὰ μείνῃ ἡ Συνέλεψη ἀτελείωτη ὅσο νἀρθῇ ὁ βασιλέας. Αὐτὸ μοῦ τό εἶπε καὶ ὁ Θίρσιος· καὶ μὲ περικάλεσε νὰ μιλήσω καὶ ν' ἀντενεργήσω κ' ἐγώ. Τότε τοῦ εἶπα, οὔτε μιλῶ παρόμοιον, οὔτε θέλω καὶ τὴν φιλίαν του ἄλλη φορά· ὅτι βλέπω κι' αὐτὸς εἶναι δολερός. Τό εἶπα καμποσουνῶν αὐτό· ὅμως ἦταν μαγειρεμένο ἀπὸ πολλοὺς καὶ δὲν ἄκουγαν. Ἦταν σύνφωνοι ὁ Μαυροκορδᾶτος, Τρικούπης, Μπότζαρης, Ζαΐμης, Μεταξᾶς, Ζωγράφος, Μπουντούρης, Κλωνάρης, Κωλέτης. Ὁ Κολιόπουλος, ἀφοῦ ἦταν σύνφωνος κι' αὐτός, ἐρέθιζε καὶ τοὺς στρατιωτικούς—αὐτός, ὁ Καλλέργης, ὁ Τζόκρης ρέθιζαν τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ τοὺς φέρναν κ' ἔκοβαν τὸ νερὸ τοῦ Ἀναπλιοῦ καὶ πέθαιναν οἱ ἄνθρωποι τῆς δίψας· καὶ πλερώνονταν ὅ,τι ζητοῦγαν. Τότε τ' ἄφιναν αὐτεῖνοι, ἔρχονταν ἄλλοι. Καὶ τὸ νερὸ κατάντησε πραμάτεια. Σ τὸ ἀλλοῦ ὕστερνὸ πλέρωσαν τὸν φρούραρχον τῆς Συνελέψεως, τὸν Ζέρβα — τὄδωσαν τρεῖς χιλιάδες κοσιάρια, κι' ἀφάνισε τὴν πατρίδα. Αὐτὸ ὁ κύριος Κωλέτης πολιτικῶς τὸ περίθαλπτε καὶ μυστικῶς. Ἀφοῦ πῆγαν οἱ πληρεξούσιοι καὶ συνεδριάσαν, ἄπλωσαν ἄνθρωποι τοῦ ἀρχηγοῦ Ζέρβα καὶ τοῦ Κριτζώτη, κάποιος Κοντούλης καὶ Καζάνης [1]) κι' ἄλλοι ἀξιωματικοί του, πιάσαν τοὺς πληρεξούσιους καὶ τοὺς δέσαν — καὶ τοὺς ξαγόρασαν ἀπὸ αὐτούς. Ἐγὼ ἠμουνε ἄρρωστος — τὸ σῶμα μου τό εἶχα εἰς τὴν Τροπολιτζά· ἀφοῦ τὄμαθα, πάγω ἀνταμώνω τὸν Κριτζώτη καὶ Ζέρβα καὶ τοὺς λέγω· «Τ' εἶναι αὐτὸ ὁποῦ γίνηκε 'σ τὴν ἡμέρα μας; Ποιὰ ἱστορία τὸ λέγει; Καὶ τί καθόμαστε καὶ δὲν πᾶμεν νὰ πεθάνωμεν;» Τότε μοῦ λένε· «Σύχασε σὲ μίαν μεριά· εἶναι συντρόφοι μας». Θερμάθηκα κ' ἤρθα μέσα· καὶ ξανακύλισα. Ἔγινε αὐτὸ τὰ 1832 Αὐγούστου δέκα, Τετράδη ἡμέρα, θανάτωσαν τὴν πατρίδα, ὁποῦ τὰ αἵματα ὁποῦ χύθηκαν δι' αὐτείνη κι' ὅσες χῆρες κι' ἀρφανὰ μεῖναν νὰ τοὺς ἔχουν εἰς τὸν λαιμό τους οἱ αἴτιοι αὐτεινοῦ τοῦ μεγάλου κακοῦ, οἱ νεκροθάφτες τῆς πατρίδας [2]).

Ἀφοῦ ἡ ἀρετή μας ἦταν τοιούτη καὶ θὰ τρωγόμαστε ἀναμεταξύ μας, συνάχτηκαν ὅλοι καὶ διόρισαν μίαν ἐπιτροπὴ τὸν Μιαούλη, τὸν Κολιόπουλον καὶ Μπότζαρη, αὐτοὺς ὁποῦ κάναν ἐκείνη τὴν δούλεψη, νὰ πᾶνε νὰ φέρουνε τὸν βασιλέα. Τότε τὰ στρατέματα μαζωχτήκαμεν 'σ ἕνα μέρος καὶ διόρισαν μίαν ἄλλη ἐπιτροπὴ τὸν Κανέλλο Ντεληγιάννη κ' ἐμένα νὰ τοὺς μιλήσωμεν. Δὲν ἤμαστε εὐκαριστημένοι νὰ πᾶνε αὐτεῖνοι διὰ τὸν βασιλέα. Ἠθέλαμεν καθένας τὸ κέφι του νὰ κάμωμεν. Τότε, διὰ νὰ σωθοῦνε

1) Θεόδωσος Καζάνης, Ἰωάννης Κοντούλης.

2) Περὶ τῆς βίᾳ διαλύσεως τῆς Συνελεύσεως βλ. «Γενικὴν Ἐφημερίδα» ἀριθ. 35 τῆς 17ης Αὐγούστου καὶ ἀριθ. 42 τῆς 10ης Σεπτεμβρίου.

τὰ δεινά μας, πήγαμεν καὶ μιλήσαμεν μὲ τοὺς φρόνιμους ἀνθρώπους καὶ μείναμεν σύνφωνοι νὰ πᾶνε οἱ ἴδιγοι, νὰ τελειώσουνε τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος. Καὶ πῆγαν οἱ τρεῖς. Τότε γγιχτήκαμεν μὲ τοὺς δικούς μας, ὅτι δὲν διαμαρτυρηθήκαμε — ν' ἀνοίξωμεν νέα δεινὰ διὰ τὴν πατρίδα! Ζητούσαμεν ὁ καθένας νὰ πᾶμεν ἐπιτροπὴ ἀπὸ 'μᾶς καὶ διὰ 'κεῖνο γυρεύαμεν τὴς διαμαρτύρησες.

'Αφοῦ φύγαν οἱ στελμένοι διὰ τὸν βασιλέα, μιλήσαμεν πίσου οἱ στρατιωτικοὶ νὰ πάγῃ μία ἐπιτροπὴ νὰ μιλήσῃ μὲ τὸν Κολοκοτρώνη, μὲ τὸν Τζαβέλα κι' ὅλη τους τὴν συντροφιά, ὁποῦ ἦταν 'σ τὸ Κυβέρι καὶ 'σ αὐτὰ τὰ μέρη, νὰ ἑνωθοῦμε καὶ τὰ δυὸ μέρη καὶ νὰ κάμωμεν μίαν ἐπιτροπὴ νὰ διατάξῃ τ' ἀσκέρια νὰ σταθοῦνε 'σ ἕνα μέρος, νἀρθῇ ὁ βασιλέας νὰ μὴν εὕρῃ τοὺς κατοίκους γυμνωμένους καὶ καταπλακωμένους, ἀλλὰ νὰ παίρνωμεν κομμάτι ψωμὶ καὶ νὰ μὴ βιάζωμεν τοὺς ἀνθρώπους. Τότε διορίσανε τὸν Νότη, τὸν Βαλτηνὸ κ' ἐμένα καὶ πήγαμεν εἰς τὸ Κυβέρι κι' ἀνταμωθήκαμε ὅλοι καὶ συνφωνήσαμεν· καὶ πήγαμεν εἰς Ἄργος καὶ συστήσαμεν μίαν στρατιωτικὴ ἐπιτροπὴ διὰ νὰ 'κονομήσῃ τ' ἀναγκαῖα τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ βάλῃ τὰ σώματα εἰς χωριά. Διορίσαμεν τὸν Κολοκοτρώνη, τὸν Νότη, τὸν Κριτζώτη, τὸν Τζόκρη, τὸν Στράτον, τὸν Τζαβέλα, τὸν Χατζηχρῆστον καὶ μέρασαν τὸ κάθε σῶμα εἰς τὰ χωριά. Διόρισαν κ' ἐμένα εἰς τὰ χωριὰ τῆς Κόρθος[1]).

Ὅταν ζοῦσε ὁ Κυβερνήτης οἱ λῃσταὶ εἶχαν γυμνώσῃ κάτι Γάλλους κ' ἕναν ἀξιωματικὸν τὸν σκότωσαν εἰς τὸ ξύλον κάτου εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ὅταν ἦταν οἱ Γάλλοι εἰς τὰ κάστρα — τότε τοὺς λήστεψαν κιόλα. Γύρευαν 'κανοποίηση οἱ Γάλλοι ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση. Ἡ Κυβέρνηση γιὰ τὰ μάτια παίδεψε τὸν διοικητὴ — κ' οἱ ἔνοχοι ἦταν ἐλεύτεροι. Μαθεύτηκε αὐτὸ τότε κι' ἀκολούθησαν καμπόσα. Κι' ὅταν συνάχτηκαν εἰς τ' Ἄργος οἱ Κολοκοτρωναῖγοι καὶ οἱ ἐδικοί μας, αὐτὸ γύρευαν νὰ τὸ ρίξουνε γενικῶς εἰς τὸ ἔθνος.

Τὸν Γρίβα ὁ Κωλέτης σὰν τὸν ἔστειλε εἰς τὴν Τροπολιτζὰ καὶ δὲν ἔκαμε τὴν ἐπιθυμίαν του, τὸν ἔστειλε εἰς τὴν Ρούμελη καὶ μ' ἀπάτη μπῆκε εἰς τ' Ἀντελικόν, ἀφοῦ τὸν πολέμησαν οἱ ἔξω. 'Σ τ' Ἀντελικὸν ἦταν ἕνας δικὸς τοῦ 'Αλέξη Νούτζου καὶ σούντιτος Ροῦσσος· καὶ εἶχε καὶ μεγάλη κατάστασιν. Ἦταν καλὸς κι' ἄξιος ἀγωνιστής· τὸν εἶχε μαζί του ὁ Νοῦτζος εἰς τὸ στρατόπεδον· τὸν λέγαν Πράσινον. Τότε διὰ τὴν κατάστασίν του κι' ἄλλα αἴτια τὸν σκότωσε ὁ Γρίβας καὶ τοῦ πῆρε τὸ βιόν του. Καὶ κυβέρνησε

1) Περὶ τῆς Στρατιωτικῆς ταύτης Ἐπιτροπῆς βλ. «Διάφορα ἔγγραφα καὶ ἐπιστολὰς ἐκ τῆς συλλογῆς Ι. Κολοκοτρώνη» σελ. 41 καὶ ἑξῆς. Συνεστάθη δ' αὕτη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σεπτεμβρίου. Βλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ δύο ἔγγραφα τῆς ἐπιτροπῆς φέροντα χρονολογίαν 18 Σεπτεμβρίου, δι' ὧν ὡρίσθησαν τὰ χωρία Στυμάγκα, Κοῦτσι, Καλιάνι, Μπότσικας καὶ Γαλατᾶς εἰς διαμονὴν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Μακρυγιάννη.

καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ Ἀντελικοῦ, καθὼς κι' ὁ Γαρδικιώτης τὸ Μισολόγγι. Ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Ρουσσίας θέλει τὸν Πράσινον ἀπὸ τὸν Γρίβα καὶ Κυβέρνησιν — καθὼς εἴμαστε ἐμεῖς τώρα, δὲν φοβώμαστε κανέναν!

Ἀφοῦ ἔγιναν αὐτὰ εἰς Ρούμελην, ἀπὸ τ' Ἄργος, ὁποῦ ἦταν ὅλοι συνασμένοι οἱ στρατιωτικοὶ καὶ βρίσκονταν καὶ πολλὰ στρατέματα, στεῖλαν μίαν ἡμέρα τὸν Τζόκρη καὶ τὸν Στράτον νἀρθοῦνε ἐδῶ εἰς τ' Ἀνάπλι νὰ μιλήσουνε κάτι εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Ὁ Τζόκρης εἶχε τὸ σπαθὶ ἐκεινοῦ τοῦ Φρατζεζου ὁποῦ γύμνωσαν εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Τότε ἀλκόντησαν τὸν Τζόκρη νὰ τὸν ρωτήσουνε διὰ τὸ σπαθί, ποῦ τὸ ηὗρε. Τὸ μαθαίνει αὐτὸ ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, ὁ Τζαβέλας καὶ ἡ συντροφιά τους ὅλη, βάνουν εἰς τὸ παιγνίδι καὶ τὸν Νότη, Χατζῆ Χρῆστον, Κριτζώτη κι' ἄλλους δικούς μας καὶ γίνονται ἕνα νὰ πᾶνε εἰς τὴν Πρόνοιαν κι' ἀλλοῦ καὶ εἰς τ' Ἀγροκήπιον καὶ Κιόσκι πλησίον εἰς τ' Ἀνάπλι νὰ πολεμήσουνε τοὺς Φρατζεζους. Οἱ Φρατζέζοι, τῆς συμμαχίας ἄνθρωποι κ' ἐφοδιασμένοι μὲ κανόνια, μὲ καβαλλαρία καὶ μ' ὅλα τοῦ πολέμου, καὶ οἱ Ἕλληνες χωρὶς τὰ μέσα — νὰ πᾶνε νὰ τοὺς σκοτώσουνε. Εἰς τὴν ὥρα ἐκείνη πῆγα κ' ἐγὼ εἰς τ' Ἄργος, ὁποῦ ἠμουνε εἰς Κόρθο, μοῦ λένε τὸ κίνημά τους. Τοὺς λέγω· « Διατὶ θὰ πᾶτε νὰ χαθῆτε ἀδίκως; Τ' εἶναι τὸ αἴτιον; — Πιάσαν τοὺς ἀξιωματικοὺς Τζόκρη καὶ Στράτο εἰς τ' Ἀνάπλι. — Στείλετε νὰ ἰδῆτε πῶς τρέχει. — Λέγει ὁ Τζαβέλας, δὲν ἔχομεν ἀνάγκη νὰ στείλωμεν· κι' ὅ,τι θὰ κάμωμεν ὅλοι θὰ κάμῃς κ' ἐσύ», μοῦ λένε. Ἀνθρώπους δὲν εἶχα· μποροῦν νὰ μὲ σκοτώσουν, εἶπα. Καὶ φκειάναν ἕνα ἔνγραφον νὰ τὸ ὑπογράψουμε, ὅτ' εἴμαστε ὅλοι σύνφωνοι. « Ἂς γένῃ, τοὺς λέγω κ' ἐγώ, ὑπογράφομαι ». Ἐκεῖ ὁποῦ φκειάναν τὸ γράμμα, κρυφὰ ἔφυγα, πῆγα εἰς τὸ κονάκι μου καὶ κλείστηκα μέσα, ἂν μὲ γυρέψουν ν' ἀντισταθῶ. Ἔφκειασαν τὸ γράμμα καὶ ἦταν ὅλοι σύνφωνοι νὰ κινηθοῦν. Ἔστειλα κι' ἀνταμώθηκα μὲ τὸν Χατζῆ Χρῆστο καὶ Κριτζώτη. Ἔβαλα καὶ συνάχτηκαν κι' ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ τοὺς λέγω· « Τ' εἶναι αὐτὰ τὰ λάθη ὁποῦ κάνετε, ἀδελφοί; Τῆς Συμμαχίας τὰ στρατέματα θὰ βαρέσετε; Καὶ θὰ ματαϋπάρξῃ πατρίδα ἐλεύτερη; Κι' αὐτεῖνοι ἔχουν τὸν καυγᾶ 'διαίτερον, καὶ νὰ τὸν πάρουμεν ἀπάνου μας ἐμεῖς καὶ νὰ τὸν φορτώσουμεν τῆς πατρίδος; Λέγω τῶν ἀξιωματικῶν, ἐμεῖς, ἀδελφοί, τρελλαθήκαμεν ἀπὸ τὰ πάθη μας — ἐσεῖς τί μᾶς τηρᾶτε; Ποῦ θὰ ζήσετε; Σὲ ποιὰ πατρίδα θᾶστε ἀξιωματικοὶ αὔριον; Ἐγὼ δὲν εἶμαι μὲ τὴ γνώμη σας, εἶμαι μὲ τοὺς Φρατζέζους». Τότε τοὺς ρίχτηκαν οἱ ἀξιωματικοὶ ἀπάνου τους καὶ στεῖλαν εἰς τοὺς Κολοκοτρωναίους ὅτι δὲν εἶναι σύνφωνοι. Καὶ τραβήχτηκαν ὅλοι οἱ ἐδικοί μας. Αὐτεῖνοι ὁλονύχτα πιάσαν τ' Ἀγροκήπιον καὶ Κιόσκι. Ἐγὼ πῆγα εὐτὺς εἰς τὸ κονάκι μου καὶ πῆρα τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἦρθα εἰς Ἀνάπλι. Τὰ εἶπα τῶν Φρατζέζων. Αὐτεῖνοι τὄζεραν κ' ἑτοιμάζονταν. Τοὺς εἶπα ὅτι οἱ ἐδικοί μας

δὲν εἶναι σύνφωνοι. Τότε γύρισαν τ' ἀσκέρια τους πίσω καὶ οἱ Κολοκοτρωναῖγοι, ὅτι τράβησαν χέρι οἱ ἐδικοί μας.

Σὲ ὀλίγες ἡμέρες ἀνταίνει ὁ Κριτζώτης κι' ὁ Τζόκρης εἰς τ' Ἄργος· καὶ εἶχαν ἕνα σῶμα μεγάλο — καὶ οἱ Φρατζέζοι ὀλίγοι. Καὶ τοὺς δίνουν αἰτίαν τῶν Φρατζέζων — καὶ βάνουν τὰ κανόνια καὶ ντουφέκια καὶ σκοτώνονται ἄντρες καὶ γυναικόπαιδα περίτου ἀπὸ τρακόσιοι[1]). Τότε μοῦ εἶπε ἡ Διοίκηση καὶ πῆρα τὸν Ντελῃγιώργη καὶ Δανήλη Πανᾶ καὶ πήγαμεν κι' ἀνταμώσαμεν τοὺς γκενεραλαίους κι' ἄλλους ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς μιλήσαμεν τὴν μεγάλη λύπη ὁποῦ δοκίμασαν ὅλα τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως καὶ οἱ πληρεξούσιοι κι' ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀναπλιοῦ δι' αὐτὸ τὸ τρελλὸ κίνημα αὐτεινῶν τῶν ἀνόητων, ὁποῦ πάντοτες ταράττουν τὴν ἡσυχίαν, καὶ ἤμαστε βοηθοί τους ὅλοι μας. Τότε ἡσύχασαν· καὶ ἤρθαμεν ὅλοι μαζὶ εἰς τὸ Ἀνάπλι — καὶ ἂν κάμῃ χρεία νὰ τοὺς χτυπήσωμεν ὅλοι. Ὅμως ἐκεῖνοι οἱ γενναῖοι ἥρωες διαλύθηκαν κακῶς κακοῦ. Τότε καὶ ὁ εὐγενὴς Ζωγράφος βαλμένος ἀπὸ τοὺς πολιτικούς, τοὺς συντρόφους του, κι' ἀπὸ τὰ κακά του σπλάχνα ἔκαμεν μίαν προκήρυξη καὶ λέγει· «Ἀπὸ τὸν μικρότερον στρατιωτικὸν ὡς τὸν μεγαλύτερον εἶναι ὅλοι λησταί». Σύσταινε τὴν εὐγενείαν του—καὶ οἱ συντρόφοι του καλοὶ καὶ παστρικοὶ τώρα ὁποῦ θἀρθῇ ὁ βασιλέας, κι' ὅλοι ἐμεῖς θερία. Τέτοιοι ἀγαθοὶ ἄνθρωποι εἶναι.

Τότε μπαίνοντας ὅλοι αὐτεῖνοι εἰς τ' Ἀνάπλι, εἶχαν καὶ τὴν προστασίαν τῶν Γάλλων, ἀρμάτωσαν ὅλους τοὺς μπακάληδες μὲ σπαθιὰ καὶ πιστιόλες καὶ τοὺς εἶχαν οὐρά τους, ὁποῦ τοὺς φύλαγαν. Καὶ ξαρμάτωσαν ὅλους ἐμᾶς οἱ Φρατζέζοι· κι' αὐτεῖνοι γκιζεροῦσαν μ' ἑκατό, μὲ πενῆντα ὁ καθείς. Μίαν ἡμέρα ἐβῆκα ἔξω, καὶ εἶχε τὸ παιδὶ παρμένο τὸ σπαθί μου ἀπὸ κοντά. Τὸ πῆρε ἡ βάρδια ἡ Γαλλικὴ τὸ σπαθί· τὸ παιδὶ δὲν τὄδινε. Τὸ πῆρα καὶ τὄδωσα μόνος μου. Τότε παίρνω τὸν Κωσταντῖνο Κλωνάρη, ὁποὺξερε τὰ Γαλλικά, καὶ πήγαμεν εἰς τὸν κομαντάντη τῆς πιάτζας, καὶ τοῦ λέγω τοῦ Κλωνάρη· «Ὅσα θὰ εἰπῶ ἐγὼ εἶναι εἰς βάρος μου, καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ — πὲς τοῦ κομαντάντη· Ποῖον βάρβαρον ἔθνος ἔκαμε ὅσα κάνει τὸ Γαλλικὸν ἔθνος 'σ ἐμᾶς τοὺς Ἕλληνες; Δὲν σεβάστη τὰ αἵματά μας ἐδῶ μέσα ὁποῦ πατοῦνε, ὁποῦ ἀχνίζουν ἀκόμα; Ὅλους μᾶς ἔκαμαν ἄτιμους κι' ἄναντρους καὶ μᾶς ξαρματώνουν μὲ τὴν δύναμή τους καὶ μᾶς κάνουν γυναῖκες. Καὶ τὶς γυναῖκες ἄντρες καὶ φρουρὰ τῆς Κυβέρνησής μας. Τὰ σπαθιὰ τῶν μπακάληδων φυλᾶνε τὴν Κυβέρνησίν μας, τὸ σπαθὶ τοῦ Νότη Μπότζαρη, τοῦ Φωτομάρα, τοῦ Κριτζώτη κι' ἀλλουνῶν πολλῶν ἀγωνιστῶν τἄχετε πεταμένα

1) Περὶ τῶν ἐν Ἄργει συμβάντων τὴν 4ην Ἰανουαρίου 1833 βλ. Μένδ. Βαρθ. ἱστορίαν τόμ. Β', σελ. 594—599 καὶ «Ἀθηνᾶν» ἀριθ. 79 τῆς 4ης Ἰανουαρίου 1833 καὶ ἑξῆς.

μέσα εἰς τὰ ὑπόγεια τῶν Βενετζάνων — σπαθιά μας καὶ ντουφέκια μας καὶ πιστιόλες μας. Σήμερα πᾶμεν νὰ πεθάνωμεν μ' ἐκείνους ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦνε, (μ' αὐτοὺς τοὺς εὐγενεῖς), καὶ νὰ χαθοῦμεν ὅλοι ἐμεῖς (οἱ λῃσταὶ τοῦ Ζωγράφου)· κι' ὅταν πᾶμεν νὰ πεθάνωμεν μ' ἐκείνους, κοπιάστε καὶ ἡ ἀφεντειά σας νὰ μᾶς τελειώσετε μίαν ὥρα ἀρχύτερα». Σηκώνεται νὰ μὲ βαστήξῃ, ἔφυγα. Τοῦ λέγει τὰ αἴτια ὁ Κλωνάρης. Σηκώνεται καὶ πάγει ὁ κομαντάντης εἰς τὸν Ρουὰν τὸν 'Αντιπρέσβυ τῆς Γαλλίας, τοῦ λέγει αὐτά, στέλνουν τὸν Κλωνάρη καὶ μοῦ μίλησαν νὰ ἡσυχάσω. 'Σ ἕνα κάρτο βλέπω τοὺς δυὸ γκενεραλαίους κι' ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς — καὶ τὸ σπαθί μου τό εἶχαν 'σ τὴ μέση, κ' ἔρχονται εἰς τὸ σπίτι μου καὶ μοῦ λένε τὸ «παρντὸν» καὶ μοῦ δίνουν τὸ σπαθί. «Δὲν τὸ θέλω, τοὺς λέγω· αὐτὸ τὸ σπαθὶ εἶναι πολὺ κατώτερον ἀπὸ τοῦ Νότη, ἀπὸ τοῦ Φωτομάρα, ἀπὸ τοῦ Κριτζώτη κι' ἀλλουνῶν. Ἂν δώσετε καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τὰ σπαθιά, πιστιόλες τους καὶ ντουφέκια — καὶ νὰ τὰ φοροῦμεν ἐλεύτερα, νὰ μὴ μᾶς πειράζῃ ἡ βάρδια, ἀλλὰ νὰ μᾶς φέρνῃ κι' ὅπλο ὅταν διαβαίνωμεν, ὅτ' εἴμαστε ἀξιωματικοὶ — κι' ἀφοῦ γένουν αὐτά, νὰ ξαρματώσετε καὶ τοὺς μπακάληδες, ὁποῦ σέρνουν οὐρὲς κοντά τους οἱ πολιτικοί μας». Τότε ὅλα αὐτὰ τἄκαμαν εὐτύς, τοὺς ξαρμάτωσαν ὅλους καὶ μοῦ εἶπαν ὅσοι ἔρχονταν νέγοι, τοὺς ἔδινα ἕνα μπουλέτο καὶ πήγαιναν εἰς τὸν κομαντάντη καὶ φοροῦσαν τ' ἅρματά τους. Τότε πῆρα τὸ σπαθί μου, τοὺς τρατάρησα καὶ μὲ πῆραν καὶ πήγαμεν εἰς τὸ τραπέζι τους καὶ φάγαμεν [1]).

Χάριτες μεγάλες χρωστάγει ἡ πατρίδα 'σ ὅλους τοὺς εὐεργέτες καὶ καταξοχὴ 'σ αὐτοὺς τοὺς γενναίους κι' ἀγαθοὺς ἄντρες. Ὅτι αὐτεῖνοι, ἀφοῦ οἱ συνεισφορές τους ἦταν κι' ὄντως μεγάλες καὶ μᾶς ἀνάστησαν εἰς τὰ δεινά μας, δὲν θυσιάσαν ποτὲς δόλο κι' ἀπάτη, νὰ κατατρέχουν πεθαμένους ἀνθρώπους οἱ ζωντανοὶ καὶ οἱ ἀντρεῖγοι· δὲν θέλουν τὴν γῆς καὶ τὴν θάλασσα νὰ τὴν ρουφήσουν αὐτεῖνοι, νὰ μὴν ζήσουν ἄλλοι δυστυχεῖς καὶ κατασκλαβωμένοι καὶ καταφρονεμένοι τόσους αἰῶνες. 'Αφοῦ ὁ Θεὸς τοὺς λυπήθη καὶ θέλει νὰ τοὺς ἀναστήσῃ, οἱ ἄνθρωποι τοὺς καταπολεμοῦν νὰ τοὺς φᾶνε, νὰ τοὺς χάσουνε, νὰ τοὺς σβύσουνε νὰ μὴν ξαναειπωθοῦν Ἕλληνες. Καὶ τί σᾶς ἔκαμεν αὐτὸ τ' ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἐσᾶς τῶν γενναίων ἀντρῶν τῆς Εὐρώπης, ἐσᾶς τῶν προκομμένων, ἐσᾶς τῶν πλούσιων; Ὅλοι οἱ προκομμένοι ἄντρες τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, οἱ γοναῖγοι ὅλης τῆς ἀνθρωπότης, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Πλάτων, ὁ Σωκράτης, ὁ 'Αριστείδης, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Λεωνίδας, ὁ Θρασύβου-

1) Βλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 26)7 Σεπτεμβρίου 1832 τὴν ἐπίσημον ἔντυπον ἄδειαν, ὑπογεγραμμένην ὑπὸ τοῦ Γάλλου φρουράρχου, δι' ἧς ἐπετρέπετο τῷ Μακρυγιάννῃ νὰ φέρῃ τὸ ξίφος αὐτοῦ. Τοιαῦται ἄδειαι ἐδόθησαν, φαίνεται, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ὁπλαρχηγούς.

λος, ὁ Δημοστένης καὶ οἱ ἐπίλοιποι πατέρες γενικῶς τῆς ἀνθρωπότης κοπιάζαν καὶ βασανίζονταν νύχτα καὶ ἡμέρα μ' ἀρετή, μὲ 'λικρίνειαν, μὲ καθαρὸν ἐνθουσιασμὸν νὰ φωτίσουνε τὴν ἀνθρωπότη καὶ νὰ τὴν ἀναστήσουν νἄχῃ ἀρετὴ καὶ φῶτα, γενναιότητα καὶ πατριωτισμόν. Ὅλοι αὐτεῖνοι οἱ μεγάλοι ἄντρες τοῦ κόσμου κατοικοῦνε τόσους αἰῶνες εἰς τὸν Ἅδη 'σ ἕναν τόπον σκοτεινὸν καὶ κλαῖνε καὶ βασανίζονται διὰ τὰ πολλὰ δεινὰ ὁποῦ τραβάγει ἡ δυστυχισμένη μερικὴ πατρίδα τους. Χάνοντας αὐτεῖνοι, ἐχάθη καὶ ἡ πατρίδα τους ἡ Ἑλλάς, ἔσβυσε τ' ὄνομά της. Αὐτεῖνοι δὲν τήραγαν νὰ θησαυρίσουνε μάταια καὶ προσωρινά, τήραγαν νὰ φωτίσουν τὸν κόσμο μὲ φῶτα παντοτινά. Ἔντυναν τοὺς ἀνθρώπους ἀρετή, τοὺς γύμνωναν ἀπὸ τὴν κακὴ διαγωή· καὶ τοιούτως θεωροῦσαν γενικῶς τὴν ἀνθρωπότη καὶ γένονταν δάσκαλοι τῆς ἀλήθειας. Κάνουν καὶ οἱ μαθηταί τους οἱ Εὐρωπαῖοι τὴν ἀνταμοιβὴ εἰς τοὺς ἀπογόνους ἐμᾶς — γύμναση τῆς κακίας καὶ παραλυσίας. Τέτοι' ἀρετὴ ἔχουν, τέτοια φῶτα μᾶς δίνουν. Μιὰ χούφτα ἀπογόνοι ἐκεινῶν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων χωρὶς ντουφέκια καὶ πολεμοφόδια καὶ τ' ἄλλα τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ξεσκεπάσαμεν τὴν μάσκαρα τοῦ Γκρὰν Σινιόρε, τοῦ Σουλτάνου, ὁποὖχε εἰς τὸ πρόσωπόν του κ' ἔσκιαζε ἐσέναν τὸν μεγάλον Εὐρωπαῖον. Καὶ τοῦ πλέρωνες χαράτζι ἐσὺ ὁ δυνατός, ἐσὺ ὁ πλούσιος, ἐσὺ ὁ φωτισμένος, καὶ τὸν ἔλεγες Γκρὰν Σινιόρε, φοβώσουνε νὰ τὸν εἰπῇς Σουλτάνο. Ὅταν ὁ φτωχὸς ὁ Ἕλληνας τὸν καταπολέμητε ξυπόλυτος καὶ γυμνὸς καὶ τοῦ σκότωσε περίτου ἀπὸ τετρακόσες χιλιάδες ἀνθρώπους, τότε πολέμαγε καὶ μ' ἐσένα τὸν χριστιανὸν — μὲ τὴς ἀντενέργειες σου καὶ τὸν δόλο σου καὶ τὴν ἀπάτη σου κ' ἐφόδιασμα τὴς πρῶτες χρονιὲς τῶν κάστρων. Ἂν δὲν τὰ 'φόδιαζες ἐσὺ ὁ Εὐρωπαῖος, ἤξερες ποῦ θὰ πηγαίναμεν μ' ἐκείνη τὴν ὁρμή. Ὕστερα μᾶς γιομώσετε καὶ φατρίες — ὁ Ντῶκινς μᾶς θέλει Ἄγγλους, ὁ Ρουγὰν Γάλλους, ὁ Κατακάζης Ρούσσους· καὶ δὲν ἀφήσετε κανέναν Ἕλληνα — πῆρε ὁ καθεὶς σας τὸ μερίδιον του· καὶ μᾶς καταντήσετε μπαλαρῖνες σας· καὶ μᾶς λέτε ἀνάξιους τὴς λευτεριᾶς μας, ὅτι δὲν τὴν αἰστανόμαστε. Τὸ παιδὶ ὅταν γεννιέται, δὲν γεννιέται μὲ γνώση· οἱ προκομμένοι ἄνθρωποι τὸ ἀναστήνουν καὶ τὸ προκόβουν. Τέτοια ἠθικὴ εἴχετε ἐσεῖς καὶ προκοπή, τέτοιους καταντήσετε κ' ἐμᾶς τοὺς δυστυχεῖς.

Ὅμως τοῦ κάκου κοπιάζετε. Ἂν δὲν ὑπάρχει 'σ ἐσᾶς ἀρετή, ὑπάρχει ἡ δικαιοσύνη τοῦ μεγάλου Θεοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέα. Ὅτι ἐκεινοῦ ἡ δικαιοσύνη μᾶς ἔσωσε καὶ θέλει μᾶς σώσῃ· ὅτι ὅσα εἶπε αὐτὸς εἶναι ὅλα ἀληθινὰ καὶ δίκαια — καὶ τὰ δικά σας ψέματα δολερά. Κι' ὅλοι οἱ τίμιοι Ἕλληνες δὲν θέλει κανένας οὔτε νὰ σᾶς ἀκούσῃ, οὔτε νὰ σᾶς ἰδῇ, ὅτι μᾶς φαρμάκωσε ἡ κακία σας, ὄχι τῶν φιλανθρώπων ὑπηκόγωνέ σας, ἐσᾶς τῶν ἀν-

θρωποφάγων ὅπ' οὖλο ζωντανοὺς τρῶτε τοὺς ἀνθρώπους καὶ 'περασπίζεστε τοὺς ἄτιμους καὶ παραλυμένους· καὶ καταντήσετε τὴν κοινωνία παραλυσία.

Ὁ περίφημος Ναπολέων, ὁ βασιλέας τῆς Γαλλίας, ὁποῦ τίμησε τὴν ἀντρεία καὶ τὴν σοφία τοῦ πολέμου κι' ἀπὸ μικρὸς ἄνθρωπος ἔγινε αὐτοκράτορας, βασιλέας ἀπολέμητος — ὁ Χάρος τὸν σκότωσε μὲ χωρὶς ντουφέκι καὶ σπαθί, καὶ κατέβηκε εἰς τὸν Ἄδη μὲ φόρεμα ἐννιὰ πῆχες πανί. Ὅλος ὁ κόσμος δὲν τὸν χώραγε, ὅλα τὰ πλούτη τοῦ κόσμου δὲν τοῦ φτάναν, ἐννιὰ πῆχες πανὶ τοῦ ἔφτασε καὶ τοῦ περίσσεψε. Εἰς τὸν Ἄδη κατέβηκε μὲ τὸ ἴδιον φόρεμα κι' ὁ βασιλέας τῆς Ρουσσίας ὁ 'Αλέξανδρος· καὶ χαιρετιῶνται οἱ δυὸ βασιλεῖς· «Τί ἔλεγες, βασιλέα 'Αλέξαντρε, δὲν θὰ πέθαινες καὶ νὰρθῆς ἐδῶ σὲ τούτην τὴν ζωὴ ντυμένος μ' αὐτὸ τὸ φόρεμα; Ποῦναι τὰ παράσημά σου; Ποῦναι ἡ μεγάλη σου στολή; Ποῦ οἱ καναπέδες οἱ χρυσοί; Ποῦ οἱ κόλακες νὰ μᾶς λένε μυθολογίες καὶ νὰ τοὺς πιστεύωμεν καὶ νὰ χάνωμεν τὴν δικαιοσύνην εἰς τὴν ἀνθρωπότη καὶ νὰ τρῶμεν τοὺς τίμιους ἀνθρώπους ζωντανοὺς καὶ τοὺς ἄτιμους νὰ τοὺς πιστεύωμεν καὶ νὰ τοὺς δοξάζωμεν; Καὶ νὰ μᾶς τυφλώνουν αὐτεῖνοι οἱ ἀπατεῶνες, νὰ χάνωμεν τὴν δικαιοσύνη καὶ νὰ μᾶς ἀναθεματοῦν ὅλοι οἱ ἀθῶοι ὅτι τοὺς φάγαμεν ζωντανοὺς καὶ ὅτι τοὺς ἀφίναμεν νηστικούς, ξυπόλυτους καὶ γυμνούς; Κ' ἐδῶ οἱ δίκαιοι βασιλεῖς, οἱ ἀληθινοὶ φιλόσοφοι εἶναι ντυμένοι λαμπρὰ καὶ οἱ ἄδικοι γυμνοὶ ἀπὸ τὸν Θεόν, τὸν δίκαιον βασιλέα τοῦ παντός, ὀργισμένοι κι' ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους κι' ἀναθεματισμένοι. Ὅτι ὅποιον ἀδικᾷς τιμή, ζωὴ καὶ λευτεριὰ καὶ δὲν τὸν ἀφίνεις 'σ τὴν προσωρινὴ ζωὴ νὰ ζήσῃ ὡς ἄνθρωπος, αὐτὸς σ' ἀναθεματάγει, δὲν σὲ συχωράγει. — Ὅσο τὰ θυμήθης ἐσύ, Ναπολέων, αὐτὰ ὁποῦ μοῦ τὰ λὲς καὶ μὲ συνβουλεύεις τώρα, ἄλλη τόση προσοχὴ εἶχα κ' ἐγὼ κι' ὅλοι οἱ ὅμοιοι μας. Ὅσο πιστεύουν τοὺς κόλακες κι' ἀπατεῶνες, τοὺς γλυκόγλωσσους, οἱ βασιλεῖς κ' οἱ ἄλλοι σημαντικοί, τοῦ διαβόλου τὸ φόρεμα θὰ φορέσουν κ' ἐκεῖνοι. Πᾶμε, Ναπολέων, νὰ ἰδοῦμεν τοὺς παλιοὺς τοὺς Ἕλληνες εἰς τὸ μέρος ὁποῦ κατοικοῦνε, ναὺροῦμε τὸν γέρο Σωκράτη, τὸν Πλάτωνα, τὸν Θεμιστοκλῆ, τὸν λεβέντη Λεωνίδα καὶ νὰ τοὺς εἰποῦμεν τὴς χαροποιὲς εἴδησες, ὅτι ἀναστήθηκαν οἱ ἀπόγονοί τους, ὁποῦ ἦταν χαμένοι καὶ σβυσμένοι ἀπὸ τὸν κατάλογον τῆς ἀνθρωπότης. Αὐτεῖνοι οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ δίκαιγοι, τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, οἱ γενναῖγοι 'περασπισταὶ τῆς λευτεριᾶς, μὲ πατριωτισμόν, μὲ καθαρὴ ἀντρεία, μ' ἀρετὴ κι' ὄχι δόλον κι' ἀπάτη ἐπλούτηναν τὴν ἀνθρωπότη ἀπὸ αὐτά· κι' ἂν ἦταν αὐτεῖνοι φτωχοὶ εἰς τὰ προσωρινὰ καὶ μάταια, εἶναὶ πλούσιοι πολὺ εἰς τὰ 'στορικὰ τοῦ κόσμου. Δι' αὐτοὺς ἦταν τὰ ἔργα τους ἀγῶνες τῆς ἀρετῆς. Διὰ τοῦτο θέλησε ὁ Θεὸς ὁ δίκιος κι' ἀνάστησε καὶ τοὺς ἀπογόνους τους, ὁποῦ ἦταν χαμένη τόσους αἰῶνες ἡ πατρίδα τους. Καὶ διὰ νὰ θυμῶνται πίστη, ὁ Θεὸς ὁ ἀληθινὸς τοὺς ἀνάστησε· ξυπόλυτους,

γυμνούς, νηστικούς, δεμένα τὰ ντουφέκια τους μὲ σκοινιά, τὰ καλὰ τοὺς τὰ σύναζε ὁ Τοῦρκος κάθε καιρόν· οἱ περισσότεροι πολεμοῖσαν μὲ τὰ ξύλα καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα· οἱ Τοῦρκοι ἦταν πλῆθος καὶ γυμνασμένοι· οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες ὀλίγοι κι' ἀγύμναστοι νίκησαν τὸν δικόνε μας τὸν σύντροφον, τὸν Γκρὰν Σινιόρε. Τοὺς κατάτρεξαν οἱ Εὐρωπαῖγοι τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνες. Εἰς τὴς πρῶτες χρονιὲς ἐφόδιαζαν τὰ κάστρα τῶν Τούρκων· τοὺς κατάτρεχαν καὶ τοὺς κατατρέχουν ὁλοένα διὰ νὰ μὴν ὑπάρξουν. Ἡ Ἀγγλία τοὺς θέλει νὰ τοὺς κάμῃ Ἄγγλους μὲ τὴν δικαιοσύνην τὴν ἀγγλική, καθὼς οἱ Μαλτέζοι ξυπόλυτους καὶ νηστικούς, οἱ Γάλλοι Γάλλους, οἱ Ροῦσσοι Ρούσσους κι' ὁ Μετερνὶκ τῆς Ἀούστριας Ἀουστριακοὺς — κι' ὅποιος τοὺς φάγῃ ἀπὸ τοὺς τέσσερους. Καὶ τοὺς λευτερώνουν χερότερα κι' ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Καὶ οἱ τέσσεροι καλὰ φρονοῦν, ὅμως νὰ ἰδοῦμεν τί λέγει κι' αὐτὸς ὁ μάστορης ὁ Γεροθεός. Διὰ νὰ βγοῦνε εἰς τὴν κοινωνία τοῦ κόσμου δὲν ἐβῆκαν μόνοι τους, τοὺς προστατεύει αὐτὸς ὁ δίκιος καὶ παντοτινὸς βασιλέας. Αὐτός, ὁ δίκιος Θεὸς—ὅποιος τοὺς κιντυνέψῃ, θὰ τὸν φάγῃ τὸ δικέφαλον [1])· αὐτὸς εἶναι ὁ 'περασπιστὴς τῶν ἀθώων καὶ τῶν ἀδύνατων» [2]).

Ἐσύ, Κύριε, θ' ἀναστήσῃς τοὺς πεθαμένους Ἕλληνες, τοὺς ἀπογόνους αὐτεινῶν τῶν περίφημων ἀνθρώπων, ὁποῦ στόλισαν τὴν ἀνθρωπότη μ' ἀρετή. Καὶ μὲ τὴν δύναμή σου καὶ τὴν δικαιοσύνη σου θέλεις νὰ ξαναζωντανέψῃς

---

1) Εἶδος ὄφεως, ἄλλως **μονομερίδα**, περὶ οὗ κοινῶς λέγεται ὅτι εἶναι δικέφαλος, τὸ δὲ ὄνειδος αὐτοῦ θανατηφόρον.

2) Τὴν ἰδέαν τοῦ περιέργου τούτου νεκρικοῦ διαλόγου ἐνεπνεύσθη ἴσως ὁ φιλομαθὴς Μακρυγιάννης, ὅστις ἀλλως δὲν ἐγνώριζεν ἀνάγνωσιν, ἔκ τινος τῶν κυκλοφορούντων ἐν βιβλίοις ἢ δημοσιευομένων ἐν ἐφημερίσι καὶ περιοδικοῖς ποικιλοπροσώπων καὶ περὶ παντοειδῶν ζητημάτων πραγματευομένων διαλόγων, εἴδους φιλολογικοῦ συνήθους ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα μέχρι τοῦ 1862. Γνωστοὶ οἱ διάλογοι τοῦ Κοραῆ. Παράδ. καὶ περ. «Ἑρμῆς» τόμ. τοῦ 1830. φυλλ. 9, ἐν ᾧ διάλογος Ζαννῆ καὶ Γερασίμου· «Διάλογος δύο Γραικῶν» (ἄνευ ἐξωφύλλου), ἐν ᾧ τὰ διαλεγόμενα πρόσωπα Λαοσθένης καὶ Χαρίλαος, «Διογένης ἢ ἡ ἐνεστῶσα κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, ποίημα συνταχθὲν παρὰ τοῦ Ἀριστείδου Χρυσοβέργη. Ἐν Ὑδρᾳ ἐκ τῆς Τυπογραφίας ὁ «Ἀνεξάρτητος» τοῦ Παντελῆ Κ. Παντελῆ 1836» (τὰ τοῦ διαλόγου πρόσωπα Διογένης καὶ Ἐλευθερία), «Διάλογοι περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων. Τί ποιητέον διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ τὸ Ἔθνος ἀπὸ τὴν παροῦσαν κατάστασίν του. Συνταχθέντες ὑπὸ Δ. Δ. ἐν Ναυπλίῳ κλπ. 1837» (τὰ τοῦ διαλόγου πρόσωπα Φίλιππος καὶ Θεόφιλος), «Ἀντώνιος ἢ περὶ ἔμφρονος ἐκλογῆς βουλευτῶν, διάλογος συνταχθεὶς καὶ ἐκδοθεὶς ὑπὸ Δ. Μαυρονικεφάλου κλπ. Ἐν Ναυπλίῳ 1844» (τὰ τοῦ διαλόγου πρόσωπα Ἀντώνιος, Πέτρος, Νικόλαος, Γεώργιος καὶ Ἀριστόβουλος), τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως «Τρύφων ἢ περὶ ἀναδοχῆς καὶ Πεισάνδρος ἢ περὶ στασιδίου, διάλογοι δύο ἐκκλησιαστικοὶ κλπ. Ἐν Ναυπλίῳ 1847», «Ὁ ἀπροσδόκητος Ἠλύσιος διάλογος ὑπὸ Ἀλεξ. Θ. Ἐδιπίδου, φυλλάδ. α'. κλπ. Ἐν Ἀθήναις 1843. (τὰ τοῦ διαλόγου πρόσωπα ὁ Θεόδωρος Νέγρης κατερχόμενος ἐκ τοῦ Ἠλυσίου πεδίου εἰς Ἀθήνας καὶ ὁ πρεσβύτης Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας εἰς τακτικὴν ὑπηρεσίαν). Παράδ. καὶ ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου «Ἡ παλαιὰ καὶ νέα Ἑλλὰς» (1849) διάλογον Ἀριστοβούλου καὶ Φυγοπατρίδου.

τοὺς πεθαμένους· καὶ ἡ ἀπόφασή σου ἡ δίκια εἶναι νὰ ματαειπωθῇ Ἑλλάς, νὰ λαμπρυθῇ αὐτείνη καὶ ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ὑπάρξουν οἱ τίμιοι καὶ οἱ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι, ἐκεῖνοι ὁποῦ 'περασπίζονται τὸ δίκιον· καὶ οἱ ἀνθρωποφάγοι—ὁ Ἅδης θὰ τοὺς ρουφήσῃ· καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ τίμιοι θὰ τοὺς ἀναθεματοῦν κατὰ τὰ ἔργα τους· καὶ οἱ προδότες τῆς πατρίδος καὶ οἱ ἀγορασμένοι—κακὸν μπελᾶ νὰ τοὺς δώσῃς καὶ συντρόφους τοῦ Κάγη νὰ τοὺς κάμῃς.

Μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ κ' ἔγινε. Οἱ ξυπόλυτοι καὶ οἱ γυμνοὶ τὰ σπαθιὰ τῶν Τούρκων τὰ ντιμισκιὰ τὰ πῆραν αὐτεῖνοι οἱ ὀλίγοι μὲ τὶς μαχαιροῦλες, τὰ φλωροκαπνισμένα τους ντουφέκια τὰ πῆραν μ' ἐκεῖνα ὁποῦταν δεμένα μὲ σκοινιά, τοὺς πῆραν καὶ τοὺς ζαϊρέδες κι' ὅλα τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου. Οἱ ἀνθρωποφάγοι φτόνησαν αὐτὸ καὶ μᾶς ἔσπειραν τὴν ἀρετή τους, διχόνοια, φατρία, κατασκοπεία, τὶς ἀκαθαρσίες τὶς δικές τους, κ' ἔφκειασαν τὴν πατρίδα μας παλιόψαθα μὲ τὰ φῶτα τοῦ Φαναργιοῦ, μὲ τὴν ἀρετὴ τῆς Κεφαλωνιᾶς, μὲ τὸν μαθητὴ τοῦ 'Αλήπασσα, μὲ τὸν μέγα φιλόσοφον τῶν Κορφῶν [1]). Τώρα, ἀφοῦ μᾶς γύμνωσαν ἀπὸ τὴν ἀρετὴ καὶ πατριωτισμὸν καὶ ταλαιπωροῦνε ὅλους τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ χῆρες τῶν σκοτωμένων κι' ἀρφανά τους κι' ὅσους θυσιάσαν τὸ δικόν τους διὰ τὴν λευτεριὰ τῆς πατρίδας, μᾶς λένε ἀνάξιους τῆς λευτεριᾶς, κι' ὁ ψευτογιατρὸς τῶν Καλαβρύτων ὁ Ζωγράφος λέγει εἰς τὴν προκήρυξή του ὅτι οἱ ἀγωνισταὶ εἶναι λῃσταί. Αὐτὸς εἶναι σωτῆρας! Τοιούτως συσταίνουν τοὺς ἀγωνιστάς.

Γενναῖγοι προπατέρες, Μιλτιάδη, Θεμιστοκλῆ, 'Αριστείδη, Λεωνίδα κ' ἐπίλοιποι γενναῖγοι ἄντρες, μὴν περηφανεύεστε ὁποῦ κάμετε τόσα μεγάλα καὶ γενναῖα κατορθώματα καὶ σᾶς ἐγκωμιάζουν ὅλος ὁ κόσμος—δὲν τὰ κάμετε ἐσεῖς μόνοι σας· οἱ στρατιωτικοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ σᾶς βοηθοῦσαν, σᾶς βοηθοῦσαν οἱ φιλόσοφοι μ' ἀρετή, μὲ φῶτα πατριωτικά. Ἐκεῖνοι εἶχαν ἀρετὴ καὶ φῶτα, ἐσεῖς γενναιότητα καὶ καθαρὸν πατριωτισμόν. Καὶ δι' αὐτὸ δοξαστήκετε. Νά εἴχετε πολιτικὸν τὸν Μαυροκορδᾶτο, νά εἴχετε τὸν Κωλέτη, νά εἴχετε τὸν Ζαΐμη, τὸν Μεταξᾶ κι' ἄλλους τοιούτους, νὰ θέλουν ἄλλος τὴν 'Αγγλία, ἄλλος τὴν Γαλλία, ἄλλος τὴν Ρουσσία, ἄλλος τὴν 'Αούστρια κι' ἄλλος τὴν Μπαυαρία καὶ νὰ κάνουν χιλιάδες ἀντενέργειες καὶ συχνοὺς ἐφύλιους πολέμους, κι' ὅσους θέλαν νὰ βαστήξουν τὴν πατρίδα, ὅταν οἱ Τοῦρκοι τὴν κιντύνευαν, ζητοῦσαν νὰ τοὺς σκοτώσουν μὲ τὶς ἀντενέργειες τους· καὶ τοὺς σκότωσαν· καὶ χάθη ὅλο τ' ἄνθος τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς ἐφύλιους πολέμους.

1) Νοοῦνται ἐνταῦθα ὁ Μαυροκορδᾶτος, Μεταξᾶς, Κωλέτης καὶ Καποδίστριας.

ΒΙΒΛΙΟΝ Γ'.

1833—1843

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἄφιξις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς Ναύπλιον. — Ἀπόβασις αὐτοῦ.— Δοξολογία. — Ἐπίσημος ὑποδοχή.— Λόγος τοῦ Βασιλέως. — Ἀπαίτησις τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἐνέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη ὑπὲρ τῶν ἀγωνιστῶν.— Χορὸς πρὸς τιμὴν τοῦ Βασιλέως. — Ὁ Μακρυγιάννης σύρων τὸν Ἑλληνικὸν χορόν.—Ὁ Βασιλεὺς ἀνάδοχος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.—Διορισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη πρώτου ταγματάρχου. — Ἀδικίαι περὶ τὴν βαθμολογίαν τῶν ἀγωνιστῶν. — Ψυχρότης τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν ἀντιβασιλέα Ἔιδεκ. — Μακρὰ μεταξὺ αὐτῶν συζήτησις περὶ τῶν ἀγωνιστῶν. — Ἀναφορὰ τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὴν Ἀντιβασιλείαν περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος.—Δωρεὰ ἀγαλμάτων παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Βασιλέα. — Παρουσίασις καὶ συνομιλία τοῦ Μακρυγιάννη μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν ἀγωνιστῶν. — Στρατιωτικαὶ δυσαρέσκειαι. — Ἐξέγερσις τῶν ἀγωνιστῶν.—Ἐπίθεσις τῶν Βαυαρικῶν στρατευμάτων κατ' αὐτῶν. — Καταδίωξις καὶ διάλυσις τῶν ἀτάκτων. —Ὁ Μακρυγιάννης πρόεδρος στρατιωτικῆς ἐπιτροπῆς ἐν Ἐλευσῖνι. — Δυσαρέσκεια τοῦ Μακρυγιάννη. — Μετάβασις αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας.

Σήμερα ξαναγεννιέται ἡ πατρίδα κι' ἀναστένεται, ὁποῦ ἦταν τόσον καιρὸ χαμένη καὶ σδυσμένη. Σήμερα ἀναστένονται οἱ ἀγωνισταί, πολιτικοί, θρησκευτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, ὅτι ἦρθε ὁ Βασιλέας μας, ὁποῦ ἀποχτήσαμεν μὲ τὴν δύναμη τοῦ Θεοῦ. Δόξα νἄχῃ τὸ πανάγαθό σου ὄνομα, Κύριε, παντοδύναμε, πολυέλαιγε, πολυέσπλαχνε! Τὰ 1833 Γεναρίου 18 ἄραξε εἰς τ' Ἀνάπλι. Τὴς 20 τοῦ μηνὸς ἦρθε εἰς τὸ σπίτι μου ὁ γκενεράλ Ἀγιντὲκ κ' ἔμεινε ὡς παλιὸς φίλος μου καὶ μοῦ εἶπε τὴς ἀρετὲς ὁποὖχει ὁ Βασιλέας καὶ θὰ σωθοῦνε τὰ δεινά μας, ὅτι θ' ἀνθίσουνε οἱ ἀγῶνες κάθε πατριώτη κι' ἀγωνιστῆ. Εἰς τὴς 25 ἐβῆκε ὁ Βασιλέας μὲ μεγάλη παράταξη. Τὸν δεχτήκαμεν· πῆγε εἰς τὴν ἐκκλησία κι' ἀπὸ 'κεῖ εἰς τὸ Σαράγι[1]). Στάθηκε εἰς τὸν θρό-

1) Περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως Ὄθωνος πλὴν τῶν ἐφημερίδων τῶν χρόνων ἐκείνων βλ. Μένδ. Βαρθ. ἱστ. τόμ. Β', σελ. 600 καὶ Α. Ρ. Ραγκαβῆ «Ἀπομνημονεύματα» τόμ. Α', σελ. 356. **Σαράγι** ἐνταῦθα τὸ ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια κτισθὲν μέγαρον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

νον· γυροβολιὰ εἰς τὸ δεξιόν του ὁ Ἀρμασμπέρης καὶ εἰς τὸ ἀριστερὸν οἱ ἄλλοι, τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας κι' ὅλοι οἱ σημαντικοὶ Ἕλληνες. Λέγει ὁ Βασιλέας σὲ ὅλους· «Ἕλληνες! Σὲ τούτη τὴν τρυφερή μου ἡλικίαν ἔφυγα ἀπὸ τῆς μητρός μου καὶ πατρός μου τὴς ἀγκάλες καὶ ἦρθα ν' ἀγωνιστῶ μ' ἐσᾶς τοὺς γενναίους Ἕλληνες. Δὲν ἐπιθυμῶ ἄλλο τίποτας ἀπὸ σᾶς· ὁμόνοιαν ἀναμεταξύ σας καὶ ὑποταγὴ — καὶ θέλω σᾶς εὐτυχήσῃ». Δὲν τὄκαμεν κανένας τὴν ἀπάντησιν. Τότε τοῦ λέγω ἐγώ· «Θεία χάρη θέλησε νὰ μᾶς δυναμώσῃ καὶ νὰ μᾶς σώσῃ ἀπὸ τὴν τυραγνίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ σήμερα ἀξιωθήκαμεν ν' ἀπολάψωμεν τὸν Βασιλέα μας. Ἐμεῖς ἔχομεν χρέος νὰ σὲ ἀκοῦμεν καὶ νὰ σὲ φυλᾶμεν μὲ τὴν ζωή μας, καὶ ἡ Μεγαλειότη σου βάλε τὴν δικαιοσύνη σου εἰς τὰ δεινά μας. Ζήτω ὁ Βασιλέας καὶ οἱ εὐεργέτες μας Δύναμες!» Καὶ φύγαμεν. Τότε τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας κι' ὁ Βασιλέας ρώτησαν τὸν Ἀγιντὲκ ποιὸς ἦταν ἐκεῖνος ὁποῦ ἀπάντησε εἰς τὸν λόγον του. Καὶ εἶπε τ' ὄνομά μου καὶ μίλησε ὡς φίλος μου εἰς τὴν Μεγαλειότη του κι' Ἀντιβασιλείαν. Ἔρχεται εἰς τὸ σπίτι μου ὁ γκενεράλ Ἀγιντὲκ καὶ μοῦ λέγει ὅλα αὐτά· καὶ μοῦ λέγει· «Εἶμαι ἀποστελμένος ἀπὸ τὸν Βασιλέα—τί χάρη ζητᾷς νὰ σοῦ δοθῇ;» Μπαυαρέζικη χοντροκομμένη δολερὴ πολιτική! Μία αὐτείνη. Ὅταν πρωτοῆρθε εἰς τὸ σπίτι μου ὁ φίλος μου γκενεράλ Ἀγιντὲκ μὲ ρώτησε νὰ μάθῃ τί κάνω. «Τώρα, τοῦ λέγω, ὁ ἀγῶνας τελείωσε καὶ δουλειὰ δὲν ἔχω. Παιδιὰ μαστορεύω καὶ φκειάνω· ἔχω καμπόσα καὶ τὸ σακκὶ εἶναι γιομᾶτο καὶ γλήγορα θ' ἀδειάσῃ. Μοῦ λέγει, νὰ μοῦ δώσῃς τὸ παιδὶ νὰ τὸ βαφτίσω ἐγώ.—Τοῦ λέγω, σὰν γεννηθῇ εἶναι δικό σου». Πρῶτα γενήκαμεν μ' αὐτὸν κουμπάροι καὶ δεύτερα μὲ ρωτάγει τί χάρη ζητῶ ἀπὸ τὸν Βασιλέα. Τοῦ λέγω· «Καμμίαν χάρη ἀτομικὴ δὲν θέλω· ὅτι διὰ τὴς θυσίες τῶν ἀγωνιστῶν—ὁ Θεὸς τοὺς βράβεψε· καὶ γενικῶς οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἄνθισαν κι' ὅλον τὸν καρπὸ τοῦ ἀγῶνα μας θὰ τὸν χαροῦμεν μαζί. Ὅτι μαζὶ ἀγωνιστήκαμεν καὶ τὰ βραβεῖα μαζὶ πρέπει νὰ τ' ἀπολάψωμεν». Μὲ βιάζει νὰ εἰπῶ τί καλὸ ζητῶ ἐγώ. Τοῦ εἶπα τί ζητῶ κ' ἐγώ· «Ζητῶ νὰ ἔχετε ὁμόνοιαν ἀναμεταξύ σας ἐσεῖς οἱ μεγάλοι καὶ σοφοὶ ἄντρες τῆς Μπαυαρίας, ὁποῦ ἀξιωθήκαμεν νὰ μᾶς κυβερνήσετε ὅσο νὰ ἡλικιωθῇ ὁ Βασιλέας μας νὰ μᾶς κυβερνήσῃ· ἐσεῖς νἄχετε ἀρετὴ κι' ἀπὸ αὐτείνη νὰ δώσετε καὶ τοῦ Βασιλέως· κι' ὅταν θὰ κολλήσῃ εἰς τὸν θρόνον ναὺρῇ τὸν ἴσιον δρόμον. Καὶ μίαν ἄλλη χάρη θέλω· δι' ἀγωνιστὰς ὁποῦ θὰ θελήσετε ν' ἀνταμείψετε νὰ σᾶς φκειάσω κ' ἐγὼ ἕναν κατάλογον, καὶ διὰ ὅσους θὰ σημειώσω δίνω ἐγγύγηση μὲ τὴν ζωή μου εἰς τὴν 'λικρίνειάν τους—νὰ βάλετε τίμιους ἀνθρώπους νὰ σᾶς βοηθήσουν 'λικρινῶς, ν' ἀλαφρωθοῦνε τὰ δεινά μας». Μὲ μεγάλη εὐκαρίστηση δέχτη αὐτὸ ἡ Γενναιότη του κ' ἔφυγε. Τὸν ἔφκειασα τὸν κατάλογον καὶ τὸν ἔδωσα, παρουσιάζοντας καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τοὺς συντρόφους του.

Ἔκαμαν ἕνα μπάλλο οἱ πολῖτες τ' Ἀναπλιοῦ· συνεισφέραμεν ὅλοι καὶ προσκαλέσαμεν τὸν Βασιλέα κι' Ἀντιβασιλεία, Ἀντιπρέσβες καὶ Ναυάρχους κι' ἄλλους σημαντικοὺς ξένους. Οἱ πολῖτες εἶχαν μὲ τί τάξη νὰ γένωνται ὅλα εἰς τὸ μπάλλο καὶ νὰ γένῃ κ' ἕνας χορὸς Ἑλληνικὸς καὶ νὰ τὸν πρωτοσύρω ἐγώ. Μπῆκα καὶ τὸν πρωτόσυρα. Τότε μ' ἔπιασαν πολλοὶ ἀπὸ τὸ χέρι καὶ μὲ συχαργιάστηκαν. Μὲ πιάνει κι' ὁ γκενεράλ Ἀγιντὲκ καὶ μοῦ λέγει ὅτ' εἶμαι τὸ πρῶτο τάμα. Τὴν αὐγὴ μὲ πῆρε εἰς τὸ κονάκι του καὶ μοῦ λέγει· «Τὸ παιδί σου θὰ τὸ βαφτίσῃ ὁ ἴδιος ὁ Βασιλέας»—μοῦ τὸ ζήτησε κι' ὁ μόνος εἶμαι εἰς τὴν βασιλικὴ εὔνοιαν καὶ τῆς Ὑψηλῆς Ἀντιβασιλείας. Μὲ διόρισαν πρῶτον ταματάρχη—θὰ γένουν δέκα τάματα κι' ὁ πρῶτος νά εἶμαι ἐγώ, νἄχω ὑποταματάρχηδες τὸν Γιαννάκη Κότζικα, γαμπρὸ τοῦ Τρικούπη, καὶ τὸν Θανασούλα, ἀνιψιὸ τοῦ Βαλτινοῦ, καὶ λοχαγοὺς τὸν Κλήμακα, τὸν Σκουρτανιώτη, τὸν Μπερμπίλη, τὸν Τρακοκομνᾶ. Ὁ Θανασούλας λοχαγὸς—τὸν κάνουν ὑποταματάρχη, οἱ τέσσεροι ταματάρχηδες — τοὺς κάμαν λοχαγούς. Ἐγὼ χιλίαρχος—μὲ κάνουν ταματάρχη. Μοῦ εἶπαν θὰ μοῦ δώσουν πρὸς τιμή μου καὶ τὴν σημαία τοῦ Καραϊσκάκη καὶ τρουμπέτες καὶ τὰ ἔξῆς. Ὁ Δῆμο Λιούλιας ὑποταματάρχης — ταματάρχης χωρὶς θυσίες κι' ἀγῶνες. Τὸν Βελέντζα — ἦταν ταματάρχης, τὸν κάνουν ὑποταματάρχη εἰς τὴν ὁδηγία τοῦ Λιούλια, ὅτ' εἶναι συγγενὴς τοῦ Μπότζαρη. Τὸν Νάση Νίκα, συγγενῆ τοῦ Μπότζαρη, ταματάρχη. Ὁ Ντελιγιώργης, φρούραχος τοῦ Μισολογγιοῦ εἰς τὸν πόλεμον, ὑποταματάρχης ἀπὸ κάτου τὸν Κουτζονίκα. Κι' ἄλλα τέτοια στραβὰ πλῆθος [1]).

Διὰ νὰ γνωρίσω τί τρέχει καὶ μὲ τί δικαιοσύνη θ' ἀρμενίσωμεν ἔκανα τὸν κουτὸ κ' ἔδειχνα κι' ἀφοσίωσιν πολλή. Τοῦ λέγω τοῦ Ἀιντέκ· «Τούτους

---

1) Τὴν 8ην Μαρτίου 1833 ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως» (ἀριθ. φύλλου 5) τὸ περὶ ὀργανισμοῦ τῶν τακτικῶν στρατευμάτων διάταγμα. Τῇ αὐτῇ δὲ ἡμέρᾳ (ἀριθ. φύλλου 6) ἐδημοσιεύθη τὸ περὶ διαλύσεως τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων διάταγμα καὶ τὸ ἕτερον περὶ σχηματισμοῦ ἐξ αὐτῶν δέκα ταγμάτων Ἀκροβολιστῶν. Βλ. ἀμφότερα τὰ διατάγματα ταῦτα ἐν τῷ Α' τόμῳ φέροντα χρονολογίαν 2)14 Μαρτίου. Τὰ διατάγματα ταῦτα οὐδένα λόγον ποιοῦνται περὶ ὑποταγματαρχῶν. Ὁ βαθμὸς οὗτος ἐγκατελείφθη, φαίνεται, πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ διατάγματος. Τὴν 31ην Μαρτίου ἐδημοσιεύθη τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ τῶν ταγματαρχῶν τῶν δέκα ταγμάτων τῶν Ἀκροβολιστῶν. Κατὰ τὸ διάταγμα τοῦτο (ὅπερ ἴδ. ἐν Α' τόμῳ φέρον χρονολ. 14)26 Μαρτίου) ταγματάρχης τοῦ Δ' τάγματος διωρίζετο ὁ Μακρυγιάννης. Οἱ διορισμοὶ τῶν κατωτέρων ἀξιωματικῶν δὲν ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ «Ἐφημ. τῆς Κυβερ ». Ταγματάρχης τοῦ Γ' τάγματος κατὰ τὸ προσημειωθὲν διάταγμα διωρίσθη ὁ Ἰω. Βελέντζας, ἐνῷ ὁ Μακρυγιάννης, ἐννοῶν ἴσως προγενεστέραν ἐν σχεδίῳ βαθμολογίαν, λόγον ποιεῖται περὶ τοῦ Δήμου Λιούλια ὡς ταγματάρχου καὶ τοῦ Βελέντζα ὡς ὑποταγματάρχου. Περὶ τῶν ἀτάκτων ἐν γένει στρατευμάτων καὶ τῆς πρὸς αὐτὰ διαγωγῆς τῆς Ἀντιβασιλείας γίνεται ὁ ἁρμόζων λόγος ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Α' τόμου. Παράβ καὶ Δ. Φραντζῆ «Ἐπιτ. ἱστ. τῆς ἀναγεν. Ἑλλάδος» τόμ. Γ', σελ. 184.

τοὺς ἄλλους τοὺς τρανοὺς τί θὰ τοὺς κάμετε; — Θὰ τοὺς δώσουμεν ἕνα κόκκαλο ξερὸ καὶ νὰ τραβοῦνε ὅσο νὰ τελειώσουνε αὐτεῖνοι καὶ τὰ δόντια τους». (Πολλὰ κκλὰ θὰ τοὺς κάμετε· δικαιοσύνη, ἔλεγα μόνος μου, κ' ἐσεῖς καντάρια ἔχετε καὶ κρῖμα 'σ τὴν πατρίδα κ' ἐμᾶς μαζι). Τότε τοῦ λέγω· «'Εγὼ κι' ἁπλὸ στρατιώτη νὰ μὲ βάλετε στρέγω διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας μου. Ὅμως ἐδῶ δουλεύει ἀδικία· καὶ δὲν εἶναι δικές σας γνῶσες αὐτές, εἶναι ἀλλουνῶν· καὶ δὲν θὰ πᾶμεν καλά». 'Εγὼ τό εἶπα ἀπαθής. Ὁ φίλος μου ὁ 'Αιντὲκ ἐπειράχτη καὶ μὄκρινε μὲ πολὺ φαρμάκι· «Ὅ,τι σᾶς λένε αὐτὸ θὰ κάμετε καὶ γνῶμες δὲν μπορεῖτε νὰ δώσετε, ὅτι ἡ Μπαυαρία ἔχει τριάντα χιλιάδες μπαγεννέτα καὶ φέρνει ἐδῶ καὶ σᾶς ὑποτάζει. Τότε βρέθηκα εἰς θέση δεινή· νὰ μὴν μιλήσω δὲν μποροῦσα, ὅτι ἀδικιῶνταν οἱ ἀγωνισταὶ καὶ βραβεύονταν οἱ κόλακες. Τοῦ λέγω· «Δυστυχία μας τῶν καϊμένων! Κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πᾶμεν. 'Εγὼ σοῦ μίλησα ἀλλοιῶς κι' ἐσὺ μοῦ ἀπαντεῖς διαφορετικὰ μὲ «μπαγεννέτα». Σᾶς λέγω ὡς φίλος νὰ πασκίσετε καὶ τὸν Βασιλέα κ' ἐσᾶς ν' ἀγαποῦμεν κι' ὄχι νὰ σᾶς φοβώμαστε. Ὅτι τὸν κιοτῆ χίλιες φορὲς νὰ τὸν εὕρῃς κιοτῆ καὶ νὰ τὸν χτυπᾷς, πάγει καλά· μιὰ νὰ σὲ χτυπήσῃ, δὲν σὲ φοβᾶται πλέον. Κι' αὐτείνη ἡ πατρίδα δὲν λευτερώθη μὲ παραμύθια, λευτερώθη μ' αἵματα καὶ θυσίες· κι' ἀπὸ αὐτὰ ἔγινε βασίλειον — κι' ὄχι νὰ βραβεύωνται ὁλοένα οἱ κόλακες, κ' οἱ ἀγωνισταὶ ν' ἀδικιῶνται. Ὅτι ὅταν σκοτώνονταν οἱ ἀγωνισταί, αὐτεῖνοι κοιμῶνταν. Κι' ὅσο ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου δὲν ἀγαπῶ ἄλλο τίποτας. Νἀρθῇ ἕνας νὰ μοῦ εἰπῇ ὅτι θὰ πάγῃ ὀμπρὸς ἡ πατρίδα, στρέγομαι νὰ μοῦ βγάλῃ καὶ τὰ δυό μου μάτια. Ὅτι ἂν εἶμαι στραβός, καὶ ἡ πατρίδα μου εἶναι καλά, μὲ θρέφει· ἂν εἶναι ἡ πατρίδα μου ἀχαμνά, δέκα μάτια νἄχω, στραβὸς θανά εἰμαι. Ὅτι 'σ αὐτείνη θὰ ζήσω, δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ πάγω ἀλλοῦ.—Μοῦ λέγει, τὸν Βασιλέα δὲν τὸν ἀγαπᾷς; — Ὄχι, τοῦ λέγω· δὲν ξέρω ψέματα. Ὅταν χαθῇ ἡ πατρίδα μου, οὔτε αὐτὸς μ' ἔχει ὑπήκογόν του, οὔτε ἐγὼ βασιλέα. Καὶ δι' αὐτὸ χρειάζεται δικαιοσύνη ἀπὸ σᾶς, κι' ὄχι φοβέρτες μὲ μπαγεννέτες.

Τὴν ἄλλη ἡμέρα ἔστειλε ὁ 'Αιντὲκ τὸν διερμηνέα του νὰ μοῦ μιλήσῃ νὰ πάγω νὰ τὸν ἀνταμώσω εἰς τὸ σπίτι του. Ὁ διερμηνέας ἦταν ἕνας Σέρβος ἀγωνιστής, Ἕλληνας. Ἔρχεται μοῦ κάνει μίαν μετάνοια, ἄλλη καὶ σκύβει νὰ μοῦ φιλήσῃ τὸ ποδάρι. 'Εγώ, ὡς διερμηνέας ἑνοῦ 'Αντιβασιλέως, ἐσηκώθηκα· τοῦ λέγω· «Τ' εἶναι τὸ «ἀφέντη» καὶ ἡ κατηγόρια ὁποῦ μοῦ κάνεις; — Μοῦ λέγει, δὲν σοῦ κάνω τίποτας κατηγόρια· τιμὴ θέλω νὰ σοῦ κάνω. 'Εσὺ ξέρεις, ὅσοι μιλοῦνε μὲ τὸν γκενεράλ 'Αγιντὲκ — εἶναι ἄνθρωπος ὁποῦ δὲν γνωρίζει τὴν γλῶσσα μας καὶ παραστέκομαι ἐγώ. 'Αδελφέ, τὰ ὅσα ἄκουσα ἀπὸ πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς ὁποῦ μιλοῦν — εἶναι ὅλοι θερία· δὲν λένε τὰ συνφέροντα τῆς πατρίδος, ἀλλὰ καθέ-

νας ἔχει τὴν 'διοτέλειάν του καὶ κατηγορεῖ ἕνας τὸν ἄλλον. Καὶ τὰ λόγια ὁποῦ ἄκουσα ἀπὸ 'σένα εἶναι νὰ σοῦ φιλήσω τὸ ποδάρι. Καὶ μοῦ λέγει, ἡ πατρὶς δὲν θὰ πάγῃ ὁμπρός, ὅτ' οἱ μπερμπάντες εἶναι πολλοί. Ἄκουσα ἐγὼ τὰ λόγια τους ὁλουνῶν καὶ θ' ἀναχωρήσω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Κι' αὐτὸ προσμέναμεν οἱ ἀγωνισταί;» Τὸν περικάλεσα νὰ μείνῃ καὶ νὰ μιλῇ κι' αὐτὸς τοῦ 'Αγιντέκ. Σὲ τρεῖς τέσσερες μῆνες, ἀκούγοντας τέτοιους πατριωτισμούς, πάγει κρυφίως εἰς τὴν δουλειά του, ἔφυγε ἀπὸ 'δῶ.

Σηκωθήκαμεν πήγαμεν εἰς τὸν 'Αγιντέκ, ὁποῦ τὸν ἔστειλε νὰ πάγω. Πηγαίνοντας ἐκεῖ, μοῦ λέγει· « Σὲ ὁρκίζω εἰς τ' ὄνομα τῆς πατρίδος σου καὶ τοῦ Βασιλέως, τὸν κατάλογον ὁποῦ θὰ σοῦ δείξω νὰ μοῦ εἰπῇς τὴν ἀλήθεια, σὲ ποιὰ εἶναι δίκιος καὶ σὲ ποιὰ εἶναι ἄδικος, διὰ νὰ τοὺς βαθμολογήσωμεν, νὰ μὴ γένουν παράπονα. Ὅτι τῆς 'Αντιβασιλείας τῆς εἶπα τὰ ὅσα μοῦ εἶπες καὶ σὲ παίνεψαν εἰς τὸν πατριωτισμόν σου· ὅτι κι' ὄντως εἶσαι ἐκεῖνος ὁποῦ σὲ γνώριζα. — Τοῦ λέγω, ὅταν σᾶς ἀπατήσω νὰ δώσω λόγον εἰς τὸν Θεόν.» 'Εκεῖνοι διάβαζαν κ' ἐγὼ τοὺς ἔλεγα. Τοῦ εἶπα πρῶτα· «'Εγὼ δὲν θέλω βαθμό· δούλεψα τὴν πατρίδα μου ὅσο ποῦ κόλλησα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ μὲ κίντυνους καὶ μὲ πληγὲς καὶ μὲ θυσίες. Τὸν πέταξα καὶ μπῆκα εἰς τὸ ταχτικὸν ἁπλὸς στρατιώτης διὰ νὰ πάγῃ ὁμπρός. Αὐτὸ σοῦ εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὸν Φαβγὲ κι' ἄλλους καὶ εἶναι καὶ ἡ ἀναφορά μου εἰς τὰ πραχτικὰ τῆς Κυβέρνησης καὶ οἱ 'φημερίδες τὸ λένε.—Μοῦ λέγει, τὸ ξέρω. —Καὶ εἰς τὴν ἡμέρα τοῦ Βασιλέως μου πάλε κάνω τὸ ἴδιον.—Λέγει, ὁ Βασιλέας δὲν θέλει νὰ τὸν δουλέψουν οἱ ἀξιωματικοὶ ὡς ἁπλοὶ στρατιῶτες. Ὁ βαθμὸς ὁποῦ θὰ δώσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνες ὁ πρῶτος εἶναι τοῦ ταματάρχη καὶ δὲν εἶναι ἄλλος βαθμὸς ἀνώτερος. — Μ' ὅρκισες εἰς τὸ ὄνομα τῆς πατρίδας μου καὶ Βασιλέως μου νὰ σοῦ εἰπῶ τί γνωρίζω καὶ θὰ σοῦ τὸ εἰπῶ ἐλεύτερα καὶ μὲ σέβας· καὶ εἰς τὴν ἀλήθεια μου καὶ τὸν θάνατον τὸν δέχομαι, ὅτι, σοῦ εἶναι γνωστόν, πολλὲς βολὲς πλησίασα εἰς αὐτὸν καὶ δὲν μὲ πῆρε· καὶ τὸν καταφρονῶ εἰς τὸ ἔξῆς καὶ πεθαίνω εἰς τὴν ἀλήθεια μου. Αὐτοὺς τοὺς βαθμοὺς ὁποῦ μοῦ λές, γκενεράλη μου, εἶναι ἀδικία εἰς τοὺς ἀγωνιστάς, ὅτι ἐτοῦτος ὁ τόπος, ὁποῦρθε ὁ Βασιλέας νὰ βασιλέψῃ καὶ τοῦ λόγου σας 'Αντιβασιλεῖς, ἦταν σκλαβωμένος τόσα χρόνια ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ εἶχε γένῃ ρουμάνι, βάλτος, ἀγκαθιά, κι' αὐτεῖνοι οἱ ἀγωνισταὶ τὸν δούλεψαν μὲ τὸ ψωμί τους, μὲ τὸ τζαροῦχι τους, μὲ τὸ ντουφέκι τους, μὲ τὸ φουσέκι τους· γιόμωσαν, ἐπότισαν τὴν γῆς αἷμα, τὴν Τουρκιὰ καὶ σκλάβους τούρκεμα τοὺς Χριστιανούς. Καὶ οἱ σκοτωμένοι ἄφησαν χῆρες γυναῖκες καὶ ἀρφανά· κ' ἐκεῖνοι ὁποῦταν νοικοκυραῖγοι ἔγιναν διακονιαραῖγοι, ὅτι θυσιάσαν τὸ δικόν τους εἰς τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος, ὅταν κιντύνευε. 'Απὸ αὐτοὺς ὑπάρχει ἡ πατρίδα, ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστάς. Τοὺς ἄλλους, τοὺς διαφταρμένους, τοὺς γνωρίζεις

ἡ Ἐξοχότη σου πολὺ καλά. Διὰ νὰ ρουφήξουν τὴν πατρίδα κ' ἐθνικὰ ὅλο συχνοὺς ἐφύλιους πολέμους ἔκαναν καὶ φατρίες· καὶ εἶναι ἄλλος Ἄγγλος, ἄλλος Γαλλος κι' ἄλλος Ροῦσσος. Κι' αὐτὸ δὲν σβένει ἀπὸ αὐτούς. Διὰ νὰ τὸ σβέσετε, διὰ νὰ στερεωθῇ ἡ πατρίδα κι' ὁ Βασιλέας, χρειάζεται δικαιοσύνη νἄχετε καὶ 'λικρίνεια καὶ μ' αὐτὸ κάνετε συντρόφους τῆς πατρίδος ὅλους τοὺς ἀγωνιστάς. Κατὰ τοὺς ἀγῶνες τοῦ κάθε ἑνοῦ νὰ τοῦ δώσετε τὸν βαθμὸν ὁποῦ ἀπόχτησε μὲ τὸ αἷμα του. Κι' ἂν ἔκαμεν κανένας κατάχρησιν, νὰ φκειάσετε μιὰ 'πιτροπή, νὰ κάμῃ μίαν προκήρυξη καὶ νὰ λέγῃ κάθε ἐπαρχία νὰ κάμῃ μίαν τοπικὴ συνέλεψη καὶ νὰ διορίσῃ τοὺς πλέον καλύτερους τοῦ τόπου, ὁποῦ νὰ ξέρῃ ποιὸς ἀγωνίστη, ποιὸς σκοτώθη, ποιὸς σκλαβώθη καὶ τὶ φαμελιὰ ἔχει ὁ καθείς· ποιὸς ἔκανε τὸ ἐμπόριόν του καὶ δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὸν πόλεμον· ποιὸν καπετάνο εἶχε ἡ κάθε ἐπαρχία καὶ τί μιστοὺς ἔχει πλερώσῃ καὶ τί τοῦ πλέρωσε ἡ Διοίκηση. Κι' ἀπὸ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς τῆς κάθε ἐπαρχίας μὲ τοὺς τοπικοὺς καταλόγους—καὶ νὰ ξέρῃ καὶ τὴς ἐθνικὲς γὲς—νὰ συναχτοῦν ἀπ' οὒλες τὴς ἐπαρχίες καὶ νὰ τοὺς βάλετε σὲ ἕναν ὅρκον, νὰ τοὺς εἰπῆτε ὅποιος κρύψῃ αὐτὰ καὶ τὰ ὑποστατικὰ τὰ ἐθνικὰ θὰ παιδεύεται κακά. Κι' αὐτοὺς ὅλους νὰ τοὺς κάμετε μίαν ἐπιτροπὴ καὶ νὰ πάρουν καὶ τὰ πρωτόκολλα τοῦ Κράτους καὶ νὰ βάλουν κ' ἕναν πρόεδρον μὲ συνείδηση καὶ νὰ καθίσουνε νὰ τηράξουνε ποιὸς δούλεψε, ποιὸς τήραγε τὸ ἐμπόριὸν του καὶ τώρα ζητεῖ δικαιώματα. Κι' ἀφοῦ ἡ 'πιτροπὴ ἰδῇ ὅλα αὐτά, τότε νὰ δικαιώσῃ τοὺς ἀγωνιστάς, θαλασσινοὺς καὶ στεργιανούς, πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς. Νὰ δώσετε εἰς τοὺς ἁπλοὺς πενῆντα στρέμματα γῆς, ὁποῦναι μιλλιούνια καὶ κάθεται χέρσα, κι' ἀπὸ πεντακόσια ὡς χίλια γρόσια, ὁποῦναι τὸ τάλλαρον εἴκοσι ἕνα καὶ μισὸ γρόσι. Καὶ κατ' ἀναλογίαν νὰ πᾶτε ἀπὸ τὸν ἁπλὸν στρατιώτη ὡς τὸν βαθμὸ τοῦ χιλιάρχου, αὐτὸν τὸν βαθμὸν ὁποῦ γνώρισε κι' ὁ Καποδίστριας. Διὰ τὴς κατάχρησες τῶν ἐθνικῶν πραμάτων, ὁποῦ ἔγιναν καμπόσοι κόντηδες, ὁποῦ ἦταν καντιποτένιοι, νὰ τὰ πάρετε ὀπίσου· ἀφοῦ τοὺς δώσετε βαθμὸν καὶ γῆς καὶ χρήματα, τότε νὰ τοὺς ζητήσετε αὐτά. Κι' ὅ,τι ζητεῖ ἀπὸ τὸ Ἔθνος ὁ κάθε ὁπλαρχηγός, ἀπὸ μιλλιοῦνι καὶ κάτου, ἀφοῦ τοῦ πλερώνετε τὸ δίκιον του καὶ τοὺς στρατιῶτες καὶ χῆρες τῶν σκοτωμένων κι' ἀρφανά, ἄλλο τίποτας δὲν τοῦ χρωστάγει ἡ πατρίς. Καὶ μ' αὐτὸ πλερώνετε ὅλους τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ χῆρες κι' ἀρφανὰ κι' ὅσους θυσιάσαν ἀπὸ αὐτὲς τὴς 'πηρεσίες· καὶ βάλτε τὸ πολὺ δυὸ τρία ἢ καὶ τέσσερα μιλλιούνια γρόσια νὰ πλερωθοῦν ὅλοι καὶ νὰ λευτερώσετε ἀπὸ τὴς μεγάλες ἀπαίτησες τοῦ κάθε ἑνοῦ τὴν πατρίδα. Κι' ἀφοῦ κάμετε αὐτά, τότε θέλετε στρατέματα; Πέστε τοῦ κάθε ἑνοῦ· «Ὅ,τ' εἴχετε νὰ λάβετε διὰ τοὺς ἀγῶνες σας καὶ θυσίες τὸ λάβετε ἀπὸ τὴν πατρίδα σας ὡς ἀγωνισταί. Τώρα θὰ μπῆτε εἰς τὴν 'πηρεσία ὡς κοπέλια τῆς

πατρίδας· τοῦτα τὰ χρέη θὰ κάνετε, τοῦτον τὸν μιστὸν θὰ παίρνῃ ὁ καθείς. Ἂν δουλεύῃ τιμίως, θὰ δοξάζεται· ἀτίμως, τότε οἱ νόμοι θὰ τὸν κρίνουν». Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ γένουν οἱ Ἕλληνες νοικοκυραῖοι καὶ θὰ πλουτήνῃ καὶ τὸ ταμεῖον. Καὶ ἡ πατρίδα θὰ φύγῃ ἀπὸ «τὰ δικαιώματά μας», ὁποῦ ζητεῖ ὁ καθένας. Κ' ἐγὼ ἔχω νὰ λάβω διὰ παλιοὺς μιστοὺς πολλὲς χιλιάδες γρόσια—αὔριον φκειάνω τὴν ἀναφορά μου καὶ τὰ προσφέρνω ἐγὼ πρῶτος καὶ δίνω τὸ παράδε μα».

Ἀκούγοντας αὐτὰ ὅλα ὁ Ἀγιντὲκ μοῦ εἶπε· «Εἶναι λαμπρὰ ἡ συνβουλή σου κι' ὁ πατριωτισμός σου.—Ἂν τὸν βάλετε ὀμπρός, τοῦ εἶπα, τότε εἶναι λαμπρός, εἰδὲ εἶναι πονοκεφαλισμὸς καὶ λόγια ξερά. Κι' ἂν γένουν αὐτὰ καὶ δὲν ἀκούσετε τοὺς ἀπατεῶνες, τότε θὰ λέγεστε σωτῆρες τῆς πατρίδος καὶ Βασιλέως καὶ θὰ δοξάζεται τ' ὄνομά σας ὅσο στέκει ἡ Ἑλλάς. — Φεύγω, μοῦ εἶπε, δὲν σοῦ λέγω τίποτας, καὶ πάγω ν' ἀνταμώσω καὶ τ' ἄλλα τὰ μέλη τῆς 'πιτροπῆς τῆς Ἀντιβασιλείας». Πῆγε καὶ τοὺς τό εἶπε κ' εὐκαριστήθηκαν. Μοῦ εἶπαν νὰ φκειάσω ἐνγράφως τὴν ἰδέα μου. Τὴν ἔφκειασα· ἔφκειασα καὶ μίαν ξεχωριστὴ ἀναφορὰ κ' ἔλεγα· «Ἔξοχοι Ἀντιβασιλεῖς! Οἱ κυβέρνησες τῆς πατρίδος μου μ' ἔστειλαν σὲ διάφορες ἐκστρατεῖες, εἰς τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος μου. Αὐτὲς εἶναι οἱ διαταγές της, αὐτά εἶναι τὰ εὐκαριστήρια, τί ἔκαμα μὲ τοὺς ἀνθρώπους ὁποὖχα εἰς τὴν ὁδηγίαν μου, αὐτοί εἶναι οἱ κατάλογοι τῶν ἀνθρώπων, αὐτὲς εἶναι οἱ ἐθνικὲς ὁμολογίες (ὅλα ἐνκλεισμένα εἰς τὴν ἀναφορά μου). Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀγῶνες ἐκεινῶν ὁποὖχα μαζί μου καὶ πολεμοῦσαν εἰς τὴν κάψη τοῦ ἥλιου καὶ εἰς τὸ πάγος τοῦ χειμῶνος. Σκοτώθηκαν οἱ περισσότεροι· ἄφησαν χῆρες γυναῖκες κι' ἀρφανὰ παιδιά. Διαβάστε τὰ ἔνγραφα, καὶ νὰ τοὺς δικιώσετε. Κι' ὅσοι σκοτώθηκαν καὶ δὲν ἔχουν συγγενεῖς, νὰ μείνουν εἰς τὸ ταμεῖον τὰ δικαιώματά τους» α).

Ἔστειλα τὴν ἀναφορά μου τοῦ Μιαούλη τοῦ 'πασπιστοῦ τῆς Μεγαλειότης του. Εὐκαριστήθη πολύ, ἀφοῦ εἶδε τὴν ἀναφορά μου μ' ὅλα τὰ ἔνγραφα. Τά εἶδε καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία. Πῆραν τὴν εὐκαρίστησιν ἀπὸ 'μένα· «κ' ἐπαινοῦν τὸν πατριωτισμό μου· καὶ εἶμαι ὅλως διόλου ὁ πιστὸς τῆς πατρίδος καὶ Βασιλέως». Καὶ μ' ὀνόμασαν τάσι φαρφουρένιον ἀμόλυντο, ὅτι τοὺς ἄλ-

α) Εἶχα δυὸ ἀγάλματα περίφημα, μιὰ γυναῖκα κ' ἕνα βασιλόπουλο, ἀτόφια—φαίνονταν οἱ φλέβες· τόση ἐντέλειαν εἶχαν. Ὅταν χάλασαν τὸν Πόρον, τᾶχαν πάρῃ κάτι στρατιῶτες καὶ εἰς τ' Ἄργος θὰ τὰ πουλοῦσαν κάτι Εὐρωπαίων· χίλια τάλλαρα γύρευαν. Ἄντεσα κ' ἐγὼ ἐκεῖ, πέρναγα· πῆρα τοὺς στρατιῶτες, τοὺς μίλησα· «Αὐτὰ καὶ δέκα χιλιάδες τάλλαρα νὰ σᾶς δώσουνε, νὰ μὴν τὸ καταδεχτῆτε νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν πατρίδα μας. Δι' αὐτὰ πολεμήσαμεν». (Βγάζω καὶ τοὺς δίνω τρακόσια πενῆντα τάλλαρα)· κι' ὅταν φιλιωθοῦμεν μὲ τὸν Κυβερνήτη, (ὅτι τρωγόμαστε), τὰ δίνω καὶ σᾶς δίνει ὅ,τι τοῦ ζητήσετε διὰ νὰ μείνουν εἰς τὴν πατρίδα ἀπάνου». Καὶ τᾶχα κρυμμένα. Τότε μὲ τὴν ἀναφορά μου τὰ πρόσφερα τοῦ Βασιλέως νὰ χρησιμέψουν διὰ τὴν πατρίδα.

λους πολλοὺς ὁπλαρχηγοὺς καθεμερινῶς ἔρχονταν οἱ κάτοικοι καὶ παρουσιάζονταν εἰς τὸν Βασιλέα κι' Ἀντιβασιλεία καὶ δίναν ἀναφορὲς ἀναντίον τους, ὁποῦ τοὺς εἶχαν γυμνώσῃ. Διὰ 'μέναν καὶ διὰ ὅσους ὁδηγοῦσα ἀρχὴ ὡς τέλος μᾶς γλύτωσε ὁ Θεὸς καὶ κανένα πρωτόκολλο οὔτε τοῦ Κράτους γενικῶς, οὔτε τῆς Κυβέρνησης δὲν εἶναι μολεμένα. Παρουσιάστηκα εἰς τὴν Μεγαλειότη του καὶ πῆρε τὴν εὐκαρίστησιν διὰ τὴν καλή μου διαγωή· κ' εὐκαριστήθη διὰ τὴν ἀναφορά μου, ὁποῦ τοῦ ἀνάφερα τὴς παλιές μου δούλεψες, καὶ διὰ τὰ ὡραῖα ἀγάλματα. Τοῦ εἶπα· «Ὡς διὰ τὴς δούλεψες ἡ Μεγαλειότη σου εἶσαι γενικὸς πατέρας καὶ οἱ ὑπήκοοί σου εἶναι τὰ παιδιά σου καὶ νὰ τὰ δικιώσῃς. Τ' ἀγάλματα εἶναι γερὰ πράματα, τὰ προσφέρνω δῶρον εἰς τὸν γενικὸν πατέρα νὰ χρησιμέψουν διὰ τὴν πατρίδα μας. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔκαμαν τὰ χρέη τους πρὸς τὴν πατρίδα κι' ἂν κάμαμεν καὶ μεγάλα λάθη ἀναμεταξύ μας, τώρα ὁποῦ κόπιασες ἡ Μεγαλειότη σου θέλομεν δουλέψῃ μὲ πίστη κι' ἀφοσίωσιν· καὶ νά εἶναι εἰς τὴν εὔνοιάν σου οἱ ἀγωνισταί, θρησκευτικοί, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, καὶ νὰ βάλῃς τ' ἀγαθά σου αἰστήματα νὰ δικιωθοῦν ὅτι ἀπὸ αὐτοὺς ἔγεινε βασίλειον ἡ πατρίς· καὶ νὰ μὴν ἀκοῦς τοὺς ἀπατεῶνες, ὅτι αὐτεῖνοι κατήντησαν τὴν πατρίδα σὲ κίντυνον». Μοῦ εἶπε ἡ Μεγαλειότης του εἶναι εὐκαριστημένη καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία ἀπ' ὅσα τῆς εἶπα καὶ θὰ γένουν ὅλα· καὶ νὰ πάγω νὰ τὴν ἀνταμώσω. Ὁ μαρσιάλης τοῦ παλατιοῦ ὅταν ἐβῆκα μ' ἔδωσε μίαν καρφοβελόνα δῶρο βασιλικὸν – κάνει καμμιὰ εἰκοσαριὰ τάλλαρα. Ἔστειλε καὶ τὸν 'πασπιστή του Μιαούλη καὶ μοῦ βάφτισε τὸ παιδὶ καὶ τὸ ἔβγαλε Ὄθωνα [1]). Μ' ἀντάμωσαν κι' ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας. Ὁ Ἀρμασμπέρης μ' ἔπαιρνε κάθε καιρὸν εἰς τὸ τραπέζι του —μ' εἶχε συστημένον ὁ Θίρσιος.

Ἀφοῦ μ' ἀντάμωσαν τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας μοῦ εἶπαν ὅσα εἶχα μιλήσῃ τοῦ Ἀγιντὲκ καί, κατὰ ὁποῦγραψα, εἶναι πατριωτικὴ ἡ γνώμη μου καὶ θὰ τὰ κάμουν ὅλα. Καὶ μὲ τὸν Ἀγιντὲκ νὰ μιλήσωμεν οἱ δυό μας διὰ τοὺς ἀγωνιστὰς ὁποῦ θὰ γένουν τὰ τάματα, νά εἶναι ἐκεῖνοι ὁποῦχουν δικαιώματα. Καὶ νὰ μιλήσω μ' αὐτόν, ὅτ' εἶναι 'σ τὰ στρατιωτικά. Μίλησα μὲ τὸν Ἀγιντὲκ καὶ τοῦ εἶπα μὲ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ τὸ δίκιον. Ἀφοῦ τὄμαθαν οἱ καλοθελητάδες τῶν ἀγωνιστῶν Μαυροκορδᾶτος, Κωλέτης, Μεταξᾶς, Τρικούπης, Ζαΐμης, Λόντος κι' ὁ Κώστα Μπότζαρης ἐπῆγαν καὶ τὰ χάλασαν ὅλα κατὰ τὸ κέφι τους· καὶ διὰ νὰ βάλουν σὲ διχόνοια τὸ στρατιωτικόν, νὰ τὸ ἀφανίσουνε, γκρεμίζουνε καὶ τοὺς ὑποταματάρχηδες — καὶ νά εἶναι μόνον ταματάρχες καὶ λοχαγοί. Τότε δι' αὐτὸ καὶ διατὶ βάλαν εἰς τὰ τάματα ὅσους δὲν εἶχαν δικαιώματα, ἔπεσε διχόνοια μεγάλη. Τὸ στρατιω-

1) Ὁ Ὄθων ἦτο τέταρτος υἱὸς τοῦ Μακρυγιάννη.

τικὸν ἦταν ὅλο εἰς τ' Ἄργος καὶ χωριά του νηστικὸν καὶ δυστυχισμένο. Κάμαν κάτι φροντιστὰς ἐπίτηδες νὰ μὴν τοὺς μεράζουν ταχτικῶς τὸ ψωμί τους· ἄφιναν τοὺς ἀνθρώπους νηστικούς. Ἀπὸ 'κοσιπένταρχον κι' ἀπάνου τοὺς ἀξιωματικοὺς τοὺς σήκωσαν ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες. Τοὺς στρατιῶτες τοὺς ἄφιναν νηστικοὺς καὶ τοὺς ἔλεγαν νὰ κινηθοῦν ἀναντίον τοῦ Βασιλέως κι' Ἀντιβασιλείας, διὰ νὰ βγοῦνε οἱ πολιτικοί μας ἀληθινοί, ὅτι ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ εἶναι λῃσταὶ ἀπὸ μικρὸν ὡς μεγάλον, ν' ἀποδείξουν τί θερία εἶναι αὐτεῖνοι οἱ στρατιωτικοὶ — κινιῶνται κι' ἀναντίον τοῦ Βασιλέως (κι' ὅ,τι ἁρπαγὴ κάναν αὐτεῖνοι, οἱ πολιτικοὶ εἶχαν τὸ μερίδιον τους ὁ καθένας μὲ τὸν δικόν του στρατιωτικόν). Ἀφοῦ μεταχειρίστηκαν τόσες μηχανὲς καὶ κακοσύσταιναν τὸ στρατιωτικὸν καὶ σύσταιναν ὅποιους θέλαν, τοὺς συντρόφους τους, μιλῶ μὲ τὸν Ἁγιντὲκ τὴν ἀδικίαν ὁποῦ γένεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ τοῦ εἶπα· «Αὐτεῖνοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἀποδειχμένη ἡ διαγωή τους· καὶ οἱ πολιτικοί τους ὁ καθένας ἔχει τὸ μέρος του ἀπὸ τοὺς ξένους· καὶ ποτὲς δὲν θὰ ἡσυχάσῃ αὐτὸς ὁ τόπος, νὰ γένωμεν κ' ἐμεῖς ἔθνος καθὼς τ' ἄλλα τὰ ἔθνη· κι' οὔτε τοῦ Βασιλέως θὰ τοῦ δώσετε δρόμον καλόν. Εἶναι τόσοι ἀγωνισταὶ ὁποῦ δυστυχοῦν καὶ τώρα ὁποῦρθε ὁ Βασιλέας ἤθελαν ναὐροῦνε τὸ δίκιον τους, νὰ γνωρίσουνε αὐτεῖνοι τὸν Βασιλέα τους κι' ὁ Βασιλέας τοὺς ὑπηκόγους του — καὶ πάλε οἱ σύστασες τοῦ Μαυροκορδάτου 'περισκύουν μὲ τὸν Ντῶκινς, τοῦ Κωλέτη μὲ τὸν σύντροφόν του, τοῦ Μεταξᾶ μὲ τὸν δικόν του. Αὐτεινῶν τὴν κυβέρνησιν καὶ τὰ καλὰ πρὸς τὴν πατρίδα μας τὰ γνωρίζεις, γκενεράλη μου, ὅτι στάθης τόσον καιρὸν εἰς τὴν πατρίδα μας, καὶ ἡ ἐλπίδα τοῦ στρατιωτικοῦ εἶναι εἰς τὴν δικαιοσύνην σου καὶ βόηθα τοὺς δυστυχεῖς, ὅτι ἀπὸ αὐτοὺς ὑπάρχει ἡ πατρίς». Μοῦ λέγει ὁ Ἁγιντέκ· «Δὲν ἤρθαμεν νὰ διοικήσουμεν τοὺς ἀγωνιστὰς μοναχά, κι' ἀποφασίσαμεν ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας νὰ γένουν τρεῖς ἐπιτροπές, μία εἰς τὴν Πελοπόννησο, μία εἰς τὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα καὶ μία εἰς τὴν Ἀνατολική· 'σ τὴν Ἀνατολικὴ σὲ διορίσαμεν πρόεδρον τῆς ἐπιτροπῆς, νὰ ὀργανίσωμεν τὰ στρατέματα ὅσο νὰ διορίσουμεν τὴν ἄλλη 'πιτροπὴ νὰ δικιωθοῦν, καθὼς μιλήσαμεν — καὶ τότε θὰ δικιωθοῦν. Νά εἶναι τ' ἀσκέρια 'σ ἕνα μέρος ὅσο νὰ τελειώσουν οἱ ἐπιτροπὲς τὴς ἐργασίες τους. Καὶ οἱ τρεῖς ἐπιτροπὲς νὰ τοὺς ὀργανίσουνε καὶ νὰ ἰδοῦνε ποιὸς ἔχει δούλεψες ἀπὸ ἐξαρχῆς καὶ ποιοὶ εἶναι ὑστερνοί· καὶ νὰ τηράξουν ἀπὸ τοὺς 'κοσιπένταρχους καὶ κάτου ποιὸς ἔχει φαμελιὰ ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες καὶ πόσες ψυχὲς ἔχει ὁ καθείς, νὰ ξεκονομιῶνται οἱ ἄνθρωποι ὡς τὴν γενικὴ 'πιτροπή[1])».

1) Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ περὶ διαλύσεως τῶν ἀτάκτων σωμάτων διατάγματος (βλ. σημ. τῆς σελ. 299 τοῦ παρόντος τόμου) συνεστάθη τὴν 13ην Μαρτίου ἡ περὶ τῶν δικαιω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Αὐτὰ μαθαίνοντας οἱ χαραμῆδες οἱ πολιτικοί μας καὶ διὰ νὰ μὴν γένῃ καλὸ καὶ ἡσυχία εἰς τὸ κράτος, στέλνουν κ' ἀνακατεύουν τοὺς στρατιῶτες καὶ σηκώνονται ὅλοι κ' ἔρχονται ἀναντίον τῆς 'Αντιβασιλείας εἰς τ' 'Ανάπλι, ὅτι ἦταν νηστικοί. Τότε ὁ 'Αιντὲκ στέλνει καὶ μὲ παίρνει καὶ βγαίνομεν οἱ δυό μας ἔξω εἰς τὴς Λεῦκες. Οἱ ἄνθρωποι ἦταν κατ' τοῦ Μιαούλη τὸ περιβόλι ἀκόμα. Μοῦ λέγει ὁ 'Αιντέκ· «Τί μιλήσαμε οἱ δυό μας δι' αὐτοὺς τοὺς στρατιωτικούς;—κι' αὐτεῖνοι ἔρχονται μὲ τὸ σπαθί τους νὰ πάρουν δικαιώματα ἀπὸ τὸν Βασιλέα. Μίλα τους νὰ πᾶνε πίσου, ὅτ' εἶναι χαμένοι!» Πῆγα καὶ τοὺς μίλησα καὶ γύρισαν χωρὶς νὰ πλησιάσουν. Πέρασαν δυὸ τρεῖς ἡμέρες. Τοὺς ἄφησαν νηστικούς, τοὺς 'ρέθισαν καὶ οἱ ἀπόστολοι ὁποῦ τοὺς στέλναν—κάναν ἀξιωματικὸν τῆς πρώτης τάξης δὲν ἄφιναν νά εἶναι μὲ τοὺς στρατιῶτες, νὰ τοὺς ὁδηγάγῃ. Τότε τοὺς ἀπάτησαν οἱ ἀπόστολοι τῶν ἀπατεώνων. Σηκώνονται ὅλοι κ' ἔρχονται ἀπὄξω τὴς Λεῦκες. 'Ανάβουν τὴς μίκιες[1]) τῶν κανονιῶν, τοὺς ρίχνεται τὸ ταχτικό, πεζούρα καὶ καβαλλαρία, καὶ τοὺς βαίνουν ὀμπρὸς καὶ τοὺς βγαίνουν ἔξω ἀπὸ τὸ κράτος ξυπόλυτους καὶ γυμνοὺς καὶ νηστικούς. Κ' ἔβαλαν ἕναν Τοῦρκον ἀρχηγὸν οἱ ἀγωνισταὶ τῆς πατρίδος ὀνομαζόμενον Ταφὶλ Μπούζη διὰ νὰ φᾶνε κομμάτι ψωμί. Καὶ σκοτώθηκαν τόσοι ἐκεῖ καὶ ρήμαξαν καὶ τὰ γειτονικά μας μέρη· κ' ἔπαθε καὶ ἡ Ἄρτα ὅ,τι ἔπαθε ὅταν μπήκαμεν κ' ἐμεῖς τὰ 1821[2]). Καὶ πήγαιναν κλαίγοντας, ὅτι φεῦγαν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους ξυπόλυτοι καὶ γυμνοί, κ' ἔλεγαν· «Πατρίδα, δὲν μᾶς βαστάγει ἡ καρδιὰ νὰ σοῦ κάμωμεν ἐσένα τῆς πατρίδας μας κακό, ὅτι διὰ σένα χύσαμεν τὸ αἷμα μας. Καὶ τώρα πᾶμεν 'σ ἐκείνους ὁποῦ πολεμούσαμεν νὰ φᾶμεν κομμάτι ψωμὶ — ὄχι νὰ προσκυνήσωμεν· νὰρ-

---

μάτων τῶν ἀγωνιστῶν ἐπιτροπὴ (βλ. «'Εφημ. τῆς Κυβερν.» ἀριθ. 9 τῆς 22ας Μαρτίου 1833) «χρέος ἔχουσα νὰ ἐξετάσῃ τὰς ἀτομικὰς περιστάσεις καὶ ἐκδουλεύσεις τῶν ἀξιωματικῶν τῶν διαλυθέντων ἀτάκτων σωμάτων», ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι περὶ τῶν ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν οὐδεμία ἐλαμβάνετο πρόνοια («ἀπὸ 'κοσιπένταρχους καὶ κάτου»).

Κατὰ τὸ ἄρθρ. 12 τοῦ σημειωθέντος διατάγματος περὶ διαλύσεως τῶν ἀτάκτων καὶ ὀργανώσεως αὐτῶν εἰς τάγματα ἀκροβολιστῶν ὡρίζοντο τρεῖς τόποι συναθροίσεως τῶν διοργανωθησομένων στρατιωτῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν· ἡ 'Αχαΐα καὶ 'Αλητσελεπῆ διὰ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ, ἡ 'Ελευσὶς διὰ τοὺς ἐν τῇ 'Ανατολικῇ 'Ελλάδι καὶ τὸ Μποχῶρι καὶ Γαλατᾶς διὰ τοὺς ἐν τῇ Δυτικῇ. 'Εν ἑκάστῳ δὲ τῶν τόπων τούτων ὡρίζετο ὀργανωτικὴ ἐπιτροπή, ἧς καθήκοντα ἦσαν ἡ καταγραφὴ καὶ ἡ ἀποστολὴ τῶν κατατασσομένων ἀνδρῶν εἰς τὰ διάφορα σώματα. Τὴν 9ην Μαρτίου διωρίσθησαν τὰ μέλη τῶν ἐπιτροπῶν (βλ. τὸ διάταγμα τοῦτο κατὰ τὴν σημειουμένην χρονολογίαν ἐν τῷ Α' τόμῳ). Τῆς ἐν 'Ελευσῖνι διωρίσθησαν ὁ Μακρυγιάννης, ὁ Γ. Δυοβουνιώτης (υἱὸς) καὶ ὁ «μοίραρχος καὶ ἐπιστάτης τῆς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιτροπῆς τοῦ ἱππικοῦ λογχοφόρου συντάγματος» Τουρέτ. Παράβ. ἐν τῷ Α' τόμῳ δύο ἄλλα ἔγγραφα σχετικὰ πρὸς τὰ καθήκοντα τοῦ Μακρυγιάννη ὡς προέδρου τῆς ἐν 'Ελευσῖνι ἐπιτροπῆς φέροντα χρονολογίαν 11 καὶ 14 Μαρτίου 1833.

1) **Μίκια** (ἰταλ.) θρυαλλίς.

2) Περὶ τῆς κατὰ τῆς Ἄρτας ἐπιθέσεως βλ. ἐφημ. «Χρόνον» τῆς 11ης Ἰουνίου 1833.

θοῦμεν ἀναντίον σου δὲν τὸ κάνομεν καμποῦλι, ὅτι χύσαμεν τὸ αἷμα μας διὰ σένα νὰ γένῃς βασίλειον». Αὐτεῖνοι κι' ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὁποὖχαν αἴστηση κλαῖγαν· καὶ οἱ ἀπατεῶνες γέλαγαν καὶ χαίρονταν ὅτι στεῖλαν τοὺς ἀγωνιστὰς εἰς τοὺς Τούρκους νὰ ζήσουνε. Κάρπισε ἡ προκήρυξη τοῦ Ζωγράφου καὶ οἱ κακοὶ σκοποὶ τῶν μακιαβέληδων [1]).

Τότε μὲ φωνάζει ἡ 'Αντιβασιλεία μ' ὀργὴ καθὼς κι' ὁ φίλος μου ὁ 'Αγιντὲκ καὶ μοῦ δίνουν σφοδρὲς διαταγὲς νὰ πάγω εἰς Λεψίνα. Μέλη τῆς 'πιτροπῆς ὁ Τουρέτης Γάλλος, ὁ Δυοβουνιώτης κ' ἐγὼ πρόεδρος. Ὅποιος ἔρθῃ διὰ ναργανιστῆ εἶχε μιστὸ δώδεκα γρόσια, μισὸ τάλλαρο τὸ μῆνα καὶ κάτι ὀλίγο (ὅτι τὸ τάλλαρο εἶναι εἴκοσι ἕνα γρόσι καὶ μισό), καὶ τὸ ψωμί του καὶ τίποτα ἄλλο. Κι' ἂν εἶχε γυναῖκα καὶ παιδιά, ἂς ζοῦσαν μὲ τὸν ἀγέρα. Δικαιοσύνη φόρτωμα κι' ἀπὸ τοὺς Μπαυαρεζοαντιβασιλεῖς. Μοῦ δίνουν κ' ἕνα καράβι ἀλεῦρι σάπιον νὰ μεράσω εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ θἀργανιστοῦν. Κατὰ τὸν μιστὸν ἦταν τέτοιον καὶ τ' ἀλεῦρι — οὔτε τὰ γουρούνια δὲν τὸ τρῶγαν. Ἔκατζα καμπόσον καιρὸν ἐκεῖ, ὀργανίσαμεν εἴκοσι ἀνθρώπους, κάτι μπεκρῆδες καὶ τεμπέληδες, καὶ ξόδιασα καὶ σαράντα πέντε ὀκάδες ἀλεῦρι. Σηκωθήκαμε καὶ ἤρθαμεν ἐδῶ εἰς 'Ανάπλι [2]). Εὐτὺς ὁποὖρθα μὲ τρατάρει ἕνας Φρατζέζος, τὸν λένε Φεράλντη [3]). 'Αφοῦ μὲ τρατάρησε, τὴν ἄλλη ἡμέρα μοῦ φέρνει ἕνα ἀποδειχτικὸν νὰ τὸ ὑπογράψω ὡς πρόεδρος τῆς 'πιτροπῆς νὰ πλερωθῇ ἕνα καράβι ἀλεῦρι. Τοῦ εἶπα ὅτι· «Ὑπογράφω σαράντα πέντε ὁποὖλαβα. — Ὄχι, μοῦ λέγει, ἕνα καράβι. — Οὔτε μιὰ ὀκὰ δὲν ὑπογράφω παραπάνου». Μὲ περικαλοῦνε μεγάλοι ἄνθρωποι, 'Αντιβασιλεῖς, νὰ δώσω τὴν ὑπογραφή μου· μὲ περικαλοῦνε οἱ Πρέσβες κι' ὁ ὑπουργὸς Ζωγράφος. Δὲν θέλησα. Εἶπα καὶ τῶν ἀλλουνῶν μελῶν νὰ μὴν ὑπογράψῃ κανένας. Ὁ Φεράλντης ἔβγαλε εἰς τὸ μοναστῆρι εἰς τὴν Κούλουρη αὐτὸ τ' ἀλεῦρι καὶ πῆγε ὅλο χαμένο. Τότε κατάλαβα καὶ οἱ νέοι κυβερνῆται μας εἶναι χερότεροι, κ' ἐλεεινολογοῦσα τὴν πατρίδα, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶπε νὰ τὴν λευτερώσῃ ἀκόμα 'σ τ' ἀληθινά, καὶ κρῖμα 'σ τοὺς κόπους μας· ἐβγιαστήκαμεν, καὶ τὴν πήραμεν εἰς τὸν λαιμό μας.

---

1) Βλ. Μένδελ. Βαρθ. ἱστ. τόμ. Β', σελ. 630 καὶ ἑξ. καὶ σελ. 1015 τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ Δ' τόμου τῆς γεν. ἱστ. τοῦ Πολυζωΐδου, συγγραφέντος ὑπὸ Γ. Κρέμου.

2) Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη εὑρίσκεται σχέδιον ἀναφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματείαν, λόγον ποιουμένης περὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ πρὸς κατάταξιν ἢ ἀποπομπὴν τῶν ἐν τῇ 'Αττικῇ ἀτάκτων. Βλ. τὴν ἀναφορὰν ταύτην, φέρουσαν χρονολογίαν 24 Μαρτίου, ἐν τῷ Α' τόμῳ. Περὶ τῆς ἀποτυχίας τῶν πρὸς ὀργάνωσιν τῶν ἀτάκτων ἐνεργειῶν βλ. Μένδ. Βαρθ. ἔνθ. ἀνωτ. «. . . 'Αλλ' οἱονεὶ πρὸς χλεύην ἐκ τῶν πεντακισχιλίων ἐκείνων παλαιῶν μαχητῶν τριάκοντα πέντε μόνον ἀνάπηροι ἐδήλωσαν ὅτι ἤθελον νὰ καταταχθῶσιν· ὥστε ἀνάγκη παρέστη νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὁ σχηματισμὸς τῶν ταγμάτων».

3) Φραγκίσκος Φεράλδης τραπεζίτης ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἐργολάβος τοῦ δημοσίου.

Θέλουν νὰ μὲ κάμουν ἀρχηγὸν τῆς χωροφυλακῆς. Τοὺς ἔδωσα γνώμη νὰ βάλουν ἀπ' οὔλους τοὺς σημαντικοὺς διὰ νὰ ἑνωθῇ τὸ Κράτος μὲ τὸν Βασιλέα του. Τοὺς κακοφάνη. Διορίζουν τὸν Γραλλιάρη τὸν Γάλλο καὶ μὲ διορίζουν κ' ἐμένα εἰς τὴν ὁδηγίαν του καὶ νὰ βάλω τὰ στενά. «Οὔτε εἰς τὴν ὁδηγίαν τοῦ Γραλλιάρη μπαίνω, τοὺς εἶπα, οὔτε τὰ φορέματά μου βγάζω». Τότε, σὰν δὲν θέλησα νὰ 'μπῶ εἰς αὐτείνη τὴν 'πηρεσία, πῆρα τὴν ἄδεια καὶ μὲ τὴ φαμελιά μου πέρασα εἰς τὴν 'Αθήνα, ὅτι εἶδα ὅτι τοῦ κάκου κοπιάζομεν. Καὶ δυστυχία ἐμᾶς καὶ τῆς πατρίδος μας [1]).

---

1) Τὸ περὶ σχηματισμοῦ τῆς χωροφυλακῆς διάταγμα φέρον χρονολογίαν 20 Μαΐου ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐφημ. τῆς Κυβερν.» τὴν 3ην Ἰουνίου (ἀριθ. φύλ. 21). Ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ σώματος ὡρίζοντο δέκα μοίραρχοι κλπ. Μετὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ Μακρυγιάννη νὰ διορισθῇ ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς τὴν 5ην Ἰουνίου διωρίσθη ὁ «Συνταγματάρχης τῆς τιμῆς» (titural obrist) Φρ. Γραλλιὰρ (Graillard) μὲ βαθμὸν συνταγματάρχου. Μετὰ ταῦτα δὲ διωρίσθησαν μοίραρχοι οἱ Ἀντ. Μαυρομιχάλης, Κώστας Βλαχόπουλος, Μ. Δεληγεώργης, Η. Πανᾶς, Νικ. Πετμεζᾶς, Ι. Βελέτζας, Δ. Κουτσογιαννόπουλος, Μιχ. Σισίνης, Γεώργ. Βοϊνέσκος καὶ Γ. Κλεώπας. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἄρνησις τοῦ Μακρυγιάννη «νὰ βάλῃ τὰ στενά», ἀποβαλὼν τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα. «Αἱ πρὸς εὐρωπαϊκὸν ἱματισμὸν καὶ ἐξοπλισμὸν ἀπόπειραι ἀπεμάκρυναν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοὺς χρησιμωτάτους; ἄνδρας καὶ μετέβαλον αὐτοὺς εἰς δυσηρεστημένους. Ὁ ξένος ἐπικουρικὸς στρατὸς ἦν λίαν δαπανηρὸς καὶ οὐδεμίαν παρεῖχεν ὑπηρεσίαν, ἐνῷ τὰ παληκάρια ἤθελον ταχθῇ καὶ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς κυβερνήσεως, ἂν ἀφίετο αὐτοῖς ἡ παλαιά των ἐνδυμασία καὶ ὁ ὁπλισμός των (Ἔκθεσις τοῦ προξένου τῆς Αὐστρίας ὑπὸ χρονολ. 4 Φεβρ. 1835 παρὰ Μένδ. Βαρθ. τόμ. Β', σελ. 638).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Κομματικαὶ διαιρέσεις. — Συνωμοσία δυσηρεστημένων στρατιωτικῶν. — Μυστικὸς αὐτῶν ἀπόστολος παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ. — Ἀποπομπὴ αὐτοῦ. — Ἀποτυχία τῆς συνωμοσίας. — Ἐπεισόδιον μεταξὺ Μακρυγιάννη καὶ Γ. Ψύλλα. — Ῥῆξις μεταξὺ αὐτῶν. — Δημοσιογραφικὴ ἐπίθεσις τοῦ Μακρυγιάννη κατὰ τοῦ Ψύλλα. — Ψευδὴς κατηγορία κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη. — Διάλυσις αὐτῆς. — Ὁ Μακρυγιάννης ἐγκαθίσταται ἐν Ἀθήναις. — Οἰκοδομεῖ οἰκίαν. — Καλλιεργεῖ τὴν γῆν. — Ἀνταρσία ἐν Μάνῃ. — Διορισμὸς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀγωνιστῶν. — Βαθμολογία αὐτῶν. — Ἔλευσις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς Ἀθήνας. — Περιοδεία αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Στερεάν. — Ἐπάνοδος εἰς Ἀθήνας. — Προσφορὰ γεύματος τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Βασιλέα. — Ὁ Μακρυγιάννης ἐν εὐνοίᾳ παρὰ τῷ Βασιλεῖ. — Μετάθεσις τῆς πρωτευούσης εἰς Ἀθήνας. — Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Κωλέτην. — Τὰ κατὰ τὴν διάλυσιν τῶν μοναστηρίων ἐν Ἀθήναις. — Καταχρήσεις περὶ τὴν δημοπρασίαν τῶν τροφίμων. — Παράνομος παραχώρησις ἀγρῶν καὶ ἐργαστηρίων. — Ἀντενέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη. — Δημοτικαὶ ἐκλογαί. — Ὁ Μακρυγιάννης δημοτικὸς σύμβουλος. — Δυστυχὴς κατάστασις τῶν ἀγωνιστῶν. — Ὁ Μακρυγιάννης παραιτεῖται τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῶν. — Τίθεται ὑπὸ ἀνάκρισιν. — Παρέμβασις τοῦ Βασιλέως ὑπὲρ αὐτοῦ. — Βασιλικὰ βοηθήματα πρὸς τοὺς πάσχοντας ἀγωνιστάς.

1833 Μαγίου 4 ἤρθα ἐδῶ εἰς Ἀθήνα [1]). Οἱ πολιτικοί μας καὶ οἱ ξένοι τρώγονταν καὶ καθένας κύταζε νὰ 'περισκύσῃ ἡ δική του φατρία. Ἄλλος τὸ ἤθελε Ἀγγλικόν, ἄλλος Ρούσσικον, ἄλλος Γαλλικόν. Οἱ Ἀντιβασιλεῖς μας τήραγαν κι' αὐτεῖνοι νὰ πάρουν κάνα λεπτό, ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ηὗραν ἁλῶνι ν' ἁλωνίσουν. Πιάσαν φατρίες μὲ τοὺς δικούς μας. Τότε ἄλλοι ἀπάτησαν τοὺς ὁπλαρχηγούς, τοὺς λέγαν νὰ σηκωθοῦν νὰ ζητήσουνε τὰ δίκια τους, καὶ μ' αὐτὸ τοὺς γέλασαν τοὺς ἀνθρώπους. Ξέροντας κ' ἐμένα ὅτι ἔφυγα μὲ

---

1) Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη ὑπάρχει ἄδεια τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητηρίου Ναυπλίου φέρουσα χρονολογίαν 30 Μαΐου 1833, δι' ἧς ἐπετρέπετο αὐτῷ νὰ ἀπέλθῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας. Ἡ ἡμερομηνία τῆς ἀδείας ταύτης δὲν ἐξηγεῖται ἄλλως ἢ ὅτι ὁ Μακρυγιάννης ἀπελθὼν πρῶτον μόνος εἰς Ἀθήνας ἐπανῆλθε βραδύτερον εἰς Ναύπλιον ἵνα παραλάβῃ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ.

δυσαρέσκειαν ἀπὸ τ' Ἀνάπλι, μοῦ στεῖλαν ἕναν ἀπόστολον ἐδῶ εἰς Ἀθήνα καὶ μοῦ εἶπε νὰ σηκωθοῦμε ἀναντίον τῶν Μπαυαρέζων. Κι' ὁ σκοπὸς τῶν πολιτικῶν μας ἦταν μὲ δυὸ τρόπους· ἂν πετύχῃ ὁ καθεὶς μὲ τὴν μερίδα του καὶ 'περισκύσῃ, εἶναι κερδεμένος μὲ τὸ κόμμα του καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κάνει εἴλωτες. Ἂν δὲν πετύχουν καθένας τοὺς ξένους του σκοπούς, τότε τὰ φορτώνουν τοῦ στρατιωτικοῦ ὅλα τὰ βάρητα καὶ λένε αὐτεῖνοι εἶναι οἱ αἴτιγοι τοῦ κακοῦ καὶ πρῶτα καὶ τώρα εἰς τὸν ἐρχομὸν τοῦ Βασιλέως. Καὶ μπαίνουν εἰς τὴν τζελατίνα ὅλες οἱ κεφαλές. Ὅτι δὲν ἀναπαύτηκαν ὅτι μεῖναν οἱ στρατιωτικοὶ δυστυχεῖς· κι' ἄλλοι πῆγαν εἰς τὴν Τουρκιά· κι' ὅσοι μεῖναν πεθαίνουν τῆς πείνας. Ἔρχεται ἐδῶ ἕνας ἀπόστολος ἀπὸ τοῦ Κωλέτη τὸ παρτίδο καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ μοῦ λέγει· «Εἰς τ' Ἀνάπλι εἶναι σύνφωνοι ὅλοι οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ καὶ θὰ πιάσουνε τὸ Παλαμῆδι· καὶ εἶναι καὶ ἡ χωροφυλακὴ ἕτοιμη· καὶ ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Ἑλλάδα ἦρθαν γράμματα ὅτι χτύπησαν. Καὶ μ' ἔστειλαν καὶ 'σ ἐσένα ἐδῶ ν' ἀγροικηθῆς μὲ τοὺς ἄλλους νὰ βαρέσετε κ' ἐσεῖς. — Διατί νὰ βαρέσουμεν ; τοῦ λέγω. — Διὰ τὰ δίκια μας. — Ποιὸς σ' ἔστειλε ; — Ὁ Κωλέτης κι' ὁ Μαυροκορδᾶτος. — Ἐκεῖνοι παίρνουν μιστὸν ὁ κάθε ἕνας ἀπὸ χίλιες δραχμές, καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκες. Ἐμεῖς τίποτα δὲν παίρνομεν καὶ προσμένομεν. Ἡ Κυβέρνηση διόρισε μίαν ἐπιτροπὴ διὰ νὰ κυτάξῃ τοῦ κάθε ἀγωνιστοῦ τὰ δίκια του. Δὲν προσμένομεν τὶ θὰ κάμῃ ἡ ἐπιτροπή ; Κι' ἂν ἀδικηθοῦμεν, τότε ἀναφέρνεται ὁ καθεὶς μ' ἀναφορά του εἰς τὸν Βασιλέα καὶ μίαν βολὰ κι' ἄλλη κι' ἄλλη· καὶ σὰν ἰδοῦμε ἡ δικαιοσύνη ἐχάθη ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, τότε συλλογιώμαστε δι' αὐτά. Κάθε 'μέρα θὰ κάνετε ἐσεῖς τοὺς σκοποὺς τοῦ Κωλέτη καὶ Μαυροκορδάτου κι' ἀλλουνῶν — καὶ νὰ καῖμε ἐμεῖς τὴν πατρίδα μας καὶ νὰ σκοτωνώμαστε ; Ὅταν ὑποκινοῦσαν κάθε καιρὸν ἀπόναν ἐφύλιον πόλεμον, δὲν ἤξεραν ὅτι τέτοια ἀγαθὰ θ' ἀπολάψωμεν ; Δὲν θυμῶνται εἰς τὴν Συνέλεψη τῆς Πρόνοιας ὁποῦ πλέρωσαν τὸ Ζέρβα κι' ἄλλους καὶ δέσαν τοὺς πληρεξούσιους, τέτοια καλὰ θὰ ἰδοῦμεν ; Καὶ θέλουν τώρα ἄλλος νὰ μᾶς κάνῃ Ἄγγλους, ἄλλος Γάλλους κι' ἄλλος Ρούσσους ; Ἐγὼ θέλω νὰ τοὺς προσφέρω μόνον σέβας ὁλουνῶν αὐτεινῶν τῶν εὐεργέτων καὶ νὰ τηράζω τὴν πατρίδα ὁποῦ γεννήθηκα καὶ τὸν Βασιλέα ὁποῦταν τῆς τύχης της νὰ βασιλέψῃ. Ἐμεῖς ἀκόμα δὲν εἴδαμεν τὸ κακό του, οὔτε τὸ καλό του. Δὲν προσμένομεν ; Τί βιάζεστε ; Ἐσὺ τί θέλεις, κερατᾶ, καὶ οἱ ἄλλοι οἱ μπερμπάντες—ὅλο αὐτὰ θἄχωμεν;» Πῆρα ἕνα γερὸ ξύλο καὶ τὄδωσα ἕναν δαρμὸν καλὸν καὶ τὸν ἔβγαλα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μου.

Τ' ἀσκέρια ἦταν, οἱ περισσότεροι ὁπλαρχηγοί, εἰς τὴν Φθιῶτα καὶ Λιβαδειὰ καὶ Ταλάντι. Τοὺς ἔστειλα ὁλουνῶν ἕναν ἐπίτηδες καὶ τοὺς ἔλεγε αὐτὰ αὐτεινοῦ τοῦ ἀποστόλου καὶ νὰ μὴν γελαστοῦν ὅσο νὰ ἰδοῦμεν τὴν ἐπιτροπή.

Τοὺς τό εἶπε ὁ ἄνθρωπος ὁποὔστειλα. Ὅσοι τὸν ἄκουσαν γλύτωσαν. Τότε αὐτὸς ὁ ἀπόστολος φεύγοντας ἀπὸ 'μένα πῆγε 'σ αὐτούς. Ἀφοῦ τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ τὰ μυαλά τους, τοὺς πρόδωσαν καὶ τοὺς πῆραν καὶ τοὺς ἔβαλαν ὅλους χάψη τοὺς ὁπλαρχηγούς· καὶ ἤθελαν νὰ τοὺς κόψουν μὲ τὸ κοπίδι, ὁποῦ ἠφεραν οἱ φωτισμένοι ἄνθρωποι τῆς Εὐρώπης νὰ κόψουν τοὺς ἄγριους Ἕλληνες— κ' ἔπρεπε νὰ κόψῃ ἡ 'Αγγλία τὸν Ντῶκινς τὸν πρέσβυ της, ἡ Γαλλία τὸν δικόν της καὶ ἡ Ρουσσία τὸ ἴδιον· κι' ὁ βασιλέας τῆς Μπαυαρίας τοὺς 'Αντιβασιλεῖς του καὶ ὕστερα νὰ κόψῃ κι' ὁ ἴδιος τὸ κεφάλι του. Ὅτι ἡ Μεγαλειότης του εἶναι νεκροθάφτης τῆς πατρίδος μας καὶ τοῦ ἀθώου Βασιλέα μας· καὶ ἂ καλὰ πάθῃ ἡ πατρὶς ἂ κακὰ τὰ χρωστοῦμεν εἰς τὸ ἐξῆς εἰς τὴν καλωσύνη τῆς Μεγαλειότης του διὰ τῆς συβουλὲς τοῦ Μετερνὶκ κι' ἀλλουνῶν ὁποῦ ἄκουγε. Ἡ Μεγαλειότης του πολλὲς νύχτες καὶ 'μέρες κοπίαζε καὶ θυσίαζε τὰ βασιλικά του φῶτα νὰ φκειάνῃ στίχους διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνες, ὅταν πολεμοῦσαν εἰς τὸ Μισολόγγι κι' ἀλλοῦ καὶ κιντύνευαν νηστικοὶ καὶ ταλαιπωρεμένοι. Τώρα εὖγε τοῦ Μεγαλειότατου Βασιλέως! 'Μπρὸς εἰς τὸ νιτερέσιον σου οὔτε παιδί σου συλλογίστης, οὔτε ἀθῶον ἔθνος ματοκυλημένο. Διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ τοιοῦτοι βασιλεῖς—ὁ τίτλος τους πρέπει νά εἶναι «ἀθώων ἀνθρώπων τύραννοι». Θέ, ποῦ εἶναι οἱ βασιλικὲς δικαιοσύνες;[1])

Τέλος πάντων μὲ τέτοιες δικαιοσύνες ἤθελαν νὰ κόψουν τοὺς πρωταγωνιστὰς ὡς κακούργους, τὸν Κολοκοτρώνη, τὸν Κολιόπουλον, τὸν Κριτζώτη, τὸν Τζαβέλα, τὸν Γρίβα, τὸν Μαμούρη, τὸν Ρούκη, τὸν Ντουμπιώτη, τὸν 'Αποστολάρα, τὸν Μήλιον κι' ἄλλους πολλοὺς τοιούτους. Φυλακώνοντας αὐτείνους, ἔστειλε ἕνα τζιράκι του ὁ Κωλέτης νὰ πάγῃ εἰς τὴν Φήβα διοικητής, Κλεομένη τὸν λένε[2]). Μ' ἀνταμώνει ὁ Κλεομένης, μοῦ λέγει· «Τήρα ὅ,τι κάνετε ἐσεῖς οἱ στρατιωτικοὶ καὶ δὲν ξέρομεν ἐμεῖς οἱ πολιτικοὶ — τήρα τί παθαίνετε. — Τοῦ λέγω, νὰ δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ φυλακώσουνε κ' ἐμένα, καὶ τότε θὰ ἰδοῦμεν ἂν ξέρουν οἱ πολιτικοὶ ἢ ὄχι, καὶ ποιοὺς θὰ χαλέψω συντρόφους εἰς τὴν φυλακή. Καὶ δὲν μπορεῖ οὔτε ὁ Βασιλέας νὰ τ' ἀποφύγῃ, οὔτε ἡ 'Αντιβασιλεία. Ὅτι ἂν τ' ἀποφύγουν, τότε δὲν ὑποτάζονται εἰς τὸ δίκιον καὶ εἰς

---

1) Ὁ φιλέλλην βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο πασίγνωστος ὡς ὑμνητὴς τῶν ἑλληνικῶν κατ' αὐτὴν ἀνδραγαθημάτων. Ἡ πρώτη μετάφρασις τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ 'Αλ. Ρ. Ραγκαβῆ. («Τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Α' ποιήματα περὶ Ἑλλάδος, μεταφρασθέντα ὑπὸ 'Αλεξάνδρου Ρίζου Ραγκαβῆ. Ἐν Ναυπλίῳ 1833»). Περὶ τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν καὶ γνωμῶν αὐτοῦ ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ διδαχθῇ ἱκανὰ ἐκ τῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ὄθωνα ἐπιστολῶν (L. Trost «König Ludwig I von Bayern in seinen Briefen an seinen Son den König Otto von Griechenland. 1891 Bamberg»), ὧν ἀτελὴς μετάφρασις ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Νέῳ Ἄστει» ἀπὸ τῆς 24ης Δεκεμβρίου 1902 καὶ ἑξῆς.

2) Ἰω. Κλεομένης διευθυντὴς τῆς Νομαρχίας Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας βραδύτερον.

τοὺς νόμους — τότε γλυτώνουν ὅλοι αὐτεῖνοι καὶ κόψετε ἐμᾶς! — Ποιοὺς θὰ πάρῃς συντρόφους ; μοῦ λέγει ὁ Κλεομένης. — Τὸν Κωλέτη τὸν ἀφέντη σου, τὸν Μαυροκορδᾶτο καὶ τοὺς τοιούτους ὅλους. Νὰ φυλακωθῶ καὶ τότε τοὺς βλέπεις· καὶ μπορεῖ νά εἶσαι κ' ἕνας ἐσύ. Τότε φαίνεται». Ὁ Κλεομένης παραγγέλνει ὅλα αὐτὰ τοῦ Κωλέτη. Καὶ τότε τράβησαν χέρι ἀπὸ 'μένα.

Στέλνουν τὸν Ψύλλα ἐδῶ εἰς τὴν Ἀθήνα, ὁποῦ ἦταν Γραμματέας τοῦ Ἐσωτερκοῦ (νέργησα κ' ἐγὼ κατὰ δύναμη νὰ ἔμπῃ 'σ αὐτείνη τὴν θέση). Τὸν στεῖλαν εἰς τὴν Ἀθήνα νὰ συνφωνήσῃ μὲ τοὺς Ἀθηναίους διὰ τοὺς τόπους, ὁποῦ θἀρθῇ ἡ Κυβέρνηση ἐδῶ. Ἀφοῦ ἦρθε, πῆγα τὸν εἶδα. Ἦρθε κι' αὐτὸς εἰς τὸ κονάκι μου. Μοῦ λέγει· «Διατί εἶσαι πειραμένος μὲ τὴν Κυβέρνηση;—Ὅτ' εἶμαι μὲ τόση φαμελιὰ καὶ δὲν ἔχω νὰ τὴν ζήσω. Κι' ὅταν κλέβαν οἱ ἄλλοι κ' ἔχουν καὶ τρῶνε τώρα, ἐγώ, τὸ γνωρίζεις ὁ ἴδιος, ἀγωνιζόμουν καὶ πληγωνόμουν καὶ πλέρωνα κι' ἀπὸ τὸ ἐδικό μου.—Λέγει, ὅλα αὐτὰ τὰ γνωρίζω καὶ τὰ γνωρίζει καὶ ἡ πατρίς· καὶ φκειάσε μου μίαν ἀναφορὰ καὶ δός τηνέ μου· καὶ θὰ μιλήσω καὶ μόνος μου». Τοῦ ἔφκειασα τὴν ἀναφορά, τὴν τηράγει, μοῦ λέγει ὁ φίλος μου ὁ Ψύλλας· «Βρὲ Μακρυγιάννη, τί δικαιώματα ζητᾶτε τῆς πατρίδος ; Ἐσεῖς εἶστε ὅλοι λῃσταί. Ἐσὺ ἔδενες τὰ συνφέροντά σου μὲ τὸν Δυσσέα καὶ Γκούρα κι' ἄλλους καὶ βασανίζετε τὴν πατρίδα, καθὼς κι' ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τοὺς ἄλλους· κι' ἀφανίσετε ἐσεῖς ὅλοι αὐτείνη τὴν πατρίδα. — Πότε ἤμουν σύνφωνος ἐγὼ μ' αὐτοὺς ὁποῦ μοῦ λές, κύριε Ψύλλα ; Ἐσὺ μὲ τὴν 'φημερίδα σου τοὺς θυμιάτιζες ὅλους αὐτοὺς κ' ἐγὼ τοὺς γύριζα ντουφέκι καὶ τοὺς πολέμαγα ὅταν πήγαιναν ἀναντίον τῆς πατρίδος [1]). — Πῶς, μοῦ λέγει, δὲν ἔμπαινες εἰς τοῦ Γραλλιάρη τὴν ὁδηγίαν 'σ τὴν χωροφυλακή ; —Πῶς δὲν ἔμπαινες ἐσύ, τοῦ λέγω, τελώνης, ὁποῦ εἶσαι ὑπουργὸς τοῦ Ἐσωτερκοῦ; Ὅταν ἦταν ὁ κίντυνος τῆς πατρίδος πήγαινες εἰς τὰ νησιά». Τὸν βλέπω κ' ἔρχεται θυμωμένος· « Κάτζε αὐτοῦ, τοῦ εἶπα (κ' ἔπιασα μίαν καθέκλα), νὰ μὴν χαλάσω τὴν Γραμματείαν τοῦ Ἐσωτερκοῦ — θὰ γυρεύῃ νέον ὑπουργόν! —Πρέπει ὁ Βασιλέας, μοῦ εἶπε, νὰ πάρῃ

---

1) Ἰδοὺ πῶς κρίνει ὁ Ἰω. Φιλήμων τὴν «Ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν» ἐν «Χρόνῳ» ἀριθ. 4 τῆς 11ης Μαΐου 1833· «Εἶχεν ἀντίθετον πνεῦμα μὲ τὰς συγχρόνους Ἐφημερίδας, δηλονότι τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», τὸν «Φίλον τοῦ Νόμου» καὶ τὴν «Γενικὴν Ἐφημερίδα». Ἔλαβε διὰ τοῦτο προσήλυτον ὅλον τὸ ἀντιπολιτευόμενον μέρος αὐτῆς καὶ τῆς μετέπειτα ἐποχῆς· ἀλλὰ τὸ θερμόμετρον τοῦ πνεύματός της ἐκρέματο ἀπὸ τὴν τοιαύτην, ἢ τοιαύτην πολιτικὴν θέσιν τοῦ Γούρα. Μετὰ τὴν τραγικὴν μιαιφονίαν τοῦ Ὀδυσσέως, ὁ Στρατηγὸς Ι. Γούρας ἐπεῖχε τὴν ἰσχυρὰν θέσιν τούτου εἰς τὸ Ἀνατολικὸν τῆς Στερεᾶς. Δὲν ἦτο ἐντεῦθεν ἡ «Ἐφημερὶς τῶν Ἀθηνῶν» εἰς στάσιν τοῦ νὰ ὁμιλῇ ἐλευθέρως καὶ περὶ τούτου, ἐνῷ ἐθεώρει τὴν στήριξίν της ἀπὸ τὸν ἴδιον. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἔλαβε μέτρον τοῦ νὰ γράφῃ περὶ παντὸς ἄλλου, πλὴν τοῦ Γούρα, ὅστις ἐφιλοτιμεῖτο ἤδη ἀπὸ ἄλλους δεικνύων κἄποια φιλόμουσα αἰσθήματα».

μέτρα μόνον διὰ σένα, ὅτι ἐσὺ ταράττεις τὰ πράματα. — Δὲν θὰ τὸν φκειάσῃς τὸν Βασιλέα τζελάτη νὰ σκοτώνῃ τοὺς ὑπηκόγους του μ' αὐτὰ τὰ λόγια καὶ τὴς συκοφαντίες τὴς δικές σας! Καὶ διὰ νὰ σὲ δείξω ἔξω σὲ ὅλο τὸ κοινό, διὰ 'κεῖνο δὲν τὄκαμα καμποῦλι νὰ σὲ κυβερνήσω μὲ τὴν καθέκλα — τότε θὰ δικιολογέσουνε· εἰς τὸν τύπον θὰ δείξω κ' ἐσένα καὶ τοὺς συντρόφους σου τί ἄνθρωποι εἶστε». Σηκώθηκα κ' ἔφυγα. Πῆγε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιά, ὁποὖταν συνασμένοι ὅλοι οἱ 'Αθηναῖγοι, νὰ μιλήσῃ διὰ 'κεῖνο ὁποῦρθε —δὲν τὄδωσε κανένας ἀκρόασιν. Κ' ἔφυγε καθὼς ἦρθε.

Τότε ἔφκειασα ὅλα ὅσα μοῦ εἶπε ἐνγράφως καὶ τἄστειλα εἰς τὸν τύπον τὴν 'φημερίδα «Ἥλιος»[1]). Τὸν μάλλωσαν οἱ συντρόφοι του διατὶ νὰ πιαστῇ μετ' ἐμένα καὶ θὰ βάλω αὐτείνη τὴν ἔκθεσιν εἰς τὸν τύπον. Μὄγραψαν νὰ μὴν τὴν βάλω — «εἶναι τὸ μόνο ἀδύνατο νὰ μείνῃ ὀπίσου!» Τότε τὴν ἔβαλα. Ὕστερα μίλησα καὶ τ' 'Αρμασμπέρη κι' ἀλλουνῶν καὶ τὸν ἔβγαλαν· καὶ τὸν ἔστειλαν διοικητὴ ἐδῶ εἰς τὴν 'Αθήνα. Τότε μὲ τὸν μοίραρχον τὸν Βογινέσκον[2]) μοῦ ἐπισωρεύουν μίαν κατηγορία ὅτι ἔβρισα τὸν Βασιλέα κι' 'Αντιβασιλεία. Παίρνουν ἕνα παλιάλογον νὰ μὲ βάλουν ἀπάνου καὶ νὰ μὲ στείλουν νὰ μὲ δικάσουν εἰς τὴν Χαλκίδα. Τοῦ λέγω· «Θὰ πάγω», τοῦ μοιράρχου· «θὰ πάγω κ' ἐλπίζω νὰ μὴ σκοτωθῶ· καὶ τὴν ὑπόληψή μου θὰ τὴν ζητήσω ἀπὸ 'σένα, ὅτι ἐσὺ γένεσαι ὁ αἴτιος νὰ διατιμηθῶ ἀδίκως. Αὐτείνη τὴν ὑπόληψη τὴν βάσταξα ἀπὸ μικροῦθεν κ' ἐσὺ θέλεις νὰ μοῦ τὴν γκρεμίσῃς. Κι' ὅταν λευτερωθῶ, 'σ τοῦ βοϊδιοῦ τὸ κέρατο[3]) μέσα νά εἶσαι, θὰ σὲ βρῶ νὰ πεθάνωμε». Φώναξαν κι' ὅλοι οἱ νοικοκυραῖγοι διὰ τὴν ἀδικία ὁποῦ θὰ μοῦ κάμουν κ' ἔρχεται ὁ μοίραρχος καὶ μοῦ ζητεῖ τὸ «παρντὸν» καὶ μοῦ λέγει ὅλα τὰ τρέχοντα : Ὅτι ὁ Ψύλλας τὸν ἔβγιασε καὶ τὸν Ψύλλα οἱ κεχαγιάδες του Κωλέτης καὶ Μαυροκορδᾶτος, οἱ νεκροθάφτες τῶν ἀγωνιστῶν, ὁποῦ θέλουν νὰ μᾶς διατιμήσουνε ὅλους. Τότε, ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες, σώθηκα μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ.

'Αφοῦ εἶδα ὅτι θέλουν νὰ μᾶς φᾶνε ἐκεῖνοι ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦν, καὶ ἡ δικαιοσύνη τους εἶναι εἰς τὴν τζελατίνα, τότε νὰ μὴν ἀφήσω τόση φαμελιὰ ὁποῦ κρέμεται εἰς τὸν λαιμό μου — ἀπὄξω εἰς τὴς κολῶνες τοῦ 'Ολυμπίου

---

1) Ἡ κατὰ τοῦ Γ. Ψύλλα Γραμματέως ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν διατριβὴ τοῦ Μακρυγιάννη φέρουσα χρονολογίαν 9 Αὐγούστου 1833 (βλ. αὐτὴν ἐν τῷ Δ' τόμῳ) ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 18 τῆς 22ας Αὐγούστου φύλλου τοῦ «Ἡλίου» συνταχθέντος ὑπὸ 'Αλ. Σούτσου. Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη σώζεται τὸ σχέδιον καὶ ἑτέρας διατριβῆς ἀποσταλείσης εἰς τὸν «Χρόνον», συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰω. Φιλήμονος, ἀλλὰ μὴ δημοσιευθείσης.

2) Τὸν μοίραρχον Γεώργιον Βοϊνέσκον, διοικητὴν τῆς μοιραρχίας 'Αττικῆς καὶ Βοιωτίας, τέως ὑποταγματάρχην τοῦ τακτικοῦ σώματος.

3) Ἡ φράσις παροιμιακή.

Διὸς εἶχα ἀπὸ τὴν Αἴγινα ἀγοράσῃ ὀλίγα χωράφια, ὅταν εἰς τὴν Ἀθήνα ἦταν ὁ Κιτάγιας καὶ πνιμένη ἀπὸ Τούρκους. Πῆγα ἐκεῖ ἔξω καὶ πῆρα καὶ πεντέξι ἀργάτες κ' ἔβαλα καὶ κόβαν πλίθες. Καὶ μόφκειασαν κ' ἕνα πρᾶμα σὰν σαμαράκι καὶ φορτωνόμουν πλίθες. Καὶ καθόμουν ἐκεῖ. Κι' ὅποτε ἀπόσταινα ἔκλαιγα βλέποντας τὰ μέρη ἐκεῖνα ὁποῦ πολεμούσαμεν μὲ τόση Τουρκιὰ καὶ πληγωνόμαστε καὶ σκοτωνόμαστε —καὶ 'σ αὐτείνη τὴν γῆς ὁποῦ ζυμώσαμεν μὲ τὸ αἷμα μας θέλουν νὰ μᾶς θάψουν ἀδίκως καὶ παράωρα ὅσοι μᾶς κάναν σίγρι ἀπὸ μακρυά, ὅταν κιντυνεύαμεν. Μᾶς πῆραν τὴν ματοκυλισμένη μας γῆς, τὴν ἀγόρασαν ἀπόνα γρόσι τὸ στρέμμα, καὶ βάλαν ἐμᾶς μὲ τ' ἀλέτρι καὶ τραβοῦμεν τὸ γενὶ καὶ βγάνομεν τῶν συγγενῶν μας τὰ κόκκαλα· καὶ οἱ ἀφεντάδες μας περπατοῦνε μὲ τὴς καρότζες τους, καὶ οἱ ἀγωνισταὶ δὲν ἔχουν οὔτε γουμάρι· καὶ ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ διακονεύουν εἰς τὰ σοκάκια. Ἔφκειασα τὸ σπίτι μου καὶ φύτεψα κι' ἀμπέλι κι' ἄλλα δέντρα κ' ἐργάζομαι ὡς τὸ σουρούπωμα νὰ μὲ γλυτώσῃ ὁ Θεὸς ἀπὸ τοὺς ἐπίβουλους ἀπατεῶνες.

Τότε οἱ πομπιωμένοι μας πολιτικοὶ ἔστειλαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ 'ρέθισαν τοὺς κατοίκους· τοὺς εἶπαν νὰ σηκωθοῦν νὰ χαλέψουν δικιώματα. Ἀνακάτεψαν ἄλλοι τὴν Σπάρτη καὶ πῆγαν ἀναντίον τους τὰ τάματα· καὶ καταφανίστηκαν οἱ Μπαυαρέζοι εἰς τὸν σκοτωμόν. Κι' ὅσους πιάσαν ζωντανοὺς οἱ ντόπιοι τοὺς πουλοῦσαν ἕνα τάλλαρον τὸν ἕναν Μπαυαρέζο. Κι' ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς σκοτώθηκαν ἐκεῖ δίνομεν σύνταξη τῶν φαμελιῶν τους εἰς τὴν Μπαυαρία κι' ἀχώρια πλῆθος δικαιώματα ὁποῦ παίρνουν οἱ Σπαρτιᾶτες. Κι' ἀφανίστη τὸ δυστυχισμένο ταμεῖον· πήραμεν δάνεια καὶ θὰ σωθοῦνε εἰς αὐτά. Ἔστειλε κι' ὁ Κωλέτης τοὺς συντρόφους του ἀναντίον εἰς τοὺς Πελοποννησίους, ὁποῦ τοὺς βαῖναν νὰ κάμουν τὸ κίνημα καὶ ὕστερα στέλναν καὶ τοὺς σκότωναν καὶ τοὺς γύμνωναν· καὶ χάθηκαν τόσοι ἀγωνισταὶ ἀδίκως καὶ παραλόγως· καὶ χήρεψαν γυναῖκες διὰ τὸ χατίρι αὐτεινῶν. Κι' ὅσους δὲν σκότωσαν εἰς τὸν πόλεμον τοὺς σκοτώνουν 'σ τὴν τζελατίνα μὲ τοὺς προκομμένους τους κριτάς, ὁποῦ 'νεργοῦνε τοὺς νόμους καθὼς θέλουν. Τὸν Γρίβα τὸν φυλάκωσαν διὰ τὸν σκοτωμὸν τοῦ Πράσινου καὶ βάλθηκαν ὅλοι οἱ φίλοι του καὶ συντρόφοι του, ὁ Κωλέτης καὶ ἡ γενεά, καὶ τὸν ἔβγαλαν. Κι' ὅταν φυλάκωσαν τοὺς ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς τὸν ξαναφυλάκωσαν ὀπίσου.

Διόρισαν καὶ τὴν 'πιτροπὴ νὰ δικιώσῃ τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ νὰ τοὺς βαθμολογήσῃ. Ἦταν φίλοι οἱ περισσότεροι τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Κωλέτη καὶ βαθμολογοῦσαν πολλοὺς φίλους τους μὲ χωρὶς δικαιώματα. Καὶ γεννήθηκαν πλῆθος παράπονα διὰ τὴν ἀδικία ὁποῦ κάμαν εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς πολλούς. Τότε ἔβγαλαν καὶ τοὺς Ρουμελιῶτες ὁπλαρχηγοὺς ἀπὸ τὴν χάψη· τοὺς βαθμολόγησαν συνταματάρχηδες· καὶ τοὺς κρέμασαν κι' ἀπόνα σταυρὸ

καὶ γκεζεροῦν εἰς τὰ σοκάκια τοῦ 'Αναπλιοῦ καὶ καμαρώνουν. Καὶ δὲν γύρευαν, ἂν ἦταν ἄνθρωποι μὲ χαραχτῆρα, 'κανοποίηση ἀπὸ τοὺς αἴτιους, ὁποῦ τοὺς εἶχαν τόσον καιρὸ χαψωμένους [1]).

Εἰς τὰ 1834 τὰ ἔβγα 'Αγούστου ἦρθε ὁ βασιλέας εἰς 'Αθήνα. Ἤθελε νὰ πάγῃ εἰς τὴν περιοδεία τῆς Ρούμελης καὶ μοῦ εἶπε νὰ πάγω κ' ἐγὼ μαζί του. Εἶχε καὶ τὸν Τζαβέλα, Βάσιον καὶ Μαμούρη. Πήγαμεν παντοῦ εἰς τὴν 'Ανατολικὴ Ἑλλάδα ὡς τὰ 'ροθέσια τῆς Λαμίας. Τὸν δέχτηκαν ὅλοι οἱ κάτοικοι μὲ μεγάλη ἐπίδειξιν. Γυρίσαμεν πίσου ἐδῶ τέλη Σεπτεβρίου. Μοῦ εἶπαν οἱ ἀξιωματικοὶ νὰ τοὺς κάμω ἕνα τραπέζι εἰς τὸ σπίτι μου νὰ φᾶνε. Πῆγα εἰς τὴν Μεγαλειότη του νὰ πάρω τὴν ἄδεια. Λέγει ἡ Μεγαλειότη του· «Θέλω νἀρθῶ κ' ἐγὼ εἰς τὸ σπίτι σου νὰ φάγω». Τοῦ εἶπα ὅτ' εἶναι δικόν του καὶ εἶναι μεγάλη ἡ τιμὴ ὁποῦ θὰ λάβω. Ὅτι δὲν εἶχε πάγῃ σὲ κανέναν νὰ φάγῃ ψωμὶ ἔξω ἀπὸ ἐκεῖ ὁποῦ διάβαινε, ὁποῦ τοῦ ἑτοίμαζαν κονάκι οἱ κάτοικοι. Τότε τὸν πῆρα εἰς τὸ σπίτι μου καὶ μὲ τὸ φτωχικόν μου ἔμεινε εὐχαριστημένος [2]). Τότε οἱ φίλοι τῆς κακίας δὲν εἶχαν μάτια νὰ μὲ ἰδοῦνε κι' ὅλο μὲ κακολαλοῦσαν διὰ νὰ μὴν προβοδέψω καὶ πλησιάσω μαζί του καὶ μάθῃ τὴν ἀλήθεια· κι' αὐτὸ

---

1) 'Εν τῷ ὑπ' ἀριθ. 2 τῆς 23ης 'Ιανουαρίου 1835 φύλλῳ τῆς «'Εφημ τῆς Κυβερν». ἐδημοσιεύθη διαταγὴ τοῦ στρατοῦ δι' ἧς ἐγίνοντο πολλοὶ προβιβασμοί, παρασημοφορίαι κλπ., διωρίζοντο δὲ συνταγματάρχαι τῆς ἐθνοφυλακῆς οἱ Κίτσος Τζαβέλας, Ν. Κριεζώτης, Παναγ. Γιατράκος, Θεόδ. Γρίβας, Βασ. Πετμεζᾶς καὶ Γεώργιος Τσόγγας, ἀντισυνταγματάρχαι δὲ οἱ Μακρυγιάννης, «οὗτος μὲ χαρακτῆρα συνταγματάρχου», Ἰω. Μαμούρης, Γ. Δυοβουνιώτης, Ἰω. Ρούκης, Σπ. Μήλιος, Διαμάντης Ζέρβας, Χριστ. Χατζῆ Πέτρου, Γεώργ. Κίτσου, Ἰω. Στράτος, Γιαννάκος Στάικος, Δημ. Εὐμορφόπουλος (διορθ. Διονύσιος), Στάθης Κατσικογιάννης κλπ. Τῷ Μακρυγιάννῃ εἶχεν ἀπονεμηθῇ πρότερον ὁ χρυσοῦς Σταυρὸς τῶν 'Ιπποτῶν, οὗτινος τὸ δίπλωμα, φέρον χρονολογίαν 20 Μαΐου 1834, εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ δημοσίευσις τῆς παρασημοφορίας ταύτης ἐγένετο μετὰ τῶν ἄλλων ὁμοίων ἐν τῇ αὐτῇ διαταγῇ. Τὸ δίπλωμα τοῦ διορισμοῦ τοῦ Μακρυγιάννη ὡς ἐπιτίμου συνταγματάρχου δὲν εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ.

2) Ἡ πρώτη αὕτη ἐν Ἑλλάδι περιήγησις τοῦ βασιλέως Ὄθωνος ἐμελετᾶτο πρὸ πολλοῦ, ὡς γράφει ὁ Λουδ. Ρὸς ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, τῷ περιγράφοντι τὰ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ταξείδια τῶν βασιλέων Ὄθωνος καὶ Ἀμαλίας (Ludwig Ross: «Wanderungen in Griechenland im Gefolge des Königs Otto und der Königinn Amalie etc. Halle 1851»). Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη ὑπάρχει διαταγὴ τῆς ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματείας πρὸς αὐτὸν φέρουσα χρονολογίαν 7 Μαΐου 1833, παραγγέλλουσα δὲ τῷ Μακρυγιάννῃ νὰ προηγηθῇ τοῦ Βασιλέως, μέλλοντος νὰ ἀναχωρήσῃ τάχιστα ἐκ Ναυπλίου, καὶ νὰ ἑτοιμάσῃ καθ' ὁδὸν τὰ ἀναγκαῖα καταλύματα ἐν Κορίνθῳ, Μεγάροις κλπ. μέχρις Ἀθηνῶν.

Τῆς βασιλικῆς ἀκολουθίας μετεῖχον, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη μνημονευομένων τριῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ Βαυαροὶ Brandt ἀντισυνταγματάρχης, ὁ αὐλάρχης Baron Voigt von Hunoltstein, ὁ ἰατρὸς Rôser, ὁ εἰσηγητὴς τοῦ Ἀνακτοβουλίου Lehmaier, οἱ διαγγελεῖς Μπότσαρης καὶ Καρπούνης, ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Würzburg καὶ ὁ καθηγητὴς Ross. Ὁ Βασιλεὺς ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου, διατρίψας δ' ἐν τῇ πόλει δύο μόνον ἡμέρας ἀπῆλθεν εἰς Ναύπλιον. Τοῦ προσενεχθέντος τῷ Βασιλεῖ ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη γεύματος μνημονεύει καὶ ὁ Ρὸς (ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 112).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοὺς θανάτωνε. Ὅτι εἰς τὴν περιοδεία τοῦ εἶπα καμπόσες ἀλήθειες κ' ἔμεινε εὐκαριστημένος καὶ παρουσίᾳ σὲ ὅλους αὐτὸ τὸ μολόγησε ὁ Βασιλέας, ὅτ' εἶναι πολὺ εὐκαριστημένος. Ἐμαθαν αὐτὸ καὶ τὸ τραπέζι—τότε ἔπρεπε ὅλοι νὰ καταγίνωνται νὰ μὲ κακοσυσταίνουν.

Τὸν Νοέβριον μῆνα τὰ 1834 ἀποφάσισε ἡ Κυβέρνηση νἀρθῇ εἰς Ἀθήνα κ' ἔστειλε τὸν Κωλέτη γραμματέα τοῦ Ἐσωτερκοῦ νὰ κάμῃ τὰ καταστήματα[1]). Ἔκαμεν καμπόσες ἡμέρες ἐδῶ· δὲν πῆγα νὰ τὸν χαιρετήτω, ὅτι μὲ κρυφοδάγκωνε. Μίαν ἡμέρα πῆγα. Μοῦ λέγει· «Ἐγὼ τόσον καιρὸ ἐδῶ, τώρα ἦρθες νὰ μὲ ἰδῇς;—Δὲν τὸ θεώρησα ὡς ἀναγκαῖον χρέος μου. Τώρα ἦρθα, κι' ἂν δὲν σοῦ ἀρέσῃ φέγω καὶ δὲν ματάρχομαι.—Μοῦ λέγει, πολλοὶ φίλοι μου μοῦ λένε· «Διατὶ εἶναι γγισμένος ὁ Μακρυγιάννης μ' ἐσένα;» Τοὺς λέγω (μοῦ λέγει)· «Δὲν ξέρω τίποτα».—Τοῦ λέγω, ἀνόητοι ἄνθρωποι σοῦ λένε τοιοῦτα καὶ τὰ πιστεύεις; Πῶς μπορεῖ ἕνας σουλντάτος νὰ πιαστῇ μὲ βασιλικὸν ὑπουργόν; Δὲν εἶναι αὐτό, τοῦ λέγω, ὁποῦ δὲν ἔρχομαι. Ἦταν ἕνα παλάτι χαλασμένο καὶ τὸ γκρεμίσαμεν ἀπὸ θεμελιοῦθεν καὶ τὸ φκειάσαμεν νὰ καθίσουμεν ὅλοι μέσα. Βάλαμεν εἰς τὴς πόρτες ἐγγλέζικες κλειδωνιὲς καὶ σοῦ δώσαμεν τὰ κλειδιὰ ἐσένα διὰ νὰ βαίνῃς ἐκείνους ὁποῦ κοπιάσαν κ' ἔφκειασαν τὸ σπίτι αὐτό, ὁποῦ βαστᾷς τὰ κλειδιὰ τοῦ λόγου σου διὰ νὰ μὴν μπαίνῃ ὅποιος θέλῃ· διὰ 'κεῖνο σοῦ δώσαμεν ἐσένα τὰ κλειδιά. Τοῦ λόγου σου ἀνοιγοκλείνοντας διὰ τὸ νιτερέσιον μόνον τὸ δικόν σου κι' ὄχι τοῦ σπιτιοῦ, χάλασες αὐτὲς τὴς παλιοκλειδωνιὲς κ' ἔβαλες εἰς τὸ σπίτι κλειδωνιὲς τεφαρίκια Εὐρωπαίγικα καὶ τὴς παλιοκλειδωνιὲς τὴς πέταξες εἰς τὰ σκοῦπρα (εἰς τὴς χάψες), ἐκεῖ ὁποῦ νὰ μὴν ἀνεμείνῃ τζίτα γερὴ καὶ χρήσιμη. Θυμήσου, κύριε Κωλέτη, αὐτὸ τὸ σπίτι εἶπε ὁ Θεὸς νὰ χτιστῇ καὶ θέλει ἐκείνους ὁποῦ ἀγωνίστηκαν κ' ἔγινε—θἀρθῇ καιρὸς νὰ ψάξῃς ἐσὺ κ' οἱ συντρόφοι σου δι' αὐτὲς τὴς κλειδωνιὲς τὴς σάπιες καὶ νὰ μὴν εὑρῆτε καμμίνια· ἐσεῖς τότε θὰ βαρέσετε τὸ κεφάλι σας· τώρα εἶναι πολλὰ ἥσυχον. — Μοῦ λέγει, τ' εἶναι αὐτὰ ὁποῦ μοῦ λές; Θἀρθῶ εἰς τὸ σπίτι σου νὰ μιλήσωμεν. — Νὰ μὴν ἔρθῃς καὶ δὲν χωρᾷς· καὶ νἀρθῇς, θὰ μοῦ εἰπῇς νὰ βγῶ ἀπὸ τὸ παλεθύρι. Ὅμως ἐγὼ ἔχω σκάλα φκειασμένη, δὲν ματατζακίζομαι. Καὶ εἴδαμεν τὴν 'λικρίνειάν σας ὁλουνῶν. Καὶ κάμετε τὸ χερότερον, ὅ,τι σᾶς περάσῃ. Ἐγὼ τώρα προσκυνῶ Θεόν, πατρίδα καὶ Βασιλέα. Ἔχω σέβας εἰς τὴν Κυβέρνησιν κι' Ἀντιβασιλεία ὅσο νὰ ἡλικιωθῇ καὶ νὰ κυβερνήσῃ ὁ Βασιλέας».

Τότε ἔβαλε τοὺς φίλους του Κριτζώτη, Ροζοῦ (;) κι' ἄλλους νὰ φιλιωθοῦ-

---

1) Τὸ «περὶ μεταθέσεως τῆς Βασιλικῆς Καθέδρας εἰς Ἀθήνας» διάταγμα ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐφημ. τῆς Κυβερν.» τὴν 28ην Σεπτεμβρίου 1834, πολλαὶ δὲ τῶν ἀρχῶν ἤρξαντο μεταβαίνουσαι εἰς Ἀθήνας πρὸ τοῦ τέλους Νοεμβρίου (βλ. Α. Ρ. Ραγκαβῆ «Ἀπομνημ.» τόμ. Β', σελ. 5).

μεν. Τοὺς εἶπα· «Δὲν θέλω φιλίαν μ' αὐτούς. Ὅταν εἶμαι ὀχτρός, φυλάγομαι καὶ μὲ τὴν φιλίαν μὲ τρῶνε». Ἀπολπίστη ἀπὸ 'μένα. Εἶχε τὸν Κλεομένη φερμένον διοικητὴ ἐδῶ· τὸν ἔβαλε νὰ τοῦ κάμῃ παρτίδο εἰς τὴν Ἀθήνα. Διάλυσαν τὰ μοναστήρια· συνφώνησαν μὲ τοὺς Μπαυαρέζους καὶ πούλαγαν τὰ δισκοπότηρα κι' ὅλα τὰ γερὰ εἰς τὸ παζάρι· καὶ τὰ ζωντανὰ διὰ δίχως τίποτα. Παῖρναν οἱ τοιοῦτοι· πῆρε κι' ὁ Κλεομένης μ' ἄλλους τὰ ζωντανὰ τῶν μαναστηργιῶν καὶ τἄφερε ἐδῶ. Κ' ἔκαμαν καὶ τὰ μούλκια λιβάδια καὶ τὰ βόσκαγαν. Τότε πιαστήκαμεν καὶ γενήκαμεν κομμάτια. Μὲ διόρισαν 'πίτροπόν τους ὅλοι οἱ νοικοκυραῖγοι καὶ τρομάξαμεν νὰ λευτερωθοῦμεν ἀπὸ τὰ μαναστηριακὰ τὰ ζωντανά, ὁποῦ κάμαν λάφυρα ὅλοι αὐτεῖνοι τὰ μούλκια. Ἀφάνισαν ὅλως διόλου τὰ μοναστήρια καὶ οἱ καϊμένοι οἱ καλογέροι, ὁποῦ ἀφανίστηκαν εἰς τὸν ἀγῶνα, πεθαίνουν τῆς πείνας μέσα τοὺς δρόμους, ὁποῦ αὐτὰ τὰ μοναστήρια ἦταν τὰ πρῶτα προπύργια τῆς ἀπανάστασής μας. Ὅτι ἐκεῖ ἦταν καὶ οἱ τζερπιχανέδες μας κι' ὅλα τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου· ὅτ' ἦταν παράμερον καὶ μυστήριον ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Καὶ θυσιάσαν οἱ καϊμένοι οἱ καλογέροι· καὶ σκοτώθηκαν οἱ περισσότεροι εἰς τὸν ἀγῶνα. Καὶ οἱ Μπαυαρέζοι παντήχαιναν ὅτ' εἶναι οἱ Καπουτζῖνοι τῆς Εὐρώπης, δὲν ἤξεραν ὅτ' εἶναι σεμνοὶ κι' ἀγαθοὶ ἄνθρωποι καὶ μὲ τὰ ἔργα τῶν χεριῶν τους ἀπόχτησαν αὐτά, ἀγωνίζοντας καὶ δουλεύοντας τόσους αἰῶνες· καὶ ζοῦσαν μαζί τους τόσοι φτωχοὶ κ' ἔτρωγαν ψωμί. Καὶ οἱ ἀναθεματισμένοι τῆς πατρίδας πολιτικοί μας καὶ οἱ διαφταρμένοι ἀρχιγερεῖς κι' ὁ τουρκοπιασμένος Κωσταντινοπολίτης Κωστάκης Σκινᾶς [1]) συνφώνησαν μὲ τοὺς Μπαυαρέζους καὶ χάλασαν καὶ ρήμαξαν ὅλους τοὺς ναοὺς τῶν μοναστηριῶν [2]).

Ὁ Κωλέτης, συνειθισμένος ἀπὸ τ' Ἀνάπλι — ἤθελε τὴν Κυβέρνηση ἐκεῖ, ὅτι ἔκαμεν τόσα σπίτια κι' ἀργαστήρια σὲ ἀλλουνοῦ ὄνομα κι' αὐτὸς ἔπαιρνε τὰ νοίκια καὶ παίρνει ἀπὸ αὐτά· δι' αὐτὸ εἶχε νιτερέσιον πρῶτο· καὶ ὕστερα, στενὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἔκανε τὴς φατρίες του ὅπως ἤθελε· εὐτὺς σύναζε τοὺς ὀπαδούς του καὶ φοβέριζε τὸ ἔθνος καὶ τὴν Κυβέρνηση μὲ τοὺς παντίδους τοὺς συντρόφους του, πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς— ἐδῶ ὁποὖρθε, ἡ Ἀ-

1) Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κλπ.

2) Ἡ διάλυσις τῶν μοναστηρίων παρήγαγε πανταχοῦ βαθυτάτην δυσαρέσκειαν. Βλ. Μένδελ. τόμ. Β', σελ. 649 καὶ Κρέμου τόμ. Β', α', σελ. 1027. «. . . Ἐρωτήσετε τὰ δημοπρατήρια τῶν Ἐπαρχιῶν . . . Τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας ζώντων καὶ ἀποθαμένων χριστιανῶν ἐπωλήθηκαν ὡς λάφυρα πολέμου. . . Θεῖα εἰκονίσματα! τί χειρότερο ἠθέλατε πάθη, ἂν σᾶς αἰχμαλώτιζε πειρατὴς Ἀφρικανὸς τοῦ Μεσογείου!» (σελ. 94 τοῦ ἀνωνύμου φυλλαδίου «Ἁπλῆ γλῶσσα», ἐκδοθέντος ὑπὸ Γ. Τερτσέτη τῷ 1847). Παράβ. καὶ σελ. 28 τοῦ φυλλαδίου «Πνευματικὴ τράπεζα, ἢ τὰ εὑρεθέντα ἐκκλησιαστικὰ καὶ λοιπὰ συγγράμματα τοῦ διδασκάλου ἱερομονάχου Γερ. Παππαδοπούλου ἱδρυτοῦ τῆς ἐν Καλάμαις ἱερᾶς τῶν Γυναικῶν Μονῆς κλπ. Ἀθῆναι 1897» καὶ Ν. Μαυρομμάτη «Εὐβοϊκὰ» σελ. 19. Ὁ δὲ Π. Σούτζος ἐν

θήνα ἐκτεταμένη, οἱ Ἀθηναῖοι θέλουν ἡσυχία, ἄλλος θὰ πάγῃ εἰς τ' ἀμπέλι του, ἄλλος 'σ τὸ χωράφι του, καὶ δὲν τηρᾶνε συντροφιὲς κάλπικες, τηρᾶνε τὴν δουλειά τους κι' ὄχι μπιλλιάρδους καὶ καφφενέδες· τότε ὁ Κωλέτης ἐπιφόρτισε τὸν Κλεομένη του νὰ τοῦ κάμῃ παρτίδο. Συνφώνησαν μυστικοὺς συντρόφους τὸν Ζαχαρίτζα καὶ τὸν Βλάχον, παλιὰ συντροφιά, ὁποῦ κυβέρνησαν μαζὶ μὲ τὸν Γκούρα τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν ἔσπειραν ἁλάτι, καὶ δένουν αὐτεῖνοι οἱ τέσσεροι κοντρᾶτα καὶ παίρνουν τὰ τρόφιμα τῆς πόλεως καὶ τὸ ψωμὶ διὰ νὰ βρίσκωνται. Ἔδωσε ὁ Γραμματέας τοῦ Ἐσωτερκοῦ τῶν τέσσερων συντρόφων, Κωλέτη κι' ἀλλουνῶν, πενῆντα πέντε χιλιάδες δραχμὲς νὰ βρισκεται κρέας καὶ ψωμὶ εἰς τὴν πιάτζα. Πρὶν πάρουν τὲς 55 χιλιάδες εἶχε ἑξῆντα λεπτὰ τὸ κρέας· τότε τὄκαμαν μίαν δραχμὴ καὶ ψόφιον. Τὸ ἴδιον καὶ τὸ ψωμὶ καὶ τ' ἄλλα. Τότε βούγησε ὅλος ὁ κόσμος δι' αὐτὸ καὶ πῆγαν εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὸ ψωμὶ καὶ τὸ κρέας. Καὶ κατηγόραγαν τοὺς Ἀθηναίους [1]).

Ἦταν καὶ εἰς τὸν Περαιᾶ 'σ τὴν ἄκρη εἰς τὴν θάλασσαν κι' ὁλόγυρα 'διοχτησίες· πῆγε ὁ κύριος Κωλέτης καὶ τὴ μέρασε τῶν συντρόφωνέ του μυστικά· κι' ὅποιος 'διοχτήτης εἶχε δέκα στρέμματα, τοῦ ἄφιναν μόνον τρακόσες πῆχες, ἕνα πέφτο τοῦ στρεμμάτου, καὶ τ' ἄλλα τὰ μέραζε ὁ κύριος Κωλέτης—τὴν 'διοχτησίαν τῶν ἀνθρώπων τὴν μέραζε τῶν φίλωνέ του διὰ νὰ χτιστῇ ὁ τόπος. Καὶ δὲν τὰ προκήρυχνε σὲ ὅλο τὸ κράτος, νὰ βάλῃ καὶ μίαν προθεσμίαν, ἀλλὰ τὰ μέρασε μὲ τοὺς φίλους του· καὶ πῆραν τὲς καλύτερες θέσες· καὶ τότε ὁποῦ μαθεύτηκε, οἱ ἄλλοι λάβαιναν τὰ βουνά. Τότε, ὅτι κάνει δούλεψη ἡ συντροφιὰ

τῇ «Κιθάρᾳ» αὐτοῦ (ἔκδ. α'. τοῦ 1835) ὡς ἐξῆς περιγράφει τὴν ἐπίσκεψιν διαλελυμένου μοναστηρίου (σελ. 31 ἐν τῷ ποιήματι «τὸ Μοναστήριον»):

Εἰς τὸν ναόν σου σήμερον τὸ πένθος βασιλεύει·
Αἱ ἅγιαι εἰκόνες σου, τὰ ἱερά σου σκεύη
Κ' οἱ κρυσταλλώδεις λύχνοι σου ἡρπάγησαν ἀθρόοι,
Καὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν ἐκάλυψεν ἡ χλόη.

Τὸν ζευγολάτην μοναχὸν τοῦ ὄρθρου του ἡ ὥρα
Μετὰ σημάντρου δὲν καλεῖ στὸ ἄροτρόν του τώρα.
Τὸ ζεῦγός του τ' ἀροτρικὸν βιαίως διελύθη
Καὶ χεῖρας εὐεργέτιδας τὸ ἔθνος ἐστερήθη.

Ὦ βιαιότης ἀσεβής! ὦ ἱεροσυλία!
Γυμνώθησαν οἱ νάθρηκες, οἱ θόλοι, τὰ κελλία,
Καὶ εἰς τῆς Μεταλήψεως τὴν ἀργυρᾶν φιάλην
Μεθᾷ ὁ κλέπτης ἔφορος μ' ἀναίδειαν μεγάλην.

Περὶ τῶν μοναστηριακῶν καταχρήσεων βλ. «Ἀθηνᾶν» ἀριθ. 263 καὶ 277 τοῦ 1835.

1) Περὶ τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν τροφίμων ἐν Ἀθήναις βλ. «Ἀθηνᾶς» φύλλα τῆς 1ης καὶ 5ης Δεκεμβρίου 1834.

τοῦ Κωλέτη Κλεομένης, Ζαχαρίτζας καὶ Βλάχος καὶ θὰ γένουν πρῶτοι κτίτορες, λέγει ὁ Κωλέτης εἰς τοὺς 'Αντιβασιλεῖς νὰ δώσουνε αὐτῆς τῆς συντροφιᾶς ἑκατὸν ὀγδοῆντα χιλιάδες δραχμὲς νὰ χτίσουνε, βραβεῖον πρῶτο. Τοὺς ἔδωσε κι' ἀπὸ τριάντα ἕξι ἀργαστηρότοπους 'σ τὴν πρώτη φάτζα, τῆς συντροφιᾶς ἑκατὸν ὀχτὼ ἀργαστήρια, καὶ εἰς τὸ μυστικὸν νάχῃ τὰ μισὰ ὁ 'νεργητής, ἀργαστήρια πενῆντα τέσσαρα. Κλεισμένα τὰ μάτια, ἐκείνη ἡ θέση νοικιάζεται ἑκατὸ δραχμὲς τὸ μῆνα κάθε ἀργαστῆρι. Μαθαίνοντας αὐτὰ ὅλα καὶ τὸ μυστικὸν διάταμα ὁποῦ τὰ μέραζε κρυφίως εἰς τοὺς συντρόφους του, βάνω καὶ φκειάνω μίαν ἀναφορὰ καὶ τὴν ὑπογράφουν ὅλοι οἱ νοικοκυραῖγοι· καὶ λέγαμεν αὐτὸ καὶ διὰ τὰ τρόφιμα· καὶ διατὶ νὰ κατηγοριῶνται οἱ 'Αθηναῖοι ὅτι κάνουν πραμάτεια τοὺς ἀνθρώπους· κι' αὐτεῖνοι ὁποῦ κάνουν αὐτὰ εἶναι παλιοὶ συντρόφοι. Τότε μαθαίνει τὴν ἀναφορὰ ὁ Κωλέτης, στέλνει καὶ μὲ φοβερίζει νὰ σηκώσω τὴν ὑπογραφή μου καὶ νὰ τραβήσω χέρι καὶ νὰ ξεκληστῇ ἡ ἀναφορά, ὅτι γένεται συνήθεια νὰ γράφουν οἱ πολῖτες εἰς τὴν Κυβέρνηση· καὶ γένεται κακὴ συνήθεια· κι' ἂν δὲν σηκώσω τὴν ὑπογραφή μου, θὰ μὲ στείλῃ εἰς τὸ Μποῦρτζι. Τοῦ ἀποκρίθηκα θὰ διπλώσω τὴν ὑπογραφή μου καὶ θὰ τὴν πάρω μόνος μου τὴν ἀναφορὰ νὰ τὴν πάγω εἰς τὸν 'Αρμασμπέρη· κι' ὅ,τι 'μπορέσῃ κουσοῦρι νὰ μὴν κάμῃ. Τὴν πῆρα καὶ τὴν πῆγα τὴν ἀναφορὰ μ' ἄλλους δυὸ πολῖτες· καὶ μιλήσαμεν καὶ ρήμαξαν τὰ σκέδια τους. Καὶ μοναχὰ οἱ συντρόφοι του, ὁποῦ νέργαγε κρυφὰ καὶ γράφονταν, ἐκεῖνοι ὠφελήθηκαν[1]).

Τότε ἄρχισε νὰ κάμῃ καὶ τὶς ἐκλογὲς τῶ δημάρχω σὲ ὅλο τὸ κράτος. 'Αγροικηθήκαμεν παντοῦ καὶ δὲν ἔλαβε καμμίαν ἐκλογὴ μὲ τὸ πνεῦμα του· μάλιστα ἀπὸ τὴν Τῆνο καὶ Σάλωνα μ' εἶχαν κάμῃ 'πίτροπόν τους. Ἄρχισε καὶ εἰς τὴν 'Αθήνα· ἐπιστήριζε τὸν Ζαχαρίτζα καὶ τοὺς Βλαχαίγους. Ψηφοφόρησαν ὀχτακόσοι· καὶ πῆραν αὐτεῖνοι ἀπὸ ἑκατὸν πενῆντα ψήφους, καὶ τὸ μέρος ὁποῦχα ἐγὼ μὲ τοὺς νοικοκυραίγους πήραμεν ὅλους τοὺς ἄλλους. Βάλαμεν τὸν 'Ανάργυρον δήμαρχον, τὸν Καλλεφουρνᾶ πρόεδρον κ' ἐμεῖς σύνβουλοι [2]).

---

1) Περὶ τοῦ ἐποικισμοῦ τοῦ Πειραιῶς παράβ. τὰ διατάγματα τῆς 2 Δεκεμβρίου 1834, 24 Ἰανουαρίου καὶ 13 Μαρτίου 1835 («Ἐφημ. Κυβερν.» τόμ. τοῦ 1835 σελ. 6, 42 καὶ 62).

2) Αἱ δημοτικαὶ ἐκλογαὶ ἐγένοντο κατὰ Μάρτιον τοῦ 1835. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς βλ. τὸ διάταγμα τῆς 8ης Ἰουνίου 1834 «περὶ ὁδηγιῶν τῶν δημαιρεσιῶν» ἐν «Ἐφημ. τῆς Κυβερν.» ἀριθ. 26 τῆς 25ης Ἰουλίου 1834. Ὁ Μακρυγιάννης ἐξελέχθη δημοτικὸς σύμβουλος διὰ ψήφων 539 ἀπέναντι ἀγνώστου ἀκριβῶς ἀριθμοῦ ψηφοφορησάντων. Βλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ ἔγγραφον ὑπὸ χρονολογίαν 22 Μαρτίου 1885. Ἐν τῷ «Σωτῆρι» τῆς 3ης Μαρτίου ἀναγινώσκεται· ἡ ἑξῆς ἐπιστολὴ ἀνωνύμου γράφοντος ἐξ 'Αθηνῶν· «Ἐκτὸς τῶν συναγωνιστῶν μας Φαναριωτῶν, ὅλοι οἱ λοιποὶ καταγίνονται ἐνταῦθα νὰ πιάσουν τὰς θέσεις τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ τὴν καθέδραν τοῦ Δημάρχου. Σκοπὸς τῆς γενεᾶς ταύτης εἶναι νὰ προετοι-

Ὅταν ἤρθε ἡ Κυβέρνηση ἐδῶ, ἤρθαν καὶ πολλοὶ ἀγωνισταὶ πεθαμένοι τῆς πείνας καὶ καταξοχὴ ἀξιωματικοί. Εἶδαν ὁποῦ ἔφκειασα αὐτὸ τὸ σπίτι, ἔλπιζαν ὅτι μοῦδωσε κανένας πλούτη, ἄρχισαν καὶ μοῦ γύρευαν ἄλλος εἴκοσι τάλλαρα, ἄλλος δέκα κι' ἄλλος ἀπάνου κι' ἄλλος κάτου. Τέλος πάντων κ' ἐγὼ καταχρεωνόμουν καὶ τοὺς ἀνθρώπους δὲν μποροῦσα νὰ τοὺς εὐκαριστήσω σὲ ὅλη τὴν αἴτησίν τους· τοὺς ἔδινα ὅ,τι μποροῦσα κι' ἀντὶς νὰ τοὺς ἔχω φίλους, τοὺς ἔπιανα ὀχτρούς. Εἶχα κ' ἕνα μῆνα ὁποῦ ἄρχισα νὰ παίρνω μιστὸν τοῦ βαθμοῦ μου, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι· ἔπαιρνα τρακόσες ἑξῆντα δραχμές. Εἶδα αὐτό, καὶ πέθαιναν καὶ οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰ παλιοκλήσια, ὁπλαρχηγοὶ κι' ἄλλοι, κι' ἀπὸ τὴν πεῖνα κι' ἀπὸ τὸ κρύον, τότε στοχάστηκα: Οἱ ἀγωνισταὶ νὰ πεθαίνουν τῆς πείνας, κ' ἐμεῖς νὰ πλερωνώμαστε ὀλίγοι ἄνθρωποι; Ἐμεῖς οἱ ὀλίγοι φέραμεν τὴν λευτεριά; Νὰ κόψωμεν κ' ἐμεῖς τὸν μιστόν μας, εἴτε νὰ πάρουν καὶ οἱ ἀδελφοί μας συναγωνισταί! Εἶδὲ ξίκι νὰ γένῃ καὶ 'σ ἐμᾶς! Τότε φκειάνω μίαν ἀναφορὰ καὶ λέγω· «Ἐπειδήτις ὅσοι ἀγωνίστηκαν πεθαίνουν ἀπὸ τὴν πεῖνα καὶ τὴν ταλαιπωρίαν, καθὼς καὶ χῆρες τῶν σκοτωμένων καὶ παιδιά τους, τὸν μιστὸν ὁποῦ μοῦ δίνετε διατάξετε νὰ μοῦ κοπῇ ὅλος καὶ νὰ τὸν δίνετε εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ χῆρες κι' ἀρφανὰ τῶν σκοτωμένων. Κ' ἐγώ, ἐπειδήτις καὶ χρωστῶ ξένα χρήματα κ' ἔχω καὶ φαμελιὰ μεγάλη, διατάξετε νὰ μοῦ δοθῇ τὸ μικρὸν δῶρον ὁποῦ ἀποφάσισαν ὅλες οἱ Κυβέρνησες ὅταν πληγώθηκα εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ, ὁποῦ εἶναι ὡς ἑκατὸν ἑξῆντα πέντε δραχμές, νὰ ζήσω κ' ἐγὼ μὲ τὴν φαμελιά μου ὅσο ἡ Κυβέρνηση νὰ δικιώσῃ ὅλους τοὺς ἀγωνιστάς, καὶ μεράστε τους τὸν μιστόν μου τῶν δυστυχισμένων ἀγωνιστῶν». Ἔδωσα τὴν ἀναφορά μου εἰς τὴν 'Αντιβασιλεία καὶ τὄβαλα καὶ εἰς τὸν τύπον νὰ παρακινηθοῦν κι' ἄλλοι[1]).

Τότε πάγει ὁ Κωλέτης καὶ λέγει τῆς 'Αντιβασιλείας· «Αὐτὸς ὁποὺκαμεν αὐτὸ μαζώνει ὅλους τοὺς ἀδικημένους καὶ θὰ κάμῃ ἀπανάστασιν»—κι' ἂν μοὖρθε παρόμοια ἰδέα, νάχω τὴν κατάρα τῆς πατρίδος! Καὶ δίνει γνώμη νὰ μὲ πιάσουν νὰ μὲ στείλουν εἰς τὸ Παλαμῆδι νὰ μὲ φυλακώσουνε. Ἔρχεται ὁ διοικητὴς ὁ 'Αξιώτης, ὁ φρούραρχος, ὁ γκενεράλ Πίζας μ' ἀνακρένουν πῶς

μασθῇ διὰ τὰ Ὑπουργεῖα καὶ διὰ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας. Ὁ Κύριος Ἠπίτης εἶναι ἐπὶ κεφαλῆς τούτων. Ὁ Βασιλεύς μας ἐπιθυμεῖ τὸ πᾶν διὰ τοὺς ἀγωνισθέντας Ἕλληνας καὶ δείγματα μεγάλα τῶν εὐγενῶν τούτων αἰσθημάτων του μᾶς δίδει καθ' ἡμέραν». Παράδ. τῆς αὐτῆς ἐφημερ. ἀριθ. 17 καὶ «Ἐθνικῆς» ἀριθ. 41. Ὁ ἐκλεχθεὶς δήμαρχος ἦτο ὁ 'Ανάργυρος Πετράκης, ὁ δὲ πρόεδρος ὁ Δημήτριος Καλλιφορνᾶς.

1) Ἡ πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματείαν ἀναφορὰ τοῦ Μακρυγιάννη ἔφερε χρονολογίαν 15 Δεκεμβρίου 1834, μετ' αὐτὴν δὲ ὑπεβλήθη ἡ ἑτέρα (ὑπὸ χρονολογίαν 28 Δεκεμβρίου βλ. τόμ. Α'). Ἡ ἐπὶ τῶν Στρατ. Γραμματεία ἀπήντησεν ἀρνηθεῖσα τὴν πρότασιν τοῦ Μακρυγιάννη (βλ. ἐν τόμ. Α' τὴν ἀπάντησιν αὐτῆς φέρουσαν χρονολογίαν 16 Ἰανουαρίου 1835).

τὄκαμα αὐτὸ καὶ ποιὸς μὲ διάταξε. Τοὺς λέγω κ' ἐγώ· «Τὸ κεφάλι μου μὲ διάταξε, ὅταν ἦταν τὰ μεσάνυχτα, ὁποῦ ἦταν πολλὰ ἥσυχα, καὶ τὄκαμα. Ἐκλείστηκα ἐδῶ εἰς τὸ κάστρο μ' ἑκατὸν εἴκοσι ὀχτὼ ἀνθρώπους[1]) καὶ γλύτωσαν σαράντα μόνον κι' αὐτεῖνοι καταπληγωμένοι. Ἤρθα εἰς τὸν Φαληρέα μὲ περίτου ἀπὸ ὀχτακόσους καὶ σκοτώθηκαν οἱ μισοί. Ἐκεῖ ὁποῦ δυστυχοῦν οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ἐκεινῶν ἂς δυστυχήσουνε καὶ τὰ δικά μου!» Σηκώθηκα καὶ πῆγα εἰς τὸν ἀγαθὸν Βασιλέα καὶ τὸν βάσταξα ἀπάνου ἀπὸ μίαν ὥρα. Τοῦ ξηήθηκα πῶς σηκώσαμεν ντουφέκι τῶν Τούρκων καὶ πόσο μᾶς ὠφέλησαν καὶ πόσο μᾶς ζημίωσαν οἱ δικοί μας πολιτικοὶ καὶ νὰ ἰδῇ τὴν κατάστασιν τοῦ κράτους του, ἂν θέλῃ μίαν ἡμέρα νὰ βασιλέψῃ. «Κ' ἐγὼ λυποῦμαι τοὺς δυστυχεῖς καὶ διὰ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους σου, ὁποῦ εἶναι ἡ πατρίδα μου, ἔκοψα τὸ ψωμὶ ἀπὸ τὰ παιδιά μου νὰ τὸ δώσω τῶν φτωχῶν ἀγωνιστῶν». Τότε πῆρε τὴν εὐκαρίστησιν καὶ μοῦ εἶπε νὰ πάγω νὰ τὰ εἰπῶ καὶ τῆς Ἀντιβασιλείας αὐτά. Καὶ πῆγα καὶ τά εἶπα. Καὶ διάταξαν κ' ἔγινε μιὰ ξεκονόμηση εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ χῆρες κι' ἀρφανὰ τῶν σκοτωμένων. Μοῦ εἶπαν νὰ τὰ πάρω νὰ τὰ μεράσω ἐγώ, δὲν θέλησα· εἶπα νὰ τὰ μεράσῃ ὁ Δεσπότης καὶ οἱ παππάδες. Κ' ἔτζι ἔγινε. Κι' ὁ Βασιλέας σηκώθη τὴν αὐγὴ καὶ πῆγε εἰς τὸ συβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας, ὁποῦ δὲν ματάειχε πάγῃ. Καὶ μὲ γλύτωσε ὁ Βασιλέας ἀπὸ τοὺς ἀπατεῶνες, ὁποῦ θὰ μ' ἔχαναν ἀδίκως διὰ νὰ θέλω νὰ κάμω καλό. Τέτοιοι ἀνθρωποφάγοι εἴμαστε ἐμεῖς, καὶ διὰ 'κεῖνο ἤμαστε σκλάβοι τόσους αἰῶνες εἰς τοὺς Τούρκους — κ' ἐμεῖς παιδιὰ αὐτεινῶν εἴμαστε καὶ τὴν ἀρετή τους ἔχομεν. Ἐμεῖς νὰ ζοῦμεν καλὰ καὶ οἱ ἄλλοι ἂς χαθοῦνε — κι' ὅποιος τοὺς βοηθήσῃ νὰ τὸν χάσουμεν κ' ἐκεῖνον!

1) Ἐν σελ. 242 τοῦ παρόντος τόμου ὁ Μακρυγιάννης λέγει τοὺς μετ' αὐτοῦ κλεισθέντας ἐν τῇ Ἀκροπόλει πάντας ἑκατὸν εἴκοσι. Τοὺς δὲ ὑπολειφθέντας τεσσαράκοντα τρεῖς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀναλαμβάνει τὰς ἡνίας τοῦ κράτους. — Δυσαρέσκεια ἀγωνιστῶν τινων κατὰ τὴν ἐπίσημον ὑποδοχήν. — Στρατιωτικὸν γεῦμα εἰς Μαρούσι. — Ἐπεισόδιον μεταξὺ Μακρυγιάννη καὶ Χ. Χατζηπέτρου. — Πολιτικαὶ μεταβολαί. — Ἐπιτροπὴ ὑπὲρ τῶν ἀγωνιστῶν. — Γεῦμα τοῦ ἀρχικαγκελαρίου Ἄρμανσπεργ πρὸς τὸν Μακρυγιάννην. — Φιλόδοξοι ἀξιώσεις τοῦ πρώτου. — Σύστασις τετραρχιῶν. — Ὁ Μακρυγιάννης διοικητὴς τῆς τετραρχίας Ἀττικῆς. — Διασάλευσις τῆς δημοσίας τάξεως ἐν Στερεᾷ. — Ὁ Μακρυγιάννης καταγγέλλων τὸν Θ. Γρίβαν πρὸς τὸν Ἄρμανσπεργ. — Ἀντιπολίτευσις τοῦ Μακρυγιάννη κατὰ τούτου. — Ἀποστασία ἐν Στερεᾷ. — Ἐκστρατεία καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην τετραρχίας. — Διάλυσις τοῦ κινήματος. — Ἀναχώρησις τοῦ Βασιλέως εἰς Βαναρίαν. — Προτάσεις περὶ παρανόμου διορισμοῦ ἀξιωματικῶν. — Ἄρνησις ὑπογραφῆς τοῦ Μακρυγιάννη. — Διασάλευσις τῆς τάξεως ἐν Ἀθήναις. — Ψήφισμα τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου περὶ πολιτοφυλακῆς. — Δυσμένεια τοῦ Ἄρμανσπεργ πρὸς τὸν Μακρυγιάννην. — Διαταγὴ περὶ συλλήψεως αὐτοῦ. — Ματαίωσις αὐτῆς. — Ἐξακολούθησις τῆς κατὰ τοῦ Ἄρμανσπεργ ἀντιπολιτεύσεως. — Ψήφισμα τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου περὶ συντάγματος. — Πολιτικὸν γεῦμα τοῦ Μακρυγιάννη. — Διαταγὴ συλλήψεως αὐτοῦ. — Παραίτησις ἀπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ. — Διάλυσις τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου. — Πολιορκία τοῦ Μακρυγιάννη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. — Ἐπάνοδος τοῦ Βασιλέως. — Παῦσις τοῦ Ἄρμανσπεργ. — Διορισμὸς τοῦ Ρούδχαρτ. — Ἀναφορὰ τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Βασιλέα περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ. — Γεῦμα τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Ρούδχαρτ. — Παραίτησις τούτου. — Νέαι δημοτικαὶ ἐκλογαί.

Εἰς τὰ 1835 Μαγίου 20 κόλλησε ὁ Βασιλέας εἰς τὸν θρόνον. Ἔγινε λαμπρὴ παράταξη· ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ὡς τὸ παλάτι στρωμένος ὁ δρόμος καὶ στολισμένος. Εἰς τὸ παλάτι συνάχτηκαν οἱ πρέσβες κι' ἄλλοι πολλοί, καθὼς καὶ οἱ ἀρχὲς ὅλες. Οἱ κυβερνῆταί μας διὰ νὰ δυσαρεστήσουν τὸ στρατιωτικὸν—ἦταν δικός τους ὁ φρούραρχος—παρουσίασαν ὅλες τὶς ἀρχὲς κ' ἐμᾶς μᾶς καταφρόνεσαν. Τότε πιάστηκα ἐγὼ μὲ τὸν φρούραρχον. Τοῦ λέγω· «Αὐτ' εἶναι ἡ 'μέρα ὁποῦ τρομάξαμεν νὰ τὴν ἰδοῦμεν οἱ Ἕλληνες καὶ κα-

ταξοχὴ οἱ στρατιωτικοί, χύνοντας αἷμα ποταμούς· κι' ἀφοῦ ἀξιωθήκαμεν καὶ εἴδαμεν τὸν Βασιλέα τοῦ ἀγῶνός μας νὰ κολλήσῃ εἰς τὸν θρόνον, τηρᾶτε νὰ μᾶς καταφρονέσετε;» Ἀφοῦ ἐμπῆκαν καὶ οἱ παραμικροὶ καὶ παρουσιάστηκαν, ἐμεῖς καθόμαστε καταφρονεμένοι. Λέγω τῶν ἀξιωματικῶν· «Σηκῶτε νὰ φύγωμεν». Κ' εὐτὺς ἐβῆκα ἐγὼ ἔξω. Ἀκολούθησαν καμπόσοι μαζί μου. Ἀφοῦ μᾶς εἶδε ἡ βάρδια θυμωμένους ἐμπῆκε εἰς τὰ ὅπλα. Τὄμαθε ὁ μαρσιάλης τοῦ παλατιοῦ [1]), ἔτρεξε κοντά μας καὶ μᾶς πρόφτασε· καὶ μᾶς παρακίνησε νὰ γυρίσωμεν ὀπίσου. Καμπόσοι γύρισαν. Μοῦ εἶπε κ' ἐμένα νὰ γυρίσω· τοῦ εἶπα· «Δὲν γυρίζω!» Τὸ βράδυ ὅσοι δὲν γύρισαν ὀπίσου ἤρθαν εἰς τὸ σπίτι μου καὶ μοῦ λένε νὰ κάμωμεν μίαν ἐπιτροπὴ νὰ πάγῃ εἰς τὸν μαρσιάλη. Ἐγὼ τοὺς λέγω· «Οὔτ' ἐπιτροπὴ στέλνω, οὔτε πάγω νὰ παρουσιαστῶ. Ὅταν ἦταν ἡ τάξη πῆγα· δὲν θέλησαν νὰ μᾶς παρουσιάσουνε—δὲν ματαπάγω, κι' ἂν τοῦ βαρύνῃ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Βασιλέα! Σκλάβος δὲν τοῦ εἰμαι· εἰς τὸν Τοῦρκο ἤμουν σκλάβος. Κι' ἂν δὲν μὲ θελήσῃ, πηγαίνω ἀλλοῦ καὶ ζῶ. Τὴν καταφρόνεσιν ὁποῦ μᾶς κάνουν αὐτεῖνοι πάντοτες τὴν 'στάνομαι». Τότε αὐτεῖνοι πῆγαν καὶ παρουσιάστηκαν. Σὰν δὲ μ' εἶδανε κ' ἐμένα, τὸ βράδυ μὲ προσκαλοῦνε νὰ πάγω εἰς τὸ τραπέζι. Σηκώθηκα καὶ πῆγα. Τρώγοντας ψωμὶ μοῦ λένε οἱ 'πασπισταί· «Τ' εἶναι αὐτὸ ὁποῦ ἔκαμες σήμερα; Ἀπὸ τὸ Παλάτι τὸ βασιλικὸν ἔγινες ἀρχηγὸς καὶ πῆρες τοὺς ἀξιωματικοὺς κ' ἔφυγες. —Τοὺς εἶπα, ἀρχηγὸς ἔγινα τοῦ κεφαλιοῦ μου. Ὅποιος μὲ καταφρονεῖ, ἐγὼ φέγω κι' ἄλλος ἂς κάμῃ ὅ,τι θέλῃ». Πλησίασε ὁ Βασιλέας καὶ σιωπήσαμεν. Τὄμαθε ὁ Βασιλέας ὕστερα καὶ περιόρισε τὸν Γραμματέα τοῦ Στρατιωτικοῦ καὶ φρούραρχον [2]). Καὶ παρουσιαζόμαστε κατὰ τὴν τάξη.

Ὁ φρούραρχος κι' ἄλλοι 'νεργοῦνε καὶ γίνεται ἕνα τραπέζι εἰς τὸ Μαροῦσι· καὶ πηγαίνει ἐκεῖ ὁ φρούραρχος, οἱ 'πασπισταὶ τοῦ Βασιλέως Τζαβέλας, Γενναῖος, Κατζάκος [3]), Γριβαῖγοι, Μαμούρης, Βάσιος, Χατζηπέτρος, Μήλιος κι' ἄλλοι πολλοί· ἤμαστε καμμιὰ σαρανταριά. Θέλαν νὰ διατιμήσουνε ἐμένα· νὰ δώσω αἰτίαν νὰ μὲ χτυπήσουνε. Μοῦ λέγει ἕναν λόγον πειραχτικὸν ὁ συγγενὴς τοῦ Κωλέτη ὁ Χατζηπέτρος 'σ τὸ τραπέζι. «Πῶς; τοῦ λέγω· τί εἶπες; Πᾶρε τὸ σπαθί σου καὶ σήκου ἀπάνου νὰ σοῦ δείξω!» Δὲν σηκώθη. Πῆρα μιὰ μποτίλλια τοῦ τὴν τίναξα εἰς τὸ κεφάλι. Πιαστήκαμεν. Εἶδαν ὅτι θὰ χοντρήνῃ τὸ κακὸ καὶ σηκώθηκαν ὅλοι καὶ μᾶς χώρισαν.

Ἡ Ἀντιβασιλεία ἔπαψε ἅμα κόλλησε ὁ Βασιλέας εἰς τὸν θρόνον, κ' ἔγινε

---

1) Ὁ Αὐλάρχης.

2) Γραμματεὺς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ἦτο ἔτι ὁ Λεζουΐρος. Τὴν 10ην Ἰουνίου διωρίσθη ὁ Σμάλτς. Ἀνώτερος φρούραρχος Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ἦτο ὁ στρατηγὸς Πίζας.

3) Κατσάκος Μαυρομιχάλης μοίραρχος, διορισθεὶς ὑπασπιστὴς τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ βασιλέως.

ὁ 'Αρμασπέρης 'Αρχικατζελάριος [1]). Οἱ ἀγωνισταὶ ἀδικήθηκαν ἀπὸ τὴν πρώτη 'πιτροπὴ κι' ὁλημέρα φώναζαν εἰς τὸν Βασιλέα — καὶ πλῆθος ἀναφορές. Τότε διορίζουν τὸν γκενεράλ Τζούρτζη πρόεδρον μιᾶς ἐπιτροπῆς· μέλη τὸν Κριτζώτη, τὸν Νικήτα, τὸν Τζαβέλα, τὸν 'Ομορφόπουλον κ' ἐμένα [2]). Ὁ Κατζελάριος, τῆς 'Αγγλικῆς φατρίας, φρόντισε πρῶτα κ' ἔδιωξε τὸν Κωλέτη, — τὸν ἔστειλε πρέσβυ εἰς τὴν Γαλλία· τὸν Μεταξᾶ τὸν ἔστειλε εἰς τὴν 'Ισπανία. Τὸν Μαυροκορδᾶτο πρὸ καιροῦ τὸν εἶχαν διώξῃ. Τότε ὁ 'Αρμασπέρης παντρεύει δυὸ κορίτζα του καὶ τοὺς δίνει τὰ δυὸ παιδιὰ τοῦ Κατακουζηνοῦ. Κ' ἔτζι ἐπεβαίνουν καὶ εἰς τὴν θρησκεία μας διὰ νὰ μᾶς φκειάσουνε τοῦ δόματός [3]) τους ἀπὸ λίγον κατ' ὀλίγον. Κι' αὐτὸ τὸ παράδειμα τὸ ἀκολούθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ παντρεύονται τοιούτως. Τότε ὁ 'Αρμασπέρης διὰ νὰ δείξῃ ὅτ' εἶναι ὁ ἀγαπημένος τῶν 'Ελλήνων — καὶ εἶδε ὅτι μ' ἀγαποῦνε εἰς ὅλο τὸ κράτος — θέλει τὸ στρατιωτικὸν νὰ τοῦ προσφέρουν ἕνα σπαθὶ καὶ νὰ τὸν πολιτογράψουν παντοῦ εἰς τὴν 'Ελλάδα. Μὲ παίρνει μοῦ κάνει ἕνα τραπέζι· ἦταν κι' ὁ Τζούρτζης ἐκεῖ ὁ φίλος του. Μοῦ λέγει ὅτι μ' ἀγαπάγει καὶ θὰ 'νεργήσῃ νὰ μοῦ δώσουν τὸν σταυρὸν μὲ τ' ἄστρος [4]) κι' ἄλλα πολλά. Τὴν ἄλλη ἡμέρα μοῦ λέγει ὁ γκενεράλ Τζούρτζης διὰ τὸ σπαθί, νὰ 'νεργήσω, καὶ διὰ τὸ πολιτόγραμμα· κι' ὅτι ὁ Κατζελάριος θὰ μὲ κάμῃ σημαντικὸν ἄνθρωπον. Τοῦ ὑποσκέθηκα αὐτὰ μὲ τὰ χείλη.

Πηγαίνει ὁ Γαρδικιώτης Γρίβας μὲ τὸ τάμα του 'σ τὴν Δυτικὴ 'Ελλάδα καὶ ρέθιζε τοὺς κατοίκους νὰ σηκωθοῦν ἀναντίον τῆς Κυβέρνησης, τὸ ἴδιον καὶ σὲ ἄλλα πολλὰ μέρη, καθὼς κι' ὁ Θοδωράκης Γρίβας ἔβγαζε λῆτες παντοῦ κι' ἄλλοι τοιοῦτοι. Κι' ἀφάνιζαν τοὺς κατοίκους. Τότε ἄρχισε καὶ ἡ βαθμολογία τῆς ἐπιτροπῆς. Θέλαν νὰ βάλουν εἰς τὴν βαθμολογίαν πολλοὺς ἀνάξιους, ὁποῦ νὰ μὴν λείψουνε ποτὲς οἱ δυστυχίες ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ γενικῶς ἀπὸ τὴν πατρίδα. Τότε διὰ νὰ μ' ἐλκύσουν εἶπαν νὰ μοῦ κάμουν καὶ τὸν ἀδελφό μου λοχαγόν, ὅτ' εἶναι ἀδικημένος ἀπὸ τὸν

---

1) 'Αρχιγραμματεὺς τῆς 'Επικρατείας.

2) 'Εν τῇ «'Εφημ. τῆς Κυβερν.» (φύλλ. τῆς 19ης 'Ιουνίου 1835) ἐδημοσιεύθη τὸ «περὶ προικοδοτήσεως τῶν 'Ελληνικῶν οἰκογενειῶν» διάταγμα, τὴν 18ην Σεπτεμβρίου τὸ «περὶ σχηματισμοῦ 'Ελλην. φάλαγγος» καὶ τὸ περὶ χαρακτηρισμοῦ τῶν ἀξιωματικῶν τῶν ἀτάκτων σωμάτων. Τὴν 11ην 'Οκτωβρίου ἐδημοσιεύθη τὸ κανονιστικὸν τῆς Φάλαγγος διάταγμα. Ἡ ἐξαμελὴς ἐπιτροπή, ἡ ὁριζομένη κατὰ τὸ ἄρθρ. 7 τοῦ διατάγματος τῆς 18ης Σεπτεμβρίου «περὶ τῶν ἀξιωματικῶν τῶν ἀτάκτων σωμάτων», διωρίσθη τὴν 15ην Δεκεμβρίου. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ διορισμοῦ τοῦ Μακρυγιάννη ὡς μέλους τῆς ἐν λόγῳ ἐπιτροπῆς ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 19 Δεκεμβρίου 1835.

3) Δόγματος.

4) Τὸν Σταυρὸν τῶν 'Ανωτέρων Ταξιαρχῶν (βλ. ἄρθρ. 5 τοῦ περὶ συστάσεως «Τάγματος 'Αριστείας» διατάγμ. ἐν τῇ «'Εφημ. τῆς Κυβερν.» ἀριθ. 19 τῆς 20ῆς Μαΐου 1833.

Καποδίστρια [1]). Τοὺς λέγω· «Εἶναι ὑπολοχαγός· 'σ ἐκεῖνο νὰ μείνῃ. Καὶ νὰ δικαιώσουμεν τοὺς ἀνθρώπους τοῦ 'Αγῶνος νὰ φᾶνε κομμάτι ψωμί, νὰ μὴν ταλαιπωριῶνται ξυπόλυτοι καὶ γυμνοί. Αὐτοὺς ἔχομεν ἀδελφούς;—νὰ σωθοῦν τὰ δεινά τους, νὰ ἡσυχάσουν καὶ αὐτεῖνοι καὶ ἡ πατρίδα καὶ ὁ Βασιλέας. — Μοῦ λένε, τὸν βάνομεν ἐμεῖς τὸν ἀδελφό σου κ' ἐσὺ φώναζε ὅ,τι θέλεις. — Τὸν βάνετε ἐσεῖς, ἀπαρατιῶμαι ἐγώ· καὶ τὸ βάνω εἰς τὸν τύπον διατὶ ἀπαρατήθηκα.» Τότε τ' ἄφησαν· καὶ τοὺς εἶπα· «Νἄχωμεν δικαιοσύνη καὶ νὰ λέμεν μὲ φόβον τοῦ Θεοῦ ὅποιον ἀγωνιστὴ ξέρει ὁ καθείς. Καὶ τοιούτως ἀκολουθήσαμεν.

Τότε διορίστη ὁ γκενεράλ Τζούρτζης καὶ Γενικὸς 'Επιθεωρητὴς τοῦ στρατοῦ. 'Αποφασίστη κι' ὅσους βαθμολόγησε ἡ πρώτη 'πιτροπὴ κ' ἐμεῖς νὰ συστηθοῦν σὲ τετραρχίες καὶ νὰ γένῃ φάλαγξ [2]). Κάμαν δέκα τετραρχίες. Διόρισαν κ' ἐμένα τετράρχη τῆς 'Αττικῆς [3]). 'Αστένησα. 'Ερχονταν εἰς τὸ σπίτι μου πολλοὶ ἄνθρωποι νὰ μὲ ἰδοῦνε· ἔρχονταν καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς τετραρχίας μου. Δυὸ τρεῖς μοῦ λένε· «'Εδῶ οἱ Γριβαῖγοι ρεθίζουν τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ τοὺς στέλνουν καὶ πηγαίνουν ἔξω εἰς τὸ κράτος καὶ κάνουν

---

1) Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μακρυγιάννη ὠνομάζετο Γεώργιος Καψιμάλλης. Περὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος τοῦ Μακρυγιάννη βλ. ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ Α' τόμου εἰσαγωγῆς.

2) Τὸ χειρόγρ. **φαλανκς.** Ἡ διοργάνωσις τῶν τετραρχιῶν ἀνετέθη εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Τσοῦρτς κατὰ τὸ ἄρθρ. 32 τοῦ διατάγματος τῆς 18ης Σεπτεμβρίου 1835. Ὁ τετράρχης, ἤτοι λοχαγὸς ἑκάστης τετραρχίας ἔφερε τὸν βαθμὸν ἀντισυνταγματάρχου, μισθὸν δὲ ἐλάμβανε δρ. 300. Ἦτο δὲ οὗτος μισθὸς βαθμοῦ, οὐχὶ δὲ ὑπηρεσίας, ἰσοδύναμος πρὸς τὸν βαθμὸν συνταγματάρχου τῆς γραμμῆς κατὰ τὸ ἄρθρον 17 τοῦ αὐτοῦ διατάγματος. Διωρίσθησαν δὲ τὴν 25ην 'Απριλίου 1836 διοικηταὶ τῶν τετραρχιῶν οἱ ἑξῆς συνταγματάρχαι· Νάκος Πανουριᾶς τῆς 1ης, Γεώργ. Τσόγκας τῆς 2ας, Γιαν. Στάικος τῆς 3ης, Γεώργ. Κίτσος τῆς 4ης, Δημ. Μακρῆς τῆς 5ης, Διαμάντης Ζέργας (διορθ. Ζέρβας) τῆς 6ης, Διον. Εὐμορφόπουλος τῆς 7ης, Ἰω. Μακρυγιάννης τῆς 8ης, Ἰω. Θεοδ. Κολοκοτρώνης (Γενναῖος) τῆς 9ης, Βασ. Πετμεζᾶς τῆς 10ης, Παναγ. Γιατράκος τῆς 11ης, Δημ. Πλαπούτας τῆς 12ης καὶ Ν. Κριεζώτης τῆς 13ης. Ὥστε ὁ πρῶτος ἀριθμὸς τῶν δέκα τετραρχιῶν ηὐξήθη εἰς 13. Βλ. τοὺς διορισμοὺς τούτους μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῷ στρατῷ ἐν «Ἐφημ. τῆς Κυβερν.» ἀριθ. 26 τῆς 10ης Ἰουνίου 1836.

3) Ἡ ὑπὸ τοῦ Τσοῦρτ ἀνακοίνωσις τοῦ διορισμοῦ τοῦ Μακρυγιάννη ὡς λοχαγοῦ τῆς 8ης τετραρχίας φέρει χρονολογίαν 11 Μαρτίου 1836 (βλ. αὐτὴν ἐν τόμῳ Α'). Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Μακρυγιάννης προσήνεγκεν εἰς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ζεῦγος τσαρουχίων. Τὴν περὶ τούτου ἀναφορὰν τοῦ Μακρυγιάννη, φέρουσαν χρονολογίαν 4 'Απριλίου 1836, καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Εἰσηγητοῦ τοῦ 'Ανακτοβουλίου Λεμάιερ, φέρουσαν χρονολογίαν 12 τοῦ αὐτοῦ μηνός, βλ. ἐν Α' τόμῳ. «'Επειδὴ ἔμαθα ὅτι θὰ τιμήσῃς τοὺς πιστούς σου ὑπηκόους καὶ θὰ ἐντυθῇς τὴν ἀγαπημένη στολὴ τῶν 'Ελλήνων. . .» οὕτως ἄρχεται ἡ ἀναφορὰ τοῦ Μακρυγιάννη. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐθνικοῦ ἐνδύματος καὶ τῆς πρὸς αὐτὸ ἀγάπης τοῦ Μακρυγιάννη βλ. σημ. τῆς σελ. 308 τοῦ παρόντος τόμου. Ἡ δωρεὰ αὕτη ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὴν πρὸς τὸν βασιλόπαιδα Κωνσταντῖνον, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς βαπτίσεως αὐτοῦ, ὁμοίαν δωρεὰν ζεύγους τσαρουχίων μετὰ ποιήματος, τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ποιητοῦ Γεωργίου Παράσχου. 'Αλλὰ μετὰ τῆς πρώτης βασιλείας ἐξέλιπε τέλεον δυστυχῶς πᾶσα πρὸς τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα ἀγάπη ἐν 'Ελλάδι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ληστεῖες». Τότε καὶ εἰς τὸ Κράβαρι, χωρίον Ἐλετζοῦ, εἶχε πάγῃ ὁ Καλαμάτας κι' ἄλλοι λῃσταὶ καὶ τὸ πάτησαν· χάλασαν καὶ τὸ σπίτι ἑνοῦ ἀγωνιστῆ, Καλατζαίγους τοὺς λένε. Ἐκεῖ ρωτοῦσαν οἱ λῃσταὶ πότε μπορεῖ νὰ βγοῦνε οἱ Γριβαῖοι ὄξω νὰ ξέρουν. Τότε ἀπ' αὐτοὺς ἦρθε ἕνας ἐδῶ νὰ εἰπῇ τὴν δυστυχίαν του· τὸν εἶχα φίλο· μοῦ εἶπε αὐτά. Τότε αὐτὰ κι' ὅ,τι μοῦ εἶπαν οἱ ἀξιωματικοὶ κατὰ χρέος θέλησα νὰ τὰ εἰπῶ τοῦ Ἀρχικατζελάριου. Μὴν ξέροντας τὴν γλῶσσα του, εἶχα τὸν Βαλέττα[1]) φίλο καὶ τοῦ τό εἶπα κι' αὐτὸς ἤφερε τὸν γυναικάδελφό του Παναγιωτάκη Σοῦτζο καὶ τά εἰπαμεν νὰ τὰ εἰπῇ τ' Ἀρμασπέρη. Πῆγε καὶ τοῦ τά εἶπε. Τότε αὐτὸς διὰ ν' ἀποκοιμίσῃ ἐμένα, μὲ προσκαλεῖ νὰ πάγω νὰ φᾶμε ψωμί. Ρωτάγω τὸν δοῦλόν του ποιοὶ ἄλλοι εἶναι εἰς τὸ τραπέζι, μοῦ λέγει οἱ Γριβαῖγοι καὶ ὁ Παναγιωτάκης ὁ Σοῦτζος. Τότε λέγω τοῦ δούλου· «Σῦρε καὶ πὲς τοῦ Ἐξοχωτάτου Ἀρμασπέρη δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ φάγω ψωμὶ εἰς τὸ τραπέζι του». Τότε τοῦ τὄβγαλα φόρα καὶ διὰ τὸ σπαθὶ καὶ πολιτογράψιμον. Φανερώθη κι' ἀπαρατήθη ἀπὸ αὐτά.

Τότε ἄρχισε ἡ ἀποστασία εἰς τὴν Δυτικὴ κι' Ἀνατολικὴ Ἑλλάδα[2]). Ὁ Βασιλέας εἶχε πίστη 'σ ἐμένα· μοῦ στέλνει τὸν Μιαούλη καὶ μοῦ λέγει θὰ διορίσουνε ἀρχηγοὺς διὰ τὴν καταδίωξιν τῶν ἀντάρτων καὶ ληστῶν καὶ νὰ μὲ διορίσῃ κ' ἐμένα. Τοῦ εἶπα, δὲν μοῦ τὸ συχωρεῖ μήτε ἡ ὑγεία μου, μήτε ἡ συνείθησή μου νὰ χτυπήσω τοὺς ἀγωνιστάς, ὁποῦ ἄλλοι ἦταν οἱ αἴτιοι. Καὶ διόρισαν τὸν Βάσιο, τὸν Μαμούρη, τὸν Τζαβέλα καὶ τὸν 'νεργητὴ Γρίβα κι' ἀδελφόν του Γαρδικιώτη. Καὶ κινήθηκαν ἀναντίον ἐκεινῶν, ὁποῦ παρακινοῦσαν νὰ σηκωθοῦνε «κ' εἶναι κι' αὐτεῖνοι σύνφωνοι», τοὺς λέγαν. Καὶ τοὺς πῆγαν ἀναντίον τους δολερῶς κι' ἀπίστως· καὶ σκοτώθηκαν τόσοι ἀγωνισταὶ κι' ἀρφάνεψε ἡ πατρὶς ἀπὸ αὐτούς. Ὅτι μίαν ἡμέρα θὰ τοὺς χρειαστῇ καὶ ποῦ νὰ τοὺς εὕρῃ; Τἄφαγαν τὰ περισσότερα καὶ καλύτερα παληκάρια οἱ δολεροὶ καὶ οἱ κακοὶ ἀνθρῶποι. Διόρισαν ὕστερα καὶ τὸν γκενεράλη Τζούρτζη νὰ πάγῃ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτεινῶν· πῆρε κ' ἐμένα μὲ τὴν τετραρχίαν καὶ τὸ πεζικὸ τῆς γραμμῆς καὶ καβαλλαρία καὶ Γαρδικιώτη μὲ τὸ τάμα του καὶ πήγαμεν εἰς Μισολόγγι[3]). Καὶ μάθαμεν ὅτι διαλύθηκαν οἱ ἀντάρτες, ὅταν μάθαν τὸν δόλο καὶ τὴν ἀπάτη τῶν συντρόφωνέ τους. Οἱ κάτοικοι πῆγαν

---

1) Τὸν Σπ. Βαλέτταν. Ὁ Σοῦτσος ἦτο Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.

2) Ἡ κατὰ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν ἀποστασία ἤρξατο τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1836. Βλ. τὰς συγχρόνους ἐφημερίδας «Ἀθηνᾶν», «Σωτῆρα» κλπ.

3) Ἡ ἐκστρατεία αὕτη τοῦ Τσούρτς, διωρισμένου ἤδη Γεν. Ἐπιθεωρητοῦ τοῦ Β. Στρατοῦ καὶ Γεν. Ἀρχηγοῦ τῆς Στερεᾶς, ἐγένετο κατ' Ἀπρίλιον — Μάϊον τοῦ 1836. Ἐν τῇ συλλογῇ ἐγγράφων τοῦ ἐκδότου εὕρηται ἔντυπος ἔκφρασις εὐαρεσκείας τοῦ Τσούρτς πρὸς τὸν Μακρυγιάννην, ἣν βλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ φέρουσαν χρονολογίαν 2 Ἰουνίου.

εἰς τὰ σπίτια τους, οἱ σημαντικοὶ ἔπαθαν σκοτωμοὺς καὶ φυλακές· καὶ οἱ λῃσταὶ πῆγαν εἰς τὸ Τούρκικον. Καὶ τότε ὁ Γρίβας ἔστελνε κεφάλια τῶν συντρόφωνέ του εἰς τὴν Κυβέρνηση, καθὼς ἔστελνε ἕνας ντερβέναγας τοῦ 'Αλήπασσα, τὸν ἔλεγαν 'Ισοὺφ 'Αράπη.

Εἰς τὸ Βραχῶρι μάθαμεν ὅτι ὁ Βασιλέας μας πάγει εἰς τὴν Μπαυαρία νὰ παντρευτῇ[1]). 'Απὸ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ Ξερόμερον κι' ἀλλοῦ μάθαμεν τὶς ἐνέργειες τῶν Γριβαίων κι' ὅλης τῆς συντροφιᾶς. Ἤρθαμε ἐδῶ εἰς 'Αθήνα, ἀφοῦ κάμαμεν ὅλη τὴν περιοδεία. Τότε ὁ Γρίβας τούρκεψε τοὺς ἀνθρώπους[2]). Ἤρθαν οἱ κάτοικοι φωνάζοντας εἰς τὴν Κυβέρνησιν· ἔφυγαν καὶ καμπόσες φαμελιὲς καὶ πῆγαν εἰς τὴν Τουρκιά. Τότε ὅσους ἦταν ἄξιοι διὰ παλοῦκι, ὅλους τοὺς λῃστὰς, τοὺς σύναξε ὁ Γρίβας καὶ προστάζει ὁ Κατζιλέρης ὁ 'Αρμασπέρης, διορίζει κ' ἐμᾶς τὴν 'πιτροπὴ κατὰ τὸ ριπόρτο τοῦ Γρίβα, ἀφοῦ τοὺς ἔστειλε διαταγὴ νὰ μποῦνε μέσα εἰς τὸ κράτος, ὁποῦ ἦταν εἰς τὴν Τουρκιά, κι' ἀφοῦ ἦρθαν διατάττει τὴν 'πιτροπὴ ὁ 'Αρμασμπέρης νὰ τοὺς κάμωμεν ἀξιωματικούς. Ὁ σύντροφός του ὁ γκενεράλ Τζούρτζης ἦταν ἕτοιμος· ἐγὼ τοὺς εἶπα· «Τὰ χέρια μου καὶ τὰ δυὸ νὰ τὰ κόψετε, ὑπογραφὴ δὲν βάνω νὰ βαθμολογήσω λῃστάς, ὁποῦ κάψαν τὶς ἐθνικὲς καζάρμες καὶ σκότωσαν καὶ τὶς φυλακὲς τῶν συνόρων!» Τότε γγιχτήκαμε δι' αὐτό· μάλλωσα μὲ τὸν γκενεράλη. Πῆρα τ' ἄλλα τὰ μέλη εἰς τὸ σπίτι μου καὶ φάγαμεν καὶ τοὺς εἶπα· «Δὲν θὰ σκοτωθοῦμεν ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστάς; 'Εκεῖνοι νὰ περπατοῦνε δυστυχισμένοι, καὶ τοὺς λῃστὰς νὰ τοὺς φκειάσουμεν ἀξιωματικούς;» Τότε ὁρκιστήκαμεν καὶ δὲν θέλησε κανένας ἀπὸ 'μᾶς. Καὶ τοὺς ἔκαμεν μόνος του ὁ 'Αρμασμπέρης[3]). Καὶ διάταξε νἀρθῇ ὁ Γρίβας εἰς τὴν 'Αθήνα. Κ' ἦρθε μὲ καμμιὰ ἑκατοστὴ τέτοιους. Κι' ὁ 'Αρμασμπέρης διόρισε τοὺς φίλους του καὶ γαμπρούς του καὶ πῆγαν καὶ τὸν δέχτηκαν. Οἱ κάτοικοι ἔλπιζαν νὰ τοὺς παλουκώσουνε, κι' ὁ Κατζελάρης τοὺς ἔκανε τέτοιες ἐπίδειξες. Τοὔδωσε καὶ τὸν σταυρὸ τοῦ λαιμοῦ[4]), καὶ ἡ γυναῖκα του τοῦ χάρισε ἕνα 'ρολόγι. Τότε ἔγινε ἡ 'Αθήνα σπίτι τῶν λῃστῶν· δὲν κόταγαν νὰ βγοῦνε οἱ ἄνθρωποι ἔξω· βρίσκονταν σκοτωμένοι, γυμνωμένοι, ἀπὸ αὐτὰ πλῆθος. Ἔδειρε ὁ Γρίβας καὶ τὸν φίλο του τὸν Σκοῦφο, ὁποῦ πείραζε μὲ τὴν 'φημερίδα του αὐτοὺς ὅλους[5]).

---

1) Ὁ Βασιλεὺς ἀπῆλθεν ἐξ 'Αθηνῶν τὴν 28ην 'Απριλίου.

2) Διὰ τῶν καταπιέσεων ἔφερεν αὐτοὺς εἰς ἀπελπισίαν ὥστε νὰ **τουρκέψουν.**

3) Βλ. τὰς γενικὰς ἐν τῷ στρατῷ μεταβολὰς ἐν «'Εφημ. τῆς Κυβερν.» 10 'Ιουνίου 1836.

4) Τὸν Σταυρὸν τῶν Ταξιαρχῶν. Βλ. σημ. 4 τῆς σελ. 324.

5) Τὴν 21ην 'Ιουνίου στρατιῶται τινες ἐκτύπησαν τὸν συντάκτην τοῦ «Σωτῆρος» Νικ. Σκοῦφον, κατέφυγον δ' ἔπειτα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Θεοδ. Γρίβα. Βλ. ἐφημερίδα «Σωτῆρα» φύλλον τῆς 28ης 'Ιουνίου, «'Αθηνᾶν» φύλλον τῆς 24ης τοῦ αὐτοῦ κλπ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Τότε ἤμουν μέλος τοῦ Δημοτικοῦ Συνβουλίου· ὁ Καλλεφουρνᾶς πρόεδρος, φίλος μου. Μιλήσαμεν εἰς τὸ σπίτι μου τὴν κατάστασιν τῆς πρωτεύουσας καὶ εἴπαμεν νὰ συνάξωμεν τὸ Δημοτικὸν Συνβούλιον καὶ νὰ γυρέψωμεν νὰ γένῃ μιὰ πολιτοφυλακή. Τὸ συνάξαμεν· ἀρχίσαμεν τὴν πρότασιν οἱ δυό μας. Ηὕραμεν σύνφωνο ὅλο τὸ Συνβούλιον νὰ γένῃ αὐτό, κ' ἐμένα μὲ διόρισαν ἀρχηγόν. Τοὺς εἶπα· «Ἡ ὁμιλία δὲν εἶναι διὰ δόξες, εἶναι διὰ προφύλαξή μας, καὶ δὲν θέλω ἀρχηγίες· ὅποτε εἶναι ἡ ἀράδα μου, ὡς ἁπλὸς πολίτης φυλάγω κ' ἐγώ». Ἔγιναν ὅλα αὐτά. Τὸ ζητήσαμεν ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση· βῆκαν δυὸ ἀναντίοι ὁ Κοκκίδης κι' ὁ Γεννάδιος σύβουλοι. Τότε ὁ Ἀρμασμπέρης πειράχτηκε. Πῆραν καὶ τὴν πράξη τὴν βάλαν εἰς τὸν τύπον[1]). Ἐγὼ καθὼς γύρισα ἀπὸ τὴν περιοδεία δὲν εἶχα πάγῃ τελείως εἰς τὸν Ἀρχικατζελάριον· μὲ ζήτησε εἰς τὸ τραπέζι του, δὲν ζύγωσα. Τότε ἄρχισε νὰ μὲ βαρῇ. Ζητῶ νὰ παρουσιαστῶ νὰ τοῦ μιλήσω μὲ διαρμηνέα δικόνε μου. Παίρνω τὸν Βενθύλο καὶ πῆγα. Ἦταν καμμιὰ ἑβδομηνταργιὰ Ἕλληνες ἀπόξω, στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί. Καὶ εἰς ὅλα εἶχε τὸν Παναγιωτάκη Σοῦτζο ὁποῦ συβουλεύεταν. Ἀφοῦ γλύτωσε ἀπὸ τοὺς ἄλλους, μπῆκα μέσα· πῆρα καὶ τὸν Βενθύλο. Μοῦ λέγει ὁ Ἀρχικατζελάριος· «Πολὺν καιρὸ δὲν σ' εἶδα· μοῦ φαίνεται, εἶσαι ἀστενής; — Ὄχι, τοῦ λέγω, εἶμαι ὑγιής. Ἐξ αἰτίας ὁποῦ καταγένεσαι εἶπα ὅτι ἡ παρουσία μου σοῦ δίνει βάρος καὶ δι' αὐτὸ δὲν σ' ἐνόχλησα. — Κύριε, μοῦ λέγει, τ' ἦταν ἐκεῖνο ὁποὺκανες εἰς τὸ Συβούλιον; — Ἔκανα ὡς πατριώτης ὁρκισμένος εἰς τὴν πατρίδα μου καὶ νὰ προφυλάξω τὴν πολιτεία μας· ὅ,τι ἔκαμα τὄκαμα μαζὶ μ' ἄλλους δεκαπέντε. Δικαιοσύνη θέλουν οἱ Ἕλληνες, Ἐξοχώτατε! Ὅτι χύσαμεν ποταμοὺς αἵματα καὶ τὴν δικαιοσύνη δὲν τὴν λέπουμεν. Καὶ εἰς τὴν Ἀθήνα κανεὶς δὲν κρύβεται, ὅτι τὰ σπίτια εἶναι μεϊντάνια».

Βγάζει ἔξω ὅτι γένεται μιὰ φατρία νὰ σκοτώσουνε τοὺς σημαντικοὺς κι' αὐτόν, κι' ἀρχηγὸς αὐτεινῆς τῆς φατρίας εἶμαι ἐγώ. Τότε θέλει νὰ στείλῃ νὰ μὲ πιάσουνε. Ἀποφάσισα ν' ἀντισταθῶ. Ἦρθε ὁ Νότης, ὁ Βαλτηνὸς μοῦ λένε· «Τ' εἶναι αὐτὰ ὁποῦ ἀκοῦμε; καὶ θὰ πάθῃς. — Σκαλίζω τὸν κῆπο μου, τοὺς λέγω· ὅποιος θελήσῃ νὰ μὲ πειράξῃ—ὁ ἀδύνατος ἔχει τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμη εἰς τὸ δίκιον του», τοὺς εἶπα. Τότε πᾶνε καὶ τὰ λένε αὐτὰ τοῦ Ἀρμασπέρη καὶ σιώπησε τὸ κίνημα καὶ μὅστειλε νὰ ἡσυχάσω. Ἔγραψα αὐτὰ τοῦ Βασιλέως, πῶς ἔγινε ἡ ἀνταρσία τῆς Ρούμελης, ποῦ κατήντησαν οἱ ὑπήκοοί του,

1) Τὸ περὶ συστάσεως **δημοτικῆς φρουρᾶς** ψήφισμα τοῦ Δημ. Συμβουλίου βλ. ἐν τῷ «Σωτῆρι» (φύλλῳ τῆς 5ης Ἰουλίου 1836). Ἐδημοσιεύθη δὲ τοῦτο κατὰ τὴν «Ἀθηνᾶν» (φύλλον τῆς 11ης Ἰουλίου) πρὸ τῆς ἀνακοινώσεως αὐτοῦ εἰς τὴν «Καγκελαρίαν», ἡ ὁποία καὶ ἐζήτησεν ἐξηγήσεις περὶ τούτου παρὰ τοῦ Δημ. Συμβουλίου. Ἀφορμὴ τοῦ ψηφίσματος (ὅπερ βλ. ἐν Α' τόμ. ὑπὸ χρονολ. 23 Ἰουνίου 1836) ὑπῆρξε μάλιστα ἡ κατὰ τοῦ Ν. Σκούφου ἐπίθεσις. Περὶ δὲ Γενναδίου καὶ Κοκκίδου βλ. «Ἀναγεννηθεῖσαν Ἑλλάδα» φύλλα 1ης Αὐγούστου, 11ης καὶ 21ης Ὀκτωβρίου.

πῶς ἔγιναν οἱ βαθμολογίες, πῶς 'νεργοῦν ἀναντίον του καὶ νἀρθῇ νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος του. Καὶ νὰ βαστάξῃ καὶ τὴν ἀναφορά μου· κι' ἂν τὸν ἀπατῶ, δὲν εἶναι δίκιος Βασιλέας ἂν δὲν μὲ καταδικάσῃ εἰς θάνατον. Τότε κάνω κ' ἕνα τραπέζι καὶ παίρνω ὅλους τοὺς Μπαυαρέζους, ὁποῦ ἦταν φίλοι τοῦ Βασιλέως κι' ἀναντίοι τοῦ 'Αρμασπέρη, καὶ τρῶμεν εἰς τὸ σπίτι μου· καὶ τοὺς παρακινῶ καὶ φκειάνουν κι' αὐτεῖνοι μίαν ἀναφορὰ καὶ ξεστόριζαν τὰ κακὰ ὁποῦ τρέχουν εἰς τὸ κράτος του. Τότε ὁ Βασιλέας διάβασε τὴς ἀναφορὲς μὲ τὸν πατέρα του. Τοῦ εἶπε ὁ Βασιλέας ὅτι ἔχει πολλὴ πίστη 'σ ἐμένα. Τότε εἰς Μπαυαρία ἔστειλε ὁ 'Αρμασπέρης τὸν γαμπρό του τὸν Κατακουζηνόν. Ἔμαθε ὁ Κατακουζηνὸς τὴν ἀναφορά μου, γράφει τοῦ πεθεροῦ του αὐτά. Τότε ἄρχισε ὁ 'Αρμασμπέρης νὰ λαβαίνῃ μέτρα πῶς νὰ μ' ἐξαλείψῃ. Ἤμουν πρόεδρος τοῦ Δημοτικοῦ Συνβουλίου. Μαζώνεται ὅλο τὸ Συνβούλιον καὶ φκειάνομεν ἕνα ψήφισμα καὶ λέγαμεν· «Μ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν διοικιώμαστε, μὲ τὸ «ἔτζι θέλω» τοῦ κάθε ἑνοῦ· θέλομε νόμους κατὰ τοὺς ἀγῶνες μας καὶ θυσίες μας». Πρὶν βγάλωμεν τὴν ἀναφορὰ ἔξω νὰ μαθευτῇ, κάνω ἕνα τραπέζι καλὸ καὶ παίρνω ὅλους τοὺς σημαντικοὺς ἀγωνιστάς. Παίρνω τὸν Κουντουργιώτη, τὸν Μπόταση κι' ἄλλους πολιτικούς, παίρνω τὸν Κολοκοτρώνη, Νότη, Βαλτηνό, Βάσιο κι' ἄλλους πολλοὺς στρατιωτικούς, παίρνω τὸν Δήμαρχον κι' ὅλο τὸ Δημοτικὸν Συβούλιον. Ἤμαστε 'σ τὸ τραπέζι περίτου ἀπὸ ἑξῆντα. 'Αφοῦ φάγαμεν κι' ἀρχίσαμεν νὰ σηκώσουμε τὰ γιομᾶτα, σηκώθηκα ἐγὼ κ' εἶπα· «Ζήτω τοῦ Βασιλέως μας καὶ τῆς Βασίλισσάς μας καὶ νὰ τοὺς δώσῃ ὁ Θεὸς καὶ βασιλόπαιδα, καὶ νὰ τοὺς φωτίσῃ νὰ μᾶς κυβερνήσουνε μὲ συνταματικοὺς νόμους κατὰ τὴς θυσίες τῆς πατρίδος». Ἔπιαν ὅλοι τὸ γομᾶτο. Τὴν αὐγὴ τὄμαθε ὁ 'Αρμασπέρης αὐτό, τοὺς πῆρε ὅλους εἰς τὴν ὀργή του κ' ἐμένα διὰ παλούκωμα. Τότε τοῦ στείλαμεν καὶ τὸ ψήφισμα, ὁποῦ φκειάσαμεν τὸ Δημοτικὸν Συβούλιον· τὸ βάλαμεν καὶ εἰς τὸν τύπον[1]). Τότε γύρεψε νὰ μὲ κάμῃ ἐξορίαν. Ἦρθε ὁ κομαντάντης τῆς πιά-

1) Ἡ περὶ συντάγματος πρᾶξις τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ψηφισθεῖσα ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 5ης Ἰανουαρίου, ἔφερε τὸν τύπον ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Βασιλέα, ἔμελλε δὲ νὰ ἐπιδοθῇ πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδον, ἄγοντα καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Βασίλισσαν Ἀμαλίαν, νεόνυμφον. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ «Ἐλπίδι» (ἀριθ. 27 τῆς 22ας Ἰανουαρίου) πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Βασιλέων προεκάλεσε μέγαν πάταγον ἐν τῷ τύπῳ καὶ παρὰ τῷ κοινῷ. (Βλ. αὐτὴν ἐν τῷ Α' τόμῳ φέρουσαν χρονογίαν 5 Ἰανουαρίου 1837).

Εἰς ἀπάντησιν τῆς πράξεως τοῦ Δημ. Συμβουλίου τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας κατὰ πλειονοψηφίαν ἀπεδέχθη σχέδιον ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Βασιλέα, μελλούσης νὰ ὑποβληθῇ αὐτῷ κατὰ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ, ἣν βλ. ἐν «Ἐλπίδι» ἀριθ. 25—26 τῆς 16ης Ἰανουαρίου. Παράβ. καὶ τὸ ἄρθρον τῆς ἐφημ. ταύτης ἐν φύλλῳ 28—29 τῆς 28ης Ἰανουαρίου. Εἰς ἀντίδρασιν δὲ τῆς παρὰ τῷ κοινῷ ἐντυπώσεως ἐκ τοῦ σημειωθέντος ἐγγράφου οἱ δημ. σύμβουλοι Βλάχος καὶ Ζαχαρίτσας περιέφερον πρὸς ὑπογραφὴν ἀναφορὰν περὶ ἧς βλ. «Ἐλπίδα» τῆς 22ας Ἰανουαρίου. Τέλος διὰ διατάγματος φέροντος χρονολογίαν 15 Ἰανουαρίου (ὃ βλ. ἐν Α' τόμῳ)

τζας στελμένος ἀπὸ τὸν φρούραρχον νὰ γένω χαζίρι σὲ δυὸ ὧρες νὰ φύγωμεν — θἀρθοῦν νὰ μὲ πάρουν· καὶ νά εἶμαι εἰς τὴν θέλησίν τους, νὰ μὲ ξορίσουνε εἰς τὰ νησιά. Τοὺς εἶπα· «Εἶμαι ἀστενὴς ἐξ αἰτίας τῶν πληγῶν καὶ θὰ κάτζω μὲ τὴν φαμελιά του νὰ μὲ συγυρίσῃ εἰς τὸ σπίτι μου. Κι' ἂν ἔφταιξα, ἂς μὲ κρίνῃ ἡ Κυβέρνηση μὲ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος μου· καὶ νὰ μὲ παιδέψῃ κατὰ τὸ ἔγκλημά μου». Τότε στεῖλαν γιατρούς· κι' ἀπὸ τὸ γινάτι μου μ' ἔπιασε μιὰ μεγάλη κάψη. Μὲ γύμνωσαν, εἶδαν τὶς πληγές. Τότε λέγω τοῦ κομαντάντη καὶ τῶν γιατρῶν· «Ἐπηδήτις ἡ Κυβέρνηση δὲν ἔχει πίστη 'σ ἐμένα, ὅτι τῆς λέγω εἶμαι ἀστενὴς καὶ μὲ γυμνώσετε ὡς σουλντάτον, δὲν ματαθέλω νά εἶμαι εἰς τὴν 'πηρεσίαν της· ὡς ἀξιωματικὸν δὲν μὲ γνωρίζει, κ' ἐγὼ δὲν τὴν γνωρίζω· κι' ἀπαρατιῶμαι· καὶ εἶμαι εἰς τὸ ἑξῆς ἁπλὸς πολίτης. Καὶ νὰ λάβῃ καὶ τὴν 'πηρεσίαν τῆς τετραρχίας καὶ τὸ γραφεῖον». Ἦρθαν μοῦ μίλησαν πολλοὶ νὰ μὴν ἀπαρατηθῶ· δὲν στρέχτηκα κι' ἀπαρατήθηκα. Τότε στέλναν ὁλημύχτα πεζούρα καὶ καβαλλαρία καὶ μὲ φύλαγαν. Ἔρχονταν καὶ οἱ ἀγωνισταὶ κρυφίως καὶ μὲ φύλαγαν 'σ τὸ σπίτι μου κ' ἔξω εἰς τὶς ἐλιές. Ὅτι ἤθελαν νὰ μὲ πάρουν διὰ νυχτός. Ὅτι ὁ 'Αρμασπέρης δὲν ξέχανε τὴν ἀναφορὰ ὁποὺγραψα εἰς τὸν Βασιλέα. Τότε διάλυσαν καὶ τὸ Δημοτικὸν Συνβούλιον, ἔπαψαν καὶ τὸν Δήμαρχον καὶ ξέκλησαν καὶ τὸ πρωτόκολλον νὰ μὴν φαίνωνται αὐτὲς οἱ πρᾶξες, οὔτε ἐκείνη διὰ τὴν πολιτοφυλακή, οὔτε ἡ ἄλλη διὰ τὸ σύνταμα. Μ' εἶχαν κλεισμένον εἰς τὸ σπίτι μου ὅσο ὁποῦρθε ὁ Βασιλέας —κι' ὡς τώρα νὰ μὴν ἔρχεταν, ἐγὼ θά ἤμουν ἀκόμα φυλακωμένος[1]).

καὶ δημοσιευθέντος ἐν τῇ «Ἐφημ. τῆς Κυβερν.» (ἀριθ. 2 τῆς 16ης Ἰανουαρίου) διελύθη τὸ Δημ. Συμβούλιον. Λόγοι δὲ τῆς διαλύσεως πλὴν ἄλλων φέρονται ἐν τῷ διατάγματι καὶ οἱ ἑξῆς· «... Θεωροῦντες τὰς ἐκ νέου (μετὰ τὸ ψήφισμα περὶ δημ. φρουρᾶς. Σημ. ἐκδότου) ἀναδεχθείσας ἀρχὰς τοῦ δημοτικοῦ τούτου συμβουλίου, προθεμένου νὰ ὑπερπηδᾷ τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ὁρισθέντα ὅρια τῆς ἁρμοδιότητός του, καὶ παρατηροῦντες τέλος πάντων τὴν πολύτροπον τούτου ἀπείθειαν, ἣν ἔδειξε μὴ θελῆσαν νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς διαταγὰς τὰς ὁποίας ἔλαβε.. ». Παράδ. «Σωτῆρα» φύλλον τῆς 10ης Ἰανουαρίου καὶ «Ἀναγεννηθεῖσαν Ἑλλάδα» παράρτ. τοῦ φύλλου τῆς 18ης Ἰανουαρίου καὶ φύλλα τῆς 9ης καὶ 20ῆς Φεβρουαρίου.

1) Μετὰ τὴν πρᾶξιν τοῦ Δημοτ. Συμβουλίου περιπεσὼν εἰς δυσμένειαν παρὰ τῇ Κυβερνήσει καὶ τῇ Ἀρχιγραμματείᾳ ὁ Μακρυγιάννης διετάχθη τὴν 10ην Ἰανουαρίου ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματέως (βλ. ὑπὸ τὴν σημειωθεῖσαν χρονολογίαν ἐν τῷ Α΄ τόμῳ τὴν διαταγὴν) ν' ἀπέλθῃ τάχιστα εἰς Μέγαρα ἵνα ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς τετραρχίας αὐτοῦ, ἐδρευούσης αὐτόθι. Συγχρόνως δ' ἐπαύετο ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀγωνιστῶν. Περὶ ἐξορίας τοῦ Μακρυγιάννη εἴς τινα τῶν νήσων οὐδεμία διαταγὴ εὑρέθη ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ, φαίνεται δ' ὅτι ἡ μνημονευθεῖσα περὶ ἀναχωρήσεως τούτου εἰς Μέγαρα ἦτο πρόφασις ἁπλῶς. Προβαλόντος δὲ τοῦ Μακρυγιάννη τὴν ἐκ τῶν πληγῶν ἀσθένειαν, ἀπεστάλη αὐτῷ τὴν 20ὴν Ἰανουαρίου (βλ. τὸ σχετικὸν ἔγγραφον τοῦ Β. Φρουραρχείου ἐν τῷ Α΄ τόμῳ ὑπὸ τὴν χρονολογίαν ταύτην) ὁ «λοχαγὸς τῆς πλατείας», ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη «κομαντάντης τῆς πιάτζας» καλούμενος ἐνταῦθα, μετὰ τοῦ ἰατροῦ Λιντερμάγερ πρὸς ἐξέτασιν τοῦ σώματος αὐτοῦ. Βλ. ἐν τῷ Α΄ τόμῳ τὸ περὶ τῆς ἐξετάσεως ταύτης συνταχθὲν πρακτικόν

Εἰς τὴν Μπαυαρίαν τοῦ εἶπε ὁ πατέρας του τοῦ Βασιλέα κ' ἔφερε μαζί του τὸν Ρουντχάρτη νὰ τὸν βάλῃ εἰς τὸν τόπον τοῦ 'Αρμασπέρη. Τὰ 1837 Φλεβαρίου 3 ἤρθε ὁ Βασιλέας καὶ ἡ ἀγαθὴ Βασίλισσα. Πῆγαν οἱ πρέσβες εἰς τὴν φεργάδα· τοὺς εἶπε ὅτι ὁ 'Αρχικατζελάριος εἶναι παμένος κ' εὐτὺς ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὸ κράτος[1]). Τότε πέθανε κι' ὁ Κατζελάριος κι' ὁ φίλος του ὁ πρέσβυς τῆς 'Αγγλίας. Πάσκισε νὰ τὸν βασταήξῃ· τοῦ κάκου. Πήγαμε καὶ συνοδέψαμε τοὺς Βασιλεῖς μὲ μεγάλη παράταξη κι' ὅλοι οἱ πολῖτες. Σὲ δυὸ ἡμέρες φκειάνω μίαν ἀναφορὰ τῆς Μεγαλειότης του καὶ τοῦ ξηγῶμαι διὰ τὴν ἀναφορὰ ὁποὖστειλα εἰς τὴν Μπαυαρίαν τί δοκίμασα καὶ τί ἀντενέργειες τοῦ κάναν διὰ νὰ μὴν ματαγυρίσῃ ὀπίσου εἰς τὴν 'Ελλάδα· καὶ ἡ 'Αγγλία τί σκοποὺς ἔχει· καὶ πῶς ρήμαξε τὸ ταμεῖον ὁ 'Αρμασπέρης κι' ὁ

τοῦ ἰατροῦ, φέρον χρονολογίαν 20 'Ιανουαρίου. Τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ καταδιωκομένου Μακρυγιάννη ἀνέλαβεν ὅ τε «Σωτὴρ» (οὗ τὸ κύριον ἄρθρον τὸ ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 14ης 'Ιανουαρίου βλ. ἐν τῷ Δ' τόμῳ ὑπὸ τὴν χρονολογίαν ταύτην) καὶ ἡ «'Ελπὶς» (ἧς τὸ κύριον ἄρθρον τὸ ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 16ης 'Ιανουαρίου βλ. ἐν τῷ Δ' τόμῳ ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν) ἀμφότεραι ἀντιπολιτευόμεναι ἐφημερίδες. Ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ ἡ «'Ελπὶς» γράφει τὰ ἑξῆς· «'Επιπληχθεὶς ὁ Μακρυγιάννης παρά τινος φίλου καὶ προστάτου τοῦ Κυρίου Κόμητος 'Αρμανσπέργη ὡς λαβὼν μέρος εἰς τὴν γνωστὴν πρᾶξιν τοῦ Δημοτ. Συμβουλίου ἀπεκρίθη· «'Ο κύριος Κόμης λέγει ὅτι ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὴν 'Αγγλίαν, καὶ ἐμεῖς λοιπὸν τὴν 'Αγγλίαν ἀγαπῶμεν καὶ ἐπομένως δὲν θέλομεν 'Αρχιγραμματέα (αὐτὸν τὸν κόμητα 'Αρμανσπεργ. Σημ. ἐκδ.)...ζητοῦμεν σύνταγμα, διότι ἡ 'Αγγλία τὸ Σύνταγμά της θεωρεῖ τὴν πηγὴν τῆς εὐδαιμονίας της». Ἐν δὲ τῷ φύλλῳ τῆς 22ας 'Ιανουαρίου ἡ αὐτὴ ἐφημερὶς γράφει τὰ ἑξῆς· «'Ο κύριος Μακρυγιάννης διετάχθη κατ' ἐπανάληψιν ν' ἀναχωρήσῃ διὰ Μέγαρα. Κατάκοιτος ὢν δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν διαταγήν. Διάφοροι κατάσκοποι εἶναι τοποθετημένοι περὶ τὴν οἰκίαν του διὰ νὰ παρατηρῶσι τοὺς εἰσερχομένους καὶ ἐξερχομένους. Ἐν τούτοις τὰ ὄργανα τῆς 'Αρχιγραμματείας προσπαθοῦν νὰ τὸν καταπείσουν νὰ ἀκυρώσῃ τὴν ὑπογραφήν του εἰς τὴν γνωστὴν πατριωτικὴν 'Αναφορὰν τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, τοῦ ὁποίου ἦτο προσωρινῶς Πρόεδρος. Τοιαῦται καταχθόνιοι εἰσηγήσεις δὲν δύναται νὰ λάβωσι χώραν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ γενναίου Μακρυγιάννη. Σήμερον ἐστάλη 'Επιτροπὴ 'Ιατρῶν διὰ νὰ ἐξετάσῃ ἂν ἡ σωματική του κατάστασις εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴν ἐπιτρέπῃ τὴν ἀναχώρησίν του. Ἄνθρωποι τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τετυφλωμένοι καὶ τρισβάρβαροι, αἱ πληγαὶ τὰς ὁποίας διὰ τὴν πατρίδα ἀπέκτησεν ὁ Μακρυγιάννης, τὸν κρατοῦν κλινήρη, καὶ σεῖς ζητεῖτε νὰ πληγώσετε τὴν καρδίαν του διὰ νὰ ἀνοίξετε μίαν ὥραν ἀρχήτερα τὸν τάφον του ;» Βραδύτερον, ἐλθόντος τοῦ βασιλέως, ἐδόθη τῷ Μακρυγιάννῃ ἀπεριόριστος ἄδεια μετὰ πλήρων τῶν ἀποδοχῶν αὐτοῦ, δεινῶς πάσχοντος ἐκ τῶν πληγῶν. Βλ. τὸ σχετικὸν διάταγμα ἐν τῷ Δ' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 28 Φεβρουαρ. 1837. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι δὲν εἶχε γίνῃ δεκτὴ ἡ ἀπὸ τοῦ στρατ. βαθμοῦ παραίτησις τοῦ Μακρυγιάννη, ἢ ὅτι αὐτὸς οὗτος ἀνεκάλεσεν αὐτὴν μετὰ τὴν παρουσίασιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Βασιλέα, περὶ ἧς λόγος γίνεται ἐν τῇ ἑπομένῃ σελίδι.

1) 'Ο Βασιλεὺς "Οθων μετὰ τῆς Βασιλίσσης ἀφίκοντο εἰς Πειραιᾶ τὴν ἑσπέραν τῆς 2ας Φεβρ., τὴν δὲ πρωΐαν τῆς ἑπομένης ἀνῆλθον εἰς 'Αθήνας. Τὰ διατάγματα τῆς καταργήσεως τῆς 'Αρχιγραμματείας, τῆς παύσεως τοῦ "Αρμανσπεργ καὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ρούδχαρτ ὡς Γραμματέως τῆς ἐπὶ τοῦ Βασ. Οἴκου καὶ τῶν 'Εξωτερικῶν Γραμματείας τῆς 'Επικρατείας καὶ Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου φέρουσι χρονολογίαν 2 Φεβρ., ἄρα ὑπεγράφησαν ἐπὶ τοῦ πλοίου πρὸ τῆς ἀποβάσεως τοῦ Βασιλέως.

ὑπουργὸς τῆς 'μπιστοσύνης του, τῆς Οἰκονομίας· τί πῆραν μαζί· καὶ τὰ καλύτερα ὑποστατικά, σταφίδες, μύλους κι' ἄλλα τὰ μέρασαν (τὰ ὁποῖα φαίνονται ὡς σήμερα)· καὶ γύμνωσαν τὴν δυστυχισμένη πατρίδα. Καὶ εἰς τὸ Κράτος του μένει ἡ δυστυχία. Χάλευε ὁ 'Αρμασπέρης καὶ ἡ συντροφιά του νὰ κάμουν τὸν Λασσάνη συνταματάρχη, καὶ διαμαρτυρήθηκα κ' ἔμεινε. Τοὺς βαθμοὺς τοὺς δῶσαν τῶν λῃστῶν καὶ οἱ ἀγωνισταὶ μεῖναν δυστυχεῖς. Παρουσιάστηκα καὶ μίλησα αὐτὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τὄδωσα καὶ τὴν ἀναφορά μου καὶ τοῦ ἔλεγα· 'σ τὸ ἐξῆς δὲν εἶμαι ἄξιος τοιούτως νὰ δουλέψω, ὅτι δὲν μοῦ τὸ συχωράει ἡ ὑγεία μου καὶ νὰ μοῦ δώσῃ τὴν ἄδεια νὰ βάλω τὴν κόπια τῆς ἀναφορᾶς μου εἰς τὸν τύπον. Μοῦ εἶπε νὰ μὴν τὴν βάλω. Τότε, ἀφοῦ ἔμαθε αὐτὰ ὁ 'Αρμασπέρης 'νέργησε νὰ μὲ καταδικάσουνε. Τοῦ παραγγέλνω εἶμαι ἕτοιμος σὲ ὅ,τι ἀγαπᾷ, εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος μου νὰ κριθῶ, καὶ δὲν θέλω κι' ἀβοκάτους, ὅτι ἔχω τὴν ἴδια μου ἀλήθεια ἀβοκᾶτο. Τότε σιώπησε κ' ἔμεινε. Τὄδωσε ὁ Βασιλέας ἑκατὸ χιλιάδες δραχμὲς τοῦ 'Αρμασπέρη, πῆρε καὶ κάνα μιλλιοῦνι τάλλαρα καὶ πάγει 'σ τὴν δουλειά του. Ἦταν ψειργιασμένος κόντης κ' ἔγινε πραματικός. 'Σ τὸ φευγάκι του ἔκαμεν ἕνα τραπέζι μεγάλο καὶ κάλεσε τοὺς συντρόφους του Κριτζώτη, Γριβαίγους, Μαμούρη, Ρούκη, Κολιόπουλον, Γενναῖον, Τζόκρη κι' ἄλλους τοιούτους, ὁποῦ τοὺς ἔκαμεν μὲ ὑποστατικὰ καὶ μὲ χρήματα — τοὺς ἔδινε ἕνα αὐτεινῶν κ' ἔπαιρνε αὐτὸς ἑκατό. Τοὺς πῆρε καὶ φάγαν ψωμί· σηκώθη κ' ἔπγε ἕνα γιομᾶτο καὶ λέγει· «Εἰς ὑγείαν ἐσᾶς τῶν ἀγαθῶν Ἑλλήνων ὁποῦ συντρῶμεν σήμερα κι' ἀποχαιρετιώμαστε». Ἄρχισαν κ' ἔκλαιγαν ὅλοι. Τοὺς εἶπε πολλὰ τοιοῦτα παραπονευτικὰ λόγια. Τέτοιοι εἴμαστε ἐμεῖς. Ὅταν φεύγουν οἱ τύραννοι, οἱ κλέφτες, ἐκεῖνοι ὁποῦ θέλουν νὰ βουλιάξουν τὴν πατρίδα, κλαῖμεν καὶ λυπώμαστε· κι' ὅταν τὴν γυμνώνουν, γελᾶμεν καὶ χαιρόμαστε. Ὅταν ἤμουν φυλακισμένος, ὅλοι αὐτεῖνοι μὲ βρίζαν καὶ μὲ κακοσύσταιναν· κι' ἂν κάθεταν ὁ 'Αρμασπέρης πίσου, ἤμουν χαμένος. Ὅτ' ἡ ἀλήθεια κατατρέχεται. Τότε ἔφυγε ὁ 'Αρμασπέρης καὶ τὸν συντρόφεψαν ὅλοι οἱ φίλοι του κάτου εἰς τὸ καράβι.

Πῆγα κι' ἀντάμωσα τὸν Ρουντχάρτη, ὁποῦ ἔμεινε εἰς τὸ ποδάρι ἐκεινοῦ. Τοῦ εἶπα ὅλα αὐτά. Τὸν ζήτησα νἀρθῇ εἰς τὸ σπίτι μου νὰ φᾶμεν. Μοῦ εἶπε· «Σοῦ μιλῶ δι' αὐτό». Ρώτησε τὸν Βασιλέα, τοῦ εἶπε νἀρθῇ· «ὅτι πῆγα κ' ἐγώ, τοῦ εἶπε, εἰς τὸν Μακρυγιάννη». Μοῦ εἶπε ὅτι ἔρχεται. Κάλεσα καὶ τὸν μαρσιάλη τοῦ παλατιοῦ κι' ὅλους τοὺς αὐλικοὺς καὶ Κουντουργιώτη, Κολοκοτρώνη κι' ἄλλους πολλοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς. Τοὺς ἔκαμα ἕνα τραπέζι πολλὰ καλό. Τότε ἔπιαμεν ὑπὲρ τῆς Μεγαλειότης του καὶ τοῦ Ρουντχάρτη ὕστερα καὶ εἶπα· «'Απὸ δικαιοσύνη διψάγει ἡ πατρίδα καὶ 'λικρίνεια· ὅποιοι τὴν κυβερνοῦνε ὁ Θεὸς νὰ τοὺς φωτίσῃ καὶ νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς

αὐτό. Ἔπγε κι' ὁ Ρουντχάρτης διὰ 'μένα. Εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, ὅσον καιρὸν κυβέρνησε αὐτὸς μεγάλη δικαιοσύνη καὶ 'λικρίνειαν εἴδαμεν· καὶ ξόδιαζε κ' ἐξ ἰδίων του πολλά. Ἀλλὰ τὴν ἀρετὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ 'διοτέλεια τὴν κάνει κακία. Δὲν τὸν θέλει τὸν καλὸν ἄνθρωπον ὁ Λάγινης[1]), δὲν τὸν θέλουν οἱ ἄλλοι πρέσβες, δὲν τὸν θέλουν οἱ ἐδικοί μας οἱ ἀπατεῶνες. Καθὼς τὄλεγαν αὐτεῖνοι νὰ κυβερνήσῃ δὲν τοὺς ἔκανε τὸ κέφι τους· ἔδωσε τὴν ἀπαραίτησίν του. Τὸν Βασιλέα τὸν ἀπάτησαν οἱ ἄλλοι οἱ Μπαυαρέζοι ὁποῦ ἦταν στρωματίδες τῶν ξένων[2])· ἀντενεργοῦσαν ὅλοι κ' ἔφυγε ἀπὸ τὴν πατρίδα μας ὁ καλὸς κι' ἀγαθὸς ἄνθρωπος· καὶ εἰς τὸν δρόμον πέθανε ἀπὸ τὴν πίκρα του[3]). Ὁ Θεὸς νὰ τὄχῃ τὴν ψυχή του αὐτεινοῦ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου· καὶ τῶν ἀλλουνῶν ὅσοι ἤρθανε εἰς τὴν πατρίδα μας νὰ τὴν χάσουνε νὰ τὴν δώσῃ τὴν ψυχή τους τοῦ ἀναθεματισμένου καὶ νὰ τοὺς δικιώσῃ· καὶ νὰ τοὺς κάμῃ τὴν ἀνταμοιβὴ τῆς κακίας τους διὰ ὅσα ἔκαμαν γενικῶς εἰς τοὺς Ἕλληνες καὶ εἰς τὸν ἀθῶον τὸν Βασιλέα μας οἱ ἐπίορκοι α).

Κάμαμεν νέγες ἐκλογὲς καὶ βάλαμεν δήμαρχο τὸν Καλλεφουρνᾶ καὶ μπῆκα κ' ἐγὼ μ' ἄλλους σύνβουλος ἀπὸ τὸ μέρος τῶν τίμιων πολιτῶν[4]). Τότε μπῆκε καὶ τὸ χαρτόσημον καὶ 'πιτηδέματα 'σ ἐνέργεια διὰ νὰ βασταχτοῦμεν. Ὅτι τὰ δάνεια ἐμεῖς δώσαμεν ὑπόσκεση ὅτι τὰ δανειστήκαμεν καὶ ἡ Μπαυαρία τὰ ρούφηξε μὲ τὸν Ἁρμασπέρη καὶ συντροφιά. Εἰς τὴν Πάτρα τὸν ζωγράφισαν καὶ τὸν ἔκαψαν σὰν τὸν Γιούδα γιὰ τὴν καλωσύνη ὁποὖκαμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κι' ὁ Θεὸς ξέρει τὰ ὑστερνά μας. Ὅμως ἡ καλὴ 'μέρα φαίνεται ἀπὸ τὴν αὐγή. Πατρίδα, πατρίδα, ἤσουνε ἄτυχη ἀπὸ ἀνθρώπους νὰ σὲ κυβερνήσουν! Μόνος ὁ Θεός, μόνος ὁ ἀληθινὸς αὐτὸς κι' ὁ δίκιος κυβερνήτης σὲ κυβερνεῖ καὶ σὲ διατηρεῖ ἀκόμα!

---

1) Ὁ Λάγιονς πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας.

2) «Στρώματα γιὰ νὰ τοὺς πατήσουν». Ἡ λέξις στρωματίδα ἴσως ἐνταῦθα σημαίνει ὅ,τι ἡ ἀλλαχοῦ λεγομένη στρωματιὰ τοῦ σάγματος τῶν ὑποζυγίων. Ἡ φράσις λέγεται ἐνταῦθα παροιμιακῶς.

3) Περὶ τοῦ Ἰγνατίου Ρούδχαρτ βλ. βιογραφικὰς σημειώσεις ἐν τῇ «Ἐλπίδι» φύλ. τῆς 30ῆς Ἰανουαρ. 1837 καὶ τὸ αὐτόθι ἄρθρον περὶ τοῦ αὐτοῦ. Ἡ παραίτησις τοῦ Ρούδχαρτ ἐγένετο δεκτὴ τὴν 8ην Δεκεμβρίου. Ἀπέθανε δ' οὗτος ἐν Τεργέστῃ κατὰ Μάιον τοῦ 1838.

α) Ὅταν πῆρα τὸν μακαρίτη Ρουντχάρτη κι' ἄλλους καὶ φάγαμεν ψωμί, τοὺς παρουσίασα καὶ εἰκοσιπέντε εἰκονογραφίες ἱστορικές, ὁποὖκαμα τοὺς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων. Θέλω ξηηθῶ αὐτὸ ἀλλοῦ, ὅτ' εἶμαι ἀστενὴς τώρα καὶ δὲν μπορῶ νὰ γράψω.

4) Κατὰ τὰς δημοτικὰς ἐκλογὰς τὰς γενομένας τελευτῶντος τοῦ Ἀπριλίου ὁ Μακρυγιάννης ἐξελέχθη δημοτικὸς σύμβουλος διὰ ψήφων 513 ἀπέναντι ἀγνώστου ἡμῖν ἀριθμοῦ ψηφοφορησάντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Δυσάρεστος κατάστασις τῶν ἀγωνιστῶν. — Συνάντησις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Πολέμου Σμάλτς. — Ἐπίσκεψις τοῦ Μακρυγιάννη παρὰ τῷ Βασιλεῖ. — Θερμὴ συνηγορία αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀγωνιστῶν. — Κρίσεις τοῦ Μακρυγιάννη περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. — Τὰ ἱστορικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Διονυσίου Σουρμελῆ, Κάρπου Παπαδοπούλου, Ἀμβροσίου Φραντζῆ, Χριστοφ. Περραιβοῦ. — Τὰ κατὰ τὴν ματαίωσιν τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς τῷ 1839. — Κατασκευὴ ἱστορικῶν εἰκόνων ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. — Γεῦμα αὐτοῦ πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς καὶ προσφορὰ τῶν εἰκόνων. — Τὰ κατὰ Ἡσαΐαν. — Ὑποψίαι κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη ἐπὶ συνταγματικοῖς φρονήμασι. — Δευτέρα παρέκβασις περὶ τοῦ Ἀμβρ. Φραντζῆ. — Σκέψεις περὶ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας. — Τὰ κατὰ Θ. Καΐρην. — Ἀνακάλυψις τῆς Φιλορθοδόξου Ἑταιρίας. — Ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας ἐμπορικὴ συνθήκη καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ζωγράφος. — Νέαι ὑποψίαι κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.

Ὁ Ἀρμασμπέρης διὰ 'μένα ἄφησε κακὲς σύστασες εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τοὺς ὀπαδούς του, ὁποῦ ἄφησε ἐδῶ καὶ εἰς τὸ Παλάτι, πάντοτες νὰ μὲ κατατρέχουν. Καὶ τὴν παραγγελίαν του τὴν ξακολουθοῦν ὅλοι. Ἄνοιξαν οἱ πληγὲς τοῦ σώματός μου· καὶ εἶχα ἐννιὰ γιατροὺς πέντε μήνους καὶ μ' ἀποφάσισαν εἰς τὸν θάνατο. Γύρεψα ἀπ' ὅ,τι μοῦ χρωστάει ἡ Κυβέρνησις νὰ μοῦ δώσουν νὰ ξεκονομηθῶ· δὲν στάθη τρόπος. Μόνον μίαν χάρη μὄκαμαν· μάθαν ὅτι πέθανα καὶ κάμαν τὴ μουσικὴ ἕτοιμη νὰ μὲ χώσουνε μὲ παράταξιν. Ὅταν στεῖλαν καὶ τοὺς εἴπανε ὅτι ζῶ ἀκόμα, πικράθηκαν πολύ. Εἶδα αὐτεινῶν τὴν ἀρετὴ καὶ τῶν συνπολιτῶν μου τὴν λύπη· καὶ γιόμοζαν τὰ σουκάκια νὰ μάθουν πῶς εἶμαι.

Ἀφοῦ μίλησα τοῦ Βασιλέα διὰ τὸν Λασσάνη, τὴς μεγάλες κατάχρησες ὁποὖκαμεν αὐτὸς καὶ οἱ συντρόφοι του, κι' ἀφάνισε τὴν πατρίδα, καὶ τοῦ Σπυρομήλιου τὄδωσε τὴν Λιβαδόστρατα εἰς τὴν Φήβα κι' ἄλλα, τὸν ἔβγαλε τὸν Λασσάνη ἀπὸ τὴν Κονομίαν καὶ τὸν ἔβαλε εἰς τὴν Λογιστικὴ 'πιτροπὴ μὲ βαρειὸν μιστὸν νὰ διορθώσῃ τὴς κατάχρησες, αὐτὸς τὴς δικές του καὶ τῶν

φίλωνέ του[1])· — καὶ οἱ ἀγωνισταὶ καὶ χῆρες τῶν σκοτωμένων κι' ἀρφανὰ παιδιά τους, κ' ἐκεῖνοι ὁποῦ θυσιάσαν τὸ δικόν τους 'στὰ δεινὰ τῆς πατρίδος ἂς γκεζεροῦν εἰς τοὺς δρόμους ξυπόλυτοι καὶ ταλαιπωρεμένοι κι' ἂς λένε «ψωμάκι». Οἱ ἀκαθαρσίες τῆς Κωσταντινόπολης καὶ τῆς Εὐρώπης καρότζες, μπάλους, πολυτέλειες, λούσια πλῆθος. Αὐτεῖνοι ἀφεντάδες μας κ' ἐμεῖς εἴλωτές τους. Πῆραν τὰ καλύτερα ὑποστατικά, τὶς καλύτερες θέσες τοὺς σπιτότοπους, 'σ τὰ ὑπουργεῖα βαρειοὺς μιστούς· δανείζουν τὰ χρήματά τους δυὸ καὶ τρία τὰ ἑκατὸ τὸν μῆνα, παίρνουν ὑποθῆκες — 'σ ἕνα χρόνο καὶ λιγώτερον κάνει δέκα τὸ παίρνει ἕνα· γίνηκαν ὅλοι 'διοχτῆτες. Κριταὶ αὐτεῖνοι, ἀφεντάδες αὐτεῖνοι· ὅπου νὰ πᾶνε οἱ Ἕλληνες ὅλο ξυλιὲς τρῶνε. Ἡ φτώχεια ἄξηνε· λίγον φταίξιμο νὰ κάμῃ ὁ ἀγωνιστής, χάψη ἄλλος ἐπὶ ζωγῆς, ἄλλος κόψιμον μὲ τὴν τζελατίνα. Ὅλο τέτοιες καλωσῦνες ἔχομεν. Γιόμωσαν οἱ χάψες τοῦ κράτους. Καὶ θησαύρισαν οἱ κριταί μας καὶ οἱ ἀβοκᾶτοι μας. Τὸ κράτος ἔτσι πάγει πολλὰ ὀμπρός!

Μίαν ἡμέρα πέρναγε ὁ Ὑπουργὸς τοῦ Πολέμου ὁ Σμάλτζης· δὲν εἶχα τὴ νιφόρμα μου — δὲν τὸν χαιρέτησα. Εὐτὺς μὲ προσκαλεῖ καὶ μοῦ λέγει διατί δὲν ἔχω τὴ νιφόρμα μου καὶ δὲν τὸν χαιρέτησα. Τοῦ λέγω· «Σκαλίζω τὸν κῆπο μου νὰ γένουν λάχανα νὰ φάγω μὲ τὰ παιδιά μου καὶ μὲ τόσες φαμελιὲς τῶν σκοτωμένων ὁποῦναι εἰς τὸ σπίτι μου. Οἱ ἀγωνισταί, ὁποῦ ἀγωνίστηκαν, δὲν τοὺς δώσετε οὔτε ἕνα ἀριστεῖον· ἐνταυτῷ ὅσοι ἦταν μακρυὰ ἀπὸ τοὺς κιντύνους ὅλους τοὺς δικιώσετε — βαθμούς, μιστοὺς πλουσιοπάροχους! Κι' αὐτεῖνοι ὁποῦ ἀγωνίστηκαν περπατοῦνε εἰς τὸν ἕναν καὶ εἰς τὸν ἄλλον νὰ φάνε κομμάτι ψωμί. Ἔχω καμπόσους τοιούτους εἰς τὸ σπίτι μου, κύριε Ὑπουργέ, ὁποῦ τοὺς θρέφω νὰ μὴν πᾶνε διὰ ψωμὶ σὲ κακὲς στράτες καὶ τοὺς βάλετε εἰς τοὺς νόμους καὶ τοὺς κόψῃ ἡ τζελατίνα — θὰ τοὺς χρειαστοῦμεν καμμίαν βολά· δι' αὐτὸ σκαλίζω καὶ δὲν βάνω νιφόρμα, ὅτι κορνιαχτίζεται ἀπὸ τὸ σκαλιστῆρι. Κι' ὅταν βγαίνω μὲ χωρὶς νιφόρμα, κι' ὁ Βασιλέας νά εἶναι δὲν τὸν χαιρετῶ — οὔτε τὸν καταφρονῶ». Ἀφοῦ τοῦ εἶπα πολλά, τὸν ἔβαλα σὲ συμπάθειον καὶ πῆγε καὶ μίλησε τοῦ Βασιλέως καὶ μερεμέτησε καμπόσους ἀγωνιστὰς — καὶ πάλε περισσότερους βάλαν μὴν ἔχοντας δικαιώματα· καὶ πάλε ἄφησαν τόσα λιοντάρια· καὶ σ' ἔπαιρνε ἡ νίλα νὰ τοὺς βλέπῃς. Τότε σηκώθηκα πῆγα εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τοῦ μίλησα. Μοῦ λέγει· «Τοὺς δίκιωσα» καὶ τραβγέται. Τότε τὸν πιάνω πίσω. Ἀγανάχτησε ἀναντίον μου. Ματὰ τὸν πιάνω, καὶ δάκρυσαν τὰ μάτια μου, καὶ τοῦ λέγω· «Εἶμαι ἄτιμος στρατιωτικὸς ἂν σὲ ἀπατῶ· εἶναι καλύτεροι πολλοὶ ἀπὸ 'μένα, Βα-

1) Περὶ τῶν κατὰ τοῦ Γ. Λασσάνη κατηγοριῶν βλ. τὰς ἐφημ. «Ἐλπίδα», «Σωτῆρα», «Ἀθηνᾶν» καὶ «Ἕλλην. Ταχυδρόμον» φύλλα τῶν μηνῶν Ὀκτωβρ. καὶ Νοεμβρ. 1836. Τὴν 31ην Μαρτίου καταργηθείσης τῆς θέσεως τοῦ Οἰκον. Διευθυντοῦ παρὰ τῇ Γραμματείᾳ τῶν Οἰκονομικῶν ὁ Λασσάνης διωρίσθη Ἐπίτροπος τῆς Ἐπικρατείας παρὰ τῷ Ἐλεγκτ. Συνεδρίῳ.

σιλέα!» Τότε σὰν μ' εἶδε ὁποὺκλαψα, μπῆκε σὲ συμπάθεια καὶ ἦρθε καὶ μοῦ μίλησε. Μοῦ εἶπε· «Τὸ λοιπὸν μ' ἀπάτησαν! — Ἔτζ' εἶναι, Βασιλέα μου, καὶ θέλει τοὺς ἰδῆς». Τὴν ἄλλη ἡμέρα τοὺς εἶπα καὶ πῆγαν εἰς τὸ Παλάτι καὶ τοὺς εἶδε· τοὺς ἐσπλαχνίστη καὶ τοὺς δίκιωσε. Ὅτι ξύσαν τὸ μητρῶον καὶ βάναν ἀνθρώπους χωρὶς δικιώματα εἰς τοὺς βαθμούς[1]). Ὅποτε βρῇ τὴν ἀλήθεια ὁ Βασιλέας, ἔχει δικαιοσύνη—ποῦ ἀφίνει ἡ ἀκαθαρσία τῆς ἀνθρωπότης;

Αὐτεῖνοι ὁποῦ καταφάνισαν τὴν πατρίδα βάνουν τοὺς δούλους τους καὶ κόλακές τους, ἐκείνους ὁποὺχου, ἴσια τὴν ἀρετὴ κι' ἀγῶνες, καὶ τοὺς ἐγκωμιάζουν εἰς τὴς 'φημερίδες κάθε ὀλίγον καὶ φκειάνουν καὶ 'στορίες. Φκειάνει μίαν ἱστορία ὁ 'Αλέξαντρος ὁ Σοῦτζος εἰς τὸ Γαλλικὸν[2]) καὶ λέγει σωτῆρες τῆς Ἑλλάδος τοὺς φίλους του. Βάνει κι' ὁ Κωλέτης τὸν Σουρμελῆ[3]), στενὸν φίλον τοῦ Γκούρα καὶ τῆς φατρίας τους, καὶ φκειάνει 'στορίαν καὶ κατηγοράγει ἀσυστόλως τὸν Δυσσέα, τὸν ὀχτρὸ τοῦ Κωλέτη, κ' ἐγκωμιάζει πολὺ τὸν Γκούρα καὶ τοὺς φίλους του. Μὲ τέτοια ἀρετὴ γένεται 'στορία; Νὰ μὴν τοῦ εἰπῇς καὶ τὰ καλά του καὶ τὰ κακὰ τοῦ κάθε ἑνοῦ, ἀλλὰ παθητικῶς; Ρωτᾶτε πότε ἦρθε αὐτὸς ἀπὸ τὴν Κωσταντινόπολη, ποιοὺς εἶχε φατρία, τί διαγωγὴ ἔχει δείξῃ. Εἰς τοῦ κάστρου τὴς πολιορκίες, ἂν οἱ φίλοι του ἔκαμαν ἕνα, τὸ κάνει πενῆντα· ὅ,τι κάναν ἐκεῖνοι ὁποῦ δὲν εἶναι τῆς φατρίας του καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ χωνέψῃ, «τὄκαμαν οἱ ἡμέτεροι» λέγει. Οἱ φίλοι τοῦ 'στοριογράφου ἔχουν ὄνομα, ἐκεῖνοι ὁποῦ δὲν εἶναι τῆς φατρίας του δὲν ἔχουν ὄνομα. Εἰς τοὺς «ἡμέτερους» βάνει τοὺς συντρόφους του καὶ τοὺς δίνει μερίδιον, ἢ τὸ δίνει ὅλο ἐκεινῶν ὁποὺχουν τὸ ὄνομα — γένονται καὶ «ἡμέτεροι». 'Αφοῦ λέγει διὰ τὸν Δυσσέα πλῆθος ψευτιές, τὸν κατηγορεῖ καὶ διὰ τὸ χτίσιμο τοῦ παππᾶ. Πὲς καὶ τὰ αἴτια, 'στοριογράφο, καὶ τὸ κοινὸ εἶναι κριτὴς ἢ ὑπὲρ εἴτε κατά. Ἕνας ὁποῦ γένεται προδότης εἰς τοὺς Τούρκους κι' ἀφανίζει τόσα παληκάρια — καὶ τὸν γενναῖον ἀγωνιστὴ Σκουρτανιώτη τὸν Θανάση μὲ σαράντα ἀνθρώπους ποιὸς τὸν πρόδωσε εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς

1) Περὶ τῆς ἀποξέσεως τοῦ μητρῴου τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ σχηματισθέντος κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τῶν ἐπὶ Καποδίστρια χιλιαρχιῶν ἰδοὺ τί καὶ ἕτερος ἀγωνιστὴς ὁ Ι. Α. Μαυρομμάτης γράφει· «...Ὅλον αὐτὸ τὸ βιβλίον τὸ ἐνόθευσαν, ἔσβεσαν ἀλλοῦ τὰ ὀνόματα καὶ ἀλλοῦ τὰ ἐπίθετα τῶν γνησίων ἀγωνιστῶν τὰ μετέπλασαν καὶ τὰ οἰκειοποιήθησαν εἰς τὰ ὀνόματα τὰ ἐδικά των καὶ φίλους των...καὶ καταμουτζούρωσαν ὅλον τὸ μητρῷον, ὁποῦ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ ἰδῇ ὀφθαλμὸς γνησίου Ἕλληνος καὶ νὰ μὴ δακρύσῃ καὶ οὕτως ἅπαντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες οἱ πραγματικοὶ ἀγωνισταί, οἱ κτίσαντες τὸ Ἑλληνικὸν αὐτὸ ἔθνος μὲ λάσπην ζυμωμένην ἀπὸ τὰ αἵματά των καὶ μὲ λίθους κτιρίου ἀπὸ τὰ κόκκαλά των, οἱ στρώσαντες τὸ αἱμοσταγὲς αὐτὸ τραπέζι νὰ τὸ τρώγουν οἱ κηφῆνες κλπ.» (σελ. 43 τοῦ φυλλαδίου «Ἱστορία Ν. Κριεζώτου), καὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Χαλκὶς 1896». Παράβ. καὶ «Αἰῶνα» φύλ. τῆς 22ας Ἰανουαρίου 1839.

2) Histoire de la revolution Grecque. Paris 1829.

3) «Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα κλπ. Ἐν Αἰγίνῃ 1834».

κάψαν ὅλους σὲ μίαν ἐκκλησιά ; Κι' ἄλλες πλῆθος προδοσιές ; Κατηγορᾶς τὸν Δυσσέα ὡς ἄναντρον. Δώδεκα χιλιάδες Τούρκους μὲ λίγη δύναμη τοὺς πολέμησε εἰς τὸ Δαδὶ καὶ κιντύνεψε· καὶ ὕστερα μ' ἕναν τεσκερέ του τοὺς ἔδιωξε καὶ λευτέρωσε τὴν πατρίδα, ὁποῦ κιντύνευε νὰ χαθῇ.

Βλέποντας αὐτοὺς τοὺς δυὸ μεγάλους πολιτικούς, Μαυροκορδᾶτο καὶ Κωλέτη, ὅτι ὁ ἕνας ηὗρε τὸν πατριώτη του Σοῦτζο κ' ἐγκωμιάζει αὐτὸν καὶ τὴν συντροφιά του, ὁ ἄλλος τὸν Σουρμελῆ, τότε ὁ τρίτος πολιτικὸς τῆς Ἑλλάδος ὁ Μεταξᾶς ηὗρε κι' αὐτὸς τὸν δικόν του, ηὗρε τὸν Κάρπον[1]) ὁποῦρθε ἀπὸ τὴν Ρουσσίαν τὴν πρώτη χρονιὰ τῆς ἀπανάστασής μας, ἦρθε εἰς τὸν Δυσσέα καὶ τὸν γύμναζε ἀρετὴ ρούσσικη, ἀγαθότη, σεμνότη, πατριωτισμὸν τοιοῦτον. Ἀπὸ τότε ὁποῦρθε αὐτὸς ὁ σεβάσμιος παππᾶς ἀπὸ τὴν Ρουσσία κ' ἔμεινε πλησίον τοῦ Δυσσέως, ἄρχισε αὐτὸς νὰ κατατρέχῃ τοὺς συντρόφους του στρατιωτικοὺς καὶ νὰ μὴν ἔχῃ πίστη, ἀλλὰ μεγάλη ὑποψία, νὰ μὴν ἔχῃ μάτια νὰ τοὺς ἰδῇ, οὔτε αὐτοὶ τὸν Δυσσέα. Διαίρεση καὶ εἰς τοὺς προκρίτους τῆς Λιβαδειᾶς καὶ κατοίκους. Ὅταν ἤθελε ὁ Δυσσέας νὰ βάλῃ 'σ ἐνέργεια τὴν παιδεία δι' αὐτοὺς κατὰ συνβουλὴ τοῦ Κάρπου, ἕτοιμος αὐτὸς ὁ ἅγιος Καρπὸς[2]) τῆς Ρουσσίας, πήγαινε ὡς λυσσιασμένο σκυλὶ κι' ἀφάνιζε τοὺς κατοίκους κατὰ διαταγὴ τοῦ Δυσσέως. Ἕναν προεστὸν τοῦ Ταλαντιοῦ Ἀλέξαντρον ὁ Κάρπος ἔσπειρε τὸν κακὸν καρπὸν εἰς τὸ κεφάλι τοῦ Δυσσέα ἀναντίον τοῦ Ἀλεξάντρου κ' ἔλαβε διαταγὴ καὶ πῆγε καὶ σκότωσε μ' ἄλλους μαζὶ τὸν προεστὸ τοῦ Ταλαντιοῦ. Καὶ μ' αὐτὲς τὶς μεγάλες δούλεψες ὁ ἅγιος Κάρπος ἔκοψε τὰ γένια του, ἀρνήθη τὸν ὅρκον του, ἔγινε λοχαγὸς τοῦ ταχτικοῦ, ἔγινε καὶ 'στοριογράφος τοῦ Μεταξᾶ, τοῦ τρίτου πολιτικοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Ρόδιου καὶ συντροφιᾶς, κ' ἐγκωμιάζει τὸν Δυσσέα μὲ τρόπον νὰ κλέβῃ τῶν ἀλλουνῶν ἀγῶνες καὶ θυσίες. Ὥστε ὅποιος δὲν εἶναι εἰς τὴν σημαία τοῦ Μαυροκορδάτου φατριαστὴς κι' Ἀγγλιστής, Κωλέτη καὶ Γαλλιστής, Μεταξᾶ καὶ Ρουσσιστὴς καὶ εἶναι Ἕλληνας διὰ τὴν πατρίδα του καὶ θρησκεία του, αὐτὰ παθαίνει· ὅποιος ἔτρεξε καὶ τρέχει εἰς τὸ καλό, αὐτεῖνες οἱ συντροφιὲς καὶ οἱ 'στοριογράφοι τους τοὺς πλακώνουν νὰ μὴν φαίνωνται πουθενά· θέλουν τοὺς ἀγῶνες τους νὰ τὰ παραστήνουν δικά τους κατορθώματα κι' ἀρετὴ δική τους, καὶ τὴν δική τους ἀρετὴ τὴν δίνουν ἐκεινῶν, ὅτι τὴν βλέπουν ὅτι δὲν εἶναι καλὴ κι' ὠφέλιμη — ὅταν τὴν κάνουν τὴν γκολπώνονται, κι' ὅταν βρωμάγῃ τὴν σιχαίνονται, καὶ τὴν βρώμα τὴν ἀποδίνουν ἀλλουνῶν.

Ἔβαλε κι' ὁ Κολοκοτρώνης τὸν Πρωτοσύγκελλο Ἀρκαδιᾶς καὶ τὸν

1) «Ἀνασκευὴ τῶν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἀναφερομένων περὶ τοῦ στρατηγοῦ Ὀδυσ. Ἀνδρούτσου κλπ. Ἐν Ἀθήναις 1837».

2) Πιθανῶς γραπτέον οὕτω χάριν λογοπαιγνίου.

ἐγκωμιάζει πόσον ἡρωγισμὸν ἔδειξε εἰς τὴν ἐπανάστασή μας. Μίαν παρατήρηση κάνω τοῦ Πρωτοσύγκελλου 'στοριογράφου ὀνομαζόμενου Φραντζῆ[1]· λέγει διὰ τοὺς Ρουμελιῶτες πολλὰ ἀναντίον τους εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ εἰς τὸν ἐφύλιον πόλεμον. Θὰ βρεθοῦν ἄλλοι προκομμένοι 'στοριογράφοι ν' ἀποδείξουν αὐτὰ καὶ τὸν αἴτιον τῆς φατρίας, καὶ τότε τὸ κοινὸ πληροφοριέται τὴν ἀλήθεια. Ὡς πατριώτης Ρουμελιώτης κι' αὐτόφτης ξηγήθηκα τὰ αἴτια, ὅταν διατάχτηκα ἀναντίον τοῦ ἐφύλιου πολέμου, καὶ δὲν τἀπαναλαβαίνω.

Ἔφκειασε μιὰ ἱστορία κι' ὁ Περραιβὸς[2]) κ' ἐγκωμιάζει τοὺς Σουλιῶτες, τοῦ λόγου του καὶ τὴ συντροφιά του. Λέγει διὰ 'μένα, ὅταν ἤρθαμεν εἰς τὸν Ἀνάλατον ὑπὲρ τῶν πολιορκημένων τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι τοὺς ἔσφαλα ἐγώ. Ἔχει δίκιον ὁ Περραιβός· μ' ἐννιὰ χιλιάδες ἀσκέρι αὐτεῖνοι εἰς τὸν Φαληρέα, πεζούρα καὶ καβαλλαρία, κι' ἄφησαν ὅλες τους τὴς θέσες καὶ κανόνια καὶ νερὸ καὶ τὰ πῆραν οἱ Τοῦρκοι. Τώρα ἐγκωμιάζεται αὐτὸς ὁ ἴδιος α).

Καὶ διὰ τὴς εἰκονογραφίες ὁποῦ ἄρχισα ἀπὸ τὰ 1836 καὶ εἰς τὰ 1839 τὴς τελείωσα — διατί τὴς ἔφκειασα; Ν' ἀποδείξω αὐτεινῶν τὴς ψευτιὲς καὶ χαμέρπειες τους κατὰ δύναμιν· καὶ τοῦ Κάρπου νὰ τ' ἀποδείξω ψέμα ἐκεῖνο ὁποῦ λέγει εἰς τὸ 'στορικόν του, ὅτι πῆρα τὸ πῦρ καὶ τὸ σίδερον καὶ πῆγα ἀναντίον τῶν Πελοποννησίων. Ὅταν ἔφυγα ἀπὸ τὸν Δυσσέα — ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τοῦ Δυσσέα καὶ αὐτεινοῦ, ὁποῦ γύμναζε τὸν Δυσσέα ὅταν ἦρθε ἀπὸ τὴν Ρουσσίαν—πῆγα εἰς τὸ Βουλευτικὸν σῶμα καὶ στάθηκα μ' αὐτὸ καὶ γλυτώσαμεν εἰς τ' Ἄργος τ' ἀρχεῖα τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ ὕστερα ἔμεινα σύνφωνος μὲ τὸ Βουλευτικὸν καὶ τοὺς πολεμήσαμεν εἰς Τροπολιτζὰ κι' ὁλοῦθεν ὅλους αὐτῆς τῆς συντροφιᾶς καὶ δυνάμωσαν οἱ νόμοι. Κι' ὁ κουρεμένος Κάρπος λέγει ὅτι πῆρα τὸ πῦρ καὶ τὸ σίδερον! Καὶ εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ τὸ ἴδιο, κρύβει τὴν ἀλήθεια καὶ λέγει ὅτ' ἤμουν μὲ δεκαπέντε ἀνθρώπους. Εἰς τ' ἀποδειχτικὸν τοῦ Μεταξᾶ, ὁποῦ θὰ ἰδῆτε ἐδῶ, φαίνεται δεκαπέντε ἦταν ἢ τρακόσοι ἢ λιγώτεροι. Μ' ὅλον ὁποῦ λέγει κι' ὁ Μεταξᾶς ὅτι ὡς ἀρχηγὸς ἦταν ὁ Ὑψηλάντης. Ὅταν ἰδῆτε εἰς τὰ πρωτόκολλα τοῦ Στρατιωτικοῦ διαταγὴ νὰ μὲ διατάττῃ νὰ πάγω εἰς τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ὑψηλάντη εἰς τοὺς Μύλου; ἢ ἐκεινοῦ ὅτ' ἔχει διαταγὴ νὰ λάβῃ ἐμένα, εἶμαι ψεύτης ἐγώ· εἰδὲ εἶναι αὐτεῖνοι ὅλοι. Μοῦ εἶπε ὕστερα ὁ Μεταξᾶς νὰ μ' ἀλ-

---

1) «Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος κλπ. Ἐν Ἀθήναις 1839-41».

2) «Ἀπομνημονεύματα πολεμικὰ κλπ. Ἐν Ἀθήναις 1836».

α) Τὸν ἔχω φκειασμένον αὐτὸν τὸν πόλεμον εἰς κάδρο ξύλινον. Ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ ξέρουν ποιοὶ ἔκαμαν αὐτὸ τὸ λάθος καὶ τὸν χαμὸν τῆς πατρίδος. Τὄφκειασα κ' ἐνγράφως καὶ βάρεσα εἰς τὸν τύπον τὴν ἱστορία τοῦ Σούτζου, τοῦ Σουρμελῆ, τοῦ Πρωτοσύγκελλου ὀνομαζόμενου Φραντζῆ, τοῦ Κάρπου, τοῦ Περραιβοῦ. Καὶ κανένας δὲν μοῦ ἀπάντησε διὰ νὰ τοὺς εἰπῶ πόσα ψέματα κουβεντιάζουν. (Βλ. τὴν ἀναίρεσιν ταύτην τοῦ Μακρυγιάννη ἐν τῷ σχετικῷ παραρτήματι τοῦ τόμου τούτου. Σημ. ἐκδ.).

λάξῃ τ' ἀποδειχτικόν, ὅμως νὰ τὸν βγάλω ψεύτη δὲν τ' ἄλλαξα[1]). Νὰ κυτάξῃ ὅποιος ἔχει περιέργεια κι' ἀνφιβολία τὰ πρωτόκολλα. Ὡς διὰ τ' ἀντραγαθήματα τοῦ Κάρπου εἰς τοὺς Μύλους, τοῦ κάνουν τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν 'φημερίδα ἄλλοι καὶ φαίνεται πόσο συμμέθεξε[2]).

Τὸν Μάρτιον μῆνα τὰ 1839—ἡ Κυβέρνηση ἀποφάσισε νὰ γένεται μιὰ ἐθνικὴ γιορτή· καὶ τὴν ἀποφάσισε νὰ γένεται κάθε χρόνο τοῦ Βαγγελισμοῦ καὶ νὰ γιορτάζῃ ἐκείνη τὴν ἡμέρα γενικῶς τὸ κράτος—ἡ Κυβέρνηση, κι' ὁ γλάρος Γλαράκης εἰς τὰ πράματα τῆς Γραμματείας τοῦ 'Εσωτερκοῦ ὡς κρεατούρα ρούσσικη, αὐτὲς οἱ γιορτὲς δὲν τοὺς δίνουν χέρι ν' ἀκούγωνται καὶ θέλησαν ἐκείνη τὴν χρονιὰ καὶ τὴν ἔσβυσαν· δὲν ἄφησαν νὰ γένῃ τίποτας. Καμπόσοι ἄνθρωποι κι' ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ σκολειοῦ, τοῦ Γυμνάσιου, θέλησαν νὰ κάμουν ἕνα μνημόσυνον ὅσων σκοτώθηκαν. Προσκάλεσαν πολλούς, προσκάλεσαν κ' ἐμένα. Ἡ ἐξουσία βγάζει ἀναντίον μου ὅτι θὰ κάμω ἐπανάσταση καὶ θὰ σκοτώσω ἐκείνους ὁποῦ ἔγιναν αἴτιγοι νὰ χαλάσῃ ἡ γιορτὴ καὶ μὲ χιλιάδες τρόπους σώθηκα[3]).

Εἶχα φκειάσῃ καὶ τὴς εἰκονογραφίες· θέλησα νὰ δοθοῦν εἰς τὸν τύπον κ' ἔγειναν πλῆθος συντρομηταὶ ἀπὄξω τὸ Κράτος κι' ἀπὸ μέσα κι' ἀπὸ τὰ Ἑφτάνησα α). Εἶχα δυὸ ζωγράφους ὁποῦ δούλευαν ἀπὸ τὰ 1836 ὡς τὰ 1839· τοὺς εἶχα μυστικῶς καὶ τοὺς πλέρωνα καὶ τοὺς φαγοπότιζα κ' ἔφκειασαν 125 εἰκονογραφίες. Καὶ ἔκαμα ἕνα τραπέζι μεγάλο· καὶ πῆρα εἰς τὸ τραπέζι τοὺς πρέσβες τῶν εὐεργέτων μας Δυνάμεων καὶ τοὺς φιλέλληνας τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ τοὺς αὐλικοὺς καὶ ὑπουργοὺς καὶ δικούς μας σημαντικούς, πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς, ὡς διακόσιους πενῆντα ἀνθρώπους· ἦταν σὲ ὅλο τὸ σπίτι ὁποῦ τρῶγαν. Ἀφοῦ ἀρχίσαμεν τὰ γιομᾶτα, ἔπια ὑπὲρ τῶν εὐεργέτων μας Δυνάμεων, τοῦ Βασιλέα μας καὶ Βασίλισσάς μας καὶ τῆς πατρίδος. Τελειώνοντας τὸ τραπέζι, τότε ἔβγαλα τὴς εἰκονογραφίες καὶ τὴς θεώρησαν. Ἔστειλα εἴκοσι πέντε εἰκονογραφίες τοῦ Βασιλέως κι' ἀπ' ἄλλες τόσες τοῦ Ἄγγλου τοῦ Πρέσβυ, τοῦ Γάλλου καὶ τοῦ Ρούσσου, ἀφοῦ πρῶτα τὴς θεώρησαν εἰς τὸ σπίτι μου οἱ ἀγωνισταὶ κι' ὅσοι ἄλλοι ἦταν εἰς τὸ τραπέζι καὶ παρατήρησαν τὴς θέσες ὅθεν ἔγινε ὁ κάθε πόλεμος καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς Ἕλληνες καὶ Τούρκους.

---

1) Βλ. τὸ πιστοποιητικὸν τοῦ 'Ανδρέου Μεταξᾶ ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 2 'Απριλίου 1840. Κατ' αὐτὸ οἱ ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην ἀγωνισθέντες ἐν Μύλοις ἦσαν τριακόσιοι περίπου.

2) Νοεῖται ἡ ἀπάντησις τοῦ Χατζῆ Στεφανῆ περὶ ἧς βλ. σημ. α' τῆς σελ. 169 τοῦ παρόντος τόμου.

3) Ἡ ἐθνικὴ ἑορτὴ τῆς 25ης Μαρτίου ὡρίσθη διὰ διατάγματος τὴν 18ην Μαρτίου 1838. Ὁ πρῶτος ἑορτασμός, ὁ τοῦ ἔτους τούτου, ἐγένετο μεγαλοπρεπής. Περὶ τῶν γενομένων ὅμως κατὰ τὴν τὸ δεύτερον ἔτος 1839 τέλεσιν τῆς ἑορτῆς βλ. «Αἰῶνα» φύλ. 2ας 'Απριλίου 1839.

α) Τὴς 25 εἰκόνες 35 δραχμὲς ἡ συντρομή.

Ἀφοῦ χτύπησα εἰς τὸν τύπον τῆς ἱστορίες τῶν ἀσυνείδητων, τότε πειράχτηκαν πολλοὶ καὶ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί. Τότε βρίσκω κ' ἕναν, Ἡσαΐαν τὸν ἔλεγαν, ἦταν στενὸς φίλος τοῦ Καποδίστρια· τὸν εἶχε δάσκαλο ὁ Κυβερνήτης εἰς τ' Ἀναπλιοῦ τὸ σκολεῖον. Αὐτὸν τὸν ἀγαθὸν Ἡσαΐα ἐγὼ δὲν τὸν γνώριζα· μοῦ τὸν σύστησαν φίλοι. Ἔρχεται ὁ Σαΐγιας εἰς τὸ σπίτι μου καὶ συνφωνοῦμεν νὰ τοῦ δώσω τὴς εἰκονογραφίες νὰ πάῃ εἰς Παρίσια νὰ τὴς τυπώσῃ[1]). Ἀφοῦ συνφωνήσαμεν, πῆγα εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τοῦ εἶπα αὐτὸ καὶ τὸν περικάλεσα καὶ μὄδωσε τὴς 25 εἰκονογραφίες ὁποῦ τοῦ εἶχα δώσῃ (αὐτὲς κι' ὅσες ἔδωσα τῶν Πρέσβεων τὴς εἶχα ζωγραφίσῃ εἰς χαρτὶ μεγάλο στράτζο). Μοῦ τἄδωσε ὁ Βασιλέας, τἄδωσα τοῦ Σαΐα. Πῆγε εἰς τὴν Πάτρα καὶ μοῦ στέλνει ἕνα κάδρο καὶ ἦταν ἕνα πουλὶ ζωγραφισμένο κ' ἔλεγε 'σ τὄνα τὸ ποδάρι «Σύνταμα» καὶ εἰς τ' ἄλλο «Κοστιτουτζιόν». Τὸ στέλνει ἐδῶ εἰς Ἀθήνα 'σ ἐμένα μὲ τρόπον νὰ τὸ πιάσῃ ἡ Κυβέρνηση κι' ὁ ὑπουργὸς τοῦ Στρατιωτικοῦ Μπαυαρέζος Σμάλτζης κι' ὁ Ἕλληνας τοῦ Ἐσωτερκοῦ ὑπουργὸς Γλαράκης. Τότε δυὸ ὑπουργοί, ἕνας Μπαυαρέζος κ' ἕνας Ἕλληνας μὲ ρούσσικον πατριωτισμόν, θέλουν νὰ παλουκώσουνε τὸν Μακρυγιάννη ὅτι ἔχει τὸ σύνταμα καὶ θὰ μολύνῃ τὴν Ἑλλάδα, ὁποῦ ὁ Καποδίστριας τράβησε τόσους κόπους καὶ θυσιάστη νὰ ξαλείψῃ τὸ σύνταμα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ διάλυσε καὶ τὸ Βουλευτικὸν σῶμα, ἔγινε κ' ἐπίορκος ὅσο νὰ κατορθώσῃ τὴς ὑπόσκεσες ὁποῦ ὑποσκέθη εἰς τοὺς ἀνθρωποφάγους τῆς Εὐρώπης διὰ νὰ μὴν εἶναι εἰς τὴν πατρίδα του τέτοια λοιμικὴ καὶ κολλήσῃ κι' αὐτοὺς ὅλους. Ὁ Μπαυαρέζος ὁ ὑπουργὸς τοῦ Πολέμου εἶχε κι' ὄντως συνείθησιν καὶ τὸν ἔτυπτε· πληροφόρεσε ὕστερα τὸν Βασιλέα ὅτι τέτοια λοιμικὴ δὲν ὑπάρχει. Ὁ Γλαράκης φαρμακώθη τότε. Καὶ γλύτωσε ὁ δυστυχισμένος Μακρυγιάννης ἀπὸ τὸ παλοῦκι τοῦ γλάρου Γλαράκη. Δι' αὐτὸ καὶ διὰ τὴν γιορτή, ὁποῦ τὰ παιδιὰ τοῦ σκολειοῦ κι' ἄλλοι θέλησαν νὰ κάμουν καὶ προσκάλεσαν κ' ἐμένα, ἔκαμα μεγάλο ἔγκλημα.

Τότε τὰ κάδρα ὁ Σαΐας τὰ πῆρε κι' ἀντὶ νὰ πάγῃ εἰς Παρίσια κατὰ τὴν συνφωνίαν μας, ὁποῦ ἔγραφα εἰς Παρίσια εἰς τὸν Φαβιὲ κι' ἄλλους ἀγωνιστὰς Φιλέλληνες καὶ θὰ τὰ τύπωναν, πῆγε εἰς Βενετιά· καὶ πῆρε ὕλη ἀπὸ τὰ δικά μου κάδρα κ' ἔβγαλε μίαν προκήρυξιν — ἔγινε πλαστογράφος κατὰ τὴν θέλησιν καὶ ὁδηγίαν τῶν φίλωνέ του — καὶ εἰς τὴν προκήρυξή του ἔλεγε ὅτι ἡ πρώτη προκήρυξη τῶν εἴκοσι πέντε εἰκονογραφιῶν τοῦ Μακρυγιάννη — ἀντάμωσε καὶ μίλησε καὶ μ' ἄλλους ἀγωνιστὰς καὶ θὰ τυπώσῃ νέες εἰκονογρα-

1) Βλ. τὸ περὶ τῆς τυπώσεως τῶν εἰκόνων συναφθὲν συμβόλαιον μεταξὺ Ἰω. Μακρυγιάννη καὶ Ἀλεξάνδρου Ἡσαΐα διδασκάλου ἐν τῷ Α' τόμῳ φέρον χρονολογίαν 14 Μαρτίου 1839, δημοσιευθὲν ἐν τῷ «Αἰῶνι» φύλ. τῆς 9ης Ἀπριλίου. Βλ. καὶ τὴν ἐν σημ. τῆς σελ. 338 τοῦ παρόντος τόμου μνημονευομένην διατριβήν. Βλ. καὶ κατωτέρω σημ. τῆς σελ. 349.

φίες μὲ τὶς ἰδέες ἐκεινῶν, καὶ προσκαλοῦσε νὰ γένουν συντρομηταὶ δι' αὐτές. Ὁ Θεὸς ὁ δίκιος τὄκοψε τὴν ζωή[1]· καὶ κατὰ τὴν ἀρετή του ἂς τοῦ δώσῃ ὁ Θεὸς εἴτε καλὸ εἴτε κακό α). Δὲν κατηγορῶ τοὺς τίμιους ὁμογενεῖς, κατηγορῶ τοὺς ἀπατεῶνες καὶ παραλυμένους κ' ἐγωϊστὲς ὁποῦ μ' ἔκαμαν κ' ἔχασα τριῶν χρονῶν ἔξοδα κι' ἀγῶνα καὶ πονοκέφαλον.

Τὸν Λασσάνη ἀπὸ τὸν καιρὸν ὁποῦ ἔφυγε ὁ φίλος του ὁ 'Αρμασπέρης τὸν ἔβγαλε ἡ Μεγαλειότης του ἀπὸ τὴν Οἰκονομίαν, ὁποῦ ἦταν Γραμματέας, καὶ τὸν ἔβαλε εἰς τὸ Λογιστικὸν μὲ βαρὺν μιστόν· ὅτι θὰ κάμῃ κόπον νὰ διορθώσῃ τὶς δικές του κατάχρησες καὶ τῶν φίλων του, ὁποῦ τοὺς ἔδωσε μύλους, σταφιδότοπους, ἀργαστήρια κι' ἄλλα· τοῦ συντρόφου του Σπυρομήλιου καὶ ἀδελφοῦ του[2]) τὴν Λιβαδόστρατα[3]) μὲ προσόδους χιλιάδες δραχμές, τοῦ Μαμούρη ἐλιὲς κι' ἄπειρους τόπους, τοῦ Τζαβέλα—ἀφοῦ πῆραν ὅλον τὸν Ἔπαχτον, ἔλαβαν κ' ἐδῶ εἰς τὸ κέντρο τοῦ παζαριοῦ τὸ καλύτερον μέρος[4])· καὶ τῶν Γριβαίων τοὺς ἔδωσε ἕνα χωριὸ ὁ 'Αρμασπέρης εἰς τὴν Βόνιτζα περίπου ἀπὸ εἴκοσι πέντε χιλιάδες στρέμματα[5])· κι' ὁ ἀρχηγὸς τῆς συντροφιᾶς ὁ 'Αρμασμπέρης πάγει φορτωμένος εἰς τὴν Μπαυαρία. Ὅσο νὰ ξετυλίξῃ ὅλα αὐτὰ ὁ Λασσάνης εἰς τὸ Λογιστικόν, κι' ἄλλο πλῆθος ἔκαμεν ἀπὸ τότε ὁποὖφυγε ὁ 'Αρμασπέρης. Καὶ τὸν ἔπαψε ὁ Βασιλέας. Καὶ εἶναι καταλυπημένη ὅλη ἡ συντροφιά του.

Αὐτὰ ἔλεγα τῆς Μεγαλειότης του, ὅτι ἀφανίστη τὸ κράτος του, ὁποῦ θὰ ζήσῃ αὐτὸς καὶ τὰ παιδιά του. Καὶ διὰ νὰ μιλῶ τὴν ἀλήθεια κατατρέχομαι κι' ἀπὸ βασιλέα κι' ἀπὸ προκομμένους. Θέλουν τὴν ἀλήθεια, κι' ὅποιος τὴν εἰπῇ κιντυνεύεται. 'Αλήθεια, ἀλήθεια, πικριὰ ὁποῦ εἶσαι! Οὔτε οἱ βασιλεῖς σὲ ζυγώνουν, οὔτε οἱ προκομμένοι· μόνον ρωτοῦν διὰ σένα καὶ ὕστερα σὲ κατατρέχουν!

Ὅποιος ἄνθρωπος μὲ ρωτάγει δι' ἀλήθεια τοῦ λέγω δὲν ξέρω, ὅτι ηὗρα τὸν μπελᾶ μου κατατρέχοντας. Ὁ ἅγιος Πρωτοσύγκελλος ὀνομαζόμενος Φραντζῆς, ὁ 'στοριογράφος τοῦ Κολοκοτρώνη, μὄκανε τὸν φίλο καὶ μοῦ εἶπε νὰ

1) Ὁ 'Αλ. Ἡσαΐας ἀπέθανεν ἐν Τεργέστῃ βραδύτερον.

α) Ἔχω εἰς τὸ σπίτι μου τ' ἀλλοῦ πρῶτα ξύλινα εἴκοσι πέντε. Ἔχουν ἔλλειψες· θὰ τὰ διορθώσω κι' αὐτά. Ὅτι ἄδειασε ἡ ψυχή μου ἀπὸ τὴν κακία καὶ δὲν καταγίνηκα δι' αὐτό. Ὅτι περπάτησα ὅθεν ἔγινε πόλεμος καὶ εἶδα ὅλες τὶς θέσες· καὶ 'σ ὀλίγες δὲν πῆγα. Ἐκεῖνα ὁποὖδωσα τοῦ Σαΐα χάθηκαν εἰς τὴν Βενετιά. (Δυστυχῶς καὶ αἱ πλεῖσται τῶν ἐπὶ ξυλίνων πινάκων κατεσκευασμένων εἰκόνων ἀπωλέσθησαν βραδύτερον. Περὶ τῶν περιλειφθεισῶν γίνεται λόγος ἐν τῷ ἁρμοδίῳ τόπῳ τῆς τοῦ Α' τόμου εἰσαγωγῆς. Σημ. ἐκδότου).

2) Ζάχου Μήλιου.

3) Ἐν τινι συγχρόνῳ ἐφημερίδι λέγεται Λιβαδήστρα.

4) Γνωστὴ ἡ ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Δημοπρατηρίου (Συντριβάνι) παλαιὰ οἰκία τοῦ Κίτσου Τζαβέλα κειμένη ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς γωνίας πρὸς τὴν ὁδὸν Αἰόλου.

5) Τὴν Περατιὰν λεγομένην.

τοῦ δώσω ὕλη διὰ νὰ φκειάσῃ ἱστορία, ὅτι συνάζει κι' ἀπὸ ἄλλους πολλούς. Τοῦ εἰπα· «Ἡ ἱστορία θέλει πατριωτισμό, νὰ εἰπῇς καὶ τῶν φίλωνέ σου καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακά, καὶ τοιούτως φωτίζονται οἱ μεταγενέστεροι ὁποῦ θὰ τὴν διαβάσουν, νὰ μὴν πέφτουν σὲ λάθη· καὶ τότε σκηματίζονται τὰ ἔθνη. Θὰ εἰπῇς διὰ τὸν Κολοκοτρώνη, τοῦ λέγω, καὶ τὰ καλά του καὶ τὰ κακά του.—Μπορῶ νὰ εἰπῶ ; μοῦ εἶπε. Ἂν ἐκεῖ ὁ Κολοκοτρώνης δὲν τὸν ἀπάταγαν, θὰ γένεταν ἐκεῖνο τὸ καλό.—Τοῦ εἶπα, δὲν ἔχω νὰ σοῦ εἰπῶ τίποτας». Ἀπὸ τότε οὔτε τοῦ ματάκρινα δι' αὐτὸ καὶ διὰ ἕνα φέρσιμον ὁποῦ ἔκαμεν σὲ αὐτείνη τὴν ἡλικία μιᾶς φτωχῆς καὶ οἱ πράξες του κατάντησαν καὶ εἶναι εἰς τὸν Δεσπότη τῆς Ἀττικῆς. Ἀπὸ τοιούτους ἂς λείπῃ κι' ὁ καρπός τους τῶν παράσιτων, τῶν ξένων τὴς παλιόψαθες, ὁποῦ αὐτεῖνοι κατάντησαν τὴν πατρίδα καὶ τὴν θρησκείαν καὶ κλονίζεται ἀπὸ τοὺς ἄθρησκους. Εἰς τὸν καιρὸν τῆς Τουρκιᾶς μίαν πέτρα δὲν πείραζαν ἀπὸ τὰ παλιοκκλήσια· κι' αὐτεῖνοι οἱ ἀπατεῶνες σύνδεσαν τὰ συνφέροντά τους μὲ τοὺς μολεμένους, Φαναργιῶτες κι' ἄλλους τοιούτους, ὁποῦ ἦταν εἰς τὴν Εὐρώπη μόλεμα, καὶ μᾶς χάλασαν τὰ μοναστήρια καὶ τὴς ἐκκλησιές μας—μαγαρίζουν μέσα κι' ἄλλες ἔγιναν ἀχούρια. Ἀπὸ τοὺς τοιούτους γερωμένους πολλοὺς πάθαμεν αὐτά· κι' ἀπὸ τοὺς τοιούτους λαϊκούς, στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς, ἀφοῦ χύσαμεν ποταμοὺς αἵματα, κιντυνεύομεν νὰ χάσωμεν καὶ τὴν πατρίδα μας καὶ τὴν θρησκεία μας. Ὁ κύριος Πρωτοσύγκελλος εἰς τὸ ἱστορικόν του ἐκτάνθηκαν τὰ φῶτα του καὶ ἡ ἀρετή του κ' ἔγραψε ἀντραγαθήματα ἀπὸ τὴν Βλαχίαν καὶ κάτου. Τὸν ρώτησαν· «Διατὶ δὲν ἔγραψες καὶ τῶν Ρουμελιώτων ;» Ἀποκρίθη· «Τοὺς εἴχαμεν μιστωτούς». Ποῦ εἶχες αὐτὰ τὰ πλούτη, παραλυμένε, ἄσωτε, λοιμικὴ τῆς γερωσύνης ; Πότε πολέμησες μόνος σου ; Πές μου ἕναν πόλεμον καὶ νὰ μὴν ἦταν Ρουμελιώτης μαγιά· καὶ νὰ βάστησες μίαν θέση 'σ ἕνα μέρος καὶ νὰ μὴν ἦταν Ρουμελιώτης, πονηρέ, κ' ἐσὺ νὰ κέρδεσες νίκη ; Κι' ἂν δὲν ἦταν Ρουμελιώτης, ἔσκουζες κ' ἔπαιρνες τὰ καταρράχια, τὰ βουνά. Ποιοὶ βαστοῦσαν τὴς θέσες εἰς τὰ στενά ; Μὲ τὸ ντουφέκι σου χαλάστη ὁ Δράμαλης ἢ ἀπὸ τὴν πεῖνα καὶ τόσοι ἄλλοι πασιάδες ; Ποιοὶ κόβαν τοὺς ζαϊρέδες εἰς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπύλων καὶ Πέτρα κι' ἀλλοῦ καὶ τοὺς ἀφάνιζε ἡ πεῖνα καὶ χάθηκαν ; Ἀπὸ ἐφύλιους πολέμους καὶ φατρίες καὶ δέσιμον τὰ συνφέροντά σας μὲ τοὺς νεκροθάφτες τῆς πατρίδος ἦταν ἄλλη ἡ τέχνη σας ; Ποιοὶ ἀνάστησαν τὴν φατρία καὶ διχόνοιαν ; Ἡ ἱστορία τοὺς λέγει καὶ Πελοποννήσιους καὶ Ρουμελιῶτες. Διατὶ ἡ κακία σου σὲ κάνει καὶ διαιρεῖς τὸ ἔθνος καὶ δὲν ξηγέσαι τὴν ἀλήθεια ; Λὲς ὅτι οἱ Ρουμελιῶτες ἔψησαν εἰς τὴν Πελοπόννησο φακὶ εἰς τὸ σουφλί. Ποιὸς ἔδωσε αἰτία τοῦ κακοῦ ; Εἶσαι κ' ἐσὺ ἕνας ὁ αἴτιος τοῦ κακοῦ καὶ φυλακώθης δι' αὐτό. Ποιοὶ Πελοποννήσιοι καὶ Σπαρτιᾶτες καὶ νησιῶτες καὶ Ρουμελιῶτες πολέμησαν τοὺς

ξέρει γενικῶς ἡ πατρίδα κι' ὁ ἔξω κόσμος. Καὶ ποιοὶ τὴν ἀφάνισαν τὴν πατρίδα—εἶναι ἡ ψυχή τους καὶ ἡ ἀρετή τους σὰν τὴν δική σου—κι' αὐτοὺς τοὺς ξέρουν· καὶ τῆς φατρίας σου τ' ἀντραγαθήματα καὶ τὰ δικά σου, κύριε Φραντζῆ, τὰ ξέρουν. Ὅσο τὸ ἔθνος εἶχε εἰς τὰς ἀγκάλες του τὸν Κυβερνήτη, οἱ τίμιοι ἄνθρωποι τὸν ἔλεγαν Ἁγιάννη Χρυσόστομον· ὅταν τὸν περίλαβες ἐσὺ μὲ τὴν φατρία σου, κ' ἐκεῖνον τὸν ἔχασες καὶ τὴν πατρίδα γενικῶς· ὅτι τὸν συβούλευες ὅ,τι ἤθελες ἐσὺ καὶ ἡ φατρία σου. Ὅλο ἀδικημένοι ἦστε κι' ὅλο ἐφύλιους πολέμους κάνετε. Οἱ Μαυρομιχάληδες σκοτώθηκαν ὅλοι εἰς τοὺς πολέμους, κι' ὅσοι μεῖναν ζωντανοὶ σερνικοὶ ὅλους τοὺς φυλακώσετε, καὶ φυλακωμένοι νηστικοὶ ζοῦσαν μ' ἔλεος τοῦ ἑνοῦ καὶ τοῦ ἄλλου. Φαίνονται καὶ οἱ ἀγῶνες καὶ οἱ θυσίες αὐτεινῶν. Κι' ἀπατήσετε τὸν Κυβερνήτη καὶ τὸν χάσετε· κι' ἀφανίσετε καὶ τὴν πατρίδα. Καὶ τώρα ἐγκωμιάζεστε ὅλοι ἕνας τὸν ἄλλον. Κι' ἀπὸ σᾶς τοὺς ἀπατεῶνες κι' ὅμοιους σας ἀφάνισε καὶ τώρα ἡ τζελατίνα τὰ καλύτερα παληκάρια, ὁποῦ ἀδικηθήκανε καὶ πᾶνε εἰς τὴς κακὲς στράτες νὰ φᾶνε κομμάτι ψωμί· καὶ τοὺς κατασκοτώνουν· κι' ὅλες οἱ χάψες εἶναι γιομᾶτες ἀπὸ αὐτούς. Ὅτι ἐσεῖς οἱ ψωργιασμένοι ἐγίνετε κόντηδες, κ' ἐκεῖνοι ὁπὄχυσαν τὸ αἷμα τους οὔτε ἕνα σίδερον σταυρὸν δὲν ἔχουν. Ἀναίρεσέ μου ἕνα ἀπὸ αὐτά, κύριε Φραντζῆ. Τί πλούτη εἶχε ἡ φατρία σου πρῶτα ὅλος ὁ κόσμος τὴν ξέρουν· καὶ τί ἔχουν τώρα φαίνεται. Κ' ἐκεῖνοι ὁποὖχαν τὰ πλούτη πεθαίνουν νηστικοί· κι' ὅποιος ἔχει 'διοχτησίαν τὴν βάνει ἀμανέτι εἰς τοὺς τοκογλύφους καὶ δανείζεται τρία τὰ ἑκατὸ τὸν μῆνα καὶ τὸ διάφορον κεφάλι, καὶ 'σ ἕνα χρόνο τοῦ τρώγει τὸ ὑποστατικόν του καὶ μένει ὁ νοικοκύρης κι' ὁ ἀγωνιστὴς διακονιάρης. Καὶ οἱ φίλοι τῆς φατρίας σας καὶ τῶν ἀλλουνῶν, ψεύτων συνταματικῶν, πιάσαν ὅλες τὴς θέσες καὶ μεράζουν ψέματα εἰς τοὺς ξένους κ' ἐγκώμια μὲ τὴς 'φημερίδες τους 'σ τοὺς τοκογλύφτες, τοὺς νομικούς σας, τοὺς ἀβοκάτους σας. Ὅλοι μία μασιά[1]), ποιὰ φατρία Κυβερνητικὴ καὶ ποιὰ Ψευτοσυνταματική. Τὸ ἔθνος ἀφανίστη ὅλως διόλου· καὶ ἡ θρησκεία—ἐκκλησία εἰς τὴν πρωτεύουσα δὲν εἶναι καὶ μᾶς γελᾶνε ὅλος ὁ κόσμος[2]). Οἱ φατρίες σας, τόνα τὸ μέρος καὶ τ' ἄλλο, θέλετε θέατρο· τὸ φκειάσετε κι' αὐτὸ διὰ νὰ μᾶς μάθῃ τὴν παραλυσία. Καὶ δι'αὐτὸ παίρνουν δυὸ ἀδέλφια δυὸ ἀδελφές. Ὅ,τι τοῦ λὲς—«ἡ θρησκεία δὲν εἶναι τίποτας!» Καὶ τὰ παιδιὰ ὁποῦ τὰ στέλνουν νὰ φωτιστοῦν γράμματα κι' ἀρετή, ἀπὸ μέσα τὸ κράτος κι' ἀπὄξω, φωτίζονται τὴν τραγουδικὴ καὶ ἠθικὴ τοῦ θεάτρου· καὶ πουλοῦνε τὰ βιβλία τους οἱ μαθηταὶ νὰ πᾶνε ν' ἀκούσουνε τὴν

1) Παροιμία εὐνόητος.

2) Βλ. ἐν «Ἐφημ. τῆς Κυβ.» τόμ. τοῦ 1838 σελ. 54 τὸ διάταγμα περὶ ἱδρύσεως ναοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐν Ἀθήναις. Ὡς μητρόπολις ἐχρησίμευσε μέχρι τῆς ἐγέρσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὡς ἐκρίθη εὐλογώτερον νὰ ὀνομασθῇ ὁ κτισθεὶς βραδύτερον μητροπολιτικὸς ναός, ὁ παλαιὸς ναὸς τῆς Ἁγίας Εἰρήνης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ρίττα Βάσσω τὴν τραγουδίστρα τοῦ θεάτρου[1]· ὅτι παλαβώσανε οἱ γέροντες, ὄχι τὰ παιδάκια νὰ μὴν πουλήσουνε τὰ βιβλία τους[2]). Τὸ γέρο Λόντο, ὁποῦ δὲν ἔχει οὔτε ἕνα δόντι, τὸν παλάβωσε ἡ Ρίτα Μπάσσω τοῦ θεάτρου καὶ τὸν ἀφάνισε τόσα τάλλαρα δίνοντας κι' ἄλλα πισκέσια. Δὲν ρωτήσαμεν τὴν Εὐρώπη· ὅταν ἦταν 'σ τὴν δική μας κατάστασιν ἤθελε νὰ φκειάσῃ θέατρα, ἢ τήραγε τὶς ἄλλες της ἀνάγκες κ' ἔφκειανε τοὺς ναούς της, νὰ δοξάζῃ τὸν Θεὸν νὰ τοὺς φωτίζῃ εἰς τὸ καλό, καὶ σκολειὰ νὰ γιομίζῃ ὁ μαθητὴς προκοπὴ κι' ἀρετή, νὰ γένῃ ἄξιος τῆς κοινωνίας—καὶ ὄχι ἄξιος τῆς ἀπιστίας καὶ παραλυσίας, νὰ πουλῇ δι' αὐτὰ τὰ βιβλία του; Δι' αὐτείνη τὴν προκοπὴ σοῦ στέλνει κάθε γονέος τὸ παιδί του εἰς τὴν πρωτεύουσα; Αὐτὰ τὰ φῶτα νὰ γυμναστῇ; 'Αλλοίμονο 'σ ἐκείνους ὁποῦ χύσανε τὸ αἷμα τους καὶ θυσιάσανε τὸ δικόν τους νὰ ἰδοῦνε τὴν πατρίδα τους νά εἶναι τὸ γέλασμα ὅλου τοῦ κόσμου καὶ νὰ καταφρονιῶνται τ' ἀθῶα αἵματα ὁποῦ χύθηκαν!

Εἰς τὰ 1839 μάθαμεν κι' ὁ περίφημος δάσκαλος Καγίρης δὲν πιστεύει τὴν Ἁγίαν Τριάδα κι' ἄλλα τέτοια. Ἔστειλε ἡ Σύνοδο τοῦ μίλησε. Αὐτὸς δὲν τραβάγει χέρι ἀπὸ τὴν δοξασίαν του καὶ κάθε ἄνθρωπος πρέπει νὰ λυπᾶται καὶ νὰ κλαίγῃ, ὅτι τρελλαθήκαμεν καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι. Γέλασε τοὺς γονέους καὶ τοὺς πῆρε τὰ παιδιά τους καὶ τὰ πρόκοψε. Ἔστειλε ἡ Σύνοδο καὶ ἦρθε ἐδῶ—δὲν ἀλλάζει γνώμη· καὶ τοῦ εἶπε ν' ἀναχωρήσῃ, νὰ πάγῃ εἰς τὴν κατάρα τοῦ Θεοῦ, ἔξω ἀπὸ τὸ Κράτος. Θέ, τί λέπομεν εἰς τὴν ἡμέρα μας! Σηκώθηκε καὶ πάγει εἰς τὴν κατάρα τοῦ Θεοῦ, ἔξω ἀπὸ τὸ κράτος[3]).

Τὰ 1839 Δεκέμβριον μῆνα ξεσκέπασαν μίαν ἑταιρίαν ὀλέθρια διὰ τὴν πατρίδα καὶ Βασιλέα. Δούλευε ἐδῶ μέσα εἰς τὸ κράτος κ' ἔξω εἰς τὴν Τουρκιά· κ' ἐδῶ εἰς τὴν πρωτεύουσα ἦταν οἱ ἀρχηγοί της. Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑταιρίστας ἔβαλε τὸν Τζάμη Καρατάσιο καὶ πρόδωσε τὰ μυστήρια τους καὶ τοὺς πιάσαν τὰ ἔνγραφά τους καὶ κατήχησές τους καὶ βοῦλες τους. Ἡ ἑταιρία αὐτείνη ὀνομάζεται Φιλορθόδοξος. 'Αρχηγὸς αὐτεινῆς πιάστη ὁ ἀδελφὸς τοῦ Καποδίστρια ὀνομαζόμενος Τζορτζέτος· ἐκεῖ 'σ τὸ σπίτι του βρέθηκαν πολλὰ ἔνγραφα. Ἦταν κι' ὁ Νικήτας, ὁ Κολαντροῦζος[4]) κι' ἄλλοι ἀρχηγοί. Τοὺς φυλάκωσαν, τὸν Τζορζέτο καὶ Νικήτα κι' ἄλλους. 'Σ τὸ μυστικὸν ἦταν κι' ὁ ὑπουργὸς Γλαράκης, ὁ Οἰκονόμος, Μιχάλβοντας, Μεταξᾶς καὶ ἡ συντροφιά, στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοί. 'Αγροικιῶνταν παντοῦ καὶ τὴν πρωτοχρονιὰ τ'

1) Περὶ τῆς Ρίττα Μπάσσο βλ. «Τοξότην» Θ. 'Ορφανίδου φυλλάδιον Ε'.

2) Περὶ τῆς ἐκ τοῦ θεάτρου διαφθορᾶς βλ. «'Αθηνᾶν» φύλ. 10 Φεβρουαρίου 1840.

3) Ὁ κατὰ τοῦ διδασκάλου Θ. Καΐρη, διευθυντοῦ τοῦ ἐν Ἄνδρῳ 'Ορφανοτροφείου, διωγμὸς ἤρξατο κατ' Ἰούλιον τοῦ 1839. (Παράβ. τὰς συγχρόνους ἐφημερίδας. Βλ. καὶ ἐν τῷ «Αἰῶνι» φύλ. 12ης Νοεμβρίου τὸ κατὰ τοῦ Καΐρη ἐπιτίμιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

4) Ὁ Γεώργιος 'Ανδρούτσος Σπετσιώτης, ναύαρχος κατὰ τὸν ἀγῶνα, εἶτα δὲ πλοίαρχος ἐν τῷ βασιλ. ναυτικῷ.

Ἀιβασιλιοῦ θὰ κάναν τὸ κίνημά τους εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ βαρέσουν τὸν Βασιλέα κι' ἄλλους πολλοὺς καὶ ν' ἀκολουθήσουνε αὐτὸ παντοῦ. Τότε ἐγώ ἤμουν ἀστενής· ἦρθαν οἱ πολῖτες μὲ πῆραν ἄρρωστον. Κατέβηκα εἰς τὴν χώρα· συναχτήκαμεν ὅλοι οἱ νοικοκυραῖγοι καὶ εἴπαμεν ὅλων τῶν πολιτῶν καὶ ἤμαστε ἕτοιμοι νὰ προσέξωμεν διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ Βασιλέα μας. Ἔβγαλαν τὸν Γλαράκη κι' ὀπαδούς του ἀπὸ τὴς 'περεσίες. Καὶ πῆρε μέτρα ἡ Κυβέρνηση κ' ἔσβυσε διὰ τὸ παρόν. Καὶ εἰς τὴν ἐκκλησία μαζώξαμεν ὅλους τοὺς κατοίκους καὶ κάμαμεν ἕνα «ζήτω» τοῦ Βασιλέως καὶ τὸν θαρρύναμεν, ὁποῦ τὸν κατατρόμαξαν. Αὐτὰ κάνουν οἱ καλοὶ πατριῶτες· θέλουν νὰ δώσουν τὴν πατρίδα τους σὲ ξένους ἀφεντάδες, δὲν θέλουν νά εἰμαστε μόνοι μας νοικοκυραῖοι[1]).

Ὁ κύριος Ζωγράφος διὰ τὴς μεγάλες του δούλεψες πρὸς τὴν πατρίδα πῆγε πρέσβυς εἰς τὴν Κωσταντινόπολη, γιόμοσε πλῆθος σταυροὺς — τὸν ἤφεραν ἐδῶ πίσου τὸν ἔβαλαν ὑπουργόν· ἀρρεβωνιάστη καὶ μὲ τὸ κορίτζι τοῦ Μιχάλβοντα, αὐτὸς περίτου ἀπὸ πενῆντα χρονῶν καὶ τὸ κορίτζι δεκαφτά. Ὡς ρωσσόφρονας ἐνέργησαν καὶ τὸν ξανάστειλαν εἰς τὴν Κωσταντινόπολη νὰ δέσῃ μὲ τοὺς Τούρκους ἐμπορικὲς συνθῆκες. Τὸν γέλασαν οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ ἄλλοι ξένοι ὁποῦ θέλουν τὴν λευτεριά μας κ' ἔκαμεν συνθήκη διὰ τοὺς Ἕλληνες χερότερη ἀπὸ 'κεῖνες ὁποὖχαμεν μὲ τοὺς Τούρκους πρὶν σηκώσουμεν ντουφέκι. Ὅταν ἦρθε ἐδῶ, αὐτὸ μαθαίνοντας οἱ Ἕλληνες κόντεψαν νὰ τὸν ξεκλήσουνε. Καὶ πάτησαν ποδάρι γενικῶς οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ τύποι καὶ τὴν χάλασαν τὴν συνθήκη. Κι' ἀπὸ αὐτὸ τὸ κασαβέτι[2]) πέθανε κι' ὁ καϊμένος ὁ Ζαΐμης καὶ χάσαμεν ἕναν πατριώτη ἐξ αἰτίας αὐτεινοῦ τοῦ κακοῦ· καὶ τὸν ἔκλαψε ὅλη ἡ πατρίδα[3]). Αὐτὰ κάνουν οἱ προκομμένοι πατριῶτες εἰς τὴν πατρίδα τους[4]).

Ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες πῆγαν νὰ τὸν λιθοβολήσουνε τὸν Ζωγράφο καὶ εἶδε ὁ Βασιλέας τὴν γενικὴ ἀγανάχτησιν τῶν Ἑλλήνων—καὶ τοὺς Ἕλληνες εἰς τὴν Κωσταντινόπολη οἱ Τοῦρκοι τοὺς χάψωναν καὶ τοὺς κατάτρεχαν· καὶ πολλοὶ Ἕλληνες ἐμπῆκαν σὲ ξένες σημαῖες — τότε ἡ Μεγαλειότης του εἶδε τί τὄταζαν καὶ τί τοῦ ξημέρωσε· ἔστειλε τὸν Χρηστίδη εἰς τὴν Κωσταν-

---

1) Ἡ διάσημος «Φιλορθόδοξος Ἑταιρία» ἀνεκαλύφθη τὴν 24ην Δεκεμβρίου 1839 γενομένης ἐρεύνης ἐν ταῖς οἰκίαις τοῦ Γεωργίου Καποδίστρια καὶ Νικήτα Σταματελοπούλου. Κατὰ τὸν κατασχεθέντα κανονισμὸν σκοπὸς τῆς ἑταιρίας ἦτο ἡ «ὑπεράσπισις τῆς θρησκείας καὶ δι' αὐτῆς ἐσωτερικὴ μεταβολὴ καὶ ἐξωτερικὴ εἴς τινας τουρκικὰς ἐπαρχίας ἀποστασία».

2) **Καϑαβέτι** λύπη (λέξ. τουρκ.).

3) Ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὴν 4ην Μαΐου 1840.

4) Βλ. τὴν περιλάλητον ταύτην ἐμπορικὴν συνθήκην ἐν «Ἀθηνᾷ» φύλ. τῆς 20 Ἀπριλίου 1840 καὶ ἐν φύλ. τῆς 1ης Ἰουνίου καὶ ἐξ. τὴν ἀπολογίαν τοῦ Κ. Ζωγράφου.

τινόπολη καὶ μερεμέτησε τὰ πράματα μὲ τὸ μέσο τῶν ἀλλουνῶν. Ὅτι ὅποιος μαγειρεύει ψέματα αὐτείνη τὴν χόρτασιν τραβάγει.

Τὰ 1840 τὸν Ὀκτώβριον μῆνα ὁ Βελέτζας—εἴχαμεν μιλήσῃ πρὸ καιροῦ διὰ τὰ ἔξω τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας μ' αὐτὸν καὶ μὲ τὸν Τζάμη Καρατάσιον. Ἐγὼ τοὺς εἶπα νὰ κινηθοῦμεν τὸν Μάρτιον μῆνα καὶ εἶχα ἀγροικηθῇ καὶ μὲ πολλοὺς ντόπιους, στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς. Αὐτὸς ὁ Βελέτζας χωρὶς νὰ μοῦ εἰπῇ τίποτας κουβέντιασε μὲ τὸν Τζάμη κρυφίως ἀπὸ 'μένα καὶ σηκώθη χωρὶς ἐγὼ νὰ ξέρω καὶ φεύγει κρυφίως καὶ μ' ὀλίγους. Μαθαίνω ὅτι ἐβῆκε ἔξω. Τότε ὁ Γρίβας κι' ὁ Χατζηπέτρος—ἤμαστε 'γγισμένοι· εἶχαν πολλὰ ἀναντίον μου καὶ μὲ κακοσύσταιναν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς τὸν Βασιλέα—σὲ καμπόσες ἡμέρες λένε ὅτι ἐγὼ θὰ πάρω τὸ κάστρο τῶν Ἀθηνῶν, καὶ διὰ νυχτὸς πηγαίνουν ἀπάνου εἰς τὸ κάστρο κανόνια, ἀσκέρια, πλῆθος ἑτοιμασίες· ἔρχονται καὶ μὲ πολιορκοῦνε κ' ἐμένα διὰ νυχτὸς πεζούρα καὶ καβαλλαρία. Μοῦ λένε φίλοι μου καὶ πᾶγα εἰς τὸν ὑπουργὸν τοῦ Στρατιωτικοῦ καὶ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τρόμαζα νὰ γλυτώσω. Εἶχαν μεγάλην ὑποψίαν ἀπὸ 'μένα καὶ γύρευαν νὰ μοῦ ψάξουν τὸ σπίτι μου νὰ μοῦ βροῦνε γράμματα. Κάστρο μὲ τὴς πέτρες ἐφοδιασμένο, τρελλάθηκα νὰ πάγω νὰ κλειστῶ μέσα, νὰ 'μπῶ τὴν μίαν ὥρα καὶ νὰ μὲ βάλουν εἰς τὴν τζελατίνα τὴν ἄλλη; Σὰν ἔμαθα ὅτι θὰ μοῦ ψάξουν τὸ σπίτι μου, ἔδωσα αὐτὸ ἑνοῦ κουμπάρου μου—τὸν εἶχα εἰς τὸ σπίτι μου δεκάξι μῆνες—νὰ τὸ πάγῃ εἰς τὴν Τῆνο· τὸν λένε Νικόλα Σκαρμαγκᾶ· τίμιος ἄνθρωπος κι' ἀγαθός. Κι' ἂς μὲ συχωρέσουνε οἱ ἀναγνῶστες, ὁποῦ θὰ τοὺς βαρύνῃ ἡ ἀμάθειά μου· καὶ νὰ μὲ συχωρέσουνε κ' ἐκεῖνοι ἐποῦ τοὺς λέγω τὰ κουσούρια τους. Ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ εἰποῦνε κι' αὐτεῖνοι τὰ δικά μου, ὅ,τι ἔκαμα. Κι' ὅταν λέγωνται τὰ λάθη μας, τότε κάνουν λιγώτερα οἱ μεταγενέστεροι καὶ γινόμαστε κ' ἐμεῖς ἔθνος α).

1840 *Αὐγούστου* 14, *Ἀθήνα*. **Μακρυγιάννης.**

α) Παρακαλῶ τοὺς ὁμογενεῖς νὰ γένουν συντρομηταί. (Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης καὶ τῆς χρονολογίας καὶ τῆς ἐν τέλει τοῦ χειρογράφου ὑπογραφῆς ἐξάγεται ὅτι περατώσας τὴν 14ην Αὐγούστου 1840 τὴν συγγραφὴν τῶν μέχρι τοῦ χρονικοῦ τούτου σημείου ἡμερολογιακῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ (βλ. σημ. τῆς σελ. 245 τοῦ παρόντος τόμου) προυτίθετο οὕτως ἔχοντα ταῦτα νὰ καταλίπῃ πρὸς δημοσίευσιν, ἢ βραδύτερον αὐτὸς νὰ δημοσιεύσῃ. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις τῶν ἐναντίον αὐτοῦ καταδρομῶν, καθ' ἃς καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον βαινούσης τῆς ὑγείας αὐτοῦ ὥρμα ἤδη πρὸς τὸν περὶ τοῦ συντάγματος νέον ἀγῶνα, ὁ Μακρυγιάννης δὲν προέβλεπεν ὅτι ἔμελλε νὰ συνεχίσῃ τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ἐμερίμνησε μόνον περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ χειρογράφου. Μετὰ τὸ πέρας ὅμως τῆς ὑπὲρ τοῦ συντάγματος πάλης μεταβὰς οὗτος εἰς Τῆνον κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1844 (βλ. ἑπόμενον κεφάλαιον ἐν ἀρχῇ) καὶ παραλαβὼν τὸ χειρόγραφον, ὅπερ εἶχεν ἐμπιστευθῇ τῷ Ν. Σκαραμαγκᾷ, ἐπανέλαβε τὴν διήγησιν ὅθεν εἶχε διακόψῃ αὐτήν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου 1840, προτάσσων μακρὰν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν δευτέραν ταύτην, οὕτως εἰπεῖν, περίοδον τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Σημ. ἐκδότου).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Τὰ ἀπὸ τοῦ 1840.—Ἀναδρομὴ εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ 1824 συνωμοτικά.—Συνωμοσία ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας.—Τὰ κατὰ τὸν Ἱλαρίωνα Καράτζογλουν.—Ἱστορικαὶ ἀποκαλύψεις Λουκᾶ Λεονταρίδου.—Ρωσσικαὶ ἐνέργειαι ἐν Ἑλλάδι.—Καὶ πάλιν ἡ Φιλορθόδοξος Ἑταιρία.—Πρόοδος τῆς ὑπὲρ τῆς Θεσσαλίας κλπ. συνωμοσίας.—Ἀπιστία Τσάμη Καρατάσσου.—Ἐκστρατεία Μακεδόνων εἰς Ἅγιον Ὄρος.—Σύλληψις Ἱλαρ. Καρατζόγλου.—Ἀπόλυσις καὶ θάνατος αὐτοῦ.—Ἀποτυχία τοῦ κινήματος.—Μυστικαὶ ἐνέργειαι ὑπὲρ τῆς Κρήτης.—Ἀγγλικαὶ ἀντιδράσεις.—Ματαίωσις τοῦ κινήματος.—Ἔριδες ἐν τῷ Δημοτικῷ Συμβουλίῳ Ἀθηναίων.—Ὑποψίαι τῆς κυβερνήσεως κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Παρουσίασις αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα.—Τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην Βελέτζαν.

Τὰ 1844 τὸν Σεπτέμβριον μῆνα πῆγα εἰς τὴν Τῆνο νὰ προσκυνήσω. Ἔκαμα εἰς τὴν χάρη της εἰκοσιτρεῖς ἡμέρες καὶ πῆρα καὶ τὸ ἴδιον[1] καὶ τὸ ἔφερα ἐδῶ. Καὶ θὰ σημειώσω ὅσα ἔγιναν ἀπὸ τότε[2] ὡς τὴν σήμερον, 10 Ὀκτωβρίου 1844[3]. Αὐτὰ ὁποῦ θὰ ἰδῆτε ἐδῶ δὲν μποροῦσα νὰ τὰ γράφω μὲ τ' ἄλλο[4], ὅτι κιντύνευα τὴν ζωή μου. Καὶ τὰ σημείωνα καὶ εἶχα ἕναν τενεκὲ καὶ τἄβαινα μέσα καὶ τἄχωνα. Καὶ τώρα ὁποὔφερα τὸ ἴδιον θέλω τὰ γράψῃ ἐδῶ καθὼς ἔτρεξαν τὰ πράματα[5].

1) Τὸ χειρόγραφον τῶν ἀπομνημονευμάτων, τὸ παρὰ τῷ Ν. Σκαραμαγκᾷ κατατεθειμένον.

2) Ἀπὸ τῆς 14ης Αὐγούστου 1840, ὅτε ἐπεράτωσε τὴν συγγραφὴν τῶν μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου ἀπομνημονευμάτων αὐτοῦ.

3) Μετὰ τὴν ἐκ Τήνου εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδον.

4) Μετὰ τοῦ προηγουμένου χειρογράφου.

5) Ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὅτι, διαρκούσης τῆς ὑπὲρ τοῦ συντάγματος συνωμοσίας, ἧς αὐτὸς ἦτο ὁ δημιουργὸς καὶ ὑποκινητής, ἐτήρει μὲν σημείωσιν τῶν γιγνομένων, ἀλλὰ φοβούμενος μὴ ἀνακαλυφθεὶς παραπεμφθῇ εἰς δίκην ἐπὶ ἐγκλήματι καθοσιώσεως ἔκρυπτεν εἰς τὴν γῆν τὰ χειρόγραφα αὐτοῦ. Βραδύτερον δὲ ἐπεξειργάσθη ταῦτα, ἐξακολουθήσας τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὅταν ἤμουν εἰς τὴ Νύδρα καὶ τὴς δυὸ φορές, ὁποῦ τὴν φοβέριζαν οἱ Τοῦρκοι[1]), ἤτανε κι' ὁ Καρατάσιος ἐκεῖ καὶ ἤμουνε φιλιωμένος μὲ τοὺς ἀξιωματικούς του καὶ καταξοχὴ μὲ τὸν Βελέτζα καὶ μ' ἕνα γενναῖον παληκάρι —τὸ εἶχε ὁ Καρατάσιος πολὺ ἀγαπημένον—τὸν ἔλεγαν Λαρίων Καράτζογλον, ἡ πατρίδα του ἀπὸ τὴν Καβάλλα, τοῦ Μεμεταλῆ τὴν πατρίδα· φιλελεύτερος καὶ πολὺ γενναῖος ἄντρας. Τὸν εἶχα φίλον στενώτερον ἀπὸ ἀδελφόν, καὶ εἰς τὴ Νύδρα αὐτεινοῦ καὶ τοῦ Βελέτζα τοὺς ξήγαγα τὰ αἰστήματά μου καὶ πάντοτε τοὺς ηὗρα πρόθυμους αὐτοὺς τοὺς ἀγαθοὺς ἀνθρώπους κι' ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Καρατάσιου, καθὼς καὶ τὸν ἴδιον αὐτὸν τὸν μακαρίτη καὶ τὸν γενναῖον Γάτζο. Κι' ὡς σύνφωνοι εἰς τὰ πατριωτικὰ αἰστήματα ὁρκιστήκαμεν νὰ βαστάξωμεν τὸν δρόμον μας μὲ τὴν Κυβέρνησιν νὰ γένουν νόμοι, ν' ἀποκατασταθοῦμεν κ' ἐμεῖς ἔθνος. Καὶ βαστήσαμεν τὸν ὅρκο μας ὅταν κιντύνευαν οἱ νόμοι ἀπὸ τὴν μάχαιρα τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Δυσσέα κι' ἀλλουνῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὁποῦ ξηγήθηκα. Κι' ὡς σύνφωνοι μὲ τὸν Καρατάσιον κι' ἄλλους του ἀξιωματικούς, ἤρθα τότε ἐδῶ εἰς Ἀθήνα καὶ τοὺς ἔμπασα εἰς τὴν Πελοπόννησο αὐτοὺς ὅλους καὶ τὸν Γκούρα καὶ διαλύσαμεν τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος.

Ὅταν ἦρθε ὁ Κυβερνήτης, ὁποῦ ὀργάνισε τὰ στρατέματα, ἀδικήθηκαν πολλοὶ ἀγωνισταί, ἀδικήθη κι' ὁ Λαρίων. Γύρευε νὰ πάγῃ κλέφτης· τὸν συβούλεψα νὰ πάγῃ εἰς τὴν πατρίδα του νὰ μπορέσῃ νἄχῃ ἀνθρώπους ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του καὶ νὰ ἰδοῦμεν, ὅποτε εἶναι ἁρμόδιος καιρός, νὰ τηράξουμεν ὅλοι οἱ Ἕλληνες μυστικῶς νὰ λευτερώσουμεν καὶ τ' ἄλλα μέρη τῆς Τουρκιᾶς, ὁποῦναι εἰς τὴν τυραγνίαν τοῦ Σουλτάνου, καὶ νὰ 'νεργήσουμεν τὸν ὅρκον τῆς Ἑταιρίας. Ὁρκιστήκαμεν εἰς αὐτὸ νὰ μὴν προδοθοῦμεν καὶ ν' ἀγροικιώμαστε καὶ νὰ ἰδοῦμεν καὶ τὴν θέλησιν τοῦ Καποδίστρια τὴ λευτεριὰ θέλει τῶν Ἑλλήνων. Ὅτ' εἴδαμεν ὁποῦ χάλασε τὸ Βουλευτικὸν καὶ τοὺς νόμους, ὁποῦ ηὗρε κι' ὁρκίστη εἰς αὐτοὺς—κ' ἔγινε ἐπίορκος καὶ τοὺς χάλασε. Βάλαμεν σινιάλο «φουσέκι» νὰ μοῦ λέγῃ ὅταν θὰ μοῦ στέλνῃ ἄνθρωπον, διὰ νὰ τὸν γνωρίζω ὅτ' εἶναι δικός του, κ' ἐγὼ «ντουφέκι». Πῆγε ὁ Λαρίων εἰς τὸ Ὄρος καὶ πάσκισε καὶ μπῆκε καπετάνος εἰς τὰ Μαντεμοχώρια· καὶ ἦταν ἀρκετὸν καιρὸν ἐκεῖ. Καθὼς ὁποῦ ἤμαστε ὁρκισμένοι, ἄρχισε καὶ κατηχοῦσε τοὺς ἀνθρώπους μὲ μεγάλη μυστικότη· καὶ πήγαινε προβοδεύοντας πολύ. Ὅρκισα ἐγὼ καὶ τὸν Βασίλη Ἀθανασίου· ἦταν ἀρχηγὸς τῆς καβαλλαρίας εἰς τὴν Κρήτη καὶ ἦρθε εἰς τ' Ἄργος καὶ τὸν στεφάνωσα· ἦταν κι' αὐτὸς Μακεδόνας. Μίλησα ὕστερα τοῦ Ἀγιντὲκ καὶ τὸν ἔκαμε μοίραρχον. 2) Πολλὰ

1) Βλ. σελ. 118 καὶ 181 τοῦ παρόντος τόμου.

2) Τὰ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου νοοῦνται γινόμενα ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὄθωνος ἀπὸ τοῦ 1833 καὶ ἐξῆς.

τίμιος ἄνθρωπος καὶ γενναῖος· κι' ἀγροικιῶταν κι' αὐτὸς μὲ τὸν Λαρίων, ὅτι ἦταν εἰς τὴν Λαμίαν. Ἦταν κι' ὁ Βελέτζας 'σ αὐτὰ τὰ μέρη· κι' ἀγροικιώμουν καὶ μ' αὐτόν. Γενναῖον παληκάρι ὁ Βελέτζας· τὸν κατάτρεξαν τόσες φορὲς καὶ τὸν φυλάκωσαν εἰς τ' Ἀνάπλι καὶ τράβησα κ' ἐγὼ τόσα δεινὰ κ' ἔξοδα ὅσο νὰ σωθῇ. Ὅτι οἱ Μπαυαρέζοι καὶ οἱ ὀπαδοί τους Ἕλληνες θέλαν νὰ μᾶς φᾶνε κι' ὁ Θεὸς μᾶς γλύτωσε ἀπὸ τοὺς κακούς τους σκοπούς. Καὶ πασκίζαμεν ἔξω καὶ μέσα μὲ τρόπον καὶ κατηχούσαμεν τοὺς ἀνθρώπους ἴσως καὶ κινηθοῦμεν διὰ τὰ ἔξω καὶ λευτερωθοῦμεν κ' ἐμεῖς ἐδῶ μέσα καὶ κάμωμεν νόμους στέρεους καὶ διοικηθοῦμεν ὡς ἄνθρωποι· ὅτι μᾶς κυβερνοῦν οἱ ἀνθρωποφάγοι μὲ τὸ «ἔτζι θέλω»· καὶ κρῖμα 'σ τὰ αἵματα καὶ θυσίες ὁποῦ κάμαμεν. Ὁ κόσμος δυστύχησε. Κι' ἀπὸ τὴν τυραγνίαν αὐτεινῶν ἀπολπίστηκαν οἱ ἄνθρωποι 'σ τὰ 1836 α).

α) Ξηγήθηκα πῶς ἔγινε ἡ ἀνταρσία τῆς Ἀκαρνανίας σὲ τοῦτο (δηλ. ἐν τῷ παρόντι χειρογράφῳ. Σημ. ἐκδ.). Ἀφοῦ πῆγα κ' ἐγὼ μὲ τὴν τετραρχίαν μου, παρατήρησα κι' ὅλες τὰς θέσες ὁπόγιναν πολέμοι, καὶ σημάδεψα ὅλες αὐτὲς τὰς θέσες κι' ὅσες ἄλλες ἤξερα· κ' ἔρχοντας ἐδῶ εἰς Ἀθήνα πῆρα ἕνα ζωγράφο Φράγκο καὶ τὸν εἶχα νὰ μοῦ φκειάσῃ σὲ εἰκονογραφίες αὐτοὺς τοὺς πολέμους. Δὲν γνώριζα τὴν γλῶσσα του. Ἔφκειασε δυὸ τρεῖς, δὲν ἦταν καλές· τὸν πλέρωσα κ' ἔφυγε. Ἀφοῦ ἔδιωξα αὐτὸν τὸν ζωγράφο, ἔστειλα κ' ἔφεραν ἀπὸ τὴν Σπάρτη ἕναν ἀγωνιστή, Παναγιώτη Ζωγράφον τὸν ἔλεγαν· ἔφερα αὐτὸν καὶ μιλήσαμεν καὶ συνφωνήσαμεν τὸ κάθε κάδρον τὴν τιμήν του· κ' ἔστειλε κ' ἤφερε καὶ δυό του παιδιά· καὶ τοὺς εἶχα εἰς τὸ σπίτι μου ὅταν ἐργάζονταν. Κι' αὐτὸ ἄρχισε ἀπὸ τὰ 1836 καὶ τελείωσε τὰ 1839. Ἐπαιρνα τὸν ζωγράφο καὶ βγαίναμεν εἰς τοὺς λόφους καὶ τὄλεγα· «Ἔτζι εἶναι ἐκείνη ἡ θέση, ἔτζι ἐκείνη· αὐτὸς ὁ πόλεμος ἔτζι ἔγινε· ἀρχηγὸς ἦταν τῶν Ἑλλήνων ἐκεῖνος, τῶν Τούρκων ἐκεῖνος». Εἰς τὸ πρῶτο κάδρο εἶναι ζωγραφισμένος ὁ Παντοκράτορας καὶ ἡ Ἑλλὰς ἁλυσωμένη· καὶ τὴν κυτάγει ὁ Παντοκράτορας καὶ τῆς λέγει· «Ἑλλάς, Ἑλλάς! Διὰ τὰ αἵματα καὶ θυσίες τῶν Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων σὲ ἐσπλαχνίζομαι καὶ φωτίζω τὰ τρία δυνατὰ Ἔθνη νὰ σοῦ τιναχτοῦν οἱ ἅλυσοι ὁποὖχες τόσους αἰῶνες εἰς τὰ ποδάρια σου· καὶ σὲ καταστήνω βασίλειον, νὰ βασιλεύεσαι ἀπὸ τὸν Ὄθωνα κι' Ἀμαλία». Καὶ τῆς τινάζει τοὺς ἅλυσους ἀπὸ τὰ ποδάρια· καὶ τὴν παίρνει ὁ Παντοκράτορας καὶ τῆς βάνει εἰς τὸ δεξιὸν κι' ἀριστερὸν τὸν Βασιλέα καὶ Βασίλισσα Ὄθωνα κι' Ἀμαλία· κι' ὁ Παντοκράτορας ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κάδρου. Κι' ὁ ἄγγελός του τοὺς στεφανώνει. 'Σ ἄλλο μέρος τοῦ κάδρου εἶναι οἱ τρεῖς βασιλεῖς τῶν Δυνάμεων· κι' ὁ ἄγγελος στεφανώνει κι' αὐτοὺς τοὺς τρεῖς· κι' ὅλος ὁ λαὸς καὶ τὸ γερατεῖον γονατιστὸν κάνουν μίαν δοξολογίαν εἰς τὸν Θεὸν καὶ λένε· «Δοξασμένος νά εἶσαι, Κύριε μου, διὰ τὴν νεκρανάστασιν ὁποὖκαμες. Ζήτω τὰ τρία δυνατὰ Ἔθνη καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτεινῶν! Ζήτω ἡ πατρίδα μας, ὁ Βασιλέας μας καὶ ἡ Βασίλισσά μας!» Εἰς τ' ἄλλο κάδρο εἶναι ἡ Κωσταντινόπολη ζωγραφισμένη καὶ ἡ θέση της. Εἶναι ὁ πρῶτος Σουλτάνος, ὁποῦ τὴν κυρίεψε, ζωγραφισμένος κι' ὁ θρόνος του, ὁποῦ κάθεται καὶ πίνει τὸ ναργιλέ του· καὶ οἱ σωματοφύλακές του καὶ ὑπασπισταί του γύρα· καὶ οἱ πρόκριτοι καὶ τὸ γερατεῖον, ὁποῦ τοῦ προσφέρνουν τὰ δῶρα καὶ τὰ κλειδιά, τοῦ Σουλτάνου. Αὐτὸς τοὺς λέγει διὰ μέσον ἑνοῦ 'πασπιστοῦ· «Δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ μοῦ προσφέρουν δῶρα καὶ κλειδιά· τοὺς κυρίεψα μὲ τὸ σπαθί μου (καὶ τοὺς δείχνει τὸ σπαθὶ καὶ τοὺς λέγει)· Μὲ τὸ σπαθί μου κυρίεψα αὐτούς· καὶ τὰ δῶρα τους καὶ κλειδιὰ δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ μοῦ τὰ προσφέρουν αὐτεῖνοι». Καὶ προστάζει καὶ τοὺς βάνουν εἰς τὸν ζυγόν, εἰς τὴν τυραγνίαν. Τότε ἀφοῦ εἶδαν αὐτοὺς εἰς τὸν ζυγὸν ἕνα μέρος πῆρε τὰ βουνά. Λέγει ὁ 'πασπιστὴς εἰς τὸν Σουλτάνο·

'Αφοῦ εἴδαμεν τὴν διάθεσιν τῶν πολιτικῶν μας εἰς τὴν προκήρυξη τοῦ Ζωγράφου—καὶ ἡ 'Αντιβασιλεία τὴν ἔβαλε 'σ ἐνέργεια κι' ὅλους τοὺς ἀγω-

---

«Καλά, ἔβαλες αὐτοὺς εἰς τὸν ζυγόν· οἱ ἄλλοι πῆραν τὰ βουνά». Τότε ἀφοῦ τοὺς εἶδε ὁ Σουλτάνος, διατάττει πεζούρα καὶ καβαλλαρία καὶ πολεμοῦν μὲ τὴν μαγιὰ τῆς λευτεριᾶς (ὁποῦ τὴν βάστηξαν ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ τόσους αἰῶνες εἰς τὰ βουνὰ κ' ἐρημιὲς νὰ μὴν χαθῇ, καὶ σκότωναν οἱ τύραγνοι καὶ οἱ τουρκοκοτζαμπασῆδες ἕναν ἀπὸ αὐτοὺς καὶ γένονταν δέκα. Καὶ εἶχαν συντρόφους ὅλοι αὐτεῖνοι τ' ἄγρια θεριὰ καὶ φείδια, ὁποῦ συνκατοικούσανε μαζί, καὶ προστάτη μόνον τὸν Θεόν. Καὶ τροφὴ εἶχαν τὸ κρέας τῶν τύραγνων Ρωμαίγων, ὅσοι ἦσαν σύνφωνοι μὲ τοὺς Τούρκους, καὶ Τούρκων καὶ τὸ αἷμα τους κρασί). Τότε εἰς ἕνα μέρος εἶναι ἡ 'Ελλὰς ἁλυσωμένη καὶ κατεβαίνουν ἀπὸ τὰ βουνὰ τρεῖς μὲ τὰ ὅπλα τους καὶ γκεζεροῦν τὴς πολιτεῖες καὶ λένε τῶν ἀνθρώπων· «'Εμᾶς μᾶς τρώγει ἡ γύμνεια καὶ ἡ ταλαιπωρία τόσους αἰῶνες δι' αὐτείνη τὴν πατρίδα — δὲν τὴν βλέπετε ὁποῦ εἶναι ἁλυσωμένη καὶ καταψρονεμένη· τὰ παράσημά της πεταμένα· καὶ σεῖς ἀκόμα σίγρι κάνετε; Ὡς πότε, τουρκοραγιάδες, ὡς πότε νὰ σᾶς βυζαίνουν οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ ὀπαδοί τους κοτζαμπασῆδες καὶ τουρκοκαπεταναῖγοι;» 'Αφοῦ αὐτεῖνοι οἱ τρεῖς 'θουσιάσαν τοὺς πολῖτες, φαίνεται ὁ Ρήγας Βελεστῖνος, τὸ ἀγαθὸ παιδὶ τῆς πατρίδας, καὶ βαστάγει ἕνα σακκουλάκι μὲ τὸν σπόρο τῆς λευτεριᾶς καὶ σπέρνει αὐτὸν τὸν σπόρον. Τὸ τρίτο κάδρο εἶναι ὁ πόλεμος τοῦ Διάκου εἰς τὸ γιοφύρι τῆς 'Αλαμάνας κι' αὐτὸς παλουκωμένος κι' ὁ Δεσπότης Σαλώνων καὶ οἱ ἄλλοι. Τὸ τέταρτο εἶναι τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς, ἡ 'Αμπλανη καὶ τοῦ Σαλώνου τὰ μέρη. Τὸ πέφτο εἶναι τὰ Βασιλικά, ὁ χαλασμὸς τοῦ Μπαγιράνπασια. Τὸ ἕκτον εἶναι ἡ Λαγκάδα. Τὸ ἑφτὰ εἶναι ἡ Τροπολιτζὰ καὶ ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ πολέμοι. Τὸ ὀχτὼ εἶναι ἡ 'Αρτα, τὸ Σοῦλι καὶ ἡ Σπλάντζα. Τὸ ἐννιὰ εἶναι τὸ κάστρο τῆς 'Αθήνας, ὁποῦ τὸ πῆραν οἱ 'Αθηναῖγοι μὲ ρισάλτο. Τὸ δέκα εἶναι τὰ Ντερβένια, Κόρθο, Ντερβενάκι, 'Αργος, Παλαμῆδι καὶ 'Ανάπλι. Τὸ ἕντεκα Νύδρα, Σπέτζες, Ψαρᾶ, Γαλαξεῖδι· γράφονται ναυάρχοι, μπουρλοτιέροι, νοικοκυραῖγοι· τί καράβια τούρκικα ἔκαψαν ὁ καθεῖς. Τὸ δώδεκα οἱ Παλιοβαρῖνοι, Σφαχτηρία, Νιόκαστρον. Τὸ δεκατρία ἡ Δυτικὴ 'Ελλάς, κέντρο Βόνιτζα, Πούντα, Πρέβεζα, πολέμοι 'σ ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀπὸ Γιάννενα καὶ κάτου. Τὸ δεκατέσσερο ἡ 'Ανατολικὴ 'Ελλάς, κέντρο ἡ Φήβα· ὅλοι οἱ σημαντικοὶ αὐτεινοῦ τοῦ μέρους στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἀπὸ 'κοσιτέσσερα χωριὰ γραμμένοι· ὕστερα ὁ Ὑψηλάντης μὲ τὴς χιλιαρχίες καὶ Τούρκους ὁποῦ πολέμησε. Τὸ δεκαπέντε οἱ Μῦλοι τοῦ 'Αναπλιοῦ καθὼς ἔγινε ὁ πόλεμος. Τὸ δεκάξι Μισολόγγι, Κλείσοβα, Βασιλάδι, ὁποῦ κάηκαν οἱ ἄνθρωποι, καὶ τ' ἄλλα μέρη. Τὸ δεκαφτὰ 'Αράχωβα, μοναστῆρι, οἱ δυὸ πύργοι μὲ τὰ κεφάλια τῶν Τούρκων. Δεκοχτὼ Περαίας, Δράκος, Μουνιχία, Πασσαλιμάνι, Μετόχι, Μποστάνια κι' ὅλα τὰ ταμπούρια. Δεκαεννιὰ Τρεῖς Πύργοι, τὰ ἕντεκα ταμπούρια, τὰ τρία τὰ μπροστινά, τὸ τυφλό, ὁποῦ χαλάστηκαν οἱ Σουλιῶτες κι' ἄλλοι· 'σ τὸ ρέμα ζωγραφισμένος ἐγώ, ὁποῦ τοὺς δείχνω νὰ γένῃ ἐκεῖ τὸ ταμποῦρι, νὰ μὴν πιάσουνε τὸ ρέμα οἱ Τοῦρκοι (καὶ δὲν θέλησαν). Εἴκοσι τὸ κάστρο τῆς 'Αθήνας, ὅλες οἱ θέσες ἀπόξω, ὁποῦ μᾶς πολιορκοῦσε ὁ Κιτάγιας, Χρυσοσπηλιώτισσα, ἡ θέση ὁποῦ σκοτώθη ὁ Γκούρας κι' ὅλες οἱ θέσες μὲ τοὺς ἀνθρώπους κι' ὁ Φαβιὲς καὶ ταχτικό. Εἰκοσιένα ἡ Κρήτη καὶ ἡ Σάμο, ὁποῦ χύθη τόσο αἷμα (καὶ ἡ ἀσπλαχνία τῶν δυνατῶν τοὺς ἄφησε πίσου εἰς τὴν τυραγνίαν τοῦ Σουλτάνου). Εἰκοσιδύο ἡ Καλιακούδα, Καρπενῆσι, ὁποῦ σκοτώθη ὁ Μάρκος. Εἰκοσιτρία εἶναι ἡ ναμαχία τῶν τριῶν στόλων, τὸ Νιόκαστρον, οἱ 'Αβαρῖνοι, τὸ νησί, λιμάνι, τὰ τούρκικα καράβια καὶ τῶν Δυνάμεων. Εἰκοσιτέσσερα ἡ 'Ελλὰς κρατεῖ στέφανο εἰς τὸ χέρι της καὶ στεφανώνει ὅλους τοὺς Φιλέλληνας· καὶ εἶναι γραμμένα ὅλα τους τὰ ὀνόματα ζωντανῶν καὶ σκοτωμένων, ὅσοι ἤρθαν εἰς τὴν πατρίδα κι' ἀγωνίστηκαν. Εἰκοσιπέντε ἡ 'Ελλὰς ξαπλωμένη καὶ ξεπλέγει τὰ μαλλιά της κι' ὁ 'Αρμασπέρης τῆς βγάνει μὲ τὸ χέρι του ματωμένο τὴν καρδιά της. (Αὐτὸ τὸ κάδρο τόμαθε αὐτὸς καὶ μὲ κατάτρεχε· καὶ διὰ νὰ μὴν ἀκολουθήσῃ τίποτας ἤρθαν φίλοι εἰς τὸ σπίτι μου—καὶ σύνφωνος κι' ὁ Ζωγράφους, ὅτι θὰ

νιστὰς τοὺς ἔστειλε ξυπόλυτους καὶ γυμνοὺς εἰς τοὺς Τούρκους καὶ βάλαν τὸν Ταφίλη Μπούζη ἀρχηγόν, καθὼς δι' αὐτὸ ξηγήθηκα, τότε ἀγροικήθηκα μὲ τὸν Λαρίων. Μοῦστειλε ἕναν καλόγερον, μοῦ εἶπε ὅτι αὐτὸς ἔχει μίαν δύναμη ἐκεῖ, ὅμως χρειάζεται κι' ἀπὸ 'δῶ δύναμη κι' ὁμόνοια καὶ καλὴ κυβέρνεια διὰ τὰ ἔξω, νὰ μὴν πάρωμεν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ λαιμό μας. Τοῦ παράγγειλα νὰ κατηχῇ ἀνθρώπους ἐκεῖ μὲ φρόνησ.ν κι' ἀκολουθῶ κ' ἐγὼ ἐδῶ τὸ ἴδιον. Ἔρχονταν ἄνθρωποι ἐδῶ, τοὺς ἔπαιρνα εἰς τὸ σπίτι μου, μιλούσαμεν τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος καὶ τοὺς ἑτοίμαζα διὰ τὰ ἔξω. Καὶ κατηχοῦσα

τὸν παίδευαν καὶ χωρὶς νὰ ἠμουν ἐκεῖ τὄκαψαν νὰ μὴν φανῇ εἰς τὸ φῶς· κ' ὑποσκέθη νὰ μοῦ τὸ ματαφκειάσῃ καὶ δὲν τὄφκειασε). Εἰκοσιέξι κάδρο δικό μου. Σὲ ὅλα τὰ κάδρα αὐτά, ὁποὺδωσα τῶν πρέσβεων καὶ τοῦ Βασιλέως, ὁποῦ χάθηκαν ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν μπερμπάντη τὸν Ἡσαΐα, ἦταν ζωγραφισμένες οἱ θέσες καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχηγῶν Τούρκων καὶ Ρωμαίγων γραμμένα ἀπὸ κάτου· καὶ ἡ κάθε θέση σημειωμένη μὲ νούμερο καὶ ὕστερα γραμμένο ἀπὸ κάτου εἰς τὸ κάδρο τ' ὄνομά της μὲ τὸ νούμερον. Κ' ἔλεγαν ὅλα· «Στοχασμὸς τοῦ Μακρυγιάννη. Ἔγιναν 25 εἰκόνες μὲ ἴδια του ἔξοδα καὶ κόπους πρὸς εὐκαριστησιν τῶν πατριωτῶν καὶ τῶν εὐεργέτων μας Φιλελλήνων. Μακρυγιάννης». (Βλ. ἐν παραρτήματι τοῦ παρόντος τόμου ἑτέραν περιγραφὴν τῶν εἰκόνων τούτων. Παράβ. καὶ τὴν ἐν ἄλλῳ παραρτήματι διατριβὴν περὶ τῆς μάχης τοῦ Ἀναλάτου καὶ εἰσαγωγὴν τοῦ Α' τόμου ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Σημ. ἐκδότου.).

Ἀφοῦ τελείωσε ὁ ζωγράφος ἀπὸ τὰ κάδρα, τότε ἔστρωσα ἕνα μέρος τοῦ περιβολιοῦ μου μὲ πετραδάκια τῆς θάλασσας ἄσπρα καὶ μαῦρα. Ζωγράφισα πρῶτα ἕναν κύκλο καὶ γύρα ἦταν λόγχες. Αὐτὸς ὁ κύκλος ἦταν ἡ πατρίδα, ὁποὺταν τρογυρισμένη μὲ τὶς λόγχες τῆς τυραγνίας τόσους αἰῶνες. Παρακάτου εἶναι ἕνα σκυλὶ ζωγραφισμένο· εἶναι ὁ πιστὸς ὁ Ἕλληνας, ὁποῦ φύλαγε τὴν λευτεριὰ τῆς πατρίδας του τόσους αἰῶνες νηστικὸς καὶ γυμνὸς εἰς τὰ χιόνια, σὰν ἐκεῖνο τὸ καλὸ σκυλὶ ὁποῦ φυλάγει τὰ πρόβατα ἀπὸ τὸ λύκο. Παρακάτου εἶναι δυὸ τραγόπουλα καὶ πολεμοῦν· ἔτζι μάθαν τὴν πολεμικὴ καὶ οἱ Ἕλληνες νὰ λευτερώσουν τὴν πατρίδα τους. Παρακάτου εἶναι μιὰ ἀλαφίνα, βυζαίνει τ' ἀλαφάκι της· ὅταν ἔχωμεν ὁμόνοια, ἔτζι μᾶς βυζαίνει κ' ἐμᾶς ἡ πατρίδα μας. Παρακάτου εἶναι ἕνα τρανὸ λιοντάρι καὶ τὸ τρώγει ἕνα λυκόπουλο· μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἔτζι φάγαμεν τὸν Τοῦρκο. Παρακάτου εἶναι ἕνα δέντρο φορτωμένο καρπὸν κ' ἔχει ἕνα σακκουλάκι ἕνας δυστυχὴς Ἕλληνας ὁποῦ πολεμάγει νὰ μαζώξῃ τὸν καρπὸν τῶν ἀγώνων του καὶ τὸν χτυποῦνε οἱ κακὲς ἀδέλλες. Τοὺς λέγει ὁ Ἕλληνας· «Φευγᾶτε ἀπὸ τὸν καρπόν τοῦ δέντρου μου· μοῦ τὸ τρογυρίσατε—θὰ σᾶς τζακίσω τὰ πόδια». Παρακάτου εἶναι ἕνας ἄλλος Ἕλληνας γενναῖος, καλὰ ἁρματωμένος· φυλάγει βάρδια διὰ τὴν λευτεριὰ τῆς πατρίδας του, ὁποῦ λευτέρωσε μὲ τὸ αἷμα του, νὰ μὴν τολμήσῃ νὰ τὴν πειράξῃ κανένας. Παρακάτου εἶναι ἕνα τρανὸ λιοντάρι κ' ἔχει τὰ νύχια του ρίξῃ εἰς τὸν δυστυχῆ ἀπάνου 'σ ἕναν Ἕλληνα καὶ θὰ τὸν ξεκλοῦσε. Προσκαλέστη τὸν Θεὸν καὶ μὲ τὴν λόγχη του ὁ Ἕλληνας τὸ σκότωσε. Παρακάτου εἶναι οἱ κολῶνες τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ ἡ Πόρτα (ἡ Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ. Σημ. ἐκδ.). καὶ τὸ σύβολο ἡ κουκουβάγια. Παρακάτου εἶναι ἕνας χορὸς ὁποῦ γένεται· ἕνας μὲ σκουτιὰ φράγκικα χορεύει μ' ἕναν Ἕλληνα... (μία λέξις δυσανάγνωστος). Ὁ φραγκοφορεμένος θέλει τὸν δικό του χορό, ὁ Ἕλληνας τὸν δικό του καὶ θὰ μαλλώσουνε ὀγλήγορα, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ μάθῃ ἕνας τοῦ ἄλλου τὸ χορό. Παρακάτου εἶναι ὁ Ἑλληνικὸς καὶ τῶν Τούρκων ὁ πόλεμος καὶ βλέπεις πεζούρα καὶ καβαλλαρία καὶ πλῆθος σκοτωμένους. Παρακάτου εἶναι οἱ Ἕλληνες οἱ ἀγωνισταί, ὁποῦ πολεμοῦσαν διὰ τὴν λευτεριὰ τῆς πατρίδας, καταπληγωμένοι· εἶναι καὶ βόλια ζωγραφισμένα, κάρρα, ὁποῦ κουβαλοῦν πέτρες, φουσκιές· καὶ φκειάνουν οἱ ἀγωνισταὶ τῶν νέων ἀφεντάδων τὰ σπίτια καὶ τὰ ὑποστατικά.

ὅλο τὸ κράτος, ὅποτε εἶναι καιρὸς νὰ κινηθοῦμεν. Μίαν φορὰ τὰ ἔξω τὰ 'νεργοῦσαν οἱ Κατακουζηναῖγοι μὲ τὸν συμπέθερό τους τὸν 'Αρμασπέρη ὄχι πρὸς ὄφελον τῆς πατρίδος. 'Νεργήσαμεν καὶ χάλασε αὐτό, ἔφυγε κι' ὁ 'Αρμασπέρης ἀπὸ 'δῶ καὶ οἱ Κατακουζηναῖγοι καὶ νέκρωσε ὅλως διόλου. 'Ορκιστήκαμεν ὕστερα μὲ τὸν Τζάμη Καρατάσιον, ὡς ἀπόξω αὐτός, νὰ γένῃ τὸ κίνημα 'ληνικὸν κι' ὄχι διὰ ξένους—ὅσο μποροῦμεν νὰ τοὺς πάψωμεν τοὺς ξένους καὶ νὰ τηρᾶμεν τὴν δουλειά μας. Σηκώθη ὁ Τζάμης πῆγε ὡς τὸ Σαλωνίκι, μίλησε ἐκεῖ, στάθη καμπόσον καιρόν, γύρισε μοῦ εἶπε τὰ τρέχοντα.

'Εδῶ εἰς 'Αθήνα ἦρθε ἕνας πρωτοεταιρίστας Λουκᾶς Λιονταρίδης, προκομμένος ἄνθρωπος. Πιαστήκαμεν φίλοι. Τὸν ρώτησα διὰ τὸν πατέρα τῆς λευτεριᾶς μας, τὸν μακαρίτη Ρήγα Βελεστῖνο, πῶς προδόθη. Μοῦ εἶπε πολλά. 'Αφοῦ τὸν πρόδωσαν καὶ σκοτώθη, τότε ὁ Σουλτάνος πρόσταξε τὸν μακαρίτη Πατριάρχη καὶ τὄδωσε ὅ,τι κατήχησες τὄχαν δώσῃ, ὁποῦ ἦταν τοῦ Ρήγα, καὶ τοῦ εἶπε ν' ἀφορίσῃ αὐτὸν καὶ τοὺς ὀπαδούς του. Τότε ὁ ἀγαθὸς Πατριάρχης περίλαβεν αὐτὸς τὴν 'Εταιρία διὰ νὰ μὴν σβέσῃ καὶ τὴν ξακολούθησε καὶ κατηχοῦσε· κ' ἔστειλε καὶ πιστὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν Ρουσσία· κ' ἐκεῖ ἦταν κι' ὁ Λιονταρίδης, πιστός του φίλος, τοῦ Πατριάρχη· καὶ ἦταν ἀξιωματικὸς τῆς Ρουσσίας. Καὶ τοῦ παράγγειλε νὰ πάγῃ εἰς τὸ 'Ορος ὁ Λιονταρίδης, ὁποῦ ἦταν κι' ὁ Πατριάρχης ἐκεῖ σιργοῦνι, ν' ἀνταμωθοῦν. 'Ετζι πῆρε τὴν ἄδεια καὶ πῆγε εἰς 'Ορος. 'Αφοῦ ἀνταμώθηκαν μὲ τὸν Πατριάρχη, τὸν κατήχησε καὶ τὸν χεροτόνησε καὶ καλόγερο· καὶ τοῦ εἶπε νὰ πάγῃ εἰς τὴν Ρουσσίαν ν' ἀπαρατηθῇ ἀπὸ τὴν δούλεψη καὶ νὰ μιλήσῃ μὲ τὸν Καποδίστρια καὶ νὰ περάσῃ εἰς Βλαχιὰ νὰ πάρῃ μοναστήρια μὲ νοῖκι καὶ νὰ κατηχήσῃ κι' ὅτους μπορέσῃ· καὶ νὰ συνάξῃ κι' ὅ,τι χρήματα μπορέσῃ διὰ νὰ χρησιμέψουν διὰ τὴν πατρίδα. Πῆγε εἰς τὴν Ρουσσία ἀπαρατήθη, μίλησε καὶ μὲ τὸν Καποδίστρια καὶ εἰς τὴν Βλαχιὰ κατήχησε πολλοὺς καὶ τὸν Μιχάλβοντα καὶ πῆρε καὶ μοναστήρια καὶ σύναξε κι' ὡς τρία μιλλιούνια γρόσια. Τοῦ ἀποκρίθη ὁ Πατριάρχης νὰ τἄχῃ ἐκεῖ ὅσο νὰ χρειαστοῦνε. 'Ο μακαρίτης ὁ Ναπολέων ὁ αὐτοκράτορας τῆς Γαλλίας, τὸ καύκημα τοῦ κόσμου, διὰ μέσον τοῦ πρέσβυ του τότε Σεμπαστιάνη γράφει τοῦ Πατριάρχη εἰς Κωσταντινόπολη καὶ τοῦ λέγει νὰ στείλῃ νὰ κατηχήσῃ παντοῦ τοὺς χριστιανούς, νά εἶναι ἑτοιμασμένοι, κι' ὅταν νά εἶναι καιρὸς ὁποῦ θὰ κινηθῇ, νὰ χτυπήσουν κι' αὐτεῖνοι· καὶ εἶναι δικό τους ἀπὸ Κωσταντινόπολη καὶ κάτου, Γουργαριά, Σερβία, Θεσσαλομακεδονία, Ντουράτζο, Αὐλῶνα καὶ ὁλόγυρα αὐτὰ τὰ μέρη, Ρούμελη, Πελοπόννησο καὶ τὰ νησιά. Τοῦ ἀποκρίθη ὁ Πατριάρχης ὅτι 'ξακολουθεῖ ἀπὸ καιρὸ ὅ,τι τοῦ γράφει. Κι' ἔστειλε καὶ κατηχοῦσαν. 'Η κακὴ τύχη, ἀπότυχε ὁ μακαρίτης ὁ Ναπολέων καὶ νεκρώσανε κι' αὐτά. Αὐτὸ τὸ σκέδιον τό 'ξερε κι' ὁ Καποδίστριας ἀπὸ τὸν Πατριάρχη.

Ὅταν λευτερώθη τοῦτο τὸ ὀλίγον μέρος τῆς Ἑλλάδος, ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Ρουσσίας ἄξερε τὸ σκέδιον κ' ἔβαλε τὸν Καποδίστρια νὰ 'νεργήσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνες νὰ τὸν κάμουν κυβερνήτη τους—καὶ τότε τρῶνε καὶ τὸ ὀλίγον τὸ δικό μας καὶ τὸ πολύ. Ἔγραψε ἐδῶ εἰς τοὺς Ἕλληνες ὁ Καποδίστριας καὶ τελείωσε ὁ σκοπός του. Τότε γράφει ἀπὸ τὰ Παρίσια τοῦ Λιονταρίδη ὅτι πάγει κυβερνήτης καὶ 'σ τὸ γράμμα του εἶχε κ' ἕνα γράμμα τοῦ μινίστρου τοῦ Ἐξωτερκοῦ τῆς Ρουσσίας καὶ τοὔλεγε νὰ τοῦ τὸ δώσῃ κι' ὅ,τι τοῦ εἰπῇ ν' ἀκολουθήσῃ. Τότε λέγει ὁ μινίστρος τοῦ Λιονταρίδη ὅτι· «Ἡ θέλησι τοῦ Βασιλέως μας εἶναι ὅσα χρήματα ἔχεις συνασμένα νὰ τὰ πάρῃς καὶ νὰ πᾷς σὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς Τουρκιᾶς καὶ νὰ κατηχήσῃς τοὺς χριστιανοὺς ὑπὲρ τῆς Ρουσσίας» καὶ νὰ ξοδιάσῃ κι' αὐτὰ τὰ χρήματα δι' αὐτὸ τὸ ἔργον— καὶ τότε κι' αὐτοὺς νὰ λευτερώσῃ ἡ Ρουσσία κ' ἐμᾶς. Ἀκούγοντας αὐτὰ ὁ ἀγαθὸς Λιονταρίδης ἀποκρίνεται τοῦ ὑπουργοῦ· «Δὲν εἶμαι ὁρκισμένος δι' αὐτό, εἶμαι νὰ λευτερωθῇ καὶ νὰ γένῃ δικόν της βασίλειον ἡ Ἑλλάδα». Τότε τὸν κρατοῦνε ἐκεῖ πολιτικὸν ρέστο· τοῦ πῆραν καὶ τὰ χρήματα. Καὶ στάθη ρέστο ὅσο ὁποῦ σκοτώθη ὁ Καποδίστριας. Τότε ἀπολπίστη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἡ Ρουσσία.

Τότε ὁ Λιονταρίδης ἔβαλε σημαντικοὺς ἀνθρώπους καὶ μίλησαν ὅτι μετανόησε κι' ἐκτελεῖ ὅ,τι θέλουν. Καὶ τὸν ἔστειλαν νἀρθῇ ἐδῶ νὰ δουλέψῃ διὰ τὴν λευτεριά μας. Ἀφοῦ ἦρθε ἐδῶ, τοὺς παράγγειλε ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς δουλέψῃ καὶ στεῖλαν τὸν ἅγιον Οἰκονόμον, παιδὶ τῆς Ρουσσίας, κι' ἕναν Ἀνατόλιον ἀρχιμαντρίτη· κι' ὁ Οἰκονόμος ἐργάζεται εἰς τὰ πολιτικὰ ὑπὲρ τῆς Ρουσσίας κι' ὁ Ἀνατόλιος εἰς τὰ στρατιωτικά. Καὶ ἠῦραν καὶ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Κυβερνήτη μας ὀνομαζόμενους Κυβερνητικούς. Κι' ὁ ἀδελφὸς τοῦ Καποδίστρια Τζορτζέτος κι' ὅλοι αὐτεῖνοι φκειάναν πρὸ καιροῦ τὴν Φιλορθόδοξο Ἑταιρία μέσα κι' ἔξω εἰς τὴν Τουρκιὰ κ' εἶχαν καὶ χρήματα καὶ ξόδιαζαν καὶ κατηχοῦσαν. Καὶ προδόθηκαν. Ὁ Ἀνατόλιος ἔφκειασε ἕνα σπίτι καὶ περιβόλι πλησίον εἰς τὴς κολῶνες τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς κ' ἔχει καὶ χρήματα ρούσσικα καὶ εἶναι κι' αὐτὸς παιδὶ τῆς Ρουσσίας· καὶ ἠῦρε τοὺς συντρόφους του κι' ἐργάζονται ὅλοι μαζὶ πῶς νὰ λευτερώσουνε τὴν Ἑλλάδα. Κι' ὁ Μιχάλβοντας εἶναι βαλμένος ἀπὸ τὴν Ρουσσία νὰ 'νεργάῃ ὅ,τι μπορῇ διὰ νὰ γένῃ ἀφέντης τῆς Θεσσαλομακεδονίας. Καὶ εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ἀνατόλιου μαζώνονται πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ κ' ἐργάζονται δι' αὐτά. Ἔχει κ' ἕναν σεκρετάριον ὁ βόντας, τὸν λένε Φορμάνο [1]), καὶ τὸν ἔδωσε τοῦ Ἀνατόλιου καὶ κατηχοῦν τοὺς στρατιωτικοὺς νὰ κάμουν μίαν δύναμη διὰ τὴν Θεσσαλομακεδονίαν· κι' ὅποτε κάμουν αὐτὴν τὴν δύναμη νὰ κινηθοῦν. Καὶ λευτερώ-

[1]) Ὁ Νικόλαος Φορμάνος ἦτο καὶ συντάκτης τῆς «Ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος».

νοντας αὐτὰ τὰ μέρη νὰ γένῃ ἡγεμόνας ὁ Βόντας ὅσο ἡ Ρουσσία νὰ στείλῃ τὸν βασιλέα τὸν καθαυτό.

Θέλαν κ' ἕναν στρατιωτικὸν ἀρχηγὸν διὰ τὸ κίνημα. Οἱ στρατιῶτες ὁποῦ κατηχοῦσαν ἦταν φίλοι μου καὶ πρόβαλαν ἐμένα· καὶ μοῦ εἶπαν αὐτὸ οἱ στρατιῶτες. Ἐγὼ τοὺς εἶπα, ὅταν θέλῃ ἡ Κυβέρνηση νὰ γένῃ αὐτὸ τὸ κίνημα, ἂς διορίσῃ κι' ὅποιον ἀρχηγὸν θέλῃ. Ἔλεγα ὅτ' εἶναι τῆς πατρίδας κινήματα. Τότε ὁ Λιονταρίδης ηὗρε τὴν ἀλήθεια, πῶς εἶναι ἀπὸ τὸν Φορμάνο· ὅτι τοῦ βάφτισε ἕνα παιδὶ καὶ τὄδειξε καὶ πολλὴ φιλία· καὶ τοῦ τά εἶπε ὅλα. Τότε φώτισα τοὺς στρατιωτικούς. Καὶ χαλάσαμεν ὅλα αὐτὰ τὰ σκέδια. Τότε σηκώνεται ὁ Ἀνατόλιος, σὰν χάλασε τὸ σκέδιον τους ἐδῶ, πηγαίνει εἰς τὸ Ὄρος, παίρνει καὶ χρήματα μαζί του καὶ πηγαίνει κι' ἀνταμώνει τὸν Λαρίων, ὁποὖχε καπετανλίκι εἰς τὸ Ὄρος καὶ Μαντεμοχώρια, καὶ τὸν ὁρκίζει. Πρὶν πάγῃ μάθαμεν τὸν σκοπόν του· ὅτι ἦταν ἄνθρωπος πατριώτης καὶ μᾶς τό εἶπε. Ἀφοῦ ὅρκισε τὸν Λαρίων, τότε βγάζει καὶ τοῦ δίνει κι' ἕνα δίπλωμα ρούσσικον—ὅποιος θά εἶναι ἀρχηγὸς ἔχει γκενεράλη βαθμόν. Τοῦ τάζει συνχρόνως καὶ μιὰ ποσότη χρήματα καὶ νὰ κατηχήσῃ τοὺς ἀνθρώπους· καὶ νὰ συνάζῃ καὶ ὑπογραφὲς ἀπὸ τοὺς κατοίκους ὑπὲρ τῆς Ρουσσίας. Τότε στείλαμεν ἄνθρωπο εἰς τὸν Λαρίων νἄχῃ τὸν νοῦ του. Τοῦ μίλησαν καὶ πιστοὶ καλογέροι καὶ τράβησε χέρι ὁ Λαρίων.

Τότε ὁ Ἀνατόλιος γράφει εἰς τὸν πρέσβυ τῆς Ρουσσίας εἰς τὴν Κωσταντινόπολη ἀναντίον τοῦ Λαρίων. Τὸν κατατρέχει τὸν Λαρίων ὁ πρέσβυς καὶ φεύγει καὶ πηγαίνει εἰς τὸν Μεμεταλῆ εἰς τὸ Μισίρι· τὸν εἶχε πατριώτη. Τοῦ λέγει ὅλ' αὐτά, κι' ὁ Μεμεταλῆς θέλει νὰ γένῃ ἀλλοῦ τὸ κίνημα διὰ λογαριασμό του. Τὄδωσε γράμματα σὲ Τούρκους καὶ Ρωμαίγους Κρητικοὺς καὶ τὸν ἔστειλε εἰς Κρήτη—κ' ἐκεῖ νὰ στείλῃ στρατέματα ὁ Μεμεταλῆς κι' ὁδηγὸς ὁ Λαρίων, νὰ γένῃ τὸ κίνημα. Πέθανε ὁ Σουλτάνος· πῆρε τὸν στόλο του ὁ Μεμεταλῆς, περηφανεύτηκε, ἀστόχησε τὸν Λαρίων. Τότε ἦρθε ἐδῶ καὶ μοῦ εἶπε ὅσα τράβησε. Εἶδα καὶ τὰ γράμματα τοῦ Μεμεταλῆ α). Ἀφοῦ φυλάκωσαν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Καποδίστρια β) κι' ἄλλους διὰ τὴν Φιλορθόδοξον Ἑταιρίαν, μέσα εἰς τὴν χάψη ὁποῦ ἦταν αὐτὸς ἦταν κι' ὁ Καμπούρογλος ὀνομαζόμενος καὶ τὸν κατήχησε ὁ ἀδελφὸς τοῦ Καποδίστρια καὶ τὸν ἐμπιστεύτηκε· καὶ τὄδωσε τὴν κατήχησιν κι' ἔνγραφα. Τότε αὐτὰ τὰ

α) Πρωτύτερα πολὺν καιρὸν πρὶν ὁ Μεμεταλῆς νὰ πάρῃ τὸν στόλο τοῦ Σουλτάνου εἶχε ἔρθῃ ἐδῶ ὁ Κωσταντῖνος Τοσίτσας καὶ μοῦ εἶπε καμπόσα κι' ὅτι μὲ θυμᾶται ὁ Μπραΐμης ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Νιόκαστρου. Μιλήσαμεν καὶ διὰ τὰ ἔξω τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, νὰ μπορέσουμεν νὰ κάμωμεν τίποτας. Εἶχε σκοπὸν νὰ πάγῃ εἰς τὴν μητέρα του εἰς τὴν Λαμίαν. Τοῦ εἶπα ὅτι σὰν γυρίσῃ ὀπίσου μιλοῦμεν δι' αὐτό. Τοῦ ἔκαμαν ἀντενέργειες εἰς τὴν Λαμίαν καὶ θὰ τὸν ἔπιανε ἡ Κυβέρνηση· καὶ τοῦ στείλαμεν κ' ἔφυγε κρυφίως.

β) Ὕστερα τὸν ἔκαμαν ἐξορία εἰς τὸ Μισίρι κ' ἐκεῖ ἀπέθανε.

ἔνγραφα ὁ Καμπούρογλος μοῦ παράγγειλε νὰ πάγω εἰς τὴν χάψη νὰ μοῦ τὰ δώσῃ νὰ τὰ δώσω τοῦ Βασιλέα. Τοῦ παράγγειλα ὅτι 'σ τὰ τοιοῦτα δὲν ἀνακατεύομαι· καὶ τἄδωσε τοῦ Φαρμακίδη καὶ τἄδωσε. Καὶ τότε ἀπὸ αὐτὰ κι' ἀπ' ἄλλους ἀπὸ μέσα τὸ κράτος κι' ἀπόξω τὴν Τουρκιὰ ἐμαθεύτη ἡ Φιλορθόδοξο Ἑταιρία πόσο προβοδεύει καὶ τί ἀρετὴ ἔχει. Οἱ ἀσυνείθητοι διὰ νὰ κάμῃ ὁ καθεὶς τοὺς σκοπούς του ἄλλος βγάνει τὴν θρησκεία ὀμπρός, ἄλλος τὴν πατρίδα—κι' ὅσο θέλουν καὶ σέβονται οἱ τοιοῦτοι αὐτὰ τὰ γερά, τόσο καλὸ νἄχουν.

Βγαίνουν οἱ ἄλλοι πάλι· «Νόμους συνταματικοὺς πρέπει νἄχωμεν νὰ πάμε 'μπρός». Φτάνει πλέον ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπάτη! Κ' ἐσεῖς οἱ ἄλλοι μᾶς καταντήσετε μ' αὐτὰ σὰν τὴν καλαμιὰ εἰς τὸν κάμπο. Θυμηθῆτε ὅτι ὑπάρχει Θεὸς κι' ὅσα φαντάζεστε κι' ὀργανίζετε διὰ νὰ ὑποστηρίζετε τὴν κακία κι' ἀσωτεία τῶν συντρόφω σας καὶ 'νεργᾶτε τὴν ἀδικία καὶ βοηθὸν ἔχετε εἰς αὐτὰ τὸν διάβολον, ὁ δίκιος Θεὸς ὅλες αὐτὲς τὶς προσπάθειες θὰ σᾶς τὶς χαλάσῃ 'σ ἕνα μινοῦτο. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἐσεῖς, εἶναι Θεὸς καὶ σᾶς βαστάγει ἴσως καὶ πλησιάσετε ὀλίγον νὰ ἰδῆτε σήμερα εἴσαστε ἐδῶ τιμημένοι καὶ τρογυρισμένοι μ' ἀγαθὰ καὶ πολλοὺς κόλακες κι' αὔριον τοὺς ἀφίνετε ὅλους αὐτοὺς πίσου καὶ παίρνετε ἐννιὰ πῆχες πανί, καθὼς τὸ παίρνει κι' ὁ μικρότερος φτωχός, καὶ πηγαίνετε ἐκεῖ ὁποῦ δὲν ματαφαίνεστε· κ' ἐκεῖ θ' ἀκοῦτε ὅ,τι ἐδῶ κάμετε. Χορτάσαμεν πλέον λευτερία συνταματικὴ ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους καὶ Γάλλους κι' ὀρθοδοξία ρούσσικη μὲ τὴν Φιλορθόδοξο Ἑταιρία αὐτεινῶν τῶν ὁμοθρήσκων μας Ρούσσων. Πόσοι Ἕλληνες θυσιάστηκαν δι' αὐτοὺς ὡς χριστιανοὶ κι' ὡς ὁμόθρησκοι καὶ τί ἀνταμοιβὴ κάνουν τώρα αὐτεῖνοι 'σ ἐμᾶς; Ἐμεῖς κάμαμεν κι' ὄντως κατὰ δύναμη τὸ χρέος μας 'σ αὐτοὺς ὡς Ἕλληνες καὶ χριστιανοί· αὐτεῖνοι κάνουν 'σ ἐμᾶς τὴν ἀνταμοιβὴ ὡς Ροῦσσοι. Τέλος πάντων καὶ 'σ τὰ τρία μιλέτια μένομε πολὺ εὐκαριστημένοι, ὅτ' εἴδαμεν ἀποτ' ἐσᾶς τὴν λευτεριά μας, τὴν τιμή μας, τὴν θρησκεία μας. Ὅλα αὐτὰ τὰ σέβεστε κ' ἐπιθυμήσατε νὰ μᾶς βάλετε κ' ἐμᾶς εἰς τὴν κοινωνία τοῦ κόσμου, ὁποῦ ἤμαστε χαμένοι τόσον καιρὸν καὶ σβυσμένοι ἀπὸ τὸν κατάλογον τῶν ἐθνῶν. Καὶ παραδοθήκαμεν εἰς τὴν τιμὴ ἐσᾶς τῶν ὁμοθρήσκων μας Ρούσσων καὶ Ἄγγλων καὶ Γάλλων νὰ μᾶς σώσετε— κ' ἐσεῖς οἱ φιλάνθρωποι τὶς πρῶτες χρονιὲς πιάνατε ἕνα ἀθῶον παιδί, ἕνα ἀρφανό, ὁποῦ γύρευε ἡ τυραγνία νὰ τοῦ πάρῃ τὴν ζωή του καὶ τὴν τιμή του καὶ θρησκεία του καὶ μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἐσώθη· καὶ οἱ τρεῖς ἐσεῖς τὸ κινυνεύετε νὰ τὸ πᾶτε πάλε εἰς τὴν δικαιοσύνη τοῦ τύραγνου· καὶ δίνεταν δύναμη αὐτεινοῦ τοῦ τύραγνου, ὁποῦ τὸν τρέμετε ἐσεῖς, κι' αὐτὸ τὸ παιδάκι σᾶς ἔδωσε νὰ καταλάβετε ὅτι κατὰ τ' ὄνομα τοῦ Γκρανσινιόρη δὲν εἶναι καὶ ἡ δύναμή του. Δὲν στοχαστήκετε ὅταν φοδιάζετε τὰ κάστρα τοῦ Γκρανσινιόρη

τὴς πρῶτες χρονιές, ὅτ' ἦταν δύναμη Θεοῦ νὰ λευτερωθῇ; Τί φαντάζεστε, ὅτι μᾶς βοηθήσετε, ἢ μᾶς μολύνετε καὶ μᾶς ἀφανίσετε; Ξίκι νὰ γίνεταν ἀπὸ 'μᾶς ἦταν καλύτερα καὶ τὸ καλό σας καὶ τὸ κακό σας! Εὐγνωμονοῦμεν οἱ Ἕλληνες γενικῶς τοὺς φιλανθρώπους ὑποκόγους σας, ἔχομεν χάριτες εἰς αὐτοὺς τοὺς εὐεργέτες μας—καμμιὰ χάρη 'σ ἐσᾶς τὴς ἀνεμοδοῦρες, τὴς διαφταρμένες μηχανὲς δὲν ἔχομεν! Οἱ τίμιοι ἄνθρωποι νὰ μὴν σᾶς ἀκούσουνε! Οὔτε τὸ καλό σας θέλουν νὰ τοὺς κάμετε. Ἂς σᾶς εὐγνωμονήσουνε ἐκεῖνοι ὁποῦ τοὺς δώσετε τὰ δάνεια καὶ τἄφκειασαν λούσια καὶ πολυτέλειες κι' ἄλλα τοιοῦτα. Ἐκεινῶν ἐκάμετε καλὸ μὲ τὰ δάνειά σας, τ' Ἀρμασπέρη, τοῦ Κωλέτη, τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Μεταξᾶ καὶ συντροφιές τους. Καὶ πάλε ὅσα σᾶς λέγω δὲν ἐλπίζω νὰ τὰ κατορθώσετε, ὅτι ἂν εἴσαστε ἐσεῖς ἄδικοι κι' ἀνθρωποφάγοι καὶ 'περασπισταὶ τῆς κακίας, εἶναι Θεὸς δίκιος, ἀληθινός, δυνατός. Θυμηθῆτε ὅτι αὐτὰ σᾶς γράφει ἕνας μικρὸς Ἕλληνας· ὅτι λίγον μὲ μέλει ἐμένα ἀπὸτ ἐσᾶς ἢ δυνατοὶ εἴσαστε ἢ ἀδύνατοι. Ἀγαθοὶ ὅταν εἴσαστε καὶ δίκιοι, εἴσαστε καὶ δυνατοί· τότε ἐγὼ σᾶς σέβομαι καὶ σᾶς προσκυνῶ, ἀλλοιῶς δὲν θέλω σᾶς ξέρῃ, οὔτε νὰ σᾶς ἀκούσω! Ἀπὸ αὐτὰ ὅλα ἡ πατρίδα κλονίζεται, ἀπὸ τὴς ὁδηγίες τὴς πατρικὲς τῶν Πρέσβεων καὶ δικῶ μας ξενολάτρων.

Τότε συνομιλήσαμεν καμπόσοι νὰ καταβάλωμεν χρήματα, κόπους, ζωὴ νὰ γένῃ κάνα κίνημα εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν. Κάμαμεν πλῆθος ἑτοιμασίες κι' ἀγροικηθήκαμεν μὲ τοὺς ἔξω· καὶ κατηχούσαμεν παντοῦ. Καὶ συνάζαμεν ἀνθρώπους—πουλοῦσαν τὰ γραμμάτια τους, ὅ,τι κι' ἂν εἶχαν. Τοὺς στέλναμεν εἰς Ταλάντι, Λαμίαν, Ξεροχῶρι κι' ἀλλοῦ νά εἶναι ἕτοιμοι νὰ βγοῦνε ἔξω μίαν ἡμέρα. Καὶ τὸ πρᾶμα πήγαινε μυστικὸν καὶ 'νεργέταν μὲ φόβον τοῦ Θεοῦ· καὶ καταφανιστήκαμεν εἰς τὰ ἔξοδα. Εἴχαμεν καὶ τὸν Τζάμη Καρατάσιον εἰς τὸ μυστικόν. Τότε ὁ Τζάμης τὸ πρόδωσε τοῦ Σούτζου αὐλάρχη [1]) κ' ἐκεῖνος τό εἶπε τοῦ Βασιλέα. Ἐμεῖς δὲν ἠξέραμεν αὐτό. Στέλναμεν τοὺς ἀνθρώπους ντυμένους—πρόσμεναν τὸν Τζάμη, ἐκεῖνος μᾶς γέλαγε· δὲν ἔβγαινε ἔξω. Ὅτι μ' ἐκείνους ὁποῦ μίληγε μυστικῶς ἔτζι τὸν ὁδηγοῦσαν. Γύριζαν πίσου οἱ ἄνθρωποι ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ—τοὺς ξεκονομούσαμεν πάλε ἐμεῖς. Αὐτὸ τὄκαμεν ἀρκετὲς φορές. Τὸν βιάσαμεν χωρὶς ἄλλο νὰ βγῇ, εἰδὲ νὰ τραβήσῃ χέρι. Ὑποσκέθηκε ὅτι βγαίνει. Τότε μιλεῖ καὶ τὸν διατάζουν καὶ πῆγε εἰς Ἀνάπλι. Τότε εἴπαμεν νὰ πάψωμεν ἀπὸ αὐτὸ τὸ κίνημα, νὰ μὴν προδοθοῦμεν καὶ πάρωμεν τοὺς ἀδελφούς μας εἰς τὸν λαιμό μας. Οἱ ἄνθρωποι εἶχαν διάθεσιν νὰ κινηθοῦν. Ἐγὼ τραβήχτηκα. Ἦρθε ὁ Δόσιος κι' ὁ Δαμιανός, ὁποῦ ἦταν μὲ τὸν Τζάμη, κι' ἄλλοι καὶ μὲ

[1]) Τοῦ Σκαρλάτου Σούτσου.

περικάλεσαν νὰ μὴν τραβήσω χέρι, ὅμως νἀμπῶ κ' ἐπιτροπή. Ἐμπῆκα ἐγώ, ὁ Δόσιος, ὁ Δαμιανός, ὁ Ναούμης. Τότε στείλαμεν μίαν ποσότη πολεμοφόδια μὲ δυὸ γολέττες διὰ τὸ Ὄρος. Οἱ κεφαλὲς ἐκεινῶν ποῦ πῆγαν μαζὶ ἄταχτοι κι' ἀκατάστατοι. Πῆγε κι' ὁ καϊμένος ὁ Λαρίων τοὺς ἀντάμωσε—τὸν πρόδωσαν εἰς τοὺς Τούρκους κάποιοι ἀπὸ τοὺς ἴδιους (ὅτ' ἦταν τοῦ Τζάμη ἄνθρωποι κι' ὁ Λαρίων ἦταν γγισμένος μὲ τὸν Τζάμη). Τὸν ἔπιασαν, τὸν πῆγαν εἰς τὸ Μπάνιον εἰς Κωσταντινόπολη. Μίλησα μὲ τοὺς πρέσβες τῆς Γαλλίας κι' Ἀγγλίας—ὅτι τοὺς γέλαγα καὶ τοὺς ἔλεγα τοῦ κάθε ἑνοῦ· «Δουλεύομεν καὶ κινιώμαστε διὰ σᾶς», κ' ἐμεῖς τηράγαμεν τὸν σκοπὸν τῆς πατρίδος μας·—καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔγραψαν οἱ Πρέσβες εἰς Κωσταντινόπολη κ' ἔβγαλαν τὸν Λαρίων. Ὕστερα οἱ Ροῦσσοι διὰ τὴν ἀπάτη ὁποῦ ἔκαμεν τοῦ Ἀνατόλιου, ὁποῦ τὸν ὅρκισε εἰς τὸ Ὄρος, ἐνέργησαν καὶ τὸν σκότωσαν οἱ Τοῦρκοι ὕστερα ὁποὖφυε ἀπὸ τὸ Μπάνιο [1]) Καὶ χάσαμεν ἕναν γενναῖον ἄντρα.

Τότε κινήθη καὶ ἡ Κρήτη. Εἶχα ἀγροικηθῆ μὲ τὸν Πατερόπουλο κι' ἄλλους Κρητικοὺς — εἶχαν κ' ἐπιτροπὴ κάμη ἐδῶ· κ' ἐκεῖ στεῖλαν διευτυντὰς τοὺς ἀδελφοὺς Χαιρέτηδες. Μοῦ εἶπε ἡ 'πιτροπὴ νὰ πάγω κ' ἐγὼ εἰς Κρήτη. Ἐγὼ τοὺς εἶπα ὅτι 'νεργοῦμεν δι' ἀπάνου καὶ εἶναι τὸ ἴδιον. Καὶ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ κατηχοῦμεν τοὺς λέμεν ποιὸς θέλει διὰ τὴν Θεσσαλομακεδονία, νὰ τὸν στέλνωμεν ἐκεῖ, καὶ ποιὸς διὰ Κρήτη. Ἔπιασα τὸν Ἀντώνη Κριεζῆ, τὸν καλὸν πατριώτη, ὁποῦ ἦταν ὑπουργὸς τοῦ Ναυτικοῦ, τὸν ὅρκισα καὶ τοῦ εἶπα αὐτό· καὶ διάταξε τοὺς δικούς μας θαλασσινοὺς νὰ μὴν πειράξουν ὅσα πλοῖα βρίσκουν μ' ἀνθρώπους ὁποῦ θὰ πηγαίνουν ἢ διὰ Ὄρος ἢ διὰ Κρήτη· καὶ δὲν τοὺς πείραζε κανένας. Κι' ὅλο στέλναμεν παντοῦ. Τότε κι' ὁ Τζάμης ἀπὸ τὴν ἐντροπὴ ἔφυγε ἀπὸ τ' Ἀνάπλι, ἦρθε 'σ ἕνα μέρος, ναυλώσαμεν πλοῖον, τοῦ δώσαμεν κι' ἀνθρώπους καὶ τ' ἀναγκαῖα, πῆγε καμπόσο διάστημα, εἶδε ἕνα πλοῖον βασιλικὸν δικό μας, πῆρε καμμιὰ δεκαπενταργιὰ ἀνθρώπους σὲ μίαν φελούκα κ' ἔφυγε καὶ βῆκε εἰς τὴν Ζαγορά. Τότε οἱ ἄλλοι μεῖναν μόνοι τους—γύρισαν ὀπίσου. Τοὺς στείλαμεν εἰς τὴν Κρήτη. Ἀκέφαλοι οἱ ἄνθρωποι—οἱ ἀρχηγοί τους ἀκατάστατοι καὶ διχόνοια γιομᾶτοι. (Πῆγαν καὶ εἰς Ὄρος ὀλίγοι κι' ἀμόνοιαστοι. Τοὺς διῶξαν οἱ καλογέροι. Καὶ πήγανε καὶ Τοῦρκοι εἰς τὸ Ὄρος). Τότε ὅλους αὐτοὺς τοὺς στείλαμεν εἰς Κρήτη· καὶ γράψαμεν τοῦ Τζάμη, Βελέτζα κι' ἀλλουνῶν νὰ περάσουνε ὅλοι εἰς Κρήτη. Καὶ μίλησα καὶ μὲ πολλοὺς νὰ πάγω κ' ἐγὼ ὕστερα κι' ἄλλοι πολλοὶ ἀξιωματικοὶ μὲ δύναμη. Ἤμαστε σύνφωνοι μὲ τὴν 'πιτροπὴ τῆς Κρήτης, ὅταν πάρῃ τέλος αὐτὸ νὰ μᾶς δώσουνε τρεῖς χιλιάδες Κρητικοὺς

[1]) Βλ. περὶ αὐτοῦ «Αἰῶνα» φύλ. 4—8 Φεβρ. 1842.

καὶ μ' ὅσα πλοῖα θά εἶναι ἕτοιμα κι' ὅλους τοὺς ξένους ὁποῦ θά εἰμαστε ἐκεῖ, εἰς Κρήτη, νὰ μεραστοῦμεν νὰ ἔβγωμεν ἔξω εἰς Θεσσαλομακεδονία. Μιλήσαμε καὶ μὲ τοὺς Σαμίους νὰ βαρέσουνε συνχρόνως κ' ἐκεῖ. Τότε τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Κρήτης, ὁποῦ ἦταν ἐδῶ, μυστικῶς ἔγιναν Ἄγγλοι. Τοὺς λέγαμεν νὰ δώσουνε τὰ μέσα νὰ στείλωμεν περίτου ἀπὸ χίλιους ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν Ρούμελη, ὁποῦ βαστοῦσα τοὺς ἀξιωματικοὺς ἐδῶ δι' αὐτό, δὲν θέλαν. Μόλεγαν εἶναι Κρητικοὶ κι' ὅσοι ξένοι 'πῆγαν ἀρκετοί. Ὅταν τοὺς χάλασαν οἱ Τοῦρκοι καὶ γράφαν αὐτὸ ἐδῶ, τότε γύρευαν δύναμη· τότε συνάξαμεν καμμιὰ πεντακοσιαριὰ ἀνθρώπους μὲ τὸν Γιάννη Κώστα—νὰ τὸν στείλωμεν εἰς Κρήτη. Κομπρεμεταρίστη εἰς αὐτὸ κι' ὁ Βασιλέας καὶ ἡ Κυβέρνηση. Ἤθελαν καὶ καράβια· ἀγόρασαν πεντέξι ἑφτά· ἠῦραν κι' ἕναν ναύαρχον Νυδραῖον, Μπούτη τὸν λένε. Αὐτὸς εἶχε τὴν φαμελιά του εἰς τὴν Σάμο, καὶ τό ἠφερνε γύρα· καὶ πρόδινε ὅλα αὐτὰ εἰς τὸν πρέσβυ τῆς Τουρκιᾶς—καὶ τὄφερνε γύρα. Τότε ἑτοίμασαν τοὺς Τούρκους οἱ Ἄγγλοι· γύρευαν ν' ἀγοράσουνε καὶ τοὺς Χαιρέτηδες. Αὐτεῖνοι στάθηκαν τίμιοι πατριῶτες καὶ δὲν θέλησαν. Οἱ ἄλλοι, τὸ μέρος τούτης τῆς ἐπιτροπῆς, ὁποῦταν εἰς Κρήτη, ὁ Χάλης κι' ἄλλοι, γύρισαν μὲ τοὺς Ἄγγλους. Τότε ἔπεσαν εἰς διχόνοια τὄνα τὸ μέρος καὶ τ' ἄλλο. Οἱ Τοῦρκοι δυνάμωναν μὲ τὴν συντρομὴ τῶν Ἄγγλων. Αὐτεῖνοι ὅταν εἶδαν ὅτι δὲν 'πιτυχαίνουν τὸν σκοπόν τους, νὰ κάμουν τὴν Κρήτη σὰν τὰ Ἐφτάνησα,—ἡ φατρία τους ἦταν ἀδύνατη καὶ μποροῦσαν νὰ κερδέσουνε οἱ Ἕλληνες—ἔβαλαν τὴν συνειθισμένη τους ἀρετή· ἄλλα ἔλεγαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς Τούρκους τοὺς βιάζαν· καὶ πῆγε ὁ στόλος τους εἰς Κρήτη. Τέλος τὴν ξεψύχησαν τὴν δυστυχισμένη Κρήτη—δὲν εἶχαν οὔτε ψωμί, οὔτε ἄλλα ἀναγκαῖα. Τότε ὁ Μπούτης κόπιασε καὶ μπαρκάρησε τὸν Γιάννη Κώστα μὲ τοὺς ἀνθρώπους του. Τὄφερνε καὶ μ' αὐτοὺς γύρα τὴς Σπέτζες. Πῆραν τοὺς Χαιρέτηδες κι' ὅλους τοὺς στρατιωτικούς, ξένους καὶ ντόπιους, οἱ φιλάνθρωποι Ἄγγλοι καὶ τοὺς ἔβγαλαν μὲ τὰ καράβια τους εἰς τὴν Αἴγινα. Κι' ὅταν ἦρθαν εἰς τὴν Αἴγινα, τότε κίνησε τὸ Μπούτη νὰ πάγῃ ὁμπρὸς ἡ ἀδελφὴ τῶν Ἄγγλων ἐπιτροπή, ὁποῦ ἦταν ἐδῶ, Ἀντωνιάδηδες, Μισαήλης κι' ἄλλοι. Πῆγαν ὡς τὰ Βάτικα[1]).

'Σ τὸν ἴδιον καιρὸν ἦρθε κι' ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁποῦ ἦταν πρέσβυς εἰς τὴν 'Αγγλία. Πῆγα ὡς φίλος του τὸν ἀντάμωσα, τοῦ εἶπα· «Καὶ τὰ καλὰ ὁπόκαμες εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ ξέρομεν καὶ τὰ κακά. Τώρα ἔχομεν ἀνάγκη νὰ εἰπῇς τοῦ Βασιλέα τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἄχλια κατάστασιν τῆς πατρίδος καὶ νὰ τὸν συβουλέψῃς πατρικῶς νὰ σωθοῦνε τὰ δεινά μας· καὶ νὰ μὴν τη-

1) Ὁ Μανώλης Μπούτης ἀπῆλθεν εἰς Βάτικα ἀρχομένου Ἰουλίου 1841. Βλ. περὶ αὐτοῦ «Ἀθηνᾶν» φύλ. 13 Αὐγούστου καὶ 20 Σεπτεμβρίου.

ράξης Συνταματικοὺς καὶ Κυβερνητικούς· νὰ μᾶς ἑνώσῃς ὅλους νὰ πᾶμεν ὁμπρός· καὶ νὰ πάρῃς ἀπ' ὅλα τὰ κόμματα νὰ κυβερνήσῃς· κι' ἂν δὲν ἀκουστῇς εἰς τὸ δίκιον, νὰ παρατηθῇς καὶ σὲ διατηροῦμεν ἐμεῖς». Μίλησε μὲ τὸν Βασιλέα καὶ πῆρε ὑπουργοὺς τὸν Μεταξᾶ, τὸν Βαλέττα, τὸν Μελᾶ. Πρόσταξαν ἐμένα καὶ μὄδωσαν τὴν «'Αμαλία» καὶ πῆγα εἰς τὰ Βάτικα, ὁποῦ ἦταν ὁ ναύαρχος τῆς Κρήτης, ὁ Γιάννη Κώστας μὲ τὸ στράτεμα κι' ὁ Τζάμης (ὅτι τοῦ παραγγείλαμεν νὰρθῇ διὰ τὴν Κρήτη καὶ ἦρθε). Τοὺς εἶπα ὅτι τὸ κίνημα τῆς Κρήτης ἐχάθη καὶ τοὺς πῆρα καὶ τοὺς ἤφερα εἰς τὴν Αἴγινα κι' ἀπὸ 'κεῖ διάλυσα αὐτοὺς καὶ τοὺς Κρῆτες τὸν καθέναν ὅθεν ἤθελε μὲ τ' ἅρματά του[1]). Εἰς τὴν Αἴγινα ἔμαθα ὅτι ἀπαρατήθη ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ οἱ συντρόφοι του[2]). Μπῆκε ὁ Χρηστίδης, ὁ Γιακωβάκης[3]), ὁ Κριεζῆς, ὁ Βλαχόπουλος[4]). Τότε νὰ φυλάξω τὴν ὑπόσκεσή μου ἐγὼ κι' ἄλλοι πατριῶτες κάνομεν συνεισφορὰ καὶ γένονται περίτου ἀπὸ σαράντα χιλιάδες δραχμές[5]). Τὸ Δημοτικὸν Συβούλιον ἦταν σὲ διχόνοια· ἔστειλαν ἐπίτηδες εἰς τὴν Αἴγινα νὰρθῶ γλήγορα, ὅτ' ἤμουν κ' ἐγὼ μέλος. Μιλῶ αὐτὸ τοῦ ὑπουργοῦ Χρηστίδη καὶ μὲ παρακαλεῖ νὰ τοὺς ἑνώσω. Ξοδιάζω, κάνω ἕνα τραπέζι, παίρνω ὅλους τοὺς συβούλους, παρέδρους καὶ παλιὸν δήμαρχον καὶ καινούριον, τοὺς μόνοιασα—φιλήθηκαν. Γύρευαν νὰ μὲ κάμουν πρόεδρον τοῦ Συβουλίου. Κάτζαμεν νὰ φάμεν ψωμί, ἀφοῦ ἑνωθήκαμεν. Πηγαίνουν καὶ λένε ὅτι ὅλοι οἱ σύβουλοι εἶναι 'σ τὸν Μακρυγιάννη καὶ θὰ κάμουν ἀπανάστασιν. Κι' ἀνακατώνονται πεζούρα, καβαλλαρία. Κι' ὁ ὑπουργὸς Χρηστίδης δὲν τὸν ἄφινε ὁ φόβος νὰ εἰπῇ ὅτι τὰ ἤξερε αὐτά. Τότε σηκώνομαι καὶ πῆγα εἰς τὸν Βασιλέα. 'Αφοῦ τοῦ ξηήθηκα διὰ τὸ τραπέζι, τοῦ μίλησα καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ γύρισαν ἀπὸ τὴν Κρήτη· τοῦ σύστησα τὴν καλή τους διαγωὴ καὶ ὑποταγὴ ὅσ' ἦταν εἰς τὴν Αἴγινα. Μίλησα καὶ τὴν δυστυχία τοῦ Νικήτα, ὁποῦ ἦταν εἰς τὴν Αἴγινα ρέστο καὶ χωρὶς μιστόν· καὶ νὰ τὸν λευτερώσῃ, ὅτι ἐγὼ τὸν γνωρίζω πολὺ καλὰ καὶ δὲν ἐνέχεται σὲ ὅ,τι τοῦ εἶπαν[6]). Ὅτι πάντοτε ἦταν εἰς τὸ σπίτι μου νύχτα καὶ ἡμέρα κ' ἕνα παρόμοιον δὲν μοῦ εἶπε. Κι' ἀφοῦ τὄκαμα πολὺ ριτζᾶ, μοῦ ὑποσκέθη καὶ τὸν ἔβγαλε εὐτὺς καὶ τὄδωσε κι' ὅλους του τοὺς μιστούς. Τότε τοῦ εἶπα· «Δὲν φοβᾶσθης νὰ μὴ σοῦ κάμω ἀπιστιὰ ὅταν ἦταν περίτου ἀπὸ χίλιους τρακόσους ἀνθρώπους, στερ-

1) Ταῦτα ἐγένοντο ἀρχομένου Αὐγούστου. Βλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ τὰς πρὸς τὸν Μακρυγιάννην διαταγὰς τῆς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματείας.

2) Τὸ ὑπουργεῖον Μαυροκορδάτου παρητήθη τὴν 10ην Αὐγούστου.

3) 'Ο 'Ιάκωβος Ρίζος.

4) 'Ο 'Αλέξιος Βλαχόπουλος.

5) Περὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ Μαυροκορδάτου γενομένης συνεισφορᾶς βλ. 'Αθηνᾶν» φύλ. 11 'Οκτωβρ. 1841. Τὴν 23ην 'Οκτωβρ. ἀπενεμήθη τῷ Μακρυγιάννῃ ὁ Σταυρὸς τῶν Ταξιαρχῶν.

6) Ὅτι ἐνείχετο εἰς τὰ τῆς Φιλορθοδόξου Ἑταιρίας.

γιανοὶ καὶ θαλασσινοί, καὶ καράβια κι' ὅλα τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου καὶ θὰ σοῦ κάμω μὲ τὸ δημοτικὸν συνβούλιον; Δὲν μ' ἀφίνουν κ' ἐμένα νὰ ζήσω ἥσυχος; Μὲ τὰ παιδιὰ τῶν σκολειῶν θὰ κάμω ἀπανάστασιν; Μὲ τὰ κάδρα θὰ φέρω σύνταμα; Τὸ κάστρο τῶν Ἀθηνῶν θὰ πάρω; Μὲ τὸ συνβούλιον ἀπανάσταση; Τὸν μιστόν μου ἀφίνω διὰ τοὺς φτωχοὺς ἀγωνιστάς, μ' ὅλον ὁποῦ κ' ἐγὼ εἶμαι φτωχός, ὅμως αὐτεῖνοι πεθαίνουν τῆς πείνας. Καὶ δι' αὐτὸ πάλε μὲ ὑποπτεύτηκαν. Διὰ τὴν ἡσυχίαν τῆς πατρίδος, ὁποὖναι θρόνος σου, κάνω ὅλα αὐτά. (Κι' ἄλλα τοιαῦτα πλῆθος. Αὐτεῖνοι γύρευαν νὰ μὲ φυλακώσουνε εἰς τὸ Παλαμῆδι). Ἐγώ, Βασιλέα μου, ἔχω ὁρκιστῆ διὰ τὴν λευτεριὰ τῆς πατρίδος μου καὶ τράβησα τόσα δεινά· καὶ εἰς τὸ κάστρο τῆς Ἄρτας παιδεμοὺς καὶ σίδερα εἰς τὰ ποδάρια. Πῆγαν νὰ μᾶς κρεμάσουν καὶ γλύτωσα μόνον ἐγώ. Καὶ τράβησα ὅλα αὐτὰ διὰ νὰ μαρτυρήσω τὸ μυστικὸν τῆς Ἑταιρίας, ὁποῦ ἤμουν μέσα. Ἔχασα τὰ ὀλίγα μου ὑποστατικὰ καὶ σπίτι μου ἐκεῖ καὶ μικρή μου κατάσταση. Πέντε πληγὲς πῆρα εἰς τὸ σῶμα μου· τὴν κατάστασή μου καὶ ὑγείαν μου τἄχασα. Ἀναντίον μου κατηγορία δι' ὅσους διοίκησα δὲν φαίνεται. Τότε ἤμουν γνωστικὸς καὶ καλὸς ἐγὼ κι' αὐτεῖνοι ὁποῦ ὑπομείναμεν διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδος τόσα δεινά· τώρα κάθε ὀλίγον μᾶς κατηγοροῦν καὶ μᾶς ὑποπτεύονται. Αὐτείνη τὴ λευτεριὰ ἀπὸ ἐκείνους ὁποῦ 'μπιστεύεσαι τὴν κυβέρνησίν σου ἐγὼ δὲν τὴν ὑποφέρνω καὶ νὰ μοῦ δώσῃς τὴν ἄδεια νὰ πουλήσω ὅ,τι ἔχω καὶ νὰ πάγω ὅθεν μπορέσω μὲ τὴν φαμελιά μου νὰ ζήσω». Ἡ Μεγαλειότης του μὲ παρηγόρησε· ὅμως τὸν Τζῆνο κι' ἄλλους τοὺς πίστευε καὶ σὲ κακὴ εὔνοια πάντοτες ἤμουν. Ἄλλοι γύρευαν νὰ τὸν σκοτώσουν, ἐγὼ τὸν γλύτωνα· τοῦ κάκου α).

α) Εἶχε ἔρθῃ εἰς τὴν Ἀθήνα μυστικῶς ὁ Βελέτζας καὶ δὲν ἤμουν ἐδῶ—ἤμουν εἰς Βάτικα ἀκόμα—καὶ μ' ἄφησε ἕναν ἄνθρωπο καὶ μοῦ εἶπε, ἂν ὑπόσκεται ὁ Βασιλέας ὅτι δὲν πηγαίνει χάψη, νὰ τοῦ στείλω νἀρθῇ. Μοῦ ὑποσκέθη ὁ Βασιλέας καὶ τὄστειλα καὶ ἦρθε. Καὶ τὸν εἶχα δεκαφτὰ ἡμέρες κρυμμένον εἰς τὸ σπίτι μου. Τὸν ἔντυσα καὶ κρυφίως τὸν ἔστειλα εἰς τὸ Τζιρίγον. Τί ἔκαμεν ἔξω, πῶς κινήθη, φαίνεται ἀπὸ τὸ ἱστορικόν του. (Βλ. τὴν διήγησιν τοῦ Ἰω. Βελέτζα ἐν τῷ Α' τόμῳ φέρουσαν χρονολογίαν 14 Δεκεμβρίου 1841. Σημ. ἐ κ δ.). Αὐτεῖνοι εἶχαν γυμνώσῃ ἕναν πλούσιον Βλάχο, κ' ἔπιασαν δεκαπέντε ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τοὺς φυλάκωσαν, καὶ χωρὶς νὰ μοῦ εἰποῦνε αὐτὸ νὰ ξέρω. Κι' ὅσο νὰ γλυτώσω αὐτοὺς καὶ τὸν Βελέτζα (ὕστερα τοῦ ἔστειλα καὶ ἦρθε) ἐγὼ ξέρω τί ξόδιασα καὶ τί τράβησα νὰ μὴν εἰποῦνε τὴν ἀποστασία λῃστεία. (Ἡ ἐπὶ λῃστείᾳ δίκη τοῦ ταγματάρχου τῆς φάλαγγος Ἰω. Βελέτζα ἐγένετο τὴν 20 Ὀκτωβρ. 1842. Βλ. τὰς συγχρόνους ἐφημερίδας).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Ἡ περὶ τοῦ συντάγματος συνωμοσία.—Ἔναρξις καὶ τρόπος μυήσεως συνωμοτῶν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Παρασκευὴ πρακτικοῦ ὁρκωμοσίας τῶν μυουμένων.—Συστηματικὴ διάδοσις τῆς ἰδέας καθ' ἅπαν τὸ κράτος.—Μύησις τοῦ Μαυροκορδάτου.—Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετ' αὐτοῦ.—Ὑποψίαι τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἐπιτήρησις αὐτοῦ. — Διατριβὴ αὐτοῦ κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ Δημ. Χρηστίδου. — Εἰσαγωγὴ αὐτοῦ εἰς δίκην.—Μύησις τοῦ Ἀνδρ. Μεταξᾶ.—Γνωριμία τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ Malherbe. *— Ἐχθρικαὶ διαθέσεις τῆς Τουρκίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος.—Διαγωγὴ τοῦ ἀνακτοβούλου Γκρὰφ πρὸς χήραν ἀγωνιστοῦ.—Ἔντασις τῶν ὑπὲρ τῆς συνωμοσίας ἐνεργειῶν.—Διαγωγὴ τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὰ διάφορα πολιτικὰ κόμματα.—Θαυμαστὴ διαφύλαξις τοῦ μυστικοῦ τῆς συνωμοσίας.—Ὄνειρον τοῦ Μακρυγιάννη.—Κίνδυνος ἀποκαλύψεως τῆς συνωμοσίας.—Πρόωρος ἀπόφασις τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς περὶ ἐνάρξεως τοῦ κινήματος.—Ἀντίστασις τοῦ Μακρυγιάννη.—Προδοσία τοῦ μυστικοῦ.—Ἀποσόβησις τοῦ κινδύνου.—Ἀναβολὴ τοῦ κινήματος.—Ἕτερον ὄνειρον τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἀνακάλυψις τῆς συνωμοσίας.—Ἀποσόβησις καὶ πάλιν τοῦ κινδύνου.*

Φκειάνοντας τὰ κάδρα τοῦ πολέμου ἔρχονταν ἀγωνισταὶ καὶ μοῦλεγαν· «Τ' εἶναι αὐτὰ τὰ κάδρα;» Τοὺς ἔλεγα· «Ὁ τάδες ὁ πόλεμος, ὁ τάδες, ὁποῦ ἀγωνιζόσασταν ἐσεῖς καὶ πληγωνόσαστε διὰ νὰ ἰδῆτε τὴν πατρίδα σας ἐλεύτερη». Κατεβαίναμεν κάτου, βλέπαν καὶ τὲς πέτρες· καὶ ὕστερα ἄλλος κουβάλαγε χώματα, ἄλλος πέτρες, ἄλλος ἔκανε χωράφι[1]). Ἄλλος ἀναστέναζε κι' ἄλλος ἔκλαιγε. Τοῦ ἔλεγα τοῦ κάθε ἑνοῦ· «Μὴν κλαῖς καὶ εἶναι τρόπος νὰ γελάσῃς ἐσὺ καὶ γενικῶς ἡ πατρίδα». Τὸν ἔπαιρνα εἰς τὸ σπίτι τρώγαμεν. Τότε τοῦ ἔλεγα· «Νὰ σοῦ μιλήσω φοβοῦμαι ἀπὸ τὴν τζελατίνα τῶν Μπαυαρέζων, μὲ κόβουν». Τὸν ὅρκιζα, τοῦ ἔλεγα πῶς νὰ ἑνωθοῦμεν· νὰ μιλῇ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον καὶ νὰ ὁρκίζωνται κι' αὐτεῖνοι. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὥρκισα 'σ ὅλο τὸ κράτος· κι' ὅλο ποτίζονταν αὐτό[2]). Κι' ὁ Θεὸς τὸ εὐδοκι-

---

1) Περὶ τοὺς χρόνους τούτους, φαίνεται, ἔκτιζεν ὁ Μακρυγιάννης τὴν μεγάλην οἰκίαν αὐτοῦ, πλησίον τῆς παλαιᾶς. Διότι καὶ τὸ ψηφιδωτὸν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς νεωτέρας ταύτης οἰκίας εὑρίσκεται, λίαν ἐφθαρμένον ὅμως ἤδη.

2) Ἐξηκολούθει διαδιδομένη ἡ ἰδέα τῆς συνωμοσίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μοῦσε χωρὶς νὰ βγῇ κάνας προδότης, ἀλλὰ ἡ ἐξουσία εἶχε ξερὲς ὑποψίες. Κι' ἀλλουνοῦ τοῦ ἔλεγα πῶς φροντίζομεν διὰ τὰ ἔξω, κι' ἀλλουνοῦ διὰ τὰ μέσα, νὰ γένουν νόμοι κ' Ἐθνικὴ Συνέλεψη. Κι' ὅποιος ἤθελε τὰ ἔξω αὐτὸν τὸν ψύχωνα διὰ ἐκεῖνο. Τοιούτως ἀκολούθησα ὡς τὰ 1840.

Τότε συλλογίστηκα νὰ φκειάσω ἕναν ὅρκον νὰ τὸν ὑπογράφωμεν, ἐπειδήτις καὶ εἶδα ἄλλος ἦταν Κυβερνητικός, ἄλλος Συνταματικός, ἄλλος Ἄγγλος, ἄλλος Γάλλος, ἄλλος Ροῦσσος καὶ τὰ ἑξῆς. Ἔπαιρνα ἀπὸ κάθε πολιτεία ἑναδυὸ τρεῖς Συνταματικοὺς κι' ἄλλους τόσους Κυβερνητικοὺς καὶ τοὺς ἔνωνα· κ' ἐκεῖνοι ἔνωναν τοὺς συμπολίτες τους. Ὁ ὅρκος ἦταν· «Νὰ μὴν εἴμαστε οὔτε Συνταματικοί, οὔτε Κυβερνητικοί, οὔτε σὲ ξένη δοξασία Ἄγγλοι, Γάλλοι, Ροῦσσοι. Νὰ τοὺς σεβώμαστε αὐτοὺς ὅλους διὰ τὴν εὐεργεσίαν τους— καὶ νὰ μᾶς ἀφήσουν ἥσυχους ἐμᾶς καὶ τὸν Βασιλέα μας α)». Μὲ τὶς ὑπογραφὲς ἐπῆρα ἀνθρώπους ἀπ' οὖλο τὸ κράτος κι' ὁ καθεὶς ἀπὸ ἐκείνους κατήχαγε κι' αὐτός. Ἔπαιρνα ἀπὸ τὴν δευτέρα τάξη, πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς. Τὴν πρώτη τάξη ὁποῦ φοβώμουν, ὅτι ἦταν μπερδεμένοι μὲ τοὺς ξένους, τοὺς ὅρκιζα τὸν ἴδιον ὅρκον, ὅμως χωρὶς ὑπογραφή· καὶ ἤμασταν οἱ δυό, ὄχι ἄλλος παρών. Οἱ ὁπλαρχηγοί, οἱ πρῶτοι, πήγαινε ὁ καθεὶς εἰς τὴν πατρίδα του καὶ κατήχαγε τοὺς συνπολίτες του, ὁποὖχε 'μπιστοσύνη. Καὶ τοιούτως ὀργανίστη ὅλο τὸ κράτος. Ἀφοῦ ὁ Μαυροκορδᾶτος ἀπαρατήθη κ' ἔδειξε φιλελεύτερα αἰστήματα, τὸν μπιστεύτηκα καὶ τοὔδειξα τὸ σκέδιον, χωρὶς ὑπογραφή, καὶ τὸν ὅρκισα νὰ μὴν μὲ προδώσῃ· τὸν ρώτησα ἂν εἶναι καλό, νὰ βαίνω ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς ὑπογράφω. Τοῦ εἶπα ὅτι δὲν ἀρχίνησα ἀκόμα. Ὁρκίστη νὰ φάγῃ τὰ παιδιά του ἂν τὸ προδώσῃ κι' ἂν δὲν εἶναι Ἕλληνας κι' ὄχι 'σ ἄλλη δοξασία ξένη. Τότε διατάχτη ὁ Μαυροκορδᾶτος νὰ πάγῃ πρέσβυς εἰς Κωστάντινόπολη. Τοῦ εἶπα νὰ πάγῃ πρῶτα ν' ἀνταμώσῃ τὸν Βασιλέα πρὶν φύγῃ καὶ νὰ τοῦ εἰπῇ τὴν ἄχλια κατάστασιν τῆς πατρίδος— κι' αὐτὸς πηγαίνει μὲ εὐκαρίστησίν του ἐκεῖ ὅπου διατάχτη. Μοῦ τὸ ὑποσκέθη καὶ ὕστερα μετάνοιωσε. Τοῦ εἶπα· «Οἱ πατριῶτες σου μένουν πολλοὶ νηστικοὶ κ' ἐσένα σὄκαμαν συνεισφορὰ τόσες χιλιάδες δραχμές· καὶ πάλε πλερώνεσαι καλὰ ἐκεῖ ὁποῦ πᾷς—καὶ ἡ πατρίδα δυστυχεῖ· καὶ δὲν πηγαίνεις νὰ μιλήσῃς; Πῆγα μίλησα ἐγώ· νὰ πᾷς καὶ τοῦ λόγου σου, ὕστερα νὰ πάγῃ κι' ὁ Μεταξᾶς κι' ἄλλοι πατριῶτες νὰ σώσουμεν τὴν πατρίδα[1])». Πῆγε καὶ μίλησε πολλά. Καὶ πῆγαν κι' ἄλλοι πολλοί. Πηγαίνοντας πάλε κ' ἐγὼ εἰς

α) Αὐτὸν τὸν ὅρκον θέλετε τὸν ἰδῆτε ἐδῶ καὶ τῆς ὑπογραφὲς τῶν ἀνθρώπων· καὶ φαίνεται καὶ ἡ βαρύτητα τοῦ κάθε ἑνοῦ ὁποὖχει εἰς τὴν πατρίδα του. (Βλ. τὸ πρῶτον τοῦτο πρακτικὸν ὅρκου τῆς ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος συνωμοσίας φέρον χρονολογίαν 17 Δεκεμβρίου 1840 ἐν τῷ Δ' τόμῳ. Σημ. ἐκδ.).

1) Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος ἀνεχώρησεν ὡς πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν 11ην Φεβρουαρίου 1842.

τὸν Βασιλέα τοῦ μίλησα τὴν ἄχλια κατάστασιν καὶ τὶς μεγάλες κατάχρησες τῶν ὑπαλλήλων—κι' ὅλο τὸ κράτος τὸ ρήμαξαν. Αὐτὸ μαθαίνοντας οἱ ὑπουργοὶ καὶ καταξοχὴ ὁ Χρηστίδης ἄρχισε νὰ μὲ πειράζῃ. Μοῦ βάνει κατασκόπους εἰς τὸ σπίτι μου νὰ μαθαίνῃ τί κάνω καὶ ποιὸς μπαίνει. Αὐτὸ βλέποντας ἐγώ, ἔφκειασα μίαν ἔκθεσιν καὶ τὴν ἔβαλα εἰς τὸν τύπον. Τότε ὁ ὑπουργὸς τοῦ Στρατιωτικοῦ μὲ φωνάζει καὶ μοῦ λέγει ν' ἀναιρέσω ὅσα ἔγραψα. Τοῦ εἶπα ὅτι θὰ προσθέσω ἀκόμα κι' ὄχι ν' ἀναιρέσω· ὅτι ἡ πατρίδα θέλει ἀρετὴ κι' ὄχι κατασκόπους. Μὲ φοβέρισε πολύ. Γύρεψαν νὰ μὲ κρίνουν εἰς τὸ Στρατιωτικὸν Δικαστήριον. Τοὺς εἶπα· «Τὴν ἔκθεσιν τὴν ἔκαμα ὅταν σκάλιζα τὸν κῆπο μου ὡς γιωργός, δὲν τὴν ἔκαμα ὡς στρατιωτικός». Ζήτησα καὶ κρίθηκα εἰς τὸ πολιτικὸν δικαστήριον. Ἦταν μαζί μου δεκαπέντε συνηγόροι κι' ὁ ἴδιος ὁ 'σαγγελέας. Καὶ τὸ δικαστήριον γιομᾶτο ἔξω καὶ μέσα. Καὶ οἱ περισσότεροι ἀκροαταὶ κλαῖγαν, ὅταν μὲ 'περασπίζονταν οἱ συνηγόροι. Μίλησα καὶ μόνος μου. Τότε αὐτεῖνοι ὅλοι φαρμακώθηκαν διατὶ δὲν μὲ καταδίκασαν [1]). Σὲ ὀλίγον καιρὸν 'νεργοῦνε καὶ φέρνουν κλέφτες ἀπόξω

1) Ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὁ ὑπεύθυνος συντάκτης τοῦ «Αἰῶνος» Πέτρος Μαντζαράκης ἐδικάσθησαν τὴν 18ην Μαΐου 1842 ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου τῶν ἐν Ἀθήναις Πλημμελειοδικῶν ἐπὶ ἐξυβρίσει τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας Δημ. Χρηστίδου, ὁ μὲν πρῶτος ὡς δημοσιεύσας ἐν τῷ «Αἰῶνι» φύλ. τῆς 15 Μαρτίου 1842 διατριβὴν κατ' αὐτοῦ (φέρουσαν χρονολογίαν 12 Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους), ὁ δ' ἕτερος ὡς σχολιάσας τὴν διατριβὴν ταύτην δι' ὑβριστικῆς ὑποσημειώσεως. Ἐπιλήψιμα χωρία ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη ἡ κατηγορία ἦσαν τῆς μὲν διατριβῆς τοῦ Μακρυγιάννη τὸ ἑξῆς· «Ἕνας δυνατός, τρανός, ἀκούραστος πολὺ διὰ τὸ καλὸν τοῦ Θρόνου, τόσον εἰλικρινὴς εἶναι, ὥστε τοὺς φίλους του τοὺς συνταγματικοὺς τοὺς ἐφοβιάζει μὲ κατασκόπους νὰ μαθαίνῃ τί ὁμιλοῦν οἱ πολῖται μὲ τὰς γυναῖκάς των καὶ ποῖοι μπαίνουν καὶ τί λέγουν κλπ.», τῆς δὲ σημειώσεως τοῦ «Αἰῶνος» τὸ ἑξῆς· «Προτείνεται βραβεῖον 100 δραχμῶν πρὸς πάντα ὅστις ἤθελε μαντεύσῃ τὸν Χρηστοειδῆ Ὑπουργὸν κατασκοπεύοντα διὰ δευτέρων προσώπων τὸν ἀγαθόν, φιλήσυχον Συνταγματάρχην Μακρυγιάννην κλπ.». Τὴν 18ην Μαρτίου ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Αἰῶνι» διατριβὴ ὑπὲρ τοῦ Μακρυγιάννη ὑπογεγραμμένη διὰ τοῦ στοιχείου Χ. Τὴν 8ην Ἀπριλίου κατεχωρίσθη ἐν τῇ αὐτῇ ἐφημερίδι ἀπάντησις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν «Ἑλληνικὸν Παρατηρητὴν» γράψαντα κατ' αὐτοῦ σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς κατασκοπείας. Ἡ διατριβὴ αὕτη φέρει χρονολογίαν 23 Μαρτίου. Τὴν 15 Ἀπριλίου δι' ἐγκλητηρίου τοῦ ἁρμοδίου εἰσαγγελέως ἐκλήθησαν νὰ δικασθῶσιν ἐπὶ ἐξυβρίσει κλπ. ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὁ συντάκτης τοῦ «Αἰῶνος». Τέλος τὴν 18ην Μαΐου γενομένης τῆς δίκης, ὁ μὲν Μακρυγιάννης ἠθωώθη, ὁ δὲ Π. Μαντζαράκης κατεδικάσθη εἰς τριῶν ἑβδομάδων φυλάκισιν καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα δραχμῶν πρόστιμον. Τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν ἐδημοσίευσεν ὁ «Αἰὼν» ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 7ης Ἰουνίου. Βλ. πάντα τὰ σημειωθέντα ἔγγραφα ὡς καὶ τὴν ἀπολογίαν τοῦ Μακρυγιάννη ἐν τῷ Α' τόμῳ κατὰ τὰς χρονολογίας αὐτῶν. Χαρακτηριστικὴ τῆς δίκης ταύτης εἶναι ἡ ἀθῴα ὅλως φράσις «Χρηστοειδὴς», ἥτις ἐκρίθη τόσον αὐστηρῶς πρὸς ζημίαν τοῦ σφόδρα ἀντιπολιτευομένου «Αἰῶνος», καθ' οὗ συντονωτάτη ἐνηργεῖτο καταδρομὴ διὰ τῶν συγχῶν εἰς δίκην παραπομπῶν τοῦ ὑπευθύνου συντάκτου αὐτοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Ὁμοίαν ἀναλόγως ἀφορμὴν ἔσχεν ἄλλη τις δίκη γενομένη κατ' Αὔγουστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους κατὰ τοῦ συντάκτου τοῦ «Τερπνοῦ Ζεφύρου» ὑβρίσαντος τὸν εἰρηνοδίκην τῆς νοτίου πλευρᾶς Ἀθηνῶν Χρυσόγελων ἀνωνύμως διὰ τῆς φράσεως «μὲ ὅλην τὴν ὑπουλότητα χρυσογελοῦντος».

τὸ σπίτι μου εἰς τὴς Κολῶνες τοῦ 'Ολυμπίου Διός, κι' ἀρχίνησαν τοὺς ντουφεκισμούς. Καὶ εἶπαν ὅτι τοὺς ἤφερα ἐγώ. Κ' ἐγὼ ἂν ἤξερα ἀπὸ αὐτὸ τίποτας, νάχω τὴν κατάρα τῆς πατρίδος. Χάρη εἰς τὸν Βασιλέα — ἔμαθε τὸ δίκιον καὶ τὴν ἀλήθεια, καὶ γλύτωσα.

Εἶδα ὅτι ἡ Κυβέρνησή μας ἔφυγε ὅλως διόλου ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη. Τότε ἔπρεπε ὁ κάθε ἀγωνιστὴς νὰ προσέχῃ διὰ τὴν πατρίδα του καὶ τοῦ λόγου του, νὰ μὴν κυβερνιέται μὲ τὸ «ἔτζι θέλω». 'Αφοῦ κατήχησα ὅλο τὸ κράτος μὲ τὴς ὑπογραφές, ἔκρινα εὔλογον νὰ βάλω καὶ πολιτικοὺς εἰς τὴν πρωτεύουσα. Κανένας ἄλλος δὲν ἦταν νά εἶχα 'μπιστοσύνη—ὁ Μεταξᾶς, ὅτι ἔδειξε καὶ χαραχτῆρα εἰς τὴν προεδρία τοῦ Μαυροκορδάτου. Τότε ὁρκιζόμαστε ὅτι νὰ κάμωμεν 'Εθνικὴ Συνέλεψη καὶ Σύνταμα, νὰ διοικιώμαστε τοιούτως. Κι' ἂν ὁ Βασιλέας ὑπογράψῃ, νά ἤμαστε ὑπέρ του, ἂν δὲν ὑπογράψῃ, νὰ τοῦ εἴμαστε ἀναντίοι, ὅτι τότε θὰ μᾶς σκοτώσῃ. Σὲ αὐτὰ ὅλα μείναμεν σύνφωνοι μὲ τὸν Μεταξᾶ κ' ἔδειξε μεγάλον πατριωτισμὸν καὶ πολλὴ ἐμπιστοσύνη 'σ ἐμένα—χωρὶς ἐγὼ νὰ τοῦ εἰπῶ ὅτι 'νεργοῦσα καὶ πρωτύτερα κι' ὅτι γράφω κι' ἀνθρώπους, ὅτι ἔχει ξένες σκέσες καὶ δὲν ξέρω τί μπορεῖ νὰ γένῃ. Τοῦ εἶπα νὰ μιλῇ, νὰ συνδένεται καὶ μὲ τοὺς πολιτικοὺς τοὺς τίμιους, ὁποὖναι ἐδῶ εἰς πρωτεύουσα, καὶ μιλῶ κ' ἐγὼ μ' ὅσους γνωρίζω. Καὶ τοὺς ὅρκιζα καὶ τοὺς ἔστελνα τοῦ Μεταξᾶ. Τὰ πράματα τῆς πατρίδος πήγαιναν εἰς γκάγκραινα. Τηρᾶτε ὅλες τὴς 'φημερίδες—μ' ὅλον ὁποὖναι καὶ καμπόσες παθητικὲς καὶ φατριαστικές, ἀλλὰ εἶναι καὶ τίμιες—κι' ἀρχὴ ὡς τέλος βλέπετε τὴν ἄχλιαν μας κατάστασιν. Ὅτι ἡ δυστυχὴς πατρίδα ποτὲ δὲν εἶδε πατρικὴ Κυβέρνησιν διὰ νὰ σωθοῦνε τὰ δεινά μας καὶ διὰ νὰ μὴν χάσουνε κι' αὐτὸν τὸν Βασιλέα οἱ ξένες κρεατοῦρες. Κάθε εὐαίστητος πατριώτης ἔπρεπε νὰ προσέχῃ, ὅτι ὁ χαμὸς αὐτεινοῦ θά ἦταν καὶ χαμὸς τῆς πατρίδος.

Εἰς τὰ 1842 οἱ Τοῦρκοι ὁδηγημένοι ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς ἤθελαν νὰ κινηθοῦν ἀναντίον μας μὲ μεγάλες ἑτοιμασίες, ὅτι δὲν ἐκλίναμεν εἰς τὴν συνθήκη τοῦ Ζωγράφου· κι' ἄλλες τοιοῦτες πρόφασες. Οἱ πρέσβες φέρναν τὸν κατακλυσμὸν διὰ τὸν χαμό μας· κι' αὐτεῖνοι ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦσαν ξεψυχησμένοι, Μπαυαρέζοι Γκράφης[1]), Ἔς[2]), Σπὶς[3]) κι' ἄλλοι τοιοῦτοι, κι' ὁ ὑπουργὸς τοῦ Στρατιωτικοῦ Βλαχόπουλος ὑποστράτηγος μὲ τὴν ἴδια γενναιότητα.

---

1) Ὁ Γκρὰφ ἦτο τέως μέλος τοῦ 'Ανακτοβουλίου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη καταργηθῇ διὰ Β. Διατάγματος τὴν 10ην Αὐγούστου 1841 (Βλ. «'Αθηνᾶν» φύλ. 25 Αὐγούστου). Περὶ τοῦ Γκρὰφ βλ. «Τοξότην» Γ. 'Ορφανίδου σελ. 146 καὶ ἑξῆς.

2) Ἄλλως γραφόμενος ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων Χές, συνταγματάρχης τοῦ Πεζικοῦ.

3) Σπὶς ἀντισυνταγματάρχης τῶν Γενικῶν 'Επιτελῶν, διευθυντὴς τοῦ προσωπικοῦ ἐν τῇ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματεία. Βλ. περὶ αὐτοῦ «'Αθηνᾶν» φύλ. 12 'Ιουλίου 1841 καὶ 21 'Ιανουαρ. 1842.

Ὅλοι αὐτεῖνοι, Ἀντιβασιλεῖς [1]) καὶ ὑπουργοὶ ξεψύχησαν. Ἀφοῦ εἶδα αὐτό, πῆγα εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς τοὺς Ἀντιβασιλεῖς καὶ ὑπουργοὺς καὶ τοὺς μίλησα [2]). Καὶ στεῖλαν κανόνια, ἀσκέρι, κι' ἄλλες πολλὲς ἑτοιμασίες εἰς τὰ σύορα. Ὅταν εἶδαν αὐτὰ οἱ Πρέσβες εἶπαν τῶν Τούρκων νὰ γυρίσουν ὀπίσω, τὸ ἴδιον κ' ἐμᾶς, νὰ μὴν ἀνοίξῃ δυστύχημα.

Εἰς τὸν Ἀντιβασιλέα τὸν Γκράφη πῆγε μιὰ ἡμέρα ἑνοῦ πρωταγωνιστῆ ἡ γυναῖκα κ' ἔκλαιγε τὴν γύμνεια της, τὴν πεῖνα της, τὴν δική της καὶ τῶν ἀρφανῶν της. Ὁ Ἀντιβασιλέας ὁ Γκράφης ὅταν ἄκουγε δικαιώματα, «δὲν εἶχε τὸ ταμεῖον». Πῆγε ἡ γυναῖκα χίλιες φορὲς καὶ τὴν περίπαιζε. Ὕστερα σὲ πεθαμένον ἄνθρωπον ἔκαμε τὴν ἐπιθυμίαν του καὶ τῆς ἔδωσε τὴν ἀνταμοιβὴ—ἀπὸ τὰ αἵματα τοῦ ἀντρός της καὶ συγγενῶν της—κι' ἀγόρασε παπούτζια· καὶ πῆρε καὶ τὸν ναῦλον της καὶ πῆρε τ' ἀρφανά της καὶ πάει εἰς τὴν δυστυχίαν της [3]). Δυστυχισμένη Ἑλλάς, δυστυχισμένοι Ἕλληνες! Ἀναθεματισμένοι κυβερνῆτες, ὁποῦ μᾶς κυβέρνησαν ἀρχὴ ὡς τέλος! Ἂν πίστευε Θεὸν αὐτός, ἔφτανε ἡ ἠθική του αὐτοῦ; Αὐτὸ μαθαίνοντας ἐγὼ—πήγαινε ὁ Ἀντιβασιλέας ὁ Γκράφης μ' ἕνα ἄτι νὰ κάμῃ τὰ μπάνιο του. Εἶδα τὸν Γκράφη ὁποῦ ἦταν εἰς τὴν θάλασσα. Ἐγὼ ἐκεῖ σκάλιζα· καὶ ἤξερα τὴν ἠθική του, ὁπόκαμεν τὴν ἐπιθυμίαν του—χαζιρεύτηκα νὰ τὸν πιάσω νὰ τοῦ κόψω τὸ κεφάλι του νὰ τὸ βάλω μέσα εἰς τὸν κ . . . του. Συλλογίστηκα ὅτι θὰ δικιωθοῦν οἱ ἄλλοι ὅμοιοι του καὶ θὰ μᾶς κακοσυστήσουν. Περικαλέστηκα τὸν Θεὸν νὰ τὸν διώξω μὲ σάπια λεμόνια αὐτὸν καὶ τὸν Ἂς καὶ Σπὶ κι' ἄλλους. (Κι' ὄντως ὁ Θεὸς ὁ δίκιος—τοὺς μπαρκαρίσαμεν ὅλους καὶ χωρὶς νὰ μολύνῃ τὰ χέρια του κανένας Ἕλληνας, διὰ νὰ τοὺς ἀποδείξωμεν ὅτι ὄχι ἐμεῖς, ἀλλὰ αὐτεῖνοι καὶ οἱ συντρόφοι τους, ὁποῦ τοὺς 'περασπίζονται, εἶναι κι' ὄντως θερία, ἄνθρωποι χωρὶς ἠθικὴ καὶ πίστη, καὶ κρῖμα 'σ τὰ φῶτα τους· ὅτι ὁ ἄνθρωπος κάνει τὰ φῶτα κι' ὄχι τὰ φῶτα τὸν ἄνθρωπον· καὶ διὰ νὰ τοὺς δείξωμεν ποιῶν ἀπογόνοι εἴμαστε, τί μοννέδα χρυσὴ ἔλαβαν αὐτεῖνοι ἀπὸ 'κείνους τοὺς προγόνους μας καὶ τὴν ἔχουν ὡς τὴν σήμερον καὶ μ' αὐτείνη ζοῦν, καὶ τί κάλπικον δάνειον δῶσαν ἐμᾶς τῶν ἀπογόνων τους,

1) Ὀρθότερον Ἀνακτόβουλοι.

2) Ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη εὑρίσκεται σχέδιον ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, δι' ἧς προτείνονται στρατιωτικὰ μέτρα ἐναντίον ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων. Βλ. αὐτὴν ἐν τῷ Α' τόμῳ φέρουσαν χρονολογίαν 6 Φεβρουαρίου 1842.

3) «Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἀνακτόβουλος Γρὰφ ὀλίγον πρὸ τῆς 3 Σεπτεμβρίου ἐν αὐτῷ τῷ καταστήματι τοῦ Ἀνακτοβουλίου δὲν ἐπειράθη νὰ ἀσελγήσῃ κατὰ τῆς εὐειδοῦς συζύγου ἑνὸς τῶν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης πεσόντων ἡρώων μας, διὰ νὰ τῇ κατορθώσῃ διάταγμα περὶ εὐτελοῦς ἐξοικονομήσεως πρὸς τροφὴν τῶν λιμωττόντων τέκνων τῆς;» (Σημ. ἐφημ. Μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔτρεξεν ἡ δυστυχὴς γυνὴ εἰς τὸν Μακρυγιάννην νὰ τῷ διηγηθῇ τὴν αἰσχρότητα ταύτην τοῦ Ἀνακτοβούλου Γράφ. Ἡ γυνὴ καὶ ὁ Μακρυγιάννης ζῶσι διὰ νὰ μαρτυρήσωσι). «Ἐλπὶς» φύλ. 19 Δεκεμβρίου 1842.

ὁποῦ κατατρέχουν ὀχτακόσιες χιλιάδες Ἕλληνες καὶ δὲν τοὺς ἀφίνουν νὰ ζήσουν κι' αὐτεῖνοι ἥσυχοι εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἄλλων κρατῶν).

Εἰς τὰ 1843 ὁ Κωλέτης ἀπὸ τὰ Παρίσια μοῦ συσταίνει ἕναν σημαντικὸν Γάλλον περιηγητή, μόγραφε προκομμένον πολύ, 'στορικόν, θέλει νὰ μαθαίνῃ τοὺς ἀγῶνες μας καὶ νὰ γνωρίζεται μὲ τοὺς ἀγωνιστές· κι' ἄλλα πλῆθος προτερήματα μόγραφε. Ἦταν δύο αὐτεῖνοι συντροφεμένοι κ' ἕνας διερμηνέας τους. Τὸν μεγάλον ἄντρα αὐτὸν τὸν ἔλεγαν Μαλέρμπη[1]). Ἦρθαν εἰς τὸ σπίτι μου, δὲν μ' ηὗρανε· καὶ κατέβηκαν εἰς τὸν κῆπο μου ὁποῦ ἐργαζόμουν· καὶ ἤμουν ἀποσταμένος καὶ καθόμουν νὰ ξεκουραστῶ. Ἔρχονται μὲ ρωτᾶνε διὰ τὸν Μακρυγιάννη. Τοὺς λέγω· «Ἐγώ εἰμαι». Μοῦ λέγει ὁ διερμηνέας τους· «Μὲ γελᾷς.—Τοῦ λέγω, σὰ σὲ γελάγω, σύρτε νὰ τὸν βρῆτε». Τότε ἀφοῦ τοὺς εἶπα «εἶμαι ἐγὼ»—ἦταν κι' ἄλλοι ἄνθρωποι καὶ τοὺς εἶπανε καὶ τοὺς βεβαίωσαν—τότε μοῦ δίνουν τὸ γράμμα. Ἀφοῦ τὸ διάβασα τὸ γράμμα, μοῦ λέγει αὐτὸς ὁ σοφὸς ἄντρας ὅτι· «Δὲν ἔλπιζα ναὑρῶ σὲ τοιούτη κατάστασιν ἕναν ἀγωνιστὴ τῆς Ἑλλάδος.—Τοῦ λέγω· καλὰ τὸν ηὗρες ἢ ἀχαμνά; — Ὄχι νά εἶναι 'σ αὐτείνη τὴν ἀχλιότη. — Τοῦ λέγω· οἱ εὐεργέτες μας οἱ Εὐρωπαῖγοι ἔτζι θέλησαν νὰ μᾶς κάμουν ἐμᾶς τοὺς ἀγωνιστάς· ὅμως τοὺς φίλους τους καὶ κόλακές τους τοὺς εὐτύχησαν πολλὰ καλά. Οἱ τίμιοι θέλουν νὰ ζήσουν κι' αὐτεῖνοι εἰς τὴν ματοκυλισμένη τους γῆς· κι' ἀγωνίζονται καὶ κοπιάζουν νὰ ὑπάρξουν κι' αὐτεῖνοι εἰς τὴν κοινωνία ὅσο ἔχουν τ' ἀμανέτι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ σῶμα τους[2]) καὶ εἶναι ζωντανοί. Ὅταν πεθάνῃ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτας. Μ' ὅλον τοῦτο τώρα, ὁποῦ ζοῦμεν, ὅλοι οἱ τίμιοι Ἕλληνες εὐχαριστοῦμεν τοὺς Φιλέλληνας εἰς τὸν κόπον ὁποῦ ἔλαβαν διὰ νὰ μᾶς σκηματίσουν κ' ἐμᾶς ἔθνος, ὁποῦ ἠμαστε τόσους αἰῶνες 'σ ἑνοῦ λιονταργιοῦ τὰ νύχια.—Μοῦ λέγει, ἕνα θὰ σᾶς βλάψῃ ἐσᾶς, τὸ κεφάλαιον τῆς θρησκείας, ὁποῦ εἶναι αὐτείνη ἡ ἰδέα 'σ ἐσᾶς πολὺ τυπωμένη. —Διὰ τοῦτο εἶπα κ' ἐγὼ ὅτι εὐχαριστοῦμεν τοὺς ξένους προστάτες μας, ὅτι εἴδαμεν τὴν διάθεσίν τους εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον· ὅτι δὲν τοὺς δίνομεν χέρι οἱ Ἕλληνες, ὅτι δὲν κάνομεν τὴν ὄρεξή τους, καὶ μᾶς κατατρέχουν καὶ αὐτεῖνοι καὶ οἱ ἐδικοί μας ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦν τοιούτως κατὰ τὴς συνβουλὲς τῶν πρέσβεων κι' ἀδικοῦνε ὅλους ἐμᾶς τοὺς ἀγωνιστάς· καὶ σκάβομεν καὶ ταλαιπωριώμαστε· κι' ἄλλοι δὲν ὑποφέρνουν τὴν καταφρόνεση καὶ πᾶνε σὲ κακὲς στράτες. Καὶ τοὺς πιάνουν αὐτεῖνοι ὁποῦχουν τὴν ἐξουσία καὶ τοὺς κρένουν μὲ τὸν νόμο τὸν δικόν τους· καὶ βάνουν τὸ κοπίδι, ὁποῦ μᾶς ἔστει-

---

1) **Marquis Raoul de Malherbe.** Ὁ συνοδὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν «Ἀθηνᾶν» ἐλέγετο Σενμόρ. Ἡ πρὸς τὸν Μακρυγιάννην ἐπιστολὴ τοῦ Ἰ. Κωλέτη, πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν Παρισίοις, φέρει χρονολογίαν 30 Μαρτίου 1843 (βλ. Α'. τόμον).

2) Τὴν ψυχήν. **Ἀμανέτι** κυρ. ἐνέχυρον (τουρκ.).

λαν οἱ φωτισμένοι καὶ ἥμεροι ἄνθρωποι τῆς Εὐρώπης, καὶ κόβουν ἐμᾶς τοὺς ἄγριους Ἕλληνας. Καὶ εἶναι τόσοι κομμένοι, κι' ὅλα τὰ μπουντρούμια τῶ Βενετζάνων καὶ οἱ χάψες γιομᾶτες. Καὶ ποιοὶ εἶναι αὐτεῖνοι ὁποῦ σκοτώνονται καὶ εἶναι χαψωμένοι; Ὅλο οἱ ἀγωνισταί· ὅλο ἀπὸ 'κείνους ὁποῦ βάστηξαν τὴν θρησκεία τους τόσους αἰῶνες μὲ τοὺς Τούρκους—καὶ τοὺς κάναν τόσα μαρτύρια καὶ τὴν βάστηξαν· καὶ λευτέρωσαν καὶ τὴν πατρίδα τους αὐτεῖνοι μὲ τὴν θρησκεία τους, ὁποῦ ἦταν πεντακόσιοι Τοῦρκοι εἰς τὸν ἀριθμὸν κι' αὐτεῖνοι ἕνας καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου καὶ τὴν μάθησιν οἱ περισσότεροι· καὶ τ' ἅρματά τους δερμένα μὲ σκοινιά. Καὶ ἡ πίστη εἰς τὸν Θεὸν—λευτέρωσαν τὴν πατρίδα τους. Καὶ οἱ φίλοι ἐσᾶς τῶν ξένων δικοί μας κυβερνῆται, ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦν, θέλουν νὰ τὴν ξανασκλαβώσουν. Ὅμως ἀπὸ τοῦτο ὁποῦ ἀκούγω κι' ἀπὸ τὴν εὐγενείαν σας, τοῦ κάκου κοπιάζει ἡ Εὐρώπη, ὁποῦ ἐπιστηρίζει τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους. Ὅσο νὰ καταστρέψῃ τὴν ἀρετή, δὲν σώνεται· ὅτι χωρὶς ἀρετὴ καὶ θρησκεία δὲν σκηματίζεται κοινωνία, οὔτε βασίλειον. Καὶ πρᾶμα τζιβαϊρκὸν πολυτίμητο, ὁποῦ τὸ βαστήξαμεν εἰς τὴν τυραγνία τοῦ Τούρκου, δὲν τὸ δίνομεν τώρα, οὔτε τὸ καταφρονοῦμεν οἱ Ἕλληνες. Ἡ εὐγενεία σου ἀπαρατιέσαι ἀπὸ τὴν θρησκείαν σου; Κι' ἂν γυρίσω ἐγὼ καὶ οἱ ἄλλοι, πῶς θὰ μᾶς θεωρήσῃς τίμιους ἀνθρώπους ἐσὺ ὁ τίμιος; Καὶ τί ἔχεις ἐσὺ διὰ 'μένα τί δοξάζω ἐγώ; Καὶ διατὶ νὰ φροντίζω ἐγὼ διὰ σένα τί δοξάζεις; Ὁ Θεὸς ἂς θεωρήσῃ τοῦ κάθε ἑνοῦ τὴν γνώμη, εἶναι φροντίδα αὐτεινοῦ. Σὲ παρακαλῶ, ἕνα παρόμοιον νὰ μὴν τὸ εἰπῇς ἀλλουνοῦ Ἕλληνα, ὅτι θὰ βλαφτῇς. 'Εμένα ὁποῦ μοῦ τό εἶπες σοὔδωσα τὴν ἀπάντηση· κι' ὄχι τοῦ λόγου σου νὰ μοῦ τὸ εἰπῇς δὲν σ' ἀκούγω, ἀλλὰ κι' ὁ Θεὸς ὁ δικός σου νὰ μοῦ τὸ εἰπῇ, δὲν σαλεύει τὸ μάτι μου! Νὰ μὴν τὸ εἰπῇς ἀλλουνοῦ κι' ἀντέσῃς!» [1]) Ἄρχισε νὰ κατηγοράγῃ τὸν βασιλέα του Φίλιππα. «Ἐγώ, τοῦ εἶπα, 'σ αὐτὸ δὲν ἐπεβαίνω, διὰ βασιλεῖς. Τὸν δικό μου τὸν Βασιλέα τὸν σέβομαι καὶ ὑποτάζομαι, ὅτ' εἶναι βασιλέας μου». Τοὺς εἶπα νἀρθοῦνε νὰ φᾶμε ψωμί. Πῆρα τὸν Μεταξᾶ κι' ἄλλους πολιτικοὺς κι' ἀγωνιστὰς καὶ φάγαμεν. Μοῦ γύρεψε νὰ τοῦ φκειάσω καὶ μιὰ ἔκθεσιν τοῦ ἀγῶνος μου. Εἶχα κάμῃ μίαν ἔκθεσιν διὰ τὸν Βασιλέα τότε καὶ εἶχα τὴν κόπια καὶ τὴν ἔδωσα. Ἤθελε κ' Ἑλληνικὰ τραγούδια. Τοῦ ἔφκειασα πεντέξι [2]). Ἀφοῦ φάγαμεν ψωμί, τὄδωσα συστατικὰ εἰς τοὺς φίλους μου σὲ ὅλο τὸ κράτος νὰ τὸν δεχτοῦνε φιλικῶς. Τοῦ εἶπα καὶ πάλε νὰ μὴ ματαειπῇ σὲ κανέναν περὶ θρησκείας. Αὐτὸς ἦρθε ὡς κατηχητής. Πῆγε εἰς τὲς ἐπαρχίες κι' ἄρχισε πάλε τὴν κατήχησίν του καὶ τὸν ἔβαλαν εἰς τὲς φημε-

1) Συμβῇ σοι δυσάρεστόν τι συνάντημα.

2) Πιθανῶς ἐκ τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐποίησεν ὁ Μακρυγιάννης τὰ ἐν σημειώσει τῆς σελ. 202 τοῦ παρόντος τόμου δημοσιευόμενα δημοτικὰ ᾄσματα.

ρίδες. Κι' ἂν δὲν σωφρονίζεταν καὶ ξαναμιλοῦσε διὰ θρησκεία, θἄμεναν τὰ κόκκαλά του εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τότε θἄλεγαν θερία τοὺς Ἕλληνες—διατὶ δὲν θέλουν ν' ἀλλάξουν τὴν θρησκείαν τους [1]).

Ἔστειλα ἐπίτηδες ἀνθρώπους πιστοὺς εἰς τὴν Ρούμελη καὶ Πελοπόννησο καὶ νησιὰ καὶ ἀλλοῦ σὲ ὅσους εἶχα ὁρκισμένους καὶ τοὺς εἶπα νὰ ἑνώνωνται ὅσον ἠμποροῦνε· καὶ νὰ πάψουνε οἱ διχόνοιες ἀναμεταξύ τους (καὶ εἰς τὸν ὅρκον ὁποῦ τοὺς ἔδινα ὁ πρῶτος λόγος ἦταν ἡ γ ἕνωση)· καὶ νὰ περικαλοῦνε τὸν Θεὸν διὰ νὰ κάμῃ τὸ ἔλεός του νὰ μᾶς ἑνώσῃ καὶ νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα μας καὶ θρησκεία μας, ὅτι ἡ λευτεριὰ μᾶς ἀπόδιωξε ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἐγίναμεν Σόδομα καὶ Γόμαρα. Εἶχα κι' ἀνθρώπους ὁρκισμένους καὶ ἤξερα τί γένεταν εἰς τὸν ἴδιον Βασιλέα, ὅσα σκέδια τὸν ὁδηγοῦσαν οἱ ἀπατεῶνες καὶ κάθε κρυμμένον δόλον τους. Τότε μαθαίνοντας αὐτὰ ἀπὸ τοὺς ἀγαθοὺς ἀνθρώπους μὲ μυστικὸν τρόπον τὰ διαδίναμεν εἰς τοὺς τύπους καὶ ταὔρισκαν ὀμπροστά τους ἐκεῖνοι ὁποῦ τὰ σκεδιάζαν· καὶ δὲν ἤξεραν ποῦθε βγαίνουν. Λέγω εἰς τοὺς ἀναγνῶστες τὴν μεγάλη χάρη τοῦ Θεοῦ· τόσα χρόνια κατηχοῦσα τὸ κράτος ὅλο καὶ προδότης δὲν ἐφάνη οὔτε πλούσιος, οὔτε φτωχός. Συγγενεῖς ἦταν αὐτεινῶν μέσα, ὁποῦ ἔπαιρναν τὰ μυστικά τους καὶ μοῦ τἄλεγαν καὶ τότε ἔστελνα ἐπίτηδες ἀνθρώπους εἰς Ρούμελη καὶ Πελοπόννησο καὶ νησιά. Εἶχαν νὰ κάμουν καὶ κινήματα διὰ τὸ ἔξω—ξένες ὁδηγίες καὶ κακοὶ σκοποὶ—νὰ μᾶς γελάσουνε μὲ τέτοιες πρόφασες· καὶ ξέροντας αὐτὰ τὰ μυστήρια τους πῆρα τοὺς τουρκοκαπεταναίους [2]) ὁποῦ κάθονταν εἰς τὸ κράτος—ὁποῦ θέλαν μ' αὐτοὺς κι' ἄλλους τοιούτους νὰ κάμουν τοὺς κακούς τους σκοποὺς διὰ τὰ ἔξω—τοὺς πῆρα καὶ τοὺς ὅρκισα· καὶ τοὺς πῆρα καὶ τὴς ὑπογραφές τους· καὶ τοὺς ξηγήθηκα τοὺς κακοὺς σκοποὺς ἐκεινῶν. Καὶ τοιούτως τοὺς ἀντικόβαμεν. Κι' ἄλλα ἔλεγα τῆς φατρίας τῆς Ρούσσικης (ὅτ' εἶμαι μ' αὐτούς), ἄλλα τῆς Ἀγγλικῆς κι' ἄλλα τῆς Γαλλικῆς.

Τὰ κακὰ ἄξαιναν εἰς τὸ κράτος. Πολλὲς κατάχρησες γένονταν. Τότε γύρεψαν καὶ οἱ δανεισταί μας τὸ χρεώλυτρο· καὶ οἱ Πρέσβες μᾶς βιάσαν πολύ. Κι' ἔγινε 'κονομία εἰς τὸ πολιτικό μας καὶ στρατιωτικὸ καὶ εἰς τ' ἄλλα τῆς παλαβομάρας μας. Τὸ μυστήριον ὕστερα ἔπεσε 'σ ἀνθρώπους κακούς, ἀλλὰ ἡ σωτηρία ἦταν ὁποῦ δὲν ξέραν τὸν ὀργανισμὸν καὶ τὴς ὑπογραφὲς καὶ τοὺς συντρόφους μας. Ὅτι πάντοτες εἶχα ὑποψίαν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ

---

1) Ὁ «Αἰὼν» (φύλ. 2 Ἰουνίου 1843) ἐδημοσίευσεν ἄρθρον περὶ τῆς δῆθεν θρησκευτικῆς ἀποστολῆς τοῦ Μαλὲρμπ ἐν Ἑλλάδι. Εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο ἀπήντησεν ὁ Μαλὲρμπ διὰ γράμματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον δυσμενῶς ἐσχολίασεν ὁ «Αἰὼν» (φύλ. 5 Ἰουνίου), ἐξακολουθήσας τὴν κατὰ τοῦ ξένου τούτου ἐπίθεσιν ἐν φύλ. τῆς 9ης τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ὑπὲρ τοῦ Μαλὲρμπ ἔγραψεν ὀλίγα τινὰ ἡ «Ἀθηνᾶ» ἐν φύλ. τῆς 12ης Ἰουνίου.

2) Ἕλληνας ὁπλαρχηγοὺς φυγάδας ἐκ Τουρκίας.

κάνουν τὴν τύχη τους μὲ τοὺς ξένους καὶ κάθε ἕναν τὸν κουβέντιαζα κατὰ τὴν φατρίαν του κ' ἐπιθυμιά του. Ἄλλος ἤθελε νὰ διώξωμεν τὸν Βασιλέα, ἄλλος νὰ τὸν σκοτώσωμεν· ἐγὼ κι' ὅσοι ἦταν τίμιοι κι' ἀγαθοὶ πατριῶτες ὁρκισμένοι μιλούσαμεν μὲ φρονιμάδα καὶ θέλαμεν μὲ γνώση κ' ἕνωση νὰ κάμωμεν Ἐθνικὴ Συνέλεψη καὶ νὰ γένουν νόμοι ἐθνικοί· κι' ὁ Ὄθωνας βασιλέας νά εἶναι, ἂν τοὺς ὑπογράψῃ, κ' ἔτσι νὰ σωθοῦνε τὰ δεινὰ ὁποῦ ἔπαθε ἡ πατρίδα μας κι' ἀπὸ 'μᾶς τοὺς ἀγωνιστὰς σκοτώθηκαν περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Τούρκους [1]), σκοτώθηκαν κι' ἀφάνισαν τὴν πατρίδα τους διὰ τὰ θελήματα τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Κωλέτη, τοῦ Μεταξᾶ καὶ συντροφιές τους. Αὐτεῖνοι ὅλοι πάντοτες καὶ τώρα ἤξεραν τὰ συνφέροντά τους καὶ δι' αὐτὰ κουβέντιαζε καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς εἰς τοὺς ξένους τοὺς συντρόφους του. Οἱ νοικοκυραῖοι ἤξεραν τὴν πατρίδα τους μοναχὰ πῶς νὰ ὑπάρξῃ. Δι' αὐτὸ οἱ Πρέσβες καὶ οἱ ἄλλοι οἱ φίλοι τους δὲν ἤξεραν τίποτας, αὐτεῖνοι ὁποῦ ψάχουν εἰς τὸν πάτο τῆς θάλασσας καὶ βρίσκουν τὸ βελόνι α). Κι' ἐνώθη ὅλο τὸ Κράτος μὲ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν φώτισίν του· κ' ἐγκολπώθη γενικῶς ἡ πατρίδα αὐτὸ τὸ θεῖον ἔργον τὴν τρίτη Σεπτεβρίου, ὁποῦ θέλω τὴν ξεστορήσῃ.

Τὴν εἶχα τὴν ἰδέα αὐτείνη εἰς τὸ νοῦ μου καὶ μοῦγινε μιὰ ὑποκοντρία· κι' ὅλο ἡ ψυχή μου ἦταν εἰς αὐτὸ νύχτα καὶ ἡμέρα, ἀφοῦ ἔβλεπα τὴν κακὴ κυβέρνησιν καὶ τὸν κίντυνον τῆς πατρίδας. Μίαν βραδειὰ — ὅτι ἔχω ἕνα σύστημα· θέλω ἕναν φίλο εἰς τὸ σπίτι μου νὰ τρῶμε ψωμὶ μαζὶ — εἶχα εἰπῇ ἑνοῦ ἀγωνιστῆ νἀρθῇ νὰ φᾶμεν· ὁποῦ τρώγοντας κάναμεν πολλὲς ὁμιλίες. Στοχαζόμουν νὰ τὸν βάλω καὶ εἰς τὸν ὅρκον, ὅτ' ἦταν ἄξιος καὶ εἶχε κ' ἐπιρρογή, κι' ὅλο ἀποκοβόμουν χωρὶς νὰ τοῦ εἰπῶ τὸ μυστήριον. Ἐκεῖ ὁποῦ κουβεντιάζαμεν μοῦ λέγει ὅτι· «Εἶχα ὑποψίαν ἀπόναν ἄνθρωπον ὅτι θὰ μὲ σκοτώσῃ καὶ πῆρα κ' ἕναν ἄλλον καὶ τὸν σκοτώσαμεν· καὶ διὰ νὰ μὴ μὲ προδώσῃ αὐτὸς ὁποῦ μὲ βόηθησε, φαρμάκωσα κ' ἐκεῖνον». Τότε τοῦ μίλησα καμπόσα, ὅμως τὸν σιχάθηκα, κι' ἀποφάσισα νὰ μὴν τοῦ εἰπῶ τίποτας διὰ τὸ μυστικόν. Φέραμεν τὸν λόγον διὰ τὸν Καῖρη ὅτι ἀθέισε (καὶ τοιοῦτος εἶναι ὡς τὴν σήμερον). Ἐγὼ μιλοῦσα ἀπελπισμένα πῶς ἕνας σοφός, γερωμένος ἄνθρωπος εἶπε αὐτό· καὶ πικραινόμουν εἰς αὐτὸ πολύ. Εἰς τὴν φιλονικία βλέπω τὸν φίλον νὰ μοῦ 'περασπίζεται τὸν Καῖρη καὶ νά εἶναι μὲ τὸ

---

1) Πλείονες ἢ ὅσοι ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως.

α) Ὕστερα εἶδαν τὸν ὅρκον ὁποῦβαλα εἰς τὸν τύπον, ὁποῦ λέγει νὰ μὴν εἴμαστε οὔτε Συνταματικοί, οὔτε Κυβερνητικοί, οὔτε σὲ καμμιὰ ἄλλη ξένη δοξασία, οὔτε Ἄγγλοι, οὔτε Γάλλοι, οὔτε Ρουσσοι· νὰ τοὺς σεβώμαστε αὐτοὺς ὡς εὐεργέτες μας, ἀλλὰ μόνον μ' Ἑλληνικοὺς νόμους νὰ κυβερνιώμαστε. Διὰ τοῦτο δὲν τοὺς ἀρέσω τώρα καὶ μὲ κατατρέχουν ὅλες οἱ φατρίες. (Περὶ τοῦ δημοσιευθέντος ὅρκου βλ. κατωτέρω).

φρόνημά του. Μοῦ λέγει· «Ὅλα μπόσικα· καὶ πῶς ὁ Θεὸς θὰ πήγαινε σὲ μίαν γυναῖκα καὶ νὰ μείνῃ ἐννιὰ μῆνες εἰς τὴν κοιλιά της;» Ἦταν κι' ἄλλοι πολλοὶ ὁποῦ μᾶς ἄκουγαν. Τοῦ λέγω· «Τοῦτα τοῦ Θεοῦ τὰ ποιήματα καὶ τὴν τάξη τὴν βλέπεις· εἶναι διὰ νὰ θαμαίνεται ὁ καθείς;—Μοῦ λέγει, ναί. —Μπρὸς σ αὐτὰ εἶναι τὸ μικρότερον αὐτό, ὁποῦ σκοτώνεις τὸ νοῦ σου διὰ νὰ πιστέψῃς ἐσὺ ὁ μωρὸς ἄνθρωπος. Θέλησε ὁ Θεὸς νὰ γένῃ διὰ νὰ δοξάζωμεν οἱ ἄνθρωποι τὰ μεγάλα του κατορθώματα καὶ τὴν παντοδυναμία του· καὶ διὰ νὰ γένῃ αὐτὸ «εἶπε» κ' ἔγινε, λόγον εἶπε κι' ὄχι ἀνθρώπινον ἔργον. Τέτοια μυαλά, τοῦ εἶπα, σὰν τὰ δικά σου ἔχει κι' ὁ Καΐρης. Καὶ διὰ νὰ φρονῇς τοιούτως διὰ 'κεῖνο τρῶς τοὺς ἀνθρώπους διὰ μικρὴ ὑποψίαν». Δὲν ματᾶρθε εἰς τὸ σπίτι μου. Ἔκοψα τὴν σκέση του καὶ δὲν τὸν πλησίαζα.

Μίαν βραδειὰ ἔκανα τὴν προσευκή μου, λυπημένος πολὺ διὰ τὴν κατάστασιν τῆς πατρίδος, κ' ἔπεσα καὶ κοιμήθηκα. Βλέπω εἰς τὸν ὕπνο μου ὅτι ἀπὸ πάνου τὸ σπίτι μου ἦταν ἕνα πλῆθος περιστέρια κ' ἕνα ὄρνιον τὰ κυνηγοῦσε καὶ τἄτρωγε· κι' ἄλλα τὰ ξεκλοῦσε καὶ τὰ πέταγε κάτου. Αὐτὸ βλέποντας συνάχτηκαν πλῆθος ἄνθρωποι καὶ μοῦ φώναζαν· «Μακρυγιάννη, βάρε αὐτὸ τὸ ὄρνιον ὁποῦ καταφάνισε τὰ περιστέρια!» Τοὺς ἔλεγα· «Εἶναι πολὺ ψηλά, τί νὰ τοῦ κάμω;» Ἀλλοῦ ὕστερα παίρνει τὸ ὄρνιον ἕνα περιστέρι εἰς τὰ νύχια του καὶ κατεβαίνει κάτου· καὶ ἦταν ἕνας γκρεμνὸς καὶ εἰς τὰ χείλια τοῦ γκρεμνοῦ κάθεταν καὶ τὄτρωγε. Τότε ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος μὲ φωνάζουν νὰ πάγω νὰ τὸ πιάσω. Τοὺς λέγω· «Νὰ πάγω νὰ τὸ πιάσω μοῦ βγάζει τὰ μάτια μὲ τὰ νύχια του». Τοὺς εἶπα κ' ἔφκειασαν ἕνα μεγάλο παλοῦκι καὶ τὄμπηξαν εἰς τὴν γῆ· καὶ τοὺς εἶπα καὶ μὄφεραν καὶ μίαν χοντρὴ τριχιὰ καὶ τὴν ἔβαλα καὶ τὴν πέρασα εἰς τὸ παλοῦκι καὶ τὴν ἔδεσα καλά· καὶ τότε ἔδωσα τὴ μιὰ ἄκρη ἑνοῦ ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ τὴν ἄλλη τὴν ἄκρη τὴν πῆρα ἐγὼ καὶ τοὺς εἶπα· «Τώρα ὁποῦ τρώγει τὸ περιστέρι, ἔχει τὸ νοῦ του ἐκεῖ· νὰ πᾶμεν νὰ τοῦ δέσουμεν τὰ ποδάρια του μὲ τὴν τριχιά· τὸ παλοῦκι θὰ τὸ βαστήσῃ». Τοῦ περάσαμεν τὴς ἄκρες τοῦ σκοινιοῦ, τὸ δέσαμεν χωρὶς νὰ μᾶς νοιώσῃ. Ἀφοῦ τελείωσε αὐτὸ τὸ περιστέρι, κάνει νὰ πάρῃ φτερὸν κρεμάστη κάτου μὲ τὸ κεφάλι καὶ βαροῦσε τὰ φτερά του. Τότε ξύπνησα· καὶ εἶπα θὰ δέσουμεν τὸν Βασιλέα μὲ νόμους. Αὐτὸ τὸ ὄνειρον τό εἶδα πρὶν τὴν τρίτη Σεπτεβρίου ὡς πέντε μῆνες.

Βλέπω μίαν ἄλλη νύχτα, ὡς τέσσερες μῆνες πρωτύτερα ἀπὸ τὴν τρίτη Σεπτεβρίου, ὅτι ὁ Δεσπότης Ἀττικῆς μ' ὅλον τὸν λαὸν θἄκανε μίαν δοξολογίαν εἰς τὸν Θεὸν καὶ συνάζονταν πλῆθος λαγὸς ἀπὸ παντοῦ. Ἀφοῦ συνάχτη ὅλος ὁ λαὸς μὲ τὸν Δεσπότη ἐκεῖ, παρουσιάζεται ἕνα χαντάκι μπροστά τους. Κάνει νὰ περάσῃ πρῶτος ὁ Δεσπότης, τοῦ πέφτει τὸ ρωλόγι του καὶ γένεται κομμάτια· καὶ χάλασαν ὅλες οἱ ὄπερες. Τὸ πῆρε ὁ ἀδελφὸς τοῦ

Δεσπότη, πολεμοῦσε νὰ τὸ φκειάσῃ, δὲν μποροῦσε. Τοῦ λέγω· «Δό μου το, κὺρ Γιώργη, νὰ τὸ φκειάσω ἐγώ.—Μοῦ λέγει, ποῦ ξέρεις ἐσύ;—Μ' ἔμαθε ὁ μάστορας, τοῦ λέγω, τώρα». Τὸ πῆρα καὶ τὄφκειασα καθὼς ἦταν. Καὶ ξύπνησα. Τὴν αὐγὴ πῆρα τὸ σκαλιστῆρι μου, πῆγα εἰς τὸ περιβόλι μου καὶ δούλευα· κι' ἀπόστασα καὶ καθόμουνε καὶ συλλογώμουν ὅλα αὐτά. Ἔρχεται ὁ σεβάσμιος ἀγαθὸς δεσπότης Μπουντουνίτζας [1])—ἔρχεται πάντοτες· μὲ ξεμολογάει ἐμένα καὶ τὴν οἰκογένειάν μου—·ἐγώ ἤμουν συλλογισμένος. Μοῦ λέγει· «Τί εἶσαι ἔτζι, τέκνον μου;—Ἀπόστασα, τοῦ λέγω». Καὶ τοῦ ξηγῶμαι τὸ ὄνειρον. Μοῦ λέγει· «Κάτι ἐργάζεσαι νὰ κάμῃς καὶ θὰ τὸ εὐλογήσῃ ὁ Θεός· καὶ 'σ αὐτὸ μέσα συμετέχεται καὶ ἡ θρησκεία· καὶ θὰ στερεωθῇ· καὶ θὰ γένῃς ὁ αἴτιος ἐσύ.—Τοῦ λέγω, τί ἄξιος εἶμ' ἐγὼ διὰ τὴν θρησκεία: Ἔργον δικό σας εἶναι αὐτό.—Μοῦ λέγει, τὸ ὄνειρον αὐτὸ δείχνει». Κι' ὄντως, δοξασμένο τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ! Εἶχα κατηχήσῃ κι' ἀπὸ τὸ γερατεῖον διαλεμένους, ἀπὸ μοναστήρια κι' ἀλλοῦ, νὰ μὴν εἶναι διαφερμένοι μὲ τοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς, ὁποὖχουν ξένες σκέσες, καὶ προδοθοῦμεν [α]).

Τὸ μυστικὸν πάγαινε πολὺ κακὰ καὶ θὰ προδόνεταν ἐξ αἰτίας—ἀφοῦ μιλήσαμε μὲ τὸν Μεταξᾶ νὰ κατηχοῦμεν τίμιους πολιτικοὺς κι' ἄλλους, αὐτὸς ἔβαλε καὶ τὸν 'Αντρέα Λόντο εἰς αὐτό· κι' αὐτὸς ἔχει ἀδυναμία πολλὴ εἰς τοὺς νέους· καὶ τοὺς νέους δὲν τοὺς ἀδικῶ ὅτι εἶναι κακοί, ἀλλὰ εἶναι πολὺ 'θουσιασμένοι, καὶ τὸ μυστικὸν γένεται κοινόν, καὶ τότε ἂν θὰ . . . [2]) τὰ φρύδια, βγαίνουν τὰ μάτια. Κι' ἀλήθεια κοντέψαμεν νὰ τὰ βγάλωμεν. Αὐτεῖνοι συνάζονται, ὁ Μεταξᾶς, ὁ Λόντος, ὁ Ζωγράφος καὶ οἱ ἄλλοι καὶ σκεδιάζουν καὶ βρίσκουν κ' ἕναν ἀνθυπολοχαγὸν νὰ βαρέσουμεν ντουφέκι εἰς τὴν 'Αθήνα —μ' ἐνοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ δύναμη κ' ἐπιρροή! Καὶ μέσα εἰς τὴν 'Αθήνα ἦταν πλῆθος στρατέματα ταχτικὰ κι' ἄταχτα καὶ τὸ ἱππικὸ καὶ πολλοὶ χωροφύλακες. Καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ταχτικοῦ κι' ἄταχτου καὶ οἱ ἄλλοι σημαντικοὶ στρατιωτικοὶ δὲν ξέραν τίποτας. Τότε ἡ Κυβέρνηση μ' αὐτείνους ὅλους θ' ἀφάνιζαν κ' ἐμᾶς τοὺς 'νεργητὰς κι' ὅλη ἡ πολιτεία θὰ γένεταν γῆς Μαδιάμ. Τὴν ἄλλη 'μέρα στεῖλαν καὶ πῆγα κι' ἀνταμωθήκαμε· καὶ μοῦ λένε αὐτό. Τοὺς λέγω ὅλα αὐτά· «κ' ἐγὼ δὲν μπαίνω εἰς αὐτό, ὅτ' εἴμαστε χαμένοι· καὶ θὰ μᾶς ἀναθεματοῦν ὁ κόσμος. Καὶ ἡ πατρίδα χάνεται διὰ πο-

1) Ὁ Μενδενίτζης Γρηγόριος.

α) Ὅταν μπήκαμεν εἰς τὴν Συνέλεψη ἔστειλα καὶ ἤρθαν ἀπ' ὅλο τὸ Κράτος γερωμένοι καὶ τοὺς σύναξα εἰς τὸ σπίτι μου καὶ φκειάσαμεν διάφορα ἔνγραφα διὰ τὴν Συνέλεψη. Ἐκαμα κ' ἐγὼ μίαν πρότασιν καὶ πρῶτος μίλησα διὰ τὴν θρησκεία· καὶ πῆραν τὴν γνώμη μου κι' ἄλλοι ἀγαθοὶ πατριῶτες πληρεξούσιοι· κ' ἔγινε δεχτὸ πανψηφεί. Πάσκισαν ἀναντίον μας ἄλλοι, τοῦ κάκου κοπιάσαν ὅλοι. Καὶ καταφαρμακώθηκαν. (Βλ. κατωτέρω).

2) Μία ἢ δύο λέξεις ἐφθαρμέναι.

λὺν καιρό». Ἀφοῦ τοὺς πολέμησα τὴν ἰδέα τους, δὲν στάθη τρόπος νὰ περισκύσω, ἀλλὰ μὲ πείραξαν εἰς τὴν φιλοτιμία μου, μὲ εἶπαν καὶ δειλό. Τότε τοὺς λέγω· «Δι' αὐτὸν τὸν λόγον κλίνω· καὶ νὰ ἔχετε εἰς τὸν λαιμό σας πρῶτα τοῦ λόγου σας καὶ τὴν πολιτεία κι' ὅλους τοὺς ἀθώους, ὁποῦ θὰ χαθοῦν ἐξ αἰτίας τῆς στραβῆς σας ἰδέας, καὶ ὕστερα ἐμένα. Στρέγω, τοὺς εἶπα, στανικῶς μὲ μίαν παρατήρησιν, νὰ βαστήξετε νὰ στείλω τοῦ Κριτζώτη, ὁποῦ τὸν ἔχω ὁρκισμένον, νὰ μπορέσῃ νἀρθῇ μὲ καμμιὰ τρακοσιαριὰ ἀνθρώπους ν' ἀνθέξωμεν». Μείναμεν σύνφωνοι εἰς αὐτό. Στέλνω ἐπίτηδες ἄνθρωπον διὰ νυχτὸς εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ τοῦ μίλησε καὶ ἦταν ἕτοιμος νἀρθῇ. Ὁ ὑπολοχαγὸς ὁ φίλος τους τὸ λέγει ἀλλουνοῦ φίλου του κ' ἐκεῖνος τό εἶπε ἀλλουνοῦ. Καὶ ἡ σωτηρία μας ἦταν ὅτι αὐτὸς τό εἶπε τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη 'παspιστῆ τοῦ Βασιλέως, κι' αὐτός, φίλος τοῦ Μεταξᾶ, πῆγε καὶ τοῦ τό εἶπε. Καὶ μὲ πολλοὺς τρόπους ὁ Μεταξᾶς ἔκαμεν ὅτι δὲν ἐνέχεται 'σ αὐτὰ καὶ εἶπε τοῦ Γενναίου νὰ μείνῃ μυστικὸ ὅσο νὰ μάθωμεν τί τρέχει. Κ' ἔτζι ἔμεινε. Πάγω τὴν ἄλλη 'μέρα καὶ τοὺς βρίσκω ὅλους πεθαμένους. Καὶ μοῦ λὲν αὐτό· καὶ χάλευαν ποῦ νὰ σωθοῦνε. Τότε τοὺς λέγω· «Πῆρα καὶ τὸν Κριτζώτη εἰς τὸν λαιμό μου». Καὶ τοῦ στέλνω ἐπίτηδες πάλε ἄνθρωπον καὶ τοῦ λέγει αὐτά· καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ σύναζε νὰ εἰπῇ ὅτι λῃσταὶ βῆκαν νὰ συνάξουν κι' ἄλλους ἀπὸ 'δῶ καὶ νὰ βγοῦνε νὰ ταράξουν τὴν Τουρκιά. Ἀκολούθησε. . .[1]) καὶ τὸ βάλαμεν εἰς τὸν τύπο καὶ σιωπήθη[2]). Τότε οἱ φίλοι ὅλοι πάγωσαν καὶ γύρευαν τόπο νὰ τρυπώσουν. Κι' ἄφησαν παγωμένα τὰ σκέδια τους.

Βλέπω πάλε εἰς τὸν ὕπνο μου ἕνα βράδυ ὅτι ἦρθε ὁ Κριτζώτης εἰς τὴν Ἀθήνα καὶ γυρεύει ἐμένα νὰ πάγω ν' ἀνταμωθοῦμεν, ὅτ' ἦταν μιὰ μεγάλη στέρνα, νὰ βγάλωμεν νερὸ οἱ δυό μας νὰ ποτίσουμεν ἕναν μεγάλον τόπο. Ἀφοῦ πῆγα ἐκεῖ, ἄφησε τὴν στέρνα κ' ἔφυγε κατὰ τὸν τόπο του καβάλλα. Ἐγὼ 'σ τ' ἄλογο πήγαινα τρέχοντας νὰ τὸν σώσω[3]). Μὴν ξέροντας τὸν δρόμον μοῦ παρουσιάζεται ἕνας βαθὺς γκρεμνὸς καὶ εἰς τὸν πάτο ἦταν πλῆθος νερὸ μαῦρο. Ἐγὼ καθὼς πήγαινα μ' ὁρμή, πᾶνε καὶ τὰ τέσσερα ποδάρια τοῦ ἀλόγου 'σ τὰ χείλια τοῦ γκρεμνοῦ κ' εὐτὺς ὁποῦ εἶδα αὐτὸ τράβησα τὸν χαλινὸν καὶ στέκεται σούζα[4]) τὸ ἄλογον καὶ μὲ τὄνα μου τὸ ποδάρι ἔφκειασα ἕνα χαράκωμα εἰς τὸν γκρεμνὸν καὶ ὕστερα μὲ τ' ἄλλο μου ποδάρι ἔφκειασα κι' ἄλλο καὶ στάθηκα· κ' ἔβαλα τὶς πλάτες μου κι' ἀπὸ τὸ στῆθος τοῦ ἀλόγου, τοῦ ἔδωσα μιὰ καὶ τὸ κόλλησα ἀπάνου. Καὶ τὸ καβαλλίκεψα τρέχον-

1) Μία ἢ δύο λέξεις ἐφθαρμέναι.
2) Μία ἢ δύο λέξεις ἐφθαρμέναι.
3) Νὰ τὸν φθάσω.
4) Ὄρθιον ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν.

τας νὰ σώσω τὸν Κριτζώτη νὰ τὸν γυρίσω ὀπίσου. Ἐκεῖ ὁποῦ πάγαινα τρέχοντας μοῦ παρουσιάζεται ἕνας πολὺ μεγάλος πλάτανος καὶ εἶχε ἕναν κλῶνο πολὺ μεγάλον κι' ἀπάνου ἦταν ἕνα χρυσὸ πουλί. Τόσο τὸ ζήλεψα! Στάθηκα νὰ τὸ κάμω σίγρι· καὶ στάθηκα ἀρκετά. Θὰ πέρναγα ἀπὸ κάτου τὸν κλῶνο ὁποὖταν τὸ πουλί. Ζύγωσα κοντά του· αὐτὸ εἶχε τὸ κεφάλι του εἰς τὰ φτερά του καὶ κοιμᾶταν. Ἔρριξα τὸ χέρι μου καὶ τὄπιασα. Τοῦ ἔλεγα· «Τέτοιο ὄμορφο πουλὶ καὶ ἤσουν νυστασμένο καὶ σ' ἔπιασα!» Καὶ τὸ λιμπίζομουν καὶ τὸ λυπώμουν. Τὸ βαστοῦσα εἰς τὸ χέρι μου κ' ἔτρεχα διὰ τὸν Κριτζώτη. Ἐκεῖ μοῦ παρουσιάζεται ἕνας μ' ἕνα κάρρο καὶ εἶχε καὶ τὰ παιδιά του μέσα. Σὰν εἶδα τὰ παιδιὰ· «θὰ μοῦ γυρέψουν τὸ πουλὶ» εἶπα καὶ τὄκρυψα εἰς τὴν τζέπη μου. Καὶ μ' αὐτὸ ξύπνησα. Τὸ πρωῒ πῆγα εἰς τοὺς φίλους μου Μεταξᾶ κι' ἄλλους καὶ τοὺς ηὗρα πεθαμένους κι' ἄλυωτους. Τοὺς λέγω· «Κάμετε κουράγιο καὶ 'νεργᾶτε μὲ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ κερδέσουμε. Τοὺς λέγω τὸ ὄνειρο κι' ὅτι ὁ Βασιλέας καὶ οἱ συντρόφοι του τοὺς τυφλώνει ὁ Θεὸς καὶ κοιμῶνται· καὶ τὸν Βασιλέα τὸν ἔπιασα καὶ τὸν ἔχω εἰς τὴν τζέπη. Αὐτεῖνοι εἶναι ἄπιστοι καὶ δὲν πιστεύουν [1]).

Εἶχα καὶ τὸν Θοδωράκη Γρίβα εἰς τὸν ὅρκον, τὸν ὅρκισα μαζὶ μὲ τὸν Κριτζώτη, καὶ πῆγε εἰς τὴν πατρίδα του, εἰς τὸ Ξερόμερο, πῆγε φαντασμένα, ἀνόγητα καὶ μαθεύτηκε εἰς τὴς ἀρχές. Ὁ Μῆτρο . . . [2]) ἦταν σὲ ὅλη τὴν Ἀκαρνανία ἀρχηγὸς τοῦ μεταβατικοῦ μὲ μίαν μεγάλη δύναμιν· ἔμαθε ὅλα τὰ σκέδια τοῦ Γρίβα καὶ τῶν φίλωνέ του καὶ τὴς ἑτοιμασίες κι' ἀπὸ 'δῶ ὅσοι 'νεργοῦσαν καὶ τὸν Κώστα Μπότζαρη εἰς τὸ Μισολόγγι κι' ἄλλους καὶ ζήτησε ἄδεια ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἦρθε μόνος του νὰ τὰ εἰπῇ ὅλα αὐτὰ νὰ πάρουν μέτρα. Τότε αὐτὸ μαθαίνοντας ἐμεῖς νεκρώσαμεν ὅλοι, ὅτι χαθήκαμεν. Ἡ Θεία Πρόνοια τί κάνει! Τὸν ἀνταμώνω εἰς τὸ παζάρι· τοῦ εἶπα· «Πῆγα χαλεύοντάς σε εἰς τὸ κονάκι σου νὰ σὲ ἰδῶ· δὲν σ' ηὗρα». Ψέματα τοῦ εἶπα διὰ τὸ κονάκι του· εἶχε λίγη ὥρα ὁποὖρθε. Ἦταν κάνα δυὸ ὧρες νὰ νυχτώσῃ· τοῦ εἶπα νὰ πᾶμεν εἰς τὸ σπίτι μου νὰ φᾶμεν. Μοῦ λέγει· «Δὲν ἔρχομαι, ὅτι θὰ πάγω νὰ παρουσιαστῶ πρῶτα». Ἐγὼ αὐτὸ δὲν ἤθελα·

---

1) Περὶ τῶν ὀνείρων τὰ ὁποῖα εἶδεν ὁ Μακρυγιάννης πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ἰδοὺ τί ὁ Ἀλέξ. Σοῦτζος γράφει ἐμμέτρως ἐν τῷ τετάρτῳ φυλλαδίῳ (σελ. 119) τοῦ βιβλίου αὐτοῦ τοῦ ἐπιγραφομένου· «Ἡ μεταβολὴ τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου» (ἐν Ἀθήναις, 1844)·

«Ὁ γενναῖος Μακρυγιάννης πώποτε μὴ ἀναγνώσας
Εἰς τὴν ὀροφήν του, λέγουν, πολλὰς εἶδε πυρὸς γλώσσας,
Κ' ἔκτοτε ὡς ἄλλος Πέτρος πλησθεὶς Πνεύματος Ἁγίου
Ἔγινεν ὁ θεολόγος ῥήτωρ τοῦ Βουλευτηρίου».

Οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει δρᾶσιν τοῦ Μακρυγιάννη, περὶ ἧς βλ. κατωτέρω.

2) Μία λέξις ἐφθαρμένη, Ντελη γιώργης βεβαίως.

τὸν χρειαζόμουν ἐγὼ πρῶτα. Τέλος τὸν ἔβιασα καὶ τὸν πῆρα καὶ ἦρθε καὶ φάγαμεν. Σηκωθήκαμεν ἀπὸ τὸ τραπέζι, κάτζαμεν σὲ μίαν κάμαρη· ἀρχίσαμεν οἱ δυό μας μὲ τὰ φροῦτα τὸ κρασί. Ἐγὼ τόπινα νερωμένο, ὅτ' εἶμ' ἀστενής [1]). Τὸ βάλαμεν καλὰ εἰς τὸ κέφι. Ὡς τὰ μεσάνυχτα κοντὰ ἄρχισα νὰ τὸν ρωτάγω διὰ χαμπέρια ἀπὸ ἐκεῖ ὁποὖταν. Μοῦ λέγει αὐτὰ ὁποῦ σημείωσα· «καὶ θὰ τὰ εἰπῇ ὅπου ἀνήκει· ὅτι κιντυνεύομεν». Τότε ἀφοῦ ἔμαθα ὅλα αὐτὰ λύθηκαν τὰ κόκκαλά μου ὅλα. Γιομίζω δυὸ κοῦπες κρασί, τοῦ λέγω· «Νὰ τὸ πιοῦμεν εἰς συχώριον ἐκεινῶν ὁποῦ σκοτώθηκαν διὰ τὴν πατρίδα παράγωρα [2]) κι' ἄφησαν χῆρες γυναῖκες κι' ἀρφανὰ παιδιά· οἱ γριὲς τῶν σκοτωμένων διακονεύουν, οἱ νιὲς—στανικῶς τοὺς πατοῦνε τὴν τιμή τους· ὅσοι ἀγωνισταὶ μεῖναν, οἱ περισσότεροι νηστικοὶ καὶ δυστυχισμένοι, μὴν ὑποφέρνοντας τὴν δυστυχίαν πᾶνε λῃσταὶ καὶ τοὺς πιάνει ἡ δικαιοσύνη μὲ τὴν δύναμή της, βάνει τὴν τζελατίνα καὶ τοὺς κόβει. Καὶ γιομᾶτες οἱ φυλακὲς τοῦ Κράτους. Πιέ, τοῦ λέγω, εἶναι διὰ τὴν τζελατίνα καὶ παλοῦκι τῶν ἀγωνιστῶν, ἐκεινῶν ὁποῦ τοὺς ἀδικοῦνε καὶ χάθηκαν, τὸ ἄνθος τῆς πατρίδος! Καὶ θὰ τοὺς χρειαστῇ μιὰ ἡμέρα καὶ ἡ πατρίδα κι' ὁ Βασιλέας. Θυμήσου τί τραβήσαμεν κ' ἐμεῖς οἱ δυό. Δὲν ἀδίκησαν ἐσένα, ὅταν γύρευαν νὰ σὲ βάλουν ὑποταματάρχη εἰς τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κουτζονίκα καὶ μάλλωσα δι' αὐτὸ καὶ διὰ ἄλλους μὲ τὸν Ἀγιντὲκ καὶ μὲ τ' ἄλλα τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας; Καὶ μᾶς ἔστειλαν 'πιτροπὴ ἐσένα κ' ἐμένα νὰ ὀργανίσουμε τοὺς ἀγωνιστὰς—καὶ νὰ τοὺς δώσουμε μιστὸν δώδεκα γρόσια; Τί θὰ τὄκανε αὐτὸ τὸ μισὸ τάλλαρο ἐκεῖνος ὁ καταπληγωμένος ἀγωνιστής· αὐτὸς νὰ ντυθῇ, ἡ γυναῖκα ἢ τὰ παιδιά του ἢ οἱ γέροι οἱ γονέοι του; Διὰ τοὺς ἀγωνιστὰς καὶ χῆρες κι' ἀρφανὰ καὶ διὰ 'κείνους ὁποῦ θυσιάσαν τὸ ἐδικό τους εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς πατρίδος, καὶ ἦτον νοικοκυραῖοι καὶ τώρα εἶναι διακονιαραῖοι, δὲν ἔχει ψωμὶ ἡ πατρίδα δι' αὐτοὺς ὅλους, εἶναι φτωχή, καὶ διὰ τὸν 'Αρμασπέρη ἔχει, ὁποὖρθε ψωργιασμένος κόντης κ' ἔφυγε μ' ἕνα μιλλιοῦνι τάλλαρα κι' ἀγόρασε εἰς τὴν πατρίδα του ἕναν τόπον καὶ τὸν ἔβγαλε «Ἑλλὰς» καὶ μουτζώνει ἐμᾶς τοὺς ἀνόητους Ἕλληνες αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι οἱ Μπαυαρέζοι καὶ οἱ φίλοι τους οἱ ἐδικοί μας; Ποὖναι τόσα μιλλιούνια δάνεια, ποῦ εἶναι οἱ πρόσοδοι, ποὖναι οἱ καλύτερες γές, ποὖναι οἱ μύλοι, ποὖναι τ' ἀργαστήρια τῶν Τούρκων καὶ σπίτια, ποῦ εἶναι τὰ περιβόλια καὶ οἱ σταφιδότοποι; Ποιὸς τἄχει παρμένα; Ὁ 'Αρμασπέρης μὲ τοὺς ἄλλους Μπαυαρέζους ἔδιναν τῶν δικῶν μας τῶν χαραμοταϊσμένων αὐτὰ ὅλα καὶ τοὺς στράβωναν, κι' αὐτεῖνοι πῆραν τὰ χρήματα καὶ τὰ παίρνουν ὁλοένα.

---

1) Προφασιζόμενος πρὸς τὸν Δεληγιώργην ὅτι εἶμαι ἀσθενής.

2) Παράωρα, προώρως.

Ποιοὺς θὰ ἐπιστηρίξῃς ἐδῶ ὁποὖρθες καὶ ποιοὺς θὰ προδώσῃς; Ποῦ τὸ τζάκισες αὐτὸ τὸ χέρι;—'Σ τὸ Μισολόγγι, μοῦ λέγει.—Ποῦ τὸ τζάκισα ἐγὼ αὐτό;—'Σ τοὺς Μύλους τοῦ 'Αναπλιοῦ.—Διατὶ τὰ τζακίσαμεν;—Διὰ τὴν λευτεριὰ τῆς πατρίδος.—Πούναι ἡ λευτεριὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη; Σήκου ἀπάνου!» Τὸν παίρνω καὶ πᾶμεν [1]) καὶ τὸν ὁρκίζω. Τοῦ παρουσιάζω καὶ τὸν ὅρκον καὶ τὸν διάβασε· καὶ τὸν ὑπόγραψε ὁ ἀγαθὸς καὶ γενναῖος πατριώτης.

Τότε τοῦ εἶπα νὰ κάμῃ τὸν ἄρρωστον καὶ νὰ μὴν πάγῃ πουθενὰ νὰ παρουσιαστῇ. Κι' ἂν παρουσιαστῇ, νὰ εἰπῇ ἄλλα. Καὶ τοῦ ξηγήθηκα ὅλα τὰ τρέχοντα. Εἴχαμεν κι' ἄλλη φορὰ ἀγροικηθῇ καὶ δι' ἄλλα τῆς πατρίδας καὶ δὲν προδοθήκαμεν, καθὼς καὶ διὰ τοῦ Παλαμηδιοῦ ὁποῦ σημειώνω [2]). Ὕστερα τὸν κακομεταχειρίστη ὁ 'Αρμασπέρης καὶ τὸν εἶχε ρέστο· καὶ μάλλωσα δι' αὐτὸν μὲ τὸν 'Αρμασπέρη καὶ τὸν ἀπόλυσε. Καὶ στάθη ὡς τίμιος κι' ἀγαθὸς πατριώτης σὲ ὅσα ὁρκιστήκαμεν καὶ μιλήσαμεν. Καὶ τοῦ εἶπα κ' ἔφυγε· καὶ τὄδωσα γράμμα κι' ἀγροικήθη μ' ὅλους αὐτούς [3]). Κι' ἀπὸ τότε μᾶς βόηθησε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον· ὅτ' εἴμαστε καὶ στενοὶ φίλοι ἐξ ἀρχῆς.

---

1) Εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ ὕπνου, ὅπου τὸ εἰκονοστάσιον.
2) Βλ. σελ. 271 τοῦ παρόντος τόμου.
3) Τοὺς ἐν 'Ακαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ συνωμότας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ [1]

Μύησις τοῦ Δημητρίου Καλλέργη εἰς τὴν συνωμοσίαν.—Μύησις Σπυρομήλιου.—Κατάστρωσις τοῦ σχεδίου τῆς ἐπαναστάσεως.—'Απιστία Δημητρίου Καλλιφρονᾶ.—Μεταμέλεια τοῦ Καλλέργη.—'Αποκλεισμὸς τῆς οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη ὑπὸ τῆς χωροφυλακῆς.—Ὕσταται ἀποφάσεις τῶν συνωμοτῶν.—Νυκτερινὴ ἐπίθεσις κατὰ τῆς οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη.—Δεινὴ θέσις αὐτοῦ.—Λοιδορίαι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πολιορκούντων.—Προσευχὴ τοῦ Μακρυγιάννη.—Κατασκευὴ σημαίας.—Σύνταξις τῆς διαθήκης αὐτοῦ.—Προσφώνησις πρὸς τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ ὀλίγους ἐπαναστάτας.—Γενναία ἀπάντησις αὐτῶν.—Ἔλευσις τοῦ Γιαννηκώστα καὶ ἄλλων εἰς βοήθειαν τοῦ Μακρυγιάννη.—Πυροβολισμὸς κατ' αὐτῶν ὑπὸ τῶν πολιορκούντων.—Θάνατος ἐνωμοτάρχου.—'Εξακολούθησις τοῦ ἀμοιβαίου πυροβολισμοῦ.—'Απιστία δημάρχου καὶ ἀστυνόμου.—Μετάβασις τοῦ Μακρυγιάννη εἰς τὰ 'Ανάκτορα.—'Αγόρευσις πρὸς τὸ πλῆθος.—Σύγκλησις τοῦ Συμβουλίου τῆς 'Επικρατείας.—Καταρτισμὸς τοῦ καταλόγου τῶν νέων ὑπουργῶν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ὑπογραφὴ τοῦ Συντάγματος ὑπὸ τοῦ Βασιλέως.—'Αγόρευσις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸ πλῆθος ὑπὲρ τῆς τάξεως.—'Αναχώρησις τῶν Βαυαρῶν.—Παρουσίασις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Βασιλέα.—Προκήρυξις ἐκλογῶν πληρεξουσίων.—Διορισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη ἀρχηγοῦ τῆς πολιτοφυλακῆς.—Διαίρεσις μεταξὺ τῶν τέως ἐπαναστατῶν.—Δημοσιογραφικὴ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ψυχρότης μεταξὺ τοῦ πρωθυπουργοῦ Μεταξᾶ καὶ τοῦ Μακρυγιάννη.—Κομματικαὶ διαιρέσεις.—Προσπάθειαι τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς ἕνωσιν τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων.—Τὰ κατὰ τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως.

Μαθαίνοντας αὐτὸ ὁ Μεταξᾶς καὶ ἡ συντροφιὰ ἔλαβαν ψυχή. Ὅμως ἐδῶ ἦταν ὁ Καλλέργης ἀρχηγὸς τοῦ ἱππικοῦ καὶ εἶχε κ' ἐπιρροὴ εἰς τὸ ταχτι-

---

1) Ἡ κυριωτάτη πηγὴ τῶν γενομένων κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἡμέραν τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου 1843 ἦσαν μέχρι τοῦδε αἱ τῶν συγχρόνων ἐφημερίδων περιγραφαί, ὧν τὰς σπουδαιοτάτας εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ κατὰ τὰς οἰκείας χρονολογίας. Ἡ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ διήγησις τοῦ Μακρυγιάννη εἶναι ἰδίως σπουδαία κατὰ τοῦτο, ὅτι πρῶτον νῦν γίνονται

κὸν πεζικόν· ἦταν καὶ εἰς τὸ ταχτικὸν ἀρχηγὸς ὁ γενναῖος κι' ἀγαθὸς Σκαρβέλης—γνωρισμένοι ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Φαβγέ, ὁποῦ ἤμουν κ' ἐγὼ εἰς τὸ ταχτικόν· πάντοτες ἤμαστε φίλοι καὶ ξηγώμαστε τὰ αἰστήματά μας. Πάντοτες τὸν ηὗρα τίμιον στρατιωτικὸν κι' ἀγαθὸν πατριώτη. Μίαν ἡμέρα τὸν Ἄγουστον μῆνα τὰ 1843 ἀνταμώνω τὸν Καλλέργη εἰς τὸ παζάρι, τοῦ λέγω· «Καϊμένε Καλλέργη, σὲ τόσους ἀγῶνες τῆς πατρίδας κιντυνέψαμεν καὶ ἤμαστε ὡς ἀδελφοί· τώρα οὔτε μὲ γνωρίζεις, οὔτε σὲ γνωρίζω. Ἐπιθυμοῦσα ν' ἀνταμωθοῦμεν μίαν ἡμέρα.—Μοῦ λέγει, τὸ δεῖλι ἔρχομαι εἰς τὸ σπίτι σου κι' ἀνταμωνόμαστε». Σηκώθη καὶ ἤρθε. Μπήκαμεν εἰς ὁμιλία διὰ τὰ δεινὰ τῆς πατρίδας. Τότε ἀγροικηθήκαμεν σὲ ὅλα· μείναμεν σύνφωνοι καὶ τὸν ὅρκισα. Ὅμως δὲν τὄδειξα τὸν ὅρκο μὲ τὴς ὑπογραφές, ὅτι ἔχει σκέσες ξένες. Μείναμεν σύνφωνοι νὰ μιλήσῃ καὶ τοῦ Σπυρομήλιου ν' ἀνταμωθοῦμεν. Ἦρθε τὴν ἄλλη ἡμέρα, μιλήσαμεν καὶ μ' αὐτὸν τὸν καλὸν πατριώτη· ἦταν δοικητὴς εἰς τὸ Σκολεῖον τῶν Εὐελπίδων. Μείναμεν σύνφωνοι ν' ἀνταμωθοῦμεν καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ Σκολεῖον. Μίλησα μὲ τὸν Καλλέργη, πήγαμεν εἰς τὸ Σκολεῖον καὶ ξηηθήκαμεν οἱ τρεῖς. Τοὺς πῆρα καὶ πήγαμεν εἰς τὴν

ἡμῖν ἐπὶ μέρους γνωστὰ τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ γενόμενα. (Βλ. ἐν τῷ Δ' τόμῳ καὶ τὰς ὑπὸ χρονολογίαν 9 καὶ 12 Σεπτεμβρ. περιγραφάς). Περὶ τῶν ἱστορικῶν ἀρχῶν τοῦ συνταγματικοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτεύματος δύναται ὁ ἀναγνώστης ἱκανὰ νὰ διδαχθῇ ἐκ τοῦ μετὰ σπουδαίων ἐν τέλει παρατηρήσεων ἐκδοθέντος ἀνωνύμως Ἑλληνιστὶ καὶ Γαλλιστὶ τῷ 1843 ἐν Ἀθήναις φυλλαδίου· «Αἱ περὶ συντάγματος καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα Βαυαρῶν Πράξεις τῆς Συμμαχίας καὶ τῆς Αὐλῆς τοῦ Μονάχου μετὰ σημειώσεων» (Actes de l' Alliance et de la Cour de Bavière relatifs à l' établissement d'un gouvernement constitutionnel en Grèce et aux Bavarois y résident avec des notes), προσέτι δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐμβριθεστάτης ἀνωνύμου ἐπίσης μελέτης· «Τὸ Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ὁλομέλεια. Ἐν Κερκύρᾳ 1862». Ἄλλαι δὲ πηγαὶ ἀναφερόμεναι ἰδίᾳ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀπὸ τῆς 3ης Σεπτεμβρ. καὶ ἑξῆς γενομένων εἶναι αἱ ἑξῆς· «Ἐπιστολὴ τοῦ Κ. Ζωγράφου πρὸς τὸν Κ. Δυβεργιέρον δὲ Ὡράννε» (Duvergier de Hauranne), Γάλλον δημοσιογράφον δημοσιεύσαντα εἰς τὴν «Ἀναθεώρησιν τῶν Δύο Κόσμων» (Revue des Deux Mondes, τεῦχος τῆς 15ης Ὀκτωβρ. 1844) ἄρθρον περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ Ζωγράφου ὁ μνημονευθεὶς Γάλλος ἐδημοσίευσεν ἕτερον ἄρθρον οὗτινος ἐγένετο ἑλληνικὴ μετάφρασις ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν· «Τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῶν παρελθόντων τριῶν μηνῶν ὑπὸ τοῦ Δυβεργιέρου» (ἄνευ ἐξωφύλλου). Βλ. προσέτι τὰ ἑξῆς βιβλία· «Ἡ μεταβολὴ τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου εἰς φυλλάδια πέντε ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, ἔκδ. 6'. Ἐν Ἀθήναις 1844», «Διάφορα ἔγγραφα καὶ προκηρύξεις τοῦ στρατιωτικοῦ τῆς Πρωτευούσης Διοικητοῦ Δημητρίου Καλλέργη κλπ. Ἐν Ἀθήναις 1844», Andrea Papadopulo Vreto· «Notizie storico—biografiche sul colonnello Dem. Callergi etc. Confù 1843», «Ὁ Δημήτριος Καλλέργης' λυρικὸν δρᾶμα εἰς τρεῖς πράξεις κλπ. ὑπὸ Νικήτα Σολιώτου. Ἐν Πάτραις 1844» (ἔμμετρος ἔκθεσις τῶν κατὰ τὴν 3ην Σεπτεμβρίου). Ἄφθονος ὑπῆρξεν ἡ παραγωγὴ ποικίλων ποιημάτων ὑμνούντων τὴν ἔνδοξον ἡμέραν καὶ τοὺς ἥρωας αὐτῆς. Ἐν παραρτήματι τοῦ τόμου τούτου εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης συλλογὴν τοιούτων ἀναφερομένων ἰδίᾳ εἰς τὸν Μακρυγιάννην. Παράβ. προσέτι τοῦ Ν. Δραγούμη τὰς «Ἱστορικὰς Ἀναμνήσεις» τόμ. Β', κεφ. Ζ' (ἔκδ. 6'), τοῦ Α. Ραγκαβῆ τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τόμ. Β', σελ. 127 καὶ ἑξῆς κλπ.

ἐκκλησιὰ καὶ τὴν ἄλλη ἡμέρα μείναμεν σύνφωνοι ν' ἀνταμωθοῦμε εἰς τοῦ Μεταξᾶ καὶ μ' ὅλους τοὺς ἄλλους [1]).

'Αφοῦ ἀνταμωθήκαμεν ὅλοι, ἐκρίθη εὔλογον νὰ μὴ μαζωνώμαστε πολλοὶ νὰ μιλοῦμεν, νὰ μὴν προδοθοῦμεν· νά εἶναι ὁ Μεταξᾶς, ὁ Καλλέργης κ' ἐγὼ νὰ σκεδιάσωμεν πότε θὰ γένῃ τὸ κίνημα· κ' ἐκρίναμεν εὔλογον καὶ οἱ τρεῖς νὰ κινηθοῦμεν τὴς δυὸ Σεπτεβρίου. Νὰ συνάξω ἐγὼ ἀνθρώπους εἰς τὸ σπίτι μου τὸ βράδυ [2]) καὶ ν' ἀρχίσω τὸν ντουφεκισμόν· τότε νὰ βγῇ ὁ Καλλέργης μὲ τὸ ἱππικὸ κι' ὁ Σκαρβέλης μὲ τὸ πεζικὸ πρὸς καταδίωξιν ἐμένα καὶ νὰ μπλοκάρωμεν συνχρόνως τὸ Παλάτι. Μείναμεν σύνφωνοι εἰς αὐτὸ καὶ νὰ 'νεργήσῃ καθένας τὰ χρέη του. 'Εγὼ πῆγα εἰς τὸ σπίτι μου, σύναξα πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ὅρκιζα, καθὼς καὶ τοὺς 'πιτρόπους τῆς ἐκκλησίας [3])—τὴν ὥρα ἐκείνη τὴν νύχτα, ὁποῦ θ' ἀκούσουνε τὸν ντουφεκισμόν, νὰ βαρέσουν τὴς καμπάνες νὰ πάρουν χαμπέρι οἱ πολῖτες, νὰ ξυπνήσουνε.

Εἶχα βάλῃ εἰς τὸν ὅρκον τὸν Καλλεφουρνᾶ, ὅτι τὸν εἶχα στενὸν φίλον, κι' αὐτὸς ἐπῆγε εἰς τὸν Μεταξᾶ κι' ἄλλους καὶ εἶπε ὅτι τὸν ὅρκισα· καὶ πρόδωσε καὶ τὴς ὑπογραφές. 'Εγὼ ὅσους ἤξερα ὁποῦ δένουν συνφέροντα μὲ τοὺς ξένους καὶ μὲ τοὺς διαφταρμένους τοὺς ἐδικούς μας, ἢ πολιτικοὶ ἢ στρατιωτικοί, δὲν τοὺς ἔλεγα τὸν ὅρκον, μήτε τὴς ὑπογραφές· κάθε ἑνοῦ τόλεγα τὸ κέφι του καὶ συνφέροντα τῆς μερίδας του καὶ ντόπιων καὶ ξένων. Χάρις εἰς τὴν γνώση τοῦ Μεταξᾶ μίλησε [4]) μὲ τὸν Καλλεφουρνᾶ καὶ μ' ὅσους ἄλλους εἶχε μιλήσῃ ὁ Καλλεφουρνᾶς καὶ πρόφτασε αὐτὸ τὸ κακόν. Ἦρθαν καὶ 'σ ἐμένα ἄλλοι καὶ μοῦ εἶπαν αὐτὸ τοῦ Καλλεφουρνᾶ· τοὺς εἶπα κι' αὐτεινῶν ἄλλα καὶ τοὺς ἡσύχασα νὰ μὴν μαθευτῇ τὸ μυστικὸν καὶ διακοποῦμεν. 'Αφοῦ μὲ πρόδωσε ὁ Καλλεφουρνᾶς, πρῶτος μου φίλος, ὁποῦ τὸν ἀνάστησα εἰς τὴν 'Αθήνα κ' ἐξ αἰτίας του διχονοιεύτηκα μὲ τοὺς σημαντικοὺς 'Αθηναίους διατὶ νὰ τὸν 'περασπίζωμαι, τότε φοβώμουν νὰ βάλω κι' ἄλλους σημαντικοὺς 'Αθηναίους. Τότε μιλῶ τοῦ Καλλεφουρνᾶ—ἔκανα ὅτι δὲν γνωρίζω τίποτας· τοῦ λέγω· «Καμμιὰ ἡμέρα, ἂν μάθῃς καὶ κλειστῶ ἐγὼ μέσα, ἐσὺ νὰ 'θουσιάζῃς τοὺς κατοίκους»· καὶ μείναμεν σύνφωνοι εἰς αὐτό. Ἔστειλα κι' ἀνθρώπους ν' ἀνάβουν φωτιὲς μεγάλες εἰς τὰ ψηλὰ μέρη, καθὼς καὶ εἰς τὸ κάστρο, νὰ ἐλπίζῃ ἡ ἐξουσία ὅτ' εἶναι μεγάλες δύναμες.

---

1) Βραδύτερον ὁ Δημ. Καλλέργης ἠρνήθη ὅτι ἐμυήθη ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη. Βλ. ἐν τῷ Δ' τόμῳ τὰ ὑπὸ χρονολογίαν 17 'Απριλίου—3 'Ιουνίου 1844 ἔγγραφα. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτο σφοδρὰ ἦτο ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν γεννηθεῖσα ἐκ πολιτικῶν αἰτιῶν ἔχθρα.

2) Τῆς πρώτης πρὸς τὴν δευτέραν Σεπτεμβρίου.

3) Τῆς ἐκκλησίας τῆς 'Αγίας Αἰκατερίνης, ὀλίγον ἀπεχούσης ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη, ἣν αὐτὸς ἀνεκαίνισε, πρότερον οὖσαν μετόχιον τῆς μονῆς Σινᾶ.

4) Ὁ Μεταξᾶς, ὅστις ἐγνώριζε τὰ τῆς συνωμοσίας, ἐνῷ ὁ Δημ. Καλλιφρονᾶς κατὰ τὸν Μακρυγιάννην ἀποκαλύπτων αὐτήν, ἐνόμιζεν ἐκεῖνον ὄντα ὅλως ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ μυστηρίου.

Ἔγιναν ὅλα αὐτά· τἄβαλα σὲ τάξη. Γιόμωσα τὸ περιβόλι μου ἀνθρώπους. Μετανογάει ὁ Καλλέργης κι' ὅλο τὸ ταχτικό, οἱ ἀξιωματικοί, καὶ δὲν βαροῦνε. Τότε προδοθήκαμεν, ἀλλὰ δὲν ἤξεραν ἀκόμα τί τρέχει ἡ ἐξουσία. Τότε οἱ συντρόφοι μου ὅλοι αὐτεῖνοι καὶ οἱ πολιτικοὶ ἄλλος ἤθα κρυφτῇ εἰς πρεσβεία κι' ἄλλος θὰ φύγῃ μὲ καΐκι νὰ γλυτώσῃ· κι' ὁ Μακρυγιάννης κι' ὅλη του ἡ οἰκογένεια ἦταν εἰς τὸν χαμόν. Διάλυσα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς περικάλεσα νὰ μὴ μὲ προδώσουν [1]). Τὴν αὐγὴ μὲ πλάκωσε ὁ Τζῆνος μὲ πολλοὺς χωροφύλακες κι' ἄλλους ἀπὸ τὰ τάματα τῶν Σπαρτιάτων· μόζωσαν τὸ σπίτι μου... [2]) Εἶχα ὁρκισμένον τὸν ἀρχηγὸν τῶν Σπαρτιάτων τὸν Πιερράκο, κι' αὐτὸς τὴν ἀρετὴ τὴν εἶχε εἰς τὰ παποῦτζα του—τύχη θέλουν αὐτεῖνοι κι' ὄχι πατρίδα! Τὸ πρωῒ ἔρχεται ὁ Ζυγομαλᾶς εἰς τὸ σπίτι μου, εἰς τὴς δύο τοῦ μηνός, κι' ὁ Ἀλέξαντρος Μετζέλος ὡς γιατροί [3]), ὅτι ἔκαμα τὸν ἄρωστον — ὁ Μιχαὴλ Τζῆνος κ' οἱ ἄλλοι μοῦ κρατοῦσαν τὸν μπλόκο — καὶ μ' αὐτοὺς παράγγειλα τοῦ Μεταξᾶ καὶ Καλλέργη κι' ἀλλουνῶν καὶ τοὺς

---

1) Περὶ τῆς ἀναβολῆς ταύτης τοῦ κινήματος, γενομένης ὅλως ἀπροόπτως καὶ ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ Μακρυγιάννη, ἔτι δὲ ἄνευ καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐγκαίρου ἀνακοινώσεως τοῦ πράγματος, ὅπερ ἐξέθετε καὶ αὐτὸ τὸ κίνημα καὶ ἕνα τὸν ἑταίρων εἰς ἔσχατον κίνδυνον, ἰδοὺ τί γράφει ὁ Ἀλέξ. Σοῦτσος ἐν τῇ «Μεταβολῇ τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου κλπ.» σελ. 172· «Περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου ἐπρότεινόν τινες νὰ δοθῇ τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως ἐκ τῶν πλησίων Ἐπαρχιῶν. Ἀλλ' ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Σοῦτσος (ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας. Σημ. ἐκδ.) ἀντέστησαν προτιμῶντες ὁ περὶ πάντων κύβος ν' ἀναρριφθῇ ἐντὸς τῆς πρωτευούσης, ὥστε νὰ μὴν ἐκτεθῇ τὸ ἔθνος εἰς τὰ δεινὰ ἐμφυλίου πολέμου. Ἡ γνώμη τούτων ὑπερίσχυσεν, ὁ δὲ Καλλέργης ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν. Ἡ 1 Σεπτεμβρίου ὡρίσθη ἀπελευθερώσεως ἡμέρα. Ἀλλὰ μηνύσεως πρὸς τὴν Κυβέρνησιν γενομένης, αὐτὴ μὲν ἠπίστησεν («δὲν ἤξεραν ἀκόμα τί τρέχει ἡ ἐξουσία». Σημ. ἐκδ.), ὁ δὲ Καλλέργης, Μεταξᾶς, Σοῦτσος, Λόντος καὶ Μήλιος συνταραχθέντες ἀνέβαλον τὴν ἐπιχείρησιν κλπ.» Ὁ Ν. Δραγούμης ἐν τόμ. Β', σελ. 92 τῶν «Ἀναμνήσεων» αὐτοῦ μνημονεύει τοῦ ὀλίγον ἀνωτέρω σημειωθέντος γράμματος τοῦ Καλλέργη, καθ' ὃ οὗτος οὐδεμιᾶς ἔτυχε συνδρομῆς παρὰ πολιτῶν ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην. Ταῦτα δὲ βεβαίως γράφονται ἐπὶ μομφῇ κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη. Ἡ ἀλήθεια ὅμως φαίνεται ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν λόγων τοῦ Α. Σούτσου πρὸς τοὺς τοῦ Μακρυγιάννη. Οὗτος δηλαδὴ μαθὼν τὰ περὶ τῆς ἀναβολῆς τοῦ κινήματος διέλυσε τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ, μείνας δὲ μετ' ὀλίγων τὴν ἐπομένην, 2αν τοῦ μηνός, ἐπολιορκήθη ὑπὸ ἰσχυροτέρας στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἥτις ἐκράτησεν αὐτὸν κεκλεισμένον μέχρι τῆς πρωΐας τῆς 3ης. Ἦτο λοιπὸν φύσει ἀδύνατον εἰς τὸν Μακρυγιάννην νὰ σπεύσῃ εἰς τὰ Ἀνάκτορα συγχρόνως μετὰ τοῦ στρατοῦ. Ὁ Καλλέργης προσέτι γράφει ὅτι ὁ Μακρυγιάννης ἐνόμιζε προτιμότερον νὰ γίνῃ τὸ κίνημα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐκ τούτου δέ, κατ' αὐτόν, δὲν ἐχρησίμευσε κατὰ τὴν νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Ἄρα ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ὁ Μακρυγιάννης ἔμεινεν ὅλως ἀμέτοχος τῶν γενομένων; Ἀλλ' αἱ ἀπὸ τῆς 1ης τοῦ μηνὸς παρασκευαὶ καὶ ἡ στρατολογία; Καὶ ἡ πολιορκία; Καὶ ἡ συνδρομὴ πρὸς αὐτὸν πλήθους στρατιωτικῶν εἰδοποιημένων πρότερον; (Βλ. ἐν τῷ Δ' τόμῳ τὴν ὑπ' ἀριθ. 3 Μαΐου 1844 ἀπάντησιν τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Καλλέργην).

2) Μία ἢ δύο λέξεις ἐφθαρμέναι.

3) Ἀνδρέας Ζυγομαλᾶς καὶ Ἀλέξανδρος Παλαιολόγου Βενιζέλος Ἀθηναῖος. Περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου βλ. σημ. 4 τῆς σελ. 187.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ἔλεγα τὴν ἀπιστιὰ ὁποῦ μόκαμαν καὶ χάνομαι μ' ὅλο μου τὸ σπίτι. Ἀφοῦ πῆγαν τόσοι ἄνθρωποι, ἀποφάσισαν νὰ βαρέσουμεν τὸ βράδυ ξημερώνοντας τρεῖς τοῦ μηνός.

Αὐτὸ τὸ κίνημα τὸ ἤξεραν καὶ οἱ πρέσβες τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καὶ Ρουσσίας· ὅμως τοὺς ἔλεγα αὐτεινῶν καὶ τὶς μερίδες τῶν δικῶνε μας, ὁποῦ ἦταν μ' αὐτούς, ὅτι δι' αὐτοὺς δουλεύομεν. Ὁ Μεταξᾶς ἔδειξε χαρακτῆρα, ἦταν ξεμακρυσμένος ἀπὸ τοὺς ξένους· στάθη καθὼς μιλήσαμεν, κατὰ τὸν ὅρκον μας. Τὸ βράδυ πάλε συνάζω ἀνθρώπους καὶ βάνω τὸ σκέδιον εἰς τὴν ἐνέργειαν. Ὁ Θεὸς στράβωσε τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἐνέκρωσε, ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη ὁποῦ εἶχε· κι' ὁ Βασιλέας κι' ὅλοι αὐτεῖνοι κοιμᾶτον. Συνάζονταν ἄνθρωποι μὲ τ' ἅρματά τους κι' ἔρχονταν εἰς τὸ περιβόλι μου καὶ εἰς τὸ σπίτι μου καὶ οἱ δραγάτες. Τότε πλάκωσε ὁ Τζῆνος μὲ πλῆθος χωροφύλακες πεζοὺς καὶ καβαλλαραίους κι' ἄλλοι πολλοί, ὁ Σταῦρο Γρίβας καὶ δυὸ τάματα τῆς Σπάρτης, καὶ πιάνουν τὸ νοσοκομεῖον καὶ μὲ κλείνουν ἐμένα μέσα· καὶ πιάνουν γύρα τὸ σπίτι μου καὶ περιβόλι μου· καὶ μπῆκαν μέσα εἰς τὸ περιβόλι πεζούρα καὶ καβαλλαρία. Ἀπὸ τοὺς δικούς μου ἄλλοι ἔφυγαν, ὅτ' ἦταν ὀλίγοι, κι' ἄλλους τοὺς ἔπιασαν. Καὶ μένω μ' ἑφτὰ ἀνθρώπους καὶ τέσσερα παιδιὰ—ὅλοι αὐτεῖνοι ἤμαστε. Καὶ κυριέψαν οἱ ἀναντίοι παντοῦ· κι' ἄνοιξαν καὶ μασγάλια εἰς τὸν τοῖχο τοῦ περιβολιοῦ ὡς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μου. Τότε ἀπολπίστηκα· καὶ ἤμουν χαμένος μ' ὅλο μου τὸ σπίτι. Ἤθελαν ἡ ἐξουσία νὰ μᾶς ἔχουν κλεισμένους καὶ νὰ μὴ ρίξουν ἀναντίον μας ὅσο νὰ φέξῃ νἀρθῇ ὁ 'σαγγελέας. Κ' ἑτοίμασαν καὶ τὸ στρατοδικεῖον νὰ μᾶς καταδικάσουνε μὲ τὸν νόμο. Καὶ εἶχαν ἐνενῆντα διὰ τὴν τζελατίνα καὶ 'σ τὴν κορφὴ ἐμένα [1]).

Τώρα, ἀναγνῶστες, νὰ σᾶς δείξω τί κάνει ὁ πανάγαθος Θεός· κι' ἂν σᾶς εἰπῶ τὸ παραμικρὸ ψέμα, αὐτός, ὁ δίκιος Θεός, νὰ μὴ μοῦ πάρῃ τὴν ψυχή. Ἀφοῦ ἤμαστε κλεισμένοι, τὰ παιδιά μου καὶ ἡ φαμελιά μου εἶδαν τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους κι' ἄρχισαν καὶ κλαῖγαν πικρὰ καὶ φώναζαν· κι' ἀκόμα ἕνα μωρὸ εἰς τὸ βυζὶ κ' ἐκεῖνο κρέμασε τὸ κεφάλι του καὶ τὸ κυρίεψε μιὰ

1) «Προδοθέντος τοῦ σκοποῦ τοῦ κινήματος τῶν Συνταγματικῶν τὴν α' Σεπτεμβρίου παρά τινος ξένου χαίροντος τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου Ἕλληνος καὶ ἱκανὰ ἔτη τρεφομένου ἀπὸ τὸ πτωχὸν ταμεῖον τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὑπουργὸς Γεώργιος Ράλλης Γραμματεὺς ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης, συνέταξε νόμον συνιστῶντα ἔκτακτον Στρατοδικεῖον, καὶ τούτου ἐπικυρωθέντος παρὰ τοῦ ἀπολύτου ὑπουργικοῦ συμβουλίου, τὴν 6' τοῦ μηνὸς διωρίσθησαν δικασταὶ τὰ πιστότερα τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας πρόσωπα, ἤτοι ὁ μοίραρχος Δ. Τζῆνος, ὁ θηριώδης τὴν ψυχὴν ἄνθρωπος, οἱ πλημμελειοδίκαι Καρώκης καὶ Βοῦρος, Εἰσαγγελεὺς δὲ ὁ Ν. Βαλσαμάκης· ὁ κατάλογος τῶν ὑποδίκων ἀνέβαινεν εἰς 83, οἵτινες ἔμελλον νὰ ἀποκεφαλισθῶσιν αὐθημερὸν διὰ τῆς καρατόμου μηχανῆς κλπ.» (ἐφημερὶς «Ἄγγελος» συνταχθεῖσα ὑπὸ Δυονυσίου Σουρμελῆ, φύλ. 8 Σεπτεμβρ.).

μεγάλη λύπη [1]). Βλέποντας αὐτὸ μὄδωσε μεγάλη λύπη καὶ χαμὸν τοῦ μυαλοῦ μου. Πρωτύτερα ὁ στοχασμός μου ἦταν αὐτός· νὰ βάλω φωτιὰ εἰς τὸν τζερμπιχανὲ νὰ χαθοῦμεν, ὅταν ἰδῶ καὶ δὲν μπορῶ ν' ἀντισταθῶ, καὶ νὰ καγοῦμεν ὅλοι νὰ μὴν μείνη σπορὰ ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν μου, ὅτι θὰ τοὺς θεωροῦνε οἱ ἄλλοι ὡς εἴλωτες κι' Ὀβραίους. Καὶ ἤμουν εἰς αὐτὸ τὸ σκέδιον. Τ' ἀσκέρια τῆς ἐξουσίας μὲ βρισὲς ἄσκημες μὄλεγαν σὲ ὀλίγον μὲ τελειώνουν ἐμένα καὶ τοὺς ὀπαδούς μου. Τότε θύμωσα ἀπὸ τὶς ἄτιμες βρισὲς ὁποῦ μοῦ κάναν κι' ἄνοιξα τὴν πόρτα καὶ βῆκα εἰς τὸ φῶρο καὶ τοὺς εἶπα· «Γκιντὶ πουλημένα κριγιάτα τῆς τυραγνίας, ὀπαδοὶ τῆς ἀδικίας κι' ἀτιμίας!» [2]) Τότε αὐτεῖνοι μὲ διατίμησαν περισσότερον. Θύμωσα εἰς αὐτὸ κι' ἀνοίγω τὴν αὐλόπορτα καὶ σηκώνω τὸ ντουφέκι νὰ ρίξω εἰς τὸ σωρό· τὄχα μὲ κομμάτια γιομίση κι' ἂν ἔπαιρνε φωτιά, ἐκεῖνο ἦταν ὁ θάνατός μας κι' ὁ χαμὸς ὁλουνῶνε μας μέσα εἰς τὸ σπίτι· ὅτ' ἦταν ὁδηγημένοι νὰ πρωτορρίξωμεν ἐμεῖς, καὶ τότε ὡς ἀδύνατους μᾶς κυριεῦαν καὶ χανόμαστε. Τραβῶντας τὸ σκάνταλο τοῦ ντουφεκιοῦ εἰς τὸ σωρό, ἕνα χέρι πιάνει τὴν ταπάτζα [2]). Τότε ἔκλεισα τὴν πόρτα καὶ μπῆκα μέσα. Μοῦ λέγει ἡ φαμελιά μου· «Τί νὰ σοῦ εἰπῶ, ἀδελφέ, ὅ,τι νὰ μιλήση κανένας, παίρνεις τὰ χέρια σου σὰν τὴ γάτα μὲ τὰ νύχια καὶ τοῦ ρίχνεσαι ἀπάνου καὶ τοῦ βγάζεις τὰ μάτια· καὶ δὲν ἀκοῦς κανέναν. Τὸ ἔκαμες αὐτὸ εἰς τ' Ἄργος μὲ τὸν Ἀγουστῖνο, ὅμως εἶχες τὸ σπίτι σου γιομᾶτο ἀνθρώπους κι' ὅλον τὸ μαχαλᾶ. Τὸ ἴδιον κ' ἐδῶ μὲ τὸν Ἀρμασπέρη, ὁποῦ σὲ εἶχε τόσες ἡμέρες κλεισμένον ὅσο ὁποῦρθε ὁ Βασιλέας. Τώρα, χωρὶς ἀνθρώπους, τ' εἶναι αὐτὸ ὁποῦ ἔκαμες; Κ' ἐσὺ τώρα χάνεσαι κ' ἐμεῖς ὅλοι· νὰ σὲ ἀναθεματίσουμεν δὲν βγαίνει τίποτας. Ὁ Θεὸς σχωρέση ἐσέναν κ' ἐμᾶς». Τότε βλέποντας αὐτεῖνη τὴν δυστυχία τοῦ σπιτιοῦ μου καὶ μὲ τὰ λόγια αὐτὰ καὶ τὶς φωνὲς καὶ δαρμούς τους, μοῦρθε ἀπὸ αὐτὰ ὅλα μιὰ πικρὴ λύπη καὶ μοῦ εἶπε ὁ λογισμός μου πῆρα ἀθώους ἀνθρώπους εἰς τὸ λαιμό μου κ' ἔγινα εἰς τὴν φα-

---

1) «Ὡς δεκαπέντε μηνῶν» λέγει ὁ Μακρυγιάννης ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ, περὶ ἧς βλ. κατωτέρω. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ Θρασύβουλος, ἀποθανὼν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1873.

2) Ὁ **Μακρυγιάννης** πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας τὴν οἰκίαν του χωροφύλακας·

Ἐνταῦθα συνηθροίσθητε νεκρὸν τάχα ἢ ζῶντα
διὰ νὰ μὲ συλλάβετε, ὦ πωλημένα ὄντα;
Νευρόσπαστα τυραννικά, ξενοκρατίας κλάδοι,
Τὸ Ἔθνος ἐφαντάσθητε νὰ στείλετε στὸν ᾅδη·
Οἰκτείρω τὴν μωρίαν σας, τὴν ἀθλιότητά σας,
Καὶ τὴν ἀνοησίαν σας καὶ τὰ κινήματά σας κλπ.»
(Ἐκ τοῦ δράματος «Ὁ Δημήτριος Καλλέργης» πράξ. Β').

2) Ἡ χεὶρ τῆς συζύγου αὐτοῦ, ὡς φαίνεται.

μελιά μου Κάις. Τότε χάνεται ὅλως διόλου ὁ λογισμός μου· καὶ 'σ τὸ μυαλό μου τί στοχάστηκα; Μόνον παρηγοριὰ 'σ αὐτείνη τὴν κατάστασιν ὁποῦ ἔγινα. Σηκώθηκα καὶ πῆγα εἰς τὴς εἰκόνες καὶ κάνω τὴν προσευκή μου καὶ λέγω· «Κύριε, βλέπεις σὲ τί κατάστασιν ἔφτασα. Ὁ μόνος σωτῆρας εἶναι ἡ παντοδυναμία σου καὶ ἡ ἐσπλαχνία σου 'σ ἐμᾶς ὁποῦ κιντυνεύομεν καὶ εἰς τὴν ματοκυλισμένη μας πατρίδα». Τότε ἡ ἄπειρη ἐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀγαθότης του μοῦδωσε φώτισιν καὶ θάρρος. Πιάνω καὶ φκειάνω μίαν σημαία καὶ γράφω· «Ἐθνικὴ Συνέλεψη, Σύνταμα». Λέγω· «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς βασιλείας του σηκώνεται ἡ σημαία τῆς πατρίδος!» Καὶ τὴν εἶχα ἕτοιμη. Τελειώνοντας αὐτό, ἔφκειασα τὴν διαθήκη μου (ὅτι ἄλλαξα ἰδέα τὸ νὰ καγοῦμεν ὅλοι· εἶπα μπορῶ νὰ βγῶ ἔξω νὰ σκοτωθῶ. Τὸ λοιπὸν σκοτώνομαι ἐγὼ καὶ μένουν αὐτεῖνοι οἱ ἀδύνατοι. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες δὲν θά εἶναι θερία.) Φκειάνω τὴν διαθήκη μου κ' ἔβαλα καὶ κηδεμόνας τίμιους ἀνθρώπους. Τότε τὴν διαθήκη τὴν δίνω τῆς γυναικός μου καὶ τῆς λέγω· «Πᾶρ' το αὐτὸ τὸ χαρτὶ καὶ βάλ' το σὲ μίαν πέτρα ἀπὸ κάτου νά εἶναι σίγουρο, νὰ μὴν κάψουν τὸ σπίτι καὶ καγῇ· κι' ἂν πάθω ἐγώ, νὰ τὄχετε ἐσεῖς καὶ ν' ἀκολουθήσετε καθὼς γράφω». Μὲ φωνὲς καὶ δαρμοὺς τὸ πῆρε ἡ φαμελιά μου ὅλη καὶ τὸ ἔκρυψαν [1]). Τότε ἡσύχασε ἡ ψυχή μου καὶ τὸ σῶμα μου ἔλαβε ἄλλη ψύχωσιν [2]). Ὅτι μ' ἔτυπτε ἡ συνείθησή μου δι' αὐτοὺς τοὺς ἀδύνατους καὶ μ' αὐτὸ μοῦ φάνηκε ὅτι τοὺς δίκιωσα. Τότε συγύρισα ὅλα μου τὰ ὅπλα, τἄβαλα εἰς τὴν θέσιν τους. Κατέβηκα μὲ τὴν σημαία κάτου εἰς τὸ σπίτι καὶ εἶδα τί ἄνθρωποι μεῖναν· καὶ μέτρησα ὅλους ἑφτὰ καὶ τέσσερα παιδιά. Τότε τοὺς λέγω· «Ἀδελφοί, ἔκαμα αὐτὸ τὸ κίνημα ὅτι ἀδικέσασταν ἐσεῖς οἱ ἀγωνισταὶ κι' ὅλο τὸ ἔθνος ἀπὸ τὴς Κυβέρνησές μας καὶ εἶπα ἴσως καὶ μ' αὐτὸ σώνονταν τὰ δεινά μας ὁλουνῶν τῶν Ἑλλήνων. Δὲν ἦταν τυχερόν. Ἔχομεν ἀκόμα ἁμαρτίες νὰ μᾶς παιδέψουν. Ἐμεῖς, ὅσ' εἴμαστε ἐδῶ, εἴμαστε τώρα ἀδύνατοι καὶ οἱ ἄλλοι ὁποῦ μᾶς ἔχουν κλεισμένους πολλοί· νὰ μὴν χαθῆτε κ' ἐσεῖς ἀδίκως ἐλᾶτε νὰ σᾶς ἀνοίξω τὴν πόρτα νὰ φύγετε. Δὲν θέλω νὰ σᾶς ἔχω εἰς τὸν λαιμό μου νὰ χαθῆτε κ' ἐσεῖς. Κ' ἐγὼ μένω εἰς τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Καὶ σάβανον ἔχω τὴν σημαία ὁποὖφκειασα· καὶ 'σ αὐτείνη ἀπάνου θέλω νὰ πεθάνω ὑπὲρ τῆς πατρίδας μου καὶ θρησκείας μου». Τότε, μὰ τὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πατρίδας, μὲ δάκρυα καυτερὰ θυμῶμαι ἐκείνη τὴν βραδειὰ καὶ τὴν ἀπάντησιν αὐτεινῶν τῶν γενναίων ἀντρῶν καὶ τῶν ἀθώων παιδιῶν· «Δὲν ἤρθαμεν εἰς τὸν γάμο σου νὰ χαροῦ-

1) Ἐνταῦθα ἡ λέξις **φαμελιὰ** σημαίνει τὴν οἰκογένειαν, ὀλίγον δ' ἀνωτέρω τὴν σύζυδον. Βλ. τὴν διαθήκην τοῦ Μακρυγιάννη ἐν τῷ Α' τόμῳ φέρουσαν χρονολογίαν 2 Σεπτεμβρίου 1843.

2) Ἐμψύχωσιν.

μεν, ἤρθαμεν νὰ πεθάνωμεν ἐκεῖ ὁποῦ θὰ πεθάνῃς ἐσὺ μὲ τὴν σημαίαν τῆς πατρίδος μας καὶ θρησκείας μας. Ἐσὺ τὴν θέλεις σάβανο καὶ δὲν τὴν θέλομεν ἐμεῖς; Θέλομεν νὰ ζοῦμεν εἵλωτες τῶν Μπαυαρέζων κι' ἀλλουνῶν ὅμοιων τους, ὁποῦ μᾶς καταδικοῦνε; Δὲν μετρηθήκαμεν νὰ φύγωμεν ὅσοι μείναμεν, μετρηθήκαμεν νὰ πεθάνωμεν· καὶ εἴμαστε ἕτοιμοι ὅ,τι ὁδηγίες θὰ μᾶς πῇς ν' ἀκολουθήσωμεν». Τοὺς ἀγκάλιασα καὶ τοὺς φίλησα, τοὺς ἔδωσα κι' ἀπόνα κρασί. Δοξάσαμεν τὸν Θεὸ καὶ τὴν βασιλεία του καὶ τοὺς ὁδήγησα εἰς τὶς πόρτες κι' ἄλλες θέσες, ὅποτε μᾶς ριχτοῦνε νὰ πεθάνομεν [1]).

Ἴσως μοῦ τοὺς ἔστειλες ἐσύ, Λεωνίδα, ὅτι μεῖναν ὅταν σκοτώθης· ὅτι οἱ γενναῖοι αὐτοὶ καθαροὶ ἀπογόνοι σου — κ' ἐσὺ καὶ οἱ συντρόφοι σου ὑπὲρ τῆς πατρίδος σας σκοτωθήκετε καὶ τῆς θρησκείας σας—κ' ἐμεῖς 'σ αὐτὸ ἑτοιμαζόμαστε». Ἡ ἀγαθότη τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄβυσσος τῆς θαλάσσης, τοὺς μωροὺς κάνει σοφούς, τοὺς σοφοὺς μωρούς, τοὺς ἀντρείους δειλούς, τοὺς δειλοὺς ἀντρείους, διὰ νὰ δοξάζεται ὁ πλάστης τοῦ παντός. Ἐκεῖ ὁποῦ τελειώσαμεν αὐτὰ κι' ἑτοιμαζόμαστε νὰ πεθάνωμεν ἕντεκα, ὁ Θεὸς στέλνει καὶ τὸν ἀγαθὸν καὶ γενναῖον πατριώτη τὸν Γιάννη Κώστα μ' ἄλλους πέντε· κι' ἀπὸ μέσα ἀπὸ αὐτοὺς — ὁ Θεὸς τοὺς στραβώνει καὶ δὲν τοὺς βλέπουν. Καὶ τοὺς ἀνοίγω καὶ μπαίνουν αὐτὰ τὰ ἕξι λιοντάρια. Σὲ ὀλίγον μὄρχεται κι' ὁ γενναῖος Κυργιάκος Ἀργυροκαστρίτης μ' ἄλλους ὀκτὼ πατριῶτες του ἀπὸ τὸν Περαΐα· ὅτι τὸν εἶχα εἰς τὸν ὅρκον καὶ τοῦ παράγγειλα· καὶ τὸ ἴδιον στράβωσε τοὺς ἀπατεῶνες ὁ Θεός — μπῆκαν κι' αὐτεῖνοι οἱ γενναῖοι ἄντρες ἄβλαβοι, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Πύρρου. Σὲ κάνα δυὸ ὧρες ἔρχονται καὶ οἱ γενναῖοι κι' ἀγαθοὶ πατριῶτες ὁ Γιαννάκη Σούλης [2]) μὲ τὸν ἀδελφόν του Δημητράκη καὶ γαμπρό του Γκίτζα [3]) κι' ὁ Μελέτης Παπαδάμη Κουντουργιώτης μὲ εἰκο-

---

1) **Μακρυγιάννης**

«Νὰ σᾶς ρωτήσω ἔρχομαι, Γενναῖοι Στρατιῶται,
Ἂν θὰ συναποθάνωμεν διὰ τὸν ἐθνισμόν μας,
Καθότ' ἰδοὺ ἐπρόδοσαν τὸν ἐθνικὸν σκοπόν μας
Καὶ μᾶς περιεκύκλωσαν ὡς μέλισσαι κηρίον,
Διὰ νὰ μᾶς συλλάβωσι διὰ τὸ μακελλεῖον.
Καὶ ἂν κανένας ἀπὸ Σᾶς αἰσθάνεται δειλίαν,
Ν' ἀντιπαλαίσῃ δὲν τολμᾷ μὲ τὴν ξενοκρατίαν,
Εἰς τοῦτον ἐπιτρέπεται μὲ πλήρη παρρησίαν κλπ.

Στρατιῶται

Ἡμεῖς ταύτην θεωροῦμεν ὕβριν τὴν ἐρώτησίν Σου,
Φέρομεν ὀλίγους λόγους μόνον εἰς ἀπόκρισίν Σου,
Μετὰ Σοῦ καὶ τοῦ θανάτου τὸ ποτήριον γλυκύ».

(« Ὁ Δημήτριος Καλλέργης» πρᾶξις Β').

2) Γιάννης Σούλης καὶ Δημήτρης Σούλης.

3) Τὸν Δημήτριον Γκίτζαν. Τὸ χειρόγρ. **κιζα**.

σιπέντε ἀνθρώπους, καὶ μὲ μεγάλον κίντυνον τῆς ζωῆς τους αὐτεῖνοι ὅλοι σώθηκαν μέσα, ὅτι τοὺς εἶδαν τὰ στρατέματα αὐτούς· τότε ἄρχισε τὸ ντουφέκι ἀπὸ τοὺς ἀναντίους, κι' αὐτεῖνοι οἱ γενναῖοι κι' ἀγαθοὶ πατριῶτες ὅλοι, οἱ εἰκοσιπέντε, ἀπὸ μέσα ἀπ' οὔλους τοὺς ἀναντίους ρίχτηκαν ὡς λιοντάργια· τοὺς ρίχτηκαν ἀπάνου τους οἱ ἀναντίοι ὅλοι [1]). Ρίξαν καὶ σκότωσαν μόνον ἕναν νωματάρχη. Αὐτὸς μόνον ἐσκοτώθη εἰς τὸ Σύνταμα· ὅτι ὅσα νεργάγει ἡ Θεία Πρόνοια ἔτζι γένονται. Τότε μπῆκαν ὅλοι μέσα κι' ἀνάψαμεν τὸ ντουφέκι καὶ οἱ μέσα καὶ οἱ ἔξω. Ὅμως ἐμεῖς δὲν θέλαμεν νὰ ρίξωμεν εἰς τὸ κρέας, ὅτι ἦτον ἀδελφοί μας κι' ἐκεῖνοι. Τότε ντουφεκισμοὺς ἐμεῖς κι' ἐκεῖνοι, κι' ἀρχίσαμεν ἐμεῖς· «Ζήτω τὸ Σύνταμα κ' ἡ Ἐθνικὴ Συνέλεψη!» Ἄρχισαν ἀπὸ τὸ κάστρο ἐκεῖνοι ὁποὖχα ὁδηγήσῃ καὶ οἱ φωτιὲς ἀπὸ τὰ βουνά. Τὴς καμπάνες πῆγε ὁ προδότης δήμαρχος Ἀνάργυρος Πετράκης κι' ὁ ἀστυνόμος Μιμίκος Μισαραλιώτης καὶ οἱ ὀπαδοί τους καὶ δὲν ἄφησαν νὰ βαρέσουν. Μάλιστα ἦρθαν εἰς τὸ σπίτι μου, εἰς τὸν καφρενέ μου [2]), καὶ γύρευαν μὲ προδοσιά, ὡς φίλοι, νὰ μὲ βγάλουν ἔξω νὰ μιλήσωμεν, νὰ μὲ πιάσουν μ' ἀπιστιὰ νὰ μὲ δώσουν εἰς τοὺς φίλους τους. Αὐτὸ τὸ σκέδιον τ' ἀπέτυχαν. Τότε κινήθη καὶ τὸ ταχτικὸν καὶ ἱππικὸν μὲ τὸν Καλλέργη καὶ Σκαρβέλη, ἀκούγοντας τοὺς ντουφεκισμούς μας, καὶ πῆγαν εἰς τὸ Παλάτι. Εὐτὺς κι' ἐγὼ ἄφησα τὴν ἀναγκαία φρουρὰ καὶ πῆγα κι' ἐγώ. Βγαίνοντας ἔξω μ' ἀκολούθησαν ὅλοι οἱ πολῖτες. Ἦρθαν κι' ἀπὸ τὰ χωριά, ὁποῦ τοὺς εἶχα παραγγείλῃ. Καὶ μᾶς πῆραν εἰς τὰ χέρια ὅλους ὁ λαός. Χάλευαν νὰ μποῦνε ἀπὸ τὰ παλεθύρια εἰς τὸ Παλάτι. Τότε τοὺς μίλησα νἄχουν τὴν μεγαλύτερη ἀρετὴ καὶ πατριωτισμόν· «Ἐμεῖς θέλομεν νὰ μᾶς δώσῃ ὁ Βασιλέας μας ἐκεῖνο ὁποῦ ἀποχτήσαμεν μὲ τὸ αἷμα μας καὶ θυσίες μας, ὁποῦ τὸ καταπάτησε κι' ὁ Καποδίστριας. Οἱ Δύναμες τὸν ὁδήγησαν νὰ μᾶς δώσῃ σύνταμα, ὅταν τὸν ἀναγνώρισαν βασιλέα μας καὶ ἦρθε ἐδῶ· καὶ ὑποσκέθη· κι' ὡς σήμερον δὲν τὄβαλε 'σ ἐνέργεια. Νὰ τὸ βάλῃ τώρα καὶ εἶναι Βασιλέας μας. Καὶ νὰ μᾶς κυβερνάγῃ συνταματικῶς. Δι' αὐτό, ἀδελφοί, σηκωθήκαμεν καὶ κιντυνέψαμεν, κι' ὄχι νὰ κάμωμεν ἀταξίες· οὔτε εἰς τὸ περιβόλι νὰ μὴν πλησιάσῃ κανένας καὶ πειράξετε οὔτ' ἕνα φύλλο».

Σᾶς λέγω, ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες, ὅτι ὁ εὐλογημένος ὁ λαὸς τῆς πρωτεύουσας δὲν βῆκαν ἔξω ἀπὸ τὸν γενναῖον πατριωτισμό τους κι' ἀπὸ τὴν ἀπερίγραφη ἀρετή τους οὔτε μίαν τρίχα. Πέφταν μαντήλια τῶν ἀνθρώπων, ταμπακέλλες ἀσημένιες κι' ἄλλα 'σ ἐκεῖνον τὸν πληθυσμὸν κ' ἔβαιναν ντελάλη καὶ φώ-

---

1) Τὰ ὀνόματα τῶν μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη κινδυνευσάντων βλ. ἐν τῇ ὑπὸ χρονολογίαν 12 Σεπτεμβρίου 1843 ἐκθέσει αὐτοῦ (Τόμ. Α').

2) Τὸ κάτωθι τῆς πολιορκουμένης νεωτέρας οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη καφφενεῖον.

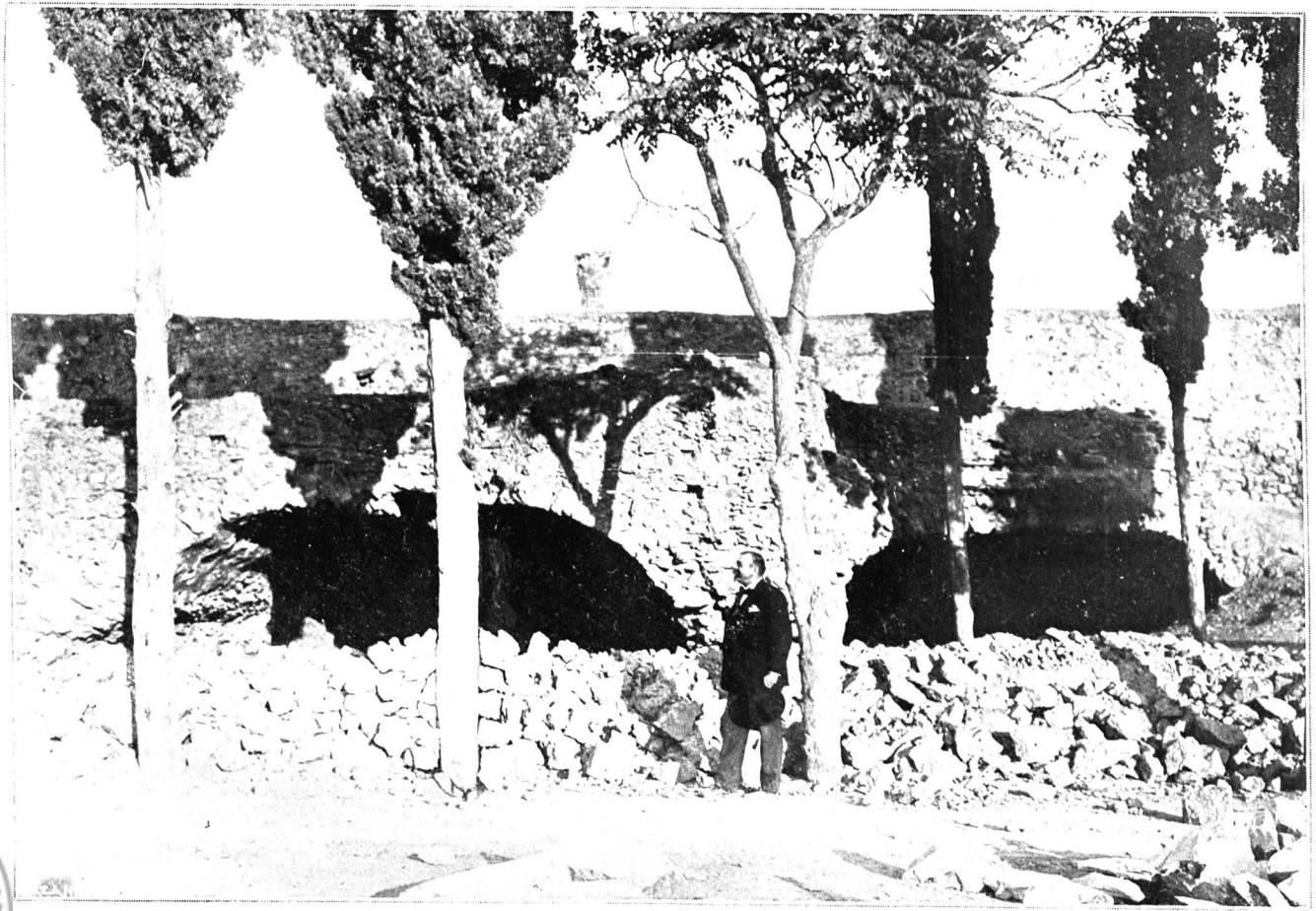

Η "ΣΠΗΛΙΑ,, ΤΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ *(ἀριστερὰ τῷ θεωμένῳ).*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ναζε, καὶ τἄδιναν ἐκεινῶν ὁποῦ τἄχασαν [1]). Τ' ἀργαστήρια ὅλα ἄνοιξαν καὶ κάναν τὴν δουλειά τους, ὁ 'σπράχτορας ὁ δημοτικὸς τοῦ πήγαιναν χρήματα οἱ κάτοικοι ἀπὸ φόρους καὶ σύναζε ἀπὸ τὸ μεσημέρι καὶ πέρα. 'Αφοῦ πήγαμεν εἰς τὸ Παλάτι, τότε κατεβήκαμε εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Συβουλίου τῆς 'Επικρατείας καὶ τοὺς συνάξαμεν ὅλους μὲ τὴν μεγαλύτερη προθυμίαν καὶ πατριωτισμόν [2]). Στείλαμεν κι' ἀνθρώπους βάρδιες εἰς τοὺς ὑπουργοὺς καὶ σὲ ὅλους τοὺς σημαντικοὺς καὶ εἰς τὴν Τράπεζα καὶ σὲ ὅλα τὰ καταστήματα καὶ πρόσεχαν. Συνάζοντας ὅλοι οἱ Σύβουλοι τῆς 'Επικρατείας μιλήσαμεν νὰ γένουν νέοι ὑπουργοί. Τότε ὁ Μεταξᾶς κι' ὅλοι οἱ ἄλλοι, οἱ συντρόφοι μας, μὲ διορίζουν ἐμένα νὰ ἐκλέξω τοὺς νέους ὑπουργούς. Τότε ἀφοῦ συβουλεύτηκα μ' ὅλους, ἔκλεξα τὸν Μεταξᾶ πρωτοϋπουργὸν καὶ τοῦ 'Εξωτερικοῦ, τὸν Λόντο τοῦ Στρατιωτικοῦ, τὸν Κανάρη τοῦ Ναυτικοῦ, τὸν Μελᾶ τῆς Δικαιοσύνης, τὸν Σκινᾶ τοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ, τὸν Μανσόλα τῆς Οἰκονομίας, τὸν Παλαμήδη τοῦ 'Εσωτερικοῦ. 'Ο Μεταξᾶς ἤθελε κι' ὁ Λόντος νὰ βάλω καὶ τὸν Ζωγράφο, ἐγὼ δὲν θέλησα ὅτ' ἦταν εἰς τὴν ὀργὴ τῶν ἀνθρώπων· ὅτ' εἶναι ἄξιος ἄνθρωπος καὶ σύντροφός μας, εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὅμως 'σ τὸν κόσμο εἶπα νὰ μὴ βάλωμεν ὑπόνοιες καὶ οἱ ἀναντίοι τοὺς 'ρεθίσουν. Αὐτὸ στοχάστηκα καὶ δὲν τὸ ἔκαμα. Εἶναι ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ αὐτείνη. Κι' ὁ Μεταξᾶς ἐπικράθη πολὺ ἀναντίον μου [3]).

---

1) Τοιοῦτο αἴσθημα ὑψηλὸν κατεῖχε καὶ τὴν ἐσχάτην τῶν πολιτῶν κλάσιν, ὥστε ἀχθοφόρος τις, εὑρὼν ρινόμακτρον μετάξινον κατὰ γῆς τὸ ἀνεπέτασεν ἐπὶ ράβδου καὶ τὸ περιέφερεν ἀναζητῶν τὸν κύριόν του». (Α. Σούτσου «Ἡ ἡμέρα τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου» σελ. 18).

2) «'Ο Μακρυγιάννης θέτει φρουρὰν εἰς τὴν θύραν τοῦ Καταστήματος· ὁ λαὸς τρέχει νὰ καλέσῃ καὶ τοὺς ἄλλους Συμβούλους» («'Αθηνᾶ» φύλ. 8 Σεπτεμβρ. 1843).

3) Τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς 'Επικρατείας βλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ τὴν πρώτην συνταχθεῖσαν πρᾶξιν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἱστορικὴν συνεδρίασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, γενομένην ὥρᾳ 4ῃ μ. μ. Εὐθὺς μετὰ ταύτην τὸ Συμβούλιον ἐξέλεξε τοὺς νέους ὑπουργοὺς 'Ανδρέαν Μεταξᾶν, 'Ανδρέαν Λόντον, Κωνστ. Κανάρην, Λέοντα Μελᾶν, Μιχαὴλ Σχινᾶν, Δρόσον Μανσόλαν καὶ 'Ρήγαν Παλαμήδην. Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν κατηρτίσθη τὸ νέον ὑπουργεῖον ἰδοὺ τί ὁ 'Αλέξ. Σούτσος ἐν σημειώσει τῆς «Ἡμέρας τῆς τρίτης Σεπτεμβρίου» σελ. 87 γράφει· «Τὸ ἐνεστὸς Ὑπουργεῖον εἰς τὴν πλάσιν του δὲν ἔλαβεν οὐδὲ τὸν χαρακτῆρα τῆς νομιμότητος. Ὅτε τὴν νύκτα τῆς 3 Σεπτεμβρίου ὁ συνταγματάρχης Μακρυγιάννης **ἐπαρουσίασε τὸν ὀνομαστικὸν αὐτοῦ κατάλογον ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ** εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς 'Επικρατείας, ὁ μὲν Κύριος 'Αναστάσιος Λόντος παρετήρησεν ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῶν ὑπουργῶν εἶναι δικαίωμα τοῦ βασιλέως, οἱ δὲ Κύριοι 'Αναγνώστης Μοναρχίδης καὶ Γεώργιος Αἰνιάν, συγκαταβατικώτεροι φανέντες, ἠρώτησαν ἂν τὸ Συμβούλιον ἠδύνατο ν' ἀποβάλῃ τινὰ τῶν προτεθέντων ὀνομάτων. 'Αλλ' ὁ Κύριος 'Ρήγας Παλαμήδης, τὸν ὁποῖον ἱδρῶτες πατριωτισμοῦ περιέχεον κρυπτόμενον ὄπισθεν τῆς ἀρειμανίου χλαίνης τοῦ Μακρυγιάννη, ἐμφανισθεὶς ἐξῆτόρευσεν ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ Ὑπουργείου ὡς Κικέρων ὑπὲρ τοῦ οἴκου του. Τότε ὁ Κύριος Παναγιώτης Σοῦτζος παρέστησεν ὅτι τὸ κατεπεῖγον τῶν περιστάσεων δὲν ἐπέτρεπεν οὐδεμίαν συζήτησιν καὶ τὸ Συμβούλιον ἐχρεώστει νὰ συστήσῃ ἀμέσως εἰς τὸν βασιλέα τοὺς προβαλλομένους ὑπουργούς. 'Ο κατάλογος ἐστηρίχθη καὶ ὁ 'Ρήγας

Ἀφοῦ ἔγιναν οἱ νέοι ὑπουργοὶ καὶ τοὺς ἀναγνώρισαν κι' ὅλοι οἱ Σύβουλοι τῆς Ἐπικρατείας, τότε οἱ νέοι ὑπουργοὶ ἔφκειασαν ἕνα ἔνγραφο διὰ τὸν Καλλέργη κ' ἐμένα νὰ τὸ ὑπογράψῃ ὁ Βασιλέας δι' ἀσφάλεια μας, ἕνα εὐκαριστήριον ὅτι βαστάξαμεν τὴν ἡσυχίαν [1]). Τότε πῆγαν εἰς τὸν Βασιλέα νὰ ὑπογράψῃ τὸ Σύνταμα κι' αὐτό. Ἦταν καὶ οἱ Πρέσβες τῶν Δυνάμεων εἰς τὸ Παλάτι· καὶ τὰ ὑπόγραψε ὅλα· καὶ τοῦ ἔγινε ἕνα μεγάλο «ζήτω» ἀπ' οὗλους τοὺς πολῖτες τῆς πρωτεύουσας. Τότε μαζώχτη πολὺς λαὸς ἀπ' ὅλα τὰ χωριὰ κι' ἀπὸ τὰ νησιά. Διὰ νὰ μὴν γένῃ καμμιὰ ἀταξία τοὺς σύναξα ὅλους ἔξω εἰς τὸν κάμπο καὶ τοὺς βάνω ἕνα λόγο, πῶς σηκώσαμεν τὴν ἀπανάστασιν, πῶς ἤμαστε εἰς τὸν ἀγῶνα ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ καὶ νηστικοὶ τὶς περισσότερες φορές· πόσοι σκοτώθηκαν, πόσοι σκλαβώθηκαν, πόσοι τούρκεψαν· κ' ἔγινε γῆς Μαδιὰμ ἡ πατρίδα μας· καὶ τίποτας δὲν κέρδησαν οἱ τίμιοι ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν ἀνοησία μας καὶ κακία μας, ἐμᾶς κ' ἐκεινῶν ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦσαν ἀρχὴ καὶ τέλος· ὅλο ἐφύλιους πολέμους κι' ἄλλες ἀκαταστασίες κάναμεν. Καὶ χάθηκαν εἰς αὐτὰ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς πολέμους τῶν Τούρκων· «Ἰδού, ἀδελφοί, ὁ Θεὸς πάλε ἔκαμεν τὸ ἔλεός του καὶ μᾶς ἔφερε μόνος του τὸ ἀγαθό του δῶρο καὶ μᾶς προστάτεψε κ' ἐμᾶς καὶ τὸν Βασιλέα μας, οὔτε αὐτὸς ν' ἀγαναχτήσῃ ἀναντίον μας, οὔτε ἐμεῖς εἰς τὸν Βασιλέα μας. Καὶ φώτισε καὶ τὰ δυὸ μέρη εἰς τὸ ἑξῆς θὰ ζήσωμεν μὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ ὡς πατέρας μὲ τὰ παιδιά. Διώχνομεν αὔριον καὶ τοὺς Μπαυαρέζους. Καὶ νά εἴμαστε γενναῖοι εἰς αὐτούς, νὰ μὴν θυμηθῇ κανένας πάθος ἀπὸ

ὑπούργευσεν. Ἀλλὰ τί ἀνακαλύφθη μετ' ὀλίγον; Ῥαδιοῦργοί τινες ἀντικαταστήσαντες λαθραίως εἴς τινα τῶν γνησίων ὀνομάτων ἄλλα, παρὰ τὰ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ζητηθέντα, εἶχον ἐξαπατήσῃ τὸν Κύριον Μακρυγιάννην». Βλ. τὴν σημείωσιν ταύτην κατά τι διάφορον ἐν φύλ. τῆς 15 Νοεμβρ. τῆς ἐφημερίδος «Ἡ τρίτη Σεπτεμβρίου». Περὶ ἐξαπατήσεως τοῦ Μακρυγιάννη (ὡς μὴ γνωρίζοντος ἀνάγνωσιν) κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ καταλόγου τῶν νέων ὑπουργῶν οὐδὲν ἄλλοθεν γνωστόν. Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τοῦ ὑπουργείου δὲν ὑπῆρχε βεβαίως καιρὸς νὰ ζητηθῇ ἡ γνώμη τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐξελέγη τοῦτο μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν συνωμοτῶν. Πιθανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Σούτσου λεγόμενα ἔχουσιν ἀφορμὴν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ῥήγα Παλαμήδου καὶ τὴν παράλειψιν τοῦ Κωνστ. Ζωγράφου.

Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς τὸν Μακρυγιάννην ἀνετέθη ὁ καταρτισμὸς τοῦ νέου ὑπουργείου φαίνεται καθαρώτατα ὅτι τοῦτον ἀνεγνώριζον ἀρχηγὸν τῆς συνωμοσίας πάντες οἱ ἑταῖροι, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, ὀρθῶς δὲ ὀνομάζει αὐτὸν «ἀδιαφιλονείκητον πρωταγωνιστὴν» καὶ ὁ Ὀδ. Ἰάλεμος ἐν τῷ ἐπικηδείῳ εἰς τὸν Μακρυγιάννην λόγῳ αὐτοῦ σελ. 87 (βλ. τὸ παράρτημα τῶν ἐπικηδείων λόγων ἐν τέλει τοῦ παρόντος τόμου). Τὴν τιμὴν ταύτην εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κινήματος τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ἐξαφθέντων τῶν παθῶν, ἠθέλησαν νὰ ἀμφισβητήσωσί τινες πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἀπεδείχθη καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ἀποκαλύψεων ἃς ἐποιήσατο ὁ Μακρυγιάννης ὑπερασπίζων ἑαυτόν. Βλ. κατωτέρω τὰ κατὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ὅρκου τῆς συνωμοσίας καὶ τὰς ἐπακολουθησάσας συζητήσεις.

1) Τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐγγράφου τούτου, ὅπερ εἶναι τὸ δεύτερον ὑπογραφὲν μετὰ τὸ Σύνταγμα, εὑρίσκεται παρὰ τῷ ἐκδότῃ. Βλ. αὐτὸ ἐν τῷ Δ' τόμῳ.

'μᾶς νὰ πειράξῃ κανέναν, ἢ τὸν διατιμήσῃ ὅσο νὰ πᾶνε εἰς τὴν εὐκὴ τοῦ Θεοῦ. Τώρα ἐσεῖς ὅλοι οἱ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι νὰ πάγῃ ὁ καθένας εἰς τὸ σπίτι του ν' ἀφήσῃ τ' ἄρματά του, καθὼς τ' ἄφησα κ' ἐγὼ καὶ βαστῶ εἰς τὸ χέρι μου τὸ μπαστοῦνι μου, ὁποῦ βλέπετε· καὶ πῆρα τὸ σκαλιστῆρι μου κ' ἐργάζομαι εἰς τὸν κῆπο μου καὶ εἰς τ' ἀμπέλι μου κ' ἐλιές μου, ὅτι ζυγώνει κι' ὁ τρύγος. Αὐτά εἶχα νὰ σᾶς εἰπῶ, ἀδελφοί». Σὲ δυὸ ὧρες δὲν ἔμεινε κανένας ἀπὸ αὐτούς [1]).

Φέραμεν καὶ πλοῖα καὶ μπαρκαρίσαμεν ὅλους τοὺς Μπαυαρέζους. Τοὺς πῆγα εἰς τὸν Περαῖα, ὁποῦ εἶχαν Ἕλληνες ἀδικήσῃ, κατατρέξῃ, χτυπήσῃ— τοὺς μεταχειρίζονταν χερότερα ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Δὲν στάθη τρόπος νὰ θυμηθῇ κανένας Ἕλληνας παραμικρὰ ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ κατατρέξουν κανέναν. Τοὺς μπαρκαρίσαμε ὅλους καὶ πᾶνε εἰς τὴν δουλειά τους.

Εἰς τὴς τρεῖς ἡμέρες παρουσιάστηκα εἰς τὸν Βασιλέα. Εἶπα καὶ τοῦ Γαρδικιώτη νὰ εἶναι παρών· ὅτι παρουσιάστη πρωτύτερα ὁ Καλλέργης καὶ γονάτισε ὀμπρός του καὶ τοῦ ἔλεγε νὰ τὸν συχωρέσῃ δι' αὐτὸ ὁποῦ ἔκαμεν. Πῆρα τὸν Γαρδικιώτη καὶ παρουσιάστηκα. Τοῦ λέγω· «Βασιλέα, παρουσιάζομαι ὀμπρός σου καὶ μ' ἕναν τρόπον μὲ τύπτει ἡ συνείθησή μου καὶ μ' ἄλλον μ' ἀφίνει ἥσυχον». Μοῦ λέγει ἡ Μεγαλειότης του· «Πῶς μὲ τὸν ἕναν τρόπον σὲ τύπτει ἡ συνείθησή σου καὶ μὲ τὸν ἄλλο σ' ἀφίνει ἥσυχο; — Θὰ σοῦ κάμω τὴν ἐξήγησιν. Αὐτὸς ὁ τόπος, ἡ πατρίδα μας, ὁποῦ βασιλεύεις, ἦταν πρῶτα ρουμάνι· ὅτ' εἶχε γένῃ βάλτος τόσα χρόνια· κ' ἔκαμεν πολλὰ ἄγρια δέντρα καὶ παλιοχόρταρα· κ' ἕνα μέρος ἀπὸ 'μᾶς τοὺς ντόπιους κι' ἀπὸ τὰ ἔξω μέρη πολλοὶ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι πῆραν τὰ τζαπιά, τὰ τζεκούρια, τὰ φκυάρια κ' ἔκοψαν ὅλες αὐτὲς τὴς ἀκαθαρσίες καὶ δούλεψαν αὐτὸν τὸν τόπο καὶ δίνει τώρα 'σοδήματα, καρποὺς καὶ φροῦτα ἀξιόλογα. Ἐκεῖνοι ὁποῦ ἀγωνίστηκαν, ἀπὸ μέσα κι' ἀπ' ὄξω, λίγοι ἦταν καὶ χάθηκαν οἱ περισσότεροι· κι' ὅσοι μεῖναν πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς γκεζεροῦν ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ μέσα τὰ σοκάκια αὐτεινῆς τῆς πατρίδας τους· καὶ οἱ χῆρες κι' ἀρφανὰ τῶν ἀγωνιστῶν διακονεύουν· καὶ οἱ νειὲς τοὺς πατοῦνε οἱ διαφταρμένοι τὴν τιμή τους στανικῶς νὰ φᾶνε κομμάτι ψωμί. Λίγοι ἀγωνιστήκαμεν—εἰς τὸν καρπὸν πολλοὶ πλάκωσαν· καὶ παίρνουν τὸ ξύλο καὶ βαροῦνε τοὺς ἀγωνιστάς».

«Ποτὲς δικαιοσύνη δὲν εἴδαμεν—κι' ὅλο συχνοὺς ἐφύλιους πολέμους καὶ σκοτωμούς. Χάθηκαν δι' αὐτὰ τὰ καλύτερα παληκάρια κι' ἔπαθε καὶ παθαίνει ἡ πατρίδα ὅσα δὲν ἔπαθε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Δὲν μπορέσαμεν νὰ ἰδοῦμεν κυβέρνησιν ἀπὸ τοὺς δικούς μας, ἠφέραμεν τὸν Καποδίστρια — κι' αὐτὸς ἀναμέρησε ἀπὸ τὴν δικαιοσύνη· δυὸ χρόνια μᾶς κυβέρνησε ἀγγελικῶς, ὕστερα,

1) Βλ. ἐν τῷ Δ' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 15 Σεπτεμβρίου τὴν περιγραφὴν τῆς συναθροίσεως ταύτης μετὰ περιλήψεως τοῦ λόγου τοῦ Μακρυγιάννη.

τ' ἀδέλφια του φταῖγαν, αὐτὸς δὲν ξέρω. Ἐσκοτώθη αὐτός, διατιμήθη ἡ πατρίδα καὶ διατιμιέται ὡς τὴν σήμερον, ὅτι σκοτώθη ὁ ἀρχηγός της. Καλά, αὐτὸς ἐσκοτώθη—ἁπλὸς Ἕλληνας, δὲν τὸν ζήτησε κανένας. Ἂν σκοτωθῇς ἡ Μεγαλειότη σου, εἶσαι βασιλέας, θὰ σὲ ζητήσουνε οἱ ἄλλοι οἱ βασιλεῖς· τότε διατὶ νὰ χάσουμεν ἐσένα τὸν Βασιλέα καὶ τὴν πατρίδα μας; Τέσσερες φορὲς σὲ γλύτωσα ἐγὼ ἀπὸ τὸν σκοτωμό· μποροῦσε κι' ἄλλος πολίτης νὰ σὲ γλυτώσῃ ἄλλες τόσες. Τέλος μποροῦσαν κακοὶ ἄνθρωποι νὰ περισκύσουνε καὶ νὰ γένῃ τὸ μεγάλο κακὸ αὐτὸ καὶ νὰ χαθῇς καὶ νὰ χαθοῦμεν. Δὲν σοῦ εἰπα ἐγὼ τὶ ἀδικίες κάνουν τῶν ἀγωνιστῶν; Καὶ γιόμωσαν οἱ χάψες ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστὰς ἀδίκως, ἀπὸ τὴς φατρίες τῶν δικῶνε μας καὶ τῆς Ἀντιβασιλείας; Καὶ πέθαιναν οἱ ἀγωνισταὶ ἐδῶ μέσα τὰ παλιοκλήσια ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία κι' ἀπὸ τὸν βαρὺ χειμῶνα; Δὲν ἄφησα τὸν μιστόν μου, μ' ὅλον ὁποῦμαι κι' ἐγὼ δυστυχής, νὰ μεραστῇ εἰς αὐτούς; Ὅτι καθεμερινῶς μὲ καταβασάνιζαν οἱ ἄνθρωποι γυρεύοντάς μου ἐλεημοσύνη. Καὶ τὸ ἔβαλα καὶ εἰς τὸν τύπον νὰ τὸ ἀκολουθήσουν κι' ἄλλοι ὁποὖχουν κατάστασιν, ν' ἀφήσουν κ' ἐκεῖνοι τὸν μιστόν τους ὅσο νὰ λάβῃ μέτρα ἡ Ἀντιβασιλεία, νὰ δικιώσῃ τοὺς ἀγωνιστάς. Κι' αὐτὸ τὸ ἀθῶον κίνημα ὁποῦ ἔκαμα τὸ ἔκαμαν ἔγκλημα ὁ Κωλέτης καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία καὶ θὰ μὲ πήγαιναν εἰς τὸ Παλαμῆδι, καὶ ἡ Μεγαλειότη σου μὲ γλύτωσες. Δὲν σοῦ εἰπα ὁ Ἀρμασπέρης τὶ ἔκαμεν ἐδῶ μὲ τοὺς ὀπαδούς του, ὁποῦ γύμνωσαν τὸ κράτος σου, καὶ σοὖστειλα κι' ἀναφορὰ ὅταν ἤσουνε εἰς τὴν Μπαυαρία, καὶ τὄμαθε ὁ Ἀρμασπέρης καὶ μὲ κιντύνεψε καὶ ἤμουν ρέστο ὅσο ὁποῦ κόπιασες; Αὐτὲς κι' ἄλλες πλῆθος ἀδικίγες ἐγένονταν καὶ γένονται. Καὶ ἡ ἀγανάχτηση ἦταν εἰς τὴν Μεγαλειότη σου. Τότε καμπόσοι ἄνθρωποι μιλήσαμεν κ' ἔγινε αὐτό, νὰ δώσῃς ἐκεῖνο ὁποὖχες ὑποσκεθῇ ὅταν κόπιασες. Δόξαζε τὸν Θεὸν ὁποῦ ἔγινε μὲ τὴν εὐλογία του, καὶ δὲν σοῦ πειράχτη ἕνα φύλλο ἀπὸ τὸ περιβόλι σου. Φύλαξες τὰ βασιλικά σου δικαιώματα καὶ τὸ ἔθνος ἀπόχτησε τὰ δικά του. Βάστα τὸν βασιλικόν σου λόγο καὶ τὴν ὑπογραφή σου, κι' ὅλοι οἱ τίμιοι ἄνθρωποι πεθαίνομεν διὰ τὸ νύχι σου εἰς τὴν πόρτα τοῦ παλατιοῦ σου!—Μοῦ εἶπε, ἐγὼ θέλω βαστάξῃ ὅλα ὅσα ὑποσκέθηκα κ' ὑπόγραψα». Τὸν ἐχαιρέτησα κ' ἔφυγα.

Ἡ νέα κυβέρνηση διάταξε νὰ γένουν εἰς τὸ Κράτος οἱ ἐκλογὲς τῶν πληρεξουσίων κατὰ τὸν πληθυσμὸν κάθε ἐπαρχίας[1]). Διόρισαν κ' ἐμένα πανψηφεὶ

1) «Τὸ ἔκτακτον καὶ κατεπεῖγον τῶν περιστάσεων δὲν ἐπιτρέπουν τὴν σύνταξιν νέου περὶ ἐκλογῶν πληρεξουσίων ἀντιπροσώπων νόμου. Ὅθεν ἡ Υ. Μ. θέλει ἐπιτρέψει εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὸ νὰ προσκαλέσῃ αὐτὰς (sic) συμφώνως μὲ τὰς βάσεις καὶ διατάξεις τοῦ τελευταίου περὶ ἐκλογῶν νόμου τοῦ ἐκδοθέντος πρὸ τῶν 1833, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ ἐκλεκτικαὶ συνελεύσεις θέλουν προεδρεύεσθαι ἀπὸ τὸν κατὰ τὴν πλειονοψηφίαν αὐτῶν διορισθησόμενον»

ἀπὸ τὴν πατρίδα μου Λιδορίκι κι' ἀπὸ 'δῶ ἀπὸ τὴν 'Αθήνα. Εἶχαν εὐκαρίστησιν καὶ οἱ 'Αρτηνοὶ ὁποῦναι εἰς τὴ Πάτρα κι' ἀλλοῦ νὰ μὲ κάμουν. Μαθαίνοντας ὅτι ἔγινα ἀπὸ αὐτὰ τὰ μέρη διόρισαν τὸ Μόστρα καὶ τοῦ εἶπαν ν' ἀγροικέται καὶ μ' ἐμένα, νὰ πηγαίνωμεν σύνφωνοι [1]). Ἡ γνώμη τοῦ Μεταξᾶ ἦταν νὰ βάλωμεν καὶ τὸν Λεβίδη καὶ Φιλήμονα, τοὺς τυπογράφους του [2]). Ἐγὼ τοῦ εἶπα ἀθῶα νὰ μὴν πειράξωμεν τοὺς 'Αθηναίους καὶ τοὺς ἀγαναχτήσωμεν—νὰ τοὺς ἔχωμεν βοηθοὺς σὲ κάνα περιστατικόν, ὅτι πίσου εἶναι τὰ δεινά μας. Ἔμεινε ἡ καρδιά του εἰς αὐτό. Μπῆκε ὁ Καλλεφουρνᾶς, ὁ Βλάχος, ὁ Βρυζάκης κ' ἐγώ [3]). Οἱ πολῖτες τῆς πρωτεύουσας ὅλοι πρόσφεραν χρήματα νὰ φκειάσουν δυὸ σπαθιὰ τοῦ Καλλέργη κ' ἐμένα. Ἐγὼ εἶπα ἂς φκειάσουν δυὸ σπαθιὰ καὶ νὰ γράψουν ὅλα τἀνόματα τῶν ἀξιωματικῶν ὁποῦ λάβαν μέρος εἰς τὴν μεταβολὴ καὶ νὰ τ' ἀφιερώσουν σὲ μίαν ἐκκλησία [4]). Συνά-

(ἐκ τῆς πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα ἀναφορᾶς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, τῆς ἐκδοθείσης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου). Κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς παραγράφου ταύτης συνετάχθη καὶ ὑπεγράφη ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν ὅπλων στρατοῦ τε καὶ λαοῦ τὸ διάταγμα τῆς συγκλήσεως τῆς Συνελεύσεως ἐντὸς τριάκοντα τὸ πολὺ ἡμερῶν ἀπὸ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Ἐγένοντο λοιπὸν αἱ ἐκλογαὶ κατὰ τὸ ΚΓ' ψήφισμα τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Καποδίστρια τὸ φέρον χρονολογίαν 4 Μαρτίου 1829 καὶ τὰς μετ' αὐτὸ ἐκδοθείσας ὁδηγίας αὐθημερόν. (Βλ. Α. Μάμουκα· «Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος» τόμ. Γ' σελ. 90). Αἱ ἐν Ἀθήναις ἐκλογαὶ ἐγένοντο τὴν 19—20 Σεπτεμβρίου. (Βλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 14 Σεπτεμβρίου τὴν περὶ τούτων προκήρυξιν τοῦ δημάρχου Ἀθηνῶν Α. Πετράκη.

1) Βλ. ἐν τῷ Δ' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 6 Ἰανουαρίου 1844 γράμμα πρὸς τὸν Μακρυγιάννην τῶν ἐν Πάτραις Ἀρτηνῶν διαμαρτυρομένων κατὰ τοῦ πληρεξουσίου αὐτῶν Ἀναγνώστου Μόστρα ὡς πολιτευθέντος κακῶς ἐν τῇ Συνελεύσει κλπ. Τὸ γράμμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Αἰῶνι» φύλ. 16 Ἰανουαρίου. Ὁ δεύτερος πληρεξούσιος τῶν Ἀρτηνῶν ἦτο ὁ Ι. Κομπότης.

2) Συντάκτας τῆς «Ἐλπίδος» καὶ τοῦ «Αἰῶνος».

3) Δημ. Καλλιφρονᾶς, Σταῦρος Βλάχος, Κωνστ. Βρυζάκης καὶ Ἰω. Μακρυγιάννης. Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πληρεξουσίων Ἀθηναίων ἴδε ὅ,τι λέγει ἡ ἔκθεσις τῆς ἐπὶ τῶν πληρεξουσίων ἐγγράφων ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς ἐν «Αἰῶνι» φύλ. 1ης Δεκεμβρ. 1843. Ὁ Μακρυγιάννης κατὰ τὰς ἐκλογὰς κατηγορήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἐπὶ παρανόμῳ ἐπεμβάσει εἰς αὐτάς. Βλ. ἐν Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 25 Σεπτεμβρίου τὴν διάψευσιν τοῦ Μακρυγιάννη, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ «Ἀνεξαρτήτῳ» (3 Ὀκτωβρ.).

4) Τὴν 22αν Σεπτεμβρίου προσηνέχθη μόνον εἰς τὸν Καλλέργην ὑπὸ ἐπιτροπῆς πολιτῶν τιμητικὴ σπάθη. Οὕτω πρὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ εὐτυχοῦς ἥρωος τῆς ἡμέρας τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, καταστάντος πανισχύρου ἔκτοτε διὰ τῆς ἐπικρατησάσης πλήρους στρατοκρατίας μέχρι τοῦ πέρατος τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, παρηγκωνίσθη ὁ ἀπλοϊκὸς ἀρχισυνωμότης τοῦ κινήματος. Εἰς τὸ νὰ μὴ ἀποδοθῇ καὶ αὐτῷ ἀνάλογος τιμὴ συνετέλεσε βεβαίως, πλὴν τοῦ γενικοῦ πνεύματος τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, τείνοντος εἰς τὸ νὰ περιβάλλῃ διὰ παντὸς ἐπαίνου, κολακείας καὶ λατρείας τὸν Καλλέργην, καὶ ἡ προσωπική, πρόσφατος εἴτε παλαιά, ἔχθρα πολλῶν τῶν συνεταίρων κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη. Εἶναι δὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι οὗτος δυσηρεστήθη σφόδρα ἐκ τῆς παραλείψεως. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς δυσαρεσκείας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ παρὰ τοῦ Καλλέργη ἀφιέρωσις τοῦ τιμητικοῦ δώρου εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, εἰ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὴν φρουρὰν προκηρύξει αὐτοῦ γενικῶς ἐξηγεῖτο οὗτος τὴν ἀφιέρωσιν ταύτην λέγων· «Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ γενῇ κάμμια πρὸς ἐμὲ διάκρισις, τὴν ὁποίαν θεωρῶ ὡς ἀδικίαν πρὸς ἕκαστον ἐξ ὑμῶν». Ὁμοίως σπάθην πρὸς τὸν Ν. Κριεζώτην προσήνεγκον καὶ οἱ κάτοικοι Χαλ-

χτη καὶ τὸ Δημοτικὸν Συνβούλιον κ' ἔκαμε μίαν πράξη—ἤμουν ἐγὼ πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου—μὲ διόρισαν ἀρχηγόν τους, τῶν 'Αθηναίων, καὶ ὑποαρχηγοὺς τὸν Γιάννη Κώστα καὶ Καλλεφουρνᾶ [1]). Ἔγινε καὶ πράξη—εἰς τὸ σπίτι μου, ὁποῦ ἄρχισε ἀπὸ ἐκεῖ τὸ κίνημα τοῦ Συντάματος, 'σ ἐκείνη τὴν πιάτζα ὁποῦναι μπροστὰ εἰς τὸ σπίτι μου καὶ Νοσοκομεῖον, νὰ γένῃ ἕνα τρόπαιον καὶ νὰ γραφτοῦν ὅλα τἀνόματα· καὶ νὰ λέγεται κι' ὁ δρόμος αὐτὸς «ὁδὸς Μακρυγιάννη». Ἐγὼ τοὺς εἶπα ἂς ξοδιαστοῦν τὰ χρήματα 'σ ἐκεῖνο τὸ τρόπαιον, ἢ ἂς γένῃ ἕνα 'σ τὴν πιάτζα τοῦ Παλατιοῦ. Αὐτεῖνοι δὲν θέλησαν σὲ κάνα μέρος [2]). Ἔφκειασαν ἕνα σπαθὶ τοῦ Καλλέργη, καὶ τ' ἄλλα τὰ χρήματα τἄφαγε ὁ Λεβίδης. Βοηθοῦσαν τὸν Καλλέργη ὅτ' ἦταν τὸ σύστημά τους. Ἄρχισαν νὰ φατριάζωνται—τὰ παλιὰ συνειθισμένα. Τότε, σὰν δὲν θέλησα νὰ γένῃ ὁ Ζωγράφος ὑπουργός, διὰ τὰ αἴτια ὁποῦ σημείωσα, κι' ὁ Λεβίδης κι' ὁ Φιλήμονας πληρεξούσιοι τῶν 'Αθηνῶν, ἄρχισαν νὰ μὲ βαροῦν μὲ τοὺς τύπους τους. Πάγω μίαν ἡμέρα εἰς τὸν Μεταξᾶ, ἦταν κι' ὁ Καλλέργης, τοὺς λέγω· «Τί μὲ βαροῦνε ἀδίκως αὐτεῖνοι οἱ τύποι τῆς συντροφιᾶς μας;» Ὁ κύριος Μεταξᾶς μοῦ ἀποκρίνεται θυμωμένος καὶ μοῦ λέγει· «Ὅποιος δὲν τοῦ ἀρέσῃ ἂς κάμῃ ὅπως θέλῃ.—Τοῦ λέγω, αὐτὸν τὸν λόγο θὰ σοῦ τὸν ἔλεγα ἐγὼ ὁ στρατιωτικὸς καὶ νὰ τὸν χωνέψῃς ἐσὺ ὁ πολιτικός. Ἂς γένω ἐγὼ ἐσὺ κ' ἐσὺ ἐγώ. Τί στοχάζεσαι, κύριε Πρωτοϋπουργέ, ὅτι τελείωσαν τὰ δεινά μας καὶ 'νεργᾶτε διχόνοιες; Πρέπει νἄχετε περισσότερη ἀρετὴ καὶ γνώση. Θὰ μᾶς κιντυνέψῃ ἐκεῖνος ὁποῦ πήγαμεν καὶ τὸν κλείσαμε μέσα εἰς τὸ παλάτι του κ' ὑπόγραψε στανικῶς τὸ Σύνταμα. Θὰ μᾶς κιντυνέψουν δικοί μας ἀντίζηλοι, θὰ μᾶς κιντυνέψουν οἱ ξένοι—ὅτι τὸ Σύνταμα τὸ δικό μας εἶναι ξεβράκωτο—κι' ἂς σᾶς ποτίζουν σαμπάνιες τώρα καὶ συχνὰ τραπέζα ὁποῦ τρῶτε. Ἐγώ, καὶ μὲ προσκάλεσαν τόσες φορές, δὲν ζύγωσα εἰς κανέναν, οὔτε θὰ ζυγώσω ποτές. Τὸ δίχτυ ὁποὖρριξα ἐγὼ κι' ἀγωνιζόμουν τόσα χρόνια—τὸ ψάρι ὁποὖθελα τὄπιασα· δὲν ματαζυγώνω σὲ κανέναν ἀπὸ αὐτούς. Καὶ ξέρω πόση ἀρετὴ θυσιάζει καθένας διὰ τὴν πατρίδα μου καὶ πόση θὰ θυσιάσῃ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς. Αὐτά εἶναι ὅλα, κόντη μου, κι' ἄλλη βολὰ δὲν ματαζυγώνω εἰς τ' ἀρχοντικό σου». Τότε μετανόησε καὶ πῆρε τὴν συχώρεση· κ' ἔμεινα εἰς τὴν φιλία μας μὲ τὴν ἴδια 'λικρίνεια ὁποῦ εἶχα. Ὅμως τὸ πρόβατο εἶναι πρόβατο καὶ σὲ μαντρὶ ζῇ, καὶ τὸ γουροῦνι πάντοτες γουροῦνι καὶ εἰς τὰ ξένα σοκάκια γκεζεράγει.

κίδος εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἡμέρας τοῦ Συντάγματος. Τὴν σπάθην ταύτην καὶ ὁ Κριεζώτης ὁμοίως ἀφιέρωσεν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῆς πόλεως.

1) Ἡ πρᾶξις αὕτη, δι' ἧς ὁ Μακρυγιάννης διωρίζετο ἀρχηγὸς τῆς ἐθνικῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως, ἐγένετο αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου (βλ. Α' τόμον). Τὴν 11ην Σεπτεμβρίου ὁ Μακρυγιάννης διωρίσθη Νομοεπιθεωρητὴς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας.

2) Οἱ περὶ τὴν Κυβέρνησιν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἦρθε κι' ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁποῦ ἦταν πρέσβυς εἰς τὴν Κωσταντινόπολη. Πῆγα τὸν εἶδα, ἦρθε καὶ εἰς τὸ σπίτι μου. Εἶναι εὐχαριστημένος πολὺ διὰ τὴν μεταβολὴ ὁποὺγινε. Ἦρθε κι' ὁ Κωλέτης, ὁποῦ ἦταν πρέσβυς εἰς τὴ Γαλλία [1]). Πῆγε εἰς τὸν Βασιλέα· ἀπὸ ἐκεῖ ἦρθε εἰς τὸ σπίτι μου. Τοῦ εἰπα· «Κύριε Κωλέτη, ἐξ ἀρχῆς ἤμασταν στενοὶ φίλοι. Ὕστερα μαλλώσαμεν διὰ τὴν πατρίδα μας. Ὅτι πόσα καλὰ καὶ κακὰ τῆς κάμαμεν τὰ γνωρίζεις καὶ τὰ γνωρίζω· καὶ δι' αὐτὰ γγιχτήκαμεν. Τώρα ὁποῦ κόπιασες νὰ θυσιάσῃς ἀρετὴ καὶ πατριωτισμόν, ὅτι ἡλικιώθης, καζάντησες καὶ δοξάστης ἀπὸ αὐτείνη τὴν πατρίδα. Ἤσουνε σὲ ἕνα φωτισμένο ἔθνος τόσα χρόνια πρέσβυς, εἶδες πῶς διοικοῦν τὴν πατρίδα τους ἐκεῖνοι· νὰ διοικήσῃς κι' ἐσὺ συνφώνως μὲ τὸν Μεταξᾶ, μὲ τὸν Μαυροκορδᾶτο κι' ἄλλους νὰ γένωμεν κ' ἐμεῖς ἔθνος κατὰ τοὺς ἀγῶνες μας. Πάψετε εἰς τὸ ἑξῆς τὶς διχόνοιες ἀναμεταξύ σας καὶ νὰ μονοιάσωμεν ὅλοι. Τοῦτο ὁποὺγινε, τὸ Σύνταμα, δὲν εἶναι ἔργο οὔτε τοῦ Μεταξᾶ, οὔτε ἐμένα, οὔτε τῶν ἀλλουνῶν, εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ· ἐλυπήθη αὐτὸ τὸ δυστυχισμένο ἔθνος, ὁποὺχυσε τόσα αἵματα ἀπὸ τοὺς συχνοὺς ἐφύλιους πολέμους καὶ συντάματα. Δὲν εἶναι τοῦτο τὸ Σύνταμα σὰν τὰ δικά μας, ὁποῦ χάνονταν τόσοι ἄνθρωποι καὶ γυμνώνονταν οἱ κάτοικοι ἀπὸ πλούτη καὶ τιμή. Ἐκεῖνα ἦταν δικά μας συντάματα· τοῦτο εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν μάτωσε μύτη, οὔτε πειράχτη κανένας ἄνθρωπος σὲ ὅλο τὸ Κράτος. Συνακουστῆτε ὅλοι νὰ κάμωμεν φρόνιμη Συνέλεψη, νὰ σωθοῦν τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ Βασιλέα μας. Κάμε πράματα καλὰ νὰ σὲ συχωρᾶνε οἱ πατριῶτες σου· ἂν κάμῃς κακά, θὰ χ.... εἰς τὸ μνῆμα σου—καὶ εἰς τὸ δικό μου, ἂν κάμω κακά». Ὑποσκέθη ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς θά εἶναι καθαρὸς πατριώτης κ' ἐπιθυμάγει τὴν ἕνωση καὶ μὲ τὸ Μεταξᾶ καὶ μὲ τοὺς ἄλλους.

Οἱ νέοι κυβερνῆται μας ἄρχισαν νὰ διαιροῦνται κι' ἀπὸ τὰ δικά τους αἰστήματα κι' ἀπὸ τῶν ξένων τὴν ἀρετὴ καὶ νιτερέσια τους. Τὰ τραπέζια ὁποῦ κάνουν οἱ πρέσβες τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας καὶ οἱ ἄλλοι καὶ τὰ καθεμερινὰ προσκαλέσματα 'σ τοὺς πληρεξούσιους—ἕνας τοὺς ἀφίνει, ὁ ἄλλος τοὺς προσμένει—αὐτὰ τὰ τραπέζια πολὺ γλύκαναν τοὺς συντρόφους μας καὶ καταξοχὴ τὸν Λόντο καὶ Καλλέργη. Κι' ὁ Παλαμήδης πολὺ ἀχαραχτήριστος κι' αὐτός· στάθη τὸ σκάνταλο σὲ ὅλους. Καὶ εἰς τὸ Κράτος δὲν γράφει νὰ γένωνται οἱ ἐκλογὲς κατὰ τὸν πληθυσμὸν τοῦ κάθε μέρους. Ἀφοῦ ἦρθε ὁ φίλος του ὁ Κωλέτης καὶ ἡ θέλησή τοῦ Πισκατώρη—ἄλλαξαν τὰ μυαλά του καὶ γράφει εἰς τὸ Κράτος «κάμετε καὶ μιὰ καὶ δυὸ καὶ τρεῖς ἐκλογές» [2]). Κι' αὐτά εἶναι μπερμπάντικα πράματα. Θέλει αὐτὸ τὸ Σύνταμα νὰ τὸ καταπατήσῃ μὲ τὴς συβουλὲς τοῦ παλιοῦ του φίλου Κωλέτη, σὰν ἐκεῖνα τὰ συντάματα

1) Ὁ Κωλέτης ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας τὴν 18ην Σεπτεμβρίου 1843.
2) Ἐκλογὰς ἐπαναληπτικὰς μέχρι τῆς ἐπιτυχίας τῶν εὐνοουμένων πληρεξουσίων.

τὰ περασμένα, ὁποῦ ἀφανίζονταν ὅλος ὁ τόπος. Καὶ τοῦτοι οἱ δυὸ ὁποῦρθαν τώρα, Κωλέτης καὶ Μαυροκορδᾶτος, 'σ ἐμᾶς κάνουν τὸν φίλο κι' ἀπόξω μὲ τοὺς ντόπιους φίλους του καὶ μὲ τοὺς Πρέσβες 'νεργοῦνε νὰ κάμουν κόμματα καὶ φατρίες — αὐτὰ μαθαίνομεν. Καὶ εἶπα τοῦ Μεταξᾶ κι' ἀλλουνῶν νἀμπῆ κι' ὁ Κωλέτης εἰς τὴν Κυβέρνηση κι' ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ μὲ χίλιες προσπάθειες τρόμαξαν νὰ δεχτοῦνε [1]). 'Αρχισαν νὰ ὑποκινοῦν συχνὲς ὀχλαγωγίες, νὰ διατιμοῦν τοὺς παλιοὺς ὑπουργοὺς καὶ πηγαίνω καθεμερινῶς καὶ διαλῶ αὐτὸ μὲ λόγια πατριωτικά [2]). Καὶ οἱ εὐλογημένοι οἱ πολῖτες τῆς πρωτεύουσας, ἀφοῦ ἀκοῦνε πατριωτικὲς συβουλές, μ' ἀκοῦνε καὶ διαλυῶνται.

'Ο Γενναῖος Κολοκοτρώνης 'ρέθισε τοὺς στρατιωτικοὺς κι' ἄλλους πολλοὺς μ' ἐπίβουλον σκοπόν. Κι' αὐτὸ τὄμαθε ἡ Κυβέρνηση καὶ μίλησε μὲ τὸν Βασιλέα δι' αὐτόν. Καὶ τὸν ἀπόβαλε ὁ Βασιλέας ὁποῦ τὸν εἶχε 'πασπιστή. Ζήτησε ἡ Κυβέρνηση καὶ τὸν ἔκαμεν ἐξορία διὰ τὴν Μπαυαρία, κι' ὅσο νὰ κατεβῇ κάτου εἰς τὸν Περαῖα συντροφιασμένος μὲ τὸν Τζαβέλα, ὑποκίνησαν τὸν λαὸν οἱ ἀνόητοι καὶ κόντεψαν νὰ τοὺς σκοτώσουν εἰς τὸν δρόμον καὶ τοὺς δυό. Καὶ εἶχαν ἑτοιμάσῃ ἀνθρώπους καὶ εἰς τὸν Περαῖα, κι' ἐκεῖ πάθαν τὰ ἴδια. Καὶ γύρισαν ὀπίσου· καὶ κρυφίως εἰς τοὺς Τρεῖς Πύργους μπαρκαρίστη ὁ Γενναῖος κι' ἐσώθη. 'Εγὼ ἤμουν ἀστενής· μαθαίνοντας αὐτὰ μίλησα φρόνιμα σὲ πολλούς· «δὲν εἶναι καλὴ ἡ ὀχλαγωγία· σήμερα τὸ κάνουν αὐτεινῶν κι' αὔριο θὰ τὸ πάθωμεν ἐμεῖς». Ἤθα κάμουν ἐξορία καὶ τὸν Γαρδικιώτη, καὶ τὸν πῆρα ἀπάνου μου καὶ δὲν ἄφησα νὰ τοῦ κάμουν τίποτας.

---

1) Τὴν 23ην 'Οκτωβρίου 1843 δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὸν Βασιλέα τὸ 'Υπουργικὸν Συμβούλιον ἐζήτησεν ἵνα ὅ τε Κωλέτης καὶ ὁ Μαυροκορδᾶτος μετέχωσι τῶν συνεδριάσεων τοῦ σώματος μετὰ δικαιώματος ψήφου. Διὰ Β. Διατάγματος ἐπετράπη τοῦτο τὴν 25ην τοῦ αὐτοῦ μηνός. Βλ. «Ἐλπίδα» φύλ. τῆς 1ης Νοεμβρίου 1843.

2) Τὴν 1ην 'Οκτωβρίου 1843 ὄχλος ἠρεθισμένος ἐπετέθη κατὰ τῆς οἰκίας τοῦ τέως ὑπουργοῦ Γ. Α. Ράλλη (βλ. κατωτέρω σελ. 396).

1) Τὴν 27ην Σεπτεμβρίου, διαρκουσῶν τῶν ἐκλογῶν, εἶχε συμβῇ ῥῆξις μεταξὺ παλαιῶν 'Αθηναίων καὶ ὁμάδος νέων κατοίκων. 'Εκ τοῦ πράγματος τούτου καὶ ἐκ πληροφορίας τοῦ Μακρυγιάννη ὅτι ὑπῆρχε κίνδυνος ταραχῶν ἐν 'Αθήναις ὁ Βασιλεὺς ἀπέστειλε τὸν Γενναῖον νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν περὶ τηρήσεως τῆς τάξεως. 'Αλλὰ μεταβὰς οὗτος κατ' εὐθεῖαν εἰς τοὺς στρατῶνας ἐξήγειρε τὴν φρουρὰν ἐν ὥρᾳ νυκτὸς (27 Σεπτεμβρ.) προκαλέσας πολλὴν σύγχυσιν. Ἕνεκα τούτου ὀργισθεῖσα ἡ Κυβέρνησις ἀπῄτησε τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Γενναίου. Βλ. «Ἐλπίδα» φύλ. 2 'Οκτωβρ. καὶ «Αἰῶνα» 3 'Οκτωβρ. 'Ο Γενναῖος ἀπῆλθεν ἐξ 'Αθηνῶν τὴν ἑπομένην 28 Σεπτεμβρ. Βλ. τὴν ἀπολογίαν αὐτοῦ, σταλεῖσαν ἐκ Σύρας, ἐν «Αἰῶνι» 6 'Οκτωβρ. Περὶ τῶν γενομένων ἐξεδόθη ἐγκύκλιος τῆς ἐπὶ τῶν 'Εσωτερικῶν Γραμματείας (βλ. «Αἰῶνα» 9 'Οκτωβρ.). Περὶ τῶν κατὰ τὸ ταξείδιον περιπετειῶν τοῦ Γενναίου βλ. «Αἰῶνα» 24 Νοεμβρ. 'Επανῆλθε δ' οὗτος εἰς 'Αθήνας τὴν 21ην Δεκεμβρ. (βλ. «Αἰῶνα» 24 Δεκεμβρίου 1843).

ΒΙΒΛΙΟΝ Δ'.

1843—1851

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.—Ξενικαὶ ραδιουργίαι ἐν τῇ Συνελεύσει.—Ἀντίδρασις τοῦ Μακρυγιάννη.—Ψευδὴς φήμη κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Λόγος αὐτοῦ ἐν τῇ Συνελεύσει.—Διάψευσις τῆς φήμης.—Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Βασιλέως.—Ἐπιβουλὴ κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Μακρυγιάννη.—Ματαίωσις αὐτῆς.—Κομματικαὶ διαιρέσεις ἐν τῇ Συνελεύσει.—Αὐτόχθονες καὶ ἑτερόχθονες.—Συζήτησις περὶ θρησκείας.—Ὁ Δημ. Καλλέργης φρούραρχος τῆς Συνελεύσεως.—Ἐκλογὴ τεσσάρων ἀντιπροέδρων.—Συζήτησις περὶ μιᾶς ἢ δύο Βουλῶν.—Διαγωγὴ τῆς φρουρᾶς τῆς Συνελεύσεως.—Ἐρεθισμὸς τῶν πνευμάτων.—Παρέμβασις τοῦ Μακρυγιάννη.—Συμφιλίωσις τῶν ἀντιφερομένων.—Διαφέρουσα συνέντευξις τοῦ Κωλέτη μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Τὰ πρὸ τῆς παραιτήσεως τοῦ Μεταξᾶ.—Σπουδαία συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Βασιλέως.—Γνώμη αὐτοῦ περὶ ἀνάγκης μεταβολῶν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Συντάγματος.—Ἀντιρρήσεις τοῦ Μακρυγιάννη.—Ματαίωσις τοῦ πράγματος.—Τέλος τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως.—Ὁ Μακρυγιάννης προβιβάζεται ὑποστράτηγος.

Ἄνοιξε ἡ Συνέλευση κι' ἄρχισε τὶς ἐργασίες της [1]). Ὅλοι οἱ Πρέσβες μέσα, ὁ Λάγουνης μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῆς πρεσβείας του, ὁ Πισκατόρης, ὁ Πρόκενς τῆς Ἀούστριας καὶ οἱ ἄλλοι μὲ τοὺς ὀπαδούς τους. Ῥεθίζουν αὐτοὶ τοὺς πλη-

1) Αἱ ἐργασίαι τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἤρξαντο τῇ 8ῃ Νοεμβρίου 1843. Βλ. τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ (ἐκ τοῦ Βασιλικοῦ Τυπογραφείου). Λεπτομερέστερον δὲ τὰς συζητήσεις μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀγορευόντων πληρεξουσίων βλ. εἰς τὰς συγχρόνους ἐφημερίδας «Ἐλπίδα» (φύλ. 17 Νοεμβρ. καὶ ἑξῆς) κλπ. Μεγάλη κίνησις συνταγματικῶν θεωριῶν ἐγεννήθη ἐν Ἑλλάδι ἐξ ἀφορμῆς τῆς νέας πολιτικῆς μεταβολῆς. Βλ. «Σχέδιον θεσμοῦ τῶν Ἑλλήνων μεθ' ὑπερασπίσεως τῆς μιᾶς Βουλῆς χάριν τῶν κ. κ. Πληρεξουσίων ὑπὸ τοῦ Κυρίου Γ. Ἀθανασίου κλπ. Ἐν Ἀθήναις 1843»· «Σχέδιον πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλά-

ρεξουσίους καὶ δὲν τοὺς ἀφίνουν ἥσυχους· καὶ φεύγοντας ἀπὸ τὴν Συνέλεψη τοὺς ἔχουν ἕτοιμον τὸ τραπέζι, τὸ βράδυ, λαμπρό, καὶ σιαμπάνιες κι' ἄλλα πιοτά. Εἶναι ἡ ἀλήθεια, τῆς Ρουσσίας ὁ πρέσβυς ἢ ἄλλος ἀπὸ τὴν ρούσσικη πρεσβεία δὲν ζύγωσε εἰς τὴν Συνέλεψη ὅσο ὁποῦ διαλύθη. Ἀφοῦ μιλήθηκαν καμπόσα σοβαρὰ πράματα εἰς τὴν Συνέλεψη, ἔλεπες ἀπὸ αὐτοὺς κι' ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς τους πολλοὶ φέρναν τὴν Συνέλεψη ἄνου κάτου. Τότε μιλῶ μὲ τὸν Κριτζώτη, μὲ τὸν Γρίβα, μὲ τὸν Ἴσκο κι' ἄλλους, τοὺς λέγω· «Ἀδελφοί, ἂν θέλωμεν νὰ κάμωμεν νόμους στέρεους διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ μὲ ἡσυχία, πρῶτο νὰ εἰποῦμε τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Πολέμου νὰ μὴν κάμῃ καμμιὰ βαθμολογία ὅσο νὰ τελειώσῃ ἡ Συνέλεψη. Τότε νὰ διοριστῇ μιὰ ἐπιτροπὴ νὰ δικιώσῃ τοὺς ἀνθρώπους, ἐκείνους ὁποῦ τοὺς ἀνήκει. Τώρα νὰ μείνῃ, νὰ μὴν πέσουμε σὲ διχόνοια καὶ φατριαστοῦμεν· καὶ δὲν θὰ γένουν κι' ἄνθρωποι τοῦ Ἀγῶνος· θὰ βάλῃ ὁ καθεὶς τοὺς κόλακάς του καὶ θὰ κάμωμεν ὅ,τι κάμαμεν ὡς τώρα· καὶ θὰ διαιρεθοῦμεν. Πρῶτο νὰ κάμωμεν αὐτό. Δεύτερον, νὰ σᾶς εἰπῶ· ὁ Καλλέργης τὸν διόρισε ἡ Κυβέρνηση ἀρχηγὸν ὅλων

δος ὑπὸ Ι. Α. Σούτζου. Ἐν Ἀθήναις 1843» κλπ. Τὸ ψηφισθὲν Σύνταγμα ἐξεδόθη μεθ' ἑρμηνείας ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν· «Ἱππόδαμος. Ἀρχαὶ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου κλπ. Ἐν Ἀθήναις 1848» ὑπὸ Ν. Παππαδούκα.

Ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος ἐν τῷ «Πανοράματι τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως» (βλ. φυλλάδιον δ' τοῦ σημειωθέντος ἤδη βιβλίου αὐτοῦ σελ. 119 καὶ ἑξῆς), ὅπερ εἶναι ἔμμετρος ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Συνελεύσεως, ὀνομάζων τὸν Μακρυγιάννην «θεολόγον ρήτορα» εἰρωνεύεται αὐτὸν ἐν ὑποσημειώσει ὡς ἑξῆς· «Οὐδ' ἐγὼ γνωρίζω νὰ στρέφω τὴν σπάθην, οὐδ' αὐτὸς τὴν γλῶσσαν. Καλὸν λοιπὸν ἕκαστος ἡμῶν νὰ δίδεται εἰς ὅ,τι ἐπιτυγχάνῃ. Λέγω δὲ ταῦτα διότι φροντίζω περὶ τῆς δόξης τῶν ὑπηρετησάντων εἰλικρινῶς τὴν πατρίδα στρατηγῶν, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς καὶ ὁ Κύριος Ἰωάννης Μακρυγιάννης». Ὁ Μακρυγιάννης δὲν ἐγνώριζε βεβαίως «νὰ στρέφῃ» τὴν ξενίζουσαν, ὅθεν Ἑλληνικήν, γλῶσσαν τὴν ὁποίαν κατεσκεύασαν οἱ λογιώτατοι τοῦ Ἔθνους, ἀποπνίξαντες πᾶσαν ἐκδήλωσιν τῆς ἐθνικῆς ζωῆς ἐντὸς τῶν κλοιῶν τοῦ φραγκάττικου κατασκευάσματος αὐτῶν. Εἶναι ἀφ' ἑτέρου μέγιστον εὐτύχημα ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος «ὁ καταφρονήσας τὰ κάλλη» τῆς σουτσικῆς γλώσσης, τῆς ἐχούσης φράσεις οἷαι αἱ ἑξῆς· «Οὐδ' ἐγώ. . . . οὐδ' αὐτός», «ἕκαστος ἡμῶν νὰ δίδεται εἰς ὅ,τι ἐπιτυγχάνῃ» κλπ. ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ τὴν γλῶσσαν τῶν πατέρων αὐτοῦ ἵνα ἀποδειχθῇ ποτε ὅτι τὸ μὲν ἔργον τοῦ ἀμαθοῦς Μακρυγιάννη θὰ μείνῃ ἀθάνατον, τῶν δὲ σοφῶν τὰ σοφὰ κατασκευάσματα θὰ καταφάγῃ ὁ βιβλιοφάγος σκώληξ νεκρὰ ἀποκείμενα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις. Βεβαίως οἱ ἀφελεῖς ἀγωνισταί, οἱ ζηλώσαντες δόξαν ρήτορος ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει τοῦ 1843, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκφράσωσι τελείως τὰς ἰδέας αὐτῶν ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρος τῶν συζητουμένων θεμάτων. Κατεῖχον ὅμως ἐκ φύσεως τὸ ρητορικὸν χάρισμα· καὶ τοῦτο ἀπέδειξαν ἀγορεύοντες ἐν τῷ πολέμῳ πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοὺς μαχομένους ἄνδρας. Ὁ Κολοκοτρώνης εἰς Πάτρας «ἔβανε κάτι λόγους ὁποῦ ἔκαναν τρομάρα» κατὰ τὴν περιλάλητον φράσιν. Θὰ ἔλθῃ δὲ ἡμέρα καθ' ἣν ἡ ἀληθὴς νεωτέρα Ἑλληνικὴ ρητορικὴ θὰ ζητήσῃ νὰ στηρίζῃ τὸ θεμέλιον τῆς ἀκμῆς αὐτῆς οὐχὶ εἰς τὰ ἄψυχα ἔργα τῶν λογιωτάτων, ἀλλὰ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Μακρυγιάννη, εἰς τὸν λόγον τοῦ πρώτου ὃν ἀπήγγειλεν ἐπὶ τῆς Πνυκὸς τῷ 1838 καὶ εἰς τοὺς λόγους τοῦ δευτέρου, τοὺς πρὸς τὸν Ἀθηναϊκὸν λαὸν καὶ τοὺς ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει. Περὶ τῆς ἐν αὐτῇ δράσεως τοῦ Μακρυγιάννη γίνεται ὁ ἀρμόζων λόγος ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Α' τόμου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῶν στρατευμάτων τῆς πρωτεύουσας[1]). Ἐμεῖς νὰ κάμωμεν μίαν φρουρὰ τῆς Συνελέψεως ἀπὸ τὴν Ρούμελη, ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἀπὸ τὴν Σπάρτη, ἀπὸ τὰ νησιά· νά εἶναι πολῖτες καὶ στρατιωτικοὶ χίλιοι, δυὸ χιλιάδες, νὰ γένῃ μιὰ δύναμη ἐθνικὴ κι' ἀνεξάρτητη, νὰ μὴν 'πηρεάζεται ἡ Συνέλεψη ἀπὸ καμμιὰ φατρία, οὔτε ἀπὸ ντόπιους, οὔτε ἀπὸ ξένους. Καὶ μὴ στοχάζεστε ὅτι θέλω νὰ μπῶ ἐγὼ ἀρχηγός· βάλτε ὅποιον θέλετε. Ἐγὼ εἶμαι σύνφωνος καὶ τὸν βοηθάγω καὶ μ' Αθηναίους, ἂν θελήσῃ. Ὅμως αὐτὸ νὰ γένῃ, ὅτι εἶναι πολὺ ἀναγκαῖον νά εἶναι δυναμωμένη ἡ Συνέλεψη. Δὲν θέλησε κανένας ν' ἀκούσῃ τίποτας ἀπὸ αὐτὰ ὁποῦ τοὺς εἶπα. Τὄμαθε ὁ ὑπουργὸς τοῦ Πολέμου κ' ἔστειλε καὶ μὲ φώναξε καὶ μοῦ εἶπε αὐτὰ νὰ μὴ ματὰ τὰ εἰπῶ καὶ 'ρεθίζονται οἱ πληρεξούσιοι. Ἄρχισε τὴς βαθμολογίες καὶ δὲν ἄφησε κανέναν παραλυμένον ὁποῦ νὰ μὴν τὸν βαθμολογήσῃ ἀπὸ τοὺς φίλους του κι' αὐτεινῶν, ὁποῦ τοὺς μιλοῦσα πατριωτικά. Τότε ἄρχισαν οἱ διχόνοιες. Τότε, σὰν εἶδαν ὁποῦ τοὺς ἔλεγα αὐτὰ διὰ νὰ κάμωμεν πατριωτικὰ πράματα, καμπόσοι ἀπὸ αὐτούς, κι' ὁ Καλλεφουρνᾶς σύνφωνος, ἤθελαν νὰ κάμουν ταραχὲς κι' ἀναρχίες εἰς τὴν πρωτεύουσα. Ὁ κόσμος ὅλος μ' ὑπολήπτετον, μ' ἀγαποῦσαν, ὅτι τοὺς μιλοῦσα τὴν ἀλήθεια καὶ ἤθελα τὴν ἀσφάλεια τους καὶ χάλαγα τὰ σκέδια ἐκεινῶν καὶ τὴν κακή τους θέλησι. Τότε αὐτεῖνοι, διὰ νὰ μὲ κατηγορήσουνε εἰς τὸ κοινό, βάνουν εἰς τὸν τύπο ὅτι ὁ Μακρυγιάννης πῆρε εἰκοσιπέντε χιλιάδες δραχμές, ὁ Μακρυγιάννης πῆρε ἕνα κάρρο χρήματα ἀσημένιες ταμπακέλλες, ἀπὸ τοὺς ξένους. Βλέπω αὐτά, μιλῶ εἰς τὴν Συνέλεψη ὁ 'σαγγελέας νὰ πιάσῃ τὸν τυπογράφο νὰ ἰδοῦμεν ποιὸς μὄδωσε αὐτὰ τὰ πλούτη. Μίλησαν τοῦ 'σαγγελέως — κι' αὐτὸς σύντροφος αὐτεινῶν. Ἔβαλαν εἰς τὸν τύπο ὅτ' ἦταν ψέματα ὅλα. Πῆγα εἰς τὴν Μεγαλειότη του τὸν Βασιλέα μας. Μοῦ εἶπε ὅτι· «Εἶχες ἕναν ὅρκο μὲ ὑπογραφές; — Εἶχα, τοῦ λέγω. — Νὰ μοῦ τὸν δώσῃς νὰ ἰδῶ τοὺς ἀνθρώπους. — Τὶ τοὺς θέλεις νὰ τοὺς ἰδῇς; — Νὰ τοὺς ξέρω, νὰ τοὺς βάλω εἰς 'πηρεσία. — Δὲν τὸν δίνω τὸν ὅρκον. Ἐκεῖνοι ὁποῦ μὲ μπιστεύτηκαν καὶ μὄδωσαν τὴν ὑπογραφή τους ἤξεραν ὅτι δὲν θὰ τὴς δώσω ἀλλουνοῦ — τότε εἶμαι ἄτιμος ἄνθρωπος». Κ' ἔφυγα.

Ἀφοῦ οἱ ξένοι κι' ὅλοι οἱ ὀπαδοί τους μάθαν ὁποῦ ὀργάνιζα τόσα χρόνια τὸ Κράτος κι' ὅρκιζα τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἔδενα μὲ ὑπογραφές, τοὺς κακοφάνη πολὺ — διατὶ δὲν βάργα τὰ τούμπανα νὰ τὸ μάθουν, νὰ μὲ βάλουν εἰς τὴν τζελατίνα! Ἔμεινε μυστικὸν καὶ τὸ ἀνασπάστηκαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες καὶ δὲν ἔμεινε καμμιὰ ἐπαρχία, ὅτι σὲ ὅλες ἦταν ἄνθρωποι ὁρκισμένοι· κι' ἔγεινε μὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ — καὶ δι' αὐτὸ πικραίνεται τώρα ὁ Κωλέτης

1) Ὁ Δ. Καλλέργης διωρίσθη Στρατιωτικὸς Διοικητὴς τῆς πρωτευούσης τὴν 11ην Σεπτεμβρίου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ ἡ συντροφιά του, ὅτι δὲν ἦταν σὰν τὸ δικό του σύνταμα, νὰ χυθοῦν τόσα αἵματα καὶ ν' ἀφανιστοῦν οἱ κάτοικοι. Καὶ βαίνουν τώρα εἰς τὸν τύπον ὅτι ἀγοράστηκα μὲ κάρρα γιομᾶτα χρήματα, ὁποῦ δὲν τἄχει κι' ὁ Βασιλέας τόσα χρήματα· καὶ ἂν ξέρω παρόμοιον, τοῦ Θεοῦ ψυχὴ νὰ μὴ δώσω. Νὰ γένω προδότης τῆς πατρίδος μου καὶ θρησκείας μου, ὁποῦ ἀφάνισα τὸ σπίτι μου κι' ἄφησα δυστυχισμένα τὰ παιδιά μου τόσα χρόνια — καὶ θὰ γένω προδότης τώρα καὶ πουλημένος!

Ἀφοῦ δὲν μπόρεσαν νὰ μοῦ κάμουν τίποτας μ' αὐτά, σκεδιάζουν νὰ γένῃ μιὰ ὀχλαγωγία τὴν νύχτα καὶ νὰ πάγω ἐγὼ νὰ τὴν σβέσω, νὰ μὲ δολοφονήσουν. Μίαν ἡμέρα ἔρχεται ἕνας ἄνθρωπος εἰς τὸ σπίτι μου καὶ μοῦ λέγει· «Θέλω κάτι θὰ σοῦ εἰπῶ· ὁρκίσου νὰ μὴ μὲ προδώσῃς καὶ χάνομαι». Ὁρκίστηκα. Μοῦ λέγει· «Εἶσαι τίμιος ἄνθρωπος καὶ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ χαθῇς. Τοῦτες τὴς ἡμέρες θὰ γένῃ μιὰ ὀχλαγωγία, καὶ θὰ γένῃ τὴν νύχτα· καὶ θὰ πᾷς νὰ τὴν ἡσυχάσῃς· καὶ εἴμαστε πέντε πλερωμένοι νὰ σὲ δολοφονήσωμεν. Εἶμαι κ' ἕνας ἐγώ. Οὔτε τοὺς ἀνθρώπους σοῦ προδίνω, οὔτε ἐκείνους ὁποῦ μᾶς βάλαν. Τοῦτο μόνον σοῦ λέγω· ἂν γένῃ νύχτα εἴτε καὶ ἡμέρα, νὰ μὴν πᾷς, ὅτι θὰ χαθῇς, καὶ μοῦ κακοφαίνεται». Ἐγὼ τὸ πῆρα ὡς παραμῦθι. Σὲ ἕξι ἡμέρες ἐνεργοῦνε τοῦ Ράλλη, τοῦ πρωτοϋπουργοῦ πρὶν τῆς μεταβολῆς, καὶ τοῦ κάνουν μπλόκο· μαζώχτη ὅλος ὁ λαὸς καὶ τοῦ ἀφάνισαν τὸ σπίτι ἀπάξω πετάγοντας πέτρες τὴν νύχτα. Τότε μοῦ παραγγέλνουν νὰ πάγω νὰ σβέσω τὸ κακό. Δὲν πῆγα. Μοῦ παράγγειλαν πολλὲς φορές, δὲν πῆγα. Λυπήθηκα τὸν ἄνθρωπον κι' ἔστειλα τὸν Γιάννη Κώστα, καὶ τὸν ἔσωσε. Καὶ τὸν ἔχω φίλο ὡς σήμερα [1]).

Οἱ μεγάλοι μας οἱ πολιτικοὶ δὲν ἐπιθυμοῦν ποτὲς τὴν ἡσυχίαν, κι' ὅλο πατριωτισμὸν μὲ τὰ χείλη θυσιάζουν. Θέλουν εἰς τὴν Συνέλεψη νὰ κομματιάσουνε τὸ Ἔθνος. Τὄκαμαν αὐτόχτονας κι' ἑτερόχτονας. Καὶ μιὰ διχόνοια, ὁποῦ τηράγει ὁ ἕνας χριστιανὸς τὸν ἄλλον, οἱ μέσα μὲ τοὺς ἔξω, ὡς Τούρκους ὅταν τοὺς πολεμούσαμεν [2]). Αὐτὰ ἦταν ἔργα τοῦ κυρίου Κωλέτη καὶ

1) Βλ. σημ. 2 τῆς σελ. 392.

2) Ὁ Δ. Σοῦτζος (σελ. 139 τοῦ σημειωθέντος ἔργου του) κατηγορεῖ τοῦ Μακρυγιάννη ὡς αὐτοχθονιστοῦ, ὁμιλήσαντος εἰς πολλὰς κατὰ συνεχειαν συνεδριάσεις πικρῶς κατὰ τῶν ἑτεροχθόνων. Ὁ Σοῦτσος ἐν γένει εἶναι δυσμενὴς πρὸς τὸν Μακρυγιάννην, ἐνῷ τῶν φίλα αὐτῷ φρονούντων Γρίβα καὶ Κριεζώτη μετ' ἐπαίνων μνημονεύει (βλ. σελ. 117 τοῦ ἔργου του). Ἀφ' ἑτέρου ἡ «Ἐλπὶς» (φύλ. 13 Νοεμβρ.) πραγματευομένη περὶ τοῦ αὐτοχθονισμοῦ γράφει· «Τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τῶν στρατιωτικῶν μας πληρεξουσίων φαίνονται καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην παντὸς ἐπαίνου ἀνώτερα. Καὶ ὁ Θ. Γρίβας καὶ ὁ Τζαβέλας ἐντὸς τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ὁ Κ. Βότζαρης καὶ ὁ Ἀνδρ. Ἴσκος καὶ ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὅλη ἡ λοιπὴ ἀδελφότης τῶν Στρατιωτικῶν δεικνύουσι χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ἡ «Ἐλπὶς» ἐν καιρῷ θέλει ἐπαξίως ὑμνήσει κλπ.». Ὁ περὶ αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων πάταγος προεκλήθη ἐκ τῆς συζητήσεως τοῦ περὶ πολίτου Ἕλληνος τρίτου ἄρθρου τοῦ Συντάγματος καὶ τοῦ περὶ προσόντων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων Β' Ψη-

τῶν ἀλλουνῶν—συνοημένοι καὶ μὲ τὸν Παλαμήδη καὶ μ' ἄλλους. Ἦταν αὐτὰ σκέδια τῶν ξένων διὰ νὰ μᾶς λευτερώσουνε, καὶ καταξοχὴ τῶν εὐεργέτων μας Ἄγγλων· εἶχαν τόσα στρατέματα εἰς τοὺς Κορφοὺς ἕτοιμα καὶ γύρευαν ὅλο τοιοῦτες διαίρεσες, νὰ πιαστοῦμεν ἀναμεταξύ μας, νἀρθοῦν νὰ μᾶς λευτερώσουν μὲ τὰ στρατέματά τους κι' ἐμᾶς καὶ τὸν Βασιλέα. Κι' ἄλλα λένε ἐκεινοῦ, ἄλλα ἐμᾶς· καὶ μὲ τὴν παραμικρὴ τρέλλα ἀναμεταξύ μας νὰ κάμουν ἀπόβαση.

Ἐνέργησαν πρῶτα μὲ τὸ κεφάλαιον τῆς θρησκείας—ἐκόπηκαν ὅλοι οἱ ὀπαδοὶ τῶν ξένων· τοῦ κάκου κοπιάσαν. Ὕστερα ἀπὸ μεγάλες συζήτησες λέγει ὁ Μεταξᾶς νὰ τὸ βάλωμεν εἰς τὴν ψηφοφορία. Τότε οἱ εὐλογημένοι πληρεξούσιοι εἶπαν πανψηφεί. Καὶ φαρμακώθηκαν ὅλοι [1]). Ὁ Καλλέργης, ὁποῦ ἦταν ἀρχηγὸς εἰς τὰ πάντα μὲ τὴν συντρομὴ τῶν Πρέσβεων — πῆρε καὶ καμμιὰ ὀγδοηνταριὰ χιλιάδες δραχμὲς ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση — γύρισε μὲ τοὺς ξένους κι' ἀστόχησε τὴν Τρίτη Σεπτεβρίου. Γύρισε αὐτὸς κι' ὁ Λόντος κι' ἄλλοι. Συχνὲς συναστροφὲς καὶ τραπέζια. Θέλουν νὰ τὸν βάλουν καὶ φρούραρχον τῆς Συνέλεψης — καὶ διὰ νὰ 'πιτύχουν αὐτὸ ἀφανίστηκαν εἰς τὰ τραπέζια οἱ Πρέσβες κάνοντας τῶν πληρεξουσίων. Μίαν ἡμέρα ὁ φίλος τοῦ Καλλέργη καὶ τῶν Πρέσβεων ὁ Πετζάλης, πληρεξούσιος ἀπὸ τὴν Χαλκίδα, σύντροφος τοῦ Κριτζώτη, κάνει ἕναν λόγον εἰς τὸ βῆμα καὶ προτείνει ὅτι ὅποια συζήτηση εἶναι εἰς τὴν Συνέλεψη διὰ τὰ πράματα τὰ γενικὰ νά εἶναι φανερὴ ἡ ψηφοφορία· εἰς τὰ προσωπικὰ ζητήματα νά εἶναι μυστική. Παραδεχτήκαμεν ὅλοι τὴν πρότασή του [2]). Τὴν ἄλλη ἡμέρα πάλε κάνει ἕναν λόγον κι' ἐγκωμιάζει τὸν Καλλέργη διὰ τὰς ἀρετές του καὶ τὰς 'πηρεσίες του πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ δι' αὐτὰ ὅλα νὰ τὸν διορίσουνε φρούραρχον τῆς Συνελέψεως. Παραδέχτη κι' ἔγινε [3]). Ὁ Γρίβας, ὁ Κριτζώτης καὶ οἱ ἄλλοι στρατιωτικοὶ κολακεύονταν ἀπὸ τὸν Καλλέργη καὶ ἦταν ἀναντίοι ἐμένα. Καὶ διὰ 'κεῖνο δὲν δέχτη κανένας ἀπὸ αὐτοὺς ὅσα τοὺς μίλησα διὰ νὰ κάμωμεν φρουρὰ ἐθνικὴ ἀπ' οὖλο τὸ κράτος. Κι' αὐτὸ ἔμαθε ἡ Κυβέρνηση κ' ἔπεσα εἰς τὴν ὀργή της.

φίσματος. Κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ρηθέντος ἄρθρου ὁ Μακρυγιάννης ὑπέβαλεν ἰδίαν τροποποίησιν, ἣν βλ. ἐν Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 8 Ἰανουαρίου 1844. Παράβ. καὶ « Ἐλπίδα » φύλ. 23 Ἰανουαρ. 1844. Βλ. καὶ τὴν ἀπολογίαν τοῦ Μακρυγιάννη ἐν Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 23 Ἀπριλίου 1843.

1) Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν συζήτησιν τῶν δύο πρώτων ἄρθρων τοῦ Συντάγματος. Βλ. τὴν ὑποβληθεῖσαν τροποποίησιν τῶν ἄρθρων τούτων ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἐν «Ἐλπίδι» φύλ. 19 Ἰανουαρίου 1844 (συνεδρίασις κγ' τῆς 5ης Ἰανουαρ.)· τὴν δὲ περὶ θρησκείας πρότασιν αὐτοῦ βλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 1 Δεκεμβρίου 1843. Παράβ. καὶ προηγούμενα φύλλα τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος, οἷον 5 Ἰανουαρ. κλπ. καὶ τοῦ «Αἰῶνος» φύλ. 8 καὶ 11 Δεκεμβρ. 1843 καὶ 12 καὶ 18 Ἰανουαρίου 1844.

2) Ταῦτα ἐγένοντο ἐν τῇ δ' καὶ ε' συνεδριάσει τῆς Συνελεύσεως (16—17 Νοεμβρίου).

3) Ἡ πρότασις τοῦ Ἀθ. Πετσάλη περὶ διορισμοῦ τοῦ Δ. Καλλέργη ὡς φρουράρχου ἐγένετο

Ὁ γέρο Πανοῦτζος Νοταρᾶς, ἀξιοσέβαστος ἄνθρωπος, ἦταν Πρόεδρος τῆς Συνελέψεως· καὶ πάντοτες εἰς τὴς Συνέλεψες ἦταν πρόεδρος. Τότε ἦταν νεώτερος κ' ἔκανε αὐτὰ τὰ χρέη· τώρα τὸν φορτώθηκαν τὰ γερατειὰ καὶ δὲν μπορεῖ. Ζητοῦνε αὐτείνη τὴν θέση πολλοὶ καὶ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ— κι' ὁ Γρίβας κι' ὁ Κριτζώτης· καὶ θέλουν καὶ τὴν συντρομὴ τοῦ Καλλέργη, ὅτι κι' αὐτεῖνοι βόηθησαν κ' ἔγινε φρούραρχος. Τὴν θέλει τὴν θέσιν τοῦ προέδρου ὁ Κωλέτης, ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ Λόντος, ὁ Μεταξᾶς, ὁ Παλαμήδης κι' ἄλλοι πολλοὶ τοιοῦτοι. Ἐγώ, ὅταν πρωτοσυνάχτηκαν οἱ πληρεξούσιοι ἐδῶ, ἦταν καὶ πολλοὶ ἀπὸ 'κείνους ὁποὖχα εἰς τὸν ὅρκον· αὐτείνους κι' ἄλλους, ὁποῦ τοὺς εἶχα 'μπιστοσύνη, τοὺς σύναζα καὶ τρώγαμεν εἰς τὸ σπίτι μου· καὶ τοὺς μιλοῦσα πατριωτικὰ καὶ φρόνιμα—«τώρα εἶναι εἰς τὸ χέρι τῶν ἀγαθῶν πατριώτων νἄμαστε σύνφωνοι, νὰ κάμωμεν πατριωτικὰ πράματα». Ἔφκειασα κ' ἕναν νέον ὅρκον καὶ τὸν ὑπόγραψαν καμμιὰ εἰκοσιπενταριά· καὶ ἤμαστε σύνφωνοι [1]). Τότε διὰ τὸν πρόεδρον ὅσοι εἶχαν αὐτείνη τὴν ἐπιθυμίαν ἦρθαν εἰς τὸ σπίτι μου νὰ τοὺς συντρέξω. Στοχάστηκα, νὰ βγάλωμεν τὸν Πρόεδρο τὸν γέρο Νοταρᾶ κι' ἀτιμία κι' ἄδικον· νὰ μείνῃ, δὲν ἀξίζει. Νὰ μπῇ ἕνας, θὰ φέρωμεν διχόνοιες—νὰ μποῦνε τέσσεροι ἀντιπρόεδροι καὶ οἱ καλύτεροι· κι' ἔχοντας αὐτεῖνοι τὴν φιλία τῶν ξένων, νὰ μὴ γένωνται ἀντενέργειες ἀπὸ αὐτοὺς καὶ διαιρέσες ἀναμεταξύ μας. Ἔκρινα εὔλογον νὰ μπῇ ὁ Μεταξᾶς, ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ Λόντος κι' ὁ Κωλέτης, δυὸ Σεπτεβριανοὶ καὶ οἱ ἄλλοι δυό· καὶ νὰ μείνῃ κι' ὁ Πανοῦτζος εἰς τὴν θέση του. Μίλησα μὲ καμπόσους ἀπὸ τοὺς φίλους μου, τοὺς ἄρεσε αὐτό. Σηκώθηκα τὴν αὐγὴ πῆγα εἰς τὸν Πρωτοϋπουργὸ Μεταξᾶ· τοὺς ηὗρα αὐτοὺς ὅλους καταλυπημένους, ὅτι ἔμαθαν αὐτεινῆς τῆς θέσης βῆκαν πολλοὶ μουστερῆδες καὶ δὲν θὰ 'πιτύχῃ κανένας ἀπὸ τοὺς δικούς τους. Τοὺς εἶπα τὴν γνώμη μου νὰ γένουν οἱ τέσσεροι καὶ νὰ μείνῃ κι' ὁ Πανοῦτζος. Κι' ἂν τὸ δέχωνται, νὰ μοῦ δώσουνε καὶ τὸν λόγον τῆς τιμῆς τους ὅτι θὰ ἑνωθοῦν καὶ οἱ τέσσεροι καὶ θὰ τηρᾶνε τὰ συνφέροντα τῆς πατρίδος μας κι' ὄχι τὰ ξένα. «Αὐτὸ γένεται, μοῦ εἶπαν· ὅμως δὲν θὰ 'πιτύχωμεν, ὅτι διαίρεσαν τοὺς πληρεξούσιους ὁ Κριτζώτης κι' ὁ Γρίβας καὶ οἱ ἄλλοι.—Ἐγὼ τὸ παίρνω ἀπάνου μου, τοὺς εἶπα, καὶ θὰ μιλήσω φανερὰ καὶ θὰ προτείνω τἀνόματά σας· κ' ἐσεῖς εἰς τὴν Συνέλεψη, ἀφοῦ μιλήσω ἐγὼ πρῶτα, νὰ ὑποσκεθῆτε ὅτ' εἶστε κ' οἱ τέσσεροι μονοιασμένοι». Μείναμεν σύνφωνοι εἰς αὐτό,

---

κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 17ης Νοεμβρίου. Βλ. τὰς περὶ τούτου παρατηρήσεις τῆς «Ἐλπίδος» φύλ. 20 Νοεμβρίου. Ὁ Καλλέργης ἀρξαμένων τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως εἶχεν ὑποβάλῃ πρὸς τὸν Βασιλέα τὴν ἀπὸ Στρατ. Διοικητοῦ παραίτησιν αὐτοῦ. Ἡ πρὸς αὐτὸν κοινοποίησις τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ ὡς φρουράρχου «καὶ τῆς φρουρᾶς τῆς πρωτευούσης ὡς φρουρᾶς τῆς Συνελεύσεως» ἐγένετο τὴν 22αν Νοεμβρίου.

1) Βλ. τὸν ὅρκον τοῦτον ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 10 Δεκεμβρίου 1843.

καὶ σηκωθήκαμεν καὶ πήγαμεν εἰς τὴν Συνέλεψη. Ζήτησα ὁ πρῶτος τὸν λόγον ἀπὸ τὸν Πρόεδρο καὶ λέγω· «Συναδελφοὶ κύριοι πληρεξούσιοι! Ὁ ἀξιοσέβαστος Πρόεδρος πάντοτες 'σ τὸν καιρὸ τῆς ἐπανάστασής μας διὰ τὴς ἀρετές του ἐτιμήθη ἀπὸ τὴν πατρίδα μ' αὐτείνη τὴν θέση τοῦ Προέδρου· ἀλλὰ τότε ἦταν νεώτερος καὶ ὑπόφερνε τοὺς κόπους· τώρα εἶναι πολὺ γέρων καὶ ἡ θέση αὐτείνη θέλει ἐργασία. Διὰ τοῦτο προτείνω νὰ μείνῃ εἰς τὴν θέση του, ἀλλὰ νὰ γένουν καὶ τέσσεροι ἀντιπρόεδροι. Κρίνω εὔλογον—λέγω τὴν γνώμη μου—νὰ μποῦν οἱ κύριοι Μαυροκορδᾶτος, ὁ Κωλέτης, ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Λόντος». Τότε σηκώνεται ὁ Πετζάλης καὶ μ' ἀντιπολεμεῖ· ὅτ' εἶχε νιτερέσιον μὲ τοὺς ἄλλους καὶ 'νεργοῦσαν μυστικὴ τὴν ψηφοφορία. Καὶ εἶπε ὅτι αὐτά εἶναι πρόσωπα κι' ἀποφασίστη νά εἶναι μυστικὴ ἡ ψηφοφορία. Τότε πῆρα τὸν λόγο πίσου καὶ τοῦ ἀντιμίλησα. Εἶπα· «Ὁ κύριος Πετζάλης τὸ ἔκαμε· «δάσκαλε ὁποῦ δίδαχες καὶ νόμον δὲν ἐβάσταγες». Μόνος του ἔκαμε τὸν νόμον καὶ μόνος του τὸν πάτησε. Ἐχτὲς μὲ τὴν πρόταση διὰ τὸν διορισμὸ τοῦ κυρίου Καλλέργη φρουράρχου τῆς Συνελέψεως, ὄνομα προσώπου ἦταν κι' ἐκεῖνο καθὼς ἐτοῦτα. Θὰ τὸν χτυποῦσα ἐχτές, ὅμως νὰ μὴν εἰπῆτε ὅτ' εἶμαι ἀντίζηλος τοῦ κυρίου Καλλέργη σιώπησα. Ἔχει ἕνα προτέρημα ὁ Κύριος Πετζάλης, ὅτι εἶναι διπρόσωπος. Ὅποτε εἶναι πατριωτικὰ ζητήματα βγαίνει ἔξω καὶ πίνει τὸ τζιγάρο του· κι' ὅταν εἶναι φατριαστικὰ καὶ συνφέροντά του ἔρχεται καὶ κάνει νόμους—καὶ τοὺς χαλάγει μόνος του, ἀλλὰ θέλει νὰ τοὺς φυλάξουν οἱ ἄλλοι»[1].) Τότε μίλησαν ὁ Μεταξᾶς, Μαυροκορδᾶτος, Κωλέτης καὶ Λόντος πολλὰ διὰ τὴν ἑνωσή τους χάριν τῆς πατρίδος. Πήραμεν τὴν πολυψηφία· καὶ

1) Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀντιπροέδρων ἐγένετο κατὰ τὴν ϛ' συνεδρίασιν (18 Νοεμβρίου). Ἰδοὺ περίληψις τῆς μεταξὺ Μακρυγιάννη καὶ Ἀθ. Πετζάλη γενομένης συζητήσεως κατὰ τὴν «Ἐλπίδα» (φύλ. 20 Νοεμβρ.). Ὁ Κ. Μακρυγιάννης ἀναστὰς λέγει·—«Ἀδέλφια. Μᾶς λέγουν νὰ πάρωμεν ψηφοδέλτια· ἡμεῖς ἔχομεν ἐδῶ ἕνα γέροντα σεβάσμιον, τὸν γέροντα Πανοῦτσον· εἴμεθα ὅλοι σύμφωνοι νὰ τὸν ἀφήσωμεν Πρόεδρον. Ὅσον διὰ τοὺς ἀντιπροέδρους ἔχομεν τέσσαρας παλαιοὺς ἀγωνιστάς, ὁποῦ τοὺς ἠξεύρομεν ὅλοι καὶ μᾶς ἠξεύρουν, καὶ ὅλοι ἔχομεν τὴν ἐμπιστοσύνην μας εἰς αὐτούς, εἶνε ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ Κωλέτης, ὁ Μεταξᾶς κι' ὁ Ἀνδρέας Λόντος· ἂς τοὺς κάμωμεν ἀντιπροέδρους φανερά, διὰ νὰ μὴ χάνωμεν ἄδικα τὸν καιρόν μας.

Ὁ κύριος Πετσάλης. Ἀπεφασίσαμεν ἕνα κανονισμόν, δὲν πρέπει σήμερον νὰ τὸν παραβῶμεν, διότι τότε καταντῶμεν νὰ κηρύττωμεν ἡμεῖς αὐτοὶ τὴν ἀναρχίαν. Ἀπεφασίσθη εἰς τὸν κανονισμὸν μυστικὴ ψηφοφορία διὰ τὰς ἀρχαιρεσίας, πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν οὕτως.

Ὁ κύριος Μακρυγιάννης. Ὁ κύριος Πετσάλης ὅλον διὰ νόμους μᾶς λέγει καὶ ἔπειτα ὁ ἴδιος τοὺς παραβαίνει.

Ὁ κύριος Πετσάλης. Καὶ ποῖον νόμον παρέβην;

Ὁ κύριος Μακρυγιάννης. Ἦτον εἰς τὸν Κανονισμὸν ἐκεῖνο ὁποῦ ἐπρόβαλες χθὲς διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ φρουράρχου τῆς Συνελεύσεως; Ἐγὼ τὸν Κ. Καλλέργην τὸν ἀγαπῶ καὶ ὅλοι μας τὸν ἀγαπῶμεν καὶ δὲν λέγω διὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ἦτο νόμιμος ὁ τρόπος ὁποῦ ἐπρόβαλες, ὁ κανονισμὸς ἔλεγεν ἀλλέως νὰ γενῇ». Κατὰ τὴν ἐξακολουθήσασαν συζήτησιν ὁ Μεταξᾶς ἐδήλωσεν ὅτι μόνον ἐκλεγομένων καὶ τῶν τεσσάρων Ἀντιπροέδρων, θὰ ἐγίνετο ἀποδεκτὴ ἡ ἐκλογὴ ὑφ' ἑκάστου αὐτῶν. Ἐν τῇ ἀγορεύσει αὐτοῦ ὁ Μαυροκορδᾶτος παρα-

διορίστηκαν καὶ οἱ τέσσεροι· κι' ὁ Πανοῦτζος ἔμεινε εἰς τὴν θέση του. Ὀχτὼ ἡμέρες κάμαν μονοιασμένοι, καὶ ὕστερα πῆρε καθεὶς τὸν δρόμο του καὶ τὴν φατρία του· καὶ κατακομματιάστηκαν. Μαθαίνοντας αὐτὸ λυπήθηκα πολύ. Διὰ νὰ τοὺς ἑνώσω πίσου κάνω ἕνα τραπέζι καὶ τοὺς παίρνω ὅλους καὶ τοὺς πληρεξούσιους ὁποῦ ἦταν μαζί μου. Φάγαμεν· εἰς τὸ τραπέζι ἀπάνου μὲ ἤθελε ὁ καθένας μὲ τὸ μέρος του. Καὶ τοὺς ἄφησα ὅλους· καὶ τοὺς ἔπιασα ὀχτρούς. Καὶ ἠὖρα τὸν διάβολό μου.

Ὁ Παλαμήδης, ὁ Κριτζώτης, ὁ Γρίβας, Πετζάλης κι' ἄλλοι προκομμένοι τράβαγαν ἕνα κόμμα· ἤθελαν νὰ γένῃ μιὰ Βουλή, ὄχι Γερουσία. Κι' αὐτὸ δὲν τὄκαναν μὲ 'λικρίνεια, ἀλλὰ νὰ γένῃ ἀναρχία. Εἶχαν καὶ μὲ τὸ μέρος τους ὡς τριάντα ψήφους ἀπάνου κάτου. Πῆγα μίαν ἡμέρα εἰς τὸν Βασιλέα, μὲ ρώτησε τί γνώμη εἶμαι διὰ τὴς Βουλές. Τοῦ εἶπα μιὰ νὰ γένῃ, ὅτ' εἶναι φτωχὸ τὸ ἔθνος καὶ δὲν ὑποφέρνει ἔξοδα. Μοῦ εἶπε τὰ αἴτια ὁποῦ δὲν μποροῦμεν νὰ κάμωμεν μὲ μία. Εἶχα ρωτήσῃ καὶ γνωστικοὺς κι' ἀδιάφορους ἀνθρώπους καὶ μοῦ εἶπαν κι' αὐτεῖνοι τὰ ἴδια. Ἐμεῖς οἱ δυστυχισμένοι δὲν τὰ γνωρίζομεν αὐτά. Τότε λέγω τοῦ Βασιλέα ἂν γένουν δυό, παραπάνου ἀπὸ δεκαπέντε γερουσιασταὶ νὰ μὴν γένουν. Ἡ Μεγαλειότης του ἔμεινε ὡς τοὺς εἰκοσιέναν τὸ πολύ. Ἠὖρα κι' ἄλλους ἀδιάφορους, μίλησα δι' αὐτό, μοῦ εἶπαν εἶναι καλό. Ἔκαμα μίαν ἔκθεσιν, τὴν ἔβαλα εἰς τὸν τύπο καὶ εἶπα τὴν γνώμην μου [1]). Ἔμεινε διὰ τὸ παρὸν αὐτό, ὅτ' ἦταν ἄλλα ζητήματα.

Ἀφοῦ Παλαμήδης, Κριτζώτης, Γρίβας, Καλλεφουρνᾶς καὶ οἱ ἄλλοι εἶχαν λίγους συντρόφους κ' ἐγὼ γγίχτηκα καὶ μὲ τοὺς ἄλλους, μόνον μὲ τὸ Μεταξᾶ μιλοῦσα καὶ ἤμαστε σύνφωνοι. Τότε μιλῶ καὶ μὲ τὸν Κριτζώτη κι' ἄλλους νὰ πηγαίνωμεν σύνφωνοι ὅλοι πατριωτικῶς καὶ νὰ μπορέσουμεν νὰ λάβωμεν τὴν πολυψηφία νὰ τρᾶμεν [2]) τὰ συνφέροντα τῆς πατρίδος. Μείναμεν σύνφωνοι εἰς αὐτό. Ἦταν ἕνα ζήτημα μιὰ ἡμέρα, μίλησα. Ἐκεῖ πήραμεν ἑκατὸν ὀγδοῆντα ψήφους· πήραμεν τὴν πολυψηφία. Ἀκολουθήσαμεν αὐτὸ καμπόσες ἡμέρες, καὶ πάλε αὐτεῖνοι τὸ χάλασαν. Τραβήχτηκα κι' ἀπὸ αὐτούς.

Ἀφοῦ ὁ Καλλέργης ἔλαβε τὴν φρουραρχίαν τῆς Συνέλεψης καὶ οἱ Ἀντιπρόεδροι ἔφυγαν ἀπὸ τὸν δρόμο τους, καταζοχὴ Μαυροκορδᾶτος, Λόντος καὶ Κωλέτης—ἦταν παιδιὰ τῶν ξένων καὶ πολὺ κολάκευαν καὶ τὸν Βασιλέα

δόξως ἐδήλωσεν ὅτι καὶ οἱ τέσσαρες ὑποψήφιοι δὲν ἐγνώριζον πρότερον τὴν μέλλουσαν νὰ ὑποβληθῇ πρότασιν, εἰδεμὴ θὰ ἀπέτρεπον τὸν Μακρυγιάννην. Γενομένης τῆς ψηφοφορίας ἐξελέχθησαν ἀντιπρόεδροι ὁ μὲν Μαυροκορδᾶτος διὰ ψήφων 155, ὁ δὲ Μεταξᾶς δι' 149, ὁ Κωλέτης δι' 147 καὶ ὁ Λόντος δι' 143 ἐπὶ ψήφων ἐν ὅλῳ 218.

1) Βλ. αὐτὴν ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 26 Δεκεμβρίου 1843 δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ «Φίλῳ τοῦ λαοῦ» φύλ. 6 Ἰανουαρίου 1844.

2) **Τρᾶμεν** τηρᾶμε, προσέχωμεν.

—παράλυσαν τὴν Συνέλεψη. Μπαῖναν ἄνθρωποι ἀπὸ τὸ ἀκροατήριον, ὁδηγοῦσαν τοὺς πληρεξούσιους καὶ τοὺς κατακομμάτιαζαν. Ἀφοῦ τοὺς ἀνακάτωναν αὐτεῖνοι, μπῆκαν καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Καλλέργη κι' ἀρχίσανε νὰ βρίζουν τοὺς πληρεξούσιους καὶ νὰ τοὺς κάνουν φοβερισμοὺς πολλούς. Κάτι θέλησε νὰ κρίνῃ ὁ Κριτζώτης κι' ὁ Γρίβας κι' ἄλλοι, ρίχτη ἀπάνου τους ὁ φίλος τους ὁ Καλλέργης κι' ἄλλοι ἀξιωματικοί. Πῆγα ἐκεῖ, τρόμαξα νὰ τοὺς ξεχωρίσω· ὅμως πολὺ ἀναμμένοι ὁ Καλλέργης καὶ οἱ συντρόφοι του οἱ ἀξιωματικοί. Ἄλλη φορὰ διάλυσε ὁ Πρόεδρος τὴν Συνέλεψη καὶ φύγαμεν ὅλοι ἀγαναχτισμένοι. Τὴν ἄλλη ἡμέρα θἄχαμεν καυγᾶ. Ἐλέπετε ἕνα θόρυβο— ἀνακατώθηκαν ὅλοι οἱ κάτοικοι, ἄλλοι ὑπὲρ κι' ἄλλοι κατά. Τὸ βράδυ ἔπεσα νὰ κοιμηθῶ, περνῶντας τὰ μεσάνυχτα, ὅσο νὰ φύγουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὸ σπίτι μου· κάνα δυὸ ὧρες νὰ φέξῃ, ἐκεῖ ὁποῦ κοιμώμουν, ἀκούω νὰ μοῦ λένε· «Σήκου, τί κοιμᾶσαι; Ὅτι δὲν εἶστε καλά· κιντυνεύετε!» Ξύπνησα. Εἶπα ἡ ὑποψία μοῦ δίνει αὐτὲς τὶς παραλογίες. Ματακοιμήθηκα· πάλε τὸ ἴδιον. Πάλε κοιμήθηκα. Ἔ τὸ τρίτο μοῦ δίνει ἕνα χτύπον, ἔτζι μοὖρθε, μοῦ λέγει· «Σήκου!» Τότε σηκώθηκα, φώναξα τὰ παιδιά, τοὺς στρατιῶτες ὁποὖχα, τοὺς λέγω· «Ἐσὺ κ' ἐσὺ νὰ πᾶτε νὰ εἰπῆτε τῶν 'πιτρόπων τῶν ἐκκλησιῶν νὰ εἰποῦνε τῶν πολιτῶν καθεὶς εἰς τὴν ἐνορία του νὰ μὴν πᾶνε κανένας εἰς τὰ χτήματά τους ἢ 'σ ἄλλη τους δουλειά· νὰ κάτζουν εἰς τὰ σπίτια τους μὲ τ' ἅρματά τους ὅλοι — νὰ μὴ βγῇ κανένας ἔξω μ' ὅπλα ὅσο νὰ σᾶς μιλήσω ἐγὼ τί νὰ κάμετε». Στέλνω ἄλλους εἰς τοὺς πρωτοσιναφιτζῆδες νὰ μιλήσῃ καθένας εἰς τὸ σινάφι του νὰ μὴν ἀνοίξουν τ' ἀργαστήρια, μόνον τὶς πόρτες· νἄχουν τ' ἅρματά τους. Στέλνω ἄλλους εἰς τὸν Γρίβα καὶ 'σ ἄλλους νὰ συναχτοῦν ξημερώνοντας εἰς τοῦ Κριτζώτη τὸ κονάκι ὅσο νὰ πάγω κ' ἐγώ. Πῆγαν οἱ ἄνθρωποι παντοῦ καὶ μίλησαν· κι' ἀκολούθησαν ὅ,τι τοὺς παράγγειλα.

Τὴν αὐγὴ πῆγα 'σ τοῦ Κριτζώτη· συνάχτηκαν ὅλοι. Ἄρχισε ὁ Γρίβας μὲ τὸν Κριτζώτη νὰ μοῦ μιλοῦν ἀναντίον τοῦ Καλλέργη κι' ἀξιωματικῶν του. Τότε τοὺς λέγω· «Τί σᾶς εἶπα ἐγὼ διὰ νὰ μὴν πάθωμεν αὐτά; Σᾶς εἶπα νὰ κάμωμεν τὴν φρουρὰ τὴν ἐθνικὴ καὶ νὰ βάλετε ὅποιον θέλετε ἀπὸ σᾶς ἀρχηγόν. Ἐσεῖς ὑποπτευτήκετε νὰ μὴν μπῶ ἐγώ, τό εἰπετε τοῦ Λόντου καὶ Καλλέργη καὶ τῶν ἀλλουνῶν καὶ μὲ πῆραν 'σ τὴν ὀργή τους. Καὶ γέλασαν κ' ἐσᾶς κ' ἔκαμαν τὸν Καλλέργη παντοδύναμον· τὄδωσαν καὶ τοῦ δίνουν τόσα χρήματα καθεμερινῶς—κάνει τώρα ὅ,τι θέλει.—Μοῦ λένε, ἐμεῖς σὲ πήραμεν εἰς τὸν λαιμό μας.—Ἐμένα πήρετε εἰς τὸν λαιμό σας; Πήρετε τὴν πατρίδα γενικῶς καὶ τοῦ λόγου σας· καὶ ποῦ θὰ καταντήσουμεν ὁ Θεὸς τὸ ξέρει». Τότε τοὺς εἶπα τὸ σκέδιο ὁποῦ ἔκαμα· καὶ παράγγειλα καὶ τοῦ Γιάννη Κώστα κι' ἄλλων ἀξιωματικῶν νὰ συνάξουν ὅσους στρατιῶτες εἶναι εἰς τὴν πρωτεύουσα καὶ φερμένοι ἀπὸ τ' ἄλλο τὸ κράτος, νἄχουν τὰ σπαθιά

τους καὶ τὴς πιστιόλες τους κρυμμένες, καὶ νὰ μαζωχτοῦν εἰς τὴν Συνέλεψη ὁποῦ εἶναι ἡ βάρδια καὶ καμμιὰ 'κοσαριὰ νὰ πιάσουν ἄξαφνα τὰ σπίτια τοῦ Καρατάσιου, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Μεταξᾶ, τοῦ Λόντου, ὅσα σπίτια εἶναι κοντὰ εἰς τὴν Συνέλεψη[1]). Καὶ νά εἶναι μυστικὸ αὐτό, ἀπόνας δυὸ ἀξιωματικοὶ νὰ τὸ ξέρουν — ὁ καθένας τὸ σπίτι ὁποῦ θὰ πιάσῃ. Τοὺς εἶπα καὶ στέκονταν ὅλοι καθένας εἰς τὸ μέρος του. Εἶπα ὅλα αὐτὰ αὐτεινῶν καὶ νὰ πάρουν καὶ οἱ ἄνθρωποί τους ὁλουνῶν τὰ σπαθιά τους καὶ πιστιόλες τους καὶ νά εἶναι ὅλοι ἀπόξω· κι' ὅταν μποῦμεν εἰς τὴν Συνέλεψη καὶ δώσῃ αἰτία ὁ Καλλέργης μὲ τοὺς συντρόφους του, ἄξαφνα οἱ δικοί μας νὰ ριχτοῦνε εἰς τὴν βάρδια νὰ τοὺς πάρουν τὰ ὅπλα τους καὶ τότε νὰ πιάσῃ κι' ὁ καθεὶς τὰ διορισμένα σπίτια· τοὺς ἄρεσε τὸ σκέδιον μου. Τοὺς εἶπα νὰ πᾶμε ὅλοι εἰς τὸ Μεταξᾶ καὶ νὰ φωνάξῃ τὸν Μαυροκορδᾶτο, τὸν Κωλέτη, τὸν Λόντο, τὸν Καλλέργη κι' ἀπὸ καμμιὰ δεκαριὰ πληρεξούσιους Ρούμελης, Πελοπόννησος καὶ νησιῶν καὶ νὰ μιλήσουμε μ' αὐτούς· κι' ἂν δὲν συναγροικηθοῦμεν, ὁ Θεὸς ἂς τοὺς τὸ πλερώσῃ. Μεῖναν σύνφωνοι καὶ εἰς αὐτό. «Ποιὸς θὰ κρίνῃ, τοὺς εἶπα, αὐτά; — νὰ φαίνεται ὅτ' ἔχομεν γνώση, νὰ μὴ μᾶς παίρνουν διὰ ζῶα». Μοῦ εἶπαν ἐγὼ νὰ κρίνω. Σηκωθήκαμε ὅλοι πήγαμε 'σ τὸ Μεταξᾶ. Τοῦ εἶπα κ' ἔστειλε καὶ σύναξε ὅλους αὐτούς. «'Αδελφοί, τοὺς εἶπα, ἐμεῖς συναχτήκαμεν νὰ κάμωμεν ἐλεύτερη Συνέλεψη καὶ φρόνιμη καὶ πατριωτική, ὄχι φατριαστικὴ καὶ μὲ ξένες θέλησες. Ἂν εἰς τὸ ἑξῆς ἐσεῖς οἱ 'Αντιπρόεδροι βάλετε τὴν Συνέλεψη σὲ τάξη, καὶ οἱ ἀκροαταὶ νὰ μὴν μπαίνῃ κανένας μέσα κι' ὁ κύριος Καλλέργης νὰ βγάλῃ ὅλους ἐκείνους τοὺς ἀξιωματικούς, ὁποῦ διατίμησαν τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς πατρίδος καὶ βῆκαν ἀπὸ τὰ χρέη τους τὰ στρατιωτικά, καὶ νὰ μὴ ματακολουθήσουν παρόμοια καὶ διατιμιώμαστε ἀπὸ τοὺς ξένους ἀνθρώπους, ὁποῦναι τόσοι ἀκροαταί, κι' ἀπ' οὗλους τοὺς φρόνιμους — καὶ διατιμιώμαστε κι' ἐμεῖς καὶ ἡ πατρίδα μας θὰ ζημιωθῇ. Κι' ἂν δὲν γένουν αὐτά, ἐμεῖς τραβιώμαστε, καὶ ὁ αἴτιος τοῦ κακοῦ ἂς δώσῃ λόγον εἰς τὸν Θεὸν κι' ὁ ἀθῶος ἂς προσκαλεστῇ τὴν βοήθεια του νὰ μπῇ τὸ δίκιον εἰς τὸν τόπο του. Καὶ νὰ δειχτοῦμεν μὲ γενναιότητα ἀναμεταξύ μας». 'Αποκρίνεται ὁ γενναῖος Καλλέργης, ὁ Σεπτεβριανός, ὁ σύντροφός μου ὁ ὁρκισμένος, καὶ μοῦ λέγει· «Ἔμαθα ὅτι ὅπλισες ἀνθρώπους καὶ μέρασες καὶ πολεμοφόδια, καὶ θὰ πάρωμεν μέτρα εἰς αὐτό». Τοῦ λέγει ὁ Γρίβας· «Εἶναι ψέματα αὐτὰ καὶ συκοφαντίες ἀναντίον τοῦ Μακρυγιάννη». Τοῦ λέγω ἐγώ· «Εἶναι ἀληθινὰ αὐτὰ ὁποῦ μοῦ εἶπες, κι' ὁ Γρίβας δὲν σοῦ λέγει τὴν ἀλήθεια.— Διατὶ τἄκαμες; μοῦ λέγει.— Τἄκαμα ὅτι εἶδα τὸ φέρσιμο τὸ δικό σου καὶ τῶν συντρόφωνέ σου εἰς τὴν Συνέλεψη καὶ κατάλαβα τὴν θέλησή σας.

1) Τὸ ξύλινον παράπηγμα, ἐν ᾧ συνηδρίαζεν ἡ Συνέλευσις, ἔκειτο περίπου ἔνθα νῦν ἡ Βουλή.

Τὴν 'Αθήνα δὲν τὴν καῖτε καὶ ν' ἀλιμουργιαχτῇ δὲν ἀφίνω ἐγώ. "Οτ' ἤρθα νέος ἐδῶ, εἰς τὰ 1822, καὶ εἶμαι γέροντας τώρα. Καὶ ἤμουν μόνος μου ὅταν ἤρθα, καὶ τώρα ἔχω σπίτια καὶ φαμελιά. Κι' ὅλους τοὺς 'Αθηναίους τοὺς θεωρῶ καλύτερα ἀπὸ τὰ παιδιά μου κι' ἀπὸ τὸ σπίτι μου· ὅτι μ' εἶχαν ἀρχηγόν τους εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς πατρίδος καὶ σκοτωνόμαστε μαζὶ καὶ πληγωνόμαστε. Αὐτὸ σοῦ εἶναι γνωστό· τό εἶδες εἰς Περαῖα, ὁποῦ πλέγαμε εἰς τὸ νερὸ καὶ εἰς τοὺς πάγους μ' αὐτούς. Μέσα τὸν κάμπο φκειάναμεν ταμπούρια καὶ κολυμπούγαμεν νύχτα καὶ ἡμέρα ἀνάμεσα τῶν Τούρκων τὰ πόστα. Κ' ἐσεῖς οἱ ἄλλοι ἤσαστε εἰς τὰ ψηλώματα. Φαίνονται ὡς τὴν σήμερον ποῦ εἶναι τὰ πόστα μας. Κι' ἀπὸ αὐτὰ μείναμεν οἱ μισοὶ κι' ὅσοι μείναμεν ὅλοι σάπιοι. Δι' αὐτὸ κι' ὅτι καὶ τώρα μ' ἔχουν οἱ 'Αθηναῖοι πρόεδρο τοῦ Συβουλίου καὶ μ' ἔκαμαν καὶ τώρα πάλε ἀρχηγόν τους καὶ πληρεξούσιον τους, θὰ φυλάξω αὐτοὺς πρῶτα καὶ τὰ σπίτια τους καὶ γενικῶς τὴν πατρίδα μου, ὅταν βλέπω 'διοτέλεια. Κι' ἂν κάμετε ὅσα μιλήσαμεν· οἱ 'Αντιπρόεδροι νὰ βάλουν τὴν τάξη εἰς τὴν Συνέλεψη κ' ἐσὺ νὰ βγάλῃς τοὺς ἀξιωματικοὺς πρὸς 'κανοποίησιν τῶν πληρεξουσίων, εἴμαστε φίλοι κι' ἀδελφοὶ ὅπως πρῶτα· εἰδὲ κάμετε ὅ,τι μπορῆτε ἐσεῖς, κ' ἐμεῖς εἴμαστε ἕτοιμοι νὰ κάμωμεν ὅ,τι μπορέσωμεν». Τότε μίλησαν κ' οἱ ἄλλοι. Καὶ ὑποσκέθηκαν αὐτά. Καὶ τὰ 'νέργησαν. Καὶ ἦταν ἡ καλὴ ἁρμονία ἀναμεταξύ μας. Καὶ ξαναενώσαμεν τὴν φιλία μας.

Εἶδαν οἱ ξένοι καὶ οἱ φίλοι τους ὅτι ἀπέτυχαν κι' ἀπὸ αὐτό, ὅτι τοὺς πείραξε πολὺ τὸ σαράντα ἄρθρο διὰ τὴν θρησκείαν καὶ ἡ βάφτιση τοῦ διαδόχου [1] — νιτερέσια μέραζαν ἕνας τοῦ ἀλλουνοῦ. 'Εγὼ ἀπόταν ἔγινε ἡ μεταβολὴ μὲ προσκαλοῦσαν οἱ Πρέσβες νὰ φᾶμεν καὶ νὰ μιλήσωμεν—οὔτε ματαπάτησα ὡς τὴν σήμερον, οὔτε θέλω πατήσῃ μ' ὅλον ὁποῦ τοὺς εἶχα φίλους καὶ τοὺς ἔκαμα τόσες φορὲς τραπέζια. "Αν θέλουν αὐτεῖνοι νἄχουν τὸ δικό τους σπίτι, θέλομεν κ' ἐμεῖς νὰ φκειάσωμεν τὸ δικό μας. Τώρα ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὁ Κωλέτης, ὁ Λόντος, ὁ Καλλέργης καὶ οἱ συντροφιές τους ἐνώθηκαν μὲ τοὺς "Αγγλους, μὲ τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς ἄλλους κι' ὡς δυσαρεστημένοι ἀπὸ αὐτείνη τὴν μεταβολὴ ταμπουρώνονται ἀναμεταξύ τους καὶ τάζουν καὶ τοῦ Βασιλέα λαγοὺς μὲ πετραχήλια—κι' ἀνάθεμα καὶ τοῦ θέλῃ κανένας τὸ καλόν του. Οὔτε οἱ ξένοι τοῦ θέλουν τὸ καλό, οὔτε οἱ συντρόφοι τους, ἀλλὰ τοῦ λένε λόγια τῆς ὄρεξής του κι' ἐλπίζει ὁποῦ τοὺς ἔχει φίλους. Καὶ τὸν ἀσκουντοῦνε ὁλημέρα εἰς τὸν γκρεμνόν. Καὶ κακοσυσταίνουν τοὺς Σεπτεβριανούς, ὅσοι μεῖναν καὶ δὲν πῆγαν εἰς τὴν βούλλα τους· αὐτοὺς ὅλους τοὺς κακοσυσταίνουν εἰς τὸν Βασιλέα κι' αὐλικοὺς καὶ τοὺς κάνουν ὑποπτους καὶ

1) «Πᾶς διάδοχος τοῦ 'Ελληνικοῦ Θρόνου ἀπαιτεῖται νὰ πρεσβεύῃ τὴν θρησκείαν τῆς 'Ανατολικῆς 'Ορθοδόξου τοῦ Χριστοῦ 'Εκκλησίας» (ἄρθρ. 40 τοῦ Συντάγματος).

περισσότερον τὸν Μεταξᾶ — τὸν γύμνωσαν κι' ἀπὸ τοὺς φίλους του πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς. Ὅτι κι' αὐτὸς ἀπὸ τὰ δυό του ποδάρια τόνα τ' ἄφησε εἰς τὴν Τρίτη Σεπτεβρίου καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὸν Βασιλέα κι' ἀδρασκελάγει— οὔτε εἰς τὴν Τρίτη Σεπτεβρίου σώνει μὲ τὰ σωστά του, οὔτε εἰς τὸν Βασιλέα. Ὅταν τραβάγῃ τόνα του ποδάρι νὰ πάγῃ εἰς τὸ ἕνα μέρος, τ' ἄλλο ἀνεμένει εἰς τ' ἄλλο μέρος· κ' ἔτζι πουθενὰ δὲν πηγαίνει νὰ δώσῃ τὸν λόγον τῆς πίστεως, τὶ πιστεύει ἀληθινά. Κανένα μέρος ἀπὸ τὰ δυὸ δὲν ξέρει ὡς τὴν σήμερον ποῦ τρέχει. Ὁ Θεὸς γνωρίζει τῶν ἀνθρώπων τὴς καρδιές· καὶ οἱ ἄνθρωποι—γνωρίζει ἕνας τοῦ ἄλλου τὰ χείλη κι' ὄχι τὴν καρδιά. Ὅποιος βρίσκει κάνα ἠὔρεμα [1]) καὶ δὲν ξέρει τί ἀξίζει—ὅποιος τ' ἀγοράσῃ αὐτό, ξέρει τὴν τιμήν του. Δι' αὐτείνη τὴν μεταβολὴ εἴκοσι πέντε δραχμὲς ξόδιασε ὁ κύριος Μεταξᾶς. Εἶχα νὰ στείλω ἕναν ἄνθρωπο νὰ πάγῃ ὁπoῦταν ἀνάγκη καὶ τὄταξα τρακόσες δραχμὲς καὶ μὄλειπαν πενῆντα· καὶ μὄδωσε αὐτὸς τὴς εἴκοσι πέντε. Αὐτείνη τὴν θυσία ἔκαμεν· καὶ τοῦ δώσαμεν ἕτοιμες καὶ τιμὲς καὶ δόξες καὶ τὴς μουτζώνει· καὶ τὴς ἀφίνει καὶ παίρνει ἄλλον δρόμον. Καὶ κιντυνεύομεν κ' ἐμεῖς οἱ ἄλλοι Σεπτεβριανοὶ ἀπὸ τὸν χαραχτῆρα αὐτεινοῦ.

Μίαν ἡμέρα πῆγα εἰς τὸν Κωλέτη νὰ τὸν ἰδῶ, ὅτι ἦρθε εἰς τὸ σπίτι μου καὶ δὲν εἶχα πάγῃ. Ἐκεῖ ἦταν πολλοὶ φίλοι του· ἦταν κι' ὁ Κουντουργιώτης. Μιλήσαμεν πολλά. Μοῦ εἶπε ὁ κύριος Κωλέτης νὰ ἑνωθοῦμεν. Τοῦ εἴπα· «Πολλὲς φορὲς αὐτὸ τὸ κάμαμεν καὶ δὲν τελεσφόρησε. Ξέρω τὴν καρδιά σου διατὶ θέλεις τὴν ἕνωσή μας. Τά εἴπαμεν πολλὲς φορές. Ἐγὼ θέλω τοῦ σπιτιοῦ μας τὰ κεραμίδια νὰ σάσουμεν, νὰ μὴν τρέχουν καὶ πέσῃ τὸ σπίτι μας καὶ μᾶς πλακώσῃ. Τὰ ξένα τὰ σπίτια τάχουν καλὰ σκεπασμένα οἱ νοικοραῖοι τους καὶ δὲν παίρνει ὁ ἀγέρας τὰ κεραμίδια τους ὅσο σφοδρὸς καὶ νά εἶναι. Τοῦ δικοῦ μας τοῦ σπιτιοῦ τὰ κεραμίδια λίγος ἄνεμος νὰ φυσήξῃ δὲν ἀφίνει κανένα. Καὶ ἔχει καὶ κάτι μαστόρους — παίρνουν τὰ κεραμίδια καὶ σκεπάζουν τὰ ξένα σπίτια.» Ζύγωσε ἡ ὥρα νὰ πᾶμεν εἰς τὴν Συνέλεψη καὶ μείναμεν σύνφωνοι νὰ κολλήσωμεν εἰς τὸ δωμάτιον, διαλῶντας ἡ Συνέλεψη, νὰ μιλήσωμεν ὁ Κωλέτης, ὁ Κουντουργιώτης κι' ἐγώ. Εἰς τὴν Συνέλεψη πῆγαν οἱ ὁμιλίες τους αὐτεινῶν μὲ τὸν Μεταξᾶ πολὺ ξεμακρυσμένες. Διαλύθη ἡ Συνέλεψη· μοῦ εἶπαν νὰ πάγω ἀπάνου. Τοὺς εἶπα· «Σῦρτε κ' ἔρχομαι». Πῆγαν αὐτεῖνοι ἀπάνου. Πῆρα κι' ἐγὼ τὸν Μεταξᾶ καὶ πήγαμεν. Ηὕραμεν ἀπάνου καὶ τοὺς Πρέσβες, τὸν Λάγυνς, τὸν Πισκατόρη καὶ Πρόκενς. Σὰ μ' εἶδαν μὲ τὸν Μεταξᾶ δὲν μὄπιασαν ὁμιλίαν. Ἀρχινοῦνε ὅλοι αὐτεῖνοι —ἦρθε κι' ὁ Μαυροκορδᾶτος· τὴν γλῶσσα δὲν τὴν καταλάβαινα. Βλέπω τὸν καϊμένον τὸν Μεταξᾶ εἰς τὴς ὁμιλίες του λυπημένον πολὺ καὶ θύμωνε. Μετὰ

1) Τὸ χειρόγρ. ιβρομα.

πολὺ τοῦ λέγω· «Τί τρέχει;—Δὲν τοὺς ἀρέσουν καμπόσα πράματα. Δὲν εἶναι τῆς ἀρεσιᾶς τους καὶ θὰ παρατηθῶ, δὲν ὑποφέρνω πλέον». Καὶ τραβήχτη ἀπὸ 'μέναν καὶ πῆγε κ' ἔπιασαν ὀπίσου τὴν φιλονικίαν. Ὕστερα τραβγιῶνται καὶ πᾶνε οἱ μισοὶ 'σ τὴν ἄλλη κάμαρη μὲ τοὺς Πρέσβες κ' οἱ μισοὶ μεῖναν ἐκεῖ καὶ φιλονικοῦσαν. Τοὺς λέγω αὐτεινῶν· «Ἐτοῦτο τὸ Σύνταμα ὁποῦ ἀποχτήσαμεν δὲν εἶναι ἀνθρώπινον ἔργον, εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὁποῦ ἀποφάσισε νὰ λευτερώσῃ αὐτὸ τὸ δυστυχισμένον ἔθνος ἀπὸ τὴς ἀδικίες τῶν ἐγωϊστῶν. Ἐγὼ ἔχω νὰ σᾶς εἰπῶ ὅτι πρέπει νὰ κάμωμεν τὴν Συνέλεψή μας ἐλεύτερη—ἐκεῖνο ὁποῦ εἶναι συνφέρον εἰς τὴν πατρίδα μας. Καὶ ξένες γνῶμες πλέον δὲν θ' ἀκούσωμεν, ὅτι δὲν θὰ ξαναπέσωμεν εἰς τὸν χαμόν. Κι' ἂν φαντάζεστε ὁποῦστε δυνατοὶ ἐσεῖς οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ κ' ἐμεῖς ἀδύνατοι, θὰ κάμωμεν τὸ χρέος μας κ' ἐμεῖς οἱ ἀδύνατοι· κι' ἂν χαθοῦμεν, ἂς χαθοῦμεν. Ὅτι μᾶς ἔφαγαν πλέον οἱ ξένοι ὡς γλάροι. Καὶ καλύτερα βάλτε τὴν θέλησή σας εἰς ἐνέργεια μίαν ὥρα ἀρχύτερα νὰ μποῦμεν σὲ καλὸν δρόμον». Καὶ σηκώθηκα κι' ἔφυγα. Πῆγα εἰς τὸ σπίτι τοῦ Μεταξᾶ κ' ἔκατζα καὶ τὸν περίμενα. Ἦρθε αὐτὸς θυμωμένος. Σὲ ὀλίγες ἡμέρες ἀπαρατήθη· δὲν μπόρεσε ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴς ἀντενέργειες τῶν ἀλλουνῶν.

Τὸ Σύνταμα εἰς τὴν Συνέλεψη προβόδεψε σὲ ὅλα ὅσα ἦταν ἀναγκαῖα. Τότε οἱ καλοθελητὰι τοῦ Βασιλέως τυπώνουν εἰς τὸ κεφάλι του νὰ κάμῃ προσταφαίρεσες εἰς τὸ Σύνταμα· καὶ τοῦ κάνουν καὶ νέον σκέδιον. Τοῦ Βασιλέα τοῦ πουλοῦσαν δούλεψη οἱ ξένοι κι' αὐτείνη ἡ συντροφιά. Ὄξω εἰς τὸ Κράτος διαδόθηκε ὅτι ὁ Βασιλέας θὰ χαλάσῃ τὸ Σύνταμα — ὁποῦ δὲν θἄμενε ποδάρι οὔτε ἀπὸ τὸν Βασιλέα, οὔτε ἀπὸ αὐτεινοὺς τοὺς ἀνθρώπους. Κι' ἐμεῖς χαμπέρι δὲν εἴχαμεν! Ἐγὼ πρῶτος, μὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶχα μάθῃ τίποτας ἀπὸ 'δῶ. Ἀπὸ τὴς ἐπαρχίες μοῦγραφαν ὅτι· «Αὐτοῦ κάτι θὰ γένῃ κ' ἐσὺ δὲν μᾶς γράφεις· κι' ἂν εἶναι ἀνάγκη, νἄρθωμεν μὲ δύναμη». Ἐγὼ τοὺς ἔλεγα δὲν εἶναι τίποτας. Κι' ἀπὸ τὸ μέρος αὐτεινῶν κουβαλιῶνταν εἰς τὴν πρωτεύουσα· καὶ τοὺς ἔλεγαν οἱ ἐπίβουλοι· «Μὴν εἰπῆτε τοῦ Μακρυγιάννη τίποτας, ὅτι τὸν ἀγόρασε ὁ Βασιλέας καὶ πῆρε τόσα χρήματα». Ἀφοῦ ἔβαλα περιέργεια ἔμαθα αὐτό, τὴν προσταφαίρεση τοῦ Συντάματος καὶ τὸ νέον σκέδιον. Τότε σηκώνομαι καὶ πάγω εἰς τὸν Βασιλέα. Τοῦ λέγω· «Τ' εἶναι αὐτὸ ὁποῦ κάνεις, Βασιλέα; Πῶς ἀπατήθης; Μία τρίχα νὰ πειραχτῇ, κιντυνεύεις καὶ ἡ Μεγαλειότη σου καὶ τὸ Κράτος κι' ὅλοι. Αὐτὰ εἶναι σκέδια φατριαστικὰ διὰ νὰ σὲ βάλουν εἰς αὐτὸ τὸ παιγνίδι, νὰ σ' ἐκθέσουν. Νὰ τὸ τραβήσῃς πίσου, τοῦ λέγω, καὶ νὰ παρατηθῇς ἀπὸ αὐτείνη τὴν ἰδέα. —Δὲν μπορῶ, μοῦ λέγει, ἔγινε τώρα· δὲν μπορῶ νὰ κάμω ἀλλοιῶς». Πάσκισα πολύ, δὲν στάθη τρόπος. Ἀφοῦ εἶδα ὅτι ἐπιμένει εἰς τὴν γνώμη του, τοῦ λέγω· «Σὰν θὰ κάμῃς προσταφαίρεση εἰς τὸ Σύνταμα, ἐγὼ δὲν εἶμαι μὲ τὴν

Μεγαλειότη σου. Ὅτι μ' αὐτείνη τὴν προσταφαίρεση ὅσοι ἄνθρωποι εἶναι τῆς μεταβολῆς εἶναι σὲ ριζικόν. Εἶμαι ἕνας κ' ἐγὼ ἀπὸ αὐτούς. Σοῦ ἔδωσα τὸν λόγον τῆς τιμῆς μου, ὅταν παρουσιάστηκα καὶ σοῦ μίλησα πῶς ἔγινε αὐτείνη ἡ μεταβολή· καὶ σοῦ εἶπα αὐτὸ ὁποῦ ὑπόγραψες νὰ τὸ βαστάξῃς κ' ἐγὼ κι' ὅλοι οἱ τίμιοι ὑπηκόοι σου πεθαίνομεν εἰς τὴν πόρτα τοῦ παλατιοῦ σου διὰ τὸ νύχι τῆς Μεγαλειότης σου. Ἦταν κι' ὁ Γαρδικιώτης παρὼν τότε ὁποῦ σοῦ εἶπα αὐτά. Τώρα δὲν εἶμαι μαζί σου· καὶ σοῦ τὸ λέγω πρωτύτερα νὰ μὴν λὲς ὅτι σ' ἀπάτησα καὶ νὰ μὲ λὲς ἄτιμον κι' ἄπιστον». Μοῦ λέγει ἡ Μεγαλειότης του· «Εἶσαι ὁρκισμένος στρατιωτικὸς καὶ δὲν μπορεῖς νά εἶσαι ἀναντίος μου.—Εἶμαι ὡς στρατιώτης ὁρκισμένος, ὅμως εἶμαι κ' Ἕλληνας καὶ θέλω νὰ ζήσωμεν ἐγὼ καὶ οἱ πατριῶτες μου μὲ νόμους· καὶ δὲν σὲ ἀπατῶ. Ἡ γνώμη μου εἶναι αὐτείνη καὶ νὰ δώσουνε λόγο εἰς τὸν Θεὸν ἐκεῖνοι ὁποῦ σὲ συβούλεψαν νὰ κάμῃς αὐτὸ — ἐχάθη καὶ ἡ πατρίδα καὶ ἡ Μεγαλειότης σου!» Τότε ἀναστέναξε μεγάλως καὶ εἶπε· «Μὲ πῆραν εἰς τὸν λαιμό τους!» Ἐγὼ τὸν λυπήθηκα πολύ, τοῦ εἶπα· «Βασιλέα μου, ἔχεις καιρὸ νὰ τὸ χαλάσῃς αὐτὸ (καὶ δάκρυσαν τὰ μάτια μου). Μὴ μᾶς κινδυνεύεις καὶ κινδυνέψῃς κ' ἐσύ». Δὲν στάθη τρόπος. Μοῦ εἶπε νά εἶμαι πιστὸς τῆς Μεγαλειότης του. Τοῦ εἶπα καὶ πάλε· «Δὲν μπορῶ νὰ σὲ γελάσω, δὲν εἶμαι». Κ' ἔφυγα.

Ἦρθα εἰς τὸ σπίτι μου καὶ φωνάζω καμπόσους πληρεξούσιους ἀπὸ 'κείνους ὁποὖχα ὁρκισμένους διὰ νά εἴμαστε σύνφωνοι διὰ τὰ συνφέροντα τῆς πατρίδος καὶ θρησκείας μας. Τοὺς λέγω· «Αὔριο τὴν αὐγὴν νὰ συναχτῆτε ὅλοι ἐδῶ εἰς τὴν σάλλα μου καὶ θὰ φέρω ἕναν νὰ τοῦ μιλήσω· κι' ὅταν φωνάζω ἐγὼ «φέρτε καφφέ», ἐσεῖς θὰ ξέρετε ὅτ' εἶναι αὐτὸς καὶ θ' ἀρχίσετε· «Τ' εἶναι αὐτὰ ὁποῦ θὰ γένουν προσταφαίρεσες τοῦ Συντάματος; Ἐδῶ θὰ λυώσουμεν ὅλοι μ' ἐκείνους ὁποῦ 'νεργοῦνε αὐτά! Ἔχομεν τόσους ἀνθρώπους καὶ θὰ λυώσουμεν ὅλοι! Καὶ θὰ βάλωμεν φωτιὰ νὰ γένῃ ἡ Ἀθήνα γῆς Μαδιάμ». Καὶ νὰ μὲ φωνάξετε κ' ἐμένα καὶ μ' ἀγανάχτηση, τοὺς εἶπα, νὰ μοῦ εἰπῆτε· «Κ' ἐσὺ συνφώνησες κ' ἔγινες ἕνα μ' αὐτοὺς—κ' ἐσὺ θὰ προκόψῃς κι' αὐτεῖνοι ὁποῦ θέλουν νὰ κάμουν αὐτά!» Ἐστειλα καὶ ἦρθε ὁ Λάμπρο Νάκος, ὅτ' εἶναι πολὺ ἀγαπημένος τοῦ Βασιλέα καὶ τὸν συβουλεύει πάντοτες καὶ τοῦ λέγει καὶ χαμπέρια. Ἦρθε κι' ἀκούγει αὐτὰ καὶ τρόμαξε. Τοῦ λέγω· «Σῦρε 'πὲς τῆς Μεγαλειότης του ὅτ' ἦρθες νὰ πιοῦμεν τὸν καφφὲ καὶ ἤμαστε οἱ δυό μας καὶ τί ἔλεγαν οἱ πληρεξούσιοι· καὶ τί μοῦ εἶπαν κ' ἐμένα». Καὶ τοῦ εἶπα νὰ πάγῃ καὶ 'σ ἄλλες μεριὲς νὰ διαδώσῃ αὐτό, ὅτ' εἴμαστε χαμένοι· καὶ νὰ μιλήσουν κι' αὐτεῖνοι τοῦ Βασιλέα. Ἀφοῦ πῆγε καὶ τοῦ τά εἶπε ὅλα τοῦ Βασιλέγα (καὶ συχρόνως τοῦ μίλησαν καὶ οἱ ἄλλοι), τοῦ λέγει ὁ Βασιλέας τοῦ Νάκου· «Σῦρε νὰ εἰπῇς τοῦ Μακρυγιάννη—ὅμως αὐτὰ ὁποῦ θὰ σοῦ εἰπῶ πρῶτα νὰ τὰ ξέρῃ ὁ Θεὸς κ' ὕστερα ἐσὺ κ' ἐγὼ κι' ὁ Μακρυγιάννης, ὄχι ἄλ-

λος· νά εἶναι μυστικὸν—νὰ τοῦ εἰπῆς νὰ μὴν ἀλλάξῃ γνώμη καὶ νὰ βαστήσῃ τὴν ἡσυχία εἰς τὴν πρωτεύουσα καὶ εἰς τὴν Συνέλεψη—κι' ἀπαρατιῶμαι ἀπ' οὖλα· δὲν θὰ γένῃ οὔτε τρίχα προσταφαίρεση». Τότε βαστάξαμεν τὴν ἡσυχίαν ὅλ' οἱ τίμιοι ἄνθρωποι καὶ μέσα εἰς τὴν Συνέλεψη κι' ἔξω εἰς τὴν πολιτεία. Κι' ὅλοι οἱ πληρεξούσιοι συναχτήκαμεν καὶ κάμαμεν μίαν μυστικὴ συνεδρίαση καὶ φιλονικήσαμεν πολλά. Ἦρθε ἡ Μεγαλειότης του εἰς τὴν Συνέλεψη μὲ μεγάλην παράταξιν καὶ παραδέχτη ὅλα τοῦ Συντάματος κ' ὑπόγραψε α). Καὶ διάλυσε τὴν Συνέλεψη [1]). Κ' ἔδωσε τὸν Μεγαλόσταυρον τοῦ γέρο Πανούτζου [2]). Ἔκαμε καὶ τὸν Καλλέργη 'πασπιστή του κ' ὑποστράτηγο.

Σὰν ἔπεσα εἰς τὴν ὀργὴ καὶ τῶν ξένων καὶ τῶν μεγάλων πολιτικῶν μας συντρόφων τῶν Πρέσβεων, ὅτι δὲν ἤμουν σύνφωνος μὲ τὶς ὄρεξές τους καὶ φατρίες τους, ἐνέργησαν ὅλοι νὰ μὴ μὲ κάμῃ κ' ἐμένα ὁ Βασιλέας ὑποστράτηγον· ἀλλὰ ὁ Βασιλέας ἐπίμενε κ' εἶπε ὅτ'· «Εἶναι ἄδικο αὐτὸ καὶ δὲν τὸν ἀδικῶ». Καὶ μ' ἔκαμεν [3]). Μαθαίνοντας ἐγὼ τὴν διάθεσίν τους, εἶπα ὅτι δὲν

α) Θυμηθῆτε τὸ χρυσὸ πουλὶ ὑποὔπιασα· ὑποὔταν νυστασμένο εἰς τὸν πλάτανο καὶ τὄπιασα κι' ἀφοῦ εἶδα τὰ παιδιὰ τὸκρυψα εἰς τὴν τζέπη μου. Καὶ γλύτωσε ἀπὸ αὐτὸν τὸν κίντυνο τὸ πουλὶ (ὁ Βασιλέας).

1) Τὴν 28ην Φεβρουαρίου ἀνεγνώσθησαν ἐν τῇ Συνελεύσει (συνεδρίασις ΞΒ') αἱ τροποποιήσεις τοῦ Βασιλέως (βλ. αὐτὰς ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς σελ. 569 καὶ ἑξ.). Τὴν 4ην Μαρτίου (συνεδρίασις ΞΔ') ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐπὶ τῶν τροποποιήσεων τούτων παρατηρήσεις τῶν πληρεξουσίων, μεθ' ἃς ἡ πρὸς αὐτὰς ἀπάντησις τοῦ Βασιλέως· «Λαβὼν τὸ παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως σχέδιον τοῦ Συντάγματος, διηύθυνα εἰς αὐτὴν τὰς ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεις μου. Πληροφορηθεὶς ἤδη τὰς τελευταίας εὐχὰς αὐτῆς ἐκ τῶν διαβιβασθεισῶν μοι σημειώσεων, δὲν διστάζω νὰ παραδεχθῶ αὐτάς, **ἀφοῦ ἐξεπλήρωσα τὸ χρέος μου, παραστήσας εἰς αὐτὴν ὅ,τι εἰλικρινῶς ἔκρινα συντελεστικὸν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἔθνους** κλπ.». Ἔπονται αἱ ἑξῆς παρατηρήσεις τῶν ἐπισήμων πρακτικῶν· «Ἅμα ἀπηγγέλθησαν αἱ τελευταῖαι αὗται λέξεις τῆς Β. ἀπαντήσεως, σύμπαντες οἱ πληρεξούσιοι καὶ τὸ περιϊστάμενον πλῆθος ὁμοθύμως ἀναστάντες ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ἐβόησαν· Ζήτω ὁ Βασιλεύς· ἐσκίρτησαν πάντες ὑπὸ χαρᾶς, ἰδόντες πεπληρωμένας τοῦ ἔθνους τὰς εὐχὰς καὶ τὴν χάριν τοῦ Συντάγματος διαυγάσασαν τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος τὸν ὁρίζοντα. . . Χαρὰ εἰς τοὺς πληρεξουσίους καὶ χαρὰ εἰς τὸ ἀκροατήριον, πολυτρόπως ἐκφραζομένη ὑπὸ πάντων. Ἠσπάζοντο ἔπειτα καὶ περιεπτύσσοντο ἀλλήλους οἱ πληρεξούσιοι, ἀγαλλιῶντες ἐπὶ τῷ καταρτισμῷ τοῦ πολιτικοῦ τῆς Ἑλλάδος Συντάγματος κλπ.». Αἱ ἐκφράσεις αὗται ὑποδεικνύουσι τὴν ἐκ τῶν τροποποιήσεων τοῦ Βασιλέως γεννηθεῖσαν ἀνησυχίαν. Ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος συζήτησις δημοσία ἐπ' αὐτῶν δὲν εἶχε γίνῃ ἐν τῇ Συνελεύσει, ἀλλ' ὑπεβλήθησαν ἐγγράφως ἐν ἐκθέσει αἱ ἐπ' αὐτῶν παρατηρήσεις τῶν πληρεξουσίων ὡς «περιγιγνόμενον τῆς συσκέψεως τῶν πληρεξουσίων κατὰ τὰς παρελθούσας ἡμέρας», ἤτοι τῆς μυστικῆς συνεδριάσεως. Βλ. καὶ τὰς ἐπὶ τῶν τροποποιήσεων παρατηρήσεις τοῦ «Αἰῶνος» ἐν φύλ. 1ης Μαρτίου καὶ ἑξ. Αἱ ἐργασίαι τῆς Συνελεύσεως ἔληξαν τὴν 18ην Μαρτίου 1844.

2) Βλ. σελ. 60 τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως» τόμ. τοῦ 1844.

3) Βλ. ἐν τῷ ἐκτάκτῳ παραρτήματι τοῦ ὑπ' ἀριθ. 29 (5 Σεπτεμβρίου 1844) φύλλου τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως» τὴν «διαταγὴν τῆς ἡμέρας», φέρουσαν χρονολογίαν 5 Αὐγούστου, καθ' ἣν ἐκφράζεται εἰς τὸν Δ. Καλλέργην, Μακρυγιάννην καὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς

θέλω προβιβασμό· καὶ στανικῶς τοῦ ὑπουργοῦ—μ' ἔβιασε κ' ἔφκειασα τὰ χαραχτηριστικὰ τοῦ ὑποστράτηγου. Πῆγα καὶ παρουσιάστηκα εἰς τὸν Βασιλέα καὶ μοῦ εἶπε ὅτι θὰ μ' ἔκανε καὶ 'πασπιστή του, ὅμως διὰ τὴς πληγὲς τοῦ σώματός μου, ὁποῦ εἶμαι πάντοτες ἀστενής, νὰ μὴν πάθω εἰς τὴν 'πηρεσία, δι' αὐτὸ μ' ἀφίνει. Τὸν εὐκαρίστησα κ' ἔφυγα.

φρουρᾶς ἔπαινος «διὰ τὴν εὐταξίαν καὶ ἀσφάλειαν ἣν διετήρησαν εἰς τὰ συμβάντα τῆς 3 Σεπτεμβρίου» (σελ. 117). Διὰ τῆς αὐτῆς διαταγῆς ὁ χαρακτηρισμένος συνταγματάρχης τῆς 3ης Τεταρχίας τῆς φάλαγγος Μακρυγιάννης Ἰω. διορίζεται στρατιωτικὸς νομοεπιθεωρητὴς Ἀττικῆς (σελ. 118), εἶτα δὲ προβιβάζεται εἰς ὑποστράτηγον (σελ. 124).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Παραίτησις τῆς Κυβερνήσεως Μεταξᾶ.—Σχηματισμὸς ὑπουργείου ὑπὸ τὸν Α. Μαυροκορδᾶτον. — Αἱ πρῶται μετὰ τὴν Συνέλευσιν βουλευτικαὶ ἐκλογαί.—Κυβερνητικαὶ ἐπεμβάσεις.—Δυσάρεστος κατάστασις τοῦ Κράτους. — Καταδρομὴ τοῦ Μακρυγιάννη ὑπὸ τοῦ Δημ. Καλλέργη. — Δημοσιογραφικὴ ἐπίθεσις κατ' αὐτοῦ. — Ὀχλαγωγίαι κατὰ τὰς ἐκλογάς. — Τὰ κατὰ Στέφανον Βαλλιᾶνον.—Διασάλευσις τῆς τάξεως ἐν τῷ Κράτει.—Στάσις τοῦ Θεοδώρου Γρίβα ἐν Αἰτωλίᾳ.—Τὰ ἐν Δωρίδι.—Ἀπογοήτευσις τοῦ Μακρυγιάννη. — Ἀποχὴ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ ἀγῶνος. — Μυστικὴ συνεννόησις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Κωλέτη.—Ἐνίσχυσις τοῦ κόμματος τούτου.—Παρουσίασις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸ τοῦ Βασιλέως.—Καταγγελία κατὰ τῆς Κυβερνήσεως.—Ὀργὴ ταύτης κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη. —Ἐρεθισμὸς τῶν πνευμάτων.—Ἐνέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη ὑπὲρ τῆς ἡσυχίας.—Συμπλοκὴ μεταξὺ λαοῦ καὶ στρατοῦ.—Κίνδυνος τοῦ Μακρυγιάννη. —Ὁ Βασιλεὺς μεταξὺ τοῦ λαοῦ. — Ὁ Μακρυγιάννης ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ παρὰ τῷ Βασιλεῖ.—Πέρας τῶν ἐκλογῶν.—Πτῶσις τοῦ Ὑπουργείου Μαυροκορδάτου.—Ἀνάρρησις τοῦ Ι. Κωλέτη ἐπὶ τὴν ἀρχήν.

Τοὺς συντρόφους μας καὶ παληκάρια τοὺς Σεπτεβριανοὺς διὰ συντρομῆς.. .. [1]) τοὺς πῆραν ὅλους ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ ἡ γενεά, ὁ Λάγυνς, Πισκατόρης, Πρόκενς καὶ οἱ ἄλλοι. Μιλοῦν μὲ τὸν Βασιλέα νὰ κάμῃ πρωτοϋπουργὸν τὸν Μαυροκορδᾶτο καὶ νὰ περιλάβῃ καὶ τὸν Κωλέτη. Ὁ Κωλέτης δὲν δέχτη — ἔχει αὐτὸς πατριωτισμὸν δι' ἄλλη περίσταση· νὰ μπῇ κι' ὁ Μαυροκορδᾶτος μὲ τὴν συντροφιά του, νὰ τζακιστῇ καθὼς τζακίστη ὁ Μεταξᾶς· τότε αὐτὸς ἀπόξω μὲ τὴν συντροφιά του ἀρχινοῦν φατρίες ἀναντίον αὐτεινῶν· τζακίζονται κι' αὐτεῖνοι καὶ μπαίνει ὁ Κωλέτης κι' ἀποδιορθώνει τὴν πατρίδα. Μπῆκε ὁ Μαυροκορδᾶτος πρωτοϋπουργός, τῆς Οἰκονομίας καὶ Ναυτικοῦ, ὁ Α. Λόντος τοῦ Ἐσωτερικοῦ, ὁ Ρόδιος τοῦ Στρατιωτικοῦ, ὁ Τρικούπης τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ, ὁ Λοντίδης τῆς Δικαιοσύνης [2]). Ἀφοῦ ἐμπῆκε ἡ νέα κυβέρνηση ἀπὸ μίαν φατρία, ἄρχισαν οἱ ἄλλοι διὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδος

1) Παρελείφθη λέξις τις ὑπὸ τοῦ συγγραφέως.

2) Α. Χ. Λόντος. Τὸ ὑπουργεῖον Μαυροκορδάτου διωρίσθη τῇ 30ὴν Μαρτίου 1844.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ 'ρέθιζαν τοὺς κατοίκους ἀναντίον της. Ἦταν καὶ καλοὶ πατριῶτες οἱ ἴδιοι αὐτεῖνοι ὁποῦ μπῆκαν, εἶχαν καὶ τοὺς ἄλλους ἀναντίους. Κι' ἀφανίστη τὸ Κράτος χερότερα ἀπὸ ἄλλες φορές α).

Μπαίνοντας εἰς τὰ πράματα ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ οἱ συντρόφοι του διάταξαν νὰ γένουν οἱ πρῶτες ἐκλογὲς τῶν βουλευτῶν τῆς πατρίδος διὰ νὰ στερεωθοῦν νόμοι πατρικοὶ καὶ νὰ πάγῃ ὁμπρὸς ἡ δυστυχισμένη καὶ ματοκυλισμένη πατρίδα μὲ τὸν Βασιλέα της, νὰ σωθοῦν τὰ δεινά της. Νἀρθοῦν ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἔθνους, τῆς μπιστοσύνης του καὶ τῆς ἐκλογῆς του, αὐτὸ ἡ 'Εκλαμπρότης του καὶ ἡ συντροφιά του δὲν τὸ θέλουν οὔτε αὐτεῖνοι, οὔτε ὁ Λάγυνς, οὔτε ὁ Πισκατόρης, οὔτε ὁ Πρόκενς, ἀλλὰ θέλουν κοπέλια τῆς συντροφιᾶς τους διὰ νὰ προκόψουν τὴν πατρίδα. Κάνει ἡ Κυβέρνηση ἐπέβασες παντοῦ εἰς τὸ Κράτος καὶ χύθηκαν αἵματα κι' ἀφανίστη ὁ κόσμος—κ' ἔδωσε καὶ νέον παράδειγμα νέων ἐκλογῶν διὰ ν' ἀκολουθοῦν καὶ οἱ ἄλλες μ' αὐτὸν τὸν πατριωτισμὸν κι' ἀρετή, διὰ νὰ λέπῃ ἡ πατρίδα καὶ οἱ τίμιοι ἄνθρωποι τὸν ὄλεθρό τους. Καὶ κατακομμάτιασαν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς διάγειραν· καὶ σκοτώνεται ἀδελφὸς μὲ τὸν ἀδελφὸν καὶ κυτάγεται ἕνας Ἕλληνας μὲ τὸν ἄλλον ὅπως κύταγαν τοὺς Τούρκους ὅταν τοὺς πολεμοῦσαν. Καὶ παντοῦ θέλει νὰ μπαίνῃ ἡ 'Εκλαμπρότης του ὁ κύριος Μαυροκορδᾶτος, ν' ἀκούγεται εἰς τὴν Εὐρώπη ὅτ' εἶναι μέγας καὶ πολύς· κι' ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὅταν πίνουν νερὸ νὰ ὁμώνουν εἰς τ' ὄνομά του διὰ τὸ καλὸ ὁποῦ ἔκαμεν εἰς τὴν πατρίδα του αὐτὸς καὶ οἱ ὅμοιοι του ἀρχὴ καὶ τέλος—ὁποῦ τὴν γύμνωσαν ἀπὸ ἠθική, ἀπὸ θρησκεία, ἀπὸ πατριωτισμόν. Κατατρέχουν ὅσους τἄχουν ὅλα αὐτὰ κι' ἀδελφώνονται μὲ τὴν κακία, μὲ τὸν δόλο καὶ μὲ τὴν ἀπάτη β).

Ὁ κύριος Μαυροκορδᾶτος ἂν μπόργε νὰ κατορθώσῃ νὰ τὸν ἔκλεγε ὅλο τὸ Κράτος βουλευτή, ἦταν ἡ μεγαλύτερή του εὐκαρίστηση νὰ μάθουν ὁ ἔξω κόσμος τί μεγάλον ἄντρα ἀπόχτησε ἡ Ἑλλάς, πόση ἀρετὴ θυσιάζει — καὶ πρῶτον ὑπουργὸ τὸν βάνουν καὶ γενικὸν βουλευτὴ (κι' ἀπαρατιῶντας αὐτὸς

α) Κοντὰ ἑφτὰ μῆνες καὶ περισσότερον ὁποῦ τελειώσαμεν τὸ Σύνταμα, καὶ χωρὶς νά εἰχαμεν κυβέρνηση καὶ μὲ τόσες ἀντενέργειες καὶ φατρίες καὶ ξένους σκοποὺς καὶ τῶν δικῶ μας, μύτη δὲν μάτωσε κανενοῦ, κόττα δὲν κλέφτηκε, ἄνθρωπος δὲν διατιμήθη εἰς ὅλο τὸ Κράτος. Τηρᾶτε τῆς ἐποχῆς τοὺς τύπους, μ' ὅλον ὁποῦ εἶναι καὶ κομματιασμένες κι' αὐτές, καὶ φαίνεται ἡ ἀλήθεια. Τότε κυβερνοῦσε ὁ ἴδιος Θεός, ὅτι εἶδε τοὺς ἀνθρώπους εἰς μετάνοιαν κι' ἀποσταμένους ἀπὸ τὴν κακία καὶ γύρισαν ὀπίσου εἰς τὸν Θεὸν κ' ἔπεσαν εἰς μετάνοια· Τότε κι' αὐτὸς ἔκαμεν τὸ ἔλεός του κ' ἔδωσε τὴν ὁμόνοια σὲ ὅλο τὸ Κράτος.

β) Ἀδελφοὶ ἀναγνῶστες, οὔτε δόξες θέλω, οὔτε τὴς ζητῶ—οὔτε μοῦ δίνουν. Καὶ διὰ 'κεῖνο τραβήχτηκα καὶ σκαλίζω τὸν κῆπο μου ὅταν εἶμαι γερός, εἰδὲ φυλάγω τὸ στρῶμα μου. Τοῦ ἀναθέματος νά εἰμαι ἂν ἔχω 'διοτέλεια διὰ ὅσους μιλῶ ἐδῶ μέσα. Ἡ πατρίδα, ἡ θρησκεία, ἡ ἠθικὴ εἰς τὴν κοινωνία εἶναι τὸ πλέον ἀγαπημένον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν τίμιον. Εἰς αὐτεῖνη τὴν κοινωνία θὰ ζήσω κ' ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά μου καὶ δὲν μοῦ μένει ἐλπίδα καὶ φωνάζω. Καὶ δι' αὐτὸ γράφω ἀπελέκητα γράμματα, ὄχι ὅμως νὰ λείπῃ ἀπὸ αὐτὰ ἡ ἀλήθεια.

διορίζει νὰ βάνουν οἱ κάτοικοι τοὺς φίλους τῆς μπιστοσύνης του διὰ νύχῃ τὰ κλειδιὰ εἰς τὸ χέρι καὶ τῶν μέσα σπιτιῶν καὶ τῶν ἔξω μεγάλων σπιτιῶν. Ὅτι αὐτὸ τὸ παράδειμα τόδωσε κι' ὁ Κυβερνήτης μας εἰς τὴν Συνέλεψη τοῦ Ἄργους· ἐνέργησε μὲ τοὺς δοικητάς του καὶ μὲ τοὺς ὁμόφρονάς του κι' ἔγινε ἀπὸ τὸ περισσότερον μέρος τοῦ Κράτους πληρεξούσιος. Κι' ὁ κύριος Μαυροκορδᾶτος δὲν θέλει ν' ἀφήσῃ αὐτὸ τὸ δικαίωμα — δὲν θέλει νὰ ξεφορτώσῃ τὸ σαμάρι ἀπὸ τὰ γαϊδούρια, ὁποὖρθε νὰ τὰ λευτερώσῃ αὐτὸς καὶ οἱ ὅμοιοι του). Τέλος πάντων διατάττει νὰ γένουν οἱ ἐκλογὲς παντοῦ—κι' ὅσα θυσιαστοῦν κι' ὅσοι ἄνθρωποι σκοτωθοῦν σὲ ὅλο τὸ Κράτος, δὲν πειράζει· αὐτὸ ὁποῦ εἶπε αὐτὸς καὶ οἱ συντρόφοι του, αὐτὸ νὰ γένῃ! Γράφει κι' ὁ ὑπουργὸς Λοντίδης Πατρινὸς εἰς τὴν Πάτρα τῶν ὁμοφρόνων του, τῶν φίλωνέ του, καὶ τοὺς λέγει· «Σκοτῶστε, χαψῶστε, ὅτι βίγια μπορῆτε νὰ κάμετε κάμετε, ὅμως ἐμένα νὰ μὲ βγάλετε βουλευτή σας χωρὶς ἄλλο». Ποιοὺς νὰ σκοτώσουν; Τοὺς συνπολῖτες οἱ συνπολῖτες! Πιάστη τὸ γράμμα αὐτό, τὸ ἤφεραν ἐδῶ· τἄμαθε κι' ὁ Βασιλέας ὅλα αὐτά. Καὶ καθεμερινῶς ἔρχονται οἱ κάτοικοι καὶ σκούζουν καὶ φωνάζουν δι' αὐτείνη τὴν ἄνομην ἐπέβασιν σὲ ὅλο τὸ Κράτος, ὁποῦ ἀνοίχτηκαν κι' ἀνοίγονται ὁλοένα νέοι τάφοι τῶν ἀθώων Ἑλλήνων. Καὶ διὰ νὰ προκόψουν τὴν πατρίδα καὶ νὰ σκοτώνονται οἱ ἄνθρωποι σὰν τὰ σκυλιὰ σὲ ὅλο τὸ Κράτος καὶ νὰ τοὺς κομματιάσουνε καὶ νὰ τοὺς βάλουν σὲ μεγάλη διχόνοιαν κι' ἀντιζηλία, ἔκαμαν πλῆθος ἀξιωματικοὺς καὶ μέρασαν χιλιάδες ἀριστεῖα — καὶ τότε ἔπεσε ἡ μεγαλύτερη διχόνοια ἀναμεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι οἱ καλύτεροι, ὁποὖχουν καὶ δικαιώματα, ἀδικιῶνται· ἐκεῖνοι ὁποῦ δὲν ἔχουν δικαιώματα λαβαίνουν. Καὶ γεννήθη ἡ διχόνοια· καὶ ξέκλησαν τοὺς κατοίκους σὲ ὅλο τὸ Κράτος κι' ἀφάνισαν καὶ τὴς 'διοχτησίες, κόβοντας τὰ δέντρα ἕνας τοῦ ἄλλου καὶ τ' ἀμπέλια τους καὶ σκοτώνοντας τὰ μεγάλα τους ζῶα καὶ ρημάζοντας τὰ γιδοπρόβατα. Ἐμεῖς θέλομεν νὰ μᾶς λένε μεγάλους πολιτικούς, μεγάλους στρατιωτικοὺς — κι' ἂς κατακομματιάζωμεν τοὺς συνπολῖτες μας κι' ἂς τοὺς δίνωμεν ἀσκιὰ γιομᾶτα ἀγέρα κι' ἂς τοὺς κάνωμεν καὶ σκοτώνωνται. Ἐμεῖς λέμε· «Ἔχομεν ἐπιρροή, ἔχομεν προκοπή, μᾶς ἀγαποῦνε οἱ ἄνθρωποι».

Ὁ Βασιλέας κάνει σίγρι ὁποῦ γένονται αὐτὰ τὰ κακὰ εἰς τὸ κράτος του [1]). Φαίνεται καὶ ἡ Μεγαλειότης του ἀδικήθη ἀπὸ 'μᾶς καὶ δὲν ἀποφασίζει νὰ προφυλάξῃ αὐτὸ ὁποῦ τὸν μπιστεύτηκε ὁ Θεὸς καὶ νὰ κυβερνήσῃ μὲ τὸν φόβον ἐκεινοῦ, ὁποῦ διορίζει βασιλεῖς ν' ἀναστήνουν τὰ κράτη τους καὶ νὰ προι-

1) Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ὁ Μακρυγιάννης φαίνεται βαθύτερον ἀπογοητευόμενος ἐκ τῆς ἀθεραπεύτου πολιτικῆς καταστάσεως. Ἐνῷ δὲ μέχρι τοῦδε μετ' ἐλπίδων πάντοτε ἀπέβλεπε πρὸς τὸν Βασιλέα, δὲν δύναται πλέον νὰ καταπνίξῃ τὸν γογγυσμὸν τῆς καρδίας αὐτοῦ καὶ κατ' ἐκείνου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κίζουν τοὺς ὑπηκόγους τους ἠθικὴ κι' ἀρετὴ καὶ νἄχουν τὴν σέβαση εἰς τὴν πατρίδα τους καὶ πίστη εἰς τὴν θρησκεία τους — τότε καὶ οἱ βασιλεῖς κι' ὁ λαὸς ἔχουν τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ γένεται κοινωνία ἀνθρώπινη. Τί τοῦ ἔκαμεν τῆς Μεγαλειότης του αὐτὸ τὸ ἔθνος; Τί κακό εἶδε ἀπ' αὐτὸ τὸ δυστυχισμένο; 'Σοδήματα μόλις πιάνει δέκα ἔντεκα 'κατομμύρια, ὅτι τ' ἄλλα τὰ κλέβουν ἐκεῖνοι ὁποῦ τοὺς μπιστεύεται καὶ βάνει καὶ τὸ κυβερνοῦν. Παίρνει ἡ Μεγαλειότης του ἕνα 'κατομμύριον, κι' ὅλα τ' ἄλλα τἄχει εἰς τὸ χέρι του κι' ὅπου θέλῃ κι' ὅποιον θέλῃ τοῦ δίνει καὶ τὸν ἀναστήνει, ἢ ἔχει δικαίωμα ἢ ὄχι. Τοῦ εἶπε κανένας τίποτα; Μίλησε κανένας τῶν συμπολίτων του τῶν Μπαυαρέζων, ὁποῦ μᾶς γύμνωσαν, κι' ὅταν φεῦγαν μ' ὅλη τὴν εὐγένειαν τοὺς μπαρκαρίσαμεν χωρὶς νὰ θυμηθοῦμεν τί μᾶς ἔκαμαν τόσον καιρὸν ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦσαν ὡς εἴλωτες — τὸ ἴδιον κι' ὅσους μπιστεύεται ἡ Μεγαλειότης του εἰς τὴν κυβέρνησή του καὶ εἰς τ' ἄλλα τῆς πατρίδος. Πικράθη διὰ τὸ ἄρθρο τῆς θρησκείας; Τῆς Μεγαλειότης του δὲν τῆς ἔβαλε θέλησιν τὸ Ἔθνος, τοῦ εἶπε νὰ μείνῃ εἰς τὴν θρησκείαν του — ὁ διάδοχός του νὰ βαφτιστῇ, νὰ οἰκειωθῇ μ' αὐτὸ τὸ ἔθνος, ὁποῦ ἔχυσε ποταμοὺς αἵματα ὅσο νὰ βγῇ ἀπὸ τοῦ λιονταργιοῦ τὸ στόμα. Διατὶ νὰ χύσωμεν τὸ λοιπὸν τόσο αἷμα; Διατὶ νὰ γιομώσῃ ἡ Τουρκιὰ σκλάβους; Διατὶ νὰ τουρκέψουν τόσοι Χριστιανοί; Κάλλιο νὰ καθόμαστε μ' ἐκεῖνον τὸν βασιλέα ὁποὖχαμεν—καὶ εἴχαμεν καὶ τὴν τιμή μας καὶ βαστούσαμεν καὶ τὴν θρησκεία μας, κι' ὄχι τοιούτως ὁποῦ καταντήσαμεν. Ἔφκειασε καὶ παλάτι ἡ Μεγαλειότης του, καὶ ναὸν τοῦ Θεοῦ δὲν ἔχει ἐπιθυμίαν οὔτε νὰ φκειάσῃ, οὔτε νὰ ἰδῇ μὲ τὰ μάτια του, ἀλλὰ πηγαίνει τὶς ἐπίσημες ἡμέρες μὲ τοὺς Πρέσβες κι' ἄλλους ξένους σὲ ἕνα καλύβι. Εἰς τὴν πρωτεύουσα νὰ μὴν εἶναι ἐκκλησία ἀναλόγως μὲ τὴν τιμὴν τῶν ὑπηκόγων του, λούσσα καὶ πολυτέλειες — περάσαμεν τὴν Εὐρώπη. Ὅταν ἦταν ἡ Εὐρώπη εἰς τὴν δική μας κατάστασιν, εἶχε αὐτὴ τέτοιες πολυτέλειες, εἶχε θέατρα; Ἐμᾶς μᾶς ἔκαμαν οἱ κυβέρνησές του καὶ μᾶς κάνουν ὁλοένα θέατρο καὶ ἦταν περιττὸ τὸ ἄλλο. Σὰν τὸ θέλετε κι' αὐτό, καλό εἶναι α).

Ὁ Θεός, ὁποῦ μᾶς ἔδωσε αὐτὸ τὸ μικρὸ βασίλειον, μπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ καὶ τρανό. Καὶ τότε αὐτὸς ὁ ἴδιος θὰ βασιλέψῃ. Ἐγὼ τόση τύχη ἔχω — σολ-

α) Τρελλάθηκαν καὶ οἱ γερόντοι μὲ τὴς θεατρῖνες κ' ἔχασαν τὰ μυαλά τους καὶ δανείζονται καὶ πλερώνουν· καὶ οἱ δυστυχισμένοι οἱ μαθηταὶ οἱ περισσότεροι πουλοῦνε τὰ βιβλία τους καὶ μένουν χωρὶς βιβλία· καὶ γίνηκαν καὶ θὰ γένουν κι' αὐτεῖνοι θεατρῖνοι. Γίνηκε καὶ τοῦ 'Αναστάση Λιδορίκη τὸ παιδὶ θεατρῖνος. Σὰν πάγῃ εἰς τὴν πατρίδα του, εἰς τὸ Λιδορίκι, ἂς σπουδάξῃ καὶ τοὺς πατριῶτες του αὐτὰ τὰ φῶτα. Οἱ γονέοι τους τρῶνε ψωμὶ καὶ κρεμμύδι καὶ τοὺς δίνουν τὰ ἔξοδα νἀρθοῦν εἰς τὴν πρωτεύουσα νὰ μάθουν γράμματα εἰς τὸ Γυμνάσιον καὶ τὸ Πανεπιστήμιον, κ' ἔρχονται κι' ἀπὸ μέσα τὴν 'Ελλάδα κι' ἀπόξω διὰ νὰ προκόψουν, κι' αὐτὰ τέτοια προκοπὴ λαβαίνουν.

ντᾶτος εἶμαι. Ἂν δὲν μὲ πέθανε τὸ ντουφέκι τοῦ Τούρκου, θὰ μὲ πεθάνῃ τὸ σκαλιστῆρι. Ὅμως ἐγὼ δὲν ξέρω κολακεῖες καὶ πάντοτες τοῦ εἶπα τὴν ἀλήθεια. Ὅ,τι γράφω ἐδῶ τοῦ τό εἶπα καὶ στοματικῶς πολλάκις, ὅτι 'σ αὐτείνη τὴν πατρίδα, ὁποῦ βασιλεύει αὐτός, ὅσο νὰ γένῃ ἕτοιμον τὸ βασίλειον ἔλυωσαν λιοντάρια — ἐγὼ 'μπρὸς 'σ ἐκείνους εἶμ' ἕνας ψύλλος. Ὅμως ἔκαμα κ' ἐγὼ ὅ,τι μποροῦσα. Εἶχα δυὸ ποδάρια, τζακίστη τὸ ἕνα, εἶχα δυὸ χέρια, ἔχω ἕνα· τὴν κοιλιά μου τρύπια, τὸ κεφάλι μὲ δυὸ τρῦπες. Τὸ λοιπόν, ἂν θέλωμεν τὸ λίγον νὰ γένῃ μεγάλον, πρέπει νὰ λατρεύωμεν Θεόν, ν' ἀγαπᾶμε πατρίδα· νἄχωμεν ἀρετή· τὰ παιδιά μας νὰ τὰ μαθαίνωμεν γράμματα κ' ἠθική. Αὐτὸ μοῦ κόβει τὸ κεφάλι μου καὶ λέω. Κι' ὁ Βασιλέας νἄχῃ κυβέρνησες πατριωτικές· κι' ὁ ἴδιος νά εἶναι ἀλλάργα ἀπὸ τοὺς γλυκόγλωσσους, τοὺς κόλακες, καὶ νὰ μὴν τοὺς δίνῃ καὶ πολυτρῶνε καὶ σκάσουν ἀπὸ τὴν πολυφαγιά, ἐνῷ οἱ ἀγωνισταὶ μένουν γυμνοὶ καὶ πεθαίνουν τῆς πείνας. Ὅποιος δουλεύει θέλει τὸ μεριάτικόν του. Καὶ νά εἶναι δίκια ἡ Μεγαλειότης του 'σ ἐκεῖνο ὁποῦ τοῦ μπιστεύτηκε ὁ Θεός. Κ' ἐκεῖνο ὁποῦ ὁρκίστη κ' ὑπόγραψε τώρα νὰ μὴ μετανογάῃ, ὅτ' εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ. Τώρα, ὁποῦναι ἔργα τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ συντροφιᾶς του, καὶ χρήματα ξοδιάζομεν ἄδικα καὶ σταυροὺς καὶ χιλιάδες ἀριστεῖα μεράζομεν· κι' οὔτε δάση ἔμειναν 'σ τὸ περισσότερόν του κράτος, οὔτε ζωντανά· καὶ τὸ αἷμα τῶν ἀνθρώπων, ὁποῦ χύνεται, πάγει ποταμός. Κι' αὐτεῖνοι ὁποῦ σκοτώνονται εἶναι οἱ καλύτεροι ὑπήκοοι τῆς Μεγαλειότης του καὶ θὰ τοὺς χρειαστῇ μιὰν ἡμέρα κι' αὐτὸς καὶ ἡ πατρίδα, καὶ ποῦ θὰ τοὺς εὕρουν; Τοὺς Τούρκους τοὺς ἔχομεν γειτόνους πάντοτες — τότε χάνομεν καὶ τὸ μικρό, ὄχι ναὕρωμεν καὶ τρανό.

Τὸ Σεπτεβριανὸν στοιχεῖον κι' ὁ πολιτικὸς ἀρχηγός, ὁ Μεταξᾶς, ἀπόστασε· καὶ οἱ συντρόφοι μας δραπέτεψαν καὶ πᾶνε γυρεύοντας νέαν τύχη (ὅτι τὸ σκυλὶ ὁποῦ εἶναι μαθημένο εἰς τὸ χασαπλειὸ δὲν φυλάγει ποτὲ πρόβατα). Ὅτι ὁ ἀρχηγὸς μετανόησε δι' αὐτείνη τὴν γενναιότητα καὶ πατριωτισμὸν ὁποὖδειξε — καὶ τὰ παληκάρια σκόρπισαν. Ἡ πατρίδα πλέον στερεώθη, ἀφοῦ ἔγινε πρωτοϋπουργὸς ὁ Μαυροκορδᾶτος. Καὶ τώρα μὲ τὴν μεγάλη συντρομὴ τῶν Πρέσβεων καὶ τοῦ Βασιλέως ὅποιος δὲν πηγαίνῃ μὲ τὴν θέληση αὐτεινοῦ καὶ τῆς συντροφιᾶς του πρέπει νὰ τὸν κατατρέξουν. Ἀφοῦ ὅλες αὐτὲς τὴς συντροφιὲς τὴς δοκίμασα, δὲν μ' ἄρεσε κι' αὐτείνη· ὅτ' ἴσως καὶ εἶναι καλὴ κ' ἐγὼ κακός. Πάσκισαν νὰ μὲ γυρίσουνε, δὲν θέλησα. Ὅτι ἐκεῖνα ὁποῦ ὁρκίστηκα καὶ κιντύνεψα δι' αὐτά, τώρα βλέπω ὅτι νεκρώνουν. Τότε ἄρχισαν νὰ μὲ κακομεταχειρίζωνται ὅλοι αὐτεῖνοι καὶ καταξοχὴ ὁ συναδελφός μου Καλλέργης, ὁ συχνοβαφτισμένος πότε κόμμα Ρούσσικον — ἀφοῦ βύζασε τόσες χιλιάδες δραχμὲς ὅταν ἦταν ὁ Μεταξᾶς εἰς τὰ πράματα, ἀπαρατιῶντας αὐτὸς καὶ μπαίνοντας ὁ Μαυροκορδᾶτος, ἔγινε κόμμα 'Αγγλικὸν καὶ Γαλλικὸν καὶ

σὲ ὅλες τὶς παντιέρες καταγραμμένος. Ἀφοῦ εἶναι παντοδύναμος σ' τὸ στρατιωτικό, ἔβαλε τὸν συνπολίτη του τὸν Ἀντωνιάδη τῆς «Ἀθηνᾶς» κι' ὡς ψυχραμένη αὐτείνη ὅλη ἡ συντροφιὰ μ' ἐμένα, ὅτι δὲν τοὺς ἄφησα τότε εἰς τὴν Συνέλεψη νὰ παίξουν τὸν ἄσο τους, (ὁποὖβριζαν τοὺς πληρεξούσιους καὶ πιάστη ὁ Καλλέργης μὲ τὸν Κριτζώτη καὶ Γρίβα καὶ τὴν ἄλλη ἡμέρα θὰ κάναν θόρυβο εἰς τὴν Συνέλεψη καὶ σύναξα ἀνθρώπους καὶ τοὺς χάλασα ὅλα αὐτὰ τὰ σκέδια καὶ ματαμπῆκε ἡ τάξη. Κ' ὕστερα διὰ τὴν προσταφαίρεση τοῦ Συντάματος, ὁποῦ ἀπάτησαν τὸν Βασιλέα, νὰ χαθῇ κι' αὐτὸς καὶ ἡ πατρίδα, καὶ τοῦ ξηγήθηκα τὴν ἀλήθεια τί ἔτρεχε καὶ τὄνοιωσε κι' ὁ ἴδιος κ' ὑπόγραψε τὸ Σύνταμα κατὰ τὴν θέληση τῶν πληρεξουσίων), ἔβαλε τὸν Ἀντωνιάδη καὶ τὸν Ζυγομαλᾶ τὸν Σεπτεβριανὸν μὲ τοὺς τύπου; τους καὶ λένε ὅτι· «Αὐτὸ ὁποὖκαμε ὁ Μακρυγιάννης εἰς τὴν Συνέλεψη, καὶ σύναξε ἀνθρώπους κ' εἶχε ὁρκίσῃ καὶ τόσους πληρεξούσιου; νά εἶναι μιὰ γνώμη, ἦταν ἀναντίον τῆς πατρίδος καὶ Βασιλέως — καθὼς κι' ὁ πρωτινὸς ὅρκος ὁποὖκαμε ἦταν κι' αὐτὸς ἀναντίον του». Τότε βιάστηκα κ' ἔβκλα τὸν ὅρκον εἰς τὸν τύπον, χωρὶς τὴς ὑπογραφές, καὶ ξιστορίζω ὅλα αὐτά, πότε ὅρκισα τὸν Καλλέργη καὶ τοὺς ἄλλους ὅσους εἶχα ὁρκισμένους σὲ ὅλο τὸ Κράτος, καθὼς καὶ τοὺς πληρεξούσιους α[1]).

Τότε 'νεργοῦνε αὐτεῖνοι κι' ὁ Καλλεφουρνᾶς καὶ γένονται αἱ ἐκλογὲς εἰς τὴν ἐκκλησία μ' ἕναν θόρυβον μεγάλον· καὶ καταπετζοκόπηκαν τόσοι ἄνθρωποι. Ὕστερα κάνουν μιὰ ὀχλαγωγία τεχνικὴ· πᾶνε ὁ κόσμος εἰς τὸ Παλάτι, πᾶνε κι' αὐτεῖνοι μὲ τὰ φουσσᾶτα του; καὶ καταφάνισαν τοὺς κατοίκους [2])· Σὰν ἔβλεπα ὅτ' ἦταν τέτοια μπερμπάντικα κινήματα, δὲν ἀνακατώθηκα ποτὲ πουθενά, νὰ μὴ δώσω αἰτία καὶ πάθῃ ἡ πατρίδα, ὁποῦ γύρευαν πρόφαση νὰ

α) Μὲ κατηγοράγει συνχρόνως ὁ πειρατὴς τῆς Γραμπούσας Ἀντωνιάδης, ἡ ξένη κρεατούρα, ὅτι καὶ τὰ κάδρα ὁποῦ ἔφκειασα δὲν ἔχουν ἔννοια, ὅτ' εἶμαι ἀγράμματος.

1) Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1844 ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἐν τῷ «Φίλῳ τοῦ λαοῦ» ἔκθεσις τῶν κατὰ τὴν συνωμοσίαν τὴν ἀπολήξασαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου (βλ. αὐτὴν ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 17 Ἀπριλίου). Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ συμπεριελήφθη καὶ ὁ ὅρκος τῶν συνωμοτῶν, φέρων χρονολογίαν 17 Δεκεμβρίου 1840 (βλ. ἐν Α' τόμῳ) ὡς καὶ ὁ ὅρκος τῶν πληρεξουσίων, περὶ οὗ ὁ Μακρυγιάννης γράφει ἐν σελ. 398 τοῦ παρόντος τόμου. Εἰς τὴν διατριβὴν ταύτην τοῦ Μακρυγιάννη ἀπήντησεν ὁ Δ. Καλλέργης ἐν τῇ «Ἐλπίδι» φύλ. 30 Ἀπριλίου δι' ἐπιστολῆς φερούσης χρονολογίαν 28 Ἀπριλίου (βλ. αὐτὴν ἐν τῷ Α' τόμῳ), δι' ἧς ἠρνεῖτο ὅτι ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη πρῶτον ἐμυήθη εἰς τὴν συνωμοσίαν, ἔψεγε δὲ τοῦτον καὶ διὰ τὸν ὅρκον τῶν πληρεξουσίων. Ὁ Μακρυγιάννης ἀνταπήντησε δι' ἑτέρας διατριβῆς αὐτοῦ ἐν τῇ «Ἐλπίδι» φύλ. 7 Μαΐου καὶ «Φίλῳ τοῦ λαοῦ» φύλ. 8 Μαΐου φερούσης χρονολογίαν 3 Μαΐου (ἣν βλ. ἐν Α' τόμῳ). Εἰς τὴν συζήτησιν παρενέβη ὁ Ἀνδρ. Ζυγομαλᾶς διὰ τοῦ «Φίλου τοῦ λαοῦ», ἐξηκολούθησε δ' ἡ ἔρις μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Μακρυγιάννη (βλ. ἐν τῷ Α' τόμῳ διατριβὰς ὑπὸ χρονολογίας 3, 8 Ἰουνίου κλπ).

2) Ταῦτα ἐγένοντο τὴν 11ην Ἰουνίου 1844.

γένῃ ξένη ἐπέβαση, καὶ νὰ μὴν πάθω κ' ἐγὼ ἀδίκως. Ἀφοῦ ὅμως εἶδα ὅτι χάνονται ἀδίκως οἱ ἄνθρωποι, πῆγα εἰς τὴν Πλάκα· ἦταν συνασμένοι πλῆθος λαὸς νὰ πᾶνε νὰ χτυπηθοῦν μ' αὐτούς, ὁποῦ τοὺς ἔκαμαν τὴν ἀπιστιὰ καὶ τοὺς ἔβαλαν εἰς αὐτὸ τὸ παιγνίδι καὶ ὕστερα τοὺς βαροῦσαν οἱ ἴδιοι. Μαθαίνοντας αὐτείνη τὴν ἑτοιμασίαν, πῆγα μίλησα πολλὰ τῶν ἀνθρώπων, ὅτι θὰ σκοτωθοῦν ἀδίκως καὶ θὰ κιντυνέψουν καὶ τὴν πατρίδα τους· καὶ μὲ πολλὰ μιλῶντας τῶν ἀνθρώπων, δάκρυσαν τὰ μάτια μου. Μπῆκαν σὲ συμπάθεια οἱ ἄνθρωποι κι' ἄφησαν τὰ ὅπλα τους κ' ἡσυχάσανε. Αὐτεινῶν ὁποῦ τοὺς 'ρέθιζαν τὸ σκέδιον τους ἦταν ὅτι θὰ πήγαινα κ' ἐγὼ ἐκεῖ, νὰ μὲ κομπρεμετάρουν καὶ νὰ μὲ τελειώσῃ ἡ δικαιοσύνη τους. Καὶ μ' αὐτὸ ὅμως ὁποῦ ἔκαμα πάλε τὸν διάβολόν μου ηὗρα. Κινάγει τὸ βράδυ ὁ ἀρχηγὸς Καλλέργης μὲ τὴν καβαλλαρία του κι' ἄλλους καὶ μὲ μπλοκάρουν εἰς τὸ σπίτι μου. Κάθισαν ὡς τὰ μεσάνυχτα καὶ φύγαν. Καὶ κάθε νύχτα ἔρχονταν καὶ μὲ μπλοκάραν διὰ νὰ δίνουν δούλεψες εἰς τὸν Βασιλέα, ὅτι ἐγὼ εἶμαι τὸ σκάνταλο τῆς ἀνησυχίας.

Ἀπὸ τ' ἄλλο τὸ κόμμα, τῆς Φιλορθόδοξης Ἑταιρίας, ἕνας λεγόμενος Στέφανος Βαλλιᾶνος εἶχε κάμῃ μίαν ἑταιρίαν διὰ τὴν μεγάλην ἰδέαν, τὰ ἔξω, καὶ βάνει ὅλους τοὺς σουρτούκηδες· καὶ τοὺς γέλαγε καὶ τοὺς ἔλεγε ἔχει καράβια, ὅπλα, τζεπχανέδες πλῆθος καὶ στρατέματα καὶ πεντακόσες χιλιάδες τάλλαρα. Γέλαγε τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἔπαιρνε χρήματα, τἄτρωγε. Ὕστερα πήγαινε καὶ τοὺς πρόδινε ὅλους εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ τὸν Βασιλέα. Μὲ τοιοῦτον ἄνθρωπον καὶ μὲ τοιοῦτα μέσα θέλουν νὰ κάμουν κίνημα διὰ τὴν μεγάλη ἰδέα, νὰ πᾶνε εἰς τὴν Κωσταντινόπολη. Σύναξαν ἀνθρώπους—τοὺς ρωτοῦσαν· «Ποιοί εἶναι οἱ ἀρχηγοί;» Τοὺς ἔλεγαν πολλοὺς καὶ τὸ Μακρυγιάννη, ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ ἦταν μὲ γνώση, μὲ πατριωτισμὸν κι' ἀγαποῦσαν τὸ καλὸ τῆς πατρίδας. Τοὺς σουρτούκηδες τοὺς γέλαγε ὁ Βαλλιᾶνος μ' ἀσκιὰ γιομᾶτα ἀγέρα κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔπαιρνε χρήματα ὅπου εὕρισκε κι' ἀπάταγε πολλούς. Κ' ἔλεγε ὕστερα εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ εἰς τὸν Βασιλέα αὐτὰ τὰ μυστήρια. Τὸν εἶδα 'θουσιασμένον πρὶν τὴν Τρίτη Σεπτεβρίου, τὸν ἤφερα εἰς τὸ σπίτι μου· τοῦ εἶπα ὅτι ὅποιος φαντάζεται νὰ κάμῃ καλὸ εἰς τὴν πατρίδα πρέπει νὰ συλλογέται ὅτι νὰ κιντυνέψῃ ἕνα σπίτι τὸ ματαφκειάνομεν— εἶναι πατρίδα· κ' ἔχομεν καὶ δυνατοὺς ὀχτροὺς κ' ἐμεῖς εἴμαστε ἀδύνατοι. Τότε τοῦ εἶπα τὴν δική μου ἑταιρία, τὸν ὅρκισα καὶ τοῦ πῆρα καὶ τὴν ὑπογραφή του· καὶ τοῦ εἶπα εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὲ ρωτάγῃ, νὰ συνβουλευώμαστε· καὶ νὰ μὴν κάνῃ τίποτας μόνος του. Αὐτὸς πῆγε κι' ἔβαλε κι' ἄλλους καὶ τοὺς εἶπε καὶ πῆγαν κι' ὅρκιζαν ἐξ ὀνόματός μου, χωρὶς ἐγὼ νὰ ξέρω. Ἀφοῦ μὲ κατάτρεχε ἡ Κυβέρνηση, ὁ Χρηστίδης, καὶ μ' ἔκριναν εἰς τὸ κριτήριον, ἔρχεται μίαν ἡμέρα ἕνας ἄνθρωπος ἐπίτηδες μ' ἕνα γράμμα καὶ μοῦ λέγει· «Κατὰ ὁποῦ μοῦ εἶπε ὁ Βαλλιᾶνος διὰ λόγου σου πῆγα ἐκεῖ, πῆγα ἐκεῖ κι'

ὅρκισα ἐν ὀνόματί σου αὐτοὺς ὅλους». Τότε ξέσχισα τὸ γράμμα, ἔδιωξα καὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἀνταμώθηκα καὶ μὲ τὸν Βαλλιᾶνο καὶ τοῦ εἶπα ὅσα μπόρεσα καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μὴν πιάνῃ τ' ὄνομά μου. Ἔτιμ [1]) διαλύθη ἡ Συνέλεψη, χωρὶς νὰ συλλογιστῇ αὐτὸς καὶ ἡ συντροφιά του, νὰ ὑπομείνωμεν νὰ συναχτοῦνε οἱ Βουλὲς καὶ μίαν περίοδο κι' ἄλλη καὶ νὰ ἰδοῦμεν καὶ τὰ ἐξωτερκά, καὶ τότε ὁ Κύριος γένεται ὁδηγός, αὐτὸς πηγαίνει ὁλοῦθε, 'νεργάγει καὶ ἡ συντροφιά του, ἄνθρωποι μὲ ἰδέα, καὶ 'ρεθίζουν τοὺς ἀνθρώπους—κ' ἔτοιμοι νὰ κινηθοῦν· ξυπόλυτοι καὶ γυμνοὶ καὶ χωρὶς καμμίαν ἑτοιμασία «σῦρτε ὄξω κ' ἐκεῖ σᾶς προφτάνω»—μὲ πέτρες. Πάλε ξοδιάζει τ' ὄνομά μου. Τότε ἕνας ὁρκισμένος μοῦ φέρνει ἕναν ὅρκον τους. Τὸν δείχνω τοῦ Ζυγομαλᾶ, ὡς σύντροφός μου Σεπτεβριανός, νὰ συβουλευτοῦμε νὰ μὴν γένῃ αὐτὸ τὸ κίνημα καὶ κιντυνέψῃ ἡ πατρίδα. Τότε αὐτὸς τὸν βάνει εἰς τὸν τύπον τὸν ὅρκον τους. Μίλησα κ' ἐγὼ τῶν ἀνθρώπων νὰ νεκρώσῃ αὐτὸ τὸ ἀνόητο κίνημα. Τότε βάνουν τὸν ἄνθρωπον ὁποῦ μόδωσε τὸν ὅρκον ἢ νὰ μὲ δολοφονήσῃ, ἢ νὰ μὲ φαρμακώσῃ. Ἦρθε αὐτὸς εἰς τὸ σπίτι μου, δὲν μπόρεσε νὰ μοῦ κάμῃ τίποτας α). Τότε ὁ σύντροφος τοῦ Βαλλιάνου Φιλήμονας βάνει εἰς τὸν τύπον του τόσα ἀναντίον μου—ὅτι δὲν ἄφησα τοὺς ἀνθρώπους νὰ πᾶνε νὰ χαθοῦν καὶ νὰ κιντυνέψῃ καὶ ἡ πατρίδα! Ὁρίστε πατριωτισμὸν ἀπὸ πατριῶτες!

Ἀφοῦ ἡ Κυβέρνηση τοῦ Μαυροκορδάτου δυνάμωνε παντοῦ εἰς τὸ Κράτος τὸ κόμμα της μὲ χρήματα, ἄρχισε εἰς τὴν Σπάρτη ὁ ἐφύλιος πόλεμος· καὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν σκοτώθηκαν περίτου ἀπὸ πεντακόσοι. Ἄρχισε τὸ ἴδιο καὶ εἰς τὴν Ρούμελη. Τότε ὁ Μεταξᾶς καὶ ἡ κουμπανία μιλοῦν μὲ τὸν Γρίβα νὰ πάγῃ εἰς τὸ Ξερόμερον νὰ κάμῃ τὴς βουλευτικὲς ἐκλογὲς καὶ ν' ἀνοίξῃ ἐφύλιον πόλεμον. Τὄδωσαν καὶ τὰ μέσα κ' ἕναν πιστόν τους ἄνθρωπον, πῆγε κάτου, σύναξε καμμίαν πενηνταργιὰ ἀνθρώπους· δὲν 'μπόρεσε νὰ κάμῃ ἄλλους, ὅτι δὲν τὸν ἀκολουθοῦσε ὁ τόπος. Διάταξε ἡ Κυβέρνηση τὸν Σωτήρη Στράτο καὶ τὸν πῆρε ὀμπρὸς καὶ τὸν ἤφερε εἰς τ' Ἀπόκορο εἰς τὸν Ἀβαρίκο καὶ τὸν ἔκλεισε· καὶ ἤθα τὸν ἔπιανε. Ὁ Βασιλέας ἔχοντας συμπάθειαν εἰς αὐτὸ τὸ σπίτι καὶ καταξοχὴ εἰς τὸν Γαρδικιώτη, ἔστειλε τὸν Τζαβέλα καὶ τὸν ἔσωσε· καὶ μπῆκε 'σ ἕνα Γαλλικὸν πλοῖον. Τὸν ζήτησε ἡ Κυβέρνηση, τὸ Γαλλικὸ δὲν τὸν ἔδωσε καὶ τὸν πῆγε εἰς τὸ Μισίρι [2]). Τώρα

---

1) **Ἔτιμ** καὶ **ὄτιμ** μόλις.

α) Εἶχα ἕναν σύντροφον εἰς τὸ σπίτι μου, γενναῖον παληκάρι· τὸν πῆρε αὐτὸς μίαν ἡμέρα εἰς τὸ σπίτι του νὰ τὸν τρατάρῃ καὶ τὸν φαρμάκωσε. Τὸ καλό ἦταν ὁποῦ ξέρασε πολὺ καὶ οἱ γιατροὶ τὸν πρόφτασαν. Κ' ἔκαμε τόσον καιρὸ ἀστενής.

2) Πλὴν τῶν συγχρόνων ἐφημερίδων βλ. καὶ τὸ φυλλάδιον «Ἀβαρίκο, ἢ ὁ θρίαμβος τοῦ Στρατηγοῦ Θεοδώρου Γρίβα. Ἐν Ἀθήναις 1844». Ὁ Θ. Γρίβας ἐπιβὰς τοῦ Γαλλικοῦ πλοίου «**Papin**» διῆλθεν ἐκ Πειραιῶς ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου 1844, ἐπανῆλθε δ' εἰς Ἀθήνας τὴν 24ην Σεπτεμβρίου, τυχὼν ἀμνηστείας (βλ. κατωτ.).

θυμήθη ὁ Μεταξᾶς τί εἶχε καὶ τὄχασε ἀπὸ τὴν ἀνοησία του καὶ γυρεύει ἀπὸ τὸν Γρίβα νὰ ματαναστηθῇ. Πέταξε τὸ πουλί, τὄπιασαν ἄλλοι ὁποῦ δὲν τό εἶχαν!

Ἀφοῦ εἶδα τὸν πατριωτισμὸν καὶ τοῦ Μεταξᾶ κι' ὁλουνῶν αὐτεινῶν, ὁποῦ θέλει καθένας νὰ δοξολογάγῃ θεοὺς δικούς του κι' ὄχι νὰ ὠφελήσῃ τὴν πατρίδα του — γομάρια εἶναι οἱ Ἕλληνες, αὐτεῖνοι τἄχουν φκειασμένα τὰ σαμάρια καὶ τοὺς σαμαρώνουν—τότε τραβήχτηκα ὅλως διόλου. Καὶ δι' αὐτὸ μὲ ἀγκυλώνουν. Ἡ ἐπέβαση τῆς Κυβέρνησης 'σ τὶς ἐκλογὲς σὲ ὅλο τὸ Κράτος ἄναψε παντοῦ φωτιά· καὶ εἰς τὸ Λιδορίκι τὴν πατρίδα μου ἔστειλε τόσα ἀσκέρια· καὶ καταφανίστηκαν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ αὐτὰ καὶ τὰ ζωντανά τους· κ' ἔγινε ὁ τόπος ἄνου κάτου. Κι' ἂν πιάνεταν ντουφέκι, θὰ γίνεταν θρῆνος, ὅτ' εἶναι οἱ ἄνθρωποι ὅλοι τοῦ ντουφεκιοῦ. Ὁ Θεὸς ἐφύλαξε καὶ φώτισε τοὺς τίμιους ἀνθρώπους καὶ καταπράγυναν τόνα μέρος καὶ τ' ἄλλο. Στεῖλαν ἀνθρώπους μ' ἀναφορὲς ἐδῶ 'σ ἐμένα, τὴς πήγαινα εἰς τὴν Κυβέρνησιν, δὲν μποροῦσα νὰ κάμω τίποτας. Ματαῆρθαν ἄνθρωποι τρίτως· πῆγα καὶ παρουσιάστηκα εἰς τὸν Βασιλέα καὶ ξιστόρησα ὅλα αὐτὰ καὶ τὸ πάθος τῆς Κυβέρνησης. Τοῦ εἶπα αὐτὰ ὅλα τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Πελοπόννησος· καὶ τοῦ Λοντίδη τοῦ ὑπουργοῦ τὴς προκοπές. Εἶχα κ' ἕνα γράμμα ἀπὸ τὴν Πάτρα ὁποῦ μοῦγραφαν αὐτά. Τόξερε καὶ ἡ Μεγαλειότης του, ὅτι τόστειλαν οἱ ἀρχὲς ἀπὸ 'κεῖ.

Ἄρχισαν καὶ μαζώνονταν ὅσοι βουλευταὶ βῆκαν ἀπὸ λίγες ἐπαρχίες. Ὁ Μαυροκορδᾶτος κι' ὁ Καλλέργης ἤθελαν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα βουλευταὶ διὰ ν' ἀκουστῇ εἰς τὴν Εὐρώπη πόση δύναμη κ' ἐπιρροὴ ἔχουν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄρχισαν κ' ἐδῶ νὰ κάνουν ὅ,τι κάναν καὶ 'σ τὸ ἄλλο τὸ Κράτος· καὶ κατακομμάτιασαν τοὺς ἀνθρώπους· τοὺς τάγιζαν ὑπόσκεσες καὶ τοὺς τάζαν πλῆθος ἀγαθά. Εἰς τὸ σπίτι μου πρὸ ἡμερῶν ἦρθαν καὶ πολῖτες κι' ἀπὸ τὰ χωριὰ καὶ μοῦ εἶπαν· «Ποιοὺς θέλεις συντρόφους νὰ τραβήσουμεν νὰ βγῆτε βουλευταί;—Τοὺς λέγω, ὅποιος δώσῃ ψῆφο 'σ ἐμένα νά εἶναι ἀρνητὴς τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ πέσῃ τὸ χέρι του! Δὲν ματαμπαίνω ἐγὼ εἰς τὰ πολιτικά, νὰ δουλεύω τιμίως καὶ νὰ μὲ θεατρίζουν μὲ τὴς 'φημερίδες ὅτι ἀγοράστηκα ἀπὸ τοὺς ξένους». Αὐτεῖνοι θέλαν, ἐγὼ δὲν δέχτηκα καὶ φύγαν.

Ὁ Κωλέτης ἦταν γυμνὸς ὅλως διόλου ἀπὸ δύναμη· τὸν ἄφησαν καὶ οἱ Γριβαῖγοι κι' ὁ Κριτζώτης κι' ὅλοι οἱ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ ὁποῦ ἠμασταν εἰς τὴν Συνέλεψη. Τότε ἀνταμωθήκαμεν οἱ δυό μας καὶ μιλήσαμεν. Μοῦ λέγει· «Δὲν ἔχω συντρόφου,· μ' ἀφήσετε ἀπὸ τὴν Συνέλεψη.—Τοῦ λέγω, ἐγὼ σοῦ κάνω συντρόφους μὲ τὴν συνφωνίαν νὰ μοῦ ὁρκιστῇς νὰ μὴν εἶσαι προσκολλημένος σὲ ξένους. Κι' ἀφοῦ σοῦ κάμω τοὺς συντρόφους νὰ ἔμπῃς καὶ εἰς τὰ πράματα καὶ νὰ 'νεργήσῃς φρόνιμα διὰ τὴν πατρίδα σου καὶ νὰ λὲς τὴν ἀλήθεια εἰς τὸν Βασιλέα. Καὶ νὰ 'τοιμάζωμεν λίγο λίγο τὰ μέσα· κι' ὅταν ἰδοῦ-

μεν ἁρμόδιον τὸν καιρόν, νὰ τηράξωμεν τὴν ἄξηση τῆς πατρίδας φρόνιμα καὶ μυστικὰ κι' ὄχι σὰν τὸ Βαλλιᾶνο κι' ἄλλους. Νὰ μοῦ δώσῃς τὸν ὅρκον σου δι' αὐτὰ κ' ἐγὼ σάζω τ' ἄλλα». Ὁρκιζόμαστε οἱ δυὸ 'σ αὐτά. Ἤμουν 'γγισμένος μὲ τὸν Μεταξᾶ—ἴσως αὐτὸς ὁ διάβολος τώρα ὁποῦ γέρασε γένῃ ἄνθρωπος. Πῆγα ἀντάμωσα τὸν Γαρδικιώτη, τοῦ μίλησα πολλά, τὸν πῆγα κι' ὁρκιστήκαμε κ' οἱ τρεῖς. Συνφωνήσαμε τὰ ἴδια. Θέλουν αὐτεῖνοι νἀμπῶ κ' ἐγὼ 'πασπιστὴς τοῦ Βασιλέως νὰ μ' ἔχουν βοηθόν. Ἐγὼ τοὺς εἶπα εἶμαι ἀστενής, δὲν μπορῶ νὰ ὑποφέρω αὐτὲς τὴς 'πηρεσίες. Μὲ βιάσαν νὰ ἔμπω διὰ ἕνα χρόνο. Συνφωνήσαμεν κ' εἰς αὐτό. Πῆγα καὶ τὸν Κριτζώτη, Μαμούρη κι' ἄλλους. Δυναμωθήκαμεν.

Τότε πῆγα εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τοῦ εἶπα διὰ τοὺς Λιδορικιῶτες καὶ διὰ ὅλο τὸ Κράτος καὶ «θὰ κάμουν τὰ ἴδια εἰς τὴν 'Αθήνα· καὶ θὰ πάθῃ καὶ ἡ Μεγαλειότη σου καὶ ἡ πολιτεία αὐτεῖνη, ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἀναμμένος καὶ κατακομματιασμένος». Φοβήθη πολὺ ἡ Μεγαλειότης του· μοῦ λέγει· «Νὰ πᾷς νὰ μιλήσῃς μὲ τὸν Μαυροκορδᾶτο.—Τοῦ λέγω, πῆγα πολλάκις καὶ δὲν μοῦδωσε ἀκρόασιν καὶ δὲν ματαπάγω». Τότε ἔφυγα ἐγώ. Ἔστειλε καὶ μίλησε τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ εἶπε ὅλα αὐτὰ ὁποῦ τοῦ εἶπα καὶ νὰ μὲ φωνάξῃ νὰ μοῦ μιλήσῃ νὰ μὴν γένῃ κάνα δυστύχημα. Μὲ φώναξε ὁ Μαυροκορδᾶτος, τοῦ εἶπα ὅσα εἶπα τοῦ Βασιλέα ἀναντίον του κι' ὅλης τῆς συντροφιᾶς του· «κι' ἂν κάμετε εἰς τὴν 'Αθήνα ὅ,τι κάματε καὶ κάνετε ὄξω εἰς τὸ Κράτος, εἶν' ἐλπίδες ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ ὑπάρξωμε ἐμεῖς πενῆντα φορὲς κ' ἐσεῖς μία· καὶ ὁ αἴτιος ἂς δώσῃ λόγον εἰς τὸν Θεόν». Κ' ἔφυγα. Ὅταν πῆγα εἰς τὸν Βασιλέα τοῦ εἶπα νὰ τὸ γκρεμίσῃ αὐτὸ τὸ ὑπουργεῖον, ὅτι θὰ τὸν χάσῃ. Πῆγα τὰ 1844 'Αγούστου 2 [1]). Μαθαίνει ὁ Λόντος ὅλα αὐτὰ ὁποῦ μίλησα τοῦ Βασιλέα καὶ Μαυροκορδάτου—ἦταν εἰς τὸ σπίτι του κι' ὁ Κολιόπουλος, ὁ Κανέλλος Ντηλιγιάννης κι' ἄλλοι πολλοὶ—λέγει ὁ Λόντος ὁ ὑπουργός· «Ὁ κερατᾶς ὁ Μακρυγιάννης αὐτὸς ἀνακατώνει ὅλα αὐτὰ κάθε καιρό. Αὔριο θὰ τοῦ κόψω τὸ κεφάλι του. Καὶ τὴν 'Αθήνα θὰ τὴν κάμω στάχτη, ὅτ' ἔχω στρατέματα ταχτικὰ κι' ἄταχτα, πεζούρα καὶ καβαλλαρία». Τὸ βράδυ στέλνει καὶ μὲ μπλοκάρει. Τὴν αὐγὴ στέλνει ὁ Κανέλλος Ντηλιγιάννης, ὁ Κολιόπουλος κι' ἄλλοι πολλοὶ—ὅτ' ἦταν συνασμένοι νέοι βουλευταὶ καὶ γερουσιασταὶ—καὶ μοῦ λένε τί ἄκουσαν ἀπὸ τὸν ὑπουργὸν Λόντο· «κ' ἐδῶ, καθὼς ἀκούσαμεν, θὰ γένῃ θόρυβος καὶ κιντυνεύομεν ὅλοι· κι' ὡς ἄνθρωπος ἐδῶ τοῦ τόπου νὰ πάρῃς τὰ μέτρα σου δι' αὐτά, ὅτι κιντυνεύεις κ' ἐσὺ ἀτομικῶς ἀπὸ 'κεῖνο ὁποῦ φαίνεται». Τοὺς εἶπα ἐγὼ μίλησα τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβέρνησης· καὶ μὲ βιάσαν ὅλοι νὰ πάγω πίσου εἰς τὸν Βασιλέα νὰ μιλήσω κι' αὐτά.

1) Ἡμέραν τῶν ἐν 'Αθήναις βουλευτικῶν ἐκλογῶν.

Τοὺς εἶπα νὰ πᾶμεν καὶ μαζὶ μ' αὐτοὺς δυὸ τρεῖς. Ἐκρίθη εὔλογον νὰ πάγω μόνος μου. Πῆγα εἰς τὸ σπίτι μου, συγυρίστηκα. Κατεβαίνοντας ἀπὸ τὴν πόρτα μου πλάκωσαν πολῖτες ἀπὸ τὸ παζάρι—τοὺς στεῖλαν ὁποῦ ἦταν συνασμένοι ὅλοι οἱ κάτοικοι εἰς τὴν Ἁγιὰ Εἰρήνη [1]). Ἄρχισε ἡ ψηφοφορία καὶ ἡ δύναμη τῆς ἐξουσίας δὲν τοὺς ἄφινε ἐλεύτερους νὰ κάμουν ὅποιους θέλαν. Τότε ἀντάμωσα τὸ παιδὶ τοῦ Μιαούλη, ὁποῦναι εἰς τὸν Βασιλέα, καὶ τοῦ εἶπα τί μίλησε ὁ Λόντος, τί μοῦ εἶπε ὁ Κολιόπουλος καὶ οἱ ἄλλοι· καὶ ἤθα πάγαινα εἰς τὴν Μεγαλειότη του, ἀλλὰ ὁ λαὸς ἔστειλε καὶ μὲ ζητάγει. Καὶ σήμερα θὰ γένουν ὅλα ὅσα εἶπα τοῦ Βασιλέως—κι' αὐτὸς κιντυνεύει καὶ ἡ πατρίδα. Τοῦ παράγγειλα νὰ γκρεμίσῃ αὐτὸ τὸ ὑπουργεῖον καὶ νὰ βάλῃ τὸν Κωλέτη μ' ὅποιους ἄλλους συβιβαστῇ· «καὶ νὰ μιλήσῃς τῆς Μεγαλειότης του καὶ νὰ μοῦ φέρῃς ἀπάντησιν εἰς τὴν Ἁγιὰ Εἰρήνη».

Πῆγα ἐγὼ εἰς τὴν Ἁγιὰ Εἰρήνη· ἦταν ὁ λαὸς συνασμένος, γιομᾶτα ὅλα τὰ σοκάκια· Τοὺς λέγω· «Τί μὲ θέλετε, ἀδελφοί;—Νὰ λάβῃς πολῖτες εἰς τὸ χέρι σου ἀπὸ 'μᾶς καὶ νὰ σταθῇς ἐδῶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν ἀσφάλειαν μας». Τοὺς ἔβαλα κ' ἐγὼ μίαν μικρὴ ὁμιλίαν, τοὺς εἶπα πολλά, ὅτι· «Ἡ ἀρετὴ κι' ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ φρονιμάδα κάνουν τὴν πατρίδα νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ εὐτυχήσῃ. Ἡ κακία καὶ ἡ 'διοτέλεια χάνουν τὴν πατρίδα· καὶ τὴν χάνουν καὶ ζημιώνονται ὅσοι μένουν ζωντανοί. Τὸ λοιπὸν φωνάζετε ἐμένα νὰ σταθῶ εἰς τὴν εὐταξίαν σας; Ἂν ἔχετε ἀρετὴ κι' ὁμόνοια, θὰ εὐλογήσῃ ὁ Θεὸς τὰ ἔργα σας καὶ θὰ σᾶς φωτίσῃ εἰς τὸ καλὸ καὶ θὰ σᾶς σώσῃ, αὐτὸς ὁποῦ σᾶς ἔσωσε ἀπὸ τὴν τυραγνία τῶν Τούρκων, αὐτὸς ὁποῦ σᾶς ἀνάστησε καὶ κάμετε τὴν Τρίτη Σεπτεβρίου· κ' ἐπιστάτησε μόνος του τόσους μῆνες καὶ δὲν μάτωσε μύτη σὲ ὅλο τὸ Κράτος. Παρακαλέστε τὸν Θεὸν καὶ τώρα νὰ κάμῃ τὸ ἔλεός του 'σ ἐμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ νὰ φέρῃ καὶ τώρα τὴν εὐλογίαν του. Ἐγὼ ἕνα μπαστοῦνι ἔχω εἰς τὸ χέρι μου—ἂν ἡ ἀφεντειά σας δὲν ἔχετε ἀρετὴ κι' ὁμόνοιαν, τί νὰ σᾶς κάμω κ' ἐγώ;» Μοῦ λένε γενικῶς μὲ μίαν φωνή· «Ὅ,τι μᾶς εἰπῇς ἐσὺ ὅλοι θ' ἀκολουθήσωμεν!—Κ' ἐγὼ ἂν σᾶς ἀπατήσω, ἂς δώσω λόγον εἰς τὸν Θεόν! Ἐγὼ δὲν γνωρίζω φατρίες καὶ νὰ μὲ θεωρῇ ἄλλος φίλο του κι' ἄλλος ὀχτρό. Γενικῶς ὅλους σας σᾶς θεωρῶ ἀδελφούς, ὅτι μὲ διορίζετε ὅλοι καὶ πρέπει νὰ μὴν εἶμαι ἀναντίος κανενοῦ. Καὶ νὰ δίνετε τοὺς ψήφους σας ἐλεύτερους, ὅθεν θελήσῃ κάθε ἕνας. Ἐμένα (καθὼς εἶχα μιλήσῃ) μὴ μοῦ δίνετε». Μείναμεν σύνφωνοι 'σ αὐτό. Πῆρα πολῖτες καὶ τὸν Γιάννη Κώστα μὲ καμπόσους ἀξιωματικούς. 'Σ τὴν ἴδια στιμὴ μοῦ στέλνει καὶ ἡ Μεγαλειότης του ὅτι νὰ βαστήξω τὴν ἡσυχίαν· «καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τὸ γκρέμισα καὶ ἤφερα τὸν Κωλέτη νὰ κάμῃ ὑπουργεῖον».

1) Ἐν τῶν ἐκλογικῶν τμημάτων.

Ἄρχισε ἡ ψηφοφορία μὲ τὴν μεγαλύτερη ’λικρίνειαν καὶ φόβον τοῦ Θεοῦ, καθὼς πηγαίνουν οἱ ἄνθρωποι νὰ μεταλάβουν. Τὸ παλιὸ ὑπουργεῖον δὲν ἔπεσε ἀκόμα, ’νεργοῦσε ὅσο ὁ Κωλέτης νὰ μιλήσῃ μ’ ἀνθρώπους νὰ κάμῃ ὑπουργεῖον. Ξακολούθησε ἡ ψηφοφορία ὡς τὴν ἄλλη ἡμέρα τὸ μεσημέρι μ’ αὐτείνη τὴν ἡσυχίαν. Τότε στέλνει τὸ παλιὸ ὑπουργεῖον τὸν μοίραρχο τῆς πρωτεύουσας — σύντροφος αὐτεινῶν—καὶ τὸν Καλλέργη καὶ κάνουν ἐπέβασιν· κι’ ἀνακάτωσαν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Οἱ πολῖτες ρίχτηκαν ἀπάνου τους καὶ τοὺς καταδιάλυσαν· καὶ γύρευαν νὰ κομματιάσουν καὶ τὸν μοίραρχον. Τότε ἔπεσα ἐγὼ εἰς τὸν λαὸν καὶ τοὺς πῆρα τὸν μοίραρχον καὶ τὸν ἔβαλα εἰς τὴν ἐκκλησία καὶ τὸν ἔσωσα. Τότε αὐτός, ὁ ἀφιλότιμος ἄνθρωπος, βγαίνει ἀπὸ τὴν πίσου πόρτα τῆς ἐκκλησίας καὶ πάγει εἰς τὸν στρατῶνα, ὁποὺναι πλησίον τῆς ἐκκλησίας, καὶ παίρνει δύναμιν κ’ ἔρχεται ἄξαφνα καὶ φωνάζει· «Πῦρ!» Καὶ ρίχνουν μέσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους· καὶ σκότωσαν δυὸ τρεῖς. Τότε ὁρμοῦν ὁ λαὸς κι’ ἀνακατώθηκαν μὲ τοὺς χωροφύλακες. Ρίχνονται καὶ πεντέξι χωροφύλακες ἀπάνου μου μὲ τὶς μπαγιοννέτες. ’Εγὼ τήραγα νὰ ἡσυχάσω τὸν λαόν, κι’ αὐτεῖνοι ἄξαφνα μοῦ ρίχτηκαν νὰ μὲ σκοτώσουνε. Κόντεψαν νὰ μὲ τρυπήσουνε σὰν μπακακάκι — ὁ Θεὸς μὲ γλύτωσε. Βλέποντας αὐτὸ ὁ λαός, τοὺς πιάσαν καὶ γύρευαν νὰ τοὺς σκοτώσουν. Ἔπεσα, ἂν καὶ χτυπημένος ’σ τ’ ἀχαμνὰ ἀπὸ ἕναν ἀπὸ τοὺς χωροφύλακες, καὶ περικάλεσα τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἔσωσα. Τότε ματαρρίχτηκαν πίσου οἱ δήμιοι τῆς Κυβερνήσεως. Μοῦ φεύγει κι’ ὁ Γιάννη Κώστας· ’σ ἐκεῖνον τὸν θόρυβο τὸν πῆραν οἱ ἄνθρωποί του ὁμπρὸς νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸν κίντυνον. ’Εγὼ ἤμουν τυλιμένος μὲ τοὺς ἀνθρώπους, δὲν ἤξερα τί γίνεταν. Τότε εἶδες μίαν ὁρμὴ τοῦ λαοῦ ἀναντίον τῆς ἐξουσίας! Ἔβγαλαν ξύλα, πέτρες ἀπὸ τ’ ἀργαστήρια καὶ τοὺς πῆραν ὁμπρός. Τότε ἔρχονται ἀναντίον μου μὲ δόλο ἄνθρωποι ἀγορασμένοι μὲ τὰ μαχαίρια, λάζους, κρυφίως μέσα εἰς τὸν λαόν, ὁποῦ ἤμουν τυλιμένος νὰ τοὺς ἡσυχάζω, νὰ μὲ δολοφονήσουνε. ’Εκεῖ ὁποῦ θέλησε νὰ μὲ βαρέσῃ ἕνας, τὸν εἶδαν ἄνθρωποι καὶ τὸν σκότωσαν. Τότε ὁ λαὸς φωνάζει νὰ πᾶνε νὰ πάρουν τὰ ὅπλα τους νὰ σκοτώσουν τοὺς αἴτιους, Μαυροκορδᾶτο καὶ συντροφιά. Μὲ δάκρυα περικαλῶ τοὺς ἀνθρώπους νὰ μὴν κάνουν αὐτὸ τὸ κίνημα, ὅτι χάνεται ἡ πατρίδα, θὰ γένῃ ξένη ἐπέβαση. Ὁ λαὸς ἀναμμένος δὲν κόβει τὴν θέλησίν του. Τοὺς βάνω ἕνα λόγο καὶ ν’ ἀκολουθήσουν ὅλοι μαζί μου. Τράβησα ἐγὼ ὁμπρός, διὰ νὰ τοὺς ἡσυχάσω ἀπὸ τὴν ὁρμή τους, καὶ τοὺς παίρνω κ’ ἔρχομαι εἰς τὸ σπίτι μου κι’ ἀνοίγω τὰ βαρέλια μὲ τὸ κρασὶ καὶ τοὺς λέγω νὰ πιοῦν. ’Αφοῦ κάναμεν αὐτό, ἔστειλα εἰς τὴν Μεγαλειότη του νὰ βγῇ νὰ ’συχάσῃ τὸν λαόν.

’Αφοῦ ξεθύμαναν οἱ ἄνθρωποι, τοὺς πῆρα καὶ κατεβήκαμεν πίσου εἰς τὴν ἐκκλησία (ὅτ’ ἦταν ἄνθρωποι μέσα κλεισμένοι, ὁποῦ φύλαγαν τὴν ’πιτροπὴ

καὶ τὴς κάλπες). Ἐκεῖ ἦρθε καὶ ἡ Μεγαλειότης του μὲ τοὺς ’πασπιστάς του. Μὲ ρώτησε πῶς ἔγινε τὸ πρᾶμα καὶ τοῦ ξηγήθηκα ὅλα τὰ τρέχοντα. Τότε μοῦ εἶπε νὰ βαστήξω τὴν εὐταξία καὶ νὰ διοριστῇ μιὰ ’πιτροπὴ νὰ πάγῃ εἰς τὴν Μεγαλειότη του νὰ τοῦ εἰπῇ τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ παιδευτοῦνε οἱ αἴτιοι. Τοῦ κάμαμεν τὸ «ζήτω» κ’ ἔφυγε. Εἶχε κι’ ὁ Καλλέργης κονάκι ἐκεῖ πλησίον, διὰ νά εἶναι κοντὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ ’νεργάγῃ νὰ γένωνται οἱ ἐκλογὲς ὑπὲρ αὐτῶν. Θέλησε νὰ βγῇ εἰς τὸ μπαλκόνι, τὸν εἶδε ὁ κόσμος, ρίχτηκαν νὰ μποῦνε μέσα. Τρόμαξα νὰ τοὺς ἡσυχάσω· καὶ τοῦ ἔκαμαν τὸ ...[1]) καὶ τόσες αἰσχρὲς βρισές. Ὅτι χτύπησε τοὺς πολῖτες μ’ ἀπιστιά, ὅταν τοὺς ’ρέθισαν οἱ ἴδιοι αὐτεῖνοι καὶ πῆγαν εἰς τὸ Παλάτι, καὶ ὕστερα τοὺς χτύπησαν μ’ ἀπιστιὰ καὶ πάθαν τόσοι ἄνθρωποι ἀδίκως.

Νύχτωσε. Ἔκλεισα τὴς κάλπες, ἔβαλα κι’ ἀνθρώπους. Μίλησα τῶν ἀνθρώπων αὔριο τὴν αὐγὴ νὰ συναχτοῦνε νὰ τηράξωμεν τὴν ψηφοφορία καὶ νὰ κάμωμεν καὶ τὴν ’πιτροπὴ νὰ πάγῃ εἰς τὸν Βασιλέα. Ξημέρωσε ὁ Θεὸς τὴν ἡμέρα. Πῆγα κάτου εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἄνοιξαν οἱ κάλπες. Τότε λέγω ὅλων τῶν ἀνθρώπων· «Διορίστε τὴν ’πιτροπὴ ὅποιους θέλετε κι’ ὅσους νὰ πᾶνε εἰς τὸν Βασιλέα». Μοῦ λέγει ὁ λαός· «Νὰ τοὺς διορίσῃς ἐσὺ ὅποιους θελήσῃς· δώδεκα ἀνθρώπους θέλομεν μ’ ἐσένα». Διόρισα ἕξι ἀπὸ τὸ ἕνα κόμμα κι’ ἕξι ἀπὸ τ’ ἄλλο κι’ αὐτεῖνοι ὅλοι θέλησαν συνφώνως ἐμένα μόνον νὰ πάγω εἰς τὴν Μεγαλειότη του νὰ πάρω τὴν εὐχαρίστησιν ἀπ’ ὅλον τὸν λαὸν διὰ τὴν παρουσίαν του, ὁποῦ τοὺς τίμησε· καὶ διὰ ὅσα ἔγιναν ἂς βάλῃ τὴν δικαιοσύνην του. Πῆγα εἰς τὴν Μεγαλειότη του, τοῦ εἶπα αὐτά. Μοῦ εἶπε τὴς εὐχαρίστησες τὴς μεγάλες ὁποὖχει ἀπὸ τοὺς ὑπηκόγους του ὅλους καὶ νὰ εἰπῶ ὅτι διορίστη ὁ Κωλέτης πρωτοϋπουργὸς κι’ ὁ Μεταξᾶς τῆς Οἰκονομίας κι’ ὁ Τζαβέλας τοῦ Στρατιωτικοῦ καὶ μπαίνουν καὶ οἱ ἄλλοι. Πῆγα εἶπα εἰς τὸν λαὸν ὅλα αὐτὰ κ’ εὐχαριστήθη. Κι’ ἀκολούθησε τὴν ψηφοφορία. Τελείωσε ἡ ἡμέρα αὐτείνη τῆς ψηφοφορίας, κλείσαμεν τὴς κάλπες. Πῆγα τὸ βράδυ εἰς τὸν Κωλέτη, τὸν νέον μου φίλον, νὰ τὸν συχαριαστῶ ὁποῦ ἄνθισαν οἱ λόγοι μου διὰ τῆς δύναμης τοῦ Θεοῦ. Ἀφοῦ τὸν εὐκήθηκα, σηκώθηκα νὰ φύγω ὅτ’ ἤμουν ἀστενής. Ἐκεῖ ὁποῦ κατέβαινα, εἰς τὸν κάτου πάτο, τήραξα διὰ τοὺς ἀνθρώπους μου, ὁποὖχα μαζί μου νὰ μ’ ἀκολουθοῦνε· τηράγω δι’ αὐτοὺς καὶ βρίσκω μέσα τὸν Γενοβέλη μοίραρχον, ὁποὖφερε ὅλα αὐτὰ τὰ δεινὰ εἰς τὴν πρωτεύουσα. Δὲν τοῦ μίλησα τίποτας. Ηὖρα τοὺς ἀνθρώπους ἔξω ’σ τὴν πόρτα

1) Μία λέξις δυσανάγνωστος, ἴσως γιουχα. Περὶ τῶν γενομένων κατὰ τὰς ἡμέρας 2—4 Αὐγούστου 1844 βλ. τὰς συγχρόνους ἐφημερίδας. Βλ. καὶ γράμμα τοῦ Δημ. Καλλέργη δημοσιευθὲν ἐν «’Ελπίδι» φύλ. 24 Αὐγούστου καὶ ἐν «Φίλῳ τοῦ λαοῦ» 26 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐφημερίδι φύλ. 10 Σεπτεμβρίου βλ. δευτέραν ἔκθεσιν τοῦ Καλλέργη, τρίτην δὲ ἐν φύλ. 21 Ἰανουαρίου 1845.

καὶ πήγαμεν εἰς τὸ σπίτι. Τὸν Γενοβέλη τὸν ζήταγε ὁ λαὸς μὲ τὸ κερὶ νὰ τὸν κομματιάσῃ, κι' ὁ νέος πρωτοϋπουργὸς τὸν φύλαγε εἰς τὸ σπίτι του. Τότε κάνω τὸν κουτὸ καὶ μὲ τὸν νέον φίλον μου, ὅτι δὲν ξέρω τίποτα—κι' ἂν μιλοῦσα χανόμουν, ὅτι θἄλεγαν ὅτι κι' ὄντως ἐγώ εἰμαι τὸ σκάνταλο σὲ ὅλα αὐτὰ κι' ἀνακατώνω τὸν κόσμον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ.—Κακὴ κατάστασις τῆς δημοσίας ἀσφαλείας ἐν Ἀθήναις.—Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Βασιλέως περὶ τῆς τάξεως.—Ἀποκάλυψις συνωμοσίας κατὰ τοῦ Συντάγματος.—Τὰ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς 25 Μαρτίου 1845.—Ἀνάκρισις κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη ὡς ἐκφρασθέντος κατὰ τοῦ στρατοῦ.—Νέαι καταδρομαὶ κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἀπόπειρα δολοφονίας κατ' αὐτοῦ.—Πατριωτικαὶ ἐνέργειαι.—Παραίτησις τοῦ ὑπουργοῦ Α. Μεταξᾶ.—Δυσαρέσκειαι στρατιωτικαὶ κατὰ τοῦ Κωλέτη.—Ἔκδοσις ἐφημερίδος ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ Μακρυγιάννη.—Νέα δολοφονικὴ σκευωρία κατ' αὐτοῦ.—Προοίμια βουλευτικῶν ἐκλογῶν.—Ἕνωσις Μεταξᾶ καὶ Μαυροκορδάτου.—Ἀντιπολίτευσις στρατιωτικῶν κατὰ τοῦ Κωλέτη.—Ἀπόπειρα τοῦ Κωλέτη πρὸς ἔλκυσιν τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἀνταρσία τοῦ Θ. Γρίβα ἐν Ἀκαρνανίᾳ, τοῦ Ι. Φαρμάκη ἐν Ναυπακτίᾳ, τοῦ Ν. Κριεζώτη ἐν Χαλκίδι, τοῦ Παπακώστα, Βελέτζα κλπ. ἐν Φθιώτιδι καὶ καταστολὴ αὐτῶν.—Ἐκλογαί.—Ἐπέμβασις τῆς Κυβερνήσεως εἰς αὐτάς.—Ἐπικράτησις αὐτῆς.—Μνησικακία τοῦ Κωλέτη κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἐξόργισις αὐτοῦ.—Συμφιλίωσις.—Θάνατος τοῦ Κωλέτη.—Ἀνάρρησις τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα εἰς τὴν πρωθυπουργίαν.—Παράτολμοι ἐνέργειαι πρὸς ἐξέγερσιν τῶν ὑποδούλων ἐν Τουρκίᾳ ὁμογενῶν.—Φρόνιμος διαγωγὴ τοῦ Μακρυγιάννη.—Μακρὰ συνέντευξις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Βασιλέως.—Σχηματισμὸς ὑπουργείου ὑπὸ τὸν Γ. Κουντουριώτην.

Τελείωσαν οἱ ἐκλογές. Βῆκε ὁ Κωλέτης [1]). Ὅτ' ἦταν καὶ ἡ προσπάθεια μας αὐτείνη. Βῆκαν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα βουλευταὶ ὁ Μεταξᾶς, ὁ Καλλεφουρνᾶς κι'

---

1) Ὁ Κωλέτης ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν τὴν 6ην Αὐγούστου 1844. Μετά τινας ἡμέρας παράρτημα ἔμμετρον ἐκδοθὲν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν· «Τὸ ἀνάθεμα τοῦ Ἔθνους κατὰ τοῦ Ὑπουργείου Μαυροκορδάτου» ὡς ἐξῆς ἀνήγγειλε τὸν διορισμὸν τοῦ νέου ὑπουργείου·

«Νὰ τὸ Νέον ὑπουργεῖον, ποῦ εὐδόκησ' ὁ Θεός,
Καὶ ὁποῖον ἐπεθύμει ὁ Ἑλληνικὸς λαός·
Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἠκροάσθη τὰς φωνάς μας,
Τὰς σφαγάς, τὰς φυλακίσεις, ἐξορίας καὶ εὐχάς μας·
Τὴν τετάρτην τοῦ Αὐγούστου, ἄνευ τινὸς προμελέτης,
Ἀνεδέχθη τὸ Ὑπουργεῖον ὁ Ἀτρόμητος Κωλέτης·

ὁ Βλάχος. Εἶπε ὁ Πρωτοϋπουργὸς νὰ κάμῃ κ' ἐμένα γερουσιαστὴ καὶ 'πασπιστὴ τοῦ Βασιλέως. Τοῦ εἰπα· «'Εγὼ φκαριστιῶμαι ὁποῦ μπήκετε εἰς τὰ πράματα καὶ λείψαμεν ἀπὸ τὰ κακά, καὶ δὲν θέλω τίποτας. Τὸ ἴδιο εἶναι καὶ νά εἶμαι καὶ νὰ μὴν εἶμαι —Ὄχι, ἀγαπητέ μου, μοῦ λέγει, πρέπει νὰ μπῇς καθὼς μιλήσαμεν καὶ μὲ τὸν Γαρδικιώτη, νὰ τηράξωμεν κι' ὅποτε βροῦμεν τὴν περίσταση συνφώνως καὶ τὰ ἔξω. Καὶ πρέπει νά εἰσαι εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ 'πασπιστής. Καὶ θὰ σοῦ δώσω καὶ τὸν Μεγαλόσταυρον.—Τοῦ λέγω, ἀπὸ αὐτὰ δὲν θέλω τίποτας, οὔτε ἡ ὑγεία μου μοῦ τὸ συχωρεῖ διὰ 'πηρεσίες. Καὶ σταυροὺς ἔχω κολλημένους εἰς τὸ σῶμα μου, ὁποῦ μοῦ τοὺς ἔδωσαν τὰ ντουφέκια τῶν Τούρκων καὶ δὲν μοῦ τοὺς παίρνει κανένας κι' οὔτε ξεκολλᾶνε ἀπὸ τὸ σῶμα μου ὅσο νὰ πάγω εἰς τὸν τάφο. Ὅμως ἕνα σὲ περικαλῶ· εἰς τὴν πρωτεύουσα ἐδῶ νὰ βάλῃς ἕναν τίμιον δοικητή, ἕναν ἀστυνόμο τοιοῦτον, ἕναν ἀγρονόμον διὰ νὰ φυλᾶν τὴν τάξη. Ὅτ' εἶναι καὶ ξένοι ἄνθρωποι καὶ θὰ κατηγοριέσαι ἐσὺ καὶ οἱ συντρόφοι σου. Καὶ νὰ βάλῃς καὶ δυὸ ἀρχηγοὺς τῆς ἐθνοφυλακῆς εἰς τὰ Ντερβένια καὶ εἰς τὸν δρόμον τῆς Χαλκίδος ν' ἀραδίζουν οἱ ἄνθρωποι ἐλεύτερα, νὰ μὴν τοὺς γυμνώνουν καὶ κατηγοριέται ἡ πατρίδα καὶ ἐσύ· καὶ θὰ μᾶς λένε θερία ὁ ξένος κόσμος. Ὅτι τώρα εἶναι οἱ Βουλὲς καὶ θ' ἀραδίζουν πολὺς κόσμος. Βάλε ἀρχηγοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς μπιστοσύνης σου· βάλε ἀπὸ τὸν Ρωπὸ τὸν Σκουρτανιώτη, ὁποῦναι φίλος σου, κατὰ τῆς Φήβας τὸν δρόμον τὸν Κριεκούκη, ὁποῦναι κι' αὐτὸς φίλος σου καὶ ντόπιοι καὶ οἱ δυό. Τὸ ἴδιον κάμε καὶ σὲ ὅλο τὸ Κράτος νὰ σβέσῃ ἡ διχόνοια καὶ νὰ ἑνωθῇ πίσου τὸ Ἔθνος, νὰ μὴν εἴμαστε εἰς αὐτείνη τὴν ἄχλια κατάστασιν καὶ νὰ σκοτώνωντκι ἄνθρωποι κάθε ὀλίγον· εἴμαστε λίγοι καὶ νὰ μὴν χαθοῦμεν ἀδίκως.—Μοῦ λέγει, σὲ εὐκαριστῶ, ἀγαπητέ, διὰ τὴν πρότασίν σου· εἶναι πατριωτικὴ καὶ θὰ τὴν ἀκολουθήσω. Εἶναι χρέος μου». Καὶ σύναξε σὲ ὀλίγον καιρὸν καὶ τρογύρισε τὴν πρωτεύουσα μὲ τοὺς πλέον μπερμπάντες. Κι' ἀστυνόμο—ἔβγαλε ἕναν ἀπὸ τὴν φυλακή, Γιαννάκο Κυργιακὸ τὸν λένε. Κι' ὁ δήμαρχος κι' αὐτὸς ὁ καλὸς ἄνθρωπος ὁ Κυργιακὸς φίλοι στενοὶ τοῦ Καλλεφουρνᾶ· καὶ τοιοῦτο καὶ τὸ Δημοτικὸν Συνβούλιον· ὅτι τραβηχτήκαμεν οἱ ἄλλοι ἀπὸ μέσα, ὅσ' εἴχαμεν συνείθησιν. Δὲν κόταγε ἄνθρωπος νὰ περπατήσῃ τὴν νύχτα εἰς τοὺς δρόμους. Τοιοῦτοι ὅλοι αὐτεῖνοι καὶ οἱ κλήτορες. Καὶ γίνονταν οἱ μεγαλύτερες κλεψὲς κι' ἀτιμίες· καὶ σκότωμα

Σὺν αὐτῷ κι' ὁ Μεταξᾶς μας κ' οἱ λοιποί μας Ὑπουργοί,
Ἄνδρες ἔνδοξοι κι' ἀρχαῖοι, ὅλοι ὅμως Ἐθνικοί.
Ἡ Ἑλλὰς ἐλευθερώθη ἀπ' ἀχρείους Βαυαρούς,
Κ(αὶ) ἐκ νέου πάλιν τώρα ἀπὸ ξένους καὶ ἐχθρούς·
Δὲν εἶναι ἀμφιβολία πῶς τὸ Ἔθνος θὰ εὐτυχήσῃ
Μὲ τὸ νέον Ὑπουργεῖον καὶ τὸ Μέλλον ν' ἀποκτήσῃ » (sic).

τὴν νύχτα τοὺς τίμιους ἀνθρώπους, ὅσοι δὲν ἦταν μ' αὐτοὺς καὶ εἶχαν καὶ κατάστασιν. Ἀπὸ τὸν Περαῖα ὡς ἐδῶ γύμνωναν τοὺς ἐμπόρους καὶ δὲν μποροῦσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ κάμουν τὴν δουλειά τους μόνοι τους, νὰ πᾶνε ἀπάνου καὶ κάτου χωρὶς συντροφιά. Κι' ὅποτε ἔρχονταν χρήματα τοῦ ταμείου ἔπρεπε νὰ τὰ συντροφέψουν μὲ δύναμη εἰς τὴν Οἰκονομίαν ἀπὸ τὸν Περαῖα. Καὶ σκότωσαν καὶ γύμνωσαν τόσους ἀνθρώπους α).

Ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ οἱ φίλοι του, ὁποῦ γύρευαν νὰ σκοτωθοῦν οἱ κάτοικοι, ὅμως νὰ βγοῦν αὐτεῖνοι βουλευταί, δὲν ἐβῆκε οὔτε αὐτός, οὔτε ἐκεῖνοι. Βῆκαν καμόσοι μὲ τὸν Μεταξᾶ· τὸν ἀκολούθησαν πίσου κι' ἀπὸ τοὺς παλιούς του φίλους· καὶ τὸ κόμμα τὸ περισσότερον τοῦ Μαυροκορδάτου μ' αὐτόν. Καὶ οἱ φίλοι του ὁποῦ γύρισαν καὶ οἱ ἄλλοι ἦταν περισσότερον τὸ χατίρι τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Οἰκονομίας κι' ὄχι τοῦ Μεταξᾶ. Ὅτι τὰ σκυλιὰ ὅταν τὰ μαθαίνουν εἰς τὸ χασαπαρειὸ οἱ πιστικοί, μένουν πλέον εἰς αὐτό· ὅσο ψωμὶ νὰ ξοδιάσῃ ὁ τζοπάνης, 'σ τὸ μαντρὶ δὲν πηγαίνουν ἄλλη φορὰ νὰ φυλάξουν πρόβατα, νὰ μὴν τὰ φάγῃ ὁ λύκος. Καὶ πρέπει ὁ τζοπάνης νἄχῃ γνώση ὅταν πηγαίνῃ πράματα εἰς τὸν χασάπη, τὰ σκυλιὰ νὰ μὴν τὰ παίρνῃ μαζί του, ὅτι γνωρίζουν τὸν χασάπη τότε καὶ θέλουν νὰ τρῶνε κοιλιὲς κι' ἄντερα. Τὸ λοιπὸν συνάχτηκαν ὅλα τὰ σκυλιά, οἱ φίλοι τοῦ Μεταξᾶ καὶ τῶν ἀλλουνῶν, ὅταν τὸν εἶδαν εἰς τὸ χασαπαρειὸ τῆς Οἰκονομίας, κι' αὐτὸς παντύχαινε μὲ τὰ σωστά του ὅτ' εἶναι πλέον δικά του καὶ τὰ τάγιζε κομμάτια. Κι' ἄρχισε ν' ἀντιπολεμῇ τὸν Κωλέτη. Κι' ὄντως συνάχτη ἕνα μεγάλο μέρος καὶ εἶχαν τὴν πολυψηφίαν. Ὅμως ἀνόγητα κινήματα κακὸ ἔβγαλαν κι' ὄχι καλό. Ἀφοῦ ἔβλεπε αὐτὰ ὁ Κωλέτης καὶ τὴν καταισκύνη ὁποῦ τὄκαναν εἰς τὴς Βουλές, μὲ πλατειὰ καρδιὰ τραβοῦσε αὐτὰ καμόσον καιρόν. Τράβησε πίσου τοὺς φίλους τοῦ Μεταξᾶ καὶ τὸν ἄφησε μ' ὀλίγους—εἶχε καὶ τὸν Βασιλέα βοηθὸν—κι' ἔτζι δυνάμωσε. Εἶχε ἔρθῃ κι' ὁ φίλος τοῦ Μεταξᾶ ὁ Γρίβας ἀπὸ τὸ Μισίρι. Τὸν δέχτη ὁ Μεταξᾶς καὶ οἱ συντρόφοι του κι' ὁ Φιλήμονας μὲ τόσα ἐγκώμια, στεφάνια ἀσημένια, σὲ κάδρα τύπωμα κι' ἄλλα πολλά [1]). Ἀφοῦ ἀπόλαψε ὅλα αὐτά, πάγει μὲ τὸν Κωλέτη αὐτός, ὁ Κριτζώτης κι' ἄλλοι. Τότε ἔβλεπες, ἦταν μιὰ χαρὰ ἡ πρωτεύουσα —κι' ὁ Καλλεφουρνᾶς ἐνωμένος—καὶ κλεψὲς

α) Τὸν καιρὸ τοῦ Κυβερνήτη ὅσον καιρὸν στάθηκα εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴ δύναμη, 27 μῆνες, ἀπὸ τὴν Μοθώνη καὶ τ' ἄλλα τὰ μέρη τῆς Πελοπόννησος ἕνας στρατιώτης κι' ὁ ἀγωγιάτης ἤφεραν τὰ χρήματα εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Κυβέρνησης. Οἱ Ἕλληνες εἶναι εὐλογημένο ἔθνος ὅταν τοὺς κυβερνᾷ ἡ 'λικρίνεια.

1) Βλ. σημ. 2 τῆς σελ. 416 καὶ ἐφημ. «Ἀνεξάρτητος» ἀριθ. 107 τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1844. Ἐν σελ. 39 τοῦ φυλλαδίου «Τὰ τρόπαια τοῦ Θ. Γρίβα κλπ. Ἀθῆναι 1845 ὑπὸ Ἀναστασίου Γιαννοπούλου» δημοσιεύεται τὸ ποίημα τὸ προσενεχθὲν πρὸς τὸν Γρίβαν «ἐπὶ ποικιλανθοῦς στεφάνου», ὅταν εἰς Ἀθήνας ἐνδόξως ἐπανήρχετο». Ἐν δὲ τῷ μνημονευθέντι ὀλίγον ἀνωτέρω ποιητικῷ παραρτήματι πομπωδῶς χαιρετίζεται ἡ ἄφιξις τοῦ «λέοντος τοῦ Ναβαρίκου».

κι' ἄλλες ἀκαταστασίες πλῆθος. Πγιάσαν κάτι ξένους σημαντικοὺς καὶ τοὺς γύμνωσαν. Ἦρθε καὶ μιὰ γυναῖκα ἀπὸ τὴ Σμύρνη μὲ μεγάλη κατάστασιν καὶ δυὸ κορίτζα νὰ τὰ παντρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ μείνῃ ἐδῶ, νὰ φκειάσῃ σπίτι καὶ ν' ἀγοράσῃ χτήματα. Πῆγαν μίαν βραδειὰ τῆς πῆραν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰ τζιβαϊρκά της καὶ τ' ἀσήμια της κι' ὅλα της τὰ πράματα. Καὶ διακόνευαν καὶ ζοῦσαν. Ὅθεν μίλησαν, δικαιοσύνη δὲν εἶδαν. Τότε κατάντησαν νὰ γένουν ἄτιμες νὰ τρῶνε ψωμί.

Ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς τῆς κακῆς συντροφιᾶς δὲν εἶχε συμμεθέξῃ εἰς αὐτὰ τότε, εἶχε τραβηχτῇ, ἀλλὰ ἡ συντροφιὰ εἶχε πίστη εἰς αὐτόν· ἔρχεται καὶ μοῦ ξηγέται αὐτὰ ὁποῦ κάνουν αὐτεῖνοι οἱ ἄνθρωποι, δολοφονίες, κλεψὲς κι' ἄλλα. Μοῦ λέγει νὰ μὴ μαθευτῇ αὐτὸς καὶ κιντυνεύει εἰς τὴν ζωή του—νὰ τοῦ δώσω ἕναν πιστόν μου ἄνθρωπον νὰ πᾶνε σὲ μέρος νὰ τοῦ δείξῃ ὅλα τ' ἀντικλείδια καὶ τὴς κλεψές· καὶ τὰ χρήματα τῆς γυναικὸς καὶ τ' ἀσήμια της κι' ὅλο της τὸ βιὸν καὶ ξένα ρωλόγια κι' ἄλλα τἄχουν 'σ ἕνα νησὶ σὲ μίαν τρύπα. Ἐγὼ ἤμουν ἁπλὸς πολίτης, καμμίαν ἐξουσίαν δὲν εἶχα· νὰ τὸ εἰπῶ τοῦ διοικητῆ, εἶναι σύντροφος τοῦ ἀστυνόμου· τοῦ Μεταξᾶ, εἶχα πολὺν καιρὸ ὁποῦ δὲν τοῦ ἔκρινα, οὔτε μοῦ ἔκρινε. Τὸ λοιπὸν ἀποφάσισα νὰ τὸ εἰπῶ τοῦ Βασιλέως, νὰ δώσῃ ἕναν ἄνθρωπον κι' ἂς πάγῃ νὰ ἰδῇ αὐτά. Ἀφοῦ τά εἶπα τῆς Μεγαλειότης του, μοῦ λέγει· «Μπορεῖς αὐτὰ νὰ τ' ἀποδείξῃς εἰς τὸ κριτήριον;—Τοῦ λέγω, τί ἔχει αὐτὸ ὁποῦ σοῦ λέγω ἐγὼ μὲ τὸ κριτήριον; Δῶσε ἕναν ἄνθρωπον πιστόν σου νὰ πάγῃ μαζί μ' ἐκεῖνον νὰ ἰδοῦνε· κι' ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅλα αὐτά, νὰ πάρῃς μέτρα, ὅτι πηγαίνει ἡ κοινωνία κακά· ἔγινε ρουμάνι ἡ πρωτεύουσά σου καὶ δὲν μποροῦνε νὰ κινηθοῦν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὴς δουλειές τους». Μοῦ λέγει τὸ ἴδιον, νὰ τ' ἀποδείξω εἰς τὸ κριτήριον. Τοῦ λέγω· «Δὲν ἔχω καμμίαν δουλειὰ μὲ τὰ κριτήρια. Ἐμένα μὲ κιντυνεύουν καθημένον εἰς τὸ σπίτι μου κι' ὄχι ν' ἀνακατώνωμαι εἰς κριτήρια.—Μοῦ λέγει, εἰς τὸ ἑξῆς νά εἶσαι ἑνωμένος μὲ τὸν πρωτοϋπουργόν μου.—Τοῦ λέγω, δὲν συνείθισα νὰ ἀπατῶ ἁπλοὺς ἀνθρώπους, ὄχι τὴν Μεγαλειότη σου. Δὲν εἶμαι σύνφωνος μ' αὐτόν.—Σὲ διατάττω ἐγὼ νά εἶσαι σύνφωνος!—Τοῦ λέγω, δὲν μ' ἔχεις σκλάβον ἡ Μεγαλειότη σου· ὑπήκογον μ' ἔχεις». Σὰν τοῦ εἶπα αὐτό, βαρυθύμωσε πολύ. Τοῦ λέγω· «Τὸ βλέπεις ἐκεῖνο τὸ παλεθύρι, Μεγαλειότατε;—Τὸ βλέπω, μοῦ λέγει.—'Σ ἐκεῖνο τὸ παλεθύρι νά εἶναι τρακόσοι, τετρακόσοι ὑπήκοοί σου, οἱ πλέον τίμιοι, πολιτικοί, στρατιωτικοί, θρησκευτικοί, ἐκεῖνοι ὁποῦ σοῦ διατηροῦν τὸν θρόνο σου, καὶ νά εἶναι ὁ Κωλέτης μ' ἕναν, μὲ δυὸ μόνον φίλους του ἀπὸ 'κείνους τοὺς μπερμπάντες ἢ Κλεομένη, ἢ Σοφιανόπουλο, ἢ ἄλλον τοιοῦτον, κ' ἕνας μόνον ἀπὸ αὐτοὺς νὰ τοῦ εἰπῇ· «Ῥίζε αὐτοὺς ὅλους τοὺς τίμιους ἀνθρώπους κάτου, εἰδὲ θὰ πέσω ἐγώ», ἔχει τέτοια ψυχή, ὁποῦ ρίχνει ὅλους ἐκείνους κάτου νὰ σκοτωθοῦν διὰ νὰ γλυτώσῃ ἕναν

μπερμπάντη. Γιὰ χατίρι αὐτεινῶν τῶν μπερμπάντων εἶναι ἕτοιμος νὰ χαλάσῃ κάθε τίμιον ἄνθρωπον, κάθε ἠθική, τὸ Ταμεῖον, τὸ ἱερὸν Κράτος σου ὅλο καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ κανένα γερὸν πρᾶμα καὶ τίμιον. Καὶ μὲ τοὺς τοιούτους τήρα σὲ τί ἄχλιαν κατάστασιν εἶναι ἡ ἴδια σου πρωτεύουσα». Μοῦ λέγει 'σ ἀπάντηση καὶ πάλε νά εἰμ' ἑνωμένος. Τοῦ λέγω· «Ὡς κυβέρνησή σου ὑποτάζομαι, ὡς ἄτομον δὲν θέλω νὰ 'νεργήσῃ τὴν θέλησή του 'σ ἐκεῖνο ὁποῦ δὲν εἶναι δίκιον». Τὄκαμα τὸ σκῆμα κ' ἔφυγα. Μαθαίνει αὐτὰ ὁ Κωλέτης, ἄρχισε νὰ λαβαίνῃ μέτρα ἀναντίον μου κακά. Συχνὰ ἔλεγε τοῦ Βασιλέα διὰ νὰ τὸν ἀποκοιμίσῃ, κι' ἂν μοῦ κάμῃ τίποτας, νά εἶναι προϊδεασμένος. Τοῦ ἔλεγε· «Αὐτὸς ὁ Μακρυγιάννης εἶναι καλὸς ἄνθρωπος, ὅμως ἁπλὸς κι' ὅ,τι τοῦ λένε τὰ πιστεύει· ποτὲ δὲν ἡσυχάζει· καὶ εἶναι ἐπικίντυνος πολύ». Σὲ λίγον καιρὸν γίνονται κι' ἄλλες κλεψὲς ἀπὸ τὸν ἀστυνόμον καὶ τοὺς κλητῆρες του—μπαίνουν σὲ ἀνάκρισιν ἀπὸ τὸν 'σαγγελέα καὶ μαρτυροῦνε τὰ νέα κλεψιμιὰ καὶ τὰ παλιά· μπαίνουν ὁ ἀστυνόμος εἰς τὴν χάψη καὶ οἱ κλήτορες. Ὡς τὴν σήμερον εἶναι χάψη εἰς τὸ μπουντροῦμι τῆς Χαλκίδος κι' ἀπὸ χρήματα καὶ τζιβαϊρκὰ οἱ ἄνθρωποι ὡς τὴν σήμερον δὲν πῆραν τίποτας—ἀσήμαντα πράματα πῆραν, τ' ἄλλα τἄφαγαν ὅλα αὐτεῖνοι οἱ καλοὶ ἄνθρωποι. Μὲ χιλιάδες μέσα τρόμαξαν νὰ λευτερώσουν τὸν σύντροφόν τους ἀστυνόμο Γιαννάκον Κυργιακὸν διὰ τὴν τιμή τους, ὅτι τοὺς ἔβαλαν οἱ ἄνθρωποι ὀμπρὸς κι' ὅλες οἱ 'φημερίδες. Καὶ μὲ πολὺν καιρὸν τὸν ἔβγαλαν ἀπὸ τὴν χάψη [1]).

Βάλθηκαν νὰ χαλάσουν τὸ Σύνταμα. Φκειάνουν μίαν ἑταιρίαν πρῶτα· 'σ ἕναν καιρὸν νὰ σκοτώσουν ὅλους τοὺς Σεπτεβριανούς, ὅσοι δὲν βουλλώθηκαν μὲ τὴν βούλλα τους. Τὸν ὅρκον τὸν εἶχε ὁ συνταματάρχης Γιώργη Ζέρβας Σουλιώτης εἰς τὴν κασσέλλα του· κατηχοῦσαν μ' αὐτὸν καὶ πάλε τὸν ἔβαιναν μέσα. Ἦταν κ' ἕνας μ' ἐμᾶς καὶ τὸν παντύχαιναν δικό τους· κι' ἀφοῦ ἔμαθε αὐτά, βῆκε ἔξω μίαν ἡμέραν ὁ συνταματάρχης, ὁ ἄνθρωπος ἔκλεψε τὸν ὅρκον αὐτὸν καὶ τὸν πῆγε τοῦ Γιάννη Κώστα κι' αὐτὸς τὸν ἤφερε ἐμένα. Σύναξα τοὺς Σεπτεβριανοὺς Κριτζώτη κι' ἄλλους καὶ τὸν εἶδαν. Σὲ ὀλίγες ἡμέρες ἔστειλα καὶ τοῦ Μεταξᾶ καὶ ἦρθε εἰς τὸ σπίτι μου, ὅτ' εἴχαμεν ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς Συνέλεψης νὰ κρίνῃ ἕνας τὸν ἄλλον. Ἀφοῦ τὸν εἶδε τὸν ὅρκον τρόμαξε. Καὶ τότε τοῦ λέγω· «Ἐπειδήτις εἴχαμεν τέτοια ἀρετὴ κι' ὁμόνοια παθαίνομεν αὐτά, καὶ θὰ μᾶς φᾶνε καὶ τὰ κεφάλια μας· κι' ἂς ἐνωθοῦμεν ὀπίσου, ἴσως καὶ σωθοῦμεν. Τὸν Καλλέργη κι' ἄλλους τοὺς ἔκαμαν ἐξορίαν, ἐμᾶς θὰ μᾶς φᾶνε». Κ' ἐνωθήκαμεν πίσου τὸν Μάρτιον μῆνα τὸ 1845 [2]).

---

1) Οἱ τρεῖς τελευταῖοι στίχοι φαίνεται ὅτι προσετέθησαν βραδύτερον ὑπὸ τοῦ συγγραφέως.

2) Περὶ τῆς συνωμοσίας ταύτης σκοπὸν ἐχούσης τὴν κατάργησιν τοῦ Συντάγματος πολὺς ἐγένετο θόρυβος ἐν ταῖς ἐφημερίσι καὶ ταῖς Βουλαῖς. Ἐν τῷ Α' τόμῳ εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης

Διατάττει ὁ Κωλέτης εἰς τὸ τόξον τῆς γιορτῆς τῆς 25 Μαρτίου νὰ μὴν βάλουν τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ Συντάματος. Καὶ πηγαίνοντας ὁ Βασιλέας εἰς τὴν ἐκκλησιὰ κ' ἐμεῖς οἱ ἀξιωματικοί, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ—εἶχε δυὸ συντροφιὲς κάμῃ, μίαν μὲ τὸν Γιαννάκο τὸν Κυργιακὸ κι' ἄλλη μ' ἄλλους τοιούτους: ἡ μιὰ κομπανία νὰ εἰπῇ «κάτου τὸ Σύνταμα», ἡ ἄλλη νὰ εἰπῇ «κάτου τὸ Ὑπουργεῖον», καὶ τότε νὰ βάλῃ τὴν στρατιωτικὴ δύναμιν νὰ πελεκήσῃ ἐμᾶς [1]). Αὐτὸ τὄμαθα ἐγὼ ἀπὸ φίλον στενόν· καὶ μέσα εἰς αὐτὸ τὸ σκέδιον 'νεργοῦσε κι' αὐτός· τοὺς ἔκανε τὸν φίλον. Τότε μαθαίνοντας αὐτό, ἀντάμωσα τοὺς ὁπλαρχηγοὺς ὅλους Κριτζώτη, Γρίβα, Παπακώστα κι' ἄλλους πολλοὺς καὶ τοὺς εἶπα αὐτὸ τὸ σκέδιον· καὶ τοὺς εἶπα 'κείνη τὴν ἡμέρα νὰ μὴν πᾶμε κανένας εἰς τὴν ἐκκλησίαν· κι' ἂν ἰδοῦμεν τίποτας νὰ συναχτοῦμεν ὅλοι 'σ ἕνα μέρος καὶ νὰ συνάξωμεν καὶ τὸν λαόν· κι' ὁ αἴτιος ἂς δώσῃ λόγον εἰς τὸν Θεόν. Μεῖναν σύνφωνοι ὅλοι νὰ συναχτοῦνε εἰς τὸ σπίτι μου ὡς παράμερον μέρος. Τὸ κόμμα τοῦ Μαυροκορδάτου ἦταν κι' αὐτὸ πολὺ φοβιμένο, ὡς ἀγαναχτισμένοι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ αὐτοὺς διὰ τὰ ὅσα ἀκολούθησαν εἰς τὴν κυβέρνησή τους, καὶ δὲν ἤξεραν τί τρέχει. Ἐγὼ ἠμουν γγισμένος μ' αὐτούς, ὄχι ὅμως νὰ θέλω καὶ τὸ κακό τους. Στέλνει ὁ Μαυροκορδᾶτος τὸν Κοντογιάννη κ' ἔρχεται εἰς τὸ σπίτι μου. Τοῦ εἶπε· «Σῦρε ἀντάμωσε τὸν Μακρυγιάννη, κι' ἂν εἶναι κανένα κακόν, θὰ σοῦ τὸ εἰπῇ, ὅτι αὐτὸς δὲν μπαίνει μέσα εἰς αὐτά». Ἦρθε κι' ὁ Σπυρομήλιος κι' ἄλλοι. Τοὺς εἶπα τὰ τρέχοντα καὶ τοὺς εἶπα τί ἀποφασίσαμεν· κι' ἂν τύχῃ τίποτας, ποῦ θὰ συναχτοῦμεν. Τότε μαθαίνει αὐτὰ ὁ Κωλέτης, στέλνει τὸν Γαρδικιώτη, πήγαμεν ἐκεῖ. Μοῦ λέγει· «Τ' εἶναι αὐτὲς οἱ ὑποψίες ὁποῦ βάνεις τῶν ἀνθρώπων χωρὶς νὰ ὑπάρχουν; Καὶ πρέπει ὅλοι νὰ πᾶτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὁποῦ θὰ πάγῃ κι' ὁ Βασιλέας.—Τοῦ λέγω, δὲν πᾶμεν πουθενά· κι' ὅ,τι ἐργάζεστε τὰ ἐργάζεστε μ' ἀνθρώπους καὶ οἱ ἄνθρωποι τὰ λένε τῶν ἀνθρώπων». Φύγαμεν μὲ τὸν Γαρδικιώτη. Τοῦ λέγω· «Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπατεῶνας καὶ ξένη κρεατούρα. Ἐσὺ πρέπει νὰ μιλήσῃς τοῦ Βασιλέως καὶ νἄχῃς τὸν νοῦ σου». Τότε ὁ Κωλέτης σὰν εἶδε αὐτά, διάταξε τὸν δοικητὴ κ' ἔβαλε τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ Συντάματος εἰς τὸ τόξον καὶ μίλησε τῆς συντροφιᾶς τους νὰ νεκρώσουνε αὐτὸ τὸ σκέδιον. Δὲν πῆγε κανένας ἀπ' ὅσους μιλήσαμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οὔτε βήκαμεν ἀπὸ τὰ σπίτια μας. Ἄρχισε ὁ Κωλέτης νὰ λαβαίνῃ μέτρα ἀναντίον μου καὶ νὰ στέλνῃ νὰ μὲ μπλοκάρῃ τὴν νύχτα μ' ἀνθρώπους τῆς

τὰς δημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἐκθέσεις καὶ ἄλλα σχετικά. Ἐν δὲ τῷ προλόγῳ ἐξετάζεται λεπτομερῶς τὸ ζήτημα.

1) Περὶ τῶν ἀπειληθεισῶν τότε ταραχῶν παράβ. τὰς συγχρόνους ἐφημερίδας. Βλ. καὶ προκήρυξιν τοῦ Διοικητοῦ ἐν «Φίλῳ τοῦ λαοῦ» 29 Μαρτίου 1845.

ἐξουσίας α) διὰ νὰ μὲ κακοσυσταίνῃ ὅτ' εἶμαι ἄγριον θερίον τῆς κοινωνίας καὶ πρέπει νὰ λείψω ἀπὸ 'δῶ, νὰ ἡσυχάσῃ αὐτείνη ἡ κοινωνία β).

Εἰς τὸ κατάστημα ὁποῦ συνάζονται οἱ Βουλὲς εἶχαν βάλῃ μπαροῦτι κρυφίως ἀπὸ κάτου νὰ τοὺς ἀναποδογυρίσουν, ὅταν συναχτοῦν. Αὐτὸ μαθεύτηκε, ἔγινε ἕνα μεγάλο πατριντί. 'Εγὼ ἤμουν ἀστενής· πῆγα εἰς τοῦ Κριτζώτη τὸ κονάκι. Συνάχτηκαν πολλοὶ ὁπλαρχηγοὶ κι' ἄλλοι, πιάστη ἡ ὁμιλία αὐτείνη. 'Εγὼ τοὺς εἶπα πρέπει νὰ προσέχουν ἐκείνοι ὁποῦ φυλᾶνε βάρδιες καὶ νὰ μὴν γένωνται παρόμοια. Αὐτό εἶπα. Φιλονίκησαν καμπόσο. Σηκώθηκα κ' ἔφυγα. 'Ρεθίζουν τὸ ταχτικὸν ὅτι τοὺς ἀτίμησα καὶ θέλει ὁ στρατὸς 'κανοποίηση ἀπὸ 'μένα. Τὸ Φρουραρχεῖον μὲ προσκάλεσε νὰ μὲ ξετάξῃ—σύντροφός τους κι' ὁ φρούραρχος—καὶ τρόμαξα νὰ ξεμπερδέψω ἀπὸ τὴν ἄδικη κατηγορίαν [1]).

'Απὸ τότε ὁποῦ ἔπεσε ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ ἡ φατρία του ἔπεσε ὅλως διόλου καὶ ἡ ἐπιρροὴ τῆς 'Αγγλίας καὶ ἡ δύναμη τῆς 'Αγγλικῆς πρεσβείας. 'Ελαμπρύθη ὁ Κωλέτης καὶ ἡ συντροφιά του κι' ὅλες οἱ ξεκλησμένες παντιέρες καὶ οἱ σαβοῦρες τοῦ τόπου. Κι' ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἦταν τὸ πᾶν καὶ κοντὰ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Καὶ ἦταν τὸ «λῦσε» καὶ τὸ «δέσε» καὶ γενικὸς συβουλάτορας σὲ ὅλα ὁ κύριος Πισκατόρης· κι' ἀδελφὸς στενὸς τοῦ πρώτου ὑπουργοῦ Κωλέτη. Κι' ὅ,τι ὁδηγίες ἔστελνε ὁ Φίλιππας ὁ βασιλέας τῆς Γαλλίας καὶ ἡ κυβέρνησή του ἐκεῖνο γένονταν. Κι' ὅλος ὁ ἀγῶνας τους, τόρα ὁποῦ ἔλαβαν ἐπιρροὴ καὶ τὰ μέσα ἐδῶ, εἶναι διὰ τὴν θρησκείαν· σκολειὰ γαλλικά, μοναστήρια, ἐκκλησίες καὶ πλῆθος ἄλλα μέσα καὶ κατήχησες εἰς τὸν κόσμο γιὰ νὰ προβοδέψουν αὐτὸ τὸ ἔργον. Μάσαν κι'

α) 'Ο Τζαβέλας μόνον εἶναι καλὸς ἄνθρωπος. 'Αγωνιστὴ νὰ μὴν ἰδῇ μὲ τὰ μάτια του καὶ χῆρες κι' ὀρφανά. Κ' ἐπειδήτις εἶναι μισὸς ἄνθρωπος εἰς τ' ἀνάστημα, τοῦ φαίνεται ὅτ' εἶναι ὁ πλέον ψηλότερος κι' ἀπάνου εἰς τὸ κυπαρίσσι· καὶ τηράγει τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κάτου ὡς μυῖγες. 'Αγριοκυτάγει καὶ κακοσυσταίνει κ' ἐμένα πολύ. 'Ο πνιμένος βροχὴ δὲ φοβᾶται. Εἶναι κι' αὐτὸς παιδὶ τοῦ Κωλέτη.

β) Πρῶτα θέλησε νὰ μοῦ βαφτίσῃ ἕνα παιδί. Μοῦ τό εἶχε ζητήσῃ πρὶν μπῇ εἰς τὰ πράματα· καὶ μοῦ εἶχε δώσῃ ὁ Θεὸς δυὸ μαζί. Σὰν τοῦ τό εἶχα τάξῃ ὅταν ἤμαστε φίλοι, μοῦ τὸ ζήτησε· τοῦ εἶπα νὰ κοπιάσῃ νὰ τὸ βαφτίσῃ μ' ἄλλους δυὸ εἰς τὸ κάθε παιδί—αὐτὸς καὶ ὁ Γαρδικιώτης κι' ὁ Γκόσσος τὸ ἕνα· ὁ Χατζηχρῆστος, ὁ Παπακώστας κι' ὁ Γιαννη Κώστας τὸ ἄλλο· ἡ 'Αγιὰ Τριάδα εἰς τὸ καθένα. "Εκαμα ἑτοιμασίες καὶ ἤρθε καὶ ἡ 'Εκλαμπρότης του μὲ πρέσβες καὶ πρεσβῖνες. Τοὺς δέχτηκα, φάγαμεν, ἔπιαμεν. Εἶχα κι' ὅλους τοὺς σημαντικοὺς καλεσμένους. Αὐτὸς εἶχε τ' ὄνομά του καὶ πῆγε εἰς τὸ σπίτι του, ὅτ' εἶχε ἀνθρώπους. Οἱ ἄλλοι ὅλοι μεῖναν κ' εὐθυμήσαμεν. (Κατὰ ταῦτα ἡ βάπτισις τῶν διδύμων τέκνων τοῦ Μακρυγιάννη ἐγένετο τὴν τὴν 'Ιανουαρίου 1845. 'Ωνομάσθησαν δὲ ταῦτα Γεώργιος καὶ Δημήτριος. Τίς ὁ ἐν τῷ χειρογράφῳ φερόμενος γόσος ὡς εἷς τῶν ἀναδόχων; 'Υποθέτομεν ὅτι εἶναι φιλέλλην τις 'Ελβετὸς ἰατρὸς Γκὸς (Gosse?) διαμένων ἐν 'Ελλάδι ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς 'Επαναστάσεως. Σημ. ἐκδ.).

1) Περὶ τοῦ πράγματος ἐγένετο λόγος ἔν τε τῇ Βουλῇ καὶ ταῖς ἐφημερίσι (βλ. πρόλογον Δ' τόμου καὶ ἔγγραφα τοῦ μηνὸς 'Ιουλίου 1845).

ὅλους τοὺς μπερμπάντες δικούς μας καὶ ξένους κι' ἀγωνίζονται εἰς αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον μὲ μεγάλη προθυμία. Καὶ ποιοὶ ἐργάζονται εἰς αὐτό; Μεγάλοι ἄντρες, βασιλέας πλούσιος ἀπὸ σοφία, ἀπὸ κατάστασιν, ἀπὸ ὑπηκόγους. Καὶ τί ἀγωνίζεται αὐτός; Ν' ἀλλάξῃ τὴν θρησκείαν ἑνοῦ ξεψυχησμένου καὶ μικρούτζικου ἔθνους — νὰ πάρῃ μισὸ δράμι νερὸν νὰ τὸ ρίξῃ εἰς τὴν θάλασσα νὰ τὴν γλυκάνῃ, νὰ πγῇ νερὸ αὐτός. Μεγάλε βασιλέα, δὲν εἶναι δική σου δουλειὰ αὐτείνη. Οἱ θρησκεῖες εἶναι ἔργα ἑνοῦ ἀνώτερου βασιλέα, τοῦ Θεοῦ. Θέλει αὐτὸς ν' ἀκούγῃ δοξολογίαν ξεχωριστὴ ἀπὸ τὴν δική σου. Θέλει κάθε ἔθνος κατὰ τὴν θρησκείαν του νὰ τὸν σέβεται, νὰ τὸν λατρεύῃ καὶ νὰ τὸν δοξάζῃ. Οἱ ψεῦτες καὶ οἱ κόλακες, ὁποῦ σᾶς κάνουν ὅλους ἐσᾶς τοὺς βασιλεῖς μὲ τὴν γλυκή τους γλῶσσα καὶ χάνετε τὴν δικαιοσύνη σας καὶ γίνεστε ἐπίορκοι εἰς τὸν Θεὸν καὶ δοξολογᾶτε τὸν διάβολον, αὐτεῖνοι δὲν πιστεύουν Θεόν. Δὲν δουλεύουν διὰ τὴν πατρίδα καὶ θρησκεία αὐτεῖνοι, δουλεύουν οἱ γενναῖγοι ἄντρες καὶ σκοτώνονται δι' αὐτά. Ἐκεῖνοι θέλουν νἄχουν τὴν θρησκείαν τους καὶ νὰ δοξάζουν τὸν Θεὸν μὲ τὸ μέσον τῆς θρησκείας, καὶ τότε λέγεστε κ' ἐσεῖς δίκαιοι βασιλεῖς, ἐπίτροποι τοῦ Θεοῦ, ὅταν τοὺς ἀφίνετε ἐλεύτερους εἰς τὰ αἰστήματά τους. Καὶ ζῆτε δοξασμένοι ἀπὸ τοὺς ὑπηκόγους σας κι' ὄχι ἀπὸ τοὺς τεμπέληδες. Ὄχι νὰ κάθεσαι ἐσύ, ἕνας μεγάλος βασιλέας, καὶ νὰ καταγένεσαι ν' ἀλλαξοπιστήσῃς μίαν χούφτα ἀνθρώπους, ὁποῦ ἦταν τόσους αἰῶνες χαμένοι καὶ σβυσμένοι ἀπὸ τὴν κοινωνίαν. Ἐκεῖνος ὁποῦ τοὺς κυρίεψε τοὺς ἔκαιγε εἰς τοὺς φούρνους, τοὺς ἔκοβε γλῶσσες, τὸν παλούκωνε ν' ἀλλάξουν τὴν θρησκείαν τους καὶ δὲν μποροῦσε νὰ κάμῃ τίποτας. Τώρα ὁ Θεός, ὁ δίκιος καὶ παντοδύναμος, ὁποῦ ὁρίζει κ' ἐσένα, ἀνάστησε αὐτεῖνο τὸ μικρὸ ἔθνος καὶ θέλει νὰ δοξάζεται ἀπ' αὐτὸ τὸ μικρὸ ὀρθόδοξο ἔθνος ὀρθοδόξως κι' ἀνατολικῶς, καθὼς οἱ ἐδικοί σου ὑπήκοοι τὸν δοξάζουν δυτικῶς. Κ' ἐσὺ ὁ μεγάλος χριστιανὸς δυτικὸς βασιλέας, ὁ ἐπίτροπος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν λαόν σου, πρέπει νὰ προσέχῃς νἄχῃ αὐτὸς ὁ λαὸς ἀρετὴ καὶ ἠθικὴ καὶ νὰ τὸν παρακινῇς νὰ δοξάζῃ τὸν Θεὸν κατὰ τὴν θρησκείαν του κ' ἐσέναν καὶ τὴν πατρίδα του νὰ σᾶς σέβεται, κι' ὄχι νὰ χάνῃς τὴς βασιλικές σου στιμὲς καὶ τὴς πολυτίμητες νὰ ὁδηγῇς τὸν «γκενεράλ» Κωλέτη σου [1]), (ὁποῦ δὲν ἤξερε πῶς βάνουν τὴν πέτρα εἰς τὸ ντουφέκι καὶ τὸν ὀνόμασες καὶ γκενεράλη· ὅτι οἱ Μεγαλειότες σας ὅλους τοὺς τοιούτους τοὺς τιμᾶτε καὶ δοξάζετε, ὅτι αὐτεῖνοι ἐκτελοῦν τὴν θέλησή σας), καὶ καταγίνεται νὰ γυρίσῃ ἀπὸ τὴν θρησκεία τους τοὺς ἀπογόνους τῶν παλιῶν Ἑλλήνων, τὰ παιδιὰ τοῦ Ρήγα, τοῦ Μάρκο Μπότζαρη, τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Δυσσέα, τοῦ Διάκου, τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Νικήτα, τοῦ Κυργιακούλη, τοῦ Μιαούλη, τοῦ Κανάρη, τῶν Ὑψηλάντων

1) «Γκενεράλ Κωλετῆς» καὶ «Κωλὲτ πασσᾶς» παρωνύμια τοῦ Ι. Κωλέτη.

κι' ἀλλουνῶν πολλῶν, ὁποῦ θυσιάσαν καὶ τὴν ζωή τους καὶ τὴν κατάστασίν τους δι' αὐτείνη τὴν ὀρθόδοξη θρησκεία καὶ δι' αὐτείνη τὴν ματοκυλισμένη μικρή τους πατρίδα. Ἡ Μεγαλειότη σου μπορεῖ νὰ μὴν τὰ ξέρῃς αὐτά· ὁ Κωλέτης καὶ οἱ συντρόφοι του δὲν τὰ ξέρουν; Ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ οἱ ὀπαδοί του δὲν τὰ ξέρουν; Καὶ οἱ ἄλλες οἱ φατρίες δὲν τὰ ξέρουν, νὰ σᾶς εἰποῦνε, τῆς Μεγαλειότης σας καὶ τῆς συντροφιᾶς σας, ὅτι· «Αὐτὸ δὲν γένεται εἰς τὴν θρησκεία μας καὶ εἰς τὴν πατρίδα μας, ὅτι αὐτείνη ἡ θρησκεία κι' αὐτείνη ἡ πατρίδα εἶναι δική μας καὶ μᾶς τίμησε κιόλα καὶ μᾶς γιόμισε δόξες, σταυροὺς καὶ μᾶς ἔδωκε βαρυοὺς μιστοὺς καὶ μᾶς ἔκαμεν Ἐκλαμπρότατους καὶ μᾶς τιμάει καὶ μᾶς σέβεται, ὁποῦ ἤμαστε πρῶτα τουρκοκόπελα καὶ τώρα ἐγίναμεν τοιοῦτοι». Ἂν εἶναι τοιοῦτοι αὐτεῖνοι ὅλοι, προδότες τῆς θρησκείας τους κι' ὅλων τῶν τίμιων ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, ὁ Βασιλέας μας διατὶ ἀμελεῖ ἀπάνου εἰς αὐτό; Ὅταν δέχτη νἀρθῇ νὰ βασιλέψῃ κι' ὁρκίστη ὅτι θὰ βασιλέψῃ καὶ θὰ δοικήσῃ Ἕλληνες ὀρθόδοξους χριστιανοὺς καὶ θὰ τοὺς διατηρήσῃ θρησκεία, τιμή, κατάσταση καὶ συνταματικῶς θὰ κυβερνάγῃ—ὅλα αὐτὰ ἡ Μεγαλειότης του διατὶ τὰ ἀμέλησε καὶ τὰ τζαλαπάτησε;

Μάθαινα ἀπὸ ἀνθρώπους τίμιους ὅτι ἡ κατήχηση τῶν ξένων ἀναντίον τῆς θρησκείας μας προοδεύει. Τότε κάπνισαν τὰ μάτια μου. Πάγω εἰς τὸν κουμπάρο μου τὸν Κωλέτη, τὸν παίρνω σὲ μίαν κάμαρη, τοῦ λέγω πῶς ἦρθε εἰς αὐτείνη τὴν πατρίδα, ξυπόλυτος, γυμνός. Οἱ ἄλλοι γιατροὶ ὁποὖρθαν φέραν κι' ἀπόνα γλυστῆρι καὶ γιατρικὰ καὶ τήραγαν τοὺς ἀστενεῖς· «Ἐσύ, τοῦ εἶπα, οὔτε αὐτὰ ἤφερες, οὔτε ἀστενεῖς κύταξες. Ἐτιμήθης, δοξάστης ἀπὸ τὴν πατρίδα σου. Γιόμωσες σταυρούς, χρήματα·—δὲν μᾶς ἀφίνεις πλέον ἥσυχους νὰ ζήσουμεν ἐδῶ εἰς τὴν ματοκυλισμένη μας πατρίδα μὲ τὴν θρησκεία μας, ἀλλὰ μᾶς τζαλαπατᾷς καὶ μᾶς διαιρεῖς;» Ἀφοῦ τοῦ εἶπα πολλά, τοῦ λέγω· «Γνωρίζομεν τὶς ἐνέργειες τὶς μυστικὲς τῶν ξένων ὁποῦ ἐργάζονται διὰ τὴν θρησκεία μας—θρησκείαν δὲν ἀλλάζομεν ἐμεῖς, οὔτε τὴν πουλοῦμεν! Σοῦ εἶπα καὶ εἰς Ἄργος, ὅταν γύρισες μὲ τὸν Ἀγουστῖνο καὶ γέλαγες ἐμᾶς τοὺς ἄλλους· τὸ κεφάλι τοῦ Καποδίστρια ἔγινε μιὰ τρύπα κ' ἐσένα θὰ γένῃ καυκιά. Τότε, ὅταν σ' ἀπάτησαν εἰς τὰ νιτερέσια σου καὶ θὰ σὲ σκότωναν, γύρισες μ' ἐμᾶς καὶ τρομάξαμεν νὰ σὲ σώσωμεν καὶ νὰ σωθοῦμεν κ' ἐμεῖς, ὅσοι μείναμεν. Τώρα θὰ γένῃς κομμάτια ἀπὸ αὐτὰ ὁποῦ ἐργάζεσαι ἐσὺ μὲ τοὺς ὅμοιους σου κι' ἀφίνεις καὶ τοὺς ξένους κ' ἐργάζονται διὰ τὴν θρησκείαν μας». Ἦρθε κ' ἔγινε κατακίτρινος καὶ πέρασε καμπόσο διάστημα νὰ μοῦ δώσῃ ἀπάντησιν. Μοῦ λέγει· «Ἡ Κυβέρνηση πρέπει νὰ λάβῃ μέτρα διὰ 'σένα.—Τοῦ εἶπα, κουσοῦρι νὰ μὴν κάμῃς ἐσὺ καὶ ἡ Κυβέρνησή σου!» Σηκώθηκα κ' ἔφυγα. Τότε ἔστειλε στρατιῶτες, τὴν νύχτα, μοῦ τρογύριζαν τὸ σπίτι. Ὅτι καθὼς ἐγίναμεν κουμπάροι τοὺς εἶχε σηκώσῃ· σὰν εἶδε ὁποῦ δὲν

ἀπόλαψε τίποτας ἀπὸ τὴν κουμπαριά του, ἔβαλε ἐκ νέγου στρατιῶτες καὶ φίλους του πιστοὺς κι' ἀφοῦ μὲ φύλαγαν, ἔρχονταν καὶ πέτρες εἰς τὸ σπίτι μου διὰ νὰ βγῶ νὰ τοὺς μιλήσω, νὰ κάμουν τὸν κακό τους σκοπόν. Αὐτὸ τὸ πετροβόλημα τὸ ἀκολουθοῦσαν πάντοτες. Μίλησα τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Στρατιωτικοῦ Τζαβέλα, τοῦ κάκου. Τόβαλα εἰς τὴν 'φημερίδα. Ἔρχονταν πάντοτες ἄνθρωποι καὶ μοῦλεγαν νὰ φυλαχτῶ, ὅτι θὰ μὲ σκοτώσουνε. Μίαν ἡμέρα ἔρχεται ὁ ὑποστράτηγος Γιατράκος· ἦταν κι' ὁ Μαμούρης ὀμπροστά· μοῦχε παραγγείλῃ κι' ἄλλες φορές· αὐτὸς ἦταν μ' αὐτούς, ὅμως ὡς συναγωνιστὴ τὸν εἶχα καὶ εἰς τὸν ὅρκον πρωτύτερα. Μοῦ λέγει ὀμπρὸς εἰς τὸ Μαμούρη ὅτι· «Σοῦ παράγγειλα τόσες φορὲς θὰ σὲ σκοτώσουν χωρὶς ἄλλο καὶ θ' ἀφήσῃς τόση φαμελιὰ εἰς τοὺς πέντε δρόμους. Σοῦ εἶπα νἀνωθῇς μ' αὐτούς, καθὼς ἐνωθήκαμεν ὅλοι· ἐσὺ δὲν θέλεις. Σὰν δὲν θέλῃς, φυλάξου, ὅτι θὰ σὲ σκοτώσουν. Ἔχεις πολλοὺς ὀχτρούς.—Τοῦ λέγω, ὀχτροὺς ἂν τοὺς ἔκαμα, δὲ λυπῶμαι, ὅτι κακὸ κανενοῦ δὲν ἔκαμα διὰ τὸ νιτερέσιον μου. Ὅταν μοῦ πειράζουν τὴν πατρίδα μου καὶ θρησκεία μου, θὰ μιλήσω, θὰ 'νεργήσω κι' ὅ,τι θέλουν ἂς μοῦ κάμουν». Εἶχε κάμῃ μεγάλη κάψη· καὶ οἱ κόρυζες καὶ τὰ κουνούπια μᾶς ἀφάνισαν κλεισμένους ὅλους μέσα· καὶ μ' ἀρρώστησε ὅλη μου ἡ φαμελιά.

Μίαν ἡμέρα καθόμουν εἰς τὴν κρεββάτα [1]· ἦταν κι' ἄλλοι ἄνθρωποι, καὶ μιλούσαμεν. Ἀπόξω τὰ τείχη τοῦ περιβολιοῦ μου πέρναγαν δυὸ ἄνθρωποι καὶ καταπάταγαν τὸν τόπον [2]. Λέγει ἕνας· «Αὐτεῖνοι δὲν εἶναι καλοὶ ἄνθρωποι». Καὶ πιάσαμεν πάλε τὴν ὁμιλίαν. Τὸ βράδυ ἦρθαν ἑναδυὸ φίλοι εἰς τὸ σπίτι μου κι' ὁ δήμαρχος τῶν Μεγάρων. Φάγαμεν ψωμί. Ἔπεσαν νὰ κοιμηθοῦν εἰς τὴν ταράτζα. Λέγω κ' ἐγὼ ἄς κοιμηθῶ, τώρα ὁποῦναι τόσοι ἄνθρωποι εἰς τὴν ταράτζα· καὶ εἶχα καὶ δυὸ τρεῖς δικούς μου. Τὴν νύχτα σηκώθηκα· ἀπὸ μέσα τὸ περιβόλι μου, εἰς τ' ἀγκωνάρι τοῦ σπιτιοῦ μου φύλαγαν ἄνθρωποι, μόδωσαν ἕνα ντουφέκι—πέρασε ἀπὸ τὸ μπλέφαρό μου [3]· δὲν μὲ πῆρε. Ρίχτηκα ἐγὼ πῆρα τὸ ντουφέκι μου, ἔρριξα· ἔρριξαν κ' ἐκεῖνοι πάλε. Φύγαν. Τότε βήκαμεν ἔξω ἀναντίον αὐτεινῶν. Πῆραν ποδάρι, νύχτα, φύγαν. Ἦταν καὶ τ' Ἀλώνια [4]—ἀνακατεύτηκαν οἱ ἄνθρωποι. Ἄλλοι, συντρόφοι τους αὐτεινῶν, ἔλπιζαν ὅτι μὲ σκότωσαν· εἶπαν· «Τρόμαξε νὰ βγῇ ὄξω ἡ νύφη, ὁποῦ κοπιάζαμεν τόσον καιρό». Αὐτὸ τ' ἄκουσαν οἱ ἄνθρωποι εἰς τ' Ἀλώνια, δὲν γνώρισαν τοὺς ἀνθρώπους. Τὴν ἡμέρα ἦρθε ὁ ἀστυνόμος, ὁ μοίραρχος—τῆς συντροφιᾶς τους—νὰ ξετάσουνε. Δὲν θέλησα νὰ τοὺς μιλήσω τίποτας [5].

---

1) Τὸν πρὸς ἀνατολὰς ἐξώστην τῆς παλαιᾶς οἰκίας.

2) Κατεσκόπευον.

3) Τὸ μέτωπον. Ἐπὶ τοῦ τοίχου ἐσώζετο μετὰ ταῦτα ὁ τύπος τῆς σφαίρας.

4) Ἐκειντο ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

5) Ἡ κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη ἀπόπειρα ἐγένετο τὴν ἑσπέραν τῆς 21—22 Ἰουνίου 1845.

Τότε ἔφκειασα μίαν ἔκθεσιν εἰς τὸν τύπον, ἔβαλα καὶ τὴν κόπια τοῦ ὅρκου, ὁποῦ θὰ σκότωναν τοὺς Σεπτεβριανούς, καὶ τ' ἄλλα ὅλα [1]). Σηκώθηκα καὶ πῆγα καὶ μίλησα καὶ τοῦ Βασιλέα καμόσα καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Στρατιωτικοῦ. Τοὺς εἶπα, εἰς τὸ ἑξῆς τόμως [2]) ἰδῶ ἄνθρωπον ὁποῦ νὰ μὲ φυλάγῃ, θὰ ρίξω νὰ τὸν σκοτώσω. Τότε μὲ προσκαλεῖ ὁ ὑπουργὸς τοῦ Στρατιωτικοῦ καὶ βάνουν ἀνακριτὰς καὶ μ' ἀνάκρεναν τόσες ἡμέρες. Προσκάλεσα κι' ὅσους ἦταν εἰς τὸ σπίτι μου μάρτυρες. Ὁ Γιατράκος ἀρνήθη ὅλως διόλου, ὁποῦ τὸν ἄκουσε κι' ὁ Μαμούρης, ὁ Χατζηχρῆστος κι' ἄλλοι τόσοι ἀξιωματικοί. Τὸν φώναξε ὁ Κωλέτης καὶ οἱ συντρόφοι του κ' ἔγινε ἐπίορκος. Σὲ λίγον καιρὸν ἔφκειασαν τοῦ ἀδελφοῦ του τὸ κεφάλι εἰς τὴν πατρίδα του σκαφίδα, τὸν δολοφόνησαν τὴν νύχτα. Τότε βάργε τὸ κεφάλι του ὁ ὑποστράτηγος.

Οἱ Βουλὲς κι' ὅλες οἱ 'φημερίδες θέλανε ἡ Κυβέρνηση ν' ἀποδείξῃ τοὺς αἴτιους τῆς ἑταιρίας ὁποῦναι ἀναντίον τῶν Σεπτεβριανῶν καὶ τοῦ Συντάματος. Ἔβαλαν 'πιτροπὴ οἱ Βουλὲς νὰ συναγροικιέται μὲ τὴν Κυβέρνησιν περὶ αὐτῆς τῆς ἑταιρίας. Ὁ Κωλέτης ἀντὶς διὰ τὸν συνταματάρχη Ζέρβα, ὁποῦχε τὸν ὅρκον, τὸ ἔρριξε εἰς ἕναν Ἀντώνη Πατέρα λοχαγό. Τὸν φαρμάκωσαν κι' αὐτόν, πέθανε. Καὶ γύρα γύρα, σήμερα ταχιά, σὰν εἶδε ὅτι τὸ πρᾶμα χοντραίνει, γύρισε καὶ καμόσους ἀπὸ τὴν 'πιτροπὴ βουλευτὲς καὶ γερουσιαστὲς κ' ἔμεινε ὡς τὴν σήμερον νεκρὸ καὶ παγωμένο.

Ἐγώ, ἀφοῦ ἔγινε ἡ μεταβολὴ τῆς Τρίτης Σεπτεβρίου καὶ κατατρέχτηκα ἀπ' οὔλους αὐτούς, Μεταξᾶ, Μαυροκορδᾶτο, Κωλέτη καὶ συντροφιές τους, ἀκολουθοῦσα νὰ 'νεργάω τὸν ὅρκον διὰ τὰ ἔξω· κ' ἔστελνα τίμιους ἀνθρώπους καὶ κατηχοῦσαν· καὶ σύσταιναν καὶ 'πιτροπές. Κι' ἀγροικιώμουν παντοῦ μέσα κ' ἔξω. Καὶ μὅστελναν κ' ἐμένα ἀνθρώπους καὶ γράμματα. Ἦρθε ἕνας ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν Γουργαροσερβία στελμένος 'σ ἐμένα καὶ εἰς τὸν Χατζηχρῆστο καὶ τὸν Κωλέτη, ἐπειδὴ ἦταν εἰς τὰ πράματα καὶ εἶχε κι' αὐτὸς αὐτείνη τὴν ἰδέα καὶ τὴν μίλησε καὶ εἰς τὸ βῆμα τῆς Συνελέψεως. Ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὁποὖστελνα ἔξω, ὡς φαίνεται, κανένας εἶχε φίλον κι' ἕναν σημαντικὸν Τοὖρκον—ἦταν ἀναντίος τοῦ Σουλτάνου. Σὰν ἔγινε ἡ μεταβολὴ τῆς Τρίτης

---

1) Βλ. τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἐν τῷ Δ' τόμῳ ὑπὸ χρονολογίαν 25 Ἰουνίου 1845, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ «Ἐθνοκρατίᾳ» φύλ. 29 Ἰουνίου καὶ μετὰ διαφορῶν τινων ἐν τῇ «Καρτερίᾳ» φύλ. 28 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν δι' ἐγγράφου αὐτοῦ ὑπὸ χρονολογίαν 2 Ἰουλίου προσεκάλεσε τὸν Μακρυγιάννην ν' ἀπαντήσῃ ποτέραν τῶν δύο ἐκθέσεων ἀναγνωρίζει, «καθότι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν». Ὁ Μακρυγιάννης ἀπήντησεν ὅτι μόνον τὴν ἐν τῇ «Ἐθνοκρατίᾳ» δημοσιευθεῖσαν ἀναγνωρίζει. Ὁ Μακρυγιάννης ὡς Στρατιωτικὸς Νομοετῇ «Ἐθνοκρατίᾳ» δημοσιευθεῖσαν ἀναγνωρίζει. Ὁ Μακρυγιάννης ὡς Στρατιωτικὸς Νομοεπιθεωρητὴς Ἀττικῆς ὑπεβλήθη καὶ εἰς στρατιωτικὴν ἀνάκρισιν, πλὴν τῆς πολιτικῆς. Βλ. ἐν τῷ Δ' τόμῳ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα, ἐκθέσεις κλπ. ὑπὸ χρονολογίας 25 Ἰουνίου—5 Ἰουλίου 1845. Ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ αὐτοῦ τόμου γίνεται ὁ προσήκων λόγος περὶ τοῦ ζητήματος.

2) Μόλις. Βλ. καὶ σημ. 1 τῆς σελ. 416.

Σεπτεβρίου κ' ἔμαθε ὁ Τοῦρκος αὐτὸς ὅτι 'νέργησα κ' ἐγὼ κατὰ δύναμιν, ὑποπτεύτηκε νὰ μὴν κινηθοῦμεν μ' αὐτείνη τὴν ὁρμὴ καὶ διὰ ἔξω ἀναντίον τους. Βρίσκει ὁ Τοῦρκος ἐκεῖνος ἕναν φρόνιμον Ρωμιὸν καὶ τὸν ὁρκίζει καὶ τοῦ δίνει τὰ μέσα καὶ τοῦ λέγει νἀρθῇ νὰ μ' ἀνταμώσῃ. Μοῦ λέγει· «Ὁ τάδε Τοῦρκος μ' ἔστειλε νὰ σ' ἀνταμώσω—νὰ μὴν ξέρῃ ἄλλος κανένας, ὅτι προδίνεται καὶ χάνεται. Μοῦ εἶπε νὰ σοῦ εἰπῶ, ἂν ἔχετε σκοπὸν νὰ κινηθῆτε ὅποτε εἶναι καιρός, νὰ βάλωμεν ἕνα καβοῦλι [1]) νὰ μᾶς φυλάξετε τιμὴ καὶ κατάστασιν καὶ νἄχωμεν κ' ἐμεῖς τὰ ἴδια δικιώματα· κι' αὐτὸς σᾶς βρίσκεται μὲ δέκα χιλιάδες ἀνθρώπους». Ἔκατζε 'δῶ καπόσες ἡμέρες. Τοῦ λέγω μίαν ἡμέραν· «Νὰ πᾷς νὰ εἰπῇς αὐτὰ τοῦ Κωλέτη». Τὸν ἔπιασε τρομάρα τὸν ἄνθρωπον. «Δὲν πηγαίνω, μοῦ λέγει, εἰς αὐτόν, ὅτι χανόμαστε.—Τοῦ λέγω, νὰ πᾷς καθὼς θὰ σοῦ εἰπῶ ἐγώ, ὅτι θέλω νὰ μάθω τί φρονεῖ αὐτὸς διὰ τὰ ἔξω· νὰ τὸν ὁρκίσῃς καὶ νὰ τοῦ εἰπῇς «ἕνας Τοῦρκος μ' ἔστειλε»—οὔτε τ' ὄνομά του, οὔτε τὴν πατρίδα του· καὶ νὰ τοῦ εἰπῇς ὅσα μοῦ εἶπες ἐμένα. «Καὶ μ' ἔστειλε, νὰ τοῦ εἰπῇς, 'σ ἐσένα καὶ εἰς τὸν Μακρυγιάννη, κι' ὅποτε εἶναι καιρὸς ἀγροικιέστε ἐσεῖς οἱ δυὸ μ' ἐμένα κ' ἐγὼ μ' αὐτόν». Καὶ τοῦ εἶπα· «Νὰ μὴν τοῦ εἰπῇς ὅτι μ' ἀντάμωσες ἐμένα καὶ μοῦ μίλησες, ἀλλὰ πρωτοπῆγες εἰς αὐτόν». Πῆγε τὸν ἀντάμωσε καὶ τοῦ εἶπε νὰ πάγῃ τὸ βράδυ. Ἀφοῦ πῆγε τὸ βράδυ, τοῦ λέγει αὐτὰ κι' ὅτι τὸν ἔστειλε ὁ Τοῦρκος 'σ αὐτὸν καὶ 'σ ἐμένα. Τοῦ λέγει ὁ Κωλέτης· «Νὰ μὴν πῆγες εἰς αὐτόν;—Ὄχι. Πρῶτα ἦρθα εἰς τὴν Ἐκλαμπρότη σου, ἔτζι εἶμαι διαταμένος.—Μὴν πᾷς 'σ αὐτὸν τὸν μπερμπάντη. Αὐτὸς εἶναι εἰς τὴν ὀργὴ τοῦ Βασιλέως, ὅτι ἀπάτησε τὸν λαὸν καὶ τοὺς ὅρκισε καὶ τοὺς πῆρε τὶς ὑπογραφές τους κ' ἔκαμε αὐτὸ τὸ μπερμπάντικο πρᾶμα [2]). Καὶ μ' αὐτὸ ὁποὔκαμεν θὰ λάβῃ τὰ 'πίχειρα τῆς κακίας του». Τὸν ὁρκίζει νὰ μὴ μοῦ εἰπῇ ἐμένα παρόμοιον, οὔτε ἀλλουνοῦ αὐτό. Τοῦ εἶπε ὅτι αὐτὸς ἔχει 'νεργήσῃ καὶ μ' ἄλλους σημαντικοὺς κι' ὅποτε εἶναι καιρός, «ἔχομεν ὅλες τὶς ἑτοιμασίες καὶ θὰ λευτερώσουμεν ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη». Πῆγαν ἄνθρωποι πολλοί—τοῦ εἶπε νὰ γυρίσῃ τὴν ἄλλη 'μέρα νὰ τοῦ μιλήσῃ ἀκόμα. Τὸν ἄνθρωπο τὸν στένεψε νὰ μάθῃ τ' ὄνομα τοῦ Τούρκου. Ἔρχεται μοῦ λέγει αὐτά, καταλυπημένος διατὶ νὰ τὸν στείλω ἐκεῖ, καὶ μπορεῖ νὰ προδοθῇ. Τοῦ λέγω· «Αὐτὰ ἤθελα νὰ μάθω ἐγώ. Σήκου νὰ πᾷς εἰς τὴν δουλειά σου καὶ νὰ μὴ ματαπᾷς εἰς αὐτόν». Τοῦ εἶπα τί νὰ μιλήσῃ καὶ τοῦ Τούρκου. Καὶ πάγει κι' αὐτὸς εἰς τὴν δουλειά του· καὶ δὲν τὸν ματάειδε ὁ Κωλέτης. Καὶ βῆκα κ' ἐγὼ ἀπὸ τὴν ἀπάτη, ὁποῦ νόμιζα κάτι μπορεῖ νὰ βγῇ ἀπὸ αὐτὸν διὰ τοὺς ἀδελφούς μας τοὺς σκλαβωμένους.

---

1) Συμφωνίαν.
2) Τὸ Σύνταγμα.

'Αφοῦ κι' ὁ Μεταξᾶς τὸν γνώρισε καλά, ἀπαρατήθη. Εἶναι ἡ ἀλήθεια ὅτι εἰς τὴν Οἰκονομίαν ὅσο ἐστάθη ἔκαμεν τὰ χρέη του πολλὰ τίμια καὶ πατριωτικά· κι' ὠφέλησε τὸ δημόσιο κι' ἄφησε καὶ καμόσα χρήματα εἰς τὸ ταμεῖον. Καὶ βγαίνοντας αὐτός, τὰ πάστρεψε ὁ Κωλέτης καὶ ἡ συντροφιά. Πῆρε μὲ τὸ μέρος του πολλοὺς βουλευτὰς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς, 'διοτελεῖς ὅλους, Κριτζώτη, Γριβαίους, Παπακώστα κ' ἐπίλοιπους κ' ἔκαμεν διὰ 'νεργείας αὐτεινῶν τοὺς κακούς του σκοποὺς—ὠφελήθηκαν κι' αὐτεῖνοι. Κι' ἀφοῦ τοὺς καταλάσπωσε, τοὺς δίνει μίαν κλωτζά. Καὶ τοὺς κατατρέχει ὅλους. Τότε κι' αὐτεῖνοι θέλησαν νὰ δείξουν τὰ πατριωτικά τους αἰστήματα εἰς τὴν Βουλὴ—γύρισαν μὲ τὴν ἀντιπολίτεψιν. Ὁ Κωλέτης εἶχε κάμῃ ὅλα του τὰ θελήματα εἰς τὴν Βουλὴ καὶ τότε ὁποῦ δὲν τοὺς εἶχε ἀνάγκη τοὺς κυνήγησε. Καὶ γίναμεν συντρόφοι. Ὅταν ἦταν μ' αὐτὸν μὲ κατάτρεχαν κι' αὐτεῖνοι ὅλοι. Τώρα μοῦλεγαν· «Πῶς τὸν γνώρισες ἐσὺ κ' ἐμεῖς ἀπατηθήκαμεν; —Κ' ἐσεῖς, τοὺς εἶπα, τὸν γνωρίζεταν καλύτερα ἀπὸ 'μένα, ὅμως ἡ 'διοτέλεια τἄκανε αὐτά».

'Νέργησα κ' ἔγιναν συντρομηταὶ εἰσὲ ὅλο τὸ Κράτος καὶ κάμαμεν μίαν ἐφημερίδα «'Εθνοκρατία» καὶ βαρούγαμεν μὲ φρονιμάδα τὰ κακά. Αὐτείνη ἡ 'φημερίδα πείραζε τὸν Κωλέτη καὶ συντροφιά του διατὶ μιλοῦσε μὲ ἠθικὴ κ' ἔλεγε τὰ σφάλματά τους. Ἦταν τρεῖς καλοὶ νέοι καὶ μὲ μεγάλη ἀρετὴ ὁποῦ γράφαν κ' ἐγὼ ἠμουν ταμίας [1]).

Ἕνα βράδυ, τὴ νύχτα, νὰ ἕνας ἄνθρωπος βαλμένος νὰ μὲ δολοφονήσῃ. Ἤξερε τὴν ὥρα αὐτείνη, ὁποῦ καθόμουν μόνος μου εἰς τὴν κάμαρά μου, παράμερη. Εἶχε κι' ἄλλους τέσσερους ἀνθρώπους· δυὸ ἄφησε εἰς τὴν αὐλόπορτα, δυὸ ἤφερε ἀπάνου εἰς τὴν ἄλλη πόρτα κι' αὐτὸς μπῆκε μέσα. Εἶχαν καὶ τὰ διαβατήρια τους βγαλμένα ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες πρωτύτερα. Μπῆκε μέσα, εἶδε τοὺς ἀνθρώπους, μοῦ λέγει· «Ἔβγα 'σ τὴν σάλλα, κάτι θὰ σοῦ μιλήσω μυστικά.—Τοῦ λέγω, μίλησέ μου ἐδῶ.—Ὄχι, λέγει, ἔξω.—Σῦρε, τοῦ λέγω, εἰς τὴν σάλλα κ' ἔρχομαι». Μπῆκε εἰς τὴν σάλλα. Οἱ ἄνθρωποί μου ἔτρωγαν ψωμὶ κάτου εἰς τὸ ὑπόγειον κλεισμένοι ὅλοι, ὅτ' ἦταν κρύο πολύ. Τότε τοὺς λέγω νἀρθοῦν ἀπάνου. 'Εγὼ πῆρα τὸ μαχαῖρι μου καὶ τό εἶχα ἀπὸ κάτου εἰς τὴν καπότα μου· καὶ πῆγα κ' ἔκατζα κοντά του, εἰς τὰ δεξιά του. Τοῦ λέγω· «Τί δρίζεις, ἀδελφέ; Ἄλλη βολὰ εἰς τὸ σπίτι μου δὲν ἐκόπιασες.—Ἦρθα κι' ἄλλη βολά, μοῦ λέγει, μὲ τὸν ἀρχηγό μου τὸν Γρίβα.—Τί θέλεις τώρα τὴ νύχτα; —Θέλω, λέγει, ὡρέ, τὰ δίκια μου!—Τί δίκια ζητεῖς ἀπὸ 'μένα; Βασιλέας εἶμ' ἐγώ, Κυβέρνηση εἶμαι; Βουλὲς εἶμαι; Ὁ ἀρχηγός, ὁποῦ

[1]) Τὸ πρῶτον φύλλον τῆς «'Εθνοκρατίας» ἐξεδόθη τὴν 1ην 'Ιανουαρίου 1845. Ἄγνωστοι οἱ συντάκται αὐτῆς.

εἶσαι, εἶναι Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς [1]), εἶναι βουλευτής. Ἐγὼ εἶμαι ἕνας ἰδιώτης κατατρεμένος· κάθομαι εἰς τὸ σπίτι μου.—Ἀπὸ 'σένα θέλω τὰ δίκια μου!» Εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν μπῆκαν καὶ οἱ ἄνθρωποί μου μέσα. Τότε ἄρχισε νὰ χάνῃ τὴν γενναιότητα. Τοῦ εἶπα· «Πήγαινε εἰς τὴν δουλειά σου καὶ νὰ μὴ ματαρθῇς ἐδῶ». Βγαίνοντας ἔξω, εἴδαμεν καὶ τοὺς συντρόφους του ἀρματωμένους. Αὐτὸ τὸ πρᾶμα τό εἶπα κι' ἀλλουνῶν, κ' ἕνας φίλος μοῦ εἶπε ὅτ' εἶχαν βγάλῃ καὶ τὰ διαβατήρια τους πρὸ ἡμερῶν—ἦταν εἰς τὴν ἀστυνομίαν ὅταν τἄβγαλαν. Οὔτε πῆγαν πουθενά. Κι' ὅταν πῆγαν εἰς τὴν πατρίδα τους τὸ καυκήθηκαν αὐτό, ἔμαθα, μ' ὅλον ὁποῦ δὲν πέτυχαν τὸν σκοπόν τους.

Ἀφοῦ ὁ Κωλέτης ἔκαμεν τὴν δουλειάν του καθὼς ἤθελε μὲ τὴς Βουλές, τότε τοὺς διάλυσε γιὰ νὰ 'νεργήσῃ νὰ γένουν νέες [2]). Τότε ὁ Κριτζώτης, Γρίβας, Παπακώστας, Μαμούρης κι' ἄλλοι ἑνώνονται μὲ τὸν Μεταξᾶ καὶ Μαυροκορδᾶτο καὶ γίνονται ἕνα. Μοῦ λένε κ' ἐμένα νὰ ἑνωθῶ. Τοὺς λέγω δὲν θέλω μήτε ὑπέρ, μήτε κατά. Ὅταν ἰδῶ πράματα πατριωτικὰ καὶ φρόνιμα, εἶμαι μαζί τους, εἰδὲ δὲν εἶμαι· «Καὶ δὲν εἶμαι καὶ προδότης νὰ σᾶς προδίνω», εἶπα τοῦ Μεταξᾶ καὶ Μαυροκορδάτου. Ὁ Κωλέτης, σὰν φύγαν αὐτεῖνοι, μοῦ στέλνει τὸν Γαρδικιώτη νὰ πάγω, μὲ θέλει. Σηκώθηκα πῆγα. «Ἀγαπητὲ κουμπάρε, τόσον καιρὸν ἐδῶ πλησίον σου [3]) καὶ νὰ μὴν ἔρθῃς νὰ σὲ ἰδῶ;—Τοῦ λέγω, ἔχεις πολλὲς δουλειὲς καὶ δὲν σὲ βαρύνω κ' ἐγὼ μὲ τὴν παρουσίαν μου. Τί μὲ θέλεις;—Σὲ θέλω νὰ σὲ ἰδῶ». Τοῦ λέγει ὁ Γαρδικιώτης· «Ὁ Μακρυγιάννης εἶναι κουμπάρος μας, νὰ ἔμπῃ τώρα εἰς τὴς ἐκλογὲς τὴς νέες βουλευτὴς αὐτὸς κι' ὁ Βλάχος, νἀμπῇς κ' ἐσὺ κι' ὁ Καλλεφουρνᾶς. Καὶ νὰ ἑνωθοῦμεν ὅλοι.—Ἀγαπητὲ Γαρδικιώτη, ὁ Μακρυγιάννης νἀμπῇ βουλευτής; Ἐγὼ τὸν ἔχω νὰ τὸν κάμω γερουσιαστή! Ἐγὼ θὰ τὸν κάμω ἀρχηγὸ τῆς Ἐθνοφυλακῆς, θὰ τὸν κάμω 'πασπιστὴ τοῦ Βασιλέως—ὅσα μιλήσαμεν οἱ τρεῖς ὅταν ὁρκιστήκαμεν· κι' ὅποτε βροῦμεν τὸν καιρόν, νὰ τηράξωμεν διὰ τὰ ἔξω, ν' ἀξήνωμεν τὴν πατρίδα μας. Ὁ Μακρυγιάννης ἔφκειασε αὐτὸ τὸ τραπέζι, ὁποῦ καθόμαστε, καὶ μᾶς σύναξε ὅλους· κι' ἀφοῦ τὄστρωσε, σηκώθη κ' ἔφυγε καὶ μᾶς ἄφησε μοναχούς. Ἐγὼ τοῦ εἶχα τὸν Μεγαλόσταυρον ἑτοιμο. «Ὁ Μακρυγιάννης (λένε τοῦ Βασιλέα, λένε ἐμέναν) κάνει νέους ὅρκους καὶ παίρνει ὑπογραφές». Ἐγὼ λέγω τοῦ Βασιλέα· «Ψέματα, Μεγαλειότατε». Ὁ Μακρυγιάννης τώρα εἰς τὴς νέες Βουλὲς πρέπει νὰ συντρέξῃ τὴν Κυβέρνησιν νὰ μποῦνε ἐκεῖνοι ὁποῦ θὰ διορίσω κ' ἐγώ, διὰ ν' ἀκούγεται καὶ εἰς τοὺς ἔξω ἀνθρώπους ὅτι ὁ Κωλέτης εἶναι μὲ τὸ μέρος τοῦ.... [4]) καὶ τὸν ὑπολήπτον-

1) Τοῦ στρατοῦ. Παρῃτήθη δὲ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1846.
2) Ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς ἐγένετο τὴν 14ην Ἀπριλίου 1847.
3) Ὁ Κωλέτης κατῴκει παρὰ τὴν Πύλην Ἀδριανοῦ.
4) Μία λέξις δυσανάγνωστος.

ται οἱ Ἕλληνες. Ὁ Μακρυγιάννης πρέπει εἰς τὸ ἑξῆς νά εἶναι μὲ τὸ πνεῦμα τῆς Κυβερνήσεως.—Κύριε Κωλέτη, στάσου νὰ σοῦ μιλήσω κ' ἐγώ.— Σ' ἀκούω, ἀγαπητέ.—Δὲν ἦρθα μόνος μου ἐδῶ· ἔστειλες τὸν Γαρδικιώτη καὶ μὲ φώναξες: Οὔτε βουλευτὴς θέλω, οὔτε γερουσιαστής, οὔτε ἀρχηγός, οὔτε 'πασπιστής, οὔτε σταυρὸ—οὔτε ἐσὺ μοῦ τὰ δίνεις, οὔτε ἐγὼ τὰ φαντάζομαι. Ὑπογραφὲς κι' ὅρκους νέους ὁποῦ μοῦ λὲς δὲν ἔκαμα καὶ κανένας ἀπὸ σᾶς δὲν θέλω νὰ ἔχῃ ἐσπλαχνία 'σ ἐμένα. Ὁμιλίες καὶ συνωμοσίες εἶχα κάμῃ νέες, νὰ βάλω ἐσέναν 'σ τὰ πράματα καὶ τοὺς φίλους σου, ὁποῦ εἰσαστε ὡς τὴν σήμερον. Εἰς αὐτείνη τὴν συνωμοσίαν ἔβαλα καὶ τὸν ἴδιον Βασιλέα, νὰ σὲ βάλῃ εἰς τὰ πράματα, ὁποῦ εἰσαι. Ἂν ἔστρωσα τὸ τραπέζι καὶ κάθεστε καὶ τρῶτε ἐσεῖς, ἂν ἔφαγα καμμίαν χαψιά, νὰ σᾶς πλερώσω τὸ κόστος. Συντροφιὰ δὲν θέλω ἂν δὲν ἰδῶ νὰ κυβερνάγῃ ἡ ἀρετὴ κι' ὁ πατριωτισμός. Τί μὲ γυρεύεις σύντροφον; Ἐσὺ στέλνεις ἕνα λόχο καὶ κάποτε δυὸ καὶ μὲ τροχυρίζεις ὡς νά ἤμουν ὁ μεγαλύτερος κακοῦργος, διὰ νὰ μὲ δείχνῃς εἰς τὸν κόσμον καὶ εἰς τὸν Βασιλέα ὅτ' εἶμαι τοιοῦτος κ' ἐσὺ προσέχεις διὰ 'μένα τὸν κακὸν ἄνθρωπον, διὰ ν' ἀσφαλίσῃς τὸ Κράτος καὶ τὸν Βασιλέα ἀπ' ἕνα λῃστή. Πόσες λῃστεῖες εἶδες ἀπὸ 'μένα κι' ἀπ' ὅσους ὁδηγοῦσα ὅταν ἤσουνε εἰς τὰ πράματα, εἰς τὴν Ἐπανάστασιν; Τότε ὁποῦ ἤμουν νέος καὶ χωρὶς γυναῖκα καὶ παιδιά, ἤμουν φρόνιμος· τώρα ὁποῦ γέρασα καὶ εἶμαι φορτωμένος τόσον κόσμο φαμελιά, τρελλάθηκα; Θὰ κάτζω εἰς τὸ σπίτι μου· οὔτε τὴν Κυβέρνησιν βοηθῶ, οὔτε εἶμαι ἀναντίος της. Κι' αὐτείνη τὴν ὑποψίαν ὁποὖχεις, τώρα ὁποῦ τραβήχτη ὁ Κριτζώτης καὶ οἱ ἄλλοι, νὰ μὴν ἑνωθῶ μ' ἐκείνους, δὲν ἑνώνομαι, ὅτ' εἶναι ἐγωϊστὲς [1]) καὶ δὲν κάνουν δουλειὰ πατριωτική». Καὶ σηκώθηκα κ' ἔφυγα.

Ὁ Κριτζώτης, Γρίβας, Μαμούρης, Παπακώστας κι' ἄλλοι ἑνώθηκαν μὲ τὸν Μεταξᾶ, Μαυροκορδᾶτο κι' ἄλλους καὶ πᾶνε διὰ τὶς νέες ἐκλογὲς νὰ κάμουν δύναμιν νἀρθοῦνε ἀναντίον τῆς Κυβέρνησης. Καὶ συνομίλησαν νὰ γένῃ μίαν ἡμέρα κίνημα παντοῦ, ὥστε ἡ Κυβέρνηση νὰ μὴν μπορῇ νὰ προφτάσῃ. Δὲν ἦταν πατριωτικὴ ἡ καρδιά τους. Πῆγε ὁ Γρίβας εἰς τὴν Βόνιτζα, σήκωσε τὴν σημαία. Τὸν πλάκωσαν χωρὶς νὰ ρίξῃ ντουφέκι, τὸν ἔρριξαν εἰς τὴν θάλασσα. Ἂν δὲν τὸν σῶναν οἱ Ἄγγλοι, ἦταν χαμένος. Πῆγε εἰς τὴν Ἁγιομαύρα μὲ καμμίαν ὀγδοηνταριὰ ἀνθρώπους ὁποὖχε, ἔκατζε καμόσες ἡμέρες κι' ἀπὸ 'κεῖ πῆγε εἰς τὴν Πρέβεζα κι' ἀπὸ 'κεῖ 'σ τὰ Γιάννενα [2]). Τελειώνοντας αὐτός, σηκώνεται ὁ Φαρμάκης μ' ἄλλους εἰς τὸν Ἔπαχτον [3]). Παίρνει ὁ Μαμούρης τοῦ Μεταξᾶ καὶ Μαυροκορδάτου τριάντα πέντε χιλιάδες δραχμές,

1) Πιθανῶς γραπτέον ἐγωΐστες.

2) Ἡ στάσις τοῦ Θ. Γρίβα ἐγένετο κατ' Ἰούνιον τοῦ 1847.

3) Ἡ στάσις τοῦ Ἰωάννου Φαρμάκη ἤρξατο κατ' Αὔγουστον τοῦ 1847, ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κωλέτη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὁποῦ σύναξαν συνεισφορὰ διὰ νὰ βοηθήσουνε αὐτὸ τὸ κίνημα, τοὺς γέλασε καὶ γύρισε μὲ τὴν Κυβέρνησιν. Πῆγε καὶ σκοτώνεταν μὲ τοὺς συντρόφους του, τὸν Φαρμάκη καὶ τοὺς ἄλλους. Γύμνωσε κι' ἕνα χωριόν, κεφαλοχῶρι τοῦ Κράβαρι, ὁποῦ ἦταν ὁ Φαρμάκης μέσα καὶ τ' ἄφησε κ' ἔφυε· μπῆκε ὁ Μαμούρης μὲ τὸ φουσσᾶτο τῆς Κυβέρνησης, δὲν τοὺς ἄφησαν οὔτε στάχτη. Καταπολέμησαν τὸν Φαρμάκη, τὸν νίκησαν. Τὸν ἔπιασαν μ' ἄλλους καὶ τὸν πῆγαν εἰς τὸ Παλαμῆδι. Σηκώνεται ὁ Κριτζώτης εἰς τὴν Χαλκίδα. Πάγει ὁ Γαρδικιώτης μ' ὅλη τὴν δύναμη, πολεμοῦν. Κόβει τὸ κανόνι τὸ χέρι τοῦ Κριτζώτη. Σώθη εἰς τὴν Χιόν. Ρήμαξε τὸ Γριπονῆσι τὸ φουσσᾶτο κι' ὁ ἀρχηγὸς Γαρδικιώτης. Καὶ σκοτώθη τόσος κόσμος. Σηκώνεται ὁ Παπακώστας, Κοντογιανναῖγοι, Μπαλατζός, Βελέτζας κι' ἄλλοι πολλοί, δὲν μπόρεσαν νὰ κάμουν τίποτας. Πᾶνε εἰς τὴν Τουρκιά [1]). Καταφανίστηκαν κι' αὐτεῖνοι κι' ὁ τόπος. Οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοί τους ἐδῶ νεκρωμένοι· μὲ δόλο τὸ ἕνα μέρος μὲ τ' ἄλλο 'μονιασμένοι, μὲ τὰ χείλη κι' ὄχι μὲ τὴν καρδιά· ἄλλα 'νεργοῦσε τὄνα τὸ μέρος καὶ τὸ ἄλλο ἄλλα. Ὅσοι σηκώθηκαν ἔπαθαν κι' αὐτεῖνοι, οἱ δυστυχισμένοι, κι' ὁ τόπος 'σ ἄχλιαν κατάστασιν.

Ὅταν σηκώθηκε ὁ Βελέτζας μὲ τοὺς ἄλλους, ηὖρα κ' ἐγὼ τὸν διάβολό μου. Ὁ ὑπουργὸς τοῦ Πολέμου ὁ Τζαβέλας εἶπε ὅτι τοῦ ἔδωσα τὰ μέσα καὶ τὸν ἔβγαλα ἔξω κι' ὅτι καὶ τοῦ Κριτζώτη τοῦ ἔστειλα ἀνθρώπους· κι' ἂν ἀνακατώθηκα εἰς αὐτὰ ὅλα, εἶμαι ἄτιμος ἄνθρωπος. Μὲ φύλαξε ὁ Θεὸς καὶ μὲ φώτισε, ὅτι ἔβλεπα τὴν συντροφιά τους ὁλουνῶν, καὶ στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν, καὶ τὴν 'λεικρίνειαν τους, καὶ δὲν ἀνακατώθηκα. Καὶ τρόμαξα νὰ σωθῶ ἀπὸ αὐτείνη τὴν ἀδικίαν. Ὅτι μὲ διαβάλαν καὶ εἰς τὸν Βασιλέα.

Ὁ Κωλέτης ἄρχισε νὰ κάμῃ τὴς ἐκλογές. Ἂν δὲν εἶχαν οἱ συντρόφοι του ψήφους πολλοὺς κατὰ τὸν νόμον, γιόμιζαν τὴς κάλπες αὐτοὶ καὶ τῆς Κυβέρνησης τὰ ὄργανα. Παντοῦ εἰς τὸ Κράτος γίνηκαν σκοτωμοὶ κι' ἀφανισμὸς τῶν κατοίκων. Ὁ Κωλέτης πῆρε ὅλες τὴς ἐκλογές, κι' ὁ Μαυροκορδᾶτος οὔτε εἰς τὴς ἑκατὸ μία. Ἔχει ὅμως τὴν δόξαν ὁ Μαυροκορδᾶτος ὅτι 'σ τὴς πρῶτες ἐκλογὲς ἔδειξε αὐτὸς μὲ τοὺς συντρόφους του τὸ παράδειμα. Βῆκε κι' ὁ Κωλέτης ἀπὸ τὴν 'Αθήνα βουλευτὴς κ' ἔβγαλε καὶ τὸν Καλλεφουρνᾶ, τὸν Βρυζάκη καὶ Πετράκη, ἀνθρώπους τῆς μπιστοσύνης του. Τ' ἄλλο τὸ μέρος Μεταξᾶς, Βλάχος, Ζαχαρίτζας, Σκουρτανιώτης ἀπέτυχαν.

Ἐγὼ καθόμουν εἰς τὸ σπίτι μου, δὲν ἀνακατώθηκα οὔτε 'σ τὄνα τὸ μέρος, οὔτε 'σ τ' ἄλλο. Ἀφοῦ ὁ Κωλέτης κιντύνεψε τὸν Κριτζώτη κι' ἀλλουνοὺς καὶ τοὺς ἔδιωξε ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, ὁποὖχυσαν τὸ αἷμα τους εἰς τοὺς κιν-

1) Ἡ στάσις τοῦ Νικ. Κριεζώτη ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου τοῦ 1847, ἡ δὲ τοῦ Παπακώστα καὶ λοιπῶν κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

τύνους της, καὶ πᾶνε εἰς τοὺς Τούρκους νὰ βροῦνε ἄσυλο, ἦρθε καὶ ἡ ἀράδα ἡ δική μου νὰ μὲ βγάλῃ ἀπὸ τὰ μάτια του. Κάνει συβούλιον μὲ τοὺς φίλους του πῶς νὰ μπορέσουν νὰ μὲ συλλάβουν τὴν νύχτα. Ἔρχονταν καὶ μὲ φύλαγαν νὰ βροῦνε καιρό. Φίλοι ἦρθαν μοῦ εἶπαν ὅτι μιλοῦσε αὐτὸς ὁ καλὸς ἄνθρωπος αὐτὰ 'σ ἑνοῦ Δεσπότη φίλου του τὸ σπίτι, ὁποῦ διντίζει [2]) κ' ἐκεινοῦ τοῦ ἁγιου ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ μ' ἐκεινοῦ. Ἦρθαν κι' ἄλλοι, ὁποῦ ἄκουσαν τὰ ἴδια μέσα εἰς τὴν Γραμματείαν. Εἶδα καὶ τοὺς ἀνθρώπους ὁποῦ μὲ τρογύριζαν ἐκ νέου νὰ μοῦ κάμουν αὐτείνη τὴν τιμή. Ἄλλοι μὲ βιάζαν νὰ φύγω νὰ σωθῶ. 'Εγὼ τοὺς ἔλεγα ἀπὸ τὸ σπίτι μου δὲν μπορῶ νὰ φύγω κι' ὅ,τι μ' εὕρῃ νὰ μ' εὕρῃ ἐδῶ. Τότε κάθομαι καὶ φκειάνω μίαν ἔκθεσιν κ' ἔλεγα πῶς μὲ ζήτησε ὁ Κωλέτης τόσες φορὲς καὶ τί ἦταν οἱ σκοποί του, τί δουλεύει διὰ τὴν πατρίδα καὶ θρησκεία, πῶς πιάστηκα μ' αὐτόν, πῶς ἔστειλε εἰς τὸ ὑστερνὸ τὸ Γαρδικιώτη καὶ πῆγα ἐκεῖ· κι' ὅ,τι μοῦ εἶπε κι' ὅ,τι τοῦ εἶπα. Τὄφκειασα αὐτό, τὄδωσα ἑνοῦ φίλου μου· τοῦ εἶπα, ἂν κλειστῶ εἰς τὸ σπίτι μου—μὲ βιάσουν αὐτεῖνοι, ἢ μὲ διώξουν, ἢ μὲ σκοτώσουνε—αὐτὸς εὐτὺς νὰ τὸ δώσῃ εἰς τοὺς τύπους· καὶ τοὺς ὅρκιζα ὅλους νὰ τὸ βάλουν. Ἔσασα τ' ἅρματά μου ὅλα, μίλησα καὶ πέντ' ἕξι παιδιῶν νὰ 'τοιμαστοῦν νὰ τὸ βροντήσουμεν ὥστο νὰ λυώσουμεν. Ἕτοιμοι αὐτεῖνοι οἱ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι· «Πεθαίνομεν, μοῦ λένε, ὅποτε θέλεις!»

Τότε ἔκρινα εὔλογον νὰ πάγω νὰ τοὺς μιλήσω πρῶτα ἐκεινῶν. Πῆγα εἰς τὸν Γαρδικιώτη, ὁποῦ ἦταν παρὼν ὅταν μίλησα τοῦ Κωλέτη, ὁποῦρθε ὁ Γαρδικιώτης καὶ μὲ πῆγε. Δὲν τὸν ηὗρα τὸ Γαρδικιώτη. Εἶχε πάγῃ εἰς τὴν Κόρθο νὰ συβιβάσῃ τὰ ὀτζάκια τῶν Νοταράδων, ὅτι τρώγονταν. Πῆγα εἰς τὸν Παλαμήδη· ἦταν ὑπουργὸς τοῦ 'Εσωτερκοῦ. Τοῦ εἶπα ὅσα μοῦ κάνει ὁ ἀφέντης του κι' αὐτεῖνοι καὶ νὰ τὰ εἰπῇ τοῦ Βασιλέα ὅλα κι' ἐκεινοῦ τοῦ μπερμπάντη. Μοῦ εἶπε ὅτι πάγει καὶ μιλεῖ, ὅμως τὴν ἔκθεση νὰ μὴν τὴ δώσω εἰς τὸν τύπον. Πῆγε καὶ μίλησε. Συχρόνως ἦρθε κι' ὁ Γαρδικιώτης. Τοῦ μίλησα κι' αὐτεινοῦ. Τὸ δειλινὸ βλέπω τὸν κουμπάρο μου τὸν Κωλέτη κ' ἔρχεται εἰς τὸ σπίτι μου καὶ μοῦ κάνει χιλιάδες τζιριμόνιες· κι' ἔκατζε περίτου ἀπὸ τέσσερες ὧρες. Οὔτε καταδέχτηκα νὰ τοῦ μιλήσω δι' αὐτά, οὔτε μοῦ μίλησε· ἀλλὰ μοῦ εἶπε πρέπει νὰ ἑτοιμαζώμαστε διὰ ἔξω—ὅσα εἴχαμε μιλημένα πρὸ καιροῦ. Ὅτι ἔστειλε τὰ μέσα τοῦ Γκιουλέκα καὶ πολεμάγει εἰς τὴν 'Αρβανιτιὰ καὶ νὰ μὴν τὸν ἀφήσουμεν νὰ χαθῇ. Μοῦ εἶπε αὐτὰ κ' ἔφυγε. Μοῦ σήκωσε καὶ τὸν μπλόκον.

Σὲ δυὸ τρεῖς ἡμέρες τὸν κολλάγει ἕνας νεφρίτης καὶ γύριζε καὶ φώναζε νύχτα καὶ ἡμέρα. Τοῦ βαστήχτη τὸ κάτουρό του. Μαζώχτηκαν ὅλοι οἱ για-

1) Ὁμοιάζει.

τροί. Πῆγε κι' ὁ Βασιλέας τόσες φορές. Τὸν ἔκαμε κι' ἀντιστράτηγον. Εἶδε ὁποῦ θὰ πεθάνῃ, συβούλεψε τὸν Βασιλέα νὰ μὴν ἀλλάξῃ τὸ σύστημά του—καὶ τὸ βαστάγει ὡς τὴν σήμερον [1]).

Μπῆκε ὁ Τζαβέλας πρωτοϋπουργός [2]). Τὸν ἔκαμαν βουλευτή, ἢ νὰ εἰπῶ καλύτερα ἔγινε μόνος του μὲ τὴν βοήθεια τῆς συντροφιᾶς του· γιόμωσαν τὴς κάλπες ψήφους. Κ' ἔδειξε κι' αὐτὸς ἀρετὴ καὶ δείχνει σὰν τὸν μακαρίτη κατὰ τὴς ὁδηγίες ὁποῦ ἄφησε εἰς τὸν πεθαμό του—δὲν ἀλλάξαμεν οὔτε γιῶτα. Καὶ κυβερνιώμαστε καὶ τώρα καθὼς πρῶτα καὶ χερότερα. Καὶ σὲ ὅλες τὴς τάξες ἀπὸ τὴν μεγαλύτερη καὶ κάτου καὶ εἰς Κυβέρνησιν καὶ Βουλὲς καὶ παντοῦ εἰς τὸ Κράτος δὲν γνωρίζει τὸ σκυλὶ τὸν ἀφέντη του. Κλεψὲς 'σ τὰ ταμεῖα καὶ 'σ τὰ 'σοδήματα, λῃστεῖες. Ἡ ἀρετή, ἡ ἀλήθεια, ὁ πατριωτισμὸς ἐχάθηκαν. Ὅτι ὅποιος ἔχει αὐτὰ τὸν κιντυνεύουν, κι' ὅθεν ψεύτης καὶ κατρεγάρης καὶ κλέφτης, ἢ ντόπιος ἢ ξένος, ἐκεῖνος ἔχει τὴν τύχη του.

Τὸν Μαυροκορδᾶτο καὶ Μεταξᾶ καὶ συντρόφους τοὺς κατατρέχουν ἐπειδήτις ἦταν ἀντιπολιτευόμενοι κ' ἔγιναν αὐτὰ τὰ κινήματα ἔξω, χωρὶς νὰ βγάλουν κι' αὐτεῖνοι κάνα πατριωτικὸν ἀποτέλεσμα· ὅτι ποτὲς δὲν στοχάστηκαν πατριωτικῶς καὶ νά εἶναι σύνφωνα καὶ τὰ δυὸ μέρη, ἀλλὰ ἄλλα ἔκανε τὄνα τὸ μέρος κι' ἄλλα τὸ ἄλλο· καὶ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἔχασαν, ὁποῦ τοὺς ἄκουγαν, καὶ ἡ πατρίδα ἔπαθε τόσα κακά.

Εἶχε ἔρθῃ ἕνας ἀξιωματικὸς—εἶχε ἀγωνιστῇ ἐδῶ καὶ εἶχε πάγῃ εἰς τὴν Σερβογουργαρίαν· ἦταν ἀπὸ 'κεῖνα τὰ μέρη—τὸν ἔστειλαν ἀπὸ 'κεῖ ἔμποροι κι' ἄλλοι νἀρθῇ εἰς τὸν Χατζηχρῆστον καὶ 'σ ἐμένα νὰ μᾶς εἰπῇ ἐκεινῶν τὴν κατάστασιν καὶ τὴν ἑτοιμασίαν τους καὶ νὰ τοῦ εἰποῦμεν κ' ἐμεῖς τὰ ἐδῶ· λέγοντας αὐτὰ τοῦ Χατζηχρήστου—δὲν εἶχε ἔρθῃ ἀκόμα 'σ ἐμέναν—αὐτὸς ὁ εὐλογημένος, ἄκακος ἄνθρωπος κι' ὡς 'πασπιστὴς τοῦ Βασιλέως, τοῦ τό εἶπε· τό εἶπε καὶ τοῦ Γαρδικιώτη. Ὕστερα μοῦ τό εἶπαν κ' ἐμένα. Τοῦ λέγω τοῦ Χατζηχρήστου νὰ πάῃ νὰ εἰπῇ τοῦ Βασιλέα ὅτι ἐγὼ δὲν ἀνακατώνομαι εἰς αὐτὰ—πρέπει νὰ τὰ ξέρῃ πρῶτα ἡ Μεγαλειότης του· ὅτι καὶ τὰ καλὰ εἶναι δικά του καὶ τὰ κακά. Τό εἶπαν αὐτὸ τοῦ Βασιλέα καὶ τοῦ ἄρεσε. Τότε πῆρα τὸν Χατζηχρῆστο καὶ πήγαμεν εἰς τὸν Γαρδικιώτη καὶ τοῦ εἶπα, αὐτὰ θέλουν μυστικότη καὶ νὰ 'νεργοῦνε ἄνθρωποι μὲ συνείθησιν καὶ πολὺ μυστικοί, ὅτι κιντυνεύομεν ἀπὸ τοὺς δυνατούς. «Κι' ἂν θέλετε, ν' ἀγροικιέσαι

---

1) Ὁ 'Ιωάννης Κωλέτης ἀπέθανε τὴν 31ην Αὐγούστου 1847, τὴν δὲ 1ην Σεπτεμβρίου ἐκηδεύθη. Βλ. βιογραφίαν αὐτοῦ ἐν «Φίλῳ τοῦ λαοῦ» 24 Δεκεμβρίου 1844 καὶ «Λόγον ἐπιτάφιον» εἰς αὐτὸν ὑπὸ Π. Σούτσου (ἐν 'Αθήναις 1847). Παράδ. καὶ χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ ἐν «'Αθηνᾷ» ἀριθ. φύλ. 1417—1432 (ἔτ. 1847) καὶ «Ὠδὴν· ὁ 'Ιωάννης Κωλέτης» ὑπὸ Σ. Καρύδη (ἐν 'Αθήναις 1847).

2) Διωρίσθη τὴν 5ην Σεπτεμβρίου.

ἐσύ, Γαρδικιώτη, κι' ὁ Χατζηχρῆστος κ' ἐγώ· καὶ τὸν Βασιλέα νὰ τὸν ἔχωμεν πολὺ φυλαμένον». Τοῦ ἄρεσε κι' αὐτεινοῦ. Τό εἶπε καὶ τῆς Μεγαλειότης του καὶ τ' ἄρεσε. Τότε πηγαίνω καὶ τοῦ λέγω [1]· «Αὐτὰ θέλουν καὶ ἱκανοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰ πράματα καὶ καταξοχὴ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Πολέμου. Ὁ Τζαβέλας δὲν εἶναι ἄξιος εἰς αὐτά».(Κι' ὅταν ζοῦσε ὁ Κωλέτης καὶ ὕστερα αὐτός, ἔστειλαν προξένους παντοῦ ἀνίκανους τοὺς περισσότερους. Ὁ Τζαβέλας εἶχε κάμῃ μίαν ἑταιρίαν μὲ τὸν Τισαμενόν, Βέικον [2]), Χατζηπέτρο κι' ἄλλους καὶ γελοῦγαν τοὺς ἀνθρώπους ἔξω ὅτι θὰ κινηθοῦν ἀναντίον τῆς Τουρκιᾶς· καὶ συνάχτηκαν τόσα χρήματα παντοῦ—τἄφεραν αὐτεινῶν καὶ τἄφαγαν ὅλα χωρὶς νὰ χρησιμέψουν πουθενά. Καὶ τότε πιάστηκαν ἀναμεταξύ τους καὶ τἄβαλαν αὐτὰ ὅλα εἰς τοὺς τύπους καὶ τὄμαθε κι' ὅλη ἡ Εὐρώπη· καὶ ἡ Τουρκιὰ πειράχτη πολύ· κ' ἔπαθαν τόσοι χριστιανοί. Τί κάνει ὁ Θεός! Καίγεται τὸ σπίτι τοῦ Τζαβέλα κι' ὅλο του τὸ πρᾶμα. Κόντεψαν νὰ καγοῦνε κι' ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μέσα. Μὲ μίαν μπουνάτζα ἔλιωσε ὅλο αὐτὸ μόνον· καὶ κολλητά του ἦταν σπίτια μὲ τζατμάδες κι' ἄλλα καρσὶ καὶ δὲν πειράχτη τίποτας ἀλλουνοῦ, ὁποῦ ἂν ἦταν ὀλίγος ἀγέρας, καθὼς ἦταν εἰς τὸ κέντρο τοῦ παζαριοῦ, θὰ κιντύνευε ἡ περισσότερη πολιτεία). Εἶπα τοῦ Γαρδικιώτη ὅτι ὁ Τζαβέλας δὲν κάνει εἰς τὸ ὑπουργεῖον καὶ ἦταν καλὸ νὰ βάλῃ ὁ Βασιλέας τὸν Μεταξᾶ ὑπουργὸ τοῦ Πολέμου. Ὅτι καὶ εἰς τὰ σαράντα ὁποῦ μπῆκε ὁ Μαυροκορδᾶτος κ' ἔβαλε αὐτὸν ὑπουργὸν τοῦ Πολέμου, ἐφέρθη τιμίως ὅσον καιρὸν ἔκαμε, καθὼς καὶ εἰς τὴν Οἰκονομίαν. Τὴν ἀλήθειαν νὰ τὴν λέμε. «Ποῦ θέλει νὰ τοὺς ξέρῃ, μοῦ λέγει, αὐτοὺς ὁ Βασιλέας; (Μαυροκορδᾶτο καὶ Μεταξᾶ).—Τοῦ λέγω, διατί;—Ὅτ' εἶναι ἀντιπολιτευόμενοι.—Κ' ἐσένα, τοῦ λέγω, νὰ σ' ἀφήσῃ ὁ Βασιλέας χωρὶς μιστὸν κ' ἐμένα—δὲν γενόμαστε ἔθνος ἔτζι, τοῦ λέγω. Καὶ κατατρέχετε κ' ἐμένα ὁποῦ εἶμαι φίλος αὐτεινῶν. Ὅσα ἔκαμεν ὁ Κωλέτης καὶ τοῦτοι ὁποῦ εἶναι τώρα εἶνε πολὺ περισσότερα ἀπὸ ἐκεῖνα ὁποῦ κάμαν ἐκεῖνοι. Πὲς τοῦ Βασιλέως τὴν γνώμη μου. Πρέπει νὰ ἑνωθῇ μ' ὅλους τοὺς τίμιους ἀνθρώπους».

Ὅταν ἔγινε ἡ Δημοκρατία τῆς Γαλλίας καὶ πῆραν φωτιὰ κι' ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἄρχισαν κ' ἐδῶ τὰ κόμματα καὶ οἱ φατρίες καὶ καταξοχὴ τὸ παρτίδο τοῦ Κωλέτη καὶ τουτουνῶν ὁποῦ μᾶς κυβερνοῦν, οἱ ἄνθρωποι τῆς διαθήκης τοῦ Κωλέτη. Αὐτὸ τὸ σύστημα τῆς δημοκρατίας δὲν τὸ θέλαμεν οἱ τίμιοι ἄνθρωποι, ὅτι τὸ γευτήκαμεν κι' αὐτό. Πῆραν μπούγιον οἱ ἄνθρωποι ἐδῶ, γύρευαν αὐτὸ τὸ σύστημα· 'νεργοῦσαν ἀπάνου εἰς αὐτὸ καὶ νὰ κινηθοῦνε νὰ πᾶνε νὰ πάρουν καὶ τὴν Κωσταντινόπολη. Ἔρχονταν πολλοὶ τοιοῦτοι

1) Τοῦ Γαρδικιώτη.
2) Τὸν Σουλιώτην Κώσταν Βέικον, υἱὸν τοῦ Λάμπρου Βέικον.

εἰς τὸ σπίτι μου καὶ μὲ ζητοῦγαν κ' ἐμένα σύντροφόν τους νὰ συνπράξωμεν. Τοὺς ἔλεγα· «Αὐτὸ τὸ σύστημα, ὁποῦ τὄχαμεν καὶ πρῶτα [1]), τί καρπὸν μᾶς ἤφερε καὶ ποῦ καταντήσαμεν φαίνεται. Πρέπει νὰ περιμένωμεν, νὰ ἰδοῦμεν αὐτείνη ἡ φωτιὰ τῆς Εὐρώπης ποῦ θὰ καταντήσῃ, καὶ τότε νὰ τηράξωμεν καὶ διὰ τὰ ἔξω· νὰ κάμῃ ἡ Κυβέρνηση ἀμνηστείαν, νὰ μποῦνε μέσα οἱ ἀγωνισταὶ ὁποῦναι εἰς τὴν Τουρκιὰ καὶ νὰ βγάλωμεν καὶ τοὺς ἄλλους ἀγωνιστὰς ἀπὸ τὴς φυλακές, ὁποῦναι γιομᾶτα ἀπὸ αὐτοὺς ὅλα τὰ μπουντρούμια τοῦ Κράτους, καὶ τότε γένονται αὐτὰ μὲ τὸν καιρόν τους—νὰ μὴν χάσουμεν κι' αὐτὰ ὁποὖχομεν». Ἔ αὐτὰ ὁποῦ τοὺς ἔλεγα αὐτεῖνοι μοὔλεγαν· «Ἔχασες κ' ἐσὺ τὸν ἐθνισμό σου, ἔγινες ἕνα μὲ τοὺς ἄλλους καὶ εἶσαι ἀντιπατριώτης. — Τοὺς λέγω, σὰν μοῦ λέτε αὐτό, κοπιάστε βάλτε τὰ μέσα ὅλα, ὁποῦ χρειάζεται τὸ κίνημα αὐτεῖνο, νὰ κινηθοῦμεν. Ἔχετε τὰ μέσα;—Βάνουμεν, μοῦ λένε, ἕνα σπίτι, ὁποὖχει ἕνας ὁποὖναι 'σ τὴν ἑταιρίαν· τὸ πουλοῦμεν καὶ κάνομεν τὰ μέσα.—Πόσο ἀξίζει αὐτὸ τὸ σπίτι;—Δεκαπέντε χιλιάδες δραχμές.—Γένεται κίνημα μὲ δεκαπέντε χιλιάδες;» Καὶ τί ἄνθρωποι μοὔλεγαν αὐτά; Ἄνθρωποι προκομμένοι. Τότε ἀπολπίστηκα καὶ εἶπα εἶναι ὀργὴ Θεοῦ νὰ χαθοῦμεν. Πάγω εἰς τὸ κονάκι τοῦ Μεταξᾶ καὶ εἶπα νὰ στείλῃ νἀρθῇ κι' ὁ Μαυροκορδᾶτος, ὅτι κάτ' ἔχω νὰ τοὺς μιλήσω καὶ τῶν δυωνῶν. Ἦρθε ὁ Μαυροκορδᾶτος. Τοὺς λέγω· «Ἀδελφοί, ἡ πατρίδα χάνεται—τί κάνετε σίγρι; Αὐτείνη εἶναι ἡ πατρίδα ὁποὖρθετε νέοι κι' ἀγωνιστήκετε καὶ γεράσετε; Αὐτείνη ἔγινε γῆς Μαδιάμ! Διατὶ χαθήκαμεν ὅλοι ἐμεῖς; Μόνον διὰ νὰ δοξαστῆτε ἐσεῖς οἱ μεγάλοι πολιτικοί μας. Πάντοτες σᾶς ἔχομε κεφαλὲς εἰς τὰ πράματα τῆς πατρίδος κι' ἀπολάψετε ἐκεῖνο ὁποῦ ἀγωνίζεται κάθε σημαντικὸς ἄνθρωπος ν' ἀπολάψῃ, δόξα καὶ τιμή. Αὐτὰ τ' ἀπολάψετε. Ὅμως σὰν χαθῇ ἡ πατρίδα, ποῦ θὰ ζήσετε κ' ἐσεῖς κ' ἐμεῖς ὅλοι; Καὶ καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν τρέλλα μας χάνεται· θὰ κινηθοῦν οἱ τρελλοὶ ἄνθρωποι καὶ θὰ μᾶς εἰποῦνε· «Κοπιάστε κ' ἐσεῖς ὀμπρός». Νὰ μὴν πᾶμεν, μᾶς σκοτώνουν, ἢ θὰ μᾶς εἰποῦνε τουρκολάτρες· νὰ πᾶμεν ἐμεῖς μ' ἄσπρα μουστάκια κοντὰ εἰς αὐτοὺς κι' ἀπὸ τὴν ἀνοησία μας ὁλουνῶν νὰ χαθῇ ἡ πατρίδα, δὲν εἶναι ἁμαρτία; Δὲν θὰ εἰποῦνε οἱ μεταγενέστεροι, σὰν ἰδοῦνε αὐτό, δὲν θὰ εἰποῦνε· «Αὐτείνη ἡ πατρίδα δὲν εἶχε ἀνθρώπους τέλειους καὶ χάθηκαν ἀδίκως»; Τότε δὲν θὰ κατηγορηθῆτε ἐσεῖς πρῶτα κ' ἐμεῖς ὕστερα;—Μοῦ λένε, τὸ βλέπουμεν. Τί νὰ κάμωμεν ὁποῦ τῶν ἀνθρώπων τὰ κεφάλια ἄναψαν ὁλουνῶν;—Ἐμεῖς σὰν θέλομεν τὰ σβένομεν καὶ ἡσυχάζουν.—Πῶς; μοῦ λένε.—Ἐσύ, Μαυροκορδᾶτο, νὰ στείλῃς νὰ φωνάξῃς τὸν τάδε, τὸν τάδε (καμμιὰ δεκαριά), ἐσύ, Μεταξᾶ, τὸ ἴδιο κ' ἐγὼ τὸ ἴδιο καὶ κάθε τίμιος πατριώτης. Καὶ νὰ μιλοῦμεν ὅλοι

1) Ἐννοεῖ τὸ ἐπὶ Καποδίστρια μέχρι τοῦ 1832 πολίτευμα.

μίαν γλῶσσα, νὰ τοὺς παρηγοροῦμεν καὶ νὰ τοὺς λέμε· «Ἑτοιμαζόσαστε ὁλοένα, ὅμως χρειάζεται μυστικότη ὥσο νὰ ἑτοιμαστοῦμεν καὶ νὰ ἰδοῦμεν καὶ τὴν Εὐρώπη πῶς θ' ἀποκαταντήσουν αὐτὰ τὰ κινήματά της». Κ' ἔτζι ἀκολουθήσαμεν. Κ' ἔσβυσε ἡ μεγάλη φωτιὰ ἡ ἀνόητη, ὁποὖρθε εἰς τὸ κεφάλι μας.

Παραγγέλνω τοῦ Βασιλέως μὲ τὸν Χατζηχρῆστο· «Ὁ ἀγέρας ὁποῦ φυσάγει εἰς τὴν Εὐρώπη (πὲς τοῦ Βασιλέως) ἀναποδογύρισε βατζέλα. Ἐμεῖς εἴμαστε μισὴ φελούκα· καὶ θὰ μᾶς πάρῃ αὐτὸς ὁ κακὸς ἀγέρας καὶ δὲν θὰ ἰδοῦμεν ἕνας τὸν ἄλλον. Καὶ δὲν εἶναι καιρὸς νὰ κοιμῶνται οἱ τίμιοι ἄνθρωποι κι' ὁ Βασιλέας». Πῆγε τοῦ τά εἶπε. Τοῦ λέγει ὁ Βασιλέας· «Σῦρε πὲς τοῦ Μακρυγιάννη νἀρθῇ ἐδῶ». Ἐγὼ εἶχα νὰ πάγω νὰ παρουσιαστῶ ἀπὸ τὸν καιρὸ ὁποῦ πῆγα καὶ τοῦ μίλησα διὰ τὴς λῃστεῖες ὁποῦ γένονταν εἰς τὴν πρωτεύουσα, ὁποῦ μοῦ εἶπε νὰ ἑνωθῶ μὲ τὸν πρωτοϋπουργόν του καὶ δὲν δέχτηκα· καὶ ἤμουν εἰς τὴν ὀργή του. Παρουσιάστηκα εἰς τὴν Μεγαλειότη του κατὰ τὴν διαταγήν του. Μοῦ λέγει· «Τί θὰ μοῦ εἰπῇς;—Ὅ,τι ἰδέα εἶχα κ' ἐγὼ ὡς πολίτης σοῦ τὴν παράγγειλα μὲ τὸν 'πασπιστή σου.—Τί θέλεις νὰ μοῦ εἰπῇς τώρα;—Ψέματα θέλεις νὰ σοῦ εἰπῶ ἢ ἀλήθεια;—Ἐγώ, μοῦ λέγει, ποτὲς δὲν ἀκῶ ψεύματα· ὅλο ἀλήθειες.—Τοῦ λέγω, ἐγὼ ἔχω γιομᾶτες δυὸ τζέπες, μίαν μὲ ψέματα, τὴν ἄλλη μ' ἀλήθειες. Τώρα τί ἀγαπᾷς ἡ Μεγαλειότη σου;—'Αλήθεια» μοῦ λέγει. Γυρίζω τὰ μάτια μου εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ὁρκίζομαι εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ νὰ εἰπῶ τὴν ἀλήθεια γυμνὴ ἐμπροστὰ εἰς τὸν Βασιλέα τῆς πατρίδος μου. Τοῦ λέγω· «Ἡ ἀλήθεια εἶναι πικρὴ καὶ θὰ μὲ πάρῃς πίσου εἰς τὴν ὀργή σου. Ὅμως διὰ πάντα νά εἶμαι εἰς τὴν ὀργή σου, τὴν ἀλήθεια θὰ σοῦ λέγω, ὅτ' εἶναι τοῦ Θεοῦ· τὸ ψέμα τοῦ διαβόλου. Καὶ δὲν εἶναι καιρὸς νὰ κρύβεται ἡ ἀλήθεια. (Τοῦ εἶπα)· Θυμᾶσαι πόσον καιρὸν ἔχω νὰ παρουσιαστῶ μπροστά σου; 'Απὸ τὸν καιρὸν ὁποῦ μοῦ εἶπες νά εἶμαι σύνφωνος μὲ τὸν πρωτοϋπουργόν σου καὶ σοῦ εἶπα δὲν εἶμαι, ὅτ' εἶναι δόλιος. Τί σοῦ εἶπα; Θὰ σοῦ χαλάσῃ τὸ Κράτος σου, θ' ἀφανίσῃ τὸ Ταμεῖον, θὰ σὲ τρογυρίσῃ μὲ κακοὺς ἀνθρώπους καὶ θὰ κιντυνέψωμε. Ὅλα τὰ ἔκαμεν αὐτὰ καὶ εἶναι τα ὡς τὴν σήμερον. Αὐτὸς πάγει εἰς τὴν δουλειά του, ὅμως τὴν φωτιὰ τὴν κακὴ τὴν ἄφησε εἰς τὸ κράτος σου.—Μοῦ λέγει, μὴν τὸν καταριέσαι.—Δὲν μπορῶ καὶ νὰ τὸν συχωρέσω, ὅτι 'σ ἄλλη πατρίδα δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ ζήσω μ' εἴκοσι ψυχές. Εἶναι καιρὸς νὰ τρογυριστῇς μὲ τοὺς τίμιους ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς μπιστευτῇς, νὰ διορθώσῃς τὰ ἐσωτερκά σου, τὰ κριτήρια σου, ὁποῦ ἀφανίστη ὁ κόσμος, γενικῶς τὸ κράτος σου. Αὐτεῖνοι ὁποῦ κυβερνοῦνε εἶναι τὸ σύστημα τῆς Γαλλίας, ὁποὖχε ὁ Κωλέτης. Ἔπεσε αὐτό· κάμαν δημοκρατία. Τοῦτο ἐπιθυμοῦν κι' αὐτεῖνοι ἐδῶ. Σὰν γένῃ αὐτό, δὲν θά εἶσαι βασιλέας ἡ Μεγαλειότη σου. Τοὺς ἔπιασες τόσα πολεμοφόδια καὶ φέρνουν τόση ἀνησυχία εἰς τὸ κράτος σου. Φαίνονται ποιοὶ τὰ κάνουν αὐτά.

Ὅμως εἶναι ἀδύνατοι καὶ δὲν μποροῦν νὰ φέρουν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς θελήσεώς τους. Ὅτι ὅλοι οἱ τίμιοι ἄνθρωποι δὲν θέλομεν αὐτό. Νὰ κάμῃς καὶ γενικὴν ἀμνηστείαν, νὰ ἑνωθοῦμεν ὅλοι. Κι' ἂν σοῦ ἔρταιξε κανένας, οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι συχωροῦν τοὺς μικρούς, μ' ὅλον ὁποῦ ὁ αἴτιος ἦταν ὁ Κωλέτης. Ὅτι τοὺς ἔκλεισε ἀπὸ τὰ δίκια τους, καθὼς μοῦ ἔκαμεν κ' ἐμένα τὸ ἴδιο καὶ ἤθα χανόμουν ἀδίκως. Καὶ νὰ πάρῃς καὶ τὸν Μαυροκορδᾶτο καὶ Μεταξᾶ 'σ αὐτὲς τὴς περίστασες. Διατί, Μεγαλειότατε, δὲν τοὺς δίνεις κι' αὐτοὺς νὰ ζήσουνε ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τους; Αὐτὸ φέρνει ὅλον αὐτὸν τὸν 'ρεθισμόν.—Μοῦ εἶπε, νὰ τοὺς μιλήσῃς ἂν θέλουν.—Τοῦ εἶπα, νὰ γένῃ ἕνας νόμος διὰ τοὺς παλιοὺς ἀγῶνες τους. Καὶ νὰ τοὺς φωνάξῃς νὰ τοὺς ἑνώσῃς· καὶ νὰ τοὺς μιλήσῃς— 'σ αὐτὲς τὴς περίστασες νὰ τρογυριστῇς μ' ἀνθρώπους ἱκανούς». Λέγοντάς του αὐτὰ κι' ἄλλα τέτοια πλῆθος, μὲ βάσταξε περίτου ἀπὸ τέσσερες ὧρες. Τὸ βράδυ τοὺς φώναξε καὶ τὸν Μεταξᾶ καὶ τὸν Μαυροκορδᾶτο. Δὲν δέχτηκαν. Εἶχαν δίκιον. Ἤθελαν νὰ κυβερνήσουν μὲ τὸ ἴδιον σύστημα. Διόρισε ὕστερα τὸν Κουντουργιώτη πρῶτον ὑπουργὸν κ' ἔκαμεν ὑπουργεῖον [1]).

1) Τὴν 8ην Μαρτίου 1848.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Δημοτικὴ ἐκλογὴ ἐν Ἀθήναις.—Σύστασις σώματος ἐθνοφυλάκων ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην.—Εἰσβολὴ τῶν ἐν Τουρκίᾳ προσφύγων ἀνταρτῶν εἰς Φθιώτιδα.—Καταδίωξις αὐτῶν.—Διάλυσις τοῦ σώματος τῶν ἐθνοφυλάκων.—Κακὴ κατάστασις τοῦ Κράτους. — Ἐξακολούθησις τῶν πατριωτικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Μακρυγιάννη.—Μυστικὴ πρὸς τοῦτο ἕνωσις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Α. Μαυροκορδάτου καὶ Α. Μεταξᾶ.—Διαίρεσις αὐτῶν.—Ματαίωσις τοῦ κινήματος.—Τὰ κατὰ Πατσίφικον.—Ὑπουργικὴ μεταβολή.—Ἀναχώρησις τοῦ Βασιλέως εἰς Βαυαρίαν.—Δημοτικαὶ καὶ βουλευτικαὶ ἐκλογαί.—Πολιτικὴ ἕνωσις Μαυροκορδάτου καὶ Μεταξᾶ διὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Διορισμὸς αὐτῶν ὡς πρεσβευτῶν.—Νόμος ἐν τῇ Βουλῇ περὶ ἀπονομῆς συντάξεως εἰς τὴν χήραν Κορφιωτάκη.—Ἀπόρριψις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Γερουσίας.

Τὸ νέον ὑπουργεῖον ἔστειλε νὰ πᾶμεν νὰ παρουσιαστοῦμεν ἐγώ, ὁ Ζαχαρίτζας κι' ὁ Βλάχος. Πήγαμεν. Μᾶς εἶπαν ὅτι τὸ κόμμα τῆς πεσμένης κυβερνήσεως εἰς τὴν πρωτεύουσα εἶναι ἀσυνείθητοι ἄνθρωποι καὶ νὰ δώσουμεν τὸν λόγον τῆς τιμῆς μας, ἂν θέλωμεν, νὰ ρωτήσουμεν καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς συντρόφους μας, ἂν εἶναι σύνφωνοι, νὰ κάμωμεν νέαν ἐκλογὴ πρώτου παρέδρου, νὰ χρησιμέψῃ διὰ δήμαρχος. Ὅτι αὐτὸς ὁ δήμαρχος μὲ τοὺς συντρόφους του ἀφάνισαν τὸν τόπον. Καὶ νὰ συνάξωμεν κ' ἑκατὸ πολῖτες ὡς ἐθνοφύλακας. Κι' ἀρχηγὸς 'σ αὐτοὺς νά εἶμαι ἐγώ. Ἦρθαν εἰς τὸ σπίτι μου ὅλοι οἱ νοικοκυραῖοι καὶ εἶπαν κι' αὐτεῖνοι ὅτ' εἶναι σύνφωνοι. Διάταξε τότε ἡ Κυβέρνηση νὰ γένῃ ἡ ἐκλογή. Τὴν κερδέσαμεν ἐμεῖς. Ἔκαμα καὶ τοὺς ἑκατὸ ἐθνοφύλακας. Μὲ τὴν μεγαλύτερη τιμιότη φέρνονταν εἰς τὰ χρέη τους. Κόπηκαν οἱ κλεψὲς εἰς τὴν πρωτεύουσα κι' ὅλες οἱ ἀταξίες. Φκαριστημένη ἡ Κυβέρνηση, τὸ Φρουραρχεῖο κι' ὅλες οἱ ἀρχὲς κι' ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πρωτεύουσας ἀπὸ τὴν 'πηρεσία μας.

Μαθαίνομεν μπῆκαν εἰς τὸ Κράτος ὁ Παπακώστας, ὁ Βελέτζας, ὁ Μπαλατζός, οἱ Κοντογιανναῖοι καὶ οἱ ἄλλοι ὅλοι ὁποῦ ἦταν εἰς τὴν Τουρκιά. Μπῆκαν μὲ μίαν δύναμιν. Κατάχρησιν δὲν κάναν. Πῆγαν ἀναντίον τους μὲ μεγάλη δύναμη τῆς Κυβέρνησης ὁ Γαρδικιώτης κι' ὁ Μαμούρης κι' ἄλλοι ταχτικοὶ κι' ἄταχτοι. Πολέμησαν καμόσες ἡμέρες. Ἔπεσε ἡ διχόνοια ἀναμεταξύ τους τῶν ἀντάρτων καὶ πῆγαν πίσου εἰς τὴν Τουρκιά. Σκοτώθηκαν

καμμιὰ τρακοσιαριὰ ἀπὸ τόνα τὸ μέρος κι' ἀπὸ τ' ἄλλο καὶ πληγώθηκαν. Κ' ἔπαθαν οἱ ἐπαρχίες ἀπὸ τὰ βασιλικὰ στρατέματα, ὁποῦ ἀφανίστηκαν οἱ δυστυχισμένοι κάτοικοι. Καὶ οἱ χάψες τοῦ Κράτους ξαναγιόμωσαν ὀπίσου καὶ εἶναι γιομᾶτες ὡς τὴν σήμερον. Καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν βασιλικῶν στρατεμάτων θησαύρισαν. Οἱ 'φημερίδες ξιστορίζουν ὅλα αὐτὰ ἀρχὴ καὶ τέλος.

'Αφοῦ διαλύθηκαν αὐτεῖνοι καὶ πᾶνε πίσου εἰς τοὺς Τούρκους, τότε διαλεῖ ἡ Κυβέρνηση καὶ τὸ σῶμα τῆς ἐθνοφυλακῆς, τοὺς ἑκατὸ ἀνθρώπους, ὁποῦ ἦταν εἰς τὴν ὁδηγίαν μου, ὅλο νοικοκυραῖοι καὶ τίμιοι ἄνθρωποι [1]). Διαλῶντας αὐτεῖνοι, τὴν ἄλλη βραδειὰ κλέψαν ἕνα σπίτι καὶ πῆραν καμόσες χιλιάδες δραχμές. Κι' ἄνοιξε πίσου τὸ συνειθισμένο ἐμπόριον τῆς κλεψᾶς. Ξέκλησαν καὶ τὴν ἐκλογή [2]). Καὶ ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ κ' ἡ συντροφιά της ὡς ἀγαναχτισμένοι ἀπὸ αὐτὸ—ἄξηναν οἱ κατάχρησές τους. 'Η Κυβέρνηση προσωρινῶς μετακόμισε τὰ πατριωτικά της αἰστήματα εἰς τοὺς τίμιους ἀνθρώπους—ὁποῦ μᾶς γύρεψε καὶ πήγαμεν ὁ Βλάχος, ὁ Ζαχαρίτζας κ' ἐγὼ καὶ μᾶς εἶπεν ὅτι ἐπιθυμάγει νὰ γυρίσῃ μὲ τοὺς τίμιους ἀνθρώπους. Στάθη 'σ αὐτὸν τὸ νοῦ λίγον καιρὸν καὶ πάλε γύρισε εἰς τὸ στοιχεῖον της. Παίρνει τὸν Καλλεφουρνᾶ ὑπουργὸν τοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ καὶ τῆς Παιδείας [3]), ὅτι καὶ παιδεία μεγάλη ἔχει κ' ἐκκλησιαστικὸς ἄνθρωπος εἶναι. Σύχασε πλέον, Σωκράτη, μὴ λυπεῖσαι ὅτι δὲν εἶχες ὡς τώρα σύντροφο εἰς τὴν παιδεία καὶ θὰ κιντύνευε ἡ 'Ελλὰς χωρὶς φῶτα—γεννήθη συνπολίτης σου παιδεμένος κ' ἔγινε τῆς Παιδείας ὑπουργός! Κ' ἐσύ, Μεγάλε Βασίλειε, τώρα θὰ ἰδῇς δοξολογίαν ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς ἐκκλησίας Δημήτριον Καλλεφουρνᾶ 'Αθηναῖον! α)

"Αν μᾶς ἔλεγε κανένας αὐτείνη τὴν λευτεριὰ ὁποῦ θὰ γευόμαστε, θὰ περικαλούσαμε τὸν Θεὸν νὰ μᾶς ἀφήσῃ εἰς τοὺς Τούρκους ἄλλα τόσα χρόνια, ὅσο νὰ γνωρίσουν οἱ ἄνθρωποι τί θὰ εἰπῇ πατρίδα, τί θὰ εἰπῇ θρησκεία, τί θὰ εἰπῇ φιλοτιμία, ἀρετὴ καὶ τιμιότη. Αὐτὰ λείπουν ἀπ' ὅλους ἐμᾶς, στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικούς. Τὴς πρόσοδες τῆς πατρίδας τὴς κλέβομεν, ἀπὸ ὑποστατικὰ δὲν τῆς ἀφήσαμεν τίποτας, σὲ 'πηρεσίαν νὰ μποῦμεν, ἕνα βάνομεν εἰς τὸ ταμεῖον, δέκα κλέβομεν. 'Αγοράζομεν πρόσοδες, τὴς τρῶμεν ὅλες. Χρωστοῦν εἰς τὸ Ταμεῖον δεκοχτὼ 'κατομμύρια ὁ ἕνας κι' ὁ ἄλλος· ὁ Μιχαλάκης Γιατρὸς πεντακόσες χιλιάδες, ὁ Τζοῦχλος τρακόσες, ὁ Γιωργάκης Νοταρᾶς τρακόσες πενῆντα—ὅλο τέτοιγοι χρωστοῦνε αὐτά. 'Ο κεντρικὸς ταμίας

---

1) Βλ. ἐν Α' τόμῳ τὴν διαταγὴν τῆς στρατολογίας φέρουσαν χρονολογίαν 22 'Απριλίου 1848.

2) 'Ηκύρωσαν αὐτήν.

3) 'Ο Δ. Καλλιφρονᾶς ἐγένετο ὑπουργὸς ἐν τῷ νέῳ ὑπὸ τὸν Κ. Κανάρην διορισθέντι ὑπουργείῳ τὴν 15ην 'Οκτωβρίου 1848.

α) Κι' ὁ Γιαννάκος Κυργιακὸς—τὸν ἔβγαλε ἀπὸ τὴν φυλακὴ—'πασπιστὴς τοῦ ὑπουργοῦ.

ὁ Φίτζιος—τρακόσες πενῆντα τοῦ λείπουν ἀπὸ τὸ ταμεῖον· κι' ἀκόμα δὲν κυτάχτηκαν πόσα θὰ λείψουν ἀκόμα. Τὸ ἴδιο ντογάνες κι' ἄλλα. Τέτοιοι μπαίνουν εἰς τὰ πράματα καὶ τέτοιους συντρόφους βάνουν. Δύσκολο εἶναι ὁ τίμιος ἄνθρωπος νὰ κάνῃ τὰ χρέη του πατριωτικῶς. Οἱ ἀγωνισταὶ οἱ περισσότεροι καὶ οἱ χῆρες κι' ἀρφανὰ δυστυχοῦν. Πολυτέλεια καὶ φαντασία — γεμίσαμεν πλῆθος πιανοφόρτια καὶ κιθάρες. Οἱ δανεισταὶ μᾶς ζητοῦν τὰ χρήματά τους, λεπτὸ δὲν τοὺς δίνομεν ἀπὸ αὐτὰ—κάνουν ἐπέβασιν εἰς τὰ πράματά μας. Καὶ ποτὲς δὲν βρίσκομεν ἴσιον δρόμον. Πῶς θὰ σωθοῦμεν ἐμεῖς μ' αὐτὰ καὶ νὰ σκηματιστοῦμεν εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ κόσμου ὡς ἄνθρωποι; Ὁ Θεὸς ἂς κάμῃ τὸ ἔλεός του νὰ μᾶς γλυτώσῃ ἀπὸ τὸν μεγάλον γκρεμνὸν ὁποῦ τρέχομεν νὰ τζακιστοῦμεν.

Ἀφοῦ ἔγινε ὁ ἀνακατωμὸς τῆς Εὐρώπης, ἔπρεπε νά εἴμαστε κ' ἐμεῖς σὲ μίαν κατάστασιν νὰ βασταχτοῦμεν, νὰ μὴ μᾶς πλακώσῃ κάνας κίντυνος, ἢ κι' ἂν εἶναι ἁρμόδιος καιρὸς καὶ κινηθοῦν κι' ἄλλοι δυνατοί, νὰ κινηθοῦμεν κ' ἐμεῖς —κι' αὐτὰ χρειάζονται νἄχωμεν κι' ὀλίγα μέσα, νὰ βασταχτῇ ἡ πειθαρχία, νὰ μὴν κινηθοῦμεν καὶ γυμνώσουμεν τοὺς ἀδελφούς μας καὶ τοὺς ἀτιμήσουμεν, καὶ τότε εἶναι χερότερα· ἀντὶς νὰ φκειάσουμεν φρύδια, βγαίνομεν καὶ τὰ μάτια. Εἶχα τὴν ἑταιρίαν, τὴν ἐνέργαγα μυστικῶς κ' ἔστελνα παντοῦ χωρὶς νὰ μὲ ξέρουν οἱ μεγάλοι· ὅτι μὲ κιντύνεψαν ὅλοι ποιὸς ὀλίγο, ποιὸς πολύ. Εἶδα ὅτι εἰς αὐτείνη τὴν περίστασιν δὲν μπορῶ μόνος μου νὰ κάμω τίποτας· συλλογίστηκα νὰ βάλω καὶ τὸν Μεταξᾶ καὶ Μαυροκορδᾶτο. Πῆγα τοὺς ἀντάμωσα, τοὺς εἶπα· «Νὰ μοῦ δώσετε τὸν λόγον τῆς τιμῆς σας—κάτι θὰ σᾶς εἰπῶ». Ὑποσκέθηκαν. Τότε τοὺς ξηγήθηκα ὅλα. Τοὺς εἶπα καὶ τὰ ἔνγραφα ὁποῦ ἔχω· τοὺς τἄδειξα, ὅμως νὰ μὴν τὰ διαβάσουν καὶ ἰδοῦνε τὰ ἄτομα· καὶ εἶμαι ὁρκισμένος εἰς αὐτὸ νὰ τἄχω μυστικά. Κι' ὅταν εἶναι καιρός, στέλνουν ἀπόναν ἄνθρωπον κι' αὐτεῖνοι καὶ συσταίνομεν μίαν 'πιτροπή. Ἔκαμα κ' ἕναν ὅρκον [1]) νὰ καταγράφωνται οἱ ἄνθρωποι ὅ,τι μπορῇ ὁ καθένας. Τοὺς εἶπα, ἐκεῖνοι ν' ἀγροικιῶνται ἔξω μὲ τοὺς ὁμογενεῖς μας κ' ἐγὼ νἄχω τὸν ὀργανισμὸν τοῦ Κράτους. Ἔγραψα ἕξι χιλιάδες δραχμές· πρωτοέγραψα ἐγὼ διὰ νὰ ἑλκύζωνται οἱ ἄνθρωποι. Τοὺς εἶπα χρειάζονται ἔξοδα, ὁποῦ θ' ἀγροικιώμαστε μὲ τοὺς ἀνθρώπους ἔξω καὶ μέσα εἰς τὸ Κράτος. Μὲ χωρὶς ἔξοδα δουλειὰ δὲν γένεται. Μοῦ λένε· «Δὲν ἔχομεν ἐμεῖς.— Πουλῶ, τοὺς λέγω, ἕνα σπίτι ὁποὔχω εἰς τ' Ἀνάπλι νὰ κάμωμεν τὴν δουλειά μας, μὲ τὴν συνφωνίαν ὅσοι γράφουν χρήματα—λεπτὸ δὲν ἔχει νὰ πιάσῃ κανένας μας εἰς τὸ χέρι· ὅταν εἶναι καιρός, νὰ γένῃ μιὰ 'πιτροπὴ νὰ ξοδιάζῃ. Καὶ εἰς τὸ ἔξῆς

1) Βλ. αὐτὸν ἐν τῷ Δ' τόμῳ φέροντα χρονολογίαν 6 Ἀπριλίου 1848. Δημοσιεύεται ἐξ ἀντιγράφου. Τὸ πρωτότυπον εὑρέθη ὅλον σεσηπός, διότι, φαίνεται, ὁ Μακρυγιάννης εἶχε κρύψῃ αὐτὸ εἰς τὴν γῆν.

ὅ,τι θὰ κάνω, θὰ σᾶς ρωτῶ· κ' ἐσεῖς θὰ μὲ ρωτᾶτε». Μείναμεν σύνφωνοι εἰς αὐτό. Καὶ σὲ ἄλλην ἑταιρίαν νὰ μὴν ἔμπωμεν, ἀλλὰ νἄχωμεν τὴν δική μας. Μοναχὰ νὰ ξέρωμεν τί κάνουν οἱ ἄλλοι, νὰ μὴν κάμουν κανένα ἄγουρο κίνημα—νὰ τοὺς ἀποκόβωμεν, νὰ μὴν πάθῃ ἡ πατρίδα ἀπὸ τὴς ἀνοησίες μας α).

Μείναμεν σύνφωνοι σὲ ὅλα αὐτά. Τὸ σπίτι μου, ὁποῦ εἶχα εἰς τ' Ἀνάπλι, ἄξιζε τριάντα χιλιάδες δραχμές· τὸ πουλῶ πέντε κι' ὀχτακόσες. Ἔστειλα ἀνθρώπους ἐκ νέου παντοῦ κι' ὀργάνισα ὅλο τὸ Κράτος. Ὅ,τι ἔκανα τοὺς τὄλεγα, ὅμως τὸν ὅρκον μὲ τὴς ὑπογραφὲς τὸν βάσταγα καὶ τὸν βαστῶ ἐγώ. Συνφώνως πηγαίναμεν καμόσον καιρόν. Τοῦ Γαρδικιώτη κι' ἀλλουνῶν τοὺς ἔλεγα ἄλλα, ὄχι ὅμως ν' ἀπατῶ τοὺς ἀνθρώπους, μόνον νὰ μὴν προδινώμαστε· κι' ἂν δώσῃ ὁ Θεὸς κάνα καλό, ὅλοι σὲ μίαν στράτα ἀνταμωνόμαστε. Κ' ἔλεγα ὁλουνῶν νὰ 'νεργοῦμεν τὴν ἕνωσιν καὶ νἄχωμεν ὁμόνοια πατριωτική. Ἔλκυσα καὶ τὸν Βασιλέα 'σ αὐτά, ὄχι ὅμως νὰ ξέρῃ καὶ τὸν ὀργανισμόν μας. Ἤφερα τὸν Χατζηχρῆστο καὶ Γαρδικιώτη σὲ συμπάθεια διὰ αὐτοὺς [1]), διὰ νὰ τοὺς 'γκολπωθῇ ὁ Βασιλέας εἰς αὐτὲς τὴς περίστασες. Θέλησε ὕστερα ὁ Βασιλέας νὰ κάμῃ αὐτοὺς τοὺς δυὸ ἀντιστράτηγους κ' ἐμένα 'πασπιστή του. Στέλνει τὸν Χατζηχρῆστο ὁ Γαρδικιώτης νὰ πάγω νὰ τὸν ἀνταμώσω. Μοῦ εἶπε αὐτὸ ὁ Χατζηχρῆστος, ὅτι τοῦ τό εἶχε εἰπῇ ὁ Βασιλέας δυὸ τρεῖς μῆνες πρωτύτερα. Πῆγα εἰς τὸν Γαρδικιώτη μαζὶ μὲ τὸν Χατζηχρῆστο. Μοῦ λέγει αὐτό. Τοῦ λέγω· «Εὐκαριστῶ τὸν Βασιλέα εἰς τὴν τιμὴ ὁποῦ μοῦ κάνει· εἶμαι ἀστενής, δὲν μπορῶ νὰ 'περετήσω». Μ' ἔβγιασε πολύ, δὲν δέχτηκα. Μοῦ λέγει· «Θὰ τὸ δεχτῇς νὰ σηκώσῃς κάθε ὑποψίαν ἀπὸ πάνου σου, ὅτι εἶπαν τοῦ Βασιλέως ὅτι κάτι νεργᾶνε ὁ Μαυροκορδᾶτος κι' ὁ Μεταξᾶς κ' ἔχουν ἐσέναν ὡς ἀρχηγόν.—Τοῦ λέγω, δὲν ἔχομεν κάναν κακὸν σκοπὸν οἱ τίμιοι ἄνθρωποι. Καὶ ἴσα ἴσα δι' αὐτὸν τὸν λόγον ὁποῦ μοῦ εἶπες δὲν δέχομαι τίποτας ὡς ὕποπτος· καὶ νὰ μάθῃ ὁ Βασιλέας νὰ μὴν σκιάζεται ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του γιὰ νὰ τοὺς βαίνῃ σὲ θέσες β). Καὶ δὲν δέχομαι». Δέχτη ὁ Μεταξᾶς τὴν ἀντιστρατηγία [2])· ὁ Μαυροκορδᾶτος δὲν δέχτη, ὅτι δὲν ἦταν τοῦ ἐπαγγέλματός του. Τότε παραξήγησαν ὅτι δὲν δέχτηκα. Καὶ πάλε εἶμαι, καθὼς ἤμουν, χωρὶς τὴν βασιλικὴ εὔνοια.

Τὸ μυστήριον ὁποὖχαμεν ἀναμεταξύ μας θέλησαν ὕστερα νὰ τὸ κάμουν κοινὸ μὲ τὰ σκέδια ἀλλουνῶν. Πᾶνε καὶ μπαίνουν εἰς τὴν ἑταιρία τοῦ Τζα-

---

α) Καθὼς καὶ θὰ τὸ παθαίναμεν ἀπὸ τοὺς ἀνόητους, ὁποῦ θέλαν νὰ κινηθοῦνε νὰ πᾶνε νὰ πάρουν τὴν Κωσταντινόπολη.

1) Τὸν Μαυροκορδᾶτον καὶ Μεταξᾶν.

β) Ἔτζι ἔκανε ὁ Καλλεφουρνᾶς, τὸν ἔσκιαζε, καὶ τὄδωσε δυὸ ὑπουργεῖα.

2) Τὸ διάταγμα φέρει χρονολογίαν 25 Ἰανουαρίου 1849.

βέλα καὶ 'σ ἄλλες τοιοῦτες. Μιλοῦσαν μ' ἀνάξιους ἀνθρώπους — πήγαιναν καὶ τὰ πρόδιναν εἰς τοὺς ξένους καὶ εἰς τὸν πρέσβυ τῆς Τουρκιᾶς. Παίρνει τὸν Τζαβέλα ὁ Βασιλέας τὸν κάνει ὑπουργὸν πίσου [1]), ἀφοῦ τοῦ μαρτύρησε αὐτά. Κάνουν μιὰ 'πιτροπὴ ἀπὸ δεκάξι ἄτομα καὶ βάνουν τέσσερους γραμματείαν 'σ τὰ ἐσωτερκά, τέσσερους 'σ τὰ οἰκονομικά, ταμίες, κι' ἄλλα τέτοια χωρὶς νὰ ξέρω ἐγὼ τίποτας ἀπὸ αὐτά. Σὰν τὄμαθα, πῆγα καὶ τοὺς μίλησα καμόσα. Τοὺς εἶπα εἰς τὸ στερνό· «Νὰ διαλύσετε αὐτείνη τὴν 'πιτροπή, ὅτι τὄμαθαν ὅλοι κ' ἐγὼ δὲν εἶμαι σύνφωνος. Ὅταν ἔρθῃ ὁ καιρός, θὰ μποῦνε 'πιτροπὴ ἐκεῖνοι ὁποῦ θὰ δώσουν τὰ χρήματά τους, νὰ βλέπουν ποῦ ξοδιάζονται. Τότε βιασμένοι τὴν διάλυσαν. Δοξάζω τὸν Θεὸν ὁποῦ δὲν ἤξεραν τὸν κατάλογον τῶν ἀνθρώπων ὁποῦ ἦταν εἰς τὴν ἑταιρίαν καὶ τί ποσότη χρήματα ἔγραφε ὁ καθείς. Ὁ εὐλογημένος λαὸς ἔγραψε ὡς διακόσες χιλιάδες δραχμές. Πῆγαν καὶ μπῆκαν εἰς τὴς λάσπες τῶν ἑταιριῶν, ὁποὔκανε ὁ Τζαβέλας κι' ἄλλοι, καὶ χτύπησαν ὅλοι οἱ τύποι αὐτά· κ' ἔπαθαν καὶ οἱ ὁμογενεῖς μας ἔξω εἰς τὴν Τουρκιά, χωρὶς νὰ τοὺς κάμωμεν μικρὴ ὠφέλεια. Πάντοτες τοὺς βαίνομεν εἰς κιντύνους καὶ χάνονται ἀδίκως καὶ παραλόγως ἄνθρωποι.

Τὴν ἐπιτροπὴ τὰ δεκαέξι ἄτομα κι' ὅ,τι κάναν τἄμαθε ὁ Βασιλέας καὶ ἡ Κυβέρνηση καὶ οἱ Πρέσβες· καὶ δικαίως κατηγοροῦσαν αὐτοὺς [2]) καὶ τοὺς ἐπισώρεψαν ὅλα ὅσα κακὰ ἔκαμαν οἱ ἑταιρίες. Κι' ὡς συνένοχοι αὐτεῖνοι οἱ δυὸ τοὺς βάζαν εἰς τὴς 'φημερίδες καὶ τοὺς ἔλεγαν τουρκολάτρες. Κι' ἀπὸ αὐτὰ ὅλα δὲν πάθαινε ἄλλος, μόνον οἱ ἀθῶοι ἄνθρωποι εἰς τὴν Τουρκιὰ καὶ ἡ δυστυχισμένη πατρίδα. Ὅτι ἔχουν ἕνα σύστημα· τὰ σκέδια τους καὶ τὰ μυστήρια τους βαίνουν τοὺς νέους νὰ τὰ ἐκτελοῦν α).

Ὁ Μαυροκορδᾶτος κι' ὁ Μεταξᾶς, ὁποῦ ἦταν προσωρινῶς φίλοι, παλε μετανοήσανε καὶ εἶναι πολὺ ὀχτρεμένοι. Βάλθηκαν φίλοι τους, καθὼς κ' ἐγώ, δὲν μπορέσαμεν νὰ τοὺς φιλιώσουμεν. Φαίνεται ἀπὸ αὐτὸ ὅτι τὰ σαμάρια ὁποὔχουν φκειασμένα φοβᾶται ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον νὰ μὴ σαμαρώσῃ τὰ

1) Τὴν 17ην Ἀπριλίου 1849.

2) Τὸν Μεταξᾶν καὶ Μαυροκορδᾶτον.

α) Αὐτὸ τὸ σύστημα εἶχε κι' ὁ μακαρίτης ὁ Λόντος. Τὸν καιρὸν τῆς κυβερνήσεώς του κι' αὐτεινοῦ τοῦ φάνηκαν οἱ ἀρετές του. Ὁ μακαρίτης αὐτὸς ἔπεσε σὲ μεγάλον χρέος, ὅτι δὲν ἔβαινε ποτὲς πήχη εἰς τὰ πράματά του. Ἕνας ἄνθρωπος, μόνος του, ἔπαιρνε τὸν μιστὸν τοῦ ὑποστρατήγου, ὁποῦ μποροῦσε νὰ ζήσῃ καλά· ὅτι φαμελιὰ δὲν εἶχε. Ἐκεῖνο ὁποῦ φάνη, ἐμπῆκε σὲ μιὰ μεγάλη ποσότη χρέος. Ἀπὸ αὐτὸ ἦταν, ἀπὸ ἄλλο — μίαν αὐγὴ εὑρέθη σκοτωμένος, ὅλο του τὸ κεφάλι σκόρπιον καὶ ἡ πιστιόλα του ἄδεια. Αὐτὸ μόνον ὁ Θεὸς τὸ ξέρει —μόνος του σκοτώθη, ἄλλος τὸν σκότωσε. Ζοῦσε κι' ὁ Κωλέτης τότε. Δὲν ἄφησαν νὰ τὸν θάψουν μὲ παπάδες καὶ μὲ παράταξιν. Αὐτὸ τὸ φιλονίκησαν καμόσες ἡμέρες, κι' ἀφοῦ δὲν ἄφιναν νὰ τὸν θάψουν μὲ παράταξιν τὸν μπαλσάμωσαν καὶ τὸν πῆραν οἱ συγγενεῖς του καὶ τὸν πῆγαν εἰς τὴν Βοστίτζα, τὴν πατρίδα του. Κι' ὡς τὴν σήμερον εἶναι ἄθαφτος εἰς τὴν κάσσα.

γουμάρια ὁ ἕνας καὶ χάση ὁ ἄλλος· αὐτό εἶναι κι' ὄχι ἄλλο. Τὸ κακὸν εἶναι ὅτι πλήγωσε ἡ ράχη ὅλων τῶν γουμαριῶν σαμαρώνοντας αὐτεῖνοι καὶ φορτώνοντας ὅλο λιθάρια. . . [1]) Ἐμεῖς ὡς ἀδύνατοι οὔτε καλὸ μποροῦμεν νὰ σᾶς κάμωμεν, οὔτε κακό. Ἀναμεταξύ σας πάθετε ὅλα αὐτά. Κι' ὅ,τι πάθαμεν ἐμεῖς καὶ παθαίνομεν εἶναι ἔργα δικά σας καὶ τῶν ὀπαδῶ σας. Ὅμως καὶ σᾶς ὁ Θεὸς δὲ σᾶς ἀφίνει. Ξέχωσαν τὸν Κωλέτη ἄλυωτον διὰ νὰ ἰδῇ τὴς πρᾶξες του τὴς καλὲς ὁποῦ ἔκαμεν εἰς τὴν πατρίδα του, ὅταν κυβερνοῦσε μὲ τόση ἀρετὴ καὶ πατριωτισμόν, καὶ τὴν ἔφερε 'σ αὐτείνη τὴν ἄχλια κατάστασιν. Πέθανε αὐτὸς καὶ ἡ πατρίδα του κιντυνεύει ἀπὸ τὴς καλές του πρᾶξες. Εἶχε συνάξῃ ὅλους τοὺς κακούργους τῆς κοινωνίας ἀπ' οὖλες τὴς τάξες καὶ τοὺς βόηθαγε μὲ τὰ πλούτη τῆς πατρίδος καὶ μὲ τὴς θέσες· καὶ ξεμάκρυνε καὶ κατάτρεξε ὅλους τοὺς τίμιους ἀνθρώπους. Κ' ἔλαβαν αὐτεῖνοι τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κράτους· καὶ ἡ ἴδια ἡ συντροφιά τους εἶναι κι' ὡς σήμερον, ὅτι ἄφησε ἐκεῖνος διαθήκη εἰς τὸν Βασιλέα νὰ μὴν ἀλλάξῃ σύστημα· καὶ ἡ Μεγαλειότης του ἀκούγοντας ἕναν τέτοιον σημαντικὸν κυβερνήτη — τὸν βάφτισε καὶ μεγαλόγνωσον [2]) — δὲν ἔφυγε οὔτε τρίχα ἀπὸ τὰ πατριωτικὰ αἰστήματα τοῦ μεγαλόγνωσου καὶ τῆς συντροφιᾶς του.

Μίαν Λαμπρὴ καμπόσοι πολῖτες, συντρόφοι τοῦ Κωλέτη καὶ τοῦ Τζαβέλα, κι' ἄλλοι ἀπὸ τὸ μπαγιράκι τοῦ Κυργιακοῦ πῆγαν κι' ἀλιμούργιαξαν τὸ σπίτι ἑνοῦ Ὀβραίου ξένου, ὀνομαζόμενου Πατζιφικου, καὶ τὸ καταχάλασαν· καὶ κιντύνεψαν καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ καὶ τρόμαξαν νὰ σωθοῦνε. Ἡ Κυβέρνηση δὲν ἔλαβε καμμίαν πρόνοια. Ἀναφέρθη πολλάκις ὁ Ὀβραῖος καὶ μποροῦσαν τὸ πολὺ μὲ δεκαπέντε ὡς εἴκοσι χιλιάδες δραχμὲς νὰ σβέσουνε αὐτὸ τὸ κακό. Ὅσες φορὲς ἀναφέρθη, τίποτας δὲν ἔκαμαν. Ἦταν καὶ σούντιτος Ἄγγλος. Ἀναφέρθη ὁ πρέσβυς του, κι' αὐτὸς δὲν εἰσακούστη. Ἦταν κι' ἄλλα παράπονα τῆς Ἀγγλίας, κανένας δὲν τοὺς ἔδινε ἀκρόασιν. Ὁ Κωλέτης εἶχε τὸν Φίλιππα καὶ τὸν Γκιζότη βοηθούς· κι' ὁ Πισκατόρης τὸν δυνάμωνε εἰς τὴς ὄρεξές του. Γίνεται ἡ μεταβολὴ 'σ τὴ Γαλλία — πέθανε κι' ὁ Κωλέτης πρωτύτερα — τότε ὁ Πάλμεστρον ἑτοιμάζει ἕναν σημαντικὸν στόλο μὲ βατζέλα, μὲ φεργάδες, μὲ μπρίκια καὶ μὲ στρατέματα κι' ὁ Πάρκερ ναύαρχος κ' ἔρχονται εἰς τὸν Περαῖα κι' Ἀμπελάκι καὶ μᾶς κάνουν στενὸν μπλόκο μὲ τὸν λόγον ὅτι ζημιώσαμεν τὸν Ὀβραῖον καὶ τὸν Φίνλεϋ — Ἄγγλος κάτοικος εἰς τὴν Ἀθήνα, διοχτήτης καὶ σύβουλος ἐπαρχιακός· τοῦ πῆραν

1) Ἐνταῦθα φαίνονται ἀπεσπασμένα φύλλα τινὰ τοῦ χειρογράφου.

2) «Μαθόντες μὲ ἄκραν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὀλῖψιν τὸν θάνατον τοῦ ὑπὲρ πατρίδος τοσοῦτον ἐνδόξως ἀγωνισθέντος, τοῦ περινουστάτου καὶ εἰς τὸν Θρόνον Ἡμῶν πιστοτάτας καὶ ἐξόχους ὑπηρεσίας προσενεγκόντος. . .». Ἐκ τοῦ περὶ πενθηφορήσεως τῶν ὑπαλλήλων ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ι. Κωλέτη Β. Διατάγματος.

ἕναν τόπον πλησίον εἰς τὸ Παλάτι καὶ δὲν τὸν εἶχε ἀποζημιώσῃ τὸ δημόσιον. Καὶ παίρνουν ὅλα τὰ ἐθνικὰ πλοῖα καὶ τὰ ἐμπορικά· κι' ἀφανίζουν τὸ ἐμπόριον γενικῶς καὶ τοὺς δυστυχισμένους τοὺς νησιῶτες. Βάσταξε ὁ μπλόκος μπαίνοντας ὁ Γενάρης τὰ 1850 ὡς τὸν Μάρτιον [1α]). Καὶ μᾶς ἔφκειασαν ὅλους νοικοκυραίους. Καὶ φοβέριζαν σήμερα θὰ κινηθοῦν διὰ τὴν πρωτεύουσα κι' αὔριο θὰ κινηθοῦν. Τὸ κόμμα τὸ 'Αγγλικὸν ἀδύνατο· νέκρωσε ἀπὸ τὸ μῖσος τῶν ἀνθρώπων. Κ' ἐνώθη ὅλο τὸ ἔθνος ἀναντίον τους. Διόρισε κ' ἐμένα ἡ Κυβέρνηση ἀρχηγὸν τῶν 'Αθηναίων α). 'Εγὼ εἶπα νἄχωμεν φρόνησιν καὶ γνώσι, ὅτ' εἶναι μιὰ δύναμη μεγάλη κ' ἐμεῖς μικροί· καὶ νὰ μὴ χαθοῦμεν. Κι' ὁ Θεός, ὁποῦ μᾶς γλύτωσε τόσες φορές, μᾶς ἔσωσε καὶ τότε [6 2]).

'Ο Βασιλέας μπαίνοντας ὁ 'Αγουστος τὰ 1850 πῆγε διὰ τὴν ὑγείαν του

---

1) Βλ. σημ. 2 τῆς σελ. 4 τοῦ παρόντος τόμου.

α) «Σὲ ὀλίγον καιρὸν ἦρθε ὁ Πάκερ μὲ ὅλο τὸ στόλο του, ὁ ναύαρχος τῆς 'Αγγλίας, καὶ μᾶς μπλοκάρισε καμπόσον καιρόν. Τότε μὲ διόρισαν ἀρχηγὸ κ' ἐνώθηκα μὲ ὅλους τοὺς 'Αθηναίους· καὶ πῆγα καὶ μίλησα τοῦ ἀξιοσέβαστου Γκενεράλ Τζούρτζη καὶ τὸν περικάλεσα μὲ δάκρυα νὰ πάῃ νὰ μιλήσῃ τοῦ Πάκερ. Τότε ὁ Γκενεράλης πῆγε καὶ μίλησε. 'Ο Βασιλέας καὶ ἡ Κυβέρνηση μοῦ ἔστειλαν τὸν Γαρδικιώτη καὶ μοῦ εἶπαν νὰ βαρέσω ντουφέκι. Τοὺς εἶπα, ντουφέκι δὲν βαρῶ, ὅτι ὅσα κανόνια ἔχει ὁ Πάκερ, δὲν ἔχομε ντουφέκια ἐμεῖς. Καὶ τότε ἤτανε ἑταιρία νὰ τὸν σκοτώσουνε». (Ἐκ χειρογράφου σημειώσεως του Μακρυγιάννη. Φαίνεται ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῇ τὸν Μακρυγιάννην ὡς ὄργανον ἐκδηλώσεως τῆς γενικῆς κατὰ τῶν 'Αγγλων ἀγανακτήσεως, ἔπειτα δὲ νὰ ἀφήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν τύχην του. 'Αλλ' ὁ ἀφελὴς καὶ ἐνθουσιώδης Μακρυγιάννης ὑπῆρξε φρονιμώτερος τοῦ τρελλοῦ, τὸν ὁποῖον «ἔβαλαν νὰ βγάλῃ τὸ φεῖδι ἀπὸ τὴν τρύπα» κατὰ τὴν παροιμίαν. (Σ.'Εκδ.).

6) Τότε ἔβγαλαν καὶ τὸ σῶμα τοῦ Κωλέτη ἄλυωτο ἀπὸ τὸν τάφο του. 'Αφοῦ ἀρρώστησε ὁ γκενεράλ Κωλέτης καὶ φώναζε νύχτα καὶ ἡμέρα καὶ βαύιξε καὶ γκάριξε καὶ βγῆκε ἡ ψυχή του, κοντὰ σὲ τρία χρόνια θέλησαν οἱ συγγενεῖς του νὰ τὸν ξεχώσουνε· κι' ὁ φίλος του ὁ στενὸς ὁ πρέσβυς Πισκατόρης, ὁποῦ ἐργάζονταν μαζὶ ἐδῶ καὶ ξόδιαζαν καὶ κατηχοῦσαν τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς νὰ τοὺς κάνουν δυτικούς, στέλνει νὰ φκειάσῃ τάφον μαρμαρένιον τοῦ φίλου του τοῦ Κωλέτη. Καὶ τὸν βγαίνουν καθὼς τὸν θάψαν· μόνον τὰ μάτια του ἦταν βουλιασμένα καὶ ἡ μύτη του ὀλίγον πειραμένη—τὰ μάτια του ὅτι ἔβλεπαν τὶς πρᾶξες ὁποῦκανε διὰ τὴν πατρίδα του καὶ θρησκεία του καὶ τόσους ἄδικους φόνους τῶν ἀγωνιστῶν, τοῦ Νούτζου, τοῦ Παλάσκα, τοῦ Δυσσέα κι' ἄλλουνῶν, κι' ἀχώρια πόσους νέους τάφους ἄνοιξε εἰς τὶς ἐκλογές, πόσοι σκοτωμοὶ ἔγιναν καὶ γίνονται, πόσες μεῖναν χῆρες κι' ὀρφανά, τί ἔπαθε ἡ πατρίδα γενικῶς, πόσοι ἀγωνισταὶ πῆγαν εἰς τοὺς Τούρκους, κι' ὅλες οἱ φυλακὲς γιομᾶτες ἀπὸ αὐτοὺς ὡς τὴν σήμερον διὰ ν' ἀναστηθῇ ἡ παρανομία κι' ἀδικία, νὰ μὴ μείνῃ φωνὴ εἰς τὸν λαόν, οὔτε ψῆφος, ἀλλὰ ἡ δύναμη ἡ στρατιωτικὴ καὶ οἱ ὑπάλληλοι νὰ γιομίζουν τὶς κάλπες καὶ νὰ βγάζουν ὅσους ἤθελαν· καὶ μᾶς ἔκαμεν ὅπως εἴμαστε διὰ νὰ φανῇ πιστὸς καὶ τίμιος εἰς τοὺς ξένους του φίλους. Τότε ἡ βρώμα τοῦ πεθαμένου δὲν ἄφινε νὰ ζυγώσουν οἱ ἄνθρωποι εἰς τοὺς ξένους του φίλους. Τότε ἡ βρώμα τοῦ πεθαμένου δὲν ἄφινε νὰ ζυγώσουν οἱ ἄνθρωποι πλησίον του· κ' ἔτρωγε ἀναθέματα πλῆθος ἀπὸ τοὺς μαστόρους ὥσο νὰ τοῦ χτίσουν τὸν μαρμαρένιο του τὸν τάφο.

2) 'Ενταῦθα ἐσκόπει ὁ Μακρυγιάννης νὰ περατώσῃ τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ (βλ. σημ. 2 τῆς σελ. 4 τοῦ παρόντος τόμου), ἔπειτα δὲ προσέθηκε συντόμως τὰ μέχρι τέλους τοῦ κεφαλαίου τούτου, μεθ' ἃ συνέγραψε καὶ τὸν ἐπίλογον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

εἰς τὴν Μπαυαρία [1]). Ἄφησε ὑπουργεῖον τὸν Κριεζῆ πρῶτον ὑπουργὸν καὶ τοῦ Ναυτικοῦ, τὸν Νοταρᾶ Γιωργαντᾶ τοῦ Ἐσωτερκοῦ, Χρηστίδη τῆς Οἰκονομίας, τὸν Ντεληγιάννη τοῦ Ἐξωτερκοῦ, Μήλιο τοῦ Στρατιωτικοῦ καὶ ὁ Πάικος τῆς Δικαιοσύνης καὶ ὁ Κορφιωτάκης τῆς Παιδείας καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ—ὕστερα τὸν σκότωσαν ἀντίπαλοί του Σπαρτιᾶτες [α]). Ὁ Γαρδικιώτης αὐλάρχης, σταύλάρχης, ἀσπιστής, ἀρχηγὸς κι' ἄλλα. Ἡ Βασίλισσά μας τὴν ἄφησε ὁ Βασιλέας εἰς τὸ ποδάρι του νὰ κυβερνάγῃ ὥσο νὰ γυρίσῃ ἡ Μεγαλειότητά του.

Ἄρχισαν οἱ δημοτικὲς ἐκλογές. Ἡ Κυβέρνηση ἔφκειασε ἕναν κατάλογον κ' ἔβαλε δημοτικοὺς συβούλους, παρέδρους καὶ δήμαρχον ἐκείνους ὁποὔθελε—τῆς μπιστοσύνης της. Κ' ἔγινε ὅλο τὸ σῶμα ἀπὸ αὐτοὺς ὁποῦ διορίσαν. Ἔφκειασαν μ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ τοὺς βουλευτὰς ἀπὸ 'δῶ, τὴν πρωτεύουσα, κι' ἀπ' οὖλο τὸ Κράτος — ὅποιους ἤθελε ἡ Κυβέρνηση ἐκεῖνοι βῆκαν [2]). Ἔστειλε ἡ Κυβέρνηση τὸν Μεταξᾶ πρέσβυ εἰς τὴν Κωσταντινόπολη καὶ τὸν Μαυροκορδᾶτο εἰς τὴν Γαλλία [3]). Πρὶν τοὺς διορίσουνε ἦταν σὲ μεγάλη διχόνοιαν ὁ Μεταξᾶς κι' ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐξ αἰτίας τῶν Ἀγγλικῶν πραμάτων καὶ τὰ κόμματά τους σὲ σύνχυσιν· τὸ ἕνα μέρος βάργε τ' ἄλλο εἰς τοὺς τύπους καὶ εἰς τὴς συναστροφές.

Ἔβλεπε κάθε τίμιος ἄνθρωπος τὴν ἄχλια κατάστασιν τῆς πατρίδας του, ἔβλεπα κ' ἐγὼ ὁ μικρότερος ὅλα μας τὰ πράματα παραλυμένα ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν κι' ἀπ' οὖλες τὴς ἀρχές· ὅξω εἰς τὸ Κράτος κλεψὲς κι' ἄλλες ἀκαταστασίες. Εἶπα πῶς ἂν πήξουν αὐτὰ τὰ δυὸ κόμματα 'σ ἕνα, ἴσως καὶ γένῃ κάνα καλό. Ἐκείνους τοὺς δυό, Μαυροκορδᾶτο καὶ Μεταξᾶ, τοὺς εἶχε ἡ Κυβέρνηση κι' ὁ Βασιλέας καὶ οἱ αὐλικοὶ σὲ μεγάλη ὀργὴ καὶ καταξοχὴ τὸν Μαυροκορδᾶτο καὶ τοὺς συντρόφους του. Τότε πάσκισα μὲ μυστικὸν τρόπον καὶ τοὺς ἔνωσα γὰ μπορέσουν νὰ κάμουν κανένα καλὸ 'σ αὐτείνη τὴν πολύπαθη πατρίδα, ὁποῦ βλέπουν ποῦ κατάντησε καὶ θὰ χαθῆ. Κ' ἐνώθηκαν μυστικά.

Ἀφοῦ ἦταν νὰ γένουν οἱ νέες ἐκλογὲς τῶν βουλευτῶν ἐνέργησα νὰ μποῦνε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα οἱ δυό, Μεταξᾶς καὶ Μαυροκορδᾶτος, κι' ὁ Βλάχος μὲ τὸν Καλλεφουρνᾶ, νὰ πάψωμεν κάθε κίντυνο τῆς πολιτείας. Ἦθελε κι' ὁ Σκοῦφος [4])

---

1) Ἀνεχώρησε τὴν 4ην Αὐγούστου.

α) Κάνουν ἀνάκρισες ὡς τὴν σήμερον. Λένε ὅτι τὸν σκότωσαν ἀπὸ τοὺς Μαυρομιχαλαίους. Ἀκόμα οἱ ἀνάκρισες δὲν τελείωσαν.

2) Αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ ἐγένοντο κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1850.

3) Ὁ Ἀ. Μεταξᾶς διωρίσθη πρεσβευτὴς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 15ην Σεπτεμβρίου, ὁ δὲ Ἀ. Μαυροκορδᾶτος ἐν Παρισίοις τὴν 19ην τοῦ αὐτοῦ μηνός. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν διωρίσθη καὶ ὁ Σπ. Τρικούπης πρεσβευτὴς ἐν Λονδίνῳ.

4) Ὁ Γεώργιος Σκοῦφος.

κι' ἄλλοι νὰ μποῦνε βουλευταί. Τὄμαθε τὸ Παλάτι καὶ ἡ Κυβέρνηση, μὲ παραξήησαν, ὅτι ἐγὼ ἐργάζομαι δι' ἐκείνους καὶ εἶναι πολιτικοὶ σκοποί· κι' ἄλλα τοιοῦτα. Καὶ μπῆκα σὲ μιὰ μεγάλη ὀργὴ ἀπὸ αὐτοὺς ὅλους. Παρουσιάστηκα τοὺς μίλησα· «Αὐτείνη εἶναι ἡ γνώμη μου, τοὺς εἶπα, καὶ 'σ αὐτείνη στέκω διὰ νὰ μὴν γένῃ κάνα δυστύχημα εἰς τὴν πολιτεία». Τότε διορίζουν τὸν Μαυροκορδᾶτο νὰ βγῇ ἀπὸ τὸ Μισολόγγι· καὶ τὸν Μεταξᾶ τὸν ἔβγαλαν ἀπὸ 'δῶ, ν' ἀνεμείνῃ καὶ τόπος νὰ μπῇ κι' ὁ Σκοῦφος, ὅτ' εἶναι ἀναγκαῖος καὶ εἰς τὸ Παλάτι καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι χρειάζονται πολὺ τὴν σήμερον.

Μίαν ἡμέρα δυὸ ὧρες δὲν ἦταν ὁποῦ μιλούσαμεν μὲ τὸν Μεταξᾶ ὁ Μιχαὴλ Σκινᾶς κ' ἐγώ, καὶ μᾶς ἔλεγε αὐτείνη τὴν ἄχλιαν κατάστασιν ὁποῦ εἴματτε καὶ θὰ χαθοῦμεν· καὶ μὲ κάθε τρόπον νὰ ἑνωθοῦμεν μὲ πατριωτισμόν· καὶ νὰ δειξουν κι' αὐτεῖνοι φρόνηση εἰς τὴν Βουλὴ κ' ἐμεῖς—πηγαίνοντας εἰς τὸ σπίτι μου ἔχονται μοῦ λένε, ὁ Μεταξας δέχτη νὰ παγῇ πρέσβυς εἰς τὴν Κωσταντινόπολη. Πῆγα εἰς το κονάκι του, τὸ βρίσκω γιομᾶτο ἀπὸ ἀδέλλες τῆς πατρίδας ὁποῦ τὸν χαίρονταν. Ἀφοῦ φύγαν οἱ ἄνθρωποι, μ' εἶδε ὁποῦ ἤμουν πικραμένος· μοῦ λέγει· «Δέχτηκα διὰ νὰ σώσω τοὺς φίλους μας». Τοῦ εἶπα κ' ἐγώ· «Καλὰ ἔκαμες»—τί μποροῦσα νὰ τοῦ εἰπῶ; Ὕστερα διόρισαν καὶ τὸν Μαυροκορδᾶτο καὶ δέχτη. Αὐτὸς εἶχε δίκιον, ὅτι δὲν εἶχε τοὺς τρόπους νὰ ζήσῃ. Ὅμως ὁ Μεταξᾶς παίρνει μιστὸν αὐτὸς καὶ τὰ δυό του παιδιὰ περίτου ἀπὸ χίλιες δραχμὲς καὶ δὲν ξοδιάζει τὴς μισές. Πάγει αὐτός, παίρνει καὶ τὸ παιδί του πρῶτον γραμματέα—κι' ἀπὸ 'κεῖ θὰ σώσῃ τὴν πατρίδα. Καὶ εἰς τὴς Βουλὲς κι' ὄξω ἄφησαν τὰ κόμματά τους χωρὶς κεφάλι· καὶ τὰ μαντριά τους τ' ἄφησαν οἱ δυὸ μεγάλοι ἄντρες γιομᾶτα λύκους νηστικοὺς καὶ τρῶνε τὰ δυστυχισμένα τὰ πρόβατα. Οἱ δυὸ μεγάλοι ἄντρες, οἱ βουλευταὶ τοῦ Μισολογγιοῦ καὶ τῆς 'Αθήνας, πᾶνε πρέσβες κι' ἀπὸ 'κεῖ θὰ βουλεύωνται τὰ δίκια αὐτεινῶν τῶν ἐπαρχιῶν. Ὡς αὐτοῦ εἶχαν τὴν φιλοτιμίαν τους καὶ τὰ πατριωτικά τους αἰστήματα. 'Απὸ 'κεῖ θὰ προσέξουν καὶ διὰ τοὺς φίλους τους, ἐκεῖνα τὰ γομάρια ὁποῦ τοὺς ἐπιστήριξαν καὶ τοὺς φκειάσαν 'Εκλαμπρότατους καὶ πρέσβες τώρα μὲ χοντροὺς μιστούς. Ὅμως αὐτοὺς τίποτας ἀπὸ αὐτὰ δὲν τοὺς ἔγνοιασε. Πῆραν τῆς οἰκογένειες τους καὶ πᾶνε.

Παρουσιάστη νομοσκέδιον εἰς τὴν Βουλὴ ὑπὲρ τῆς γυναικὸς τοῦ Κορφιωτάκη καὶ δέχτη ἡ Βουλὴ νὰ παίρνῃ τρακόσες δραχμὲς τὸν μῆνα. Ποιούς ἀγῶνες εἶχε ὁ Κορφιωτάκης; Πότε δούλεψε τὴν πατρίδα; Ὅταν μπῆκε 'σ τὴν 'πηρεσία τοῦ Κράτους πῆρε τόσα ὑποστατικὰ καὶ χρήματα. Ἔχει μόνον ἑφτὰ χιλιάδες ρίζες ἐλιὲς καὶ τόσα χρήματα εἰς τὸν τόκον. Αὐτὰ τά εἶπαν παντοῦ κι' ὁ ἴδιος ὁ ἀδελφός του κι' ἄλλοι συγγενεῖς του καὶ οἱ συνπολῖτες του, ὁποῦ

ἡ κατάστασή του διαβαίνει τῆς διακόσες πενῆντα χιλιάδες δραχμές. Τοῦ Νικήτα τοῦ Τουρκοφάγου ἡ φαμελιὰ δὲν παίρνει ἕνα λεπτό, τοῦ Δυσσέα σαράντα ὀχτὼ δραχμές· ἄλλων πολλῶν ἀγωνιστῶν οἱ γυναῖκες δὲν παίρνουν τίποτας—ἄλλες διακονεύουν κι' ἄλλες στανικῶς δίνουν τὴν τιμή τους α).

Τὸν Γενάριον μῆνα ἀπάνου κάτου ἤφερε νομοσκέδιον ὁ Χρηστίδης, ὑπουργὸς τῆς Οἰκονομίας, διὰ τὴν σύνταξη τῆς Κορφιωτάκαινας, ὁποῦ ἡ Βουλὴ παραδέχτη νὰ λαβαίνῃ τρακόσες δραχμὲς κατὰ μῆνα. Εἰς τὴν Γερουσίαν τὸ γκρέμισαν οἱ ἀξιοσέβαστοι Γερουσιασταί. Πάντοτες μ' αὐτὸν τὸν πατριωτισμὸν ἐστάθηκαν καὶ στέκονται ὡς σήμερον. Ὅλα τὰ ταξίματα τῶν ὑπουργῶν κι' ἄλλα παρόμοια τὰ καταφρόνεσαν καὶ τὰ καταφρονοῦν. Κι' ὁ Γεώργιος Ψύλλας εἶναι πάντοτες τὸ ἀγαθὸ τέκνο τῆς πατρίδας, ὁποῦ μιλεῖ φρονίμως καὶ πατριωτικῶς εἰς τὸ δίκιον καὶ λέγει τὴν γνώμη του ἐλεύτερα.

α) Τέτοιοι Τοῦρκοι νἄτρωγαν αὐγά, δὲν ἔβγαινε ἡ κόττα πουλιὰ—τέτοιοι πολιτικοὶ ὁποῦ εἰσαστε, φέρατε τὴν πατρίδα 'σ αὐτείνη τὴν κατάσταση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἤρθετε ἐσεῖς οἱ μεγάλοι μας πολιτικοὶ νὰ μᾶς λευτερώσετε, ὅταν σηκώσαμεν τὴν ἐπανάστασιν μόνοι μας κι' ἀγωνιζόμαστε τὶς πρῶτες χρονιὲς μὲ τοὺς σημαντικοὺς τῆς πατρίδας μας πολιτικοὺς—φαίνεται ὁ ἀγῶνας ἐκεῖνος κι' ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ ἀδερφοσύνη ὁποὖχαμεν ἀναμεταξύ μας. Ὅταν κοπιάσετε ἐσεῖς, μᾶς γυμνάσετε τὴν διχόνοια, μᾶς φέρατε τὶς φατρίες καὶ τ' ἄλλα τ' ἀγαθά· καὶ κακοβάλετε τὸ δυστυχησμένο ἀθῶον ἔθνος. Πρωτόηφερες τὴν διχόνοιαν ἐσύ, Κύριε Μαυροκορδᾶτε, κι' ἀπὸ αὐτὸ ἄλλοι καπεταναῖοι πῆγαν ὀπίσου εἰς τοὺς Τούρκους, ἄλλους ἤθελες μὲ τοὺς νόμους σου νὰ τοὺς σκοτώσῃς. Θὰ σκότωνες τὸν Καραϊσκάκη· ποῦ θὰ τὸν εὕρισκε ἡ πατρίδα, ὅταν ξαναγιόμωσε Τουρκιά; Δεύτερος ἔρχεσαι ἐσύ, κύριε Κωλέτη· θὰ σκότωνες τὸν Δυσσέα—καὶ ὕστερα δὲν γλύτωσε ἀπὸ σένα· ποῦ θὰ τὸν εὑρίσκαμεν μ' ἕναν τεσκερὲ νὰ διώξῃ δώδεκα χιλιάδες Τούρκους, ὁποὖταν περισσότεροι ἄλλοι εἰς τὸ Γριπονῆσι καὶ Ρωπὸ κι' ἀλλοῦ, καὶ πρόσμεναν κι' αὐτείνη τὴν δύναμιν ν' ἀφανίσουν ὅλη τὴν Ἑλλάδα, κι' αὐτὸ τοὺς νέκρωσε ὅλα τους τὰ σκέδια; Ἂν ἦταν κακοὶ στρατιωτικοὶ ἐκεῖνοι κ' ἐσεῖς καλοὶ πολιτικοί, τοὺς κάνετε κι' αὐτοὺς κι' ὅλο τὸ στρατιωτικὸν καλὸ καὶ μὲ πειθαρχίαν. Ἂν ἤσουνε ἐσύ, κύριε Μεταξᾶ, καλός, ἔκανες τὸν Κολοκοτρώνη πλέον καλύτερο. Ἦταν καλὸς πατριώτης, ἀλλὰ οἱ δικές σου συβουλὲς ὅλο σὲ ἐφύλιους πολέμους τὸν κινούσανε καὶ σὲ μεγάλη διχόνοια μὲ τοὺς πατριῶτες του· καὶ κάποτε τὸν γύριζες μὲ τὸ ἕνα κόμμα καὶ κάποτε μὲ τὸ ἄλλο. Καὶ χύνονταν τόσα ἀθῶα αἵματα. Θυμήσου τὸν Κανέλλο Ντεληγιάννη, ὁποῦ πιάστη μὲ τὸν Κολιόπουλον καὶ μὲ τοὺς Κολοκοτρωναίους—πρώτη διαίρεση καὶ φατρία, ὁποῦ δὲν τὸ ξέραμεν αὐτὸ τὸ φροῦτο καὶ τότε τὸ μάθαμεν. Ἤρθα ἐγὼ εἰς τὴν Πελοπόννησον· ἔφυγα ἀπὸ τὸν Δυσσέα καὶ ἦρθα εἰς τὸν Κολοκοτρώνη κ' ἐσένα, ὁποῦ ἠσασταν εἰς τὰ πράματα, εἰς τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα· καὶ μοῦ εἴπετε νἀρθῶ κ' ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου βοήθεια ἐδική σας καὶ δὲν θέλησα—πόσα αἵματα χύθηκαν τότε; Θυμήσου ὅταν βήκατε εἰς τὸ Ἄργος νὰ διαλύσετε τὴν Βουλὴ τοῦ Ἔθνους καὶ νὰ τοὺς πάρετε καὶ τὰ πραχτικά, στάθηκα συνφώνως μὲ τὸν Ζαχαρόπουλον καὶ τοὺς 'περασπιστήκαμεν καὶ κρύψαμεν καὶ τὰ πραχτικά. Κ' ἔπεσα εἰς τὴν ὀργή σας. Θυμήσου αὐτὸ τί ἔβγαλε. Στάθηκες τοῦ λόγου σου καὶ οἱ ἄλλοι εἰς τ' Ἀνάπλι καὶ οἱ Κολοκοτρωναῖγοι κι' ὁ Πετρόμπεγης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

πήγαμεν εἰς τὴν Τροπολιτζὰ—πόσοι τάφοι ἐκεῖ ἄνοιξαν; Τελειώνοντας ἀπὸ τὴν Τροπολιτζά, ὁποῦ τὴν λαφυραγώγησαν καὶ σκοτώθηκαν τόσοι ἄνθρωποι, πήγαμεν εἰς τὰ Τρίκκαλα. Καὶ χάλατα αὐτό σας τὸ σκέδιο κ' ἔπεσα εἰς τὴν ὀργή σας, γιατὶ ἤθα κάνετε μίαν μεγάλη ἑτοιμασίαν ἀναντίον τῶν βουλευτῶν καὶ τοῦ Κουντουργιώτη. Ἀφοῦ ἐγὼ ἔφυγα ἀπὸ τὴν συντροφιά σας, ὅταν ματαπήγαμεν μὲ τὴν Κυβέρνησιν εἰς τὴν Τροπολιτζά, ὁποῦ ἦταν οἱ Κολοκοτρωναῖγοι κι' ὁ Πετρόμπεγης κι' ἄλλοι, πόσοι τάφοι πάλε ἄνοιξαν; Καὶ σᾶς βγάλαμεν ὅλους ἀπὸ τὴν Τροπολιτζά, καὶ τὴν πῆρε ἡ Κυβέρνηση. Ἀπὸ ἐκεῖ κατεβήκαμεν εἰς τ' Ἄργος καὶ ἦρθαν ἀναντίον μας ὅλοι αὐτεῖνοι—πόσοι σκοτώθηκαν εἰς τοῦ Ἄργους τὸν κάμπο καὶ εἰς τ' Ἀνάπλι ἀπόξω; Καὶ πήραμεν τ' Ἀνάπλι καὶ τὰ κάστρα.

Ὕστερα πιάσετε κομπανία μὲ Ζαΐμη, Ντεληγιανναίους κι' ἄλλους πολλούς—πόσοι σκοτώθηκαν εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ ὕστερα εἰς τὴν Τροπολιτζά, εἰς τὰ χωριά, ὁποῦ χάθηκε κι' ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης; Ἤρθα εἰς τὴν Ἀθήνα κ' ἔμπασα τοὺς Καρατασσαίους καὶ Γκούρα εἰς τὸν Μωριᾶ. Καὶ πῆγαν εἰς τὸν Ἁγιώργη τῆς Κόρθος, ὁποῦ τὸν βαστήγετε, κι' ἀπὸ ἐκεῖ ἀλλοῦ—πόσοι τάφοι ἄνοιξαν σὲ ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα, ὁποῦ τοὺς πιάσαμεν ὅλους αὐτοὺς καὶ τοὺς πῆγαν εἰς τὴν Ὕδρα ρέστο; Τί ἔπαθαν οἱ κάτοικοι ἀπὸ τοὺς Ρωμαίγους, ὄχι ἀπὸ τοὺς Τούρκους; Ὕστερα εἰς Παλαμῆδι, Ἀνάπλι, Ἄργος, Κρανίδι διὰ τὴς ἐκλογὲς τῆς Συνέλεψης τί ἔγινε, τί ἔπαθε ἡ πατρίδα, καὶ εἰς Κόρθο κι' ἄλλα μέρη ὥσο ὁποῦρθε ὁ Κυβερνήτης; Σ τὴν ἀρχὴ δὲν τὸν ρεθίζετε ἐσεῖς οἱ μεγαλοκέφαλοι καὶ ἦτον μὲ τὴν πατρίδα. Τὸν ἀγαποῦσε ὅλος ὁ λαὸς καὶ δυὸ χρόνια κυβέρνησε καλά. Ὕστερα περιλάβετε ἐσεῖς τὸν Κυβερνήτη—πόσοι τάφοι ἔγιναν εἰς Σπάρτη καὶ Μεσσηνία, εἰς Πόρον κι' ἀλλοῦ καὶ ποῦ κατάντησε ἡ κυβέρνησή του; Ὕστερα πιάστη μὲ τοὺς Μαυρομιχαλαίγους. Σᾶς ἔλεγαν ἄνθρωποι γνωστικοὶ νὰ κλίνετε κ' ἐσεῖς τὴν θέλησή σας, καθὼς συγκατάνευε κι' ὁ Κυβερνήτης, ν' ἀγαπηθῇ μ' αὐτούς· δὲν στάθη τρόπος. Καὶ χάθη κι' αὐτὸς καὶ ἡ πατρίδα διατιμήθη.

Σκοτώνοντας ὁ Κυβερνήτης, πόσοι ἄνθρωποι χάθηκαν εἰς τ' Ἄργος ἐξ αἰτίας σας καὶ πόσοι σὲ ὅλο τὸ διάστημα ὁποῦ γυρίσαμεν εἰς τ' Ἀνάπλι; Εἰς τ' Ἄργος ὕστερα γύρευε ἡ συντροφιά σας νὰ χτυπήσουν τοὺς Γάλλους—στρατέματα τῆς Συμμαχίας! Αὐτεῖνοι μὲ δύναμη καὶ μ' ὅλα τ' ἀναγκαῖα κ' ἐμεῖς μὲ χωρὶς φουσέκια ἠθέλαμεν νὰ τοὺς σκοτώσουμεν! Κι' ἀναντιώθηκα ἐγὼ ἐκεῖ καὶ κινδύνεψα· καὶ κρυφίως ἔφυγα· καὶ ὕστερα εἰς τὸ κονάκι τοῦ Χατζηχρήστου ἦρθαν ὁ Κριτζώτης, ὁ Νότης καὶ οἱ ἄλλοι καὶ μίλησα ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ρίχτηκαν ἀπάνου εἰς τοὺς ἀρχηγούς τους, ὁποῦχαν ὁρκιστῇ νὰ βαρέσουν τοὺς Γάλλους, καὶ τραβήχτηκαν αὐτεῖνοι. Δὲν ἦρθαν οἱ φίλοι σας μόνοι τους εἰς τὸ Κιόσκι τοῦ Ἀναπλιοῦ κι' Ἀγροκήπιον; Κ' ἐγὼ

πῆγα εἰς τ' Ἀνάπλι καὶ 'σύχασα τοὺς γκενεραλαίγους τοὺς Γάλλους, ὁποῦ 'ρεθίστηκαν κ' ἔλεγαν ὅτ' εἶναι γενικὸν κίνημα καὶ ἦταν ἀναντίον γενικῶς τῆς πατρίδας. Κι' ὡς ἀδύνατοι οἱ Κολοκοτρωναῖγοι κι' ὁ Τζαβέλας καὶ οἱ ἄλλοι φύγαν ὀπίσου εὐτύς, ἀφοῦ μάθαν ὅτι δὲν ἔχουν ἄλλους συντρόφους· κ' ἔμεινε αὐτὸ διὰ τὴν ὥρα. Καὶ ὕστερα ὁ Τζόκρης, ὁ Κριτζώτης κι' ἄλλοι θέλησαν νὰ κάμουν αὐτείνη τὴν γενναιότητα εἰς τ' Ἄργος ἀναντίον τῶν Γάλλων καὶ πιάστη τὸ ντουφέκι. Δὲν σκοτώθηκαν περίτου ἀπὸ τρακόσοι ἄντρες κι' ἀθῶα γυναικόπαιδα; Καὶ γύρεψα τὴν ἄδεια ἐσᾶς τῶν κυβερνήτων καὶ ἦρθε κι' ὁ Ρουάν, ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας, καὶ σᾶς εἶπε νὰ μοῦ δώσετε τὴν ἄδεια ἀπὸ τὴν αὐγὴ νὰ πάγω νὰ μιλήσω μὲ τοὺς γκενεραλαίους, ὁποῦ εἶχα τὴν φιλίαν τους, διὰ νὰ σβέσῃ αὐτὸ τὸ κακόν, νὰ μὴν παθῇ τόσος ἀθῶος κόσμος, καὶ δὲν θελήσετε—μόνον ὁ Κωλέτης ἦταν σύνφωνος μὲ τὴν γνώμη μου—καὶ τὸ δειλινὸ μ' ἀφήσετε καὶ πῆγα, ὁποῦχε τελειώσῃ τὸ κακόν· καὶ μιλήσαμεν τῶν γκενεραλαίγων κι' ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν ἐγώ, ὁ Μῆτρο Ντεληγιώργης, ὁ Δανίλη Πανᾶς, ὁποῦ μᾶς στείλετε ἡ Κυβέρνηση καὶ οἱ πληρεξούσιοι κι' ὅλοι οἱ πολῖτες νὰ εἰποῦμεν τὴν μεγάλη λύπη ὁποῦ δοκιμάσετε ἀκούγοντας αὐτὸ τὸ δυστύχημα. Καὶ τοὺς καταπραγύναμεν καὶ σήκωσαν τὴν ἀγανάχτησίν τους, ὁποῦχαν γενικῶς εἰς τὸ Ἔθνος.

Πόσοι τάφοι ἄνοιξαν εἰς τὴν Τροπολιτζᾶ, ὁποῦ πῆγε ὁ Γρίβας καὶ οἱ Κολοκοτρωναῖγοι; Τί ἔπαθαν οἱ κάτοικοι καὶ ποῦ τοὺς κατοίκισαν; Ἤμουν κ' ἐγὼ μὲ τὸν Ντεληγιώργη, μὲ τὸ σῶμα μας, πρωτύτερα ἐκεῖ—πῆγα καὶ μάζωξα τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὰ σπήλαια καὶ τοὺς ἤφερα καὶ κάναν τὸ ἐμπόριον τους, ὁποῦ ἦταν τόσα ἀσκέρια. Πειράχτη τίποτας; Πόσο ξύλο τοὺς τίναζα μέσα εἰς τὸ παζάρι; Καὶ δι' αὐτείνη τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξη οὔτε τοὺς μιστούς μας ὁλουνῶν ἐμᾶς δὲν μᾶς δώσετε! Δὲν πληρώσετε τὸν Ζέρβα κι' ἀλλουνοὺς καὶ δέσαν τοὺς πληρεξούσιους τοῦ Ἔθνους εἰς τὴν Πρόνοια; Δὲν ἀφανίστη ὅλος ὁ κόσμος ἐκεῖ; Δὲν κόβαν τὸ νερὸ σήμερα ὁ ἕνας κι' αὔριον ὁ ἄλλος καὶ πλερώνονταν καὶ τ' ἄφιναν, ὁποῦ θὰ σκάζαμεν ὅλοι μέσα εἰς τ' Ἀνάπλι; Τί ἔπαθε τὸ Μισολόγγι καὶ τ' Ἀντελικὸ ἀπὸ τοὺς Γριβαίους; Τὅπαθε χερότερα ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ὅταν ἦρθε ὁ Βασιλέας, ποιὸς τοὺς 'ρέθιζε τοὺς ἀγωνιστάς; Ἡ ἀφεντειάσας οἱ μεγάλοι πολιτικοί. Καὶ πῆγαν εἰς τὴν Τουρκιὰ καὶ χάθηκαν οἱ περισσότεροι. Καὶ τόσοι ἄλλοι χάθηκαν εἰς τὴν Πελοπόννησο, ὁποῦ σκοτώθη ὁ Κρίτζαλης κι' ἄλλοι, καὶ εἰς τὴν Σπάρτη κι' ἀλλοῦ. Καὶ τόσοι εἰς τὰ τριάντα ἕξι, ὁποῦ χάθη τὸ ἄνθος τοῦ Ἔθνους. Καὶ τόσους ὁποῦ ἔκοψε ἡ πζελατίνα καὶ τόσοι ὁποῦ πέθαναν εἰς τὶς φυλακές. Καὶ τόσοι εἰς τὶς διάφορες ἐκλογὲς ἐσᾶς τῶν Ἐκλαμπρότατων πολιτικῶ μας.

Σᾶς ἐρωτῶ, ἐσᾶς τοὺς Ἐκλαμπρότατους καὶ μεγαλόγνωσους πολιτικοὺς

τῆς Ἑλλάδος ἀρχὴ καὶ τέλος· ἂν ἤρθετε ἀπὸ καλωσύνη σας νὰ μᾶς φωτίσετε, νὰ μᾶς λευτερώσετε, διατὶ νὰ χυθοῦν αὐτὰ τὰ αἵματα ὁποῦ χύθηκαν καὶ ἡ πατρίδα νά εἶναι εἰς τὴν κατάστασιν ὁποῦ εἶναι ὡς τὴν σήμερον, καὶ νὰ γένῃ αὐτείνη ἡ δυστυχία γενικῶς εἰς τοὺς τίμιους ἀνθρώπους; Καὶ νὰ θέλουν οἱ Ἄγγλοι, οἱ Γάλλοι, οἱ Ροῦσσοι, οἱ Ἀουστριακοὶ ἢ ἄλλο κράτος νὰ μᾶς κυβερνήσουν μὲ τὸ μέσον τὸ δικόν σας;

Ἡ ἀφεντειά σας, οἱ ξενοφερμένοι πατριῶτες, ἦστε καὶ οἱ πρῶτοι πολιτικοὶ καὶ οἱ δεύτεροι καὶ οἱ τρίτοι καὶ οἱ τέταρτοι καὶ οἱ πέφτοι καὶ οἱ ἕχτοι κι' ἀκόμα εἰς ὅλα τὰ πράματα τῆς πατρίδας· ἂν εἴχετε ἀρετὴ κι' ὁμόνοια, γένονταν αὐτά; Διατιμιέταν τὸ δυστυχισμένο, τὸ ἀθῶον Ἔθνος; Μπαΐναν ὅλοι οἱ μπερμπάντες παντοῦ; Πότε συβουλέψετε τὸ στρατιωτικὸν πατριωτικῶς, κι' αὐτὸ ἐβῆκε ἀπὸ τὰ καθήκοντά του καὶ δὲν σᾶς ἄκουσε; Μεγαλύτερον εἴχαμεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν Κολοκοτρώνη· ὅπως τοῦ λέγετε ἔτζι ἔκανε· «πολέμα ὑπὲρ τῆς πατρίδος», πολέμαγε· «κάνε ἐρύλιους πολέμους», ἔκανε. Ἦταν ὁ Δυσσέας εἰς τὴν Ἀνατολικὴ Ἑλλάδα· ἀπὸ τίνος συβουλὴ ἐπέταξε τὸ ντουφέκι κ' ἔβαλε τὸ καλαμάρι κ' ἔγινε πολιτικὸς καὶ φατριαστὴς ὁ στρατιωτικός; Ἀπὸ δική σας. Ἔστειλε ὁ κύριος Κωλέτης εἰς τὸν Δυσσέα τὸν Ἀλέξη Νοῦτζο καὶ τὸν σκότωσε αὐτὸν καὶ τὸν γενναῖον καὶ τίμιον Παλάσκα. Ὁ Δυσσέας τοὺς σκότωσε, ἀλλὰ ὁ Κωλέτης καὶ ἡ συντροφιά του τοὺς ἔστειλε—ἢ ἐκεῖνοι σκότωναν τὸν Δυσσέα, ἢ ὁ Δυσσέας αὐτούς, ὄφελος τοῦ Κωλέτη καὶ τῆς συντροφιᾶς του ἦταν. Ὕστερα σκότωσε καὶ τὸν Δυσσέα.

Εἶπα τὰ πατρικά σας αἰστήματα καὶ τὸν πατριωτισμὸν ὁποῦ δείξετε ὅλοι σας, ὁποῦ κοπιάσετε νὰ μᾶς λευτερώσετε. Αὐτεῖνοι εἶναι οἱ ἀγῶνες σας. Εἴχαμεν τόσα σπίτια σημαντικὰ καὶ εἰς τὴν Ρούμελη καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησο καὶ νησιά, ὁποῦ πραματικῶς θυσιάσαν διὰ τὴν πατρίδα. Ποῦ εἶναι τώρα; Χάθηκαν τὰ περισσότερα. Τὰ παιδιά τους καὶ πολλοὶ ὁποῦ ζοῦνε ἀπὸ αὐτοὺς στραβώνουν μυῖγες μέσα εἰς τοὺς δρόμους τῆς ματοκυλισμένης πατρίδας τους. Θυσιάστηκαν ἀπόξω ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ καὶ σκοτώθηκαν τόσοι σημαντικοὶ ἀρχηγοί, τόσοι νοικοκυραῖοι—τὰ παιδιά τους κι' ὅσοι ζοῦνε λένε «ψωμάκι» οἱ περισσότεροι, καὶ ποῦν' το; Ἐσᾶς σᾶς τιμήσαμεν, σᾶς δοξάσαμεν, σᾶς κάμαμεν Ἐκλαμπρότατους, ἀντιπρόσωπους εἰς τὰ δυνατὰ ἔθνη. Καὶ πληρώνεστε χοντροὺς μιστούς. Ὅτι σᾶς κάμαμεν σημαντικοὺς καὶ βέβαια θέλετε καὶ καλοὺς μιστοὺς νὰ ζήσετε. Ἐνῷ ἐμεῖς καὶ πρῶτα καὶ τώρα ζοῦμεν ὅπως μπορέσωμεν—ὅμως οἱ Ἐκλαμπρότητές σας δὲν θέλομεν νὰ κακοποιρέψετε· κι' ἂν σᾶς ἰδοῦμεν δυστυχεῖς λυπώμαστε κ' εὐτὺς θαν' ἀναπάψωμεν τὰ δεινά σας. Κι' ὡς τίμιοι ἄνθρωποι αὐτὸ πρέπει νὰ κάμωμεν διὰ ν' ἀναστήσωμεν στύλους εἰς τὴν πατρίδα μας ἀπὸ ἀνθρώπους ἄξιους νὰ τὴν βοη-

θοῦν, καθὼς κάνουν ὅλα τὰ ἔθνη. Ἐμεῖς αὐτὸ ἀρχὴ καὶ τέλος τὸ ἀκολουθοῦμεν εἰς τὴν Ἐκλαμπρότη σας· ἡ Ἐκλαμπρότη σας τί κάμετε 'σ ἐμᾶς;

Ὅταν θἄρχονταν ὁ Βασιλέας ἀπὸ τὴν Μπαυαρία, δὲν ἔπρεπε, ἂν ἤσασταν καλοὶ ποιμένες, νὰ συναχτῆτε ὅλοι ἐσεῖς, ὁποῦ μᾶς κυβερνάγετε, καὶ νὰ συνάξετε κι' ἄλλους προκρίτους, πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς, καὶ νὰ τοὺς εἰπῆτε· «Ὅ,τι διχόνοιαν ἔχομεν ἀναμεταξύ μας τόνα τὸ κόμμα μὲ τ' ἄλλο (ὁποῦ ἡ καλωσύνη σας μᾶς κάμετε κόμματα· καὶ νὰ εἰπῆτε), τώρα ἔρχεται διαδοχικὸς βασιλέας καὶ πρέπει νὰ μονοιάσουμεν ἀναμεταξύ μας, νὰ μᾶς εὕρῃ μονοιασμένους, νὰ μᾶς εὕρῃ ἕθνος κατὰ τοὺς ἀγῶνες μας καὶ θυσίες μας καὶ τοιούτως νὰ μᾶς διατηρήσῃ καὶ μὲ τοιούτους νόμους νὰ μᾶς κυβερνήσῃ». Καὶ νὰ εἰπῆτε ὁλουνῶν τῶν ὁπλαρχηγῶν· «Νὰ πάρετε τ' ἀσκέρια σας καὶ νὰ τοποθετηθῆτε 'σ ἐκεῖνο, 'σ ἐκεῖνο τὸ μέρος· καὶ νὰ παίρνετε τὸ ψωμί σας καὶ ν' ἀφήσετε ἥσυχους τοὺς πολῖτες νὰ κάνουν τὸ ἔργον τους, νά εἴμαστε ὅλοι καθεὶς εἰς τὴν θέσιν του ὥσο ὁποῦ νἀρθῇ ὁ Βασιλέας καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία νὰ μᾶς εὕρῃ τοιούτους. Καὶ θὰ τοὺς μιλήσουμεν διὰ τὰ δίκια γενικῶς καὶ πολίτων καὶ στρατιωτικῶν». Ἂν κάνετε αὐτό, ποιὸς θ' ἀντίτεινε, Ἐκλαμπρότατοι; Ἐσεῖς νὰ συστηθῆτε! Κι' ἀποδείξατε καὶ σὲ ὅλους τοὺς ξένους καὶ εἰς τὸν ἴδιον τὸν Βασιλέα κι' Ἀντιβασιλεία τί θερία ἤσασταν κι' ὅτι ἡ ἀρετή σας καὶ τὰ πλούτη σας βάστηξαν αὐτὸ ὁποῦ ἔγινε βασίλειον. Βάλετε τὸν ὑπουργὸν Ζωγράφο τῶν Στρατιωτικῶν τότε κ' ἔρκειασε μίαν προκήρυξη κ' ἔλεγε ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη καὶ κάτου ὡς τὸν μικρότερον στρατιωτικὸν εἶναι ὅλοι ληστὰι καὶ μπερμπάντες. Δὲν ἐβάλετε κι' αὐτὸ εἰς τὴν προκήρυξη· ὅ,τι ἔκανε ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἡ συντροφιά του ποιῶν σκέδια ἦταν; Ἦταν τοῦ Μεταξᾶ, ἦταν τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Ντελληγιάννη κι' ἀλλουνῶν. Ὅ,τι ἔκαναν οἱ ναυτικοὶ ἦταν τῶν ἀνωτέρων τους πολιτικῶν· ὅ,τι ἔκαναν οἱ ἄλλοι ἦταν τοῦ Κωλέτη καὶ Μαυροκορδάτου. Κι' ὅ,τι λάφυρα ἔκανε τόνα τὸ κόμμα καὶ σκοτωμούς, τοῦ ἀλλουνοῦ τοῦ ἀδύνατου τἄκανε κ' ἐκεινοῦ τοῦ κόμματος γύμνωνε τοὺς κατοίκους. Κι' ὅποιος δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ τὴν συβουλή σας καὶ τὴν διαταγή σας, Ἐκλαμπρότατοι, καὶ ἦταν τίμιος ἄνθρωπος καὶ λυπᾶταν τοὺς ὁμογενεῖς του, τοὺς συναγωνιστάς του τοὺς κατοίκους καὶ δὲν εἶχε αὐτείνη τὴν ψυχὴ νὰ τοὺς γυμνώσῃ καὶ νὰ τοὺς πάρῃ τὴν χαψιὰ ἀπὸ τὸ στόμα τους, νὰ πεθάνουν αὐτεῖνοι καὶ ἡ φαμελιά τους, αὐτὸν δὲν τὸν λέγετε τίμιον τὸν τοιοῦτον, ἀλλὰ τὸν λέγετε ἀνάξιον καὶ ἄναντρον. Ἡ ἀφεντειά σου ὁ ἴδιος, κύριε Μεταξᾶ, μᾶς εἶπες αὐτὸ τοῦ Μήτρου Ντελληγιώργη κ' ἐμένα ὅταν σᾶς δείξαμεν τὰ εὐκαριστήρια τοῦ Ἐπιθεωρητῆ εἰς τὴν Τροπολιτζά, ὁποῦ ἡ δική μας ἡ διαγωὴ ἔδωσε παράδειμα καὶ εἰς τ' ἄλλα τὰ σώματα, ὁποῦταν τόσα σὲ ὅλα τὰ χωριὰ καὶ εἰς τὴν πολιτεία· κι' ἀφοῦ ὡς μέλη τῆς Κυβερνήσεως σοῦ εἴπαμεν διὰ τὴν μεγάλην εὐταξίαν τῶν ἀνθρώπω

μας, ὁποῦ τοὺς ξεποδαριάζαμεν νύχτα καὶ ἡμέρα καὶ προφυλάγαμεν τοὺς κατοίκους χώρα καὶ χωριά, καὶ σοῦ εἴπαμεν αὐτὸ διὰ νὰ χαρῇς καὶ νὰ εὐκολύνετε τοὺς πενῆντα φοίνικες, ὁποῦ ἀποφασίστηκαν γενικῶς σὲ ὅλα τὰ σώματα εἰς τὸν κάθε ἄνθρωπον, καὶ νὰ μᾶς στείλετε κ' ἐμᾶς σὲ μίαν ἐπαρχίαν, ἡ ἀπάντησή σου ποιὰ ἦταν; Ὅτ' ἤμασταν ἀνάξιοι καὶ δὲν γυμνώσαμεν κ' ἐμεῖς καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι! Μ' ἑφτακόσιους τόσους ἀνθρώπους δὲν ἦταν ἀξιότη, ἦταν ἀναξιότη! Καὶ δὲν μᾶς δώσετε ἐμᾶς τῶν ἀνάξιων ὅ,τι ἐδώσετε εἰς τοὺς φίλους σας. Μᾶς στείλετε εἰς τὸ Μυστρᾶ· κ' ἔστειλε κι' ὁ κύριος Μαυροκορδᾶτος τὸν Κοντογιάννη ἐκεῖ, κ' ἐμᾶς μᾶς παράγγειλε θὰ μᾶς πλερώσῃ ἀπὸ ἄλλο μέρος, ὡς ὑπουργὸς τότε τῆς Οἰκονομίας. Ὅταν τοῦ ζητήσαμεν, μᾶς εἶπε σώθηκαν ὅλα· καὶ πλερώσαμεν ἐξ ἰδίων μας τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ τοῦ Ντεληγιώργη τοῦ δόθηκε διαταγὴ νὰ τὰ λάβῃ ἀπὸ τὸ Μισολόγγι κ' ἐμένα μοῦ δόθηκαν ὑποθήκη οἱ Μῦλοι τοῦ Γράδου[1]) ν' ἀποπλερωθῶ ἀπὸ ἐκεῖ· κι' ὡς τὴν σήμερον δὲν ἔλαβα τίποτας ὄζω ἀπὸ τέσσερες χιλιάδες δραχμὲς ὁποῦ ἔλαβα ὅταν μπῆκε ὁ Μαυροκορδᾶτος πρωτοϋπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῆς Οἰκονομίας παύοντας ἡ Συνέλεψη. Καὶ τότε δι' αὐτὸ ἔβαλες τὸν τυπογράφο σου Φιλήμονα, κύριε Μεταξᾶ, καὶ ξιστόριζε τὴς κατάχρησες τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὅταν ἔπαψε αὐτὸς καὶ μπῆκε ὁ Κωλέτης καὶ ἡ Ἐκλαμπρότη σου εἰς τὴν Οἰκονομίαν, ἔλεγε ὁ ἀγαθός σου φίλος Φιλήμονας, ὅτ' ἤμασταν 'γγισμένοι· «Ἀφάνισε τὸ ταμεῖον καὶ ὁ Μακρυγιάννης». Καὶ σᾶς ἔκαμα τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν τύπον πῶς ἦταν αὐτὲς καὶ ποῦ τὴς ἔδωσα—σὲ χρέος τῆς Μεταβολῆς· κ' ἔβαλα ἐξ ἰδίων μου κι' ἄλλες χίλιες πεντακόσες καὶ πλέρωσα. Ὅτ' ἡ Ἐκλαμπρότη σου μόνον εἴκοσι πέντε δραχμὲς θυσίασες εἰς αὐτείνη τὴν μεταβολή, κι' ὅσοι ἄνθρωποι ἀγωνίζονταν σοῦ ἔλεγα νὰ τοὺς βάλῃς νὰ φᾶνε κομμάτι ψωμὶ καὶ μὲ τὰ «σήμερα, ταχιά»—ἐνταυτῷ ἐγὼ τοὺς ζωοτρόφιζα α).

Ἡ προκήρυξη τοῦ Ζωγράφου ἦταν ὅτι ὁ Βασιλέας κι' ὅλοι οἱ ἄλλοι νὰ ἰδοῦνε ὅτι ὅλος ὁ ἀγῶνας καὶ οἱ θυσίες ἔγιναν ἀπὸ σᾶς τοὺς πολιτικούς, καὶ τὸ στρατιωτικὸν ὅλοι θερία. Κι' ἀπὸ τὸν ζῆλο σας τὸν μεγάλο πρὸς τὴν πατρίδα ὑποφέρνεταν αὐτὰ τὰ θερία ὥσο ὁποὖρθε ὁ Βασιλέας γιὰ νὰ τιμωρηθοῦν αὐτοὶ ὡς λῃσταὶ καὶ οἱ Ἐκλαμπρότητές σας ὡς σωτῆρες ν' ἀνταμειφτῆτε. Καὶ διὰ νὰ δυναμώσετε τὴν προκήρυξη τοῦ Ζωγράφου τί κάμετε εἰς τοὺς ἀγωνιστάς; Πόσον 'ρεθισμὸν ἀναντίον τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Ἀντιβα-

1) Οἱ μῦλοι τοῦ Γράδου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀταλάντης ἐτέθησαν εἰς ὑποθήκην πρὸς ἐξόφλησιν τῶν ὀφειλομένων τῷ Μακρυγιάννῃ 7944 φοινίκων τὴν 10ην Δεκεμβρίου 1832 (βλ. Ἔγγρ. Α'. τόμου κατὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην).

α) Καὶ τὸν μιστόν, τὸ τρίτο, μοῦκοψε ὁ φίλος μου Ρόδιος· καὶ κάνα παιδὶ τῶν ἀγωνιστῶν δὲν πλερώνει εἰς τοὺς Εὐέλπιδες, ἐγὼ πλερώνω. (Ἐννοεῖ τὰ δίδακτρα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ὄθωνος, ἀποβληθέντος βραδύτερον ἐκ τῆς Σχολῆς μετὰ τὴν ἐπὶ συνωμοσίᾳ σύλληψιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τῷ 1852. Σημ. ἐκδ.).

σιλείας! Ῥεθίσετε τὰ στρατέματα, ὁποῦ ἦταν χωρὶς ἀξιωματικοὺς εἰς τ' Ἄργος καὶ εἰς τὰ χωριά, γιὰ νὰ τοὺς ἀποδείξετε κι' ὄντως θερία κατὰ τὴν προκήρυξή σας. Καὶ ἦρθαν τὰ στρατέματα ὡς ἀπόξω εἰς τ' Ἀνάπλι. Καὶ τότε οἱ Μπαβαρέζοι μὲ τὸ ταχτικὸν τοὺς ἔστειλαν εἰς τοὺς Τούρκους ξυπόλυτους καὶ γυμνούς· καὶ βάλαν Τοῦρκον ἀρχηγόν· καὶ χάθηκαν οἱ περισσότεροι διὰ νὰ στερεωθοῦν τὰ γραφόμενα τῆς προκήρυξής σας.

Οἱ Ἐκλαμπρότητές σας ἤσασταν ἅγιοι εἰς τὸν Ἀγῶνα καὶ λευτερώσετε τὴν πατρίδα, καὶ τὸ στρατιωτικὸν ὅλοι λῃσταὶ καὶ θερία ἀνήμερα! Καὶ πῶς ὑποφέρετε μ' αὐτούς; Ἦταν τὰ πατριωτικά σας αἰστήματα καὶ οἱ γενναῖες σας θυσίες πρὸς ὄφελον αὐτῆς τῆς πατρίδας! Αὐτὸ ἐφάνη κι' ἀπὸ τὸν διορισμὸν εἰς τὰ τάματα τῶν συντρόφωνέ σας. Καὶ πῆγα κ' ἔβαλα μὲ δάκρυα εἰς τὸν Ἀιντὲκ αὐτὰ ὑπόψει του καὶ σὲ τί θὰ καταντήσωμεν ὅταν ἀδικῆται τὸ δίκιον. Καὶ τὰ χάλασε ὅλα αὐτά. Μίλησα καὶ τοῦ Βασιλέως, ὅταν παρουσιάστηκα. Καὶ μπῆκε σὲ συμπάθειον ὁ Βασιλέας καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία. Τότε μὲ βάλετε 'σ τὴν ὀργὴ τῆς Ἀντιβασιλείας. Τότε ἔφυγα καὶ ἦρθα ἐδῶ· καὶ ἦρθε κι' ὁ Ψύλλας καὶ μοῦ εἶπε τὰ ἴδια ὡς ὑπουργὸς τοῦ Ἐσωτερκοῦ. Μοῦ εἶπε ὅτ' εἴμαστε ὅλοι λῃσταί. Τότε ἐστείλετε ἄνθρωπον νὰ μὲ 'ρεθίσῃ καὶ τὸν πλάκωσα μὲ τὸ δαυλί. Κι' ὁ Κωλέτης μ' ὅστειλε τὸν Κλεομένη του. Τότε φυλακώσετε ὅλους τοὺς ὁπλαρχηγοὺς εἰς τ' Ἀνάπλι. Κ' ἔπαθαν τόσοι ἀγωνισταί. Καὶ χάθηκαν ἀπὸ τὴν τζελατίνα κι' ἀπὸ τὸ ντουφέκι. Ἀπὸ αὐτόν σας τὸν πατριωτισμὸν καὶ θυσίες μπήκετε σὲ σημαντικὲς θέσες, γίνετε πρέσβες μὲ χοντροὺς μιστοὺς καὶ μὲ πλῆθος σταυρούς. Ὅποτε σᾶς λένε οἱ ξένοι σας φίλοι ντύνεστε τὸ πουκάμισο τῆς ἀρετῆς· κλαῖτε τὴν πατρίδα καὶ τοὺς ἀγωνιστὰς καθὼς κλαίγει ἡ φώκια τὸν πνιμένον — εἶναι τὰ δάκρυα της καυτερά, σαπίζει τὸν πνιμένον καὶ κάθεται καὶ τὸν τρώγει.

Εἰς τὴν Ἀθήνα μὲ δυὸ χιλιάδες ἱππικὸ τοῦ Κιουτάγια καὶ μὲ πλῆθος πεζικὸν σκοτώθηκαν Ἕλληνες ἑφτακόσοι ἢ ὀχτακόσοι· σὲ μιὰ ἐκλογὴ τοῦ Ἐκλαμπρότατου Μαυροκορδάτου καὶ συντροφιᾶς του εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ Σπάρτη οἱ σκοτωμοὶ πέρασαν αὐτὸν τὸν ἀριθμόν. Καὶ οἱ κάτοικοι καταφανίστηκαν κι' ἀπὸ κατάστασιν κι' ἀπὸ ζωντανὰ κι' ἀπὸ δενδροφυτεῖες. Ἄσε τοῦ Κωλέτη — οὔτε γράφονται, οὔτε θέλουν γραφτοῦνε οἱ προκοπές του. Ὅμως αὐτὸς δικαιολογέται, ὅτι ἡ ἐδική σου ἡ συντροφιά, κύριε Μαυροκορδᾶτε, ἄνοιξε αὐτείνη τὴν στράτα. Καὶ πόσοι χάθηκαν καὶ χάνονται ὡς τὴν σήμερον καὶ πόσοι θὰ χαθοῦμεν ἀκόμα κ' ἐμεῖς δὲν ξέρομεν. Ὅτι τὰ φῶτα κι' ὁ πατριωτισμὸς φαίνεται ὡς τὴν σήμερον ὁλουνῶν.

Δείξατε τί πατριωτισμὸν καὶ τί ἐθνικὰ φρονήματα εἴχετε κ' ἐσεῖς καὶ οἱ συντρόφοι σας, οἱ ῥήτορές σας οἱ φιλελεύτεροι, οἱ φόρτζα Σεπτεβριανοὶ καὶ Συνταματικοί, ὁποῦ ἄφριζαν εἰς τὸ βῆμα κ' ἐνθουσιάζαν γενικῶς τοὺς

Ἕλληνες—μὲ λόγια παχιὰ καὶ μ' ἀσκιὰ μ' ἀγέρα. Τώρα αὐτεῖνοι οἱ ρήτορες, οἱ φιλελεύτεροι, εἶναι ὅλοι σήμερον βουλευταὶ μ' ἔλεος τῆς Αὐλῆς καὶ τῶν ὑπουργῶν. Τί κάνουν σήμερα αὐτεῖνοι; Ὅ,τι κάμετε κ' ἐσεῖς οἱ ἀρχηγοί τους. Ἦσασταν πρῶτα φιλελεύτεροι; Εἰς τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο [1]), δποῦναι ὁ Χρηστίδης ὑπουργός, δποῦναι ὁ Γιωργαντᾶς ὁ γνωστός, δποῦναι τέλος πάντων τὸ χτεσινὸ παιδὶ ὁ Ντεληγιάννης, προσκυνήσετε, ἀρνηθήκετε ὅλα ὅσα κάμετε· ὅσα εἴπετε σᾶς βάλαν καὶ τὰ γλύψετε σὰ νὰ μὴν τά εἴπετε, καὶ τότε κάμαν ἔλεος καὶ σᾶς βγάλαν βουλευτάς· καὶ λάβετε τὴν διαταγὴ κι' ὁδηγίες τοῦ Ντεληγιάννη καὶ πᾶτε πρέσβες οἱ Ἐκλαμπρότητές σας. Καὶ οἱ ρήτορές σας ρητορεύουν εἰς τὸ βῆμα κι' ὅ,τι νομοσκέδια δίνουν οἱ ὑπουργοί, «σοί, Κύριε». Τέτοιοι εἶστε ἐσεῖς, τέτοιοι εἶναι κ' οἱ ὀπαδοί σας. Φανήκετε ὅλοι τί ἀξίζετε καὶ τί κάμετε εἰς τὴν πατρίδα ἀρχὴ καὶ τέλος. Σᾶς θεωροῦσαν οἱ μέσα καὶ οἱ ἔξω πῶς κάτι ἤσασταν· κ' εἶστε ὅ,τι εἶστε. Ἦσασταν ὅ,τι θεωροῦσαν οἱ Εὐρωπαῖοι τὸν Σουλτάνο καὶ δὲν τολμοῦσαν νὰ τοῦ ἀφαιρέσουν τὸν τίτλο τοῦ «Γκρανσινιόρη.» Ὅσο ἔλεπαν τὸ τζαμὶ εἰς τὴν Βγιέννα σκιάζονταν κ' ἔτρεμαν νὰ μὴν πάγῃ καὶ παραμέσα καὶ φκειάσῃ κι' ἄλλα τζαμιά. Κι' ἀπὸ αὐτὸν τὸν φόβον κάποτε τοῦ πλέρωναν καὶ φόρον. Κι' ὅταν βῆκαν μιὰ χούφτα ἄνθρωποι καὶ τοὺς ἀπόδειξαν ὅτι δὲν ἔχει πλέον ὁ Γκρανσινιόρης μαστόρους νὰ χτίσῃ τζαμιά, ὅτι θὰ πέσουν κι' αὐτὰ ὁποῦ ἔχει, ἀπὸ τότε τὸν λένε «ὁ Τοῦρκος». Καὶ δι' αὐτὸ οἱ εὐεργέτες μας βάνουν τὰ φῶτα τους νὰ μᾶς προκόψουν. Ὅμως καὶ χωρὶς κανένας ἀπὸ αὐτοὺς νὰ μᾶς πειράξῃ μ' ἔργα, ἂς εἶστε καλὰ ἐσεῖς ὁποῦ δὲν ἀφήσετε κανένα κουσοῦρι καὶ μᾶς καταντήσετε τέτοιους ὁποῦ εἴμαστε.

Ἐγὼ εἶμαι στενός τους φίλος, αὐτὸ τοὺς εἶναι γνωστόν. Τὸν Μεταξᾶ τὸν ἔχω καὶ κουμπάρο καὶ σύντροφο σὲ μίαν μεταβολή, τὸν Κωλέτη κουμπάρο, τὸ Μαυροκορδᾶτο τὸ ἴδιον — στενὸς φίλος ἀπὸ ἐξαρχῆς μ' ὅλους. Δὲν τοὺς τὰ γράφω αὐτὰ ὡς ὀχτρός. Ἐκεῖνα ὁποῦ ἔπραξαν γράφω. Καὶ λέγω εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τοὺς φίλους τους· ἂν φανταστοῦν ὅτι γράφω παραμικρὸν ψέμα, ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὸ ἀναιρέσουνε καὶ νὰ εἰποῦνε κ' ἐγὼ ὅ,τι ἔκαμα. Μπορῶ ὡς ἄνθρωπος, κι' ἀγράμματος κι' ἁπλός, νἄκαμα περισσότερα, καὶ δὲν τὸ αἰστάνομαι ἢ δὲν μπορῶ νὰ δικάσω τοῦ λόγου μου μόνος μου. Κάθε ἄνθρωπος εἰς τὸν ἑαυτό του κάνει τὸν συνήγορον, ἀλλὰ ἄλλες παρατήρησες θὰ κάμῃ ἡ κατηγορία. Οἱ ἀναγνῶστες τηρᾶτε καὶ τοὺς τύπους ἀρχὴ καὶ

1) Τὸ ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Κριεζῆν ὑπουργεῖον, διορισθὲν τὴν 2αν Δεκεμβρίου 1849. Ἐν αὐτῷ ὁ Γεωργαντᾶς Νοταρᾶς ἦτο ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν. Ὁ Πέτρος Δεληγιάννης μετέσχε τοῦ ὑπουργείου βραδύτερον (23 Ἰουλίου 1850) ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τοῦ Β. Οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ὁ δὲ Δημ. Χρηστίδης ὡς ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν τὴν 4ην Αὐγούστου 1850.

τέλος, μ' ὅλον ὁποῦναι καὶ φίλοι τους κι' ἄλλα λένε κι' ἄλλα κρύβουν· ὅτι ἔχουν τὴν φιλίαν τους καὶ τὴν ἀνάγκη τους, ὅτι εἶναι πάντοτες σημαντικοὶ ἄνθρωποι καὶ μπαίνουν σὲ σημαντικὲς θέσες. Ἐγὼ εἶμαι ἁπλὸς ἰδιώτης καὶ κηπουργὸς κ' ἔγραψα αὐτὰ χωρὶς πάθος διὰ νὰ φαίνωνται, νὰ μὴν κατηγοριέται ἡ πατρίδα. Ἐσεῖς λοιπόν, ἀναγνῶστες, κι' ὅλοι οἱ πατριῶτες, ὁποῦ θὰ ζήσετε ἐδῶ, νὰ γένετε προσεχτικοὶ κριταὶ καὶ νὰ κρίνετε τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ψέμα.

Ὅσοι ἔχουν τὴν τύχη μας σήμερον εἰς τὰ χέρια τους, ὅσοι μᾶς κυβερνοῦν, μεγάλοι καὶ μικροί, καὶ ὑπουργοὶ καὶ βουλευταί, τόχουν σὲ δόξα, τόχουν σὲ τιμή, τόχουν σὲ ἱκανότη τὸ νὰ τοὺς εἰπῇς ὅτι ἔκλεψαν, ὅτι πρόδωσαν, ὅτι ἤφεραν τόσα κακὰ εἰς τὴν πατρίδα α). Εἶναι ἄξιοι ἄνθρωποι καὶ τιμῶνται καὶ βραβεύονται. Ὅσοι εἶναι τίμιοι κατατρέχονται ὡς ἀνάξιοι τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας.

Αὐτὰ δὲν τὰ λέγω ἐγὼ μοναχός, τὰ λέγει ὅλο τὸ κοινὸ καὶ οἱ 'φημερίδες. Κι' ὅσα σημειώνω τὰ σημειώνω γιατὶ δὲν ὑποφέρνω νὰ βλέπω τὸ ἄδικον νὰ πνίγῃ τὸ δίκιον. Διὰ 'κεῖνο ἔμαθα γράμματα εἰς τὰ γεράματα καὶ κάνω αὐτὸ τὸ γράψιμον τὸ ἀπελέκητο, ὅτι δὲν εἶχα τὸν τρόπον ὄντας παιδὶ νὰ σπουδάξω· ἤμουν φτωχὸς κ' ἔκανα τὸν ὑπερέτη καὶ τιμάρευα ἄλογα κι' ἄλλες πλῆθος δουλειὲς ἔκανα νὰ βγάλω τὸ πατρικό μου χρέος, ὁποῦ μᾶς χρέωσαν οἱ χαραμῆδες[1]), καὶ νὰ ζήσω κ' ἐγὼ σὲ τούτην τὴν κοινωνίαν ὅσο ἔχω τ' ἀμανέτι[2]) τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ σῶμα μου. Κι' ἀφοῦ ὁ Θεὸς θέλησε νὰ κάμῃ νεκρανάστασιν εἰς τὴν πατρίδα μου, νὰ τὴν λευτερώσῃ ἀπὸ τὴν τυραγνίαν τῶν Τούρκων, ἀξίωσε κ' ἐμένα νὰ δουλέψω κατὰ δύναμη λιγώτερον ἀπὸ τὸν χερώτερον πατριώτη μου Ἕλληνα. Γράφουν σοφοὶ ἄντρες πολλοί, γράφουν τυ-

---

α) Λένε τοῦ ἀδερφοῦ τοῦ Κορφιωτάκη· «Ὁ ἀδερφός σου ἔφαγε τόσα ἐθνικὰ ὑποστατικὰ καὶ χρήματα τοῦ Ἔθνους· διατὶ νὰ δώσῃ τῆς χήρας τώρα τὸ Ἔθνος καὶ τρακόσες δραχμὲς τὸν μῆνα;—Ἦταν ἄξιος καὶ τὰ πῆρε ὅλα αὐτά, λέγει, κι' ἀπὸ τὴν ἀξιότη του αὐτείνη τὸν ἔβαλε κι' ὁ Βασιλέας δυὸ βολὲς ὑπουργόν, μίαν εἰς τὴν Οἰκονομίαν (καὶ διόρθωσε ὅλα αὐτὰ ὁποῦ εἶχε κάμῃ καὶ πῆρε κι' ἄλλα)—τώρα δι' αὐτὰ πλερῶστε καὶ τρακόσες δραχμὲς τὸν μῆνα!» Κάνει τὸ νομοσκέδιον ὁ Χρηστίδης, ὁ ὑπουργὸς ὁ τωρινὸς τῆς Οἰκονομίας. Πουλεῖ κι' αὐτὸς τὸ σμυρίδι ἕντεκα δραχμὲς τὸ καντάρι· τοῦ δίνουν δεκάξι· «Τόδωσα τώρα» λέγει. Πιάνει ὁ Μπάλμπης, ὁποῦ ἦταν ὑπουργὸς τῆς Οἰκονομίας, τὸν συναδερφόν του τὸν Γιωργαντᾶ Νοταρᾶ, ὑπουργὸν τοῦ Ἐσωτερικοῦ, καὶ τοῦ ζητεῖ τὰ ὅσα ἔχει κατακρατήσῃ τοῦ Ἔθνους, 350 χιλιάδες δραχμές. «Κι' ἂν δὲν τὰ δώσῃς, τοῦ λέγει, δὲν συνεδριάζομεν μαζί· ἀπαρατιῶμαι». Τοῦ λέγει ὁ Βασιλέας· «Εἶναι δεχτὴ ἡ ἀπαραίτησή σου». Κι' ἀπαρατήθη. Κι' ἄλλα κι' ἄλλα πλῆθος τοιοῦτα. (Ὁ Ζ. Ι. Βάλβης ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ Κριεζῇ παρητήθη τὴν 10ην Μαΐου 1850. Σημ. ἐκδ.).

1) Κλέπται.

2) Βλ. σημ. 2 τῆς σελ. 366.

πογράφοι ντόπιοι καὶ ξένοι διαβασμένοι γιὰ τὴν Ἑλλάδα—ἕνα πρᾶμα μόνον μὲ παρακίνησε κ' ἐμένα νὰ γράψω, ὅτι τούτην τὴν πατρίδα τὴν ἔχομεν ὅλοι μαζί, καὶ σοφοὶ κι' ἀμαθεῖς καὶ πλούσιοι καὶ φτωχοὶ καὶ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ καὶ οἱ πλέον μικρότεροι ἄνθρωποι· ὅσοι ἀγωνιστήκαμεν, ἀναλόγως ὁ καθείς, ἔχομεν νὰ ζήσωμεν ἐδῶ. Τὸ λοιπὸν δουλέψαμεν ὅλοι μαζί, νὰ τὴν φυλᾶμεν κι' ὅλοι μαζὶ καὶ νὰ μὴν λέγῃ οὔτε ὁ δυνατὸς «ἐγώ», οὔτε ὁ ἀδύνατος. Ξέρετε πότε νὰ λέγῃ ὁ καθεὶς «ἐγώ»; Ὅταν ἀγωνιστῇ μόνος του καὶ φκειάσῃ, ἐχαλάσῃ, νὰ λέγῃ ἐγώ· ὅταν ὅμως ἀγωνίζονται πολλοὶ καὶ φκειάνουν, τότε νὰ λένε «ἐμεῖς». Εἴμαστε εἰς τὸ «ἐμεῖς» κι' ὄχι εἰς τὸ «ἐγώ». Καὶ εἰς τὸ ἑξῆς νὰ μάθωμεν γνώση, ἂν θέλωμεν νὰ φκειάσωμεν χωριόν, νὰ ζήσωμεν ὅλοι μαζί. Ἔγραψα γυμνὴ τὴν ἀλήθεια, νὰ εἰδοῦνε ὅλοι οἱ Ἕλληνες ν' ἀγωνίζωνται διὰ τὴν πατρίδα τους, διὰ τὴν θρησκεία τους, νὰ ἰδοῦνε καὶ τὰ παιδιά μου καὶ νὰ λένε· «Ἔχομεν ἀγῶνες πατρικούς, ἔχομεν θυσίες», ἂν εἶναι ἀγῶνες καὶ θυσίες. Καὶ νὰ μπαίνουν σὲ φιλοτιμίαν καὶ νὰ ἐργάζωνται εἰς τὸ καλὸ τῆς πατρίδας τους, τῆς θρησκείας τους καὶ τῆς κοινωνίας. Ὅτι θά εἶναι καλὰ δικά τους. Ὄχι ὅμως νὰ φαντάζωνται γιὰ τὰ κατορθώματα τὰ πατρικά, ὄχι νὰ πορνεύουν τὴν ἀρετὴ καὶ νὰ καταπατοῦν τὸν νόμον καὶ νἄχουν τὴν ἐπιρροὴ γιὰ ἱκανότη α).

α) Ἐπειδήτις ὁλοένα λέγω κατάχρησες, μὴ στοχάζεστε ὅτι ἔχω πάθος εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ψάξετε τὴς ἐφημερίδες, τηρᾶτε καὶ τὰ πραχτικὰ τῶν Βουλῶν, μ' ὅλον ὁποὖναι τέτοιες Βουλὲς ὁποῦ περασπίζονται τὴν κλεψιὰ καὶ διοτέλεια καὶ πολεμοῦνε τὴν δικαιοσύνη· καὶ μ' ὅλον αὐτὸ θὰ ἰδῆτε ἂν ἀληθινὰ εἶναι αὐτὰ ὁποῦ σημειώνω. Εἶπα σὲ πολλὰ μέρη, λέγω καὶ τώρα· ἐγὼ τἄγραψα αὐτὰ ὅλα κι' ὅποιος ἀπ' ὅσους μιλῶ προσωπικῶς στοχάζεται ὅτι τὸν ἀδικῶ καὶ εἶναι κακία μου κι' ὄχι ἀλήθεια, ἔχει τὸ ἐλεύτερον νὰ γράψῃ κι' ἀναντίον μου ὅ,τι λάθη ἔκαμα εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς πατρίδος· ὄχι ὅμως παθητικῶς, ἀλλὰ συντροφεμένος μὲ τὴν ἀλήθεια, μὲ τὴν παρατήρησιν. Ὅμως δὲν ἔχει κανέναν τὸ δικαίωμα νὰ γράψῃ οὔτε ὑπέρ μου, οὔτε κατὰ ἂν δὲν διαβάσῃ πρῶτα ὅλο τοῦτο ἀρχὴ καὶ τέλος κι' ὅλα μου τ' ἀποδειχτικὰ καὶ τὰ χαρτιά μου—καὶ τότε ἂς γράψῃ ὅ,τι ὁ Θεὸς τὸν φωτίσῃ. Κι' ὅταν τὰ διαβάσῃ, τότε ἂς κάμῃ τὴν παρατήρησή του, ὄχι πρωτύτερα. Κ' ἐγὼ ἔκαμα λάθη καὶ κάνω· ἄνθρωπος εἶμαι. Καὶ πρέπει νὰ γράφωνται καὶ τὰ καλά μας καὶ τὰ κακά μας.

ΤΕΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΝΕΚΡΟΣ

Κατὰ σχεδιογράφημα ληφθὲν ἐκ τοῦ φυσικοῦ ὑπὸ Βικ. Λάντσα (1864).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΧΕΔΙΑ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

ΣΧΕΔΙΟΝ Α'.

(Τὸ πρωτότυπον τῆς ἀτελοῦς ταύτης αὐτοβιογραφίας τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Μακρυγιάννη εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ. Εἶναι δὲ γεγραμμένον δι' ἀγνώστου γραφῆς, ἀντιγραφὲν βεβαίως ἐκ χειρογράφου τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ σφαλμάτων καὶ διορθώσεων ἐν τῇ ἀντιγραφῇ. Περιέχει χρησίμους εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ μὴ ἀπαντώσας ἐν τοῖς 'Απομνημονεύμασι).

Ἡ πατρίς μου εἶναι ἀπὸ τὸ Λιδορίκι, ἀπὸ ἕνα χωριὸ ὀνομαζόμενον Ἀβορίτι. Τὸ χωριὸ αὐτὸ ἦταν ἰδιοκτησία μας. Ἐγὼ ἐγεννήθηκα ἔξω εἰς ἕνα χωράφι μας ὀνομαζόμενον Κρύα Βρύση. Εἶχε πάῃ ἡ μητέρα μου νὰ μαζώξῃ καλαμποκιὲς γιὰ τὰ ζῶα καὶ μὲ γέννησε ἐκεῖ καὶ μὲ τύλιξε μὲ τὲς καλαμποκιὲς καὶ μὲ πῆγε εἰς τὸ σπίτι. Ἀπὸ ἐνοῦ χρονοῦ παιδὶ μὲ ἐσυνείθισαν οἱ γονέοι νὰ κάνω μετάνοιες καὶ μ' ἔλεγαν· «Κάνε μετάνοιες νὰ πιάσῃς περδικόπουλα». Πήγαιναν ἐκεῖνοι μοῦφερναν περδικόπουλα καὶ μοῦλεγαν· «Γιά, ἔκαμες μετάνοιες καὶ τἄπιασες». Καὶ ἐσυνείθισα μὲ ταῦτον τὸν τρόπον καὶ ἔκανα μετάνοιες. Διὰ νὰ μᾶς πάρουνε οἱ Τοῦρκοι τὸ χωριὸ ἔβαιναν τοὺς κλέφτες καὶ μᾶς πειράζανε. Σ ἕνα χρόνο μᾶς γίνηκαν τρία φονικὰ εἰς τὸ σπίτι μας. Σκοτώθηκε ὁ πατέρας μου· ἀποφασίσαμε ὅλοι οἱ συγγενεῖς νὰ φύγουμε ἀπὸ τὴν πατρίδα μας· 17 ἡμερόνυχτα ἤμαστε κρυμμένοι μέσα 'σ τὰ δάση· κρυφίως πηγαίναμε 'σ τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ παίρναμε ὀλίγο ἀλεῦρι, γιατὶ φυλάγανε οἱ Τοῦρκοι γιὰ νὰ μᾶς πιάσουνε, καὶ μὲ ἄγρια βελάνια ζούσαμε. Αὐτὰ οὖλα ποῦ θὰ σᾶς γράψω μοῦ τἄλεγε ἡ μητέρα μου. Ἐγὼ ἤμουν ἄλλοῦ μικρότερος ἀπ' οὖλα τ' ἀδέρφια καὶ μὲ βύζαξε ἡ μητέρα μου τέσσερα χρόνια. Σ τὸ ὀνομαζόμενον γεφύρι τὸ Στενὸ φύλαγαν οἱ Τοῦρκοι νὰ μᾶς πιάσουνε. Ἀποφασίσαν ὅλοι οἱ συγγενεῖς νὰ μὲ πετάξουν γιατὶ ἤμουν μικρὸς καὶ ἔκλαιγα. Αὐτὸ δὲν τὸ ἐδέχτηκε ἡ μητέρα μου· τοὺς εἶπε· «Περάστε ἐσεῖς καὶ ἂν δὲν σᾶς πάρουν οἱ Τοῦρκοι χαμπέρι περνάω καὶ ἐγὼ ὕστερα μὲ τὸ παιδί μου». Τύφλωσε ὁ Θεὸς τοὺς Τούρκους καὶ πέρασαν καὶ δὲν τοὺς πῆραν χαμπέρι. Ὕστερα μ' ἔβαλε 'σ τὸ βυζὶ ἐμένα καὶ ἐπέρασε κ[illegible]

ἐκείνη μὲτ ἐμένα. Πήγαμε 'σ τὴ Λειβαδιὰ εἰς τοὺς φιλανθρώπους Ἄρχοντας. Μᾶς ἔδωσαν τὰ μέσα καὶ κάμαμε σπίτι ἐκεῖ καὶ ὀλίγα ὑποστατικὰ καὶ ζούσαμε.

Ἐγὼ ἔγεινα ἕως 13 χρονῶν καὶ πῆγα 'σ τὴ Ντεσφίνα, 'σ ἕνα χωριὸ τῶν Σαλώνων. Ἦτανε ἕνας πατριώτης μου ζαμπίτης ἐκεῖ. Τ' Ἁγιαννιοῦ πῆγε 'σ τὸ πανηγῦρι, πῆρε κ' ἐμένα μαζί· μοῦ εἶχε δώσῃ τὸ τουφέκι καὶ τὸ βάσταγα ἐγώ. Θέλησα νὰ τὸ ρίξω καὶ ἐχάλασε· μ' ἔπιασε μπροστὰ 'σ τὸν κόσμο καὶ μὲ ἔδειρε ὡς ποῦ μαύρισε τὸ σῶμα μου. Τὴν νύχτα πῆγα 'σ τὴν ἐκκλησία, μέσα 'σ τὸ ἅγιο βῆμα, ἔκλαιγα καὶ περικάλαγα τὸν Ἁγιάννη νὰ μοῦ δώσῃ ἅρματα δικά μου καὶ νὰ μοῦ δώσῃ καὶ χρήματα καὶ ἐγὼ νὰ τοῦ φτειάσω ἕνα καντῆλι ποῦ νὰ μὴν εἶναι μεγαλύτερο ἄλλο μέσα 'σ τὴν ἐκκλησία. Σὲ λίγον καιρὸν παντρεύτηκε ἕνας πατριώτης μου 'σ τὴν Ἄρτα καὶ μ' εἶχε 'σ τὸ σπίτι του. Ἐκεῖ γνωρίστηκα μὲ οὐλουνοὺς τοὺς νοικοκυραίους. Τοὺς ζήτησα καὶ μοῦ ἔδωσαν χρήματα αὐτοὶ οἱ φιλάνθρωποι καὶ ἔκανα τὸ ἐμπόριο· καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Ἁγίου μὲ ἐβοήθησε καὶ ἔκαμα ἅρματα τῆς ὄρεξής μου καὶ ἀγόρασα καὶ σπίτι καὶ ὀλίγα ὑποστατικά. Καὶ ἐδάνειζα ὕστερα καὶ δὲν μὲ δανεῖζαν. Ἐφτειασα καὶ τὸ καντῆλι τοῦ Ἁγίου καὶ τὸ πῆρα καὶ τὸ πῆγα τοῦ Ἁγίου· καὶ σώζεται ὡς τὴν σήμερον.

Ἐκεῖ 'σ τὴν Ἄρτα ἦτανε ἕνας Σακελλάριος, ὕστερα ἔγεινε Οἰκονόμος· ἦτανε πολλὰ προκομμένος ἄνθρωπος καὶ μὲ μεγάλην ἀρετὴ καὶ μὲ ἀγαποῦσε σὰν τὰ παιδιά του. Εἶχε μπῆ 'σ τὴν μεγάλην Ἑταιρίαν τῆς πατρίδος καὶ μὲ ὅρκισε καὶ μ' ἔβαλε κ' ἐμένα. Χρειαζόντουσαν καὶ πολεμοφόδια δι' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα· πῆγα 'σ τὰ Γιάννενα, πῆρα κάμποση μπαρούτη, πῆρα μολύβια, πῆρα στουρνάρια, τἄβαλα 'σ τὸ σπίτι· εἶχε κρυψῶνες καὶ τἄβαλα μέσα. ἔπαιρνα καὶ τουφέκια ἀπὸ τοὺς τουφεξῆδες καὶ τἄβαινα καὶ αὐτὰ μέσα. Καὶ ἂν πῆρα χρήματα γι' αὐτὰ νἄχω τὴν κατάραν τοῦ Ἁγίου καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἔβαλα 'σ τὴν ἑταιρίαν τὸν Γιωργάκη Κοράκη, συγγενῆ τῶν ἀγαθῶν Ζωσιμάδων· εἶχε τὸ μπάλτο τῆς Ἄρτας, ποῦ εἶχε τὸ μπαροῦτι, μολύβια καὶ στουρνάρια· τὰ εἶχε μονοπουλειὸ αὐτός. Δίναμε ἀπ' αὐτὰ τοῦ Γώγου, τῶν Κουτλιδαίων, τοῦ Σκαρμίτζου, καὶ ἔδινε ὁ Γῶγος ὅθεν ἔκανε χρεία. Καὶ ὅσοι ἦταν ξαρμάτωτοι τοὺς δίναμε ἅρματα καὶ πολεμοφόδια νὰ τοὺς χρησιμεύσουνε ὅποτε εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς πατρίδος. Καὶ δὲν πῆρε καὶ αὐτὸς ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἕνα λεπτὸ γι' αὐτὰ οὔλα. Σὲ λίγον καιρὸν ἦρθε φερμάνι ἀπὸ τὸν Σουλτάνο νὰ μαζέψουνε τοῦ ραγιᾶ τὰ τουφέκια ὅλα καὶ τὰ πολεμοφόδια. Τότε πήρανε καὶ αὐτουνοῦ ὅσα ηὕρανε. Τότε 'σ τὰ Γιάννενα πῆγε ὁ Χουρσὶτ πασσᾶς, ὁ Ἀρχιστράτηγος τοῦ Σουλτάνου, νὰ πολιορκήσῃ τὸν Ἀλῆ πασσᾶ. Ἦρθανε καὶ 'σ τὴν Ἄρτα ἑπτὰ πασσάδες. Πήγανε καὶ 'σ τὴν Πρέβεζα καὶ σὲ οὔλα αὐτὰ τὰ μέρη.

Τότε ὁ Γῶγος καὶ ὁ Σκαρμίτζος καὶ οἱ ἄλλοι ποῦ ἦταν 'σ τὴν Ἑταιρία μοῦ εἶπαν νὰ πάγω 'σ τὴν Πάτρα, ὅτι εἶχα πάγῃ καὶ ἄλλες φορὲς ὡς πραγματευτής. Πῆρα ὀλίγα χρήματα, ὅτι εἶμαι πραγματευτής, καὶ πῆγα· (καὶ μοῦ εἶπαν ὅλοι αὐτοὶ νὰ πάω νὰ ἰδῶ τί ἑτοιμασία ἔχουν 'σ τὴν Πάτρα καὶ 'σ τ' ἄλλα τὰ μέρη της Πελοποννήσου). Πῆγα εἰς τὴν Πάτρα· μὲ παίρνουνε ἀπὸ τὸ Ρούσσικο τὸ κονσουλᾶτο, ποῦ ἦτον πρόξενος ὁ Βλασσόπουλος, καὶ ἦταν καὶ ἄλλοι πρόκριτοι μέσα, καὶ μὲ ξέταξαν διὰ τὰ Γιάννενα καὶ τ' ἄλλα τὰ μέρη τῆς Ρούμελης, ἂν εἶναι πιασμένα τὰ στενὰ οὖλα. Ἐγὼ τοὺς εἶπα ὅλην τὴν ἀλήθεια, ὅτι εἶναι πλῆθος Τουρκιὰ καὶ πολιορκοῦνε τὸν Ἀλῆ πασσᾶ καὶ εἶναι σὲ οὖλα τὰ ἄλλα τὰ μέρη. Αὐτοὶ δὲν πιστεύανε. Ἔφυγα ἀπὸ ἐκεῖ καὶ σηκώθηκα καὶ πῆγα 'σ ἕνα πραματευτὴ μεγάλονε, ποῦ ἦταν 'σ τὴν Ἑταιρία· μὲ ρώτησε γιὰ τὴν Ρούμελη καὶ τοῦ εἶπα ὅλα αὐτά. Ρώτησα καὶ ἐγώ· «Τί ἑτοιμασίαν ἔχετε σεῖς ἐδῶ;—Δὲν ἔχομε καμμίαν», μοῦ λέγει. Τότε ὁ ζαμπίτης τοῦ τόπου ἐκεῖ ἔμαθε ὅτι πῆγα ἀπόξω ἀπ' τὴν Ρούμελη· καὶ εἶμαι στελμένος τσασίτης ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασσᾶ, τοὖπαν. Τότε ἔβαλε νὰ μὲ πιάσουν· καὶ ἤθελε νὰ μὲ χαλάσῃ. Σηκώθηκα καὶ πῆγα 'σ τὸ κονσουλᾶτο τὸ Ρούσσικο πίσω καὶ εἶπα αὐτό, ὅτι μὲ χαλεύουνε νὰ μὲ πιάσουνε. Δὲν ἤθελε νὰ μὲ βαστάξῃ ὁ κόνσουλας· «Ὡς τὸ βράδυ νὰ καθίσῃς, μοῦ εἶπε, καὶ νὰ φύγῃς· δὲν μπορῶ νὰ σὲ βαστάξω παραπάνω». Ἀπόξω φύλαγαν οἱ Τοῦρκοι νὰ μὲ συλλάβουνε. Ἐκεῖ ἕνας δοῦλος τοῦ κόνσολα Ρουμελιώτης, ἐγνωριστήκαμε, καὶ μοῦ εἶπε· «'Σ τὴν ἴδια τὴν κάμαρη ποῦ εἶσαι κλεισμένος ἦταν ψὲς ὁ Δυσσέας· τήραξε νὰ ἰδῇς ποῦ τὸν πήγανε τὸν Δυσσέα νὰ πᾷς κ' ἐσὺ ἐκεῖ γιὰ νὰ σωθῇς». Τότε ἔστειλα καὶ ἦλθε ὁ Κωσταντῖνος ὁ Γερακάρης καὶ τοῦ εἶπα νὰ μὲ πάῃ ἐκεῖ ποῦ εἶναι ὁ Δυσσέας, καὶ ἔχω νὰ τοὺς εἰπῶ μυστήρια, ἀλλοιῶς δὲν τὰ λέγω, γιατὶ εἶμαι ὁρκισμένος· «καὶ ἐκεῖ θὰ τὰ μάθῃς οὖλα, νὰ εἶναι καὶ ὁ Δυσσέας». Τότε ἦρθε καὶ αὐτός, ὁ Γερακάρης, μὲ ἕναν ἄνθρωπον· καὶ μέσα τὸ κονσολᾶτο εἶχε ἕνα περιβόλι, καὶ ἀπ' ἐκεῖ πῆγαν καὶ μὲ καρτέρεσαν ἀπόξω· καὶ κρεμάστηκα ἀπὸ τὸν τοῖχον καὶ δὲν μὲ πῆραν χαμπέρι οἱ Τοῦρκοι. Τότε πήγαμε κάτω 'σ τὴ θάλασσα καὶ μπήκαμε σὲ μιὰ φελοῦκα καὶ πῆγα 'σ ἕνα καράβι μαρτίο, ποῦ ἦταν ὁ Δυσσέας, Κεφαλλωνίτικο, καὶ τοῦ εἶπα ὅλα αὐτὰ τὰ τρέχοντα. Τότε ἔστειλα τὸν ἄνθρωπο καὶ πῆρε τὸ δισάκκι ἀπὸ τὸ χάνι καὶ τὸ τουφέκι μου.

Τοῦ Δυσσέα τοῦ εἶχαν δώσῃ πολεμοφόδια καὶ σηκώθηκε καὶ πάει 'σ τὸ Ξερόμερο εἰς τὴν Ζάφτσα [1])· καὶ μοῦ εἶπε καὶ ὁ Δυσσέας καμμίαν ἑτοιμασίαν δὲν ἔχουν αὐτοὶ καὶ νὰ 'πῶ ὄξω τῶν καπιταναραίων. Ἔφυγε ὁ Δυσσέας καὶ πάει. Τότε τὴν αὐγὴ βάρεσαν τουφέκι οἱ Τοῦρκοι καὶ πιάνανε

1) Ζάβιτσα.

ἀπὸ τοὺς χριστιανούς. Τότε πῆρα πέντε ἐξ παιδιὰ ἀπὸ τὸ μαρτίο καὶ ἀπ' τ' ἄλλα τὰ καράβια, ποῦ ἦταν ἐκεῖ, καὶ γουλέττες καὶ διώξαμε τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Τογάνα καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα μέρη ἐκεῖ· καὶ γλυτώσαμε τοὺς χριστιανούς· καὶ ἤρθανε καὶ μπαρκαριστήκανε 'σ τὰ καράβια μὲ τὲς φαμελιές τους.

Καὶ τότε ἐγὼ σηκώθηκα καὶ πῆγα 'σ τὸ Μεσολόγγι καὶ ψώνισα· καὶ σηκώθηκα νὰ πάω 'σ τὴν Ἄρτα πίσω ὡς πραματευτὴς νὰ 'πῶ τὰ χαμπέργια τῆς Πάτρας. Βγῆκα 'σ τὸ Βασιλάδι καὶ ξημερώνοντας τῶν Βαΐων ἐβλέπαμε κανονοβολισμοὺς καὶ φωτιὲς ἀπ' τὴν Πάτρα· ἐρχόντουσαν οἱ φαμελιὲς ἀπ' ἐκεῖ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βλασσόπουλος. Τὸν ἐρώτησα τί εἶναι, μοῦ εἶπε μπῆκε ὁ Ἰσοὺφ πασσᾶς μέσα τὸ μεγάλο Σάββατο ξημερώνοντας ἡ Λαμπρή. Πῆγα 'σ τὴν Ἄρτα καὶ εἶπα ὅλα αὐτὰ τὰ τρέχοντα. Σὲ ἕνα δυὸ ἡμέρες πέρασαν περίπου ἀπὸ 600 κεφάλια ἀπὸ τὴν Πάτρα καὶ τὰ πᾶνε 'σ τὸ Χουρσὶτ πασσᾶ 'σ τὰ Γιάννινα. Τότε μὲ πιάνουνε κ' ἐμένα καὶ μὲ πῆγαν μέσα 'σ τὸ κάστρο τῆς Ἄρτας· καὶ τράβηξα τόσα μαρτύρια· καὶ εἶπαν ὅτι ἤμουν καὶ ἐγὼ 'σ τὴν Πάτρα μέσα. Βάρεσε τουφέκι ὁ Σκαρμίτζος εἰς τοῦ Πέτα· ἦτον πλῆθος Τουρκιὰ καὶ αὐτεῖνοι ὀλίγοι καὶ σκότωσαν αὐτὸν καὶ κάμποσους συντρόφους του. Τότε ἐγὼ μὲ τρόπο καὶ πλερωμὴ βαρειὰ σὲ ντόπιο Τοῦρκο ἐσώθηκα καὶ ἔφυγα καὶ πῆγα καὶ ἀνταμώθηκα μὲ τὸ Γῶγο 'σ τοῦ Πέτα καὶ εἶπα ὅλα τὰ δεινὰ ποῦ τράβηξα ἐκεῖ. Σὰν μάθανε ποῦ βγῆκα Ἑπτανησιῶτες ποῦ ἦταν 'σ τὴν Ἄρτα, γιατὶ εἴχαμε μιλημένα μὲ αὐτοὺς καὶ μὲ Ἀρτηνούς, ἦρθαν καὶ ἐκεῖνοι καὶ ἀγωνιζόμαστε ὅπου ἀγωνίζετο καὶ ὁ Γῶγος. Σὲ κάμποσον καιρὸ μιλήσανε οὖλοι οἱ καπεταναραῖοι ἀπὸ Ξερόμερο, ἀπὸ Μεσολόγγι, ἀπὸ Βάλτο καὶ τ' ἄλλα μέρη ἐκεῖ καὶ ἐμπήκαμε μέσ' τὴν Ἄρτα καὶ τὴν βαστάξαμε 16 ἡμέρες· καὶ ἤτανε πλῆθος Τουρκιὰ καὶ ἐρχόντανε καὶ ἀπὸ τὰ Γιάννινα μία μεγάλη δύναμη, ἀπ' τὸ Λάμαρι καὶ ἀπὸ Πέντε Πηγάδια καὶ Πλάκα. Τότε ἀπὸ τὸ Λάμαρι πάει ὁ Μάρκος καὶ ἄλλοι καπιταναραῖοι, ἀπὸ Πέντε Πηγάδια καὶ Πλάκα πάει ὁ Γῶγος καὶ ἄλλοι καπιταναραῖοι. Τότε μὲ ἄφησε 'σ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ ἄφησε 'σ τὴν Ἄρτα ὁ Γῶγος καὶ μοῦ εἶπε ἂν ἔρθῃ δύναμη Τοῦρκοι καὶ ἂν δὲν μποροῦμε νὰ τοὺς βαστάξωμε, νὰ σώσωμε τὴς φαμιλιές. Πήγανε 'κεῖνοι καὶ δὲν μπόρεσαν νὰ τὴν βαστάξουνε. Μᾶς παράγγειλαν νὰ πάρωμε τὴς φαμιλιὲς καὶ νὰ τραβηχτοῦμε. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Γώγου πήγανε 'σ τοῦ Πέτα ποῦ πῆγε καὶ ὁ Γῶγος· ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου πῆρα τὴς φαμελιὲς οὖλες καὶ σωθῆκαν εἰς Μεσολόγγι, εἰς τὸ Βραχῶρι καὶ 'σ τ' ἄλλα τὰ μέρη ἐκεῖθεν· καὶ μὲ οὖλες τὴς σημαντικὲς φαμελιὲς τὴς πῆρα καὶ πήγαμε 'σ τὴν Κατούνα. Καὶ ἐκεῖ θέλησαν οὖλοι οἱ Ἀρτηνοὶ νὰ μὲ κάμουνε ἀρχηγό τους, νὰ τοὺς πάρω νὰ πᾶμε 'σ τὸ Γῶγο. Μοὔγραψε καὶ ὁ Γῶγος νὰ πάω· δὲν εἶχανε τουφέκια καὶ τ' ἄλλα τὰ ἀναγκαῖα, καὶ μοῦ

ἔγραψεν ὁ Γῶγος νὰ πάω 'σ τὸ Μεσολόγγι ποῦ ἦταν ἡ Βουλὴ γιὰ νὰ μπορέσωμε νὰ μᾶς δώσουνε ὅλα αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα.

Τότε ἐγὼ ἀπὸ τὸν χειμῶνα τὸν βαρὺ ξεπάγιασα καὶ ἀρρώστησα· καὶ ἤρθα 'σ τὸ θάνατο τόσους μῆνες. Τότε μὲ πῆρε ὁ ἀδερφός μου ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι καὶ ἤρθα εἰς τὸ Σάλωνα καὶ ἀνάλαβα· καὶ μὲ διόρισαν τέσσαρα χωριὰ ἀρχηγό τους Σερνικάκι, Ἀγιώργης, Κοῦσκι καὶ Σεργοῦνι, καὶ ἀγωνίζομουν 'σ αὐτὰ τὰ μέρη ὅπου ἀγωνίζονταν ὁ Δυσσέας, ὁ Γκούρας καὶ ἄλλοι. Πήρανε οἱ Ἀθηναῖοι τὸ κάστρο τῆς Ἀθήνας καὶ χάλεψαν τὸ Δυσσέα νἀρθῇ 'σ τὴν Ἀθήνα ἀρχηγό τους. Πῆρε καὶ τὸ Γκούρα καὶ ἄλλους καὶ ἤρθαμε 'σ τὴν Ἀθήνα. Ἔβαλε τὸ Γκούρα φρούραρχο, ἔβαλε κ' ἐμένα πολιτάρχη. Εἰς τὴν Κούλουρη ἦταν τὸ Βουλευτικὸ σῶμα καὶ Ἐκτελεστικό. Μ' ἔστειλε ὁ Δυσσέας μὲ δύναμη νὰ πάγω νὰ τὸ διαλύσω. Ἐγὼ πῆγα ἐκεῖ καὶ τοὺς ὑπερασπίσθηκα καὶ ὄχι νὰ τοὺς διαλύσω. Τότε μ' ἔκαμαν χιλίαρχο, καὶ χιλίαρχοι ἦτον καὶ αὐτοί. Αὐτὸ μαθαίνοντας ὁ Δυσσέας ποὖρθα πίσω, 'γγιχτήκαμε. Πῆρα καμμιὰ ἑκατοστὴ ἀνθρώπους καὶ πῆγα εἰς τὸ Ἄργος. Ἐκεῖ πῆγε τὸ Βουλευτικὸ σῶμα, καὶ τὸ Ἐκτελεστικὸ πῆγε μέσ' τ' Ἀνάπλι. Τότε ἄκουα τὴς διαταγὲς τῆς Διοικήσεως. Μὲ διόρισαν καὶ πῆγα ἀρχηγὸς εἰς τὴν Ἀρκαδιά. Συγχρόνως ἦρθε καὶ ὁ Μπραΐμης 'σ τὰ κάστρα. Τότε ἄφησα ἀνθρώπους εἰς τὴν διοίκηση τῆς Ἀρκαδιᾶς, ἔγραψα καὶ συναχτῆκαν καὶ οἱ γενναῖοι Ἀρκάδιοι καὶ μὲ τὸ σῶμα μου καὶ μὲ αὐτουνοὺς πῆγα καὶ πιάσαμε τοὺς Παλιαβαρίνους. Ὅτι εἰς τὴς Χῶρες ἦταν οὖλα τὰ στρατεύματα τὰ Ἑλληνικὰ καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἀπὸ τὴν Ρούμελη καὶ ἀπ' τ' ἄλλα τὰ μέρη· καὶ καθόντουσαν ἐκεῖ ἀκίνητοι. Σὰν πιάσαμε τοὺς Παλιαβαρίνους ἦρθε ὁ Μπραΐμης τὴν αὐγὴ μ' οὖλες τὴς δυνάμεις του καὶ τὸν πολεμήσαμε καὶ ἀναχώρησε. Τὴν ἄλλην τὴν αὐγὴ ἦρθε πίσω πάλε μὲ οὖλες τὴς δυνάμεις του· πάλε τὸν πισθοδρομήσαμε μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ· πόσος σκοτωμὸς τοῦ ἔγεινε εἶναι ἄγνωστος, δὲν τὸ ξέρομε, δὲν μπορῶ νὰ σᾶς γελάσω. Μοῦ γράφει ἀπὸ μέσα ἀπ' τὸ Νιόκαστρο ὁ φρούραρχος νὰ πάγω μέσα γιατὶ τοὺς ἔχουν στενεμένους μέσα πολὺ οἱ Τοῦρκοι 'σ τὸ κάστρο· καὶ μοὔγραφαν καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἀρχηγοί. Ἄφησα ἀνθρώπους εἰς τοὺς Παλιαβαρίνους καὶ πῆρα κ' ἐγὼ μαζί μου καὶ πήγαμε μέσα 'σ τὸ κάστρο. Τὴν ἄλλην τὴν ἡμέρα κινιέται ὁ Μπραΐμης μὲ οὖλη τὴ δύναμή του νὰ πάῃ 'σ τοὺς Παλιαβαρίνους νὰ μοῦ χαλάσῃ ἐκείνους ποῦ ἄφησα. Τότε βγήκαμεν οὖλοι ἀπ' τὸ κάστρο καὶ πήγαμε 'σ τὰ κανόνια τοῦ Μπραΐμη. Στεῖλαν 'σ τὸ Μπραΐμη καὶ τοὖπαν αὐτὸ καὶ ἦρθε πίσω καὶ πολεμήσαμε· καὶ τὄγεινε ἕνας μεγάλος σκοτωμός. Σώσαμε τὰ πολεμοφόδια ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ κάστρο, νερὸ δὲν εἴχαμε τελείως, ψωμὶ καὶ οὖλα τὰ ἀναγκαῖα. Τότε μὲ στείλανε οἱ πολιορκημένοι 'σ τὸ Μπραΐμη νὰ μᾶς δώσῃ καράβια Εὐρωπαΐϊκα νὰ τοῦ παραδώσωμε τὸ κάστρο·

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ ἔκαμα συνθῆκες μὲ αὐτόνε νὰ μπαρκαριστοῦμε· καὶ ἔκλινε σὲ ταῦτο· καὶ ἤφερε καράβια Εὐρωπαΐτικα καὶ μπαρκαριζόμαστε. Πύκνωνε τὰ στρατεύματά του καὶ μᾶς ἔκλεψε ἑξῆντα τρεῖς ἀνθρώπους καὶ ὄντας μετρηθήκαμε λείψανε· καὶ τοὺς ἔκοψε τὰ κεφάλια 'σ τὸ κάστρο.

Ὕστερα κινήθηκε γιὰ οὖλη τὴν Πελοπόννησο. Εἴχαμε πιάσῃ τοὺς Μύλους τοῦ 'Αναπλιοῦ καὶ ἐκεῖ ἦρθε καὶ τὸν πολεμήσαμε· καὶ τοῦ ἔγινε κ' ἐκεῖ ἕνας μεγάλος σκοτωμός. Αὐτὰ τὰ γράφουν οἱ ἱστορίες. Καὶ πληγώθηκα τότε 'σ τὸ χέρι καὶ μὲ πῆραν οἱ ἰατροὶ ἀπὸ τὴν φεργάδα τοῦ Δερνὺ τοῦ Ναυάρχου τῆς Γαλλίας· καὶ μοῦ δέσαν τὸ χέρι καὶ μὲ πῆραν καὶ πήγαμε μέσ' τ' 'Ανάπλι. Τοὺς Μύλους δὲν μπόρεσε νὰ τοὺς πάρῃ. Καὶ σηκώθηκε τὴν ἄλλην τὴν ἡμέρα καὶ ἦλθε ὡς ἀπόξω ἀπ' τ' 'Ανάπλι· δὲν μπόρεσε νὰ κάμῃ τίποτες καὶ ἐκεῖ· καὶ πῆγε κ' ἔκαψε τ' Ἄργος. Καὶ σηκώθηκε καὶ πῆγε πίσω 'σ τὴν Τριπολιτζά· κ' ἐκεῖ καθέταν. 'Εμένα ἤθελαν νὰ μοῦ κόψουν τὸ χέρι μου, γιατὶ καγγραίνιασε, καὶ σηκώθηκα καὶ ἦρθα 'δῶ 'σ τὴν 'Αθήνα, ποῦ ἦταν ἕνας ἰατρὸς καλός, καὶ γιατρευόμουνε. Μὲ ἐζήτησαν οἱ Ὑδραῖοι ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν νὰ πάγω 'σ τὴν Ὕδρα, ὅτι τὴν ἐφοβέριζε διὰ θαλάσσης ὁ Μπραΐμης· ὅτ' εἶχα πάγῃ καὶ ἄλλη φορά. Τότε πῆρα τὸ σῶμα μου καὶ πῆγα· καὶ ἔκατζα κάμποσον καιρό· καὶ μοὔδωσαν ἕνα εὐχαριστήριο καὶ ἤρθαμε πίσω 'σ τὴν 'Αθήνα. Σὲ κάμποσον καιρὸν ἦρθε ὁ Κιτάγιας καὶ τὴν ἐμπλοκάρισε μ' οὖλες τὶς δυνάμεις του· καὶ μὲ διόρισαν ἐμένα κι' ἄλλους καὶ τὴν βαστήξαμε τριάντα τέσσαρες 'μέρες· καὶ πολεμάγαμε νύχτα καὶ 'μέρα. Ἔβαλε τὰ κανόνια ἀκατάπαυτα καὶ γκρέμισε τὰ τείχη· καὶ φύγαμε καὶ ἤρθαμε 'σ τὸ κάστρο· καὶ τὴν κυρίευσε τὴν πολιτεία. 'Εκεῖ μὲ διόρισαν πολιτάρχη καὶ νὰ φέρνωμε καὶ γύρα ὅθεν εἶναι ὁ πόλεμος. Ἔχω καὶ τὸ ἔγγραφό τους, ὁποῦ λέγει ὅποια ψυχὴ εἶναι μέσ' τὸ κάστρο νὰ φέρνῃ ὑποταγὴ 'σ τὸ Μακρυγιάννη. Ἤμαστε περίτου ἀπὸ ἑκατὸν πενῆντα, καὶ ἀνεμείναμε εἴκοσι ἐννέα. Καὶ ἀφανιστήκανε οἱ καϊμένοι οἱ 'Αθηναῖοι· καὶ δὲν τοὺς ἔδωσε κανένας κανένα λεπτό· καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ μεῖναν καταπληγωμένοι· καὶ ἐγὼ πῆρα τέσσαρες πληγὲς μία 'μέρα. Τί σκοτωμὸς τοὺς ἔγεινε 'κείνη τὴν ἡμέρα! Ἡ ἱστορία σᾶς τὰ λέγει, ποῦ μᾶς ρίχτηκαν οὖλοι οἱ Τοῦρκοι. 'Ακόμα οἱ πληγές μου ἔτρεχαν, μὲ διόρισαν πληρεξούσιο τους οὖλοι οἱ πολιορκημένοι — ἔχω καὶ τὰ ἔγγραφά τους — νὰ πάγω 'σ τὴν Κυβέρνηση νὰ εἰπῶ τὴν ἀθλίαν κατάσταση τοῦ φρουρίου, ποῦ δὲν ἔχει οὖλα τὰ ἀναγκαῖα. Τότε πῆρα πέντε καβαλλαραίους καὶ ἀπὸ μέσα τὰ χαρακώματα τῶν Τουρκῶν μᾶς ἔσωσε ὁ Θεός. Πῆγα 'σ τὴν Κυβέρνηση κ' εἶπα αὐτὰ ὅλα· καὶ μ' ἔστειλε καὶ πῆγα εἰς τὸν γενναῖον καὶ ἀγαθὸν Φαβιὲ 'σ τὰ Μέθενα· καὶ αὐτὸς καὶ οὖλοι μέσα οἱ γενναῖοι ἄνδρες μ' ἄκουσαν καὶ πῆραν ἀπάνω τους πολεμοφόδια καὶ ἀλοιφάδες γιὰ τοὺς πληγωμένους καὶ ἄλλα καὶ μπῆκαν μέσ' τὸ κάστρο. Πόσοι θυσιασθῆκαν

ἡ ἱστορία σᾶς τὰ λέγει. Μὲ διόρισε τότε ἡ Κυβέρνηση ἀρχηγὸ—ἔχω καὶ τὴς διαταγές της· μὲ διόρισε ὅσοι Στερεολλαδῖται εἶναι 'σ τὰ νησὰ καὶ ἄλλοι νησιῶται φέρουν ὅπλα νὰ μ' ἀκολουθήσουν· καὶ πήγαμε μὲ ἄλλους ἀρχηγοὺς καὶ πιάσαμε τὸ Φαληρέα. Πόσοι πολέμοι ἔγειναν ἐκεῖ καὶ σκοτωμοὶ καὶ 'σ τὰ Μποστάνια καὶ ἐκεῖ ἡ ἱστορία θὰ σᾶς τὰ εἰπῇ. Λένε πολλούς, ἐγὼ δὲν ξέρω νὰ εἰπῶ μήτε ἀπάνω μήτε κάτω. Ἦφερε πολλὲς δύναμες, δὲν μπόρσαμε νὰ βαστάξωμε μήτε 'μεῖς, μήτε τὸ κάστρο· καὶ ἀναχωρήσαμε.

Ἦρθε ὁ Καποδίστριας Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Μὲ διόρισε Γενικὸν ἀρχηγὸ τῆς ἐκτελεστικῆς δύναμης τῆς Πελοποννήσου καὶ Σπάρτης. Στάθηκα εἴκοσι ἑπτὰ μῆνες. Τὰ ἀποδεικτικὰ τῶν διαφόρων διοικήσεων καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Καποδίστρια ὁμολογοῦν τὴν διαγωγήν μου καὶ ὅσους εἶχα μαζί μου. Ὕστερα μοῦ εἶπε νὰ παρατηθῶ καὶ παρατήθηκα. Τί ἀκολούθησε σὲ ταῦτο ἡ ἱστορία σᾶς τὸ λέγει . . .

ΣΧΕΔΙΟΝ Β'.

(Τὸ πρωτότυπον τῆς ἀτελοῦς ταύτης καὶ ἀσημάντου αὐτοβιογραφίας τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Μακρυγιάννη εὑρίσκεται ἐν τῷ Ἀρχείῳ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Εἶναι γεγραμμένον δι' ἀγνώστου γραφῆς, φαίνεται δ' ὅτι συνετάχθη ἐντολῇ τοῦ Μακρυγιάννη ἵνα ὑποβληθῇ εἴς τινα ἀρχὴν ὡς ὑπόμνημα τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ).

Κάτοικος τοῦ Λιδορικίου διέτριβον παιδιόθεν εἰς Ἄρταν, ἐμπορευόμενος ἐσχάτως, ὅτε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1820 εἰδοποιήθην τὰ τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν, εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀδελφοποιητῶν καταταχθείς, καὶ ἔμεινα ἐκεῖ ἕως τὸν Μάρτιον τοῦ 1821, ὅτε ἦλθον εἰς Πάτραν, ὅπου ὑπωπτεύθην παρὰ τῶν Τουρκῶν καὶ ζητηθεὶς ἐκινδύνευσα, φεύγοντας εἰς τὴν Ἄρταν πάλιν, ὅπου διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας ἐσυλλήφθην παρὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐφυλακώθην ὑπὸ δεσμὰ εἰς τὸ φρούριόν των, ὅπου διατρίψας δύω μῆνας, ἀπεφασίσθη νὰ μὲ θανατώσουν. Ἀλλὰ μεταμεληθέντες εἰς τὴν στιγμὴν καθ' ἣν μ' ἔφερον εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, μ' ἔφερον πάλιν εἰς τοῦ φρουρίου τὴν φυλακήν, ὅπου καὶ ἠσθένησα βαρέως. Ἐβγάζοντάς με δὲ καὶ πάλιν διὰ νὰ μ' ἐπισκεφθῇ ὁ ἰατρός, εὗρον εὐκαιρίαν διὰ τῆς φυγῆς νὰ προστρέξω εἰς ἓν τουρκικὸν ὀσπίτιον συγγενεῦον τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ καὶ διὰ τοῦτο καταφρονούμενον. Ἔμεινα ἐκεῖ μέσα ὑπὲρ τὸν ἕνα μῆνα καὶ ἔπειτα ἀκούων τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις τῶν

ἐκεῖθεν καπετάνων καὶ μαθὼν ἀκριβῶς τὴν ἐπανάστασίν μας ἔφυγον διὰ συναινέσεως τοῦ ἀγᾶ τούτου, παραγγέλλοντάς μου νὰ εἰπῶ πρὸς τοὺς καπεταναίους μας ἐνταῦτῷ καὶ διάφορα σχέδια ἐπωφελῆ μας, ὡς μισῶν τοὺς χαλτούπιδας. Ἐξῆλθον διὰ νυκτὸς μεθ' ὅσους ἠδυνήθην νὰ σύρω μαζί μου Ἕλληνας καὶ ἔφθασα εἰς τοῦ Πέτα, ὅπου ἀντάμωσα τοὺς καπεταναίους Γῶγον, Α. Ἴσκον καὶ Γ. Βαλτινόν. Ἐκεῖ συσσωματωθεὶς ὑπὸ τὸν Γῶγον, ὅστις μὲ ὡδήγει τὰ τοῦ πολέμου κάλλιστα, ἐκροτήσαμεν καὶ μάχην μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Πέτα ἐπαριθμούμενοι περὶ τοὺς ἑκατὸν σαράντα ἅπαντες καὶ οἱ Τοῦρκοι ὑπὲρ τὰς ἑπτὰ χιλιάδας. Ἐκεῖ πολεμήσαντες ἀπὸ πρωΐας ἕως ἑσπέρας καὶ φθορὰν μεγίστην λαβόντες, ἐδόθησαν εἰς φυγήν, τοὺς ὁποίους ἡμεῖς ἐκυνηγήσαμεν ἕως εἰς τὴν πόλιν. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην συναχθέντες διάφοροι καπεταναῖοι, ὕστερον ἀπὸ δύο μῆνας σχεδὸν ἀπεφασίσθη νὰ ἐμβωμεν εἰς τὴν Ἄρταν καὶ ὄντες ὑπὸ διαφόρους καπετάνους ἕως δύω χιλιάδες Ἕλληνες ἐμβήκαμεν δι' ἐφόδου εἰς τὴν χώραν, ἕως τετρακόσιοι οἱ διωρισμένοι ὑπὸ τὸν Μ. Μπότζαρην, Ν. Φωτομάραν, Καραϊσκάκην, ἐμοῦ ὡς ἀπὸ μέρους τοῦ Γώγου καὶ ἄλλων διαφόρων μπουλουχτσήδων καὶ κυριεύσαντες τὸ περισσότερον μέρος τῆς πόλεως, ἐξήλθομεν τὴν ἰδίαν νύκτα διὰ νὰ μὴ πάθωμεν. Τὴν ἀκόλουθον ὁρμήσαντες ἅπαντες ἐκυριεύσαμεν πάλιν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς πόλεως καὶ ἐπολιορκήσαμεν τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὸ φρούριον καὶ τὸ λοιπὸν μέρος, ὄντας ὑπὲρ τὰς δέκα χιλιάδας Τουρκῶν. Μένοντες ἐκεῖ δεκαὲξ ἡμέρας, ἐσκόρπισαν τὰ στρατεύματα λαβόντα ἱκανὰ λάφυρα· δι' ὃ ἐξελθόντες οἱ Τοῦρκοι ἔπεσαν ἐπάνω μας καὶ ὀλίγοι ὄντες μᾶς ὀπισθοδρόμησαν μὲ πόλεμον, εἰς τοὺς ὁποίους ἀντιτείναμεν ἕως οὗ ἐβγάλαμεν ἐκεῖθεν τὰ γυναικόπαιδα ὑπὲρ τὰς τετρακοσίας φαμελίας, τὰς ὁποίας ἐγὼ προφυλάττων ἐσυνόδευσα μετὰ τῶν στρατιωτῶν μου ἕως τὸ Ξηρόμερον δι' ἱκανὰς ἡμέρας, διὰ τὴν ὁποίαν προστασίαν μου ἔχω παρ' αὐτῶν ἤδη τὴν μεγαληγτέραν ὑπόληψίν των. Ἐκεῖ δ' ἀφήσας τὰς φαμελίας, ἦλθον εἰς τὸ Μισολόγγι περὶ τὰ τέλη τοῦ Δεκεμβρίου, ὅπου ἀσθενῶν βαρέως ἔμεινα ἕως τὸν Ἀπρίλιον τοῦ β' ἔτους. Τότε ἀναλαβὼν ὁπωσοῦν ἦλθον μετὰ τῶν στρατιωτῶν μου εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ συσσωματωθεὶς μετὰ τοῦ Γκούρα ἐκάμαμε διαφόρους μάχας καὶ κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὅτε ἐσυνάχθησαν οἱ καπεταναῖοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ κτυπηθῇ τὸ Πατρατζῆκι, παρευρέθην ἐκεῖ ἀγωνιζόμενος τὸ κατὰ δύναμιν. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην παρευρέθην καὶ εἰς τὴν Γραβιά, εἰς τὴν Νευρόπολιν καὶ εἰς ἄλλας διαφόρους μάχας κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν τοποθετημένων εἰς αὐτὰ τὰ μέρη, μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Δράμαλη δηλαδὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου εἰς ὅλας ἠγωνίσθην προθύμως καὶ ἠνδραγάθησα. Μετὰ ταῦτα ἦλθον εἰς Ἀθήνας μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ Γκούρα, ὅπου εἰς μὲν τὴν Ἀκρόπολιν ἐδιωρί-

σθη ὁ Γκούρας φρούραρχος, εἰς δὲ τὴν πόλιν ἐγὼ πολιτάρχης. Ἐκεῖ διαμείνας μῆνας ἐννέα καὶ συγχυσθεὶς μετὰ τοῦ Γκούρα, ἔφυγον εἰς τὴν Σαλαμῖνα, ὅπου ἦτον ἡ Διοίκησις καὶ ὅπου ἐλθὼν καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, μ' ἐδιόρισαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ φυλάττων τὰς ἀναγκαίας θέσεις καὶ διαφόρους μάχας κροτήσας κατὰ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Λεβαδείας, ἦλθον εἰς Ἀθήνας πάλιν μετὰ τρεῖς μῆνας. Ἐκεῖ ὅμως ἰδὼν τὸν Ὀδυσσέα καὶ Γκούρα ἀντιφερομένους καὶ θέλοντας νὰ μὲ μεταχειρισθῶσιν ὄργανον τῆς ἰδιοτελείας των, ἔφυγον εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς τὴν Διοίκησιν. Ἐκεῖ ἠνώθην ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην, μετὰ τοῦ ὁποίου συνηγωνιζόμην μέχρις οὗ ἐσέβετο τὴν Διοίκησιν καὶ τοὺς νόμους, ἀλλ' ἔτρεξα πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ στερέωσιν τῶν νόμων τῆς πατρίδος, εὐθὺς ὁποῦ αὐτὸς ἠθέλησε νὰ τοὺς καταπατήσῃ. Καὶ οὕτως ἑνωθεὶς μετὰ τῶν νόμων καὶ τῆς Διοικήσεως ἐμαχόμην μέχρι τῆς στερεώσεως τῆς Διοικήσεως εἰς τὸ Ναύπλιον, ὑφ' ἧς [1]) καὶ μετὰ τοῦτο ἐδιορίσθην εἰς τὴν νῆσον Ὕδραν καθ' ἣν ἐποχὴν ἐχάθησαν τὰ Ψαρά. Διατρίψας καὶ ἐκεῖ μῆνας τέσσαρας ἦλθον εἰς Ναύπλιον κατὰ διαταγὴν τῆς Διοικήσεως, ὅθεν διετάχθην μετὰ καιρὸν νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Ἀρκαδίαν μετὰ διακοσίων στρατιωτῶν διὰ τὴν εὐταξίαν καὶ προφύλαξιν αὐτῆς τῆς ἐπαρχίας. Ἐκεῖ μόλις ἔφθασα καὶ ἐπαρρησιάσθη ἡ ἀνάγκη τῆς πολιορκίας τοῦ Νεοκάστρου ὑπὸ τοῦ Ἰμπραΐμη. Δι' ὃ καὶ χωρὶς διαταγῆς τῆς Σεβαστῆς Διοικήσεως, ἀφήσας τὴν ἀναγκαίαν φρουρὰν εἰς τὴν ἐπαρχίαν μόνον ἔτρεξα μετὰ διακοσίων εἰς βοήθειαν καὶ καταλαμβάνω τὴν θέσιν τῶν Ἀβαρίνων, μεμονωμένην καὶ ἔρημον οὖσαν ἀπὸ τῶν ἡμετέρων. Κατέλαβον τὴν θέσιν ἐκείνην, ὠχυρώθην τὴν ἰδίαν νύκτα καὶ τὸ πρωῒ ἔρχονται ἐναντίον μου τὰ Αἰγυπτιακὰ στρατεύματα. Ἀρχίζει ὁ πόλεμος καὶ μετὰ τρεῖς ὥρας δίδονται εἰς φυγὴν οἱ Ἄραβες. Κρατήσας τὴν θέσιν ταύτην ἡμέρας ἑπτὰ καὶ προσκληθεὶς ἐν τοσούτῳ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, διότι ἐστενοχωρήθησαν ἱκανῶς, ἔτρεξα, ἀφίνοντας εἰς τὴν θέσιν τῶν Ἀβαρίνων τοὺς ἡμίσεις στρατιώτας μου, καὶ ἔμεινα μέχρι τῆς παραδόσεως τοῦ φρουρίου εἰς τὸν Ἰμπραΐμην, ἀγωνισθεὶς καὶ ὑπερασπισθεὶς τὸ φρούριον ἕως θανάτου, κάμνοντας εἰς τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας διαφόρους ἐξόδους κατὰ τῶν ἐχθρῶν, σταλθεὶς ἐσχάτως καὶ πρὸς τὸν Ἰμπραΐμην ἀπὸ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ διὰ νὰ τελειώσω τὰς συνθήκας, εἰς ἃς ἔκαμα διαφόρους ὁμιλίας μαζί του καὶ ἠδυνήθην νὰ τὰς τελειώσω διὰ νὰ μᾶς χαρίσῃ τὴν ζωὴν καὶ μὲ πλοῖα Ἀγγλικὰ νὰ μᾶς μεταφέρῃ εἰς τόπον Ἑλληνικόν. Ἐμβαρκαρισθέντες δ' ἅπαντες οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, ἐφθάσαμεν εἰς τὴν Καλαμάταν καὶ ἐκεῖθεν διευθύνθημεν εἰς Ναύπλιον πρὸς τὴν Διοίκησιν. Ἥτις μετ' ὀλίγας ἡμέρας μ' ἐδιόρισε νὰ ὑπάγω

1) Τὸ χειρόγρ. ἀφ' ὧν.

εἰς τὸ νὰ καταλάβω τὴν Τροπολιτζά, ἐπαπειλουμένην ἀπὸ τοῦ Ἰμπραΐμη τότε διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Νεοκάστρου. Ἐκινήθην μετὰ ἑκατὸν στρατιωτῶν μου καὶ μόλις φθάσας εἰς τὸν Ἀχλαδόκαμπον, ἀπηντήσαμεν τοὺς κατοίκους Τριπόλεως καταφεύγοντας εἰς τὸ Ναύπλιον γυμνοὺς καὶ ἀπελπισμένους. Εἰς μάτην ἐκοπίασα νὰ πείσω τοὺς ὁπλοφόρους Τροπολιτζώτας νὰ ἐπιστρέψωσι μαζί μου· διότι ὁ ἐχθρὸς εἶχε φθάσῃ πλέον εἰς τὴν Τροπολιτζὰν καὶ ἦτον ἐπάναγκες νὰ ἐπιστρέψωμεν. Ἐπιστρέφω λοιπὸν εἰς τοὺς Μύλους τοῦ Ναυπλίου καὶ ἐβάλθην νὰ ὀχυρωθῶ καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν, τῆς 13 Ἰουνίου δηλαδή. Ἔκαμα τὰ ἀναγκαῖα ταμπούρια εἰς τὰς θέσεις καὶ τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν εἰς τὰ χαράγματα, τραβηχθέντα τὰ καραούλια ὁποῦ εἶχον διωρισμένα, ἦλθον οἱ ἐχθροὶ καὶ ἐπροχώρησαν κυριεύσαντες τὸ περιβόλι καὶ ὅλα τὰ ἔξω τοῦ περιβολίου κτίρια. Ἡ ταραχὴ τῶν ἵππων ἔκαμον νὰ εἰδοποιηθῶμεν καὶ ἐξελθὼν ἀπὸ τὸ ταμποῦρι εὑρέθην ἐκείνην τὴν νύκτα, βλέπω τοὺς ἐχθρούς. Προσκαλῶ τοὺς στρατιώτας μου, συνερχόμεθα καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν, μὴ ἀριθμουμένων ὅλων διακοσίων, καὶ ἀντιπαραταττόμεθα εἰς τὰς θέσεις μας. Ἐξημέρωσεν καλά· καὶ μετὰ δέκα στρατιωτῶν μου σχεδὸν ὁρμήσας, καταδιώκω τοὺς ἐχθροὺς ἔχοντας καταλάβῃ ἀπὸ τῆς πρωΐας τὰ περὶ τὸ περιβόλι κτίρια, τὰ καταλαμβάνω καὶ στεκόμεθα οἱ Ἕλληνες εἰς ἐκείνας τὰς θέσεις. Ἐπέρασεν ἡ ἡμέρα αὕτη μέχρι τῆς ἑβδόμης ὥρας· καὶ ὁ Ἰμπραΐμης μετὰ τῶν τοσούτων στρατευμάτων του δὲν κινεῖται ἐναντίον μας ἀκόμη. Τότε πάλιν λαβὼν μαζί μου ὑπὲρ τοὺς δέκα στρατιώτας μου ἐξέρχομαι εἰς μάχην, καὶ ἤδη ἤρχισε. Κτυπούμεθα ἀμοιβαίως ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ μέχρι τῆς ἑνδεκάτης ὥρας, καίτοι ὀλιγώτατοι ὄντες ὡς πρὸς τὰ Αἰγυπτιακὰ πλήθη, τοὺς τζακίζομεν δύω τρεῖς φοραῖς. Εἰς τὸν ὁποῖον πόλεμόν μας, διὰ τὸν ὁποῖον μᾶς ἐθαύμασε καὶ τὸ γένος μας καὶ οἱ ξένοι παρευρεθέντες μὲ τὰ πλοῖα των Γάλλοι, δὲν ἐπάθομεν εἰμὴ τὸν θάνατον ἑνὸς ἀξίου μου στρατιώτου ὀνομαζομένου Κατζούγια ἐκ Σαλώνων καὶ τὴν πληγὴν ἑνὸς ἑτέρου ὁμοίου ὀνομαζομένου Μιχαὴλ Κυπραίου. Ἐβάστων δὲ τὴν μάχην ἐξελθὼν εἰς τὸν κάμπον μετά τινων ὀλίγων ἀκόμη, ὅτε ἐτζακίσθη καὶ ἐδιώχθη ὁ ἐχθρὸς διόλου, ἐπληγώθην κἀγὼ εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα ἀπὸ σφαῖραν τουφεκίου, ἀπὸ τῆς ὁποίας καὶ τζακισθὲν τὸ κόκκαλον, εἶμαι πλέον σακάτης. Μετὰ τὴν ὁποίαν πληγὴν ἔλαβον, ὁ ἐχθρὸς φεύγει καὶ ἐγὼ φέρομαι ἀπὸ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν φεργάδαν τοῦ ναυάρχου Ντερινὺ καὶ περιποιοῦμαι εἰς τὴν πληγήν μου, ἀφ' ἧς ἔτρεχε τὸ αἷμα μου ποταμηδόν. Ἀφ' οὗ οἱ ἰατροὶ μ' ἐπεριποιήθησαν κατὰ τὸ δυνατόν, ἐφέρθην παρὰ τῶν φιλανθρώπων Γάλλων εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ διατρίψας τινὰς ἡμέρας εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἰατρῶν, ἔφυγον διὰ τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἠλπίζετο νὰ θεραπευθῶ παρὰ τοῦ ἐμπειροτάτου χειρούργου ἰατροῦ Ὀθωμανοῦ. Ἀλλ' εἰς μάτην, διότι ἔμεινεν

ἡ χείρ μου ἄνεργος πλέον. Διὰ τὴν ἴασιν τῆς χειρός μου ἔμεινα ἐκεῖ ἕως τὸν παρελθόντα [1]) Σεπτέμβριον καὶ πάλιν διαταχθεὶς παρὰ τῆς Διοικήσεως ἀπέβην εἰς Ὕδραν μετὰ διακοσίων πενῆντα στρατιωτῶν μου εἰς φύλαξιν ἐκείνης τῆς νήσου. Ὅπου διατρίψας σχεδὸν μῆνας τρεῖς καὶ πάλιν ὑπῆγον εἰς Ναύπλιον, ὅπου ἡ Διοίκησις κατεγίνετο νὰ σχηματίσῃ μὲ κόπους τακτικὰ Ἑλλ. στρατεύματα. Μὲ προσκαλεῖ ἡ Διοίκησις εἰς τὸ νὰ καταταχθῶ εἰς τὸ τακτικὸν διὰ τὸ καλὸν παράδειγμα καὶ ἐγώ, προθυμότατος εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, ἀφίνω τὰ ἀξιώματα εἶχον λάβῃ διὰ τοῦ αἵματός μου καὶ λαμβάνω τὸ λογχοφόρον ὅπλον. Συναπαριθμοῦμαι εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ τὰ λοιπὰ τακτικὰ Ἑλλ. στρατεύματα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κολονὲλ Φαβιέρου. Ἐν τοσούτῳ δὲ προχωρεῖ ὁ Κιουταγῆς εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ἀναχωρεῖ ὁ Κολονὲλ Φαβιέρος ἀπὸ τὰς Ἀθήνας διὰ ἄλλας αἰτίας καὶ κατὰ πρόσκλησιν τῶν κατοίκων Ἀθηνῶν καὶ δι' ἀδείας τοῦ Κολονέλου μένω ἐκεῖ. Ἔρχεται ὁ ἐχθρὸς κατὰ τὸν Ἰούνιον εἰς τὰς Ἀθήνας. Διορίζομαι ἐγὼ εἰς τὴν φύλαξιν τοῦ περιτειχίσματος τῆς πόλεως καὶ πολιορκούμεθα σφιχτά. Συναθροίζονται τὰ στρατεύματα τοῦ Κιουταγῆ, πλησιάζουν διὰ τῶν χαρακωμάτων καὶ ἀρχίζει τὸν κανονοβολισμόν. Ἡμεῖς, οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ οἱ ὑπερασπιζόμενοι τὴν πόλιν, ὄντες σχεδὸν ἑξακόσιοι ἀντιτείναμεν πολεμοῦντες τριανταὲξ ἡμέρας καὶ νύκτας. Ὁ ἐχθρὸς κανονοβολῶν τὸ περιτείχισμα τῆς πόλεως, τὸ ἐγκρήμνιζεν εὐκόλως ὡς ἀδύνατον, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς διὰ τοῦ χώματος ἀμέσως ἐπισκευάζαμεν. Τέλος καταπολεμηθέντες τόσας ἡμέρας διὰ τὴν ὀλιγότητα τῶν ἐντὸς καὶ διὰ τὴν ἀδυναμίαν περισσότερον τοῦ περιτειχίσματος, εἰσῆλθεν ὁ ἐχθρός, ὕστερον ἀπὸ τόσας ἄλλας ἐφόδους ὁποῦ ἔκαμε καὶ ἀπαντήθη, διὰ τῶν χαλασμάτων ὁποῦ ἔκαμε· εἰς τὴν ὁποίαν ἔφοδον τῶν ἐχθρῶν ἐκινδύνευσα, ὡς ὢν καὶ εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τῆς πόλεως, πολεμῶν ἐκεῖ καὶ περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Μετὰ τὸν χαϊμὸν τῆς πόλεως ἀνέβημεν εἰς τὸ φρούριον ἅπαντες, κρατήσαντες καὶ τὰ πέριξ τοῦ φρουρίου διὰ χαρακωμάτων. Διορίζομαι πάλιν ἀπὸ τὸν Φρούραρχον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀρχηγοὺς διὰ νὰ περιέρχωμαι εἰς τὴν ἐπίσκεψιν καὶ παρατήρησιν τῶν ὅλων, τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ φρουρίου. Καὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου ἐξῆλθον μετὰ τῶν ἥμισυ στρατιωτῶν μου ἔξω τοῦ φρουρίου καὶ ἐτοποθετήθην κατὰ τὰς καμάρας τοῦ Σαρπετζὲ ἀπέναντι τοῦ Σέγγιου, ὅπου ἐκάμαμεν καὶ τὰ ἀναγκαῖα χαρακώματα καὶ ὑπονόμους. Ἐκεῖθε δὲ ὁρμήσας κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας μετὰ τῶν στρατιωτῶν μου καὶ ἄλλων τῶν διαφόρων καπεταναίων στρατιωτῶν καὶ ριφθέντες εἰς τὰ χαρακώματα τῶν ἐχθρῶν, ἐδιώξαμεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰς θέσεις των, ἐσκοτώσαμεν πολλούς, ἐζωγρήσαμεν δεκαπέντε,

1) Διόρθ. πιθανῶς ἐπελθόντα.

ἐχαλάσαμεν τὰ χαρακώματά των καὶ τρεῖς ὑπονόμους των, τοὺς ἐπήραμεν ἅρματα καὶ λοιπὰ λάφυρα πολλότατα καὶ τέλος τοὺς ἐκυνηγήσαμεν καὶ ἐπιστρέψαμεν εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν μας, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτον τὰ στόμια τῶν ὑπονόμων μας ὅλων καὶ ἐχρειάζετο φύλαξιν προσεκτικήν, διότι ὁ ἐχθρὸς ἔπασχε νὰ τὰς κυριεύσῃ. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον βάζοντες φωτιὰν εἰς μίαν τῶν ὑπονόμων μας τούτων καὶ ριφθέντες συγχρόνως κατὰ τῶν ἐχθρῶν, τοὺς ἐδιώξαμεν πάλιν καὶ ἐκυριεύσαμεν τὰς θέσεις των, κάμνοντες φθορὰν ἱκανὴν πρὸς αὐτούς, καθὼς καὶ τὴν ἀκόλουθον καὶ τρίτην νύκτα, διὸ καὶ ἐβιάσθησαν πλέον νὰ μακρυνθῶσι τῆς θέσεώς μας. Ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας ἐπλησίασαν πάλιν καὶ ὁ καλός μας ὑπονομοποιὸς Κ(απετὰν) Κώστας ἔχων τελειωμένην κατὰ τὴν 6 τοῦ Ὀκτωβρίου μίαν ὑπόνομον καὶ θέλοντες νὰ βάλωμεν φωτιὰν εἰς αὐτήν, μ' ἐκάλεσε εἰς τὸ νὰ σταθῶ νὰ κρατῶ τὴν ὁρμὴν τῶν ἐχθρῶν, ἕως οὗ νὰ ἔμβῃ αὐτὸς διὰ νὰ βάλῃ τὴν μπαρούτην καὶ λοιπὰ ἀναγκαῖα. Ἐγὼ ἐφάνην πρόθυμος, καὶ ὁ Κ. Κώστας ἐμβῆκεν εἰς τὴν ὑπόνομον, ἀλλὰ μόλις ἤρχισε νὰ τὴν διορθώνῃ καὶ οἱ ἐχθροί, ἀκούσαντες τὸν κτύπον, ὥρμησαν κατὰ τὰ στόμια τῆς ὑπονόμου. Ἀντιστέκομαι μετὰ τῶν στρατιωτῶν μου καὶ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ διὰ τὸ αἴφνης τῶν Τουρκῶν δίδονται εἰς φυγὴν οἱ Ἕλληνες καὶ μ' ὅλον ὅτι ἐζήτουν νὰ τοὺς κρατήσω ὅλους, ἐστάθη ἀδύνατον· κρατῶ τέλος καὶ βιαστικῶς τινάς, ὁρμῶ μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν διὰ νὰ ἐλευθερώσω τὸν Καπ. Κώστα, καὶ πληγώνομαι κατὰ τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν ὁρμὴν ταύτην. Ἀναλαμβάνω τὰς δυνάμεις μου, γίνομαι τὸ παράδειγμα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς ὁρμῆς, καὶ ἐλευθερώνεται ὁ Καπ. Κώστας. Ἀλλὰ πληγώνομαι καὶ ἐκ δευτέρου κατὰ τοὺς ὤμους. Οἱ Τοῦρκοι ὀπισθοδρομοῦν ὀπωσοῦν, ἀλλὰ δὲν ἀφίνουν τὴν πρώτην μας θέσιν. Αἱ πληγαί μου γίνονται ὀδυνηρότεραι, οἱ στρατιῶται μου μὲ βιάζουν νὰ τραβηχθῶ· ἀλλ' ἐγὼ φέρων μπάλλες γρανᾶτες ἀπὸ τὸ φρούριον καὶ ἄλλας ἐμπρηστικὰς ὕλας διὰ νὰ διώξωμεν τοὺς τρυπωθέντας ἐχθροὺς εἰς τὰς θέσεις μας καὶ δίδων τὸ πρῶτον παράδειγμα μὲ τὸν ἑαυτόν μου εἰς τοὺς κινδύνους, πληγώνομαι καὶ ἐκ τρίτου κατὰ τὴν κεφαλήν, πεσὸν ἐπάνω μου ἓν μέγα μάρμαρον τὸ ὁποῖον ἔπεσεν ἀπὸ τὸ τεῖχος ἐκ τοῦ κτύπου τῶν σφαιρῶν τῶν κανονίων· καὶ οὕτω πίπτω ἡμιθανὴς εἰς τὴν γῆν. Τέλος γενναιψυχῶ διὰ νὰ μὴ φοβηθῶσιν οἱ στρατιῶται καὶ διὰ νὰ μὴ φύγωσι. Καὶ οὕτω γίνεται φθορὰ μεγίστη ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἀπολεσθέντες κατὰ κράτος ὅσοι εἶχον ἔμβῃ εἰς τὰς θέσεις μας, πολλὰ ὀλίγοι μόνον διασωθέντες. Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁλόκληρον φονεύονται πέντε ἐδικοί μου στρατιῶται, πληγώνονται τέσσαρες καὶ ἐγὼ εἰς τρεῖς φοράς. Ἔκτοτε οἱ ἐχθροὶ σύρονται εἰς τὰς θέσεις των. Ἐγὼ ἐπισκέπτομαι ἀπὸ τὸν ἰατρὸν εἰς τὸ φρούριον καὶ ἀναλαβὼν στέλλομαι ἀπὸ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ὁπλαρχηγῶν καὶ στρατιωτῶν πρὸς τὴν

Σεβαστὴν Διοίκησιν δι' ἐλλείψεις τοῦ φρουρίου. Καὶ οὕτω διὰ τῶν χαρακωμάτων τοῦ ἐχθροῦ καὶ κανονοθεσιῶν του περνῶ καὶ ἔρχυμαι πρὸς τὴν Διοίκησιν. Παρρησιάζομαι διὰ τοῦ πληρεξουσίου εἶχον ἀπὸ τῶν ἐν τῇ 'Ακροπόλει, ἀναφέρω τὰ δεινὰ καὶ ἐλλείψεις των καὶ ἡ Διοίκησις μὲ διορίζει νὰ ὑπάγω εἰς Μέθενα καὶ μὲ διαταγάς της πρὸς τὸν Κολονέλον Φαβιέρον. Ὑπακούει ὁ Γεν(ναιότατος) Κολονέλος, ἑτοιμάζεται διὰ πεντὲξ ἡμέρας καὶ μετὰ ἑξακοσίων στρατιωτῶν του, φορτωμένων μπαρούτην, εἰσέρχεται εἰς τὴν 'Ακρόπολιν πολεμῶν. 'Επιστρέφω εἰς τὴν Διοίκησιν. Λαμβάνω ἑτέρας διαταγὰς πρὸς τὸν Σ(τρατηγὸν) Ἰ. Νοταρᾶ· ὁμιλῶ τὰ δέοντα πρὸς αὐτόν. Ἑτοιμάζεται καὶ ἐξέρχεται εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς 'Ελευσῖνος. 'Επιστρέφω πάλιν εἰς τὴν Διοίκησιν. Μανθάνομεν ὅτι ὁ Λ. Μπούρμπαχης περνᾷ εἰς τὴν 'Ανατολικὴν Ἑλλάδα· μοῦ δίδονται διαταγαὶ καὶ πρὸς αὐτόν. Τρέχω, τὸν προλαμβάνω εἰς Λουτράκι· τοῦ λέγω τὴν ἀνάγκην καὶ οὕτως ἔρχεται εἰς τὴν 'Ελευσῖνα καὶ τοῦτος. Στρατολογῶ τοὺς 'Αθηναίους καὶ Αἰγινήτας...

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΜΥΛΩΝ [1])

(13 Ἰουνίου 1825).

Διατριβὴ Χατζῆ Στεφανῆ Δημητρίου.

(Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ» ἀριθ. 500 τῆς 15 Ἰανουαρίου 1837).

Ἀναχωρήσας πρὸς καιρὸν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν Ἑλληνικὴν γῆν, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐπαναστάσεως ἠγωνίσθην, ἦλθον εἰς Ἀθήνας ὅπου ἐνταμώσας πολλοὺς ἀπὸ τοὺς συναγωνιστάς μου εὐχαριστήθην εἰς ἄκρον· ἐσυγχάρην προσέτι τὴν Ἑλλάδα ὡς προστατευομένην ὑπὸ Βασιλικοῦ σκήπτρου τοῦ Ὄθωνος. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὄχι ὀλίγην εὐχαρίστησιν ἔλαβον ὅταν ἐθεώρησα καί τινας ἱστορίας πραγματευο-

1) Περὶ τῆς μάχης τῶν Μύλων βλ. κεφ. ὄγδοον τοῦ Α'. βιβλίου τῶν Ἀπομνημονευμάτων (σελ. 166 καὶ ἑξ.). Βλ. καὶ ἐν τῷ Α'. τόμῳ τὰ ὑπὸ χρονολογίαν 13 παὶ 19 Ἰουνίου 1825 καὶ 2 Ἀπριλίου ἔγγραφα. Ἡ δὲ κατὰ Κάρπον περιγραφὴ τῆς μάχης, εἰς ἣν ἀπαντᾷ ὁ Χ. Στ. Δημητρίου ἔχει ὡς ἑξῆς (σελ. 64 τῆς «Ἀνασκευῆς»)· «Ὁ Ἰμβραχὴμ Πασσᾶς, κυριεύσας τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ αὐτὴν τὴν Τρίπολιν, τῷ 1825, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουλίου καταβαίνει μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του καὶ εἰς τὴν Καθέδραν τῆς Κυβερνήσεως, τὸ Ναύπλιον, διὰ νὰ τὸ παρατηρήσῃ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ νὰ προδιατεθῇ διὰ τὴν πολιορκίαν του. Ἀπέναντι τῆς Ναυπλίας εἰς τὸ ἀκροθαλάσσιον ὑπάρχει ἡ Λερναία Λίμνη, ἀναβρύουσα ὕδατα ἄφθονα, κινοῦντα τέσσαρας μύλους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐπορίζετο ἡ Καθέδρα τὸ ἄλευρον. Ὁ Ἰμβραχὴμ Πασσᾶς, θέλων νὰ δοκιμάσῃ καὶ ἐκεῖ τὴν τύχην τῶν ὅπλων του, ἢ καὶ προθέμενος νὰ στερήσῃ τὸ μέγα φρούριον τῆς Ναυπλίας ἀπὸ ἓν τοιοῦτον ὠφέλιμον μέσον, ἐκινήθη κατὰ τῆς θέσεως ταύτης ἐκ τῆς Τριπολιτζᾶς. Ἡ Κυβέρνησις, βλέπουσα τὸν κίνδυνον, διέταξε τοὺς ἐν Ναυπλίῳ στρατιωτικοὺς νὰ δράμωσιν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Μύλων, ὅπου προετοιμάσθησαν αὐτοσχέδιοι προμαχῶνες ἀπὸ μερικούς, προβλέποντας τὴν μέλλουσαν ἔφοδον τοῦ ἐχθροῦ καταβαίνοντος· ἀλλ' οἱ περισσότεροι, βλέποντες τὸ σμῆνος τῶν Ἀράβων ἔντρομοι διὰ τὰς πολλάς των μέχρι τοῦδε νίκας, ἀπέφυγαν ὑπὸ διαφόρους προφάσεις τὴν κίνησίν των. Ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης ὑπῆρχεν εἰς τοὺς Μύλους. Ὁ Δ. Ὑψηλάντης, εὑρεθεὶς τότε εἰς Ναύπλιον καὶ βλέπων τὸν κίνδυνον τῆς κρισίμου ταύτης θέσεως, ἐξῆλθε μ' ὅσους τὸν ἠκολούθησαν 120 ἄνδρας· τὸν ἠκολούθησε καὶ ὁ Μακρυγιάννης μ' ὀλίγους, ὁ Γιάγκος Σοῦτσος, Χ. Γεώργης καὶ ἄλλοι. Οἱ Ἄραβες πλησιάσαντές περικύκλωσαν τὴν θέσιν τῶν Μύλων καὶ μὲ πρώτην ἔφοδον ἐκυρίευσαν τὰ περιτοιχίσματα τῶν περιβολίων καὶ τοὺς πέριξ χάνδακας. Οἱ Ἕλληνες ἐκλείσθησαν ἐντὸς τῶν οἰκημάτων τῶν Μύλων, περιμένοντες ὥρα τῇ ὥρᾳ τὸ τέλος των, ἐπειδὴ φυσικῷ τῷ λόγῳ ἦτον ἀδύνατον ν' ἀντισταθῶσιν 120 ἄνθρωποι ἐναντίον τῶν πεπυκνωμένων φαλαγγῶν τοῦ Ἰμβραχὴμ Πασσᾶ. Ὁ Ὑψηλάντης γράφει ἀλλεπαλλήλως πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἀποστέλλει ὅλα τὰ εὑρεθέντα ἐκεῖ πλοιάρια εἰς Ναύπλιον, αἰτῶν βοήθειαν ὅσον τάχος, ἐπειδὴ ὁ ἐχθρὸς ἑτοιμάζετο νὰ κάμῃ

μένας τὰ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος συμβεβηκότα καὶ μάλιστα βιβλίον ἐπιγραφόμενον *Ἀνασκευὴ τῆς Ἱστορίας τοῦ Σουρμελῆ*, ὡς πρὸς τὸ ἄτομον τοῦ Ὀδυσσέως, σύγγραμμα τοῦ λοχαγοῦ Κ. Κάρπου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἵλκυσε περισσότερον τὴν προσοχήν μου, διότι τοιουτοτρόπως ἐνόμισα ὅτι θέλει κατατοξεύεσθαι τὸ ψεῦδος καὶ ἀναδεικνύεσθαι ἡ ἀλήθεια. Εἰς αὐτὸ λοιπὸν ἔβαλον περισσότερον τὴν προσοχήν μου. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τὰ πρόσω προχώρησίς μου εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ συγγράμματος μοὶ ἀνέδειξε ἀπατημένον τὸν ἱστοριογράφον καὶ κυριευόμενον κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὸ πάθος τῆς αὐτοφιλαυτίας καὶ τῶν προσωπικῶν ἀντιποιήσεων, παρὰ καθοδηγούμενον ἀπὸ τὸν μόνον σκοπόν, τὸν ὁποῖον προέθετο νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀλήθειαν ἄμικτον ψεύδους, ἀνέπαφον δὲ ἀπὸ πᾶσαν περιπλοκὴν ῥαδιουργίας. Δὲν ἀποτείνομαι εἰς πράγματα, τῶν ὁποίων αὐτόπτης δὲν ἤμην, ἢ δὲν ἐγνώριζον διακεκριμένως, διὰ τοῦτο περιορίζομαι εἰς μόνην τὴν μάχην τῶν Μύλων, τὴν ὁποίαν ἠξεύρω καλῶς, ὡς παρευρεθεὶς προσωπικῶς· ἐξιστορῶ ἤδη αὐτὴν χάριν τῆς ἀληθείας, ἐπιθυμῶν νὰ διορθώσω τὸν Κύριον Κάρπον ὡς παρεκτραπέντα καὶ παραμορφώσαντα τὴν μάχην, προσέτι δὲ καὶ ὡς ἀποδώσαντα τὴν μάχην ταύτην εἰς ἄτομα, τὰ ὁποῖα σχεδὸν παντάπασι δὲν συνεμέθεξαν

καὶ δευτέραν προσβολήν. Πάλιν ἡ Κυβέρνησις διατάττει παρακαλοῦσα τοὺς στρατηγούς της νὰ δράμουν εἰς βοήθειαν τοῦ Ὑψηλάντου· αὐτοὶ ὅμως μήτε εἰς τὴν πλατεῖαν ἐφαίνοντο νὰ δράμουν εἰς βοήθειαν τοῦ Ὑψηλάντου· αὐτοὶ ὅμως μήτε εἰς τὴν πλατεῖαν ἐφαίνοντο πλέον, μ' ὅλον ὅτι ἄλλοτε ἔκαμον τὰ χρέη των. Ἐντεῦθεν ἡ Κυβέρνησις καταφεύγει εἰς τὸ νήπιον Τακτικόν της καὶ διατάττεται ὁ λοχαγὸς Κάρπος νὰ κινηθῇ ὅσον τάχος εἰς τοὺς Μύλους μὲ τὸν Λόχον τῶν Εὐζώνων, συγκείμενον ἀπὸ 140 ὁπλίτας. Ὁ λοχαγὸς οὗτος, εὑρὼν ἁρμοδίαν περίστασιν διὰ νὰ κάμῃ τὸ Τακτικὸν εὐϋπόληπτον, ἐνῷ μέχρι τοῦδε κατεφρονεῖτο, προδιαθέτει τὸν Λόχον του, ἀναμιμνήσκων τῶν ἀρχαίων καὶ νέων ἡρώων τὰ κατορθώματα καὶ ἐξάπτων τὸ φιλότιμον τούτου διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἕως τότε περιφρόνησιν κατὰ τοῦ Τακτικοῦ. Μεταβάντος λοιπὸν τοῦ Λόχου εἰς τὴν ξηρὰν τῶν Μύλων, διατάττει διὰ τοῦ συνθήματος τῶν τυμπάνων καὶ σαλπίγγων πῦρ προχωρητικὸν καὶ ἐπομένως διὰ τῶν λόγχων συμπλοκήν. Οἱ ἐχθροὶ εἰς τὴν στιγμὴν τῆς συμπλοκῆς ἔκαμαν μεταβολὴν ἀμέσως καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Εἰς τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἐξῆλθον καὶ ἀπὸ τὰ οἰκήματα τῶν Μύλων οἱ 120 Ἕλληνες πρὸς βοήθειαν τοῦ Λόχου καὶ οὕτως κατετρέχθησαν οἱ Τοῦρκοι μέχρι 200 βημάτων μακρὰν τῶν τοιχῶν καὶ τῶν περιχαρακωμάτων τῶν περιβολίων. Εἰς τὴν ἰδίαν περίστασιν παρηκολούθουν ἀπὸ τὸ ἀκροθαλάσσιον καὶ δύω πλοιάρια (Μύστικα) καὶ δύω ἰμβρίκια πολεμικά, πυροβολοῦντα καὶ αὐτά. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη γενομένη τῇ 13 Ἰουλίου, 1825, ἐμψύχωσε πολὺ τοὺς Ἕλληνας, νομίζοντας ἀνίκητον μέχρι τοῦδε τὸν Αἰγυπτιακὸν στρατόν. Ὁ Ἰμβραχήμης ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὴν Πελοπόννησον πρώτην θέσιν δὲν ἐδυνήθη νὰ κυριεύσῃ αὐτὴν τῶν Μύλων. Ἐπιστρέψας εἰς Ἄργος, μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ ἀναχώρησεν εἰς Τρίπολιν καὶ ἄλλοτε πλέον δὲν ἐφάνη εἰς τὴν Ἀργολίδα. Μεγάλην εὐχαριστησιν ἐδοκίμασαν ἐκ προσθήκης ὅλοι, ὅτε γενομένης τῆς ἐπιθεωρήσεως τοῦ Λόχου μετὰ τὴν μάχην, ὅλοι τῶν Λογχοφόρων εἶπον τὸ «παρών», χωρὶς νὰ λείψῃ τις εἰς τὴν μάχην. Τὴν ἐποῦσαν ἦλθεν ὁ Διοικητὴς τῆς Γαλλικῆς Φεργάδας Δερεγνῆς, ἥτις ἦτον προσωρμισμένη ἐκεῖ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης, μετὰ τοῦ Δ. Ὑψηλάντου καὶ ἐπεσκέφθη τὸν Λόχον, ἐπαινέσας τὴν γενναιότητα καὶ πειθαρχίαν του. Ἀφοῦ ἀνεχώρησαν οἱ Ἄραβες ἀπὸ τὸ Ἄργος, ἐπροσκλήθη καὶ ὁ Λόχος εἰς Ναύπλιον, ὅπου εἰσῆλθεν ἐπευφημούμενος ἀπ' ὅλον τὸ πλῆθος».

εἰς αὐτήν. Νομίζω δὲ ὅτι θέλω ἐπαναφέρει τὸν ἱστοριογράφον τοῦτον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας καὶ ὡς συμπατριώτην μου μάλιστα τὸν συμβουλεύω ἄλλοτε νὰ σεβάζεται τὴν ἀλήθειαν.

Πρό τινων ἡμερῶν τῆς εἰς τοὺς Μύλους μάχης ὁ Γραμματεὺς τοῦ πολέμου Κ. Ἀνδρέας Μεταξᾶς ἐκινήθη διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν Τρίπολιν, ἐπαπειλουμένην τότε παρὰ τοῦ Ἰβραχὴμ Πασσᾶ· ἐκστρατεύει λοιπὸν καὶ περιλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Συνταγματάρχην Κύριον Μακρυγιάννην μὲ ὅλον τὸ σῶμα του. Μεταβαίνουν ὅσον τάχιον εἰς Ἀχλαδόκαμπον. Ἀλλ' ἡ θλιβερὰ ἀγγελία τοῦ ὅτι προκατελήφθη ἡ Τρίπολις παρὰ τοῦ Ἰβραχὴμ Πασσᾶ ἐματαίωσε τὸν σκοπὸν αὐτῶν καὶ τοὺς ἐβίασε νὰ ἐπιστρέψουν ὀπίσω, στοχαζόμενοι περιττὸν τὸ κίνημα πλέον. Ἀναχωρήσαντες ὅθεν ἀπὸ τὸν Ἀχλαδόκαμπον φθάνουν εἰς Μύλους καὶ ὁ μὲν ὑπουργὸς ἐπανέρχεται εἰς Ναύπλιον, ὁ δὲ Μακρυγιάννης μένει ἐκεῖ κατὰ συμβουλὴν αὐτοῦ μὲ τὸ σῶμα του, διὰ νὰ ἐγείρῃ προμαχῶνας μέχρις ὅτου πέμψῃ καὶ ἄλλην βοήθειαν. Παρῆλθεν αὕτη ἡ ἡμέρα καὶ κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν ἔρχονται εἰς βοήθειαν τῆς θέσεως ταύτης ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, ὁ Χατζῆ Μιχάλης, καθὼς καὶ ἐγὼ μὲ τὸ σῶμα μου καὶ ἀκολούθως ὁ Ὑψηλάντης· ὅλοι ὁμοῦ ἐπισκεφθέντες τοὺς προμαχῶνας τοὺς ὁποίους ἤγειρεν ὁ Μακρυγιάννης καὶ συσκεφθέντες καὶ τὰ περὶ τῆς μάχης, ἐστοχάσθημεν ἀναγκαῖον νὰ ζητήσωμεν καὶ ἄλλην βοήθειαν ἀπὸ τὴν Διοίκησιν.

Εἰδοποιοῦμεν λοιπὸν αὐτήν, ἀλλὰ πρὶν ἡ ἔλθῃ καμμία ἄλλη βοήθεια, παῤῥησιάζεται αἴφνης ὁ ἐχθρὸς περὶ τὸ λυκαυγὲς τῆς ἡμέρας, ὅστις ἐπερχόμενος ἐπροχώρησε καὶ ἕως εἰς αὐτὸ τὸ περιβόλιον. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πρῶτος τοὺς εἶδεν ὁ Μακρυγιάννης ἔξυπνος ὤν. Τρέχει λοιπὸν διὰ τοῦ στενώματος τῶν Μύλων, κτυπᾷ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς ὑποχρεώνει νὰ ὀπισθοδρομήσουν. Ἡ ἀντίκρουσις αὕτη πολλὰ ἀνέλπιστος ὡς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοὺς βιάζει λοξοδρομοῦντες ἀρκετὰ βήματα κατὰ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ νὰ καταθέσουν ἐπὶ γῆς τὰ ὅπλα καὶ νὰ περιμένουν διαταγὰς περὶ νέας συμβολῆς· παρῆλθεν ἡ μεσημβρία καὶ φθάνει τὸ δεῖλι, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν θεωροῦμεν τὸν Μακρυγιάννην ἀνελπίστως, καὶ ἀνελπίστως βέβαια καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἐχθρούς, νὰ διέλθῃ μίαν στενωπὴν ὁδὸν τῶν Μύλων καὶ νὰ παρουσιασθῇ αἴφνης εἰς τοὺς ἐχθρούς, νὰ τοὺς κτυπήσῃ καὶ ἀφοῦ τοὺς ἀπεδίωξε νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὴν θέσιν του· ἡ τελευταία αὕτη προσβολὴ τοσοῦτον παρώξυνε τὸν ἐχθρόν, ὥστε διέταξε πάραυτα νὰ συσσωματωθῇ τὸ ὑποχωρῆσαν δὶς στράτευμα καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ ἄλλα τρία σώματα κατέρχονται ἀπὸ τὸ Παλαιόκαστρον καὶ ὁρμοῦν ἐναντίον τῶν προμαχώνων.

Ἡ κίνησις αὕτη τοῦ ἐχθροῦ μᾶς ἠνάγκασεν ἐπ' ὀλίγον νὰ συσκεφθῶμεν

τὰ περὶ τῆς μάχης καὶ νὰ διαθέσωμεν τὸν στρατὸν εἰς τάξιν διὰ νὰ ἀπαντηθῇ ἡ ὁρμὴ τοῦ ἐχθροῦ· ὁ μὲν λοιπὸν Ὑψηλάντης καταλαμβάνει τὸν Μυλάκον μετὰ τῶν εὑρεθέντων ἐκεῖ Κρητῶν, τὸ δὲ ἐπίλοιπον στράτευμα διαιρεθὲν εἰς τρεῖς μοίρας, τοποθετεῖται εἰς τοὺς προμαχῶνας. Ὁρμᾷ ὁ ἐχθρὸς καὶ εἰς τὴν πρώτην ὁρμὴν τρέπεται, ἐπαναλαμβάνει καὶ δεύτερον, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν τύχην λαμβάνει· ἐπανέρχεται τέλος πάντων καὶ τρίτον μὲ περισσότερον θάρσος, ἀλλ' ἐν ᾧ καὶ αὖθις ἀπεδιώχθη, καὶ ἀπεδιώχθη διὰ παντὸς ἀπὸ τὴν θέσιν ταύτην, πληγώνεται ὁ Μακρυγιάννης κατὰ τὴν δεξιὰν χεῖρα ὡς κατέχων τὸ κέντρον τοῦ στρατοῦ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὅλοι οἱ εὑρεθέντες ἐκεῖ Ἕλληνες ἐξεπλήρωσαν τὰ χρέη των τόσον οἱ εἰς τοὺς προμαχῶνας καθόσον καὶ οἱ εἰς Μυλάκον Κρῆτες καὶ δύο μύστικα, τὰ ὁποῖα κατὰ καλὴν τύχην εὑρέθησαν εἰς τὸ παράλιον, πυροβολοῦντες ἐμπόδισαν ἐκεῖθεν κάθε εἰσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ.

Ἀφοῦ λοιπὸν καὶ τρίτην φορὰν ἀπεκρούσθησαν ὅλως διόλου οἱ ἐχθροὶ καὶ ἐλπὶς πλέον δὲν ἦτο νὰ κάμωσιν ἄλλην ἔφοδον, παρουσιάζεται καὶ ὁ τῶν εὐζώνων λόχος ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ λοχαγοῦ Κάρπου. Δὲν εἶναι ψευδὲς ὅτι διὰ βοηθήματος τῶν τυμπάνων καὶ σαλπίγγων διέταξε πῦρ προχωρητικὸν καὶ ἐπομένως διὰ τῶν λόγχων συμπλοκήν· ναί, τοῦτο τὸ ἔπραξεν, ἀλλὰ σᾶς ἐρωτῶ, Κύριε Κάρπε, ἐναντίον ποίων ἐπροχώρησε τὸ σῶμα σου, εἰς ποίαν συμπλοκὴν ἦλθε μετὰ τῶν ἐχθρῶν, ὥστε νὰ τραποῦν ἀμέσως, ἐνῷ πλέον αὐτοὶ εἶχον ἀποδιωχθῇ; Ἂν, Κύριε Κάρπε, τοιουτοτρόπως γίνονται οἱ πόλεμοι, ὥστε διὰ τοῦ κρότου τῶν τυμπάνων καὶ σαλπίγγων καὶ ἂν διὰ μικρᾶς τινος συμπλοκῆς, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ μὴ πίπτῃ μήτε εἷς τῶν Ἑλλήνων, ἐτρέπετο ὁ ἐχθρός, κρῖμα εἰς τοὺς Ἕλληνας, κρῖμα, λέγω, νὰ μὴν ἀντεπαρατάττοντο καὶ οὗτοι τοιουτοτρόπως διὰ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων, διὰ νὰ τρέπουν τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' ἔτρεχον μὲ τοιοῦτον κίνδυνον νὰ καταδιώκουν αὐτούς, ὥστε νὰ πληγώνωνται καὶ νὰ ἀποθνήσκουν.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 29 *Ὀκτωβρίου* 1837.

Χ΄. Στεφανῆς Δημητρίου.

Ἀπάντησις Κάρπου Παπαδοπούλου.

(Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ» ἀριθ. 511 τῆς 26 Φεβρουαρίου 1838).

Ὁ Κύριος Χ. Στεφανῆς Δημητρίου ἐκθέτων εἰς τὸν ἀριθ. 500 τῆς «Ἀθηνᾶς» τὴν κατὰ τοὺς Μύλους γενομένην μάχην ἐναντίον τοῦ Ἰμβραχὶμ Πασσᾶ,

ἠθέλησε νὰ καταφερθῇ κατὰ τοῦ λόχου τῶν Εὐζώνων μὲ πικρίαν ἀνωτέραν ἐκείνης τοῦ 1824 καὶ 1825, ὅτε ἀνήκων εἰς τὴν πολιταρχίαν τοῦ Ναυπλίου, συνηγωνίζετο διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ τακτικοῦ σώματος.

Ἦτο δίκαιον νὰ δοκιμάσωμεν τὴν μεγαλητέραν ἀπορίαν μὲ τὸν τρόπον τοῦ Κυρίου Χ. Στεφανῆ, τολμήσαντος νὰ προσβάλῃ τὴν ἱερωτέραν πρᾶξιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος λόχου, πρᾶξιν ἥτις συνέτεινε τὰ μέγιστα εἰς τὴν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων νίκην.

Εἰς τὴν «Ἀνασκευήν» μας (σελ. 64 καὶ 65) ἀναφέρομεν περὶ τῆς πρώτης τῶν Τούρκων προσβολῆς, γενομένης πρὶν τῆς εἰς Μύλους μεταβάσεως τοῦ λόχου. Εἰς ταύτην μάλιστα πληγωθεὶς τὴν χεῖρα ὁ ὁπλαρχηγὸς Μακρυγιάννης ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν θέσιν τῆς μάχης καὶ δὲν ἦτο παρὼν ὅτε ἀπέβη ὁ λόχος, εὑρὼν τοὺς ἐχθροὺς κυρίους τῶν προκατεχομένων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας περιβολίων καὶ χαρακωμάτων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ μικρὸς στολίσκος ἐπυροβόλει ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι αὐτοὶ δὲν ἐβλάπτοντο τόσον, εὑρισκόμενοι εἰς τὰς εἰρημένας ἀνωμάλους θέσεις· ὁ δὲ λόχος ἔφθασεν εἰς τοὺς Μύλους καθ' ἣν στιγμὴν οὗτοι ἑτοιμάζοντο νὰ κυριεύσωσιν ἐξ ἐφόδου ὅλας τὰς λοιπὰς θέσεις.

Πρὸς βεβαίωσιν τῶν ὅσα ὡμιλήσαμεν εἰς τὴν «Ἀνασκευήν» μας ἀναφέρομεν τὰς πρὸς τὴν τότε Διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος ἀναφορὰς τοῦ Δ. Ὑψηλάντου ἀρχηγοῦ τῆς θέσεως τῶν Μύλων καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ συντάγματος Π. Γ. Ροδίου (ἀπὸ 13 Ἰουλίου 1825). Παραπέμπομεν ἕκαστον εἰς τὴν σελ. 35 τῆς νέας ἱστορίας τοῦ τακτικοῦ καὶ ἐπικαλούμεθα τὴν ὁμολογίαν τοῦ πλήθους τῶν Ναυπλιέων καὶ τοῦ αὐτόπτου τῆς μάχης ναυάρχου Δε-Ριγνύ. Εἰς τὰς ἀποδείξεις ταύτας ἔχει, ἐρωτῶμεν, ν' ἀντιτάξῃ ἄλλο τι παρὰ τὸν ἑαυτόν του ὁ Κ. Χ. Στεφανῆς; Καὶ ὅταν στερῆται ἀποδείξεων, τί ἄλλο ἠθέλησεν οὗτος εἰμὴ νὰ συκοφαντήσῃ τὸν λόχον;

Τὸ περὶ τῶν τυμπάνων ἐπεισόδιον τῆς ἐκθέσεώς του ἁρμόζει εἰς αὐτὸν καὶ ὄχι εἰς τὸ τακτικόν, τὸ ὁποῖον παντοῦ, ὅπου καὶ ἂν εὑρέθη, ἔκαμε τὸ χρέος του καὶ ἐτιμήθη, ἂν καὶ νενικημένον. Γνωστὸς ὁ Κύριος Χ. Στεφανῆς διὰ τὴν *ὑπερφυσικὴν ἀνδρείαν* του ἐνθυμεῖται, δὲν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι καταπλαγεὶς ἀπὸ ἁπλοῦν τὸν ἦχον τῶν Αἰγυπτιακῶν τυμπάνων κατὰ τὰ Βέρβαινα, πρῶτος ἐδόθη εἰς φυγήν, γενόμενος ὁ αἴτιος τῆς ἀμέσου διαλύσεως τοῦ εἰς τὰ Βέρβαινα πολυαρίθμου στρατοῦ διὰ τοῦ παραδείγματός του. Γνωστὸς ὁ Κ. Χ. Στεφανῆς διὰ τὴν μεγάλην *στρατιωτικὴν γενναιοψυχίαν* του, ἐνθυμεῖται, δὲν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι ὁ ἀοίδιμος Ὑψηλάντης, ἐνθυμούμενος τὴν εἰς τὰ Βέρβαινα ρηθεῖσαν ἀνδραγαθίαν του, τὸν ἀπέβαλεν ἀπὸ τὰ σώματα, τὰ ὁποῖα διωργανίζοντο κατὰ τὰ Μέγαρα, ὡς ἄνανδρον.

Διὰ νὰ μὴν ὑποπέσῃ ὁ Κύριος Χ. Στεφανῆς εἰς χειρότερα, τὸν συμβου-

λεύομεν νὰ προσέχῃ τοῦ λοιποῦ διὰ νὰ μὴ λάβῃ εἰς τὴν εἰρήνην τὸν χαρακτῆρα τοῦ ψεύστου, ἐνῷ ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ πολέμου ἐκεῖνον τοῦ ἀνάνδρου. Τὸν συμβουλεύομεν ἐπὶ τέλους νὰ συλλογισθῇ εἰς ποίας ὑποβάλλει τὸν ἑαυτόν του συνεπείας, συκοφαντῶν καὶ ψευδολογῶν ἐναντίον ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι μαχόμενοι ἀπέκτησαν ἀξιώσεις δικαίας.

Μεσολόγγιον, τὴν 10 *Φεβρουαρίου* 1838.

Κάρπος.

Μία ἀλήθεια περὶ τῆς συγκροτηθείσης μάχης εἰς τοὺς Μύλους τῆς Ναυπλίας.

(Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὴν ὡς ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν ἐν τῷ «Πρωϊνῷ Ταχυδρόμῳ» ἀριθ. 150 τῆς 12 Ἀπριλίου 1865).

Τὸ 1825 Αὐγούστου 11 ἡ Κυβέρνησις λαβοῦσα ἀνάγκην μετὰ σπουδαιότητος μὲ ἀπέστειλεν ἐπὶ κεφαλῆς τακτικοῦ σώματος εἰς τοὺς Μύλους τῆς Ναυπλίας καὶ συνεκρότησα πεισματώδη μάχην μὲ τοὺς Αἰγυπτίους ὑπὸ τοῦ Ἰβραὴμ Πασᾶ ὁδηγουμένους. Θεοῦ βοηθοῦντος καὶ ὡς ἐκ θαύματος ἐνικήσαμεν τοὺς Τούρκους καὶ ἀπεδιώξαμεν αὐτοὺς ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῶν Μύλων, διασώσαντες τὴν θέσιν καὶ τὸν Δημ. Ὑψηλάντην ἀπὸ τὸν ἄφευκτον κίνδυνον. Ὁ σταθμεύων ἐκεῖσε Ναύαρχος τῆς Γαλλίας κύριος Ντερεγνῆς, ἅμα εἶδεν ὅτι ἔκλινεν ὑπὲρ ἡμῶν ἡ νίκη διέταξε τὴν Μουσικὴν τῆς Ναυαρχίδος καὶ ἐπαιάνισεν τὰ νικητήριά μας, οἱ δὲ Τοῦρκοι ὑπεχώρησαν μετ' αἰσχύνης εἰς Ἄργος καὶ μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας ἀπῆλθον εἰς Τρίπολιν, ἡμεῖς δὲ ἀνεκλήθημεν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως εἰς Ναύπλιον, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι ἅπαντες ἐξελθόντες, μᾶς ὑπεδέχθησαν μετ' εὐφημιῶν καὶ χειροκροτήσεων διὰ τὴν λαμπρὰν νίκην μας.

Τὴν μάχην ταύτην τὴν διαφιλονεικοῦσιν δύω ῥήτορες. Ὁ μὲν Δημήτριος Δροσίνης δικηγόρος, ὅταν ἐξεφώνησε λόγον ἐν Μεσολογγίῳ εἰς τὴν κηδείαν τοῦ Στρατηγοῦ Θ. Γρίβα, εἶπεν ὅτι ὁ Γρίβας συνεκρότησε τὴν μάχην εἰς τοὺς Μύλους, ὁ δὲ ἰατρὸς Κ. Γούδας ἐπίσης ὅταν ἐξεφώνησε λόγον ἐν Ἀθήναις εἰς τὴν κηδείαν τοῦ στρατηγοῦ Μακρογιάννη [1]) εἶπεν ὅτι ὁ Μακρογιάννης συνεκρότησεν τὴν μάχην ταύτην μὲ τὸν τακτικὸν στρατόν. Τώρα ἡμεῖς τί νὰ εἴπωμεν; τὴν παροιμίαν βεβαίως «δύω Γύφτοι μάλωναν εἰς ξένον ἀχυρῶνα».

---

1) Βλ. τὸν λόγον τοῦτον ἐν τῷ τελευταίῳ παραρτήματι.

Ὅτε ἡμεῖς ἀπεβιβάσθημεν εἰς τοὺς Μύλους καὶ ἠρχίσαμεν τὴν μάχην τὸν μὲν Θ. Γρίβα [1]) ἀφήσαμεν εἰς Ναύπλιον, τὸν δὲ Μακρυγιάννην εὕρομεν προφυλαγμένον εἰς τὴν Γαλλικὴν Ναυαρχίδα, πληγωμένον εἰς τὴν χεῖρα· καὶ ἀμφότεροι ἦσαν ἀπόντες εἰς τὴν συγκροτηθεῖσαν μάχην παρ' ἡμῶν. Παρακαλοῦμεν ὅθεν τοὺς τοιούτους ῥήτορας νὰ ἦναι προσεκτικοί, ὅταν ἐκφωνοῦσι λόγους ἀφορῶντας τὸν ἀγῶνα, νὰ μὴ κλέπτωσι τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἑνὸς καὶ τὴν προσφέρουσιν εἰς ἑτέρους, διότι ἀφ' ἑνὸς τοὺς μὲν πελάτας των ἀδικοῦσι καὶ ἀφ' ἑτέρου διακυβεύουσι καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος.

Τὰς ἀληθείας ταύτας κηρύττομεν πανδήμως διὰ τῆς ἐφημερίδος ὁ Πρωϊνὸς Ταχυδρόμος πρὸς γνῶσιν τοῦ ἱστοριογράφου.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 22 *Μαρτίου* 1865.

Κάρπος.

Καθόσον ἀφορᾷ τὸν Ἰατρὸν Κ. Γούδαν, οὗτος ὠθούμενος ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς δικαιοσύνης ἀνεκάλεσε τὰ ὅσα εἶπεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐξ ἀγνοίας κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Στρατηγοῦ Μακρογιάννη, ὅτι δῆθεν ὁ Μακρογιάννης συνεκρότησε τὴν μάχην εἰς τοὺς Μύλους μὲ τοὺς τακτικούς, εἰς τὸν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὴν 25 Μαρτίου ε. ε. ἐκφωνηθέντα λόγον του, τώρα δὲ θέλομεν ἴδει τί θὰ πράξῃ καὶ ὁ κύριος Δ. Δροσίνης δικηγόρος, ὅστις εἶπεν εἰς τὴν κηδείαν τοῦ Θ. Γρίβα ἐν Μεσολογγίῳ ὅτι ὁ Γρίβας συνεκρότησε τὴν μάχην ταύτην εἰς τοὺς Μύλους τῆς Ναυπλίας.

Ἱστορικὸν γεγονός.

(Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τὴν ὡς ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν ἐν τῷ «Πρωϊνῷ ~~Κήρυκι~~» Ταχυδρόμῳ ἀριθ. 153 τῆς 17 Ἀπριλίου 1865).

Κατεχωρήθη εἰς ἓν τῶν προηγουμένων φύλλων τῆς ἐφημερίδος μας ἔκθεσίς τις τοῦ Κ. Κάρπου μὲ ὑποσημείωσιν τοῦ ἰδίου, διὰ τῆς ὁποίας ἀρνούμενος εἰς πάντα ἄλλον τὴν δόξαν τῆς κατὰ τοὺς Μύλους νίκης, ἰσχυρίζετο ὅτι

1) Ἀληθῶς ὁ Θ. Γρίβας δὲν μετέσχε τῆς μάχης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τὴν κατὰ τοῦ Ἰβραὴμ εἰς Μύλους μάχην ἐκέρδισεν αὐτός, σταλεὶς παρὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἀντικειμένου δὲν εἴμεθα τὸ καθ' ἡμᾶς ἁρμόδιοι νὰ λύσωμεν τὴν διαμφισβήτησιν, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ παρασιωπήσωμεν ὅσα ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐπληροφορήθημεν παρ' ἀξιοπίστων προσώπων. Μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἰβραὴμ εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἴσταντο εἰμὴ δύο φρούρια, τὸ Ναύπλιον καὶ ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ Κυβέρνησις τότε ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ ἀπωθήσῃ τὸν Ἰβραὴμ ἀπὸ Τροπολιτσᾶς καὶ ἐπὶ τούτῳ ὁ ὑπουργὸς τοῦ πολέμου Μεταξᾶς διέταξε τὸν Μακρυγιάννην, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν παρ' αὐτοῦ τοῦ Νεοκάστρου, νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ ὀχυρώματα τῆς Πρωτευούσης τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' ὁ Ἰβραὴμ κατέλαβε τὴν Τριπολιτσάν, ὁ δ' ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπεχώρησεν. Ὁ Μακρυγιάννης τότε ἦλθεν εἰς τοὺς Μύλους καὶ ἐκεῖ ἐπολέμησε κατὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐνικήθη καὶ ἐσώθη ὁ Ὑψηλάντης. Εἰς τὴν μάχην ταύτην καθόλου ἄνισον, διότι ἀπέναντι τρισμυρίων ἐχθρῶν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ἀνέβαινεν εἰς 800, ἐπληγώθη ὁ Μακρυγιάννης, ὁ δὲ σταθμεύων Ναύαρχος τῆς Γαλλίας Ντεριγνῆ θαυμάσας τὴν ἀνδρείαν τῶν Ἑλλήνων, ἐπαιάνισεν τὰ νικητήρια καὶ παρέλαβεν εἰς τὴν Ναυαρχίδα τὸν Μακρυγιάννην ὡς τὸν ἀρχηγὸν τῆς μάχης. Ὁ Κ. Κάρπος εἶχε 60 μόνον στρατιώτας ὑφ' ἑαυτόν, ὡς μᾶς ἐπληροφόρησαν. Χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ στερήσωμεν τινὰ τῶν δικαίων του ἐπὶ τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ἀντικειμένου, ἐξεθέσαμεν αὐτὸ ὅπως τὸ ἐπληροφορήθημεν καὶ ὅπως ἐξ ἐπισήμων ἐγγράφων τὸ ἐβεβαιώθημεν.

---

7 εχυδρώμων

Ἀπάντησις Κ. Παπαδοπούλου εἰς τὸν «Πρωϊνὸν ~~Κήρυκα~~».

(Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Ἐθνοφύλακι» ἀριθ. 805 τῆς 2 Αὐγούστου 1865).

Κύριε Συντάκτα τοῦ «Ἐθνοφύλακος!»

Ἀπορίας ἄξιον εἶναι πῶς τινες μετ' ἐπιμονῆς ζητοῦσι νὰ διαστρέψωσι τὰ ἱστορικὰ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος γεγονότα σφετεριζόμενοι τὴν δόξαν ἑτέρου, ἐνῷ ἡ ἀλήθεια τάχιον ἢ βράδιον ἀνακαλύπτεται.

Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 153 φύλλον ὁ «Πρωϊνὸς Ταχυδρόμος», ἀργὰ περιελθόν μοι, γίνεται λόγος περὶ τῆς εἰς τοὺς Μύλους τῆς Ναυπλίας συγκροτηθείσης μάχης μετὰ τῶν Αἰγυπτίων, περὶ ἧς ἔγραψα εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 150 φύλλον τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος, ὁ δὲ ἀρθρογράφος, οἱοσδήποτε καὶ ἂν ἦναι, καί τοι θέλων ν' ἀποκρούσῃ τὰ κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην ὡς μὴ ἀκριβῆ, ἐνοχοποιεῖ

μολαταῦτα αὐτὸς ἑαυτόν, τὴν δὲ σκιὰν τοῦ μακαρίτου στρατηγοῦ Μακρυγιάννη ἀσυστόλως ταράττει καὶ ἔτι θέλει ταράξει αὐτήν, ἐὰν ἐμμένῃ διαστρέφων καὶ παραμορφώνων τ' ἀληθῆ γεγονότα, ἅτινα πολλοὶ τῶν κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην παρευρεθέντων καὶ ἐπιζώντων ἔτι γνωρίζουσι καὶ δύνανται νὰ διομολογήσωσι· διότι, ἐὰν δὲν γνωρίζῃ ταῦτα οἴκοθεν, ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ἀλλ' ἐπληροφορήθη παρ' ἀξιοπίστων προσώπων, ὤφειλε διὰ νὰ κατασταθῇ πιστευτός, ν' ἀναφέρῃ τοὐλάχιστον αὐτὰ ὅπως γνωρισθῶσι παρὰ τῶν ἐχόντων συμφέρον νὰ μὴ καταστρέφηται ἡ ἀλήθεια, ἥτις πάντοτε ἐξ ἡμαρτημένων πληροφοριῶν διεστράφη εἰς πολλὰ γεγονότα ἀπὸ τοὺς ἄχρι τοῦδε πραγματευθέντας τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγῶνος. Διότι ἐνῷ ὁ ἀρθρογράφος διατείνεται, ὅτι ὅταν ἦλθεν ὁ Ἰμβραὴμ πασᾶς δύο μόνον φρούρια ἴσταντο ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ Ναύπλιον, δὲν λέγει τὴν ἀλήθειαν, καθόσον ὅτε κατὰ τὴν 13 Φεβρουαρίου 1825 ὁ Ἰμβραὴμ ἐπάτησε τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, ὑφίσταντο 6 φρούρια, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ναυπλίας, τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ Νεοκάστρου, τῆς Ἀκροκορίνθου καὶ τῆς Μονεμβασίας. Ἐπίσης δὲν λέγει τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ Μακρυγιάννης διετάχθη νὰ προασπίσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Πελοποννήσου, διότι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶχε διορισθῇ ὁ ἀείμνηστος Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, οὐδ' ὅτι εἰς τοὺς Μύλους εὑρίσκοντο 800 ἄνδρες, καθόσον τοιοῦτοι μόλις 120 παρηκολούθησαν τὸν ἀοίδιμον Δ. Ὑψηλάντην διορισθέντα ἀρχηγὸν τῆς θέσεως ἐκείνης καὶ λαβόντα μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Μακρυγιάννην, ὅτε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκστρατεύσαντος τοῦ στρατοῦ Ἰμβραὴμ κατὰ τῶν Μύλων, ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐν τῇ πρώτῃ προσβολῇ ἐκυρίευσε τὴν περιοχὴν καὶ τὰ ὀχυρώματα αὐτῶν, καὶ ὁ μὲν Μακρυγιάννης πληγωθεὶς εἰς τὴν παλάμην, μετεφέρθη εἰς τὴν ἐλλιμενισμένην Ναυαρχίδα πρὸς θεραπείαν του, ὁ δὲ Δ. Ὑψηλάντης ὠχυρώθη μὲ τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς τὸ οἴκημα τῶν Μύλων, ὡπλισμένος καὶ ἀναμένων ὥρᾳ τῇ ὥρᾳ τὴν καταστροφήν του· καθ' ἣν δὲ ὥραν ὁ ναύαρχος Δερεγνὴ διέταξε καὶ ἐπαιάνισεν ἡ μουσικὴ του τὰ νικητήρια καὶ συνέψαλλεν αὐτὰ καὶ ὁ Μακρυγιάννης ἐκ τῆς ναυαρχίδος, ὁ Κάρπος μὲ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐξακολούθει τὴν μάχην, ἀποδιώκων τοὺς Τούρκους διὰ τῆς λόγχης οὐχὶ μὲ 60 ἄνδρας, κ. ἀρθρογράφε, ἀλλὰ μὲ 200 ἐκλεκτούς, τοὺς ὁποίους ἐφωδίασεν ὡς πρὸς τὰ χρεώδη τοῦ πολέμου ὁ τότε καταλυματίας καὶ πρώην κεντρ. ταμίας κ. Χρυσούλης, ὅστις ἐπιζῶν δύναται νὰ βεβαιώσῃ τοῦτο, ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἐν τοῖς Μύλοις εὑρίσκοντο εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον· καὶ τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἐκδιώξεως τῶν Αἰγυπτίων ὁ ναύαρχος Δερεγνὴ μεθ' ὅλου τοῦ ἐπιτελείου του μετέβη ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Κάρπου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀφοῦ συνεχάρη, ἐξέφρασε τὰ ἑξῆς, «ἐκ τῆς ἀνδρείας καὶ πειθαρχίας τοῦ ἀρτισυστάτου ἑλλην. τακτικοῦ στρατοῦ, τὰς ὁποίας ἰδίοις ὄμμασιν εἶδον, ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἐλπίδας πρὸς ἀνά-

κτησιν τῆς ἐλευθερίας της» καὶ ὅτι τὴν μάχην ἐσημείωσεν εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του, ἀνέφερε δὲ καὶ πρὸς τὴν κυβέρνησίν του· αὕτη ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, κ. ἀρθρογράφε.

Μεσολόγγιον, τὴν 20 *Ἰουλίου* 1865.

Κάρπος.

Σ. Σ.[1]) Καὶ ἄλλοτε ἐγράψαμεν περὶ τούτου καὶ νῦν ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἐξ ἐπισήμων πληροφοριῶν καὶ μαρτυριῶν καθίσταται ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ ἀείμνηστος στρατηγὸς Μακρυγιάννης πρωτηγωνίστησεν εἰς τὴν μάχην τῶν Μύλων καὶ ἐπληγώθη, ἀφ' οὗ ἐνίκησε τὸν στρατὸν τοῦ Ἰμβραήμη. Ταῦτα χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, ἣν οὐδέποτε θ' ἀνεχθῶμεν νὰ ἴδωμεν ὑφ' οἱουδήποτε διαφερομένου παρομορφουμένην.

---

1) Ἡ σημείωσις αὕτη εἶναι τῆς ἐφημερίδος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΑΝΑΛΑΤΟΥ[1])

(24 Ἀπριλίου 1827).

Ἔκθεσις τῆς μάχης τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν στρατηγοῦντος τοῦ Καραϊσκάκη.

(Ἐκ τῶν «Ἐγγράφων καὶ ἐπιστολῶν περὶ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως συλλεγέντων μὲν ὑπὸ τοῦ ὑποστρατήγου Ἰωάννου Θ. Κολοκοτρώνη, ἐκδοθέντων δὲ ὑπὸ Χ. Ν. Φιλαδελφέως» (Ἀθῆναι 1884), σελ. 452).

Εἰς τὰς 21 τοῦ Ἀπριλίου ἔγεινεν ἕνας ἀκροβολισμὸς μὲ τοὺς εἰς τὰ ταμπούρια ἐχθροὺς ἀπὸ τοὺς Κρῆτας, οἵτινες μὲ γενναιότητα ἵσταντο ὄρθιοι τουφεκίζοντες τοὺς ἐχθρούς, πλὴν δὲν ὠφέλησεν αὐτὸς ὁ ἀκροβολισμὸς τίποτε, ἀλλ' ἐφονεύθη εἷς ἐξ αὐτῶν καὶ ἐπληγώθησαν δύω· εἰς τὰς 22 ἐπέστρεψαν οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ μᾶς εἶπον, ὅτι ἀντεῖχον καλὰ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, ἀλλὰ προσμένουν ἀνυπομόνως νὰ ἰδοῦν καὶ ἡμᾶς προχωροῦντας· τὴν ἰδίαν ἡμέραν κατὰ τὰς 8 ὥρας ὥρμησαν οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ ἓν ταμποῦρι καὶ ἔπιασαν ἕνα μικρὸν Ἕλληνα (ψυχογιόν), ὅστις ἔκοπτε χόρτον μὲ πολλοὺς ἄλλους εἰς τὸ καμπάκι, ἐκ τούτου ἐδόθη αἰτία πολέμου καὶ ἐκατέβησαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὸν κάμπον, οἱ ἐχθροὶ ἐσφαλίσθησαν εἰς τὰ ταμπούρια των καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπροχώρησαν ἕως εἰς τὰς τρύπας τῶν ἐχθρικῶν τουφεκίων· ἐρρίφθησαν τρεῖς φοραῖς εἰς δύω ταμπούρια καὶ ἀπέτυχον· τὸ ἱππικόν μας ἀπέρασε ἀπὸ τὰ ἐχθρικὰ ταμπούρια, ἐκεῖ ἀπήντησαν ἓν σῶμα ἱππικὸν τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ 400 καὶ ἐπολέμουν· ἐτσάκισε τὸ ἡμέτερον τὸ ἐχθρικὸν δύω καὶ τρίς· ὁ Γενικὸς ἀρχηγὸς εὑρίσκετο ἀσθενὴς ἀπὸ ἕνα πυρετὸν εἰς τὴν σκηνήν του· ἐνῷ εἶχε παρμένον ἰατρικὸν πρὸς κάθαρσιν καὶ ἀκόμη δὲν τὸν εἶχεν ἐνεργήσει· ἀκούσας λοιπὸν τὸν πόλεμον, ἐκαβαλίκευσεν εὐθὺς καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολέμου· ἐπροχώρησεν ἱππεὺς πρὸς τὸ ἱππικόν μας καὶ ἐπολέμει ἡρωϊκῶς κατὰ τὴν συνήθειάν του· οἱ ἐχθροί, οἱ ὁποῖοι καλῶς ἐγνώριζον τὸν Καραϊσκάκην ἀπὸ τὰ ροῦχα του καὶ ἀπὸ τὸν ἡρωϊσμόν του, τὸν ἄφησαν καὶ ἐπροχώρησεν ἀρκετά· καὶ ρίψαντές του, τὸν ἐπλήγωσαν κατὰ τὸ

1) Περὶ τῆς μάχης τοῦ Ἀναλάτου βλ. κεφάλαιον δέκατον τοῦ Α'. βιβλίου τῶν Ἀπομνημονευμάτων (ἀπὸ σελ. 236 καὶ ἑξ.).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ὑπογάστριον θανατηφόρως, συγχρόνως ἐπληγώθη καὶ ὁ στρατηγὸς Νικήτας ὀλίγον κατὰ τὸν πώγωνα ἐλαφρῶς· ὁμοίως καὶ ὁ Γεώργιος Λεχουρίτης κατὰ τὸν πόδα, ἐκόπη καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ διὰ μπάλας τοῦ γενναίου ἱππέως Παναγιώτου ἀγιουτάντε, παρανομαζομένου Κακλαμάνου· δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμη καὶ ὁ Καπετὰν Γενναῖος καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπεσύροντο, ἔφθασε λοιπὸν καὶ αὐτὸς καὶ μαθὼν τὰς πληγὰς τῶν εἰρημένων, δὲν ἐδειλίασεν, ἀλλὰ προχωρήσας εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἐπολέμησε μερικὴν ὥραν καὶ ἀνεχώρησε μετὰ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν Πειραιᾶ· ἐφονεύθησαν Ἕλληνες τότε καὶ ἐπληγώθησαν ἕως 50. Τὸν ἀρχηγὸν πληγωμένον τὸν ὑπῆγον εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ἔνθα ἐπεσκέπτετο ἀπὸ τοὺς ἰατρούς· ἀλλ' ἡ πληγή του ἦτον ἀνίατος, ὅθεν ἀφοῦ ἐδιώρισε καλῶς τὰ πράγματά του μὲ διαθήκην, ἀπέθανε κατὰ τὰς 23 Ἀπριλίου 1827, ἡμέραν Παρασκευὴν ὥραν 6 τῆς νυκτὸς καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Σαλαμῖνα μὲ ἑλληνικὴν παράταξιν ἐντίμως· εἰς τὸν θάνατόν του τὸν ἠρώτησαν ποῖον νὰ βάλουν ἀρχηγὸν καὶ ἀπεκρίθη τὸν ἀξιώτερον· μετὰ τὸν θάνατον τούτου τοῦ ἥρωος οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν ν' ἀψυχοῦν, καὶ οἱ ἐχθροὶ νὰ ἐνδυναμοῦνται, διότι εἶδον ὅτι ἐκτυπήθη ὁ Καραϊσκάκης καὶ ἔκαμαν χαρὰν μὲ μίαν μπαταρίαν τουφεκίων εἰς ὅλον τους τὸ στρατόπεδον· ζῶντος ἔτι τοῦ μακαρίτου τούτου ἦτον σχέδιον ν' ἀπεράσουν τέσσαρες χιλιάδες Ἕλληνες κατὰ τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου νὰ κάμουν ταμπούρια ἐκεῖ πλησίον τοῦ φρουρίου, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν ἦτον διωρισμένα τὸ σῶμα τῶν Σουλιωτῶν, τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τῶν τακτικῶν, τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἀντιστρατήγου Νοταράδων, τοῦ Βάσου καὶ Κρητῶν, καὶ ἤθελεν ἐμβαρκαρισθοῦν τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὅπου ἐφονεύθη ὁ Καραϊσκάκης, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ θανάτου του ἐμποδίσθησαν· δὲν ἐχάλασαν αὐτὸ τὸ σχέδιον, ἀλλ' ἐμβαρκαρίσθησαν τὸ σάββατον τὸ ἑσπέρας, ἔφθασαν λοιπὸν ἀπὸ κακοκαιρίαν πρὸς τὰ ἐξημερώματα εἰς τὸ διωρισμένον μέρος καὶ ἠθέλησαν διὰ νὰ μείνουν εἰς τὰ πλοῖα ἐκείνην τὴν ἡμέραν διὰ νὰ εὔγουν τὸ ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς, ἀλλ' ὁ Στόλαρχος Κόχραν τοὺς ἐβίασε νὰ εὔγουν εὐθύς, καὶ ἀπέβησαν ἔξω, ὅθεν ἄρχισαν καὶ ἔκαμαν δεκατρία ταμπούρια, ἀπὸ τὴν ἄκραν τῆς θαλάσσης ἕως πλησίον τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν· δὲν τὰ εἶχον ἀκόμη ἐνδυναμωμένα καλά, καὶ ὁ ἐχθρὸς τοὺς ἐπλησίασε μ' ὅλον του τὸ ἱππικὸν καὶ μὲ τέσσαρες χιλιάδες πεζικὸν τὸ πλέον ἐπίλεκτον τοῦ στρατεύματός του· ἐκύταξεν ἀρκετὴν ὥραν τὰ ταμπούρια καὶ τὰ εἶδεν ὅτι ἦσαν ἀδύνατα, ἔκαμε λοιπὸν ἀπόφασιν ἢ νὰ πάρῃ ἢ νὰ χαθῇ, ἐπειδὴ ἐθεώρει ἐκεῖνον τὸν πόλεμον σφραγίδα τῆς τύχης του, καθὼς τῳόντι ἦτον· οἱ ἐχθροὶ ἔπεσαν μὲ τὰ μοῦτρα, πεζοὶ καὶ καβαλαραῖοι, εἰς τὰ δύω ἐμπροσθινὰ ταμπούρια τῶν τακτικῶν καὶ τῶν Σουλιωτῶν, καὶ ἀφοῦ ὑπέφερον τὴν πρώτην φωτιὰν μὲ ἀπαραδειγμάτιστον φθοράν, δὲν ἐπρόφθασαν οἱ ἡμέτεροι τὰ γεμίσουν ἐκ δευτέρου καὶ οἱ ἔχθροὶ ἔπερ-

σαν πεζοὶ καὶ ἱππεῖς εἰς τὰ ταμπούρια, ἐκεῖ λοιπὸν ἔτρεξε τὸ αἷμα ποταμηδόν, σφάζοντες Ἕλληνες τοὺς Τούρκους καὶ Τοῦρκοι τοὺς Ἕλληνας· ἔφριξε καὶ ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανὸς ἀπὸ μίαν τοιαύτην μεγάλην συμπλοκήν! Τὰ λοιπὰ ταμπούρια ἰδόντα τὸ τοιοῦτον ἔφυγαν καὶ οἱ ἐχθροὶ τοὺς ἐδίωκον καὶ ἐφόνευον ὅσους ἔφθανον, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν τὰ ἔδιδον ἄδεια τὰ ἅρματά των· ἔφθασαν λοιπὸν εἰς τὴν ἄκραν τῆς θαλάσσης καὶ ἔδωσαν τὸ στῆθος τῶν ἐχθρῶν, ὥστε τοὺς ἐδίωξαν· ἔμειναν ἕως τὸ ἑσπέρας ἐκεῖ καὶ ἐμπαρκαρίσθησαν εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἦλθον ὅσοι ἐσώθησαν εἰς τὸν Φαληρέα· ἀπὸ τὰ δύω ἐμπροσθινὰ ταμπούρια ἐσώθησαν μόνον 50, οἱ δὲ λοιποὶ ἕως 350 ἀπέθανον ἡρωϊκῶς μέσα, πλὴν κάθε Ἕλλην ἐθανάτωσε τρεῖς καὶ τέσσαρας ἐχθρούς· ἐφονεύθησαν ἐκ τῶν ἀρχηγῶν ὁ στρατηγὸς Νοταρᾶς, ὁ Λάμπρος Βέϊκου, ὁ Γεώργ. Τζαβέλας, ὁ Θάνος Ντούσιας καὶ ἄλλοι μικροὶ καπεταναῖοι· ἐζωγρήθησαν ζῶντες ὁ Γεωργάκης Δράκος καὶ ὁ Καλλέργης, ὅστις μὲ 50 χιλιάδας γρόσια ἠλευθερώθη· εἰς αὐτὴν τὴν μάχην μᾶς λέγουν οἱ ἴδιοι ἐχθροὶ ὅτι ἐφονεύθησαν 420 Ἕλληνες καὶ 150 ἐζωγρήθησαν· ἐκ τῶν ἰδίων ἄλλοι λέγουν 620, πλὴν δὲν πρέπει νὰ ἦναι ἀληθές, διότι ἐπληροφορήθημεν ὅτι δὲν ἄφησαν κανένα ζῶντα, ἐκτὸς τῶν δύω προειρημένων ἀπὸ τοὺς 150. Ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, ὡς μᾶς λέγουν οἱ ἴδιοι, ὑπῆγον 700 σκοτωμένοι καὶ 400 πληγωμένοι, ὅμως θὰ ἦναι πολλοὶ περισσότεροι· εἰς αὐτὴν τὴν μάχην δὲν ἦτον ὁ Κίτζος Τζαβέλας, οὔτε ὁ ἀδελφός του, ἐπειδὴ τὸν Κίτζον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀοιδίμου Καραϊσκάκη ἐδιώρισεν ὁ Ἀρχιστράτηγος προσωρινὸν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοπέδου, ὁ δὲ ἀδελφός του δὲν ὑπῆγε, διότι ἦτο πληγωμένος ὀλίγον εἰς τὸ χέρι· μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην οἱ Ἕλληνες ἀπελπίσθησαν διόλου, εὑρισκομένων χωρὶς ἀρχηγόν· ἂν ὑπῆρχεν ὁ Καραϊσκάκης εἰς αὐτὸν τὸν πόλεμον, ἤθελε κερδίσωμεν καὶ εἰς Ἀθήνας ἤθελεν ἐμβωμεν ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἢ τοὐλάχιστον ἤθελε τζακίσωμεν τοὺς ἐχθροὺς ἄφευκτα· ἐπειδὴ ζῶντος ἔτι τούτου τοῦ Μακαρίτου, εἶχεν ἀποφασισμένον ν' ἀνοίξῃ τουφέκι ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ἐλαιῶνος, νὰ ἐπασχοληθῇ ὁ ἐχθρὸς ἐκεῖ, διὰ ν' ἀφήσουν ἀνενοχλήτους τοὺς ἡμετέρους ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἕως νὰ ταμπουρωθοῦν καλά· πλὴν ὁ θάνατός του ἐπέφερε καὶ τὸν χαμὸν τοῦ φρουρίου καὶ τὸν χαλασμὸν τοῦ στρατεύματος· ἤθελε κάμῃ τὸ ἴδιον καὶ ὁ Κίτζος Τζαβέλας, ἂν οἱ Ἕλληνες ὅλοι τὸν ἤκουον· ὡς τόσον εὑρισκόμενοι οἱ Ἕλληνες εἰς τοσαύτην μεγάλην ἀθυμίαν, εὐκόλως ὁ ἐχθρὸς μᾶς ἐχαλοῦσεν ἂν ἀπεφάσιζε νὰ μᾶς πολελήσῃ· ἠθελήσαμεν λοιπὸν ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὴν Κυριακὴν τὸ βράδυ εἰς τὰς 23 ν' ἀφήσωμεν τὰ ταμπούρια ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἴχομεν καμωμένα ἄνωθεν τοῦ Κερατζινίου πρὸς τὸ ἀρκτικὸν μέρος τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ ἐνδυναμώσωμεν τὰ τοῦ Κερατζινίου καὶ τὰ τοῦ Πειραιῶς· οἱ Ἕλληνες ὅμως ἀντὶ νὰ τραβηχτοῦν τακτικῶς καὶ ἡσύχως, ἐκατήντησε νὰ τζακίσουν ἀπὸ ὅλα τὰ

ταμπούρια τοῦ Κερατζινίου καὶ τὰ ἐπάνω, καθὼς καὶ ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ ἐλαιῶνος, νὰ ἀφήσουν τρία κανόνια καὶ νὰ περιορισθοῦν εἰς τὸν Πειραιᾶ· ἄφησαν τὸ μοναστῆρι καὶ τὰ περὶ τὸ μοναστῆρι ταμπούρια, τὰ ὁποῖα ὅλα ἐκυρίευσαν οἱ ἐχθροί· ὢ ἡμέρα θλίψεως! ὢ ἡμέρα ἀποτυχίας! ὤ! μία φωνὴ τοῦ Καραϊσκάκη νὰ ἐμψυχοῦσε τὸ στράτευμα!! Τὸ πρωῒ τῆς Δευτέρας εἰς τὰς 24 τοῦ μηνὸς ἰδόντες τὸν στενὸν περιορισμόν τους οἱ Ἕλληνες, ὥρμησαν καὶ ἐδίωξαν τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὸ Μοναστῆρι καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα ταμπούρια, ἐφόνευσαν καὶ Τούρκους· πλὴν τὸ μάτι τους ὅλοι τὸ εἶχαν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ φύγουν, ἢ νὰ εἴπω καλλίτερον νὰ πνιγοῦν, ὄχι μόνον οἱ στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχηγῶν· ἄλλοι στρατιῶται ἤρχισαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ φεύγουν κρυφίως, ὥστε μεταξὺ εἰς δύω ἡμέρας κατήντησε νὰ μείνῃ τὸ ἥμισυ τοῦ στρατεύματος· ἡ ἀπόφασις τῶν ἀρχηγῶν ἦτον νὰ μείνουν ὀλίγας ἡμέρας ἕως νὰ ἔβγουν καὶ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ ν' ἀναχωρήσουν· οἱ καπεταναῖοι ἔβλεπον τὴν διάλυσιν τοῦ στρατεύματος, ἀλλὰ δὲν ἠμπόρουν νὰ κάμουν τίποτε, διότι ἐκυρίευεν ἡ ἀναρχία· ὑπεσχέθη ὁ Ἀρχιστράτηγος νὰ πληρώσῃ τοὺς στρατιώτας 4 τάλληρα τὸν μῆνα διὰ νὰ καθήσουν εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν, πλὴν ὀλίγοι ἐπροτίμησαν τὰ τάλλαρα. Ἐσυνάχθησαν οἱ Ἕλληνες ὅλοι εἰς τὰς 27 καὶ ὁμοφώνως ἀπεφάσισαν δι' ἀρχηγόν τους τὸν Κίτζον Τζαβέλαν καὶ μετ' αὐτοῦ νὰ μείνουν εἰς τὸν Πειραιᾶ· τοῦτο ἐχαροποίησεν ὀλίγον τὸ στρατόπεδον, πάλιν ὅμως ἤρχισαν νὰ φεύγουν· ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Ἀρχιστράτηγον τὴν ἄδειαν καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ν' ἀναχωρήσουν διὰ τὴν πατρίδα των, πλὴν δὲν ἠθέλησαν πάλιν οἱ ἴδιοι ἀρχηγοὶ ἕως οὗ νὰ ἰδοῦν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ φρουρίου· καὶ ταῦτα ἐν τῷ μεταξὺ τούτων ὅλων τῆς θέσεως τοῦ Πειραιῶς· ἐν τοσούτῳ οἱ Ἕλληνες λειποτακτοῦντες κατήντησαν νὰ μείνουν ἀπὸ 12 χιλιάδ. στράτευμα 1)3. Οἱ δὲ ἀρχηγοὶ βλέποντες ὅτι θὰ μείνουν μοναχοί, καὶ ὁπόταν ἤρχετο ὁ ἐχθρὸς κατ' ἐπάνω μας, ὄντες εἰς τοιαύτην ἀνωμαλίαν, μᾶς ἔρριπτεν ὅλους εἰς τὴν θάλασσαν, ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν ν' ἀναχωρήσουν· ὁ Ἀρχιστράτηγος, ὁ ὁποῖος ποτὲ δὲν ἀπεφάσιζεν ἓν τοιοῦτον πρᾶγμα, ἐπροφασίζετο, ὅτι δὲν εἶναι πλοῖα νὰ ἐμβαρκαρισθῶμεν καὶ μὲ τὸ σήμερον καὶ αὔριον μᾶς ἐμπόδισε διὰ πολλὰς ἡμέρας· εἰς τὰς 4 τοῦ Μαΐου τὸ πρωῒ ἔβγῆκεν ἕνας στρατιώτης ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ μᾶς ἐπληροφόρησε στοματικῶς ὅτι οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ βλέποντες τόσους Ἕλληνας ὅπου ἐθυσιάσθησαν δι' αὐτούς, ἀπεφάσισαν νὰ μείνουν ἀκόμη τέσσαρας μῆνας καὶ ὅσον ἄλλον περισσότερον καιρὸν ἠμπορέσουν· τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας ἦλθον καὶ ἄλλοι δύω καὶ εἶπον τὰ ἴδια, πλὴν νὰ βαστάξωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν Φαληρέα, ἢ νὰ ὑπάγωμεν ἀπὸ τὰ ὀπίσθια τοῦ ἐχθροῦ νὰ κόψουν τὰς τροφάς· οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ εἰς τὸ διάστημα τῶν 4 μηνῶν δὲν ἔχουν καμμίαν στενοχωρίαν, ἐπειδὴ εὗρον καὶ ἄλλον νερὸν καὶ μοιράζουν εἰς τὸν καθένα μίαν ὀκάν-

τὴν ἡμέραν, καταγίνονται ν' ἀνοίξουν καὶ ἓν ἄλλο ἀρκετὸν νερόν, ὅπου τρέχει ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἡρακλέους (;), τὸν ὁποῖον ἐξέχωσαν τώρα ἐσχάτως ἀπὸ τὴν γῆν εἰς τὸ μέσον τοῦ φρουρίου, ὡς οἱ ἐξελθόντες μᾶς ἐπληροφόρησαν· ἔχουν ὀλίγην ἔλλειψιν μπαρούτης, πλὴν ὅταν θελήσουν κάμνουν μέσα, διότι ὅλον τὸ φρούριον εἶναι ἀπὸ τζιβερτζιλέ· μετὰ ταῦτα ἔκραξεν ὁ Ἀρχ. ὅλους τοὺς Ἀρχηγοὺς εἰς τὸ πλοῖόν του καὶ τοὺς παρέστησε τὸ ἀναγκαῖον τῆς θέσεως ταύτης, ὥστε τοὺς κατέπεισε νὰ μείνουν ἕως οὗ νὰ μισθώσῃ ἄλλους στρατιώτας διὰ τὴν θέσιν ταύτην· εἰς τὰς 6 τοῦ παρόντος ἐπροχώρησε τὸ ἱππικὸν τοῦ ἐχθροῦ καὶ μέρος τοῦ πεζικοῦ εἰς τὰ Μέγαρα καὶ ἐπῆρεν ἕως 1000 ἀγελάδια καὶ βοΐδια καὶ δύο στάνες πρόβατα, ἐπῆρε καὶ ἕως 40 ψυχὰς ἀδυνάτους, τὰς ὁποίας ὅλας ἔσφαξαν εὐθύς, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδόν του· εἰς τὰς 9 τοῦ ἰδίου πάλιν ἀπέρασε καὶ κατεσκήνωσεν εἰς τὸν κάμπον τῶν Μεγάρων μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του καὶ μέρος τοῦ πεζικοῦ, ἔνθα ἤρχισε νὰ θερίζῃ τὸ γινόμενα σπαρτά, ἔκαμε τρεῖς ἐφόδους καὶ εἰς ἓν καταφύγιον τῶν Μεγαριτῶν πλησίον τῆς θαλάσσης, διότι εἶναι καλὰ ὠχυρωμένοι, ἀλλ' ἀπέτυχεν· ἐσφαλίσθησαν εἰς ἓν μετόχι ἐκεῖ πλησίον καὶ ἕως 150 Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἔφευγον ἀπὸ τὴν Σαλαμῖνα διὰ Ναύπλιον, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἔβλαψαν τίποτε· οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐκτύπησαν πανταχόθεν, ἐβάσταξαν καὶ τὴν πόρταν τῶν Μεγάρων, καὶ οὕτως οἱ ἐχθροὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν ἀνεχώρησαν διὰ νυκτὸς κατὰ τὰς Θήβας καὶ Λεβαδείαν, εἰς τὸν αἰφνίδιον τοῦτον ἀναχωρισμόν τους ἐπῆραν πολλὰ λάφυρα οἱ Ἕλληνες· ἔφθασαν οἱ ἐχθροὶ καὶ ἕως εἰς τὰ Βήλια, χωρίον τῶν Δερβενίων, ὅπου τοὺς ἐκτύπησαν, ἐσκότωσαν ἀρκετούς, ἐπῆραν σημαίας καὶ τοὺς ἐδίωξαν· τρέχει ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὁ ἐχθρὸς οὕτως, ὅτι ἔχει μεγάλην ἔλλειψιν τροφῶν· εἰς τὰ 12 τοῦ παρόντος μηνὸς ἔγεινεν ἕνας ἀκροβολισμὸς μετὰ τῶν γειτονικῶν ἐχθρικῶν ταμπουρίων, εἰς τὸν ὁποῖον παρετήρει τις τοὺς Ἕλληνας γενναίους, πλὴν ἡ ἀναρχία τοὺς κάμνει ἀνάνδρους.

13 *Μαΐου* 1827 *ἐκ Πειραιῶς.*

Διατριβὴ τοῦ Στρατηγοῦ Ἰωάννου Μακρυγιάννη.

(Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Φίλῳ τοῦ Λαοῦ» ἀριθ. 65 τῆς 22 Αὐγούστου 1840).

Κύριε Συντάκτα τῆς ἐφημερίδος «Ὁ Φίλος τοῦ Λαοῦ».

Παρακαλῶ νὰ καταχωρήσητε εἰς τὴν ἀμερόληπτον καὶ ἀξιέπαινον ἐφημερίδα σας τὴν ἑξῆς ἔκθεσίν μου, ἧς μέρος μὲν ἀφορᾷ κοινοποίησίν τινος ἀληθείας, μέρος δὲ τὴν γνωστοποίησιν τῆς πρός με ραδιουργίας.

Ὡς Ἕλλην καὶ φίλος ἀείποτε τῆς ἱερᾶς ἀληθείας, μετὰ λύπης μου μεγίστης εἶδον ὅτι αἱ παρὰ τῶν Κυρίων Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Σουρμελῆ, Κάρπου, Περῤῥαιβοῦ καὶ Φραντζῆ ἐκδοθεῖσαι ἱστορίαι τῆς Ἑλλάδος εἴτ' ἐν γνώσει, εἴτ' ἐξ ἀγνοίας παραμορφώνουσι τὰ πράγματα, ἀποσιωπῶσαι τὴν ἀλήθειαν, μάλιστα πραγμάτων, καθ' ἃ ἐστάθημεν αὐτόπται καὶ συνεργοί· ὡς εἰς ἔνδειξιν τοῦ λόγου μου τούτου, παραλείπων ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ τῶν ἄλλων ἱστοριογράφων, ἀναφέρω μόνον τὰ παρὰ τοῦ Κυρίου Περῤῥαιβοῦ [1]) ἱστορούμενα περὶ τοῦ πρὸς βοήθειαν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν γενομένου κινήματος, ὅτε καὶ κατεστράφημεν εἰς Ἀνάλατον, οὗ τινος κινήματος ἡ γυμνὴ ἀλήθεια εἶναι αὕτη.

Ἐγὼ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη δὲν ἔδιδον γνώμην νὰ γένῃ τὸ κίνημα τοῦτο κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὡς ὁμολογουμένως ἐπικίνδυνον· μάρτυρες ἀψευδέστατοι τοῦ λόγου μου τούτου εἶναι ὁ Στρατηγὸς Τζοὺρτζ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος, μετὰ τῶν ὁποίων ὡμίλησα καὶ παρεκίνησα νὰ μεταβάλωσι τὴν περὶ τοῦ κινήματος τούτου γνώμην καὶ ἀπόφασιν τοῦ Κοχράν· ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθημεν.

Ὅθεν ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου, ἀποβάντες τῶν πλοίων εἰς τοὺς τρεῖς Πύργους, πρῶτος ἐγώ, ὁ Βάσσος καὶ ὁ Καλλέργης, ἐσυμφωνήσαμεν νὰ κτίσωμεν τὰ ταμπούργια μας πλησίον τῆς θαλάσσης διὰ νὰ ἔχωμεν εἰς τὰ ὄπισθεν τὰ πλοῖα, καὶ πολεμοῦντες ἐκείνην τὴν ἡμέραν, νὰ ὁδηγηθῶμεν ἐκ τῆς τύχης τοῦ πολέμου· ἀλλά, ἀποβάντες μετὰ ταῦτα καὶ οἱ λοιποὶ ὁπλαρχηγοί, δὲν ἠθέλησαν νὰ συμφωνήσωσι μὲ ἡμᾶς εἰς τὸ ἀνωτέρω σχέδιόν μας, ἀλλὰ ἐπροχώρησαν, καὶ ἔκτισεν ἕκαστος κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ ταμποῦρι του ὥστε δὲν ἠδυνάμεθα νὰ συνενονώμεθα.

Τοῦτο θεωρήσας ἐγώ, ἔστειλα τρεῖς ἀνθρώπους πρὸς τὸν Στρατηγὸν Τσούρτζ, παρακινῶν αὐτὸν ἢ νὰ διορίσῃ κεφαλὴν ἐφ' ὅλων ἡμῶν, ἢ νὰ παραιτηθῶμεν τοῦ κινήματος τούτου, ὡς φανερῶς ἐπικινδύνου· ἀλλ' ὁ Στρατηγὸς Τσοὺρτζ μοὶ ἀπεκρίθη ὅτι οὔτ' αὐτὸς εἰσακούεται· μάρτυρες καὶ τούτου τοῦ λόγου μου ἀληθέστατοι ὁ Ἀλέξανδρος Μιμῆκος καὶ ὁ Σπυρίδων Δοντᾶς.

Τέλος πάντων, ἐπὶ ταύτης ἡμῶν τῆς ἀσυμφωνίας καὶ ἀταξίας, ἐλθὼν ὁ ἐχθρὸς καὶ εὑρὼν ἡμᾶς οὕτω πως, κ' ἐπομένως ἀπαρασκευάστους μᾶς κατέστρεψε. Καὶ ἐν ᾧ, ὅταν ἐγὼ ἐξῆλθον τῶν πλοίων, εἶχον ἀνθρώπους τριακοσίους, μόλις ἠδυνήθην νὰ κρατήσω τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα, ἐξ ὧν μετὰ τὴν καταστροφὴν ἐμείναμεν μόνον τριάκοντα καὶ τέσσαρες καὶ ἐγώ, διὰ τοῦ ὁποίου τὴν σωτηρίαν ἴσως δυσαρεστήθη ὁ Κύριος Περῤῥαιβός, καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψεν ἄλλα ἀντ' ἄλλων.

---

1) Παράβ. καὶ σελ. 338 τοῦ παρόντος τόμου.

Εἰς τὴν μάχην ταύτην, ἤ, μᾶλλον εἰπεῖν, εἰς τὸ μακελλεῖον τοῦτο, δὲν ἔλαβον μέρος οὐδὲ δύο χιλιάδες ἐξ ἡμῶν, ἐν ᾧ ἤμεθα πραγματικῶς ἕνδεκα χιλιάδες, ἐκτὸς τῶν ἱππέων· διότι αἱ λοιπαὶ ἐννέα χιλιάδες καὶ οἱ ἱππεῖς ἦσαν μετὰ τοῦ Κ. Περῥαιβοῦ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων, οἵτινες ἀφήσαντες τὰς θέσεις των, χωρὶς νὰ κινηθῶσι διὰ Ἀθήνας μετὰ τῆς μεγάλης αὐτῶν δυνάμεως, κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Καραϊσκάκη, κατέφυγον εἰς τὴν Καστέλλαν τοῦ Φαληρέως, ὅπου ἐφησυχάζοντες, ἐθεώρουν ἡμᾶς σφαζομένους ὡς πρόβατα, χωρὶς νὰ ἔλθωσι πρὸς βοήθειαν ἡμῶν· καὶ μετὰ ταῦτα ἐφορμήσαντες ὅλοι συσσωματωμένοι καὶ ὑμεῖς οἱ διασωθέντες, ἀπεδιώξαμεν τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τὸ μοναστήριον καὶ ἀπὸ τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας ἄφησαν ἄνευ πολέμου.

Ὁ Κύριος λοιπὸν Περῥαιβός, ὁ κατὰ τὴν ἱστορίαν του θαυματουργήσας πανταχοῦ μετ' ὀλίγων, διατί εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, ἔχων ἐννέα χιλιάδας στρατιώτας, ἐκτὸς τοῦ ἱππικοῦ, δὲν ἐκινήθη νὰ θαυματουργήσῃ, σώζων ἡμᾶς, καὶ οὕτω δεδοξασμένος νὰ μὴ λάβῃ τὴν ἀνάγκην νὰ καταφέρηται ἀδίκως κατ' ἄλλου, παραμορφώνων τὴν ἱερὰν ἀλήθειαν εἰς τὴν ἱστορίαν του;

Πολλάκις ἐγὼ εἶπον ἀπὸ στόματος εἰς τὸν Κ. Περῥαιβὸν τὴν εἰς τὸ ἱστορικὸν τοῦτο παρεκτροπὴν καὶ ἀδικίαν τῆς ἱστορίας του καὶ πολλάκις ὑπεσχέθη τὴν διὰ τοῦ τύπου ἀναίρεσιν τοῦ λάθους του τούτου· ἀλλ' ἕως τὴν σήμερον σιωπᾷ· τὰς παραμορφώσεις ταύτας καὶ ἄλλας τῆς ἱστορίας του μὴ ἀνεχθεὶς καὶ ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Κ. Ν. Μακρῆς, ἔγραψεν ἐξ Ἀμφίσσης ἄρθρον ἐκτεταμένον, τὴν 22 Νοεμβρίου 1837, δημοσιευθὲν εἰς τὸν ἀριθ. 496 τῆς ἐφημερίδος ἡ «Ἀθηνᾶ»[1]· καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς τοῦ Κ. Περῥαιβοῦ ἱστορίας ὀλίγιστα.

Ὁ δὲ Κ. Κάρπος[2], ὁ φίλος τοῦ Ὀδυσσέως, ἀναφέρει εἰς τὴν ἱστορίαν του, ὅτι ἐγὼ μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως ὤν, ἄφησα αὐτὸν καὶ λαβὼν τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον, ἔτρεξα ἐναντίον τῶν συμπολιτῶν μου, καὶ οὕτως ἐμεγαλύνθην μικρὸς ἄνθρωπος ὤν· καὶ ὅτι δὲν ἔλαβον τὸ πῦρ, ἀλλὰ μόνον τὸν σίδηρον, δηλ. τὴν σπάθην μου, καὶ δὲν ἔτρεξα κατὰ τῶν συμπολιτῶν μου, ἀλλ' ἔτρεξα εἰς τὸ βουλευτικὸν σῶμα, προκρίνας δικαίως καὶ εὐσυνειδότως νὰ ἀφιερωθῶ εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως, δείξας ὡς ἀείποτε ὑποταγὴν εἰς αὐτήν, διὰ τὸ ὁποῖον μάλιστα καυχῶμαι, ὡς δι' ἔργον ἐπωφελές, καὶ μάλιστα εἰς ἐκείνην τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἡ Κυβέρνησις εἶχεν ἀνάγκην ἐνισχύσεως· εἰς δὲ τὸ δεύτερον, τὴν εἰς τοὺς Μύλους τοῦ Ναυπλίου μάχην, σιωπῶ· διότι εὐθὺς ὁ Κ. Χατσῆ Στέφανος Δημητρίου, ὡς παρευρεθεὶς εἰς τὴν εἰρημένην μάχην,

---

1) Ἐν τῇ ἀπαντήσει τοῦ Ν. Μακρῆ γίνεται λόγος περὶ τῶν μαχῶν τῆς Ἀμπλιανῆς, Πανάσαρης, Πέντε Ὄρνιων κλπ.

2) Βλ. περὶ αὐτοῦ καὶ σελ. 337 τοῦ παρόντος τόμου.

χάριν τῆς ἀληθείας ἀνέλαβεν ἔκτοτε τὴν ἐπαινετὴν εὐχαρίστησιν καὶ ἔγραψε δημοσίως τὰ περὶ ταύτης τῆς μάχης τὴν 27 Ὀκτωβρίου τοῦ 1837 ἔτους καθ' ὅλην τὴν ἀλήθειαν, ἥτις γέγραπται εἰς τὸν ἀριθ. 500 ὑπὸ χρονολογίαν 15 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1837 τῆς ἐφημερίδος ἡ «Ἀθηνᾶ»[1]), ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ξένοι παρόντες εἰς ταύτην τὴν μάχην ἐδιηγήθησαν καὶ διηγοῦνται τὰ πάντα, ἑπομένως ἂν καὶ ὁ Κ. Κάρπος ἐχρησίμευσε κατά τι εἰς ταύτην τὴν μάχην.

Ἐπειδὴ λοιπόν, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἱστοριογράφων ἐπληροφορήθην ὅτι παραμορφοῦται ἡ ἀλήθεια τῆς νέας ταύτης Ἑλληνικῆς ἱστορίας, καὶ ἑπομένως γίνεται ἄδικον καὶ εἰς τὰς παρούσας γενεὰς καὶ εἰς τὰς ἐπερχομένας, συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ περιέλθω καὶ ὅσας δὲν ἐγνώριζον θέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἔγιναν μάχαι σημαντικαί, καὶ εἰκονογραφήσας αὐτὰς καὶ ὅσας ἐγνώριζον, νὰ σχεδιάσω καὶ τὰς εἰς αὐτὰς μάχας τῶν Ἑλλήνων τε καὶ φιλελλήνων κατὰ τῶν Τούρκων, σημειῶν συγχρόνως καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ὁπλαρχηγῶν ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν, ὥστε τοιουτοτρόπως νὰ ἐξαχθῇ εἰς φῶς ἡ ἀλήθεια ἄπαξ καὶ νὰ ἀποδοθῇ ὅ,τι εἰς ἕκαστον ἀνήκει, χωρὶς νὰ δύναταί τις νὰ σφετερισθῇ τοῦ λοιποῦ τὰς ἀνδραγαθίας τῶν ἄλλων.

Ἐπιχειρήσας λοιπὸν τοῦ ἔργου μετὰ κόπου καὶ δαπάνης ἱκανῆς ἀπὸ τὸ ἔτος 1836, ἐξετέλεσα αὐτὸ εἰς τὸ ἔτος 1839 καὶ ἔδωσα πέρας εἰς τὴν εἰκονικὴν ταύτην ἱστορίαν μου, εἰς εἰκόνας τὸν ἀριθμὸν εἴκοσι πέντε· ἐξ ὧν ἡ πρώτη ἐξεικονίζει τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν ἔκτοτε παρὰ Θεοῦ διὰ τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ προορισθεῖσαν τῆς Ἑλλάδος ἀνάστασιν· ἡ δευτέρα εἰκονίζει τὸν παντοκράτορα καὶ τὴν διὰ τῶν τριῶν εὐεργετίδων Χριστιανικῶν δυνάμεων ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος· ἡ τρίτη, ἡ καὶ «Ἑλλὰς» ἐπιγραφομένη, παριστᾷ τὰ ὀνόματα ἁπάντων τῶν γνωστῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἀγωνισθέντων καὶ φονευθέντων Ἑλλήνων, ἅμα δὲ καὶ φιλελλήνων· αἱ δὲ λοιπαὶ εἴκοσι καὶ δύο τὸν ἀριθμὸν εἰκονίζουσιν, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, τὰς διαφόρους κατὰ διαφόρους θέσεις μάχας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ τυράννου, εἰς ἑκάστην τῶν ὁποίων τούτων εἰκόνων ἐπιγράφεται τὸ ἑξῆς· «Μέρος τῶν πολέμων τῆς Ἑλλάδος, σχεδιασθέντων καθ' ὑπαγόρευσιν καὶ δι' ἐξόδων τοῦ Συνταγματάρχου Μακρυγιάννη, πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ εὐεργετῶν μας φιλελλήνων».

Οὕτω πως λοιπὸν ἀποπερατώσας εἰς τὸ 1839 ἔτος τέσσαρα σώματα τῶν ἀνωτέρω εἰκόνων, παρεκάλεσα τοὺς ἐν Ἀθήναις τῶν Δυνάμεων πρέσβεις καὶ τοὺς τότε ἐν αὐτῇ εὑρεθέντας φιλέλληνας, τούς τε Κ. ὑπουργοὺς καὶ αὐλικοὺς τοῦ Βασιλέως ἡμῶν καί τινας ἐπισήμους Ἕλληνας νὰ δεχθῶσιν εἰς τὴν

1) Βλ. τὴν ἀπάντησιν τοῦ Χ. Στ. Δημητρίου ἐν τῷ προηγουμένῳ παραρτήματι.

οἰκίαν μου λιτὴν τράπεζαν διὰ νὰ εἴπωμεν τὸ μὲν «ζήτω» εἰς τοὺς εὐεργέτας ἡμῶν, εἰς τὸν Βασιλέα καὶ Βασίλισσαν ἡμῶν καὶ εἰς τὴν πατρίδα, τὸ δὲ «αἰωνία ἡ μνήμη» εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος πεσόντας.

Τὴν δὲ ἐπιοῦσαν ἓν τῶν τεσσάρων εἰρημένων σωμάτων προσέφερον πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα ἡμῶν, ἐκ δὲ τῶν τριῶν ἓν εἰς ἕκαστον ἐξοχώτατον Πρέσβυν τῶν τριῶν εὐεργετίδων Δυνάμεων, διὰ νὰ τὸ ἐξαποστείλωσιν ἕκαστος πρὸς τὸν κραταιότατον καὶ φιλάνθρωπον Βασιλέα αὐτοῦ, πρὸς δεῖγμα τῆς πρὸς αὐτοὺς τῆς Ἑλλάδος ἀθανάτου εὐγνωμοσύνης.

Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ ἀποκαταστήσω τὰς εἰκόνας ταύτας κοινάς, ἀπεφάσισα τὴν διὰ συνδρομητῶν εἰς πολλὰ σώματα ἐκτύπωσιν αὐτῶν, καὶ πολλῶν τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἔργου τούτου ζητούντων, διὰ συστάσεως καὶ προτροπῆς τινός, ἐνεπιστεύθην τὸ ἔργον εἰς τὸν πρό τινος καιροῦ ἐν Τεργέστῃ ἀποβιώσαντα Ἀλέξανδρον Ἡσαΐαν, καὶ παραλαβὼν παρὰ τοῦ Βασιλέως ἡμῶν τὸ πρὸς αὐτὸν προσφερθὲν σῶμα ἐν ὑποσχέσει νὰ τὸ ἐπιστρέψω, παρέδωκα τῷ εἰρημένῳ Ἡσαΐᾳ ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην, πεποιθὼς ὅτι θέλει ἐνεργήσει τὴν ἐκτύπωσιν ταύτην ἐν πλήρει εἰλικρινείᾳ καὶ πίστει, κατὰ τὴν μεταξὺ ἡμῶν ἐπίσημον συμφωνίαν [1]).

Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐκ τῆς ραδιουργίας ὅλως δι' ὅλου παρεκτραπεὶς τῆς εὐθείας ὁδοῦ, παρεμόρφωσε τὰς εἰκόνας εἰς Τεργέστιον, παρήλλαξεν αὐτὰς καὶ ἐνόθευσε διὰ πλαστογραφίας, καὶ οὕτως ἐδολιεύθη τὴν ἰδιοκτησίαν μου, ἄλλα ἀντ' ἄλλων εἰς αὐτὴν ἀντεισάξας, ὡς ἐκ τῶν εἰς Ἀθήνας ἐλθόντων ἀντιτύπων ἐκ Τριεστίου τρανώτατα φαίνεται, ὅτι ὁ ἀποθανὼν μετῆλθε διαγωγὴν ἀξιοκατάκριτον ἐπὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐμπιστευθείσης ἱερᾶς μου ταύτης παρακαταθήκης.

Ἕνεκα λοιπὸν τῆς ἀνωτέρω πρός με ἐπιβουλῆς τοῦ ἀποθανόντος Ἀλεξάνδρου Ἡσαΐα, γνωστοποιῶ διὰ τῆς παρούσης ἐκθέσεως εἰς τὸ κοινόν, ὅτι ἀπεκήρυξα καὶ ἀποκηρύττω πᾶσαν πρᾶξιν τοῦ ἐν Τεργέστῃ ἀποθανόντος Ἀλεξάνδρου Ἡσαΐα, ἀφορῶσαν τὰς εἰρημένας εἰκονογραφίας μου, ὡς ὅλως ἀσύμφωνον μὲ τὰς πρωτοτύπους καὶ ψευδῆ καὶ πλαστογραμμένην καὶ ἐκ φατριαστικοῦ πνεύματος καὶ σκοποῦ παραμεμορφωμένην καὶ τέλος ἐχθρὰν τῆς ἀληθείας, χάριν τῆς ὁποίας ἀνέλαβον τοιοῦτον δυσχερές, πολύπονον καὶ πολυδάπανον ἔργον [2]).

Ἐν Ἀθήναις τὴν 7 *Ἀπριλίου* 1840.

Μακρυγιάννης.

---

1) Βλ. τὸ συμβόλαιον ἐν τῷ Α' τόμῳ φέρον χρονολογίαν 14 Μαρτίου 1839.

2) Περὶ τῶν εἰκόνων τούτων βλ. τὸ πέμπτον παράρτημα σελ. 506.

Ἔκθεσις κατὰ τὸν Ἄγγλον Θ. Γόρδωνα.

(Th. Gordon's History of the Greek Revolution, 2nd ed. τόμ. Β', σελ. 395).

Τὴν ἑσπέραν τῆς 5ης (Μαΐου ν. χ.) τὸ τακτικὸν τάγμα, οἱ Φιλέλληνες, οἱ Σουλιῶται, οἱ Κρῆτες μετὰ τῶν σωμάτων τοῦ Ἰωάννου καὶ Παναγιώτη Νοταρᾶ, τοῦ Μακρυγιάννη, Βάσσου καὶ Μιχαὴλ Γράμεση, ἐπέβησαν τῶν πλοίων τῆς μοίρας καὶ ἐπέρασαν τὸν κόλπον τοῦ Φαλήρου εἰς τὸ ἀκρωτήριον Κωλιάς, ὅπου ἀπέβησαν τὸ μεσονύκτιον, ὄντες 2500 ἄνδρες. Ἂν τὸ σχέδιον εἶναι ἄξιον αὐστηροτάτης ἐπικρίσεως, τί νὰ εἴπῃ τις περὶ τοῦ ἀξιοθρηνήτου τρόπου καθ' ὃν ἐξετελέσθη; Ἐπειδὴ ὁ μὲν Ναύαρχος δὲν ἦτο ἁρμόδιος πρὸς τὰς κινήσεις τῶν στρατευμάτων ἅπαξ ἀποβάντων, ὁ δὲ Ἀρχιστράτηγος ἀρκεσθεὶς εἰς τὸ ὅτι ἐσχεδίασε τὴν παράταξιν, ἔμεινεν ἐν τῷ πλοίῳ μέχρι τῆς ἡμέρας, οἱ ὁπλαρχηγοί, ἴσοι πάντες πρὸς ἀλλήλους, ἐνήργουν ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων, καταυλισθέντες ὅπου ἕκαστος ἠθέλησε· οὕτω δὲ ἡ φάλαγξ διεσπάρη ἐπὶ διαστήματος τεσσάρων μιλλίων, τοῦ μετώπου εὑρισκομένου εἰς ἀπόστασιν βολῆς πυροβόλου ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, ἐνῷ ἡ ὀπισθοφυλακὴ ἦτο παρὰ τὸν αἰγιαλόν, οἱ δὲ στρατιῶται μὴ ἐφωδιασμένοι μὲ πτύα καὶ σκαπάνας, ἔσκαπτον τὸ χῶμα μὲ τὰ γιαταγάνια των ἵνα κατασκευάσωσι προφυλακτήρια κατὰ τῶν ἐφόδων τοῦ ἱππικοῦ. Δύο ἴλαι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Ἀλμέιδαν καὶ τὸν Χατζῆ - Μιχάλην ἔμενον λησμονημέναι παρὰ τὸν Πειραιᾶ. Ὅτε ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, ὁ Ρεσὶτ πασσᾶς παρατάξας τὸ πεζικὸν ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου καὶ πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἤρχισε πῦρ δι' ἑνὸς ὁλμοβόλου, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ τακτικὸν τάγμα ἀπεκρίθη διὰ δύο μικρῶν πυροβόλων τῶν τριῶν λιτρῶν, ἐνῷ ἑξακόσιοι ἱππεῖς, διελάσαντες διά τινος κοίλης ὁδοῦ ὑπερεφαλάγγισαν ἀπροόπτως τὸ δεξιὸν κέρας τῶν ἀτάκτων. Κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον πυροβολισμὸν τοῦ ὁλμοβόλου των οἱ Τοῦρκοι ἔψαλαν ἐν χορῷ βροντόφωνον προσευχήν· κατὰ τὴν εἰκοστὴν βολὴν οἱ ντελῆδες ἐφώρμησαν μεθ' ὁρμῆς κατὰ τοῦ μετώπου τῶν Ἑλλήνων, ἀποτελουμένου ἐκ Σουλιωτῶν, τακτικῶν καὶ Φιλελλήνων, οἵτινες ὑπέμειναν σταθερῶς τὴν προσβολήν. Ἡ συμπλοκὴ ἐτελείωσεν ἅμα ἀρχίσασα, διότι οἱ χριστιανοὶ μόλις εὗρον καιρὸν νὰ πυροβολήσωσι δίς, πρὶν κατακοπῶσιν ἀπὸ τὰς σπάθας τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ ἐν τῇ ὀπισθοφυλακῇ δὲν ἐπειράθησαν ν' ἀντιστῶσιν, ἀλλ' ἔφυγον πρὸς τὴν θάλασσαν, καταδιωκόμενοι ἐγγύθεν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν Ἀλβανῶν· ὀλίγοι ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἠδυνήθησαν νὰ καταφθάσωσιν αὐτούς, τὸ ἱππικὸν ὅμως ἐπροξένησε δεινὴν σφαγήν. Ὁ στρατηγὸς Τσοὺρτς προχωρήσας ἐκ τῆς παραλίας ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον, (καθότι οἱ προπο-

ρευόμενοι ντελῆδες διῆλθον παρ' αὐτόν), ὡς καὶ ὁ λόρδος Κόχραν, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀποβῇ ἵνα συγχαρῇ τὸν πρῶτον ἐπὶ τῇ νίκῃ α)· ἀμφότεροι ἐσώθησαν χωθέντες εἰς τὸ ὕδωρ μέχρι τοῦ λαιμοῦ ἵνα φθάσωσιν εἰς τὰς λέμβους, αἵτινες τότε ἀπεμακρύνθησαν ἐκ τῆς παραλίας ἀφήσασαι χιλίους ἄνδρας ἐπὶ τῆς ξηρᾶς τείνοντας ἱκετευτικῶς τὰς χεῖρας πρὸς τὰ πλοῖα. Ἑκατὸν πεντήκοντα ριφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν ἐπνίγησαν, ὁ δὲ φόβος τόσον ἀπεκαρδίωσε τοὺς ἄλλους, ὥστε ἐκυλίοντο ἐπὶ τῆς ἄμμου ὀλολύζοντες καὶ θρηνοῦντες· τέλος ὁ Νικόλας Ζέρβας Σουλιώτης, ὁ μόνος ὅστις ἔδειξεν ἀταραξίαν, διὰ τῶν παρακελευσμάτων αὐτοῦ ἐπέβαλεν αὐτοῖς τάξιν τινά. Καὶ ὅμως οἱ Τοῦρκοι εὐκόλως θὰ ἔσφαζον καὶ τούτους πάντας, ἂν δὲν ἔσπευδον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν ἵνα πανηγυρίσωσι τὴν νίκην αὐτῶν. Τὴν ἑσπέραν λέμβοι σταλεῖσαι ὑπὸ τὴν προστασίαν δύο ἡμιολιῶν μετήγαγον τοὺς ὑπολειφθέντας εἰς τὸν Φαληρέα. Ἐνῷ ἡ δεξιὰ πτέρυξ οὕτω κατὰ κράτος ἐνικᾶτο, εἰς τὸ κέντρον καὶ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα ἑπτακισχίλιοι ἄνδρες ὑπὸ τὸν Κίτσον Τζαβέλαν ἀπαθῶς ἐθεῶντο νὰ γινόμενα, μὴ κινηθέντες οὐδὲ κατὰ σπιθαμήν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην δὲ ἐπίδειξιν ποιήσαντες. Ἀλλὰ μὴ μετασχόντες τῆς μάχης, μετέσχον ὅμως τῆς ἥττης· διότι ὁλόκληρος ἡ ἐκ Πελοποννησίων ἀριστερὰ πτέρυξ ἐγκατέλιπε τὰς θέσεις αὐτῆς καὶ ἐκίνησε διὰ τὸν Ἰσθμὸν μετὰ τοσαύτης σπουδῆς, ὥστε ὀλίγοι τινὲς τῶν ἐχθρῶν, ἀλέθοντες σῖτον εἴς τινα μύλον, κατεδίωξαν αὐτοὺς καὶ πολλοὺς ἐφόνευσαν. Αἱ περὶ τὸν Πειραιᾶ θέσεις καὶ τὸ πυροβολικὸν ἐγκατελείφθησαν, μὴ προσβληθέντα· δεκαπέντε Τοῦρκοι εἰσῆλθον εἰς τὸ Μοναστήριον, ἠδύναντο δὲ νὰ διατηρήσωσιν αὐτό, ἀλλὰ μὴ λαμβάνοντες ἐνίσχυσιν ἀπεσύρθησαν. Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου σῶμα τουρκικὸν πειραθὲν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Φαληρέως, ὀλίγον ἔλειψε νὰ κυριεύσῃ αὐτόν· εὑρίσκετο ἤδη κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀνωφερείας τοῦ λόφου, τὰ δὲ παληκάρια ἔφευγον πρὸ αὐτῶν, ὅτε ὁ ταγματάρχης Ἄρκουαρτ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν Ὑδραίων ἀνέκοψε τὴν πρόοδον αὐτῶν. Ἐν συνόψει ἂν καὶ ἦτο πλήρης ὁ θρίαμβος τῶν Τούρκων, ἀπ' αὐτῶν ἐξηρτᾶτο νὰ κατασταθῇ πληρέστερος. Οὐδέποτε ἡ Ἑλλὰς ὑπέστη ἧτταν οὕτως αἱματηρὰν καὶ καταστρεπτικήν· κατὰ τοὺς μετριωτέρους ὑπολογισμοὺς ἀπώλοντο χίλιοι πεντακόσιοι τῶν ἀρίστων πολεμιστῶν αὐτῆς, ἐννέα πυροβόλα, πολυάριθμοι σημαῖαι καὶ τὸ κέρδος τετραμήνου ἐκστρατείας. Σχεδὸν πάντες οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ ἀνδρειότατοι Κρῆτες κατεστράφησαν. Ἐκ τῶν εἴκοσι ἓξ Εὐρωπαίων, οἵτινες μετέσχον τῆς συμπλοκῆς, τέσσαρες μόνον διέφυγον τὸν θάνατον, ἐκ δὲ τοῦ τακτικοῦ τάγματος μόνον εἴκοσιν. Ὁ Ἰωάννης Νο·

α) Σύντομος σημείωσις, γραφεῖσα τὴν πρωΐαν ἐκείνην ὑπὸ τῆς αὐτοῦ εὐγενείας πρὸς τὸν στρατηγόν, ἐδείκνυε πόσον βέβαιος ἦτο περὶ τῆς νίκης (σημ. συγγρ.).

ταρᾶς (διαμπὰξ τρυπηθεὶς ὑπὸ λόγχης ἱππέως, ἐνῷ ἔφευγε), ὁ Λάμπρος Βέικος, ὁ Γεώργιος Τζαβέλας, ὁ Φῶτος Φωτομάρας καὶ ὁ ταγματάρχης Ἰγγλέσης ἔπεσον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὁ Δημήτριος Καλλέργης καὶ ὁ Γεωργάκης Δράκος συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι, ὁ πρῶτος θραυσθείσης τῆς κνήμης αὐτοῦ διὰ βολῆς πιστολίου. Ὁ Δράκος, ἐνῷ δέσμιος μετήγετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔπληξε μετ' ὀλίγον ἑαυτὸν ἰδίᾳ χειρὶ θανασίμως διὰ μικροῦ μαχαιρίου· ὁ Καλλέργης σωθεὶς ἐκ τῆς μανίας τοῦ Κιουταχῆ ὑπὸ τοῦ Τούρκου ἀξιωματικοῦ, ὅστις εἶχεν αἰχμαλωτίσῃ αὐτόν, ἀπελύθη ἐπὶ πληρωμῇ πεντακισχιλίων ταλλήρων ὡς λύτρων[α]). Εἶχε δὲ παραστῇ πρὸ δύο μόλις ἡμερῶν εἰς τὴν κηδείαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅστις ἀπέθανεν εἰς Ἀμπελάκι ἐκ παλαιᾶς συνθλάσεως. Οἱ λοιποὶ αἰχμάλωτοι, πάντες διακόσιοι τεσσαράκοντα, παρετάχθησαν εἰς γραμμὴν καὶ ἐκαρατομήθησαν.

α) Ἐπιθυμῶν νὰ ἀνακρίνῃ τὸν Καλλέργην ὁ Σερασκέρης διέταξε καὶ ἐπαρουσίασαν αὐτὸν φορτωμένον ἐπὶ τῆς ράχεως ἀνθρώπου τινός, ἀφοῦ δὲ ἀπηύθυνεν αὐτῷ ἐρωτήσεις τινάς, εἶπε· «Κύταξε τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ! Ἐνόμιζα ὅτι ἤμουν χαμένος, καὶ ἡ θεία πρόνοια σὲ παράδωκε 'σ τὰ χέρια μου!» Διέταξε τότε νὰ ἀποκεφαλισθῇ· ἀλλ' ὁ ἀξιωματικός, ὅστις συνέλαβεν αὐτόν, ἐπιμαρτυρόμενος τοὺς συντρόφους αὐτοῦ, προεκάλεσε ταραχὴν καὶ τότε ὁ Ρεσὶτ συγκατένευσε νὰ φεισθῇ τῆς ζωῆς τοῦ Καλλέργη, ἀντὶ δὲ τοῦ λαιμοῦ διέταξε νὰ κοπῇ τὸ ἕτερον τῶν ὠτίων αὐτοῦ (σημ. συγγρ.).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ «ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ» ΔΙΟΝ. ΣΟΥΡΜΕΛΗ

ΥΠΟ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ Ι. ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

(Τὸ χειρόγραφον τοῦτο τοῦ Ι. Μακρυγιάννη εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ διπλοῦ φύλλου ἐπιμήκους σχήματος καὶ φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν· « Νὰ θυμώμαστε νὰ διαβάζωμε καὶ τὴς σημείωσες », ἥτις σημαίνει ὅτι ὁ ἀναγνώστης τῆς ἐπικρινομένης ἱστορίας πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ καὶ τὰς παρούσας σημειώσεις. Δυστυχῶς δὲν εὑρέθη συνέχεια αὐτῶν, ἂν ὑπῆρχε. Ἐνταῦθα ἡ γλῶσσα τοῦ Μακρυγιάννη περιέργως εἶναι καθαρωτέρα δημοτικὴ ἢ ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἴσως ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Μακρυγιάννης εὐθὺς ἅμα τῇ ἐκδόσει τοῦ ἔργου τοῦ Σουρμελῆ ἀναγνοὺς αὐτὸ καὶ ὑπὸ τῆς ὁρμῆς τῶν πρώτων ἐντυπώσεων κινούμενος προέβη εἰς πρόχειρον ὑπομνηματίσιν τῶν ἀνακριβειῶν τοῦ συγγραφέως. Ὁ Μακρυγιάννης παραπέμπων εἰς φύλλα ἐννοεῖ σελίδας τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῆς ἱστορίας τοῦ Σουρμελῆ (1834), εἰς ἣν πρέπει καὶ ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀναφέρηται. Πρόχειρον ἐπίσης ἀπάντησιν εἰς τὸν Σουρμελῆν βλ. καὶ ἐν σελ. 336).

Φύλλο 39. Τὰ καλύτερα τοῦ φρουρίου κι' ἀλαφρότερα [1]) ἐχάθησαν ἀπὸ τὰ μαγαζειὰ ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἀρχηγοὺς κ' ἔγινε στρατιωτικὴ 'πιτροπὴ καὶ ὑποχρέωσε τὸν Δυσσέα κ' ἔβαλε τὰ γρόσια.

Ὁ ἱερεὺς ἐχτίστη δικαίως ὅτι ἦταν κατάσκοπος τῶν Τούρκων [2]).

Φύλλο 40. Ἤθελε ὁ κύριος 'στορογράφος εἰς τὴν μάχη τῆς Βελίτζας, ὅτι ἔφυγε ὁ Δυσσέας — τοῦ κακοφάνη ὁποῦ δὲν ἔκατζε νὰ τὸν σκοτώσουν, σὲ τόσον ἀριθμὸν στράτεμα τοῦ ὀχτροῦ, καθὼς σκοτώθηκαν τόσοι καὶ πιάσαν καὶ τὸν Σαρρῆ.

Φύλλα 41 καὶ 42. Σὰν θὰ σκοτώνεταν ὁ Δυσσέας, ποιὸς ἤθελε νὰ κάμῃ συνθήκας καὶ νὰ γελάσῃ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ σωθοῦνε τόσοι Χριστιανοὶ καὶ νὰ μείνῃ ἀβλαβὴς ἐκείνη τὴν χρονιὰ ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλάς;

Φύλλο 53. Διὰ τὴν Χασιὰ ἀλήθεια λέγει ὅσα ἔπαθαν· δὲν λέγει πρωτύτερα τοῦ Μενιδιοῦ;

---

1) Ἐνν. πράγματα. **Μαγαζειὰ** εἶναι αἱ ἀποθῆκαι τοῦ φρουρίου. Περὶ τῆς στρατιωτικῆς ταύτης ἐπιτροπῆς κτλ. παράβ. καὶ σελ. 80—87 τοῦ παρόντος τόμου.

2) Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἱερέως παράβ. καὶ σελ. 93 καὶ 336.

Φύλλο 59, σημείωσις. Εἰς τὰς σημείωσές του ὁ κύριος 'στορογράφος λέγει διὰ τὸν Ἄγγλο Στάνοπη ὅτι ἔγραψε ὑπὲρ τοῦ Δυσσέως, καὶ 'σ αὐτὸ ἀπατήθη, διατί δὲν γράφει κι' αὐτὸς ψέματα, ὅσα λέγει ὁ κύριος Σου(ρμελῆς) 'σ τὴν 'στορίαν του, ὁποῦ τὴν ἔπιασε διὰ 'στορία καὶ τὴν κατήντησε Χαλιμᾶ μὲ παραμύθια. Ὁ Ἄγγλος, ἀθιάφορος, κρένει ψέματα, ὁ Σουρμελῆς, ὅλως διὰ ὅλου κόλακας, λέγει ἀλήθεια!

Φύλλο 60. Ὁ 'στορογράφος λέγει, ἀπὸ Κάλαμο ὁ Δυσσέας ἔγραψε πλαστογραφία πῶς τοῦ ἔγραψαν τάχα δεκοχτὼ πρόκριτοι τῆς Ἀθήνας, τὸ ὁποῖον γράμμα τὸ ἔστειλε πίσου τοῦ Γκούρα νὰ τοὺς θανατώσῃ.

Εἶναι ἀληθινώτερον ὅτι νὰ τοὔγραψαν κι' ὄχι νά εἶναι ψέμα, διατὶ εἶχαν πρωτύτερα περισσότερη 'λικρίνεια 'σ τὸν Δυσσέα κι' ὄχι 'σ τὸ Γκούρα, καθὼς ὁ ἴδιος τὸ λέγει ὅτι τὸν Δυσσέα προσκάλεσαν καὶ ὄχι τὸν Γκούρα· καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀποφύγῃ ὁ κύριος 'στο(ρογράφος) ὅτι ὁ Γκούρας 'σ τὴς ἀρχὲς ἔκαμε, αὐτὸς καὶ οἱ ἄνθρωποί του, ἀρκετὲς κατάχρησες καὶ πάντοτες οἱ Ἀθηναῖοι δι' αὐτὰ παραπονιῶνταν 'σ τὸν Δυσσέα. Εἶμ' ἐγὼ μάρτυρας εἰς αὐτά, ὅτι ἤμουν μὲ τὸ πνεῦμα τῶν Ἀθηναίων. Καὶ βλέπουμε ὁ κύριος 'στο(ρογράφος) νὰ παραεγκωμιάζῃ τοὺς φίλους του καὶ νὰ κατηφρονάῃ πολὺ τὸν Δυσσέα. Ἔχει δίκιον νὰ τὸν κατηγοράῃ, ὅτι 'σ ἐκεῖνον τέτοιοι κόλακες δὲν τρῶγαν ψωμί, οὔτε μποροῦσαν νὰ τὸν ἀπατήσουν.

Ὅμως δυστυχία 'σ τὸν 'στορογράφο! Ἀγκαλά, τέτοιοι Τοῦρκοι νἄτρωγαν αὐγά, δὲν ἔκανε ἡ κλῶσσα πουλιὰ—οὔτε τέτοιοι ἄνθρωποι νὰ κρένουν ἀλήθεια.

Φύλλο 85. Εἰς τὰς σημειώσεις του ἐδῶ ὁ κύριος 'στο(ρογράφος) λέγει ὅτι ἦρθε ὁ Μακρυγιάννης καὶ Ἀδάμης Δούκας νὰ μπάσουν τ' ἀσκέρια μέσα. Ὁ Ἀδάμης Δούκας ἦρθε πρωτύτερας χωρὶς νὰ κάμῃ τίποτας, ὅτι δὲν εἶχαν αὐτείνη τὴν διάθεσιν οἱ ἀρχηγοί, καὶ ὕστερα σὲ καμόσες ἡμέρες διατάχτηκα ἐγώ. Κι' ὄχι νὰ κινηθοῦν καμόσοι ἀπὸ πατριωτισμό, ὁποῦ τοὺς εἶπα τὸν κίντυνον τῆς πατρίδας, ἀλλὰ ὄντας εἴπαμε τὸ νιτερέσιον, τότε κινήθηκαν, καθὼς γιόμωσαν τὰ δισάκκια τους λίρες καὶ τὰ ζῶα τοῦ κόσμου τὸ βιόν τους φορτωμένο. Καὶ ἡ ἀρχηγία τοῦ Γκούρα ὡς τὸ Κουτζομάδι ἔπαψε [1]).

Φύλλο 86. Λέγει ὁ καϊμένος ὁ Γκούρας, κοκκινίζει τὸ πρόσωπό του ἀπὸ τὴν ἀνοησία τῶν Ἑλλήνων—ὅτι τὸν πλάκωσαν οἱ λίρες καὶ τὰ λάφυρα καὶ τὰ βενέτικα [2]) τοῦ Νοταρᾶ μὲ μὴν συνβουλὴ τοῦ ἀγαθοῦ πατριώτη καὶ συνβούλου τῆς πρώτης τάξης τῆς κακίας κυρίου Σοφιανόπουλου).

Θύμηση ὅτ' ἦρθε κι' ὁ Παπαφλέσιας εἰς τὸ Κουτζομάδι.

Εἰς τὸ ἴδιον φύλλο λέγει ὁ 'στορογράφος τοῦ Γκούρα ὅτι ὁ Γκούρας ἐχτύ-

1) Βλ. καὶ σελ. 132 καὶ ἑξῆς.
2) Ἐνετικὰ φλωρία.

πησε τοὺς ἀντάρτες εἰς τὸ Κουτζομάδι. Ὁ 'στορογράφος τοῦ Γκούρα λέγει πολλὰ τορνεμένα ψέματα καὶ δὲν εἶναι ἔτζι ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ ἐκεῖνοι ὁποῦ τὸ βαστοῦσαν τὸ πρόδωσαν διὰ νὰ λάβουν βαθμούς, ὁποῦ τοὺς ἔταξε ὁ Γκούρας· κι' ἂν ἀπὸ τὴν ράχη τοῦ Κουτζομαδιοῦ [1]) τοὺς ἔβγαλαν τοὺς ἀντάρτες ἕως τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ σκότωσαν δυό, ὕστερα αὐτοὶ τοὺς ἔβαλαν ὀμπρὸς κι' ἂν δὲν ἦταν ὁ Καρατάσιος κι' ὁ Κριτζώτης, τὸ ἀσκέρι τοῦ Γκούρα οὔτε ἡ Ἀθήνα δὲν τὸ βαστοῦσε.

Λέγει ἀκόμα ἄλλο ψέμα μεγαλύτερον ὅτι πολιόρκησαν τὸν Ἁγιώργη κ' ἔφυγαν οἱ ἀποστάτες· τοὺς ἀφήσαμ' ἐκεῖ κ' ἔκαμα τὸ σκέδιον καὶ πῆρα τὸν Γκούρα μὲ τὸ μισὸ σῶμα, καὶ ('σ) τ' ἄλλο μισὸ ἔμεινε ὁ Καρατάσιος, καὶ μὲ τὸν Γκούρα προχωρέσαμε, ὁ Γκούρας εἰς Κλημαντοκαίσαρα καὶ ἐγὼ εἰς Ντούσια κ' ἐκεῖ ἔγραψε μὲ δολιότητα ὁ σύνβουλος τοῦ Γκούρα ὁ κύριος Σοφιανόπουλος καὶ ἦρθε εἰς Κλημαντοκαίσαρι ὁ Σωτηράκη Νοταρᾶς καὶ τὸν βάλαν μπροστὰ καὶ πῆγαν 'σ τὰ Τρίκκαλα καὶ τοῦ κυβερνήσανε τὸ σπίτι του ὁ ἀρχηγὸς καὶ ὁ σύνβουλος, καμόσες χιλιάδες βενέτικα, καὶ περίλαβαν καὶ τὸν Γιωάννη Νοταρᾶ καὶ στείλανε 'σ τὴν Δοίκηση [2]).

Φύλλο 89. Λέγει ὁ κύριος [3]) ὁ Γκούρας νὰ συντροφέψω ἀσφαλῶς τὸν Σισίνη καὶ νὰ στείλω ἀπόκριση ἂν φέρθηκα κατὰ τὴς ὁδηγίες του. Δὲν φέρθηκα καθὼς μοῦ εἶπε αὐτός, οὔτε ὁ σύνβουλός του, νὰ τὸν γυμνώσω [4]).

Λέγει πρὸς τούτοις ὁ 'στορογράφος εἰς τὸ ἴδιον φύλλο ὅτι ἂν δὲν ἔμπαινε ὁ Γκούρας εἰς τὴν Πελοπόννησον, κιντύνευε τὸ ἔχ(ν)ος. Ἂς ἔχῃ χάρη τοῦ Καρατάσιου καὶ Κριτζώτη καὶ καμόσων ἄλλων ἀξιωματικῶν ὁποῦ γιόμωσε τὰ δισάκκια του ἐξ αἰτίας τους· οὔτε ἀπὸ τὸ Κουτζομάδι τὴν ἔπαιρνε [5]).

Φύλλο 90. Ἀφοῦ ὁ κύριος 'στο(ρογράφος) ἐγκώμιασε τὸν Γκούρα, πάγει καὶ 'σ τὸν συνπράχτορά του κύριον Σοφιανόπουλο. Καλὰ κάνει.

Φύλλο 115. Αὐτείνη ἡ καλωσύνη, ὁποῦ ἔλεγε νὰ μπῇ 'σ τὸ ταχτικόν, πρετεντέριζε ὡς 800 χιλιάδες γρόσια ἀπὸ τὴν Δοίκηση ὡς μιστούς, διὰ νὰ κάμῃ τὸ καλὸ νὰ μπῇ 'σ τὸ ταχτικόν [6]).

Φύλλο τὸ ἴδιον. Λέγει ὅτι ἔστειλε τὸν Φαβιέ [7]), λαβάνοντας τὸ γράμμα τοῦ Γκούρα. Μπῆκε καὶ γυμνάστη [8]) καμόσον καιρὸν κι' ἀφοῦ δὲν ἔλαβε τὰ ζητήματά του, ὄχι ὁποῦ ἔφυγε ἀπὸ τὸ ταχτικόν, ἀλλὰ τὸ κατάτρεξε μ' ὅλους

---

1) Τὸ χειρόγρ. **κοτζοκομαδιο**.
2) Βλ. σελ. 134 καὶ ἐξῆς.
3) Παρελείφθησαν ὑπὸ τοῦ γράφοντος λέξεις τινὲς, οἷον **'στορογράφος ὅτι μὲ διάταξε**.
4) Βλ. σελ. 137.
5) Τὴν Πελοπόννησον.
6) Βλ. σελ. 182—4.
7) Ἡ Διοίκησις.
8) Ὁ Γκούρας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τοὺς φίλους του ὥσο ὁποῦ τὄδιωξαν καὶ τὸ μισοδιάλυσαν κι' ὅσο ἔμεινε πῆγε 'σ τὰ Μέθενα· ὁποῦ μποροῦσε νά ἦταν 'σ τὸν Φαληρέα καὶ νὰ μὴ δοκιμάσῃ ὅσα δοκίμασε ἡ 'Αθήνα.

Φύλλο 120. Μολογάει ὁ κύριος 'στορογράφος τὴς καλωσῦνες ὁποῦ παρακινοῦσαν νὰ κάνουν οἱ ἄταχτοι ἀναντίον τῶν ταχτικῶν. Ἡ φώκια ὄντας πνίγεται κανένας καὶ τὸν βρίσκῃ, κάθεται καὶ τὸν κλαίγει· καὶ δὲν εἶναι ἄλλο τὸ κλᾶμα της, εἶναι τὰ δάκρυά της καυτερά, καὶ λυώνει καὶ τὸν τρώγει.

Φύλλο 160. Λέγει ὁ 'στορογράφος, εἰς τὴς 13 Σεπτεβρίου ὁποὔφεραν τὰ λαγούμια ἀπάνου μας οἱ Τοῦρκοι, οἱ ἀποκλεισμένοι ἐκυρίεψαν αὐτά. Δὲν ἔχει καὶ κανένας ὄνομα; Θέλει τοῦ εἰποῦμε ποιὸς τὸ ἔκαμε κι' ὅτι ἐσκοτώθη κι' ὁ μπαϊραχτάρης μου [1]).

Φύλλο 161. Εἰς τὴς 19 Σεπτεβρίου, ὁποῦ λέγει ὁ 'στο(ρογράφος) ὅτι βάλαμε φωτιὰ 'σ τὸ λαγοῦμι, βάλαμε φωτιὰ κ' ἔγινε τὸ κίνημά μας ἀτζαμίτικο καὶ μᾶς πισουδρόμησαν οἱ Τοῦρκοι ὡς τὰ δικά μας πόστα ἀπόξω. Δὲν πῆρα ἐγὼ ἕνα δαβλὶ μὲ φωτιὰ καὶ εἶπα νὰ βάλωμε καὶ 'σ τὸ τρανὸ λαγοῦμι, ὁποῦ δὲν εἶχαμ' ἄλλο [2]), νὰ κάψωμε τοὺς Τούρκους, καὶ βλέποντας τὴν φωτιὰ πισουδρόμησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ κάμαμε τὰ λάφυρα καὶ χαλάσαμε καὶ τὰ πόστα του(ς) καὶ σκοτώθη ὁ Νέστορας ἀπὸ τὴν ὁδηγίαν μου; Δὲν λιψοκιντύνεψα ἐγώ;

Φύλλο 171. Τὴς 7 'Οκτωβρίου λέγει ὁ κύριος 'στορογράφος ὅτι ἔγινε τρομερὸς πόλεμος καὶ μᾶς κυρίεψαν οἱ ὀχτροὶ ἕνα πόστο καὶ ἦταν ὁ Λαγουμιτζῆς μέσα καὶ βῆκε ὁ Μακρυγιάννης ἔξω καὶ λιψοκιντύνεψε κ' ἔσωσε τὸν Λαγουμιτζῆ. Δὲν λέγει ποιὸ ἦταν τὸ πόστο του καὶ διατί λιψοκιντύνεψε ὁ Μακρυγιάννης. Βέβαια τὸ πόστο του ἦταν τοῦ Μακρυγιάννη καὶ 'περμάχησε ἢ νὰ τὸ γλυτώσῃ ἢ νὰ πεθάνῃ, καθὼς μισοπέθανε καὶ πῆρε τρεῖς πληγές [3]).

---

1) Βλ. σελ. 195—6.
2) Δηλαδὴ δὲν ὑπῆρχε τρανὸ λαγοῦμι. Περὶ τῆς μάχης ταύτης βλ. σελ. 198.
3) Βλ. σελ. 204—6.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΜΕΡΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

[Σχεδιασθέντων κατὰ στοχασμόν, ὑπαγόρευσιν καὶ δι' ἰδίων ἐξόδων τοῦ Συνταγματάρχου Μακρυγιάννη πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ εὐεργετῶν μας Φιλελλήνων. Ἐσχεδιάσθηἀπὸ τὰ 1836—1839[1]*].*

(Τὸ πρωτότυπον, ἀγνώστου γραφῆς, εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ Μακρυγιάννη. Σύγκειται ἐκ φύλλων 12 σχήματος 0,35×0,22. Ἡ περιγραφὴ αὕτη τῶν εἰκόνων τῶν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη κατασκευασθεισῶν ὑπηγορεύθη ὑπ' αὐτοῦ, ἐχρησίμευσε δὲ καὶ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ συμβολαίου τοῦ μεταξὺ Μακρυγιάννη καὶ Ἀλ. Ἡσαΐα πρὸς τύπωσιν τῶν ἐν λόγῳ εἰκόνων. Βλ. τὸ συμβόλαιον τοῦτο φέρον χρονολογίαν 14 Μαρτίου 1839 ἐν τῷ Α' τόμῳ. Βλ. καὶ ἐν σελ. 495 τοῦ παρόντος τόμου (παράρτημα τρίτον) τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Μακρυγιάννη κατὰ τοῦ Ἡσαΐα παραβάντος τὴν συμφωνίαν. Περὶ πάντων τούτων ἱκανὸς λόγος γίνεται ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι τοῦ Μακρυγιάννη (βλ. σελ. 339—341). Περιγραφὴ δὲ πλήρης τῶν εἰκόνων διὰ χειρὸς αὐτοῦ τοῦ Μακρυγιάννη εὑρίσκεται καὶ ἐν σελ. 349 σημ. α'. Κατὰ τὸν αὔξοντα δὲ ἀριθμὸν τῶν αὐτόθι περιγραφομένων εἰκόνων παρατίθενται καὶ αἱ κατὰ τὸ ἐνταῦθα δημοσιευόμενον χειρόγραφον περιγραφαί ἵνα εὐκολύνηται ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν παραβολὴν ἀμφοτέρων. Δυστυχῶς ἐκ πασῶν τῶν εἰκόνων ἓξ μόνον ἐσώθησαν ἤτοι αἱ ὑπ' ἀριθ. α' (**ἡ δικαία ἀπόφασις** κλπ.), δ' (**μάχη εἰς τῆς Γραβιᾶς τὸ χάνι** κλπ.), ε' (**πόλεμος τῶν Βασιλικῶν** κλπ.), ζ' (**πόλεμος τῆς Τριπολιτζᾶς** κλπ.), η' (**πόλεμος συγκροτηθεὶς εἰς Ἄρταν**) καὶ κδ' (**ἡ Ἑλλὰς εὐγνωμονοῦσα γράφει εἰς τὴν πλάκα τῆς ἀθανασίας τὰ ὀνόματα τῶν ἀγωνισθέντων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων**).Ἡ τελευταία ἐν παρενθέσει ἐπιγραφὴ ἀνεγράφη ἐνταῦθα ἐκ τῆς πρωτοτύπου εἰκόνος, ἐπειδὴ ἐν τῷ δημοσιευομένῳ χειρογράφῳ, ἄνευ τέλους ὄντι, δὲν ὑπάρχει περιγραφὴ αὐτῆς οὐδεμία. Αἱ εἰκόνες παριστῶσιν ὁμοῦ καὶ δύο καὶ τρεῖς μάχας γενομένας κατὰ διαφόρους χρόνους, ἐν τόποις ὅμως παρακειμένοις. Εἶναι δὲ πᾶσαι ἀφελῶς καὶ ἄνευ προσπτικῆς γεγραμμέναι. Ἡ τέχνη αὐτῶν, ἢ μᾶλλον ἡ ἀτεχνία ἀναμιμνήσκει τὰς ἀπειροκάλους ἁγιογραφίας τῶν ἐμπειρικῶν ζωγράφων, εἶς ἦτο καὶ ὁ κατασκευαστὴς τῶν εἰκόνων τούτων. Ἐπὶ κεφαλῆς ἑκάστης εἰκόνος εὑρίσκεται ἐπιγραφὴ σημαίνουσα τὴν ἔννοιαν αὐτῆς, κάτωθι δὲ λεπτομερὴς περιγραφὴ τῆς παριστανομένης σκηνῆς. Ἐπὶ διαφόρων

1) Ἡ ἐπιγραφὴ κατὰ τὸ χειρόγραφον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

σημείων τῆς εἰκόνος ὑπάρχουσιν ἀριθμοὶ παραπέμποντες εἰς τὰς κάτωθι ὁδηγίας, ἢ καὶ λέξεις τινὲς ὀνομάζουσαι τοὺς τόπους καὶ τὰ πρόσωπα).

Α'. ΕΙΚΩΝ [1])

Ἡ δικαία ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος.

1) Ὁ Παντοκράτωρ λέγει πρὸς τὴν Ἑλλάδα· «Ἑλλάς! διὰ τὰ αἵματα καὶ θυσίας τῶν Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων σὲ εὐσπλαγχνίζομαι καὶ φωτίζω τὰ τρία δυνατὰ ἔθνη διὰ νὰ τιναχθοῦν αἱ ἁλύσεις, τὰς ὁποίας εἶχες τόσους αἰῶνας εἰς τοὺς πόδας, καὶ ἐνταυτῷ ἀποκαταστήνεσαι βασίλειον, βασιλευομένη ἀπὸ τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν Ἀμαλίαν».— 2) Ὁ Ἄγγελος προσφέρει τοὺς στεφάνους.— 3) Τὸ Ἱερατεῖον καὶ ὅλος ὁ λαὸς κάμνουν δοξολογίαν, λέγοντες· «Δοξασμένος νὰ εἶσαι, Κύριε, διὰ τὴν νεκρανάστασιν ὁποῦ ἔκαμες εἰς ἡμᾶς. Ζήτωσαν αἱ εὐεργέτριαί μας Δυνάμεις καὶ οἱ Βασιλεῖς».— 4) Ὁ αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ρωσσιῶν Νικόλαος, ἡ Βασίλισσα τῆς Μεγάλης Βρεττανίας Βικτώρια καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος καὶ ὁ Βασιλεύς μας Ὄθων Α' μετὰ τῆς Βασιλίσσης μας Ἀμαλίας ὁμοῦ καὶ ἡ Πατρίς.

Β'. ΕΙΚΩΝ

Πτῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

1) Κωνσταντινούπολις.— 2) Στρατόπεδον καὶ σκηναὶ τοῦ Σουλτάνου.— 3) Ὁ Σουλτάνος ἐπὶ τοῦ θρόνου.—4) Οἱ σωματοφύλακές του.—5) Τὸ Ἱερατεῖον καὶ οἱ προύχοντες τοῦ προσφέρουν δῶρα.— 6) Ὁ Σουλτάνος διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του ἀποκρίνεται· «Δὲν δέχομαι δῶρα, διότι σᾶς ἐκυρίευσα μὲ τὴν σπάθην μου».— 7) Προστάζει καὶ τοὺς βάζουν εἰς τὸν ζυγόν.— 8) Οἱ γενναῖοι καὶ φιλοπάτριδες δὲν ἐδέχθησαν τὸν ζυγόν, ἀλλὰ κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη, ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα ἐταλαιπωροῦντο τόσους αἰῶνας, ἕως ὅτου διὰ θείας δυνάμεως καὶ διὰ συνεργείας τῶν Φιλελλήνων δυνάμεων ἀπήλαυσαν τὴν ἀνε-

---

1) Ἡ σωζομένη αὕτη ἐλαιογραφία εἶναι γεγραμμένη ἐπὶ ξυλίνου πίνακος μεγέθους 0,35×0,52 πλὴν τοῦ περιθωρίου καὶ πλαισίου, διατηρεῖται δὲ καλῶς. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς φέρεται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ διὰ χειρὸς τοῦ ζωγράφου· «Ὁ παντοκράτωρ Θεὸς δείχνει πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τῆς λέγει· «Κατὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ αἵματα καὶ θυσίας τῶν Ἑλλήνων σὲ εὐσπλαχνίζομαι καὶ σοῦ τινάζω τοὺς κλοιοὺς ὁποῦ εἶχες τόσους αἰῶνας εἰς τοὺς πόδας καὶ ἐνταυτῷ σὲ κατασταίνω βασίλειον μὲ βασιλέα τὸν Ὄθωνα ἠγαπημένον μου καὶ βασίλισσα ἀγαθὴ καὶ ὁ ἄγγελός μου σᾶς προσφέρει τοὺς τρεῖς στεφάνους καὶ ζήτω ὁ βασιλεύς, ἡ βασίλισσα καὶ ἡ Ἑλλάς!» Καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ δοξολογοῦν τὸν Θεόν». Κάτω δὲ τῆς εἰκόνος εἶναι ἑτέρα ἐπιγραφὴ· «Σκέψις Μακρυγιάννη, ἀριθ. 19, 1836».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ξαρτησίαν των.—9) Εἰδοποιεῖ τὸν Σουλτάνον ὅτι οἱ Ἕλληνες κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη.—10) Ὁ Σουλτάνος διορίζει στρατεύματα πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν. —11) Ἡ Ἑλλὰς στερηθεῖσα τὰς τιμὰς καὶ τὴν δόξαν της ἀλυσοδεμένη, δεικνύει τὸν τύραννον.—12) Μετὰ πολλοὺς αἰῶνας Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς σπείρει τὸν σπόρον τῆς ἐλευθερίας εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς ἐνθαρρύνει, ὁδηγῶν αὐτοὺς τὸν τρόπον τῆς ἀπελευθερώσεώς των.—13) Οἱ Ἕλληνες ἐνθουσιασθέντες καὶ ἐνθαρρυνθέντες ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Ρήγα, ἔλαβαν τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Αὕτη εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῆς παρούσης εἰκονογραφίας.

Γ'. ΕΙΚΩΝ

Πρώτη μάχη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας.— Δευτέρα εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίνα καὶ Στυλίδα καὶ τρίτη εἰς τὸ Πατρατζίκι.

1) Λαμία μὲ τὸ φρούριον.—2) Γέφυρα τῆς Ἀλαμάνας καὶ χάνι.—3) Πεζικὸν καὶ ἱππικὸν στράτευμα τῶν Ὀθωμανῶν ἕως 8000 ἐκστρατεύει μὲ Ὀμὲρ Βριώνη καὶ Μεχμὲτ πασσᾶ κατὰ τὴν γέφυραν, τὴν ὁποίαν ἐκρατοῦσεν ὁ Διάκος μὲ πολλὰ ὀλίγους Ἕλληνας. Τὸ περισσότερον μέρος τῶν Ἑλλην. στρατευμάτων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Πανουργιᾶ, Δυοβουνιώτου καὶ Κοντογιάννη εὑρίσκετο τοποθετημένον εἰς τὰ ὑψηλότερα μέρη. Προχωρῶν ὁ Διάκος μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σαλώνων Ἡσαΐα καὶ πολεμῶν μὲ αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν ἐφόνευσεν ἀρκετούς, ἐφονεύθησαν καὶ Ἕλληνες ἀρκετοὶ καὶ ὁ Δεσπότης, ὁ Καλύβας, ὁ Μπακογιάννης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Διάκου Μασαβέτας. Τὸν δὲ Διάκον συλλαβόντες οἱ ἐχθροὶ πληγωμένον, 4) τὸν ἔφεραν εἰς τὸν Ὀμὲρ Βριώνη καὶ Μεχμὲτ πασσᾶ, πρὸς τοὺς ὁποίους, βασανιζόμενος καὶ κολακευόμενος διὰ νὰ ἀλλάξῃ τὴν πίστιν του, εἶπεν· «Ἐγώ, σκυλιά, Ἕλλην γεννήθηκα, Ἕλλην θ' ἀποθάνω». Τοῦτο εἰπών, ἀμέσως τὸν ἐπαλούκωσαν.—5–6) Ὁ Διάκος.—7) Ὁ Δεσπότης.—8) Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Διάκου. —9) Ὁ Μπακογιάννης.—10) Ὁ Καλύβας.—11) Οἱ Ἕλληνες μαχόμενοι μετὰ τῶν Τουρκῶν εἰς τὴν χώραν Στυλίδα.—12) Ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Νικήτας, ὁ Δυοβουνιώτης μὲ 3000 ἀποβιβασθέντας ἐκεῖ Ἕλληνας ἐχάλασαν τοὺς Τούρκους.—13) Οἱ Ἕλληνες συγκροτήσαντες εἰς τὴν Ἁγίαν Μαρίνα μάχην, ἐπολέμησαν μ' ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ Δράμαλη δεκαὲξ ἡμέρας, φονευθέντες καὶ πληγωθέντες 500 περίπου Ἕλληνες καὶ ἀρκετοὶ Τοῦρκοι.—14) Πολεμήσαντες οἱ Ἕλληνες εἰς τὸ Πατρατζίκι ἐκυρίευσαν τὸ φρούριον· τὴν ἀκόλουθον ὠφεληθεὶς ὁ Δράμαλης ἀπὸ μεγάλην φθάσασαν ἐκεῖ δύναμίν του, ἐνί-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κησε τοὺς Ἕλληνας.—15) Ἕλλην τις πολεμῶν μὲ τέσσαρας Τούρκους ἐφόνευσε τοὺς δύο· πληγωθεὶς ἀπὸ τὸν τρίτον μὲ τὴν διαπέρασιν τοῦ ξίφους του εἰς τὴν κοιλίαν του, ἀντεστάθη μαχαιρωμένος τόσον γενναίως, ὥστε νικήσας καὶ ἄλλους δύο ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στράτευμα, ὅπου τοῦ ἀπέσπασεν ὁ ἰατρὸς τὸ ξίφος καὶ ἰατρεύθη μετὰ καιρόν. Ἀρχηγοὶ τῆς μάχης αὐτῆς ἦσαν Πανουριᾶς, Δυοβουνιώτης, Κοντογιάννης, Καλτζοδῆμος, Σαφάκας, Γκούρας, Νικήτας, Χατζῆ Χρῆστος, Σταμούλης, Κομνᾶς, Χαλμούκης, Ρούκης, Μαμούρης, Ρουμάνης καὶ λοιποὶ καὶ ὁ Μακρυγιάννης [α]).

Δ'. ΕΙΚΩΝ [1])

Μάχη εἰς τῆς Γραβιᾶς τὸ Χάνι, εἰς Ἀμπλιανην καὶ λοιπῶν μαχῶν εἰς Σάλωνα.

Οἱ ἴδιοι Τοῦρκοι τῆς Ἀλαμάνας ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ὁμὲρ Βριώνη καὶ Μεχμὲτ πασσᾶ ἐκινήθησαν διὰ τὰ Σάλωνα καὶ εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς ἐκλείσθη ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Γκούρας καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ μὲ περισσοτέρους ἀπὸ 100 ἀνθρώπους. 1) Χάνι τῆς Γραβιᾶς, εἰς τὸ ὁποῖον ἐσυγκροτήθη ὁ πόλεμος, ὅπου ἐφονεύθησαν περίπου 400 Τοῦρκοι καὶ μέσα εἰς τὸ χάνι μόνον ὁ ἀξιωματικὸς Καπλάνης. Βλέποντες δὲ τὴν ὑπερβάλλουσαν δύναμιν τῶν ἐχθρῶν ἄνοιξαν τὰς θύρας καὶ μὲ τὸ σπαθὶ εἰς τὸ χέρι ἐλευθερώθησαν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν ἐχθρῶν, φονευθέντες ἐξ αὐτῶν μόνον δύω.—2) Ἀκολούθως ἔγινε καὶ ἕνας μεγάλος πόλεμος εἰς τὴν Ἀμπλιανην, ὅπου ἀφανίσθησαν πολλοὶ Τοῦρκοι, ἐσυμποσοῦντο δὲ περίπου 10,000 ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ Μπερκόφσταλη καὶ Ἀμπὰζ πασσᾶ Δίμπρα.— 3) Σκηναὶ καὶ κανόνια τῶν Τουρκῶν εἰς τὴν Ἀμπλιανη.— 4) Ταμποῦρι τοῦ Νάκου Πανουριᾶ καὶ Κοντοσόπουλου μὲ 180 ἀνθρώπους.— 5) Τοῦ Κόντου, Θανασούλα καὶ διαφόρων Σαλωνιτῶν.—6) Ταμπ(οῦρι) τοῦ Δράκου, Διαμάντη Ζέρβα, Νταγλῆ, Περραιβοῦ, Ντούσια, Κ. Μάκου κλ. ἀξιωματικῶν.—7) Ταμπ(οῦρι) τοῦ Τζαβέλα κλ. ἀξιωμ(ατικῶν) μὲ 150 ἀνθρώπους.—8) Ταμπ(οῦρι) τοῦ Παν. Νοταρᾶ μὲ 200 ἀνθρ(ώπους) καὶ λπ. ἀξιωμ(ατικούς). Βοηθητικὰ σώματα.—9) Χαλμούκης μὲ 200 ἀνθρ(ώπους).— 10) Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος διάφοροι ἀξιωματικοὶ τοῦ Σκαλτζοδήμου, Καλύβας καὶ Μπίτης

α) Ὁ εἰς τὸν ἀριθ. 15 Ἕλλην εἶναι ἀπὸ τὸ χωρίον Κολοβᾶτες καὶ ὀνομάζεται Νικόλαος Καθάριος. (Μῆτρος Καθάριος ἐλέγετο οὗτος. Βλ. σελ. 69. Σημ. Ἐκδ.).

1) Τῆς σωζομένης ταύτης εἰκόνος, γεγραμμένης δι' ὑδατίνων χρωμάτων, τὸ μέγεθος εἶναι 0,47×0,60 πλὴν τοῦ περιθωρίου καὶ πλαισίου. Τῆς κάτωθι τῆς εἰκόνος περιγραφῆς λέξεις τινὲς μόνον διακρίνονται.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

καὶ Φαρμακάτζης [1]) μὲ 240 ἀνθρ(ώπους).—11) Πολεμῶντες ἐχαλάσθησαν οἱ Τοῦρκοι.— 12) Χωρίον Βάργιανη.— 13) Χωρ(ίον) Τοπόλια.— 14) Χωρ(ίον) Σεγδίτζα.—15) Χωρ(ίον) Βετρινίτζα.—16) Χώρα Σάλωνα.—17) Χωρ(ίον) Πεντεόρνια.—18) Χωρ(ίον) Γαλαξείδιον.—19) Χωρ(ίον) Κωλοπετινίτζα.—20) Χωρ(ίον) Βινιχώρα.— 21) Χωρ(ίον) Ἀιθυμιά.— 22) Χωρ(ίον) Ἅγ(ιος) Γεώργιος.—23) Χωρ(ίον) Σεργοῦνι.—24) Χωρ(ίον) Σερνικάκι.—25) Μοναστήριον τοῦ Προφ(ήτου) Ἠλιού.—26) Χωρ(ίον) Χρυσό.—27) Χωρ(ίον) Καστρί.—28) Χωρ(ίον) Ἀράχοβα.—29) Δεσβίνα.—30) Ἄσπρα σπίτια.—31) Χωρ(ίον) Ξεροπήγαδο. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη συνέβησαν διάφοροι πόλεμοι καὶ κατεκάησαν, νικῶντες πότε οἱ Τοῦρκοι καὶ πότε οἱ Ἕλληνες α).

Ε'. ΕΙΚΩΝ

Πόλεμος τῶν Βασιλικῶν.

1) Θέσις τῶν Βασιλικῶν.— 2) Ὁ Μπαϊράμ πασσᾶς καὶ ἄλλοι τρεῖς πασσάδες, ἕως δέκα χιλιάδες Τοῦρκοι, κινοῦντες ν' ἀπεράσουν ἀπὸ τὰ Βασιλικὰ μὲ πλῆθος ζαερέδων καὶ πολεμεφοδίων εἰς ἁμάξας καὶ καμήλους καὶ ἱστάμενοι προσεύχονται κατὰ τὸ ἔθος τῆς θρησκείας των καὶ δίδουν προστα-γὰς καὶ ρίπτουν τέσσαρα κανόνια καὶ πυροβολεῖ ὅλον τὸ στράτευμα πρὸς φόβον τῶν Ἑλλήνων· καὶ βαροῦν τὰ τύμπανα καὶ κινοῦνται· οἱ δὲ Ἕλληνες τοὺς ἄφησαν καὶ ἐπροχώρησαν μέσα εἰς τὸ στενὸν ἕως ὁποῦ ἐγέμωσεν ὅλη ἡ θέσις.—3) Τοὺς καρτέρεσαν ὁ Γκούρας, ὁ γέρων Δυοβουνιώτης, Ν. Πανουργιᾶς, Καλύβας, Μποῦσγος, Ρούκης, Α. Κοντοσόπουλος, Παππᾶ Ἀνδρέας, Μπίτης, Καντᾶς καὶ τοὺς ἔδωσαν ἕνα πελέκι καλὸν καὶ τοὺς ἀφάνισαν ὅλως διόλου τοὺς Τούρκους καὶ ἐφονεύθησαν καὶ δύο πασσάδες.—4–5) Ὅσοι Τοῦρκοι ἐσώθησαν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ οἱ Ἕλληνες κυνηγοῦντες τους ἔκοπταν Τούρκους.—6) Ὁ Παππᾶ Ἀνδρέας φθάσας τὸν καβαλλάρην τὸν ἔκοψεν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν πολεμιστῶν Ἑλλήνων ἀνέβαινεν μέχρι τῶν χιλίων ἑπτακοσίων.

Ϛ'. ΕΙΚΩΝ [2])

Πόλεμος τῆς Λαγκάδος, Κομπότι καὶ Πέτα.

1) Ἡ Ἄρτα.—2) Ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς Πλιάσας ἐκστρατεύει κατὰ τῆς

---

1) Ἀθηναϊκὸς τύπος τοῦ ὀνόματος Φαρμακάκης. Ἐννοεῖται δ' ἐνταῦθα ὁ ὁπλαρχηγὸς Γιάννης Φαρμάκης Κραβαρίτης, μικρὸς τὸ σῶμα.

α) Ὁ ἀρ(ιθμὸς) 12 εἶναι οἱ Τοῦρκοι ὁποῦ τοὺς ἐγκρήμνιζαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς βράχους τοῦ χωρίου Βάργιανη (σημ. χειρογρ.).

2) Τῆς ξυλίνης ταύτης καὶ κάλλιστα διατηρουμένης εἰκόνος τὸ μέγεθος 0,85×0,50. Ἐπὶ

Λαγκάδος μὲ πέντε χιλιάδας. — 3) Τὸ Κομπότι ὅπου ἐστάθη ἐκεῖ ὁ πασσᾶς. Ὁ Καραϊσκάκης καὶ Γιαννάκης Κοταλίδας μὲ σαράντα ἀνθρώπους ἐπολέμησαν ἐκεῖ δὶς καὶ ἐνικήθησαν καὶ τὴν τρίτην φορὰν ἐξαναπολέμησαν οἱ ἴδιοι Ἕλληνες καὶ περιπαίζοντας ὁ Καραϊσκάκης τοὺς Τούρκους ἐξεβρακώθη, τὸν ἐλάβωσαν εἰς τὴν φύσιν.—4) Ἀπὸ δὲ τὸ Κομπότι ἐκινήθησαν οἱ Τοῦρκοι διὰ τὴν Λαγκάδα καὶ τοὺς καρτέρεσαν ἐκεῖ 73 Ἕλληνες καὶ 8 Τοῦρκοι ὅπου ἦτον μαζί των καὶ συγκροτήσας (sic) τὴν μάχην ἐδιάρκεσαν (sic) σχεδὸν ἕως τέσσαρας ὥρας· καὶ τὰ δύο μέρη ἐπολέμησαν ἀνδρείως· ἐτζάκισαν οἱ Τοῦρκοι καὶ τοὺς ἔφεραν οἱ Ἕλληνες ἕως τὰ ἥμισυ τοῦ Κομποτίου κυνηγῶντας καὶ σκοτώνοντας. Σκοτωμένοι καὶ λαβωμένοι Τοῦρκοι ἕως 800 καὶ ἐλαφυραγώγησαν οἱ Ἕλληνες πλῆθος.—5) Ἡ Λαγκάδα καὶ τὸ ταμποῦρι τῶν Ἑλλήνων. — 6) Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς θέσεως ὁ Γωγομπακόλας, κατορθώσας τὸ πᾶν διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ φρονήσεώς του, ὁ Ἀνδρέας Ἴσκος, Γ. Βαλτινός, Καραγιαννόπουλος καὶ πρωτοπαλήκαρα Τζόλκας, Κασβίνης, Γ. Στράτος, Καραχρῆστος, Κουτζογιάννης, Νίκο Κίτζος, Τζάρλας, Γ. Κώστας σημαιοφόρος καὶ ἐπίλοιποι.—7) Χωρίον Πέτα, ὁ ἀρχηγὸς τῆς αὐτῆς θέσεως Σκαρμίτζος καὶ Φλῶρος, ἕως διακόσιοι ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τους· ἐπῆγαν ἀρκετοὶ Τοῦρκοι ἐναντίον των καὶ τὴν πρώτην φορὰν ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους καὶ σκοτῶσαν ἀρκετούς, τὴν ἄλλην ἡμέραν τοὺς πῆγεν δύναμις τῶν Τούρκων καὶ νίκησαν τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐσκοτώθη ὁ Σκαρμίτζος καὶ ἔλαβαν τὴν θέσιν οἱ Τοῦρκοι.

Ζ'. ΕΙΚΩΝ [1])

Πόλεμος τῆς Τριπολιτζᾶς καὶ τῶν πέριξ αὐτῆς χωρίων.

1) Τριπολιτζά. — 2) Συμβούλιον τῶν ἀρχηγῶν, τοῦ Ἱερατείου καὶ τῶν Προκρίτων περὶ τῆς ἁλώσεως αὐτῆς· τὰ πρόσωπα αὐτῶν Θ. Κολοκοτρώνης,

---

κεφαλῆς αὐτῆς ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή· «Μάχη τῶν Βασιλικῶν ὅπου οἱ Ἕλληνες ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν τὸν Μπαϊρὰμ πασιᾶ καὶ ἄλλους δυὸ πασσάδες ἐσκότωσαν καὶ τοῦ ἀφάνισαν σχεδὸν ὅλον του τὸ στράτευμα καὶ τοῦ πῆραν τὰς ἁμάξας καὶ ἐπίλοιπα ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου. Ἦσαν δὲ ἀρχηγοὶ ὁ ἴδιος Παπᾶ Ἀνδρέας ὁποῦ σφάζει, Βασίλη Μπούζας (διορθ. **Μποῦσγος**), Κ. Καλύβας, Γκούρας, Δυοβουνιωταῖοι, Πανοριγαῖοι (sic) καὶ ὅλοι οἱ ἀγωνισταὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος». Ἐντὸς δὲ τῆς εἰκόνος κατὰ διαφόρους θέσεις σημειοῦνται αἱ λέξεις αὗται· «Τὰ κανόνια. Μπαϊράμ πασσᾶς. Οἱ τυμπανισταί. Οἱ δυὸ πασσάδες ὁποῦ ἐσκοτώθησαν. Αἱ καμῆλες μὲ τοὺς ζαερέδες. Αἱ ἅμαξες μὲ τοὺς ζαερέδες των». Καὶ κάτω τῆς εἰκόνος· «Σκέψις Μακρυγιάννη, ἀριθ. 4,1836».

1) Εἰκὼν ξυλίνη, ἐφαρμένη πρὸς τἄνω. Μέγεθος 0,35×0,49. Ἐπ' αὐτῆς εἶναι γεγραμμέναι λέξεις τινές, οἷον· «Ὀρδὶ Πετρόμπεη, Ἰατραῖοι. Ὀρδὶ Κολοκοτρώνη. Μάχη Βερβένων. Μάχη Δολιανῶν» κλπ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Πετρόμπεης, Μούρτζινος, Κυριακούλης, Τζανετάκης, Παππαφλέσσας, Νικήτας, Κολιόπουλος, Ζαΐμης, Δεληγιάννης, Χαραλαμπαῖοι, Παππαδιαμαντοπουλαῖοι, Καλαμογδαρταῖοι, Μπουκουραῖοι, Σπηλιωταῖοι, Μουλαγιαννακαῖοι, Βλασαῖοι, Περρουκαῖοι, Παπαλεξαῖοι, Λόντος, Σισίνης, Γιατρακαῖοι, Κεφαλᾶς, Κοντακαῖοι, Νοταρᾶς, Κρεββατᾶς, Ὑψηλάντης, Μαυροκορδᾶτος, Γόρδων, Βάμβας, Ἀναγνωστόπουλος, Μπουμπουλίνα, Ζαφειρόπουλος, Ἀναγνωσταρᾶς, Ζαχαραῖοι, Κουμουντουραῖοι, Καπιτανάκηδες, Πετμεζαῖοι, Κουμουσταῖοι, Παπαρρηγοπουλαῖοι, Ροῦφος, Καρατζᾶς, Καραμεραῖοι, Παππασταθόπουλος, Λ. Κρεστενίτης, Μελετόπουλος, Παπατζώνης, Πέτροβας, Παππατζώρης, Νικολόπουλος, Δ. Ζωγράφος καὶ λοιποὶ πρωτοπαληκάρια καὶ πρόκριτοι.—3) Οἱ ἀρχιερεῖς Κορίνθου, Πατρῶν, Ἀνδρούσης, Τριπόλεως, Δαμαλῶν, Βρυσθένης, Πραστοῦ, Ναυπλίας, Παροναξίας, Ἕλους.—4) Οἱ πρωτοσύγκελλοι, ἡγούμενοι καὶ καλόγηροι.—5) Τόπος εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκετο ὁ Πετρόμπεης, Γιατράκος καὶ ἄλλοι.—6) Τόπος τοῦ Κολοκοτρώνη.—7) Τόπος εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκοντο οἱ Δεληγιανναῖοι.—8) Πόλεμος τοῦ Βαλτετζίου.—9) Πόλεμος τοῦ χωρίου Νταβιᾶς.—10) Χωρίον Κερασιὰ καὶ πόλεμος αὐτοῦ.—11) Πόλεμος τοῦ χωρίου Βερβένων.—12) Πόλεμος τοῦ χωρίου Δολιανῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἠφανίσθησαν οἱ Τοῦρκοι· οἱ Ἕλληνες ἐκυρίευσαν τὰ δύο κανόνια.—13) Χωρία καλούμενα Ρίζες, εἰς τὰ ὁποῖα ἔγιναν διάφοροι πόλεμοι.—14) Χωρία τοῦ Κάμπου, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεριφέροντο οἱ Τοῦρκοι καὶ τὰ ἐπυρπόλουν.—15) Οἱ Τοῦρκοι ἐξέρχονται ἀπὸ τὴν Τριπολιτζάν, ἱππεῖς καὶ πεζοί, καὶ ἐκστρατεύουν κατὰ τῶν χωρίων.—16) Τρίκορφα.—17) Αἱ γυναῖκες φέρουν νερὸν τῶν πολεμιστῶν.

Η'. ΕΙΚΩΝ [1])

Πόλεμος συγκροτηθεὶς εἰς Ἄρταν.

1) Ἡ Ἄρτα μὲ τὸ φρούριόν της καὶ μὲ ὅλας της τὰς πέριξ θέσεις. Τὴν Ἄρταν καὶ τὸ φρούριον τὰ ἐκράτουν ὡς 10,000 Τοῦρκοι. Ἀρχηγοὶ τῶν Τούρκων ἦτον ὁ Χασὰν πασσᾶς, ὁ Χασνατάρης, ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς Πλιάσας, Πασιόμπεης Γιαννιώτης, Χασὰν μπέης Βεργιόνης, Ἰσμαὴλ μπέης Κόνιτζας, Μαξούταγας, Σούλτζα Κόρτζιας καὶ ἄλλοι πολλοί.—2) Τὸ Σαράγιον καὶ τὴν Παρηγορίτζα τὴν κρατοῦσεν ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς Γιαννιώτης καὶ εἶχεν

---

2) Τῆς ἐπὶ χάρτου γεγραμμένης ταύτης εἰκόνος τὸ μέγεθος 0,40×0,58 1/2. Κάτωθι αὐτῆς ἐπὶ προσθέτου χάρτου φέρεται ἐξήγησις παραπέμπουσα εἰς τοὺς ἐντὸς τῆς εἰκόνος ἀριθμούς, ὁμοία πρὸς τὴν ἐνταῦθα περιγραφήν.

ἐπάνω καὶ κανόνια· ἔγινε σχέδιον νὰ ὑπάγωσιν ἐναντίον των οἱ Ἕλληνες.—3) Ἐπῆγαν καὶ ἔπιασαν τὸ Μαρὰτ καὶ τζιαμὶ ἀπέναντι τῆς Ἄρτας ἕως τρεῖς χιλιάδες Ἕλληνες· ἀρχηγοὶ αὐτῶν ὁ Νότης, Καραϊσκάκης, ὁ Μάρκος, ὁ Γ. Δράκος, ὁ Βέικος, Τζαβελαῖοι, Γ. Κουτηλίδας καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοί. Ἀρχηγοὶ τῶν Τούρκων ὁποῦ ἦσαν μὲ τοὺς Ἕλληνας Ἄγο Βασιάρης, Σουλεϊμὰν Μέτος καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Μουρτοτζάλη.—4) Ὁ ὀνομαζόμενος Προφήτης Ἠλίας. Ὑπήγαμεν ὅσοι ἤμεθα εἰς τὸ Κομπότι καὶ Πέτα ἐκεῖ ἕως 1000. Ἀρχηγοὶ αὐτῶν ὁ Γῶγος, Α. Ἴσκος, ὁ Βαρνακιώτης, Τζόγκας, Κατζικογιάννης, Γρίβας, Βλαχόπουλος, Γ. Βαλτινὸς καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀξιωματικοί.—5) Ἐπῆγαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸ Μαράτ, ἐχάλασαν τοὺς Ἕλληνας.—6) Ἐκλείσθησαν μέσα εἰς τὸ Τζαμὶ ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Μάρκος καὶ ἄλλοι καὶ ἐπολέμησαν· καὶ ξαναγύρισαν οἱ Ἕλληνες καὶ ἐχάλασαν τοὺς Τούρκους.—7) Οἱ τζακισμένοι Τοῦρκοι γυρίζουν ὀπίσω εἰς τὴν Ἄρταν.—8) Ἐδιόρισαν 300 στρατιώτας Ἕλληνας, ἀρχηγοὶ αὐτῶν ὁ Μάρκος, Καραϊσκάκης, Βέικος, Μουρτοτζάλης, Μέτος, Κουτηλίδας καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοί, νὰ ὑπάγουν νὰ πιάσουν τὸ Μουχοὺστ καὶ τοὺς Μύλους.—9) Ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ἠλίαν διόρισαν 100 Ἕλληνας νὰ πιάσουν τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους καὶ τὴν Ὁδηγήτριαν, ὁποῦ τὴν βαστοῦσαν οἱ Τοῦρκοι. Κεφαλαὶ αὐτῶν τῶν 100 ὁ Νάση Φωτομάρας καὶ ὁ Μακρυγιάννης.—10) Πηγαίνοντας οἱ 300 διὰ τὴν θέσιν τους, ἐβγῆκαν οἱ Τοῦρκοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς μὲ κανόνια ἐναντίον των· οἱ Ἕλληνες ἔβγαλαν τὰ σπαθιὰ καὶ πετζόκοψαν ἀρκετοὺς καὶ τοὺς πῆγαν ἕως τὸ Σαράγιον κυνηγῶντας.—11) Οἱ 100 Ἕλληνες ὁποῦ διορίσθησαν ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ἠλίαν ἔπιασαν τὴν θέσιν Ἁγίους Ἀποστόλους. Πρὶν τζακίσωσι οἱ εἰς τὸν ἀρ. 10 Τοῦρκοι ἦλθεν καὶ εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους μία τουρ(κικὴ) δύναμις ἕως 1000 καὶ πολεμῶντας τοὺς νικήσαμεν καὶ τοὺς βάλαμεν ἐμπρός, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ τζιάκισμα ἄφησαν καὶ τὴν Ὁδηγήτρια καὶ προχωρῶντας μέσα ἄφησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ τὴν Παρηγορίτζα· καὶ ἐπροχωρήσαμεν ἐμεῖς μέσα εἰς τὴν χώραν.—12) Οἱ Τοῦρκοι ὁποῦ ἦλθαν εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους.—13) Τοὺς ἐτζακίσαμεν.—14) Ὁδηγήτρια.—15) Τὸ μοναστήριον ἡ Φανερωμένη καὶ ἀπ' ἔξω καὶ Πόρτες λεγόμεναι, 16) καὶ τὸ βαστοῦσεν ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς Πλιάσας, ἐδιορίσθη δὲ ὁ Γῶγος καὶ ἄλλοι καὶ τοὺς πολέμησαν ἀνδρείως καὶ γενναίως καὶ τοὺς ἐτζάκισαν καὶ ἀπ' αὐτὰ τὰ μέρη. Καὶ ἐμπῆκαν τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ὅλα μέσα καὶ πολιόρκησαν τοὺς Τούρκους δέκα ἓξ ἡμέρας, ἕως τὸν ἀρ. 17. Ἐπολεμούσαμεν δὲ νύκτα καὶ ἡμέραν. Ἐσκοτώθησαν Τοῦρκοι ἀρκετοί, Ἕλληνες ὀλίγοι.—18) Τὸ χωρίον Πέτα· πρωτύτερα ἀπὸ τοὺς ἄνω ὁποῦ εἴπαμεν πολέμους ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸ Πέτα Σεφτῆ πασσᾶς, Ἰακόβης, Χασνατάρης, Ἰσμαὴλ πασσᾶ Πλιάσας, Χασὰν πασσᾶς, Ἰσμαὴλ πασσᾶ Γιαννιώτης, Χασὰν Βεργιόνης,

Σοῦλτζε Κόρτζιας καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἕως 7000. Τὴν θέσιν τοῦ Πέτα τὴν ἐβάσταγαν ἕως 300 Ἕλληνες, κεφαλὴ ὁ Γῶγος, ὁ Σταμούλη Μαλεσιάδας μὲ τοὺς Βαλτινοὺς καὶ ὁ Τζέλιος μὲ ὀλίγους Ξερομερίτας· ἦτον καὶ ὁ Μακρυγιάννης. Ἐπιάσθη ὁ πόλεμος πολλὰ πρωΐ καὶ διήρκεσε ἕως τὸ δειλινὸν· καὶ τοὺς πῆραν ἐμπρὸς οἱ Ἕλληνες καὶ τοὺς πῆγαν κυνηγῶντας τους ἕως τὸ ποτάμι· καὶ ἐσκοτώθησαν ἀρκετοί.—9) Ἐξαναπῆγαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τοῦ Πέτα καὶ πολέμησαν μὲ τοὺς Φιλέλληνας καὶ Ἕλληνας καὶ ἐχαλάσθηκαν.—20) Ἡ θέσις τῆς Σπλάντζας. Πῆγαν οἱ Ἕλληνες καὶ τὴν ἔπιασαν ἕως 700, Κεφαλᾶς, Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, Γεώργιος Κίτζιος, Μισολογγῖται, Γεράσιμος Φωκᾶς μὲ Κεφαλλωνίτας, Βέικος καὶ Ζώης καὶ οἱ καραβοκυραῖοι μὲ τὰ καράβια τους.—21) Βῶκος, Λάζαρος, Μαρούκας. Τοῦρκοι ἕως τρεῖς χιλιάδες· κεφαλὴ ὁ Κιαχαγιάμπεης καὶ ἄλλοι. Ἔγινε πόλεμος πεισματώδης· ἐσκοτώθησαν ἀπὸ τὸ ἓν μέρος καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἐσκοτώθη καὶ ὁ Κυριακούλης.—22) Χωρ(ίον) τοῦ Σουλίου.—23) Κομιζάδες, στράτα τῶν Ἰωαννίνων.—24) Χάνιον.—25) Γέφυρα τῆς Ἄρτας.—26) Ποταμός.—27) Περιβολια.—28) Περιβόλι τῆς Μητροπόλεως καὶ πύργος· τὸν βαστοῦσεν ὁ Μαξούταγας· καὶ ἐσκοτώθησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Μουρτοτσάλη.—29) Κάτω Παναγιά.—30) Χωρίον Καμένο.—31) Κεραμᾶτες.—32) Κωστακοί.—33) Χωρ(ίον) Γρεμενίτζα καὶ Ἅγ(ιος) Παντελεήμων.—34) Βλαχιόραινα.—35) Θεοτοκίον.—36 Ἅγ(ιος) Θεόδωρος.—37) Καμμένο Τζαμί.—38) Ἀνεμόμυλοι.

Θ'. ΕΙΚΩΝ

Μάχη πρώτη τῶν Ἀθηνῶν.

1) Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου τὴν ἐκρατοῦσαν οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι.—2) Ὁ Σαρπετζές· ὁμοίως τὸν ἐκρατοῦσαν οἱ Τοῦρκοι.—3) Οἱ Ἕλληνες εἰς τὰ ταμπούρια των καὶ πολεμοῦν τοὺς Τούρκους.—4) Οἱ Ἕλληνες ἔβαλαν τὰς σκάλας καὶ ὁρμῶντες ἐμβῆκαν καὶ ἐκυρίευσαν τὸν Σερπετζὲν λεγόμενον.—5) Οἱ Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι ἀνακατώθησαν καὶ σκοτώνονται.—6) Αἱ γυναῖκες περιποιοῦνται τοὺς ἄνδρας των καὶ τὰ τέκνα των καὶ συγγενεῖς των.—7) Μέρος οἰκιῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ Πύλη τοῦ Ἀνδριανοῦ καὶ αἱ στῆλαι τοῦ Ὀλυμπίου Διός.—8) Τὸ Σέντζος.

Ι'. ΕΙΚΩΝ

Δερβενάκια καὶ καταστροφὴ Δράμαλη.

1) Ἡ Κόρινθος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπερνᾷ ὁ Δράμαλης μὲ εἴκοσι χιλιάδες

περίπου Τούρκων· ἐμβῆκεν εἰς τὸν κάμπον τοῦ Ἄργους καὶ Ναυπλίας καὶ ἀπὸ Ναύπλιον ἔστρεψεν εἰς Ἄργος καὶ ἐσυγκροτήθη εἰς Ἄργος ἡ μάχη μὲ τοὺς ἐκεῖ εὑρεθέντας Ἕλληνας Θ. Κολοκοτρώνην, Ὑψηλάντην, Χατσῆ Χρῆστον, Κολιόπουλον, Γιατράκον, Στάικον, Φλεσσαίους, Χελιώτην, Ν. Σταματελόπουλον, Τσοκραίους, Οἰκονομαίους, Πάνον, Κακάνην, Νέζηδες, Νταγρέν, Γιουρούκηδες, Κρεββατᾶν, Ἀγαλλόπουλον, Ν. Λάμπρον, Ν. Κρανιδιώτην, Σταμάτην, Κόλιαν, Κώνσταν Σουλιώτην, Χατσῆν, Δ. Ζωγράφον καὶ λοιποὺς συναγωνιστάς. Ἐνικήθησαν οἱ Ἕλληνες, καὶ ἐσκοτώθησαν Ἕλληνες πολλὰ ὀλίγοι, ὡσαύτως καὶ ἐκ τῶν Τούρκων. — 2) Μέσα εἰς την ἀκρόπολιν τοῦ Ἄργους ἐκλείσθησαν τότε ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Πετρόμπεη καὶ ἄλλοι τριακόσιοι καὶ πολεμήσαντες μερικὰς ἡμέρας ἔφυγον διὰ νυκτός. Μετὰ παρέλευσιν καιροῦ ἐδιαλύθη τὸ στράτευμα τῶν Τούρκων καὶ θέλοντες ν' ἀπεράσουν ἀπὸ τὴν θέσιν τῶν Δερβενακίων, 3) τὴν ὁποίαν εἶχαν προκαταλάβῃ ὁ Νικήτας καὶ οἱ λοιποὶ ὁπλαρχηγοί, ἐπροξένησαν τὴν μεγίστην ἐκείνην φθορὰν εἰς τοὺς Τούρκους. Αἱ γυναῖκες ἔφερον νερὸν νὰ πίνουν οἱ πολεμισταί. — 6) Χωρ(ία) Ἄργους. — 7) Ναύπλιον μὲ τὸ Παλαμῆδι.

ΙΑ'. ΕΙΚΩΝ

Ναυμαχίαι γενικαὶ τῶν Ἑλλήνων.

1) Ἡ νῆσος Ὕδρα καὶ Σπέτζες ἐκστρατεύουν μὲ τὰ πλοῖα των κατὰ τοῦ Ὀθωμ(ανικοῦ) στόλου. Ὁ Ναύαρχος τῆς Ὕδρας Μιαούλης, Κουντουριῶται, Τομπαζαῖοι, Τζαμαδαῖοι, Μπουδουραῖοι, Φοναῖοι, Κριεζῆδαι, Σαχτουραῖοι, Σαΐνηδες, Λαλαχαῖοι, Σκουρταῖοι, Μπιτζηλαῖοι, Γκιώνηδες, Μπεγιώργηδες, Δοκαῖοι, Λαζαριμαῖοι, Λ Παναγιώτας καὶ λοιποὶ πρόκριτοι καὶ καπιταναῖοι. Ναύαρχος τῶν Σπετζῶν Κολανδροῦτζος, Λεμπέσης, Μωριάτης, Μποτασαῖοι, Χ''. Ἀνάργυρος, Μέξης καὶ ἐπίλοιποι πρόκριτοι καὶ καπιταναῖοι. — 2) Ἡ νῆσος Ψαρὰ μὲ τὰ πλοῖα της ἐκστρατεύει κατὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου. Ὁ ναύαρχος αὐτῆς Ἀποστόλης, Κοτζάδες, Γιαννίτζηδες, Ἀργύρηδες, Χ''. Ἀναγνωσταῖοι, Κανάρηδες, Μιλαΐτηδες, Μοναρχίδαι, Παγκόρμηδες, Ἀγγελαῖοι, Νικοδημαῖοι καὶ λοιποὶ πρόκριτοι καὶ καπιταναῖοι, Χ''. Ἀλέξανδρος. — 3) Τρίκροτα καὶ φεργάδες Τουρκικαὶ καὶ ἄλλα. — 4) Πλοῖον τοῦ Μιαούλη. — 5) Πλοῖον τοῦ Κολανδρούτζου. — 6) Πλοῖον τοῦ Ἀποστόλη. — 7) Πλοῖον τοῦ Τομπάζη. — 8) Οἱ Καναραῖοι καίουν τὸ Τρίκροτον καὶ τὸν Πασσᾶ εἰς τὴν Τένεδον. — 9) Ὁ Νικόδημος καίει τὴν φεργάδαν εἰς τὰς Φώκιας. — 10) Ὁ Μιαούλης καὶ οἱ λοιποὶ καίουν 13 κομμάτια τουρκικὰ

πλοῖα εἰς Μοθωκόρωνα.—11) Ὁ Παππανικολῆς καίει τὸ τρίκροτον εἰς τὴν Ἐρεσσόν.—12) Εἰς τὸ Τζαγκλῆ καίουν οἱ Ἕλληνες ἐννέα τουρκικὰ πλοῖα.—13) Ὁ Λάζαρος ὁ Μουσιοὺς καίει τὴν κορβέταν εἰς τὴν Κῶ.—14) Τὸ Γαλαξειδι, οἱ Γαλαξειδιῶται καὶ ὁ Ἄστιγξ ἔκαυσαν ἑπτὰ πλοῖα Τουρκικὰ καὶ ἠγωνίσθησαν γενναίως καὶ ἔχασαν τὰ καράβια των πολεμοῦντες μὲ τοὺς ἐχθροὺς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἀρχηγοὶ αὐτῶν Δεδούσης, Λογοθεταῖοι, Ἀλίκουρης, Μιχάλης.

ΙΒ'. ΕΙΚΩΝ

Πτῶσις Νεοκάστρου.

1) Τὸ Νεόκαστρον ὁποῦ τὸ πολιορκοῦσεν ὁ Ἰμπραὴμ μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις.—2) Αἱ σκηναὶ τοῦ Ἰμπραὴμ.—3) Στράτευμα τοῦ Ἰμπραὴμ ὁποῦ πολεμεῖ τὸ Νεόκαστρον μὲ κανόνια, μπόμπας, γρανάτας καὶ λιανοτύφεκα.—4) Ἡ Ἀρκαδιά, τὰ Φιλιατρὰ καὶ οἱ Γαργαλιᾶνοι, ὁποῦ τοὺς βαστοῦσεν ὁ Μακρυγιάννης.—5) Ὄντας ὁ Μακρυγιάννης εἰς τοὺς Γαργαλιάνους, ἐπῆγεν ὁ Κατζῆς Μαυρομιχάλης (ὅστις ἦτον εἰς τὸ Κάστρο) καὶ τοῦ εἶπεν ὅτι· «Οἱ πολιορκημένοι μὲ ἔβγαλαν ἀπὸ μέσα νὰ ὑπάγω εἰς τὰς Χώρας καὶ ἐπῆγα, ὅπου ἦτον ὁ Κουντουριώτης μὲ ὅλους τοὺς ὁπλαρχηγούς, ἕως 15,000 στρατεύματα, καὶ νὰ στείλῃ νὰ πιάσῃ τοὺς Παλαιοναβαρίνους διὰ νὰ μὴ τοὺς πιάσῃ ὁ ἐχθρὸς καὶ κινδυνεύσωμεν. Ἀφ' οὗ τοῦ εἶπα, δὲν ἠθέλησε κανεὶς νὰ τοὺς πιάσῃ· ἦλθον καὶ εἰς ἐσέ, Μακρυγιάννη, καὶ σοῦ τὸ λέγω, καὶ ὅ,τι μοῦ εἰπῇς νὰ εἰπῶ τῶν πολιορκουμένων.—Ἐγὼ παίρνω τὸ σῶμα μου καὶ ὑπάγω καὶ τοὺς πιάνω· καὶ ἀμέσως κινῶ».—6) Ὁ Μακρυγιάννης μὲ τὸ σῶμα του καὶ μὲ πολλὰ ὀλίγους Ἀρκαδίους (κεφαλὴ αὐτῶν Ἀναγ. Παπατζώρης), τὸ ὅλον ἕως τριακόσιοι πενῆντα ἄνθρωποι, βαστεῖ τὴν θέσιν Ναβαρίνους.—7) Ὁ Παππατζώρης μὲ τοὺς Ἀρκαδίους ἔπιασαν τὸ στενόν.—8) Τὴν ἄλλην ἡμέραν πολλὰ πρωῒ ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι πεζοὶ καὶ καβαλλαρία καὶ ἐπέρασαν ἀπὸ τὸ γεφύρι τοῦ Βιβαρίου καὶ ἐκροτήθη ὁ πόλεμος καὶ διάρκεσεν ἕως πέντε ὥρας· καὶ μὲ μεγάλην γενναιότητα οἱ Ἕλληνες τοὺς ὀπισθοδρόμησαν ἀπὸ τὸ γεφύρι πολεμοῦντες καὶ ὕστερα ἀναχώρησαν. Ἐσκοτώθησαν Τοῦρκοι πολλὰ ὀλίγοι, Ἕλληνες δὲ ἐλαβώθησαν τρεῖς. Ἐξαναῆλθον καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν καὶ δὲν εἶχον ὄρεξιν διὰ πόλεμον· καὶ ἔγινεν μόνον ἀκροβολισμός.—9) Ὕστερον ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας ἐπροσκάλεσαν τὸν Μακρυγιάννην οἱ κλεισμένοι νὰ ὑπάγῃ μέσα, καὶ πηγαίνει μὲ 116 ἄνδρας, τοὺς δὲ λοιποὺς τοὺς ἄφησεν εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν (ἦτον τὸ μέγα Σάββατον).—10) Τὴν Δευτέραν τῆς Λαμπρᾶς κινεῖται ὁ Ἰμπραήμης νὰ ὑπάγῃ νὰ χαλάσῃ τοὺς ὀλίγους ὁποῦ ἄφησεν ὁ Μακρυγιάννης εἰς τοὺς Ναβαρίνους. Τότε βιασμένοι οἱ πολιορκού-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μενοι, ὁ Βελέντζας, ὁ Στέφος καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ ὁ ἴδιος Μακρυγιάννης ἐβγῆκαν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν εἰς τὰ κανονοστάσιά των καὶ ἐφόνευσαν ἀρκετούς· καὶ ἐβιάσθη ὁ Ἰμπραήμης νὰ γυρίσῃ ὀπίσω. Ἐσκοτώθησαν καὶ λαβώθησαν Ἕλληνες 11.—11) Ὁ Ἰμπραήμης ἔστειλε νὰ παραδώσωσιν οἱ Ἕλληνες τὸ κάστρον, καὶ ἀφοῦ δὲν ἠθέλησαν ἔβαλεν εἰς τὸ καράβια του στρατεύματα καὶ πολεμῶντας ἔκαμαν ἔξοδον εἰς τὴν Σφακτηρίαν καὶ ἐχάλασαν τοὺς Ἕλληνας· ἐπνίγησαν καὶ ἐσκοτώθησαν περίπου ἀπὸ 900 Ἕλληνας, καὶ ἔπειτα ἐπῆρεν καὶ τοὺς Παλαιοναβαρίνους.—12) Ἡ Σφακτηρία μὲ τοὺς Ἕλληνας σκοτωμένους καὶ πνιγμένους.—13) Ὁ Τζαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, Σῖμος, Σαΐνης καὶ ἄλλαι κεφαλαὶ ὁποῦ ἐχαλάσθησαν ἐκεῖ.—14) Τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ μὲ τὸν Μαυροκορδᾶτον καὶ ὁ Σακτούρης βγαίνει πολεμῶντας.—15) Καράβια Ἑλληνικά.—16) Οἱ φρεγάτες ἐμπουκάρησαν μέσα καὶ πολεμοῦν τὸ κάστρο. Ἀφ' οὗ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ κάστρου ἐσώθησαν καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸ νερόν, ἔστειλαν τὸν Μακρυγιάννην καὶ ἔκαμεν συνθήκας μὲ τὸν Ἰμπραήμην καὶ ἐμβαρκαρίσθησαν.—17) Αἱ Χῶρες καὶ ὁ Κουντουργιώτης μὲ τοὺς Ἕλληνας ἐκάθουντο ἐκεῖ. Οἱ πολιορκημένοι Γ. Μαυρομιχάλης, Ἰω. Μαυρομιχάλης (ὅστις ἐσκοτώθη), Π. Γιατράκος, Δ. Σακτούρης, Ν. Λάμπρος Κρανιδιώτης, Καλλέργηδες, Γαρδικιώτης, Γ. Λιβαδίτης, Γ. Βελέντζας, Στέφος, διάφοροι Ἕλληνες, Φωκαῖοι καὶ ἐπίλοιποι ἀδελφοί, ὁποῦ δὲν ἐνθυμοῦμαι, καὶ ὁ Μακρυγιάννης.

ΙΓ'. ΕΙΚΩΝ

Μάχαι διάφοροι τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.

Κέντρον αὐτῆς ἡ Βόνιτζα.

1) Ἡ Βόνιτζα καὶ τὸ φρούριόν της καὶ λιμήν της.—2) Ἡ Πρέβεζα καὶ Πούντα.—3) Ὁ Πορφύριος καὶ οἱ δύο αὐτοῦ ἐπίσκοποι. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν Ρωγῶν ἐσκοτώθη γενναίως εἰς Μισολόγγιον.—4) Οἱ οἰκοκυραῖοι καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ Μεγαπαναῖοι, Μαυροματαῖοι, Σταϊκαῖοι, Γεροθανασαῖοι, Μαγγιναῖοι, Καψαλαῖοι, Κοτζικαῖοι, Μπαλμπαῖοι, Τζιμπουρακαῖοι, Γαλαναῖοι, Καναβαῖοι, Σουσμαναῖοι, Ξειδαῖοι, Σωτηραῖοι, Λογοθεταῖοι, Δούκηδες, Μπαρλαῖοι, Ἰσκαῖοι, Στραταῖοι, Ραγκαῖοι, Σκαρμιτζαῖοι, Βαρνακιωταῖοι, Γριβαῖοι, Κατζικογιανναῖοι, Τζονκαῖοι, Τζελαῖοι, Μακραῖοι, Σιαδημαῖοι, Βλαχαῖοι, Ντελιγιωργαῖοι, Κουσουραῖοι, Θωμαῖοι, Γερολαμπαῖοι, Πολυμεραῖοι, Ντοβαῖοι, Γλυκοχωριταῖοι, Βαληγιαννακαῖοι, Ζερβαῖοι, Κιτζαῖοι, Νασνικαῖοι, Εὐμορφόπουλος, Βήσσαρίος, Γριβογιωργαῖοι, Ροκαῖοι, Γιαννηκώστας, Φαρμακαῖοι, Χάσκαρης, Χινόπωρος, Παγούρας, Σουλταναῖοι, Καρπου-

ζαῖοι καὶ ὅσοι ἄλλοι δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐνθύμησίν μας. Ἀγωνίσθησαν εἰς ἀρκετοὺς πολέμους καὶ ἐθυσιάσθησαν, καὶ κατεξοχὴν ὅταν ἐπῆγεν ὁ Γενεράλ Τζοὺτζ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἠγωνίσθησαν εἰς αὐτὰ τὰ μέρη καὶ εἰς ἄλλα καὶ ὠφελήθη ἡ Πατρίς.—5) Ὁ Γενεράλ Τζοὺρτζ καὶ οἱ λοιποὶ ἀπὸ αὐτοὺς ὁποῦ ἐγράψαμεν.—6) Αἱ γυναῖκες φέρουν νερὸν καὶ πίνουν οἱ Ἕλληνες ὁποῦ πολεμοῦν.—7) Πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες μὲ τοὺς Τούρκους.—8) Τὰ πέντε μύστικα μπαίνουν ἀπὸ τὸ στενὸν τῆς Πρέβεζας καὶ πολεμοῦνται ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη μὲ πλῆθος κανονοβολισμῶν καὶ λιανοτουφεκίων, καὶ αὐτὰ ἐπέρασαν ἀνδρείως καὶ ἐπῆραν καὶ ὅσα πλοῖα ἦσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Πρεβέζης, καθὼς φαίνονται ὀπίσω τους ὁποῦ τὰ πῆραν. Ἦσαν οἱ καπιταναῖοι αὐτῶν τῶν μυστίκων Ἀνδρέας Τενεκές, Γιώργης Περδίκης, Ἀνδρέας Μοίρας, Γεώργιος Ἐλευθερίου καὶ Κώστας Θεοφίλου. Ὅσοι οἰκοκυραῖοι ἐθυσιάσθησαν καὶ ἔφθειραν τὰς οἰκίας των ἀπὸ τὴν Ἄρταν καὶ ἄλλα μέρη Νοῦτζος, Μιχαῖοι, Τουρτούρης, Κωλέτης, Μπασκλαβάνης, Σταυραῖοι, Βραναῖοι, Κομποταῖοι, Παππαγιανναῖοι, Δαμιαναῖοι, Κολοκυθαῖοι, Κορακαῖοι, Ἀθαν. Ἄρτας, Οἰκονομαῖοι, Χαβελαῖοι, Ν. Ράπτης, Γενοβέλης, Καραβέλας, Μοστραῖοι, Σακελλαραῖοι, Μελᾶται, Παππαδοπουλαῖοι, Ρίζηδες, Λεονταραῖοι, Κουτζουμπαῖοι, Μπουραῖοι, Σταμαῖοι, Βλαχουτζαῖοι, Κίτζοι, Τζίνηδες, Γκινακαῖοι, Τριανταφυλλαῖοι, Κατοχιαναῖοι, Παπασταμαῖοι, Ντζογαῖοι, Τσιολιάδες, Καριτζιναῖοι, Καλπακαῖοι, Γαλιατζαῖοι, Λουριωταῖοι, Παππαβασιλαῖοι, Διολεταῖοι, Μαριναῖοι, Πρασιναῖοι, Τζερακλαῖοι, Γωγαῖοι, Μαλεσαδαῖοι.

ΙΔ΄. ΕΙΚΩΝ

Μάχαι διάφοροι τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Κέντρον αὐτῆς Θῆβαι.

Μάχαι διάφοροι τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, κέντρον ἡ θέσις Θῆβαι, σημειοῦντες τὸ Ἱερατεῖον, τοὺς οἰκοκυραίους καὶ ὁπλαρχηγοὺς καὶ ἐπιλοίπους θυσιαστὰς καὶ ἀγωνιστὰς Καρύστου, Ἀθηνῶν, Θηβῶν, Ταλαντίου, Σαλώνων, Λιδορικίου καὶ οἱ καλόγηροι αὐτοῦ τοῦ μέρους, Λογοθεταῖοι, Ζαχαριτζαῖοι, Βλαχαῖοι, Ἀλεξανδραῖοι, Μπατζιακατζαῖοι, Σαρραῖοι, Μπενιζέληδες, Καρωραῖοι, Σκουζέδες, Βουζίκηδες, Μεταξάδες, Παλαιολογαῖοι, Γέροντας, Πατούσας, Τζικάκης, Βιτάλης, Μετρούδ, Ἀβραμιώτης, Γρόπιος, Ὀρηγών, Λιανοσταφιδαῖοι, Βρυζάκηδες, Καλλεφουρναῖοι, Μουδιάστρηδες, Ψύλλας, Κλαδαῖοι, Νταβαραῖοι, Λεκκαῖοι, Τζουρκατιαῖοι, Μελέτης, Μαρκαῖοι, Λογοθεταῖοι, Φίλων, Γιωργανταῖοι, Πασπαλαῖοι, Τριχαῖοι, Ἀλεξανδραῖοι, Νεροντζαῖοι, Λαζαραῖοι, Χατζαῖοι, Κουτρουμπαῖοι, Γκέκηδες, Μαλαντριαναῖοι,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Παππασταθαῖοι, Μαντζόρηδες, Παππαλουκαῖοι, Μαρκαῖοι, Οἰκονομαῖοι, Νικολαΐδηδες, Ντερμαναῖοι, Γιωργουλαῖοι, Κραναῖοι, Κερασαλαῖοι, Παππαηλιοπουλαῖοι, Κεχαγιᾶς, Κολοβᾶτος, Χατζάρας, Νικολακαῖοι, Πανουραῖοι, Μαργιολαῖοι, Κοκλαῖοι, Γουβελαῖοι, Χατζαῖοι, Δημάκηδες, Αἰνιᾶνες, Παππαπολιταῖοι, Χλωραῖοι, Κατζικαπαῖοι, Ντεντούσηδες, Λογοθεταῖοι, Ἀλίκουρης, Πρίμας καὶ ἄλλοι πολλοὶ οἰκοκυραῖοι, ὁποῦ δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐνθύμησίν μας. Ἀρχηγοὶ Ὀδυσσεύς, Διάκος, Πανουργιάδες, Δυοβουνιῶται, Κοντογιάννηδες, Γιολτάσηδες, Σαφακαῖοι, Καλτζοδημαῖοι, Γκριτζιώτης, Γκούρας, Ρούκης, Βάσιος, Καρατασσαῖοι, Κότζιος, Ἀγγελῆς, Διαμανταῖοι, Βελέντζας, Κλίμακας, Τζουρᾶς, Παππακώστας, Μαμούρης, Κομνᾶς, Μπιρμπίλης, Κοντοσόπουλος, Μποῦσγος, Δ. Τριανταφύλλου, Λάππας, Χαλμούκης, Θανασούλας, Κόντος, Καλύβας, Τριαντάφυλλος, Μπίτης, Μαστραπᾶς, Πράπας, Παππαθανασαῖοι, Παππᾶ Ἀνδρέας, Λιακόπουλος, Μπῖνος, Ντουμπιώτης, Σκουρταναῖοι, Κριεμάδης, Χ''. Μελέτηδες, Λογοθετόπουλος καὶ ἄλλοι πολλοί, ὁποῦ δὲν ἐνθυμούμεθα, ἐθυσιάσθησαν καὶ ἀγωνίσθησαν γενναίως. — 1) Τὸ Ἱερατεῖον καὶ οἱ καλόγηροι.— 2) Οἱ οἰκοκυραῖοι.— 3) Οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ἀξιωματικοὶ μὲ τὰ σώματά των.— 4) Ἡ χώρα τῶν Θηβῶν· τὴν κρατοῦσαν οἱ Τοῦρκοι, τακτικὸν καὶ ἄτακτον στράτευμα ἕως 6000.— 5) Ἐπῆγεν ὁ Στρατάρχης Ὑψηλάντης μὲ τὰς χιλιαρχίας, αἵτινες ἦτον ὀργανισμέναι, (αἱ χιλιαρχίαι εἶναι ἀπὸ τοὺς ἰδίους ὁποῦ ἐσημειώσαμεν εἰς τὸν ἀρ. 3 καὶ ἄλλοι) καὶ ἐπολέμησαν ἀνδρείως ἀρκετὸν καιρὸν καὶ ἐσκοτώθηκαν καὶ ἀπὸ τὸ ἓν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος. Ὄντες δὲ στενοχωρημένοι οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, τοὺς ἔβγαλαν μὲ συνθήκας ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα. Τὰ ἴδια αὐτὰ σώματα ἐπολέμησαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη καὶ ἐδίωξαν τοὺς Τούρκους. Ὁμοίως καὶ οἱ ἐσχάτως ἐνθυμηθέντες Γαζῆς, Κωνσταντᾶς, Φαρμακίδης, Τασίκας, Ἀξιώτης, Γεννάδιος, Μανσόλας, Οἰκονομίδης, Σταγειρίτης, Λασπᾶς, Ζορμπαῖοι, Καλογερόπουλοι.

ΙΕ'. ΕΙΚΩΝ

Μάχη εἰς τοὺς Μύλους Ναυπλίας.

1) Οἱ Μύλοι τῆς Ναυπλίας.— 2) Τὸ σπίτι ὁποῦ ἐκρατοῦσεν ὁ Μακρυγιάννης μὲ τὸ σῶμα του.— 3) Τὸ σπίτι ὁποῦ ἐβαστοῦσεν ὁ Ὑψηλάντης μὲ τοὺς ἀνθρώπους του.— 4) Τὸ σπίτι ὁποῦ ἐβαστοῦσεν ὁ Χ''. Στεφανῆς καὶ ἄλλοι.— 5) Θέσις ὁποῦ ἐκρατοῦσεν ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης καὶ Χ''. Μιχάλης μὲ τὸ σῶμα των.— 6) Ὁ κῆπος καὶ οἱ πύργοι αὐτοῦ.— 7) Τὸ τακτικὸν τοῦ Ἰμπραὴμ τὴν ἄλλην ἡμέραν πολλὰ πρωῒ ἐκυρίευσεν τὸν κῆπον καὶ τοὺς πύργους, ἀναχωρημένη ἡ Ἑλληνικὴ βάρδια ἀπὸ πρωτύτερα.—

8) Βλέποντάς τους ὁ Μακρυγιάννης ὁποῦ ἐκυρίευσαν τὴν θέσιν τοῦ κήπου, ἐπῆρεν τὸ σῶμα του καὶ περνοῦν ἀπὸ τὴν πόρταν τοῦ μύλου καὶ ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ νεροῦ καὶ τοὺς βάρεσεν ἀπὸ τὰ ὄπισθεν, καὶ βιασμένον τὸ τακτικὸν ἔστρεψεν εἰς τὰ ὀπίσω· καὶ ἔβαλαν τὰ ὅπλα των εἰς τὴν γραμμὴν καὶ ἐξεμεσημέριασαν εἰς τὸν ἀρ. 9).—10) Πρὸς τὸ δειλινὸν ἐξαναπῆγεν ὁ Μακρυγιάννης μὲ τὸ σῶμα του καὶ τοὺς ἔδωσεν αἰτίαν καὶ ἐκινήθησαν ἐκ δευτέρου ὀπίσω καὶ ἐξανακυρίευσαν τὴν ἰδίαν θέσιν τοῦ κήπου.—11) Εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν ἐκινήθησαν καὶ οἱ κολῶνες ἀπὸ τὸ Παλαιόκαστρον, ὁποῦ ἦτον μὲ τὸν Ἰμβραΐμη, καὶ ἐμβῆκαν ὅλες εἰς τὸν κῆπον.—12) Ὁ Ὑψηλάντης μὲ τοὺς Κρῆτας καὶ μὲ τὸ σῶμα του ἔπιασαν τὸν μύλον τὸν μικρόν.— 13) Οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ τρία μύστικα τοὺς ἐκτύπησαν γενικῶς καὶ τοὺς ἐχάλασαν τρεῖς φορὲς τοὺς Τούρκους καὶ ἐκέρδισαν τὴν θέσιν. Ἔγινε σκοτωμὸς εἰς τοὺς Τούρκους ὁμοῦ καὶ λαβωμένοι περίπου τῶν 500. Ἀπὸ δὲ τοὺς Ἕλληνας ἐσκοτώθη ἕνας μόνον ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Μακρυγιάννη λεγόμενος Κατζούδας καὶ ἐπληγώθη ἄλλος ἕνας καὶ ὁ Μακρυγιάννης. Τὸ ὅλον τῶν Τουρκῶν ἦτον ἕως 7 χιλιάδες. Οἱ Ἕλληνες ὁποῦ ἦτον ἀπὸ τὸ πρῶτον ἐκεῖ ἦτον ἕως 250. Ὕστερον ἦλθεν τὸ Λιακόπουλον μὲ ἄλλους 40 καὶ εὑρέθη εἰς τὸν τρίτον πόλεμον. Ἔπειτα ἦλθεν ὁ Κάρπος μὲ 60 νομάτους τακτικὸν Ἑλληνικόν.— 14) Ἡ φεργάτα τοῦ Ντερινῆ ὁποῦ ἦτον ἐκεῖ ἀραγμένη.— 15) Ὅσα καΐκια ἦτον ἐκεῖ τὰ ἐδιώξαμεν πρότερον διὰ νὰ μὴ φύγουν οἱ Ἕλληνες.—16) Πῆγαν τὸν Μακρυγιάννην εἰς τὴν Φεργάταν καὶ τοῦ ἔκαμαν μεγάλας περιποιήσεις.

ΙΣ'. ΕΙΚΩΝ

Πτῶσις Μισολογγίου.

1) Τὸ Μισολόγγιον μὲ τὰς ντάπιας του καὶ γέφυράν του, ὅπου τὸ ἐπολιόρκει ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ Σουλτάνου Κιουτάγιας μὲ διαφόρους πασιάδες καὶ ἀξιωματικοὺς καὶ ὁ Ἰμπραΐμης μὲ τὸ τακτικόν, πεζοὺς καὶ ἱππεῖς, μὲ τὰ κανόνια τους.—2) Τὸ Μισολόγγιον καὶ τὰ στρατόπεδα τῶν Ἑλλήνων.— 3) Οἱ πολέμοι του.—4) Τὰ καράβια τῶν Τούρκων.—5) Ἡ Κλείσοβα ὁποῦ ἔγινεν σημαντικὸς πόλεμος.—6) Τὰ πλοιάρια μὲ τοὺς Τούρκους ὁποῦ ἐπήγαιναν ἐναντίον των καὶ ἐσκοτώνοντο.—7) Τὸ Βασιλάρι [1]) ὁποῦ τὸ κυρίευσαν τὰ δύο καράβια.—8) Δύο Ἑλληνίδας ἔπιασεν ἕνας Τοῦρκος καὶ αὐτὲς τοῦ ἀντιστάθηκαν καὶ τὸν ἔπιασαν ἀπὸ τὰ γένεια (ὅταν μπῆκαν μέσα οἱ Τοῦρκοι).—9) Ὅταν μπῆκαν οἱ Τοῦρκοι μέσα, οἱ Ἕλληνες ἔβαλον φωτιὰ εἰς τὸν

1) Οὕτω κατὰ τὸ χειρόγραφον.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τζιμπιχανὲ καὶ ἐκάησαν οἱ λαβωμένοι, οἱ ἄρρωστοι καὶ ἀρκετὰ γυναικόπαιδα.—10) Παλαιόκαστρον καὶ τὰ ὑψηλὰ μέρη ὁποῦ ἐπήγαιναν οἱ Ἕλληνες πρὸς βοήθειαν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.— 11) Οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ἐντόπιοι ὁποῦ ἦτον εἰς αὐτὰς τὰς πολιορκίας τοῦ Μισολογγίου, εἰς τὸ πρῶτον Μαυροκορδᾶτος, Μποτζαραῖοι, Κ. Χορμόβας, Στουρνάρης, Τζαβελαῖοι, Ἰσκαῖοι, Δ. Μακρῆς, Λιακατᾶς, Σωτηρόπουλος, Στάικος, Τζογκαῖοι, Δρακαῖοι, Νταγκλαῖοι, Λαμπροβέικος, Γ. Κίτζος, Κοντογιανναῖοι, Νικήτας, Σίψας, Μανιάτμπεης, Καλύβας, Ρινιάσας, Σαδήμας, Ντελιγιώργης, Ροκᾶς, Οἰκονομαῖοι, Κοτζικαῖοι, Καψαλαῖοι, Ντατζικαῖοι, Ροῦτσος, Γριβαῖοι, ὁ Δεσπότης Ρογῶν, Λεπενιωταῖοι, οἱ ἀγαθοὶ φιλέλληνες διάφοροι Μάγερ, Λορμπιρὼν καὶ λοιποί, Χ''. Πέτρος, Βάγιας, Μήλιος, Τζόλκας, Μπαρλαῖοι, Ν. Σοῦτος, Γεροθανασαῖοι· διάφοροι Ἑπτανήσιοι, Πεταλούδας, Καραγιανναῖοι Καρακώστας, Βαλτιναῖοι, Στάμηδες, Καρβουναῖοι, Τρικουπαῖοι, Καλογεραῖοι, Βεντραμαῖοι, Μαντούρας, Παλαμάδες, Καπραῖοι, Βαλβαῖοι καὶ λοιποὶ ἀγωνισταὶ ὁποῦ δὲν ἐνθυμοῦμαι (αἰωνία τους ἡ μνήμη).— 12) Μύστικα τουρκικά.

ΙΖ'. ΕΙΚΩΝ

Πόλεμος εἰς Ράχοβα.

1) Ἡ Ράχοβα.—2) Τὸ μοναστῆρι Ἅγ. Γεώργιος, ὅπου διέταξεν ὁ Καραϊσκάκης καὶ κατέλαβεν ὁ Γαρδικιώτης καὶ Γ. Βάγιας τὰς θέσεις μὲ 200 περίπου Ἕλληνας.— 3) Ὁ Μουστάμπεης καὶ ὁ Κιαχαγιάμπεης μὲ 4000 Τούρκους ἔκλεισαν αὐτοὺς εἰς τὰς οἰκίας καὶ μοναστῆρι.—4) Ὁ Καραϊσκάκης προφθάσας τοὺς Ἕλληνας μὲ ἱκανὴν δύναμιν, ὁ Νικήτας, Λάμπρος Βέικος, ὁ Χελιώτης, Γ. Δράκος, Γιαννούσης, Ρούκης, Χατζῆ Πέτρος, Μακρῆς, Δυοβουνιώτης, Κομνᾶς, Κοντοσόπουλος, Μποῦσγος, Μ. Τριανταφυλλίνας, Γ. Τζαβέλας, Διαμάντης Ζέρβας, Γιάννης Μπαρακτάρης, Νάσης Νίκας, Φαρμάκης, Ξείδης κλπ. ἕως 1600, ἐπολιόρκησαν τοὺς ἐχθροὺς ὀλίγας ἡμέρας, ἔπειτα ἐνθαρρυνθέντες ἀπὸ τὰς νίκας των, ὠφελούμενοι καὶ ἀπὸ τὴν δριμύτητα τοῦ χειμῶνος ἐφόνευσαν καὶ κατέσφαξαν σχεδὸν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς μὲ τοὺς δύο ἀρχηγούς των, τὸν Μουστάμπεην καὶ Κιαχαγιάμπεην, τοὺς ὁποίους ἔκοψαν οἱ δύο Ἕλληνες.— 5) Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν κόπτοντες τοὺς Τούρκους ἔφεραν τὰς κεφαλάς των εἰς τὸν Καραϊσκάκην.— 6) Τελευταῖον ἐπισωρεύσαντες τὰς κεφαλὰς τῶν ἐχθρῶν εἴς τι μέρος ἔκτισαν μὲ αὐτὰς δύω πύργους.—7) Τὸ ταμποῦρι τῶν Τουρκῶν.—8) Αἱ κορυφαὶ τοῦ Παρνασσοῦ.— 9) Ὁ ποταμός.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΗ'. ΕΙΚΩΝ

Μάχη Πειραιῶς καὶ Φαληρέως.

1) Ὁ Φαληρεύς.—2) Πειραιεύς, τὸ σκάλωμα, τὸ μοναστῆρι καὶ ὁ λιμὴν μὲ τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα καὶ ἡ «Ἑλλὰς» φρεγάτα, ὁ ναύαρχος Μιαούλης καὶ τὸ βαπόρι ὁποῦ ἦτον ὁ Ἄστιγξ μέσα, οἱ μύλοι καὶ ἡ Μουνιχία.—3) Πασσᾶ λιμάνι μὲ τὸ βαπόρι καὶ καράβια ὁποῦ ἐξεμπαρκαρίσθησαν οἱ Ἕλληνες καὶ ἔπιασαν τὸν Φαληρέα, δυναμώσαντές τον μὲ κανόνια, βόμπες καὶ γρανέτες. Ἀρχηγὸς ὁ Γόρδων, τὸ τακτικὸν σῶμα, 400 ἄνθρωποι, κεφαλὴ των ὁ Ἰγγλέζης, Γ. Νοταρᾶς μὲ 600, ὁ Μακρυγιάννης μὲ 900 Ἀθηναίους καὶ ἄλλους καὶ οἱ Καλλέργηδες.—4) Ταμπούρια Ἑλλ(ηνικὰ) πολεμοῦν μὲ τοὺς Τούρκους ὁποῦ βαστοῦσαν αὐτὰς τὰς θέσεις.—5) Ταμπούρια τουρ(κικὰ) μὲ τὰ κανόνια των.—6) Ἄλλη δύναμις τῶν ἐχθρῶν ἐρχομένη κατὰ τῶν Ἑλλήνων πολλὰ μεγάλη, καὶ ἀφ' οὗ ἐπολέμησαν ἀρκετὰς ὥρας ἐσκοτώθησαν ὑπὲρ τοὺς 600 Τουρκῶν καὶ ἐλαβώθη καὶ ὁ πασσᾶς, ὅστις ἀπέθανεν εἰς τὴν Εὔριπον. (Καθημερινῶς ἐγίνοντο πόλεμοι ἐπ' αὐτῶν τῶν θέσεων καὶ ἐνικῶντο οἱ Τοῦρκοι).—7) Θέσις τῶν Μποστανίων πιασμένη ἀπὸ 200 Ἕλληνας. Κεφαλὴ αὐτῶν Γ. Σκουρτανιώτης, Μπεκιάρης, Δοντᾶς Σπῦρος.—8) Ἐπῆγαν Τοῦρκοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς μὲ κανόνια νὰ κερδίσουν τὴν θέσιν αὐτὴν ἀρκετοί, καὶ ἐπιάσθη ὁ πόλεμος πρωΐ καὶ διάρκεσεν ἕως τὸ γεῦμα. Ἐστείλαμεν καὶ ἄλλον μιντάτι τὸν Χελιώτην καὶ Π. Σωτηρόπουλον μὲ 150 καὶ ἐσκοτώθησαν Τοῦρκοι περίπου ἀπὸ χίλιοι καὶ Ἕλληνες ὁ Μπεκιάρης καὶ ἄλλος ἕνας.—9) Οἱ εἰς τὸ φρούριον πολιορκημένοι μὴ ἠμποροῦντες νὰ μάθουν ἀπὸ τοὺς ἔξω ἂν θὰ ὑπάγωσιν πρὸς βοήθειάν των ἢ ὄχι, ἔβγαλαν ἕνα ἄνθρωπον μὲ ἓν περιστέριον τοῦ κάστρου καὶ τὸ φόρτωσαν οἱ ἀπέξω γράμματα καὶ τὸ ἔστειλαν.—10) Ἦλθον καὶ ἄλλα μιντάτια Ἑλληνικὰ εἰς τὸν Πειραιᾶ Κρανιδιῶται, ὁ Πέτας, Ὑδραῖοι, Σπετζῶται, Κρῆτες τὸ ὅλον 1500.—11) Θέσις Κερατζίνι πιασθεῖσα ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκην καὶ λοιποὺς ὁπλαρχηγοὺς Βάσσον, Γαρδικιώτην, Ρούκην, Χ''. Πέτρον, Βάγιαν, Θ. Ντούσιαν, Χ''. Μιχάλην μὲ τὴν καβαλλαρίαν, Γιαννούσην, Π. Νοταρᾶν, Φαρμακαῖοι καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοί.—12) Μετόχιον ὁποῦ ἐκλείσθησαν 200 ἄνθρωποι κατὰ διαταγὴν τοῦ Καραϊσκάκη, κεφαλὴ των ὁ Γαρδικιώτης, ὁ Ρούκης, Ντούσιας, Φαρμακαῖοι, Βάγιας.—13) Τοῦρκοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς μὲ κανόνια ἐπῆγαν καὶ τοὺς ἐπολέμησαν, (ἀντεπολέμησαν δὲ καὶ οἱ κλεισμένοι ἀνδρείως)· ἐπῆγε δὲ καὶ ὁ Καραϊσκάκης μὲ τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ Ἕλληνας καὶ τοὺς χάλασαν τοὺς Τούρκους. Σκοτώθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους περίπου τῶν 700 καὶ πολλὰ ὀλίγοι Ἕλληνες.—14) Ἐπῆγεν εἰς τὴν θέσιν Κερατζινίου ὁ Γκενεράλ

Τζιούρτζης, Κόχραν, Τζαβελαῖοι, Μποτζαραῖοι, Ζερβᾶτες, Δρακαῖοι, Νικήτας, Γενναῖος, Σισίνης, Πετιμεζαῖοι καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ ἔγιναν τὸ ὅλον εἰς Κερατζίνι καὶ Πειραιᾶ ἕως 11 χιλιάδες.—15) Ταμποῦρι Νοταρᾶ.—16) Ταμποῦρι τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τακτικῶν.—17) Ἄλλα δύο ταμπούρια τοῦ Μακρυγιάννη.—18) Τοῦ Βλαχόπουλου καὶ Βεσσαρίου.—19) Τοῦ Βάσσου.—20) Ταμποῦρι τοῦ Τζαβέλα καὶ λοιπῶν.—21) Ταμποῦρι διαφόρων Σουλιωτῶν.—22) Τοῦ Π. Νοταρᾶ καὶ ἄλλων.—23) Ταμ(ποῦρι) διαφόρων Ἑλλήνων.—24) Ταμ(ποῦρι) τοῦ Χ''. Πέτρου καὶ Βάγια καὶ ἐπιλοίπων.—25) Ταμ(ποῦρι) τοῦ Γενναίου καὶ ἐπιλοίπων.—26) Σκηνὴ τοῦ Καραϊσκάκη.—27) Ἓξ ταμ(πούρια) τῶν Τουρκῶν.—28) Ἐκεῖ ὁποῦ ἐσκοτώθη ὁ Καραϊσκάκης πολεμῶν.—29) Τοῦρκοι πεζοὶ καὶ ἱππεῖς.—30) Ὁ Κιουτάγιας ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦ Σουλτάνου μὲ διαφόρους πασιάδες καὶ ἀξιωματικούς.—31) Οἱ φιλέλληνες καὶ τὸ τακτικόν.

ΙΘ'. ΕΙΚΩΝ

Μάχη εἰς Ἀνάλατον.

Πόλεμος ὅταν πῆγαν οἱ Ἕλληνες πρὸς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων εἰς Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ὀλιγώτεροι τῶν 2000 καὶ ἀσύμφωνοι κατὰ τὸ σχέδιον ὁποῦ εἶχον, διὰ νὰ πιάσουν τὴν θέσιν Κεφαράπτη, λεγομένην Ἀνάλατος· διὰ νυκτὸς δὲ ἐβγαίνοντες εἰς τοὺς Τρεῖς Πύργους ὁ Βάσιος, ὁ Καλλέργης καὶ ὁ Μακρυγιάννης μὲ τὰ σώματά των (ἐνῷ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἦτον μέσα εἰς τὰ καράβια) ἔκριναν εὔλογον οἱ τρεῖς, διότι ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος καὶ δὲν ἦτον καιρὸς διὰ τὰ ἐμπρὸς νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ σχέδιόν των, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ φθειάσωσιν ταμπούρια σιμὰ τῆς θαλάσσης εἰς τὴν ράχην καὶ βγαίνοντες καὶ οἱ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ μὲ τὰ σώματά των, ὁποῦ ἦτον ἀκόμη μέσα εἰς τὰ καράβια, νὰ μείνωσι καὶ αὐτοὶ ἐκεῖ νὰ συγκροτηθῇ ὁ πόλεμος, καὶ ἔβλεπεν καθεὶς τὴν τύχην του ἢ διὰ ἐμπρὸς ἢ διὰ ὀπίσω. Ἐβγῆκεν ἔπειτα ὁ Χριστόδουλος Ποριώτης· τοῦ ἄρεσεν καὶ αὐτοῦ ἡ γνώμη τῶν τριῶν καὶ ἐμείναμεν σύμφωνοι καὶ ἔπιασεν τοὺς Τρεῖς Πύργους. Ἀφ' οὗ βγῆκαν οἱ ἄλλοι ὁπλαρχηγοὶ δὲν τοὺς ἄρεσεν ἡ γνώμη μας, ἐκινήθησαν διὰ τὰ ἐμπρὸς καὶ ἄρχισεν ὁ καθεὶς νὰ φθειάνῃ ταμπούριον ὡς φαίνονται· ἕνα μέρος τοῦ στρατεύματος ἐπῆγεν καὶ ἔκαμεν τὸ ταμπούριον 1). Ὁ Μακρυγιάννης παρετήρησε τὴν θέσιν ὅτι εἶναι στραβή, τοὺς ἔδειξεν νὰ τὸ κάμωσιν εἰς τὸ μέρος 2) καὶ ἄρχισαν καὶ ἐχαράκωσαν τὸ μέρος ἐκεῖνο ὡς φαίνεται σήμερον. Εἰς αὐτὸ τὸ ἀναμεταξὺ ἔλειψεν ὁ Μακρυγιάννης διότι ὑπῆγεν νὰ φέρῃ πολεμοφόδια καὶ τὰ κανόνια, καὶ τότε ἄφησαν αὐτὸ τὸ ταμποῦρι καὶ ἦλθον

εἰς τὸ ταμποῦρι 1). Ὁ ἐχθρὸς θεωρήσας τὰς θέσεις ἐκινήθη νὰ κτυπήσῃ αὐτὸ τὸ ταμποῦρι· διὰ αὐτὴν τὴν αἰτίαν ἐπῆγεν εἰς βοήθειάν των ὁ Βέικος, ὁ Γ. Δράκος, ὁ Γ. Τζαβέλας, ὁ Καλλέργης μὲ στρατιώτας παρμένους ἀπὸ ὅλα τὰ σώματα καὶ μὲ τοὺς ἰδικούς των. Οἱ ἐχθροὶ ἦτον ἕως 1000 ἱππεῖς καὶ πέντε χιλ. πεζοί. Οἱ Ἕλληνες ὁποῦ ἦσαν εἰς αὐτὸ τὸ ταμποῦρι ἕως 350· ἔπεσαν οἱ Τοῦρκοι ἀπάνω των καὶ μὲ τὴν πρώτην ὁρμὴν τοὺς ἐχάλασαν· ἐπομένως τὰ ὀπισινὰ ταμπούρια βλέποντα τὸ χάλασμα τοῦ πρώτου ἐτζάκισαν, ἀκολούθως ἐτζάκισαν καὶ τὰ ἄλλα ὁποῦ ἦτον πλησιέστερα, ὑπ' ἀριθ. 3) ταμποῦρι τοῦ Γ. Νοταρᾶ, 4) ἀπόσπασμα τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τὸ ἴδιον ταμποῦρι 3, 5) τὸ τακτικὸν σῶμα καὶ κανόνια, 6) τοῦ Π. Νοταρᾶ καὶ Θ. Ντούσια, 7) τοῦ Βάσσου, 8) τοῦ Κ. Μπότζαρη, 9) τῶν Ζερβάτων, 10) καὶ 11) Κρητικοί, Ντερβενοχωρῖται καὶ ἀπὸ ἄλλα διάφορα μέρη.— 12) Χαλασμὸς Τούρκων καὶ Ἑλλήνων. (Ἕλληνες ἐσκοτώθησαν περίπου τῶν 800 καὶ Τοῦρκοι ἀρκετοί, ὅμως ἐκέρδισαν.—13) Τούρκικον στράτευμα.—14) Ὁ Κιουτάγιας καὶ οἱ ἀξιωματικοί του.—15) Ὁ ἐλαιῶνας.—16) Ἡ Ἀκρόπολις.

Κ'. ΕΙΚΩΝ

Πολιορκία Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1827.

1) Πολιορκία τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ πόλεμοι καθημερινῶς ἕως ἕνα χρόνον ὁποῦ ἔπεσεν ἡ Ἀκρόπολις, ὁποῦ τὴν ἐπολιόρκει ὁ Κιουτάγιας μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις.— 2) Ἀκρόπολις ὁποῦ τὴν βαστοῦσαν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ φιλέλληνες μὲ τὸ τακτικόν.— 3) Τὰ χαρακώματα καὶ κοφίνια, ὁποῦ μᾶς ἐπολέμουν οἱ Τοῦρκοι μὲ τὰ λιανοτούφεκα καὶ τοὺς πολεμούσαμεν καὶ ἡμεῖς.—4) Τὰ κανόνια ὁποῦ εἶχον οἱ Τοῦρκοι ὁμοῦ καὶ μπόμπες καὶ γρανέτες ἀπὸ τὴν Ἁγιομαρίνα καὶ Σέντζος ἕως εἰς τὰς Κολώνας τοῦ Ὀλυμπίου Διός· καὶ μᾶς ἐπολέμουν νύκτα καὶ ἡμέραν, τὸ ἴδιον καὶ ἡμεῖς.— 5) Ὅσοι ὁπλαρχηγοί, ἀξιωματικοὶ καὶ Ἕλληνες, κυριεύσαντες τὴν χώραν ὁποῦ κλεισθήκαμεν μέσα ἕως 800 ἄνθρωποι· αἱ κεφαλαὶ Γκούρας, Εὐμορφόπουλος, Κατζικογιανναῖοι, Φωκαῖοι, Παππακώστας, Νταβαραῖοι, Λίτζας, Κώστας Λαγουμτζῆς, Συμεὼν Ζαχαρίτζας, Νεροῦτζος, Καψορράχης, Δανίλης, Δημογέροντες Ν. Ζαχαρίτζας, Στ. Βλάχος, Ν. Καρώρης, Σεραφείμ, Σουρμελῆς καὶ ἄλλοι πολλοὶ οἰκοκυραῖοι καὶ στρατιωτικοὶ καὶ ὁ Μακρυγιάννης.—6) Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἓν μέρος τοῦ Γκούρα ἐφύλαγον ἀπ' ἔξω καὶ οἱ Νταβαραῖοι ἀπὸ τὴν πρώτην πόρταν τοῦ κάστρου ἕως τὸ Λιοντάρι.— 7) Εἰς τὴν σπηλαίαν ἐφύλαγαν ὁ Εὐμορφόπουλος καὶ ὁ Παππᾶ Κώστας.— 8) Εἰς τὸ Πορτάκι ἐφύλαγεν ὁ Καψορράχης μὲ Ἀθηναίους.— 9) Ἀπὸ μέσα

εἰς τὸ Σαρπετζὲ Σ. Ζαχαρίτζας μὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ὁ Στάθη Κατζικογιάννης καὶ τὸ σῶμα τοῦ Λαγουμτζῆ.— 10) Ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὸν Σερπετζὲ ὁ Μακρυγιάννης μὲ τὸ σῶμα του καὶ ἐπληγώθη ἔμπροσθεν εἰς τὸν λαιμὸν καὶ εἰς τὸ κεφάλι (ἐπειδὴ εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν ἦτον τὰ λαγούμια τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων).— 11) Ἡ θέσις τοῦ Γκούρα, ὅπου καὶ ἐσκοτώθη.— 12) Ἐμβῆκεν δεύτερον μιντάτι Ἑλληνικὸν ὁ Ν. Γκριζιώτης, ὁ Μαμούρης, ὁ Μητρολέκκας, Τριαντάφυλλος Τζουρᾶς, Τόλιας καὶ Ντεληγιώργης ἕως 200 ἄνθρωποι.— 13) Ἀπεφάσισαν οἱ πολιορκημένοι πληρεξούσιόν τους τὸν Μακρυγιάννην νὰ εὔγῃ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Διοίκησιν νὰ εἴπῃ τὴν ἔλλειψιν καὶ τὴν κακὴν κατάστασιν τοῦ φρουρίου, καὶ ἐβγῆκεν μὲ πέντε ἱππεῖς, 14) καὶ ὁμιλῶντας ὅλα εἰς τὴν Διοίκησιν ὁ αὐτὸς Μακρυγιάννης, προθύμως ἡ Διοίκησις διέταξε τὸν Φαβιὲ μὲ τὸ τακτικόν του καὶ φιλέλληνας, φέροντες ἐπάνω τους πολεμεφόδια καὶ ἄλλ' ἀναγκαῖα καὶ ἐμπῆκαν παλληκαρίσια καὶ μὲ τὴν συνδρομὴν τῶν μέσα. Ὁδηγούμενος δὲ ὁ Μακρυγιάννης ἀπὸ τοὺς μέσα διὰ νὰ πιασθῇ καὶ ὁ Φαληρεύς, ἐδιέταξεν ἡ Διοίκησις καὶ ἐπιάσθη. Εἰς τὴν πολιορκίαν ταύτην, ἐπειδὴ τὸ φρούριον εἶναι λιθαρότοπος, ἐξ αἰτίας τῶν κανονιῶν καὶ βόμπων ἐσκοτώθησαν καὶ λαβώθηκαν ἀρκετοὶ Ἕλληνες, ἀπὸ δὲ τοὺς ἐχθρούς, κατὰ τὴν πληροφορίαν ὁποῦ ἔχομεν ἀπὸ Ἀλβανοὺς τοῦ ἰδίου σώματος, ἕως 8000.

ΚΑ'. ΕΙΚΩΝ

Κρήτης καὶ Σάμου μάχαι.

1) Ἡ νῆσος Κρήτη μὲ τὰ κάστρα της καὶ χωρία της, πολεμῶντες ἀπ' ἔξω οἱ Ἕλληνες καὶ σκοτώνοντες καὶ ἀπὸ μέσα οἱ Τοῦρκοι εἰς τὰ φρούρια καὶ πολιτείας.—2) Οἱ κάτοικοι αὐτῆς πολεμοῦσι παντοῦ.—3) Καράβια Ἑλληνικὰ ἐπῆγαν διάφορες φορὲς καὶ στεριανοὶ ἀπὸ διάφορα μέρη καὶ πολεμοῦν. — 4) Ἀρχηγοὶ αὐτῶν Ἀφθεντούλης, Χουρμούζηδες, Χάληδες, Ξενόπαππας, Ροστιανός, Πρωτόπαππας, Ἀντωνιάδηδες, Βερνάδος, Ρενιέρηδες καὶ λοιποὶ οἰκοκυραῖοι μὴ ὄντες εἰς τὴν ἐνθύμησίν μας, Τομπάζης, Χ''. Μιχάλης μὲ τὴν καβαλλαρία καὶ μὲ πολλοὺς στεριανοὺς ἀξιωματικούς, Λιακόπουλος, Καλλέργης καὶ Κυριακούλης. Σκοτωθεὶς ὁ Χ''. Μιχάλης ἔμεινεν ἀρχηγὸς τῆς καβαλλαρίας Βασίλειος Νικολάου, Τζοπάνος καὶ Παλάσκας.—5) Ἡ νῆσος Σάμος μὲ τὸ φρούριόν της, πολιτείας της καὶ θέσεις αὐτῆς· τὴν πολιορκοῦν καὶ πολεμοῦν αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι μὲ τὰ καράβια τους· ἐπῆγαν πρὸς βοήθειάν τους Ἑλλ(ηνικὰ) καράβια διάφορες φορές. Ἐπολέμησαν ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους καὶ ἐθυσιάστηκαν ἀνδρείως. Τώρα τοὺς διοικεῖ ὁ ἐχθρός τους. Ἀρχηγοὶ τῆς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Σάμου Λυκοῦργος, Σταμάτης, Λαχανᾶς, Μανώλης καὶ ἐπίλοιποι πατριῶται των.—6) Ἀρχηγοὶ καὶ καράβια Ἑλληνικά.

ΚΒ'. ΕΙΚΩΝ

Πόλεμος τῶν Ἑλλήνων εἰς Καρπενῆσι καὶ Καλιακούδα.

1) Τὸ Καρπενῆσι.— 2) Αἱ σκηναὶ τῶν Τούρκων.— 3) Ἡ κατεχομένη ἀπὸ τοὺς Τούρκους μάνδρα ἀπὸ τὸν Σκοντριάμπασσα καὶ Τσελατίμπεη καὶ ἐπιλοίπους ἀξιωματικοὺς μὲ 6000, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον ὅλας τὰς θέσεις.— 4) Σ τὸ Τρανὸ Χωριὸ ἐπῆγαν οἱ Ἕλληνες, ὁ Μάρκος Μπότζαρης, Σγούρης Τζαβέλας, Γιαννούσης Πανομάρας, Ν. Κοντογιάννης, Δῆμο Κίτζος, Γιολτασαῖοι, Χρῆστος Τζαούσης, Βασίλης Γάνιας καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἕως 2000. Ἀκολούθως ἐπῆγαν διὰ νυκτὸς ἐναντίον τῶν Τουρκῶν καὶ πολεμήσαντες ἀνδρείως ἐφονεύθησαν ἀρκετοὶ καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ἐξ ὧν καὶ ὁ Μαρκομπότζαρης. Ἔπειτα μεταβάντες οἱ Ἕλληνες εἰς Καλιακούδα, 5), καὶ ὀχυρωθέντες εἰς τρία ταμπούρια —6), – 7),—8), ἀντεστάθησαν εἰς τοὺς πολυαρίθμους ἐχθρούς, ἀλλὰ τελευταῖον ἐνικήθησαν.— 9) Τὸ ὄρος Βελοῦχι μὲ τὴν κούλιαν περιηγητοῦ τινος.— 10)— 11)Τὸ ὄρος Χελιδόνα.— 12) Τὸ Μικρὸν Χωρίον.—13) Οἱ Τοῦρκοι ὁποῦ ἐπῆγαν καὶ ἐχάλασαν τοὺς εἰς τὰ 6), 7) καὶ 8) ἀριθμοὺς Ἕλληνας.—14) Ὁ ποταμός.

ΚΓ'. ΕΙΚΩΝ

Ναυμαχία τῶν τριῶν Συμμάχων.

1) Φρούριον Νεόκαστρον.— 2) Ἡ νῆσος Σφακτηρία ὁποῦ τὴν ἐβάστουν οἱ Τοῦρκοι καὶ εἶχον ἐπάνω τὰς σκηνάς των, κανόνια καὶ στρατόπεδον, ὁμοίως καὶ πλησίον νησάκι καὶ Παλαιοναβαρίνους, καὶ ἐπολέμουν ὅταν ἐμβῆκαν τὰ καράβια τῶν τριῶν Δυνάμεων, τὸ ὅλον 27.— 3) Τὰ πολεμικὰ καὶ καμένα Τουρκικὰ καράβια — 4) Τὰ φορτηγὰ Τουρκικὰ καράβια.— 5) Αἱ φελοῦκαι ὁποῦ φεύγουν μὲ τοὺς Τούρκους καὶ πιάνουν τὰ βουνὰ τῆς στεριᾶς καὶ οἱ πνιγμένοι.— 6) Τὸ νησίον ὁποῦ εἶναι μέσα εἰς τὸν λιμένα.— 7) Τὸ βιβάρι καὶ γεφύρι του.—8) Τὸ μπουρλότο ὁποῦ κάησεν.—9) Καὶ ἄλλα τέσσαρα ἀκόμη [1]).

---

1) Ἡ περιγραφὴ τῆς εἰκοστῆς τετάρτης εἰκόνος ἐλλείπει, ὡς ἐρρήθη. Τὸ δὲ σωζόμενον πρωτότυπον ταύτης εἶναι πίναξ χάρτινος μέγεθος ἔχων 0,55×0,39 καὶ φέρων ἐπὶ κεφαλῆς τὴν Ἑλλάδα κρατοῦσαν τῇ μιᾷ χειρὶ πτερὸν καὶ τῇ ἑτέρᾳ στέφανον μετὰ τῆς ἑκατέρωθεν ἐπιγραφῆς, ἣν ἐν σελ. 506 (εἰκὼν κδ') παραθέσαμεν, κάτωθι δὲ ἐν ἑπτὰ στήλαις κατάλογον λίαν ἐφθαρμένον τῶν μετασχόντων τῆς ἐπαναστάσεως φιλελλήνων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΚΤΟΝ

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΑ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ

ΥΠΗΡΕΤΗΣΑΝΤΩΝ

ΥΠΟ ΤΟΝ ΣΤΡΑΤΗΓΟΝ ΙΩ. ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΝ

(Τὰ πρωτότυπα τῶν κατωτέρω δημοσιευομένων δεκαπέντε περιέργων ἐγγράφων εὑρίσκονται ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ ἐκδότου. Εἶναι δὲ πάντα γεγραμμένα ἐπὶ χαρτοσήμου διὰ χειρὸς αὐτοῦ τοῦ Μακρυγιάννη ἀκριβῶς ὡς παρατίθενται ἐνταῦθα. Τοιούτων πιστοποιητικῶν ὑπάρχουσιν ἐν δημοσίαις συλλογαῖς καὶ παρ' ἰδιώταις μυριάδες ὅλαι, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι μεγίστη κατάχρησις ἐκράτησεν ἀπὸ τοῦ 1833, μάλιστα δὲ μετὰ τὸ 1843 περὶ τὴν δημιουργίαν ἀγωνιστῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀπολαυῆς τῶν ποικίλων δικαιωμάτων οἷον ἀριστείων, προικοδοτήσεων, βαθμολογιῶν κλπ., τῶν παρεχομένων εἰς τοὺς ἀληθῶς ὑπηρετήσαντας κατὰ τὸν μέγαν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως ἀγῶνα. Τοιαύτας δὲ ψευδεῖς πολλάκις ὑπηρεσίας ἐβεβαίουν διὰ τῶν ὑπογραφῶν αὐτῶν ἐξ ἐλαφρᾶς συνειδήσεως ἢ ἀξιομέμπτου ἀνοχῆς οἱ ἐπιζῶντες ἐπίσημοι στρατιωτικοί, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐπολιτεύοντο ἢ ἄλλως ἀνεμιγνύοντο ἐν τῇ νέᾳ τῶν πραγμάτων τάξει. Οὕτω βλέπομεν ὁπλαρχηγοὺς ἐκ τῆς Στερεᾶς παρέχοντας τὴν ὑπογραφὴν αὐτῶν εἰς πιστοποίησιν ὑπηρεσιῶν ἀγωνιστῶν πολεμησάντων ἐπὶ παραδείγματι ἐν Μάνῃ κατὰ τὴν εἰς Πολιτσάραβον πρὸς τὰ στρατεύματα τοῦ Ἰμβραὶμ μάχην κλπ. Τὴν κατάχρησιν ταύτην ὁ Μακρυγιάννης ψέγει ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ (σελ. 411). Ἦτο δ' ὁ Μακρυγιάννης λίαν φειδωλὸς περὶ τὴν παροχὴν τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ εἰς βεβαίωσιν ὑπηρεσιῶν ἀμφιβόλων, ἐνῷ περὶ τῶν ἀληθῶν ἀγωνιστῶν οὐχὶ μόνον ὑπέγραφεν, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ χειρὶ συνέτασσε τὸ σχετικὸν πιστοποιητικόν. Ἀναλόγως πρὸς τὸν τεράστιον ὄγκον τῶν σωζομένων τοιούτων ἐγγράφων ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Μακρυγιάννη, καίτοι διαρκῶς μένοντος ἐν Ἀθήναις, ὅπου συνέρρεον οἱ διάφοροι ἀπαιτηταὶ δικαιωμάτων καὶ ἀμοιβῶν, σπανιώτατα ἀπαντᾷ. Ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἔκ τε τῶν Ἀπομνημονευμάτων καὶ τῆς ἀλληλογραφίας αὐτοῦ φαίνεται πόσον ἔργῳ καὶ λόγῳ ὁ Μακρυγιάννης ὑπεστήριζεν, ἐβοήθει καὶ ἐπροστάτευε τοὺς ἀναξίως πάσχοντας ἀληθεῖς ἀγωνιστάς.

Ἐν τοῖς παρατιθεμένοις ἐνταῦθα ἐγγράφοις ὑπάρχουσιν εἰδήσεις τινὲς ἄγνωστοι τέως περὶ τοῦ Μακρυγιάννη. Ἐτηρήθη δ' ἐν αὐτοῖς ὁ τρόπος τοῦ γράφειν τούτου ἵνα μετὰ τοῦ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ παρόντος τόμου δημοσιευομένου πιστῶς ἀποσπάσματος ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων ἔχῃ ὁ ἀναγνώστης ἱκανὰ δείγματα γραφῆς, τὰ ὁποῖα θὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἐν τῷ ρηθέντι προλόγῳ γινομένων παρατηρήσεων περὶ τῶν τηρηθεισῶν ἀρχῶν κατὰ τὴν μεταγραφὴν τοῦ χειρο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

γράφου τῶν 'Απομνημονευμάτων. 'Η ἐν τοῖς πιστοποιητικοῖς ἀπαντῶσα φράσις «ὡς καλῶς γνωρίζω»(ν) παραλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη ἐκ τοῦ συνήθους τύπου τῶν τοιούτων ἐγγράφων.

Γιώργης Κατζόγιας.

φανερονο οτι ο γιοργις κατζογιας εχριματισε εις τιν οδιγιαν μου κε οτας οργανιστι το σουμα απου τον κειβερνιτι καπουδιστρια κι με διορισε γενικον αρχιγον τις εκτελεστικεις δυναμις τις πιλοπουνισους επροβιβασε κι τον κατζοεια πενιταρχον κε εμινα ευκαριστιμενος οσουν κειρον εσταθι εις τιν οδιγιαν μο ακολοθισε τα χρεει το πατριοτικος κατα τιν ζιτισιν του το δινο το παρον μο να το χρισιμεψι οθεν το αννικει

1836 γιναριου 8 *αθινα*

πατριοτις
μακριγιανις

Κωστῆς Σαββατιανός.

φανερονο οτι ο κοστις σαβατιανο εχρηματισε ις τιν οδιγιαν μο προτο πιανοτας τον φαλιρεα κι εσταθι ος τελος εμινα πουλα ευκαριστιμενος απου τα πατριοτικα το φρονιματα οπουδιξε δια τιν αννακει τις πατριδας.

οργανιζοτας το σουμα δια τιν εκτελεστικει δινα μι τις πιλοπουνισους τον προβιβασα πεταρχον εσταθη κε εκει με τιμιοτητα οσου οπου διαλιθικαμε δια τοτο κατα τιν ζιτισιν το του δινο το παρον μο να το χρισιμεψι οθεν το αννικει

1836 αυγοστο 10 *αθινα*

πατριοτις
μακριγιανις

Γιωργάκης Πέπας.

φανερονο οτι ο γιοργακις πεπας απου μαροσι αγονιστι εις τιν πουλιορκειαν τον αθινον με τος χοργιανος του ος μαγκατζις κειργεβοτας τιν χορα ο κειταγιας εκολισαν εις το καστρο κε αγονιστικαν πατριοτικος αρχι ος τελος επολεμισε γενεος οταν μας ριχτικανε ει τορκει να κειργεψον τον σερπετζε τοτε σκοτοθικαν πολι απου μας κε λαβοθικαμεν κε λαβοθι κε αυτος ο καλος αγονιστις εις το δεξι πουδαρι κ εμινε σακατις κε φενετε εινε παλιος στρατιοτις αγονιστι με τον λεκα με τον κριτζιοτι με τον τριανταφιλο

τζορα [1]) κε με τον ζονπα [2]) ος καλος γνοριζο αυτον κατα τιν ζιτισιν το το δινο το παρον μο να το χρισιμεψι οθεν του αννικει

1840 γιουνιου 30 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Γιάννης Ντελῆς.

φανερονο οτι ο γιανις τιλις απου κορονι αγονιστι απου τιν οδιγιαν μο ος αξιοματικος μ ανθροπος μαζι το κε εις το νιοκαστρο οταν εβικαμεν ανναντιον του πραειμι κε τον χαλασαμεν αυτος ο αντρας εδιξε μεγαλι ανδριαν κε πατριοτισμον κε λαβοθι εις τον λεμο το κι εινε κι καλος κανονιρις εις τιν ταπια τις θαλασις πουλεμοσε το ειδιον κι εδο εις το καστρο τον αθινον αγονιστι γενεος μ ανθροπος κε λαβοθι εις το κειφαλι εινε παλιος αγονιστις κε μ ανθρωπος αγονιζοταν μ ολι μο τιν ευκαριστισι αυτινο το αγονιστι κατα τιν ζιτισιν το το δινο το παρον μο να το χρισιμεψι οθεν του αννικει

1840 γιουλιου 29 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Νικολῆς Νάστος Τουφεξῆς.

φανερονο οτι ο νικολις ναστος τουφετζις αθινεος αγονιζοταν εις τα δινα τις πατριδας ος στρατιοτις κι ος τουφετζις ευκειανε τα τουφεκεια τον στρατιοτον κε εις τ ορδι του αγιο μελετιο ειτον με τον πατερα το κι αδελφια του με τος κοντοργιοτες κι ευκειαναν τα τοφεκεια τον στρατιοτον κι αγονιζοταν κε οταν τος κειριεψαν ει τορκει κειτινεψαν οσου να σουθον κατα τιν ζιτισιν του του δινο το παρον μο να το χρισιμεψι οθεν του αννικει

1840 οκτοβριου 20 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Μιχάλης Λουΐζος.

φανερονο οτι ο μιχαλις λογιζος κειπρεος κατικος τορα εις τιν αθινα αυτος ο αγονιστις ειμασταν μαζι εις το πετα ειταν ος μαγκατζις απου εκει περασε εις πιλοπονισου ειταν εις το ρισαλτο το ανναπιλιο κοριθος κι τα εξις εις το νιοκαστρο κε εις τος μιλος το ανναπιλιο ειταν μαζι μο με τος πα-

1) **Τζοῦρᾶ**.
2) Διορθ. πιθανῶς **ζορμπα**.

τριοτες το δεν πορο να ξιγισου τιν γενεοτι[ς] κε τιμιοτιτα αυτινο του αγονιστι κι τον πατριοτον του κε μεγαλι ειποταγι εις τος αννοτερος τος ελαβε μιαν πιλιγι εις το πετα εις το αριστερον βιζι εις το αριστερον ποδαρι εις τιν κριτι το λιπι το μισου κειφαλι το εις το καματερον κε εινε κατασακατεμενος τοδοσα κι αλα αποδιχτικα κε το χαθικαν ειχε κι απου αλος αρχιγος ειταν εις την φροραν το μακ(α)ριτι εψιλαντι δεκανιας ος καλος γνοριζο αυτον τον αγονιστι μ ολι μο τιν ευκαριστισιν κατα τιν ζιτισιν το του ξαναδινο το παρον μο να το χρεσιμεψι οθεν του αννικει

1841 γιναριου 9 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Μῆτρος Δραμεσιώτης.

φανερονο οτι ο μιτρος δραμισουτις αθινεος εχριματισε εις τιν οδιγιαν μο προτο πιανοτας τιν χορα τον αθινον οπου τιν πουλιορκοσε ο κειταγιας κε ειστερα εκολισε εις το καστρο κι αγονιζοταν πατριοτικος κε επιλιγοθι εις τιν μεσι του οταν επενε μεσα εις το καστρο οπου τον στιλαμεν κε ευγενε με γραματα εξο εις τιν δικεισιν κε εις καραεισκακει εβικει κε επικει μεσα απου τος τορκος πετε φορες 5 κε οταν εβικα εγο απου το καστρο διορισμενος απου τος πουλιορκομενος πιρα κε αυτον μαζι μο κι αγονιζοταν εις τον φαλιρεα εινε καλος κε παλιος αγονιστις αγονιζοταν με διαφορος αρχιγος τοδοσα κι αλα απουδιχτικα κε το χαθικαν κατα τιν ζιτισιν του του δινο κε το ειδιον να το χρισιμεψι οθεν του αννικει

1841 γεναριου 18 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Φιλιππῆς Κινᾶτος.

φανερονο οτι ο φιλιπις κεινατος αθινεος εχριματισε εις τιν οδιγιαν μο προτο πιανοτας ει χορα [1]) τον αθινον οπου τιν πουλιορκοσε ο κειταγιας κε σταθι ος τιν κειριεψι τις κολισε εις το καστρο κε σταθι ος τελος εμινα πουλι ευκαριστιμενος απου τον πατριοτισμο το κε γενεοτιτα ελαβε διο 2 πιλιες [2]) μια εις το δεξιον βιζι κι αλι μια εις τον λεμον σταθι μαζι μο κε εις τιν εκτελεστικει δινάμι τις πιλοπουνισος αρχι ος τελος κι εκει εμινα πουλι ευ-

1) Διορθ. **τιν χορα**.
2) **πληγές**.

καριστιμενος απου τιν καλι διαγοει τοδοσα κι αλο απουδιχτικον του του χαθι το δινο κε τοτο κατα τιν ζιτισιν του να το χρισιμεψι οθεν του αννικει

1841 απριλιου 30 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Γιώργης Νυστάζος.

φανερονο οτι ο γιοργις νισταζος αθινεος εχριματισε εις τιν οδιγιαν μο προτο πιανοτας ι χορα [1]) τον αθινον οπου τιν πουλιορκοσε ο κειταγιας κι σταθι ος τιν κειριεψι τις κολισε εις το καστρο κε σταθι ολιγον κε αγονιστι εις το καματερον κε ειστερα ειρθε εις τον φαλιρεα κε σταθι αρχι ος τελος κε αγονιζοταν κε οταν οργανιστι το σουμα εις τιν εκτελεστικει δινα μιν τις πιλοπουνισους οργανιστι κι αυτος κι εκανε τα χρεει το εις τιν πιρισιαν κε εις τον περεα ελαβοθι εις το κειφαλι το κε φενετε κατα τιν ζιτισιν το το δινο το παρον μο να το χρισιμεψι οθεν το αννικει τοδοσα κι αλο απουδιχτικον το χαθι

1841 μαγιου 9 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Μῆτζος Βελινικόπουλος.

φανερονο οτι ο μιτζος βελινικοπολος απο κραβαρι κατικος τορα εις βελιτζα χοριον λιβαδιας εχριματισε εις τιν οδιγιαν μο αρκειτον κειρον εμινα πολι ευκαριστιμενος οσον κειρον ισταθι μαζι μο [2]) το πατριοτισμον το οπουδιξε δια τιν πατριδα αγονιστι με τον διακο προτιτερα κε εκει οπου σκοτοθι εκειτινεψε οσου να σουθι ειστερα με τον δισεα κε νικειτα κι αλος οπιλαρχιγος οσα αποδιχτικα ειχε κι οπου τοδοσα κι εγο το χαθικαν κατα τιν ζιτισιν το του δινο κε το ειδιον μο να το χρισιμεψι οθεν του αννικει

1841 γιουνιου 20 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Ἀναγνώστης Μπατζακότζης.

φανερονο οτι ο αναγνοστις πατζακοτζις απου χοριον τις λιβαδιας βελιτζα αγονιστι μαζι μο δια τιν πατριδα αρκειτον κειρον εμινα πουλι ευκα-

1) Διορθ. τιν χορα.
2) Παρελείφθη ἡ λέξις απο.

ριστιμενος απου τι καλι το διαγοει εινε παλιος στρατιοτικος ειταν προτα με τον διακο εκει οπου σκοτοθη κε κειτινεψε κι ο ειδιος ειστερα με τον δισεα κε με τον γκορα κε νικειτα κι ειστερα με τον καραεισκακει εις τον φαλιρεα ος καλος γνωριζο αυτον το δινο το παρον μο να το χρισιμεψι οθεν το ανικει τοδοσα κι αλο αποδειχτικον κι οσα αλα ειχε κε το χαθηκαν κατα τιν ζιτισιν το του δινο κι το ειδιον να το χρισιμεψι οθεν το αννικει

1841 γιουνιου 20 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Μῆτρος Λίτζας.

φανερονο οτι ο μιτρος λιτζας απου μαροσι αθινας εξαρχις περετισε μ αρκειτος ανθροπος απο τιν οδιγιαν το κι θισιαζε εξ ιδιον το οθεν τα δινα τις πατριδος εις τιν προτι πουλιορκιαν το καστρο επιλιγοθι εις το αριστερον ποδαρι οταν πολιορκοσε τιν χορα τον αθινον ο κειταγιας ειρθε κι ο ειδιος μ ευδομιτα ανθροπος κι αγονιζοταν πατριοτικος κι γενεος ειστερα κολισε εις το καστρο μ ολος τος ανθροπος κε με δοδεκα 12 καματερα κε ολο το το βιον κι χρισιμεψε δια το καστρο κι το θισιασε ολο εις τος πολιορκομενος κι αγονιζοταν γενεος αρχι ος τελος αγονιζομαστε μαζι εις τιν θεσι το σερπετζε κι πιλιγοθι εις το αριστερον χερι κι αφο αγονιστι κε θυσιασε πετο [1]) δεν ελαβε τιποτας απου τιν πατριδα ει πιτροπι τον εθινοσιμον τον περασε εις τ αργιρον εθινοσιμον κι ος σιμερον το εστεριτε ος καλος γνοριζο ολα αυτα κατα τιν ζιτισιν το το δινο το παρον να το χρισιμεψι οθεν το αννικει τοδοσα κι αλα αποδιχτικα κε ειχε κι απ αλος κι το χάθικαν

1841 γιουνιου 24 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Ἀκρίβος Στέργιου.

φανερονο οτι ο ακριβος στεργιο μακεδονας ειταν εις την οδηγιαν το γιανι βελετζα αγονιστι παντο με πατριοτισμο κε πουλι γενεοτιτα κε καταξοχι εις νιοκαστρον οταν εβγεναμεν εξο αννατιον τον οχτρον ις τα χαρακομματα τους ειταν κι αυτος ενας απου τος πουλα γενεος κι αγαθος αγονιστας κι οταν ει τορκει ορμισαν αννατιον του καστρο κι εβικαμεν κε τος αντιπουλεμισαμεν κε τος πισουδρομισαμεν εδιξε ο ειδιος απιρι γενεοτιτα κε πιλιγοθι εις το στομα το κι εις τα δινον του πουδαρια κε κειντινεψαμεν να τον σουσουμεν απου τος τορκος ος καλος γνοριζο αυτον τον αγονιστι μ ολι μο τιν

1) Διορθ. ποτε.

ευκαριστισιν κατα τιν ζιτισιν του το δινο το παρον μο να το χρισιμεψι οθεν του αννικει

1841 νοεβριου 7 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Νικόλαος Γιάτζης.

φανερονο οτι ο νικολαος γιατζις σαλονιτις ειταν εξαρχις εις το μιστικον τις πατριδος κι οταν με διορισαν απου τιν αρτα εις τα 1821 τον μαρτιον μινα κε πιγα εις πατρα να ειδο τι τρεχι κε εκει προδοθικα κε κειτινεψα απου τος τορκος ο ειδιος γιατζις κε ο κοσταντινος γερακαρις με γλιτοσαν κι σουθικα εις το καραβι κε τιν αλι ειμερα βαρισε τοφεκει εις τιν πατρα τορκει κε ρομεγι αυτος ο πατριοτις δεν ελιψε εξαρχις να τρεχι κι να κοπιαζι κι να θισιαζι το εδικον το δια τιν στερεοσιν τις πατριδος κε να δολεβι πουλιτικος κε στρατιοτικος μ ανθροπος απου τιν οδιγιαν το κε να ξοδιαζι δικα το κε οταν επινε ο δραμαλις δια τιν ελαδα κ ιμις ειμασταν εις τιν εβροπουλιν εις τ ορδι κι δια να μιν σκ(λ)αβοθον τ αδινατα μελι γεροντες κι πεδια ο δισεας κε ει αλι αρχιγι μας στιλαν τος διον κε τον γιοργακει παπαειλιοπουλον κε πιγαμεν εις μισουλονι δια τα καραβια να πουνε εις το σαλονο τον κορφον κε παντοτες ετρεχε παντο κι ος τορα φενετε ει αρετι του κε ο πατριοτισμος το κατα τιν ζιτισιν του μ ολι μο τιν ευκαριστισιν το δινο το παρον μο κε λεγο γιμινι τιν αλιθιαν να το χρισιμεψι οθεν του αννικει οτι τον αστοχισε ει πατριδα τορα εις τ αγαθα τις

1841 νοεβριου 8 αθινα

πατριοτις
μακριγιανις

Σπῦρος Σάββας.

φανερονο οτι ο σπιρος σαβας σαλαμινιος παλιος στρατιοτικος αγονιστις τιν οδιγιαν μο ος μαγκατζις κι εις τος μιλος το ανναπιλιο εδιξε πατριοτισμο κι γενεοτιτα κε εις τον φαλιρεα με τιν νιδια γενεοτιτα οταν σκοτοθι ο καραεισκακις επιλιγοθη εις τ αριστερο ποδαρι οσον κειρον εκαμεν μαζι μο εμινα ευκαριστιμενος απου τιν καλι το διαγοει κατα τιν ετισιν το το δινο το παρον μο να το χρισιμεψι οθεν το αννικει

1845 οκτοβριο 17 αθινα

πατριοτις
μακριγιάνις

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΑ ΕΙΣ ΤΗΝ Γ΄ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ [1])

Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ δράματος «Ὁ Δημήτριος Καλλέργης κτλ. ὑπὸ Ν. Σολιώτου. Ἐν Πάτραις, 1844» σελ. 8.

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΤΟΥ

Μακρυγιάννης.

Ἑπτὰ χρόνους εἰς πολέμους παρευρέθημεν μαζύ,
Ἀνυπόδητοι, γυμνῆτες καὶ πεινῶντες καὶ πεζοί.
Διετρέξαμεν εἰς βράχους καὶ εἰς ῥάχεις καὶ βουνά,
Ὑποφέροντες βασάνους καὶ κινδύνους καὶ δεινά.
Ἀπεδείξαμεν στὸν κόσμον θαύματα ἡρωϊσμοῦ,
Πρῶτ' ἐδείχθημεν σημεῖον οἰκο(υ)μενικοῦ σεισμοῦ,
Ἀλλὰ τότε ἐν τῷ μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων, τότε,
Παλαιοί μου στρατιῶται,
Νόμους εἴχομεν πολλοὺς
Τοῦ Συντάγματος καλούς,

1) Παράδ. καὶ Ἀλ. Σούτσου «Ἡ μεταβολὴ τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου κλτ.», «Ὠδὴ αὐτοσχέδιος εἰς τὴν Τρίτην Σεπτεμβρίου 1843 κτλ. ὑπὸ Θ. Γ. Ὀρφανίδου κτλ. Ἐν Ἀθήναις 1843», Marcellus «Chants populaires de la Grèce. Paris 1860», τόμ. 6′, σελ. 222, «Ὠδὴ εἰς τὸ Σύνταγμα ἐμπνευσθεῖσα ἀπὸ τὴν Τρίτην Σεπτεμβρίου κτλ. ὑπὸ Θ. Γρυπάρη. Ἐν Ἀθήναις 1843», «Ὁ νέος Ἕλλην ποίημα εἰς ᾄσματα τρία ὑπὸ Ι. Ε. Γιαννοπούλου. Ἀθῆναι, 1843» σελ. 33, **ᾄσμα Β′, ἡ Τρίτη Σεπτεμβρίου**), «Poésies nationales de Sp. Kallos etc. Constantinople, 1856» (σελ. 3, **ἡ περιγραφὴ τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου 1843**), «Λυρικαὶ ποιήσεις ὑπὸ Γ. Ε. Μαυροϊωάννου. Κεφαλληνία, 1849» (σελ. 11 **ἡ Τρίτη Σεπτεμβρίου 1843**), «Ἄσμα, ἢ οἱ Ὀστρογότθοι φεύγοντες καὶ οἱ Ἕλληνες προπομπεύοντες. Ἐγράφη ἐν Ἀθήναις διὰ τὴν ἐθνοσωτήριον ἡμέραν τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843 ὑπὸ τοῦ πατριώτου καὶ ἀδελφοῦ Ζ». (Ἔντυπον ἐπὶ φύλλου χάρτου εὑρισκόμενον παρὰ τῷ ἐκδότῃ). «Ποίημα τοῦ Συντάγματος ὑπὸ Γ. Μακαρώνα παιχνιδιάτορος Τηνίου. Ἐν Ἑρμουπόλει τὴν 20 Μαΐου 1844 (ἔντυπον ἐπὶ φύλλου χάρτου παρὰ τῷ ἐκδότῃ). Βλ. καὶ ἐν τῷ «Αἰῶνι» φύλ. 18 Δεκεμβρ. 1843 «Ἡ τρίτη Σεπτεμβρίου» ποίημα Εὐφροσύνης Σαμαρτσίδου κτλ.

Γεγραμμένους μὲ τὸ αἷμα καὶ τὴν ἀκωκὴν τοῦ ξίφους,
Τούτους ὅμως ἀκολούθως ἐπελθόντα σμήνη ξένων,
Παρηγκώνισαν εἰς τόπους ἀφανεῖς καὶ ἀποκρύφους,
Ἀσεβήσαντα εἰς τόπον μὲ τὸ αἷμα του βαμμένον.
Κ' ἐν ᾧ ἔριδος ὁ Ἕλλην ἦτον ἄλλοτε τὸ μῆλον,
Ἤδη ὡς τοῦ φθινοπώρου ἀνεμίζεται τὸ φύλλον.
Κάτωχρος καὶ μαραμμένος, ἀπὸ γῆς εἰς γῆς γωνίαν,
Πανταχοῦ συνεπιφέρει σύνοικόν του τὴν πενίαν.
Κατηγορεῖται ἡ Ἑλλὰς ἕνεκεν παρανοίας,
Ἐνόσῳ αὕτη θεωρεῖ τοῦ Ἔθνους τὰς ἡνίας
Εἰς χεῖρας τυχοδιωκτῶν, νεήλυδων κηφήνων,
Πολλὰ ἐπικινδύνων.
Παρῆλθεν ὅμως ὁ καιρὸς τοῦ ψεύδους, τῆς ἀπάτης,
Καὶ ἡ πατρὶς αἰσθάνεται τὰ πάθη, τὰ δεινά της·
Μὲ τὴν φωνήν της σήμερον τὰ τέκνα φιλιόνει,
Ταῦτα καὶ στασιάζοντα πρὸς ἄλληλα ἑνόνει.
Ἀλλὰ δὲν ἔλλειψαν ποτὲ κ' οἱ ἄθλιοι προδόται. . .
Νὰ Σᾶς ρωτήσω ἔρχομαι, Γενναῖοι Στρατιῶται,
Ἂν θὰ συναποθάνωμεν διὰ τὸν ἐθνισμόν μας,
Καθότ' ἰδοὺ ἐπρόδωσαν τὸν ἐθνικὸν σκοπόν μας
Καὶ μᾶς περιεκύκλωσαν ὡς μέλισσαι κηρίον,
Διὰ νὰ μᾶς συλλάβωσι διὰ τὸ μακελλεῖον·
Καὶ ἂν κάνένας ἀπὸ σᾶς αἰσθάνεται δειλίαν,
Ν' ἀντιπαλαίσῃ δὲν τολμᾷ μὲ τὴν ξενοκρατίαν,
Εἰς τοῦτον ἐπιτρέπεται μὲ πλήρη παῤῥησίαν
Νὰ μᾶς εἰπῇ τὸ μέτρον του χωρὶς ἀργοπορίαν.

Στρατιῶται.

Ἡμεῖς ταύτην θεωροῦμεν ὕβριν τὴν ἐρώτησίν Σου,
Φέρομεν ὀλίγους λόγους μόνον εἰς ἀπόκρισίν Σου,
Μετὰ Σοῦ καὶ τοῦ θανάτου τὸ ποτήριον γλυκύ.

Μακρυγιάννης.

Αἴσθημα ὄντως γενναῖον στὰς καρδίας Σας οἰκεῖ·
Μὲ αὐτὰς δὲ τὰς ὀλίγας περιληπτικάς Σας λέξεις
Εἰς πολέμου καὶ κινδύνων μ' ἐκινήσατε ὀρέξεις·
Ἐλησμόνησα, Συντρόφοι, παντελῶς τὰ γήρατά μου,
Τῆς νεότητος κουφότης φαίνεται στὰ γόνατά μου·

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Φοϊνιξ ἀνανεωμένος ἐνθυμήθηκα τοὺς πρώτους
Τῆς νεότητος καιρούς,
Ὅταν τοὺς ἐχθροὺς νικῶντες εἴχομεν δορυαλώτους
Κι' ἄλλους πάλιν εἰς τοὺς κάμπους πληγωμένους καὶ νεκρούς.

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ὁ Μακρυγιάννης

πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας τὴν οἰκίαν του χωροφύλακας.

Ἐνταῦθα συνηθροίσθητε νεκρὸν τάχα ἢ ζῶντα
Διὰ νὰ μὲ συλλάβητε, ὦ πωλημένα ὄντα;
Νευρόσπαστα τυραννικά, ξενοκρατίας κλάδοι,
Τὸ Ἔθνος ἐφαντάσθητε νὰ στείλετε στὸν ᾅδη·
Οἰκτείρω τὴν μωρίαν Σας, τὴν ἀθλιότητά Σας
Καὶ τὴν ἀνοησίαν Σας καὶ τὰ κινήματά Σας.
Δὲν βλέπετε, τρισάθλιοι, ἐὰν καὶ γρηγορῆτε,
Ματαίως συλλογίζεσθε, ματαίως ἐννοεῖτε
Τὸ Ἔθνος νὰ δεσμεύσητε μὲ σιδηρᾶς ἁλύσεις,
Ἐνῷ τὸ τέρμα ἔφθασε καὶ τῶν δεινῶν ἡ λύσις;
Ὁ Ἕλλην συναισθάνεται ὅλην τὴν δύναμίν του,
Τὴν δόξαν τὴν ἀρχαίαν του καὶ τὴν καταγωγήν του,
Κι' ὡς ἄλλος λέων σήμερον βαθέως ἐμβριμήσας,
Τὸν πέλεκυν προτίθεται κατὰ τῆς κεφαλῆς Σας
Νὰ καταφέρῃ, ἄθλιοι, καὶ Σεῖς εἰς κακομοίρους
Τὸν νοῦν Σας περιφέρετε κ' ἐπισφαλεῖς ὀνείρους·
Νομίζετε πῶς εὔκολα τὸ αἷμα τῶν Ἑλλήνων
Θὰ χύσετε εἰς ὄσφρησιν τῶν χαλεπῶν κηφήνων;

Οἱ χωροφύλακες.

Τῆς ἡσυχίας φύλακας πρέπει νὰ σεβασθῆτε,
Ὑποχωροῦντες εἰς αὐτοὺς χωρὶς ν' ἀντισταθῆτε.

Μακρυγιάννης.

Ὤ! ἀπὸ ποίας, ἄθλιοι, κατέχεσθε ἰδέας,
Ἰδέας φρικαλέας!
Ὀλίγα τέκνα κίβδηλα ὑπάρχουν στὴν Ἑλλάδα,
Ἕνα ποσὸν ἀσήμαντον, μίαν μικρὰν ὁμάδα

Μία φωνὴ μόνον ἀρκεῖ τοῦ Ἔθνους ν' ἀφανίσῃ
Καὶ τὴν ξενοκρατίαν Σας νεκρὰν νὰ Σᾶς ἀφήσῃ.
Σᾶς συμβουλεύω φιλικῶς τὸ Ἔθνος ν' ἀσπασθῆτε,
Ὡς ὄντες Ἕλληνες καὶ Σεῖς μ' αὐτὸ νὰ ἑνωθῆτε·
Ἐὰν φρουροὶ καὶ φύλακες εἶσθε τῆς ἡσυχίας,
Πρῶτοι φωνὴν ὑψώσατε ὑπὲρ ἐλευθερίας.

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΤΟΥ

Μακρυγιάννης.

Ἡ ὀλεθρία, βλέπετε, κηφηνικὴ χορεία,
Εἰς τὸν βωμόν της ἄφευκτα νὰ γίνωμεν θυσία
Σκοπὸν κύριον ἔθετο καὶ σπεύδει ἡ ἀθλία
Νὰ συγκροτήσῃ αὔριον ὠμὰ Στρατοδικεῖα,
Καὶ δι' αὐτὸν στὸ Ἔθνος μας, στὰ δικαιώματά του,
Ἡ μαύρη σκέπη νὰ τεθῇ τοῦ κρυεροῦ θανάτου.
Ἡμεῖς ὅμως ἀπόγονοι προγόνων ἀθανάτων,
Ἂς σπεύσωμεν νὰ δείξωμεν δι' ἀποτελεσμάτων
Ὅτι συγχρόνους ἔχομεν τὸν Βότζαρην ἐκεῖνον
Καὶ τὸν Καραϊσκάκην μας τὸ κλέος τῶν Ἑλλήνων,
Ὅτι ποτὲ τὸν Ἕλληνα δὲν κάμπτει ἡ δουλεία,
Τὸ ἦθός του δὲν ἤλλαξε περίστασις καμμία.

Στρατιῶται.

Τοῦ Κιουταχῆ πεντήκοντα μαχίμους χιλιάδας
Στῆς Ἀττικῆς ἐθάψαμεν αὐτὰς τὰς πεδιάδας,
Τὸν Ἰμβραήμην, Δράμαλην μὲ ἀγελαῖα πλήθη
Τὸ μάτι μας δὲν τρόμαξε, ποτὲ δὲν ἐφοβήθη,
Καὶ τώρα τὴν προσπάθειαν οὐτιδανῶν κηφήνων
Θὰ φοβηθοῦν οἱ ἥρωες τοῦ Ἔθνους τῶν Ἑλλήνων;

Μακρυγιάννης.

Ἂν οἱ λόγοι Σας ἐμφαίνουν τὴν ζωήν, τὰ βάσανά Σας,
Τὴν ἀνδρείαν τῆς ψυχῆς Σας μαρτυρεῖ τὸ φρόνημά Σας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ, ΓΕΡΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΤΟΥ

Ὁ Γέρων.

Μακρυγιάννη, Μακρυγιάννη, τὴν ζωήν Σου πρὶν ἀφήσῃς,
Πρὶν τὰ ὄμματά Σου κλείσῃς, τέκνα δοῦλα μὴν ἀφήσῃς·
Ἐνθυμεῖσαι πόσους χρόνους πολεμήσαμεν μαζύ;
Πόσους βράχους, πόσους λόγγους διετρέξαμεν πεζοί;
Πεινασμένοι, διψασμένοι, πληγωμένοι καὶ γυμνοί,
Πλὴν εἰς πόλεμον γενναῖοι καὶ μεγάλοι καὶ μικροί,
Εἴχομεν τὴν γῆν στρωμνήν μας καὶ προσκέφαλον τὴν πέτρα,
Καὶ ἡ ζῇ ἡ ἀποθνήσκει ὁ καθείς μας δὲν ἐμέτρα.
Ὡς παντέρημα στρουθία τοῦ δρυμῶνος ὅλοι τότε,
Εἰς κατάστασιν ὁμοίαν Στρατηγοὶ καὶ στρατιῶται,
Εἴχομεν εἰς οὐρανὸν ἀναθέσει τὴν ἐλπίδα
Πῶς ἀπὸ βαρβάρων χεῖρας θέλει σώσει τὴν πατρίδα.
Ἔσωσε τὸ Ἔθνος τότε μεταξὺ πολλῶν ἀγώνων
Ὁ Θεός, τὸν τῆς Τουρκίας κολοσσαῖον σείσας θρόνον,
Ἀλλὰ τώρα δέκα χρόνους ἡ πατρὶς ὕπνον κοιμᾶται
Καὶ τὸ φάσμα τῆς δουλείας εἰς τὰς πόλεις της πλανᾶται.
Πλὴν φωνὴ ἀπὸ τοὺς τάφους τῶν Ἡρώων μας κινεῖται,
Καὶ ὁ Ἕλλην ἐξυπνήσας ἤρχισε νὰ ἐνθυμᾶται
Τοὺς ἀρχαίους μετὰ θάμβους
Κατὰ τῶν ἐχθρῶν θριάμβους.

Μακρυγιάννης.

Γέρε, πόσον μὲ θαμβόνει κάθε φράσις σου καὶ λέξις!
Μὲ τὴν τύχην τῆς πατρίδος ὅτι ἤξευρες νὰ παίξῃς
Καὶ ὁ τόνος τῆς φωνῆς σου καὶ ὁ τρόπος σου ἀκόμη
Καὶ ὁ λόγος Σου ἐμφαίνει καὶ τοῦ σώματος ἡ ῥώμη.

Ὁ Γέρων.

Τὸ γεροντικόν μου σῶμα σφαιρῶν δέκα μολυβδίνων
Ὑπεδέχθη τὴν ὁρμήν,
Κ' ἡ νεότης μου παρῆλθε μεταξὺ πολλῶν κινδύνων
Κ' εἰς τῶν ὅπλων τὴν κλαγγήν.

('Ακούονται πυροβολισμοὶ ἔξωθεν, ὁ δὲ Γέρων ἤρχισε νὰ τραγωδῇ).

Εἰς τῆς Κλεισόβας τὴν μάχην μὲ τὸν ἄνδρα τοῦ Σουλίου
'Εσκοτίσαμεν τὴν λάμψιν τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου
'Απὸ σύννεφα καπνοῦ,
Κ' αἱ βοαὶ τῶν νικωμένων, αἱ κραυγαί, αἱ οἰμωγαί των
"Ηχουν μέχρις οὐρανοῦ.
Μὲ τὸν μέγαν Τουρκοφάγον εἰς τὸ 'Αγινόρι πάλιν
Πολλὰ πλήθη τῶν βαρβάρων παρεδώκαμεν εἰς ζάλην,
Μὲ χιλίους ἄνδρας μόνους,
Κ' ἔκτοτε φοροῦντες ἕνα μέγαν στέφανον τῆς νίκης
"Ημεθα εἰς τοὺς βαρβάρους ἀντικείμενον τῆς φρίκης
Εἰς ἑπτὰ πολέμου χρόνους.
Κινδυνεύσαντες τοσάκις ἐν πολέμῳ τὴν ζωήν μας
Καὶ υἱοὺς καὶ ἀδελφούς,
Μὲ τὸ αἷμα τῶν βαρβάρων ἐποτίσαμεν τὴν γῆν μας
Εἰς ἑπτὰ ἐνιαυτούς.

Οἱ στρατιῶται.

Τόσον ἦτον τῶν ἐχθρῶν μας, τόσον τῶν ἐχθρῶν τὸ πλῆθος
"Οσον μέγα τῶν 'Ελλήνων καὶ ἀτρόμητον τὸ στῆθος.
"Οσα ἄνθη εἰς τοὺς κάμπους, ὅσα δένδρα εἰς τὰ δάση
Τόσα πτώματα βαρβάρων ἡ πατρὶς ἔχει σκεπάσει
Μὲ τὸ πέπλον τοῦ θανάτου,
Καὶ ὁ "Ελλην μὲ θριάμβους καὶ μετὰ πολλῶν ἀγώνων
'Ανακτᾷ, ἀναλαμβάνει εἰς τὸν κύκλον ἑπτὰ χρόνων
Δίκαια τὰ ἱερά του.

"Ολοι ὁμοῦ.

Κινδυνεύσαντες τοσάκις ἐν πολέμῳ τὴν ζωήν μας
Καὶ υἱοὺς καὶ ἀδελφούς,
Μὲ τὸ αἷμα τῶν βαρβάρων ἐποτίσαμεν τὴν γῆν μας
Εἰς ἑπτὰ ἐνιαυτούς.

ΣΚΗΝΗ ΠΕΜΠΤΗ

'Ο Μακρυγιάννης *μόνος.*

'Ο Μιλτιάδης στρατηγὸς κατὰ τὸν Μαραθῶνα

Τοῦ Πέρσου τὸν ἀγέρωχον κατέστρεψε Ταῶνα·
Βαρβάρων πλήθη πολεμῶν ποσῶς δὲν ἐδειλία,
Καὶ τρόπαια ἀνύψωσε μὲ τούτων τὰ κρανία·
Κ' ἐδῶ μὲ νέον ἥρωα, τὸν μέγαν Καραΐσκον,
Οἱ Ἕλληνες μὲ θρίαμβον τὸν πόλεμον ἐξήσκων,
Κι' ἀκόμη ἕως σήμερον τὰ πλήθη τῶν κοκκάλων
Τὸν ὄλεθρον τοῦ Κιουταχῆ δεικνύουν τὸν μεγάλον.
Τὰς δυνάμεις τῶν ἐχθρῶν μας ἀφοῦ εἶχε παραλύσει,
Νεκρὸς ἔπεσε κ' ἐκεῖνος εἰς τὸ μέγα Καρπενῆσι,
Ἔπεσεν ὁ Βότζαρής μας, ἔπεσεν, ἐθανατώθη,
Δόξης ὅμως ἀθανάτου ἀποθνήσκων ἠξιώθη·
Μὲ τὴν ἔνδοξον θανήν του τὰς ἱστορικὰς σελίδας
Συμπληρώσας ὠνομάσθη νέος ἄλλος Λεωνίδας.
Τοιαῦτα κατορθώματα λαμπρὰ καὶ κολοσσαῖα
Τὸν Ἕλληνα ἐδόξασαν ἀρχαῖά τε καὶ νέα,
Ἀλλ' ὅμως κλύδων καὶ χειμὼν κατέχει τὰς Ἀθήνας
Καὶ δέκα χρόνους ἡ πατρὶς παλαίει μὲ ὀδύνας,
Καὶ μόνον ἓν μᾶς ἔμεινε, νὰ κινηθῶμεν πάλιν,
Ἴσως γαλήνην εὕρωμεν εἰς τὴν ἀνεμοζάλην.

(Μετὰ μικρὰν διακοπὴν ὑψῶν τὰ βλέμματά του εἰς οὐρανόν).

Ὁ δὲ μέγας εἰς λιμένα, εἰς λιμένα σωτηρίας
Ἂς μᾶς ὁδηγήσῃ πάλιν ὀφθαλμὸς ὁ τῆς προνοίας.

ΤΩ ΠΑΤΡΙΩΤΗ Κ. Κ. ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

Η ΤΡΙΤΗ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ
1843

(Ἔντυπον ἐπὶ φύλλου χάρτου. Εὑρίσκεται παρὰ τῷ ἐκδότῃ).

Ἡ Ἑλλὰς ἰδοὺ καὶ πάλιν τὰς δυνάμεις της λαμβάνει
Καὶ λαοὺς καὶ θρόνους πάλιν εἰς μεγάλας σκέψεις βάνει!
Ἕως χθὲς τὴν ἐθεώρουν ἄνανδρον καὶ ἀναξίαν
Κ' ὑποκύπτουσαν μὲ σέβας ταπεινὸν στὴν Βαυαρίαν!
Κ' ἕως χθὲς οἱ Χὲς καὶ Γράφαι τὴν ἐσυκοφάντουν μόνοι
Καὶ τὴν σήμερον μὲ σέβας τ' ὄνομά της κράζουν θρόνοι!
Ὦ! τοῦ Σεπτεμβρίου τρίτη! ὦ! τρισένδοξος ἡμέρα!
Ν' ἀντηχῇ τὸν ἐθνισμόν μας ἔκαμες ὅλην τὴν σφαῖρα!
Ἔδειξες πῶς εἰς τὰ σπλάχνα τῶν Ἑλλήνων βασιλεύει

Αἴσθημα ἐλευθερίας καὶ τὸ βῆμα των σαλεύει!
Θρόνους καὶ λαοὺς μαζὺ
Καὶ τὸν θρόνον καὶ τὸ ἔθνος ἔκαμες πάλιν νὰ ζῇ!
Χαῖρε, Λόντε καὶ Καλλέργη, Μακρυγιάννη, Μεταξᾶ,
Γιάννη Κώστα, Σπῦρο Μήλιε, Βέικε καὶ Πετμεζᾶ,
Χαίρετε, τοῦ ἔθνους μόνοι κ' ὑπερασπισταὶ καὶ στῦλοι,
Τ' ὄνομά σας εἰς τοῦ ἔθνους θἆναι πάντοτε τὰ χείλη!
Ἐνθυμοῦμαι τὴν μεγάλην, σταθερὰν ἀπόφασίν σας
Δι' ἧς σώσατε τὸ ἔθνος ἀψηφοῦντες τὴν ζωήν σας!
Ναί! Σᾶς εἶδα, ἥρωές μου, νὰ περιφρονῆτε ὅλους
Τοὺς κινδύνους, κ' αἱ φωναί σας ν' ἀντηχοῦν στοὺς δύω πόλους!
Καὶ τὸ Σύνταγμα ζητοῦντες, ὁ ἡρωϊσμός σας εἶδα
Νὰ περιφρονῇ τὰ πάντα διὰ μόνην τὴν πατρίδα!
Πλὴν ποῦ κάλαμος; ποῦ γλῶσσα νὰ εἰπῇ τὰς ἀρετάς σας;
Τὴν ὑφήλιον πληροῦσιν ἅπασαν τὰ πρακτικά σας!
Καὶ ὁ Ὅμηρος ἂν ἔζη ἤθελεν ἀναβοήσει,
Εἶμ' ἀδύνατος νὰ ψάλλω! καὶ τὴν λύραν του ν' ἀφήσῃ!
Διὰ τοῦτο κ' ἐγὼ μόνον γράφω τὰ ὀνόματά σας!
Τὰ δὲ κατορθώματά σας
Ἡ Πατρίς μας εἶνε μόνη ἀρκετὴ νὰ τὰ γνωρίσῃ,
Καὶ εὐγνώμων θὰ ἰδῆτε ἡ Συνέλευσις τοῦ Γένους
Ἐν μιᾷ ψυχῇ καὶ ψήφῳ νὰ Σᾶς τρισευδαιμονίσῃ
Καὶ εἰς δόξαν τῆς Πατρίδος μόνη νὰ σᾶς ψάλῃ αἴνους!

Ἀθῆναι 8 8μβρίου 1842.

Α. Ι. Ν.

ΟΥΡΑΝΙΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

(Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ποιήματος «Ὁ κομήτης. Τὰ ἅπαντα τοῦ Συντάγματος κτλ. ὑπὸ Α. Κ. Ἐν Ἀθήναις, 1843», τεῦχ. α', σελ. 3).

ΚΟΜΗΤΗ! Πῶς ἐφάνηκες εἰς τὸν ὁρίζοντά μας;
Τί τὴν οὐράν σου ἅπλωσες πάνω στὰ χώματά μας!
Πῶς τόσους χρόνους ἔλειπες, πρὸ ἡμερῶν ἐφάνης
Στὸν οὐρανόν, καὶ ἔκθαμβους ἤθελες νὰ μᾶς κάμνῃς!
Τοὺς ἀστρονόμους ἔκαμες νὰ βλέπουν τοὺς ἀστέρας,
Καιροὺς νὰ ἐξετάζωσι, χρόνους καὶ τοὺς ἀέρας!
Καὶ Σύ, ἀστήρ, ποῦ φάνηκες ἐν ὥρᾳ μεσημβρίας!
Εἰς σκέψεις μᾶς ἐρρίψατε, εἰς χίλιας ἀπορίας!
Ἥλιε! τί ἐθαύμασας τὸν δρόμον σου βραδύνεις,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Καὶ τὰς ἀκτῖνας Σου κρατεῖς, στὸν κόσμον δὲν ἀφίνεις!
Γιὰ τί καὶ σεῖς οἱ ἄνεμοι 'παύσατε τὴν ὀργήν σας
Καὶ ὑπὲρ τὴν συνήθειαν ἔλλειψεν ἡ ὁρμή σας!
Τὴν 'Αθηνᾶν ἂν βλέπετε 'πάνω στὸν Παρθενῶνα,
Σήμερον 'βγῆκε καὶ αὐτή, καὶ πάγει στὸν στρατῶνα.
'Πάγει ἐκεῖ καὶ εὐλογεῖ εὐχὰς τοὺς ἀρχηγούς μας,
Δίδει τὰς εὐλογίας της εἰς ὅλους τοὺς στρατούς μας,
Τὸν "Αρην! καὶ τὴν Δήμητραν! καὶ τὸν Ἑρμῆν ἐπίσης!
Τὴν συρροὴν τῶν Πολιτῶν καὶ τοῦ στρατοῦ κινήσεις!
"Ολα αὐτὰ τὰ θαύματα τὸ ξενικὸν στοιχεῖον
'Επέφερε στὸν τόπον μας ἡρωϊκὸν καὶ θεῖον!
Βλέπετ' αὐτὸν τὸν ἥρωα παιδὶ τοῦ Λαμπροβέϊκου!
Τὸν Σκυλοδῆμον τὸν μικρόν, παιδὶ τοῦ Καραΐσκου!
Τὸν Μακρυγιάννην γέροντα, Σκαρβέλην καὶ Ῥοδίτην,
Καὶ τὸν Καλλέργην ἀρχηγὸν τὸν ἄριστον ὁπλίτην,
Τὸν Γιάννη Κώστα ἄγριον καὶ ἐνθουσιασμένον,
Τὸν Σπύρον Μηλιον τρέχοντα, στὸν ἵδρον βουτηγμένον,
Τὸν Τζουρτζ τὸν 'Αρχιστράτηγον καὶ Μπότζαρην τὸν νέον,
Τὸν Μεταξᾶ τὸν γέροντα καὶ Λόντον τὸν γενναῖον!
Τὸν Καρατάσσον καὶ 'Ροκᾶν καὶ τοὺς Δεληγιανναίους!
Μόστραν καὶ ἄλλους πολλοὺς ὁπλαρχηγοὺς γενναίους!
Καὶ τόσους ἄλλους μετ' αὐτῶν, ὁποῦ νὰ περιγράψω
'Ο χρόνος ἐπιλείψει με ἐδῶ νὰ κατατάξω!
Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἴδιοι, οἱ πρῶτοι Προμαχῶνες,
Τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος μας τοῦ ἔθνους οἱ κολόνες,
Βλέπετε τὸν Κριζιώτην μας καὶ Γρίβαν τοὺς γενναίους,
Πρὸς τοὺς ὁποίους ψάλλομεν ὕμνους καὶ ὑμεναίους!
Βλέπετε τόσους γέροντας καὶ Στρατηγοὺς μεγάλους,
'Ποῦ ὅλοι τους ὡπλίσθησαν μὲ τόσους πολλοὺς ἄλλους!
Αὐτοὶ εἶναι ἀκράδαντοι στῦλοι ἐλευθερίας,
"Ενθερμοι φίλοι τῶν λαῶν, ἐχθροὶ τῆς τυραννίας.
Αὐτοὶ μᾶς ἐλευθέρωσαν ἀπὸ ζυγὸν Τουρκίας,
Αὐτοὶ καὶ τώρα πολεμοῦν κατὰ ξενοκρατίας.
'Δέτε ἀξιωματικοὺς τοῦ πεζικοῦ Στρατοῦ μας!
Τοῦ 'Ιππικοῦ, Μηχανικοῦ καὶ Πυροβολικοῦ μας!
'Ροδίτην, Σοῦτσον, Τσαμαδόν, τὸν ἀρχηγὸν Καλλέργην!
Μαυρομιχάλην, Βέϊκον, Σμόλενσ καὶ τὸν Σκαρβέλην!
Τὸν Λαζαρέτον, τὸν Σχινᾶν, τὸν Δημητρακαράκον!

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ἀλέξανδρον καὶ Μελιγγόν, Πάλλην, Καπετανάκον!
Παππαδοπούλου τὴν ὁρμὴν καὶ τοῦ Σπηλιωτοπούλου,
Κασσιέρη καὶ Πετιμεζᾶ καὶ τοῦ Πολιτοπούλου!
Νικολαΐδη, Γεωργαντᾶ, Παλαμᾶ, Μανιατάκη,
Ταμπακοπούλου, Πετμεζᾶ, Βιέρου, Μουσουδάκη!
Τὸν Κουμουντοῦρον βλέπετε καὶ τὸν Παραμυθιώτην!
Λοβέρδον, Ῥίζον τὸν μικρὸν καὶ Ἀξελὸν ἱππότην!
Καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ Κυπριανοῦ καὶ Καλογεροπούλου!
Τοῦ Εὐθυμίου, Κομνηνοῦ, Τολμίδη, Βλασοπούλου!
Πετιμεζᾶ καὶ Δαμαλᾶ, Σκούφου καὶ τοῦ Καμπάνη!
Καὶ ἄλλους ποῦ νὰ ἱστορῶ ὁ χάρτης δὲν μὲ φθάνει α)
Ὅλοι αὐτοὶ ὡπλίσθησαν ὑπὲρ ἐλευθερίας,
Τοῦ θρόνου τὴν παγίωσιν, Ὄθωνος εὐτυχίας,
Ὅλοι αὐτοὶ κινήθησαν ὁμοῦ μὲ τὸν στρατόν των,
Μήτ' οἱ θεοὶ ἠδύναντο ν' ἀντισταθοῦν ἐμπρός των.
Σᾶς ὑμνοῦμεν, ὦ γενναῖοι τῆς Ἑλλάδος ἀθληταί,
Ἀριστείδου, Μιλτιάδου καὶ τοῦ Ῥήγα μιμηταί,
Πρόμαχοι ἐλευθερίας
Ἐχθροὶ ἄσπονδοι δουλείας
Τοῖς τυράννοις μισητοί,
Τοὺς ἐπαίνους μας τρυγᾶτε
Εἰς τὰς δάφνας ἐντρυφᾶτε
Τοῖς λαοῖς ἀγαπητοί.

α) Βεβαίως τινὲς τῶν κυρίων ἀξιωματικῶν παρελείφθησαν τὰ ὀνόματά των ὡς μὴ γνωρίζοντες αὐτούς, εἰς τὸ ἑπόμενον ὅμως θέλομεν κατατάξει ὅσους ἠθέλαμεν πληροφορηθῆ. (Σημ. ποιητοῦ).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΟΓΔΟΟΝ

ΛΟΓΟΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ [1])

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ

ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 28 ΑΠΡΙΛΙΟΥ (1864)

ΕΝ ΤΩι ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΩι ΝΑΩι

ΥΠΟ Α. Ν. ΓΟΥΔΑ

Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς, καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς· ὅτι καλόν· καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ λίαν καλά.

Εἶναι βεβαίως λίαν τολμηρὸν καὶ πρωτάκουστον ἴσως τὸ νὰ ἐξομοιώσῃ τις ἐν τῷ οἴκῳ μάλιστα Κυρίου καὶ ἐνώπιον τοιαύτης ἐκλεκτῆς ὁμηγύρεως τὰ θεῖα ἔργα μὲ τὰ ἀνθρώπινα. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ χριστιανικὸν καθῆκον ἅπαντες πιστεύομεν, ὅτι οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν νὰ τελεσθῇ τι καλὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνευ τῆς θείας βουλήσεως, ἐπιτραπήτω καὶ εἰς ἐμὲ οὐχὶ βεβαίως νὰ παρῳδήσω, ἄπαγε τῆς βλασφημίας, ἀλλὰ νὰ παραθέσω τοῖς θείοις τούτοις ῥήμασι καὶ τὸ «καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς ἀναστηθήτω Ἑλλὰς καὶ ἀνέστη ἡ Ἑλλάς».

Καὶ βεβαίως, ἂν μὴ ἦτο θέλημα Κυρίου νὰ ἀναστηθῇ ἡ Ἑλλάς, οὐδέποτε ἦτο δυνατὸν νὰ τελεσθῶσιν ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἡμῶν ἀγῶνος τοσαῦτα θαύματα, ὅσα οὐδέποτε ἴσως ἢ σπανιώτατα βεβαίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἄλλων ἐθνῶν ἐγένοντο ἄλλοτε.

Ἐν τῷ μέσῳ παγκοσμίου, οὕτως εἰπεῖν, εἰρήνης καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης ἐσκέπτοντο νὰ διαιωνίσωσι τὴν εἰρήνην ταύτην, δρὰξ

1) Ἀμφότεροι οἱ παρατιθέμενοι ἐνταῦθα λόγοι εἶναι ἐκδεδομένοι ἐν φυλλαδίοις ἄνευ ἐξωφύλλων, ὁ δὲ δεύτερος καὶ ἄνευ ἐπιγραφῆς. Ἡ ὑπάρχουσα ἐνταῦθα προσετέθη ὑπὸ τοῦ ἐκδότου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τις ἀνθρώπων, οὐδὲν ἕτοιμον ἐχόντων, ἀναδέχεται τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα καὶ ὡς σύνθημά της ἀναγράφει τὸ «ἐλευθερία ἢ θάνατος»· καὶ ἰδοὺ αἱ ἀξῖναι καὶ τὰ βούκεντρα καὶ ἅπαντα τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα μετασχηματίζονται εἰς ὅπλα φονικώτατα· καὶ ἰδοὺ τὰ στήθη τῶν Ἑλλήνων μετασχηματίζονται εἰς φρούρια ἀπόρθητα· καὶ ἰδοὺ σιταγωγὰ πλοῖα καὶ λέμβοι μετασχηματίζονται εἰς πολεμικὰ καὶ πυρπολικά, μάχονται ἐκ τοῦ συστάδην καὶ μὲ τρίκροτα καὶ μὲ δίκροτα καὶ μὲ ἀτμοδρόμωνας καὶ ἢ τὰ αἰχμαλωτίζουσιν, ἢ τὰ βυθίζουσιν, ἢ τὰ πυρπολῶσιν, ἢ τὰ τρέπουσιν εἰς φυγήν· καὶ ἰδοὺ ἁπλοῖ ναῦται ἢ ἐμποροπλοίαρχοι αὐτοχειροτονοῦνται ναύαρχοι καὶ ἐκπλήττουσι τὸν κόσμον μὲ θαύματα ἡρωϊσμοῦ καὶ φρονήσεως· καὶ ἰδοὺ ποιμένες καὶ ζευγηλάται καὶ ἁπλοῖ ἔνοπλοι μισθοφόροι μετασχηματίζονται εἰς στρατηγούς, συνάπτουσι μάχας κατὰ πολυαρίθμων ἐχθρῶν καὶ ἀναγκάζουσι καὶ αὐτὴν τὴν ἄψυχον φύσιν νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς ἀνδρίας των. Καὶ ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ λησμονήσουν ἡ Πλάκα καὶ τὸ Καρπενῆσι τὸν Μπότσαρήν των; ἡ Γραβιὰ τὸν Ὀδυσσέα της; αἱ Θερμοπύλαι τὸν Διάκον των; τὰ Τρίκορφα καὶ Δερβενάκια τὸν Κολοκοτρώνην των; τὸ Νιόκαστρον τὸν Τουρκοφάγον του; ἡ Κλείσοβα τὸν Τζαβέλα της; ὁ Ἀνηφορίτης τὸν Γκριζιώτην του; ἡ Ἀράχωβα τὸν Καραϊσκάκην της; ἡ Ἀκρόπολις, ὁ Φαληρεὺς καὶ οἱ Μύλοι τὸν Μακρυγιάννην των; Δὲν σώζονται ἆρά γε καὶ μέχρι τῆς σήμερον τὰ ἐκ τῶν κοκκάλων τοῦ ἐχθροῦ τρόπαια, τὰ ὁποῖα οἱ ἥρωες οὗτοι ἔστησαν κατὰ μίαν τῶν θέσεων ἐκείνων;

Ἀλλὰ βαβαὶ τῆς ἀστασίας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων! ὁ τῆς Γραβιᾶς ἥρως εὑρέθη νεκρὸς ἐν φυλακαῖς· ὁ καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα θαλασσοκράτωρ τῆς Μεσογείου ἐτελεύτησεν ἐξ ἀπελπισίας· ὁ τουρκοφάγος ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς ψάθης· ὁ προκείμενος ἥρως πρὸ δωδεκαετίας ἐτάφη ζῶν καὶ σήμερον μόλις ἐνταφιάζεται ἐπισήμως· χθὲς δέ, προβλέπων τὸ τέλος αὐτοῦ, μεταλαβὼν τῶν ἀχράντων μυστηρίων, συγχωρήσας ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐνταφιάσαντας αὐτὸν ζῶντα καὶ συλλέξας ὅλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, δὶς ἐξεφώνησε μεγάλῃ τῇ φωνῇ *εἰς τὸ νοσοκομεῖον, εἰς τὸ νοσοκομεῖον* καὶ ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ.

Ποῖον ἆρά γε φρικῶδες μυστήριον καλύπτει ἡ τελευταία αὕτη λέξις;

Ὁ Ἰωάννης Μακρυγιάννης ἐγεννήθη κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1798 ἐν Ἀβωρήτῃ τῆς Δωρίδος. Νεανίας ἔτι ὤν, προσεκολλήθη ἐμμέσως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἰωάννινα· ἐκεῖθεν ἐπέμφθη εἰς Ἄρταν καὶ ἐνταῦθα ἐμυήθη τὰ μυστήρια τῆς Φιλικῆς ἑταιρίας ὑπό τινος Οἰκονόμου. Φύσει ζωηρὸς ὢν καὶ ἔνθερμος λάτρις τῆς ἐλευθερίας, ἀμέσως συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἐφοδιάσῃ τοὺς συνεταίρους του διὰ πολεμεφοδίων· ἀλλὰ συλληφθείς, ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς καὶ μόλις ἐσώθη τοῦ ἀποκεφαλι-

σμοῦ τῇ συνδρομῇ Ὀθωμανοῦ τινος φίλου του. Ἐξ Ἰωαννίνων ἐστάλη ὑπὸ τῶν συνεταίρων εἰς Ἄμφισσαν καὶ Π. Πάτρας ἵνα ἐπισπεύσῃ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως· ταύτης δὲ ἐκραγείσης ἔσπευσεν εἰς Ἄρταν ἵνα ἐκπολιορκήσῃ αὐτήν. Ἀποτυχόντος τοῦ σχεδίου, συνεμέθεξε τῶν κατὰ τὸ Κομπότι καὶ τὸ Πέτα μαχῶν, ὅπου καὶ ἐτραυματίσθη. Ἐντεῦθεν μόλις σωθείς, ἐπέταξεν ὡς ἀετὸς εἴς τε τὴν Δυτικὴν καὶ Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ συνεμέθεξεν εἴτε ὡς σωματάρχης εἴτε καὶ ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης εἰς διαφόρους μάχας καὶ ἰδίως εἰς τὴν τῆς Ὑπάτης, τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Γραβιᾶς, ὅπου καὶ ἠνδραγάθησε· τούτου δὲ ἕνεκα ὁ ἥρως τῆς Γραβιᾶς διώρισεν αὐτὸν τότε ἀμέσως πολιτάρχην τῶν Ἀθηνῶν.

Μετὰ τοσούτου δὲ ζήλου καὶ τοσούτου πατριωτισμοῦ ἐξεπλήρωσε τὸ κατὰ τὰς ἀνωμάλους ἐκείνας περιστάσεις δυσχερέστατσν τοῦτο καθῆκον, ὥστε δικαίως εἵλκυσεν εἰς ἑαυτὸν οὐ μόνον τὴν ὑπόληψιν καὶ ἀγάπην πάντων τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν σεβασμόν. Ὅπου δυσχέρεια περὶ ὑπηρεσίαν, ἐκεῖ ὁ ζῆλος τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἡ ἀφέλεια αὐτοῦ ἤρκουν νὰ ὑπερνικήσωσι πᾶσαν δυσχέρειαν.

Ἀποβάντος τοῦ Ἰβραΐμη εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὀλιγώτερον ἀπειλουμένης τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὁ Μακρυγιάννης ἔσπευσεν ὅπου ἦτο μεγαλείτερος κίνδυνος. Καὶ πρῶτον μὲν κατέλαβε τὴν θέσιν τῶν Παλαιῶν Ναβαρίνων, τὴν ὁποίαν καὶ ὑπερησπίσθη γενναίως, τρὶς ἀποκρούσας ἀπειράριθμα στίφη τοῦ ἐχθροῦ. Ἔπειτα δὲ προσκληθεὶς παρὰ τῶν ἐν Νεοκάστρῳ πολιορκουμένων, εἰσῆλθεν ἐν αὐτῷ καὶ ἀπειράκις ἀπέκρουσε τὰς ὁρμὰς τοῦ ἐχθροῦ.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ φρουρίου ἐκείνου μετέβη εἰς τὸ κινδυνεῦον Ναύπλιον, συνεμέθεξεν ὅλων τῶν πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ πολυαρίθμων καὶ ἐπικινδυνωδεστάτων ἀγώνων καὶ ἔδειξεν ἀπαράμιλλα θαύματα ἡρωϊσμοῦ ἰδίως κατὰ τὴν ἐν τοῖς Μύλοις περιώνυμον μάχην· ἐνταῦθα ὑπερασπιζόμενος μὲ ὀλιγίστους τὴν στρατηγικωτάτην ταύτην θέσιν καὶ ἀποκρούσας πολλάκις τὰς ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ, ἐπειδὴ ἔβλεπε τοῦτον μὲν εὐκόλως ἀνανεοῦντα τὰς δυνάμεις του, τοὺς δὲ περὶ ἑαυτὸν ἀπηυδηκότας, συνέλαβε πρῶτος αὐτὸς καὶ ἐξετέλεσε πρῶτος μεταξὺ ἄλλων τὸ τολμηρότατον σχέδιον οὐ μόνον ν' ἀποκρούσῃ τὸν ἐχθρόν, ἀλλὰ καὶ νὰ καταδιώξῃ αὐτὸν πέραν τῶν ὀχυρωμάτων του. Μετὰ τὴν ἡρωϊκὴν λοιπὸν ἀπόκρουσιν ὁ Μακρυγιάννης ὁρμᾷ ὡς λέων καὶ πάντες μὲν ἐνόμιζον ὅτι ἤθελεν ἀναχαιτισθῇ ὑπὸ τῶν τελμάτων, ἀλλὰ τὴν ἀκράδαντον θέλησιν τοῦ Μακρυγιάννη δύσκολον ἦτο ν' ἀναχαιτίσωσι τὰ φυσικὰ κωλύματα· φθάσας μέχρι τῶν τελμάτων ξιφήρης, δένει τὰς παλάσκας εἰς τὸν λαιμόν, θέτει τὸ καριοφίλι εἰς τὴν κεφαλήν, ἁρπάζει καὶ πέλεκυν μὲ τὴν ἀριστεράν, σείει τὸ ξῖφος μὲ τὴν δεξιάν, βυθίζεται μέχρι

λαιμοῦ εἰς τὸ ὕδωρ, ἐνθαρρύνει καὶ τοὺς λοιποὺς διὰ τοῦ παραδείγματός του, ἐμπνέει τρόμον εἰς τὸν ἐχθρὸν καὶ οὕτω μετατοπίζεται τὸ ὄντι οὗτος, φοβούμενος τὸν νέον τοῦτον Κυναίγειρον.

Μετὰ τὴν περιώνυμον ταύτην μάχην ὁ ναύαρχος Δεριγνὺ τοσοῦτον ἐθαύμασε τὴν ἀνδρίαν τοῦ Μακρυγιάννη, ὥστε μεταπεμψάμενος αὐτὸν ἐν τῇ ναυαρχίδι ἐπισήμως, ἐχαιρέτισεν ὡς στρατηγόν.

Καίτοι τοιοῦτος ὢν ὁ Μακρυγιάννης δὲν συνεστάλη ὅμως νὰ λάβῃ εἰς τὰς χεῖράς του καὶ τὴν τοῦ στρατιώτου λόγχην καὶ νὰ ἐνισχύσῃ διὰ τοῦ παραδείγματός του τὴν συγκρότησιν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου εἶχε μεγίστην ἀνάγκην ἡ πατρὶς τότε. Ἀκολούθως ἔσπευσεν εἰς Ὕδραν ἵνα συντελέσῃ διὰ τοῦ παραδείγματός του καὶ εἰς τὴν κατεύνασιν ἄλλων τινῶν ἀντιζηλιῶν. Ὅτε δὲ εἰσήλασεν ὁ ἐχθρὸς εἰς τὴν Ἀττικήν, ὁ Μακρυγιάννης ἔσπευσε νὰ βοηθήσῃ τὴν νέαν ταύτην πατρίδα του. Καίτοι ὀλίγους ἔχων τοὺς ἀγωνιζομένους τότε, παρέτεινεν ὅμως τὴν ἀντίστασιν τῆς πόλεως καὶ πέραν τοῦ προσδοκωμένου· ἔπειτα δὲ ἐκλείσθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ κατέλαβε τὴν ἐπικινδυνωδεστέραν τῶν θέσεων, τὸν περιώνυμον Σερπετζέν.

Ποσάκις ὁ Μακρυγιάννης μὲ φούκταν τινὰ συντρόφων δὲν ἐματαίωσεν ἐνταῦθα καὶ ἐπιθέσεις καὶ ἐνέδρας ἀπειραρίθμων ἐχθρῶν; ἅπαξ, ὡς ἔμαθον χθές, καὶ εἰς τὰ καταχθόνια μιᾶς ἀνθυπονόμου συναντηθεὶς μετὰ πολλῶν ὑπονομούντων ἐχθρῶν, συνῆψε μάχην φονικωτάτην καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἀνθυπονόμου χωρὶς πρότερον νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ἐπάστρεψε, κατὰ τὸ λέγειν του, ὅλους τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἐπρολήφθη πᾶς κίνδυνος. Καίτοι δὲ πληγωθεὶς ποτε βαρέως κατὰ τρία μάλιστα διὰ μιᾶς καίρια μέρη τοῦ σώματος αὐτοῦ, δὲν συγκατετέθη ὅμως νὰ μεταφερθῇ ἀπὸ τὸ πεδίον τῆς μάχης πρὶν ἢ βεβαιωθῇ περὶ τῆς νίκης.

Λέων ἀδάμαστος ὢν ἐν ταῖς μάχαις, ἐχρησίμευεν ὡς ἄλλος φιλόστοργος πατὴρ μετὰ ταῦτα· τούτου δὲ ἕνεκα ὅτε ἡ φρουρὰ ἠθέλησε νὰ πέμψῃ πληρεξούσιόν της εἰς τὴν κυβέρνησιν ἵνα παραστήσῃ τὰς παντοειδεῖς ἀνάγκας τῶν πολιορκουμένων, ὁ κλῆρος ἔπεσεν εἰς τὸν Μακρυγιάννην. Μετὰ βαρυθυμίας ἐγκατέλειπεν ὁ ἥρως τὸ πεδίον τῆς δόξης, ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς του. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν περιώνυμον τοῦ Φαληρέως μάχην οὐ μόνον συνεμέθεξεν, ἀλλὰ καὶ ἡνθραγάθησεν ὁ Μακρυγιάννης ἴσως ὡς ὀλίγοι ἢ καὶ οὐδεὶς σχεδὸν ἐκ τῶν συμπολεμιστῶν του. Τοῦτο δὲ εἶναι τόσον βέβαιον, ὥστε ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην ὁ ἀείμνηστος Ἄγγλος στρατηγὸς Γόρδων τῷ προτέφερε δῶρον στολὴν στρατηγοῦ χρυσοκέντητον· καὶ αὕτη θὰ ἦτο ἴσως ἡ μόνη χρυσοκεντητος στολή, τὴν ὁποίαν ἐφ' ὅλου τοῦ βίου του ἤθελε φορέσει ὁ ἥρως, ἂν μὴ οἱ συνάδελφοί του, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων, διηρέθιζον τὴν φιλοτιμίαν

του εἰς τὸ νὰ κατασκευάσῃ ἦν καὶ σήμερον, ἀπερχόμενος εἰς τὴν αἰωνιότητα, φέρει ἐπίσημον χρυσοκέντητον στολήν· καὶ εἰς τὴν προτροπὴν ταύτην ἴσως δὲν ἤθελεν ἐνδώσει, ἂν μὴ οἱ ὁμοιόβαθμοί του τῷ παρέσταινον τὴν ἄρνησιν ὡς στρατιωτικὴν ἀπείθειαν.

Ἐλθόντος τοῦ Κυβερνήτου ὁ Μακρυγιάννης διωρίσθη ἀρχηγὸς τῆς κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἐκτελεστικῆς δυνάμεως· τοσοῦτον δὲ ζῆλον ἔδειξε πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ συνδιαλλαγὴν τῶν παθῶν, ὥστε σώζονται ἔτι ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἄπειρα ἔγγραφα ἐπίσημα μαρτυροῦντα οὐ μόνον τὸν ἀκραιφνῆ καὶ ἄδολον πατριωτισμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὴν συμφιλίωσιν ἄπειρον λατρείαν τοῦ ἀνδρός.

Μετὰ τὴν ἐντελῆ ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων διωρίσθη συνταγματάρχης καὶ διετήρησε τὸν βαθμὸν τοῦτον μέχρι Σεπτεμβρίου τοῦ 1843· τότε δὲ προεβιβάσθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ὑποστρατήγου. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἂς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ σκιαγραφήσω λεπτομερέστερόν τι τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, τὰ σμικρὸν πρὸ αὐτῆς καὶ τὰ ὀλέθρια διὰ τὸν Μακρυγιάννην τοὐλάχιστον ἀποτελέσματα αὐτῆς.

Οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ζητήσας τὴν δόξαν, πάντοτε εὗρισκεν αὐτὴν ἐνώπιόν του καὶ ἀείποτε ἐδοξάζετο μόνον διὰ τῆς ἀνδρίας του. Αἱ τιμαί, τὰς ὁποίας ἀπέδιδον εἰς τὸν Μακρυγιάννην ἅπαντες οἱ συναγωνισταὶ αὐτοῦ, οἱ πολῖται καὶ οἱ στρατιῶται, ἦσαν ἀσυγκρίτως μεγαλείτεραι τῶν τοῦ βαθμοῦ του. Σμικρόν τι ἐὰν ἐκινεῖτο ὁ Μακρυγιάννης κατὰ τὸ 1841 ἐπὶ τῶν Κρητικῶν καὶ Θετταλομακεδονικῶν ἀνωμαλιῶν, καὶ ἴσως ἡ Ἑλλὰς ἐχαιρέτα ἔκτοτε εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Μακρυγιάννη τὸν Γαριβάλδην της· ἀλλ' ὁ Μακρυγιάννης ἐγίνωσκε καλῶς ὅτι ἡ ὥρα οὐκ ἤγγικε καὶ δὲν ἤθελε νὰ ῥιψοκινδυνεύσῃ ὑπόθεσιν τοσοῦτον ἱερὰν χάριν ξένων συνδαυλισμῶν καὶ ἀτομικῆς φιλοδοξίας· ἄλλως δὲ ἔκτοτε προέβλεπεν ὁ στρατηγὸς ἴσως ὅτι τοὺς αἰωνίους πόθους μας θ' ἀπολαύσωμεν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως μᾶλλον ἢ δι' εἰσβολῶν καὶ ἐπιθέσεων. Σμικρόν τι ἐκινήθη κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον τρίτην Σεπτεμβρίου ὁ Μακρυγιάννης, καὶ τὰ πάντα ἔκλιναν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους· ἐν μιᾷ νυκτὶ λύονται οἱ δεσμοὶ τῆς κοινωνίας, χάρις δὲ εἰς τὴν ἡμερότητα τῶν ἠθῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, χάρις εἰς τὴν φρόνησιν τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῆς μεταπολιτεύσεως ἐκείνης, χάρις ἐπίσης καὶ εἰς τὸν ἀκραιφνῆ πατριωτισμὸν τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν Μακρυγιάννη καὶ Καλλέργη, οὐχὶ μόνον δὲν διεσπαράχθη ἡ κοινωνία τότε, ἀλλ' ἔδωσε καὶ μαθήματα χριστιανικῆς αὐταπαρνήσεως καὶ πολιτισμοῦ καὶ εἰς αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς πεμφθέντας μὲν ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ἵνα ἐκπολιτίσωσι τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ πᾶν ἄλλο πράξαντας πλὴν τούτου. Ὁ Μακρυγιάννης τότε ἔφθασεν εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης καὶ τῆς δημοτικότητος· μὲ ἕν του μόνον νεῦμα ἐδύνατο νὰ πράξῃ πολλά, ἀλλ' ἠρκέ-

σθη μόνον νὰ ἐξασφαλίσῃ μετὰ τῶν συναγωνιστῶν του δι' ὅρκου γραπτοῦ καὶ διὰ χάρτου τὰ δικαιώματα τῆς πατρίδος χωρὶς ποσῶς νὰ παραβλέψῃ τὸ πρὸς τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν ὀφειλόμενον σέβας. Ἀλλ', ὦ σκληραὶ Ἐρινύες τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, διὰ τί νὰ ἐκμεταλλευθῆτε τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας καὶ νὰ παραστήσητε αἴσθημα φυσικὸν παντὸς Ἕλληνος καὶ πρᾶξιν ἱερὰν τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τῶν συνεταίρων του ὡς ἀδίκημα; Καὶ τί φυσικώτερον εἰς τὸν Ἕλληνα τοῦ νὰ μὴ ἀνέχηται ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρός του τὴν κτηνώδη βίαν καὶ τοῦ ν' ἀνακαλύπτῃ εὐκόλως ἕνεκα τῆς νοημοσύνης του τὴν ἀπάτην; καὶ τί ἱερώτερον εἰς τὸν Μακρυγιάννην καὶ τοὺς συναγωνιστάς του τοῦ νὰ αἰτήσωσιν ὑπὲρ τῆς πατρίδος των τὴν τήρησιν ἐπισήμων ὑποσχέσεων; διατί νὰ ἐνσταλλάξετε εἰς τὴν καρδίαν τοῦ θεωρήσαντος ἑαυτὸν ἀδικηθέντα μῖσος ἀδιάλλακτον; διατί νὰ τὸν καταστήσητε διὰ βίου δυστυχῆ, ἐνῷ ἠδύνατο νὰ ζήσῃ βίον εὐδαιμονέστατον; διατί νὰ προκαλέσητε κατὰ τοῦ εὐαγωγοτέρου ἴσως τῶν ἐθνῶν τὴν μομφὴν τοῦ ταραχοποιοῦ καὶ κατὰ τῶν φιλησυχοτέρων ὁμοφρόνων τοῦ Μακρυγιάννη τὴν μομφὴν τοῦ ἀναρχικοῦ; ἀλλ' ἄλλαι μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ Θεὸς κελεύει. Ὁ ζῶν ταφεὶς Μακρυγιάννης ἐπέζησε τοὐλάχιστον ἵνα ἐνθυμηθῇ τὸ τοῦ Εὐήνου κ' *ἤν με φάγῃς μέχρι ῥίζης* . . . καὶ συγχωρήσῃ καὶ τοὺς ἐν τῷ νοσοκομείῳ ἐνταφιάσαντας αὐτὸν ζῶντα.

Ὁ Μακρυγιάννης μετὰ τὴν τρίτην Σεπτεμβρίου ἀπεσύρθη εἰς τὰ ἴδια. Ἀφελὴς τοὺς τρόπους, ἀπρόσεκτος εἰς τὰς ἐκφράσεις, ζωηρῶς ἐπικρίνων ἐνίοτε τὴν πορείαν τῆς κυβερνήσεως, παρέσχε κατὰ τὸ 1852 λαβὴν εἴς τινα νομιζόμενον φίλον του νὰ τὸν καταγγείλῃ ὡς συνωμότην κατὰ τῶν καθεστώτων. Ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς, ἐδικάσθη καὶ κατεδικάσθη εἰς τὸν δι' ἀποκεφαλισμοῦ θάνατον· καὶ δὲν ἐξετελέσθη μέν, ὡς γνωστόν, ἡ κεφαλικὴ ποινὴ κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη, ἔκτοτε ὅμως ὁ Μακρυγιάννης ἐτάφη ζῶν· σηπόμενος δ' ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ Μεντρεσέ, εἵλκυσεν εἰς τοσοῦτον τὴν συμπάθειαν τῶν συγκαταδίκων του, ὥστε ἐθεωρήθη ὡς πολυτέλεια ἀναπαύσεως τὸ νὰ ἔχῃ ὁ Μακρυγιάννης καὶ ἐν ταῖς φυλακαῖς ἕνα τοὐλάχιστον κατάδικον βοηθοῦντα αὐτὸν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν καὶ ἀλλάσσοντα τοὐλάχιστον τὰς πληγάς του, ἀπεσπάσθη διὰ τῆς βίας ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν φιλανθρώπων καταδίκων καὶ ἐρρίφθη μεμονωμένος εἰς τὸ νοσοκομεῖον.

Καιρὸς εἶναι ἤδη νὰ ἐξηγήσω καὶ τὸ μυστήριον τῆς τελευταίας λέξεως, ἣν δὶς ἐπρόφερεν ὁ Μακρυγιάννης, παραδίδων τὸ πνεῦμα εἰς τὸν πλάστην του· κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν ἀξιοτίμου συναδέλφου τὸ δωμάτιον τοῦ νοσοκομείου, εἰς ὃ ἔκλεισαν τὸν Μακρυγιάννην, οὐδέποτε εἶδεν, οὔτε εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ ἴδῃ ἥλιος· δι' αὐτοῦ ῥέουσι πᾶσαι αἱ ἀκαθαρσίαι τῶν νοσηλευο-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

μένων, ἐν αὐτῷ ἔμεινε μεμονωμένος καὶ ἀβοήθητος ἐπὶ δέκα ὁκτὼ ὅλους μῆνας ὁ Μακρυγιάννης, ἐν αὐτῷ ἤθελε γείνει ἴσως ἔκτοτε βορὰ τῶν σκωλήκων, ἂν μὴ ἡ κατοχὴ ἐπέβαλλεν ὡς ὑπουργὸν τὸν συναγωνιστὴν τοῦ Μακρυγιάννη Καλλέργην· ὁ ἀγαθώτατος δὲ τὴν καρδίαν οὗτος ἀνήρ, ὁ ἀπὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας σύντροφος τοῦ Μακρυγιάννη, καί τοι παντοδύναμος ὢν τότε καὶ σώσας τὸν Μακρυγιάννην ἀπὸ τῆς εἱρκτῆς τοῦ νοσοκομείου, δὲν ἠδυνήθη ὅμως οὔτε οὗτος, οὔτε πᾶσαι αἱ μετὰ ταῦτα ἐπὶ Ὄθωνος κυβερνήσεις νὰ ἀποσπάσωσι τὸν Μακρυγιάννην καὶ ἐκ τῆς βορᾶς τῶν ἐκ τῆς πείνης σκωλήκων. . . . Ὁ Μακρυγιάννης λοιπόν, καίτοι δώδεκα ὅλα ἔτη καὶ ζῶν διεβρώσκετο ὑπὸ παντοειδῶν σκωλήκων, ἐν τῇ τελευταίᾳ στιγμῇ τοῦ βίου του δὲν ἐλησμόνησεν ἴσως καὶ τοὺς παραδώσαντας αὐτὸν ὡς τροφὴν τῶν σκωλήκων εἰς τὸ νοσοκομεῖον, ἀλλ' ὡς χριστιανὸς καὶ τούτους ἐσυγχώρησε διὰ ἀναβοήσας «εἰς τὸ νοσοκομεῖον».

Μετὰ τὴν ἐκ τοῦ νοσοκομείου ἀποφυλάκισίν του, αἰδούμενος τὴν σωματικήν του κατάστασιν, ὁ Μακρυγιάννης σπανιώτατα ἦτο προσιτὸς καὶ εἰς ὀλιγίστους μόνον τῶν φίλων του. Εὐτυχήσας νὰ ἑλκύσω ἐπὶ τῶν δεινοπαθημάτων μου τὴν συμπάθειαν τοῦ στρατηγοῦ, ὅστις πολλάκις εὐηρεστήθη νὰ μὲ παρηγορήσῃ ἐμμέσως εἰς τὰς φυλακάς, καίτοι πολλάκις ἐλθὼν μετὰ τὴν ἀπολύτρωσίν μου νὰ τὸν εὐχαριστήσω κατὰ καθῆκον, ἅπαξ ὅμως μόνον ηὐτύχησα ν' ἀσπασθῶ τὴν χεῖρά του· καὶ τὴν εὐτυχίαν ταύτην ὀφείλω εἰς τὴν ἐπιστήμην μου.

Τοιοῦτος ἐν ὀλίγοις ὁ βίος τοῦ στρατηγοῦ· τοῦ δὲ συμπολίτου ἡμῶν ὁ βίος ἔχει τι μοναδικὸν καὶ ὅμοιον ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀκούομεν μὲν καὶ θαυμάζομεν, ἀλλὰ μετὰ δυσκολίας τινὸς πιστεύομεν.

Τίς ἐξ ἡμῶν ἤθελε πιστεύσει εὐκόλως σήμερον ὅτι ὁ ἔνδοξος στρατηγὸς Μακρυγιάννης ἓν μόνον εἶχε μέλημα, τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, μίαν μόνην εἶχεν ἀδυναμίαν, τὴν πρὸς τὸν πλησίον καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ ἀγάπην, καὶ ἓν μόνον φίλτρον, τὸ πρὸς τὰ ἴδια αὐτοῦ καὶ τὰ τῆς πατρίδος τέκνα; οὔτε πρὸς ἐπίδειξιν τῆς δόξης του ἐφρόντισέ ποτε, οὔτε πρὸς εὐπρέπειαν ἢ στολισμὸν τοῦ σώματός του ἢ πρὸς φυσικὴν ἀνάπαυσιν τοῦ πολυπαθεστάτου σκηνώματός του· τοὐναντίον μάλιστα ὡς ἄλλος μὲν Ἐπαμεινώνδας ἕνα μόνον εἶχε τρίβωνα, τὴν πεφιλημένην αὐτοῦ καὶ τοῖς πᾶσι γνωστὴν φλοκάταν· ὡς ἄλλος δὲ Φωκίων δὲν ἐβάδιζε μὲν ξυπόδητος ἐν ταῖς ἐκστρατείαις, ἀλλ' ἀείποτε πεζὸς καὶ πάντοτε φέρων ἐπὶ μὲν τῆς ζώνης αὐτοῦ τὰ πεφιλημένα ὅπλα, ἐπὶ δὲ τῶν ὤμων ἐνίοτε καὶ αὐτὴν τὴν πήραν (τρακατσίκαν) ἔμπλεων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ πολεμεφόδια καὶ τροφάς· ἀείποτε δὲ χαρίεις ὢν καὶ ἀφελέστατος, οὐδ' ἐπὶ τῶν συχνοτάτων κατ' αὐτοῦ καταδιωγμῶν κατεδέχθη νὰ βαρυαλγήσῃ, ἀλλὰ πρὸς μόνην παρηγορίαν του ἐτρα-

γώδει ἐνίοτε καὶ ἐβαρυαλγοῦσε μόνον ὁσάκις ἡ φωνή του δὲν ἐπήρκει εἰς τοῦτο. Οὐδὲ τὸ παράπαν δὲ ἐφαιδρύνθη ὅτε τελευταῖον τῷ ἀνηγγέλθη ὁ δίκαιος προβιβασμὸς αὐτοῦ εἰς ἀντιστράτηγον.

Λεοντόκαρδος δὲ ὢν τὸ φρόνημα καὶ ἀδάμαστος τὴν θέλησιν, ἀκραιφνὴς πατριώτης, ἔνθερμος λάτρις τῆς ἐλευθερίας, οὐδὲν παράδοξον ἐὰν φέρῃ ἐπὶ τοῦ σώματός του ἑπτὰ ὅλα ἐχθρικὰ τραύματα καὶ λίαν φυσικὸν νὰ προτιμήσῃ νὰ γείνῃ βορὰ τῆς ἐκ τῆς ἀτροφίας σήψεως καὶ τῶν ἐντεῦθεν γεννωμένων σκωλήκων μᾶλλον ἢ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ ἔλεος τῆς περιπαθῶς μὲν ἀγαπώσης, ἀλλ' ἀδυνάτου οὔσης νὰ σώσῃ τὸν ἥρωά της Μακρυγιάννην ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Καὶ μὴ νομίσητε, παρακαλῶ, ὑπερβολικὰς τὰς λέξεις μου ταύτας, μὴ ἐκπλήττεσθε ἂν ὁ στρατηγὸς δὲν φέρῃ ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων του πολλὰ παράσημα. Ἀποκαλύψατε τὴν κεφαλήν του καὶ θέλετε εὕρει ἀνωτέρω τοῦ δεξιοῦ μετώπου ἓν πολύτιμον παράσημον, *μίαν οὐλὴν καὶ ὑπ' αὐτὴν κάταγμα μετ' εἰσθλάσεως*· ἀποκαλύψατε τὸν τράχηλόν του καὶ θέλετε εὕρει πολυτιμότερον παράσημον, *σφαῖραν ἐχθρικὴν ἐγκεκυστωμένην καὶ ἄχρι τῆς σήμερον εἰς τὰς σάρκας τοῦ στρατηγοῦ*· ἀποκαλύψατε τὸ στῆθος καὶ θέλετε ἰδεῖ διὰ μιᾶς τρία συνάμα ἔτι πολυτιμότερα παράσημα, *τρεῖς μεγάλας οὐλάς*· ἀποκαλύψατε τὸν ἀριστερὸν βραχίονα καὶ θέλετε εὕρει τὸ *μέγιστον* ἴσως τῶν παρασήμων, *ἀπηρχαιωμένου κάταγμα μετά τινος δυσμορφίας*. Ἀποκαλύψατε τὸν δεξιὸν μηρὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ θέλετε εὕρει παράσημον πολυτιμότερον πάσης οἵας δήποτε ταινίας, *μίαν δηλαδὴ τεραστίαν οὐλήν*. Ἀποκαλύψατε ἤδη καὶ τὰ ὀπίσθια, ὦ φρικιῶ καὶ νὰ τὸ ἀναλογισθῶ! ἐνταῦθα θέλετε εὕρει, ὦ τῆς σκληρότητος, ὦ τῆς ἀπανθρωπίας, ὦ τῆς ἀγνωμοσύνης α), ἐνταῦθα, λέγω, θέλετε εὕρει σῆψιν ἐξ ἀτροφίας, διαβιβρώσκουσαν καὶ ζώσας ἔτι τὰς σάρκας τοῦ στρατηγοῦ ἐκείνου, μὲ τοῦ ὁποίου τὸ αἷμα εἶναι ἴσως πολλαὶ πέτραι τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἄχρι τῆς σήμερον βεβαμμέναι.

Οὔτε ἡ περιπαθεστάτη οἰκογενειακὴ περιποίησις, οὔτε ἡ πρόθυμος ἰατρικὴ συνδρομὴ ἐπήρκεσαν νὰ προλάβωσιν ἢ ἰάνωσι τὴν ἐκ τοσούτων καὶ τηλικούτων δεινοπαθημάτων ἐπελθοῦσαν ἀτροφίαν· ἴσως ταῦτα ἐκλάβῃ τις ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῶν τολμησάντων νὰ μᾶς διαφιλονεικήσωσι τὴν γνησίαν, γνησιωτάτην καταγωγὴν ἐκ τῶν ποτισάντων τὸν Σωκράτην καὶ Φωκίωνα τὸ κώνειον· ἀλλ' ὄχι, εἶναι βλασφημία νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία δὲν ἠγάπα καὶ δὲν ἐσέβετο μέχρι λατρείας τὸν ἥρωά της Μακρυγιάννην. Πλὴν τί ἐδύνατο νὰ κάμῃ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία κατ' ἐναντίαν τῶν ὑπὸ ξένων

α) Σ. Σ. Παρὰ ἀξιοπίστου πηγῆς ἐμάθαμεν, ὅτι ὁ Μακρυγιάννης ὁσάκις ἄλλοτε ἔσωσε τὴν ζωὴν τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦτο βεβαίως ἐννοεῖ ἐνταῦθα ὡς ἀγνωμοσύνην, σκληρότητα καὶ ἀπανθρωπίαν ὁ ῥήτωρ. (Σημ. ἐκδότου τοῦ λόγου).

χειρῶν χαλκευθεισῶν στερεωτάτων ἁλύσεων, αἵτινες προὐκάλεσαν τὴν σῆψιν τῶν σαρκῶν τοῦ Μακρυγιάννη; ἄλλως τε ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ κάμῃ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, τὸ ἔκαμεν ἤδη· καὶ εἴθε τὰ παθήματα νὰ γείνωσι μαθήματα.

Ἀλλὰ μὴ βαρυθυμεῖτε, ἀδελφοί, ἀποδώσωμεν τὰ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τὰ τῆς κοινωνίας ἡμῶν παρελθόντα δυστυχήματα μόνον εἰς φθόνον τοῦ διαβόλου, ἐπιβληθέντα ἴσως ἡμῖν διὰ τὰς ἁμαρτίας μας καὶ πρὸς σωφρονισμόν μας. Δεῦτε λοιπὸν δῶμεν τῷ προσφιλεῖ ἡμῖν στρατηγῷ τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν καὶ μὲ ἱκέτιδας χεῖρας πρὸς τὸν Θεὸν βοήσωμεν τρὶς τὸ ὁ Θεὸς συγχωρῆσαί σε, ἀγαπητὲ στρατηγὲ Μακρυγιάννη! ὁ Θεὸς συγχωρῆσαί σε, ἀγαπητὲ στρατηγὲ Μακρυγιάννη! ὁ Θεὸς συγχωρῆσαί σε, ἀγαπητὲ στρατηγὲ Μακρυγιάννη.

ΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΕΙΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΝ

ΥΠΟ ΟΔΥΣΣΕΩΣ ΙΑΛΕΜΟΥ

Ἐλθέ, μυσαρὲ Οὐϊτελσβάχε, νὰ ῥίψῃς ὀλίγον χῶμα ἐπὶ τοῦ νεκροῦ γείτονός σου α)· ἐλθὲ ν' ἀτενίσῃς εἰς τὴν μεγάλην αὐτὴν ὄψιν, διὰ νὰ πεισθῇς μὲ τοὺς ἰδίους, ἂν δύνασαι, ὀφθαλμούς σου ὅτι ἡ ἐπίφοβος τίγρις δὲν ἔχει πλέον ζωήν, ὅτι τὸ ἐπικίνδυνον ἄντρον εἰς τὸ ὁποῖον ἄκον ἐστρέφετο πᾶσαν πρωΐαν τὸ τρομασμένον σου βλέμμα ἔμεινεν ἔρημον τοῦ ἐξηγριωμένου θηρίου. Σκίρτησον τώρα ὑπὸ χαρᾶς εἰς τὸ Γοτθικὸν ἐνδιαίτημά σου, ὅπως ἐπήδας ἀπὸ τὴν λύσσαν τῆς μοχθηρίας καὶ τῆς ἐκδικήσεως εἰς τὸν τόπον τοῦ πεπτωκότος σου θρόνου, ὅτε ἀνέξεες τὰς ἐπουλωμένας πληγάς του μὲ τὸν σίδηρον τῶν δεσμῶν σου, ὅτε ἡ βάρβαρος σύζυγός σου, ἀντάξιος σύντροφος τῆς ἀδόξου σου βασιλείας, ἐπέχαιρεν εἰς τὰ βασανιστήρια τοῦ ἀγωνιστοῦ καὶ ἐπάτει ἀγέρωχος εἰς τὰ ἐρείπια τῆς εὐδαιμονίας του. Ἐλθέ, φιλόσοφε ταπεινέ[1]) νὰ κλείσῃς στενὰ τὸ αὔθαδες τοῦ Μακρυγιάννη στόμα, διότι μοὶ φαίνεται ἀκόμη ὡς νὰ ψιθυρίζῃ κάτι διὰ τὸν κύριόν σου, μοὶ φαίνεται κάτι νὰ παραγγέλλῃ εἰς σὲ τὸν ἴδιον, πρῶτε διδάσκαλε τοῦ Ὄθωνος· πλησίασον, μὴ φοβῆσαι, εἶναι νεκρός, ἴσως θέλει ἐκεῖνος νὰ σὲ ἀνταμείψῃ, διότι ὁ ἄξιος μαθητὴς καὶ κύριός σου πιθανὸν νὰ μὴ σ' ἐπλήρωσεν ἔτι τὸ δηνάριον τοῦ Ἰούδα.

α) Ἡ οἰκία τοῦ Μακρυγιάννη κεῖται πλησίον καὶ ἀπέναντι τῶν ἀνακτόρων· ἔν τινι δὲ γωνίᾳ τοῦ κήπου αὐτῆς ὑπάρχει τὸ κατωτέρω μνημονευόμενον ἄντρον. (Σημ. ἐκδ. τοῦ λόγου).

1) Ἐννοεῖ τὸν Φίλιππον Ἰωάννου (σημ. ἐκδ.).

Ἀποτρόπαιον ζεῦγος διδασκάλου καὶ μαθητοῦ, πλησιάσατε τὰ δυσώδη σας χείλη εἰς τὴν τρέμουσαν καὶ ἀσθενῆ μου χεῖρα, τὴν ἀμοιβήν σας εἰς ἐμένα τὴν ἐνεπιστεύθη ὁ γέρων· εἶναι αἱ τελευταῖαι σταγόνες τοῦ πικροῦ ποτηρίου τὸ ὁποῖον ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα ἐκερνᾶτε εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ἀδελφούς του. Δὲν ἐλησμόνησε βεβαια ὁ σοφὸς διδάσκαλος τοῦ Ὄθωνος ὅτι ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἐδάφους τῶν Ἀθηνῶν ὁ Θηραμένης, τοῦ ὁποίου διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ τρόμου εἶχεν ἐπιτύχει τὴν καταδίκην ὁ πρῶτος τῶν τριάκοντα τυράννων, χύνων κατὰ γῆς ὀλίγας σταγόνας τοῦ κωνείου· «Κριτία, εἶπεν, ἔστω τοῦτο τῷ καλῷ!» καὶ ἡ εὐχὴ τοῦ θύματος ἐκείνου τῆς ἀδικίας δὲν ἐβράδυνεν, ὡς εἰξεύρετε, ν' ἀκουσθῇ. Ἡ τύχη δὲν εἶνε τόσον τυφλή, οὐδὲ ἡ Δικαιοσύνη ἤλλαξε τόσον τὸ σύστημά της. Ἡ πορεία της εἶναι ἰδιόρρυθμος, αἱ ὁδοὶ αὐτῆς ἀνεξερεύνητοι εἰς τοὺς κοινοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἐπιβούλου ἐκείνου τῆς Δημοκρατίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀθηνῶν πολίτου μέχρι τοῦ ἀπανθρώπου καὶ ἀπηνοῦς ζεύγους τὸ ὁποῖον ἀναξίως εἶχε κοσμηθῇ μὲ τὸ διάδημα τῆς Ἑλλάδος, ἀφ' ὅτου ὑπῆρξαν ἐπίορκοι ἡγεμόνες μέχρις ὅτου εὑρεθῶσι τὰ ἀληθῆ ἀγλαΐσματα τῶν λαῶν, ὁ πέλεκύς της εἰξεύρει πάντοτε νὰ πίπτῃ κοπτερὸς κατὰ τῆς ἀνομίας.

Πλὴν ἂν ἡ ἐντύπωσις τοῦ μαθήματος μένῃ ζωηρὰ διὰ τὸ μέλλον, τί ὠφελεῖ ἡ παρηγορία αὕτη διὰ τὸ παρελθόν! εἴδετε πόθεν ἐκίνησεν ἡ συνοδία· οἶκος τοῦ Ἀβραὰμ ὑπῆρξέ ποτε ἡ εὐδαίμων ἐκείνη ἔπαυλις, πηγὴ ἐλεημοσύνης ἔρρει ἀπὸ τῆς χλοερᾶς ἐκείνης περιοχῆς, πρὶν ἡ ἡ συκοφάντις φιλοσοφία τὴν μεταβάλῃ εἰς οἶκον ἐρημώσεως, πρὶν ἢ τῶν ἀνεξεσμένων ἀπὸ τὰ βασανιστήρια πληγῶν ἡ ἀκατάπαυστος θεραπεία παραστήσῃ τὸ κρυερὸν θέαμα δεκαετοῦς ψυχορραγίας. Νεανία τῆς πατρίδος σου στρατιῶτα, πρὶν ἢ λάβῃς εἰς τὴν ἀβράν σου χεῖρα τὸ ὅπλον, οἱονδήποτε καὶ ἂν ἦναι τοῦτο, πρὶν ἢ ἀσπασθεὶς τοὺς γονεῖς σου ξεκινήσῃς εἰς τὴν μακρινήν σου πορείαν, μὴ λησμονήσῃς ὅτι οἱ δρόμοι εἶναι πλήρεις ἀπὸ ἀκάνθας καὶ τριβόλους. Ὅταν μόνος καὶ ἔρημος ψιθυρίζῃς τὴν λέξιν *πατρίδα*, θὰ σὲ ἐκλάβωσι παράφρονα καὶ τὸ ὄνομά σου θὰ ἦναι ἀπονενοημένος· αἱ τρίχες σου θὰ λευκανθῶσι προώρως, οἱ ἀργυρώνητοι τῶν ἰσχυρῶν θὰ σὲ ὀνομάζωσιν ἄστεγον, οἱ αὐλικοὶ θὰ σὲ περιφρονῶσι καὶ οἱ ἐλαφροὶ μεγιστᾶνες θὰ σὲ ζητήσουν ποῖοι εἶναι οἱ τίτλοι τῆς ὑπάρξεώς σου· ἀλλὰ βάδιζε καὶ προχώρει. Ἂν ἀποκτήσῃς στέγην, θὰ τὴν ἴδῃς πλήρη κολάκων ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ, ἔρημον καὶ νεκρὰν ἐν τῇ δυσμενείᾳ τῶν δυνατῶν. Ἀσπάσθητι τότε τὰ τέκνα σου, ἂν ὁ χάρων καὶ ἡ πεῖνα τῆς ἀρετῆς δὲν σοῦ τὰ ἔχει στερήσει, καὶ εὐλογῶν τὸν Θεὸν μὴ παύῃς στενάζων εὐχὰς διὰ τὴν πατρίδα σου, καὶ αὐτὴ θέλει ποτὲ σὲ εὐγνωμονήσει. Ἐναγκαλίζου, σοὶ εἶπον, τὰ τέκνα σου, ἂν ἡ πεῖνα τῆς ἀρετῆς ἢ ὁ χάρων δὲν σοῦ τὰ ἔχει στερήσει, διότι ἐγνώρισα δύο οἴκους τοὺς

ὁποίους ἡ πεῖνα καὶ ὁ χάρων ἔχουν γυμνώσει, τοῦ Σκαρβέλη καὶ τοῦ Μακρυγιάννη, ἔντιμον ζεῦγος τριῶν ἐθνικῶν ἀγώνων πικρῶν καὶ δοκιμασιῶν. Πλὴν βάδιζε πάντοτε, καὶ ἂς λευκανθῶσιν αἱ τρίχες σου καὶ ἂς σὲ ἐγκαταλείψωσιν οἱ φίλοι καὶ ἂς σὲ ὑβρίσωσιν οἱ ἐλαφροὶ μεγιστᾶνες. Ἰδοὺ τὸ εὐτυχὲς καὶ ἐπίζηλον τέρμα σου· ὁ στερημένος παρασήμων νεκρός σου θὰ ἦναι νεκρὸς τοῦ λαοῦ· ὁμοῦ δὲ μὲ τὰ δάκρυα τῆς λύπης ἑνοῦνται ἴσως εἰς τελετὰς ὁμοίας μὲ τὴν παροῦσαν καὶ πικρὰ δάκρυα μετανοίας καὶ σπαρακτικαὶ τῆς συνειδήσεως τύψεις, ἢ καὶ ἄγονος φθόνος καταβιβρώσκων τὰς ἀνεπιδέκτους ἐνδομύχου ἐλέγχου καρδίας. Νέε τῆς πατρίδος σου στρατιῶτα, πρόβαινε μὲ τὸ μειδίαμα τῆς περιφρονήσεως εἰς τὰ χείλη καὶ ἀναζήτει τὰς ἀτραποὺς αἵτινες ἔφεραν πρὸς τὰς ἐθνικάς, ὡς τὴν παροῦσαν, τιμάς.

Εἰξεύρεις πόθεν καὶ πότε ἔχει ξεκινήσει· ἀπὸ πενιχρὸν τῆς Δωρίδος χωρίον κατὰ τὸ 1798· ἀρίθμει ἔτη καὶ λογάριαζε ἀγῶνας. Ἀναμνήσθητι πόσον φλογερὰ ἡφαίστεια ὑπεξέκαιον τὸ σιωπηλὸν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος καὶ θέλεις ἐννοήσει ἂν εἶχόν ποτε γαλήνην καὶ ἡσυχίαν αἱ ψυχαὶ ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων ἡ ἔκρηξις ὑπῆρξε νέα ἐποχὴ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸν χριστιανισμόν. Μὴ περιμένετε ἀπὸ ἐμὲ τὴν στιγμὴν ταύτην βιογραφικὰς λεπτομερείας τοῦ περικλεοῦς μας νεκροῦ· ἐκτὸς μικρῶν τινων καὶ ἀσημάντων διαφορῶν, τοὺς περισσοτέρους τῆς μεγάλης ἐποχῆς τοῦ ἀγῶνος ἄνδρας εἷς κοινὸς χαρακτὴρ διακοσμεῖ καὶ διακρίνει ἡ μεγαλοφροσύνη, ἡ περιφρόνησις τῶν κινδύνων, ὁ πόνος διὰ τὴν πατρίδα. Ἀλλ' ὁ Μακρυγιάννης ὑπῆρξε κατ' ἐξαίρεσίν τινα ὁ πλειοτέρας τῶν ἐπιζησάντων ἀγωνιστῶν πληγὰς φέρων καὶ ὁ εὐγνώμων τῶν τοιούτων ἀνδρῶν θιασώτης δικαίως ἀπαιτεῖ τὰς χρονολογίας τῶν ἐθνικῶν τραυμάτων καὶ τὰ πεδία τῆς ἀμαράντου αὐτῶν εὐκλείας. Ἀφοῦ πολλὰς ἀνέλαβεν ἀποκρύφους ἐπιχειρήσεις καὶ πολλὰς μετῆλθεν ἐνεργείας κατὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε καὶ εἰς τὴν Ἤπειρον μεταβὰς ἐφυλακίσθη ἐν Ἄρτῃ ὡς εἰσαγαγὼν πολεμοφόδια εἰς αὐτήν, εὐθὺς κατὰ τὴν ἔκρηξίν της ἔσπευδε νὰ τρέχῃ πανταχοῦ ὅπου ἐκάλει τοὺς τολμητίας ὁ κίνδυνος τῶν ὅλων. Ἀγωνισθεὶς κατ' ἀρχὰς εἰς Ἄρταν καὶ Πέταν, ἔνθα καὶ ἔλαβε τὴν πρώτην κατὰ τὸν πόδα πληγήν, εἰς τὴν Πλάκα καὶ τὸ Κομπότι, μετέβη ἔπειτα ἐκ τῆς Δυτικῆς εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἔνθα εἴτε ὡς στρατιώτης εἴτε ὡς ἀρχηγὸς κατέδειξε τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν ἀνδρείαν λαβὼν μέρος οὐσιώδες εἰς τὰς μάχας τοῦ Πατρατζικίου, τῶν Θερμοπυλῶν, τῆς Εὐρυπόλεως καὶ τῆς Γραβιᾶς. Διορισθεὶς κατόπιν πολιτάρχης Ἀθηνῶν παρὰ τοῦ περικλεοῦς Ὀδυσσέως προσείλκυσεν ἔκτοτε τὴν ἀγάπην καὶ τὰς συμπαθείας τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες οὐδὲ στιγμὴν ἔπαυσαν μέχρι τοῦδε νὰ τιμῶσι τὸν ἄνδρα διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τοῦ σεβασμοῦ των. Ἀλλ' ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Πελοπόννησον

καταστήσασα δεινότερον τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας ἦτον ἐπόμενον νὰ ἀνυψώσῃ ἔτι μᾶλλον, εἰ δυνατόν, τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ τοὺς καταστήσῃ παραβολωτέρους πρὸς τοὺς κινδύνους καὶ τὰς δοκιμασίας. Ὁ ἀείμνηστος Μακρυγιάννης καταλαβὼν εἰς τὴν ἀπόβασιν τοῦ Ἰβραΐμη τὴν θέσιν τῶν Παλαιῶν Ναυαρίνων καὶ τρὶς ἐκεῖθεν ἀποκρούσας τὰς ὁρμὰς τῶν ἐχθρῶν εἰσῆλθεν ἀκολούθως μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν εἰς τὸ Νεόκαστρον, ἔνθα καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας πολλὰς κατώρθωσεν ἐπιτυχεῖς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐξόδους. Ἀλλ' εἰς τοὺς Μύλους κυρίως ἐπεφυλάσσετο τὸ στάδιον τῆς στρατιωτικῆς δόξης τοῦ Μακρυγιάννη· ἐκεῖ ἐστήθη ὁ ἄνισος καὶ περιφανὴς ἀγὼν τῶν πολυαρίθμων στιφῶν τοῦ Ἰβραΐμη μετὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης τῶν Ἑλλήνων ὁμάδος, ἥτις ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα τὸν Μακρυγιάννην κατετρόπωσε καὶ κατεσύντριψε τὸν ἐχθρὸν ὑπὸ τὰ ὅμματα τοῦ ἐκπληττομένου εἰς τὸν παράβολον ἡρωϊσμὸν φιλέλληνος Δερινῆ. Εἰς τὸν προκείμενον τοῦτον κολοσσὸν ἀνήκει βεβαίως ἡ δάφνη τῆς ἐθνικῆς ἐκείνης δόξης, ἂν καὶ ἡ εὐγνώμων ἱστορία δὲν θέλει λησμονήσει ποτὲ τὴν ἀπάντησιν ἣν ἔδωκεν ὁ ἀνώτερος ἀρχηγὸς τοῦ μικροῦ ἐκείνου στρατοπέδου Ὑψηλάντης πρὸς τὸν περίφροντιν Δερινῆ, ὅστις ἐν τῷ πόνῳ αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα τῷ ὑπεδείκνυε προφανῆ τοῦ ἐχθροῦ τὴν νίκην καὶ ἀκατάβλητον ἐκ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀριθμοῦ. «Οἱ Ἕλληνες δὲν ἐξετάζουν πόσος εἶναι ὁ ἐχθρός, τῷ ἀπήντησεν ὁ ὑπερήφανος ἀρχηγός, ἀλλὰ ποῦ εἶναι». Ἰδὼν βραδύτερον ἐκ τῶν πραγμάτων πόσον ὀρθὴ ἦτον ἡ ἀπάντησις αὕτη, ὁ φιλέλλην Γάλλος ἔσπευσε νὰ προσφέρῃ πᾶν δεῖγμα θαυμασμοῦ εἰς τοὺς νικητάς, περιποιηθεὶς φιλοφρόνως τὴν παραλύσασαν ἐκ σπουδαίας πληγῆς χεῖρα τοῦ Μακρυγιάννη. Μετὰ πολλὰς τῆς ἐπαναστάσεως περιπετείας, καθ' ἃς ἀνεφάνη ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ σύνεσίς του, τῷ ἐπεφυλάχθη νὰ δρέψῃ νέας δάφνας εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὅστις παρὰ τὸ δεσμωτήριόν του ἀκριβῶς κείμενος ἔμελλε μὲ τὰς ζωηρὰς ἀναμνήσεις τῶν στρατιωτικῶν του κατορθωμάτων νὰ τῷ ἐπαυξάνῃ τὰς ὀδύνας καὶ νὰ ἐπιτείνῃ τοὺς ἠθικοὺς καὶ τοὺς σωματικούς του πόνους. Ἐκεῖ ἀπέναντι, παρὰ τὸ ἀπαίσιον τοῦτο νοσοκομεῖον, τοῦ ὁποίου καὶ εἰς τὰς τελευταίας του στιγμὰς ἐνθυμήθη τὰ βασανιστήρια, εἶχε λάβει τὴν κατὰ κεφαλῆς ὀδυνηρὰν ἐκείνην πληγὴν ἥτις συνέτεινεν εἰς τὴν ἔξαψιν τῆς ζωηρᾶς αὐτοῦ φαντασίας καὶ τῆς ὁποίας αἱ ἀνανεούμεναι ἀλγηδόνες δὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι παρὰ μὲ τὸ ἄγριον μῖσος τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς συζύγου του πρὸς τὸν πρωταγωνιστὴν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου.

Ἀγωνισθεὶς μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀθηναίων ματαίως ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰσελθὼν μετ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, κατέλαβε τὴν μᾶλλον ἐπικίνδυνον θέσιν τοῦ Σερπεντσέ, ὅπου συχνότερον διεύθυνε τὰς ὑπονόμους αὐτοῦ ὁ ἐχθρός. Τίς ἀγνοεῖ τὰς παραβόλους κατὰ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τῶν πολεμίων ἐξόδους καὶ ἰδίως τὴν καρτερίαν μεθ ἧς πληγωμένος κατὰ κεφαλῆς ὑπὸ τῶν ἐφορμησάντων κατὰ τοῦ Σερπεντσὲ Τούρκων, ἀπέκρουσε τὴν τρομερωτέραν ἐξ ὅσων αὐτοὶ εἶχον κάμει ἕως τότε ἐπίθεσιν; Ἀλλὰ μείνας οὕτω τραυματισμένος μέχρι τῆς πλήρους ὑποχωρήσεως τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὸν τόπον τοῦ κινδύνου ἔμελλε νέαν νὰ δρέψῃ δάφνην τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν. Μεταξὺ τῶν μέσων ἄτινα μετήρχοντο οἱ ἡμέτεροι πρὸς ἐκμηδένισιν τῶν ἐχθρικῶν ὑπονόμων ἦταν αἱ ἐκ τοῦ φρουρίου πρὸς αὐτὰς διευθυνόμεναι ἕτεραι ὑπόνομοι· εὑρεθέντες οὕτως αἴφνης οἱ ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ὑπονόμου ἀπέναντι τῶν ἐν τῇ πολεμίᾳ Ὀθωμανῶν εἰς τὴν πτῶσιν ἑνὸς λεπτοῦ μεσοτοίχου ὀλίγιστοι πρὸς πολυαρίθμους, συνάψαντες μάχην πεισματώδη ἔμελλον νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ πλήθους, ὅτε ἀναλαβὼν τὸν τιτάνειον τοῦτον καὶ ὑποχθόνιον ἀγῶνα ὁ Μακρυγιάννης ἐνεθάρρυνε διὰ τοῦ παραδείγματός του τοὺς ἡμετέρους καὶ προὐκάλεσε νέαν αὐτῶν περιφανῆ νίκην, λαβὼν δύο ἑτέρας πληγάς.

Παραλείπων ἄλλα δευτερεύοντα αὐτοῦ κατορθώματα εἰς τὸν Φαληρέα, τὴν μάχην τοῦ Ἀναλάτου καὶ ἀλλαχοῦ, τὰ περίβλεπτα τοῦ ἀνδρὸς ἀξιώματα εἰς ἃ ἀνεβίβασεν αὐτὸν κατὰ τὴν Πελοπόννησον ὁ Κυβερνήτης, προσέρχομαι μετ' εὐσεβοῦς εὐλαβείας εἰς ἕτερον μεγαλοπρεπὲς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους δρᾶμα, τοῦ ὁποίου ἀδιαφιλονείκητος πρωταγωνιστὴς ὑπῆρξεν ὁ Μακρυγιάννης. Κλίνατε γόνυ ἐνώπιον τῶν μυστηρίων τοῦ δράματος τούτου, σεβασθῆτε τὰς ἐπὶ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ ὠχρὰς ἢ μεγαλοπρεπεῖς ὄψεις, ἀλλ' εὐχηθῆτε ἀπὸ καρδίας νὰ μὴ ἀναφαίνωνται τόσον συχνὰ ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντός μας. Ἂν εἶδός τι μυστηριώδους εὐλαβείας μὲ καταλαμβάνει πρὸς τοὺς ἀγῶνας τούτους, αἰτία εἶναι ἡ βαθεῖα θλῖψις διὰ τὴν παραγνώρισιν τῶν σκοπῶν τῆς μεγαλουργοῦ ἐξεγέρσεως τοῦ 21.

Διὰ τί νὰ μὴ θαυμάζωμεν ὅλοι ἀνυποκρίτως τὸν μέγαν ἐκεῖνον ἀγῶνα; διατί νὰ μὴ κατανοήσωμεν ὅλοι ὅτι λαὸς ἔχων ἔτι ὑψηλὸν τὸ φρόνημα ἐκ τῆς γιγαντείου πρὸς ἐξωτερικὸν ἐχθρὸν πάλης δὲν δύναται ν' ἀνεχθῇ τοὺς τυραννίσκους καὶ ὑβριστὰς τῶν ἐσωτερικῶν ἐλευθεριῶν του; μὴ δώσετε ἄλλο ὄνομα παρὰ τὸ τῆς ὑποκρισίας εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, οἵτινες κενῶς καὶ ἀορίστως θαυμάζοντες τὰς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας θυσίας ἐκλαμβάνουσιν αὐτὰς ὡς τέρμα καὶ ὄχι ὡς μέσον, ὡς σκοπόν, πέραν τοῦ ὁποίου ἐπιτυχόντος δύναται πᾶς ὑβριστὴς ξένος νὰ τελῇ ὄργια αὐθαιρεσίας καὶ περιφρονήσεως πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς ἐλευθερίας καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους. Ἂν ἀπόκρυφος εὐσέβεια πρὸς τοὺς μαχητὰς τῆς εὐνομίας μὲ κατακυριεύει συχνάκις, αἰτία τούτου εἶναι ἡ λυπηρὰ σκέψις ὅτι τὰ τοιαῦτα μαρτύρια εἶναι τὰ ὀλεθριώτερα ὅλων, ἡ διηνεκὴς τῶν κοινωνιῶν ἀνησυχία, ὁ λανθάνων τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἐθνῶν σκώληξ, ὑπὸ τῶν ἀγενεστέρων συχνάκις παθῶν διατρεφόμενος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Δυστυχεῖς λαοί, δυστυχέστεροι ἡγεμόνες, ὅταν δὲν εἰξεύρετε νὰ συνεννοηθῆτε διὰ νὰ καταστρέψετε τὸν σκώληκα τοῦτον, ὅταν ἀφίνετε τὰ ζιζάνια νὰ ὑποθάλπωσι τὴν δυσπιστίαν μεταξὺ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχομένων, ὅταν τὰ μέγαρα τῶν βασιλέων περιβάλλῃ πνιγηρὰ ἀτμοσφαῖρα ἐπισκοτίζουσα τοὺς ὀφθαλμούς των καὶ διαστρέφουσα τὰ ἀντικείμενα εἰς τὰς ὄψεις των. Καὶ ὁ δυστυχὴς τῆς Ἑλλάδος λαὸς ὑπῆρξε πάντοτε τόσον συγκαταβατικός, ἐσυγχώρησε τοσάκις ἐπ' αὐτοφώρῳ συλληφθείσας ἀπάτας, ἀνενέωσε τοσάκις τὰ δείγματα τῆς ἐμπιστοσύνης του, ὥστε ἐχρειάσθη ἡ ἀγέρωχος καὶ αὐθάδης πρὸς τὸν ἀγῶνα καὶ τὰς ἐλευθερίας του περιφρόνησις τοῦ Ἀνακτοβουλίου διὰ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ἐδέησε νὰ λογχισθῇ εἰς τὰς ἐκλογάς του καὶ νὰ καθυβρισθῇ εἰς τὰ ἱερώτερά του ἀντικείμενα διὰ νὰ ξεσχίσῃ ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης τοὺς χάρτας οἵτινες τὴν εἶχον ἐκ τύχης συνδέσει μὲ τὸ ἀνάξιον ζεῦγος ὅπερ ἐδέσποσε τὴν Ἑλλάδα. Ἔχω ἀνάγκην ἆρά γε νὰ πείσω ἐγὼ τοὺς τετυφλωμένους ἐκείνους ὑβριστὰς πάσης ὑπὲρ τῆς εὐνομίας θυσίας ὅτι τὸ πεῖσμα καὶ ἡ ἐκδίκησις ἐπεκράτησαν μετὰ τὴν Σεπτεμβριανὴν μεταπολίτευσιν εἰς τὰ συμβούλια τῆς πεσούσης δυναστείας ἀντὶ τῆς εἰλικρινοῦς εὐγνωμοσύνης τὴν ὁποίαν ὤφειλε πρὸς τοὺς ἀπαλλάξαντας αὐτὴν ἀπὸ ζυγοῦ καὶ κηδεμονίας ἐξευτελιζούσης οὐχ ἧττον αὐτὴν ἢ τὸ ἔθνος; Ἡ ἀγρία κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τοῦ Σκαρβέλη καταφορὰ ὑπάρχει μάρτυς ἀψευδὴς τῆς ἀληθείας ταύτης. Ὁ συνταγματάρχης Μακρυγιάννης ὠνομάσθη ὑποστράτηγος μετὰ τὴν 3ην Σεπτεμβρίου, ἀλλὰ τὴν ὑποκρισίαν ἔμελλε τάχιστα ν' ἀποκαλύψῃ τὸ δυσκόλως πλέον ἀποκρυπτόμενον πάθος τῆς ἀγενοῦς ἐκδικήσεως. Ὁ ζωηρῶς ἴσως ἐκφρασθεὶς πόνος διὰ τὸν μαρασμὸν τῆς πατρίδος παρεστάθη ὡς ἐπιβουλὴ καὶ συνωμοσία κατὰ τῆς ἐξωσθείσης βασιλείας, ἥτις μὴ ἐννοοῦσα ὡς ἀληθειαν εἰμὴ τὴν κολακείαν καὶ ὡς ὑπακοὴν εἰμὴ τὴν ὑποταγὴν εἰς οἵας δήποτε αὐθαιρέτους διαθέσεις της, εὗρε πρόχειρον ἀφορμὴν διὰ νὰ ἐξασκήσῃ τὸ ἀγενὲς αὐτῆς πάθος, καὶ ὁ Μακρυγιάννης ἤχθη κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 52 εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Μεδρεσὲ κοντακιζόμενος ὑπὸ ἀνωτέρου τινὸς ἀξιωματικοῦ, ἀξίου σβίρου τοῦ Ὄθωνος, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἕτεροι σβίροι κατεσκήνωσαν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καθείρξαντες μετὰ τοῦ τραυματίου *ἐχθροῦ τῆς πατρίδος* καὶ ὁλόκληρον τὴν οἰκογένειάν του. Ἐνθυμηθῆτε τοὺς Τουρκαλβανοὺς τηροῦντας τὴν τάξιν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν Ναυπλιακὴν ἐπανάστασιν διὰ νὰ ἐννοήσετε πόσον φιλόφρων ὑπῆρξεν ἡ κατασκήνωσις ἐκείνη· ψυχὴ ζῶσα δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν Ἀβραμιαῖον ἐκεῖνον οἶκον, ἡ ἐκτὸς αὐτοῦ περιουσία εἶχε παραδοθῇ εἰς τὸν τυχόντα, τὸν δὲ ἐντὸς αὐτοῦ πλοῦτον κατεβίβρωσκον εἰς τὰ ὄμματα τῆς καταθλιμμένης οἰκογενείας καὶ τοῦ κακούργου τραυματίου τοῦ Σερπεντσέ, χορεύοντες ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς καταστρο-

φῆς καὶ ἐμπαίζοντες τὸν τόσον μεγαλόδωρον οἰκοδεσπότην. Ὁ ἔνοχος ἤρως τῶν Μύλων μετεφέρθη ἔπειτα ἀσθενήσας εἰς τὸ στρατιωτικὸν Νοσοκομεῖον, ὅπου τὰ βασανιστήρια τοῦ εὐγενοῦς Βιτελσβαχίδου καὶ τῆς εὐαισθήτου συζύγου του εἶχον ἐντελῶς ἐξαλείψει ἀπὸ τὸν νοῦν τοῦ δεσμώτου τῆς Ἄρτης τὰς σχετικῶς φιλανθρώπους δοκιμασίας εἰς ἃς τὸν εἶχον ὑποβάλει οἱ Τοῦρκοι. Γραμμὴ ἀπότομος εἶχε χωρίσει τὸν ἔνοχον ἀπὸ τῆς οἰκογενείας του καὶ ὑβριστικὴ φρουρὰ περιτειχίσασα ὅλα τὰ πέριξ τῆς οἰκίας αὐτοῦ καὶ τοῦ Νοσοκομείου ἀπεδίωκε πάντα φιλάνθρωπον καὶ τολμηρὸν φίλον ὅστις εἶχε τὸ θάρρος νὰ μεταβαίνῃ πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα διὰ νὰ μάθῃ τί γίνεται μία κάποια οἰκογένεια ἑνὸς Μακρυγιάννη. Ὁ ἐγκληματίας ἓν ἔτος μετὰ τὴν κάθειρξίν του κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὑπὸ τοῦ Στρατοδικείου τῶν Ἀθηνῶν, διότι οὕτως εἶχε διαταχθῆ νὰ πράξῃ ἡ δούλη τῆς πολιτικῆς δικαιοσύνη· ἀλλ' ὁ ἥπιος καὶ εὐαίσθητος μαθητὴς τῶν τοσοῦτον εὐγενῶς προσφερθέντων νὰ μαρτυρήσωσιν ὑπὲρ ἐθνικῆς ὑποθέσεως φιλοσόφων ηὐδόκησε νὰ χαρίσῃ τὴν ζωὴν εἰς τὸν κατάδικον, ἐστερημένον ὅμως πλέον καὶ τοῦ βαθμοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν του δικαιωμάτων. Ἀποφυλακισθεὶς ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς 16 Μαΐου τοῦ 54 ἀνέκτησεν ἀκολούθως ταῦτα κατὰ τὸ 1859, ἡ δὲ ἐπανάστασις τοῦ Ὀκτωβρίου ἐλθοῦσα νὰ ἱκανοποιήσῃ ὅσον ἠδύνατο τὰς ἐθνικὰς ἀνάγκας ἀπέδωκε τῷ ἀειμνήστῳ ὑποστρατήγῳ τὸν ὑπὸ τῆς ἀνομίας ἀφαιρεθέντα βαθμόν, ἐπιφυλαττομένης εἰς τὴν πολυπαθῆ οἰκογένειάν του τῆς εὐτυχίας νὰ ἴδῃ αὐτὸν προβιβαζόμενον εἰς τὸν τοῦ ἀντιστρατήγου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Κ. Βάλβη.

Ἂς ἀτενίσωσι τὴν ζωντανὴν αὐτὴν εἰκόνα τοῦ παρελθόντος ὅσοι τόσον ταχέως τὴν ἐξήλειψαν ἀπὸ τὴν μνήμην καὶ τὴν διάνοιάν των, ἃς ἔλθωσιν εἰς τὸν περίβολον τοῦτον νὰ σπουδάσωσι τὴν σύγχρονον τῆς Ἑλλάδος ἱστορίαν· ἀλλ' ἃς μὴ νομίσωσιν ὅτι τὸ πολυάνδριον τῶν Ἀθηνῶν εἶναι τόπος μελαγχολικῆς τινος καὶ ἀορίστου μελέτης ἢ ἠρέμου φιλοσοφίας.

Δὲν ἔχουσιν εἴσοδον ἐνταῦθα ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων τὸ αἷμα περιπατεῖ εἰς τὰς φλέβας ἀνὰ θρόμβους παγωμένους· ὁ προσκυνητὴς τοῦ μυστηριώδους αὐτοῦ χώρου πρέπει νὰ αἰσθάνεται κοχλάζον τὸ αἷμα καὶ βράζον τὸ πάθος κατὰ παντὸς εἴδους τυραννίας καὶ ἐθνικοῦ ἐξανδραποδισμοῦ· ἂν ἐδῷ κατὰ τὸ πλεῖστον κεῖται ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἱστορία αὐτὴ εἶναι πλήρης ζωῆς, παθῶν καὶ ζωηρῶν ἀναμνήσεων. Εἴθε νὰ μὴ ἦτο τοιαύτη· ἀλλ' ὅστις θέλῃ ἀγαθὸν τὸν ὑπερήφανον λέοντα, ἃς τὸν ἀφίνῃ ἥσυχον, ἃς μὴ τολμᾷ πρὸ πάντων νὰ τὸν περιφρονῇ. Ἂς σπουδάσωσι τὴν ἱστορίαν τῶν ἀπονενοημένων διὰ νὰ μάθωσιν ὅτι ἂν δὲν ἔχουσι στέγην, τοὺς τὴν ἀφῄρεσαν οἱ σβίροι τοῦ Ὄθωνος· ἃς ἀνακινήσωσι τὰ ὀστᾶ τινων ἐκ τῶν τάφων τούτων διὰ νὰ εὕρωσιν ἐντετυπωμένην ἀκόμη ἐπ' αὐτῶν τὴν ὕβριν καὶ τὴν πίεσιν τοῦ ξένου, καὶ τότε ἃς συμπαθήσωσι πρὸς τὰ ὄργανά του.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ὀκτὼ ὅλα ἔτη εἶχε νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας αὐτοῦ ὁ Μακρυγιάννης, ὁπότε τὴν 1ην Σεπτεμβρίου [1]) εἶδεν αἴφνης ἡ πρωτεύουσα τὸν πολιὸν γέροντα παρακολουθοῦντα μίαν κηδείαν ἐξῆλθε διὰ νὰ συνοδεύσῃ τὸν νεκρὸν τοῦ δευτέρου υἱοῦ του· τὴν 3 τοῦ ἰδίου μηνὸς Σεπτεμβρίου ὁ σεβαστὸς τῆς εὐνομίας ἀπόμαχος ἐδέχετο πάνδημον παρηγορίας ἐπίσκεψιν τῆς νεολαίας καὶ τὴν αὐτὴν ἑσπέραν τινὲς ἐκ τῶν αὐθαδῶν αὐτῶν νέων ἐκλείοντο εἰς τὸν Μενδρεσὲ πρὸς τιμωρίαν τοῦ θράσους των. Ἡ πολιὰ αὐτὴ καὶ ἐπαγωγὸς κεφαλὴ εἶχεν ἐξέλθει καὶ μετὰ δύο ἔτη πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς εὐλαβουμένης τὰ μαρτύρια αὐτοῦ πρωτευούσης· ἀλλὰ τὴν φορὰν αὐτὴν δὲν ἠκολούθει πλέον τὸ φέρετρον προσφιλοῦς τέκνου, ἠκολουθεῖτο ὑπὸ ἐνθουσιώδους καὶ εὐγνωμονοῦντος λαοῦ· τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην δὲν ἐτόλμησε πλέον νὰ τὴν τιμωρήσῃ κανείς, διότι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Λαζαρόνων καὶ ὑπέρτατος ἄρχων τῶν κατασκόπων διέπλει τὸν Ἀδρίαν ἐπὶ ἑνὸς ξένουπυροσκάφου τῆς «Σκύλλης», διὰ νὰ μὴ ἐπανέλθῃ ποτὲ, ἡ δὲ σύζυγός του κατέπινε μίαν σταγόνα τοῦ κωνείου τοῦ Θηραμένους, ὅτε ὁ Κριτίας πίνων τὴν ἄλλην εὗρισκε πόσον πικρότεραι ἦσαν αἱ τελευταῖαι ἐν τῷ πυθμένι σταγόνες παρ' ἐκείνας τὰς ὁποίας εἶχε προσφέρει εἰς τὸν Μακρυγιάννην καὶ τὸν Σκαρβέλην.

Ἰδοὺ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνατροφῆς σας, ἀτυχεῖς διδάσκαλοι μικροπρεπῶν ἡγεμόνων. Αἱ οἰκογένειαι πενθοῦσιν, αἱ ὑπάρξεις μαραίνονται, ἀλλὰ οὔτε οἱ λαοὶ ἀποκάμνουν, οὔτε ἀποθαρρύνθέντας ἐνίοτε τοὺς ἔλλειψέ ποτε ἡ δικαιοσύνη. Εἴθε ἥσυχος τοῦ λοιποῦ ἡ πατρὶς νὰ μὴ σκανδαλισθῇ πλέον ἀπὸ τὰ διδάγματα τοιαύτης ὀλεθρίας φιλοσοφίας. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα λοιπὸν δὲν ὡμίλησεν ἄλλο ὕφος παρὰ τὸ ὕφος τῆς Βυζαντινῆς κολακείας; ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία δὲν ὡμίλησεν ἐδῶ πλησίον παρὰ τὸν Ἰλισσὸν τὴν γλῶσσαν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καλοῦ, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀληθείας; Ἡ ἑλληνικὴ ποίησις ἐλησμόνησε πόσον ἀῤῥενωπῶς καὶ εἰλικρινῶς ἐλάλει πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς Κυρήνης καὶ τῆς Σικελίας; Ὄχι, δὲν εἶνε πιστοὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας διερμηνεῖς ὅσοι ἐπιχειροῦντες νὰ τὴν ἀνακοινώσωσιν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδος κρύπτουσι τὰ περιφανέστερα αὐτῆς θέλγητρα, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην.

Εἴθε νὰ κλείσωσι διὰ παντὸς τὰ τοιαῦτα ὑψηλὰ ἀλλὰ καὶ καταστρεπτικὰ συγχρόνως μαρτύρια· καὶ τὴν εὐχὴν ταύτην δὲν τὴν ἐκφέρω πιστεύων ὅτι ἔσβυσεν ἡ γενεὰ τῶν στρατιωτῶν τῆς πατρίδος· ὄχι! μυριάκις ὄχι, αὐτοὶ δὲν θὰ ἐκλείψουν ποτέ· δὲν τὴν ἐκφέρω διότι ποθῶ τὴν ἀδράνειαν καὶ τὸν λήθαργον ὑπὸ τὸν ζωηρὸν τῆς πατρίδος μου οὐρανόν· τοιαύτη εὐχὴ θὰ ἦτον ἀναξία ἐλευθέρου πολίτου. Τὴν εὐχὴν ταύτην τὴν ἐκφέρω ἀπὸ καρδίας, ἐλπί-

1) Τοῦ 1860.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ζων ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἐκεῖνος, ὅστις ἤθελε κληθῆ νὰ ἐξαγάγῃ τὸν νέον λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ ἐκ τῆς γῆς τῆς δουλείας, μελετῶν τὰς πλάκας ταύτας ἐπὶ τῶν ὁποίων κεῖνται γεγραμμέναι αἱ πατριωτικαὶ ἐντολαὶ ἀνδρῶν περιφανῶν καὶ μοχθησάντων ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἐκείνου καὶ ἀναγνωρίζων ὅτι τοὺς μαρτυρικοὺς ὑπὲρ τῆς εὐνομίας ἀγῶνας δὲν προϋκάλεσεν ἀπαισία τις καὶ ἀντεθνικὴ αὐτῶν κενοδοξία, θέλει στρέψει ἀλλαχοῦ τὰς προσπαθείας τοῦ περιουσίου αὐτοῦ λαοῦ, ὅταν ἥσυχος οὗτος διὰ τὰ δίκαιά του οὐδεμίαν ἔχῃ νὰ φοβῆται ἐπιβουλήν, καὶ θέλει ἐννοήσει ὅτι εἰς τὰ πεδία τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξης δὲν ὁδηγοῦσι συνήθως πλήθη ἐστερημένα φρονήματος, ἀναίσθητα διὰ τὰς ἐλευθερίας αὐτῶν καὶ τὸν ἐξευτελιστικὸν τῶν δούλων διανύσαντα βίον. Ἥρεμος τότε καὶ γαληνιαία ἡ μέχρι χθὲς ἐξηγριωμένη τοῦ Μακρυγιάννη μορφή, ἐξερχομένη ἀπὸ τοῦ ἄντρου, τὸ ὁποῖον εἶχε δεχθῇ τοὺς στεναγμοὺς καὶ τοὺς πόνους του, εἰς χαροπὴν καὶ χαμογελῶσαν σκιὰν καὶ καθίζουσα εἰς τὰ ἐρείπια τῶν προμαχώνων τοῦ Σερπεντσέ, θ' ἀφίνῃ ἐνθαρρυντικοὺς ὑπὲρ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος ψιθυρισμοὺς καὶ τὴν κρεμαμένην του σπάθην δεικνύων, τὴν προσφέρω, θὰ λέγῃ, εἰς τὸν ἀνδρειότερόν σας πολεμιστήν. Εἴθε οἱ κρατήσοντες τὴν πολύτιμον αὐτὴν παρακαταθήκην νὰ ἦναι οἱ ἐπιζῶντες διάδοχοι τοῦ ὀνόματός του! Ὁπωσδήποτε, σεβαστὲ γέρων, εὐλόγει τοὺς νέους τῆς πατρίδος σου στρατιώτας, εἰς τῶν ὁποίων τὰς καρδίας αἰωνία καὶ ζωηρὰ θὰ παραμείνῃ ἡ μνήμη σου, ὅπως αἰωνία καὶ ζωηρὰ ἐντετυπωμένη θὰ παραμείνῃ εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἡ εὐγνωμοσύνη πρὸς τοὺς ἀγῶνάς σου, τὸ εὐλαβὲς πρὸς τὰ μαρτυρικά σου βασανιστήρια σέβας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΑΜΦΟΤΕΡΟΙΣ ΤΟΙΣ ΤΟΜΟΙΣ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Ἀγραφιώτης Χρ. α 149.
Ἀδὰμ Μελέτης α 342.
Ἀθανασίου Βασ. α 290, β 228, 278, 348.
Ἀλεξίου Π. α 280, 361.
Ἀναστασόπουλος Μῆτρος β 126.
Ἀνατόλιός ἀρχιμανδρίτης β 353.
Ἀνδροῦτσος Γεώργ. β 344.
Ἀνδροῦτσος Ὀδυσ. α 237. β λγ΄, 22, 50—53, 73, 81, 113, 503.
Ἀξελὸς Κωνστ. α 187.
Ἀποστολίδης Γεώργ. α 88.
Ἄρμανσπεργ (Armansperg) α 257, 264. β 324, 328.
Ἄρτης ὁ, βλ. Πορφύριος ὁ Ἄρτης.
Ἀρχοντόπουλον βλ. Νοταρᾶς Ἰω.
Ἀχιλλεὺς βλ. Θεοδωρίδης Ἀχιλ.

Βάγιας Γεώργ. α 179.
Βάγιας Θανάσης β 269.
Βαλέττας Σπυρ. α 281.
Βαλλιάνος Στέφ. α 281. β 415.
Βαλτινὸς Γεωργάκης β 28, 38, 228, 289.
Βαλτινὸς Σωτ. α 125.
Βαλσαμάκης Νικ. α 325.
Βαρβιτσιώτης Παναγ. α 281.
Βαρελᾶς βλ. Σεραφεὶμ Στάμος.
Βαρνακιώτης Γεωργάκης β ιθ΄, ιε΄, 29—38, 50.
Βασιλείου Ἐπαμ. β 269.
Βασιλείου Μελέτης β 98.
Βάσσος (Μαυροβουνιώτης) α 65, 68, 81, 122, 177, 188. β 217, 278, 315.
Βέικος Κώστας α 328, 338.
Βέικος Λάμπρος β 38—39, 232.
Βελέτζας Ἰω. α 229—230, 279, 288, 291, 361. β 122, 134, 346—349.
Βελέτζας Στάμος β 154.
Βελῆνικόπουλος Μῆτρος β 531.
Βενιζέλος Ἀλέξ. β 379.
Βενιζέλος Νεροῦτσος α 41. β 187, 207.
Βέρης Κωνστ. α 280.
Βιλλαρᾶς Γιάννης β, μδ΄.
Βλάκιερ (Blaquiere Ed.) α 63.
Βλαχαῖοι (οἰκογ.) β 80, 319.
Βλαχόπουλος Ἀλέξης α 329, 337. β 38.
Βλαχόπουλος Κώστας α 226, 229—230. β 234.
Βλαχόπουλος Σταῦρος βλ. Βλάχος Σταυρῆς.
Βλάχος Γιαννάκος α 63, 70, 96. β 185.
Βλάχος Σταυρῆς α 56, 281, β 191, 389.
Βοϊνέσκος Γεώργ. β 313.
Βούλγαρης Ἀναστ. α 27. β 278.
Βούρβαχης βλ. Μπούρμπαχης.
Βράνη (οἰκογ.) β 48—49.
Βρυζάκης Κωνστ. β 389.

Γαρουφαλιᾶς Ν. α 141.
Γάτζος β 122, 132.
Γεννάδιος Γεώρ. β 328.
Γενναταῖς Ἰω. β 258.
Γενοβέλης α 398—405.
Γερακάρης Κωνστ. β 21.
Γεράντωνος Βλ. Κοντοσόπουλος Ἀντ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Γέροντας Νικ. α 58.
Γεωργαντᾶς Ἀντ. α 280, 362.
Γεωργιάδης Αὐγερινὸς α 281.
Γεωργιάδης Σταμάτης α 362.
Γεωργίου Δαμιανὸς α 281.
Γιαννετᾶς α 182.
Γιαννηκώστας α 279 – 329, 336—338, 342, 389, 399, 416, 423, 431—438. δ 30, 40, 359, 383, 390.
Γιαννίτσης Νικ. α 90.
Γιατράκος Παναγιωτάκης α 23. δ 151.
Γιάτσης Νικ. δ 533.
Γκούρας Γιάννης α 12, 18, 288. δ 65, 69, 81, 114, 132, 184, 188, 503.
Γκράφ δ 365.
Γκρίτσαλης δ 128.
Γλαράκης Γεώρ. δ 344.
Γόρδων (Gordon Th.) α μδ', 58, 66—98, 139. δ 214, 260.
Γουδέλης Δημ. α 281, 362.
Γούδας Ἀναστ. δ, 545.
Γραλλιάρδος (Graillard) α 225. δ 308.
Γρηγοράκης Τζαννετάκης α 192.
Γρηγοριάδης Ἀθαν. δ 130.
Γρηγοριάδης Γρηγ. δ 130.
Γρηγόριος ὁ Μενδενίτσης δ 371.
Γριβαῖοι (οἰκογ.) δ 278.
Γρίβας Γαρδικιώτης α 188, 196. δ 228, 289, 324, 418.
Γρίβας Θεοδωράκης α 177, 188, 195. δ 38, 182, 243, 284, 287, 324, 373, 416.
Γρίβας Μιχ. α 158.
Γρίβας Σταῦρος α 188.
Γρόπιους (Gropius) δ 214.
Γῶγος βλ. Μπακόλας Γ.
Γῶγος Μῆτρος δ 39—40.

Δαλαμάγκας Κωνστ. α 49
Δανιὴλ Νικ. δ 192.
Δάρας Πάνος α 193.
Δεδούσης Σπ. δ 190.
Δεληγεώργης Μῆτρος α 138, 192, 226, 280, 434. δ 8, 271, 283, 373.
Δεληγιάννης Κανέλλος δ 131.
Δημοτσέλιος α 229—230.
Διαμαντῆς (Ὀλύμπιος) α 229—230.
Δικαῖος Γρηγόριος α 9. δ 123, 141.
Δοντᾶς Σπ. α 89—90. δ 225.
Δόσιος Κωνστ. α 280, 345.
Δούκας Ἀδὰμ α 10, 59, 76, 329. δ 132, 503.
Δουμπιώτης α 180. δ 134.
Δράκος Γεωργάκης α 21, 111. δ 30, 38—39, 241.
Δράμαλης Μιχ. δ 276, 278.
Δραμεσιώτης Μῆτρος δ 530.
Δρόσος Β. α 280, 282.
Δυοβουνιώτης Γεωρ. α 179, 226, 230.
Δυοβουνιώτης Γιάννης δ 136, 282, 307,

Ἔιδεκ (Heideck C.) α 77, 92. δ 244, 298.
Εὐμορφόπουλος Διον. α 119. δ 188 324.

Ζαγκανᾶς Ἀνδρ. α 49.
Ζαΐμης Ἀνδρ. δ 67, 211.
Ζαχαριτσαῖοι (οἰκογ.) δ 80.
Ζαχαρίτσας Νικόλ. α 56. 62. δ 191, 319.
Ζαχαρίτσας Συμεὼν α 41. δ 187.
Ζαχαρόπουλος Θεόδ. δ 107.
Ζαχομίλιος α 177.
Ζέρβας Γεώργ. (Λάμπρου) α 413, 429. δ 427, 433.
Ζέρβας Νικολὸς α 188. δ 287.
Ζιτουνιάτης Ἀναγν. α 281.
Ζορμπᾶς Ἰω. α 193. δ 134.
Ζυγομαλᾶς Ἀνδρ. α 281, 345, 388—396. δ 379.
Ζωγράφος Κωνστ. α 331. δ 291, 345, 371.

Ἡσαΐας Ἀλέξ. α 274—276, δ 340.

Θεοδωρίδης Ἀχιλ. δ 59—60.
Θεοχαράκη (οἰκογ.) δ 46.
Θίρσιος (Thiersch C.) δ 281.

Ἰγγλέσης Παναγῆς α 120.

Ἰγγλέσης Χρ. α 87, 89, 111. ϐ 225.
Ἰάλεμος Ὀδυσ. ϐ 552.
Ἱερομνήμων Κ. α 362.
Ἴτσκος Γεώργ. α 179. ϐ 28—29, 38.

Καζάνης Θεόδ. α 193. ϐ 288.
Καθάριος Μῆτρος ϐ 69.
Καίρης Θεόφιλος ϐ 344.
Κακλαμάνος Παναγ. ϐ 228.
Καλαμάτας ϐ 326.
Καλατζαΐοι (οἰκογ.) ϐ 327.
Καλατζῆς Γεώργ. ϐ 278
Καλλέργης Δημ. α 68, 72, 89—90, 112, 323—342, 384—404. ϐ 241, 265, 282, 376.
Καλλιφρονᾶς Δημ. ϐ 319, 378, 389, 414, 446.
Καλογερόπουλος Ἰω. α 281.
Καλτσοδῆμος ϐ 118.
Καμένος Ἠλίας α 282.
Καμπούρογλους Γρηγ. ϐ 355.
Καναβὸς Ἀναγν. α 193.
Καπετανάκης Ἰω. α 192.
Καπετανάκης Παναγ. α 361.
Καπετανάκης Σταυριανὸς α 280.
Καποδίστριας Αὐγουστῖνος α 181—193. ϐ 67, 252, 276.
Καποδίστριας Ἰωάννης α μδ΄. ϐ 16, 245, 353.
Καποδίστριας Τζορτζέτος ϐ 344, 354.
Καραγιαννόπουλος ϐ 28.
Καραγκούνης Γιάννης α 289.
Καραϊσκάκης Γεώργ. α 61, 94—109. ϐ λγ΄, 27, 38—39, 46, 61, 114, 227.
Καραμέρος Δημ. α 21.
Καρατάσσος Δημ. (Τζάμης) α 182.
Καρατάσσος Τζάμης α 34, 289. ϐ 122, 132, 182, 344, 348, 352, 356.
Καράτζογλους Ἱλαρίων ϐ 348.
Κάρπος ὅλ. Παπαδόπουλος Κ.
Καρώρης Νικόλ. α 56. ϐ 191.
Κατσικογιάννης Μίνιος ϐ 95.
Κατσικογιάννης Στάθης α 119, 188. ϐ 30—38, 141, 182, 188, 279.
Κατσόγιας Γεώργ. ϐ 528.
Κατσούγιας ϐ 175.
Καψιμάλλης Γεώργ. α 3.
Κινᾶτος Φίλιππος ϐ 530.
Κίτσου Ἀναγν. α 282, 362.
Κλεομένης Ἰω. ϐ 311, 317.
Κλίμακας Ἰω. α 179, 193.
Κλωνάρης Κωνστ. ϐ 291.
Κόλιας Γεώργ. α 126.
Κολιόπουλος ὅλ. Πλαπούτας.
Κολοκοτρώνης Ἀποστόλης ϐ 115.
Κολοκοτρώνης Ἰω. (Γενναῖος) α 350. ϐ ια΄, ιζ΄, 106, 116, 241, 372, 392.
Κολοκοτρώνης Θεόδωρος α 168. ϐ θ΄, ιζ΄, κγ΄—κς΄, λγ΄, 10, 106, 275
Κολοκοτρώνης Κωνστ. (Κολῖνος) α 385.
Κολοκοτρώνης Πάνος ϐ 131.
Κοντάκης Ἀναγν. ϐ 264.
Κονταξῆς Δημ. α 49.
Κοντογιάννης Εὐάγγελος α 188, 229—230.
Κοντοσόπουλος Ἀντώνης ϐ 66.
Κοντούλης Ἰω. ϐ 288.
Κοπίδης Νέστορας ϐ 198.
Κοράκης Γεωργάκης ϐ 18, 49.
Κουμῆς Ἰάκωβος α 281.
Κανέλλης Μιχ. ϐ 194.
Κουντουμᾶς Ἰω. ϐ 184.
Κουντουριώτης Γεώργ. α 170.
Κουντουριώτης Λάζαρος α 69, 150. ϐ 120.
Κούρταλης (Χασὰν ἀγᾶς) α 56. ϐ 206.
Κουτελίδας Γιαννάκης ϐ 27, 29—30, 38—39.
Κουτσαγγέλος α 193.
Κουτσοδόντης Ἰω. α 87.
Κουτσονίκας Θανάσης α 225, 229—230.
Κουτσουίκας Λάμπρος α, 281.
Κόχραν α μγ΄. ϐ 216.
Κρεστενίτης Λυκοῦργος α 308.
Κριεζῆς Ἀντ. ϐ 357.
Κριεζώτης Γρηγόριος α 120. ϐ 194.

Κριεζώτης Δημ. α 94.
Κριεζώτης Νικ. α 81, 120—122, 177, 188. δ 10, 136, 278, 286, 290, 324, 373.
Κριεμάδης Ἀθαν. α 193.
Κρίτσας Γεώργ. α 280.
Κροκίδας Ἀσημάκης δ 49.
Κροκιδᾶς Γεώργ. α 49.
Κροκιδᾶς Σιδέρης α 49.
Κτενᾶς Σπῦρος δ 80.
Κυπραῖος Μιχ. δ 161, 175.
Κυριακίδης Δημ. α 123.
Κωλέτης Ἰω. α 158, 188, 306, 309, 423, 434—438. δ 4, 57, 135, 275, 310, 316, 391, 404, 417, 423, 451, 455.
Κωνσταντίνου Δημ. α 169.
Κώστας Γιάννης βλ. Γιαννηκώστας.

Λαγουμιτζῆς Κώστας α 48, 137, 280. δ 190.
Λαζαρῖμος Δημ. α 83, 280. δ 182.
Λάμπρου Νικόλ. (Γκίκα) δ 231.
Λασσάνης Γεώργ. α 178. δ 332—334, 341.
Λεβίδης Κωνστ. δ 390.
Λεκκαῖοι (οἰκογ.) δ 81.
Λεοναρδίδης Βασ. α 148, 151.
Λεοναρδίδης Ἰω. α 148, 151.
Λεοναρδίδης Λουκᾶς δ 352.
Λεπενιωτάκης Γεωργάκης δ 94.
Λελούδας Μῆτρος δ 86.
Λιακόπουλος Μῆτρος δ 175.
Λιδορικαῖοι (οἰκογ.) δ 13.
Λιδορίκης Ἀθαν. δ 14—17, 41, 184.
Λιδορίκης Ἀναστ. α 59, 358.
Λιδορίκης Παναγ. α 74.
Λιδορικιώτης Χαράλ. α 49.
Λιντερμάγιερ (Lindermayer) α 262, 270.
Λίτσος Μῆτρος δ 189, 532.
Λογοθετόπουλος Ἀναγν. α 279, 281, 362. δ 277.
Λόντος Ἀνδρ. α 282, 331, 339. δ 215, 371.
Λουΐζος Μιχ. δ 529.
Λυκοῦργος Λογοθέτης α 282, 361.

Μαγγίνας Τάτσης α 165. δ 255.
Μάκος Κούστας α 281, 362. δ 280.
Μακρυγιάννης (Κραβαρίτης) α 280.
Μαλέρμπ (Marquis Raoul de Malherbe) α 307. δ 366.
Μαλεσιάδας δ 31—32.
Μαμούρης Γιάννης α 114, 118, 121, 178. δ 84, 98, 188, 315.
Μανσόλας Δρόσος α 339.
Μαντζαράκης Πέτρος α 299—305. δ 363.
Μαρκέζης Πέτρος α 281.
Μαρκέλλος Α. α 282.
Μαρκίδης Δημ. α 411.
Μαυροκορδᾶτος Ἀλέξ. δ 60, 146, 362, 391, 410, 418, 442, 447, 452, 455.
Μαυρολιθαρίτης Νικ. α 186.
Μαυρομάτης Νικ. α 280.
Μαυρομιχάλης Ἀντωνάκης δ 164.
Μαυρομιχάλης Γεώργ. α 22. δ 151, 273.
Μαυρομιχάλης Ἰω. (Κατσῆς) α 230. δ 148.
Μαυρομιχάλης Κωνστ. α 27. δ 169, 273.
Μαῦρος Φραγκίσκος δ 254.
Μεγαπάνος Γαλάνης α 282.
Μενδενίτσης ὁ, βλ. Γρηγόριος ὁ—
Μεταξᾶς Ἀνδρ. α 277, 313—342, 415. δ 166, 275, 287, 364, 413, 425, 442, 447, 452, 455.
Μεταξᾶς Κωνστ. α 178
Μιαούλης Ἀνδρ. δ 272.
Μίλιος Ζάχος βλ. Ζαχομίλιος.
Μίλιος Σπῦρος βλ. Σπυρομίλιος.
Μισαραλιώτης Μιμίκος δ 384.
Μιχαλόπουλος Μ. α 362.
Μοδινὸς Νικ. α 126.
Μόστρας Ἀναγν. α 369, δ 184.
Μπαϊρακτάρης Γιάννης α 191.
Μπακώλας Γῶγος α ιζ'. δ 18, 28, 32—41, 45, 49—50.

Μπαλατσὸς α 180.
Μπαλωμένος Γιάννης 6 198.
Μπασδέκης Χ. α 280.
Μπάσσο Ρίττα 6 344.
Μπατζακάτσας βλ. Κτενᾶς.
Μπατζακότσης Ἀναγν. 6 531.
Μπεκιάρης α 89—90.
Μπῖνος Κωνστ. α 192.
Μπότσαρης Κώστας α 179. 6 238.
Μπότσαρης Μάρκος 6 30, 34, 38—39, 45.
Μπότσαρης Νότης α 179. 6 34—38, 289.
Μπότσαρης Ντούσας 6 228.
Μπούρμπαχης Διον. α 64. 6 215.
Μπουῦσγος Βασ. α 180. 6 66, 278.
Μπουσμπουρέλης Π. α 137.
Μπούτης Ἐμμ. α 283. 6 358.

Νάκος Λάμπρος 6 406.
Ναπολέων ὁ Μέγας 6 352.
Νέβιτσας Στέφ. α 193.
Νεόφυτος ὁ Ταλαντίου α 60.
Νικηταρᾶς βλ. Σταματελόπουλος Νικήτας.
Νικολόπουλος Ἀνδρ. α 18.
Νοταραῖοι (οἰκογ.) 6 107.
Νοταρᾶς Ἰω. α 19, 64, 71. 6 112, 136, 214.
Νοταρᾶς Παναγ. α 65, 67—68. 6 214.
Νοταρᾶς Πανοῦτσος 6 398.
Νοταρᾶς Σωτ. α 18—19.
Νοῦτσος Ἀλέξης 6 63, 72.
Ντάβαρης Ἀναγν. 6 189.
Ντελῆς Γιάννης 6 529.
Νυστάζος Γεώρ. 6 531.

Ξύδης Σπῦρος α 149.

Ὄθων Βασιλεὺς 6 296, 335, 387, 395, 405, 411—413, 421, 426, 443.
Οἰκονόμου Ἀναγν. α 280.
Οἰκονόμου Κωνστ. (ὁ ἐξ Οἰκονόμων) 6 353.

Παλαιολογόπουλος Κώστας α 193.
Παλαιολόγος Γρηγ. 6 270.
Παλαμήδης Ῥήγας α 339.
Παλάσκας Κώστας 6 228.
Παλάσκας Χρ. 6 69, 72.
Πανᾶς Δανιὴλ α 186, 280, 411. 6 278, 291.
Πανᾶς Ἠλίας 6 278.
Πανομάρας Γιαννούσης α 229—230. 6 232.
Πανουριᾶς Νάκος 6 66, 136.
Παντελῆς Παντελῆς α 281.
Παπαγεωργίου Κ. α 280.
Παπαγεωργόπουλος Κωνστ. Β. 277.
Παπαδὰμ Μελέτης 6 383.
Παπαδόπουλος (ἐξ Ἄρτης) 6 41—42, 49.
Παπαδόπουλος Α. α 124.
Παπαδόπουλος Κάρπος 6 103, 176, 337.
Παπαηλιόπουλος Γ. α 280.
Παπακώστας Τζαμάλας α 178, 280. 6 65, 189.
Παπανδρέας (Κοκοβιστιανὸς) 6 65.
Παπανικολάου Ἀναγν. α 93, 96.
Παπανικολῆς Δ. α 282.
Παπαπολίτης Χαράλ. α 193. 6 251.
Παπατζώρης Ἀναγν. α 9, 281. 6 148.
Παπαφλέσσας βλ. Δικαῖος Γρηγόριος.
Πάρκερ 6 4, 451.
Πάσχος Κίτσος 6 30.
Πατούσας Σπυρ. α 3.
Πατσίφικος 6 450.
Πέπας Γεώργ. 6 528.
Περίδης Ἰω. α 282.
Περραιβὸς Χριστόφ. α 114, 6 ιδ', 236, 495.
Περρωτῆς Γ. α 280, 362.
Πετράκης Ἀθαν. α 107.
Πετράκης Ἀνάργ. 6 319, 384.
Πέτροβας Μῆτρος 6 128.

Πετσάλης Ἀθαν. α 281, 389. δ 397—399.
Πετροκόκκινος Ἐμμ. α 281.
Πετροπουλάκης Δημ. α 362
Πλαπούτας Δημ. δ 115, 288.
Ποριώτης Χριστόδ. δ 124.
Πορφύριος ὁ Ἄρτης δ 61.
Πουλῆς Κώστας δ 29—30.
Πουλικάκος Δημ. α 362.
Ποῦλος Παναγῆς α 60, 62, 67, 72, 78—79, 124.
Πύρρος Λουκᾶς α 28.

Ράγκος Γιαννάκης δ 29—30.
Ράδος Κωνστ. α 133.
Ράλλης Γεώργ. α 349. δ 396.
Ρήγας ὁ Φεραῖος δ 352.
Ρίζος Ἰάκ. α 329.
Ρόδιος Παναγ. α 187.
Ρούκης Ἰω. α 189, δ 66, 69, 228.
Ρουντχάρτης δ 333.
Ρώμας Κανδιάνος α 289.

Σάββας Σπῦρος δ 533.
Σαββατιανὸς Κωνστ. δ. 528.
Σακελλαριάδης Μ. α 125.
Σαλωνιτίδης Γεώργ. α 86.
Σαρρῆς Νικ. δ 81, 94, 97.
Σαφάκας Ἀνδρίτσος δ 118, 136.
Σαχίνης Σταῦρος δ 153.
Σεραφεὶμ Στάμος α 60, 93, 105. δ 80, 185, 191.
Σικελιανὸς Μιχ. δ κ΄.
Σῖμος Ε. α 331, 339.
Σισίνης Χρύσανθος α 20—21. δ 137.
Σκαλτσογιάννης Φῶτος δ 31.
Σκαρβέλης α 338. δ 378.
Σκαρμίτσος δ 18, 29.
Σκουζὲς Γεωργαντᾶς δ 80—81.
Σκουζὲς Παναγῆς δ κς΄.
Σκουρτανιώτης Γεώργ. α 89—90, 193. δ 78, 225.
Σκούρτης Κυριάκος δ 146.
Σκοῦφος Γεώργ. δ 453.
Σκυλοδῆμος Δημ. α 329, 338, 344.
Σκυλοδῆμος Βασ. α 445, 448.
Σμάλτς (Schmalz) δ 335.
Σμπόνιας Μῆτρος δ 228.
Σολωμὸς Διον. δ ιδ΄.
Σούλης Γιάννης α 342, 445. δ 283.
Σούλης Δημ. α 342. δ 383.
Σουρμελῆς Διον. δ 84, 100, 191, 336, 502.
Σοῦτσος Ἀλέξ δ 336.
Σοῦτσος Γιάγκος δ 286.
Σοῦτσος Μιχ. δ 344, 353.
Σοῦτσος Παναγιωτάκης δ 326.
Σοφιανόπουλος δ 139.
Σπαθῆς Γιάννης δ 46.
Σπηλιάδης Νικ. δ 270.
Σπυρίδωνος Ἐμμ. α 281, 362.
Σπυρομίλιος δ ιδ΄, ιη΄, 335, 338, 377.
Στάικος Ἰω. α 188.
Σταματελόπουλος Νικήτας δ ιδ΄, 51—53, 69, 81, 102, 115, 242, 254, 261, 282, 344, 358.
Σταματιάδης Κ. α 280.
Στέργιου Ἀκρίβος δ 532.
Στεφάνου Βασ. α 180.
Στραταῖοι (οἰκογ.) δ 278.
Στράτος Γιαννάκης α 193, 344.
Στράτος Νικ. α 329, 338.
Στράτος Σωτ. α 188. δ 291, 416.
Σχινᾶς Κωνστ. δ 317.
Σχινᾶς Μιχ. α 345.
Σωτηρόπουλος Παναγ. α 84, 89. δ 221.

Ταλαντίου ὁ, βλ. Νεόφυτος ὁ —.
Ταργαζίκης Ἀλέξ. δ 95.
Ταρκαζίκης Δ. α 362.
Τερτσέτης Γεώρ. δ ιδ΄, ιζ΄, κγ΄—κς΄, λγ΄.
Τζαβελαῖοι (οἰκογ.) δ 30.
Τζαβέλας Γεῶργος δ 241.
Τζαβέλας Κίτσος α 187, 418—421. δ 221, 236, 241, 252, 273, 315, 324, 440.
Τζαμάλας βλ. Παπακώστας.
Τζῆνος α 325.

Τομπάζης Ἐμμ. δ 102.
Τουφεξῆς Νικ. (Νάστου) δ 529.
Τράκας Κομνᾶς δ 65, 73.
Τριανταφυλλίνας Μῆτρος α 179, δ 278.
Τρικκαῖος Σπ. δ ις΄.
Τριχᾶς Σπ. α 362.
Τσάμης Χρ. δ 97.
Τσελέπης Γεώργ. δ 241.
Τσέλιος Δῆμος βλ. Δημοτσέλιος.
Τσερακλῆς δ 38–39.
Τσόγκας Γεώργ. α 179, 188. δ 38, 45, 279.
Τσόκρης Δημ. δ 115, 153, 265, 291.
Τσουρᾶς Τριαντάφυλλος δ 278.
Τσοῦρτς (Church R.) α μγ΄, 113, 120, 140, 239. δ 216, 253, 324–325.

Ὑψηλάντης Δημ. α 27. δ 51–53, 81, 169, 252.

Φαβιέρος (Fabvrier) α 40, 123, 228. δ 184, 212.
Φαρμακίδης Θεόκλητος α 54, 84. δ 307.
Φιλάρετος Δ. α 280.
Φιλάρετος Ν. α 186.
Φιλήμων Ἰω. δ ιδ΄.
Φίνλαϋ (Finlay G.) α 64.
Φορμάνος Νικ. δ 353.
Φραντζῆς Ἀμβρόσιος δ 130, 339, 341.
Φωκᾶς Γεράσιμος α 119. δ 205.
Φωτάκος βλ. Χρυσανθόπουλος Φ.
Φωτομάρας Νάσης δ 34, 38.
Φωτομάρας Χρ. α 235, 229–230, 280. δ 243.

Χαιρέτης Α. α 280.
Χαλμούκης δ 250.
Χατζηγεώργης δ 171.
Χατζημελέτης Μελέτης α 281. δ 198.
Χατζημιχάλης Ταλιάνος δ 172, 228.
Χατζηπέτρος Χριστόδουλος α 188. δ 280, 285, 323.
Χατζηστεφανῆς δ 171. δ 480.
Χατζηχρῆστος α 280, 362. δ 108, 115, 153, 291, 440, 443.
Χελιώτης Ἰω. δ 228.
Χειμαρώτης Χρ. α 149.
Χοντρὸς Σταμούλης δ 69.
Χορμόβας Ἀναστ. δ 109.
Χρηστίδης Δημ. α 173–196, 295–305. δ 345, 359, 363.
Χρυσανθόπουλος Φώτιος (Φωτάκος) δ ιδ΄, ις΄, ιη΄, κ΄.
Χρυσοβέργης Ἀριστ. α 479.

Ψύλλας Γεώργ. α 7, 60, 62, 67–68, 73, 95, 236, 332. δ 312.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ..... Σελ. α'-μθ'

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ..... Σελ. *1 - 6*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ..... » *7-10*

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ (1797-1827)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.—*Γέννησις τοῦ Μακρυγιάννη.—Περιπέτειαι τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ.— Καταφυγὴ εἰς Λιβαδειάν.—Παιδικαὶ περιπέτειαι τοῦ Μακρυγιάννη.—Μετάβασις αὐτοῦ εἰς Δεσφίναν.—Ἀναχώρησις εἰς Ἄρταν.—Ἐπιστασία παρὰ τῷ Θανάσῃ Λιδωρίκῃ.—Ὁ Μακρυγιάννης ἐμπορευόμενος ἐν Ἄρτῃ.—Κοινωνικαὶ καὶ ἐμπορικαὶ σχέσεις αὐτοῦ.—Μύησις εἰς τὸ μυστήριον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας.—Ἀρχαὶ τοῦ πρὸς τὸν Ἀλήπασσαν Σουλτανικοῦ πολέμου.—Μυστικαὶ ἐνέργειαι καὶ παρασκευαὶ τοῦ Μακρυγιάννη.—Προοίμια τῆς ἐπαναστάσεως.—Ὁ Μακρυγιάννης εἰς Πάτρας.—Αἱ ἐν Πάτραις Ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι.—Καταδίωξις τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἔκρηξις τοῦ ἐν Πάτραις κινήματος.—Ἀναχώρησις τοῦ Μακρυγιάννη ἐκ Πατρῶν.—Μετάβασις εἰς Πρέβεζαν καὶ Ἄρταν.—Σύλληψις, καταδίκη εἰς θάνατον καὶ σωτηρία.—Καταφυγὴ παρὰ τῷ Ἰσμαήλμπεη Κόνιτσα.—Ἀναχώρησις τοῦ Μακρυγιάννη ἐξ Ἄρτας*..... Σελ. *11-25*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.—*Ὁ Μακρυγιάννης ἑνοῦται μετὰ τῶν εἰς Πέτα ἐπαναστατῶν.—Ἀναδρομὴ πρὸς τὰ γενόμενα πρὸ τῆς ἐξόδου του.—Μάχη εἰς Κούλια τοῦ Μακρυνόρους.—Μάχαι εἰς Κομπότι.—Μάχη εἰς Λαγκάδιον.—Μάχαι εἰς Πέτα.—Τὰ εἰς Καλαρρύτας καὶ Πλάκαν.—Μάχαι εἰς Πλάκαν.—Μάχη εἰς Σχορέτσαινα.—Τὰ εἰς Ἄγναντα.—Καταστροφὴ τῶν Καλαρρυτῶν καὶ Πλάκας.—Καταστροφὴ Μελισσουργοῦ καὶ Ματσουκιοῦ.—Τὰ μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Μακρυγιάννη ἐξ Ἄρτας.—Μάχη εἰς Σταυρὸν Τσουμέρκων.—Μάχη εἰς Πέτα.—Τοπικὴ συνέλευσις προκρίτων τῶν χωρίων Ἄρτας.—Ἀποφάσεις περὶ προσποιητῆς συμμαχίας μετὰ τῶν Ἀλβανῶν.—Μέτρα περὶ ἐξοικονομήσεως τῶν στρατοπέδων.—Κάθοδος Σουλιωτῶν καὶ Ἄγο Βάσιαρη ἐκ Σουλίου.—Συμφιλίωσις Μάρκου Μπότσαρη μετὰ*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Γώγου Μπακόλα.—Φθορὰ τῶν ἐκ Πελοποννήσου φυγόντων Ἀλβανῶν.—Τὰ εἰς Μακρυνόρος.—Δυσαρέσκειαι Ἀλβανῶν.—Ἐκστρατεία Ἑλλήνων εἰς Νιοχῶρι.—Μάχη εἰς Πέντε Πηγάδια . . . . Σελ. 26-36.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.—Παρασκευαὶ πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἄρτας.—Κατάληψις τοῦ Μαράτι καὶ ἄλλων θέσεων περὶ τὴν Ἄρταν.—Μάχη εἰς τὸ παρὰ τὸ Μαράτι τζαμί.—Πρόοδος τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν συμμάχων.—Ἥττα καὶ ὑποχώρησις τῶν Τούρκων ἐκ τῶν περὶ τὴν πόλιν θέσεων.—Εἴσοδος τῶν συμμάχων εἰς Ἄρταν.—Παράτολμος πρᾶξις τοῦ Μακρυγιάννη.—Κατάληψις καὶ ἄλλων θέσεων ἐν τῇ πόλει.—Εἴσοδος τοῦ Μακρυγιάννη εἰς τὸ Ἀγγλικὸν προξενεῖον.—Συγκινητικὸν ἐπεισόδιον.—Λεηλασία τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν.—Ἡ τοῦ Ταΐρ Ἀμπάζη ἀποστολὴ εἰς Μεσολόγγιον.—Δυσαρέσκειαι τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων.—Παρασπονδία αὐτῶν.—Σχέδιον ἐπιθέσεως κατὰ τῶν Ἑλλήνων.—Ρῆξις μεταξὺ τῶν τέως συμμάχων.—Λυσσώδης ἀγών.—Ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων ἐξ Ἄρτας.—Ὑποχώρησις πρὸς τὸ Πέτα καὶ Κομπότι.—Ὑποταγὴ τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὸν Χουρσὶτ πασσᾶν.—Καταστροφὴ τοῦ Ἀλήπασσα.—Περιπλανήσεις καὶ δεινοπαθήματα τοῦ ἐξ Ἄρτας φυγόντος πληθυσμοῦ.—Ὁ Μακρυγιάννης προστάτης καὶ σωτὴρ τῶν Ἠπειρωτῶν προσφύγων.—Ζητεῖται παρὰ τῶν Ἀρτηνῶν ἀρχηγὸς αὐτῶν.—Ἀσθενεῖ καὶ μεταβαίνει εἰς Μεσολόγγιον.—Ἀπέρχεται εἰς Σάλωνα πρὸς ἀνάρρωσιν . . . . . Σελ. 37-50.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.—Τὰ ἀπὸ τοῦ 1822 ἔτους.—Ὁ Δράμαλης πασσᾶς ἐν Λαμίᾳ.—Ἐκστρατεία Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ Νικήτα Σταματελοπούλου εἰς τὴν Ρούμελην.—Πολιτικαὶ ραδιουργίαι κατ' αὐτῶν.—Ὑποδοχὴ παρὰ τῷ Ὀδ. Ἀνδρούτσῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ὁπλαρχηγοῖς.—Ὁ Μακρυγιάννης ὁπλαρχηγὸς χωρίων τινῶν τῶν Σαλώνων.—Ἐκστρατεῖαι εἰς Στυλίδα καὶ Ὑπάτην.—Μάχαι εἰς Ἁγίαν Μαρίναν καὶ Στυλίδα.—Ὑποχώρησις τῶν Ἑλλήνων ἐξ Ἁγίας Μαρίνας διὰ θαλάσσης.—Ἔρις Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον.—Παραίτησις τοῦ Ἀνδρούτσου ἐκ τῆς χιλιαρχίας.—Θλιβεραὶ σκέψεις τοῦ Μακρυγιάννη περὶ τῆς κατὰ τῶν ἐπισήμων στρατιωτικῶν καταδρομῆς.—Περὶ Ἀλέξη Νούτσου καὶ Χρήστου Παλάσκα.—Παραμοναὶ τῆς τοῦ Δράμαλη ἐκστρατείας κατὰ τῆς Πελοποννήσου.—Μάχη εἰς Ντερβὲν-Φούρκα.—Μάχη εἰς Ἀλαμάναν.—Ἀναδρομὴ εἰς τὰς κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος γενομένας μάχας τῆς Ἀλαμάνας, Γραβιᾶς καὶ Βασιλικῶν.—Νέα ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ὑπάτης. Ἐπίθεσις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς πόλεως.—Ἀνέκδοτον περὶ Μήτρου Καθάριου.—

Κατάληψις τοῦ φρουρίου τῆς Ὑπάτης.—Περιπέτειαι τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἀποκλεισμὸς τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ὑπὸ τῶν Τούρκων.—Ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων καὶ σωτηρία.—Φόνος Ἀλέξη Νούτσου καὶ Χρ. Παλάσκα.—Πρώτη ἔρις μεταξὺ Ἀνδρούτσου καὶ Γκούρα.—Συμφιλίωσις αὐτῶν διὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Εἰσβολὴ τοῦ Δράμαλη.—Μάχαι ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι πρὸς διακοπὴν τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῶν εἰσβαλόντων..... Σελ. 51-78.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.—Τὰ ἐν Ἀθήναις ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως.—Ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν.—Κομματικαὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων.—Ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Νικήτας προσκαλοῦνται εἰς παραλαβὴν τοῦ φρουρίου.—Κατάληψις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρούτσου.—Ὁ Γκούρας φρούραρχος καὶ ὁ Μακρυγιάννης ἐπόπτης τῶν φρουρῶν.—Καταπιέσεις Ἀνδρούτσου, Γκούρα καὶ Μαμούρη.—Δύο ἀθῷοι βασανιζόμενοι.—Καταχρήσεις περὶ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν.—Ἀνεύρεσις θησαυροῦ.—Ἔρις Μακρυγιάννη καὶ Γκούρα.—Ἐνέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς ἐφοδιασμὸν τοῦ φρουρίου.—Στρατιωτικὴ ἐπιτροπὴ παρὰ τῷ Ἀνδρούτσῳ καὶ τῷ Γκούρᾳ.—Ὁ Μακρυγιάννης πολιτάρχης ἐν Ἀθήναις.—Μέτρα αὐτοῦ κατὰ τῆς ὁπλοφορίας, τῶν κλοπῶν καὶ ὑπὲρ τῆς δημοσίας ἠθικῆς.—Μυστικαὶ προτάσεις τοῦ Ἀνδρούττου πρὸς τὸν Μακρυγιάννην.—Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀρχιστράτηγος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.—Ἐκστρατεία τοῦ Ὀδυσσέως ἐξ Ἀθηνῶν.—Μάχη εἰς Δᾳδί.—Αἰχμαλωσία Νικ. Σαρρῆ Ἀθηναίου.—Κίνδυνος τοῦ Ὀδυσσέως.—Ψευδεῖς συνθῆκαι τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς τοὺς Τούρκους.—Φόνος Νικ. Σαρρῆ καὶ Μελέτη Βασίλη.—Καταπιέσεις τῶν χωρικῶν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Γκούραν.—Συμβουλαὶ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Γκούραν.—Ῥῆξις μεταξὺ αὐτῶν.—Ἀναχώρησις Μακρυγιάννη ἐξ Ἀθηνῶν.—Μετάβασις πρὸς τὸν Ὀδυσσέα εἰς Βελίτσαν.—Ἀψιμαχίαι πρὸς τοὺς Τούρκους.—Ῥῆξις μεταξὺ Ὀδυσσέως καὶ Γκούρα.—Σχέδιον ἐκστρατείας τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Κρήτην.—Μετάβασις Μακρυγιάννη εἰς Κόρινθον καὶ Ναύπλιον. Ἐπάνοδος εἰς Ἀθήνας.—Ἀναχώρησις εἰς Πελοπόννησον.—Παρέκβασις περὶ Κάρπου Παπαδοπούλου. Σελ. 79-104.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.—Ὁ Μακρυγιάννης παρουσιαζόμενος εἰς τὴν Διοίκησιν, ἀναλαμβάνει ὑπηρεσίαν.—Ἀπέρχεται μετὰ τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη εἰς Κόρινθον.—Ἀρχὴ τοῦ πρώτου ἐμφυλίου πολέμου.—Ἐξασφάλισις βουλευτικῶν ἀρχείων.—Ἔρις Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Γενναῖον.—Τὰ ἐν Τριπόλει.—Ἐκστρατεία εἰς Κλημεντοκαίσαρι.—Νέα ἔρις Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Γενναῖον.—Ὁ Μακρυγιάννης μετα-

βαίνει πρὸς τοὺς κυβερνητικούς.—Ἐκστρατεία αὐτῶν κατὰ τῆς Τριπόλεως.—Μάχαι πέριξ αὐτῆς.—Παράδοσις αὐτῆς.—Εὐχαριστήρια πρὸς τὸν Μακρυγιάννην.—Διορισμὸς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς φρουρᾶς τῆς Κυβερνήσεως.—Ἐνέργειαι αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Κυβερνήσεως.—Ἐμφύλιος μάχη ἐν Νταλαμανάρᾳ.—Μάχη εἰς Μπολάτι.—Μάχη παρὰ τὸ Ἄργος.—Τέλος τοῦ περὶ τὸ Ἄργος ἀγῶνος.—Διορισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη ἀντιστρατήγου.—Προσπάθειαι αὐτοῦ πρὸς εἰρήνευσιν τῶν διαμαχομένων. – Μετάβασις αὐτοῦ εἰς Ὕδραν. – Τὰ αὐτόθι συμβάντα.—Ἐπάνοδος εἰς Ἄργος.—Δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος.—Ἐκστρατεία εἰς Μεσσηνίαν.—Πολιορκία τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Μελιγαλᾶ.—Συνέντευξις αὐτοῦ μετὰ τῶν Μεσσηνίων ἀνταρτῶν.—Ἄφιξις Παπαφλέσσα.—Μάχαι περὶ τὸ Μελιγαλᾶ.—Νέα συνέντευξις καὶ συμβουλαὶ τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τοὺς ἀντάρτας.—Ἐξακολούθησις τοῦ ἐμφυλίου ἀγῶνος.—Μετάβασις τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Τριπολιτσάν.—Ἐπάνοδος εἰς Ναύπλιον.—Ἀποστολὴ αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας καὶ ἐπάνοδος.—Συνέχεια τοῦ ἐμφυλίου ἀγῶνος ἐν Κορινθίᾳ.—Μετάβασις Μακρυγιάννη εἰς Γαστούνην.—Ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς Ναύπλιον συνοδεύοντος τὸν Ἰωάννην Σισίνην.—Τὰ καθ' ὁδὸν συμβάντα.—Ἐπεισόδια ἐν Ναυπλίῳ.—Παρέκβασις περὶ Γκούρα καὶ Ἀνδρούτσου. Σελ. *105-143*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.—Ἀποστολὴ τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Ἀρκαδιὰν ὡς πολιτάρχου μετ' ἐκτελεστικῆς δυνάμεως.—Ἀπόβασις Αἰγυπτίων εἰς Μεσσηνίαν.—Ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν Γ. Κουντουριώτην εἰς Μεσσηνίαν.—Δυσαρέσκειαι Ρουμελιωτῶν.—Παρασκευαὶ πρὸς ἐκστρατείαν τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἀντίδρασις τοῦ διοικητοῦ Ἀρκαδιᾶς κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ραδιουργία ἀρχιερέως κατὰ τῆς στρατολογίας αὐτοῦ.—Ὁ Κατσῆς Μαυρομιχάλης ἀποστέλλεται ὑπὸ τῆς πολιορκουμένης φρουρᾶς τοῦ Νεοκάστρου πρὸς τὸν Μακρυγιάννην.—Ὁ Μακρυγιάννης εἰς Παλαιοὺς Ναβαρίνους.—Ἐχθροπραξίαι πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους.—Ὁ Μακρυγιάννης εἰσέρχεται εἰς Νεόκαστρον.—Ἐξελθὼν πάλιν μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς Π. Ναβαρίνους.—Δυσαρέσκειαι τῆς φρουρᾶς Νεοκάστρου κατὰ τοῦ Κουντουριώτου.—Ἐξευμένισις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἀπόβασις Αἰγυπτίων εἰς Σφακτηρίαν.—Ἥττα τῶν ἐπ' αὐτῆς Ἑλλήνων.—Ἔξοδος τῆς φρουρᾶς τοῦ Νεοκαστρου.—Παράδοσις τῶν Παλαιῶν Ναβαρίνων.—Λυσσώδης κατὰ τοῦ Νεοκάστρου ἐπίθεσις.—Προτάσεις παραδόσεως.—Ἀπαράδεκτοι ἀπαιτήσεις τῆς φρουρᾶς.—Καταπυροβολισμὸς τοῦ φρουρίου ἐκ τῶν πλοίων.—Λειψυδρία ἐν τῷ φρουρίῳ.—Συνέντευξις ἐπιτροπῆς τῆς φρουρᾶς πρὸς τὸν Ἰμβραΐμ.—Διάλογος τοῦ Μακρυγιάννη μετ' αὐτοῦ.

—Διαπραγματεύσεις τῶν ὅρων τῆς παραδόσεως.—Ἔναρξις τῆς παραδόσεως.—Δολία διαγωγὴ τοῦ Ἰμβραΐμ.—Ἐπιβίβασις τῆς παραδοθείσης φρουρᾶς εἰς Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα.—Παρασπονδία τοῦ Ἰμβραΐμ. - Ἐπεισόδιον εἰς τὸν Μακρυγιάννην ἐπὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ πλοίου.—Ἄφιξις εἰς Καλαμάταν.—Μετάβασις τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Τριπολιτσάν.—Ἀπαιτήσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν.—Ὁ Μακρυγιάννης ἐν Ναυπλίῳ..... Σελ. *144-165.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.—Ἐκστρατεία εἰς Τρίπολιν κατὰ τοῦ Ἰμβραΐμ.—Ὁ Μακρυγιάννης εἰς Ἀχλαδόκαμπον.—Κατάληψις τῶν Μύλων τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Κρύφιαι ἀντενέργειαι κατ' αὐτοῦ.—Ὀχύρωσις τῶν Μύλων ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Συμπλήρωσις κτιστοῦ ὀχυρώματος.—Ἐπιδιόρθωσις δύο παλαιῶν πύργων.—Ἄφιξις τοῦ Γάλλου ναυάρχου Δεριγὺ εἰς Μύλους.—Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετ' αὐτοῦ.—Κρίσεις περὶ τῆς θέσεως τῶν Μύλων.—Ἄφιξις Χατζημιχάλη, Κωνστ. Μαυρομιχάλη καὶ Δημ. Ὑψηλάντη εἰς Μύλους.—Ὁ ναύαρχος Δεριγὺ παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ.—Λόγοι αὐτοῦ πρὸς αὐτόν.—Ἄφιξις Χατζῆ Στεφανῆ.—Ἔριδες τῶν εἰς Μύλους περὶ τῶν φρουρῶν.—Ὄνειρον τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἐπίθεσις νυκτερινὴ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τῶν Μύλων.—Ἀπόκρουσις αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἄφιξις τοῦ Ἰμβραΐμ εἰς Μύλους.—Συμβούλιον τῶν εἰς Μύλους Ἑλλήνων ἀρχηγῶν.—Παρασκευαὶ πρὸς ἄμυναν.—Ἀποπομπὴ τῶν παρὰ τοὺς Μύλους πλοιαρίων ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Γεῦμα καὶ συνομιλία τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ Γάλλων ἀξιωματικῶν.—Ὁ Μακρυγιάννης ἀρχόμενος τῆς μάχης.—Λυσσώδης ἐπίθεσις τοῦ ἐχθροῦ.—Ἀπόκρουσις αὐτοῦ.—Δευτέρα ἔφοδος καὶ ὑποχώρησις.—Τρίτη ἔφοδος.—Ὁ Γάλλος ναύαρχος ἐν μέσῳ τοῦ ἀγῶνος.—Ἀντεπίθεσις τῶν ἀμυνομένων.—Ἄφιξις τοῦ Μήτρου Λιακοπούλου εἰς βοήθειαν.—Τραυματισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη.—Ὁριστικὴ ἧττα τοῦ ἐχθροῦ.—Ἄφιξις λόχου τακτικῶν ἐκ Ναυπλίου.—Μεταγωγὴ τοῦ Μακρυγιάννη εἰς τὴν Γαλλικὴν ναυαρχίδα.—Ἡ μουσικὴ ἀνακρούουσα ἐμβατήριον.—Μεταγωγὴ τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Ναύπλιον.—Τὰ τῆς μάχης ἀποτελέσματα.—Ἀποχώρησις τοῦ Ἰμβραΐμ.—Τιμαὶ ἀπονεμηθεῖσαι πρὸς τὸν Μακρυγιάννην..... Σελ. *166-179.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ.—Ὁ Μακρυγιάννης ἀπέρχεται εἰς Ἀθήνας πρὸς θεραπείαν τοῦ τραύματος.—Πρόσκλησις αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ὑδραίων καὶ μετάβασις εἰς Ὕδραν.—Ὁ Μακρυγιάννης ἐν Ναυπλίῳ.—Παραίτησις αὐτοῦ ἐκ τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ.—Μετάβα-

σις εἰς Ἀθήνας καὶ κατάταξις εἰς τὸ Τακτικόν.—Νέαι ἔριδες πρὸς τὸν Γκούραν.—Ἀντενέργειαι κατὰ τοῦ Τακτικοῦ.—Ὁ Μακρυγιάννης καὶ πάλιν πολιτάρχης ἐν Ἀθήναις.—Ἀναχώρησις τοῦ Τακτικοῦ ἐξ Ἀθηνῶν.—Εἰσβολὴ τοῦ Κιουταχῆ εἰς τὴν Ἀττικήν.—Στρατοπέδευσις αὐτοῦ εἰς Πατήσια.—Πολιορκία τῆς πόλεως.—Ἅλωσις αὐτῆς.—Ἔναρξις τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως.—Ἔξοδος γυναικοπαίδων.—Προμήθειαι τροφίμων ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἡ παράταξις τῶν πολιορκουμένων.—Ὁ Μακρυγιάννης πολιτάρχης τοῦ φρουρίου.—Κατάληψις τοῦ Σερπετζὲ ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Τὸ κόμμα τοῦ Γκούρα ἐν τῇ Ἀκροπόλει.—Μάχη εἰς τὸ Λιοντάρι.—Μάχη εἰς Ἅγιον Γεώργιον Ἀλεξανδρινόν.—Αἱ παρὰ τὸν Σερπετζὲ μάχαι.—Στρατήγημα τοῦ Μακρυγιάννη.—Νίκη περιφανής.—Κατασκευὴ ὑπονόμου ὑπὸ τῶν εἰς Σερπετζέ.—Ἀποτυχία τῆς ἐκρήξεως.—Ὑποχώρησις τῶν ἀμυνομένων.—Νέον στρατήγημα τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἀντεπίθεσις καὶ νίκη.—Συγκινητικὴ συνέντευξις τοῦ Γκούρα καὶ τοῦ Μακρυγιάννη.—Συμφιλίωσις αὐτῶν.—Γεῦμα τοῦ Γκούρα παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ.—Τραγοῦδι τοῦ Μακρυγιάννη.—Θάτατος τοῦ Γκούρα.—Λόγος τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὴν φρουράν.—Παρασκευὴ νέας ὑπονόμου εἰς τὸν Σερπετζέ.—Αἰφνιδία ἔφοδος τῶν Τούρκων.—Ταυματισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη.—Μάχη ἐκ τοῦ συστάδην.—Δεύτερος τραυματισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη.—Τρίτος τραυματισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη.—Ὑποχώρησις τῶν Τούρκων.—Ἔριδες περὶ τῆς φρουραρχίας.—Διορισμὸς ἐπιτροπῆς.—Ἀπόφασις περὶ ἀποστολῆς ἀντιπροσώπου τῆς φρουρᾶς πρὸς τὴν Κυβέρνησιν.—Ἐκλογὴ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἔξοδος αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως.—Ἄφιξις εἰς Αἴγιναν . . . . . Σελ. *180-210*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.—Ὁ Μακρυγιάννης παρὰ τῇ Κυβερνήσει.—Μετάβασις πρὸς τὸν Φαββιέρον.—Εἴσοδος τοῦ Φαββιέρου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.—Τὰ πρὸ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Γόρδωνος εἰς Πειραιᾶ.—Τὰ κατὰ τὸν Μπούρμπαχην.—Στρατολογία τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἐκστρατεία εἰς Πειραιᾶ.—Ἀπόβασις τοῦ Μακρυγιάννη πρώτου εἰς Πασσᾶ λιμάνι.—Κατάληψις καὶ ὀχύρωσις τῶν θέσεων.—Ἡ εἰς Καματερὸν μάχη.—Λυσσώδης ἐπίθεσις τῶν Τούρκων κατὰ τῶν εἰς Πειραιᾶ ἀποβάντων.—Τριπλῆ ἔφοδος αὐτῶν ἀποκρουσθεῖσα.—Μερολησία τῆς «Γενικῆς Ἐφημερίδος».—Δυσαρέσκεια Γόρδωνος.—Μάχη εἰς τὰ Μποστάνια.—Λαμπρὰ νίκη τῶν Ἑλλήνων.—Ἀπόβασις τοῦ Καραϊσκάκη εἰς Κερατσίνι.—Πρόοδος τῶν Ἑλλήνων ἑκατέρωθεν.—Μάχαι εἰς τὸ Μετόχι.—Ἐξακολούθησις τοῦ ἀγῶνος.—Πο-

λιτικὴ κατάστασις.—Ἀρχιστρατηγία τοῦ Τσούρτς.—Δυσαρέσκεια τοῦ Καραϊσκάκη.—Συνέντευξις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἔρις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Νοταρᾶν καὶ Καραϊσκάκην.—Ἐνίσχυσις τοῦ ἐν Πειραιεῖ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου.—Ἐπίθεσις κατὰ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος.—Παράδοσις τῶν ἐν Ἁγ. Σπυρίδωνι Ἀλβανῶν.—Παρασπονδία Ἑλλήνων.—Τὸ περὶ τῆς εἰς Ἀθήνας ἐκστρατείας σχέδιον.—Τραυματισμὸς καὶ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη.—Ἡ παρὰ τὸν Ἀνάλατον καταστροφὴ τῶν Ἑλλήνων.—Ὁ ἐν Πειραιεῖ πανικός.—Δυσαρέσκεια καὶ ἀπείθεια.—Ἐγκατάλειψις τοῦ Πειραιῶς.—Ὁ Μακρυγιάννης ἐν Ναυπλίῳ.—Μετάβασις αὐτοῦ εἰς Αἴγιναν, Θερμιὰ καὶ Τῆνον.—Σχέδιον περὶ νέας ἐκστρατείας τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Ἀττικήν.—Ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς Αἴγιναν ..... Σελ. 211-244.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ (1828-1832)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.—Ἄφιξις τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστρια.—Διάλυσις τοῦ Βουλευτικοῦ.—Σύστασις Πανελληνίου.—Διορισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη Γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως Πελοποννήσου.—Ὁ μῦθος περὶ τοῦ δικτύου.—Δυσμένεια τοῦ Κυβερνήτου πρὸς τὸν Μακρυγιάννην.—Δυσάρεστος συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Αὐγουστῖνον.—Τὰ περὶ τῆς Ρούμελης σχέδια τοῦ Κυβερνήτου.—Κομματικαὶ διαιρέσεις.—Τὰ μεταξὺ Αὐγουστίνου Καποδίστρια καὶ Δημητρίου Ὑψηλάντου δυσάρεστα.—Αἱ εἰς τὴν Ρούμελην ἐκστρατεῖαι.—Ἐκλογαὶ πληρεξουσίων.—Περιοδεία τοῦ Κυβερνήτου ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον.—Ὁ Μακρυγιάννης πληρεξούσιος Ἄρτης.—Σύγκλησις τῆς ἐν Ἄργει Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.—Συζήτησις ἐν αὐτῇ περὶ καταργήσεως τῶν πληρεξουσίων τῶν ἁρμάτων.—Ἀγόρευσις τοῦ Μακρυγιάννη.—Ὀργὴ τοῦ Κυβερνήτου κατ' αὐτοῦ.—Διορισμὸς Γερουσίας.—Ἡ ἐν Πέτρᾳ μάχη.—Περιοδεία τοῦ Μακρυγιάννη ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον.—Ὁ Μακρυγιάννης ἐν Γαστούνῃ.—Τὰ αὐτόθι συμβάντα.—Δυσαρέσκειαι ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως.—Αἱ κατὰ τῆς λῃστείας ἐνέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη.—Κρύφιαι ἀντιδράσεις.—Παραίτησις τοῦ Μακρυγιάννη, μὴ γενομένη δεκτή.—Ἀπόλυσις αὐτοῦ..... Σελ. 245-262.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.—Ὁ Μακρυγιάννης λαμβάνει τὸν βαθμὸν τοῦ χιλιάρχου.—Διορίζεται μέλος τοῦ Στρατιωτικοῦ δικαστηρίου.—Πολιτικὴ κατάστασις δυσάρεστος.—Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Κυβερνήτου.—Μυστικαὶ ἐνέργειαι πρὸς ἔξωσιν τῶν ἀντι-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

κυβερνητικῶν ἐξ Ἄργους καὶ Ναυπλίου.—Ἀντίδρασις τοῦ Μακρυγιάννη. — Ὀργὴ τοῦ Κυβερνήτου κατ' αὐτοῦ.—Δευτέρα συνέντευξις αὐτῶν.—Διαταγὴ συλλήψεως τοῦ Μακρυγιάννη.—Ὁ Μακρυγιάννης παραδίδων ἑκουσίως τὰ ὅπλα πρὸς τὸν Κυβερνήτην.—Ἐξιλέωσις τούτου. — Ματαίωσις τῆς συλλήψεως.—Τὰ κατὰ τὴν μυστικὴν ἑταιρίαν τοῦ « Ἡρακλέους».—Πρόκλησις ὅρκων ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν Κυβερνήτην.—Ὁ Μακρυγιάννης συντάσσει ἴδιον πρακτικὸν ὅρκου.—Ἀφαίρεσις τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ ἀπὸ τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἀπόδοσις αὐτοῦ.—Τὰ κατὰ τὸν Θανάσην Βάγιαν.—Ὁ περὶ τῆς ὑποταγῆς τοῦ ἵππου εἰς τὸν ἄνθρωπον μῦθος.—Ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων.—Μυστικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς κατάληψιν τοῦ Παλαμηδίου.—Ἀποτυχία τοῦ σχεδίου.—Τὰ κατὰ τοὺς Μαυρομιχαλαίους.—Θάνατος τοῦ Καποδίστρια. Σελ. 263-274

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.—Διορισμὸς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς.—Σύγκλησις τῆς Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.—Κομματικαὶ διαιρέσεις.—Στρατιωτικαὶ ἔριδες ἐν Ἄργει.—Ὁ Μακρυγιάννης ἀρχηγὸς συνωμοσίας.—Ἐπιβουλὴ κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Μακρυγιάννη.—Σχίσμα μεταξὺ τῶν πληρεξουσίων ἐν Ἄργει.—Ἐμφύλιος ῥῆξις ἐν Ἄργει.—Προσβολὴ κατὰ τῆς οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη.—Μάχη συνεχὴς ἀνὰ τὴν πόλιν.—Παῦσις τοῦ πυρός.—Ἀποχώρησις τῶν ἀντιπολιτευομένων εἰς Κόρινθον.—Διορισμὸς νέας κυβερνήσεως αὐτόθι.—Μετάβασις τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Περαχώραν.—Καθίδρυσις τῆς Κυβερνήσεως αὐτόθι.—Κατάληψις τῶν εἰς Ἄσπρα Σπίτια γεννημάτων.—Ἀπεσταλμένοι πρὸς τοὺς ἐν Περαχώρᾳ συνταγματικοὺς παρὰ τῶν Ἀντιπρέσβεων.—Ἀπόκρουσις τῶν προτάσεων αὐτῶν.—Νέα ἀποστολὴ τοῦ Θιρσίου.—Ἐκστρατεία εἰς Ναύπλιον.—Μάχη κατὰ τὸν Ἰσθμὸν καὶ ἧττα τῶν Κυβερνητικῶν.—Ἄφιξις τῶν Συνταγματικῶν εἰς Ἄργος.—Παραίτησις τοῦ Αὐγουστίνου.—Κατάληψις τῆς Προνοίας.—Εἴσοδος στρατιωτικῆς ἐπιτροπῆς εἰς Ναύπλιον.—Ἀποστολὴ τοῦ Μακρυγιάννη εἰς Ὕδραν πρὸς τὸν Γ. Κουντουριώτην.—Στρατιωτικαὶ ἔριδες ἐν Ναυπλίῳ.—Κατάληψις τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων.—Ὁ Μακρυγιάννης ἐν Τριπόλει—Ἀσθένεια τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἐπάνοδος εἰς Ναύπλιον.—Σύγκλησις τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐν Προνοίᾳ.—Ἀναγόρευσις τοῦ βασιλέως Ὄθωνος.—Ἀντενέργειαι κατὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.—Ἐπίθεσις κατὰ τῶν πληρεξουσίων.—Βιαία διάλυσις τῆς Συνελεύσεως.—Ἀναχώρησις τῆς ἐκλεγείσης ἐπιτροπῆς εἰς Μόναχον πρὸς τὸν βασιλέα Ὄθωνα.—Διορισμὸς στρατιωτικῆς ἐπιτροπῆς ἐν Ἄργει.—

Τὰ κατὰ Πράσινον καὶ Θ. Γρίβαν.—Ρῆξις ἐν Ἄργει μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Γάλλων.—Σύστασις πολιτοφυλακῆς ἐν Ἄργει.—Ἀπαγόρευσις τῆς ὁπλοφορίας ἐν Ἄργει.—Ἐπεισόδιον τῷ Μακρυγιάννῃ.—Ἀπόδοσις τῶν ὅπλων πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς ἐνεργείαις τοῦ Μακρυγιάννη.—Γενικαὶ σκέψεις τοῦ Μακρυγιάννη . . Σελ. 275-296.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ (1833-1843)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.—Ἄφιξις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς Ναύπλιον.—Ἀπόβασις αὐτοῦ.—Δοξολογία.—Ἐπίσημος ὑποδοχή.—Λόγος τοῦ Βασιλέως.—Ἀπάντησις τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἐνέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη ὑπὲρ τῶν ἀγωνιστῶν.—Χορὸς πρὸς τιμὴν τοῦ Βασιλέως.—Ὁ Μακρυγιάννης σύρων τὸν Ἑλληνικὸν χορόν.—Ὁ Βασιλεὺς ἀνάδοχος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.—Διορισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη πρώτου ταγματάρχου.—Ἀδικίαι περὶ τὴν βαθμολογίαν τῶν ἀγωνιστῶν.—Ἀναφορὰ τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὴν Ἀντιβασιλείαν περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος.—Δωρεὰ ἀγαλμάτων παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Βασιλέα.—Παρουσίασις καὶ συνομιλία τοῦ Μακρυγιάννη μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν ἀγωνιστῶν.—Στρατιωτικαὶ δυσαρέσκειαι.—Ἐξέγερσις τῶν ἀγωνιστῶν.—Ἐπίθεσις τῶν Βαυαρικῶν στρατευμάτων κατ' αὐτῶν.—Καταδίωξις καὶ διάλυσις τῶν ἀτάκτων.—Ὁ Μακρυγιάννης πρόεδρος στρατιωτικῆς ἐπιτροπῆς ἐν Ἐλευσῖνι.—Δυσαρέσκεια τοῦ Μακρυγιάννη.—Μετάβασις αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας . . . . . Σελ. 297-308.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.—Κομματικαὶ διαιρέσεις.—Συνωμοσία δυσηρεστημένων στρατιωτικῶν.—Μυστικὸς αὐτῶν ἀπόστολος παρὰ τῷ Μακρυγιάννῃ.—Ἀποπομπὴ αὐτοῦ.—Ἀποτυχία τῆς συνωμοσίας.—Ἐπεισόδιον μεταξὺ Μακρυγιάννη καὶ Γ. Ψύλλα.—Ρῆξις μεταξὺ αὐτῶν.—Δημοσιογραφικὴ ἐπίθεσις τοῦ Μακρυγιάννη κατὰ τοῦ Ψύλλα.—Ψευδὴς κατηγορία κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Διάλυσις αὐτῆς.—Ὁ Μακρυγιάννης ἐγκαθίσταται ἐν Ἀθήναις.—Οἰκοδομεῖ οἰκίαν.—Καλλιεργεῖ τὴν γῆν.—Ἀνταρσία ἐν Μάνῃ.—Διορισμὸς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἀγωνιστῶν.—Βαθμολογία αὐτῶν.—Ἔλευσις τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος εἰς Ἀθήνας. Περιοδεία αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Στερεάν.—Ἐπάνοδος εἰς Ἀθήνας.—Προσφορὰ γεύματος τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Βασιλέα.—Ὁ Μακρυγιάννης ἐν εὐνοίᾳ παρὰ τῷ Βασιλεῖ.—Μετάθεσις τῆς πρωτευούσης εἰς Ἀθήνας.—Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Κωλέτην.—Τὰ κατὰ τὴν διάλυσιν τῶν μοναστηρίων ἐν Ἀθήναις.—Καταχρήσεις περὶ τὴν δημοπρασίαν τῶν τροφίμων.—Παράνομος παραχώρησις ἀγρῶν καὶ ἐργαστηρίων.—Ἀν-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τενέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη.—Δημοτικαὶ ἐκλογαί.—Ὁ Μακρυγιάννης δημοτικὸς σύμβουλος.—Δυστυχὴς κατάστασις τῶν ἀγωνιστῶν.—Ὁ Μακρυγιάννης παραιτεῖται τοῦ μισθοῦ ὑπὲρ αὐτῶν.—Τίθεται ὑπὸ ἀνάκρισιν.—Παρέμβασις τοῦ Βασιλέως ὑπὲρ αὐτοῦ.—Βασιλικὰ βοηθήματα πρὸς τοὺς πάσχοντας ἀγωνιστάς.....Σελ. 309-321.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.—Ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀναλαμβάνει τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους. - Δυσαρέσκεια ἀγωνιστῶν τινων κατὰ τὴν ἐπίσημον ὑποδοχήν.—Στρατιωτικὸν γεῦμα εἰς Μαροῦσι.—Ἐπεισόδιον μεταξὺ Μακρυγιάννη καὶ Χ. Χατζηπέτρου.—Πολιτικαὶ μεταβολαί.—Ἐπιτροπὴ ὑπὲρ τῶν ἀγωνιστῶν.—Γεῦμα τοῦ ἀρχικαγγελαρίου Ἄρμανσπεργ πρὸς τὸν Μακρυγιάννην.—Φιλόδοξοι ἀξιώσεις τοῦ πρώτου.—Σύστασις τετραρχιῶν.—Ὁ Μακρυγιάννης διοικητὴς τῆς τετραρχίας Ἀττικῆς.—Διασάλευσις τῆς δημοσίας τάξεως ἐν Στερεᾷ.—Ὁ Μακρυγιάννης καταγγέλλων τὸν Θ. Γρίβαν πρὸς τὸν Ἄρμανσπεργ.—Ἀντιπολίτευσις τοῦ Μακρυγιάννη κατὰ τούτου.—Ἀποστασία ἐν Στερεᾷ.—Ἐκστρατεία καὶ τῆς ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην τετραρχίας.—Διάλυσις τοῦ κινήματος.—Ἀναχώρησις τοῦ Βασιλέως εἰς Βαυαρίαν.—Προτάσεις περὶ παρανόμου διορισμοῦ ἀξιωματικῶν.—Ἄρνησις ὑπογραφῆς τοῦ Μακρυγιάννη.—Διασάλευσις τῆς τάξεως ἐν Ἀθήναις.—Ψήφισμα τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου περὶ πολιτοφυλακῆς.—Δυσμένεια τοῦ Ἄρμανσπεργ πρὸς τὸν Μακρυγιάννην.—Διαταγὴ περὶ συλλήψεως αὐτοῦ.—Ματαίωσις αὐτῆς.—Ἐξακολούθησις τῆς κατὰ τοῦ Ἄρμανσπεργ ἀντιπολιτεύσεως.—Ψήφισμα τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου περὶ συντάγματος.—Πολιτικὸν γεῦμα τοῦ Μακρυγιάννη.—Διαταγὴ περὶ συλλήψεως αὐτοῦ.—Παραίτησις ἀπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ.—Διάλυσις τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου.—Πολιορκία τοῦ Μακρυγιάννη ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ.—Ἐπάνοδος τοῦ Βασιλέως.—Παῦσις τοῦ Ἄρμανσπεργ.—Διορισμὸς τοῦ Ρούδχαρτ.—Ἀναφορὰ τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Βασιλέα περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ.—Γεῦμα τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Ρούδχαρτ.—Παραίτησις τούτου.—Νέαι δημοτικαὶ ἐκλογαί.....Σελ. 322-333.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.—Δυσάρεστος κατάστασις τῶν ἀγωνιστῶν. - Συνάντησις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Πολέμου Σμάλτς.—Ἐπίσκεψις τοῦ Μακρυγιάννη παρὰ τῷ Βασιλεῖ.—Θερμὴ συνηγορία αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἀγωνιστῶν.—Κρίσεις τοῦ Μακρυγιάννη περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.—Τὰ ἱστορικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Διονυσίου Σουρμελῆ, Κάρπου Παπαδοπούλου, Ἀμβροσίου Φραντζῆ, Χριστοφ. Περραι-

βοῦ.—Τὰ κατὰ τὴν ματαίωσιν τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς τῷ 1839.—Κατασκευὴ ἱστορικῶν εἰκόνων ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Γεῦμα αὐτοῦ πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς καὶ προσφορὰ τῶν εἰκόνων.—Τὰ κατὰ Ἡσαΐαν.—Ὑποψίαι κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη ἐπὶ συνταγματικοῖς φρονήμασι.—Δευτέρα παρέκβασις περὶ τοῦ Ἀμβρ. Φραντζῆ.—Σκέψεις περὶ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῆς κοινωνίας.—Τὰ κατὰ Θ. Καΐρην.—Ἀνακάλυψις τῆς Φιλορθοδόξου Ἑταιρίας.—Ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας ἐμπορικὴ συνθήκη καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ζωγράφος.—Νέαι ὑποψίαι κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη . . . . . Σελ. *334-346.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.—*Τὰ ἀπὸ τοῦ 1840.—Ἀναδρομὴ εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ 1824 συνωμοτικά.—Συνωμοσία ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας.—Τὰ κατὰ τὸν Ἱλαρίωνα Καράτζογλουν.—Ἱστορικαὶ ἀποκαλύψεις Λουκᾶ Λεονιαρίδου.—Ῥωσσικαὶ ἐνέργειαι ἐν Ἑλλάδι.—Καὶ πάλιν ἡ Φιλορθόδοξος Ἑταιρία.—Πρόοδος τῆς ὑπὲρ τῆς Θεσσαλίας κλπ. συνωμοσίας.—Ἀπιστία Τσάμη Καρατάσσου.—Ἐκστρατεία Μακεδόνων εἰς Ἅγιον Ὄρος.—Σύλληψις Ἱλαρ. Καρατζόγλου.—Ἀπόλυσις καὶ θάνατος αὐτοῦ.—Ἀποτυχία τοῦ κινήματος.—Μυστικαὶ ἐνέργειαι ὑπὲρ τῆς Κρήτης.—Ἀγγλικαὶ ἀντιδράσεις.—Ματαίωσις τοῦ κινήματος.—Ἔριδες ἐν τῷ Δημοτικῷ Συμβουλίῳ Ἀθηναίων.—Ὑποψίαι τῆς κυβερνήσεως κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Παρουσίασις αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα.—Τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην Βελέτζαν* . . . . . Σελ. *347-360.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.—*Ἡ περὶ τοῦ συντάγματος συνωμοσία.—Ἔναρξις καὶ τρόπος μυήσεως συνωμοτῶν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Παρασκευὴ πρακτικοῦ ὁρκωμοσίας τῶν μυουμένων.—Συστηματικὴ διάδοσις τῆς ἰδέας καθ' ἅπαν τὸ κράτος.—Μύησις τοῦ Μαυροκορδάτου.—Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετ' αὐτοῦ.—Ὑποψίαι τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἐπιτήρησις αὐτοῦ.—Διατριβὴ αὐτοῦ κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ Δημ. Χρηστίδου.—Εἰσαγωγὴ αὐτοῦ εἰς δίκην.—Μύησις τοῦ Ἀνδρ. Μεταξᾶ.—Γνωριμία τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ* Malherbe.*—Ἐχθρικαὶ διαθέσεις τῆς Τουρκίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος.—Διαγωγὴ τοῦ ἀνακτοβούλου Γκρὰφ πρὸς χήραν ἀγωνιστοῦ.—Ἔντασις τῶν ὑπὲρ τῆς συνωμοσίας ἐνεργειῶν.—Διαγωγὴ τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὰ διάφορα πολιτικὰ κόμματα.—Θαυμαστὴ διαφύλαξις τοῦ μυστικοῦ τῆς συνωμοσίας.—Ὄνειρον τοῦ Μακρυγιάννη.—Κίνδυνος ἀποκαλύψεως τῆς συνωμοσίας.—Πρόωρος ἀπόφασις τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς περὶ ἐνάρξεως τοῦ κινήματος.—Ἀντίστασις τοῦ Μακρυγιάννη.—Προδοσία*

τοῦ μυστικοῦ.—Ἀποσόβησις τοῦ κινδύνου.—Ἀναβολὴ τοῦ κινήματος.—Ἕτερον ὄνειρον τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἀνακάλυψις τῆς συνωμοσίας.—Ἀποσόβησις καὶ πάλιν τοῦ κινδύνου . . . . Σελ. 361-375.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.—Μύησις τοῦ Δημητρίου Καλλέργη εἰς τὴν συνωμοσίαν.—Μύησις Σπυρομίλιου.—Κατάστρωσις τοῦ σχεδίου τῆς ἐπαναστάσεως.—Ἀπιστία Δημητρίου Καλλιφρονᾶ. – Μεταμέλεια τοῦ Καλλέργη.—Ἀποκλεισμὸς τῆς οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη ὑπὸ τῆς χωροφυλακῆς.—Ὑσταται ἀποφάσεις τῶν συνωμοτῶν.—Νυκτερινὴ ἐπίθεσις κατὰ τῆς οἰκίας τοῦ Μακρυγιάννη.—Δεινὴ θέσις αὐτοῦ.—Λοιδορίαι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πολιορκούντων. – Προσευχὴ τοῦ Μακρυγιάννη.—Κατασκευὴ σημαίας.—Σύνταξις τῆς διαθήκης αὐτοῦ.—Προσφώνησις πρὸς τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ ὀλίγους ἐπαναστάτας.—Γενναία ἀπάντησις αὐτῶν.—Ἔλευσις τοῦ Γιαννηκώστα καὶ ἄλλων εἰς βοήθειαν τοῦ Μακρυγιάννη.—Πυροβολισμὸς κατ' αὐτῶν ὑπὸ τῶν πολιορκούντων.—Θάνατος ἐνωμοτάρχου.—Ἐξακολούθησις τοῦ ἀμοιβαίου πυροβολισμοῦ.—Ἀπιστία δημάρχου καὶ ἀστυνόμου. — Μετάβασις τοῦ Μακρυγιάννη εἰς τὰ Ἀνάκτορα.—Ἀγόρευσις πρὸς τὸ πλῆθος.—Σύγκλησις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.—Καταρτισμὸς τοῦ καταλόγου τῶν νέων ὑπουργῶν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ὑπογραφὴ τοῦ Συντάγματος ὑπὸ τοῦ Βασιλέως.—Ἀγόρευσις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸ πλῆθος ὑπὲρ τῆς τάξεως.—Ἀναχώρησις τῶν Βαυαρῶν. - Παρουσίασις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς τὸν Βασιλέα.—Προκήρυξις ἐκλογῶν πληρεξουσίων.—Διορισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη ἀρχηγοῦ τῆς πολιτοφυλακῆς.—Διαίρεσις μεταξὺ τῶν τέως ἐπαναστατῶν.—Δημοσιογραφικὴ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ψυχρότης μεταξὺ τοῦ πρωθυπουργοῦ Μεταξᾶ καὶ τοῦ Μακρυγιάννη.—Κομματικαὶ διαιρέσεις.—Προσπάθειαι τοῦ Μακρυγιάννη πρὸς ἕνωσιν τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων.—Τὰ κατὰ τὴν ἀποπομπὴν τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως. . . . . Σελ. 376-392.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ (1843-1851)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.—Ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Ἀθήναις Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.—Ξενικαὶ ραδιουργίαι ἐν τῇ Συνελεύσει.—Ἀντίδρασις τοῦ Μακρυγιάννη.—Ψευδὴς φήμη κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Λόγος αὐτοῦ ἐν τῇ Συνελεύσει.—Διάψευσις τῆς φήμης.—Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Βασιλέως.—Ἐπιβουλὴ κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Μακρυγιάννη.—Ματαίωσις αὐτῆς.—Κομματικαὶ διαιρέσεις ἐν τῇ Συνελεύσει.—Αὐτόχθονες καὶ ἑτερόχθονες.—Συζήτησις

περὶ θρησκείας.—Ὁ Δημ. Καλλέργης φρούραρχος τῆς Συνελεύσεως.—Ἐκλογὴ τεσσάρων ἀντιπροέδρων.—Συζήτησις περὶ μιᾶς ἢ δύο Βουλῶν.—Διαγωγὴ τῆς φρουρᾶς τῆς Συνελεύσεως.—Ἐρεθισμὸς τῶν πνευμάτων.—Παρέμβασις τοῦ Μακρυγιάννη.—Συμφιλίωσις τῶν ἀντιφερομένων.—Διαφέρουσα συνέντευξις τοῦ Κωλέτη μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Τὰ πρὸ τῆς παραιτήσεως τοῦ Μεταξᾶ.—Σπουδαία συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Βασιλέως.—Γνώμη αὐτοῦ περὶ ἀνάγκης μεταβολῶν ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Συντάγματος.—Ἀντιρρήσεις τοῦ Μακρυγιάννη.—Ματαίωσις τοῦ πράγματος.—Τέλος τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως.—Ὁ Μακρυγιάννης προβιβάζεται ὑποστράτηγος . . . . . Σελ. 393-408.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.—Παραίτησις τῆς Κυβερνήσεως Μεταξᾶ.—Σχηματισμὸς ὑπουργείου ὑπὸ τὸν Α. Μαυροκορδᾶτον.—Αἱ πρῶται μετὰ τὴν Συνέλευσιν βουλευτικαὶ ἐκλογαί.—Κυβερνητικαὶ ἐπεμβάσεις.—Δυσάρεστος κατάστασις τοῦ Κράτους.—Καταδρομὴ τοῦ Μακρυγιάννη ὑπὸ τοῦ Δημ. Καλλέργη.—Δημοσιογραφικὴ ἐπίθεσις κατ' αὐτοῦ.—Ὀχλαγωγίαι κατὰ τὰς ἐκλογάς.—Τὰ κατὰ Στέφανον Βαλλιᾶνον.—Διασάλευσις τῆς τάξεως ἐν τῷ Κράτει.—Στάσις τοῦ Θεοδώρου Γρίβα ἐν Αἰτωλίᾳ.—Τὰ ἐν Δωρίδι.—Ἀπογοήτευσις τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἀποχὴ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ ἀγῶνος.—Μυστικὴ συνεννόησις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Κωλέτη.—Ἐνίσχυσις τοῦ κόμματος τούτου.—Παρουσίασις τοῦ Μακρυγιάννη πρὸ τοῦ Βασιλέως.—Καταγγελία κατὰ τῆς Κυβερνήσεως.—Ὀργὴ ταύτης κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἐρεθισμὸς τῶν πνευμάτων.—Ἐνέργειαι τοῦ Μακρυγιάννη ὑπὲρ τῆς ἡσυχίας.—Συμπλοκὴ μεταξὺ λαοῦ καὶ στρατοῦ.—Κίνδυνος τοῦ Μακρυγιάννη.—Ὁ Βασιλεὺς μεταξὺ τοῦ λαοῦ.—Ὁ Μακρυγιάννης ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ παρὰ τῷ Βασιλεῖ.—Πέρας τῶν ἐκλογῶν.—Πτῶσις τοῦ Ὑπουργείου Μαυροκορδάτου.—Ἀνάρρησις τοῦ Ι. Κωλέτη ἐπὶ τὴν ἀρχήν . . . . . Σελ. 409-422.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.—Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ.—Κακὴ κατάστασις τῆς δημοσίας ἀσφαλείας ἐν Ἀθήναις.—Συνέντευξις τοῦ Μακρυγιάννη μετὰ τοῦ Βασιλέως περὶ τῆς τάξεως.—Ἀποκάλυψις συνωμοσίας κατὰ τοῦ Συντάγματος.—Τὰ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς 25 Μαρτίου 1845.—Ἀνάκρισις κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη ὡς ἐκφρασθέντος κατὰ τοῦ στρατοῦ.—Νέαι καταδρομαὶ κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.—Ἀπόπειρα δολοφονίας κατ' αὐτοῦ.—Πατριωτικαὶ ἐνέργειαι.—Παραίτησις τοῦ ὑπουργοῦ Α. Μεταξᾶ.—Δυσορέσκειαι στρατιωτικαὶ κατὰ τοῦ Κωλέτη.—Ἔκδοσις ἐφημερίδος ὑπὸ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

τὴν ἔμπνευσιν τοῦ Μακρυγιάννη.—*Νέα δολοφονικὴ σκευωρία κατ' αὐτοῦ.*—*Προοίμια βουλευτικῶν ἐκλογῶν.*—*Ἕνωσις Μεταξᾶ καὶ Μαυροκορδάτου.*—*Ἀντιπολίτευσις στρατιωτικῶν κατὰ τοῦ Κωλέτη.*—*Ἀπόπειρα τοῦ Κωλέτη πρὸς ἕλκυσιν τοῦ Μακρυγιάννη.*—*Ἀνταρσία τοῦ Θ. Γρίβα ἐν Ἀκαρνανίᾳ, τοῦ Ι. Φαρμάκη ἐν Ναυπακτίᾳ, τοῦ Ν. Κριεζώτη ἐν Χαλκίδι, τοῦ Παπακώστα, Βελέτζα κλπ. ἐν Φθιώτιδι καὶ καταστολὴ αὐτῶν.*—*Ἐκλογαί.*—*Ἐπέμβασις τῆς Κυβερνήσεως εἰς αὐτάς.*—*Ἐπικράτησις αὐτῆς.*—*Μνησικακία τοῦ Κωλέτη κατὰ τοῦ Μακρυγιάννη.*—*Ἐξόργισις αὐτοῦ.*—*Συμφιλίωσις.* - *Θάνατος τοῦ Κωλέτη.*—*Ἀνάρρησις τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα εἰς τὴν πρωθυπουργίαν.*—*Παράτολμοι ἐνέργειαι πρὸς ἐξέγερσιν τῶν ὑποδούλων ἐν Τουρκίᾳ ὁμογενῶν.*—*Φρόνιμος διαγωγὴ τοῦ Μακρυγιάννη.*—*Μακρὰ συνέντευξις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Βασιλέως.* - *Σχηματισμὸς ὑπουργείου ὑπὸ τὸν Γ. Κουντουριώτην* ..... Σελ. *423-444.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.—*Δημοτικὴ ἐκλογὴ ἐν Ἀθήναις.*—*Σύστασις σώματος ἐθνοφυλάκων ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην.*—*Εἰσβολὴ τῶν ἐν Τουρκίᾳ προσφύγων ἀνταρτῶν εἰς Φθιώτιδα.*—*Καταδίωξις αὐτῶν.*—*Διάλυσις τοῦ σώματος τῶν ἐθνοφυλάκων.*—*Κακὴ κατάστασις τοῦ Κράτους.*—*Ἐξακολούθησις τῶν πατριωτικῶν ἐνεργειῶν του Μακρυγιάννη.*—*Μυστικὴ πρὸς τοῦτο ἕνωσις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Α. Μαυροκορδάτου καὶ Α. Μεταξᾶ.*—*Διαίρεσις αὐτῶν.*—*Ματαίωσις τοῦ κινήματος.*—*Τὰ κατὰ Πατσίφικον.*—*Ὑπουργικὴ μεταβολή.*—*Ἀναχώρησις τοῦ Βασιλέως εἰς Βαυαρίαν.*—*Δημοτικαὶ καὶ βουλευτικαὶ ἐκλογαί.*—*Πολιτικὴ ἕνωσις Μαυροκορδάτου καὶ Μεταξᾶ διὰ τοῦ Μακρυγιάννη.*—*Διορισμὸς αὐτῶν ὡς πρεσβετῶν. Νόμος ἐν τῇ Βουλῇ περὶ ἀπονομῆς συντάξεως εἰς τὴν χήραν Κορφιωτάκη.*—*Ἀπόρριψις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Γερουσίας* ..... Σελ. *445-454.*

ΕΠΙΛΟΓΟΣ ..... Σελ. *455-466.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ *Σχέδιον αὐτοβιογραφίας Ἰωάννου Μακρυγιάννη* ..... Σελ. *467-479.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. *Ἡ μάχη τῶν Μύλων* ..... » *480-489.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ. *Ἡ μάχη τοῦ Ἀναλάτου* ..... » *490-501.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. *Ἐπίκρισις τῆς «Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν» Διον. Σουρμελῆ ὑπὸ τοῦ Στρατηγοῦ Ι. Μακρυγιάννη.* Σελ. *502-505.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΕΜΠΤΟΝ. *Μέρος τῶν πολέμων τῆς Ἑλλάδος (περιγραφὴ ἱστορικῶν τινων εἰκόνων)* ..... Σελ. *506-526.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΚΤΟΝ. *Πιστοποιητικὰ ἀγωνιστῶν ὑπηρετησάντων ὑπὸ τὸν Στρατηγὸν Ἰω. Μακρυγιάννην* ..... Σελ. *527-533.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΒΔΟΜΟΝ. *Ποιήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Γ' Σεπτεμβρίου (1843)* ..... Σελ. *534-543.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΟΓΔΟΟΝ. *Λόγοι εἰς τὸν θάνατον τοῦ Στρατηγοῦ Ἰωάννου Μακρυγιάννη* ..... Σελ. *544-560*

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ..... » *561-567*

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ ΤΩΝ ΔΥΟ ΤΟΜΩΝ

Α'.	σελ.	59	σημ. 1 *Ἀθανασίου* ..... διόρθ.	*Ἀθαν. Πετράκη.*
»	»	62	» 3 *ἕτερός τις* ..... »	*ἕτ. τις πλοίαρχος.*
»	»	263	ἡ ὑπὸ τὸ γερμανικὸν κείμενον μετάφρασις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Ν. Κωστῆ. Ὁμοίως καὶ ἡ ἐν σελ. 271.	
»	»	320	ἡ ὑπὸ τὰς ὑπογραφὰς χρονολογία νὰ μετατεθῇ πρὸ αὐτῶν.	
»	»	401	*Ἐλασσόνος* ..... διόρθ	*Ἐλασσῶνος.*
Β'.	»	7	ἡ ὑπὸ τὸ κείμενον σημείωσις εἶναι περιττή.	
»	»	12	*ζαπίτης* ..... διόρθ.	*ζαμπίτης.*
»	»	15	*ἔφκιασα* ..... »	*ἔφκειασα.*
»	«	15	ἡ κυρία σημασία τοῦ *προστοιχίζω*=ποιοῦμαι συμφωνίας πρὸ τῆς συγκομιδῆς.	
»	»	19	σημ. 2 *καπετάνιος* ..... »	*καπετάνος.*
»	»	21	*Ἀνδρίτσος* ..... »	*Ἀνδροῦτσος* διότι οὕτως ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα.
»	»	22	*Βόκεντρο* ..... « ..... »	*Βούκεντρο.*
»	»	27	*συμφώνως* ..... »	*συνφώνως.*
»	»	70	ἡ διὰ κεφαλῶν μυρμήκων ραφὴ τῶν τραυμάτων ὑπάρχει καὶ παρ' ἀγρίοις λαοῖς.	
»	»	82	σημ. ἡ διόρθωσις τῆς λέξεως *μήκια* εἰς *μίνα* εἶναι ἐσφαλμένη. Διότι ἰταλιστὶ miccia=θρυαλλίς.	
»	»	83	» *ἄναψε (;)* ..... διόρθ.	*ἄναψε.*
»	»	84	*Βρανᾶς* ..... »	*Βαρελᾶς* (= Στάμος Σεραφείμ).
»	»	104	*γένεια μου* ... . »	*γένεια του.*
»	»	113	νὰ διαγραφῇ τὸ μέρος τῆς ὑπ' ἀριθ. 3 σημειώσεως, καθ' ὃ δὲν εὑρέθη τὸ πρὸς τὸν Μακρυγιάννην εὐχαριστήριον τῆς Διοικήσεως. Βλ. τοῦτο ἐν τόμῳ Α', σελ. 7.	
»	»	125	σημ. 2 *πρωτεύουσαν* ..... διόρθ.	*πρωτευούσης*
»	»	132	» 3 *αὐξάνω—αὐξαίνω* ..... »	*αὐξ.-ἀξαίνω.*
»	»	154	» 2 *Ναυαρῖνοι* ..... »	*Ναβαρῖνοι.*
»	»	167	» 2 *Αἰγυπτίου* ..... »	*Αἰγυπτίων.*
»	»	169	*πρωτύρα* ..... »	*πρωτύτερα.*
»	»	»	σημ. 1 *λέτα* ..... »	*λέττα.*
»	»	185	*Βρανᾶς* ..... »	*Βαρελᾶς.*
»	»	186	*ἡ ἐπιτροποῦλες* ..... »	*οἱ Ἐπιτροποῦλες.*
»	»	191	*Βρανᾶ* ..... »	*Βαρελᾶ.* Κατὰ τὴν διόρθωσιν ταύτην πρέπει νὰ μεταβληθῇ καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. 2 σημείωσις αὐτόθι, γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ἀγνοοῦντος τὴν παρωνυμίαν *Βαρελᾶς* τοῦ Στάμου Σεραφείμ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Β΄.	σελ.	217	*βοῦμεν*.....διόρθ. *βγοῦμεν.*
»	»	221	Ὁ Πσναγ. Σωτηρόπουλος δὲν ἐφονεύθη εἰς τὸν Ἀνάλατον. Βλ. Βυζαντίου «Ἱστορία τοῦ Τακτικοῦ Στρατοῦ» ἔκδ. 6΄, σελ. 230.
»	»	226	σημ. *ἰδιάσετε*.....διόρθ. *ἰδεάσετε.*
»	»	»	» *ἦσαν δύο οἱ*..... » *ἦσαν οἱ δύο.*
»	»	236	Ἡ παρουσία τοῦ Α. Μαυροκορδάτου ἐν τῷ στρατοπέδῳ Πειραιῶς μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ Γ. Καρατζᾶ ἐν «Ἑστίᾳ» τόμ. 1880, σελ. 419 καὶ ἑξ.
»	»	280	σημ. 1 *Ἄσπρα σπίτια* ὅρμος παρὰ τὴν Δομβραίναν ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ.
»	»	285	*πρήστηκαν*.....διόρθ. *πρήστηκα.*
»	»	307	*μίκια*..... » *μίκκια.*
»	»	317	σημ. 2 νὰ διαγραφῇ ἡ φράσις καὶ Ν. Μαυρομμάτη «Εὐβοϊκὰ» σελ. 19».
»	»	348	*τὴ λευτεριὰ*..... » *τί λευτεριὰ.*
»	»	349	*ὑπασπισταὶ*..... » *οἱ Ὑπασπισταί.*
»	»	378	*τοῦτο*..... » *τοῦτον.*
»	»	381	*ταπάτζα*..... » *ταμπάτζα*
»	»	383	*ὁ Θεὸς τοὺς στραβώνει*..... » *τοὺς στραβώνει ὁ Θεός.*
»	»	383	*ὀκτὼ*..... » *ὀχτώ.*
»	»	383	*Σούλης* κατὰ τὸ χειρόγρ..... » *Σούλιος.*
»	»	384	*προδότης δήμαρχος*..... » *δήμαρχος προδότης*
»	»	397	σημ. *23 Ἀπριλίου*..... » *24 Ἀπριλίου.*
»	»	429	νὰ διορθωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῆς σελίδος *829.*
»	»	432	» » » » » *832.*
»	»	435	σημ. Οἱ συντάκται τῆς «Ἐθνοκρατίας» εἶναι γνωστοί. Βλ. Α΄, 211).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

σκοπὸν ἔχουσι τὴν δημοσίευσιν ὄχι μόνον τῆς ... καταρτισθείσης μεγάλης συλλογῆς ἱστορικῶν ἐγγρ... ρογράφων, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἐν βιβλιοθήκαις, δημ... κτλ. ἢ παρ' ἰδιώταις ὑπάρχοντος ἱστορικοῦ ... ἀναφερομένου εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως μέχρι τ...

✤ Ἐξετυπώθη καὶ ἐκδίδεται μετά τινας μῆνας ὁ δεύτερος τόμος τοῦ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ δαπάναις τοῦ Δήμου Ἀθηναίων.

✤ Ἐκδίδεται προσεχῶς τὸ ΧΙΑΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ περιέχον σπουδαιοτάτην συλλογὴν ἱστορικῶν ἐγγράφων καὶ χειρογράφων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 1821—1862 ἱστορίαν τῆς νήσου Χίου.

✤ Ὁμοίως ἐκδίδεται προσεχῶς τὸ ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1770.

✤ Παρασκευάζεται ἡ ἔκδοσις τῶν ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΠΗΛΙΑΔΟΥ, Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ Καποδίστρια, εἰς τόμους ἕξ, ὧν οἱ τρεῖς τελευταῖοι ἀπόκεινται χειρόγραφοι παρὰ τῷ ἐκδότῃ. Τὸ ἔργον περιλαμβάνει τοὺς ἀπὸ τοῦ 1821—1843 χρόνους.

✤ Ὁμοίως παρασκευάζεται ἡ ἔκδοσις ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ, ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, ΣΟΥΛΙΩΤΙΚΟΥ καὶ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ.

✤ Ἐξεδόθη δαπάναις τοῦ Δήμου Ἀθηναίων καὶ πωλεῖται ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ. Τιμᾶται δραχ. 15.

✤ Ἐξεδόθη ἡ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ Γ. ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ ὑπὸ Δημ. Αἰνιᾶνος. Ἔκδοσις δευτέρα. Πωλεῖται δραχ. 1.50.

Τιμῶνται οἱ δύο τόμοι τοῦ **Ἀρχείου Μακρυγιάννη**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ